

تفسیر خیر کثیر

پستو ترجمہ

تفسیر ابن کثیر

تصنیف
حافظہ عابد الہیہ صاحبہ
الترجمہ ۱۴۲۶ھ ہجری

مستخرج من
مولانا شاہ فیصل علی الکریم صاحب
اصناف مشکوٰۃ دار الفکر دہلی

دار الفکر دہلی

تفسیر خیر کثیر

پشتو ترجمہ

تفسیر ابن کثیر^۱

مؤلف: حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن ابن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴
هجری

مترجمین: مولانا شاہ فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم،
وعبدالکریم صدیقی وقاری امیر نواز

جلد نمبر ۳

تشیلات از شاہ فیصل

① د قرآنی آیات نو تکی پہ تکی او روانہ ترجمہ

② دا حادیثو تخریج

③ د فقہی مسئلو کنبی مسلک حنفی وضاحت

④ مناسب عنوانات ورکول

فورونگی

فیصل کتب خانہ محلہ جنگی پینبور

موبائیل نمبر ۹۱۸۳۵۰۹۱۹۰۳۲۱

د چهاب حقوق صرف ناشر سره محفوظ دي

د کتاب نوم : تفسير خير كثير ترجمه تفسير ابن كثير

مؤلف: حافظ عماد الدين اسماعيل بن عمر بن ابن كثير الدمشقي المتوفى ۷۷۴ هجرى

خوړونکي : فيصل کتب خانہ محلہ جنگی
موبائيل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د ملاويدو پتي: د فيصل کتب خانې نه سوا

مکتبه روغانيول جلال آباد

مکتبه رحيمي خوست

نعت کتب خانہ کابل

انتشارات علامه تفتازاني هرات و کابل

صداقت کتب خانہ قندهار و کابل

قدرت کتاب فروشي کابل بنار

علی کتب خانہ کپردیز

مکتبه علميه اکوړه ختک

ديني کتب خانہ تيمر کپړه

فلاح کتب خانہ جلال آباد

مکتبه فریديه خوست

ديوبند کتب خانہ خوست

جدید رشیديه کتب خانہ کابل

مکتبه خواجه عبدالله انصاري غزني

مکتبه نعمانيه غزني

مکتبه رحمانيه قندهار

امير حمزه کتب خانہ قندهار

صفحہ نمبر	عنوانات
۳۲	کافران د حق پہ پیژندلو ہم ایمان نہ راوری
۳۳	د ہر نبی دشمنان وی
۳۳	د پیرانو پشان انسانانو کنبی ہم شیطانان وی
۳۴	انسی شیطانان جنی شیطانانو ته وحی کول
۳۵	د شیطان وحی ته کافر او گمراه میلان کوی
۳۶	د اللہ ﷻ هر حکم کامل او د عدل وی
۳۶	په دنیا کنبی گمراه خلق ډیر دی
۳۷	د اللہ ﷻ په نوم حلال شوی خوړل پکار دی
۳۸	بشکاره او بیت گناهونه پر بردنی
۳۹	د ذبح په وخت د اللہ ﷻ نوم نه اخستلو حکم
۳۹	اول قول
۳۹	په وخت د ذبح کولو کنبی تسمیہ شرط ده کنه؟
۴۰	دریم قول
۴۱	مسلمک حنفی
۴۲	شیطانان خپلو دوستانو ته وحی صرف د جگړې دپاره کوی
۴۴	ایمان رنرا او کفر تیاره ده
۴۴	ددې مبارک نه څوک مراد دی؟
۴۵	په هره زمانه کنبی گمراهانو مشرانو د اسلام خلاف تدبیرونه کړی دی
۴۷	د هر قل په مخکنبی د ابوسفیان اقرار
۴۷	د رسول کریم ﷺ فضیلت
۴۸	د کفر او گمراهی آخر انجام ذلت او عذاب وی
۴۹	د شرح صدر نه څه مراد دی
۴۹	د سینی د تنگوالی مطلب
۵۰	قرآن پاک صراط مستقیم او جنت د سلامتشی کور دی
۵۱	د انسان او پیری د یوبل نه فائده او چتول اود هغې انجام
۵۱	د الاماشاء اللہ مطلب
۵۲	ظالم د ظالمانو او مؤمن د مؤمنانو دوست دی
۵۳	د پیرانو پیغمبری نه ده راغلی
۵۳	پیران په باب رسالت کنبی د انسان تابع دی
۵۴	په یو ځای باندي عذاب د اتمام حجت نه پس راخی
۵۵	درجې په قدر د عملونو دی
۵۶	اللہ ﷻ د ټول مخلوق نه بی نیازه دی
۵۶	اللہ ﷻ لره څوک هم نشی عاجز کولی
۵۶	آخری فتح او غلبه به د مسلمانانو وی
۵۷	اللہ ﷻ د خپل نبی ﷺ او مؤمنانو مدد کوی
۵۸	مشرکانوبه د اللہ سره د غیر اللہ حصه هم ویستله

صفحہ نمبر	عنوانات
۵۹	د مفلسنی د ویری نه اولاد قتل کول
۶۰	د مشرکانو دخان نه جوړ کړی حلال او حرام
۶۱	د مشرکانو متعین شوی حلال او حرام
۶۱	د عربو د مشرکانو جهالت او دهغې انجام
۶۳	آیا د اخلق اوس هم شته دي که منسوخ شوي دي؟
۶۴	اسراف څه ته وائی؟
۶۵	خورثی څکی د شیطان مه منی
۶۶	د مشرکانو په حلال او حرام کنبې دخان نه تقسیم
۶۷	یو څیز حرام یا حلال گرځول د الله ﷻ کار دي
۶۸	د مردار چیلی وغیره څرمن پاکه ده ::
۶۸	مجبورنی کنبې د حرام څیز استعمال ::
۶۹	د حرام څیز څرځول او اخستل هم حرام دی
۷۰	د الله ﷻ د رحمت امید او عذاب نه ویریدل پکار دی
۷۲	د مشرکانو یو بی دلیل دعوی
۷۲	د الله ﷻ حجت کامل دي د عذاب په تاخیر کنبې حکمت دي ::
۷۳	اهم اخلاقی او معاشرتی وصیتونه
۷۴	دویم مور او پلار سره ښه کوئی ::
۷۵	د دریم اولاد مه قتلوئی ::
۷۵	څلورم زنا او فواحشو نه لرې کیدل ::
۷۶	په ناجائزه مسلمان نه قتل کول ::
۷۷	شپږم د یتیم مال ته په ناجائزه مه نزدې کیرئی
۷۷	یو څو نور هدايتونه
۷۷	اووم تول پیمانہ په انصاف کوئی ::
۷۸	اتم په خبرو کنبې انصاف کوئی ::
۷۸	نهم وعدې پوره کوئی ::
۷۸	دهدایت هم یوه لازمه ده ::
۷۸	د صراط مستقیم مثال ::
۸۰	د تورات او قرآن پاک حقانیت
۸۰	د احسن نه مراد څه څیز دي ::
۸۱	قرآن پاک د رحمت او هدایت ذریعه ده ::
۸۳	قیامت اود هغې نښې
۸۳	د دریو نښو نه پس بیا ایمان فائده نه رسوی ::
۸۴	یو بل حدیث

صفحہ نمبر	عنوانات
۸۶	پہ دین کنبی تفرقہ اچلو خلقوسرہ د حضور ﷺ ہیخ تعلق نشته
۸۶	د کافرانو معاملہ
۸۷	د نیکنی ثواب بہ خوچنده او بدی بہ ہم یوہ لیکلی کیری
۸۷	د گناہ کولو درې قسمونه ::
۸۸	د خلقو خلور قسمونه ::
۸۸	د اعمالو شپږ قسمونه دا دی
۸۹	پہ نبی پاک ﷺ د
۹۰	د شرک نہ بیزارئی او په توحید باندي د قائم کیدلو حکم ::
۹۱	د انبیاء کرامو وصیتونه ::
۹۱	شریعت محمدی ﷺ سره ټول دینونه منسوخ شو ::
۹۱	د ټولو انبیاء کرامو عقید یوہ او شریعتونه جدا جدا وو ::
۹۲	اسلافوته د اخلاقو د نیکو اعمالو ثواب ملاویری خو دي بد به بل نشی اوچتولی
۹۳	د ظلم او خضم مطلب ::
۹۴	د درجو تقسیم یو از میمنت دي
۹۴	بنځه غټه فته ده ::
۹۶	قوله تعالی ::
۹۶	قرآن پاک نصیحت او د هدایت کتاب دي
۹۷	د ظالمانو پخپل ظلم باندي اعتراف او د هغوی تباہی
۹۷	هر قوم د واضح دلیل نه پس هلاک شوی دی ::
۹۸	قیامت په ورځ د عدل تله
۹۸	وزن کولو نه څه مراد دي؟ ::
۹۹	د خالق په مخلوق باندي احسانونه
۹۹	د لفظ
۱۰۰	د آدم ﷺ پیدائش او فضیلت
۱۰۰	د سجدي د امر کولو حکمت ::
۱۰۱	د ابلس فاسد قیاس
۱۰۱	فائده: د ابن کثیر تسامح
۱۰۲	د ابلس فاسد قیاس
۱۰۳	ابلیس ته د قیامت پورې مهلت
۱۰۳	د شیطان مکرونه
۱۰۴	شیطان دهره طرفه راتلې شی نو دبره نه نه ::
۱۰۴	هر وخت د عافیت دعا پکار ده ::
۱۰۵	ابلیس د الله ﷻ د دربارنه او شرلې شو
۱۰۶	د ابلیس مکاری او فریب
۱۰۷	د حضرت آدم ﷺ د الله ﷻ نه د رحم خواست
۱۰۷	آدم علیه السلام د شیطان په قسم د هوکه شوې وو ::

صفحہ نمبر	عنوانات
۱۰۸	ادم عليه السلام د غلطی نہ پس تویہ ویستله او ابلیس مهلت طلب کرو ::
۱۰۸	ادم <small>عليه السلام</small> : اوبی بی جو
۱۰۸	د مار وغیره قصی اسرائیلیات دی ::
۱۰۹	د بدن لباس اود تقوی لباس
۱۰۹	د جامی اغوستلو دعاوشکر ::
۱۱۰	د آدم <small>عليه السلام</small> : اولاد ته خبرداری
۱۱۲	اللہ <small>تعالی</small> : د فحش بی حیا کارحکم نہ ورکوی او د عربو بریند طواف
۱۱۲	آخر اللہ <small>تعالی</small> : ته ورتلل دی او پہ آیت مبارک کنبی د مفسرینو اقوال ::
۱۱۲	د انسان جنتی او دوزخی کیدل د تقدیر فیصله ده ::
۱۱۴	بنه لباس کوم بودی
۱۱۴	د اسراف نہ ممانعت او د اسراف مطلب ::
۱۱۲	د خوراک خیناک او اغوستلو حلال خیزپه خان حرامول
۱۱۲	د تولونه زیاته غیرت منده هستی
۱۱۸	نیکانوته زیری اوبدانوته د عذاب وعید
۱۱۸	د ظالمانود مرگ فریبستی سره ملاقات
۱۲۰	د کافرانو یو بل گناہگار کنرل
۱۲۱	د کافرانوروح ته د آسمان دروازی نہ کولایبری
۱۲۴	د اهل ایمان نیک بختی
۱۲۴	په جنت کنبی به کینه او بغض نہ وی ::
۱۲۵	د جنتیانود دوزخیانوته سوال
۱۲۲	د رسول کریم <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> : قتل شوؤ کافرانو ته آواز ::
۱۲۲	اصحاب اعراف اود هغوی انجام
۱۲۷	اعراف والا کوم خلق دی؟
۱۲۹	د قیامت په ورخ د حضور <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> : شفاعت کافرانو ته هیخ فائده نہ رسوی
۱۲۹	په قیامت کنبی د رسول کریم شفاعت
۱۳۱	د دوزخیانو فریاد جنتیانو ته
۱۳۱	د جنت هر څه په کافرانو باندی حرام دی ::
۱۳۳	په مشرکانو د حجت پوره والی
۱۳۳	د کافرپه قیامت کنبی خواهش ::
۱۳۴	د آسمان او زمکې پیدانش
۱۳۵	پخپل عمل باندی د خپل خان نه تعریف کولو سره د عمل ثواب ختمیبری ::
۱۳۲	په دعا کنبی عاجزی او انکساری
۱۳۲	په دعا کنبی د حد نه وتل نه دی پکار ::
۱۳۷	په زمکه کنبی د فساد کولو نه ممانعت ::
۱۳۸	د باران رحمت نازلیدل د اللہ <small>تعالی</small> : د طرف نه دی
۱۳۹	د علم او هدایت مثال ::

صفحہ نمبر	عنوانات
۱۴۰	د نوح <small>علیہ السلام</small> : خپل قوم ته وعظ کول
۱۴۰	د بتانو عبادت څنگه اوکله شروع شوې دې
۱۴۰	د نن صبا فاجرانو حال
۱۴۰	رسول کریم <small>صلی الله علیه و آله</small> هم د نوح پشان خبره کړې ده
۱۴۱	د نوح <small>علیہ السلام</small> : د قوم په اوبو کښې غرقیدل
۱۴۲	طوفانو نوح په ټوله دنیا محیط وو
۱۴۳	د هود <small>علیہ السلام</small> : خپل قوم ته تبلیغ
۱۴۳	د هود علیه السلام د قوم وطن چرته وو؟
۱۴۳	د هود علیه السلام د قوم د شک او حیراتیا جواب
۱۴۴	د قوم عاد تباهی او بربادی
۱۴۵	د قوم هود، هود علیه السلام ته جواب
۱۴۶	هلاکت نه وړاندې قوم هود باندې درې کاله قحط او د قوم هود د وفد قصه
۱۴۶	درې کاله پس درې قسمه وریځې ښکاره شوې
۱۴۷	د بنو تمیم د یو بودی قصه
۱۴۹	د صالح <small>علیہ السلام</small> : د توحید پیغام
۱۴۹	د قوم ثمود د چينو استعمالولو نه ممانعت
۱۵۰	د هلاکو شوو قومونو علاقو ته تگ نه دې پکار
۱۵۰	د قوم ثمود آخری کس ابو رغال هم هلاک شو
۱۵۰	د قوم ثمود د صالح علیه السلام نه د معجزې مطالبه او داوښې قصه
۱۵۱	د اوښې قتل او د قوم ثمود بد انجام
۱۵۲	د اوښې د قتل نه پس د صالح علیه السلام د قتل ارادا کول او عذاب نیول
۱۵۲	د ثمودیانو د یو ښځې قصه
۱۵۳	د قوم ثمود ته د صالح علیه السلام نداء حسرت
۱۵۴	د هود علیه السلام او صالح علیه السلام ته حج ته راتلل
۱۵۴	د قوم لوط خراب کار
۱۵۴	د قوم لوط عمل دده د قوم نه وړاندې بالکل نه وو
۱۵۵	قوم لوط به خپل حاجت د نارینه نه او زنانو به د زنانو ن پوره کولو
۱۵۵	د قوم لوط رد عمل
۱۵۵	په اغلام بازئی (د نر نرسره زنا) کښې د فقهاو موقف
۱۵۶	د لوطی سزا او عالمانو اقوال
۱۵۶	مسلك حنفی
۱۵۷	شعیب <small>علیہ السلام</small> : خپل قوم ته خطاب
۱۵۸	د شعیب <small>علیہ السلام</small> : خپل قوم ته وعظ
۱۶۰	حضرت شعیب <small>علیہ السلام</small> : ته د خپل قوم د شرک دعوت او دهغه جواب
۱۶۱	د حضرت شعیب <small>علیہ السلام</small> : د قوم په کفر باندې کلکیدل او د هلاکت نتیجه
۱۶۲	قوم شعیب باندې عذاب

صفحہ نمبر	عنوانات
۱۶۲	شعیب <small>ؑ</small> د تبلیغ حق ادا کرو.....
۱۶۳	صحت او خوشحالی ہم یوامتحان دی:-
۱۶۳	د مؤمن شان پہ غم او خوشحالی کنبی :-
۱۶۵	پہ ایمان او تقوی باندی د رحمت دروازی پرانستی شی:-
۱۶۵	کم بخت د اللہ تعالی د عذاب نہ بی ویری وی:-
۱۶۶	دگناہونو پہ وجہ ہلاکت او پہ زرونوتالی:-
۱۶۷	پہ معجزاتو د عادت نہ خلاف کارونہ لیدلو باندی نی ہم ایمان رانہ وړلو.....
۱۶۸	د هر انسان پیدائش پہ فطرت سلیمہ وی:-
۱۶۹	فرعونیانو تہ د تکذیب حق سزا:-
۱۷۰	د موسی <small>ؑ</small> او فرعون مناظرہ.....
۱۷۰	موسی <small>ؑ</small> خپل لاس سرہ د قدرت الہی خرگندونہ:-
۱۷۱	د موسی <small>ؑ</small> معجزو فرعونیان فکر مند کول:-
۱۷۱	د موسی <small>ؑ</small> سرہ د مقابلې د پارہ د ماہرو جادوگرانو خدمات.....
۱۷۲	د جادوگرو د فرعون نہ غوښتنہ:-
۱۷۲	د موسی <small>ؑ</small> او جادوگرو پہ میدان کنبی مقابلہ:-
۱۷۴	د حق فتح میدان موسی <small>ؑ</small> او گتیلو:-
۱۷۵	جادوگرو تہ د هغوی د ایمان راوؤوسزا:-
۱۷۵	د فرعون پہ موسی علیہ السلام باندی غلط الزام:-
۱۷۶	د موسی علیہ السلام د جادوگرو مشر سرہ ملاویدل:-
۱۷۶	د جادوگرو استقامت او جرات او اللہ تعالی نہ دعا:-
۱۷۷	د درباریانو فرعون ملامت کول:-
۱۷۸	د فرعون پہ دویم خلی د بچو دوژلو اعلان:-
۱۷۸	آخر انجام فرعونیان غرق کرل:-
۱۷۹	فرعونیان ہم د خپل سپیرہ والی پہ وجہ پہ قحط کنبی اختہ شو:-
۱۸۰	پہ فرعونیانو باندی مختلف قسم عذابونہ:-
۱۸۰	ملخان خورل حلال دی د صحابہ کرامو نہ ثابت دی:-
۱۸۲	پہ فرعونیانو مختلف قسم عذابونہ او دهغی تفصیل:-
۱۸۳	دچیند خود وژلو ممانعت:-
۱۸۳	فرعونیان د فنا پہ کنده کنبی او پہ بنی اسرائیلو د اللہ تعالی انعام:-
۱۸۵	د بنی اسرائیلو د جہالت نہ د کہ مطالبہ:-
۱۸۶	د فرعو د قید نہ خلاصی ورکونکی د عبادت لائق دی:-
۱۸۶	د حضرت موسی <small>ؑ</small> کوہ طور تہ روانیدل او ہارون <small>ؑ</small> جانشین جوؤول:-
۱۸۷	د موسی <small>ؑ</small> اللہ تعالی سرہ کلام کول:-
۱۸۷	د معتزلو د لن ترانی نہ د اللہ <small>ﷻ</small> پہ نہ لیدلو استدلال او دهغی جواب:-
۱۸۸	پہ کوہ طور اللہ <small>ﷻ</small> د تجلی اندازہ:-
۱۸۸	د یہودی پہ مخ د یو انصاری صحابی خپیرہ:-

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۲۰	عالم ارواح او وعده:-
۲۲۱	عالم ارواح کنبی د آدم ﷺ نه د اولاد پیدا کولو کیفیت:-
۲۲۱	دا وعده په کوم ځانې کنبی اخستی شوې وه:-
۲۲۱	د ماشوم نه په قبر کنبی سوال و جواب:-
۲۲۲	د ادم ﷺ د انکار قصه:-
۲۲۲	زمونږ عملونه کول دا نوی نه دی بلکه فیصله شویده:-
۲۲۳	دنیا کنبی د عملونو حکم شوې دې آخرت کنبی بهانې ختمې:-
۲۲۵	د دنیا د طلب کونکی حال د سپی په شان دې:-
۲۲۵	بلعام ته الله ﷻ د دریو دعاگانو حق ورکړې وو:-
۲۲۷	د الله ﷻ په حکم د بلعم د خپلې خولې نه د خپل قوم په خلاف بد دعا شروع شوه:-
۲۲۷	د بلعم د قوم یو هدایت:-
۲۲۸	بل روایت متعلق ددې واقعي سره:-
۲۲۸	د آیت مبارک په تفسیر کنبی اقوال:-
۲۲۹	د داسې واقعاتو په آورو کنبی د الله ﷻ حکمت:-
۲۲۹	هدایت او گمراهی د الله تعالی په قبضه کنبی:-
۲۳۰	د زړه سترگی غوږونه وغیره د بدن اندامونه صحیح نه استعمال کونکې ځناور دی:-
۲۳۱	د الله تعالی د اسماء حسنی تعداد او فضیلت:-
۲۳۲	یوه ډله به د قیامت په پورې په حق ولاړه وی:-
۲۳۳	د رزق کثرت د عذاب ذریعه هم ده:-
۲۳۳	نبی ﷺ مجنون نه دې بلکه د الله تعالی رښتونی رسول ﷺ دې:-
۲۳۴	صفا غونډی باندې د رسول کریم ﷺ اعلان:-
۲۳۴	د مرگ علم نه حق قبلول پکار دی:-
۲۳۴	د سود خوړو بد حالت:-
۲۳۵	د الله تعالی گمراه کړی شوی ته څوک هدایت نه شی کولې:-
۲۳۶	د قیامت واقع کیدل او د هغې نښې:-
۲۳۷	د جبرائیل ﷺ د اعرابی په شکل کنبی راتلل او د قیامت په باره کنبی سوال کول:-
۲۳۷	د یو اعرابی د قیامت په حقله سوال کول:-
۲۳۸	د وفات نه مخکنبی د رسول کریم ﷺ پېشن گوڼی:-
۲۳۸	دمعراج په شپه د عیسیٰ ﷺ سره د رسول کریم ﷺ ملاقات او د قیامت علامات:-
۲۳۹	غیب پیژندونکی او د نفع نقصان مالک الله ﷻ دې:-
۲۴۱	اولاد الله تعالی ورکوی او مشرک ئی غیر الله ته منسوب کوی:-
۲۴۲	ابن جریر وائی دې نه مراد بعضې مشرکان دی ، د ادم ﷺ واقعه نه ده:-
۲۴۲	ددې قصې متعلق یو بل حدیث مبارک:-
۲۴۳	دا اسرائیلی روایت دې ددې دلیل:-
۲۴۵	د مشرکانو گونگیان کارنه رانده معبودان:-
۲۴۵	د معاذینو قصه:-

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۴۶	ابراہیم <small>ؑ</small> او ہود <small>ؑ</small> ہم دا مسئلہ کری وہ
۲۴۷	قصوروار معاف کول پکار دی
۲۴۷	د حر بن قیس د ترہ عینہ قصہ
۲۴۸	د جرس د استعمال نہ ممانعت
۲۴۸	د اعراض عن الجاهل مطلب
۲۴۹	د عفو سرہ اعوذ باللہ ہم ونبیل پکار دی
۲۴۹	د شیطانی وسوسونہ د بیج کیدو طریقہ
۲۵۰	د لفظ طائف مطلب
۲۵۰	تاریخ د دمشق لابن عساکر
۲۵۱	قرآن حکیم د ہمیشہ د پارہ ژوندی او عظیمہ معجزہ د
۲۵۱	د امام شاتہ د قرآن بارہ کنبی د فقہا و موقف
۲۵۲	پہ قراءت خلف الامام کنبی اختلاف
۲۵۳	مسلک حنفی
۲۵۳	پہ رو آواز بانڈی ذکر مستحب دی
۲۵۴	پہ اوچت آواز بانڈی دعا ممنوع د
۲۵۴	پہ عبادت کنبی د فرشتو طریقہ اختیارول پکار دی
۲۵۵	د مال غنیمت احکام او ددی د نفل کولو وجہ او د نفل تعریف
۲۵۶	د آیت د نازلیدو مختلف سببونه
۲۵۶	د سعد <small>ؓ</small> خصوصیت
۲۵۷	د آیت د نازلیدو دویم سبب
۲۵۸	انفال تول مال غنیمت تہ ہم وائی
۲۵۸	د مالونو د تقسیم خلور صورتونہ
۲۵۸	د امام شافعی
۲۵۹	ہر کار کنبی د تقوی او د خپل خان د اصلاح ضرورت دی
۲۵۹	د دو امتیانو د قیامت خبری
۲۶۰	د ایمان حقیقت او د اہل ایمان صفات
۲۶۰	د مؤمنانو اول صفت د اللہ <small>ﷻ</small> ذکر سرہ زرونہ ویریری
۲۶۰	دویم صفت قرآن کریم آوری دو سرہ ایمان زیاتیری
۲۶۱	دریم صفت توکل علی اللہ
۲۶۱	خلورم او پنجم صفت ، مؤمنان د مونخ پابندی کوی او انفاق فی سبیل اللہ کوی
۲۶۱	د مؤمن د آخرت حکم
۲۶۳	د جنگ بدر پس منظر او نور تفصیلات
۲۶۴	د انصارو جراثمندانہ جواب
۲۶۷	میدان بدر کنبی د نبی کریم <small>ﷺ</small> دعا گانی او د اللہ تعالی د طرف نہ د نصرت وعدہ
۲۶۷	خلافہ ثلاثہ سرہ د رسول کریم <small>ﷺ</small> مشورہ او د دعوی رانی
۲۶۸	د فرشتو نزول صرف د خوشحالہ کولو د پارہ وو

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۷۹	د جہاد اصلی هدف خہ دی؟
۲۷۰	فرشتی قطار پہ قطار د بدر پہ میدان کنبی
۲۷۱	نعاس پہ جہاد کنبی رحمت او مانخہ کنبی دشيطان حرکت دی
۲۷۱	میدان بدر کنبی شیطان وسوسی او دہغی ازالہ
۲۷۲	د بدر نقشہ او د اللہ ﷻ امداد
۲۷۴	د جنگ نہ تیختہ سختہ لویہ گناہ دہ
۲۷۵	اووہ ہلاکوونکی خیزونہ
۲۷۷	د حق اوباطل معرکہ، پہ بدر کنبی کامیابی د اللہ تعالیٰ پہ نصرت سرہ دہ
۲۷۷	نبی کریم ﷺ خہ خیز ویشتلے وو، دمفسرینو اقوال؟
۲۷۸	پہ حقہ خوک دی؟ فیصلہ اوشوہ
۲۸۰	د اللہ تعالیٰ پہ نیزبدترین مخلوق اوددی پہ مراد کنبی د مفسرینو اقوال
۲۸۰	د ژوند نجات او بقا د رسول اللہ ﷺ پہ خبرہ منلو کنبی دی
۲۸۲	د خاصو پہ وجہ عامو خلقوتہ عذاب
۲۸۳	د آیت مونبرتہ ہم متوجہ دی
۲۸۳	د اللہ ﷻ د حدودو ماتولو مثال
۲۸۳	د گناہ پہ عام کیدلو سرہ عذاب ہم عام کیپی
۲۸۴	اللہ تعالیٰ پہ خیل فضل مسلمانان آسودگئی راحت او آرام سرہ مخ کرل
۲۸۵	د اللہ تعالیٰ اود رسول د خیانت مفہوم
۲۸۵	نبی کریم ﷺ تہ د سفیان د قافلے اطلاع او د حاطب قصہ
۲۸۷	د اللہ تعالیٰ نہ ویریدل بنہ دی
۲۸۸	د کفارو پہ مجلس شوری کنبی د رسول ﷺ د قتل ناپاکہ سازش
۲۸۸	دارالندوہ کنبی د مشرکانو مشورہ او د شیطان رائی
۲۸۹	د کورنو نہ د وتلو پہ وخت د کافرانو پہ سرونو خاورے شئل
۲۸۹	د رسول کریم ﷺ
۲۹۰	د نبی ﷺ وجود مبارک د کافرانو د پارہ د حفظ او ایمان باعث وو
۲۹۱	د کفارو غرور او د قرآن کریم پشان دعوی کول
۲۹۳	د مسجد الحرام متولی حقیقت کنبی متقی خلق دی مشرکان نہ دی
۲۹۴	د اولیاء نہ خوک مراد دی؟
۲۹۵	د ماتے خوروونکو کافرانو ناکامہ تدبیرونہ
۲۹۷	د فتنی معنی او مفہوم اود فتنی د ختمولو پوری جہاد جاری ساتل
۲۹۹	د عبدالملک بن مروان خط اود عروہ ﷺ جواب
۳۰۱	د مال غنیمت تقسیم د ہغی حصی او حقدار کسان
۳۰۲	مال غنیمت کنبی خیانت حرام دی
۳۰۳	د نبی کریم ﷺ د وفات نہ پس د خمس حصہ ساقطہ شوے دہ
۳۰۳	مسلمک حنفی
۳۰۴	د غریبانو بنو ہاشمو د پارہ پہ خمس کنبی اوس ہم حصہ شتہ

- ۳۰۴..... مسلک حنفی:
- ۳۰۵..... پہ خمس کنبی د یتیم او مسکین حصہ:
- ۳۰۵..... د جنگ بدر تاریخ او د یوم الفرقان مطلب:
- ۳۰۷..... د بدر معرکہ، د ابوسفیان ؓ، د قافلہ او د جنگ د مقام تفصیل:
- ۳۰۸..... د بدر پہ میدان کنبی د نبی کریم ﷺ د اوسیدو خانی:
- ۳۰۹..... پہ جنگ بدر کنبی د مسلمانانو او کافرانو شمیر:
- ۳۱۰..... د جنگ بدر آداب، ثابت قدمی، د اللہ ﷻ ذکر، د رسول اللہ ﷺ تابعداری او صبر:
- ۳۱۳..... پہ غزوہ بدر کنبی د ابلیس لعین شریکیدل او تیختہ:
- ۳۱۶..... پہ کافرانو د نزع پہ حالت کنبی سختی:
- ۳۱۷..... خلق د خپلو گناہونو پہ وجہ پہ عذاب کنبی راگیرپی:
- ۳۱۸..... د گناہونو پہ وجہ نعمتونه ہم اخستی شی:
- ۳۱۸..... وعده خلافتو کافرانو ته عبرتناکہ سزا ورکړه:
- ۳۱۹..... خیانت او وعده خلافتی دمذمت قابل دی:
- ۳۲۰..... د جنگ سامان هر وخت تیار ساتلو حکم:
- ۳۲۰..... د آسونو درې قسمونه:
- ۳۲۲..... کافرانوسره د ضرورت پہ وخت کنبی د صلح حکم:
- ۳۲۳..... د مسلمانانو یو بل سره محبت د:
- ۳۲۵..... د جہاد ترغیب او د صحابہ کرامو د جہاد شوق:
- ۳۲۶..... جنگی قیدیانو او د بدر د قیدیانو متعلق مشورہ:
- ۳۲۷..... د ابو بکر صدیق ؓ او د عمر فاروق ؓ عظیم مثال:
- ۳۲۸..... د کافرانو قیدیانو نه فدیہ اخستل ہم څه خلاف شرع کار نه وو:
- ۳۲۹..... مسلک حنفی:
- ۳۳۰..... د نیک نیتی او اسلام پہ وجہ پہ حال کنبی زیاتی:
- ۳۳۱..... د رسول کریم ﷺ د سخاوت انتہاء:
- ۳۳۲..... د کافر د خیانت نه ویرہ نہ ده پکار:
- ۳۳۳..... د صحابو درې قسمونه مهاجرین انصار او غیر مهاجرین:
- ۳۳۳..... اول قسم:
- ۳۳۳..... دویم قسم:
- ۳۳۳..... دریم قسم:
- ۳۳۴..... مسلمان د غیر مسلم دوست نه وی:
- ۳۳۶..... د مومنانو د آخرت حال:
- ۳۳۶..... چې څوک چاسره محبت کوی قیامت کنبی به ہم هغه سره وی:
- ۳۳۷..... د مشرکانو نه د برائت اعلان:
- ۳۳۷..... د بسم اللہ نه لیکلو وجہ:
- ۳۳۹..... د حج اکبر د ورځ نه څه مراد دی:
- ۳۳۹..... د حج اکبر په ورځ د براءت اعلان او دهغه متعلق احادیث:
- ۳۴۲..... د معاهدینو سره معاہدہ سرته اورسوئی:

صفحہ نمبر	عنوانات
۳۴۳	د جہاد او حرمت والامیاشتی :-
۳۴۳	چہی خوک زکوٰۃ نہ وی دہغہ مونخ ہم نشته :-
۳۴۴	رسول کریم ﷺ د خلورو تورو سرہ رالیرولی شوې وو :-
۳۴۵	د کافرانو د سفیرانو او قاصدانو احترام :-
۳۴۵	د کافر په دارالاسلام کبني شو مره وخت تیرولی شی؟
۳۴۵	مسلك حنفی :-
۳۴۶	مسلمانان دې په مشروط توگه د وعدې پابندی کوی :-
۳۴۷	کافران د وعدې پابند نه دی د وسائلو په انتظار دی :-
۳۴۷	که مشرک توبه او کړی او رښتونې مسلمان جوړشی نو ستاسو دینی روڼره دی :-
۳۴۸	بعضې وعدہ ماتونکو ته سخت جواب ورکول :-
۳۵۰	وعدہ ماتونکی کافرانو سره په سختی سره مخ شئی :-
۳۵۰	مسلمانان به د غیر الله نه ویره نه کوی :-
۳۵۱	د جہاد په ذریعہ د مسلمانانو از مینیت :-
۳۵۲	د جمات جوړول ایمانداران کوی نه چه مشرکان :-
۳۵۲	د جماعت آبادونکی خوک دی؟ :-
۳۵۳	جماعت آبادونکو صفتونه :-
۳۵۴	د ایمان نه بغیر نیک اعمال بیکاره دی :-
۳۵۴	د دريو بزرگانو تذکره :-
۳۵۶	د کافرانو د دوستی او مینې نه د الله ﷻ د منع کولو حکم :-
۳۵۷	د جنگ حنین واقعہ او د الله ﷻ نصرت :-
۳۵۸	بهترین خلور خلق :-
۳۵۸	د غزوہ حنین تاریخ او تفصیل :-
۳۶۰	د حنین په موقعه د شیبہ بن عثمان عجیبه واقعہ :-
۳۶۱	په غزوہ حنین کبني غیبی نصرت :-
۳۶۲	د حرم په حدودو کبني د مشرکانو د اخلیدل منع دی :-
۳۶۳	د عمر بن عبدالعزیز فرمان :-
۳۶۴	د اهل کتابو نه په جزیه اخستلو کبني د فقہاء کرامو اقوال :-
۳۶۴	مسلك حنفی :-
۳۶۴	اهل ذمه کافرانو ته په مسلمانانو ترجیح ورکول حرام دی :-
۳۶۴	د عبدالرحمان بن غنم د معاهدې لیک تفصیل سره :-
۳۶۵	مشرکانو انبیاء او درویشان د الله ﷻ شریکان جوړ کړل :-
۳۶۶	د عزیز علیه السلام د ښخي قصه :-
۳۶۶	د عدی د ایمان قصه :-
۳۶۷	په پوکود حق شمع نه شی مړه کیدی :-
۳۶۸	د کفر لغوی معنی :-
۳۶۸	اسلام به هر کور ته ننوزی :-

صفحہ نمبر	عنوانات
۳۷۰	د یهودیانو اخبار اونصرانیانو رهبان:
۳۷۰	ہرہ زمانہ کنبی دین درې قسمہ خلقو خراب کرې دې:
۳۷۱	زمونږ مال اود دولت اود جہنم اور او د کنز تعریف:
۳۷۱	د کثرت مال په قباحت او قلت مال په تعریف کنبی گنہ احادیث:
۳۷۲	دابو ذر غفاری د نورو صحابہ کرامو نه اختلاف رائی:
۳۷۲	د ابو ذر د سخاوت انتہاء:
۳۷۳	دابو ذر د مذہب دلیل:
۳۷۴	د اہل صفہ د دؤ کسانو واقعہ:
۳۷۵	د خلورو میاشتو حرمت د شروع نہ وو:
۳۷۶	د اسلام میاشتو وجہ تسمیہ:
۳۷۶	د اوؤ ورخو وجہ تسمیہ:
۳۷۷	قدریم عربو کنبی د ورخو نومونہ:
۳۷۷	د حرمت په میاشتو کنبی گناہ سزا نوره ہم زیاتیرې:
۳۷۸	حرمت د میاشتو حرمت اوس ہم باقی دې کہ نہ منسوخ شوې دې:
۳۷۹	مشرکانود حرمت والا په میاشتو کنبی ہم بدلون او کړو:
۳۸۱	د جہاد نہ پتیدونکو ته تنبیہ:
۳۸۲	نبی کریم ﷺ او صدیق اکبر ﷺ د غار ملگری:
۳۸۴	د اللہ ﷻ په لار کنبی او خئی کہ سپک نی کہ درانہ:
۳۸۴	د صحابہ کرامو د جہاد جذبہ:
۳۸۵	آیا دا آیت مبارک منسوخ شوې دې:
۳۸۵	جہاد کنبی د دنیا او آخرت فائدہ:
۳۸۶	د مکارو خلقو په دہو کہ کنبی رانہ شئی:
۳۸۷	رہبتونې مسلمان حیلې او بہانې نہ جوړوی:
۳۸۷	بی ایمانہ ہمیشہ تردد کنبی وی:
۳۸۸	د منافقان د تکلیفونو او شیطانو تذکرہ:
۳۸۹	منافقان اکثر د کافرانو جاسوسان وی:
۳۸۹	د منافقانو نہ وتلو کنبی د مسلمانانو خیر دې:
۳۸۹	منافق د فتنې د پارہ د موقعې پہ لټیون کنبی وی:
۳۹۰	منافق پخپلہ فتنہ دہ:
۳۹۱	د مسلمانانو خوشحالی پہ منافقانو درنہ وی:
۳۹۲	د جہاد ہم دوه انجامہ دی:
۳۹۲	منافق ہر نیک کار کنبی سست پست وی:
۳۹۳	دنیا داروتہ پہ لالچی نظرونوسرہ مہ گورئی:
۳۹۳	د منافقانو غیر مستقل مزاجی اود دروغو قسمونہ:
۳۹۴	د مال اود دولت حرصناک منافقان:
۳۹۴	د نبی پہ کارباندې اعتراض کونکی دنیا او آخرت تباہ دی:

صفحہ نمبر	عنوانات
۳۹۵	د رسول کریم ﷺ پہ ورکړې شوی څیز باندې قناعت کول پکار دی
۳۹۶	په معارف زکوٰۃ کېنې د علماء کرامو اقوال
۳۹۶	د زکاٰۃ مال په مصارفو کېنې ټولو ته هم ورکولې شی او صرف یو ته هم
۳۹۶	مسلك حنفی
۳۹۶	مسلك حنفی
۳۹۶	اول فقراء
۳۹۷	دویم مساکین
۳۹۷	دریم عاملین
۳۹۷	څلورم مؤلفۃ القلوب
۳۹۷	د مؤلفۃ القلوب والا حصه اوس هم پاتې ده کنه؟
۳۹۸	د مؤلفۃ القلوب حصه ساقطه شوې ده
۳۹۸	مسلك حنفی
۳۹۸	پنځم د مرئی آزادول
۳۹۸	مسلك حنفی
۳۹۸	د غلام د آزادولو فضیلت
۳۹۸	شپږم قرضدارو ته ورکول
۳۹۹	د دریو کسانو دپاره سوال کول جائز دی
۳۹۹	د مجبور قرضدارۍ قرض به
۳۹۹	اووم غازیانو ته ورکول، حاجی او مسافر هم په کېنې داخل دی
۳۹۹	اټم ابن سبیل ته ورکول
۴۰۰	د منافقانو فضول خبرې اود هغوی خبث او نفاق
۴۰۱	د منافقانو بې خایه قسمونه
۴۰۱	د منافقانو ته هروخت د خپل نفاق ویره وی
۴۰۲	د منافقانو د
۴۰۲	د غزوۃ تبوک په لاره کېنې د منافقانو خبرې اترې
۴۰۳	د مخشی د منافقت نه توبه او شهادت
۴۰۳	د منافقانو پیغور او دهغه جواب
۴۰۴	د منافقانو یو څو نور صفتونه
۴۰۴	د منافقانو د آخرت سزا
۴۰۵	د ظالمانو د انجام نه عبرت حاصل کړئ
۴۰۵	یهود و نصاری چې څه کول دا امت به هم هغه کوی
۴۰۶	د دین د دښمنانو د انجام نه عبرت واخلي
۴۰۷	مسلمانان د یوبل لاسونه او متې دی
۴۰۸	د جنت ښکلې نظارې او جنتیان
۴۰۸	وسیله او مقام محمود
۴۰۹	د جنت صفت اود هغې د حصول طریقې

صفحہ نمبر	عنوانات
۴۰۹	د جنتیانو سرہ د.....
۴۱۰	منافقانوسرہ د جنگ جاری ساتلو حکم:-.....
۴۱۰	د رسول کریم ﷺ خُلو ر توری:.....
۴۱۱	د منافقانوسرہ بہ جنگ پہ تورہ وی کہ پہ ژبہ؟:.....
۴۱۱	د منافقانو تخریب کاری:.....
۴۱۱	انصارو تہ د رسول کریم ﷺ خصوصی دعا:.....
۴۱۱	د زید بن ارقم د صداقت گواہی:.....
۴۱۲	د جنگ یرموک متعلق بلہ واقعہ:.....
۴۱۲	د جلاس بن سوید د منافقت نہ توبہ:.....
۴۱۳	پہ نبی کریم ﷺ د حملہ کوؤنکو رسوائی:.....
۴۱۴	پہ رسول کریم ﷺ بآندی د حملہ کوؤنکو نومونہ:.....
۴۱۴	د حملی وجہ څہ وہ؟:.....
۴۱۴	اوس لاهم د توبی موقع شتہ؟:.....
۴۱۵	چہ دعامنظورہ شوہ نوخپلہ وعدہ نی ہیرہ کرہ:-.....
۴۱۵	د آیت مبارک د چا پہ بارہ کنبی دے؟:.....
۴۱۵	د ثعلبہ بن حاطب واقعہ:.....
۴۱۶	د ثعلبہ د صدقی نہ د رسول کریم ﷺ ، ابوبکر ؓ ، عمر فاروق ؓ او عثمان ؓ انکار:.....
۴۱۷	د منافقانو بدی خبری اود مسلمانانو زہرہ بیلل:.....
۴۱۷	د صحابہ کرامو د اخلاص انتہاء:.....
۴۱۸	د صحابہ کرامو پہ حق کنبی د منافقانو بکواس:.....
۴۱۸	د عبدالرحمان بن عوف سخاوت:.....
۴۱۸	منافقان ہیخ څوک نہ معاف کوی:.....
۴۱۹	د منافقانو دپارہ استغفار کول او نہ کول برابر دی:.....
۴۲۰	د نمر دگرمنی نہ بیچ کیدونکی د دوزخ اور ولې نہ یادوی:.....
۴۲۰	د دنیا اور د جہنم د اور او یایمہ حصہ دہ:.....
۴۲۰	د جہنم د اور سختوالی:.....
۴۲۲	د مال اوگی جہاد تہ مہ بوڅہ:-.....
۴۲۲	د منافق د جنازی کولو ممانعت:-.....
۴۲۳	منافق تہ د رسول کریم ﷺ خپل قمیص ور کولو اصل وجہ:.....
۴۲۴	د ممانعت نہ پس نبی کریم ﷺ د یو منافق جنازہ نہ دہ کرې:.....
۴۲۴	د مسلمان پہ جنازہ کنبی د شرکت ثواب:.....
۴۲۵	بزدل منافقان جہاد نہ شی کولې:-.....
۴۲۵	منافق خبری دیری کوی کار ہیخ نہ کوی:.....
۴۲۶	د ربنثونی مسلمانان پہ خپل خان او مال جہاد کوی:.....
۴۲۶	د دروغو عذرونہ کونکو تہ تنبیہ:.....
۴۲۸	د ربنثونی مجاہد اود عدم جہاد شرعی عذر:.....

صفحہ نمبر	عنوانات
۴۲۸	د عیسیٰ علیہ السلام نہ دہفہ د حواریانو تپوس او دہفہ جواب:
۴۲۸	د صحابہ کرامو اخلاص او د اللہ ﷻ د طرفہ نزول رحمت:
۴۲۸	د نابینا صحابہ جذبہ جہاد:
۴۲۹	د غربیو صحابہ کرامو اخلاص او جہاد جذبہ او ہغوی تہ تسلی:
۴۲۹	د معذورو فضیلت:
۴۳۱	د منافقانو بی خایہ عذرونہ او ہغوی تہ سختہ رتنہ:
۴۳۱	د منافقانو بی خایہ قسمونہ او مؤمنانو تہ خبرداری:
۴۳۲	د اعرابو مزاج او طبیعت پہ شان د کفر او نفاق سختی:
۴۳۲	د یو بانو بیچی قصہ:
۴۳۳	د رسول اللہ ﷺ ماشومانو سرہ محبت
۴۳۳	پہ اعرابو کنبی بنہ خلق ہم شتہ:
۴۳۴	مہاجرین او انصار او دہغوی منونکی:
۴۳۴	سابقین اولین حوک دی؟:
۴۳۴	د صحابہ کرامو پہ دہنمنانو افسوس:
۴۳۴	د اہل سنت علامت او نخبہ:
۴۳۵	د منافقانو بارہ کنبی معلومات او حضرت حدیفہ:
۴۳۷	د چا پہ رازونو پسې لگیدل او د چا بارہ کنبی یقینی د جنت او یا جہنم حکم نہ دی پکار:
۴۳۷	د منافق رسوانی او دوه خله عذاب ورکولو مطلب:
۴۳۷	د مستثنی نہ بیج کیدل پکار دی:
۴۳۸	د آیت عام دی د خد خلقو سرہ خاص نہ دی:
۴۳۹	صدقہ د مال پاکوالی او د صدق او ایمان علامت دی:
۴۳۹	صدقہ او زکوٰۃ ادا کوونکی تہ دعا کول پکار دی:
۴۴۰	اللہ ﷻ ورہ شان صدقہ ہم غتوی:
۴۴۰	پہ مال غنیمت کنبی غلا کول سختہ گناہ دہ:
۴۴۱	د سینو راز اللہ ﷻ چہ علیم او خبیر دی پیژنی:
۴۴۱	پہ قیامت کنبی بہ ہر خہ سرگند شی:
۴۴۲	اعتبار د خاتمی دی نہ د عمل خو عمل نیک پکار دی:
۴۴۲	د جنگ تبوک نہ شاتہ پاتی کیدونکو معاملہ:
۴۴۳	د منافقانو مسجد ضرار او د ہغی مقاصد:
۴۴۲	پہ مسجد ضرار کنبی مونخ نہ دی کول پکار:
۴۴۲	پہ مسجد قباء د مونخ کولو فضیلت:
۴۴۲	د قبا والو فضیلت او دہفہ وجہ:
۴۴۷	خینی روایتونو کنبی مسجد تقوی نہ مراد مسجد نبوی دی:
۴۴۷	پہ بنہ توگہ اودس کول پکار دی:
۴۴۸	د مکمل پاکوالی سرہ سرہ دگناہونو نہ ہم پاکیدل پکار دی:
۴۴۸	د مسجد تقوی تحسین او د مسجد ضرار انجام:

صفحہ نمبر	عنوانات
۴۴۹	مسجد ضرار سوزول پکار دی ::
۴۴۹	بدلہ یا د اللہ ﷻ فضل او کرم :-
۴۵۰	د اتباع بدلہ ہم جنت دہ ::
۴۵۱	دمومنانواوصاف حمیدہ :-
۴۵۲	صرف سیل او تفریح پہ دی آیت مبارک کنبی مراد دی ::
۴۵۲	د مشرکانو د پارہ د بنبی د دعا ممانعت :-
۴۵۲	رسول کریم ﷺ ہم د خپل مورپلار د پارہ استغفار نشی کولې، ددی متعلق احادیث ::
۴۵۵	په دی بارہ کنبی د علامہ قرطبی رائی ::
۴۵۵	په دی آیت مبارک کنبی مرو مورپلار ته د استغفار ممانعت دی نه ژوندو ته ::
۴۵۲	د شرک نه علاوه بله گناه د دعاء نه مانع د نه دی ::
۴۵۹	جنگ تبوک یو ډیر گران سفر :-
۴۲۰	د شاته پاتی کیدونکو دریو مخلصو مسلمانانو واقعہ :-
۴۲۱	د رسول کریم ﷺ په غزه تبوک کنبی د کعب تذکره ::
۴۲۱	په ربتیا ونیلو کنبی خلاصی وی ::
۴۲۲	د کعب او نورو ملگرو سره د نبی ﷺ او د صحابه کرامو بانیکات ::
۴۲۲	کعب ته د شاه غسان خط او هغه در کول او په اور کنبی سوزول ::
۴۲۳	د بانیکات په پنخو ستمه ورخ زیری ::
۴۲۵	د رسول الله ﷺ ملگرتیا کونکو صفت او دروستوباتی کیدونکو مذمت :-
۴۲۲	د فی شیل الله جهاد نیکه بدلہ ::
۴۲۷	جهاد او د دین تعلیم او تبلیغ او ددی پحقله د سلفو اقوال :-
۴۲۹	د جهاد یواهم اصول چه د نیزدی نه جهاد شروع کول دی :-
۴۲۹	د ابوبکر صدیق ؓ په دور کنبی کسری او قیصر فتح شو ::
۴۷۰	د عمر فاروق ؓ په ذریعه د منافقانو او سرکشانو خاتمه او شوه ::
۴۷۰	د عثمان ؓ په ذریعه اسلام مخ په ترقی شو ::
۴۷۰	نبی کریم ﷺ نبی الرحمت هم دی او نبی السیف هم ::
۴۷۱	د ایمان کمی بیشی مسئله باندي د امت اجماع ده :-
۴۷۲	د منافقانو خصلتونه د دنیاوی افتونو باوجود ایمان نه راوړی :-
۴۷۳	د رسول الله ﷺ د صفات حسنه ذکر جمیل :-
۴۷۳	د نبی کریم نسب بالکل صفا دی ::
۴۷۳	د نبی کریم ﷺ شریعت بالکل واضح انتهایی آسان دی ::
۴۷۳	د رسول کریم مثال ::
۴۷۴	د رسول کریم ﷺ سخاوت ::
۴۷۵	د خینی حضراتو په نیزدا د قرآن پاک آخری آیت دی ::
۴۷۷	تول انبیاء علیهم السلام د جنس بشر نه وو :-
۴۷۷	عرش عظیم او د
۴۷۸	د کفر سزا دردناک عذاب :-

صفحہ نمبر	عنوانات
۴۷۹	سپورہ مٹی نمر ستوری شپہ ورخ وغیرہ د اللہ ﷻ د قدرت نبی دی :-
۴۸۰	پہ دنیاوی ژوندون باندی دعا شقانو کافرانو انجام :-
۴۸۱	جنت د سلامتیا کوردی :-
۴۸۱	پہ قیامت کنبی بہ نیک او بد عمل متشکل کیری :-
۴۸۲	د خپل خان او خپل اولاد د پارہ بد دعا نہ دی کول پکار :-
۴۸۳	د انسان احسان هیروول :-
۴۸۴	د دنیاوی ژوندون حقیقت :-
۴۸۶	د شریعت جوړونکی صرف د الله ﷻ ذات دی یونبی هم بدلون نه شی کولی :-
۴۸۶	د آقا نورانی مخ مبارک هم د صداقت یو دلیل دی :-
۴۸۷	د رسول مقابل کنبی د مسیلمه حالت او دده خرافات :-
۴۸۹	مشرکانو به د بتانو عبادت صرف وسیله گنرله :-
۴۸۹	ابتداء کنبی خلق ټول په اسلام وؤ :-
۴۹۰	د غوښتلو مطابق معجزه نه خودلو کنبی هم د الله ﷻ حکمت پت دی :-
۴۹۰	کافر او مشرک د ضد په وجه د معجزراتلو باندی هم ایمان نه راؤړی :-
۴۹۲	مکې مشرکانو به د مصیبت په وخت کنبی صرف هم یو الله ته چغې وهلې :-
۴۹۴	د دنیاوی ژوند یو مثال :-
۴۹۴	د اسلام او جنت مثال :-
۴۹۵	د نیکو بدله د جنت په شکل کنبی :-
۴۹۶	د جنتیانو ته به د جنت نه علاوه د الله ﷻ دیدار هم نصیب شی :-
۴۹۶	د بدو بدله د دوزخ په شکل کنبی :-
۴۹۸	د قیامت په ورخ د ټولو وړاندی روستو مشرکانو اود هغوی د معبودانو حالت د
۵۰۱	خالق او مالک د الله ﷻ ذات دی :-
۵۰۱	د شریک سره په خپل شرک باندی هیڅ یقینی دلیل نه وی :-
۵۰۲	قرآن حکیم یو لاجواب او بی مثال کتاب دی :-
۵۰۳	د منکرینو د قرآن کریم ته د قرآن پاک چیلنج :-
۵۰۳	د رسول کریم ﷺ پشان عیسیٰ ﷺ او موسیٰ ﷺ خپلو قومونو ته چیلنج ورکړی وو :-
۵۰۴	د قریشو ته تنبیه :-
۵۰۵	د قیامت په ورخ به څوک هم د چا ذمه وار نه وی صرف د خپلو کړو بدله به ورته ملاویرې :-
۵۰۶	د قیامت په ورخ د نفسا نفسنی عالم :-
۵۰۷	د قیامت ورخ د انصاف د فیصلې ورخ ده :-
۵۰۷	قیامت کنبی به دا امت اولنی امت وی په حساب کنبی :-
۵۰۹	د مرگ نه پس به څه کیری :-
۵۱۰	د کائنات مالک :-
۵۱۰	د روحانی بیمارود پارہ قرآن پاک کتاب شفاء ده :-
۵۱۱	د عمر فاروق ؓ قرآن فهمی :-
۵۱۱	پخپله د خپل خان نه د حلال او حرام مذمت :-

صفحہ نمبر	عنوانات
۵۱۲	پہ ایت کنبی د فضل نہ مراد خہ دی؟
۵۱۲	د جنتیانو درې قسمونہ
۵۱۳	د اللہ ﷻ ذات د هر وړوکی اولوی خیز نہ خبردار دی
۵۱۴	د اللہ ﷻ په دوستاوبه هیخ اندینسنه نہ وی
۵۱۴	ولی چاته وئیلې کیږی؟
۵۱۴	د بشری نہ خہ مراد دی؟
۵۱۵	بڼه خوب د نبوت څلور څلورینستم جزء دی
۵۱۶	د شپې تیاره د سکون سبب اود اللہ ﷻ د قدرت نښه ده
۵۱۷	د اللہ ﷻ نه خہ اولاد شته او نه شریک
۵۱۸	د نوح ﷺ د قوم تباهی اوبریادی
۵۱۹	د هود علیه السلام خپل قوم ته نصیحت
۵۲۰	دنوح ﷺ نه پس د نبوت سلسله جاری وه
۵۲۰	د نوح علیه السلام د قوم نه وړاندې خلق مسلمانان وو شریک نه وو
۵۲۱	موسیٰ ﷺ او هارون ﷺ د فرعون طرف ته
۵۲۲	فرعون خپلې سرکشی دې انجام ته اورسولو
۵۲۳	دموسیٰ ﷺ اوجادوگر ومقابلہ
۵۲۳	دا آیتونه د سحر نه د شفاء کار ورکوی
۵۲۴	د فرعون زړورتیا اوسرکشی
۵۲۴	د نه څوک مراد دی؟
۵۲۵	په اللہ ﷻ باندې بهر وسه اود هغه عبادت
۵۲۶	بنی اسرائیلو ته دمانخه حکم
۵۲۶	دمصیبت په وخت کنبی مونخ ته متوجه کیدل پکار دی
۵۲۷	دموسیٰ ﷺ او هارون ﷺ د اللہ ﷻ نه دعا
۵۲۷	د موسیٰ ﷺ دعا هم د نوح ﷺ دعا پشان وه
۵۲۷	موسیٰ ﷺ به دعا کوله او هارون ﷺ به آمین وئیلو
۵۲۸	دمرگ وخت کنبی د فرعون ایمان راوړل
۵۲۹	د فرعونیانو د هلاکت وخت راغلو
۵۲۹	د فرعون جوسه محفوظه دریاب نه بهر او غور زولې شوه
۵۲۹	د فرعون هلاکت په لسم محرم شوې وو
۵۳۰	په بنی اسرائیلو دانعامونو تذکره
۵۳۰	په بیت المقدس دمختلفو بادشاهانو قبضې
۵۳۱	د صلیب پرستی ابتداء
۵۳۱	دا امت به درې اویا دلې شی
۵۳۲	د لیلونو او ثبوتو سره ایمان نه راوړی
۵۳۳	عذاب کتلوسره ایمان راوړل قبول نه وی خو دیونس ﷺ قوم اللہ ﷻ معاف کړو
۵۳۴	قوم یونس د دنیا او آخرت دواړو عذابونو نه بچ شو

صفحہ نمبر	عنوانات
۵۴۴	ہدایت او ضلالت د اللہ ﷻ پہ اختیار کنبی :-
۵۴۵	د آسمان پہ غار و کنبی د قدرت نبی : د قدرت نبی :-
۵۴۶	منکرینو تہ رتنہ :-
۵۴۷	د دین حنیف وضاحت :-
۵۴۷	ہر وخت د اللہ ﷻ رحمت غوبنتل پکار دی :-
۵۴۸	نافرمان ہم خپل نقصان کوی :-
۵۴۹	د توحید نہ اعراض کونکی پہ خسارہ کنبی دی :-
۵۴۹	د رسول کریم ﷺ قریشو تہ د توحید اعلان :-
۵۴۹	د یونیکہ بدلہ بہ پہ لسه وی او دبدنی دادہغہ پشان وی :-
۵۴۰	پہ شرم او حیا کنبی د غلوممانعت :-
۵۴۳	د اللہ ﷻ د بعضی نبیو او دعرش بیان :-
۵۴۳	د آسمان او زمکے نہ مخکنبی د اللہ ﷻ عرش پہ اوبو وو :-
۵۴۴	د انسان د پیدا کولو مقصد د خالق عبادت کول دی
۵۴۴	د مرگ نہ پس بیا ژوندی کیدل
۵۴۵	پہ قرآن پاک کنبی د امہ گنہری معنی :-
۵۴۵	پہ تکلیف او درد کنبی صبر کول د بیننی ذریعہ ده
۵۴۷	پہ دین کنبی پیغورونہ کول د کافرانو طریقہ ده
۵۴۷	منکرین د قرآن تہ چیلنج :-
۵۴۸	د عملونو دار و مدار پہ نیت باندی دی
۵۴۸	ہر کال کنبی د دنیا نہ بلکہ د آخرت نیت پکار دی :-
۵۴۹	د انسان پیدا کیدل پہ فطرت باندی کیری
۵۵۰	د شاهد نہ مراد حضرت علی اخستل غلط دی :-
۵۵۰	د قرآن پاک انکار کونکی دوزخیان دی
۵۵۰	د آخری نبی نہ منوونکی چہی ہر خوک دی ہغہ ہم دوزخی دی :-
۵۵۳	پہ قیامت کنبی بہ عابدان او معبودان د یو بل دشمنان شی :-
۵۵۳	د ایماندار و بدلہ جنت دی
۵۵۴	کافر او مؤمن درجہ کنبی برابر نہ دی :-
۵۵۵	د تہولونہ اول نبی نوح ﷺ د توحید دعوت ورکرو
۵۵۵	د قوم نوح د قوم جواب :-
۵۵۵	د جوسی اعتبار نہ دبنده نیت تہ کتل پکار دی :-
۵۵۵	د نبی ﷺ ملگری ہم غریبانان خلق وو :-
۵۵۶	پہ زور سرہ یوکار نہ کیری
۵۵۷	اللہ ﷻ یادونکی د مجلس نہ مہ اوباسہ
۵۵۷	پہ دعوت ورکولو د لالچ طمع نہ کول
۵۵۸	د نوح ﷺ د قوم تندی
۵۵۹	د مشرکین مکہ الزام او د ہغہ جواب

صفحہ نمبر	عنوانات
۵۲۰	د نوح ﷺ کشتی تیارول اود کافرانو پیغور کول
۵۲۰	د نوح ﷺ د کشتی کیفیت ::
۵۲۰	یو عجیبہ واقعہ ::
۵۲۱	پہ کشتی کبھی دهر خناور جوړه موجوده
۵۲۲	د تنور نه څه مراد دي؟ ::
۵۲۲	پہ کشتی کبھی څه څه سواره کړې شوی وو؟ ::
۵۲۲	پہ کشتی کبھی د سورو انسانانو تعداد څومره وو؟ ::
۵۲۳	د نوح ﷺ طوفان
۵۲۴	پہ هر کار کبھی بسم الله وئیل مستحب دی ::
۵۲۴	د طوفان اوبه په ټولې دنیا کبھی خورې شوې وې ::
۵۲۴	د کنعان د کشتی جوړولو خبره بی بنیاده ده ::
۵۲۵	د طوفان نوح ختمیدل
۵۲۵	د جودی غریبه کوم ځانې کبھی دي؟ ::
۵۲۶	د عاشورې د روژې حکم ::
۵۲۶	د ظالم آخری انجام خساره وی ::
۵۲۶	د قوم نوح د یوې مور او ځوښې واقعہ ::
۵۲۷	د نوح ﷺ دعا اود الله ﷻ جواب
۵۲۷	فانده
۵۲۸	د یونبی بنځې هم زنا نه ده کړې ::
۵۲۸	د نوح ﷺ د کشتی نه کوزیدل
۵۲۹	د وړاندینو واقعاتو حالات د وحی په ذریعه بیانیدل
۵۳۰	د حضرت هود ﷺ دعوت
۵۷۱	د حضرت هود ﷺ دعوت اود قوم جواب
۵۷۱	د هود ﷺ استقامت او بهادری ::
۵۷۲	د هود ﷺ بیان ټول د توحید نه ډک دي ::
۵۷۳	د قوم عاد سرکشی
۵۷۳	د یونبی نه انکار د ټولو نه انکار وی ::
۵۷۴	د حضرت صالح ﷺ د توحید دعوت
۵۷۵	د ثمودیانودا وینا چه مونږ د خپل پلارنیکه په دین باندې یو
۵۷۶	د صالح ﷺ معجزه
۵۷۷	د حضرت ابراهیم ﷺ د فرښتو میلستیا کول
۵۷۷	د حضرت ابراهیم ﷺ د خوراک قیمت ::
۵۷۷	د حضرت سارا د خندا سبب ::
۵۷۸	ذبیح الله اسماعیل ﷺ او نه که اسحاق ﷺ ::
۵۷۸	په رسول کریم ﷺ باندې د صلاة طریقه ::
۵۷۹	د حضرت ابراهیم ﷺ نر مالی اوصفتونه

صفحہ نمبر	عنوانات
۵۸۰	د قوم لوط کردار.....
۵۸۰	لوط <small>عليه السلام</small> پخپله زمکه کښې وو چې فرښتې راغلي ::
۵۸۰	د لوط <small>عليه السلام</small> د ښځې په وجه قوم ته ډمیلمنو پته اولگیده ::
۵۸۱	لوط <small>عليه السلام</small> خپلې لونړه قطعاً نه وې پیش کړې ::
۵۸۲	د لوط <small>عليه السلام</small> خپل قوم کمزورې وو.....
۵۸۳	د ښځې د اعلان سره ټول قوم راؤرسیدو ::
۵۸۴	د قوم لوط د هلاکت څه کیفیت وو ::
۵۸۴	د قوم لوط ټول څلور کلی وو ::
۵۸۴	شعیب <small>عليه السلام</small> اود توحید دعوت.....
۵۸۵	قوم ته نصیحت اود عذاب نه ویریدل.....
۵۸۶	د شعیب <small>عليه السلام</small> قوم جواب چه ولې مونږ د خپل پلانیکه طریقه پریردو.....
۵۸۷	د شعیب <small>عليه السلام</small> د خپل قوم په مقابله کښې په الله <small>ﷻ</small> باندې توکل او بهروسه.....
۵۸۷	د نبی د اشراف وې چې څوک دڅه کار نه منع کوی نو خپله هم هغه نه کوی ::
۵۸۷	د سلف صالحینو طریقه کار ::
۵۸۸	قوم ته تنبیه ورکول.....
۵۹۰	د شعیب <small>عليه السلام</small> قوم د طرف نه ناامیدی.....
۵۹۱	د فرعون اطاعت نه پرېخودل.....
۵۹۱	قیامت کښې به د گمراهانو شاعرانو بیرغ امر او القیس سره وې ::
۵۹۲	د وړاندینو خلق د حالات بیان.....
۵۹۲	د الله <small>ﷻ</small> نیول ډیر سخت دی.....
۵۹۳	د قیامت متعلق د.....
۵۹۳	د قیامت د مؤخر کیدو اصل سبب ::
۵۹۴	د دوزخیانو آواز.....
۵۹۵	د الله <small>ﷻ</small> مهربانی.....
۵۹۶	د شرک د باطل کیدو نه هیڅ کله شک مه کوه.....
۵۹۷	مونځ قایمبول د گناهونو کفارو ده.....
۵۹۹	پنځه وخته مونځ سره گناه داسې رژیږې لکه څنگه چې د اوچې پانږې رژیږې ::
۲۰۱	الله <small>ﷻ</small> ته رابلونکې اله.....
۲۰۱	سزا خوړونکې او خلاصې بیاموندونکې څوک دی.....
۲۰۲	د مختلفین نه څوک مراد دی ؟ ::
۲۰۲	آیا انسان د اختلاف دپاره پیدا شوی دی ::
۲۰۲	د جنت او دوزخ مکالمه ::
۲۰۳	د زره تسلی.....
۲۰۳	په خپل مقام باندې کلک اودریدل.....
۲۰۳	د غیبو پیژندونکې.....
۲۰۵	د قرآن پاک په امتیاز باندې احادیث ::

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۰۷	د یوسف <small>ؑ</small> خوب
۲۰۷	لونی بزرگ خوک دی ::
۲۰۷	د یوکس ستورو نومونه ::
۲۰۸	د یعقوب <small>ؑ</small> یوسف <small>ؑ</small> تہ د خپل خوب نہ بیانولو تاکید
۲۰۸	فائده
۲۰۹	د حضرت یوسف <small>ؑ</small> فضیلت
۲۱۰	د حضرت یوسف <small>ؑ</small> سرہ د رونرو حسد
۲۱۰	دیوسف <small>ؑ</small> د رونرو پہ نبوت څہ دلیل نشته ::
۲۱۰	دیوسف <small>ؑ</small> خلاف د رونرو تدبیر ::
۲۱۱	د مشر رور مشورہ ::
۲۱۱	د یوسف <small>ؑ</small> خان سرہ د بوتلود پارہ د رونرو پلار سرہ ټینگتیا
۲۱۲	د یعقوب <small>ؑ</small> یوسف <small>ؑ</small> خپلورونرو سرہ پہ تلو باندي انديبننه او دهغې وجه
۲۱۳	د یوسف <small>ؑ</small> په کوهی کنبي غورزول
۲۱۳	په کوهی کنبي د
۲۱۴	د رونرو د پلار په وړاندي مکر او فریب
۲۱۴	د دروغو خبره سرته نه رسی ::
۲۱۵	صبر ددوی څیزونو نوم دی ::
۲۱۵	دیوسف <small>ؑ</small> د کوهی نه راوتل او د قافلې والا په لاس خرڅیدل
۲۱۲	یوسف <small>ؑ</small> ټي ډیر کم قیمت خرڅ کړو ::
۲۱۷	د حضرت یوسف د مصر په بازار کنبي نیلامی
۲۱۸	درې اوبنیاران ::
۲۱۸	د الله <small>ﷻ</small> یو کار هم د حکمت نه خالی نه وی ::
۲۱۸	د نبوت په عمر کنبي احوال ::
۲۱۹	د عزیز مصر د بنخي یوسف <small>ؑ</small> تہ د بدنی دعوت ورکول
۲۲۰	د یوسف <small>ؑ</small> د بدکار نه انکار
۲۲۱	دیوسف <small>ؑ</small> د پاکدامنی گواهی
۲۲۲	دا گواه بالغ عاقل سرې وو ::
۲۲۲	د زلیخا خاوند هم دیوسف <small>ؑ</small> د پاکدامنی اقرار او کړو ::
۲۲۴	د یوسف <small>ؑ</small> حسن
۲۲۵	یوسف <small>ؑ</small> تہ نیم حسن ورکړې شوې وو ::
۲۲۵	یوسف <small>ؑ</small> د خپل عفت دعا د
۲۲۲	ووه قسمه کامیابه خلق ::
۲۲۲	د حضرت یوسف پاکدامنی
۲۲۷	د جیل خانې ژوند
۲۲۷	د یوسف <small>ؑ</small> سرہ د هر چا مینه د امتحان سبب جوړ شوې وو ::
۲۲۸	د حضرت یوسف <small>ؑ</small> دعوت توحید طرف تہ

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۲۹	نیکہ ہم پہ درجہ دیلاز کنبی وی ::
۲۲۹	حضرت یوسف <small>علیہ السلام</small> او دعوت توحید
۲۳۰	د تعبیر خود لونه ورائندی د توحید بیانولو اصل مقصد ::
۲۳۰	د قیدیانود خوب تعبیر
۲۳۱	ہسی د دروغو خوب جوړول ندی پکار ::
۲۳۱	د قید مودہ خومره وه
۲۳۲	د بادشاه د خوب تعبیر
۲۳۲	په دغه وخت قیدی ته یوسف <small>علیہ السلام</small> وریاد شو ::
۲۳۵	د یوسف <small>علیہ السلام</small> د پاکدامنی تصدیق
۲۳۵	دیوسف <small>علیہ السلام</small> صبر او استقامت ::
۲۳۷	د نفس د شرارتونونه ہم هغه بچ کیری په چا چه د الله <small>عز و جل</small> رحم وی ::
۲۳۷	راجح قول دادی چې دا قول د عزیر د سخنی دی ::
۲۳۸	خیل قابلیت د ضرورت په وخت کنبی بیانول ::
۲۳۹	حضرت یوسف <small>علیہ السلام</small> دمصر حاکم جوړشو ::
۲۳۹	آخر ریان خپله بادشاهی یوسف <small>علیہ السلام</small> ته ورکړه ::
۲۳۹	د یوسف <small>علیہ السلام</small> سره د زلیخه نکاح ::
۲۴۰	دیوسف <small>علیہ السلام</small> روڼو په مصر کنبی ::
۲۴۱	د یوسف <small>علیہ السلام</small> دروڼو نه عجیبه سوالونه ::
۲۴۱	یوسف <small>علیہ السلام</small> ددوی نه د رور راوستلو دپاره گانړه واخستل ::
۲۴۲	د یوسف <small>علیہ السلام</small> د روڼو واپسی ::
۲۴۲	یوسف <small>علیہ السلام</small> غله هم ورکړه او قیمت ئې هم واپس کړو ::
۲۴۴	د حضرت یعقوب <small>علیہ السلام</small> خامنوته وصیت ::
۲۴۵	نظر لگیدل حق دی ::
۲۴۵	حضرت یوسف <small>علیہ السلام</small> خپل رور بنیامین او پیژندلو ::
۲۴۶	د رور د ایسارولو تدبیر ::
۲۴۷	د یوسف <small>علیہ السلام</small> دروڼو په نزد د غل سزا ::
۲۴۸	د یوسف <small>علیہ السلام</small> طرف ته د غلا د نسبت حقیقت ::
۲۴۹	د بنیامین قید اود روڼو منت زاری ::
۲۵۰	د یوسف <small>علیہ السلام</small> د روڼو د مایوسنی نه پس مشوره ::
۲۵۱	د یعقوب <small>علیہ السلام</small> غم ::
۲۵۱	په غم کنبی انا لله وئیل ددی امت خصوصیت دی ::
۲۵۲	ذبیح الله اسماعیل <small>علیہ السلام</small> وو اسحاق <small>علیہ السلام</small> نه وو ::
۲۵۲	اسرائیلی روایت ::
۲۵۲	د یعقوب <small>علیہ السلام</small> د یو مخلص دوست پوښتنه ::
۲۵۳	د حضرت یعقوب <small>علیہ السلام</small> حکم چه یوسف او بنیامین اولتوئی ::
۲۵۴	د روڼو حضرت یوسف <small>علیہ السلام</small> سره دریم ملاقات ::

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۵۴	ہر گناہگار جاہل وی ::
۲۵۵	اوس رونرو ہم د فضیلت اقرار اوکرو ::
۲۵۵	د حضرت یوسف <small>علیہ السلام</small> معجزہ ::
۲۵۵	د یعقوب <small>علیہ السلام</small> معجزہ ::
۲۵۲	د یعقوب <small>علیہ السلام</small> بینائی واپس راغلہ ::
۲۵۷	د پشمنی پہ وخت کنبی دعاگانہ کول پکار دی ::
۲۵۸	د یعقوب <small>علیہ السلام</small> قافلہ پہ مصر کنبی ::
۲۵۸	باقی وچ کالی د یعقوب <small>علیہ السلام</small> راتلو سرہ ختمہ شوہ ::
۲۵۸	راجح دادی چہ دیوسف <small>علیہ السلام</small> مور دغہ وخت ژژوندنی وہ ::
۲۵۹	وراندی شریعتونو کنبی د تعظیم سجدہ وہ اوس مطلق حرامہ دہ ::
۲۵۹	د خوب لیدلو او تعبیر مینخ کنبی خومرہ مودہ وہ ::
۲۶۰	د یوسف <small>علیہ السلام</small> او د یعقوب <small>علیہ السلام</small> د فراق زمانہ ::
۲۶۰	د یوسف <small>علیہ السلام</small> دعا او د مرگ دعا کولو حقیقت ::
۲۶۱	زموں پہ شریعت کنبی د مرگ دعا کول نشته ::
۲۶۱	البتہ د دینی فتنہ پہ وخت د مرگ سوال کول جائز دی ::
۲۶۲	د بی بی مریم دعاء ::
۲۶۲	د علی د مرگ دعاء ::
۲۶۲	د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د مرگ دعاء ::
۲۶۲	د یوسف <small>علیہ السلام</small> د رونرو استغفار کول ::
۲۶۳	د یعقوب <small>علیہ السلام</small> او یوسف <small>علیہ السلام</small> د وارو د مغفرت دعاء غوبستل ::
۲۶۳	انبیاء تہ د وحی پہ ذریعہ د واقعاتو خبر ورکولہ شی ::
۲۶۵	د شرک خفی حقیقت ::
۲۶۵	اکثر خلق د ایمان سرہ سرہ شرک ہم کوی ::
۲۶۵	د منافق ایمان ہم دغہ شان وی ::
۲۶۵	د شرک کنبی ورکہ او غت دوارہ شتہ ::
۲۶۶	د تمیمہ اچول ہم شرک دی ::
۲۶۷	د بدفالی کول ہم شرک دی ::
۲۶۷	د شرک د میری دتگ نہ ہم پتہ خیری دی ::
۲۶۷	د شرک د بچاؤ طریقہ ::
۲۶۹	د نبوت او رسالت ہم پہ سرو کنبی وو جوک بنسخہ نہ دہ تیرہ شوی ::
۲۶۹	د اہل سنت والجماعت عقیدہ ::
۲۶۹	د قرآن پاک کنبی د اہل قری نہ مراد بنار والادی ::
۲۷۰	د نجات اخروی د نجات دنیاوی نہ بہتر دی ::
۲۷۰	د انبیاء د مخالفت انجام ::
۲۷۲	د تیرشوی واقعات د عبرت او نصیحت سبب دی ::
۲۷۴	د آسمان او عرش پیدائش ::

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۷۵	د شمس و قمر ذکر کولو وجہ:
۲۷۶	د اللہ ﷻ د کامل قدرت بیان:
۲۷۶	ترہ تہ ہم صنوب و نیلی کیری:
۲۷۷	د دومرہ نشانونو باوجود د قیامت نہ انکار:
۲۷۸	د عذاب وخت مقرر دی:
۲۷۹	ہدایت د اللہ پہ لاس او د نبی پہ ذمہ تبلیغ دی:
۲۷۹	د ہاد نہ مراد علی ﷺ اخستل غلط دی:
۲۸۰	دمور پہ رحم کنبی لوئیدونکی بچی د حقیقت نہ صرف اللہ خبر دی:
۲۸۰	د مور پہ خیتہ کنبی د بچی مختلف ادوار:
۲۸۰	د هر دور مودہ خلوبنت ورخی وی:
۲۸۰	د غیبو پنخہ کنجیانی:
۲۸۰	د خیتی د کمولو او زیاتولو مطلب:
۲۸۱	بچی دمور پہ خیتہ کنبی بی غمہ وی:
۲۸۱	د رسول کریم ﷺ د خپل لوری پیغام:
۲۸۲	هر انسان د خلورو فربتو پہ مینخ کنبی وی:
۲۸۴	شرعی دم ہم د تقدیر حصہ ده:
۲۸۵	د آسمانی بجلنی پرق پروق:
۲۸۵	د وریخو خیری او خندا:
۲۸۵	د گرزگروز آوریڈلو سرہ تسبیح و نیل پکار دی:
۲۸۲	د یو مغرور سردار واقعہ:
۲۸۲	د عربو د مغرور سردارانو واقعہ:
۲۸۸	د مشرکانو یو مثال:
۲۸۹	د حق او باطل یو مثال:
۲۸۹	مشرکان خپل معبودان سفارشیان گنری:
۲۹۰	د حق پاتی کیدل او باطل ختمیدل:
۲۹۱	د قرآن پاک پہ مثالونو پوهیدل پکار دی:
۲۹۱	پہ حدیث کنبی د توحید او علم مثال:
۲۹۱	بل مثال:
۲۹۲	د نیک کار بدلہ بنہ او د بدکار بدلہ خرابہ:
۲۹۲	د مؤمن او مشرک مثال:
۲۹۳	دمؤمنانو بندگانو نیک صفتونہ:
۲۹۴	د منافق خصلت:
۲۹۴	پہ بنہ طریقہ دشمن دوست جوړوہ:
۲۹۵	د جنت ینار:
۲۹۵	جنت تہ پہ اول خوک خی؟:
۲۹۵	پہ فربتو د جنتیانو فضیلت:
۲۹۵	

صفحة نمبر	عنوانات
۲۹۵	جنت ته به اول دري قسمه خلق ڄي:
۲۹۲	د جهاديانو فضيلت:
۲۹۲	د خرابو بند يگانو صفتونه:-
۲۹۷	د دنيا حقيقت:-
۲۹۸	جنتيان په نازونو نعمتونو کښي:
۲۹۹	د د طوبي تفصل او دهغي متعلق حديثونه:
۷۰۰	جنت د تکليف او مشقت نه بلکه د آرام او مزو ځاني دي:
۷۰۱	د ادني جنتي جنت:
۷۰۲	د آقا ﷺ حوصله افزائي:-
۷۰۳	د قرآن کريم صفات جليله:-
۷۰۴	د قرآن پاک اطلاق په مخکښي کتابونو کښي هم کيږي:
۷۰۴	دوراندينو انبياء کرامو معجزې ه هغوي سره ختمې شوې خو قرآن پاک ابدی دي:
۷۰۴	د تحمل قريبنه څه مراد دی؟:
۷۰۵	د انبياو سره د توقو کولونه باوجود بيا هم مهلت ملاوشو:-
۷۰۶	عالم ماکان او وماي کون هم د:
۷۰۶	د مشرکانو د شرک هيڅ حقيقت نشته:
۷۰۷	د دوزخ عذاب او د جنت نظاري:-
۷۰۸	په مونځ کښي رسول ﷺ ته جنت او جهنم ښکاره شول:
۷۰۸	د جنت د ميوز غټوالي:
۷۰۸	جنت کښي به بول و براز نه وي:
۷۰۹	د جنت به هر څه هميشه وي:
۷۱۰	د قرآن د نازلیدلو سره خوشحاليدونکي خلق:-
۷۱۰	دي آيت مبارک کښي د ټولو علماء کرامو ته وعيد دي:
۷۱۱	د معجزو صادر کيدل د رسولانو په اختيار کښي نه دی:
۷۱۱	د نيك بختي او بد بختي کتاب نه بدليږي دي مطلبونه:
۷۱۳	د نبي په ذمه تبليغ او حساب د:
۷۱۴	د کافرانو تدبيرونه ناکام د الله ﷻ اراده کامياب:-
۷۱۵	د رسالت او نبوت منکر:-
۷۱۵	د عبدالله بن سلام د ايمان قصه:-
۷۱۷	مومن په رڼا کښي او کافر په تيارو کښي:-
۷۱۷	هر يو نبي د هغه په قومي ژبه کښي ليږلې شي
۷۱۸	د نبي آخر نبوت عام دي:
۷۱۸	حضرت موسیٰ ﷺ د بني اسرائيلو طرف ته:-
۷۱۹	ښه بنده هغه دي چې مصيبت کښي صبر او کړي:
۷۲۰	په بني اسرائيلو د الله ﷻ احسانات:-
۷۲۰	انسان د گناه په وجه درزق نه محرومولي شي:

صفحہ نمبر	عنوانات
۷۲۱	دموسی ﷺ بنی اسرائیلوتہ وعظ:
۷۲۲	د لاس پہ خلو کنبی د وا پس کولو څه مطلب دی:
۷۲۳	د قوم په غلطو کارونو د انبیاو په الله باندې توکل:
۷۲۳	اکثر امتونه دخالق د وجود قائل وو خو:
۷۲۴	مشرکانو به انسانیت درسالت منافی گنړلو:
۷۲۵	د کافرانو خپلو رسولانو ته دهمکیانې:
۷۲۵	د کافرانو دهمکیانې خاورو سره خاورې شوې:
۷۲۶	د دوزخیانو خوراک او ددوی حالت:
۷۲۷	د بی فائدي عمل مثال:
۷۲۸	خپلې نیکی په زیاتولو سره ندی بریادول پکار:
۷۲۸	د کائناتو رنگ او بونی خالق:
۷۲۹	په محشر کنبی د تابعانو او متبوعانو خبرې اترې:
۷۳۰	د دوزخیانو زارنی او فریاد:
۷۳۱	په دوزخ کنبی د شیطان خطاب:
۷۳۲	قیامت کنبی د دوؤ کسانو خطاب:
۷۳۳	کلمه طیبه او شجره طیبه:
۷۳۴	دشجرة طیبه نه مراد دکهجورې ونه ده:
۷۳۴	کلمه خبیثه او شجرة خبیثه:
۷۳۵	دقبر سوال جواب او عذاب او ثواب:
۷۳۵	دمؤمن دروح وتلو کیفیت:
۷۳۶	دکافر دروح وتلو کیفیت:
۷۳۷	ددې امت به په قبرونو کنبی آزمینبت کولې شی:
۷۳۷	مؤمن ته به د روح وتلو په وخت کنبی فریبتې پخیر راغلي وائی:
۷۳۸	د مؤمن روحك درینسمو په کپرو کنبی اوړی:
۷۳۸	د کافر روح زمکه کنبی لاتدي غورځولې کپړی:
۷۳۸	په قبر کنبی د منافق جواب:
۷۳۹	په قبر کنبی مونخ روژې زکوة وغیره هم د انسان حفاظت کوی:
۷۳۹	آسمان ته دنوی ختلی روح سره نور روحونه ملاقات کوی:
۷۳۹	فریبتې مؤمن ته سلام کوی او جنازه کنبی شرکت کوی:
۷۴۰	د مؤمن هر عمل که غټ وی او که وړوکې د عذاب قبر نه خلاصوی:
۷۴۱	د روح ویستلو په وخت فریبتې په مؤمن ډیرې مهربانې وی:
۷۴۱	د مؤمن په مرگ باندې فریبتې آسمان او زمکه هم ژړا کوی:
۷۴۱	د مؤمن په کامیابی شیطان دافسوس ژړا کوی:
۷۴۲	مؤمن ته په جنت او دوزخ دواړه اوخودلې شی:
۷۴۲	دکافرو روح به په بدبوداره گنده کپړه کنبی ویستلې شی:
۷۴۴	د نعمت د ناقدرنی سزا او د

صفحة نمبر	عنوانات
۷۴۷	د اللہ ﷻ نعمتوںہ او دہغی ناشکری:-
۷۴۷	د شکر پورہ ادا کولو طریقہ:-
۷۴۸	د مکہ د پارہ د امن دعا:-
۷۴۹	رسول ﷺ دے آیتونو لوستلو سرہ امت د پارہ ژپل:-
۷۴۹	د ابراہیم ؑ د میوود زیاتوالی دعا:-
۷۵۱	د حضرت ابراہیم ؑ یوہ بلہ دعا:-
۷۵۲	د قیامت پہ ورخ دنیا تہ واپس تلل نامنظور
۷۵۳	د نمرود یوہ قصہ:-
۷۵۴	د قیامت پہ ورخ بہ زمکہ او آسمانونہ بدلولی شی:-
۷۵۴	د یهودی عالم سوالونہ او دہغی جوابونہ:-
۷۵۵	د قیامت د زمکہ کیفیت:-
۷۵۲	دوزخیان بہ د گوگړو پہ جامو کنبی قید وی:-
۷۵۷	دے امت کنبی د جاہلیت خلور کارونہ:-
۷۵۷	قرآن د دنیا پہ وړاندې یو بنکارہ پیغام:-

وَلَوْ اَنَّكَ	نَزَّلْنَا	اِلَيْهِمْ	الْبَلِيَّةَ	وَكَلَّمَهُمْ	الْمَوْتُ
او کہ بیشکہ مونہہ انازل کرے وی مونہہ ادوی تہ فربتی او خبری کرے وی دوی سرہ مرو	او کہ مونہہ دوی تہ فرستی ہم رالیہ وی اودوی سرہ مرو خبری ہم کرے وی	وَحَشَرْنَا	عَلَيْهِمْ	كُلَّ شَيْءٍ	قَبْلًا
او جمع کرے وی مونہہ دوی تہ اہر خیز امخامخ انہ وؤ دوی چی ایمان نی راوری وی اہگر	او مونہہ (د دنیا) تول خیزونہ ددوی مخکنی راجمع کرے وی خوبیاہم دوی ایمان نہ قبلولواخو	اَنْ يَّشَاءَ	اللّٰهُ	وَلَكِنْ	اَكْثَرَهُمْ
دچی او غواری اللہ ولیکن اکثر ددوی نہ دناپوہتیا خبری کوی	ہلہ کہ اللہ غوبنتلی (چی ایمان دی راوری) خوپہ دوی کنی زیات خلق نہ پوہیری	قوله تعالى:	مَا كَانُوا	لِيُؤْمِنُوا	اِلَّا

قوله تعالى: مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا

کافران دحق پہ پیژندلوہم ایمان نہ راوری۔ اللہ فرمائی کہ چری مونہہ ددی خلقو سوال پورہ ہم کرے کوم چہ قسمونہ خوړلو سرہ داوائی چہ کہ مونہہ لہ خہ نشہ راشی نو خامخابہ ایمان راوړو۔ او کہ بیا مونہہ پہ دوی باندي فربتی ہم نازلې کرے چہ درسولانو تصدیق او ستاد رسالت گواہی ورکری نو بیا بہ ہم دوی ایمان نہ راوړی۔ لکہ خنگہ چہ هغوی وائی چہ تہ اللہ او فربتی راوړہ او اوبنایہ او مونہہ خو ترهغه وختہ پوری ایمان نہ راوړو چہ دنورورسولانو پہ شان تہ ہم نبی پیش کری۔ اودچاچہ زمونہ سرہ د مخامخ کیدوہیخ یقین نشته داوائی چہ پہ مونہہ باندي فربتی ولې نہ دی نازلې کرے شوې او چہ اللہ مونہہ لیدلې وی۔ داسې خلق پہ ډیره سرکشنی او دبنمنشی کنی دی (۱) او کہ فربتی ہم راشی او هغوی سرہ خبری او کړی اودرسولانو تصدیق او کړی اودهرخیز ذخیرہ هغوی لہ راوړی اوجمع نی کرے (نو بیا بہ ہم دهغوی پہ زړونو باندي خہ اثر نہ وی)۔ پہ (قَبْلًا) بعضو (قَبْلًا) دقاف پہ کسرہ اودیا پہ فتحہ سرہ لوستلې دې دکوم معنی چہ دمقابلې اومعانی دہ اوبعضو دواړہ حرفونہ پہ پینس سرہ لوستلی دی د خہ پہ سبب چہ معنی شوه ډلې ډلې خلق کہ ہم راشی او د رسول تصدیق او کړی نو بیا ہم ایمان نہ راوړی۔ ہدایت ورکول صرف د اللہ کاردی کہ خومرہ خلق ولې نہ وی خو دوی تہ ہدایت نہ شی کولې۔ هغه چہ خہ غواری نو کوی هغه بہ د ټولو نہ تپوس کوی خو د هغه نہ تپوس نہ شی کیدلې۔ لکہ چہ فرمائی هغه خلق پہ چا چہ د اللہ خبرہ پورہ شوې دہ هغوی بہ ہیخ کله ایمان نہ راوړی کہ هغوی ہر خومرہ نبی ولې اونہ گوری۔ دردناک عذاب بہ نی راگیر کرے نو د هغوی سترگی بہ کولاؤ شی (۲)

وَكٰذٰلِكَ	جَعَلْنَا	لِكُلِّ نَبِيٍّ	عَدُوًّا	شَيْطٰنِ	الْاِنْسِ
اودارنگی جوړ کرے دی مونہہ دپارہ دهرنی دشمنان شیطاناتان دانسانانو اودپیریانو چی وسوسہ اچوی	اوداشان مونہہ د هر یویغمبر دپارہ بنی ادمواودپیریانو شیطاناتو نہ دشمنان گر خولی دی چی یوبل تہ	بَعْضُهُمْ	اِلَى	بَعْضٍ	زُخْرَفٍ
خینی ددوی نہ خینو تہ بناستہ کرے شوی خبری دپارہ ددوکی او کہ غوبنتلی	د دھوکې او فریب خوړې پستی خبری کوی او کہ چرتہ ستا	وَلَوْ شَاءَ	اللّٰهُ	اَنْ يَّخْلُقَ	مِنْ دُوْنِ

(۱) الفرقان ۲۵/۲۱.

(۲) یونس ۹۶/۱۱۰.

رَبُّكَ	مَا فَعَلُوهُ	فَذَرَّهُمْ	وَمَا	يَفْتَرُونَ ﴿٣١﴾
رب ستانہ بہ وؤ کرې دوی دا کار نو پر پرده دوی او هغه	اچی دوی نې جوړوی دخانه	رب غوښتلې نو دوی به کار نشو کولې نو دوی پر پرده او د دوی د خان نه جوړ شوې دروغ هم پر پرده		
وَلِتَصْغَىٰ	إِلَيْهِ أَفِئَةٌ	الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ	بِالْآخِرَةِ	
او دپاره ددې چې میلان او کرې دې ته زړونه دهغه کسانو چې نه راوړې ایمان په آخرت باندې				
وَلِيَرِضُوهُ	وَلِيَقْتَرِفُوا	مَا هُمْ		
او دپاره ددې چې خوښ کړې دوی او د دروغ او دپاره ددې چې او کرې هغه گناهونه چې دوی				
				او چې ښه نې خوښ کړې او چې هغه (گناهونه او کرې) کوم چې دوی کول غواړې
				﴿٣٢﴾
				کونکې دی دهغې

قوله تعالى: وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا

دهرنې دښمنان وی الله ﷻ د نبي ﷺ حوصله افزائی فرمائیلې ده. - ارشاد دې چه ای محمد (ﷺ) لکه څنگه چه ستامخالفین او دښمنان دی دهرنې دغه شان معاندین او دښمنان تیر شوی دی پدې وجه ته د هغوی په مخالفت باندې خفگان مه کوه. او فرمائی تانه وړاندې انبیاء کرامو په تکذیب او تکلیف رسولو باندې صبر کړې وو (۱) او او فرمائیلې شو دا خلق چه تاته واتی مخکینو رسولانو ته هم دا و نیلې شوې دی. الله ﷻ بڅښونکې هم دې اوسخت عذاب ورکونکې هم دې. او فرمائی چه دغه شان مونږ د هر نبي دپاره دښمنان جوړ کړې وو (۲) ورته بن نوفل رسول الله ﷺ ته و نیلې و وای محمد (ﷺ) ادا قریش به تاسره دښمنی هم کوی او چه کوم یونسی هم ستا په شان خبرې خپل امت ته کړې دی هغوی سره ئی هم دښمنی کړې ده. ارشاد دې (شَیْطَانِ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ) دابدل دې او (عدوا) مبدل منه دې. یعنی دهغوی دښمنان انسی او جنی شیطانان دی او شیطان هر هغه دې چه په شرکښې خپل مثال نه لری او دې رسولانوسره به ددې شیطانانونه علاوه بل څوک دښمنی او کړې چه هم د دوی د نوع نه دی. ()

د پیویانو پشان انسانانو کښې هم شیطانان وی :: قتاده رضی الله عنه فرمائی چه پیریانو کښې هم شیطانان دی او په انسانانو کښې هم دی چه خپلو خپلو خلقو ته دگناه تلقین کوی. ابوذر رضی الله عنه یو ورځ مونږ کولو نو حضور ﷺ ورته او فرمائیل ای ابوذر رضی الله عنه ادا انسی او جنی شیطانانونه اعدو بالله اولوله نو ابوذر رضی الله عنه او فرمائیل چه آیا په انسانانو کښې هم شیطانان وی؟ نو حضور ﷺ او فرمائیل چه او وی. د حضرت ابوذر رضی الله عنه نه په یو بل روایت کښې مروی دی چه زه حضرت محمد ﷺ له راغلم نو مجلس اوږد شو نو حضور ﷺ او فرمائیل ابوذر رضی الله عنه آیا تامونږ کړې دې؟ ما و نیل نه یار رسول الله ﷺ. حضور ﷺ او فرمائیل پاسه او دوه رکعته مونږ او کړه. زه حضور ﷺ له نیزدې راغلم او مونږ مې کولو نو وئی فرمائیل آیا تا د انسی او جنی

(۱) الانعام ۳۴/۱۶.

(۲) الفرقان ۱۲۵/۳۱.

(۳) صحیح بخاری کتاب بدء الوحی، باب کیف کان بدء الوحی الی رسول الله: ۳، صحیح مسلم: ۱۶۰، احمد: ۲۳۲/۲، ابن حبان:

۳۳، دلائل النبوه: ۱۳۵/۲.

شیطانانوں نے اعوذ باللہ کرے؟ ما او وئیل یا رسول اللہ ﷺ ولیٰ پہ انسانانو کنبیٰ ہم شیطانان وی؟ حضور ﷺ او فرمائیل او دا د پیریانو شیطانانوںہ ڊیر شریان وی. (۱)

انسی شیطانان جنی شیطانانوتہ وحی گول: عکرمہ ﷺ فرمائی چه پیریان شیطانان دانسانانو شیطانانو طرف ته وحی راوری اودا شان انسانی شیطانان پیریانو شیطانانوتہ. لکه د اللہ ﷻ فرمان دی (يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا) عکرمہ ﷺ او فرمائیل چه په انسانانو کنبیٰ ہم شیطانان وی او پیریانو کنبیٰ ہم. اوس انسانی شیطانان په جنی شیطانانو باندی القاء کوی. دوی کنبیٰ بعضیٰ بعضو ته د خرابو خبرو وحی کوی. عکرمہ ﷺ او فرمائیل چه انسانی شیطانان هغه دی کوم چه انسانانوتہ دگناه مشورې ورکوی. او د پیریانو شیطانان پیریان گمراه کوی. هر یو خپل ملگری ته وائی چه ماخو خپل ملگری وارولو ته هم دغه شان خپل ملگری د سمی لار نه واروه. دغه شان یو بل ته د گناه تعلیم ورکوی. د دی نه ابن جریر ﷺ دامطلب اخستی دی چه د عکرمہ ﷺ اوسدی ﷺ په نیزد انسی شیطانانوتہ هغه پیریان شیطانان مراددی کوم چه انسانان غولوی. دا مراد نه دی چه انسی شیطانان هم په انسانانو کنبیٰ دننه دی. او په دی کنبیٰ شک نشته چه د عکرمہ ﷺ د کلام نه هم دا ظاهریری خود سدی ﷺ کلام د دی معنی حامل نه دی سره د دی چه د دی احتمال وی.

دضحاک ﷺ په روایت کنبیٰ دی چه په پیریانو کنبیٰ هم شیطانان شته چه هغوی گمراه کوی لکه څنگه چه انسی شیطانان دانسانانود گمراه کولو سبب جوړیری. اوس انسانی شیطانان پیریانو شیطانانو سره یو ځای کیری او وائی چه دوی په دی سره دھوکه کره او داسې نی دھوکه کره لکه چه د اللہ ﷻ قول دی (يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا) بهر حال صحیح هغه دی کوم چه د ابی ذر ﷺ په حدیث کنبیٰ تیر شو چه په انسانانو کنبیٰ هم انسی شیطانان دی اود هر څیز شیطان هم د هغه جنس سرکش دی. په صحیح مسلم کنبیٰ دحضرت ابوذر ﷺ حدیث نقل دی چه رسول اللہ ﷺ فرمائیلی چه تورسپی شیطان وی (۲) د کوم معنی چه دا ده چه هغه په سپوکنبیٰ شیطان دی.

مجاهد ﷺ د دی آیت په تفسیر کنبیٰ لیکلی دی چه د پیریانو کافران شیطانان هغه شیطانان دی کوم چه د انسی شیطانانو طرف ته وسوسې رالیږی او د انسانانو شیطانان کافران دی. د عکرمہ ﷺ نه روایت دی چه زه مختار له لارم زما دمیلستیا په شپه نی زه هم خان سره حصار کړم. بیانی ماته اووئیل چه د قوم طرف ته لار شه هغوی ته حدیث واروه. زه لارم یو سرې زما مخې ته راغلو او ونی وئیل چه د وحی باره کنبیٰ ته څه وائی؟ ما اووئیل وحی په دوه قسمه وی اللہ ﷻ فرمائیلی دی (يَمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ) یعنی دا قرآن مونږ ستا طرف ته وحی کرې ده او دائی هم فرمائیلی (شَاطِطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا) یعنی انسی او جنی شیطانان خپلو خپلو خلقوته د خرابو خبرو وحی کوی لیکن په دی وینا کولو باندی هغوی په ماباندی حمله اوکره او وهل ټکول نی غوښتل ما اووئیل چه دا ته څه کوی زه خو تاته یوه خبره ښایم او ستا میلمه یم. غرض دا چه هغه زه پریخو دم.

عکرمہ ﷺ دا څیز په مختار باندی پیش کرې وو او هغه ابن ابی عبید دی اللہ ﷻ دی هغه خراب کرې هغه داگمان کوی چه هغه له هم وحی راځی. د هغه خور صفیه د عبدالله بن عمر ﷺ ښځه وه او نیکه ښځه وه، کله چه عبدالله بن عمر ﷺ هغه خبر کره چه مختار هم په خپل خان باندی د وحی راتلو دعوه کوی نو عکرمه ﷺ او فرمائیل چه اللہ ﷻ رښتیا فرمائیلی دی چه شیطانان د خپلو اولیاؤ طرف ته وحی

(۱) الطبری: ۵۳/۱۲، مستد احمد: ۱۷۸/۵، نسائی، کتاب الاستعاذه باب الاستعاذه من شر شياطين الانس: ۵۵۰۹/۷، حاکم: ۲۸۲/۲.

(۲) صحیح مسلم کتاب الصلاه باب قدر ما یستر المصلی: ۵۱۰، أبو داؤد: ۷۰۲، ترمذی: ۳۳۸، ابن ماجه: ۹۵۲.

احمد: ۱۴۹/۵، ابن حبان: ۲۳۷۵.

کوی یعنی دا ٲول د الله ﷻ تقدیر د هغه رضا او اراده ده چه د هر نبی هم د هغه د خلقو نه یو د بئمن وی نو ای نبی (ﷺ) ته دوی ته معافی کوه او د هغوی د دې دروغو او خان نه خبرو نه ډډه هم کوه د دوی د د بئمنی په باره کبسی په الله ﷻ باندې توکل او یقین کوه هغه ستا د پارہ کافی دی.

د شیطان وحی ته کافر او کمراه میلان کوی: : او د الله ﷻ قول دې ﴿وَلَتَضَعِي إِلَيْهِ﴾ یعنی د داسې شیطانانو طرف ته په آخرت باندې ایمان نه لرونکو زړه تیتیرې او د هغوی دوستان جوړیږی او یو بل خوشحالوی لکه چه فرمائی ﴿فَأَنْتُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ﴾ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفِتْنِينَ ﴿إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجِيمِ﴾ او فرمائی ﴿إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ يُؤَفِّكُ عَنْهُ مِنَ الْفِكْرِ﴾ اوونی فرمائیل ﴿وَلَيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُّقْتَرِفُونَ﴾ که هغه شیطانان جوړیږی اودهوکه کوی او خلق د هغوی طرف ته ورتیتیرې نو هغوی پریږده چه څه کوی هغه دې کوی.

أَفْغَيْرِ اللَّهِ أَبْتغِي حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي	
ایا نوبی د الله نه اولتوم زه	فیصله کونکی اوحال دا چی هغه ا هغه ذات دې
ایا زه د الله نه بغیر بل څوک	فیصله کونکی اولتوم او الله هغه ذات دې چه
أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ	
چی نازل کړې نې دې	تاسوته دا کتاب بڼه په تفصیل سره او هغه کسان
دیر په تفصیل سره نې دا کتاب	تاسوته نازل کړې دې او هغه کسان چی
اتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ	
چی ورکړې وومونږه هغوی ته	کتاب هغوی پوهیږی ا په دې چی بیشکه د اقران نازل کړې شوي دې
مونږ ورته ددې نه مخکبسی کتاب	ورکړې ووا هغوی ته بڼه معلومه ده چی دا کتاب
مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَآ تُكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ۝ وَتَمَّتْ	
د طرفه درب ستا نه	د حق سره پس مه کیره ته خامخا دشک کونکو نه اوتمامه شوی ده
ستا درب د طرفه په حقه راغلي دې	نو ته د شک کونکو څنی مه کیره او درب خبره
كَلِمَةً رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ	
درب ستا ا په لحاظ درشتنوالی سره	اوپه لحاظ دانصاف سره انشته څوک بدلونکی
په انصاف اورشتینوالی سره پوره شوي ده هیڅوک دهغه
لِكَلِمَتِهِ ۝ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝	
فرمانونود هغه لره	او هغه اوریدونکی دې خبردار دې
حکمو نه بدلولی نشی	او هغه هرڅه آوری او په هرڅه پوهیږی

قوله تعالى: : وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا

د الله ﷻ قرآن قول فیصل دې: - فرمائی چه ای نبی (ﷺ) دې مشرکانو ته اووایه چه زه د خپل خان او ستاسو په مینځ کبسی د الله ﷻ نه علاوه بل څوک فیصله کونکی او گرځوم؟ سره د دې چه هغه ستاسو طرف ته یو تفصیلی کتاب نازل کړې دې او صرف په تاسو نه بلکه دا کتاب نې د اهل کتابود پارہ هم نازل کړې اودا یهود او نصاری ٲول پیژنی چه دا په حقیقت کبسی هم د الله ﷻ د طرف نه نازل شوي دې

خُكَّه چہ ستاسو پہ بارہ کنبی د هغوی پہ کتابونو کنبی د پخوانو انبیاء کرامو بشارتونه او زیری موجود دی. نو ته په شك کنبی مه پر یوزه^(۱) لکه چه فرمائی مونږ ستا طرف ته څه نازل کړی که د هغې نه ته په شك کنبی نی نو د هغه خلقو نه تپوس او کره کوم چه اهل کتاب دی. ستا د طرف ته راغلي وحی بالکل حقه ده نوته په شك کنبی مه پر یوزه. دا آیت د شرط په توگه دې او دا ضروری نه دی چه شرط دې واقع کیږی هم. ددې وجې حضور ﷺ فرمائیلی چه زه نه شك کوم اونه د تپوس کولو ضرورت شته. (۲)
 د الله ﷻ هر حکم کامل او د عدل وی: **وَاللّٰهُ قَوْلُ دِي (وَوَعَدْتُمْ كَلِمَةً رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا)** ستا در ب خبره په رښتیا و او په عدل ختمیږی څه چه هغه فرمائی هغه حق امر دی. په امر حق کیدو کنبی هیڅ شك نه شی کیدې او د کوم څیز چه هغه حکم ورکوی هغه د عدل نه علاوه نور هیڅ هم نه دی. هغه چه د کومی خبرې نه منع کوی هغه باطله خبره وی اود شر نه ډک څیز نه هغه منع کوی لکه چه فرمائی **(يَا مَعْزُمُ بِالْمَعْرُوفِ وَبِتَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ لَا يُبَدِّلُ لِكَلِمَتِهِ)** یعنی په دنیا او آخرت کنبی د هغه احکام بدلونکی څوک نشته هغه د خپلو بندیکانو خبرې اوری د هغوی حرکاتو او سکاناتو باندي پوهیږی اود هر عمل کونکی بدله هم د هغې مطابق ورکوی.

وَأَنَّ تُطِغَ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ
او که چری خبره اومنی ته دزیاتو دهغه چا چی په زمکه کنبی دی انو بی لاری به کړی هغوی تالره او که چری ته دهغه خلقو د اکثریت تابعداری او کړی اکوم چی په دې زمکه استوگن دی انو تابه دالله ﷻ
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا
دلاری دالله نه انه کوی دوی پیروی مگر دگمان اونه دی دوی مگر دلاری نه واری دوی خو صرف دگمانونو تابعداری کوی او تش
يُحْرِصُونَ ۝ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ
تش قیاسونه لگوی بیشکه رب ستا هغه ابنه پوهیږی په هغه چا چی بی لاری دې په اټکل پسې روان دی بیشکه حقیقت کنبی ستا رب په هغه چا بنه عالم دې چی څوک دسمې لاری نه
عَنْ سَبِيلِهِ ۚ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ۝
دلاری دهغه نه او هغه ابنه پوهه دې په لاره موندونکو باندي گمراه دې او هغه ذات ته هغه څوک هم بنه معلوم دی چی څوک په سمه لار روان دی

قوله تعالى: وَأَنَّ تُطِغَ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ

په دنیا کنبی گمراه خلق ډیر دی: فرمائی چه دا کثرو بنیادمو حالات دگمراهی نه ډک دی لکه چه فرمائی اولنو اکثر وخلقو گمراهی اختیار کړې وه^(۳) او فرمائی چه ته څومره هم غوښتنه او کړې خوا کثرو خلق ایمان راوړونکی نه دی هغوی هم په گمراهی کنبی دی^(۴) او عجیبه دا چه پخپله هغوی په خپل عمل او کردار باندي یقین نه لری او هغوی په باطل گمان کنبی گرځی. د ځان نه خبرې جوړوی او په

(۱) یونس ۱۰۳/۱۱۰.

(۲) مصنف عبدالرزاق: ۱۲۶/۶، ح ۱۲۰۱۱ و فی التفسیر: ۲۶۱/۱.

(۳) الصافات ۷۱/۳۷.

(۴) یوسف ۱۰۳/۱۱۲.

توہم پرستنی کنسی راگیر دی (يَكْفُرُونَ) دخرص معنی اٹکل او اندازہ دہ "محص النخل" وانی چہ د ونو بوتو اندازہ لگول. د اللہ ﷻ رضا او اندازہ دا دہ چہ ہغہ د خپلی لاری نہ اخواشوی ډیر بنہ پیژنی او بہ دی وجہ اړول بہ ہغہ باندي ډیر آسان دی او ہدایت موندونکی ہم بنہ پیژنی او بہ ہغوی باندي ہم ہدایت آسان جوړوی. د ہر یود پارہ چہ خہ مناسب دی ہم ہغہ بہ ہغوی باندي آسانوی.

فَكُلُوا مِمَّا ذَكَرَ اسْمُ اللَّهِ	ا نوخوری دہغی نہ اچی یادشوی دی نوم دالله
عَلَيْهِ	انودہغی خاروونہ خوراک کونی چہ دالله نوم پری اخستی شوی وی
إِنْ كُنْتُمْ بآيَاتِهِ	پہ ہغی باندي کہ چری ایی تاسو ایہ آیتونو دہغہ باندي ایمان راوړونکی اوخہ وجہ دہ تاسولرہ
مُؤْمِنِينَ ۝ وَمَا لَكُمْ	کہ تاسو دہغہ ذات بہ حکمونو باندي ایمان لری او اخریہ تاسو خہ شوی دی چہ تاسو دی
أَلَّا تَأْكُلُوا	چی نہ خوری تاسو دہغی خاروی نہ اچی یادشوی دی نوم دالله ایہ ہغی باند احوال داچی بیشکہ بہ
مِمَّا ذَكَرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ	دہغہ خاروی نہ خوراک نہ کوی اچی دالله نوم پری یاد شوی وی حال دا دی چی
وَقَدْ	
فَصَلِّ لَكُمْ	تفصیل بیان کری دی اللہ تاسوتہ ہغہ اچی حرام کری دی اللہ ایہ تاسو باندي مگر ہغہ
مَا حَرَّمَ	الله ﷻ خہ حرام کری ہغہ تاسوتہ بہ تفصیل سرہ بیان کری دی مگر ہغہ چہ
عَلَيْكُمْ	
إِلَّا مَا	
اضْطُرُّرْتُمْ	چی مجبورہ کری شوی یی تاسو ہغی تہ اوبیشکہ ډیر خلق خامخا گمراہ خبری کوی
إِلَيْهِ ۝ وَإِنَّ	تاسو (دلورې حالت کنسی) ہغی تہ محتاج شی (نوبیہم ہغہ حلال دی) اود ډیر وخلقود احوال دی
كثيْرًا	
لِيَضِلُّوْنَ	
بأهْوآبِهِمْ	پہ سبب دخواہشاتو خپلو بی د علم نہ بیشکہ رب ستا ہغہ بنہ پوہہ دی
يَغْيِرُ عِلْمَ	چی بی دلیلہ دخواہشاتو بہ وجہ خلق گمراہ کوی اوالله ﷻ ہغہ خلق ډیر بنہ پیژنی کوم چہ
ط	
إِنَّ رَبَّكَ	
هُوَ أَعْلَمُ	
بِالْمُعْتَدِينَ ۝	دحدنہ اوړیدونکو باندي او پریږدی بنکارہ گناہ اویتہ لہ ہغی نہ بیشکہ ہغہ کسان
وَذَرُوا ظَاهِرَ	دالله ﷻ دحدونونہ وړاندي تیریری اوبنکارہ او پت گناہونہ پریږدی بیشکہ کوم کسان
الْأَثْمِ	
وَبَاطِنَهُ ۝ إِنَّ الَّذِينَ	
يَكْسِبُونَ	
الْأَثْمَ سَيَجْزَوْنَ	چی کسب کوی دگناہ از رہ ورکری شی جزا دہغہ گناہونو اچی وؤ ہغوی اچی کول بہ نی
بِمَا كَانُوا	چی گنانو کوی نو ډیر زہ ورتہ دخپلو کړوسزا ملاوشی
يَقْتَرِفُونَ ۝	

قوله تعالى: فَكُلُوا مِمَّا ذَكَرَ اسْمُ اللَّهِ

دالله ﷻ پہ نوم حلال شوی خوړل پکار دی - الله ﷻ خپلو مؤمنانو بند یگانوته اجازت ورکوی چہ بہ کومہ حلالہ باندي دالله ﷻ نوم اخستی شوی وی ہغہ تاسو خوړلې شی. یعنی کوم خناور باندي چہ د حلالولو

وخت کبني دالله ﷻ نوم نه وی اخستي شوي هغه حرام دي لکه چه د قريشو کافرانو به مرداره خوړله او په بتانو وغيره نوم باندې چه کوم خناور ذبحه کيدل هغه به نبي هم خوړل. نو او فرمائيلې شو چه په کوم خناور باندې د الله ﷻ نوم واخستي شي هغه تاسو ولې نه خوړني هغه خو تاسو ته حرام خيز خودلې دي او په وضاحت سره نبي پوهه کړې يني. **بعضو (فصل)** په تشديد سره لوستلې او بعضو په تخفيف سره. په دواړو صورتونو کبني معنی بيان او وضاحت دي. او په سخته مجبورني او اضطرار کبني کوم څه چه تاسو او مومني ستاسو دپاره حلال دي. بيا الله ﷻ د مشرکانو فاسدي راتي ذکر فرماني چه مړه يعنی مرداره او د غير الله په نوم کړې شوي حلاله څنگه هغوی د خپل ځان د پاره حلاله جوړه کړه. په هغوی کبني اکثر بغيرد علم نه دخپل نفساني خواهشاتو تابعدارني په وجه گمراه شوي دي او الله ﷻ د دي زياتي کونکونه بڼه خبر دي.

قوله تعالى: وَذُرُوا ظَاهِرَ الْأَيْمِ وَبِاطِنَهُ^۱

بنسکاره او پټ گناهونه پرېږدئ: - ارشاد دي چه بنسکاره گناهونه ټول پرېږدئ. د مجاهد رضي الله عنه نه روايت دي چه دي نه هغه گناهونه مراد دي چه د کومو د پوره کولو چه کونکي نيت کړي وي. او قتاده رضي الله عنه فرماني دي نه پټ او بنسکاره ډير او کم گناهونه مراد دي. سدي رضي الله عنه وائي چه بنسکاره گناه دا ده چه بدکاره بنځو سره نبي تعلق وي او پټه گناه دا ده چه په غلا او پټه باندې بدکاره بنځوسره د گناه په عمل کبني وي. عکرمه رضي الله عنه فرماني چه بنسکاره گناه د محرمو بنځو سره نکاح کول دي خو صحيح هم دا دي چه آيت په دي باره کبني بالکل عام دي په کبني د يو خبرې تخصيص نشته. لکه چه فرماني زما رب هر قسم فاحش کارونه حرام کړي دي که هغه په بنسکاره وي او که په پټه (ددي دپاره او فرمائيلې شو چه کوم خلق د گناه کارکوي خامخا به هغوی ته د خپل بد عمل بدله ورکولې شي که هغه بنسکاره وي او که پټ. درسول الله ﷺ نه تپوس او شو چه "اتم" څه خيز دي؟ حضور ﷺ او فرمائيل چه کوم خيز ستا په زړه کبني شک پيدا کوي اوستا دا خوبنه نه وي چه څوک ستا په دي عمل خبر شي. ()

وَلَا تَأْكُلُوا	مِمَّا	كُمِيزُ كِرَامِ اللَّهِ	عَلَيْهِ	وَأَنَّهُ
اومۀ خوړئ تاسو دهغې مذبوحې نه چي نه وي ياد کړې شوي نوم دالله په هغې او بيشکه دغه خوراک				
او تاسو دهغې (مذبوحې غوښې) نه خوراک مه کوئ چي په کوم باندې دالله ﷻ نوم نه وي اخستي شوي				
لَفِسْقٍ ط	وَأَنَّ الشَّيْطِينَ	لِيُوحُونَ	إِلَىٰ أَوْلِيَّيْهِمْ	
خامخا گناه ده او بيشکه شيطانان خامخا وسوسې اچوي دوستانو خپلوته				
بيشکه دا گناه ده او شيطان خپلوملگرو ته د (شکونو او اعتراضونو) وسوسې اچوي				
لِيَجَادِلُوْكُمْ	وَأَنَّ	أَطَعْتُمْوَهُمْ		
دپاره ددي چي جگړه او کړې هغوی ستاسوسره او که چري تاسو خبره او منله دهغوی				
چي تاسوسره جنگ او کړې او که تاسو دهغوی تابعداري او کړني نو				
إِنَّكُمْ	لَمَشْرِكُونَ			
نو يقينا بيشکه چي تاسو خامخا مشرکان يئ				
يقيني طور تاسو به د مشرکانو نه شئ				

(۱) الاعراف ۳۳/۱۷

(۲) صحيح مسلم كتاب البر، باب تفسير البر والائم: ۲۵۵۳، ترمذي: ۲۳۸۹، احمد: ۱۸۲/۳، ابن حبان: ۳۹۷.

قوله تعالى: وَلَا تَأْكُلُوا أَمْثَالَهُمْ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ عَلَيْهِمْ

د ذبح پہ وخت د الله ﷻ نوم نه اخستلو حکم: پہ دې آیت کښې داخودلې شوی دی چه کله په یوه حلاله باندې د الله ﷻ نوم نه وی اخستې شوې نو هغه حلاله نه ده سره د دې که ذبحه کونکې مسلمان ولې نه وی. د فقہی امامانو په دې کښې درې اختلافه دی.

اول قول- بعضې وائی چه داقسمه مذبحه حلاله نه ده په کوم چه د الله ﷻ نوم نه وی اخستې شوې که په قصد سره نه وی اخستې شوې یا په هیره سره. د دې قول تائید د متقدمینو او متاخرینو اصحابونه یوې ډلې کړې دي. متاخرینو شوافعو خپل کتاب "اربعین" کښې هم دا اختیار کړې دي او دخپلې رانې په تائید کښې د دې آیت نه اود بنکار د آیت نه دلیل نیولې دي. خوړنی کوم چه ستاسو دپاره ستاسو بنکاری ځناوړور احصار کړې وی او په دې باندې د الله ﷻ نوم اخلنی^(۱) بیانی هم پدې آیت کښې د الله ﷻ د قول ﴿وَأَلَّهُ لِفُسُقٍ﴾ نه تاکید کړې دي او وئیلی ئی دی چه د (انه) ضمیر د (اکل) طرف ته راجع کیږی یعنی داسې حلاله خوړل فسق او گناه ده اودا هم وئیلې شوی دی چه حلاله (لِقَبْرِ اللَّهِ) طرف ته عائد کیږی یعنی داسې حلاله کول فسق دي. او هغه احادیث چه د حلالې اوصید یعنی بنکار په وخت کښې د نوم اخستویاره کښې وارد شوی دی د عدی ابن حاتم او ابی ثعلبه دا حدیثونه شان دی. لکه چه ته کله ساتلې شوې سپې په بنکار پسې لیرې نو د لیرلو په وخت کښې بسم الله وایه نو هغه چه ستاد پاره بنکار رانیسی اودې نه خوړی نه نو تاله هغه بنکار خوړل جائز دی که هغه زخمی شوې او مړ شوې وی.^(۲) دا دواړه احادیث په بخاری او مسلم شریف کښې دی چه د کوم نه وینه بهیدلې وی او د الله ﷻ نوم پرې اخستې شوې وی نو هغه خوړلې شتی^(۳)

اود جندب بن سفیان په حدیث کښې دی چه حضور ﷺ فرمائیلی چه د قربانۍ په اختر کښې چا د مانځه نه وړاندې حلاله او کره هغه له پکار دی چه د مانځه نه پس دوئم حلاله او کړی او چا چه د مانځه نه پس حلاله نه وی کړې نو پکار دی چه د الله ﷻ نوم واخلی او حلاله او کړی^(۴) د حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دي چه خلقو تپوس او کړو یار رسول الله ﷺ! خلق مونږ ته په تحفه کښې غوښه را کوی خو مونږ ته پته نه وی چه په هغې باندې د الله ﷻ نوم اخستې شوې که نه. نو حضور ﷺ او فرمائیل چه که ستا شک وی نو پخپله د الله ﷻ نوم واخله او ونی خوره. حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائیل چه دا نوی مسلمانان شوی خلق وو^(۵) دا بخاری رضی الله عنه روایت کړې دي. د دلالت وجه داده چه دې خلقوبه گنډل چه نوم اخستل ضروری دی او کیدې شی چه تحفه ورکونکی پدې وجه نوم نه وی اخستې چه نوی مسلمانان وو ددې دپاره حضور ﷺ د احتیاط د پاره دخوراک په وخت کښې نوم اخستلو هدایت او کړو دي د پاره ﴿ولو فرضنا﴾ که مونږ او گنډو د حلالولو په وخت کښې په دې نوم پاتې شوې هم وی نو په هغه وخت کښې به نوم اخستل د هغې بدل شی او دې خلقو ته ئی حکم ورکړو چه د اسلام احکام پوره شی.

په وخت د ذبح کولو کښې تسمیه شرط ده گنه؟ او په مسئله کښې دوئم مذهب دادې چه د حلالولو په وخت کښې نوم اخستل څه مشروط نه دی بلکه مستحب دی که قصداً یا سهواً نوم وانخستې شی نو

^(۱) المائده، ۴۱۵.

^(۲) صحیح بخاری کتاب الذبائح والصيد، باب التسمیه علی الصيد، ۵۴۷۵، صحیح مسلم: ۱۹۲۹.

^(۳) صحیح بخاری کتاب الذبائح باب صید من البهائم فهو بمنزله الوحش: ۵۵۰۹، صحیح مسلم: ۱۹۶۸، ترمذی: ۱۴۹۱، ابن ماجه: ۳۱۳۷، احمد: ۴۶۳/۳، ابن حبان: ۵۸۸۶.

^(۴) صحیح بخاری کتاب الذبائح باب قول النبی ﷺ فليذبح علی اسم الله: ۵۵۰۰، صحیح مسلم: ۱۹۶۰، ابن ماجه: ۳۱۵۲، احمد: ۳۱۲/۴، ابن حبان: ۵۹۱۳.

^(۵) صحیح بخاری کتاب الذبائح باب ذبیحه الاعراب ونحرهم: ۵۵۰۷، ابوداؤد: ۲۸۲۹، ابن ماجه: ۳۱۷۴، بیهقی: ۲۳۹/۹.

ہیخ بدوالیٰ نشتہ۔ اوہم دغہ د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ مذهب دی او امام احمد رحمۃ اللہ علیہ او امام مالک رحمۃ اللہ علیہ ہم دا وائی او شافعی رحمۃ اللہ علیہ دا آیت ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْثَالَهُمْ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ وَأَنَّهٗ لَفَسِيقٌ﴾^(۱) پہ ہغہ حلالہ محمول کرپ دی چہ پہ ہغہ د اللہ رحمۃ اللہ علیہ نوم نہ وی اخستی شوی لکہ چہ د اللہ رحمۃ اللہ علیہ قول دی ﴿أَوْفِئْنَا أَهْلَ لَيْعٍ لَّأَنَّهٗ يَهَيِّئُ﴾^(۲) او ابن جریج رحمۃ اللہ علیہ وائی چہ پہ دی کنبی دخورلو ممانعت نہ مراد دا دی چہ ہغہ حلالہ مہ خورنی کومہ چہ قریشو د بتانو د پارہ حلال کرپ وی۔ دغہ شان د مجوسیانو دحلالی خورلونہ ہم ممانعت دی او ہم دغہ ہغہ مسلك دی پہ کوم چہ امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ روان دی او ہم دغہ قوی ہم دی۔ بعضو متاخرینو د دی خبری کوشش کرپ دی چہ دا قول نی داسی قوی جور کرپ چہ ﴿وَاللَّهِ لَفَسِيقٌ﴾ کنبی واو نی حالیہ گرخولپ دی۔ یعنی د اللہ رحمۃ اللہ علیہ نوم نہ اخستو سرہ حلالہ مہ خورنی او داسی کول فسق دی او فسق ہم ہغہ دی چہ د اللہ رحمۃ اللہ علیہ د نوم نہ بغیر حلالہ کرپ شوی وی۔ بیانی دا دعویہ کرپ دہ چہ دا متعین دی اودا جائز نہ دی چہ واو عاطفہ وی خکہ چہ پہ داسی صورت کنبی د جملہ اسمیہ خبریہ عطف پہ جملہ فعلیہ طلبیہ باندي لازم راخی چہ غلطہ خبرہ دہ۔ خکہ چہ دا دلیل د دی نہ پس جملہ ﴿وَإِنَّ الشَّيْطَانَ لِيَوْحُونَ إِلَىٰ أُولِيهِمْ﴾ باندي ماتیری خکہ چہ دلته خو یقیناً عطف دی نو چہ خنگہ ورائدینی واو تہ حالیہ او وئیلپ شو نو کہ دا حالیہ اونہ منلی شی نو بیا بہ پہ دی باندي د دی جملی عطف ناجائز شی او کہ دا پہ رومبندی جملہ فعلیہ طلبیہ باندي عطف کرپ شی نو چہ کوم اعتراض پہ نورو باندي وارد کوی ہم ہغہ بہ پہ دہ باندي وارد شی۔ او کہ دا واو حالیہ اونہ شی منلی نو دا اعتراض ختمیدی شی۔ خو کومہ خبرہ چہ دعویٰ وہ ہغہ بہ پہ دی سرہ باطل شی۔ واللہ اعلم۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما قول دی چہ دی نہ مراد مردار خناور دی چہ پخپلہ مرشوی وی۔ د دی مذهب تائید د ابوداؤد پہ مرسل حدیث سرہ ہم کیری پہ کوم کنبی چہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمان دی چہ د مسلمان حلالہ حلالہ دہ کہ ہغہ پہ دی باندي د اللہ رحمۃ اللہ علیہ نوم نہ وی اخستی خکہ کہ ہغہ نوم اخستلو نو ہم د اللہ رحمۃ اللہ علیہ نوم بہ نی اخستلو^(۱) دا مرسل حدیث دی او د دی تائید د دارقطنی د دی حدیث نہ کیری کوم چہ د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دی کہ مسلمان حلالہ او کرپ اود اللہ رحمۃ اللہ علیہ نوم نی تہ وی اخستی ہم خورلپ شی خکہ چہ ہغہ مسلمان پخپلہ د اللہ رحمۃ اللہ علیہ یونوم دی^(۲) او ہغہ چہ کلہ حلالہ کوی نو پہ نیت کنبی بہ نی ہم دغہ وی چہ د اللہ رحمۃ اللہ علیہ پہ نوم باندي حلالہ کوم۔ امام بیہقی رحمۃ اللہ علیہ ہم د عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا د حدیث نہ ہم کوم چہ اول تیرشو حجت اخستی دی چہ خلقو تپوس او کرو یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خلق نوی مسلمانان وی خلق دغوبنی تحفہ راوری مونو تہ پتہ نہ وی چہ ہغوی بہ د اللہ رحمۃ اللہ علیہ نوم پہ دی باندي اخستی وی کہ نہ نو وئی فرمانیل تاسو د اللہ رحمۃ اللہ علیہ د نوم اخستو سرہ خورنی۔ نو کہ چری نوم اخستل ضروری ہم وی نو ہغوی صلی اللہ علیہ وسلم بہ بغیرد تحقیق نہ د خوراک اجازت نہ ورکولو۔ واللہ اعلم۔

دریم قول: پہ دی مسئلہ کنبی دریم قول دا دی کہ پہ حلالہ باندي بسم اللہ وئیل ہیر شو نو د دی پہ خوراک کنبی ہیخ حرج نشتہ او کہ پہ قصد پریخودی شی نو جائز بہ نہ وی۔ د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ او امام احمد رحمۃ اللہ علیہ ہم دغہ مذهب دی او امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ اود ہغہ د ملگری ہم د دی قائل دی۔ امام ابوالحسن پہ خپل کتاب "الہدایہ" کنبی لیکلی دی چہ د امام شافعی نہ اول اجماع پہ دی باندي وہ کہ پہ قصد بسم اللہ پریخودلپ وی نو حرام دی د دی وجہ ابو یوسف او نورو مشائخو وئیلی دی کہ یو حاکم د داسی حلالی د غوبنی د خرخولو اجازت او کرپ نو دا حکم بہ نہ شی نافذ کولپ خکہ چہ پہ دی کنبی د امت د اجماع مخالفت دی اود اجماع مخالفت سرہ یوہ خبرہ ہم جائز کیدی نہ شی۔ د صاحب ہدایہ دا خبرہ عجیبہ دہ۔ سرہ د دی چہ د امام شافعی نہ اول ہم داسی اختلاف ثابت دی۔ واللہ اعلم۔

(۱) مراسیل ابی داؤد: ۳۷۸.

(۲) دارقطنی ۴/۲۹۶، ج: ۴۷۶، بیہقی: ۲۳۹/۹.

امام ابو جعفر بن جریر رضی اللہ عنہ وائی چہ چا د ہیرہ کرې شوی حلالہ حرام او گر خولہ هغه د مجتمعه دلیل قائل کیدونه خپل خان جدا کړو او چہ کوم حدیث د حضور ﷺ نه ثابت دې دهغې مخالفت ئی او کړو. هغه حدیث دا دې چہ د مسلمان د پارہ د هغه مسلمان کیدل کافی دی کہ هغه د حلالولو په وخت کبښې هیرہ کرې شوی وی او د الله ﷻ نوم ئی نه وی اخستې ته د الله ﷻ نوم واخله او خوره. او دې حدیث ته په خطا سره مرفوع وئیلې شوی دې او نورو د دې توثیق کرې دې او هم دغه صحیح دی. ابن جریر رضی اللہ عنہ او محمد بن سیرین رضی اللہ عنہ په هیرې سره بسم الله وئیل پرېخودلو ته مکروه وئیلی دی او سلف د کراحت د لفظ اطلاق په حرام باندې کوی. امام جعفر بن جریر رضی اللہ عنہ وائی چہ کومو خلکو د حلالې په وخت کبښې په هیرې سره بسم الله نه وئیل باندې هم حلالہ حرام گر خولې ده هغوی د نورو دلائلونه خلاف کولو سره د دې حدیث هم مخالفت کرې کوم چہ ثابت دې چہ حضرت ﷺ فرمانیلی دی چہ د مسلمان د پارہ د هغه مسلمان کیدل کافی دی کہ هغه د حلالولو په وخت کبښې د الله ﷻ نوم اخستل هیر کرې وی نو اوس دې خوړونکې د الله ﷻ نوم اخستو سره او خوری. دې نه دا ثابتہ شوه چہ دې ته مرفوع وئیل خطا ده اودا خطا د معقل بن عبید الله جزری ده. د امام بیہقی رضی اللہ عنہ د وینا مطابق دا قول د ټولونہ زیات صحیح دې. د امام ابن جریر رضی اللہ عنہ طریقہ دا ده چہ هغه دې دواړو قولونو کبښې یو قول ته ہیخ توجو نه ورکوی کوم قول چہ د جمهورو خلاف وی او هم دا اجماع قابل عمل اجماع گنړی.

حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ نه یو سړی د مسئلې تپوس او کړو چہ یو سړی له ډیرې حلالې کرې شوی مرغنی راورلې شوی کومو کبښې چہ په بعضو باندې د الله ﷻ نوم اخستلو سره حلالې کرې شوی وی او په بعضو باندې د الله ﷻ نوم اخستل هیر شوی وو او دا دواړه قسمه مرغنی خپلو کبښې گډې وډې شوی وی. نوحسن بصری رضی اللہ عنہ او وئیل دا ټولې خوړلې شی. د محمد بن سیرین رضی اللہ عنہ نه هم دغه سوال او کرې شو نو وئی وئیل چہ په کومو باندې د الله ﷻ نوم نه دې اخستې شوی مه خوړئی ځکه چہ الله ﷻ هم دا وئیلی دی **﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْثَالَهُمْ يُدْكَرُ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾** اود خپلې فتوې د پارہ ئی د دې حدیث نه دلیل اخستې چہ په ابن ماجه کبښې هم روایت دې یعنی د دې درئم مذهب دلیل کبښې دا حدیث هم پیش کولې شی. کوم کبښې چہ حضور ﷺ فرمانیلی الله ﷻ زما په امت باندې خطا او هیرہ معاف کرې ده او د مجبورئی په وجه خطا کول هم معاف کرې دی ^(۱) خودا د غور قابل څیز دې. په یو حدیث کبښې دی چہ یو سړی حضور ﷺ له راغلو او وئی وئیل کہ چرې په مونږ کبښې یو سړی حلالہ او کرې او بسم الله وئیل هیر کرې نو په دې کبښې څه حکم دې؟ نو حضور ﷺ فرمانیلی وو چہ د مسلمان د پارہ هم مسلمان کیدل کافی دی. هغه پخپله د الله ﷻ نوم دې ^(۲) لیکن د دې سند ضعیف دی. مروان بن سالم او ابو عبد الله شامی د دې راویان دې او په دوی باندې ډیرو ائمو حضراتو جرح کرې ده. ما په دې مسئله باندې یوه جدا رساله لیکلې ده اود آئمه مذاہب او ماخذ اود هغوی دلیلونه اود دلالت وجه اود معارضت وجه وغیرہ په ټولو خبرومې زما اچولې ده. واللہ اعلم.

د متروک التسمیہ څاوری حکم

مسلك هغنی: - د احنافو په نیز په کوم څاوری چې د الله ﷻ نوم وانخستې شی نو د دې دوه صورتونه دی یو دا چې د ذبحې په وخت کبښې ترې د الله ﷻ نوم هیر شی نو په دې صورت کبښې دغه ذبیحه حلالہ ده اودویم صورت دا دې چې په قصد باندې د الله ﷻ نوم د ذبحې په وخت کبښې وانخلی په دې صورت کبښې دغه ذبیحه خوړل ناجائز او حرام دی ^(۳)

^(۱) دا روایت په سوره البقره آیت نمبر ۲۸۶ لاندې تیر شوی دې.

^(۲) دارقطنی: ۲۹۵/۴، ح: ۴۷۵۸، بیہقی: ۲۴۰/۹.

^(۳) (احکام القرآن للجصاص (۱۱۳) -)

ابن جریر رضی اللہ عنہ فرماتی ہے اہل علمو پہ دے بارہ کنبی اختلاف کری دے چہ ایا د دے ایت حکم منسوخ دے کہ نہ، نو بعضو وئیلی چہ حکم نی منسوخ نہ دے بلکہ محکم او د عمل قابل دے او ہم پہ دے وجہ د مجاہد رضی اللہ عنہ او عام اہل علمو قول دے، کہ حکم منسوخ وے نو مجاہد رضی اللہ عنہ وغیرہ بہ داسی وینا نہ کولہ۔

عکرمہ رضی اللہ عنہ او حسن بصری رضی اللہ عنہ وائی چہ اللہ ﷻ فرمائیلی دی چہ پہ کوم باندے د اللہ ﷻ نوم اخستی شوی وی ہغہ خورنی کہ چرے تاسو د اللہ ﷻ پہ آیاتونو ایمان لرونکے نی، او اللہ ﷻ فرمائیلی دی چہ پہ کوم باندے د اللہ ﷻ نوم نہ وی اخستی شوے ہغہ مہ خورنی خکے چہ دا فسق دے نو دا ایت منسوخ دے خو ددی نہ مستثنی۔ د اللہ ﷻ دا قول دے ﴿وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلَّ لَهُمْ﴾ یعنی د اہل کتابو حلالہ ستاسو دپارہ حلالہ دہ او ستاسو حلالہ د اہل کتابو دپارہ، د ابن ابی حاتم رضی اللہ عنہ قول دے چہ اللہ ﷻ پہ قرآن کنبی فرمائیلی دی چہ مہ خورنی پہ کوم چہ د اللہ ﷻ نوم نہ وی اخستی شوے، بیا اللہ ﷻ دا منسوخ کرو او پہ مسلمانانو باندے نی رحم او کرو او ونی فرمائیل چہ اوس تول پاک خیزونہ ستاسو د پارہ حلال دی اود اہل کتابو حلالہ ہم ستاسو د پارہ حلالہ دہ، رومبئی خبرہ نی پہ دے ایت سرہ منسوخ کرہ اود اہل کتابو حلالہ نی ہم ستاسو د پارہ حلال او گرخولہ، ابن جریر رضی اللہ عنہ وائی چہ صحیح خو ہم دغہ دی چہ د اہل کتابو خوراک حلال کیدل اود اللہ ﷻ نوم نہ اخستی شوے حلالی حرام کیدو کنبی ہیخ تعارض نشته، دغہ بیان دے کوم چہ د صحیح وئیلو حقدار دے او چا چہ دا منسوخ گرخولے نو دے نہ سوا بل ہیخ نہ دی چہ دا نی خاص کرو۔

شیطانان خپلو دوستانوتہ وحی صرف دجکری دپارہ کوی:- د اللہ ﷻ ارشاد دے ﴿وَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ يَدُوٌّ﴾ شیطانان خپلو دوستانوتہ خپلی خبری ددی د پارہ وحی کوی چہ ہغوی تاسوسرہ بحث مباحثہ او مناظرہ او کری، یوسری حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما تہ او وئیل چہ دمختاردا دعوی دہ چہ دہغہ طرف تہ وحی کیبری نو وئی وئیل ہغہ ربتیا وئیلی بیانی دا ایت اولوستلو یعنی شیطان خو خپلو دوستانوتہ ہم وحی کوی، د ابوزمیل رضی اللہ عنہ تہ روایت دے چہ زہ ابن عباس رضی اللہ عنہما سرہ ناست اووم ہغہ وخت مختار حج کولو لہ راغلی و نو یو سرے ابن عباس رضی اللہ عنہما لہ راغلو او وئی وئیل ای ابن عباس رضی اللہ عنہما ابواسحق گمان کوی چہ نن شپہ پہ ہغہ باندے وحی راغلی دہ نو ابن عباس رضی اللہ عنہما او فرمائیل چہ ربتیا وائی، ما چہ دا اووریدل نو پریشان شوم چہ ابن عباس رضی اللہ عنہما دہغہ دقول تصدیق کوی نو ابن عباس رضی اللہ عنہما او وئیل چہ وحی دوه قسمہ وی یوہ د اللہ ﷻ وحی او بلہ د شیطان وحی، د اللہ ﷻ وحی د محمد مصطفی احمد مجتبی ﷺ طرف تہ اود شیطان وحی دہغہ د دوستانو طرف تہ، بیا نی ہم دا ایت تلاوت کرو، د عکرمہ رضی اللہ عنہ ہم داسی قول وپاندے بیان شوے دے، د اللہ ﷻ قول ﴿لِيَجَادِلُوكُمْ﴾ بارہ کنبی وئیلی شوی دی چہ یہودیانو بہ حضور ﷺ سرہ جگرہ کولہ او وئیل بہ نی چہ خنگہ عجیبہ خبرہ دہ چہ مونبر کوم خناور قتل کرو نو ہغہ خو خورنی او کوم چہ اللہ ﷻ پخپلہ قتل کری وی ہغہ نہ خورنی او حرام نی گرخوئی، نو دا ایت نازل شو ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْثَالَهُمْ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ عَلَيْهِمْ وَآلَهُ لِفِئْقًا﴾ د امرسلا روایت کری شویدی (۱) او ابوداؤد متصلاً روایت کری دے، دا پہ خو وجود غور قابل دے یو دا چہ یہودیانو مرشوے خناور خورل جائز نہ گنرل نو بیا ہغوی پہ دے بارہ کنبی خلاف ولے کوی بل دا چہ دا ایت پہ سورۃ انعام کنبی دے چہ مکی دے او یہودیان خو پہ مدینہ کنبی اوسیدل او دریم دا چہ دا حدیث ترمذی روایت کری دے کوم چہ د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت دے (۲) او ترمذی وائی چہ خلق یعنی یہود نبی اکرم ﷺ لہ راغلہ بیا نی د دے حدیث ذکر او کرو او دا عجیبہ خبرہ نی او کرہ، حسن بصری رضی اللہ عنہ فرماتی چہ دا حدیث غریب دے او د سعید بن

(۱) ابوداؤد کتاب الضحایا باب فی ذبائح اہل کتاب: ۲۸۱۹.

(۲) ترمذی کتاب التفسیر القرآن باب ومن سورۃ الانعام: ۳۰۶۹ وهو حسن.

جبير نه هم مرسل روايت شوې. طبرانی دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روايت کولو سره ليکی چه کله دا آيت نازل شو چه د الله ﷻ نوم نه اخستلې شوی مه خورنی نو اهل فارس قريشوته دا وينا راويلرله چه محمد ﷺ سره په دې کنبې بحث او کړنې او ورته او واینې چه پخپله چاره قتل کړې شوې خو حلال شو او کوم چه الله ﷻ په خپله توره حلال کړو يعنی مړ کړو نوهغه حرام شو دا څنگه خبره ده؟ نو دا آيت نازل شو چه شيطانان خپلو دوستانو ته بنائې چه تاسره جنگ او کړې او بحث او مجادله او کړې. (۱) که چرې تا د هغوی خبره او منله او مړ دې حلال او گنړلو نو ته به هم مشرک او گړخولې شې. مراد دا چه د فارس شيطانان قريشو ته وحی راليرې. د ابن عباس رضی اللہ عنہ په روايت کنبې د يهودو ذکر نشته او دغه د اعتراض نه د بچ کيدلو محفوظ صورت دې ځکه چه دا آيت مکې دې اودا هم چه يهود خومړ خوبسوی هم نه او په بعضې الفاظو کنبې د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه داسې روايت دې چه تاسو کوم قتل کونې په هغې د الله ﷻ نوم يادول وی او چه پخپله مری په هغې باندې د الله ﷻ نوم يادول نه وی. د اهل فارس په خودلو چه کله دوی د رسول ﷺ په صحابه کرامو باندې دا اعتراض او کړو نو د مسلمانانو په زړونو کنبې يو شک غوندې راپيدا شو نو آيت نازل شو او د مجادله کونکو راز بنکاره شو. سدی رضی اللہ عنہ د دې آيت په تفسير کنبې ونيلی دی چه مشرکانو مسلمانانوته ونيلې وو چه تاسو خو دعوی کونې چه مونږ د الله ﷻ مرضی خوبسو بيا د الله ﷻ وژلې شوې نه خورنی او خپل قتل کړې شوې خورنی. نو او فرمائيلې شو چه که تاسو دهغوی د دليلونو په دهوکه کنبې پريوتلې نو تاسو به هم مشرکان جوړشې لکه چه او فرمائيلې شو (اتخذوا اخبارهم و هبائهم اربابا من دون الله) يعنی خپل مشران اورا هبان د الله ﷻ په ځای هغوی خپل ارباب جوړ کړل او هم دهغوی عبادت کنبې اخته شو نو عدی بن حاتم او ونيل چه يا رسول الله ﷺ هغوی د راهبانو او اخبارو خو عبادت نه کوی نو حضور ﷺ او فرمائيل چه دې مشرانو حلال حرام او حرام حلال کړل او هغه خلقو د هغوی او منل نو هم دا خوئی عبادت شو. (۲)

اَوْ مَنْ كَانَ مِيْتًا فَاحْيِنَاهُ
ایا هغه څوک اچې وژا مړ نو ژوندی کړو مونږ هغه
ایا هغه څوک چې مړ وو او مونږ ژوندی کړو
وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي فِي النَّاسِ كَمَنْ
او ورکړو مونږ هغه لره نور اچې تگ کوی په هغې سره په خلقو کنبې په شان دهغه چادې اوداسې رنځامو ورکړه چې دخلقو مینځ کنبې پرې ژوند تیروی گړخی دهغه چا
مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زَيْنَ
چې مثال دهغه په تیارو کنبې پروت وی انډه وی وتونکې دهغې نه دارنگې بنایسته کړې شوی پشان کیدې شی اچې په تیارو کنبې وی اودهغې نه بهر نشی راوتې دغه شان
لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۷۰﴾
دپاره دکافرانو هغه کارونه چې دی دوی اچې کوی نې کافرانو ته د هغوی (خراب) عملونه بنایسته شوی دی

(۱) المعجم الكبير: ۱۱۶۱۴.

(۲) ترمذی کتاب التفسیر القرآن باب ومن سورہ التوبه: ۳۰۹۵ وسنده حسن.

قوله تعالى: **وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا مِّمَشِيًّا**

ایمان رنرا او کفر تیارہ ۵۵۔۔ دا دمثال پہ توگہ اللہ ﷻ او فرمائیل چہ ایمان را ورونکی اول مرہ وو یعنی پہ گمراہنی کنبی ہلاکیدونکی او حیران وونوہغہ اللہ ﷻ ژوندی کرل یعنی دہغہ زپہ تہ نی د ایمان دولت ورکرو اود رسول اللہ ﷺ د تابعدارنی توفیق او ہدایت نی ورکرو او دہغہ د پارہ نی یوہ رنرا اوگرخولہ چہ د ہغہ پہ تگ کنبی لار خودنہ کوی۔ دا نور قرآن دے او دا مؤمن د ہغہ سپی پہ شان خہ کیدلے شی چہ د خپل جہالت او گمراہو پہ تیارو کنبی وی اوخوک چہ د دے تیارو نہ د راوتلو ہیخ لار نہ وینی د کوم نہ چہ د ہغہ ہیو خلاصی نہ شی کیدے۔ لکہ چہ نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چہ اللہ ﷻ خپل مخلوق پہ تیارو کنبی پیدا کرے بیانی پہ ہغہ د نور باران اوکرو چاچہ دانوراوموندلو ہغہ ہدایت بیاموندلو او چا چہ دا نور وانخستلو ہغہ پہ دنیا کنبی گمراہ پاتے شو^(۱) لکہ خنگہ چہ اللہ ﷻ فرمائیلی دی اللہ پاک ولی دے د ہغہ خلقو چاچہ ایمان را ورو او ہغہ د تیارونہ راوباسی او د رنرا طرف تہ نی اوپی او چہ چا کفر اوکرو دہغوی اولیاء شیطانان دی چہ ہغوی د نور نہ راوباسی او تیارو طرف تہ نی اوپی۔ ہم دغہ دوزخیان دی چہ ہمیشہ بہ پہ ہغی کنبی وی^(۲) اللہ ﷻ فرمائی چہ خوک سر تپت کرے او تپت گرخی ہغہ یر ہدایت یافتہ دے یا ہغہ چہ نیخ او پہ صراط مستقیم باندے روان دے^(۳) او ونی فرمائیل چہ د دوو قسمو خلقو مثال داسے دے چہ یو خو دی راندہ او کانرہ او نور دی د غورونو او سترگو والا نو دا دوارہ برابر کیدے شی۔ آیا تاسو پہ دے خبرہ لہ ہم نہ پوہیرنی^(۴) او ونی فرمائیل بینا او نایینا دوارہ برابریدلے نہ شی اونہ تیارہ او رنرا اونہ سورے او نمر اونہ مراو ژوندے۔ اللہ ﷻ چہ چاتہ اورول غواری نو اوروی تہ دقبر مرو تہ نہ شئی اورولے۔ تہ خو صرف د اللہ ﷻ د عذاب نہ ویرونکی نی^(۵) پہ دے موضوع باندے یر آیاتونہ دی د دے مثالونو د مناسبت وجہ رنرا او تیارہ ۵۵ چہ د دے سورت پہ اول کنبی ددے مثال سرہ شروع شوی۔ یعنی **(وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ)** نہ شروع شوی۔

دے مبارک نہ خوک مراد دی ؟۔ بعضو دا خیال بنکارہ کرے دے چے د دے مثال نہ مراد دوہ معین سپی دی او ہغہ عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ لکہ چہ اول مرہ وو بیا اللہ ﷻ ہغہ ژوندے کرو او ہغہ تہ نی نور ورکرو او ہغہ دانوراخستی د خلقو پہ مینخ کنبی گرخی او اوونیلے شوی دی چہ عماربن یاسر رضی اللہ عنہ مراد دے خو چہ خوک پہ تیارو کنبی دی ہغوی ددے نہ وتلے نہ شی اوہغہ ابو جہل یعنی عمروبن ہشام دے۔ او صحیح ہم دادی چہ آیت عام دے پہ دے کنبی ہر مؤمن او کافر داخل دے۔ اود اللہ ﷻ قول دے **(كَذَلِكَ زَيْنٌ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)** یعنی اللہ ﷻ کافرانو تہ دہغوی اعمال بنکلی جو روی او بنانی اودا خبرہ د ہغوی د گمراہنی او جہالت پہ وجہ ۵۵۔

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا
ا اوہم دارنگی مقرر کرے دی مونرہ
ا اودغہ شان مونرہ پہ ہر کلی کنبی

^۱ (ترمذی کتاب العلم باب ماجاء فی افتراق هذه الامه ۲۶۴۲ وهو صحيح، احمد: ۱۷۶/۲، ابن حبان: ۶۱۶۹، حاکم: ۳۰/۱، الشریفة للاجرى: ص: ۱۷۵۔
^۲ البقرہ: ۲۶۷۱۲۔
^۳ الملک: ۲۲/۶۷۔
^۴ ہود: ۲۴/۱۱۔
^۵ فاطر: ۱۹/۳۵-۲۳۔

فِي كُلِّ قَرْيَةٍ	أَكْبَرَ	مُجْرِمِيهَا	لِيُنْذِرُوا	فِيهَا
پہ ہر کلی کنبی	غٹیان	امجرمان دھغہ کلی	ادپارہ ددی چی مکر او دوکھی اوکھی	اویہ ہغہ کلی کنبی
غٹ مجرمان مقرر کری دی چی مکر او دھوکھی پہ کنبی خوروی				
وَمَا يَمْكُرُونَ	إِلَّا	بِأَنْفُسِهِمْ	وَمَا يَشْعُرُونَ	وَإِذَا
اونہ کوی دوکھی	مگر	ادخانونو خپلوسرہ	اونہ پوہیری دوی	اوکلہ چی
ادوی بل چاسرہ نہ بلکہ صرف خپلو خانونو سرہ دھوکہ کوی خودوی نہ پوہیری اوکلہ چی				
جَاءَتْهُمْ	آيَةٌ	قَالُوا	لَنْ نُؤْمِنَ	حَتَّىٰ
راشی دوی تہ	یوایت	انوانی دوی	چی ہرگز نہ منومونہ	تردی پوری
چی راکری شی مونہ تہ دوی تہ یوہ ننبہ راشی نودوی وانی چی مونہ ہیخکلہ نہ منو ترخوچی پخپلہ مونہ تہ				
مِثْلَ مَا	أُوتِيَ	رَسُولُ اللَّهِ	أَلَمْ	أَعْلَمُ
پہ شان ادھغی	چی ورکری شوی	دی رسولانو دالله تہ	الله	بنہ پوہیری
پہ ہغہ خانہ بنہ پوہیری لکہ خنگہ چی اللہ خپلورسولانوتہ ورکری دی اللہ بنہ پوہیری				
يَجْعَلُ	رِسَالَتَهُ	سَيِّبُ	الَّذِينَ	أَجْرَمُوا
چی ردی	ایپغمبری خپلہ	ازربہ اورسیری	ہغہ کسانوتہ	چی مجرمان دی
سپکوالی پہ نز دالله چی دیپغمبری کارچانہ واخلی کومو کسانو چہ جرم کری دی ہغوی تہ بہ دالله دطرفنہ پیرزر				
وَعَذَابٌ	شَدِيدٌ	بِمَا	كَانُوا	يَمْكُرُونَ
او عذاب	سخت	پہ سبب دھغی	چی وو دوی	چی مکر ونہ بہ نی کول
سخت د ذلت عذاب اورسی خکے چی دوی بہ پیرمکرونہ کول				

قوله تعالى: **وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُّجْرِمِيهَا**

پہ ہرہ زمانہ کنبی کمرہانومشرانو داسلام خلاف تدبیرونہ کری دی۔ اللہ فرمائی ای محمد ﷺ لکہ خنگہ چہ ستا پہ وطن کنبی لوی لوی خلق مجرم او کافر ثابت شوی دی چہ پخپلہ ہم د اللہ د لاری نہ بند شوی دی او نورہم د کفر طرف تہ راغواپی اوستا پہ مخالفت او عداوت کنبی ورائدی والی کوی دغہ شان ستا نہ ورائدی رسولانوسرہ ہم دبنمنی کونکی داسی مالداران او دولت مند خلق وو نو چہ بیا ہغوی تہ کومہ سزا ملاؤ شوه نو ہغہ ہم معلومہ دہ۔ نو او فرمائیلی شو چہ مونہ د ہر نبی ﷺ د پارہ ہم داسی مجرمان دبنمنان جو رکری وو (۱) او فرمائی چہ کلہ مونہ ارادہ کوو چہ یو کلی تباہ کرو نود ہغوی مالدارانوتہ توفیق ورکولی کیری چہ ہغوی پہ دغہ کلی کنبی فساد اوکری اوفسق اوفجور اوکری (۲) مطلب داچہ مونہ ہغوی تہ د تابعدارنی حکم کوو خو ہغوی مخالفت کوی نو پہ دی وجہ مونہ ہغوی ہلاک کرو اودا ہم وئیلی شوی دی چہ مونہ ہغوی تہ ہغہ حکم کوو کوم چہ دھغوی پہ قسمت کنبی لیکلی وی دی دپارہ چہ ہغوی پدی کنبی ہغہ شیطانت اوکری او فرمائی چہ کوم لی تہ ہم مونہ

(۱) الفرقان: ۳۱۔

(۲) الاسرا: ۱۶۔

خپل ویرونکې لیرلې دې نو د ټولونه اول دهغه ځای مالدارانو داسې کړې چه مونږ خو نه منو. او وانی چه مونږ تانه په مالونو او اولاد کښې زیات یو مونږ ته به عذاب نه را کولې کیږی او فرمانی چه دا دولت مند وانی چه مونږ خپل پلاران اونیکونه په دې کارموندلې دی اومونږ خوبه هم د هغوی په لار روان یو (۱)

قوله تعالی: (لَتَمَكُرُوا فِيهَا) دې کښې دمکرته څه مراد دې: - دمکرته دلته مراد ددې چه هغوی پخپل بیهوده بکواس باندې خلق گمراه کوی لکه څنگه چه د حضرت نوح عليه السلام د قوم باره کښې فرمائیلی دی (وَمَكُرُوا مَكْرًا كَبِيرًا) او فرمانی چه افسوس تاسو دغه ظالمان لیدلې وې چه د خپل رب په وړاندې ولاړ وی او خپلو کښې یو بل ته داسې وانی شاگردان خپلو مشرانو ته او تابع خپل متبوعانو ته وانی که مونږ چرې ستاد اثر لاندې نه وونو ایمان به مو راوړلې وونو مشران او متبوعان به خپلو شاگردانو او تابعانو ته وانی چه مونږ تاسو د هدایت نه منع کړې ونی؟ تاسو خو پخپله گناهکاران او مجرمان ونی او دا چه ستاسو مشوره وه چه مونږ کفر اختیار کړو اود الله تعالى دپاره شریکان جوړ کړو. نو خپل خان سره مو مونږ هم غرق کړو (۲) سفیان رضي الله عنه فرمانی چه قرآن کښې د مکر نه مراد عمل دې اوونی فرمائیل چه چالبازی نه کوی هغوی مگر خپل نفس سره خودا خبره هغوی نه منی. یعنی د دې چالبازی او د نورو گمراه کولو بوج به پخپله دهغوی په ذاتونو پریوخی. لکه چه فرمانی دا مشران به د خپلو گناهونو د بوج سره د نورو د گناهونو بوج او وزن هم اوچتونکی وی. (۳) او فرمانی چه گمراه کونکی څنگه برابر بوج اوچتوی او پوهیږی نه چه د نورو گناهونه به هم هغوی اخلی (۴) او فرمانی چه دې خلقو له کله زمونږ څه نښه راشی نو وانی چه مونږ خو به دهغه وخته پورې ایمان نه راوړو چه ترکوم وخته پورې داسې نښې پیش نه کړې لکه څنگه چه وړاندینو پیغمبرانو خودلې وې. هغوی وانی چه رسول الله تعالى سره فرښتې ولې د دلیل په توگه نه وی لکه چه هغوی رسول الله تعالى ته وحی راوړی. لکه څنگه چه او فرمائیلې شو چه د کومو خلقو مونږ سره د ملاقات یقین نه وی هغوی وانی چه په مونږ باندې هم فرښتې ولې نه نازلیرې یا دا چه مونږ په خپلو سترگو الله تعالى اووینو. (۵)

اودالله تعالى ارشاد دې (اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ) یعنی الله تعالى پیژنی چه د رسالت محل څوک جوړول پکار دی او څوک په حقیقت کښې د رسول جوړیدو صلاحیت لری. لکه چه فرمانی هغوی وانی چه دا قرآن د دواړو کلو په یو لوی سړی باندې ولې نازل نه کړې شو. آیا هغوی دالله تعالى درحمت تقسیم په خپل اختیار کوی (۶) (قوتین) نه مراد مکه او طائف دې. دا خبره هغه کمبخت پدې وجه کوی چه نبی کریم صلى الله عليه وسلم د بغاوت او حسد په وجه سره دخپل خان نه سپک گنړلو. لکه چه فرمانی کله دا کافران تاته گوری تا پورې توقې اومسخرې کوی او وانی چه گورنی هغه هم دغه سړې دې چه ستاسو معبودانو پسې خیرې کوی گرخی سره د دې چه هغه د رحمن ذکر هیرکړې دې. او فرمانی چه کله هغوی تاته گوری نو په توقو کښې وانی چه هم دغه دې څوک چه الله تعالى رسول جوړکړې اورا لیرلې دې؟ او فرمانی چه تانه وړاندې هم رسولانو سره دغه شان توقې مسخرې کړې دی خو هم دهغوی توقو مسخره هغوی هلاک کړل. دې بدبختانو ته د رسول الله تعالى د فضل او شرف نسب اعتراف وو اود هغوی صلى الله عليه وسلم د خاندان شرافت او د قبیلې

(۱) ۴۳ الزخرف: ۲۳.

(۲) ۳۴ سباء: ۳۱-۳۲.

(۳) ۲۹ العنکبوت: ۱۳.

(۴) ۱۶ النحل: ۲۵.

(۵) ۲۵ الفرقان: ۲۱.

(۶) ۴۳/ الزخرف: ۳۱.

عزت او د وطن دمکې د بزرگې اعتراف و. و. د الله ﷻ ټولو ملاتړ کو او مؤمنانو د طرف نه په حضور ﷺ باندي درود وی.

د هر قل په مخکېني د ابوسفیان اقرار: - تردې چه دا خلق د حضور ﷺ د نبی کیدو د اول نه اود هغوی د خو اخلاقو منونکی و و چه هغوی ﷺ ته ئی دامین لقب ورکړې و و اود کافرانو د رئیس ابوسفیان پورې د حضور ﷺ د رښتیا و نه دومره مرعوب و و چه د ملك روم "هرقل" کله د حضور ﷺ متعلق اود هغوی ﷺ د حسب نسب باره کښې تپوس کړې و و نو هغه و نیلې و و چه هغه په مونږ خلقو کښې ډیر شریف النسب دې. بیانی تپوس کړې و و چه دې نه وړاندي هغه چرته دروغژن هم مشهور پاتې دې نو ابوسفیان و نیلې و و چه هیڅ کله هم نه. (۱) غرض دا چه حدیث اوږد دې د کومې نه چه د روم باشاه دا استدلال او کړ و چه هغه د خو صفتونو والا معلومېږي او دا خیزونه خود هغه د نبوت او صداقت دلیل دې. رسول الله ﷺ فرمائیل چه الله ﷻ د ابراهیم ﷺ اولاد نه حضرت اسماعیل ﷺ منتخب کړ و او بنی اسماعیل نه بنی کنانه او د بنی کنانه نه قریش خوښ کړل او د قریشونه بنی هاشم اود بنی هاشم نه زما انتخاب او کړ و. (۲) د حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه حضرت او فرمائیل چه د بنیاد مو ښه پیرنی یوبل پسې راتله تردې چه هغه ښه پیرنی هم راغله کوم کښې چه زه یم. (۳)

د رسول کریم ﷺ فضیلت: د حضرت عباس ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ په منبر باندي اوختلو او ونی فرمائیل چه او بنیانی زه څوک یم؟ خلقو و نیل تاسو د الله ﷻ رسول ﷺ یئ. نو حضور ﷺ او فرمائیل چه او زه محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب یم. الله ﷻ مخلوقات پیدا کړل او زه ئی په خپل ټول مخلوق کښې د ټولونه بهتر پیدا کړم او خلق ئی په دوو ډلو کښې تقسیم کړل او زه ئی د ښه ډلې نه او گرځولم. او چه کله هغه قبیلې پیدا کړې نو د ټولونه په ښه قبیله کښې ئی زه او گرځولم. الله ﷻ خاندانونه پیدا کړل او زه ئی د ټولونه بهتر کورنی کښې پیدا کړم. زه د خاندان په لحاظ په تاسو کښې د ټولو نه ښه یم او د ذات په لحاظ ستاسو ټولونه ښه یم. (۴) رښتیا او فرمائیل نبی کریم ﷺ. د حضرت عائشه صدیقه کبریٰ ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ او فرمائیل چه حضرت جبرائیل ﷺ ماته او فرمائیل ای محمد ﷺ! په ټوله دنیا کښې مشرق او مغرب ټول ما چا تر کړل خود محمد ﷺ نه زیات ما څوک غوره اونه موندل او ټول مشرق او مغرب مې اول ټول خود بنو هاشم غوندي د خاندان په شان فضیلت لرونکې ماته ملا و نه شو. (۵) د عبدالله بن مسعود ﷺ نه روایت دې چه الله ﷻ د ټولو په زړونو نظر واچولو نو د اصحابو زړونه ئی د ټولو نه ښه او موندل نو هم دوی ئی د نبی وزیران او امدادیان جوړ کړل کوم چه د نبی ﷺ سره د دین دپاره جنگ کوی. نو مسلمانان چه څوک ښه گنړی د الله ﷻ په نیز هغه ښه وی. او څوک چه مسلمانان خراب گنړی هغه د الله ﷻ په نیز هم خراب وی. (۶) حضرت سلمان ﷺ روایت کړې دې چه ماته رسول الله ﷺ او فرمائیل ای سلمان! مسره بغض مه کوه او خفه مه اوسیره گنی نو ته به د خپل دین نه جدا کړې شي. نو ما عرض او کړ و یا رسول الله ﷺ! زه به تاسره څنگه بغض او کړم او هم ستاسو په ذریعه خو الله ﷻ مونږ ته هدایت او کړ و نو ونی فرمائیل چه ته عرب قوم سره بغض ساتې نو داداسې ده لکه چه مسره

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الوحی باب کیف کان بدء الوحی ای رسول الله ﷺ: ۷، صحیح مسلم: ۱۷۷۳.

(۲) صحیح مسلم کتاب الفضائل باب فضل نسب النبی ﷺ، وتسلیم الحجر علیه قبل النبوة: ۲۲۷۶، ترمذی: ۳۶۱۰، احمد: ۱۰۷/۴، مستدابی یعلی: ۷۴۸۵، دلائل النبوة: ۱۶۶.

(۳) صحیح بخاری کتاب المناقب باب صفه النبی ﷺ: ۳۵۵۷، مستدابی یعلی: ۶۵۵۳.

(۴) احمد: ۲۱۰/۱.

(۵) دلائل النبوة: ۱۷۶/۱.

(۶) احمد: ۳۷۹/۱، وسنده حسن، المعجم الکبیر: ۸۵۸۳، مجمع الزوائد: ۱۷۷/۱، مستدالیزار: ۱۳۰، مستدالطیالی: ۲۴۶.

بغض ساتی۔ (۱) روایت دی ہے یو سپری حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما جہات تہ پہ داخلیدو کنبی اولیدو نو چہ کلہ نی دہغہ طرف تہ اوکتل نو اوویریدو او تپوس نی اوکرو دا خوک دی؟ اوخودلی شو چہ دا ابن عباس رضی اللہ عنہما د ترہ خوئی دی۔ نو وئی وئیل چہ اللہ ﷻ د خپل نبوت او رسالت محل ډیر بنہ پیژنی چہ خوک د نبوت مصداق جوړیدی شی

د کفراوکمراہی اخر انجام ذلت او عذاب وی۔ اود اللہ ﷻ قول دی ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ دادرسالت د اتباع نہ تکبرکونکو اود رسول ﷺ تابعدارنی نہ غرور کونکو د پارہ سخت وعید دی۔ هغه تہ به د اللہ ﷻ پہ نیزباندي د همیشه سپکاوي او حقارت نصیب کیری۔ دغه شان چہ کوم خلق غرور کوی د قیامت پہ ورخ به د هغی پہ بدله کنبی هغوی تہ ذلت ملاویری۔ لکه چہ فرمائی کوم خلق چہ زما د عبادت نہ غرور کوی اومخ اروی هغه به پرمخې دوزخ کنبی او غورزولې شی (۲) او فرمائی چہ د هغوی د دي بد عمل په وجه به هغوی تہ سخت عذاب ورکولې شی خکه چہ مکر په عام توگه پت وی۔ مکر وائی په ډیره نرمه توگه د هوکہ بازی او مکارنی تہ، هغه تہ به د دي په بدله کنبی د قیامت په ورخ سخت عذاب او پوره جزا ورکولې شی۔ د اللہ ﷻ ارشاد دی ﴿وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ﴾ خواللہ ﷻ چاته په عذاب ورکولو کنبی په چا ظلم نہ کوی لکه چہ فرمائی ﴿يَوْمَ تَبْيَضُّ بُيُوتُ السَّالِفِينَ﴾ یعنی په هغه ورخ به ټولې پتې خبرې او ټول مکتونات یعنی پتې شوی خیزونه ښکاره کیری۔ په بخاری او مسلم شریف کنبی دی چہ حضور ﷺ فرمائیلی چہ د هریاغی او غدار د پاره به په قیامت کنبی یوه جهنیا وی او هغه به دده کونا تپوسره لکیدلې وی او وئیلې به شی چہ د افلانکی خوئی د فلانکی غدار دی (۳) په دي کنبی حکمت دا دی چہ دا غداري خو پتہ وی خلق دی نه خبریږی نه په دي وجه به د قیامت په ورخ علم او جهنیا جوړه شی چہ د غدار د غدارنی اعلان به کوی۔

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ	أَنْ يَهْدِيَهُ	يَشْرَحْ صَدْرَهُ	لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ
پس هغه چاته چی اراده اوکړی اللہ چی هدایت اوکړی هغه تہ نویرانزی سینه د هغه د پاره د اسلام او هغه چاته (حقیقت دادي) چی اللہ د چا د هدایت اراده اوکړی نو د اسلام تعلیم تہ د هغه سینه پرانیزی او خوک چی			
يُرِدُّ	أَنْ يُضِلَّهُ	يَجْعَلْ	صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا
چی اراده اوکړی اللہ چی بی لاری کړی هغه لره نو گر خوئی سینه د هغه تنگه بنده			
كَمَا يَصْعَدُ	فِي السَّمَاءِ	كَذَلِكَ	يَجْعَلُ اللَّهُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ
لکه چی خیري هغه په اسمان کنبی دارنگی مقرروی اللہ پلیتی په هغه کسانو باندي			
			لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦٥﴾
			چی ایمان نه راوړی
			چہ ایمان نه راوړی

(۱) احمد: ۵/۴۰، حاکم: ۴/۸۶، مسند الطیالسی: ۶۵۸.

(۲) غافر: ۶۰.

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب ما یدعی الناس بابانهم: ۶۱۷۸، صحیح مسلم: ۱۷۳۶، ابن ماجه: ۲۸۷۲، ابن حبان: ۷۳۴۱، بیهقی: ۱۶۰/۹.

قوله تعالى: فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ

دشرح صدرنه څه مراد دي. - الله ﷻ فرمائي چه چاته هغه هدايت كول غواړي نود اسلام د پارہ د هغه زړه کولاوکړي يعني د اسلام دين اختيارول دهغه دپاره آسان کړي نودا څيز علامت دي د دي خبرې چه دهغه په قسمت کښې خير ليکلې وو لکه چه فرمائي د اسلام د پارہ چه د چا زړه کولاويږي نود الله ﷻ د طرف نه دهغه دپاره نور متعين کولې شي (۱) اوفرمائي ليکن الله ﷻ ستاسو په زړه کښې د ايمان مينه واچوله چه ستاسو د زړونو د بنائست دريعه ده. د کفر فسق او عصيان نه ستاسو په زړونو کښې نفرت اچولې دي. هم داسې خلق رشد او هدايت ته رسيدلې دي (۲) حضرت ابن عباس ؓ د دي آيت باره کښې فرمائيلي الله ﷻ توحيد او ايمان قبلولو د پارہ د هغه په زړه کښې وسعت ورکوي (۳) ابومالك ؓ او اکثر ونيلى دي چه هم دغه خبره ډيره ښکاره او ثابته ده. دابو جعفر ؓ نه روايت دي چه د حضور ﷺ نه تپوس اوکړې شو چه کوم سرې زيړک او دانا دي نو حضور ﷺ اوفرمائيل هغه څوک چه ډير مرگ يادوي او څوک چه د تولونه زيات د مرگ نه پس حالاتود پارہ خپل خان تبارونکې وي. اود نبی کریم ﷺ نه د دي آيت باره کښې تپوس اوکړې شو. خلقو ونيلى چه يا رسول الله ﷺ! شرح صدر څه څيز دي نو وني فرمائيل يو نور دي چه په زړه کښې اچولې شي په څه سره چه زړه کولاويږي او وسيع کيږي. يعني په انسان کښې زړه تنگې باقى نه پاتي کيږي. خلقو او ونيلى چه مونږ به داڅيز څنگه او پيژنو چه ده ته شرح صدر حاصل شويده؟ نو حضور ﷺ اوفرمائيل چه د دي خبرې پته به داسې معلومېږي چه څوک د آخرت د کور طرف ته ډير مانله شوې دي اود دنيا د خبرو نه څومره لرې دي اود مرگ راتلونه اول خپل خان د مرگ د پارہ څومره تيار ساتي. (۴)

دسينې دتنکوالى مطلب: :: والله ﷻ ارشاددي ﴿وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا﴾ څوک چه هغه گمراه کول غواړي دهغه زړه ډير تنگ کړي. دضيق لفظ دضاده فتح اوياء په سکون سره دي او اکثر خلق د ياء تشديد اوياء په کسري سره گرځوي. دادواړه لغتونه (هَيْن) او (هَيْن) دي اولفظ (حَرَجًا) بعضودحا فتح او راء په کسره سره لوستلې دي او بل قراءت د حاء فتح اود راء فتح سره دي يعني هغه داسې گمراه کيږي چه د هغه زړه لږ شان هم د هدايت د پارہ نه کولاويږي او په دي کښې ايمان لار نه بيا مومي. حضرت عمر ؓ د يو کليوال نه تپوس اوکړو چه (حرجه) څه څيز دي؟ نو وني ونيلى چه هغه يوه ونه ده اود ونو په مينځ کښې ده نه څوک څاروي څرونکي هغې ته رسيدلې شي نه څه خناور اونه څه بل څيز. نو حضرت عمر ؓ اوفرمائيل چه دمنافقانو زړه هم داسې وي چه د خير د خبرې د هغې ته هډو رسيدل نه شي کيدلې. ابن عباس ؓ فرمائي الله ﷻ دهغه په زړه باندې اسلام تنگوي ځکه چه اسلام يو وسيع څيز دي اود کافر زړه تنگ وي څنگه به هغې کښې ځاى شي. ﴿وَمَا جَعَلْ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ يعني د دين د قبلولو نه پس ستا په زړه کښې هيڅ تنگي باقى نه شي پاتي کيدې او الله ﷻ ستاسو په دين کښې هيڅ تنگي نه ده کيخودې. خو د منافق زړه په شك کښې اخته وي. د﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ اقرار اودخپل زړه د تنگي په سبب هغه هډو کولې نه شي. ايمان راوړل په هغه باندې دومره سخت وي لکه چه چا ته په آسمان باندې ختل سخت وي. لکه څنگه چه بنيادم آسمان ته نه شي ختلې دغه شان دتوحيد عقیده دهغه په زړه کښې ځاى کيدې نه شي. اوزاعى ؓ وائي د چا زړه چه الله ﷻ تنگ جوړ کړې وي هغه څنگه اسلام

(۱) ۳۹ الزمر: ۲۲.

(۲) ۴۹ الحجرات: ۷.

(۳) الدر المنثور: ۳/۳۵۶.

(۴) الطبري: ۱۲/۱۰۰، الاسماء والصفات: ۱/۲۵۷.

راورلې شی. دایو مثال دې چه د کافر دزړه متعلق نی ونیلې دې چه ایمان د هغه زړه ته ورختل دومره گران دی لکه چه خوک آسمان ته او خیرتی اویه آسمان باندې ختل ممکن نه دی دغه شان د دې کافر ایمان راورل ممکن نه دی. بیا ارشاد کیږی څنگه چه د هغه زړه تنگ کړې شو دغه شان شیطان الله ﷻ په هغه باندې مسلط کوی او د الله ﷻ د لارې نه هغه اړوی. ابن عباس رضی الله عنہما فرمائی (رجس) معنی شیطان او هر هغه څیز په کوم کبې چه څه خیر نه وی او عذاب وی.

وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا
اودا لاره درب ستاده نیغه په تحقیق سره واضحه بیان کړی دی مونږه
ادا ستا درب خودلې شوی نیغه لاره ده بیشکه مونږ نصیحت قبلونکو خلقو ته
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿۱۰﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ
آیتونه دپاره دهغه قوم چی نصیحت قبلوی دې دهغوی دپاره کور دسلامتیا په نزدرب دهغوی
خپلې نښې په تفصیل سره بیان کړی دی دوی دپاره د خپل رب سره د سلامتیا کور (جنت) دې
وَهُوَ وَلِيُّهُمْ يَأْتِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۱﴾
او هغه دوست دهغوی دې په سبب دهغې عمل چی ووهغوی چی کوږ به نی
اوددوی د نیک عمل په وجه الله ﷻ ددوی ملگری دې ..

قوله تعالی: ﴿لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ﴾
 قرآن پاک صراط مستقیم او جنت دسلامتی کوردې. الله ﷻ چه کله نی ددې گمراهانو ذکر او کړونو اوس د دین او هدایت شرف ښائی او فرمائی ستاسو درب لار دغه نیغه لارده. (مستقیم) بنا بر حال منصوب دې. یعنی دا دین ای محمد ﷺ چه مونږ تاته درکړې دې دا د دې وحی په ذریعه دې کوم ته چه قرآن وائی اوهم دغه صراط مستقیم دې. لکه چه حضرت علی رضی الله عنه دقرآن په تعریف کبې فرمائی هغه صراط مستقیم دې جبل الله المتین دې، ذکر حکیم دې. () او مونږ د قرآن آیاتونه ډیر په تفصیل او وضاحت سره پیش کړی دی اودې نه هغه خلق فائده اوچتولې شی چاته چه عقل او فراست حاصل وی چه د الله ﷻ او دهغه د رسول ﷺ په خبرو کبې نیازمندانه غوراو فکر کوی اود پوهیدلو کوشش کوی. د هغوی د پاره د قیامت په ورځ جنت دارالسلام دې. جنت ته د دارالسلام نوم په دې وجه ورکړې شو لکه څنگه چه د سلامتني په لار دلته روان دی د قیامت په ورځ به هم د سلامتني کور هغوی ته ملاویږی. الله ﷻ د هغوی حافظ ناصر او موید دې ځکه چه هغوی به نیک عمل کولو.

وَيَوْمَ جَمِيعًا يَمْعُرُ الْجِنُّ قَدْ اسْتَكْبَرْتُمْ
چی جمع به کړی دا خلق ټول چی اهلې دپیریانو په تحقیق سره اذیر بی لارې کړی دی تاسو
الله ټول مخلوق راجمع کړی (نویرانوته به اووائی) چی ائی دپیریانو دې تاسو خود انسانانو ډیر خلق گمراه کړی وو
مِّنَ الْاِنْسِ وَقَالَ اَوْلِيُوهُمْ مِّنَ الْاِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ
دانسانونه او اوبه وائی دوستان دهغوی دانسانونه ارب به زمونږه فائده واغستله ځینوز مونږ ځینونورو باندې
اویه انسانو کبې چی خوک دپیریانو ملگری وی هغوی ته به اووائی ائی زمونږه ربه مونږ دیوبل نه ښه فاندې اخیستی وی

(۱) ترمذی کتاب فضائل القرآن باب ماجاء فی فضل القرآن: ۲۹۰۶، دارمی: ۴۳۵/۲.

وَبَلَّغْنَا	أَجَلَنَا	الَّذِي	أَجَّلْتَ	لَنَا	قَالَ	التَّارُّ
اور سیدو مونہہ نیتہی زمونہہ تہ ہغہ اچی مقرر کری وہ تہ ادپارہ زمونہہ اوبہ وانی (اللہ) اور						
اوس خوہغہ نیتہی تہ اور سیدو چہی تازمونہہ دپارہ مقرر کری وہ اللہ ﷻ بہ ورتہ اووانی چہی خنی						
مَثُولِكُمْ	خَلِيدِينَ	فِيهَا	إِلَّا مَا	شَاءَ	اللَّهُ	إِنَّ
خانی دہی ستاسو ہمیشہ بہ اوسنی (تاسو) پہ ہغہی کبھی مگر ہغہ اچی اوغواپی اللہ بیشکہ						
ستاسو دتولو خانی دوزخ دہی ہمیشہ پہ ہغہی کبھی اوسیری مگر ہغہ چہی د اللہ ﷻ خویش شی (نومعاف بہ کری						
رَبِّكَ	حَكِيمٌ	عَلِيمٌ				
رب ستا د حکمت خاوند دہی اوبوہہ دہی						
بیشکہ ستار ب د حکمتونو خاوند اوبوہہ دہی						

قوله تعالى: رَبَّنَا اسْمِئْتُمْ بَعْضًا بِبَعْضٍ

دانسان اویپیروی دیوبل نہ فائدہ اوچتول اودہغہی انجام۔ ارشاد دہی چہ ای محمد ﷺ! ہغہ ورخ یادہ کرہ چہ کلہ اللہ ﷻ دہغہ پیریانو او شیطانانو اود ہغوی انسانی اولیاؤد کومو چہ دوی پہ دنیا کبھی عبادت کولو اوہم ہغوی سرہ نی پناہ اخستلہ اود دنیا دتمتعاتوبارہ کبھی یوبل تہ وحی لیرلی دا تول بہ راجمع کری اوہغوی تہ بہ اوفرمانی چہ ای د پیریانو او شیطانانو دلہی تاسو انسانان دیر اوغولول۔ لکہ چہ فرمائی ای بنیادمو! ما تاسو نہ وعدہ نہ وہ اخستی چہ دشيطان عبادت مہ کوئی خکہ چہ ہغہ ستاسو سخت دہنمن دہی او زما عبادت کوئی ہم دغہ صراط مستقیم دہی۔ ای خلقو! تاسو کبھی ڈیری لوی دلہی دہی شیطانانو گمراہ کری دی، آیا اوس بہ ہم تاسوتہ عقل نہ راخی (اودہغوی انسانی دوستان بہ وانی ای ریہ! بی شکہ ستا خبرہ صحیح دہ۔ مونہہ کبھی ہریو دبل نہ نفع حاصلولہ۔ حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا نفع وہ چہ شیطان بہ حکم ورکولو او دہی نادان انسان بہ عمل کولو۔ ابن جریج رضی اللہ عنہ وانی چہ د جہالت پہ زمانہ کبھی بہ یو سہی سفر کولو او پہ یوہ وادنی کبھی بہ چرتہ غلط شو نو وئیل بہ نی چہ د دہی وادنی د تولونہ د لوی پیری پناہ اخلم دا بہ وہ د دہی خلقو نفع۔ نو د قیامت پہ ورخ بہ ہم د دہی عذریبش کوی۔ اود پیریانو انسانانو نہ فائدہ اوچتول دادی چہ انسان بہ دہغوی تعظیم کولو اود ہغوی نہ بہ نی امداد غوبنتلو اود انسانانو نہ بہ ہغوی تہ عزت ملاویدلو نو ہغوی بہ وئیل چہ مونہہ د پیریانو او انسانانو سرداران یو او تا چہ زمونہہ دپارہ کوم وخت گر خولی وو ہغہ وعدہی تہ مونہہ اور سیدلو د دہی نہ مراد مرگ دہی

د الا ماشاء اللہ مطلب۔ نو اللہ ﷻ بہ اوفرمانی اوس دوزخ ستاسو اوستاسو دوستانو خای دہی پہ کوم کبھی چہ بہ تاسو د ہمیشہ د پارہ ینی بیا چہ اللہ ﷻ خہ غواپی کوی بہ۔ بعضی وانی چہ د استثناء معنی برزخ طرف تہ د رجوع کلودہ۔ او بعضی وانی چہ دامودہ د دنیا طرف تہ رد دہی او بعضو ہغہ خبری کری د کومی بیان چہ بہ پہ سورہ ہود کبھی راخی۔ کوم خای چہ اللہ ﷻ فرمائیلی چہ ہغوی بہ پہ دوزخ کبھی دہمیشہ د پارہ وی ترکومی چہ زمکہ او آسمان وی۔ اوکہ دہی نہ علاوہ خہ بل خہ اوغواپی نودہغہ مرضی دہ او ہغہ خو چہ کومہ ارادہ کوی خیلہ ارادہ پہ عمل کبھی د راوستلو حق لری (۱) د دہی آیت تفسیر پہ دہی آیت سرہ کیہی چہ دوزخ ستاسو خای دہی پہ کوم کبھی چہ بہ د ہمیشہ د پارہ ینی

(۱) ۲۶-۲۷: ۶۳-۶۲

(۲) ۱۶: الانعام: ۱۰۷

مگر ہر گز وہ نہ ہو کہ اللہ ﷻ کو سزاوار نہ دے کہ وہ اللہ ﷻ دے مخلوق بارہ کبھی بہ اللہ ﷻ باندی کہ حکم اولگوی او خوک جنتی یا دوزخی او گر خوی۔

وَكَذَلِكَ نُؤَلِّئُ بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿۶﴾
او ہمدارنگی اوستان بہ کرو مونہ اخینی ظالمان بہ خینوایہ سبب دہغی کارونو اچی و و ہغوی اچی کول بہ نی
اودغہ شان بہ مونہ بعضی ظالمان د بعضی نوروسرہ دخیلو عملونو بہ وجہ ملگری کرو

قوله تعالى: وَكَذَلِكَ نُؤَلِّئُ بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا

ظالم د ظالمانو او مومن د مومنانو دوست دے اللہ ﷻ خلقوتہ چہ خوک یو شان اعمال لری بہ خپل مینخ کبھی دوستان جو روی۔ نومومن دوست دے دمو من کہ ہر گز وی او ہر خنگہ وی او کافر دوست دے د کافر کہ ہر چرتہ وی اود ہر ذات اونسب والاوی۔ ایمان د خواہشاتو او بنکاراؤ خیزونو نوم نہ دے مالک بن دینار ﷺ و نیلی دی چہ ماپہ زبور کبھی لوستلی دی چہ اللہ ﷻ فرمائی چہ زہ بہ د منافقانو بدلہ ہم د منافقانویہ ذریعہ اخلم او بیا دہغی نہ پس دتولو منافقانونہ اودا بہ قرآن کبھی ہم دی۔ د اللہ ﷻ ارشاد دے چہ مونہ دغہ شان یو ظالم د بل ظالم دوست جو روو یعنی د پیریانو ظالمان د انسانو ظالمانو دوستان جو روو۔ اوچہ خوک د اللہ ﷻ ذکر نہ غافل شی نومونہ بہ ہر گز باندی یو شیطان مقرر کرو او ہر گز ہمیشہ د پارہ ہر گز سرہ وی (۱)

د ابن مسعود رضی اللہ عنہم نہ پہ یو مرفوع حدیث کبھی روایت دے چہ د ظالم امداد او کرو نو ہم ہر گز مونہ بہ ہر گز باندی مسلط کوو (۲) د حدیث غریب دے۔ یو شاعر و نیلی دی چہ یو لاس داسی نشتہ چہ د ہر گز پاسہ د اللہ ﷻ لاس نہ وی او خوک ظالم داسی نشتہ چہ د ہر گز بل ظالم سرہ معاملہ نہ وی۔ د آیت مبارک معنی دا شوہ چہ خنگہ مونہ د دے نقصان موندونکو انسانانو دوستان ہغوی غولونکی پیریان شیطانان جو کرل دغہ شان د ظالمانونہ بعضی د بعضو دوست جو روو او بعضی بہ بعضو باندی ہلاک کوو او مونہ دہغوی د ظلم سرکشئی او بغاوت بدلہ د بعضو نہ بعضولہ ورکوو۔

يَعْتَصِرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ الْكُمِّيَاتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ
اے دلی پیریانو اود انسانانو ایانہ و و راغلی تاسوتہ رسولان ستاسونہ اچی لوستل
انہ د انسانانو او پیریانو دلہ آیتاسوتہ ستاسونہ پیغمبران نہ و و راغلی بیانول بہ نی
عَلَيْكُمْ آيَتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا
بہ نی زما ایتونہ درتہ او یرولی نی تاسو د ملاقاتہ دورخی ستاسونہ اچی دادہ نو او بہ وائی ہغوی
پہ تاسو باندی ایتونہ زما او تاسو بہ نی دنن ورخی د ملاقات نہ یرولی ہغوی بہ او وائی
شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنفُسِنَا وَعَدَّتْهُمْ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا
گواہی کوو مونہ پہ خانونو خپلو باندی او بہ دو کہ کبھی اچولی دی دوی لہ ژوند د دنیا
چی مونہ پہ خپلو خانونو گواہی کوو نن ورخ خودوی د دنیا ژوند پہ دو کہ کبھی اچولی دی

(۱) ۴۳ الزخرف: ۳۶
(۲) تاریخ دمشق لابن عساکر: ۳/۳۶

وَشَهِدُوا	عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ	أَنَّهُمْ كَانُوا	كَفِرِينَ ﴿۱۰﴾
او گواہی بہ او کړی هغوی په ځانونو خپلو باندې	چي بيشکه هغوی وو	کافران	
خوپه دغه ورځ به په خپلو ځانونو پخپله گواهي کوي چي دوي کافران وو			

قوله تعالى: ﴿مُعْشَرًا لِّمَنْ وَالِالَّذِينَ آمَنُوا يُكْفِّرُونَ عَنْكُمْ﴾

د پيريانو پينځمې نه ده راغلې: د قيامت په ورځ به کافران د کفر اقرار کوي. الله ﷻ دلته کافرانو پيريانو او انسانانو له تنبيه وړ کوي چه مونږ به د قيامت په ورځ دهغوی نه تپوس کوو چه آيا مونږ رسولانو تاسو سره د نبوت حق ادا کړې وو. دا د تپوس طريقه ده چه دخپلې خبرې ثابتولو د پاره اختيار ولې شي. يعنی اي پيريانو او انسانانو تاسو کښې رسول نه وور اغلې. رسولان صرف په انسانانو کښې پيداشوي پيريانو کښې نه دي. ابن عباس ؓ فرماني چه رسول صرف په بنيادمو کښې وي او په پيريانو کښې صرف ويرونکی وي چه د الله ﷻ د عذاب نه وي ویرول کوي. د ابن مزاحم خيال دې چه په پيريانو کښې هم رسول وي او په خپله دعوی کښې هم د دې آيت نه دليل راوړي. خو په دې خبره غور پکار دې ځکه چه دا څه يقيني خبره نه ده که چرته هم په يو آيت کښې د دې څيز صراحت نشته د زيات نه زيات احتمال دې چه عدم تصريح آيت رباني نه دا دليل دې چه فرماني ﴿مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿۱۰﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ﴿۱۱﴾ قِيَامِي الْاَوَّلِ رَبُّكُنَا تُكَلِّمُنِي ﴿۱۲﴾﴾ بيا فرماني ﴿يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿۱۳﴾﴾ او بنکاره خبره ده چه لو لو او مرجان په تريخ سمندر کښې دننه وي په خوږ سمندر کښې نه وي. لکه څنگه چه لو لو او مرجان خوږ او تريخ دواړو سمندرونو طرف ته منسوب کړو بالکل هم دغه شان نې رسولان دواړو انسانانو او پيريانو کښې شمير کړل. ابن جرير ؓ هم بالکل دغه جواب وړ کړې دې. اود دې خبرې دليل چه رسول صرف په انسانانو کښې وي د الله ﷻ دا قول دې ﴿اِنَّا اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ كَمَا اَوْحَيْنَا اِلَى نُوْحٍ وَالنَّبِيِّنَ مِنْ بَعْدِهِ ﴿۱۴﴾﴾ الی قوله ﴿رُسُلًا مُّبْتَلَيْنَ وَمُنذِرِينَ لِيَلْمَ الْيَكُوْنُ لِلنَّاسِ عَلٰى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ﴿۱۵﴾﴾ اود ابراهيم ؑ د ذکر سره متعلق د الله ﷻ ارشاد ﴿وَجَعَلْنَا فِيْ ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتٰبَ ﴿۱۶﴾﴾ نو د ابراهيم ؑ نه پس مونږ نبوت او کتاب دهغه اولاد کښې وگرځولو او څوک هم د دې خبرې قائل نه دی چه د حضرت ابراهيم ؑ نه وړاندې نبوت په پيريانو کښې وو اود هغوی د مبعوث کيدونه پس منقطع شو. غرض دا چه په پيريانو کښې د نبوت ثبوت نه د ابراهيم ؑ نه وړاندې ثابت دې او نه د هغه نه پس. او فرماني چه تانه اول مونږ کوم رسولان ليرلې وو هغوی هم خوراک کولو او په بازار کښې هم گرځيدل راگرځيدل هم. او فرماني چه تانه وړاندې مونږ څومره رسولان ليرلې وو هغوی هم د دغه خلقو وطن دار وو ()

پيريان په باب رسالت کښې د انسان تابع دی: او معلوم دی چه پيريان په دې باب رسالت کښې د انسان تابعدار دی اود دې د پاره د پيريانو متعلق خبر ورکولو سره ارشاد دې چه د پيريانو يوه ډله مونږ ستا طرف ته راوگرځوله چه هغوی قرآن اوږی او کله په مجلس کښې حاضر وي نو وائی چه چپ شوی چه اوږی او چه کله قرآن ختم شی نو خپل قوم طرف ته لارشی او د الله ﷻ نه هغوی او وروړی. او وائی چه اي قومه مونږ يو کتاب اوريدلې چه د موسی ؑ نه پس نازل شوې او چه د توريت تصديق کوي او د حق خبرو اوصراط مستقيم طرف ته هدايت کوي. اي خلقو د الله ﷻ طرف ته رابلونکی ته لبیک او وایشی په هغه باندې ايمان راوړنی الله ﷻ به ستاسو گناهونه معاف کړي او د سخت عذاب نه به تاسو له خلاصې درکړي. او که چا د الله ﷻ داعی ته لبیک اونه وئیل او کافر ياتې شو نو هغه به الله ﷻ څه عاجز نه کړې شی اود الله ﷻ نه علاوه بل هيڅ څوک دهغه ولی نه شی کيدې. داسې خلق به په لويه

گمراہنی کنبی وی (۱) د ترمذی رضی اللہ عنہ حدیث دی چہ حضور ﷺ د سورت رحمن تلاوت اوفرمانیلو او پہ دے کنبی دا آیت اولوستلو (سَنَفَرُّ لَكُمْ آيَةَ الثَّقَلَيْنِ) او وئی فرمانیل چہ ای دانسانانو اوپیریانو دلہی آیا تاسو تہ د اللہ ﷻ رسول نہ وو راغلی چہ زما آیاتونہ بہ نی تاسو تہ لوستل او اورول اود نین ورخی د ملاقات نہ نی تاسو خبر کپری وئی نو ہغوی بہ وانی چہ مونہ اقرار کوو چہ ستا رسولانو خپل تبلیغ مونہ تہ رسولی او مونہ نی ستا د ملاقات نہ ویرولہی وو او دانی ہم خودلہی وو چہ دا د نین ورخ بہ خامخا راخی او فرمانی د دنیا ژوند ہغوی پہ دھوکہ کنبی اختہ کپری وو۔ ہغوی د دنیا پہ ژوند کنبی د افراط او تفریط یعنی پہ کمی زیاتی کنبی اختہ شوہی وو اود رسولانو تکذیب او د معجزاتو مخالف باندي ہلاک شو خکہ چہ د دنیا ژوند عیش او عشرت زیب او زینت او شہوتونو کنبی راگیرشوی وو او د قیامت پہ ورخ بہ ہغوی پخپلہ پخپلونفسونو باندي گواہی ورکوی چہ مونہ انکاریان یعنی کافر وو۔

ذٰلِكَ	اَنْ لَّمْ يَكُنْ	رَبُّكَ مُهْلِكَ	الْقَرٰى	يُظَلِمِ
داگواہی خکہ اخلی چي ثابتہ شی چي نہ دے ارب ستا ہلاکونکي دکلو پہ ظلم سرہ				
				دا خکہ (چي معلومہ شی) چي ستا رب د کلی خلق پہ ظلم سرہ نہ ہلاکوی پہ داسي حال کنبی چہ
وَأَهْلَهَا	غٰفِلُونَ ۝	وَلِكُلِّ	دَرَجٰتٍ	مِمَّا
او حال دا چي اوسیدونکی دہغی ناخبرہ وی اوہر یولرہ درجہ دی دہغہ عمل نہ				
				د ہغی اوسیدونکی غافل وی اوہر چا تہ بہ د خپل عمل مطابق درجہ
عَمِلُوا	وَمَا	رَبُّكَ	يَغٰفِلُ	عَمَّا
چي کپری وی ہغوی اونہ دے رب ستا ناخبرہ دہغہ عمل نہ چي کوی نی ہغوی				
				ورکولہی شی اوستار ب ددوی د عملونونہ بی خبرہ نہ دے

قوله تعالى: ذٰلِكَ اَنْ لَّمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقَرٰى

پہ یو خائی باندي عذاب د اتمام حجت نہ پس راہی :- اللہ ﷻ فرمانی چہ داسی نہ کیرہی چہ ستا رب کلی ہلاک کپری او پہ ظلم باندي ہلاک کپری پہ داسی حالت کنبی چہ ہغہ خلق بالکل پہ غفلت کنبی وی۔ نہ بلکہ رسولان مو اولیبرل او کتابونہ مو نازل کپل اود پیریانو او انسانانو عذر ونہ مو ختم کپل دے د پارہ چہ خوک پہ ظلم سرہ اونہ نیولہی شی او ہغہ تہ د توحید دعوت نہ وی رسیدلہی مونہ د خلقو ہیخ عذر باقی پرینخودو او کہ مونہ پہ قومونو باندي عذاب لیبرلہی ہم دے نو د رسولانو لیبرلو نہ پس او د حجت د پورہ کولونہ پس لکہ چہ فرمانی چہ یوکلہی داسی نہ دے چرتہ چہ مونہ خوک ویرونکي رسول د خپل طرف تہ نہ وی لیبرلہی او فرمانی چہ پہ ہر قوم کنبی خپل رسول لیبرلہی دے چہ ہم د اللہ ﷻ عبادت کونی اود شیطان نہ بیج شنی لکہ چہ فرمانی مونہ کلہ ہم پہ چا باندي عذاب نازلونکي نہ یوترکومے چہ ہغوی تہ رسول اونہ لیبرو (۲) او فرمانی چہ کلہ پہ دوزخ کنبی خلق ورغوفہ کپری شی نو دہغی مقررہی فربتہی بہ تپوس کوی چہ آیا خوک د اللہ ﷻ ویرونکي تاسولہ نہ وو راغلی؟ ہغوی بہ وانی چہ او ضرور راغلی وو خومونہ ہغوی دروغ گنرلہی وو (۳) ددے موضوع متعلق دیر آیاتونہ دی۔

۱ ۴۶ الاحقاف: ۲۹، ۳۲.
 ۲ ۱۱۷ الاسراء: ۱۵.
 ۳ ۶۷ الملك: ۸-۹.

پہ بظلم کبھی دہہ احتمالہ: امام ابو جعفر رضی اللہ عنہ فرمائی کہ اللہ ﷻ قول دے (بظلم) ددوو وجودو احتمال لری۔ یو خوداچہ داخبرہ پہ دے وجہ دہ چہ داللہ ﷻ داطریقہ نہ دہ چہ یو قوم دہغوی د شرک پہ وجہ داسی ہلاک کری چہ ہغوی تہ د خپل شرک خبر ہم نہ وی یعنی ہغہ پہ عذاب ورکولو کبھی کلہ ہم تیزی نہ کوی ترکومی پوری چہ ہغوی تہ رسول اونہ لیری چہ پہ عذاب باندي خبر کری اود اللہ ﷻ حجت پورہ کری اود آخرت د عذاب دورخې نہ نی اونہ ویروی۔ کہ ہغہ خوک پہ غفلت کبھی رانیول نوونیل بہ نی چہ مونر لہ خو خوک بشیر اونذیر نہ وو راغلی (اودونمہ وجہ داچہ اللہ ﷻ فرمائی چہ ہغہ دوی بغیر د خبر ولونہ اود رسولانو اوایاتونوسرہ دنصیحت کولونہ بغیر ہلاک کوی نہ گنی نوبہ ہغہ باندي بہ ظلم کول لازم راتلل او اللہ ﷻ خو پخپلو بندیگانوباندي ظلم نہ کوی۔ دے نہ پس ابو جعفر رضی اللہ عنہم رومبسی وجہی تہ ترجیح ورکوی او پہ دے کبھی ہیخ شک نشته چہ ہم دغہ وجہ قوی او غورہ دہ۔ واللہ اعلم۔
 درجې پہ قدر د عملونو دی: - د اللہ ﷻ ارشاد دے (وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ مِّمَّا عَمِلُوا) یعنی دهرنیک او بدعمل کونکی دعمل پہ لحاظ ډیرې مرتبې اومنزلونہ دی چہ د چا څنگہ عمل دے دہغې نتیجې پوری ہغہ رسوی۔ کہ عمل دخیر وی نو نتیجہ د خیر پوری او کہ عمل بد وی نو نتیجہ د بدې پوری۔ او دا ہم احتمال دے چہ دا مطلب وی چہ ددے کافرانو پیریانو او انسانانو ډیرې درجې دی اود هرکافر دپارہ دہغہ د حسب او گناہ درجې اومنازل دی۔ لکہ چہ فرمائی دهریو دپارہ دہہ چنده او درې چنده عذاب دے اوفرمانی چہ کومو خلقو کفر اوکرو اود اللہ ﷻ د لارې مستقیم طرف تہ نور راتلونکی خلق نی منع کرل مونر بہ پہ عذاب باندي عذاب د ہغوی دپارہ زیاتوو۔ ځکہ چہ ہغوی پخپلہ ہم کفر کولو او خلق نی ہم د کفر پہ لار اوستل اوفساد بہ نی خورولو۔ او اللہ ﷻ خو دعمل کونکی د عمل نہ غافل نہ دے۔ دا خلق د اللہ ﷻ پہ علم کبھی دی کلہ چہ دوی د ہغہ طرف تہ واپس کیری نو دوی بہ سزا سرہ مخ کیری۔ (۲)

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ	ذُو الرَّحْمَةِ ط	إِنْ يَشَاءُ	يُذْهِبْكُمْ	وَيَسْتَخْلِفْ
اورب ستا بی نیاز دے	اوخاوند درحمت دے	ا کہ ہغہ غواری انولری بہ کری تاسوا	اوخلیفہ گان بہ کری	ا
اوبیشکہ ستارب بی پرواہ دے	اودرحمتونو خاوند دے	ا کہ ہغہ اوغواری نوتاسوبہ فناکری اوستاسونہ		
مِنْ بَعْدِكُمْ	مَّا يَشَاءُ	كَمَا أَنْشَأَكُمْ	مِنْ ذُرِّيَّةٍ	
روستوستاسونہ	ہغہ خوک اچی غواری	ہغہ الکہ څنگہ چي ہغہ پیدا کری بی تاسوا	داولادہ	ا
پس چي خوک خوبنوی ہغوی بہ ستاسو پہ خانی راولی	ا لکہ څنگہ چي نی تاسو د بل			
قَوْمٍ آخِرِينَ ط	إِنَّ	مَا تُوْعَدُونَ	لَأْتِي	
دقوم	بل نہ	بیشکہ	ہغہ څیز چي ستاسوسرہ نی وعدہ کیری	ا خامخاراتلونکی دے
قوم دنسل نہ پیدا کری بی	ا تاسوسرہ چي د کوم څیز وعدہ شوې دہ ہغہ یقینی طور راتلونکی دے			
وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ط	قُلْ	يَقُومِ	اعْمَلُوا	عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ
اونہ بی تاسوا عاجزہ کونکی	ا اووایہ	اے قومہ زما	عمل کوی تاسوا	پہ خانی خپل باندي
اوتاسو اللہ <small>ﷻ</small> نشی عاجز کولی	ا اووایہ چي اني زما قومہ	ا پخپلہ طریقہ عمل کوی		

۵ المائدہ: ۱۹
 ۱۶ النحل: ۸۸

إِنِّي	عَامِلٌ	فَسَوْفَ	تَعْلَمُونَ	مَنْ	تَكُونُ
بیشک زہ ہم عمل کونکے ہم نو دیر زربہ معلوم شی تاسو ته اچی څوک دے اچی وی به					
اوزہ ہم پخپله طریقہ عمل کوم زربہ درته معلومه شی چي د چا دپارہ به					
لَهُ	عَاقِبَةُ	الدَّارِ	الْآخِرَةِ	لَا يُفْلِحُ	الظَّالِمُونَ
هغه لره انجام داخرت بیشک شان دادي اچی نشی موندلی خلاصی ظالمان					
بنه انجام د اخرت وی بیشک چي کوم خلق ظالمان دی هغوی هیچری خلاصی نشی موندی					

قوله تعالى: وَرَبِّكَ الْغَنِيُّ

الله ﷻ دتول مخلوق نه بی نیازه دی. ارشاد دی ای محمد ﷺ استا رب دتول مخلوق نه د ټولو وجوهاتو نه غنی دی په ټولو حالاتو کښې ټول دهغه محتاج دی. دی نه علاوه هغه رحیم او کریم هم دی لکه چه فرمائی (إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ) که ته دهغه د اوامرو او نواهی مخالفت او کړې نوکه هغه او غواړی نو تابه هلاک او تباه برباد کړی او بیا چه کوم قوم غواړی ستاسو په ځای به ئی آباد کړی دی د پاره چه دا دوئم قوم دهغه حکم منونکې شی. لکه څنگه چه الله ﷻ تاسو د یو بل قوم د اولاد نه پیدا کړی. هغه په دې خبره باندي قادر دی او هغه ته دا کار آسان دی لکه څنگه چه هغه اولنی قرون هلاک کړل او بیا ئی روستونی قومونه راوستل او آباد ئی کړل. دغه شان دا قوم تباه کول او بل قوم راوستلو باندي قادر دی (۱) او فرمائی ای خلقو تاسو د الله ﷻ محتاج یئې دهغه فقیران یئې غنی او حمید صرف الله ﷻ دی که هغه غواړی نو تاسو به فنا کړی او یوبل مخلوق به پیدا کړی او دا په الله ﷻ باندي گران نه دی. (۲) الله ﷻ فرمائی که تاسو دهغه نه مخ اړوئې نو ستاسو په ځای به نور قومونه بدل کړی او بیا به ستاسو ذکر هم باقی پاتې نه شی. ابان بن عثمان د دې آیت متعلق لیکی چه ذریت یعنی اولاد اصل ته هم وائی او ذریت نسل ته هم وائی

الله ﷻ لره څوک هم نشی عاجز کولې: او د الله ﷻ ارشاد (إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ) یعنی ای محمد ﷺ! هغوی ته خبرور کړه چه دامر معاد سره متعلق دکومې خبرې هغوی سره وعده کړې ده هغه به خامخا کیږی. تاسو الله ﷻ عاجز کولې نه شی هغه خو په دې خبره باندي قادر دی چه تاسو بیا راژوندی کړی که تاسو خاؤرې شوې ولې نه ئی او ستاسو هډوکی سخاشوې ولې نه وی. نبی کریم ﷺ فرمائی ای بنیادمه! که ته پوهه لرې نو خپل ځان په مرو کښې شمیر کړه. په الله ﷻ قسم د کومې خبرې چه تاسو سره وعده کړې ده هغه خبره خو به کیږی. تاسو په دې غالب راتلې نه شئې او دې نه بیج کیدې نه شئې. (۳) اخری فتح او غلبه به د مسلمانانو وی: بیانی فرمائی چه ای خلقو! تاسو په خپل ځای عمل کوئې او زه پخپل ځای کوم او دا خبره به تاسو دیر زر د نزدې نه او وینئې. دا دیر سخت وعید او زبردست تهدید دی. یعنی که گمان کوئې چه تاسو په صحیح لار ئی نو هم په دغه ځنی او زه هم په خپله خونبه او لار ځم. لکه چه فرمائی ایمان نه راوړونکو ته او وایه چه تاسو هم خپله کوئې او زه هم خپله کوم. تاسو هم زما انتظار کوئې اوزه هم ستاسو انتظار کوم (۴) نزدې به تاسو ته معلومه شی چه د عاقبت بنیگره د چا د پاره ده. یاد ساتئې ظالمان به چرې هم خلاصې نه بیامومی. الله ﷻ خپل رسول ﷺ سره کړې وعده پوره

(۱) ۴ النساء: ۱۳۳.

(۲) ۴ ابراهیم: ۱۵-۱۶.

(۳) شعب الايمان: ۱۰۵۶۴، حلیه الاولیاء: ۹۱/۶، قصر الامل لابن ابی الدنيا: ۱/۲/۱.

(۴) ۱۱ هود: ۱۲۱.

کړه دهغه دپاره ئی بې شمیره ښارونه فتحه کړل هغه ئی په ملکونو باندې قابض او متصرف جوړ کړ او مخالفت کونکی ئی سرد لاندې راگذار کړل. مکه ئی د نبی کریم ﷺ د پارہ فتحه کړه او په ټولو مکې والا باندې ئی هغه غالب کړو او په ټول جزیره عرب باندې ئی دهغه حکم نافذ کړو او دغه شان په یمن او بحرین کښې هم او پخپله هم دهغه په ژوند کښې دا هرڅه اوشو. اود حضور ﷺ د وفات نه پس د خلفاء راشدین رضی الله عنهم اجمعین په زمانه کښې امصار او اقالیم هم فتح شو. لکه چه فرمائی چه الله ﷻ لیکلی دی چه زه او زما رسول به غالب راځی الله ﷻ قوی او عزیز دی. (۱)

الله ﷻ دخپل نبی ﷺ او مؤمنانو مدد کوی. - او فرمائی چه مونږ به دخپلورسلانو په دنیا کښې هم او آخرت کښې هم امداد کوو په کومه ورځ چه په ظالمانو ته د هغوی معذرت هیڅ فائده نه ورکوی. په هغوی لعنت دې او دوزخ دهغوی ځای دې. (۲) او فرمائی چه وړاندې ذکر شوی زبور کښې لیکلی وو چه زمونږ د زمکې وارثان به زمونږ نیکان بنديگان وی (۳) اود رسولانو متعلق خبرور کولې شی چه مونږ رسولانوته وحی لیرلې وه چه دا کافران ظالمان به مونږ هلاک کړو او بیا به په دنیا کښې مونږ تاسو خلق آباد کړو. دا زمونږ مهربانی د هغه خلقو د پارہ ده څوک چه مونږ نه ویرېږی. او فرمائی چه ستاسو ایماندارانو او صالحانوسره الله ﷻ وعده کوی چه په زمکه کښې به الله ﷻ هغوی خپل خلیفگان جوړوی. لکه څنگه چه ئی د هغوی نه وړاندې خلق خپل خلیفه گان جوړ کړی وو او چه کوم دین هغه خوښ کړې وو په هغې باندې به هغوی روان کړی او د ویرې نه پس به د هغوی ژوند په امن سره بدل کړی ځکه چه هغوی زما عبادت کوی او شرک نه کوی (۴) او الله ﷻ امت محمدیه ﷺ ته هم په دې سرفرازی سره خاص امتیاز وربښلې دې د هغه اول او آخر کښې شکر دې.

وَجَعَلُوا	لِلَّهِ	مِمَّا	ذَرَأَ	مِنَ الْحَرْثِ	وَالْأَنْعَامِ
او مقرر کړی ده دوی الله لره	ادهغې نه اچي پيدا کړی دی هغه	د فصلونو نه	اود څاروونو نه		
او دوی د الله ﷻ دپاره دهغه په	پيدا کړو	فصلونو	اود څاروونو کښې		
نَصِيبًا	فَقَالُوا	هَذَا	لِلَّهِ	بِزَعْمِهِمْ	وَهَذَا
يوه حصه	نو وانی هغوی	دا حصه	الله لره ده	په گمان خپل سره	اودا حصه
يوه حصه مقرر کړې ده	نو پخپل گمان کښې وانی چي دا	يوه حصه دالله ﷻ شوه	اودا يوه حصه		
لِشُرَكَائِهِمْ	فَمَا	كَانَ	لِشُرَكَائِهِمْ	فَلَا يَصِلُ	
دپاره دشریکانو زمونږه ده	نوهغه حصه اچي وی دپاره دشریکانو دهغوی	ا پس نه رسیږی			
زمونږ دشریکانو شوه	نوبیا چي کومه حصه ئی شریکانو دپاره مقرر کړې وی	نوهغه هیچرې			
إِلَى اللَّهِ	وَمَا	كَانَ	لِلَّهِ	فَهُوَ	يَصِلُ
الله ته	اوهغه حصه اچي وی دپاره دالله	نوهغه	ا رسیږی	ا شریکانو دهغوی ته	دیربده دی
الله ﷻ ته نه رسی	ا اچي کومه ئی الله ﷻ دپاره مقرر کړې وی	نوهغه ددوی شریکانو ته رسی			

(۱) ۵۸ المجادلہ: ۲۱

(۲) ۴۰ غافر: ۵۱-۵۲

(۳) ۲۱ الانبیاء: ۱۰۵

(۴) ۲۴ النور: ۵۵

مَا يَحْكُمُونَ ﴿۱۰﴾

ہغہ حکم اچی کوی نی ہغوی |
دوی خومرہ خرابی فیصلی کوی |

قوله تعالى: وَجَعَلُوا لِلَّهِ

مشرکانوبہ د اللہ سرہ د غیر اللہ حصہ ہم ویستلہ: دلته د اللہ ﷻ د طرف نہ مشرکان ملامت کولی شی چا چہ بدعتونہ شرک او کفر خور کرو اونور مخلوقات نی اللہ ﷻ سرہ شریک کرل حالانکہ دہر خیز خالق ہم دغہ یواللہ پاک دی۔ ددی دپارہ افرمائیلی شو چہ داخلق د فصل د پیداوار او خار و دنسل نہ کوم چہ پیدا کیبری نودہغی نہ خو یوہ حصہ د اللہ ﷻ د نوم اوباسی اودخپل غلط گمان پہ وجہ وانی چہ دا د اللہ ﷻ پہ نوم دی اودازمونہ د شریکانو پہ نوم دی خو چہ کوم د شریکانو د نوم دی ہغہ خود اللہ ﷻ د پارہ نہ خرچ کوی اوچہ کوم د اللہ ﷻ د نوم دی ہغہ د شریکانو پہ اغراضو کنبی خرچ کوی۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما ددی آیت پہ تفسیر کنبی فرمائیلی چہ دی درب دبنمنانو بہ کله دزمیندارنی یادباغونو کرکولو اویداوار اومیوی بہ حاصلیدی نودہغی نہ بہ نی خہ قدری حصہ د اللہ ﷻ د پارہ گرخولہ او خہ د بتانو پہ نوم۔ نو چہ کومہ حصہ بہ د بتانوبہ نوم وہ ہغہ بہ نی محفوظ کولہ اود اللہ ﷻ د نوم خہ حصہ پہ ہغی کنبی ورپریوخی یا خہ تکلیف وراورسی نودہغہ بہ نی دبتانوبہ حصہ کنبی شریکولہ اوکہ د بتانودمقرر شوی حصی نہ بہ اوبہ وراندی کیدی اود اللہ ﷻ حصی تہ بہ رسیدی نو وئیل بہ نی داخوزمونہ د بت دہ اود اللہ ﷻ د حصی میوہ یا پیداوار راپریوتلو یا بہ د بتانوحصہ کنبی یوخی کیدلہ نو وئیل بہ نی دا خود مستحقینو حصہ دہ او د بتانو پہ حصہ کنبی بہ نی یوخی کولہ اود اللہ ﷻ د پارہ بہ نی نہ ورکولہ اود اللہ ﷻ د حصی گرخولی شوی اوبہ بہ کہ وراندی کیدی او د بتانو دکرزمکہ بہ نی خروب کولہ نوداسی بہ نی کیدو تہ پریخودل اوہغہ بہ نی ہم د بتانودپارہ خاص کولہ۔ اوبحیرہ، سائبہ، حام او وصیلہ خناور بہ نی د بتانودپارہ مخصوص کول او دعوی بہ نی کولہ چہ د اللہ ﷻ د نزدیکت دپارہ مونہ دہغی نہ فائدہ حاصلول حرام گنرو۔ نو داپورتنی آیت ہم پہ دی مضمون رنرا اچوی۔ ابن زید رضی اللہ عنہما فرمائی کہ د اللہ ﷻ د نوم یو خناور بہ وواو ہغہ بہ دوی حلالولو نود اللہ ﷻ دنوم سرہ بہ نی دبتانونوم ہم اخستلو اوکہ د بتانو نوم بہ نی پہ ہغی باندی اخستی نہ وو او صرف د اللہ ﷻ نوم بہ نی اخستی وو نو دا حلالہ بہ نی نہ خورلہ اوکوم چہ دبتانودنوم خناور بہ وو ہغہ حلالولوپہ وخت کنبی بہ نی د اللہ ﷻ نوم نہ اخستلو او صرف دبتانونوم بہ نی اخستلودمشرکانودانفسیم سراسر غلط وو۔ بیانی د آیت اولوستلو ﴿سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ یعنی د ہغوی خنگہ خراب تقسیم دی۔ اول خو پہ تقسیم کنبی ہغوی غلطی اوکرہ ددی دپارہ چہ اللہ ﷻ د ہر خیز رب دی اوخالق دی۔ اوبیا نی ہغہ فاسد تقسیم ہم پہ خپل خای قائم اونہ ساتلو بلکہ پہ ہغی کنبی نی ہم دظلم او ناانصافی نہ کارواخستلو لکہ چہ وئی فرمائیل د اللہ ﷻ دپارہ خوصرف لونہہ گرخوی اودخپل خان دپارہ دخپل خوہن کرپی شوی حسب خامن گرخوی انسان دیر ناشکرہ دی (۱) اوونی فرمائیل ستاسودپارہ خامن اود اللہ ﷻ دپارہ لونہہ دا ستاسو خنگہ غلط تقسیم دی (۲)

وَكَذٰلِكَ زَيْنٌ لِّكَثِيْرٍ

اوہم دارنگی اینانیستہ بنکارہ کرپی دی | دپارہ ددیرو

| اودارنگی ددیرو مشرکانو پہ خیال کنبی ددوی

(۱) ۴۳ الزخرف: ۱۵۔

(۲) ۵۳ النجم: ۲۲۔

مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاءَهُمْ لِيَرُدُّوهُمْ
د مشرکانو وژل دا اولاد خپل شریکانو د هغوی دپاره ددی چی هلاک کړی هغوی (جوړ کړی) شریکانو دوی ته خپل اولاد وژل بناسته بنکاره کړی دی چی بریاد نې کړی او چی
وَلِيْلَيْسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَكَوْ شَاءَ اللّٰهُ
او دپاره ددی چی شکمن کړی په هغوی باندې دین د هغوی او که چری اغوښتلی الله دین پرې گډه وه کړی او که چری الله ﷻ ته منظوره وې نو
مَا فَعَلُوْهُ قَدَرَهُمْ وَمَا يَفْتَرُوْنَ
نه به وژکړی هغوی دا کارانو پریرده هغوی او هغه چی دروغ جوړوی داسې به نې نه کول نودوی پریرده چی پخپلو دروغو کښې پراته وې

قوله تعالى: زَيْنَ لِكَيْ يُرْمَى الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ
 د مفلسی د ویرې نه اولاد قتل کول: - الله ﷻ فرمائی څنگه چه شیطانانو هغوی ته دا خبره خوبه
 اوخودله چه د الله ﷻ دپاره د بتانونه جدا یوه حصه اوگرځوئی دغه شان د غریبئی د وجه نه خپل اولاد
 قتل کول او یا خپلې لونړه دسخرگنئی درشتې دشرم نه ژوندی بنخول مستحسن جوړول. د هغوی شریکان
 شیطانان دی چه هغوی ته مشوره ورکوی چه د مفلسی د ویرې نه خپل اولاد خښ کړئی یا خو به نې
 نیت هم د هلاک کولو وویا به نې دایو مذهبی خبره گنپله او دین په هغوی باندې شک من شوی وو لکه
 چه فرمائی کله به ورته اوونیلې شو ستا لور پیدا شوه نو د هغه مخ به د خفگان نه تور شو شکل به نې
 وړان کړو اود دغه شرم د وجه نه به د خلقو نه پتیدلو^(۱) اولکه چه فرمائی څه جواب به ورکونئی چه کله
 ژوندی لور خښه کړې شوې نه د قیامت په ورځ تپوس اوکړې شی چه ته د کومې گناه په بدله کښې
 قتل کړې شوې نې. ^(۲) هغوی به په دې وجه هم اولاد قتل کولو چه هغوی به د مفلسی ویرې
 راگیرکړی وو اود هغوی په پاللو کښې د مال د ځانغ کیدلو ویره وه. دا ټول به د شیطانانو کارونه وو.
 بیا فرمائی که چری الله ﷻ غوښتل نو هغوی به داسې نه کول. یعنی چه څه کیرې دالله ﷻ په اراده
 کیرې په دې کښې دهغه حکمت تامه دې په دې باندې څوک اعتراض نه شی کولی. ته ای نبی ﷺ! هغوی
 هم پریرده اود هغوی د دروغو خدایان هم. الله ﷻ به ډیر زر ستاسو اود هغوی فیصله اوکړی.

وَقَالُوا هَذِهِ
اووانی دوی چی دا
اودوی دا هم وائی
أَنْعَامٌ وَأَحْرَتْ جِجْرًا لَا يَطْعَمَهَا إِلَّا مَن نَّشَاءُ
اوفصلونه محفوظ دی نه به خوری دا مگر هغه څوک چی غواړو مونږ چی دا څاروی او داپتی منع دی دابه صرف هغه کسان خوری چی مونږ نې اوغواړو (دپابندی نې)

(۱) ۱۶ النحل: ۵۸-۵۹

(۲) ۸۱ التکویر: ۸-۹

يَزْعُمُهُمْ	وَأَنْعَامٌ	حُرِّمَتْ	ظُهُورُهَا	وَأَنْعَامٌ
پہ گمان خپل سرہ اوخینی خاروی دی اچی حرام کړې شوی دی شاگانې د هغوی اوخینی خاروی دی				
پخپل گمان کښې الگولې ده اوداسې خاروی بی مقرر کړې دی اچی په هغې نې بارونه اوړل بند کړې دی اوداسې خاروی				
لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا	افْتِرَاءً عَلَيْهِ	سَيَجْزِيهِمْ		
چی نه یادوی نوم د الله په هغې باندې اودا ټول دروغ دی په الله باندې ازر به بدله ورکړې الله دوی له				
چی په هغې د الله نوم د ذبح کولو په وخت کښې نه اخلی دا صرف په الله باندې دروغ تری				
يَمَّا كَانُوا يَفْتُرُونَ				
په سبب د هغې اچی وو اچی دروغ به ئې تړل				
الله به ډیرزر د دروغو سزا ورکړی				

قوله تعالى: .. وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا

دمشرکانو د ځان نه جوړ کړې حلال او حرام: ابن عباس ؓ فرماني چه د حجر معنی حرام ده یعنی هغه چه په صورت د وصیله حرام کړې وو. هغوی به وئیل دا خاروی او فصل حرام دې زمونږ د مرضی نه بغیر څوک دا نه شی خوړلې. دا تحریم اوسختی په خپل ځان باندې د شیطانانو د طرف نه وه د الله د طرف نه مقرر شوې نه وه. ابن زید وائی چه د خپلو خدایانو په خاطر ئې دا حرام کړې وو. لکه چه فرماني دا په تاسو څه چل اوشو چه کوم څیزونه الله ستاسو رزق د پاره جوړ کړې وو هغه تاسو په خپل ځان باندې حرام کړل او حرام مو حلال کړل. هغوی نه تپوس او کړه چه آیا الله تاسو ته دا حکم درکړې وو یا دا که په الله باندې د ځانه خبره تړئې (۱) او ئې فرمائیل الله سره د بحیره، سائبه، وصیله او حام هیڅ سند نشته. مگر دا چه دا کافران په الله باندې تهمت تړی او په هغوی کښې اکثر په هیڅ باندې هم نه پوهیږی (۲) سدی ﷺ وائی چه بحیره، سائبه، وصیله او حام خو هغه ځناور دی په کوم چه سورلی کول حرام کړې شوی وی یا دا چه هغه ځناور دی په کومو چه د الله نوم نه شی اخستې نه د پیدا کیدو په وخت اونه د حلالولو په وخت. ابووائل وئیلی چه آیاتاسو پوهیږئې چه په دې آیت کښې په بعضو څاروو باندې سوریدل حرام وو او په بعضو به د الله نوم نه یادیدلو دې نه کوم ځناور مراد دی. دې نه بحیره ځناور مراد دې په کومو چه به سواره حج له نه تلل، نه به په هغې سوریدل او نه به ئې په هغې بوج اچولو او نه به ئې د هغې پښی څکل او نه بی نسل زیاتولو. دا ټول په الله باندې کذب او افتراء ده. نه د الله دا حکم دې اونه د الله د رضا ذریعه ده نو الله به د دې افتراء هغوی ته بدله ورکوی.

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ				
او وائی دوی هغه څه چی په خیتو ددې				
..... او دوی وائی چی ددې څاروو په خیته کښې				
الْأَنْعَامِ	خَالِصَةً لِّذِكْرِنَا	وَحُرِّمٌ	عَلَىٰ أَرْوَاجِنَا	
څاروو کښې دی دی دپاره دنارینو زمونږه او حرام کړې شوی دی په ښخوز مونږه				
کوم بچې دې هغه خالص زمونږ دناریناو دپاره دې اوزمونږ په زنانو باندې حرام دې				

(۱) ۱۲ یوسف: ۵۹
(۲) ۱۵ المائدة: ۱۰۳

وَأَنْ يَكُنْ	مَيْتَةً	فَهُمْ	فِيهِ	شُرَكَاءُ
اوکہ وی ہفہ	میر	نویسا دوی تول بہ خوراک دھنی کبھی شریکان دی		
سَيَجْزِيهِمْ	وَصَفَّهُمْ	إِنَّهُ	حَكِيمٌ	عَلِيمٌ
زریہ بدلہ ورکری اللہ دوی لہ خبر و دوی بیشک چہ ہفہ حکمت خاوندی دھری خبری نہ خبری				
				اللہ ﷻ بہ دوی نہ دخیلو (غلطو) بیان لولو سزا ورکری بیشک اللہ ﷻ صاحب حکمت او عالم دی

قوله تعالى: خَالِصَةً لِّذِكْرِنَا وَنَحْنُ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا

دمشکرانومتعین شوی حلال او حرام۔ ہفہ وانی چہ کوم ددی خناور بہ خیتہ کبھی دی ہفہ صرف د سرو حق دی نہ مراد پنی دی چہ دغہ شان دبعضو خناورو پی بہ بنخوبانندی حرام دی اوسپی بہ نی خکی کہ دچیلنی بہ چرتہ نر بچی کیدلو نو ہفہ بہ نی حلالولو صرف سرو بہ خورلو او بنخوتہ بہ نی نہ ورکولو وئیل بہ نی پہ تاسو حرام دی۔ اوکہ بنخہ بچی بہ کیدو نو ہفہ بہ نی نہ حلالولو بلکہ ساتلو بہ نی اوکہ میر بہ پیدا شو نو تولو بہ پہ یوخانی خورلو د سرو بہ د خوراک ممانعت نہ وو۔ اللہ ﷻ د دی خبری ممانعت اوکرو () شعبی ﷺ فرمائی چہ دبحیرہ خناور پنی بہ صرف سرو خکل اوکہ یوخناور بہ مرشونوسرہ بہ بنخولہ ہم پہ ہفہ کبھی حصہ ورکری کیدی شوہ۔ ارشاد دی چہ دھغوی ددی کذب بہ ہغوی تہ سختہ سزا ورکری شی۔ لکہ چہ فرمائی [وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَلٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِّتَقْتُلُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَقْتُلُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يَفْلِحُونَ] یعنی ستاسو رپی چہ کوم دروغ وانی داسی مہ وانی چہ دا حلال دی اودا حرام دی د دی د پارہ چہ پہ اللہ ﷻ باندی بہتان تری، خوک چہ پہ اللہ ﷻ باندی بہتان تری ہفہ کلہ ہم خلاصی نہ شی بیا موندی۔ اللہ ﷻ یر حکیم دی پہ خیلو اقوالو او افعالو کبھی اود بندیکانود خو او بدو اعمالو نہ بنہ خبر دی ہفہ بہ دوی تہ پورہ پورہ بدلہ ورکری۔

قَدْ	خَسِرَ	الَّذِينَ	قَتَلُوا	أَوْلَادَهُمْ	سَفَهًا
بیشک نقصان اوکرو ہفہ کسانو چہ اووژل ہغوی اولاد خیل پہ وجہ دجہالت					
					ہفہ خلق یقینا پہ نقصان کبھی دی ... چہ کومو خلقو د جہالت
يَغْيِرْ	عِلْمِ	وَحَرَّمُوا	مَا	رَزَقَهُمُ	اللَّهُ
اودناپوہتیا سرہ او حرام کرو ہغوی ہفہ رزق چہ ورکری وو ہغوی لہ اللہ خالص پہ دروغو تریلو سرہ					
					اوناپوہنی پہ وجہ خیل اولاد قتل کرل اوکومہ روزی چہ اللہ ﷻ ورکری وہ ہفہ نی پہ خان حرامہ کرہ
عَلَى	اللَّهِ	قَدْ	ضَلُّوا	وَمَا	كَانُوا
پہ اللہ باندی یقینا چہ بی لاری شو اونہ وو ہغوی نیغہ لار موندونکی					
					دانی صرف پہ اللہ ﷻ دروغ تری دی دغہ خلق یقینا گمراہ شو اودوی سمہ لار نشی موندی

قوله تعالى: قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ

دعربودمشکرانوجہالت اودھنی انجام۔ اللہ ﷻ فرمائی ہفہ خلق چہ داکارونہ کوی ہفہ دنیا او آخرت د دوارو خایونوبہ نقصان کبھی دی۔ پہ دنیا کبھی خود خیل اولاد قتل کولو سرہ پہ خسارہ کبھی پریوتل اود

ہغوی دولت واخستی شو او په هغوی باندې مفلسی راغله او پخپله دخپل طرفنه چه هغوی کومې نوې خبرې رانج کړې وې د هغې په وجه دهغه گټندویه څیزونونه محرومه شو اود آخرت په لحاظ داسې چه د تولونه زیات خراب ځای داوسیدو مستحق شو لکه چه فرمائی کوم خلق چه په الله ﷻ باندې د دروغو بهتان اوترې هغوی به کله هم خلاصې بیانه مومې په دنیا کنبې یوڅوورځې فائده حاصله کړنې بیا به آخر ستاسو زمونږ طرف ته راتلل وی اود خپل کفر په سبب به سخت عذاب وځکی (۱) ابن عباس ؓ فرمائی که تاسو غواړنې چه د عربو جهل معلوم کړنې نو په سورت انعام کنبې د یوسل دیرش نمبر آیات نه پس آیت اولوله (قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ) (۲)

وَهُوَ الَّذِي	أَنْشَأَ	جَدَّتْ	مَعْرُوشَتٍ	وَوَغَيْرَ مَعْرُوشَتٍ
او هغه هغه ذات دې اچې پیدانې کړل	باغونه	اغوریدلې	په لرگوباندې اوجی نه وی	غوریدلې په بل څیز باندې
او الله هغه ذات دې چې پیدانې کړل	باغونه غورولې	(لکه انګور)	او هغه چې نه وی	غوریدلې په بل څه باندې
وَالنَّخْلَ	وَالزَّرْعَ	مُخْتَلِفًا	أَكْلَهُ	وَالزَّيْتُونَ وَالرَّمَانَ
اود کهبجورې باغونه دکجورو	اوفصلونه	اچې مختلف وی	اخورا کونه دهغې	اونې دخونه اودانار
اوداسې فصلونه چې رنگ	رنگ خورا کونه	ورکوی	اوخونه او انار	چې رنگونه ئې یوشان دی
مُتَشَابِهًا	وَوَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ط	كُلُوا	مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ	وَأَنْتُمْ
په شکل کنبی یوشان	په خوندو کنبی	مختلف	اخورې ایدید او اورد هغې نه	اکله چې امیوې اونیسې اوور کړنې
اوخوندونه ئې جدا جدا دی	تاسو دهغې ټولې میوې خورې	هرکله چې اولرې	اود	
حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ	وَلَا تُسْرِفُوا	إِنَّهُ	لَا يُحِبُّ	الْمُسْرِفِينَ
حق دهغې په ورځ ادریبلو دهغې	اود حد نه مة اورې	بیشکه چې الله	نه خوښوی	د حد نه اوریدونکی
کت کولو په ورځ د الله ﷻ حق ورکوی	اوبې ځایه خرچ مه کوی	الله ﷻ اسراف کونکی	نه خوښوی	
وَمِنَ الْأَنْعَامِ	حَمُولَةً	وَقَرِشًا ط	كُلُوا	مِمَّا
اودڅاروؤ نه ځینې اباروړونکی دی	اوخینې دفرش په کارر اتلونکی دی	اخورې	د هغې نه	
اوخاروی ئې پیدا کړی دی	اچې بارونه اورې	اوخینې دفرش په کارر اتلونکی دی	تاسو دهغه	
رَزَقَكُمْ اللَّهُ	وَلَا تَتَّبِعُوا	خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ط	إِنَّهُ لَكُمْ	
چې درکړی دی تاسو ته الله	اوپيروی مة کوی	دقدمونو	دشیطان	بیشکه هغه ستاسو دپاره
روزی نه خوراک کوی	اچې کومه الله ﷻ درکړې ده	اودشیطان په قدمونو پسې	مه ځنې	بیشکه هغه
عَدُوٌّ مُّبِينٌ				
دشمن دې	ابنکاره			
ستاسو بنکاره	دبشمن دې			

(۱) یونس ۱۱۰-۶۹-۷۰.

(۲) صحیح بخاری کتاب المناقب باب قصه زمزم وجهل العرب: ۲۵۲۴.

قوله تعالى: وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ

اللہ ﷻ دھرخیز خالق دی۔ فصلونہ میوے او انعام پہ کومو کنبی چہ دا مشرکان تصرف کوی اود خپلو فاسدو آراؤ نہ ددی تفسیر کولو سرہ خہ حلال او خہ حرام گر خوی۔ دا ٲول د اللہ ﷻ پیدا کړې شوی دی۔ دا چتونو والا او غوبل کیدونکی او بغیر چتونو باغونہ کوم چہ پہ شپولونوباندې نہ وی ختلې ٲول دہغه پیدا کړې شوی دی۔ معروضات خو ہغه زیلنی او پہ شپولونو باندې ختلې شوی لکہ انگور وغیرہ وغیر معروضات ہغه میوہ داری ونې چہ پہ خنگلونو او غرونو کنبی راتو کبړی چہ یو شان ہم وی او بیل بیل ہم یعنی پہ کتو کنبی یو شان او پہ خوند اومزہ کنبی بیل بیل۔ کلہ چہ بنہ میوے شی نو د ہغې میوے خورنی اود فصل ریلو پہ وخت کنبی غریبانانوتہ چہ د ورکولو کوم حق دی ہغه ہم ادا کوئی۔

وَأَتَوَاعظُهُ يَوْمَ حَصَادِهِ كُنْبِي دحق نہ خہ مراد دی؛ بعضو دی نہ فرض شوے زکوٰۃ مراد اخستې دی۔ کلہ چہ ہغه ناپ کړې شی یا ٲول کړې شی نو ہم پہ ہغه ورخ دی حق ادا کړې شی۔ اول بہ خلقونہ ورکولویا شریعت لسمہ حصہ مقرر کړہ او کوم چہ دغونچونہ پریوخی ہغه ہم دمسکینانو حق دی۔ حضور ﷺ فرمائیلی چہ دچا کھجورې د لسو "وسقوتہ زیات وی نو ہغه دی یوہ غونچہ د مسکینانو دپارہ جمات تہ راوړی اوزورنڈې کړی" (۱) ددی حدیث اسناد جید او قوی دی۔ حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا دمیوو او دانوصدقہ دہ اود زکوٰۃ نہ علاوہ د غریبانانو یو زیاتی حق دی اود فصل کتیکولو او زکوٰۃ ورکولو نہ علاوہ ورکولې شی۔ او کلہ چہ مسکینان پہ ہغه ورخ راشی نو ہغوی تہ ہم خہ نہ خہ ورکول پکار دی او وئیلې شوی چہ کم نہ کم یو یوموتې ورکوئی۔ دا د کر پہ وخت او دغہ شان د پریکولو پہ وخت ہم یو یو موتې او پریوتلې ہم د مسکینانو حق دی۔

ایدا حلق اوس ہم شتہ دی کہ منسوخ شوے دی۔ ابن جبیر رضی اللہ عنہ وائی چہ دا د زکوٰۃ فرض کیدونہ وړاندې خبرہ دہ چہ دمسکینانو د پارہ یوموتې مقدار وواود خاروی د پارہ وابنہ یعنی گیا وہ او پریوتلې ہم د غریبانانو حق وو۔ ابن مردویہ رضی اللہ عنہ وائی چہ دا خیز واجب وو بیا اللہ ﷻ دا منسوخ کړل اود دی پہ خای عشر اونصف عشر مقرر کړو۔ ابن جریر رضی اللہ عنہ ہم دا اختیار کړې دی۔ زہ وایم چہ دامنسوخ گنرل یوہ غور طلب خبرہ دہ خکہ چہ داخو یو داسې خیز وو چہ واجب وو بیا پہ تفصیل سرہ د دی بیان اوشو او دا اندازہ مقرر شوہ چہ خومرہ بہ ویستلې شی۔ وائی چہ دا زکوٰۃ پہ کال دویم ہجری کنبی فرض کړې شوے وو۔ اللہ ﷻ دہغه خلقوبدیان کړل چہ فصل خو کت کوی خو غریبانانوتہ د دی نہ صدقہ نہ ورکوی۔ لکہ خنگہ چہ د یوباغ والا ذکر پہ سورت "ن" کنبی شوے دی چہ ہغه ہغوی عہد وپیمان او کړو چہ سحر کیدو سرہ بہ فصل کت کوو خو ان شاء اللہ ئی نہ وو وئیلې نو ہم د شپې پہ دی فصل باندې یوہ هوا او چلیدہ اوتول فصل تباہ شو او ہغوی ترسحرہ پورې اودہ پاتې وو اود پتی ٲولې دروازې تورې سوزیدلې بنکاریدې۔ کلہ چہ سحر راپاسیدہ نو وئیل وختی وختی پتی تہ خئی خکہ چہ پتی بہ پریکوو۔ نو ہغوی لارل او پت پت بہ ئی وئیل چہ گورنی دا غریبانان او فقیران رانہ شی نوسحر وختی زر اورسیدل۔ پہ رسیدو باندې چہ ہغوی کلہ خپل باغ تہ اوکتل نو وئی وئیل چہ مونږ دھوکہ شو او بل باغ تہ راغلو، بیانی وئیل چہ نہ باغ خو زمونږ دی خو لکہ چہ مونږ د دی باغ نہ محروم کړې شو۔ پہ دوی کنبی یو بنہ سړی او وئیل ما تاسو تہ نہ وو وئیلی بیا تاسو ولې د اللہ ﷻ تسبیح نہ لوستل۔ بیا ہغوی او وئیل ای اللہ تہ پاک ئی پہ دی کار کنبی زیاتی ہم زمونږ د طرف نہ شوے وو اوس هر یو بل ملامتہ کولو او وئیل ئی چہ افسوس پہ مونږ باندې مونږ د اللہ ﷻ نہ سرکشی کړې وہ۔ خہ عجیبہ دہ چہ اللہ ﷻ مونږ تہ د دی نہ ہم بہتر باغ را کړی۔ مونږ د خپل اللہ ﷻ طرف تہ رجوع کوو۔ گورنی د دنیا

(۱) ابوداؤد کتاب الزکوٰۃ باب فی حقوق المال: ۱۶۶۲ وھو حسن، احمد: ۳/۳۵۹-۳۶۰، ابویعلی: ۲۰۲۸.

عذاب داسی وی اود آخرت عذاب خو دی نہ دیر زیات دی پہ دی شرط چہ لو شان غور او کړی (۱)
اسراف هه ته وائی؟ دالله ﷺ ارشاد دی ﴿وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ یعنی په ورکولو کبسی د ضرورت
نه زیات مه ورکوی. بعضی خلقوبه د فصل کت کولوبه وخت کبسی دومره دیر ورکول چہ خبره به په
اسراف کبسی داخله شوه نو او فرمائیلې شو ﴿وَلَا تُسْرِفُوا﴾ ثابت ابن قیس ؓ د خپلو کهبجورو نه کهبجورې
راکوزې کړې او ونی وئیل نن چہ خوک هم مالہ غوښتلو له راشی هغه ته به ورکوم. تردې چہ دومره خلق
راغلل چہ دهغه د پاره یوه دانه میوه هم پاتې نه شوه. نو دا آیت نازل شو چہ الله ﷻ اسراف کونکی نه
خوښوی. ابن جریج ؓ وائی چہ مطلب دا دی چہ په هره خبره کبسی د اسراف نه کار اخستلو کبسی
ممانعت دی. ایاس بن معاویه وائی چہ دالله ﷻ د حکم پوره کولو کبسی دزیاتی نه کارواخستلې شو نو
هغه اسراف دی. سدی ؓ وائی چہ دا مراد دی چہ دومره مه ورکوه چہ پخپله هسې کبسی او فقیر شی
محمد بن کعب ؓ وائی چہ د زکوة ورکولونه منع کیره مه گنی د الله ﷻ نافرمانی به لازم شی. لیکن
رښتیاخو دا دی چہ په هرڅیز کبسی داسراف مخالفت دی خودآیت دسیاق نه دابنکاره ده چہ څنگه
الله ﷻ او فرمائیل چہ کله پاخه شی نو دهغی میوی خورنی اود فصل پریکولو په وخت کبسی غریبانانوته
هم خپل حق ورکوی او تاسو د هغی په خورلو کبسی د اسراف نه کار مه اخلی ځکه چہ په زیات خوراک
کبسی د عقل او بدن نقصان دی لکه چہ فرمائی خورنی څکنی خو زیاتی مه کوی (۲) په صحیح بخاری
کبسی دی چہ خورنی څکنی اغوندی خو په دی خبرو کبسی اسراف مه کوی او خان مه بنای.

دَمَوْلَةٍ أَوْ مَوْلَةٍ مَّخْتَلَفٍ تَفْسِيرُوه: د الله ﷻ ارشاد دی ﴿وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةٌ وَفَرَسَاتٌ﴾ یعنی ستاسو دپاره خاروی
پیدا کړل چہ ستاسو د بوج اوړلو کارکوی اود سورلنی کار کبسی هم راخی لکه اوبن. او فرش نه واره
خاروی مراد دی (۳) یا د وړوکی قد والا اوبنان. ابن عباس ؓ فرمائی "مولة" نه اوبن اس قچر او خره اوهر
هغه خناور مراد دی چہ بوج اوړی. اود فرش نه چلی مراد دی. ابن جریج ؓ وائی چہ زه خیال کوم چہ
فرش په دی وجه وئیلې شوې دی چہ هغوی د تیبته قد په وجه لکه د زمکې فرش غوندې جوړشوی دی.
د عبدالرحمن بن زید ؓ خیال دی "مولة" دسورلی خاروی دی اوفرش نه هغه خاروی مراد دی کوم چہ
حلالولې شی او خورلې شی یاد هغوی پشی څکلې شی. په چیلنی باندې بوج نه شی یار کولې خود
هغی غوښه خورلې شی اود دی د وینستونه کمبل اوفرش جوړولې شی. هم دغه هغه معنی ده کومه چہ
عبدالرحمن د دی آیت په تفسیر کبسی کړې ده اودا صحیح هم ده ځکه چہ د الله ﷻ د دی قول نه هم د
دی تصدیق کیری اؤ کلمه یروا انا خلقنا لهم مما عملت أيدينا أنعاماً فهم لها مملكون ﴿وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ﴾
یعنی آیا هغوی نه پوهیری چہ مونږ داڅیزونه دهغوی دفاندې دپاره پیدا کړی اوددی خناورو په جوړولو
کبسی زمونږ لاس کار کړې دی دکومو چہ هغوی مالکان جوړشوی دی. مونږ دا خناوردی انسانانود
پاره مسخر کړی دی چہ په بعضو هغوی سوریری اوبعضی حلالوی اودهغی غوښه خوری او فرمائی چہ
په دی خناورو کبسی ستاسو دپاره دیر عبرت او نصیحت دی. د دوی د وینې نه جوړ شوی پشی مونږ په
تاسو څکوو داخالص پشی د څکونکود پاره څومره مزیدار وی اود هغوی وینسته ستاسو د پاره د لباس
او اغوستلو کاردرکوی اود نور کارونو د پاره استعمالیری (۴) او فرمائی الله ﷻ داخناور کوم چہ ستاسو دپاره
پیدا کړی تاسو پدی باندې سوریری داخورنی اوستاسو دپاره نور دیر مصالح هم دی. او تاسو دی نه دخپل

(۱) القلم: ۱۷، ۳۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب اللباس باب قول الله تعالی ﴿قل من حرم زینة الله...﴾ تعلیقاً قبل الحدیث ۵۷۸۳. نسائی: ۲۵۶۰.

(۳) حاکم: ۳۱۷/۲. عن ابن مسعود ؓ.

(۴) النحل: ۶۶۱۶.

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْنَا اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ

یاوی تاسو حاضر | کله | چی حکم کولو تاسو ته الله | په دی سره | نوخوک دی | اذیر ظالم
آیاتاسو حاضر ولاړ وی څه وخت چی الله ﷻ تاسو ته ددی وصیت کولو | نودهغه چانه لونی ظالم

مِمَّنْ أَقْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ

دهغه چانه چی تری ایه الله باندي | دروغ | اداپاره ددی چی گمراهه کړی | خلق | بی دعلم نه
خوک کیدشی چی په الله ﷻ باندي بغیر دلیل نه تهمت لگوی | چی په دی باندي خلق گمراهه کړی

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

بیشکه اللهانه بنانی لارنیغه | قوم | ظالمانوته |

بیشکه الله ﷻ ظالمانو ته لار نه بنانی |

قوله تعالى: ثَمَنِيَّةٌ أَزْوَاجٌ

دمشركانو په حلال او حرام كښې دخان نه تقسيم: د اسلام نه مخكښې جاهلانوعربوبوعضي څاروي په خپل ځان باندي حرام كړي وواود هغوي قسمونه ئي گرځولي وولكه بحيره، سائبه، وصيله او حام وغيره په ځناورو كښې هم اوپه فصلونو ميوو كښې هم. الله ﷻ او فرمائيل چه ستادا باغونه فصلونه دابوج اوچتونكي څاروي او سورلي والا ټول ځناور هم هغه پيدا كړي دي. بيا ئي د انعامونو قسمونه ذكر او فرمائيل اودچيلني ذكر ئي او فرمائيلو كومه چه دسپين رنگ وي او گډه چه د تور رنگ وي اود هغې د نر او بنځي ذكر ئي هم او فرمائيلو. بياد او بن نراو بنځي دغه شان د غواگانو. هغه په دي څيزونو كښې يو څيز هم حرام نه دي گرځولي اونه ددي بچي. ځكه چه دا ټول د بنيادمو دخوراك سورلي بوج اوچتولو اود پښو وغيره د فاندې اخستلو د پاره پيدا كړل. لكه چه فرمائي مونږ ستاسو د پاره د دي ځناورو اته جوړې نازلي كړي (۱) (أَمَا شَمَلْتُ عَلَيْهَ أَزْوَاجَ الْأَنْثِيَّيْنَ) دا د كافرانو د دي قول رد دي چه د دي ځناورو په خيتو كښې څه دي هغه صرف زمونږ دسرو دپاره دي اوزمونږ په بنځوباندي حرام دي. اوس الله ﷻ فرمائي كه چرې تاسو رښتوني يښي نوماته په يقين سره او بنائيني چه كومو څيزونه تاسو د حرام كيدو گمان كوني الله ﷻ هغه په تاسو څنگه حرام كړي. تاسو بحيره اوسائبه وغيره ولې حرام گرځوني. ابن عباس ﷺ فرمائي د اتو جوړونه دوه چيلني اوده گډې نو څلور جوړې شوې. فرمائي چه دي كښې ما يو هم نه دي حرام كړي. اود هغې بچي كه هغه بنځه وي او كه نر څه حرام او څه حلال څنگه گرځوني كه چرې تاسو رښتوني ئي نو په يقين سره او بنائې دا خو ټول په ټول حلال دي (أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْنَا اللَّهُ بِهَذَا) هغوي ملامت كوي چه څنگه د خپل ځان نه يوه يوه نوې نوې خبره راوباسئې او پخپله ئي حرام گرځوي اوبيا د احراموالي د الله ﷻ طرفته منسوب كوني. اوس چه څوك په الله ﷻ باندي دروغ اوتري چه خلق د هوكه كړي دي نه به لوي ظالم څوك وي. د دي په مصداق كښې عمرو بن لحي بن قعدة ته خودلې كيږي چه هغه د ټولونه اول د انبياؤ دين بدل كړي وو اود سائبه وصيله او حام عقیده ئي پيدا كړې وه. د حديث نه هم دغه ثابت دي. (۲)

(۱) الزمر: ۶۳۹

(۲) صحيح بخاري كتاب التفسير سروه المائدة باب (ما جعل الله من بحيرة ولا سائبة...) ۴۶۲۴، صحيح مسلم: ۲۸۵۶، الاوائل لابن

ابن عاصم: ۱۹۲، المعجم الكبير: ۱۰۸۰۸.

قُلْ لَا آجِدُ فِي مَا
اووايه نه مومم زه ايه هغې كنبې
انې پېغمبره، ورته اووايه چې ماته كومه
أَوْحَىٰ إِلَيَّ حُرْمًا عَلَىٰ طَائِعٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا
چې وحى شوى ده ماته حرام كړې شوې خيز ايه خوړونكى باندې چې خورئ نې هغه مگر
وحى شوې ده په هغې كنبې خوزه په يو خوړونكى باندې دخوراك دپاره هيڅ خيز حرام نه مومم مگر
أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ كَمَّ خنزِيرٍ فَإِنَّهُ
كه وى مرداره ياوينه بهيدونكى يا غوښه دخنزير پس بيشكه هغه
دا چې مردار وى يا بهيدلى وينه يا دخنزير غوښه وى ... خكه چه دا
رَجْسٌ أَوْ فَسْقًا آهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ
پليته ده يانا جائزه ذبيحه وى چې آواز شوې وى بغير دالله ايه هغې باند پس هغه څوك چې مجبوره كړې شو
پليته ده او يانا جائزه ذبيحه وى چې دالله نه سوا دبل جانوم پرې اخستې شوې وى څوك چې محتاج شى
غَيْرِ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
حال دا چې نافرمانى كونكې نه وى اونه زياتې كونكې وى پس بيشكه رب ستا بښونكې دى رحم كونكې دې
نونافرمانى دې نه كوى اوددندنه دې زياتې نه كوى بيشكه ستا رب بښونكې او مهربان دې

قوله تعالى: قُلْ لَا آجِدُ فِي مَا أُوْحِيَ إِلَيَّ

يوخييز حرام يا حلال كړ څول د الله ﷻ كار دې: خپل رسول ﷺ ته حكم فرمائى چه اې محمد ﷺ ا دې خلقو ته اووايه چاچه د الله ﷻ رزق حرام كړو، زما طرف ته كومه وحى نازلېږي په هغې كنبې خو چرته هم نشته چه د دې خوړل حرام دى په چا باندې د څاروونه سوا هغه چه كوم بيان شوى نور هيڅ حرام نه دى. د دې آيت مفهوم رفع كونكې ددې آيت نه پس د سورة مانده آياتونه دى او په دويم حديث كنبې هم كوم كنبې چه د حرمت بيان دې. بعضې خلق دې ته هم منسوخ وائى خو دا كثر و متاخرينو په نيز دا منسوخ نه دى ځكه چه په دې كنبې خو به د اصل جواز هم رفع كول لازم راځي. دم مسفوح بهيدونكې وينې ته وائى، كه چرې دا آيت نه وو نو خلقو به دا وينه هم اخسته كومه چه په رگونو كنبې روانه ده لكه چه يهوديانو او كړل. عمران بن جرير وائى چه ماد ابو مجلز نه د وينې باره كنبې تپوس او كړو يعنى دهغه وينې باره كنبې كوم چه د حلالې سر مړې او وغيره پورې انختي وى اود پخولو په كټونى كنبې چه د وينې كوم سوروالې بښكارى نو وئى وئيل چه الله ﷻ خو بهيدونكې وينه منع فرمائيلې كه غوښې سره كومه وينه لگيدلې وى نوهيڅ باك نشته. د قاسم نه روايت دې چه حضرت عائشه رضي الله عنها به دخنگلې خناور غوښه او كټونى كنبې دننه وينه كنبې هيڅ باك نه لرلو.

د حضرت جابر بن عبدالله ﷺ نه سوال او كړې شوچه خلق گمان كوى چه نبى كريم ﷺ د جنگ خيبر په موقع د ساتلې شوى خر د غوښې مخالفت كړې وو. نو وئى وئيل چه او. حكم بن عمرو ﷺ د رسول الله ﷺ نه داسې روايت كوى خو ابن عباس ﷺ چه د تفسير سمندر دې د دې نه انكار كوى او دا آيت لوستلو

سرہ اوروی ﴿قُلْ لَا آجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ﴾ (۱) ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی ہے دجاہلیت دزمانی خلقوبہ بعضی خیزونہ خوړل او بعضی بہ نئی مکروه او ناپاکہ گنہرل او ترک کول بہ نئی. نو اللہ ﷻ بہ خپل پیغمبر ﷺ باندې احکام رانازل کړل او حلال نئی حلال او حرام نئی حرام او خودل او د کومو خیزونوسرہ نئی چه کوم حکم نہ دې ورکړې د هغې خوړل مباح دی اوبیانی د دې آیت اعاده اوفرمانیلہ (۲)

دمردارچیلی وغیره خرمن پاکه ده. دابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دې چه د سوده بنت زمعه رضی اللہ عنہما یوه چیلنی مړه شوه نو هغې رسول اللہ ﷺ ته اوونیل چه زما چیلنی مړه شوه. نو حضور ﷺ اوفرمانیل چه د هغې د خرمن نہ دې ولې مشک جوړنه کړو. حضرت سوده رضی اللہ عنہا فرمائیل چه چیلنی بہ مړه شوه نو د هغې د خرمن نہ بہ مونږ مشک جوړولو. بیانی داآیت تلاوت کړو چه مرداره، بهیدونکې وینه اود خنزیر غوښه نہ دی خوړل پکار خکه چه دا حرام دی. خو که تا د مردار خاروی د خرمنی دباغت یعنی رنگول اوکړه نو دا استعمالولې شی. نو حضرت سوده رضی اللہ عنہا د هغې د خرمنی نہ مشک جوړکړو چه تردیرې مودې پورې هغې سره وو (۳) دابن عمر رضی اللہ عنہما نہ یوسری د شکونږ باره کښې دخوراک تپوس اوکړو نو هغوی دا آیت اولوستلوعنی په وحی کښې ددې د حرمت باره کښې څه ذکر نشته نویو بودا چه هغوی سره ناست وو هغه اوونیل چه ما د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہما نہ اوریدلی چه حضور ﷺ فرمائیلی چه شکونږ یوخیث خیز دې دخباتشونه. نو ابن عمر رضی اللہ عنہما اوونیل چه که حضور ﷺ فرمائیلی دی نو هم داسې کول پکار دی (۴)

مجبورنی کښې د حرام خیز استعمال: د اللہ ﷻ ارشاد مبارک دې ﴿فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ﴾ که څوک د یوحرام خیزبه خوړلو باندې مجبور او مضطر شی اونه هغه د نفس په خواهش داسې کوی اونه د ضرورت نه زیات خوری نو د هغه د پاره خیر جائز دې ځکه چه اللہ ﷻ بنمونکې اومهربان دې. د دې آیت تفسیر په سورة بقره کښې تیرشوی او پوره رنږا پرې اچولې شوی ده. د دې آیت د سیاق نه دا غرض معلومیرې چه دلته په مشرکانو باندې رد مقصود دې چه هغوی په خپل خان باندې د بعضی خیزونو حرامولو بدعت قائم کړې وو لکه د بحیره او سائبه وغیره حرمت. نو حضور ﷺ حکم اوکړو چه دوی ته خیر ورکړنی چه د دې خناورو د حرمت خو هلو ذکر نشته په دې وجه مسلمانانو له د دې د خوراک نه د بچ کیدلو ضرورت نشته. صرف د مردارې بهیدونکې وینې او خنزیر د غوښې ممانعت دې اود غیر اللہ د حلالې نه نئی منع فرمائیلې ده. د دې نه علاوه بل هیڅ خیز اللہ ﷻ نه دې حرام کړې. نو اللہ ﷻ چه کوم خیز نه دې حرام کړې نوتاسو نئی دکوم خای نه حرام گرځونی. هم د دې په بناء د نورو خیزونو حرمت لکه د ساتلی شوی خریا خناورو غوښه یا د پنچې والا مرغو څنگه چه دعلمانو مشهور مسلك دې د دې ټولو حرمت باقی نه پاتې کیږی (دا یاد ساتل پکار دی چه ددې حرمت قطعی دې ځکه چه دصحيح احادیثونه ثابت دی).

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ
اوپه هغه کسانو باندې اچی یهودیان شو حرام کړل مونږه هرخناورنوکانووالا اودغویانونه اودگډه و بیزونه
اوپه یهودیانو باندې مونږ د نوکونو ټول خناور حرام کړی ووا اوپه غوښین مال او چیلو کښې

(۱) صحيح بخارى كتاب الذبائح باب لحوم الحمرة الانسية: ۵۵۲۹.

(۲) ابوداؤد كتاب الاطعمه باب مالم يذكر تحريمه: ۳۸۰۰، وسنده صحيح، حاكم: ۱۱۵/۴.

(۳) احمد: ۳۲۷/۱-۳۲۸، صحيح بخارى كتاب الايمان والنذور باب اذا حلف ان لا يشرب نبذاً فشرب طلاً او سكرأ... ۶۶۸۶

(۴) ابوداؤد كتاب الاطعمه باب فى اكل حشرات الارض: ۳۷۹۹، سنده ضعيف، بيهقى: ۳۲۶/۹.

حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا
حرام کرل مونږه اڀه هغوی اوازگي دهغوی مکر نه هغه وازگه اچي بار کړي به وه شاگانو دهغوی مونږ پري وازگه حرامه کړي وه مگر هغه چي په ملا پوري لگيدلي وي
أَوَالْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَهُمْ
يا کلمو يا هغه چي لگيدلي به وه دهيو کوسره دا بدله ورکړي وه مونږ هغوی له يا کولم پوري انختي وي يا هيو کو پوري لگيدلي وي دا مودوي ته دسرکشي سزا
بِغَيْرِهِمْ وَإِنَّا لَاصِدِّقُونَ
په سبب دسرکشي دهغوی او بيشکه مونږه خامخار بښتي يو ورکړي وه او داڅه چي وايو بالکل رښتيا دي

قوله تعالى: حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ

دحرام څيزو څرخول او اخستل هم حرام دي. ارشاد دي چې مونږ په يهوديانو باندې د نوك والا ځناور حرام کړې وو او د غوا او چيلني چربي يعنې وازگه موهم حرام کړې وه. او هغه چربي حلاله وه کومه چه د هغوی خيتې هيوکو يا کولمو او معدې پوري انختې وي. دا د نوکونو والا ځناور څاروي او مرغی دی د کومو گوتې چه پرې پرې او جدا جدا نه وي. لکه اوښ شتر مرغ وغيره. سعيد بن جبیر رضي الله عنه وائي چه هغه ځناور مراد دی د کومو گوتې چه نه وي شليدلي. او په يو روايت کښې د سعيد نه داسې هم روايت کړې شوې دی چه هغه د کومو گوتې چه بيلې بيلې وي لکه چرک. قتاده رضي الله عنه وائي چه دې نه اوښ او شتر مرغ مراد دي او مرغی او کبان. او هم د ده نه په يو روايت کښې دی چه مرغی هيلې او هم داسې ځناور د کومو گوتې چه کولاؤ کولاؤ نه وي. يهوديانو به دا ځناور او مرغی خوړلې د کومو پنډې چه کولاؤ وي دغه شان گورخر يعنې ځنگلي خر به ئي هم نه خوړلو. ځکه چه د دې پنډې هم لکه د اوښ په شان کولاؤ نه وي.

د الْحَوَايَا نه مراد کومه وازگه ده؟ د غوا او چيلني د چربي نه هغه چربي مراد ده چه په پتو باندې خان له لگيدلي وي يهوديانو به ونيل چه حضرت يعقوب عليه السلام به دا حرام گنرله په دې وجه ئي مونږ هم حرام گنړو. د شا چربي حرامه نه وه. امام ابو جعفر وائي چه حوايا جمع ده د کوم واحد چه حاوية دي دا د خيتې دننه څيزونوته وائي لکه لرې کولمې وغيره. يا په هيو کو پوري انختې چربي هغه هم حلاله وه او دغه شان د پښو سينې سراوسترگو چربي هم حلاله وه. دا تنگي چه مونږ په هغوی کړې وه د هغوی د بغاوت او مخالفت د سزا په توگه وه. لکه چه فرمائي (فَيُظْلَمُونَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُجِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّيقِهِمْ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا) يعنې کوم څيزونه چه اول په هغوی حلال وو د هغوی د بغاوت اود رب د لارې نه دنورو منع کولو د سزا په توگه پاک څيزونه هم مونږ په هغوی باندې حرام کړې وو او پدې سزا کښې مونږ رښتوني او په عدل باندې وو. ابن جرير رضي الله عنه فرمائي چه اي محمد صلى الله عليه وسلم! مونږ تاته د دې د حرمت باره کښې چه کوم او خودل هم دغه صحيح دی نه هغه لکه کوم چه يهوديانو گمان کړې وو چه يعقوب عليه السلام دا حرام گنرلې وو. حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه ته خبر ملاؤ شو چه سمره شراب خرڅ کړې دی نو وئې فرمانيل چه الله صلى الله عليه وسلم دې سمره هلاک کړې ولې هغه ته پته نه وه چه حضور صلى الله عليه وسلم فرمانيلى چه الله صلى الله عليه وسلم دې په يهودو باندې لعنت او کړې چه په چا باندې ئي چربي حرام کړې وه نو هغوی به راويستله او صفا کوله به ئي او خرڅوله

به نئی (۱) د مکې دفتح په ورځو کښې حضور ﷺ او فرمائیل اللہ ﷻ د شرابو مردارې خنزیر او بتانو خرڅول هم حرام کړی دی نو تپوس او کړې شو یار رسول اللہ ﷺ د مردارې چربی خو څرمن ته غوړوالې ورکوی په کشتوباندې دا چربی مېلې شی اودا سوزولې شی د زړې د پارې. نو حضور ﷺ او فرمائیل چه نه دا حرامه ده. (۲) بیانی او فرمائیل چه اللہ ﷻ دې یهود هلاک کړی چه کله په هغوی چربی حرامه کړې شوه نو هغوی به هغه ویلې کوله او خرڅوله به نئی اود هغې قیمت به نئی خوړلو. حضور ﷺ او فرمائیل چه د کوم څیز خوړل حرام دی د هغې خرڅول او گټه خوړل هم حرام دی د اسامه بن زید ﷺ نه هم داسې روایت دی چه مونږ حضور ﷺ سره وو او هغوی (بیمار وو مونږ نئی تپوس کولو. حضور ﷺ ملاست وو او په څادر نئی خپل مخ پټ کړې وو بیا حضور ﷺ خپل څادر اخوا کړو او وئی فرمائیل چه په یهودیانو چربی حرامه کړې شوه نو هغه نئی خرڅوله اود هغې قیمت به نئی خوړلو اللہ ﷻ هغه هلاک کړل. (۳) د کوم څیز چه خوراک حرام دی د هغې خرڅول هم حرام دی. (۴)

فَانْ	كَذَّبُوكَ	فَقُلْ	رَبِّكُمْ	ذُو رَحْمَةٍ وَّاسِعَةٍ
نوکه	ادوی دروغ او گنړی تا	انو او وایه	اچی رب ستاسوا	خاوند درحمت فراخه دی
	نوکه دوی تا دروغژن او گنړی نوته ورته	او وایه	چی ستاسو رب	د فراخه رحمت خاوند دی
وَلَا يَرُدُّ	بِأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْجَرِيمِينَ ⑤			
اونشی واپس کولې څوک	عذاب دهغه دقوم مجرمانو نه			
	اود هغه عذاب د مجرمانو خلقونه روستو کیدی نشی			

قوله تعالى: ذُو رَحْمَةٍ وَّاسِعَةٍ

د اللہ ﷻ درحمت امید او عذاب نه ویریدل پکار دی. ای محمد ﷺ استا مخالف یهود او مشرکان وغیره که تادروغ گنړی نوورته او وایه چه ستا رب ډیر رحمت والا دی. داددې خبرې د پارې ترغیب دی چه تاسو هم د اللہ ﷻ نه دهغه وسیع رحمت او غواړئې چه هغوی ته د رسول ﷺ د اتباع توفیق نصیب شی ځکه چه که هغه رحم اونه کړی نو د مجرمانو نه د اللہ ﷻ عذاب څوک هم نشی اخوا کولې. دلته ترهیب او تخویف دی چه د رسول اللہ ﷺ مخالفت مه کونئ گنی دهغې په عذاب کښې به راگیر کړې شئې. په هرځای کښې اللہ ﷻ ترغیب او تخویف یو ځای ذکر فرمائیلې دی لکه چه ددې سورت په آخر کښې چه اللہ ﷻ سریع العقاب دی او بښونکې مهربان دی (۵) اود خلقو په گناه باندې بښونکې هم دی او شدید العقاب هم دی (۶) اوزما بندیکان خبر کړه چه رحم کونکې هم یم اوزما عذاب ډیر سخت عذاب دی (۷) اللہ ﷻ گناهونه بښونکې توبه قبلونکې اوبیاسخت عذاب ورکونکې هم دی. د اللہ ﷻ نیول ډیر سخت دی. پیدا کړی هم هغه دی او واپس هم دهغه طرف ته تلل دی هغه بښونکې هم دی او مهربان هم (۸) ددې مضمون متعلق ډیر آیاتونه دی.

(۱) صحیح بخاری کتاب البیوع باب لایذاب شحم الميتة ولا بیاع وده: ۲۲۲۳-۲۲۲۴. صحیح مسلم: ۱۵۸۲، احمد: ۲۵/۱، مستدای بیعی: ۲۰۰.
 (۲) صحیح بخاری کتاب البیوع باب بیع الميتة والاصنام: ۲۲۳۶، صحیح مسلم: ۱۵۸۱، ابوداؤد: ۳۴۸۶، ترمذی: ۱۲۹۷، ابن ماجه: ۱۲۶۷، احمد: ۳/۳۲۴، مستدای بیعی: ۱۸۷۳، ابن حبان: ۴۸۳۷.
 (۳) حاکم: ۱۹۴/۴ امام حاکم او ذهبی دیک ته صحیح وئیلی دی.
 (۴) ابوداؤد کتاب البیوع باب فی ثمن الخمر والمیتة: ۲۳۴۸۸، مسنده صحیح.
 (۵) الانعام: ۱۶۵/۶.
 (۶) الرعد: ۶.
 (۷) الحجر: ۴۹.
 (۸) البروج: ۱۸۵/۱۲-۱۴.

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ

ضرور به وانی | هغه کسان | اچی شرک نی کری دی | کہ
| دا مشرکان به ستاپہ (جواب کبھی) وانی کہ

شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا

غوہستلی اللہ انہ به وو کری شرک مونہہ | اونہ بلارانو زمونہہ | اونہ به وو | حرام کری مونہہ
اللہ غوہستلی نومونہہ به شرک نہ وو کری | اونہ به موبلار نیکہ کولو | اونہ به مو دخیل طرفہ

مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى

خہ خیز | دارنگی | دروغ گنرلی وو حق | هغه کسانو | اچی مخکبھی ددوی نہ وو | تر هغی پوری
خہ خیز حرام گنرلو | ددوی نہ مخکبھی خلقو ہم دغه شان خبرونہ انکار کری وو | تردی چی

ذَاتُوا بِأَسْنِاطٍ قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ

چی اوخکو هغوی | عذاب زمونہہ | دوی تہ اووایہ | ایاشته ستاسو سرہ | خہ علم
هغوی زمونہہ عذاب اوخکی |ورته اووایہ چی تاسوسرہ خہ دلیل شته

فَتَخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا

چی راویاسی | هغه | مونہہہ | انہ کوی پیروی تاسو | مگر | دکمان | اونہ بی تاسو | مگر
چی مونہہہ تہ نی بنکارہ کری | تاسو خو تش پہ گمان چلیبری | (دحقیقت نہ بی خبرہ بی) او پہ

مَخْرُصُونَ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ

قیاسونہ لگوی | اووایہ | پس اللہ لہ دی | دلیل | حقیقت تہ رسیدلی | نوکہ غوہستلی هغه
پہ اتکل پس روارن بی | اووایہ چی اللہ سرہ کامل دلیل دی | اوکہ اللہ غوہستلہ

لَهْدَاكُمْ أَجْمَعِينَ قُلْ هَلَمْ شُهِدْكُمْ الَّذِينَ

نولارہ به نی بنودلی وہ تاسو | تبولوتہ | اووایہ | راولی | گواہان خیل | هغه
نوتاسو تبولوتہ به نی خودنہ کری وہ | ورتہ اووایہ راشی خیل گواہان راولی

يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا

چی گواہی کوی | اچی بیشکہ اللہ | حرام کری دی داخیزونہ | نوکہ | گواہی اوکرہ دوی | نومہ کوہ
چی گواہی ورکری | اچی دا (فلانی) خیزونہ اللہ حرام کری دی | نوکہ دوی پخپلہ شہادت ورکری

تَشْهَدُ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا

تہ گواہی | ددوی سرہ | اومہ کوہ پیروی | داخواہشاتو | د هغه کسانو | اچی دروغ گنری | آیتونہ زمونہہ
نوتہ ورسرہ شہادت مہ ورکوه | او د هغی خلقو | داخواہشاتو | تابعداری مکوه چی زمونہہ آیتونہ نی دروغ گنرلی دی

وَالَّذِينَ	لَا يُؤْمِنُونَ	بِالْآخِرَةِ	وَهُمْ	يُرِيدُهُمْ
اوہغہ کسان چہ ایمان نہ راوری پہ آخرت بانندی اوہغوی درب خپل سرہ				
اوہغہ کسان چہ داللہ ﷻ پہ ذات بانندی او پہ آخرت بانندی ایمان نہ لری نو ہغوی د خپل رب				
يَعْدِلُونَ ﴿۶۰﴾				
برابروی نورخوک				
سرہ نورخوک برابروی				

قوله تعالى: سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا

دمشركانونوبہ دلیله دعوی: دلته دیوی مناظری ذکر دی اودمشركانو یوہ شبہ نی ذکر کری دہ چہ ہغوی د خپل شرک او حرام حلال کولو متعلق لرہ. اللہ ﷻ دہغوی د شرک او دہغوی دتحریم نہ ہغوی خبروی. ہغہ شبہ دا وہ چہ ہغہ زمونہ زہ بدلولی شو مونہ تہ نی د ایمان توفیق راکولی شو او حاجب کیدوسرہ نی مونہ دکفر نہ منع کولی شو. نوچہ کلہ اللہ ﷻ داسی اونہ کپل نو ثابتہ شوہ چہ دہغہ رضا او ارادہ ہم داسی دہ اوہغہ زمونہ پہ دی کاربانندی راضی دی. نو اوونیلے شو ﴿لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا آسَاقًا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَوْلَا أَنْ تَبْعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا تُخْرَضُونَ﴾ یعنی کہ اللہ ﷻ نہ غوبستل نونہ بہ مونہ شرک کولو اونہ زمونہ مشرانو اونہ بہ مونہ خہ خیز حرام گرخولو. دغہ شان بہ ہغوی ونیل ﴿لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ﴾ نواللہ ﷻ فرمائی ﴿كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ یعنی ہم د دی شبہ پہ سبب اولنی خلق ہم گمراہ شوی وو اودا دیربنکتہ باطل اودماشومانو غوندی حجت دی. کہ چری دا صحیح وو نو دہغوی پہ مشرانوبہ د اللہ ﷻ عذاب کلہ ہم نہ راتلو او ہغوی بہ ہلاک کولی نہ شو اومشركانوبہ د انتقام عذاب نہ خکلو. ای نبی ﷺ اوواہ چہ تاسو تہ دادکوم خانی نہ معلومہ شوہ چہ ستاسو پہ دی کارونو اللہ ﷻ راضی دی. کہ د دی دعوی خہ دلیل وی نو بنکارہ نی کری او تاس د دی خہ ثبوت ورکولی شئی؟ تاسو خو صرف د خپل قیاس او باطل گمان پیروی کوئی. د گمان نہ دلته مراد فاسد عقائد دی تاسو خو صرف اټکل چلوئی پہ اللہ ﷻ بانندی دروغ او بہتان لگوئی. داہہ مشركانونویل مونہ چہ کوم ددی بتانوعبادت کوونودی سرہ زمونہ صرف د اللہ ﷻ نزدیکت لیتول مقصد دی. اوس اللہ ﷻ فرمائی چہ دی سرہ بہ ہغوی تہ نزدیکت نہ حاصلیری ﴿لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا﴾

د اللہ ﷻ حجت کامل دی د عذاب پہ تاخیر کنسی حکمت دی: پدی کنسی ہیخ شک نشتہ کہ چری مونہ غوبستلی نوہغوی تول بہ پہ ہدایت وو. ورتہ اوواہ چہ حجت بالغہ صرف ہم د اللہ ﷻ د پارہ دی کہ ہغہ اوغواپی نو تول بہ پہ ہدایت شئی. ای محمد ﷺ تہ ورتہ اوواہ چہ دہغہ حجت خو حجت بالغہ دی او حکمت نی حکمت تامہ دی چہ خوک د ہدایت مستحق دی او خوک د ضلالت او گمراہنی. ہر خیز د ہغہ پہ قدرت او ارادہ کنسی دی ہغہ د مؤمنانونہ راضی دی او کافرانو نہ ناراض دی کہ ہغہ غوبستل نو تولو دزمکی اوسیدونکو بہ ایمان راوری وی (کہ ہغہ غوبستل نو تول بہ یو قوم او یوملت وو. دہغہ وعدہ بہ پورہ کیبری چہ زہ بہ دوزخ دپیریانو او انسانونہ دکوم. د بغاوت کولو دپارہ ہیخ دلیل قائمیدی نہ شی. اوواہ کہ چرتہ تاسو سرہ خہ گواہ وی نوہغہ راحاضر کری چہ ددی خبری گواہی ورکری چہ او اللہ ﷻ داخیزونہ حرام کری وو اوکہ داسی د دروغو گواہ ہغوی راوری ہم نو ای نبی ﷺ تہ

داسی گواہی مہ ورکوه خکہ چہ دہغوی دا گواہی بالکل کذب او مکاری دہ. دہی خلقو سرہ کبیرہ مہ کوم چہ زمونہ د آیاتونو تکذیب کوی پہ آخرت باندي ایمان نہ راوری د خپل رب نہ ډډہ کوی اودہغه د پارہ شریک او برابر گرځوی.

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي
اهغوی ته اووایه راشی اچی واوروم هغه اچی حراکری دی رب ستاسو
(انہی پیغمبرہ) دوی ته اووایه راشی زہ تاسوتہ وایم چہ اللہ ﷻ پہ
عَلَيْكُمْ
پہ ستاسو باندي اچی مہ شریکوی دہغه سرہ ہیخ خیزا اودموراوپلارسرہ احسان کوی اومہ وژنی
تاسوخہ خہ حرام کری دی دا چہ اللہ سرہ شریک مہ جوړوی اومور پلار سرہ بنہ سلوک کوی اوخپل
أَوْلَادِكُمْ
اولاد خپل دیری دغریبی نہ مونہہ رزق درکوو تاسوتہ اوہغوی له اومہ نزدی کیری
أُولَادٍ دَغْرِبِيٍّ
اولاد د غریبی دوجی مہ قتلوی مونہہ تاسوتہ ہم اودوی ته ہم رزق ورکوو او دبی حیانی
الْفَوَاحِشِ
دبی حیایی کارونوتہ هغه اچی بنکارہ وی دہغی نہ اوہغه چہ پت وی اومہ وژنی نفس
خبروتہ مہ نزدی کیری کہ بنکارہ وی او پتی وی اوہغه نفس مہ قتلوی
الَّتِي
هغه اچی حرام کری دی اللہ مگر ادحق سرہ دا هغه خبری دی اچی حکم کری دی تاسوتہ هغه
چہ اللہ ﷻ د هغی قتل حرام کری وی مگر پہ حقہ دا هغه خبری دی چہ اللہ ﷻ تاسوتہ ددی وصیت کری دی
بِهِ
پہ دہی سرہ بنائی چہ تاسو ادعقل نہ کارواخلی
دہی دپارہ چہ تاسو عقل نہ کارواخلی

قوله تعالى: قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي

اهم اخلاقی او معاشرتی وصیتونہ: د حضرت ابن مسعود ؓ نہ روایت دہی چہ څوک د نبی کریم ﷺ آخری وصیت ته کتل غواړی نو دا پورته آیاتونہ دہی اولولی. (حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چہ یوڅو آیاتونہ محکمات دی او هغه ام الكتاب دی. بیا (قُلْ تَعَالَوْا) والا آیاتونہ اولوستل (۲) د ابن صامت ؓ نہ روایت دہی چہ حضور ﷺ فرمائیلی چہ پہ تاسو کبھی به څوک ماسره د دریو خبرو وعده اوکری بیا حضور ﷺ (تَعَالَوْا) والا آیاتونہ تر آخره پورې اولوستل. چہ څوک واقعی ددی خبرو پوره والی کوی د هغه اجر په اللہ ﷻ باندي ثابت دہی اوچہ څوک پہ پوره کولو کبھی سستی کوی نوممکن دی چہ اللہ ﷻ هغه ته هم په دنیا کبھی عذاب ورکری او که د عذاب امر تر آخرت پورې اوچت اوساتی نو هغه وخت د اللہ ﷻ

۱ (ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورہ الانعام: ۳۰۷۰.

۲ (حاکم: ۳۱۷/۲.

مرضی دہ کہ غواہی نو عذاب بہ ورکری اوکے غواہی نو معاف بہ نی کړی (۱) د دې تفسیر داسی دې چه الله ﷻ خپل نبی اکرم ﷺ ته فرمائی ای نبی ﷺ دې مشرکانوته اووایه څوک چه دغیر الله عبادت کوی اود الله ﷻ حلال حرام گنړی اوخپل اولاد قتل کوی دا دشیطان دھوکې دی اودهغوی دخان نه جوړې کړې خبرې دی نو دوی ته اووایه چه راشنی زه تاسو ته بنایم چه الله ﷻ کومې خبرې حرامې خودلې دی. زه دا د اټکل نه اود گمان نه نه وایم بلکه دالله ﷻ د وحی په بناء باندې چه الله ﷻ سره څوک شریک مه جوړوئی. دآیت دعبارت سیاق دابناتی چه دلته (وصاکم) لفظ محذوف دې یعنی (وصاکم ان لاشرکوا بالله) او هم د دې د پارہ په آخری آیت کنبی اوفرمائیل (ذَلِكُمْ وَصَّيْكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ) دحضرت ابوذر ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیل ماله حضرت جبرائیل ﷺ راغلو اودا زیرې نی راکړو چه څوک مړه شی اوهغه شرک نه وی کړې نوهغه به جنت کنبی داخلیری. ما اووئیل سره د دې که هغه زنا کړې وی غلاتی کړې؟ نوجبرائیل ﷺ اووئیل چه او که غلاتی کړی وی اوکه زنائی کړی وی. په دریم ځل تپوس باندې جبرائیل ﷺ اووئیل چه او که شراب نی هم څکلې وی (۲) بعضی روایتونو کنبی دی چه د رسول الله ﷻ نه تپوس کونکې هم ابوذر ﷺ پخپله وو او په دریم ځل حضور ﷺ ابوذر ﷺ ته فرمائیلی وو اود ابوذر ﷺ پوزه بڼکته که زنائی کړی اوکه غلاتی کړی وی. کله چه به حضرت ابوذر ﷺ دا حدیث اورولو اود دریم حدیث پوره کولو نه پس به نی دا خامخا فرمائیل چه د ابوذر پوزه لاندې (۳) د حضرت ابوذر ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیل چه الله ﷻ فرمائی ای بنیادمه! ترکومی چه ته زما نه امید ساتې اودعاغواړې زه به تا بنیم کوم څه چه تانه گناه کیږی زه به د هغې پرواه نه کوم چه تا څه گناه کړې ده. که ته ماله د ډکې زمکې هومره گناه راوړې نو زه به هم د ډکې زمکې هومره بڼښنه درکړم په دې شرط چه تا ماسره څوک شریک نه وی گرځولې. که ستا خطاگانې د ډک آسمان هومره هم وی او تا بڼښنه غوښتې وی نو زه به بڼښنه درکړم. (۴)

د قرآن پاک نه د دې شهادت داسی ملاویری چه الله ﷻ فرمائی دی الله ﷻ د شرک گناه نه بڼښی باقی ټول گناهونه چه غواړی نو بڼښی (۵) په حدیث کنبی دی چاچه شرک نه وی کړې او د توحید قائل وی او مړ شو نو ضرور به جنت ته داخلیری (۶) د دې مضمون متعلق آیاتونه او احادیث ډیر زیات دی. د حضرت ابوالدرداء ﷺ نه روایت دې چه شرک مه اختیاروه سره د دې که ستا ټکړې بیلې کړې شی یا په سوالنی کړې شی یا اوسوزولې شی. د ابن صامت ﷺ نه روایت دې چه رسول الله ﷻ مونږ ته د اووه خصلتونو وصیت کړې چه که تاسو ټکړې ټکړې شنی خوشرک اونه کړنی. (۷)

دویم مور اوپلار سره بڼه کوئی: بیا ارشاد دې چه مور پلار سره بڼه سلوک کوئی لکه چه فرمائی ستاسودرب حکم دې چه دهغه نه سوا دچا عبادت مه کوئی او مورپلار سره ډیر بڼه سلوک کوئی. الله ﷻ په عامه توگه خپل اطاعت سره د مور پلار سره د احسان کولو هم متصل بیان کوی. لکه چه فرمائی

۱ (حاکم: ۳۱۸/۲).

۲ (صحیح کتاب الزکاة باب المکترون هم المقلون: ۶۴۴۳، صحیح مسلم: ۹۴).

۳ (صحیح بخاری کتاب اللباس باب الثياب البيض: ۵۸۲۷، صحیح مسلم: ۹۴، احمد: ۱۶۶/۵).

۴ (احمد: ۱۷۲/۵ عن ابی ذر ﷺ دارمی: ۳۲۲/۲، ترمذی کتاب الدعوات باب الخلیف القدی (یا بن آدم انک مادعوتی...): ۳۵۴، عن انس ﷺ وسندحسن (الصحیح: ۱۲۷)، اود دې معنی روایت صحیح بخاری: ۱۲۳۸، صحیح مسلم: ۹۲ کنبی هم موجود دې.

۵ (النساء: ۴۸).

۶ (صحیح مسلم کتاب الايمان باب الدليل على من مات لايشرك بالله شيئا دخل الجنة...: ۹۴).

۷ (روایت حسن دې اوگورنی ماهنامه الحدیث: ۶ ص ۱۱).

زما اودخپل موریلار احسان مننی ستاسو زما طرف ته راتلل دی. که ستاسو موریلار تاسو په دې خبره مجبور کړی چه ما سره نورڅوک هم شریک جوړ کړه کومه چه ستا عقیده نه ده نود هغوی دا خبره مه اورده خو په دنیا کښې هغوی سره ښه سلوک کوه او چه کومه زما طرف ته رجوع ده هغه کوه ستا هم زما طرف ته راوایس کیدل دی کوم ځای کښې چه به زه تا د ټولو اعمالونه خبر کړم. (۱) د موریلار مشرک کیدوسره هم د هغوی سره د ښه سلوک هدایت فرمائیلې شوې دې او فرمائی چه مونږ د بنی اسرائیلونه هم دا وعده اخستی وه چه توحید اختیارولو سره سره د موریلار سره نیک سلوک هم ضروری دې. (۲) په دې مضمون باندې ډیر آیاتونه دی. په بخاری او مسلم شریف کښې دی حضرت ابن مسعود رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه تپوس او کړو چه کوم عمل غوره دې؟ نو حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه په خپل وخت باندې مونږ کول ما بیا عرض او کړو بیا کوم عمل؟ ونی فرمائیل د موریلار سره ښه سلوک. ما وئیل بیا کوم عمل؟ حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل د الله صلی الله علیه و آله په لار کښې جهاد کول. ابن مسعود رضی الله عنه وائی که ما نور سوالونه کول نو حضرت صلی الله علیه و آله به نور جوابونه را کول (۳) دابن صامت رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه ای ابن صامت! د خپل موریلار تابعداری کوه که هغوی تاته دا حکم هم درکړی چه ټوله دنیا او دولت مونږ ته را کړه نو ورکړه. د دې سند ضعیف دی. والله اعلم.

دریم اولاد مه قتلوی: کله چه موریلار او نیکونوسره د ښه سلوک هدایت او فرمائیلو نو اوس د خامنو او نمسو باره کښې فرمائی چه اولاد د تنگدستی د ویرې نه مه قتل کوئی. د شیطانانو په دھوکه سره به مشرکانو خپل اولاد قتل کولو اود شرم او ملامتیا د وجې نه به نی لونږه ژوندنی خښولې او بعض وخت به نی خامن د تنگدستی او غریبني د وجه قتل کول. حضور صلی الله علیه و آله فرمائیلې دی چه د ټولونه لویه گناه الله صلی الله علیه و آله سره شریک گرځول دی سره د دې چه دا شریکان پخپله د الله صلی الله علیه و آله مخلوق دې. د حضور صلی الله علیه و آله نه تپوس او کړې شو بیا کومه گناه؟ هغوی صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه خامن وژل د دې ویرې نه چه هغوی به هم ځان سره په خوراک کښې شریک جوړول وی. تپوس او شو بیا کومه گناه؟ ونی فرمائیل د خپل گاونډی د ښځې سره زنا کول. بیا حضور صلی الله علیه و آله دا آیت تلاوت کړو (وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا) (۴) یعنی کوم خلق چه الله صلی الله علیه و آله سره نور خدایان نه یوځای کوی او الله صلی الله علیه و آله د کوم نفس عزت کړې دې هغه نه قتل کوی مگر په حقه خبره باندې او چه څوک زنا نه کوی. ذکر شوی فقیری ته "املاق" وائی. ددې د پاره نی او فرمائیل چه رزق خو هغوی ته او تاسو ته مونږ درکوو. د رزق په شروع کښې د هغه ماشومانو نوم واخستلو ځکه چه اهتمام هم د هغوی نه مقصود وو. یعنی هغوی ته رزق رسولو په سبب د محتاجنی نه مه ویریرنی ځکه چه د ټولو رزق هم د الله صلی الله علیه و آله په ذمه دې. خودلته فقر حاصله موجود دې په دې وجه نی او فرمائیل چه تاسو ته او هغوی ته هم مونږ رزق درکوو، ځکه چه دلته هم دغه خبره اهمه ده چه ستاسو رزق هم زموږ درکړې شوې دې په دې وجه د خپل رزق ویره مه کوئی.

خلورم زنا او فواحشونه لرې کیدل: د الله صلی الله علیه و آله ارشاد دې (وَلَا تَقْرُبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ) یعنی فواحشو ته نزدې کیږنی هم مه که هغه ظاهر وی که باطن. لکه چه فرمائی او وایه ای نبی صلی الله علیه و آله! الله صلی الله علیه و آله فواحش ظاهری او باطنی ټول حرام کړی دی اود گناه او بغاوت نه بچ شنی کوم چه د حق نه خلاف دی او د شرک

(۱) ۳۱/لقمان: ۱۴-۱۵.

(۲) ۲/البقره: ۸۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب البر والصله: ۵۹۷۰، صحیح مسلم: ۸۵، ترمذی: ۱۷۳، احمد: ۴۵۱/۱، ابن حبان: ۱۴۷۷.

(۴) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (افلا تعجلون الله ان دادا): ۷۵۲۰، صحیح مسلم: ۸۶، احمد: ۴۳۴/۱، ترمذی: ۳۱۸۳، ابن حبان: ۴۴۱۴.

نه بیج شنی د کوم چه هیخ سند نشته. اود الله ﷺ سره داسی خبری تریلو نه بیج شنی کومی چه تاسو نه پیژنی (۱) (وَذُرُوا ظَاهِرَ الْأَرْضِ وَبَاطِنَهَا) کنبی د دې تفسیر تیرشوی دې. د ابن مسعود ؓ نه روایت دې حضور ﷺ فرمائیلی د الله ﷻ نه ډیر غیرتی بل څوک نه شی کیدې. د دې د پارہ هغه ټول فواحش ظاهری او باطنی حرام او گړخول (۲) سعدبن عبادہ ؓ فرمائی که زه خپلې بنځی سره څوک سرې او وینم نو په توره سره به هغه قتل کړم. کله چه حضور ﷺ دا خبره واوریده نو ونی فرمائیل چه تاسو د سعد په خبره ولې حیران نی؟ په الله ﷻ قسم زه د سعد نه زیات غیرت مند یم او الله ﷻ زما نه زیات غیرت مند دې په دې وجه ټول فواحش هغه حرام کړی دی. (۳) او هم په دې سند سره روایت دې چه زما د امت عمر به شپیتو او او یاو په مینځ کنبی وی. (۴)

په ناجائزه مسلمان نه قتل کول: د الله ﷻ ارشاد دې چه څوک قتل کونی مه ترکومی چه پرې حق نه وی. حضرت امیرالمؤمنین عثمان ؓ چه کله باغی قاتلانوراکیر کړې وو ونی فرمائیل چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلی دی چه د دریو خبرونه علاوه د یومسلمان وینه تونیول جائز نه دی. چه د اسلام راوړلو نه پس بیا کافر شوې وی. یا د واده سره د زنا مرتکب شوې وی یا نی څوک ناحقه قتل کړې وی یعنی بغیرد قصاص نه. نویه الله ﷻ قسم ما چرې هم زنا نه ده کړې نه د جاهلیت په زمانه کنبی اونه د اسلام په زمانه کنبی. او هیخ کله هم زما دا خواهش نه دې شوې چه د اسلام راوړلو نه پس بیا خپل دین بدل کړم او نه ما څوک قتل کړې دې نو تاسو ما په څه وجه قتل کول غواړنی (۵) چه کوم غیر مسلم سره معاهده شوې وی او کوم حربی ته په اسلامی بنار کنبی د اوسیدو د پارہ امن ورکړې شوی وی دهغه د قتل کولو سخت وعید او سزا راغلې ده. څوک چه وعده کړې شوې قتل کړی نو د جنت بوئی به هم اونه گوری حالانکه سره د دې چه د جنت خوشبوئی ترڅلویښتو کالو فاصلې پورې به هم رارسی. (۶) څوک چه یو وعده کونکې قتل کړی د چا ډپاره چه دامن ذمه دار جوړشوې وی او څوک چه د الله ﷻ او دهغه د رسول ﷺ ذمه وارنی کنبی راغلي ذمی جوړ شوې وی نو د هغه قاتل ته به د جنت بوئی هم نه نصیب کیرې (۷) د الله ﷻ ارشاد دې (ذَلِكُمْ وَصَّكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ) دا دی هغه وصیتونه کوم چه تاسو ته شوی څه عجیبه ده چه تاسو ته عقل راشی.

وَلَا تَقْرَبُوا	مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا			
اومه نزدې کیرئ مال دیتیم ته مگر				
..... او دیتیم مال ته مه نزدې کیرئ مگر				
بِالَّتِي	هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى	يَبْلُغَ	أَشُدَّهُ	وَأَوْفُوا
په هغه طریقده چی هغه ډیره ښه وی تر هغې پورې چی ورسیرئ هغه ا قوت خپل ته او پوره کوئ				
په بهتره طریقده تردې چې هغه ځوانی ته ا ورسئ او				

(۱) ۷ / الاعراف: ۳۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب الايمان سورة الانعام باب قوله تعالى (وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ): ۴۶۳۴، صحیح مسلم: ۲۷۶۰، ترمذی: ۳۵۳۰، السنن الکبری للنسائی: ۱۱۱۷۳، احمد: ۳۸۱/۱، ابن حبان: ۲۹۴.
 (۳) صحیح بخاری کتاب التوحيد باب قول النبي ﷺ (لَا شَخْصَ غَيْرَ مِنْ اللَّهِ): ۷۴۱۶، صحیح مسلم: ۱۴۹۹، الاسماء والصفات: ۶۳۰.
 (۴) ترمذی کتاب الزهد باب ماجاء فی اعمار هذه الامة...: ۲۳۳۱ و سنده حسن.
 (۵) ابوداؤد کتاب الدیات باب الامام یمر بالعفو فی الدم: ۴۵۰۲، ترمذی: ۲۱۵۸، و سنده صحیح، نسائی: ۴۰۲۴، ابن ماجه: ۲۵۳۳، مسند الطیالسی: ۷۲ احمد: ۶۱/۱.
 (۶) صحیح بخاری کتاب الجزیه باب اثم من قتل معاهدا بغیر جرم: ۳۱۶۶، ابن ماجه: ۲۶۸۶، احمد: ۱۸۶/۲.
 (۷) ترمذی کتاب الدیات باب ماجاء فیمن یقتل نفسا معاهدا: ۱۴۰۳، وهو صحیح، ابن ماجه: ۲۶۸۷، مسند ابی یعلی: ۶۴۵۲.

الْكَيْلِ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَأَنْكِفُ نَفْسًا إِلَّا
پیمانہ اوتول اپہ انصاف سرہ نہ ورکوؤ تکلیف مونہ یونفس تہ مگر
پیمانہ اوتول پہ انصاف سرہ کوئی مونہ ہیچاتہ دوس نہ زیات تکلیف نہ ورکوؤ
وَسِعْمَاءَ وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَكُو
مطابق دطاقت دہغہ اوہر کلہ اچی خبری کوئی تاسو نودانصاف خبرہ کوئی او اگر کہ
او کلہ چہی تاسو خبری کوئی نو پہ ہغہی کنبہی انصاف کوئی اگر کہ
كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ
وی (معاملہ) درشتہ دارانو سرہ او پہ وعدہ داللہ وفا او کړئ دا خبری چہی دی تاسوتہ
خپلو سرہ معاملہ وی او اللہ سرہ چہی موکومہ وعدہ کړې دہ ہغہ پورہ کړئ ددی
وَصَلُّوا عَلَيْهِمْ لَعَلَّكُمْ تَزْكُرُونَ
حکم کړې دہی اللہ تاسوتہ پہ دہی سرہ بنائیری چہی تاسو نصیحت قبول کړئ
خبرو حکم درتہ اللہ کړې دہی دہی دپارہ چہی تاسوتری سبق واخلئ اودا چہی دغہ

شپہرم د یتیم مال تہ پہ ناجائزہ مہ نزدی گیوشی

یو خونور ہدایتونہ:۔ کلہ چہ اللہ ﷺ دا آیت نازل کرو چہ دیتیم مال مہ خورنی نوچہ د چا پہ کور کنبہی خوک یتیم اوسیدو نوہغہ د یتیم خوراک خبناک د دہی ویری چہ چرتہ دہغہ خوراک زما پہ خوراک کنبہی رانہ شی د خپل خوراک خبناک نہ جدا کرل اود یتیم د خوراک خبناک نہ بچ شو نو د دہی دپارہ اوچت کړې شو چہ ہغہ نی دوبارہ اوخوری او یا خرابیدلہ۔ نودا خبرہ د دوارو دپارہ سختہ او تکلیف ورکونکی وہ، ددی ذکر نبی کریم ﷺ لہ راغلو نو د دہی بارہ کنبہی د اللہ ﷺ د طرفنہ وحی رانازلہ شوہ چہ د یتیمانو بارہ کنبہی تانہ تپوس کوئی نو اووایہ چہ کومہی دخیر خبری دی اودہغوی خیر غوینتل دی د دہی دپارہ کہ تاسو ہغوی سرہ یو خائی خوراک پوخ کړئ او خورنی نو ہیخ بدی نشتنہ ہغوی خو ہم ستاسو رونہ دی تر بالغ کیدو پورہ (۱) سدی ﷺ ددی مودہ ۳۰ کالہ ۴۰ کالہ بلکہ تر (۶۰) کالو پورہ خودلی دہ۔ اودا خبری دلته د بحث نہ لری دی۔

اووم تول پیمانہ پہ انصاف کوئی:۔ او پیمانہ او تلہ پہ انصاف سرہ استعمالوئی۔ د اللہ ﷺ فرمان دہی چہ پہ لین دین کنبہی انصاف کوئی۔ نو د دہی لحاظ نہ ساتلو کنبہی سخت وعید دہی۔ ارشاد دہی چہ ہلاکت دہی د ہغہ ناپ کونکو دپارہ چہ کلہ ناپ کوئی نو د بل چانہ پورہ اخلی او چہ کلہ ناپ یا تول کوئی اونوروتہ نی ورکوئی نو بی ایمانی کوئی نو آیا دوی تہ پتہ نہ لگی چہ د قیامت پہ ورخ اوچتونکی دی او اللہ ﷺ تہ مخامخ کیدل دی (۲) اول یو قوم پہ دہی وجہ تباہ شوې ووجہ پہ ناپ تول کنبہی بہ نی بی ایمانی کولہ۔ اللہ ﷺ پہ ہیچا باندی د وس نہ زیات پہ چا بوج نہ اچوی۔ د اللہ ﷺ ارشاد دہی (لَأَنْكِفُ نَفْسًا إِلَّا وَسِعْمَاءَ) مونہ پہ چا باندی ہم د ہغہ دطاقت نہ زیاتہ ذمہ واری نہ اچوو۔ چا چہ پہ حق ادا کولو کنبہی پورہ کوشش اوکرو خو بیا ہم دہغہ نہ خہ کوتاہی اوشوہ نو خہ بدی نشتنہ۔ حضور ﷺ د دہی آیت بارہ کنبہی

(۱) بوداؤد کتاب الوصایا باب مخالطة الیتیم فی الطعام: ۲۸۷۱، نسائی: ۳۶۹۹، حاکم: ۲/۲۷۸.

(۲) المطفین: ۸۳/۶۱.

چہ پہ ناپ تول کنبی دانصاف نہ کارواخلئی، فرمائی چہ چا پہ صحیح نیت ناپ او تول اوکرو نو اللہ ﷻ خو نیت پیڑنی نود ہغہ بہ ہیخ نیول نہ وی (۱) د لفظ وسعت ہم دغہ تاویل دی اتہ پہ خبرو کنبی انصاف کوئی: اودا ارشاد چہ کله خبری کوئی نو د انصاف خیال اوساتنی سرہ د دی چہ د یو عزیز او رشتہ دار معاملہ ولہ نہ وی لکہ چہ فرمائی ای د ایمان خاوندانوا عدل او انصاف سرہ پہ شہادت باندی قائم اوسیرنی (۲)۔ دغہ شان پہ سورت نساء کنبی اللہ ﷻ پہ فعل او قول کنبی د عدل حکم ورکوی کہ د نیزدی د پارہ وی اوکہ د لری د پارہ وی اللہ ﷻ د ہر یو د پارہ او ہروخت او پہ ہر حال کنبی د عدل حکم ورکوی۔

نہم وعدی پورہ کوئی: - افرمائی چہ د اللہ ﷻ وعدہ پورہ کوئی یعنی اللہ ﷻ چہ کوم نصیحت کرے دی ہغہ پورہ کوئی اودہغی داسی خیال ساتنی چہ دہغی پہ امر او نہی کنبی دہغہ اطاعت کوئی۔ دہغہ پہ کتاب او سنت رسول ﷺ باندی عمل کوئی ہم دغہ د اللہ ﷻ د وعدی پورہ کول دی۔ د دی نصیحت اللہ ﷻ تاسو تہ کرے دی ممکن دی چہ تاسو پند حاصل کرے اود تیروشوو بدونہ منع شئی۔ بعض خلق (تذکرون) ذال پہ تشدید سرہ لولی اوبعضی پہ تخفیف سرہ۔

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمًا	فَاتَّبِعُوهُ	وَلَا تَتَّبِعُوا	السَّبِيلَ
اوبیشکہ دا لار زماہ نیغہ انو خئی ہم پہ دی باندی اومہ خئی تاسو پہ لارو نورو			
اودا چی دغہ تیرشوی بیان، خمالار دہ اوپہ دی نیغہ لار روان شئی اوپہ نورو لارو باندی مہ خئی			
فَتَفَرَّقَ	بِكُمْ	عَنْ سَبِيلِهِ	ذَلِكُمْ
نو خوارہ وارہ بہ کرے تاسولرہ دلاری دہغہ نہ دا ہغہ ہدایت دی			
گنی داللہ ﷻ دلاری نہ بہ موگہ وڈ کرے دا ہدایت			
وَصَّوْمُ	بِهِ	لَعَلَّكُمْ	تَتَّقُونَ
چی حکم کرے دی اللہ تاسو تہ پہ ہغی سرہ اینانیری چی تاسو خان اوساتی دغلطو لارونہ			
درتہ اللہ ﷻ ددی دپارہ کرے دی چہ تاسو پرہیزگار جور شئی			

قوله تعالى: وَأَنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمًا

دہدایت ہم یوہ لار دہ، د اللہ ﷻ اودہغہ درسول ﷺ اطاعت: - ارشاد دی چہ اخواد یخوانورولارو باندی مہ خئی گنی نود اللہ ﷻ د لاری نہ بہ اخوانشی او دین قائم ساتنی او پہ دین کنبی ورائی مہ اچونی (۳) پہ دی قسمہ آیاتونو کنبی اللہ ﷻ حکم ورکوی چہ دلہ مہ پریردنی او پہ دلہ کنبی د افتراق او خلاف نہ بیج شئی۔ اولنو خلقو بہ پہ دین کنبی خصومات او اختلافات راپیدا کول او ہم پہ دی سرہ تباہ شو۔ (۴) دصراط مستقیم مثال: - عبداللہ بن مسعود ؓ فرمائی چہ حضور ﷺ پخپل لاس باندی پہ زمکہ یوہ کرخہ رابنکله او ونی فرمائیل چہ دا دہ د اللہ ﷻ نیغہ لار بیانی بنی طرف تہ او گس طرف تہ کرخی رابنکلی اوونی فرمائیل چہ دا ہغہ لاری دی چہ پہ دی کنبی پہ ہرہ یوہ لار شیطان ناست دی او خپل طرف تہ رابلل کوی۔ بیانی دا آیت تلاوت کرو ﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السَّبِيلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ

۱ (الدر المنثور: ۱۰۵/۳)

۲ (النساء: ۱۳۵)

۳ (الشوری: ۱۳)

۴ (الطبری: ۲۲۹/۱۲)

وَصَلُّوا بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۱﴾ (۱) حضرت جابر ؓ نے روایت دی ہے مومنہ حضور ﷺ سرہ ناست وو چہ ہغوی خپلی مخی تہ پہ زمکہ یوہ داسی کرخہ رابنکله اوونی فرمانیل چہ داخو شوہ د اللہ ﷻ لاریبانی طرف تہ دوه کرخی او گس طرف تہ دوه کرخی رابنکلی او ونی فرمانیل چہ دا تولی د شیطان لاری دی بیانی دمیخ پہ کرخہ گوتہ کیخودہ اودا آیت نی تلاوت کرو (وَأَنْ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمًا) (۲) یوسری د ابن مسعود ؓ نہ تپوس اوکرو چہ صراط مستقیم خہ خیز دی؟ نو ہغہ او فرمانیل چہ نبی کریم ﷺ مومنہ لہ خپل خان سرہ خانی راکری وو۔ د ہغوی نظر مبارک لکہ چہ پہ جنت باندی وو اود ہغوی ﷺ نبی طرف تہ ہم لاری چوری وی او پہ گس طرف ہم۔ پہ دی باندی خلق وو کوم خلق چہ دہغوی پہ خواگی تیریدل ہغوی ہغہ راغواری نو خوک چہ دہغوی پہ راغوبنتوشوو لارو روان شو ہغہ دوزخ تہ اورسیدل او کوم خلق چہ پہ نیغہ لار وو ہغہ جنت تہ اورسیدل بیا ابن مسعود ؓ ہم دا آیت تلاوت کرو۔ (۳)

د نواس بن سمان ؓ نہ روایت دی ہے حضور ﷺ فرمانیل چہ اللہ ﷻ د صراط مستقیم مثال پیش کری دی۔ د دی لاری دوارو طرفوتہ دوه دیوالونہ دی پہ ہغی کنبی کولاؤ دروازی لکیدلی دی پہ دروازو باندی پردی خوری دی او د نیغی لاری پہ دروازہ کنبی یو اللہ ﷻ تہ رابلونکی ناست دی او وانی چہ ای خلقوا راشنی پہ نیغہ لار کنبی ورداخل شئی اخواد یخواخطا کیرنی مہ۔ اویوداعی د دروازی د پاسہ ناست دی رابلل کوی کلہ چہ یوانسان د دی دروازونہ کومہ دروازہ کولاووی نو وانی چہ پہ تاباندی افسوس دا مہ کولاوہ۔ کہ دا دی کولاؤ کرہ نو پہ دی کنبی پہ داخل شہ۔ نواوس دا نیغہ لار د اسلام دہ اودا دیوالونہ د اللہ ﷻ حدونہ دی اودا کولاؤ دروازی د اللہ ﷻ محارم دی اود لاری پہ دی سر باندی ناست خیز د اللہ ﷻ کتاب دی اوپہ دروازہ باندی پاس ناست سرہ د انسان خپل ضمیر دی چہ پہ خرابوکارونوباندی دہغہ پہ زہہ کنبی اړوک پیدا کوی لکہ چہ د اللہ ﷻ واعظ دی (۴) حضور ﷺ او فرمانیل چہ خوک شتہ چہ ماسرہ د دی دربو آیاتونو بارہ کنبی وعدہ اوکری بیا (تَعَالَوْا) والا آیت تلاوت او فرمانیلو۔ دغہ دریوارہ آیاتونہ تلاوت کولونہ پس چہ چاد دی حق ادا کرو د ہغہ اجر پہ اللہ ﷻ باندی مقررشو اوچہ چاد دی پہ پورہ کولو کنبی کوتاہی اوکرہ پہ دنیا کنبی ہغہ تہ عذاب ملاؤشو او کہ ملاؤنہ شو نو پہ آخرت کنبی بہ اللہ ﷻ سزا ورکری گنی نو معاف بہ نی کری۔

ثُمَّ	آتَيْنَا	مُوسَى	الْكِتَابَ	تَمَامًا	عَلَى الَّذِي
بیا اورکری وو مومنہ	موسی تہ	کتاب	اچی د نعمت تکمیل وو	اپہ ہغہ چا باندی	
بیا مومنہ موسی ﷺ	تہ کتاب ورکرو	چہ پہ نیکانو مو نعمت پورہ شی		
أَحْسَنَ	وَتَفْصِيلًا	لِكُلِّ شَيْءٍ	وَهُدًى	وَرَحْمَةً	
چی نیکہ لارنی اختیار کری وہ	اوتفصیل وو	دپارہ دھر خیز	اوهدایت وو	اورحمت وو	
.....	اودھر یو خیز تفصیل اوشی	اوسر ترسره	هدایت اورحمت اوشی		
لَعَلَّهُمْ	يَلْقَاءَ رَبِّهِمْ	يَوْمَئِذٍ	وَهَذَا	كِتَابٌ	أَنْزَلْنَاهُ
دپارہ ددی چی شاید خلق	اپہ ملاقات درب خپل ایمان راوری	اودغہ شان دا	کتاب دی	اچی نازل کری دی مومنہ	
اودی دپارہ چہ ہغوی (بنی اسرائیل)	دخپل رب پہ ملاقات یقین اوساتی	اوداقران پاک	یو برکتی		

(۱) احمد: ۱/۶۵ و مسندہ حسن، حاکم: ۲/۲۳۹، ۳۱۸.

(۲) ابن ماجہ کتاب السنہ باب اتباع سنہ رسول اللہ ﷺ: ۱۱، احمد: ۳/۳۹۷.

(۳) الطبری: ۱۲/۲۳۰.

(۴) ترمذی کتاب الادب باب ماجاء فی مثل اللہ عزوجل لعباده: ۲۸۵۹ وهو صحیح، احمد: ۴/۱۸۲-۱۸۳.

مُبْرِكٌ	فَاتَّبِعُوهُ	وَاتَّقُوا	لَعَلَّكُمْ	تَرْحَمُونَ
برکتناک دے نپیروی اوکری ددی اود پرہیزگاری ژوند شروع کری شاید چی پہ تاسو رحم اوکری شی				
کتاب دے چی مونہ نازل کری دے پہ دے عمل اوکری او تقوی اختیار کری شاید رحم دربان دے اوشی				

قوله تعالى: ﴿ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ - وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ

د تورات او قرآن پاک حقانیت:- ﴿ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ تقدیر دادے چہ ای محمد ﷺ از مونہ متعلق بیادا او وایہ چہ مونہ موسی ﷺ تہ کتاب ورکریو پہ دلالت د قول ﴿قُلْ تَعَالَوْا﴾ خود خبرہ دفکرده ﴿ثُمَّ﴾ دلته صرف عطف خبر پس د خبر د پارہ دے ترتیب خود لود پارہ نہ دے د ﴿ثُمَّ﴾ حرف پہ عام توگہ د ترتیب خود لود د پارہ راخی دلته چہ کله اللہ ﷻ د خیل ارشاد ﴿وَأَنْ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾ پہ ذریعہ د قرآن پاک متعلق خبر ورکریو نو د تورت پہ مدح د ثم پہ ذریعہ عطف او فرمائی چہ اوس تاسو لہ دا خبر ہم درکولے شی چہ مونہ موسی ﷺ تہ ہم کتاب ورکریو و و پہ اکثر و خایونو کنبی اللہ ﷻ د قرآن پاک او تورات پہ یوحای یعنی متصلاً ذکر فرمائی لکہ چہ فرمائی د دے نہ و راندے د موسی ﷺ کتاب امام او رحمت و و اودا ستاسو کتاب قرآن پاک پہ عربی ژبہ کنبی د دے تصدیق کوی (۱) اود دے سورت پہ شروع کنبی فرمائی تپوس اوکرہ د هغه کتاب کوم چہ مونہ موسی ﷺ تہ ورکریو و و کوم چہ مونہ د خلقو د پارہ نور او هدایت جور و لوسره پیش کریو و و هغه چا نازل کریو و و کوم چہ تاسو پہ کاغذونو لیکنی د کوم نہ چہ خہ پتیوئی او خہ پہ کنبی بنکارہ کونی (۲) بیبا ددی نہ پس فرمائی چہ دا قرآن پاک مونہ مبارک جور کریو پیش کرو و اوس د مشرکانو بارہ کنبی فرمائی چہ کله زمونہ د طرف نہ حق یعنی قرآن پہ هغوی باندي پیش کریو شونو هغوی او وئیل چہ هسی کتاب نی ولی رانه کرو لکہ چہ خنگہ موسی ﷺ تہ ورکریو شوے و و اوس اللہ ﷻ فرمائی چہ آیا د موسی ﷺ کتاب سره مو کفر نہ و و کریو او آیا دا مو نہ و و وئیلی چہ دا دوارہ خو جادوگر دی چہ راغلی دی مونہ خو بہ دوی نہ منو (۳) اود پیریانو متعلق خبر ورکولو سره فرمائی چہ پیریانو خیلو خلقوتہ دا خبر ورکریو چہ ای قومہ! مونہ یو کتاب و اوریدو چہ د موسی ﷺ نہ پس نازل شو اود توریت د مضمون تصدیق کوی اود حق طرف تہ هدایت کوی (۴) بیبا د قرآن پاک متعلق ارشاد دے چہ پہ دے کنبی تولی خبری بنکلی او پہ تفصیل سره لیکنی دی اود شریعت تولی خبری پہ کنبی دی لکہ خنگہ چہ پہ تورات کنبی هره خبره مونہ خود لے و ه.

د احسن نہ مراد شه شیز دے - دغه شان قرآن پاک تہ نی ﴿عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ﴾ او فرمائیل قوله ﴿وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۖ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ۗ﴾ او ﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لِمَا صَبَرُوا ۗ وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ۝﴾ او ﴿ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ﴾ یعنی موسی ﷺ تہ مونہ کتاب ورکریو چہ پہ ورکریو کنبی د تولو نہ بنه ورکریو هه چہ پہ دنیا کنبی هم احسن او پہ آخرت کنبی هم کامل ابن جریر رضی اللہ عنہ ددی تقدیر داسی خود لے دے چہ ﴿تَمَامًا عَلَىٰ أَحْسَنَهُ﴾ لکہ چہ ﴿الَّذِي﴾ نی مصدریہ او گر خولو یعنی هغه کتاب کامل و و د احسن کیدد پہ بناء باندي لکہ چہ د اللہ ﷻ ارشاد دے ﴿وَحُضِّمُوا كَالَّذِي خَاصُوا ۗ﴾ اوس دلته ﴿كَالَّذِي خَاصُوا ۗ﴾ معنی د خوض شوه د نورو قول دے چہ ﴿الَّذِي﴾ پہ معنی ﴿الَّذِينَ﴾ نو عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ به داسی قراءت کولو ﴿تَمَامًا عَلَىٰ الَّذِينَ أَحْسَنُوا﴾ مجاهد رضی اللہ عنہ (الذی احسن) نہ (مومنین) او (محسنین) مراد اخستلو او بغوی رضی اللہ عنہ محسنین نہ

۱ (۶۴/الاحقاف: ۱۲)

۲ (۶/الانعام: ۹۱)

۳ (۶۲/الانعام: ۹۲)

۴ (۲۸/القصص: ۴۸)

انبیاء ﷺ مراد اخستلو یعنی د تورات فضیلت مونږ په مؤمنین او محسنین باندې ظاهر کړې وو. لکه چه فرمائی (قَالَ مُوسَىٰ اِنِّیْ اصْطَفٰیْتُكَ عَلَی النَّاسِ بِرِسَالَتِیْ وَبِکَلَامِیْ فَخُذْ مَا آتٰیْتُكَ وَکُنْ مِنَ الشَّاکِرِیْنَ) . یعنی ای موسی ﷺ مونږ ته د خپل کلام او رسالت په وجه په ټولو باندې غوره جوړ کړې. دلته دا لازم نه راځي چه د هغه دا فضیلت په محمد ﷺ او خلیل الله ﷺ باندې هم وو. یحیی بن یعمرا حسن به د زبر په ځای پیش سره لوستلو او ونیل به ئی (الذی هو احسن) په معنی کنبې دې په دې وجه په پیش سره کیدل ضروری دی بیانی دا هم ونیلی چه داشان لوستل زه مناسب نه گنرم سره د دې چه د عربیت په لحاظ سره یوه وجه صحیح هم وی. او ونیلی شوی دی چه معنی دا ده چه (تماما علی احسان الله الیه)

قران پاک د رحمت او هدایت ذریعه ده:- اوفرمائی شوچه په دې کنبې هر شئی په تفصیل سره دې او هغه هدایت او رحمت دې. کیدې شی چه تاسو د الله ﷻ په ملاقات ایمان راوړئ. زمونږ نازل شوی دا کتاب مبارک دې د دې تابعداری او کړئ د الله ﷻ نه او ویریرئ شاید چه په تاسو د الله ﷻ رحم اوشی په دې کنبې د قرآن پاک د اتباع طرف ته دعوت دې. الله ﷻ خپلو بندیگانوته د خپل کتاب طرف ته ترغیب ورکوی او په دې کنبې د تدبیر حکم ورکوی.

اَنْ تَقُولُوا	اِنَّمَا اُنزِلَ	الْكِتَابُ	عَلٰی طَآئِفَتَيْنِ	مِنْ قَبْلِنَا
چی اونه وایئ چی بیشکه نازل کړې شوې وؤ کتاب په دوو ډلو باندې امخکنبی زمونږ نه				
اَوْ تَقُولُوا	لَوْ اَنَّا	عَنْ دِرَاسَتِهِمْ	لَغَفَلِیْنَ	لَوْ اَنَّا
او بیشکه وؤ مونږه دلوستلو دهغوی نه خامخا ناخبره یا اونه وایئ تاسو که وی مونږ				
اَوْ تَقُولُوا	لَوْ اَنَّا	عَنْ دِرَاسَتِهِمْ	لَغَفَلِیْنَ	لَوْ اَنَّا
او مونږ ته هیڅ خبر نه ووچی هغوی په دې کنبې څه لوستل اوچه دا بهانه هم نشی کولی که مونږ				
اُنزِلَ	عَلَيْنَا	الْكِتَابُ	لَكِنَّا	اَهْدٰی
چی نازل کړې شوې وې په مونږ باند کتاب نو خامخابه وؤ مونږ ازیات په صحیح لارا				
مِنْهُمْ	فَقَدْ	جَاءَكُمْ	بَيِّنَةٌ	مِّن رَّبِّكُمْ
دهغوی نه انوپه تحقیق سره راغلي دې تاسوته دلیل روښانه د طرفه درب ستاسونه او هدایت				
وَرَحْمَةً	فَمَنْ	اَظْلَمُ	مِمَّنْ	كَذَّبَ
اورحمت انو څوک دې ډیر ظالم دهغه چانه چی دروغ او گنډی آیتونه دالله اومخ واپروی				
عَنْهَا	سَاجِدٌ	الَّذِينَ	يَصْدِقُونَ	عَنْ اٰیٰتِنَا
دهغې نه زر به بدله ورکړو مونږ هغه کسانوله چی مخ اړوی د آیتونوزمونږ نه سخت				
سَوَاءٌ	اَوْ كَرُحُوۡی	اَوْ كَرُحُوۡی	اَوْ كَرُحُوۡی	اَوْ كَرُحُوۡی
او گړخوی څوک چی زمونږ د آیتونونه مخ گړخوی نو هغوی ته به مونږ				

العَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿۵۰﴾

عذاب اِپہ سبب دھغی اچی و و هغوی اچی مخ به نی اړوؤ |
ددي انکار په بدله کښی سخت عذاب ورکورا

قوله تعالى: أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ

اللَّهُ كِتَابٌ نَّزَّلَ كَرِهُوا وَحُجَّتْ نِي قَائِمٍ كَرِهُوا: دې دپاره چه تاسودا اونه وانی چه په یهودیانو او نصرانیانو خو زمونږ نه اول کتابونه نازل کړې شوی وو او په مونږ باندې یوهم نازل نه شو. دا بیان د هغوی د عذر د ختمولو د پاره دې لکه چه فرمائی که چرې دا خبره نه وه چه د هغوی مصیبت هم د هغوی د اعمالو نتیجه ده نو هغوی به دا و نیل چه ای ربه! که یو رسول تا زمونږ طرف ته هم رالیږلې وې نومونږ به هم ستاحکم منلې وو. (۱) اوارشاد دې ﴿وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَفِيلِينَ﴾ یعنی مونږ خود دې یهودیانو او نصرانیانو په ژبه نه پوهیږو په دې وجه مونږ په غفلت کښې پاتې شو اود دوی په شان صحیح عمل مو اونه کړې شو. اودې د پاره چه تاسو دا اونه وانی که په مونږ باندې هم زمونږ په ژبه کښې کتاب نازل شوې وې نو مونږ به د هغوی نه ډیر په هدایت باندې وو. نو مونږ د هغوی عذر ختم کړو لکه چه فرمائی هغوی قسمونه خوری او بیان کوی که هغوی له هم یو رسول راغلې وې نو مونږ به د ټولونه زیات ښه نیت والا جوړشوی وو او په هدایت به وو (۲) فرمائی چه اوس ستاسو د رب د طرف نه ستاسو د پاره د هدایت اورحمت والا کتاب راغلو اوهم ستاسو په ژبه دا قرآن عظیم دې. په دې کښې د حلالو او حرامو ټول بیان دې اوعبادت کونکو بندیکانودزړونودپاره رحمت دې. بیا فرمائی د الله آیاتونه دروغ گنړونکو نه لوی ظالم څوک دې چه نه ئی پخپله د قرآن نه فائده اوچته کړه او نه ئی دا حکامو مثل او کړل بلکه د الله آیاتونو د اتباع نه ئی نور خلق هم وارول اود هدایت لار موندلونه ئی هغوی محروم اوساتل. لکه چه د سورت په شروع کښې تیرشو هغوی به پخپله هم د ایمان راوړلو نه منع کیدل اونور به ئی هم منع کول. هغوی به پخپلو لاسونو خپل خان په هلاکت کښې اچولو (۳) اوفرمائی چه کوم خلق کفر کوی او د الله دلارې نه نور هم منع کوی هغوی ته به دوچنده عذاب وی (۴) او په دې آیت مبارک کښې فرمائی چه مونږ به دې خلقوته سخت عذاب ورکوو څوک چه د الله د لارې نه خلق بندوی. لکه چه فرمائی نه ئی تصدیق او کړو نه مونږ کوی بلکه تکذیب ئی او کړو او مخ ئی وارولو (۵) غرض دا چه ډیر زیات آیاتونه په دې دلالت کوی چه دا کافران د زړه نه تکذیب کوی او د جوارح نه هم نیک عمل نه کوی.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا

دوی | انتظار نکوی | مگر

| ایا دوی صرف ددې خبرې انتظار کوی

أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ

دې ته چی راشی دوی ته | فرښتی | یاراشی ارب ستا | یاراشی | ځینی | نښی

چی فرشتی ورته مخامخ په مخامخ راشی | یا ستا الله ورته پخپله راشی | یا ستا د رب نښی

(۱) ۲۸ / القصص: ۴۷.

(۲) ۳۵ / فاطر: ۴۲.

(۳) ۶ / الانعام: ۲۶.

(۴) ۱۶ / النحل: ۳۸.

(۵) ۷۵ / القیامه: ۳۱.

رَبِّكَ ط	يَوْمَ يَأْتِي	بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ	لَا يَنْفَعُ	نَفْسًا
درب ستا پہ کومہ ورخ چی راشی خینی نبی درب ستا نڈ بہ ورکوی فائدہ یونفس تہ				
بنکارہ شی پہ کومہ ورخ چی ستا رب ﷻ بعضی نبی راشی نوہغہ چاتہ بہ (سمدستی)				
إِيمَانِهَا	لَمْ تَكُنْ	أَمِنَتْ	مِنْ قَبْلُ	أَوْ كَسِبَتْ
ایمان دہغہ	چی نہ ئی وی	ار اوپری ایمان دمخکبسی نہ	یا ئی نہ وی کسب کری	
ایمان فائدہ نہ ورکوی چی دمخکبسی نہ ئی ایمان نہ وی راوپری یا پہ خپل				
فِي إِيْمَانِهَا	خَيْرًا ط	قُلْ	انْتَظِرُوا	إِنَّا
پہ ایمان خپل کبسی اٹھ نیکی الے نبی ورتہ اووایہ انتظار کوئی تاسو مونہ (ہم) انتظار کوونکی یو				
ایمان کبسی خہ گتہ (نیکی) نہ وی کری ورتہ اووایہ (بہ ۵۵) تاسو انتظار کوئی مونہ ہم انتظار کوونکی یو				

قوله تعالى: هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ

قیامت اود ہغی نبی :- د رسول ﷺ مخالفینو او کافرانو تہ دھمکی ورکولی شی چہ تاسو خوصرف د دے خبری انتظار کوئی چہ ملائکہ تاسولہ راؤرسی یارب سرہ مخامخ شئی اودا د قیامت پہ ورخ خامخا کیدونکی دی۔ یا د اللہ ﷻ بعضی نبی پہ تاسو بانڈی کولاؤ شی اوکلہ چہ ہغہ نبی کولاؤ شی نوبیا بہ چاتہ ہم دہغہ ایمان فائدہ ورنہ کری اودا بہ د قیامت دراتلونہ وراوندی د قیامت دنسویہ توگہ ضرور کیری۔ پہ بخاری شریف کبسی د حضرت ابوہریرہ ؓ نہ روایت دے چہ حضور ﷺ فرمائی قیامت بہ نہ قائم کیری ترکومی چہ نمر د مغرب نہ راؤنہ خیرٹی اوچہ کلہ خلقی دا حال اووینی نو تولو د زمکی اوسیدونکو تہ بہ یقین اوشی او ایمان بہ راوپری اوکہ اول ئی ایمان نہ وو راوپری نودا ایمان بہ فائدہ مند نہ شی ثابتی دے (۱)

د دریونخسبونہ پس بیا ایمان فائدہ نہ رسوی :- د حضرت ابوہریرہ ؓ نہ روایت دے چہ نبی کریم ﷺ فرمائیلی کہ درے خیزونہ را بنکارہ شو نوکہ دہغی د بنکارہ کیدونہ اول ئی ایمان نہ وو راوپری نو دے وخت کبسی ایمان راوپرل بی کارہ دی۔ اوکہ اول ئی نیک عملونہ نہ ووکری نو اوس ئی کول بی کارہ دی۔ اولہ نینہ دا چہ نمر د نمرختو پہ خانی دنمر پریواتہ نہ راؤخیرٹی۔ دویم د دجال راوتل۔ درنم دابۃ الارض بنکارہ کیدل (۲) د حضرت ابوہریرہ ؓ نہ روایت دے چہ حضور ﷺ فرمائی چہ کوم سری د نمر د مغرب نہ راوتلونہ وراوندی تویہ اوکپہ نو تویہ بہ ئی قبولہ کری شی گنی نونہ۔ (۳) اصحاب ستہ نہ یو کتاب دا نہ دے روایت کری باقی پنخو کتابونو کبسی موجود دے جندب بن جنادہ ؓ نہ روایت دے چہ حضور ﷺ فرمائیلی آیا تاسو تہ پتہ دہ چہ نمر دویبری نوچرتہ خئی؟ ماوئیل چہ زہ نہ پوهیرم۔ وئی فرمائیل ہغہ عرش تہ مخامخ راخی سجده کبسی پریوخی بیا اوچتیری دے د پارہ چہ دہ تہ اووئیلی شی چہ خپل مخ بدل کرہ او ای ابوذر! نیز دے دہ ہغہ ورخ چہ دہ تہ بہ اووئیلی چہ اولتہ راؤگرخہ او یاد ساتہ چہ پہ ہغہ ورخ پہ اللہ ﷻ بانڈی ایمان راوپرل او کفر پریخودل ہیخ فائدہ نہ شی رسولی (۴)

۱ (صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانعام (لا ینفع نفسا ایماناً): ۶۶۴۵، صحیح مسلم: ۱۵۷، ابوداؤد: ۴۳۱۲، ابن

ماجہ: ۴۰۶۸، احمد: ۲۳۱/۲، ابن حبان: ۶۸۳۸۔

۲ (صحیح مسلم کتاب الامان باب بیان الزمن الذی لا یقبل فیہ الامان: ۱۵۸، ترمذی: ۳۰۷۴، احمد: ۱۰۷/۱، مسند ابی یعلیٰ: ۶۱۷۲۔

۳ (صحیح مسلم کتاب الذکر والدعاء باب استجاب الاستغفار والاستکثار منہ: ۲۷۰۳، احمد: ۲۷۵/۲، ابن حبان: ۶۲۹۔

۴ (صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفة الشمس والقمر: ۳۱۹۹، بدون ذکر هذه الاية صحیح مسلم: ۱۵۹، ابن حبان: ۶۱۵۳،

السنن الکبریٰ للنسائی: ۱۱۱۷۶۔

یوبل حدیث:- حضور ﷺ د کمرې نه راوتلو مورې د قیامت باره کنبې خبرې کولې ناست وو حضرت ﷺ او فرمائیل چه کله پورې دغه نبنې نه وی بنکاره شوی قیامت به نه راخی. د نمر د مغرب نه راختل، یو زبردست لوگي اوچتیدل، دابة الارض راوتل، د یاجوج ماجوج راوتل، د حضرت عیسیٰ ﷺ بن مریم رانا زلیدل، دجال راوتل درې زلزلي او د زمکې بنکته کیدل، یو مشرق کنبې یو مغرب کنبې یو په جزیره عرب کنبې. د عدن د مینخ نه یو اور رابنکاره کیدل د څه په وجه چه به خلق منډې تررې وهونکې گرځی. که هغوی چرته د شپې اوده کیدل غواړی نو هلته هم موجود او که چرته سملاستل غواړی نو هلته هم حاضر. (۱) حضرت حذیفه ؓ فرمائی چه ما د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو چه د مغرب نه دنمر راختلو څه نښه ده. نو هغوی ﷺ او فرمائیل چه په هغه ورځ به شپه دومره اوږده شی لکه د دوو شپو برابر. د شپې مونځونه کونکې به راپاسی او چه څنگه به نی تهجد کول هغه شان به کوی، ستوری به په خپل ځای ولاړ وی وویرې به نه. دا خلق به اوده شی بیا به راپاسی بیا به مونځ کوی بیا به اوده شی بیا به راپاسی په ملاسته ملاسته به د هغوی اړخونه اوده شی. شپه به دومره اوږده شی خلق به اوویرې او سحر کیرې به نه. په دې انتظار کنبې به وی چه نمر به د مشرق نه راوخیژی نو ناڅاپی به هغه د مغرب نه راوتلوسره بنکاره شی. نو اوس به ایمان څه فائده نه ورکوی. ابن مردویه ؒ دا روایت کړې دې خو په دې طریقه باندې د صحاح سته په کتابونو کنبې موجود نه دي.

یوبل حدیث:- صفوان بن عسال ؓ فرمائی چه حضور ﷺ فرمائیلې چه الله ﷻ د مغرب طرف ته یوه دروازه کولاؤ کړې ده د کومې پلنوالې چه د اویاؤ کالو په مسافت دي. دا د توبې دروازه ده. د نمر د مخ بدلیدو نه وړاندې به نه بندیرې. (۲) ترمذی، نسائی او ابن ماجه دا لیکلې دي.

یوبل حدیث:- یوه شپه به په بندیکانو باندې داسې راخی چه د دريو شپو برابر به وی، نو چه کله داسې اوشی نو تهجد کونکې به پوهه شی هغوی به نفل کوی او اوده کیرې به پاسی به بیا به مونځ کوی او بیا به بار بار داسې کوی چه ناڅاپی به یو شور راوچت شی خلق به چغې صوری شروع کړی ویریرې به او جماتونوته به منډې وهی ځکه چه نمر به د مغرب نه راختلې وی. اوس به هغه د آسمان د مینخ پورې راشی او بیا به مغرب طرف ته واپس به ځی. دې نه پس په د روزمره په شان د مشرق نه راوځی هغه وخت به ایمان راوړل بې فائدي وی. دا حدیث غریب دي اود صحاح سته په یو کتاب کنبې هم نشته.

یوبل حدیث:- درې سړی په مدینه منوره کنبې مروان سره وو او هغه د قیامت د نښو ذکر کولو چه د دجال راوتل د قیامت نښه ده. نو اوس دا خلق د عبدالله بن عمر ؓ خواته راغله او د مروان نه نی چه څه اوریدلې وو هغه نی بیان کړل. هغه او فرمائیل چه مروان خو هیڅ هم نه دی وئیلې. ما چه د رسول الله ﷺ نه څه اوریدلی او یاد مې ساتلی هغه تاسو ته اوروم. اوله نښه دا چه نمر به د مغرب نه راوځی. بیا د دابة الارض راوتل یا به یوه اول او بیا دویمه نښه د دې نه پس بنکاره کیرې. (۳)

عمر بن العاص ؓ نه روایت دي چه حضور ﷺ فرمائی چه کله نمر د مغرب نه راوتل کوی نو ابلیس به په سجده کنبې پر یوځی او چغې به وهی چه یاربه ماته حکم او کړه چه ته چاته وائی چه سجده او کړم، نو دهغه ملگری به وائی چه دا دومره تضرع ولې کوی نو وائی به چه ما الله ﷻ ته درخواست کړې وو چه معلوم وخت پورې ماته مهلت را کړه اودا نن ورځ هغه د معلوم وخت ورځ ده. بیا به دابة الارض راوځی

۱ صحیح مسلم کتاب الفتن باب فی الايات التي تكون قبل الساعة: ۲۹۰۱، ابوداؤد: ۴۳۱۱، ترمذی: ۲۱۸۳، السنن الکبریٰ للنسائی: ۱۱۳۸۰، ابن ماجه: ۴۰۴۱، احمد: ۶/۴، ابن حبان: ۶۷۹۱.

۲ ترمذی کتاب الدعوات باب ماجاء فی فضل التوبة والاستغفار وما ذکر من رحمة الله لعباده: ۳۵۳۵، وهو حسن، ابن ماجه: ۴۰۷۰، احمد: ۲۴۱/۴، ابن حبان: ۱۳۲۱.

۳ احمد: ۲۰۱/۲ وسنده صحیح.

اولني قدم چه هغه ایردی نو په انطاکیه کښې به وی. ابلیس به راشی او هغه له به خپیره ورکړی. (۱) دا حدیث غریب دی، د دې سند ضعیف دی. شاید ابن العاص رضی الله عنه به دا دهغه ذخیرې نه اخستې وی کوم چه عبدالله بن عمر رضی الله عنه په جنگ یرموک کښې پروت موندلې وو. والله اعلم. د ابن سعدی رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور صلی الله علیه و آله فرمائیلی چه هجرت به منقطع کیږی نه ترکومې چه دبنمن جنگ کوی او تنگول کوی. د حضرت معاویه رضی الله عنه او عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائیل چه هجرت په دوه قسمه دې یوخو د بدونه هجرت کول اود نیکو طرف ته راتلل او دونم د الله صلی الله علیه و آله او رسول الله صلی الله علیه و آله طرف ته کول اودا به باقی وی ترهغه وخته پورې چه د توبې دروازه نه وی بنده شوی. اوچه نمر د مغرب نه راوتلې نه وی نو هغه وخت به دهر سړی په زړه مهر اولگی کوم څه چه په هغې کښې دننه دی نو بس هم دغه دی او چه کوم عمل اوشو نو بس اوشو. (۲) دا حدیث د بنه سندوالا دې.

د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت دې چه د قیامت د نښونه ټولې تیرې شوې څلور راتلل باقی دی. ① دنمر راختل د مغرب نه، ② دجال، ③ دابة الارض، ④ یاجوج ماجوج او هغه نښه چه په اعمالوبه مهر لگولې شی هغه د نمر راختل دی. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه یو حدیث مرفوعاً ذکر دې حدیث اورود او غریب دې. ددې سند نشته هغه دا دې چه نمر او سپورمنی به په هغه ورځ یو ځای د مغرب نه راخیژی او نیم آسمان ته په رسیدوبه اولته واپس راگرځی. (۳) دا حدیث منکر او موضوعی دې خود دې د مرفوع کیدو دعوی کړې شوې ده او موقوف د ابن عباس رضی الله عنه او وهب بن منبه رضی الله عنه پورې راخی د دې د پاره دا بالکلیه دفع کولې هم نه شو. والله اعلم.

حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دې چه د اولې نښې په ښکاره کیدو به د کراماً کاتبین عمل ختم شی او د بدنونو په اعمالوبه د گواهی ورکولو وخت راشی اودې نه اول به چه څوک د ایمان خاوند وو او نیک عمل به نی کولو هغوی به ډیر په فائده کښې وی او که نیک نه وی اوتوبه اوکړی نو اوس به د توبې نه څه حاصل شی. د (أَوْكَبَّتْ فِرَائِمًا خَيْرًا) هم دغه مطلب دې یعنی اوس به عمل صالح نه شی قبلولې چه چا ددې نه وړاندې عمل صالح نه کولو. الله صلی الله علیه و آله فرمائی ای نبی صلی الله علیه و آله اووايه چه د هغه ورځ تاسو هم انتظار کوئی او زه هم انتظار کوم دا د کافرانو د پاره سخت خبردارې دې څوک چه د خپل ایمان او توبې نه غافل پاتې شو تردې چه هغه وخت راورسیدو لکه چه فرمائی دا ناپوهه د قیامت د وخت انتظار کوی چه ناڅاپی به رانښکاره شی اوچه کله داسې اوشی نوبیا په چرته موقع باقی پاتې شی (۴) ارشاد دې چه کله هغوی زمونږ عذاب اووینی نو وائی به چه مونږ په الله صلی الله علیه و آله چه واحد دې ایمان راوړې اود شریکانونه منکر شوخو د عذاب لیدلونه اوڅکلونه پس د ایمان ټولې خبرې بې کاره دی. (۵)

إِنَّ الَّذِينَ	فَرَقُوا	دِينَهُمْ	وَكَانُوا	شِيَعًا	لَسَتْ
بیشکه هغه کسان چی ټوټې ټوټې نې کړو دین خپل اوشو هغوی دلې دلې نه نې ته					
چاچی خپل دین ټوټې ټوټې کړو او دلې دلې شو نو ستا					

(۱) معجم الاوسط: ۹۴، مجمع الزوائد: ۱۱/۸.
 (۲) الحد: ۱۹۲/۱ و سنده حسن.
 (۳) الدر المنثور: ۱۱۴/۳.
 (۴) ۴۷/محمد: ۱۸.
 (۵) ۴۰/غافر: ۸۴.

مِنْهُمْ	فِي شَيْءٍ	إِنَّمَا	أَمْرُهُمْ	إِلَى اللَّهِ	ثُمَّ	يُنَبِّئُهُم
دھغوی نہ ایہ ہیخ خیز کنبی بیشکہ معاملہ دھغوی اللہ تہ (حوالہ دہ) ایبا ایہ ہغہ خبر کړی ہغوی						
دھغوی سرہ ہیخ تعلق نشته ددوی معاملہ اللہ ﷻ تہ حوالہ دہ ایبا بہ ورتہ اللہ ہغہ کارونہ اوو بنائی						
بِهَا						
كَانُوا						
يَفْعَلُونَ ﴿۵۹﴾						
پہ ہغہ خہ چی و ہغوی اچی کول بہ نی						
کوم چہ ہغوی کړی						

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ

پہ دین کنبی تفرقه اچلو خلقوسرہ د حضور ﷺ ہیخ تعلق نشته:- دا آیت دیهودیانو اونصاری بارہ کنبی رانازل شوې دې. یهودیانو اونصاراؤ بہ د حضرت محمد ﷺ د بعثت نہ وړاندې پہ خپل مینخ کنبی اختلاف کولو او خپل خپل دین بہ ئی جدا جدا گرځولو (۱) چہ حضور ﷺ مبعوث شو نودا آیت نازل شو چہ کومو خلقو پہ خپلودینونو کنبی تفرقه اچولې او ډله بازی ئی کړې ستا ہغوی سرہ ہیخ کار نشته اود ہغوی ہم تاسرہ خہ کار نشته. دا اهل بدعت، اهل شبہات او اهل ضلالت دی او ہم پہ دې امت کنبی دی. (۲) خویہ دې حدیث کنبی یو سند صحیح نہ دې.

د شیعاً نہ شوک مراد دی؟ حضرت ابوہریرہ ؓ د دې آیت بارہ کنبی فرمائی چہ ہم ددې امت بارہ کنبی نازل شوې. (وَكَانُوا شِعْيًا) نہ خوارج مراد دی. رسول اللہ ﷺ حضرت عائشہ صدیقہ ؓ تہ فرمائیل چہ دې نہ اصحاب بدعت مراد دی. دا حدیث ہم غریب دې اومرفوعا ہم صحیح نہ دې. بنکارہ خبرہ دا دہ چہ دا آیت عام دې پہ ہر ہغہ سړی باندي صادق راخی چہ د اللہ ﷻ د دین نہ ئی تفرقه بندی اختیار کړې وی اود دین مخالف وی. خکہ چہ اللہ ﷻ خپل رسول ﷺ د دین حق د ہدایت سرہ مبعوث کړې دې، دې دپارہ چہ دین اسلام پہ ټولو ادیانوباندي غالب کړی اود اسلام لار ہم یوہ دہ پہ دې کنبی ہیخ اختلاف او افتراق نشته چاچہ جدا فرقه اختیار کړہ لکہ چہ اویا (۷۰) فرقووالا، نود اللہ ﷻ رسول ﷺ دھغوی نہ بری دې. دا آیت پہ مثال د دې آیت دې لکہ چہ فرمائی ای نبی ﷺ! ستاد پارہ ہم مونږ ہغہ دین خوئی کړو کوم چہ د نوح ﷺ د پارہ وړ (۳) پہ یو بل حدیث شریف کنبی دی چہ مونږ د انبیاءو ډلہ داسی یو لکہ علای اولاد، د علای اولاد پلار یو وی زمونږ د ټولو دین ہم یو دې (۴) او ہم دغہ صراط مستقیم دې. او ہم دغہ ہغہ ہدایت دې چہ دیو اللہ ﷻ د عبادت متعلق رسولاتو پیش کړو اود آخری رسول ﷺ شریعت سرہ تمسک صراط مستقیم جوړشو. دې نہ علاوہ ټول خیزونہ ضلالتونہ او جہالتونہ دی او خپل ذاتی خواہشات دی پیغمبر دې نہ خلاص دې. لکہ ختگہ چہ پہ دې ذکرشوی آیت کنبی فرمائی ای نبی ﷺ! پہ تاباندي خہ ذمہ واری نشته.

د کافرانو معاملہ اللہ ﷻ تہ حوالہ دہ:- ایبا ارشاد دې د دې کافرانو امر اللہ ﷻ تہ حوالہ کړہ ہغہ بہ د قیامت پہ ورځ دوی دخپلو عملونونہ خبر کړی. لکہ چہ یو بل خای کنبی فرمائی کومو خلقو چہ ایمان راوړ او خوک یهودیان شو یا د ستورو عبادت کونکی او یا چہ کوم نصاری او مجوسیان دی او یا مشرکان دی د قیامت پہ ورځ بہ اللہ ﷻ د دې ټولو پہ یو خای فیصلہ اوکړی. (۵) اوس دې نہ پس اللہ ﷻ

(۱) الطبری: ۲۶۹/۱۲.

(۲) د دې پہ سند کنبی عبادین کثیر متروک راوی دې.

(۳) ۴۲/الشوری: ۱۳.

(۴) د دې تخریج سورت مائده آیت ۴۹ لاندې تیرشوی دې.

(۵) ۲۲/احج: ۱۷.

د قیامت پہ ورخ د خپل حکم او عدالت دننه هم د خپل کرم او مہربانۍ داسې بیان کوی.

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ
هغه څوک چي راغي دنيکي سره نودي هغه لره
.....چا چي يوه نيکي اوکړه نودهغه دپاره
عَشْرٌ أَمْثَلِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يَجْزِي إِلَّا
لس مثله اجر دهغي او هغه څوک چي راغي دبدئي سره نو بدله به نشي ورکړي کيدې مگر
لس چنده بدله ده او چا چه يوه گناه اوکړه نوهغه ته به صرف دخپلي گناه هومره سزا ملاويږي
مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٦﴾
په مثل دهغي او په هغوي به ظلم نه کيږي
په هغوي باندي به هيڅ ظلم نشي کولاي

قوله تعالى: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرٌ أَمْثَلِهَا

دنيکي ثواب به څوچنده اوږدې به هم يوه ليکلې کيږي. دا آيت مبارک په تفصيل سره زما اچوي او دې نه پس آيت کښې اجمال دې. ددې آيت متعلق ډير احاديث دي. دابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دلته حضور (د الله ﷻ نه روايت کولر سره فرمائي) ستاسو رب عزوجل ډير کريم او رحيم دې. که يو سړي د يو نيك کار اراده اوکړه خو په عمل کښې رانه وستلې شو نو بيا هم د هغه د پاره يوه نيکي ليکي اوکه عمل ئي اوکړو نو لس نيکي ليکلې شي. دا زياتوالي د ښه نيت په لحاظ باندي تر اووه سوو پورې هم رسيدلې شي. اوکه چا د يوې گناه اراده اوکړه خو هغه ئي په عمل کښې نه ده راوستي نو د هغه د پاره هم يوه نيکي ليکي نو که هغه د گناه ارتکاب اوکړي نو گناه لس نه بلکه هم يوه ليکلې شي اوکه اوغواړي نو هغه هم ورانه کړي (د حضرت ابوذر رضي الله عنه نه روايت دې چه حضور صلى الله عليه وسلم فرمائيل چه چا يو نيك عمل اوکړو دهغه د پاره لس حصې زيات ثواب دې بلکه دې نه هم زيات. اوکه يوه بدې ئي اوکړه نودهغي سزا هم يوه حصه ده بلکه کيدې شي چه هغه هم معاف شي. څوک چه ماسره ملاؤ شي اود تولې دنيا هومره خطاگاني ئي هم راوړي وي خو چه شرک ئي نه وي راوړي نو بيا به هم زه په هغه باندي هم دومره مغفرت نازل کړم. څوک چه زما طرف ته يوه لويشت راتړدې کيږي زه دهغه طرف ته يو لاس وروړاندې کيږم او چه څوک يو لاس راوړاندې کيږي زه دوه لاسه وروړاندې کيږم او چه څوک زما طرف ته په قدم راوړان وي زه دهغه طرف ته په منډه ورځم.)

د گناه کولو درې قسمونه: دلته په دې خبره پوهيدل پکار دي چه کوم سړي د يوې گناه اراده کړې وي او بياني هغه په عمل کښې هم راوستي وي د دې درې قسمونه دي. کله خوداسې کيږي چه د الله ﷻ نه اووږيږي اوگناه پريږدي. داسې سړي ته هم د گناه پريځودو يوه نيکي ورکولې شي اودا څيز په عمل او نيت باندي موقوف دې په دې وجه دهغه د پاره يوه نيکي ليکي لکه چه په صحيح حديث کښې وارد دي چه ده د گناه کار زما په خاطر پريځودو. اوکله داسې هم کيږي چه د گناه کار هغه سړي سره د ارادې کولو هيريډو سره پريږدي نو اوس دهغه د پاره نه سزا ده او نه جزا. ځکه چه هغه خود خيرونيت

١ (صحيح بخاري كتاب الرفاق باب من هم بحسنة اوسنة: ٦٤٩١، صحيح مسلم: ١٣١، السنن الكبرى للنسائي: ٧٦٧٠)

٢ (صحيح مسلم كتاب الذكر والدعاء باب فضل الذكر والدعاء والتقريب الى الله تعالى وحسن الظن به...: ٢٦٨٧، ابن ماجه: ٣٨٢١، احمد: ١٥٣/٥)

نہ ووکړې خو د شرکارتی هم نه ووکړې. او کله داسې هم کیږي چې یو سړي د گناه کار په عمل کښې د راوستلو کوشش کوي دهغې اسباب راپیدا کوي خو عملاً هغه د دې د کولونه عاجز پاتې شي او مجبوره پاتې شي داسې سړي خو د گناه مرتکب نه شو خو په شان د مرتکب به گنجلې شي اوده ته به سزا ملاوېږي لکه چه په حدیث صحیح کښې وارد دی که دوه مسلمانان دوه توري راواخلي او په خپل مینځ کښې جنگیږي نو قاتل او مقتول دواړه دوزخیان دی. خلقو ونیل یارسول الله ﷺ قاتل خو صحیح دې چه هغه به دوزخی وی خودا غریب مقتول به ولې دوزخی وی. نو حضور ﷺ او فرمائیل چه هغه خو هم خپل ملگري قتل کولو (که د مقتول وار برابر شوې وو نو هم هغه به قاتل وو. نو که اوس هغه قاتل جوړ نه شو نو دا د یو مجبورنی د وجه نه حضور ﷺ فرمائی چه څوک د یو نیکنی اراده اوکړي نو د هغې د کولو نه وړاندې د هغه په نوم یوه نیکی لیکلې شي او که په عمل کښې راوستله نو د الله ﷻ د طرف نه لس نیکنی د هغه په عمل نامه کښې لیکلې کیږي خو چه چا د یو بدنی اراده اوکړه نو صرف په اراده به دهغه په نوم بدی نه شي لیکلې تر کومې چه هغه عمل اونه کړي. خو که عمل نی اوکړو نو د لسو بدو په خای به صرف یوه بدی دهغه په نوم لیکلې شي اوسره د ارادې که د گناه نه منع شو نو بغیرد عمل کولو نه به هم یوه نیکی لیکلې کیږي ځکه چه الله ﷻ فرمائی چه د ده د گناه نه منع کیدل زما نه د ویرې په وجه وو.

دخلقو څلور قسمونه: - دخریم بن فاتک اسدی رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائی چه خلق څلور قسمه دی او اعمال شپږ قسمه، بعضې خو په دنیا او آخرت دواړو کښې خوش نصیب وی او بعضې په دنیا کښې خوش نصیب وی او په آخرت کښې دنصیب خاوندان نه وی. او بعضې په دنیا کښې بد نصیب وی او دآخرت په لحاظ سره دنصیب خاوندان او بعضې بدبخت خو په دنیا او آخرت دواړو خایونو کښې بدنصیب ثابت شي.

د اعمالو شپږ قسمونه دا دی: - دوه قسمه خو واجب کونکی یعنی برابر ته به برابره بدله ملاوېږي یا لس چنده یا اووه سوه چنده. نور نتیجه ورکونکی څیزونه دوه دی یعنی که څوک سړي مؤمن مړ شي او هغه الله ﷻ سره څوک شریک نه وی گرځولې نو په نتیجه کښې دهغه د پاره جنت دې او چه څوک کافر مړ شو نو په نتیجه کښې د هغه د پاره دوزخ دې. او چاچه دنیکنی اراده اوکړه خو په عمل کښې رانه وستې شوه نو الله ﷻ خو پوهیږي چه دهغه په زړه کښې دا خبره وه او هغه دا په عمل کښې د راوستلو حریص وو په دې وجه دده د پاره نیکی لیکلې کیږي. او چه چا د الله ﷻ په لار کښې څه نفقه اوکړه نو کله خو لس درجې زیات ثواب ملاوېږي او کله دهغه دحسن نیت په سبب اووه سوو پورې اجر کښې زیاتوالې کیدي شي (حضور ﷺ فرمائی چه د جمعې په مونځ کښې درې کسان حاضرېږي یو خو داسې چه د رسم په توگه راغلی وی نو دهغه راتلل خو فضول دی اود هغه حصه هم فضول ده. دوئم هغه سړي چه جمات کښې حاضرېږي اود عاکوی څوکه الله ﷻ غواړي نو دهغه دعا قبوله کړي او که غواړي نو نه ئي قبولي. درئم هغه سړي چه جمات ته په داخلیدو باندې بالکل خاموش وی د مونځ گزارو په ستیونو باندې نه وړاندې کیږي چاته دیکې نه ورکوي او تکلیف نه وررسوي نو اوس د راتلونکې جمعې پورې اودې نه پس دريو ورځو پورې نو هم دهغه دا مونځ د گناهونو کفاره جوړېږي. اودا په دې وجه دی چه الله ﷻ

۱) صحیح بخاری کتاب الايمان باب (وان طائفان من المؤمنین اتلوا فاصلحوا بینهما...) ۲۱، صحیح مسلم: ۲۸۸۸، ابوداؤد: ۴۲۶۸، احمد: ۴۶/۷-۴۷، ابن حبان: ۵۹۴۵، بیهقی: ۱۹۰/۸.

۲) ترمذی کتاب فضائل الجهاد باب ماجاء فی فضل النفقة فی سبیل الله: ۱۶۲۵، سننده صحیح، نسائی: ۳۱۸۸، احمد: ۴/۴۴۵، ابن حبان: ۳۱، ابن ابی شیبه: ۳۸/۲.

فرمانی چہ تاسو یوہ نیکی اوکړئ نو لس حصی اجر به درکړم. (۱)
 د حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ نه روایت دی چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمانی چہ خوځ هره میاشت درې روزې اوساتی نو هغه لکه چہ د ټول کال روزې اوساتلې دا اجر هم د دې موضوعه اصولو په بناء باندې دې ځکه چہ الله تعالی د دې تصدیق په خپل کتاب کښې فرمانیلې (۲) د یوورخ روزه دلسو ورخوبرابر نویه ټول کال کښې د شپږو دیرشو اجر د دریو سوو او شپیتو ورځو اجر جوړیږی. د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه روایت دی او نور د سلفو دیوې ډلې نه نقل دی چہ آیت (مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ مَثَلًا يَافَا) کښې حسنه نه مراد کلمه توحید یعنی (لا اله الا الله) دی او (وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰ اِلَّا مِثْلَهَا وَهُم لَا يُظْلَمُونَ) کښې لفظ (سيفه) نه شرك مراد دی. د دې آیت په تفسیر کښې نور هم ډیر احادیث راغلی دی خوچہ ما کوم بیان کړل هغه کافی دی.

قُلْ اِنِّیْ هَدٰی رَبِّیْ
اے نبی اووایه ایسکه زه چی یم لارښودلی ماته ارب زما
(انې پیغمبره) ورته اووایه ماته زما رب د نیغی لاری
اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ ۝ دِیْنًا قِیْمًا ۝ مِلَّةَ اِبْرٰهیمَ حَنِیْفًا
لاری نیغی ته دین صحیح طریقه د ابراهیم <small>علیه السلام</small> چی نیغ په حقه راوان وو خودنه کړې ده چہ هغه محکم دین د ابراهیم طریقه ده چی کوزوالی په کښې نشته
وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ ۝ قُلْ اِنَّ صَلَاتِیْ وَنُسُکِیْ
اونه وو د مشرکانونه اووایه ایسکه مونځ زما او د عبادت طریقی زما او ژوند زما او هغه د مشرکانو په ډله کښې شامل نه وو ورته اووایه چی زما مونځ او زما ټول عبادتونه او زما ژوند
وَمَهَاتِیْ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ۝ لَا شَرِکَ لَہٗ ۝ وَبِذٰلِکَ
اومرگ زما الله لره دی چی پالونکې د مخلوقاتو دی نشته شریک هغه لره اویه دې باندې او زما مرگ هرڅه خالص د الله <small>تعالی</small> دپاره دی او هغه د ټول مخلوق پروردگار دی هیڅوک نی شریک نشته ماته هم ددې
اُمِرْتُ ۝ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِیْنَ ۝
حکم راکړې شوې دې ماته اوزه اول حکم منونکې یم
حکم راکړې شوې دې اوزه دهرچا نه اول دهغه حکمونه منونکې یم

قوله تعالى: قُلْ اِنِّیْ هَدٰی رَبِّیْ
 په نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم د الله تعالی انعامات: - الله تعالی خپل نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم ته حکم ورکوی چہ دوی ته خبر ورکړه چہ الله تعالی په رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم باندې څنگه څنگه انعامات کړی دی. د صراط مستقیم طرف ته ئی دهغه هدايت اوکړو په کومه کښې چہ هیڅ کوغوالې نشته چہ په یو دین باندې قائم دې او ملت ابراهیمی دې. هغه به په یو شان د الله تعالی عبادت کولو هغه چرې هم شرك نه ووکړې. لکه چہ فرمانی د ملت ابراهیم علیهم السلام نه د ناپوهه نه سوابه بل خوځ روگردانی کوی (۳) او فرمانی د الله تعالی په لار کښې داسې کوشش کوه لکه

(۱) ابوداؤد کتاب الصلوه باب الکلام والامام یخظب: ۱۱۱۳ وسنده حسن.
 (۲) ترمذی کتاب الصوم باب ماجاء فی صوم ثلاثة ايام من کل شهر: ۷۶۲، نسائی: ۲۴۱۱، ابن ماجه: ۱۷۰۸، احمد: ۱۵۴/۵.
 (۳) البقره: ۱۳.

څنگه چه دکوشش کولو حق دي. هغه ته د ټولو نه غوره جوړ کړې نې او د دين متعلق نې په تاسو هيڅ تنگي نه ده ايخودې. داهم هغه ستاد پلار ابراهيم عليه السلام مذهب او مسلك دي (۱) او فرمائي ابراهيم عليه السلام ډير الله پرست انسان وو هغه ډير مخلص سړې وو اود شرك نه هميشه دپاره لرې وو د الله تعالى د نعمتونو شکر کونکې وو. مونږ هغه ته په صراط مستقيم باندې هدايت کړې وو. په دنيا کښې هم هغه ته نيکني حاصلې وې او په آخرت کښې هم د ټولونه په نيکو بنديگانو کښې شامل دي.

د شرک نه بيزارنې او په توحيد باندې د قائم کيدلو حکم: - اوس مونږ ستا طرف ته وحی درليږو چه د ملت ابراهيم عليه السلام تابعداري او کړې (۲) په دې اوچتوالي سره دا نه لازميږي چه نېي اکرم عليه السلام ته د ملت ابراهيمي د اتباع حکم دي په دې وجه حضرت ابراهيم عليه السلام د حضور اکرم عليه السلام نه اکمل او افضل شو. دې دپاره زمونږ نېي عليه السلام دهغه مسلك په خپله اتباع سره قيام عظيم وراوښلو اود هغوی د دين تکميل هم د حضور عليه السلام سره اوشو. يو نېي هم د دې دين تکميل اونه کړې شو او هغوی عليه السلام خاتم الانبياء دي. د آدم عليه السلام د اولاد مطلقا سردار دي او په مقام محمود باندې فاتر دي اود قيامت په ورځ به ټول مخلوق هم د حضور عليه السلام طرف ته رجوع کوي تردې چه حضرت خليل الله عليه السلام په خپله هم. ابن ابي عليه السلام د خپل پلار نه روايت کوي وائي چه کله به سحر شونو حضرت نبي کریم عليه السلام به فرمائيل چه مونږ په ملت اسلام او کله اخلاص باندې سحر کوو. (۳)

الله تعالى خوښ دين اسلام دي: د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دي چه د حضور عليه السلام نه تپوس او کړې شو کوم يو دين الله تعالى ته ډير خوښ دي؟ حضور عليه السلام او فرمائيل د حضرت ابراهيم عليه السلام دين حنيف. د حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها نه روايت دي چه ما به خپله زنه د حضور عليه السلام په اوږه کيخوده اود هغوی عليه السلام د شانه به روستو د حبشيانو لوبې کتلې او چه کله به سترې شوم نو اخوا به شوم. په هغه ورځ حضور عليه السلام فرمائيلې وو چه يهوديان دي په دې خبره خبرشي چه زمونږ دين ډير لوی دي اوزه د شرک نه بالکل جدا اوسيدونکې دين سره راليرلې شوې يم (۴) او وني فرمائيل الله تعالى فرمائي او وايه اي نېي عليه السلام! چه زما مونځ او زما ټول عبادتونه زما ژوند او زما مرگ ټول د رب العالمين د پاره دي. اولکه څنگه چه فرمائي اي نېي عليه السلام! ته هم د خپل رب مونځ کوه او هم د هغه د پاره قرباني کوه (۵) مشرکانو خوبه د بتانو عبادت کولو اود بتانو په نوم به نېي قرباني کوله. الله تعالى د هغوی دمخالفت او انحراف حکم ورکوي. اود الله تعالى د طرف نه په اخلاص سره د نيت او عزم حکم دي. وني فرمائيل زما مونځ او زما عبادت هر څه د الله تعالى د پاره دي. تسك د حج او عمره په وخت کښې قرباننې ته وائي. نېي کریم عليه السلام د لوی اختر په ورځ دوه گدان قرباني کړل او چه کله نېي ذبحه او کړه نو وني فرمائيل الذي وجهت وجهي للذي فطر السموات والأرض حنيفاً وما أنا من المشركين (۶)

د اول المسليين مطلب: - د اول المسلمين نه مراد د دې امت اولني مسلمان. ټولو انبياء کرامو به د حضور عليه السلام نه وړاندې هم د اسلام دعوت ورکولو. اصل اسلام الله تعالى خپل معبود جوړول دي او هغه واحد لاشريك گنرل دي لکه چه فرمائي مونږ تانه وړاندې څومره هم چه رسولان ليرلې دي د هغه ټولو طرف ته هم دغه وحی وه چه الله تعالى هم يو دي څوک دهغه شريك نشته او هم د هغه عبادت کوئي. الله تعالى فرمائي چه نوح

(۱) الحج: ۷۸.

(۲) النحل: ۱۲۰ و ۱۲۳.

(۳) احمد: ۳/۴۰۶ و سننه صحيح، عمل اليوم والليلة: ۱/۱۳۲، دارمی: ۲/۲۹۲، ابن ابی شيه: ۶۵۹۱..

(۴) احمد: ۱۱۶/۶ و سنن د حسين، مسند الفردوس: ۳/۲/۲.

(۵) الكوثر: ۲.

(۶) ابوداؤد كتاب الضحايا باب ما يستحب من الضحايا: ۲۷۹۵، وهو حسن، ابن ماجه: ۳۱۲۱.

ﷺ خپل قوم ته وائی کہ چرې تاسو زمانه مخ اړوئی نو ایا ماتاسونه د تعلیم او تبلیغ څه معاوضه غوښتی؟ ماته خو به الله ﷻ اجر راکوی ماته حکم دې چه د ټولونه اول زه اسلام راوړم. او وئی فرمائیل چه څوک د ملت ابراهیم ﷺ نه ډډه کوی هغه ډیر ناپوهه دې. مونږه هغه په دنیا کښې هم خوښ کړې دې او په آخرت کښې هم په لویو الله پرستو کښې دې. کله چه الله ﷻ ابراهیم ﷺ ته او فرمائیل چه اسلام راوړه نو هغه زر او وئیل **﴿أَسَلْتُ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾**.

د انبیاء کرامو وصیتونه: ابراهیم ﷺ خپلو خامنوته وصیت کړې وواو یعقوب ﷺ هم چه ای خامنو الله ﷻ تاسو دپاره دادین مخصوص کړې دې. ترهغه وخته پورې مه مرنی ترکومې چه مسلمانان نه ئی او یوسف ﷺ فرمائیلې وو ای ربه! تاماته ملک او دولت راکړو ماته دې د خوبونو تعبیر او دخبروتاویل او خودلو ته د آسمانونو اوزمکو پیدا کونکې ئی ته په دنیا او آخرت کښې زما ولی ئی. ته ماترمرگه پورې مسلمان اوساته اود مرگ نه پس زما شمیر په صالحانو کښې او کړه (موسی ﷺ وئیلې وو چه ای خلقوا که تاسو ایمان لرئې نو هم په الله ﷻ باندې یقین اوساتئې نو د هغه امت وئیلې وو چه مونږ هم په خپل رب باندې توکل ساتو. ای ربه ته مونږ د ظالمانو نشانه مه جوړوه او په خپل رحمت سره د دې کافرانو نه خلاصې راکړه (۱) او فرمائې چه مونږ تورات نازل کړو په کوم کښې چه هدایت او نوردې د کوم په ذریعه چه دهغوی نه پس اسلام راوړونکی انبیاؤ به یهودیانو ربانیانو او اجارویه مینخ کښې فیصلې کولې (۲) او فرمائې چه کله مونږ حواریانو ته او وئیل چه په ما باندې او زما په رسول باندې ایمان راوړئې نو وئیل چه او مونږ ایمان راوړې دې او ای الله ته گواه اوسپړه چه مونږ مسلمانان یو. (۳)

شریعت محمدی ﷺ سره ټول دینونه منسوخ شو: نو الله ﷻ خبرور کړو چه هغه ټولو رسولانو ته اسلام ورکولو سره لیرلې وو خو د انبیاؤ دا امتونه دخپل خپل شریعت لحاظ کولو سره په جدا جدا مسلك باندې وو او بعضې نبي به د بعضو فروعی مسلك منسوخ کولو او خپل مسلك به ئی جاری کولو تردې چه د شریعت محمدی ﷺ په ذریعه باندې نور ټول دینونه منسوخ کړې شو او دین محمدی ﷺ به کله هم نه منسوخ کیږی همیشه به قائم او کامیاب وی. ترقیامته پورې به د دې دین جهندی اوولو انبیاء

د ټولو انبیاء کرامو عقید یوه او شریعتونه جدا جدا وو: په دې وجه حضور ﷺ فرمائیلې چه مونږ ټول انبیاء کرام علای اولاد یو یعنی څنگه چه د علای اولاد پلاریو وی زموږ د ټولو دین هم یو دې (۴) ټول الله ﷻ وحده لاشریک له منی او هم د هغه عبادت کوی سره د دې نه چه شریعتونه ئی بدل وی. دا شریعتونه په شان د مښندو دی لکه څنگه چه اخیافی رونه د دې برعکس وی چه مور ئی یوه وی او پلاران بیل بیل وی او د حقیقی رور هم یو مور پلار وی نو لکه د امت مثال د سکه رونه په شان دې.

د حضرت علی ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ به کله د مونخ تکبیر وئیلو نو دا به ئی وئیل او شروع به ئی کوله **﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَقِيقًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾** بیا به ئی د مانځه نه اول یا روستو دا دعا لوستله **﴿اللهم أنت الملك لاله الا انت انت ربی وانا عبدك ظلمت نفیسی واعترفت بذنوبی فأغفرلی ذنوبی جمیعاً انه لا یغفر الذنوب الا انت واهدنی لاجن الاخلاق لایهدی لاجن الا انت واصرف عنی سیئها لا یصرف عنی سیئها الا انت تبارکت وتعالیت استغفرک واتوب الیک﴾** (۵)

(۱) ۱۲/ یوسف: ۱۰۱.

(۲) ۱۰/ یونس: ۸۴، ۸۶.

(۳) ۵/ المائدہ: ۴۴.

(۴) ۵/ المائدہ: ۱۱۱.

(۵) د دې تخریج په سورت مائده آیت ۲۸ لاتدې تیر شوی دې.

(صحیح مسلم کتاب الصلاة المسافرين باب صلاة النبی ﷺ ودعائه باللیل: ۷۷۱، ترمذی: ۳۴۲۲، ابوداؤد: ۷۶۰، نسائی: ۱۲۹۲، احمد: ۱۰۲/۱).

قُلْ اَغْيِرِ اللّٰهَ

ووايه | آيا بغيردالله نه

| ورته اووايه چې آيا دالله ﷻ نه

اَبْنِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا

تلاش کړم زه | بل رب | احوال داچې هغه | رب دې | دهر خيزا | اونه کسب کوي | هر نفس | مگر
سوا بل څوک رب اولتوم | حال دا دې چې | صرف هغه | دهر خيزر رب دې | او څوک چې | کومه گناه کوي

عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرَىٰ ثُمَّ

ذمه واري نې په هغه باندده | اونه بار کوي | يو بار اوچتونکې | بار | دبل چا | بيا
هم هغه ته به نې سزا ملاويږي | او هيڅوک دبل چا بوج نشي | اوچتوي | بيا به تاسو ټول الله ﷻ ته

اِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ

رب ستاسو ته | واپس تلل دي ستاسو | نو خبر به کړي تاسو | په هغه څه | چې وي تاسو
پيش کيږي | نو هغه به تاسو ته هغه خبرې | ښکاره کړي | کومو کښي چې به

فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٥﴾

په هغې کښي اختلاف به موکوو |

تاسو اختلاف کولو |

قوله تعالى: وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرَىٰ ؕ

اسلافوته داخلانو د نیکو اعمالو ثواب ملاويږي خو دې بد به بل نشي اوچتولې: اي نبي ﷺ ادي مشرکانو
ته د اخلاص د عبادت او توکل باره کښي اووايه چه آيا زه رب پريردم او څوک بل رب جوړ کړم احوال
داچه هغه خودهرهغه څه رب دې کوم چه زه رب جوړ کړم هغه رب يوازې زما تربيت کوي اوزما حفاظت
کوي او زما په هرکار کښي زما مدبر دې پس زه خوبه د هغه نه بغير دبل چا په وړاندي تپي نه شم
ځکه چه ټول مخلوق هم دهغه دې او دحکم حق صرف هغه لره دې. مقصد دا چه په دې آيت کښي د
اخلاص او توکل حکم دې لکه چه ددې نه وړاندي آيت کښي د عبادت د اخلاص تعليم وو اودا
مضمون په قرآن پاک کښي په کثرت سره يو بل سره يوشان ليدلې کيږي لکه چه الله ﷻ فرمائي چه نه
داسې اووايه چه مونږهم ستا عبادت کوو او هم تانه امداد غواړو ()

اوفرمائي چه هم د هغه عبادت کوه اوهم په هغه باندې يقين ساته او فرمائي چه اووايه هغه رحمن دې
مونږ ايمان راوړي او هم په هغه باندې توکل کوو (۲) او فرمائي چه هغه د مشرق او مغرب رب دې هغه
الله ﷻ يوازې دې هم هغه الله ﷻ خپل وکيل اوگنډنی (۳) اونور هم د دې په شان آياتونه شته. فرمائي چه
که يو سرې نامناسب عمل اوکړي نودهغه د گناه رد عمل به هم په هغه باندې وي. د يود گناه بوج به
بل نه اوچتوي اودهغه کفاره به نه جوړيږي. د دې آياتونو په ذريعه خبر ورکولې شي چه د قيامت په ورځ

۱/ الفاتحه: ۵.

۲/ الملك: ۲۹.

۳/ المزمل: ۹.

بہ چہ کومہ سزا وی ہغہ بہ د حکمت او عدل پہ بنیاد وی۔ د اعمالو بدلہ بہ ہم عمل کونکو تہ ملاویری۔ کہ نیکی کرې وی نو نیکیہ بدلہ اوکہ بدی نی کرې وی نو بدہ بدلہ دیو خطابہ د بل پہ سر نہ شی اچولې ہم دغہ خو د ہغہ انصاف دې لکہ چہ فرمائی کہ د گناہ کار څوک کوی نود ہغې بوج بہ بل څوک نہ اوچتوی کہ د ہغہ څومرہ نیزدې خپلوان ولې نہ وی (۱)

د ظلم او خضم مطلب۔ - ﴿فَلَا تَخْضِفْ ظَلْمًا وَلَا تُضْمَمْ﴾ پہ تفسیر کنسې علماؤ وئیلې دی چہ پہ چا بہ ہم ظلم نہ شی کولې چہ دبل د گناہ بوج پہ خپل سر واخلی اونه بہ دا ظلم وی چہ د ہغہ د نیکنی نہ بہ څہ کمی کولې شی او فرمائی چہ ہر پوکس بہ د خپل بد عمل پہ وجہ راگیر وی دسزا ملاویدلو پورې بہ خلاصی نہ وی خو اصحاب یمین (۲) یعنی د بنی طرف والا بہ آزاد وی چہ د ہغوی دنیکو اعمالو برکت بہ دہغوی اولاد او خپلوانو تہ اورسی۔ لکہ چہ پہ سورت طور کنسې فرمائی چہ څوک ایمان راوړی اود ہغوی پہ اتباع کنسې د ہغوی اولاد ہم مؤمنان جوړیدې شی نود اولاد د ایمان او نیک عمل اثر د ہغوی اسلاقتہ رسی۔ یعنی اسلاقتہ د اخلاقو د نیکو اعمالو ثواب ملاویری خود اخلاقو د اجر نہ بہ کمی نہ شی کولې او دجنت اوچتو درجو تہ چہ دہغوی نیک اولاد رسیدلې دې دہغوی اسلاف بہ ہم اورسولې شی۔ اودخوی د نیکو بدلہ بہ پلار تہ ہم ملاویری سرہ د دې چہ ہغہ دخوی پہ نیکو اعمالو کنسې شریک نہ وو۔ اود دې اخلاقو داوچتو درجو پہ ثواب کنسې بہ څہ کمی نہ شی کولې۔ او دواړہ بہ مونږ برابر کړو بلکہ ځامن بہ ہم د پلارانو د عملونو پہ برکت ہغوی تہ اورسولې شی۔ دا دہغہ خاص فضل دې۔ او فرمائی چہ ہریو سرې د خپلو کړو د پارہ گانږہ دې یعنی پہ خپلو بد کردارو کنسې دننہ دې۔ بیافرمانی چہ تاسو بہ ہم خپل رب تہ واپس راگرځنی۔ یعنی چہ څہ کول غواړنی پہ خپل ځای کونی او مونږ بہ ہم پہ خپل ځای خپل کار کوو۔ آخر تاسو بہ یو ورځ زمونږ مخې تہ راځنی او ہغہ اللہ ﷻ بہ ټول مؤمنان او مشرکان د ہغوی د عملونو نہ خبر کړی۔ او پہ دنیا کنسې چہ د آخرت پارہ کنسې کوم کوم اختلافات ساتل ټول بہ بنکارہ کړې شی۔ اوونی فرمائیل چہ ای نبی ﷺ! اوواہ چہ تاسو کوم گناہونہ کرې وی د ہغې پارہ کنسې بہ زمونږ نہ سوال نہ کیږی اوزمونږ د عملونو تپوس بہ تاسونہ نہ کیږی۔ اللہ ﷻ بہ مونږ ټول راجمع کړی بیا بہ پہ حق او انصاف سرہ فیصلہ کوی ہغہ فتاح علیم دې۔ (۳)

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ	اورهغه هغه ذات دې اچي جوړې كړي تاسو خليفگان دزمکي
وَاللّٰهُ عَزَّوَجَلَّ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ	او الله ﷻ هغه ذات چې تاسو نبي په زمکه خليفگان جوړ کړي يئ
وَرَفَعَكُمْ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيُبْلُوَكُمْ	اوپورته ئې کړل اځيني ستاسو ادپاسه ادځينو په درجو کنسې دپاره ددې چې ازمينست اوکړي ستاسو او تاسو کنسې ئې بعضو تہ په نورو بعضو اوچتې درجې ورکړي دې چې په ستاسو باندي په هغه
فِي مَا اَنْتُمْ اِنَّ رَبَّكَ سَرِيْعٌ الْعِقَابِ	په هغه څه کنسې چې درکړي ئې دې تاسوته بيشکه رب ستا ډير تيز دې په سزا ورکولو کنسې هغه نعمتونو کنسې امتحان اوکړي کوم چې ئې تاسوته درکړي دې بيشکه الله په سزا ورکولو کنسې تيز دې

۱/۲۵۰/فاطر: ۱۸۔
۲/۷۴/المذثر: ۲۸۔
۳/۲۴/سبا: ۲۵-۲۶۔

وَاِنَّهٗ

لَغَفُوْرٌ

رَّحِيْمٌ

اوبيشكه هغه | خامخا ببونكي | رحم كونكي دي |

اوهغه ډير ببونكي اومهربان ذات دي

قوله تعالى: لَيَبْلُوْكُمۡ فِىۤ مَاۤ اٰتٰكُمۡ

د درجو تقسيم يواز ميښت دي. ارشاد دي چه تاسويه يوبل پسې په زمكه كښې كلى آبادول اود اسلافو نه پس به داخلاقو زمانه راتله. اود يو بل جانشين شونى لكه چه فرمانى كه چرې مونږ غوښتلې نو ستاسو جانشين به مو ستاسو اولاد يا بل څوك جوړولو په ځاى فرښتي جوړولى او تاسونه پس به هغوى ستاسو ځاى نيولې او فرمائى چه دا زمكه هغه تاسو ته يوبل پسې دركړې ده او ونى فرمائيل چه زه په زمكه كښې يو خپل خليفه جوړول غواړم. اوونى فرمائيل چه زردې چه ستارب به ستاسو دښمن هلاك كړى او تاسو به د هغه په ځاى راولى او بيا دا گوره چه تاسو ددې نه پس څه كردار پيش كوئى. او فرمائى چه يودپاسه بل درجې جوړې كړى دى يعنى رزقونه اخلاق او محاسن اومساوى مناظر او اشكال په دې ټولو كښې يو ډبل نه كم زيات دى. لكه چه او فرمائيلې شو مونږ دهغوى په دنيواى ژوند كښې د هغوى شريك معيشت تقسيم كړو اود بعضو درجې په بعضوياندي اوچتې كړې (۱) څوك اميردې څوك غريب دې څوك آقا دې او څوك نوكر. اوونى فرمائيل چه غور خو او كړنى چه چاته په چا باندې څنگه غوره والې او ترجيح وركوو خود دنيواى درجونه قطع نظر د آخرت درجې ډير لوى څيزدې او ډير غوره والې لرى. او فرمائى چه د درجو دا فرق په دې وجه دې چه مونږ تاسو از ميښت كړو. دولت منده په دولت وركولوبه د هغه نه تپوس كولې شى چه ددې دولت شكر دې څنگه ادا كړې وو. اود غريب نه به تپوس كولې شى چه په خپله غريبنى دې صبرهم كړې وو كه نه.

بښځه غټه فته ده. ابوسعيد خدرى رضي الله عنه نه روايت دې چه حضور ﷺ فرمائيل چه دنيا تازه او آبا ده الله ﷻ د نورو نه پس تاسوته د دنيا نه فائده اوچتولو موقع در كړې ده او تاسو شى دهغوى جانشين جوړ كړئ اوس به مونږ گورو چه د هغوى نه پس به اوس تاسو څه كردار ادا كوئى. اې خلقوا! د دنيا نه او ويريرنې او د بښځونه او ويريرنې رومبني فتنه چه كومه بنى اسرائيلو كښې پيدا شوې وه هغه هم د بښځو متعلق وه (۲) او فرمائى چه الله ﷻ ډير زر سزا وركونكي دې. يعنى د دنيا ژوند به ډير زرختم شى او عاقبت او سزا سره به مخ شنى او هغه ډير غفور او رحيم هم دې.

دلته ويره هم وركولې شى او ترغيب هم وركولې شى چه د دې حساب او عقاب به ډير زر راشى اود الله ﷻ نافرمانى او د رسولانو مخالفت كونكي به ډير راوښولې شى. چا چه الله ﷻ دوست جوړ كړو نو الله ﷻ دهغه كار ساز دې او ببونكي اومهربان دې. په اكثر و ځايونو كښې په قرآن پاك كښې دا دواړه صفتونه يعنى غفور او رحيم هميشه په يوځاى راغلې دي. لكه چه فرمائى ستا رب دخپلو بنديگانو د گناهونو بښلو باره كښې ډير ببونكي دې. اودې سره دهغه نيول هم ډير سخت دى (۳) او ونى فرمائيل اې نبى ﷺ از ما بنديگانوته اووايه چه زه ببونكي او مهربان يم او زما عذاب هم ډير سخت دى. (۴) ترغيب او ترهيب باندې مشتمل آياتونه ډير زيات دي. كله خو بنديگانوته د جنت صفتونوبه بيانولو

(۱) ۴۳/ الزخرف: ۳۲.

(۲) صحيح مسلم كتاب الرقاق باب اكثر اهل الجنة الفقراء واكثر اهل النار النساء.....: ۲۷۳۲، ترمذى: ۲۱۹۱، ابن ماجه: ۴۰۰۰، احمد: ۱۹/۳، مسند ابى يعلى: ۱۱۰۱، ابن حبان: ۳۲۲۱.

(۳) ۱۱۳/ الرعد: ۶.

(۴) ۱۵/ الحجر: ۲۹.

سره ترغیب ورکوی اوکله د دوزخ ذکر فرمانیلوسره نی د هغی د عذاب نه اود قیامت تباہونه ویروی او کله په یو خای د دواړو ذکر فرمانی. الله ﷻ دې په خپلو احکامو کنبی مونږ اطاعت گذار جوړ کړی اود گناهکارو د ډلی نه مو دې لرې اوساتی.

قوله تعالى: إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ

د الله ﷻ د عذاب اود هغه درحمت عظمت: رسول الله ﷺ فرمانیلی که مؤمن ته دا معلومه شی چه د الله ﷻ عذاب خومره سخت دې نو خوځ به د جنت طمع قدرې اونه کړی وانی به چه د دوزخ نه خلاصی بیامومم نو بس دې او که کافر دا معلومه کړی چه د الله ﷻ رحمت خومره زیات دې نو هغه به هم د جنت نه ناامیده نه شی حالانکه دهغه د جنت هیڅ حق نشته. الله ﷻ د رحمت سل حصی ساتلې دی په دې کنبی نی یوه حصه په ټولو مخلوقاتو کنبی تقسیم کړه هم د دې حصی په ورکولو کیدو باندې خلق اوځناور په یویل باندې رحم او همدردی کوی او باقی یوکم سل حصی د رحم الله ﷻ خپل ځان سره ساتلې دې. (۱) دې نه اندازه کیدې شی چه د هغه رحم به خومره زیات وی. حضور ﷺ فرمانیلی دی چه کله الله ﷻ مخلوقات پیدا کړل نو په خپل کتاب لوح محفوظ کنبی نی اولیکل کوم چه هغه سره د عرش د پاسه دې چه زما رحمت به زما په غضب باندې غالب وی (۲) هم د دې یوې حصی دا برکت دې چه ځناور غوا او ښه وغیره بچې هم د چغنی کولونه بچ کبړی او که بچې د پښولاندې راځی نو بچ کبړی ترې او احتیاط ورسره کوی. (۳)

آیاتونه	سورة الاعراف مکية وهی مائتان وست آیات واربع رکوعا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۱۳۱	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	۱۳
المّصّٰٓة ۱	اَنْزَلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِيْ صَدْرِكَ	
ال م ص	دا یو کتاب دې چی نازل کړې شوې دې تاته نونه دې وی په سینه ستا کنبی	
حَرْجٍ مِّنْهُ	لِتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِيْنَ ۱	
خه تنگی	د دې نه دپاره د دې چی او ویروې ته په دې سره اونصیحت دی دپاره دمومنانو تنگیبړی چی خلق پرې دالله ﷻ دنیولونه، ویروی اومومنانوته پرې نصیحت کوی	
اَتَّبِعُوا مَا	اَنْزَلَ اِلَيْكُمْ مِّنْ رَبِّكُمْ	
پیروی او کړی	د هغې کتاب چی نازل کړې شوې دې تاسوته د طرفه درب ستاسونه اوتاسو په هغه (کتاب) عمل کوی چی تاسوته دخپل رب طرفه راغلی دې	

(۱) احمد: ۴۸۴/۲، وهو صحیح د دې معنی روایت صحیح مسلم: ۲۷۵۵ کنبی هم موجود دې.

(۲) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (و یعذركم الله نفسه): ۷۴۰۴، صحیح مسلم: ۲۷۵۱، ترمذی: ۳۵۴۳، ابن ماجه: ۴۲۹۵، ابن حبان: ۶۱۴۳، احمد: ۳۱۳/۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب جعل الله الرحمة فی مائة جزء: ۶۱۰۰، صحیح مسلم: ۲۷۵۲، ابن حبان: ۶۱۴۸.

وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ **أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ** ۝

اومہ کوئی پیروی | بی دالہ نہ | دنور و سرپرستانو | دیر کم دی | هغه | اچی تاسوئی قبلوی |
 اودالہ نہ سوادنور و مشرانو | تابعداری مکوی | خود افسوس | اچی تاسو دیر کم نصیحت قبلوی |

قوله تعالى: **وَذَكِّرْ لِلْمُؤْمِنِينَ** ۝

قرآن پاک نصیحت او دہدایت کتاب دی:۔ حروف مقطعات دہغی د معنی اودی سرہ متعلق د اختلاف بارہ کنبی پہ سورة بقرہ کنبی خبرہ تیرہ شوی دہ۔ **(التَّصَّ يَعْنِي اِنَّ اللّٰهَ اَفْضَلُ)** داکتاب ستاد رب د طرف نہ نازل شوی دی اوس د دی پہ تبلیغ کنبی پہ خپل زہ کنبی خہ کوتاهی مہ راولہ۔ اوداسی صبر اختیار کرہ لکہ چہ اولوالعزم پیغمبرانو علیہم السلام اختیار کرے وو۔ دی دنازلولو مقصد دا دی چہ د دی پہ ذریعہ کافران او ویروہ او مؤمنانود پارہ خو دا قرآن پاک نصیحت دی۔ مؤمنانو خود نازل شوی قرآن پاک اتباع کرے دہ او نبی امی ﷺ چہ کوم کتاب پیش کرے دی دہغہ پہ نقش قدم باندے روان دی۔ اوس دامہ پریردہ چہ غیرسی روان شی او مہ د اللہ ﷻ د حکم د دائرے نہ وتلوسرہ د غیر پہ حکم روان شی۔ خو عبرت او نصیحت حاصلونکی دیر کم دی اوتہ تولوتہ عبرت ہم نہ شی ورکولے کہ ہر خومرہ کوشش او حرص ولے اوتہ کرے۔ اوفرمانی چہ کہ تہ دہرچاد خوشحالولو کوشش کوی نودا خلق بہ تا د اللہ ﷻ د لاری نہ واروی (۱) اکثر خلق ایمان نہ راوری او مشرکان پاتی کیری (۲)

وَكَمْ مِّنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا ۖ فَجَاءَهَا **بِأَسْنًا بِيَأْتَا**

اودیر دکلونہ | اچی هلاک کرل مونڑہ هغه کلی | نوراعی | دغہ کلوتہ | عذاب زمونڑہ | دشپی

او خومرہ دیر کلی وو چے مونڑ تباہ کرل | نوهغوی تہ زمونڑ عذاب راغلو پہ داسی وخت کنبی راغلو چے شپہ وہ

أَوْهُمْ قَالُونَ ۝ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ

یا هغوی | دغر مے خوب کونکی وو | پس نہ وہ | ویناد هغوی | کلہ چے | اراعی | هغوی تہ

یا دا چے هغوی دغر مے پہ خوب اودہ وو | نود عذاب پہ وخت کنبی د هغوی پہ خولہ باندے ددی وینا

بِأَسْنًا إِلَّا أَنْ قَالُوا **إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝ فَلَئِن سَأَلْنَا**

عذاب زمونڑہ | مگر | وئیل بہ ئی | بیشکہ وو مونڑہ | ظالمان | پس خامخابہ تپوس کوو مونڑہ

نہ سوا بل خہ نہ وو چے بیشکہ مونڑہ ظالمان وو | مونڑہ بہ ضرور د هغه خلقونہ تپوس کوو

الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ **وَكُنْسَأَلْنَا الْمُرْسَلِينَ ۝**

د هغه کسانونہ | اچی لیرلے شوی دی | هغوی تہ | او خامخابہ تپوس کوو | مونڑہ درسولانو نہ |

چے پیغمبران ور تہ لیرلے شوی وو | اود پیغمبرانونہ بہ ہم ضرور تپوس کوو | چہ تاسو زما پیغام رسولی وو کہ نہ،

۱ / ۶ / الانعام: ۲۴۶.

۲ / ۱۲ / یوسف: ۱۰۶.

فَلَنَقُصَّنَّ	عَلَيْهِمْ يَعْلَمُ	وَمَا كُنَّا	غَائِبِينَ ۝	وَالْوَزْنَ
پس خامخابہ بیان کر و مونڑہ اپہ ہغوی بانڈی علم سرہ اونڈہ یومونڑہ غائب اووزن بہ				
یَوْمَئِذٍ	إِلْحَقُّهُ	فَمَنْ	ثَقَلَتْ	مَوَازِينُهُ
پہ دغہ ورخ حق وی نوہغہ خوک چی درنی شوے تلے دہغہ نو دغہ کسان ہم ہغوی				
وَرِخْ	د عملونو تول	حق دے	نوچی دچا	(د نیک عمل) تلہ درنہ شی
نہ ہم دغہ خلق بہ				
الْمُفْلِحُونَ ۝	وَمَنْ	خَفَّتْ	مَوَازِينُهُ	فَأُولَئِكَ
خلاصی موندونکی دی اوہغہ خوک چی سپک شو اتولونہ دہغوی پس دغہ ہغہ کسان دی				
کامیاب وی اوچی دچا	(د نیکو عملونو) تلہ سپکہ شی	نو دغہ خلقو بہ خپلہ		
خَسِرُوا	أَنْفُسَهُمْ	بِمَا	كَانُوا	بِآيَاتِنَا
چی بہ نقصان کبسی نی اچولی دی خانونہ خپل اپہ سبب دہغی چی و و ہغوی اچی بہ آیتونو زمونڑہ نی				
خپل خانونہ پہ تاوان کبسی اچولی ووا خکہ چی زمونڑہ آیتونو سرہ نی				
يُظْلِمُونَ ۝				
ظلم کولو				
زیاتی کرے و و اچہ دروغ نی ورتہ و نیل				

قوله تعالى: :: إِلَّا أَنْ قَالُوا: إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝

دظالمانو پخپل ظلم بانڈی اعتراف او دہغوی تباہی: -خومرہ کلی مونڑہ در رسول ﷺ پہ مخالفت بانڈی ہلاک کرے دی۔ د دنیا او آخرت رسوائی مو ہغوی پسے شاتہ لگولی دہ۔ لکہ چہ فرمائی تانہ ورائندے رسولانو سرہ توقی مسخرے شوی دی اودا خنداگانے کونکی ہغے پہ سزا کبسی ہلاک کرے شوی دی لکہ چہ فرمائی چہ مونڑہ دیر زیات کلی دہغوی د گناہونو پہ سبب ہلاک کرے۔ چہ کلہ ہلاک کرے شو نو د ہغوی لوی لوی محلونہ او قلعہ گانے ورائے او پریوتلے پرتے دی دہغوی چینے اونہرونہ مات گلو و پراتہ دی۔ او فرمائی ہغوی د خپل معیشت پہ فراخی بانڈی ناز او کپو نو مونڑہ ہغوی ہلاک کرے د ہغوی کورونہ داسے شولکہ چہ پہ ہغے کبسی ہلو و خوک اوسیدلے نہ و و مگر لہ شان خلق بیچ شو۔ اوس د ہغے وارثان ہم مونڑہ یو۔ او فرمائی چہ زمونڑہ عذاب ہغوی لہ د شپے پہ اودو راغلو او یاد غرمی د آرام پہ وخت کبسی ناخاپی اودا دوارہ وختونہ د غفلت دی لکہ چہ فرمائی دے خلقوتہ ددی ویرہ نشتہ چہ زمونڑہ عذاب بہ دوی د شپے پہ اودو راگیر کرے یا بہ سحر وختی راشی او ہغوی پہ خپلو فضول کارونو کبسی اختہ وی اودا پخپلو گناہونو بانڈی چل ول کونکی ددی خبرے نہ نہ ویریری چہ اللہ ﷻ بہ ہغوی پہ زمکہ کبسی ورختن کرے یا داسی ناخاپی عذاب راتلے شی چہ دہغوی پہ وہم او گمان کبسی بہ ہم نہ وی۔ یا بہ ہغوی د سفر پہ وخت کبسی راگیر کرے او ہغوی بہ د دے خہ علاج نہ شی کولی۔ او فرمائی چہ کلہ عذاب پہ ہغوی بانڈی راشی نو دے وینا نہ بغیر بہ ترے نور خہ جوڑنہ شی چہ قصور او خطا ہم زمونڑہ و ہرقوم د واضح دلیل نہ پس ہلاک شوی دی۔ لکہ چہ فرمائی داسے دیر کلی چہ دحد نہ نی تجاوز

کری و مونږ برباد کری دی. داپورتني ایت د نبی کریم ﷺ د دي حديث واضح دليل دي چه يو قوم هم نه دي هلاک شوي ترکومې چه د هغوی ټول عذرونه ختم کری شوي نه دي. عبدالمکک ﷺ نه تپوس اوکړې شو چه دا به څنگه وي نو هم دا آیات نې لوستلې وو چه کله زمونږ عذاب راورسیدونو هم دانی و نیل چه زیاتي هم زمونږ د طرف نه وو. او فرمائی چه چاته نې لیرلې شوي دي د هغوی نه به خامخاتپوس کیري. لکه چه فرمائی هغوی نه به تپوس کیري چه رسولانوته تاسو څه جواب ورکړې وو کله چه هغوی د تبلیغ خپله فریضه ادا کړې وه. فرمائی چه په هغه ورځ به الله ﷻ رسولان راجمع کړي او تپوس به ترې اوکړي چه ستاسو قوم تاسوته څه جواب درکړې وو؟ هغوی به وائی چه مونږ ته علم نشته ته دغیبو خبرو پیژندونکې ئی. اوس به الله ﷻ د قیامت په ورځ د هغه خلقونه تپوس اوکړي چه تاسو رسولانوته څه جواب ورکړې وو. نو فرمائی چه مونږ به داسوال در رسولانوته هم کوو اودهغوی د قومونونه هم. حضور ﷺ فرمائیلی دي چه تاسو خلق ذمه وار افسران تاسو ټولونه به د خپلو خپلو ماتحتانو او لاندي خلقو باره کنبې تپوس کیري. د بادشاه نه به د قوم باره کنبې تپوس کیري دسړي نه به دبنځې اود بچو په باره کنبې تپوس کیري اود نوکر نه به د هغه د مالک د مال تپوس کیري. (۱) او فرمائی چه مونږ به په یقین سره هغه هر څه اوبنایو نو مونږ خو بې خبره نه یو. د قیامت په ورځ به دهغوی عمل نامه کولاوولي شی اود هغوی داعمالو تول او لتون به کیري. الله ﷻ هرڅیز ته گوري اوهغه خو دغلا په نظر اچولو باندي هم خبردار دي او د زړونو راز پیژني. که پانږه راپریوځي یا په تیاره کنبې یوه دانه پرته وي نوهغه ته علم دي په کتاب مبین کنبې څه نشته اوچه او لمده هرڅه شته

قوله تعالى: وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ^۱

قیامت په ورځ د عدل تله:- ارشاد دي اعمال د قیامت په ورځ تول کول حق دي دي دپاره چه په چا باندي ظلم اونه شی. لکه چه فرمائی مونږ به د قیامت په ورځ د انصاف تله اودرو دي دپاره چه په چا باندي ظلم اونه شی. که د اوری د دانی هومره عمل هم وي نو پاتي کیري به نه اود شمیر دپاره هغه کافی وي او فرمائی الله ﷻ یوه ذره هم په چا باندي ظلم نه کوي. که یوه نیکی وي نو هغه دوچنده درې چنده کولې شی. دا اجر عظیم د هغه د طرف نه د انعام په توگه دي (۲) فرمائی چه په تول کنبې څوک دروند شو هغه په مزو کنبې شو اوچه څوک سپک شو هغه دوزخ ته پریوتلو. پوهیږې چه هاویه څه څیز دي؟ سورکړې شوي اور دي. او فرمائی چه کله شپیلنی پوکوهلې شی نو ټولې رشتې او خپلولنی به ختصې شی اونه به څوک د چا تپوس کوي. د چا وزن چه دروندشو هغه کامیاب شو اودچا چه سپک شو هغه په لویه خساره کنبې پریوتلو او جهنم د همیشه دپاره د هغه ځای شو.

وزن کولو نه څه مراد دي؟: په تله کنبې چه کوم څیز تللي شی بعضو ونیلی هغه به نفس اعمال وي یعنی هغه غیرمادی څیز دي خو الله ﷻ به هغې نه بدن ورکړي. هم د دي مضمون حدیث د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دي چه سورة بقره او سورة آل عمران به د قیامت په ورځ د اوریخو په شکل کنبې مخامخ راشی یا د دوو خیمویا په آسمان باندي د خوروو شوو مرغو دسیل په شکل کنبې به وي (۳) او په صحیح حدیث کنبې دي چه قرآن لوستونکی سره به قرآن پاک د یو بڼکلی شکل د خوان په شان راځي. قاری به تپوس کوي ته څوک نې؟ هغه به وائی زه قرآن پاک یم ټوله شپه به مې ته راوینسولې او ټوله ورځ د حکم په پوره کولو، په روژه کنبې تگې اوساتلې (۴) ځینې وائی چې دا قصه د قبر د سوال جواب پاره کنبې

^۱ صحیح بخاری کتاب الجمع باب الجمع فی القرى والمدن: ۸۹۳، صحیح مسلم: ۱۸۲۹، ابوداؤد: ۲۹۲۸، ترمذی: ۱۷۰۵

(۲) النساء: ۴۰.

(۳) صحیح مسلم کتاب الصلوة المسافرین باب فضل قراءه القرآن وسوره البقره: ۸۰۵، مصنف عبدالرزاق: ۵۹۹۱.

(۴) ابن ماجه کتاب الادب باب ثواب القرآن: ۳۷۸۱، وسنده حسن، فضائل القرآن لابی عیبدین سلام، ص ۳۶، احمد: ۳۴۸/۵.

ده چه مؤمن له به په قبر کښې یو ښکلی شکل والا ځوان سره د خوشبو راشی. د قبر ځاوند به تپوس او کړی ته څوک ئی؟ هغه به وائی زه ستا نیک عمل یم. (۱) حدیث بطاقت کښې دی چه یو سړی ته به د کاغذ یوه ټکړه ورکولې شی او هغه به د تلې په یو چابړی کښې کیخودې شی او په بل چابړی کښې به یو کم سل کاغذونو ډیرې کیخودې شی. هریو به دومره لوی وی تر کوم ځای پورې چه نظر کار کوی. په دې بطاقت (کاغذ) باندې به لیکلې وی «لا اله الا الله» هغه به وائی چه چرته دا یو کاغذ او چرته دا لوی لوی دفترونه نو الله ﷻ به فرمائی چه تاسره به ظلم نه شی کولې. رسول الله ﷺ فرمائی چه هغه د گناهونو ډیرو دفترونه به په تله کښې سپک شی او هغه د کاغذ وړه غوندې ټکړه به وزنی شی. (۲) اودا هم ونیلې شوی دی چه عمل یا عمل نامه به نه شی تللی بلکه عمل کونکې به تللې شی. لکه څنگه چه په حدیث شریف کښې دی چه د قیامت په ورځ به یو چاق سړی راوستلې شی خو هغه به د الله ﷻ په نيزد یوې بنرې برابر وزن هم نه لری. بیانی دا آیت تلاوت او فرمائیلو «فَلَا تُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا» (۳) د عبد الله بن مسعود ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ د حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ صفت کولو سره او فرمائیل چه ستا د ابن مسعود ﷺ په نرو نرو پښو باندې ولې تعجب کیږی په الله ﷻ قسم چه دا کله په میزان کښې تللې کیږی نو د ده دا نرنی پښې به د احد د غرنه زیات وزنی ثابتیږی (۴) دا دريواره روایتونه داسې راجمع کولې شی چه کله اعمال تللې شی او که عمل نامې او کله عمل کونکې.

وَلَقَدْ	مَكَّنْكُمْ	فِي الْأَرْضِ
او خامخا په تحقیق سره ځانې او قدرت درکړو مونږ تاسوته په زمکه کښې		
او مونږ تاسو د زمکې په مخ آباد کړی یې		
وَجَعَلْنَا	لَكُمْ	فِيهَا مَعَايِشًا قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ
او پیدا کړو مونږ استاسو دپاره په هغې کښې اسمان دژوند ډیر کم دې هغه اچی تاسو شکر اوباسی		
او تاسوته موهم په زمکه کښې دژوند ضروریات پیدا کړی دی او تاسو ډیر کم دالله شکر اوباسی		

قوله تعالى: وَلَقَدْ مَكَّنْكُمْ

دخالق په مخلوق باندې احسانونه:- الله ﷻ په بند یگانو باندې د خپلو احسانونو ذکر فرمائی چه مونږ دومره تسلط ورکړو چه په دنیا کښې تاسو حکومت کولو او په زمکه باندې موخپلې جرړې مضبوطې کړې، خپل نهرونه مو جاری کړل، خپل کورونه او ښکلی محلونه مو جوړ کړل او ټول د گټې ورکولو څیزونه مو د ځان د پاره پیدا کړل. مونږ د هغوی د پاره اوریځې مسخر کړې چه او به راوړولو سره د زمکې نه د خپل ځان د پاره رزق پیدا کړی او په زمکه کښې د هغوی د پاره دمعاش ذرائع حاصلې شی په کومو کښې چه دوی تجارت او کړی اود خپل آرام دپاره قسم قسم اسباب راپیدا کړی. بیا هم دوی ددې ټولو نعمتونو شکریه نه ادا کوی.

د لفظ مَعَايِشٍ تحقیق:- لکه چه فرمائی که ته د الله ﷻ نعمتونه شمیرل غواړی نونه شې شمیرلې. انسان

(۱) احمد: ۲۸۷-۲۸۸، وهو حدیث صحیح، الترغیب والترهیب: ۵۲۲۱.

(۲) ترمذی کتاب الایمان باب ماجاء فیمن یموت وهو یشهد ان لا اله الا الله: ۲۶۳۹، وسنده صحیح، ابن ماجه: ۴۳۰۰، احمد: ۲۱۳/۲.

حاکم: ۶/۱، ابن حبان: ۲۲۵.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سوره الکهف باب «اولئک الذین کفروا بریهم ولقائه فحبطت أعمالهم»: ۴۷۲۹.

(۴) احمد: ۴۲۰/۱-۴۲۱، وسنده حسن، مسند الطیالسی: ۲۵۶۱، مسند ابی یعلی: ۵۳۱۰، مجمع الزوائد: ۲۸۹/۹.

ہیر ظالم او ناشکرہ دے (۱) لفظ (مَعَايش) تول خلق پہ "ی" سرہ لولی یعنی د همزه سرہ (مَعَايش) نہ لولی لیکن عبدالرحمن بن هرمز رضی اللہ عنہ دا پہ همزه سرہ لولی صحیح خو دا دی کوم چہ د اکثر و خیال دے یعنی بغیر د همزه نہ خکہ چہ معایش جمع د (معیشتہ) دہ. دامصدر دے اوددے افعال (عاش، یعیش) (معیشتہ) د دے مصدر اصل دے (معیشتہ) کسرہ "ی" باندے ثقیل وہ پہ دے وجه د عین طرف نہ منتقل کرے شوہ (مَعِيْشَةُ مَعِيْشَةٌ) جوړ شوہ بیا چہ کلہ د دے واحد جمع جوړہ کرے شوہ نو "ی" طرف تہ حرکت بیا راوایس شوہ خکہ چہ اوس ثقلت باقی پاتے نہ شو نو اوونیلے شو (مَعَايش) وزن مفاعل دے د دے د پارہ چہ پہ دے لفظ کنبی "ی" اصلی دہ. بخلاف د مدائن او صحائف اوبصائر چہ دا دمدينہ صحیفہ اوبصیرہ جمع دہ د دے د پارہ چہ "ی" پہ دے کنبی زائده دہ نو جمع بہ پہ وزن د فاعل وی او همزه بہ ہم راخی واللہ اعلم

وَلَقَدْ	خَلَقْنَاكُمْ	ثُمَّ	صَوَّرْنَاكُمْ	ثُمَّ	قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ	
او خامخا پہ تحقیق پیدا کرے مونہہ تاسو بیا شکل جوړ کرے مونہہ ستاسو بیا اوونیل مونہہ فرستو تہ	او مونہہ تاسو پیدا کرے (ستاسو پلار) او بیا مونہہ تاسو تہ (هغه تہ) صورتو تہ در کرے بیا مونہہ فرستو تہ اوونیل چي	سجده او کرے ادم تہ نو سجده او کرے هغوی مگر اونہ کرے ابلیس نہ شو	ادم <small>عليه السلام</small> تہ سجده او کرے نو د شیطان نہ بغیر تولو فرستو سجده او کرے او شیطان پہ سجده کونک کنبی	قِسِّ السَّجْدِيْنَ ⑤		
د سجده گونگو تہ شامل نشو						

قوله تعالى: وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ

د آدم عليه السلام پیدائش اوفضيلت: اللہ تعالى پہ دے مقام باندے د ابوالبشر حضرت آدم عليه السلام فضيلت اود هغه د دبنمن ابليس ذکر فرمانی دچا چہ د آدم عليه السلام اود هغه اولاد سرہ بغض دے. ددے د پارہ چہ خلق د دے دبنمن ابليس نہ بچ لار شی اود دہ پہ لار نہ خی. نو فرمانی چہ مونہہ تاسو پیدا کرے ستاسو شکلونہ جوړ کرے. بیا مونہہ ملائکتو تہ اوونیل چہ آدم عليه السلام تہ سجده او کرے، تولو سجده او کرے. اللہ تعالى ملائکتو ونیلے وو چہ زہ یو بشر پیدا کونکے یم خوک چہ بہ د کرے کیدلے اوچے خاورے نہ جوړوم. د سجده د امر کولو حکمت کلہ چہ ماد هغه د تیارولونہ پس پہ هغه کنبی خپل روح پوکو هلو او بو ژوندی بدن ترینه جوړ شو نو زما دے قدرت تہ پہ گتلو سرہ تولو آدم عليه السلام تہ سجده او کرے (۱) اود دے ضرورت پہ دے وجه ووجه کلہ اللہ تعالى حضرت آدم عليه السلام د لیسدارے متینے ختی نہ پہ خپل لاس جوړ کرے او هغه تہ ئی د یو پوره بشر شکل ور کرے او پہ هغه کنبی ئی خپل روح وریوک کرے نو ملائکتو تہ ئی حکم او کرے چہ د چا د لاس جوړ شوی مخلوق تہ نہ بلکه زما د خپل لاس جوړ شوی صورت تہ سجده او کرے پہ اصل کنبی داد اللہ تعالى قدرت تہ سجده کول وو اود هغه د شان تعظیم کول وو نو تولو فرستو د حکم پہ منلو کنبی سجده او کرے خو ابليس اونہ کرے. د سورة بقره پہ اول کنبی د دے پہ تفسیر باندے پوره بحث شوے دے اوس دلته چہ مونہہ کوم تقریر کرے دے هغه د ابن جریر رضی اللہ عنہ اختیار کرے شوے دے (خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ) پہ تفسیر کنبی ابن عباس رضی اللہ عنہ وائی چہ انسانان د سرو پہ شاگانو کنبی دننه پیدا کرے

(۱) ۱۴ / ابراهيم: ۳۴
(۲) ۱۵ / الحجر: ۲۸-۲۹

شوی دی دې نه پس د بنحو په رحمونو کښې د هغوی شکلونه جوړیږي. (۱) قتاده رضی اللہ عنہ او صحاح بیہقہ ددې آیت په تفسیر کښې وائی چه مونږ آدم پیدا کړو بیا مود ده د اولاد تشکیل او کړو خو په دې کښې د غور کولو مقام دې ځکه چه دې نه پس فرمائی چه **(قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدْوا لِآدَمَ)** نودا څیز په دې خبره دلالت کوی چه دې نه مراد آدم رضی اللہ عنہ دې او دلته چه کوم په جمع سره ونیلې شوی دی د دې وجه دا ده چه آدم رضی اللہ عنہ ابوالبشر دی لکه چه الله تعالی خطاب فرمائی د نبی (د زمانې بنی اسرائیلو ته یعنی **(وَظَلَلْنَا عَلَيْكُمُ الْقِبَابَ وَانزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوٰی كَلٰوٰمِیْنَ طَبِیْعَتِیْ مَا رَزَقْنٰكُمُ وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ)**) یعنی ورپخ، مرزان او ترنجبین خو د موجوده بنی اسرائیلو په پلارانو نیكونو باندې راغلي وو خو مراد هم هغه خلق دی کوم چه د موسی رضی اللہ عنہ په زمانه کښې وو خو په پلارانو نیكونو باندې احسان کول هم په اصل کښې د هغوی په نسل باندې احسان کول دی. نو لکه چه دا احسان په اولاد باندې هم شوې وو نو دغه شان خطاب خو کم دلته اوشو نو آدم رضی اللہ عنہ او د هغه اولاد ټول مراد دی. یعنی ټول شی جمع کړل په خلاف د الله تعالی د دې قول چه **(وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلٰلَةٍ مِنْ طِیْنٍ)** دلته د لفظ انسان نه جنس انسان مراد نه دې یعنی جمع مراد نه ده بلکه یو نفس یعنی د آدم رضی اللہ عنہ ذات مراد دې چه د خاورې نه جوړ شوې وو. خود هغه ټول اولاد د خاورې نه نه بلکه د نطفې نه جوړ دې. اوس انسان ته د خاورو نه جوړ شوې په دې وجه وائی چه د هغوی پلار آدم رضی اللہ عنہ د انسان په شان د نطفې نه نه بلکه د خاورې نه جوړ شوې وو. والله اعلم.

قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ	
ا	او وئیل الله څه څیز منع کړې ته چی اودنه کړه سجده کله چی
... الله <small>تعالی</small> ترې تپوس او کړو چی څه څیز ته دسجده کولو نه منع کړې څه وخت چی	
اَمْرُكَ ط	قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِيْ مِنْ تَابَرٍ
حکم او کړوماتاته او وئیل شیطان زه بهتر یم دهغه نه پیدا کړې یم تا زه داور نه	ماتاته حکم او کړو شیطان او وئیل چی زه دده نه بهتر یم زه دې د اور نه پیدا کړې یم
وَخَلَقْتَهُ	مِنْ طِیْنٍ ۝۱۰
او پیدا کړې دې تاهغه دختې نه	
اودې (ادم) دې د خاورې نه پیدا کړې دې	

قوله تعالی: **قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ**

د ابلس فاسد قیاس: د بعضو نحویانو په قول دا آیت **(مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمْرُكَ)** کښې (لا) زانددې او تاکید د انکار په توگه زیات کړې شوې دې لکه چه شاعر وئیلی دی **(ما ان رايت ولا سمعت بمثله)** په دې مصرع کښې 'ان' د نفی د پاره دې. کوم چه **(ما)** نافییه باندې تاکید د نفی. دپاره راوړلې شوې دې لکه دلته **(ان)** زیات دې. دغه شان په دې آیت کښې **(لا)** زیات دې. **(لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِيْنَ)** دا قول د الله تعالی دې نه اول راغلي دې. د ابن جریر رضی اللہ عنہ دا قول دې چه **(منعك)** یو بل فعل ته متضمن دې دکوم تقدیر چه په داسې وی چه کومې خبرې ته د دې د پاره مجبور کړې وې چه سجده مه کوه سره د دې چه زما حکم موجود وو اودا قول قوی او احسن دې. والله اعلم.

فائده: د ابن کثیر تسامح: دلته د ابن کثیر رضی اللہ عنہ نه څه تسامح شوې دې چه **(لا)** د نورو بعضو خلقو

په شان زانده گنړې يا دا چه يو بل فعل د دې نه وړاندې مقدر منى. يعنى (ما احوك) يا (ما الزمك) يا (ما اضطرک) خكه (تسجد) باندې (لا) راوړلو د پاره راښكل او تاويل كولو سره څنگه صحيح ثابت كړې شى. حالانكه (لا) نه زانده د منلو ضرورت شته اونه د دې نه وړاندې د يو فعل (اضطرک) وغيره نه د محذوف ويستل ضرورى دى. بلكه په اصل (منع) كښې تجريد واقع شوې دې. يعنى (منع) په معنى د (قال) دې خكه چه روستو د راوړلو انكار دا راځي چه (منع) كښې انكاريت باقى ساتلو ضرورت پاتې نه شو او دې نه د انكار معنى تجريد كولو سره صرف د قول په معنى كښې باقى اوساتلې شو. نو معنى دا شوه چه كوم خيز تاته وييلې وو چه سجده مه كوه. د تجريد دا سيده ساده لار كومه چه د قانون نحو عين مطابق ده او كومه چه د ضرورت په وخت كښې اكثر اختيارولې كېږي اختيارولې شى نو دواړه د تكلف نه ډكې خبرې منل غير ضرورى كېږي. يعنى د (لا) زياتى سره يا جمله صحيح كولو د پاره فعل مقدر (اضطرک) منل.

د ابليس فاسد قياس: ابليس ونيلې وو چه زه د ده نه بهتر يم او په غوره سجده نه شى كولى د مفضول د پاره. يعنى زه د ده نه بهتر يم نوده ته د سجده ماتې ولې حكم كېږي. هغه دا دليل پيش كوى چه زه د اور نه پيدا كړې شوې يم او اور د خاورې نه غوره دې كوم نه چه آدم عليه السلام پيدا شوې دې. د ابليس نظر په اصل عنصر دې خو هغه د آدم عليه السلام په دې عزت وركولو باندې نظر وانه چولو چه هغه د الله تعالى په لاس جوړ شوې دې. په ده كښې د الله تعالى روح اچولې شوې دې. هغه يو فاسد قياس قائم كړو چه د نص په مقابل كښې عارض كېږي. يعنى قياس د الله تعالى د حكم په وړاندې نه چلېږي غرض داچه تولې فرېښتې په سجده كښې پريوتلې. ابليس د سجده په ترك كولو سره د ملائكونه جدا كړې شو او د الله تعالى د رحمت نه نااميده جوړ شو. هم دغه نااميدى په اصل كښې د هغه خطا ده او په قياس كښې نى هم غلطى او كړه. دهغه دعوى دا وه چه اور د خاورې نه عزت مند دې خود خاورې شان تحمل حلم بردبارى مستقل مزاجى ثابت قدمى ده. هم دا رنگه طين (خاوره) محل دنبات او نمود دې او د ناريعنى اور شان سوزول، سختى اوتيزى ده په دې وجه د ابليس عنصر هغه سره خيانت او كړو او د آدم عليه السلام عنصر رجوع انابت استكانه عاجزى او انقياد كولو سره آدم عليه السلام ته فائده وركړه. د حضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه حضور صلى الله عليه وسلم فرمائى چه ملائكي د نورنه پيدا كړې شوى دى او ابليس د اور د شغلي نه او آدم عليه السلام د خاورې نه (او حورې د زعفران نه) ابليس قياس قائم كړو او د ټولونه روميې قياس قائمونكي هم هغه دې او د شمس او قمر يعنى نمر سپوږمى عبادت هم د دغه قياس په بناء باندې كولى شى. (۱)

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ

اوونيل الله | كوزشه | ددې ځانې نه | پس نه كېږي | تالره

| الله تعالى ورته اوونيل چې ښه نو ددې ځانې نه كوزشه

أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ۝ قَالَ

چې تكبر او كړې ته | په دې كښې | نواوزه | ايشكه چې ته | د ذليلانونه ئې | اوونيل شيطان

تا سره تكبر نه ښائى | ددې ځانې نه بهر شه | ته د سپكو خلقو نه ئې | شيطان اوونيل

۱ صحیح مسلم کتاب الزهد باب فی احادیث متفرقه: ۲۹۹۶، احمد: ۱۵۳/۶، ابن حبان: ۶۱۵۵، الاسماء والصفات: ۱۲۶/۲.
 ۲ تاریخ بغداد: ۹۹/۷، صفحہ الجنۃ لابی نعیم: ۷۱/۲.
 ۳ الطبری: ۳۳۲/۱۲.

أَنْظِرُنِي	إِلَى يَوْمٍ	يَبْعَثُونَ	قَالَ
مہلت راکرہ مالہ دہغہ ورخې پورې چي خلق به پکښی راپورته کړې کيږي او وئیل الله			
چي ته ماته د هغه وخت پورې مهلت راکرہ چي دوی به د مرگ نه پس، بیا ژوندی کيږي الله او وئیل			
إِنَّكَ	مِنَ الْمُنْظَرِينَ		
بیشک ته دمہلت ورکړې شوونه ئي			
چي تاته مهلت دي			

قوله تعالى: إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ

ابلیس ته د قیامت پورې مهلت:۔۔ الله ﷻ ابلیس ته خطاب فرمائی د یوداسې امر متعلق چه خامخا به واقع کيږي. زما د حکم نه نافرمانی او اطاعت نه بهر کیدلو په سبب ته د دې خای نه اوڅه تاته د تکبر کولو هیڅ حق نه وو. اکثر مفسرین د منها ضمیر د جنت طرف ته عائد کوی اودا هم احتمال دي چه د دې رتبې او منزلت طرف ته عائد وی کوم چه هغه ته په ملائکوکښې حاصل وو. فرمائی ته اوڅه ته ذلیل او حقیر ئي دا د ابلیس د ضد نتیجه وه. په دې موقع ابلیس د یوې خبرې سوچ اوکړو اود الله ﷻ نه ئي د قیامت پورې مهلت اوغوښتلو اوداسې ئي عرض اوکړو اي الله ﷻ ماته په سزا راکولو کښې د ورخې د قیامت پورې مهلت راکرہ الله ﷻ اوفرمائیل څه تاته مهلت درکړې شو په دې کښې هم د الله ﷻ حکمت پټ وو اوهم د هغه ارادې کارکولو د هغه د رضا مخالفت نه شی کولې د هغه د حکم نه پس د چا حکم نشته هغه زر حساب کونکې دي.

قَالَ	فِيمَا	أَغْوَيْتَنِي
او وئیل شیطان نو په سبب د هغې چي گمراه کړو تامالره		
..... شیطان او وئیل په کومه وجه چه تا زه گمراه کړم چه آدم دي		
لَأَقْعُدَنَّ	لَهُمْ	صِرَاطَكَ
خامخا به کینم زه دوی ته په لارستا کښی چي نیغه ده بیا به خامخا راخم زه دوی ته		
نوضرور زه به دوی د آدم اولاد ته ستا په نیغه لار کښی کینم بیا به ورته زه د هر طرف نه یعنی		
مِّنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ	وَمِنْ خَلْفِهِمْ	وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ
دمخې ددوی نه اودروستو ددوی نه اودبسی طرف ددوی نه اودگس طرف ددوی نه		
د مخې طرفنه د شا طرفنه او د بښی طرفنه او د گس طرفنه راخم (خوستا لارته به ئي نه پریږدم)		
وَلَا يَجِدُ	أَكْثَرَهُمْ	شَاكِرِينَ
اوته به اونه مومي زیات ددوی شکر ایستونکی		
اوته به په دوی کښی زیات ناشکره بیا مومي		

قوله تعالى: لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ

د شیطان مکرونه:۔۔ کله چه ابلیس ته د قیامت د ورخې پورې مهلت ملاؤشو او هغه داطمینان سا واخسته نو هغه د بښمنی اوتمرد شروع کړو او وئیل اي الله ﷻ څنگه چه تا زه درېم درکړم زه به هم ستاد بند یگانو په نیغه لار کښې کینم هغوی به هم اړوم. ابن عباس رضی الله عنهما (اغویتنی) ترجمه (اضللتی) کوی

او نور (اہلکتی) کوی زہ بہ د آدم ﷺ بدلہ د آدم ﷺ د اولاد نہ اخلم۔ خکہ چہ زہ د آدم ﷺ بہ وجہ ستا د دربارنہ رتلہ شوے یم۔ دصراط مستقیم نہ حق لار اود خلاصی لار مراد دہ۔ اوریدل بہ داسی وی چہ ہغوی بہ ستا عبادت نہ کوی ستا د توحید نہ بہ لری وی او بعضو نحو یانویلی دی چہ (قبلاً) ب۔ دلته قسمیہ دی لکہ چہ داسی اوویلی شو قسم دی ستا د اغوا چہ پہ ما باندی صادرہ شوہ۔ مجاہد رضی اللہ عنہ د صراط نہ مراد امر حق اخلی۔ او محمد بن سوقہ رضی اللہ عنہ دمکی لار مراد اخلی او ابن جریر رضی اللہ عنہ ویلی صحیح خبرہ خو دغہ دہ چہ دا لفظ د دی تولو معناگانونہ عام تر دی۔ سبرہ بن ابی الفاکہ رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ حضور ﷺ فرمائیل چہ شیطان پہ مختلفو طریقو سرہ د بنیادم لار وہی ہغہ د اسلام پہ لار کینی او وانی چہ ولی آیا تہ بہ اسلام راوری، دخپل پلارنیکہ دین بہ پریردنی؟ خو ہغہ سہی دشيطان نافرمانی کوی او اسلام راوری، بیا ہغہ د ہجرت پہ لار کنبی کینی او وانی چہ ولی تہ بہ ہجرت کوی آیا خپل وطن بہ پریردی؟ د مهاجرو عزت د خنور او اسونونہ زیات نہ وی، خو ہغہ نافرمانی کوی او د ہجرت لار اختیاروی۔ بیانی د جہاد د لاری نہ د اپرلود پارہ پہ دی لار کنبی کینی۔ جہاد پہ خان ہم کیری او پہ مال ہم۔ نو ورتہ وانی چہ خہ لہ د جنگ د پارہ خہ تہ بہ قتل کری شی نو ستا بنخہ پہ بل چا سرہ نکاح او کری ستا مال بہ خلق پہ خپل مینخ کنبی تقسیم کری خو بیا ہم ہغہ پہ جہاد کنبی اوخی۔ حضور ﷺ فرمائی چہ خوک داسی کوی او مری کیری نو پہ اللہ ﷻ باندی واجب دی چہ ہغہ لہ جنت ورکری کہ ہغہ قتل شی یا پہ لار کنبی دوب شی یا پہ لار کنبی ہغہ خنور او خوری (بیا شیطان وانی چہ زہ بہ بنیادم تہ د مخی نہ ہم راخم او د روستونہ ہم، یعنی د آخرت بارہ کنبی بہ د ہغوی پہ زرو نو کنبی شکونہ پیدا کریم۔ اود دنیا د خوبولو ترغیب بہ ورتہ ہم ورکرم۔ اود بنی طرف نہ بہ ہم راخم یعنی د دین امر بہ ہغہ تہ شک من کریم اود ہغوی د گس طرف نہ بہ ہم راخم یعنی گناہ بہ د ہغہ د پارہ بنانستہ او خوبنہ جوہ کریم۔

شیطان دہرہ طرفہ راتلی شی نودبرہ نہ نہ۔ بیا مختلف خلق ددی مختلف معناگانہی مراد اخلی چہ تقریباً نیزدی نیزدی دی۔ او شیطان دا نہ دی ویلی چہ د پور تہ نہ بہ راخم خکہ چہ د پور تہ نہ خو صرف د اللہ ﷻ رحمت راتلی شی او ای اللہ ﷻ پہ دی بندیکانو کنبی بہ تہ اکثر شاکر یعنی مؤحد اونہ گوری۔ دا خبرہ ابلیس د خپل وہم او گمان پہ وجہ کری وہ لیکن د واقعی مطابق راغلو کیناستو لکہ چہ اللہ ﷻ فرمائیلی دی چہ د ابلیس دا گمان صحیح ووخکہ چہ د مومنانونہ سوا نورو تولو دہغہ ملگریا او کرہ خو پہ مومنانو باندی دہغہ داؤ اونہ چلیدو۔ مونر پہ شیطان داسی کوشش خکہ او کرہ چہ دا بنکارہ شی چہ خوک پہ آخرت باندی یقین لرونکی دی او خوک پہ شک شبہ کنبی پریوتونکی دی او اللہ ﷻ خو د ہر خیز پالونکی دی^(۱) د دی وجہ نہ پہ حدیث کنبی روایت دی چہ پہ اللہ ﷻ د شیطان نہ داسی پناہ غوارہ ای اللہ ﷻ! چہ ہغہ پہ مونر باندی د یو طرف نہ ہم مسلط نہ شی۔

ہروخت دعافیت دعا پکار دہ۔ لکہ خنگہ چہ بہ نبی کریم ﷺ دعا غوینتله چہ ای اللہ ﷻ زہ تانہ عفاو عافیت غوارم د دین د پارہ ہم اود دنیا د پارہ ہم اود اهل او مال د پارہ ہم۔ ای اللہ ﷻ از ما گناہونہ پتہ کرہ ماد ویری نہ پہ امن کنبی اوساتہ اود مخی نہ ہم زما حفاظت او کرہ اود شانہ ہم، د بنی طرف نہ ہم اود گس طرف نہ ہم دبرہ نہ ہم اوزہ پناہ غوارم ددی نہ چہ شیطان دلاندی نہ ماسرہ دھوکہ اونہ کری^(۲)

(۱) نسائی کتاب الجہاد باب ولمن اسلم وهاجرو جاہد: ۲۱۳۶، وسندہ حسن، احمد: ۴۸۳/۳، ابن حبان: ۴۵۹۳، شعب الایمان: ۴۲۴۶، التاريخ الكبير: ۸۷/۲، ابن ابی شیبہ: ۲۹۳/۵، المعجم الكبير: ۱۲۸/۷.

(۲) ۳۴/سبا: ۲۰.

(۳) ابوداؤد کتاب الادب باب ما يقول اذا اصبح: ۵۰۷۴، وسندہ صحیح، نسائی: ۵۵۳۱، ابن ماجہ: ۲۸۷۱، احمد: ۲۵/۲، الادب المفرد: ۱۲۰۰.

قَالَ	اٰخْرَجُ	مِنْهَا	مَذْعُوْمًا	مَذْحُوْرًا	كَمَنْ
او وئيل الله	اوزه	ددي جنت نه	ذليله	رتلي شوي	اخامخاهغه خوك
الله ﷻ ورته	او وئيل چي	ددي جنت نه	بهرشته	ته ذليله	اورتلي شوي ني
اچي پيروي ني	او كره ستا	ددوي نه	اخامخابه ډك	كرم زه دوزخ	استاسونه
اوساته چي	په دوي	كښي خوك	هم ستا	په لار روان شي	نوضرور به ستا سود
					تولونه دوزخ ډك كرم

قوله تعالى: قَالَ اٰخْرَجُ مِنْهَا

ابليس د الله ﷻ ددربارنه اوشرلي شو: الله ﷻ داوچت محل دملا تگونه ابليس راويستلو سره حكم ورکوي چه خوار ذليل او شرلي شوي دي خائي نه اوخه. ابن جرير رضي الله عنه فرماني چه "مذموم" په معنی معيب او ذليل دي. د عيب په موقع د "ذم" لفظ استعمالولوسره د "ذيم" لفظ استعمالول ډير بليغ دي او د "مذحور" معنی لري او شرلي شوي. مذوم او مذموم په اصل کښي هم يو دي او دا فرمان چه خوك ستا منل کوي زه په د داسي ټولو خلقو نه اوستا د ډلي نه دوزخ ډك كرم لكه چه فرماني شيطان ته، اوخه چه خوك خلق ستا منل کوي دوزخ د هغوي پوره پوره بدله ده. په کومو کومو چه ته قدرت لري ټولو ته آواز ورکړه راوڼي غواړه او د خپل لښکر او اولاد په ذريعه هغوي فتح كړه او د هغوي په مالونو او اولاد كښي شريك جوړ شه. او هغوي سره ښه ښه د دروغو وعدي او كړه. د شيطان وعده خو صرف د دهوكي ورکولو دپاره وي خو زما په خاص بنديگانوباندي به ستا هيڅ كله هم قدرت اونه چليري رب به د هغوي وكالت او كفالت كوي.

وَيَادَمُ	اسْكُنْ	اَنْتَ	وَزَوْجُكَ
او ادم <small>عليه السلام</small>	اوسه	ته	اوبښخه ستا
			اواڼي ادم <small>عليه السلام</small> ته اوستا بي بي دواړه
الْجَنَّةَ	فَكَلا	مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا	وَلَا تَقْرَبَا
په جنت كښي	پس خوري دواړه	د هرځاني نه چي غواړي تاسوا	اومه نژدي كيري دواړه
			په جنت كښي اوسيري نو كوم ځاني نه چه مو خوښه شي دواړه خوراك كوڼي (خوياد ساتي چه)
هَذِهِ الشَّجَرَةُ	فَتَكُونَا	مِنَ الظَّالِمِينَ	فَوَسْوَسَ لَهُمَا
دي وني ته	انوشي به تاسوا	د ظالمانو نه	پس وسوسه او كړه
			هغوي دواړو ته
			دي (فلاني) وني ته به نه نژدي كيري گڼي په ظالمانو كښي به شمير شي نو دواړو ته شيطان
الشَّيْطٰنُ	لِيُبْدِيَ لَهُمَا	مَا وَّرَى	عَنْهُمَا
شيطان	دپاره ددي چي	ښكاره كړي	هغوي دواړو ته
			اهغه اچي پت كړي شوي وؤ ادهغوي نه
			وسوسه واچوله چي دپري هغه اندامونه ورته ښكاره كړي كوم چي تري نه پت وو
مِنْ سَوَاتِيْهِمَا	وَقَالَ	مَا نَهَيْتُمَا	رَبُّكُمَا
يعني دشرم خايونه ددواړو	او وئيل	ته يي منع كړي	تاسوا رب ستاسو
			ددي وني نه
			او ورته ني او وئيل چي تاسو دواړه ددي وني نه ستاسو رب صرف په دي وجه منع كړي وني

إِلَّا أَنْ	تَكُونَا	مَلَائِكِينَ	أَوْ تَكُونَا	مِنَ الْخَالِدِينَ ۝
مگر یہ دی وجہ اچی ہسی نہ چرتہ شی تاسو فربتی یا شی تاسو دہمیشہ خلقو نہ				
چی فربتی نشی یا ہمیشہ دپارہ (پہ جنت کنبی) پاتی نشی				
وَقَسَمَهُمَا	إِنِّي	لَكَمَا	لَمِنَ النَّاصِحِينَ ۝	
اوقسم نی اوخورو دواروتہ اچی بیشکہ زہ تاسو دوارو تہ دنصیحت کونکونہ یم				
اودوارو تہ نی قسم اوکرو چی زہ یقیناً ستاسو خیرخواہ یم				

قوله تعالى: قَسَمَ لِيَ لَأَمَّا الشَّيْطَانُ

د ابلیس مکاری او فریب۔۔ ارشاد دی چہ د حضرت آدم ﷺ او حضرت حواء دپارہ جنت د اوسیدو خای گرخولے شوی وو او ورته وئیلی شوی وو چہ د جنت تولے میوی خورلے شئی سوا د یوی ونی نہ. پہ دی باندی پورہ بحث پہ سورة بقرہ کنبی تیرشوی دی. پہ دی خبرہ اوریدو باندی د شیطان دی دوارو سرہ حسد شو اود دھوکے نہ د کار اخستلو کوشش نی اوکرو دی دپارہ چہ کوم نعمت او لباس د بنائست هغوی تہ حاصل دی د هغی نہ دوی محروم کری. اوس ابلیس حضرت آدم ﷺ او بی بی حواء تہ اوونیل اللہ ﷻ چہ دا تاسو د دی ونی نہ منع کری نی هغه پہ دی مصلحت سرہ چہ تاسو دوارہ چرتہ فربتی جورے نہ شئی اوهمیشہ دلته د اوسیدو حق حاصل نہ کری. کہ تاسو د دی ونی میوہ اوخورلہ نو تاسو تہ بہ داحق حاصل شی لکہ چہ وائی ای آدم ﷺ زہ تاتہ یوہ ونہ بنائم اود داسی ملکیت پتہ درکرم چہ ہیخ کله نہ ختمیدونکی اونہ فناکیدونکی وی. لکہ چہ فرمائی اللہ ﷻ تاسو تہ پہ واضح توگہ دا خبرہ پہ دی وجہ بنائی دی د پارہ چہ گمراه نہ شئی.

(ان تضلوا) مطلب دی (ان لاتضلوا) او هغه پہ زمکہ کنبی د غرونو میخونہ ورخبس کرل دی د پارہ چہ نہ خوزیری او تیتیری. دلته د (تمیدبکم) نہ (لاتمیدبکم) مراد دی. د ابن عباس رضی اللہ عنہما او یحیی بن ابی کثیر (ملکین) تہ (ملکین) کسری سرہ لوستلو خو جمهور نی د فتحی سرہ لولی.

(وقاسمها) یعنی دهغوی پہ ورائدی نی پہ اللہ ﷻ قسمونہ اوخورل چہ زہ ستاسو خیرخوایم. زہ تاسو دوارو نہ ورائدی دلته اوسیدم اود دی جنت د هر یو خای نہ بنہ خبردار یم (قاسم) د باب مفاعله نہ دی پہ کوم کنبی چہ د شرکت خاصیت وی خوبعضی وخت ہم یو مخ مرادوی یعنی آدم ﷺ او ابلیس دوارو نہ بلکه صرف ابلیس قسم خورلے وو تردی چہ پہ دھوکہ ورکولو کنبی کامیاب شو. اود اللہ ﷻ نوم اخستو سرہ مؤمن دھوکہ خورلے شی. بعضی اهل علم وائی چہ کہ مونر تہ چا د اللہ ﷻ نوم اخستلوسرہ دھوکہ راکرہ نو مونر ہمیشہ دھوکہ خورلے نو حضرت آدم ﷺ بہ خنگہ دھوکہ نہ خورلہ.

فَدَلَّهُمَا	يَغْرورًا	فَلَمَّا	ذَاقَا الشَّجَرَةَ	بَدَتْ لَهُمَا
نولاندنی راویستل دوارہ پہ دوکہ سرہ نوهرکله چی اوخکله دوارو هغه ونہ بنکارہ شوا دواروتہ				
نودوارہ نی پہ دھوکہ راکوز کرل نوهرکله چی نی د ونی میوہ اوخکله نودوارو تہ خپل خپل				
سَوَاتِهِمَا	وَطَفِقَا	يَخْصِفْنَ	عَلَيْهِمَا	مِنْ وَّرَقٍ
بدنونه ددوارو او شروع اوکرہ دوارو چی نبلولے نی پہ خپلو خانونو دپانرو				
بدنونه بنکارہ شول او پہ خپلو خپلو شرمگاہونو باندی نی د جنت (د وونو) پانرے لگول				

الْجَنَّةِ	وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا	أَلَمْ آتَاهُمَا	عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ
دجنت نہ او آواز او کړو دواړو ته رب د دواړو او ایامانه وئ منع کړی تاسو دواړه د دغې ونې نه	شروع کړل او دغه وخت کښې ورته خپل رب او وئیل چې ولې ماته سو ددې ونې نه منع کړی نه وئ؟		
وَأَقْبَلُ	لَكُمَا	إِنَّ الشَّيْطَانَ	لَكُمْ
اونه وژ وئیلی ما تاسو دواړو ته چې بیشکه شیطان ستاسو دواړه دپاره دشمن دې ښکاره	او تاسو ته مې دا خبره نه وه کړې چې شیطان ستاسو ښکاره دښمن دې		
قَالَ	رَبَّنَا	ظَلَمْنَا	وَأَن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا
او وئیل دواړو زه زموږه ظلم او کړو زموږه په ځانونو خپلو باندې او که چرې معاف نه کړو تا موږه	دواړو عرض او کړو انې زموږه زه زموږه خپلو ځانونو باندې زیاتې کړې دې که تا موږه معاف نکړو		
وَتَرَحَّمْنَا	لَنَكُونَنَّ	مِنَ الْخَاسِرِينَ	
او رحم داونه کړو په موږه او خامخا شویو موږه د نقصان موندونکو	او په موږه دې رحم او نکړو نو موږه ډیر زیات تاوانیان شو		

قوله تعالى: قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا

د حضرت آدم عليه السلام د الله تعالى نه د رحم خواست: ابی بن کعب رضي الله عنه وائی چې حضرت آدم عليه السلام د خرما د ونې غوندي اوږد قد والا وو. د سروینسته ئی گنې او اوږده وو. کله چې د هغوی عليه السلام نه خطا اوشوه نو د هغوی عليه السلام پټ شوي بدن ښکاره شو او دې نه وړاندې ئی خپل پټ شوي بدن نه وو لیدلې. اوس ئی په وارخطائی سره جنت کښې یو خوابل خوا منډې وهلې. د جنت یوې ونې سره ئی وښسته او نختل نو وئیل چې ما پرېږده. ونې وئیل چې زه به دې نه پرېږدم. رب عزوجل آواز او کړو ای آدم عليه السلام ته ماته تختې؟ حضرت آدم عليه السلام او وئیل ای ربه! زه تانه حیا کوم ځکه چې زما بدن ښکاره شو. حضرت ابن عباس رضي الله عنه وائی چې هغه ونه کومې نه چې آدم عليه السلام منع کړې شوې وو هغه د غنمو وگې وو کله چې حضرت آدم عليه السلام او بی بی حوا دا اوخوړه نو د هغوی پټ اندامونه هغوی ته ښکاره شو. اوس هغوی د ونو په پانږو اود انځر په پانږو خپل بدنونه پټول او یوه پانږه به ئی د بلې سره یوځای کوله او بدن به ئی پرې پټولو. الله تعالى او فرمائیل ای آدم عليه السلام ماته جنت درکړې وو او هریو څیز مې درته جائز کړې وو بغیر دې ونې نه کومې نه چې مې منع کړې وئ.

ادم عليه السلام د شیطان په قسم د هوکه شوې وو: نو آدم عليه السلام او فرمائیل چې او خو ای ربه! دا ستا په عزت باندې قسم او خوړلو زما په وهم او گمان کښې هم دا خبره نه راتله چې ستا قسم خوړلو سره به دروغ وائی. لکه چې الله تعالى فرمائی (وَقَاتِلْهُمْ أَيُّ لَكُمْ مِنَ النَّاصِحِينَ) قسم ئی او خوړلو او ورته ئی او وئیل چې زه ستاسو دپاره خیر خوا یم. نو اوس الله تعالى حضرت آدم عليه السلام ته او فرمائیل چې زما دې په خپل عزت باندې قسم وی چې زه به تا زمکې ته لیرم، تاته په دې ژوند کښې د محنت او خفگان نه بغیر آرام نه شی ملاویدلې. بیانی او فرمائیل چې د جنت نه لاندې کوز شه که تا په جنت کښې هر قسم نعمتونه خوړل نو اوس د طعام او شرابو غوندي ښکلې نعمتونه تاته نه شی ملاویدلې. الله تعالى په دنیا کښې حضرت آدم عليه السلام ته د اوسپنې نه کار اخستل او زمیندارۍ او خودله. هغه زمیندارۍ شروع کړه او پټی

نی اوبه کول، فصل پوخ شو نو پری نی کړو هغه نی اوتکولو او دانې نی ترې اوویستلې بیانی اوږه کړل او اوږه نی واغړول او روټنی نی پخه کړه او ونی خوړله او کوم تکلیف چه د هغه په قسمت کنبی لیکلې وو د الله ﷻ د رضالاندې ملاوئشو. ابن عباس ﷺ فرمائی چه حضرت آدم ﷺ په جنت کنبی د انخر پانرې یوخائی کولې او د جامو په شکل کنبی نی یوخائی ترلې. وهب بن منبه ﷺ فرمائی چه د آدم ﷺ اوبی بی حوا لباس د نور وو چه یو بل به نی بریند نه شو لیدلې او چه کله بریند شو نو دې بریندوالی د پتولو خیال قدرتی توگه باندي پیدا شو.

ادم علیه السلام دغلطی نه پس توبه ویستله او ابلیس مهلت طلب کړو: قتاده ﷺ وائی چه آدم ﷺ ونیلې وو ای ربه زه توبه او استغفار کولې شم؟ نو الله ﷻ او فرمائیل په دې صورت کنبی به تا په جنت کنبی داخل کړم. خو ابلیس په خائی د توبې د اجازت غوښتلو د مهلت سوال او کړو. د الله ﷻ د طرف نه د یو د خوښې غوښتلې شوې خیز ورکړې شو. د ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه کله آدم ﷺ غم اوخوړل نو الله ﷻ او فرمائیل چه کله ته ما د دې ونې نه منع کړې وې نو تا ولې اوخوړله؟ نو ونی ونیل چه حوا ماته دا مشوره راکړې وه نو ونی فرمائیل چه زه حوا ته دا سزا ورکوم چه د حمل په زمانه کنبی به هم دې ته تکلیف وی او د وضع حمل یعنی ماشوم پیدا کیدو وخت کنبی هم دې ته تکلیف او درد وی. دې اوریدو سره بی بی حوا په ژړا شوه نو ونی فرمائیل چه د پیدا کیدو په وخت کنبی به ته او سنا بچی دواړه ژارنی. (۱) آدم ﷺ د الله ﷻ نه دا کلمې زده کړې وې. ﴿ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا فَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾

قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ
اوونیل الله کوزشی اخینی له تاسو دپاره دخینو دشمنان یی اودې ستاسو دپاره په زمکه کنبی
الله ﷻ ورته اوونیل چې ټول (دجنت نه) کوزشی تاسوبه (په دنیا کنبی) دیویل دشمنان یی اوتاسوبه په زمکه باندي
مُسْتَقَرًّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ۝ قَالَ فِيهَا
خائی دقرار اوسامان د ژوند دخاصې مودې پورې اوونیل الله په دې زمکه کنبی به
تربو وخت پورې ژوند تیروی اوتریو وخته پورې به (د دنیوی ژوند) فائده اخلی الله ﷻ اوونیل چې
تربو وخت پورې ژوند تیروی اوهم په دې کنبی به تاسو مری اوهم ددې نه به تاسو راییستلې کیرې
په دې زمکه) کنبی ژوند تیروی اوهم په دې کنبی به مری اویا به هم ددې زمکې نه راییستې شی

قوله تعالى: قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ

ادم ﷺ اوبی بی حوا د عرش نه په فرش باندي :- دا دجنت نه د لاندې کوزیدو خطاب آدم ﷺ بی بی حوا او ابلیس ته کیرې

دمار وغیره قصې اسرائیلیات دی:- او بعضو په دې کنبی مار هم شامل کړې دې خکه چه مار د آدم ﷺ او ابلیس په مینخ کنبی د دشمنی سبب جوړ شوې وو. په دې وجه نی په سورت طه کنبی فرمائیلی دی چه تاسو ټول په ټول کوزشی بی بی حوا خو د آدم ﷺ تابع وه او که مار هم شامل کړې شی نوهغه د ابلیس تابع وو. مفسرینو د هغه مقاماتو ذکر هم کړې دې چرته چه دوی کنبی هریوکس غورزولې شوې وو. دا ټولې خبرې د اسرائیلیاتو نه اخستې شوی دی د دې د صحیح کیدو نه الله ﷻ

(۱) حاکم: ۳۸۱/۲.

خبر دی۔ کہ د دی مقاماتو پہ تعین کنبی خہ فاندہ وه نو اللہ ﷻ به هغه خامخا خودلی وو یا به چرتہ به حدیث کنبی ذکر وو۔ ارشاد دی چه اوس به هم زمکه ستاسو د قرار خای وی او تر مرگه پوری به هم به زمکه کنبی نفع اخلی لکه چه فرمائی ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾ (اللہ ﷻ خبرور کوی چه زمکه می د تول عمر دپاره د آدم ﷺ د بچو د پاره کور جوړ کړو۔ هم دلته نی ژوند تیرول دی اوهم دلته نی مره کړیدل دی هم دلته به قبرونه وی اود قیامت په ورځ به هم د دی خای نه اوچتولی شنی او بیابه د خپل خپل عمل جزاء ورکونی۔

يٰۤاَيُّهَا اٰدَمُ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ لِبَاسًا يُّوَارِي
اے اولاده! د آدم ا په تحقیق سره نازلې کړې دی مونږه ا په تاسو باندې اجامې اچی پت کړې
انې د آدم اولاده مونږ تاسوته (قسم قسم) جامې درکړې دی اچی ستاسو سترهم پتوی
سَوَاتِكُمْ وَرِيْشًا١٥ وَلِبَاسُ التَّقْوٰی ذٰلِكَ
د شرم خایونه ستاسو او ذریعه وی دنبانیست اود حفاظت اوجامه د تقوی چی ده دغه
..... او ستاسو بنیاست هم دی اود پر هیزگاری جامه د نورو جامونه
خَيْرٌ ذٰلِكَ مِنْ اٰیٰتِ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ يَذٰكُرُوْنَ ۝
غوره ده دادی دنبو دالله نه ا بناییری چی خلق سبق واخلی
غوره ده دا دالله ﷻ آیاتونه دی چی دوی ترې سبق زده کړی

قوله تعالى: وَلِبَاسُ التَّقْوٰی ذٰلِكَ خَيْرٌ

د بدن لباس اود تقوی لباس :- اللہ ﷻ په خپلو بندیگانو باندې د خپلو احسانونو ذکر کوی چه مونږ تاسو ته دنبانیست لباس درکړو۔ لباس د بدن اود ستر پتولو دپاره په کار راخی او ریش هغه لباس دی چه د حسن بنیاست اوزینت دپاره اغوستې شی اولنې خیزخوبه ضروریاتو کنبې داخل دی اوریش په تکمیلاتو اوزیاداتو کنبې شامل دی۔ ابن جریر رضی اللہ عنہ وائی چه ریش د عربو په کلام کنبې دکور سازو سامان اود ضرورت نه زیاتو جامو یعنی لباس ته وائی۔ ابن عباس رضی اللہ عنہ ددی معنی مال بنانی اوعیش او عشرت ته وائی۔

د جامې اغوستلو دعاوشکر: ابو امامه رضی اللہ عنہ نوې جامې واغوستې اوچه کوم وخت نی ترمرنی پوری واغوستې نو وئی ونیل چه د اللہ ﷻ شکر دی چه ماته نی جامې واغوستې د کومو په ذریعه چه ما خپل بدن په ضروری توگه پت کړو اودې سره خپل زینت هم کوم۔ حضور ﷺ فرمائیل چه چا کومه نوې جامه واغوسته اوتر مرنی پوری اغوستلو باندې نی دا اوونیل چه د اللہ ﷻ شکر دی چاچه ماته لباس واغوستلو په کوم چه زه خپل پت اندامونه پتوم او زما په ژوند کنبې هغه زما د بنیاست او شان سبب دی او بیا ویستلې شوې کپړه چرتہ غریب ته ورکړی نو هغه د اللہ ﷻ په ذمه وارنی کنبې راغلو په ژوند کنبې هم او په مرگ باندې هم () حضرت علی رضی اللہ عنہ د یو هلك نه په درې درهم باندې یوقمیص واخستلو اود پینځو نه ئی ترکیتوپوری واغوستلو نوونی فرمائیل د اللہ ﷻ شکر دی چا چه په ریش سره ماته بنیاست راکړو اودې سره زه خپل عورت پتوم۔ هغوی ته اوونیلې شو چه دا ته په خپله خوبه وائی یا دی د نبی کریم ﷺ نه اوریدلی؟ نو حضرت علی رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه د نبی اکرم ﷺ نه می اوریدلی وایم () دلباس التَّقْوٰی معنی ایمان وغیره: اود اللہ ﷻ ارشاد دی چه د تقوی لباس د تولونه بهتر لباس دی۔ لباس

(١) ترمذی کتاب الدعوات: ٣٥٦٠، ابن ماجه: ٣٥٥٧، حاکم: ١٩٣/٤، احمد: ٤٤/١.

(٢) احمد: ١٥٧/١، مستدای علی: ٢٩٥، مجمع الزوائد: ١٢١/٥.

بعضو پہ نصب سرہ لوستلی دی او بعضو پہ رفعی سرہ پہ دی وجہ دا مبتداء دی (ذلک خیر) دا خبر دی مفسرینو پہ دی کنبی ہم اختلاف کری دی. عکرمہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دی نہ ہغہ لباس مراد دی چہ د قیامت پہ ورخ بہ متقیانوتہ اغوستی کیری. ابن جریج رضی اللہ عنہ وائی چہ د دی معنی ایمان دہ. عروہ رضی اللہ عنہ د تقوی لباس معنی د اللہ ﷻ ویرہ بنائی. دا تولی معنی یوبل تہ نزدی دی اود دی حدیث پہ تانید کنبی دی چہ عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ د رسول اللہ ﷺ منبرتہ راغلو ہغوی یو قمیص اغوستی وو د کوم بتنی چہ کولاؤ وی. ہغہ د سپو د وژلو حکم ور کولو اود کونتر بازنی نہ نی منع فرمائیلہ او وئیلی چہ ای خلقوا د پت پت کار کولو نہ بیچ شنی خکہ چہ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی چہ پہ اللہ ﷻ قسم خوک چہ د غلا کارکوی نو اللہ ﷻ بہ د ہغہ ہغہ د غلاکار بنکارہ کری نوکہ ہغہ کار بنہ وی نو نیک نامی او کہ بد وی نو بدنامی بہ وی بیانی ہم دا پورتنی آیات تلاوت کرو. (۱)

يٰۤاَيُّهَا اٰدَمُ	
اے اولادہ د آدم	
..... ائی د آدم اولادہ!	
لَا يَفْتِنَنَّكَ	الشَّيْطٰنُ كَمَا
پہ فتنہ کنبی وانچوی تاسولرہ شیطان	لکہ خنگہ چی ایستلی ووہغہ مور او پلار ستاسو
ہسی نہ چی شیطان مویباہ فتنہ کنبی وچوی لکہ خنگہ چی نی ستاسو مور پلار د	
مِّنَ الْجَنَّةِ	يَنْزِعُ
د جنت نہ چی ایستلی نی وی دہغوی دوارو نہ جامی دہغوی دپارہ ددی چی اوبنائی دواروتہ	عَنہَا
جنت نہ ویستلی وو پہ داسی حال کنبی چی ہغوی نہ نی جامی ویستلی وی چی ہغوی دوارو نہ	لِبَاسَہِمَا
سَوَاتِہِمَا	اِنَّہٗ
دشرم خایونہ دہغوی بیشکہ ہغہ وینی تاسولرہ ہغہ پخپلہ اوملگری دہغہ دہغہ خانی نہ	یُرٰکُمُ
د ہغوی عورتونہ اوبنائی اودہغہ قام قبیلہ تاسو دداسی خانی نہ وینی چی تاسو نی	ہُو
لَا تَرَوْنَهُمْ	اِنَّا
چی نہ وینی تاسو ہغوی لرہ بیشکہ مونرہ جور کری دی شیطانان دوستان دپارہ دہغہ کسانو	جَعَلْنَا الشَّيْطٰنِیْنَ
نہ شی لیدلی مونرہ شیطانان دہغہ خلقو دوستان جور کری دی چی ہغوی	اَوْلِیَآءَ
لِلَّذِیْنَ	
لَا یُؤْمِنُوْنَ ﴿۷۰﴾	
چی ایمان نہ راوری	
ایمان نہ راوری	

قوله تعالى: يٰۤاَيُّهَا اٰدَمُ لَا يَفْتِنَنَّكَ الشَّيْطٰنُ

د آدم ﷺ اولاد تہ خبرداری: اللہ ﷻ بنیادم د ابلیس او د ہغہ د اولاد نہ ویروی او فرمائی چہ ابو البشر آدم ﷺ سرہ دہغہ زہہ دبنمنی دہ چہ دجنت نہ نی راؤویستلو او د دنیا تکلیفونو کنبی نی راگیر کرو د

(۱) الطبری: ۱۲/۳۶۸، احمد: ۷۲/۱۱، الادب المفرد: ۱۳۰۱.

هغوی پت بدنونہ بنکارہ شو اوداھرڅہ دیوزبردستی دبنمنشی پہ سبب وولکہ چه فرمانی (اَنْتُمْ خَلِقْتُمْ) وَذُرِّيَّتَهُ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِنَا وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا) یعنی تاسو ابلیس او د هغه قوم خپل دوستان جوړوي او ما پریردې حالانکہ هغه ستاسو دبنمن دې ظالمانوته به ډیره خرابه بدله ملاویږي.

وَإِذَا	فَعَلُوا فَاِجْشَةً	قَالُوا	وَجَدْنَا
اوهر کله چی اوکړی دوی دبی حیایی کارانو وانی دوی اچی موندلی دی مونږه اوهر کله چی دوی دبی شرمی څه کار اوکړی نووانی چی مونږ خپل			
عَلَيْهَا	اَبَاؤُنَا	وَاللّٰهُ اَمَرْنَا	بِهَا قُلْ
په دغه کارباندې ایلاران زمونږه اوالله حکم کړې دې مونږته اېه دې سره اوایه اچی بیشکه الله احکم نه کوی پلار نیکه (په داسې) کار کولو موندلی ووا اوهم الله راته د دې حکم کړې دې ورته اوایه چه الله د			
بِالْفَحْشَاءِ	اَتَقُولُونَ	عَلَى اللّٰهِ	مَا لَا تَعْلَمُونَ
دبی حیایی په کارونو آیا تاسو وایئ په الله باندې ا هغه خبری اچی تاسو نه لرئ علم دهغی ورته اوایه بی حیایی د کارونو حکم نه کوی آیاتاسو الله ﷻ باندې داسې دروغ وایئ چی خبرتري هم نه یئ			
اَمْرِي	بِالْقِسْطِ	وَأَقِيمُوا	وَجُوهَكُمْ
حکم کړې دې رب زما په انصاف کولو سره اونیغ ودروی مخونه خپل په وخت ورته اوایه چی زما رب د انصاف کولو حکم کړې دې اوداچی تاسو خپل مخونه دهرسجدي			
كُلِّ	مَسْجِدٍ	وَادْعُوهُ	فَخَلِصِينَ
دهر عبادت کبني اورابلی هغه لره په داسې حال کبني چی خالص کونکی یئ هغه لره ددین په وخت کبني (بیت الله) ته مخامخ ساتئ اوداچی صرف دهغه دین خالص ساتئ او هغه رابلی			
كَمَا	بَدَأَكُمْ	تَعْوَدُونَ	فَرِيقًا
لکه څنگه چی پیدا کړې یئ هغه تاسو پیدا به کړې شی تاسو بیا یوې ډلې ته هغه لاره بنودلی ده لکه څنگه چی مو پیدا کړې یئ دغه شان به مو راوایس کړو یوه ډله په هدایت شوه			
وَفَرِيقًا	حَقِّ	عَلَيْهِمْ	الصَّلَاةِ
اوبله ډله چی ده ثابت شوی ده په هغوی باندې گمراهی بیشکه چی هغوی انیولی دی اوبله ډله باندې گمراهی ثابت شوی ده ځکه چی دوی دالله ﷻ په ځاني			
الشَّيْطَانِ	اَوْلِيَاءَ	مِنْ دُونِ اللّٰهِ	وَيَحْسَبُونَ
شیطانان سرپرستان ماسوا د الله اوگمان کوی هغوی اچی بیشکه هغوی شیطانان خپل مشران جوړ کړی دی اوبیا هم داخیال کوی چی گنی دوی			
مُهْتَدُونَ			
نیغه لار موندونکی دی			
په سمه لار قائم دی			

قوله تعالى: إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ

الله ﷻ دفحش بی حیا کار حکم نه ورگوی اود عربو بریند طواف: د عربو مشرکانوبه دکعبی نه بریند طواف کولو. او وئیل به نی چه مونر د پیدا کیدو په وخت کنبی څنگه وو هم په هغه حالت کنبی به طواف کولو. بنځې به د کپړې په ځای وره شان د څرمنې تگره یاڅه بل څه څیز په عورت لگولو اوباقی به ټوله بریند. وه هغی به وئیل چه نن به د بدن بعضی حصه یا پوره حصه ښکاره ساتلې شی خو چه کومه یوه حصه هم ښکاره وی هغه په چاباندې هم حلاله نه ده. نو الله ﷻ دا آیت نازل کړو چه دا خلق کله څه دشرم کار کوی نووایی چه مونر خپل پلار نیکه په دې کارباندې لیدلې دې اود الله ﷻ حکم هم داسې دې. د قریشو نه علاوه ټولو عربو به خپل د شپې ورځې لباس اغوستلوسره طواف نه کولو اود دې توجیه به نی دا کوله چه کومی کپړې اغوستلوسره هغوی گناه کړې ده په هغه کپړوسره څنگه طواف اوکړی. لیکن د قریشو قبیلې به لباس اغوستلو او یو قریشی (امس) که چرته یوه کپړه چاته قرض ورکړې وه نو بیا به عامو عربو د طواف په وخت کنبی اغوستله اریا هغه عرب چه چاسره به بالکل نوې کپړه وه نو بیا به نی دا کپړې ویستلې اودهغې به نی څوک هم مالک نه گنرلو او که چاسره به نوې کپړه نه وه او یا به د یو قریشی نه هم کپړه قرض نه ملاویدله نو هغه به بریند طواف کولو او بنځو به هم په عامه توگه بریند طواف کولو اود شپې په وخت کنبی به نی کولو. دا څیز هغوی د خپل طرف نه ایجاد کړې وو او په دې ذهنیت کنبی نی د خپلو پلارانو اتباع کړې وه. دهغوی دا عقیده وه چه د هغوی د پلارانو دا کار د الله ﷻ په حکم سره وو. خو الله ﷻ د دې خبرې نه انکار فرمائی چه ای محمد (ﷺ) دوی ته اووایه چه دا فحش او خراب کار تاسو کوم کوئی الله ﷻ د داسې کارونو حکم نه ورکوی. تاسو الله ﷻ طرف ته د داسې خبرو نسبت کوئی د کومو د صحیح والی چه تاسو به څه علم نشته. اووایه چه زما رب خود عدل او استقامت حکم ورکوی. اودا عبادت د الله ﷻ هم په استقامت سره پوره کوئی. هم په دې کنبی د رسولانو متابعت دې کومو چه درب عزوجل شریعت پیش کړې اومعجزو خودلوسره نی تاکید کړې چه اوس اخلاص اختیار کړئی او چه ترکومی دادواره خبرې یعنی د شریعت پابندی او په عبادت کنبی اخلاص نه وی نو ستاسو به یو عبادت هم نه شی قبلولې.

آخر الله ﷻ ته ورتلل دی او په آیت مبارک کنبی د مفسرینو اقوال: د الله ﷻ ارشاد دې ﴿قَرِيبًا هَدَىٰ وَقَرِيبًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ﴾ د دې په معنی کنبی د مفسرینو اختلاف دې یعنی د مرگ نه پس به بیا ژوندی کوی په دنیا کنبی نی پیدا کړئی او په آخرت کنبی به مو اوچتوی. پیدا نی کړئی چه هیڅ څیز هم نه وئی بیانی مړه کړئی اوبیا به ژوندی کولې شئی. د ابن عباس ؓ نه روایت دې چه حضور ﷺ وعظ او نصیحت د پاره اودریدو او وئی فرمائیل ای خلقو تاسو به ښکاره بریند ناخونته اوچتولې شی څکه چه د پیدا کیدو په وخت کنبی تاسو هم داسې وئی. دا په مونر باندې فرض دی که په مونر داسې کول وی نو هم دغه به کوو (۱) مجاهد رضی الله عنه وائی چه مطلب دادې چه مسلمان به مسلمان او کافر به کافر اوچتوی ابو العالیه رضی الله عنه وائی د الله ﷻ دعلم مطابق به اوچتولې شی یاڅنگه چه په تقدیر کنبی لیکلې دی یاچه څنگه ستاسو عمل وو. د محمد بن کعب رضی الله عنه خیال وو چه که دهغه پیدا کول په بدبختی سره شوی وی نو شقی جوړولو سره به اوچتولې شی گنی نیک بخت به جوړولو سره لکه څنگه چه د موسی رضی الله عنه په زمانه کنبی جادوگرو ټول عمر د بدبختی عمل کړې وو خود هغوی پیدا کیدل د نیک بختی په بنیاد باندې شوې وو په دې وجه هم په هغه بنیاد باندې د هغوی حشر اوشو.

د انسان جنتی اودوزخی کیدل د تقدیر فیصله ده. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه الله ﷻ څوک مؤمن پیدا کړې

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب الحشر: ۶۵۲۶، صحیح مسلم: ۲۸۶۰، ترمذی: ۱۴۲۳، احمد: ۲۲۹/۱، مستد الطیلسی: ۲۶۳۸، ابن حبان: ۷۳۴۷.

دې او څوك كافر لکه چه فرمائی ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ﴾ بیا به هم داسې تاسو اوچتوی لکه څنگه چه نی پیدا کړی نی. ددې قول تائید دابن مسعود^(۱) د دې قول نه هم کیږی کوم چه په صحیح بخاری کښې دې چه په الله^(۲) قسم یو سرې د جنتیانو په شان عمل کوی تردې چه د هغه اود جنت په مینځ کښې د یوگز فاصله پاتې شی چه د تقدیر لیک په هغه غالب راځی او هغه د اور والا عمل کول شروع کړی او هم په هغې باندي مړشی او هم په اور کښې داخلېږی. او یو سرې ټول عمر د اور والا عمل کوی اود دوزخ نه د یوگز په فاصله باندي پاتې شی چه د الله^(۳) کتاب په هغه غالب راشی بیا هغه د جنتیانو په شان عمل کولو سره مړشی او جنتی جوړشی^(۴) او حضور^(۵) فرمائیلی دی چه یو سرې به د خلقو په نظر کښې د جنتیانو په شان عمل کونکې ښکاری خو هغه به په حقیقت کښې دوزخی وی او یوبل سرې به د دوزخیانو په شان عمل کونکې ښکاری خو هغه به په اصل کښې جنتی وی^(۶) اعتبار خود هغه اعمالو دې چه کوم د خاتمی په وخت کښې وی اویه کلمه شهادت باندي ترې سا اوځی. لکه چه فرمائی د مرگ په وخت کښې چه څنگه وو هم هغه شان به اوچتولې شی^(۷) اوس ضروری دی چه ددې قول اوددې آیت په مینځ کښې ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا﴾ توافق قائم شی. اود احادیث هم د الله^(۸) د ارشاد په تائید کښې فرمائیلی شوې دې چه هر پیدا کیدونکې د فطرت په دین باندي پیدا کیرې خود دوی موریلار دې یهودی یا نصرانی او یا مجوسی جوړوی^(۹) حضور^(۱۰) فرمائی چه الله^(۱۱) فرمائی چه ما خو خپل بند یگان په نیک فطرت باندي پیدا کړی وو خو شیطانانو په غولولو سره د دین نه واپړول^(۱۲) لنډه دا چه توافق داسې کیدی شی چه الله^(۱۳) خو هغه داسې پیدا کړی چه اول به هغه مؤمن وی ځکه چه فطرت کښې هم ایمان دې او دانی هم په تقدیر کښې لیکلی دی چه بیا به کافر کیږی سره د دې چه ټول مخلوق د معرفت او توحید فطرت لری. لکه څنگه چه د هغوی نه دا وعده هم اخستی شوې وه او هغه نی د دوی فطری څیز هم جوړ کړې وو خو باوجود دې د هغوی په تقدیر کښې دا وو چه هغوی خو به یا بد بخت جوړېږی او یا به نیک بخت او په حدیث کښې دی چه خلق سحر پاڅی نو یا خو هغوی خپل خان خلاصی ته حواله کوی اویانی هلاکت ته حواله کوی^(۱۴) ددې په خلاصی کښې هم د الله^(۱۵) حکم نافذ دي. هم هغه الله^(۱۶) دې چه ﴿وَالَّذِي قَدَّرَ قَهْدِي﴾ یعنی داسې او گرځولې شو چه هدایت به مومی ﴿الَّذِي اَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾ چا چه هر څیز ته د هغه خلقت ورکړیویانی په لار اولگولو. په بخاری او مسلم شریف کښې دی چه څوك نیک بخت دی هغوی ته د نیک بختو خلقو غوندې عمل کولو کښې هیڅ سختی نه وی او کوم چه بد بخت وی په هغوی باندي دبد بختو خلقو په شان عمل کول آسانېږی^(۱۷) د دې د پاره اوفرمائیلی شو چه یوه ډله په هدایت ده او په یوه ډله باندي گمراهی خوره شوې ده. بیا د دې دا علت بیان کړو چه هغوی د الله^(۱۸) په ځای شیطانان خپل ولیان جوړ کړې وو دا ډیر لوئی او ښکاره دلیل دې د هغه خلقو په غلطی چه گمان کوی چه الله^(۱۹) به چاته په څه غلطه عقیده او گناه باندي عذاب نه ورکوی

۱ صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ذکر الملائكة صلوات الله عليهم: ۳۲۰۸، صحیح مسلم: ۲۶۴۳، احمد: ۳۸۲/۱، ابن حبان: ۱۶۷۴.
 ۲ صحیح بخاری کتاب الرقاق باب الاعمال بالخواتيم وما يخاف منها: ۶۴۹۳، صحیح مسلم: ۱۱۲، احمد: ۳۳۵/۵، دلائل النبوه: ۲۵۲/۴.
 ۳ صحیح مسلم کتاب الجنه باب الامر بحسن الظن بالله تعالى عند الموت: ۲۸۷۸، احمد: ۳۳۱/۳، ابن حبان: ۷۳۱۹.
 ۴ د دې تخریج سورت نساء آیت: ۱۱۹ لاندې تیر شوې دي.
 ۵ صحیح مسلم کتاب الجنه باب الصفات التي يعرف بها في الدنيا اهل الجنه واهل النار: ۲۸۶۵، مصنف عبدالرزاق: ۲۰۰۸۸.
 ۶ صحیح مسلم کتاب الطهارت باب فضل الوضوء: ۲۲۳، ترمذی: ۳۵۱۷، احمد: ۳۴۲/۵، ابن حبان: ۷۴۴.
 ۷ صحیح بخاری کتاب الجنان باب موعظه المحدث نداء القبر وقعود اصحابه حوله: ۱۳۶۲، صحیح مسلم: ۲۶۴۷، ابوداؤد: ۴۶۹۴، ترمذی: ۲۱۳۷، ابن ماجه: ۷۸، احمد: ۸۲/۱، مسند ابی یعلی: ۳۷۵.

کوم وخت چه هغه د خپل عمل د صحیح کیدو پوره یقین وی. او د یو علم او یقین سره که په ضد سره نی اونه منی نو هم هغه ته به عذاب وی. د دې د پاره چه که د هغه هم دغه خیال صحیح وی نو په دې گمراهنی کوم کنبی چه خپل خان په هدایت باندې گنډې اوپه هغه ډله کومه چه په حقیقت کنبی په گمراهنی نه وی بلکه په هدایت باندې وی صحیح عمل کوی او په صحیح عقیده باندې دې هیڅ فرق نشته حالانکه الله ﷻ د داسې دوو قسمه خلقو په مینځ کنبی فرق خودلې دې.

يُبَيِّنَ	اَدَمَ	خُدُوًا	زَيْنَتَكُمْ	عِنْدَ	كُلِّ
الم اولاده	آدم	کوی	بنايست خپل	په وخت	دهر
ا انې د آدم اولاده دهر عبادت په موقع باندې خپلې بنائسته جامې اچوی					
مَسَاجِدٍ	وَكُلُوا	وَأَشْرَبُوا	وَلَا تُسْرِفُوا	إِنَّهُ	لَا يُحِبُّ
عبادت کنبی	او خورئ	او خکئ	او دحد نه مه اورئ	بیشکه هغه	نه خوښوی
او حلال خیزونه خورئ خکئ او اسراف مه کوی بیشکه الله ﷻ هغه خلق نه خوښوی					
المسرفين ٤					
دحدنه اوریدونکی					
چې کوم اسراف کوی					

قوله تعالى: خُدُوا زَيْنَتَكُمْ

ښه لباس کوم یودې :- په دې آیاتونو کنبی په مشرکانو رد دې چه په برینډه باندې د بیت الله شریف د طواف عقیده نی لرله چه د ورځې به سرو او د شپې به ښځو کپړو ویستلو سره طواف کولو (۱) څنگه چه ارشاد دې چه د هر مانځه په وخت کنبی (په کوم کنبی چه د بیت الله شریف د طواف عبادت هم شامل کیدې شی) خپل زینت یعنی لباس اغوندئ چه ستاسو بدن د برینډتوب نه پټ کړی. دې نه علاوه ښې ښې کپړې او زیب او زینت هم کونی. مخکینو امامانو هم دغه لیکلی دی چه دا آیت هم د مشرکانو په برینډه د طواف کولو سره متعلق دې اود حضرت انس رضی الله عنه نه مرفوعاً روایت دې چه دا آیات په مانځه کنبی د خپلو اچولو سره متعلق نازل شوې دې خود دې صحت غور غوښتونکې دې او هم په دې بنا، باندې په حدیث کنبی فرمائیلی شوی دی چه دمانځه په وخت کنبی په بنائست سره مونځ کول مستحب اود ثواب لائق دی. خاص کر د جمعې په ورځ د اخترونو په ورځ او بهتر دی چه خوشبوی هم اولگوی ځکه چه دا هم زینت دې اود ټولو نه ښه لباس سپین لباس دې. حضور صلی الله علیه و آله فرمائیلی چه سپینې کپړې اغوندئ ځکه چه دا ټولونه ښه لباس دې خپل مری هم په دې کفن کونی. په سترگو کنبی رانجه اچونی دا نظر تیزوی او ویښته راتوکوی (۲) دا حدیث جیدالاسناد دې. تمیم داری رضی الله عنه یوڅادر په څلور زره درهم باندې اخستې وو هم دا به نی مونځ کنبی اچولو.

د اسراف نه ممانعت اود اسراف مطلب: :: الله صلی الله علیه و آله فرمائیلی (كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا) خورنی خکئی او اسراف مه کونی. په دې آیت کنبی ټول طب جمع دې. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه څه غواړې خوره او چه څه غواړې اغونده په تاباندې هیڅ الزام نشته خو دوه خصلتونه خراب دی یو اسراف او بل غرور او کبر.

۱) صحیح مسلم کتاب التفسیر باب فی قوله (خُدُوا زَيْنَتَكُمْ عند کل مسجد): ۳۰۲۸.

۲) ابوداؤد کتاب اللباس باب فی البیاض: ۴۰۶۱، وهو حسن، ترمذی: ۹۹۴، ابن ماجه: ۱۴۷۲، احمد: ۱/۳۴۷، ابن حبان: ۵۴۲۳، حاکم: ۱/۳۵۴.

حضور ﷺ فرمائی کہ خورنی خکنی اغوندنی او بل ته ورکونی خو اسراف مه کونی او د شان او غرور د پارہ نه وی۔ اللہ ﷻ غواری چه په تاسوباندې د هغه د نعمتونه اثر خرگند وی (۱) دا خود اغوستلو پوری متعلق خبره وه او د خوراک متعلق دا چه حضور ﷺ فرمائی چه د هغه لوبنی نه زیات سپیره لوبنی بل نشته چه په هغې کبسی به ډکه خیتیه او خورلې شی د انسان د پارہ خو یو خو نورنی هم کافی دی چه هغه په خپل حالت باندې قائم اوساتلې شی او که چرې څه خورل غواری نو دریمه حصه خوراک او خوره او یوه حصه اوبه او څکه او یو حصه په آسانی سره د سا اخستلو د پارہ پرېږده (۲) حضور ﷺ او فرمائی چه اسراف دا دې چه څه نی په زړه کبسی راشی انسان هغه او خوری (۳) سدی ﷺ فرمائی چه کومو خلقو د بیت الله شریف په بربنده طواف کولو هغوی به د حج په ورځو کبسی په ځان چربی حرام کوله د دې د پارہ الله ﷻ فرمائی چه چربی حرامه نه ده خورنی او خکنی او د چربی په تحریم کبسی کوم زیاتی تاسو کړې دې دا مه کونی۔ مجاهد ﷺ فرمائی چه خورنی خکنی په دې وجه چه الله ﷻ تاسو ته درکړی دی۔ عبدالرحمن بن زید ﷺ فرمائی چه (ولاتسرفوا) مطلب دا دې چه خورنی خو حرام مه خورنی څکه چه دا زیاتی دې۔ ابن عباس ﷺ فرمائی چه خورنی خکنی خو زیات خوراک څښاک مه کونی څکه چه هم دغه اسراف دې۔ الله ﷻ اسراف کونکی نه خوبسوی د (مصرفین) نه (معتدین) مراد دی لکه چه فرمائی (إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) یعنی د حد نه تجاوز کونکی الله ﷻ نه خوبسوی۔ څکه چه غلو کولو سره به نی حلال هم د احتیاط په گمان سره په ځان حرام کول یا به نی حرام حلال جوړول د الله ﷻ رضا دا ده چه حلال حلال گنډه او حرام حرام، هم دغه عدل دې د کوم حکم چه ورکړې شوې دې۔

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ	
له نبی او وایه چا حرام کړو بنائیسست دالله هغه چی را ایستلی دې هغه	
(انې پیغمبره) دوی ته او وایه چی د الله ﷻ هغه زینت چا حرام کړې دې	
لِعِبَادِهِ	وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ
دپاره د بندگانو خپلو اویا څیزونه درزق نه او وایه داتول څیزونه دپاره دهغه کسانو دی	چی خپلو بندگانو دپاره نی پیدا کړی دی اویا څیزونه چا حرام کړی دی ورته او وایه چی داتول څیزونه
أَمْوَالُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ	يَوْمَ
چی ایمان نی راوړو په ژوند د دنیا کبسی هم او خاص به وی دهغوی دپاره په ورځ	په دې دنیا کبسی د مومنانو دپاره پیدا شوی دی او په ورځ د قیامت به
الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ لَقَوْمٍ يُعَالِمُونَ	
دقیامت دارنگې مونږه صفا صفا بیانوو آیتونه دپاره دهغه قوم چی پوهیږی	هم خاص هغوی دپاره وی مونږ دغه شان دپوهه خلقو دپاره ښکاره آیتونه بیانوو

(۱) احمد: ۱۸۲/۲، حاکم: ۱۳۵، ترمذی: ۲۸۱۹ (صحیح) یعنی عنه.
 (۲) ترمذی کتاب الزهد باب ماجاء فی کراهیه کثره الاکل: ۲۳۸۰، وهو صحیح، ابن ماجه: ۳۳۴۹، السنن الکبری للسنائی: ۶۷۶۸، احمد: ۱۳۲/۴، ابن حبان: ۶۷۴.
 (۳) ابن ماجه کتاب الاطعمه باب من الاسراف تاکل کل ما اشتبهت: ۳۳۵۲، مسند ابی یعلی: ۲۷۶۵، حلیه الولیاء: ۲۱۳/۱، شعب الایمان: ۱۶۹/۲.

قوله تعالى: قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ

دخوراک خُنباک او اغوستلو حلال خیزپه خان حرامول: په دې آیت کښې رد دې په هغه سرې چه د خوراک خُنباک یا اغوستلو څه خیز په خپل خان حرام کړې او شرعاً څه ممانعت نه وی. او وایه ای محمد (ﷺ) دې مشرکانو ته چا چه د خپلې فاسدې رانې سره په خپل خان باندي یو یو خیز حرام کړې دې چه چا د الله ﷻ دا ورکړې شوې زینت حرام کړو کوم چه الله ﷻ د بندیگانو د پاره حق گرځولې دې کوم چه الله ﷻ پیدا کړې دې په دې دنیاوی ژوندون کښې د خپلو عبادت کونکو مؤمنانو بندیگانو د پاره سره د دې چه کافران هم په دې کښې شریک دی. خود دې نعمتونو حق په اصل کښې صرف مؤمنان بندیگان لری اودا نعمتونه به په خاص توگه د قیامت په ورځ هم دوی ته ملاویږی په کومو کښې چه کافران نه شی شریکیدلې ځکه چه د جنت نعمتونه په کافرانو باندي حرام دی. دابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې چه عربویه په بربنده د بیت الله شریف طواف کولو وخت کښې شپیلی وهله او لاسونه پر قول نو الله ﷻ او فرمائیل چه لباس خود الله ﷻ زینت او بنائست دې ددې اغوستوسره طواف کوئی

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ
ورته او وایه بیشکه احرام کړی دی ارب زما ادبی حیایی کارونه هغه څه اچي ظاهر وی ادهغی نه او هغه پټ چی وی ورته او وایه چی زما رب د بی شرمی پټ او بنکاره کارونه ټول حرام کړی دی ا
وَالْأَثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ
او گناه او زیاتې ا په ناحقه سره او چی تاسو شریک کړی ا د الله سره هغه خیز ا چی نه دې او گناه او ناحقه ظلم اودا چی تاسو الله ﷻ سره شریک پیدا کړی ا چی
يُنزِلَ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا
نازل کړې ا په هغې باندي ا هیڅ دلیل ا اودا چی او وایي تاسو ا په الله باندي ا هغه خبری ا الله ﷻ د هغې په جواز هیڅ سند نه دې نازل کړې ا او تاسو په الله ﷻ پورې داسې خبرې تړی چی
لَا تَعْلَمُونَ ۝
چی تاسو ته معلومی نه وی چی الله وئیلی دی ا تاسو پرې هم نه پوهیږئ ا

قوله تعالى: قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ

د ټولونه زیاته غیرت منده هستی: رسول الله ﷺ فرمائیل چه د الله ﷻ نه زیات څوک غیرت مند نشته. په دې وجه الله ﷻ ټولې پټې او بنکاره د گناه خبرې حرام کړی دی او هغه بنده الله ﷻ ته د ټولونه زیات خوښ دې چه هر وخت د الله ﷻ حمد او ثناء کوی او ناحق او ناروا گناه خطا ئی هم حرامه کړې ده. ()
 د الإثم او البغی نه مراد څه دی؟ انس رضی الله عنه فرمائی چه د اثم معنی ده گناه او د بغی معنی ده بغیر حقه د خلقو مال او په ناحقه د خلقو عزت په زور اخستلو کښې زیاتې کول. مجاهد رضی الله عنه فرمائی چه باغی هغه

۱ صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانعام باب قوله تعالى (ولا تقربوا الفواحش ما ظهر منها وما بطن) : ۴۶۳۴، صحیح مسلم: ۲۷۶۰، ترمذی: ۳۵۳، السنن الکبری للنسائی: ۱۱۱۷۳، احمد: ۱/۳۸۱، ابن حبان: ۲۹۴.

کس دی چه پخپله په خپل نفس باندې بغاوت اوکړی او د بحث حاصل تفسیر دا دی چه اثم هغه خطا ده چه دکونکی دخپل ذات سره متعلق وی او بغی هغه زیاتې دې چه دخلقو پورې ورزیات شی. الله ﷻ دا دواړه خیزونه حرام گړخولی او فرمانی چه د الله ﷻ سره شریک جوړول حرام دی د کوم چه هیخ سند هم نشته او چاته د الله ﷻ سره د شراکت جوړولو هیخ حق هم نشته. اودا هم حرام دی چه هغه خبرې اوکړی چه ته نی نه پیژنې یعنی دا چه نعوذبالله د الله ﷻ اولاد دی اوهم دا قسم خبرې د کومو چه خه علم او یقین نه وی لکه چه فرمانی د بت پرستی د گندگشی نه خان بچ کړنی.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا

اودپاره دهر امت | یوه نیتیه ده | نوهرکله چی

| اودهر قوم دپاره دمهلته یوه نیتیه مقررده | نوهرکله چی

جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ۝

راشی | نیتیه دهغوی | روستو به نشی هغوی | یوساعت | اونه به مخکښی شی دهغه نه

نیتیه پوره شی | نونه به یوساعت روستو شی | او نه به یوساعت مخکښی شی

يَبْنِيَّ أَدَمَ إِمًّا يَا تَيْبَتُكُمُ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقْضُونَ

اے اولاده | آدم | که چری | راشی تاسو ته | رسولان | ستاسونه | چی بیانوی هغوی

انې دادم اولاده | که تاسو ته ستاسو دقوم نه پیغمبران راشی | چی هغه

عَلَيْكُمْ أَيُّهَا فَبَيْنَ اتَّقَى وَأَصْلَحَ

په تاسو باندې | آیتونه زما | نو هغه خوک | چی خان نی اوساتلودنا فرمانی نه | اواصلاح نی اوکړه

تاسوته زما حکمونه بیانوی | نوچا چی خان د شرک نه بچ کړه | او نیک کارونه نی اوکړل

فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا

نونه به وی یره | په هغوی باندې | اونه به هغوی | غمجن کیږی | او هغه کسان | چی دروغ نی اوگنرل

نوپه هغوی به نه خه ویره وی | اونه به هغوی غمژن شی | او هغه کسان چی

بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ

آیتونه زمونږه | اولونی اوکړه | په مقابله دهغې کښی | هم دغه کسان | خاوندان دوور دی | هغوی به

زمونږ | آیتونو ته نی دروغ وئیلی دی | او کبر نی کړی دی | نو هغوی دوزخیان دی | هغوی به

فِيهَا خَالِدُونَ ۝ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ

په هغې کښی | همیشه وی | نوخوک دې | زیات ظالم | دهغه چانه | چی او تری

همیشه به دې کښی وی | نو دهغه چانه لونی ظالم خوک کیدی شی | چی

عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۝ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمُ

په الله باندې | دروغ | یادروغ اوگنرې | آیتونه دهغه | دا کسان چی دی | رسیږی به دوی ته |

په الله باندې نی دروغ تړلی وی | یانې دهغه آیتونو ته د دروغو نسبت کړی وی | دوی ته به دالله ﷻ

نَصِيبِهِمْ	مِّنَ الْكِتَابِ	حَتَّىٰ	إِذَا	جَاءَتْهُمْ	رُسُلُنَا
حصہ ددوی دلیکلی شوی تقدیرنه اترهغه پوری اچی کله اراشی دوی ته از الیرلی شوی فربنستی زمونږه					
د فیصلی مطابق ددوی حصہ اورسی خو کله چې ورته زمونږ فرشتی دروح اخستو دپاره راشی					
يَتَوْقَنَهُمْ	قَالُوا	أَيْنَ	مَا	كُنْتُمْ	تَدْعُونَ
چې وفات کوی دوی اوبه وائی اچی کوم خانې دی هغه اچی وی تاسو اچی رابلل به تاسو					
..... نو ورته به او وائی چې ستاسو هغه معبودان څه شول چې تاسو به د الله ﷻ نه					
مِن دُونِ اللَّهِ	قَالُوا	ضَلُّوا	عَنَّا	وَشَهِدُوا	عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ
بغیر د الله نه اوبه وائی اورک شو هغوی زمونږ نه او گواهی به او کړی اېه خانونو خپلو باندې					
سوا رابلل دوی به او وائی چې ټول رانه ورک شول او پخپل خان به پخپله گواهی او کړی					
أَنَّهُمْ	كَانُوا	كٰفِرِينَ			
چې بیشکه هغوی وو د حق نه منکر					
چې مونږ د حق نه انکار کونکی وو					

قوله تعالى: فَلَاحَوْفٌ عَلَيْهِمْ..... أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ

نیکانو ته زیرې اوبدانو ته د عذاب وعید - ارشاد دې چه دهرامت دپاره یو میقات معلوم او وخت مقرر دې او چه کله هغه وخت راشی نو بیا د یوې گهرنی هم وړاندیوالې روستووالی نه شی کیدی. بیا بنیادم الله ﷻ ویروی چه گوره تاسوته به زمونږ رسولان راځی تاسو ته به زمونږ آیاتونه اوروی زیری به هم درکوی او ویروی به مو هم. اوس چه څوک اوویریدو نو هغه خپله اصلاح او کړه، محرمات نی پریخودل داطاعت کارونه نی او کړل نوهغه به نه څه ویری سره مخ کولې شی اونه به نی څه غم او خفگان راگیروی. خو چه څوک زمونږ آیاتونه دروغ گنږی او د کبر نه کار اخلی هم دغه خلق د اور خاوندان دی چه په هغې کبسی به د همیشه د پاره وی.

قوله تعالى: فَمَنْ أَظْلَمُ

د ظالمانود مرکب فربنستی سره ملاقات - ارشاد دې چه د هغه نه لوی ظالم بل څوک نشته چه په الله ﷻ د خان نه دروغ اوتری، دهغه آیاتونه او معجزې دروغ او گنږی، داخلق به د خپل لیکلې شوی تقدیر نه خپله حصه بیامومی. مفسرینو د دې په معنی کبسی اختلاف کړې دې. ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه دهغه مخ به تک تور شی او هغه دا چه څوک خیرکوی هغه ته به د خیر بدله ملاویږی اود بدو بدله به بده ملاویږی. یا د خپلې حصې نه مراد خپل عمل خپل رزق او خپل عمر. اودا قول د معنی اود عبارت د سیاق په لحاظ سره قوی دې. په دې باندې د الله ﷻ دا قول دلالت کوی چه کله زمونږ فربنستی د هغوی روح قبض کولوله راشی اوددې آیت دمعنی مثال دا قول پاک دې چه کوم خلق په الله ﷻ د خان نه دروغ تری هغوی به د دنیا د سامان نه هیڅ حصه نه بیامومی او چه کله بیا زمونږ طرف ته واپس کیږی نو د هغوی د کفر په سبب به مونږ هغوی ته دردناک عذاب وروڅکو. بیانی او فرمائیل چه که څوک کفر کوی نو کوی دې تادې د هغوی کفر په خفگان او تکلیف کبسی نه اچوی هغوی به آخر هم زمونږ طرف ته واپس راگرځی هغه وخت به د هغوی اعمال په هغوی باندې ښکاره کړې شی الله ﷻ د زړونو حال پیژندونکې دې. مونږ خود یوڅو ورڅو نفعه هغوی ته ورکړې وه.

اللہ ﷻ پہ دے پورتنی ایت کنبی خبر ورکوی چه ملائکے کله د مشرکانو روح قبض کوی نود هرک په وخت کنبی به هغوی ویروی او روح به ئی د قبض کولو سره دوزخ ته اوړی او هغوی ته به وائی چه اوس هغه چرته دے کوم چه تا د اللہ ﷻ د پارہ شریکان گرخول، هم د هغوی نه به دے دعا غوښتله او هم د هغوی عبادت به دے کولو. هم هغوی راوغواړه چه تا د دوزخ نه خلاص کړی نو هغه به وائی چه هغوی اوس چرته دی هغه خو ټول اوختیدل. زمونږ خو اوس د هغوی نه څه امید نشته او په خپله ځله به اقرار کوی چه مونږ به کفر کولو.

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ

او به وائی | ننوځی | په هغه ډلو کنبی

| اللہ ﷻ به ورته او فرمائی چې هغه امتونو سره دوزخ ته داخل شی

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِّنَ الْجِبِّ وَالْأَنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا

چې تلی دی | مخکینی ستاسونه | د پیریانو نه | اود انسانانو نه | په وور کنبی | هرکله چې

چې ستاسونه وړاندې تیر شوی وو | که پیریان وو او که انسانان وو | هرکله چې

دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّىٰ إِذَا

ننوځی | یوه ډله | نو لعنت به وائی | په وړاندینی ډلې خپلې باندې | تردې پورې | چې کله

یوه ډله دوزخ ته داخله شی | نو په بله ډله به لعنت وائی | تردې چې

أَدَارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرِبُهُمْ وَإِلَهُمُّ

راجمع شی هغوی | په هغې کنبی | ټول | انوا به وائی | اروستی ډله دهغوی | په حق درومبې ډلې خپلې کنبی

ټول سره یو ځانې شی | نو هره وړاندینی ډله به دروستی ډلې باره کنبی وائی

رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا

چې | په ربه زمونږه | دې کسانو | گمراه کړی وو | مونږه | نو ورکړه دوی ته | عذاب | دوچند

چې انې زمونږه ربه | دې خلقو مونږ گمراه کړی وو | نو ته دوی ته زمونږه په نسبت دا ور دوچنده عذاب ورکړه

مِّنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٍ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ۝

داوورنه | او به وائی اللہ | دپاره دهرې ډلې | دوچند دی | خولیکن | نه پوهیږی تاسو

اللہ ﷻ به ورته او فرمائی چې هرچا دپاره عذاب دوچنده دې | خوتاسو پرې نه پوهیږی

وَقَالَتْ أُولَهُمْ لِأُخْرِبُهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا

او او به وائی | مخکینی ډله | اروستی ډلې ته | پس نه وو | تاسولره | په مونږ باندې

او مخکینی ډله به روستی ته او وائی | که (مونږ د عذاب قابل یونو) تاسوته

مِنْ فَضْلِ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ۝

څه غوره والی | نو اوڅکی | عذاب | په سبب دهغې | چې وی تاسو | چې کول به مو

خو هم زمونږه مقابله کنبی فضیلت نه دې حاصل | نو دخپل عمل په وجه د عذاب خوند اوڅکی

قوله تعالى: رَبَّنَا هَلْ أَتَىٰ آلَ آدَمَ ظُلْمًا

دکافرانو یو بل گناہکار کنہل :- اللہ ﷻ د مشرکانو د دې خبرو خبرورکوی کوم چه هغوی په اللہ ﷻ باندې زیاتی او د خان نه ترلې. هغوی ته به ونیلې شی چه تاسو د خپل خان په شان ډلو کنبې شامل شنی کوم چه ستاسو د صفتونو والا دی او کوم چه تاسو نه وړاندې تیر شوی دی که هغه د پیریانونه وی او که د انسانانو نه وی اوبیاد دوزخ لار واخلی. ﴿فَإِنَّمَا إِلَهُ الْإِنسَانِ﴾ محتمل دي ﴿فَإِنَّمَا﴾ بدل شو اودا هم محتمل دي چه د ﴿فَإِنَّمَا﴾ په معنی کنبې وی د امم سره. د اللہ ﷻ قول دي ﴿كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعْنَتٌ لِّأَخْتِهَا﴾ یعنی چه کله یو نوې ډله دوزخ کنبې ورواچولې شی نو یو بل ته به بد وائی (خلیل الله ﷻ) فرمائی چه د قیامت په ورځ به یو کافر بل کافر سره په بحث شی او خپل مینخ کنبې به یو بل ته بدرد وائی) ارشاد دي چه کله د کافرانو دا تابعین د خپلو متبوعینو نه د سخت خفگان خرگندونه او کړی او کله هغوی د اللہ ﷻ عذاب اووینی او خپل مینخ کنبې نی تعلقات ختم شی نو دا تابعین به وائی چه افسوس مونږ ته بیا د دنیا تگ نصیب شی نو چه څنگه دوی نن زمونږ نه جدا شوی دی دغه شان به مونږ هم ددوی نه دویزارنی اظهار او کړو اودوی نه به بدله واخلو. اللہ ﷻ به دغه شان د ارمان او افسوس په رنگ کنبې پیش کړې شوي عملونه هغوی ته اوبنای خود دوزخ نه به هغوی په هیخ رنگ هم بهر نه شی. تردې چه کله هغوی ټول په دوزخ کنبې راجمع شی نو روستو دوزخ کنبې داخل شوی تابعین به د خپلو متبوعینو باره کنبې وائی هغه متبوعین د چا جرم چه په مقابله د تابعینو کنبې زیات سخت وو هغوی د اول نه داخل شوی دی. اللہ ﷻ ته به د خپلو متبوعینو نه شکایت کوی چه هم دوی مونږ د نیغې لارې نه گمراه کړی وو په دې وجه ای اللہ دوی ته دوزخ کنبې دوچنده عذاب ورکړه (لکه چه د اللہ ﷻ ارشاد دي په کومه ورځ چه په اور کنبې اوسوزی اود دوی مخونه تک تور شی نو هغوی به وائی چه افسوس مونږ د اللہ ﷻ اود اللہ ﷻ د رسول ﷺ تابعداری کړې وه. ای اللہ مونږ د خپلو مشرانو خبره منلې وه او هغوی مونږ د هوکه کړی وواي اللہ دوی ته دوچنده عذاب ورکړه نو اللہ ﷻ به فرمائی چه نه تاسو ټولوته به دوچنده عذاب ملاویری. لکه چه فرمائی کوم خلق چه کفر کوی او خلق د اللہ ﷻ د لارې نه بندوی مونږ به د هغوی عذابونه زیاتوو. او هغوی به د خپلو گناهونو بوج هم اوچتوی اودنورو د گناهونو بوج هم. متبوعین به خپلو تابعینو ته وائی چه اوس ستاسو په مونږ باندې کوم غوره والې پاتې شو تاسو هم دغه شان په خپله گمراه شونی لکه څنگه چه مونږ شوی وو نو اوس د خپلو عملونو مزه اوڅکشی. د هغوی دا حالت داسې دي د کوم خبر چه اللہ ﷻ داسې ورکړې دي چه ای نبی ﷺ افسوس چه تا دا کافران لیدلې چه هغوی د خپل رب په وړاندې ولاړ دی او په یو بل باندې الزام لگوی او تابعین خپلو متبوعینو ته وائی که چرې تاسو نه وئی نو مونږ به مؤمنان وو او متبوعین به خپلو تابعینو ته وائی چه د هدایت قبلولو نه مونږ منع کړی وئی تاسو خو پخپله گمراه شوی وئی د عقل نه مو ولې کار نه اخستلو او تابعین به متبوعینو ته وائی دا خو هم ستاسو د شپې ورځې د هوکه کول وو چه تاسو به مونږ په کفر باندې مجبوره کولو او په خداینی کنبې مو شریک گرځول بیا به پټ پټ پخپله ستومانه شی او کله چه د اللہ ﷻ عذاب اوگوری او مونږ به د هغوی په ستونو کنبې طوقونه اچوو او چه څنگه به نی کول هم هغه شان بدله به ورته ملاویری. ()

إِنَّ الَّذِينَ	كَذَّبُوا	بِآيَاتِنَا	وَاسْتَكْبَرُوا
بیشکه هغه کسان چی دروغ نی کنړلی دی ایتونه زمونږه اوسرکشی نی کړی ده			
چا چی زمونږ ایتونه دروغ او کنړل او د هغې د منلونه نی خانونه لوئی او کنړل چه ایمان نی پرې رانړول			

(۱) ۳۳/الاحزاب: ۶۶-۶۷.
(۲) ۳۴/سبا: ۳۱، ۳۲.

عَنْهَا	لَا تُقْتَلُونَ	لَهُمْ	أَبْوَابُ	السَّمَاءِ
په مقابله دهغې کنبی نو بیرته به نه کړې شی هغوی ته دروازی د آسمان				
..... هغوی ته به د آسمان دروازی هیڅکله بیرته نشی				
وَلَا يَدْخُلُونَ	الْجَنَّةَ	حَتَّى يَلْبِغَ	الْجَمَلُ	فِي سِمِّ
اوداخل به نشی هغوی جنت ته تر هغې چې ننوخی اوبن په سوری کنبی دستن				
اوجت ته به تر هغې داخل نشی چې تر څو پورې اوبن د ستنې سوم کنبی تیر نشی				
وَكَذَلِكَ	نَجَّيْنَا	الْمُجْرِمِينَ	لَهُمْ	مِنْ
اودارنگی بدله ورکوو مونږ مجرمانو ته دې دهغوی دپاره دوزخ نه فرش				
اومونږ مجرمانو ته هم د اشان بدله ورکوو دهغوی لاندې به د اور بجاوړه غوړیدلې وی				
وَمِنْ	فَوْقِهِمْ	غَوَاشٍ	وَكَذَلِكَ	نَجَّيْنَا
اودپاسه دهغوی نه څادر دوورا اودارنگی بدله ورکوو مونږه ظالمانوله				
اودپاسه به ئې داورڅادر اغوستی وی اومونږ داسې ظالمانو ته هم د اشان بدله ورکوو				

قوله تعالى: لَّهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ط

د کافرانو روح ته د آسمان دروازی نه کولاویرې :- کومو خلقو چه زمونږ آیاتونه دروغ گنډلې دی اود هغې نه ئې مخ اړولې دهغوی دپاره به د آسمان دروازی نه کولاویرې یعنی نه به دهغوی نیک عمل پورته خیرې اونه دهغوی دعاگانې رسول الله ﷺ فاجر سړی دروغ د وتلو ذکر کولو کنبی فرمائیل چه فرښتې به روح اخلی او آسمان ته خیرې اود ملاء اعلی په کومو فرښتو چه هغه تیریرې نو هغوی به تپوس کوی چه دا کوم خبیث روح دې؟ نو دهغه د ټولونه خراب نوم اخستوسره به وائی چه د فلانکی دې تردې چه آسمان ته به اورسی او وائی په چه دروازه کولاو کړئی خودروازه به نه کولاویرې.

قوله تعالى: لَّا تُقْتَلُونَ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ

لکه چه ارشاد دې (لَا تُقْتَلُونَ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ) براء بن عازب رضی الله عنه فرمائی چه مونږ د یو انصاری په جنازه کنبی شریک وونږی کریم ﷺ سره روان وو اوقبرته اورسیدو نو حضور ﷺ هلته کیناستو مونږ هم دهغوی ﷺ نه چاپیره داسې چپ ناست ولکه چه زمونږ په سرونو مرغشی ناستې وی (چه مونږ ئې چپ او بې حرکته اولیدو) نود حضور ﷺ په لاس کنبی یو ډکې وو په زمکه باندي ئې د مشغولتیا په توگه کړخې راښکلې بیا حضور ﷺ خپل سر اوچت کړو او وئی فرمائیل د عذاب قبر نه د الله ﷻ نه پناه او غواړنی دوه یا درې ځل ئې اوفرمائیل بیا ارشاد اوفرمائیلې شو چه کله مؤمن د دنیا نه اوچتولې شی اود آخرت طرف ته مخ کوی نود آسمان د روښانه مخونو فرښتې راکوزیرې د جنت کفن ورسره وی بیا ملك الموت د هغه سر ته کینی او وائی ای روح مطمئننه د الله ﷻ د پخښنې طرف ته روان شه دې اوریدو سره راوځی لکه څنگه چه د مشک د ځلې نه د اوبو څاڅکی راوځی. دروغ راوتلو سره دسترگو په رپ کنبی هغه ته جنتی کفن اغوستی شی او په جنتی خوشبو کنبی راغونډولې شی هغه د مشک داسې بهترینه خوشبو وی چه کومه په دنیا کنبی بهترینه کیدی شی. دا واخلی او آسمان ته خیرې په کوم ځای چه تیریرې فرښتې وائی چه دا دچا پاک روح اورنی؟ ونیلې کیرې چه د فلانکی خوی د فلانکی آسمان ته په رسیدو باندي د دروازی کولاوولو د پاره وائی نو دروازه کولاویرې. هغوی سره نورې ټولې فرښتې د دوئم آسمان

پورې ځی. دغه شان دیو آسمان نه بل او تراووم آسمان پورې رسی. اوس الله ﷺ فرمائی چه زما د دې نیک بنده نوم د علیین په دفتر کنبی اولیکنی او د زمکې طرف ته نی واپس کړنی. نود هغه روح واپس کولې شی. دلته هغه فربنتې راځی او هغه سره کینی او تپوس ترینه کوی ستا رب څوک دې؟ هغه وائی الله ﷺ زما رب دې. هغه بیا تپوس کوی ستا دین کوم یو دې نو هغه وائی زما دین اسلام دې. بیا تپوس کوی چه هغه سرې څوک وو چه ستاسو طرف ته لیرلې شوې وو هغه وائی چه د الله ﷺ رسول ﷺ حضرت محمد ﷺ وو. بیا تپوس کوی ستا د عمل ذریعه څه وه هغه وائی ما د الله ﷺ کتاب لوستلې وو په هغې مې ایمان راوړې وو. بیا د آسمان نه یو آواز راځی چه زما بنده ربنیتیا اووئیل د ده د پاره د جنت فرش راوړنی د جنت لباس ورواغونندی دده دپاره د جنت یوه دروازه کولاؤ کړنی چه د جنت هوا او خوشبوئی ده ته رسی. دده قبر د ده د نظر برابر کولاؤ کړې شی. یو بنکلی سرې په بنه لباس او بنه خوشبوئی لگولې دیته راشی او ورته وائی خوشحاله شه چه تاسره کومه وعده کړې شوې وه هغه نن پوره کولې شی. هغه به تپوس کوی ته څوک نی؟ هغه سرې به وائی زه ستا نیک عمل یم نو مړې به وائی یا الله هم دې وخت کنبی قیامت راوله چه زه خپل اهل او مال سره ملاو شم. حضور ﷺ او فرمائیل چه کله کافر بنده د دې دنیا ته مخ واپړوی نو د تور رنگ فربنتې د بوجنی تکره راوړی او راشی او ترکومې چه نظر لکی د هغه حده پورې وی بیا ملک الموت راځی او وائی ای خبیث روحه راوځه اود الله ﷺ خفگان او غضب طرف ته ځه نو هغه په بدن کنبی ورننوزی نو فربنتې هغه په رابنکلو سره راوباسی لکه څنگه چه د اوسپنې سیخ دلمدو وینستونه راویستلې شی. هغه دا دسترگویه رب کنبی په هغه بوجنی کنبی رانغاړی د هغې نه د سخاشوې مردارې په شان بوی خیرې. دا واخلی او آسمان ته خیرې نو چه په کوم خای تیریری فربنتې تپوس کوی دا د چا خبیث روح دې؟ وئیلې شی فلانکې ځوی د فلانکې. او کله چه آسمان ته رسی نو وائی دروازه کولاؤ کړنی نو نه شی کولاوولې بیا حضور ﷺ د ﴿لَا تُقْتَمُّ﴾ والا آیت تلاوت کړو.

اوس الله ﷺ حکم فرمائی چه دې دزمکې لاندې طبقې سجین ته یوستی نود هغه روح هلته غورزولې شی. بیا حضور ﷺ دا آیت تلاوت کړو څوک چه الله ﷺ سره شریک گرځوی نولکه چه د آسمان نه راپریوتلو او مرغشی د هغه غوښه راشوکوی یا هواگانې نی ترلرې پورې الوزوی. دهغه روح دهغه بدن ته واپس کولې شی. دوه فربنتې راځی او تپوس کوی ستا رب څوک دې؟ هغه وائی افسوس ماته پته نشته. بیا تپوس کوی ستا دین څه دې؟ هغه جواب ورکوی هانې ماته پته نشته. بیا تپوس کوی چه ستا طرف ته څوک درلیرلې شوې وو هغه وائی افسوس ماته پته نشته. بیا د آسمان نه آواز راځی زما بنده دروغ وائی د ده دپاره د دوزخ فرش راوړنی اوده ته د دوزخ دروازه کولاؤ کړنی چه ده ته د دوزخ گرموالې او گرمه هوا وررسی. دده قبر په ده باندې راتنگ کړې شی اودومره زور ورکوی چه هډوکی پښتی یوځای شی. یو خراب شکل او سخا خیرنو جامو کنبی بدبوداره سرې دله راځی او ورته وائی تاته ستا د بدبختو زیرې دې. دا هم هغه ورځ ده دکومې چه تاسره وعده وه. هغه تپوس کوی ته څوک نی؟ هغه وائی زه ستا بدعمل یم نو کافر وائی چه الله ﷺ دې او کړی چه قیامت رانه شی (ځکه چه زه دوزخ ته لاړ نه شم). (۱)

براء بن عازب ﷺ فرمائی چه مونږ حضور ﷺ سره بهر وتلې وو جنازې سره وو (باقی بیان د پورتنی بیان په شان دې) تر دې چه کله د مؤمن روح اوځی نود آسمان او زمکې فربنتې په ده باندې درود لیرې، دهغه د پاره د آسمان دروازې کولاویری د تولو فربنتو هم دغه دعا وی چه د ده روح هم زموږ په مخه یوسی. دکافر په روح باندې یوه داسې فربنته مقررولې شی چه ړنده کنړه او گونگه وی، د هغې په لاس

۱ (ابوداؤد کتاب السنه باب المسئلة فی القبر و عذاب القبر: ۴۷۵۳ وهو صحیح، احمد: ۴/۲۸۷-۲۸۸، الشریعه لاجرمی: ۸۷۸، حاکم: ۱/۳۷، شعبا الایمان: ۳۹۵، اصول الاعتقاد: ۲۱۴، دیگ اسناد صحیح درجیک دی. او کورنی الموسوعه العبدییه: ۵۰۳/۳۰)

کنبی گرخ وی که چرې غبرې اووهی نو هغه به هم ریزه ریزه شی. دهغې په یو گذار سره هغه ذره ذره شی او خاږې شی بیا هغه هم هغه شان د الله ﷻ په حکم جوړشی بیا ئی یو بل گذار اووهی هغه چغې وهی چه د پیرانو او انسانانو نه علاوه ئی ټول مخلوق اوری. بیا د دوزخ دروازه کولاوولې شی او اور مړ کېږی (۱) (دابوهریره ﷺ نه یو روایت هم نيزدې نيزدې هم داسې دې په دې وجه ترجمه غیر ضروری ده) د الله ﷻ قول دې (لَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَکُمْ إِنَّهَا بِرَبِّکُمْ عَلِيمٌ) یعنی که دستنې دخوم نه اوین بهر راوتلې شی نو کافر به هم په جنت کنبی داخل شی. غرض دا چه هیخ کله به هم نه شی کیدې. ابن عباس ﷺ لفظ حمل لوستلو یعنی د جیم په ضمه او میم په تشدید سره "حمل" پیرې رستی ته وائی کومی سره چه کشتنی تړلې شی.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا
او هغه کسان چی ایمان ئی راوړې دې او کارونه ئی کړی دی نیک نه ورکوو تکلیف مونږه یونفس ته مگر
اوپا چی ایمان راوړو اونیک عملونه ئی او کړل او مونږ چاته د طاقت نه زیات تکلیف نه ورکوو
وَسِعَهَا ۗ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝
په قدر د طاقت دهغه ادا کسان خاوندان د جنت دی هغوی به په هغې کنبی همیشه وی
دغه خلق جنتیان دی او هم په دې کنبی به دوی همیشه به وی
وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غَلٍ ۖ تَجْرِي مِن تَحْتِهِم
او اوبه باسو مونږه هغه چی وی په سینو دهغوی کنبی ا دکینې نه بهیږی به لاندې دهغوی نه
او دهغوی به زړونو کنبی چی دیوبل خلاف څه لږه یرخیرې ووا هغه به لږې کړو دهغوی لاندې به
الأنهر ۖ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا ۚ
نهرونه او وائی به هغوی ثنا خاص الله لره ده هغه چی وی بنودله مونږ ته دالر
ولی بهیږی او هغوی به وائی چی تعریفونه هغه الله ﷻ لره دی چی مونږ ته د لار او خودله
وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنَّ هَدَانَا اللَّهُ ۖ لَقَدْ
اونه وو مونږ پخپله چی موندلې مووې د لاراکه نه وې بنودلې مونږ ته الله په تحقیق سره
او که الله ﷻ راته نه وې خودلې نو مونږ پخپله نشوه موندلې
جَاءَتْ رُسُلًا مِنَّا بِالْحَقِّ ۖ وَنُودُوا أَن تِلْكَ
راغلی وو رسولان درب زمونږه احق سره او اواز به اوکړې شی چی دغه ستاسو
مونږ ته د الله ﷻ رسولان په حقه راغلی وو او اواز به ورته اوشی چه دا هغه جنت دې
الجنة ۖ أَوْشَاهَا ۖ يٰۤاَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ تَعْمَلُونَ
جنت دې چی تاسو وارثان جوړ کړې شوې یی دهغې په سبب دهغې چی وی تاسو چی کول به مو
چی تاسو ته دخپلو (نیکو) عملونو په وجه درکړې شوې دې

قوله تعالى: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

ذ اهل ایمان نیک بختی:۔ اللہ ﷻ چہ کلہ د بدبختانو ذکر اوفرمائیلو نواوس د نیک بختو ذکر فرمانی چہ ہغہ خلق کومو چہ د زرہ نہ ایمان راورلی وو او پہ خپلو اندامونو باندی نی نیک عمل کری وو ہغوی برعکس دی د ہغہ خلقو چا چہ د اللہ ﷻ د آیاتونو کفر او کړو دلته پہ دې خبرہ باندی رنرا اچولې شی چہ ایمان او عمل خہ گران اوسخت کارنہ دې بلکہ ډیر آسان دی۔ ارشاد دې چہ مونږ کوم شرعی مکلفیتو نہ مقرر کری دی او ایمان او نیک عمل کوم چہ مو فرض گرخولې دې دا د انسان د وسعت نہ بھر نہ دې مونږ چاتہ د ہغہ د طاقت نہ زیات تکلیف نہ ورکوو۔ ہم دغہ خلق جنتیان دی۔

پہ جنت کبھی بہ کینہ او بغض نہ وی۔۔ اود اهل ایمان پہ زړونو کبھی کہ خہ بغض او کینہ وی ہغہ بہ مونږ اویاسو (۱) لکہ چہ رسول اللہ ﷺ فرمانیلی مؤمن چہ کلہ د اور نہ خلاصی بیامومی نو ہغہ بہ د جنت او دوزخ پہ مینخ کبھی پہ پل باندی راحصار کری شی بیا بہ دہغہ ظلمونہ پہ بحث کبھی راوستلې شی کوم چہ پہ دنیا کبھی دہغوی پہ مینخ کبھی وو، تر دې چہ کلہ د ہغہ ظلمونہ او د ہغہ حسد او بغض د ہغہ د زرہ نہ پاک اوصفا کری شی نو بیا بہ ہغہ لہ د جنت لار ورکولې شی اویہ اللہ ﷻ قسم چہ ہغہ نہ بہ د جنت منزل دخپل د دنیا دکور نہ ډیر آسان معلوم شی (۲) جنتیان چہ کلہ جنت تہ لیرلې شی نو ہغوی بہ د جنت دروازی سرہ یوہ ونہ اووینی د کومې لاندی چہ بہ دوه چینې بہیری د یوې نہ بہ اویہ اوخکی نود ہغہ پہ زرہ کبھی چہ کومہ کینہ وی اویہ وینخلې شی ہم دغہ شراب طهور دی او پہ دویمہ چینہ بہ لامبی نود جنت پہ شان تازہ والی بہ د ہغہ پہ مخ باندی راشی بیا بہ نہ وینستہ خوریری نہ بہ د رانجو ضرورت وی۔ بیابہ دا خلق ډلې ډلې د جنت طرف تہ روان کری شی (۳) حضرت علی ﷺ فرمائیل چہ زہ امید کوم چہ زہ عثمان ﷺ طلحہ ﷺ اوزبیر ﷺ بہ ان شاء اللہ ہم د دغہ خلقو نہ یو د چا پہ زړونو کبھی چہ کینہ وہ خودتولو سینہ بہ د کینې نہ صفا کری شی۔ حضرت علی ﷺ فرمائی پہ اللہ ﷻ قسم پہ مونږ کبھی د بدر والا ہم دی او ہم د ہغوی پہ شان کبھی دا آیت نازل شوې دې۔ د حضرت ابوہریرہ ﷺ نہ روایت دې چہ حضور ﷺ فرمائیلی چہ ہر جنتی تہ بہ د دوزخ کور خودلې شی ہغہ بہ وائی چہ کہ اللہ ﷻ زما ہدایت نہ فرمائیلو نو دا خای بہ زما خای وود اللہ ﷻ ډیر ډیر شکر دې۔ اوہر دوزخی تہ بہ د ہغہ کور پہ جنت کبھی خودلې کبھی ہغہ بہ وائی چہ افسوسن اللہ ﷻ ماتہ ہم ہدایت کری وې نودا بہ اوس زما کور وې۔ دغہ شان بہ پہ ہغہ باندی ارمان راخور وی (۴) او چہ کلہ دې مؤمنانوتہ د جنت زیری ملاوٹی نو ورتہ بہ وئیلی شی چہ دا جنت ستاسو دنیکو اعمالو پہ نتیجہ کبھی دانعام پہ توگہ دې پہ تاسو د اللہ ﷻ رحمت دې تاسو جنت تہ داخل کری شوئی د خپلو اعمال پہ اندازہ خپل خای جوړ کرنی اودا ہر خہ د اللہ ﷻ د رحمت سبب دې۔ پہ بخاری او مسلم شریف کبھی دی چہ حضور ﷺ فرمائی پہ تاسو کبھی دې ہر یو تہ دا معلومہ وی چہ د چا عمل ہغہ جنت تہ نشی رسولی نو خلقو او وئیل یارسول اللہ ﷻ تاسو ہم نہ، حضور ﷺ اوفرمائیل او زہ ہم نہ تر کومې چہ د اللہ ﷻ رحمت ماسرہ ہم شامل حال نہ وی۔ (۵)

(۱) ۱/۶ الانعام: ۱۵۲-۱۵۳۔

(۲) صحیح بخاری کتاب المظالم باب قصاص المظالم: ۲۴۴۰، حاکم: ۲/۳۵۴، مستدابی یعلی: ۱۱۸۶، ابن حبان: ۷۴۳۴۔

(۳) الطبری: ۱۲/۴۳۹۔

(۴) السنن الکبری للنسائی: ۱۱۴۵۴، حاکم: ۲/۴۳۵، وحسن عند احمد: ۲/۵۴۰، فالحدیث حسن۔

(۵) صحیح بخاری کتاب المرضی باب تمنی المرضی الموت: ۵۶۷۳، صحیح مسلم: ۲۸۱۶، احمد: ۲/۲۶۴، ابن حبان: ۳۴۸۔

وَنَادَى	أَصْحَابُ الْجَنَّةِ	أَصْحَابَ النَّارِ	أَنْ قَدْ	وَجَدْنَا
او آواز بہ او کړی خاوندان د جنت خلقو د وورته اچی په تحقیق سره بیا او موندو مونږ او بیا به جنتیان دوزخیانو ته آواز او کړی اچی مونږ خو دخپل				
مَا	وَعَدْنَا	رَبُّنَا	حَقًّا	فَهَلْ
هغه خیز اچی وعده کړی وه زموږ سره رب زموږه صحیح حقه انو ایا او موندو تاسو (هم) هغه رب ټولې وعده پوره پوره بیا او موندې نو تاسو هم دخپل رب د (عذاب) وعده				
وَعَدَّ	رَبُّكُمْ	حَقًّا	قَالُوا	نَعْمَ
اچی وعده کړی وه رب ستاسو حقه اوبه وائی هغوی هو انو آواز به او کړی پوره پوره بیا موندې که نه ؟ هغوی به او وائی اچی او نو د دوی تر مینځه به یو				
مُؤَدِّنٍ	بَيْنَهُمْ	أَنْ لَعْنَةُ	اللَّهِ	عَلَى الظَّالِمِينَ
یو آواز کونکې په منځ د دوی کبسی اچی لعنت د الله دوی په ظالمانو باندې هغه ظالمان آواز کونکې آواز او کړی اچی په ظالمانو باندې دې د الله لعنت وی هغه ظالمان				
يَصُدُّونَ	عَنْ سَبِيلِ	اللَّهِ	وَيَبْغُونَهَا	عِوَجًا
اچی منع کول نې خلق دلاری د الله نه اولتوونې په دغه لار کبسی کوروالې او هغوی اچی خلق به نې د الله دلاری نه منع کول اوبه هغې کبسی به کورولې لتولو او هغوی				
بِالْآخِرَةِ كُفْرًا ۝				
په آخرت باندې کافران وډا				
د آخرت نه هم منکر ووا				

قوله تعالى: وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ
 د جنتیانو د دوزخیانو نه سوال: دوزخیان دوزخ ته د تلونه پس د سپکاوی بې عزتشی اورتنې په توگه هغوی ته خطاب کولې شی چه جنتیان به دوزخیانو ته وائی زموږ رب چه مونږ سره کومه وعده کړې وه هغه نې په حق سره ثابته کړه. آیا ستاسو هم د حق دې وعده سره مخ شوې وو کومه چه رب تاسو سره کړې وه. دلته حرف "ان" د محذوف قول تفسیر کوی او "قد" د تحقیق دپاره راغلې دې. نو هغه کافر به جواب ورکوی چه او لکه چه په سورة صافات کبسی حق تعالی فرمائیلی اودهغه سرې باره کبسی خبر ورکړې دې چه په ژوند کبسی د یو کافر دوست وو هغه مؤمن چه کله کافر دوست په دوزخ کبسی درټوئیلې او وینی نو وائی به په الله قسم دې ده خو به زه په دنیا کبسی په خپله غلظه لار خودلونن هلاک کړې وم. که د الله کرم شامل حال نه وونونن به زه هم ده سره وم. دې کافر به وئیل چه بس هم دا دی چه مړه شو نو بس مړه شو بیا به نه شو اوچتولې او نه به څه عذاب وی () فربتې به اوس دهغه غوږونه کولاؤ کړی او وائی به چه او گوږه دا هغه دوزخ دې د کوم نه چه تا انکار کولو. دا څه جادونه دې چه تاته نه ښکاری. راشه دوزخ ته داخل شه. که غواړې او که نه صبریه کول وی. ته به د خپلو کړو بدله

بیامومی^(۱)

د رسول کریم ﷺ قتل شوو کافرانو ته اواز: دغه شان حضور ﷺ په بدر کنبی قتل شوې کافرانو ته خطاب کولو سره فرمانیلې وو ای ابوجهل بن هشام، ای عتبه بن ربیعہ، ای شیبہ بن ربیعہ او نورو قتل شوو د قریشو د سردارانو نومونه اخستو سره او فرمانیل ولې چه تاسو سره رب کومه وعده کړې وه پوره نی کړه که نه. ماسره خو چه الله ﷻ کومه وعده کړې وه هغه پوره شوه. حضرت عمرؓ عرض اوکړو یارسول الله ﷺ تاسو مرو ته خطاب فرمانې نو حضور ﷺ او فرمانیل په الله ﷻ قسم چه هغوی تاسونه کم نه اوری خو جواب نه شی ورکولې^(۲).

بیا د الله ﷻ ارشاد دې چه یو آواز کونکې به آواز کوی چه په ظالمانو باندې د الله ﷻ لعنت دې بیانی او فرمانیل چه دا هغه خلق دې چه د نیغې لار نه به نی خلق منع کول. د انبیاء د شریعت د لارې نه به نی خلق اړول چه خلق په کړه لار لارشی او د پیغمبر ﷺ تابعداری اونه کړی. دوی په آخرت کنبی د الله ﷻ د مخامخ کیدونه منکروو ځکه چه د دوی سره د حساب د ورځې هیڅ ویره نه وه. دا ډیر خراب خلق وو.

وَبَيْنَهُمَا	حِجَابٌ	وَعَلَى الْأَعْرَافِ
او په منځ د دواړو ډلو کنبی به پرده وی او په اعراف باندې به		
او د دې دواړو ډلو تر مینځه به پرده وی او دهغې په اوچت سره اعراف به		
رِجَالٌ	يَعْرِفُونَ	كُلًّا
بِسِيْرِهِمْ	وَنَادُوا	أَصْحَابَ
هر یو په نښو دهغوی سره او آواز به اوکړی هغوی ملگرو		
ځنی خلق وی چې هر یو جنتی او دوزخی، به خپلو خپلو نښو سره پیژنی او جنتیانو ته به		
الْجَنَّةِ	أَنْ سَلَّمَ	عَلَيْكُمْ
كَمُرِّدٍ خُلُوهَا	وَهُمْ	
د جنت ته چې سلامتیا دوی په تاسو باندې ادا خلق نه به وی داخل شوی جنت ته او هغوی به		
اواز اوکړی چې په تاسو دې سلامتیا وی پخپله به جنت ته داخل شوی نه وی خو		
يَطْمَعُونَ	وَإِذَا	صُرِفَتْ
أَبْصَارُهُمْ	تِلْقَاءَ	أَصْحَابِ النَّارِ
طمع لری د جنت او هر کله چی اوگرځی سترگې دهغوی په طرف د ملگرو د دور		
امیدوار به ناست وی او څه وخت چه دهغوی سترگې دوزخیانو ته اوگرځی		
قَالُوا	رَبَّنَا	لَا تَجْعَلْنَا
مَعَ	الْقَوْمِ	الظَّالِمِينَ
او به وائی اے ربه زمونږه مه یوځانې کوه مونږه سره د قوم ظالم		
نو وائی به چې انې زمونږه به مونږ د ظالمانو ډلې د ملگرتیا نه اوساتې		

قوله تعالى: وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ

اصحاب اعراف او دهغوی انجام: د جنتیانو دوزخیانو ته د خطاب نه پس فرمانی ارشاد دې چه د دوزخ او جنت په مینځ کنبی به یوه پرده وی چه دوزخیان به جنت ته د تلونه منع کوی. لکه چه فرمانی د دې دواړو په مینځ کنبی به یو دیوال قائم کړې شوې وی د کوم دننه طرف ته چه یوه دروازه ده په هغې

(۱) ۵۲/الطور: ۱۶، ۱۴.

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب قتل ابی جهل: ۳۹۷۶، صحیح مسلم: ۲۸۷۴، ابن حبان: ۶۴۹۸.

کښې رحمت دې اوبهر طرفته نې عذاب دې^(۱) هم دا اعراف دې دکوم په نسبت چه فرماني چه په اعراف باندې به خلق وی. سدی رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه د اللہ ﷻ قول "د هغوی په مینځ کښې به پرده وی" کښې پرده هم دغه اعراف دې.

اعراف والا کوم خلق دی؟. ابن جریر رضی اللہ عنہ وانی چه اعراف دعراف جمع ده، هر یومرتفع خای ته عرف وانی. دچرک چارخولک ته هم په دې وجه اعراف وانی. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرماني چه د جنت او دوزخ په مینځ کښې یوه غونډونی ده، دلته هم خلق رامنع کړې شوی دی داگناهگار دی. سدی رضی اللہ عنہ وانی چه دا اعراف نوم په دې وجه کیخودې شوې دې چه د دې خای خلق به خپل خلق پیژنی. د مفسرینو تعبیرونه د اصحاب اعراف باره کښې مختلف دی. تقریباً د ټولو هم یوه معنی ده. یعنی هغه داسې خلق دی چه د هغوی نیکنی او بدنی یوشان یعنی برابرې دی. د رسول اللہ ﷺ نه ټپوس اوکړې شو چه د چا نیکنی او بدنی برابر وی هغوی به چرته وی؟ نو حضور ﷺ او فرمائیل هم دغه خلق اصحاب اعراف دی. دوی خو به جنت ته نه شی داخلولې خودوی ته به د جنت طمع خامخا وی. بیا هم د دې قسم په یوسوال باندې حضور ﷺ او فرمائیل چه دا اصحاب اعراف هغه خلق دی چه د والدینو د اجازت نه بغیر د اللہ ﷻ په لارکښې دجهاد دپاره اوخی او بیا قتل شوی وی د جنت د داخلیدلونه خو هغوی په دې وجه رامنع کړې شو چه د خپلو والدینو خلاف نی کړی وو اود دوزخ نه په دې وجه بچ شو چه د اللہ ﷻ په لارکښې شهید شوی وو^(۲) او په یوحديث کښې فرمائیلې شوی دی دا هغه خلق دی چه د چا نیکنی او بدنی برابر برابر وی. بدو خو جنت ته دوی د تلونه منع کړل او نیکو دوزخ ته دتلو نه دوی منع اوساتل، نو اوس دا خلق هم دې دیوال سره حصارشوی دی اود اللہ ﷻ د فیصلې کولو پورې به دلته حصار وی. اوس چه کله د هغوی نظر د دوزخ والا طرف ته شی نو دوی به وانی چه ای ربه د دې ظالمانوته خو مونږ مه جوړوی. دوی به دغه شان دعاگانې غواری چه اللہ ﷻ به هغوی ته فرماني ښه ده جنت ته لارشنی ما تاسو اوبښلنی. دقیامت په ورځ به اللہ ﷻ دخلقو حساب اخلی د چا چه یوه نیکی هم زیاته شی هغه به جنت ته داخلولې شی اوکه د چا یوه پدی هم زیاته شی هغه ته به د دوزخ لارخودلې شی بیا حضور ﷺ (فَأَمَّا مَنْ نَقَلَتْ مَوَازِينُهُ) آیت اولوستلو.

بیا فرماني چه میزان یعنی تله به د یوې دانې په فرق سره هم ښکته کیږی اونیکې او بدنی برابر کیږی نو هغوی به پل باندې اودرولې شی هغه اهل جنت او اهل نار پیژنی. اهل جنت ته په کتلو به سلام کوی او گس طرف ته به دوزخیان ښکاری نو وانی به چه ای اللہ د دې خلقو نه مونږ مه جوړوه. د نیکو والا خلقو مخې ته به یو نور وی د کوم په لارخودنه کښې به هغوی خی دغه شان د هریو نیک سړی او ښځې په وړاندې به نوروی کله چه پل صراط ته اورسی دا نور به د هغه خلقو نه واخستلې شی چه منافق وی. ټول جنتیان به دې حال کښې منافقانو ته گوری نو وانی به ای اللہ زموږ دانورقام اوساتې خود اصحاب اعراف نور به د هغوی مخې ته وی او د هغوی نه به لرې کیږی نه. دغه وخت به اللہ ﷻ فرماني چه هغوی جنتیان خو نه دی خو د جنت طمع کوی.

بنده چه کله څه نیکی کوی نو لس نیکی لیکلې کیږی اوچه کله بدی کوی نوهم یوه بدی لیکلې کیږی. هغه سړې بدنصیب دې چه د چا اکائی (یعنی یوه گناه) چه په دهایانو(یعنی لسو نیکو) باندې غالب راشی چه کله اللہ ﷻ هغوی معاف کړی نو یو نهر طرف ته به نی اولیږی دې ته نهر حیات وانی د کوم غاړې چه دسرو زرو دی په کومو چه مرغلرې او هیرې ټک وهلې شوی دی دهغې خاوره مشک دی داخلق به په دې نهرکښې لامبولې شی نودهغوی رنگ به صحیح شی اود هغوی په ستیونو به سپینې او

(۱) ۵۷/الحید: ۱۳.

(۲) الطبری: ۱۳۹/۸، الامالی: ۱۶۲/۸.

روبنانہ علامہ رابنکارہ شی۔ ہم پہ دے نبیو سرہ بہ د ہغوی اہل اعرافونہ کیدل معلومیہی۔ کلہ چہ د ہغوی رنگ بناستہ شی نو اللہ ﷺ بہ ہغوی تہ خطاب فرمائی چہ او غوارنی خہ غوارنی؟ ہغوی بہ خپل خواہش بشکارہ کری دہغوی امیدونہ بہ پورہ کولہ شی۔ او وئیلی کیری بہ چہ ستاسو د درخواست نہ بہ او یا درجہ زیات ملاویہی ہغوی بہ د جنت طرف تہ روانولہ شی د ہغوی نوم بہ وی مساکین اہل جنت۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ د تولو نہ پہ آخرہ کبھی بہ د ہغوی فیصلہ کیری۔ د تولو بندیگانو د فیصلہ کیدو نہ پس بہ اللہ ﷺ فرمائی ای د اعراف صاحبانو! ستاسو نیکو تاسو د دوزخ نہ بیج کرنی خو تاسو نی د جنت حقداران ثابت نہ کری شونی۔ اوس تاسو زما آزاد کری شوی شنی د جنت نہ فائدہ واخلتی خنگہ چہ ہم تاسو غوارنی۔^(۱)

اودا ہم وئیلی شوی دی دا اہل اعراف ہغہ خلق دی کوم چہ ناجائز پیدا شوی دی حضور ﷺ فرمائیلی چہ د پیریانو مؤمنانو دپارہ ہم ثواب او عذاب شتہ۔ خلقو د ہغوی د ثواب او د ہغوی د مؤمنینو بارہ کبھی تپوس او کرو نوونی فرمائیل چہ دا تول صاحب اعراف دی۔ دوی بہ پہ جنت کبھی دامت محمدیہ ﷺ سرہ نہ وی۔ تپوس اوشو چہ اعراف خہ خیز دی؟ وئی فرمائیل چہ جنت سرہ نیزدی یو دیوال دی پہ کوم کبھی چہ نہرونہ ہم دی () وئی او میوی ہم دی۔

مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ صاحب اعراف ہغہ نیکان خلق دی چہ فقہاء او علماء دی۔ ﴿وَيَنْهَمَا جَابٍ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ﴾ بارہ کبھی ابومجلز رضی اللہ عنہ وائی چہ کوم خلق پہ اعراف بانڈی متعین وی ہغہ بہ فربتی وی چہ دوزخیان او جنتیان بہ پیڑنی او جنتیانو تہ بہ آواز کوی چہ السلام علیکم، ہغوی بہ پہ جنت کبھی خونہ وی خود جنت غوبستہ بہ کوی اود دوزخیانو پہ کتلو سرہ بہ د دوزخ نہ پناہ غوارنی۔ اصحاب اعراف بہ داسی خلقو تہ آوازونہ کوی کوم چہ بہ ہغوی د روبنانہ تندی نہ پیڑنی۔ او وائی بہ چہ تاسو بہ د اللہ ﷻ د حکم نہ غرور او کبر نہ کولو۔ دا گناہگار خلق بہ جنتیان خو نہ شی کیدی چا چہ د اللہ ﷻ رحمت اونہ موندلو۔ او چہ کلہ جنتیان جنت تہ داخل کری شی نو وائی بہ چہ خسی جنت تہ، اوس بہ نہ پہ تاسو خہ ویرہ وی اونہ بہ غم او خفگان سرہ مخ کیرنی۔ دا قول دیر غریب دی او د سیاق عبارت نہ ہم ظاہرا مخالف دی او ہم د جمهورو قول مقدم دی خکہ چہ د آیت د ظاہری الفاظو مطابق دی۔

د حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ قول ہم کوم چہ پور تہ بیان شود غرابت نہ خالی نہ دی۔ قرطبی رضی اللہ عنہ د دی بارہ کبھی دولس قولونہ نقل کری دی۔ صالحان انبیاء او ملائکہ وغیرہ دا جنتیان د ہغوی د مخ د رونق او سپین والی نہ اودوزخیان د ہغوی د مخونو د توروالی نہ پیڑنی۔ د ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ اللہ ﷻ ہغوی تہ دا منزلت پہ دی وجہ وراوبنسلو دی د پارہ چہ ہغوی تہ معلومہ شی چہ جنتیان خوک دی او دوزخیان خوک۔ ہغوی بہ دوزخیان د ہغوی د مخونو د توروالی نہ پیڑنی اود اللہ ﷻ نہ بہ پناہ غوبستلو سرہ وائی چہ اللہ ﷻ مونہ د دی ظالمانو تہ مہ جوہرہ وہ۔ ہم پہ دی حالت کبھی بہ ہغوی جنتیانو تہ سلام کوی او پخپلہ خو جنت تہ داخل نہ شو خو امید لری او ان شاء اللہ داخلیری بہ۔ حسن بصری رضی اللہ عنہ وائی چہ دا طمع د ہغوی پہ زہہ کبھی صرف د دی کرامت او مہرباننی پہ سبب دہ چہ کومہ اللہ ﷻ د ہغوی پہ حال بانڈی شامل ساتی او چہ ہغوی کوم امید لری د ہغی نہ اللہ ﷻ ہغوی خبر ہم کرل یعنی وائی چہ د دوزخیانو پہ کتلو سرہ بہ وائی اللہ ﷻ د دوی نہ مو بیج کرہ۔ عکرمہ رضی اللہ عنہ وائی چہ ہغوی بہ دوزخیانو طرف تہ گوری نود ہغوی مخونہ بہ اوسوزی اوچہ کلہ د جنتیانو طرف تہ گوری نو دا خبرہ بہ خسی۔

(۱) دا روایت مرسل دی۔

(۲) دامتروک روایت دی المیزان: ۴/۳۴۹ رقم: ۹۶۱۲۔

وَنَادَى	أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ	رِجَالًا	يَعْرِفُونَهُمْ
او آواز به او کړی	د اعراف خلق	هغه خلقو ته	چې اوبه ئې پیژنی هغوی
او د اعراف خلق به ځینی (مشرانو او سردارانو) خلقو ته آواز او کړی	چې په هغوی به په		
لِسِيئِهِمْ	قَالُوا مَا آغْنِي	عَنْكُمْ	جَمْعُكُمْ
په نښو د هغوی سره اوبه وائی اونه کړو دفع عذاب استاسونه	دلې ستاسو		
نښو او پیژنی ورته به او وائی چې ستاسو هغه دلې او ستاسو			
وَمَا	كُنْتُمْ	تَسْتَكْبِرُونَ	أَهْلَاءِ الَّذِينَ
اونه هغې سازو سامان چې وی تاسو چې لوی به گنړلو تاسو آیا دا کسان هغه دی			
خان ته لونی کتل خو هیڅ پکار را نغلل آیا دا هغه جنتیان دی چه تاسو به د دوی په باره کښی			
أَقْسَمْتُمْ	لَا يَنَالُهُمُ	اللَّهُ بِرَحْمَةٍ	أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ
چې قسمونه به خوړل تاسو چې نه به رسوی دوی ته الله رحمت چې داخل شی جنت ته			
قسمونه کول چې الله ﷻ به هیڅکله هیڅ کله په اونه رحمیري (نن هغوی ته او وئیلی شو) چې			
لَا خَوْفٌ	عَلَيْكُمْ	وَلَا أَنْتُمْ	تَحْزَنُونَ
نه به وی بیره په تاسو باندې اونه به تاسو غمژن کیري			
جنت ته داخل شی په تاسو باندې نه څه ویره شته اونه به تاسو غمژن شی			

قوله تعالى: قَالُوا مَا آغْنِي عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ

د قیامت په ورځ د حضور ﷺ شفاعت کافرانو ته هیڅ فائده نه رسوی. الله ﷻ د دې ملامتیا ذکر فرمائی کومه چه به د قیامت په ورځ اهل اعراف د مشرکانو د سردارانو په دوزخ کښې لیدلو سره کوی چه ستاسو زیاتوالی تاسوله هیڅ فائده درنه کړه. اونه ستاسو سرکشنی تاسوله د الله ﷻ د عذاب نه نفعه درکړه او تاسو د الله ﷻ د عذاب مستحق او گړخولې شوئی. هم دې مشرکانو به د اهل اعراف باره کښې وئیل او قسمونه به ئې خوړل چه دوی ته به د الله ﷻ رحمت چرې هم نه ملاویري. اوس به الله ﷻ اهل اعراف ته فرمائی چه ځنی جنت ته داخل شئی تاسو باندې نه څه ویره شته او نه څه غم حضرت حذیفه ؓ فرمائی چه اصحاب اعراف هغه خلق دی چه د چا اعمال برابر وی یعنی دومره نه دی چه جنت ته به لارشی اونه به داسې وی چه دوزخ کښې او غورزولې شی. هغوی به اعراف کښې دننه اوسیدو سره دوزخیان او جنتیان د هغوی د مخونو نه پیژنی.

په قیامت کښې د رسول کریم شفاعت بیا چه د قیامت په ورځ کله د بندیگانو فیصلې اوشی نو الله ﷻ به د شفاعت کولو اجازت ورکړی. خلق به آدم ؑ له راشی او وائی به ته زمونږ پلارنی الله ﷻ ته زمونږ شفاعت اوکړه. هغه به وائی چه تاسو ته معلومه ده چه څوک هم الله ﷻ زما بغیر خپل لاس نه دی جوړ کړی او په هغه کښې خاص خپل روح پوک وهلې وی او آیا ملائکو زما نه علاوه بل چاته هم سجده کړې ده؟ خلق به وائی نه. آدم ؑ به وائی چه بیا هم زه د الله ﷻ د ذات نه واقف نه یم زه خود شفاعت طاقت نه لرم. تاسو زما ځوی ابراهیم ؑ له لارشی خلق به حضرت ابراهیم ؑ له راشی اود شفاعت

غونبتونکی به شی هغه به وائی ایا اللہ ﷻ زما نه بغیر بل خوک خپل خلیل گر خولې وو؟ او زما نه بغیر یو قوم خپل پیغمبر په اور کښې غورزولې وو خلق به وائی نه. حضرت ابراهیم ﷺ به وائی زه شفاعت نه شم کولې. د اللہ ﷻ ذات د کنهې نه واقف نه یم. تاسو موسیٰ ﷺ له لارښنی نو موسیٰ ﷺ به وائی زما نه بغیر اللہ ﷻ چاسره نیغ په نیغه خبرې کړې دی خو بیا هم زه د اللہ ﷻ د حقیقت نه خبر نه یم. تاسو عیسیٰ ﷺ له لارښنی.

عیسیٰ ﷻ به وائی آیا زمانه بغیر اللہ ﷻ خوک بغیرد پلار نه پیدا کړې؟ او بل چا برک او جذامی غوندي لاعلاج مریض صحیح کړې. اوزما نه بغیر چا مړی ژوندي کړې نو هغوی به وائی چه نه، خو زه بیا هم د اللہ ﷻ ذات نه واقف نه یم. ما ته خپل فکر دې. تاسو محمد ﷺ له لارښنی خلق به ماله راشی زه به په سینه لاس وهلو سره او وایم زه به ستاسو سفارش کوم. بیا به زه د اللہ ﷻ د عرش په وړاندې راشم اوبه درېم. زما ژبه به د اللہ ﷻ په تعریف کښې داسې کولاوښی چه چرې به هم تاسو داسې تعریف نه وی اوریدلې. بیا به زه په سجده کښې پر یوزم.

اللہ ﷻ به فرمائی ای محمد ﷺ اسر اوچت کړه څه غواړې شفاعت کوي نو ستا شفاعت به قبلولې شی. زه به سر اوچتوم بیا به د اللہ ﷻ حمداو ثناء کوم. بیا به په سجده کښې پر یوخم. بیا به وئیلې شی چه پاته درخواست کوه. زه به سر اوچت کړم او عرض په اوکړم یا ربه زما امت اوبینه. اللہ ﷻ به فرمائی اومې بښلو. دې کیفیت ته په کتوباندي به یو داسې لیرلې شوې نبی یا خوک فرېسته نه وی چه نه به پخښېږي او هم دغه مقام محمود دې.

اوس به زه ټولو امتیانوسره جنت طرف ته ځم. د جنت دروازه به زما د پاره کولاویرې. اوس به دا ټول امتیان به د نهر طرف ته بوتلې شی کوم ته چه نهر حیات وائی د کوم دواړه غاړې چه به په مرغلرو هیرو او زرو سره جوړې شوی وی. د دې خاورې به مشک وی د دې کانړی به د یاقوتووی. په دې نهر کښې به دا خلق لامبی نو د هغوی رنگ به د جنتیانوپه شان شی. اود هغوی نه به د جنت خوشبوئی راپیداشی او داسې به معلومېږي لکه پرقیدونکی ستوری خود هغوی په سینوباندي به روښانه نښې وی د کوم نه چه به پیژندي شی. هم دوی ته به مساکین اهل الجنة وئیلې شی. (۱)

وَنَادَىٰ	أَصْحَابُ النَّارِ	أَصْحَابَ الْجَنَّةِ	أَنْ أَفِيضُوا	عَلَيْنَا	مِنَ الْمَاءِ	أَوْ
او آواز به اوکړې ملگری	د وور	ملگرو د جنت ته	اچی راتوی کړی	په مونږ باندي	داوبو نه	یا
او آواز به اوکړې	دوزخیان جنتیانو ته	چه مونږ ته لږې	اوبه راکړنی	او یا راته	د هغه رزق نه	څه راکړی
مِمَّا	رَزَقَكُمُ	اللَّهُ	قَالُوا	إِنَّ اللَّهَ	حَرَّمَ	مَهُمَا
دهغې نه اچی درکړې دې	تاسوته	الله	اوبه وائی هغوی اچی	بیشکه الله	حرام کړی دی	دا دواړه
کوم چه الله ﷻ تاسو ته	الله درکړې دې	هغوی به جواب	کښې او وائی چی	الله ﷻ دا	دواړو په	
عَلَى الْكَافِرِينَ	الَّذِينَ	اتَّخَذُوا	دِينَهُمْ	لَهُوَ	وَأَعْبَاءٌ	
په کافرانو	باند	هغه	اچی نیولې وو هغوی	دین خپل	عبث کار	اولوبې
کافرانو حرام کړی دی	اچی چا دخپل دین	نه لوبه	توقه جوړه	کړې وه		

(۱) دا روایت خو ملاونه شو ولي د دې معنی بل روایت صحیح مسلم کتاب الایمان باب ادنی اهل الجنة منزله فیها: ۱۹۴-۱۹۵ کښې موجود دې.

وَعَزَّتْهُمْ	الْحَيَاةُ الدُّنْيَا	فَالْيَوْمَ	نَسَهُمْ	كَمَا
اودوکه کړی وو هغوی اژوند د دنیا	انون ورځ اېه مونږه هیر کړو دوی	لکه څنګه چې		
اودد دنیا ژوند په د هوکه کښې اچولې ووا	نونن به نې مونږ هم داشان هیر کړو	لکه څنګه چې		
لَسُوا	لِقَاءَ	يَوْمِهِمْ	هَذَا	وَمَا كَانُوا
هیر کړې وو دوی	ملاقات	دورځې ددوی اچې داده	اولکه څنګه چې وو دوی	اېه ایتونوز مونږ
				هغوی ددې ورځې ملاقات هیر کړې ووا
				اوزمونږ د ایتونو نه به نې
				يُجْحَدُونَ ﴿٥٠﴾
				چې انکار به نې کولو
				انکار کولو

قوله تعالى: ﴿وَأَذَى أَصْحَابِ النَّارِ أَصْحَابِ الْجَنَّةِ﴾

د دوزخیانو فریاد جنتیانو ته: - الله ﷻ دوزخیانو ته ذلت بنانی او بل دا چه هغوی څنګه د جنتیانو نه شراب او طعام غواړی خو جنتیان به هغوی ته هیڅ هم نه ورکوی. دوزخیان به جنتیانو ته وائی چه لږې شان اوبه او خوراک مونږ ته هم راکړنی دپلار نه به خوئی یاد رور نه به رور غواړی او وائی به چه زه خو سوزېم لږې شان اوبه راکړه. خو هغه به هم دغه جواب ورکوی چه الله ﷻ دا دواړه څیزونه په کافرانو باندې حرام کړی دی.

د جنت هر څه په کافرانو باندې حرام دی: ابو موسیٰ صفار رضی الله عنه د ابن عباس رضی الله عنه نه تپوس او کړو چه کومه صدقه غوره ده نو وئی ونیل چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه بهترینه صدقه اوبه دی. آیاتاسو نه دی اوریدلی چه دوزخیان به د جنتیانو نه اوبه او خوراک غواړی (۱) ابو صالح رضی الله عنه نه روایت دی چه کله ابو طالب بیمار شو نو خلقو هغه ته اوونیل چه ته دخپل وراره په ذریعه د جنت نه یوه غونچه انگور راوغواړه کیدی شی چه د هغې په برکت ستا شفا اوشی. قاصد حضور رضی الله عنه ته راغلو، ابوبکر صدیق رضی الله عنه حضور رضی الله عنه سره ناست وو نو وئی ونیل چه په کافرانو باندې الله ﷻ د جنت هر څیز حرام کړې دې. (۲) بیا الله ﷻ بیان فرمائی چه کافرانو څنګه په دنیا کښې مذهب او دین د لوبو یو څیز جوړ کړې دې او په دنیا کښې چه څنګه په هیره کښې پراته دی اودد دنیا په بنانست او مزو کښې څنګه اخته دی. اود آخرت د سودا کولونه څنګه غافل دی. بیا فرمائی چه نن مونږ هم دوی هیروو لکه څنګه چه دوی دا د آخرت ورځ هیره کړې وه. اود هیرولو لفظ د معاملې او د بدلې په توګه دې ګنی الله ﷻ څه څیز هیروی نه. لکه چه فرمائی ﴿فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى ﴿٥٠﴾﴾ دلته مقصد صرف ﴿مَقَابَلَةٌ﴾ خبره کول دی. لکه چه فرمائی ﴿سَأَلْنَا اللَّهَ فَتَسِيَهُمْ ٥١﴾ او ﴿كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيَتْهَا ٥٢﴾ او ﴿الْيَوْمَ نُنَسِّكُمْ كَمَا نَسَيْتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا﴾ ابن عباس رضی الله عنه فرمائی الله ﷻ هغوی سره دخیر معامله کول هیر کړی دی او هغوی ته سزا ورکول ئی نه دی هیر کړی.

په حدیث شریف کښې دی چه الله ﷻ به د قیامت په ورځ بنده ته فرمائی آیا ماتاته بنځه بچی نه وو درکړی، او په تاباندې مې انعام او اکرام نه وو کړې او آیا اوبن اس هاتھی او خدمت ګارمې نه وو درکړې او آیا تا به سرداری او افسری نه کوله؟ بنده به وائی چه او یا الله ﷻ تا هرڅه راکړی وو. نو بیا

(۱) المعجم الاوسط: ۱۰۱۵، مسند ابی یعلیٰ: ۲۶۷۳.
(۲) داروایت ضعیف دې.

بہ فرمائی کہ ستا دا یقین وو چہ ماتہ بہ مخامخ کیری، بندہ بہ وائی یا اللہ ﷻ زما دا یقین نہ وو
اللہ ﷻ بہ بیا فرمائی خنگہ چہ تا زہ ہیر کیری ووم دغہ شان نن زہ ہم تا ہیروم۔ (۱)

وَلَقَدْ جِئْتَهُم بِكِتَابٍ

اور خامخاہہ تحقیق سرہ | ارورے دی مونڑ دوی تہ | ایوداسی کتاب
| او مونڑ دوی تہ داسی یو کتاب رالہرلی دی

فَصَلِّنَهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً

چی پہ تفصیل سرہ بیان کیری دی مونڑ ہغہ | د علم پہ بنیاد باندی | چی لارنہو دونکی دی | اورحمت دی
چی پخپل علم مونہہ واضح کیری دی | او دا (کتاب) د مومنانو دپارہ د ہدایت اورحمت نہ دک دی

لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ

دپارہ دہغہ قوم | چی ایمان راوری | انہ کوی انتظار دوی | مگر | انجام دہغی تہ کوم چی بنائی دا کتاب
| اوس دوی صرف دہغی خبرو انجام تہ گوری چی کتاب بیان کیری دی (یعنی عذاب)

يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ

پہ کومہ ورخ | چی راشی | انجام ہغہ چی بنودنہ نی کوی دا کتاب | اوبہ وائی | ہغہ کسان
پہ کومہ ورخ | دغہ چی انجام مخی تہ راشی | نوہغہ کسان کومو چہ

نَسُوا مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلًا

چی ہیر کیری نی ووا کتاب | د مخکنسی نہ | چی پہ تحقیق سرہ راغلی ووا | رسولان
دا ہیر کیری وو ہغوی بہ او وائی | چی مونڑ تہ زمونڑ د رب پیغمبرانو

رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شَفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا

درب زمونڑہ | ادحق سرہ | نوایا شتہ | دپارہ زمونڑہ | دسفارشیانونہ شوک | چی سفارش اوکری |
حقی خبری راوری وی | نوکاش چی زمونڑ شوک سفارشیان وی | چی زمونڑ دپارہ نی سفارش نی کیری

لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا

دپارہ زمونڑہ | ایا واپس اولیرلی شو مونڑہ | چی عمل اوکرو | بدل دہغہ عملونہ | چی وو مونڑہ
وی | اویا دومرہ اوشوی چی مونڑ واپس لڑشو | نوہغہ (بد) عمل نہ بیخی جدا (نیک) عمل

نَعْمَلْ ۝ قَدْ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَأْ

چی کووہہ مونڑہ | بہ تحقیق سرہ پہ نقصان کنسی | واپس دوی | خانونہ خپل | اوورک شو ددوی نہ | ہغہ
بہ اوکرو کوم چی مونڑ | بہ دنیا کنسی | کیری ووا | دوی خپل خانونہ تاوانی کیری ووا | اود دوی نہ بہ ہغہ

كَانُوا يُفْتَرُونَ ۝

چی ووا دوی | چی دخانہ بہ نی جوپولا
تول دروغ ورک شی کوم چی بہ دوی جوپولا

قوله تعالى: قَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبِّنَا بِالْحَقِّ

پہ مشرکانو د حجت پوره والی: اللہ ﷻ پہ مشرکانو باندی حجت تمام کرې وویعنی پیغمبران نی ورلیرلی و کتابونه نی ورلیرلی و و پہ کومو کنبی چه ډیر کولاؤ کولاؤ دلیلونه وو لکه چه فرمانی (کُتِبَ أُخِیْتُ اِنَّهُ لَمَّا فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَکِیْمٍ خَبِیْرٍ) یعنی داسی کتاب چه د هغی آیاتونه محکم دی او هره خبره نی صفا صفا بیان کرې ده اود اللہ ﷻ ارشاد دی (فُصِّلْنَاهُ عَلٰی عَلَمٍ) یعنی چه په کومو خبرو باندی مونږ رنږا اچولې ده هغه ښه پیژنی. لکه چه فرمانی (اَلَّذٰلِکَ یُعَلِّمُهٗ) ابن جریر رضی اللہ عنہ وانی چه دا آیت د اللہ ﷻ دی قول سره تعلق ساتی چه (کُتِبَ اَنْزِلَ اِلَیْکَ فَلَا یَکُنْ فِیْ صَدْرِکَ حَرَجٌ مِّنْهُ) یعنی دا کتاب چه په تاسو نازل کرې شوی دی دی سره دی ستاسو په زړه کنبی خه تنگی نه کیږی او پورتنی آیت (وَلَقَدْ جِئْنٰهُمْ بِکِتَابٍ فُصِّلْنَاهُ عَلٰی عَلَمٍ هُدٰی وَرَحْمَةٍ لِّقَوِّمٍ یُّؤْمِنُوْنَ) دا خبره کومه چه ابن جریر رضی اللہ عنہ کرې ده دا دا اعتراض قابله ده خکه چه په دواړو آیاتونو کنبی فصل طویل دی او په دی دعوی باندی خه دلیل هم نشته اودلته خو خبره صرف دومره ده چه کله شی د دی خبرې خبر ورکړو چه هغوی په آخرت کنبی خه خساره او تاوان او چتونکی دی نو بیا د دی خبرې ذکر کرې دی چه په دنیا کنبی رسولان لیرل او کتاب نازلولو سره دهغوی ټول عذرونه ختم کرې شو لکه چه فرمانی (وَمَا کُنَّا مُعَذِّبِیْنَ حَتّٰی نَبْعَثَ رَسُوْلًا) یعنی مونږ عذاب نه ورکوو تر کومی چه دلارخودنی د پاره رسول اونه لیرو. او هم د دی دپاره په پورتنی آیت کنبی او فرمانیلی شو (هَلْ یَنْظُرُوْنَ اِلَّا تَاْوِیْلَهُ) یعنی هغوی خود هغه عذاب اوبدلې جنت او دوزخ انتظار کوی د کوم وعده چه هغوی سره کرې شوی وه. مجاهد رضی اللہ عنہ وانی چه د تاویل نه مراد عوض او بدله ده.

د کافر په قیامت کنبی خواهش: ربیع رضی اللہ عنہ وانی چه د حساب دورخې دراتلو پورې به دا عوض ملاویږی تردی چه جنتیان به جنت او دوزخیان به دوزخ ته اوری. هغه وخت به د بدلی معامله ختمه شی اود قیامت په ورځ به داسی اوشی نو هغه خلق کومو چه نیک عمل پریخودی وو او په دنیا کنبی شی هیر کرې وو نو وانی به چه د اللہ ﷻ رسول حق خبره راوړې وه نو آیا هغه به ستاسو د خلاصی د پاره اللہ ﷻ ته سفارش کوی یا کم نه کم بیا به مونږ دنیا ته اولیږی چه دا خل به مونږ د مخکینی عمل په شان عمل نه کوو. لکه چه فرمانی افسوس چه تا دا خلق لیدل کوم وخت کنبی چه هغوی په دوزخ کنبی ورغورزولو دپاره د دوزخ په غاړه ولاړوی او وانی چه افسوس مونږ بیادنی ته واپس کره بیا به مونږ د قرآن تکذیب نه کوو او مؤمنان به جوړیږو بلکه خبره خو دا ده چه اوس خو دوی ته معلومه شوه چه کومه خبره د دوی په زړونو کنبی پته وه. او که دنیا ته بیا واپس هم کرې شی نو بیا به هم هغه کوی دکوم چه ممانعت کرې شوې وی د دوی خبره دورغ ده چه بیا به داسی نه کوو. (لکه چه دلته نی فرمانیلی دی چه د دوی نفسونه ډیر په خساره او تاوان کنبی پریوتل او هغوی به دروغ جوړول ټول خه چه کیدل اوشو او اوس خوئی همیشه دوزخ په برخه دی. د هغوی بتان د هغوی سفارش نه شی کولې اونه هغوی د عذاب نه خلاصولی شی.

اِنَّ رَبَّکُمْ اللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ
بیشکه رب ستاسو الله دی هغه الله چی پیدا نی کرل اسمانونه
بیشکه ستاسو رب هغه ذات دی چی اسمانونه

وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ۗ يُعْشَىٰ لَيْلٌ

او زمکہ | پہ شپہ و ورخو کنبی | بیانی قرار اونیوؤ | پہ عرش باند | خوروی | شپہ

او زمکہ نی پہ شپہ و ورخو کنبی پیدا کری دی | بیا پہ عرش برابر شو | ہغہ د شپہ پہ پردہ باندی

النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَيْثُ مَا وَجَدَهُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

پہ ورخ باندی | بیا ورخ طلب کوی شپہ لره | پہ تلوار سرہ | او پیدانی کرل نمرا | اوسپورمی

د روخی رنرا پتوی | پہ داسی طریقہ چہ (شپہ پہ ورخی پسی) پہ تیزی سرہ راخی | اونرا اوسپورمی

وَالنَّجْمُ وَالسَّمَاءُ بِمَا تَصَدَّىٰ بِلَا حِسَابٍ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فِيهَا

اوستوری | چہ تابع کرے شوی دی | پہ حکم دہغہ سرہ | خبردار شی | ہغہ لره دی | اتول پیدانش |

اوستوری (تول) دہغہ ذات د حکم تابع دی | خبرشی چہ | تول پیدانش د ہغہ ذات دی | او

وَالْأَمْرُ لِلَّهِ ۗ تَبْرَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۰۰﴾

او حکم کول | برکت والا دی | اللہ | چہ پالونکی | د جہانوں دی |

او ہم د ہغہ حکم پہ کنبی چلیری | اللہ د برکتوں مالک دی | او د تول مخلوق پالونکی دی |

قوله تعالى: خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

د آسمان او زمکہ پیدانش: اللہ خبر ورکوی چہ اللہ د زمکہ او آسمان پیدا کونکی دی ہغہ

زمکہ آسمان پہ شپہ و ورخو کنبی جوڑ کرے دی د کوم چہ پہ قرآن کریم کنبی خوخلہ ذکر راغلی دی

ہغہ شپہ ورخی دادی، اتوار، پیر، نہی، چار شنبہ، زیارت او جمعہ. ہم د جمعہ پہ ورخ تول مخلوق

را جمع شو او ہم پہ دغہ ورخ آدم پیدا کرے شو. د ورخو بارہ کنبی اختلاف دی چہ آیا ہغہ ورخی د

دی ورخو پہ شان وے لکہ چہ ذہن دیر زر د دی خیال طرف تہ منتقل کیری او یا دا چہ د زرو کالو والا

ورخ وہ. اوس پاتہ شوہ د ہفتہ ورخ نو پہ دی ورخ ہیخ نہ دی پیداشوی، پہ دغہ ورخ پیدانش منقطع

وو. پہ دی وجہ دی اوومے ورخ یعنی د ہفتہ ورخ تہ یوم السبت وانی. اود سبت معنی قطع دہ. د

حضرت ابوہریرہ تہ روایت دی چہ حضور زما لاس اونیولو او ونی فرمائیل اللہ د ہفتہ پہ ورخ

زمکہ پیدا کرے، د اتوار پہ ورخ نی غرونہ پیدا کرل، د پیر پہ ورخ ونی پیدا کرے بدنی او مکروہات د

نہی پہ ورخ، نور د چار شنبہ پہ ورخ او تول خنور او ژوندی خیزونہ د زیارت پہ ورخ او آدم د جمعہ

د جمعہ پہ ورخ د مازیکر نہ پس پہ آخری گھنتہ کنبی د مازیکر او مابنام پہ مینخ کنبی (پہ دی

حدیث سرہ خو اووہ وارہ ورخی دکہ ثابت شوے. او اللہ خو فرمائیلی وو چہ شپہ ورخی دمصرفیت

وے. پہ دی وجہ بخاری د دی حدیث پہ صحت کنبی کلام کرے دی او وانی چہ دا بہ ابوہریرہ د

کعب احبار تہ اوریدلی وی او ونیلی بہ نی وی. واللہ اعلم.

د دی شپہ و ورخو د مصرفیت نہ پس ہغہ پہ عرش باندی د خپل شان مطابق کیناستو. پہ دی مقام

باندی خلقو دیر خپل خیال زغلولی دی او دیر سوچونہ نی کرے دی د کوم د تفصیل چہ دلته ہیخ موقع

نشته. مونہ د دی بارہ کنبی صرف د سلف صالحین مسلک اختیاروو. یعنی مالک، اوزاعی، ثوری،

لیث بن سعد، شافعی، احمد او اسحاق بن راہویہ رحمہم اللہ وغیرہ او نوی اوزارہ ائمة المسلمین او

ہغہ مسلک دا دی چہ پہ دی باندی یقین او کمرنی بغیرد خہ شک شبہ او بغیرد دی فوری خیال ذہن تہ د

۱ صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین باب ابتداء الخلق وخلق آدم ﷺ: ۲۷۸۹، السنن الكبرى للسني: ۱۱۰۱۰،

اور لو پہ کوم سرہ چہ د شک عقیدہ پہ زپہ کنبی راخی او کوم صفات چہ د اللہ ﷻ نہ بعید دی۔ غرض دا خہ چہ اللہ ﷻ فرمائیلی پہ دے باندے یقین اوشی او بغیرد خہ خیال کولو او شک کولونہ اومنلی شی او پہ گپو و دو کنبی پرینوخی۔

د اللہ ﷻ تشبیہ مخلوق سرہ ورکول کفر دی۔ خکہ چہ اللہ ﷻ د خہ خیز مشابہ یامائل نہ دی هغه سمیع اوبصیر یعنی اوریدونکے اولیدونکے دی۔ لکہ خنگہ چہ مجتہدینو امامانو فرمائیلی پہ کومو کنبی چہ نعیم بن حماد الخزاعی رضی اللہ عنہ ہم دے کوم چہ د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ استاد ہم دی و نیلی دی چہ چا اللہ ﷻ له پہ خہ مخلوق سرہ تشبیہ ورکپہ هغه د کفر مرتکب شو۔ او اللہ ﷻ چہ خپل خان پہ کومو صفتونوسرہ متصف فرمائیلی دی د هغی نہ ئی انکار او کرونو کفرئی او کرو۔ اللہ ﷻ اود هغه رسول ﷺ چہ پہ کومو خبروسرہ صفت نہ دی کپے دغه شان صفت کول ہم دغه تشبیہ ده۔ او چا چہ د اللہ ﷻ د پارہ هغه صفتونہ ثابت کرل د کومو صراحت چہ پہ آیات الہی یا احادیث صحیحہ کنبی شوے دی او کوم چہ د اللہ ﷻ جلال ثابتوی اود هر قسم نقائصونہ د اللہ ﷻ ذات بری کوی نوداسی سرے پہ صحیح خیال باندی دی۔ ارشاد دی چہ هغه پتیوی ورخ پہ شپہ باندی یعنی د شپے تیارہ د ورخی پہ رنپا سرہ اود ورخی رنپا د شپے پہ تیارہ سرہ پتیوی اودا شپہ او ورخ هر یو یر پہ تیزئی سرہ اخلی۔ یعنی چہ داختمیری نو هغه راخی او چہ دارخصت کیری نو هغه یرزر راری۔ لکہ چہ فرمائی ﴿وَاَيَةُ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسَلَّخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ﴾ یعنی دهغی دپارہ پدی کنبی نسی دی چہ دشپے پہ ذریعہ ورخ پتیری اوناخاپی تیارہ خوریری او نمر د خپل قرارخای طرف تہ منیدہ وهی۔ دا د عزیز اوعلیم مقررشوی اصول دی۔ د سپورمنی مونر منزلونہ مقررکری دی هغه کمیری زیاتیری تردی چہ یوہ ورخ هغه د کھجوری د وچی پانری پہ شان نرنی شی۔ دنمر دپارہ دا ناممکن دی چہ هغه دسپورمنی نہ وړاندی شی اونه شپہ د ورخی نہ وړاندی کیدی شی هر یو پہ خپل مقرر دائرہ کنبی او پہ خپل مدار کنبی روان وی۔

ددے دپارہ ئی ﴿يَطْلُبُهُ حَيْنًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِ﴾ او فرمائیل۔ بعضی شمس او قمر پہ نصب سرہ لولی اوبعضی پہ رفع سرہ اوبہ دوارو صورتونو کنبی معنی ہم یوہ ده۔ یعنی قول خیزونہ د هغه د تصرف لاندی اود هغه تسخیر اورضا پہ دننہ دی ددے دپارہ فرمائی ﴿الْاَلَةُ الْخَلْقِ وَالْاَمْرُ﴾ یعنی ملک او تصرف ہم دهغه حق دی۔ ارشاد دی ﴿تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ لکہ چہ فرمائی ﴿تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا يَرِجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا﴾

پخپل عمل باندی دخپل خان نہ تعریف کولو سرہ د عمل ثواب ختمیری۔ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی چہ خوک نیک عمل اوکری اود اللہ ﷻ شکر ادا نہ کری بلکه خپل تعریف اوکری هغه کفر اوکرو اود ده عمل بہ ختمولی شی اوکہ چا دا گمان اوکرو چہ اللہ ﷻ بندہ تہ خپل حکومت او قدرت منتقل کپے دی نو هغه کفر اوکرو خکہ چہ فرمائی ﴿الْاَلَةُ الْخَلْقِ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ پہ دعائی ماثورہ کنبی دی چہ داسی دعا غوارئی ﴿اللهم لك الملك كله ولك الحمد كله يرجع الامر كله اسئلك من الخير كله واعوذ بك من الشر كله﴾ (۱)

أَدْعُوا رَبَّكُمْ
ا رابولئ ا رب خپل
ادخپل رب نہ په

(۱) احمد: ۳۹۶/۵ عن حذيفة رضی اللہ عنہ شعب الایمان ۴۴۰۰ وعن ابی سعید رضی اللہ عنہ

تَضَرَّعًا	وَّخَفِيَّةً ط	إِنَّهٗ	لَا يُجِبُّ	الْمُعْتَدِينَ ؕ	وَلَا
پہ عاجزی سرہ اوپہ پتہ سرہ بیشکہ چی ہغہ نہ خوبنوی دحدنہ اوریدونکی خلق اومہ کوی زاری اوپہ پتہ سوال کوی ہغہ دحد نہ تیریدونکی خلق نہ خوبنوی او تاسو دزمکی					
تُقْسِدُوا	فِي الْأَرْضِ	بَعْدَ	إِصْلَاحِهَا	وَأَدْعُوهُ	خَوْفًا
فساد پہ زمکہ کبسی اروسو اصلاح دہغی نہ اوراوبلی ہغہ پہ یرہ اوپہ طمع سرہ پہ مخ د اصلاح نہ پس (پہ گناہونو سرہ) فسادمہ کونی او اللہ دویری او طمعہ پہ مینخ رابلی					
إِنَّ	رَحْمَةَ اللَّهِ	قَرِيبٌ	مِّنَ	الْحَسَنِينَ ؕ	
بیشکہ رحمت داللہ نزدی دی نیکانو خلقوتہ					
بیشکہ داللہ رحمت نیکانو خلقوتہ دیر نزدی دی					

قوله تعالى: اَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخَفِيَّةً ط

پہ دعا کبسی عاجزی او انکساری۔ اللہ بندیکانوتہ د دعا طریقہ بنائی چہ پہ دین او دنیا کبسی ہغہ سبب جو رشی۔ فرمانی چہ دیر پہ اخلاص سرہ پہ پتہ دعا کوہ۔ لکہ چہ فرمانی رب خپل زہ کبسی یادہ وہ (۱) خلقو بہ پہ دیر اوچت آواز سرہ دعا گانی غوبنتلی نورسول اللہ او فرمانیل ای خلقو خپلو نفسونو باندی رحم او کونی تاسو چرتہ کونی یا غائب تہ آواز نہ کونی چانہ چہ تاسو دعا غوارنی ہغہ دیر نیزدی دی او ہغہ اوری۔ (۲) پہ دعا کبسی تذلل او تضرع اختیار کرنی او پہ عاجزی سرہ پتہ دعا غوارنی چہ د زہ خشوع درتہ حاصلہ وی۔ د ہغہ پہ وحدانیت باندی مو کامل یقین وی۔ پہ ریا کارنی سرہ پہ اوچت آواز سرہ دعا نہ دی غوبنتل پکار۔ د ریا کارنی نہ د بیچ کیدلو د پارہ اول بہ خلق حافظان وو خو خلقوتہ بہ د دی خبری پتہ ہم نہ وہ۔ یو سہی بہ دیر فقیہ عالم وو او خلق بہ د ہغہ د علم نہ خبر ہم نہ وو۔ خلقو بہ د شہی پہ خپلو کورونو کبسی اوپردہ اوپردہ مونخونہ کول اود ہغوی پہ کورونو کبسی بہ میلمانہ وو او ہغوی تہ بہ پتہ ہم نہ وہ۔ خون صبا مونو داسی خلق وینو چہ د عبادت د پتولو قدرت ہم لری خود ہمیشہ د پارہ پہ ہنکارہ کولو لیدلی کیری۔ پخوا بہ چہ مسلمانان پہ دعا کولو کتلی شو نو بغیر د خہ پس نہ پہ د ہغوی د خلی نہ آواز نہ اوریدلو۔ خکہ چہ د اللہ حکم دی چہ پہ تضرع او پتہ سرہ دعا غوارنی۔ اللہ د دیر بزرگ بندہ ذکر فرمانی چہ ہغہ بہ ہر کله خپل رب تہ آواز کولو نو پہ دیر رو آواز سرہ بہ نی رابللو۔ نو اللہ د ہغہ داکار خوین کرے دی او فرمانیلی نی دی چہ (اِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدًا خَفِيًّا) (۳) آواز اوچتول دیر مکروہ دی۔

پہ دعا کبسی دحد نہ وتل نہ دی پکار۔ (إِنَّهٗ لَاجِبُ الْمُعْتَدِينَ) پہ تفسیر کبسی ابن عباس (فرمانی دی نہ مراد دا دی چہ پہ دعا کبسی د خپل حدنہ زیاتی کول اللہ تہ خوین نہ دی۔ (۴) ابو مجلز (فرمانی چہ د انبیاء د منازل غوبنتلو دعا غوارہ) (۵) سعد خوی اولیدلو نو داسی دعا نی غوبنتلہ چہ یا اللہ! زہ

(۱) ۷/۱۷۱ اعراف: ۲۰۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب الجہاد باب ما یکرہ من رفع الصوت فی التکبیر: ۲۹۹۲، صحیح مسلم: ۲۷۰۴، احمد: ۴۰۲، ابوداؤد: ۱۵۲۷، ترمذی: ۳۳۷۱، ابن ماجہ: ۳۸۲۳، ابویعلی: ۷۲۵۲.

(۳) سورة مریم آیت- ۳

(۴) الطبری: ۴۸۶/۱۲.

(۵) ایضاً.

جنت اود جنت نعمتونه اود جنت ریشمینہ کپری غوارم اود دوزخ نہ پناہ غوارم اود هغی د زخیرونو اویرونہ. نو پلار ورته اووئیل چه تا د خیر غوبنتو کنبی ہم انتها او کپہ. ما د رسول اللہ ﷺ نہ اوریدلی دی چه په نیزی دی زمانہ کنبی به داسی خلق پیدا شی چه په دعا کولو کنبی به دحدنه زیاتیری اوبہ اودس کولو کنبی به دحد نہ زیاتی اوبہ اچوی. اوبیا نی دا آیت ﴿ اَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ۗ اِنَّهُ لَا يَجِبُ الْمُعْتَدِينَ ۗ ﴾ اولوستلو. ستا د پارہ خو صرف دومره دعا غوبنتل کافی دی چه یا اللہ! زہ تانہ جنت او جنت تہ نیزی کونکی قول او عمل غوارم اودوزخ او دوزخ تہ نیزی کونکی قول او فعل نہ پناہ غوارم (۱) عبد اللہ بن مغفل خپل خوئی اولیدو چه داسی دعائی غوبنتله ای اللہ زہ د جنت بنی طرف تہ سپین محل غوارم. نوونی وئیل چه ای خوہ! د اللہ تعالیٰ نہ صرف د جنت سوال کوه او د دوزخ نہ پناہ غوارہ. (۲) په زمکہ کنبی د فساد کولو نہ ممانعت. د اللہ ﷻ قول دی چه په دنیا کنبی د امن د حالت نہ پس فسادہ پیدا کوه خکہ چه د امن نہ پس فساد ږیر خراب خیز دی خکہ چه کله امور په خپل حالت امن باندی روان وی اوفساد په کنبی واچولې شی نویندیگان ږیرزیات تباہ کپری. ددی دپارہ اللہ ﷻ د ﴿بَعْدَ اِصْلَاحِهَا﴾ قید اولگولو اودعا نی په عاجزنی سره د غوبنتلو وئیلی. او فرمائی چه ﴿وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ یعنی د عذاب او عقاب نہ اوویریری اود اللہ ﷻ د نعمتونو او ثواب په طمع دعا غواری. بیا فرمائی د اللہ ﷻ رحمت نیکوکاروسره نیزی دی یعنی د هغه رحمت د نیکوکارو په انتظار دی اوکوم خلق چه د اللہ ﷻ د حکم تابعداری کوی اود زواجرو اومنہیاتونہ منع کپری. لکہ چه فرمائی ﴿وَوَدَّحْتُمِي وَيَسَعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ ﴿ اِنَّ رَحْمَةَ اللّٰهِ قَرِيْبٌ ﴾ فرمائی دی ﴿قَرِيْبَةٌ﴾ نی نہ دی فرمائی حالانکہ رحمت موئنث دی نو صیغہ ہم موئنث کیدل پکار وو. د دی وجه دا ده چه رحمت د ثواب په معنی کنبی واخلی د معنی په توگه نی دا مذکر اوگرخولو د دی د پارہ ہم چه د ربانی ذات طرف تہ اضافت شوې دی د تابعدارنی په سبب نیکوکاروتہ د اللہ ﷻ د وعدو ډاډگیرنه ملاوئشوې ده او هغوی د اللہ ﷻ رحمت تہ نیزی شوی دی.

وَهُوَ الَّذِي	
او هغه هغه ذات دی	
او اللہ ﷻ هغه ذات دی	
يُرْسِلُ	الرِّيحَ بَشْرًا
چی رالیری هواگانې ازیری	امخکنبی درحمت خپل نہ اتر دی پوری چی کله چی دخپل باران رحمت نہ مخکنبی بادونه دزیری په طور رالیری هرکله چی دغه بادونه،
اَقَلَّتْ	سَحَابًا ثِقَالًا
اوپتی کپری دغه هواگانې ورخی	اداوبونه ډکې ابوزو مونږه هغه یونبارته چی مروی داوبو ډکې ډکې ورخی اوچتی کپری نومونږ نی یو مړی اوچی علاقې تہ اولیری و
فَاَنْزَلْنَا	يَهٗ الْمَاءَ فَاَخْرَجْنَا
نونازلی کپرو مونږه په هغی باندی اوبه	انور او باسو مونږه په دغه اوبوسره دهر قسم میوونه نو باران تری اورو نو رنگ رنگ میوی پری را پیدا کپرو

(۱) ابوداؤد کتاب الرتر باب الدعاء: ۱۴۸۰، احمد: ۱۷۲/۱.

(۲) ابوداؤد کتاب الظهارة باب الاسراف فی الرضوة: ۹۶، وسنده صحیح ابن ماجه: ۱۳۸۶۴، احمد: ۸۷/۴، حاکم: ۱۶۲/۱، ابن حبان: ۶۷۶۴.

كَذٰلِكَ	نُخْرِجُ	الْمَوْتِ	لَعَلَّكُمْ	تَذْكُرُوْنَ	وَالْبَلَدِ
دارنگی	ار او با سو مونہ	مری	دپارہ ددی	اچی تاسو نصیحت واخلی	اوزمکہ
					همداشان مونہ مری راژندی کووا دی دپارہ چہ تاسو ددی نہ سبق واخلی
الطَّيْبِ	يَخْرُجُ	نَبَاتُهُ	بِأَذْنِ	رَبِّهِ	وَالَّذِي خَبَثَ
پاکہ	را او خلی	ابوتی دہغی	اپہ حکم	ادرب خپل سرہ	اوهغہ زمکہ اچی خرابہ وی
					دالله ﷻ پہ حکم سرہ خپلی شینکی راویاسی
لَا يَخْرُجُ	إِلَّا	نَكِدًا	كَذٰلِكَ	نُصَرِّفُ	الْآيَاتِ
نہ	را او خلی	مگر	لرہ	ادارنگی	امونہ بیابیا بیانوو
					آیتونہ
					دپارہ دہغہ قوم
					ہغہ صرف ناقصہ پیداوار زرغونوی
					مونہ دغہ شان بیابیا خپل آیتونہ بیانوو
					يَشْكُرُوْنَ
					چی شکر اوباسی
					چی شکر اوباسی

قوله تعالى: فَانزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ

د باران رحمت نازلیدل د الله ﷻ د طرف نہ دی۔ الله ﷻ چہ کله ددی ذکر نہ فارغ شو، هغہ خالق دارض اوسماء دے متصرف حاکم او مدبردی. اود دعا غوبستلودطریقہی تعلیم نی ہم ورکرو نو اوس د دی خبری نہ خبرول کوی چہ ہم هغہ رازق دے مری بہ د قیامت پہ ورخ ہم هغہ راوچتوی. هواگانی ہم هغہ رالیبری چہ داوبونہ دکھی اوریخی خلورو وارو طرفوتہ خورے کری. بعضو (نہرا) پہ (نہرا) سرہ لوستلی دے لکہ چہ فرمائی (وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيَّاحَ مُبَشِّرَاتٍ) یعنی هواگانی دبارانونو زیری ورکوی. ارشاددی (يَذُرُّ رَحْمَتَهُ) دلته درحمت نہ مراد باران دے. لکہ چہ فرمائی دخلقو د ناامیدہ کیدو نہ پس هغہ اوریخی رالیبری چہ دہغہ رحمت راوروی یعنی اوبہ () اوفرمانی چہ دالله ﷻ درحمت پہ آثارو نظر واچوہ چہ د زمکہ د مرکیدونہ پس خنگہ دا ژوندنی کوی دغہ شان هغہ د مرو پہ ژندی کولو قادردی. () اود الله ﷻ ارشاد دے (حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا) یعنی هواگانودرنی اوریخی اوچتے کری وی. خکہ چہ پہ هغی کسپ وزن لرونکی اوبہ وی چہ زمکہ سرہ نیزی کیبری. بیارارشاد فرمائی (سَقْنَهُ لِيَكِلِيَ مَاتٍ) او مونہ مرہ او قحط نیولی اوچہ زمکہ خروب کولکہ چہ فرمائی (وَأَيُّهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا) پہ دے وجه ارشاد فرمائی (وَأَيُّهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا) یعنی خنگہ چہ مونہ زمکہ دمرہ کیدونہ پس ژوندنی کوو دغہ شان بہ بدنونہ دخاوری کیدو نہ پس ہم د قیامت پہ ورخ راژوندی کوو. الله ﷻ بہ د آسمان نہ اوبہ راوڑوی او ترخلوبنستوورخو پوری بہ باران راروان وی اوانسانان بہ د خپلو خپلو قبرونونہ داسی راپاسی لکہ چہ د زمکہ نہ دانہ راتوکیبری. د دے مضمون آیتونہ پہ قرآن پاک کسپ دیرزیات دی.

الله ﷻ د قیامت ورخی د مثال پہ توکہ بیان فرمائی (لَعَلَّكُمْ تَذْكُرُوْنَ) پہ دے مقصد سرہ چہ کیدی شی

(۴۲ / الشوری: ۲۸)

(۳۰ / الروم: ۵۰)

تاسو نصیحت او عبرت حاصل کریں۔ اللہ ﷻ قول دے: ﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ يُادِنُ رَبَّهُ﴾ (پہلے شہ زمکہ د اللہ ﷻ پہ حکم سرہ ہوتی راتو کیری) ﴿وَالَّذِي خَبَتْ لَا يُخْرِجُهَا﴾ (او چہ کومہ خرابہ زمکہ دہ لکہ کانریڑنہ او شگلنہ دے نہ بہ ہغہ شان پیداوار کیری کہ نہ۔ دا خبرہ د مؤمن او کافر د پارہ د مثال پہ توگہ بیان کری شوی دہ۔

دعلم او ہدایت مثال۔ رسول اللہ ﷺ فرمانیلی چہ زہ اللہ ﷻ پہ کوم علم او ہدایت سرہ رالیہی یم د دے مثال دہغہ اوریحی دے چہ پہ زمکہ بانڈی اوریری نو چہ کومہ آبادہ زمکہ وی ہغہ اوبہ قبلوی او شینکی او پیداوار راتوکوی اودی سرہ اللہ ﷻ خلقو تہ فاندہ رسوی۔ خلق نی خکی او زمیندارہ پری کوی۔ او یوہ بلہ زمکہ وی کلکہ شارہ زمکہ چہ اوبہ پری خونیری واپسہ او شینکی پری نہ راتوکیری۔ دا دے دوو قسمو خلقو مثال دے چہ یو علم زدہ کرو اود اللہ ﷻ د دین نہ خبر شو اوزما د مبعوث کیدونہ نی فاندہ حاصلہ کرہ او بل ہغہ وی چا چہ ہیخ زدہ نہ کرل اونہ نی داللہ ﷻ ہدایت حاصل کرو کوم چہ زما پہ معرفت بانڈی رالیہی شوی دے۔)

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ	پہ تحقیق سرہ اولیرو مونرہ نوح ﷺ قوم خپل تہ نو اوونیل ہغہ
مُونرِ نُوْحٍ نَّوْحًا	مونرِ نوح ﷻ دہغہ قوم تہ اولیرلو نوهغہ ورته اوونیل
يَقَوْمِ اَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي	اے زما قومہ بندگی کوی داللہ نشتہ تاسولرہ بل خدانی بی دہغہ نہ بیشک زہ
أَنَا زَمَا قَوْمِهِ صَرَفَ دَاللَّهِ عِبَادَتِ كَوِي	انی زما قومہ صرف داللہ ﷻ عبادت کوی دہغہ نہ سواستاسوبل خوک معبودنشتہ بیشک زہ
أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ	یریرم پہ تاسو د عذابہ دورخی لونہی نہ اوونیل سردارانو د قوم دہغہ نہ
يُرِيْمُ پِه تَاسُو بَانْدِي دَاللَّهِ د لُونِي وَرَخِي د عَذَابِ نِه يِرِيْمُ	پہ تاسو بانڈی د اللہ د لونہی ورخی د عذاب نہ یریرم دہغہ د قوم سردارانو اوونیل چہ
إِنَّا لَنُرِيكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝ قَالَ يَقَوْمِ لَيْسَ	بیشکہ مونرہ اوینو تالرہ پہ گمراہی اینکارہ کنسی ہغہ اوونیل اے زما قومہ نشتہ
مُونرِي تِه خُوْدَاسِي بِنَكَارِي چِي تِه پِه بِنَكَارِه گَمْرَاهِي كَنبِي اَخْتِه نِي	مونرہ تہ خوداسی بنکاری چہ تہ پہ بنکارہ گمراہی کنسی اختہ نی ہغہ اوونیل اے زما قومہ
بِي ضَلَالَةٍ وَّالِكُنِي رَسُوْلٌ مِّنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝	پہ ما بانڈی گمراہی ولیکن زہ رالیہی شوی یم د طرفہ درب العالمین نہ
پہ ما کنسی ذرہ برابر غلطی نشتہ اوزہ د مخلوق د پالونگی د طرفہ پیغمبر یم	
أَبْلَغَكُمْ رِسَالَتِي رَأَيْتُمْ لَكُمْ وَأَعْلَمُ	زہ رسوم تاسوتہ پیغام درب زما اونصیحت کوم زہ تاسوتہ اوبسہ پوہیرم زہ
تَاسُو تِه دَخِيْلِ رِبِ پِيْغَامُوْنِه دَر رِسُوْمِ اوستاسو خیرخواہ یم او ماتہ د	

۱ صحیح بخاری کتاب العلم باب فضل من علم وعلم: ۷۹، صحیح مسلم: ۲۲۸۲، مستدابی یعلی: ۷۳۱۱.

مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۷۱﴾

د طرفه دا الله نه ايه هغه څه | چي تاسو پري نه پوهيږي

الله ﷻ د طرفه هغه خبري معلومي دي | چي تاسو دهغي نه خبر هم نه يئ |

قوله تعالى: فَقَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ

دنوح ﷺ خپل قوم ته وعظ کول: - الله ﷻ په اول سورت کښې د آدم ﷺ او هغه سره د متعلقانو قصه بيان کړه نو ورپسې د نورو انبياء کرامو قصې بيانوي. شروع د نوح ﷺ د ذکر نه کوي ځکه چه هم هغوی د ټولو نه اول رسول دې څوک چه الله ﷻ د آدم ﷺ نه پس دنيا ته راووليږلو. هغه نوح بن لامك بن متوشلخ بن اخنوخ دې، اخنوخ نوم هم د ادریس نبی دې. هم دهغه باره کښې ونيلې شوي دي چه د ليکلو فن هم هغه ايجاد کړې دې. اخنوخ بن برد بن مهليل بن قنين ابن يانش بن شيث بن آدم ﷺ يو نبی داسې تکليفونه نه دي اوچت کړي لکه چه نوح ﷺ. بعضې نبیان قتل شوي هم دي. نوح ﷺ به په خپل نفس باندي ډيره نوحه يعنی ژړا کوله په دې وجه دهغه نوم نوح ﷺ شو. د آدم ﷺ د زمانې نه دنوح ﷺ د زمانې پوري لس صدئي تيرې شوي. دا ټول په اصول اسلام او توحيد باندي وو.

دبتانوعبادت څنگه اوکله شروع شوې دي: - دتفسير عالمان وائي چه دبتانودعبادت شروع داسې شوي چه هغه خلق کوم چه صالحان وو اوکله مړه شو نو دهغوی عقيدتمندو دهغوی په قبرونوجماتونه جوړکړل اود هغوی تصويرونه ئي جوړکړل او په هغې کښې ئي کيخودل چه هغوی يادوي اود هغوی عبادتونه او حالت يادوي اوهم دهغوی په شان خان جوړولو کوششونه ئي کول. کله چه څه زمانه تيره شوه نو د هغوی د تصويرونو په ځای ئي د هغوی بتان جوړکړل څه مودې پوري ئي ددې بتانو احترام کولو نو عبادت ئي شروع کړو. د دې بتانو نومونه هم د دې نيکانو په نومونوباندي وو لکه ود، سواع، يغوث، يعوق او نسر وغيره. کله چه دا بت پرستي زياته شوه نو الله ﷻ نوح ﷺ راووليږلو چه عبادت صرف د يو الله ﷻ کول پکار دي. اي قومه! عبادت صرف د الله ﷻ کوني اود هغه نه علاوه اقتداردبل چا په لاس کښې نشته چري داسې نه وي چه په تاسودالله ﷻ عظيم عذاب نازل شي. نو د هغه قوم جواب ورکړو چه زمونږ پلارانو نيکونوبه هم داسې کول. ته د دې د عبادت نه مونږ منع کوي. مونږ خو تا په دې باره کښې په لويه غلطني او گمراهني باندي گڼو.

د نن صبا فاجرانو حال: - د نن صبا د فاجرانوهم دغه حال دې چه هغوی پخپله په نيکوکارانو باندي د گمراهني الزام لگوي. لکه چه فرمائي (وَإِذْ أَرَأَيْتُمْ قَالُوا إِنَّا هَؤُلَاءِ لَكَآئِبُونَ) يعنی دابدکاران چه کله نيکو کارانوته گوري نوواني چه داگمراه شوي دي اوکافرديمان خاوندانوته وائي چه که چري دوي په صحيح خبره باندي وونو اول به مونږ دا اختيارکړې وه. او هغوی خو پخپله په هدايت باندي نه وو نو دوي وائي چه دوي خو پخپله گمراه دي او دروغ وائي. د دې قسم ډير آياتونه دي. بيا ارشاد دې چه نوح ﷺ وائي اي خلقوا زه گمراه نه يم زه هغه خبر دررسوم کوم چه خاص الله ﷻ راليرلې دې. زه ستاسو خيرخواه يم ماته د الله ﷻ د طرف نه هغه علم دې چه تاسو ته نشته. د رسول هم دغه شان وي چه هغه به يو فصيح او بليغ او ناصح مبلغ وي. د الله ﷻ په مخلوقاتوکښې په دې صفتونو سره بل څوک متصف نه وي.

رسول کریم ﷺ هم د نوح پشان خبره کړې ده: - لکه څنگه چه حضور ﷺ خپلو اصحابوته د عرفي په ورځ فرمائيلې وو چه په زرگونو خلق راجمع شوې وو اي خلقوا تاسونه به زماباره کښې تپوس کولې شي او زمادفريضي د ادا کولو د تصديق غوښتنه به کولې شي نو تاسو به څه وايئ؟ خلقو اوونيل چه مونږ د دې گواهي ورکولو ته تياريوچه تاسو د تبليغ او خيرخواهني حق اداکړې دې اود رسالت فريضة موپوره کړې ده. نو هغوی ﷺ خپله گوته د آسمان طرف ته اوچته کړه بيا ئي دې خلقو طرف ته اشاره

او کرہ او ونی فرمائیل ای اللہ ﷻ گواہ اوسیرہ گواہ اوسیرہ چہ دوی زما تصدیق کوی (۱)

<p>اَوْ عَجِبْتُمْ اَنْ</p>	
<p> ایا تعجب کوی تاسو په دې خبره چی ایا تاسو په دې خبره تعجب کوی</p>	
<p>جَاءَكُمْ ذِكْرٌ</p>	<p>مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ</p>
<p>راغی تاسوته ذکر </p>	<p>د طرفه درب ستاسونه په یوسری باندي له تاسونه</p>
<p>تاسوته دخپل رب د طرفه ستاسو په قوم کنبی په یوسری دنصیحت خبری راغلی دی</p>	
<p>لِيُنذِرَكُمْ</p>	<p>وَلِتَتَّقُوا</p>
<p>دپاره ددې چی او بروی تاسو او دپاره ددې چی پرهیزگاران شی تاسو او دپاره ددې چی په تاسو</p>	<p>دې دپاره چی تاسو د عذاب نه او بروی او دې دپاره چی تاسو پرهیزگار جوړ شی او دې دپاره چی</p>
<p>تُرْحَمُونَ ﴿۱۰﴾</p>	<p>فَكَذَّبُوهُ</p>
<p>رحم او کرې شی خو هغوی دروغ او گنرو هغه نو بیج کرو مونږه هغه او هغه کسان</p>	<p>په تاسو رحم اوشی خو هغوی نوح ﷻ دروغن او گنرلو نومونږ هغه ته او د هغه سره</p>
<p>مَعَهُ</p>	<p>فِي الْفُلِكِ</p>
<p>چی دهغه سره وواپه کشتی کنبی</p>	<p>او غرق کرل مونږه هغه خلق چی دروغ نې گنرلی ووا</p>
<p>بِالْبَيْتِاطِ</p>	<p>اِنَّهُمْ كَانُوا</p>
<p>ایتونه زمونږ ایشکچه چی هغوی ووا قوم</p>	<p>رونه </p>
<p>دوی یقینی طور سره په زړونو باندي پرانده شوی ووا</p>	

قوله تعالى: وَأَعْرِفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا

د نوح ﷻ د قوم په اوبو کنبی غرقیدل۔ اللہ ﷻ د نوح ﷻ د قوم باره کنبی فرمائی چه تاسو ته په دې خبره حیرانتیا ولی ده چه اللہ ﷻ هم ستاسو په یوسری باندي وحی رالیری داخو په تاسو مهربانی او کرم دې هغه تاسو د اللہ ﷻ نه و بروی چه تاسو د اللہ ﷻ د عذاب نه لرې شنی او شرک مه کوئی کیدی شی چه په تاسو باندي رحم او کرم اوشی۔ خو قوم نوح ﷻ دروغ او گنرلو او د نوح ﷻ مخالفت نی شروع کرو او دیرو کمو خلقو ایمان راوړو۔ لکه چه فرمائی مونږ نوح ﷻ اود هغه ملگری په کشتی کنبی کینول او خلاصی مو ورکړو او زمونږ تکذیب کونکی مو غرق کرل۔ لکه چه فرمائی هغوی دخپلو گناهونو په سبب غرق کرې شو او دوزخ ته وراوغورزولې شو۔ اوس د اللہ ﷻ نه سوا بل څوک د هغوی امداد کونکی کیدی شی دا خلق خو پرانده وو چه حق څیز نی نه شو لیدلې۔ په دې قصه کنبی اللہ ﷻ بیان او کرو چه د اللہ ﷻ دوستانوسره په دبنمنی کولو څنگه سزا ملاؤشوه، رسول او مؤمنانو خلاصی بیاموندلو۔ لکه چه فرمائی مونږ د خپلو رسولانو امداد کوو غلبه او کامیابی هم نیکانو ته حاصله ده که هغه په دنیا کنبی وی او

کہ بہ آخرت کبھی وی۔

طوفانو نوح پہ تولہ دنیا محیط وو:۔ زید بن اسلم رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دنوح علیہ السلام قوم دومرہ دیر وو چہ بنار او خنکل ترے نہ دک شوی وو۔ د زمکی پہ ہرہ حصہ بانڈی دھغوی قبضہ وہ۔ د نوح علیہ السلام سرہ خلاصی بیاموندلو کبھی اتیا (۸۰) کسان وو ہم د دوی نہ یو جرہم وو چہ دھغہ ژبہ عربی وہ۔

وَالِی عَادٍ آخَاهُمْ

| او عادیانوتہ | رور دھغوی

| او قوم عادتہ مو دھغوی رور

هُودًا ۱ قَالَ یَقُومُ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَکُمْ مِّنْ اِلٰهِ غَیْرَہٗ ۲ اَفَلَا

ہود | او نیل ہغہ | اے قومہ زما بندگی کوئی دالہ | نشستہ دی تاسولرہ بل خدائی | بغیر دھغہ نہ | ایا ہود اولیولوا ہغہ ورتہ او نیل ائی زما قومہ صرف دالہ عبادت کوئی | اچی بیشکہ دھغہ نہ سوا بل خوگ د عبادت لائق نشستہ

تَتَّقُونَ ۳ قَالَ الْمَلٰٓئِکَ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا ۴ مِّنْ قَوْمِہٖ ۵ اِنَّا

پس یریری تاسو | او نیل | سردارانوا | ہغو | اچی نہ ئی منلہ خبرہ دھغہ | د قوم دھغہ نہ | بیشکہ مونرہ | ایا تاسو دگناہونونہ پرہیز نہ کوئی | د قوم کافرو سردارانو ورتہ جواب کبھی او نیل اچی

لَنُرٰکَ ۶ فِیْ سَفَاہَۃٍ ۷ وَاِنَّا ۸ لَنَظُنُّکَ ۹ مِّنَ الْکٰذِبِیْنَ ۱۰

خامخا وینوتالرہ | بہ بی عقلی | کبھی | او بیشکہ مونرہ | خامخا گمان کوڑ پہ تابانڈی | د ذرو غرٹانوتہ | مونرہ تہ خوداسی بنکاری چہ تہ پہ بیوقوفتیا کبھی پروت ئی | او مونرہ پہ تا بانڈی د دروغرٹو گمان کووا

۱۱ قَالَ یَقُومُ لَیْسَ بِیْ سَفَاہَۃٍ ۱۲ وَ لَکِنِّیْ رَسُوْلٌ ۱۳

او نیل ہغہ | اے قومہ | نشستہ | پہ ما بانڈی | بی عقلی | ولیکن زہ | رسول یم | ہغوی ورتہ او نیل چہ ائی زما قومہ زہ خہ بیوقوفہ نہ یم | بلکہ زہ خود ہغہ ذات د طرفہ رسول یم |

۱۴ مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِیْنَ ۱۵ اُبَلِّغُکُمْ ۱۶ رِسٰلِیْ رَبِّیْ ۱۷ وَاِنَّا ۱۸ لَکُمْ

د طرفہ درب العالمین نہ | رسوم تاسوتہ | پیغامونہ | درب زما | اوزہ | تاسولرہ | چہ د تول مخلوق رب دی | تاسوتہ دالہ صلی اللہ علیہ وسلم پیغامونہ در رسوم | او پہ دی یقین او کرنی چہ

۱۹ نٰصِحٌ ۲۰ اَمِیْنٌ ۲۱ اَوْعَجِبْتُمْ ۲۲ اَنْ جَآءَکُمْ ۲۳ ذِکْرٌ

نصیحت کونکی یم | امانتدار یم | ایا تعجب کوئی تاسو | چہ راغی تاسوتہ | انصیحت | ستاسو خیر خواہ یم | ایا تاسو پہ دی خبرہ تعجب کوئی چہ تاسوتہ دالہ صلی اللہ علیہ وسلم د طرفہ

۲۴ مِّنْ رَّبِّکُمْ ۲۵ عَلٰی رَجُلٍ مِّنْکُمْ ۲۶ لَیُنْذِرْکُمْ ۲۷ وَاذْکُرُوْا

د طرفہ درب ستاسونہ | پہ یوسری بانڈی | ستاسونہ | | د پارہ ددی چہ او بروی تاسو | او یاد کریں | ہم ستاسو نہ یوسری بانڈی نصیحت نازل شوے دی | چہ تاسو د عذاب نہ خبر کریں

۲۸ اِذْ جَعَلْکُمْ ۲۹ خُلَفَآءَ ۳۰ مِّنْۢ بَعْدِ ۳۱ قَوْمِ نُوْحٍ ۳۲ وَ زَادْکُمْ ۳۳

کلہ چہ | ہغہ جو رکری تاسو | خلیفگان | | روستو | د قوم دنوح نہ | اوزیات نی کریں تاسو | او یاد کریں چہ ہغہ (اللہ) تاسو دنوح علیہ السلام د قوم نہ پس اباد کرنی | او تاسوتہ ئی

۳۴ اَوِیَادْکُمْ ۳۵ فِیْ ہٰٓؤُلَآءِ ۳۶ اَلْاٰیٰتِ ۳۷ لَعَلَّکُمْ ۳۸ تَتَّقُوْنَ ۳۹

فِي الْخَلْقِ بَصُطَةً فَادْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۱۰﴾

پہ بیدانش کنبی اہہ لحاظ د طاقت سرہ انو یاد کری انعمتونه دالله | امیددی اچی تاسو بہ خلاصی بیا مومنی مضبوطی کاتنی در کری | نودالله ﷻ نعمتونه یاد ساتی | اچی پہ دنیا او آخرت کامیاب شی

قوله تعالیٰ: قَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ

د ہود ﷺ خپل قوم ته تبلیغ:- اللہ ﷻ فرمائی څنگه چه مونږ د نوح ﷺ قوم ته رسول لیږلې وو نو قوم عاد ته موهم د دوی نه یو سرې ہود ﷺ رسول لیږلې وو. دا د عاد بن ارم اولاد وو، پہ لویو لویو مکانونو کنبی بہ اوسیدل. لکه چه فرمائی تاسونه دی کتلی چه قوم عادته اللہ ﷻ څنگه سزا ورکړه د هغوی مکانونه اوباغونه دلویو لویو ستونوالا وو. پہ بنارونو کنبی داسې لوی مکانونه چرته هم نه وو اودا د هغوی د زبردست بدنی طاقت دلیل وو. لکه چه فرمائی قوم عاد پہ فخر او ځان خودلو کنبی پریوتل او ناحق کبر ئی او کړو او کولاؤ دعوہ ئی او کړه چه زمونږ نه زیات طاقتور بل څوک دی؟ آیا دوی پہ دی غوراونه کړو، اللہ ﷻ چه دوی ئی پیدا کړی دی هغه د دوی نه زیات قوی دی. هغوی زمونږ د آیاتونو او معجزو نه انکار کولو.

د ہود علیہ السلام د قوم وطن چرته وو؟- د هغوی د اوسیدو ځای ملک یمن کنبی احقاف کنبی وو او هغه یو شکن او غریز ځای دی. حضرت علی ﷺ د حضرت موت یو سرې ته او وئیل چه آیا تا پہ حضر موت کنبی یوه سره غونډی لیدلې ده د کوم خاوره چه سره ده. د دې غونډی پہ فلانکی فلانکی غاړه باندي د بیرو او پیلو (یوقسم ونه ده) ډیرې ونې دی. هغه وئیل او خو پہ اللہ ﷻ قسم ای امیر المؤمنین ته خو داسې بتانی لکه چه پخپله دی پہ خپلو سترگو لیدلې وی. هغه اوفرمائیل چه کتلی خو مې نه دی لیکن ماته داسې حدیث رارسیدلې. هغه او وئیل ای امیر المؤمنین تاسو د دې باره کنبی څه فرمائیل؟ هغوی اوفرمائیل چه ہم دلته د ہود ﷺ قبر دی (دې حدیث نه دا فائده حاصلیری چه د قوم عاد د اوسیدو ځایونه یمن کنبی دی او ہود ﷺ ہم هلته دفن دی. ہود ﷺ پہ خپل قوم کنبی د شریف ترین خاندان نه وو. ټول رسولان د افضلو قبیلونه وی. خود ہود ﷺ قوم چه پہ بدنی طاقت کنبی څومره زیات سخت وو نود هغوی زړونه هم داسې سخت وو اود حق تکذیب د ټولو امتونونه زیات هم هغوی کړې دي. ددې دپاره ہود ﷺ بہ هغوی د یو ذات عبادت او تابعدار ئی ته رابلل خود ہود ﷺ دې کافرې ډلې وئیل ای ہودا مونږ خوتا ډیر ناپوهه گمراه گنږو چه مونږ ته د بتانود عبادت پریخودو دعوت راکوي او د یو الله د عبادت مشوره راکوي. لکه څنگه چه قریشو د نبی کریم ﷺ پہ داسې دعوت باندي حیرانتیا کړې وه چه هغه د دومره ډیرو خدایانونه صرف یو (رب) الله جوړ کړو.

د ہود علیہ السلام د قوم دشک او حیرانتیا جواب:- مطلب دا چه ہود ﷺ هغوی ته اوفرمائیل چه ای خلقوا ما کنبی ناپوهی نشته بلکه زه د اللہ ﷻ رسول یم، د رب د طرف نه مې حق خبره راوړې ده راغلې یم. هر څیز هم د اللہ ﷻ پیدا کړې شوې دی او هغه د هر څیز رب دی. زه درب پیغامونه تاسو ته رسووم. زه پہ صحیح معنی کنبی ستاسو خیرخواه یم. ہم دغه هغه صفتونه دی پہ کوم چه رسول متصف وی یعنی نصیحت او امانت، که چرې ہم ستاسو پہ یو سرې وحی راشی او ہم ستاسو د بنیگرې د پارہ هغه تاسو ته اورسوی نویدې کنبی حیرانتیا ولې کوئی؟ بلکه دا خوستاسو د پارہ د شکر مقام دی او دا خود اللہ ﷻ احسان او مننی چه هغه د نوح ﷺ د قوم ځای تاسوله درکړو او هغه قوم هلاک شو کومو چه دخپل رسول وینا نه وه منلې او بله دا چه پہ بدنی توگه باندي ئی تاسو ډیر طاقتور جوړ کړی ئی. تاسو د نورو قومونو په مقابلہ کنبی ډیر اوږد قد والا او پلن ئی. دا قسم ذکر اللہ ﷻ د طالوت په قصه کنبی هم کړې

دی چه په علمی او بدنی طاقت کنبی طالوت ډیر خصوصیت لرلو. بیا ارشاد دی چه د الله ﷻ نعمتونه یا کړنی دهغه احسانونه په سوچ کنبی راولنی کیدی شی چه تاسو خلاصی بیامومئ.

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ

او وئیل هغوی | آیا راغلي ئې ته مونږ ته | دپاره ددې چی عبادت او کړو مونږه | دالله | یوازې | او چی پرېږدو مونږه | هغوی او وئیل آیا ته ددې دپاره راغلي ئې | چی مونږ صرف دالله ﷻ عبادت شروع کړو

مَا كَانْ يَعْبُدُ آبَاؤَنَا فَأَتَيْنَا بِهَا تَعْدُنًا

هغه | چی عبادت به ئې کوو | پلارانوزمونږه | نوراوله مونږ ته | هغه عذاب | چی ته پرې یروي مونږه | اودخپل پلار نیکه نور ټول معبودان پرېږدو | نوته اوس هغه عذاب راوله دکوم نه چی دی مونږ ویرولو

إِنْ كُنْتُمْ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ ۝ قَالَ قَدْ وَقَعْ عَلَیْكُمْ

که چری ئې ته | درینستونو خلقونه | او وئیل هغه | چی واقع شو | په تاسو | که ته په دی کنبی ریستونی یئ | هغه ورته او وئیل چی بیشکه په تاسو باندي به د

مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۖ أَتُجَادِلُونِنِي فِيْ اَسْمَاءِ

دطرفه درب ستاسونه | عذاب | او قهر | آیا تاسو جگړه کوئ زما سره | په هغه نومونو کنبی الله ﷻ طرفه پلیتی او غضب واقع شو | انوایا تاسو ماسره په داسی نومونو باندي جگړه کوئ

سَمَیْتُمْوهَا ۖ اَنْتُمْ وَاَبَاؤُكُمْ مَّا نَزَّلَ اللّٰهُ بِهَا

چی کینسودلی دی تاسو هغه | تاسو او پلارانو ستاسو | چی نه دی | انازل کړی | الله | په هغی چی تاسو او ستاسو پلارانو پخپله ایخودی دی | او الله ﷻ دهغی | په معبودیت باندي | هېخ

مِنْ سُلْطٰنٍ ۖ فَانْتَظِرُوْا ۗ اِنِّیْ مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِیْنَ ۝

خه دلیل | نو انتظار کوئ تاسو | بیشکه زه ستاسو سره | ادا انتظار کونکونه یم | دلیل نه دی رالیږي | نو تاسو انتظار کوئ | ... اوزه به هم تاسو سره انتظار کونکي یم

فَانْجِبْنٰهُ ۗ وَالَّذِیْنَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا

نویچ کړو مونږه هغه | او هغه کسان | چی ووهغه سره | په رحمت سره | دطرفه زمونږه | او پرېکړو مونږه | نومونږه هغه ته | او دهغه ملگرو ته | پخپل رحمت سره | نجات ورکړو | او د هغه کسانو جرړې مو پرېکړې

دَابِرَ الَّذِیْنَ كَذَّبُوْا بِآیٰتِنَا وَمَا كَانُوْا مُؤْمِنِیْنَ ۝

بیخ | دهغه کسانو | چی دروغ ئې گنرلی وؤ | آیتونه زمونږه | اونه وؤ هغوی | مومنان | چی زمونږ آیتونه ئې دروغ گنرل | او هغوی هېخکله ایمان نه راوړلو

قوله تعالیٰ: ۝ وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِیْنَ كَذَّبُوْا بِآیٰتِنَا

دقوم عاد تباہی او بربادی - الله ﷻ خبر ورکوی چه دا کفار هود ﷻ سره څنگه انکار، طغیان او دینمنی سره پیش شو او وئې وئیل چه آیا ته مونږ له د دې دپاره راغلي ئې چه مونږ د یو الله ﷻ عبادت او کړو اوزمونږ پلارانو نیکونو چه د چا عبادت کولو هغه ټول پرېږدو. بڼه ده که ته ریستونی ئې نوچه دکومو

عذابونونہ مونر ویروہ راورہ نازل نی کرہ۔ لکہ ځنگہ چہ بہ د قریشو کافرانو وئیل کہ د عذاب ستا دا دہمکی ریشتیادہ نودآسمان نہ کانری راوورہ اومونرپہ دردناک عذاب کنبی راگیرکرہ۔ محمدبن اسحاق رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ہغہ خلقو د بتانو عبادت کولو۔ دیو صنم یعنی بت نوم صمد وو اود دویم نوم صمود اود یو نوم وو ہبا۔ ددی دپارہ ہود علیہ السلام وئیلی ووستاسو ددی وینا پہ وجہ پہ تاسو باندي د اللہ جل جلالہ غضب واجب شوہ دی۔ وئیلی شوی دی چہ رجس نہ مراد رجز دی یعنی عذاب۔ آیا تاسو ماسرہ د دی بتانو بارہ کنبی جگرہ کوی د کومو نومونہ چہ تیاستاسو مشرانو کیخودی دی۔ دا بتان خو نہ نفع رسوی اونہ نقصان اونہ اللہ جل جلالہ تاسوتہ د دی د عبادت څہ سند درکری دی اونہ د دی خبری څہ دلیل شتہ۔ کہ چری ہم دغہ خبرہ وی نو د عذاب انتظار کونی۔ تاسو سرہ زہ ہم انتظار کوم۔ دا د اللہ جل جلالہ د رسول صلی اللہ علیہ وسلم د طرف نہ خپل قوم تہ ډیر لوی او زبردست تہدید دی۔ د دی نہ پس ارشاد دی چہ مونر خو ہود علیہ السلام بیچ کرو اود ہغہ ملگری ہم کوموچہ پہ ہود علیہ السلام باندي ایمان راوری وو اوچا چہ زمونر د آیاتونو تکذیب کری وو د ہغوی قصہ مو صفا کرہ۔ دہغوی د ہلاکت واقعات پہ قرآن کریم کنبی پہ بل ځائی کنبی داسی ذکر دی چہ پہ ہغوی یوہ سختہ سیلنی راوئیلرلی شوه او چاتہ چہ بہ رسیدلہ ہغہ بہ نی تباہ بریاد کرو۔ لکہ ځنگہ چہ پہ یوبل آیت کنبی دی چہ عادیان پہ یوہ هوا صرصر سرہ ہلاک کری شو۔ داسیلنی اتہ ورځی او اووہ شپوپوری چلیدہ۔ دا سرکش خلق داسی مرہ پراتہ وو لکہ چہ د کھجورو تنی چہ جدا وی اوبناخونہ جدا وی۔ پہ دوی کنبی څوک ہم باقی پاتی نہ شو (د دوی د سرکشنی پہ سبب اللہ جل جلالہ یوہ زبردستہ سیلنی راوئیلرلی وہ اودوی نی ہلاک کری وو۔ هوا بہ دوی آسمان طرف تہ اوچتول او سرد لاندی بہ نی پہ زمکہ راگذار کرل۔ سربہ نی مات شو اود تنی نہ بہ جدا شو پہ دی وجہ اوفرمائیلی شو چہ لکہ د کھجوری د تنی پہ شان شوی وو د کوم بباخونہ او سرونہ چہ خالی شوی وی) دا خلق بہ پہ یمن کنبی د عمان او حضرموت پہ مینځ کنبی اوسیدل۔ دی نہ علاوہ پہ ټولہ زمکہ کنبی تر لرې لرې خواہ شوی وو اویخپل طاقت خودلو کنبی بہ نی پہ خلقو باندي ظلم اوزبردستی کولہ۔ دوی بہ د بتانو عبادت کولو نو اللہ جل جلالہ د دوی طرف تہ ہود علیہ السلام راوئیلرلو اوہغہ د نسب پہ لحاظ د دی ټولونہ زیات شریف وو۔ د ہغہ دا تاکیدوو چہ اللہ جل جلالہ ہم یو اوگنرنی او ہغہ سرہ څوک شریک مہ گرځونی، پہ خلقو ظلم کولونہ منع شنی خو دوی انکار اوکرو د ہغہ تکذیب نی اوکرو اوئیلی زمونر نہ زیات طاقتور څوک دی۔ نورو خلقو ہم د دوی تابعداری اوکرہ۔ پہ ہود علیہ السلام باندي د ایمان راوونکو شمیر ډیر کم وو۔ کلہ چہ عادیانو داسی سرکشنی نہ کارواختلو اودنیا کنبی فساد خور کرو گرځیدل او بغیرد ضرورت نہ نی لوی لوی محلونو او عمارتونہ جوړول نو ہود علیہ السلام ہغوی تہ داسی مخاطب شو چہ تاسو خلق پہ ہرځائی کنبی بغیر ضرورتہ مکانونہ جوړونی اوداسی مضبوط مکانونہ جوړونی لکہ چہ تاسوبہ د ہمیشہ د پارہ دلته پاتی نی اوچہ کلہ تاسوبہ چاباندي تسلط مومنی نو ډیرہ سختی کونی۔ د اللہ جل جلالہ نہ اوویریرنی زما واورنی۔

دقوم ہود، ہود علیہ السلام تہ جواب: نو ہغوی اووئیل ای ہود علیہ السلام اتہ یو بی دلیلہ انسان نی ستا پہ وینا مونر خپل خدایان نہ شو پریخودی او مونر پہ تا باندي ایمان نہ شو راوری۔ زمونر پہ پوہہ کنبی خودا راځی چہ پہ تا باندي زمونر د یو خدائی لعنت پریوتی دی چہ لیونې شوې نی۔ ہود علیہ السلام اوفرمائیل چہ زہ اللہ جل جلالہ گواہ جوړوم او تاسو ہم گواہ اوسیرنی چہ ستاسو د کفریہ ذہنیت نہ څہ بری یم۔ اوس تاسو ټول یوځائی راجمع شنی او چہ ماسرہ کوم کار کول غواړنی ہغہ اوکرنی او ماتہ مہلت پوری ہم مہ راکوئی۔ زما یقین پہ اللہ جل جلالہ باندي دی ہغہ زما وستاسو ہم رب دی۔ تاسو څوڅہ چہ یو ځناور ہم داسی

نشستہ چہ د ہغہ پہ قدرت کنبی نہ وی، زما رب چہ خہ وائی صحیح وائی (۱)۔
 ہلاکت نہ ورائدی قوم ہود باندی درې کالہ قحط او دقوم ہود د وفد قصہ: چہ دا خلق پہ کفر باندی
 کلک ولاز و نو اللہ ﷺ درې کالوپوری پہ دوی باندی باران بند کرو ہغوی پہ سختہ فتنہ کنبی اختہ شو
 او دغہ شان چہ کلہ بہ ہغوی پہ داسی سخت مصیبت کنبی راگیرشو نو اللہ ﷺ نہ بہ نی دآسانی
 دعاگانې غوبنتلې اود ہغوی دا دستور وو چہ خوک بہ نی بیت اللہ تہ لیرل۔ پہ ہغہ زمانہ کنبی پہ مکہ
 کنبی د ہغوی دقبیلې یوٹوکسان عمالیق اوسیدل او دا دعملیق بن یاوذ بن سام بن نوح ﷺ نسل وو۔
 د دې قبیلې سردار پہ ہغہ ورخو کنبی معاویہ بن بکر نومې یو سرې وو دہغہ مور د قوم عاد نہ وہ اود
 ہغی نوم جاہذہ وو۔ دخبیری لور وہ۔ نو قوم عاد د اویا کسانو یو وفد حرم شریف تہ اولیرلو چہ د اللہ ﷺ
 پہ کعبہ کنبی د باران دعا او کړی۔ داخلق د خپلې قبیلې معاویہ بن بکر سرہ د مکې نہ بہر حصارشو
 تریوې میاشت پورې ہغہ سرہ وو۔ شرابونہ بہ نی خکل او ہغہ سرہ دوه گانې وایونکې وینخو نہ بہ نی
 گانې بجانی اوریدلې۔ تریومیاشت پورې د ہغوی اوسیدل اوردہ شو بل خوا د معاویہ د خپل قوم عاد
 پریشان حالی او قحط پہ سبب زہہ ډیر تنگ شوې وو۔ خود میلمنو د واپس کولو د پارہ د وینا کولو نہ
 شرمیدلو۔ یو خو شعرونہ نی جوړ کړل او ہغہ دموتہ نی اوونیل چہ دا دہغوی پہ ورائدی او وائی ہغہ
 دا وو: ای قیل بہ تا افسوس دې پاسہ دعا او غوارہ۔ کیدی شی چہ اللہ ﷺ اوریخی د ورولود پارہ راولیپی
 دې د پارہ چہ د عاد زمکہ خروب شی۔ خکہ چہ د عاد قوم حالت خو اوس دې حال تہ رسیدلې دې چہ
 خبرہ ہم بنہ شان سرہ نہ شی کولې۔ د تندې نہ نی ساوخی۔ بوداگانو اوخوانانوتہ دژوند امید باقی پاتی
 نہ شو۔ دہغوی د بنخو ہم خیر نشتہ ہغوی دلورې اوتندی نہ بی حالہ دی۔ خناور بنکارہ د ہغوی کلوتہ
 رانتوتلې دی خکہ چہ د اہل عاد نہ د ہغوی ہیخ ویرہ نشتہ چہ پہ غشی بہ نی اولی او ہلاک بہ نی
 کړی خکہ چہ د غشو دچلولو طاقت پہ کنبی پاتی نہ شو۔ بس ہم پہ دې پوہہ شہ چہ د دوی شپې ورخې
 اوس ختمیری۔ دیوقوم وفد بہ ستاسو پہ شان سپیرہ تہ وی پہ تاسو دې د اللہ ﷺ غصہ وی۔ دې اوریدو
 سرہ د دې وفد خلقوتہ احساس اوشو۔ کعبہ اللہ تہ لارل اود خپل قوم د پارہ نی دعا او غوبنتلہ۔ د ہغہ
 وفد د مشر نوم قیل وو۔

درې کالہ پس درې قسمہ وریخی بنکارہ شوې۔ د اللہ ﷺ پہ حکم درې قسمہ اوریخی بنکارہ شوې
 یوہ سپینہ یوہ تورہ اویوہ سرہ۔ د آسمان نہ آواز راغلوچہ دخپل قوم دپارہ د دې اوریخونہ یوہ خوبہ
 کړنی۔ قیل اوونیل چہ زہ خودا تورہ اوریخ خوبنوم خکہ چہ تورہ اوریخ ډیرہ وروونکې وی اواز راغلو
 چہ تاخو تورباد او خاورې خوبنې کړی قوم عاد نہ بہ خوک ہم باقی پاتی نہ شی۔ دا اوریخ بہ نہ پلاز
 پریردی اونہ خوننی ټول بہ تباہ او بریاد کړی خود عاد قبیلہ بنی الوذیہ بہ محفوظ پاتی شی۔ د عاد دا
 قبیلہ پہ مکہ کنبی آباد ووپہ ہغوی باندی ہیخ نقصان راغلو۔ ټول عاد قوم تباہ شو کوم خلق چہ بچ شو
 ہغہ ہم د دې قبیلې بنی الوذیہ نہ وو د ہغوی د نسل او اولاد نہ ہغہ قوم باقی پاتی شو کوم تہ چہ
 عادثانی وائی۔

وائی چہ اللہ ﷺ یوہ تورہ اوریخ راولیپلہ کومہ چہ قیل خوبنہ کړی وہ اوہم دا د دې قوم دعذاب سبب
 جوړہ شوہ۔ دمغیث نومې یوې وادنی نہ راوچتہ شوہ خلقوچہ دا اولیدلہ نوخوشحالہ شواو ونی ونیل
 داخو وروونکې اوریخ دہ۔ اللہ ﷺ فرمائی چہ دا اوریخ هواپہ زور سرہ بہیونکې راوستہ پہ دې کنبی
 دردناک عذاب وو کوم چہ ہرخیز ہلاک کړی (۲) پہ دې اوریخ کنبی یوخیز چہ د ټولونہ ورائدی چہ
 اولیدلو یوہ بنخہ وہ چہ د ہغی نوم ممید وو۔ ہغی چہ پہ دې اوریخ کنبی خہ اولیدل ہغہ د دې پہ وجہ

(۱) الشعراء: ۱۲۸، ۱۲۶۔

(۲) الاحقاف: ۲۴۔

بی ہوشہ پر بوتلہ. کله چه ہوش کنبی راغله نو ونی ونیل چه په دې اوریخ کنبی د اور شغلی وې څه خلق ښکاریدل چه داشغلی نی راښکلې. اووه شپې اواته ورځې دا اوریخی وریدی اویو عادی د هلاکیدو نه باقی پاتې نه شو. هود عليه السلام اود هغه مؤمنان ملگری دې ځای نه اخوا شوی وو او په یو پتی کنبی اوسیدل. هلته هغوی ته هیخ تکلیف اونه رسیدو. د باغ تازه هوا به د هغوی بدنونوسره لگیده او روح ته به نی تازگی رسوله. خو په قوم عاد باندې دې اوریخو کانری وروول، د هغوی سرونه ماتیدل. د دې قصې ذکر ډیر اورد دې اوسیاق عبارت هم عجیبه دې اودې نه ډیرې نتیجې هم راوځی. الله تعالی فرمائی چه کله زمونږ عذاب راوړسیدو نو مونږ هود عليه السلام بچ کړواوهغه سره مؤمنان هم. د عذاب الیم نه هغوی محفوظ شو. (۱)

د بنو تمیم د یو بودی قصه: د حارث البکری رضی الله عنه نه روایت دې چه د علاء بن حضرمی شکایت سره زه رسول الله صلى الله عليه وسلم له روان اوومه د ربذه په اقوامو باندې تیریدم چه د بنی تمیم یوه بودی کومه چه د دې قبیلې نه پاتې شوې وه او یوازې شوې وه ونی ونیل چه ای د الله تعالی بنده مارسول الله صلى الله عليه وسلم له بوزه. زما هغوی صلى الله عليه وسلم سره کار دې. ما هغه په اوبن کینوله او مدینې ته می راوستله. جمات د خلقو نه ډک وو او یوه توره جنهدا اوچته کړې شوې وه. بلال رضی الله عنه خپله توره ویستلې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په وړاندې ولاړ وو. ما تپوس اوکړو چه دا خلق څنگه راجمع دی؟ خلقو اوونیل چه د عمرو بن العاص رضی الله عنه په مشرنی کنبی یولښکر لیرلې شی زه کیناستم حضور صلى الله عليه وسلم خپلې کمرې ته لاړو ما د حاضرنی اجازت اوغوښتلو نو اجازت ملاوښو. ما سلام اوکړو. ماته نی اوفرمانیل چه ستاسو اود بنو تمیم په مینخ کنبی څه خفگان دې؟ ماعرض اوکړو چه اوزما د هغه نه شکایت دې او الزام هم په هغه دې. زه تاسو له راتلم چه په لار کنبی یوه بودنی ملاو شوه چه د بنو تمیم د قبیلې وه چه د هغوی نه پاتې شوې وه. ماته نی ونیل زما رسول الله صلى الله عليه وسلم سره کار دې ما هم بوزه. هغه هم په دروازه کنبی ولاړه ده، حضور صلى الله عليه وسلم هغه هم راوبلله، هغه راغله. ما اوونیل یا رسول الله صلى الله عليه وسلم! زمونږ اود بنو تمیم په مینخ کنبی جدائی اوکړه. دې اوریدو سره د بنو تمیم دې بودنی ته غیرت راغلو او په تیزنی سره نی اوونیل یا رسول الله صلى الله عليه وسلم بیا به ستا پریشان حال چرته پناه اخلی. ما اوونیل چه زما مثال خو دهغه متل په شان شو چه چیلنی خپل مرگ پخپله راښکلو. ما دا بودنی راسوره کړه ماته څه پته وه چه دا به زما دبنمنه ثابتیږی. زه الله تعالی سره اود رسول الله صلى الله عليه وسلم سره پناه اخلم د دې خبرې نه چه د عاد د وفد په شان جوړشم. نو حضور صلى الله عليه وسلم اوفرمانیل چه د قوم عاد څه قصه ده سره د دې چه حضور صلى الله عليه وسلم زما نه ښه پوهیدلو خوزما نه د اوریدو خواشمندوو. ما اوونیل چه قوم عاد په قحط کنبی اخته شوې وو نو هغوی خپل یو وفد مکې ته اولیرلود وفد د سردار نوم قیل وو. هغه مکې ته راغلو او د معاویه بن بکر سره اوسیدو. یوه میاشت حصار وو شراب نی څکل. جراد او تان نومی دوو وینځو نه نی گانې اورولې. بیا د وفد سردار قیل د مهره غرونوته لاړو اودعانی اوکړه چه ای الله تاته پته ده چه زه د بیمار د صحت د دعا غوښتلوله نه یم راغلی اونه د یو قیدی د خلاصولو دپاره فدیہ غواړم بلکه ای الله عاد ته اوبه ورکړه نود الله تعالی په حکم درې اوریخې ښکاره شوې. آواز راغلو چه یوه خوښه کړه نو هغه توره اوریخ خوښه کړه. آواز راغلو چه تاته خو به خاورې ملاوښی د قوم عاد به یوکس هم باقی پاتې نه شی. الله تعالی یوه سیلنی راولیرله چه د هواپه خزانه کنبی به دومره وه لکه زما د گوتې دائره په کومه چه هغه ټول قوم تباہ شو. اوس د عربو خلق چه کله وفد لیرې نو د متل په توگه وائی چه د عاد د وفد په شان مه ځی. امام احمد رضی الله عنه دا په خپل مسند کنبی بیان کړې دې او ترمذی هم روایت کړې دې. والله اعلم. (۲)

(۱) ۱۱/هود: ۵۸.

(۲) احمد: ۴/۴۸۲، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ الداریات: ۳۲۷۳-۳۲۷۴ وهو حسن، ابن ماجه: ۲۸۱۶.

وَالِیُّ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ یَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ

او اولیو مونیو ثمودیانو ته ارور دهنوی | صالح علیه السلام | اوونیل هغه | اے قومہ زما | بندگی کوی دالله
او ثمودیانو ته مو دهنوی رور صالح علیه السلام لیرلی وو | هغه ورته اوونیل چي صرف دالله جل جلاله عبادت کوی

مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهِ غَيْرِهٖۤ اَقَدْ جَاءَتْكُمْ بَیِّنَةٌ

تشته ستاسو ایل خانی ابي دهنه نه اییشکه | راغلی دی تاسوته | دلیل بنکاره
هغه نه سوا ستاسو دپاره بل خوک دعبادت لاتی نشته | بییشکه تاسو ته دهنه ذات د طرفه نبی

مِّنْ رَبِّكُمْ هٰذِهِ نٰقَةٌ اَللّٰهُ لَكُمْ اٰیَةٌ فَذَرُوْهَا

د طرفه درب ستاسونه | دا | او بنه دالله ده | دپاره ستاسو | یوه نبیه | نو پریردی دا او بنه
راغلی دی چي ستاسو رب دی | دا ستاسو دپاره دالله جل جلاله د معجزی په طور یوه او بنه ده | نو دا پریردی

تَاْكُلْ فِی الْاَرْضِ اَللّٰهُ وَلَا تَمْسُوْهَاۤ اِسْوَةَ فِیَاْخِذْكُمْ

چی خوراک کوی | په زمکه دالله کنبی | اومه رسوی دی ته | خه ضرر | کنی نو او به نیسی تاسو
چی دالله جل جلاله په زمکه کنبی خریری | او به بد نیت ورته لاس مه اوړی | کنی په تاسو به

عَذَابِ اَلِیْمٍۭ ؕ وَاذْكُرُوْا اِذْ جَعَلْكُمْ خُلَفَآءَۙ مِّنْۢ بَعْدِ عَادٍ

عذاب | دردناک | او یاد کری | کله چی هغه جوړ کری تاسو | خلیفگان | روستو دعادیانو ته
دردناک عذاب راشی | او یاد کری چی تاسو ئی دعادیانو ته پس آباد کری

وَبَآءَکُمْ فِی الْاَرْضِ تَتَّخِذُوْنَ مِنْ سُهُولِهَاۙ قُصُوْرًا

او خانی ئی در کرو تاسوله | په زمکه کنبی | چی جوړوی | په هواره ددی کنبی | مانری
او په زمکه ئی داسی استوگن کری | چی په میدانونو کنبی خانله مانری جوړی

وَتَنْحِتُوْنَ الْجِبَالَۙ بُیُوْتًاۙ فَاذْكُرُوْا اَلْاِیَّۤ اَللّٰهُۙ وَلَا تَعْتَوْا

او کنی تاسو | غرونه | دپاره دکورونو | نو یاد کری تاسو انعمتونه دالله | اومه پورته کیری
او په غرونه کنبی خانله کورونه تراشی | ... نو دالله جل جلاله نعمتونه یاد کری | او په مخ

فِی الْاَرْضِ مُفْسِدِیْنَۙ ؕ قَالَ الْمَلٰٓئِکَةُ الَّذِیْنَ اسْتَكْبَرُوْا

په زمکه کنبی | افساد کونکی | اوونیل | سردارانو | هغه | چی تکبری کری وو
دزمکی فساد (شرک او گناهونه) مه کوی | نو دهنه دقوم مغرور و خلقو هغه خلقو ته

مِّنْ قَوْمٍۭ لِّلَّذِیْنَ اسْتَضَعُّوْا لِمَنْ اٰمَنَ

دقوم دهنه نه | هغه کسانوته | چی کمزوری گنرلی شوی وو | هغه چاته | چی ایمان ئی راوړی وو
اوونیل چی قوم کمزوری وو او ایمان ئی قبول کری وو | چی آیا ستاسو په دی

مِنْهُمْ	أَتَعْلَمُونَ	أَنَّ	صَلِحًا	مُرْسَلًا	مِّن رَّبِّهِ ط
دھغوی نہ آیا تاسو ته معلومه ده اچی بیشکه صالح <small>عليه السلام</small> ارا الیرلی شوی دی د طرفه درب خپل نه					
.....یقین دی چې صالح <small>عليه السلام</small> دخپل رب طرفنه رسول راغلی دی					
قَالُوا	إِنَّا	بِمَا	أُرْسِلَ	بِهِ	مُؤْمِنُونَ ۝
اووئیل هغوی بیشکه مونږه په هغه پیغام سره اچی رالیرلی شوی دی هغه په هغه سره ایمان راوړونکی یو					
هغوی اووئیل چې مونږ خودهغه په راوړی تعلیم باندې ایمان راوړې دی					
قَالَ	الَّذِينَ	اسْتَكْبَرُوا	إِنَّا	بِالَّذِي	أَمْنْتُمْ
اووئیل هغه کسانو اچی تکبرنی کړې وؤ بیشکه مونږه په هغه خبر اچی ایمان راوړې تاسو					
نومغوره خلقو ورته اووئیل چې تاسو په کوم تعلیم ایمان راوړی دی					
بِهِ	كُفْرُونَ ۝	فَعَقَرُوا	النَّاقَةَ	وَعَتُوا	عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ
په هغه کفر کونکی یو نو شله کړه هغوی هغه اونښه اونافرني بین اوکړه د حکم درب خپل نه					
مونږ د هغه نه انکار کولو غرض دا چې هغوی د اونښې پښې پرېکړې او دخپل رب د حکم نه ئې سرکشی اوکړه					
وَقَالُوا	لِيَصْلِحَ	أَتْنَا	بِمَا	تَعِدُّنَا	إِنْ كُنْتُمْ
اووئیل هغوی اے صالحه راوړه مونږ ته هغه عذاب اچی نه تریروی مونږه که ئې ته					
او پیغمبر ته ئې اووئیل چې انې صالح <small>عليه السلام</small> تا چې به د کوم (عذاب) و عدي کولې هغه راوله که چرې ته					
مِنَ الْمُرْسَلِينَ ۝	فَأَخَذْتَهُمُ	الرَّجْفَةَ	فَأَصْبَحُوا	فِي دَارِهِمْ	جاثِمِينَ ۝
د رسولانو نه انو اووئیل هغوی لره ایرې زلزلی انوشو هغوی په کورونو خپلو کښی پر مخې مړه پراته					
په رښتیا پیغمبر ئې نو په هغوی باندې سخته زلزله راغله او په خپلو کورونو کښې پر مخ پاتې شو					

قوله تعالى: قَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ
 د صالح عليه السلام د توحید پیغام: - د ابراهیم خلیل الله عليه السلام نه اول د عربوچه کومې پخوانې قبیلې وې هم په
 دوی کښې نمودیان هم ووچه د قوم عاد نه پس وو. د حجاز او شام په مینخ کښې وادی قری اود دې په
 اطرافو کښې د دوی داوسیدلو ځایونه مشهور دی.
 د قوم ثمود د چینو استعمالولو نه ممانعت: - نبی کریم ﷺ په کال نهم هجری کښې تبوک ته تلو نود هغوی
 په استوگنو او کورونو باندې تیریدو. یو مقام وو چه حجرنوم ئې وو دلته د ثمودیانو کلې وو. کله چه
 حضور ﷺ اودهغوی صحابه دلته پراؤ واچولو نو خلقو د دې چینونه اوبه څکلې کوم چه به ثمودیانو
 استعمالولې په دې اوبو سره ئې اوږه واغرل او کتووکښې ئې واچولې. نونبې کریم ﷺ حکم اوکړو چه
 کتوئی واروئی او اخلي شوی اوږه اوبسانوته ورکړئ. بیا حضور ﷺ د دې ځای نه لاړو. بیا حضور ﷺ یوې
 بلې چینې ته اورسیدو کوزشو کومه چه د ثمودیانو د څکلو چینه نه وه بلکه د ثمودیانو د اوبښې د اوبو
 څکلو چینه وه. حضور ﷺ دې نه منع فرمائیلې وه چه هغوی دې عذاب شوی قوم باندې تیرشی څکه چه
 ماته خو ویره اوشی چه ثمودیان څنگه په عذاب کښې راگیرشوی وو چرې تاسو هم راگیرنه شئې په دې

وجہ پہ دی چینه باندی مہ حصاریرینی (۱) او کہ پہ حجر باندی ہم چرتہ تیریدل وی چہ د ثمودیانو د اوسیدو خای وونود اللہ ﷺ پہ ورائندی زاری کوئی اوتیرشئی۔ کہ زاری نہ شئی کولی نو پہ ہغہ خانی مہ تیریرینی گنی پہ تاسو بہ ہم ہغہ عذاب راشی (۲)

د ہلاکو شوو قومونو علاقو تہ تکہ نہ دی پکار:۔ پہ عزوہ تبوک کبسی خلق د اہل حجر طرف تہ پہ تیزنی سرہ روان وو دی د پارہ چہ ہلتہ کوز شی۔ حضور ﷺ تہ خبر اوشو نو آواز نی اوکرو چہ مونخ تیار دی ابی کبشہ ﷺ وانی چہ زہ حضرت ﷺ سرہ راغلم۔ د ہغوی ﷺ پہ لاس کبسی یوہ نیزہ وہ او فرمائیل نی د داسی قوم طرفتہ مہ خئی پہ چا چہ د اللہ ﷺ غضب شوے وی نو پہ دوی کبسی یوسری اوونیل چہ یا رسول اللہ ﷺ مونر خو دی خلقو تہ پہ کتو حیرانیدو۔ حضور ﷺ او فرمائیل آیا ستاسو دی تعجب نہ زیات د تعجب خبرہ زہ تاسو تہ واوروم۔ ہم د تاسو نہ یوسری یعنی زہ تاسو تہ د غیبو یوہ خبرہ اوروم کوم چہ تاسو نہ مخکبسی وو اود تیروشوو نہ علاوہ راتلونکی خبری ہم درتہ اوروم۔ پہ دی وجہ نیغ شئی او خپلہ اصلاح اوکرنی۔ کہ پہ تاسو باندی ہم عذاب راشی نو د اللہ ﷺ پری خہ پرواہ کیدی شی او ہغہ قوم ہم راتلونکی دی چہ د خپلو نفسونونہ بہ ہیخ ہم اخوانہ کرے شی (۳) مطلب دا چہ کلہ حضور ﷺ پہ حجر باندی تیریدو نو وئی فرمائیل چہ د اللہ ﷺ نہ معجزی او نبی مہ غوارنی د صالح ﷺ قوم ہم غوبستی وہ اود معجزی پہ توگہ ہغوی تہ ناقہ یعنی اونبہ ملاوشوی وہ چہ پہ یوہ لار بہ راتلہ او پہ بلہ بہ تلہ۔ ہغہ خلقو د اللہ ﷺ د حکم نہ سرکشی اوکرہ ہغہ اونبہ نی مرہ کرہ۔ ہغی بہ یوہ ورخ د چینی نہ اوہہ خکلی او بلہ ورخ بہ دی خلقو ہغی پئی شکل۔ کلہ چہ نی ہغہ مرہ کرہ نود آسمان نہ یو داسی تیز آواز راغلو چہ تول مرہ شول۔

د قوم ثمود آخری کس ابو رغال ہم ہلاک شو:۔ دہغوی د قوم صرف یو سری بیچ شو ہغہ پہ دی وجہ چہ پہ دغہ وخت کبسی ہغہ پہ کعبہ اللہ کبسی دننہ وو خلقو تپوس اوکرو یا رسول اللہ ﷺ! ہغہ سری خوک وو؟ حضور ﷺ او فرمائیل ابورغال۔ خوچہ کلہ د حرم نہ بھرشو نو ہغہ ہم پہ عذاب کبسی اختہ شو او مہ شو۔ (۴) (داحدیث پہ صحاح ستہ کبسی موجود نہ دی)۔

ارشاد دی چہ د ثمود طرف تہ مونر دہغوی یوقومی صالح ﷺ پیغمبر لیرلی وو دتولو پیغمبرانو پہ شان د ہغوی ہم دغہ دعوت او تعلیم ووچہ ای خلقو دیو اللہ عبادت کوئی دہغہ نہ علاوہ بل خوک ہورب شتہ نہ۔ تول پیغمبران ہم دہغہ عبادت طرف تہ دعوت ورکونکی دی لکہ چہ فرمائی تانہ ورائندی چہ خومرہ رسولان لیرلی شوی دی دتولو طرف تہ ہم دغہ وحی وہ چہ زہ اللہ ﷺ واحد یم، صرف ہم زما عبادت کوئی او فرمائی چہ پہ ہر قوم کبسی مونر رسولان لیرلی دی او ہغوی تولو د توحیدتعلیم ورکولو اود شیطان د تابعدارنی نہ نی منع کولہ (۵)

د قوم ثمود د صالح علیہ السلام نہ د معجزی مطالبہ او داوینسی قصہ۔ او فرمائی چہ د اللہ ﷺ د طرف نہ تالہ ننبہ راغلی دہ او ہغہ ننبہ دا ناقہ یعنی اونبہ دہ۔ ہغہ خلقو پخپلہ حضرت صالح ﷺ تہ سوال کرے ووچہ ہغوی تہ یوہ معجزہ او خودلی شی او درخواست دا ووچہ د دی خاص گردکانری نہ کوم چہ مونر بنایو یوہ اونبہ پیدا شی داغریہ مقام حجر کبسی خان لہ یوکانری وو د کوم نوم چہ کاتبہ وو او چہ ہغہ

۱ (۱) احمد: ۱۱۷/۲ و مسندہ صحیح، ابن حبان: ۶۲۰۳۔

۲ (۲) احمد: ۷۴/۲ د دی معنی روایت پہ صحیح بخاری کتاب الصلاة باب الصلاة فی مواضع الخسف: ۴۳۳، صحیح مسلم: ۲۹۸۰، ابن حبان: ۶۲۰۰، دلائل النبوة: ۲۳۳/۵ کبسی موجود دی۔

۳ (۳) احمد: ۲۳۱/، مجمع الزوائد: ۱۹۴/۶۔

۴ (۴) احمد: ۲۹۶/۳، ابن حبان: ۶۱۹۷ حاکم: ۳۴۰/۲۔

۵ (۵) النحل: ۳۶۔

اوبنه د لسو میاشتنو حمل هم لری او پنی هم ورکوی. حضرت صالح علیه السلام د هغوی نه وعده اخستی وه چه که الله تعالی د هغوی سوال قبول کړو نو هغوی به ایمان راوړی اوزما په وینا به عمل کوی. کله چه دا وعده د وعید او شوه نو حضرت صالح علیه السلام پاسیدو او دعانی او کړه. کاتری ناخاپی په خوزیدوشو او اوچودو او د هغې نه یوه اوبنه راوتله د کومې په خیته چه د بچی کیدو په وجه خوا د تلو حرکت کولو. د دې په کتلو سره د هغوی سردار جندع بن عمرو اود هغه ماتحتانو ایمان راوړلو اود ثمودیانو نورو اشرافو هم ایمان راوړلو چه ذواب بن عمرو او حباب د بت پجاری او رباب هغوی منع کړل اود جندع یو د تره خوی شهاب نومې سرې هم چه د اشراف ثمود نه وو او اراده نی کوله چه ایمان راوړی خود دې خلقو په وینا منع شو. هم د دې متعلق د ثمودیانو د مؤمنانو یو سرې مهوش وانی د کوم مطلب چه دا دې جندع د نبی دین طرف ته شهاب رابللی وو او هغه د ایمان راوړلو اراده هم کړې وه خو آل حجر گمراهانو هغه د هدایت نه پس گمراه کړو. مطلب دا چه د اوبنې بچی اوشواود یوې مودې پورې هغه په دوی کبني وه. د یوې چینې نه به یوه ورځ هغې اوبه ځکلې او یوه ورځ به نی ناغه کوله چه نور خناور او خلق اوبه اوڅکی او هغه خلقو به د دې پنی ځکل او چه څومره به نی غوښتل د پنیو نه به نی خپل لوبنی دکول. لکه څنگه چه په یو بل آیت کبني ارشاد دې چه اوبه دهغوی په مینځ کبني تقسیم شوې وې کله به دې ځکلې او کله به هغوی. نو فرمائی چه د اوبو ځکلو یوه ورځ مقرره د اوبنې ده او یوه ستاسو. دې وادنی کبني چه به دا څرن له تله نو په یوه لار به تله او په بله لار به راوتله. دې د پاره چه تلور اتلو کبني هغوی ته تکلیف نه وی ځکه چه اوبو ځکلو سره به هغه ډیره چاقه او تازه شوه او هغې به ډیر مزیدار او رعب نه ډک اوبنکلی شکل لرلو. خناورو سره به چه خواکې تیریدله نو هغوی به ویریدل او تختیدل به. په دې حالت کبني څه موده تیره شوه اود قوم سرکشی زیاته شوه. تردې چه هغه خلقو اراده او کړه چه دا اوبنه قتل کړی چه هره ورځ د اوبو ځکلو حق ورته حاصل شی. دې ټولو کافرانو اوبنې د قتل کولو اراده او کړه. قتاده رضی الله عنه وانی چه داچا قتل کړې وه ټول خلق هغه له لارل بنڅې اوماشومان هم چه دا قتل کړی. د ټولې ډلې د دې په قتل کبني حصه اخستل د دې آیت مبارک نه معلومیرې چه **(فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهُ فَآهًا فَآهًا قَدِمْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا مِّنْهُمُ بِذُنُوبِهِمْ فَمَسُوهُنَّ)** یعنی هغوی نبی دروغ او کترلو او اوبنه نی قتل کړه نو الله تعالی هم په هغه زمکه باندي هغوی هلاک کړل. او فرمائی چه ثمودیانو ته مونږ د اوبنې معجزه ورکړه اودا د هغوی د سترگو غړولو د پاره کافی وه. خو هغه ظالمانو د ظلم نه کارواخستلو. غرض دا چه داوبنې قتل کولو نسبت ټولې ډلې ته کړې شوې دې چه په دې کار کبني د ټولولاس وو.

د اوبنې قتل او د قوم ثمود بد انجام: امام ابو جعفر رضی الله عنه اود تفسیر نور علماء د قتل سبب خودلو سره فرمائی چه یوه بنڅه وه عنیزه نومې بوډنی او کافره وه. د صالح علیه السلام سره دهغې د بښمنی وه دهغې بښانسته لورنې وې مال اودولت ورته حاصل وود هغې خاوند ذواب بن عمرو د ثمودیانو په سردارانو کبني وو. او یوه بله بنڅه صدقه بنت مهیا نومې چه د حسب نسب او مال اوجمال والا وه. دا یوه کافره بنڅه وه او خاوندنی د ثمودیانو یو مسلمان وو او دې نی د اسلام په وجه پریخودې وو. د اوبنې قاتل سره دې دواړو وعدې کړې وې. صدقې یو سرې حباب نوم راوچت کړې وو که اوبنه دې مړه کړه نوزه به ستاشم هغه انکار او کړو. بیا نی د خپل تره خوی مصدع ابن مهرج ته او و نیل نو هغه قبوله کړه او عنیزه بنت غنم قدار راوغوښتلو. هغه شین سترگې وړوکې قد والا سرې وو خلقو به هغه ته ولد الزنا و نیل او هغه به نی د خپل پلار سالف خوی نه گنرلو د دې سرې نوم ضیان وو اود چا چه په حقیقت کبني دا هلك وو دهغه مور په دې وخت کبني د سالف بنڅه وه دې بنڅې د اوبنې قاتل ته و نیلې وو چه زما کومه یوه لور غواړې د دې خدمت په بدله کبني نی حاصلولې شی چه اوبنه قتل کړې. نو قدار بن سالف او مصدع بن مهرج د ثمود غونډه گانو سره چل ول او کړو او اووه سرې هغه سره شو. دغه شان دا ټول

یوخائی شو او نهه سری شو. نو الله ﷻ ارشاد او فرمائیلو چه په بنار کنبی نهه سری وو چه د اصلاح په خای نی فساد ته ملاتړلې وه (۱) اودا د خپل قوم بدمعاشان وو. دې کافرانو د کافرانو د قبیلې خلق هم خان سره یوخائی کړی وو. دا ټول لارل اود اوبنې انتظارنی کولو. کله چه دې اوبه او خکلې او واپس شوه نو قدار دهغې په لار کنبې د یو غرشاته پت ناست وو او مصدع د بل غرشاته وو. اوبه مصدع سره تیره شوه هغه یوغشی او ویشته او په پنبه باندي اولگیدله. بنت غنم عنیزه راوتله او خپله د ټولونه بناسته لورنی راوستله اود قدار او د هغه د ډلې په مخکنبې د خپلې لور د ډیر زیات حسن مظاهره اوکړه. قدار په دې پیش کش باندي متاثر شو او توره نی راویشته اود اوبنې پنبې نی پریکړې هغه په زمکه باندي راپریوتله. هغې خپل بچی ته په کتو یوه چغه او ویشته لکه چه هغه نی خبرولو چه اوتنبستی. بیا قاتل هغه په سینه باندي په نيزه اووهله او بیانی د هغې مرئی پریکړه. دهغې بچی یو غر طرف ته اوتنبستیدو او یوې غونډی ته اوختلو او چغه نی اووهله لکه چه وانی ای زما ربه زما مور چرته ده؟ وانی چه درې خل هغه چغې اووهلې او بیا په هغه کانړی کنبې ورك شو. دا هم ونیلې کیږی چه خلقو هغه پسې منډې وهلې او هغه نی هم قتل کړو. والله اعلم. دا خبر چه کله صالح ﷺ ته اورسیدلونو هغه هغه خای ته راغلو چه خلقی راغونډ شوی وو اوبنې ته په کتلوسره په ژرا شو او وئی وئیل (د الله ﷻ په قول) تاسو درې ورخې نور هم ژوندی اوسیرنی.

د اوبنې دقتل نه پس د صالح علیه السلام د قتل ارادا کول او عذاب نیول: - د اوبنې قتل د چارشنبې په ورځ شوی وو کله چه شپه شوه نودی نهو کسانو د حضرت صالح ﷺ د قتل هم اراده اوکړه او مشوره نی اوکړه که چرې دا رښتونی دې او درې ورخې پس مونږ مړه کیږو نود خان نه اول دې ولې اونه لیرو. او که چرې دروغژن دې نودی به هم اوبنې سره اولیرو. د الله ﷻ قول دې چه دې خلقو په خپلو قسمونو خپله وعده مضبوطه کړه چه صالح ﷺ اود هغه بی بی به قتل کړو اود هغه اولیاو ته به اووایو چه مونږ ته څه پته ده مونږ دهغه د قتل په وخت کنبې د سر نه موجود نه وو چه قاتل مو پیژندلې وو مونږ رښتیا خبره کونکی یو. هغوی چلول کولو او مونږ چه په کوم چلول کنبې وو د هغه دوی ته هلو پته نه وه. گوره د مکارانو نتیجه څنگه ده. کله چه دې خلقو اراده اوکړه اود الله ﷻ د نبی د قتل کولو د پاره د شپې راغله نود الله ﷻ په حکم سره کانړی وریدل شروع شو. د زیارت ورځ د مهلت اولنسی ورځ وه. په هغه ورځ د دغه خلقو مخونه قدرتی زیر شوی وو لکه څنگه چه صالح ﷺ ونیلې وو او په دویمه ورځ د جمعې سره شو اود دنیا د نفعې دریمه ورځ د خالی وه په هغه ورځ د ټولو مخونه تور شو. د اتوار ورځ شوه نودی خلقو خوشبو لگولې وه اود عذاب انتظار نی کولو چه معلومه نه ده چه نن به مونږ سره څه کیږی اود عذاب به څه صورت وی. نمر راوختلو اود آسمان نه یوه چغه هم راغله اود پنبو لاندي یوه سخته زلزله پیداشوه روحونه نی اووتل او ټول ناخاپی مړه شول. ټول خلق په خپلو خپلو کورونو کنبې مړه پراته وو.

د ثمودیانو د یو بنخې قصه: - وړوکې لوی بنخې اوسری ټولو کنبې څوک هم بچ نه شو صرف یوه بنخه بچ شوه چه کلبه بنت السلق نومی وو دا ډیره کافره او سخته دبنمنه وه. هغې عذاب اولیدلو اود هغې پنبوته د تیزو تلو طاقت ورکړې شو یوې قبیلې له لاره اوچه څه نی لیدلې وو هغه نی بیان کړل او ټول قوم چه په کومه تباھنی سره هلاک شو هغه نی ذکر کړل. بیا نی د څکلو د پاره اوبه اوغوبستلې اوبه څکلو سره مړه شوه (۲) د ثمودیانو د قوم په خلقو کنبې صالح ﷺ اود هغه امتیانونه سوابل څوک بچ نه شو. ددې قوم یو سړی ابورغال وو چه په دغه وخت کنبې مکه کنبې وو هغه لړ ساعت محفوظ پاتې شو.

(۱) ۲۷/النمل: ۴۸.

(۲) تفسیر عبدالرزاق: ۹۱۶، مصنف عبدالرزاق: ۱۱/۴۵۳-۴۵۵ ح ۲۰۹۸۹.

خوچہ د خہ ضرورت دپارہ دمکې نه بهر اووتلو نود اسمان نه په هغه باندې يو کانړې راپريوتلو او هم هلته مردار شو. وائی چه دا ابورغال د طائف د اوسيدونکې قبيلې ثقيف جداعلی وو. (۱) نبی کریم ﷺ چه کله د ابورغال په قبر تيريدو. نو وئی فرمائيل چه تاسو ته معلومه ده. چه دا د چا قبر دې دا د ثمود د يوسړې ابورغال قبر دې چه په حرم کنبې وو، حرم دې د عذاب نه منع ساتلې وو کله چه د حرم نه بهر شو نو عذاب سره مخ شو اولته خبن کړې شو. ده سره د ده د سرو زرو لخته هم خبنه ده. خلقو په تورو سره د هغه قبر او کنستلو او همسائی راؤويستله. (۲)

فَتَوَلَّى	عَنْهُمْ	وَقَالَ	يَقَوْمِ	لَقَدْ
انواوگرخيدوا	دهغوی نه	اووې وئيل	ائي قومه زما	بيشکه چي
اوصالح ﷺ تری نه يو طرفته شو او ورته ئي اووئيل چي ائي زما قومه				
أَبْلَغْتُمْ	رِسَالَةَ	رَبِّي	وَنَصَّحْتُمْ	لَكُمْ
رااورسوؤ ماتاسوته	پيغام	درب زما	اونصیحت اوکړوما	تاسوته خولیکن
ماخوتاسوته دالله ﷻ حکمونه رارسولی وو اوستاسوخیرخواهی می لتولې وه خو				
لَا تُحِبُّونَ النَّصِيحِينَ ﴿٥٠﴾				
نه خوښوی تاسو انصیحت کونکی				
ستاسوهلو وخیرخواه خلق خوښ نه وؤ				

قوم ثمود ته د صالح عليه السلام نداء حسرت: دا د صالح ﷺ د طرف نه قوم ته تهديد کيږي هغه چه دهغه مخالفت او دښمنی اختيارولو په وجه هغوی هلاک کړې شو نو هغه دې مرو ته خطاب کولو لکه چه هغوی اوری. د بخاری او مسلم شريف نه هم دا ثابت دی چه کله نبی ﷺ د بدر په کفارو غالب راغلو نو درې ورځې ئی هلته قیام کړې وو بیا د شپې د هغه ځایه لاړل او په قليب (ترخاه) باندې حصارشو دا د قريشود کفارو د خبنيدو ځائی وو. حضور ﷺ دې مدفن ته په کتو او فرمائيل اي ابو جهل بن هشام، اي عتبه، اي شيبه او اي فلانکی او اي فلانکی آیا د رب وعده پوره کيدونکې تاسو اوليده؟ ما د خپل رب وعده همیشه پوره اوليدله. نو حضرت عمر ؓ عرض اوکړو يا رسول الله ﷺ! تاسو مړوسره خبرې کوئی؟ نو هغوی ﷺ او فرمائيل په الله ﷻ قسم تاسو د دوی نه زیات نه شې اوريدلې البته اوريدو سره هغوی جواب نه شی ورکولې (۳) په سيرت کنبې دی چه حضور ﷺ هغوی ته وئيلې وو چه د نبی اکرم ﷺ په قبيله کنبې تاسو ډير خراب خلق وئې. د بهر خلقو خو زما تصديق کولو او تاسو زما د قبيلې کيدو سره زما تکذيب کولو. د مدينې خلقو ماته پناه راکړه او تاسو د خپل وطن نه اوويستم. تاسو زما د قتل اراده اوکړه اونورو زما امداد اوکړو (۴) د نبی اکرم ﷺ د پاره تاسو ډيره خرابه قبيله ثابته شوئی. دغه شان صالح ﷺ هم خپل قوم ته فرمائی چه ما د الله ﷻ پيغام تاسو ته دراورسولو ستاسو د خيرخواهی خو تاسو د دې نه فائده اوچته نه کړه ځکه چه تاسو حق خبره هلو خوښوله نه. د دې د پاره ارشاد دې چه ما تاسو ته نصیحت کړې وو خو نصیحت خو ستاسو خوښ نه وو. يو مفسر ذکر کړې دې چه هر يو نبی

(۱) ايضاً.

(۲) ابوداؤد کتاب الخراج باب نيش القبور العادية يكون فيها المال: ۳۰۸۸، ابن حبان: ۶۱۹۹، بيهقي: ۱۵۶/۴

(۳) صحيح بخاری کتاب المغازی باب قتل ابی جهل: ۳۹۷۶، صحيح مسلم: ۲۸۷۴.

(۴) ابن هشام: ۲۹۲/۲.

د چا امت چه هلاك شوي دې هغه به حرم شريف ته راتلو او قيام به ئي كولو. والله اعلم.
 د هود عليه السلام او صالح عليه السلام ته حج ته راتلل: د ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه د حج په
 زمانه كښې حضور ﷺ كله وادي عسفان نه تيريدو نو وني فرمائيل اي ابوبكر! دا كوم يو مقام دې؟
 حضرت صديق اكبر رضي الله عنه جواب وركړو دا وادي عسفان ده. حضور ﷺ او فرمائيل چه صالح او هود عليهم
 السلام په اوښه سواره په يوه زمانه كښې په دې خاي تيرشوي وود كومو واگې چه د كهبجورو د رسو
 وي، د كميلو ته بندونه وو، د پوستين خادرونه وو او ليبيك ويونكي د بيت عتيق د حج د پاره تلل. (۱)

وَلَوْطًا	اِذْ	قَالَ	لِقَوْمِهِ
او اوليرولوط ياد كړئ كله چي او ونييل هغه قوم خپل ته			
او دلوط <small>عليه السلام</small> واقعه ياده كړه چي كله ئي قوم ته او ونييل			
اَتَأْتُونَ	الْفَاحِشَةَ	مَا سَبَقَكُمْ	بِهَا مِنْ أَحَدٍ
آيا تاسو راخي ادبي حيايي كارته چي نه دې رومي شوي ستاسونه په هغي كار هيڅوك			
چي آياتاسو د داسي بي شرمي كار كوي چي ستاسو نه مخكښې هيڅ يو			
مِنَ الْعَالَمِينَ	إِنَّكُمْ	لَتَأْتُونَ	الرِّجَالَ
د خلقونه	ابې شكه تاسو	خامخا ورخي نارينوته	په شهوت سره
مخلوق نه دې كړي آيا تاسو خپل شهوت د هلكانونه پوره كوي			
مِن دُونَ النِّسَاءِ	بَلْ أَنْتُمْ	قَوْمٌ	مُّسْرِقُونَ
په خاني دښخو بلكه بي تاسو يوقوم د حد نه اوږيدونكي			
په خاني دښخو رښتيا دا ده چي تاسو د حد نه ډيروړاندي تيرشوي بي نو			

قوله تعالى: اَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ

د قوم لوط خراب كار او هغه وخت ياد كړه چه مونږ لوط عليه السلام ليرلې وو. لوط ابن هاران بن آزر دې او
 د ابراهيم خليل الله عليه السلام وراره دې. ابراهيم عليه السلام سره هغه هم ايمان راوړې وو اود شام زمكې ته ئي هغه
 سره هجرت كړې وو. الله ﷻ هغه اهل سدوم ته ليرلې وو. هغه اهل سدوم د الله ﷻ طرف ته رابلل،
 امر بالمعروف او نهى عن المنكرنى كول.

د قوم لوط عمل دده د قوم نه وړاندي بالكل نه وو. هغه قوم داسي فحش او خراب كار كولو چه د آدم
عليه السلام نه واخله تراوسه پورې د هغوى نه علاوه بل هيڅ چا نه ووكړې. هغوى به ښخې پريخودلې او سره
 له به راتلل. دا خيز تراوسه پورې د چا په زړه كښې هم نه وو تيرشوي او بنيادم د دې تر دغه وخت پورې
 عادت نه وو. خليفه وليد بن عبدالملك اموي باني جامع دمشق ونييلې كه الله ﷻ د قوم لوط قصه نه
 ذكر كوله نو زما د دې خبرې يقين هم نه كيدو چه يوسړې بل سړى سره داسي كار كولې شي. لوط عليه السلام
 هغوى ته فرمائيل الله ﷻ خو ستاسو د پاره ښخې پيدا كړي دي دا ستاسو ډيرزياتي او لوى جهالت دې د
 كوم خيز چه كوم محل نه دې تاسو هغه د هغي محل جوړوئى. بيا په دويم آيت كښې هغوى ته فرماني
 كورنى دا ټولې ښخې دى ټولې زما لونه دي كومې سره چه غواړئى رشته كولې شئى. (۲) خودې خلقو

۱ (احمد: ۱/۲۳۲، مجمع الزوائد: ۳/۲۲۲.

۲ (۱۵/المجر: ۷۱.

وئیل چه لوط! تاته خو معلومه ده چه ستا د دې دنیا او جهان د لونړو سره زمونږ هېڅ کارنشته او زمونږ چه کوم غرض دې تاته معلوم دې. (۱)
 قوم لوط به خپل حاجت د نارینه نه او زاناؤ به د زاناؤ ن پوره کولو: مفسرینو ذکر کړې دې چه سپړو به خپل حاجت د سرونه پوره کولو اودغه شان به بنځو هم خپل حاجت د بنځونه پوره کولو اود دې د پاره هغوی مجبوره هم وې.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ		
اونه ووژ جواب		د قوم دهغه مگر دا چی وئیل نی اوباسی دوی دکلی خپل نه
قوم سره ددې نه بغیر بل جواب نه وو		چی خپل مینځ کښې نی او وئیل دوی دخپل کلی نه اوباسی
إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ		بیشکه چی دوی داسی خلق دی چی خان پاک ساتی
خکه چی دوی خپل خان پاک ساتل غواړی		

قوله تعالى: وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ

د قوم لوط رد عمل: ددې په جواب کښې د قوم جواب دا ووچه هغوی پخپل مینځ کښې وئیل چه لوط (ص) دکلی نه اوباسی خو الله ﷻ لوط (ص) ژوندې او سلامت دهغه ځای نه او ویستلو اوهغه کافران نی د ذلت په مرگ مړه کړل. د الله ﷻ ارشاد دې «وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ» هغوی د عیب نه بغیر د عیب نسبت او کړو او د لوط (ص) هغه پاک ژوندون نی عیب او خودلوچه هغه ډیر پاک گرځی. یا دا چه په لوط (ص) اود هغوی په خلقو کښې دا عیب دې چه هغوی د ادبار رجال او ادبار نساء (یعنی دسپرو د شاد طرف نه راتلو او د بنځو د شاد طرف نه راتلو) نه بچ کیرې. دا د ابن عباس (رض) قول دې.

فَأَجْبِنَهُ وَأَهْلَكَ	
نوبچ کړو مونږ هغه او کور و الا دهغه	
نومونږ هغه ته اود هغه کور والاته نجات ورکړو	
إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ	وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمُ
مگر نه بنځه دهغه وه هغه دروستو پاتې کیدونکونه او اور وو مونږ په هغوی باندې	
خوصرف دهغه بنځه بچ نه شوه ځکه چه په روستو پاتې کیدونکو کښې شامله وه او مونږ به هغوی باندې	
مَطَرًا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ	
باران نو او گوره څنگه شو انجام دمجرمانو	
دکانړو باران او رولو نو او گوری چی دمجرمانو څه انجام شو	

قوله تعالى: لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً

په اغلام بازئی (د نر نرسره زنا) کښې د فقهاؤ موقف: الله ﷻ فرمانی چه مونږ لوط (ص) اود هغه کورنسی بچ کړه او هغه دکورنسی نه علاوه بل چا ایمان نه وو راوړې لکه چه الله ﷻ فرمانی چه مونږ هغه خلق د

عذاب د خائي نه بهر کړل چه ايمان نى راوړې وو. اود يو کورنه علاوه بله کورنى خو وه نه خود هغه بنځه بچ نه کړې شوه ځکه چه هغې ايمان نه وو راوړې. هم د قوم په دين وه او د لوط عليه السلام خلاف به نى د قوم سره سازباز کولو. د لوط عليه السلام په خدمت کښې د ځوانانو په شکل کښې د فرښتو راتلل اود قوم دې نه خبريدل دا ټول د دې بنځې د جاسوسنى په سبب وو. الله تعالى لوط عليه السلام ته حکم ورکړې وو چه د شپې په وخت کښې خپله کورنى واخله او اوڅه اودا بنځه مه پوهه کونى اودا د ښار نه مه بوځنى. بعضې دا هم وائى چه هغه هم لوط عليه السلام سره روانه شوې وه او وتلوسره کله چه په قوم عذاب نازل شو نو د همدردنى نه به نى شاشاته کتل نو پخپله هم په عذاب کښې راگيره شوه. خو دا روايت ډير صحيح دى چه د ښار نه نه وه وتلې اولوط عليه السلام هغې ته خبر هم ورنه کړو. په دې وجه ارشاد دې چه د لوط عليه السلام بنځه پاتې شوه او هغه په روستو پاتې شوو کښې وه.

دغه تفسیر باللازم هم دې **﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا﴾** دا آیت ددې قول تفسیر کوی چه **﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ﴾** اوهم ددې دپاره نى اوفرمائیل چه آخرکار دمجرمانو نتیجه اوگوره چه دگناه په کولو اود تکذیب په سبب څنگه سزا ورته ملاؤشوه.

د لوطى سزا او عالمانو اقوال: ① امام ابوحنيفه رضي الله عنه فرمائى چه اغلام باز يعنى هلك چه لواطت كونكې د اوچت ځائى نه راگزار كړئى بيا په ده باندي كاري راوړه وه چه د لوط عليه السلام قوم سره هم دا سزا هم په دې صورت كښې اختيار شوې وه. ② او بعضې علماء وائى چه رجم نى كړئى كه واده كړې وى او كه ناواده كړې. د امام شافعى رضي الله عنه هم د يو روايت په بنا باندي هم دغه قول دې. ③ د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې چه حضور صلى الله عليه وسلم فرمائيلى چه څوك تاسو د لوط عليه السلام د قوم په عمل كښې اووينشى نو فاعل او مفعول دواړه قتل كړئى (١) ④ بعضو وئيلى چه هغوى په مثال د زنا كونكو دى كه واده كړې وى نو رجم نى كړئى گنى سل كورې ور كړئى. بنځو سره اغلام كول (يعنى شانه راتگ كول) هم لواطت دې اودا هم د امت په اجماع سره حرام دى. د دې خلاف صرف يو قول شاذ دې اود دې په ممانعت كښې د حضور صلى الله عليه وسلم نه ډير احاديث روايت كړې شوى دى. په سورة بقره كښې په دې باندي تفصيل تير شوې دې

د لوطى سزا د اوچت ځائى نه راغورځول دى

مسلك حنفى: لکه څنگه چه حافظ ابن کثیر رضي الله عنه فرمائيلى دى هم دغه د امام ابوحنيفه رضي الله عنه مذهب دې چې دې به غر وغيره اوچت ځائى ته اوخيژولې شى او دهغه ځائى نه راگزار كړې شى او بيا به د پورته نه په كانړو اوويشتې شى (معارف القرآن تفسیر مفتى اعظم محمد شفيع رضي الله عنه ۲/۱۷۱۳).

وَالى مَدْيَنَ	
او مدين والوته	
..... او دمدين خلقوته	
أَخَاهُمْ	شُعَيْبًا
قَالَ	يَقَوْمِ
اعْبُدُوا اللَّهَ	مَالِكُمْ
او وئيل هغه	بندي كوى دالله
او وئيل چې انې زما قومه زما	نشته تاسولره
مونږ دهغوى رور شعيب اوليرلو هغه ورته او وئيل چې انې زما قومه صرف دالله <small>تعالى</small> عبادت كوى ستاسودپاره	

١ (ابوداؤد كتاب الحدود باب ليمن عمل عمل قوم لوط: ٤٤٦٢، وسنده حسن، ترمذى: ١٤٥٦، ابن ماجه: ٢٥٦١، احمد: ٣٠٠/١، دارقطنى: ٣٤١، بيهقى: ٢٣٢/٨، حاكم: ٣٥٥/٤ امام حاكم او ذهبى دا روايت صحيح الاسناد گنرلې دې

مِّنْ إِلٰهِ	غَيْرَ ۙ	قَدْ جَاءَكُمْ	بَيِّنَةٌ	مِّنْ رَبِّكُمْ
ہیٹھوک معبود ایغیر دہغہ نہ بیشکہ راغلی دی تاسوتہ نبی بنکارہ دطرفہ درب ستاسونہ				
دہغہ نہ سوا بل معبود نشتہ تاسوتہ دخپل رب دطرفنہ بنکارہ دلیل راغلی دی				
فَأَوْفُوا	الْكَيْلَ	وَالْمِيزَانَ	وَلَا تَبْخُسُوا	النَّاسَ
نو پورہ ورکوی پیمانہ اوتول اوکم مہ ورکوی خلقولہ اخیزونہ دہغوی				
نوپیمانہ اوتول پورہ پورہ ورکوی اوخلقوتہ دہغوی پہ خیزونو کنبی کمی مہ کوی				
وَلَا تَفْسِدُوا	فِي الْأَرْضِ	بَعْدَ إِصْلَاحِهَا	ذَلِكُمْ	خَيْرٌ
اوفساد مہ کوی پہ زمکہ کنبی اروستو داصلاح دہغی نہ دا کار غورہ دی				
او اصلاح نہ پس پہ زمکہ بانڈی فساد مہ خورونی دا ستاسو دپارہ بہترہ دہ				
لَكُمْ	إِنْ كُنْتُمْ	مُؤْمِنِينَ ۝		
ستاسو دپارہ کہ بی تاسو مومنان				
کہ چری تاسو یقین کوی				

قوله تعالى: قَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ

شعیب رضی اللہ عنہ خپل قوم ته خطاب:- د شعیب رضی اللہ عنہ اصلی نوم پہ سریانی ژبہ کنبی یثرون وو. د مدین لفظ د قبیلې دپارہ ہم وئیلی شی او د بنار پہ معنی کنبی ہم استعمال شوی دی اودا د مقام معان سرہ نیزی دی کوم چہ د حجاز پہ لار کنبی دی. لکہ چہ اللہ ﷻ فرمائیلی کلہ چہ ہغہ (موسیٰ رضی اللہ عنہ) د مدین چینی تہ اورسیدو نو هلته ئی داسی خلق اولیدل چہ د دی چینی نہ ئی اویہ اورلې () دی نہ اصحاب ایکہ مراد دی د کوم چہ بہ ان شاء اللہ زر ذکر کولې شی. د اللہ ﷻ ارشاد دی چہ حضرت شعیب رضی اللہ عنہ وئیل ای قومہ دا اللہ تعالیٰ عبادت کونی د ہغہ نہ سوا بل خوک اللہ نشتہ. د تپولورسولاتو بہ ہم دغہ تبلیغ وو. پہ تاسو ستاسو د رب د طرف نہ د اللہ ﷻ حجت پورہ شوی دی. شعیب رضی اللہ عنہ بہ د خلقو پہ معاملاتنی کارونو کنبی ہدایت کولو چہ خپل ناپ تول صحیح ساتنی خلقو تہ نقصان مہ رسونی. د نورو پہ مال کنبی خیانت مہ کونی. پہ ناپ تول کنبی پہ غلاسرہ کمی کولوسرہ دہوکہ مہ کونی. لکہ چہ اللہ ﷻ فرمائی پہ ناپ تول کنبی کمی کونکود پارہ لوی ہلاکت دی () دا ڈیرہ زبردستہ تنبیہ دہ. بیا اللہ ﷻ د شعیب رضی اللہ عنہ بارہ کنبی ذکر فرمائی چہ ہغہ قوم تہ وائی (شعیب) تہ خطیب الانبیاء وائی خکہ چہ ہغہ بہ پہ ڈیرو فصیحو اوبلیغو الفاظو کنبی خبرہ کولہ او استعارې بہ ئی استعمالولې اوچہ نصیحت بہ ئی کولو نو کنایہ بہ ئی کولو.

وَلَا تَقْعُدُوا	بِكُلِّ صِرَاطٍ
اومہ کینی تاسو پہ ہرہ لار کنبی	
..چی خلق ویروی	

(۲۸/ القصص: ۲۳)
(۸۳/ المطففين: ۱)

تُوْعِدُونَ	وَتَصُدُّونَ	عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ	مَنْ	أَمِنَ	بِهِ
چی اویروی خلق	اومنع کوی	دلاری	دالله	نه	اھغه خوک اچی ایمان نی راوروا پہ هغه
..... او چاچی ایمان راورپی دې هغوی دالله ﷻ دلاری نه منع کوی					
وَتَبْعُونَهَا	عِوَجًا	وَإِذْ كُرُوا	إِذْ	كُنْتُمْ	قَلِيلًا
اولتوی هغی لره	کوروالی	اویاد کړی	کله	چی	اوی تاسو
اویه هغی کبسی کوروالی لتوی اویاد کړنی چی مخکبسی تاسو لرو نو هغه ډیر کړنی					
وَأَنْظُرُوا	كَيْفَ	كَانَ	عَاقِبَةُ	الْمُفْسِدِينَ	وَإِنْ
او اوگوری	ا	خرنگی	و	انجام	ا
اوتاسو اوگورنی چی دپخوانو فسادیانو څه انجام شو اوکه تاسو کبسی یوی ډلی					
مِنْكُمْ	أَمِنُوا	بِالَّذِي	أُرْسِلْتُ	بِهِ	وَأَطِئُوا
ستاسو	نه	اچی	ایمان	راورپی	په هغه څیز اچی رالیږلی شوی یم زه په هغی سره اوبله ډله
په هغه تعلیم ایمان راورپی دې کوم چه ماته راکړی شوی دې اوبلی ډلی					
لَمْ	يُؤْمِنُوا	فَأَصْبِرُوا	حَتَّى	يَحْكُمَ	اللَّهُ
ایمان	رانوری	ا	نوصبر	کوی	ا
پری نه دې راورپی نولر صبر او کړنی چی الله ﷻ پخپله زمونږ په مینځ کبسی فیصله او کړی او هغه					
خَيْرُ	الْحَكِيمِينَ				
بهره فیصله کونکي دې					
ډیرینه فیصله کونکي دې					

قوله تعالى: وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ

د شعيب عليه السلام خپل قوم ته وعظ: شعيب عليه السلام به خلقو ته په حسی او معنوی توگه باندې لارې شوکولو نه منع کول. یعنی په لارو کبسی مه کیننی چه خلق ویرولو سره د هغوی نه څه حاصل کړنی او که خلق مال درنه کړی نو هغوی له د قتل کولو دهمکنی ورکونی. دې بدمعاشانو به چونگې وصول کولو په نوم باندې خلق لوټ کول. او چه خوک به شعيب عليه السلام له د هدایت د پاره راتلل هغوی به نی منع کول او نه به نی راپریخودل. دا دویم قول د ابن عباس رضی الله عنهما دې. رومې قول ډیر واضح او سیاق عبارت ته نیزدې دې ځکه چه د صراط معنی لار ده اود ابن عباس رضی الله عنهما مفهوم خو الله ﷻ پخپله په دویم آیت کبسی ارشاد فرمائیلی دې چه خوک ایمان راورپی تاسو د هغوی لار وهنی او ماله راتلونکی نیکوکاران منع کونی او په غلطو لارو نی اړونی. ای زما د قوم خلقوا شکر کونی چه تاسو په شمیر کبسی کم ونی کمزوری ونی بیا الله ﷻ ستاسو شمیرزیات کړوستاسو اجتماعی طاقت نی زیات کړو. دا په تاسو د الله ﷻ احسان دې او عبرت حاصل کړنی چه په دنیا کبسی او قرون ماضیه کبسی گناهکارانو او فسادیانو په کوم عذاب او سزا سره مخ کړل ځکه چه هغوی د الله ﷻ نه په سرکشنی کبسی ډیر بهادران شوی وو او که به

تاسو کبسي يوه ډله زما په تبليغ باندې ايمان راوړي او دويمه ډله ايمان نه راوړي نو انتظار کوه او د صبر نه کارواخلي تر هغه وخته پورې چه الله ﷻ زما او ستاسو په مينځ کبسي خپله فيصله اوکړي. هغه د ټولونه بڼه حاکم او فيصله کونکې دي. حسن عاقبت هم د الله ﷻ نه ويريدونکو ته حاصل دي او کافران به هلاکت سره مخ کيږي.

الحمد لله

د تفسير ابن کثير

د اتمې سپارې

ترجمه مکمل شوه

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ

اوونیل | سردارانو | هغو | اچی تکبرنی کرې وؤ | دقوم دهغه نه | اچی خامخا به مونږه اوباسو تا
(په دې خبره) دهغه دقوم متکبره خلقو اوونیل |چې مونږ به تا (ای شعيبه)

لِشُعَيْبٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قُرْبَتِنَا أُولَئِكَ

اے شعيب | او هغه کسان | اچی ایمان ئې راوړې دې | ستا سره | دکلی زمونږه | یا به واپس راځي تاسو
او کوم کسان چه تاسره مومنان دی ددې خپل کلی نه بهر اوباسو |اویا به

فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كُرْهِيْنَ ۗ قَدْ افْتَرَيْنَا

په ملت زمونږ کبسی | اوونیل هغه | ایا اگر چې | یومونږه | نارضا | | مونږه اوترو |
زمونږ ملت ته واپس راگرځي | شعيب عليه السلام ورته اوونیل | اگر که مونږ په دې ناراضه یو | بیا خو به مطلب دا

عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنَّ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ

په الله باندې | دروغ | که واپس راغلو مونږه | په دین ستاسو کبسی | پس دهغې نه
وی چې مونږ په الله عليه السلام باندې دروغ ترلی دی | که ستاسو مذهب ته واپس راشو | ددې باوجود چې

إِذْ نَجَّيْنَا اللَّهُ مِنْهَا ۗ وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ

چې خلاصې را کرې دې مونږ له | الله | دهغې نه | اونه بنائیرې | مونږ له | اچی واپس لاړ شو
الله عليه السلام مونږ ته د هغې نه نجات را کرې دې | او کیدې نشی چه مونږ هغې (دین) ته واپس شو

فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ

په هغې کبسی | مگر که | او غواړی | الله | اچی رب زمونږ دې | افراخه دې | رب زمونږه | په هر څیز باندې
مگر دا که الله عليه السلام او غواړی (نو هغه بیله خبره ده) | زمونږ د رب علم د هر څیز فراخه دې (دهغه نه هیڅ څیز

عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبُّنَا افْتَرَيْنَا بَيْنَنَا

په لحاظ د علم سره | په الله باندې | توکل او کړو مونږه | اے ربه زمونږه | افیصله او کړه | په منځ زمونږ کبسی
پته نه دې) | مونږ په الله عليه السلام باندې بهر وسه کوو | انې ربه | زمونږ او زمونږ ددې قوم تر مینځه

وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ۗ

اوپه منځ د قوم زمونږ کبسی | په حقه سره | اوته | | بهتره فیصله کونکې ئې
په حقه فیصله او کرې | او بیشکه ته دتولو نه بهتر فیصله کونکې یې |

قوله تعالى: أُولَئِكَ فِي مِلَّتِنَا

حضرت شعيب عليه السلام ته دخپل قوم دشرک دعوت او دهغه جواب - کافران چه خپل نبی حضرت شعيب عليه السلام اود هغه زمانې دمسلمانانو سره په کومه بدسلوکنی سره پیش شواوڅنگه ئې چه شعيب عليه السلام او مومنان اوویرول چه زمونږ کلې پرېږده او زمونږ دین اختیارکړه او زمونږ وفادار جوړ شه. د دې ټولو خبرو الله تعالی خبرورکوی. دا خطاب خو په ظاهره باندې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته دې خومراد ترې دهغه امتیان دی. د شعيب عليه السلام د قوم کبرژنوونیلې وو چه ای شعيبه عليه السلام مونږ به تا او ستا ملگری دکلی

نه او باسو اويا داچه ته به واپس زمونږ دين طرف ته راگرځي. نو شعيب عليه السلام فرماني چه ايا تاسو داسې كول غواړئ سره د دې چه زمونږ شرك اختيارول ناخوښ وي، نو كه مونږ ستاسو دين ته واپس راشو او هم ستاسو نظريات خپل كړو نو مونږ به په الله تعالى باندې يو ډير غټ بهتان اولگوو چه دا بتان د الله تعالى سره شريكان او گرځوو. دغه شان د كافرانود تابعدارنې نه نفرت ښكاره كوي. زمونږ نه خو به دا اونه شي چه مونږ بيا مشركان جوړ شو. اودا خبره ده كه الله تعالى مونږ خطا كړې نو هغه بله خبره ده. دلته هم خبره هم د الله تعالى طرف ته گرځولې شي ځكه چه هغه ته په راتلونكې هره خبره باندې احاطه ده. مونږ چه كومه خبره اختياروو او كومه نه اختياروو په ټولو كارونو باندې هم په الله تعالى باندې يقين ساتو. اي الله تعالى! زمونږ او زمونږ د دې قوم په مينځ كښې حقه خبره ښكاره كړې او مونږ له په دوي باندې فتح راكړه ته بهتر فتح وركونكې ئي. داسې عادل او منصف ئي چه يوه ذره ظلم نه كوي.

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا
او وويل سردارانو! هغو! چي انكار ئي كړي وؤ! د قوم دهغه! انه كه چري! پيروي او كړه تاسو! دشعيب
نودهغه د قوم هغه كسانو خپل قوم ته او وويل كوم چي كافران شوي ووا كه تاسو دشعيب تابعداري او كړه
إِنَّكُمْ إِذَا لَخِيسِرُونَ ۝ فَأَخَذْتَهُمُ الرَّجْفَةُ
بيشكه تاسو به! په دغه وخت كښي! خامخا نقصان موندونكي شي! نو او وويل هغوي! يوې زلزلي
نو تاسو به په دغه وخت كښي ضرور په نقصان كښي ئي! نو په هغوي باندې زلزله راغله
فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جُثِمِينَ ۝ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا
پس شول هغوي! په كورونو خپلو كښي! پر مخي پراته! هغه كسان! چي دروغ ئي او كړو! اشعيب
نو خپلو كورونو كښي پر مخ پريوتل! كومو كسانو چه حضرت شعيب <small>عليه السلام</small> دروغ ژن كړلې وو
كَانَ لَمْ يَعْنُوا فِيهَا ۝ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا
لكه چي نه وو! او سيدلي! په دې كلي كښي! هغه كسان! چي په دروغه ئي او كړلوا! اشعيب
هغوي داسې شول كه چي په دې كلي كښي هېوا او سيدلي نه ووا چا چي شعيب <small>عليه السلام</small> دروغ ژن كړلې وو
كَانُوا هُمُ الْخَسِرِينَ ۝
وو هغوي! هم هغوي نقصان موندونكي!
نو هغوي پخپله هلاك شول!

قوله تعالى: لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا

د حضرت شعيب عليه السلام د قوم په كفر باندې كلكيدل اود هلاكت نتيجه. خبرور كولې شي چه د هغوي كفر سر كشي او ضلالت څومره سخت دې اود حق مخالفت دهغوي په زړونو كښي څومره پوخ او فطري جوړ شوې دې. په دې وجه هغوي په خپل مينځ كښي قسمونه او خوږل او وعدي ئي او كړې چه گورنې كه تاسو د شعيب عليه السلام خبره اومنله نو په ډير تاوان كښي به پريوځئ. د دوي د دې كلكي ارادې نه پس الله تعالى فرماني چه د دې كلكي ارادې په وجه په هغوي باندې يوداسې زلزله راوليگلي شوه چه هغوي په خپلو كورونو كښي ډب ډهيري پاتې شو اودا سزا وه د دې خبرې چه شعيب عليه السلام اود هغه ملگري ئي

بغیر د خہ وجہ ویروا او هغوی ته نی د وطن نه د ویستلو دهمکیانی ورکولی لکه چه په سورة هود کبئی ذکر دی. کله چه زمونږ عذاب په هغوی باندې راغلو نو مونږ شعیب رضی الله عنه اود هغه ملگری چه خپل رحمت سره بچ کړل او هغه ظالمان یوداسې تیزې چغې راگیر کړل چه په خپلو کورونو کبئی ناست په ناست پاتې شو او ختم شو. په دې دواړو آیاتونو کبئی مناسبت دادی چه دې کافرانو کله **(أَصْلَوْتُكَ فَأَمْرًا)** ونیلو سره تذلیل او کړو نو یوې سختې چغې هغوی د همیشه د پارہ چپ کړل. په سورة شعراء کبئی الله تعالی داسې قصه بیانوی چه کله هغوی نبی دروغ او گنډلو نو د اوریخې نه په هغوی باندې عذاب نازلیدل شروع شو اود دې وجه دا وه چه هغوی غوښتنه کړې وه که داسې وی نو په مونږ باندې د آسمان یوه ټکره راگذار کړه.

قوم شعیب باندې عذاب: نو او خودلې شو چه په هغوی باندې هم آسمانی عذاب راغلو او په هغوی باندې درې عذابونه راجمع شو. یو آسمانی عذاب چه د اوریخې نه د اور بخری او شغلې راپریوتلې. بیاد آسمان نه یو تندر او چغه پیدا شوه اودهغوی د خپو د لاندې په زمکه باندې یوه سخته زلزله پیدا شوه چه د هغوی ساگانی اووتلې او بدنونه ئی بې روحه پاتې شو او په خپلو کورونو کبئی ډهیرې شو لکه چه په دې کلی کبئی هډوڅوک اوسیدلې نه وو او هغوی خو خپل رسول د کلی نه ویستلو. اوس په مقابله کبئی هم د هغوی لفظ الله تعالی سردوباره کوی چه کومو خلقو شعیب رضی الله عنه دروغ گنډلې وو هم هغوی په تاوان کبئی پاتې شو.

قَتُولَىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ لِقَوْمٍ لَقَدْ
انومخ واروژ هغه دهغوی نه اووې ونیل اے قومہ زما بیشک
انوشعيب <small>رضی الله عنه</small> ترې نه مخ اوگرخولو او ورته ئی اوونیل چې ائی زماقومه
أَبْلَغْتَكُمْ رِسَالَتِي ربي وَنصحتُ لکم فکیف
مادراور رسول تاسوته پیغامونه درب زما اونصیحت اوکړو ما تاسوته اوس څنگه
ماتاسوته دخپل رب حکمونه رارسولی وو اوستاسو خیرمې غوښتلې وو نواوس زه څنگه
ألسی علی قوم کفرین <small>رضی الله عنه</small>
زه افسوس اوکړم په قوم کافر باند
دهغه قوم په حال باندې افسوس اوکړم

قوله تعالی: لَقَدْ أَبْلَغْتُمْ رِسَالَتِي ربي

شعيب رضی الله عنه د تبليغ حق ادا کړو: د کافرانو د دې قسمه وينا کولو سره شعيب رضی الله عنه د هغه خايه لارو او ونی ونیل چه ای قومہ! ما د الله تعالی احکامات تاسو ته رسولی وو. ما خپل حق ادا کړې وو په دې باندې هم تاسو زما د خیر خواهی نه فائده اوچته نه کړه نو ستاسو دا خراب انجام کتلو سره به زه ولې افسوس کوم او خپل خان ولې خفه کوم.

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا
اونه دې لیرلې مونږ په یو کلی کبئی یو پیغمبر مگر
چې هغوی کفر اختیار کړې وو مونږ هیڅ یو کلی ته یو پیغمبر نه دې لیرلې

أَخَذْنَا	أَهْلَهَا	بِالْبَأْسَاءِ	وَالضَّرَّاءِ	لَعَلَّهُمْ
نیولی دی مونږہ خلق دہغی اہہ سختو سرہ اوپہ تکلیفونو سرہ ددی دپارہ چی ہغوی				
مگر مونږ دہغی اوسیدونکی پہ سختی اوپہ تکلیفونو کبھی راگیر کړی دی دی دپارہ				
يَضْرَعُونَ ﴿٥٠﴾	ثُمَّ	بَدَّلْنَا	مَكَانَ	السَّيِّئَةِ
عاجزی اختیار کړی بیا بدل کړہ مونږہ پہ خانی دبدحالی خوشحالی تردی پوری				
چی دوی عاجزی او کړی بیا مونږ دہغوی بدحالی پہ خوشحالی بدلہ کړہ تردی چی				
عَفْوًا	وَقَالُوا	قَدْ	مَسَّ	أَبَاءَنَا
چی ډیر شول اووی وئیل چی رسیدلی دی پلارانو زمونږہ تکلیفونہ او خوشحالی				
ہغوی بنہ ترقی او کړہ اووی وئیل چی داسی سختی او خوشحالی خوزمونږہ مشرانو ہم راغلی وی				
فَأَخَذْنَاهُمْ	بِغَتَّةٍ	وَهُمْ	لَا	يَشْعُرُونَ ﴿٥١﴾
نورا اونیول مونږ ہغوی ناگہانہ او ہغوی نہ پوهیدل				
نویہ دی کبھی مونږ ہغوی ناخاپی راونیول او ہغوی پری پوہہ ہم نشو				

قوله تعالى: أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ

صحت او خوشحالی ہم یوامتحان دی۔ ددی خبری خبرور کولې شی چه مخکینوامتونوته چه کوم انبیاء علیہم السلام لیکلې شوی وو ہغوی مونږ پہ تکلیف او خوشحالی ہر حالت کې از مینبت کړی وو۔ (بأساء) یعنی بدنی تکلیف، بدنی بیماری او تکلیف او (الضراء) یعنی ہغہ مصیبت چه د فقر او حاجت پہ وجہ وی د دی د پارہ چه ہغوی زمونږ طرف تہ رجوع او کړی زمونږ نہ او ویریری اود دی مصیبت د لرې کولو مونږ تہ درخواست او کړی۔ د کلام تقدیر دا دی چه اللہ تعالی ہغوی پہ سختو کبھی راگیر کړل دی د پارہ چه زمونږ پہ وړاندې عاجزی وړاندې کړی خو ہغوی داسی اونه کړل۔ پہ دی باندې مونږ د ہغوی حالت د مالدارنی او مزو طرف تہ راوگرځولو او ہغوی مو دولت مند او خوشحال کړل دی د پارہ چه پہ ہغوی از مینبت او کړو۔ د دی د پارہ او فرمائیلې شو چه د سختی نہ نرمی او راحت طرف تہ ہغوی مونږ او گرځول۔ د بیماری پہ خانی مو وړلہ صحت او عافیت ورکړو۔ د غربت پہ خانی مو وړلہ مالداری ورکړہ چه ہغوی شکر ادا کړی او د نعمت ناشکری پریږدی خو ہغوی داسی اونه کړل۔ (حَتَّىٰ عَفْوًا) یعنی د ہغوی پہ اولاد او مال کبھی مو برکت واچولو۔ ارشاد دی چه پہ خوشحالی او تکلیف دواړو څیزونو باندې ہغوی مونږ از مینبت کړل دی د پارہ چه د اللہ تعالی طرف تہ راوگرځی ولې نہ خو ہغوی زمونږ شکر ویستونکی جوړشو اونه ئی صبر او عاجزی اختیار کړہ او ونی وئیل چه مونږ خو پہ مصیبت او تکلیف کبھی راگیرشو۔ دی نہ پس مونږ ہغوی تہ راحت او خوشحالی ورکړہ نو ونی وئیل چه دا انقلاب راحت او مصیبت خو د پلارانو او نیکونودوخت نہ راروان دی او د ہمیشہ نہ ہم دا دور وی، کله زمانہ داسی وی او کله داسی وی۔ دغه شان مونږ ہم کله پہ مصیبت کبھی شو او کله پہ راحت کبھی شو دا خو څہ نوې خبرہ نہ ده۔ پکار وه چه ہغوی د اللہ تعالی پہ دی اشارہ باندې د ہغہ د عذاب نہ ویریدلې وې اود اللہ تعالی د از مینبت طرف تہ د ہغوی ذہن تلې وې۔

دمؤمن شان پہ غم او خوشحالی کبھی۔ خودمؤمنانو حال خودہغوی نہ خلاف ووہغوی بہ د خوشحالی اوراحت پہ زمانہ کبھی د اللہ تعالی شکر ادا کولو او پہ تکلیف او مصیبت باندې بہ ئی صبر کولو۔ لکه

خنگہ چہ نبی کریم ﷺ فرمائیلی چہ د مؤمن پہ حالت باندی دیرہ حیرانتیادہ چہ د اللہ تعالیٰ کوم یوحکم ہم دہغہ متعلق وی پہ ہغی کنبی د ہغہ د پارہ ہم د خیر اریخ راوخی کہ چری مصیبت راغلو او صبرنی اوکرو نو ہم پہ دے مصیبت کنبی ہغہ پہ فاندہ کنبی پاتہ شو۔ اوکہ چرتہ خوشحالی راغلو او شکر نی اوکرو نو بیا ہم پہ مزہ کنبی پاتہ شو۔ (۱) مؤمن خو ہم ہغہ دے چہ د تکلیف او خوشحالی پہ وخت کنبی پہ دے نتیجہ باندی اوریسی چہ ماتہ د اللہ تعالیٰ د طرف نہ خوشحالی یا تکلیف راکری کیدو سرہ زہ از مینست کولے شم۔ پہ حدیث شریف کنبی دی چہ مصیبتونہ مؤمنان د گناہونونہ پاکوی او د منافق مثال پہ شان د خر دی چہ نہ پوہیری چہ پہ دہ باندی خہ خیز بار شوے دی او پہ کوم غرض باندی د ہغہ نہ کار اخستی شی او ولے تری شی دی او ولے پریخودلی شوے دی۔ (۲) نود دی نہ پس ارشاد کیری چہ مونہ ہغوی ناخاپی پہ عذاب کنبی راگیر کرل چہ د عذاب د راتلود ہغوی گمان ہم نہ وو۔ لکہ خنگہ چہ پہ حدیث شریف کنبی دی چہ ناخاپی مرگ خود مؤمن د پارہ رحمت کیدی شی اود کافر د پارہ ارمان او افسوس دی۔ (۳)

وَلَوْ أَنَّ	أَهْلَ الْقُرَىٰ		
اوکہ چری خلقودکلو			
اوکہ ددی کلو خلقو			
أَمَنُوا	وَاتَّقُوا	لَفَتَحْنَا	عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ
ایمان راوری وی اود تقوی لارنی اختیار کری وی خامخا بہ پرانستی و مؤمنہ پہ ہغوی باندی برکتونہ ایمان قبول کری وی او خان نی دگناہ نہ بیج کولے نومونہ بہ پری د آسمان او			
مِّنَ السَّمَاءِ	وَالْأَرْضِ	وَلَكِن	كَذَّبُوا
د آسمان نہ اود زمکی نہ لیکن دروغ او گنہرو ہغوی نواونیول مونہ ہغوی اوزمکی برکتونہ بنکارہ کری ووا خو ہغوی (زمونہ ننبی) دروغ او گنرلی نو مونہ			
بِئْسَ	كَانُوا	يَكْسِبُونَ	أَفَأَمِنَ
پہ سبب دہغی چہ و ہغوی اچہ کووہ نہ نی آیا پس پہ امن کنبی دی خلق ددی کلو دخپلو عملونو پہ سزا کنبی راگیر کرل آیا خلق (اوس) د دی خبری نہ بی غمہ شوی دی			
أَنْ	يَأْتِيَهُمْ	بَأْسًا	بِئَانًا
لہ دی نہ چہ ارابہ شی دوی تہ عذاب زمونہ ادشپی اودوی اودہ وی آیا او پہ امن کنبی دی چہ زمونہ عذاب پری د شپی راشی کوم وخت کنبی چہ دوی اودہ پراتہ وی او کہ د			

(۱) صحیح مسلم کتاب الزہد باب (المؤمن امرہ کلہ خیر): ۲۹۹۹، احمد: ۴/۲۳۳، ابن حبان: ۳۸۹۶۔
 (۲) د خرد مثال د ذکر کولو سرہ مونہ تہ خہ روایت ملاونہ شو خود دی مثال نہ بغیر یا بیاد مؤمن مثال د نرم ہوتی اود کافر د صنوبر د ونی مثال سرہ دا روایت پہ دے خایونو کنبی وارد دی۔ صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین باب (مثل المؤمن کالزروع...) : ۲۸۱۰، ترمذی: ۲۸۶۶، ابن حبان: ۲۹۱۵، احمد: ۴۵۰/۲۔
 (۳) احمد: ۱۳۶/۶، بیہقی: ۱۳۷/۳، مجمع الزوائد: ۲/۳۱۸۔

أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضَعِيَ وَهُمْ
خلق ددی کلو له دې نه چې رابه شی دوی ته عذاب زمونږه په وخت دخانبت کښې اودوی
کلو خلق په دې باره کښې بې غمه شوی دی چه زمونږ عذاب ورته دکچه غرمې په وخت کښې راشی اوهغوی
يَلْعَبُونَ ۝۱۰۰ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ ۚ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ
لوبې کوی ایپس په امن کښې دی دوی دپت تدبیر دالله نه پس نه په امن کیرې دتدبیر دالله نه
بې خبره لگیاوې لوبې کوی ایدوی دالله دپتوتدبیرونو نه غافله شو حال دا دې چې دالله دتدبیرونو نه صرف
إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ۝۱۰۱
مگر هغه قوم چې تباہ کیدونکې وی
هغه خلق بې غمه کیرې چه تاوانیان وی

قوله تعالى: أَمِنُوا وَاتَّقُوا فَاتَّقُوا عَلَيْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٌ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

په ایمان او تقوی باندې د رحمت دروازې پرانستې شی. د کلی والو د ایمان د کمی خبر ورکولې شی د کومطرف ته چه پیغمبران لیکلې شوي وو لکه چه فرمائی دا کلی والا ایمان ولې راوړلو چه د دوی ایمان دوی ته فائده ورکړې وې. د یونس عليه السلام قوم چه کله ایمان راوړې وو نومونږ هغوی د دنیا د رسواکونکي عذاب نه بچ کړې وو او یوې مودې پورې هغوی د دنیا په مزو کښې وو یعنی ټولو په ټولو ایمان نه وو قبول کړې سوا د یونس عليه السلام د قوم نه چه کله هغوی عذاب اولیدو نو مؤمنان شو لکه چه فرمائی مونږ هغوی د یولاکه نه زیاتو انسانانو ته پیغمبر لیکلې وو. ارشاد دې که چېرې دې کلی والو ایمان راوړلې وې او پرهیزگاری ئی اختیار کړې وې نو مونږ به د آسمان اوزمکې برکتونه په دوی نازل کړې وو. یعنی د آسمان نه باران او د زمکې نه میوې. خو هغوی دروغ او گتړل نو د هغې په بدله کښې مونږ هم هغوی ته د عذاب مزه وراوځکله. یعنی د رسولانو تکذیب ئی او کړو نو د هغوی د بد عمل په وجه مونږ هغوی په سخت عذاب کښې راگیرکړل. بیا الله تعالی د خپلو اومرو مخالفت کولو او په گناهونو باندې زړور تیا کولو نه هغوی او ویرول.

گم بخت دالله تعالی د عذاب نه بې ویرې وی. آیا دا کلی وال زمونږ د عذاب نه اووتل او محفوظ شول. هغوی به اوده وی چه زمونږ عذاب به هم شپه په شپه کښې هغوی راگیرکړی یاد دې خبرې نه په امن کښې دی چه د ورځې به هغوی عذاب یو وخت کښې راگیرکړی او هغه وخت به هغوی په خپل کاروبار کښې او غفلت کښې اخته وی. آیاد دې خبرې نه هغوی په امن کښې دی چه زمونږ انتقام به هغوی یو وخت کښې هم نه راگیروي او هغوی به په هغه وخت کښې په خپله هیره او غفلت کښې وی. پوهه شئی چه دکمبخت قوم نه علاوه بل څوک هم د الله تعالی د عذاب نه بې فکره کیدې نه شی. په دې وجه حسن بصری رضي الله عنه او نبیل چه مؤمن تابعداری کوی نیک عمل کوی او بیا هم هغه د الله تعالی نه ویریرې او گناهگار د گناهونو ارتکاب کوی او بیا هم هغه خپل خان مامون او محفوظ گنرې.

أَوْ لَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرْتُونَ
آیا بنکاره نه شوه هغه کسانو ته چې وارثان کیرې
آیا دې واقعاتو کښې هغه کسانو ته معلومه نه شوه کوم چه

الْأَرْضِ	مِنْ بَعْدِ	أَهْلِهَا	أَنْ	لَوْ شَاءَ
د زمکی	روستو	داوسیدونکو دھغی نہ	ادا خبرہ چہ	کہ چرہ اوغوارو مونہ
دزمکی	د اوسیدونکو نہ	پس د هغوی وارثان	جوہ شوی دی	ادا کہ چرہ مونہ اوغوارو نو
أَصْبَحْنَا	وَمِنْهُمْ	وَنَطَّبَع	عَلَى قُلُوبِهِمْ	
نواوبہ نیسو مونہ هغوی	اپہ سبب دگناھونو دھغوی	او مہر لگوو مونہ	پہ زرو نو دھغوی بانڈی	
دوی	بہ ہم پخپلو گناھونو	کنہی راونیسوا	او مونہ دوی	لہ پہ زرو نو مہرونہ لگوو
فہم	لَا يَسْمَعُونَ			
نو هغوی	ہیخ نہ اوری			
	ہیخ نہ اوری			

دگناھونو پہ وجہ ہلاکت او پہ زرو نو تالی۔ ارشاد کبریٰ چہ پوہی پئی چہ مخکینی خلق مونہ دھغوی د گناھونو پہ وجہ ہلاک کرہی وو او اوس دوی د زمکی وارثان جوہ شوی دی اوپہ زمکہ بانڈی دوی آباد کرہی شوی دی نوآیا دا خبرہ اوس ہم دوی تہ ہنکارہ شوہ نہ دہ کہ چرہ مونہ اوغوارو نو دوی بہ ہم پہ عذاب کنہی راگیر کرو۔ دی کافرانو د خان نہ وړاندہی د خلقو پہ شان لار اختیار کرہی دہ ہم د هغوی پہ شان اعمال کوی اود اللہ تعالیٰ نہ سرکشہ شوی دی اود دہی سرکششی پہ سزا کنہی بہ مونہ د دوی پہ زرو نو بانڈی مہر اولگوو چہ دوی بیا خہ نیکہ خبرہ نہ واوریدہی شی او نہ پوہہ شی۔ دغہ شان پہ یو بل خای کنہی فرمائی آیا دوی تہ د دہی خبری نہ عبرت نہ کیبری چہ د دوی نہ وړاندہی خومرہ قومونہ تباہ کرہی شوی دی او هغوی پہ خپلو کورونو کنہی خنگہ اوسیدل؟ آیا دا د پوہہ خلقو د پارہ نبہی نہ دی؟ (۱) او فرمائی چہ دہی نہ وړاندہی تاسو پہ کلکہ سرہ دا وعدہ نہ کولہ چہ تاسو بانڈی بہ زوال نہ راخی سرہ د دہی نہ چہ دوی بانڈی زوال راغلی وو او نن دھغہ ظالمانو پہ خای تاسو یئی (۲)

او فرمائی چہ د دوی نہ وړاندہی خومرہ قومونہ تباہ شوی چہ نن د هغوی نوم او نبہہ نشتہ اونہ دھغوی چرتہ خہ آواز اوریدہی شی۔ او فرمائی چہ آیادا کافران نہ گوری چہ ددوی نہ وړاندہی دلته خومرہ قومونو مزہ کولہی چہ هغہ مزہ کول تاسوتہ ہم نہ دی نصیب شوی او بیا د آسمان نہ دباران عذاب اودلانڈی نہ دسیلاب راخوت کیدل شروع شو او هغوی ټول پہ ټول ہلاک کرہی شو د هغوی نہ پس مونہ بل قوم راوستلو آباد موکرلو۔ د عادیانو د قوم د تباہنی ذکر کولوسرہ فرمائی چہ اوس صرف دھغوی کنہی لیدلہی شی او د مجرمانو ہم دغہ حشر وی پہ کومو کنہی چہ مونہ نن تاسو آباد کرہی یئی۔ یو وخت داسی وو چہ هغوی آبادوو۔ هغوی تہ مو اوریدونکی غورونہ لیدونکی سترگی او پوہیدونکی زرو نہ ورکری وو خود هغوی غورونو د هغوی سترگو او دھغوی زرو نو هغوی تہ ہیخ فائدہ ہم اونہ رسولہ خکہ چہ هغوی د اللہ تعالیٰ د آیاتونو انکار کولو او چہ کومی توقی مسخرہی هغوی کولہی دھغی سزا نی او موندلہ۔ ستاسود زمکی خومرہ کلی تباہ کرہی شو او خومرہ نبہی و اوختی را اوختی۔ پوہہ شنی کیدی شی چہ خہ عبرت واخلی (۳) او فرمائی چہ دہی نہ وړاندہی خلقو رسولان دروغ گنہلہی وو نو هغوی خنگہ نتیجہ او کتلہ او تاسو دھغوی پہ مقابلہ کنہی دلسمی حصی طاقت ہم نہ لرنی (۴) او فرمائی خومرہ کلی

(۱) ۲۰/طہ: ۱۲۸۔

(۲) ۱۴/ابراہیم: ۴۵۔

(۳) ۴۶/الاحقاف: ۲۵، ۲۷۔

(۴) ۳۴/سبا: ۴۵۔

تباہ کرے شو د هغوی دکورونوچتونہ راپریوتل دھغوی چینی بیکارہ شوے لوی لوی محلونہ ورن او بیچار شو هغوی پہ دنیا کنبی پہ گرخیدو راگرخیدو ولے نہ کتل چه دوی ته پوهیدونکی زرونه او اوریدونکی غورونہ ورکری شو خکھ چه سترگی رندیبری نه بلکه هغه زرونه رندیبری گوم چه په سینوکنبی وی (۱) او فرمائی چه رسولانوسره توقی مسخری اوشوی نو په هغوی باندي هم هغه د توقومسخره عذاب نازل کرے شو (۲) مطلب د دے قسم ډیر آیاتونه دی چه د رب د دښمنانو په انتقام باندي رنرا اچوی او په اولیاء الله باندي په احسان او کرم باندي. نو هم په دے سلسله کنبی دا لاتدینی ارشاد کیری.

تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ
دا کلی بیانوومونره په تاباندي دقيصو دهغی نه
دغه (زاره) کلی ووچی مونر تاته دهغی واقعات بیانوو
وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا
اوبیشکه چې راوړې هغوی ته رسولانو د هغوی اصفافسانبسی پس نه ووهغوی چې ایمان نی راوړې وی او هغوی ټولو ته پیغمبران واضح دلیلونه سره راغلی وو خو هغوی په هغه خبره ایمان راوړو
يَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ
په هغه خیزا چې دروغ گنرلې وو هغوی دمخکښی نه دارنگی امهر لگوی الله په زرونو چې کومه نی مخکښی دروغ گنرلې وه دغه شان الله ﷻ دکافرانو په زرونو باندي مهر لگوی
الْكَافِرِينَ ۝ وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِّنْ عَهْدٍ وَإِن وَجَدْنَا
دکافرانو باندي او اونه موندل مونره اکثر خلق د هغوی وفا کونکی په وعده اوبیشکه او موندل مونره او مونر په دوی کنبی زیات کسان بی لوظه موندلی وو او مونر په دوی کنبی زیات
أَكْثَرَهُمْ لَفْسِقِينَ ۝
اکثر خلق د هغوی خامخا فاسقان
کسان نافرمان موندلی وو

قوله تعالى: فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ

په معجزاتو رد عادت نه خلاف کارونه لیدلو باندي ئی هم ایمان رانه وړلو: دنوح ﷺ، هود ﷺ، صالح ﷺ، لوط ﷺ او شعيب ﷺ د قومونو ذکر کولو نه پس چه هغوی هلاک کرې شو او مؤمنان بچ کرې شو او داچه درسولانوپه ذریعه معجزې او دلائل پیش کرل او دهغوی حجت پوره کرې شو. نو ارشاد کیری چه ای محمد ﷺ! د دې کلی والو حالات مونر تاسو ته اووو. هغوی ته رسولانو بنکاره نبی رسولې وې او مونر خو د رسول لیگلو سره د حجت پوره کولونه بغیر عذاب نه نازلوو. دا د دې کلو والا قصی دی چه په کومو کنبی خه باقی دی او خه کنډرې جوړ شوی دی. دا عالم دوی په مونر نه دې کرې بلکه دوی په خپله په خانو نوظلم کرې دې او هغوی پخپله ذمه واری (۳) او هغوی به ایمان خه راوړلې وو چه دا هغوی

(۱) ۲۲/الحج: ۴۵-۴۶.

(۲) ۶/الانعام: ۱۰.

(۳) ۱۱/هود: ۱۰۱-۱۰۲.

د اول نہ دروغ گنہگار و۔ د ﴿بِمَا كَذَّبُوا﴾ ب سبب یہ دہ یعنی د وحی پہ دروغ گنہگارو ہغوی د ایمان راوہلو حقدار نہ وو۔ لکہ چہ فرمائی تاسو خہ پوہیہرئی دوی خو بہ د معجزو پہ پیش کولو ہم ایمان نہ راوہری۔ مونہر بہ د دوی زرونہ او سترگی واروو خکہ چہ دوی پہ اول خل ہم ایمان نہ وو راوہری۔ پہ دہ وجہ دلہ او فرمائیہ شو چہ اللہ ﷻ د کافرانویہ زرونوباندہی مہرلگوی۔ پہ دوی کنبہ اکثر دخپلو تیروشوو قومونو د عہد او میثاق ہیخ خیال نہ ساتی۔ پہ دوی کنبہ خواکثر مونہر فاسقان او موندل کوم چہ د تابعدارئی او حکم منلو نہ خارج دی۔ دا عہد ہغہ دہی چہ دروز ازل نہ د دوی نہ اخستی شوہی وو او ہم پہ ہغہ باندہی پیدا کرہی شو او ہم ہغہ خبرہ د دوی پہ خونئی او فطرت کنبہ کیخودہی شوہ۔ وعدہ دا وہ چہ اللہ ﷻ د دوی رب او مالک دہی دہغہ نہ علاوہ بل رب نشتہ۔ ددہی ہغوی اقرار کرہی وو گواہی نی ور کرہی وہ خوبیاد ہغہ مخالفت کولو سرہ ہغوی وعدہ شاتہ او غور زولہ او اللہ تعالیٰ سرہ نی نور ہم شریک کرل د خہ چہ نہ دلیل شتہ نہ حجت، نہ د عقل خبرہ دہ اونہ د شرع۔ فطرت سلیمہ خود دہی بت پرستی خلاف دہی۔ د شروع نہ تراخری پورہی تولو پیغمبرانو علیہم السلام د دہی بت پرستی نہ منع کولہ لکہ چہ پہ حدیث د مسلم شریف کنبہ دی چہ اللہ ﷻ فرمائی ما خو خپل بندیکان د بت پرستی نہ لرہی پیدا کرہی وو شیطانان راغلہ او ہغوی نی د ربنتونی دین نہ وارول او ما چہ کوم حلال کرہی وو ہغوی ہغہ حرام کرل^(۱)

دہرانسان پیدائش پہ فطرت سلیمہ وی: پہ بخاری او مسلم شریف کنبہ دی چہ ہر پیدا کیدونکہی پہ خپل اسلامی فطرت سرہ پیدا کیہری خود ہغوی یہودیان یا نصرانیان مور پلار ہغوی یہودیان او یا نصرانیان جوہری^(۲) یا مجوسیان نی جوہر کرہی۔ اللہ تعالیٰ پہ خپل خوہر کتاب کنبہ فرمائی چہ مونہر تانہ ورائدہی خومرہ انبیاء لیگلی دی تولو د ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ تلقین کولو^(۳) ارشاد دہی چہ تانہ ورائدہی مونہر کوم رسولان لیگلی د ہغوی نہ بہ مونہر تپوس کوو چہ آیا د اللہ تعالیٰ نہ علاوہ ہم بل یو رب د عبادت لائق گر خولہی شوہی وو^(۴) او فرمائی چہ د ہر قوم نہ مونہر رسول لیگلی چہ عبادت صرف د اللہ ﷻ کوہی او د شیطان د عبادت نہ بیج اوسیرہی^(۵) ددہی قسم دیر آیاتونہ دی۔ د پورتنی آیت بارہ کنبہ حضرت ابی بن کعب ﷺ فرمائی چہ د میثاق پہ ورخ چہ بندیگانو د وحدانیت کوم اقرار کرہی وو ہغہ د اللہ تعالیٰ پہ علم کنبہ شتہ پہ دہی وجہ د اللہ ﷻ دہی علم پہ وجہ ہغوی ایمان راوہرونکی نہ دی او ہم دغہ شان اوشو چہ د دلائلو مخہی تہ پہ راتلو باندہی نی ہم ایمان رانہ ورلو سرہ د دہی چہ د میثاق پہ ورخ نی ایمان قبول کرہی وو۔ اللہ ﷻ تہ پتہ وہ چہ دا د ناخوبنئی پہ وجہ دہی لکہ چہ فرمائی کہ چرہی دوی بیا دنیا طرف تہ اولیگلی شی نو بیا بہ ہم ہغہ بت پرستی شرک او گناہ کوی دکوم نہ چہ دوی منع کرہی شوی وو۔

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمُ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا

| بیا | اولیرو مونہرہ | روستو د ہغوی تہ | موسیٰ | اسرہ دنبنو خپلو

| بیا ددہی نہ پس مونہر حضرت موسیٰ علیہ السلام | خپلو نبنو سرہ

^(۱) صحیح مسلم کتاب الجنۃ الصفات الیٰی يعرف بما فی الدنیا اهل الجنۃ و اهل النار: ۲۸۶۵، احمد: ۲۴۴/۵۵، ابن حبان: ۶۵۳، عبدالرزاق: ۲۰۰۸۸، مسند الطیالسی: ۱۰۷۹.

^(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورہ الروم باب ﴿لاتبدیل لخلق اللہ﴾: ۴۷۷۵، صحیح مسلم: ۲۶۵۸، ترمذی: ۲۱۳۸، احمد: ۲۵۳/۲، ابن حبان: ۱۳۰.

^(۳) ۲۱/الانبیاء: ۳۵.

^(۴) ۴۳/الزخرف: ۴۵.

^(۵) ۱۶/النحل: ۳۶.

إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ
فرعون ته اوسردارانو د هغه ته نو ظلم او کړو هغوی دهغې سره پس او گوره څه رنگې شو
فرعون او دهغه سردارانو ته اولیږلو نو هغوی زمونږ نښو سره زیاتې او کړو نو او گوره چې د
عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ۝
انجام دفسادیانو
دفسادیانو څه انجام شوا

قوله تعالى: فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ۝

فرعونیانوته د تکذیب حق سزا: - ارشاد کیرې چې مخکینو پیغمبرانو نوح، هود، صالح، لوط او شعیب علیهم السلام نه پس مونږ موسی عليه السلام ته خپلو ښکاره معجزو ورکولو سره د فرعون طرف ته اولیگل. فرعون د مصر بادشاه وو خو فرعون اودهغه قوم انکار او کړو او کفر ئی او کړو لکه چې فرمانی هغوی د سرکشی په وجه انکار او کړو حالانکه د هغوی زړونومل یعنی چه کوم خلق د الله تعالی د لارې نه منع شوی دی اود رسولانوتکذیب ئی کړې ای محمد عليه السلام ته خو غوراو کړه چه مونږ هغوی ته څنگه سزا ورکړه اود موسی عليه السلام په کتلو سره مونږ هغوی غرق کړل. گوره د دې مفسدینو څنگه نتیجه شوه. د فرعون اود هغه د قوم د عذاب متعلق خبره څنگه په بلاغت سره بیان کړې شوه اود موسی عليه السلام اود مؤمنانو د پاره څنگه آسانی ورکړله.

وَقَالَ مُوسَىٰ يُفْرِعُونَ إِنِّي رَسُولٌ
او اوونیل موسی انې فرعونه بیشکه زه رالیږلې شوې یم
او حضرت موسی <small>عليه السلام</small> ورته وونیل چې انې فرعونه زه
مِّنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ ۝
د طرفه درب العالمین نه قائم یم زه په دې چې اونه وایم زه په الله باندي مگر حق
د مخلوقاتو د رب د طرفه پیغمبر راغلي یم زما فرض دادی چې دالله باره کښې دحقې خبرې نه بغیر بل هیڅ نه وایم
قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَاتٍ مِّنْ رَبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ
بیشکه راغلي یم زه تاسوته دصفا دلیل سره د طرفه درب ستاسونه پس اولیره زما سره
تاسوته مې ستاسو درب طرفه ښکاره دلیلونه راوړې دی نو ته ما سره
بَنِي إِسْرَائِيلَ ۝ قَالَ إِنَّ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ
بنی اسرائیل اوونیل که ئې ته چې راغلي ئې ته دیوې نښې سره نور اوږه
بنی اسرائیل رخصت کړه فرعون جواب کښې اوونیل که تا څه نښې راوړې وې نو هغه اوبنایه
بِهَا إِنَّ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ ۝
هغه که ئې ته درینستیاویونکونه
که چرې ته پخپله دعوی کښې رینستونی بی

قوله تعالى: قَالَ اِنْ كُنْتُمْ جُنْتُمْ بآيَةٍ

د موسى ﷺ او فرعون مناظره:- د موسى ﷺ او فرعون مناظره کيږي د فرعون په دربار کښي اودهغه د قوم قبطيانو په وړاندي د ښکاره معجزو څرگندونه کيږي او دلائل او حجت پيش کولې شي چه موسى ﷺ فرعون ته اووئيل چه زه د الله تعالى د طرف نه رسول يم او هغه راليکلې يم چه د هرڅيز خالق او مالک دي. په ما باندې لازم دي چه حق خبره پيش کړم. بعضو د (حقيق على ان) معنی (حقيق بان) مراد اخستي ده او وئيلي ئي دي چه "ب" او "على" د يو بل په عوض راتلې شي لکه (رسمت بالقوس) او (على القوس) او (جاء على حال حسنة) او په حال (حسنة) او بعضي مفسرينو وئيلي دي چه (حقيق) نه مراد (حريص) دي يعنی زه هم په رښتيا خبره کولو باندې حريص يم. بعضي مدني وائي چه دا لفظ (على) نه دي (على) دي د کوم معنی چه واجب يعنی په ما واجب او حق دي چه د حق خبرې نه بغير بله خبره اونه کړم. زه د الله تعالى د طرف نه قطعي دليل سره ستاسو طرف ته راغلي يم. ما سره بني اسرائيل کړه او د قيد نه ئي آزاد کړه ځکه چه هغوي د اسرائيل يعنی يعقوب بن اسحق هليها (سلام نبی د نسل نه دي اود هغوي اولاد دي. نو فرعون اووئيل چه مونږ ستا د پيغمبر ئي دعوه نه منو که ته پيغمبر ئي او څه معجزه دي راوړي وي نو اوښايه چه ستا د خبرې تصديق اوشي.

فَالْقَى	عَصَاهُ	فَإِذَا	هِيَ
ايس او غورزوله موسى ﷺ همسا خپله نو يودم وه هغه			
په دي خبره حضرت موسى ﷺ خپله کوتي او غورزوله نودهغي			
تُعْبَانُ	مُيِّنٌ	وَنَزَعَ	يَدَهُ
اژدها	ظاهره	اورا وني ويستلو	الاس خپل
نه يو اژدها جوړه شوه اولاس ئي د ترخ نه راويستلو نو هغه د ټولوليدونکي په مخکښي سپين پر قيدونکي وو			

قوله تعالى: قَالَ اِنْ كُنْتُمْ جُنْتُمْ بآيَةٍ

موسى ﷺ خپل لاس سره د قدرت الهي څرگندونه:- موسى ﷺ خپله همسا وړاندي واچوله نو د الله تعالى په قدرت هغه يوه اژدها جوړه شوه او خپله خوله ئي کولاؤکړه اود فرعون طرف ته ئي ورتوب کړو فرعون د تخت نه توب کړو او موسى ﷺ ته ئي په چغه سره اووئيل موسى دا منع کړه هغوي ﷺ رامينع کړه او هغه بيا همسا جوړه شوه. سدي ﷺ وائي چه کله هغې خوله کولاؤکړه نودهغي لاندېښي جامنه په زمکه او پورتنئي د محل په ديوال باندې وه. کله چه هغه د فرعون طرف ته وړاندي شوه نو هغه اوړچيدو توب ئي کړو او او تختيدو او په چغو ئي اووئيل موسى ﷺ دا اونيسه زه په تاباندي ايمان راوړم او بني اسرائيل به تاسره کړم. موسى ﷺ هغه راوئيو له نو هغه بيا همسا شوه. موسى ﷺ چه کله فرعون له راغلي وو نو فرعون وئيل زه اوښاييم چه ته څوک يني؟ موسى ﷺ وئيل ښه ته اوښايه هغه اووئيل چه ته خو هم هغه يني چه هم مونږ سره لوي شوې او هم مونږ ته پاللي ئي (موسى ﷺ چه د دي جواب ورکړو نو فرعون حکم اوکړو چه دي اونيسي. موسى ﷺ چه دا واوریده نو زر ئي همسا او غورزوله نو هغه يوه لويه اژدها جوړه شوه او خوزيده او په خلقو باندې ئي حمله اوکړه. په خلقو کښي ويره خوره شوه په دي هنگامه کښي پنځه ويشت زره کسان مړه شول. خلق چقنري شول او مړه شول او فرعون خپل محل ته او تختيدو په دي روايت کښي دير غرابت دي. والله اعلم.

اوس ارشاد کیری چه موسی ﷺ دویمه معجزه دا اوخودله چه په خپل قمیص کبسی لاس دننه کړو او رابهر نی کړو نو هغه ډیر روښانه او پر قیدونکې راووتلو او په هغې باندې نظر نه شو او دریدلې اود هغې په رنرا کبسی هیخ کمې نه وو او چه کله به ئی خپل لستونری ته واپس کولونو هغه به بیا هم هغه شان شو

قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ

اوونیل سردارانو | د قوم د فرعون نه | بیسکه | دا | خامخا جادوگر دې | بڼه پوه

د فرعون د قوم سردارانو اوونیل چې دا بڼه پوخ جادوگر دې |

يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ

دې غواړي | چې اوباسی تاسو | دزمکې ستاسونه | نوڅه | حکم کوئ تاسو

دا غواړي چې تاسو دخپل ملک نه بهر کړي | نو تاسو اووانې چې په دې باره کبسی تاسو مات څه وایي

قوله تعالى: قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ

دموسی ﷺ معجزو فرعونیان فکر مند کول: - کله چه د دې خلقو ویره ختمه شوه او په خپل اصلی حال شو نو فرعون د خپلې بادشاهنی ملگرو ته اوونیل چه دې خو ډیر لوی فنکار جادوگر معلومیری. خلقو هم د هغه په وینا عمل اوکړو اود مشورې د پاره کیناستل چه اوس ده سره څه کول پکار دی. د ده نور (رنرا) ختمول د ده خبره دباوول اود موسی ﷺ د کذب او افتراء ثابتولو دپاره څه چل اوکړو. هغوی ته د دې خبرې اندیښنه وه چه خلق به د ده د سحر طرف ته مائل شی اود ده عقیدت مند به جوړ شی په څه سره چه به د موسی ﷺ غلبه اوشی او هغه به خلق د هغوی د زمکې نه بهر اوباسی. خو چه د کومې خبرې هغوی ته اندیښنه وه هم په هغې کبسی اخته شو. لکه چه الله تعالی فرمائی چه فرعون او هامان ته هم هغه ویره وړاندې شوه کومه چه هغوی ته وه. () کله چه دې خلقو د موسی ﷺ باره کبسی مشوره اوکړه نو په یوه خبره باندې اتفاق اوشو د کوم حکایت چه الله تعالی او فرمائیلو.

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ

اوونیل هغوی | په انتظار کبسی اوساته دې | اورور دده | او اولیره | په ښارونو کبسی

تولو صلاح ورکړه چې موسی اود هغه رور (هارون ﷺ) ته مهلت ورکړه | او تولو ښارونو ته نوکران اولیره چې

حٰشِرِينَ ﴿١٠﴾ يَا تَوَكُّبِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١﴾

راجمع کونکی نوکران | چې راولی تاته | هر یو جادوگر | پوهه |

د هر طرفنه پاڅه جادوگران راجمع کړي |

قوله تعالى: يَا تَوَكُّبِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ

د موسی ﷺ سره د مقابلې د پاره د ماهر و جادوگرانو خدمات: - سردارانو فرعون ته مشوره ورکړه چه موسی ﷺ اود هغه رور منع کړنی اود ملک په تولو ښارونو کبسی خلق اولیگنی او مشهور مشهور جادوگران راجمع کړنی. په هغه زمانه کبسی جادوگری ډیره مشهوره وه. د تولو هم دغه وهم او گمان وو چه دموسی ﷺ دا معجزه هم سحر او د هوکه ده. هغوی تولو جادوگران راجمع کړل چه د موسی ﷺ مقابله اوکړی. لکه څنگه چه الله تعالی د فرعون د خبرې نقل کړې دې چه ای موسی ﷺ! ته مونږ د خپل جادو

پہ زور باندی د ملک نہ ویستل غوارې مونږ به ہم ستا په شان په جادو سره ستا مقابلہ کوو. اوس د مقابلې او امتحان د پارہ یوتاریخ مقرر کړه. د دې خلاف به نه ته څه کوي اونه مونږ. موسی عليه السلام او فرمائیل چه د اختریه ورځ د سحر په وخت کښې ټول خلق راجمع کړنی. اوس فرعون لاپرو او خپل د دوکې چلونه نی اختیار کړل او آخر مقرر شوې وخت راغلو، نو الله تعالی ارشاد فرمائی:

وَجَاءَ السَّحَرَةُ

ا اوراغلل | جادوگران

او جادوگر د فرعون (دربار) ته راغلل

فِرْعَوْنُ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ

فرعون ته | وې وئیل | چې بیشکه | وې به زمونږ دپاره | خامخا اجر | که شو مونږه | هم مونږه

هغوی او وئیل که مونږ په موسی عليه السلام باندې غالب شوا نو مونږ ته به څه انعام را کوی که کنه!

الْغَالِبِينَ ۝ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّمَا كُنَّا لَكُمْ

غالب | او وئیل فرعون | هووی به | او بیشکه یی: به تاسو | د نزدیکانو نه

فرعون او وئیل چې او تاسو به زما په نزدې درباریانو کښې شی

قوله تعالی: قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا

د جادوگرو د فرعون نه غوښتنه: - دلته هغه قرارداد بیانولی شی چه د فرعون او جادوگرو په مینځ کښې شوې وو چه کوم د موسی عليه السلام د مقابلې دپاره راغوښتلې شوی وو. که هغوی په موسی عليه السلام باندې غالب راغلل نو دوی ته به ډیر لوی انعام ورکولې شی او هغوی ته به د خپلې خوښې غوښتنه ورکولې شی او هغوی به د مجلس او نزدې خلقو نه شمیرلې شی. کله چه ئی د فرعون نه وعده واخسته نو موسی عليه السلام ته ئی او وئیل

قَالُوا يٰمُوسَىٰ اِنَّمَا اَنْ تَلْقَىٰ وَاِنَّا اَنْ نَكُوْنُ نَحْنُ الْمَلٰٓئِٖٔنَ ۝

او وئیل هغوی! انې موسی | یا | اته او غورزوه | او یا | به شو مونږه | هم مونږه | غورزونکی

هغوی او وئیل چې انې موسی اول ته (رسی) غورخوې او که مونږ (خپلې رسی) او غورزوو

قَالَ اَلْقُوْا فَلَِمَّا اَلْقَوْا سَحَرُوْا اَعْيْنَ النَّاسِ

او وئیل! او غورزوی تاسو پس هر کله چې او غورزوو هغوی انو جادو ئی او کړو ا په سترگو د خلقو باندې

موسی او وئیل چې اول تاسو او غورزونی انو هر کله چې هغوی (خپلې رسی) او غورزولی | نو د خلقو نظر بندی ئی او کړو

وَاَسْتَرْهَبُوْهُمْ وَجَاءُوْا بِسِحْرِ عَظِيْمٍ ۝

او وې یرو ل هغوی | اوراتله او کړل هغوی | په جادو | لوی سره |

اوپه خلقو ئی هیبت راوستو او ډیر لونی جادو ئی پیش کړو

قوله تعالی: اِنَّمَا اَنْ تَلْقَىٰ وَاِنَّا اَنْ نَكُوْنُ نَحْنُ الْمَلٰٓئِٖٔنَ ۝

د موسی عليه السلام او جادوگرو په میدان کښې مقابلہ: - داد موسی عليه السلام او جادوگرو په مینځ کښې جنګ دی جادوگر وانی چه موسی عليه السلام یا خو ته خپل هنر اوبنایه یا مونږ خپل هنر اول بنایو. موسی عليه السلام او فرمائیل

اول تاسو خپل کمال اوبښانې. د موسی عليه السلام په دې کښې دا مصلحت وو چه خلق اول د دې جادوگرو تماشه اوگوری او سوچ او کړی او جادوگر دخپل کار نه فارغ شی نوحق خبره به د طلب اود انتظار نه پس واضحه او ښکاره شی اود هغوی په وړاندې به راشی خکه چه یوه خبره د طلب نه پس په زړه باندي زیات اثرکونکې وی. نو هم داسې اوشو اوس الله تعالی فرماني چه کله جادوگرو خپل پړی او رسنی اوغورزولې نود خلقو نظربندی نی اوکړه اوخلقو ته داسې ښکاره کیده چه دا خلق څه کوی نو په حقیقت کښې هم دا کیرې. حالانکه دارسنی او چوکې هم دغه رسنی اوچوکې (همساگانې) وې د کتونکو صرف دا خیال وو چه دا ماران دی. ارشاد کیرې چه د دوی په جادوسره داسې معلومیدل لکه چه دا روان او خوزیرې. د دې په کتلو سره په موسی عليه السلام باندي هیبت شروع شو مونږ ورته اووئیل ویریره مه غالب به هم ته ئې. د خپل لاس همسا ته هم په میدان کښې اوغورزوه، دا به ازدها جوړه شی او دا ټول ماران به تیرکړی. دا جادو خو صرف د دوی دوکه ده جادوگریه خپله تماشه کښې کامیاییدی نه شی. محمد بن اسحاق رضی الله عنه وائی چه د پنځلس زره جادوگرو ډله وه. هر جادوگریسه دهغه چوکې او رسنی وې. موسی عليه السلام د خپل رور سره په همسالگولو سره اووتلو او میدان ته اورسیدلو. فرعون په خپل تخت باندي د سلطنت د ارکانوسره ناست وو. جادوگرو د ټولونه اول د موسی عليه السلام په سترگو باندي په جادو سره بندش اوکړو. بیانی دفرعون اوخلقوپه سترگو. اوس هر جادوگر خپلې چوکې اورسنی اوغورزولې. هغه ټول ماران جوړشو ټول میدان د مارانو نه ډک شو. یوبل پسې روان وو. سدی رضی الله عنه وائی چه دا د دیرش زرونه زیات جادوگروو ټولو سره چوکې او رسنی وې د عوامو نظربندی اوشوه نوتول دې نظارې کتلوسره اوویریدل. ابن ابی برزه رضی الله عنه وائی فرعون اویازره جادوگریاغوښتی وو اویا زره رسنی اوچوکې ماران جوړشوی گرځیدل. په دې وجه الله تعالی اوفرمائیل **﴿وَجَاءُوا بِخِرَافٍ عَظِيمَةٍ﴾** یعنی هغوی ډیر لوی جادو اوخودلو.

وَ اَوْحَيْنَا	
اووحی اوکړه مونږه	
او مونږ موسی <small>عليه السلام</small> ته وحی اوکړه	
إِلَىٰ مُوسَىٰ	أَنَّ أَلْقِ عَصَاكَ
موسی <small>عليه السلام</small> ته	چې اوغورزوه همساخپله
نوبه هغه ساعت هغې رانغښتل هغه څه چې خپله همسا دې اوغورزوه نوکله چې هغوی اوغورزولې نو هم په هغه ساعت ئې د جادوگرانو	
يَأْفِكُونَ	فَوْقَ الْحَقِّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
چې دروغ جوړکړی وو هغوی نو ثابت شوا حق	اوباطل شوا هغه چې وؤ هغوی چې کول به ئې ټول د دروغو رسنی یوې نمرې کړه نوحق څرگند شوا اود هغوی جوړکړی څیزونه باطل شول
فَعَلَبُوا	هٰنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صٰغِرِيْنَ ۗ وَاَلْقٰى السّٰحِرَةُ
نرمغلوبه شو هغوی په دغه ځانې کښې اوگرځیدل هغوی ذلیله	اوپرستلې شوا جادوگران نو په دغه موقعه هغوی لاندې راغلل اورسوا شول او جادوگری به اختیاره

سَجِدِينَ ﴿٦٠﴾	قَالُوا	أَمْ نَكَا	رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٩﴾	رَبِّ مُوسَى
سجدہ کونکی	اوونیل ہغوی	ایمان راورو مونرہ	پہ رب العالمین	چی رب دموسی
پہ سجدہ پریوتل	وئیل چی	مونرہ پہ رب العالمین	ایمان راوری دی	پہ ہغہ جا چی موسی
وہارون ﴿٦١﴾				
اودہارون				
ہارون				

قوله تعالى: فَوَقَّ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾

دَحَق ففتح میدان موسیؑ اوگھلو۔۔ اللہ تعالیٰ پدی لویہ ازمانش گاہ کنبی موسیؑ تہ خپلہ وحی راویگلہ کومی چہ دحق او باطل پہ مینخ کنبی فرق اوکرو۔ موسیؑ ہم خپلہ همسا اوغورزولہ خہ گوری چہ ہغہ تول وھی ماران خوری اودہغوی یو ہم د دروغو مار پاتی نہ شو۔ دے پہ کتو بانڈی جادوگریوہہ شوچہ دا جادو نہ دے خہ آسمانی امداد دے اود اللہ تعالیٰ کاردی۔ نو تول پہ تول د اللہ تعالیٰ پہ ورائندی پہ سجدہ کنبی پریوتل او ونی وئیل چہ مونرہ د موسیؑ او ہارونؑ پہ اللہ تعالیٰ بانڈی ایمان راورو۔ موسیؑ چہ کلہ میدان اوگھلو نو پہ خپلہ همسا بانڈی نی لاس اووہلو نو ہغہ بیا همسا جوہہ شوہ۔ جادوگر پہ سجدہ کنبی پریوتل او ونی وئیل کہ دے نبی نہ وو او جادوگرو نو پہ مونرہ بانڈی چری ہم غالب نہ شو راتلی۔ قاسم بن ابی ہریرہؓ وائی چہ جادوگرو خپل سرونہ د سجدی نہ اوچت کری نہ ووچہ جنت او دوزخ نی اولیدلو۔ (۱)

قَالَ	فِرْعَوْنُ	أَمْنْتُمْ	بِهِ	قَبْلَ
ا	اوونیل	فرعون	ایمان راورو تاسو پہ دہ بانڈی	مخکنبی ددی نہ
			فرعون ورتہ اوونیل چی	تاسو پہ دہ بانڈی ایمان راور
أَنْ	أَذَنْ	لَكُمْ	إِنَّ	هَذَا
چی زہ	اجازت اوکرم	تاسوتہ	بیشکہ	دا
			خامخا پت سازش دی	چی کری دی تاسو
			تہ ددی اجازت نہ ووکری	دا خوستاسو یو پتہ منصوبہ وہ
			چی دلته پہ دے	
فِي	الْمَدِينَةِ	لِتُخْرِجُوا	مِنْهَا	أَهْلَهَا
پہ دے	بنار کنبی	دپارہ ددی چی	اوباسی تاسو	اددی نہ
			اوسیدونکی ددی	اوسیدونکی ددی
			پس زربہ	بنار کنبی موجود کری وہ
			پہ دے غرض چی	ددی نہ دے دے اوسیدونکی اوباسی
			ا بنہ زربہ درتہ دے	
تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾	لَأَقْطَعَنَّ	أَيْدِيَكُمْ	وَأَرْجُلَكُمْ	مِنْ خِلَافٍ
معلومہ شی	تاسوتہ	اخابہ مخازہ پریکرم	الاسونہ ستاسو	اوخپی ستاسو
			دبدل بدل طرفنہ	دبدل بدل طرفنہ
			نتیجہ معلومہ شی	زہ بہ ستاسو لاسونہ او پنبی دیوبل اریخ نہ کتہ کرم

ثُمَّ	لَأَصْلِبَنَّكُمْ	أَجْمَعِينَ ﴿٣٠﴾	قَالُوا	إِنَّا	إِلَىٰ رَبِّنَا
بیابہ	اخامخاپہ سولنی کرم تاسوا	تول	ہغوی اوونیل اچی	بیشکہ مونہہ	رب خپل تہ
بیابہ	تول بہ سولنی کرم	اھی	دہ خونہ وی ہغہ	اوکرہ	مونہہ خپل رب تہ
مَنْقَلِبُونَ ﴿٣١﴾	وَمَا تَنْقِمُوهُ	مِنَّا	إِلَّا	أَنَّ أُمَّتًا	بِأَيِّ رَبِّتَنَا
واپس	تلونکی یو	اونه	اخلی تہ بدلہ	ز مونہہ	مگر اچی ایمان راور و مونہہ
واپس	تلونکی یو	او تہ	ز مونہہ نہ بدلہ	د دہ	وچی اخلی اچی د خپل رب بہ
لَهَا	جَاءَتْهَا	رَبِّنَا	أَفِرُّ	عَلَيْنَا	صَبْرًا
ہرکلہ	چی	اراغلی	مخی	ز مونہہ	تہ ائی ربہ
کلہ	چی	مونہہ	تہ راغلی	اھی	ز مونہہ ربہ
					مونہہ بانڈی صبر
					ااوقات کڑی
					مونہہ
					کلہ چی
					مونہہ تہ راغلی
					اھی
					ز مونہہ ربہ
					مونہہ تہ صبر
					رانصیب کرہ
					اومونہہ
					پہ
					مسلمین
					مسلمانان
					داسی
					حالت کنبی
					وفات کرہ
					چہ
					مسلمانان
					یو

قوله تعالى: لَأَقِظَنَّ أُنْدِيَكُمْ جادو کپروتہ دہغویدا ایمان راوو و سزاجادو گرچہ کلہ مؤمنان جو رشو اود فرعون پہ خپل مقصد کنبی ماتہ اوشوہ نو جادو گرو تہ دمکی ورکوی چہ دا نن موسیؑ تہ پہ تاسو بانڈی غلبہ ملاوشوہ پہ اصل کنبی داستاسو خلقو پہ خپل مینخ کنبی سمجوتہ او سازش وو چہ دغہ شان بہ پہ حکومت بانڈی غالب راشنی او اصلی اهل وطن د ملک نہ بهرو یستل غوارئی۔

د فرعون پہ موسیؑ بانڈی غلط الزام: - یقیناً داخوستاسو دتولو استاذ وو چاچہ تاسو تہ جادو خودلی وو (۱) ہر سہری چہ پہ چا کنبی لہشان ہم عقل سلیم وی پوہیپی بہ چہ د فرعون دا الزام پہ دہی وجہ بانڈی وو چہ باطل د باطل ثابت کیدو پہ وجہ ہغہ غصہ شوہ وو۔ موسیؑ خود مدین نہ پہ راتلو سرہ فرعون تہ رسیدلی وو او ہغہ تہ نی د ایمان دعوت ورکری وو او خپلو معجزات باہرہ بنکارہ کولوسرہ نی د خپل رسالت تصدیق کری وو دہی نہ پس فرعون د خپل ملک پہ بولو بنارونوتہ او گیرچا پیرہ علاقوتہ خلق لیگلی وو اود مصدر بنارونوتہ نی جدا جدا جادوگران راجع کری وو کوم چہ ہغہ اود ہغہ قوم خونیں کری وو او ہغوی سرہ نی د بہترینو انعاماتو او اکراماتو وعدہ کری وہ۔ پہ دہی وجہ ہغوی تہ د دہی خبری ډیر کوشش وو چہ څنگہ بہ پہ موسیؑ غالب راشنی او فرعون سرہ نزدیکت حاصل کری۔ موسیؑ خو د یو جادوگر نہ ہم خبر نہ وو او نہ نی ہغوی چرتہ لیدلی وو او نہ ہغوی سرہ چرتہ ملاوشوی وو او فرعون پہ دہی خبرہ ہم خبر وو۔ خود جاہلو عوامو ذہنیت متاثر کولونہ بیچ کول نی غوبنتل لکہ څنگہ چہ اللہ تعالیٰ فرمانیلی چہ د فرعون قوم د ہغہ تابعدار وو اود ہغہ ہم خیال جو رشوی وو او ہغہ خلق پہ ډیرہ لویہ گمراہنی کنبی پراتہ وو (۲) چہ د فرعون د (اناریکم الاعلیٰ) (۱) والا دعویٰ تصدیق نہی کولو۔

(۱) ۲۰ / طہ: ۲۳۸۔
 (۲) ۴۳ / الزخرف: ۵۴۔
 (۳) ۷۹ / النازعات: ۲۴۔

د موسیٰ ﷺ د جادوگر و مشر سرہ ملاویدل: سدی ﷺ فرمائی چہ موسیٰ ﷺ د جادوگر و سردار سرہ ملاو شوې وو او ورته نی و نیلې وو چہ کہ زہ غالب راغلم نو پہ ما بہ ایمان راوړې او آیا دا بہ او منشی چہ زما پیش کړې شوې خیز د اللہ تعالیٰ معجزہ ده. نو جادوگر و نیلې وو چہ صبالہ بہ زہ داسې جادو کوم چہ بہ هغې باندي یو جادو ہم غالب نہ شی راتلې او کہ چرې تہ غالب شوې نو زہ بہ او منم چہ تہ د اللہ تعالیٰ د طرف نہ رالیکلې پیغمبرینې. فرعون د هغوی دا خبرې اترې واوریدلې نو پہ دې وجه باندي نی دا الزام اولگولو چہ تاسو د دې د پارہ راجمع شوې ینې چہ پہ حکومت باندي تاسو تہ غلبہ او اختیار حاصل شی. تاسو د ملک نہ لوی مشران ویستل غواړنی او پہ تخت باندي پخپلہ قابض کیدل غواړنی تاسو تہ بہ ډیر زر معلومه شی چہ زہ تاسوته کومه سزا درکونکې یم. پوهه شنی چہ زہ بہ ستاسو ینې لاس او گسہ پنبہ پرې کړم یا د دې برعکس، بیابہ تاسو ټول پہ پھانسنی باندي زور ږندوم. ستاسو لاشونہ بہ دکھچور و دونو ښاخونو پورې تړلې او زور ږند وی.

د جادوگر و استقامت او جرات او اللہ ﷻ نہ دعا: ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ پھانسی او ښې لاسونہ پرېکولو سزا د ټولونہ اول ہم فرعون راویستلې وه. جادوگر و نیل چہ اوس خو مونږ د اللہ تعالیٰ شوې یواو د هغه طرف تہ مو رجوع کړې ده. نن چہ تہ مونږ تہ د کوم عذاب دهمکی راکوې د هغې نہ سخت د اللہ تعالیٰ عذاب دې. مونږ نن ستا پہ عذاب باندي صبر کوو دې د پارہ چہ صبا د اللہ تعالیٰ د عذاب نہ خلاصې بیامومو. د دې د پارہ هغوی و نیل چہ ای اللہ تعالیٰ پہ خپل دین باندي مو ثابت قدم اوسانه اود فرعون د عذاب نہ د نہ ویریدلو د پارہ مونږ تہ صبر را کړه اود خپل نبی حضرت موسیٰ ﷺ پہ تابعدارنی کښې مونږ د دنیا نہ اوچت کړه. هغوی فرعون تہ صفا صفا او نیل چہ تہ زمونږ څہ کولې شی نو او کړه ہم دا چہ تہ بہ زمونږ د دنیا ژوند ختم کړې. مونږ پہ هغه باندي ایمان راوړو چہ زمونږ رښتونې رب دې. دې د پارہ چہ هغه زمونږ وړانديشی خطاگانې معاف کړی او چہ کوم جادو کولو باندي مونږ مجبور شوې وو هغه معاف کړی ځکه چہ کوم سرې کافر جوړشی اود اللہ تعالیٰ پہ وړاندي پیش کیږی د هغه پہ قسمت کښې بہ دوزخ وی اونه بہ پہ ژوندو کښې شمیروی اونه پہ مړو کښې اوچہ څوک مؤمن او بیانیکو کار حاضر شی هغه تہ بہ پہ آخرت کښې لوی لوی درجې ملاویرې. دا ټول جادوگر خو سحر کافران جادوگران وو او ما ښام پہ وخت کښې نیکوکار او شهیدان وو.

وَقَالَ الْمَلَأُ	مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ	أَتَذَرُّ	مُوسَىٰ
او او نیل سردارانو	د قوم د فرعون نه	آیا تہ پریردې	موسیٰ ﷺ
د فرعون د قوم سردارانو او نیل چې آیا تہ موسیٰ ﷺ او			
وَقَوْمَهُ	لِيُفْسِدُوا	فِي الْأَرْضِ	وَيَذَرُكَ
او قوم د هغه	چې فساد او کړی	پہ زمکه کښې	او پریردې بندگی ستا
او د خدايانو ستا او د خدايانو ستا او نیل ده			
د هغه قوم پریردې	چې پہ ملک کښې	بدامنی پیدا کړی	اوتا او ستا معبودان پریردې
فرعون او نیل			
سَنَقِيلُ	أَبْنَاءَهُمْ	وَنَسْجِي	نِسَاءَهُمْ
وژنو بہ مونږه	خامن د هغوی	او ژوندنی	بہ پریردو ښځې د هغوی
اوبیشکه مونږه پہ هغوی باندي			
چې مونږ بہ ددوی خامن وژنو اولونږه بہ نی (خدمت د پارہ) ژوندنی پریردو او بیشکه مونږ هغوی باندي			

قَهْرُونَ ﴿۲۵﴾ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ
غالب یو اووئیل موسی <small>علیہ السلام</small> قوم خپل ته مدد اوغوارئ دالله نه اوصبر کوی بیشکه
غالب یو موسی <small>علیہ السلام</small> خپل قوم ته اووئیل چي تاسو دالله <small>علیہ السلام</small> نه مدد غوارئ اوپه هر (تکلیف) صبر کوی
الْأَرْضِ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ
زمکه دالله ده اږه میراث سره ورکوی دا هغه چاته چي اوغوارئ هغه د بندگانو خپلونه اوښه انجام
زَمَكه صرف دالله <small>علیہ السلام</small> ده چي کومو بندگانو ته ئي خوښه شی نو هغوی ته ئي ورکوی او اخر کښي
لِلْمُتَّقِينَ ﴿۲۶﴾ قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا
دپاره دپرهيزگارانو دې اووئیل هغوی ضرر رسولې کيدو مونږ ته امخکښي ددې نه چي ته راغلي وي مونږ ته
کاميابي دپرهيزگارو ده (دموسی <small>علیہ السلام</small> د قوم) خلقو اووئیل چي مونږ ته ستادراتلونه وړاندې هم تکليفونه
وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ط قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ
اوروستو دهغې نه چي ته راغلي مونږ ته اووئیل موسی <small>علیہ السلام</small> نزدې دې رب ستاسو چي هلاک کړي
راکولي شو اوستادراتلونه پس هم موسی <small>علیہ السلام</small> ورته اووئیل چي زر به ستاسو الله <small>علیہ السلام</small>
عَدُوِّكُمْ وَيَسْتَخْلِفُكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرْ كَيْفَ
دشمن ستاسو او خليفگان کړي تاسو اږه زمکه کښي ايبابه گوري چي څه رنگي
ستاسو دشمن هلاک کړي او تاسو به ددې زمکې خليفه گان جوړ کړي او ايبابه دا گوري
يَعْمَلُونَ ﴿۲۷﴾
عملونه کوي تاسو
چي تاسو څنگه عمل کوي

قوله تعالى: :: أَذْذَرُّمُوسَى وَقَوْمَهُ

د درباريانو فرعون ملامت کول: - د فرعون او دهغه د ډلې په خپل مينځ کښي د صلاح مشورو خپرور کولې شی چه دموسی علیہ السلام دپاره دهغه خلقو په زړونو کښي څنگه کينه وه، فرعون ته دهغه مقربين وانی چه آيا ته به موسی علیہ السلام هم داسې پرېرېدې چه په دنيا کښي به فساد کوی اود ملك خلق به په فتنه کښي اچوی او په هغوی کښي به د خپل الله تعالی تبليغ کوی. دا څنگه عجيبه خبره ده، دا خلق خو نور خلق د موسی علیہ السلام اود مؤمنانو د فساد خورولو نه وپروی حالانکه هم دغه خلق اصلی مفسدان دی. دوی ته دخپل ځان خبر نشته. بعضې وانی چه د ﴿وَيَذَرُكَ﴾ واود "او په معنی کښي نه دې بلکه د حال په معنی کښي دې. مطلب دا چه ته به موسی علیہ السلام ته اجازت ورکوي چه فساد دې خوروی سره د دې چه هغه ستا تابعداری اوستاد خدايانو عبادت پرېڅي دې. ابي بن کعب رضي الله عنه دا داسې لوستلې دې (وقد تركوك ان يعبدوك والهلك) دا د ابن جرير رضي الله عنه بيان دې. بعضو دې واو ته عاطفه وئيلې دې يعنی آيا ته به هغه پرېرېدې چه فساد اوکړي اوتا اوستا خدايان پرېرېدی اوبعضو دا ﴿الاهتك﴾ لوستلې په معنی د ﴿عبادتك﴾ د اول قراءت په بنا بعضې په دې نتيجه باندې رسيدلی چه فرعون هم په پټه توگه د يوبت عبادت کولو اوپه يوبل روايت کښي دی چه د هغه په مرئی کښي يو بت زورېدو وده به هغې ته سجده کوله. هم د دې په بنا

باندی ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی ہے کہ خلقو بہ کله چرتہ بناستہ غوا لیدلہ نو فرعون بہ ہغوی تہ حکم ورکولوچہ ددی عبادت کوئی، ہم پہ دی وجہ سامری یوسخی جو رکری وو د کوم نہ چہ بہ آواز راوتلو۔ دفرعون پہ دویم نملی د بچو دوڑلو اعلان: غرض داچہ فرعون د خپلو درباریانو درخواست منظور کرو اوونی ونیل چہ د دوی نسل ختمولو دپارہ مونہ بہ د دہ خامن قتل کوو او جینکنی بہ ژوندنی پریردو۔ د دی قسم دا دویم ظلم وو۔ د دی نہ وړاندی د موسی علیہ السلام د پیدائش پہ وخت کبھی فرعون ہم داسی کړی وو چہ دموسی علیہ السلام وجود دسر نہ دنیا تہ رانہ شی اوواقعه د هغی خلاف اوشوہ چہ خہ فرعون غوښتل او موسی علیہ السلام آخر پیدا شو او ژوندی پاتی شو۔ هغه بیا داسی ارادہ اوکړہ بنی اسرائیل نی ذلیل کول اوپہ هغوی باندی غالب کیدل نی غوښتل۔ دلته ہم دهغه خواهش پوره نہ شو۔

آخر انجام فرعونیان غرق کرل: اللہ تعالیٰ موسی علیہ السلام تہ عزت ورکړو او فرعون نی ذلیل کړواود هغه لښکر نی غرق کړو۔ کله چہ فرعون د بنی اسرائیلو سرہ د بدنی کولو کلکہ ارادہ اوکړہ نو موسی علیہ السلام خپل قوم تہ او فرمائیل صبر کوئی او ہم د اللہ تعالیٰ نہ امداد غواړنی۔ موسی علیہ السلام هغوی سرہ د ښہ عاقبت وعده اوکړہ اودا چہ داملک بہ ستاسو شی۔ زمکہ د اللہ تعالیٰ دہ او هغه چہ چالہ غواړی د ملک بادشاہی ورکوی او ښہ عاقبت ہم د متقیانو د پارہ دی۔ دموسی علیہ السلام ملگرو اوونیل چہ ستاسو د راتلو نہ وړاندی ہم مونہ تہ لوی لوی تکلیفونہ را کړی شوی دی او ستاسو د راتلونه پس ہم تاسو گورنی چہ خومره مو ذلیل کوی۔ موسی علیہ السلام هغوی تہ پہ موجودہ حالاتو اوراتلونکی حالاتو باندی خبرورکولو سرہ فرمائی چہ ډیر زراللہ تعالیٰ ستاسو دښمن هلاک کونکې دی۔ ددی آیت پہ ذریعہ هغوی پہ نعمتونو باندی دشکرکولو د پارہ را بیدارولی شی۔

وَلَقَدْ	أَخَذْنَا	أَلْ فِرْعَوْنَ	بِالسِّنِينَ
اوپہ تحقیق سرہ انیولی وو مونہ قوم دفرعون پہ قحط سرہ ډیر کلونہ او مونہ دفرعون خلق خوڅو کالہ پہ قحط			
وَنَقَّصِ	مِّنَ الثَّمَرَاتِ	لَعَلَّهُمْ	يَذَكَّرُونَ ﴿۱۰﴾
اوپہ نقصان سرہ دمیوؤ نہ دپارہ ددی چي هغوی نصیحت قبول کړی نوهرکله چي اود پیداوار پہ کمی کبھی راویول د دی دپارہ چي دوی ترې نہ نصیحت قبول کړی نوهرکله چي			
جَاءَتْهُمْ	الْحَسَنَةُ	قَالُوا	لَنَا هَذِهِ وَإِنَّا
به راغله هغوی تہ ښہ زمانہ انونیل به هغوی از مونہ دپارہ دہ دا اوکہ اوپہ رسیدلہ هغوی تہ خرابہ زمانہ به پہ هغوی ښہ وخت راغلو نو هغوی به اوونیل چي دا خوز مونہ خپل کمال دی اوکہ بد حال به پرې راغلو			
يَظُنُّوْا	يَمُوسَىٰ	وَمَنْ مَّعَهُ	إِنَّمَا ظَنُّهُمْ عِنْدَ اللَّهِ
نوبدقالی به نی نیولہ اپہ موسی اوپہ هغه چا چي دهغه سرہ وو خبردار ایشکہ بدقالی دهغوی د اللہ سرہ دہ نوموسی <small>علیہ السلام</small> اود هغوی ملگری به نی سپیره گنرل حال ددی چي ددوی سپیره توب د اللہ د طرفہ وو			
وَلَكِنَّ	أَكْثَرَهُمْ	لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۱﴾	
لیکن اکثر دهغوی نہ لری علم خوزیات خلق د هغوی نہ پوهیدل			

قوله تعالى: وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّيْنِ

فرعونیان ہم دخیل سپیره والی پہ وجہ پہ قحط کنبی اختہ شو۔۔ مونر دفرعونیانو پہ قحط کنبی اختہ کولوسرہ از مینت کول او غوبنتل، دہغوی پہ پتوکنبی غلہ اونہ شوه او پہ ونوکنبی میوی رانغلی د کھجورو پہ ونوکنبی بہ یوہ کھجورہ لگیدلہ دې د پارہ چہ ہغوی خہ عبرت حاصل کری۔ کلہ چہ بہ دا بنہ آباد وو او بنہ غلہ بہ کیدلہ نو وئیل بہ نی چہ مونر خود دې حقداران یو دا زمونر حق دې خنگہ بہ آباد نہ یو۔ او کہ قحط بہ شو اود لورې بہ مرہ کیدل نو وئیل بہ نی چہ دا د موسیٰ علیہ السلام اود ہغہ د ملگرو سپیرہ والی دې داسپیرہ والی خوہم دہغوی دخیل قسمت خبرہ دہ۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما دلفظ طائر نہ مصائب مراد اخلی د سپیرہ والی اصلی سبب باندي خلق نہ پوہیری۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما (عِنْدَ اللَّهِ) نہ (من قبل الله) مراد اخلی یعنی (منجانب اللہ)۔

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا

او او وئیل ہغوی اہر ہغہ خیزا چي راوړي تہ مونر تہ

دفرعون قوم او وئیل کہ تہ مونر تہ د جادو پہ

بِهِ مِنْ آيَةٍ لِنَسْحَرَنَّا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ

ہغہ دننسی نہ اچي تہ جادو او کړي پہ مونر باندي اہہ ہغی سرہ ايس نہ یو | مونر | ستا ذریعہ ہر خورہ ننسی پیش کری | خو مونر پہ تاباندي ہرگز

بِمُؤْمِنِينَ ۝ فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ

منونکی انواولیرہ مونرہ | پہ ہغوی باندي | طوفان | اوملخان | او سپری ایمان راوړونکی نہ یو | نومونر پہ ہغوی باندي طوفان راو لیرلوا | اومولخان او سپری موپری راپریخو دي

وَالصَّفَادِۃَ ۝ وَالدمَّ آيَاتٍ مَّفصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا

او چیندخان | اووینی | نینسی | جدا جدا | نو تکبر او کړو ہغوی | اووو ہغوی چیندخی موپری راو لیرلې او دوی عذاب موپری راوستوا | دا تولی ننسی مو جدا جدا او خودلی | خو ہغوی بیاہم کبر کولو

قَوْمًا مُجْرِمِينَ ۝ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا

قوم | مجرمان | او ہر کلہ | چي بہ راغي | پہ ہغوی باندي | عذاب | ناو بہ وئیل ہغوی اولونی مجرمان خلق وو | او چي کلہ بہ پری عذاب راغلو | نو ہغوی بہ او وئیل چي

يٰمُوسَىٰ اذْعُرْ لَنَا رَبِّكَ بِمَا عٰهَدَ عِنْدَكَ ۚ

اٰنی موسیٰ علیہ السلام | او غوارہ دعا | پارہ زمونرہ | درب خپل نہ | اہہ سبب دہغی | چي وعده کری دہ ہغہ | ستاسو سرہ اٰنی موسیٰ علیہ السلام | زمونرہ پارہ د اللہ جل جلالہ نہ سوال او کړہ | خنگہ نی چي تا سرہ وعده کری دہ

لَیْنِ كَسَفَتْ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ

کہ چري لري کړو تا | زمونرہ | ادا عذاب | نو خامخا بہ مونرہ خبرہ اومنو | ستا | او خامخا بہ اولیرو مونرہ کہ چري تا زمونر نہ دا عذاب لري کړو | نومونر بہ پہ تا ایمان راوړو | اومونر بہ تا سرہ خامخا

مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ۖ فَكَلِمًا كَسَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَىٰ آجَلٍ

تاسره | بنی اسرائیل | نوھر کلمہ چہ اہ لری کپو مونرہ | دھغوی نہ | عذاب | دھغہ نیتہ پوری
بنی اسرائیل رخصت کرو | خو چہ کلمہ بہ مونرہ دھغوی نہ تریوی نیتہ پوری عذاب لری کرو

هُم بِالْغُورِ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ۖ

چہ ہغوی ارسیدونکی ووہغی تہ انویہ ہغہ ساعت بہ | ہغوی | ماتولہ ہغہ وعدہ |

اودوی بہ ہغی تہ اورسیدل | نو ہغہ ساعت بہ دخپلو وعدو نہ پہ شا شول |

قوله تعالى: فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ

پہ فرعونیانو باندی مختلف قسم عذابونہ۔۔ دفرعون دقوم د بدمعاشنی او سرکشنی خبرورکولہ شی چہ دھغوی خنگہ حق سرہ دبنمنی اوپہ باطل باندی اصرار وو چہ ہغوی دا ہم اووئیل چہ کہ موسیٰ ؑ نے نبہ ہم اوبنانی چہ د کوم پہ ذریعہ پہ مونرہ باندی سحر اوکری نو بیا ہم مونرہ پہ ہغہ باندی ایمان راورونکی نہ یو۔ مونرہ بہ نہ د ہغہ دلیل قبلوو اونہ بہ د ہغہ پہ معجزہ باندی ایمان راورو۔ نواللہ تعالیٰ فرمائی مونرہ پہ ہغوی باندی طوفان اولیگلو۔ د طوفان پہ معنی کنبی اختلاف دی۔ ابن عباس ؓ فرمائی چہ دیر باران نی غرق کری یا فصلونو او باغونوتہ نقصان اورسوی یا دا چہ عام ویا۔ مجاہد ؓ فرمائی چہ سیلاب او طاعون۔ د حضرت عائشہ صدیقہ ؓ نے روایت دی چہ حضور ﷺ فرمائیل چہ طوفان یعنی مرگ۔ پہ یو بل روایت کنبی دی داللہ تعالیٰ ناگھانی او آسمانی عذاب۔ لکہ چہ فرمائی ﴿فَطَافَ عَلَيْهَا طَافٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ مُّكِنُونَ﴾ یعنی داللہ تعالیٰ ناگھانی عذاب ہغوی تہ پہ اودو کنبی راورسیدو۔ جراد یعنی ملخ چہ یومشهور الوتونکی خیز دی اود ہغی خورل حلال دی۔

ملخان خورل حلال دی دصحابہ گرامو نہ ثابتدی۔۔ د بخاری اومسلم شریف پہ حدیث کنبی دی عبداللہ بن ابی اوفی ؓ فرمائی چہ مونرہ نبی کریم ﷺ سرہ پہ غزواتوکنبی شریک وو اووہ ورخی نو ملخان خورل (۱) د حضرت ابن عمر ؓ روایت دی چہ حضور ﷺ فرمائیل دوه مری او دوه وینی زمونرہ د پارہ حلال دی یو کب او دویم جراد کہ دا مرہ ہم وی نو جائز دی۔ او پہ وینہ کنبی دوه چک شوہ وینی یعنی تلی (نورکی) او اینہ (۲) حضور ﷺ اوفرمائیل چہ اکثر خناورچہ پہ حقیقت کنبی د اللہ تعالیٰ لنبکر دی زہ بی خپلہ نہ خورم او نہ نی دنورو دپارہ حرام وایم سرہ ددی چہ ہغہ حلال دی اوزہ نی نہ خورم (۳) د حضرت رسول اللہ ﷺ د نہ خورلو سبب دا دی چہ د ہغوی طبیعت تہ نبہ نہ لگیدل، لکہ (گوہ) سوسمار د حضور ﷺ د ہغی خورل خوبن نہ وو ولہ نوروتہ نی اجازت ورکری وو۔ د حضرت ابن عباس ؓ نہ روایت دی چہ نبی کریم ﷺ بد ملخ سوسمار او گردی نہ خورلہ خو دی تہ نی حرام نہ وئیل۔ ملخ نہ نی خکہ ڊوہ کولہ چہ دا د اللہ تعالیٰ یو عذاب وو۔ لکہ خنگہ چہ ملخان راولوزی نو فصلونہ تباہ کوی او د گردی اومثانی نہ نی خکہ ڊوہ کولہ چہ دا متیازو سرہ نیزدی اجزاء دی او سوسمار پہ دی وجہ چہ دا لکہ یو مسخ شوہ امت دی۔ بیا ابن عباس ؓ اوفرمائیل چہ دا روایت ہم غریب دی ما داخکہ نقل کری دی چہ پہ دی سرہ د ہغوی ﷺ د اجتناب پہ وجوہاتو رنہا پریوخی۔ امیرالمؤمنین حضرت عمر بن خطاب ؓ بد جراد دیر پہ شوق سرہ خورل۔ د حضرت عمر ؓ نہ د جراد بارہ کنبی تپوس اوکری شو چہ آیا دا حلال دی نو وئی فرمائیل چہ کاش یو دوه لپی دوه دری ملخان ملاوشوہ وی نو مونرہ بہ دیر پہ

(۱) صحیح بخاری کتاب اللذائب باب اکل الجراد: ۵۴۹۵، صحیح مسلم: ۱۹۵۲، ابوداؤد: ۳۸۱۲، ترمذی: ۱۸۲۲
(۲) احمد: ۹۷/۲، ابن ماجہ کتاب الاطعمہ باب الکبد والطحال: ۳۳۱۴
(۳) ابوداؤد کتاب الاطعمہ باب فی اکل الجراد: ۳۸۱۳، ابن ماجہ: ۳۲۱۹

مزے سرہ خوړلې وې (۱) د حضرت انس بن مالك رضی اللہ عنہ نه روایت دې چې د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ازواج مطہراتو په ډک ډک طباق جراد په تحفه کښې رالیکل. (۲) رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیل چې مریم بنت عمران علیها السلام الله تعالی ته دعا کړې وه چې په ما داسې غوښته او خوره په کومه کښې چې وینه نه وی نو الله تعالی به هغې باندې جراد او خوړل. نو بی بی مریم او وئیل ای الله تعالی! د پالنې نه بغیر هم دې ته ژوند ورکړې او بغیرد شور او آواز نه دوی یو بل پسې اولگوي. (۳) حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیل چې دا جراد مه وژنئ ځکه چې دا د الله تعالی یو زبردست لښکر دې (۴) دا حدیث ډیر غریب دې (فَأَرْسَلْنَا) والا آیت باره کښې مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چې دا عذاب په دې وجه دې چې په تیره شوي زمانه کښې به دې د دروازو میخونه خوړل او لرگی به ئی پریخودل. اوزاعی رضی اللہ عنہ فرمائی چې زه ځنگل طرف ته وتلې ووم چې ناڅاپی مې یو ملخان اولیدلو چې په زمکه او آسمان باندې خواره شوي وو او یو سرې په یو ملخ باندې سور او هغه مسلح وو اولکه څنگه چې په خپل لاس سره اشاره کوي اودیکه ورکوي نو ملخان آخواکیږي او هغه بار بار وائی چې دنیا او مافیها ټول باطل دی باطل دی.

د قاضی شریح رضی اللہ عنہ نه د جراد باره کښې تپوس او کړې شو نو وئیل الله تعالی دې دا تباہ کړي په دوی کښې د اووه طاقتوروشیانو شان دې. د دې سر خو د اس سر دې او سټ ئی د غوښی دې، سینه ئی د ازمری ده او لیچې د گده پښې د اوبښ، لکنی د مار او خیته د لړم خیته ده.

د الله تعالی ددې قول (أَجَلٌ لَّكُمْ صَبْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ) د ذکر په وخت کښې دا حدیث بیان کړې شوي دي چې مونږ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره د حج یا عمرې د پاره روان وو چې مونږ د ملخانو یو لښکر سره مخامخ شو. مونږ هغه په لرگوسره دیکه کولو او وهلو سره د دې چې مونږ د احرام په حالت کښې وو. مونږ دا خبره حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته اوکړه نو هغوی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چې د احرام په حالت کښې د سمندر د ښکار ممانعت نشته (۵) د حضرت جابر رضی اللہ عنہ نه روایت دې چې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د جراد د پاره داسې بد دعا کړې وه یا الله! لوی واره ټول جراد هلاک کړې. د هغوی اگنی تباہ کړه اود هغوی نسل ختم کړه او زمونږ نه اخستې شوي رزق د هغوی نه واخله نو جابر رضی اللہ عنہ عرض اوکړو یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم! دا خو د الله تعالی لښکر دي تاسو دوی ته د نسل د ختمیدو بد دعا کوئئ نو وئیل فرمائیل چې دا د سمندر د کبانونه پیدا کړي. (۶) زیاد خیر ورکړې دې چې کوم سړی دا د کبانونه پیدا کیدونکی لیدلی دی د هغه بیان دې چې کبان کله د سمندر غاړې ته نيزدې اگنی اچوي او د غاړې اوبه اوچې شی نمر راخیزئ نوډ اگونه جراد راوځي او الوزی. اود الله تعالی قول (إِلَّا أَمْرًا مِّثْلَکُمْ) لاندې مونږ دا حدیث بیان کړې دې چې الله تعالی زر قسمه مخلوق پیدا کړې دې. شپږسوه سمندری او څلور سوه د اوچې او زر هلاک کیدونکې مخلوق جراد دې. حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چې د تورې یعنی جهاد کولو سره د وباء اثر نه وی او د ملخانو سره کامیابی نه وی. دا حدیث غریب دې. د (الْقُمَّل) باره کښې ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چې هغوی د غنمو دننه چینجی دی یا دا چې هغه واره واره جراد دی د کوموچه وزرې نه وی اونه الوزی. مجاهد رضی اللہ عنہ وائی چې (الْقُمَّل) واره د تور رنگ چینجی دی یا ماشو ته وائی یا هغه یوداسې چینجې دې چې اوبنانو پورې اینختونکې د کونو په شان دی.

(۱) موطا امام مالك كتاب صفه النبي صلی اللہ علیہ وسلم باب ماجاء فی الطعام والشراب: ۳۰ وسنده صحیح.

(۲) ابن ماجه كتاب الصيد باب صید الحيتان والجراد: ۳۲۲، بیهقی: ۲۵۸/۹.

(۳) بیهقی: ۲۵۸/۹.

(۴) المعجم الاوسط: ۹۲۷۳، مسند الشاميين: ۱۱۶۵۶، مجمع الزوائد: ۳۹/۴.

(۵) ابوداؤد كتاب الناسك باب الجراد للمحرم: ۱۸۵۴، ترمذی: ۸۵۰، ابن ماجه: ۳۲۲۲، بیهقی: ۳۰۷/۵، احمد: ۳۰۶/۲.

(۶) ترمذی كتاب الاطعمه باب ماجاء فی الدعاء علی الجراد: ۱۸۲۳، ابن ماجه: ۳۲۲۱، الموضوعات: ۳۳۳/۲.

پہ فرعونیانو مختلف قسم عذابونہ او دھغی تفصیل:۔ روایت دے چہ کله موسیٰ علیہ السلام فرعون تہ ونیلے وو چہ بنی اسرائیل ماسرہ کرہ نو ہغہ وخت د اللہ تعالیٰ د طرف نہ طوفان راغلی وو باران وو چہ پہ شیبوباندی وریدلو۔ فرعونیان پوہہ شوچہ دا د اللہ تعالیٰ عذاب دے۔ نو ونی ونیل چہ ای موسیٰ علیہ السلام د اللہ تعالیٰ نہ دعا اوغوارہ چہ دا باران بند شی مونر بہ پہ تاباندی ایمان راوړو او بنی اسرائیل بہ ہم تاسرہ کرہ۔ موسیٰ علیہ السلام دعا اوکرہ خونہ هغوی ایمان راوړلو اونہ نی بنی اسرائیل آزاد کړل۔ پہ هغہ کال پہ باران باندی بنہ فصل اوشو، غلے او میوے بنہ ډیر پیدا شوے او سبزیانے راوتوکیدی۔ خلقو ونیل چہ بس زمونر ہم دا خواهش وو۔ خود ایمان نہ راوړو پہ وجہ پہ هغوی باندی جراد یعنی ملخان نازل کړے شو اوتول فصلونہ نی اوخوړل او سبزیانے نی تباہ کړے نو پوہہ شو چہ اوس بہ یو فصل ہم باقی پاتے نہ شی۔ موسیٰ علیہ السلام تہ نی اوونیل چہ دا عذاب اخواکرہ نو ایمان بہ راوړو۔ د موسیٰ علیہ السلام پہ دعا سرہ ملخان ختم شو ولے بیانی ہم ایمان راونړلو او غلہ نی پہ کورونو کنبی بنہ راجمع کرہ او ونیل نی چہ اوس د خہ ویرہ دہ غلہ مو بنہ راجمع کړے دہ نو ناخاپی پہ هغوی د غنمو د تش والی عذاب پہ هغوی باندی نازل کړے شو۔ کہ یو سری بہ لس جریبہ پیمانہ غلہ واخستہ او اوړہ کولو له بہ لاړو نو درې قفیزہ غلہ بہ ہم پاتے نہ شوه۔ بیانی موسیٰ علیہ السلام تہ درخواست اوکړو چہ دا د قمل عذاب لرے کرہ نومونر بہ ستا خبرہ راوړو خود عذاب لرے کیدونہ پس نی بیا سرکشی اوکرہ۔ یو ځل موسیٰ علیہ السلام فرعون سرہ ملاویدلو چہ د چیندخې تیرتیر نی راوړیدہ نو موسیٰ علیہ السلام فرعون تہ اوونیل چہ دا پہ تا او ستا پہ قوم باندی دا خہ عذابونہ دی هغہ ونیل چہ دے نہ خو خہ د خطرې خبرہ نشته خولا ماننام شوے ہم نہ وو چہ د تولو خلقو پہ بدنونو باندی چیندخانو توپونہ وهل۔ کہ چاہہ د خبرې د پارہ خولہ کولاولہ نو چیندخې بہ ورپوپ کړو اوپہ ځلہ کنبی بہ نی لاړہ۔ بیانی موسیٰ علیہ السلام تہ درخواست اوکړو خود عذاب پہ لرے کیدوباندی نی بیا ہم ایمان راونړلو۔ اوس د وینې عذاب نازل شو چہ د نہرونو اولختونہ بہ نی اوپہ راوړے نو هغہ بہ وینہ شوه۔ پہ لوبشو کنبی بہ نی چہ اوپہ کیخودے نو وینہ بہ شوه۔ فرعون تہ خلقو شکایت اوکړو چہ مونر د وینې پہ عذاب کنبی اختہ شو د ځکلود پارہ اوپہ نہ ملاویرے۔ فرعون اوونیل چہ پہ تاسو باندی جادو کړے شوے دے نو خلقو اوونیل چہ بہ جادو کړے وی زمونر پہ لوبشو کنبی خو بس وینہ دہ او وینہ دہ۔ بیا موسیٰ علیہ السلام له راغله او درخواست نی اوکړو او وعدے نی اوکړے خواوس نی ہم نہ ایمان راوړو اونہ نی بنی اسرائیل آزاد کړل۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ کله جادوگرو ایمان راوړو او فرعون مغلوب او ناکامہ واپس شو نو بیا ہم د کفر اوسرکشی نہ منع نہ شو نو وارپہ وارپہ هغہ باندی د نیشوخرگندونہ اوشوه، قحط سرہ مخ شو، د باران طوفان پرے راغلو، بیا د جراد عذاب، بیا د سپرو او چینجو بیا د چیندخو او وینو دا مسلسل نبنی ښکاره شوے۔ طوفان راغلو او توله زمکہ ترہ شوه نہ نی اوپہ کولے شوه او نہ نی خہ کرلے شو، د ولرے نہ ترقیدل، موسیٰ علیہ السلام تہ نی درخواست اوکړو چہ عذاب لرے شی خو د ایمان راوړو وعدہ نی پوره نہ کرہ۔ بیا د جراد یعنی ملخانو عذاب راغلو چہ تبول فصلونہ نی اوخوړل اود دروازو میخونہ نی اوخوړل د خہ پہ وجہ چہ د هغوی کورونہ راپر بوتل۔ بیادسپگو عذاب راغلو۔ موسیٰ علیہ السلام او فرمائیل چہ د دے غوندے نی طرف تہ راشنی بیا موسیٰ علیہ السلام د اللہ ﷻ پہ حکم پہ یوکانری باندی لرگے او وهلود کوم نہ چہ بے شمیرہ جوکے اوچینجی راوتل اوپہ کورونو کنبی هر طرفتہ خوارہ شو۔ خورا کونو پورے اونختل نہ اودہ کیدی شواونہ نی آرام کولے شونوبیاد چیند خو عذاب راغلو۔ پہ خورا کونو کنبی چیندخې، لوبشو کنبی چیندخې اوپہ کپرو کنبی چیندخې۔ بیاد وینو عذاب راغلو د اوبوپہ هر یو لوبنی کنبی داوبوپہ خای وینے وے۔ غرض مختلفو عذابونو سرہ مخ شو(۱)

دچیند خودوڑلو ممانعت: حضرت عبداللہ بن عمرؓ نہ روایت دی چه حضور ﷺ اوفرمائیل چه چیندخی مه ورنی خکہ چه د چیندخو عذاب د فرعون په قوم باندی نازل کړی شوی وو نو یوه چیندخه د اور په تنور کنبی د الله تعالی د خوشحالولو په خاطر غورزیدلې وه نو د چیندخو د اوسیدو خای الله تعالی یخ خای اوگرخولو یعنی د اوبو مقام او د هغې آواز نی تسبیح اوگرخوله. زید بن اسلم د "دم" یعنی د وینو د عذاب نه د پوزی نه د وینو خثیدو عذاب مراد اخلی. (رواه ابن ابی حاتم)

فَانْتَقَمْنَا	۰
نوبدله واخستله مونږه	
نومونږ تری نه بدله واخستله	
مِنْهُمْ	فَاَعْرَقْنَاهُمْ
فِي الْيَمِّ	بِأَنَّهُمْ
كَذَّبُوا	بِآيَاتِنَا
د هغوی نه افس دوب کړل مونږه هغوی ایه سمندر کنبی ایه سبب دهغې چې هغوی ادروغ گنړلې وې انبې زمونږه او په سمندر کنبی مودوب کړل خکه چه هغوی زمونږ ایتونه دروغ گنړل	
وَكَانُوا	عَنِهَا
غَافِلِينَ	وَآوْرَثْنَا
الْقَوْمَ	الَّذِينَ
كَانُوا	
اوو هغوی دهغې نه بی پروا او وارثان کړل مونږه خلق هغه چې وو هغوی او دهغې نه بیخی غافله وو او چې کوم قوم کمزوری گنړلې شوی وو مونږ هغوی	
يَسْتَعْجِلُونَ	مَشَارِقَ
الْأَرْضِ	وَمَغَارِبَهَا
الَّتِي	
چې کمزوری گنړلې شوی وو دمشرق طرفونو دزمکې اودمغرب طرفونو دهغې هغه زمکه دهغې ملک دمشرق او مغرب وارثان جوړ کړل په کوم کنبی چې مونږ	
لِرِجَالِهَا	فِيهَا
وَمَمَّتْ	كَلِمَةُ
رَبِّكَ	الْحَسَنَى
چې برکت اچولې وو مونږه په هغې کنبی اوبوره شوه وعده درب ستا دخیر برکتونه ایخودی وو اوستادرب هغه بنکلی وعده پوره شوه چې کومه نې د	
عَلَى	بَنِي
إِسْرَائِيلَ	يٰهَا
صَبْرًا	وَدَمْرُنَا
مَا	كَانَ
په بنی اسرائیلو باندې په سبب دهغې چې صبر او کړوهغوی اوبرباد کړل مونږه هغه چې وژ بنی اسرائیلو په حق کنبی کړې وه خکه چې هغوی صبر کړې وو اومونږ هغه هرڅه تباہ کړل	
يَصْنَعُ	فِرْعَوْنُ
وَقَوْمَهُ	وَمَا
كَانُوا	يَعْرِشُونَ
چې جوړول به فرعون اوقوم دهغه او هغه چې وو هغوی چې پورته به نې خیزول چې کوم به فرعون اودهغه قوم جوړول او کوم اوچت اوچت عمارتونه، نې چې ابادول	

قوله تعالی: وَ مَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحَسَنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ
 فرعونیان د فنا په کنده کنبی او په بنی اسرائیلو د الله تعالی انعام - د فرعون قوم ته سره د متواترو نښو خودلو او یوبل پسې مور په هغوی ډیر عذابونه نازل کړل خود هغوی سرکشی لري نه شوه نو مونږ هغوی په دریاب کنبی دوب کړل. په کوم کنبی چه مود موسی ﷺ د پاره لار جوړه کړه او په هغې کنبی

ورکوزشواوپه هغی باندې پورې وتل. بنی اسرائیل هم هغه سره وو. بیا فرعون اود هغه لښکر هم هغوی پسې ورکوزشول. کله چه هغوی د دریاب مینځ ته شو نو اوبه یوخانی شوې او هغوی ډوب شو. دا د الله تعالی د آیاتونو تکذیب کولو اود هغې نه غفلت کولو نتیجه وه. الله تعالی خبر ورکوی چه بیا الله تعالی د فرعون هغه زمکه شرقا او غربا بنی اسرائیلوته حواله کړه څوک ئی چه ډیر کمزوری گنرل او څوک چه کمزورې جوړ شوی وو اود غلامنی ژوندون ئی تیرولو. لکه چه فرمائی مونږ غواړو چه په دې قوم باندې احسان او کړو کوم چه په دنیا کښې کمزورې گنرلې شی. مونږ هغوی بادشاهان او سرداران جوړول غواړو. هم دوی به د خپلې زمکې وارثان او واکمن گرځوو اود کوم عذاب نه چه د فرعون هامان اود فرعون د قوم اندیښنه وه په هغوی به هم هغه عذاب نازلوو (۱) او فرمائی چه هغوی څنگه څنگه باغونه، فصلونه او بهترین مقامات پریخودل او تباہ شو په کوم کښې چه هغوی په ډیرو مزو کښې اوسیدل. که مونږ چرې او غواړونو داسې به یویل قوم سرداران اوبادشاهان جوړ کړو (۲) حضرت حسن بصری رضی الله عنه اوقتاده رضی الله عنه د شرق او غرب نه د شام ملک مراد اخلی. د الله تعالی مبارکه خبره د بنی اسرائیلو په حق کښې پوره شوه ځکه چه هغوی په مصیبتونو باندې صبر کړې وو اود الله تعالی هغه خبره او وعده «وَوَيُؤَيِّدُ الَّذِينَ آمَنُوا عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُّوْا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلُهُمْ أَبْنَاءَ وَنَجْعَلُهُمُ الْوَارِثِينَ» وَتَمَكِّنْ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيْ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ (۳) یعنی فرعون اود هغه قوم چه کوم عمارتونه او باغونه جوړ کړې وو او محلونه ئی اودرولې وو ټول مونږ تباہ او برباد کړل.

وَجُوزًا	بِنِي إِسْرَائِيلَ	الْبَحْرَ	فَاتُوا	عَلَى قَوْمِ
اوبورستل مونږه	بنی اسرائیل	په سمندر	نوورغلل هغوی	په داسې قوم
اومونږ بنی اسرائیل	د سمندر نه تیر کړل	نو په لاز کښې	په یو داسې قوم	ورغلل اچي
يَعْلَقُونَ	عَلَى أَصْنَامِهِمْ	لَهُمْ	قَالُوا	يَهُوسَى
چي مينه ئي جوړه شوې وه	ادهغه بتانوسره	چي وو د هغوی	اوونیل هغوی	ا ئي موسی
خپلو بتانو ته	منجوران	ناست وو	نودوی	اوونیل چي ا ئي موسی <small>عليه السلام</small> مونږ
لَنَا	إِلَهًا	كَمَا لَهُمْ	الْهَةُ	قَالَ
دپاره زمونږه	یو معبود	لکه څنگه چي دی	هغوی دپاره	معبودان
له ددوی	دمعبودانو	پشان یو معبود	جوړ کړه موسی <small>عليه السلام</small> ورته اوونیل چي تاسو خو ډیر
قَوْمٌ	تَجْهَلُونَ	إِنَّ هَؤُلَاءِ	مَتَّبِعُونَ	مَا هُمْ
داسې قوم ئي	چه نه پوهیږی	بیشکه	دا خلق چي دی	بربادیدونکي ده
ناپوه خلق بی	دا خلق چي	په کومه لاز	روان دی
فِيهِ	وَبِطْلٍ	مَا كَانُوا	يَعْمَلُونَ	
په هغې کښې دی	اوباطل دي	هغه عمل	اچي ودهغوی	اچي کوږبه ئي
اوددوی ټول عبادت	سراسر بي	بنیاده دي	

(۱) ۲۸/ القصص: ۵-۶
(۲) ۴۴/ الدخان: ۲۵

قوله تعالى: قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا آلِهًا

د بنیاسرائیلو دجهالت نه دکه مطالبه۔۔ د بنی اسرائیلو جاهلانوخلقو مطالبه بیانولې شی چه موسی ﷺ کله دریاب باندې پورې وتلو اود الله تعالی دا عظیمه نښه نی اولیدله نود هغوی تیریدل په یو داسې قوم باندې اوشو چه بتان نی اخستی وو۔ بعضې مفسرین وانې چه هغه کنعانیان وو یا د قبیلې لخم وو۔ دغوا په شان یو بت نی جوړ کړې وو په دې وجه د دې نه پس هغوی ددغې په شان د سخی په عبادت کښې اخته شو او ونی ونیل ای موسی ﷺ! زموږ د پاره یو معبود جوړ کړه لکه څنگه چه د دې خلقو معبود دې۔ موسی ﷺ اوفرمائیل چه تاسو خو ډیر جاهل خلق نی د الله تعالی عظمت مو هیرکړو هغه خود داسې خبرونه پاک دې چه څوک د هغه شریک یا د هغه په شان کیدې شی۔ د هغوی مذهب هم باطل دې اود هغوی عمل هم باطل دې۔

بعضې صحابه رضی الله عنهم وانې چه موږ حضور ﷺ سره د مکې نه حنین طرف ته روان وو په لار کښې د کافرانود بیرې یوه ونه وه۔ په کومه چه هغوی راجمع شوې وو او ناست وو۔ خپلې وسلې نی په هغه ونه کښې تړلې وې او د دې ونې تعظیم نی کولو۔ دې ونې ته به ونیلې شو "ذات انواط" کله چه موږ دې ونې ته اورسیدونو هغه ډیره شنه او آباده وه نو موږ رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو یارسول الله ﷺ! یو "ذات انواط" زموږ د پاره هم اوگرځوه لکه څنگه چه د دې خلقو ده۔ نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه په الله قسم تاسو خو هغه خبره اوکړه کومه چه د موسی ﷺ قوم موسی ﷺ ته کړې وه چه موسی ﷺ زموږ د پاره هم یومعبود جوړ کړه لکه څنگه چه د دې خلقو دې۔ نو موسی ﷺ فرمائیلې وو چه تاسو ډیر جاهلان نی۔ د دوی طریقه او اعمال ټول باطل دی۔ حضور ﷺ اوفرمائیل چه تاسو هم د هغوی په لار روانیدل غواړنی۔ (۱)

قَالَ أَغْيَرِ اللَّهُ	أَبْغَيْكُمْ	إِلَهًا	وَهُوَ	فَضَلَّكُمْ
اوونیل موسی آیا ماسوا دالله نه	زه اولتموم تاسودپاره	بل معبود	حالانکه هغه	فضلیت درکړې دې تاسوته
موسی ورته اوونیل چې	ایا زه تاسودپاره دالله	نه سوا بل معبود اوگورم	حال دا دې چې	هغه تاسوته په موجوده زمانه کښې
عَلَى الْعَالَمِينَ	وَإِذْ	أَخْبَيْنَكُمْ	مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ	
په خلقوباندې	او یاد کړی کله چې	نجات درکړو موږ تاسوته	د فرعون والونه	
په نور مخلوق باندې فضیلت درکړې دې	او هغه وخت یاد کړه	چې موږ تاسوته د آل فرعون نه نجات درکړو		
لِئَلَّامُونَ لَكُمْ	سُوءَ الْعَذَابِ	يَقْتُلُونَ	أَبْنَاءَكُمْ	وَيَسْتَحْيُونَ
چې رسو به نی تاسو ته	سخت عذاب	وژل به هغوی	خامن ستاسو	او ژوندی به پرینودلې هغوی
چې تاسو ته به نی ډیر تکلیفونه درکول	ستاسو خامن به نی قتلول	او ستاسو جینکې به نی		
نِسَاءَكُمْ	وَفِي ذَلِكُمْ	بَلَاءٌ	مِّنْ رَبِّكُمْ	عَظِيمٌ
بنڅی ستاسو	اوپه دې کار کښې	ستاسو دپاره	از مینست وژا	د طرفه درب ستاسو نه
ژوندی پریخودلې	اوپه دې کښې	ستاسو درب	د طرفه ډیر لوڼې	امتحان وو

(۱) ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء لتركین سنن من كان قبلکم: ۲۱۸۰ وهو صحیح، السنن الکبری للنسائی: ۱۱۱۸۵، احمد: ۲۱۸/۵، مستدبری علی: ۱۴۴۱، ابن حبان: ۲۷۰۲

قوله تعالى: **وَإِذْ أَخْبَرْنَاكَ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكَ سُوءَ الْعَذَابِ**

دفر عود قید نہ خلاصی ور کونکې د عبادت لائق دے۔ موسیٰ علیہ السلام بنی اسرائیلو تہ د اللہ جل جلالہ نعمتو نہ رایا دیو چہ اللہ تعالیٰ تاسو تہ د فرعون د قید او غلبی نہ خلاصی در کرو اود رسوائی او ذلت نہ نی خلاصی کرنی۔ دلته نی درلہ بری او عزت در کرو۔ ستاسو د بنیمان نی ستاسو د سترگو پہ وړاندې بریاد کړل۔ د هغه نہ سوا بل څوک د عبادت لائق دے۔ د دې پوره تفصیل په سورۃ بقرہ کنبی تیر شوې دے

وَوَعَدْنَا	مُوسَىٰ	ثَلَاثِينَ لَيْلَةً	وَأَتَمْنَاهَا	عِشْرِينَ	فَتَمَّ
او وعده او کړه مونږه د موسی سره دیرش شپې او پوره کړې مونږه دا دیرش په لسونو وړاندې نو پوره شوه					
او مونږه موسی <small>علیہ السلام</small> سره د دیرشو شپو وعده او کړه او بیامو پرې لس ورځې زیاتې کړې					
مِيقَاتٍ	رَبِّهِ	أَرْبَعِينَ لَيْلَةً	وَقَالَ	مُوسَىٰ	لِأَخِيهِ هَارُونَ
مقررہ موده درب دهغه څلویښت شپې او اوونیل موسی رور خپل هارون ته					
نود هغه د اللہ <small>جل جلالہ</small> سره نیتہ څلویښت شپې پوره شوه او موسی <small>علیہ السلام</small> خپل رور هارون <small>علیہ السلام</small> ته وئیلې وو					
اخْلَفْنِي	فِي قَوْمِي	وَأَصْلِحْ	وَلَا تَتَّبِعْ	سَبِيلَ	
چې خلیفه شۍ زما په قوم زما کنبی او تیک کار کوه اومه کوه پیروی دلارې					
چې زمانه پس قوم باندي زما خلیفه شوی او صحیح کار کوه او دهغه خلقو په رانی باندي عمل مه کوه					
الْمُفْسِدِينَ					
د مفسدانو					
کوم چې فساد کونکی دی					

قوله تعالى: **وَوَعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً**

د حضرت موسی علیہ السلام کوه طور ته روانیدل او هارون علیہ السلام جانشین جووول۔ بنی اسرائیلو باندي احسان کولې شی چه تاسو ته هدایت حاصل شو او موسی علیہ السلام اللہ تعالیٰ سره کلام او کړو۔ هغه تورات ورکړو په کوم کنبی چه احکام دی اود شرع ټولې تفصیلی خبرې دی۔ اللہ تعالیٰ د موسی علیہ السلام سره د دیرشو ورځو وعده کړې وه۔ مفسرین وانی چه موسی علیہ السلام په دې ورځو کنبی روزې نیولې وې۔ کله چه دا دیرش ورځې پوره شوې نو موسی علیہ السلام مسواک او وهلو۔ نو اللہ تعالیٰ د نورولو سره ورځو حکم او کړو چه څلویښت ورځې پوره کړه۔ اکثر مفسرین وانی دیرش ورځې د ذیقعدې او لس د ذوالحجه وې۔ دغه شان د اختر د ورځې پورې د څلویښتو ورځو پوره والې اوشو۔ دې نه پس موسی علیہ السلام اللہ تعالیٰ سره کلام او کړو او هم په دغه ورځ دین محمدی هم کامل شو۔ لکه څنگه چه فرمائی په نن ورځ ما ستاسو دین کامل کړو خپل نعمت مې په تاسو پوره نازل کړو اوستاسو د پاره نی دین اسلام اختیار کړو۔ غرض دا چه کله میعاد پوره شو او موسی علیہ السلام کوه طور طرف ته لاړو لکه څنگه چه اللہ تعالیٰ فرمائیلی دی ای بنی اسرائیل! مونږ تاسو ته د دینمن نه خلاصی در کړو اود کوه طور بنی طرف ته موراغوبستی وې اوس موسی علیہ السلام په تلو کنبی خپل رور هارون علیہ السلام خپل جانشین جوړ کړو او حالات بنه ساتلود پاره نی وصیت او کړو دې د پاره چه فساد پیدا نه شی۔ دا خبره د تنبیہ او تذکیر په توگه ده گنی هارون علیہ السلام پخپله نبی وو اود وجاهت او جلالت والا نبی وو (والصلوة علی سائر الانبیاء)

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ
ا او هر کله چې راغلو موسی مقررې نیتې زموږ په او خبرې او کړې دهغه سره
ا او هر کله چې موسی <small>عليه السلام</small> زموږ په مقررې نیتې راغلو او الله <small>ﷻ</small> ورسره
رَبُّهُ ^{۱۸۸} قَالَ رَبِّ ارِنِي
رب دهغه نو او وویل هغه انې ربه زما او بڼایه ماته خان خپل چې او گورم تاته او وویل الله
خبرې او کړې انو هغه او وویل چې انې زما ربه ماته خپل خان او بڼایه چې په سترگو دې او وینم الله او وویل
لَنْ تَرَانِي وَلَكِنْ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ
هرگز ته لیدلې نشې ما لیکن او گوره دې غرته نو که چرې په قرار یاتې شو
چې ته ما نشې لیدلې (البته که ستا ډیر خواهش وی) نو دې غرته او گوره که په خپل ځانې قلا ر پاتې
مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ
په ځانې خپل انو پس بیا به ته لیدې شي ما نو هر کله چې ښکاره کړه جلوه ارب دهغه هغه غرته
شو نو ته به ما اولیدې شي نو هر کله چې الله <small>ﷻ</small> په هغه غر باندې تجلی او کړه
جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ
نو کړونې هغه ذرې ذرې او اړیوتو موسی بې هوشه پس هر کله چې په هوش کښې راغې هغه نو وې وویل
نو هغه نې ذرې ذرې کړو او موسی <small>عليه السلام</small> بې هوشه پریوتو بیا چې کله په هوش کښې راغلو نو وې وویل
سَبْحَنَكَ ^{۱۸۹} تَبَّتْ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ
پاک دې ذات ستا ماتوبه او ویسته تاته او زه اولنې ایمان راوړونکې یم
چې ته پاک ذات یی زه تاته توبه او باس م او په تاباندې اول ایمان راوړم

قوله تعالى: .. وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ

دموسی عليه السلام الله تعالى سره کلام کول: - دموسی عليه السلام متعلق خبر ورکولې شی چه کله موسی عليه السلام د وعدې ځان ته راغلو او هغوی ته د الله تعالى سره د کلام شرف او عزت حاصل شو نو دا درخواست نې هم او کړو چه ای الله زه تا لیدل غواړم ماته د کتلو موقع راکړه نو الله تعالى او فرمائیل چه ته ما هیڅ کله نه شي لیدلې. لفظ (لَنْ) کوم چه په (لَنْ تَرَانِي) کښې دې د اکثر و علماؤ د پاره نې اشکال پیدا کړې دې ځکه چه (لَنْ) همیشه د پاره د نفی راځی.

دمعتزلو د لن ترانې نه دالله ﷻ په نه لیدلو استدلال اودهغې جواب: په دې بنا باندې معتزلو استدلال کړې دې چه که دنیاوی که آخرت رویت نه شي کیدي. خودا قول ضعیف دې ځکه چه په دې باره کښې متواتر احادیث روایت شوی دی چه مؤمن ته به په آخرت کښې د الله تعالى دیدار کیږی. لکه چه الله تعالى فرمائیلی دی (وَجُودًا يَوْمَئِذٍ نَظَرًا) ۱۸۸ په دې کښې مؤمنانوته خوشخبری ورکړې شوې ده چه الله تعالى به لیدلې شي. بیاد کافرانو باره کښې وئیلی شوی دی چه هغوی به نې نه شي لیدلې. لکه چه فرمائی (كَلَّا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّخَجُوبُونَ) ۱۸۹ اودا هم فرمائیلی شوی دی چه دا نفی د دنیا دپاره ده نه چه د آخرت دپاره. دغه شان اوس په کلام کښې مطابقت پیدا کیږی. په آخرت کښې رویت صحیح دې او په

دنیا کنبی نه. اودا هم ونیلی شوی دی چه په دې مقام کنبی کلام بالکل داسې دې لکه چه فرمانی لا تَذَرِكُ الْاَبْصَارَ وَهُوَ يَذَرِكُ الْاَبْصَارَ وَهُوَ اللطيفُ الخبيرُ) په سورة انعام کنبی په دې باندې پوره بحث شوې دې په وړاندینو کتابونو کنبی دی چه الله ﷻ موسی ﷺ ته اوونیل یوژوندې مادمرگ نه وړاندې نه شی لیدلې. اوج خیزونه هم زما تجلنی سره فنا کیری. په دې وجه او فرمانیلې شو چه کله رب خپله تجلی په غر باندې واچوله نو هغه ذره ذره شو او موسی ﷺ بې هوشه شو او راپریوتلو.

په کوه طور الله ﷻ د تجلی اندازه: حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمانیلې چه کله الله تعالی په غرباندې خپله تجلی اوکړه (هغه وخت هغوی په خپله گوته باندې اشاره هم اوکړه) نو ذره ذره شو. ابو اسماعیل هم مونږ ته دا وینا کولو سره د شهادت په گوته اشاره کولو سره اوخودل. د دې حدیث په روایت کنبی یو راوی نوم مبهم دې نه دې خودلې شوې. حضور ﷺ آیت (فَلَمَّا تَجَلَّى) لوستلو وخت کنبی خپلې غټې گوتې بند د وړې گوتې په بند کیخودلو سره او فرمانیل چه دومره تجلی خودلو په سبب غر ذره ذره شو. حمید ثابت ته اوونیل چه گوره داسې ثابت خپل لاس د حمید په سینه باندې اووهلو او ونی ونیل چه رسول الله ﷺ داسې فرمانیلې دی. او حضرت انس رضی الله عنه روایت کړې دې نو زه به هغه اوس پتوم؟ (امام احمد رضی الله عنه هم داسې روایت کړې دې. ابن عباس رضی الله عنه فرمانی چه الله تعالی د گوتې د بند هومره تجلی کړې وه چه غر اوسوزیدو او ایره شو. سفیان ثوری رضی الله عنه فرمانی چه په زمکه کنبی ورخبس شو او روان دې او ترقیامته پورې به هغه نه بشکاره کیری. حضرت انس رضی الله عنه فرمانی چه کله په غرونو باندې تجلی اوشوه نو شپږ غرونه خو والوتل، درې په مکه کنبی راپریوتل او درې په مدینه کنبی. په مدینه کنبی احد دې ورقان دې رضوی دې. په مکه کنبی حراء دې ثبیر دې او ثور دې. دا حدیث غریب دې بلکه منکر دې.

د تجلنی نه وړاندې کوه طور متین او صفاوو د تجلنی نه پس غارونه او درې جوړې شوې. مجاهد رضی الله عنه فرمانی دا قول چه ای موسی! د غر طرف ته اوگوره که هغه قائم پاتې شو نو پوهه شه چه ته ما لیدلې شي گنی نو نه شي لیدلې. داسې نې په دې وجه او فرمانیل چه د غریپدائش او استحکام خود انسان نه ډیر لوی او سخت دې نو چه کله په غرباندې د الله تجلی اوشوه او ذره ذره نې کړو نوذ غردا کیفیت کتلو سره موسی ﷺ بې هوشه پریوتلو. (صعق) معنی ده د غوتې دوره راتلل لکه څنگه چه ابن عباس رضی الله عنه تفسیر کړې دې. قتاده رضی الله عنه د دې معنی مرگ اخلی اود لغت په رنر اکنبی دا معنی صحیح هم ده لکه چه د قرآن شریف آیت دې (وَلَفِخْرِي الصُّورِ فَصَعِقَ) یعنی چه شپیلنی پوک وهلی شي نو هر خیز به مرشی او فنا به شي. غرض دا چه دلته قرینه د مرگ هم ده او د بې هوشنی هم. د بې هوشنی په دې وجه چه الله تعالی بیا او فرمانیل (فلما آفاق) او آفاقه خو هم د بې هوشنی نه کیری د مرگ نه نه کیری په دې وجه هم د بې هوشنی معنی اخستل صحیح دی.

د آفاقی نه پس موسی ﷺ او فرمانیل ای الله ته پاك نې په تاباندې څوك نظر نه شي اچولې گنی نو مې به شي اوبه سوزی زه د رویت د سوال کولو نه توبه کوم. اوس ماته د دې یقین اوشو اود ټولونه وړاندې ماته یقین اوشو. دلته د ایمان نه مراد ایمان اسلام نه دې بلکه ایمان او یقین د دې خبرې دې چه ستا مخلوق تا نه شي لیدلې. ابن جریر رضی الله عنه د دې آیت په تفسیر کنبی د محمد بن اسحاق رضی الله عنه په روایت سره یو ډیر عجیبه حدیث نقل کړې او هغوی ته غالباً دا خبره داسرا ئیلیاتود دفتر نه ملاو شوې ده. والله اعلم دیهودی په مخ د یو انصاری صحابی څپپه: (وَخَرَّمُوسَى صَعِقًا) سره متعلق حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه روایت دې چه یو یهودی راغلو او حضور ﷺ ته ئی شکایت اوکړو چه ستاسو یو انصاری صحابی زه په

مخ پہ خپیرہ اووہلم. ہغہ انصاری راوغوبنتلو او حضور ﷺ ترې تپوس اوکړو نو هغه اووئیل یارسول اللہ ﷺ اما دا یهودی په دې ویناکولو سره اولیدو چه الله تعالی موسی ﷺ ته په ټولوانسانانو باندې فضیلت ورکړې دې نوماتپوس اوکړو چه آیا په محمد ﷺ باندې هم نو ده اووئیل چه او ماته غصه راغله او یوه خپیرہ مې اووہلو. حضور ﷺ او فرمانیل چه ماته په انبیاؤ باندې فضیلت مه راکوئې خلق به د قیامت په ورځ بې ہوشه شی او چه کله رابیدار شی نود ټولو نه وړاندې به زه بیدارشم خوزه به گورم چه موسی ﷺ به د عرش پینسه نیولې ولاړ وی. ماته نه ده معلومه چه زما نه وړاندې به هغه په ہوش کنبې راغلې وی یادا چه هغه به دسر نه بې ہوشه شوې نه وی ځکه چه هغه یو خل د کوه طور په تجلنی بې ہوشه شوې دې. او الله تعالی به هغه د بې ہوشه کیدو نه خلاص کړی (۱) په بخاری او مسلم کنبې داروایت موجود دې. ابوبکر ابن ابی الدنیا وائی چه ددې قضیہ خاوند حضرت ابوبکر ﷺ وو خو په بخاری او مسلم کنبې دا خبره تیرہ شوې ده چه هغه د انصارو یوسرې وو او ابوبکر ﷺ خود انصارونه نه وو هغه خو مهاجر وو.

درسول کریم ﷺ فضیلت په ټولو انبیاء کرامو دې: : او دا خبره چه (لاتغیرونی علی موسی) په مثال د دې حدیث دې چه (لا تفضلونی علی الانبیاء ولا علی یونس ابن متی) (۲) وائی چه دا خبره د تواضع په سبب وه دا فرمان د دې نه وړاندې دې چه حضور ﷺ ته د خپل فضیلت علم د الله تعالی د طرف نه شوې وی یا دا چه په غصه کنبې ئې فرمائیلی وی چه ماته فضیلت مه راکوئې یا دا چه صرف په خپله رائې باندې فضیلت مه قائمه وئی. واللہ اعلم. خلق به د قیامت په ورځ بې ہوشه کیږی او بنکاره خبره ده چه دا بې ہوشی به د قیامت د ہیبت د وجه نه وی. ډیره ممکن ده چه دا د هغه وخت حال وی چه کله به الله تعالی د خلقو په مینځ کنبې د فیصلې د پاره راخی نود هغه په تجلنی سره به خلق بې ہوشه شی. لکه څنگه چه موسی ﷺ تجلی نه وه برداشت کړې. په دې وجه حضور ﷺ او فرمانیل چه ماته نه ده معلومه چه زما نه وړاندې ورته افاقه شوې که دکوه طور د بې ہوشنی په بدله کنبې دلته بې ہوشه نه شو. د حضرت ابوہریرہ ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ او فرمانیل چه کله په حضرت موسی ﷺ باندې تجلی اوشوه نو د هغوی نظر دومره تیز شو چه د لسو کوسو په فاصله باندې د شپې په تیاره کنبې په یو کانږی باندې تلونکې میرې لیدلې وو (۳) قاضی عیاض رحمۃ اللہ علیہ او فرمانیل چه په دې لحاظ باندې لرې نه ده چه دا خصوصیت زمونږ نبی ﷺ ته هم حاصل وی ځکه چه په معراج کنبې حضور ﷺ آیات کبری په خپلو سترگو لیدلې وو ددې خبرې په ذریعہ چه لکه د حدیث تصحیح ثابتیږی خو ددې صحت غوښتونکې خبره ده ځکه چه په دې حدیث کنبې راویان غیر معروف خلق دی اوداسې خبرې چه کله د عادل او ثقہ راویانو سره منسوب نه وی نه شی قبلولې.

قَالَ يٰمُوسَىٰ	إِنِّي	اصْطَفَيْتَكَ	عَلَى النَّاسِ	بِرِسَالَتِي
اووئیل الله انې موسی ایشکه زه چې یم غوره کړې ما ته په خلقو باندې په پیغمبری زما سره				
الله ورته او فرمانیل انې موسی ما ته په نورو خلقو کنبې منتخب کړې یی ځکه چې رسالت مې درکړې دې				

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورہ الاعراف (ولا جاء موسی لبقننا کلمه ربه...): ۴۶۲۸، صحیح مسلم: ۲۳۷۴، مستدای بعلی: ۱۳۶۸.
 (۲) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالی (وان یونس لمن المرسلین): ۳۴۱۲، صحیح مسلم: ۲۳۷۶ مختصراً.
 (۳) المعجم الصغیر: ۳۲/۱ ح ۷۷.

وَبِكَلَامِهِ ۞	فَخَذُ مَا آتَيْتَكَ وَكُنْ	مِّنَ الشَّاكِرِينَ ۝
اوپہ کلام زما سرہ نو اونیسہ ہغہ چہ زہ ذر کریم تاتہ او شہ دشکر گزارونہ		
او خبری می درسہ کرے دی نو چہ شہ حکمونہ در کوم ہغہ واخلہ او زما شکر کوہ		
وَكُنَّا	لَهُ فِي الْأَوْجِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا	
او اولیکلو مونرہ دپارہ دہغہ پہ تختو کنبی دہر خیز نہ نصیحت او تفصیل		
او مونرورتہ پہ یو خو تختو بانڈی ہر قسم نصیحتونہ او دہری مسنلی تفصیل لیکلی وو		
لِكُلِّ شَيْءٍ ۞	فَخَذَهَا بِقُوَّةٍ وَأَمْرٍ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا	
دپارہ دہر خیز نو اونیسہ ہغہ پہ قوت سرہ او حکم او کرہ قوم خپل تہ چہ اونیسہ ہغوی		
(ورتہ مو او وئیل) چہ داہدایات کلک اونیسہ او خپل قوم تہ ددی خبری حکم او کرہ		
بِأَحْسَنِهَا ۞	سَأُورِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ۝	
بہتر مطلب د ہغی دیر زر بہ او بنایم زہ تاسو تہ کورد فاسقانو		
چہ ددی پہ غورہ مطلب دی عمل او کرے زہ بہ دیر زر تاسو تہ د بد کردار وخلقو کورونہ او بنایم		

قوله تعالى: قَالَ يُوسُفُ ابْنِي اصْطَفَيْتَكَ عَلَى النَّاسِ

د موسی علیہ السلام یو خوا امتیازی اوصاف۔ ارشاد دی او موسی علیہ السلام تہ خطاب دی چہ مونرہ تہ د رسالت او کلام د پارہ د تولو خلقو نہ خو بن کرے او پہ دی کنبی ہیخ شک نشته چہ حضرت محمد ﷺ د آدم تول اولاد سردار دی۔ خکہ خو اللہ تعالیٰ ہغوی خاتم الانبیاء جور کر لو۔ د ہغوی شریعت بہ د قیامتہ پوری جاری وی او د ہغوی امتیان بہ د تولو پیغمبرانود امتونونہ زیات وی۔ پہ شرف او عزت کنبی د حضور ﷺ نہ پس د حضرت ابراہیم خلیل اللہ مقام دی بیا د حضرت موسی علیہ السلام بن عمران کلیم اللہ۔ اللہ تعالیٰ موسی علیہ السلام تہ فرمائی چہ ما تاتہ کوم کلام او مناجات در کرے دی دا واخلہ او شکر ادا کرہ او د کوم خیز د برداشت چہ پہ تا کنبی طاقت نہ وی د ہغی غو بنستہ مہ کوہ۔ بیا خبر ورکولے شی چہ پہ دی تختو کنبی د ہری خبری نصیحت او د ہر حکم تفصیل موجود دی۔ وئیلی شی چہ دا تختنی د مرغلرو وی اللہ تعالیٰ پہ دی کنبی مواعظ او احکام پہ تفصیل سرہ لیکلی وو او تول حلال او حرام نی خودلے وو۔ پہ دی تختو بانڈی تورات لیکلی وو اللہ تعالیٰ فرمائی چہ ورائندینو پیرو ہلاک کولونہ پس مونرہ موسی علیہ السلام تہ کتاب ورکرو پہ کوم کنبی چہ دخلقو دپارہ بصیرت وو دا ہم وئیلی کیبری چہ دا تختنی د تورات لیکلو نہ ورائندے ورکری شوے وی۔ بہر حال دا ضروری دی چہ دا سوال د رویت د نامنظور کیدو معاوضہ او بدلہ وہ۔ پورہ قوت سرہ نی واخلہ یعنی د طاعت کلکہ ارادہ او کرہ او خپل قوم تہ ہم حکم او کرہ چہ پہ دی بانڈی پہ بنہ شان سرہ عمل او کرے۔ د موسی علیہ السلام حکم سرہ د قوت لفظ دی او د موسی علیہ السلام قوم سرہ د احسن لفظ دی یعنی موسی علیہ السلام تہ تاکید دی چہ د تولونہ اول تہ پہ دی بانڈی عمل او کرہ او ستاقوم دی ہم پہ بنہ طریقہ پہ دی بانڈی عمل او کرے۔ (سَأُورِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ۝) یعنی زر دی چہ تہ بہ زما د مخالفت کونکی اوزما د تابعدارنی نہ سرکشی کونکو انجام او گوری چہ ہغہ بہ خنگہ ہلاک او برباد کیبری۔ دا خبرہ بالکل داسی دہ چہ سرے خپل مخاطب تہ او وائی چہ کہ تا زما د حکم مخالفت او کرو نو صبا بہ زہ تاسرہ گورم۔ دلته د حکم نہ خلاف کونکو تہ وعید او تہدید ورکولے شی او وئیلی شوی دی چہ د دی مطلب دادی چہ مونرہ بہ تابعداری کونکو تہ د فاسقانو ملک

یعنی د شام ملک ورگوو یا دا چہ د فرعون د قوم منازل مراد دی. خو اولنسی خبرہ دیرہ قیاس تہ نیردی
دہ، واللہ اعلم. خکہ چہ دا فرمان د موسیٰ عليه السلام د مصر بنار پریخودو نہ پس دی اودا بل قول خو بنی
اسرائیلو تہ خطاب دی اودا خطاب پہ میدان تہ کبسی د داخلیدلو نہ د وړاندی دی.

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا

زر به واروم زه دایتونوزمانه | هغه کسان | چې تکبر کوی | په زمکه کبسی | په ناحقه | اوکه اووینی هغوی

زر به زه دهغه کسانو مخونه دخپلوایتونونه واروم | چې کومو په زمکه کبسی په ناحقه خان لونی گنرلوا اوکه دوی

كُلِّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ

هره ننبه | ایمان نه راوړی | په هغی | اوکه اووینی هغوی لاره د نیکنی | انه نیسی هغوی هغه

هر قسم ننبی اووینی | خو (بیا هم) په هغی ایمان نه راوړی | اوکه نیغه لار ورته ښکاره شی | نو په هغی

سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ

په لار سره | اوکه اووینی هغوی | لاره د گمراهی | انو نیسی هغه | په لار سره | دا خکه

باندي نه خی | اوکه کره لار اووینی نو په هغی روانیږی | دا په دی وجه چې

بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ

چې بیشکه هغوی | دروغ گنرلی دی | ننبی زمونږه | اوو هغوی | دهغی نه | بی پرواه

دوی زمونږ ایتونه دروغ گنرل | او دهغی نه غافله وو

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْأَخِرَةِ حَبِطَتْ

او هغه کسان | چې دروغ ئې او گنرلی | ننبی زمونږه | او ملاقات | د آخرت | ضائع شو

اوچا چې زمونږ ایتونه او د آخرت راتلل دروغ او گنرل | نو دهغوی

أَعْمَالُهُمْ هَلْ يَجْزُونَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

عملونه دهغوی | آیا | بدله به ورکړې شی دوی له | ماسوا | دهغی نه | چې وؤ دوی | چې کول به ئې

عملونه تباہ شو | هغوی ته به نورخه نه بلکه صرف دخپلو عملونو بدله ورکولې شی

قوله تعالى: حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ

د تکبر انجام او نتیجه - ارشاد کبړی چه مونږ هغه خلق د کومو چه زمونږ د اطاعت نه انکار دی او بغیر
د خد وچې خلقو سره غرور کوی د شریعت او احکامو د پوهیدلو نه به ئې محروم کړو چه زمونږ په
عظمت او وحدانیت باندي کلک دلیل دی. د دوی جهالت سره واسطه ده، الله تعالی دوی دلیل کړی
دی لکه چه فرمائی مونږ د دوی زړونه او سترگې اولته کړی دی خکه چه په پوهه کولو راپوهه کولو
سره هم هغوی ایمان راوړلو. فرمائی چه هغوی کاره شوی وو نو الله تعالی د هغوی زړونه هم کاره کړل
دی دپاره چه نه پوهیږی نو چه هلو پوهه نه شی. بعضې سلفو وئیلی دی چه غرور کونکې علم او
معرفت هلو زده کولې نه شی هغه خو پوزه تره وه کړې وی () چا چه د خه وخت د پاره د علم زده کولو
تکلیف برداشت نه کړو نو دی به د همیشه د پاره د علم نه د محروم کیدلو تکلیف برداشت کوی.

(صحیح بخاری کتاب العلم باب الحياء فی العلم قبل حدیث: ۱۴۰)

سفیان بن عیینہ فرمائی ہے کہ اللہ تعالیٰ نے ہغوی نہ د قران کریم د فہم او پوہی مادہ واخستلہ اود خپلو آیاتونونہ نہ ہغوی محروم کرل۔ ابن جریر فرمائی ہے دا دلالت کوی پہ دی خبرہ ہے دا خطاب دی امت تہ دی خو زہ وایم ہے دا خبرہ ہے ضروری نہ دہ۔ خکہ ہے د ابن عیینہ رضی اللہ عنہ د خبری مطلب دادی ہے دا د ہر امت پہ حق کنبی اود امتونوپہ مینخ کنبی ہے فرق نشتہ۔ واللہ اعلم۔

ارشاد دی ہے ہغوی ہر خنگہ آیت ولہ واونری خوایمان نہ راوری۔ لکہ ہے فرمائی د کوموخلقو پہ حق کنبی ہے د اللہ تعالیٰ کلمہ پورہ شوه ہے ہغوی بہ پہ نیغہ لار نہ راخی نو ہغوی بہ ہیخ کلہ ایمان نہ راوری کہ ہر خنگہ آیاتونہ ولہ رانہ شی۔ تردی ہے دردناک عذاب راشی، اوکلہ ہے د ہدایت او خلاصی لار پہ ہغوی باندی ظاہرہ کرے شی خو کلہ بہ ہم نیغہ لاراخیار نہ کری اوکہ د ہلاکت او گمراہنی لار د ہغوی پہ وراندی راشی نویر زر ہغہ اختیاروی۔ اوس د ہغوی د دی نادانسی وجہ بیانولی شی ہے دا نتیجہ دہ د دی خبری ہے ہغوی زمونہ آیاتونہ دروغ او گنرل اود ہغی نہ غافل پاتی شو اوہ ہغی باندی نی عمل اونہ کرو۔ ارشاد دی ہے ہغہ خلق د کومو ہے زمونہ د آیاتونومتلو نہ انکار دی اود قیامت پہ ورخ نی زمونہ سرہ د مخامخ کیدو یقین نشتہ اوترمرگہ پوری ہے دی خپل خیال باندی قائم پاتی شو نوڈ ایمان سرہ نیک عمل نہ کولو پہ وجہ بہ دغہ ٲول نیک اعمال ہم ضائعہ شی او ختم بہ کرہشی۔ ارشاد دی ہے د ہغوی د اعمالو ہم دغہ بدلہ دہ مونہ د ہغوی اعمالو برابر بدلہ ورکرو۔ کہ چری ہغوی د ایمان سرہ نیکی کولہ نو نیکہ بدلہ بہ مو ورکولہ او بدی خو ہم بدی دہ ہے خنگہ عمل وی نو ہم ہغہ شان بدلہ وی۔

وَإِتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجَلًا جَسَدًا
اوجور کروا قوم د موسی روستود ہغہ نہ دکالو خپلو نہ خخی جوسہ دار
اود موسی <small>رضی اللہ عنہ</small> قوم د ہغہ (کوہ طور تہ د تلو) نہ پس د خپلو کالونہ یو خخی جور کروا یوہ تشہ جوسہ وہ
لَّهُ خَوَارِطُ الْمُرَوِّا أَنَّهُ لَا يَكْفِيهِمْ وَلَا
چہ وؤ ہغہ دپارہ آواز آیاتونہ لیدل ہغوی چہ بیشکہ ہغہ انہ کوی خبری د ہغوی سرہ اونہ
چہ آواز بہ نہ کولو آیادوی دومرہ ہم نہ پوہیدل چہ نہ نی ورسرہ خبری کولی اونہ نی
يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٦٠﴾ وَلَمَّا
بنائی ہغوی تہ لار خواونیوؤ ہغوی ہغہ پہ خدایی اووؤ ہغوی ظالمان اوہر کلہ چہ
ور تہ سمہ لار خودلہ خوبیا ہم دوی ہغہ معبود جور کرلوا او پہ خان نی ظلم او کرو اوہر کلہ
سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا
او غور زولی شوه بنپیمانی پہ لاسونو د ہغوی کنبی اووی لیدل چہ بیشکہ ہغوی گمراہ شوی دی
دوی خپل لاسونہ او مروپلا او وی کتل چہ دوی گمراہ شوی دی
قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ
نووی وئیل کہ چری اونہ کرورحم پہ مونہ باندی ارب زمونہ اووی نہ بنیلو مونہ انوخامخابہ شو مونہ
نووی وئیل کہ اللہ <small>عز وجل</small> را باندی رحم اونہ کری او مونہ تہ معافی اون کری نو مونہ بہ

مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۹﴾

دنقصان موندونکونه |

خواه مخواه دنقصان کوونکو نه شوا

قوله تعالى: ﴿۹﴾ وَأَخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا آلَهُ خُورًا ۗ

دسامری تیارکړې شوې سخی اودهغې حقیقت او نوعیت - په بنی اسرائیلو کښې گمراه خلقو د سخی عبادت کولو. سامری دهغه کالونه کوم چه دقبطیانونه قرض اخستی وو د هغوی د سرو زرو او سپینو زرو نه ئی یو د سخی په شان جوسه جوړه کړه اود هغې په خیته کښې ئی یو یو موتې هغه خاوره واچوله چه د جبرائیل علیه السلام د اس دپښونه ئې حاصله کړې وه. د دې سخی نه به داسې آواز راوتلولکه د غوا چه وی. دا هر څه دموسی علیه السلام په غیر موجودگنی کښې اوشوچه هغه څه وخت د الله تعالی د میقات په خاطر کوه طور ته تلې وو. په کوه طور باندي الله تعالی هغه د دې فتنې نه خبرکړو. نو موسی علیه السلام ته خطاب کیرې چه ای موسی علیه السلام تانه روستو مونږ ستا قوم په ازمینت کښې واچولو یعنی سامری هغوی گمراه کړل. () مفسرینو په دې باره کښې اختلاف کړې چه آیا هغه د غوښې او وینې جوړ شوې وو او آوازونه ئی کول که هم د سرو زرو وو او صرف په هغه کښې هوا داخله شوې وه اود هغه نه به د غوا په شان آواز راوتلو. ونیلی شی چه د سخی د تیاریدو نه پس کله ئی د غوا په شان آوازونه کول نو هغوی به په گډا د هغې نه چاپیره طواف کولو او په لویه فتنه کښې اخته شو او په خیل مینځ کښې به ئی ونیل چه هم دا دې ستاسو رب اود موسی علیه السلام رب، موسی علیه السلام په هیره کښې پریوتې دې. () ارشاد دې چه آیا هغوی هم دومره خبره باندي نه پوهیږې چه آواز راویاسی نو څه اوشو هغه خو ستاسو د څه خبرې جواب نه شی درکولې اونه تاسو ته څه نقصان دررسولې شی او نه نفع () په دې آیت کښې فرمانی چه نه هغوی سره څه خبره کولې شی او نه د هغوی څه لارخونده کولې شی. دې د سخی عبادت کونکوته زورنه ورکولې شی چه سخی مو راواخستو گمراه شونی. د زمکې او آسمان خالق مو هیرکړو. د هغوی په سترگو باندي د جهالت او گمراهنی پردې پریوتې دی. لکه څنگه چه حضور صلی الله علیه و آله فرمانیلی چه د یو څیز محبت انسان روند او کونږ کړی () اوچه کله دوی په خپل کار باندي پښیمانه شو او په پوهه کښې راغله چه واقعی مونږ گمراه شوې یو نو ونی و نیل که الله تعالی په مونږ باندي رحم اونه کړی او زموږ بښنه اونه کړی نو مونږ به ډیر په نقصان کښې شو او هلاک به شو. نو هغوی د گناه اعتراف اوکړو او د الله تعالی په وړاندي ئی زاری منت اوکړو. بعضو د ﴿یَرْحَمْنَا﴾ په خای باندي (ت) سره ﴿تَرْحَمْنَا﴾ او ﴿وَيَغْفِرْ﴾ لوستلې دې. دغه شان ﴿رَبَّنَا﴾ د فاعل کیدو په خای منادی کیرې.

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ

| اوهرکله چې | واپس راغې موسی | قوم خپل ته | په غصه

| اوهرکله چې موسی دغصې او غم نه ډک خپل قوم ته واپس راغلو

(۲۰ / طه : ۵۸)

(۲۰ / طه : ۸۸)

(ایضاً)

(ابو داؤد کتاب الادب باب فی ذم الهوی : ۵۱۳۰ ، احمد : ۵ / ۱۹۴ ، مسند الشامین : ۱۴۵۴)

أَسْفَا	قَالَ بِسْمَا	خَلَفْتُمُونِي	مِنْ بَعْدِي
افسوس کونکی نووی ونیل چي بددي هغه چي خليفه کري دي تاسوزما روستو زمانه			
نود (راتلوسره ني) افرمائيل چي تاسوزما د تلو نه پس ډير غلط کار کري دي			
أَعْمَلْتُمْ	أَمْرَ رَبِّكُمْ	وَأَلْقَى الْأَكْوَابَ	وَأَخَذَ بِرَأْسِ
آياتلوار او کره تاسو اد حکم درب خپل نه اووي غورزولي تختي اووي نيوز سر			
آباد الله ﷻ د حکم راتلونو وړاندي موتلوار او کره اود تورات تختي ني او غورزولي او خپل رور			
أَخِيهِ	يَجْرَةً إِلَيْهِ	قَالَ ابْنُ أُمَّ	إِنَّ الْقَوْمَ
درور خپل چي راکاږي هغه خان طرفته او ونيل هغه اني خويه د مور ايشکه چي دي خلقو			
(هارون ﷻ) ني د سرد ويستونه او نيولوا او خان ته ني رابنکلو هغه ورته او ونيل چي اني زما دمور خويه			
اسْتَضَعَفُونِي	وَكَاذِبًا	يَقْتُلُونَنِي	فَلَا تُشْمِتُ بَنِي
ضعيف کړم زه اونزدي وه چي ني وژلي وي زه پس مه خوشحالوه په ماباندي			
(ماخه کولي شو) دي خلقو زما د خبري پرواه اونه کره اونزدي وه چي زه ني قتل کري وي نو			
الْأَعْدَاءَ	وَلَا تَجْعَلْنِي	مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ	قَالَ رَبِّ
دشمنان اومه شاملوه ما سره د قوم ظالمانو او ونيل موسي اني ربه زما			
دبشمنان راباندي مه خوشحالوه اود ظالمانو په ډله کبسي مي مه شميره موسي ﷻ او ونيل اني ربه!			
اغْفِرْ لِي	وَلِأَخِي	وَأَدْخِلْنَا	فِي رَحْمَتِكَ
معاف کړه ما او رور زما او داخل کړه مونږه په رحمت خپل کبسي او ته زيات رحم کونکي ني			
ما ته بخشش او کره او زما رور ته هم بخشش او کره او مونږ خپل رحمت کبسي داخل کري او ته د ټولونه زيات			
			الرَّحِيمِينَ
			درحم کونکو نه
			رحم کونکي يي

قوله تعالى: وَلَمَّا جَعَلَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسْفَا

دموسي ﷻ د کوه طور نه واپس کيدل د قوم مشرک کيدل او د هارون ﷻ نه خفگان - موسي ﷻ چه کله الله تعالی سره خبرو کولو نه پس خپل قوم ته واپس شو نو ډير غصه وو او په خفگان او افسوس کبسي وو او وني ونيل چه مانه پس تاسو د سخي په عبادت کولو سره ډير خراب کار او کړو. آباد الله تعالی عذاب تاسو ډير زر راغونښتل غواړني او د الله تعالی دخبرو نه په اخواکولوسره تاسوما زر واپس کول غواړني خو هم دغه خبره په تقدير کبسي وه. د ډيري سختې غصي نه ني هغه تختي په زمکه باندي واچولي او رور ني دويستونه او نيولو او خپل خان طرف ته ني رابنکلو. ونيلي شي چه دا تختي د زمردو وي ياديا قوتو ياد کپري ياد لرگي. ددي واقعي نه دلالت کيږي چه په دغه حديث باندي کوم چه حضور ﷺ

فرمائیلی (یس الخبرکالمعاینه) یعنی شنیدہ کہ بودمانند دیدہ^(۱) (یعنی اویریدل کله وی پہ شان دلیدلوی) او ظاہر د عبارت سیاق دادی چہ ہغہ غصہ شو او تختنی نی د خپل قوم پہ وړاندې او غورزولې. دا د سلفو او خلقو ټولو جمہورو قول دې. ابن جریر رضی اللہ عنہ روایت کړې دې چہ دا قول غریب دې د دی سند صحیح نہ دی. اکثر و علماؤ ونیلی دی چہ دا د رد کولو قابل دې. کیدې شی چہ د بعضې اهل کتابو د ذخیرې نہ قتادہ رضی اللہ عنہ نقل کړې دې او پہ اهل کتابو کښې خو دروغ تصرف کونکی خبرې جوړونکی او زندیقان ډیر دی. د رور سر نی او نیولو او راښکلو نی نو صرف پہ دې خیال چہ خلق د سخی عبادت کولونہ منع کولو کښې ہغہ کوتاہی کړې او منع کړې نی نہ وو. ونیل چہ آیا تا زما د نافرمانی جرات کړې. نو ہارون رضی اللہ عنہ او ونیل چہ ای زما د مورخویہ زما د ږیرې او سر وینستہ ږیرېدہ مہ راکارہ زما خودا ویرہ وہ چہ چرتہ تہ داسې اونہ وانې چہ زما انتظار دې ولې اونہ کړو او پہ بنی اسرائیلو کښې دې تفرقہ واچولہ. ای رورہ دې خلقو خو زما ہیخ پرواہ نہ کولہ^(۲) او زہ نی کمزورې گنرلم اونیزدې وہ چہ زہ نی قتل کړې ووم. ما پورې دښمنان مہ خندہ وہ اوددې ظالمانونہ مامہ شمیرہ. زما د مور د خوی الفاظ نی پہ دې وجہ او ونیل چہ دا الفاظ اثر او کړی. موسی رضی اللہ عنہ تہ رحم راشی گنی ہغوی خودوارہ دموریلار سکہ رونږہ وو.

ہارون رضی اللہ عنہ مسئلہ بیان کړې وہ: کله چہ موسی رضی اللہ عنہ باندي د رور بې گناھی ثابتہ شوہ نو ہارون رضی اللہ عنہ نی ږیرخودو. ارشاد دې چہ ہارون رضی اللہ عنہ اول خلقو تہ ونیلی وو چہ ای خلقو تاسو پہ فتنہ کښې اختہ کیرنی ستاسو رب دا سخی نہ دې بلکه رحمن دې تاسو ما پسې روان شنی اوزما خبرہ واورنی. ^(۳) د دې د پارہ خو موسی رضی اللہ عنہ ونیلی وو چہ الہی ما اوزما رور او بښہ مونږ دوارہ تہ پہ خپل رحمت کښې واخلہ، تہ ارحم الراحمین نی. رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ اللہ تعالی دې پہ موسی رضی اللہ عنہ باندي رحم او کړی. دکتونکی خبرہ جدا وی او د اوریدونکی خبرہ جدا وی. اللہ تعالی خبر ورکړې وو چہ تانہ روستو ستا قوم پہ شرک کښې اختہ شوې دې. دې اوریدو سرہ ہغہ تختنی نہ وې غورزولې او چہ کله ہغہ پہ خپلو سترگو اولیدل نو د غصې د وجې نی تختنی او غورزولې. ^(۴)

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيْنًا لَهُمْ غَضَبٌ
ایسکہ ہغہ کسان چې نیولې نی دې سخی ازربہ اورسیرې ہغوی تہ غضب
ا چا چې خھی معبود جوړ کړې دې ہغوی بہ ډیر زر د اللہ <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> پہ غضب کښې گرفتارشی
مَنْ رَبِّهِمْ وَذَلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ
درب دہغوی نہ او ذلت پہ ژوند د دنیا کښې اودارنگې بدلہ ورکوؤ مونږہ دروغ جوړونکو تہ
او د دنیا پہ ژوند کښې بہ ذلیل شی او مونږ پہ اللہ باندي دروغ تړونکو تہ ہم دغہ شان سزا ورکوؤ
وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا
او ہغہ کسان چې اوکړې بد عمل بیا توبہ او یاسی روستو دہغی نہ او ایمان راوړی
ا چا چې بد عملونہ او کړل بیا د ہغی نہ پس نی توبہ او ویستلہ او ایمان نی راوړو

(۱) احمد: ۲۷۱/۱ و هو صحیح، مستد البراز: ۲۰۰، المعجم الکبیر: ۱۲۴۵۱، مستد الشہاب: ۱۱۸۲، ابن حبان: ۶۲۱۳، حاکم: ۳۲۱/۲

(۲) ۲۰/طہ: ۹۲، ۹۴

(۳) ۲۰/طہ: ۹۰

(۴) احمد: ۲۷۱/۱ و هو صحیح

إِنَّ رَبَّكَ	مِنْ بَعْدِهَا	لَغَفُورٌ	رَحِيمٌ
بیشکھ رب ستا روستو دھغه توبی نہ خامخابنونکی دی رحم کونکی دی			
نوبیشکھ ستار ب روستو دھغی نہ بننونکی مهربان دی			

قوله تعالى: ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَأَمَتُوا

دَسْخَى د عبادت نہ د توبی طریقہ:- د سخی د عبادت پہ سزا کبھی د اللہ تعالیٰ چہ کوم غضب پہ بنی اسرائیلو باندی نازل شو هغه دا وو چہ د هغوی توبہ ترهغه وخته پوری قبولہ نہ شوه چہ د اللہ تعالیٰ پہ حکم باندی دی یو بل قتل کری لکہ چہ پہ سورة بقرہ کبھی تیر شوی دی چہ د اللہ تعالیٰ پہ دربار کبھی داسی توبہ پیش کرنی چہ پہ خپل مینخ کبھی یو بل قتل کرنی او اللہ تعالیٰ ہم پہ دی کبھی ستاسو بہتری گنری. او چہ کله هغوی داسی او کرل نو د هغوی توبہ قبولہ شوه هغه خور رب رحیم دی. (۱) خوبہ دنیا کبھی هغوی تہ ذلت او خواری نصیب شوه. ارشاد دی ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ﴾ او دا ذلت خود هریو مفتری د پارہ د قیامت د ورخی پوری دی.

د بدعتی سزا: سفیان بن عیینہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دغه شان بہ هر بدعت کونکی ذلیل کیری. چہ خوک بدعت راوباسی هغوی تہ بہ ہم دغه سزا ملاویری. در رسول د مخالفت اوبدعت بوج بہ د هغوی د زرونونہ راوخی اود هغوی پہ او برو بہ راپریوخی. حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ سرہ د دی چہ هغه دنیاوی شان اوشوکت لری خو ذلت او رسوائی د هغه پہ مخ باندی وریری. د اللہ تعالیٰ د طرف نہ بہ ترقیامتہ پوری دا سزا دروغ ترونکو او د خان نہ خبری کونکو یعنی افترا کونکو تہ ملاویری. اللہ تعالیٰ توبہ قبلونکی دی. کہ گناہ هر خنگہ ولې نہ وی خو اللہ تعالیٰ د توبی نہ پس هغه معاف کوی کہ کفر شرک شقاق او نفاق ولې نہ وی. حکم کیری چہ خوک د گناہ نہ پس توبہ او کری او ایمان راوپی نو ای د رحمتونور رسول صلی اللہ علیہ وسلم ستا رب د هغی نہ پس ہم بننونکی او مهربان دی. د ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ سوال او کری شو د داسی سری بارہ کبھی چہ یوی بنخی سرہ زنا او کری او بیا هغی سرہ نکاح او کری نو د ده بارہ کبھی بہ خہ وی؟ نو د دی آیت تلاوت نی او کرو. چہ کومو خلقو خراب کارونہ او کرل او بیانی توبہ او کرہ ایمان نی راوړو او پہ نیغه لار شو نو اللہ تعالیٰ د دی نہ پس ہم بننونکی او مهربان دی. عبد اللہ رضی اللہ عنہ د دی لس خل تلاوت او کرو. (۲)

وَلَمَّا سَكَتَ	عَنْ مُوسَى الْغَضَبِ	أَخَذَ الْآلُوهَ	وَفِي نُسْخَتِهَا	هُدًى
او هر کله چې سرہ شوه ادموسی نہ غصہ انور او انی خستی تختی او د هغی پہ لیکلی شوی کبھی اهدایت				
او هر کله چې دموسی <small>عليه السلام</small> غصہ سرہ شوه انوتختی نی راوچتی کری اود هغی پہ مضامینو کبھی د هغه کسانو				
وَرَحْمَةً	لِلَّذِينَ	هُمْ	لِرَبِّهِمْ	يَرْهَبُونَ
اور رحمت ووا د پارہ د هغه کسانو چې هغوی د رب خپل نہ ویریری				
د پارہ هدایت او رحمت وو کوم چې دخپل رب نہ ویریدل 				

قوله تعالى: وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى

موسی عليه السلام او امت محمدیه صلی اللہ علیہ وسلم - اللہ تعالیٰ فرمائی چہ کله دموسی عليه السلام غصہ کمہ شوه نو هغه تختی اوچتی کری کومې چہ نی د سختی غصی پہ وجه غور زولې وی. دا حرکت پہ بت پرستی باندی غیرت

(۱) احمد: ۲۷۱/۱ وهو صحیح.
 (۲) الدر المنثور: ۵۶۶/۳.

او د غصی د وجہی نہ وو. ارشاد دې چه په دې کښې هدایت او رحمت وو د هغه خلقو د پاره څوک چه د الله تعالی نه ویریدل. اکثر مفسرین وائی چه کله ئی هغه او غورزولې نو ماتې شوې وې بیانی هغه راجمع کړې او هم په دې بنا باندې بعضې سلفو ونیلی دی چه په دې ماتوختوکښې د هدایت او رحمت احکام درج وو خو په تفصیل سره متعلق احکام ضائع شو. گمان کولې شی چه د اسرانیلی بادشاهانو په خزانوکښې د اسلامی حکومت زمانې پورې دا ټکړې موجود وې. والله اعلم. خو په دې خبره باندې دلیل واضح نشته چه غورزولو سره هغه ماتې شوې وې هغه تختنی د جنت د کانړو نه جوړې وې. الله تعالی دومره خبرور کړې دې چه کله ئی هغه اوچتې کړې نو په هغې کښې ئی هدایت او رحمت اوموندلو. د رهبت معنی کښې خشوع او خضوع ده په دې وجه یې متعدی کړه په لام سره (أَخَذَ الْأَوَامِرَ) سره متعلق قتاده رضی الله عنه فرمائیلی دی چه موسی رضی الله عنه وئیل ای ربه! چه زه په تختوکښې لیکلې شوې وینم چه یو بهترین امت به وی چه همیشه به ښې خبرې ښائی او د خرابو خبرو نه به منع کول کوی. ای الله تعالی هغه امت به زما امت وی نو الله تعالی او فرمائیل چه ای موسی رضی الله عنه! هغه به د احمد رضی الله عنه امت وی. بیا موسی رضی الله عنه او فرمائیل چه ای ربه! د دې تختونه د یوداسې امت پته لگی چه د ټولونه به په آخره کښې پیدا کیږی خو جنت ته به د ټولونه اول داخلېږی یا الله هغه دې زما امت وی. الله تعالی او فرمائیل چه هغه د احمد رضی الله عنه امت دې. بیا موسی رضی الله عنه او فرمائیل یا الله د هغه امت قرآن به د هغوی په سینوکښې وی په زړه کښې به گوری او لولی به حالانکه د هغوی نه وړاندې ټولو خلقوبه په خپل قرآن باندې نظر اچولو سره لوستلو په زړه سره به ئی نه لوستلو تردې چه د هغوی قرآن به کله اوچت کړې شو نو بیا به هغوی ته هیڅ هم یاد نه وو او نه به هغوی څه پیژندلې شو. الله تعالی هغوی ته د حفظ داسې طاقت ورکړې چه یو امت ته هم نه دې ورکړې شوې. یا ربه! هغه دې زما امت وی. الله تعالی او فرمائیل ای موسی رضی الله عنه! هغه د احمد رضی الله عنه امت دې. بیا موسی رضی الله عنه او فرمائیل چه هغه امت به ستا په هر یو کتاب باندې ایمان راوړی او گمراهانو او کافرانو سره به جنگ کوی تردې چه کانړی دجال سره به هم جنگ کوی، الهی هغه دې زما امت وی نو الله تعالی ارشاد او فرمائیلو هغه به د احمد رضی الله عنه امت وی. بیا موسی رضی الله عنه عرض اوکړو چه ای الله په دې تختوکښې د یو داسې امت ذکر دې چه هغوی به خپلی منختې اوصدقې په خپله په خپل مینخ کښې خوری حالانکه د دې امت نه د وړاندینو امتونوبه څه حال وی که هغوی څه صدقه یا منخته پیش کړې او هغه قبوله شی نو الله تعالی به یو اور راوئلیگی او هغه اور به هغه اوخوری او که نه قبلېږی نو رد کولې به شی نوییا په هم هغوی هغه نه خوری بلکه خناور او مرغنی وغیره به راخی او هغه به خوری. او الله تعالی به د هغوی صدقې د هغوی د مالدارانونه اخلی او د هغوی غریبانانو ته به ئی ورکوی. نو موسی رضی الله عنه وئیل چه ای ربه دغه زما امت کړې نو الله تعالی او فرمائیل هغه به د احمد رضی الله عنه امت وی. بیا ئی اووئیل ای ربه! زه په دې تختوکښې وینم که هغوی د څه نیکشی اراده هم اوکړی او په عمل کښې هغه کار رانه ولی نو بیا به هم د یو ثواب حقدار وی او که په عمل کښې راوی نو لس حصې ثواب به ورته ملاوېږی بلکه تر اووه سوو پورې هغه وئیل چه ای الله هغه دې زما امت وی نو الله تعالی او فرمائیل چه هغه به د احمد رضی الله عنه امت وی. بیا ئی او فرمائیل چه په دې تختوکښې دی چه هغوی به د نورو شفاعت هم کوی او د نورو طرف نه به هم د هغوی شفاعت وی. وئیل ای الله هغه به زما امت وی نو الله تعالی او فرمائیل نه، دا به د احمد رضی الله عنه امت وی. قتاده رضی الله عنه فرمائی چه موسی رضی الله عنه بیا تختنی کیخودې او وئیل ای ربه! ما د دغه احمد رضی الله عنه د امت نه جوړ کړه.

وَإِخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا	لِمِيقَاتِنَا	فَلَمَّا
اوخوښ کړل موسی د قوم خپل نه او یا سپړی دپاره دمقررشوی وخت زمونږه پس هر کله چې		
اوخوښ کړل موسی <small>رضی الله عنه</small> د خپل قوم نه او یا کسان چې زمونږ مقررې (نیتې) ته راشی بیا چې کله		

أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ لَهَلَكْتُم بَدِئًا

اور نیول هغوی | زلزلی اوونیل هغه انی ربه زما که خوبنه وه ستا انو هلاک کری به وو تا دوی هغوی باندي زلزله راغله | نوموسی ﷺ اوونیل چي انی زما ربه که تا غوبنتلی | نودوی

مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ

مخکبني ددي نه | او خاص زه هم آياته هلاکوي مونږه اڀه هغه کارا چي کړې دي | يوڅو بي وقوفانو اوږه به دي وړاندي هلاک کړي وو | آيا مونږ ټول په هغه (جرم) هلاکوي | چي ديوڅو کم عقلو دلاسه شوې دي

مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ

زمونږه نه انه دي دا کارا مگر دي يواز مينبت ستا | گمراهه کوي ته اڀه دي سره | هغه څوک | چي غواړي ته دا خو صرف ستا يو امتحان وو | چي څوک دي خوبن شي نو هغه گمراه کوي

وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيْنَا فَاغْفِرْ لَنَا

او هدايت کوي ته | هغه چاته | چي غواړي ته | ته شي | سرپرست زمونږ | نو بښنه اوکړه | مونږ ته او چي څوک دي خوش شي نو هغه ته هدايت کوي | زمونږ سرپرست خوته يئ | نو مونږ معاف کړه

وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ۝ وَكَتَبْنَا لَنَا

او رحم اوکړه په مونږ باندي | اوته | بهتره | بښونکي ئي | او اوليکه | دپاره زمونږه او په مونږ باندي رحم اوکړه | بيشکه ته ټولونه زيات معافي کونکي يئ | او زمونږ دپاره په دي

فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ

په دي دنيا کبني | نيکي | او په آخرت کبني هم | بيشکه ارجوع اوکړه مونږه | تاته | دنيا کبني هم نيکي او په آخرت کبني هم نيکي اوليکه | مونږ تاته رجوع کړي ده |

قوله تعالى: فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ

په کوه طور باندي د اويواوکسانو مرکب: الله تعالى موسى ﷺ ته د اويواؤ کسانو د سرخوڼيو لوق وړکړې وو. موسى ﷺ دغه اويوا کسان خلق واخستل اود الله تعالى د دعا د پاره ئي بوتلل. خو چه کله هغوی الله تعالى ته دعا اوکړه نو داسې وه چه اي الله تعالى مونږ ته هغه څه راکړې چه تراوسه پورې دي زمونږ نه وړاندي چاته نه وي وړکړې اونه زمونږ نه پس ئي بيا چاته وړکړې. دا خبره د الله تعالى ناخوبنه شوه نو هغوی زلزلي راگير کړل. (۱)

کوه طور کبني په بي ادبي دبنی اسرائیلو هلاکت اود موسى ﷺ دعا: سدي ﷺ فرماني چه الله ﷻ موسى ﷺ ته د دريو سروسره د راتلو د پاره وئيلي وو چه دسخي په عبادت کولو سره ټول د الله تعالى نه معافي او غواړي اود دعا د پاره ئي يووخت او مقام مقرر کړو. موسى ﷺ اويوا کسان خوبن کړل چه د اعتذار د پاره ئي خان سره بوتلل خو چه کله د وعدي خائي ته اورسيدل نو وئې وئيل چه اي موسى ﷺ! مونږ خو به تر هغه وخته پورې په تا باندي ايمان نه راوړو ترخوچه په خپلو سترگو بښکاره الله

(۱) الطبری: ۱۴۱/۱۳

تعالیٰ اووینو^(۱) تاخو اللہ تعالیٰ سرہ خبری اوکری اوس مونږ ته هم اللہ تعالیٰ اونبایہ د دی په سزا کنبی په هغوی باندې تندر راپریوتلو او ټول نی هلاک کړل. حضرت موسیٰ عليه السلام په ژباکنبی پاسیدو او اللہ تعالیٰ ته نی داسې ونیلل چه یا اللہ اوس به زه بنی اسرائیلو ته څه جواب ورکوم دا خو په هغوی کنبی ښه خلق وو هغه هم تا مړه کړل. افسوس! یا اللہ چه زه دی هم دوی سره مړ کړی ووم. ^(۲) موسیٰ عليه السلام د بنی اسرائیلو د ښو نه ښه کسان خوښ کړی وو او ونیلې وو چه روان شنی د اللہ تعالیٰ طرف ته اود خپل باقی قوم د طرف نه اللہ تعالیٰ ته معذرت پیش کړنی. توبه اوباسنی روژې اونیسنی بدنونه او کپړې پاکې کړنی اوبیا نې هغوی په مقرر وخت باندې طور سیناء طرف ته بوتلل اودا هر څه د اللہ تعالیٰ په علم او اجازت سره وو. اوس دا ټول اویا کسان کوم چه د موسیٰ عليه السلام په رهنمانی کنبی اللہ تعالیٰ سره د ملاویدلو د پارہ راغلې وو ونیل موسیٰ عليه السلام اللہ تعالیٰ سره خو ستا خبری کپړی دغه خبری مونږ ته هم واوروه. موسیٰ عليه السلام ونیل ښه ده، کله چه موسیٰ عليه السلام غرته ورنیزدې شو نو هغه په یوه ډیره گڼه او را اوچته شوې اوریخ کنبی دننه پټ شو. غرهم په اوریخ کنبی پټ شو. موسیٰ عليه السلام په اوریخ کنبی راغلو قوم ته نې اوونیل تاسو هم رانیزدې شنی. موسیٰ عليه السلام چه به کله اللہ تعالیٰ سره کلام کولو د هغه په مخ به یو ډیر پرقیدونکې نور او رنرا وه چه چا به د هغه په مخ د کتلود پارہ نظر نه شو اچولې. په دی وجه دی په حجاب کنبی شو او قوم را نیزدې شو او دی اوریخی ته داخل شو نو په سجده کنبی پریوتل او هغوی د موسیٰ عليه السلام اود اللہ تعالیٰ خبری واوریدی چه اللہ تعالیٰ موسیٰ عليه السلام ته امر ورکوی او نهی کوی چه دا کوه دا مه کوه اوچه دی نه فارغ شو اوریخ آخوا شوه نو موسیٰ عليه السلام دی خلقو ته متوجه شو نو هغوی موسیٰ عليه السلام ته اوونیل چه مونږ خو په هغه وخت په تا باندې ایمان راوړو چه دغه شان په ښکاره باندې مونږ ته اللہ تعالیٰ ښکاره کړی. ^(۳) په گستاخی کنبی هغوی تندر راگیر کړل د هغوی روحونه د بدنونو نه اووتل او مړه شو. موسیٰ عليه السلام چه دا اوکتل نو اللہ تعالیٰ ته نی سوال زاری شروع کړه چه ای اللہ که تا دوی هلاک کولو غوښتل نو دوی سره به دی زه هم هلاک کړی ووم هغوی د بی وقوفی حرکت اوکړو آیا هغه څوک چې زما شاته دی بنی اسرائیل هلاک کوی.

دهارون عليه السلام د وفات قیصه: د علی عليه السلام ابی طالب نه روایت دی چه موسیٰ عليه السلام هارون عليه السلام شبراو شبر تبول یوخای د یوغرلمن طرف ته لاړل. هارون عليه السلام په یوه غونډنی باندې ولاړوو چه اللہ تعالیٰ هغه ته مرگ ورکړو. موسیٰ عليه السلام بنی اسرائیلو له راغلو نو هغوی د هارون عليه السلام تپوس اوکړو. موسیٰ عليه السلام ونیل هغه مړ شو. هغوی ونیل چه نه تابه قتل کړی وی هغه خو ډیر نرم مزاج او د ښه خونې والا سړی وو. موسیٰ عليه السلام ونیل چه ښه ده تاسو څه کسان خوښ کړنی نو هغوی اویا کسان غوره کړل نود هارون عليه السلام لاش له لاړل او تپوس نی اوکړو چه هارون عليه السلام ته چا قتل کړی؟ د هارون عليه السلام نه آواز راغلو چه زه خو چا هم نه یم قتل کړی زه خو په خپل مرگ مړ شوې یم. اوس دی خلقو ونیل ای موسیٰ عليه السلام مونږ به دی نه پس تانه چرې هم سرکشی نه کوو. سزا نی دا شوه چه هغوی یو آواز راگیر کړل. موسیٰ عليه السلام به ښی او گس طرف ته بی معنی راتاویدلو او ونیل به نی چه آیا ای اللہ ته به د دی بی شرمو په خبرو اترو مونږ هلاک کوی. دا ستا زمینت دی نو چه څوک غواړی هلاک نی کړی او چه څوک غواړی نو هدايت ورکړی نو اللہ تعالیٰ دا ټول راژوندی کړل او هغه ټول نی انبیاء جوړ کړل.

دا ډیر غریب او ناقابل یقین حدیث دی. په راویانو کنبی عماره بن عبیده خو بالکل مجهول سړی دی. ابن جریر رحمته الله وائی چه په دی وجه په هغوی عذاب نازل شوې وو چه د سخی په عبادت باندې چپ چاپ

(۱) البقره: ۵۵.

(۲) الطبری: ۱۳/۱۴۱.

(۳) البقره: ۵۵.

ولازوو کتلی نی او قوم نی د دی شرک نه منع کولو. په دی وجه موسی عليه السلام دوی ته د بی وقوفانو نوم ورکړی وو او ویلې وو چه ای الله دا ستا از مینست او امتحان دی. نو د الله تعالی نی داسې حمد او ثنا او کره چه دا خو هم ستا د طرف نه امتحان دی او هم ستا حکم چلیبری او ته چه خه غواړی نو هم هغه کیبری. هدایت او گمراهی خو هم تاسره دی. چاته چه ته لار او بنایینی هغه خوک اړولې نه شی او خوک چه ته گمراه کړی هغه ته خوک لار خودنه نه شی کولې. ته چه چاته ورکول بند کړی هغه ته هیخ خوک نه شی ورکولې او چاته چه ته ورکړی هغه نه نی خوک اخستی نه شی. د ملک مالک خو صرف هم ته نی اود حکم حاکم صرف هم ته نی خلق او امر ټول هم ستا د طرف نه دی.

بیا موسی عليه السلام دعا او کره ای الله ته زمونږ ولی نی مونږ اوبنی او په مونږ باندې رحم او کړی ته خیر الغافرین نی. د غفر معنی ده ډوبول پټول او په گناه باندې نه رانیول اود غفران سره چه کله رحمت یو خانی شی نو دا مطلب دی چه د بنی نی نه پس بیا الله تعالی هغه ته په راتلونکی وخت کبني په گناه کبني اخته نه کړی. ای الله مونږ ته په دنیا کبني هم نیکی راکړی او په آخرت کبني هم د (حَنَّة) تفسیر په سورة بقره کبني تیر شوې دی مونږ توبه کوو او هم ستا طرف ته واپس گرځیدونکی یو. حضرت علی عليه السلام وائی چه د دوی نوم یهود خکه شو چه هغوی «هُذُنَا الْبَيْتُ» و نیلې وو.

قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ
او ویل الله عذاب زما رسوم زه دغه عذاب هغه چاته چې غواړم اورحمت زما فراخه دی
الله ورته جواب کبني او ویل چې د عذاب حال مې دادې چې چاته نی او غواړم نو هغه ته نی ورکوم او زما رحمت هر یو
كُلِّ شَيْءٍ ط فَمَا كَتَبْنَا لِلَّذِينَ
په هر څیز باندې پس زرده چې اولیکم زه دپاره دهغه کسانو چې خان ساتی دنا فرمائی نه
خیز ته شامل دی او هغه به زه دهغې چا دپاره اولیکم چې د گناهونو نه خان ساتی
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ
او ورکوی زکاة او هغه کسان چې هغوی په آیتونو زمونږه ایمان راوړی
او زکوة ورکوی او هغه خلق چې زمونږ په آیتونو باندې ایمان راوړی

قوله تعالی: «وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ»
 د الله تعالی د رحمت فراخوالی. - موسی عليه السلام و نیلې وو ای الله دا ستا فتنه او ستا عذاب دی. نو ارشاد کیبری چه عذاب هغه ته ور رسی د چا د پاره چه زما اراده وی چه ده ته عذاب کیدل پکار دی گنی زما رحمت خو په هر څیز باندې وسیع دی زه چه څنگه غواړم کوم. په هره خبره کبني حکمت او عدل هم زما حق دی. د رحمت والا آیت ډیر عظیم دی او ټولو ته شامل دی. لکه د عرش او چتونکو فریستو په ژبه کبني ارشاد کیبری چه ای الله تعالی! ستا رحمت او ستا علم په ټولو حاوی دی.
 وائی چه یو اعرابی راغلو اوبنه نی کینوله او وئی ترله. بیا نی حضور ﷺ پسې مونږ او کړو. د مانځه فارغ شو او خپله اوبنه نی پرانسته په هغې باندې سور شو اودا دعانی او کره ای الله تعالی! په ما او په حضرت محمد ﷺ باندې خپل رحمت او کره اوزمونږ په رحمت کبني هیخ خوک مه شریکوه. نو حضور ﷺ صحابه کرامو رضی الله عنهم ته او فرمانیل اوبنایینی دی ډیر گمراه او بی وقوف دی که د ده اوبن؟ تاسو واوریده خه چه ده او ویل؟ هغوی او ویل او حضور ﷺ او فرمانیل د الله تعالی ډیر وسیع رحمت دی هغه د رحمت سل حصې جوړې کړی دی یوه حصه نی په ټول مخلوق باندې تقسیم کړې. پیریانو

انسانانو او بھانم بولو ته د دې يوې حصې نه رحمت ملاويږي او باقی يو کم سل (۹۹) حصې نبي د خپل خان د پاره خاص کړی. اوس تاسو اوبښانې چه په دې دواړو کښې څوک ډير بې وقوف دې. (۱) الله تعالی د خپل رحمت سل حصې کړی دی په کومو کښې چه صرف يوه حصه دنيا ته راکوزه کړې ده او هم په دې سره مخلوق په يوبل ترس خوری. هم دې سره ځناور خپلو بچو سره نرمی او د رحم سلوک کوی. باقی يو کم سل حصې هم هغه سره دی د کومو اظهار چه به د قیامت په ورځ کيږي (۲) اود قیامت په ورځ به هم د دې حصې نه او د يو کم سلو حصونه کوم چه مؤخر کړې شوی دی يوځای کوی به نبي (۳) په يو روايت کښې دی چه هم ددې يوې نازل کړې شوې حصه کښې ځناور او مرغنی شامل دی (۴) په الله تعالی قسم چه د دين په لحاظ باندي فاجر دی، کار کسب او معاش په لحاظ بې وقوف دی هغوی هم په دې کښې شامل دی. د الله ﷻ قسم هغه به هم جنت ته ځي. څوک چه اور د گناه په سبب راگير کړی وی د هغه رحمت به د قیامت په ورځ داسې راخورشی چه ابليس ته به هم د هغې نه دڅه حصې ملاويدلو توقع پیدا شی (۵) دا حدیث ډير غريب دې او سعد په دې کښې يو غير معروف سرې دې. د الله ﷻ د رحمت مستحق څوک دی؟ زما د رحمت حقدار به هغه وی څوک چه ما نه ويریږي او پرهيزگاری اختياروی. لکه چه فرمائی ستاسو رب د خپل ذات د پاره رحمت فرض گرځولې دې. پرهيزگاری کوی يعنی د شرك او کبيره گناهونو نه ځان بچ کوی اوزکوة ورکوی. ونيلې شی چه د زکوة نه مراد د نفوسوزکوة دې يا د مالونو زکوة يا دا دواړه مراد دی ځکه چه دا آيت مکي دې او هغه خلق کوم چه زمونږ آياتونه منی اود دې تصديق کوی.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ	الرَّسُولَ	النَّبِيَّ	الْأُمِّيَّ	الَّذِي	يَجِدُونَهُ
هغه کسان چې پیروی کوی ددې رسول چې نبي دې امی دې هغه رسول چې مومی هغوی دهغه					
(د رحمت) هغه څوک (بیامومی) چې ددې پیغمبر چې امی نبي دې تابعداری کوی دچا ذکر چې دوی خپل خان سره په					
مَكْتُوبًا	عِنْدَهُمْ	فِي التَّوْرَةِ	وَالْإِنْجِيلِ	يَأْمُرُهُمْ	
ليکلي شوي په نیز خپل په تورات کښې او په انجيل کښې هغه حکم کوی هغوی ته					
تورات او انجيل دواړو کښې ليکلي پیاموی او هغه دوی ته د					
بِالْمَعْرُوفِ	وَيَنْهَاهُمْ	عَنِ الْمُنْكَرِ	وَيُحِلُّ	لَهُمُ	الطَّيِّبَاتِ
په نيکۍ سره او منع کوی هغوی د بدۍ نه او حلالوی دپاره دهغوی پاک څيزونه					
نيکۍ حکم کوی او بدو کارونو نه نې منع کوی او پاکيزه څيزونه ورته حلالوی					
وَيُحَرِّمُ	عَلَيْهِمُ	الْخَبِيثَاتِ	وَيَضَعُ	عَنْهُمْ	اِصْرَهُمْ
او حراموی په هغوی باندي انپاک څيزونه اولرې کوی دهغوی نه درانه بارونه دهغوی					
او پليت څيزونه پرې حراموی او ددوی نه (د عبادتونو) درانه بوجونه لرې کوی					

(۱) ابوداؤد کتاب الادب باب من ليست له غيبه: ۴۸۸۵.
 (۲) صحيح مسلم: كتاب التوبه باب في سعة رحمة الله تعالى وانما تغلب غضبه: ۲۷۵۳، احمد: ۴۳۹/۵، ابن حبان: ۶۱۴۶، طبرانی: ۶۱۲۶.
 (۳) احمد: ۵۵/۳-۵۶، مسنده حسن.
 (۴) ابن ماجه كتاب الزهد باب ما يرجي من رحمة الله يوم القيامة: ۴۲۹۴ وهو صحيح، احمد: ۵۵/۳، مسند ابى يعلى: ۱۰۹۸.
 (۵) المعجم الكبير: ۳۰۲۲، مجمع الزوائد: ۲۱۶/۱۰.

وَالْأَغْلَالِ	الَّتِي	كَانَتْ عَلَيْهِمْ	فَالَّذِينَ	آمَنُوا	بِهِ
اوبندیزونہ	ا	ہغہ	ا	چہی ووا	پہ ہغہ بانندی
اوطوقونہ ترہی پرائیزی کوم چہ پہ دوی بانندی ووانو شوک چہی دہ بانندی ایمان راوری				
وَعَزَّوَاهُ	وَنَصْرُوهُ	وَاتَّبَعُوا	التَّوْرَ الَّذِي	أُنزِلَ	
اوحمايت اوکری دہغہ اوامداد اوکری دہغہ	اوپیریوی اوکری ہغوی ادا نورا ہغہ	اچہی نازل کری شوی دی			
اود دہ (محمد) حمايت او مدد اوکری اوپہ ہغہ رنہا (قرآن) پسہ روان شی چہی ہغہ سرہ نازلہ شوی دہ					
مَعَهُ	أُولَئِكَ	هُمْ	الْمُفْلِحُونَ		
دہغہ سرہ ادا کسان چہی دی ہم دوی خلاصی موندونکی دی					
نو ہم دغہ کسان کامیاب دی					

قوله تعالى: الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ

حضرت محمد ﷺ پہ رسالت بانندی ایمان راوولونہ بغیر انہروی خلاصی ممکن نہ دی۔ کوم خلق چہ د نبی امی تابعداری کوی او مسلمانیری ہغوی تہ د دی پیش گوئی علم دی کوم چہ د ہغوی پہ کتابونو تورات او انجیل کنبی د نبی امی متعلق لیکلی دی۔ د انبیاؤ پہ کتابونو کنبی د نبی اکرم ﷺ صفت ذکر دی۔ چا چہ خپلو خپلو امتونوتہ د ہغوی ﷺ د بعثت زیری ورکری دی اود ہغوی ﷺ د مذہب اختیارولو ہدایت نی کری دی۔ د ہغوی علماء او راہبان دا خیز پیڑنی۔

دہرگ پہ وخت کنبی د یو یہودی خون ایمان راوول: پہ مسند احمد کنبی دی چہ یو بانڈچی بیان کری دی چہ د نبی اکرم ﷺ پہ زمانہ کنبی دپینو خرخولو د پارہ مدینہ تہ لارم۔ د خرخون د اوزگاریدونہ پس ما وونیل چہ خہ ہغہ (محمد ﷺ) سرہ بہ ہم ملاوتشو اود ہغوی نہ بہ خہ خبری واورم۔ ما اوکتل چہ حضور ﷺ حضرت ابوبکر ﷺ او حضرت عمر ﷺ سرہ روان دی زہ ہم ورپسی شوم۔ دا دریوارہ د یو یہودی کورته اورسیدل چہ پہ تورات بانندی پوہیدلو۔ د ہغہ خوی خون بانستہ وو او مرگ تہ نیزدی وو۔ ہغہ سرہ خواکی کیناستلو تورات نی لوستلو۔ حضور ﷺ دی یہودی سرہ خبری کولی اوونی وونیل چہ ستا دی د تورات د نازلونکی پہ ذات بانندی قسم وی چہ ربتیا اوواپہ پہ دی کنبی زما ذکر او زما د بعثت خبر ہم شتہ کہ نہ۔ ہغہ سر اوخوزولو چہ نہ، نود ہغہ یہودی مرگ تہ نیزدی خون خونی اوونیل چہ دتورات پہ نازل کونکی ذات قسم چہ مونر پہ خپلو کتابونو کنبی ستاسو ﷺ صفت او د بعثت خبری گورو او گواہی ورکوم چہ تاسو ﷺ دالله تعالی رسول یئی۔ کله چہ ہغہ مرشو نو رسول الله ﷺ او فرمائیل دی مسلمان دی دا یہودیان د دی خانی نہ اخواکرتی بیا رسول الله ﷺ دہغہ د کفن او مونخ انتظام اوکرو (۱) دا حدیث جید او قوی دی او پہ صحیح بخاری کنبی د حضرت انس ﷺ تہ روایت شوی دی۔

ہرقل بادشاہ تہ د اسلام دعوت ورکولو تفصیلی قصہ: د ہشام بن العاص ﷺ تہ روایت دی چہ ہرقل د روم بادشاہ لہ د اسلام د تبلیغ د پارہ زہ او یو بل سرہ اولیگلی شو۔ مونر لارو او غوطہ او دمشق پوری اورسیدو د جبلہ بن ایہم الغسانی محل تہ اورسیدو۔ ہغہ صاحب تخت وو۔ مونر لہ نی یو سفیر راویگلو چہ خبرہ اوکری چہ ہغوی خہ وائی۔ مونر وونیل چہ مونر تاسرہ خبرہ نہ کوو۔ مونر بادشاہ سرہ خبری کولو لہ راویگلی شوی یو۔ کہ ہغہ راوغوبستو نو ہغہ سرہ بہ خبرہ کوو۔ زمونر تاسرہ ہیخ وینا

نشستہ ہغہ لارو بادشاہ تہ نی خبر ورکرو۔ ہغہ راوغوبنتلو او ونی ونیل چہ وانی خہ خبرہ دہ۔ ہشام بن العاص رضی اللہ عنہ ہغہ سرہ خبری اتری اوکری او د اسلام دعوت نی ورکرو۔ ہغہ تورے کپری اغوستی وی نو ہشام اوونیل دا تورے کپری دی ولے اغوستی دی؟ ہغہ اوونیل چہ ما قسم خوڑلے چہ دا تورے کپری بہ ہلہ او باسہم ترکومی چہ تاسو خلق د شام نہ اونہ باسہم۔ مونرے اوونیل چہ پہ اللہ تعالیٰ قسم مونرے دا تخت تانہ اخستونکی یو اود ملک اعظم ملک بہ ہم ان شاء اللہ زمونرے پہ قبضہ کنبی راشی۔ زمونرے نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د دی زیری ورکری دی۔ ہغہ ونیل چہ تاسو ہغہ خلق نہ نی۔ ہغہ بہ داسی خلق وی چہ د ورخی بہ روزہ ساتی اود شپے مونخونہ کوی۔ تاسو اونیشی ستاسو روزہ څنگہ وی۔ مونرے پورہ شان سرہ بیان کرپہ نود ہغہ مخ داسی شو لکہ چہ توروالی پری اومرلے شی۔ ہغہ اوونیل بنہ دہ بادشاہ سرہ ملاؤشی او مونرے سرہ نی یو رہبر کرپو۔ مونرے د ہغہ پہ لارخودنی سرہ لارو او چہ کلہ مونرے بنار تہ نیزدی اورسیدو نو زمونرے رہبر مونرے تہ اوونیل چہ تاسو د دی سورلو او اونانوسرہ پہ بنارکنبی نہ شی داخلیدی کہ تاسو غوارنی نو مونرے بہ تاسو لہ اسونہ او قچری راوغوارو۔ مونرے اوونیل چہ پہ اللہ تعالیٰ قسم مونرے خو بہ ہم پہ دی سورپرو۔ ہغہ بادشاہ تہ اولیکل چہ دا خلق پہ نورو سورلوباندی د سوریدونہ انکاریان دی۔ بادشاہ ہم پہ اونوباندی د سوریدو اجازت ورکرو۔ مونرے خپلی تورے زورند کرپے د بادشاہ محل تہ اورسیدو او خپلی سورلشی موہلتہ کینولی۔ بادشاہ دخپل محل دبالاخانی نہ مونرے تہ کتل۔ مونرے کوزیدو سرہ اوونیل ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ﴾ اللہ تعالیٰ تہ پتہ دہ چہ زمونرے د تکبیر پہ آواز باندی تول محل اولریدو لکہ چہ سیلنی ہغہ خوزولی وی۔ بادشاہ اوونیل چہ تاسو لہ د خپل دین داسی مظاہرہ تہ وو کول پکار بیانی مونرے راوغوبنتو۔ مونرے دربارتہ داخل شو او ہغہ پہ خپل د ناستی پہ خانی باندی ناست وو۔ پوپ پادری اودسلطنت مشران ہغہ سرہ چاپیرہ ناست وو۔ دہغہ د مجلس ہرخیز سور وو۔ تول ماحول سور، د ہغہ کپری ہم سرے مونرے ہغہ تہ نیزدی شو نو ہغہ اوخندل او ونی ونیل چہ تاسو پہ خپل مینخ کنبی څنگہ سلام کونی نو ماتہ مو ہغہ شان ولے اونہ کرپو؟ ہغہ سرہ یو فصیح الکلام عربی پیژندونکی ترجمان موجود وو۔ مونرے د ہغہ پہ ذریعہ دا اوونیل جہ مونرے پہ خپل مینخ کنبی کوم سلام وایو ہغہ ستاد پارہ سزا وار دی او تاتہ چہ کومہ طریقہ باندی ادب او سلام دی ہغہ زمونرے د پارہ سزا وارنہ دی چہ د تعظیم او سلام او کلام ہغہ طریقہ مونرے ستا پارہ اوکرو۔ ہغہ اوونیل چہ ستاسو خپل مینخ کنبی سلام څنگہ وی؟ مونرے ونیل ﴿السلام علیک﴾ ہغہ تپوس اوکرو تاسو خپل بادشاہ تہ څنگہ سلام کونی؟ مونرے ونیل ہغہ تہ ہم داسی۔ ہغہ تپوس اوکرو چہ ہغہ څنگہ جواب درکوی مونرے ونیل چہ ہغہ ہم دغہ الفاظ ونیلو سرہ جواب راکوی۔ ہغہ تپوس اوکرو چہ ستاسو امتیازی نعرہ کومہ دہ۔ مونرے ونیل ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ﴾ کلہ چہ مونرے پہ اوچت آواز سرہ دا اوونیل نو تول محل اولریدو۔ تردی چہ ہغہ اوویریدلو او سر نی اوچت کرپو چہ پت خو نہ راپریوزی۔ ہغہ اوونیل چہ تاسو خو دا کلہ اوونیلہ چہ دی سرہ خو دا مکان اوخوزیدو۔ کلہ چہ تاسو پہ خپل کورکنبی وانی نو ستاسو کورونہ ہم خوزیری؟ مونرے ونیل چہ نہ۔ مونرے بغیر ستاد محل نہ داسی کلہ ہم نہ دی لیدلی۔ ہغہ اوونیل چہ څومرہ بہ بنہ وہ چہ کلہ تاسو دانعرہ لگولہ او ستاسو ہر څیز لریزدلو اود دی نعرے پہ وھلو سرہ زما نیم ملک ماتے خوڑلو او نیم پاتے کیدلو۔ مونرے تپوس اوکرو داسی ولے؟ ہغہ اوونیل چہ دا آسان دی د دی خبری نہ چہ امرنبوت قائم شی۔ بیانی زمونرنہ د راتلو د مقصد تپوس اوکرو۔ مونرے خپل مقصد تبلیغ اوخودلو۔ تپوس نی اوکرو ستاسو مونخ روزہ څنگہ وی؟ مونرے ورته اوخودل۔ ہغہ مونرے اوس رخصت کرپو۔ مونرے نی پہ مہمان خانہ کنبی حصار کرپو اوزمونرے میلستیا نی اوکرہ۔ مونرے ہلتہ درے ورخی حصار شو۔ د ہرقتل ترجمان صحابہ کرام رضی اللہ عنہم تہ مختلف تصویرونہ اوخودل: بیانی مونرے یوہ شپہ راوغوبنتو۔ مونرے لارو بیانی زمونرنہ تپوس اوکرو بیا مونرے خپل مقصد سردوبارہ کرپو۔ اوس ہغہ یو دیرلوی څیز دسرو

سپینونہ پینلے شوے راؤغونبتو۔ پہ ہغے کنبے ورے ورے خانے جوڑے شوے وے او پہ ہغے کنبے دروازے وے۔ ہغہ د یوہبی تالہ کولا وکڑہ اود ہغے نہ نی یوہ تورہ رینمی کپڑہ راؤویستلہ او پہ ہغے کنبے یوسور تصویر جوڑشوے وو۔ یودسری تصویر وو چہ دہغہ لوی لوی سترگی وے پیر پتونونہ، اوردہ او گنرہ ریرہ، د سر وینتہ پہ دوو حصو کنبے ریر بنائستہ او اوردہ اوردہ وو۔ ونیل آیا دا پیڑنئی مونر ونیل نہ۔ ہغہ ونیل دا آدم ﷺ دے د ہغہ پہ بدن باندے ریر وینتہ وو۔ بیانی د یو بل دبی تالہ کولا وکڑہ د ہغے نہ نی ہم یوہ تورہ رینمی کپڑہ راوویسہ۔ پہ ہغے کنبے د یو سپین رنگ د سری تصویر جوڑشوے وو۔ گورگوتے وینتہ، سری سترگی لونی سر بنائستہ ریرہ ونیل دا نوح ﷺ دے۔ بیانی دیوبل دبی نہ بل تصویر راوویستلو۔ ریر زیات سپین رنگ نی وو، بنائستہ غوندے سترگی کولا وکڑہ تندی اود سپین رنگ تصویر وو۔ سپینہ ریرہ نی وہ، خندنی صورت نی وو، ونیل پیڑنئی داخوک دے؟ دا ابراہیم ﷺ دے۔ بیانی یوہ بلہ دہ کولا وکڑہ یو روہبانہ اود سپین رنگ تصویر وو او ہغہ د محمد ﷺ وو تپوس نی اوکرو دا پیڑنئی مونر ونیل او دا محمد ﷺ دے۔ د تصویر پہ لیدو پہ مونر باندے رچیدل شروع شو۔ ہغہ ونیل اللہ تعالیٰ تہ معلومہ دہ چہ ہم دا محمد ﷺ دے۔ بیا ہغہ اودریدو بیا کیناستو او ونی ونیل چہ د اللہ تعالیٰ قسم دا ہم ہغہ دے؟ مونر ونیل چہ اوہم ہغہ دے۔ ددے تصویر پہ کتو سرہ تہ ہم دا اوگنرہ چہ ہم حضور ﷺ دے کتلی دے۔ بیا نی خہ وخت پورے دے تصویر تہ کتل بیانی اوونیل دا آخری دہہ وہ خو مادا د تہ لونہ پہ آخرہ کنبے د خودلو پہ خانی نوری دبی پر خودی او پہ مینخ کنبے مے دا او خودلو چہ ستاسو د صداقت امتحان اوکرم۔ بیانی یو بل تصویر چہ غنم رنگے اونرم صوت وو، گورگوتے وینتہ، دوی سترگی، تیز نظر، د غصے نہ دک مخ، اینختی غابونہ، پیرے شونڈے ونیل دا د موسیٰ ﷺ تصویر دے۔ دے سرہ نزدی یو بل تصویر وو چہ پہ شکل او صورت کنبے د دے پہ شان وو خودا چہ پہ وینتو کنبے تیل لگولے گمنزہ شوے، کولا وکڑہ تندی غتی سترگی ونیل دا ہارون بن عمران دے۔ بیا د یو بل دبی نہ بل تصویر رابکارہ کرو غنم رنگے، برابر قامت، د نیغو وینتو والا، د مخ نہ نی غم غصہ بنکارہ وہ، دا لوط ﷺ دے۔ بیا نی یو د سپین رنگ رینمی کپڑہ کولا وکڑہ یو پر قیدونکی رنگ والا سری د کوم قد چہ اورد نہ وو وارہ شان اننگی وو بنائستہ مخ نی وو ونیل دا حضرت اسحاق ﷺ دے۔ بیا نی یوہ بلہ دروازہ کولا وکڑہ دہغے نہ نی سپینہ رینمی کپڑہ راوویستہ مونر تہ نی او خودلہ دہغہ شکل د حضرت اسحاق ﷺ سرہ ریر یوشان وو خود ہغہ پہ شونڈہ باندے تور داغ وو۔ ونیل دا یعقوب ﷺ دے۔ بیانی پہ یوہ تورہ کپڑہ کنبے تصویر او خودلو۔ سپین رنگ ریر بنائستہ مخ پہ مخ باندے د نور اخلاص او خشوع آثار بنکارہ وو، رنگ نی سوربخن، ونیل دا اسماعیل ﷺ دے۔ بیا نی دیو دبی نہ سپینہ کپڑہ بھر کرہ پہ کومہ کنبے چہ د آدم ﷺ د تصویر پہ شان وو پہ مخ باندے نمر پر قیدلو ونیل دا یوسف ﷺ دے۔ بیا نی یو بل تصویر راوویستلو سور رنگ، دکے پندی غتی سترگی لویہ خیتہ وروکی قد تورہ آویزان، ونیل دا داؤد ﷺ دے۔ بیانی یو بل تصویر راوویستلو پیر پتونونہ، اوردے پنی، پہ اس سور ونیل دا سلیمان ﷺ دے۔ بیا نی یو بل تصویر راوویستلو خوان تورہ ریرہ گنر وینتہ، بنائستہ سترگی بنائستہ مخ ونیل دا عیسیٰ بن مریم ﷺ دے۔ مونر اوونیل چہ دا تصویر نہ تاتہ د چرتہ نہ ملاؤشوی مونر تہ معلومہ دہ چہ دا تصویر نہ خامخا د انبیاء علیہم السلام بہ وی۔ خکہ چہ مونر د خپل نبی ﷺ تصویر ہم صحیح اوملو۔ بیا نی اوونیل آدم ﷺ د اللہ تعالیٰ نہ سوال کرے وو چہ زما انبیاء اولاد ماتہ اونبایہ نو اللہ تعالیٰ د دے انبیاء کرامو تصویر نہ حضرت آدم ﷺ تہ ورکرل ہغہ حضرت آدم ﷺ پہ مغربی ملک کنبے پہ حفاظت سرہ ساتلی وو۔ ذوالقرنین ہغہ راوویستل او دانیال ﷺ تہ نی حوالہ کرل۔ بیا نی ونیل چہ زہ خو غوارم چہ خپل ملک پر پردم او تاسو کنبے د یو کمزوری غلام شم او تردے چہ ماتہ مرگ راشی۔ اوس نی مونر رخصت کرو انعام او اکرام نی راکرو دتلو انتظامات نی اوکرل۔ کلہ چہ مونر حضرت

ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ لہ راغلو ہغوی تہ مو دا واقعہ بیان کرہ نو د ہغہ پہ سترگو کنبی اوینکی راغلی او ونی ونیل کہ اللہ تعالیٰ ہغہ تہ توفیق ورکرو نو ہغہ بہ خامخا داسی کول۔ بیا نی او فرمائیل چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم مونی تہ خبر را کرے چہ یہودیان پہ خپل کتاب کنبی د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم صفات بیامومی (۱) عطاء بن یسار رضی اللہ عنہ وانی چہ عبداللہ بن عمرو رضی اللہ عنہ سرہ ما ملاقات اوکرو اوپہ تورات کنبی می د حضور صلی اللہ علیہ وسلم متعلق د پیشن گوئی بارہ کنبی ترینہ تپوس اوکرو نو ونی ونیل چہ اوپہ اللہ تعالیٰ قسم پہ تورات کنبی د حضور صلی اللہ علیہ وسلم ہم داسی ذکر دی لکہ څنگہ چہ پہ قرآن کنبی دی چہ ای نبی مونی تہ د امت گواہ جو رکری اود جنت زیری ورکونکی او د دوزخ نہ ویرونکی او د عوامو خیال ساتونکی جو رکری (۲) تہ زما بندہ او رسول ینی او ستا نوم متوکل دی۔ تہ نہ سختی کونکی ینی او نہ سخت زرہ ینی تا بہ ترہغہ وختہ پوری اللہ تعالیٰ نہ راغواری ترکومی چہ پہ غلطہ لار تلونکی قوم تہ پہ سیدہ لار نہ کری او ترکومی چہ ہغوی ایمان رانوری اود ہغوی د زرونونہ پردی اوچتی نہ شی او سترگی لیدل اوغورونہ اوریدل اونہ کری۔ بیا د عطاء رضی اللہ عنہ ملاقات حضرت کعب رضی اللہ عنہ سرہ اوشو نو ہم دغہ سوال نی د ہغہ نہ ہم اوکرو نو پہ بیان کنبی نی د یو حرف اختلاف ہم بیانہ موندلو صرف دی نہ علاوہ چہ پہ خپلہ ژبہ کنبی (غلفا) نی (غلوفا) او (صما) تہ (صمویا) او (عمیا) تہ (عمویا) ونیل (۳) او دا جملی نی زیاتی کری چہ ہغوی بہ پہ بازار کنبی شور شغپ نہ کوی۔ ہغہ د بدنی بدلہ پہ بدنی سرہ نہ ورکوی معافی کوی۔ اود عبداللہ ابن عمر رضی اللہ عنہ د حدیث ذکر نی اوکرو بیانی اوونیل چہ د سلف پہ کلام کنبی د لفظ توراہ اطلاق عمومًا د اہل کتابو پہ کتابونو کیڑی او د احادیثو پہ کتابونو کنبی ہم څہ داسی وارد دی واللہ اعلم۔

بلہ قصہ: د جبیر بن مطعم رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ زہ د تجارت پہ غرض د شام طرف لارم چہ کلہ زہ د شام ملک تہ نیزدی شوم نو اہل کتابونہ می یو سری سرہ ملاقات اوشو۔ ہغہ تپوس اوکرو چہ آیا ستاسو ملک تہ څوک سرے نبی راغلی دی؟ ما ونیل چہ او۔ ہغہ ونیل چہ آیا تہ د ہغہ تصویر پیڑنی ما ونیل چہ او۔ نو ہغہ زہ یو کور تہ بوتلم کوم کنبی چہ تصویرونہ وو خو ما د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یو تصویر ہم اونہ لیدو۔ مونی پہ دی خبرو اتر کنبی وو چہ یویل سرے راغلو ہغہ ونیل څہ خبرہ ده؟ مونی خبر ورکرو نو ہغہ مونی خپل کور تہ بوتلو۔ پہ کور کنبی داخلیدو سرہ ما د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تصویر اولیدلو او دا ہم چہ پہ تصویر کنبی یوسری د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم شاتہ ولا دی۔ ما ونیل چہ دا څوک دی چہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نہ شاتہ ولا دی ہغہ نی نیولی دی؟ ہغہ ونیل چہ دا نبی خو نہ دی څو کہ د نبی نہ روستو نبی وی نو ہم دی بہ وو۔ د ده نہ پس بہ بل نبی نہ راخی خو دی بہ د نبی جانشین وی (۴)

دیو پادری قصہ: اقرع د حضرت عمر رضی اللہ عنہ موذن وانی چہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ زہ یو پادری راوستلو د پارہ اولیگلم ما راوغوبنتلو۔ دہغہ نہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ تپوس اوکرو چہ آیا پہ کتاب کنبی تہ زما ذکر ہم بیامومی؟ ہغہ اوونیل چہ او پہ کتاب کنبی تاتہ قرن ونیلی شوے دی۔ ہغہ خپلہ درہ راوچتہ کرہ چہ قرن څہ خبرہ ده؟ ہغہ اوونیل دی نہ مراد دی کلک سرے سخت امیر۔ بیا حضرت عمر رضی اللہ عنہ تپوس اوکرو ښہ ده مانہ پس؟ ہغہ اوونیل ستا جانشین بہ یو صالح سرے وی خو ہغہ بہ خپلوانو تہ ډیرہ ترجیح ورکوی نو حضرت عمر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ اللہ تعالیٰ دی پہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ بانڈی رحم اوکری۔ درے خل نی اوونیل بیا نی او فرمائیل دی نہ پس بہ څوک وی؟ ہغہ اوونیل د اوسپنی د پارے پہ شان یو

(۱) دلائل النبوة: ۱/۳۸۵، ۳۹۰۔

(۲) الاحزاب: ۴۵۔

(۳) صحیح بخاری کتاب البیوع باب کراهیہ السخب فی السوق: ۲۱۲۵، ۴۸۲۸۔

(۴) المعجم الکبیر: ۱۵۳۷، المعجم الاوسط: ۸۲۲۷۔

سرې، حضرت عمر رضی اللہ عنہ پوہہ شو چه حضرت علی رضی اللہ عنہ مراد دې. هغه خپل سر اونیولو او افسوس نی اوکړو. هغه ونیل یا امیر المؤمنین هغه به صالح خلیفه وی خو هغه به په هغه وخت کښې خلیفه وی چه توره به نی د تیکې نه راویستلې وی او وینه به ترې بهیرې (۱)

د نبی نبوی ذمه داریانې او دده صفتونه: د الله تعالی ارشاد دې چه نبی د نیکو خبرو حکم ورکوی او د بدو خبرو نه منع کوی. دا د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم صفت دې چه په تیریوشوو کتابونو کښې درج دې او واقعی د حضور صلی اللہ علیہ وسلم هم دغه حال وو چه د خیر نه علاوه به نی بل هیخ نه ونیل اود هغه خبرې نه به نی منع کوله کومه چه به د شروه. د عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه کله تاسو په قرآن کښې اولولئ (بَابُ الَّذِينَ آمَنُوا) نو غوږ کیردنی کیدې شی چه خه د خیر حکم ورکونکې وی یا د خه شر نه منع کونکې وی اود ټولو نه اهم خیز د کوم چه الله تعالی حکم ورکړې دې دا چه د الله تعالی سره د خه شریک نه بغیر د هغه عبادت کوئی خوک د هغه شریک مه جوړوئ. ټول انبیاء کرام هم د دې مقصد لاندې رالیکلې شوې وو. لکه څنگه چه د الله تعالی ارشاد دې چه مونږ په هر قوم کښې خپل پیغمبر لیکلې دې چه عبادت صرف هم د الله تعالی کوئی اود بتانو عبادت نه منع شئی. (۲)

د صحیح حدیث پاک پیژندکلو: د ابی اسید رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی چه کله تاسو زما روایت شوې یو حدیث واورئ کوم چه ستاسو زړه اومنی ستاسو وینستان او خرمن په دې سره نرم شی او تاسو دا خبره محسوس کړئ چه دا خبره ستاسو ذهنیت سره نيزدې ده نو یقیناً ستاسو په نسبت به زما ذهنیت دې سره نيزدې وی یعنی هغه زما حدیث کیدې شی او که پخپله ستاسو زړه د دې نه انکار اوکړی او هغه خبره ستاسو د ذهنیت نه لرې وی نو پوہه شئی چه ستاسو په نسبت زما ذهنیت نه به توره هم لرې وی او هغه به زما حدیث نه وی. (۳) د حضرت علی رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه کله ته د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یو حدیث واورې نود هغې باره کښې هغه گمان کوه چه صحیح گمان وی او کوم چه ډیر مبارک وی او ډیر پاکیزه وی. (۴) د الله تعالی ارشاد دې چه هغه ستاسو د پاره طبیات حلال کړی دی. لکه بحیره، سائبه، وصیله او حام دا حلال وو خو په زبردستی سره نی حرام کړی وو. دې سره نی په خپل ذات باندې توره هم تنگی کړې ده او خبائث الله تعالی حرام کړی دی لکه د خنزیر غوښه او سود. د خوراک چه کوم خیزونه الله تعالی حرام کړی وو هغه نی حلال جوړ کړل. الله تعالی هر هغه خیز چه کوم حلال کړې دې د هغې خوراک بدن ته نفع ورکوی اود دین امدادی کیرې. او کوم چه الله تعالی حرام کړی دی هغه د بدن او دین دواړو د پاره مضر دی. هغه خلق چه عقلی توگه باندې ښه والی او خراب والی باندې پوهیرې هغوی هم د دې آیت نه تمسک کوی. د دې تخیل جواب هم ورکړې شوې دې خو دلته د دې ټولو تفصیلونو محل نه دې او هم د دې آیت نه نی حجت قائم کړې دې هغه علماؤ چه خوک دا وائی که د یو خیز د حلال والی او حرام والی حدیث نه وی نود حلال او حرام د تللو دا معیار کیدې شی چه دا د افادیت په لحاظ عرب کوم خیز مفید او طیب گنړی او کوم خبیث او مضر گنړی. په دې تخیل کښې هم ډیر بحث شوې دې. د الله تعالی ارشاد دې چه هغه بوج کوم چه د خلقو په زړونو کښې وو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه سپکوی اود رواج په کومو زنجیرونو کښې چه هغوی راگیر وو رسول صلی اللہ علیہ وسلم هغه اخوا کوی. هغه آسانی بیننه او معافی راوړلې ده لکه چه حدیث دې چه ما آسان او د گمراه والی نه پاک دین راوړلې رالیکلې

(۱) ابوداؤد کتاب السنه باب فی الخلفاء: ۴۶۵۶ وسته صحیح، مجمع الزوائد: ۱/۱۴۹

(۲) النحل: ۳۶

(۳) احمد: ۵/۴۲۵ وسته صحیح، مجمع الزوائد: ۱/۱۴۹

(۴) احمد: ۱/۱۲۲، سنن ابن ماجه: المرقومه، باب تعظیم حدیث رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم: ۲۰، وسته صحیح، دارمی: ۵۹۲ د دې سنه د بخاری او مسلم په شرط صحیح دې. (الموسوعه الحدیثیه: ۲/۲۸۳)

شوی یم (۱)۔
 دملک سفیر به خنده رویه او خوش اخلاقه وی: نبی کریم ﷺ چه کله حضرت معاذ ﷺ او ابو موسی اشعری
 د یمن امیران جو کبری اولیگل نو هدایت نی ورته او کرو چه بنه مزاج او خنده رویه مخ اوسیرنی چه
 خلق تاسو نه ویره نه کوی اود هغوی د پاره آسانشی پیدا کرنی سختی مه کونی چه په خلقو کنبی د
 منلو عادت وی د اختلاف ذهنیت نی نه وی (۲) د حضور ﷺ صحابی ابو برزه اسلمی ﷺ فرمانی چه زه
 رسول الله ﷺ سره پاتی وم اود هغوی ﷺ آسانشی ورکولو می بنه مشاهده کری د (۳) په وړاندینو
 امتونو کنبی دیری سختی وی په دې امت هغه احکام نرم کری شوی دی. د دې د پاره حضور ﷺ
 اوفرمائیل چه الله تعالی زما د امت د زره په خیالونو او ارادو باندې نیول نه کوی ترکومی چه هغوی په
 ژبه باندې خه اونه وائی یا خه عمل اونه کری. (۴) فرمائی زما د امت نه خطا او هیره معاف کری شوی
 ده که په هیره وغیره سره نی خه کری وی یا د جبر حالت کنبی کری وی نو دا د معافنی قابل گنرلی
 شوی دې (۵) په دې وجه الله تعالی د دې دعا د غوښتلو هدایت کری دې. ﴿ اَلْكَتَبْتُ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا
 اَوْ اٰخَطَاْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَی الدِّیْنِ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا اَنْتَ
 مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَی الْقَوْمِ الْكٰفِرِیْنَ ۝﴾

د صحیح مسلم نه ثابت دی چه د دې دعا په ذریعه د الله تعالی نه غوښتلې شی نو په هر سوال باندې
 الله تعالی فرمائی بنه ده ما درکرو اوما قبول کرو. (۶) د الله تعالی ارشاد دې چه کوم خلق د حضور ﷺ
 عظمت کوی د هغوی ﷺ د راوړلې شوی دین پیروی کوی هم دغه خلق په دنیا او آخرت کشې خلاصی
 موندونکی دی.

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي	
اووايه اني خلقو ايشكه زه	
چې اني خلقو بيشكه زه	
رَسُولُ اللَّهِ	إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ
رايرلې شوي (پيغمبر) د الله یم تاسو ټولونه هغه الله چې هغه دپاره ده بادشاهی د اسمانونو	د الله ﷺ رسول یم چې تاسو ټولو ته راغلي یم هغه الله ﷺ چې د اسمانونو او
وَالْأَرْضِ ۗ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ	اود زمکې انشته دې لائق د عبادت مگر اخاص هم هغه دې چې ژوندی کول کوی او مړه کول کوی
زمکې مالک دې هغه نه بغیر بل څوک د عبادت لایق نشته هغه ذات ژوندی کول او مړه کول کوی	

(۱) د دې تخریج سورة البقرة آیت: ۱۸۵ لاندې تیر شوی دې
 (۲) صحیح بخاری کتاب الادب باب قول النبی ﷺ (یسروا ولا تمسروا): ۶۱۲۴، صحیح مسلم: ۱۷۳۴، احمد: ۱۳۱/۳، مستدابی یعلی: ۴۱۷۲
 (۳) صحیح بخاری کتاب العمل فی الصلوه باب اذا نفلت اللدابه فی الصلاه: ۱۲۱۱
 (۴) صحیح بخاری کتاب العنق باب الخطاء والنسیان فی العناقه والطلاق ونحوه: ۲۵۲۸، صحیح مسلم: ۱۲۷، ترمذی: ۱۱۸۳
 احمد: ۲۵۵/۲، ابن ماجه: ۲۰۴۴، ابن حبان: ۴۳۳۴
 (۵) ابن ماجه کتاب الطلاق باب طلاق المکره والناسی: ۲۰۴۵ وهو صحیح، بیهقی: ۳۵۶/۷
 (۶) صحیح مسلم کتاب الايمان باب تجاوز الله تعالی من حدیث النفس والخواطر بالقل: ۱۲۶... ترمذی: ۲۹۹۲، احمد: ۲۳۳/۱، ابن حبان: ۵۰۶۹

فَآمِنُوا	بِاللَّهِ	وَرَسُولِهِ	النَّبِيِّ	الَّذِي	يُؤْمِنُ
پس ایمان راورې په الله باندې او په رسول د هغه چې نبی دې امی دې هغه رسول چې ایمان راورې					
نو تاسو ټول په الله باندې ایمان راورې او د هغه په امی رسول باندې ایمان راورې هغه پیغمبر چې په					
بِاللَّهِ	وَكَلِمَاتِهِ	وَاتَّبِعُوا	لَعَلَّكُمْ	تَهْتَدُونَ	
په الله باندې او په حکمونو د هغه باندې او پیروی او کړې د هغه دپاره ددې چې تاسو اینغه لار بیامومی					
الله او په ټولو کلماتو نور وکتابونو ایمان راورې دې او د هغه تابعداری او کړې انو هدايت به بیامومی					

قوله تعالى: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾

د حضور ﷺ عالم کبر نبوت - ای نبی ﷺ! عرب او عجم او د دنیا جهان خلقو ته او وایه چه زه د ټولو طرف ته رسول جوړ کړې شوې راغلي يم. دا د حضور ﷺ د شرف او عظمت دليل دې چه پیغمبري په هغوی ﷺ باندې ختمه شوه او هغه د قیامتہ پورې د ټولې دنیا پیغمبر دې. او ورته او وایه چه زما او ستاسو په مینځ کښې الله تعالی گواه دې. تاسو له خبردارې درکولو د پاره ما ته الله تعالی وحی راو لیکله. (۱) د الله تعالی ارشاد دې چه کوم قوم نبی اونه منی د هغوی خای دوزخ دې (۲) او فرمائی چه اهل کتابو او غیر اهل کتابو ټولو ته او وایه چه اسلام راورشی که نه؟ که هغوی اسلام راورلو نو هدايت به بیامومی گنی ستا کار خو صرف تبلیغ کول دی. (۳) د دې مضمون احادیث هم دومره زیات احادیث دی چه شمیرل نی گران دی. اود دین اسلام دا خبره خو ټولو ته معلومه ده چه حضور ﷺ ټولې دنیا ته رسول را لیکلې شوې دې.

د ابوبکر صدیق رضی الله عنه فضیلت: ابوالدرداء رضی الله عنه فرمائی چه د حضرت ابوبکر رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه په مینځ کښې خه تیزې خبرې اوشوې. ابوبکر رضی الله عنه حضرت عمر رضی الله عنه خفه کړو. عمر رضی الله عنه خفه واپس لاړو. ابوبکر رضی الله عنه احساس اوشو نو هغه حضرت عمر رضی الله عنه پسي د معافنی د پاره لاړو خو عمر رضی الله عنه کورته پریخودو دروازه نی بند کړه. اوس ابوبکر رضی الله عنه رسول الله ﷺ له لاړو. ابودرداء رضی الله عنه وائی چه مونږ هم هغه وخت ناست وو. حضور ﷺ او فرمائیل چه ستاسو دې ملگری لره حضرت عمر رضی الله عنه غصه کړې دې خو بیا حضرت عمر رضی الله عنه هم د صدیق اکبر رضی الله عنه کورته په نه پریخودو باندې پښیمانتیا اوشوه. هغه هم حضور ﷺ له راغلو سلام نی اوکړو کیناستو او واقعه نی حضور ﷺ ته بیان کړه. حضور ﷺ حضرت عمر رضی الله عنه ته غصه شو او حضرت ابوبکر رضی الله عنه د دې وینا کولو نه هم پاتې شو چه یا رسول الله ﷺ زیاتې زما د طرف نه وو خو حضور ﷺ او فرمائیل چه آیا تاسو خلق زما ملگری او دوست پریخودل غوارنی. ما تاسو ته وئیلې وو چه زه ستاسو طرف ته رسول جوړ کړې را لیکلې شوې يم. تاسو خو وئیل چه دروغ وائی او حضرت ابوبکر رضی الله عنه تصدیق کړې وو. (۴)

د رسول کریم ﷺ خصوصیات: رسول الله ﷺ په غزوه تبوک کښې د شپې د مانځه د پاره پاسیدو نو د حضور ﷺ بعضې صحابه کرامو د حضور ﷺ حفاظت او نگرانی کوله. د مونځ کولو نه پس حضور ﷺ د هغوی طرف ته متوجه شو او وئی فرمائیل چه په نن شپه کښې پنځه خیزونه ماته په خصوصیت سره را کړې شو زما نه وړاندې دا خاص رعایتونه بل پیغمبر ته نه وو ورکړې شوی. (۱) دا چه زه د ټولې

(۱) ۶/ الانعام: ۱۹.

(۲) ۱۱/ هود: ۱۷.

(۳) ۳/ آل عمران: ۲۰.

(۴) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ الاعراف باب ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا...﴾: ۶۶۴۰.

دنیا جہان د خلقو د پارہ پیغمبر جو پرکړې شوې رالیگلې یم اودې نه وړاندې به هر یو رسول صرف د خپل امت طرف ته راتللو (۲) ماته صرف په رعب باندې په دښمن باندې نصرت او امداد حاصلېږي سره د دې چه زمونږ اود هغوی په مینځ کښې د یوې میاشتي د مسافت لرې والې وی خو په هغوی باندې زما رعب خور وی (۳) د غنیمت مال زما او زما دامت د پارہ حلال کړې شوې دې. زما نه وړاندې د غنیمت مال خوړل گناه کبیره وه هغه به سوزولې شو (۴) ټوله زمکه زما د پارہ پاکه ده او جمات دې چرته چه د مانځه وخت راغلو هم هغه خاورې سره مسح او کړه او هم په هغه خاوره باندې مونځ او کړه. مانه وړاندې به خلقو په خپلو گرجو کلیسو او مندرونو کښې خپل عبادتونه کول. (۵) پنځم څیز دا چه ماته او وئیلې شو چه د یو درخواست اجازت دې او غواړه. هر نبی او غوښتل خو ما خپل سوال قیامت ته پریخودو هغه ستاسو دپاره دې او په توحید باندې قائلو خلقو د پارہ دې (۶) ددې سند ډیر قوی او جید دی. رسول الله ﷺ او فرمائیل چه زما د امت نه یو یهودی یا نصرانی زما د راتلو خبر واوریدو خو په ما ئی ایمان رانورولو نو جنت ته نه شی تللې (۷) دا حدیث په صحیح مسلم کښې په یو بل شان هم دې (۸) خود ټولو مفهوم هم یو شان دې.

د الله تعالی ارشاد مبارک دې چه د زمکې او آسمان بادشاهت هم د هغه د پارہ دې او هم هغه ژوندی کول او مړه کول کوی. حضور ﷺ او فرمائیل چه کوم ذات زه راولیگلم هغه د هر څیز خالق دې. رب دې مالک دې مړه کول او ژوندی کول هم د هغه په قدرت کښې دی. حکم کیری چه په الله تعالی باندې اود هغه په نبی باندې ایمان راوړنی. الله تعالی خبر ورکوی چه هغه د الله تعالی رسول دې ستاسو طرف ته رالیگلې شوې دې تاسو دهغه تابعداری او کړنی په هغه باندې ایمان راوړنی هم د دې تاسو سره وعده کړې شوې وه. په تیرو شوو کتابونو کښې هم د دوی زیرې وو او په وړاندینو کتابونو کښې هم د نبی امی په الفاظو سره د حضور ﷺ تعریف شوې دې. بیا ارشاد دې چه څوک په ده اود ده په کلماتو باندې ایمان راوړی اود هغه تابعداری او کړی نو د نیغې لارې طرف ته به هدایت بیامومی.

وَمِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ
او د قوم د موسی نه یوه ډله ده چې لاره نبانی خلقوته په حقه سره او هم په دې حق
او موسی ﷺ قوم کښې داسې یوه ډله هم شته چې د حقې لارې خوندنه کوی او د اوهم په دې حق
يُعْدِلُونَ ﴿٥٠﴾
انصاف کوی هغوی

قوله تعالی: وَمِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٌ

په بنیاسرائیلو کښې یوه اله په حق وه. خبر ورکولې شی چه په بنی اسرائیلو کښې داسې خلق هم شته چه د حق خبرې منل کوی د حق رهبری کوی او عدل او انصاف حق په وړاندې کیخودو سره کوی. لکه چه فرمائی په اهل کتابو کښې هم یوه ډله ده چه د شپې په حصو کښې د الله تعالی د آیاتونو تلاوت کوی او مونځونه کوی. او فرمائی چه بعضې اهل کتاب په الله تعالی باندې ایمان لری. په تا باندې او په هغوی باندې چه څه نازل شوی دی هغه ټول منی. د الله تعالی په وړاندې عاجزی کوی. د نورواهل کتابو په شان دالله تعالی آیاتونه په پیسو باندې نه خرڅوی. دالله تعالی په نیزیبه هغوی ته ډیر لوی اجر

(۱) احمد: ۱/۱، ۳۰۱، مستدرک: ۳۴۶۰، وفی الباب احادیث اخری مغنیه عنه، مجمع الزوائد: ۶۵۸/۸.
 (۲) احمد: ۴/۳۹۸، السنن الکبری للنسائی: ۱۱۲۴۱، مستدرک الطیالسی: ۵۰۹، حلیه الاولیاء: ۴/۳۰۸، وسنده صحیح.
 (۳) صحیح مسلم کتاب الایمان باب وجوب الایمان برسالة نبینا محمد ﷺ الی جمیع الناس ونسخ الملل بملته: ۱۵۲.

ملاویری۔ اللہ تعالیٰ دیر زر حساب اختستونکې دې۔ کومو خلقو ته چه دې نه وړاندې مونږ کتاب ورکړې وو هغوی په دې باندې ایمان راوړی او چه کله په هغوی باندې زمونږ آیاتونه تلاوت کولې شی نو وائی چه مونږ په دې ایمان راوړلې دې دا حق کلام دې مونږ اوس هم مسلمانان یو دې نه اول هم مسلمانان وو۔ دوی ته به د دوی د صبر دوه خل اجر ورکولې شی او فرمائی چه چاته کتاب ورکړې شوې دې اود دې د تلاوت حق ادا کوی هم دغه مؤمنان دی۔ اوفرمائی چه هغه خلق کومو ته چه دې نه وړاندې علم ورکړې شوی وو یعنی کتاب او چه دا کتاب به هغوی ته لوستلې اورولې شو نو سر لاندې به په سجده کښې پریوتل او په سجده کښې به د هغوی خشوع او خضوع ډیره زیاتیدله۔ علامه ابن جریر په خپل تفسیر کښې یو عجیبه خبر نقل کړې دې چې بنی اسرائیلو چه کله خپل انبیاء قتل کړل او کفر ئی اختیار کړو نو هغه دولس ډلې وو۔ په هغوی کښې یوه ډله د باقی یولسو د عقیدونه ویزاره وه۔ هغوی اللہ تعالیٰ ته درخواست اوکړو چه ای اللہ تعالیٰ! په مونږ کښې اوپه هغوی کښې جدائی اوکړې نو اللہ تعالیٰ د هغوی د پاره په زمکه کښې یو سرنګ پیدا کړو هغوی په دې کښې روان شو اوتردې چه هم په دې لار د چین ملک ته اووتل۔ هلته زمونږ موحد مسلمانان وو چه هم زمونږ د قبلي طرف ته به ئی مخ کولو او مونږ به ئی کولو۔ بیا ارشاد کیرې چه مونږ د دې نه پس بنی اسرائیلوته اوونیل چه اوس په زمکه اوسیرئې اوچه کله د آخرت وعده راشی نو مونږ به تاسو حاضر کړو۔ وائی چه په سرنګ کښې یونیم کال پورې روان وو۔

وَقَطَعْنَا	اِثْنَتَيْ عَشْرَةَ	اَسْبَاطًا	اُمَمًا
او بیل بیل کړل مونږه هغوی	دولس	قبیلې	ډلې ډلې
او مونږ دوی د لسو خاندانو کښې جدا جدا ډلې جوړې کړې وې			
وَ اَوْحَيْنَا	اِلَى مُوسَى	اِذَا سْتَسْقَمُ	اِنْ اَضْرَبُ
او وحی اوکړه مونږه	موسی ته	اکله چې اوبه او غوښتلې	دهغه نه قوم دهغه
او وحی اوکړه چې ئې دموسی نه اوبه او غوښتلې نو مونږ موسی ته وحی اوکړه چې			
بِعَصَاكَ	الْحِجْرَةَ	فَاَنْبَجَسْتُمْ	مِنْهُ
په همساخپله	دا کانړې	نور وانی شوې	دهغه کانړې نه
کانړې په خپله همسا باندې اووه نو دهغې نه دولس چینې روانې شوې			
قَدْ	عَلِمَ	كُلُّ اُنَاسٍ	مَشْرَبَهُمْ
په تحقیق سره	پیژندلوا	هرې ډلې	اخانی دا بوخښلو خپل او سیورې کړه
په هغوی باندې هرې یوې ډلې خپل خپل گودر پیژندلوا او مونږ په دوی باندې د ورپخې سیورې اوکړو			
الْغَمَامَ	وَاَنْزَلْنَا	عَلَيْهِمْ	الْمَنَ وَالسَّلْوٰی ط
ورپخ	اونازل کړو	مونږه	په هغوی باندې ترنجبین او موزان
او مونږ په دوی باندې من اوسلوی نازله کړه (او ورته مواونیل) چې تاسو هغه پاک خیزونه خورئ			
مَا	رَزَقْنٰكُمْ	وَمَا ظَلَمُوْنَا	وَلٰكِنْ
هغه	چې درکړې دی	مونږ تاسو ته	اونه وؤ کړې هغوی ظلم په مونږ باندې
لیکن اوؤ هغوی چې کوم مو تاسو ته درکړې دی او دوی په مونږ هیڅکله زیاتې نه وو کړې او پخپله ئې			

أَنفُسَهُمْ	يَظْلِمُونَ ﴿٦٠﴾	وَأَذُ	قِيلَ لَهُمْ	اسْكُتُوا
پہ خانو نو خپلو اچي ظلم نې کولو	او کله چې	او وئيلي شو	ا هغوی ته	اچي اوسئ تاسو
په خپلو خانو نو زياتي کړي وو	او کله چې	دوی ته	او وئيلي شو چې په دې فلانی
هَذِهِ الْقَرْيَةُ	وَكُلُّوا	مِنْهَا	حَيْثُ	بِشْتُمْ
په دې کلی کبسي	ا اوخوری	ا دهغې نه	ا هرځانې کبسي	اچي خوبه شی ستاسو او وایی
کلی کبسي اوسیرئ	ا اودهغې	د فصلونو نه	پخپله	مرضی خوراک کوئ
حِطَّةٌ	وَأَدْخُلُوا	الْبَابَ	سُجَّدًا	تَعْفِرُ لَكُمْ
بسنه او کړه	او ننوځئ	ا دې دروازي ته	ا په حالت	د سجدي کبسي
اوحطه حطه وائي	ا اودبنا	د دروازي ته	سرتیبي	داخل شی
خَطِيئَتِكُمْ	سَنَزِيدُ	الْمُحْسِنِينَ ﴿٦١﴾	فَبَدَّلَ	الَّذِينَ ظَلَمُوا
گناهونه	ستاسو	زیات به کړو	مونږ	ا نیکان خلق
گناهونه معاف کړو	ا اونیکانو	خلقو سره	به ددې	نه زیاته
مِنْهُمْ قَوْلًا	غَيْرَ الَّذِي	قِيلَ لَهُمْ	فَأَرْسَلْنَا	
دهغوی نه	ا وینا	اچي بدله	وه دهغه	خبرې نه
څوک ظالمان وو	ا هغوی	خودلې	تکې	په بل
عَلَيْهِمْ	رِجْزًا	مِّنَ السَّمَاءِ	بِأَنَّ	يَظْلِمُونَ ﴿٦٢﴾
په هغوی باندي	ا عذاب	ا دآسمان	نه	ا په سبب
دآسمان نه	عذاب	نازل کړو	دا په دې
د دې ټولو	ایاتونو	تفسیریه	سورة	بقره
د دې	ایاتونو	اود	هغه	ایاتونو
وَاسْأَلَهُمْ	عَنِ الْقَرْيَةِ	الَّتِي	كَانَتْ	حَاضِرَةً
اوتپوس او کړه	دهغوی نه	ا دحال	دکلی	ا هغه
اوددوی نه	دهغه	کلی	دخلقو	متعلق
يَعْدُونَ	فِي السَّبْتِ	إِذْ	تَأْتِيهِمْ	حِيتَانُهُمْ
دحدنه	اوریدل	هغوی	په ورځ	دخالی
هغوی	د خالی	په ورځ	دحد	نه تجاوز
سَبْتِهِمْ	شُرْعًا	وَيَوْمَ	لَا يَسْتَوُونَ	لَا تَأْتِيهِمْ
دخالی	دهغوی	اسردا	بو ته	اوپه
بناکاره	راتلل	اوپه	دهغه

كَذَلِكَ نَبُذُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

ہمدارنگی اور زمانیل مونبر ہغوی اپہ سبب دہغی اچی و ہغوی اچی نافرمانی بہ نی کولہ | نو پہ دی طریقہ مود ہغوی امتحان او کړوا خکہ چي ہغوی ډیر نافرمانہ خلق ووا

قوله تعالى: اذِيعَدُونَ فِي السَّبْتِ

د اصحاب سبت چلول: - د الله تعالى قول دي ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدُوا مِنكُمْ فِي السَّبْتِ﴾ يعني تاسو هغه خلق پيښني چه د خالي د ورځي باره کښي ني د حدنه زياتي کړي وو. هم د دي آيت په رنډا کښي د دي ځاني د آيت وضاحت کولې شي. الله تعالى خپل نبي ﷺ ته ارشاد فرمائي چه کوم يهوديان تاسو سره دي د هغوی نه دهغه خلقو واقعات معلوم کړني چاچه د الله تعالى د امر مخالفت او کړو نود هغوی د سر کښي څنگه اچانک سزاور کړي شوه او هغوی د دي خبري د بدې نتيجي نه او ويره چه ستا دا صفتونه پتوي. او چه کوم په خپلو کتابونو کښي بيامومي خکہ چه دا نور يهوديان هم دي عذاب سره مخ نه شي چه د هغوی اسلاف ورسره مخ شوي وو. د دغه کلي نوم ايله وو اودا د بحر قلزم په غاړه واقع وو. او په دي آيت کښي چه د دي کلي والو نه تپوس او کړني چه د سمندر غاړي سره اوسيري. د کوم کلي ذکر چه دي دهغې نوم د حضرت ابن عباس ؓ د وينا مطابق ايله وو کوم چه د مدين او طور په مينځ کښي واقع دي اودا قول هم دي د دي نوم معتادي او هغه د مدين او عينونا په مينځ کښي دي. د ﴿يَعْدُونَ﴾ مطلب دي چه هغوی د خالي د ورځي باره کښي د الله تعالى د حکم مخالفت کوي او په هغه ورځ خوبه کبان په آزادي سره پورته راتلل او چه کله به د خالي ورځ نه وه نود غاړي اوبوله به هيڅ کله هم نه راتلل. دا مونبر ولي او کړه؟ صرف د دي د پاره چه د هغوی حکم منلو کښي از مښت او کړو. د بنکار د حرمت والا په ورځ خوبه کبان د توقع نه خلاف مخي ته وو او په کومو ورځو کښي چه بنکار حلال وو پتيدل به. دا يو امتحان وو خکہ چه هغوی د الله تعالى د تابعدارني نه کوتاهي کوله. خو هغه خلقو د الله تعالى حرمت ماتولو د پاره مختلف قسمه حيلي او بهاني لتولي اود ممنوع ارتکاب کولو د پاره د غلږ په دروازه باندي ننوتل غوښتل. حضور ﷺ فرمانيلي دي چه تاسو هغه کارمه کوني کوم چه يهوديانو کول چه د حيلي سوچ کولو سره ني حرام حلال کړلو. (۱)

وَإِذْ قَالَتْ

اوهر کله چي اوونيل

ا اوکله چي په هغوی

أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ

يوې ډلي د هغوی نه ولي نصيحت کوي تاسو ا هغه قوم ته ا چي الله ا هلاکونکي د هغوی دي

کښي يوې ډلي اوونيل ا چي تاسو داسي خلقو ته ولي نصيحت کوي ا چي الله ﷻ د هغوی هلاکونکي دي

أَوْ مَعَذِبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّكُمْ

يا عذابونکي د هغوی دي ا په عذاب سخت سره ا اوونيل هغوی ا دپاره د عذر ا رب ستاسو ته

يا ورته سخته سزا ورکونکي دي ا هغوی ورته اوونيل چي مونبر (دا کار) خکہ کوؤ چي الله ته خپل عذر پيش کړو

(۱) دا روايت د ابن بطه په وجه سره ضعيف دي

وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿۳۱﴾	فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا
او بنانی چي هغوی او بریری	اپس کله چي اهير کړو هغوی هغه چي نصيحت شوي وو هغوی ته
او کيدې شي چي هغوی منع شي نو هر کله چي هغوی هغه نصيحتونه هير کړل کوم چه ورته کولې شو	
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا جَاءْنَا بِالْبَيِّنَاتِ لِنُظِمَّ لَكُمْ الشَّرْعَ وَأَن نُّعَذِّبَكُمْ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿۳۲﴾	فَلَمَّا كَانُوا
په هغې سره انويج کړل مونږه هغه کسان چي منع کول ئې خلق د بدئ نه او انويول مونږه	نو مونږ هغه خلقو ته نجات ورکړو کومو چي به بدئ نه خلق منع کول او مونږ هغه
الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَّيِّنٍ بِمَا كَانُوا	
هغه کسان چي ظلم ئې کړې ووا په عذاب سخت سره په سبب دهغې چي وو هغوی	خلق راو نيول چي ظلم به ئې کولوا او په ناترسه عذاب کښي مو راو نيول خکه چي هغوی به
يَقْسُقُونَ ﴿۳۳﴾	فَلَمَّا عَتَوْا عَمَّا نُهِوا عَنْهُ
چي نافرمانی به ئې کوله نو هر کله چي اسرکشي او کړه هغوی دهغې نه چي منع کړې شوي وو دهغې نه	نافرمانی کوله بيا چي هغوی دهغه کارونونه منع نه شو چي دکومونه منع کړې شوي وو
قَلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿۳۴﴾	
او ونيول مونږه هغوی ته شي شادوگان ذليله	نو مونږ ورته او ونيول چي ذليله شادوگان شي

قوله تعالى: فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ

د بني اسرائيلو درې ډلې او امر بالمعروف ونهي عن المنکر فریضه: ارشاد کيږي چه دا کلی وال په واقعہ کښي دننه درې قسمه شو. يو خو هغه چه د خالی په ورځ ئې د کبانونيولود پاره حيلې اختيار کړې او د ممنوع کار ارتکاب ئې اوکړو. لکه چه په سورة بقره کښي تير شوي دي. بل هغه خلق وو چا چه دا مرتکبين منع کولو او په دې کار کښي د هغوی نه جدا وو. دريم هغه ډله چه د دې باره کښي بالکل چپ او خاموش وه. نه ئې پخپله داسې کول او نه ئې نور د دې نه منع کول بلکه منع کونکو ته ئې ونييل چه داسي خلقو ته د نصيحت کولو څه فائده کوم چه الله تعالی هلاک کول او عذاب ورکول غواړي. تاسو ته معلومه ده چه دا د عذاب مستحق شوي دي اودوي د نصيحت هيڅ اثر نه اخلي. نو هغوی جواب ورکوي چه د الله تعالی په نيز خو به مونږ معذوره گنرلې شو چه ولې مو نه دي بند کړې. خکه چه ښه خبرې خودل اود خرابو خبرونه منع کول پکار دي.

بعضي خلقو د (معذرة) په خائي (معذرة) په رفع سره لوستلې. يعنی دا معذرت دې او بعضو (معذرة) تفسير سره يعنی مونږ د معذرت د پاره هغوی منع کوو او څه عجيبه نه ده چه هغوی د دې نه منع شي او الله تعالی ته توبه اوکړي خو چه هغوی کله د نصيحت د قبلولو نه انکار اوکړو نو چه کومو خلقو دوي د دې بدئي نه منع کول هغوی خو مونږ بچ کړل اودا د گناه کونکي ظالمان مونږ اونيول او هغوی له مو دردناک عذاب ورکړو. دلته د منع کونکو خلاصې او د گناه کونکو هلاکت او خودلې شو اود غير ساکتينو خلقو باره کښي سکوت اختيار کړې شوي دي. خکه چه بدله هم داسي ورکړې کيدې شي څنگه چه عمل وي. په دې وجه هغوی نه د مدح حقدار شو خکه چه د مدح قابل کار ئې نه وو کړې. او

نہ د مذمت حقدار شو حکمہ چہ د گناہ ارتکاب نی نہ وو کړې. بیا هم دې کښې د امامانو اختلاف دې چہ آیاد هغوی خلاصې به شوې وی یا هلاکت به نی شوې وی؟ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د خالی په ورځ خو به کبان ډیر راتلل او په نورو ورځو کښې به نہ راتلل. په دې حال باندې څه موده تیریدونه پس په هغوی کښې بعضې خلقو به د خالی په ورځ هم کبان نیول نو بعضې خلقو به هغوی ته وئیل چہ په دې ورځ خو د کبانو ښکار حرام دې. خود هغوی سرکشی قائم وه. او څه خلقو برابر هغوی منع کول نو چہ پدې باندې هم څه موده تیره شوه نود منع کونکو یوې ډلې ته خپلوانو او وئیل چہ دې کمبختانو ته د منع کولو څه فائده په دوی د الله تعالی عذاب متحقق شوې دې دوی ته ولې نصیحت کونې. دا خلق د منع کونکو په نسبت د الله تعالی په لار کښې ډیر غصه ناک وو. نو منع کونکو او وئیل چہ الله تعالی دې مونږ معاف کړی مونږ معذرت کوو. نولکه دا دواړه ډلې د منع کونکو نه وی خو چہ کله د الله تعالی عذاب نازل شو نودا دواړه ډلې خو بچ شوې اودا د غلا دروازې والا تختیدونکی سرکش گناهکار خلق بیزوگان جوړ کړې شو.

د ابن عباس رضی اللہ عنہ د ژبا سبب اود اصحاب السبب تفصیلی واقعه: عکرمه رضی اللہ عنہ فرمائی چہ زه یوه ورځ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ له راغلم هغه ژره غونې شان وو او مصحف نی په غیر کښې پروت وو. ما دا خبره اهمه او گټرله اودهغه خواله ورغلم او ورسره کیناستم او تپوس مې ترې اوکړو تاسو ولې ژاړئ. هغوی او وئیل د قرآن پاک دا پاتړې مې ژروی. دسورۃ اعراف تلاوت نی کولو وئیل ایله څه ته وائی پوهیږې؟ ما وئیل او، نو هغه وئیل چہ په ایله کښې به یهودیان اوسیدل او هغوی ته د خالی په ورځ د کبانو د ښکار ممانعت وو. دهغوی د ازمینست د پاره کبانو ته حکم وو چہ هغوی دې صرف دخالی په ورځ راوځی. د خالی په ورځ به دریاب د کبانو نه ډک وو. تازه مزیدار چاق او ښکلی کبانو به ډیر زیات د اوبو د پاسه تویونه وهل راوهل. د خالی د ورځې نه علاوه به ډیر په گرانه ملاویدل. څه ورځې خو دې خلقو د الله تعالی د حکم عظمت اوکړو اود هغې د نیولونه منع وو خو بیا شیطان د هغوی په زړونو کښې دا قیاس واچولو چہ ممانعت خو د خالی په ورځ د کبانو د خورلو نه دې اود خالی په ورځ خو کبان نیولې شئی خو خورلې نه شئی بله ورځ نی خورنی. دا سوچ دیوې ډلې شو ولې دویمې ډلې وئیل چہ نه د خورلو او نیولو دواړو ته ممانعت دې. غرض ددې بحث نه پس جمعه راغله نودې خلقو خپلې ښځې او بچی راواخستل او اووتل. د هغوی ښی طرف ته منع کونکې ډله وه چہ د هغوی نه جدا پاتې شو او گس طرف ته بله ډله وه چا چہ خاموشی اختیار کړې وه. د ښی طرف والا او وئیل گورنی مونږ تاسو منع کوو چرته داسې نه وی چہ د الله تعالی د عذاب مستحق جوړ شئی. د گس طرف والا وئیل چہ دې هلاک کیدونکو اود الله تعالی په عذاب کښې راگیریدونکی قوم ته څه ته نصیحت کونې دوی چرته منونکی نه دی؟ اصحاب یمین او وئیل الله تعالی دې مونږ معاف کړی په دې وجه نی مونږ منع کوو چہ کیدې شئی منع شئی. زمونږ خو د زړه خواهش دې چہ په عذاب کښې راگیر نه شی که هغوی منع نه شو نو الله تعالی دې معاف کړی. ولې هغه خلق په خطا باندې قائم وو نو هغوی وئیل چہ اې د رب د ښمنانو آخر تاسو اونه منل. په الله تعالی قسم زمونږ خودا اندیښنه ده چہ په تاسو به ورځ هم تیره نه وی چہ یا به په زمکه کښې ورځنې کړې شئی او یا به دریاندې کانږی راووریرې او یا هم داسې څه بل عذاب. دا منع کونکی او چپ پاتې کیدونکی د الله تعالی د عذاب د وجه د ښار نه بهر اووتل او دا گناهکاران په ښار کښې دننه وو. د ښار د پناه دروازه نی د دننه نه اولگوله. اوس بهر پاتې کیدونکی سحر د فصیل دروازې ته راوړسیدل خلق بهر نه وو راوتلی دروازه د دننه نه بند وه ډیره نی او تگوله آوازونه نی ورکړل خو هیڅ جواب ملاؤ نه شو. اوس نی د فصیل په دیوال باندې پاوړنی اولگوله او وراوختل. څه گوری چہ دا ټول بیزوگان جوړ شوی دی او اوږدې اوږدې لکشی نی دی. د ښار پناه

دروازہ نی کولاؤ کرہ دننه لاپل. دې بیزوگانو خپل خپلوان او پیژندل خو انسانانو خپلوان بیزوگان اونه پیژندل. دا بیزوگانې به خواته راتلې او د هغوی په پښو کښې به پریوتې نو انسانانو به هغوی ته وئیل چه آیا مونږ به تاسو منع کولې نه نو په سرخوزولو سره به ئی وئیل چه اوییا حضرت ابن عباس ؓ دا آیت اولوستلو کله چه هغوی نصیحت اونه منلو نو منع کونکی مونږ بچ کړل او ظالمان مو په عذاب کښې راگیر کړل. ابن عباس ؓ وائی چه منع کونکی خو زه پیژنم چه خلاصې ئی بیاموندو خو د نورو باره کښې داسې نه پوهیږم. مصیبت خو هم دا دې چه مونږ هم خلق په گناه کولو وینو خو هغوی ته هیڅ نه وایو. نو عکرمه ؓ وائی چه ما او وئیل زه تانه باندې قربان شم دا نور خو هم د دې گناهگار اونه ډیر ناراضه وو اود هغوی مخالفت به ئی کولو او وئیل به ئی چه دې هلاک کیدونکوته به څه نصیحت کوې. دې نه ظاهر یږی چه هغوی په عذاب نه شی شریکولې. نو ابن عباس ؓ خوشحاله شو او ماته ئی دره کپړې په انعام کښې را کړې. (۱) ابن جریر فرمائی چه ابن روما گمان کوې او وائی چه کیان به د خالی په ورځ غاړې ته ډیر زیات ښکاره کیدل او چه کله به ماښام شو نو د بل خالی پورې به نه ښکاریدل. یوه ورځ یو سړی جال پړی او میخونه یوړل او هلته ئی اولگول یو لوی کب په هغې کښې د خالی په ورځ اونختلو اود خالی ورځ تیریدو سره چه کله د اتوار شپه راغله نو کب ئی راوښولو او سور ئی کړو او وئی خوړلو. د کب بوئی پسې خلق په منډه راغله د هغه نه ئی تپوس او کړو خو هغه انکار او کړو. چه ډیر اصرار ئی او کړو نو وئی وئیل چه هغه د کب یعنی ماهی خرمن مونږ موندلې وه او چه کله دویم خالی راغلو نو بیا ئی داسې او کړل او د اتوار په شپه ئی هغه سور کړو او وئی خوړلو. خلق د کب خوشبو موندلو باندې بیا راغله تپوس ئی او کړو نو وئی وئیل چه تاسو هم داسې کوئی چه څنگه زه کوم. هغوی وئیل چه ته څه کوې، نو هغه ورته خپله حیله او خودله نو نورو خلقو هم په دې حیله باندې عمل شروع کړو. تردې چه دا خبره ډیره عامه شوه. د هغوی یو ښار وو هغې ته به ئی ریض وئیل اود دې ښار دروازه به ئی د شپې بندوله. نو په شپه شپه کښې د هغوی شکلونه وړان شو اود هغوی د گاوند کلی وال چه د هغوی د کلی په خوا وئشا کښې اوسیدل اوسحر به د کار کسب د پاره ښار ته راتلل نو دروازه بنده وه آوازونه ئی او کړل خو جواب ملاؤ نه شو. په دیوال باندې پاس اوختل چه وئی کتل نو هغوی بیزوگان جوړ شوی وو. نیزدې به راتلل او خپلو خلقو پورې به انختل. په سورة بقره کښې د دې تفصیل مونږ بیان کړې دې هلته کتل کافی دی.

د ساکتینو د هلاکت قول: یوبل قول داهم دې چه چپ پاتې کیدونکی خلق هم په عذاب کښې اخته شو ځکه چه دې خلقو به هغوی په سره کولو او خوړلو لیدل خو منع کولې ئی نه صرف یوې ډلې منع کړې وو او تردې چه د هغوی دا عمل په عام توگه باندې تقلید کولې شو نو هغه بعضو خلقو وئیل چه ولې دا ظالمان منع کوئی دوی خو سخت عذاب سره مخ کیدونکی دی او مونږ خو د دوی د دې عمل نه سخت ناراضه یو. ابن عباس ؓ فرمائی چه دا درې ډلې وې او په هغوی کښې صرف منع کونکې ډله بچ شوه باقی دواړه په عذاب کښې راگیر شو. خود عکرمه ؓ و قول ته لکه چه بیا ابن عباس ؓ واپس رجوع او کړه ځکه چه هغه ته ئی په انعام کښې حله او لباس ورکړو. نود دې قول نه هغه د رجوع والا قول بهتر دې چه چپ پاتې کیدونکی خلقو هم خلاصې بیاموندلې وو. اود الله تعالی د قول نه (وَآخِذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَدَابِ بَنِي إِسْرَائِيلَ) په دې خبره دلالت کیږی چه د هغوی نه سوا چه کوم دوه قسمه خلق بچ شو نو هغوی ته به خامخا خلاصې ملاؤ شوې وی.

د (بَنِي إِسْرَائِيلَ) معنی ده سخت یا الیم دردناک دا ټولې معنې په خپل مینځ کښې نیزدې دی والله اعلم. د

(خَاسِبِينَ) معنی ده ذلیل او خوار.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لِيُبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ
او کله چي خبر ورکړو رب ستا چي خامخابه راليری په دوی باندي دورخي دقيامت پوري هغه خوک او هغه وخت ياد کړه چي ستار ب دا اعلان او کړو چي دقيامت ورخي پوري به په دي بنی اسرانیلو داسي
يُسُومُهُمْ سَوْءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعٌ
چي رسوی به دوی ته سخت عذاب بیشکه رب ستا خامخا زر ورکونکي دي خلق مسلط کړم چه دوی ته به دذلت عذاب ورکوی بیشکه ستا رب په سزا ورکولو کښي
الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَكَفُورٌ رَّحِيمٌ
دعذاب او بیشکه هغه خامخا بښونکي دي رحم کونکي دي ډیر تیز دي او هغه ذات بښونکي او مهربان دي .

قوله تعالى: :: مَنْ يُسُومُهُمْ سَوْءَ الْعَذَابِ

دیهودیانو پوره تاریخ د ذلت اورسوائې تاریخ دي: (تَأَذَّنَ) په وزن د (تفعل) دي داذا ن نه مشتق دي یعنی حکم ئی ورکړو یا ئې معلومه کړه. په دي آیت کښي دقوت کلام شان دي د دي د پارہ د (لِيُبْعَثَنَّ) (ل) دقسم دمعني قسم فائده ورکوی. د دي د پارہ د (ل) نه پس هم (يُبْعَثَنَّ) راورلې شو. د (هم) ضمير د يهوديانو طرف ته دي. یعنی الله تعالی حکم لگولې دي چه په دي يهوديانو باندي به ترقيامت پوري خراب عذاب نازليری. یعنی د دي د گناه او مخالفت او په هره خبره کښي د حيلو په سبب به دوی ته د ذلت او حقارت عذاب ملاویري. وائی چه موسی عليه السلام په دوی باندي د اووه کالو يا ديارلسو کالو پوري خراج لگولې وو. اود ټولونه اول خراج هم هغوی لگولې وو. بيا په دي يهوديانو باندي يونانيانو، کشدانيانو اوکلدانيانو تسلط پاتې وو. بيا د نصرانيانو د غضب لاندې راغلل او هغوی دوی ذليل کول جزیه او خراج ئی ترې اخستلو. اسلام راغلو نو حضور اکرم صلى الله عليه وسلم په دوی باندي خپله غلبه اوساتله هغوی ذميان وو او جزیه به ئی ورکوله. بيا به آخرکار دوی د دجال امداديان جوړيری راوخی به خو مسلمانان به دوی قتل کړی. حضرت عیسی عليه السلام به د دي مقصد د پارہ د مسلمانانو ملگرتيا کوی او دا هرڅه به قیامت سره نيزدي کيری. (إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعٌ الْعِقَابِ) یعنی الله تعالی د گناهکارانوته ډیر زر بدله اخستونکي دي. خو هغه ډیر بښونکي او مهربان دي. خوک چه توبه کوی هغه بښی. دلته هم دغه خبره ده چه د عذاب او رحمت خبرې دواړه په يو ځای ذکر دي. دي د پارہ چه د عذاب نه ویرولو په سبب خلق په امید کښي اخته نه شی په دي وجه ترغیب او ترهیب دواړه په يوځای دی دي د پارہ چه خلق د ويرې او رجاء په مینخ کښي وی.

وَقَطَعْنَا لَهُمُ
او جدا جدا کړل مونږه هغوی او مونږ دوی ټول په
فِي الْأَرْضِ أُمَّةً مِنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ
په زمکه کښي دلې دلې اخيني دهغوی نه نيکان دی اوځيني دهغوی نه نه دي دغسي زمکه باندي جدا جدا کړل په دوی کښي خوک نيکان وو او خوک په کښي بل شان وو

وَبَلَّوْهُمْ	بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ	يَرْجِعُونَ ﴿۹﴾
او او امتحان او کړو مونږ به هغوی په نېټه حالاتوسره او په بدو حالاتوسره دپاره ددې چې هغوی واپس شی	او په نېټه او بد (دواړه) کارونو موبړې امتحان او کړو ددې دپاره چې (نافرمانۍ نه) واپس شی	
فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ		
نویاتې شول روستود هغوی نه نااهله خلیفه گان چې وارثان شول د کتاب چې اخلی هغوی		
بیاددغې نسلونونه پس داسې نااهله اولاد پاتې شول او (دالله ﷻ) د کتاب وارثان شول چې په دې		
عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ		
فاندي ددې معمولې دنیا او وایی زر ده چې معافی به اوشی مونږ ته او که راشی هغوی ته		
ددنیا مال و متاع راغونډوی اودوی وایی چې امید دې چې معافی به راته اوشی او که بیا ورته		
عَرَضَ مِثْلَهُ يَأْخُذُونَ أَلَمْ يَأْخُذُوا بِالْحَمٰلِكِ إِذْ حَقَّبْنَا عَلَيْهِمُ عِثَابَ مَا		
مال اسباب په مثل دهغې نو اخلی هغه آیانه ده اخستی شوي ددوی نه وعده		
هغه شان مال په لاس ورشی نو اخلی نې آیا ددوی نه په کتاب تورات کښې کلکه		
الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا		
د کتاب چې نه به وایی دوی په الله مگر حق اولوستلی دی دوی پخپله هغه څه		
وعده نه وه اخستی شوي چې دالله په نوم به بغیر دحق نه نور څه نه وایی اودوی لوستي دی هغه څه		
فِيهِ ط وَالذَّارِ الْآخِرَةَ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ط		
چې په هغې کښې دی او کور آخری بهتره دې دپاره دهغه کسانو چې ویرېږي		
چې په هغې کښې لیکي شوی دی او د آخرت کور پر هیزگارانو دپاره بهتر دې		
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿۱۰﴾ وَالَّذِينَ يَمَسُّونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ ط		
آیا تاسو عقل نه لرئ او هغه کسان چې پابندی کوی د کتاب او قائم ئې کړو مونږ		
آیا سو نه پوهیږئ او څوک چې په کتاب باندې په پابندی سره عمل کوی او مونږخونه باقاعدہ کوی		
إِنَّا لَأَنْضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿۱۱﴾		
بیشکه مونږه انه ضائع کوو اجر د نیکانو خلقو		
نومونږ د نیکانو خلقو ثواب نه ضائع کوو		

قوله تعالى: يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَىٰ

د يهوديانو اوصاراورشوت خواره قاضيان او ججان - ارشاد کيږي چه الله تعالى بنی اسرائیل ډلې ډلې کولو سره په دنيا کښې خواره کړل. لکه چه فرمائي دې نه پس مونږ بنی اسرائیلو ته اوونیل چه په زمکه باندې اوسیرئ کله چه د آخرت ورځ راشی نومونږ به بیا تاسو ټول راجمع کړو. په دې بنی اسرائیلو کښې ښه خلق هم شته او هغه خلق هم چه ښه نه دی لکه چه پیریانو وئیل چه په مونږ کښې صالح

پیریان ہم شتہ او غیر صالح ہم او زمونہ ہم مختلف فرقی دی. مونہ ہغوی تہ د آرام او مزو زمانہ موہم ورکړہ اود ویری او مصیبت زمانہ ہم ورکړہ او پہ دواړہ قسمہ مو از مینت کرل دې د پارہ چہ ہغوی عبرت حاصل کړی او د خرابو کارونونہ منع شی. بیا ئی او فرمائیل چہ دې نہ پس د ہغوی جانشین داسې بہ کارہ ثابت شو چہ د کتاب د وارثانو جوړیدلو باوجود د دې دنیا لپہ شان دولت او شان شوکت لہ ترجیح ورکوی. پہ دې جانشینو کنبی ہیخ خیرنستہ دوی د تورات صرف پخپلہ د لوستلو وارثان جوړشو او نورته ئی اونہ لوستلو. مجاہد رضی اللہ عنہ وائی چہ دې نہ نصاری مراد دی خو کله دا آیت نور ہم عام وو تر دې. نصاری او غیر نصاری تول حق خبرہ خرخوی اودې سرہ دنیاوی گتہ حاصلوی او خپل نفس ہسې غولوی چہ بیا بہ توبہ او کړو. خو کہ د دې پہ شان داسې خہ بلہ وجہ پیدا شوہ نو د مخکې پہ شان د دنیا پہ بدلہ کنبی بیا دین خرخوی. پہ آیاتونو کنبی ئی تحریف او کړو غلطہ مسئلہ او غلطہ فتوی ئی اخودلہ د دنیاوی د کوم خیز د حاصلولو صورت چہ پیدا شو نو بیانی نہ حلال تہ او کتل اونہ حرام تہ وائی خستلو او بیا توبی تہ کیناستل. توبہ ئی او ویستلہ د اللہ تعالی نہ ئی بینہ او غوښتلہ خو چہ کله بیاد دنیا خہ مال مخی تہ راغلو نو بیا ئی قدمونہ اولپزیدل. پہ اللہ تعالی قسم دا ډیر بہی کارہ خلق وو. د انبیاء کرامو نہ پس ہم دغہ خلق د تورات او انجیل وارثان وو سرہ د دې چہ اللہ تعالی پہ کتاب کنبی د ہغوی نہ وعدہ ہم اخستی وہ. او پہ یو بل خای کنبی ارشاد کیږی چہ د دې خلقو نہ پس داسې خراب جانشین راغلہ چا چہ مونخ ضائع کړو اود اللہ تعالی نہ ئی د لری لری امیدونہ اوتړل او خپل نفس تہ بی دھوکہ ورکړہ. (۱) چہ کله د دنیا گتیلو موقع راغلہ نو بیانی ہیخ اونہ لیدل او یو خیز ہغوی د گناہ د کولو نہ منع نہ کرل. خہ چہ ملاوٹو وئی خوړل نہ ئی د حلالو پرواہ او کړہ او نہ د حرامو. د بنی اسرائیلو چہ بہ کوم قاضی وو ہغہ بہ رشوت خور وو د ہغوی خلقو بہ دغہ رشوت خور او ویستلو او د ہغہ پہ خای بہ ئی بل راوستلو ہغہ تہ بہ دا تاکید کیدلو چہ رشوت اخستلو سرہ فیصلہ مہ کوہ. ہغہ بہ وعدہ او کړو او چہ قاضی او جج بہ جوړ شو نو پہ دواړو لاسونو باندي بہ ئی رشوت راغونډولو او وئیل بہ ئی چہ اللہ تعالی بنسوکې دې. چہ کله بہ نورو پہ دہ باندي اعتراض او پیغورو غیرہ کولو خو چہ کله بہ دا رشوت خور مړ کیدلو یا بہ معزول کولې شو او ہم دغہ پیغور کونکې بہ قاضی جوړ کړې شو نو ہم دغہ سرې بہ پخپلہ رشوت اخستلو. د دې د پارہ اللہ تعالی فرمائی چہ دنیا دوی لہ راغلہ او دوی راغونډول شروع کرل. اللہ تعالی فرمائی چہ آیا پہ کتاب کنبی د دوی نہ وعدہ نہ وہ اخستی شوې چہ د حق خبرې نہ علاوہ بلہ خبرہ اللہ تعالی طرف تہ مہ منسوب کوئی. دا وعدہ ترې اخستی شوې وہ چہ خلقو تہ د حق خبرې تلقین کول اود امر حق نہ پتبول. خو ہغوی دا حکم شاتہ او غورزولو اود لپہ شان روپو پہ بدلہ کنبی ئی پہ آیاتونو کنبی تحریف او کړو یا ئی د ہغې غلط مطلب او ویستلو. د ہغوی دا گتہ خہ خرابہ گتہ دہ. (۲) ہغوی د اللہ تعالی نہ د گناہونو د بینې خواہش لری. د بینې تمنا خو لری خو گناہونہ پریږدی نہ، پہ توبہ باندي قائم نہ پاتې کیږی. کہ د اللہ تعالی نہ ویریرئی نو د آخرت کور ستاسو دپارہ بہتر دې پہ دنیا باندي ولې خان ورکونې. آیا دومرہ شان خبرہ باندي نہ پوهیږی. اللہ تعالی د ډیر اجر ترغیب ورکوی اود گناہونو د بدې نتیجې نہ ویرول کوی دا د دین خرخونکو تہ لپہ شان ہم عقل نشتہ.

د متمکسینو بالکتاب تعریف: بیا اللہ ﷻ د ہغہ خلقو تعریف کوی چا چہ د اللہ ﷻ کتاب سرہ تمسک لرلې دې کوم چہ دوی د محمد ﷺ د اتباع طرف تہ رابلی او دا خیز د ہغوی پہ کتاب تورات او انجیل کنبی درج دې. نو فرمائی چہ خو کہ د اللہ ﷻ کتاب نیونکی دی. د دې پہ اوامرو او انواہیو باندي عمل

(۱) ۱۹/مریم: ۵۹.

(۲) ۳/آل عمران: ۱۸۷.

کونکی دی دگناہونونہ منع کیدونکی دی مونخونہ کونکی دی نومونر بہ د هغوی اجر نہ ضائع کوو۔

وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ

اوکله چي اپورته کرو مونر بہ | غر

او هغه وخت یاد کره چي مونر غر

فَوَقَّعَهُمْ كَانَهُمْ زُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَادٍ مَّيْمَنٌ لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ

دپاسه د هغوی لکه چي هغه غرا بوه چترئ وه | او گمان او کرو هغوی چي هغه | راپریوتونکي دي | به هغوی باندي | اونيسي

ددوی دسرونو دپاسه داسي اوچت کرو لکه چترئ | اودوی گمان کولو | چي بس دغه دي راپریوتلو

مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا لَعَلَّكُمْ

هغه | چي درکري دي مونر تاسوته | په قوت سره | او یاد ساتي | هغه | چي په دي کنبی دی | دپاره ددي چي

(ورته مواونیل) | چي مونر کوم کتاب درکري دي | هغه مضبوط اونيسي | او چي خه په کنبی دی هغه یاد ساتي

تَتَّقُونَ ۝۷

تاسو خان اوساتي |

شاید چي دگناہونونہ بیج شی |

قوله تعالی: وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوَقَّعَهُمْ

په بنی اسرائیلو غر رازو وندول، چه منشی که نه - او چه کله مونر د هغوی په سرونو باندي غر په شان د تنبورازو رپند کرو لکه چه ﴿وَرَفَعْنَا قَوْمَكُمُ الطُّورَ﴾ نه ظاهر دی. دا غر فریبستود هغوی په سرونو باندي راوچت کري وو. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه کله ئی حضرت موسی رضی اللہ عنہ پاکی زمکي ته بوتلو او د غصي ختمیدو نه پس ئی تختنی اوچتی کري اود تبلیغ د فریضي متعلق ئی د الله تعالی حکم هغوی ته واورولو نو په هغوی باندي گران تیرشو او د منلو نه ئی انکار او کرو. نو الله تعالی د هغوی په سرونو باندي غر راوچت کرو لکه چه په سرونو باندي چت وی او ملائکو دا نیولې وو او و نیلې گورنی دا د الله تعالی وحی او د هغه احکام دی په دي کنبی د حلالو حرامو او امر و نهی ذکر دي قبلونی که نه؟ هغوی اوونیل چه اوواینی خه احکام دی، که دا فرائض او حدود آسان وی نو خامخا به ئی قبول کرو. موسی رضی اللہ عنہ و نیل چه هر خه دی قبول ئی کړئی هغوی و نیل نه ترکومې چه مونر خبرشو چه خه حدود او فرائض دی خنگه ئی قبول کرو. خو خل دا سوال جواب اوشو.

دیهودیانو په سجده کولو کنبی هم دهوکه: :: آخر غرته دالله ﷻ حکم اوشو دخپل خای نه اوچت شو او آسمان طرفته والوتو اود هغوی په سرونو راخورشو. موسی رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه الله ﷻ خه فرمائی منشی که نه که تورات او ددي احکام نه منشی نوستاسو په سرونو باندي به غر راپریوخی. کله چه هغوی اوکتل چه غر راپریوزی نو په سجده باندي په گس طرف پریوتل او په بنشی سترگه ئی غرته کتل چه راپریوزی خونہ. هم دغه وجه ده چه ترنن پوري کله هم یهودیان سجده کوی په خپل گس طرف باندي کوی او وانی چه دا هغه سجده ده چه د عذاب د لري کولو یادگار دي. حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ فرمائی چه کله موسی رضی اللہ عنہ تختنی غورزولې وي کوم چه د الله ﷻ کتاب دي اود الله ﷻ سره لیکلې وي نود زمکي هر غره ره ونه هر کانرې اولرزیدو اوبه خوزیدو کنبی راغله. هم دغه وجه ده چه کله هر یهودی تورات لولی نوخپل سر خوزوی او تاویری. لکه چه الله تعالی فرمائی هغوی خپل سر خوزوی. والله اعلم.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنْ بُنَيِّ أَدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ	اولکله چي ارا اوويستل رب ستا دبنی آدم نه دشاگانو دهغوی نه اولاد دهغوی
وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ ۗ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۗ قَالُوا	او هغه وخت یاد کړه چي ستار ب دبنی آدمو دشاگانو نه دهغوی اولاد راويستلو او گواهان ني کړل هغوی ايه خانو نو خپلو باندي ايا نه يم زه رب ستاسو او وويل هغوی
بَلَىٰ ۗ شَهِدْنَا ۗ إِنَّ تَقْوَاهُمْ لَشَاءُ ۗ أَنْ تَقُولُوا ۗ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ إِنَّا كُنَّا	او هغوی ني په خپلو خانو نو گواهان کړل او تپوس ئي ترې او کړو چي زه ستاسو رب نه يم هغوی او وويل
عَنْ هَذَا ۗ هُوَ (وَلِي نَه) ۗ اِثْمًا ۗ كَوْنًا ۗ مَوْنًا ۗ اِچي بيشكه وو مونږه ددي نه	يقيناته زموږ رب بي مونږ په دې گواهان يو دا ځكه چي تاسو دقيامت په ورځ دا اونه وايئ چي مونږ ددي نه
غٰفِلِينَ ۗ اَوْ تَقُولُوا ۗ اِنَّمَا اَشْرَكَ اَبَاؤُنَا ۗ مِنْ قَبْلُ ۗ وَكُنَّا	نا خبره يا وايئ چي بيشكه اشرك كړي وو پلارانو زموږه مخكښي او وو مونږه
خبر نه وو يا دا اونه وايئ چي شرك خو اول زموږ پلارنيكه كړي وو او مونږ د	
ذُرِّيَّةً مِّنْ بَعْدِهِمْ ۗ اَفْتَهَلِكُنَا ۗ بِيَا ۗ فَعَلَّ الْمُبْطِلُونَ ۗ	اولاد روستو دهغوی نه ايا ته هلاكوې مونږه په هغه كار باندي چي كړي وو غلط كارو خلقو
دهغوی په نسل كښي روستو راغلو ايا ته مونږ دهغې كارونو په وجه هلاكوې چي وړاندي باطل پرستو كړي وو	
وَكَذٰلِكَ نَقِصُّ الْاٰيٰتِ وَكَلَّمَهُمْ يَرْجِعُونَ ۗ	او همدارنگي په تفصيل سره بيانوو مونږه نښې د قدرت اود دې دپاره چي واپس راشي دا خلق
دا شان مونږ خپلي نښې پيش كوو دې د پاره چه كيدي شي دوي (حقي لاري ته) راوگرځي	

قوله تعالى: وَإِذْ أَخَذْنَا مِنْ بُنَيِّ أَدَمَ

عالم ارواح او وعده - د الله تعالی ارشاد دې چه الله تعالی د آدم عليه السلام اولاد د هغه د شانه په روز ازل كښي بهر را اوويستو او هغوی په خپلو خانو نو باندي پخپله گواهي وركړه چه الله تعالی زموږ رب او مالك دې الله تعالی هم هغه دې بل څوك نه دې. نو هم دغه اعتراف انساني فطرت دې او هم دغه د هغوی جبلت دې. لكه چه او فرمانيلي شو تاسو خپله ټوله توجو د حق دين طرف ته قائمه ساتئ. الله تعالی هم په دې فطرت باندي د انسان جبلت جوړ كړې دې. الله تعالی چه كوم څيز څنگه پيدا كړو هم هغه شان به قايم وي په هغې كښي به هيڅ بدلون نه وي. حضور ﷺ فرمانيلي چه هر پيدا كيدونكي او هر مخلوق په خپل فطرت باندي پيدا كيږي (حضور ﷺ فرمانيلي د الله تعالی ارشاد دې چه ما خپل بنديگان د شرك نه اخوا پيدا كړي دې خو شيطانان راځي او هغوی د حق دين نه اړوي. او ما چه څه حلال كړي دي هغوی هغه حرام كوي) او په يو روايت كښي دي چه هر پيدا كيدونكي هم په دې مذهب اسلام باندي پيدا كيږي خود هغه مور پلار هغه يهودي، نصراني او مجوسي جوړوي. لكه څنگه چه

۱) صحيح بخاری كتاب الجنائز باب ما قيل في اولاد المشركين: ۱۳۸۵، صحيح مسلم: ۲۶۸۷.
 ۲) صحيح مسلم كتاب الجنه باب الصفات التي يعرف بها في الدنيا...: ۲۸۶۵، احمد: ۲۶۶/۴.

خناور بنہ جو پید ا کیری ایا خوک پہ کنبی غور پری شوې پید ا کیری خود هغوی غور پری کری او هغه خراب کری (۱) اسود بن سریع ؓ فرمائی چه زه نبی کریم ﷺ سره په خلور و غزواتو کنبی شریک ووم. مجاهدینو کافران قتل کرل اودهغوی بچی نی راو نیول. چا په کنبی او نیل یا رسول الله ﷺ! ولی دا د مشرکانو بچی نه دی. حضور ﷺ او فرمانیل چه په تاسو کنبی د بنه نه بنه خلق هم د مشرکانو اولاد دی. یو انسان داسې نه دی چه بغیرد اسلام نه پید ا کیری او هغه هم مسلمان پاتې کیری اوتردی چه هغه د مور پلار ژبه زده کوی نو مور پلار هغه یهودی یا نصرانی جوړوی. (۲)

عالم ارواح کنبی د ادم ؑ نه د اولاد پید ا کولو کیفیت: په احادیثو کنبی وارد شوی دی چه د حضرت آدم ؑ د شا نه اولاد واخستلې شو او هغوی یا خو اصحاب یمین او یا اصحاب شمال جوړ کړې شو اود هغوی نه گواهی واخستی شوه چه هم الله تعالی د هغوی رب دی. د حضرت انس بن مالک ؓ نه روایت دی چه حضور ﷺ فرمائیلی چه د قیامت په ورځ به یو دوزخی نه تپوس او کړې شی چه وایه که ټوله زمکه او ددی املاک ټول ستا ملکیت شی او تاته او نیلې شی چه دا ټول په فدیہ کنبی ورکولو سره به خلاصی بیامومی؟ نو هغه به وائی چه یقینا به داسې او کړم. نو الله تعالی به او فرمائی چه ما خود دی نه ډیر کم ستانه غوښتنه کړې وه. ما د حضرت آدم ؑ په ملا کنبی تاسو نه وعده اخستی وه چه خوک به زما شریک نه جوړونی خو تاسو شریکان جوړ کړل. (۳)

دا وعده په کوم ځای کنبی اخستی شوې وه: ابن عباس ؓ فرمائی چه په مقام نعمان کنبی د عرفې په ورځ د ارواحو نه وعده اخستی وه اود حضرت آدم ؑ نه د شانه راویستلو سره سرو ورومیرو په شان خواره کړې وو او هغوی سره داسې خبرې اترې شوې وې. او بنایې زه ستاسو رب نه یم؟ ټولو ارواحو او نیل چه ولی نه ضرور (۴)

د ماشوم نه په قبر کنبی سوال و جواب: د حضرت جریر ؓ نه روایت دی چه د ضحاک بن مزاحم ځوی مړ شو چه صرف د شپږو ورځو وو. نو ضحاک ؓ او نیل چه ای جابره چه کله ته دی په لحد کنبی کیردی نود ده مخ په قبر کنبی کولاؤ کړه خکه چه دا ماشوم به کینولې شی اود ده نه به سوال جواب هم کولې شی. نو ما هم داسې او کړه اود فارغیدو نه پس ما د ضحاک ؓ نه تپوس او کړو چه ستا د ځوی نه به خوک تپوس کوی او څه تپوس به ترې کوی؟ نو وئی و نیل چه ده نه به د میثاق ازل باره کنبی تپوس کولې شی کوم چه د آدم ؑ ملا کنبی د روحونو نه د بندگئی اقرار اخستی شوې وو. ما تپوس او کړو چه هغه څه اقرار وو؟ وائی چه کله الله تعالی د حضرت آدم ؑ ملا سره مسح کرل نود هغې نه هغه روحونه راوتل چه د قیامتته پورې د آدم ؑ د نسل نه کیدونکی دی. بیا د هغوی نه وعده واخستی شوه چه عبادت به هم د الله تعالی کونې او خوک به شریک نه جوړونی. بیا الله تعالی د دی روحونو د رزق کفیل شو دی نه پس آدم ؑ د ملا ته هغه بیا واپس کړې شو. ترکومی چه دا اهل میثاق پید ا کیری قیامت به نه راځی. اوس په دوی کنبی چه خوک میثاق آخر سره ملاقی کیری او هغه دا په بنه طریقه سره پوره کوی نو ده ته میثاق اول هم فائده ورکولې شی او خوک چه په میثاق آخر کنبی کامیاب نه دی نو ده ته میثاق اول هم گټه نه شی وربخلې. او چه خوک په وړو کوالی کنبی مړ شو مخکې د هغې نه چه د میثاق آخر نوبت راشی او په دنیا کنبی بنه بنه کارونه پوره کوی نو پوهیدل پکار دی چه هغه د روز اول میثاق یعنی د ازل په وعده باندي قائم وو چه د فطرت اسلام په بنا باندي

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سوره الروم باب (لاتبدیل خلق الله) ۴۷۷۵، صحیح مسلم: ۲۶۵۸، ترمذی: ۲۱۳۸، ابن حبان: ۱۳۰.
 (۲) احمد: ۴۳۵/۳، صححه الحاكم: ۱۲۳/۲ ووافقہ الذهبی السنن الکبری للنسائی: ۸۶۱۶، بدون ذکر الآیة.
 (۳) صحیح بخاری کتاب الاحادیث الانبیاء باب خلق آدم و ذریته: ۳۳۳۴، صحیح مسلم: ۲۸۰۵، احمد: ۱۲۷/۳، مستدرک علی: ۴۱۸۶.
 (۴) احمد: ۲۷۲/۱ وسنده حسن، السنن الکبری للنسائی: ۱۱۹۱، حاکم: ۲۷۱/۱، صححه ووافقہ الذهبی.

دې. دا طرق دا خبره قوي قوي چہ دا روايت په ابن عباس باندې موقوف دي. والله اعلم.
نبی کریم ﷺ فرمائیلی چہ کله د آدم ﷺ نه اولاد رااويستلو نوداسې اولاد راووتلو کله چہ گمنزه کولو
کښې ويښته په گمنز کښې دننه وی. اوس الله تعالی د هغوی نه تپوس اوکړو آیا زه ستاسو رب نه يم؟
نو روحونو وئیل ته ضرور زمونږ رب ینې فرښتو اووئیل چہ مونږ گواه یو چہ د قیامت په ورځ چرته
تاسو دا اونه وانې چہ مونږ ته خود دې علم نه وو. (۱)

د حضرت عمر رضی الله عنه نه روايت دي چہ حضور ﷺ فرمائیلی الله تعالی چہ کله آدم ﷺ پیدا کړو نود هغه په
ملا باندې ئی لاس راښکلو نو اولاد راوتل شروع شو. وئی فرمائیل چہ فلانکې فلانکې جنتیان دی او
دهغوی عمل به هم د جنتیانو په شان وی. اودا دوزخیان دی او د اهل نار په شان به عمل کوی. چا
تپوس اوکړو چہ یا رسول الله! چہ دا هرڅه هم هلته فیصله شو نو بیا د عمل کولو څه مقصد پاتې شو؟
نو وئی فرمائیل چہ د الله تعالی هم هغه بنده د جنت دپاره پیدا شوې دي د کومو عملونه به چہ د
جنتیانو غوندې وی او پوهه شئی چہ دوزخیان هم هغه دی چہ د دوزخیانو په شان کار کوی اوهم په دي
بد عمل وړاندې د توبه نه د هغه ساء اوځی. (۲)

د ادم ﷺ د انکار قصه: حضور ﷺ او فرمائیل چہ کله د آدم ﷺ د ملا نه روحونه ښکاره شول نو د هر
انسان په تندي باندې یوه رنډا پر قیدله. دا ټول نسل حضرت آدم ﷺ ته پیش کړې شو. آدم ﷺ تپوس
اوکړو ای ربه! دا څوک دی؟ او فرمائیلې شو دا ټول ستا نسل دي. د یوسړی په مخ ډیره زیاته رنډا وه
هغه تپوس اوکړو دا څوک دی؟ الله تعالی او فرمائیل یوې اوږدې زمانې نه پس به ستا په اولاد کښې یو
سړی وی چہ هغه ته به داؤد وئیلې شی. حضرت آدم ﷺ عرض اوکړو ای ربه! د ده عمر به څو کاله وی؟
الله تعالی او فرمائیل شپيته (۶۰) کاله نو حضرت آدم ﷺ عرض اوکړو ای ربه! ما د خپل عمر نه
خلوښت کاله ده ته ورکړل. کله چہ د آدم ﷺ عمر ختم شو او ملک الصوت راغلو نو آدم ﷺ ورته
اووئیل چہ اوس ولې راغلې زما خو لاخلوښت کاله عمر باقی پاتې دي. نو ورته اووئیلې شو چہ د څه
خلوښت کاله تا خپل خوی داؤد ﷺ ته نه وو ورکړی. آدم ﷺ انکار اوکړو نود هغه په نسل کښې د
انکار خوئی هم پریوتلو. د آدم ﷺ نه هیره شوی وه نو دا هیره هم د آدم ﷺ د اولاد خصلت جوړ شو اود
حضرت آدم ﷺ نه خطا شوې وه نو په دي وجه خطا هم د آدم ﷺ د اولاد فطرت شو. (۳) کله چہ آدم
ﷺ خپل اولاد ته اوکتل نو په هغې کښې بیمار هم وو. جذامی برص والا او رانده هم وو نو آدم
ﷺ عرض اوکړو ای ربه! دا داسې دي ولې جوړ کړی دی؟ او فرمائیلې شو چہ انسان په هر حال کښې زما
شکر ادا کړی. آدم ﷺ تپوس اوکړو ای ربه! دا څوک دی چہ د سر نه واخله تر پښو پورې نور دي؟
اووئیلې شو دا انبیاء علیهم السلام دی.

زمونږ عملونه کول دا نوی نه دی بلکه فیصله شویده: د حضور ﷺ نه چا تپوس اوکړو آیا اعمال نوی
سر نه نتیجه ورکونکی دی یا چہ څه مقرر شو بس مقرر شو. او فرمائیلې شو چہ الله تعالی د حضرت آدم
ﷺ نه اولاد پیدا کړو بیانې هم دهغوی په ژبه د هغوی نه د خپل توحید گواهی واخسته بیانې د هغوی
نه دوه موئی ډک کړل او اووئیلې شو چہ دا شو جنتیان او دا شو دوزخیان (۴) سره ددې چہ په عمل
باندې د جنت دوزخ انحصار دي. خو مونږ ته معلوم دی چہ د جنتیانو غوندې عمل کول به په چا
باندې آسان وی او په چا باندې به د دوزخیانو په شان عمل آسان وی نو هغوی به اوس هم په دي بنا

(۱) الطبری: ۲۳۲/۱۳.

(۲) ابوداؤد کتاب السنه باب فی القدر: ۴۷۰۳، ترمذی: ۳۰۷۵، احمد: ۴۴/۱، حاکم: ۲۷/۱، ابن حبان: ۶۱۶۶.

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ الاعراف: ۳۰۷۶، مسنده حسن، الطبقات: ۲۷/۱، حاکم: ۲۷۶/۲.

(۴) مسند البزاز: ۲۱۴۰، الشریعه للاجری: ۳۴۳.

باندی دوزخیان یا جنتیان وی. پہ ازل کبھی مونہر ڄوک جنتیان یا دوزخیان نہ دی جو رکری د هغوی اعمال د هغی ذمہ وار دی. البتہ مونہر اوس د دی دوارو علم لرو. پہ دی وجہ فرمائی چہ فلانکی بہ جنتی وی او فلانکی بہ دوزخی وی. نو داتقسیم زمونہر پہ وینا باندی نہ شو بلکہ دعمل پہ بنا باندی شو دامونہر دحضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ د حدیث وضاحت کری دی.

دنیا کبھی دعملونو حکم شوې دی آخرت کبھی بہانہ ختمی: حضور ﷺ فرمائی چہ کله اللہ تعالیٰ مخلوق پیدا کرو او قسمت نی جو رکرو نو بنی او گس طرف تہ روحونہ وو اللہ تعالیٰ د دوارو نہ تپوس او کرو چہ آیا زہ ستاسو رب نہ یم؟ نو دوارو اعتراف او کرو چہ او تہ زمونہر رب نی. بیا د دوارو طرفونو بنی او گس گدیو کری شو. چا د اللہ تعالیٰ نہ تپوس او کرو چہ یا اللہ! دا خو پہ جدا توگہ باندی وو دا ولی دی گدیو کرل. اللہ تعالیٰ او فرمائیل چہ پہ دی کبھی ہیخ حرج نشته د خپل خپل عمل پہ وجہ هغوی اوس ہم جدا وی. د یو خای کولو پہ وجہ نیک او بد دوارہ پہ خپل مینخ کبھی نہ یو خای کیری. کہ مونہر داسی نہ کول نو د قیامت پہ ورخ بہ گناہگارانو و نیل چہ مونہر تہ خو پہ هغی ہیخ علم نہ وو او نیکانو خو بہ پہ ہیخ صورت کبھی نہ و نیل. اوس خبرہ صرف پہ عمل باندی پاتی شوه نو گناہگارانو تہ داعتراض کولو اود علم د نشت والی د عذر کولو ہیخ حق پاتی نہ شو. رواہ ابن مردویہ (۱) دا مونہر د حضرت ابو امامہ رضی اللہ عنہ د حدیث وضاحت کری دی. ابی بن کعب رضی اللہ عنہ ددی ایت مبارک پہ تفسیر کبھی فرمائی چہ د قیامت پوری پیدا کیدونکو روحونو تہ شکلونہ ورکری شو د وینا طاقت نی ورکرو اود هغوی نہ وعدہ واخستی شوه او پہ دی وعدہ باندی نی زمکہ او آسمان گواہ جو رکری. آدم ﷺ ہم گواہ جو رکری گنی د قیامت پہ ورخ خو هغوی صفا انکار کولو. خبر شنی چہ د اللہ تعالیٰ نہ علاوه بل ڄوک رب نشته. ڄوک زما شریک مہ جو روئی. زہ بہ تاسو لہ پیغمبران در لیبرم دی د پارہ چہ هغوی تاسو تہ دا وعدہ یادوی او زہ بہ کتابونہ در لیبرم نو روحونو او و نیل چہ ستا نہ سوا زمونہر بل ڄوک رب نشته، د اللہ تعالیٰ د تابعدارنی اقرار نی او کرو. حضرت آدم ﷺ د هغوی پہ وړاندی راوستلې شو آدم ﷺ او کتل چہ هغوی کبھی غنیاں ہم شته او فقیران ہم، بنیاستہ ہم شته او بدرنگہ ہم، عرض نی او کرو ای ربہ! دا ټول دی یو شان برابر ولی پیدا نہ کرل؟ نو او و نیلې شو چہ زما دا خونہ وہ چہ او گورم ڄوک شکر کونکی دی او ڄوک صبر کونکی دی. کہ دا ټول یو شان وو نو دا امتحان بہ څنگہ کیدی شو؟ پہ دی خلقو کبھی انبیاء کرام لکہ د نور نہ ډک چراغونہ وو. دا رسالت او نبوت دویم میثاق وو چہ د اللہ تعالیٰ د توحید نہ پس د رسالت اقرار ہم او کری. اللہ تعالیٰ فرمائی چہ مونہر د انبیاء کرامو نہ ہم میثاق اخستی دی او هغه داچہ د دین حنیف د خورولو د پارہ بہ کلکہ ارادہ کونې کوم چہ یو فطری دین دی. ددی گواہنی نہ مقصد دا وو چہ انسان د توحید پہ فطرت باندی پیدا شوې دی. د دی د پارہ (مِنْ بَنِي آدَمَ) او و نیلې شو نہ چہ (مِنْ آدَمَ) یعنی نہ صرف آدم ﷺ بلکہ د هغه ټول اولاد د توحید پہ فطرت باندی پیدا شوې دی. او ہم د دی د پارہ (مِنْ ظُهُورِهِمْ) او و نیلې شو نہ چہ (مِنْ ظَهْرِهِ) یعنی ټول بنی آدم د نسلونو نہ یونسل نہ پس بل نسل. لکہ چہ او فرمائیلې شو هغه تاسو فرداً فرداً پہ زمکہ کبھی خلیفہ گمان جو رکری او او فرمائیلې شو لکہ څنگہ چہ مونہر تاسو پیدا کرنی د نورو قومونو د اولاد نہ او پخپله تاسو خپل گواهان جو رکروئی نو هله خو مو گواہی ورکړه چہ اوتہ زمونہر رب ینی. یعنی حالا او قولاً پہ دوارہ قسمه هغه معترف وو ځکه چہ گواہی کله د قول پہ ذریعہ وی لکہ چہ ارشاد دی (قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنْفُسِنَا) او کله د حال پہ ذریعہ وی لکہ چہ ارشاد دی (مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْتَرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ شَهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ) یعنی د مشرکانو ہیخ حق نشته چہ د اللہ تعالیٰ جماتونہ آباد کری ہم پہ خپل ذات باندی د کفر گواہی ورکولو

(۱) ددی پہ سند کبھی جعفر بن زبیر متروک راوی دی. میزان: ۱/۴۰۶ رقم: ۱۵۰۲.

سرہ یعنی د هغوی حال د هغوی دکفر گواه دے۔ دا گواهی دقول گواهی نه ده دحال گواهی ده۔ اوسوال کله د قال په ذریعه وی اوکله دحال په ذریعه وی۔ لکه چه د الله ﷻ ارشاد دے (وَأَشْكُم مِّنْ كُلِّ مَآسَأَلِئْمُؤَةٍ) یعنی چه تاسو څه اوغوبنتل الله تعالی درکړل۔ وائی چه په دے خبره دا هم دلیل دے چه د هغوی په شرک کولو باندې دا حجت د هغوی خلاف پیش کیږی نوکه دا په حقیقت کبسی شوی وی لکه څنگه چه یوقول دے نو پکار وه چه هریو ته یاد وو دے د پاره چه په هغه حجت وو۔ که د دے جواب دا وی چه د حضور ﷺ د فرمان نه خبر اخستل کافی وو نود دے جواب دا دے چه څوک رسولان نه منی هغوی به د رسولانو ورکړې شوی خبرې چرته اومنی۔ حالانکه قرآن پاک پخپله د رسولانود تکذیب نه علاوه دا گواهی مستقل دلیل گرځولې دے نود دے نه هم دغه ثابتیږی چه د دے نه مراد هم د الله تعالی فطرت دے په کوم چه الله تعالی ټول مخلوق پیدا کړې دے او هغه فطرت د الله تعالی توحید دے د دے د پاره فرمانی چه چرته تاسو دا اونه وائی چه مونږ ته خود دے توحید هډو علم نه وو اودا چه شرک خو زمونږ پلارانو نیکنو کړې وو نود هغوی په شروع کړې شوو کارونو باندې مونږ ته ولې سزا راکوئی۔

وَآتِلُّ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا	او اولوله په دوی باندې خبر دهغه سړی چې ورکړې وو مونږ هغه ته اعلم دایتونوزمونږه
فَأَسْلَخَ مِنْهَا فَاتِبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ	اورائی پیغمبره ﷺ دوی ته دهغه خلقو قیصی اووایه چې مونږ ورته خپل ایتونه ورکړل پس رااووتلو هغه دهغی نه نو ورپسې شوا شیطان پس شو دگمراهانونه
وَكُوِّشْنَا لِرَفْعَتِهَا	اوکه غوښتلې مونږه خامخابه پورته کړې وو مونږ هغه په هغی ایتونو سره اخیلیکن هغه همیشه والی اوکړو
وَإِلَى الْأَرْضِ وَآتَبَعَهُ هُوَ	اوکه مونږ غوښتلې وی نو د هغه مرتبه به مویه دے ایتو اوچته کړې وه خو هغه خپله
تَحْمِيلٌ عَلَيْهِ يَلْهَتْ أَوْتَرَكُهُ	زmkې ته اوپیروی ئې اوکړه ادخواست % خپل نو مثال دهغه پشان دمثال ادسپی دے که نه زمکې طرفته ښکته شوا او دخواست تابعداری ئې اوکړه نو دهغه حال لکه دسپی شوا که
ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ	حمله اوکړې په هغه نوربه راوباسی هغه یا که ته پریږدې هغه نوهم ربه راوباسی دا مثال دقوم
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصِصْ الْقِصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ	که ته ئې اوزغلوې نوهم ربه راوباسی اوکه په قلاز ئې پریږدې نوهم ربه راوباسی دامثال دهغه ډلې دے
سَاءَ مَثَلًا لِّلْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا	هغه دے چې دروغ ئې اوگنډل ایتونه زمونږه پس بیان کړه دا قیصی دپاره ددے چې هغوی غوراو فکر اوکړې چې زمونږ ایتونه ئې دروغ گنډلې دے ته دوی ته دا قیصی اوروه کیدې شی چې دوی سوچ او فکر اوکړی
بَدَدِيْ مَثَالًا دِقَوْمٍ	بددې مثال دقوم هغه چې دروغ ئې اوگنډل ایتونه زمونږه اوپه خانونو خپلوا دی هغوی
	دهغه قوم مثال ډیر خراب دے چې زمونږ ایتونه ئې دروغ گنډلې دے او هغوی دوراندې نه په خپلو

يُظْلَمُونَ ﴿۹﴾

چی ظلم کوی

خانوںو زیاتی کولو

قوله تعالیٰ: فَتَنَّا كَثِيرًا الْكَلْبَ

د دنیا د طلب گونگی حال دسپی په شان دې- بنی اسرائیلو کبسی یو سرې وو بلعم^(۱) بن باعورا نوم او اهل بلقاء نه وو. هغه اسم اعظم پیژندلو. د یهودیانو علماؤ سره به بیت المقدس کبسی اوسیدلو. حضرت ابن عباس رضی الله عنه وائی چه هغه د اهل یمن نه وو. الله تعالی هغه ته خپلې نبی او کرامتونه ورکړی وو خو هغه ناقدری او کره^(۲) هغه مستجاب الدعوات وو د هغه دعاگانې به قیلیدلې. خلقو به د مصیبت په وخت کبسی دالله تعالی نه ددعا غوښتلو دپاره هم دې وړاندې کولو. د الله تعالی پیغمبر حضرت موسی رضی الله عنه دې د تبلیغ د پاره د مدین ملک ته اولیگلو. د دې خای بادشاه هغه خپل جوړکړو او په ده باندې نی ډیری پرزونی او کړې. هغه د دې بادشاه دین قبول کړو اود موسی رضی الله عنه دین نی پریخودو. د هغه نوم بلعام وو اودا هم وئیلې شوی دی چه دې امیه بن ابی صلت دې ممکن دی چه د دې وینا نه دا مراد وی چه دا امیه هم د هغه په شان وو او ده ته هم د وړاندینو شریعتونو علم وو خو هغه د دې نه فائده نه وه اوچته کړې. د حضور صلی الله علیه و آله په زمانه کبسی هم هغه وو د هغوی صلی الله علیه و آله آیات بینات نی کتلې وو، معجزې نی په خپلو سترگو اوکتلې، د الله تعالی په دین کبسی داخلیدونکی نی په زرگونو کتلې وو خو مشرکانو سره تگ راتگ د هغه جدا حیثیت اود هغه خای سرداری هغه د اسلام او حق قبلولو نه منع کړو. هغه د بدر دکافرانو په ماتم کبسی ډیری مرثیې وئیلې دی. دهغه ژبی خو ایمان راوړلې وو خو زړه نی مؤمن شوې نه وو. دا ټول بیان ممکن دې چه د امیه بن ابی صلت متعلق وی نه بلعام بلعام بن بعلش دريو دعاگانو حق ورکړې وو: د بلعام ذکر په قرآن کبسی کیږی چه مونږ هغه ته خپل آیاتونه یعنی کرامتونه وربښلې وو خو هغه د دې نه اخوا شو یعنی د دې نه محروم شو. الله تعالی هغه ته د دريو دعاگانو حق ورکړې وو چه قبلېږی به. د هغه یوه ښځه او یو خوی وو. د هغه ښځې وئیل چه یوه دعا زما د پاره خاص او کره هغه وئیل چه ښه ده وایه څه دعا ده. ښځې وئیل دعا او کره چه په ټولو بنی اسرائیلو کبسی زمانه زیاته ښانسته ښځه بله څوک نه وی. هغه الله تعالی ته دعا او کره او هغه د ټولو نه ښانسته ښځه جوړه شوه. کله چه ښځې دامحسوسه کره چه دهغې نه بله ښانسته ښځه نشته نود خاوند نه بی پرواه او بی رغبتته شوه اود هغې خیالات او اعمال څه بل شان شو نو بلعام دعا او کره چه هغه دې سپنی شی نوهغه سپنی شوه. دوه دعاگانې ختمې شوې نودهغه خوی راغلو وئیل چه مونږ خودا نه شو لیدلې چه زمونږ مور دې سپنی وی خلق مونږ ته شرم (پیغور) راکوی دعا او کره چه هغه په خپل حال باندې شی نو دعا نی او کره او هغه ښځه چه اول څنگه وه نو هم هغه شان شوه. دريواره دعاگانې ختمې شوې. داروایت غریب دې. ددې آیت د نزول سبب کوم چه مشهور دې هغه دا دې چه د بنی اسرائیلو په زمانه کبسی یوسرې وو هغه د جبارینو یهودو د ښار اوسیدونکې وو. اسم اعظم ورته یادوو وئیلې شو چه دهغه دعا د الله تعالی طرف نه قبلولې شی او د ټولو نه ډیره لرې او عجیبه خبره دا ده چه بعضې خلق وائی چه هغه نبی وو خودهغه نبوت واپس واخستې شو. د ابن جریر رضی الله عنه هم داسې قول دې خودا مطلقاً صحیح نه دې. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه کله موسی رضی الله عنه ښار جبارین ته راغلو نو بلعام ته د هغه خلق راغله او ونی وئیل چه موسی رضی الله عنه یو مضبوط سرې دې هغه سره ډیر فوخ دې که

(۱) حاکم: ۳۲۵/۲، مختصراً جداً ومنده قوی.

(۲) الطبری: ۳۶۰/۱/۱۳.

ہغہ پہ مونہ باندی غالب شو نو تول بہ مرہ کری۔ د اللہ تعالیٰ نہ دعا اوغوارہ چہ دا د موسیٰ علیہ السلام مصیبت زمونہ نہ لری شی۔ ہغہ وئیل چہ کہ چری زہ داسی دعا اوکرم نو زما دین اودنیا دوارہ بہ تباہ شی خو خلقو ہغہ تنگولو نو ہغہ ہم داسی دعا اوکرہ نواللہ تعالیٰ د ہغہ نہ بزرگی او تول کرامتونہ واپس واخستل۔ ارشاد دی **(فَالسَّلَامُ مِنْهَا فَأَتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ)** یعنی ہغہ د کرامتونونہ محروم کری شو ہم د دی خائی نہ شیطان ہغہ پسی اولگیدو۔ سدی سیدنا محمد وائی چہ کلہ د موسیٰ د پارہ د میدان تیبہ خلوشت کالہ گردش ختم شو نو اللہ تعالیٰ یوشع بن نون نبی راو لیگلو۔ ہغہ بنی اسرائیلو تہ د نبی کیدو خبرورکرو او دا چہ اللہ تعالیٰ ہغہ تہ حکم ورکرو چہ جبارینو سرہ جنگ اوکرہ جبارینو د یوشع پہ لاس بیعت اوکرو او تصدیق نی اوکرو۔ خود بنی اسرائیلو یو سرپی بلعام نافرمانی اوکرہ او جبارینو لہ لارو او ہغوی تہ نی اووئیل چہ تاسو مہ ویریرنی کلہ چہ تاسو د جنگ د پارہ اوخنی نو زہ بہ د خپلی بد دعا د وسلپی نہ کار اخلم او ہغوی بہ تول ہلاک شی۔ او بلعم جبارینو سرہ د ہغوی دنیاوی سامان کنبی ہر خہ چہ موجود وو پہ ہغہ کنبی شریک ووبغیرددی نہ چہ ہغہ د دوی بنیخو نہ خہ فائدہ نہ شوه اوچتولی۔ خکہ چہ د دغہ بنیخو عزت پہ ہغہ باندی راخورشوی وو ہغوی بہ صرف خپلی خری سرہ تعلق ساتلو۔ شیطان ہغہ پسی اولگیدلو یعنی پہ ہغہ باندی خورشو۔ اوس ہغوی د شیطان حکم منلو **(فَكَانَ مِنَ الْغَوِيِّنَ)** یعنی د ہلاک کری شوو نہ۔ نیکان خلق ہم بعضی وخت بدان شی۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل ماتہ پہ تاسو باندی خہ داسی اندیشہ شتہ لکہ د ہغہ سرپی چہ د قرآن علم نی لرلو د قرآن برکت او رونق د ہغہ پہ مخ باندی بنکاریدلو اسلامی شان نی وو خود اللہ تعالیٰ ورکری شوپی بدبختی ہغہ راگیرکرو۔ د اسلام احکام ہغہ شاتہ اوغورزول۔ ہغہ پہ خپل گاونڈی باندی تورہ رااوویستلہ۔ دی الزام لگولوسرہ ہغہ شرک اوکرو۔ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نہ تپوس اوشو چہ پہ دی دوارو کنبی کوم یو زیات لائق دی بہ شرک سرہ الزام لگونکی کہ الزام کری شوی؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل خطاکار الزام لگونکی وو۔^(۱)

د اللہ تعالیٰ ارشاد دی کہ مونہ غوبنتی نود دنیاپرستی د گندگنی نہ بہ مو ہغہ اوچت ساتلی وو اوچہ کوم کرامتونہ مو ہغہ تہ ورکری وو د ہغی نہ بہ مو ہغہ نہ محروم کولو خو ہغہ د دنیا زینت طرف تہ مائل شو اوپہ دنیا کنبی داسی اونختولکہ خنگہ چہ نور ناپوہہ خلق **(وَلَكِنَّةَ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ)** اوہغہ د شیطان ہم کار جوړشو۔ یو خل شیطان ورته رابنکارہ شو نو ددہ سورلی خری اللہ تعالیٰ تہ سجدہ اوکرہ خو بلعام شیطان تہ سجدہ اوکرہ۔ د ابن سیار نہ د دی آیت تفسیر اودہغہ سرپی خبر واوروہ چا تہ چہ مونہ کرامتونہ ورکری وو د دی بارہ کنبی روایت دی چہ موسیٰ علیہ السلام بنی اسرائیل واخستل او د دغہ زمکی طرف تہ نی مخا وکرہ پہ کومہ کنبی چہ بلعام اوسیدلویا د شام طرف نی مخ کرو۔ د موسیٰ علیہ السلام د فوج لیگلو سرہ د ہغہ خائی خلق اوویریدل او بلعام لہ راغلل اوونی وئیل چہ د موسیٰ علیہ السلام اود ہغہ د لہنکرد پارہ بددعا اوکرہ۔ نو ہغہ اووئیل چہ صبر اوکرنی زہ رب سرہ مشورہ کوم۔ نو ہغہ مشورہ اوکرہ یا استخارہ نی اوکرہ نو ہغہ تہ اووئیلی شو چہ نہ بددعا مہ کوه خکہ چہ ہغہ زما بندیکان دی او پہ ہغوی کنبی زما نبی ہم دی۔ ہغہ قوم تہ اووئیل چہ ما رب سرہ مشورہ اوکرہ خو زہ نی د بددعا کولونہ منع کری یم۔ نو خلقو ہغہ لہ دیر ہدی اوتحفی راورلی۔ پکار وہ چہ ہغہ نہ وی قبولی کری خو ہغہ قبولی کری۔ دی نہ پس دی خلقو بیا ہغہ مجبورہ کرو ہغہ وئیل چہ بنہ بیا مشورہ کوم نو دی خل ہغہ تہ خہ مشورہ ملاؤ نہ شوه۔ ہغہ اووئیل چہ ماتہ خو خہ مشورہ رائہ کری شوه۔ پہ دی وجہ بہ بددعا نہ کوم خو خلقو دھوکہ کرو او ورته نی اووئیل چہ کہ اللہ تعالیٰ تہ منظور نہ وہ نو د اول خل پہ شان بہ نی منع کری وی۔ چہ اوس اللہ تعالیٰ خاموش دی نو دا تاتہ د بددعا اجازت دی۔

(۱) التاریخ الکبیر: ۴/۳۰۱، ۲۹۰۷ ووحیث حسن، المطالب العالیہ: ۴/۲۷۳، مسند البزار: ۱/۹۹.

د الله ﷻ پہ حکم د بلعم د خپلې خولې نه دخپل قوم په خلاف بد دعا شروع شوه: هغه دھوکہ اوخوړلہ اود موسیٰ ﷺ اود هغه دلنسکردپارہ نی بددعا اوکړه. کله چه به هغه د موسیٰ ﷺ ددې پارہ د بددعا کلمہ راویستل غوښتل نو هم د خپل قوم د پارہ به نی د بددعا الفاظ د خپلې نه راوتل اوچه د خپل قوم د فتحی الفاظ به نی وئیل نو د موسیٰ ﷺ د پارہ به د فتحی الفاظ د خپلې نه راوتل. اویا به د ان شاء الله جملہ هم د خپلې نه راوتلہ. د کوم په سبب چه به دعا مشروط کیدلو په سبب عبث جوړیدلہ. خلقو وئیل چه ته خودموسیٰ ﷺ دبددعا په خای هم زمونږ په حق کنبې بددعا کوی هغه اووئیل زه څه اوکریم زما دخپلې نه بی اختیاره داسې څه راوخی. زه گمان کوم چه که زه بددعا هم اوکریم نو قبلیری به نه.

د بلعم د قوم یو هدايت: اوس زه تاسو ته یو چل ښایم کوم سره چه به دا خلق هلاک شی. گورنی الله تعالیٰ زنا حرام کړې او د زنا فعل نه سخت ناراض دې که چرې دا خلق په زنا کنبې اخته کړې شی نو یقیناً د دوی د هلاکت امیدشته. داسې اوکړنی چه د دوی فوخ ته خپلې ښخې وراولیکي. دوی خو ښخې او بچی پریخی دی او مسافر خلق دی څه عجیبه ده چه په زنا کنبې اخته شی او هلاک شی. دې خلقو هم داسې اوکړل اوښخې نی د موسیٰ ﷺ فوخ ته وراولیکلې. تر دې چه د بادشاه لورنی هم پرینخوده. شهزادگنی ته دهغې پلار یا بلعام تاکید کړې وو چه دموسیٰ ﷺ نه بغیر د چا په تصرف کنبې مه راځه. وانی چه واقعی خلق په زنا کنبې اخته شو. شهزادگنی له دینی اسرائیلو یو سردار راغلو اود هغې نه نی فائده اوچتول غوښتل هغې وئیل چه د موسیٰ ﷺ نه بغیر به زه څوک هم نه پریږدم. سردار اووئیل چه زما داسې اوچته عهده ده اوزما داسې شان اوشوکت دې نو جیننی خپل پلار ته خط اولیکه اویه دې باره کنبې د هغه هدايات اوغوښتل نو هغې ته اووئیلې شو چه او اومنه. هغه دواړه چه کله په کار کنبې اخته شو نو هلته د بنی هارون ﷺ نه یو کس راغلو د هغه په لاس کنبې یوه نیزه وه داسې نی اووهل چه دواړه په خپل موجوده حالت کنبې هم په یوه نیزه کنبې اوییللې شو. هغه نیزه اوچته کړه اود خلقو مخې ته راغلو او خلق کتونکی پاتې شو. الله تعالیٰ په هغوی باندي د طاعون مرض راولیکلو کوم نه چه اویازره کسان مړه شو. د ابن سیار بیان دې چه بلعام په خپله خره سور شو او علولی ته راغلو. د دې خای نه د هغه سورلی وړاندي نه تلہ. هغه به دا وهله او هغه به کیناستلہ. الله تعالیٰ هغې ته ژبه ورکړه او وئی وئیل چه ما ولې وهې وړاندي اوگوره څه دی؟ چه وئی کتل نو هلته شیطان ولاړو او هغه شیطان ته سجده اوکړه. د دې د پارہ الله تعالیٰ او فرمائیل (فَأَلْسَكَ مِنْهَا) سالم ابوالنضر وانی چه کله موسیٰ ﷺ د شام د زمکې نه بنی کنعان ته راغلو نو د بلعام قوم راغلو او هغه ته نی اووئیل چه موسیٰ ﷺ خپل قوم سره زمونږ ملک ته راغلي دې. دې د پارہ چه مونږ قتل کړې او هغوی دلته اوسوی. مونږ ستا قوم یو زمونږ به هیڅ خای پاتې نه شی ته خو مستجاب الدعوات ینی د الله تعالیٰ نه د هغوی د پارہ بددعا اوغواړه هغه اووئیل ستاسو کم بختی ده. موسیٰ ﷺ د الله تعالیٰ نبی دې. د هغه امداد فرښتې هم کوی او مؤمنان هم. زه څنگه بددعا اوکریم. زه چه څه پیژنم هغه زه پیژنم. خلقو اووئیل چه مونږ به اوسیرو کوم خای او هروخت به نی په ده باندي دباؤ اچولو او عاجزی به نی کوله تر دې چه هغه خلقو دې په فتنه کنبې واچولو. هغه په خپله خره باندي سور شو او یوغرته لاړو د کوم په ختو چه نی د بنی اسرائیلو لښکر لیدو هم دې ته جبل حسابان وانی. لږ شان لرې تلې وو چه د هغه سورلی کیناسته ورکوز شو او هغه نی اووهله. لږ شان لرې تلو باندي هغه بیا کیناسته. چه کله نی بار بار هغه وهله نو الله تعالیٰ هغې ته ژبه ورکړه او هغې وئیل چه بلعم! ته ما چرته بوتلل غواړې ته نه گورې چه فرښتې زما مخې ته دی ما دیکه کوی او روستو طرف ته مې واپس کوی. ته د الله تعالیٰ د نبی او مؤمنانو د بددعا دپاره څې خو هغه منع نه شو او بیا نی هغه اووهله. اوس هغه د الله تعالیٰ په حکم باندي د حسابان په څوکه باندي اوختلہ. هغه هلته په رسیدو باندي موسیٰ ﷺ او مسلمانانو ته

بددعا کولہ خودہغہ ژبہ بہ اولتہ شوه او بددعابہ نی خپل قوم د پارہ او دعا د موسیٰ ﷺ د پارہ د خولې نہ راوتلہ وائی چه بددعا کولو باندې د هغه ژبہ بہر راوتلہ اودہغہ پہ سینہ باندې اوردہ زورند شوه. اوس هغه شروع شو چه زما دین ہم لارو او دنیا ہم. قوم تہ نی اووئیل چه اوس خو صرف پہ مکروه خیلې او بهانې نہ کارا خستې شی. د خپلو جینکو سنگارونه او کړنې د بنی اسرائیلو فوخ تہ نی وراولیکنی. هغوی تہ اووینې چه سپری خپل طرف تہ مائل کړنی. کہ یو سپری ہم زنا او کړہ نو تاسو پوهه شنی چه ستاسو مقصد پوره شو نو بنخې د بنی اسرائیلو لښکر تہ اورسیدلې.

بل روایت متعلق ددې واقعې سره: د اهل کنعان یوه بنخہ چه دہغې نوم کسبتی وو د صورلور وه چه د قوم بادشاہ او سردار وو. دا بنخہ د بنی اسرائیلو یو سردار سرہ ملاؤ شوه د کوم نوم چه زمیری بن شلوم وو چه د شمعون بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم نمسې وو اوسردار وو. هغه چه دا بنخہ اولیدہ نو خوبنہ ئې شوه د هغې لاس نی او نیولو او موسیٰ ﷺ له نی بوتلہ او موسیٰ ﷺ تہ نی اووئیل چه تہ خو بہ ہم دا وائی دا پہ تا حرامہ ده. دې تہ مه نيزدې کیرہ. موسیٰ ﷺ او فرمائیل چه اودا پہ تاحرامہ ده. هغه اووئیل ای موسیٰ ﷺ! واللہ زہ بہ دلته ستا خبرہ واوئرم. بیا نی دا جینشی خپلې خیمې تہ بوتلہ او ورسرہ ہم بستر شو. اللہ تعالیٰ بنی اسرائیلو کنبې طاعون راولیکلو. د موسیٰ ﷺ د قوم سرداران فخاص ابن عیزار بن ہارون نامی، د زمیری بن شلوم د دې حرکت پہ وخت کنبې هلته موجود نہ وو او پہ دې حرکت کنبې پہ ټول قوم کنبې طاعون راخورشو. دا ټولہ واقعہ فخاص تہ معلومہ شوه نو هغه خپلہ د اوسپنې نیزہ راوچتہ کړہ اود زمیری پہ خیمہ کنبې داخل شو هغه دواړہ ملاست وو نو دواړہ نی پہ یوہ نیزہ کنبې وراوپیلل او هغه نیزہ نی پہ سر اوچتہ کړہ او بہر راووتلو. فخاص خوان وو او طاقنور وو هغه بوج نی اوچت کړو او وئیل بہ نی ای اللہ! مونږ ستا دنا فرمانوسرہ داسې کوو اوس دا طاعون ختم کړې نو طاعون ختم شو. د طاعونہ ہلاک شوي بنی اسرائیل پہ دې مودہ کنبې چه کله هغوی بنخہ حاصلہ کړہ او بیا د فخاص پہ لاس قتل شو او یازرہ کسان مړہ شو یا کم نہ کم شل زرہ. د فخاص پہ دې شکر گزارنی کنبې بنی اسرائیلو چه بہ کله حلالہ کولہ نو د خناور پښې سر اود خپل میوو او مالونو پومبې خیز بہ نی د فخاص اولاد تہ د نذرانې پہ توگہ ورکولو.

د ایت مبارک پہ تفسیر کنبې اقوال: ددې آیت پہ تفسیر کنبې اختلافات دی. چه د ده مثال د سپی پہ شان دې کہ پہ ده باندې بوج واچوی نو ہم نی ژبہ راویستلې وی او غاږی او کہ پریردې نو بیا ہم غاږی وائی چه د بلعام ژبہ ہم رازورند شوې وه او پہ سینہ نی پرتہ وه. نود هغه تشبیہ ہم داسې سپی سرہ ورکړې شوې ده چه پہ دواړو حالتونو کنبې یو شان وی چه پہ ده باندې کرامتونه او رحمتونه نازل کړہ نو پہ هرو دواړو حالاتو کنبې یوشان دې. یا دا مثال د هغه پہ گمراہنی یا د گمراہنی پہ تانید کنبې اود ایمان طرف تہ پہ رابللو یا نہ رابللو دواړو حالتونو کنبې د دې نہ نفع نہ حاصلول د هغه سپی پہ شان دې چه چغہ کولو اوندہ چغہ کولو دواړو صورتونو کنبې ژبہ زورند کړې غاږی. دغه شان دا بلعام ہم د ایمان طرف تہ رابللو نہ فاندہ نہ اوچتوی او د نہ رابللو نہ ہم. دغه شان یوہ بلہ خبرہ اللہ تعالیٰ یوبل خانی کنبې ارشاد فرمائیلی ده چه کہ غواړې او تہ دوی اوویروی او کہ اوندہ وئی نہ ویروې ایمان نہ راوړی (۱) یا یو بل مثال چه کہ تہ د دوی د پارہ استغفار او کړې او کہ نہ اللہ تعالیٰ بہ دوی نہ بښی (۲) یا دا معنی ہم کیدې شی چه د کافر منافق او گمراہ زړہ کمزورې او د ہدایت نہ فارغ وی کہ خومرہ ہم کوشش او کړې شی ہدایت نہ قبلوی.

(۱) ۲/ البقرہ: ۶.

(۲) ۹/ التوبہ: ۸۰.

ددا سې واقعاتو په اورولو کښې دالله ﷻ حکمت: :الله تعالی خپل نبی محمد ﷺ ته فرمائی چه خلقو ته دا واقعات واوروه چه د بنی اسرائیلود حالاتو خبریدلو نه پس غور او فکر اوکړی اود الله تعالی په لار راشی او داسوچ اوکړی چه د بلعام څه حال اوشود رب د علم غوندي زبردست دولت هغه د دنیا په سفلی راحت باندي بانیللو او آخر نه دا ملاؤ شو او نه هغه. دغه شان دا د یهودو علماء چه په خپلو کتابونو کښې د الله تعالی هدایت لولی اوستا اوصاف په دې کښې لیکلی گوری دوی له پکار دی چه د دنیا په طمع کښې اینختلو سره، او په غفلت کښې پرینوخی گنی دوی به هم دغه شان د دین او دنیا دواړو نه ورک کړې شی. دوی له پکار دی چه د خپل علمیت نه فائده اوچته کړی اوستا د طاعت طرف ته تیمب شی او په نورو باندي هم حق خبره واضح او ښکاره کړی. گوره د دې کافرانو څومره خراب مثالونه دی چه د سپو په شان خوراک او شهوتونو کښې پراته دی. نو چه څوک هم علم او هدایت پریږدی او د نفس خواهش پوره کولو کښې اخته شی نو هغه هم د سپی په شان دی. حضور ﷺ فرمائیلی چه خراب مثال په مونږ باندي صادق راتلل نه دی پکاریعنی چه چاته ورکړی بیا واپس اخلی د اخستونکی مثال د هغه سپی په شان دی چه قې اوکړی او بیا هغه اوخوری. () او فرمائی چه هغوی په خپلو نفسونو پخپله ظلم کړې دې ځکه چه د هدایت اتباع نی اونه کړه. په دنیا او د دنیا په خوند کښې اونختل، دا د الله تعالی ظلم نه دی.

مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِيٌّ وَمَنْ يُضِلِّ
اچاته اچې هدایت اوکړی الله ايس هغه اهدایت موندونکې دي او هغه څوک اچې گمراه کړی
اچاته چه الله ﷻ هدایت اوکړی ا نو هغه په نیغه لار روان شی ا او څوک اچې د هدایت نه محروم کړی
فَاُولَٰئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ ﴿١٠٠﴾
نودغه کسان ا هغوی دی ا نقصانیان ا
نوهغه خلق تاوانیان دی

هدایت او گمراهی دالله تعالی په قبضه کښې :- چاته چه الله تعالی هدایت اوکړی هغه څوک گمراه کولې نه شی. اوچه څوک هغه گمراه کړی د چا څه مجال چه هغه ته هدایت اوکړی. الله تعالی چه څه او غوښتل هغه اوشو او چه څه نه غواړی نو هغه نه کیږی. په دې وجه په حدیث کښې دی چه ان الحمد لله نحمده ونستعینه ونستهدیه ونستغفراه ونعوذ بالله من شرور انفسنا ومن سيئات اعمالنا من يهد الله فلا مضل له ومن يضلل فلا هادي له واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له واشهد ان محمدا عبده ورسوله (عن ابن مسعود ؓ)

ترجمه:- ټول تعریفونه هم د الله تعالی دپاره دی مونږ د هغه حمد بیانوو اوهم دهغه نه مدد غواړو اوهم د هغه نه هدایت غواړو اوهم دهغه نه بښنه غواړو. مونږ د خپل نفس د شیطانانو نه د الله تعالی پناه غواړو اود خپلو اعمالو د بدئی نه هم الله تعالی لار خودونکې څوک د هوکه کولې نه شی اودهغه گمراه کړې شوې څوک په نیغه لار نه شی راوستی. زه گواهی ورکوم چه د عبادت لائق صرف هم یو الله دی هغه یوازی دی د هغه څوک شریک نشته او گواهی ورکوم چه محمد ﷺ د الله تعالی بنده او د هغه رسول دی. ()

۱ صحیح بخاری کتاب الهیه باب لا یجل لاحد ان یرجع فی هینه وصدقه: ۲۶۲۲، ترمذی: ۱۲۹۸، احمد: ۱۲۷/۱، دې نه علاوه هم د دې معنی روایت صحیح بخاری: ۲۵۸۹، ابن ماجه: ۲۳۸۵ کښې هم موجود دی
 ۲ ابوداؤد کتاب النکاح باب فی خطبه النکاح: ۲۱۱۸، ترمذی: ۱۱۰۵، نسائی: ۳۲۸۹، ابن ماجه: ۱۸۹۲، احمد: ۱۴۳۲، بیهقی: ۲۱۴/۳.

وَلَقَدْ	ذَرَأْنَا	لِجَهَنَّمَ
او خامخا پہ تحقیق سرہ پیدا کری دی مونہ دپارہ ددوزخ		
اویقینی خبرہ دہ چہ مونہ د جہنم دپارہ		
كَثِيرًا	مِّنَ الْجِنِّ	وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا
دیر کسان د پیریانو نہ اودانسانانونہ دی د هغوی زرہونہ اچی نہ پوہیری پہ هغی سرہ		
دیر پیریان او بنی آدم پیدا کری دی د هغوی زرہونہ شتہ دی خو دپوہی کوشش پری نہ کوی		
وَلَهُمْ	أَعْيُنٌ	لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَذَانٌ
اودی د هغوی سترگی اچی کتل نہ کوی پہ هغی سرہ اودی د هغوی غورہونہ		
اود هغوی سترگی شتہ خو کتل پری نہ کوی اود هغوی غورہونہ شتہ خو		
لَّا يَسْمَعُونَ	بِهَا	أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ
چی نہ اوری پہ هغی سرہ دغہ کسان ایشان د خناوروی بلکہ هغوی دیر گمراہہ دی		
اوریدل پری نہ کوی هغوی د خاروؤ پہ شان دی بلکہ د هغوی نہ ہم بدتردی		
أُولَئِكَ	هُمُ	الْغَافِلُونَ
دغہ کسان چہ دی ہم هغوی غافلان دی		
نوہم دغہ کسان (د حق نہ) غافلان دی		

قوله تعالى: لَّهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا

د زوہ سترگی غورہونہ وغیرہ د بدن اندامونہ صحیح نہ استعمال کونکی خناور دی۔ حضور ﷺ د یو انصاری د خوی پہ جنازہ کنبی د تلو اتفاق اوشو۔ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی ما رسول اللہ ﷺ تہ اوونیل ای رسول اللہ ﷺ دا ماشوم خود جنت یوہ مرغنی دہ۔ نہ خو دہ خہ خراب کارونہ کری اونہ دوزخ د دہ خای دی، نو حضور ﷺ اوفرمائیل ای عائشہ رحمہاہلہ منہا اوس زمانہ ہم خہ واورہ چہ اللہ تعالیٰ جنت پیدا کرو او هغه خلق نی ہم پیدا کرل چہ اهل جنت بہ وی۔ اودا د جنت حقداران پہ هغه ورخ اوگر خولی شو چہ پہ هغه وخت کنبی د آدم پہ شا کنبی وو او دوزخ او دوزخیان نی ہم پیدا کرل پہ هغه وخت کنبی چہ ہم د آدم ﷺ پہ شا کنبی وو۔ (۱)

د ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ اللہ تعالیٰ د مور رحم تہ یوہ فرہبتہ لیگی چہ د هغه متعلق خلور خبری لیگی۔ د هغه رزق، د هغه عمر، د هغه اعمال نیک یا بد۔ (۲) اودا خبرہ اول بیان شوہ چہ د آدم ﷺ شانہ کله اللہ تعالیٰ اولاد را اوویستلو نو اصحاب یمین او اصحاب شمال دوه دلہی نی جوہری کری یوہ د جنت د پارہ او بلہ د دوزخ د پارہ۔ اوفرمائیلہ شو چہ ماتہ د دی خہ پرواہ نشتہ چہ خوک خیل خان د جنت مستحق جوہروی کہہ د دوزخ۔ پہ دی بارہ کنبی پہ کثرت سرہ احادیث وارد دی اود تقدیر مسئلہ

(۱) صحیح مسلم کتاب القدر باب معنی کل مولود یولد علی الفطرہ: ۲۶۶۲، ابوداؤد: ۴۷۱۳، ابن ماجہ: ۸۲، مسند ابی یعلی: ۴۵۵۳، احمد: ۴۱/۶، ابن حبان: ۱۳۸۔

(۲) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ذکر الملائکہ: ۳۲۰۸، صحیح مسلم: ۲۶۴۳، ابوداؤد: ۴۷۰۸، ترمذی: ۲۱۳۷، ابن ماجہ: ۷۶، احمد: ۳۸۲/۱، ابن حبان: ۶۱۷۴۔

یوہ اہمہ مسئلہ دلتہ ده دنور وضاحت گنجائش نشتہ. ارشاد دې چه دهغوی زړونه خوشته ولې پوهیدلې نه شی. سترگې نې شته خو لیدلې نه شی، غوږونه نې شته خو اوریدلې نه شی. دا خیزونه کوم چه د هدایت حاصلولو د پاره سبب جوړ کړې وو دې نه هیڅ فائده نه اخلی. لکه چه فرمائی دوی ته غوږونه سترگې او زړه ورکړې شوې دې خو د دې نه دوی ته هیڅ فائده نه رسی. ځکه چه د دې خیزونونه دوی کار نه دې اخستی اوهم د الله تعالی د ایاتونو انکارنی کړې. د منافقانو په حق کبني الله تعالی فرمائیلی ﴿هُم بِكُمْ غَمِي فَهُمْ لَا يُرْجَعُونَ﴾ (۱) اود کافرانو په حق کبني دی ﴿هُم بِكُمْ غَمِي فَعَمَلًا لَا يُعْمَلُونَ﴾ (۲) او فرمائی چه که الله تعالی په بدنونو کبني شه خیر معلومولو نو خامخا به نې دا د اوریدلو قابل جوړول او هدایت به نې موندلو. او فرمائی چه سترگې رندې نه وی بلکه زړونه رانده دی. او فرمائی چه چا د رحمن د وحې نه مخ وارولو نو په هغه باندې شیطان مسلط کیږي او هر وخت هغه پورې اینختې وی. دا خلق د الله تعالی د لار نه خلق منع کوی او دا گمان کوی چه هم دغه صحیح لار ده. اوس دلتہ دا ارشاد کیږي چه دا خلق په مثال دځناورو دی چه نه حق خبره اوری او نه د حق امداد کوی او نه هدایت ته گوری. اود خپلو پنځو خواسو نه هغوی هیڅ فائده نه اوچتوی سوا د دې نه چه څه د دنیاوی ژوند فائدي اوچتې کړي لکه چه فرمائی د کافرانو مثال د هغه ځناور په شان دې چه د شیونکی الفاظ خو نه پیژنی او صرف آواز نې اوری. که دوی هم د ایمان طرف ته رابلې نو د هغې د فائدي نه خو خبرنه دی خو بیا هم آواز اوری د دې د پاره او فرمائیلي شو چه دوی د هغه ځناورو نه هم ډیر ذلیل دی چه ځناور خود خپل شیونکی خبره باندې نه پوهیږي خود هغه په رابللو باندې د هغه طرف ته مخ کوی. د دې د پاره چه د دې ځناورو نه د نه پوهیدلو فطری او خلقی فعل کیږي نود طبیعت د پوهولو په بنا باندې په خلاف د کافر چه بغیرد چا د شرکت د الله تعالی د عبادت د پاره پیدا شوې وو خو هغه کفر او شرک او کړو. نود دې د پاره چه چا د الله تعالی اطاعت او کړو هغه به د قیامت په ورځ د ملا تگونه هم افضل وی او چا چه کفر او کړو هغه ځناور بلکه د دې نه هم بدتر دی.

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى	
او خاص الله لره دی نومونه بنه	
اود الله ﷻ د پاره بنه بنه نومونه دی	
فَادْعُوهُ	بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ ط
نو آواز کوی هغه ته په هغې سره او پرېږدی هغه کسان چې کوږوالې کوی په نومونود هغه کبني نو په هغې سره نې رابلې او هغه خلق پرېږدی چې د الله ﷻ نومونو کبني کوږوالې لتوی	
سَيُجْزَوْنَ	مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۵
زربه بدله ورکړې شی هغوی له دهغې چې وؤ هغوی چې کول به نې دوی ته به دخپلو عملونو بدله ډیره زر ورکړې شی	

قوله تعالی: **وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا**
 دالله تعالی د اسماء حسنی تعداد او فضیلت. - د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیلي د الله تعالی یوکم سل (۹۹) نومونه دی. څوک چه د دې یوکم سلونو نومونو وظیفه کوی هغه به جنت ته

(۱) سورة البقرة : آیت: ۱۸
 (۲) سورة البقرة : آیت: ۱۷۱

خى الله تعالى وترى عنى طاق دي په دي وجه په شمير كښي هم وترى عنى طاق خوښوى (۱) هغه پاك نومونه دا دي:

﴿ هو الله الذي لا اله الا هو الرحمن الرحيم الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن العزيز الجبار المتكبر الخالق البارئ المصور الغفار القهار الوهاب الرزاق الفتاح العليم القابض الباسط الخافض الرفع المعز المذل السميع البصير الحكم العدل اللطيف الخبير الحليم العظيم الغفور الشكور العلي الكبير الحفيظ المقيت الحسيب الجليل الكريم الرقيب المجيب الواسع الحكيم الودود المجيد الباعث الشهيد الحق الوكيل القوى المتين الولي الحميد المحصي المبدئ المعيد المحي المميت المحي القيوم الواجد الماجد الواحد الاحد الفرد الصمد القادر المقدر المقدم المؤخر الاول الاخر الظاهر الباطن الوالي المتعالي البر التوب المنتقم العفو الرؤف مالك الملك ذو الجلال والاكرام المقسط الجامع الغنى المعنى المانع الضار النافع النور الهادي البديع الباقي الوارث الرشيد الصبور ﴾ (۲)

دا حديث غريب دي اود څه كمى زياتي سره دغه شان نومونه د ابن ماجه په حديث كښي هم وارد دي. (۳) د بعضي بزرگانو د اخیال دي چه دا نومونه راويانو د قرآن كريم نه چهانې كړي دي. والله اعلم. دا ياد ساتي چه اسماء حسني هم دغه يوكم سل (۹۹) نومونو كښي منحصر ندي ځكه چه په مسند احمد كښي دي رسول الله ﷺ فرماني چه كله چاته غم او خفگان اورسي نو دا دعا دي وائي.

﴿ اللهم اني عبدك ابن عبدك ابن امك ناصيتي بيدك ماض في حكمك عدل في قضاؤك اسالك بكل اسم هو لك سميت به نفسك وانزلته في كتابك واعلمته احدا من خلقك واستاثرت به في علم الغيب عندك ان تجعل القرآن العظيم ربيع قلبي ونور صدري وجلاء حزني وذهاب همي ﴾ او وييلي شو يارسول الله ﷺ! ايا مزيني شي ياد نه كړو. حضور ﷺ او فرماييل چه څوك هم دا واورى نو ياد دي كړي (۴) بعضي خلقو خود قرآن اوسنت نه دالله تعالى زرنومونه راويستي دي. ارشادي دي چه هغه خلق پريږدني چا چه د الله تعالى په نومونو كښي كگليچ اختيار كړي دي چه دا كافران خلق د الله تعالى په نومونو كښي د "لات" لفظ هم شريك كوي او "لات" دالله تعالى موثث لفظ بنياني عزى دعزيز لفظ نه مشتق كوي. دا دواړه نومونه كافرانو سره د موثث خدايانو دي. د الحاد معنى تكذيب ده اود عربو په كلام كښي د اعتدال نه اخوا كيدو ته وائي لحد په معنى د قبر هم د دي نه دي ځكه چه قبلي طرف ته مخ تاوولو سره ئي جوړوي.

وَمِمَّنْ			
اوځيني دهغه چانه			
او زمونږ په			
خَلَقْنَا	أُمَّةً	يَهْدُونَ	بِالْحَقِّ
وَمِمَّنْ	وَبِهِ	يَعْدِلُونَ	
چې پيدا كړي دي مونږه يوه ډله ده چې لار بنياني خلقو ته مطابق دحق اوهم ددي حق مطابق انصاف كوي			
مخلوق كښي يوه ډله داسې هم شته چې دحق مطابق خلقوته، خودنه كوي او دحق مطابق انصاف كوي			

قوله تعالى: **وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً**

يوه ډله به دقيامته پورې په حق ولاړه وي - زمونږ پيدا كړي شوو قومونو كښي بعضي قومونه قولاً عملاً په حق قائم دي حق وينا كوي او د حق طرف ته رابلل كوي اوهم د حق فيصله كوي. د دي امت نه مراد

(۱) صحيح بخاري كتاب الدعوات باب لله مائه اسم غير واحد: ۶۴۱۰، صحيح مسلم: ۲۶۷۷، ترمذي: ۳۵۰۶، ابن ماجه: ۱۳۸۶، احمد: ۲۶۷/۲، ابن حبان: ۸۰۷.
 (۲) ترمذي كتاب الدعوات باب حديث في اسماء الله الحسنى مع ذكرها تاما: ۳۵۰۷.
 (۳) ابن ماجه كتاب الدعاء باب اسماء الله عزوجل: ۳۸۶۱.
 (۴) احمد: ۳۹۱/۱، مسند ابن عسقلان: ۵۲۹۷، حاكم: ۱۰۹/۱، ابن حبان: ۹۷۲.

امت محمدیہ ﷺ دے حضور ﷺ بہ چہ کلہ دا ایت لوستلو نو فرمانیل بہ نی چہ دا تاسو نی او ہغہ قوم چہ تاسو نہ ورائدی تیرشوی یعنی د موسیٰ ﷺ قوم دے خلقو بہ ہم خلق د حق طرف تہ راغوبتل (۱) حضور ﷺ فرمانیلی چہ زما امت کنسے بہ یوہ دلہ پہ حق قائمہ وی تردے چہ حضرت عیسیٰ ﷺ بہ نازل شی (۲) او ہم ہغہ دلہ بہ پہ حق باندي غالبہ وی د ہغوی حوک مخالف بہ ہغوی تہ خہ نقصان نہ شی رسولی اود قیامت راتلوپوری یا د خپل مرگہ پوری بہ پہ دے کلک ولار وی (۳)

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا	بِآيَاتِنَا	سَنَسْتَدْرِجُهُمْ	مِّنْ حَيْثُ
اوہغہ کسان اچے دروغ نی او کنرل آیتونہ زمونرہ ادرجہ پہ درجہ بہ اونیسو مونرہ ہغوی بہ داسی طریقہ			
اوچا چے زمونرہ آیتونہ دروغ کنرلی دی مونرہ بہ نی پہ مزہ مزہ داسی راگیر کرو			
لَا يَعْلَمُونَ	وَأْمَلِي	لَهُمْ	إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ
چے نہ بہ پوہیری ہغوی اوزہ مہلت ورکوم ہغوی تہ ایشکہ تدبیرزما سخت دی			
چے پہ خان بہ نہ پوہیری اوزہ ہغوی تہ مہلت ورکوم زما نیول دیرسخت دی			

قوله تعالى: وَأْمَلِي لَهُمْ

درزق کثرت د عذاب ذریعہ ہم دہ۔۔ د دے مطلب دا دے چہ دہغوی دپارہ بہ د رزق دروازے کولویری دنیاوی فاندے بہ نی زیاتے شی تردے چہ ہغوی بہ پہ دے دھوکہ کنسے پاتے شی اودا گمان بہ کوی چہ د ہغوی بہ ہمیشہ دا حال وی لکہ چہ فرمانی کلہ چہ ہغوی زمونرہ یاد ہیر کرو نو مونرہ پہ ہغوی باندي د رزق دروازے کولو کرے او چہ کلہ ہغوی پہ غرور او تکبر کنسے راغلہ نو ناخاپی ہغوی مونرہ راگیر کرل او ہغوی ناامیدہ پاتے شو۔ د ہغہ ظالمانو نسل مو ختم کرو۔ د حمد او ثنا لائق خو ہم رب العالمین دی (۴) دے پارہ مونرہ ہغوی تہ ڈھیل ورکرو او زمونرہ تدبیر خودیر قوی وی

أَوْ لَمْ يَتَفَكَّرُوا			
آیا فکر نہ دے کرے دے خلقو			
آیا دوی چرے فکر نہ دے کرے			
مَا بِصَاحِبِهِمْ	مِّنْ جِنَّةٍ ۗ	إِنْ هُوَ إِلَّا	نَذِيرٌ مُّبِينٌ
چے نشتہ پہ ملگری ددوی باندي ہیخ لیونتوب انہ دے ہغہ مگر او ورونکی دے ہنکارہ			
چے ددوی پہ دے ملگری (پیغمبر) باندي دپیریانو ہیخ اثر نشتہ ہغہ خو بس ہنکارہ ویرونکی دے			

قوله تعالى: مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ

نہس ﷺ مجنون نہ دے بلکہ د اللہ تعالیٰ ربنتونی رسول ﷺ دے۔ دے تکذیب کونکودا ہم غوراو نہ کرو چہ دہغوی ملگری (حضرت محمد ﷺ) تہ ہیخ جنون او لیونتوب نشتہ (۵) بلکہ د اللہ تعالیٰ رسول دے

(۱) احمد: ۳۹۱/۱، مسند حسن، مسند ابی یعلیٰ: ۵۲۹۷، حاکم: ۵۰۹/۱، ابن حبان: ۹۷۲۔
 (۲) الدر المنثور: ۲۷۲/۳۔
 (۳) صحیح بخاری کتاب المناقب باب ۲۸، ۳۶۴۰، صحیح مسلم کتاب الامارہ باب قوله ﷺ (لائزال طائفة من امتی ظاہرین علی الحق...) : ۱۹۲۰۔
 (۴) ۶/ الانعام: ۴۴-۴۵۔
 (۵) ۸۱/ التکویر: ۲۲۔

او د حق طرف ته رابلل کوی. په کوم سړی کښې چه عقل سلیم وی او د دې نه کار اخستل غواړی او هغه ته صفاصفا تنبیه ورکونکې دی او فرمائی چه زه تاسو ته د یوې خبرې نصیحت کوم چه د الله تعالی د عبادت او د دین د تبلیغ د پاره یویو او دووه دووه راوچت شئی بیا په دې خبره باندي څه غوږ اوکړنی چه ستاسو ملگرې ته جنون نشته بلکه هغه خو د الله تعالی د سخت عذاب نه ویرونکې دې. (۱) الله تعالی سره خلوص اختیارکړنی. تعصب او دښمنی پریردنی که تاسو داسې اوکړنی نو تاسو ته به حقیقت ښکاره شی چه دا رسول رښتونی او خیرخواه دې.

صفا غونډئی باندي درسول کریم ﷺ اعلان: حضور ﷺ په صفا غرباندي اوختلو، قریش نی راجمع کړل دیوې یوې قبیلې نوم نی اخستلو سره راوغوښتل بیا نی د الله تعالی د عذاب او واقع کیدونکو حادثاتونه نی هغوی اوویرول نوبعضې بې وقوفانو اوونیل چه دا خو څه لیونې غونډې معلومیرې تر سحره پورې نی بکواس کولو نو الله تعالی دا آیت نازل کړې وو.

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا	فِي مَلَكُوتِ	السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ	وَمَا
ایا اونه کړو نظر دوی په	سلطنت	د آسمانونو کښې	اود زمکې کښې	او څه
ایادوی د آسمانونو اوزمکې	انتظام ته نه دی کتلی	او هغه
خَلَقَ اللَّهُ	مِنْ شَيْءٍ	وَأَنْ	عَسَى	أَنْ يَكُونُ
چې پیدا کړل الله له هر څیز نه	اودا (سوچ نی اونه کړو) چې	کیدې شی	چې وی به	څیز ته نی نه دی کتلی چې
الله ﷻ پیدا کړې دې	اودې ته نی هم فکر نه دې کړې	چې		
قَدْ أَقْرَبَ	أَجَلُهُمْ	فِي آيِ حَدِيثٍ	بَعْدَهُ	يَوْمَئِذٍ
چې نزدې شوې به وی	اجل ددوی	نوپه کومه خبره به	اروستوددې نه	ایمان راوړی دوی
نیته راترې شوې ده	نود دې قرآن نه پس به دوی لاپه کومه خبره ایمان راوړی			

قوله تعالی: فَبِآيِ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يَوْمَئِذٍ

ډمرک علم نه حق قبول پکار دی. ارشاد دې چه زمونږ نښې دروغ گنرونکی آیا په دې خبره غور نه کوی چه مونږ ته څنگه غلبه حاصله ده په آسمانونو اوزمکه اوپه هغه څیزونو کوم چه په دې کښې دی په دې ټولو. دوی له پکار وو چه په دې کښې نی غور اوفکر کولې او عبرت نی اخستی او په دې نتیجه رسیدې چه داهرڅه دهغه ذات دی دچا چه نه څه څوک مثال شته نه شیبیه اوهم هغه ددې خبرې مستحق دې چه عبادت او خلوص هم هغه سره اوکړې شی اود هغه د رسول تصدیق اوکړې شی. د هغه د طاعت طرف ته تپت شی، بتان بهر اوغورزوی اود دې خبرې نه اوویریری چه مرگ نیزدې دې اوکه په کفر باندي مړه شو نود دردناک عذاب به مستحق شو. بیا فرمائی چه دې نه پس اوس نوره کومه ویره او ترهیب غواړی چه کومه دهمکې راغلي ده هغه هم د الله تعالی د طرف نه راغلي ده که هغوی د دې وحی او قرآن تصدیق اونه کړی کوم چه محمد ﷺ پیش کړې نو بیا به د کومې خبرې تصدیق کوی.

د سود خورو بد حالت: د حضرت ابوهریره ؓ نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیلی د معراج په شپه ما اولیدل چه د اووم آسمان پورې کله زه اورسیدم پورته مې نظر اوکړو نو بریخنا او پرق مې اوکتلو او په یو داسې قوم باندي مې تیریدل اوشو د چا خیتې چه د منگو په شان پرسیدلې وې او په هغې کښې

ماران وو چه د بهر نه هم ښکاریدل. ما د جبرائیل عليه السلام نه تپوس اوکړو نو هغه اوونیل دا سود خواره دی. اوچه کله دې رومبی آسمان باندې کوز شو نو ما د خپل خان لاندې نظر اوکړو نو یوه لوڅه او لوکې وو او شور او غوغا وه. ما تپوس اوکړو اې جبرائیل! دا څه دی؟ نو وئیل دا هغه شیطانان دی کوم چه د انسانانو دسترگو وړاندې گرځیدل او پرده به جوړیدل دې دپاره چه د زمکې او آسمان په ملکوت کښې انسان هډو نظر اونه کړې شی که چرې دا حائل کیدې نه نو انسان به عجیبه عجیبه خبرې کتلې. (۱) د دې د یو راوی علی بن زید ته ډیر منکر روایات هم منسوب دی.

مَنْ يُضِلِلِ اللَّهَ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ

هغه څوک چې بې لارې شي کړي الله ايس نشته | څوک لارښودنکي | هغه ته | او پرېږدي دوي | په سرکشي ددوي کښې څوک چې الله ﷻ د هدايت نه محروم کړي | نو هغه ته هيڅوک هدايت نشي کولي | او داسې خلق الله خپله

يعبهون (۱)

چې سرگردانه گرځي |

سرکشي کښې سرگردانه پرېږدي |

قوله تعالى: فَلَا هَادِيَ لَهُ

دالله ﷻ همراه کړئ شوي ته څوک هدايت نه شي کولي. - الله ﷻ چه د چا په نوم گمراهي اولیکله هغه ته څوک هم هدايت نه شي کولي. که هغه څومره هم نښې او وینې هغه ته هیڅ فائده نه کیږي. څوک چه الله ﷻ په فتنه کښې واچوي هغه به څوک په نیغه لار راوړي (۲) لکه چه فرماني گورني په زمکه او آسمان کښې زمونږ څومره نښې دي. خونښې معجزې او دهمکياني کافرانو دپاره هیڅ څیز فائده مندانه دي (۳)

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا

تپوس کوي ستانه | په باره دقيامت کښې | چې کله به وي | اقاميدل دهغي | او وايه | بيشکه

| دوي ستانه دقيامت باره کښې تپوس کوي | چې کله به راځي | ورته او وايه

عَلَيْهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يَجْلِيهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ

علم دهغي | زمارب سره دي | انه ښکاره کوي هغه | په وخت خپل باندې | مگر | اهم هغه | دروند دي

دهغي علم صرف زمارب سره دي | هم هغه به نې پخپل وخت ښکاره کوي | دغه شان به

فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَغْتَةً

په | اسمانونو کښې | او په زمکه کښې | نه به راځي | په تاسو باندې | مگر | ناساپه

داسمانونو او زمکې ډیره سخته حادثه وي | په تاسو به بالکل ناڅاپه راځي

يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ خَفِيٌّ

تپوس کوي دا خلق ستا نه | لکه چې ته تحقيق کونکې شي | په باره دهغي کښې | ورته او وايه

دوي ستانه داسې تپوس کوي | لکه چې ته دهغي نه پوره پوره خبر شي | ورته او وايه

(۱) احمد: ۳۵۳/۲، ابن ماجه كتاب التجارات باب التغليظ في الربا: ۲۲۷۳ مختصراً.
(۲) ۵/المائدة: ۴۱.
(۳) ۱۲/يوسف: ۱۰۱.

إِنَّمَا عَلِمَهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۰﴾

بیشکھ | علم دھغی | دالله سره دی | لیکن | اکثر د خلقو | نہ پوهیږی |

چې دھغی علم صرف الله سره دی | خوزیات خلق بیخی نہ پوهیږی |

قوله تعالى: لَا يُجَلِّئُهَا لِوَفْتِهَا إِلَّا هُوَ

د قیامت واقع کیدل اود هغې نښې :- دا آیت د قریشو متعلق نازل شوی یا د یهودیانو متعلق د یوې دلې خو اولننی خبره ډیره صحیح ده ځکه چه دا آیت مکې دې اویهودیان خو په مدینه کښې اوسیدل. دا خلق چه تانه د قیامت د وخت تپوس کوی نود دې یقین دوی نه کوی د تکذیب په انداز کښې تپوس کوی لکه څنگه چه د دې آیت د انداز بیان نه معلومیږی. دا خلق وائی که چرې ته رښتونې ښی نو دا اوبنایه چه هغه به کیږی کله او په کوم تاریخ به وی؟ اوفرمانی چه دا کافران قیامت ډیر زرغواږی او مؤمنان خود قیامت د هیبت نه ویریږی او یقین نی ساتلې دې چه د دې راتلل حق دی او کوم خلق چه د قیامت په راتلو کښې شک کوی په لویه گمراهی کښې دی. (۱) اوفرمانی چه اوبنایه هغه به په کوم تاریخ باندې وی؟ او دنیا به کله ختمیږی او بیا د قیامت هغه ساعت کوم یو دې. نو ای نبی (ﷺ)! اووایه چه د دې علم خو هم زمارب سره دې. د الله تعالی نه علاوه بل هیچا ته نه دې معلوم چه کله به وی. الله تعالی رسول الله ﷺ ته مشوره ورکړې ده چه ای نبی (ﷺ)! چه کله هغه خلق د قیامت د وخت متعلق تپوس اوکړی نو خبره دالله تعالی طرف ته گرځوه چه د هغې وخت پیژندگلو خو د الله تعالی نه سوا بل چاته نه ده معلومه. په دې وجه اوفرمانیلې شو (ثَقُلْتُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ) یعنی دزمکې اوآسمان والاد دې د علم نه بی نصیبه دی. حسن بصری رضی الله عنه دا مطلب بیانوی چه کله قیامت راشی نود زمکې او آسمان والا باندې به ډیر دروند تیریږی. حضرت ابن عباس رضی الله عنه دا مطلب بیانوی چه یو څیز به هم داسې نه وی کوم ته چه د قیامت ضرر اونه رسی. آسمان به اوشلیږی ستوری به مات راپریوځی. نمر به تیاره شی، غرونه به والوزی او الله تعالی چه څه فرمائیلې دی هغه هرڅه به کیږی. د آسمان والا ته هم د دې علم نشته. لکه چه فرمانی چه هغه به ناڅاپی راځی خلقو ته به د دې وهم اوگمان هم نه وی. حضور ﷺ فرمائیلې چه قیامت به ترهغه وخته پورې نه راځی چه یو ځل به نمر د مغرب نه راڅیږی. کافران به دا عجیبه خبره گنږی اود دې پیشن گوئی صداقت کتلو باندې به ایمان راوړی خو چاته به هم د هغه وخت ایمان راوړل هیڅ فائده نه ورکوی. یاگناهگار اوتو به په دغه وخت کښې نیک کار کول هیڅ فائده نه ورکوی. دوه کسان به د کپږې روزگار کوی اود دې غرض د پاره به د کپږې تهان کولاووی. د پښې لشلو والا به پښی لا څکلې هم نه وی، خلق به د اوبو تینکې صفاکوی، نورنی به د خلې طرف ته اوړلې شی چه ناڅاپی به قیامت شروع شی. (۲)

(يَسْتَأْذِنُكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا) په معنی کښې د مفسرینو اختلاف دې یعنی هغوی د قیامت دراز تانه داسې تپوس کوی لکه چه ته د هغوی ډیر ښه دوست نی اویه داسې انداز کښې تپوس کوی لکه چه د قیامت واقع کیدو د تاریخ نه ته واقف نی. د دې د پاره الله تعالی اوفرمائیل چه د دې علم د الله تعالی نه سوا بل چاته نشته. الله تعالی خود دې راز نه یو مقرب ترین فرښتی ته اونه یو رسول ته ظاهر کړې دې قتاده رضی الله عنه فرمانی چه قریشو به حضور ﷺ ته ونیل چه زمونږ او ستا په مینځ کښې خو خپلولی ده مونږ ته خونې اوبنایه چه قیامت به کله راځی نو الله تعالی دا آیت نازل کړو چه ورته اووایه د دې علم صرف یو الله تعالی ته دې.

(۱) ۴۲/الشوری: ۱۸.

(۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب: ۴۰، ۶۵۰۶، احمد: ۳۶۹/۲، مسند ابی یعلی: ۶۲۷۱.

د جبرائیل علیہ السلام داعرابی پہ شکل کنبی راتل اود قیامت پہ بارہ کنبی سوال کول: داخلق چہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ د قیامت د وخت بارہ کنبی تپوس کوی نو نہ پوهیوی چہ نبی ته ہم د دی علم نشته. د الله تعالیٰ نہ سوا بل خوک د دی علم نہ لری. حضرت جبرائیل علیہ السلام د یو اعرابی پہ شکل کنبی د حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ خدمت کنبی حاضر شو د دی د پارہ چہ د دین د امورو تعلیم خلقو ته حاصل شی. اود یو طالب او د هدایت سوال کونکی پہ انداز کنبی حضور صلی اللہ علیہ وسلم سره کیناستو اود حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه نی داسلام بارہ کنبی تپوس اوکړو. بیانی د ایمان او احسان بارہ کنبی تپوس اوکړو. بیا نی تپوس اوکړو چہ قیامت کله راتلونکې دې. د دی خلورم سوال پہ جواب کنبی حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ د دی بارہ کنبی خو ماته ستانه زیات علم نشته. یعنی څنگه چہ ته ناخبره نی داسې زه هم ناخبره یم. او خوک هم د دی بارہ کنبی معلومات نه لری. بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا آیت اولوستلو ﴿ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ ﴾ اویہ یو روایت کنبی دی چہ حضرت جبرائیل علیہ السلام د یو اعرابی پہ شکل کنبی د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه د قیامت د نینوباره کنبی تپوس اوکړو. حضور صلی اللہ علیہ وسلم ننبی اوخودلې. بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ د پنځو څیزونو علم د الله تعالیٰ نه سوا بل خوک نه پیژنی. د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په هر یو جواب باندې هغه اعرابی وانی چہ تاسو صحیح او فرمائیل لکه چہ هغه ته معلومه وه اود هرې خبرې د صداقت اعتراف نی کولو. د تصدیق په دې انداز باندې صحابه کرام حیران شو چہ دا څنگه سوال کونکې دې چہ پخپله سوال هم کوی او پخپله په جواب باندې تصدیق هم کوی. بیا دا سائل لارونو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ دا جبرائیل علیہ السلام وو او په دې بهانه باندې تاسو ته د دین مسنلې اود معتقداتو تعلیم در کولو د پارہ راغلې وو. (۱) دې نه وړاندې چہ کله هم هغوی صورت بدل کړې راغلې نو پیژندلې شوې دې او دا ځل خو ما هم نه وو پیژندلې (۲) ما د شرح بخاری په شروع کنبی دا حدیث بیان کړې دې.

د یو اعرابی د قیامت پحقله سوال کول: اوچہ کله یو اعرابی د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس اوکړو او په اوچت آواز کنبی حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته چغه اوکړه چہ ای محمد صلی اللہ علیہ وسلم نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هم په اوچت آواز کنبی جواب ورکړو چہ او څه دی؟ نو هغه اوونیل قیامت به کله راځی نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ای نادانه چہ کله هم راځی خو راځی به ضرور، خو ته اوبنایه چہ د هغې د پارہ تا څه تیاری کړې دې. ونیل لوی لوی مونځونه او روزې خو مې خیر نه دې کړې خو د الله تعالیٰ اود هغه رسول صلی اللہ علیہ وسلم سره زما ډیر محبت او تعلق دې. نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ سرې به په قیامت کنبی هغه چا سره وی چا سره چہ محبت کوی (۳) ددې حدیث په اوریدو باندې صحابه کرام رضی اللہ عنہم ډیر زیات خوشحاله شو. په بخاری او مسلم شریف کنبی دا حدیث د اکثر صحابه کرامو په روایتونو سره په مختلفو طریقو بیان شوې دې. د حضور صلی اللہ علیہ وسلم عادت مبارک وو چہ کله به چا داسې سوال کولو د کوم چہ به هغه ته ډیر ضرورت نه وو اود هغه د پارہ به عبث وو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم به په جواب کنبی د هغه هغې طرف ته مخ گرځولو د څه پیژندل چہ به د هغه د سوال کولونه د هغه د پارہ ډیر ضروری وو. دې د پارہ چہ هغه خپل ذات دې سره د اینخلولو اهل جوړکړی اود اول نه تیاری اوکړی سره د دې چہ د دې د مقررشوی وخت نه خبر نه وی. د حضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا نه روایت دې چہ کلی وال عرب به حضور صلی اللہ علیہ وسلم له راتلل نو اکثر به دا سوال کولو چہ قیامت به کله وی نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم به د هغوی د یوماشوم طرف ته اشاره کوله که الله تعالیٰ ده ته ژوند

(۱) صحیح بخاری کتاب الایمان باب سوال جبریل النبی صلی اللہ علیہ وسلم: ۵۰۱۰، صحیح مسلم: ۱۰۰۹.

(۲) احمد: ۴/۱۲۹، رهو حسن، مجمع الزوائد: ۱/۴۰.

(۳) ترمذی کتاب الدعوات باب ماجاء فی فضل التوبه...: ۳۵۳۵، رهو حسن، مسند الطیالسی: ۱۱۶۷، ابن حبان: ۵۶۲. د دې

معنی روایت صحیح بخاری ک تاب الادب باب ماجاء فی قول الرجل ویلک: ۶۱۶۷، صحیح مسلم: ۲۶۳۸ کنبی هم موجود دې.

ورکړو نو دې به بوډا شوې هم نه وی چه ستاسو قیامت خو به راشی (۱) نو د قیامت نه مراد مرگ شو چه د دلته نه به مو اوچت کړی او عالم برزخ ته به مو بوخی. اود دې مضمون ډیر زیات احادیث د الفاظو په لړ شان تغیر سره پیش کړې شوی دی چه ټول په ټول هم د یو مضمون دی. د کلام حاصل دا شو چه د دې ټولو احادیث مقصد هم دغه دې چه قیامت به راخی او خامخابه راخی خود وخت مقررول نه شی کولی. د دې ماشوم د بوډاوالی نه وړاندې به قیامت راخی. دا اطلاق هم په دې تقید باندې محمول دې. یعنی دې نه مراد د خلقو د مرگ وخت دې.

دوفات نه مخکښې در رسول کریم ﷺ پیشین کوئی: دخپل وفات نه یوه میاشت وړاندې حضور ﷺ فرمائیلی وو چه د قیامت باره کښې تاسو خلق مانه تپوسونه کوئی. د دې علم خو الله تعالی ته دې چه په قیامت راتلوکښې څومره موده ده. خو زه قسم خورم او بیان کوم چه په دې وخت کښې په زمکه باندې څومره سا اخستونکی ژوندی دی سل کاله پس به په دوی کښې یو هم باقی نه وی. (۲) نو لکه داسې مطلب شو چه په قیامت کښې به ټول خلق مړه کیږی دغه شان سل کاله پس به د دې موجوده خلقو د پاره قیامت راشی. که د وخت تعیین کول غواړئ نو واخلی دا مقرر وخت دې. دغه شان د قیامت مراد د دې یوې صدئې ختمیدل وو (۳) چه خبره ئی په دې طریقہ سره بیان کړه.

دمعراج په شپه دعیسی علیه السلام سره د رسول کریم ﷺ ملاقات اود قیامت علامات: نبي کریم ﷺ فرمائیل چه د معراج په شپه په حضرت ابراهیم علیه السلام، موسی علیه السلام او عیسی علیه السلام باندې زما تیریدل اوشو خلقو د قیامت ذکر کولو. دا ټول د حضرت ابراهیم علیه السلام خواله راغله او تپوس ئې ترې اوکړو. هغوی اوفرمائیل چه ماته خود دې هیخ علم نشته. بیا حضرت موسی علیه السلام له لارل. هغوی هم دا اوفرمائیل، عیسی علیه السلام له لارل نو هغوی هم اوفرمائیل چه د دې علم خو سوا د الله تعالی نه بل چاته هډو شته نه خو علامې ئی دا دې چه دجال به راوخی. ما سره به یوه دوه (بانسونه) غابښی وی چه هغه ما اووینی نو د سیکې به شان به ویلی شی او الله تعالی به هغه هلاک کړی. تردې پورې چه ونې او کانړی به هم وینا شروع کړی چه ای مسلمانان زما نه شاته یو کافر پټ شوې دې راشه دا قتل کړه. الله تعالی به دا ټول کافران هلاک کړی. بیا به خلق خپلو خپلو ښارونو او وطنونو ته لاړشی. په داسې وخت کښې به یاجوج ماجوج راوخی او د هرگوت نه به راوختکیږی. ښارونه به تباه کړی اود هغوی په گرځیدو سره به هر یوڅیز بریاد او ختم شی. تردې چه چینوته به لاړشی نو هغه چینې به هم خالی کړی. خلق به ماله د هغوی شکایت راوړی. زه به د هغوی د پاره د الله تعالی نه بددعاوغواړم. الله تعالی به هغه ټول یاجوج ماجوج هلاک کړی تردې چه د هر یوڅای فضا به د هغوی د لاشونودسختا کیدو او بدبوئې نه خرابه شی. الله تعالی به باران اوکړی اود اوبو چپې به د هغوی لاشونه سمندر ته یوسی. هغه وخت به غرونه راوخی او زمکه به خوره شی. هغه وخت به قیامت داسې نيزدې شی لکه د نهه میاشتو حامله چه په هغې باندې خلق نه پوهیږی چه په شپه ورځ کښې به کله بچې اوزیږوی. (۴) لویو لویو پیغمبرانو هم د قیامت وخت نه پیژندلو. عیسی علیه السلام هم صرف د هغې علامې اوخودلې ځکه چه د دې امت په آخری زمانه کښې به هغه راکوزیږی اود حضور ﷺ احکام به نافذ کوی. مسیح دجال به قتل کړی او یاجوج ماجوج به الله تعالی

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب سكرات الموت: ۶۵۱۱، صحیح مسلم: ۲۹۵۲.

(۲) صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابه باب بیان معنی قوله ﷺ (علی رأس مائة سنة...)، ۲۵۳۸، ترمذی: ۲۲۵۰، احمد: ۳۲۲/۳، ابن حبان: ۲۹۸۷.

(۳) صحیح بخاری کتاب مواقیب الصلاة باب السمر فی الفقه والخیر بعد العشاء: ۶۰۱، صحیح مسلم: ۵۰۳۷، ابوداؤد: ۴۳۴۸، ترمذی: ۲۲۵۱، احمد: ۸۸/۲، ابن حبان: ۲۹۸۹.

(۴) ابن ماجه کتاب الفتن باب فتنه الدجال وخروج عیسی بن مریم: ۴۰۸۱، وسنده صحیح واخطامن ضعفه، احمد: ۳۷۵/۱، حاکم: ۴۸۸/۴.

د هغه د دعا په برکت هلاک کړی. حضور ﷺ او فرمائیل چه زه تاسو ته د هغې علامې او بنایم چه د هغې په وړاندې به لوڼې فتنې او هرج مرج واقع کیږی. خلقو او وئیل چه یا رسول الله ﷺ! مونږ خود فتنې مفهوم پیژنو خود اهرج څه خیز دې؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه د حبشو په عربی ژبه کښې د دې معنی ده قتل. بیانیې او فرمائیل چه په خلقو کښې به پردیوالې او بې پروانې دومره زیاته شی چه یو سپرې به بل ته وائی چه زه دې نه پیژنم. (۱) په صحاح سته کښې خبره په داسې طریقہ نه ده روایت کړې شوې. زمونږ نبی امی سید المرسلین خاتم النبیین ﷺ چه نبی الرحمة او نبی التوبه دې فرمائیلی دی چه زه او قیامت د دې دواړو گوتو په شان یو. حضور ﷺ د کلمې شهادت او مینځ گوته یو ځای کړه او ونی خودله (۲) لکه چه ماسره قیامت لگیدلې دې یعنی د دواړو په مینځ کښې بل نبی نشته. غرض دا چه د (علم الساعة) علم صرف الله تعالی ته دې.

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ط
او وایه چې زه اختیار نه لرم دپاره دځان خپل دنفعی اونه دضررا مگر هغه کیږی چې او غواړی الله ورته او وایه زه خود خپل ځان دپاره هم دنفعی نقصان مالک نه یم مگر هغه چې الله او غواړی (نو هغه کیږی)
وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ط
او که چرې وې زه چې پوهیدلې په غیب خامخابه ډیر حاصل کړې ووم د خیر نه او که ماته دغیبو خبرې معلومی وې نو ځانله به مې ډیرې بنیگړې راجمع کړې وې
وَمَا مَسْنِيَّ السُّوءِ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ
اونه به وورسیدلې ماته نقصان نه یم زه مگر یرونکې اوزیرې وړکونکې دپاره دهغه قوم او هیچرې به ماته څه نقصان نه وورسیدلې زه خوبس ویرونکې اوزیرې وړکونکې یم هغه چاته
يُؤْمِنُونَ ط
چې ایمان راوړی هغه (الله)
چې ایمان راوړی

قوله تعالی: وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ

غیب پیژندونکی او د نفع نقصان مالک الله ﷻ دې. - الله تعالی حضور ﷺ ته حکم ورکړې دې چه د ټولو امورو نسبت د الله تعالی طرف ته او کړه او د خپل ځان باره کښې او وایه چه دراتلونکې وخت علم ماته هم نشته. او که الله تعالی ماته څه او خودل نو درته به ئی او بنایم. لکه چه فرمائی د عالم الغیب علم غیب څوک نه شی موندلې (۳) ای نبی ﷺ! ورته او وایه که چرې زه د غیب په علم باندې پوهیدلم نو د ځان دپاره به مې ډیر خیر راجمع کولو. یعنی که ماته د خپل مرگ خبر وو چه کله به مرم نو کوشش به مې کولو چه زر ډیر نیک اعمال او کرم. دا قول د مجاهد رضی الله عنه دې او ابن جریج رضی الله عنه هم وائی خودا خبره د غور ده ځکه چه د حضور ﷺ هر عمل ښه وو او چه کوم عمل به ئی کولو هغه به مستقل توگه باندې

(۱) احمد: ۳۸۹/۵، مجمع الزوائد: ۳۰۹/۷.

(۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب قول النبی ﷺ (بعثت انا والساعة كهاتين): ۶۵۰۳، صحیح مسلم: ۲۹۵۰-۲۹۵۱، ترمذی: ۲۲۱۴، احمد: ۲۲۲/۳، مستدراک علی: ۲۹۲۵، ابن حبان: ۶۶۴۰.

(۳) ۲۲/۷۲ الجنب: ۲۶.

مضبوط وو (۱) طول اعمال نی ہم د یوی طریقی وو۔ پہ ہر عمل کنبی بہ د حضور ﷺ نظر ہم پہ اللہ تعالیٰ وو۔ غرض دا چہ یو عمل بہ نی ہم بد نہ وو۔ او دا خبرہ کیدی شی چہ دا مراد وی کہ د غیب پہ خبرو باندي پوهیدلم نو چہ د خلقو د کوم قسم خیگرہ پہ کوم کار کنبی وہ نو هغه بہ می د هغی نہ خبرولو۔ ابن عباسؓ د خیر معنی د مال اخستی ده۔ اودا مفهوم احسن دی۔ او یا دا چہ پہ کومہ سودا کنبی راتہ فائده معلومیدہ نو ضرور بہ می هغه اخستله او یو خیز بہ می ہم نہ خرخولو ترکومی چہ پہ هغی کنبی د فائدي علم نہ وو۔ غرض دا چہ پہ سوداگرنی کنبی بہ می چری ہم نقصان نہ اوچتولو اونہ بہ می اوچتیدوتہ پریخودو۔ یا بہ پہ ما باندي فقر او تنگدستی کله ہم نہ راتله۔ بعضی خلقو دا مطلب ہم اخستی دی چہ قحط راتلو نو ډیره غلہ بہ می جمع کوله۔ پہ ارزانہ زمانہ کنبی بہ می اخستله اود گرانتی پہ زمانہ کنبی بہ می خرخوله او مالہ بہ غریبی او محتاجی نہ راتله اود دی راتلونہ بہ اول بیج کیدلم (۲) بیا حضور ﷺ اوفرمائیل چہ زہ خو صرف نذیر او بشیر یم د عذاب نہ وپرونکی او د جنت زیری ورونکی۔ لکہ چہ اللہ تعالیٰ اوفرمائیل مونږ قرآن ستا پہ ژبہ باندي آسان جوړ کړو دی د پارہ چہ د تقوی ارادہ لرونکوتہ تہ زیری ورونکی او جنگ کونکی سرکشہ خلق او وپرووی (۳)

هُوَ الَّذِي	خَلَقَكُمْ	مِّنْ نَّفْسٍ	وَاحِدَةٍ
هغه، هغه ذات دي اچي پيدا ئي کړي تاسو د نفس يورادم، نه			
الله ﷻ هغه ذات دي چي تاسو ئي ديونفس نه پيدا کړي يئ			
وَجَعَلَ	مِنْهَا	زَوْجَهَا	لِيَسْكُنَ
اوجوره ئي کړه دهغی نفس نه جوړه د هغی نفس دپاره ددی چي آرام حاصل کړي دهغی سره			
اوهم ددغه نفس نه ئي د دة جوړه پيدا کړي ده چي هغی سره سکون بيا مومی			
فَلَمَّا	تَغَشَّاهَا	حَمَلَتْ	حَمَلًا خَفِيًّا
نوکله چي اسري ورخورشوبه هغی باندي انو حامله شوه په حمل سپک سره پس گرخيدله به دهغی حمل سره			
نوکوم وخت چي دا سري د بنخي سره يوخاني شوه نودهغی معمولی شان حمل پيدا شو هغه ورسره گرخيدی شوه			
فَلَمَّا	اَثَقَلَتْ	دَعَا	اللَّهَ
بياهرکله چي ادرنه شوه هغه نودعا اوغونبتله دواړو الله نه ادر ب خپل نه که چري اتارا کړو مونږ ته اچي صالح			
بياهرکله چي حمل دروند شو نودواړو په شريکه خپل رب ته سوال او کړو که تامونږ ته نیک اولاد را کړو			
لَنَكُونَنَّ	مِنَ الشَّاكِرِينَ	فَلَمَّا	اَتَاهُمَا
نوشوبه مونږه خامخا دشکرايستونکو نه پس هرکله چي وړکړو الله هغوی دواړو ته			
نومونږ به ستا ډيرشکرگزار شو نوکله چي الله ﷻ هغی دواړو ته			

(۱) صحيح بخاری كتاب الصوم باب هل يخص شينا من الايام...: ۱۹۸۷، صحيح مسلم: ۷۸۳، ابوداؤد: ۱۳۷، احمد: ۴۳/۶، ابن حبان: ۳۲۲.
 (۲) الدر المنثور: ۲۲۲/۳.
 (۳) ۱۹/مرجم: ۹۷.

صَالِحًا	جَعَلَا	لَهُ	شُرَكَاءَ	فِيمَا	أَتَمَّهَا
صحیح سالم بچی نوجور کرل دوارو ہغہ دپارہ شریکان ایہ ہغہ کنبی چچی ورکری نی وؤ ہغوی دوارو تہ					
نیک خوی ورکرو نودوارو د اللہ ﷻ دپارہ بہ ہغہ ولد کنبی شریکان جوہ کرل اکوم چچی ورتہ اللہ ﷻ ورکری وو					
فَتَعَلَىٰ اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿۷۰﴾					
نو لوی دے اللہ دہغہ نہ چچی شریکوی نی دوی داللہ سرہ					
اوللہ ﷻ دیر اوچت دے دہغہ خہ نہ چچی دوی نی اللہ سرہ شریکان کوی					

قوله تعالى: فَلَمَّا أَتَمَّهَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا أَتَمَّهَا

اولاد اللہ تعالیٰ ورکوی او مشرک نی غیر اللہ تہ منسوب کوی۔ ارشاد کبریٰ چہ د دنیا جہان خلق د آدم ﷺ د نسل نہ پیدا کرے شوی دی اوہم د آدم ﷺ نہ د ہغہ بی بی حوا پیدا کرے شوی۔ ہم د دے دوارو نہ نسل زیات شو۔ لکہ چہ اللہ تعالیٰ فرمائی ای خلقو مونہ تاسو د یو سری او یوے بنخے نہ پیدا کرے او دومرہ مولونی کرے چہ تاسو خلق خاندان او قبیلے جوہرے شوئے او تاسولہ دیو بل حقونہ پیژندل پکار دی اود اللہ تعالیٰ بہ نیز بہ تاسو کنبی د تولونہ شریف ہغہ دے چہ د تولونہ بنہ عمل او کرے (۱)۔ (لَيْسَ كُنَّ إِلَٰهًا) معنی دہ چہ یوبل سرہ مینہ پیداشی۔ ہم ددے دپارہ نی او فرمانیل (وَجَعَلْ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً) یعنی ستاسو دوارو بہ زرونو کنبی محبت او رحمت اوچولو۔ بہ دوو روحونو کنبی چہ کوم محبت او رحمت وی ہغہ د روحونو د خپل مینخ د الفت او موانست نہ نشی زیاتیدی۔ د دے د پارہ خو اللہ تعالیٰ دایبان او فرمانیلو چہ ساحران اکثر د خپل سحر بہ ذریعہ د دے خبرے گوشش کوی چہ بہ بنخہ خاوند کنبی جدانی واچوی نو چہ کلہ خاوند خپلی بنخے سرہ د فطری محبت بہ بنا باندی موانست او قریت اختیاروی نو شروع کنبی ہغہ بہ خپلہ خیتہ کنبی ورکری بوج غوندے محسوس کوی۔ دا شروع د حمل زمانہ وی۔ دغہ وخت خو بنخے تہ خہ تکلیف نہ وی خکہ چہ دا حمل خو دے وخت کنبی نطفہ یا علقہ یا مضغہ دہ یا دغوبنی وپہ غوندے تکرہ۔ دے وخت کنبی ہغہ وپہ او سپکہ وی۔

د مَرَّتْ بِہ مختلف تفسیرونہ او مطلب: ایوب وانی چہ ماد حسن بصری رضی اللہ عنہ نہ (مَرَّتْ بِہ) معنی تپوس او کپرو نو ہغہ اوونیل کہ زہ عرب ووم او اہل زبان ووم نو پیژندل بہ مے چہ د دے معنی دا دہ دغہ شان ہغہ دا حمل اخستی گرخی۔ قتادہ رضی اللہ عنہ د دے معنی دا خود لے چہ حمل بنکارہ شو۔ ابن جریر رضی اللہ عنہ وانی چہ حمل سرہ بہ آسانہ کیناستی پاسیدی شی۔ ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مطلب دا دے چہ دا د شروع زمانہ ہغہ دہ چہ پخپلہ ہغہ تہ شک وی چہ حمل شتہ کہ نہ۔ بل دا چہ کلہ بنخے تہ دے نہ پس پورہ بوج محسوس شی اود حمل یقین ورتہ اوشی نودا موریلار دوارہ د اللہ تعالیٰ نہ دا غوبنتنہ کوی کہ اللہ تعالیٰ ہغوی تہ صحیح سالم بچی ورکری نو دا بہ د اللہ تعالیٰ لوی احسان وی۔ ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ موریلار تہ دا ویرہ وی چہ چرتہ د خناور د شکل یا اندام والا یا غیر سالم بچی اونہ شی لکہ خنگہ چہ بعضی وخت کبری۔ حسن بصری رضی اللہ عنہ دا مطلب اخلی کہ اللہ تعالیٰ مونہ تہ ہلک را کرے خکہ چہ بہ مولود کنبی زیات صلاحیت والا پیدا کیدونکے ہم ہلک وی۔ نو چہ کلہ اللہ تعالیٰ ہغوی تہ صحیح سالم بچی ورکوی نو ہغہ د بتانوحصہ گرخی۔ د اللہ تعالیٰ ذات د داسے شرک نہ پاک دے۔ مفسرینو دلته دیر آثار او احادیث بیان کرے دی د کوموچہ بہ مونہ ذکر کوو، بہ ہغہ باندی بہ رنہ اچوو بیا بہ ان شاء اللہ د صحیح خبرے طرف تہ رہنمائی کوو، ہم پہ اللہ تعالیٰ باندی مو یقین دے۔

قتادہ رضی اللہ عنہ د سمرہ رضی اللہ عنہ نہ روایت کوی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ کله د بی بی حوا وضع حمل اوشو نو ابلیس هغی له راغلو. د هغی بچی به ژوندی نه پاتې کیدو. بی بی حوا ته نی مشوره ورکړه چہ د بچی نوم عبدالحارث کیرده نو ژوندی به پاتې شی. د بچی نوم نی عبدالحارث کیخودو نو هغه ژوندی پاتې شو. دادشیطان د طرف نه وسوسه وه او حارث د شیطان نوم دې (۱) په دې حدیث کنبی درې علتونه دی یو خوداچہ د دې راوی عمر بن ابراهیم یو مصری سرې دې. سره د دې چہ ابن معین د دې توثیق کړې دې خو ابو حاتم رضی اللہ عنہ و نیلی دی چہ د دې نه حجت نه شی نیولی. دویم دا چہ هم دغه روایت موقوفاً د حضرت سمره رضی اللہ عنہا د خپل قول نه روایت شوې دې کوم چہ مرفوع نه دې. په تفسیر ابن جریر کنبی پخپله د سمره بنت جندب رضی اللہ عنہا وینا ده چہ آدم عليه السلام د خپل خونې نوم عبدالحارث کیخودو. دریم دا چہ د دې درای حسن نه هم د دې آیت د تفسیر نه علاوه بیان کړې شوې دې نو بشکاره ده که دا حدیث مرفوع د هغه نه روایت کړې شوې وې نو ده به پخپله د دې خلاف تفسیر نه کولو.

ابن جریر وائی دې نه مراد بعضی مشرکان دی، دادم عليه السلام واقعه نه ده: ابن جریر رضی اللہ عنہ وائی چہ دا د حضرت آدم عليه السلام واقعه نه ده بلکه د بعضی بل مذهب والا ده. اودا هم روایت دې چہ دې نه مراد بعضی مشرکان انسانان دی چہ داسې کوی. وائی چہ دا د یهودو اونصاراؤو فعل بیان شوې دې چہ خپل اولاد په خپله لار اچوی. د دې آیت چہ کوم تفسیر بیان شوې دې په دې ټولو کنبی بهتر هم دغه تفسیر دې. د تعجب د پاره گنجائش دا وو چہ داسې متقی او پرهیزگاره سرې دیو آیت په تفسیر کنبی یو مرفوع حدیث د پیغمبر قول روایت کړی بیا د هغی خلاف پخپله تفسیر او کړی. دې نه دا ثابتیږی چہ هغه حدیث مرفوع نه دې بلکه پخپله د سمره رضی اللہ عنہا قول دې. دې نه پس دا خیال کیدې شی چہ ممکن ده چہ سمره رضی اللہ عنہا دا د اهل کتابونه ماخوذ کړې وی لکه چہ کعب او وهب وغیره چہ مسلمانان شوې وو. ان شاء الله د دې بیان به هم ډیر زر راشی.

ددې قصې متعلق یو بل حدیث مبارک: د دې حدیث مرفوع کیدل نه شی ثابتیدې. اوس یو بل حدیث هم د دې باره کنبی دې. دا د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چہ د بی بی حوا به کوم اولاد کیدلو هغه به نی د الله تعالی د عبادت د پاره مخصوص کولو اود هغه نوم به نی عبدالله او عبیدالله وغیره کیخودل دا ماشومان به مړه کیدل نو حضرت آدم عليه السلام او بی بی حوا له ابلیس راغلو او ورته نی اوونیل که د خپل اولاد مو څه بل څه نوم کیخولو نو هغه به ژوندی پاتې شی. اوس چہ کله د بی بی حوا بچی اوشو نو موریلار پرې عبدالحارث نوم کیخودو. هم د دې متعلق الله تعالی فرمائی (هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ) بی بی حوا ته شک وو چہ حمل شته که نه نو چہ کله هغه په حمل باندې درنه شوه نو دې دواړو د الله تعالی نه دعا اوکړه که چرته ژوندی صالح بچی وو نو مونږ به د الله تعالی ډیر شکر گذار شو. اوس شیطان دې دواړو له راغلو او ورته نی اوونیل تاسو ته څه پته ده چہ څنگه بچی به کیرې د ځناور شکل او صورت به وی که د انسان. یوه غلطه خبره نی د هغوی په وړاندې ښه جوړه کړه او وروړاندې کړه او شیطان خو د هوکه ورکونکې دې. دې نه وړاندې دوه بچی شوې وو او مړه شوې وو. شیطان هغوی پوهه کړل که تاسو د دې بچی نوم زما په نوم نه ایردنی نو نه به هغه صحیح پیدا کیرې اونه به ژوندی وی. نو هغوی د دې بچی نوم عبدالحارث کیخودو. نو الله تعالی فرمائی چہ کله الله تعالی د هغوی په دعا صحیح سالم بچی ورکړو نو د هغه نوم نی عبدالحارث کیخودو او الله تعالی سره نی شرک اوکړو. په دې آیاتونو کنبی هم د دې بیان دې. په یو بل روایت کنبی دی چہ د اول ځل د حمل په وخت کنبی دا (شیطان) راغلو او هغه نی اوویروله چہ زه هم هغه یم چا چہ تاسو د جنت نه راوویستلنی اوس ته زما تابعداری

اوکره گنی زما په چل ول به د ده بنکری پیدا شی او هغه به خپته اوشلوی او بهر به راوخی اودا به اوشی او هغه به اوشی. هغه شی ډیره اوویروله خو هغې د ده خبره اونه منله. د الله تعالی مصلحت وو بچې مړ پیدا شو. دویم حمل اوشو بیا بچې مړ پیدا شو. اوس ابلیس راغلو او خپله ډیره خیر خواهی شی اوکره د بچې محبت غالب شو او د هغه نوم شی عبدالحارث کیخودو. هم د دې په بنا باندې الله تعالی او فرمائیل **(جَعَلْنَاهُ شُرَكَاءَ رَبِّهِمَا)**

دا اسرائیلی روایت دې ددې دلیل: دابن عباس رضی الله عنه نه شی دا حدیث واخستو اودهغه دشاگردانو یوې ډلې هم دغه وئیلی دی. لکه مجاهد، سعید بن جبیر، عکرمه، قتاده او سدی رمه رضی الله عنه. دغه شان د سلفو نه واخله د خلفو پورې ډیرو مفسرینو د دې آیت په تفسیر کښې هم دا وئیلی دی خو ظاهره دا ده چه دا واقعہ د اهل کتابونه اخستی شوي ده. د دې یو لوی دلیل دا دې چه حضرت ابن عباس رضی الله عنه دا د ابی بن کعب رضی الله عنه نه روایت کوی لکه څنگه چه په ابن ابی حاتم کښې دی نو ظاهره ده چه دا د اهل کتابونه نقل کړې شوي ده د کوم باره کښې حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم فرمائیلی دی چه د دوی خپرو ته مه رښتونی واینې او مه دروغ (۱) د دوی روایتونه درې قسمه وی یو دا چه د هغې صحت د یو آیت یا حدیث نه کیږی. دویم دا چه د هغې تکذیب د یو حدیث یا آیت نه کیږی. دریم هغه چه د هغې په باره څه داسې فیصله زمونږ په دین کښې ملاونه شی نو په قول د حکم حدیث په دې کښې هیڅ حرج نشته (۲) خود هغې تصدیق او تکذیب نه دی کول پکار. زما په خیال کښې خو دا اثر د دویم قسم دې یعنی د منلو قابل نه دې اود کومو صحابه کرامو او تابعینو نه چه دا روایت دې هغوی دا د دریم قسم نه گنلې او روایت کړې دې. ولې مونږ خو هم هغه وایو کوم چه حسن بصری رضی الله عنه وانی چه د مشرکانو په خپل اولاد کښې هم د الله تعالی د شریک بیان په دې آیاتونو کښې دې نه چه د حضرت آدم عليه السلام. نو الله تعالی فرمائی چه الله تعالی د دې شرک نه اوچت او بلا دې. په دې آیاتونو کښې دا ذکر او د دې نه وړاندې د حضرت آدم عليه السلام او بی بی حوا ذکر په شان د توطئه دې چه د دې اصلی موریلار ذکرنی او کړو او بیا د نور موریلار ذکر اوشو اوهم د دوی شرک بیان شو.

اوس شخصی او انفرادی ذکر ختمولو سره د جنس د ذکر طرف ته د خبرې مخ گرځولې شی لکه چه مونږ د دنیا آسمان ته په ستورو بنائست ورکړو او بیا هم دا ستوری د شیطانانو د وهلو تختولو په کار کښې راوستل. (۳) او بنکاره خبره ده چه کوم ستوری د بنائست دی هغه راشو کیږی نه او په هغې شیطانان نه ویشتلې کیږی. دلته هم د خبرې رخ داسې گرځولې شی د ستورو شخصیت نه د ستورو جنس طرف ته. د دې نور ډیر مثالونه په قرآن کریم کښې موجود دی. والله اعلم.

اَيُّ شُرَكَائِكَ الَّذِي يَدْعُوكَ	
آیا شریکوی دوی هغه څه اچې نشی پیدا کولی	
آیا دوی ورسره هغه شریکان جوړوی	
شَيْئًا	وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٥٠﴾
وَهُمْ	وَلَا يَسْتطِيعُونَ
لَهُمْ	نَصْرًا
هیڅ خیز بلکه هغوی پیدا کړې کیږی او طاقت نه لری هغوی دپاره دهغوی دامداد کولو	
چه هغوی هیڅ نشی پیدا کولی بلکه هغوی پیدا کړې کیږی اونه دوی سره څه مدد کولی شی اونه د	

(۱) ابو داؤد کتاب العلم باب روايه حديث اهل الكتاب: ۳۶۴۴، احمد: ۱۳۶/۴، ابن حبان: ۶۲۵۷.

(۲) صحيح بخاری کتاب احاديث الانبياء باب ما ذكر عن بني اسرائيل: ۳۴۶۱، ترمذی: ۲۶۶۹، احمد: ۲۰۲/۲، ابن حبان: ۸۲۵۶.

(۳) ۶۷/الملك: ۵.

وَلَا أَنفُسَهُمْ ۖ يَنْصُرُونَ ﴿۳۰﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ

اونه دڄانونو خپلو سره امداد کولې شی | او که چرې | تاسو راوبلی هغوی | نیغې لارې ته
خپل خان مدد کولې شی | او که تاسو نیغې لارې ته راوبلی |

لَا يَتَّبِعُكُمْ ۖ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ

نونه کوی هغوی پیروی ستاسو | یوشان ده | په تاسو باندې | آیا که رابلی تاسو هغوی | یا
نو هغوی تاسو پسې درتلې نشی | ستاسو دپاره یوشان خبره ده که تاسو هغوی رابلی | او که

أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿۳۱﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ

تاسو | چپ اوسئ | بیشکه هغه کسان | چې تاسو نیغې رابلی | ماسوا دالله نه | بندگان دی
تاسو چپ پاتې شی | بیشکه کوم کسان چه تاسو د الله نه سوا د مدد دپاره رابلی | نو هغوی

أَمْثَلَكُمْ ۖ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ ۖ إِنَّ كُنْتُمْ

په شان ستاسو | نور اوبلی هغوی | پس قبول والې دې او کړې هغوی | ستاسو | که بی تاسو
ستاسو په شان بندگان دی | نو تاسو ورته آواز او کړې چې هغوی نی قبول کړې | که چرې تاسو

صَادِقِينَ ﴿۳۲﴾ أَلَهُمْ آرْجُلٌ يَمْشُونَ ۖ يَهَادُ أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ

رښتینی | آیا شته د دوی | پښې | چې گززی دوی | په هغې | یا شته د دوی | لاسونه
رښتونې بی (چې دا زمونږ خدایان دی) | آیا د هغوی پښې شته چې تگ پرې او کړې | یا نی لاسونه شته چې

يَبْطِشُونَ ۖ يَهَادُ أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يَّبْصُرُونَ ۖ يَهَادُ أَمْ

چې نیول کوی | په هغې سره | یا شته د دوی | سترگې | چې لیدل کوی | په هغې سره | یا شته
نیول پرې او کړې | یا نی سترگې شته چې کتل پرې او کړې | او یا نی غوږونه شته

لَهُمْ أَذَانٌ يَّسْمَعُونَ ۖ يَهَادُ قُلُوبَهُمْ ۖ شُرَكَاءُ كُفْرًا ۖ

د دوی | غوږونه | چې اوریدل کوی | په هغې سره | او وایه | چې راوبلی | شریکان خپل | بیا
چې اوریدل پرې او کړې | (نی پیغمبره ﷺ) نه ورته او وایه چې تاسو خپل شریکان راوبلی | بیا

كَيْدُونَ ﴿۳۳﴾ فَلَا تَنْظُرُونَ ﴿۳۴﴾ إِنَّ وَلِيَ اللَّهِ الَّذِي

تدبیر او کړې خلاف زما | پس مه را کوی مهلت ماته | بیشکه | ولی زما | الله دی | هغه الله
زما د نقصان تدبیرونه جوړ کړئ | او ماته هیڅ مهلت مه را کوی | زما مددگار خو هغه الله ﷻ دی

نَزَّلَ الْكِتَابَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿۳۵﴾ وَالَّذِينَ

چې نازل کړې نی دې | کتاب | او هغه | دوستی کوی | د صالحانو | او هغه
چې دا کتاب (قرآن) نی نازل کړې دې | او هغه همیشه د نیکانو خلقو ملگرتیا کوی | او هغه څوک

تَدْعُونَ	مِنْ دُونِهِ	لَا يَسْتَطِيعُونَ	نَصْرَكُمْ	وَلَا أَنْفُسَهُمْ
چہ تاسو ئی رابلیٰ اِما سوا دہغہ نہ نہ لری طاقت ہغوی دامداد ستاسو اونہ دخانونو خپلو سرہ				
چہ دالہ ﷻ نہ سوا ئی تاسو رابلیٰ نو ہغوی نہ ستاسو مدد کولی شی اونہ دخپل خان				
يَنْصُرُونَ ﴿١٠٠﴾	وَإِنْ تَدْعُوهُمْ	إِلَى الْهَدَىٰ	لَا يَسْمَعُوا	
امداد کولی شی او کہ چرہ تاسو رابلیٰ دوی نیغی لاری تہ اونہ اوری ہغوی				
مدد کولی شی او کہ تہ دوی ہدایت طرف تہ رابلیٰ نو آواز نہ اوری				
وَتَرَاهُمْ	يَنْظُرُونَ	إِلَيْكَ	وَهُمْ	لَا يَبْصُرُونَ ﴿١٠١﴾
او وینی تہ ہغوی چہ گوری تاتہ احوال دا چہ ہغوی ہیخ ہم نہ وینی				
اوداسی ہنکاری چہ ہغوی پہ (غٹیو غٹیو) گوری خو ہغوی ددی باوجود ہم ہیخ نہ وینی				

قوله تعالى: ﴿الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ ظُلْمًا أَبَدًا﴾

دمشركانو کونکيان کانپہ راندہ معبودان۔ ہغہ مشرکان چہ د اللہ تعالیٰ پہ خائی د بتانو عبادت کوی دوی تہ خبردارہ ورکولی شی چہ دا بتان ہم د اللہ تعالیٰ مخلوق دی اویو جو پشوی خیز دی۔ د دوی پہ یوہ خبرہ ہم قدرت نشتہ نہ دوی چاتہ نقصان رسولہ شی او نہ فاندہ، نہ پہ دوی کبھی د کتلو طاقت شتہ اونہ دوی د خپلو عبادت کونکو خہ امداد کولی شی۔ بلکہ دا بتان خود کانپہ نہ دی حرکت قدرہ نہ شی کولی بلکہ د دوی عبادت کونکی د دوی نہ پہ خو درجو کبھی غورہ دی، اوری دی شی کتی شی محسوس کولی شی او نیولی شی۔ خنگہ چہ فرمائی ای خلقوا یو مثال بیانولی شی واورنی داخلق چہ دالہ ﷻ نہ بغیرد نورو عبادت کوی ہغوی یو مچ قدرہ نہ شی جو پولہ کہ تول پہ تول کوشش ولی اونہ کرہ بلکہ کہ یو مچ د ہغوی د خوراک خہ خیز یوسی نو ہغہ د دہ نہ واپس نہ شی اختی طالب او مطلوب خومرہ کمزوی او بی قدر تہ دی۔ ہغوی د اللہ تعالیٰ قدر اونہ پیژندلو۔ بی شکہ اللہ تعالیٰ دیر قوی او عزیز دی۔ لکہ خنگہ چہ ابراہیم ؑ فرمائی و **﴿اَتَعْبُدُونَ مَا تَحْتُونَ﴾** آیا تاسو ددی عبادت کونی کوم چہ تاسو پخپلہ جو روئی۔ بیا فرمائی چہ ہغہ د خپل عبادت کونکی لہ شان امداد ہم نہ شی کولی تردی کہ ہغہ سرہ خوک خراب سلوک او کرہ نو پخپلہ خپل بچاؤ ہم نہ شی کولی۔ لکہ خنگہ چہ ابراہیم خلیل اللہ ؑ د خپل قوم بتان مات کرہ و و اود ہغی دیر سپکاوی ئی کرہ و۔ اللہ تعالیٰ فرمائی چہ حضرت ابراہیم ؑ پہ وھلو وھلو دا بتان تکرہ تکرہ کرہ و و خو د بت خانہ دیولونہ لونی بت ئی پریخودی و۔ دی د پارہ چہ خلق راشی اود دی غت بت نہ تپوس او کرہ چہ دا خہ اوشو اودا چا او کرہ۔

د معاذینو قصہ: حضرت معاذ بن عمرو بن الجموح ؓ او معاذ بن جبل ؓ دواپہ خوانان و۔ مسلمانان شوہ و۔ د شپہ بہ مدینہ کبھی د مشرکانو بتانولہ تلل او ہغہ بہ ئی ماتول۔ کہ ہغہ د لرگی و نو د ماتولو نہ پس بہ ئی غریبانانو کوندو بنخو تہ ورکول دی دپارہ چہ د دی کمبختو مشرکانوتہ خہ سبق ملاؤشی او پہ خپل عمل او عقیدہ باندی خہ غور او کرہ۔ عمرو بن جموح د خپل قوم سردار و۔ د ہغہ یو بت و دہ بہ د ہغی بت عبادت کولو پہ ہغی بہ ئی خوشبوئی مرلی۔ ہغہ دواپہ خوانان بہ د شپہ پہ وخت کبھی د ہغہ بت خانہ تہ تلل د ہغہ پہ سر بہ ئی گندگی کولہ۔ عمرو بن جموح چہ بہ ہغہ بت پہ داسی حال کبھی لیدونو ہغہ بہ ئی وینخلو او خوشبوئی بہ ئی پرہ مرلی۔ او ہغہ سرہ بہ ئی تورہ کیخودہ او وئیل بہ ئی چہ پہ دی باندی مدافعت کولہ۔ دی خلقو بہ بیا داسی کول او ابن جموح بہ دا

صفا کولو او هغه سره به ئی توره کیخوده. آخر دې خلقو دا بت راوویستو او یو د سپی لاش پوری اوتړلو اودیوی رستی په ذریعه ئی په کوهی کنبې زورند کړو. کله چه عمرو بن الجحوم راغلو او دا حال ئی اولیدلو نو هغه ته عقل راغلو چه هغه خو په بت پرستی کنبې باطله عقیده لری نو هغه اوونیل که ته په ربتیا سره رب وې نو سپی سره به په کوهی کنبې زورند نه وې. بیا هغه اسلام راوړلو او بنده مسلمان شو او په جنگ احد کنبې شهید شو. (۱)

ابراهیم علیه السلام او هود علیه السلام هم دا مسئله کړې وه: **وهد الله فی ارساد دې** که چرې تاسو دوی د هدایت طرف ته راغوارئ نو هغوی به چرې هم ستاسو نه منی. یعنی دا بتان د چا آواز نه اوری. دوی ته آواز کول د نه آواز کولو برابر دی. حضرت ابراهیم علیه السلام فرمائیلي وو چه ای پلاره د داسې بت عبادت مه کوه چه نه اوری او نه لیدلې شی نه ستا څه کار کولې شی. بیا ئې او فرمائیل هغه خو هم د الله تعالی مخلوق دې لکه دا بت پرست بلکه دا بت پرست د دې بتانونه بنه دی چه لیدلې شی اوریدلې شی او محسوس کولې شی. بیا فرمائی چه بنه ده د خپل امداد د پاره خپل شریکان راوغوارئ او ماته د سترگوربولو هومره مهلت هم مه راکوئی او زما خلاف په کولاؤ زره سره کوشش او کړئ او گورئ. زما امدادی هغه الله تعالی دې چا چه کتاب نازل کړو هغه د نیکوکارانو ولی دې. هم هغه الله تعالی زما د پاره کافی دې. هم هغه به زما امداد کوی هم په هغه باندې زما یقین دې که زه مجبور یم نو هم دهغه مجبور یم. هغه په دنیا و آخرت کنبې نه صرف زما بلکه زمانه پس هم د هر نیکوکار سرپرست دې. لکه چه هود علیه السلام خپل قوم ته په جواب کنبې فرمائیلي وو په هغه وخت کنبې چه دهغه قوم په ده باندې تهمت لگولې وو چه په تا باندې زمونږ د خدایانو څه اثر شوې دې ځکه خو ته داسې گډې وډې خبرې کوي. نو هغه جواب ورکړو چه زه خود الله تعالی گواهی ورکوم او صفا صفا وایم چه زه ستاسو د شریکانو نه نفرت او ویزاری ښکاره کوم. بنه ده تاسو ټول یوځای شنی څه شیطانې او کړئ او گورئ اود سا اخستلو د پاره هم ماته مهلت مه راکوئی. تاسو به زما څه او کړئ. زما یقین خو په الله تعالی باندې دې چه هغه زما او ستاسو رب دې. په زمکه باندې داسې یو سالرونکې نشته د چا واکه چه د هغه په لاس کنبې نه وې. زما رب په نیغه او ربتونې طریقه باندې دې. او ابراهیم خلیل الله علیه السلام فرمائیلي وو ستاسو څه خیال دې د دې بتانوباره کنبې د کومو چه تاسو اوستاسو پلارانو نیکونو عبادت کړې وو. دا خلق خو زما دښمنان دی خو الله تعالی زما دوست دې. هغه زه پیدا کړې یم او هم هغه به ما په صحیح لار روانه وی. اولکه څنگه چه ابراهیم علیه السلام خپل پلار او خپل قوم ته فرمائیلي وو چه زه خو ستاسو د خدایانو نه بری یم خود خپل رب زه عبادت کونکې یم چا چه زه پیدا کړم او بیا ئې زما هدایت او کړو اود هغې نه پس ئی یوه کلمه یادگار جوړه کړه کیدې شی چه دوی د خپلې خبرې نه رجوع او کړی اود دې د پاره ئی او فرمائیل چه هغه نه ستاسو امداد کولې شی اونه خپل. او که تاسو هغه د هدایت طرف ته راغوارئ نو هغه خاورې نه اوری نه پوهیږی چه هغه ستاسو طرف ته نظر او کړی او خاورې هم څه نه وینی. هغوی خپل تصویرونه او سترگې تاسو ته څلور کړی دی لکه چه په ربتیا سره گوری ولې هغه خوبې سا خیز دې. په دې وجه ئی دوی سره داسې معامله او کړه چه یو د عقل خاوندنی کوی. د دې بتانو شکل خو تصویري شکل دې اود انسان په شان معلومیږی تاسو گورئ لکه چه هغوی تاسو ته نیغ گوری هم دغه وجه ده چه د دوی طرف ته د "هم" ضمیر او گړخولې شو کوم چه د انسان طرف ته گړخولې شی حالانکه بې سا خیز د "ها" د ضمیر حق دار دې. سدی علیه السلام د دې نه د بتانو په ځای مشرکان مراد اخلی خو رومبې خیال صحیح دې.

او د قاریانو علماؤ د حضرت عمرؓ د مجلس مشاورت رکن وو. دا علماء به خوانان هم وو اوبوی اگان هم عیینہ ﷺ خپل وراره ته اوونیل ای وراره تاته امیرالمؤمنین سره تعلق حاصل دې زما اجازت واخله چه زه هغه سره ملاؤ شم. نو حر ﷺ دعیینہ ﷺ دپاره اجازت حاصل کړو او حضرت عمرؓ د حاضریدو اجازت ورکړو. کله چه عیینہ امیر المؤمنین سره ملاؤ شو نو ونی وئیل ای ابن خطاب! تامونې ته پوره روپنی نه دی راکړی اونه دې زموږ سره د عدل نه کار اخستی. د عدل نوم اوریږدو سره حضرت عمرؓ غصه شو او نیزدې وه چه عیینہ ﷺ نی وهلی وو. نو حر ﷺ اوونیل چه ای امیرالمؤمنین الله تعالی خپل نبی ﷺ ته فرمانیلی دی چه معافی کوئی او په نیکوکارونو کښې مشوره ورکونې اود جاهلانوته ډډه کوڼې او دې خو د جاهلانوته دې. په الله تعالی قسم چه کله د حضرت عمرؓ په وړاندې دا آیت تلاوت کړې شو نو هم هلته اودریږدو هیخ غصه ئی اونه کړه. هغه د الله تعالی د کتاب نه ډیر واقف وو. صرف بخاری ﷺ دا روایت کړې دې.

دجرس د استعمال نه ممانعت: روایت دې چه د سالم بن عبدالله د اهل شام په یوه قافله باندې تیریدل اوشو په قافله کښې جرس کړنگیدو. نوونې وئیل چه جرس کړنگول منع دی. کافران په مندرونو کښې جرسونه کړنگوی نو د قافلې والا اوونیل چه په دې باره کښې مونږ ته ستانه زیات معلومات دی. ممانعت په لویو لویو جرسونو کښې دې په وړو وړو کښې هیخ حرج نشته. نو سالم خاموش شو او صرف دومره ئی اوونیل ﴿وَأَعْرَضَ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾ یعنی جاهلانوسره مخ نه لگول بهتر دی. او د بخاری د اقول چې العرف یعنی المعروف، ددې تصریح عروه بن زبیر، سدی، قتاده او ابن جریر وغیره کړیده او ابن جریر حکایت کړې دې چې وئیلی شی ﴿اولیته عرفا، عارفا، وعارفة﴾ د ټولو هم یوه معنی ده معروف یعنی نیک کار. الله تعالی خپل نبی ﷺ ته حکم ورکړې دې چه بندیگانوته د نیک کار حکم ورکوه. په لفظ معروف کښې ټول نیک کارونه داخل دی او د جاهلانوته ډډه کولو حکم ئی هم ورکړې دې اگرچه د دې ماموربه په ظاهره نبی کریم ﷺ دې خو په حقیقت کښې ټول بندیگان مامور دی. د دې په ذریعه بندیگانوته ادب خودلې کیرې که څوک په تاباندې ظلم کوی نو هغه برداشت کړه دا مطلب نه دې چه څوک د الله تعالی په واجبی حقوقو کښې کمې زیاتې اوکړې نو بیا هم اعراض اوکړې یا د الله تعالی نه کفر اوکړې یا د وحدانیت نه جاهل پاتې شی نو بیا هم معافی اوکړې. دمسلمانانو سره د خپل جهالت په وجه اوجنگیدې نو بیا هم خاموش شه مطلب دا چه داسې غلط فهمی نه دی کیدل پکار. دا هغه اخلاق دی د کومو تعلیم چه الله تعالی خپل خوږ نبی ﷺ ته ورکړې دې. دا مضمون یو عقل مند شاعر ډیر په ښه انداز په شعر کښې لیکلی دې. هغه وائی:

امرت واعرض عن الجاهلین

خذ العفو وامریرف کما

فمستحسن من ذوی الجاهلین

ولن فی الکلام لکل الانام

ترجمه: دمعاف کولو عادت اوساته، د نیکوکارونور هبری کوه، د جاهلانوته اعراض کوه، هر سړی سره په خبرو کښې نرمی کوه، اود اوچتې مرتبې والا سره په خبرو کښې نرمی کول نور هم ډیر مستحسن دی. د اعراض عن الجاهل مطلب: د بعضې علماؤ مقوله ده چه خلق دوه قسمه وی یو هغه سړی محسن دی چه هغه په خوشحالی سره په تاخه احسان اوکړی د شکریه سره ئی قبول کړه اود هغه د طاقت نه زیات په هغه باندې بوج مه اچوه چه هغه په خپله دباؤ پاتې شی. بل بد قسم سړی، ده ته د نیک کار د کولو مشوره ورکوه څوکه د هغه گمراهی زیاتیرې او هغه په خپل جاهلیت باندې قائم وی نود هغه نه ډډه کوه. کیدې شی چه ده ته معافی کول هغه د دې بدنې نه منع کړی لکه چه الله تعالی فرمائی په بهترینه طریقه باندې مدافعت کوه دغه شان به دښمنان هم ستا دوستان جوړ شی. مونږ ته ښه پته ده کوم څه چه هغوی اظهار خیال کوی نو وایه چه ای الله تعالی ازه دشيطان د غولولونه ستا پناه غواړم. او

د هغې نه پناه غواړم چه شیطانان زما سره په عمل کښې داخل شی او فرماني چه نیکی او بدی برابر نه وی. مدافعت او د جواب رد په ښه شان سره ورکوه. دا عمل هغه خلق اختیاروی چه د طبیعت نه صابر وی. په نتیجه کښې به هغوی ته لویه کامیابی حاصلیږی. خوش قسمته به په دې باندې عمل کونکی وی. که شیطان ستا په زړه کښې څه وسوسې واچوی او د هوکه دې کړی یا تا د دښمن سره د مقابلي په وخت کښې په غصه کښې راوولی اود دغه جاهل نه د دې کولونه تا منع کړی او هغه سره په جگړه باندې تا آماده کړی نود الله تعالی نه پناه غواړه. د جاهل په تاباندې زیاتي هم الله تعالی وینی اوستا پناه غوښتل هم الله تعالی اوری دهغه نه هیڅ خبره پته نه ده. د شیطان غولول او فساد کښې راوستل چه تاته څومره نقصان دررسولې شی الله تعالی په هغې باندې خبر او علیم دې.

د عفوسره اعوذ بالله هم وئیل پکار دی: کله چه ﴿خُذِ الْعَفْوَ﴾ والا آیت نازل شو نو رسول ﷺ او وئیل یا الله! غصه راشی نو څنگه معافی او کړې شی؟ نو ﴿فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ﴾ والا آیت نازل شو. د هغه دوو کسانو واقعه وړاندې بیان شوه چه دې دواړو د حضور ﷺ په وړاندې جنګ او کړو تردې چه د یو د غصې د وجې سپیږمې او پر سیدې. نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه زه یوه داسې کلمه پیژنم که هغه اولوستلې شی نو غصه به ئی ختمه شی. هغه کلمه دا ده. ﴿اعوذ بالله من الشیطن الرجیم﴾ هغه ته دا خبره او خودلې شوه نو وئیل چه ماته څه لیونتوب خونه دې () د نزع اصلی معنی فساد ده. دا فساد که د غصې د وجې نه وی او که د بې غصې د وجې. الله تعالی فرماني ای نبی ﷺ! زما بندیگانوته او وایه چه خبره په ښه طریقه سره کونې. شیطان په خپل مینځ کښې د فساد کوشش کوی. د عیاذ معنی ده د شر نه پناه غوښتل او ملاذ د خیر په طلب کښې کولې شی. د ﴿استعاذه﴾ احادیث په اول تفسیر کښې تیر شوی دی د دوباره ذکر کولو ضرورت نشته.

إِذَا مَسَّهُمُ	الْتَقُوا	إِنَّ الَّذِينَ	
ايشكه هغه كسان چې ويریږی (دالله نه) اكله چې اور سپړی هغوی ته			
بیشک کوم كسان چې پرهیزگار دی که هغوی ته د			
طَیْفٌ	مِّنَ الشَّيْطَانِ	تَذَكَّرُوا	فَإِذَا هُمْ
یوه وسوسه د شیطان نه نو یاد شی ورته (حکم دالله) نویا هغوی لیدونکی وی			
د شیطان د طرفه څه وسوسه اورسی نو زرا الله ﷺ یاد کړی اوسمدستی ئې سترګې او غړیږی			
وَإِخْوَانِهِمْ	يَمْدُونَهُمْ	فِي الْغِيِّ	ثُمَّ لَا يَقْصِرُونَ
اور وږه ددوی راکاږی دوی په گمراهی کښې بیا نه کوی هیڅ کمې			
پاتي شو) د شیطان وږه نو هغوی خودوی غلطې لارې ته راکاږی و هیڅ کمې په کښې نه کوی			

قوله تعالی: تَذَكَّرُوا

د شیطانی وسوسونه دېچ کیدو طریقه: - کومو بندیگانو چه دالله تعالی د امر اطاعت او کړو اود ممنوعاتو نه منع شو او شیطانی وسوسو سره دهغوی لمن اینختې وی نو د بزرز هغوی ته دالله تعالی د ذکر یاد راځی.

() د دې اصل صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفه ابليس و جنوده: ۳۲۸۲، صحیح مسلم: ۲۶۱۰ کښې موجود دي.

دلفظ طائف مطلب: ددی لفظ تہ بعضی طیف اوبعضی طائف وائی. دادواہ قراءتوہ مشہور دی او
 معنی نی ہم یوہ دہ. ونیلی شی چہ خہ فرق ہم شتہ. بعضو ددی معنی غضب خودلی اوبعضو ونیلی
 دی شیطان کہ پرې اثر کرې وی. اوبعضو ونیلی دی چہ د گناہ پہ وجہ پنیمانیتا او خفگان. بعضو
 ونیلی دی چہ دگناہ کول. داسی خلقوتہ دالله تعالی عقوبت، ثواب ورکول، وعدې او وعیدونہ رایادپرې
 نو هغوی توبہ کوی. د الله تعالی پہ وړاندې تیتیری او ډیر زر د هغه طرف تہ رجوع کوی او د هغه نہ
 پناہ غواری. هغه ډیر زر د بصیرت خاوند جورپرې کہ پہ بې هوشنی کنبې وو نو پہ هوش کنبې راخی
 وائی چہ یوہ بنسخہ نبی اکرم ﷺ له راغله پہ هغې د مرگی بیماری وه. حضور ﷺ تہ نی عرض اوکړو ای
 رسول الله ﷺ! د الله تعالی نہ زما دشفا د پارہ دعا اوغواہ. حضور ﷺ اوفرمائیل چہ کہ ستا ہم دغه
 مرضی دہ نو زہ د الله تعالی نہ دعاغوارم هغه بہ تاتہ شفا درکړی اوکہ تہ غوارې نو صبر اوکړہ د
 قیامت د ورځې حساب بہ تانہ ختم شی. نو وئیل چہ بنہ دہ کہ زہ پہ بیماری باندې صبر اوکړم نو زہ پہ
 د حساب نہ آزاده کرې شم. هغې دا وئیل چہ زما د غوتې بیماری دہ هوش او هواس پاتې نہ شی، د
 بدن نہ مې کپرې لرې شی او بریندہ شم کہ بیماری نہ لرې کیری نو نہ دې لرې کیری خو دعا اوکړہ چہ
 کم نہ کم زما جامې نہ کولاویرې. حضور ﷺ دعا اوکړہ او بیا کله ہم د غوتې او چپې پہ وخت کنبې د
 هغې جامې د بدن نہ نہ اخواکیدي. (۱)

وائی چہ یو ځوان پہ جمات کنبې ناست وو عبادت نی کولو یوہ بنسخہ پہ هغه عاشقہ شوہ هغه بہ نی
 خپل طرف تہ مانلہ کولو. تردې چہ یوہ ورځ هغه د دې کورته راغلو نو ډیر زر هغه تہ دا آیت یاد شو
 ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَبْفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾ اودې سرہ پہ هغه دورہ راغله او راپریوتلو. کله
 چہ نی هوش راغلو نو بیا نی دغه آیت او لوستلو او پہ لوستلو لوستلو کنبې نی سا ورکړہ. حضرت عمر
 ﷺ راغلو د هغه پلار سرہ نی همدردی اوکړہ. هغه د شپې خبښ کرې شو نو حضرت عمر ﷺ د بعضی
 ملگرو سرہ د هغه قبر له لارو. د ماہنام مونخ نی اوکړو بیا قبرتہ مخاطب شو اوداسې وینا نی شروع
 کړہ ای ځواندا! ﴿وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ﴾ یعنی چہ څوک د الله تعالی نہ اوویریدو د هغه د پارہ دوه
 جنتونہ دی. دا آیت اوریدو باندې دقبرنہ آواز راغلو ای عمر ﷺ! الله تعالی ماتہ دواہ جنتونہ راکړی دی.
 تاریخ د دمشق لابن عساکر: د الله تعالی ارشاد دې ﴿وَإِخْوَانَهُمْ مُّكِّدُوا لَهُمْ﴾ یعنی د هغه انسانی شیطانان
 ملگری هغه د گمراهی طرف تہ پہ رابنکلو بوخی. لکه چہ فرمائی ﴿إِنَّ الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيْطَانِ﴾
 یعنی فضول خرچ کسان د شیطان رونرہ دی. یعنی د هغوی تابعداران د هغوی خبرې منونکی دی او
 گمراهی طرف تہ نی اوړی. د گناہ کارونہ هغوی تہ آسانوی او گناہونہ د هغوی پہ نظر کنبې بنکلې
 کوی. د مد معنی د زیاتی دہ یعنی پہ جہل او گمراهی کنبې زیاتی کوی. ﴿ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴾ یعنی دا چہ
 شیطانان پہ خپلو کوششونو کنبې کوتاهی نہ کوی. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چہ نہ انسان پہ خپلو
 بدو اعمالو کولو کنبې کوتاهی کوی اونه شیطانان د هغې نہ منع کیری. د گمراهی طرف تہ رابنکل
 کونکی پیریان او شیطانان دی چہ خپل انسانی اولیاؤ تہ خپلہ وحی رالیگی. او د دې نہ خپل کوشش
 نہ اوچتوی. پہ دې وجہ د هغوی فطرت او طبیعت ہم داسې دې. لکه چہ الله تعالی اوفرمائیل ﴿الْمُرْتَدَّاتُ
 أَرْسَلْنَا الشَّيْطَانَ عَلَى الْكُفْرَيْنِ نُوْهُهُمْ أَزَّاءُ﴾ یعنی ای پیغمبر ﷺ! تا اونه لیدل چہ مونږ شیطانان کافرانولہ اولیبل
 چہ دا کافران د گناہ طرف تہ مانل کوی.

(۱) جلد: ۲/۴۱۱ ورسندہ حسن، حاکم: ۴/۲۱۸، ابن حبان: ۲۹۰۹، صحیح بخاری کتاب المرضی، باب فضل من بصرع من
 الريح: ۵۶۵۲، صحیح مسلم: ۲۵۷۶.

وَإِذْ أَلَمْتَ أَتَانَهُمْ بَايَةَ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ

او هر کله چې ته رانورې دوی ته | نښه | نو وانی | اچې ولې دې د خانه جوړه نه کړه هغه اورته او وایه | ایشکه | بیروی کوم زه او که ته دوی ته هر قسم معجزه او نښایی | نو دوی وانی چې ولې دې دغه معجزه د خان نه پیش نکړه | ورته او وایه

مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَذَا بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ

د هغې | اچې وحی کولې شی | ماته | د طرفه د رب زما نه | دا | د پوهې رنر | اگانی دې | د طرفه درب ستاسونه زه په هغه لار روان یم | چې خپل رب راته وحی کړې ده | دا ټول ستادرب د طرفه د لیلونه دې

وَهَدَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝

او هدایت دې | او رحمت دې | د پاره د هغه قوم چې ایمان راوړی |

او د هغه خلقو د پاره هدایت او رحمت دې چې مومنان دې |

قوله تعالى: هَذَا بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ

قرآن حکیم د همیشه د پاره ژوندې او عظیمه معجزه ده - دا خلق د یوې معجزې او نشانې غوښتونکی دی او چه ته ئې نه پیش کوي نو وانی چه څه نښه تا پخپله ولې جوړه نه کړه. د خپل طرف نه دې ولې جوړه نه کړه د آسمان نه دې یوه نښه ولې راتښکله. د آیت نه مراد معجزه او د عادت نه خلاف کار دې لکه چه فرمائی که مونږ او غواړو نو د آسمان نه به معجزه نازل کړو د کومې په لیدو چه به د هغوی ستوننه ټیټ شی. دا کافران هم زمونږ رسول ﷺ ته وانی چه د الله تعالی د طرف نه د یوې نښې د حاصلولو کوشش ته ولې نه کوي چه مونږ هغه اووینو او ایمان راوړو. نو الله تعالی فرمائی چه دوی ته او وایه زه د خپل طرف نه څه اقدام نه کول غواړم. زه خود الله تعالی بنده یم ماته چه کوم حکم اوشو د هغې پوره کونکې یم که هغه پخپله څه معجزه را ولیکله نو ما پیش کړه که راوئی نه لیکله نو زه زور نه شم کولې. هغه ماته دا خبره خود لې ده چه هم دا قرآن د ټولونه لویه معجزه ده په دې کښې د توحید د لامل داسې واضح دی چه پخپله معجزه جوړ شوی دی. ﴿ هَذَا بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهَدَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝ ﴾

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۝

او هر کله چې الوستلې کیږی | قرآن | انو غوږ کیږدی | هغه ته | او چپ اوسنی | بنائی چې په تاسو رحم اوشی

او کله چې قرآن پاک لوستې شی نو په توجو سره ئې آوری | او چپ اوسنی | د دې د پاره چې تاسو باندې رحم اوشی |

قوله تعالى: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ

د امام شاته د قرآن باره کښې د فقهاو موقف - کله چه د دې بیان نه فراغت اوشو چه قرآن هدایت او رحمت دې اود خلقو د پوهیدلو د پاره یو خیز دې نواوس ارشاد کیږی چه د دې د تلاوت په وخت کښې چپ اوسیدنی دې د پاره چه د دې احترام او تعظیم او کړې شی داسې نه لکه څنگه چه به د قریشو کافرانو کول یعنی و نیل به ئې چه قرآن پاک مه اورنی او نه نور اوریدو ته پرېږدنی. د قرآن پاک لوستلو په وخت کښې چغې صوری وهنی.

خود سکوت دا تاکید د فرض مانځه باره کښې دې او هغه هم په دغه وخت کښې چه کله امام په زوره اواز کښې قراءت کوی. لکه څنگه چه حضور ﷺ فرمائیلی دی کله چه امام مونځ کوی نو چه کله هغه

تکبیر وانی نو تاسو ہم تکبیر وانی او چه کله هغه قراءت لولی نو تاسو خاموش اوسیرنی (۱) حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ فرمائی چه د دې آیت د نازلیدلونه وړاندې به خلقو په مونغ کنبې خبرې کولې نو چه کله دا آیت نازل شو چه چپ شنی او قرآن واورنی نو سکوت حکم ورکړې شو. ابن مسعود رضی اللہ عنہ وانی چه مونغ خلقو به په مانځه کنبې یویل ته سلام وئیلو په دې وجه دا آیت نازل شو. ابن مسعود رضی اللہ عنہ مونغ ورکولو خلق نی اولیدل چه امام سره پخپله هم قراءت لولی نو چه کله شی مونغ ختم کړو نو ونی وئیل په تاسوڅه شوی دی چه قرآن اورنی نه او پوهیرنی نه سره د دې چه الله تعالی د چپ اوسیدو سره د اوریدو هدایت کړې دي.

زهري رضی اللہ عنہ وانی چه دا آیت د انصارو یو سړی باره کنبې نازل شوې (دا آیت مکی دې اود انصارو اسلام قبلولونه اول نازل شوې دي). حضور ﷺ چه به لوستلو نو هغه به هم د حضور ﷺ نه شاته لوستلو. حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه حضور ﷺ بالجهر مونغ ختمولونه پس او فرمائیل چه آیا تاسو کنبې چا پخپله هم ما سره سره قرآن لوستلو نو یو سړی او وئیل چه او یارسول الله ﷺ. نو حضور ﷺ او فرمائیل په ما وئیل څه اوشو چه زه گورم ماسره سره قرآن لوستلې شی. دې نه پس خلقو په جهري مونغ کنبې امام پسې قراءت کول پریخودل. (۲)

زهري رضی اللہ عنہ وانی په جهري مونغ کنبې امام پسې قراءت نه دی کول پکار د امام خپل قراءت هم ستاسو دپاره کافی دي سره د دې چه د هغه آواز تاسو نه اورنی. خو چه جهري مونغ به نه وو نو خلقو به په خپله ځله لوستلو خو دا صحیح نه دی چه یو سړی په جهري مونغ کنبې امام پسې قراءت کوی. نه دي پت کوی اونه ښکاره ځکه چه الله تعالی فرمائیلی دی چه د قرآن لوستلو په وخت کنبې چپ اوسیرنی

په قراءت خلف الامام کنبې اختلاف- ① زه وایم چه دا طریقه د علماؤ د یوې ډلې ده چه په مقتدی باندې جهري مونغ کنبې دا واجب نه دی چه پخپله هم قرآن لولی د امام د فاتحې په وخت کنبې یا غیر فاتحې وخت کنبې او د شافعی رضی اللہ عنہ دوه قوله دی په کوم کنبې چه یو قول دا هم دي. ② امام ابوحنیفه رضی اللہ عنہ او امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ وانی چه مقتدی دې هیڅ کله قراءت نه کوی نه په سړی مونغ کنبې نه په جهري مونغ ځکه چه په حدیث کنبې وارد دی چه د امام قراءت ستاسو قراءت دي. او هم دغه ډیر صحیح دي. دا مسئله ډیره تفصیلی ده او مختلف فیه ده. امام بخاری رضی اللہ عنہ وانی چه امام پسې قراءت واجب دي که مونغ سړی وی که جهري. والله اعلم. چه قرآن کریم لوستلې شی نو چپ اوسیدو سره اورنه یعنی چه کله په فرض مونغ کنبې لوستلې شی دا د ابن عباس رضی اللہ عنہ قول دي

طلحه بن عبیدالله بن کریر رضی اللہ عنہ وانی چه ما د عبیدبن عمیر او عطاء بن ابی رباح رضی اللہ عنہ په خپل مینگ کنبې په خبرو کنبې لیدلې حالانکه بل طرف ته وعظ کیدلو نو ما وئیل چه د الله تعالی ذکر ولې نه اورنی تاسو خو د وعید قابل کیرنی. هغه دواړو زما طرف ته اوکتل او بیا په خپلو خبرو کنبې اخته شو ما بیا هغوی ته تنبیه ورکړه. هغوی زما طرف ته اوکتل او بیا په خبرو کنبې اخته شول. ما په دریم ځل خبره سه باره راوگرخوله نو ونی وئیل دا حکم د مانځه متعلق دي چه امام قرآن لولی او ته مقتدی شی نو چپ به اوسیرې اورې به ته به نه لولې. مجاهد رضی اللہ عنہ او نور ډیر راویان دا حکم هم د قرآن متعلق ښائی او وانی چه که یو سړی په مانځه کنبې نه وی او قرآن لوستلې شی نو بیا په خبرو کولو کنبې څه حرج نشته. زید بن اسلم رضی اللہ عنہ هم دا مطلب اخلی. مجاهد رضی اللہ عنہ وانی چه دا حکم د مانځه او جمعه د خطبې متعلق دي. ابن جبیر رضی اللہ عنہ وانی چه یوم الاضحی، عید الفطر یوم جمعه د خطبو او د جهري مونغ

(۱) صحیح مسلم کتاب الصلاه باب التشهد فی الصلاه: ۴۰۴، ابوداؤد: ۶۰۴، نسائی: ۹۲۲، ابن ماجه: ۸۴۶، په دې کنبې (کله چه قراءت کوی نو چپ شنی) الفاظ شاد دي.

(۲) احمد: ۳۴۱/۲.

متعلق دې د غیر جهری مونخ متعلق نه دې. ابن جریر رضی اللہ عنہ ہم دا اختیار کړی دی چه دې نه مراد چپ اوسیدل دی په مونخ او خطبه کښې. او هم دا حکم دې چه خطبه کښې امام پسي چپ اوسیدې او په حدیث کښې بالکل هم دا حکم وارد دې. مجاهد رضی اللہ عنہ دا خبره ډیره بده گنړلې وه چه کله امام یو آیت خوف یا آیت رحمت اولولی نو خبرې شروع کړې نه بلکه خاموش اوسیدنی په خپله ژبه د خوف او رجاء الفاظو لاندې څه نه دی وئیل پکار. حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چه څوک د قرآن یو آیت په خاموشی سره واورې نود هغه د پاره دوچنده نیکنی لیکلې کيږی او چه څوک قرآن کریم تلاوت کوی قرآن پاک به د قیامت په ورځ د هغه د پاره نور جوړیږی. (۱)

مسلك حنفی: - لکه څنگه چه حافظ ابن کثیر رحمة الله عليه فرمائیلی دی دا حنافو هم دغه مسلک دې چه په امام پسي په جهری او سری دواړو مونخونو کښې سورة فاتحه وئیل نه دی پکار (کذ فی کتب الحنفية شاه فیصل غفر له).

وَأَذْكُرُ رَبِّكَ
او یادوه رب خپل
او اوائی پیغمبره <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> خپل رب
فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ
په زړه خپل کښې په عاجزی سره او په ویرې سره او کم داوچت آواز نه دوینا نه په صبا کښې
په زړه کښې په عاجزی او په ویرې سره او په چپ آواز سره چه په زوره نه وی د صبا او د
وَالْأَصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ
اوپه بیگاه کښې اومه کیره ته دبی خبرانو نه بیشکه هغه کسان اچې په نیز د رب ستا کښې دی
مانبام په وخت کښې یادوه او غافلانو کښې خان مه شاملوه کومی فرینستی چې ستا رب سره دی
لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْجُدُونَ وَكَلَهُ لِيَسْجُدُونَ ۝
تکبرنه کوی هغوی د عبادت دهغه نه اوپاکې بیانوی دهغه او خاص هغه ته سجدي کوی
هغوی د الله <small>جل جلاله</small> د عبادت نه خانونه لوی نه گنړی او دهغه تسبیح وائی او هغه ته سجدي کوی

قوله تعالى: : وَأَذْكُرُ رَبِّكَ فِي نَفْسِكَ

په رو آواز باندې ذکر مستحب دې. د الله تعالی حکم دې چه د ورځې په اول کښې او آخر کښې الله تعالی ډیر یادونی څنگه چه په دې دواړو وختونو کښې د الله تعالی د عبادت کولو د دې آیت په ذریعه حکم ورکړې شوي دي. چه دنمر ختلو په وخت کښې او دغه شان د ډویدلو نه وړاندې د الله تعالی حمد او ثنا کوږی. اودا د معراج په شپه د پنځو مونخونو د فرض کیدونه وړاندې خبره ده. اودا آیت مکی دې. د (غُدُوِّ) معنی ده اول نهار او (الْأَصَالِ) د اصیل جمع ده لکه (ایمان) چه د یمین جمع ده. بیا حکم اوشوچه خپل رب په زړه سره هم یاد کړنی اوپه ژبه سره هم، هغه سره رغبت ساتلو سره هم او د هغه نه ویرې سره هم. په اوچت آواز سره نه او دا مستحب دی چه الله تعالی په چغو سره مه یادونی.

(۱) ابوداؤد کتاب الصلاة باب من رای القراءة اذالم یجهر: ۸۲۶ وهو صحیح، ترمذی: ۳۱۲، نسائی: ۹۲۰، ابن ماجه: ۱۸۴۸، احمد: ۳۰۱/۲، ابن حبان: ۱۸۴۰، شیخ البانی رضی اللہ عنہ د اصحیح گنړلې.

د رسول اللہ ﷺ نہ خلقو تپوس اوکړو چه زمونږ رب مونږ ته نيزدې دې که لري. که نيزدې وی نو چه مونږ په رو آواز سره هغه مخاطب کوو اوکه لري وی نو چه په زوره آواز سره آواز کوو. نو الله تعالیٰ دا آیت نازل کړو زما بنديگان زما باره کښې تپوس کوی نو هغوی ته اووايه چه زه نيزدې يم که هغوی ما ته آواز کوی نو زه د هغه آواز کونکو دعا اورم.

قوله تعالیٰ: **وَأَذْكُرُكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ**

په اوچت آواز باندې دعا ممنوع ده: ابو موسیٰ اشعری ؓ نه روایت دې چه خلقو په یو سفر کښې په اوچت آواز سره دعا کوله نو هغوی ته نبی کریم ﷺ او فرمائیل ای خلقو په خپلو خانو نو باندې رحم او کړنې تاسو چرته غائب یا کونږ ته آواز نه کوښې چاته چه آواز کوښې هغه اوریدونکې او نيزدې دې ستاسو د مرئی د شارک نه هم نيزدې دې. (۱) د دې آیت نه دا هم مراد اخستې شی کوم چه په دې آیت کښې دې چه خپله دعا یا مونځ په دومره اوچت آواز سره مه لولئ او نه په دومره رو آواز سره بلکه د دې دواړو په مینځ کښې دې وی ځکه چه مشرکانو به کله قرآن اوریدلو نو قرآن ته او قرآن نازلونکې او راوړونکې ته به نې بدې ردې و نیلې نو الله تعالیٰ حکم اوکړو چه په ډیر اوچت آواز سره قرآن پاک مه لولئ چه مشرکانو ته تکلیف نه وی اونه په دومره رو آواز سره چه ستاسو ملگری نې هم نه شی اوریدې. په دې آیت مبارک کښې هم دا مضمون دې چه د سحر او ماينام عبادت کښې په اوچت آواز سره مه لولئ او د کم عقلانو نه مه جوړیږئ. مراد دا چه د قرآن اوریدونکې ته حکم ورکړه چه په داسې طریقه سره مونځ او عبادت کوی. اودا خبره بعید ده اویه رو لوستلو د حکم منافی دې بیا دې نه دا هم مراد دی چه دا حکم د مونځ متعلق دې لکه چه څنگه وړاندې تیر شو. دا د مانځه او خطبې متعلق دې اودا خبره ښکاره ده داسې وخت کښې د ذکر کولو نه چپ والې افضل دې که هغه ذکر په رو آواز وی که په تیز آواز. دا څیز چه دې دواړو بیان کړې دې د دې متابعت اونه کړې شو بلکه مقصد دا دې چه بنديگان سحر او ماينام هر وخت په کثرت سره د ذکر د پاره راوچت کړنې چه هغوی یو وخت هم د الله تعالیٰ د ذکر نه غافل پاتې نه شی.

په عبادت کښې د فرشتو طریقه اختیارول پکار دی: په دې وجه خود دې ملائکو تعریف شوې دې چه سحر ماينام د الله تعالیٰ په تسبیح کولو کښې غفلت نه کوی. نو فرمائی چه **﴿إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ﴾** د دې فرښتو مثال صرف د دې دپاره بیان کړې شو دی چه بنديگان په کثرت اطاعت کښې د فرښتو اقتداء اوکړی. اولکه څنگه چه په حدیث شریف کښې راغلی دی چه کله الله تعالیٰ د فرښتو سجده کولو ذکر او فرمائیلو نو هم داسې سجده نې زمونږ د پاره هم مشروع او فرمائیله. په حدیث شریف کښې دی چه تاسو هم د الله تعالیٰ د عبادت د پاره هم داسې صفونه ولې نه ترنې لکه څنگه چه فرښتې د خپل رب په وړاندې صفونه جوړوی. اود رومبني صف والا ته اولیت حاصل دې او په صفونو جوړولو کښې صحیح او نیغ صف بندنی ډیر خیال ساتی. (۲) دلته چه کومه د تلاوت سجده ده هغه د قرآن پاک د ټولونه رومبني د تلاوت سجده ده. د کوم ادا کول چه په تلاوت کونکې اوریدونکې ټولو باندې بالاجماع مشروع ده. د ابن ماجه په حدیث شریف کښې دی چه نبی کریم ﷺ دا د قرآن پاک د سجده ونه گرځولې ده. (۳)

(الحمد لله) د سورة اعراف تفسير ختم شو.

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب ما یکره من رفع الصوت فی التکبیر: ۲۹۹۲، صحیح مسلم: ۴۷۰۴، احمد: ۴۰۲/۴.

(۲) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب الامر بالسکون فی الصلاة والنهی عن الاشارة بالید: ۴۳۰.

(۳) ابن ماجه کتاب اقامه الصلاة باب عدد سجود القرآن: ۱۰۵۶.

(تفسیر سورہ انفال مدنیہ)

پہ دی کنبی پنخہ او یا آیاتونہ دی یوزر شپہ سوه یودیرش کلمات دی او پنخہ زره شپہ کم سل حروف دی. واللہ اعلم.

آیاتونہ	سورت الانفال مدنی دی	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۷۵	شروع کوم پہ نوم د الله چه دیرمهربان زیات رحم کونکې دی	۱۰
يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ط قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ ؕ		
تپوس کوی دوی ستانه په باره د مالونو د غنیمت کنبی او وایه چې غنیمتونه الله دپاره دی او رسول دپاره دوی ستانه د غنیمتونو باره کنبی تپوس کوی ورته او وایه چې دا غنیمتونه خود الله او د رسول دپاره دی		
فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ ؕ		
پس او ویریرئ د الله نه او صلح او کړئ په منع خپل کنبی او حکم او منئ د الله او در رسول دهغه نو تاسو د الله نه او ویریرئ او په خپل مینخ کنبی تعلقات بنه کړئ او د الله او در رسول حکم او منئ		
اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝۱۰		
که چرې ایی تاسو مومنان		
که تاسو په رښتونی مومنان یئ		

قوله تعالى: يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ط

د مال غنیمت احکام او د دې دنفل کولو وجه او دنفل تعریف: ابن عباس ؓ وائی (انفال) مال غنیمت ته وائی او وئیلی دی چه سورۃ انفال غزوه بدر کنبی نازل شوی دی (ابن عباس ؓ او وئیل چه انفال هغه غنیمت دی چه هغه دهیچا حق نه دی صرف د نبی کریم ؐ حق دی. ابن عباس ؓ وائی چه د حضرت عمر بن خطاب ؓ نه به کله د خه خبرې تپوس کولې شونو وئیل به نی چه نه زه اجازت ورکوم او نه منع کوم. بیا ابن عباس ؓ فرمائی چه په الله تعالی قسم چه الله تعالی نبی کریم ؐ منع کونکې، حکم ورکونکې د حلال او حرام تشریح کونکې جوړ کړې رالیکلې وو. قاسم ؓ وائی چه ابن عباس ؓ نه یو سرې راغلو او د انفال باره کنبی نی د حضور ؐ نه سوال او کړو. حضور ؐ او فرمائیل چه انفال دا دی چه یو سرې جنگ کنبی بل مړ کړی د هغه اس او وسله د مال غنیمت په توگه واخلی. دې سرې بیا تپوس او کړو نو حضور ؐ بیا هغه شان جواب ورکړو. بیا هغه سوال او کړو نو حضور ؐ ته غصه ورغله او حضور ؐ په هغه باندي حمله کولو ته نيزدې وو. بیا ابن عباس ؓ او وئیل چه د ده مثال خود هغه سرې دی کوم چه حضرت عمر بن خطاب ؓ وهلې وو تر دې چه وینه د هغه په پونده او پښه باندي بهیدلې وه. نو هغه سرې وئیل چه آیا ته هم هغه نه یئې چه د حضرت عمر ؓ بدله الله تعالی تانه اخستې ده. دا سند صحیح دی. ابن عباس ؓ د نفل تفسیر د غنیمت مال سره او کړو کوم چه په جنگ کنبی په زور اخستې شوی مال وی. امام بعضی کسانوته د اصل غنیمت د تقسیم نه پس خه زیات ورکوی او اکثره فقهاؤ هم د انفال مطلب هم دغه اخذ کړې دی.

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ انفال باب قوله تعالى (يسئلونك عن الانفال) (۴۶۴۵)، صحیح مسلم: ۲۰۳۱.

خلقودنبی کریم ﷺ نہ دہغہ پنخمی حصی بارہ کنبی تپوس اوکرو کومہ چہ د خلورمی حصی ویستلونہ پس پاتی شی نودا آیت نازل شو ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ﴾ ابن مسعودؓ او مسروقؓ وانی چہ د نقل اطلاق د جنگ پہ زور سرہ اخستی شوی مال باندی نہ دی بلکہ د جنگ صفونہ تیارولو نہ اول باندی کبریٰ خکہ چہ ہغہ خود یوقسم زیاتی دی۔ ابن مبارکؓ وانی چہ مطلب دا دی چہ ای نبی اکرمؐ تانہ خلق د ہغہ وینخو غلام، سورلنی او سامان وغیرہ بارہ کنبی تپوس کوی کوم چہ بغیر د جنگ نہ د مشرکانونہ مسلمانانوتہ ملاوشی نودا د نبی اکرمؐ حق دی ہغہ چہ خنگہ غواری خرچ کوی دی۔ دی نہ دا نتیجہ راوخی چہ ہغہ مال فی انفال گنری۔ او فی ہغہ مال دی کوم چہ د کافرانونہ بغیرد جنگ نہ حاصل شی۔ اود نورو خلقو خیال دی چہ د سرا یا نہ کوم مال ملاوشی ہغہ انفال دی۔ یعنی مسلمانان د کافرانوسرہ د جنگ د پارہ تلی وی اوکافران بغیرد جنگ نہ خپل مال اومتاع او سامان وغیرہ پریدی او اوتختی اودا مال د مسلمانانو لاس تہ راغلی وی او نبی کریم ﷺ دی لیسکر سرہ پخپلہ نہ وی۔ داہم وئیلی شوی دی چہ د دی نہ مراد لیسکر تہ د ہغوی د کارگزارنی پہ عوض کنبی یا د ہغوی د حوصلی زیاتولو پہ خاطر د وخت امام ہغوی تہ د عام تقسیم نہ خہ زیات مال ورکری۔

د ایت د نازلیدو مختلف سببونہ: سعد ابن ابی وقاصؓ وانی چہ پہ جنگ بدر کنبی زما زور عمیر قتل کری شوی وو نو ما ہم سعید بن العاص قتل کرو اود ہغہ تورہ می راواخستہ د کومی نوم چہ ﴿ذوالکئیغہ﴾ وو ہغہ می حضور ﷺ لہ راورلہ۔ حضرت محمدؐ افرمائیل پہ قبضہ کنبی اخستی شوی مال کنبی اوغورزوہ راشہ۔ زہ د ورغورزولو د پارہ تللم او ہغہ وخت زما د زپہ پہ حال یو اللہ خبر وو۔ یو د زور قتل پل چہ خہ می اخستی وو ہغہ ہم رانہ واخستلی شو۔ خو زہ لہ شان لری تلی ووم چہ د سورۃ انفال دا آیت نازل شو۔ نو رسول اللہ ﷺ ماتہ افرمائیل چہ لارنہ او خپل اخستی شوی مال واخلہ۔ (۱) د سعد بن مالکؓ نہ روایت دی چہ ما اوئیل یار رسول اللہ ﷺ اللہ تعالیٰ نن ماتہ د مشرکانود ہزیت نہ شفا راکرہ اوس دا تورہ ماتہ راکرہ۔ نو ہغوی ﷺ افرمائیل چہ دا تورہ نہ ستا دہ نہ زما دہ دا کیردہ۔ ما کیخودہ او واپس شوم او پہ زپہ کنبی می اوئیل چہ ماتہ ملاؤ نشوہ نو یوداسی سرپی بہ نی واخلی چہ زما نہ بہ زیات حقدار نہ وی اونہ بہ چا داسی مصیبت زغملی وی لکہ چہ ما زغملی دی نو ناخابی چا ماتہ د شانہ آواز اوکرو۔ زہ حضور ﷺ لہ لارم او عرض می اوکرو یا رسول اللہ ﷺ آیا وحی نازلہ شوہ۔ حضور ﷺ افرمائیل چہ تا مانہ تورہ غوبنتی وہ خو ہغہ زما نہ وہ چہ تاتہ می درکری وہ۔ اوس اللہ تعالیٰ دوحی پہ ذریعہ ماتہ راکرہ نو زہ نی اوس تاتہ درکوم۔ اللہ تعالیٰ دا آیت نازل کرو ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ﴾ ﴿قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ (۲)

د سعدؓ خصوصیت: سعدؓ وانی چہ زما بارہ کنبی خلور آیاتونہ نازل شوی دی۔ پہ جنگ بدر کنبی پہ یوہ تورہ ما قبضہ کری وہ۔ زہ نبی کریم ﷺ لہ راغلم او عرض می اوکرو دا تورہ ماتہ راکرہ۔ حضور ﷺ افرمائیل چہ د کوم خانی نہ دی اخستی دہ ہم ہلتہ نی کیردہ۔ حضور ﷺ دوه خل افرمائیل ما بیا درخواست اوکرو نو حضور ﷺ بیا دغہ شان افرمائیل نود انفال والا آیت نازل شو۔ اوما سرہ متعلق دویم آیت دی ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُنًّا وَإِن جَاهَدَكَ لِشُرِكَ يَأْتِ بِكَ بِعِلْمٍ فَلَا تُطِعْهُمَا إِنِّي مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ دریم آیت ﴿إِنَّمَا الْحُمُرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوا لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ﴾ او خلورم آیت وصیت۔ (۳)

(۱) احمد: ۱/۱۸۰۔

(۲) ابو داؤد کتاب الجہاد باب فی النفل: ۲۷۴، صحیح، ورواہ مسلم: ۱۷۴۸، من طریق آخر، ترمذی: ۳۰۷۹، احمد: ۱/۱۷۸۔

(۳) صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابہ باب فی فضل سعد بن ابی وقاصؓ: ۱۷۴۸، مسند الطیالسی: ۲۰۸۔

مالک بن ربیعہ رضی اللہ عنہ وائی چہ د بدر پہ ورخ د ابن عائذ تورہ زما پہ قبضہ کنبی راغلہ د کوم نوم چہ مرزبان وو۔ کله چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حکم ورکرو چہ خپل خپل لوٹ شوې مال کیردنی نو ما ہم دا تورہ کیخوږده اود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عادت شریف وو چہ چا به څه اوغوبنتل نو سوال به ئی نه ردکولو۔ ارقم دا تورہ لیدو سره حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم نه اوغوبنتله نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم ورکړه۔

د آیت د نازلیدو دویم سبب: ابو امامه رضی اللہ عنہ وائی چہ د انفال باره کنبی ما د عبادہ رضی اللہ عنہ نه سوال اوکړو نو هغه اوونیل چہ زمونږ سره د بدر مجاهدین هم وواودا آیت هغه وخت نازل شو کله چہ د انفال باره کنبی زمونږ اختلاف پیدا شو او مونږ په خپل مینخ کنبی تیزی او ترخې خبرې کولې۔ نو الله تعالی خبره زمونږ دلاس نه واخستله او حضور صلی اللہ علیہ وسلم له ئی ورکړه۔ اوس نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا مال غنیمت په مسلمانانو کنبی برابر برابر تقسیم کړو۔ عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ وائی چہ په بدر کنبی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره شریک ووم الله تعالی دینمن ته شکست ورکړو (۱) نو اوس یوه ډله دینمنانویسی شوه او تختیدونکی ئی قتل کړل او یوه ډله په لښکر باندې راپریوتل او هغوی ئی راگیرول او یوې ډلې حضور صلی اللہ علیہ وسلم راگیرکړې وو اود حضور صلی اللہ علیہ وسلم حفاظت ئی کولو چہ چرته دینمن ورته نقصان اونه رسوی۔ کله چہ شپه شوه اود غنیمت مال ئی تقسیم کولو نو چہ کومو خلقو غنیمت راغونډ کړې او محفوظ کړې وو ونیل چہ ددې صرف هم مونږ حقدار یو او څوک چہ دینمن پسې تلی وو د هغوی وینا وه چہ هم مونږ د دینمن د ماتې سبب یو په دې وجه صرف هم مونږ حقدار یو۔ اوچا چہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم حفاظت کړې وه هغوی ونیل چہ مونږ ته د دې خبرې سخته اندیښنه وه چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته نقصان اونه رسی۔ په دې وجه مونږ په یو ډیر اهم کار کنبی مصروف وو نو دا آیت نازل شو چہ انفال خود الله تعالی اود هغه رسول صلی اللہ علیہ وسلم دې نو د الله تعالی نه اوویریرنی او په خپل مینخ کنبی صلحه اوساتئی۔ نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم مسلمانانو کنبی د دې تقسیم اوکړو اود نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم عادت مبارک ووچہ کله به په دینمن باندې وو نو هم په هغه ورخ به ئی څلورمه حصه مال غنیمت تقسیم کولو او چہ کله به واپس کیدو نو د دریمې حصې تقسیم به ئی کولو اود ځان د پارہ به ئی نامناسب گنپلو۔ (۲) ابن عباس رضی اللہ عنہ وائی چہ د جنگ بدر په ورخ نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ څوک داسې داسې کارنامه اوکړی نوداسې داسې انعام به ورکولې شی۔ اوس ځوانانو د خپل کارنامو کوشش شروع کړو او بوداگانو مورچې او جهنډې سنبالې کړې او چہ کله د غنیمت مال راغلو نو چہ د چا د پارہ کومه وعده کړې شوې وه د هغې اخستلو د پارہ راغله۔ بوداگانو ونیل چہ تاسوله په مونږ باندې ترجیح نشته مونږ ستاسو ملاتړ ولاړ وو که تاسو ته هزیمت کیدو نو هم مونږ سره به پناه ملاویدله۔ خبره زیاته شوه جگړه شروع شوه نو د انفال آیت نازل شو۔ (۳) ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د بدر په ورخ حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلې وو چہ چا څوک قتل کړو نو هغه ته به د مقتول د مال نه دا انعام وی او که څوک چہ ئی قیدی کړی نو هغه ته به دا انعام وی۔ نو ابوالیسر رضی اللہ عنہ دوه قیدیان اونبول او ونی وئیل چہ یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم! تاسو وعده کړې وه نو سعد بن عبادہ رضی اللہ عنہ اوونیل چہ یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم! که چرې تاسو داسې ورکړئ نو ستاسو نور صحابه کرامو د پارہ به هیڅ هم پاتې نه شی۔ مونږ چہ دا په میدان جنگ حصار شوې وو نود هغې سبب دا نه وو چہ زمونږ د مال یا د معاوضې لالچ وو او نه دا چہ مونږ د دینمن نه ویریدو۔ مونږ خو دلته صرف د دې د پارہ حصار شو چہ چرته په تاسو باندې د شانه حمله اونه شی۔ دمقامی حفاظت هم سخت ضرورت وو۔

(۱) احمد: ۳۲۲/۵، دارمی: ۲۲۹/۲، حاکم: ۱۳۶/۲، بیهقی: ۲۹۲/۲، ابن ماجه: ۲۸۵۲، رهو صحیح:

(۲) ترمذی کتاب السیر باب فی النفل: ۱۰۶۱، ابن ماجه: ۲۸۵۲، مختصر او هو صحیح، احمد: ۲۲۳/۵، حاکم: ۱۳۵/۲، ابن

حبان: ۴۸۵۷، بیهقی: ۲۵۲/۶.

(۳) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی النفل: ۲۷۳۷، وسنده صحیح، ابن حبان: ۵۰۹۳، حاکم: ۱۳۱/۲، امام حاکم دیگ روایت ته

صحیح ونیلی دی او امام ذهبی د دیگ موافقت کویگ دیگ.

غرض دا چہ خہ جگرہ شروع شوہ نو دا آیت نازل شو (۱) دالله تعالیٰ ارشاد دے ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ قَاتَانِ لِلَّهِ خُمُسُهُ﴾ یعنی چہ کوم مال غنیمت تاسو تہ ملاؤ شوے دے پہ ہغے کنبی پنخمہ حصہ د الله تعالیٰ دے۔ امام ابو عبید رضی اللہ عنہ پہ خپل کتاب "الاموال الشرعیہ" کنبی لیکلی دی۔ انفال د غنیمت ٲول مال تہ وائی او ہر ہغہ مال چہ جنگ کونکونہ مسلمانانوتہ ملاؤ شی۔ پہ انفال بانڈے خود ٲولونہ اول د حضور ﷺ حق دے لکہ چہ الله تعالیٰ پہ قرآن پاک کنبی فرمائیلی دی۔ حضور ﷺ د بدر پہ ورخ د دے تقسیم د الله تعالیٰ د ہدایت پنخمہ حصہ ویستلونہ بغیر کرے و و لکہ چہ مونہ دسعد رضی اللہ عنہ پہ حدیث کنبی ذکر کرے دی۔ بیا دے نہ پس د خمس آیت نازل شو نو اولنہ آیت منسوخ شو۔ ابن زید بیان دے چہ منسوخ شوے نہ دے بلکہ ہغہ ہم قائم دے ابو عبید وائی چہ د دے بارہ کنبی نور احادیث ہم دی۔

انفال ٲول مال غنیمت تہ ہم وائی: انفال ٲول مال د غنیمت تہ وائی خو پہ دے کنبی خمس یعنی پنخمہ حصہ د حضور ﷺ د اہل د پارہ مخصوص دہ لکہ چہ پہ قرآن پاک کنبی دی او پہ حدیث کنبی دی۔ انفال د عربو پہ کلام کنبی ہر ہغہ احسان تہ وائی کوم چہ محسن صرف د سلوک پہ وجہ کرے وی او پہ ہغہ بانڈے احسان کول واجب نہ وی۔ ہم دغہ ہغہ مال دے کوم چہ الله تعالیٰ د مسلمانانود پارہ حلال کرے دے۔ اودا ہغہ خیز دے چہ زمونہ مسلمانانود پارہ مخصوص شوے دے۔ د مسلمانانو نہ علاوہ پہ نورو امتونو کنبی د غنیمت مال حلال نہ و و۔ رسول الله ﷺ فرمائیلی چہ زہ نی د خمس حقدار جوہ کرے یم او مانہ ورائدے چاتہ خمس نہ و و کرے شوے۔ (۲)

د مالونو د تقسیم ٲلور صورتونہ: ابو عبید رضی اللہ عنہ وائی کہ امام د فوخ خہ کسانو تہ خہ انعام و کرے چہ د ہغوی د مقرر حصے نہ علاوہ وی نو ہغے تہ نفل یا انفال وائی اودا د ہغہ د کارنامے او پہ دہمن بن بانڈے د زورہ وری حملے پہ لحاظ و رکولے شی۔ دا انفال کوم چہ د امام د طرف نہ د ہغہ د بنہ کارنامے پہ توگہ ملاویری پہ ٲلورو طریقو سرہ وی اوہرہ طریقہ پہ خپل خائی دہلے طریقے نہ جدادہ۔ یو د مقتول لوٲ کرے شوے مال او اسباب ددے نہ ہیخ پنخمہ حصہ نہ شی ویستلے۔ دویمہ ہغہ حصہ چہ د پنخمے حصے د ویستلو نہ پس و رکولے شی۔ مثلاً امام یو وروکی غونڈے لہنکر دہمن پسی وراولیکلو او ہغوی د غنیمت مال راورو واپس شو نو امام د دے نہ لہنکر تہ ٲلورمہ یا دریمہ د اختیار پہ توگہ تقسیم کرے۔ دریمہ ہغہ طریقہ چہ د خمس نہ نی راوباسی باقی تقسیم کونکے۔ د دے نہ د اختیار او کارنامے پہ وجہ چاتہ ٲومرہ مناسب گنری و کرے او باقی تقسیم کرے۔ ٲلورم صورت دا چہ د ٲول غنیمت نہ نفل و کرے ورائدے د دے نہ د خمس ویستلو اودا د مشکیانو، شپونکو د آسونو خدمت کونکو او نورو مزدورانو حق وی۔ غرض دا چہ پہ خو قسمہ د دے تقسیم کیری۔

د امام شافعی رضی اللہ عنہ رائے: امام شافعی رضی اللہ عنہ وائی چہ د مال غنیمت نہ د پنخمے حصے ویستلونہ ورائدے مجاہدینوتہ د مقتولینو کوم سامان او مال او متاع و رکولے شی ہغہ پہ انفال کنبی داخل دی۔ دویمہ وجہ دا دہ چہ د حضور ﷺ د ہغہ پنخمے حصے چہ کومہ پنخمہ حصہ وہ د ہغے نہ چہ بہ رسول الله ﷺ چاتہ او ٲومرہ غونہتلہ و رکولہ بہ نی دا ہم نفل دے۔ نو امام لہ پکار دی چہ د دہمنانو کثرت اود مسلمانانو قلت اود داسے قسم ضروری واقعو خیال ساتلو سرہ د سنت طریقے تابعداری او کرے کہ داسے مصلحت مخی تہ نہ وی نو نفل ویستل ضروری نہ دی۔ دریمہ وجہ دا دہ چہ امام یوہ دلہ د کافرانو د جنگ د پارہ لیگی او ہغوی تہ وائی چہ کوم سرے کوم خیز حاصل کرے د ہغے نہ پنخمہ حصہ تہ جدا کرہ اوباقی واخلہ خو چہ دا خبرہ د جنگ دتلونہ ورائدے د خپل مینخ پہ رضامندی سرہ

(۱) مصنف عبدالرزاق: ۹۴۸۳۔

(۲) صحیح بخاری کتاب التیمم باب ۱، ۳۳۵، صحیح مسلم: ۵۲۱۔

مقرر شوې وی خود ده په دې بیان کښې کوم چه اوکړو د بدر د غنیمت نه پنځمه حصه نه وه ویستلې شوې په دې کښې د اعتراض گنجانش شته. حضرت علی ؑ فرمایلي وو چه دوه اوبښې خو هغه دی چه کومې دبدر په ورځ د پنځمې حصې نه هغه ته ملاوښوې وې. () ماددې پوره بیان په کتاب السیره کښې کړې دي.

هر کار کښې د تقوی اودخپل ځان د اصلاح ضرورت دی: **قَاتِلُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ** ()
یعنی په خپلو کارونو کښې د الله تعالی نه اوویریرنی او په خپل مینځ کښې په صلحه سره اوسیرنی. مه په یو بل باندې ظلم کونې او مه دښمنان جوړیرنی. الله تعالی چه تاسو ته کوم هدایت او علم درکړې دي آیا دا د هغه مال نه بهتر نه دي د کوم د پاره چه تاسو جنگیرنی. د الله تعالی اود هغه د رسول ﷺ اطاعت کوئې. نبی کریم ﷺ چه کوم تقسیم کوی هغه د الله تعالی د ارادې برابر کوی. د رسول الله ﷺ تقسیم د عدل اوانصاف وی. سدی ﷺ وائی د **قَاتِلُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ** () معنی ده چه په خپل مینځ کښې جنگ جگړې مه کونې او کنځلې هم مه کونې.

د دو امتیانو د قیامت خبرې: حضرت انس ؓ فرمائی چه یو ځل مونږ نبی اکرم ﷺ اوکتلو چه هغوی ﷺ مسکې کیدو نوحضرت عمر ؓ تپوس اوکړو یارسول الله ﷺ! کوم څیز د خدا سبب شو؟ فرمائی چه زما دوه امتیانو د الله تعالی په وړاندې په زنگونو اودریدل. یو وئیل چه ای ربه! ده په ما باندې ظلم کړې دي زه بدله غواړم. الله تعالی فرمائی چه د خپل ظلم بدله ورکړه. ظالم جواب ورکوی چه یاالله اوس زما څه نیکی پاتې نه شوه چه زه ئی دله په بدله کښې ورکړم. نو هغه مظلوم وائی چه ای الله زما د گناهونو بوج په هغه باندې وریارکړه. دې وینا سره حضور ﷺ ژړه غونې شو او وئی فرمائیل چه هغه به ډیره سخته ورځ وی. خلق به د دې خبرې حاجتمند وی چه د خپلو گناهونو بوج د چا په سر ورواچوی. اوس به الله تعالی د انتقام اخستونکی ته اوفرمائی چه نظر اوچت کړه او جنت طرف ته اوگوره هغه به سر اوچتوی او جنت ته به گوری او وائی به چه ای ربه! دې کښې خو د سرو زرو او سپینو زرو محلونه دی کوم چه د مرغلرونه جوړ دی. ای ربه! دا محل د کوم نبی د صدیق اوشهیددي؟ الله تعالی به فرمائی چه څوک د دې قیمت ادا کولې شی هغه ته به ئی ورکوم. هغه عرض اوکړی ربه! څنگه؟ الله تعالی جل شاننه به فرمائی چه ته خپل رور معاف کړه هغه به وائی ای ربه مامعاف کړې دي الله تعالی به اوفرمائی چه اوس تاسو دواړه د یوبل لاس اونیستی او جنت کښې داخل شئ. دې نه پس حضور ﷺ اوفرمائیل د الله تعالی نه اوویریرنی خپل مینځ کښې صلحه قائم کړئې ځکه چه د قیامت په ورځ الله تعالی هم د مومنانو په خپل مینځ کښې صلحه گونکې دي. ()

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ
بیشکه چې مومنان هغه کسان دی کله چې یاد کړې شی الله
مومنان هغه کسان دی چې کله دالله ذکر واورى نو
وَجَلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ
نواوویریرى زړونه دهغوى اوهرکله چې الوستې کيږى په هغوى آيتونه دهغه نو زياتوى هغوى
زړونه ئې اوویریرى او چې کله پرې دهغه آياتونه اولوستې شی نو د هغوى

() صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب فرض الخمس: ۳۰۹۱، صحیح مسلم: ۱۹۷۹.
() حاکم: ۵۷۶/۵، الدرمنثور: ۲۹۶/۳.

إِيمَانًا	وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ	يَتَوَكَّلُونَ ﴿٦﴾	الَّذِينَ	يُقِيمُونَ	الصَّلَاةَ
پہ لحاظ دایمان سرہ اوپہ رب خپل باندی ہغوی بہروسہ کوی ہغہ کسان دی چہ قائموی مونخ					
ایمان پری نورہم مضبوط شی او پہ خپل رب باندی بہروسہ کوی ادا ہغہ خلق دی چہ دمونخونو پابندی کوی					
وَمِمَّا	رَزَقْنَاهُمْ	يَنْفِقُونَ ﴿٧﴾	أُولَٰئِكَ	هُمُ	الْمُؤْمِنُونَ
اودہغہ مال نہ چہ ورکری دی مونخ ہغوی تہ خرچ کوی دغہ کسان چہ دی ہم دوی مومنان دی					
او مونخ چہ ور تہ خہ ورکری دی دہغی نہ (داللہ ﷻ لار کنبی) خرچ کوی نو دغہ کسان					
حَقًّا	لَهُمْ	دَرَجَاتٌ	عِنْدَ	رَبِّهِمْ	وَمَغْفِرَةٌ
پہ حقہ سرہ دی د پارہ د ہغوی درجہ پہ نیز ادرب دہغوی اوبسنہ دہ اورزق دی د عزت					
					وَرِزْقٌ
					كَرِيمٌ ﴿٨﴾

قوله تعالى: إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ

د ایمان حقیقت اود اهل ایمان صفات۔ منافقان چہ بہ کله د مونخ فریضہ کونکی بنکارہ کیدل نود قرآن آیاتونہ بہ یو ذرہ د ہغوی پہ زرونو اثر نہ کوی۔ نہ د اللہ تعالیٰ پہ آیاتونویاندی ایمان راوری، نہ پہ اللہ تعالیٰ باندی توکل کوی، نہ مونخ کوی چہ کله کورکنبی وی اونہ د خپل مال زکوٰۃ ورکوی۔ اللہ تعالیٰ خبرورکوی چہ مؤمن داسی نہ وی۔

دمؤمنانو اول صفت د اللہ ﷻ ذکر سرہ زرونہ ویریری: دمؤمنانوصفات پدی آیت کنبی داسی فرمانی چہ کله ہغوی قرآن پاک لولی نو د اللہ تعالیٰ د ویری نہ د ہغوی زرونہ رچیری۔ کله چہ د ہغوی پہ وپاندی آیاتونہ تلاوت کولی شی نو د تصدیق کولو پہ وجہ د ہغوی ایمان نور ہم زیاتیری او ہغوی د اللہ تعالیٰ نہ علاوہ پہ بل چا باندی یقین نہ کوی۔ د مؤمن حقیقی پیژندگلو ہم دغہ دہ چہ بہ یوہ معاملہ کنبی داللہ تعالیٰ نوم پہ مینخ کنبی راشی نودہغوی زرونہ رچیری اود ہغہ د حکم تعصیل کوی او دہغہ دمنع کرپی شوی خبرونہ منع کیری لکہ چہ فرمانی کہ د مؤمن سپی نہ خہ کار د گناہ اوشی یا ہغوی د حدودونہ وپاندیوالی او کپو نو زر ہغوی تہ د اللہ تعالیٰ خیال راخی او ہغوی د خپلو گناہونونہ استغفار غواپی اوداللہ تعالیٰ نہ علاوہ د گناہونومعاف کونکی دی شوک۔ کہ پہ غلطی سرہ گناہ اوشی نو باربار اصرار نہ کوی خکہ چہ ہغوی پوہہ خلق دی۔ اوفرمانی چہ چا سرہ د اللہ تعالیٰ د مخامخ کیدو ویرہ وی خپل نفسانی خواہش پورہ کولو د ناجائز طریقہ نہ منع پاتی شو نو جنت پہ حقیقت کنبی ہم دہغہ حق دی۔ سدی ﷺ دمؤمن سپی تشریح داسی کوی چہ ہغہ یوداسی سپی دی چہ د گناہ ارادہ کوی نوہغہ تہ ونبلی شی چہ د اللہ تعالیٰ نہ اوویریریہ نود ہغہ زپہ رچیری۔ ام درداء ﷺ وائی چہ زپہ ہم داللہ تعالیٰ د ویری نہ درزیری اوپہ تن اوبدن کنبی یودرد وی نو ہم دغہ وجہ دہ چہ زغونہ زیریہ کله چہ دا حالت شروع شی نو بنده لہ پکار دی چہ دغہ وخت کنبی د اللہ تعالیٰ نہ د خپل مقصد دعا اوغواپی خکہ چہ د داسی وخت دعا قبلیری۔

دویم صفت قرآن کریم اوریدو سرہ ایمان زیاتیری: ارشاد کیری چہ دقرآن پاک پہ اوریدو د ہغوی ایمان زیاتیری۔ لکہ چہ فرمانی کله چہ یوسورہ نازلیری نو شوک وائی چہ دی آیت سرہ ستاسو نہ د چا ایمان زیات شو۔ نو خبرہ دا دہ چہ د ہغوی ایمان زیاتیری چہ شوک د اول نہ مسلمان وی اود جنت زیری ہم د ہغوی پہ حق کنبی دی۔ امام بخاری ﷺ او نورو ائمہ حضراتو ہم د دی نوعیت د آیاتونونہ استدلال کرپی دی چہ پہ ایمان کنبی زیاتی اوکمی کیدی شی لکہ خنگہ چہ د جمہورو آئمو مذهب دی

بلکه وئیلې شوی دی چه د ډیرو زیاتو ائمو حضراتو هم په دې باندې اجماع ده. لکه شافعی رحمته الله علیه احمد بن حنبل رحمته الله علیه او ابو عبید رحمته الله علیه اولکه څنگه چه مونږ د بخاری شریف په شرح کښې بیان کړې دی. دریم صفت توکل علی الله: ﴿وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ یعنی د دې نه سوا د چا نه امید نه ساتی. خپله پناه همدا گرځوی که څه غواړی نو هم دهغه نه غواړی او په هره خبره کښې هم دهغه طرف ته ټیټیږی. پوهیږی چه هغه څه غواړی نو هم هغه به کیرې او چه څه نه غواړی نو هغه به نه کیرې. هغه وحده لا شریک دی. متصرف فی الملك دی. دهغه د حکم نه پس دبل چا حکم نشته. هغه سریع الحساب دی. سعید بن جبیر رحمته الله علیه فرمائی چه توکل د ایمان خاصه ده.

څلورم او پنځم صفت، مؤمنان د مونځ پابندی کوی او انفاق فی سبیل الله کوی: ﴿الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ د مؤمنانو د عقیدې ذکر کولونه پس دهغوی د اعمالو خبردارې ورکولې شی چه هغوی مونځ کوی او خلقو ته ورکړه کوی. دا دواړه اعمال داسې زبردست دی چه په ټولو د خیر اعمالو باندې مشتمل دی. اقامت الصلوة دالله تعالی د حقونو نه دې. اقامت الصلوة وائی پخپل وخت کښې د مانځه پابندی کولونه. اودا چه په اودس کښې مخ لاس پښې په ښه شان سره وینځلې شوې وی. رکوع او سجده د ارکانو تعدیل سره ادا کړې شوې وی. د قرآن پاک تلاوت دهغې د آدابوسره وی. په نسی کریم رحمته الله علیه باندې درود او تشهد وی نو ددې اقامت الصلوة کوم چه د ﴿يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ﴾ مفهوم دی. اود ﴿يُنْفِقُونَ﴾ مطلب دې چه څه الله تعالی درکړی دی اود زکوة قابل وی نو زکوة ورکړه او چه هرڅه هم دی خلقو ته ورکړه راورکړه کوه. د بندیکانو واجب او مستحب حقونه اداکوه. اوکه الله تعالی درکړی نود ټولو امدادکوه ځکه چه ټول خلق د الله تعالی عیال دی. الله تعالی ته د ټولونه هغه بنده خوښ دې چه مخلوق ته د ټولونه زیاته نفع رسونکې وی. ستاسو اعمال دالله تعالی دطرف نه تاسوسره لکه چه د امانت په توگه دی او ډیر زر ستاسو مال تاسونه جدا کیدونکې دې. په دې وجه دې سره محبت نه دی کول پکار.

﴿أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا﴾ په دې صفوتونو باندې چه څوک متصف وی هم هغه حقیقی مؤمن دې. حارث بن مالک رحمته الله علیه حضور رحمته الله علیه له راغلو نو هغوی رحمته الله علیه او فرمائیل حارث! سحر څنگه تیرشو؟ حارث رحمته الله علیه او وئیل د یو حقیقی مؤمن په حیثیت سره. حضور رحمته الله علیه او فرمائیل په ښه پوهه سره وایه د هر څیز یو حقیقت وی. ستا د ایمان څه حقیقت دې او ښایه. نو حارث رحمته الله علیه او وئیل د دنیا د محبت نه ما ډډه کړې ده. د شپې پاسم او عبادت کوم د ورځې د روژې په وجه ترې اوسیرم او خپل خان داسې گنرم لکه چه زما په وړاندې د الله تعالی عرش کولاؤ شوې وی اوزه جنتیان په خپل مینځ کښې ملاقات کونکې وینم او دوزخیان په تکلیف کښې راگیروینم. نبی کریم رحمته الله علیه او فرمائیل او حارث! ته د ایمان حقیقت ته اورسیدلې. په دې باندې د قائم پاتې کیدو کوشش کوه. دا حضور رحمته الله علیه درې ځل او فرمائیل (قرآن پاک د عربویه ژبه کښې نازل کړې شوی دې او دحقالفظ ادبی حیثیت لری لکه چه وئیلې کیرې) (فلان سیدحقاً) یعنی فلانکې حقیقی سردار دې سره د دې چه په قوم کښې نورسرداران هم وی او فلانکې حقیقی سوداگر دې او نور سوداگر هم وی او فلانکې حقیقی شاعر دې سره د دې چه نور هم ډیر شاعران وی. د مؤمن داخوت حکم: ﴿لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ یعنی په جنت کښې به هغوی ته لوی لوی درجې ملاویږی. لکه چه فرمائی الله تعالی سره د هغوی لوی درجې دی او چه هغوی څه عمل کوی الله تعالی د هغې نه خبردې. الله تعالی به د هغوی گناهونه معاف کړی اود هغوی نیکنی به قبولې کړی. په جنتیانو کښې د بعضو درجې دبعضو نه اوچتې دی. د پورته والا به د پورته نه لاندې درجووالا ته گوری او فخر او غرور به نه کوی. دلاندې والا به بره والا ته گوری او حسد به نه کوی. په مسلم او بخاری شریف کښې دی

رسول اللہ ﷺ فرمائی د علیین والا ته به لاندینی خلق داسی گوری لکه څنگه چه تاسو د آسمان په مخ ستورو ته گورئې. خلقو تپوس او کړو یا رسول الله ﷺ! آیا دا به د انبیاء مقام وی او بل چاته به دا نه ملاویرې؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه ولې نه. په الله تعالی باندې قسم هغه خلق چه ایمان نی راوړې اود رسولانو تصدیق نی کړې هغوی هم د دې حقدار دی (۱) نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه جنتیان به د بره جنت والا ته داسی گوری لکه د آسمان په مخ باندې ستوری او ابوبکر صدیق ﷺ او حضرت عمر ﷺ هم د دوی نه دی هغوی ته به هم دا عزت ملاویرې. (۲)

گَمًّا	أَخْرَجَكَ رَبُّكَ	مِنْ بَيْتِكَ	بِالْحَقِّ
(د غنیمت معامله داسی ده) لکه چې ارایستلې وې ته ارب ستا دکورستانه په حقه سره			
لکه څنگه چې ته خپل رب د یو مصلحت په بناء د خپل کور نه راوویستلې			
وَإِنَّ	فَرِيقًا	مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ	لَكُرْهُونَ ۗ
او بیشکه ایوه ډله د مومنانونه خامخا ناخوښه وه جگړه نی کوله تاسره			
اود مسلمانانو یوې ډلې ته دا خبره ډیره گرانه ښکاریده هغوی تاسره په یوه حق خبره کښې جگړه کوله			
فِي الْحَقِّ	بَعْدَمَا	تَبَيَّنَ	كَانَمَا
ددې حق په معامله کښې روستو دهغې نه چې صفا ښکاره شوې وو لکه چې ابوتلې کړې هغوی			
حالانکه هغه حق ښکاره شوې وو او داسې جگړه ئې کوله لکه چې هغوی مرگ طرف ته راښکلی شی			
إِلَى الْمَوْتِ	وَهُمْ	يَنْظُرُونَ ۗ	وَأَذِيعُكُمْ
مرگ ته او دوی ورته گوری او کله چې وعده کوله تاسو سره الله دیوې			
..... او هغوی ورته په سترگو) گوری او هغه موقع یاده کړې چې الله ﷻ درسره په			
الطَّائِفِينَ	أَنَّهُمْ	لَكُمْ	وَتَوَدُّونَ
د دوژ ډلو چې بیشکه هغه استاسو د پاره ده او تاسو خوښوله چې بیشکه بی ازغی ډله			
دوژ ډلو کښې دیوډلې وعده او کړه چې هغه به تاسو ترلاسه کړئ او تاسو دا خوښوله چه کومه ډله			
تَكُونُ	لَكُمْ	وَيُرِيدُ	اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ
وی دې تاسولره او غوښتله الله چې ثابت کړی حق په فرمانونو خپلو سره			
کمزورې بی وسلې وه هغه دریا ندي پښه شی او الله ﷻ ته منظوره وه چې پخپل حکم سره حق ثابت کړی			
وَيَقْطَعُ	دَابِرَ	الْكَافِرِينَ ۗ	لِيُحِقَّ
او پریکړی بیخ د کافرانو اډپاره ددې چې حق ثابت کړی حق او چې باطل ثابت کړی			
اود کافرانو جرړې ختمې کړی چې حق ښکاره کړی او باطل			

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ماجاء فی صفه واما مخلوقه: ۳۲۵۶، صحیح مسلم: ۲۸۳۱، ابن حبان: ۷۳۹۳.
 (۲) ابوداؤد کتاب الحروف والقراءات باب: ۳۹۸۷، بتصرف بسیر، ترمذی: ۳۶۵۸، احمد: ۲۷/۳، مستدای یعلی: ۱۱۳۰.

الباطل	وَكُوْ	كِرَةً	الْمُجْرِمُونَ
باطل	اگر که	بدگنری	مجرمان
ختم کری اگر که مجرمان نبی نه خوشوی			

قوله تعالى: :: وَإِذْ يُعِيذُكُمْ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ

دجنگ بدر پس منظر او نور تفصیلات - مفسرینو په دې کښې اختلاف کړې دې چه **(كَمَا أَخْرَجَكَ)** کښې د **(كَمَا)** دراتلو څه سبب دې. بعضو وئیلی چه په دې ذکر شوی آیت کښې تشبیه ورکړې شوې ده د مؤمنانو په خپل مینځ کښې د صلحې سره د تقارب اود رسول الله ﷺ د اطاعت باره کښې نو د خبرې مطلب داسې شو لکه څنگه چه تاسو د غنیمتونو باره کښې اختلاف کړې وو او جنگیدلې اوالله تعالی ستاسو فیصله خلاصه کړې وه. اوتاسو ټولونه ئی د تقسیم حق واخستو او رسول الله ﷺ له ئی ورکړې وو اورسول الله ﷺ په عدل او انصاف سره تقسیم کړې وو اودا خبره ستاسو د کامل مصلحت په خاطر وو. دغه شان د دښمن سره د جنگیدلو د پاره تاسو له د مدینې وتل دی نو د رعب او دبدبې والا لوی لښکر سره جنگیدل ستاسو ناخوښه وو. دا لونی لښکر هغه وو چه د خپل مذهب د کافرانو د امداد د پاره شام ته د تجارت د مال د حفاظت د پاره د مکې نه وتلې وو اود دې جهاد ناخوښولو نتیجه دا شوه چه الله تعالی هم دې جنگ سره تاسو مخ کړئی او د اول نه بغیر د څه قرارداد او جنگ نه تاسو د دښمن نه زیات کړئی او په نتیجه کښې ئی تاسو ته امداد او هدایت درکړو. لکه څنگه چه فرمائی جنگ په تاسو فرض کولې شی او دا ستاسو خوښ نه دې. خودا ډیر ممکن دی چه یو څیز تاسو ناخوښه کوئی او په حقیقت کښې ستاسو ښیگره هم په دې کښې وی اویا تاسو یو کار خوښوئی او په حقیقت کښې نتیجه کښې هغه ستاسو د پاره نقصانی ثابت وی. ستاسو د ښیگرې علم ستاسو الله تعالی ته دې تاسو ته نه دې. بعضو د دې تشبیه دا معنی خودلې ده څنگه چه تاسو الله تعالی په حق توگه د مدینې نه بهر وتلو کښې کامیاب کړئی او بعضې مؤمنان په دې وتلوسره ناراضه وو خو هغوی راغلل. دغه شان هغوی د جنگ نه منع کیری او تاسو سره د رانې اختلاف ساتی او سره د دې چه د رسول الله ﷺ د رانې حقیقت په هغوی باندې ښکاره شوې وو. مجاهد رضی الله عنه وائی چه دا معنی ده څنگه چه د مدینې نه مجبوراً تاسو اووتلې دغه شان په امر حق کښې هغوی رسول ﷺ سره جگره کوی.

د **يُجَادِلُوكَ صَاحِبِ** مطلب او مختلف اقوال: رضی الله عنه وائی چه دا آیات د بدر په جنگ کښې د وتلو باره کښې دې **(يُجَادِلُوكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ)** بعضې وائی چه د دې مطلب دې چه ای نبی ﷺ ادا مؤمنان تاسره د جنگ په نیت سره د انفال باره کښې سوالونه پیدا کوی لکه څنگه چه بدر په ورځ هم دوی تاسره مجادله کړې وه او وئیلی وو چه تاسو خو مونږ د قافلې سره د جنگ د پاره ویستلې وو زمونږ گمان هم نه وو چه مونږ به جنگ کوو اونه مونږ د جنگ دپاره تیاری کړې وو د کور نه وتلې وو. زه وایم چه نبی کریم ﷺ د مدینې نه د ابوسفیان د قافلې د لارې بندولو د پاره وتلې وو ځکه چه هغوی ﷺ ته معلومه وه چه دا قافله د ملک شام نه د قریشودپاره ډیر زیات مال اوږی روانه شوې ده. نو نبی کریم ﷺ مسلمانان راضی کړل اود درې سوولسونه لږ شان زیات کسانو سره اووتل اود بدر د چینې دلارې غاړې طرف ته روان شو. ابوسفیان ته د رسول الله ﷺ د حملې کولو خبر شوې وو چه د دې قافلې سردار وو. هغه ضمیم بن عمرو مکې ته اولیکلو اود مدینې د خلقو د ارادې نه ئی خبر کړل. د مکې والا تقریباً زر کسانو سره راووتل. ابوسفیان قافله دسیف البحر طرف ته بوتله اوبالکل بیچ اووتلو. اوس د مکې دا د زرو کسانو لښکر زیاتیدو تردې چه د بدر د چینې خواته راورسیدل او ډیره ئی واچوله. اوس مسلمانان او کافران د اول نه څه قرار داد بغیر په خپل مینځ کښې اونختل. ځکه چه الله تعالی د مسلمانانو نوم اوچتول

غوبنتل اود حق او باطل پہ مینخ کنبی یو فیصلہ کونکی جنگ د الله تعالیٰ پہ وړاندې وو. لکه څنگه چه دا بیان زر راتلونکې دې. غرض دا چه کله رسول الله ﷺ ته دا خبر ملاؤشو چه د مکې نه یو لوی لښکر د هغوی سره د جنگ د پارہ راووتلو نو الله تعالیٰ حضور ﷺ ته وحی راوولیرله چه په دوو کنبې به یو څیز تاته ملاویرې یا خو قافله لوټ کړه یا دې لښکر سره جنگ اوکړه. دواړه به نه ملاویرې دې کنبې یو اختیارکړه او په هغې کنبې کامیاب شه. په مسلمانانو کنبې د اکثر و دا رانې وه چه قافله لوټ کړنې او بغیرد جنگ نه به ډیر زیات مال ملاؤشی. د کوم حکایت چه الله تعالیٰ داسې فرمائیلې دې تاسو غواړنې چه په دواړو کنبې هغه صورت خوښ کړنې کوم چه شوکت والا نه وی یعنی قافلې سره مقابلہ اوکړې اود الله تعالیٰ خواراده دا وه چه حق بښکاره شی اود مکې کافران ختم کړې شی.

د انصارو جراتمندانه جواب: حضرت ابویوب انصاری ﷺ فرمائی مونږ مدینه کنبې وو او حضور ﷺ دا فرمائیلی وو چه ماته خبر ملاؤشوی دې ابوسفیان قافله روانه کړې راځی. تاسو خلق څه واینې آیا د دې قافلې د لارې بندولو د پارہ اوڅو ممکن دی چه تاسو خلقو ته ډیر مال ملاؤشی. مونږ عرض اوکړو خامخا تلل پکار دی نومونږ اووتلو او یوه ورځ یا دوه ورځې مزل به مو کړې وو. بیا حضور ﷺ اوفرمائیل چه ښه ده د دې کافرانو سره د جنگ باره کنبې ستاسو څه خیال دې. دوی ته خبر ملاؤشوی دې چه تاسو د قافلې دلوت کولو په خیال وتلې نې نومسلمانانو اووئیل چه والله په مونږ کنبې د دومره لوی لښکر سره د جنگ کولو طاقت نشته. مونږ خو چه وتلې وو نو صرف د قافلې د لوټ کولو په خیال سره وتلې یو. رسول الله ﷺ بیادغه سوال اوکړو بیا مونږ خلقو هم دغه جواب ورکړو. اوس مقداد بن عمرو ﷺ عرض اوکړو یارسول الله ﷺ! مونږ به په داسې موقعه داسې نه وایو لکه څنگه چه د موسی ﷺ قوم موسی ﷺ ته وئیلې وو ای موسی ﷺ! ته او ستارب دواړه لارښی او دښمن سره اوجنگیرنې او مونږ دلته ناست یو ستا د واپسنی انتظار کوو. مونږ د انصارو ډلې دا خواهش اوکړو او وئیلې موکه چرې مونږ هم دغه اووئیل کوم چه مقداد ﷺ اووئیل نو دا خبره به د قافلې لونی مال ملاویدلونه هم زمونږ ډیره خوښه وی. نو دا آیت نازل شو (کَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكْرَهُونَ) ابو وقاص لیثی ﷺ بیان کوی چه نبی کریم ﷺ ټول د بدر طرف ته بوتلل اود روحاء په مقام نی خلقوته خطبه ورکړه او وئی فرمائیل ستاسو خلقو څه رانې ده؟ نو ابوبکر صدیق ﷺ اووئیل چه یارسول الله ﷺ! خبر راغلي دې چه کفار دغه دغه ځایونو ته راوورسیدل نو بیا رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ستاسو څه خیال دې؟ دې ځل حضرت عمر ﷺ هم د ابوبکر ﷺ غونډې جواب ورکړو. حضور ﷺ یو ځل بیا دا سوال اوکړو نو سعدابن معاذ ﷺ اووئیل یارسول الله ﷺ! ستاسو مراد زمونږ نه دې نوبه الله تعالیٰ قسم چرې هم برك الغماد ته نه یم تلې اونه ماته د هغې د لارې علم دې خو که تاسو د یمن برك الغماد ته هم ځنی نو بیا به هم مونږ تاسو سره خو اود موسی ﷺ د قوم په شان وینا به نه کوو چه ته او ستارب لارښی او جنگ دې اوکړې مونږ دلته انتظار کوو. ممکن دی که ته د وتلو په وخت کنبې د څه بل غرض د پارہ وتلې وې او بیا الله تعالیٰ ستا د پارہ څه بل صورت پیدا کړې وی نو تاسو چه کوم صورت غواړنې اختیار کړنې څوک چه تاسو ﷺ سره تلل غواړی لار دې شی او څوک چه تاسو ﷺ نه واپس کیدل غواړی جدا دې شی. که څوک غواړی نو ستاسو مخالف دې شی او چه څوک غواړی صلحه دې اوکړې زمونږ

چه کوم مال دې هغه تاسو ﷺ ټول اخستې شنی. د سعد ﷺ په دې قول باندې دغه آیت نازل شو. ابن عباس ﷺ فرمائی چه کله حضور ﷺ د جنگ بدر د پارہ مشوره اوکړه او بیا نی د قریشو لښکر سره د جنگ کولو حکم اوکړو نو د مسلمانانو دا جنگ ناخوښه وو په دې وجه آیت نازل شوې وو چه (وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكْرَهُونَ) یعنی د بعضې مؤمنانو دا مرضی نه ده اوحق خبره بښکاره کیدو نه پس هم دوی تاسره بحث کوی. هغوی داسې گنډې چه جنگ کوی نو لکه چه د مرگ طرف ته رابښکلې شی.

مجاهد رضی اللہ عنہ وانی چه د (فی الحق) نه مراد (فی القتال) دی محمد بن اسحاق رضی اللہ عنہ وانی (لکوهون) نه مشرکانو سره د جنگ ناخوبی مراد ده. سدی رضی اللہ عنہ وانی (بعدهما تبیین) مطلب دی چه دا بنکاره کیدلونه پس چه تاسو د رب د حکم نه بغیر دغه خبری اقدام نه کونی نوییا هم د رسول الله ﷺ د رانی خلاف کوی ابن زید (بجاء لوتک فی الحق بعد ما تبیین كما هما یساقون إلى الموت وهم یظنون) باره کنسی وانی چه دی نه مراد مشرکان دی. یعنی دامشرکان دحق خبری باره کنسی مجادله کوی لکه چه هغوی د مرگ طرف ته رانیکلی کیری کله چه هغوی ته د اسلام دعوت ورکولی شی اودا چه پداسی بد صفت باندي مسلمانان نه شی متصف کیدی اودا صفت خو هم د اهل کفر کیدی شی. د ابن جریر رضی اللہ عنہ په دی باندي دا اعتراض دی چه د ابن زید دا قول هیخ واقعیت نه لری خکه چه الفاظ (بجاء لوتک فی الحق) نه د اول سیاق عبارت اهل ایمان سره متعلق دی اوکوم الفاظ چه د دی نه پس دی بنکاره خبره ده چه هغه به هم ددوی نه خبر وی. رشتیا خو دا دی چه د ابن عباس رضی اللہ عنہ قول صحیح دی چه دی نه مراد هم مؤمنان دی. ابن جریر رضی اللہ عنہ هم د ابن عباس رضی اللہ عنہ دقول تائید کړی دی. هم دغه حق دی اود کلام سیاق هم د دی تائید کوی. د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه کله نبی کریم ﷺ د کامیابنی سره د جنگ بدر نه فارغ شو نو رسول الله ﷺ ته اووئیلې شو اوس قافلې سره هم مخامخ شه اوس هیخ بندیز هم پاتې نه شو. نو عباس رضی اللہ عنہ چه د قیدی په حیثیت سره د جنگی قیدیانونه وو اووئیل چه دا هیخ کله مناسب نه ده خکه چه یا رسول الله ﷺ الله تعالی تاسو ﷺ سره وعده کړی ده د دوو خیزونونه د یو نو یوخیز خو تاسو ﷺ ته حاصل شود دویم خیز حاصلولو هیخ حق نشته. (۱) د دی سندجید دی.

د ذَاتِ الشُّوْكَهٖ غَيْرِذَاتِ الشُّوْكَهٖ او غیر مطلب: ددی قول معنی (وَتَوَدُّونَ اَنْ غَيْرِذَاتِ الشُّوْكَهٖ تَكُوْنَ لَكُمْ) دا ده چه تاسو دا غوښتل چه دواړه خیزونه حاصل کړنی په کوم کنسی چه نه خه مقابله شته اونه خه جنگ یعنی د ابوسفیان قافله لوت کول. حالانکه الله تعالی خو دا غوښتل چه تاسو داسې ولې سره مخامخ شی چه د شان او شوکت والا وی او هغوی سره جنگ اوکړی دی د پاره چه الله تعالی تاسو ته کامیابی درکړی اود الله تعالی ددین غلبه اوشی اود الله تعالی کلمه اوچته شی. د الله تعالی نه علاوه د امورو د عاقبت نه خوک خبر نه دی. د حسن تدبیر مدبر هم هغه دی سره د دی چه خلق د دی خلاف ولې نه غواړی. لکه چه فرمائی قتال په تاسو باندي فرض دی که هغه ستاسو ناخوبی ولې نه وی. ډیره ممکن ده چه ستاسو یوه خبره ناخوبینه وی او خیر هم په هغې کنسی وی او یوه خبره درته بڼه لگی او شر هم په هغې کنسی وی. د لاندینې حدیث سیاق هم په حدیث بدر کنسی دی کله چه رسول الله ﷺ ته د شام نه د ابوسفیان د روانیدو خبر ملاؤشو نو مسلمانان ئی راوغوښتل او وئی فرمائیل چه د قریشو دی قافلې سره ډیر مال اوسامان دی په دی حمله اوکړی. خه عجیبه ده چه د کافرانو مال الله تعالی تاسو ته درکړی. بعضو سره وسله وه او بعضو سره نه وه اونه د هغوی دا گمان وو چه رسول الله ﷺ به جنگ کوی. او چه کله ابوسفیان حجاز سره نيزدی شو نو هغه خپل جاسوسان پریخی وو اود هر تلونکی راتلونکی نه به ئی د رسول الله ﷺ خبر اخستلو نو ده ته خبر ملاؤ شو چه محمد ﷺ ستا قافلې پسې لگیدلې دی نو هغه احتیاطی تدابیر اختیار کړل او ضمضم بن عمرو غفاری ئی زر مکې ته اولیگلو چه قریشو سره ملاؤ شه اود قافلې د حفاظت انتظام اوکړه خکه چه محمد ﷺ حمله کونکې دی. خوا رسول الله ﷺ هم خپلو ملگرو سره اووتلو او د ذفران وادنی ته اورسیدلو او هلته ئی ډیره واچوله نو هغوی ﷺ ته خبر ملاؤ شو چه قریش د خپلې قافلې د حفاظت د پاره د مکې نه روان شو نو حضور ﷺ مشوره اوکړه. حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ پاسیدو او زبردسته خبره اوکړه او حضرت عمر رضی اللہ عنہ پاسیدو او هغه هم

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الانفال: ۳۰۸۰، احمد: ۲۲۹/۱، مستدابی علی: ۲۳۷۲.

دغه اووئیل، بیا مقداد ﷺ اووئیل یار رسول الله ﷺ! مونږ تاسو سره یو د الله تعالیٰ چه کومه خوښه وی هغه پوره کړه. په الله تعالیٰ قسم مونږ به د موسیٰ ﷺ د قوم په شان وینا نه کوو که تاسو مونږ حبشو پورې هم بوتلل غواړئ نو تر کومې چه تاسو ﷺ هلته نه وئ رسیدلې مونږ به تاسو نه پریردو. نو حضور ﷺ مقداد ﷺ ته د خیر دعا اوکړه. بیا حضور ﷺ او فرمائیل ای خلقو ماته مشوره راگرئ د حضور ﷺ مراد د انصارونه وو. یو خو په دې وجه هم چه انصار په شمیر کښې زیات وو او دویم په دې وجه هم چه کله په عقبه کښې انصارو بیعت کړې وو نو هم په دې خبره ئی کړې چه کله تاسو د مکې د دې نيزدې ځای نه اوځئی او مدینې ته اورستی نو په هر حال کښې به مونږ تاسو سره یو. یعنی که دېمن راشی او په تاسو حمله کوی نو مونږ به تاسو ﷺ سره یو. په دې کښې خو دا وعده نه وه چه جارحانه اقدام په صورت کښې به هم مونږ تاسو سره یو په دې وجه حضور ﷺ د هغوی رانی او اراده هم معلومول غوښتل دې د پاره چه د هغوی نه هم وعده واخستې شی اود هغوی همدردی حاصله کړی. سعد ﷺ اووئیل چه زما په خیال تاسو زمونږ نه جواب غواړئ. حضور ﷺ او فرمائیل چه اوزما مقصد هم ستاسو خلقو نه دې. سعد ﷺ اووئیل یار رسول الله ﷺ! زمونږ په تاسو ایمان دې ستاسو د حکم منلو بیعت مونږ ستاسو په لاس کړې دې مونږ به تاسو چرې هم نه پریردو په الله ﷻ قسم که دسمندر په غاړه ولاړ هم تاسو خپل اسونه ورواچول نومونږ به هم په هغې کښې وردانگو په مونږ کښې به یوکس هم لږ شان سستی نه کوی. مونږ په جنگونو کښې بهادری خودونکې او مصیبتونه زغمونکې یو. تاسو ﷺ به ان شاء الله زمونږ نه خوشحاله ئی. په دې جواب سره حضور ﷺ ډیر خوشحاله شو او په هغه وخت ئی د روانیدو حکم ورکړ او وئ فرمائیل چه رب په دوو کښې د یو ماسره وعده فرمائیلې ده او هیڅ عجیبه نه ده چه هغه یو هم دا جنگ وی. اوزه د مشرکانو د قتل ځای د دې ځای نه په خپلو سترگو وینم.

اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ
ا کله چې تاسو فریاد او کړو رب خپل ته
او کله چې تاسو خپل رب ته فریاد او کړو
فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّي مُهِدِّكُمْ بِآلْفِ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ
نو قبول ئی کړو ستاسو دپاره چې بیشکه زه امدد کونکې یم ستاسو په زرکسانوسره د فرښتو نه
نو الله ﷻ ستاسو فریاد واوریدو (وی وئیل) چې زه ستاسو د مدد دپاره یوزر فرښتی
مُرْدِفِينَ ۱) وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ اِلَّا بُشْرٰی وَلِتَطْمَئِنَّ
پرله پسې راتلونکی اونه ووگرزولی دا امداد الله مگر زیرې اودپاره ددې چې مطمئن شی
یوبل پسې درلیرم اودا خبره الله ﷻ ځکه اوکړه چې په تاسو زیرې اوشی او ستاسو
بِهٖ قُلُوبِكُمْ ۲) وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۳) اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ
په دې سره زړونه ستاسو اونه دې امداد مگر دطرفه دالله نه دې بیشکه الله غالب دې
زړونه مطمئن شی اومددخو صرف دالله ﷻ دطرفه وی بیشکه الله ﷻ غالب دې
حکیم ۴) ع
د حکمت خاوند دې
او د حکمت خاوند دې

قوله تعالى: اِذْ تَسْتَفِيئُونَ رَبِّكُمْ

میدان بدر کبھی دنی کریم ﷺ دعا کانی اود اللہ ﷻ د طرف نہ د نصرت وعده: عمر بن الخطاب ؓ نہ روایت دی د بدریہ ورخ حضور ﷺ د خپلو ملگرو شمیر او کړو نود در یوسو ونه څه د پاسه وو او مشرکان تقریباً زر کسان وو نو حضور ﷺ قبلې ته مخ کړو اود اللہ تعالیٰ نه ئی دعا او غوښتله. رسول اللہ ﷺ صرف یو څادر اغوستې وو او ته بندنی ترلې وو او فرمائیلې ای ربه تا چه ماسره کومه وعده کړې وه هغه په دې موقع باندې پوره کړې. که دا یو موتې مسلمانان تا نن هلاک کړل نو په زمکه باندې به ستا عبادت کونکې څوک هم پاتې نه شی او د توحید نوم اونښه به ختم شی. رسول اللہ ﷺ اللہ تعالیٰ ته فریاد کولو او دعائی غوښتله تردې چه څادر د حضور ﷺ د اوږو نه را پریوتلو حضرت ابوبکر ؓ راغلو او هغه ئی ورته په اوږو باندې واچولو اود حضور ﷺ نه شاته اودریدو او ونی و نیل یار رسول اللہ ﷺ! اوس د اللہ تعالیٰ نه سوالونه بس او زارې بس کړه هغه به خپله وعده خامخا پوره کوی. نو اللہ تعالیٰ دا آیت نازل کړو کله چه تا د اللہ تعالیٰ نه دعا او غوښتله نو هغه ستاسو درخواست قبول کړو اوس به زه ستاسو امداد په یو زر فربتو صف په صف باندې کوم. نو چه په کومه ورخ جنک اوشو نو اللہ تعالیٰ مشرکانوته ماتې ورکړه. د مشرکانوته اویا قتل شول او اویا قیدیان شول.

خلافه ثلاثه سره در رسول کریم ﷺ مشوره اودهغوی راتی: اوس رسول اللہ ﷺ ابوبکر ؓ، عمر ؓ او علی ؓ سره مشوره او کړه نو ابوبکر ؓ و نیل یا رسول اللہ ﷺ! دا ستا رورولنی قبیلې او خاندان والا دی زه خودا راتی ورکوم چه دوی نه فدیہ واخلی او پریردنی چه د فدې د رقم نه مونږ ته مالی استحکام حاصل شی په کافرانو باندې به غلبه او طاقت پیدا شی او څه گرانه ده چه روستو اللہ ﷻ دوی ته هدایت ورکړی. بیابنه دوی پخپله زمونږ په طاقت کبھی زیاتوالې کوی. دې نه پس ئی عمر ؓ ته او فرمائیل عمر! ستا څه خیال دې؟ نو عمر ؓ او و نیل چه زما خو هغه راتی نه ده کومه چه دا ابوبکر ؓ ده. تاسو ماته حکم را کړنی چه زه خو خپل رشته دار قیدیان قتل کړم او علی ؓ ته حکم ورکړه چه د خپل رور عقیل سب والوزوی. او حمزه ؓ د خپل فلانکی رور سب پرې کړی دې د پاره چه مونږ د اللہ تعالیٰ په وړاندې دا ثابتہ کړې شو چه د مشرکانود پاره زمونږ په زړه کبھی هیڅ نرمی نشته. دا مشرکان قیدیان خود کافرانو سرداران او مشران دی. خو رسول اللہ ﷺ د حضرت ابوبکر ؓ راتی له ترجیح ورکړه اود هغه قیدیانو نه ئی فدیہ واخسته او پریخودل. حضرت عمر ؓ وائی چه په دویمه ورخ زه د حضور ﷺ کورته لارم څه گورم چه حضور ﷺ او حضرت ابوبکر ؓ ژاری. ما عرض او کړو یار رسول اللہ ﷺ! تاسو او ابوبکر ؓ ولې ژارنې، که ژرا راغله نو زه به هم او ژارم او که راغله نو د ژرا شکل به جوړ کړم چه تاسو سره شریک شم. حضور ﷺ او فرمائیل چه دې د فدیہ اخستو په وجه ژاری. زه د دغې خطابه وجه هغه عذاب وینم چه دومره نیردې دې لکه زما سره دا ونه. اللہ تعالیٰ دا آیت نازل کړو ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُنْزَىٰ حَتَّىٰ يُخَيَّرَ فِي الْأَرْضِ أَوْ يُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْأٰخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ٥٠ لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا آخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ٥١ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا ٥٢﴾ غنیمت ئی حلال کړو. بیا چه کله په راتلونکی کال کبھی د احد ورخ راغله نود یوم بدر د غلطنی اللہ تعالیٰ داسې بدله واخسته چه د فدیہ په بدله کبھی پریخودې شوو د اویا و کافرانو په بدله کبھی د مسلمانانو اویا صحابه کرام شهیدان شو. د حضور ﷺ مخامخ څلور غاښونه مبارک شهیدان شو د اوسپنې خود ئی په سرمبارک کبھی ورځنې شول وینه ئی په مخ مبارک باندې اوبهیدله نودا آیت نازل شو. مصیبت را ورسیدو نو تاسو او و نیل چه دا د کوم ځای نه راغلو وایه چه دا ستاسو د خپلو لاسونو نه نازل شوې دې () یعنی د فدیې اخستلو او پریخودلو په سبب.

(١) صحیح مسلم کتاب الجهاد باب الامداد بالملائکه فی غزوه بدر...: ۱۷۶۳، احمد: ۱/۱۳۰، ابن حبان: ۴۷۹۳، دلائل النبوه: ۵۱/۳.

ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی کہ جب ددی آیت مبارک (إِذْ تَسْتَفِيثُونَ رَبَّكُمْ) نہ مراد حضور صلی اللہ علیہ وسلم دعا کول دی خکہ چہ د بدر پہ ورخ حضور صلی اللہ علیہ وسلم دیر پہ اصرار سرہ دعا غوبستلہ چہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ راغلو او وئی وئیل یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اوس خپلہ دعا مختصر کرہ اللہ تعالیٰ بہ خامخا خپلہ وعدہ پورہ کوی کومہ چہ تاسو سرہ کرپی شوئی دہ۔ د ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ د بدر پہ ورخ حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیل ای اللہ تعالیٰ ازہ د وعدی د پورہ کولو د پارہ ستا توجو راگرخوم گنی نو ای اللہ تعالیٰ ستا عبادت کونکپی بہ یو ہم پاتپی نہ شی۔ نو حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم لاس اونیلو او وئی وئیل یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بس بس۔ نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم پاسیدو او وئی فرمائیل چہ پہ نیزدی مودہ کبسی کافرانوتہ ماتپی کیدونکپی دہ او شا کرپی تختیدونکپی دی۔ (بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرَدِّفِينَ) یعنی د فربتو صفونہ یو پسپی بل لگیدلپی وو اود (مُرَدِّفِينَ) نہ مراد امداد ہم کیدپی شی یعنی فربتپی پہ امداد باندپی وپی۔ د حضرت علی رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ حضرت جبرائیل علیہ السلام د زرو فربتو سرہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم بنی طرف تہ وو کوم طرف تہ چہ زہ ووم۔ د دی مطلب داشو چہ د زرو پہ امداد باندپی نوری زر ہم وپی۔ پہ دی وجہ بعضو د (مُرَدِّفِينَ) د دال پہ فتح سرہ قراءت کرپی دی۔ واللہ اعلم۔ او دا ہم روایت دی چہ د پنخو سوو ملائکو لشکر د جبرائیل علیہ السلام سرہ وو او پنخہ سوہ میکائیل علیہ السلام سرہ۔ ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ یو مسلمان پہ یو کافر پسپی لگیدلپی وو چہ د برہ نہ د کافر پہ سر یوہ کورہ راپریوتلو آواز واوریدو اود یو سور کش کرپی ٹی ہم واوریدو اوس خہ گوری چہ کافر لاندپی راپریوتلو او پہ زمکہ مردار شو۔ د کورپی پہ گذار باندپی سر مات شو او سرہ د دی چہ یو انسان ہم وھلپی نہ وو۔ اوس روستوراتلونکی انصاری داخبرہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم تہ ورکرونو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ تا ربتیا اوئیل دا آسمانی امداد وو۔ دا حضور صلی اللہ علیہ وسلم درپی خل او فرمائی۔ اویا (۷۰) خو قتل شوئی وو او اویا (۷۰) قیدیان شوی وو۔ (۱) رافع رضی اللہ عنہ د اہل بدر نہ وو وائی چہ جبرائیل علیہ السلام راغلو او حضور صلی اللہ علیہ وسلم تہ ئی اوئیل چہ تہ اہل بدر خنگہ گنرپی؟ نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل مسلمانانو کبسی د تولونہ افضل۔ نو جبرائیل علیہ السلام اوئیل پہ بدر کبسی امداد کونکپی ملائکی ہم پہ نورو ملائکو کبسی ہم داسی افضل گنرلپی شی۔ (۲) بخاری او مسلم شریف کبسی دی چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عمر رضی اللہ عنہ تہ او فرمائیل چہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ خود حاطب بن ابی بلتعہ کبسی مشورہ ورکری وہ چہ دا حاطب پہ بدر کبسی شریک شوئی وو او تاتہ خہ معلومہ دہ چہ اللہ تعالیٰ اہل بدر بنسلی وی خکہ چہ فرمائیلپی وو چہ اوس تہ خہ غواپی نوکوہ ما تہ بنسلی ئی۔ (۳)

د فربتو نزول صرف د خوشحالہ کولو دپارہ وو: د اللہ تعالیٰ قول دی (وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى) د فربتو دا رالیگل صرف ستاسو د خوشحالولو د پارہ وو اودا چہ ستا زہ تہ تسلی وی گنی اللہ تعالیٰ خو ستاسو پہ ہرقسم امداد کولو باندپی قادر دی۔ ہغہ تہ د امداد د پارہ د محتاجی خہ ضرورت دی۔ دا امداد خو پہ حقیقت کبسی د اللہ تعالیٰ امداد وو او فربتپی خود امداد ظاہری صورت وو لکہ چہ فرمائی۔ ککہ چہ ہم تاسو کافر وینشی نود ہغوی ستیونہ وھئی۔ چہ غالب راشنی نو ہغوی پہ زنجیرونو کبسی اوترئی بیا ئی معاف کرئی یا ترپی فدیہ واخلنی پریردئی۔ تردی چہ جنگ بند شی۔ دا آیت پہ دی وجہ راورلپی شو چہ کہ اللہ تعالیٰ غواپی نو پخپلہ د ہغوی امداد کولپی شی خو پہ اصل کبسی ہغہ بعضی پہ بعضو باندپی ازمینبت کوی اوچہ کوم خلق د اللہ تعالیٰ پہ لار کبسی شہیدان شو اللہ تعالیٰ د ہغوی اعمال چرپی ہم نہ ضائع کوی۔ ہغوی تہ بہ ہدایت اوکری او ہغوی بہ جنت کبسی داخل کری۔ د اللہ تعالیٰ ارشاد دی (وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نَدَاوْهَا بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ) ۶

(۱) صحیح مسلم حوالہ سابق.

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب شہود الملائکہ بدر: ۳۹۹۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب المغازی باب فضل من شہد بدر: ۳۹۷۳، صحیح مسلم: ۲۴۹۴.

وَلِيْمَحْصَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَمَحَقَّ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۸﴾ مونږ زمانه په خلقو کښې گرځوو اوزمانه بدله بدله کولو سره راولو دې دپاره چه الله ﷻ جاج اوامتحان واخلي اوشهيدان جدا کړي. دظالمانونه الله تعالی نه خوشحاليږي په دې کښې د ايماندارانو امتياز کيږي او کافران الله تعالی ختموي.

د جهاد اصلي هدف څه دی؟ د جهاد شرعی فلسفه هم دغه ده چه الله تعالی مشرکانوته د مؤحدانو په لاس سزا ورکوي دې نه وړاندې به هغوی په عام آسمانی عذابونو باندې هلاک کولې شو. لکه چه په قوم نوح ﷺ باندې طوفان راغلو، عاديان په سيلنی سره تباہ کړې شو، اهل ثمود په چغه سره غرق کړې شو. د لوط ﷺ قوم التيه کړې شو اود کانړو باران پرې اوشو. د شعيب ﷺ په قوم باندې غررازوړند کړې شو. الله تعالی موسی ﷺ راوليگلو او دهغه دښمن فرعون نی هلاک کړو اود هغه قوم نی په درياب کښې ډوب کړل. موسی ﷺ ته تورات ورکړې شو او کافران قتل کول فرض اوگرځولې شو او هم دغه حکم په نورو شريعتونو کښې هم قائم پاتې شو. لکه څنگه چه فرماني مونږ موسی ﷺ ته کتاب ورکړو او د هغوی نه وړاندې امتونه هم د نافرمانی په سبب هلاک کړې شوي وو. په دې کښې د خلقو د پاره بصيرت دی. د مؤمنانو کافران د قيد په ځای قتل کول هم د دې کافرانو يو زبردست د بې عزتی څيزوو اودې سره به د مؤمنانو زړه هم يخيدو. لکه څنگه چه مؤمنانوته حکم ورکړې شوي وو چه دا کافران قتل کړنی الله تعالی ستاسو په لاس دوی ته رسوانی او عذاب ورکول غواړي اود دې د پاره هم چه ستاسو زړه يخ شي. ځکه چه دا ست و هلي شوی د قريشو سردارانو به مسلمانانوته په ډير سپک نظر کتل او هغوی ته به نی هر ممکن تکليف وررسولو. که چرې دوی په ډاگه ښکاره رسوا کولې شونو د مسلمانانو زړونوته به د دې بدلي اخستلو سره څومره يخوالي رسيدلو. نو چه کله ابو جهل په جنگ کښې قتل کړې شو نو د هغه د لاش ډيره بې عزتی اوشوه اوکه په خپله بستره باندې په خپل مرگ مړ شوي وو نو د هغه به دومره بې عزتی نه وه شوي. يا څنگه چه ابولهب مردار شو نو داسې سخا شو چه د هغه نيزدې خپلوان هم د هغه لاش ته نه نيزدې کيدل. د لامبولو په ځای د هغه په لاش د لرې نه اوبه اچولې شوې اود خښولو په ځای هغه په يوه کنده کښې وراوغورزولې شو. ددې دپاره اوفرمانيلې شو چه عزت د کافرانو د پاره نه دی بلکه د رسول الله ﷺ او مؤمنانو د پاره دی په دنيا کښې هم او په آخرت کښې هم. اوفرمانی چه مونږ د خپلو رسولانو او مؤمنانو امداد په دنيا کښې هم کوو او په آخرت کښې هم. تاسو ته دا حکم کول چه کافران قتل کړه په دې کښې هم د هغه خاص حکمت دی گنی هغه په خپل قدرت باندې هغوی هلاک کولې نه شي.

اِذْ يَغْشِيْكُمْ	النَّعَاسَ اٰمَنَةً مِّنْهُ
(ياد کړئ) کله چې واچوله په تاسو باندې (الله) پرکالی دپاره د امن د طرفه خپل نه او هغه وخت ياد کړه چې الله د خپل طرفه په تاسو باندې د امن راوستو دپاره پرکالی راوسته	
وَيُنزِلُ	عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيَطَهِّرَ كُمْ بِهِ
اونازلې کړي (الله) په تاسو باندې داسمان نه اوبه ددې دپاره چې پاک کړي تاسو په دې سره او داسمان د طرف نه ني په تاسو اوبه راوورولې ددې دپاره چې تاسو په هغې سره پاک کړي	
وَيَذِئِبْ	عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطٰنِ وَلِيَرْبِطَ
اولرې کړي ستاسو نه پليستی د شيطان او دپاره ددې چې مضبوط والي او کړي اوستاسو نه شيطاني پليستی (وسوسي) لرې کړي اود دې دپاره چې ستاسو زړونه	

عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ۝١٠ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ
پہ زرونو ستاسو او محکم کری اپہ دی سرہ قدمونه کله چہ وحی کولہ رب ستا مضبوط کری او ستاسو قدمونه ٲینگ کری او کوم وخت چہ ستا رب فربتوتہ حکم او کړو
إِلَى الْمَلِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبَّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا
فربتوتہ چہ بیشکہ زہ ستاسو سرہ یم ایس مضبوط کری تاسو اہغہ کسان چہ ایمان نہی راوری دی چہ زہ درسره ملگری یم تاسو مسلمانان بہ میدان جنگ کنبی، ثابت قدمہ کری
سَأَلْتِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَأَصْرَبُوا
اوبہ غورزوم زہ اپہ زرونو کنبی ادهغہ کسانو چہ کافران شوی دی ویرہ نواووہی زردہ چہ زہ بہ دکافرو بہ زرونو کنبی رعب و اچوم نودوی د ستیونو د پاسہ اووہی
فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَأَصْرَبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ۝١١ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
دپاسہ د ستیونو او اووہی دہغوی نہ ہر بند دگوتو دا خکہ چہ بیشکہ دوی او دوی دگوتو بہ ہریو جوہ اووہی دا سزا خکہ و رکری شوہ چہ دوی
شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
مخالفت کری دی داللہ او د رسول دہغہ اوخوک چہ مخالفت کوی داللہ او د رسول دہغہ داللہ او د رسول سرہ مقابلہ کری وہ اوخوک چہ داللہ او دہغہ رسول سرہ مقابلہ او کری
فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝١٢ ذَلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ
نوبیشکہ اللہ سخت عذابونکی دی ادا ستاسو (سزا) دہ او اوخکی مزہ ددی اوبیشکہ نواللہ دیر سخت عذاب و رکونکی دی انوائی (کافرانو) دا ستاسو سزا دہ پس ددی سزا خوند اوخکی اوباد ساتی چہ
لِلْكَافِرِينَ ۝١٣ عَذَابَ النَّارِ ۝
دی دپارہ دکافرانو عذاب د وور
(پہ آخرت کنبی ہم) دکافرانو دپارہ د وور عذاب دی

قوله تعالى: : إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلِكَةِ

فربتتی قطار بہ قطار د بدر پہ میدان کنبی :- اللہ ۷۷۷ ہغہ احسانات یادوی چہ د جنگ پہ وخت کنبی بہ تاسو پرکالی شروع کولوسرہ مونہ پہ تاسو بانڈی احسان کری دی او دخپل کمی او ددینمن د زیاتوالی چہ تاسو تہ کوم احساس وو او د دی احساس لاندی تاسو بانڈی یوہ ویرہ شروع وہ د ہغی نہ نی تاسو پہ امن کنبی کری او دغہ شان اللہ تعالیٰ د احد پہ ورخ ہم کری وو . لکہ چہ فرمائی ﴿ ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنًا نَّعَاسًا يَغْشَىٰ طَائِفَةً مِنْكُمْ ۖ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَيْءٍ ۗ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قَاتَلْنَا هَهُنَا ۚ قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۚ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٠﴾ (١) یعنی د

غم او خفگان نہ پس اللہ تعالیٰ تاسو ته امن درکړو او د پرکالی په صورت کښې ته پټ کړې وې. ابوظلمه رضی اللہ عنہ وائی چه د جنگ احد په ورځ په ما باندې هم پرکالی راغلې وو چه توره زما د لاس نه پریتله او ما به راوچتوله (۱) اوما خلقو ته هم کتل چه د هالونو نی په سرونوباندې دخوب نه تالسی وهلې. علی رضی اللہ عنہ فرمائی چه د بدر په ورځ مقداد رضی اللہ عنہ نه علاوه بل چا سره سورلی نه وه. مونږ ټول د خوب په حالت کښې وو خورسول اللہ رضی اللہ عنہ ترسحره پورې دیوې ونې لاندې مونږونه کول اوداللہ تعالیٰ په وړاندې ژریدلو. (۲)

نعاس په جهاد کښې رحمت او مانځه کښې دشيطان حرکت دې: ابن مسعود رضی اللہ عنہ وائی چه د جنگ په ورځ دا پرکالی د اللہ تعالیٰ د طرف نه لکه یود امن شکل کښې وو اوپه مانځه کښې هم دغه پرکالی د شيطان د طرف نه وی (۳) قتاده رضی اللہ عنہ وائی چه پرکالی په سر کښې وی او خوب په زړه کښې وی. زه وایم چه پرکالی د احد په ورځ راگیرکړی وو اودا خبر خو ډیر مشهور او عام دې اودلته آیت مبارک د قصې سیاق بدرکښې دې اودا په دې خبره دلیل دې چه په بدرکښې هم پرکالی وو اودا به د جنگ په سختوالی په مؤمنانوباندې شروع کیدلو دې د پاره چه د هغوی زړونه د اللہ تعالیٰ په امداد مطمئن او په امن کښې شی اودا په مؤمنانوباندې د اللہ تعالیٰ د طرف نه فضل او رحمت دې لکه چه فرمائی سختی سره سره آسانی هم وی. د دې د پاره په حدیث شریف کښې دی چه د بدر په ورځ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د خان د پاره جوړه شوې خیمه کښې د صدیق اکبر رضی اللہ عنہ سره وو اودواړو په یوځای د اللہ تعالیٰ نه دعا کوله. په دې کښې حضور صلی اللہ علیہ وسلم له پرکالی غونډې راغله بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم مسکې شان شو او بیدار شو او ونی فرمائیل ای ابوبکر رضی اللہ عنہ! خوشحاله شه هغه جبرائیل رضی اللہ عنہ دې چې په ثنایا غابونو یئ گړځ دی. بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم د خیمې نه رابهرشو اودا آیت ئی تلاوت کولو چه دننمانوته به ماتې اوشی او هغوی به شاکرې تختی (۴) بیارشاد کیرې ﴿ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ﴾ یعنی اللہ تعالیٰ دآسمان نه په تاسو باندې اوبه نازل کړې یو خود خوب غونډې حالت ستاسو د پاره د امن ذریعه اوگړخوله او دویم احسان په تاسو باندې د اللہ تعالیٰ دا دې چه اوبه راووریدلې چه د مسلمانانود پار فائده مند او کافرانود پاره نقصانی ثابت شوي.

میدان بدر کښې شيطان وسوسی او دهغې ازاله: ابن عباس رضی اللہ عنہ وائی چه بدرکښې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کوم ځای کښې حصارشوي وو هلته مشرکانو په میدان بدر کښې په ابوباندې قبضه کړې وه اود مسلمانانو او اوبو په مینځ کښې هغوی حائل وو. مسلمانان د کمزورنی په حال کښې وو. شيطان د مسلمانانو په زړونوکښې وسوسه اچول شروع کړه چه تاسو د لوی اللہ والا د کیدو دعوه کوئې او په تاسوکښې رسول هم موجود دې او په ابوباندې قبضه د مشرکانوده اود اوبونه تاسو دومره محروم شونې چه مونږ هم کوئې نود غسل د پاره تیمم کولو سره نی کوئې. نو اللہ تعالیٰ بنه اوبه راوورولې. مسلمانانو اوڅکلې او پاکې اوصفانې هم اوکړه. اللہ تعالیٰ دشيطان وسوسه هم بنکته کړه د اوبو په وجه د مسلمانانو طرف ته شگه کیناسته خلقو او ځناورو ته په تلوکښې آسانی شوه اوللہ تعالیٰ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم په یو زر فربتو سره امداد اوکړو. جبرائیل رضی اللہ عنہ یو طرف ته پنځو سوو فربتو سره ولاړ وو میکائیل رضی اللہ عنہ د نورو پنځوسو

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سوره آل عمران باب فوله (امنة نعاس): ۴۵۶۲، ترمذی: ۳۰۰۷.

(۲) الحد: ۱۲۵/۱، وسنده صحیح، مسند ابی یعلی: ۲۸۰، ابن حبان: ۲۲۵۷، شیخ البانی رضی اللہ عنہ هم دې ته صحیح وئیلې. اوگورنی صحیح مواردالظمان: ۱۴۰۸.

(۳) الطبری: ۴۱۹/۱۳.

(۴) دلائل النبوه: ۸۰/۳-۸۱، د دې معنی روایت په صحیح بخاری: ۳۹۵۳ کښې هم موجود دې خو په هغې کښې د جبرائیل ذکر نشته.

سرہ موجود وو۔ (۱)
 د بدر نقشہ او د اللہ ﷻ امداد: ابن عباس رضی اللہ عنہما وانی د قریشو مشرکان چہ کلہ د ابوسفیان د قافلہ د امداد د پارہ اووتل او مسلمانانو سرہ او جنگیدل نو د بدر پہ چینہ باندی ډیره واچولہ مسلمانان د اوبونہ محروم شو او د تندي نہ تر قیدل۔ مونخ نی ہم د جنابت او بی اودستی پہ حالت کبسی کولو تردی چہ د هغوی پہ زړونو کبسی مختلف خیالونه پیدا شو۔ اوس اللہ تعالیٰ اوبہ راو ورولی او میدانونو کبسی اوبہ اوبهیدلی۔ مسلمانانو لوښی ډک کرل ځناورو باندی او څکولې غسل نی او کړو۔ اللہ تعالیٰ هغوی ته پاکي ورکړه او هغوی ثابت قدم شول۔ دمسلمانانو او کافرانو په مینخ کبسی شگه وه۔ باران او وریدلو زمکه کیناستله او سخته شوه۔ دمسلمانانو قدمونه په زمکه باندی کلک شول۔ مشهوره داده کله چہ حضور ﷺ د بدر طرف ته روان شو نو هلته د اوبوسره نیزدی کوز شو۔ حباب بن منذر رضی اللہ عنہ د حضور ﷺ خدمت کبسی حاضر شو عرض نی او کړو یارسول اللہ ﷺ! کوم ځای کبسی چہ تاسو ډیره شوڼی آیا د وحی په حکم ډیره شوڼی د کوم نه چہ مونږ یوه ذره هم مخ نه شو اړولې یا دا که د جنگی مصلحت نه دلته حصار شوې نی۔ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل د مصلحت لاندی ډیره شو۔ حباب رضی اللہ عنہ و نیل چہ په داسی صورت کبسی نور وړاندی لارښی په آخری اوبو باندی قبضه او کړنی هلته به حوض جوړ کړو اود دې ځای ټولې اوبه به راجمع کړو نو په اوبو باندی به زمونږ قبضه وی او د بنمن به د اوبونہ بغیر پاتې شی۔ نو حضور ﷺ وړاندی لارو، (۲) وانی چہ حباب رضی اللہ عنہ لکه دا مشوره ورکړه نو هغه وخت د آسمان نه یوه فرشته را کوزه شوه او جبرائیل رضی اللہ عنہ رسول اللہ ﷺ سره ناست وو دې فربتی او نیل ای محمد ﷺ! اللہ تعالیٰ سلام فرمائی او دا ارشاد نی فرمائیلې چہ د حباب بن منذر رضی اللہ عنہ رانی ستاسو د پارہ صحیح ده۔ حضور ﷺ د جبرائیل رضی اللہ عنہ طرف ته متوجه شو او تپوس نی او کړو چہ آیا ته دا پیژنی؟ جبرائیل رضی اللہ عنہ د دې کتو سره او نیل زه ټولې فربتی خو نه پیژنم خودا ضرور فربسته ده څه شیطان نه دی۔ خود کافرانو طرف ته زمکه بنکته وه هلته ترمه جوړه شوه او تگ راتگ گران شو۔ اللہ تعالیٰ د پرکالی احسان کولونه وړاندی د اوبو ورولو احسان او کړو۔ دورې کیناستی زمکه سخته شوه مسلمانان خوشحال شو ثابت قدمی زیاته شوه۔ اوس پرکالی راغله مسلمانان تازه شو (۳) سحر جنگ کیدونکې دې د شپې سپک غوندي باران اوشو مونږ د ونې لاندی د باران نه پناه واخسته۔ نبی کریم ﷺ وینس وو او خلقو سره نی د جنگ خبرې کولې۔ ارشاد دې ﴿لِيُظْهِرْكُمْ بِهِ﴾ یعنی د لوڼی پلیتی او وړی پلیتی نه د پاکولو د پارہ مو اوبه راوورولې اودې د پارہ چہ د شیطان د دھوکې نه هم تاسو خلاص کړی اودا د زړه پاکي وه۔ لکه چہ د جنتیانو باره کبسی فرمائیلی دی دوی ته به د اغوستلو د پارہ ربسمی جامی ملاویری اود سرو زرو او سپینو زرو کالی به وی اودا ظاهری بنائست دې او اللہ تعالیٰ به هغوی باندی شراب طهور او څکی اود حسد بغض او کینې نه به هغوی پاک کړی اودا د باطن بنائست شو۔ د اوبو ورولو نه داهم مقصد وو چہ ستاسو زړونو ته تسلی درکړی او صابر او ثابت قدم شئی۔ دا صبر یو بل باطنی بهادری ده او ثابت قدمی ظاهری بهادری ده۔

د اللہ تعالیٰ ارشاد دې ﴿إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلِكَةِ أَيُّ مَعَكُمْ فَذَبْتُوا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ چہ اللہ تعالیٰ ملائکوتہ وحی اولیکله چہ زه تاسو سره یم تاسو مؤمنان ثابت قدم اوساتئی۔ داپت نعمت دې دا اللہ تعالیٰ په مسلمانانو باندی ظاهروی دې د پارہ چہ د هغه شکریه ادا کړی، هغه تبارک تعالیٰ دې۔ اللہ تعالیٰ ملائکوتہ تاکید او فرمائیلو چہ د نبی کریم ﷺ، د نبی د دین او د مؤمنانو دې امداد او کړنی دې د پارہ چہ د هغوی

(۱) دلانل النبوه: ۷۸/۳-۷۹، الطبری: ۴۲۳/۱۳

(۲) ابن هشام: ۶۲۰/۱، دلانل النبوه: ۳۱/۳، ۳۵

(۳) الطبری: ۴۲۵/۱۳

زپونہ مات نہ شی او هغوی همت کمزوری نشی. تاسو هم د هغوی سره کافرانو سره جنگ او کړئ. و نیلی شی چه فرېنته به مسلمان له راغله نو و نیل به نی په مشرکانو کښې عجیبه بدگمانی خوره شوې ده هغوی خو وانی که مسلمانانو حمله او کړه نوزمونې قدمونه نه شی او دریدې مونې خو به تختو. اوس هر یو بل ته وانی او دویم دریم ته وانی. دغه شان به د صحابه کرامو زپونہ غتیدل او پوهیدل به چه په مشرکانو کښې قوت او طاقت نشته. بیا فرمائی چه زه به د کافرانو په زپونو کښې رعب و اچوم. یعنی ای ملا تکو تاسو مؤمنان ثابت قدم اوساتئ او د هغوی زپونہ کلک کړئ. تاسو کافران په ستونو باندي وهئ یو یو اندام ورله زخمی کړئ او د هغوی پښې لاسونه پرېکړئ.

د قَوْقِ الْأَعْتَابِ نه شه مراد دې: مفسرینود ﴿قَوْقِ الْأَعْتَابِ﴾ په معنی کښې اختلاف کړې دې بعضو په سر باندي د وهلو معنی اخستی ده او بعضو سټ باندي خو د دې د معنی تائید د دې آیت نه ملا وپری ﴿إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُولُوهُمْ الْأَدْبَارَ﴾ یعنی د کافرانو سره چه جنگ کونی نو هغوی په ستونو باندي وهئ او هغوی په زنجیرونو کښې راگیروئ. د قاسم رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی چه زه د الله تعالی په عذاب کښې د راگیرولو د پاره نه یم رالیکلې شوې یعنی د الله تعالی د طرفه عذاب لکه چه به رومبو امتونوبه نازلیدلو بلکه پخپله به جنگیدلو سره د هغوی ستونه وهم او قیدولو سره به هغوی عبرت ناک انجام ته رسوم. ابن جریر رضی اللہ عنہ وانی ستونه وهل او کوپړئ ماتول مراد دی. په مغازی اوموی کښې لیکلی دی چه د جنگ بدر په ورځ حضور صلی اللہ علیہ وسلم په مقتولینو باندي تیریدلو او فرمائیلی وو ﴿بِغْلِقِ هَامًا﴾ یعنی سرونه مات پراته دی نو ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ ورسره ویناکولو سره جوړیوځای کړو نو یو شعر غوندې جوړشو ﴿بِغْلِقِ هَامًا مِنْ رِجَالِ اعْزَةِ عَلَيْنَا. وَهَمَّ كَانُوا عِاقٍ وَاطْلَمَا﴾ یعنی سرونه نی مات پراته کوموچه په مونې باندي غرور کولو ځکه چه دغه خلق ډیر ظالمان او نافرمان وو. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم لکه چه د یو بیت دوه د شروع الفاظ ادا کړل او په انتظار وو چه ابوبکر رضی اللہ عنہ دا یو شعر پوره کړی ځکه چه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د پاره د شاعر په توگه ثابتیدل مناسب نه وو. لکه څنگه چه پخپله الله تعالی فرمائیلی دی ﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ﴾ مونې هغه شاعر نه دې جوړ کړې اونه د هغه دپاره شاعر کیدل مناسب وو. د بدر په ورځ به خلقو دا مقتولین پیژندل کوم چه د ملا تکو د لاسونونه مړه شوې وو ځکه چه د داسې مقتولینو زخم به د هغوی په ستونو یا د هغوی په جوړونو باندي وو اودا به داسې نشانونه وو لکه چه په اور باندي سوزولې شوی وی ﴿وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ﴾ ای مؤمنانوا دښمنان وهئ د هغوی په جوړونو بندونو باندي دې د پاره چه پښې لاسونه نی مات شی ﴿بَنَانٍ﴾ جمع ده د ﴿بَنَانَةٍ﴾ هر جوړ اوهرې حصې ته ﴿بَنَانٍ﴾ وانی. اوزاعی رضی اللہ عنہ وانی چه دا مطلب دې ای فرېنتو ادا کافران په مخونو او سترگو باندي اووهئ اوداسې زخموه ورکړئ چه لکه په اور باندي سوزولې شوې وی. ځکه یو کافر د قید کولونه پس اوور وژل جائز نه دی. ابن عباس رضی اللہ عنہ د بدر واقعه بیانوی چه ابوجهل و نیلې وو چه د قتل کولو په ځای مسلمانان نی دلات او عزى نه د مخ اړولو پیغورونه را کول. نو الله تعالی ملا تکو ته فرمائیلی وو چه زه تاسو سره یم تاسو مؤمنان ثابت قدم اوساتئ. زه به د کافرانو په زپونو کښې د مسلمانانو رعب و اچوم، تاسو هغوی په جوړونو او بندونو باندي اووهئ. د بدر په مقتولینو کښې د ابوجهل یوکم اویا (۶۹) نمبر وو. بیا عقبه بن ابی معیط قید کولو سره قتل کړې شو او د اویاؤ شمیر پوره شو. ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاؤُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ د پرېخودو اړخ نی اختیار کړې وو. لفظ ﴿شِق﴾ د ﴿شِقْ عَصَا﴾ نه ماخوذ دې یعنی هغه لرگی دوه ټکړې کړو. ارشاد دې چه چا د الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اود هغه د رسول صلی اللہ علیہ وسلم نه جدا والې یعنی مخالفت اختیار کړو آیا هغه نه پوهیږی چه الله تعالی په خپل مخالفت کونکو باندي غالب دې. د هغه نه په څه خبره کښې هیره وغیره

نشستہ د ہغہ د غضب خوک مقابلہ نہ شی کولی ﴿ ذَلِكُمْ قَدْ وُفُوهُ وَأَنْ يَلْكَفِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴾ دا کافرانو تہ خطاب کیری پہ دنیا کنبی د عذاب او تکلیفونو مزہ او شکنی او پہ آخرت کنبی بہ ہم د دوزخ عذابونہ وی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا	انہی ہغہ کسانو چہ ایمان مور او ری دہ کلہ چہ
لَقِيتُمْ	انہی د ایمان خاوندانو ہر کلہ چہ
الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفًا	مخامخ شی تاسو دہغہ کسانو سرہ چہ کفرنی کرہ دہ دلنسرکریہ شکل کنبی نو تاسومہ گرزوی
فَلَا تُولُوا	تاسو کافرو سرہ د لنبکر پہ صورت کنبی پہ میدان جنگ کنبی مخامخ شی نو دہغوی د مقابلہ نہ
هُمْ	ہغوی تہ شاگانہ او چا چہ او گرزولہ ہغوی تہ پہ دغہ ورخ شا خپلہ ما سوا (د دہ نہ)
الْأَدْبَارَ	مخ مہ اروئ او چا چہ ہغوی تہ پہ داسی موقع شا کرہ (او تختیدل) البتہ کہ
وَمَنْ يُوَلَّهُمْ	چہ وی بیا را گرخیدونکی د پارہ د جنگ یا پناہ لتیونکی وی یوہی دلہی سرہ نو پہ تحقیق سرہ
يَوْمَئِذٍ	د جنگی غرض د پارہ یا د نورو ملگرو سرہ د یو خائی کیدو د پارہ داسی او کرہ، نو ہغہ بہ
دَبْرَةً	بَاءٌ يَغْضِبُ مِنَ اللَّهِ وَمَا وَهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ
إِلَّا	اختہ شو پہ غضب سرہ داللہ نہ او خائی داوسیدو دہغہ دوزخ دہ او دیر بدہی
فَلَا تُولُوا	داللہ ﷻ پہ غضب کنبی را گیر شی او دہغہ خائی بہ دوزخ شی او د ورتلو د پارہ ہغہ
الْمَصِيرَ	دغہ خائی دورتلوا
	خراب خائی دہ

قوله تعالى: ﴿ فَلَا تُولُوا لَهُمُ الْأَدْبَارَ ﴾

د جنگ نہ تیختہ سختہ لویہ کناہ ۵۵: پہ جنگ کنبی شا کونکو تہ خبردارہی ورکولی شی چہ ای د ایمان خاوندانو! کلہ چہ تاسو دوارہ اونخلنی نو خپل ملگری پریخودلو سرہ تیختہ مہ کوئی. او کہ د چلول د پارہ تیختہ وی لکہ چہ او ویریدل چہ دوی پسہ شی بیانیہ یوازہ را گیر کرہی او واپس شی حملہ او کرہی او قتل نی کرہی نو داسی مصلحت کنبی تختیدلو کنبی خہ بدی نشستہ. یا د دہی د پارہ اوختی چہ د مسلمانانو نو دلہی سرہ ملاوشی چہ د ہغوی امداد او کرہی یا ہغوی د دوی امداد او کرہی نو بیاہم جائزہ دی خکہ چہ ہغوی د خپل امام پہ پناہ کنبی تلل غواری. حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما نہ روایت دہی چہ زہ د حضور ﷺ د لیگلہی شوی یو وروکی غوندہی لنبکر سپاہی وم پہ خلقو کنبی گہرہر پریوتلو نو زہ ہم اوختیدم. اوس مونہ تہ احساس اوشو چہ مونہ خود جنگ نہ تختو اود اللہ تعالی د غضب مستحق شو اوس خہ او کرہو؟ مونہ مشورہ او کرہ چہ مدینہ تہ خو او حضور ﷺ تہ پیش کیرو کہ زمونہ توبہ حضور ﷺ قبولہ کرہ نو چہ خہ فرمائی گنی مونہ بہ چرتہ ہم اوخو اومخ بہ ورتہ نہ بنایو نو مونہ د

ماسپخین د مانخہ نہ وړاندې حضور ﷺ له راغلو. حضور ﷺ تپوس او کړو تاسو څوک ئې؟ مونږ اوونیل مونږ شاکونکې تختیدونکې خلق یو. حضور ﷺ او فرمائیل چه نه تاسو خلق خو خپل مرکز طرف ته راتلونکې ئې. زه خوستاسو اوستاسو ددلی مؤمنانومحبوب یم. مونږ د دې په اوریدو باندې د حضور ﷺ لاسونه ښکل کړه (۱) ابوداؤد دا نور زیاتې ونیلې دی چه حضور ﷺ دا آیت تلاوت کړو (أَوْمُتًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ) اهل علمو د (عکارون) معنی (عرافون) خودلې ده. یعنی د لرې نه کتونکې پوهان خلق. ابو عبیده د ایران په زمکه کښې په یو پل باندې قتل کړې شو نو حضرت عمر بن خطاب ؓ فرمائیلې وو چه هوښیار توب ئې کړې وې نو هغه ته د تیختې موقع وه. زه د هغوی امیر او تر وونکې ووم ماله ولی راغلو. حضرت عمر ؓ او فرمائیل ای خلقوا په دې آیت سره تاسو په غلط فهمنی کښې مه پریوختی. دا آیت د بدر د ورځ د پارہ وواو په هغه وخت کښې هر مسلمان یو ډله وه. نافع ؓ ابن عمر ؓ ته اوونیل مونږ خلق د بنمن سره د جنگ په وخت کښې ثابت قدم نه شو پاتې کیدې او مونږ ته نه ده معلومه چه زمونږ مرکز کوم یو دې. امام که جنگی مرکز، نو وئی وئیل مرکز خو رسول الله ﷺ وو. ما اوونیل چه الله تعالی فرمائی (إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا) نو وئی وئیل دا آیت د بدر د ورځ د پارہ نازل شوې دې نه د دې نه د وړاندې د پارہ اونه د دې نه د پس د پارہ د (أَوْمُتًا) معنی ده د نبی کریم ﷺ طرف ته پناه اخستونکې. دغه شان نن هم یو سرې په جنگ کښې خپل امیر یا ملگرو طرف ته پناه اخستې شی څوکه دا تیخته د دې سبب نه علاوه د بل څه سبب د پارہ وی نودا حرام دی او گناه کبیره ده.

اووه هلاکونکې څیزونه: د حضرت ابوهریره ؓ نه روایت دې چه حضور ﷺ او فرمائیل اووه هلاک کونکې څیزونه بچ کبیره: (۱) شرک بالله (۲) جادو کولونه (۳) څوک ناحق قتل کولونه (۴) سود خورلو نه (۵) د یتیم مال خورلو نه (۶) په جهاد کښې شا کول او تختیدل (۷) پاکو او بې گناه ښځویان دې الزام لگول. (۸) دا خبره بل شان هم ثابتہ ده چه دا آیت د بدر متعلق نازل شوې. د دې د پارہ الله تعالی فرمائیلې چه هغه تختی نو د الله تعالی غضب به اوړی نو تختی به. د هغه ځای دوزخ دې چه ډیر خراب ځای د اوسیدو دې. بشیر بن معبد ؓ وائی چه زه د بیعت د پارہ حضور ﷺ له لارم نود بیعت د پارہ حضور ﷺ دا شرط اولگولو چه د (لا اله الا الله) گواهی ورکړه زما رسالت او مننه، مونږ پابندئې سره کوه، زکوٰة ورکوه، حج کوه، د رمضان روزې ساته او دا هم چه د الله تعالی په لار کښې به جهاد کوي. ماونیل یارسول الله ﷺ دې کښې ماته دوه خبرې سختې دی یو دا چه په جهاد کښې څوک شاکړی او تیخته او کړی نود الله تعالی غضب به په هغه نازلیرې او ما سره ویره ده چه چرته د مرگ د ویرې مانه دا گناه اونه شی بل صدقه په الله تعالی قسم ماسپیره صرف څه لږ گلدی بیزي دی بل څه نشته او لس اوښې دی د کومو پښی چه اولشم، پخپله او څکم او په نورو او څکم او په دې باندې سورلی او کرم. نو حضور ﷺ زما لاس اونیولو او وئی فرمائیل چه جهاد به هم نه کوي او صدقه به هم نه کوي نو بیا به د جنت څنگه حقدار کیرې ما اوونیل حضور ﷺ ماته منظور ده په هر شرط باندې بیعت کوم. دا حدیث غریب دې او په صحاح سته کښې موجود نه دې. نبی اکرم ﷺ فرمائیلې د دریو کوتاهو په موجودگنی کښې نیک عمل هم کار نه شی ورکولې (۱) شرک بالله (۲) د موریلار نافرمانی او سرکشی (۳) د جنگ د میدان نه تیخته. (۴) دا حدیث هم غریب دې.

(۱) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی التولی یوم الزحف: ۲۶۴۷، ترمذی: ۱۷۱۶، ابن ماجه: ۳۷۰۴ مختصرًا جدًا، الادب المفرد: ۹۷۲، احمد: ۷۰/۲، مسند جدیدی: ۶۸۷، بیهقی: ۷۶/۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب الوصایا باب قول الله تعالی (ان الذين ياكلون أموال الیتیمی...) : ۲۷۶۶، صحیح مسلم: ۸۹، ابوداؤد:

۶۸۷، ابن حبان: ۵۵۶۱، بیهقی: ۲۴۹/۸.

(۳) المعجم الکبیر: ۱۴۲۰، مجمع الزوائد: ۱۰۴/۱.

د حضرت زید رضی اللہ عنہ نہ روایت دی ہے حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی چا ہے **﴿استغفر الله الذي لا اله الا هو اتوب اليه﴾** او وئیل د هغه گناه به او بئیلی شی سره د دی که د جنگ نہ د تیختی گناه هم وی. (۱) دا حدیث هم غریب دی حضرت زید رضی اللہ عنہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم خادم د دی نہ علاوه بل حدیث نہ دی بیان کری. بعضو دا حکم لگولی دی ہے د جنگ نہ تیخته په صحابه کرامو باندی حرام وه خکه په هغه وخت کبسی جهاد په هغوی باندی فرض وو. بعضو وئیلی چه صرف په انصارو باندی فرض وو خکه چه بیعت هم هغوی کری وو چه په سختی او راحت هر حال کبسی به مونږ منونکی یو او دا هم وئیلی شوی دی چه دا آیت صرف د اهل بدر سره مخصوص دی. دلیل نی دا پیش کری دی چه هغه وخته پورې د مسلمانانو یو باقاعده مستقل او صاحب شوکت ډله نه وه کوم خه چه وو دغه یوموتی خلق وو د دی د پاره د داسی سخت حکم ضرورت وو. د حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا حدیث په دی حالت باندی زنی اچوی چه یا الله! که تا دا یو موتی ډله هم هلاکه کړه نو په دنیا کبسی به ستا عبادت کونکی خوک پاتی نه شی. د حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه د بدر په ورځ دا خبره ضروری وه خوکه نن خوک د خپل امام طرف ته یا د خپلی قلعه طرف ته پناه واخلی نو هیخ حرج نشته. په یوم بدر کبسی د تختیدونکو د پاره الله تعالی دوزخ گرځولی وو خو استثنا نی هم کری وه که دینمن له دھوکه ورگولود پاره د حکمت عملنی په خاطر خپل جماعت ته د محفوظ کیدلو دپاره داسی اوکری نو هیخ بدوالی نشته. بیادی نه پس جنگ احد اوشو نوونی فرمائیل **﴿ان الذين قتلوا ايمانكم يَوْمَ التَّحِيَّتِ﴾** بیا اووه کاله پس جنگ حنین اوشو نوونی فرمائیل **﴿ثُمَّ وَلَّيْتُمُ الْمُذَبِّحِينَ﴾** او **﴿ثُمَّ يَتُوبُ اللهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ﴾** او بیا نی او فرمائیل **﴿وَمَنْ يُوْهُمُ يُؤْمِدْ ذُبْرًا﴾** دا آیت د اهل بدر باره کبسی نازل شوې دی. (۲) د دی ټولې تشریح نه ثابتیری چه غیر اهل بدر هم د جنگ په وخت کبسی تیخته اوکری نو حرام کیدل پکار دی. سره د دی چه دا آیت په وخت د جنگ بدر نازل شوې وو خو چه کله دا په اووه هلاک کونکو څیزونو کبسی شمیر کړلی شو نو حرام کیدل پکار دی. والله اعلم.

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ	وَلَكِنَّ اللَّهَ	قَتَلَهُمْ	وَمَا
انونه دی وژلی تاسو هغوی لیکن الله	اورلی دی هغوی اونه دی		
(حقیقت دادي) چې دوی تاسونه وو قتل کړي بلکه الله <small>ﷻ</small> قتل کړی وو			
رَمَيْتَ	اِذْ	رَمَيْتَ	وَلَكِنَّ اللَّهَ
گزار کړي تا کله چې گذار کړي وي تا لیکن	الله	اگذار کړي وي او دپاره ددی چې امتحان اوکړی	اوتا (موتی خاورې) نه وي ویشتی خه وخت چې تاویشتی وي بلکه الله <small>ﷻ</small> ویشتی وي او د دی دپاره
الْمُؤْمِنِينَ	مِنْهُ	بَلَاءٌ	حَسَنًا
په مومنانو د خپل طرفه از میبست بنکلی	بیشکه الله	اوریدونکی دی او پوهه دی	
چې مسلمانان دیو غټ امتحان نه په کامیابی سره اویستی شی بیشکه الله <small>ﷻ</small> اوریدونکی او عالم دی			
ذِكْمٌ	وَأَنَّ اللَّهَ	مُوهِنٌ	كَيْدِ
دا (معامله خو) ستاسو ده او بیشکه الله	کمزوری کونکی دی تدبیر	د کافرانو	
دا معامله خوتا سوسره اوشوه پاتی شو کافران نو د هغوی تدبیرونه الله <small>ﷻ</small> کمزوری کړل			

(۱) ابوداؤد کتاب الوتر باب فی الاستغفار: ۱۵۱۷ | رهو حسن، ترمذی: ۳۵۷۷، طبرانی: ۴۶۷۰.

(۲) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی التولی یوم الزحف: ۲۶۴۸ | وسنده صحیح.

قوله تعالى: وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ

دحق اوباطل معرکہ، پہ بدر کنبی کامیابی دَ اللہ ﷻ پہ نصرت سرہ ۵۵۔ پدی خبرہ رنپا اچولہ شی چہ د بندیکانود افعالو خالق اللہ تعالیٰ دے اوجہ کوم نیک کارونہ د بندیکانونہ ظاہری پری ہغہ ہم اللہ تعالیٰ نیک جو رکری دی خکہ چہ توفیق ہم ہغہ ورکری وی اود کار کولو ہمت او قدرت ہم ہغہ ورکری وی، د دے د پارہ ارشاد کیری چہ دا کافران تاسو نہ دی قتل کری بلکہ اللہ تعالیٰ قتل کری دی۔ ستاسو پہ طاقت کنبی دا چرتہ وہ چہ دکمی سرہ د دبنمن دومرہ لوی شمیر فوخ تہ شکست ورکری دا کامیابی ہم اللہ تعالیٰ تاسو تہ درکریہ۔ لکہ چہ فرمائی ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ﴾ یعنی پہ بدر کنبی اللہ تعالیٰ تاسو کامیاب کرنی سرہ د دے چہ تاسو ڍیر کمزوری وئی۔ د اللہ تعالیٰ ارشاد دے ﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كُنُوزِكُمْ فَلَمَّ نَعْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَصَافَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَازِحَبَتِ لَمَّ وَلَيْتُمْ مُدَبِّرِينَ﴾ یعنی اللہ تعالیٰ پہ اکثر موقعو باندی ستاسو امداد کری دے۔ دحنین پہ جنگ کنبی تاسو خیل ڍیروالی مغرورہ کری وئی خودی زیاتوالی تاسوتہ ہیخ فائدہ درنہ کریہ۔ زمکہ سرہ د دومرہ کولاو والی پہ تاسو تنگہ شوہ اوتاسو شا کرہ اوتختیدئی۔ اللہ تعالیٰ پوہیری چہ کامیابی د شمیر پہ زیاتوالی نہ دہ او نہ د وسلو پہ زیات والی دہ کامیابی خو صرف د اللہ تعالیٰ د طرف نہ دہ۔ لکہ چہ فرمائی ﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَبِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ ڍیر خل داسی کیری چہ وروکی ڍلہ پہ لویہ ڍلہ باندی غالب کیری۔

نبی کریم ﷺ ڄہ ڄیمز ویشتلی وو، دمفسرینو اقول؟۔ بیا یو موتی خاوری بارہ کنبی اللہ تعالیٰ نبی اکرم ﷺ تہ فرمائی کومہ چہ پہ جنگ بدر کنبی تا د کافرانو پہ مخونو اچولہ وہ، چہ کله حضور ﷺ د تضرع او عاجزی او دعا کولو نہ پس دخپلی عریش کوٹگی نہ بھر راوتلواو دا خاورہ ئی د کافرانو طرف تہ اوغورزولہ او وئی فرمائیل ستاسو مخونہ دے وران شی۔ بیانی اصحابو تہ حکم او کرو زرحملہ او کرنی۔ د اللہ تعالیٰ پہ قدرت دا خاورہ او شنگی د مشرکانو پہ سترگو کنبی پریوتل۔ یو ہم داسی نہ وو چہ پہ دے سرہ ورته تکلیف نہ وو رسیدلی او داسی خوک چہ دجنگ نہ قاصر پاتی نہ شو۔ ددے د پارہ فرمائی ﴿وَمَا مَيِّتُ إِذْ مَيِّتُ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَفِيٌّ﴾ یعنی تا خاورہ نہ وہ غورزولہ اللہ تعالیٰ غورزولہ وہ، پہ سترگو کنبی خاورہ اچولو سرہ تا هغوی سرتیہی کری نہ وو ہم اللہ تعالیٰ کری وو۔

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ رسول اللہ ﷺ د بدر پہ ورخ خیل دواپہ لاسونہ اوچت کرل اود اللہ تعالیٰ نہ ئی دعا اوغوبستله یا اللہ کہ دا یوموتی خلق مرہ شی نو خوک بہ ستا نوم اخستونکی پاتی شی نو جبرائیل علیہ السلام راغلو او وئی وئیل یو موتی خاورہ د دے کافرانو طرف تہ اوغورزولہ۔ نو حضور ﷺ ہم داسی اوکرل۔ د کافرانو خله پوزہ سترگی د خاورو نہ ڍکی شونپ اود دورو نہ ڍکی سیلئی نہ اوویریدل او اولتہ پنبی اوتختیدل او ماتہ اوخورلو (۱) مسلمانان د هغوی د قتل کولو دپارہ هغوی پسې لارل او قیدئی کرل۔ کافرانو تہ دا ماتہ د حضور ﷺ د معجزی پہ سبب اوشوہ۔ عبدالرحمن بن زید رضی اللہ عنہ وائی چہ حضور ﷺ درې کانری ویشتی وو یو مخامخ دوه کانری د دبنمن بنی طرف تہ اوگس طرف تہ غورزولہ وو۔ دا د بدر د ورخ واقعہ دہ۔ حضور ﷺ داسی د حنین د جنگ پہ ورخ ہم کری وو۔ حکیم بن حزام رضی اللہ عنہ نہ روایت دے چہ د بدر پہ ورخ مونږ د آسمان نہ یو آواز واوریدو لکہ پہ یو تال کنبی چہ کانری اچولہ خوزوی۔ دا د حضور ﷺ د خاورواو شگو غورزولو آواز وو۔ نو مونږ تہ دا نقصان اوشو۔ دلته دوه نور اقول ہم دی چہ ڍیر غریب دی:

(۱) ابن جبیر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ رسول اللہ ﷺ یوہ لیندہ راوغوبسته داڍیره اوږده وه۔ حضور ﷺ د دویمی راورو حکم اوکرو۔ بلہ راورلی شوہ نو حضور ﷺ پہ دے باندی د قلعه طرف تہ یو غشی اوویشتلو دا غشی

تا ویدلو او د قبیلې سردار ابن ابی حقیق پرې اولگیدو او هغه وخت هغه په خپله قلعه کښې په خپله بستره کښې وو. هم د دې په بنا باندې الله تعالی او فرمائیل ﴿ وَمَا زَمَّيْتُ إِذْ زَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٥٠ ﴾ دا حدیث ډیر غریب دې. ممکن ده چه راوی ته شک شوې وی یا د هغه مراد دا وی چه دا آیت عام دې اودې واقعی ته هم شامل دې. گڼی داخو ښکاره خبره ده چه د سورة انفال پدې آیت کښې د جنگ بدر ذکر دې نودا واقعه هم د دې جنگ بدر ده اودا خبره بالکل ښکاره ده.

(۲) د زهری رضی الله عنه نه دا د احد د جنگ په ورځ حضور ﷺ ابی ابن خلف په یوه نیزه وهلې وو. دا سرې په زغره اود اوسپنې په سازوسامان کښې ډوب وو خودا نیزه د هغه په تالوکښې اولگیده او هغه د اس نه راپریوتلو. د دې نه خو ورځې پس هم د دې تکلیف نه د هغه مرگ واقع شو. (۱) هغه د دنیاوی عذاب سره د اخروی عذاب هم مستحق شو. د دې دواړو امامانونه داسې روایت ډیر غریب دې. کیدې شی چه د دې دواړو هم دا مقصد وی چه آیت عام دې او خاص واقعی سره متعلق نه دې. بلکه چه کله داسې وی نو هره واقعه هم د دې آیت سره متعلق کیدې شی. ﴿ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ٥٠ ﴾ دې د پارہ چه مؤمنان د الله تعالی دا نعمت معلوم کړی چه دښمنان د هغوی نه په شمیر کښې د ډیر زیاتی باوجود الله تعالی مسلمانانو ته غلبه ورکړه دې د پارہ چه هغوی د الله تعالی شکر ادا کړی. په حدیث شریف کښې دی چه الله تعالی زمونږ نه ډیر ښه امتحان واخستو ﴿ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٥٠ ﴾ الله تعالی دعاگانې اوریدونکې دې او پوهیږی چه څوک د امداد مستحق دې او څوک نه دې. ﴿ ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنٌ كَيْدَ الْكَافِرِينَ ٥١ ﴾ دا د حاصل شوې نصرت دویم بشارت او زیرې دې چه الله تعالی معلوموی چه هغه د کافرانو چالونه ناکامه کونکې دې او په راتلونکې وخت کښې هغوی ذلیل کونکې دې او هغوی تباہ اوبریاد کیدونکې دې.

إِنْ تَسْتَفْتِحُوا	فَقَدْ	جَاءَكُمْ	الْفَتْحُ	وَإِنْ تَنْتَهُوا
که غواړئ تاسو فتحه نو په تحقیق سره راغله تاسوته فتح او که منع شوی تاسو				
(کافرو ته او وایه) که تاسو فیصله غوښتله نو فیصله خو درته مخې ته راغله او که اوس هم منع شوی				
فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعْدُ				
نودا کارا بهتر دې دپاره ستاسو او که چرې تاسو بیا اوگرزی انومونږ به هم راوگرزو (سزا ته)				
نودا خبره ستاسو دپاره ډیره بهتره ده او که تاسو بیا جنگ ته راوایس شوی نومونږ به هم واپس کیږو				
وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَكَوْكَرْتُمْ لَا وَاللَّهِ				
اوهر گز به دفع نه کړی ستاسو نه ډله ستاسو هیڅ څیزا اگر که ډیره لویه وی او بيشکه الله				
اوتاسو ته خپله ډله هیڅ کله فائده نشی در کولې اگر که ډیره زیاته وی او بيشکه الله <small>ﷻ</small>				
مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ٥٢				
دمومنانو سره دې				
مومنانو سره مل دې				

قوله تعالی: ﴿ فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ ٥٠ ﴾ په حقه څوک دې؟ فیصله اوشوه. - کافرانو ته خطاب دې که تاسو فتح غواړئ او الله ﷻ ته وایې چه زمونږ

او دشمنانویہ مینخ کنبی فیصلہ اوکری نو چه خه تاسو غوبنتل هم هغه شان اوشو. ای الله! چا چه مونږ سره تعلق ختم کری دی او مونږ ته غیر مانوس خبری پیش کوی صبا له دوی ذلیل کری داخو هم ددی کافرانو غوبنتنی وی. نو دآیت نازل شو (إِنْ تَسْتَفْتُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْقَضَاءُ) تاسو فتح غوبنتله نو واخلنی فتح راغله. سدی ﷺ وانی چه مشرکان کله د جنگ بدر د پارہ دمکی نه روان شو نو د کعبی غلاف نی اونیولو او د الله تعالی نه نی دعا غوبنتله او ونیل نی ای الله! په دواړو ډلو کنبی چه کومه تاته نیزدی او غوره ده او دچا قبله چه بهتر قبله ده د هغوی امداد اوکړه. نو الله تعالی ارشاد فرمائی چه تاسو څنگه وائی نو زه هم هغه شان ستاسو امداد کوم او هغه امداد به محمد ﷺ سره وی. د الله ﷻ ارشاد دی (وَإِنْ تَنْهَوْا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِنْ تَعُوذُوا أَعُوذْ) یعنی که تاسو د کفر نه منع شنی نو په دی کنبی ستاسو د پارہ د دین او دنیا دواړه بنیگری دی خو که تاسو بیا کفر اوشرک اوکړو نومونږ به هم دوباره سزا درکوو او که د کفر او ضلالت تاسو بیا شروع اوکړه نو مونږ به هم بیا داسی مزه دراوځکو او بیا به محمد ﷺ ته فتحه او نصرت ورکړو اوستاسو ډله که هرڅومره ولې نه وی ستاسو به هیڅ په کار رانشی. ځکه چه الله تعالی چا سره وی په هغوی څوک غالب راتلې نه شی. (وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ) الله تعالی مؤمنانوسره دی اوهم دغه د نبی ﷺ ډله ده.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ	انې هغه کسانو چي ايمان موراوړې دي اطاعت اوکړې د الله او د رسول دهغه
وَلَا تَوَلَّوْا	انې د ايمان خاوندانو! د الله ﷻ اودهغه د رسول ﷺ حکم تابعداري اوکړې
عَنْهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ	او مخ مه اړوي دهغې نه حال دا چي تاسو اوري او مه کيږي تاسو پشان دهغه کسانو
وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ	او دحکم اوریدونډ پس ترې مخ مه اړوي اودهغه چا په شان مه کيږي چي دا دعوی
قَالُوا سَمِعْنَا	چي وي ونيل چي واوريدل مونږ او حال دا چي هغوی نه اوري بيشکه چي ډير ناکاره
وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ	کوی چه مونږ واوريدل حال دا چي هيڅ ني نه وي اوريدلی د الله په نيز بدترين
عِنْدَ اللَّهِ	د سالرنکونه په نيز د الله کانړه گونگيان هغه خلق دی چي د عقل نه کارنه اخلی
الذَّوَابِ	سالرونکی هغه کانړه او گونگيان خلق دی چي په هيڅ نه پوهيږي
لَا يَعْقِلُونَ	او که معلوم وي الله ته په دوی کنبی څه خیر انو توفيق د اوریدو به ني ورکړي ووا او که
وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ	او که الله ﷻ ته په دوی کنبی څه خوبې بنکاريدې انود اوریدو توفيق به ني ورکړي وي
فِيهِمْ خَيْرًا	د اوریدو توفيق ورته ورکړي انو خامخا به اوگرځي دوی اودوی مخ اړونکی دی
لَا سَمْعًا لَهُمْ	خوددوی دا حال دي که الله ﷻ د اوریدو توفيق ورکړي انومخ به ترې واری او په اړخ به اوگرځي
وَلَوْ	
أَسْمَعَهُمْ	
لَتَوَلَّوْا	
وَهُمْ مُّعْرِضُونَ	

قوله تعالى :: إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ

ذَ اللَّهِ ﷻ په نيز بدترين مخلوق اوددې په مراد کښې د مفسرينو اقوال:- مؤمنانوته د الله تعالى او رسول الله ﷺ د اطاعت او مخالفت ترك كولو حكم كيږي. اودا چه كافرانوسره مشابهت مه پيدا كوئې. د دې د پاره فرمائي ﴿وَلَا تَوَلَّوْا عُنُقَهُ﴾ يعنى اطاعت او امتثال امر مه پريردئى ﴿وَأَنْتُمْ تَمَعُونَ﴾ ځكه تاسو پوهيږئې چه نبى اكرم ﷺ د كومې خبرې طرف ته راغونښتنه كوي او هغه خلقوسره مشابهت مه پيدا كوئې چه وائى او مونږ واوريده حالانكه هغوى نه اوري. بعضې وائى چه دې نه منافقان مراد دى د چا طريقه چه هم دا وه چه په ځله به ئى وئيل مونږ اوږو او قبلوو خو خاورې به ئى اوريدل. بيا خبردارې وركوي چه د بنيادمودا قسم فطرتاً د ټول مخلوق نه بدتر دې. په ځناورو او څاروو كښې بدترين هغه دى چه د حق خبرې اوريدو كښې كارنه دى، حق خبره نه كوي گونگيان دى. عقل نه لري ځكه چه حق خبره نه پيژئى. دا بدترين مخلوق دې او دا كافران انسانان دى. ځناورخو چه په كوم فطرت پيدا شوى هم په هغه لار روان دى لكه د الله تعالى تابعدار دى. انسان خو فطرتاً د عبادت د پاره پيدا كړې شوې دې خو بيا هم دې كفر كوي يعنى د فطرت په خلاف كولو د ځناورو نه هم بدتر دې په دې وجه دوى له ئى د ځناورو سره تشبيه وركړه او وئى فرمائيل چه د كافرانو مثال د هغه ځناورو په شان دې چه د آواز كونكى په مطلب خو هيڅ نه پوهيږي صرف آواز ئى اوري. بيا فرمائي دا كافر خود ځناورو نه هم ډير بدتر دې اوهم داسې خلق په ډير غفلت كښې دى. وئيلې شى چه دې نه مراد د قريشو د عبدالدار خلق دى (اود بعضو خيال دې چه دې نه منافقان مراد دى. خو په مشركانواو منافقانوكښې څه منافات نشته ځكه چه دا دواړه ډلې بې عقله او بې فهمه دى او په دوى كښې د نيك عمل كولو هډو صلاحيت نشته. بيا فرمائي چه كه الله تعالى ته معلومه وې چه دوى به په پوهه كولو پوهه شى او په دوى كښې څه خير كيدې شو نو الله تعالى به دوى ته اورولې يعنى د اوريدو طاقت به ئى وركړې وو. د كلام تقدير دا دې چه په دوى كښې خير نشته نو په دې وجه دوى نه پوهيږي او ﴿ولو فرضنا﴾ كه الله تعالى دوى ته اوروئى هم نو بيا به هم دا كمبخت نيغه لار اختيار نه كړي او بيا به هم ډډه كوي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ
اښي هغه كسانو چې ايمان موراوړې دې قبول كړئ حكم دالله اودرسول كله چې اوبلى تاسو	اښي مومنانو دالله ﷻ اود رسول د حكم مننه او كړئ ځكه چې تاسو هغه خبرې ته رابلى چې
لِمَا يُحْيِيكُمْ	وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ
هغه څيز ته چې ژوندى كوي تاسو اوبوه شى چې بيشكه الله پرده كيږي په منځ دانسان كښې	چې تاسو پرې (روحانى طور) ژوندى كيږئ اوياد ساتئ چې الله ﷻ دسړي او دهغه د
وَقَلْبِهِ	وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
اودزړه دهغه كښې اوبې شكه شان دادې اچې خاص هم هغه ته به تاسو جمع كيږي	زړه په مينځ كښې هم حائل كيږي اوبيشكه تاسو ټول به هغه ته جمع كولى شئ

قوله تعالى :: إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ

د ژوند نجات اوبقا د رسول الله ﷺ په خبره منلو كښې دې- اې د ايمان خاوندانوا هم ستاسو د اصلاح او مصلحت په خاطر كه نبى كريم ﷺ تاسو راوغواړي نو زر ئى قبلونئى اودحکم په پوره كولو كښې تيزي

(صحيح بخارى كتاب التفسير سورة انفال باب (ان شر الدواب عند الله الصم البكم الذين لا يعقلون) ۴۶۴۶: .

کونی ابو سعید ابن معلیؓ وائی چه مامونخ کولو حضورؐ تیریدو. هغویؓ ماته اواز را کړو خو زه په مانخه کنبی د کیدو په سبب لار نه شوم. مونخ کولونه پس زه اورسیدم نو وئی فرمائیل ولی تراوسه پورې رانغلی آیا الله تعالی تاسو ته نه دی وئیلی چه د الله تعالی رسولؐ کله هم ستاسو د نیسکړې د پاره تاسو راغواړی نوزر حاضریرئی. بیا ئې او فرمائیل چه زه د دې خای دتلونه وړاندې تاته د قرآن پاک د یو عظیم سورت تعلیم درکوم. بیا حضورؐ روان شو نو ما ورته یادگیرنه او کړه. مقصد دزر حکم منل دی او روایت دې چه دا واقعه د ابو سعید خدریؓ ده. حضورؐ هغه سورت سورة فاتحه او خودله او وئی فرمائیل "سبع مثانی" ده یعنی اووه آیاتونه دی چه هر وخت په مانخه کنبی لوستلې شی (۱) ددې حدیث بیان دسورة فاتحه په تفسیر کنبی تیر شوې دې. مجاهدؒ وائی چه ﴿لِمَا يُحْيِيكُمْ﴾ معنی ده دحق په خاطر. قتادهؒ وائی چه هم دغه قرآن دې په کوم کنبی چه د حیات نجات او بقا ده. سدیؒ وائی چه هم په اسلام راوړلو کنبی ژوندون دې او په کفر کنبی مرگ دې یا دا چه کله نبی اکرمؐ تاسو د جنگ د پاره راوغواړی دڅه په دریعه چه الله تعالی تاسو ته عزت درکوی ځکه چه د دې نه اول تاسو ذلیل وئی اود کمزورئی نه پس ئی تاسو له طاقت درکړو او اول تاسو د کافرانو نه مغلوب وئی بیا تاسو په هغوی باندي غالب شوئی. د الله تعالی قول دې ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ﴾ پوهه شئی چه الله تعالی د انسان او د انسان د زړه په منیخ کنبی حائل دې. ابن عباسؓ وائی چه هغه پرده ده د مؤمن او کفر په منیخ کنبی اود کافر او ایمان په منیخ کنبی چه مؤمن کفر کولو ته نه پریردی او کافر ایمان راوړو ته نه پریردی (۲) مجاهدؒ فرمائی چه هغه داسې حائل دې چه کافر پوهیدوله نه پریردی. سدیؒ وائی څوک هم د هغه قدرت نه لری چه دهغه د اجازت نه بغیر کفر او کړی یا ایمان راوړی. قتادهؒ وائی چه دا آیت د دې آیت په شان دې چه ﴿وَمَنْ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾ اودیر زیات احادیث د دې په مناسبت کنبی وارد دی. دحضرت انس بن مالکؓ نه روایت دې چه حضورؐ به اکثر فرمائیل ﴿يَا مُقَلِّبِ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ﴾ ای د زړونو بدلونکیه زما زړه په خپل دین باندي ثابت اوساته نوموړی وئیل یارسول اللهؐ مونږ په تاسو او قرآن باندي ایمان راوړلې دې. آیا ستاسو په مونږ باندي څه اندیسنه ده؟ وئی فرمائیل او ځکه چه څه عجیبه ده چه تاسو بدل شئی. ځکه چه د خلقو زړونه د الله تعالی په دوو گوتو کنبی وی چه کله او غواړی نو بدل ئی کړی (۳) نواس بن سمعانؓ وائی چه حضورؐ فرمائیل چه هر یو زړه د الله تعالی د دوو گوتو په منیخ کنبی وی که الله تعالی دا نیغ ساتل غواړی نو هغه نیغ وی او که غواړی چه وران ئی کړی نو هغه زړه وران شئی. او وئی فرمائیل چه میزان د الله تعالی په لاس کنبی دې چه غواړی نو سپک ئی کړی او چه غواړی نو دروندئی کړی (۴)

ام سلمهؓ وائی ما عرض اوکړو یارسول اللهؐ آیا زړونه بدلیری وئی فرمائیل او که الله تعالی غواړی نود انسان زړه نیغ او مستقیم ساتی او که غواړی نو هغه کور کړی په دې وجه مونږ د الله تعالی نه دعا غواړو چه ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾ ای الله تعالی په هدایت باندي د کولونه پس زمونږ زړونه مه کړه وه اود خپل طرف نه زمونږ د پاره رحمت راولیگه ته ډیر وهاب او بښونکې ئی. ما او وئیل یارسول اللهؐ ماته داسې دعا راوئبایه چه د خان د پاره ئی غواړم نو وئی

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سوره الانفال باب ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلرَّسُولِ﴾: ۴۶۴۷، ابوداؤد: ۱۴۵۸، ابن ماجه: ۳۷۸۵، احمد: ۲۱۱/۳، بن حبان: ۷۷۷.

(۲) حاکم: ۳۲۸/۲.

(۳) ترمذی کتاب القدر باب ماجاء ان القلوب بين اصبعي الرحمن: ۲۱۴۰، احمد: ۱۱۲/۳، مسند ابی یعلی: ۳۶۸۷، حاکم: ۵۲۶/۱.

(۴) ابن ماجه المرقومه باب فیما انکرت الجهمیه: ۱۹۹، وسنده صحیح السنن الکبری للنسائی: ۷۷۳۸، احمد: ۱۸۲/۴، السنه لابن ابی عاصم: ۲۱۹، ابن حبان: ۹۴۳، حاکم: ۵۲۵/۱.

فرمائیل داسی دعا غوارہ۔ (اللهم رب النبي محمد اغفر لي ذنبي واذهب غيظ قلبي واجرني من مضلات الفتن ما احببتني) یعنی ای د محمد ﷺ ربه ا زما گناه معاف کره او زما د زره غصه ختمه کره ، او ما د فتنة د گمراهونه اوساتې تر خو چې خه ژوندې يم (۱) حضور ﷺ اوفرمائیل د بنیادمو زړونه د الله تعالی سره د یو زره په تعریف کبني دی چه هغه څنگه او غواړی نو وئی گړخوی۔ بیانی اوفرمائیل (اللهم مصرف القلوب صرف قلوبنا الي طاعتك) یعنی ای د زړونو گړخونکيه زمونږ زړونه د خپل اطاعت طرف ته راوگرخوه۔ (۲)

وَأَتَقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً

او خان اوساتې دهغه فتنې نه | چې نه رسيږي اهغه کسانو ته | چې ظلم ئې کړې وي | استاسونه | خاص او دهغې عذاب نه خان بچ کړې چې دهغې اثر به صرف ظالمانو ته ندرسي (بلکه نيکان به په کبني هم راگيريږي)

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

اويوهه شي | چې بيشکه الله | سخت عذاب ورکونکي دي | اويوهه شي چې الله ﷻ عذاب ورکولو کبني ډير سخت دي |

قوله تعالي: وَأَتَقُوا فِتْنَةً

دخاصو په وجه عامو مخلقوته عذاب۔ مؤمنان دازمينت نه ويرولي شي چه دالله ﷻ ازمينت به گناهگارانو او نيکوکارنو ټولو سره متعلق وي۔ صرف گناهگاران دي سره خاص نه دي۔ حضرت زبير ﷺ ته اوئيلى شو چه اي ابو عبد الله په تاخه اوشو۔ امير المؤمنين حضرت عثمان ﷺ قتل کړې شو تا حضرت عثمان ﷺ وييللو بيا دهغه د ويني دعويدار جوړشوي چه دعويدار جوړيدلي نو تا نه هغه ولي قتل کړې شو۔ نوزبير ﷺ اوونيل دا دالله تعالی ازمينت وو په کوم کبني چه مونږ خلق اخته شو۔ مونږ به د حضرت محمد ﷺ، حضرت ابوبکر ﷺ، او حضرت عثمان ﷺ په زمانه کبني په قرآن کریم کبني لوستلي وو (وَأَتَقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً) یعنی تاسو هم په داسې ازمينت کبني اخته شوي کوم چه صرف ظالمانوسره مخصوص نه دي بلکه د ټولو به امتحان کيږي۔ خوزمونږ گمان هم نه وو چه مونږ به هم دي سره مخ کيږو تردي چه هغه ازمينت په مونږ باندې راغلو (۳) اود مسلمانانو دوه ډلې په خپل مينځ کبني او جنگيدلي اود حضرت عثمان ﷺ د قتل نه د دي فتنې شروع اوشوه۔

د حضرت حسن بصرى ﷺ نه روايت دي چه دا آيت د ، على ، عمار ، طلحه او زبير رضه ﷺ منم باره کبني نازل شوې دي۔ د زبير ﷺ بيان دي چه مونږ به هميشه دا آيت لوستلو خو خه خبرووجه ددي مصداق به هم مونږ يو۔ ۵ سدي ﷺ خيال دي چه دا خاص کر د اهل بدر په حق کبني نازل شوې دي۔ په جنگ جمل کبني هم هغه د دي مصداق جوړشو او په خپل مينځ کبني او جنگيدل۔ د ابن عباس ﷺ خيال دي چه دي نه صرف د نبی کریم ﷺ اصحاب مراد دي۔ او په يوروايت کبني د دي آيت په تفسير کبني فرمائي چه مؤمنانوته حکم دي چه بدی خپل خان کبني پرينږدي۔ چرته چه څوک په امرمنکر کبني اويوني نو زرنی منع کړنی گنی نو عذاب به په ټولو باندې وي۔ هم دغه تفسير بڼه تفسير دي۔

(۱) احمد: ۳۰۲/۶، ترمذی کتاب الدعوات باب دعاء (ياقلب القلوب...)، ۳۵۲۲، بدون (اللهم رب النبي ﷺ... ما احببتني)

وسنده حسن.

(۲) صحيح مسلم كتاب القدر باب تصريف الله تعالى القلوب كيف شاء: ۲۶۵۴، احمد: ۱۶۸/۲، ابن حبان: ۹۰۰۲، الشريعه للاجرى: ۷۴۱.

(۳) احمد: ۱۶۵/۱ وسنده حسن، مسند البزاز: ۹۷۶، السنن الكبرى للنسائي: ۱۱۲۰۶.

د ایت مونو، تہ ہم متوجہ دی: مجاہد رضی اللہ عنہ وائی چہ دا حکم ستاسو د پارہ ہم دی. ابن مسعود رضی اللہ عنہ وائی چہ بہ تاسو کنبی بہ ہر سہری پہ دی از مینبت کنبی اختہ کیری. خکہ چہ اللہ تعالیٰ فرمانی ﴿أَمْأَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ﴾ تاسو کنبی ہر سہری تہ د فتنود گمراہونہ د اللہ تعالیٰ پناہ غوشتل پکار دی. خکہ چہ دا تحذیر صحابو او غیر صحابو ٲولو باندی شامل دی. دا خبرہ صحیح دہ چہ دا خطاب صحابہ کراموتہ دی. دا حدیث فتنواو از مینبتونو نہ پہ ویرولو باندی دلالت کوی. پہ دی موضوع باندی بہ ان شاء اللہ یو مستقل کتاب کنبی صراحت کولی شی چہ دا کار ائمہ حضراتو ہم د یو مستقل کتاب پہ صورت کنبی پورہ کرے دی. دلته چہ د کوم خیز پہ خاص توگہ ذکر دی ہغہ دا چہ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی اللہ تعالیٰ عزوجل د خواصو د عمل پہ سبب پہ عوامو باندی عذاب نہ رالیگی. خوچہ کلہ خاص خلق امر منکر پہ قوم کنبی خوریدونکی وینی اود ہغی پہ بندولو باندی قادر وی خوخیل اقتدار پہ کار اوستلوسرہ دا نہ منع کوی نو بیا عام عذاب راخی او پہ دی کنبی ہر خاص او عام راگیرولی شی. (۱) رسول اللہ ﷺ اوفرمائیل پہ اللہ تعالیٰ قسم ترکومی چہ تاسو امر بالمعروف او نہی عن المنکر کوئی عذاب بہ نہ راخی. او چہ کوم خائی کنبی تاسو د بدو خبرو نہ منع کول پریخودل اود نیک کار د ترغیب نہ منع شوئی نو اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندی سخت ترین عذاب رالیگی شی. بیا کہ تاسو ٲیری دعاگانہ او کپنی نہ بہ قبلیری (۲) یاد اچہ اللہ تعالیٰ بہ پہ تاسو دویم قوم مسلط کری بیا بہ ستاسو ٲولی دعاگانہ بی کارہ شی. ابوالزناد رضی اللہ عنہ وائی چہ ما یو غلام حذیفہ رضی اللہ عنہ تہ ا ولیرلو نو ہغہ دغہ وخت دا وئیل کہ د نبی ﷺ پہ زمانہ کنبی بہ یو کس ہم داسی خبرہ کولہ نو ہغہ بہ ئی منافق گنرلو خونن زہ پہ یو مجلس کنبی تاسو کنبی د یو سہری نہ داسی خلور منافقانہ کلمی اورم. تاسو لہ پکار دی چہ د نیکو کارونو حکم ورکپنی. د بدو کارونو نہ زرمع کول او کپنی، خلق خیر تہ رابلئی گنی تاسو ٲول بہ پہ عذاب کنبی راگیر کرے شنی. یا بہ عذاب د داسی قسم وی چہ ستاسو حاکمان بہ بدان خلق جوہر کرے شی نو کہ بیا بنہ خلق ہم ٲیری دعاگانہ او کپنی ہیخ بہ نہ کیری.

داللہ ﷻ د حدود و ماتولو مثال: نعمان ابن بشیر رضی اللہ عنہ بیان کولو او پہ خپلو دواہو گوتو باندی خپلو غوربونو طرف تہ اشارہ کولہ چہ ما در رسول کریم ﷺ نہ آوری دلی دی چہ فرمائیل یی: چہ د اللہ تعالیٰ پہ حدودو باندی قائم اوسیدونکی اود اللہ تعالیٰ حدود ماتونکی یا پہ دی کنبی سستی او غفلت کونکو مثال داسی او گنرنی لکہ چہ یو خو کسان پہ کشتی کنبی سوارہ دی د کشتی پورتنی خلق د کشتی د لاندینو خلقو د پارہ د تکلیف سبب جوہر شو اولاندینو خلقو پورتنو خلقو تہ تکلیف اورسولو یعنی د لاندی خلقو تہ د اوبو ضرورت شو نو پاس لارل چہ اوبہ راڑری خو پورتنو خلقو تہ تکلیف پیدا شو نو وئی وئیل کہ چری مونو د کشتی د لاندی نہ یوہ تختہ اخواکرو او پہ آسانی سرہ د اوبو لار جوہر کرو نو پورتنو خلقو تہ بہ تکلیف نہ وی. مطلب داچہ ددی بہ خہ نتیجہ وی. پہ کشتی کنبی سوری کولونہ ہغوی منع کپنی (۳) دغہ شان کہ چری دا گناہگاران تاسو پریردنی اود گناہ د کار نہ ئی نہ منع کوئی نود کشتی والا د خلقو پہ شان بہ تاسو ٲول پہ ٲول ہلاک شنی سرہ د دی چہ د کشتی د پورتنو خلقو غونڈی بہ ستاسو خہ نقصان نہ وی پہ دی چہ دا سزا دہ د دی خبری چہ وکی مو منع نہ کرل.

د گناہ پہ عام کیدلو سرہ عذاب ہم عام گیری: د ام المؤمنین حضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی رسول اللہ ﷺ افرمائیل چہ کلہ گناہ زما پہ امت کنبی عامہ شی نو اللہ تعالیٰ بہ عذاب عام کرے. نو ما

(۱) مسند احمد: ۱۹۲/۴.

(۲) ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء فی الامر بالمعروف والنہی عن المنکر: ۲۱۶۹، ۲۸۸/۵-۲۸۹ وهو حسن.

(۳) صحیح بخاری کتاب الشهادات، باب القرعہ فی المشکلات: ۲۲۸۶، ترمذی: ۲۱۷۳، احمد: ۲۶۸/۴، ابن حبان: ۲۹۷.

عرض اوکړو یارسول الله ﷺ په هغې کښې خو به نیکان خلق هم وی. حضور ﷺ او فرمائیل چه او هغوی به هم په عذاب کښې راگیروی خو په مرگ به د الله تعالی مغفرت هغوی ته حاصل وی. (۱)

وَادْكُرُوا إِذْ	
یاد کړئ هغه وخت کله چې	
..... او هغه وخت یاد کړئ چې	
أَنْتُمْ قَلِيلٌ	مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ
تاسو وی لږ کمزورې گنرلې شوی وی په زمکه کښې تاسو ویریدئ چې اوبه تبتوی تاسو	تاسو لږ وی او په ملک (مکه) کښې کمزوری گنرلې شوی او تاسو په دې ویره کښې پراته وی
النَّاسِ	فَأُولَئِكَمُ وَإِيْدِكُمْ بِنَصْرِهِ
خلق نو خای د پناه ئې در کړو تاسوله او مضبوط ئې کړل لاسونه ستاسو په امداد خپل سره	چې خلق به مو و تبتوی نوالله ﷻ درته داستو گنې خای در کړو او پخپل مدد سره ئې ستاسو لاسونه مضبوط کړل
وَرَزَقَكُمُ	مِّنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۸﴾
اورزق ئې در کړو تاسوله د پاکو خیزونو نه د پاره د دې چې تاسو شکر اوباسئ	او تاسو ته ئې پاکیزه خیزونه در کړل نو پکار دی چې تاسو شکر اوباسئ !

قوله تعالی: :: وَادْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ

الله ﷻ پخپل فضل مسلمانان آسودکئی راحت او آرام سره مخ کړل: - الله تعالی هغه نعمتونه بیانوی کوم چه ئې په مؤمنانو باندې اوکړل، چه هغوی په شمیر کښې کم وو مونږ زیات کړل هغوی کمزورې او ویریدونکی وو. مونږ قوی کړل او د ویرې اسباب مو ترې لرې کړل. غریبانان او فقیران وو هغوی ته مو پاک رزق ورکړو. هغوی مو شکر ادا کونکی او اطاعت کونکی جوړ کړل او په هره خبره کښې حکم منونکی شو. دا وو د مؤمنانو حال چه په مکه کښې وو او په شمیر کښې ډیر کم وو، هر وخت هغوی ته ویره وه چه هغوی به اوچت کړې شی. هم دغه حال د یو مودې پورې وو بیا الله تعالی هغوی ته د مکې نه مدینې ته د هجرت کولو حکم اوکړو، هلته هغوی ته پناه ملاؤ شوه. د مدینې خلقو دهغوی امداد اوکړو. د بدر په ورځ او په نورو جنگونو کښې د هغوی ملگرتیا اوکړه. خان او مال ئې په هغوی باندې قربان کړل. ځکه چه هغوی دالله ﷻ اود هغه درسول الله ﷺ تابعداری کول غوښتل. (وَادْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ) قتاده رضی الله عنہ وائی چه په عربو کښې داخلق ډیر په خراب حال کښې وو د هغوی ژوند ډیر تباہ وو. په خټه وږې اور نهر، په بدن بربنده، د لارې نه بې لارې څوک هم چه وو بدنصیب وو، چه مړ به شو جهنم به دیکه شو. هغوی ته خو به د خوراک د پاره څه نه ملاویدله بلکه نورو به دوی خورل. مونږ ته خونه ده معلومه چه په دنیا کښې به د دوی نه زیات څوک په ذلیل حالت کښې وو. خود اسلام راوړلونه پس څه اوشو هم دغه ذلیل خلق په ملکونو قابض شو. امیران او بادشاهان جوړشو. رزق ورته په ډهیرو ملاؤ شو، په بادشاهانو باندې ئې هم حکم اوچلولو. الله تعالی هغوی ته هغه هرڅه ورکړل کوم چه تاسو نن وینئ. اوس دالله تعالی د نعمتونو شکر اوکړئ هغه منعم حقیقی دې. شکر کونکی بندیگان خوښوی اودولت او نعمت نور هم زیاتوی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ

| انہی ہغہ کسانو

| انہی ایمان دارو!

اٰمَنُوْا لَا تَخُوْنُوْا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ وَتَخُوْنُوْا اٰمَنِيْكُمْ

چہی ایمان موراوہی دی امانہ کوی خیانت ادا اللہ سرہ اود رسول سرہ ا او خیانت مہ کوی اہ امانتونو خپلو کنبی
داللہ سرہ اود رسول سرہ خیانت مہ کوی ا اود بیول امانتونو کنبی ہم خیانت مہ کوی

وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝ وَاَعْلَمُوْا اَنْمَّا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ

اوتاسو پوہیری ا اوبوہہ شی اچی بیشکہ ا مالونہ ستاسو ا او اولاد ستاسو ازمینبت دی
حالانکہ تاسو پوہیری ا اوبوہہ شی اچی ستاسو مالونہ او ستاسو اولاد خو پہ حقیقت کنبی امتحان دی

وَاَنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ۝

اوبیشکہ اللہ چہی دی ا دہغہ سرہ ا اجر دی ا لوی ا

اواللہ سرہ چہی کوم اجر دی ہغہ ڈیرلوی دی ا

قوله تعالى: لَا تَخُوْنُوْا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ

د اللہ اود رسول د خیانت مفہوم۔۔۔ دا آیت د ابولبابہ بن عبدالمنذر ؓ بارہ کنبی نازل شوہی کلہ چہ حضورؐ ہغہ دبنوقریظہ یہودیانو طرف تہ اولیگلو چہ در رسول اللہؐ شرط اومنی اوقلعه خالی کرئی۔ یہودیانو ہم د ابولبابہ ؓ نہ مشورہ اوغوبستہ نو ہغہ ہم د ہغوی د مرضی مشورہ ورکرہ۔ د ہغہ نہ پس ہغہ تہ احساس اوشو چہ ہغہ خو دہوکہ شو چہ داخود اللہ تعالیٰ اود ہغہ د رسولؐ خیانت اوشو۔ نو قسم نی اوخوللو چہ ترکومی اللہ تعالیٰ د ہغہ توبہ قبولہ کرہی نہ وی ترہغہ وختہ پوری بہ مرشم خوخوراک بہ اونہ کریم۔ اوس د مدینہی جومات تہ راغلو او ستنی سرہ نی خپل خان اوتولو۔ نہہ ورخہی پہ دی حال کنبی تیری شوہی د ولری او تندہی نہ بی ہوشہ شو راپریوتلو تردہی چہ د رسول اللہؐ پہ ژبہ مبارکہ نی اللہ تعالیٰ توبہ قبولہ کرہ۔ خلق زیرہی ورکولوسرہ راغله او غوبنتلی چہ د ستنی نہ نی کولاؤ کرہی۔ ابولبابہ ؓ وئیل چہ ما صرف رسول اللہؐ پرانستی شی۔ رسول اللہؐ کولاؤ کرو نوونی وئیل یارسول اللہؐ ماخپل تول مال صدقہ کرہ۔ رسول اللہؐ اوفرمائیل چہ نہ صرف دریمہ حصہ بہ صدقہ کیہی (مغیرہ بن شعبہ ؓ وانی چہ پہ لحاظ د مضمون دا آیت د حضرت عثمان ؓ د قتل پیش گوئی سرہ متعلق دی خکہ چہ فتنہ اوفساد پیدا کولوسرہ امیر قتلول د اللہ تعالیٰ او رسولؐ خیانت دی۔

نبی کریمؐ تہ د سفیان د قافلہ اطلاع اودحاطب قصہ: حضرت جابر بن عبد اللہ ؓ وانی چہ ابوسفیان د مکہ نہ اووتلو، جبرائیلؑ راغلو رسول اللہؐ تہ نی خبر ورکرو چہ ابوسفیان پہ فلانی مقام کنبی دی نو حضورؐ صحابہ کرامو تہ اوفرمائیل چہ ابوسفیان پہ فلانی مقام باندہی دی د ہغہ د رانیولو د پارہ اوختی اودا معاملہ دی بالکل پہ راز کنبی وی۔ خو یو منافق ابوسفیان تہ اولیکل چہ محمدؐ تاسو رانیسی ہونبیار اوسیرہ۔ نو دا آیت نازل شو چہ د اللہ تعالیٰ او د ہغہ د رسولؐ سرہ خیانت مہ کونی۔ د رسول اللہؐ راز بنکارہ کول د رسول اللہؐ سرہ خیانت دی۔ دا حدیث غریب دی اود آیت سیاق

(الطبری: ۴۸۲/۱۳، مسند احمد: ۵۲/۳ مختصرًا)

نہ ہم ددی ثبوت نہ ملاویری۔ پہ مسلم او بخاری شریف کنبی د حاطب ابن ابی بلتعہ قصہ داسی لیکلی ده چه هغه د قریشو کافرانوته د رسول الله ﷺ د قصد نہ د خبرولو د پارہ خط اولیکلو۔ دا د مکي د فتح د وخت خبره ده نو الله تعالی رسول الله ﷺ خبر کړو۔ پیغمبر ﷺ هغه پسې سپرې اوزغلولو نو هغه خط نی اونیولو۔ حاطب نی راوغوښتو۔ حاطب ﷺ د خپل قصور اعتراف اوکړو۔ حضرت عمر بن خطاب ﷺ اووئیل یار رسول الله ﷺ د ده ست والوزوم ده الله تعالی اود هغه رسول الله ﷺ سره خیانت کړې دې۔ نوحضور ﷺ او فرمائیل عمر ﷺ پریرده دې د بدر په جهاد کنبی شامل وو ولې تاته خبر نشته چه د بدر د مجاهدینو باره کنبی الله تعالی فرمائیلی دی ما تاسواوینیلنی اوستاسو ټول گناهونه معاف دی (۱) مطلب دا چه صحیح هم دغه خبره ده چه په آیت کنبی عمومیت دې سره د دې چه دا صحیح دی چه د آیت شان نزول په یوخاص سبب دې اود علماؤ په نیز د عموم لفظ اعتبار کیدی شی۔ نه د خصوصی سبب او په لویو وړو کنبی متعدی او لازمی ټول گناهونه شامل دی۔ ابن عباس ﷺ وائی چه دلته د لفظ امانت نه هغه ټول اعمال مراد دی کوم چه الله تعالی په بندیگانوباندې فرض کړی دی۔ مراد دادې چه فریضه مه ماتوئی سنت مه پریردئی د گناه د کولونه بچ شئی۔ حضرت عروه بن زبیر ﷺ وائی چه مطلب دا دې چه داسې مه کوئی چه په مخامخ خود چا دمرضی خبره اوکړئی اود هغه په غیر موجودگنی کنبی د هغه غیبت یا مخالفت اوکړئی۔ اصلی خیانت هم دغه دې۔ امانت هم په دې سره ختمیږی۔ سدی ﷺ وائی چه د الله تعالی او رسول الله ﷺ سره خیانت هم دغه دې چه سپرې په خپل مینخ کنبی خیانت اوکړی۔ خلقو به د حضور ﷺ نه خبرې اوریدی او نوروته به نی کولی نود دې خبر به مشرکانوته رسیدلو۔ په دې وجه رسول الله ﷺ او فرمائیل چه د دوو سپرو په مینخ کنبی خبره په هر صورت امانت وی۔ خبره چه نی کوم خای کنبی اوریدلې وی هم هلته پریخودل پکار دی۔ د چا په وړاندې دچا خبره سردوباره کول نه دی پکار۔ سره د دې که هغه نه وی منع کړې۔ (وَأَعْلَنُوا أَلْمَآمُوا لَكُمْ وَأَوْلَادَكُمْ فِتْنَةً) دفتنی نه ازمینبت او امتحان مراد دې۔ چه اولاد ورکوو اوزمینبت کوو یثې چه تاسو شکر کوئی که نه اود اولاد ذمه وارثی په خانی راورثی که نه۔ یا داچه دهغوی په محبت کنبی د الله تعالی نه غافل کیرئی که په دې امتحان کنبی پوره شوئی نو الله تعالی سره عظیم بدله ده۔ او فرمائی چه د خیر او شر په ذریعه مونږ به تاسو ازمینبت کوو۔ او فرمائی چه ای مؤمنانوا ستاسو اولاد او ستاسو مال دې تاسو د الله تعالی د یادنه غافل نه کړی که چرې داسې اوشو نو تاسو به په سخت تاوان کنبی شئی۔ او فرمائی چه ستاسو بیبیانی او اولاد ستاسو دبنمان دی په دې وجه احتیاط کوئی۔ د الله تعالی سره ثواب اود هغه جنتونه د دې مال او اولاد نه ډیر بهتر دی۔ دا د دبنمن په شان نقصان رسونکی دی او په دوی کنبی اکثر ستاسو دپاره فائده مند نه جوړیږی۔ الله تعالی د دنیا و آخرت مالک دې او په قیامت کنبی هغه سره اجر عظیم دې۔ په حدیث کنبی دی چه ای بنیادمه! ته ما لتهوه زه به ملاؤ شم که زه تاته ملاؤشوم نو پوهه شه چه هرڅه ملاؤشو۔ او که تا زه وړک کړم نو هرڅه دې وړک کړل۔ پکار دی چه زه تاته د هر خیز نه ډیر محبوب شم۔

نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه درې خیزونه چی په چا کنبی چې درې واره راغلل نو هغه د ایمان لذت محسوس کړو۔ (۱) د الله تعالی اود هغه د رسول ﷺ د هر خیز نه ډیر محبوب کیدل۔ (۲) چا سره هم چه مینه وی نو صرف د الله تعالی په خاطر (للهیت) په توگه او ذاتی غرض په کنبی شامل نه وی (۳) په اور کنبی ورتهوئیل بهتر گنرل د دې خبرې چه د اسلام نه پس مرتد شئی۔ (۴) بلکه د رسول الله ﷺ محبت په

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الجاسوس والتجسس والتبخت: ۳۰۰۷، صحیح مسلم: ۲۴۹۴، ابوداؤد: ۲۶۵۰، ترمذی: ۳۳۰۲، احمد: ۷۹/۱، مسند ابی یعلی: ۳۹۴.

(۲) صحیح بخاری کتاب الایمان باب من یکره ان یعود لی الکفر: ۲۱۰۰، صحیح مسلم: ۴۳، ابن ماجه: ۴۰۳۳، احمد: ۱۷۲/۳، ابن حبان: ۲۳۷.

مال او اولاد باندې هم مقدم او گنړی. لکه چه په حدیث شریف کښې دې په الله تعالی قسم ایمان ورته هډو نصیب نه دې که د خپل خان مال او اولاد نه ما ډیر خوښ نه کړی. (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	
ا	انې هغه کسانو اچې ایمان مو راوړې دې
ا انې دایمان خاوندانو!	
إِنْ تَتَّقُوا	اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ
فُرْقَانًا	وَيُكَفِّرْ
که او ویریدئ تاسو! دالله نه ادر به کړی تاسوله علم دکره کوته معلومولو اولرې به کړی	
که تاسو دالله نه او ویریدئ نو تاسو ته به دحق او باطل معلومولو یو بصیرت درکړی او تاسو ته به	
عَنْكُمْ	سَيَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ
لَكُمْ	وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
ستاسو نه گناهونه ستاسو او معافی به او کړی تاسو ته او الله خاوند دفضل لوی دې	
گناهونه معاف کړی او تاسو ته به بښنه او کړی او بېشکه الله نه د ډیر لوی فضل خاوند دې	

قوله تعالی: **إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ**

د الله تعالی نه ویریدل بڼه دې - اې مؤمنانو! که چرې تاسو د الله تعالی نه او ویریدئ نو الله تعالی به تاسو ته په دنیا او آخرت کښې خلاصی درکړی. د فرقان نه مراد خلاصې یا امداد یا د حق او باطل په مینځ کښې فیصله مراد ده. د انفسیرد ابن اسحاق د تفسیر تفسیر ماسبق نه زیات عام دې. د دې د پارہ چه خوک دالله تعالی نه ویریدئ د هغه احکام به په خای راوړی د هغه د مناهی نه به ډډه کوی نو د حق او باطل د معرفت به هغه ته توفیق کیږی. دا به د هغه د نجات او امداد سبب وی. د هغه د گناهونو کفارہ به وی، الله تعالی به غفار او ستار جوړشی، دالله تعالی نه به ډیرې لوڼې بدلې حقدار جوړشی. لکه چه فرمائی اې مؤمنانو! دالله تعالی نه او ویریدئ او د رسول ﷺ تابعداری او کړئ الله تعالی به په تاسو باندې ډبل رحمت نازل کړی. هغه به تاسو ته یو نور درکړی چه د هغې په رهنمائی کښې به روان ئې هغه به تاسو او بښی هغه ډیر بښونکې او مهربان دې. (۲)

وَأَذِمْكُمْ		بِكِ الَّذِينَ		كَفَرُوا	
او (یاد کړه) کله چې تدبیر کولو خلاف ستا هغه کسانو چې دحق نه ئې انکار کړې دې					
او هغه وخت یاد کړه چې کافرو ستا خلاف دا سازشونه کول					
لِيُثْبِتُوكَ	أَوْ يَقْتُلُوكَ	أَوْ يُجْرِجُوكَ	وَيَمْكُرُونَ	وَيَمْكُرُوا	
چې قید کړی تا یا قتل کړی تا یا اوباسی تا او هغوی تدبیرونه کول خپل او تدبیرونه کول					
چې تاقید کړی یا تا مړ کړی یا دې دوطن نه اوباسی هغوی خپل تدبیرونه کول او الله نه					

(۱) صحیح بخاری کتاب الايمان باب حب الرسول ﷺ من الايمان: ۱۵، صحیح مسلم: ۴۴.
(۲) ۵۷/الحديد: ۲۸.

اللَّهُ ط وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِينِ ۝

اللہ | او اللہ | بہترہ تدبیر کونکھی دے |

خپل تدبیرونہ کول | او اللہ بہتر تدبیر کونکھی دے |

قوله تعالى: **وَأَذِمْكَرَّكَ الَّذِينَ كَفَرُوا**

د کفارو پہ مجلس شوری کنبی د رسول ﷺ دقتل ناپاکہ سازش۔ اوس کافران دا چل ول کول غواڑی
چہ تا قید کری یا دے قتل کری یا دے د وطن نہ اوباسی۔ د اثبات معنی قید او حبس دے۔ مطلب دا چہ
هغوی تاسرہ خہ خرابہ ارادہ لری۔ کافرانوچہ کله دا مشورہ اوکړه چہ نبی کریم ﷺ قید یا قتل کړنی یا
نی د وطن نہ اوباسی نو ابوطالب د وراره نہ تپوس اوکړو آیا تاته خہ خبر شته چہ دا کافران تاسرہ خہ
ارادہ لری۔ نو حضور ﷺ اوفرمائیل چہ قید یاقتل یا د وطن نہ ویستل۔ نو ابوطالب تپوس اوکړو تاته
چا خبردرکړو نو حضور ﷺ اوفرمائیل زما رب ماته خبر راکړو۔ ابوطالب اوونیل ستا رب خوبه ډیر رب
دے همیشه د هغه خیر غواړه۔ رسول اللہ ﷺ اوفرمائیل زه به د هغه خہ خیر اوغواړم بلکه هغه زما خیر
غواړی رښتیا خودا دی چہ د ابوطالب ذکر په دے کنبی ډیر عجیبه دے بلکه د انکار قابل خکه چہ دا
آیت مدنی دے اودا واقعہ اود قریشو مشورہ کول د هجرت په شپه وو اود ابوطالب مرگ هم د دے نه
دری کاله وړاندې شوې وو۔ هم د ابوطالب د مرگ په سبب دے کافرانو خو دومره بهادری او همت کری
وو خکه چہ ابوطالب خو به همیشه د حضور ﷺ حمایت او امداد کولو اود وراره په حفاظت کنبی به نی د
قریشو مقابلہ کوله۔

دارالندوه کنبی دمشرکانو مشورہ او دشيطان رائی: د ابن عباس ؓ نه روایت دے چہ د قریشو سردارانو
یو مجلس کنبی شوری اوکړه اود حضور ﷺ په نقصان رسولو باندې وو۔ په دے مجلس کنبی ابلیس هم
دیو لونی شیخ په شکل کنبی راغلو۔ خلقو تپوس اوکړو ته خوک نی؟ هغه جواب ورکړو زه د اهل نجد
شیخ یم۔ ما اوریدلی دی چہ تاسو خلق مجلس کنبی شوری کوئی نوزه هم راغلم دے د پاره چہ تاسو زما
د مشورې نه محروم پاتې نه شئی۔ خلقو ونیل چہ راخه خامخا راخه۔ هغه ونیل چہ تاسو خلق د دے سړی
بارہ کنبی بنه فکر او سوچ اوکړنی گنی نو ډیر ممکن دی چہ هغه په تاسو باندې غالب شی۔ نو یو رائی
ورکړه چہ هغه قیدل کول پکار دی او تردې چہ هغه په قید کنبی هلاک شی۔ لکه خنگه چہ زهیر او نابالغ
شاعران د دے نه اول قید کری وو او هغوی هلته تر مرگ پورې پراته وو اودا خو هم یو شاعر دے۔ په دے
باندې هغه شیخ نجدی غصه شو چہ زماخو هیخ کله دا رائی نه ده۔ په اللہ تعالی قسم د هغه رب به
هغه د هغه خای نه راوباسی اوخپلو ملگرو ته به اورسی او بیا به هغه حملہ اوکړی او هرڅه به درنه
واخلی اوستاسو د ښارونونه به تاسو بهر اوباسی۔ خلقو ونیل شیخ رښتیا اوونیل خہ بل خہ تجویز اوکړنی
بل اوونیل چہ دے د خپل ملک نه اوباسنی او په آرام شنی۔ کله چہ هغه دلته نه وی نوستاسو به د هغه نه
خه اندیننه نه وی۔ دهغه تعلق به ستاسو نه علاوه بل چا سره وی نوستاسو پرې خہ۔ دے اوریدو سره
شیخ نجدی اوونیل په اللہ تعالی باندې قسم دا رائی هم صحیح نه ده۔ آیا تاسو ته د هغه د خوږې ژبې
خبرنه دے او په خپلو خبرو باندې د هر چا زړه گتلی شی۔ که چرې تاسو داسې اوکړه نو هغه به ټول عرب
رايوخای کری۔ د هغه ټول حمایتیان به په یوخای په تاسو حملہ اوکړی اوتاسو به د خپل وطن نه اوباسی
ستاسو شریف خلق به قتل کری شی خلقو ونیل شیخ رښتیا وانی خہ بله رائی پیش کړنی۔ ابوجهل ونیل
زه یوه مشورہ درکوم۔ که تاسو سوچ اوکړنی نو د دے نه بنه رائی نه شی کیدې۔ د هرې قبیلې نه یو یو
خوان راغونډ کړنی چہ بهادر او شریف وی هر یو سره دے توره وی ټول دے یوخای شی او په هغه دے په
یوخل یو وار اوکړی کله چہ هغه قتل کری شی نو د هغه وینه به په قبیلو باندې تقسیم شی۔ دا خو

ممکن نہ دی چہ د بنی ہاشم یوہ قبیلہ بہ د ٲولو قبیلوسرہ جنگ اوکری او مجبوراً بہ بنی ہاشم د ہغہ دقتل دیت قبول کری۔ دیت بہ ورکرو او مونر تہ بہ آرام ملاوشی۔ شیخ نجدی وئیل واللہ دا رائی صحیح دہ۔ دے نہ بلہ بنہ رائی نشتہ۔ پہ دے بانڈے اتفاق کولو نہ پس مجلس ختم شو۔ اوس جبرائیل ؑ راغلو او حضور ؑ نی خبرکرو چہ نن شپہ پہ بسترہ بانڈے مہ سملہ اود کافرانو د سازش خبر نی ورکرو۔ نبی کریم ؑ پہ ہغہ شپہ پہ بسترہ بانڈے اودہ نہ شو او ہم ہغہ وخت نی د ہجرت حکم ورکرو۔ مدینے تہ پہ راتلو بانڈے اللہ تعالیٰ پہ ہغوی ؑ بانڈے سورۃ انفال نازل کرود خپلونعمتونوذکرنی اوفرمانیلو او فرمانی ﴿وَمَكْرُؤٌ وَّمَكْرُؤٌ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِيْنَ﴾ ہغوی چال چلوی نو اللہ تعالیٰ ہم چال چلوی اللہ تعالیٰ ٲیر نہ مدبردی۔ ددوی قول دی ﴿لَتَرْبِضَنَّ بِهٖ رَبِّ الْمُنُوْنِ﴾ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْاَرْحَامَ ﴿۱﴾

ترجمہ۔ آیادا خلق داسے وانی چہ داشاعر دی مونر دہغہ بارہ کنہی د ناخاپی مرگ انتظارکرو اود ہغہ ورخ نوم "یوم الزحمة" شو۔ خکہ چہ پہ ہغہ ورخ د حضور ؑ د قتل سازش جوڑ شوے وو د ہغوی د دی ارادو ذکر پہ آیت ﴿وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّوْكَ مِنَ الْأَرْضِ لَیُخْرِجُوْكَ مِنْهَا وَإِذًا لَیَبْتُلُوْنَ خَلْقَكَ إِلَّا قَلِيْلًا﴾ کنہی دی۔ نبی کریم ؑ اللہ تعالیٰ دحکم پہ انتظار وواوچہ کلہ قریشود قتل ارادہ اوکریہ نو حضرت علی ؑ نی راوغوبنتو او حکم نی ورکرو چہ زماپہ بسترہ بانڈے سملہ۔ حضرت علی ؑ شین خادر واغوستو او سملاستو۔ رسول اللہ ؑ بہرراووتلو۔ خلق پہ دروازہ کنہی بنسکاریدل۔ حضور ؑ یوموتی خاورہ دہغوی طرف تہ اوشندلہ دہغوی سترگی د حضور ؑ نہ واوریدی۔ حضور ؑ ﴿يَسْ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيْمِ﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۱﴾ عَلٰی صِرَاطٍ مُسْتَقِيْمٍ ﴿۱﴾ تَنْزِيْلَ الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ ﴿۱﴾ لَتَنْذِرَ قَوْمًا مَّا اُنذِرْ اٰبَاؤَهُمْ فَهُمْ غٰفِلُوْنَ ﴿۱﴾ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰی اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱﴾ اِنَّا جَعَلْنَا فِيْ اَعْنَاقِهِمْ اَغْلًا فَيَسُوْا اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُوْنَ ﴿۱﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ سَدًا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًاۙ اِنَّا عَشِيْنَهُمْ فَهُمْ لَا يَبْصُرُوْنَ ﴿۱﴾ لوستلوسرہ اووتلو۔ (۱)

د کورنو نہ د وتلو پہ وخت د کافرانو پہ سرونو خاورے شملہ: د ابن عباس ؓ نہ روایت دی چہ فاطمہ ؓ پہ ژرا کنہی رسول اللہ ؑ لہ راغله، حضور ؑ اوفرمائیل ولے ژاری، حضرت فاطمہ ؓ وئیل ولے بہ نہ ژارم چہ دی د قریشو خلقو دلات او عزری قسمونہ خوړلی او وعدے نی کرے دی چہ ستاسو پہ لیدو بانڈے بہ پہ تاسو حملہ کوی او تاسو بہ قتل کوی او پہ ہغوی کنہی بہ ہر یو کس ستاسو پہ قتل کنہی حصہ اخلی۔ حضور ؑ اوفرمائیل لورے د اودس د پارہ اوبہ راورہ۔ حضور ؑ اودس اوکرو اود کعبے طرف تہ روان شو۔ قریشو وئیل دا ہم ہغہ دی خو دی سرہ د ہغوی سرونہ تیب شو او ستیونہ نی کارہ شو ہغوی خپلی سترگی اوچتے نہ کرے شوے۔ حضور ؑ یو موتی خاورہ اوچتہ کرہ اود ہغوی طرف تہ نی اوغورزولہ اوونی فرمانیل چہ شکلونہ دی خراب شی چاسرہ چہ داکانے اولگیدہ پہ یوم بدر کنہی ہغہ کافر خامخا قتل شو۔ (۱) مطلب داچہ نبی کریم ؑ ہجرت اوکرو او غارتہ اورسیدو او حضرت ابوبکر صدیق ؓ نی خان سرہ بوتلو۔

درسول کریم ؑ د وتلو پہ وخت حضرت علی ؑ پہ خپل ٹھانی پاتے کول: مشرکانود حضور ؑ د کور خوکیداری کولہ، حضرت علی ؑ نی حضرت محمد ؑ گنرلو سحر سرہ نیزدی نی حملہ اوکریہ خو پہ کور کنہی حضرت علی ؑ اولیدو نو ٲولہ منصوبہ نی بی کارہ شوہ۔ ٲپوس نی اوکرو محمد ؑ چرتہ دی؟ علی ؑ وئیل ماتہ پتہ نشتہ۔ د قدمونو مبارکو پہ لار روان شو۔ غرتہ نیزدی اورسیدل نو پہ شک کنہی شو۔ پہ غار وراوختل دغار مخے تہ تیرشو د غار پہ خلہ کنہی جولگی جالہ جوڑہ کرے وہ۔ وئیل کہ پہ غار کنہی شوک دنہ تلی وو نود دی پہ خلہ کنہی بہ دا دومرہ لویہ جالہ خنگہ قائم پاتے کیدہ۔

(۱) دلائل النبوة: ۲/۴۶۹

(۲) احمد: ۱/۳۰۳ وسندہ حسن، حاکم: ۱/۱۶۳، ابن حبان: ۶۵۰۲، دلائل النبوة: ۶/۲۴۰

حضور ﷺ پہ غار کنبی درې ورځې وو. (۱) الله تعالیٰ فرمائی هغوی چالونه چلوی نو مونږ هم خپل چال بنایو. مگوره څنگه مو د دې کافرانو نه خلاصې ورکړو.

وَإِذَا تَنَلْنَا عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا
او کله چې به لوستلی کیدل په هغوی باندې آیتونه زمونږه
أَقْبَلُوا
او کله چې په دوی باندې زمونږ آیتونه اولوستې شی
قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا
وئیل به ئی په تحقیق سره او اوريدل مونږه که مونږه او غواړو انو خامخا به او وایو مونږه په مثل ددې
نودوی وائی چې مونږ واوریدل او که مونږ او غواړو نو مونږ به داشان جوړ کړو
إِنْ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۝ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَتْ
نه دی دا مگر قیصې دی د اولنو خلقو او کله چې او وئیل هغوی انې الله که چېرې وی
دا خو نور څه نه دی بلکه تشې د پخوانو خلقو قیصې دی او هغه وخت هم یاد کړه کله چې دوی او وئیل انې الله
هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَابًا مِنَ السَّمَاءِ
دا هم دا حق د طرفه ستانه نورا او ورو په مونږ کانږی د آسمان نه
که دا (قرآن) واقعی حق وی او ستا د طرفه راغلی وی نو په مونږ باندې دبره نه کانږی راو ورو
أَوَاثِنَا ۝ يَعَذَابُ أَلِيمٌ ۝ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ
یا راوله په مونږ باندې عذاب دردناک اونه دې الله چې عذاب ورکړی دوی ته
اویا راباندې یو بل دردناک عذاب راوله او الله ﷻ داسې نه کوی چې دوی ته عذاب ورکړی
وَإِنَّتِ فِيهِمْ ۝ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ
اوحال دا چې تدا موجود ئی په دوی کنبی اونه دې الله عذابونکې ددوی اوحال دا چې دوی
او ته په دوی کنبی موجود بی اونه الله ﷻ داسې خلقو ته عذاب ورکوی چې هغوی
لِيَسْتَغْفِرُوا ۝
بښنه غواړی
بښنه غواړی

قوله تعالى: وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا

د نبی ﷺ وجود مبارک د کافرانو د پارہ د حفظ او ایمان باعث وو. - د قريشو د کفر او ظلم خبر ورکولې شی چه قرآن پاک اوریدو سره هغوی څنگه باطلې دعوي کوی. وائی چه مونږ دا کوم قرآن پاک اوریدلی دې که او غواړو نو مونږ هم داسې وئیلې شو. د اصرف د هغوی دعوی ده او وینا بغیرد عمل ده. په دې باندې بار بار په قرآن پاک کنبی تحدی او کړې شو. چیلنج ورکړې شو چه داسې صرف یو سورة جوړ کړئ راورئی خو هغوی جوړ نه کړې شو. داسې وینا کولو سره هغوی خپلو نفسونو ته د هوکه ورکوی. او خپل

د دروغو ہم خیال نی ہم پہ دھوکہ کنبی ساتلی دی. وائی چہ دا وینا کونکې نصر بن حارث وو. دا بی دینہ د فارس بنار طرف تہ تلې وو، د هغه خائی ایرانی بادشاہانو او رستم اسفندیار تاریخ نی لوستلی وو او چہ کله واپس شو نو د رسول اللہ ﷺ بعثت شوې وو. حضور ﷺ خلقو تہ قرآن پاک اورولو او چہ کله بہ هغوی مجلس ختم کړو نو دا کمبخت نصر بہ کیناستو اود ایرانی بادشاہانو تاریخ بہ نی بیانولوسره وئیل اوبناینی چا بنہ قصہ بیان کړہ ما کہ محمد ﷺ؟ او چہ کله اللہ تعالیٰ د بدر پہ ورخ مسلمانانو تہ کامیابی ورکړہ اوبعضی دمکې مشرکان قید کړې شو نو حضور ﷺ د هغوی ہم دستونہ پریکولو حکم اوکړاودده ہم سټ پریکړې شو. مقداد ﷺ بن اسود هغه قید کړې وو. سعید بن جبیر ﷺ وائی چہ حضور ﷺ د بدر پہ ورخ د دریو قیدیانو د قتل کولو حکم ورکړې وو (۱) عقبہ بن ابی معیط (۲) طعیمہ بن عدی (۳) نصر بن حارث.

د کفارو غرور او د قران کریم پشان دعوی کول: نصر د مقداد ﷺ قیدی وو. حضور ﷺ چہ کله د هغه د قتل کولو حکم ورکړو نو مقداد ﷺ عرض اوکړو یارسول اللہ ﷺ! داخو زما قیدی دې ماتہ ملاویدل پکار دی. نو حضرت ﷺ او فرمائیل دہ د اللہ تعالیٰ د کتاب بی ادبی کړې دہ نو د قتل حکم نی اوشو. مقداد ﷺ د خپل بندی طرف تہ د رسول اللہ ﷺ توجو راوگرخولہ نو نبی کریم ﷺ دا دعا اوکړہ یا اللہ تہ د خپل فضل نہ مقداد ﷺ تہ ډیر خہ ورکړہ نو مقداد ﷺ او وئیل یا رسول اللہ ﷺ! د اصرار سرہ مطالبہ کولو زما ہم دغه غرض وو چہ پہ تاسو ﷺ دعا اوکړم. ہم ددې نصر بارہ کنبی دا آیت نازل شو ﴿وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾. د سعید بن جبیر ﷺ نہ ابو بشر راوی د طعیمہ پہ خائی د مطعم بن عدی نوم اخستی دې اودا خبرہ غلطہ دہ خکہ چہ مطعم بن عدی خو د بدر پہ ورخ ژوندې نہ وو. پہ دې وجہ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی وو چہ کہ نن مطعم بن عدی ژوندې وو او د دې مقتولینونہ بی د چا بارہ کنبی سوال کړې وو نو ما بہ هغه تہ دغه قیدی ورکړې وو (۱) حضور ﷺ دا خکہ او فرمائیل چہ هغه پہ هغه وخت کنبی حضور ﷺ بچ کړې وو کله چہ د طائف ظالمان پہ حضور ﷺ پسې شوی وو او مکې تہ واپس شوې وو.

• اساطیر • د اسطوره جمع دہ یعنی هغه کتابونہ او اقتباسات کوم چہ نی زدہ کړی او خلقو تہ نی اوروی اودا صرف قصی وی لکه چہ بل خائی کنبی اللہ تعالیٰ داسې فرمائی ﴿وَقَالُوا اسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اَلْكَتٰبَآ قَبِي تَمَلٰی عَلَيْهِ بُرۡكَةً وَّاصِيۡلًا﴾ قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمٰوٰتِ وَاَلْاَرْضِ اِنَّهٗ كَانَ عَفُوًّا رَحِيۡمًا﴾ کافروائی چہ داخود مخکینو خلقو دروغزنی قصی دی کوم چہ لیکلې دی او شپہ ورخ بیانولې شی. خوک چہ د اللہ تعالیٰ طرف تہ رجوع کوی هغه دہ تہ معافی کوی اود هغه توبہ قبلوی. هغه د زمکې او آسمان رازونہ پیژنی اودا قرآن پاک ہم د هغه طرف نہ دې. کافروائی ای اللہ تعالیٰ اکہ دا قرآن حق دې نو د آسمان نہ پہ مونږ باندي کانږی راووروه یا دردناک عذاب راوله. دا دعاد هغوی د ډیر جهالت ناپوهنی سرکشۍ او د بسمنی په سبب دہ ہم پہ دې بی وقوفنی کنبی هغوی بدنام دی هغوی له خو په پکار وو چہ داسې دعا نی غوښتلہ چہ اللہ کہ دا قرآن ستا د طرف نہ وی نو مونږ له د دې د اتباع توفیق راکړې ولې هغوی خو د خپل خان د پارہ عذاب او غوښتو اود سزا د پارہ نی تیزی کوله. لکه څنگه چہ اللہ تعالیٰ فرمائی چہ دا خلق د عذاب د پارہ تندې کوی او کہ د عذاب یوه ورخ مقرر نہ وه نو عذاب بہ دوی ډیر زر راگیر کړې وې چہ دوی تہ بہ خبرہم نہ وو. هغوی وائی ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا عَجَلْ لَنَا قِطْنًا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ﴾ او ﴿سَأَلْنَا رَبَّآءَ بَعْدَآءٍ وَّاقِيۡرًا لِّلْكَافِرِيۡنَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ مِّنَ اللّٰهِ ذِي الْمَعَارِجِ﴾ د تیروشوو امتونو جاهلانو ہم داسې وئیلې وو. د شعیب ﷺ قوم وائی ای شعیب ﷺ!

(۱) صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب ما من النبی علی الاساری من غیر ان یخمس: ۳۱۳۹، ابوداؤد: ۲۶۸۹، احمد: ۸۰/۱، مسند ابی یعلیٰ: ۷۴۱۶، بیهقی: ۶۷/۹.

کہ چری تہ ربتونہی نی نو اسمان پہ مونہر راوغورزوه پہ مونہر باندی کانری ولہی نہ راوروی۔ ابو جہل بن ہشام ہم دا ونیلی چہی ﴿اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَابًا مِنَ السَّمَاءِ أَوْ اثْبِتْنَا بِعَذَابِ الْيَوْمِ﴾ کہ دا ربتونہی قرآن دی نو پہ مونہر باندی د آسمان نہ کانری ولہی نہ راوروی۔ نو دا آیت مبارک نازل شو چہی ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ﴾ یعنی ترکومی چہ تہ پہ دوی کبھی وی اللہ تعالیٰ بہ دوی تہ عذاب نہ ورکوی یا ترکوم وختہ پوری چہ ہغوی استغفار کوی (۱) او ونی فرمائیل ﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا قُرْأٰی كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرْكَبْتُمْ مَا كَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءَ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ﴾ یعنی تاسو بہ مونہر لہ خان لہ خان لہ راختی۔ لکہ خنگہ چہ پہ اول خل مونہر تاسو پیدا کرہی وی۔ عطاء ﷺ وائی چہ د دی مضمون لس آیاتونہ پہ قرآن پاک کبھی دی۔ بریدہ ﷺ وائی چہ ما عمرو بن العاصؓ جنگ احد کبھی پہ اس د پاسہ سور اولیدو چہ دا وینا نی کولہ ای اللہ تعالیٰ محمد ﷺ چہ خہ وائی کہ ہغہ ربتیا وی نو ما سرہ د اس پہ زمکہ کبھی ورخبس کرہی (دا د ہغہ وخت خبرہ دہ چہ کوم وخت عمرو بن العاصؓ ایمان نہ وو راوری)۔

د دی امت د جاہلانہ ہم داسی وینا وہ، اللہ تعالیٰ خپل آیات بیا سردوبارہ کوی او پہ ہغوی باندی د خپل رحمت ذکر کوی چہ ترکومی ہغوی استغفار کوی اوستا موجودگی پہ دوی کبھی دہ مونہر بہ پہ ہغوی باندی د آسمان نہ عذاب نہ نازلوو۔ مشرکانوبہ د بیت اللہ شریف طواف کولو او ونیل بہ نی ﴿لِيَكُ لِلَّهِمَّ لِيَبِيكُ لِيَبِيكُ لِيَبِيكُ﴾ نو حضور ﷺ بہ فرمائیل چہ بس بس ہم دغہ خای پوری وائی وراندی مہ وائی خو کافرانو بہ ورسرہ دا ہم ونیل ﴿إِلَّا شَرِيكًا هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ﴾ خو ستا یو شریک ہم دی تہ د ہغہ ہم مالک نی او د ہغہ د املاک ہم مالک نی او بیا بہ نی ورسرہ ونیل ﴿غفرانک﴾ نو اللہ تعالیٰ دا آیت نازل کرو چہ ترکومی تہ پہ دوی کبھی نی د عذاب نہ بہ محفوظ وی۔ ابن عباسؓ وائی ہغوی تہ دویہ امانونہ حاصل وو یو خود نبی کریم ﷺ وجود مبارک اودویم پس د شرک نہ استغفار۔ بیا د نبی کریم ﷺ د تللو نہ پس د ہغوی د معافی سبب صرف استغفار پاتی شو۔ قریشو بہ پہ خپل مینخ کبھی ونیل چہ اللہ تعالیٰ محمد ﷺ دزمونہ پہ مینخ کبھی بزرگ جور کرہی دی۔ د ورخی بہ نی اللہ تعالیٰ سرہ گستاخی کولہ اود شہی بہ نی پنبیمانیا سرہ ونیل ﴿غفرانک اللهم﴾ نو اللہ تعالیٰ ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ﴾ والا آیت نازل کرو۔ یعنی چہ انبیاء علیہم السلام ترکومی د کلی نہ وتلی نہ وی پہ قوم باندی عذاب نہ راخی۔ پہ ہغوی کبھی بعضی ہغہ خلق ہم وو چہ د اول نہ نی ایمان راوری وو۔ ہغوی بہ استغفار کولو او مونخونہ بہ نی کول دا مسلمانان وو اود نبی کریم ﷺ د ہجرت کولونہ پس ہم پہ مکہ کبھی پاتی وو اواستغفار بہ نی کولو۔ دا اہل مکہ د عذاب د واقع کیدونہ بچ شو خکہ چہ دا بنہ خلق تراوسہ پوری پہ ہغوی کبھی وو۔ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی چہ زما نہ پس بہ ہم ترقیامتہ پوری استغفار خلق د عذاب نہ بچ کوی۔ (۲) رسول اللہ ﷺ فرمائیلی چہ شیطان قسم اوخورلو ای اللہ تعالیٰ ستا پہ عزت مہی دی قسم وی ترکوم وختہ پوری چہ ستا د بندیگانو پہ بدنونو کبھی روحونہ دی زہ بہ دوی دھوکہ کوم۔ اللہ تعالیٰ فرمائی چہ زما دی پہ خپل عزت قسم وی ترکومی چہ ہغوی استغفار کوی زہ بہ ہم ہغوی بنیم۔ (۳)

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورہ الانفال ﴿وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ﴾: ۴۶۴۸، صحیح مسلم: ۲۷۹۶۔

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورہ الانفال: ۳۰۸۲۔

(۳) احمد: ۲۹/۳، مسند ابی یعلیٰ: ۱۲۷۶۳، حاکم: ۲۶۱/۴۔

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ	اور نہ ہی اللہ اچھی عذاب و رکری دویٰ تہ
وَأَنْتَ فِيهِمْ	اور اللہ ﷻ داسی نہ کوی چھی دویٰ تہ عذاب و رکری
وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ	اور حال دا چھی تہ موجود نی پہ دویٰ کنبی اور نہ ہی اللہ عذابونکی ددویٰ او حال دا چھی دویٰ
لِيَسْتَغْفِرُونَ وَمَا لَهُمْ	اور تہ پہ دویٰ کنبی موجود یئ اور نہ ہی اللہ ﷻ داسی خلقو تہ عذاب و رکوی چھی ہغویٰ
أَلَا يَعْلَمُونَ	بہنہ غواری اوخہ وجہ دہ دویٰ د پارہ چھی نہ بہ و رکوی عذاب دوی تہ اللہ او حال دا چھی دویٰ منع کوی خلق
وَمَا كَانُوا	بہنہ غواری خواوس بہ پری اللہ ﷻ و لی عذاب نہ راوی حال دا دی چھی ہغویٰ نور خلق
أَوْلِيَاءَهُ ط	د مسجد حرام نہ اور نہ ہی دویٰ سرپرستان دہغی
وَمَا كَانُوا	د مسجد حرام نہ منع کوی ددی باوجود چھی د مسجد حرام مستحق سرپرستان ہم نہ دی
إِنَّ أَوْلِيَاءَهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ	نہ دی سرپرستان د دی مگر پرہیزگاران خولیکن اکثر د دویٰ نہ پوہیری اور نہ ہی
وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ	ددی سرپرستان خو صرف پرہیزگار خلق کیدی شی خوزیات خلق پہ دی نہ پوہیری اود
وَمَا كَانُوا	مونخ ددویٰ پہ خوا دبیت اللہ کنبی مگر شپیلی و هل دی اولاسونہ پرقول دی نو اوخکی
وَمَا كَانُوا	بیت اللہ پہ خوا کنبی ددویٰ مونخونہ خہ و و خو شپیلی و هل اولاسونہ پرقول و و نوائی (کافرو)
وَمَا كَانُوا	عذاب پہ سبب دہغی چھی وی تاسو چھی انکار بہ موکولو
وَمَا كَانُوا	دخپل انکار پہ سبب د عذاب مزہ اوخکی

قوله تعالى: وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ ط

د مسجد الحرام متولی حقیقت کنبی متقی خلق دی مشرکان نہ دی۔ دا خود عذاب لائق و خود رسول اللہ ﷺ پہ برکت د عذاب نہ بیج شو۔ پہ دی وجہ چہ کلہ حضور ﷺ مکہ پریخودہ نو اللہ تعالیٰ د بدر پہ ورخ پہ ہغوی باندی عذاب نازل کرو۔ د ہغوی سرداران قتل کری شو اود ہغوی لوی لوی خلق بندی کری شو۔ اللہ تعالیٰ ہغوی تہ د استغفار ہدایت فرمائی لی و خودوی بہ ورسرہ شرک او فساد ہم یوخائی کولو۔ قتادہ اوسدی رسمہ (لہ وانی چہ دی مقتولینو د قریشو استغفار نہ کولو کہ کولو نی نو اللہ تعالیٰ بہ د بدر پہ ورخ دوی لہ د ذلت مرگ نہ و رکولو او کہ چرتہ پخپلہ دی کمزوری مسلمانانو پہ مکہ کنبی استغفار نہ کولو نو د مکہ پہ خلقو بہ داسی مصیبت راتلو کہ خوا کولو نی نو خوا کولی بہ نی نہ شو۔ ہم د استغفار پہ برکت پہ مکہ کنبی د عذاب نازلیدونہ قریش بیج کرل اود مکہ د مسلمانانو

پہ صدقہ کنبی ہغوی د یوی مودے پوری د عذاب نہ بچ شو۔ د حدیبیہ پہ ورخ اللہ تعالیٰ فرمائیلی وو) **هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْمَدِينِ مُعْكَوفًا أَنْ يَبْلُغَ أَجَلَهِ** (۱) یعنی دے خلقو کفر او کپرو بیت اللہ تہ د راتلونہ نی تہ منع کرے د قربانسی خناور نی د حلالولو خای تہ رسولو تہ پرینخودل۔ کہ پہ مکہ کنبی دا مؤمنان سری او بنسخی نہ وو کوم چہ تہ نہ پیژنی کہ تا ہغوی ختم کرے وی نو د ہغوی د بی خبری پہ وجہ بہ نقصان دررسیدلو۔ دا د دے د پارہ اوشو چہ اللہ تعالیٰ پہ خپلو بند یگانو کنبی خوک او غواری پہ خپل رحمت کنبی داخل کرے۔ کہ چری داخلق دلته پناہ انخستونکی نہ وو ډیر مخکنبی بہ د اللہ تعالیٰ عذاب پہ دوی نازل شوے وو۔ چہ نبی اکرم ﷺ پہ مکہ کنبی وو نو اللہ تعالیٰ فرمائیلی وو چہ ستا پہ موجودگنی کنبی بہ دوی نہ پہ عذاب کوم۔ خو چہ کله حضور ﷺ مدینہ طرف تہ ہجرت او کپرو نو اللہ تعالیٰ او فرمائیل چہ ستا جانشین اوس ہم پہ مکہ کنبی دی او استغفار کوی پہ دے وجہ بہ اوس ہم عذاب نہ ورکوم۔ او چہ کله دا مسلمانان ہم د مکہ نہ او وتل نو فرمائی چہ اوس ولی عذاب ورنہ کرے۔ ہغوی تاسو مسلمانان د اللہ تعالیٰ کعبی د راتلونہ منع کرنی او ہغوی خود اللہ تعالیٰ دوستان نہ وو۔ نو اللہ تعالیٰ د مکہ د فتح عذاب پہ ہغوی نازل کرے۔ او او نیلی شو چہ دا آیت **(مَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ** (ناسخ دے۔ عکرمہ او حسن بصری رحمہم ﷺ وائی چہ پہ انفال کنبی **(مَا كَانَ اللَّهُ)** والا آیت د دے نہ پس والا **(مَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ)** والا آیت منسوخ کرے دے۔ نو **(فَذُوقُوا الْعَذَابَ)** او فرمائیلی شو نو اہل مکہ سرہ جنگ اوشو نو ولری او تکلیفونو ہغوی پہ عذاب کنبی اختہ کرے۔ دا اللہ تعالیٰ اہل شرک د عذاب نہ مستثنی کرے ہم دی بیانی دا ہم او فرمائیل چہ دوی ولی عذاب نہ کرے شی چہ دمسجد الحرام نہ دوی مسلمانان منع کوی۔ د اللہ تعالیٰ دوستان ہغوی نہ بلکہ متقیان خلق دی۔ خو اکثر خلق دا خبرہ نہ پیژنی۔ حالانکہ ہم دغہ منع شوی خلق د کعبہ اللہ ډیر اہل دی چہ پہ دے کنبی مونخ او کپری طواف او کپری اودا کافران د مسجد الحرام اہل نہ دی۔ کله فرمائی چہ د مشرکانو خہ حق دے چہ د اللہ تعالیٰ جماتونہ آباد کرے سرہ د دے چہ کفر د ہغوی پہ زرونو کنبی پوخ دے۔ د ہغوی خو ٲول اعمال بی خایہ اود دوزخ خشاک دے۔ جماتونہ خودی ہغہ خلق آباد کرے چہ پہ اللہ تعالیٰ اویہ ورخے د قیامت ایمان لری۔ مونخونہ کوی زکوتونہ ورکوی اود اللہ تعالیٰ نہ بغیر چانہ نہ وریری۔ ہدایت موندونکی خلق ہم دغہ دی۔ او او فرمائیلی شو **(وَاصْدُّوا عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ الْكُفْرَ بِهِ وَالْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَأَنْحَرُوا أَهْلَهُ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ)** د اللہ تعالیٰ دلاری اود مسجد الحرام نہ منع کول اود مکہ خلق د مکہ نہ ویستل دا د اللہ ﷻ پہ نیز لویہ گناہ دہ۔ دواولیا نہ خوک مراد دی؟ رسول اللہ ﷺ نہ ٲوس اوشو چہ ستا اولیا کوم خلق دی نو حضور ﷺ او فرمائیل متقیان خلق۔ (۲) **يَا حِمْيَرُ نَبَأٌ لَكُم مِّنَّا أَن لَوْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ لَآتَيْنَاكُم مِّنَّا زَكَاةً وَأَنْتُمْ كَاذِبُونَ** (۱) رسول اللہ ﷺ قریش راجع کرے او ٲوس نی او کپرو چہ آیا خوک غیر قریش ہم تاسو کنبی شتہ نو خلقو وئیل زمونہ خوریونہ زمونہ حلیف او غلامان۔ نو حضور ﷺ او فرمائیل حلیف غلام او خوریونہ ٲول د یوی قبیلی نہ دی دا ٲول اولیا دی خو زما اولیا متقیان خلق دی (۳) مجاہد **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** وائی چہ دے نہ مجاہدین مراد دی چہ خوک ہم وی او چرتہ ہم وی۔ بیا د دے خبری ذکر دے چہ دا خلق پہ مسجد الحرام کنبی خہ کوی۔ ارشاد دے چہ د ہغوی عبادت بس ہم دومرہ وو چہ کعبی تہ پہ راتلو بہ نی ہم لکہ د خناورو شپیلی وھل او لاسونہ بہ نی وھل، بریند بہ نی طوافونہ کول او خلو کنبی بہ نی گوتی ورکولے او شپیلی بہ نی وھل مخونہ بہ نی ٲیتول او لاسونہ بہ نی وھل بس ہم دا بہ نی عبادت گنرے۔ د گس طرف نہ بہ نی طواف کولو مقصد بہ نی داوو چہ د مسلمانانو پہ عبادت کنبی خلل واچوی، دغہ شان بہ دے خلقو پہ مؤمنانو پسے ٲوقے

(۱) (سورۃ الفتح)

(۲) المعجم الصغير: ۱/۱۱۵ ح ۳۰۵.

(۳) حاکم: ۲/۳۰۱، مجمع الزوائد: ۱۰/۲۶.

مسخری کولی عبدالرحمن بن زید رضی اللہ عنہ د تصدیہ معنی وائی خلق د الله تعالی د لاری نہ منع کولی فرمانی چه اوس د خپل کفر مزہ او حکمتی یعنی داعذاب چه د بدر په ورخ قتل کړې شونی او قید کړې شونی مجاهد رضی اللہ عنہ وائی چه په اهل اقرار باندې عذاب د توری په ذریعہ راخی اویہ اهل تکذیب باندې د چغی او زلزلی په توگه راخی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا	يَنْفِقُونَ	أَمْوَالَهُمْ	لِيَصُدُّوا
بیشکه هغه کسان چې انکار نې او کړو د حق نه لگوی هغوی امالونه خپل اډپاره ددې چې منع کړی خلق			
بیشکه هغه خوک چې د حق نه نې انکار کړې دې او هغوی خپل مالونه په دې کبني لگوی چې			
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ	فَسَيَنْفِقُونَهَا	ثُمَّ تَكُونُ	عَلَيْهِمْ
دلاری د الله نه ا پس ورپسی اوبه لگوی نور مالونه هم بیابه وی په هغوی باندې			
خلق د الله <small>ﷻ</small> د لاری نه منع کړی نولابه نور مالونه هم لگوی اویا به نې دا خرچونه			
حَسْرَةً	ثُمَّ	يَغْلِبُونَ	وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ
ذریعہ دافسوس بیابه غلبه حاصله کړې شی په دوی او هغه کسان چې کافران دی دوزخ ته به			
دافسوس سبب او گرخی اویا (آخر) به بیلات او کړی او بیشکه هغه کسان چې کفر نې اختیار کړې دې			
يُحْشَرُونَ	لِيَمِيزَ اللَّهُ	الْخَبِيثَ	مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ
جمع کړې شی دپاره ددې چې جدا کړی الله ناپاک د پاکونه او کیردی			
تول به دوزخ ته راغونډ کړې شی د دې دپاره چې الله <small>ﷻ</small> پلپیت (کافران) دپاکو (مومنانو) نه جدا کړی			
الْخَبِيثَ	بَعْضُهُ	عَلَىٰ بَعْضٍ	فَيَجْعَلَهُ
ناپاک اخینی دهغی په خینو باندې ایا جمع کړی هغه تول او او غورزوی هغه			
اویا تول پلپیت (کافران) رایو خای کړی او دوزخ ته نې او غورزوی			
فِي جَهَنَّمَ	أُولَٰئِكَ	هُمُ	الْخٰسِرُونَ
په دوزخ کبني دغه کسان چې دی ا هم هغوی تاوانیان دی			
..... نوهم دغه خلق دی چې په تاوان کبني پراته دی			

قوله تعالی: لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

ذماتي خوږونکو کافرانو ناکامه تدبیرونه: په قریشو چه کله په جنگ بدر کبني مصیبت راغلو اودا خلق مکې ته واپس شو او ابوسفیان هم قافلې سره واپس شو نو عبداللہ بن ابی ربیعہ او عکرمه بن ابی جهل او صفوان بن امیہ اود قریشو نور ډیر کسان د چا پلاران رونږه او خامن چه په جنگ کبني په کار راغلي وو ابوسفیان اود هغوی سره دچا مال چه په دې قافله کبني وو ته او و نیل چه ای معشر قریش محمد ﷺ تاسو لاندې کړی نې، ستاسو شرفاء نې قتل کړل، هغوی سره د بیا جنگ کولو د پاره د قافلې دا مال تاسو ورکړنی دې د پاره چه مونږ د هغه نه خپله بدله واخلو. نو هغوی تول مال ورکړو هم د دې باره کبني الله تعالی فرمانی چه (الَّذِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ) یعنی کافران خپل مال خرچ کوی دې د پاره چه دالله

تعالی لار بند کړې او هغوی به روپې خرچ کوی او همدغه مال به ئی ضائع شی نو بیا به ارمان هم کوی مونږ به هغوی دوباره مغلوب کړو. او هغوی به د دوزخ طرف ته اوشړلې شی. ضحاک رضی اللہ عنہ وائی چه دا آیت د ابوسفیان او د مال د خرچ باره کنبې نه دې نازل شوې بلکه دا آیت د اهل بدر باره کنبې نازل شوې. په هر تقدیر دا آیت عام دې که په هره باره کنبې نازل شوې وی او ټول نزول خاص وی. الله تعالی خبرور کړې دې چه د حق لارې د تابعدارئی منع کولو د پاره کافران ښه روپې پیسې خرچ کوی خود دوی دا مالونه به ضائع کیرې هغوی ته به حسرت او پښیمانتیا وی. هغوی د الله تعالی نور مړ کول غواړی او الله تعالی خپل نور کامل کول غواړی که پخپله په کافرانو باندې دا سخت ولې نه وی. الله تعالی د خپل دین ناصر او خپله کلمه غالب کونکې دې. د هغوی د پاره به په دنیا کنبې رسوائی وی او په آخرت کنبې د دوزخ عذاب وی. څوک چه ژوندی پاتې شو هغوی په خپلو سترگواولیدل او په خپلو غوږونو باندې واوریدل چه آخر هغوی څنگه رسوائې سره مخ شو. او چه څوک مړه شول یا قتل شول نو هغوی د همیشه رسوائې او خراب عذاب سره مخ شو. د الله تعالی ارشاد دې **(لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ)**. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما وائی چه د نیک بختو امتیاز د بدبختونه دې چه مؤمن د کافر نه جدا شو اودا هم احتمال دې چه د امتیاز نه مراد هم د آخرت امتیاز وی. لکه چه فرمائی مونږ به مشرکانوته اووایو چه تاسو او ستاسو شریکان په خپل ځای اودریرئې چه مونږ د هغوی په مینځ کنبې فرق اوکړو. او فرمائی چه کله قیامت شی نو هغوی به جدا جدا شی او وئی فرمائیل چه ای مشرکانو او گناهگارانو! نن د مؤمنانو نه ځان له اوجداشئې اود دې مطلب هم احتمال دې چه د دې نه هم په دنیا کنبې امتیاز مقصود وی چه د مؤمنانو اعمال جدا اود کافرانو اعمال جدا. اود **(لِيَمِيزَ)** لام سببه کیدی شی یعنی د گناهونو په سبب مال خرچ کولو په سبب الله تعالی به خبیث د طیب نه جداکړی. یعنی د دې فرق کولو د پاره کافرانو سره جنگ د پاره څوک تابعداری کوی او څوک مخ اړولو سره د گناه سبب جوړیږی. لکه چه فرمائی د دواړو لښکرو د جنگ په وخت کنبې څه چه تاسو ته اورسیدل هغه د الله تعالی په حکم سره وو چه په مؤمنانو او کافرانو کنبې فرق اوشی. هغوی ته وئیلی کیرې چه راشئې د الله تعالی په لار کنبې جهاد اوکړئې جارحانه یا مدافعانه خو وائی که د جنگ د اصولونه مونږ خبر وو نو خامخا به جنگیدلو. او فرمائی چه الله تعالی آخر مؤمنان ولې په خپل موجوده حال باندې پریردی هغه خو امتحان کولو سره ازمینت کول غواړی چه ښه څوک دې او خراب څوک. او د غیب په کارونو باندې هغه تاسو ولې خبر کړی او فرمائی چه آیا تاسو گمان کوئی چه جنت ته به لار شئی. سره د دې چه د مجاهدینو د صبر لا اوسه پورې الله تعالی امتحان نه دې اخستی. د دې مثال په سورة براءة کنبې هم دې. نومعنی دا شو چه مونږ به د کافرانو نه زیات تاسو ازمینت کوو هغوی به تاسو سره جنگ کوی ستاسو خلاف به مالونه خرچ کوی اودا صرف د دې فرق د پاره چه خبیث څوک دې او طیب څوک دې. **(رکع)** وائی یو پسې بل څیز راجمع کولوته لکه چه د اوریخې باره کنبې اوفرمائیل چه **(ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكْعًا)** یعنی قط په قط اوریخې **(فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ)** بیا به دوزخ کنبې واچولې شی او ډیر نقصان کنبې به وی.

قُلْ لِلَّذِينَ	
اووایه هغه کسانوته	
.....ته کافرو ته اووایه	
كَفَرُوا	إِنْ يَنْتَهُوا
یغفر	لَهُمْ مَا
قد سلف	
چه کافران دی که منع شو هغوی انومعاف به کړې شی هغوی ته هغه څه چه مخکښې شوی دی	
که دوی اوس هم منع شی نوتیر شوی گناهونه به ورته اوبښلې شی	

وَإِنْ يَّعُودُوا	فَقَدْ مَضَتْ	سُنَّتُهُ	الْأَوَّلِينَ	وَقَاتِلُوهُمْ
او کہ ایسا اوگرخی هغوی نوتیره شوی ده طریقہ دا اولنو خلقو او او جنگیری د هغوی سرہ				
او کہ بیابیا (نا فرمانی) کوی نو پخوانو قومونو سرہ چہ شوی دی هغه بنکارہ دی او دوی سرہ				
حَتَّىٰ	لَا تَكُونَ	فِتْنَةً	وَيَكُونَ	الدِّينَ
تر هغی پوری چہ پاتی نہ شی فتنہ اوشی دین تول اللہ دپارہ نو کہ				
				تر هغی جنگ کوی چہ فتنہ (شرک) پاتی نہ شی او تول دین صرف د یو اللہ ﷻ شی
انتهوا	فَإِنَّ	اللَّهَ	يَعْمَلُونَ	بِهَا
منع شو هغوی نو بیشکہ اللہ پہ هغه کارونو چہ کوی نی هغوی لیدونکی دی او کہ				
				نو کہ دوی (د فتنی یعنی شرک نہ) منع شی نو اللہ ﷻ د دوی کارونہ وینی گوری او کہ
تَوَلَّوْا	فَاعْلَمُوا	أَنَّ	اللَّهَ	مَوْلَاكُمْ
مخ وارو و هغوی نو پوهه شی چہ بیشکہ اللہ سرپرست ستا سودی بنه مولی دی				
				دوی مخ اوگرخوی نو پوهه شی چہ اللہ ﷻ ستاسو ملگری دی اللہ ﷻ دیر بنه ملگری دی
				وَنِعْمَ النَّصِيرُ
				او بنه مددگار دی
				او دیر بنه مددگار دی

قوله تعالى: لَا تَكُونَ فِتْنَةً

د فتنی معنی او مفہوم او د فتنی د ختمولو پوری جہاد جاری ساتل: رسول اللہ ته خطاب کیہی چہ دی کافرانوتہ او وایہ کہ تاسو د کفر او دہمنشی نہ منع شوئی او پہ اسلام کنبی داخل شوئی د مغفرت طلبگار شوئی نو چہ د کفر پہ زمانہ کنبی مو کومہ گناہ کړی وه اللہ تعالیٰ به ئی معاف کړی. لکه څنگه چہ نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چہ څوک اسلام ته راغلو او نیک پاتی شو نو د هغه به د جاہلیت د گناہونو سرہ ہم مواخذہ نہ کیہی او چہ د چا د اسلام نہ پس گناہونہ برابر پاتی شو نو د هغه نه به د هرو دوارو زمانود گناہونو بارہ کنبی نیوس کولې شی (حضور ﷺ او فرمائیل چہ اسلام د وړاندینو گناہونو د پارہ توبہ ده) او توبہ خو د خپل وړاندینی گناہونہ ہم ختموی خو ای نبی ﷺ! کہ دوی پہ خپلو مخکینو چالونو باندې قائم وو او دہمنی ئی پرینخوده نو آیا دوی ته پتہ نشته چہ د مخکینو خلقو څه حشر شوې وو. د دہمنشی او تکذیب مخکینو امتونو څه نتیجہ کتلې وه. یاد ساتئ عذاب او عقوبت د دې علاج دی. د وړاندینو طریقو نہ مجاہد او سدی رحمہ ﷻ د بدر ورځ مراد اخلی. او فرمائی چہ دوی سرہ بنه جنگ او کړئی چہ فتنہ دوبہ شی او شرک ختم شی او تول دین ہم د اللہ تعالیٰ شی.

یوسړې ابن عمر ﷺ له راغلو اوونی و نیل ای ابو عبد الرحمن اللہ تعالیٰ فرمائیلی دی کہ د مؤمنانو دوه

(۱) صحیح بخاری کتاب استنباب المرتدین باب اثم من اشرك بالله وعقوبه فی الدنيا والاخره... ۶۹۲۱، صحیح مسلم: ۱۲۰، ابن ماجہ: ۴۲۴۲، احمد: ۴۰۹/۱، ابن حبان: ۳۹۶.

(۲) احمد: ۲۰۴/۵۵، وهو صحیح بحدیث مسلم. د دې اصل صحیح مسلم کتاب الايمان باب كون الاسلام يهدم ما قبله... ۱۲۱ کنبی موجود دی.

دلہ پہ خپل مینخ کنبی جنگ او کړی نو دوی مینخ کنبی صلح او کړی بیا که یوه باغی وی د هغې سره او جنگیږی تاسو په جنگ کنبی ولې نه شریکیرنی اود داسې دوو ډلو په قرآن کنبی ذکر شته؟ ابن عمر رضی اللہ عنہما او فرمائیل چه ای وراره په جنگ د نه شریکیدو پیغور ماته آسان دې په نسبت د هغې خبرې چه زه یو مسلمان عمداً قتل کړم. اللہ تعالی فرمائی چه تاسو هغوی سره جنگ او کړنی ترهغه وخته پورې چه فتنه باقی پاتې نه شی. ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی چه د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کنبی زموږ هم دغه کیفیت وو. په اسلام کنبی ډیر کم خلق وو. د سړی د دین باره کنبی به از مینست کیدلو خلق به یا خو قتل کولې شو او یا به قید او بند په مصیبت کنبی اخته کولې شی. خو چه کله اسلام ترقی او کړه نو دا فتنه باقی پاتې نه شوه. مطلب دا چه اعتراض کونکی سړی د ابن عمر رضی اللہ عنہما نه د خپل خان موافق خبره هډو اونه کتله نو د خبرې مخ نی بدل کړو او ونی ونیل چه د حضرت علی رضی اللہ عنہ او حضرت عثمان رضی اللہ عنہما باره کنبی ستا څه خیال دې. ابن عمر رضی اللہ عنہما او فرمائیل چه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د پاره خو اللہ تعالی پخپله فرمائیلی دی چه اومې بشلو او ته د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ مغفرت ناخوښه کوې. او حضرت علی رضی اللہ عنہ خو د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د تره خوئی دې او خوږ نی دې او هغه او گوره هلته د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم لور اود حضرت علی رضی اللہ عنہ بی بی اوسپری. (۱)

سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ وائی چه ابن عمر رضی اللہ عنہما مونږ له راغلو او ونی ونیل د جنگ او فتنې باره کنبی ستاسو څه رانې ده او فتنه څه ته وائی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به کافرانو سره جنگ کولو او هغه وخت به فتنه کورته راغلې وه اوستاسو جنگ خود ملک او حکومت د پاره وی. (۲) د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما نه روایت دې چه د ابن زبیر رضی اللہ عنہ د فتنې متعلق دوه سړی هغه له راغله او ونی ونیل تاته پته ده چه د خلقو عمل څه وو. ته د حضرت عمر رضی اللہ عنہ خوئی اود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صحابی یثی. د دې فتنې نه ته کومې خبرې منع کړې نو ونی ونیل اللہ تعالی په مسلمان باندې د مسلمان وژل حرام کړی دی. نو خلقو ونیل چه آیا اللہ تعالی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته نه وو فرمائیلی چه د فتنې ډوبولو د پاره قتال کوه دې د پاره چه دین صرف د اللہ تعالی د پاره شی. (۳) نو ونی ونیل چه مونږ خو د فتنې د خنولو د پاره ډیر جنگونه کړی دی تر دې چه فتنه پاتې نه شوه. او تاسو د مسلمانانو په ډوو ډلو کنبی د دې د پاره جنگ کول غواړنی چه فتنه نوره هم زیاته شی او دین د اللہ تعالی په خای د غیر اللہ شی. اسامه بن زید رضی اللہ عنہ وائی زه خو به داسې سړی چرې هم قتل نه کړم چا چه **(لا اله الا الله)** ونیلې وی نوسعد بن مالک رضی اللہ عنہ هم داسې اوونیل. نو هغه سړی د **(قَاتِلُوهُمْ)** والا آیت اولوستلو. نو دې دواړو اوونیل چه د فتنې د ختمولو د پاره داسې جنگونه مونږ کړی دی او فتنه ختمه شوې ده. او دین خالص د اللہ تعالی د پاره شوې دې. ابن عباس رضی اللہ عنہما د فتنې ډوبولو نه د شرک ډوبیدل مراد اخلی. **(وَيَكُونُ الْذِينَ لِلَّهِ)** نه مراد خالص توحید دې په کوم کنبی چه د شرک یو خای کول نه وی. او اللہ تعالی سره په اقتدار کنبی څوک شریک نه وی جوړ کړې شوې. زید بن اسلم وائی چه مطلب دا دې د دین اسلام په موجودگنی کنبی کفر باقی پاتې نه شی. د دې تصدیق د دې حدیث نه کیږی چه حضور فرمائیلی چه زه د کافرانو سره په جنگ کولو باندې مامور شوې یم تردې چه د **(لا اله الا الله)** قائل شی. که هغوی قائل شو نو د هغوی خان او مال محفوظ شو او د څه وجې نه په قصاص وغیره کنبی قتل کولې شی اود دې حساب اللہ تعالی سره دې. (۴) د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه د داسې سړی باره کنبی سوال او کړې شو چا چه د بهادرئی په خودلو کنبی جنگ کړی وی یا د قوم خاندان په حمایت او خان خودلو په خاطر نو په دې کنبی کوم یو جنگ د اللہ تعالی په لار کنبی دې؟ نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ الانفال باب **(وقاتلوهم حتی تكون فتنة ويكون الدين كله لله...)**: ۴۶۵۰.

(۲) صحیح بخاری حواله سابق: ۴۶۵۱.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ البقره باب **(وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة)**: ۴۵۱۳.

(۴) صحیح بخاری کتاب الزکاه باب **(وجوب الزکاه)**: ۱۳۹۹، صحیح مسلم: ۲۰.

صرف ہفہ جنگ چہ د اعلاء کلمۃ اللہ پہ خاطر فی سبیل اللہ پہ عمل کنبی راغلی وی (۱)
 د اللہ تعالیٰ ارشاد دے (فَإِنِ اتَّبَعُوا) یعنی کہ سرہ د کفر ستاسو د جنگ نہ منع شو نو تاسو ہم د هغوی نہ
 لاس بند کرنی خکہ چہ تاسو تہ د هغوی د زرہ حال خہ معلوم دے؟ خہ چہ د هغوی د زرہ حال دے اللہ
 تعالیٰ تہ معلوم دے او هغوی تہ گوری. لکہ چہ فرمائی کہ چرے هغوی توبہ اوکرہ مونخ نی کولو زکوٰۃ
 نی ورکولو نو پیاد هغوی نہ تپوس کول مناسب نہ دی. بل خائی کنبی ارشاد دے چہ ﴿فَأَخَوَانِكُمْ فِي الدِّينِ﴾
 ﴿هغوی ستاسو دینی رونرہ دی. او فرمائی چہ د فتنی ختمیدو پوری هغوی سرہ جنگ کونی چہ ہم د
 اللہ تعالیٰ مذهب رائج شی. الزام خو صرف د حد نہ زیاتی کونکو باندے دے. وائی چہ اسامہ ؓ پہ یو
 سری باندے تورہ اوچتہ کرہ هغه اوونیل ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ خو اسامہ ؓ پہ تورہ اووهلو او قتل نی کرو. نبی
 کریم ﷺ تہ خبر اورستیدلو نو وئی فرمائیل چہ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ نہ پس ہم تا هغه قتل کرو اوس بہ تہ د
 قیامت پہ ورخ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ سرہ خہ کوے؟ نو اسامہ ؓ عرض اوکرو یارسول اللہ ﷺ! هغه خو صرف د
 خپل خان بیچ کولو د پارہ داسی اوکرہ. نو وئی فرمائیل چہ آیا تا د هغه زرہ خیرلی وو اودے کتل؟ بیا بہ
 حضور ﷺ بار بار ہم دا فرمائیل چہ د قیامت پہ ورخ بہ خہ کوے؟ اسامہ ؓ وئیل چہ ما دا خواهش
 کولو چہ افسوس زہ تر نن ورخی پوری مسلمان شوے نہ ووم چہ د اسلام پہ گمان کنبی مے هغه نہ قتل
 کولو. (۲)

د عبدالملک بن مروان خط اود عروہ ؓ جواب: اوکہ چرے هغوی شاکرہ اوتختیدل نو اللہ تعالیٰ تہ
 معلومہ دہ چہ اللہ تعالیٰ ستاسو مولی دے. هغه ډیر بنہ مولی دے اوکہ د هغوی عادت ستاسو خلاف او
 ستاسو پہ محاربت باندے قائم پاتے شو نو اللہ تعالیٰ ستاسو مولی او ستاسو ناصر دے. عبدالملک بن
 مروان حضرت عروہ ؓ تہ اولیکل او یو خو خبرے ترے معلومی کرے. نو عروہ ؓ داسی جواب وراولیکہ
 سلام علیک! زہ د اللہ تعالیٰ واحد حمد کوم او بیا زہ تاتہ لیکم چہ تازما نہ د نبی کریم ﷺ د مکی نہ
 مدینے تہ د هجرت واقعاتو تپوس کرے دے تاتہ بنایم قوت او طاقت د اللہ تعالیٰ نہ بغیر د بل چا پہ
 لاس کنبی نشته. اللہ تعالیٰ حضور ﷺ تہ نبوت ورکری وو هغه خنگہ بنہ نبی او خنگہ بنہ سید وو اللہ
 تعالیٰ دے هغه تہ جزائی خیر ورکری او پہ جنت کنبی دے د هغه مخ مبارک مونرہ تہ اوبنائی ہم د هغه پہ
 دین او ملت باندے دے مونرہ اوساتی اوهم د هغه پہ دین دے مرگ راکری او ہم هغه سرہ دے مونرہ
 راپاسوی. کله چہ هغوی ﷺ قوم د هدایت او نور طرف تہ راوغونستو نو خلقو د هغوی تبلیغ تہ خہ داسی
 اهمیت ورنہ کرو. د حضرت ﷺ وحی بہ نی اوریدہ ہم او چہ کله بہ هغه د دوی د بتانو ذکر شروع کرو
 اومالدار قریش د طائف نہ مکی تہ راغلل نو هغوی کنبی اکثر و باندے دا تبلیغ ناساز ولگیدو. د
 حضور ﷺ د تبلیغ نہ ویزارہ شو او چہ خوک بہ مسلمانان ہم شو نو هغوی بہ نی غولول. نو مائل
 کیدونکی عام خلق ہم بی رغبتہ شو. خو یو خو کسان پہ خپلہ مستقلہ ارادہ باندے قائم پاتے شو. د
 اسلام متعلق د هغوی خیالات خراب نہ شو. اوس د قریشو سردارانو مشورہ اوکرہ چہ پہ اسلام
 راورونکو باندے سختی اوکرئی. دا فتنہ یوہ زبردستہ زلزله وه خوک چہ پہ دے فتنہ کنبی اونختو بس
 اونختو او خوک چہ اللہ تعالیٰ محفوظ اوساتل هغه محفوظ پاتے شو. کله چہ پہ مسلمانانو باندے دے
 قریشو ډیر ظلمونہ اوکرہ نو حضور ﷺ مسلمانانو تہ مشورہ ورکری چہ د حبشو ملک تہ هجرت اوکرئی.
 د حبشو بادشاہ یو نیک سری وو د هغه نوم نجاشی وو. هغه ظالم بادشاہ نہ وو هر طرف تہ د هغه تعریف
 وو. د حبشو ملک د قریشو د تجارت مرکز وو اود قریشو د سوادگرانو هلته کورونہ وو. چرتہ بہ چہ

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب من قاتل لکنون کلمۃ اللہ ہی العلیاء: ۲۸۱۰، صحیح مسلم: ۱۹۰۴.

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب بعث النبی ﷺ اسامہ بن زید: ۴۲۶۹، صحیح مسلم: ۹۶، ابوداؤد: ۲۶۴۳، احمد: ۲۰۰/۵، ابن حبان: ۴۷۵۱.

ہغوی تجارت کولو او ډیر رزق به نی پیدا کولو. امن به نی حاصلولو او تجارت نی بنه په ترقی وو. حضور ﷺ حکم اوکړو نو عام مسلمانان په چا چه قریشو ډیر ظلم کولو د حبشو طرف ته لاړل. ځکه چه هغوی ته د خپل خان ویره وه او هغوی د همیشه د پاره هلته نه وو تلی صرف یو څو کاله اوسیدلی وو. هلته هم مسلمانانو اسلام خور کړو اودهغه ځای شرفاؤ هم اسلام راوړلو. کله چه د قریشو کافرانو دا اوکتل چه په مسلمانانو باندې ظلم کولو سره هغوی حبشو ته ځی اود هغه ځای خلق او سرداران خپل جوړوی نو هغوی دې وخت کښې دا مصلحت اختیار کړو چه نرمی اختیار کړنی. نو هغوی نبی کریم ﷺ او د هغه ملگرو سره د نرمی سلوک شروع کړو. نو رومبې ازمینت د مسلمانانو وو چه مسلمانان نی حبشو طرف ته اولیگل نو چه کله نرمی پیدا شوه او فتنه چه د هغې زلزلې مسلمانان په وطن پریخودو اوحبشو ته په تلو مجبوره کړې وو د هغې زور بنکته کیدودی خبرمهاجرین حبش بیا تیار کړه چه هغوی واپس مکې ته راشی. نو هغه لږ ډیر تلی هم وو واپس راغلل. په دې وخت کښې د مدینې انصار مسلمانان شو او په مدینه کښې هم اسلام په خوریدو شو. د دې مدینې د خلقو مکې ته تگ راتگ شروع شو دې سره د مکې والا نور هم وران شو مشوره نی اوکړه چه اوس خو په دوی باندې نوره هم سختی کول پکار دی. نو په عامه توگه نی په مسلمانانو ظلمونه شروع کړل. مسلمانان په ډیرو مصیبتونو کښې اخته شو. دا د مسلمانانو د پاره بله فتنه او ازمینت وو. یوه فتنه خودا چه د حبشو طرف ته مسلمانانو له تیخته وه او دویمه فتنه د هغه ځای د مسلمانانو واپس راتللو نه پس کله چه د مکې والا اوکتل چه د مدینې نه خلق راځی اومسلمانان کیږی. یوځل د مدینې نه اویا کسان راغلل چه معتبر او سرداران وواودا ټول مسلمانان شو حج نی اوکړو اومقام عقبه کښې دحضور ﷺ په لاس بیعت اوکړو او وعده نی اوکړه چه مونږ ستاشو او ته زمونږ شوې. که ستاسو اصحاب رضو ﷺ (ص) زمونږ ښار ته راغلل یا تاسو تشریف راوړلو نو مونږ به ستاسو ﷺ اوستاسو د اصحابو کرامو رضو ﷺ (ص) داسې حمایت کوو څنگه چه د خپل ځان او خپلو خلقو کوو. قریشو چه دا معاهده واوریده نو نورې سختی نی شروع کړې. اوس نبی کریم ﷺ صحابه کرامو ته حکم اوکړو چه مدینې طرف ته هجرت اوکړنی دا دویمه فتنه وه کومې چه نبی کریم ﷺ او صحابه کرام د مکې نه اوویستل. هم دا څیز الله تعالی په قرآن کښې ظاهر او فرمائیلو چه دې کافرانو سره جنگ اوکړنی تردې چه دا فتنې ختمې شی او دین خالص د الله تعالی روان شی. دعروه بن زبیر ﷺ نه روایت دې چه دا خط عروه ﷺ عبدالملک بن مروان ته لیکلې وو. والله اعلم.

(الحمد لله)

د نهمې سپارې

تفسیر ختم شو.

وَاعْلَمُوا	أَنَّمَا	غَنِمْتُمْ	مِّنْ شَيْءٍ	فَإِنَّ	لِلَّهِ
اویوہہ شیء اچی بیشکہ کوم مال دغنیمت چی اغستی دی تاسو ا دیوخیزنہ انوبیشکہ چی اللہ لره ده					
(پہ دی خبرہ) پوہہ شیء کہ کوم خیز تاسو بطور غنیمت حاصل کری دی انو د اللہ ﷻ اود هغه					
خَمْسَةَ	وَالرَّسُولِ	وَلِذِي الْقُرْبَىٰ	وَالْيَتَامَىٰ	وَالْمَسْكِينِ	
پنخمہ حصہ دهغی اود رسول ده اورشته دارانو لره ده ا اوییمانو ا اومسکینانو					
د رسول اود رشتہ دارانو اوییمانو اومسکینانو اومسکینانو اود مسافرو دپارہ دهغی (مال غنیمت)					
وَأَنَّ السَّبِيلَ	إِنَّ	كُنْتُمْ	أَمْنَتُمْ	بِاللَّهِ	وَمَا
اومسافرو لره ده ا کہ چری ایئ تاسو اچی ایمان مورورپی وی اہہ اللہ باندي ا اویہ هغه خیز					
پنخمہ حصہ ده ا کہ تاسو ایمان راورپی وی اہہ اللہ ﷻ اویہ هغه (کتاب) چی					
أَنْزَلْنَا	عَلَىٰ عَبْدِنَا	يَوْمَ الْفُرْقَانِ	يَوْمَ	التَّقَىٰ	
چی نازل کری وومونزا پہ بنده خپل باندي ا پہ ورخ د فیصلی ا هغه ورخ اچی مخامخ شوی					
مونزا د فیصلی پہ ورخ باندي پہ خپل بنده نازل کری دی (یعنی ورخ د جنگ بدر ا پہ کومہ ورخ چہ یوبل سره					
الْجَمْعِ	وَاللَّهُ	عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ	قَدِيرٌ		
ادوارہ دلہی ا اوللہ ا پہ هرخیز باندي ا قادر دی					
دوہ دلہی (پہ میدان جنگ کبھی) مخامخ شوی ا اوللہ ﷻ پہ هرخیز قادر دی					

قوله تعالى: **فَإِنَّ لِلَّهِ خَمْسَةَ**

د مال غنیمت تقسیم د هغی حصی اوحقدار گسان:- اللہ ﷻ دلته د مال غنیمت تقسیم بیانوی چہ هغه پہ خاص توگہ د دی امت د پارہ حلال کری شوی دی. د دی نه وړاندي په نوروامتونوباندي دا حرام وو. غنیمت هغه مال دی چہ په کافرانو د حملې او غلبې کولونه پس حاصلیږی. اوفیء هغه مال دی چہ بغیرد جنگ جگری نه په لاس راشی. مثلا هغوی سره صلح او کری او خه مال په همداسی توگه وصول کری یا هغه مال دکوم چہ وارث نه وی، یا دجزیه خراج وغیره مال وی. د امام شافعی اونوروسلفو اوخلفو علماؤ رحمة الله علیهم اجمعین د یوې دلې هم دغه خیال دی. خو بعضی علماء د فیء اطلاق په غنیمت او د غنیمت په فیء کوی. د دی دپارہ د قتاده رضی الله عنه قول دی چہ په دی آیت دسورة حشر دا آیت (ما افاء الله) منسوخ شوی دی. په دی وجه به د غنیمت د مال د پنخو حصونه خلور حصی مجاهدینوته ملاویږی او یوه حصه به هغوی ته ملاویږی د چا ذکر چہ په دی آیت کبھی شویدی. (یعنی رسول الله ﷺ، قرابت دار، یتیمان، مسکینان اومسافران خلق) خودا قول د قبلولو قابل نه دی. خکه چہ دا آیت د جنگ بدرنه پس نازل شوی دی او هغه آیت د "بنونضیر" باره کبھی نازل شوی دی. اوعلماء سیرو المغازی (تاریخ دانانو) کبھی یوته هم د دی باره کبھی اختلاف نشته چہ دبنونضیر قصه د جنگ بدرنه پس ده اونه په دی کبھی د خه شک شهبی خه گنجائش شته خوچہ کوم خلق په فیء او غنیمت کبھی فرق کوی نو هغوی وانی چہ هغه آیت خود فیء باره کبھی نازل شوی دی اودا د غنیمت باره کبھی. اوخه خلق فیء او غنیمت د امام په رانی باندي موقوف ساتی. چہ خنګه د هغه مرضی وی هم داسی دی کوی. دغه شان په دواړو آیاتونو (د حشر آیت او د تخمیس ایت) کبھی تطبیق کیږی. والله اعلم

پہ ایت کنبی بیان دی چہ خمس یعنی پنخمہ حصہ د غنیمت د مال نہ ویستل پکار دی. کہ ہغہ کم دی کہ زیات کہ ستن او تارولہ نہ وی. خالق د مخلوقاتو فرمائی چہ خوک خیانت کوی ہغہ بہ دا د قیامت پہ ورخ پیش کوی. او ہریوتہ بہ د ہغہ د پورہ عمل بدلہ ملاویری پہ چا باندی بہ ظلم نہ شی کولی. فرمائی چہ پہ خمس کنبی بہ ربانی حصہ پہ کعبہ کنبی داخلولی شی. حضرت ابو العالیہ ریاحی ؓ فرمائی چہ د غنیمت مال بہ رسول اللہ ﷺ پنخہ حصی کولو خلور خو بہ پہ مجاہدینو کنبی تقسیم کولی شوہی اود پنخمی نہ بہ حضور ﷺ موتی د کولو او ہغہ بہ نی د کعبی حصہ کنبی ورداخلولو بیا چہ بہ کوم بچ شو نو ہغہ بہ نی پنخہ حصی کولو یوہ د رسول اللہ ﷺ، یوہ د قرابت دارو، یوہ د یتیمانو، یوہ د مسکینانو اویوہ د مسافرانو. دا ہم وٹیلی شوی دی چہ دلته د اللہ ﷻ د حصی نوم صرف د تبرک د پارہ دی. دا لکہ در رسول اللہ ﷺ د حصی دیبانولو شروع دہ. د ابن عباس ؓ بیان دی چہ کلبہ بہ حضور ﷺ چرتہ لنبکر لیرلو او د غنیمت مال بہ ملاوٹشو نو حضور ﷺ بہ د دی پنخہ حصی کولی او بیا بہ نی د پنخمی حصی پنخہ حصی کولی. بیا نبی کریم ﷺ دغہ آیت تلاوت او فرمائیلو. نودا فرمان چہ (فَاَنْ يَّكْفُرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ) صرف د کلام شروع کولو د پارہ دی چہ د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول ﷺ ہم یوہ حصہ دہ) (۱) د دی تانیدد بیہقی د دی صحیح سند والا حدیث شریف نہ ہم کیڑی. یو صحابی ؓ د حضور ﷺ نہ پہ وادی القری کنبی تپوس او کپوچہ یار رسول اللہ ﷺ د غنیمت بارہ کنبی تاسوخہ ارشاد فرمائی؟ نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ پہ دی کنبی پنخمہ حصہ د اللہ ﷻ د پارہ دہ او خلور حصی د لنبکر یانود پارہ. نو ہغہ تپوس او کپو چہ پہ دی کنبی د چا د پارہ زیاتی حصہ نشتہ؟ حضور ﷺ او فرمائیل ہیخ کلبہ ہم نہ، تردی پوری چہ تہ کلبہ د خپل بدن نہ یو غشی راوٹاسی نو ددغہ غشی ہم تہ حق دار نہ ٹی. تر خپل مسلمان رور بہ (۲) حضرت حسن ؓ د خپل مال د پنخمہ حصہ وصیت او کپو او وئی فرمائیل چہ آیا زہ د خان د پارہ پہ دی حصہ باندی رضامند نہ شم کومہ چہ اللہ ﷻ د خپل خان د پارہ خوبنہ کپڑی دہ. حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چہ د غنیمت مال بہ پنخہ حصی برابر کیدلی نو خلور حصی خوبہ ہم دغہ لنبکر یانوتہ ملاویدلی کوم چہ بہ پہ دی جنگ کنبی شریک وو اویا بہ د پنخمی حصی خلور جوړیدلی نو خلورمہ بہ د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول ﷺ بیا بہ دا حصہ د حضور ﷺ پہ خپلوانو کنبی تقسیم کولی شوہ. او رسول کریم ﷺ د خمس نہ ہیخ نہ وو اخستی. حضرت عبداللہ بن بریدہ ؓ فرمائی چہ د اللہ ﷻ حصہ بہ د ہغہ د نبی ﷺ وہ اوچہ کومہ بہ د حضور ﷺ حصہ وہ نو ہغہ بہ د بیبیانو حصہ وہ. عطاء بن ابی رباح ؓ فرمائی د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول ﷺ چہ کومہ حصہ دہ ہغہ صرف ہم د رسول اللہ ﷺ دہ. اختیار دی ورتہ چہ پہ کوم خیز کنبی غواری لگولی شی.

مال غنیمت کنبی خیانت ہرام دی: مقدم بن معدی کرب، حضرت عبادہ بن صامت، حضرت ابو درداء او حضرت حارث بن معاویہ گندی رضی اللہ عنہم یو خائی ناست وو. پدی کنبی در رسول اللہ ﷺ د احادیثو ذکر اوشو نو ابودرداء ؓ حضرت عبادہ بن صامت ؓ تہ او وٹیل چہ پہ فلانکی فلانکی غزا کنبی رسول اللہ ﷺ د خمس بارہ کنبی خہ ارشاد فرمائیلی وو؟ ہغہ او وٹیل چہ حضور ﷺ پہ یوہ عزوہ کنبی د خمس د یواوین پسی شاتہ صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم تہ مونخ ورکرو نو دسلام نہ پس اودریدو اویو خو ویبنتہ ٹی پخپلہ چونڈنی (گوتو) کنبی نیولوسرہ او فرمائیل چہ دا ویبنتہ د ہغہ اوین دی کوم چہ ستاسو پہ مال غنیمت کنبی دی او زما پہ کنبی ہیخ حصہ نشتہ دی سواد پنخمی حصی نہ. زما حصہ خو تاسو سرہ صرف پنخمہ دہ او ہغہ ہم تاسو تہ واپس درکولی شی. نود ستنی او تار

(۱) الطبری: ۵۴۸/۱۳.

(۲) بیہقی: ۶/۳۲۴ و سندہ صحیح، مسند ابی یعلیٰ: ۷۱۷۹، مجمع الزوائد: ۴۸/۱.

پورے پروکے اور لونی خیز راؤرسوئی خیانت مہ کوئی. خیانت کول شرم دی اود خیانت کونکوود پارہ پہ دوارہ جہانونو کبھی اور دی. لری خلقوسرہ اونیزدی خلقوسرہ دالله ﷺ پہ لارکبھی جہاد کوئی. پہ شرعی کارونو کبھی د یوملامت کونکی د ملامتیا ہیخ خیال مہ کوئی. پہ وطن کبھی او پہ سفر کبھی د الله ﷺ مقرر کرے شوی حدونہ جاری کوئی اود الله ﷺ پہ لارہ کبھی جہاد کوئی. جہاد د جنت د لویدروازونہ یوہ دروازہ دہ. ہم د دی جہاد پہ وجہ الله ﷺ د غم دردنہ خلاصی ورکوی (۱) دا حدیث حسن دی او یر اعلیٰ دی. پہ صحاح ستہ کبھی پہ دی روایت سرہ مروی نہ دی خو ہم د مسند پہ دوئم روایت کبھی پہ بل سند سرہ د خمس او خیانت ذکر مروی دی (۲) پہ ابوداؤد او نسائی کبھی ہم دا حدیث شریف مختصراً مروی دی (۳) د دی حصی نہ بہ رسول الله ﷺ بعضی خیزونہ د خپل ذات مبارک د پارہ ہم خاص فرمائیل لکہ وینخہ غلام تورہ او اس وغیرہ. لکہ خنگہ چہ محمد بن سیرین رضی اللہ عنہ او عامر شعبی رضی اللہ عنہ او اکثر و علماؤ فرمائیلی دی. پہ ترمذی شریف کبھی دی چہ ذوالفقار نومے تورہ د بدر د ورخی د نفل نہ وہ کومہ چہ حضور ﷺ سرہ وہ. ہم د دی بارہ کبھی نی د احد پہ ورخ پہ خوب کبھی لیدلی وہ (۴) حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی حضرت صفیہ رضی اللہ عنہا ہم داشان غنیمت کبھی راغلی وہ (۵) اوپہ ابوداؤد وغیرہ کبھی دی چہ حضرت یزید بن عبداللہ رضی اللہ عنہ وائی چہ مونہ پہ باری کبھی ناست وو چہ یو صاحب تشریف راورلو اود ہغہ پہ لاس کبھی د خرمنی یو تکرہ وہ مونہ ہغہ اولوستلہ نو پہ ہغی باندی لیکلی وو چہ دا د رسول الله ﷺ د طرف نہ د بنوزبیر بن اقیس طرف تہ کہ تہ د الله ﷺ د یووالی اود رسول الله ﷺ د رسالت گواہی ورکری، مونخ قائم کری او زکوٰۃ ورکری اود غنیمت د مال نہ خمس ادا کوئی اود نبی ﷺ حصہ او خالص حصہ ادا کوئی نو تہ د الله ﷺ اود ہغہ د رسول ﷺ نہ پہ امن کبھی شی. نو مونہ تپوس او کپرو چہ تالہ دا چا اولیکل؟ ہغہ وئیل رسول الله ﷺ (۶) نود دی صحیح حدیثونو دلالت او ثبوت پہ دی خبرہ دی پہ دی وجہ اکثر و بزرگانو دا د حضور ﷺ پہ خواصو کبھی شمیرلی دی. صلوات اللہ و سلامہ علیہ. اوخہ خلق وائی چہ پہ خمس کبھی چہ امام وخت د مسلمانانود مصلحت مطابق خہ غواہی کولی شی. لکہ خنگہ چہ پہ مال فی کبھی ہغہ تہ اختیار دی. زمونہ شیخ علامہ امام ابن تیمیہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ ہم دغہ قول د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ دی اود اکثر و سلفو دی اوہم دا د تہولونہ زیات صحیح دی.

د نبی کریم ﷺ د وفات نہ پس د خمس حصہ ساقطہ شوئی دہ

مسئلک حنفی:- دامام ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ مسلک دا دی چہ د نبی کریم ﷺ د وفات نہ پس د خمس حصہ ساقطہ شوہ خکہ چہ د دوی دا حصہ د پیغمبر پہ حیثیت د دوی دپارہ وہ او چونکہ د دوی نہ پس بل پیغمبر نشتہ نود خمس حصہ ساقطہ شوہ (تفسیر مظہری (۲۶۱۴)-

کلہ چہ دا ثابتہ شوہ او معلومہ شوہ نو دا خیال ہم ساتل پکار دی چہ خمس کومہ د حضور ﷺ حصہ وہ نواوس د رسول الله ﷺ نہ پس ہغی سرہ خہ او کپرو. نو بعضی وائی چہ اوس دا حصہ د امام وخت یعنی د مسلمانانو د خلیفہ دہ. د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ حضرت علی رضی اللہ عنہ حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ اود یوے دلی ہم دغہ قول دی اوپہ دی بارہ کبھی یو مرفوع حدیث ہم راغلی دی. او خہ خلق وائی چہ دا بہ د مسلمانانو پہ

(۱) احمد: ۳۱۶/۵، مجمع الزوائد: ۳۳۸/۵. (مسند امام احمد)

(۲) احمد: ۱۸۴/۲، ابوداؤد کتاب الجہاد باب فی فداء الاسیر بالمال: ۲۶۹۴، وهو حسن، نسائی: ۳۷۱۸، دلائل النبوة: ۱۹۵/۵.

(۳) ابوداؤد کتاب الجہاد باب فی الامام یستامریشی من الفقی لفقہ: ۲۷۵۵ وسندہ صحیح.

(۴) ترمذی کتاب السیر باب فی النفل تحت حدیث: ۱۵۶۱، وهو صحیح، ابن ماجہ: ۲۸۰۸، احمد: ۲۷۱/۱.

(۵) ابوداؤد کتاب الخراج باب ماجاء فی سهم الصفی: ۲۹۹۴.

(۶) ابوداؤد کتاب الخراج باب ماجاء فی سهم الصفی: ۲۹۹۴ وسندہ صحیح، نسائی: ۴۱۵۱.

مصلحت کنبی خراج کیری. او یو قول دا دې چه دا به هم د باقی په نور قسمونو کنبی خراج کیری یعنی خپلوان، یتیمان مسکینان او مسافرو ته به ورکولې شی. د عراق والا د یوې ډلې هم دا قول دې. او ونیلی شوی دی چه د خمس دا پنځمه حصه به ټوله په ټوله د خپلوانو وی. عبدالله بن محمد بن علی رضی اللہ عنہ او علی بن حسین رضی اللہ عنہ هم دغه قول دې چه زمونږ حق دې. تپوس او کړې شو چه په آیت کنبی د یتیمانو مسکینانو هم ذکر دې نو امام علی رضی اللہ عنہ او فرمائیل دې نه مراد هم زمونږ یتیمان او مسکینان دی. د امام حسن بن محمد بن حنیفه رضی اللہ عنہ نه ددې آیت (وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ) باره کنبی سوال او کړې شو نو فرمائی چه د کلام شروع داسې شوې ده گنی د دنیا او آخرت هر څه هم د الله ﷻ دی. بیا په دې دواړو حصو کنبی د نبی کریم ﷺ نه پس څه اوشو په دې کنبی اختلاف دې بعضې وائی د حضور ﷺ حصه به د هغوی رضی اللہ عنہم خلیفه ته ملاویری. بعضې وائی چه د حضور ﷺ خپلوانوته، بعضې وائی چه د خلیفه خپلوانوته. د هغوی په رائی کنبی دا دواړه حصې دی د اسونو او وسلو په کار کنبی اولگولی شی. هم دغه شان په صدیقی او فاروقی خلافت کنبی هم کیدل. ابراهیم رضی اللہ عنہ وائی حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ او فاروق اعظم رضی اللہ عنہ به د حضور ﷺ دا حصه د جهاد په کار کنبی لگوله. تپوس او کړې شو چه حضرت علی رضی اللہ عنہ به ددې باره کنبی څه کول؟ فرمائی چه هغه د دې باره کنبی ددې ټولو نه سخت وو.

د غریبانو بنو هاشمو دپاره په خمس کنبی اوس هم حصه شته

مسلك حنفی: په مال غنیمت کنبی د نبی کریم ﷺ درشته دارانو دپاره کوم چه بنو هاشم او بنو مطلب دی. په دوی کنبی چه کوم غریبانان وی نو اوس هم د هغوی حصه باقی ده او امام به په خمس کنبی هغوی ته ورکوی دا د احنافو مسلك دې البته کوم چه مالداران دی نو د احنافو په نیز په خمس کنبی د هغوی حصه نشته (ماخوذ بتغییر از معارف القرآن ۲۴۲/۴).

د اکثر و علماؤ دا قول دې. د ذوی القربی کومه حصه چه د بنو هاشم او بنو عبدالمطلب وه په دې وجه چه د عبدالمطلب اولاد او بنو هاشم اولاد په جاهلیت کنبی اود اسلام په شروع کنبی موافقت او کړو او هم دوی سره هغوی په وادنی کنبی قید کیدل منظور کړل. ځکه چه رسول الله ﷺ ته تکلیف رسولو باندې دا خلق غصه شوې وو اود حضور ﷺ په حمایت کنبی وو. په دوی کنبی مسلمانان خود الله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ د پاره او کافران د خاندانی طرفدارنی د پاره اود رشتویه وجه د حمایت د پاره اود رسول الله ﷺ د تره ابوطالب د تابعدارنی د پاره. او بنو عبدشمس او بنو نوفل داهم لکه د رسول الله ﷺ د تره خامن وو خو هغوی د رسول الله ﷺ په موافقت کنبی نه وو بلکه د هغوی خلاف وو او هغوی جدا کړې وو. هغوی سره جنگیدل او ونیل به ئی چه قریش او ټول قبائل د هغه خلاف دی. په دې وجه ابوطالب په خپله قصیده لامیه کنبی د هغوی ډیر خرابوالی کړې دې ځکه چه دا نیزدې خپلوان وو. ونیلی دی چه دوی ته به ډیر زر د الله ﷻ د طرف نه د دوی د شرارت پوره بدله ملاویری. دې بیوقوفانو سره د خپل خاندان نه د کیدو او یوې وینې کیدو سره زمونږ نه سترگې وارولې. په یوه موقعه حضرت جبیر بن مطعم ابن عدی بن نوفل حضرت عثمان بن عفان بن ابی العاص ابن امیه بن عبدشمس رسول الله ﷺ له لارل اوشکایت ئی او کړو چه تاسو د خیبر د خمس نه بنو عبدالمطلب ته خو ورکړل او مونږ دې پریخودو سره د دې چه په خپلوانی کنبی مونږ او هغوی بالکل یوشان برابر یو. نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه اورئی بنو عبدالمطلب او بنو هاشم بالکل یو شی دې (۱) په بعضې روایت کنبی داهم دی چه هغوی خوزمانه نه په جاهلیت کنبی جداوالی کړې اونه په اسلام کنبی (۲) دا قول خود جمهورو علماؤ دې چه

(۱) صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب ومن الدلیل علی ان الخمس للامام: ۳۱۴۰، السنن الکبری للبیهقی: ۳۶۵/۶، احمد: ۸۱/۴، مستدای یعلی: ۷۳۹۹.

(۲) ابوداؤد کتاب الخراج باب فی بیان مواضع قسم الخمس...: ۲۹۸۰، وهو صحیح، نسائی: ۴۱۴۲.

دا بنوہاشم او بنو عبدالمطلب دی خو بعضی وائی چه دا صرف بنوہاشم دی. د مجاہد رضی اللہ عنہ قول دی اللہ ﷻ ته علم و و چه بنوہاشم کنبی فقیران دی نو د صدقہ پی خای د هغوی حصہ به مال غنیمت کنبی مقرر کره. هم دا د رسول اللہ ﷺ هغه خپلوان دی په کومو چه صدقہ حرام ده. د حضرت علی بن حسین رضی اللہ عنہ ته هم داسی روایت دی. بعضی وائی چه دا ټول قریش دی. د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه تپوس او کړې شو چه ذوی القربی څوک دی؟ نو هغوی جواب ورکړو چه مونږ خو وایو چه هم مونږ یو خو زمونږ قوم نه منی او وائی چه ټول قریش دی (۱) په بعضی روایتونو کنبی صرف هم رومبندی جمله ده د دویمې جملې راوی ابو معشر مجیح بن عبد الرحمن مدنی په روایت کنبی هم دا جمله ده ټول وائی چه دا ټول قریش دی. په دې کنبی ضعف هم شته. په ابن ابی حاتم کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائیلی ستاسو د پارہ خو ما د خلقو د خپرو نه مخ اړولې اود خمس پنځمه حصہ کافی ده. (۲) دا حدیث حسن دی اود دې راوی ابراهیم بن مهدی ته امام ابو حاتم ثقہ وائی خو یحیی بن معین وائی چه دې منکر روایتونه راوړی. واللہ اعلم.

په خمس کنبی د یتیم او مسکین حصہ: په آیت کنبی د یتیمانو ذکر دی یعنی د مسلمانانو بی پلاره بچو. بیا بعضی خو وائی چه یتیموالی سره فقیری هم وی نو هغوی حقدار دی او بعضی وائی چه هر امیر فقیر یتیم د پارہ دا الفاظ دی. د مساکین نه مراد هغه محتاج دی چه هغوی سره دومره نه وی چه د هغوی فقیری او حاجت پوره کړی اود هغوی د پارہ کافی شی. ابن سبیل هغه مسافر دی چه د دومره حده پورې د وطن نه وتلې وی چرته په رسیدو چه هغه ته قصر مونځ کول جائز شی اود سفر خرچ هغه سره پوره نه وی. د دې تفسیر د سورت براءت د آیت (انما الصدقات) په تفسیر کنبی به ان شاء اللہ ﷻ راځی. زمونږ په اللہ ﷻ باندې یقین دی او هم د هغه نه مونږ امداد طلب کوو.

بیا فرمائی که ستاسو په اللہ ﷻ اود هغه په نازل کړې شوی وحی باندې ایمان وی نو چه څه هغه فرمائی نو په خای راوړئ یعنی د غنیمت د مال نه پنځمه حصہ جدا کوئ. په بخاری او مسلم شریف کنبی دی چه د عبد القیس وفد ته رسول اللہ ﷺ فرمائیلی وو زه تاسو ته د څلورو خبرو حکم درکوم اود د څلورونه مو منع کوم. زه تاسو ته په اللہ ﷻ باندې د ایمان راوړلو حکم درکوم. پوهیږئ چه په اللہ ﷻ باندې ایمان راوړل څه دی؟ گواهی ورکول چه دهغه نه بغیرد عبادت لائق څوک نشته او حضرت محمد ﷺ د اللہ ﷻ رسول دی. مونځ په پابندئ سره ادا کوئ زکوة ورکوئ او د مال غنیمت نه خمس ورکوئ. (۳) نود خمس ورکول هم په ایمان کنبی داخل دی.

د جنګ بدر تاریخ او دیوم الفرقان مطلب: حضرت امام بخاری رضی اللہ عنہ په خپل کتاب بخاری شریف کنبی باب ترلې دی چه د خمس ادا کول په ایمان کنبی دی بیا ئې دا حدیث ذکر کړې دی او مونږ د بخاری شریف په شرح کنبی د دې پوره مطلب واضح کړې دی. ولله الحمد والمنة. بیا اللہ ﷻ یو احسان او انعام بیان فرمائی چه هغه په حق او باطل کنبی فرق او کړو. خپل دین ئې غالب کړو اود خپل نبی ﷺ اود هغوی ﷺ د لښکرو امداد ئې او فرمائیلو او په جنګ بدر کنبی هغوی ته غلبه ورکړه. د ایمان کلمه د کفر په کلمه باندې خوره شوه. نود یوم الفرقان نه مراد هم د بدر ورځ ده په کومه کنبی چه د حق او باطل فرق اوشو (۴) د ډیرو بزرگانو نه د دې هم دغه تفسیر مروی دی (۵) هم دغه د ټولونه رومبې غزوه وه.

(۱) صحیح مسلم کتاب الجهاد باب النساء الغازیات بر صخ هن ولا یسهم...: ۱۸۱۲.

(۲) المعجم الكبير: ۱۱۵۴۳، بتصرف یسر.

(۳) صحیح بخاری کتاب الایمان باب اداء الخمس من الایمان: ۵۳، صحیح مسلم: ۷۱، ابوداؤد: ۳۶۹۲، ترمذی: ۲۶۱۱، احمد: ۲۲۸/۱.

(۴) حاکم: ۲۳/۳ عن ابن عباس رضی اللہ عنہ.
(۵) الطبری: ۵۶۱/۱۳.

قوله تعالى: إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا

دبدر معرکہ، دابوسفیان رضی اللہ عنہ د قافلہ اود جنگ د مقام تفصیل:- فرمائی تاسویہ ہغہ ورخ وادی قریب کنبی ونی کومہ چہ مدینہ سرہ نیزدی دہ او مشرکان خلق د مدینہ نہ لری پہ وادنی کنبی وو اابوسفیان اود ہغہ تجارتی قافلہ سرہ د سامانہ لاندی طرف تہ د دریاب طرف تہ وہ کہ تاسو اوکافرانود اول نہ د جنگ ارادہ کولہ نویہ تاسو کنبی بہ خامخا اختلاف پیدا کیدو چہ جنگ پہ کوم خائی کنبی اوکرو اودا ہم مطلب خودلی شوی دے کہ چری تاسو خلق پہ خپل مینخ کنبی د جنگ کولو دپارہ تیار ونی اوبیا تاسوتہ د هغوی د زیات شمیر اود هغوی د سازوسامان پتہ لگیدلی وہ نو یرمکن وو چہ حوصلی مو بنکتہ شوی وی ددی دپارہ اللہ ﷻ بغیرد پروگرام مقررولو دوارہ دلی یوخائی کرے چہ د اللہ ﷻ دا ارادہ پورہ شی چہ اسلام او مسلمانان دے اوچت وی او شرک او مشرکان دے بنکتہ وی نو چہ خہ کول وو اللہ ﷻ اوکرہ نود کعب بن مالک رضی اللہ عنہ پہ حدیث کنبی دی چہ حضور ﷺ او مسلمانان خوبصورت د قافلہ پہ ارادہ راوتلی وو اللہ ﷻ دبنمن سرہ مخامخ کرل بغیرد مقررولو او بغیرد جنگی تیارئی (۱) اابوسفیان د شام د ملک نہ قافلہ راروانہ کرہ، ابوجہل هغہ د مسلمانانہ د بچ کولو د پارہ د مکہ نہ اووتلو د قافلہ او لاری نہ اووتل اود مسلمانانو او کافرانو جنگ اوشو د دے نہ وړاندی دوارہ د یوبل نہ ناخبرہ وو یوبل نی خاص کر د ابو اوپلو پہ وخت کنبی اولیدل او یوبل تہ نی علم اوشو سیرت محمد بن اسحاق کنبی دی چہ حضور ﷺ برابر پہ خپلہ ارادہ باندی روان وو صفراء مقام تہ اورسیدو نو بسبس بن عمرو او عدی بن ابوالزعباء جهنی نی د اابوسفیان متعلق معلوماتوتہ اولیگل دے دوارو د بدر پہ میدان کنبی بطحاء تہ پہ رسیدو باندی خپلی سورلنی پہ یوہ غونڈنی کینولی اود ابو دپارہ اووتل پہ لار کنبی نی دوه جینکنی خپل مینخ کنبی پہ جنگ اولیدلی نو یوی بلے تہ نی وئیل تہ زما قرضہ ولی نہ ادا کوے؟ هغی وئیل دومرہ تیزی مہ کوہ صبا یا بل صبا بہ دلته قافلہ راخی زہ بہ تاتہ خپل حق درکرم مجدی بن عمرو پہ مینخ کنبی اووئیل داربنتیا وائی هغہ دے دوارو صحابہ کرامو اووریدل خپل اوبنان نی رابنکل اود حضور ﷺ پہ خدمت کنبی حاضر شو اوخبر نی ورکرو هلتہ اابوسفیان د خپلی قافلہ نہ وړاندی یوازی دلته راورسیدو او مجدی بن عمرو تہ نی اووئیل پہ دے کوهی باندی تاخوک لیدلی؟ هغہ اووئیل چہ یو دوه سوارہ راغلی ووخپلی اوبنی نی پدی غونڈنی چو کرے اوخپلو مشکونو کنبی نی اوبہ دے کرے او لارل دے اوریدو سرہ هلتہ لارو او پچے نی راواختی او ماتے نی کرے نو پہ هغی کنبی دکھجورو هډوکی اولیدل نو وئی وئیل واللہ دا دم دینی خلق دی ہم د هغہ خائی نہ خپلی قافلہ تہ واپس شو او لار نی بدله کرہ اود سمندر غاری طرف تہ روان شو کله چہ هغہ تہ د دے طرف تہ تسلی اوشوہ نو هغہ خپل قاصد قریشیانوتہ اولیگلو چہ اللہ ﷻ ستاسو قافلہ مال او سړی بچ کرل تاسو واپس شئی دے اوریدو سرہ ابوجہل اووئیل چہ نہ تردی راغلو نو بدر تہ بہ خامخا ورخو دلته بہ یو بازار لگیدلو هلتہ بہ مونږ درې ورخې حصار یرو او اوبن بہ حلالو، شرابونہ بہ خکو او کبابونہ بہ جوړوو دے د پارہ چہ پہ عربو کنبی زمونږ مشهورتیا اوشی اوهرچاتہ زمونږ بهادری او نہ ویریدل معلوم شی او هغوی دهمیشہ د پارہ زمونږ نہ ویریری خواخنس بن شریق اووئیل دبنوزهرہ خلقو اللہ ﷻ ستاسو مالونہ بچ کرل تاسو لہ پکار دی چہ اوس واپس لار شئی د بنی زهرہ قبیلے خود د هغہ خبرہ اومنلہ او بنوعدی ہم بدر تہ حاضر نشو بدر تہ پہ رسیدو باندی حضور ﷺ حضرت علی رضی اللہ عنہ بن ابی طالب حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ او حضرت زبیر بن عوام رضی اللہ عنہ د خبر راوړلو د پارہ اولیگل او یو خو نور صحابہ کرام رضی اللہ عنہم نی ہم هغوی سرہ کرل هغوی تہ د بنو سعید بن عاص غلام او بنو حجاج غلام پہ کوهی باندی

ملاؤشو او دواړه ئی گرفتار کړل اود حضور ﷺ په خدمت کښې ئی حاضر کړل. هغه وخت حضور ﷺ په مانځه وو نو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم د هغه نه تپوسونه شروع کړل چه تاسو څوک ئی؟ هغوی وئیل د قریشو سقه اوبه راوړنکې یوهغوی مونږ د اوبود پارہ رالیکلې وو. د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم خیال وو چه د ابو سفیان سړی دی په دې وجه هغوی په دوی باندي سختی شروع کړه. چې ډیر ئې اووهل نو هغوی اووئیل چه مونږ د ابوسفیان د قافلې یو نوهغوی پریخودل. حضور ﷺ یو رکعت اوکړو او سلام ئی واپولو او وئې فرمائیل چه ترکومې هغوی رښتیا ووئیل نو تاسو وهل او ټکول او چه کله هغوی دروغ اووئیل نو تاسو پریخودل، واللہ دوی رښتونی دی اود قریشو غلامان دی. ښه ده اوبنایئې د قریشو لښکر کوم ځای دې؟ هغوی اووئیل د وادی قصوی دې طرف ته د دې غونډئې شاته. حضور ﷺ اوفرمائیل هغوی په شمیر کښې څومره دی؟ هغوی وئیل ډیر. حضور ﷺ اوفرمائیل آخر څومره؟ هغوی وئیل چه شمیر خو مونږ ته معلوم نه دې نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه ښه ده دا خودلې شئې چه هره ورځ څومره اوبنان حلالوی هغوی اووئیل یوه ورځ نهه او یوه ورځ لس. نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه بیا خو هغوی د نهه سوو نه تر زرو پورې دی. بیا حضور ﷺ د دې خبرې معلومات اوکړو چه په دوی کښې د قریشو سرداران څوک څوک دی؟ هغوی جواب ورکړو عتبه بن ربیعہ، شیبہ بن ربیعہ، ابوالبختری بن هشام، حکیم بن حزام، نوفل بن خوئلد، حارث بن عامر بن نوفل، طعیمہ بن عدی، نصر بن حارث، زمعه بن اسود، ابوجهل، امیه بن خلف، نبیہ بن حجاج، منبہ بن حجاج، سهل بن عمرو او عمرو بن عبدود. دې اوریدو سره حضور ﷺ صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته او فرمائیل واخلتی مکې د خپل ځیگر ټکړې تاسو ته درواچولې (۱)

دبدر په میدان کښې د نبی کریم ﷺ د اوسیدو ځای: دبدر په ورځ چه کله د دواړو ډلو مقابلہ شروع شوه نو حضرت سعد بن معاذ رضی اللہ عنہ رسول اللہ ﷺ ته عرض اوکړو که چرې تاسو اجازت اوکړئې نو مونږ به ستاسو دپاره یوه کوچنی جوړه کړو تاسو به هلته کښئې او مونږ به خپل ځناور دلته کښوو اود جنگ میدان ته به وراودانگو که چرې فتح اوشوه نو الحمد للہ هم دغه مطلب دې گنی تاسو زمونږ په ځناورو باندي سواره شئې او خپل ځان سره ئی زمونږ د قوم هغه حضراتو ته بوختی چه په مدینه منوره کښې دی هغوی زمونږ نه زیات ستاسو سره مینه کوی. هغوی ته معلومه نه وه چه جنگ کیدونکې دې گنی. هغوی به هیڅ کله هم ستاسو ملگرتیا پریخودې نه وه ستاسو د امداد د پارہ به تاسو سره یوځای راوتلې وو. حضور ﷺ د هغوی د دې مشورې قدر اوکړو او هغوی ته ئی دعا اوکړه او په دې ډیره کښې حضور ﷺ حصار شو. حضور ﷺ سره صرف یو ابوبکر رضی اللہ عنہ وو بل څوک نه وو سحر کیدوسره د کافرانو لښکر د غونډئې شاته راتلونکی ښکاره شو د هغوی په کتو باندي حضور ﷺ اللہ ﷻ نه دعا اوکړه یا اللہ د دوی د فخر او غرور سره تاسو د جنگیدلو د پارہ اوستا رسول دروغ گنړلو د پارہ راروان دی یا اللہ ته دوی خوار او ذلیل کړې. ددې آیت د آخری جملې تفسیر سیرة ابن اسحاق کښې دا دې چه دا د دې د پارہ چه کفر کونکې د اللہ ﷻ دلیل اووینی چه په کفر باندي وی او د ایمان خاوندان هم په دلیل سره ایمان راوړی (۲) یعنی بغیر د تیاری او بغیرد شرط مقرر کولو اللہ ﷻ مؤمنان او کافران ناڅاپی یوځای مخامخ کړل چه حق له په باطل باندي غلبه ورکړی او حق بالکل ښکاره کړی داسې چه چاته هیڅ شک شبه پاتې نه شی. اوس که څوک په کفر دی نو هغوی سره د بصیرته په کفر کښې وی او چه کوم ایمان والا دلیل اووینی نو ایماندار جوړشی. هم ایمان د زړونو ژوند دې او کفر اصلی هلاکت دې لکه چه په قرآن کریم کښې ارشاد دې (أَوْ مَن كَانَ مَيِّتًا فَأُحْيَيْنَاهُ) هغه چه کوم مړه وو هغه مونږ ژوندی کړل اود هغوی د پارہ مو نور جوړ کړو. او په دې رنډ باندي هغوی په خلقو کښې گرځی راگرځی. د تهمت په قصه کښې

(۱) دلائل النبوة للبيهقي: ۴۲/۳-۴۳، د دې اصل صحيح مسلم: ۱۷۷۹، ابوداؤد: ۲۶۸۱

(۲) الطبری: ۵۶۸/۱۳

دحضرت عائشہ رضی اللہ عنہا الفاظ دا دی چه بیا خوک هلاک کیدل نو هغه هلاک شو یعنی په بهتان کنبی حصه واخسته. الله ﷻ ستاسو تضرع، زاری او ستاسو دعا استغفار او مناجات اوریدونکی دی هغه بیه پوهیری چه هم تاسو اهل حق نی هم تاسو د امداد حقدار نی او تاسو د دی قابل نی چه په کافرانو او مشرکانو باندی غلبه درکری شی.

اِذْ يُرِيكُمُ اللَّهُ فِي مَنَاكِبِكُمْ لَئِيْلًا
ا کله چی اوبنودل تاته داکافران الله ا په خوب ستا کنبی ا لپ
اهغه وخت یاد کړه چه الله ﷻ تاته په خوب کنبی هغوی
وَأَرْسَلَكُمْ كَثِيْرًا لِّفَشَلْتُمْ وَلِتَنَازَعْتُمْ
اوکه چری اهغه بنودلې وې تاته هغوی ا ډیر انوبې زړه شوی به وې تاسو او خامخا به په جگړه شوی وې تاسو
اکافران لپ بنکاره کړل او که تاته نی دوی (په خوب کنبی) ډیر خودلې وې نو تاسو به بزده شوی وني او
فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ
په کار دجنک کنبی ا لیکن الله ا سالم اوساتی دجگړی نه ایبشکه چی هغه ا خبردار دی ا په پتو خبرو
اورد جهاد په کولو کنبی به، مو اختلاف کری وو. ایکن الله ﷻ تاسو د دی نه، بچ کړئ ایبشکه الله
الضُّوْرُ ۝ وَاذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ
دسینو ا وکله چی الله اوبنودل تاسو ته هغوی ا په هغه وخت کنبی ا چی مخامخ شوی تاسو
د زړونو په پتو رازونو هم، عالم دی اویاد کړئ چه (د بدر په غزوه کنبی) کله تاسو دوی ا کافرانو سره، ملاو
فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيْلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ
په سترگو ستاسو کنبی ا لپ ا اولرپنی بنکاره کړئ تاسو ا په سترگو د هغوی کنبی ا
شوی نو هغوی نی ستاسو په سترگو کنبی کم بنکاره کړل او تاسو نی د هغوی په سترگو کنبی کم بنکاره کړئ
لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُوْلًا ۝ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ
دپاره ددی چی پوره کړی الله اهغه کار ا چی وؤ ا کیدونکی ا او خاص الله ته ا واپس کیری ا
د دی دپاره چه الله ﷻ هغه کار او کړی کوم چه کیدونکی وو ا وتول کارونه الله ﷻ طرف ته واپس
الْأُمُوْرُ ۝
تول کارونه ا
کیری ا

قوله تعالى: اِذْ يُرِيكُمُ اللَّهُ فِي مَنَاكِبِكُمْ لَئِيْلًا

په جنک بدر کنبی د مسلمانانو او کافرانو شمیر - الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته په خوب کنبی د مشرکانو شمیر ډیر کم خودلې وو. حضور ﷺ خپلو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته ذکر او کړو نودا خیز د هغوی د ثابت قدمی ذریعه جوړه شوه. بعضی بزرگان وانی چه د حضور ﷺ سترگو مبارکونه د هغوی شمیر کم بنکاره شو په کومو سترگو چه حضور ﷺ اوده کیدو خودا قول غریب دی. چه په قرآن پاک کنبی د (منام) لفظ دی نود

دې تاویل د بې دلیلہ کولو څه ضرورت دې. ممکن وو چه د هغوی زیات شمیر په زړونو کښې رعب و اچوی او په خپل مینځ کښې اختلاف شروع شی چه آیا دوی سره جنگیدل پکار دی که نه. الله تعالی د دې خبرې نه بیچ کړل اود هغوی شمیر ئې ورته کم ښکاره کړو. الله ﷻ د زړونود سینې د راز نه خبر دې د سترگو خیانت او د زړه په راز پوهیږی (په خوب کښې شمیر کم خود لوسره ئی بیادا هم مهربانی او کړه چه د جنگ په وخت کښې د مسلمانانو په نظر کښې هغوی ډیر کم راتلل دې د پارہ چه مسلمانان بهادری او کړی او هغوی هیڅ خیز اونه گنړی. عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما خو اندازه او کړه او خپل ملگری ته مې او وئیل چه داخل خو به تر اویاؤ پورې وی هغه پوره اندازه او کړه نو وئیل نه نه څه یوسل به وی. بیا د هغوی نه یو سرې مونږ سره قید شو د هغه نه مونږ تپوس او کړو تاسو څومره ئې؟ هغه وئیل دیو زړ لښکر دې (بیا دغه شان د کافرانو په نظر کښې هم الله ﷻ د مسلمانانو شمیر ډیر کم ښکاره کړو نو اوس هغوی په دوی او دوی په هغوی باندې حمله او کړه. د دې د پارہ چه د رب کوم کار دې اود کوم کول چه هغه په خپل علم کښې مقرر کړې وو هغه پوره شی او په کافرانو باندې خپل نیول او په مؤمنانو باندې خپل رحمت نازل کړی. نو چه تر کومې پورې جنگ نه وو شروع شوی دواړو طرفوته هم دغه کیفیت وو. جنگ شروع کیدو سره الله ﷻ په یو زر فرښتوسره دخپلو بندیگانو امداد او کړو د مسلمانانو ډله زیاته شوه اود کافرانو زور مات شو. نو اوس خو کافرانوته مسلمانان د خپل خان نه ډبل ښکاره شو او الله ﷻ د مؤحدانو امداد او کړو اود سترگو والا د پارہ ئی د عبرت خزانه کولاؤ کړه. لکه چه آیت (قَدْ كَانَ لَكُمْ) کښې بیان شوی دې. نو دواړه آیاتونه یو شان دی کم به ښکاره کیدل تر کومې چه جنگ نه وو شروع شوی. د شروع کیدو سره مسلمانان دوچنده ښکاره کیدل.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا	إِذَا	لَقِيتُمْ	فِئَةً
اے هغه کسانو اچي ايمان موراوړې دې اكله چي اهماخ شي تاسو اديوي ډلې سره				
ا اي مؤمنانو كله چه تاسو (په ميدان جنگ كښې كافرانو) ډلې سره ملاؤ شي (او جنگ شروع شي نو)				
فَاتَّبِعُوا	وَاذْكُرُوا اللَّهَ	كَثِيرًا	لَعَلَّكُمْ	تَقْلِحُونَ ۝
نومضبوط اوسئ او يادوي الله ا ډير ابناشي چي تاسو اكامياب شي او حكم مني				
ثابت قدم شي (تختي مه) اود الله ﷻ ذكر زيات زيات كوي ا د دې دپاره چه كامياب شي				
اللَّهُ	وَرَسُولَهُ	وَلَا تَنَازَعُوا	فَتَفْشَلُوا	وَتَذْهَبَ
دالله ا اود رسول دهغه ا اومه كوي جنگ په خپلو كښې اگني نوبې زړه به شي تاسو اولار به شي				
اودالله اود هغه د پيغمبر تابعداري كوي او خپل مینځ كښې اختلاف مكوي گني بزده به شي او				
رِيحَكُمْ	وَأَصْبِرُوا	إِنَّ اللَّهَ	مَعَ الصَّابِرِينَ ۝	
طاقت ستاسو اوصبر كوي ابې شكه الله ا دصبركونكو سره دې ا				
ستاسو طاقت به ختم شي او صبركوي بيشكه د الله ﷻ مدد د صبركونكو سره دې ا				

قوله تعالى: فَاتَّبِعُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا

دجنگ بدر آداب، ثابت قدمی، دالله ذکر، درسول الله ﷺ تابعداری اوصبر۔ الله ﷻ خپلو مؤمنانو بندې گانو

تہ د جنگ د کامیابی چل اود دبنمن پہ مقابلہ کنبی د وخت بہادری بنائی۔ پہ یوہ عزوہ کنبی حضور ﷺ د نمر د پریوتلو نہ پس اودریدو او ونی فرمائیل خلقوا د دبنمن سرہ د ملاویدو خواہش مہ کوئی د اللہ ﷻ نہ عافیت غوارنی خو چہ کلہ دبنمنانو سرہ مقابلہ اوشی نو مضبوط اوسیرنی او یقین ساتنی چہ جنت د تورو د سوورو لاندی دی۔ بیا حضور ﷺ اودریدو اود اللہ ﷻ نہ نبی دعا اوکرہ ای د ریشونی کتاب نازلونکیہ! ای داوریخو چلونکیہ! اولسکروته ہزیمت ورکونکیہ یا اللہ ﷻ! دی کافرانو لہ ماتہی ورکرہ او د دوی پہ مقابلہ کنبی زمونہ امداد اوکرہ^(۱) د عبدالرزاق پہ روایت کنبی دی چہ د دبنمن د مقابلہ خواہش مہ کوئی اود مقابلہ پہ وخت کنبی ثابت قدم او اولوالعزمی بنائی سرہ ددی کہ ہغوی چغی صورتی وہی خوتاسو چپ اوسیرنی^(۲) طبرانی کنبی دی پہ دریو وختونو کنبی اللہ ﷻ تہ خاموشی خوبشہ دہ۔ د قرآن پاک د تلاوت پہ وخت کنبی، دجہاد پہ وخت کنبی او دجنازی پہ وخت کنبی^(۳) او پہ حدیث شریف کنبی دی زما کامل بندیگان ہغہ دی چہ د دبنمن د مقابلہ پہ وخت کنبی ہم زما ذکر کوی یعنی پہ دی حال کنبی ہم زما ذکر، مانہ دعا کول او ماتہ فریاد کول نہ پریردی^(۴) حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د پورہ مشغولتیا پہ وخت یعنی چہ کلہ توری چلیری ہغہ وخت کنبی ہم اللہ ﷻ خپل ذکر لازم کرے دی۔ د حضرت عطاء رضی اللہ عنہ قول دی چپ اوسیدل او د اللہ تعالیٰ ذکر کول د جنگ پہ وخت کنبی ہم واجب دی۔ بیا عطاء دغہ آیت تلاوت اوفرمائیلو نو ابن جریج رضی اللہ عنہ د عطاء نہ تپوس اوکرو د اللہ ﷻ یاد پہ اوچت آواز سرہ کوی؟ عطاء اوفرمائیل او۔ کعب احباب رضی اللہ عنہ فرمائی د قرآن کریم د تلاوت نہ اود اللہ ﷻ د ذکر نہ زیات محبوب د اللہ ﷻ پہ نیز ہیخ خیز نشتہ۔ پہ دی کنبی ہم اولی ہغہ دی دکوم حکم چہ خلقو تہ پہ مانخہ کنبی دی۔ او پہ جہاد کنبی آیا تاسو نہ گورنی چہ اللہ تبارک وتعالیٰ دجہاد پہ وخت کنبی ہم د ذکر حکم فرمائیل۔ بیا کعب بن الاخبار دا آیت مبارک تلاوت کرو چہ (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا... الآية)، شاعر وائی چہ د جنگ جگری پہ وخت کنبی ہم زما پہ زہہ کنبی ستا یاد وی۔ عنترہ وائی چہ د نیزو او تورو پہ شرفارکنبی ہم زہ تا یادوم۔ نو پہ آیت کنبی اللہ ﷻ د دبنمن د مقابلہ پہ وخت کنبی پہ میدان جنگ کنبی کلک اوسیدلو او د صبر او برداشت کولو حکم ورکری چہ نامردی بزدلی تیختہ او ویرہ مہ کوئی۔ اللہ ﷻ یادونی او ہغہ مہ ہیرونی ہغہ تہ فریاد اوکرنی اود ہغہ نہ دعا گانی غوارنی پہ ہغہ بانندی یقین ساتنی او د ہغہ نہ امداد غوارنی۔ ہم دغہ د کامیابی طریقہ دہ۔ دغہ وخت کنبی ہم د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول ﷺ تابعداری د لاس نہ مہ پریردنی او خہ چہ فرمانی ہغہ پورہ کوئی۔ دکوم نہ چہ مو بندوی منع شنی او خپل مینخ کنبی جنگ جگری او اختلاف مہ خورونی اویقین ساتنی د صبر کونکو سرہ اللہ ﷻ پخپلہ وی۔ صحابہ گرام رضی اللہ عنہم پہ دی احکاماتو کنبی داسی پورہ وو چہ دہغوی مثال نہ پہ ورائدینو کنبی وو اونہ روستونو کنبی ہم دغہ بہادری او ہم دغہ تابعداری د رسول اللہ ﷺ ہم دغہ صبر او استقلال وو د خہ پہ وجہ چہ د اللہ ﷻ امداد شامل حال وو او پہ ویرہ کمہ مودہ کنبی سرہ د کم شمیر او اسبابود کمی مشرق او مغرب نی فتح کرو نہ صرف دا چہ د خلقو د ملکونو مالکان جوہ شوبلکہ د ہغوی زرونہ نی ہم فتح کرل اود اللہ ﷻ طرفتہ نی اولگولو۔ رومیان، فارسیان، ترکیان، صقالیان بربریان، حبشان، سودانیان او قبطنیان غرض دا چہ د دنیا بول سپین او تور نی دباو کرل د اللہ ﷻ کلمہ نی اوچتہ کرہ د حق دین نی خور کرو او اسلامی حکومت نی د

(۱) صحیح بخاری کتاب الجہاد باب کان النبی اذا لم یقتل اول النهار اخر الفتنال حق تزول الشمس...: ۲۹۶۶، صحیح مسلم: ۱۷۴۲۔ (بخاری مسلم)

(۲) مصنف عبدالرزاق: ۹۵۱۸، بیہقی: ۱۵۳/۹۔

(۳) طبرانی: ۵۱۳۰۔

(۴) ترمذی کتاب الدعوات باب: ۳۵۸۰۔

دنیا پہ گوت گوت کنبی مضبوط کرو۔ اللہ ﷻ دے د هغوی نه خوشحالہ شی او هغوی دے هم خوشحالہ اوساتی۔ خیال او کړئی چه په درویشت کاله کنبی د دنیا نقشه بدله کړه د تاریخ پانړه ئی واروله۔ اللہ ﷻ دے زمونږ هم د هغوی ډلې سره حشر او کړی اللہ ﷻ کریم دے او وهاب دے۔

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطْرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ

اومه کيږئ تاسو ايشان دهغه کسانو اچي اووتل اد کورونو خپلونه ادپاره دفخر اودبنودني دخلغو اودهغه کسانو پشان مه کيږئ چه د خپلو کورونو نه د فخر اود خلقو د خودني دپاره وتلي وو

وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ يَهْدِي الْقَوْمَ الْهَادِينَ

اومنع کوي خلق ا دلاري دالله نه ا اوالله ا په هغه کارونواچي کوي ئي هغوي احاطه کونکي دے اود الله ﷻ دلاري نه خلق منع کوي او الله ﷻ د دوي (خلقو) د ټولو کارونو احاطه کونکي دے

وَإِذْ جَاءَ الَّذِينَ يَأْتِيكَ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَأَمَرُوا نَارِيكَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ

او کله چي ابنايسته بنکاره کړل ا هغوي ته ا شيطان ا عملونه دهغوي ا اووي ونيل اوهغه وخت ياد کړه کله چه شيطان دوي (کافرو) ته د هغوي عملونه بنائسته کړل او ورته ئي اوونيل

لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنَّ جَارَكُمْ لَمُتَّعِينَ

نشته غالب ا په تاسو ا نن ورځ ا دخلقونه ا اويشکه زه ا ساتونکي يم ا تاسو لره چه نن ورځ په خلقو کنبی څوک هم په تاسو غالب نشته اوزه (د مسلمانانو نه) ستاسو ساتونکي يم

فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفَيْتِنَ نَكَصَ عَلَى عَقْبَيْهِ وَقَالَ إِنَّ

نوهر کله چي ايوبل اوليدل ادوارو ډلو ا نوييرته اوگرخيدل هغه ا په پوندو خپلو اووي ونيل ايشکه زه نو کله چه دوو ډلو (کافرانو او مسلمانانو) يوبل اوليدل نوشيطان په خپلو پوندو واپس شو او دائي

بَرِيءٌ مِّنْكُمْ إِنَِّّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ

بيزاره يم ا ستاسونه ايشکه زه اوينم ا هغه اچي تاسو ئي نه وينئ ايشکه زه ا بيريم ا دالله نه اوونيل زه ستاسو (دملگرتيا نه) بيزاره يم ا ځکه چه زه هغه (فرشتي او عذاب) وينم چه تاسو ئي نه وينئ اوزه د

وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ إِذْ يَقُولُ الْمُنْفِقُونَ وَالَّذِينَ

اولله سخت دے ا دعذاب په ورکولو کنبی ا کله چي ا اوونيل ا منافقانو ا اوهغه کسانو ا الله نه بيريم ځکه چه الله سخت عذابونکي دے ا هغه وخت ياد کړه چه اوونيل منافقانو او د کومو خلقو په زړونو

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَّرَضٌ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ وَمَنْ

چي په زړونو دهغوي کنبی ا مرض ووا چي مغرور کړی دے ادي کسانولره ا دين خپل اوهغه چاچي ا کنبی چه (د نفاق) مرض وو دا خلق (مسلمانان) خپل دين په دهوکه کنبی اچولي دے ا خوچه چا په الله

يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

بهروسه اوکړه ا په الله باندي اويشکه چي الله ا غالب دے ا اود حکمت خاوند دے تعالی باندي بهروسه اوکړه نو الله ﷻ غالب دے ا صاحب د حکمت دے ا

قوله تعالى: وَإِنِّي جَارٌّ لَّكُمْ

پہ غزوہ بدر کنبی د ابلیس لعین شریکیدل او تیختہ: - پہ جہاد کنبی ثابت قدمی نیک نیتی دالله ﷺ د ذکر پہ کثرت سرہ نصیحت کول د مشرکانو د مشابہت نہ منع کوی۔ لکہ خنگہ چہ ہغوی د حق د ختمولر او پہ خلقو کنبی خپلہ بہادری خودلو د پارہ فخر او غرور سرہ د خپلو بنارونونہ روان شو نو تاسو داسی مہ کونہ چہ کله ابو جہل تہ او نیلہ شو چہ قافلہ خو بیچ شوه اوس واپس کیدل پکار دی نو ہغہ ملعون جواب ورکرو واہ چرتہ واپس کیدل دبدر او بولہ بہ خو او ہلتہ بہ دیرہ کیرو ہلتہ بہ شرابونہ خکو کبابونہ بہ خورو گانہ بجانی بہ اورو دے د پارہ چہ پہ خلقو کنبی مشہور شو۔ د الله ﷺ د شان نہ قربان شم د ہغوی ارمانونہ الله ﷺ خنگہ وارول ہم دلتہ د ہغوی لاشونہ پریوتل او ہم دلتہ پہ کندو کنبی ورواچولہ شو۔ الله ﷺ د ہغوی اعمال راگیرونکے دے۔ د ہغوی ارادے الله ﷺ تہ بنکارہ دی پہ دے وجہ ہغوی خراب وخت سرہ مخ شو نو داد مشرکانو ذکر دے چہ د الله ﷺ د رسول ﷺ چہ درسولانو سرتاج دے بدر تہ جنگ لہ تلہ وو د ہغوی گانہ ویونکے ہم وے د سرور سامانونہ ہم وو، شیطان لعین د ہغوی شاتہ ولار وو ہغوی غولول اود ہغوی کارونہ نی بنانستہ کول او خودلے د ہغوی پہ غورونو کنبی دا وینا کولہ چہ تاسو تہ خوک ماتہی درکولے شی۔ د ہغوی د زپہ نہ نی د بنوبکر پہ مکہ بانڈے حملے کولو ویرہ ویستلہ۔ اود سراقہ بن مالک بن جعشم پہ شکل کنبی د ہغوی پہ ورا ندے ولار وو نیلے چہ زہ خود دے علاقے سردار یم بنو مدلج یتول زما تابع دی زہ ستاسو حمایتی یم تاسو بی فکرہ اوسیرنی۔ اود شیطان کار ہم دغہ دے چہ ددروغو وعدے او کری نہ کیدونکی امیدونہ درکری اود دھوکے پہ جال کنبی مو اونخلوی۔ د بدر پہ ورخ دہ خپلے جنڈے او لنبکرے واخستی او مشرکانو سرہ شو۔ د ہغوی پہ زرونو کنبی اچول چہ بس ہم تاسو بہ گتہ کونہ۔ ستاسو امدادی یم۔ خو چہ کله مسلمانانو سرہ مقابلہ شروع شوه اود دے خبیث نظر پہ فرشتو بانڈے پریوتلو نو پہ الہہ پنبو بانڈے اوتختیدو او نیل نی زہ ہغہ وینم د کوم نہ چہ ستاسو سترگی رندی دی۔ ابن عباس رضی فرمائی چہ د بدر پہ ورخ شیطان خپلہ جنڈا اوچتہ کرے وہ اود مدلجی سری پہ شکل کنبی خپل لنبکر سرہ راورسیدو او د سراقہ ابن مالک بن جعشم پہ شکل کنبی بنکارہ شو اود مشرکانو زرونہ نی لویول او ہمت نی ورکولو۔ کله چہ میدان جنگ کنبی صفونہ جوڑ شو نو رسول الله ﷺ یو موتی خاورہ د مشرکانو پہ مخونو وراویشتہ پہ دے سرہ د ہغوی حوصلے پریوتلے او پہ ہغوی کنبی گرپر او ویرہ شروع شوه۔ حضرت جبرائیل رضی د شیطان طرف تہ لارو دغہ وخت کنبی ہغہ د یومشک پہ لاس کنبی لاس اچولے وو۔ د حضرت جبرائیل رضی پہ لیدو بانڈے شیطان د ہغہ د لاسہ خپل لاس را بنکلو اود خپلو لنبکرو سرہ اوتختیدلو۔ دے سری او نیل سراقہ تاخو نیل چہ زہ ستاسو حمایتی یم دا اوس خہ کوی۔ دے ملعون خو فربتے لیدلے نو وئی و نیل زہ ہغہ وینم کوم چہ تاسو نہ وینشی۔ زہ خود د الله ﷺ نہ ویریدونکے سرے یم۔ د الله ﷺ عذاب دیر دروند دے۔ او پہ روایت کنبی دی چہ ہغہ تختیدو نو حارث بن ہشام اونیلو ہغہ دے پہ خپیرہ پہ مخ اووہلو دے سرہ ہغہ بی ہوشہ شو پریوتلو نو ہغہ نورو او نیل چہ سراقہ خو پہ دے حال کنبی مونر ذلیل کوی او پہ داسی وخت کنبی مونر لہ دھوکہ را کوی۔ ہغہ و نیل او زہ ستاسو نہ بیزار یم او بی تعلقہ یم زہ ہغہ وینم کوم چہ تاسو نہ وینشی۔ د حضرت ابن عباس رضی بیان دے چہ پہ حضور ﷺ بانڈے د لہ شان وخت د پارہ بی خودی شان راغلہ بیا را بیدار شو او وئی فرمائیل صحابہ کراموا خوشحالہ شنی دا دے ستاسو بنی طرف تہ حضرت جبرائیل رضی اودا دے ستاسو گس طرف تہ حضرت میکائیل رضی اودا دے حضرت اسرافیل رضی دریاوہ سرہ د خپلو فوجیانو موجود دی۔ ابلیس د سراقہ بن مالک بن جعشم پہ شکل کنبی مشرکانو کنبی وو د ہغوی زرونہ نی لویول او پہ ہغوی کنبی پیشن گونہ کولے چہ بی فکرہ اوسیرنی نن تاسو تہ خوک ہم ماتہی نہ شی درکولے۔ خود فرشتو لنبکر پہ لیدو بانڈے ہغہ مخ وارولو اودے وینا کولو

سرہ اوتختیدو چہ زہ تاسو نہ بیزار یم او زہ ہغہ وینم کوم چہ تاسو نہ وینٹی. حارث بن ہشام رضی اللہ عنہ خو ہغہ سراقہ گنرلہی وو پہ دہی وجہ ہغہ دہ لاس اونیلولو نو ہغہ دہی پہ سینہ کنبہی داسہی پہ زورہ باندہی پہ سوک اووہلو چہ دہی خو پرمخہی راپریوتلو او شیطان اوتختیدو. سمندر کنبہی ورتوپ کپو او خپلہ کپرانہی اوچتہ کرہ او ونی وئیل یا اللہ زہ تاتہ خپلہ وعدہ یادوم کومہ چہ تا ماسرہ کپہی وہ. پہ طبرانی کنبہی دحضرت رفاعہ بن رافع رضی اللہ عنہ نہ ہم داسہی مروی دی. حضرت عروہ بن زبیر رضی اللہ عنہ فرمائی کلہ چہ قریشو دمکپہ نہ د وتلو ارادہ اوکرہ نو ہغوی تہ د بنی بکر جنگ یاد شو او خیال نہی اوکپو چہ ہسہی نہ زمونہی پہ غیر موجودگنی کنبہی ہغوی دلته حملہ اوکپہی. نیزدہی وہ چہ ہغوی د خپلہی ارادہی نہ لاس رانیکلی وہی ہم ہغہ وخت ابلیس د سراقہ پہ شکل کنبہی ہغوی لہ راغلو اودہی د بنو کنانہ د سردارانہ نو وو وئیل زہ د خپل قوم ذمہ دار یم تاسو دہغوی نہ بی پرواہ اوسئی اودمسلمانانو د مقابلہی د پارہ نہ تیار تبول لاپشٹی. پخپلہ ہم ہغوی سرہ لاپو پہ لارہ کنبہی بہ ہغوی دہی لیدلو. تبولو تہ یقین وو چہ سراقہ پخپلہ مونہی سرہ دہی تر دہی چہ جنگ شروع شو ہغہ وخت دا مردود اوتختیدو. حارث بن ہشام رضی اللہ عنہ یا عمیر بن وہب رضی اللہ عنہ ہغہ پہ تلو کنبہی اولیدو ہغوی شور جوہ کپو سراقہ چرتہ اوتختیدو. شیطان ہغوی د مرگ او دوزخ پہ خُلہ کنبہی وردیکہ کرل او پخپلہ اوتختیدو. خکہ چہ ہغہ ربانی لبکر د مسلمانانو د امداد د پارہ راتلونکی لیدلہی وو. صفائی وئیل چہ زہ تاسو نہ بیزار یم او زہ چہ خہ وینم تاسو ہغہ نہ وینٹی او پہ دہی خبرہ کنبہی ہغہ ربتونہی ہم وو.

بیا وائی زہ د اللہ ﷻ نہ ویریرم، د اللہ ﷻ عذاب سخت او دروند دہی. ہغہ حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ فرستو سرہ راکوزیدونکی لیدلہی وو اوپوہہ شوہی وو چہ پہ ما کنبہی دہ د مقابلہی طاقت نشتہ یا پہ مشرکانو کنبہی طاقت نشتہ. ہغہ پہ خپل دہی قول کنبہی دروغژن وو چہ زہ خو پخپلہ رب یم اودا خود ہغہ زبانی خبرہ وہ پہ اصل کنبہی ہغہ پہ خپل خان کنبہی طاقت نہ لیدلو او ہم دا د رب د دہی دینمن عادت دہی چہ غصہ کول او دھوکہ کول کوی د حق پہ مقابلہ کنبہی اودرول کوی او بیا پتیری. قرآن کریم فرمائی چہ شیطان انسان تہ دکفر حکم کوی بیا چہ کلہ ہغہ کفر کوی نو دہی وائی زہ تانہ ویزارہ یم اوزہ د رب العالمین نہ ویریرم. او آیت کنبہی دی چہ کلہ دہی کار اوباسی نو وائی د اللہ ﷻ وعدہی ربتونہی دی زہ پخپلہ دروغژن او زما وعدہی تہلی دروغژنہی زما خو پہ تاسو باندہی خہ زور نہ وو تاسو خو پخپلہ زما پہ خواہش باندہی خپل ست تبت کپو اوس ما مہ ملامتہ کوه. پخپلہ خپل خان ملامتہ کپہی نہ زہ تاسو بچ کولہی شم او نہ تاسو زما پہ خہ کار راتلی شئی دہی نہ ورائندہی چہ تاسو زہ رب سرہ شریک گرخولم زہ خونن د ہغہی نہ ہم انکاری یم. یقین اوساتشی چہ د ظالمانو دپارہ دردناک عذاب دی حضرت ابوا سیدمالک بن ربیعہ رضی اللہ عنہ فرمائی کہ زما سترگہی نن ہم بینا وہی نو ما بہ د بدر پہ کندہ کنبہی تاسو تہ خودلی وہی اوچہ دکوم خائی نہ فربتہی راتلی بی شک شبہی ماتہ ہغہ معلوم دی. ہغہ ابلیس اولیدلہ او اللہ ﷻ ہغوی تہ حکم ورکپو چہ مؤمنان ثابت قدم اوساتسی. دوی بہ خلقو لہ د ہغوی د پیژندگلو پہ شکل کنبہی راتلی او ورتہ بہ نی وئیل چہ خوشحالہ شہ دا کافران ہم لاختہ دی د اللہ ﷻ امداد تاسو سرہ دی لکہ د زمیری غوندہی حملہ کوئی. ابلیس چہ دا اولیدل نو اوتختیدو. تراوسہ پورہی ہغہ د سراقہ پہ شکل کنبہی پہ مشرکانو کنبہی وو. ابوجہل چہ دا اولیدل نو پہ خپل لبکر کنبہی گشت شروع کپو او وئیل نی چہ ویریرنی مہ دہ پہ تختیدو باندہی زہ مہ تنگونی. دہی خود محمد ﷺ د طرف نہ خودلی شوہی راغلی وو چہ تاسو پہ عین موقع کنبہی بزدلہ کپہی ہیخ د ویریدلو خبرہ نشتہ. پہ لات او عزری باندہی قسم نن بہ دا مسلمانان د خپل نبی سرہ راگیروو نامردی مہ کوئی زہ لوئی کپہی سختہ حملہ اوکپہی خو خبردار قتل مہ کوئی ژوندی بہ نی نیسو دہی د پارہ چہ ہغوی تہ پہ کولاؤ زہ سرہ سزاگانہی ورکپو. دا ہم د خپلہی زمانہی فرعون وو ہغہ ہم د جادوگرو پہ ایمان راوپو باندہی وئیلہی وو دا خو صرف ستاسو یوہ دھوکہ دہ چہ دہی خائی نہ مونہی اوباسنی. ہغہ دا ہم وئیلہی وو چہ جادوگرو دا موسی رضی اللہ عنہ خو

ستاسو استاذ دې حالانکه دا د هغوی صرف دھوکہ او فریب وو. رسول اللہ ﷺ فرمائی چه د عرفه په ورځ چه شیطان څومره سپک ذلیل رسوا او شړلې شی داسې به په بله ورځ نه وی شړلې شوې. ځکه چه هغه وینی چه د الله ﷻ عام معافی او رحمت نازلېږي د هر یوگناه عام معاف کېږي اود بدر د ورځې د هغه د رسوانې او ذلت تپوس مه کوه. کله چه هغه جبرائیل ﷺ اولیدو چه د فربتو لښکرې د هغه په ماتحتی کېښې راروانې دی. (۱) کله چه دواړو فوخیانو صفونه جوړ کړل او یو بل ته مخامخ شونو د الله ﷻ په قدرت او حکمت سره مسلمانان کافرانو ته ډیر کم ښکاریدل او کافر د مسلمانانو په نظر کېښې کم لیدلې شو. په دې باندې کافرانو خنداگانې کولې چه گوره مسلمانان څنگه مذهبی لیونی دی چه یو موتی مسلمانان زمونږ د یو زرو لښکر سره جنگیږي. اوس به هغوی یو دم ذره ذره شی او په رومنی حمله کېښې به هغوی ماتې اوخوری او سرونه به خوزونکی پاتې شی. الله ﷻ فرمائی چه دوی ته نه ده معلومه چه دا د متوکلینو ډله ده د دوی یقین په الله ﷻ باندې دې چه د غلبې مالک دې او د حکمت مالک دې. (۲) دې کافرانو چه کله د الله ﷻ د دین سختی ئی په مسلمانانو کېښې محسوس کړې نود هغوی د ځلې نه دا کلمه اووتله چه دوی مذهبی لیونی دی. د رب دینمن ابو جهل ملعون د غوندې نه د الله ﷻ والا د کمې او تش لاس لیدلو باندې لکه د خر پلنیدو او وئیل چه کار به مواوکړو نن نه پس به د الله ﷻ د عبادت گونگونه زمکه خالی شی نن به مونږ د هغوی یو یو دوه دوه ځای کړو. ابن جریج رضی الله عنه وائی چه د مسلمانانو په دین کېښې پیغورونه ورکول دمکې منافقان وو. عامر وائی دایوڅو کسان وو چه صرف په ژبه مسلمانان شوی وو خو نن د بدر په میدان کېښې مشرکانو سره وو هغوی ته د مسلمانانو کمې او کمزوری ښکاره کیدو باندې حیرانتیا اوشوه او وئی وئیل چه دې خلقو خو مذهبی دھوکه خوړلې ده. (۳) مجاهد رضی الله عنه وائی چه داد قریشو یوه ډله وه. قیس ابن ولید بن مغیره او ابو قیس بن فاکه بن مغیره او حارث بن زمعه ابن اسود بن عبدالمطلب او علی بن امیه بن خلف او عاص بن منبه بن حجاج دوی قریشو سره وو خو وو دوی په شک کېښې او هم په دې کېښې رابند شوی وو اودلته ئی د مسلمانانو حالت اوکتو نو وئی وئیل چه دا خلق مذهبی مجنونان دی گنی یو موتی کسان بې سامانه او بې وسلې د دومره ډیر لوئی شان اوشوکت والا فوجیانو په وړاندې څنگه اودریدې شی؟ حضرت حسن رضی الله عنه فرمائی چه دا خلق د بدر جنگ له نه وو راغلی د دوی نوم منافقان کیخودې شوې وو. وائی چه دا قوم د اسلام اقراری وو خود مشرکانو په سیلاب کېښې رااوبهیدل دلته راغله دلته په راتلو سره ئی د مسلمانانو دا کمزورې دسته اوکته نو وئی وئیل. (عَرَّاهُؤَلَاءِ دِيْنَهُمْ) الله ﷻ چه د لوی شان خاوند دې فرمائی چه څوک په دې مالک الملک باندې بهروسه اوکړي هغه دعزت خاوند کوی ځکه چه عزت دهغه وینځه ده او غلبه د هغه غلام. هغه اوچت ذات دې هغه د ډیر لوی شان خاوند دې هغه په رښتونې سلطان دې هغه حکیم دې دهغه ټول کارونه د حکمت نه ډک وی هغه هر یو څیز په خپل ځای صحیح ساتی. د امداد د حقدارانو هغه امداد کوی اود ذلت حقداران ذلیل کوی هغه ټول ښه پیژنی.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَقَّىٰ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةَ يَصْرَعُونَ

اوکه اووینی ته اهغه حالت اچی روح قبض کوی دهغه کسانو اچی کفر ئی کړې دې ا فربتې ا وهی هغوی اوکله چه فرشتې (د مرگ په وخت کېښې) وینی چه د کافرانو روحونه قبض کوی او هغوی په مخونو او شاگانو باندې

(۱) موطا امام مالک کتاب الحج: ۲۴۵.

(۲) الدر المنثور: ۷۸/۴.

(۳) الطبری: ۱۳/۱۴.

وَجُوهَهُمْ	وَأَذْبَارُهُمْ	وَذُوقُوا	عَذَابَ	الْحَرِيقِ	ذَلِكَ
مخونہ دھغوی اوشاگانہ دھغوی اچی اوخکی ا عذاب ا دسوزیدو ا دا پہ سبب دھغی					
وہی اوتیکوی او دا بہ ورتہ ہم وائی چہ، سوزیدونکی عذاب (د جہنم) اوخکی ا دا عذاب (د سوزیدو)					
يٰۤاَقْدَمْتُ	اَيِّدِيْكُمْ	وَاِنَّ اللّٰهَ	لَيَسَّ	بِظُلْمٍ	لِّلْعٰبِدِ
چی مخکنی لیرلی دی لاسونہ ستاسو اوبیشکہ اللہ ا نہ دی ا ظلم کونکی اپہ بندگانو خپلو ا					
دھغہ (بدو اعمالو) پہ وجہ دی کوم چہ ستاسو لاسونو کری وو او اللہ ﷻ پہ خپلو بندگانو ظلم کونکی نہ دی					

قوله تعالى: يَضْرِبُونَ وُجُوهُهُمْ وَأَذْبَارَهُمْ

پہ کافرانو نزع پہ حالت کنبی سختی:- افسوس ای پیغمبرہ اچہ تا کتلہ دافرنتی چہ خنگہ د کافرانو روح قبض کوی او پہ دغہ وخت کنبی هغوی پہ مخونو او ملاگانو باندي وھی او وائی چہ د اور عذاب د خپلو بد عملو پہ وجہ اوخکنی. دا مطلب ہم بیان کری شوی دی چہ دا واقعہ ہم د بدر د ورخی دہ چہ مخامخ بہ د دی کافرانو پہ مخونو تورې پریوتلی او چہ کله بہ تختیدل نو پہ شاگانو بہ نی گذارونہ کیدل، فربتو بہ هغوی بنہ برابرول. یو صحابی ﷺ حضور ﷺ ته عرض اوکړوچہ مادابو جهل پہ شاباندي د ازغوغوندي ننبی اولیدلی حضور ﷺ او فرمائیل چہ د فربتو د وهلو ننبی دی. حق خو دا دی چہ دا آیت د بدر سره مخصوص نہ دی الفاظ عام دی. د هر یو کافر هم دا حال وی. په سورة قتال کنبی هم د دی خبرې ذکر بیان شوی دی اود سورة انعام په آیت (وَلَوْ تَرَىٰ اِذِ الظّٰلِمُوْنَ فِیْ غَمْرٰتِ الْمَوْتِ) کنبی هم د دی بیان سره دتفسیر تیرشوی دی. خکہ چہ دا نافرمانه خلق وو ددوی دمرگ پہ وخت کنبی د فربتو لاسونہ دھغوی طرف ته وراوردیری او هغوی بنہ وھی، د هغوی روحونہ د دوی د بدو عملونو پہ وجہ د هغوی پہ بدن کنبی پتیری راپتیری کوم چہ فربتی پہ زور راوباسی او ورتہ وائی چہ ستا د پارہ د اللہ ﷻ غضب دی او د اللہ ﷻ عذاب دی. لکه چہ د حضرت براء ﷺ په حدیث کنبی دی چہ په خراب حالت کنبی د سکرات مرگ پہ وخت کنبی کله کافرله ملک الموت ﷻ راخی نو فرمائی ای خبیثه روحه روان شه گرمو هواگانو او گرمو اوبو او گرم سوری طرف ته نو هغه روح پہ بدن کنبی پتیری نو آخر هغه په زور سره رابنکلی شی لکه خنگہ چہ د ژوندی سپری خرمن راویستی شی اودی سره رگونه او پتی هم راوخی (۱) فربتی هغه ته وائی اوس دسوزیدو مزه اوخکہ. دا ستاد دنیا د بد عملو سزا ده. اللہ ﷻ ظالم نہ دی هغه خو عادل حاکم دی. دبرکت اوچتوالی غنا پاکیزگنی تعریفونو خاوند دی. دغه شان د صحیح مسلم شریف حدیث قدسی دی زما بندیگانو ما پہ خپل خان باندي ظلم حرام کری دی او په تاسو باندي مې هم حرام کری دی. نو په خپل مینخ کنبی خوک پہ یو بل ظلم زیاتی مه کوئی. زما بندیگانو ما خو ستاسو کری شوی اعمال راگیر کری دی. په بنیگره موندو سره زما تعریف کوئی او که دی نه علاوه نور څه اوویننی نو خپل خان ملامتہ کوئی. (۲)

كَذٰبٍ	اِلٰی فِرْعَوْنَ	وَالَّذِيْنَ	مِنْ قَبْلِهِمْ
لکه دحال ا دتابعانو دفرعون دی اولکه دھغه کسانو دی اچی مخکنی ددوی نه وو ا			
(د دوی حالت) پشان د د فرعون او دھغه کسانو دی کوم چہ د دوی نه وړاندي وو.			

(۱) احمد: ۴/۲۸۷-۲۸۸

(۲) صحیح مسلم کتاب البر باب تحريم الظلم: ۲۵۷۷، ترمذی: ۲۴۹۵، ابن ماجه: ۴۲۵۷، احمد: ۵/۱۶۰، الادب المفرد: ۱۴۹۰، ابن حبان: ۶۱۹.

کَفَرُوا	بِآيَاتِ اللّٰهِ	فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ	بِذُنُوبِهِمْ	اِنَّ اللّٰهَ
جی انکار اوکړو هغوی ادايتونو دالله نه انواونبول هغوی الله اېه گناهونو د هغوی ا بېشکه الله				
هغوی د الله ﷻ د آياتونو نه انکار اوکړو نو الله هغوی د هغوی د گناهونو په وجه او نيول بيشکه الله				
قَوِيٌّ	شَدِيْدٌ	الْعِقَابِ		
د طاقت خاوند دې	د سخت وړکونکې دې	اعذاب		
د طاقت خاوند دې	او سخت عذاب	وړکونکې دې		

قوله تعالى: فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ

خلق دخپلو گناهونو په وجه په عذاب گڼسې راکيریږي. دې کافرانو تاسره هم هغه اوکړه کوم چه د دوی نه وړاندې کافرانو خپلو نبیانوسره کړی وونومونېږهم دوی سره هم هغه اوکړه کوم چه موددوی نه وړاندینو سره کړې وو کوم چه د دوی په شان وو. مثلاً فرعونیان اود هغوی نه وړاندې خلق چا چه د الله تعالی آياتونه نه منل د څه په وجه چه د الله ﷻ نيول په هغوی راغله. ټول قوتونه هم د الله ﷻ دی اود هغه عذابونه هم ډیر درانه دی. هېڅ څوک نشته چه په هغه باندې غالب راشی او هېڅ څوک نشته چه د هغه نه اوختیډی شی.

ذٰلِكَ	بِاَنَّ اللّٰهَ	لَمَرِيْكُ		
دا عذاب	اېه سبب دهغی جی بيشکه الله	نه دې		
دا عذاب	د دې په وجه دې چه الله ﷻ چه په یو			
مَغِيْرًا	نِعْمَةً	اَنْعَمَهَا	عَلٰى قَوْمٍ	حَتّٰى
بدلونکې	اهغه نعمت لره	اچې کړې وی	هغه اېه یو قوم باندې	اتردې پورې
قوم باندې	څه نعمت کړې وی نو هغه	نه بدلوی ترڅو چه هغوی	خپل نعمت نه وی بدل کړې	داود تابعداری او
مَا	بِاَنْفُسِهِمْ	وَاَنَّ اللّٰهَ	سَمِيْعٌ	عَلِيْمٌ
هغه حال	اچې په نفسونو د هغوی	باندې وی او بيشکه	جی الله	اوریدونکې دې او پوهه دې
شکر په ځانې ئې	ناشکری نه وی کړې	او الله ﷻ	د هرې خبرې	اوریدونکې او په هرڅه عالم دې د دوی
اِلْ فِرْعَوْنَ	وَالَّذِيْنَ	مِنْ قَبْلِهِمْ	كَذَّبُوْا	
د تابعدارو د فرعون دې	اولکه دهغه کسانو دې	اچې مخکښی ددوی نه وو	اچې دروغ او گنېل هغوی	
حال د فرعونیانو	او هغه خلقو پشان دې	چه د هغوی نه وړاندې وو	هغه دا چه هغوی	د خپل رب آياتونه
بِآيَاتِ رَبِّهِمْ	فَاَهْلَكْنٰهُمْ	بِذُنُوبِهِمْ	وَاعْرَقْنٰا	
آيتونه	د رب خپل	ا نو هلاک کړل	مونږ هغوی اېه سبب د گناهونو د هغوی	او غرق کړل مونږ ا
دروغ بللی وو	نو الله ﷻ	هغوی د هغوی	د گناهونو په سبب	هلاک کړل او مونږ د فرعون تابعداران
اِلْ فِرْعَوْنَ	وَکُلُّ كَانُوْا	ظٰلِمِيْنَ		
تابعدان د فرعون	اودا ټول	ا وو	ا ظالمان	
د فرعون هلاک کړل	دا ټول ظالمان وو			

قوله تعالى: حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ

دگناھونوپہ وجہ نعمتونه ہم انھستی شی۔ داللہ ﷻ د عدل او انصاف بیان کیری چہ ہغہ خپل ورکړې شوی نعمتونه د گناھونونہ اول نہ اخلی۔ لگہ څنگہ چہ دې آیت گڼبې دی چہ اللہ ﷻ د یو قوم حالت نہ بدلوی ترکومې چہ هغوی خپلې ہغہ خبرې بدلې نہ کړې کومې چہ د هغوی پہ نفسونو کښې دی۔ کلہ چہ ہغہ یو قوم تہ د هغوی د بدو پہ وجہ بد ور رسول غواړی نو بیا د ہغہ ارادہ څوک واپس کولې نہ شی او نہ ہغہ سرہ څوک حمایتی اودریدی شی (تاسو اوگورنی چہ فرعونیانو اود هغوی پہ شان د نورو وړاندینو سرہ ہم دغہ اوشو اللہ ﷻ خپل نعمتونه ورکړل نو هغوی پہ گناھونو کښې اختہ شو نو اللہ ﷻ هغوی تہ ورکړې شوی خپل باغونہ چینې پتی خزانی محلونہ اونعمتونه چہ پہ کومو کښې هغوی بدمست کیدل ټول واخستل۔ پہ دې بارہ کښې هغوی پخپلہ خپلہ بدی او کړہ اللہ ﷻ پہ هغوی باندي ہیڅ ظلم نہ وو کړې۔

إِنَّ	شَرَّ	الدَّوَابِّ
بیشکہ	ناکارہ	دگر څنډہ مخلوق نہ
بیشکہ د اللہ ﷻ		
عِنْدَ اللَّهِ	الَّذِينَ	كَفَرُوا
پہ نزد اللہ	اھغہ کسان دی	اچی انکار ئې او کړو د حق نہ
پہ نیز پہ ساه لرونکی څیزونو کښې د ټولونہ بدترین ہغہ دې چہ کفر ئې کړې دې او ایمان نہ راوړی		
الَّذِينَ	عٰهَدْتْ	مِنْهُمْ
خاص طور ہغہ کسان	اچی وعدہ واغستلہ تا	اد هغوی نہ
خاص کر ہغہ کسان (بدترین دی) چا سرہ چہ تا پہ دوی کښې وعدہ کړې دہ اوبیا (ہم) هغوی هر ځل		
فِي كُلِّ مَرَّةٍ	وَهُمْ	لَا يَتَّقُونَ
پہ ہرہ موقع کښې	اوهغوی	انہ یریرې داللہ نہ
وعدہ ماتوی او د اللہ ﷻ نہ (پہ وعدہ ماتولو کښې) نہ ویریرې نو کہ چر تہ تا دوی پہ جنگ کښې موندل		
فَشَرَّدُوا	بِهِمْ	مَنْ
نواویروہ	پہ سزا د هغوی سرہ	اھغہ څوک
نود هغوی پہ وجہ ہغہ خلق او ویروہ کوم چہ ددوی نہ روستو دی		
د دې دپارہ		
یَدَّكُرُونَ		
چی هغوی عبرت واخلی د وعدہ خلافتو دا نجام نہ		
چہ دوی نصیحت قبول کړی		

قوله تعالى: فَشَرَّدْ بِهِمْ مَنْ خَلَقَهُمْ

وعدہ خلافتو کافرانو تہ عبرتنا کہ سزا ورکړہ۔ پہ زمکہ باندي چہ څومرہ ہم گرځی راگرځی د دې ټولونہ

زیات خراب د الله ﷻ پہ نیز بی ایمانہ کافران دی. کوم چہ وعدہ کوی او بیانی ماتوی. یوخوا قول او وعدہ او کرہ بل خوانی ماتہ کرہ، نہ د الله ﷻ ویرہ او نہ د گناہ فکر. نو چہ تہ کله پہ جنگ کبسی پہ دوی غالب شی نو داسی سزا ور کرہ چہ د روستنود پارہ ہم عبرت شی. هغوی ہم او ویرپی نو ممکن دی چہ د خپلو داسی کارونونہ منع شی.

وَأَمَّا	تَخَافَنَّ	مِنْ قَوْمٍ	خِيَانَةٌ	فَأَثْبُدْ	إِلَيْهِمْ
اوکھ چری	ا تہ یریدلې	ا دیوقوم نه	ا د خیانت کولو	انو اوغورزوه	ا هغوی تہ
					اوکھ چرتہ د یوی ډلې نه مو د خیانت کولو ویرہ کیږی نو هغوی سره
عَلَى سَوَاءٍ	إِنَّ اللَّهَ	لَا يُحِبُّ	الْمُخَافِينَ		
ا په برابری سره	ا بیشکھ چی الله	نه خوښوی	ا خیانت گر خلق		
					چہ کله معاہدہ پوره شی هغه واپس کرہ بیشکھ الله ﷻ خیانت گر نه خوښوی

قوله تعالى: فَاثْبُدْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ

خیانت او وعدہ خلافی دمذمت قابل دی. ارشاد کیږی چہ ای نبی ﷺ ا که چری چا سره ستا وعدہ شوې وی اوتانہ ویرہ وی چہ دوی به بدعہدی او وعدہ خلافی او کړی نو تاته اختیار درکولې شی چہ د برابرتی په بنیاد باندي وعدہ ماتہ کرہ او هغوی تہ خبرور کرہ چہ هغوی هم د صلح په خیال کبسی نه وی. خو ورځې وړاندي هغوی تہ خبر ور کرہ. الله ﷻ خیانت نه خوښوی نو تہ کافرانو سره ہم خیانت مه کوہ. په مسند احمد کبسی دی چہ امیر معاویہ ؓ لښکرې د روم سرحد طرف تہ وروړاندي کول شروع کرہ چہ د صلح موده ختمیدو سره به ناڅاپی په هغوی باندي حملہ او کړی نو یو شیخ په خپله سورلنی باندي سور راغلو او وئی وئیل چہ الله ﷻ ډیر لوی دې الله ﷻ ډیر لوی دې وعدہ اوساتنی دهوکه صحیح نه ده. د رسول الله ﷺ فرمان دې چہ کله یو قوم سره وعدہ او شی نو مه یوہ غوټہ ترنی او مه سپرنی ترکومی چہ د صلح موده ختمہ نه شی یا هغوی تہ په خبر ورکولو سره معاہدہ ماتہ نه شی. کله چہ دا خبره معاویہ ؓ تہ اورسیدہ نو هغوی خپل فوخ تہ هغه وخت دواپس کیدو حکم ورکړو. داشیخ حضرت عمرو بن عبسہ ؓ ورو (مسلمان فارسی ؓ دیو ښارقلعه تہ په رسیدو خپلو ملگرو تہ او وئیل تاسو ما پریږدنی چې هغوی تہ دعوت ورکړم. لکه څنگه چہ ما رسول الله ﷺ هغوی په رابللو باندي لیدلې وو. بیا فرمائی چہ زه ہم دهغوی نه یوسرې ووم. نوماتہ الله ﷻ د اسلام هدایت او کړونوکه تاسو هم مسلمانان شی نو چہ کوم زمونږ حق دې هغه به ستاسو هم حق شی. او چہ څه په مونږ باندي دی هغه به په تاسو باندي هم وی. اوکھ تاسودا نه مننی نو دذلت سره به جزیه ورکونې. که دا ہم نه قبلونی نو مونږ تاسوته د اوسه خبر درکوو او مونږ اوتاسو برابر یو الله ﷻ خیانت کونکی نه خوښوی. دربو ورځو پورې نی هغوی تہ داسی دعوت ورکړو او په څلورمه ورځ سحر په سحر حملہ او کرہ نو الله ﷻ فتح ور کرہ او امداد نی او کړو. (۱)

وَلَا يَجْسِبَنَّ	الَّذِينَ	كَفَرُوا	سَبَقُوا
اوگمان دې نه کوی	اهغه کسان	اچی کافران دی	اچی گنی هغوی مخکبسی شوا
			او کافران دې دا خیال نه کوی چہ گنی دوی زمونږ د نیولو نه خلاص شوی دی

(۱) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی الامام یكون بينه وبين العدو عهد فیسر نحو: ۲۷۵۹، وسنده صحیح، ترمذی: ۱۵۸۰، احمد: ۱۱۱، السنن الکبری للسنانی: ۸۷۳۲، بیهقی: ۲۳۱/۹، احمد: ۴۴۰/۵، ترمذی کتاب السیر باب ماجاء فی الدعوة قبل القتال: ۱۵۴۸.

إِنَّهُمْ لَأَبْغَاءٌ وَيَأْتُونَكَ بِالْهَدْمِ وَأَعِدُّوا لَهُمْ مِمَّا اسْتَطَعْتُمْ

بیشکھ ہغوی انشی عاجزہ کولی مونبر اوتیاری کوی ادپارہ دہغوی اٹومرہ جی وس رسی ستاسو
بیشکھ دوی اللہ انشی مغلوبہ کولی اوستاسو نہ چہ ٹومرہ کیندی شی نو د دوی (کافرانو) دپارہ

مِّنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ

د طاقت نہ اود ترلو داسونو نہ چہ یروی تاسو ا پہ ذریعہ ا دہغی دشمن داللہ اودشمن ستاسو
د (ہرقسم) قوت نہ اود اسونو تیارولونہ چہ تاسو پہ ہغی سترہ د اللہ اوخیل دشمن

وَأَخْرَجْنَا مِنْ دُونِهِمْ

اونور کسان بی ددوی نہ اچی تاسو نہ پیڑنی ہغوی اللہ پیڑنی ہغوی او ہغہ جی اخرج کوی تاسو
اود ہغوی نہ علاوہ نور کسان یروی اکوم چہ تاسو نہ پیڑنی خو اللہ ہغوی پیڑنی اوتاسو چہ کوم

مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَوْمَ إِلَيْكُم وَأَنْتُمْ لَا تظَلُمُونَ

یو چیز اپہ لارداللہ کنبی اپورہ بدلہ بہ درکری شی اتاسوتہ اوتاسوسرہ بہ ازیاتی اونہ کری شی
خیزہم د اللہ پہ لار کنبی اخرج کوی اوتاسو تہ بہ پورہ بدلہ درکولی شی اوہیخ زیاتی بہ درسرہ نشی کولی

قوله تعالى: وَأَعِدُّوا لَهُمْ مِمَّا اسْتَطَعْتُمْ

د جنک سامان ہروخت تیار ساتلو حکم۔ اللہ فرمائی کافران خلق دی دانہ گنری چہ ہغوی بہ زمونبر
نہ اوتختی اومونبر اوس دہغوی پہ نیولو قادر نہ یو بلکہ ہغوی ہروخت زمونبر پہ قبضہ او قدرت کنبی
دی ہغوی مونبر تہ ماتہ نہ شی راکولی او پہ آیت کنبی دی چہ بدی کونکی زمونبر نہ ورائدی کیندی
نہ شی (۱) فرمائی کافران دلتہ مونبر تہ ماتہ نہ شی راکولی ہلتہ خود ہغوی خائی اور دی چہ ہیر خراب
خائی دی (۲) افرمان دی چہ د کافرانو پہ بنا رونو کنبی تگ راتگ اوگر خیدل چرتہ تاسو پہ دھوکہ کنبی
وانجوی داخوہسی جمع واری دہ د دوی خائی دوزخ دی چہ ہیر خراب خائی د اوسیدو دی (۳) بیبا
مسلمانانوتہ حکم ورکوی چہ دخیل طاقت امکان مطابق د کافرانو د مقابلہ د پارہ ہر وخت تیار
اوسیرنی چہ قوت اوطاقت اسونہ اولبشکرساتہ شی اوساتنی پہ مسند کنبی دی چہ حضور قوت
تفسیر غشو ویشتلو سرہ کری دی اودوہ خلئی دا افرمائیل (۴) چہ غشی ویشتل کونہ سورلی کونہ د
غشو ویشتل د اسونو د سوریدلو نہ بہتر دی (۵)

د اسونو درہ قسمونہ: فرمائی داسونو ساتونکی درہ قسمہ دی یو خو اجر او ثواب موندونکی یو نہ
ثواب او نہ عذاب او یو عذاب زغمونکی کوم چہ د جہاد پہ ارادہ سرہ اوساتی د ہغہ اس خرن دانہ
راغونہ ول اوتگ راتگ چہ خہ کوی پہ ہغی بانڈی ثواب ملاویری تردی چہ کہ ہغہ خیلہ رسی
اوشلوی او اوتختی نو بیبا ہم د ہغہ د پنبو پہ قدمونواو خاشنرو بانڈی دہ تہ نیکنی ملاویری پہ یو
نہر بانڈی د تیریدو پہ وخت کنبی کہ ہغہ اوبہ اوخکی کہ مجاہد د ابو خکولو ارادہ نہ وی کری نو بیبا

(۱) ۲۹/العنکبوت: ۴

(۲) ۲۴/النور: ۵۷

(۳) ۳/آل عمران: ۱۹۶-۱۹۷

(۴) صحیح مسلم کتاب الامارۃ باب فضل الرمی والحث علیہ وذم من علمہ ثم نسیہ: ۱۹۱۷، ابوداؤد: ۲۵۱، ابن ماجہ: ۲۸۱۳

(۵) ابوداؤد کتاب الجہاد باب ق الرمی: ۲۵۱۳، وسندہ حسن، ترمذی: ۱۶۲۷، نسائی: ۳۶۰۸، ابن ماجہ: ۲۸۱۱، احمد: ۴۸/۴، حاکم: ۹۵/۲

ہم نیکنی ملاویری۔ نودا اس خود ہغہ دساتونکی دپارہ دیو ڈیراجر او ثواب ذریعہ دہ۔ اوچہ کوم سہری اس اوساتلو چہ ہغہ د نورو خلقو نہ بی پرواہ شی او بیا ئی د اللہ ﷻ حق ہم د دہ پہ غارہ اود ہغہ پہ سورلنی کنبی ہیر نہ کرو نو دا د ہغہ د پارہ پردہ دہ یعنی نہ د ہغہ گناہ شتہ او نہ اجر۔ دریم ہغہ سہری چہ دفخراوخان خودلو د پارہ نی اوساتی اود مسلمانانود مقابلہ د پارہ نودا د دہ د پارہ سخت نقصانی دی او د دہ پہ غارہ بوج دی۔ حضور ﷺ نہ تپوس اوشو چہ د خرو بارہ کنبی خہ حکم دی؟ نو حضور ﷺ اوفرمائیل چہ د دی بارہ کنبی خہ خان لہ آیت خونہ دی نازل شوئی اودا جامع عام آیت موجود دی کہ یو سہری د یوہی ذری نیکی او کری نو ہغہ بہ وینی او چہ شوک د ذری برابر بدی او کری ہغہ بہ وینی۔ دا حدیث پہ بخاری شریف او مسلم کنبی ہم دی۔ (۱)

اوپہ حدیث کنبی دا الفاظ دی چہ اسونہ درہی قسمہ دی د رحمن د شیطان او د انسان۔ پہ دی کنبی دی چہ شیطانی اسونہ ہغہ دی کوم چہ د مندہی د پارہ پہ شرطونو او جوارنی د پارہ وی۔ او انسان اس ہغہ دی چہ د خپل سورلنی دپارہ ئی ساتلی وی۔ (۲) د اکثر و علمائو قول دی چہ غشی ویشتل د اسونو د سورلنی نہ بہتر دی۔ امام مالک رحمۃ اللہ علیہ د دی خلاف دی خود جمہورو قول قوی دی خکہ چہ پہ حدیث کنبی ہم راغلی دی۔ حضرت معاویہ بن خدیج رضی اللہ عنہ حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ لہ لارو نو ہغہ وخت ہغہ د خپل اس خدمت کولو تپوس نی او کرو چہ ستا دا اس پہ خہ کار راخی؟ ونی فرمائیل چہ زما د دی خناور دعا زما پہ حق کنبی قبولہ شوہی دہ۔ وئیل خناور اودعا؟ ونی فرمائیل او د اللہ ﷻ قسم اس ہر سحر دعا کوی چہ ای اللہ تعالیٰ! تا زہ خپلو بندیگانو کنبی بندہ تہ حوالہ کری یم تہ ما د دہ د تول اهل نہ د مال نہ اود اولاد نہ زیات جوہر کری او دہ سرہ مہی اوساتی (۳) پہ یو مرفوع حدیث کنبی دی چہ ہر یو عربی اس تہ ہرہ ورخ د دوو دعاگانو کولو اجازت ملاویری (۴) حضور ﷺ فرمائی چہ د اسونو پہ تندو کنبی بنیگرہ ترلی شوی وی د اسونو والا د اللہ ﷻ پہ امداد کنبی وی۔ دا پہ نیک نیتنی سرہ د جہاد پہ ارادہ ساتونکی انسان دی لکہ خنگہ چہ یوسہری ہر وخت خپل لاس وړاندہی کوی او خیرات کوی (۵) ددی پارہ کنبی نورہم ڈیرا حدیث دی۔ پہ صحیح بخاری شریف کنبی د بنیگرہی تفصیل دی اجر او غنیمت (۶) فرمائی دی سرہ ستاسو دبنمنان ویریدونکی او ہیبت وھونکی دی د دی ظاہری مقابلہ د دبنمنانو نہ علاوہ نور دبنمنان ہم دی یعنی بنوقریظہ، فارس او د محلونو شیطانان۔ پہ یو مرفوع حدیث کنبی ہم دی چہ دی نہ مراد پیریان دی۔ پہ یو منکر حدیث کنبی دی چہ پہ کوم کور کنبی یو آزاد اس وی ہغہ کور بہ چری ہم بدنصیب نہ وی۔ خود دی روایت نہ سند صحیح دی او نہ دا صحیح دی۔ اود دی نہ مراد منافقت ہم اخستی دی او ہم دغہ قول ڈیر مناسب ہم دی۔ لکہ چہ د اللہ ﷻ فرمان دی ﴿وَمِنَ حَوْلِكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ﴾ ستاسو خلور وارو طرفو تہ کلی وال او مدنی منافقان دی کوم چہ تاسو نہ پیژننی خو مونہ د ہغوی نہ بنہ واقف یو۔ بیا ارشاد دی چہ پہ جہاد کنبی تاسو خہ خرچ کرنی د دی بہ پورہ بدلہ بیامونی۔ پہ ابوداؤد کنبی دی چہ د یوہ درہم ثواب بہ اووہ سوہ دزجہی زیات ملاویری (۷) لکہ چہ آیت ﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ﴾ کنبی دی۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ اول خوبہ رسول اللہ ﷺ صرف مسلمانانوتہ د

(۱) صحیح بخاری کتاب الجہاد باب الخیل ثلاثہ: ۲۸۶۰، صحیح مسلم: ۹۸۷، ابن حبان: ۶۷۲۲، بیہقی: ۱۱۹/۴۔

(۲) احمد: ۳۹۵/۱، الترغیب والترہیب: ۱۸۷۷، مجمع الزوائد: ۲۶۰/۵۔

(۳) احمد: ۱۶۲/۵۔

(۴) نسائی کتاب الخیل باب دعوة الخیل: ۳۶۰۹، وسندہ صحیح، احمد: ۱۷۰/۵۔

(۵) طبرانی: ۵۶۲۳ وسندہ حسن۔

(۶) صحیح بخاری کتاب الجہاد باب الجہاد ماض مع البر والفاجر: ۲۸۵۲، صحیح مسلم: ۱۸۷۳، ترمذی: ۱۶۹۴، ابن ماجہ: ۲۳۰۵۔

(۷) ابوداؤد کتاب الجہاد باب فی تضعیف الذکر فی سبیل اللہ عزوجل: ۲۴۹۸۔

خیرات صدقات حکم ورکولو کله چه دا آیت (وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُّوفَّ إِلَيْكُمْ) نازل شو نو حضور ﷺ او فرمائیل چه د کوم دین هم وی او سوال او کړی نو هغه سره بنیگره کوئی (۱) دا روایت غریب دی او په ابن ابی حاتم کبسی دی.

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ط

او که چری امانله شی هغوی ا صلحې ته انومانله شه اهغې صلحې ته او بروسه او کړه ا په الله ا او که دوی روغې ته غاړه کیخوده نو تاسو روغه او کړئ او په نیتجه دروغه کبسی، په الله بهروسه او کړئ

إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ وَإِنْ يُرِيدُوا

بیشکه اچی هم هغه اهرخه اوریدونکې دی او په هرخه پوهه دی او که چری اراده او کړی هغوی بیشکه الله ﷻ دهرخه اوریدونکې او په هرخه عالم دی او که په روغه کولو کبسی، دوی تاسره د

أَنْ يَّخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي آيَدُكَ

چی د هو که در کړی تاته ا نو بیشکه کافی دی تالره الله ا الله اهغه ذات دی اچی مضبوط نی کړی ته د هو کی اراده لری نو د دوی د د هو کی نه مه بیربیره، الله ﷻ ستا دپاره کافی دی ا الله هغه ذات دی چه

بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ۱۳۰ وَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ط لَوْ

په مدد خپل سره او په مومنانو سره ا اومینه نی واچوله ا په منخ ا د زړونو دهغوی کبسی ا که چری په خپل مدد او په مسلمانانو سره نی ته مضبوط کړی او د دوی په زړونو کبسی نی محبت اچولې دی ا که

أَنْفَقَتْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتْ بَيْنَ

په زمکه چه خومره شه دی دا اتول تا خرج کړی وی نو د دی باوجود به هم، تا د دوی د زړونو په مینخ خرج کړی وی تا اهغه شه اچی په زمکه کبسی دی اتول ا نومینه به نه وه پیدا کړی راوستې تا ا په منخ

قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ ط إِنَّهُ

په زړونو دهغوی کبسی ا لیکن الله ا محبت پیدا کړو ا په منخ دهغوی کبسی اچی شکه چی هغه مینه نه وه اچولې د زړونو دهغوی ا بلکه الله ﷻ د دوی (د زړونو) په مینخ کبسی محبت واچولو بیشکه الله

عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۱۳۱

غالب دی ا خاوند د حکمت دی ا (په اراده) غالب دی ا صاحب د حکمت دی ا

قوله تعالى: وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا

کافرانوسره د ضرورت په وخت کبسی د صلح حکم: د الله ﷻ ارشاد دی چه کله دیو قوم د خیانت ویره وی نویه برابرشی سره نی خبر کړئی معاهده ختمه کړئی اود جنگ خبر ورکړئی. دی نه پس که هغوی په جنگ کولو باندي راضی وی نو په الله ﷻ باندي بهروسه او کړه او جهاد شروع کړه او که هغوی بیا په صلح باندي راضی شی نو ته هم صلح او صفائی او کړه. هم د دی آیت په تعمیل کبسی د حدیبیه په ورځ

رسول اللہ ﷺ دمکی مشرکانو سرہ د نہو کالو د پارہ صلح او کرہ چہ پہ خو شرطونو باندی وه. د حضرت علیؓ نه نقل دی چہ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ زر به اختلاف پیدا کیری یا پس نوکہ تانه کیری نو صلح او کرہ (۱) مجاهد رضی اللہ عنہ وانی دا د بنو قریظہ پارہ کنبی نازل شوې خو په دې کنبی تامل دی توله قصه د بدر ده. د یرو بزرگانو خیال دی چہ د سورۃ براءت آیت سیف ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾ سرہ منسوخ دی. خو په دې کنبی هم نظر دی خککه چہ په دې آیت کنبی د جهاد حکم په طاقت او استعداد باندی دی. خود دہسمن د زیاتی په وخت کنبی صلح کول بی شک او شبہی جائز ده لکه چہ په دې آیت کنبی دی او خنگه چہ د حدیبیہ صلح رسول اللہ ﷺ او کرہ. نو ہیخ خلاف یا خہ خصوصیت یا منسوخیت نشته. واللہ اعلم. بیا فرمائی چہ په اللہ ﷻ باندی بهروسہ ساتہ هغه تالہ کافی دی ہم هغه ستا امداد کونکی دی. کہ دوی دھوکہ بازی کوی او خہ فریب کول غواری او په دې مینخ کنبی خپل شان اوشوکت او د جنگ وسلہ زیاتول غواری نوتہ فکر مه کوه اللہ ﷻ ستا طرفدار دی هغه ستا د پارہ کافی دی د هغه د مقابلې ہیخ خوک نشته.

د مسلمانانو یو بل سرہ محبت د اللہ ﷻ رحمت دی: بیا د خپل یو اعلیٰ نعمت ذکر کوی چہ د مهاجرینو او انصارو نه نی صرف په خپل فضل باندی ستا تائید او کرو. هغوی ته نی په تا باندی د ایمان راورلو او تابعدارنی کولو توفیق ور کرو، ستا په امداد او ستا په نصرت باندی آمادہ کرل. خو دی کہ د زمکی خزانی خرج کرې وې نو په هغوی کنبی دی هغه مینه او محبت نه شو پیدا کولی کوم چہ اللہ ﷻ پخپله او کرو. د هغوی د صدو زرې دہسمننی نی لرې کرې. اوس او خزرج به د انصارو په قبیلو کنبی د جهالت په زمانہ کنبی بنہ تورې چلولی. د ایمان نور دغه دہسمننی په محبت کنبی بدلې کرې. لکه چہ د قرآن پاک بیان دی د اللہ ﷻ هغه احسان یاد کرنی چہ تاسو پخپل مینخ کنبی د یوبل دہسمنان ونې هغه ستاسو زړونه یوخای کرل او په خپل فضل سرہ نی تاسو رونړه رونړه جوړ کرئ. تاسو د دوزخ غاړې ته رسیدلې وې خو هغه تاسو بیج کرئ. اللہ ﷻ ستاسو د هدایت د پارہ داسی خپلې خبرې بیانوی. (۲) په بخاری او مسلم شریف کنبی دی چہ د حنین د غنیمت د تقسیم په وخت کنبی رسول اللہ ﷺ انصارو ته او فرمائیل ای انصارو آیا ما د گمراهی د حالت نه د اللہ ﷻ په عنایت سرہ تاسو ته نیغه لار اونه خودله؟ آیا تاسو فقیران نه وئ؟ اللہ ﷻ تاسو زما په وجه امیران کرنی. تاسو جدا جدا وې اللہ ﷻ زما په وجه ستاسو زړونه یوخای کرل. د حضور ﷺ په هره خبره به انصارو وئیل بی شکہ د اللہ ﷻ اود هغه د رسول ﷺ د دې نه ہم زیات احسانونه په مونږ باندی دی (۳) غرض داچہ خپل دا انعام او اکرام بیانولوسرہ نی دخپل عزت او حکمت اظهار او کرو چہ هغه اوچت ذات دی دهغه نه امید ساتونکی نا امیدہ کیری نه په هغه باندی توکل کونکی آباد وی هغه په خپلو حکمونو کنبی حکیم دی. ابن عباسؓ فرمائی د خپلونی رشتی ماتیری اود نعمت ناشکری کولی شی خود زړونو د تقارب او نزدیکت په شان بل خہ خیز نه دی لیدلې شوې.

د اللہ ﷻ رب العزت فرمان دی کہ تا د زمکی خزانی هم ختمی کرې وې نو ستا په وس کنبی نه وه چہ د دوی زړونه دې یوخای کرې وې. شاعر وانی تاسره دھوکہ کونکی ستانہ بی پرواہی کونکی ستا رشتہ دار نه دی بلکه ستا حقیقی رشتہ دار هغه دی چہ ستا په آواز لبیک وانی اوستاد دہسمنانو په سرتیسی کنبی تاسره وی. او شاعر وانی چہ ماخو بنہ په یو خای از میبست کرل اومې لیدل چہ د رشتہ دارنی نه ہم زیات تگ راتگ دی. امام بیہقی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ماتہ دا نه ده معلومہ چہ دا ټول قول د

(۱) احمد: ۱/۹۰. (مسند احمد)

(۲) آل عمران: ۱۰۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الطائف فی شوال سنة ثمان: ۴۳۳۰، صحیح مسلم: ۱۰۶۱.

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما دی یا د ہغہ نہ لاندی پہ راویانو کنبی د چا دی. ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی د ہغوی دا محبت د اللہ ﷻ پہ لار کنبی وو چہ د توحید او سنت پہ بناء باندی وو. (۱) ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی رشتہ دارنی ہم مائیری د احسان ہم ناشکری کولی شی خوجہ کلہ د اللہ ﷻ د طرف نہ زرونہ ملاویری ہغہ خوک جدا کولی نہ شی. بیا ہغوی د دی جملی تلاوت او گرو (۲) عبده بن ابی لبابہ رضی اللہ عنہ فرمائی زما حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ سرہ ملاقات اوشو نو ہغوی ماسرہ لاس ملاؤ گرو وئی فرمائیل کلہ چہ دوه کسان د اللہ ﷻ پہ لار کنبی مینہ لرونکی خپل مینخ کنبی ملاویری او یو بل سرہ پہ رونرتندی لاس ملاؤ وئی نود دوارو گناہ داسی رژیبری لکہ د ونو اوچی پانری. ما وئیل چہ دا کار خو ډیر آسان دی وئی فرمائیل داسی مہ وایہ چہ مینہ ہغہ دہ د کومی بارہ کنبی چہ اللہ ﷻ فرمائی کہ تہ د زمکی خزانہ ہم خرچ کری نوییا ہم داستا د وس کار نہ دی چہ پہ زرونو کنبی محبت او مینہ پیدا کری. د ہغہ دی فرمان سرہ ماتہ یقین اوشو چہ دی زما نہ ډیر پوہہ دی. ولید بن ابی مغیث وائی ما د حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ نہ واوریدل چہ کلہ دوه مسلمانان پہ خپل مینخ کنبی ملاویری او لاس ملاؤ وئی نود ہغوی گناہ معاف کیری. ما تپوس او کرو صرف پہ لاس ملاوولو؟ نو ہغوی او فرمائیل چہ ایا تاسو د اللہ ﷻ فرمان نہ دی اوریدلی؟ بیا ہغوی د دی جملی تلاوت او کرو. نو حضرت ولید رضی اللہ عنہ او فرمائیل تہ زما نہ ډیر لوی عالم نی. عمیر بن اسحاق وائی چہ د خلقو نہ د تولونہ وړاندی کوم خیز او چتولی شی ہغہ بہ مینہ او محبت وی. پہ طبرانی کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ مسلمان کلہ مسلمان رور سرہ لاس ملاؤ وئی نود دوارو گناہ داسی رژیبری لکہ د ونی اوچی پانری پہ تیزہ ہوا. د ہغوی ټول گناہونہ معاف کولی شی کہ ہغہ د سمندر د زک پہ شان ہم وی. (۳)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ
اے نبی اکافی دی تالره اللہ او ہغہ چالره اچی پیروی کوی ستا
ای پیغمبر! ستا دپارہ اللہ <small>ﷻ</small> کافی دی او ہغہ خوک چہ بہ مؤمنانو
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ۗ إِنْ يَكُنْ
دمؤمنانونہ اے نبی ا تیز کرہ مؤمنان ا پہ جنگ باندی اکہ چری وی
کنبی نی ستا تابعداری کری دہ ای پیغمبر! مؤمنان د جہاد پہ تیاری باندی تیز کرہ انوکہ پہ
مِّنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا ۚ مَا أَتَيْنَهُ ۚ وَإِنْ
ستاسونہ ا شل کسان صابران انو غالب بہ راخی ہغوی اپہ دووسوؤ کسانو باندی اوکہ چری
شل صابران کسان وی ہغوی بہ پہ دوه سوو (کافرو) کسانو باندی غلبہ کوی ا اوکہ پہ تاسو کنبی
يَكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ يَغْلِبُوا ۚ أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۗ
وی ا ستاسونہ اسل کسان انو غالب بہ راخی اپہ زرو کسانو باندی دہغہ کسانونہ اچی کافران دی
سل کسان (مؤمنان) وی نو ہغوی بہ د کافرانو پہ زرو کسانو باندی غلبہ بیامومی

(۱) حاکم: ۳۲۹/۲ بلفظ آخر و سنده صحیح.

(۲) ایضاً.

(۳) صحیح مسلم کتاب الامارۃ باب ثبوت اللجنة للشہید: ۱۹۰۱.

بَاتِمُ	قَوْمٍ	لَّا يَفْقَهُونَ ۝	الَّذِينَ	خَفَّفَ اللَّهُ	عَنْكُمْ
خُکھ چئ هغوی اداسی قوم دی چئ نہ پوهیڙی اوس استیک کړو پیتی الله ستاسونه					
وَعَلِمَ	أَنَّ	فِيكُمْ	ضَعْفًا	فَإِنْ	يَكُنْ
اور معلومه ده هغه ته چئ بیشکه ایه تاسو کنبی کمزوری ده پس که وی ستاسونه					
مِائَةً	صَابِرَةً	يَغْلِبُوا	مِائَتَيْنِ ۚ	وَإِنْ	يَكُنْ
سل کسان صابران نو غالب به راخی ایه دوو سوو کسانو باندي او که وی ستاسونه از کسان					
يَغْلِبُوا	أَلْفِينَ	بِإِذْنِ	اللَّهِ ۗ	وَاللَّهُ	مَعَ
نو غالب به راخی ایه دوو زرو باندي ایه حکم دالله سره او الله دصابرانو ملگري دی					
					مِنكُمْ
					أَلْفٍ
					۝
					۝

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ۗ

دجهاد ترغیب اودصحابه کرامود جهاد شوق:- الله ﷺ خپل پیغمبر ﷺ ته او مسلمانانو ته د جهاد ترغیب ورکوی. او هغوی ته تسلی ورکوی چه هغوی به په دښمنانو باندي غالب کوی سره د دې که هغوی د سازوسامان او د لښکرو والا وی او که مسلمانان بی سروسامان وی او یوموتې وی. الله ﷺ کافی دې او چه خومره مسلمانان تاسره وی هم هغه بس دی. بیا خپل نبی ﷺ ته حکم ورکوی چه مؤمنانو ته د جهاد رغبت ورکوه. حضور ﷺ به د صفونو په جوړولو کنبی دمقابلې په وخت کنبی برابر د فوخیانو زړونه لویول. دبدر په ورځ نی او فرمائیل پاسی هغه جنت حاصل کړی د کوم پلنوالې چه د آسمانو اوزمکې په شان دې. حضرت عمیر ﷺ بن حمام وانی دومره پلنوالې؟ ونی فرمائیل او هم دومره هغه ونیل واه واه. حضور ﷺ او فرمائیل چه دا دې په کومه اراده سره او ونیل؟ ونیل په دې امید چه الله ﷺ به ما هم جنتی کړی. حضور ﷺ او فرمائیل چه زما پیشن گونی ده ته جنتی نی. هغه پاسی اود دښمن طرف ته وړاندي کیرې د خپلې تورې تیکې ماتوی خه کهجورې چه ورسره وې هغه نی خوړل شروع کړې بیا نی او فرمائیل چه دا خوړل اودلته حصاریدل دا هم په ما ډیر گران دی. هغه د لاس نه غورزوی او حمله کوی اود زمري په شان په دښمنانو کنبی ورننوتلو اود تورې مهارت خودلو سره د کافرانو نه ستونه وهی اود الله ﷺ په لار کنبی شهید کیرې. رضی الله عنه وارضاه. ابن المسیب ﷺ او سعید بن جبیر ﷺ فرمانی دآیت دحضرت عمر ﷺ داسلام راوړلو په وخت کنبی نازل شو کله چه د مسلمانانو شمیر پوره څلوېښت شو. خو په دې کنبی لږ شان نظر دې ځکه چه دا آیت مدنی دې اود حضرت عمر ﷺ د اسلام راوړو واقعده په مکه معظمه کنبی وه. د حبشې د هجرت نه پس اود مدینې د هجرت نه وړاندي. والله اعلم.

بیا الله ﷺ مؤمنانو ته زیرې ورکوی او حکم فرمانی چه ستاسو شل به د دې کافرانو نه په دوو سوو غالب راخی. سل به په زرو باندي غالب راخی. غرض دا چه یومسلمان د لسو کافرانو د مقابلې دې. بیا خو حکم منسوخ شو خو زیرې باقی دې. کله چه دا حکم په مسلمانانو باندي لږ شان گران شو چه یو په لسه مقابله کنبی لږ شان غلی شو نو الله ﷺ کمې او کړو او ونی فرمائیل چه اوس الله ﷺ بوج سپک کړو

الخ. خو چه خومره شمیر کم شو هم دومره صبر ناقص شو (۱) اول حکم وو چه شل مسلمانان به د دوو سوو کافرانو نه نه روستو کیبری اوس دا اوشو چه سل به د دوو سوو نه نه تختی (۲) نومشکل کیبو باندی ضعیف والی او کمزوری الله ﷻ قبوله کره نو کمی نی او کپرو چه په دوچنده تعداد کنبی به د کافروسره په جنگ روستو کیدل نشته اود دی نه د زیاتی په وخت کنبی دی ته کیدل جرم نه دی. ابن عمره فرمائی دا آیت زمونږ صحابه کرامو باره کنبی نازل شوې دی. حضور ﷺ دا اولوستلو او ونی فرمانیل چه رومی حکم اوچت کړې شو. (۳)

مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهٗ اَسْرٰى حَتّٰى يَتَّخِذَ
ته دی مناسب ایونبی لره ا چی وی ا هغه سره ا قیدیان ا ترهغې پورې اچی ریزمریز کړی ا
دهیخ پیغمبر دپاره دا جائز نه دی چه دده سره قیدیان وی ا تردې چه دی نی په زمکه کنبی وینه توی
فِي الْاَرْضِ ط تَرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ يُرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ط وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ
په زمکه کنبی ا تاسو غواړئ ا اسباب د دنیا او الله اغواړی آخرت ا او الله اغالب دی
کړې ا تاسو د دنیا د سامان اراده لرئ او الله ﷻ (ستاسو دپاره) د آخرت اراده لری او الله اغالب دی
حٰكِمٌ ۞ لَوْلَا كَتَبَ مِنْ اللّٰهِ سَبَقٌ لِّمَسْكُمْ
حکمت والا دی ا که چری نه وی الیکلی حکم ا د طرفه د الله نه امخکنبی ا نو خامخابه رسیدلی وو تاسوته
صاحب د حکمت دی ا که چرته د الله ﷻ د طرفه د وړاندې نه فیصله نه وه شوې چه تاسو ته به په دنیا کنبی عذاب نه درکوم
فِيْمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۞ فَكُلُوْا مِنْهَا
په هغه خیز کنبی اچی اغستی دی تاسو ا عذاب الوئی ا پس خوری ا دهغه مال نه
نو تاسوته به په هغه فدیبه اخستلو باندې لوئی عذاب رسیدلی وو ا نو تاسو چه په غنمیت کنبی خه
غَنِمْتُمْ حَلٰلًا طَيِّبًا ۞ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ط اِنَّ اللّٰهَ
چی په غنمیت کنبی اغستی دی تاسو ا حلال پاک ا او اویریری ا د الله نه ا بیشکه چی الله ا
حاصل کړې دی نو هغه حلال او پاک گنړی او خوری اود الله ﷻ نه ویریری ا بیشکه الله ﷻ
غَفُوْرٌ ۞ رَّحِيْمٌ ۞
بښونکی امهربان دی ا
بښونکی مهربان دی ا

قوله تعالى: مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهٗ اَسْرٰى

جنکی قیدیانو اود بدر د قیدیانو متعلق مشوره: په مسند احمد کنبی دی چه د بدر د قیدیانو باره کنبی رسول الله ﷺ صحابه کرامو ﷺ سره مشوره او کره چه الله ﷻ دا ستاسو په قبضه کنبی درکړی دی. او وائی خه اراده مو ده؟ حضرت عمره پاسیدو او عرض نی او کپرو د دوی ستونه والوزونی. حضور ﷺ د

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانفال باب (الآن خفف الله عنكم وعلمان فيكم ضعفا...) : ۴۶۵۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانفال باب (يا ايها النبي حرض المؤمنين على القتال) : ۴۶۵۲.

(۳) ابن مردويه ، حاکم : ۲/۲۳۹ مختصراً. (مستدرک حاکم)

ہفغہ نہ مخ وارولو او بیانی افرمائیل چہ اللہ ﷻ دوی ستاسو پہ قبضہ کنبی درکری دی دوی د پروں پوری ستاسو رورولنی کنبی ووبیا حضرت عمرؓ اودریدو او خپل جواب نی سردوبارہ کپو حضور ﷺ بیا مخ وارولو او ہم ہفغہ نی افرمائیل دی خل حضرت ابوبکرؓ اودریدو او عرض نی اوکپو یارسول اللہ ﷺ! زمونہ پہ رانی کنبی خو تہ دوی معاف کرہ اود دوی نہ فدیہ واخلہ او آزاد نی کرہ. اوس د حضور ﷺ دمخ مبارک نہ د غم نیسی لاری او عام معافی اوکرہ او فدیہ نی ترے واخستہ او تول نی آزاد کرہ! پہ دے باندي اللہ ﷻ دا آیت نازل کپو. ہم د دے سورۃ پہ شروع کنبی دحضرت ابن عباسؓ روایت تیرشوی دے. پہ صحیح مسلم کنبی ہم د دے پہ شان حدیث دے چہ دبدر پہ ورخ حضور ﷺ معلومہ کرہ چہ ددے قیدیانو بارہ کنبی تاسو خہ واینی؟ حضرت ابوبکر صدیقؓ عرض اوکپو یارسول اللہ ﷻ! دا ستا قوم دے تاسو مشران نی کہ دوی ژوندی پریخودے شی پہ دوی باندي توبہ اوکری شی نو خہ عجیبہ دہ چہ صبا د اللہ ﷻ پہ دوی باندي ہم مہربانی اوشی خو حضرت عمرؓ ونیل یا رسول اللہ ﷻ! دوی تہ دروغ گنرلے تاسو حکم اوکرتی چہ د دوی ستیونہ اووہلی شی. حضرت عبداللہ بن رواحہؓ اوونیل یارسول اللہ ﷻ ادے میدان کنبی ڈیری ونی دی اوراولگونئی اودوی پہ کنبی او سوزونی. ابن عباسؓ تہ دہ اوونیل چہ صلہ رحمی دے کتہ کرلہ. حضور ﷺ خاموش پاتے شو پاسیدو او چاتہ نی ہیخ جواب ورنہ کپو. پہ خلقو کنبی ہم د دے دریوارو بزرگانود رانی ملگرتیا پیدا شوه. پہ دے کنبی حضور ﷺ بیا تشریف راورو او ونی فرمائیل بعضی زرونہ پہ نرמידو نرמידو کنبی د پٹیونہ ہم زیات نریمیری او بعضی زرونہ پہ سختیدو سختیدو کنبی دومرہ سخت شی چہ د کانری نہ ہم سختیری.

د ابو بکر صدیقؓ او د عمر فاروقؓ عظیم مثال: ای ابوبکرؓ! ستا مثال خود حضرت ابراہیمؑ پہ شان دے چہ اللہ ﷻ تہ عرض کوی زما تابعدار خو زما تابعدار دی خوزما مخالف ہم ستا د معافنی او بنینی لاندی دی (۱) او ستا مثال د حضرت عیسیٰؑ پہ شان دے چہ ونیل ای اللہ ﷻ کہ تہ دوی تہ عذاب ورکوی نو ستا بندیگان دی اوکہ تہ دوی او بنینی نو تہ عزیز او حکیم نی. (۲) او ای عمرؓ! ستا مثال د حضرت نوحؑ پہ شان دے چہ خپل قوم تہ خیری اوکری چہ ای اللہ تعالیٰ! پہ مخ د زمکی د کافرو یوکور ہم باقی پاتے نہ کرے. (۳) اورونی تاسو غربیانان نی قیدیانو کنبی یوکس ہم بغیر فدیہ پریبردنی گنی ددوی ستیونہ اووہنی. پہ دے باندي ابن مسعودؓ درخواست اوکپو یارسول اللہ ﷻ! مگر سہیل بن بیضاء خکہ چہ دہ بہ د اسلام ذکر کولو پہ دے باندي حضور ﷺ خاموش شو. واللہ زہ تول وخت پہ ویرہ کنبی ووم چہ چرتہ پہ ما د آسمان نہ کانری راونہ وریری تردے چہ حضور ﷺ افرمائیل مگر سہیل بن بیضاء ہم د دہ ذکر پہ دے آیت کنبی دے دا حدیث پہ ترمذی او مسند احمد وغیرہ کنبی دے (۴) پہ دے قیدیانو کنبی عباسؓ ہم ووهفہ یو انصاری قید کرے وو د انصارو خیال وو چہ دے قتل کرے حضور ﷺ تہ ہم دا حال معلوم وو. حضور ﷺ فرمائیل چہ د شپے د دے خیال د وجہ ماتہ خوب نہ راتلو. پہ دے باندي حضرت عمرؓ افرمائیل کہ تاسو اجازت راگوئی نو زہ بہ انصارو لہ لارشم. حضور ﷺ اجازت ورکرو نو حضرت عمرؓ انصارو لہ لارو اوونئی ونیل چہ عباس پریبردنی هغوی اوونیل واللہ مونہ پہ دے نہ پریردو. هفغہ اوونیل کہ درسول اللہ ﷻ رضامندی پہ دے کنبی وی؟ هغوی ونیل کہ داسی وی نو تہ دے بوزہ مونہ نی ہم داسی پریردو. اوس حضرت عمرؓ هفغہ تہ اوونیل عباس!

(۱) احمد: ۲۴۲/۳، مجمع الزوائد: ۸۷/۶.

(۲) ابراہیم: ۳۶.

(۳) المائدہ: ۱۱۸.

(۴) نوح: ۲۶.

(۵) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ الانفال: ۳۰۸۴، احمد: ۳۸۳/۱، حاکم: ۲۱/۳، مسند ابی یعلیٰ: ۲۵۱/۲.

مسلمان شہ و اللہ ستا اسلام را ورل فہانہ د خپل پلار د اسلام را ورل و نہ ہم زیاتہ خوشحالی را کوی، بہ دے وجہ چہ رسول اللہ ﷺ بہ ستا پہ اسلام را ورل باندي خوشخالہ شی، اود قیدیانو بارہ کنبی حضور ﷺ د حضرت ابوبکرؓ سرہ مشورہ کرے دہ نو هغوی او فرمائیل چہ دا ټول ہم زمونږ د خاندان او قبیلې خلق دی دوی پریرده. د حضرت عمرؓ نہ چہ کله مشورہ واخستې شوه نو هغه وئیل ټول قتل کرنی. آخر حضور ﷺ فدیہ واخسته او ټول نی آزاد کړل (۱) حضرت علیؓ فرمائی چہ حضرت جبرائیلؑ را غلو او وئی فرمائیل چہ خپلو صحابہ کرامو ته اختیار ورکړه چہ په دې دوو خبرو کنبی یوه خوښه کرې کہ غواری نو فدیہ دې واخلي او کہ غواری نو قتل دې کرې. خویاد ساته چہ فدیہ اخستو کنبی بہ وړاندې کال په دوی کنبی دومره شهیدان کیږی. صحابہ کرامو ﷺ وئیل مونږ ته منظور ده. او مونږ فدیہ اخلو او پریردو نی (۲) خودا حدیث غریب دې. د دې بدر د قیدیانو بارہ کنبی رسول اللہ ﷺ او فرمائیل ای صحابہ کرامو اکہ خوښه مووی نو قتل نی کرنی یا دوی نہ فدیہ واخلي او آزادی کرنی خو په دې صورت کنبی ستاسو دومره کسان شهیدان کیږی. په دې اویاؤ شهیدانو کنبی د ټولو نه اخی حضرت ثابت بن قیسؓ وو چہ په جنگ یمامہ کنبی شهید شو. دا روایت د حضرت عبیدہؓ نہ مرسلأ هم مروی دې. واللہ اعلم.

د کافرانو قیدیانو نه فدیہ اخستل هم څه خلاف شرع کار نہ وو: کہ د مخکې نہ د الله ﷻ په کتاب کنبی ستاسو د پارہ د غنیمت مال حلال نہ وولیکلې او ترکومې مونږ نہ بیانولو نو تر هغه وخته پورې بہ نہ په عذاب کیږنی نو کہ زمونږ داسې قانون نہ وو نو چہ کوم د فدیہ مال تاسو اخستې په هغې بہ په تاسو ډیر دروند عذاب کیدو. دغه شان د وړاندې نہ الله ﷻ مقرر کرې وه چہ د بدر یو صحابی بہ الله ﷻ نہ په عذاب کوی د هغوی دپارہ د بښنې لیک شوی دې. په ام الکتاب کنبی ستاسو د پارہ د مال غنیمت حلت لیکلې شوی دې. نو د غنیمت مال ستاسو د پارہ حلال طیب دې په شوق نی خورنی ځکی او په خپل کار کنبی راوئنی. اول لیکلې شوی وو چہ د دې امت د پارہ دا حلال دې. هم دغه قول د امام ابن جریرؒ ډیر خوښ دې او هم د دې شهادت د بخاری او مسلم د حدیث نہ ملاویری. حضور ﷺ فرمائی چہ ماته پنځه څیزونه را کرې شوی دی چہ زما نہ وړاندې یو نبی ته نہ وو ورکړې شوی. د پوره میاشتی په فاصله باندي زما امداد په رعب سره او کرې شو. زما د پارہ زمکه پاکه اود عبادت ځای جوړ کرې شو. په ما باندي غنیمتونه حلال کرې شو چہ زما نہ اول په چا باندي هم حلال نہ وو. ماته شفاعت را کرې شو. هر نبی بہ خاص خپل قوم ته لیگلې شو خوزه د عامو خلقو طرف ته پیغمبر جوړ کرې لیگلې شوی یم (۳) حضور ﷺ فرمائی چہ یو تور سر والا انسان دپارہ سوا زما نہ غنیمت نہ دې حلال کرې (۴) نو صحابہ کرامو د دې بدر د قیدیانو نه فدیہ واخسته. ابوداؤد کنبی دی چہ د هریو نه څلور سوه درهمه د جنگ د تاوان په توگه واخستې شو (۵) د جمهورو علماء کرامو مذهب دا دې چہ د وخت امام ته اختیار دې کہ غواری نو کفار قیدیان دې قتل کرې لکه څنگه چہ د بنو قریظہ قیدیانو سره حضور ﷺ او کرې. او کہ غواری نو په بدله کنبی دې مال واخلي او پریردې دی. لکه څنگه چہ د بدر قیدیانو سره حضور ﷺ او کرې. یا دې د مسلمانانو قیدیانو په بدله کنبی پریردې لکه چہ حضور ﷺ د قبیلہ سلمه ابن اکوع یوه

(۱) حاکم: ۲/۲۲۹ مختصر امام حاکم او امام ذهبی دې ته صحیح وئیلې دې. ومنده حسن.

(۲) ترمذی کتاب السیراب ماجاء فی قتل الاسارى والفداء: ۱۵۶۷، دارقطنی: ۴/۲۲، مستدرک البزار: ۲/۱۷۶، السنن الکبریٰ للنسائی: ۶۸۶۲. (ترمذی نسائی وغیره)

(۳) صحیح بخاری کتاب التیمم باب ۱ ص ۳۳۵، صحیح مسلم: ۵۲۱، احمد: ۳/۳۰۴، ابن حبان: ۶۳۹۸.

(۴) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ الانفال: ۳۰۸۵ وهو صحیح، السنن الکبریٰ للنسائی: ۹/۱۱۲، ابن حبان: ۴۸۰۶.

(۵) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی فداء الاسیر بالمال: ۲۶۹۱ ومنده حسن، حاکم: ۳/۱۴۰، بیهقی: ۶۸/۹.

بیخه او یوه جینشی مشرکانوله د مسلمانانو قیدیانو په بدله کښې ورکړه (۱) اوکه غواړی نو هغه دې غلامان اوساتی هم دغه مذهب د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ او د غلامانو د یوې ډلې دې اونورو په دې کښې اختلاف هم کړې دې دلته د هغې د لیکلو خای نشته (نورو کتابونو ته مراجعه اوکړئ).

د جنګي قیدیانو سره د سلوک په باره ضمني د امام اختیار

مسلمک حنفی:- په دې باندې د ټولو عالمانو اتفاق دې چه امام وخت ته اختیار دې که هغه قیدیان قتل کړی اوکه د هغوی نه غلامان جوړوی البته دا چې بغیر د معاوضې نه ئې پرېږدی نو د احنافو په نیز دا بیخی جائز نه ده او که عوض ترې واخی او پرېږدی ئې نو دامام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ نه دا منقول دی چه دا هم جائز نه ده البته د سیر کبیر په یو روایت کښې دی که د مسلمانانو ضرورت وی نو په دې صورت کښې عوض واخلی او کافران قیدیان پرېږدی نو دا جائز ده البته که مسلمانان د کافرانو په قید کښې وی نو د هغوی د ازادۍ په بدله کښې که دوی پرېږدی نو دا زموږ د احنافو د درې واړه امامانو په نیز جائز دی (۲)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي آيَاتِكُمْ

ا ا ل ن ب ی ا و ا ی ه ا ه غ ه چ ا ت ه ا چ ی پ ه ل ا س و ن و س ت ا س و ک ښ ی د ی ا

اې پیغمبر! ستاسو په لاسونو (قید) کښې چه کوم قیدیان دی نو هغوی ته اووایه

مِنَ الْأَسْرَىٰ لَا إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ

د قیدیانو نه ا که معلوم شو الله ته ا په زړونو ستاسو کښې ا خه خیر انودریه کړی تاسوته ا

که الله ﷻ ته ستاسو په زړونو کښې خیر معلوم شو (چه تاسو په اخلاص سره ایمان راوړئ) نو ستاسو

خَيْرًا مِّمَّا أَخَذَ مِنْكُمْ وَيُعْظِرُ لَكُمْ

ب ه ت ر ه ا د ه غ ی نه ا چ ی ا غ س ت ی ش و ی د ی ا س ت ا س و نه ا ا و م ع ا ف ی ب ه ا و کړ ی ا ت ا س و ت ه

نه چه په فدیہ کښې خه اخستی شوې دی دهغې نه به درته غوره درکړی او تاسوته به معافی اوکړی

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ

ا و ا ل ل ه ا ب ن و ن ک ی د ی ا م ه ر ب ا ن د ی ا ا و ک ه ا ر ا د ه ل ر ی د و ی ا د خ ی ا ن ت ک و ل و ت ا س ر ه ا ن و ب ی ش ک ه

او الله ﷻ ببښونکې مهربان دې او که دوی تاسره د خیانت کولو اراده لری نو یقینی خبره ده

خَانُوا اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَأَمَّنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ

خ ی ا ن ت کړ ی و و د و ی ا د ا ل ل ه س ر ه ا م خ ک ښ ی د د ی نه ا ن و ق ا د ر ئ ی کړ ی ت ه ا پ ه د و ی ب ا ن د ی ا و ا ل ل ه ا ب ن ه پ و ه د ی

چه دې نه وړاندې دوی د الله سره خیانت کړې و نو الله تاته په دوی باندې قدرت درکړو او الله عالم

حکیم ﷻ

د حکمت خاوند دې ا

صاحب د حکمت دې ا

(۱) دې قسم ذکر په صحیح مسلم کتاب الاجهاد باب التفتیل وفداء المسلمین بالاسارى: ۱۷۵۵ کښې هم دې (۲) معارف القرآن (۲۸۷۸۴) -

قوله تعالى: إِنَّ يَعْزِمُ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا

دنیک نیتیں او اسلام پہ وجہ پہ حال کنہی زیاتی: دبدر پہ ورخ حضور ﷺ فرمائیلی ووجہ ماتہ یقیناً معلومہ دہ چہ بعضی بنو ہاشم وغیرہ پہ زبردستی پہ دی جنگ کنہی راویستلی شوی دی د هغوی مونبر سرہ دجنگ کولو خواہش نہ وو۔ نو بنو ہاشم مہ قتل کونہی۔ ابوالبحتری بن ہشام ہم مہ قتل کونہی عباس بن عبدالمطلب ہم مہ قتل کونہی۔ دی خو پہ نہ زہ بانڈی دی خلقو خپل خان سرہ راہنکلی دی پہ دی بانڈی حذیفہ بن عتبہ او وئیل چہ مونبر خپل پلار نیکہ خپل بچی او خپل رونرہ او خپل خاندان اوقیبلی قتل کوو او عباس ﷺ بہ پریردو؟ واللہ کہ هغه ماتہ ملاؤ شو نو د هغه ست بہ وهم۔ کلہ چہ دا خبرہ رسول اللہ ﷺ تہ اور سیدہ نو حضور ﷺ او فرمائیل ای ابو حفص آیا در رسول اللہ ﷺ د ترہ پہ مخ بہ تورہ وهی عمر ﷺ فرمائی دا رومبی خل وو چہ رسول اللہ ﷺ زہ پہ خپل گنیت بانڈی راؤ بللم عمر ﷺ عرض اوکرو یارسول اللہ ﷺ! ماتہ اجازت راکرہ چہ زہ د ابو حذیفہ ست والوزوم۔ واللہ هغه خو منافق شوی دی۔ ابو حذیفہ ﷺ فرمائی واللہ ماتہ د خپلی هغه ورخ د وینا خفگان ترننہ پوری دی۔ زہ د هغی نہ تراوسہ پوری ویریرم۔ زہ خو بہ هغه وخت آرام بیامومم پہ کومہ ورخ چہ د دی کفارہ اوشی او هغه دا دہ چہ داللہ ﷺ پہ لار کنہی شہید شم۔ نو هغه پہ جنگ یمامہ کنہی شہید شو (۱) ابن عباس ﷺ فرمائی پہ کومہ ورخ چہ د بدر قیدیان راغلل پہ هغه شپہ رسول اللہ ﷺ تہ خوب نہ ورتلو۔ صحابہ کرامو ﷺ د سبب تپوس اوکرو نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ زما د ترہ د ژرا او زاری آواز زما غورونوتہ د دی قیدیانونہ راتلو (۲) صحابہ کرامو ﷺ هغه وخت هغه کولوکرو نو حضور ﷺ تہ خوب راغلو۔ هغه یو انصاری صحابی ﷺ قید کرې وو دی یر مالدار وو هغه سل اوقیہ سرہ زر پہ خپلہ فدیہ کنہی ورکرل۔ بعضی انصارو دربار نبوت ﷺ کنہی عرض اوکرو چہ مونبر غوارو چہ ستاسو ترہ عباس ﷺ بغیرد زرو د فدیہ اخستونہ آزاد کرو خو حضور ﷺ او فرمائیل چہ یو پیسہ ہم کمہ مہ اخلئی پورہ فدیہ واخلئی (۳) قریشو د فدیہ رقم ورکولوسرہ خپل سپی راؤ لیگل هر یو د خپل قیدی د خپلی خوبنی رقم وصول کرو۔ عباس ﷺ او وئیل یارسول اللہ ﷺ! زہ خو مسلمان یم۔ حضور ﷺ او فرمائیل ماتہ ستا د اسلام علم دی کہ ستا دا وینا صحیح وی نو اللہ ﷺ بہ تالہ د دی بدلہ درکوی۔ چونکہ احکام پہ ظاہرہ بانڈی دی پہ دی وجہ تہ خپلہ فدیہ ادا کرہ بلکہ د خپلو دوارو وریرونو ہم یعنی د نوفل بن حارث بن عبدالمطلب او عقیل بن ابی طالب بن عبدالمطلب اود خپل حلیف عتبہ بن عمرو خوک چہ د بنو حارث بن فھر د قبیلہ نہ دی۔ هغه او وئیل یا رسول اللہ ﷺ! ماسرہ خو دومرہ مال نشتہ۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ هغه مال چرتہ لارو کوم چہ تا او ام الفضل پہ زمکہ کنہی خبن کرې وو او تا وئیلی وو کہ زہ پہ خپل دی سفر کنہی پہ کار راغلم نو دا مال بہ حما د زامنو، فضل، عبد اللہ او د قثم وی۔ اوس خو د عباس ﷺ د خلی نہ ناخاپی او وتل واللہ زما ایمان دی چہ تہ د اللہ ﷺ رنبتونی رسول نی د دی خنیدو د واقعہ نہ زما او ام الفضل نہ علاوہ خوک خبر نہ وو۔ بندہ دہ داسی اوکرہ چہ زما نہ شل اوقیہ سرہ زر ستاسو ﷺ لبرک تہ ملاؤ دی ہم هغه زما زرفدیہ او گنرئی۔ حضور ﷺ او وئیل هیخ کلہ نہ هغه مال خو اللہ ﷺ پہ خپل فضل سرہ مونبر تہ راکرې دی۔ نو هغه خپلہ د خپلو وریرونو او خپل حلیف فدیہ د خپل خان نہ ورکرہ۔ پہ دی بارہ کنہی اللہ ﷺ دا آیت نازل کرو کہ چرې پہ تاسو کنہی بنیگرہ وی نو اللہ ﷺ بہ تاسو تہ د دی نہ بہتر بدلہ درکری (۴)

(۱) طبقات ابن سعد: ۱۰/۴، دلائل النبوة: ۱۴۰/۳-۱۴۱۔

(۲) طبقات ابن سعد: ۱۰/۴، دلائل النبوة: ۱۴۱-۳۔

(۳) صحیح بخاری کتاب المغازی باب ۱۲ حدیث: ۴۰۱۸، ابن حبان: ۴۸۹۴، بیہقی: ۲۰۵/۶۔

(۴) تفسیر قرطبی: ۵۲/۸، دلائل النبوة: ۱۴۲/۳، حاکم: ۳۲۴/۳ وھو حسن، امام حاکم دی تہ دمسلم پہ شرط بانڈی صحیح

ونیلے دی او امام ذہبی د دی موافقت کرې دی۔

د حضرت عباس رضی اللہ عنہ بیان دی ہے کہ د اللہ ﷻ فرمان پورہ شو د ہغہ شل اوقیہ پہ بدلہ کنبی ماتہ پہ اسلام کنبی اللہ ﷻ شل غلامان را کرہ کوم چہ تول پہ تول مالداران وو او ورسره ماتہ د اللہ ﷻ عزوجل نہ د مغفرت ہم امید دی۔ ہغہ فرمائی زما بارہ کنبی دا آیت نازل شوی دی ما د خپل اسلام خبر حضور اکرم ﷺ تہ ورکرو او ما وئیل چہ زما شل اوقیہ بدلہ ماتہ را کرہ کوم چہ زما نہ اخستی شوی دی۔ حضور ﷺ انکار اوکرو۔ الحمد للہ چہ اللہ تبارک و تعالیٰ ماتہ شل غلامان را کرہ کوم چہ تول سوداگروو۔ ہغہ اود ہغہ ملگرو حضور ﷺ تہ وئیلی وو چہ مونہ ستا پہ وحی باندي ایمان راوړې دی۔ ستا د رسالت گواہ یو مونہ پہ خپل قوم کنبی ستا خیر خواہی کولہ پہ دی باندي دا آیت نازل شو چہ اللہ ﷻ د زرونو د حال نہ خبر دی د چا پہ زپہ کنبی چہ نیکی وی اود ہغہ نہ چہ خہ اخستی شوی دی د ہغی نہ بہ ډیر زیات ورکړې کیدی شی۔ او وړاندینی شریک بہ ورته ہم معاف کولی شی۔ فرمائی چہ د تولی دنیا د ملاویدو نہ ہم ډیرہ خوشحالی ماتہ د دی آیت د نازلیدو نہ اوشوہ۔ مانہ چہ خہ اخستی شوی وو واللہ د ہغی نہ سل حصی زیات ماتہ ملاؤشو۔ اوزما امید دی چہ زما گناہونہ ہم اووینخلي شی۔

د رسول کریم ﷺ د سخاوت انتہاء: روایت دی چہ کلہ د بحرین خزانه سرکار رسالت ﷺ تہ راورسیدہ ہغہ د اتیاؤ زرو وہ۔ حضور ﷺ د ماسپخین د مانخہ د پارہ اودس کړې وو نو حضور ﷺ د ہر یو شکایت کونکی او د ہر سوال کونکی خبرہ واوریدہ اود مانخہ نہ وړاندی تولہ خزانه د اللہ ﷻ پہ لار کنبی تقسیم کړہ۔ حضرت عباس رضی اللہ عنہ تہ ئی حکم ورکړو واخلہ د دی نہ او پنډ اوترہ یوسہ۔ نو دا د ہغہ د پارہ ډیر بہتر وہ او اللہ ﷻ بہ ئی گناہ ہم معاف کړی۔ دا خزانه ابن الخضرمی رالیگلی وہ دومرہ مال حضور ﷺ لہ د دی نہ وړاندی یا دی نہ پس کلہ ہم نہ وو راغلی۔ تول پہ تول ئی پہ بوجوباندي خورکړو او د مانخہ اذان اوشو۔ نبی کریم ﷺ تشریف راوړو او مال سرہ اودریدو۔ د جمات مونخ گزار ہم راغله بیا حضور ﷺ ہر یو تہ ورکول شروع کړہ۔ پہ ہغہ ورخ نہ ناپ تول وو اونہ شمیر نو چہ خوک راغله او بنہ پہ کولاؤ زپہ سرہ ئی یورہ۔ حضرت عباس رضی اللہ عنہ خو پہ خپل خادر کنبی پنډ اوترلو خو اوچت ئی نہ کړې شو۔ نو حضور ﷺ تہ ئی عرض اوکړو یارسول اللہ ﷺ! لہ شان راوچت کړہ۔ حضور ﷺ لہ ډیرہ خندا وراغله چہ غائبونہ مبارک ئی اوپر قیدل۔ ونی فرمائیل چہ لہ کم کړہ چہ خومرہ اوچتولی شی دومرہ یوسہ۔ نو خہ ئی کم کړل او اوچت ئی کړل او پہ تلوکنبی او وئیل الحمد للہ اللہ ﷻ خو یوہ خبرہ پورہ کړہ او راوئی خودلہ۔ او دویمہ وعدہ بہ ہم ان شاء اللہ پورہ کیڑی۔ دا د ہغی نہ بہتر دی کوم چہ زمونہ نہ اخستی شوی وو۔ پیغمبر ﷺ برابر ہغہ مال تقسیم کولو تردی چہ یوہ پیسہ ہم پاتی نہ شوہ۔ حضور ﷺ خپل کور تہ د دی نہ یوہ پیسہ ہم ورنہ کړہ۔ بیا د مانخہ د پارہ وړاندی شو او مونخ ئی ورکړہ۔ دویم حدیث د بحرین نہ حضور ﷺ لہ دومرہ مال راغلو چہ د دی نہ وړاندی یا روستو دومرہ مال نہ وو راغلی۔ حکم ئی ورکړو پہ جمات کنبی خورکړئی بیا مانخہ لہ راغلو یو طرف تہ ئی ہم خیال اونہ کړو مونخ ئی اوکړو نو کیناستو بیا چہ بہ ئی خوک لیدل نو ورکول بہ ئی۔ پہ دی کنبی عباس رضی اللہ عنہ راغلو نو ونی وئیل یارسو اللہ ﷻ! ماتہ ہم را کرہ ما خپلہ اود عقیل فدیہ ورکړې دہ۔ حضور ﷺ او فرمائیل پہ خپل لاس باندي واخلہ۔ ہغہ پہ خادر کنبی پنډ اوترلو د دروند والی د وجہ اوچت نہ کړې شو نو ونی وئیل یارسول اللہ ﷻ! چاتہ حکم اوکړہ چہ زما د اوږې پورې راوچت کړی۔ ہغوی ﷺ او فرمائیل چہ زہ خو چاتہ نہ وایم نو ہغہ وئیل بنہ دہ پخپلہ ئی لہ شان راوچت کړہ۔ حضور ﷺ د دی نہ ہم انکار اوکړو نو د زپہ پہ نہ غوښتلو ئی لہ شان کم کړو بیا اوچت کړو او روان شو۔ د ہغہ د دی لالچ پہ وجہ حضور ﷺ ہغہ تہ کتل ترکومی چہ د سترگو نہ پناہ شوی نہ وو۔ نو چہ کلہ تول مال تقسیم شو یوہ پیسہ ہم باقی بچ نہ شوہ نو بیا حضور ﷺ د ہغہ خائی نہ پاسیدو۔ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ہم دا روایت پہ خو خایونو کنبی خپل کتاب صحیح بخاری شریف کنبی تعلیقا د جزم

پہ صیغہ سرہ وارد کرے ڈی. (۱)

د کافر د خیانت نہ ویرہ نہ دہ پکار: کہہ چری دا خلق خیانت کول غواپی نو دا دومرہ خبرہ نہ دہ دی نہ ویراندی ہغوی پخپلہ د اللہ ﷻ خیانت کرے وو. نو د ہغوی نہ دا ہم ممکن دی چہ اوس خہ پہ بیکارہ کوی د ہغی خلاف د ہغوی پہ زرونوگنسی وی. دی نہ تہ مہ ویریرہ لکہ خنگہ چہ اللہ ﷻ ہغوی دی وخت کبسی سنا پہ قابوگنسی کرے دی دغہ شان ہغہ د ہمیشہ د پارہ قادر دی. د اللہ ﷻ یو کار ہم د حکمت او علم نہ خالی نہ وی. دوی سرہ او ہول مخلوق سرہ چہ خہ ہغہ کول غواپی پخپل ازلی او ابدی پورہ علم او کامل حکمت سرہ نی کوی. حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ وانی دا آیت د عبد اللہ بن سعد بن ابی شرح کاتب بارہ کبسی نازل شوی دی کوم چہ مرتد شوی وو او مشرکانوسرہ ملاوشوی وو. حضرت عطاء خراسانی رضی اللہ عنہ قول دی چہ د حضرت عباس رضی اللہ عنہ اود ہغہ د ملگرو بارہ کبسی نازل شوی دی. او ہغوی وئیلے وو چہ مونر بہ ستاسو رضی اللہ عنہ خیرخواہی کوو. سدی رضی اللہ عنہ دا عام او تولوتہ شامل وئیلے دی. ہم دغہ صحیح قول دی. واللہ اعلم.

إِنَّ الَّذِينَ	آمَنُوا	وَهَاجَرُوا	وَجَاهَدُوا
ابیشکہ ہغہ کسان اچی ایمان نی قبول کرو او ہجرت نی او کرو او جہادنی او کرو			
ابیشکہ کومو کسانو چہ ایمان راوری دی او ہجرت نی کرے دی او پہ خپلو			
يَأْمُرُوهُمْ	وَأَنْفُسِهِمْ	فِي سَبِيلِ اللَّهِ	وَالَّذِينَ
پہ مالونو خپلو سرہ	او پہ نفسونو خپلو سرہ	پہ لار د اللہ کبسی	او ہغہ کسان
مالونو او جانونو بانڈی نی د اللہ پہ لار کبسی جہاد کرے دی او ہغہ کسان چہ (مہاجرینو مسلمانانوتہ نی)			
أَوْ	وَأَنْصَرُوا	أَوْلِيَاءَ	بَعْضُ
چی خای نی ور کرو او مدد نی او کرو	ادغہ کسان اخینی د ہغوی	دوستان دی	دخینو
خانی ور کرے دی او (د ہغوی) مدد نی کرے دی انودغہ کسان پہ خپل مینخ کبسی د یوبل دوستان دی			
وَالَّذِينَ	آمَنُوا	وَكَمْ يَهَاجَرُوا	مَا لَكُمْ
او ہغہ کسان اچی ایمان نی راورو او ہجرت نی اونہ کرو	انشتہ ستاسو د پارہ	د دوستانی د ہغوی نہ	او کومو کسانو چہ ایمان راوری دی (خوتراوسہ پوری) ہجرت نی نہ دی کرے ستاسو او د ہغوی د ملگرتیا
مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ	يَهَاجَرُوا	وَإِنْ	اسْتَنْصَرُوكُمْ
ہیخ خیز اتردی پوری اچی ہغوی ہجرت او کرے او کہ ا ہغوی مدد او غواپی ستاسو نہ	پہ دین کبسی	ہیخ خہ تعلق نشتہ تردی چہ دوی ہجرت او کرے (البتہ) کہ دوی ستاسو نہ	پہ دین کبسی (د کافر خلاف)
فَعَلَيْكُمْ	النَّصْرُ	إِلَّا	عَلَىٰ قَوْمٍ
نولازم دی پہ تاسو مدد کول امگر نہ اخلاف د ہغہ قوم اچی پہ منخ ستاسو	او پہ منخ د ہغوی کبسی	مدد او غواپی نو پہ تاسو بانڈی (د ہغوی) مدد لازم دی	مگر د ہغہ قوم خلاف (بہ تاسو ہغوی سرہ مدد نہ کوی)

مِيثَاقًا ط وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٥٥﴾

معاهده وی او اللہ ادا ہنغہ کارونو اچی کوی ئی تاسو الیدونکی دی ا

چہ ستاسو او د هغوی پہ مینخ کنبی معاهده وی او اللہ ستاسود عملونو لیدونکی دی ا

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا

د صحابو دری قسمونه مهاجرین انصار او غیرمهاجرین:- د مسلمانانو قسمونه بیانولی شی.

اول قسم: یو خو مهاجرین کومو چہ د اللہ ﷺ په نوم باندې خپل وطن پریخودو. خپل کور مال حال تجارت خاندان قبیلہ یاران دوستان ئی د اللہ ﷺ په دین باندې د قانمیدو د پارہ پریخودل اونه ئی خان ته خان او وئیل او نه ئی مال ته مال.

دویم قسم: بل مدنی انصار چا چہ مهاجرین خپل خان سره دیره کړل. په خپلو مالونو کنبی ئی د هغوی حصه اولگوله. هغوی سره یوځای شو او د هغوی د بنمنانو سره ئی جنگ او کړو دا ټول په خپل مینخ کنبی یو دی. په دې وجه رسول اللہ ﷺ په هغوی کنبی رورولی قایم کړه. یو انصاری او یو مهاجر ئی رونه رونه جوړ کړل. دا رورولی د خپلونی نه هم مقدم وه. د یو بل په وارثان جوړیدل دا آخره کنبی منسوخ شوه. (۱) نبی کریم ﷺ به فرمائیل چہ انصار او مهاجرین په خپل مینخ کنبی د یو بل ولی وارثان دی اود مکې د فتح آزاد کړې شوې مسلمانان قریشی خلق او آزاد شوی ثقیف خپل مینخ کنبی د یو بل د قیامته پورې والیان دی. (۲) او په یو روایت کنبی دی چہ په دنیا او آخرت کنبی (۳) د مهاجرو او انصارو په تعریف کنبی نورهم ډیر آیاتونه دی. د اللہ ﷺ فرمان دې (وَالسُّيُوفُ الْأُولُونَ) اول اول سبقت کونکی مهاجر او انصار اود هغوی د احسان تابعدار هغه دی د چا نه چہ اللہ ﷺ خوشحاله دې او دوی د هغه نه خوشحاله دی. اللہ ﷺ د هغوی د پارہ جنتونه تیار کړی دی دکومو د ونولاندې چہ چینی بهیږی او په بل آیت کنبی دی (لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ) په نبی کریم ﷺ باندې او په هغه انصارو او مهاجرینو باندې اللہ ﷺ د خپل رحمت توجو فرمائیلې کومو چہ د سختی په وخت کنبی هم د نبی کریم ﷺ اتباع پرینخوده.

اوپه بل آیت کنبی دی (لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ) د دې مهاجرو محتاجانو د پارہ دی کوم چہ دخپلو مالونو او ټبارونو نه ویستلې شوی دی. او کومو چہ دوی ته ځای ورکړو او هغوی سره ئی محبت اوساته او هغوی ته ئی په کولواؤ زړه سره مال ورکړه بلکه په خپل ضرورت باندې ئی د هغوی ضرورت مقدم کړو. یعنی د هجرت کوم فضیلت چہ اللہ ﷺ مهاجرینو ته ورکړې په هغې باندې هغوی دوی سره حسد نه کوی. د دې آیاتونو نه معلومیرې چہ مهاجر په انصارو باندې مقدم دی. د علماؤ پدې کنبی اتفاق دې. مسندبزار کنبی دی رسول اللہ ﷺ حذیفه ؓ ته په هجرت او نصرت کنبی اختیار ورکړو نو هغه هجرت خوښ کړو. (۴)

دریم قسم: بیا فرمائی چہ چا ایمان راوړو خو وطن ئی پرینخودو هغوی ته د دوی رفاقت حاصل نه شو. دا د مؤمنانو دریم قسم دې کوم چہ په خپل ځای باندې حصار شو د هغوی د غنیمت په مال کنبی هیش حصه نه وه او نه په خمس کنبی او که په یو جنگ کنبی شرکت او کړی نو هغه بله خبره ده. په مسند احمد کنبی دی چہ حضور ﷺ به څوک د فوجی دستې سپه سالار جوړولو او لیگلو به ئی نو هغه ته

(۱) صحیح بخاری کتاب الفرائض باب ذوی الارحام: ۴۷۴۷.

(۲) احاد: ۳۶۳، مجمع الزوائد: ۱۵/۱۰.

(۳) مسند ابی یعلی: ۵۰۳۳.

(۴) مسند البزار: ۲۷۱۸، مجمع الزوائد: ۴۸۱/۲، طبران: ۳۰۱۰.

به نی نصیحت کولوچه گوره په خپل زړه کښې دالله ﷻ ویره لره. مسلمانانو سره همیشه دخیر خواهی سلوک کوه. څه دالله ﷻ نوم واخله اود هغه په لار کښې جهاد کوه، الله ﷻ سره کفر کونکو سره جنگیبه. د خپلو دښمنانو مشرکانو په وړاندې درې خبرې پیش کوه په دې کښې چه کومه هم هغوی منظور کړې هغوی ته اختیار دې. هغوی ته وایه چه اسلام قبول کړتی که وې منی نو د هغوی نه رامنع شه اود هغوی اسلام قبول کړه او هغوی ته اووایه د کافرانو وطن پرېږدنی اود مهاجرینو بنارونو ته لارښی. نو چه کوم حق د مهاجرینو دې د هغوی به هم وی او کوم چه په مهاجرو باندې دې په هغوی باندې به هم وی. گنی دوی به د کلی والو مسلمانانو په شان وی د ایمان احکام به په هغوی جاری وی. په فی او غنیمت کښې به د هغوی حصه نه وی. او دا یوه بله خبره ده که هغوی په یو فوج کښې شرکت او کړی او جنگ او کړی. که دا اونه منی نو ورته اووایه چه جزیه ورکړنی. که دا قبول کړی نو د جنگ نه منع شی اود هغوی نه جزیه اخلی. که د دې دواړو خبرو نه انکار او کړی نو د الله ﷻ امداد او بهروسه غوښتلو باندې هغوی سره جهاد او کړی (۱) کوم کلی وال مسلمانان چه هلته موجود دی هجرت نی نه دې کړی که دوی تاسو نه په یو وخت کښې امداد او غواری د دین د دښمنانو په مقابله کښې تاسو غواری نو د هغوی مدد کول په تاسو واجب دی. خو که په مقابله کښې داسې یو قبیله وی چه په تاسو کښې او په هغوی کښې د صلح معاهده ده نو خبردار تاسو معاهده مه ماتوئی. قسمونه مه ماتوئی.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا	بَعْضُهُمْ	أَوْلِيَاءُ	بَعْضِ	ط	إِلَّا	تَفْعَلُوهُ
اوهغه کسان اچی کافران دی اخینی د هغوی ا دوستان دی ا دخینو	که	اونه کړی تاسو دا کارونه	اوهغه کسان چه کفرنی کړی دې نو هغوی په خپل مینخ کښې د یو بل ملگری دی			
تَلَّكُنَّ	فِتْنَةً	فِي	الْأَرْضِ	وَفَسَادٌ	كَبِيرٌ	ط
انوشی به	ا فتنه	ا په زمکه کښې	ا فساد	ا لوی		
که تاسو داسې اونکړی نو په زمکه کښې به لوئی فساد جوړ شی						

قوله تعالى: وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ط

مسلمان دغیر مسلم دوست نه وی. پورته د مسلمانانو کارسازی رفاقت او دولایت ذکر اوشو. اوس دلته د کافرانو په نسبت هم بیا فرمائی اود کافرانو اومؤمنانو دوستانه نی ختمه کړه. په مستدرک حاکم کښې دی رسول الله ﷺ فرمائی دوه مختلف مذهبونو والا خلق د یو بل وارثان نه شی جوړیدی. نه مسلمان د کافر وارث او نه کافر د مسلمان وارث. بیا نبی کریم ﷺ هم د دې آیت تلاوت او فرمائیلو (۱) په بخاری او مسلم کښې هم دی چه مسلمان د کافر او کافر د مسلمان وارث نه شی جوړیدی (۲) په سنن وغیره کښې دی دوه مختلف مذهبونو والا خپل مینخ کښې د یو بل وارث نه دی (۳) دې ته امام ترمذی رحمته الله علیه حسن وائی. تفسیر ابن جریر کښې دی چه یونوی مسلمان نه نبی کریم وعده واخسته چه مونخ کوه

(۱) صحیح مسلم کتاب الجهاد باب تاقیر الامام الامراء علی البعوث؟ وصیته ایامهم: ۱۷۳۱، ابوداؤد: ۲۶۱۲، بیهقی: ۴۹/۹، السنن الکبری للسنانی ۸۷۶۴، ابن ماجه: ۲۸۸۵، احمد: ۳۵۲/۵، ابن حبان: ۴۷۳۹، ابونعانه: ۶۴۹۵، ابن ابی شیبه: ۴۷۵/۶، حاکم: ۲۴۰/۲.
 (۲) صحیح بخاری کتاب الفرائض باب لا یرث المسلم الکافر ولا الکافر المسلم...: ۶۷۶۴، صحیح مسلم: ۱۶۱۴، ابوداؤد: ۲۹۰۹، ترمذی: ۲۱۰۷، السنن الکبری: ۶۳۷۲، احمد: ۲۰۰/۵، ابن حبان: ۶۰۳۳، بیهقی: ۳۱۷/۶.
 (۳) ابوداؤد کتاب الفرائض باب هل یرث المسلم الکافر: ۲۹۱۱، مسنده حسن: ابن ماجه: ۳۷۳۱، احمد: ۱۷۸/۲، ترمذی: ۲۱۰۸، عن جابر رضی الله عنه، ابن جبارود: ۹۶۷، ابن حبان: ۵۹۹۶، حاکم: ۲۶۲/۲، مجمع الزوائد: ۲۹۳/۶، السنن الکبری: ۶۳۸۱، دارقطنی: ۴۵۷.

زکوٰۃ ورکوه د بیت الله حج کوه د رمضان روزي ساته اوچه کله او کوم خائي کنبی د شرک اور راوچت شی نو خپل خان د دي په مقابل کنبی او دي سره په جنگ اوگنډه، دا روایت مرسل دي. او په مفصل روایت کنبی دی نبی کریم ﷺ فرمائی زه د هرغه مسلمان نه بیزار یم چه په مشرکانو کنبی حصار وی. آیا هغه دواړو طرف ته لکیدلې اور نه وینی (۱) په ابوداؤد کنبی دی حضور ﷺ فرمائی خوک چه مشرکانو سره تگ راتگ ساتی هغوی سره اوسپړی هغه هم د هغوی په شان دي (۲) ابن مردويه کنبی دی د الله ﷻ رسول د رسولانو سرتاج حضرت محمد مصطفی ﷺ فرمائی کله چه هغوی تاسو له راشی د چا په دین او اخلاق سره چه تاسو رضامندی نو د هغوی په نکاح کنبی ورکړنی که چرې تاسو داسې اونه کړه نو په ملک کنبی به زبردست فتنه او فساد وی. خلقو معلومات اوکړو چه یار رسول الله ﷺ سره د دي که په هغې کنبی څه وی. حضور ﷺ اوفرمائیل چه کله تاسو له د یو داسې سپړی غوښتنه راشی د چا په دین او اخلاقو چه تاسو خوشحاله ینی نو هغوی سره نکاح اوکړنی. درې خل نی دا اوفرمائیل (۳) د ایت د الفاظو مطلب دا دي که چرې تاسو د مشرکانو سره یو شان والې اوکړو او ایماندارانو سره مو دوستی اونه ساتله نو یوه فتنه به خوره شی. دا گډوډوالې به خرابه نتیجه ورکړی او په خلقو کنبی به زبردست فساد خورشی.

وَالَّذِينَ	آمَنُوا	وَهَاجَرُوا
او هغه کسان اچي ایمان ئي راوړو او هجرت ئي اوکړو		
او هغه خلق چه ایمان ئي راوړي دي او هجرت ئي کړي دي		
وَجَاهِدُوا	فِي سَبِيلِ اللَّهِ	وَالَّذِينَ
أَوْوَا	وَنَصَرُوا	
اوجهاد ئي اوکړو په لاره دالله کنبی او هغه کسان اچي پناه ورکړه هغوی او امداد ئي اوکړو		
اود الله په لار کنبی ئي جهاد کړي دي او هغه خلق چه مهاجرینو ته، ئي خائي ورکړي دي او هغوی سره ئي مدد ئي کړي دي		
أُولَئِكَ	هُمُ الْمُؤْمِنُونَ	حَقًّا
لَهُمْ	مَغْفِرَةٌ	وَرِزْقٌ
كَرِيمٌ		
دغه کسان چي دي ا هم هغوی مومنان دي ا په حقه اده هغوی لره ا بښانه. ا اورزقا عزتمند		
هم دغه خلق په رښتیا مؤمنان دي ا د الله ﷻ د طرفه، د دوی دپاره بښنه او د عزت رزق دي		
وَالَّذِينَ	آمَنُوا	مِنْ بَعْدِ
وَهَاجَرُوا	وَجَاهِدُوا	مَعَكُمْ
او هغه کسان اچي ایمان ئي راوړو روستو او هجرت ئي اوکړو اوجهاد ئي اوکړو تاسو سره		
او کومو کسانو چه د دي نه پس ایمان راوړي دي او هجرت ئي کړي دي اوستاسو په ملگرتیا کنبی ئي جهاد کړي دي،		
فَأُولَئِكَ	مِنْكُمْ	وَأُولُوا
أُولَى	بَعْضُهُمْ	
نودغه کسان استاسو نه دي اخواوندان دخپلوی ا خینی دهغوی ا زیات حقدار دي		
نودغه خلق هم ستاسو نه دي ا خو دویني خپلوان د الله ﷻ په کتاب کنبی د یو بل نه زیات		

(۱) ابوداؤد کتاب الجهاد باب النهی عن قتل من اعتصم بالسجود: ۲۶۴۵، ترمذی: ۱۶۰۴، نسائی: ۴۷۸۴.

(۲) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی اقامة بارض الشرك: ۲۷۸۷.

(۳) ترمذی کتاب النکاح باب ماجاء فیمن ترضون دینه فزوجوه: ۱۰۸۴، مختصراً.

بَعْضٍ	فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ	بِكُلِّ شَيْءٍ	عَلِيمٌ
پہ خینونورو بانڈی	پہ کتاب	دالہ کبنتی	بیشکہ اللہ
حقدار دی	بیشکہ اللہ	پہ ہریو خیز بانڈی	ہنہ پوہیری

قوله تعالى: **أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا**

دمؤمنانو دآخرت حال: دمؤمنانو دنیاوی حکم ذکر کولونہ پس اوس دآخرت حال بیانولہ شی چہ د هغوی دایمان صداقت ظاہروی لکہ خنگہ چہ ددی سورت پہ شروع کبنتی بیان شوی دی. هغوی تہ بہ ہینہ ملاویری اود هغوی گناہ بہ معاف کیری هغوی تہ بہ دعزت پاک رزق ملاویری چہ دبرکت والا، ہمیشہ بہ وی طیب اویاک بہ وی. قسم قسم خوندناک ہنکلہ اونہ ختمیدونگی بہ وی. د هغوی تابعداری کونکی ایمان او نیک عمل کبنتی د هغوی ملگرتیا کونکی بہ پہ آخرت کبنتی ہم پہ درجو کبنتی هغوی سرہ وی. لکہ چہ **(وَالسَّيِّئُونَ الْأُولُونَ)** او **(وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ)** کبنتی فرمائی.

چہ شوک چاسرہ محبت کوی قیامت کبنتی بہ ہم هغہ سرہ وی. پہ متفق علیہ بلکہ پہ متواتر حدیث کبنتی دی چہ انسان بہ هغہ چا سرہ وی چا سرہ چہ محبت ساتی ^(۱) پہ دویم حدیث کبنتی دی شوک چہ کوم قوم سرہ محبت ساتی هغہ ہم د هغوی نہ دی. پہ یو بل روایت کبنتی دی د هغہ حشر بہ ہم هغوی سرہ وی. ^(۲) د مسند احمد حدیث تیرشوی دی چہ مهاجر او انصار پہ خپل مینخ کبنتی د یویل ولی دی. د مکہ د فتح نہ پس مسلمانان د قریشو او ثقیف آزاد کرہ شوی پہ خپل مینخ کبنتی یو دی، ترقیامتہ پورہ دوی ټول پہ خپل مینخ کبنتی ولی دی. بیا د اولوالارحام بیان اوشو دلته د هغہ نہ مراد هغہ خپلوان نہ دی چہ د علماؤ فرانسو پہ نیز پہ دی نوم سرہ یادولہ شی یعنی دچاچہ یوہ حصہ مقرر نہ وی اوچہ عصبہ ہم نہ وی لکہ ترور، ماما د لونرو ا ولاد خورہ خورزہ وغیرہ. دبعضو ہم داخیال دی چہ هغوی د آیت نہ حجت نیسی او هغوی تہ پہ دی بارہ کبنتی د صراحت والا بنائی. دا نہ دہ بلکہ حتی دا دی چہ د آیت عام دی او ټولو خپلوانوتہ شامل دی لکہ چہ ابن عباس رضی اللہ عنہما جاهد رضی اللہ عنہما عکرمہ رضی اللہ عنہ حسن رضی اللہ عنہ قتادہ رضی اللہ عنہ وغیرہ وائی چہ دا ناسخ دی. د حلیفانو یوخای وارثان جوړیدلو او پہ رورولنی بانڈی وارث جوړیدل چہ اول دستور وو نودا بہ د علماؤ فرانسو ذی الارحام تہ شامل وی خاص نوم سرہ. او چہ شوک هغوی وارث نہ جوړوی هغوی سرہ ډیر دلیلونہ دی. د ټولونہ قوی دا حدیث دی چہ اللہ ﷻ هر حقدار تہ د هغہ حق ورکړی دی. نو د یو وارث د پارہ ہیخ وصیت نشته ^(۳) هغہ وائی کہ چرہ دوی ہم حقدار وی نو د دوی بہ ہم حصہ مقرر کیدی نوکلہ چہ دوی نہ دی نو هغوی ہم نہ دی.

(الحمد لله) د سورة انفال تفسیر ختم شو.

پہ اللہ ﷻ بانڈی زمونږہ بهروسہ دہ ہم هغہ مونږ له کافی دی او ہم هغہ بہترین کارسازدی.

^(۱) صحیح بخاری کتاب الادب باب علامه الحب فی اللہ... ۶۱۶۸، صحیح مسلم: ۲۶۴۰.

^(۲) المعجم الصغير: ۸۷۴.

^(۳) ابوداؤد کتاب الوصایا باب ماجاء فی الوصیة للوارث: ۲۸۷۰ و هو حسن، ترمذی: ۲۱۲۰، ابن ماجہ: ۲۸۱۳، مسند الطالیسی

۱۱۲۷، احمد: ۲۶۷/۵، بیہقی: ۲۶۴/۶.

تفسیر سورة توبه

ایاتونہ	سورة التوبة مدنیة وهی مائة وتسع وعشرون آية وستة عشر ركوعا	رکوع گمانی
⑤		⑥
بِرَاءَةٌ ۖ مِّنَ اللَّهِ ۖ وَرَسُولِهِ ۖ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ		
بیزاری ده د طرفہ د الله نہ اود رسول دهغه نہ هغه کسانوتہ اچی وعده ورسره کری ده تاسو		
دالله اود هغه د رسول د طرفہ د مشرکانو هغه کسانو ته د بیزاری اعلان دی چه تاسو ورسره معاہدہ		
مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۖ قَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا		
د مشرکانونہ نواوگرخی تاسوا پہ زمکہ کنبی خلور میاشتی او پوهہ شی		
کری ده انوپہ زمکہ (د حرم) کنبی خلور میاشتی (نور) اوگرخی اوپہ دی باندي پوهہ شی چه تاسو		
أَنْتُمْ غَيْرَ مُعْجِزِي اللَّهِ ۖ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ۖ		
چی بیشکہ تاسو انہ یی عاجزہ کونکی دالله او بیشکہ الله رسوا کونکی دی دکافرانو		
الله لہ عاجزہ کولی نشی (چه د هغه نہ بہ بیج شی) اوپہ دی پوهہ شی چه الله دکافرانو رسوا کونکی دی		

قوله تعالى: بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

دمشركانونہ دبرائت اعلان:- داسورت د تولو نہ آخر کنبی پہ رسول الله ﷺ نازل شوې دي. بخاری شریف کنبی دی چه دتولو آخری آیت (يَسْتَفْتُونَكَ) نازل شوې. اود تولو نہ آخری سورت سورت براءة نازل شوې (د بسم الله نہ لیکلو وجه: ددی په شروع کنبی د بسم الله نہ کیدو وجه داده چه صحابه کرامو ﷺ د حضرت امیر المؤمنین عثمان بن عفان ؓ اقتدا کولو سره دا په قرآن کنبی نہ وو لیکلې. ترمذی شریف کنبی دی چه حضرت ابن عباس ؓ د حضرت عثمان ؓ نہ تپوس اوکړو چه آخر خه وجه ده چه تا سورة انفال کوم چه مثانی نہ دی اوسورة براءة کوم چه د مثنی (دا یو خاص اصطلاح ده چه د قرآن پان بعضی سورتونو ته وئیلی شی، خنی دی یو خای کرل اود هغی په مینخ کنبی دی بسم الله الرحمن الرحیم اونه لیکله اوپه رومبو اووه سورتونو کنبی دی دا اوساتل؟ هغوی جواب ورکړو چه دیر کرتی په حضور اکرم ﷺ باندي دیر سورتونه په یوخل نازل شوی. کله چه به آیت نازل شونو حضور ﷺ دوحی لیکونکی راوغوینتو او ورته به نی اوفرمانیل چه دا آیت په فلانکی سورت کنبی لیکله په کوم کنبی چه دا ذکر دی. سورة انفال په مدینه منوره کنبی د تولو نہ اول نازل شوې وو او سورة براءة د تولو نہ په آخر کنبی د دواړو بیانونه یو شان ملاویدل زما خیال شو چه چرته دا هم د دی نہ وی. د حضور ﷺ انتقال اوشو او هغوی مونږ ته نه ووفرمانیلی چه دا د دی نہ دی په دی وجه ما دواړه سورتونه متصل اولیکل اود دی په مینخ کنبی مې بسم الله الرحیم الرحیم اونه لیکله. او په اووه رومبو اوږدو سورتونو کنبی مې داکیخودل. (۱) د دی سورت رومبئی حصه هغه وخت نازل شوه کوم وخت کنبی چه حضور پاک ﷺ د غزوه تبوک نہ واپس راتلو. د حج زمانه وه مشرکانو دخپل عادت مطابق د بیت الله شریف طواف په برینده کولو. نبی کریم ﷺ هغوی سره یو خای کیدل خوئس نہ کرل او حضرت ابوبکر صدیق ؓ نی د حج امام جوړکړو او

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة براءة باب قوله (براءة من الله ورسوله إلى الذين) ۴: ۶۵۴، صحیح مسلم: ۱۶۱۸. (۲) ابوداؤد کتاب الصلاة باب ماجهرها: ۷۸۶ ومنده حسن، حسن ترمذی: ۳۰۸۶، السنن الکبری للنسائی: ۸۰۰۷، احمد: ۵۷/۱.

په دغه کال نی مکې مکرمې ته روان کړو چه مسلمانانوته د حج احکام او بنائې او مشرکانوته اعلان او کړې چه هغوی دې راتلونکې کال کښې حج له نه راځي او د سورة براءة هم په عامو خلقو کښې اعلان او کړې. هغوی پسي بیا حضرت علی رضی الله عنه اولیگلو چه د حضور اکرم صلی الله علیه و آله پیغام د قریب خپلوان په حیثیت سره اورسوی لکه څنگه چه د دې تفصیلی بیان راځي ان شاء الله. نو فرمان دې چه دا بې تعلقی ده د الله تعالی اود هغه د رسول صلی الله علیه و آله د طرف نه. بعضې خو وائی چه دا اعلان د هغه عهد و پیمان متعلق دې کوم سره چه یو وخت هم مقرر نه وو په کوم کښې چه وعده د څلورو میاشتونه کمه وه چه د هغې اوږده موده وه هغه باقی وه. لکه چه فرمائی **﴿فَأَتَمُّوا إِلَهُمَّ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ﴾** دهغوی د پوره مودې پورې ته هغوی سره د هغوی وعده پوره کړه. په حدیث شریف کښې هم دی حضور صلی الله علیه و آله فرمائی چه مونږ سره د چا معاهده ده مونږ په هغې باندې د مقرر وخت پورې پابند قائم یو. د دې د پاره کښې نور اقوال هم شته خود ټولونه ښه او ټولونه قوی قول هم دغه دې. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی کومو خلقو سره چه معاهده شوې وه د هغوی د پاره د څلورو میاشتو حد بندی الله تعالی مقرر کړې وه او کومو سره چه معاهده نه د هغوی د پاره د حرمت والا میاشتو تیریدو حد بندی وه یعنی دلسم ذی الحجه نه د محرم د ختمیدو پورې پنځوس ورځې. د دې مودې نه پس حضور صلی الله علیه و آله ته دوی سره د جنگ کولو اجازت ورکړې شوې دې. ترکومي چه هغوی اسلام قبول نه کړې. او چا سره چه معاهده وه هغوی دې دلسم ذی الحجه دا اعلان د ورځې نه واخله شلم ربیع الاخر پورې دې خپله تیاری او کړې نو که بیا غواړې مقابلې له دې راشي. دا واقعه د نهم هجری ده. نبی کریم صلی الله علیه و آله حضرت ابوبکر رضی الله عنه د حج امیر جوړ کړې لیگلې وو او حضرت علی رضی الله عنه ته ئې د دې سورت دیرش یا څلویښت آیاتونه ورکړې وو لیگلې وو چه ته د څلورو میاشتو د مودې اعلان او کړه. حضرت علی رضی الله عنه د هغوی ډیرو کښې کورونو کښې منزلونو کښې په تلوسره دا آیاتونه هغوی ته واورول او ورسره ئې د سرکار نبوت صلی الله علیه و آله دا حکم هم واورولو چه د دې کال نه پس یو مشرک هم حج له رانشنی اود بیت الله طواف دې یو سرې هم بریند او نه کړې (۱) د قبیله خزاعه قبیله مدلیج او نورو ټولو قبیلو د پاره هم دا اعلان وو. د تبوک نه پس حضور صلی الله علیه و آله د حج اراده کړې وه خو د مشرکانو هلته راتلل اود هغوی بریند طواف کول نبی کریم ته خوښ نه وو په دې وجه ئې حج اوننه کړواو په دې کال ئې حضرت ابوبکر رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه اولیگل. هغوی د ذی المجاز په بازارونو کښې او هرکلی او کوڅه کښې او میدان کښې دا اعلان او کړو چه د څلورو میاشتو پورې شرک او مشرک ته مهلت دې (۲) دې نه پس به زمونږ اسلامی توره ځان بنائې شل ورځې د ذی الحجه، پوره محرم، پوره صفر پوره ربیع الاول اولس ورځې دربیع الاخر زهری رضی الله عنه وائی د شوال نه تر محرم پورې ډهیل وو خودا قول غریب دې اود پوهې نه هم بالاتر دې چه د حکم رسیدو نه اول څنگه موده شمیرلې کیدې شی.

وَأَذَانَ	مِّنَ اللَّهِ	وَرَسُولِهِ	إِلَى النَّاسِ	يَوْمَ الْحَجِّ
او اعلان دې	د طرفه د الله نه	او د رسول دهغه نه	ا خلقوته	په ورځ د حج اکبر
الأكبر	أَنَّ اللَّهَ	بَرِيءٌ	مِّنَ الْمُشْرِكِينَ	وَرَسُولُهُ
په دې خبره اچې بیشکه الله	ا ویزاره دې	ا د مشرکانو نه	او رسول دهغه هم	ا نو که توبه او ویسته تاسو
الله <small>تعالی</small>	او دهغه رسول	د مشرکانو نه	بیزاره دې	انو که تاسو د خپل شرک او کفر نه، توبه او ویستله

(۱) الطبری: ۴/۱۰۰.

(۲) ایضاً.

فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ	وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ	فَاعْلَمُوا	أَنَّكُمْ
نو ہغہ ابہترہ دہ	اتاسو دپارہ او کہ مخ واروو تاسو نو پوہہ شی ا چی بیشکہ تاسو		
غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ط	وَكَبِيرٌ	الَّذِينَ	كَفَرُوا
نہ بی عجزہ کونکی دالہ اوزیری ورکریہ ہغہ کسانو تہ ا چی انکار نی کری دی ہ عذاب دردناک سرہ			
اللَّهُ عَاجِزٌ كَوْلِي نَشِي (چہ دہغہ نہ بہ بیج شی) او ہغہ کسانو تہ چہ کفر نی کری دی دردناک عذاب زیری ورکریہ			

قوله تعالى: يَوْمَ الْحِجَابِ الْأَكْبَرِ

دحج اکبر دورخ نہ شہ مراد دی: د اللہ ﷻ اود ہغہ درسول ﷺ د طرف نہ عام اعلان دی. او دی ہم د لوی حج پہ ورخ. د قربانی اختر چہ دحج د بولو ورخو نہ لویہ او افضل ورخ دہ چہ اللہ ﷻ اود ہغہ پیغمبر ﷺ د مشرکانو نہ خلاص دی ویزارہ دی او جدا دی. کہ اوس ہم تاسو بدی گمراہی او شرک پریردنی نو تاسو دپارہ بہتر دہ توبہ او کرنی نیکان جوہر شنی اسلام قبول کرنی شرک او کفر پریردنی. کہ تاسو اونہ منل او پہ خپل ذلالت باندي قائم پاتہ شوہی نو نہ تاسو د اللہ ﷻ د قبضی نہ بھرینی اونہ پہ راتلونکی وخت کبھی پہ اللہ ﷻ باندي خہ دباؤ اچولہی شنی. ہغہ پہ تاسو قادر دی او ستاسو کمخنی د ہغہ پہ لاس کبھی دی ہغہ بہ کافرانو تہ پہ دنیا کبھی ہم سزا ورکوی او پہ آخرت کبھی بہ ہم عذاب وی.

دحج اکبر پہ ورخ دبراعت اعلان اودہغہ متعلق احادیث: پہ صحیح بخاری شریف کبھی دی حضرت ابو ہریرہ ﷺ فرمائی چہ ماتہ حضرت ابوبکر ﷺ د قربانی پہ ورخ پہ ہغہ خلقو کبھی چہ دا اعلان دپارہ لیلی وونی لیبرلم نو مونہ آواز او کرو د دی کال نہ پس یو مشرک ہم حج لہ رانشی اود بیت اللہ طواف دی یو کس ہم بر بندہ اونہ کری. بیا نبی کریم ﷺ حضرت علی ﷺ راو لیرو چہ د سورة براءۃ اعلان او کری نو ہغوی ہم پہ منی کبھی زمونہ سرہ د اختر د ورخی دہغہ احکامو اعلان او کرو (۱) دحج اکبر ورخ د قربانی د اختر ورخ دہ. خکہ چہ خلقو بہ حج اصغر و نیلو د حضرت ابوبکر ﷺ د دی اعلان نہ پس حجۃ الوداع کبھی یو مشرک ہم حج لہ نو راغلی (۲) دحنین پہ زمانہ کبھی رسول اللہ ﷺ د جعرانہ نہ د عمری احرام تہی ووی بیا نی پہ دی کال حضرت ابوبکر ﷺ دحج امیر مقرر کرو او رسول اللہ ﷺ حضرت ابوہریرہ ﷺ د اعلان دپارہ اولیگلو. بیا حضور ﷺ حضرت علی ﷺ اولیگلو چہ د براءت اعلان او کری. حضرت ابوبکر ﷺ د حضرت علی ﷺ د راتلو نہ پس ہم د حج امیر ووی خو پہ دی روایت کبھی غربت دی. د جعرانی د عمری والا پہ کال د حج امیر حضرت عتاب بن اسید ﷺ ووی حضرت ابوبکر ﷺ خو پہ ۵۹ھ کبھی د حج امیر ووی. د مسند پہ روایت کبھی دی حضرت ابوہریرہ ﷺ فرمائی پہ دی کال حضرت علی ﷺ سرہ زہ ووم. مونہ پہ چغوچغو اعلان او کرو چہ جنت تہ بہ صرف ایماندار خلق حی اود بیت اللہ شریف طواف بہ ہیخ خوک پہ بر بندہ نہ شی کولی. د چا سرہ چہ زمونہ معاہدہ دہ د ہغی مودہ دنن نہ خلور میاشتی دہ. د دی مودی تیریدو نہ پس اللہ ﷻ اود ہغہ رسول ﷺ د مشرکانو نہ بری دی. د دی کال نہ پس یو کافر تہ ہم د بیت اللہ د حج اجازت نشتہ. حضرت ابوہریرہ ﷺ فرمائی دا اعلان پہ کولو کولو سرہ زما مرئی کیناستہ (۳) د حضرت علی ﷺ آواز کیناستو نہ پس ما اعلان شروع کری ووی. یو روایت کبھی دی چا سرہ چہ معاہدہ دہ د ہغوی مودہ ہم ہغہ دہ.

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة براءۃ (واذان من اللہ ورسولہ...) ۶: ۶۶۶، صحیح مسلم: ۱۲۴۷، مختصر، ابوداؤد: ۱۹۴۶، مستدراک علی: ۷۶.
 (۲) صحیح بخاری کتاب الحج باب کیف یبذل الی اهل العہد: ۳۱۷۷.
 (۳) احمد: ۲۹۹/۲، دارمی: ۳۳۲/۱، ابن حبان: ۳۸۰۹، حاکم: ۳۳۱/۲.

امام ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی ماتہ ویرہ دہ چہ دا جملہ چرتہ د یو راوی د وہم د وجہ نہ وی۔ خکہ چہ د مودے بارہ کنبے ددی خلاف دیرروایتونہ دی۔ مسند کنبے دی چہ دبراءۃ اعلان کولوتہ حضور ﷺ حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ اولیگلو ہغہ ذوالحلیفہ تہ رسیدے وو چہ حضور ﷺ او فرمائیل چہ دا اعلان بہ یا زہ پخپلہ کوم یا زما اہل بیتونہ یو کس بہ نی کوی۔ بیبا حضور ﷺ حضرت علی رضی اللہ عنہ اولیگلو۔ (۱) حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د سورۃ براءۃ لس آیاتونہ کلہ نازل شو حضور ﷺ حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ راوغوشتو او وئی فرمائیل دا یوسہ او اہل مکہ تہ نی واوروہ۔ بیانی زہ رایاد کریم او ارشاد نی او فرمائیلو تہ لارشہ او ابوبکر رضی اللہ عنہ سرہ ملاوشہ ہغہ چہ کوم خئی ہم ملاوشی د ہغہ نہ کتاب واخلہ او مکہ والا لہ لارشہ او ہغوی تہ نی اولولہ۔ زہ جحفہ تہ لارم ہلتہ ملاقات اوشو۔ ما د ہغہ نہ کتاب واخستو۔ ہغہ واپس لارو او حضور ﷺ نہ نی تپوس او کرو چہ آیا زما بارہ کنبے خہ آیتونہ نازل شو؟ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ نہ جبرائیل رضی اللہ عنہ مالہ راغلو او وئی فرمائیل چہ یاخودا پیغام پخپلہ اورسوہ یا بل خوک کس چہ ستاسونہ وی (۲) بہ دے سند کنبے ضعف دے او دے نہ مراد دا ہم نہ دے چہ حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ ہم ہغہ وخت واپس شو۔ نہ بلکہ ہغوی بہ خپلہ سردارنی کنبے حج او کرو اود حج نہ چہ فارغ شو نو بیبا واپس شو لکہ خنگہ چہ بہ نورو روایتونو کنبے صراحتا ذکر دی۔ او بہ حدیث شریف کنبے دی چہ حضرت علی رضی اللہ عنہ تہ کلہ نبی کریم ﷺ ددی پیغام در سولو ذکر او کرو نو حضرت علی رضی اللہ عنہ عذر پیش کرو چہ زہ د عمر بہ لحاظ او تقریر بہ لحاظ سرہ بہ خپل خان کنبے کمے محسوس کوم۔ نو حضور ﷺ او فرمائیل خو ضرورت د دے خبرے دے چہ دا خو بہ یا زہ پخپلہ رسوم یا بہ نی تہ رسوے۔ حضرت علی رضی اللہ عنہ او وئیل کہ داسے وی نوزہ دا دے لارم۔ نبی کریم ﷺ او فرمائیل خہ اللہ ﷻ دے ستا زبہ ثابتہ اوساتی او ستا زبہ لہ دے ہدایت درکری۔ بیبا نی خپل لاس د ہغوی پہ خلہ کیخودو (۳) خلقو د حضرت علی رضی اللہ عنہ نہ تپوس او کرو چہ د حج بہ موقع رسول اللہ ﷺ تہ د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ سرہ د کومے خبرے د پارہ لیگلے وی؟ ہغوی دا پورتنی خلور خبرے بیان کرے (۴) بہ مسند احمد وغیرہ کنبے دا روایت بہ دیرو طریقو سرہ راغلے دے بہ ہغے کنبے لفظ دا دے چہ چا سرہ معاہدہ دہ او ہغہ ترکومے مودے پورے دہ ہم د ہغے پورے بہ وی۔ او بہ حدیث کنبے دی چہ ہغوی تہ خلقو او وئیل چہ تاسو حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ د حج د پارہ لیگلے دے افسوس چہ دا پیغام ہم ہغہ رسولے وی۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ دا خو بہ خوک زما دکور والارسوی۔ بہ دے کنبے دی چہ حضرت علی رضی اللہ عنہ د حضور ﷺ پہ عضبانومی اوبنہ بانڈے سور شو تشریف نی یوو۔ ہغہ نی پد لار کنبے اولیدو نو حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ سردارنی کہ ماتحت؟ وئی فرمائیل چہ نہ زہ خو ماتحت یم۔ ہلتہ پد تلوبانڈے ہغہ د حج انتظام او کرو او د اختر پہ ورخ حضرت علی رضی اللہ عنہ خلقو تہ د رسول اللہ ﷺ دا احکام اورسول۔ بیبا دا دواہہ د حضور ﷺ پہ خدمت کنبے واپس شو۔ نو مشرکانو کنبے چہ چا سرہ عام معاہدہ وہ د ہغوی د پارہ خو خلور میاشتی مودہ شوہ باقی چہ چا سرہ خومرہ وعدہ وہ ہغہ ہم ہغہ شان پاتے شوہ (۵) او بہ بل روایت کنبے دی چہ حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ خو حضور ﷺ د حج امیر جوہ کرے لیگلے وو۔ او ماتہ نی د سورۃ براءۃ خلویبنت آیاتونہ را کرہ وئی لیگلم۔ ہغہ د عرفہ پہ ورخ د عرفات پہ میدان کنبے خلقوتہ خطبہ ور کرہ، بیبا نی حضرت علی رضی اللہ عنہ تہ او فرمائیل پاسہ د سرکار رسالتماہ ﷺ پیغام خلقوتہ واوروہ۔ نو حضرت علی رضی اللہ عنہ اودریدو اود دے خلویبنتو آیاتونو تلاوت نی او کرو۔ بیبا واپس

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ التوبہ: ۳۰۹، وسندہ حسن، احمد: ۲۱۲/۳.

(۲) احمد: ۱۵۱/۱ زوائد عبداللہ بن احمد حنبل، مجمع الزوائد: ۳۲/۷.

(۳) احمد: ۱۶۰/۱.

(۴) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ التوبہ: ۳۰۹، وهو صحیح، احمد: ۱۷۹/۱، حاکم: ۵۲/۳، مسند ابی یعلیٰ: ۴۵۲.

(۵) الطبری: ۱۰۷/۱۴.

شو او منی کنبی پہ جمرو باندی کانری اوورول، اوین نی حلال کرو او سرنی اوخرولو. بیا ماته معلومه شوه چه دا تول حاجیان د هغه خطبی پہ وخت کنبی موجود نه وو. پدی وجه زه ډیرو ته خیموته اود اوسیدو خایونوته لارم او اعلان مې اوکړو. زما دا خیال دې چه هم په دې وجه د خلقو دا گمان پیدا شو دا د لسم تاریخ ذکر دې حالانکه اصل پیغام په نهمه د عرفه په ورځ رسولی وو.

ابو اسحاق رضی اللہ عنہ فرمائی چه ماد ابو جحیفه رضی اللہ عنہ نه تپوس اوکړو چه حج اکبر کومه ورځ ده؟ هغه او فرمائیل د عرفی ورځ. ما وئیل چه دا ته د خپل خان نه وائی یا د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم نه دې اوریدلی دی. وئی فرمائیل هر څه هم دغه دی. عطاء رضی اللہ عنہ هم دا فرمائی. حضرت عمر رضی اللہ عنہ هم دا فرمائی او په دې ورځ دې څوک روژه نه ساتی. راوی وائی ما د خپل پلار نه پس حج اوکړو مدینې ته اورسیدم او تپوس مې اوکړو چه دلته نن صبا د ټولونه افضل څوک دې؟ خلقو وئیل حضرت سعید بن مسیب رضی اللہ عنہ دې. زه د هغوی په خدمت کنبی حاضر شوم او اومې وئیل چه ما د مدینې والا نه تپوس اوکړو چه نن صبا د ټولونه افضل څوک دې؟ نو هغوی ستاسو نوم واخستو نو زه تاسو له راغلم. دا او فرمائی چه د عرفی د ورځې باره کنبی تاسو څه فرمائی؟ هغه وئیل زه تاته د خپل خان نه سل درجې اوچت سرې بنایم. هغه عمر رضی اللہ عنہ یا ابن عمر رضی اللہ عنہ دې هغوی به دې ورځې د روژې نه منع فرمائیله. اوم دغه ورځ ته به نی حج اکبر وئیل. (ابن ابی حاتم وغیره) نورو هم ډیرو بزرگانو دا فرمائیلی دی چه د حج اکبر نه مراد د عرفه ورځ ده. په یومرسل حدیث کنبی دی چه هغوی په خپله د عرفه په خطبه کنبی فرمائیلی وو هم دا د حج اکبر ورځ ده (۱) دویم قول دا دې چه دې نه مراد د لوی اختر ورځ ده. حضرت علی رضی اللہ عنہ د لوی اختر په ورځ په خپل سپین خچر باندې سور روان وو چه یو سرې راغلو او واگه نی اونیوله او هم دا تپوس نی اوکړو وئی فرمائیل چه د حج اکبر ورځ هم د نن ورځ ده واگه پریرده. د عبدالله بن ابی اوفی هم دا قول دې. حضرت مغیره ابن شعبه رضی اللہ عنہ په خپله د اختر خطبه کنبی او فرمائیل هم د نن ورځ یوم الاضحی ده. هم نن ورځ یوم النحر ده هم نن د حج اکبر ورځ ده. د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه هم دا روایت دې. نور هم ډیر خلق هم دې طرف ته تلی دی چه د حج اکبر ورځ د لوی اختر ورځ ده. د امام ابن جریر رضی اللہ عنہ هم دا قول خوین دې. د صحیح بخاری په حواله سره اول حدیث تیر شوي چه حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ اعلان کونکی منی ته د اختر په ورځ لیگلې وو. په ابن جریر کنبی دی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په حجة الوداع کنبی جمرو سره په لسم تاریخ دذی الحجه حصار شو او وئی فرمائیل هم دغه ورځ د حج اکبر ده. او په روایت کنبی دی چه د هغوی د اوینې رنگ سور وو حضور صلی اللہ علیہ وسلم د خلقو نه تپوس اوکړو چه پیژننی نن د څه ورځ ده؟ خلقو وئیل د قربانۍ ورځ ده. هغوی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل رښتیا دی هم دا د حج اکبر ورځ ده (۲) او په روایت کنبی دی چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم په اوینه باندې وو خلقو د هغی پیژوان نیولی وو. حضور صلی اللہ علیہ وسلم د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم نه تپوس اوکړو پته ده چه نن د څه ورځ ده؟ مونږ ټول په دې خیال چپ پاتې شو چه کیدی شی چه د دې څه بل څه نوم اوینانی. حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه دا نن د حج اکبر ورځ نه ده؟ او په روایت کنبی دی چه خلقو د هغوی صلی اللہ علیہ وسلم د سوال په جواب کنبی او وئیل چه دا د حج اکبر ورځ ده. (۳) سعید بن مسیب رضی اللہ عنہ فرمائی د اختر نه پس ورځ ده. مجاهد رضی اللہ عنہ وائی د حج د ټولو ورځو نوم هم دغه نوم دې. سفیان رضی اللہ عنہ هم دا فرمائی لکه څنگه چه یوم جعل او یوم صفین د دې جنگونو د ټولو ورځو نوم دې هم داسې دا هم دې. د حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ نه چه کله دا تپوس اوشو نو هغوی او فرمائیل چه تاسو دې نه څه غوارنی داخو هغه کال کنبی وو په کوم چه حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ د حج امیر وو. ابن سیرین رضی اللہ عنہ هم د دې سوال په جواب کنبی فرمائی دا هغه ورځ

(۱) صحیح بخاری کتاب الحج باب الخطبة ایام منی تحت، رقم: ۱۷۴۲، ابوداؤد: ۱۹۴۵، ابن ماجه: ۳۰۵۸.

(۲) الطبری: ۱۴/۱۲۵.

(۳) ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء فی تحريم الدماء والاموال: ۲۱۵۹ وسته حسن، ابن ماجه: ۳۰۵۵.

وہ پہ کومہ چہ د رسول اللہ ﷺ او عامو خلقو حج او شو.

إِلَّا الَّذِينَ	عٰهَدْتُمْ	مِّنَ الْمُشْرِكِينَ	تَّمَّ كُمْ
بغیر ادهغه کسانونہ چہی تاسو وعدہ کری وہ دہغوی سرہ دمشرکانونہ بیانی نہ دی کری			
يَنْقُصُوكُمْ	شَيْئًا	وَلَمْ يُظَاهِرُوا	عَلَيْكُمْ
کمی تاسو سرہ اھیخ قدرلہ اونہ نی مدد کری دی ستاسو خلاف دھیچا سرہ نوپورہ کری			
إِلَيْهِمْ	عٰهَدَهُمْ	إِلَىٰ مَدَنِيَّتِهِمْ	إِنَّ اللَّهَ
ہغوی سرہ اوعدہ د ہغوی ادنیٹی دہغوی پوری ابیشکہ اللہ اخبونوی پرهیزگارن			
خلقو سرہ د ہغوی معاہدہ د ہغوی د نیٹی پوری پورہ کری بیسکہ اللہ د معاہدو ماتولونہ خان ساتونکی کسان خوبوی			

قوله تعالى: فَاتَّمُوا إِلَيْهِمْ عٰهَدَهُمْ إِلَىٰ مَدَنِيَّتِهِمْ

دمعاہدینوسرہ معاہدہ سر تہ اورسوئی: اول چہ کوم احادیث بیان شوی دی دہغی اود دی آیت مضمون یودی. دی نہ واضحہ شوه چہ چا سرہ مطلقاً معاہدہ شوی وہ ہغوی تہ خو خلور میاشتی مہلت ورکری شو پہ دی کبھی چہ ہغوی خپل خہ کوی اودی کری. او چا سرہ چہ د خہ مودی پوری معاہدہ شوہ دہ ہغہ تولی معاہدی ثابتی دی پہ دی شرط چہ ہغہ خلق دمعاہدی پہ شرطونو قایم وی. نہ مسلمانانوتہ پخپلہ تکلیف رسوی اونہ دہغوی د دبنمنانو سرہ کمک او امداد کوی. اللہ ﷻ د وعدی پورہ کونکوسرہ محبت ساتی.

فَإِذَا	انْسَلَخَ	الْأَشْهُرَ	الْحَرَمَ	فَاقْتُلُوا	الْمُشْرِكِينَ	حَيْثُ
نوہرکلہ چہ اتیری شی میاشتی حرامی انوقتل کری مشرکان ہر خانی کبھی چہ						
وَجَدْتُمُوهُمْ	وَخَدْوَهُمْ	وَاحْصُرُوهُمْ	وَاقْعُدُوا	لَهُمْ		
بیامومی تاسو ہغوی لرہ اونیسے ہغوی او قیدیان کری ہغوی او کینی ہغوی تہ						
اودوی نیسی او قیدیان کوی نی او پہ ہرہ مورچہ دوی د مقابلہ دیارہ، کینی						
كُلَّ مَرْصِدٍ	فَإِنْ	تَابُوا	وَأَقَامُوا	الصَّلٰوةَ	وَأَتُوا	
دگیری دو پہ خانی کبھی انوکہ چری اتوبہ اوویستہ ہغوی او قائم نی کرو مونخ اوورنی کرو						
نوکہ دوی د شرک نہ توبہ ویستلہ او مونخ د شریعت د تعلیماتو مطابق، قائمی او زکاۃ ورکوی						
الزَّكٰوةَ	فَخَلَوْا	سَبِيْلَهُمْ	إِنَّ اللَّهَ	عَفُوْرٌ	رَّحِيْمٌ	
زکاۃ انو خالی کری الارہ دہغوی ابیشکہ اللہ ببنونکی امہربانہ دی						
نود دوی لار پریردی (خہ تعرض ورتہ مکوی، بیسکہ اللہ ببنونکی او مہربان دی						

قوله تعالى: فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ

دجہاد او حرمت والا میاشتی: دحرمت والا دمیاشتی نہ مراد دلتہ خلور میاشتی دی. دکومو ذکر چہ آیت (مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ) کنبی دی. نود هغوی پہ حق کنبی د آخری حرمت والا میاشت د محرم الحرام ده. ابن عباس رضی اللہ عنہما اوضحاك رضی اللہ عنہما نہ ہم دا روایت دی خو پہ دی کنبی لہ شان تامل دی بلکہ دلتہ د دی نہ مراد ہغہ خلور میاشتی دی پہ کومو کنبی چہ مشرکانوتہ پناہ ملاوشوی وہ اوچہ د دی نہ پس بہ تاسو سرہ جنگ وی. نوپخبلہ ہم پہ دی سورت کنبی پہ بل آیت کنبی د دی بیان راخی. فرمائی چہ د دغہ خلورو میاشتونہ پس مشرکانوسرہ جنگ او کربی ہغوی قتل کربی ہغوی راگیر کربی چرتہ ہم چہ وینٹی. نودا عام دی او مشہور دادی چہ دا خاص دی پہ حرم کنبی جنگ نہ شی کیدی. لکہ چہ ارشاد دی (وَلَا تَقْبَلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) دمسجد حرام حدودو کنبی ہغوی سرہ جنگ مہ کوئی ترہغہ وختہ پوری چہ ہغوی پخبلہ جنگ شروع نہ کری. کہ چرپی دوی ہلتہ تاسو سرہ جنگیبری نوتاسو تہ ہم ہغوی سرہ جنگ کولو اجازت دی کہ غوارنی نوقتل شی کربی او کہ غوارنی نوقیدنی کربی. اود ہغوی قلعہ گانی راگیری کربی او ہغوی تہ پہ ہرہ کندہ کنبی پت کینٹی او ہغوی پہ نبنہ کربی او ونی وھٹی. یعنی صرف دا نہ چہ ملاوشی نو جنگ او کربی بلکہ پہ ہغوی حملہ او کربی د ہغوی لاری بند کربی او ہغوی مجبورہ کربی چہ یا اسلام راوری او یا جنگ او کری. د دی د پارہ نی اوفرمائیل چہ کہ ہغوی د مونخ پابندی او کری زکوٰۃ ورکری نو بی شکہ د ہغوی لاری کولاؤ کربی اود ہغوی نہ تنگی لری کربی. د زکوٰۃ د مانعینو سرہ د جہاد کولو دلیل حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ د دی قسم آیاتونہ اخستی وو چہ جنگ پہ دی شرط بانندی حرام دی چہ پہ اسلام کنبی داخل شتی اود اسلام واجبات پہ خای راورنی. پہ دی آیت کنبی ارکان اسلام پہ ترتیب سرہ بیان فرمائیلی دی. اعلیٰ بیا ادنی نو د کلمہ شہادت نہ پس د اسلام د تولونہ لوئی رکن مونخ دی کوم چہ د اللہ ﷻ عزوجل حق دی. د مانخہ نہ پس زکوٰۃ د کوم نفع چہ فقیرانو مسکینانو او محتاجانو تہ رسی اود مخلوق یو زبردست حق کوم چہ د انسان پہ غارہ دی ادا کیبری. ہم دغہ وجہ دہ چہ د مانخہ سرہ اللہ ﷻ د زکوٰۃ بیان فرمائی. پہ بخاری او مسلم شریف کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی ماتہ حکم شوی دی چہ خلقو سرہ جہاد جاری ساتہ ترکومی چہ ہغوی دا گواھی ورنہ کری چہ د اللہ ﷻ نہ بغیر خوک د عبادت لائق نشتہ او دا چہ محمد ﷺ د اللہ ﷻ رسول دی ﷻ او مونخ قایم کری او زکوٰۃ ورکری. الخ (۱)

چہ خوک زکوٰۃ نہ وی دہغہ مونخ ہم نشتہ: حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی تاسو تہ د مونخونو قایمولو او زکوٰۃ ورکولو حکم کری شوی دی. خوک چہ زکوٰۃ نہ ورکوی د ہغوی مونخ ہم نشتہ. حضرت عبدالرحمن رضی اللہ عنہ بن زید بن اسلم رضی اللہ عنہ فرمائی اللہ ﷻ ہیخ کلہ د چا مونخ نہ قبلوی ترکومی چہ ہغہ زکوٰۃ ادا نہ کری. اللہ ﷻ دی پہ حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ بانندی رحم او کری د ہغوی پوہہ د تولونہ زیات شوی وہ چہ ہغہ د زکوٰۃ د منکرینو سرہ جہاد او کرو. پہ مسند احمد کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی ماتہ د خلقو سرہ د جہاد حکم راگری شوی دی ترکومی چہ ہغوی دا گواھی ورنہ کری چہ نشتہ دی لائق د عبادت بغیرد اللہ ﷻ نہ چہ برحق دی او حضرت محمد ﷺ د اللہ ﷻ رسول ﷺ دی. کلہ چہ ہغوی د دی دوارو خبرو اقرار او کری او زمونہ قبلہ طرف تہ مخ کری زمونہ حلالہ او خوری زمونہ پہ شان مونخونہ او کری نو پہ مونہ بانندی د ہغوی وینہ او مال حرام دی. مگر د اسلام د حق احکامو د لاندی ہغوی تہ بہ ہر ہغہ حق حاصل وی کوم چہ د نورو مسلمانانودی اود ہغوی پہ ذمہ ہر ہغہ خیز دی کوم چہ د

(۱) صحیح بخاری کتاب الايمان باب (فان تابوا واقاموا الصلاة واتوا الزکوٰۃ فخلوا سبيلهم...) (۲۵)، صحیح مسلم: (۲۲)،

نورو مسلمانانو پہ ذمہ دے (۱) دا روایت پہ صحیح بخاری شریف او پہ سنن کنبی ہم دے سوا د ابن ماجہ نہ۔ پہ ابن جریر کنبی دے چہ رسول مقبول ﷺ فرمائی خوک چہ د دنیا نہ پہ دے حال کنبی لارشی چہ یوازی د یو اللہ ﷻ عبادت کوی او هغه سره خوک نہ شریک کوی نو هغه به پہ دے حال کنبی خبی چہ اللہ ﷻ به د هغه نہ خوشحاله وی۔ حضرت انس ؓ فرمائی چہ ہم دغه د اللہ ﷻ دین دے ہم دا بولو پیغمبران علیہم السلام راوړې دے اود خپل رب د طرف نه تی خپلو خپلو امتونو ته رسولې وو۔ دے نه وړاندې چہ خبره خوره شی او خواهش اخوا دپخوا شی د هغه صداقت د اللہ ﷻ په آخری وحی کنبی موجود ده۔ اللہ ﷻ فرمائی (فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ) نو توبه ہم دغه ده چہ اللہ ﷻ یو دے برحق دے اود هغه نه علاوه د بل چا د عبادتونو نه لاس واخلی د مونخونو او زکوة پابند شی۔ په آیت کنبی دے چہ د دے دريوارو کارونو نه پس هغوی ستاسو دینی رونړه دے (۲) ضحاک ؓ فرمائی چہ دا د تورې آیت دے۔ دے هغه ټولې معاهدې ختمې کړې کومې چہ مشرکانو سره وې۔ د ابن عباس ؓ قول دے چہ د سورة براءة په نازلیدو څلور میاشتی تیریدو نه پس هیخ قسم معاهده او ذمہ پاتې نه شوه۔ (۳) رومی شرطونه د برابرئی سره مات کړې شو اوس اسلام او جهاد باقی پاتې شو۔

رسول کریم ﷺ د څلورو تورو سره رالیږلې شوې وو: حضرت علی ؓ بن ابی طالب فرمائی اللہ ﷻ خپل نبی ﷺ څلوروتورو سره راوړلگلو یوڅو دعربو په مشرکانو کنبی۔ فرمائی (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) مشرکان په جهاد کنبی قتل کړئی۔ دا روایت داسې مختصر دے۔ زما خیال دے دویمه توره په اهل کتابو کنبی۔ فرمائی (قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ) په اللہ ﷻ و تبارک باندې اود قیامت په ورځ باندې ایمان نه راوړونکی اود اللہ ﷻ اود هغه د رسول ﷺ حرام کړې شوی حرام نه منل اود اللہ ﷻ رښتونی دین نه قبلونکی کوم اهل کتاب دے هغوی سره جهاد کوه ترهغه وخته پورې چہ هغوی په ذلت سره جزیه ورکولو ته تیار نه شی۔ دریمه توره په منافقانو کنبی فرمائی (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ) ای نبی ﷺ! کافرانو او منافقانو سره جهاد کوه۔ څلورمه توره په باغیانو کنبی ارشاد دے (وَإِنْ طَائِفَتٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ آفْتَلُوا) که د مسلمانانو په دوو ډلو کنبی جنگ اوشی نو په هغوی کنبی صلح او کره او که بیا هم یوه ډله بله بنسکتہ کوی نو دغه باغیانو سره ته او جنگیږه ترهغه وخته پورې چہ هغوی د اللہ ﷻ حکم ته واپس راوگرځی۔ د ضحاک او سدی ؓ قول دے چہ دا آیت د تورې آیت (فَإِمَّا مَنَابِعُهُمْ فَيَدْتَأَمُّونَ وَإِمَّا يُنَادُوا بِمَدِينَتِهِمْ) یعنی د احسان په توگه یا فدیہ اخستو سره کافران قیدیان پریردئی۔ قتاده ؓ دے برعکس وائی چہ روستونی آیت په رومی آیت سره منسوخ دے۔

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ
اواکه یوکس ا د
اواکه د مشرکانو نه
المشركين استجارك
فأجره حتى يسمع كلام الله ثم
مشرکانونه طلب دامان او کړی ستانه انومان ورکړه هغه ته اتر دې اچی واورى اکللام دالله ا بیا
یوکس ستانه پناه او غوښتله (چہ ماته امن راکړه) نو پناه ورکړه هغه ته تردې چہ د اللہ ﷻ کلام واورى اوبیانی

(۱) صحیح بخاری کتاب ۱ الصلوة باب فضل استقبال القبلة: ۳۹۲، ابوداؤد: ۲۶۴۱، ترمذی: ۲۶۰۸، احمد: ۱۹۹/۳، ابن حبان: ۵۸۹۵۔

(۲) ۹/التوبة: ۱۱۔

(۳) الطبری: ۱۳۳/۱۴۔

أَبْلَغُهُ	مَأْمَنَةٌ	ذَلِكَ	يَأْتُهُمْ	قَوْمٌ	لَا يَعْلَمُونَ ^ع
اورسوه هغه اخائي دامن دهغه ته ادا کار اڀه سبب ددې چې دوی ايو قوم دي چې علم نه لري					
خپل د امن خائي ته اورسوه دا (پناه ورته ځکه ورکوه) چه دوی داسې قوم دي چه نه پوهيږي					

قوله تعالى: فَأَجْرُهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَةَ اللَّهِ

د کافرانو د سفیرانو او قاصدانو احترام: - الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته حکم فرمائی د کومو کافرانو سره د جهاد چه تاته حکم درکړې شوې دي که په هغوی کښې څوک تانه امن غواړي نو ته د هغوی خواهش پوره کړه هغه ته امن ورکړه تردې چه هغه قرآن کریم واورې. ستا خبرې واورې د دین تعلیم معلوم کړي د الله ﷻ حجت پوره شی. بیا ئې په خپل امن کښې هغه خپل وطن ته بې ویرې اورسوه. چه دي د خپل امن خائي ته اورسي نو ممکن دي چه په سوچ او سمجه سره حق قبول کړي. دا ددې د پاره چه دا بې علم خلق دي دوی ته خپل معلومات پوره وراورسوه اود الله ﷻ دعوت دهغه د بندیگانو غوږونو ته وراورسوه. مجاهد رضي الله عنه فرمائی چه څوک تاله د دیني خبرو اوریدو دپاره راشي که هر څوک ولې نه وي هغه په امن کښې دي تر دې چه د الله ﷻ کلام واورې او بیا چه د کوم خائي نه راغلي دي هلته په امن سره اورسي (ځکه چه پیغمبر ﷺ د کوم دین د پوهه کولو د پاره راغلي او کوم پیغام ئې ورکولو هغه به امن ورکولو. د حدیبیه په کال هم دغه اوشود قریشو چه څومره قاصدان راغلل هغوی ته هیڅ خطر نه وه. عروه بن مسعود مکرز بن حفص سهیل بن عمرو وغیره یو بل پسې راتلل. دلته په راتلو باندي هغوی ته هغه شان ښکاره شو کوم چه د قیصر او کسری په دربار کښې هم نه وو. هغوی خپل قوم ته هم دغه اوونیل نو دا څیز هم د ډیرو خلقو د هدایت ذریعه جوړه شوه. دمسیلمه کذاب مدعی نبوت قاصد کله د حضور اکرم ﷺ دربار ته اورسیدو نو حضور ﷺ دهغه نه تپوس اوکړو چه آیا ته د مسیلمه درسالت قائل ئې؟ هغه ونیل او حضور ﷺ او فرمائیل که د قاصدانو قتل کول زما په نیز ناجائز نه وي نو ما به ستا ستې الوزولې وو. آخر هم دا سرې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه د امارت په زمانه کښې کوفه کښې قتل کړې شو. ده ته به ئې ابن النواحه ونیل. کله چه هغوی ته معلومه شوه چه داد مسیلمه منونکې دي نو حضور ﷺ هغه راوغوښتو او ورته ئې او فرمائیل اوس ته قاصد نه ئې او اوس ستا ستې وهلو کښې هیڅ څیز منع کونکې نشته. هغه قتل کړې شو. په هغه دي د الله ﷻ لعنت وي (۱) الغرض دا درالحرب نه چه کوم قاصدان راغله یا سوداگر راغله یاد صلح غوښتونکی راغله یا په خپل مینځ کښې د اصلاح په غرض راغله یائی جزیه راوړه حاضر شو نو امام یا نائب امام هغوی ته امن ورکړو نو ترکومې چه هغوی په دارالاسلام کښې وو او تر کومې خپل وطن ته نه وورسیدلې هغه قتل کول حرام دی. علماء فرمائی چه داسې سرې په دارالاسلام کښې ترکاله پورې مه ساتشي زیات نه زیات دوه څلور میاشتي دلته حصاریدې شی. بیا د څلورو میاشتو نه زیات او د پوره کال دوه قوله د امام شافعی رضي الله عنه وغیره علماؤ دی.

حربی کافر په دارالاسلام کښې څومره ونعت تیرولې شی؟

مسلك حنفی: - حربی کافر به په دارالاسلام کښې زیات نشي پریخودې بلکه چې څنگه هغه خپل حاجت پوره کړي نو د دارالاسلام نه د وتلو حکم به ورته کولې شی او که دارالاسلام ته د داخلیدو نه پس ئې یو کال تیرکړو نو دی ذمی او گرځیدلو ده باندي به خراج مقرر کولې شی (۲)

(۱) الطبری: ۱۳۹/۱۴.

(۲) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی الرسل: ۲۷۶۱ وسته حسن، ۲۷۶۲، السنن الکبریٰ للنسائی: ۸۶۷۵، الحد: ۱/۳۸۳، ابن حبان:

۴۸۷۹، مشکل الآثار: ۲۸۶۲.

(۳) (احکام القرآن للجصاص (۱۲۵/۳) -

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا

خہ رنگ ابہ وی | دپارہ دمشركانو | اوعدہ | اپہ نزداللہ | اوپہ نزد رسول دہغہ | امگر

الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا

ہغہ کسان اچی وعدہ کری وہ تاسودہغوی سرہ | اپہ خوادمسجد حرام کنسی | انو تر خو چی | انبغ چلیبری ہغوی

لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَبِشْرُكِهِ أَشَدُّ مُتَّقِينَ

ستاسو سرہ پہ وعدہ کنسی | اتاسو ہم نیغ چلیبری | ادہغوی سرہ | ابیشکہ اللہ خوبنوی | متقیان خلق

ثی نہ وی ماتہ کری نوتاسو ہم پہ خپلہ معاہدہ ہغوی سرہ تینگ او سیری | ابیشکہ اللہ بیشکہ اللہ | برہیزگاران خوبنوی

قوله تعالى: قَبَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ

مسلمانان دی پہ مشروط توکہ د وعدی پابندی گوی۔ دپورتنی حکم حکمت بیانولی شی چہ د خلورو میاشتو پوری داجازت ورکولو وجہ دا دہ چہ ہغوی خپل شرک او کفر پریخودونکی او پہ خپلو معاہدو بانڈی قائم پاتی کیدونکی نہ دی او چہ د حدیبیہ صلح ترکومی پوری د ہغوی د طرف نہ ماتہ نہ شی نوتاسو نی ہم مہ ماتونی۔ دا صلح د لسوکالو پوری شوی وہ حضور ﷺ د ذی القعدی میاشت ۶ھ نہ دا معاہدہ پورہ کولہ تردی چہ د قریشو د طرفہ معاہدہ ماتہ کری شوی۔ د ہغوی حلیف بنوبکر د رسول اللہ ﷺ حلیف خزاغہ بانڈی حملہ او کرہ بلکہ پہ حرم کنسی ہم ہغوی قتل کرل پہ دی بنا پہ رمضان ۸ھ کنسی حضور ﷺ پہ ہغوی بانڈی حملہ او کرہ۔ اللہ ﷻ مکہ د حضور ﷺ پہ لاس فتح کرہ او ہغہ نی د نبی کریم ﷺ پہ لاس کنسی کرہ۔ ﴿ولله الحمد والمنة﴾ خو حضور ﷺ سرہ دغلبی او قدرت پہ ہغوی کنسی چہ چا اسلام قبول کری نہ وو ٲول آزاد کرل ہم دغہ خلقو تہ طلقاء وائی۔ دا تقریباً دوہ زرہ وو چہ پہ کفر بانڈی باقی پاتی شو او اخوادیکخوا شو نو رحمة للعالمین ٲولوتہ عام پناہ ورکرہ او ہغوی تہ پہ مکہ کنسی د راتلو او پہ خپلو کوروکنسی د اوسیدو اجازت ورکرو چہ تر خلورو میاشتو پوری چہ ہغوی چرتہ تلل غواری تلی شی۔ ہم پہ دوی کنسی صفوان بن امیہ او عکرمہ بن ابی جہل وغیرہ وو بیا اللہ ﷻ د ہغوی رہبری او کرہ او ہغوی تہ نی اسلام ورنصیب کرو۔ اللہ ﷻ پہ خپلہ ہرہ اندازہ کولوکنسی او ہر یو کار کولو کنسی د تعریف لائق دی۔

كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ

اخرنگ بہ وی | حال دا چپی کہ چری | ا غلبہ بیا مومی ہغوی | پہ تاسو بانڈی

لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا

ادوی بہ ځنگہ تاسو سرہ پہ معاہدہ بانڈی تینگ پاتی شی کہ دوی پہ تاسو بانڈی

يَرْضَوْنَكُمْ وَأَكْثَرُهُمْ

لحاظ نہ کوی ہغوی اپہ حق ستاسو کنسی | ادخپلولی | اونہ دوعدی دذمہ وارنی | ہغوی رضاکوی تاسو

غالب شی نوستاسو د خپلولی او د معاہدی ہیخ پرواہ نہ ساتی دوی (پہ ظاہری خبرو) تاسو راضی

يَأْفَوَاهُمْ وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ

پہ خلو خپلو سرہ | او انکار کوی | ازرونہ دہغوی | اوزیات خلق دہغوی | افسقان دی |

کوی خود دوی زرونہ | ستاسو د راضی کولونہ | انکار کوی اوپہ دوی کنسی زیات خلق کافران دی

قوله تعالى: لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا ذِمَّةً

کافران د وعدې پابند نه دی د وسائلو په انتظار دی۔ الله ﷻ د کافرانو دمکراو فریب اود هغوی د زړه د دښمنی نه مسلمانان خبروی دې د پارہ چه هغوی د دوی دوستی په زړه کښی اونه ساتی اونه د هغوی په قول او اقرار باندې تسلی اوکړی د هغوی کفر اوشرک هغوی د وعدو په پابندنی باندې نه پریردی۔ دوی خو د وخت په انتظار دی چه که د دوی طاقت پیدا شو نو تابه اوچیچی نه خپلولو ته گوری اونه وعدوته گوری دوی نه چه خه کیدی شی هغه تکلیف تاته درکوی او خوشحالیږی (ال) معنی ده خپلولی۔ او د ذمه معنی عهدوپیمان ده۔ د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې () اود حضرت حسان رضی الله عنه په شعر کښی هم دی دا معنی کړې ده چه هغوی دخپلی غلبی په وخت کښی د الله ﷻ هم لحاظ نه کوی اونه دبل چا او هم دغه لفظ (ال) (ایل) خور شولکه جبرائیل میکائیل او اسرافیل کښی ونیلی یعنی د دې معنی هم الله ﷻ ده (لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ) خو رومی قول ظاهر اومشهور دې اوداکثرو مفسرینوهم دا قول دې مجاهد رضی الله عنه وانی مراد ترې وعده ده۔ د قتاده رضی الله عنه قول دې چه مراد ترې قسم دې۔

إِشْتَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ	ثَمِنًا قَلِيلًا	فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ	إِنَّهُمْ
واغستوهغوی په بدله دایتونودالله کښی اقیمت لږ انومنع کوی خلق دلاری دالله نه ا بیشکه هغوی چی دی دوی د الله ﷻ په آیاتونو باندې (د دنیا) لږ قیمت اخلی او (خلق) د الله دلاری نه منع کوی بیشکه دوی	سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ	لَا يَرْقُبُونَ	فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا
ادیریدی اهغه اچی وو هغوی اچی کول به نی ا نه کوی لحاظ هغوی ا په حق دمومن کښی ا دخپلولی چه کوم عمل کوی هغه ډیر بد دې دوی د یو مؤمن په حقله د خپلوئ او معاهده هیخ پرواه نه ساتی	وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ	فَإِنْ تَابُوا	وَلَا ذِمَّةً
اونه دوعدې دذمه وارنی اودا کسان اهم دوی ازیاتې کونکی دی انوکه چرې اتوبه اوویسته هغوی اوهم دا (چه نه د خپلولی خیال ساتی اونه د معاهدې) دحد نه تیریدونکی دی نوکه دوی توبه ویستله	وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ	وَأَتَوْا الزَّكَاةَ	فَإِخْوَانُكُمْ
اوقانم نی کړومونخ ا اوورنی کړوزکاة ا نورونړه ستاسو دی ا په دین کښی اومونخ قائموی او زکاة ورکوی نو دا (خلق) ستاسو دینی (اسلامی) رونړه دی (دوی سره د رونړو سلوک کوی،	وَنَقُصِّلُ	الْآيَاتِ	لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ
اواوضحه بیانومونږ ا آیتونه ا دپاره دهغه قوم ا چی پوهیږی ا اومونږ د هغه قوم دپاره په تفصیل سره آیاتونه بیانوو خوک چه پوهیږی	قوله تعالى: فَإِنْ تَابُوا		

قوله تعالى: فَإِنْ تَابُوا
 که مشرک توبه اوکړی او رښتونې مسلمان جوړشی نو ستاسو دینی رونړه دی۔ د مشرکانو مذمت کولو سره مسلمانانوته دجهاد ترغیب ورکولې شی چه دې کافرانو خسیس دنیا د نفیس آخرت په بدله کښی خوبنه کړې ده۔ پخپله د الله ﷻ د لارې نه منع شوی دی اومؤمنان هم د ایمان نه بندوی۔ د دوی اعمال

(الطبری: ۱/۱۴۶/۱۴)

ذیر خراب دی. اودوی خو مؤمنانوتہ نقصان رسولو پوری اینختی دی. دوی ته نه د خپلونی خیال دپی اونه د معاهدې. دوی خو دحد نه زیاتی کونکی دی. او اوس هم رښتونې توبه مونخ اود زکوة پابندی دوی ستاسو رونړه جوړولې شی. د بزار په حدیث کښې دی چه څوک دنیا په داسې حال کښې پرېږدی چه د الله ﷻ عبادتونه په خلوص سره کوی هغه سره څوک شریک نه جوړوی اود مونخ زکوة پابند وی نو الله ﷻ به ده سره په خوشحالی سره ملاوېږی. هم دغه د الله ﷻ هغه دین دې کوم چه پیغمبرانو علیهم السلام راوړلو او هم د دې تبلیغ هغوی د الله ﷻ د طرف نه کولو. دې نه وړاندې چه خبرې خورې شی او خواهشونه زیات شی د دې تصدیق په کتاب الله کښې موجود دې. یعنی که هغوی توبه کړی او بتان او بت پرستی پرېږدی او مونخ گذار او زکوة ورکونکی جوړشی نو ته د هغوی لارې پرېږده. (۱) او په بل آیت کښې دی چه دا خوبیا ستاسو دینی رونړه دی (۲) امام بزار رضی اللہ عنہ فرمائی چه زما په خیال کښې خو مرفوع حدیث په هغه ځای ختم دې چه الله ﷻ دوی نه رضا دې او ملاوېږی به، ددې نه پس کلام د راوی ربیع بن انس رضی اللہ عنہ دې والله اعلم.

وَأَنْ تَكْفُرُوا	ا	او که چری ا مات کړل هغوی ا
أَيْمَانَهُمْ	ا	او که دوی د خپلې وعدې نه
مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ	وَطَعَنُوا	فِي دِينِكُمْ
قسمونه خپل ا روستو ا د وعدې خپلې نه ا اوعیبونه ئې بیان کړل	ا په دین ستاسو کښې ا خپل قسمونه مات کړل (اوپه هغې باندي ئې وفا اونکړله) او ستاسو په دین کښې ئې عیبونه لتول	
فَقَاتِلُوا	أَيَّةَ الْكُفْرِ لَا	إِنَّهُمْ لَا
پس او جنگیږی ا دشراړنوا د کفر سره	ابیشکه دوی چی دی انشته	ا اعتبار د قسمونو ا
لَهُمْ	لَعَلَّهُمْ	يَنْتَهُونَ
ددوی انبائیږی چی دوی ا به منع شی ا	کیدې شی (چه په دې طریقہ) دوی منع شی (د خپل کفر نه)	

قوله تعالى: وَأَنْ تَكْفُرُوا أَيْمَانَهُمْ

بعضې وعده ماتونکوته سخت جواب ورکول: - که دا مشرکان خپل قسمونه مات کړی او وعده خلافی او معاهدې نه روگردانی اوکړی اوستا په دین باندي اعتراض کوی نو ته د هغوی د سرونه مات رامات کړه. د دې د پاره علماؤ فرمائیلی چه څوک حضور ﷺ ته کنخلې کوی او په دین کښې عیبونه لټوی د ده ذکر په اهاهنت سره کوی نو هغه قتل کړئ. د هغوی قسمونه صرف بې اعتباره دی. هم دغه طریقہ د هغوی د کفر اودښمنی نه د بندولو ده. ابو جهل، عتبه، شیبه اوامیه وغیره ټول د کفر سرداران وو. حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ د خوارجو په څه کسانو تیریدو نو یو خارجی او وئیل چه دا د کفر د مشرانو نه یو دې. هغوی افرمائیل چه ته دروغژن ئې زه خود هغوی نه یم چا چه د کفر مشران قتل کړې و.

(۱) ۹/التوبه: ۵.

(۲) حاکم: ۲/۳۳۱-۳۳۲.

حضرت حذیفہؓ فرمائی کہ دے دے آیت والا لا تر اوسہ نہ دی قتل شوی (۱) حضرت علیؓ نے ہم داسی روایت دی۔ صحیح دادی کہ آیت عام دے اگر چہ دے نزول دے سبب پہ اعتبار دے نہ دے قریشو مشرکان مراد دی۔ خو حکماً دا دوی او تہولو تہ شام دے۔ واللہ اعلم حضرت ابوبکرؓ دے شام طرف تہ لبکر اولیگلو نو ہغوی تہ نی او فرمائیل چہ تاسو تہ بہ پہ ہغوی گنہی خہ خلق داسی ملاویری چہ ہغوی بہ سرونہ خرولی وی نو تاسو ہم دے دغہ شیطانانو پہ سرونو توری او چلونوی او خپل خانی تہ نی اورسونی۔ واللہ پہ دوی کنبی دے ہر یوقتل ماتہ دے اویاؤ کسانود قتل کولونہ ڍیر خونیں دی خکہ چہ دے رب فرمان دے دے کفرامان قتل کرئی (۲)

الَا تَقَاتِلُونَ	قَوْمًا تَكْفُرُونَ
۱ آیاتہ جنگیری تاسو ادھغہ قوم سرہ چی مات کرل ہغوی تاسو ولی دے داسی قوم سرہ نہ جنگیری	
أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	وَهُمْ
بِأَخْرَاجِ	الرَّسُولِ
وَهُمْ	بَدَعُوكُمْ
قسمونہ خپل او قصد نی او کرو ا پہ ویستلو ا درسول او ہغوی اشروع کرے دہ تاسو سرہ چہ ہغوی خپل قسمونہ مات کرے دی او دے پیغمبر دے ویستلو قصد نی کرے وواو ہغوی پہ اول خل تاسو	
أَوَّلَ مَرَّةٍ	أَتَخَشَوْنَهُمْ
فَاللَّهُ	أَحَقُّ
أَنْ	تَخْشَوْهُ
پہ اول خل آیاتاسو یریری دھغوی نہ انواللہ ازیات حقدار دے اچی اتاسو او یریری دھغہ نہ ا کہ چری شروع کرے دہ آیاتاسو دے دوی نہ ویریری دے دوی پہ مقابلہ کنبی اللہ زیات حقدار دے چہ تاسو	
إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ	قَاتِلُوهُمْ
يَعَذِّبُهُمُ	اللَّهُ
بِأَيْدِيكُمْ	
بی تاسو مومنان او جنگیری دھغوی سرہ ا عذاب بہ ور کرے ہغوی تہ اللہ ا پہ لاسونو ستاسو ا تری او یریری کہ تاسو مؤمنان نی (نو دے دوی نہ مہ یریری بلکہ) دوی سرہ جنگیری اللہ بہ ستاسو پہ لاسونو	
وَيُخْزِهِمْ	وَيَنْصُرْكُمْ
عَلَيْهِمْ	وَيَشْفِ
صُدُورَ	قَوْمٍ
او ذلیلہ بہ کرے ہغوی او امداد بہ او کرے ستاسو اخلاف دھغوی او یخ بہ کرے سینی ا دقوم دوی تہ عذاب ور کرے او دے دوی پہ مقابلہ کنبی بہ ستاسو مدد او کرے او دے مؤمن قوم زرونو تہ بہ	
مُؤْمِنِينَ	وَيَذْهَبُ
غَيْظَ قُلُوبِهِمْ	وَيَتُوبُ
اللَّهُ	عَلَى مَنْ
مومنانو اولری بہ کرے ا غصہ دزرونو دھغوی او درحمت رجوع بہ او کرے اللہ ا پہ ہغہ چاباندی شفاء ور کرے او دے دوی دے زرونو غصہ بہ لری کرے او اللہ بہ دھغہ چا توبہ قبولہ کرے دے چا توبہ	
بِشَاءِ	وَاللَّهُ
عَلِيمٌ	حَكِيمٌ
چی خوبہ نی شی اللہ انبہ پوہہ دے او صاحب دے حکمت دے ا قبول چہ او غواپی او اللہ پوہیری او صاحب دے حکمت دے	

(۱) ایضاً: ۲/۳۳۲
(۲) ابن ابی شیبہ: ۷/۱۹۳، (ابن ابی حاتم)

قوله تعالى: أَلَا تَتَذَكَّرُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ

وعدہ ماتونکی کافرانوسرہ پہ سختی سرہ مخ شئی۔ مسلمانان پہ پورہ جہاد باندی راضی کولو د پارہ فرمائی چہ داوعدی ماتونکی اوقسمونہ ماتونکی کافران ہم دغہ دی کوموچہ رسول اللہ ﷺ د وطن نہ ویستو کبھی پورہ ذمہ واری اوچتہ کری وہ۔ غوبنتل نی چہ قیدنی کری یا نی قتل کری یانی د وطن نہ اوباسی د هغوی دچل نہ د اللہ ﷻ چل یر بہتروو (صرف د ایمان پہ وجہ نی دبنمنی کولہ پیغمبر ﷺ او مؤمنان نی د وطن نہ ویستل۔ چغی بہ نی وھلی چہ مونہ تا د مکہ مکرمہ نہ اوباسو۔ د بدنی شروع ہم د دوی د طرف نہ وہ۔ د بدر پہ ورخ د لنبکر سرہ راوتل چہ معلومہ شوہ قافلہ بیج شوہ لارہ۔ نو صرف د فخر او غرور نہ ربانی لنبکر تہ ماتہ ورکولو پہ ارادہ مسلمانانویسہ روان شو۔ لکہ چہ پورہ واقعہ دی نہ ورائدی بیان شوہ دہ۔ هغوی معاہدہ ماتہ کرہ او خپلو حلیفانو سرہ یوخی شو اود رسول اللہ ﷺ حلیفانوسرہ نی جنگ او گرود بنوبکر نی د خزاہہ چہ در رسول کریم ﷺ حلیفان وو پہ خلاف امداد اوکرو۔ د دی وعدہ خلافتی پہ وجہ حضور ﷺ پہ هغوی باندی حملہ اوکرہ او د هغوی نی بنہ سر بنکتہ کرو او مکہ نی فتح کرہ۔ فالحمد لله۔

مسلمانان بہ دغیر اللہ نہ ویرہ نہ کوی: فرمائی چہ تاسو دپلیتو خلقونہ ویرہ کونی۔ کہ چری تاسو مؤمنان نی نوستاسو پہ زہہ کبھی سوا د اللہ ﷻ نہ د بل چا ویرہ نہ دی کیدل پکار۔ ہم هغہ ددی لائق دی چہ د هغہ نہ ایماندار ویریری۔ او پہ بل آیت کبھی دی چہ دوی نہ مہ ویریری صرف ہم زما نہ ویریری زما غلبہ زما سلطنت زما سزا زما قدرت او زما ملکیت بی شکہ د دی قابل دی چہ هروخت هر زہ زما د ہیبتہ لوزیری۔ ٲول کارونہ زما پہ لاس کبھی دی چہ خہ غوارم کولی شم او کوم نی۔ زما د رضا نہ سوا بل ہیخ ہم نہ شی کیدی۔ پہ مسلمانانو باندی د جہاد د فرضیت راز بیانولی شی چہ اللہ ﷻ قادر ووچہ کوم عذاب نی غوبنتلو پہ دوی باندی رالیگلی شو خود هغہ خبر۔ دا دہ چہ ہم ستاسو د لاسہ هغوی لہ سزا ورکری اود هغوی بربادی تاسو پخپلہ اوکرنی اوستاسو زہہ بنہ یخ شی او تاسو تہ راحت آرام خوشحالی او کامرانی حاصلہ شی۔ دا خبرہ خہ هغوی سرہ مخصوصہ نہ وہ۔ بلکہ د ٲولو مؤمنانو د پارہ ہم دہ۔ خاص کر خزاہہ قبیلہ پہ کومہ چہ وعدہ خلافتی کولو سرہ قریش خپلو حلیفانو سرہ یوخی شو او حملہ نی اوکرہ د هغوی زرونہ بہ ہم هغہ وخت یخیری اود هغوی دوری بہ هغہ وخت وینخلی کری چہ کلہ د مسلمانانو د لاسہ کافر بنکتہ شی۔ پہ ابن عساکر کبھی دی چہ کلہ بہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا غصہ شوہ نو حضور ﷺ بہ د هغی پوزہ اونبولہ او فرمائیل بہ نی ای عویش ادا دعا اوکرہ (اللهم مدب النبی محمد اغفر ذنبی واذھب غیظ قلبی واجرنی من مضلات الفتن) ای اللہ! دمحمد ﷺ پروردگار زما گناہ اوبنہ، او زما د زہہ غصہ لری کرہ او مادگمراہ کونکو فتنونہ بیج کرہ۔ اللہ ﷻ پخپلو بندیکانو کبھی چہ د چا توبہ قبولول او غواری قبولہ کری هغہ د بندیکانو د هر قسم مصلحتونونہ خبر دی پہ خپلو ٲولو کارونو کبھی شرعی احکامو کبھی او پہ خپلو ٲولو حکمونو کبھی حکمت والا دی چہ خہ غواری کوی چہ خہ ارادہ کوی حکم ورکوی او هغہ عادل او حاکم دی د ظلم نہ پاک دی د یوی ذری نیکی یا بدی نہ ضائع کوی بلکہ د هغی بدلہ پہ دنیا او آخرت کبھی ورکوی۔

أَمْ حَسِبْتُمْ	أَنْ تَتْرَكُوا	وَلَمَّا يَعْلَمِ	اللَّهُ	الَّذِينَ
ایا گمان کری تاسو اچی تاسو بہ پرینودی شی	اولانہ دی معلوم کری اللہ	ا	هغہ کسان	
ایا تاسو خیال کوی چہ تاسو بہ بغیر امتحان نہ داسی پرینودی شی حال دا چہ تر اوسہ پوری اللہ پہ				

جہدوا	مِنْكُمْ	وَلَمْ يَتَّخِذُوا	مِنْ دُونِ اللَّهِ	وَلَا رَسُولَهُ
جی جہادنی کری تاسونہ	اونہ دی نیولی ہغوی ماسوا داللہ نہ	اود رسول دہغہ نہ		
ظاہری علم سرہ پہ تاسو کبھی ہغہ خلق نہ دی پیژندلی	چہ جہاد نی کری دی	اود اللہ اوہغہ د رسول		
وَلَا الْمُؤْمِنِينَ	وَلِجَنَّةٍ	وَاللَّهُ	خَيْرٌ	بِهَا
اوبی دمومنانو نہ	ادوستان اواللہ	خبردار دی	اپہ ہغہ	اچی تاسو نی کوئی
اودمومنانو نہ سوا نی بل خوک خالص	دوستان نہ دی نیولی	اواللہ ستاسوپہ	عملونو	بانڈی خبردار دی
قوله تعالی: أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا				

دجہادپہ ذریعہ دمسلمانانو ازمینبت۔ دانامکن دی چہ ازمینبت بغیر دمسلمان نہ ہم پریردی۔ ربتونی دروغژن بنکارہ کول ضروری دی۔ د ولیجہ معنی رازداری او دخل ورکونکی دہ۔ نو ربتونی ہغہ دی چہ پہ جہاد کبھی ورائدی شی او حصہ واخلی اوپہ ظاہراوپاطن کبھی داللہ ﷻ اودہغہ د رسول ﷺ خیر خواہی اوحمايت اوکری۔ دیو قسم پہ بیان نی دبل قسم پہ بیان اکتفاء اوکرہ پہ دی وجہ نی ددویم قسم خلقو بیان پر خودو۔ داسی عبارتونہ د شاعرانو پہ شعرونو کبھی ہم وی۔ پہ قرآن کریم کبھی یو بل خانی کبھی دی چہ آیا خلقو دا گمان ساتلی دی چہ ہغوی بہ صرف د ہغوی پہ وینا کولو سرہ پریردی چہ مونہ ایمان راورو اودہغوی بہ ازمینبت ہدو کولی نہ شی۔ حالانکہ دوراندینو مومنانو ہم مونہ ازمینبت کری۔ یاد ساتنی چہ اللہ ﷻ بہ ربتونی او دروغژن خامخاجدا جدا کوئی (۱) اوپہ بل آیت کبھی دا مضمون ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ﴾ پہ الفاظو سرہ بیان فرمائیلی دی اوپہ بل آیت کبھی دی ﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيُذَرَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ اللہ ﷻ داسی نہ دی چہ تاسو مومنان بہ ہم ستاسوپہ حال پریردی اوپہ امتحان کولوسرہ بہ دانہ معلوموی چہ خبیث خوک دی او طیب خوک دی؟ نو جہاد مشروع کولو کبھی یو حکمت دا ہم دی چہ د کھرہ اوکوٹہ تمیز اوشی۔ سرہ د دی چہ اللہ ﷻ د ہر خیز نہ واقف دی کوم چہ بہ کبھی ہغہ ہم اللہ ﷻ تہ معلوم دی او چہ کوم نہ دی شوی کله بہ ہغہ کبھی او بیا بہ خنگہ کبھی دا ہم ہغہ پیژنی۔ د یو خیز د کیدونہ اول ہغہ تہ علم حاصلیری اود ہغہ خیز د حالت نہ ہغہ واقف دی خو ہغہ غواری چہ پہ دنیا بانڈی ہم کھرہ او کوٹہ ربتونی او دروغژن بنکارہ کری۔ د ہغہ بغیر بل خوک د عبادت لائق نشتہ نہ د ہغہ سوا بل خوک پروردگار شتہ اونہ د ہغہ قضاء قدر او ارادہ خوک بدلولی شی۔

مَا كَانَ	لِلْمُشْرِكِينَ	أَنْ يَعْمُرُوا	مَسَاجِدَ
انہ دی مناسب	امشرکانو لہ	اچی آباد کری	اجوماتونہ
			د مشرکانو دپارہ جائز نہ دی چہ د اللہ ﷻ جماتونہ آباد
اللَّهُ	شَهِدِينَ	عَلَىٰ	أَنْفُسِهِمْ
داللہ	احال دا چی گواہی	کونکی وی	اپہ خانونو خپلو بانڈی
		د کفر	دغہ مشرکان چی دی
			کری حال دا چہ پہ خپلو خانونو پخپلہ د کفر گواہی ورکوی (چہ مونہ کافران یو) د دی خلقو (نیک)
حَبَطَتْ	أَعْمَالَهُمْ	وَفِي النَّارِ	هُمْ خَالِدُونَ
ضائع شول	عملونہ دہغوی	اوپہ اور کبھی	بہ ہغوی ہمیشہ وسی
عملونہ ضائع شول	اودوی بہ	پہ اور کبھی	ہمیشہ وی بیشکہ د اللہ ﷻ جماتونہ پہ ہغہ خلق آبادوی

مَسَاجِدَ اللَّهِ	مَنْ	أَمِنَ	بِاللَّهِ	وَالْيَوْمِ الْآخِرِ	وَأَقَامَ
جمعاتونہ دالہ اہغہ خوک اچی ایمان راوری اپہ اللہ ا اویہ ورخ داخرت باندي ا او قائم کړی					
الصَّلَاةَ	وَأَتَى	الزَّكَاةَ	وَكَمْ يَخْشَ	إِلَّا	اللَّهَ
مونغ ا اور کړی زکاة ا اونه یریری ا مگر ا دالله نه امید دي چی ا دغه کسان					
قَائِمِي	أَوْ	زَكَاةٍ	وَرَكْعَةٍ	أَوْ	دَاللَّهِ
قائموی او زکاة ورکوی او د الله نه سوا د بل هیخ چا نه نه ویریری امید دي چه دغه کسان					
أَنْ	يَكُونُوا	مِنَ	الْمُهْتَدِينَ		
چی شی به هغوی ا دلار موندونکونه ا					
د هغه خلقو خنی شی چه په سمه لار روان دی					

قوله تعالى: ﴿إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنِ آمَنَ بِاللَّهِ

دجمات جوړول ایمانداران کوی نه چه مشرکان یعنی اللہ ﷻ سره شرك کونکی دالله ﷻ دجماتونو آبادونکی جوړیدل هډو لائق نه دی. دامشرکان دی دالله ﷻ کورسره ددوی خه تعلق؟ (مسجد) که (مسجد) هم لوستلې شی نو مراد ترې مسجد حرام دي کوم چه په مخ د زمکې جماتونونه اشرف دي. کوم چه د اول ورخې نه صرف د الله ﷻ د عبادت د پاره جوړشوي دي د کوم بنيادونه چه خليل الله ﷻ ايخودې وو. او دا خلق په حال اوقال دواړو سره مشرکان دي. ته دنصرانی نه تپوس او کړه هغه به صفا وائی زه نصرانی یم. د يهودی نه تپوس او کړه هغه به د خپل يهودیت اقرار کوی. که د صابی نه تپوس او کړې نو هغه به په خپله ژبه د خپل صابی توب اعلان کوی. مشرک هم دخپل مشرک کیدو اقراری کوي. دهغوی د دي شرك په وجه دهغوی اعمال بې کاره شوی دی او هغوی د همیشه دپاره دوزخیان دی. دوی خود مسجد حرام نه نور منع کوی سره د دي که وائی چه دوی اولیاء دی په اصل کبني خو اولیاء الله هغه دی کوم چه متقیان دی خو اکثر خلق د علم نه خلاص او خالی دی. (۱)

د جماعت آبادونکی خوکی دی؟: او دجماتونو آبادول دمسلمانانو د لاسونونه کیري. نو چه د چادلاسونونه دجماتونو آبادی کیري د هغوی دایمان گواهی قرآن ورکوی. په مسند احمد کبني دی حضور ﷺ فرمائی کله چه تاسو په جمات کبني خوکی تلوراتلو والا وینئې نود هغه د ایمان گواهی ورکړنی بیا حضور ﷺ دا آیت تلاوت کړو (۲) اویه حدیث شریف کبني دی جماتونه آبادونکی دالله والا دی. او په یویل حدیث کبني دی چه الله ﷻ په دي جماتونو والا باندي نظر ساتی او خپل عذاب د پوره قوم نه اخواکوی. او په حدیث شریف کبني دی الله ﷻ فرمائی زما دي په خپل عزت او خپل جلال قسم وی چه زه د زمکې والا عذاب کول غواړم خو خپل کورونه آبادونکی او پخپله لار کبني محبت ساتونکو اود پیشمنی (تهجدو) په وخت کبني استغفار کونکو باندي نظر اچولو سره خپل عذابونه اخواکوم (۳) په ابن عساکر کبني دی چه شیطان د انسان لیوه دي لکه خنګه چه د چیلو لیوه وی چه هغه اخواد یخواخان ته چیلنی نیسی او وری نو تاسو دنفاق او اختلاف نه بیج اوسیرنی ډله او امام او جماتونه لازم نیسنی (۴) د اصحاب رسول ﷺ بیان

(۱) ۸/ الانفال: ۳۴.

(۲) ترمذی کتاب الايمان باب ماجاء في حرمة الصلاة: ۲۶۱۷، ابن ماجه: ۸۰۲، احمد: ۶۸/۳، ابن حبان: ۱۷۲۱

(۳) شعب الايمان: ۹۰۵۱.

(۴) احمد: ۲۳۲/۵-۲۳۳، حلیة اولیاء: ۲۵۷/۲.

دی چه جماتونہ پہ دی زمکہ د اللہ ﷻ کورونہ دی. خوگ چه دلته راشی نو پہ اللہ ﷻ بانڈی حق شتہ چه د هغه عزت او کړی. ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی خوگ چه د مانخه اذان او وری او بیا هم جمات ته د جمعې مانخه له رانشی د هغه مونخ نه کیری. هغه د اللہ ﷻ اود هغه د رسول ﷺ نافرمان دی. د اللہ ﷻ ارشاد دی چه د جماتونو آبادی کونکی د اللہ ﷻ او د قیامت منونکی دی.

جماعت آبادونکو صفتونه: بیا فرمائی چه دا مونخ گذار دی، د بدنی عبادت مونخ پابند دی اود مالی عبادت زکوٰۃ هم ادا کونکی دی. د دوی بنیگره د خپل خان د پاره هم وی او بیا د عام مخلوق د پاره هم وی دهغوی زړونه د اللہ ﷻ نه سوا د بل چانه نه ویریری هم دغه لار موندونکی خلق دی. مؤحد ایماندارد قرآن او حدیث ماتحت د پنخو مونخونو پابند صرف د اللہ ﷻ نه ویریدونکی اود هغه نه علاوه د نور بندگی نه کونکی لار موندونکی کامیاب او مقصدته رسیدونکی دی. دا یاد ساتی چه د ابن عباس رضی اللہ عنہما د وینا مطابق په قرآن کریم کبھی چه چرته هم لفظ (عَسَى) دی هلته د یقین په معنی کبھی دی د امید په معنی کبھی نه دی لکه چه ارشاد دی (عَسَىٰ اَنْ يَّبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّخْمُودًا) او مقام محمود ته رسول یعنی د حضور ﷺ شافع محشر جوړیدل یقینی خیز دی په کوم کبھی چه خه شك شبه نشته. محمد ابن اسحاق رضی اللہ عنہما فرمائی (عَسَى) په کلام اللہ کبھی د حق او یقین د پاره راخی.

اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ	
ایا گنرلی دی تاسو او به ورکول حاجیانو ته ا	
ایا تاسو حاجیانو ته او به ورکول	
وَعِبَارَةَ	الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
گهن	امن
یا اللہ و الیوم	
او ابادول ا دمسجد حرام ا برابر پشان د هغه چا اچی ایمان نی راوړو ا په اللہ بانڈی او به ورخ اود مسجد حرام ابادول (په ثواب اونیکی کبھی) د هغه چا پشان گرځوی چه په اللہ او په ورخ د آخرت	
الْاٰخِرِ	وَجَهْدَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَوْنَ
عِنْدَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ	
د آخرت بانڈی اوجهاد نی او کړو ا په لار د اللہ کبھی انه دی برابر هغوی ا په نزد اللہ ا او اللہ نی ایمان راوړی وی او د اللہ ﷻ په لار کبھی نی جهاد کړی وی دا خلق د اللہ په نیز برابر نه دی او اللہ	
لَا يَهْدِي	الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ۝ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَهَاجَرُوْا
نیغه لار نه بنائی ا قوم ا ظالم ته ا هغه کسان اچی ایمان نی راوړو او هجرت نی او کړو ا ظالمانو خلقو ته د هدایت توفیق نه ورکوی هغه خلق چه ایمان نی راوړی دی او هجرت نی کړی دی	
وَجَهْدُوْا	فِي سَبِيْلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ۗ اَعْظَمُ
اوجهاد نی او کړو ا په لار د اللہ کبھی ا په مالونو خپلو سره او په نفسونو خپلو سره ا دیرلوی دی ا د اللہ په لار کبھی نی په خپلو مالونو او ځانونو سره جهاد کړی وی (دغه خلق) د اللہ په نیز د ثواب	
دَرَجَةً	عِنْدَ اللّٰهِ ۗ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰرِقُونَ ۝ يَبۡشُرُهُمُ
په لحاظ د درجې سره ا په نزد اللہ ا اودا کسان ا هم دوی ا کامیاب دی ا زیری ورکوی هغوی ته په اعتبار سره دیرلوی دی او هم دغه خلق (په دنیا او آخرت کبھی) کامیاب دی د دوی رب دوی ته	

رَبِّهِمْ	بِرَحْمَةٍ	مِنْهُ	وَرِضْوَانٍ	وَوَجَّتِ	لَهُمْ
رب دهنوی اہے رحمت سرہ ادر طرف خپل نہ او بہ رضامندی سرہ او بہ باغونو سرہ اچی وی بہ دهنوی دپارہ	د خپل طرف نہ درحمت او رضامندی او د باغونو زیری ورکوی دکلہ چہ دوی دغہ باغونو تہ ورداخل شی نو، د				
فِيهَا	نَعِيمٌ مُّقِيمٌ	خَالِدِينَ	فِيهَا	أَبَدًا	إِنَّ اللَّهَ
پہ ہغی کنبی انعمتو نہ اہمیشہ اچی ہمیشہ بہ اوسیری ا پہ ہغی کنبی اہمیشہ ہمیشہ ا بیشکہ اللہ	دوی دپارہ بہ ہغی کنبی ہمیشہ پاتی کیدونکی نعمتو نہ وی اودوی بہ ہغی کنبی ہمیشہ ہمیشہ وی بیشکہ				
عِنْدَهُ	أَجْرٌ عَظِيمٌ				
دہغہ سرہ دی	الجر ا لوی ا				
د اللہ سرہ دوی دپارہ، لویہ بدلہ دہ					

قوله تعالى: **أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ**

دایمان نہ بغیرنیک اعمال بیکارہ دی۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ دکافرانوقول وودبیت اللہ شریف خدمت او بہ حاجیانواو بہ خکولو ثواب بہتر دی د ایمان او جہاد نہ۔ مونہر خودا دوارہ خدمتو نہ کوو بہ دی وجہ زمونہ نہ خوک بہتر نشتہ۔ اللہ ﷻ د ہغوی فخر غرورحق نہ تکبر او مخ اړول بیان فرمائی زما آیاتو نہ ستاسو پہ وړاندې تلاوت کولو سرہ تاسو د دی نہ بی پروائی کولو سرہ مخ اړوئی او پہ خپل کار کنبی مشغول ئی) نو ستاسو گمان بی خایہ دی ستاسو غرورغلط دی اوستاسو فخر نامناسب دی۔ ہسې خو د اللہ ﷻ سرہ ایمان ساتل او د ہغہ پہ لار کنبی جہاد کولو لوی خیز دی خو ستاسو پہ مقابلہ کنبی خو ہغہ نورہم لوی خیز دی۔ خکہ کہ ستاسو خہ نیکی وی ہم نو ہغہ د شرک پہ وجہ نہ دہ صحیح نو فرمائی چہ دا دوارہ دلی برابر ہم نہ دی دوی خو خپل خان تہ آبادئی کونکی وئیل خو اللہ ﷻ د ہغوی نوم ظالمان کیخودل د اللہ ﷻ د کور خدمت ئی بی کارہ کرو) پوانی چہ حضرت عباس رضی اللہ عنہ د خپل قید پہ زمانہ کنبی وئیلی وو کہ تاسو پہ اسلام او جہاد کنبی وئی نو مونہر ہم د اللہ ﷻ دکور پہ خدمت او حاجیانو تہ آرام رسولو کنبی وو پہ دی باندي آیت نازل سو چہ د شرک د وخت نیکی بی کارہ دہ) صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم چہ کلہ ہغہ تہ خبری کولې نو حضرت عباس رضی اللہ عنہ وئیلی وو چہ مونہر د مسجد حرام متولی وو، مونہر غلامان آزادول، مونہر بہ بیت اللہ شریف باندي غلاف اچولو۔ مونہر بہ حاجیانو باندي او بہ خکولې۔ پہ دی باندي دا آیت نازل شو) پروایت دی چہ دا خبری د حضرت عباس رضی اللہ عنہ اوحضرت علی رضی اللہ عنہ پہ مینخ کنبی شوې وې۔

ددریو بزرگانو تذکرہ: روایت دی چہ طلحہ بن شیبہ رضی اللہ عنہ عباس رضی اللہ عنہ بن عبدالمطلب او علی رضی اللہ عنہ بن ابی طالب ناست وو خپلې بزرگئی ئی بیانولې۔ طلحہ وئیل ماسرہ د بیت اللہ کنجی دہ۔ کہ زہ او غوارم نو هلته شپہ کولې شم۔ عباس رضی اللہ عنہ وئیل د زم زم او بہ خکونکې یم اود دی ساتونکې یم کہ غوارم نو پہ جمات کنبی ټولہ شپہ پاتی کیدی شم۔ حضرت علی رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ زہ نہ پوهیږم چہ تاسو دوارہ صاحبان خہ وائی؟ ما د خلقونہ شپہ میاشتی وړاندې قبلې طرف تہ مونخ کړې دی زہ مجاہد یم۔ نو بہ

(۱) ۲۳/المؤمنون: ۶۷۔

(۲) الطبری: ۱۴/۱۷۰۔

(۳) ایضاً۔

(۴) ایضاً: ۱۴/۱۷۲۔

دی باندی دا ایت نازل شو. عباس رضی اللہ عنہ خپلہ ویرہ بنکارہ کرہ. چہ چرتہ زہ د زم زم د اوبود عہدی نہ خوا نہ کرې شم. نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل نہ ته په دې خپل منسب باندی قائم اوسیرہ ستا د پارہ په دې کنبی نیکی ده. (۱) د دې آیت په تفسیر کنبی یو مرفوع حدیث وارد شوې دې د کوم ذکر چه دلته ضروری دې. حضرت نعمان بن بشیر رضی اللہ عنہ وانی یو سړی او وئیل چه که د اسلام نه پس زه خه عمل اونه کړم نو ماته پرواه نشته د دې نه بغیر چه زه په حاجیانو باندی اوبه او خگوم. دویم دغه شان د مسجد حرام د آبادنی او وئیل دریم دغه شان د الله تعالی په لار کنبی د جهاد دپاره او وئیل. حضرت عمر رضی اللہ عنہ هغوی اورتل او وئی فرمانیل چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم منبر سره آوازونه مه اوچتونئ. دا واقعہ د جمعہ د ورځې ده. د جمعہ نه پس مونږ ټول حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته حاضر شو اود حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه مو تپوس او کړو نوالله تعالی دا ایت نازل کړو (۲) اوبه روایت کنبی دی حضرت عمر رضی اللہ عنہ وعده کړې وه چه د جمعہ د مانخه نه پس به زه پخپله د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه د دې خبرې باره کنبی معلومات کوم. (۳)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا	الْمُهَاجِرِينَ كُفَرًا يُحِبُّونَ
المهغه کسانو ا چی ایمان موراوړې دې امة نیسی تاسو	ای د ایمان خاوندانو! تاسو په خپلو پلارانو او خپلو وروڼو
أَبَاءَكُمْ وَأَخْوَانَكُمْ	أُولِيَاءَ إِنْ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ
پلاران خپل اورونږه خپل	ادوستان ا که خوښ کړی هغوی ا کفر ا
کنبی هغه چا سره دوستی مکوی چا چه د ایمان په مقابله کنبی کفر خوښ کړی وی
عَلَى الْإِيمَانِ ط	وَمَنْ يَتَّخِذْهُم مِّنكُمْ
په ایمان باندی ا او هغه څوک اچی دوستی ئې او کړه دهغوی سره	استاسو نه انودغه کسان
..... او چا چه په تاسو کنبی (په داسې حالت کنبی هم دوستی او کړه) نو هم دغه خلق
هُمُ الظَّالِمُونَ ٥	قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ
هم هغوی ا ظالمان دی ا ورته او وایه ا که چری وی	پلاران ستاسو او ځامن ستاسو ا
ظالمان دی ته (دوی ته) او وایه ا که ستاسو پلاران او ځامن
وَأَخْوَانَكُمْ	وَأَزْوَاجَكُمْ وَعَشِيرَتَكُمْ وَأَمْوَالٌ
اورونږه ستاسو ا	اوبنځې ستاسو ا او خپلوان ستاسو ا او هغه مالونه
اورونږه اوبیانی او خپل خپلوان او کوم مالونه چه
إِقْتَرَفْتُمُوهَا	وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ
چی گټلی دی تاسو هغه ا او هغه تجارت ا چی تاسو بیرې ا دنه چلیدو دهغې نه	او هغه کورونه
تاسو گټلی دی او هغه سوداگری د کوم د نه چلیدونه چه تاسو ویریرې او هغه (خپل) کورونه

(۱) تفسیر القرآن لعبدالرزاق: ۳۴۳/۱، الطبری: ۱۷۱/۱۴.

(۲) الطبری: ۱۶۹/۱۴، احمد: ۲۶۹/۴.

(۳) صحیح مسلم کتاب الامارة باب فضل الشهادة فی شیل الله تعالی: ۱۸۷۹، احمد: ۲۶۹/۴.

تَرْضَوْنَهَا	أَحَبَّ	إِلَيْكُمْ	مِّنَ اللَّهِ	وَرَسُولِهِ	وَجِهَادٍ
چی خوبنوی تاسو هغه ازیات غوره وی	اتاسو ته	دالله نه	اود رسول دهغه نه	اودجهدانه	چه تاسو ئی خوبنوی (دا ټول څیزونه) تاسو ته دالله اود دهغه د رسول اود الله په لار کښی دجهد کولو
فِي سَبِيلِهِ	فَتَرَبَّصُوا	حَتَّىٰ	يَأْتِيَ اللَّهُ	بِأَمْرٍ	وَاللَّهُ لَا يَهْدِي
په لاره دهغه کښی انوانتظار کوئ	اتردی پوری	اچی راوړی	الله	افیصله خپله	اوالله لار نه بنائی
نه زیات خوبن وی نو په داسی صورت کښی، تاسو دالله (دعذاب د) فیصلی انتظار کوئ او الله ظالمانو					
الْقَوْمِ	الْفَاسِقِينَ				
قوم	فاسقانونه				
خلقو ته د هدایت توفیق نه ورکوی					

قوله تعالى: لَا تَتَّخِذُوا الْآبَاءَ كُفْرًا وَأَبْنَاؤَكُمْ

د کافرانو دوستی اومینې نه د الله ﷻ د منع کولو حکم: - الله ﷻ د کافرانو سره د دوستی پریخودلو حکم کوی. د هغوی د دوستانې نه منع کول کوی که هغه مورپلار وی که ورورخور وی پدې شرط چه هغه کفر په اسلام باندې خوبنوی. او په بل آیت کښی دی ﴿لَا تَتَّخِذُوا قَوْمًا يُمُونُونَ بِاللَّهِ﴾ په الله ﷻ اود قیامت په ورځ باندې ایمان راوړونکی به ته هیڅ کله هم د الله ﷻ اود دهغه د رسول ﷺ د دښمنانو سره دوستی کونکې اونه وینی. که هغه د دوی پلاران وی که ځامن یارور یا نور رشته دار هم وی دغه خلق دی چه د هغوی په زړونو کښی ایمان لیکلې دې. او په خپل خاص روح سره ئی د هغوی تائید کړې دې. دوی به د نېرونو والا جنت ته رسوی. په بیهقی کښی دی چه د حضرت ابو عبیده بن جراح ﷺ پلار د بدر په ورځ د هغه په وړاندې دخپلو بتانو تعریف شروع کړو. که هغه دې هرڅومره منع کول غوښتل خو هغه هم وړاندې کیدو په پلار او ځامنو کښی جنگ شروع شو هغه خپل پلار قتل کړو. په دې باندې آیت ﴿لَا تَتَّخِذُوا﴾ الخ نازل شو (۱) بیاداسی کونکې ویرویی او فرمائی که چرې دا رشته دار او خپل حاصل شوې مال د تجارت د کمی ویره او خوبن شوی مکانونه که تاته د الله ﷻ اود دهغه د رسول ﷺ نه اود جهاد نه هم زیات مرغوب وی نوتاله د الله ﷻ دعذابونو دپاره تیاریدل پکار دی. داسی بدکارو ته الله ﷻ هم لار نه بنائی. رسول الله ﷺ صحابه کرامو ﷺ سره روان وو د حضرت عمر ﷺ لاس د حضور ﷺ په لاس کښی وو. حضرت عمر ﷺ وئیل یارسول الله ﷺ! تاسو ماته د هرڅیز نه ډیر گران ئی بغیرزما د ځان نه. رسول الله ﷺ او فرمائیل چه په هغه ذات مې دې قسم وی دچا په قبضه کښی چه زما نفس دې په تاسو کښی به څوک هم مؤمن نه وی ترکومی چه هغه ما دخپل ځان نه هم عزیز اونه گنړی. حضرت عمر ﷺ او فرمائیل په الله ﷻ قسم اوس ستاسو محبت ماته د خپل ځان نه هم زیات دې. حضور ﷺ او فرمائیل ای عمر ﷺ! (اوس ته مؤمن شوی) (۲) په صحیح حدیث کښی د حضور ﷺ فرمان ثابت دې د هغه قسم دچا په لاس کښی چه زما روح دې په تاسو کښی به څوک ایماندار نه وی ترکوم وخته پورې چه زه هغه ته د مورپلار نه د اولاد نه اود دنیا دټولو خلقو نه زیات گران نه شم (۳) په مسند احمد او ابوداؤد کښی دی چه حضور ﷺ فرمائی کله چه

(۱) بیهقی: ۲۷/۹ وقال: هذا منقطع.

(۲) صحیح بخاری کتاب الایمان والنذور باب کیف کانت یمن النبی ﷺ: ۶۶۳۲، احمد: ۴/۲۳۳. صحیح بخاری.

(۳) صحیح بخاری کتاب الایمان باب حب الرسول ﷺ من الایمان: ۱۵، صحیح مسلم: ۴۴، مستدای عوانه: ۴۱/۱، احمد: ۱۷۷/۳، السنن الکبریٰ للنسائی: ۱۱۷۴۴، ابن ماجه: ۶۷، دارمی: ۳۹۷/۲، ابن حبان: ۱۷۹.

تاسو د بیع عینہ اخستل او خرخول کوئی اود غواگانو او غواياتو لکې اونینسنی او جهاد پریردنی الله ﷻ به په تاسو ذلت و اچوی او هغه به نه لرې کیری وی ترکومې چه تاسو خپل دین ته واپس نه شی. (۱)

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ لَا

په تحقیق سر امداد کړې دې تاسو سره الله | په خایونو | ډیرو کبسی |

بیشکه الله ﷻ تاسو سره په ډیرو موقعو او خاص کرد حنین په

وَالْيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ

اوپه ورځ ادحنین کبسی ا کله چی په تعجب کبسی و اچولی تاسو ازباتوالی ستاسو انونه کړو

په موقع مدد کړې وو. کله چه ستاسو ډیروالی تاسو په تعجب کبسی او غورخولئ (چه نن خومونډ ډیریو،

تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا

دفع دې ډیروالی استاسو نه اهیخ خیزا او تنگه شوه | په تاسو باندي | زمکه | سره

نوستاسو ډیروالی تاسو ته هیخ فائده درنکړه (بلکه) زمکه سره د دې چه ډیره فراخه ده په تاسو باندي

رَحِبَتْ لَكُمْ وَالْيَوْمَ تُدْرِكُونَ ۝ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ

د ارتوالی ا بیا اوگرزیدی تاسو اشاکونکی ا بیا انازل کړوالله آرام | خپل په رسول خپل باندي

تنگه شوه او بیا (د دې ډیروالی باجود) تاسو شاکونکی شوئ (خو) بیا الله ﷻ په خپل رسول او مؤمنانو خپل

وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ

اوپه مؤمنانو باندي اوانزلی نې کړو | اداسې لښکري اچی تاسو نه لیدلې هغه اوعذاب نې ورکړو

آرام نازل کړل او (د فرشتو داسې) لښکري نې راولیرلې چه تاسو نه لیدلې او (ستاسو په لاسونو نې،

الَّذِينَ كَفَرُوا ۝ وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ۝ ثُمَّ

هغه کسانوته اچی دحق نه نې انکار کړې وؤ | اوهم دابدله ده | دحق نه دانکار کونکو | بیا

کافرانو ته عذاب ورکړو (اودا عذاب ورکول څه ظلم نه دې بلکه) دا د کافرانو (د کفر) بدله ده بیا

يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ

توفیق دتوبې ورکوی الله | روستو ددې نه | هغه چاته | چی خوبه نې شی | اوالله | ابخښونکی

(د دې غزوې نه پس) الله ﷻ دهغه چا توبه قبوله کړه چه خوبش نې شو او الله ﷻ بښونکی دې

رَحِيمٌ ۝

رحم کونکې دې |

مهربان دې ای مؤمنانو

قوله تعالى: لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ

دجنک حنین واقعه اود الله ﷻ نصرت: - مجاهد رضي الله عنه فرمائی د براءة دا رومې آیت دې چه په کبسی الله

(ابو داؤد کتاب البيوع باب في النهي عن العينة: ۳۴۶۲.

خپل ډیر لوی احسان په مؤمنانو باندې ذکر فرمانی چه هغه د خپل نبی ﷺ د ملگرو پخپله امداد او کړو هغوی ئې په دښمنانو باندې غالب کړل او په یو ځای نه بلکله په هر ځای کېښې د هغه امداد شامل حال وو. په دې وجه فتحې او کامیابۍ د هغوی ملگرتیا پرینخوډه. دا صرف د الله ﷻ تائیدوو نه چه د مال اسبابو او وسلو زیاتې اونه دشمیر زیاتې یاد کړه د حنین په ورځ تاسود خپل شمیر په زیاتې باندې فخر اوناژ کړې وو نو ځه حال مو شوې وو شاګردې او تختیدنی صرف د شمیر یو څو کسان د الله ﷻ پیغمبر ﷺ سره پاتې شو هم په هغه وخت د الله ﷻ امداد نازل شو هغه په زړونو کېښې آرام واچولو دا ددې دپاره چه تاسو ته معلومه شی چه امداد هم د هغه رب د طرف نه دې. هم د هغه په امداد ورو ورو ډلو لونی لونی ډلوله مخ واړولو. د الله ﷻ امداد د صبر کونکو سره وی. دا واقعه به مونږ په تفصیل سره ډیر زر بیانوو ان شاء الله.

بهترین خلور خلق: د مسند په حدیث کېښې دی بهترین ملگری څلوردی او بهترین وړوکې لښکر د څلوروسو دې. او بهترین لوی لښکر د څلورو زرو دې اود دولسو زرو شمیر خود خپل کمی په وجه کله هم مغلوب کیدې نه شی (دا حدیث په ابوداؤد او ترمذی کېښې هم دې. امام ترمذی رحمته الله علیه دا حسن غریب ښائی. داروایت بغیر د یو راوی نه ټولو مرسلات بیان کړې دې. په ابن ماجه او بیهقی کېښې هم دا روایت هم دا شان مروی دې. والله اعلم.

د غزوه حنین تاریخ او تفصیل: په ۸ هجری کېښې د مکې د فتحې نه پس د سوال په میاشت کېښې د حنین جنگ اوشو. کله چه حضور ﷺ د مکې د فتحې نه فارغ شو او ابتدائی کارونه ئې پوره کړل او عام مکې کسان مسلمانان شواو هغوی حضور ﷺ آزاد کړې هم وو نوحضور ﷺ ته خبر ملاؤ شو چه قبيله هوازن راجمع شوی دی او د نبی کریم ﷺ سره په جنگ کولو باندې تیار دی. د هغوی سردار مالک بن عوف نصری دې. د تقیف ټوله قبيله هغوی سره ده. دغه شان بنو جشم بنو سعد بن بکر هم دی اود بنو بلال هم څه خلق دی. او څه خلق د بنو عمرو بن عامر اود عون بن عامر هم دی. دا ټول سره دخپل پنځو بچو او مال میدان ته راوتلی ولاړ دی. تردې چه هغوی خپلې چیلې او اوبښان هم ځان سره ساتلی دی. نو نبی کریم ﷺ د خپل لښکر سره کوم چه د مهاجرینو او انصارو وغیره وو د هغوی د مقابلې د پاره روان شو. تقریبا دوه زره نوي مکې مسلمانان هم وو. دمکې او طائف په مینځ کېښې وادنی کېښې دواړه لښکرې یوځای شوې د دې ځای نوم حنین وو. سحر وختی په تیاره کېښې چه قبيله هوازن په مورچو کېښې پټ ناست وو هغوی په ناخبرنی کېښې په مسلمانانو باندې ناڅاپی حمله او کړه. ډیر زیات غشی ورولو سره وړاندې لارل او توری چلول ئې شروع کړه. تردې چه په مسلمانانو کېښې په دې موقع گډوډوالې خور شو اودوی مخ واړولو او او تختیدل. خو رسول الله ﷺ د هغوی طرف ته وړاندې شو. حضور ﷺ دغه وخت په سپین څپر باندې سوړوو او حضرت عباس ﷺ د حضور ﷺ د څاروی ښی طرفته پیژوان نیولې وو او حضرت ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب گس طرف ته پیژوان نیولې وو اود څاروی تیزی دوی رامنع کوله. نبی کریم ﷺ په اوچت آواز سره پخپله اورسیدلو او مسلمانانوته ئې د واپسنی حکم فرمائیلو او آواز ئې کولو چه د الله ﷻ بندیکانوا چرته لار ئې زما طرف ته راشی زه د الله ﷻ رښتوی رسول یم زه نبی یم دروغژن نه یم، زه د عبدالمطلب د اولاد نه یم. دغه وخت کېښې نبی کریم ﷺ سره تقریبا اتیا یا سل کسان صحابه کرام پاتې وو. حضرت ابوبکر ﷺ، حضرت عمر ﷺ، حضرت عباس ﷺ، حضرت علی ﷺ، حضرت فضل بن عباس ﷺ، حضرت ابوسفیان بن حارث ﷺ، حضرت ایمن بن ام ایمن ﷺ، حضرت اسامه بن زید ﷺ وغیره حضور ﷺ سره ملگری وو. بیا حضور ﷺ خپل تره حضرت عباس ﷺ ته چه ډیر اوچت آواز ئې وو

ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی ما یتحب من الجیوش والرفقاء والسرایا: ۲۶۱۱، ترمذی: ۱۵۵۵، احمد: ۱/۲۹۴، ابن حزمه: ۲۶۱۱، ابن حبان: ۱۶۶۳، حاکم: ۱/۴۴۳.

حکم اوکرو چہ د ونی لاندی بیعت کونکو صحابہ کرامو تہ آواز ورکپہ چہ هغوی اونه تختی. نو هغه آواز اوکرو چہ ای دیکر دونی لاندی بیعت کونگوا ای دسورۃ بقری حاملینوا! نو دا آواز دهغوی غور و نوتہ اورسیدو اودهر طرف نہ نی (لیک لیک) ونیل شروع کرل اود آواز طرف تہ نی تویونہ وهل او ہم پہ هغه وخت راغله اود حضور ﷺ خواکی چاپیرہ اودریدل. تر دې چہ کہ د چا اوبن نہ تلو نو هغوی د اوبن نہ راؤدانگل اوخپله زغرہ نی واچوله او پیدل د سرکار نبوت ﷺ پہ خدمت کنبی حاضر شو. کله چہ خہ ډله د حضور ﷺ نہ چاپیرہ راجمع شوه نو حضور ﷺ د الله ﷻ نہ دعاغوبستل شروع کره. یا الله! کومه وعده چہ ستاماسره ده هغه پوره کره. بیا حضور ﷺ دزمکی نہ یوموتی خاوره اوچتہ کره اود کافرانو طرف تہ نی اوغورزوله. دې سره د هغوی خلی او سترگی ډکې شوې او هغوی د جنگ کولو قابل پاتی نہ شو اخوا مسلمانانو په هغوی باندی حملہ اوکړه د هغوی پنبی راوچتې شوې او اوختیدل. مسلمانان هغوی پسې شو اود مسلمانانو باقی فوخ حضور ﷺ له راورسیدو او په دومره ساعت کنبی هغوی کافران قید کرل او د حضور ﷺ مخې تہ نی راډهیری کرل.

مسند احمد کنبی دی چہ حضرت ابو عبدالرحمن فہری ﷺ چہ د هغه نوم یزید بن اسید دې یا یزید بن انیس دې او کرز ورته ہم ونیلې شی فرماتی چہ زہ پہ دې جنگ کنبی نبی کریم ﷺ سره ووم، ورخ سخته گرمه وه غرمہ کنبی مونږ د ونو سو رو لاندی وو. د نمر اوریدونه پس ما خپله وسلہ اولکوله او پہ خپل اس باندی سور شوم اود رسول الله ﷺ خیمې تہ لارم د سلام نہ پس ما عرض اوکړو حضور ﷺ! هوا گانې یخې شوی دی حضور ﷺ او فرمائیل صحیح ده آواز ئی اوکړو بلال! نو هغه وخت بلال ﷺ دیوې ونی لاندی وو. د حضور ﷺ آواز اوریدوسره لکه دمرغنی والتو (لیک وسعدیک وانا فداوک) ونیلو سره حاضر شو. حضور ﷺ او فرمائیل زما سورلی تیاره کره ہم هغه وخت هغه زین راو ویستو د کوم دواړه پری چہ د کھجورو د رستی وو پہ کوم کنبی چہ ہیخ د فخر وغیرہ خہ خیز نہ وو. چہ کله تیار شو نو حضور ﷺ سور شو او مونږ صفونہ جوړ کرل ما بنام او شپہ دغه شان تیرہ شوه بیا دواړه لښکرې یو خای شوې نو مسلمانان اوختیدل لکه چہ قرآن پاک ذکر فرمائیلې دې. حضور ﷺ آواز ورکړو چہ ای د الله ﷻ بندیکانو! زہ د الله ﷻ بنده او رسول یم. ای مهاجرو! زہ د الله ﷻ بنده او رسول یم، بیا د خپل اس تہ راکوز شو او یو موتی خاوره نی اوچتہ کره بیا دې فرمائیلو سره چہ د دوی مخونہ دې وران شی د کافرانو طرف تہ نی اوغورزوله. ہم دې سره الله ﷻ هغوی تہ ماتې ورکړه. د دې مشرکانو بیان دې چہ پہ مونږ کنبی یو ہم داسی نہ وو د چا پہ خله او سترگو کنبی چہ دا خاوره نہ وه تلی. هغه وخت داسې معلومیدہ لکه چہ د زمکی او آسمان پہ مینخ کنبی یوہ اوسپنہ پہ نوې کاسہ او پہ تالی کنبی کرنگولی شی (۱) پہ یوروایت کنبی دی چہ تختیدلی مسلمانان کله دسلو پورې د حضور ﷺ خواته واپس راورسیدل نو حضور ﷺ ہم هغه وخت د حملې حکم اوکړو. اول خو چغه د انصارو وه خو بیا پہ خزرچ باندی پاتی شوه دا قبیلہ د جنگ پہ وخت کنبی ډیره صبر کونکې وه. نبی کریم ﷺ د خپلې سورلشی نہ د میدان جنگ نظارہ اوکړه او ونی فرمائیل اوس بہ جنگ پہ بنه گرمی سره وی. پہ دې کنبی دی چہ الله ﷻ کوم یو کافر غوبستلو هغه قتل کرې شو، خوک ئی چہ غوبستلو هغه قید کرې شو اود هغوی مال او اولاد نبی کریم ﷺ کوفې تہ راورلو. (۲) حضرت براء بن عازب ﷺ تہ چا او وئیل چہ ای ابوعمارہ! آیا تاسو خلق د حنین پہ ورخ د رسول الله ﷻ نہ تختیدلې ونی؟ هغه او فرمائیل خود رسول الله ﷻ قدم روستوشوې نہ وو. خبرہ دا وه چہ د قبیلہ هوازن خلق د غشو ویستلو ماهران وو. د الله ﷻ پہ فضل سره مونږ هغوی تہ پہ

(۱) احمد: ۲۸۶/۵، مسند الطیالسی: ۱۳۷۱، دارمی: ۲/۲۱۹، ابودزاؤد کتاب الادب باب الرجل ینادی الرجل فیقول

لیک: ۵۲۳۳.

(۲) صحیح مسلم کتاب الجہا باب غزوة حنین: ۱۷۷۵، احمد: ۱/۲۰۷، مصنف عبدالرزاق: ۹۷۴۱، حاکم: ۳/۳۲۷.

اوله حمله کنبی ماتې ورکړه خو چه کله خلق د غنیمت په مال راغونډشو نو هغوی موقعه بیامونده اوبسه په نښه سره ئی دغشو باران اوکړو نودلته ویره خوره شوه. سبحان الله د رسول الله ﷺ پوره بهادرنی او د زورورتیا موقعه وه. لښکر او تختیدو او هغه وخت نبی کریم ﷺ په تیزه سورلنی نه ووجه په تیخته کنبی په کار راغلی وې بلکه په خچریاندي سوروو اود مشرکانو طرف ته وړاندي کیدو او خپل خان نی نه پتولو بلکه خپل نوم په ئی په خپله ژبه مبارکه بار بار اخستلو چه نه پیژندگلو خلق نی هم اویژنی. (۱) خیال اوکړئی چه څنگه په واحد ذات باندي توکل وو اوخومره کامل یقین نی وو د الله ﷻ په امداد. پوهیدلو چه الله ﷻ به درسالت امر پوره کوی اود هغوی دین به د دنیا په ټولو دینونو باندي غالب کوی. فصلوات الله وسلامه علیه اهدا الهدا. اوس الله ﷻ په نبی کریم ﷺ او مسلمانانو باندي سکنت نازلوی اود خپلو فربتولښکرالیگی چه هغوی څوک هم نه وینی. دیومشرك بیان دي چه دحنین په ورځ مونږ مسلمانانو سره جنگیدلو. چه دوی چیلنی پښې اولشې دومره ساعت هم مونږ هغوی خپلې مخې ته په اودریدو نه دی پریخی. ډیر زر او تختیدل او مونږ هغوی پسې شو تردې چه مونږ یو صاحب په سپین خچر باندي سور اولیدو. مونږکتل چه د بنائسته نورانی سپینومخونو خلق د هغوی نه چاپیره وو. د هغوی د ژبې نه اووتل چه ستاسو مخونه دي وران شی واپس شئی. دا وینا وه چه مونږ ماتې اوخوپه اوتردي چه مسلمانان زمونږ په اوږو باندي سواره شو. (۲) حضرت ابن مسعود ؓ فرمائی چه زه هم په دي لښکر کنبی ووم، نبی کریم ﷺ سره صرف اتیا کسان مهاجر او انصار پاتې شوی وو مونږ لاشا کړې نه وه چه په مونږ باندي الله ﷻ اطمینان او سکون نازل فرمائیلې وو. نبی کریم ﷺ په خپل سپین خچر باندي سور د دښمنانو طرف ته وړاندي کیدو. څاروی تیندک اوخوپلو او حضور ﷺ د زین د پاسه ښکته طرف ته تیټ شو. ما آواز ورکړو حضور ﷺ اوچت شئی الله ﷻ دي تاسو هم اوچت اوساتی. حضور ﷺ او فرمائیل چه یوموتې خو د خاورو نه ډکه کړه. ما ډک کړو. حضور ﷺ د کافرانو طرف ته اوغورزولې نودی سره د هغوی سترگې ډکې شوې. بیاني او فرمائیل مهاجرو او انصارو! چرته ئې؟ ما اووئیل هم دلته دی نو هغوی او فرمائیل چه دوی ته آواز ورکړه. زما آواز ورکول وو چه هغوی تورې راویستی په ټوپو راغله. اوس د مشرکانو یوه خبره هم اونه چلیده او هغوی او تختیدل. (۳)

دحنین په موقعه د شیبیه بن عثمان عجیبه واقعه: د بیهقی په یوروايت کنبی دی چه شیبیه بن عثمان ؓ وائی چه دحنین په ورځ مارسول الله ﷺ په دي حالت کنبی اولیدو چه لښکر ماتې خوړلې تختی او حضور ﷺ یوازي پاتې شو نو ماته دبدر په ورځ د خپل پلار او تره قتل کیدل رایاد شو چه هغه د حضرت علی ؓ او حضرت حمزه ؓ د لاسه قتل شو. ما په زړه کنبی اووئیل چه ددي نه به د بدلې اخستو ښه موقعه چرته ملاویرې؟ راشه پیغمبر ﷺ قتل کړه. په دي اراده زه دحضور ﷺ ښی طرف ته وړاندي شوم خو هلته می عباس ؓ بن عبدالمطلب اولیدو. د سپینې چاندنی غوندي زغره نی اغوستې تکړه ولاړ دي. ما وئیل چه تره دي د خپل وراره به پوره حمایت کوی، ورځه د گس طرف نه خپل کار اوکړه. هلته مې چه اوکتل نو ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب ولاړدي ماوئیل چه د ده هم دتره د خوی رور دي. د خپل رور به خامخا حمایت کوی بیا زه شاته راغلم او هغوی ته ورنیزدي شوم صرف دومره خبره باقی پاتې وه چه توره راوچته کړم او واراوکړم نو ما اوکتل چه یوه د اور سپینه کوره د بجلنی د پرق په شان زما طرف ته راوچته شوه اوپه ما راپریوتل غواړی. ما خپلې سترگې بندکړې او شاته روستو شوم. هم دي وخت کنبی حضور ﷺ زما طرف ته التفات اوکړو او وئی فرمائیل شیبیه! ماته راشه. الله ﷻ دي د ده

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب من قاد دابة غيره في الحرب: ۲۸۶۴، صحیح مسلم: ۱۷۷۶، ترمذی: ۱۶۸۸.
 (۲) الطبری: ۱۷۶/۱۴.
 (۳) احمد: ۱/۴۵۴ وسنده حسن، کشف الاستار: ۱۸۲۹، حاکم: ۱۱۷/۲، دلائل النبوة للبيهقي: ۱۴۲/۵، مجمع الزوائد: ۱۸۰/۶.

شیطان لری کری نو ماسترگی کولاؤ کری چه کله می د رسول اللہ ﷺ طرف ته اوکتل نو واللہ هغوی ﷺ ماته دخپلو غوربونواوسترگوته زیات محبوب وو نبی کریم ﷺ او فرمائیل شبیه زه کافرانوسره اوجنگیبه (۱) شبیه ﷺ فرمائی چه په دغه جنگ کبسی زه هم د نبی کریم ﷺ د ملگرو سره ووم خو زه د اسلام په وجه یا د اسلام د معرفت په وجه نه ووم وتلی بلکه ما ونیل چه دا جنگه کیدی شی چه هوازن په قریشو باندي غالب راشی ازه حضور ﷺ سره نيزدی ولاړ ووم چه ماد ابلق رنگه آسونه اولیدل. ونیل می یارسول اللہ ﷺ ازه خو د ابلق رنگه آسونه وینم. حضور ﷺ او فرمائیل شبیه هغه خو د کافرانونه علاوه بل چاته نه بنکاری. بیا حضور ﷺ زما په سینه لاس اووهلو دعائی اوگره الله ﷻ شبیه ته هدایت اوکره بیا په دویم ځل او په دریم ځل داسی اوکره اوهم دغه نی او فرمائیل. واللہ دحضور ﷺ دلاس اخواکیدو سره ماته د تولی دنیا نه زیات محبت د نبی کریم ﷺ سره په خپل زړه کبسی اوموندلو. (۲)

په غزوه حنین کبسی غیبی نصرت: جیبرین مطعم ﷺ فرمائی چه زه په دې جنگ کبسی حضور ﷺ سره ووم. ما اوکتل چه څه خیز د آسمان نه را کوزیږی د میرو په شان هغوی میدان راگیرکړو او هم هغه وخت د کافرانو قدمونه سست شو واللہ زمونږ هیخ شک نه وو چه دا آسمانی امداد وو (۳) یزید بن عامر سوانی دخپل کفر د زمانې نه په جنگ حنین کبسی کافرانو سره وو روستو دې مسلمان شوې وو. د هغه نه به چه کله تپوس کولی شو چه په دغه موقعه ستاسو د زړونو د رعب او ویری څه حال وو؟ نو هغه به په رکبسی کبسی کانږی واچول او کرنګولوسره به نی دا ونیل بس هم دغه شان به زمونږ د زړونونه راتلل (۴) او بې شان اینه به مو رچیدله او زړه به مو وویدللو. په صحیح مسلم کبسی دی چه رسول اللہ ﷺ فرمائی ماته په رعب سره امداد را کړی شوې دې. ماته جامع کلمې را کړی شوی دی (۵) الغرض کافرانوته الله ﷻ دا سزا ورکړه اودا د هغوی د کفر بدله وه. باقی په هوازن باندي الله ﷻ مهربانی اوکره او هغوی ته نی توبه ورنصیب کړه اومسلمانان شو او د مخدوم په خدمت کبسی حاضر شو. دغه وخت هغوی فتح حاصله کړی وه او مکې ته نيزدی جعرانه مقام ته رسیدلې وو. د جنگ شل ورځې تیری شوې وې په دې وجه حضور ﷺ او فرمائیل چه اوس تاسو په دوو څیزونو کبسی یو خوبش کړنی یا قیدیان او یا مال؟ هغوی قیدیان واپس اخستل خوبش کړل. د هغه قیدیانو ورو لویو سرو او بنڅو بالغ او نابالغ شمیر شپږ زره وو. حضور ﷺ هغه ټول هغوی ته واپس کړل. دهغوی مال دغنیمت په توګه په مسلمانانو کبسی تقسیم کړی شو او نوی مسلمانان چه د مکې آزاد کړی شوی وو هغوی ته هم نبی کریم ﷺ د دې مال نه ورکړو. دې د پاره چه د هغوی زړونه اسلام ته پوره مائل شی. په دوی کبسی یو یو ته سل سل اوبنان ورکړی شو. مالک بن عوف النصری ته هم نبی کریم ﷺ سل اوبنان ورکړه او هغه نی د خپل قوم سردار جوړکړو لکه جنگه چه هغه وو. هم د دې په تعریف کبسی هغه په خپله مشهوره قصیده کبسی ونیلې دی چه ما خود محمد ﷺ په شان نه څوک اولیدل اونه می څوک واوریدل. په ورکړه کبسی او بخشش کبسی قصور معاف کولو کبسی په دنیا کبسی دحضور ﷺ ثانی نشته. نبی کریم ﷺ صبا د قیامت په ورځ کیدونکی ټول امور بنانی، صرف هم دغه یوازې نه بلکه شجاعت او بهادرنی کبسی هم حضور ﷺ بې مثال وو په میدان جنگ د غصه شوی ازمری په شان پیغمبر ﷺ به د دینمنانو طرف ته وړاندې کیدو.

(۱) دلائل النبوة للبيهقي: ۱۴۵/۵.

(۲) دلائل النبوة للبيهقي: ۱۴۵/۵-۱۴۶.

(۳) دلائل النبوة للبيهقي: ۱۴۶/۵.

(۴) طبرانی ل الكبير: ۲۳۷/۲۲-۲۳۸، مجمع الزوائد: ۱۸۳/۶.

(۵) صحيح بخاری كتاب الجهاد باب قول النبي ﷺ (نصرت بالرعب مسيرة شهر): ۲۸۷۷، صحيح مسلم: ۵۲۲، مصنف عبدالرزاق

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نجسٌ
اے ہغہ کسانو چي ایمان مور اوړي دي ايشنکه مشرکان پليت دي
فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ رَبُّهُ
پس نه دي نژدي کيږي دوي مسجد حرام ته روستوا دکال ددوي نه چي دادي اوکه نو د دي کال نه پس دي دوي مسجد حرام ته نه نژدي کيږي (باقي د مشرکانو په بنديز که ستاسو تجارت خرابيږي
إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ
بيشکه الله په هر څه پوهه دي اد حکمت خاوند دي جنگيږي دهغه کسانو سره چي ایمان نه راوړي بشکه الله پوهيږي او صاحب حکمت دي دهغه خلقو سره جنگيږي چه په الله او د اخرت
په الله باندي او نه په ورځ داخرت باندي او حرام نه گنځي هغه چي احرام کړي دي او رسول دهغه په ورځ يقين نه ساتي او هغه خيزونه نه حراموي کم چه الله او د هغه رسول حرام کړي دي
تر دي پوري چي ورکړي هغوي جزیه په خپل لاس حال دا چي هغوي ذليله وي اهل کتاب دي تر دي ورسره جنگيږي چه په ذلت او رسوايي سره جزيه ورکړي

قوله تعالى: ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نجسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ

دحرم په حدودو کښي د مشرکانو داخليدل منع دي. الله ﷻ احکم الحاکمین دخپل پاک دين او پاکيزگني او طهارت والا مسلمانانو بنديگانوته حکم فرمائي چه هغوي دي د دين په رو سره پليت مشرکان بيت الله شريف ته نه پريږدي. دا آيت په نهمه هجري کښي نازل شوي او هم په دي کال حضور رسول مقبول ﷺ حضرت علي ﷺ د حضرت ابوبکر ﷺ سره ليکلي وو او حکم ئي ورکړو چه په گنډه کښي اعلان او کړئې چه د دي کال نه پس يو مشرک هم حج له رانشي او هيڅ يو کس دي بريند د بيت الله طواف نه کوي) دا شرعي حکم الله ﷻ چه قادر او قيوم دي داسي پوره کړو چه نه هلته مشرکانوته داخليدل

ترمذي كتاب الحج باب ماجاء في كراهية الطواف عرباناً: ۸۷۱ وهو صحيح، دارمی: ۱۹۱۹، مستدابی يعلى: ۴۵۲، بهقي: ۲۰۷/۹، مستدجیدی: ۴۸.

نصیب شواونہ د دې نہ پس په برینډه چا د بیت الله شریف طواف اوکړو حضرت جابر بن عبد الله غلام او ذمی سرې مستثنی گتړی. (۱) د مسند احمد په حدیث کښې رسول الله ﷺ فرمائی چه زمونږ په دې جومات کښې د دې کال نه پس بغیر د معاهدې والا اوستاسو د غلامانونه علاوه څوک کافر زانه شی. (۲) خود دې مرفوع حدیث ډیر صحیح سند والا موقوف روایت دې.

د عمر بن عبدالعزیز فرمان: خلیفه المسلمین حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنہ فرمان جاری کړې وو چه یهودیان او نصرانیان د مسلمانانو جماتونوته مه پرېږدنی. په دې منع کولو هغوی د دې آیت ماتحتنی کښې وو. حضرت عطاء رضی الله عنہ فرمائی چه ټول حرم په دې حکم کښې په شان د مسجد حرام دې. دا آیت د مشرکانو په نجس کیدو هم دلیل دې. په صحیح حدیث کښې دی چه مؤمن نجس نه وی (۳) باقی پاتې شوه دا خبره چه د مشرکانو ذات او بدن هم نجس دې که نه. نو د جمهورو قول دا دې چه نجس نه دی ځکه چه الله ﷻ د اهل کتابو حلاله کړې ده. بعضې اهل ظاهر دا وائی چه د مشرکانو بدن هم ناپاک دې. حضرت حسن رضی الله عنہ فرمائی چه څوک دوی سره مصافحه اوکړې هغه دې لاس اووینځی. په دې حکم باندي بعضې خلقو اووئیل چه بیا خو به زمونږ تجارت تپ شی او زمونږ بازارونه به وران شی او دغه شان ډیرې فائدي به لارې شی نو د دې په جواب کښې الله ﷻ غنی اوحمید فرمائی. تاسو د دې خبرې نه مه ویریرئ الله ﷻ به تاسو ته ډیرو صورتونونه درکړی. تاسو ته به د اهل کتابونه جزیه درکړی او تاسو به غنیان کړی. ستاسو مصلحتونه ستاسو نه ډیرنه ستاسو رب پیژنی. د هغه حکم اود هغې ممانعت د څه نه څه حکمت سره وی. دا تجارت د دومره فائدي نه دې څومره به چه تاسو ته د جزیه نه درکړی. دا اهل کتاب کوم چه د الله تعالی د هغه د رسول ﷺ اود ورځې د قیامت منکر دی چه د یو نبی په صحیح معنی کښې پوره تابعدار نه دی بلکه خپلو خواهشاتو اود خپلو مشرانو په تقلید کښې پراته دی که د دوی په خپل نبی اکرم ﷺ باندي اوخپل شریعت باندي پوره ایمان وو نو هغوی به زمونږ په دې نبی هم ایمان راوړلې وو. دده بشارت خوهریونبی ورکولو دده د تابعدارنی حکم خو هر نبی ورکړې دې خوسره د دې هغوی د اشرف الرسل ﷺ نه انکاری دی. نو د وړاندي انبیاء د شرع سره هم په اصل کښې د دوی څه مطلب نشته. په دې وجه د دې انبیاءو زبانی اقرار ددوی دپاره بې فائدي دې ځکه چه دوی دسیدالانبیاء افضل الرسل خاتم النبیین اکمل المرسلین ﷺ نه کفر کوی. په دې وجه دوی سره هم جهاد اوکړه. دوی سره د جهاد کولو دا رومبې ایت دې. تر دې وخته پورې خواوشا مشرکانوسره جنگ شوي وو اوپه دوی کښې اکثر د توحید د جندي لاندې راغلی وو په جزیره العرب کښې اسلام ځای کړې وو. اوس دیهودیانو او نصاراؤ خبر اخستل او هغوی ته نیغه لار خودلو حکم اوشو. په نهمه هجری کښې دا حکم نازل شو او حضور ﷺ د رومیانوسره د جهاد تیار شروع کړو. خلق ئی د خپلې ارادې نه خبرکړه د مدینې گیرچاپیره عرب ئی خبرکړل او تقریباً د دیرشو زرو لښکر سره د روم طرف ته روان شو سوا د منافقانونه دلته څوک باقی پاتې نه شو او څه بعضې نور خلق. موسم گرم وو د میوو وخت وو روم سره د جهاد د پاره د شام د ملک ډیر لرې او سخت سفر وو. تبوک پورې ئی تشریف یوو نو هلته ئی تقریباً شل ورځې قیام اوکړو. بیا د الله ﷻ نه استخاره اوکړه او واپس شول د خلقو د تنگئی حالت او د خلقو د کمزورنی په وجه. لکه څنگه چه ډیر زر د دې واقعه ان شاء الله بیانېږی.

(۱) تفسیر القرآن لعبدالرزاق: ۴۶/۲ و سنده صحیح.

(۲) احمد: ۳۹۲/۳، مجمع الزوائد: ۱۰/۴.

(۳) صحیح بخاری کتاب الفسل باب عرق الجنب وان المسلم لاینجس: ۲۸۳، صحیح مسلم: ۲۷۱، ابوداؤد: ۲۳۱، ترمذی: ۱۲۱، ابن ابی شیبہ: ۱۷۳/۱، احمد: ۲۳۵/۳، ابو عوانه: ۱/۲۷۵، ابن حبان: ۱۲۵۹.

داهل کتابو نہ پہ جزیه اخستلو کنبی د فقہاء کرامو اقوال آ ذہ استدلال کولو سرہ بعضو فرمائیلی چہ جزیه داهل کتابونہ اودھغوی پہ شان خلقونہ اخستی شی لکہ مجوسیان دھجر د مجوسیانونہ نبی کریم ﷺ جزیه اخستی وہ (۱) د امام شافعی رضی اللہ عنہم دغہ مذہب دی او مشہور مذہب د امام احمد رضی اللہ عنہم دغہ دی امام ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ وانی د ٲولو عجمیانونہ واخلشی کہ ہغہ اہل کتاب وی او کہ مشرکان وی او پہ عربو کنبی صرف د اہل کتابونہ دی واخلستی شی امام مالک رضی اللہ عنہ فرمائی چہ جزیه اخستل د ٲولو کافرانو نہ جائز دہ کہ ہغہ کتابی وی کہ مجوسی یا بت پرست وغیرہ وی د دی مذاہبو د دلائلو وغیرہ د بیان خای دا نہ دی واللہ اعلم

د اہل کتابونہ د جزیه اخستلو حکم

مسک حنفی:- امام ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د ٲولو اہل کتابونہ بہ جزیه اخستی شی کہ عربی وی او کہ عجمی او مشرکانو کنبی بہ د عجمیانو نہ اخستی شی برابرہ دہ کہ مجوسی وی او کہ بت پرست وی البتہ د مرتدینو نہ بہ نشی اخستی (۲)

اہل ذمہ کافرانوتہ پہ مسلمانانو ترجیح ورکول حرام دی :: نو فرمائی چہ ترکومی ہغوی ذلت او خواری سرہ پہ خپلو لاسونو جزیه درنہ کری ہغوی مہ پریردئی او اہل ذمہ باندي مسلمانانوتہ عزت او توقیر ورکول او ہغوی تہ ترقی ورکول جائز نہ دی پہ صحیح مسلم کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی یہودیانو اونصاری سرہ دسلام شروع مہ کوئی اوچہ کلہ دہغوی نہ ٲوک پہ لار کنبی ملاؤ شی نوہغہ دتنگی طرفتہ مجبورہ کری (۳) ہم دغہ وجہ وہ چہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہم ہغوی سرہ ہم داسی شرطونہ کری وو د عبدالرحمان بن غنم د معاہدی لیک تفصیل سرہ :: عبدالرحمن بن غنم اشعری رضی اللہ عنہ فرمائی ما پہ خپل لاس باندي معاہدہ لیکلی وہ او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہم تہ مہ ورکری وہ چہ د اہل شام د فلانکی فلانکی بنار خلقو سرہ دامعاہدہ دہ امیر المؤمنین حضرت عمر رضی اللہ عنہم چہ کلہ پہ مونر باندي د خپل لاسکر سرہ راشی نومونر د خپل خان او مال او اہل وعیال د پارہ امن غوارو نو مونر پہ دی شرطونو سرہ ہغہ امن حاصلو چہ مونر بہ پہ خپلو دی بنارونو کنبی اود ہغی سرہ خواکی بہ ٲوک مندر یا گرجا گھر او یا خانقاہ وغیرہ نو پہ جو روی اونہ بہ د یوداسی خرابی کونکی مکان اصلاح کوی کوم چہ وراں شو ی وی ہغہ بہ مرمت کوی نہ کہ پہ دی کنبی یو مسلمان مسافر ورکوزیدل غواری نو منع کولہ بہ نہ شی کہ ہغہ ورخ وی کہ شپہ مونر بہ د ہغی دروازی او لاری د مسافرانو د پارہ کولاؤ ساتو او چہ کوم مسلمان راشی مونر بہ د ہغہ دریو ورخو پوری میلستیا کوو مونر بہ پہ خپلو دی مکانونو کنبی یاد اوسیدو پہ مکانونو کنبی چرتہ ٲوک جاسوس نہ ٲتوو مسلمانانو سرہ بہ ٲہ دھوکہ اوفریب نہ کوو خپل اولاد تہ بہ قرآن نہ بنایو د شرک ٲرگندونہ بہ نہ کوو نہ بہ ٲوک د شرک طرف تہ راغوارو کہ پہ مونر کنبی ٲوک اسلام قبلول او غواری نو مونر بہ ہغہ ہیخ کلہ نہ منع کوو د مسلمانانو بہ عزت او توقیر کوو کہ ہغوی زمونر پہ خای کنبی کیناستل غواری نو مونر بہ پاسواو ہغوی تہ بہ خای ورکوو مونر بہ مسلمانانو سرہ پہ یو ٲخیز کنبی ہم برابرہ نہ کوو نہ پہ جامو کنبی نہ پہ ٲیلو کنبی او نہ پہ مانگ (پہ سر کنبی لار) ویتسلو کنبی مونر بہ د ہغوی ژبہ نہ وایو دہغوی کنبت بہ نہ ایردو د زین والا پہ اسونوبہ سورلی نہ کوو اونہ بہ نی زورندو اونہ بہ نی خپل خان سرہ ساتو د گتمو گوتو باندي بہ عربی نقش نہ کوو شراب بہ نہ خرخوو د خپلو سرونو ورا ندینی ویتبہ بہ پریکوو اوچہ کوم خای ہم یو

(۱) صحیح بخاری کتاب الجزیة باب الجزیة والمواذعة مع اهل الذمة والحرب: ۳۱۵۷، ابوداؤد: ۳۰۴۳، مستدرا بیعلنی: ۸۶۱

(۲) تفسیر مظہری (۱۷۲۱۴)

(۳) صحیح مسلم کتاب السلام باب النهی من ابتداء اهل الکتاب بالسلام وکیف یرد علیہم: ۳۱۶۷، ابوداؤد: ۵۲۰۵، ترمذی: ۱۶۰۲

زنار به خامخا په غاړه اچوو د صلیب نښې به په خپلو گزېو باندې نه ښکاره کوو. خپل مذهبی کتابونه به د مسلمانانو په لارو کوڅو کښې نه ښکاره کوو. په گرجو کښې به جرسونه په اوچت آواز سره نه کړنگوو. اونه به د مسلمانانو په موجودگۍ کښې د خپل مذهب کتابونه په اوچت آواز سره وایو. نه به مذهبی شعرونه په لارو کښې وایو اونه به په خپلو مړو باندې په اوچت آواز سره وینا گانې کوو. اونه به هغوی سره د مسلمانانو په لارو باندې اور اوړو. د مسلمانانو په حصه کښې راتلونکی غلامان به مونږ نه اخلو. د مسلمانانو خیرخواهی به خامخا کوو. د هغوی کورونو کښې به نه گورو. کله چه دا معاهده د فاروق اعظم رضی الله عنه په وړاندې پیش کړې شوه نو هغوی په دې کښې یو شرط نور هم زیات کړو چه مونږ به یو مسلمان هم هیڅ کله نه وژنو. دا ټول شرطونه قبول او منظور دی اوزمونږ د ټولو هم مذهب خلقو ته هم په دې شرطونو باندې امن ملاؤ دې که په دې کښې مونږ د یو شرط هم خلاف ورزی اوکړه نو زمونږ نه به ستاسو ذمه جدا شی اوچه څه تاسو خپلو دښمنانو سره کوڼې ددې ټولو به مونږ هم مستحق یو.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عِزِيرُ بْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصْرِيُّ الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ط
او وائی یهودیان اچی عزیر اخوڼی دالله دې او وائی عیسایان اچی مسیح خوڼی دالله دې
او یهودیان وائی چه عزیر <small>رضی الله عنه</small> دالله خوڼی دې او نصرانیان وائی چه مسیح (عیسی) دالله خوڼی دې دا
ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِاَقْوَاهِهِمْ يَضَاهُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا
دا خبری ددوی دی په خلوددوی باندې مشابه کوی دوی خبری دهغه کسانو سره اچی کفرنی کړې وؤ
(خبرې) صرف ددوی د خلو خبرې دی دوی دهغه کافرو خلقو پشان خبرې کوی کوم چه د دوی نه وړاندې
مِنْ قَبْلٍ ط قَتَلَهُمُ اللَّهُ ؕ اَلَيْ يُوْفِكُونَ ﴿٥٠﴾ اِتَّخَذُوا
دمخکښی نه اهلاك دې کړی دوی لره الله اچی دکوم ځانې نه دهوکه کیرې دوی جوړ کړی دی دوی
تیر شوی دی الله دې دوی هلاک کړی څنگه (سره د پوهې نه) دوی د حق نه اړولې شی (حقیقت دادې چه)
اَحْبَابَهُمْ وَرَهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ ط
عالمان خپل او عابدان خپل خدایان ما سوا دالله نه او مسیح اخوڼی ادمریم
دوی خپل عالمان، عابدان او مسیح بن مریم دالله نه سوا په تحریم او تحلیل کښې معبودان جوړ کړی دی
وَمَا اَمْرُوٓا۟ اِلَّا لِيَعْبُدُوٓا۟ اِلٰهًا وَّاحِدًا ؕ
او حال داچی نه دې شوې حکم دوی ته امگرددې اچی بندگی اوکړی دوی ادمعبود یو نشته
حالانکه دوی ته صرف د دې حکم شوې وو چه صرف د یو معبود (چه الله دې دهغه) عبادت کوی
لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ سُبْحٰنَهُ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٥١﴾
لائیق دعبادت مگر ا هم هغه دې پاکې ده هغه لره دهغې نه اچی دوی نی شریکوی
چه دهغه (الله) نه سوا بل څوک د عبادت لائق نشته دوی چه ورسره کوم شرک کوی دهغې نه پاک دې

قوله تعالى: وَقَالَتِ الْيَهُودُ عِزِيرُ بْنُ اللَّهِ

مشرکانو انبیاء او درویشان دالله ﷻ شریکان جوړ کړل. - پدې آیاتونو کښې هم الله ﷻ رب العزت مؤمنانو ته د مشرکانو کافرانو یهودیانو او نصرانیانو سره د جهاد کولو ترغیب ورکوی. فرمائی گوره هغوی د

الله ﷻ په شان کښې څنگه گستاخی کوی.

د عزیز علیه السلام د ښځې قصه: یهودیان عزیز ﷺ ته د الله ﷻ ځوی وانی الله ﷻ د دې نه پاک او بزرگ او اوچت دې چه د هغه اولاد وی. د دې خلقو نه چه د حضرت عزیز ﷺ باره کښې کوم وهم شوی د هغه قصه دا ده. علامه سیدی لیکلی دی چه کله عمالقه په بنی اسرائیلو باندې غالب راغله د هغوی علماء ئی قتل کړل، مشران ئی قید کړل. نو عزیز ﷺ داوچتیدلونه اود علماء دقتل نه اود بنی اسرائیلو تباہنی نه سخت خفه شو او په ژړا شروع شو نو عزیز علیه السلام د بنی اسرائیلو د علم او په ژړا ژړا ترې د سترگو ښځې پرېوتلې. یو ورځ دغه شان په ژړا کښې په یومیدان تیریدلو وئی کتل نویوه ښځه یوقبرسره ناسته ده ژړا کوی اووینا کوی چه افسوس اوس به زما د خوراک څه کیږی زما د کپړوبه څه کیږی؟ عزیز ﷺ هغې سره اودریدو او ورته ئی اووئیل چه د دې سړی نه وړاندې تاباندې چا خورله او چا درته اغوستنه کوله. هغې وئیل الله تعالی. نو هغه او فرمائیل چه الله ﷻ خو اوس هم ژوندې اوباقی دې په هغه خو به چرې هم مرگ نه راځی. دې اوریدو سره هغې وئیل ای عزیز! ته هم بیا دا او ښایه چه د بنی اسرائیلو نه اول علماء ته علم چا خودلو؟ عزیز ﷺ او فرمائیل الله تعالی. هغې وئیل چه تاسو ﷺ دا ژړا او ویلا ولې کونې نو هغه ﷺ پوهه شو چه دا د الله ﷻ باری عزوجل د طرف نه تنبیه ده بیا ئی هغوی ﷺ ته اووئیل چه فلانکی نهر ته لاړ شه او غسل اوکړه دوه رکعته مونځ اوکړه هلته به تاته یو سړی ملاوشتی چه هغه په تا څه خوری هغه اوخوره. عزیز ﷺ هلته تشریف یووړو غسل ئی اوکړو مونځ ئی ادا کړو څه گوری چه یوسړې دې وانی ځله کولاؤکړه عزیز ﷺ ځله کولاؤکړه نو هغه درې ځل یوڅیز د هغه په ځله کښې واچولو. هم هغه وخت الله ﷻ د هغه سینه کولاؤکړه نو هغه د تورات د ټولونه لوی عالم جوړشو. بنی اسرائیلو ته لاړو هغوی ته ئی او فرمائیل ما تاسو له تورات راوړلې دې هغوی اووئیل تاسو ﷺ مونږ ته د ټولوبه نیزرښتونې ئی.

عزیز ﷺ خپلې گوتې پورې قلم اوترلو او هم په هغه گوته ئی په یوسا تورات اولیکلو. اخواخلق د جنگ نه واپس شو په هغوی کښې علماء هم واپس راغلل نو هغوی ته د عزیز ﷺ د دې خبرې علم اوشو. دوی لاړو او په غرونو او غارونو کښې چه د تورات کومې نسخې پتې کړې وې راویستلې رانې وړې دې نسخوسره ئی د حضرت عزیز ﷺ دلیکلې شوې نسخې مقابله اوکړه نو بالکل صحیح ئی اوموندله په دې باندې د بعضی جاهلانو په زړه کښې شیطان دا وسوسه واچوله چه عزیز ﷺ د الله ﷻ ځوی دې حضرت مسیح ﷺ ته به نصرانیانو د الله ﷻ ځوی وئیل. د هغوی واقعه خو ښکاره ده نو د دې دواړو ډلو غلطه وینا قرآن پاک بیانوی چه دا د هغوی صرف زبانی خبرې دی کومې چه بې دلیل دی. څنگه چه د دوی نه وړاندې خلق په کفر اوضلالت کښې وو دوی هم د هغوی مریدان او مقلدین دی. الله ﷻ دې په دوی لعنت اوکړی د حق نه څنگه واوړیدل.

د عدی ﷺ د ایمان قصه: په مسند احمد ترمذی شریف او ابن جریر کښې دی چه کله عدی بن حاتم ته د رسول الله ﷺ دین اورسیدلو نو د شام طرف ته اوتختیدلو. هم په جاهلیت کښې دې نصرانی شوې وو دلته د هغه خور اود هغه ډله قید کړې شوه. بیا حضور ﷺ د احسان په توگه د هغه خور آزاده کړه او پیسې ئی هم ورکړې. دا نیغه خپل رور له لاره اود اسلام رغبت ئی ورکړو او پوهه ئی کړو چه ته رسول کریم افضل الصلوة والتسلیم له لاره شه. دې مدینې منورې ته راغلو. دې د قوم سردار وو د هغه د پلار سخاوت په ټوله دنیا کښې مشهوروو. خلقو رسول الله ﷺ له د هغه خبر ورکړو نو رسول الله ﷺ پخپله هغه له راغلو. دغه وخت د عدی په مرئی کښې د چاندنی صلیب زوړند وو. د حضور ﷺ د ژبې مبارکې نه د دې آیت (اتخذوا) تلاوت شروع وو. نو هغه اووئیل چه یهودو او نصاراؤ د خپلو علماء او درویشانو عبادت نه دې کړې. حضور ﷺ او فرمائیل چه واوره د هغوی حرام کړې شوی ته حرام اوگنرل اوکوم چه د

هغوی درویشان او علماء حلال او بنائی هغه دي حلال او گنرل نو هم دا د هغوی عبادت وو. بیا حضور ﷺ او فرمائیل عدی آیا ته د دي نه منکر نی چه الله ﷻ د ټولونه لوئی دي. آیا ستا په خیال کبسی د الله ﷻ نه څوک لوئی شته آیا ته د دي خبرې نه انکاری نی چه معبود برحق د الله ﷻ نه سوا بل څوک نشته؟ آیا ستا په نیز د الله ﷻ نه علاوه بل څوک هم د عبادت لائق شته؟ بیا حضور ﷺ هغه ته د اسلام دعوت ورکړو نو هغه قبول کړو اود الله ﷻ د توحید اود حضور ﷺ درسالت گواهی نی ورکړه. د حضور ﷺ مخ مبارک د خوشحالی نه او پر قیدلو او وئی فرمائیل په یهودو د الله ﷻ غضب نازل شوې دي او نصرانیان گمراه شوی دی. ()

دِائِدُوا وَأَخْبَارُهُمْ وَرَبِّانَهُمْ مَطْلَب: حضرت حذیفه بن یمان ؓ او حضرت عبدالله بن عباس ؓ وغیره نه هم د دي آیت تفسیر دغه شان مروی دي. چه د دي نه مراد د حلالو او حرامو مسائلو کبسی د علماء او انمه د خبرو صرف تقلید دي () سدی ﷺ فرمائی چه هغوی د بزرگانو مثل شروع کړه. اود الله ﷻ کتاب نی یو طرف ته کیخودو. پدي وجه الله ﷻ چه کریم ذات دي ارشاد فرمائی چه هغوی ته خو حکم صرف دا وو چه د الله ﷻ نه سوا د بل چا عبادت مه کوئی. هم هغه چه کوم څیز حرام کړی نو هغه حرام دی او چه هغه کوم څیز حلال کړی هغه حلال دي. هم دهغه فرمان شریعت دي. هم دهغه کارونه په ځای راوړلو لائق دي اود هغه ذات د عبادت مستحق دي هغه د شریک نه او شرک نه پاک دي. د هغه په شان د هغه شریک د هغه نظیر د هغه امدادی اود هغه ضد هیڅ څوک نشته. هغه د اولاد نه پاک دي اونه د هغه نه بغیر بل څوک معبود او پروردگار شته.

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِقُوا	نُورَ اللَّهِ بِأَقْوَاهِمُ	وَيَأْتِي اللَّهَ إِلَّا أَنْ	يُتِمَّ	نُورَهُ
غواړي دا خلق چی مړه کړي ا رنړا دالله ا په څلو خپل ا اونه مني الله امگر دا اچی پوره کړي هغه رنړا خپله				
دوی غواړي چه د الله د دين رنړا په خپلو څلو سره مړه کړي اوالله دخپلي رنړا پوره کولو نه سوا بله خبره نه مني				
وَكُو	كِرَةً	الْكُفْرُونَ	هُوَ	الَّذِي
اگرکه ا نه خونسوی ا	کافران ا	الله ا	هغه ذات دي اچی رالیرلې شي دي	ارسول خپل ا
اگرچه دا خبره کافران بده گنړي ا	اوالله هغه ذات دي چه خپل پیغمبر شي په هدایت اوحق دین سره			
بِالْهُدَى	وَدِينِ الْحَقِّ	لِيُظْهِرَهُ	عَلَى الدِّينِ	كُلِّهِ
په هدایت سره ا	او په حق دین سره	ادپاره ددي چی غالب کړي	ا په دینونو ا	ټولو باندي ا
				اگرکه
				رالیرلې دي اچه دادین (د دنیا په ټولو) دینونو غالب کړي ا
				اگرچه (دا غالب کول) کافران خلق بد گنړي
				کِرَةً
				المُشْرِكُونَ
				نډ خونسوی ا
				مشرکان ا

قوله تعالى: يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِقُوا نُورَ اللَّهِ بِأَقْوَاهِمُ: فرمائی چه د هر قسم کافرانو اراده او خوبنه هم دا ده چه د الله ﷻ په پوکود حق شمع نه شی مړه کیدی. فرمائی چه د هر قسم کافرانو اراده او خوبنه هم دا ده چه د الله ﷻ نور مړه کړي اود الله ﷻ هدایت اوحق دین ختم کړي نوخیال اوکړه که یوسړې دخپلې څلې په پوکي

() دا روایت په مختلفو الفاظو سره په دي کتابونو کبسی موجود دي احمد: ۲۷۸/۱، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سرورة التوبة: ۳۰۹۵ الطبری: ۲۱۲/۱۴

باندی د نمر او سپورمنی رنرا مرہ کول غواری نو خہ داسی کیندی شی؟ دغہ شان کہ دا خلق د اللہ ﷺ نور مر کول غوبنتلو کنبی امکانی کوشش او کپی نو آخر به عاجز پاتی شی. ضروری خبرہ ده اود اللہ ﷺ فیصلہ ده چه د دین حق تعلیم د رسول اللہ ﷺ نوم به اوچت وی. تاسوتی ختمول غواری اللہ ﷺ نی اوچتول غواری. بنکاره خبره ده چه د اللہ ﷺ غوبنتنه به ستاسو په غوبنتنه غالب وی. که تاسو هر خومره خفه نی خود هدایت آفتاب به د آسمان په مینخ کنبی رسیوی.

د کفر لغوی معنی: په عربی لغت کنبی کافر وائی د یو خیز پتونکی ته، هم په دې اعتبار شپې ته هم کافر وائی، خکه چه هغه هم ټول خیزونه پتوی. زمیندار ته هم کافر وائی خکه چه هغه تخم په زمکه کنبی پتوی. لکه چه فرمائی (بُرَيْدٌ وَنَ أَنْ يُظْفِقُوا نُورَ اللَّهِ) هم دغه اللہ ﷺ خپل رسول اللہ ﷺ ته هدایت او دین حق سره خپل پیغمبر ﷺ جوړ کړی رالیگلی دې. نود حضور ﷺ ربتونې خبرې او صحیح ایمان او نفع ورکونکې علم دا هدایت دې او بنکلی اعمال چه په دنیا او آخرت کنبی نفع ورکړی دا حق دین دې. دا به د دنیا په ټولو مذاهبا باندې خوروی.

اسلام به هر کور ته ننوزی: حضور اکرم ﷺ فرمائی زما دپاره د زمکې مشرق او مغرب راغونډ کړې شوي دې. زما د امت ملک به دې ټولو ځایونو ته رسی (۱) فرمائی چه ستاسو په لاسونو به مشرق او مغرب فتح کبړی. او هغوی عمال او گورنران دوزخیان دی بغیر د هغوی نه چه متقیان پرهیزگاران او امانتدار وی. (۲) فرمائی چه دا دین به ټولو هغه ځایونو ته رسی کوم ځای ته چه شپه ورځ رسی یو کچه یا پوخ کور به داسې پاتی نه شی چرته چه به اللہ ﷺ عزوجل اسلام اونه رسوی. عزیزان به عزیز کړی او ذلیلان به ذلیل کړی. اسلام ته عزت ورکونکو ته به عزت ملاویږی او کفر ته به ذلت نصیب کبړی. حضرت تمیم داری ﷺ فرمائی چه ما خودا خبره پخپله په خپل کور کنبی اولیدله چه مسلمان شو نو خیر او برکت او عزت شرافت ملاو شو او چه کافر پاتی شو نو هغه ته ذلت، نفرت، لعنت نصیب شو. بنکته والې او سپکوالې اولیدلو او په کمینه پن سره نی جزیه ورکول منظور کړل. (۳)

رسول اللہ ﷺ فرمائی چه په مخ د زمکه به یو داسې پوخ یا کچه کور باقی پاتی نه شی په کوم کنبی چه به اللہ ﷺ د اسلام کلمه داخله نه کړی. هغه د عزت والا ته عزت ورکړی او ذلیل به ذلیل کړی. چاته چه عزت ورکول غواری هغوی ته به اسلام نصیب کړی او څوک چه ذلیل کول غواری نو هغوی به دا نه منی خود هغې په ماتحتی کنبی به هغوی له راتلل وی (۴) حضرت عدی ﷺ فرمائی چه ماله رسول مقبول ﷺ تشریف راوړو ماته نی او فرمائیل اسلام قبوله کړه چه سلامتی ملاوشی. ما ونیل چه زه خو یو دین منم حضور ﷺ او فرمائیل چه ستا د دین نه تانه زیات علم ماته دې. ما ونیل ربتیا. حضور ﷺ او فرمائیل بالکل ربتیا. آیا ته د رکوسیه نه نه یی؟ آیا ته د خپل قوم نه ټیکس نه وصولونې؟ ما ونیل چه او دا خو ربتیا دی. حضور ﷺ او فرمائیل چه ستا په دین کنبی دا ستا د پاره حلال نه دی نودې اوریدو سره خو زه ټیټ شوم. نبی کریم ﷺ او فرمائیل ماته بنه پته ده چه تا د اسلام نه کوم څیز منع کوی. واوړه تانه صرف د دې یوې خبرې نه منع ده چه مسلمان بالکل ضعیف کمزورې او ناتوان دې ټولو عربو دوی راگیر کړی دی دوی ترقی نشی کولې. خو واوړه ته حیره پیژنې؟ ما ونیل چه کتلې خومی نه دې اوریدلی می ضرور دی. حضور ﷺ او فرمائیل چه د هغه ذات قسم د چا په قبضه کنبی چه زما روح دې چه اللہ ﷺ به د دین دا کار خامخا پوره کوی. تردې پورې چه یو په څاروی سور به د حیره نه روان شی او بغیر د چا

۱ صحیح مسلم: کتاب الفتن باب هلاک هذه الامة بعضهم ببعض: ۱۸۸۹، ابوداؤد: ۴۲۵۲، احمد: ۲۷۸/۵، ابن حبان: ۷۲۳۸.

۲ احمد: ۳۶۶/۵-۳۶۷، مجمع الزوائد: ۲۳۲/۵.

۳ احمد: ۱۰۳/۱ و مسنده صحیح، مجمع الزوائد: ۱۴/۶، ابن حبان: ۱۶۳۱.

۴ احمد: ۴/۶ و مسنده صحیح، مجمع الزوائد: ۱۴/۶.

امان نہ بہ مکہ معظمی تہ راورسی اود بیت اللہ طواف بہ کوی۔ واللہ تاسو بہ د کسری خزانی فتح کرنی، ما وئیل د کسری بن ہرمز۔ نبی کریم ﷺ اوفرمانیل اود کسری بن ہرمز۔ بہ تاسو کنبی بہ د مال دومرہ زیاتوالہی اوشی چہ خوک اخستونکھی بہ نہ ملاویری۔ دا حدیث بیانولووخت کنبی حضرت عدیؓ اوفرمانیل د رسول اللہ ﷺ فرمان پورہ شوگورہ نن د حیرہ نہ سوارہ روان دی او بی ویری خطرې بغیرد چا د پناہ نہ بیت، اللہ تہ رسی او طواف کوی۔ د صادق اومصدق ﷺ دویمہ پیشن گونی ہم پورہ شوہ۔ د کسری خزانی فتح شوې پخپلہ پہ ہغہ فوج کنبی ووم کوم چہ د ایران خبستی سرہ خبستہ اوجنگولہ اود کسری پتی خزانی پہ خپلہ قبضہ کنبی واخستی۔ واللہ زما پورہ یقین دی چہ د صادق اومصدق ﷺ دریمہ پیشن گونی بہ ہم قطعاً پورہ کیری (حضور ﷺ) فرمائی چہ دشپی ورخی دوربہ ختم نہ وی تر کومی چہ بیا د لات او عزری عبادت اونہ کړی شی۔ حضرت عائشہؓ فرمائی چہ ما عرض اوکړو چې انہی رسول اللہ دا ایت (هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ) د نازلیدلونہ پس زما خیال خو تر نہ پوری دا پاتی شو چہ دا پورہ خبرہ دہ۔ حضور ﷺ اوفرمانیل چہ او پورہ شوہ اومکملہ بہ وی تر کومی چہ اللہ ﷻ تہ منظورہ وی۔ بیا بہ اللہ ﷻ رب العالمین یوہ پاکہ ہوا راولیگی چہ ہر ہغہ سرې بہ وفات کړی د چا پہ زہہ کنبی چہ د اوری د دانہی ہومرہ ایمان وی۔ بیا بہ ہغہ خلق باقی پاتی شی پہ کومو کنبی چہ بہ خہ خیر او خوبی نہ وی۔ نو ہغوی بہ بیا د خپلو یلارانو اونیکونو دین طرف تہ واپس راوگرخی۔ (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن كَثِيرًا مِّن
ا ا ہغہ کسانو اچی ایمان موراوری دی ایشکہ دیر ا د
الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لِيَآكُلُوا
عالمانو نہ او عابدانونہ خامخا خوری ہغوی مالونہ د خلقو پہ باطلی طریقہی سرہ اومنہ کوی خلق
أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ
دخلقو مالونہ پہ ناجائزہ طریقہ باندي خوری او پہ کردار او گفتار سرہ، خلق د اللہ ﷻ د لاری (دین)
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ
دلاری داللہ نہ او ہغہ کسان اچی خزانہ کوی سرہ زر اوسپین زرا اونہ خرچ کوی ہغہ پہ نہ منع کوی او کوم خلق چہ سرہ او سپین زر جمع کوی او د اللہ ﷻ پہ لار کنبی نہ خرچ کوی
الدَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا ينفِقُونَهَا فِي
سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ
لارد اللہ کنبی انوزیری ورکړہ ہغوی تہ پہ عذاب دردناک سرہ پہ ہغہ ورخ چہ گرمولی بہ شی
يَوْمٍ يَحْمِي
نودوی تہ د دردناک عذاب زیری ورکړہ (دا عذاب بہ ورته پہ، ہغہ ورخ (ورکولی شی) چہ پہ ہغی بہ
عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتَكَلَّمُوا
پہ ہغی سرہ پہ اور اددوزخ کنبی انوداعلی کیری بہ پہ ہغی سرہ اتندی دہغوی اوددی دہغوی
وَجَنُودِهِمْ
د جہنم اور گرمولی شی اوبیا بہ پہ ہغی سرہ د دوی تندو، ارخونو او شاگانو تہ داغونہ ورکولی شی

(۱) احمد: ۴/۳۷۸، ۲۵۷، دلائل النبوة: ۵/۳۴۲ رسندہ صحیح مجمع الزوائد: ۱۴/۶۔
 (۲) صحیح مسلم کتاب الفتن باب لا تقوم الساعة حتی تعبدروس داخلصۃ: ۲۹۰۷، مسند ابی یعلیٰ: ۵۶۵۔

خرابی پری۔

زموں پر مال اور دولت اور جہنم اور گنہگاروں کی تعریف۔ کنز د شرع پہ اصطلاح کنبی ہغہ مال تہ وانی د کوم چہ زکوٰۃ نہ ادا کی پری۔ حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما ہم دا روایت دی (۱) بلکہ ہغوی فرمائی چہ د کوم مال زکوٰۃ ورکری کیدی شی نوکہ ہغہ د اوومے زمکی لاندی ہم وی نو ہغہ کنز نہ دی اور کوم چہ زکوٰۃ نہ ادا کی پری کہ پہ زمکہ باندی بنکارہ خور پروت وی خو ہغہ کنز دی۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما حضرت جابر رضی اللہ عنہ او حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ ہم موقوفہ او مرفوعا ہم دغہ روایت دی۔ حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ ہم دا فرمائی چہ بی زکوٰۃ مال سرہ دغہ مالدار داغلی شی د ہغوی دخوی حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ دا حکم د زکوٰۃ د نازلیدو نہ ورناندی وود زکوٰۃ حکم نازلیدو سرہ دا د مال پاکوالی جو رکرو۔ (۲) خلیفہ برحق حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ او عراق بن مالک رضی اللہ عنہ ہم دا روایت کری دی۔ چہ دا د اللہ ﷻ د ارشاد (خُدْمِنْ اَمْوَالِہِمَا) منسوخ کری دی۔

دکثرت مال پہ قباحت او قلت مال پہ تعریف کنبی کنبی احادیث: ابوامامہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ خلور زہ او د دی نہ کم خو نفقہ دہ او د دی نہ زیات کنز دی خودا قول غریب دی۔ د مال د زیاتی پہ خرابوالی کنبی او د مال د کمی تعریف کنبی دیر احادیث وارد شوی دی۔ د نمونی پہ توگہ مونہ دلته یو خو نقل کوو۔ پہ مسند عبدالرزاق کنبی دی۔ رسول اللہ ﷺ فرمائی د سرو زرو اوسپینو زرو والا دبارہ ہلاکت دی۔ درے خل د حضور ﷺ نہ دا فرمان اوریدو سرہ پہ صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم باندی سخت اولکیدلو او ہغوی د رسول اللہ ﷺ نہ سوال اوکرو چہ بیا مونہ کوم قسم مال اوساتو۔ حضرت عمر رضی اللہ عنہ حضور ﷺ تہ دا حال بیان کرو او داسوال نی اوکرو نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ ذکر کونکی ژبہ، شکر کونکی زہ او ددین پہ کارونو کنبی امداد کونکی بنخہ (۳) مسند احمد کنبی دی چہ د سرو زرو او سپینو زرو د خرابوالی دا آیت چہ کلہ نازل شو او صحابہ کرامو پہ خیل مینخ کنبی مشہورہ کرہ نو حضرت عمر رضی اللہ عنہ او فرمائیل واخلنی زہ د حضور ﷺ نہ معلومات کوم راحم۔ خیلہ سورلی نی تیزہ کرہ او د رسول اللہ ﷺ سرہ ملاشو۔ (۴) او پہ یوروایت کنبی دی چہ صحابہ کرامو رضوان اللہ ﷻ اجمعین او وئیل بیا بہ مونہ د خیل اولاد د پارہ خہ پریردو۔ ہم پہ دی روایت کنبی دی چہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ پسی شا شاتہ حضرت ثوبان رضی اللہ عنہ ہم وو۔ حضور ﷺ د حضرت عمر رضی اللہ عنہ پہ سوال باندی او فرمائیل چہ اللہ ﷻ زکوٰۃ ہم د دی د پارہ فرض او فرمائیلو چہ روستونی مال پاک شی۔ دمیراث مقررول بنائی چہ پہ جمع کولو کنبی ہیخ بدیت نشتہ۔ حضرت عمر رضی اللہ عنہ چہ دا واوریدہ نو د خوشحالی نہ نی تکبیرونہ وئیل۔ حضور ﷺ او فرمائیل واورنی زہ تاسو تہ بہترینہ خزانہ بنایم نیکہ بنخہ چہ کلہ د ہغی خاوند د ہغی طرف تہ نظر و اچوی او ہغہ دی خوشحالہ کری او چہ کلہ حکم ورکری نو ہغہ نی زر پہ خانی راوری اوچہ کلہ موجود نہ وی نو چہ حفاظت اوکری۔ (۵) حسان بن عطیہ رضی اللہ عنہ وانی چہ حضرت شداد بن اوس رضی اللہ عنہ پہ یوسف کنبی وو پہ یومنزل کنبی راگوز شو او خیل غلام تہ نی او فرمائیل چہ چارہ راورہ او لویہ کوو۔ ما تہ خرابہ معلومہ شوہ ہغہ افسوس بنکارہ کرو او وئی فرمائیل چہ ما خود اسلام نہ پس تر اوسہ پوری داسی د بی احتیاطی خبرہ کلہ ہم نہ وہ کری اوس تہ دا ہیرہ کرہ او یو حدیث بیانوم ہغہ یاد کرہ۔ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ کلہ خلق سرہ زر او سپین زر راجمع کوی نو دا کلمی دیری دیری وایہ (اللہم انی اسئلك الثبات فی الامر والعزيمة علی الرشداً واسئلك

(۱) مواظ امام مالک کتاب الزکاة باب ماجاء فی الکتب: ۲۱۱ ورسندہ صحیح۔

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ براءۃ باب (یوم یحیی علیہا فی نار جہنم علیہا فی نار جہنم فکوی ما...) : ۴۶۶۱۔

(۳) الطبری: ۳۲۰/۱۴، تفسیر القرآن لعبدالرزاق: ۵۳/۳۔

(۴) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ التوبہ: ۳۰۹۴ وھو حسن، احمد: ۲۸۲/۵، ابن ماجہ: ۱۸۵۶۔

(۵) ابوداؤد کتاب الزکاة باب ماجاء فی حقوق المال: ۱۶۶۴، حاکم: ۳۳۳/۲، ابویعلی: ۲۴۹۹، بیہقی: ۸۳/۴۔

شکر نعمتک واسئلك حسن عبادتک واسئلك قلبا سليما واسئلك لسانا صادقا واسئلك من خير ما تعلم واعوذ بك من شر ما تعلم واستغفر
 لما تعلم انك انت علام الغيوب) یعنی ای اللہ زہ تانہ د کار ثابت قدمی اود نیکو پوخوالی اوستا د نعمتونو
 شکر یہ اوستاد عبادتونو بنہ والی اود سلامتیا والازرہ ربتونہ ژبہ اوستا پہ علم کنبی چہ کومہ نبیگرہ
 دہ اوستا پہ علم کنبی چہ کومہ بدی دہ د هغی نہ پناه غوارم او کومی بدنی چہ تہ پیژنی د هغی نہ
 استغفار طلب کوم زہ منم چہ تہ د ٓول غائب پیژندونکی نی (۱) پہ آیت کنبی بیان دی چہ د اللہ ﷻ پہ
 لار کنبی مال نہ خرچ کونکی اودا پتونکی پہ دردناک عذابونوسرہ خبر شنی. د قیامت پہ ورخ بہ ہم دا
 مال بنہ گرم کری لکہ د اور پہ شان بہ شی اودی سرہ بہ د هغوی تندی ارخونہ ملاکانی داغلی شی اود
 رتلو پہ توگہ بہ هغوی تہ اوونیلې شی چہ واخلسی د جمعوارنی مزہ اوخکشی. لکہ چہ پہ بل آیت کنبی
 دی چہ فربتوتہ بہ حکم کولې شی د دوزخی گرمو اوبو یو جام د دوی پہ سرونو باندي راوارہ وه اودوی
 تہ اوواپہ چہ د عذاب مزہ اوخکشی. اوتاسو خو بہ ډیر د عزت والا او بزرگان گنرلې شونې. (۲) دا د
 هغی بدلہ دہ. ثابتہ شوه چہ کوم سرې کوم یو خیزمجبوب جوړکری اود اللہ ﷻ د تابعدارنی نہ هغه
 مقدم کوی ہم د هغی سرہ بہ هغه تہ عذاب ورکولې شی. دی مالدارانو د مال پہ محبت کنبی د اللہ ﷻ
 فرمان هیرکرو نن ہم پہ دی مال سرہ هغوی تہ سزا ورکولې شی. لکہ څنگہ چہ بہ ابولہب پہ بنکارہ د
 رسول اللہ ﷺ سرہ دبنمنی کولہ اود هغه بنخې بہ ہم د هغه امداد کولو د قیامت پہ ورخ بہ هغه د اور د
 نور تیزولو دپارہ پخپلہ غارہ کنبی رستی اچولو سرہ لرگی راوری او هغه بہ بلوی او هغه بہ پہ دی کنبی
 سوزولې شی. دا مال چہ د ٓولونہ ډیر دلته خو بن کړې شوې دی ہم دغه مال بہ د قیامت پہ ورخ د ٓولو
 تہ زیات مضر ثابتیبری ہم دا بہ گرمولې شی اوپہ دی سرہ بہ دا غلې شی. حضرت عبداللہ بن مسعود
 فرمائی د داسی مالدارانو بدنونہ بہ دومرہ پلن او اوریدہ کولې شی چہ یو یو دینار او درہم بہ پہ هغی
 راشی بیا بہ ٓول مال جدا جدا کړې شی او پہ ٓول بدن بہ نی خورکړې شی اودا نہ چہ د یونہ پس بہ بل
 داغ وی بلکہ ٓول بہ پہ یوخل وی. دا روایت مرفوعا ہم راغلی دی خود دی روایت صحیح نہ دی. واللہ
 اعلم. حضرت طاؤس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د دہ مال بہ یوہ اژدہا جوړہ شی اودہ پسې بہ شاتہ لکیدلې وی
 کوم یو اندام نی چہ مخامخ راخی هغه بہ چیچی. رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ څوک خپل خان پسې شاتہ
 خزانہ پریږدی د دہ دا مال بہ د قیامت پہ ورخ یو زهریلا اژدہا جوړہ شی د کوم پہ سترگو چہ بہ ٓاکې
 وی او دہ پسې بہ اولگی دی بہ منډې وهی او ٓپوس پہ کوی چہ تہ څوک نی؟ هغه بہ وانی چہ ستا جمع
 کړې شوې مال اوخپل خان پسې پریخودلې خزانہ نو آخر بہ نی راوینسی اود دہ لاس بہ اوچیچی اوبیا
 باقی بدن ہم. (۳) پہ صحیح مسلم وغیرہ کنبی دی چہ کوم سرې د خپل مال زکوٰۃ ورنہ کړی د هغه مال
 بہ د قیامت پہ ورخ د تختو پہ شان جوړکړې شی اودی سرہ بہ د هغه تندي اړخ او ملا داغلی شی.
 پنخوس زرہ کالو پورې خو بہ د خلقو فیصلې کیدو پورې د دہ ہم دغه حال وی بیا بہ دہ تہ د دہ د منزل
 لار خودلې شی د جنت طرف تہ یا د د دوزخ طرف تہ. (۴)

دابو ذر غفاری د نورو صحابہ گرامو نہ اختلاف رانی: امام بخاری رضی اللہ عنہ ہم د دی آیت پہ تفسیر کنبی
 لیکی چہ زیدبن وهب رضی اللہ عنہ او ابوذر رضی اللہ عنہ سرہ پہ ربذہ کنبی ملاؤ شو او معلومات نی اوکرو چہ تہ دلته څنگہ
 راغلی نی؟ هغه اوونیل چہ مونږ پہ شام کنبی وو نو ما دا آیت (وَالَّذِينَ يَكْنُزُونَ) تلاوت اوکرونو حضرت
 معاویہ رضی اللہ عنہ او فرمائیل دا آیت زمونږ د مسلمانانو بارہ کنبی نہ دی دا خود اهل کتاب بارہ کنبی دی. ما

(۱) احمد/۱۲۳.

(۲) ۴۴/الدخان: ۴۸.

(۳) حاکم: ۱/۳۸۸-۳۸۹، ابن حبان: ۳۲۵۸.

(۴) صحیح مسلم کتاب الزکاة باب اثم مانع الزکاة: ۹۸۷، ابوداؤد: ۱۶۵۸، احمد: ۲/۲۶۲، ابن حبان: ۳۲۵۳.

اوونیل چه زمونہ او د هغوی ټولو په حق کښې دې (۱) پدې کښې زما اود هغه اختلاف اوشو نو هغه زما خلاف خط د حضرت عثمان ؓ دربار ته اولیکلو. زما په نوم د خلافت فرمان راغلو چه ته دلته راشه. زه چه کله مدینې منورې ته راغلم نو اومې کتل چه د څلورو وارو طرفونه خلقو راگیرکړم اودومره رش جوړ شو چه لکه هغوی دې نه وړاندې زه هلو لیدلې نه ووم. لنډه دا چه زه په مدینه کښې حصار شوم خود خلقو تگ راتگ تنگ کړم. آخر ما حضرت عثمان ؓ ته شکایت اوکړو نو هغه ماته اوفرمائیل چه ته مدینې منورې سره نيزدې چرته صحرا ته لاړشه. ما د دې حکم هم تعمیل اوکړو خودا مې اوونیل چه څه ما ونیلی دی واللہ دا به چرې هم پرې نخودې شم. (۲) د هغوی دا خیال ووجه د بال بیج د خوړلو نه څه بیج شی هغه جمع کول مطلقاً حرام دی. هم د دې هغوی فتوی ورکوله او هم دا خبره ئی په خلقو کښې خوروله. اوخلق به ئی هم په دې باندې راضی کول هم د دې حکم به ئی ورکول اود دې مخالفت کونکی به ئی ښه وهل. حضرت معاویه ؓ هغه منع کولو اوغوښتل چه چرته په خلقو کښې عام ضرراونقصان پیدا نه شی چه وئی نه منل نو هغه خلیفه ته شکایت اوکړو. امیر المؤمنین هغه راوغوښتو او په ریزه کښې د خان له اوسیدو حکم اوکړو. هغه هم هلته د حضرت عثمان ؓ په خلافت کښې وفات شو.

د ابو ذر د سخاوت انتهاء: حضرت امیر معاویه ؓ یو ځل د امتحان په توگه یوزر اشرفی اولیکلې هغوی د ماښام نه وړاندې وړاندې اخوا دینخوا د الله ﷻ په لار کښې خرچ کړې. ماښام هم هغه صاحب کوم چه هغه ته سحر یوزر اشرفی ورکړې وې هغه راغلو او وئیل چه مانه غلطی شوې ده امیر معاویه ؓ هغه اشرفی د یو بل صاحب د پاره رالیکلې وې. ما په غلطی سره تاسو له درکړې هغه واپس کړه. هغه وئیل په تا باندې افسوس دې ما سره خو په هغې کښې یوه هم نشته. ښه ده چه کله زما مال راشی نوزه به تاته خپلې اشرفی درکړم. ابن عباس ؓ هم د دې آیت حکم عام ښاتی. سدی ؓ فرمائی چه دا آیت د اهل قبله باره کښې دې. احنف بن قیس ؓ فرمائی چه زه مدینې منورې ته راغلم اومې کتل چه یوې ډلې د قریشو محفل لگولې ناست دی زه هم په دې مجلس کښې کیناستم. یو صاحب تشریف راوړو خیرنې پیرې لنډې کپرې اچولې وې په ډیر خراب حالت کښې راغلو اودریدو او وئی فرمائیل روپې پیسې جمع کونکی دې د دې نه خیردار وی چه د قیامت په ورځ به د دوزخ انکار د هغوی په سینه د پاسه اچولې شی کوم چه به د هډوکی نه پورې اوځی بیا به د روستونه وړاندې طرف ته سورې اوکړې او سوزونکې به بهر اوځی. ټولو خلقو سر ښکته کړو او کیناستل او چا هم څه اونه وئیل نو هغه هم واپس شو لارو او یوې ستنې سره تکیه شو کیناستو. زه هغه له لارم او تپوس مې ترې اوکړو زما په خیال دغه خلقو باندې ستاسو خبره خرابه اولگیدله. هغه اوفرمائیل دوی هیڅ نه پیژنی. (۳) په یوصحیح حدیث کښې دی رسول الله ﷺ ابوذر ؓ ته اوفرمائیل که ماسره د احد د غر هومره سره زر هم وو نو ماته به دا خبره ښه نه معلومیدله چه درې ورځې تیریدو نه پس ما سره په دې کښې څه بیج پاتې شوې وې. او دا ده که د قرض د ادا کولو د پاره ماڅه کیخودل نو هغه بله خبره ده. (۴)

د ابو ذر ؓ د مذهب دلیل: غالباً هم دې حدیث شریف د حضرت ابوذر ؓ دا رایه مذهب جوړکړې وو کوم چه تاسو پورته اولوستل. واللہ اعلم. یوځل حضرت ابوذر ؓ ته د هغه حصه ملاوئشوه نود هغه وینځې هم

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة براءة باب قوله (والذین یکفرون الذهب والفضة ولا ینفقوها.....): ۴۶۶۰.

(۲) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب ماادی زکاته فلیس بکفر: ۱۴۰۶.

(۳) صحیح بخاری حواله سابق: ۱۴۰۷، صحیح مسلم: ۹۹۲.

(۴) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب قول النبی ﷺ (ما یسرنی ان عندی مثل احد هذا ذهب): ۶۴۴۴، صحیح مسلم: ۱۹۹۱، ترمذی: ۲۶۴۴، احمد: ۱۵۲/۵، ابن حبان: ۳۳۲۶.

ہفتہ وخت ضروریات و رکول شروع کرے۔ دسامان د اخستلو نہ پس اووہ بچ شوے نو حکم نی اوکروچہ د دے فلوس مائی پیسے (د کب پوستکی) واخلہ نو حضرت عبداللہ بن صامت ؓ اوفرمائیل دا خپل خان سرہ پریردہ چہ د ضرورت پہ وخت پہ کار راشی یا کہ ٲوک میلہ راشی نو چہ ٲہ ضرورت پاتی نہ شی۔ ہفتہ اوفرمائیل چہ نہ ما نہ زما خلیل ؓ وعدہ اخستے چہ کوم سرہ او سپین زر سر بند کړے شی او کیخودے شی نوہفتہ د کیخودونکی دپارہ د اوسروتکہ دہ تر کومے چہ داللہ ﷻ لار کنبے ورنہ کړے (۱) پہ ابن عساکر کنبے دی حضرت ابوسعید ؓ تہ رسول اللہ ﷺ اوفرمائیل اللہ ﷻ سرہ فقیر جوړ شہ نوملاؤشہ غنی جوړیدو سرہ مہ ملاویرہ۔ ہفتہ تپوس اوکړو دا ٲنگہ؟ ونی فرمائیل سائل ردکوہ مہ اوچہ ٲہ ملاؤشی ہفتہ پتہ وہ مہ۔ ہفتہ وئیل چہ دا بہ ٲنگہ کولے شی حضور ﷺ اوفرمائیل چہ ہم دغہ دی گنی نو اور دے۔ د دے سند ضعیف دے۔

د اہل صفہ د دو کسانو واقعہ: د اہل صفہ نہ د یوکس انتقال اوشو۔ دوه دینارہ یا دوه درہمہ د ہفتہ بچ پاتی شو حضور ﷺ اوفرمائیل د اور دوه داغونہ دی تاسو خلق د خپل ملگری د جنازے مونخ اوکړے (۲) او پہ روایت کنبے دے چہ د اہل صفہ نہ دیوکس دوفات نہ پس دتہبند د غوتے نہ یو دینار راوتلو۔ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل داوریوداغ، بیادویم وفات شو دہفتہ نہ دوه دینارہ راوتل نو حضور ﷺ اوفرمائیل د اور دوه داغہ۔ دے فرمائی چہ کوم خلق سرہ او سپین یعنی سرہ زر او سپین زر پریردی اومرشی د یو قیراط پہ بدلہ کنبے بہ د اور یوہ یوہ تختی جوړولے شی اود ہفتہ د پښونہ واخلہ د ہفتہ د زنی پورے بہ د ہفتہ بدن پہ دے اور داغلی شی۔ دحضور ﷺ فرمان دے چا چہ دینار سرہ دینار او درہم سرہ درہم یوخائے کړو راجمع کړے پریخودل د ہفتہ ٲرمن بہ پلنولے شی پہ تندے اړخ او ملاہ د دے داغ کولے شی۔ وائی بہ چہ دا دے تاسو د خپل خان د پارہ خزانہ جوړولہ اوس د دے بدلہ اوٲکہ۔ د دے راوی سیف کذاب او متروک دے۔

اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اَثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي
ايشکہ اشمارہ دمياشتو په نزدالله دولس مياشتي دي په
ايشکہ د الله په نيز د الله په کتاب کنبے د مياشتو شمير
کِتَابِ اللّٰهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ مِنْهَا اَرْبَعَةٌ
کتاب دالله کنبے دهغے ورځي نه اچي پيدا کړي دي الله آسمان اوزمکه دهغے نه ٲلور
د کوم وخت نه چہ الله زمکي او آسمانونه پيدا کړي دي دولس مياشتي دي په دے کنبے ٲلور مياشتي
حَرَمٌ ذٰلِكَ الدِّينِ الْقِيَمَةُ فَلَا تَظْلِمُوْا فِيْهِنَّ اَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا
حرام دي دا قاعده ده صحيح نو ظلم مہ کوي په دے کنبے په ٲانونو خپلو باندي او جنگيري
معززي دي دا محکم دين دي نو په دے مياشتو کنبے دگناھونو په وجه په خپلو ٲانونو ظلم مہ کوي
المشركين کَاۡفًا كَمَا يَقَاتِلُوْكُمْ كَاۡفًا وَاَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ
دمشرکانو سرہ ٲول لکه ٲنگہ چي هغوي جنگيري تاسو سرہ ٲول او پوهه شي اچي ايشکہ الله
او کافرانو سرہ ٲول جنگ کوي لکه ٲنگہ چہ هغوي تاسو سرہ ٲول جنگيري او په دے خبره (هم) پوهه شي

(۱) احمد: ۱۰۶/۵، مسند البزار: ۳۹۲۶، طبرانی: ۶۳۴، حلیۃ الاولیاء: ۱/۱۶۲.
 (۲) احمد: ۱۰۱/۱، مسند البزار: ۳۶۵، التاريخ الكبير: ۱۴۰/۲.

مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿۱۰﴾

دمتقیانوسرہ دی

چہ د اللہ مدد د متقیانوسرہ دی

قرہ تعالیٰ: مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ

دخلورو میاشتو حرمت دشروع نہ وو۔ پہ مسند احمد کنبی دی رسول مقبول صادق او مصدوق حضرت محمد رسول اللہ ﷺ دخیل حج پہ خطبہ کنبی ارشاد فرمائیلے چہ زمانہ پہ تاویدو راتاویدوسرہ خپل اصلیت لہ راغلی ده۔ دکال دولس میاشتی وی پہ کوموچہ کنبی خلوردحرمت او ادب والا دی۔ درے خو یوبل پسے ذوالقعدہ ذوالحجہ او محرم او خلورمه رجب چہ د مضر پہ نیز ده کومه چہ د جمادی الاخر او شعبان پہ مینخ کنبی ده۔ بیانی تپوس اوکرو دا کومه ورخ ده؟ مونر ونیل اللہ ﷺ ته اود هغه رسول ﷺ ته پوره علم دی۔ حضور ﷺ خاموشی اختیار کره مونر ونیل کیدے شی چہ حضور ﷺ به د دی ورخ خہ بل نوم ایردی۔ بیانی تپوس اوکرو چہ دا یوم النحر یعنی د قربانی د اختر ورخ نده؟ مونر ونیل او۔ بیانی تپوس اوکرو دا کومه میاشت ده؟ مونر ونیل اللہ ﷺ او د هغه رسول بنه پوهیری۔ حضور ﷺ بیا خاموش شو نومونر ونیل چہ کیدے شی چہ حضور ﷺ د دی خہ بل نوم ایردی۔ حضور ﷺ اوفرمائیل ذوالحجہ نه ده؟ مونر ونیل او۔ بیانی تپوس اوکرو دا کوم بنار دی؟ مونر ونیل اللہ ﷺ اود هغه رسول ﷺ بنه پوهیری۔ بیا خاموش شو نو مونر ونیل چہ کیدے شی د دی خہ بل نوم بنانی بیانی اوفرمائیل دا د مکہ بنار نه دی؟ مونر ونیلے بی شکہ۔ رسول اللہ ﷺ اوفرمائیل یادساتنی ستاسو وینے ستاسو مال او ستاسو عزتونه ستاسو پہ خپل مینخ کنبی داسی د حرمت والا دی خنگہ حرمت چہ ستاسو د دی ورخ ستاسو د میاشت اوستاسو د دی بنار کنبی دی تاسو به اوس اوس خپل رب سره ملاقات کوئی او هغه به تاسو نه ستاسو د اعمالو حساب اخلی۔ واورئی مانه پس گمراه نه شنی چہ د یوبل ستیونه وهنی اوبناینی ما تبلیغ کرے؟ واورئی چہ تاسو کنبی خوک موجود دی هغوی لہ پکار دی چہ کوم موجود نه دی هغوی ته دی اورسوی۔ ډیر ممکن دی چہ چاته نی دوی اورسوی بعضی د هغوی نه هم ډیر خیال ساتونکی وی۔ () اوبه روایت کنبی دی چہ د ایام تشریق پہ مینخ کنبی پہ منی کنبی د حجة الوداع د خطبے پہ موقعه دا ذکر دی۔ د ابوحمزه رقاشی رضی اللہ عنہ تره چہ صحابی رضی اللہ عنہ دی وائی چہ ددی خطبے پہ موقع د حضور ﷺ د اوبنی جلب نیولے وو اود خلقو رش نی منع کرے وو۔ دحضور ﷺ د رومبشی جملي دامطلب دی چہ کوم کمی زیاتی وړاندی والی روستووالی د میاشتو د جهالت په زمانه کنبی مشرکانو کولو هغه اوریدو راوړیدو سره دی وخت کنبی تیک شوی دی۔ کومه میاشت چہ نن ده هغه په حقیقت کنبی هم ده۔ لکه خنگه چہ دمکے د فتح په موقعه حضور ﷺ فرمائیلی ووچہ دا بنار د شروع د مخلوق نه باحرمت او باعزت دی۔ هغه نن هم د حرمت والا دی اوترقیامته پورے به دحرمت والا وی۔ په عربو کنبی چہ کوم دا رواج پریوتی وو چہ د هغوی اکثر حجونه به د ذی الحجہ په میاشت کنبی نه وو۔ دی خل د رسول اللہ ﷺ د حج په موقعه دا خبره نه وه بلکه حج په خپله تیک میاشت کنبی وو۔ بعضی خلق دی سره دا هم وائی چہ د صدیق اکبر رضی اللہ عنہ حج په نهم کال د ذی القعدہ په میاشت کنبی وو خودا غور طلب قول دی۔ لکه چہ مونر به نی سره د ثبوت بیانوو۔ په آیت (إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ) په تفسیر کنبی دی۔ د دی قول نه هم ډیر غرابت والا یوقول د بعضی سلفو داهم دی چہ دی کال کنبی یهود نصاری او مسلمانانو ټولو د حج په اتفاق سره دا ورخ وه یعنی د عید الاضحی ورخ۔

۱/صحیح بخاری کتاب الضاحی باب ومن قال الاضحی یوم النحر: ۵۵۵۰، صحیح مسلم: ۱۶۷۹، ابوداؤد: ۱۹۴۸، ابن ماجه: ۲۳۳، احمد: ۳۷/۵، ابن حبان: ۳۸۴۸.

د اسلام میاشتو وجہ تسمیہ: "فصل ف" شیخ علم الدین سخاوی خپل کتاب "المشهور فی اسماء الایام والشہور" کبني ليکلی دی، د محرم میاشت ته محرم د دي د تعظیم د وجي نه وائي خوزما په نیز خود دي نوم وجہ د دي د حرمت تائید دي ځکه چه عربو به د جاهلیت په زمانه کبني به دا بدلوه کله به نی حلالوه او کله به نی حراموله. د دي جمع محرمات "محارم" محاریم ده. د صفر وجہ تسمیه دا ده چه په دي میاشت کبني به عموما د هغوی کورونه خالی وو ځکه چه دوی به جنگونو او سفر کبني روان وو. کله چه کور خالی شی نوعرب وائي (صفرالمان) د دي جمع اصفار ده لکه څنگه چه د جمل جمع اجمال ده. دربيع الاول دنوم سبب دا دي چه پدي میاشت کبني هغوی اودريري. ارتباع وائي اقامت او اودريدوته د دي جمع اربعاء ده. لکه د نصیب جمع انصباء. اود دي جمع اربعه ده لکه د رغیف جمع ارغفه ده. د ربیع الاخر د میاشتي نوم کیخودل هم د دي وجي نه ده. نولکه چه دا د اقامت دویمه میاشت ده. د جمادی الاولى د تسمیه وجہ دا ده چه په دي میاشت کبني اوبه کلکیدلې یعنی اووره کیدلې. د دوی په حساب کبني به میاشتو گردش نه کولو یعنی تیک په هر موسم کبني به هره میاشت راتله خودا خبره څه حجت نه دي په دي وجہ که د دي میاشتو حساب په سپوږمئي دي نو ښکاره خبره ده چه موسمی حالت به هره میاشت باندې هر کال یو شان نه پاتي کيږي اودا ممکن دی چه د دي میاشت نوم په کوم کال کیخودې شوې وی هغه کال دا میاشت په سخته یخني کبني راغلي وی او په اوبو کبني جمود راغلي وو. دغه شان یو شاعر هم دا وئيلي دی چه د جمادی سختې تيارې سپې په کومو کبني چه سپې هم په گرانه یو نیم ځل غاږي. د دي جمع جماديات لکه جباري او جباريات. دا مذکر او مؤنث دواړه قسمه استعماليري. جمادی الاولى او جمادالاکري ورته وائي. د جمادی الاکري د تسمیه وجہ هم دا ده لکه دا داوبو اووره کیدو دویمه میاشت ده. رجب دا ماخوډدي د ترجیب نه. ترجیب وائي تعظیم ته ځکه چه دا میاشت د عظمت او عزت والا ده په دي وجہ دي ته رجب وائي. د دي جمع ارجاب او رجات ده. د شعبان نوم شعبان په دي وجہ دي چه په دي کبني به عرب د لوت مار د پاره اخوادیخوا جدا کیدل. د تشعب معنی ده جدا جدا کیدل نو د دي میاشتي هم دا نوم کیخودلې شو. د دي جمع شعابين او شعبانات راځي. رمضان ته رمضان په دي وجہ وائي چه په دي کبني به د اوبنو پښې د سختې گرمي په وجہ سوزیدي (رمضت الفصال) هغه وخت ته وائي کله چه د اوبنو بچی سخت تگی وی اود دي جمع رمضانات او رماضین او رماضه راځي. بعضې خلق وائي دا د الله ﷻ د نومونونه یو نوم دي. دا محض غلط او ناقابل التفات قول دي. زه وایم چه د دي پاره کبني یو حدیث هم وارد شوې دي: خو هغه ضعیف دي او ما د کتاب الصیام په شروع کبني د دي بیان اوکړو. سوال ماخوډ دي (شالت الابل) نه دامیاشت د اوبنانود مستی میاشت وه دوی به لکني اوچتي کړي وي په دي وجہ د دي میاشت نوم دا شو. د دي جمع شواویل، شواول او شوالات راځي. ذوالقعدة یا ذوی القعدة نوم کیدلو وجہ ده چه په دي میاشت کبني به عرب خلق کیناستل نه به د جنگ د پاره وتل اونه د سفر د پاره. د دي جمع ذوات القعدة ده. ذوالحجه ته ذوالحجه ځکه وئيلې شی چه په دي میاشت کبني حج کیدلو په دي وجہ د دي نوم مقرر شو. د دي جمع ذوات الحجه ده. دا خووه وجہ د دي میاشتو د نومونو.

د اوو ورځو وجہ تسمیه: اوس د هفتي د ورځو نومونه اود دي نومونو جمع واورنی. د اتوار ورځي ته یوم الاحد وائي د دي جمع احاد او اوحاد او وحود راځي. د پير ورځي ته اثنین وائي د دي جمع اثنین راځي. د نهې ورځ ته ثلاثا وائي دا مذکر هم لوستلې شی اومؤنث هم. د دي جمع ثلاثاوات او اثالث راځي. د چارشنبې ورځ ته اربعاع وائي د دي جمع اربعاعوات او اربیع ده. زیارت ته خمیس وائي د دي جمع اخمسه اخمس راځي. جمعه ته جمعه وائي د دي جمع ده جمع او جماعات. د خالي ورځ ته سبت وائي د سبت معنی ده قطع ځکه چه د هفتي د ورځو شمیر هم دلته ختميري ځکه دي ته سبت وائي

قدریم عربو کنبی د ورخو نومونه: په قدیم عربو کنبی د هفتی د ورخو نومونه دا وو. اول، اھون، جبار، دبار، مونس، عروبه، شیار. د قدیم خالص عربو په شعرونو کنبی هم د ورخو نومونه کتبی شی. قرآن کریم فرمائی چې په دې دولسو میاشتو کنبی څلور د حرمت والا دی. د جاهلیت عربو به هم دا د حرمت والا منلی خود السبل نومی یوې ډلې به د خپل تشدد په وجه اتو میاشتو ته د حرمت والا وئیل. د حضور ﷺ په فرمان کنبی رجب د قبیلہ مضر د طرف نه د اضافت کولو وجه دا ده چې کومې میاشت ته هغوی رجب میاشت وئیله په اصل کنبی هم دغه میاشت د الله ﷻ په نیز هم د رجب میاشت وه. کومه چې د جمادی الاخری او شعبان په مینځ کنبی ده. د قبیلہ ربیعہ په نیز رجب شعبان او شوال په مینځ کنبی میاشتی نوم یعنی رمضان نوم وو نو حضور ﷺ بڼکاره کړه چې د حرمت والا رجب د مضر ده نه چې د ربیعہ. په دې څلورو د حرمت میاشتو کنبی درې یو بل پسې په دې مصلحت دی چې حاجیان د ذی القعدې په میاشت کنبی اوځی نو چې هغه وخت کنبی جنگ جگړې وهل ټکول او قتل او قتال بند وی خلق په خپلو کورونو کنبی ناست وی. بیا په ذی الحجہ کنبی د حج احکام ادا کول په امن او امان او په ښه شان سره اوشی اویا د محرم د حرمت په میاشت کنبی کور ته واپس شی. د کال په مینځ کنبی رجب د حرمت والا جوړولو غرض دا دې چې زائرین خپل ذبیت الله د طواف شوق د عمرې په شکل کنبی پوره کړی که د لرې لرې وی نو چې هغوی هم په ټوله میاشت کنبی تگ راتگ او کړی. هم دغه د الله ﷻ نیغ او آسان رښتونی دین دې. نود الله ﷻ د ارشاد مطابق تاسو د دې پاکو میاشتو حرمت او کړنی. په دې کنبی په خصوصیت سره د گناهونو نه بچ شی، ځکه چې په دې کنبی د گناهونو بدی نوره هم زیاتیری لکه چې د حرم شریف گناه د نورو ځایونو د گناهونو زیاتیری. د الله ﷻ فرمان دې چې څوک په حرم کنبی د الحاد اراده په ظلم سره او کړی مونږ به هغوی له دردناک عذاب ورکړو. (۱)

دغه شان د دې محترم میاشتو گناه هم د نورو میاشتو د گناه نه زیاتیری. په دې وجه د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ اود علماؤ د یوې لویې ډلې په نیز د دې میاشتو د قتل دیت هم سخت دې. دغه شان په حرم کنبی دننه د قتل اود ذی محرم رسته دارقتل هم ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی (فہین) نه مراد د ټول کال میاشتی دی. نویدې ټولو میاشتو کنبی د گناهونو نه بچ شی او خاص کر په دې څلورو میاشتو کنبی چې د حرمت والا دی د دې ډیر عزت دې په دې کنبی گناه د سزا په اعتبار اونیکنی د اجر او ثواب په اعتبار زیاتیری. د حرمت په میاشتو کنبی گناه سزانونه هم زیاتیری: دقتاده رضی اللہ عنہ قول دې چې د حرمت په میاشتو کنبی د گناه سزا اوبوج زیاتیری. ظلم خو په هر حال کنبی خراب څیز دې خو چې الله ﷻ خپل کوم امر غواری زیاتوی.

د الله ﷻ په مخلوقاتو کنبی د درجاتو ذکر: گورنی الله ﷻ په خپل مخلوق کنبی بعضې اوچت کړی دی په فرښتو کنبی په انسانانو کنبی خپل رسول ﷺ خوښ کړو دغه شان په کلام کنبی خپل ذکر خوښ کړو او په زمکه کنبی جماتونه خوښ کړل او د میاشتو نه رمضان المبارک اودا څلور واړه میاشتی خوښې کړی اود ورخونه نی د جمعې ورځ او په شپو کنبی د لیلة القدر شپه نو تاسو له دې څیزونو د حرمت خیال ساتل پکار دی کومو ته چې الله ﷻ عظمت ورکړې دې. د دې امورو تعظیم د عقل مندو او هوښیارو خلقو په نیز دومره ضروری دې د کومو تعظیم چې څومره الله ﷻ خودلې دې. د دې د حرمت ادب نه کول حرام دی په دې کنبی چې کوم کارونه حرام دی هغه حلال مه گنړی اوچه کوم حلال دی هغه حرام مه جوړونی لکه څنگه چې به اهل شرک کولو. دا د هغوی په کفر کنبی د زیاتی خبره وه. بیا فرمائی چې تاسو ټول کافرانو سره جهاد کوئی لکه څنگه چې هغوی ټول تاسو سره په جنگ کنبی انختې دی.

حرمت دمیاشتو حرمت اوس ہم باقی دی کہ نہ منسوخ شوې دی: دحرمت په دی څلورو میاشتو کښې د جنگ شروع کول منسوخ یا دمحکم کیدو پاره کښې د علماؤ دوه اقواله دی. اول قول خودا چه دا منسوخ دی نو زیات مشهور هم دا دی. د دی آیت په الفاظوکه غوراوکړې شی چه اول خو فرمان اوشو پدې کښې ظلم مه کوئې بیانی مشرکانو سره دجنگ کولو او فرمائیل. دظاهری الفاظونه خو معلومیرې چه دا حکم عام دی د حرمت میاشتې هم په دی کښې راغلي. که دا میاشتې د دی نه جدا وې نود دی د تیریدو قید به ورسره لگولی شوې وو. رسول الله ﷺ د طائف محاصره د ذوالقعدة په میاشت کښې کړې وه چه د حرمت والا د میاشتو نه یوه ده لکه چه بخاری او مسلم کښې دی حضور ﷺ د هوازن قبیلې له د شوال په میاشت کښې تلې وو چه کله د هغوی هزیمت اوشو او د هغوی نه بیج شوی طائف ته اوتختیدل نو حضور ﷺ هلته لاړو او تر څلویښتو ورځو پورې ئی محاصره اوکړه او بیا بغیرد فتح کولو د هغه خایه واپس تشریف راوړو. دا ثابت دی چه حضور ﷺ دحرمت په میاشت کښې محاصره کړې وه. دویم قول دادې چه دحرمت په میاشتو کښې دجنگ شروع کول حرام دی. اوددې میاشتو د حرمت حکم منسوخ نه دی. د الله ﷻ فرمان دی چه ربانی شعائر اودحرمت والا میاشتې مه جلاوئې (۱) اوفرمان دی چه د حرمت والا میاشتې د حرمت والا د میاشتو په بدله کښې دی اوحرمتونه قصاص دی که څوک په تاسو زیاتی کوی نو تاسو هم د هغوی نه دغه شان د زیاتی بدله واخلی (۲) اوفرمان دی ﴿فَإِذَا نَلَّخْتُمُ الْأَشْهُرَ الْحُرْمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ﴾ دحرمت دمیاشتو دتیریدونه پس مشرکانوسره جهاد اوکړئې دا وړاندې بیان تیرشو چه دا څلور میاشتې په هرکال کښې نه چه د تسییر میاشتې کوم چه په دوو قولو کښې یو قول دی.

بیا فرمانی چه تاسو ټول مسلمانان هغوی سره داسې جنگیرئې لکه څنگه چه هغوی ټول تاسو سره جنگ کوی. کیدی شی چه دا حکم خپل رومی نه جدا نه وی او کیدی شی چه دا حکم بالکل نوې وی او جدا وی د مسلمانانو د رغبت ورکولو او هغوی په جهاد د راضی کولو د پاره وی. نو فرمائی چه څنگه هغوی تاسو سره د جنگ کولو د پاره په گرمی سره راجمع کیږی اود څلورو وارو طرفونه راوخی نو تاسو هم خپل ټول د کلمې ویونکی راغونډه کړئې او هغوی سره مقابله اوکړئې. دا هم ممکن دی چه په دی حمله کښې مسلمانانوته د حرمت په میاشتو کښې اجازت ورکړې وی کله چه حمله د هغوی د طرفنه وی. لکه چه آیت ﴿الْأَشْهُرَ الْحُرْمَ﴾ کښې دی او لکه آیت ﴿وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ﴾ کښې بیان دی چه دوی سره مسجد حرام کښې جنگ مه کوئې تر هغه وخته پورې چه هغوی هلته جنگ نه کوی. اوکه هغوی تاسو سره جنگ کوی نو تاسو هم هغوی سره او جنگیرئې. هم دغه جواب د حضور ﷺ دحرمت په میاشتو کښې د طائف د محاصرې دی. په اصل کښې دا جنگ سلسله وه د هوازن او د هغوی د تقی حلیفانو د جنگ. هم هغوی د جنگ شروع کړې وه. داخوا دیخوانه ئی دمسلمانانو مخالفین راجمع کول اود جنگ دعوت ئی ورکولو نو حضور ﷺ د هغوی طرف ته وروړاندې شو خودا وړاندې کیدل هم د حرمت په میاشت کښې نه وو. دلته ئی ماتې اوخوړله نو دا خلق طائف ته د پتیدو د پاره لاړل اوهم هلته قلعه بند شو. حضور ﷺ د مرکز د خالی کولو د پاره نور هم وروړاندې شو. هغوی مسلمانانوته نقصان اورسولو د مسلمانانو یوه ډله ئی قتل کړه. بل خوا محاصره جاری وه په منجنیق وغیره سره ئی هغوی راگیر کړی وو. غرض دا چه د دی جنگ شروع د حرمت په میاشت کښې نه وه شوې خو جنگ اوږد شو نو د حرمت میاشت هم راغله. کله چه یو خوورځې تیرې شوې نو حضور ﷺ محاصره اخوا کړه نود جنگ جاری ساتل یویل څیز دی اود جنگ شروع کول یو بل څیز دی د دی ډیر

(۱) ۵/ المائدة: ۲.

(۲) ۵/ المائدة: ۱۹۴.

مثالونہ دی۔ واللہ اعلم۔ اوس پہ دے کنبی چہ کوم احادیث دی مونہ ہغہ پہ سیرت کنبی ہم بیان کری دی۔ واللہ اعلم۔

إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ
ا بیشکہ ا نسی ایوزیات کاردی ا پہ کفر کنبی ا چی گمراه کیڑی ا پہ دے سرہ
ارستو کول پہ کفر کنبی زیادت دی ا پہ دے سرہ ہغہ کسان گمراه کیڑی کوم
الَّذِينَ كَفَرُوا يُجْلُونَ عَامًا وَيُحْرِمُونَ عَامًا
ہغہ کسان اچی کافران شوی دی ا حلالوی دوی دغہ حرامی میاشتی ایو کال ا او حراموی ہغہ ا بل کال
کافران دی ا دوی دغہ معززی میاشتی یو کال حلالوی ا او جنگ پہ کنبی جائز کوی ا او بل کال تہ ئی حراموی
لِيُؤْطُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُجْلُوا
دے دپارہ چی پورہ کری دوی ا شمار ا دھغی میاشتی اچی حرامی کری دی اللہ ا اوچی حلالی کری دوی
دادی دپارہ کوی چہ صرف ہغہ میاشتی شمار برابر کری کومی چہ اللہ حرامی کری دی نو پہ دے طریقہ دوی ہغہ
مَا حَرَّمَ اللَّهُ زَيْنَ لَهُمْ سَوْءَ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ
ہغہ میاشتی اچی حرام کری دی اللہ ا بناستہ شوی دی ا دوی تہ اناکارہ عملونہ ددوی ا او اللہ
میاشتی حلالوی کومی چہ اللہ حرامی کری دی ا دوی تہ د دوی بد عملونہ بناستہ شوی دی ا او اللہ پاک
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ
ہدایت نہ کوی اقوم ا کافرتہ ا
نافرمانو خلقو تہ توفیق د ہدایت نہ ورکوی ا

قوله تعالى: يَجْلُونَ عَامًا وَيُحْرِمُونَ عَامًا

مشرکانو د حرمت والا پہ میاشتیو کنبی ہم بدلون او کرو۔ د مشرکانو د کفر زیاتی بیانولی شی چہ ہغوی خنگہ خپلہ فاسدہ رائی او خپل ناپاکہ خواہش د اللہ ﷻ پہ شریعت کنبی داخلوی اود اللہ ﷻ د دین احکام اولتہ کوی را اولتہ کوی۔ حرام حلالوی او حلال حرام جو روی۔ د دربو میاشتیو حرمت خوئی صحیح اوساتلو بیانی د خلورمی میاشت حرمت داسی بدل کرو۔ محرم نی د صفر پہ میاشت کنبی کرو اود محرم حرمت نی اونہ کرو۔ د دے د پارہ چہ پہ کال کنبی د خلورو میاشتو حرمت ہم پورہ شی او د اصلی حرمت پہ میاشت کنبی لوٹ مار او قتل ہم اوشی اویہ دے بانڈی بہ ئی پہ خپلو قصید و کنبی ہم خان خودلو اوفخر سرہ بہ ئی داخپل کار بنکارہ کولو۔ د ہغوی یوسردارو و جنادہ بن عوف بن امیہ کنانی دے بہ ہر کال حج تہ راتلو د ہغہ کنیت ابو ثمامہ وو دا آواز بہ ئی کولو چہ د ابو ثمامہ پہ مقابلہ کنبی خوک آواز نہ شی او چتولی۔ نہ د ہغہ پہ خبرہ کنبی خوک عیب لتولی شی۔ اوورئی دا اول کال د صفر میاشت حلال دہ اود دویم کال حرام۔ نو یو کال بہ ئی د صفر حرمت نہ ساتلو او بل کال بہ ئی ساتلو د ہغوی د کفر د دے زیاتی بیان پہ دے آیت کنبی دے۔ (۱) دا سرے بہ پہ خپل خر بانڈی راتلو او چہ کوم کال بہ ئی محرم د حرمت والا جو پولو خلقو بہ د ہغی حرمت کولو او پہ کوم کال چہ بہ ہغہ وئیل چہ محرم مونہ حلالہ کرو پہ صفر کنبی او صفر مو حرامخ کرہ پہ محرم کنبی مو کرو۔ پہ دغہ کال بہ پہ عربو کنبی د

ہغہ محرم د میاشتی حرمت چا نہ کولو (۱) یو قول داہم دې چہ د بنی کنانہ دې سپری ته به قلمس و نیلې کیدو ده به آواز کولو چہ په دې کال د محرم حرمت مه نماختی وړاندې کال به د محرم اوصفر دواړو حرمت وی. نود ده په وینا به د جاهلیت په زمانه کنبې عمل کیدلو. او اوس به د حرمت په اصلی میاشت کنبې یو انسان د خپل پلار قاتل لیدلوسره د هغه طرف ته یو نظر هم نه اوچتولو او بیا چې دې راغلو نو پدغه د حرمت په میاشتو کنبې لکه محرم کنبې و نیل را بوباسی دا قاتل چہ به ورتہ و نیل چې د محرم میاشت ده، ده به و نیل چې مونږ ئی مؤخر کوؤ. خودا قول خه تیک نه معلومیږی ځکه چہ قرآن کریم فرمائیلی دی چہ هغوی په شمیرلو کنبې خومره موافقت کولو او په دې کنبې به د خومره موافقت کیدلو هم نه بلکه په یو کال کنبې به درې میاشتی پاتې کیدلې او په بل کال کنبې به پنځه میاشتی پاتې کیدې. یو قول دا هم دې چہ د الله ﷻ د طرف نه خو حج د ذی الحجہ په میاشت کنبې فرض وو خومشرکانو به د ذی الحجہ میاشت ته محرم و نیلو او بیا به ئی برابر شمیر کولو او په دې حساب چہ به کومه ذی الحجہ راتللہ په هغې کنبې به ئی حج کولو او د محرم د میاشت نه به ئی خاموشی کوله او د دې به ئی هلو ذکر نه کولو. بیا به واپس شو او صفرنوم به ئی کیخودو بیا به ئی رجب جمادی الاخری او شعبان رمضان اور رمضان شوال بیا به ئی ذوالقعدہ شوال ذی الحجہ ذی القعدہ او محرم ته به ئی ذی الحجہ و نیله. او په دې کنبې به ئی حج کولو. بیا به ئی د دې اعاده کوله په دو کالو کنبې به ئی برابر حج کولو. په کوم کال چہ حضرت ابوبکر صدیق ؓ حج او کړو په هغه کال د مشرکانو د دې شمیر مطابق د دویم کال ذوالقعدې میاشت وو. د حضور ﷺ د حج په موقع د ذی الحجہ میاشت وه او هم د دې طرف ته حضور ﷺ په خپله خطبه کنبې اشاره او فرمائیله او ارشاد اوشوچہ زمانه په اخوا دیکخوا اړولو رارولو سره په خپل اصلی حالت راغله په کوم هیئت چہ په دې وخت کنبې وه. زمکه او آسمان الله ﷻ جوړ کړی دی خودا قول هم صحیح نه معلومیږی په دې وجه هم که ذیقعدہ کنبې د حضرت ابوبکر ؓ حج اوشو نو دا حج څنگه صحیح کیدې شی.

د الله ﷻ فرمان دې ﴿ وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ ﴾ یعنی د الله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ د طرف نه د نن د حج اکبر په ورځ د مشرکانو نه جدا کیدو او ویزاریدو اعلان دې. هم د دې اعلان د حضرت صدیق اکبر ؓ په حج کنبې اوشو نو که چرې دا حج د ذی الحجہ په میاشت کنبې نه وو نو الله ﷻ به دا ورځ د حج ورځ نه گرځوله اوصرف د میاشتو وړاندیوالې روستروالې د کومو بیان چہ په دې آیت کنبې دې د ثابتولو د دې تکلف ضرورت هم نه وو ځکه چہ هغه د دې نه بغیر هم ممکن دی. ځکه چہ مشرکانو خو به یو کال د محرم الحرام میاشت حلاله گرځوله اود دې په عوض به ئی د صفر میاشت د حرمت گرځوله اود کال باقی میاشتی به په خپل ځای وې. بیا به ئی په دویم کال محرم حرام گنړلو اود دې حرمت او عزت به ئی باقی ساتلو دې د پارہ چہ د کال څلور د حرمت میاشتی کومې چہ د الله ﷻ د طرف نه مقرر وې د هغې په شمیر کنبې موافقت او کړی نوکله خو به د حرمت والا درې میاشتی کومې چہ پرله پسې دی په هغې کنبې به ئی د آخری محرم میاشتی حرمت ساتلو اوکله به ئی هغه د صفر طرف ته مؤخر کوله. پاتې شو د رسول الله ﷻ فرمان مبارک چہ زمانه تاؤراتاؤ شوه او په خپل اصلی حالت کنبې راغله یعنی په دې وخت کنبې چہ کومه میاشت د هغوی په نیز وه هم هغه میاشت به صحیح شمیر کنبې هم وه. د دې پوره بیان مونږ د دې نه وړاندې کړې دې. والله اعلم.

په ابی حاتم کنبې دی چہ عقبه کنبې رسول الله ﷻ ولاړ وو مسلمانان د حضور ﷺ سره راجمع شو حضور ﷺ د الله ﷻ پوره حمد او ثنا بیان کړه وئی فرمائیل چہ د میاشتو تاخیر د شیطان د طرف نه په کفر کنبې زیاتې وو چہ کافران دهوکه شی. هغوی به یو کال محرم د حرمت والا کولو او صفر د حلت

والا او بیا به نی محرم د حلت والا کولو (هم دا د هغوی هغه وړاندیوالی او روستووالی وو کوم چه په دې آیت کښې بیان شوی دې. امام محمد بن اسحاق رضی اللہ عنہ په خپل کتاب السیره کښې په دې باندې ډیر ښه کلام کړې دې کوم چه ډیر ښکلې او مزیدار دې. هغوی لیکي چه دا کار د ټولونه وړاندې کونکې قلمس وو (حذیفه بن عبد بن ققیم بن عدی بن عامر بن ثعلبه بن حارث بن مالک بن کنانه بن خذیمه بن مدرکه ابن الیاس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان) بیا د هغه خوئی عباد بیا د هغه خوئی قلع بیا د هغه خوئی امیه بیا د هغه خوئی عوف بیا د هغه خوئی ثمامه جناده هم د ده په زمانه کښې اسلام خورشو. عرب خلق به د حج نه فارغ شونو ده سره به راجمع شو دې به اودریدو نو هغوی ته به نی لکچر ورکړو اود زجب ذوالقعدة او ذوالحجه حرمت به نی بیانولو او یوکال به نی محرم حلال کړو او محرم به نی صفر کړو اویوکال به نی هم محرم ته د حرمت والا ونیل چه د الله ﷻ د حرمت والا د میاشتو په شمیر برابر شی اود الله ﷻ حرام حلال هم شی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا
ا له هغه کسانو اچی ایمان موراوړې دې ا څه شوی دی
اې مؤمنانو! په تاسو باندې څه شوی دی.....
لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ اتَّقُوا اللَّهَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ اتَّقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ ط
په تاسو ا کله چی اوونیلې شی اتاسو ته اچی اوڅی ا په لار دالله کښې انودرانه شی تاسو ازمکې ته کله چه تاسو ته (دجهاد په موقع) اوونیلې شی چه د الله په لار کښې جهاد اوکړئ نو تاسو زمکې ته درانه شی
أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
ایا راضی شوی تاسو ا په ژوند اددنیا ا په مقابله داخرت کښې ا پس نه دې اسامان ا دژوند ددنیا ایا تاسو داخرت (د ژوند په مقابله کښې) د دنیا ژوند خوښوئ (خویاد ساتئ) د دنیاوی ژوند نعمتونه
فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ۝ إِلَّا تَنْفَرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا
په اخرت کښې ا مگر لږ دې ا که تاسو اونه وتئ ا عذاب به درکړې تاسو ته الله ا عذاب ا دردناک داخرت (په مقابله کښې) ډیر کم دی ا که تاسو د جهاد دپاره اونه وتلئ نو تاسو ته به دردونکې عذاب درکړې
وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَىٰ
اوبدل راوولی ا قوم ا بی له تاسو نه اواوبه نه رسوی تاسو ضرر الله ته ا هېڅ قدرله اوالله ا په اوستاسو په ځانې به نور خلق راوولی اوتاسو (جهاد ته په نه تلو) الله <small>ﷻ</small> ته څه نقصان نشئ رسولي اوالله
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝
هر اڅیز باندې ا قادر دې ا
دهرڅیز د کولو طاقت لری ا

قوله تعالى: :: إِلَّا تَنْفَرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

دجهاد نه پتیدونکو ته تنبیه: - یو طرف ته خو سخته گرمې وه اوبل طرف ته میوې پخې شوې وې اود ونو سوری زیات شوی وو په داسې وخت کښې رسول الله ﷺ د یواوړد سفر د پاره تیار شو په عزوه تبوک کښې د خان سره د تلود پاره ټولگوته ارشاد او فرمائیلو. څه خلق چه پاتې شوی وو هغوی ته نی چه کومه

تنبیہ ورکړه د دې ایاتونو شروع هم ددې ایت نه ده چه کله تاسو دالله ﷻ په لار کښې دجهاد دپاره راغواړی نوتاسو ولې په زمکې ته ځان اچوی. آیا په دې فانی څیزونو ددنیا دآخرت باقی نعمتونه هیرونی. واورنی ددنیا خو د آخرت په مقابله کښې هیڅ حیثیت نشته. حضور ﷺ خپلې د کلمې والا گوتې ته اشاره اوکړه او ونی فرمائیل که څوک دا گوته په سمندر کښې ورډوبه کړی اورا ونی باسی نو په دې باندې چه د سمندر په مقابله کښې گومې اوبه دی نو هم دومره مقابله د دنیا د آخرت سره ده. (۱)

حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه چا تپوس اوکړو چه ما اوریدلی دی ته حدیث بیانوی چه الله ﷻ د یوې نیکنې په بدله کښې یولاکه ثواب ورکوی. هغوی اوفرمائیل چه ما خو د دو لاکهو فرمان هم د رسول الله ﷺ نه اوریدلې دې. بیا هغه هم د دې آیت نه هم د دې جملې تلاوت اوکړو چه دنیا کومه تیره شوه اوکومه باقی ده هغه ټول د آخرت په مقابله کښې ډیر کم دی. روایت دې چه عبدالعزیزین مروان رضی الله عنه د خپل مرگ په وخت کښې خپل کفن راوغوښتو او کتلو سره ئی اوفرمائیل زماخود دنیانه هم دغه حصه وه زه هم دومره دنیا اوږم او خم. بیانی شاته اوکتل او ونی ژړل. فرمائیلې افسوس دنیا ستا ډیر کم دی او ستا کم خو ډیر کم دی افسوس مونږ خو په دهوکه کښې پاتې شو. بیا د جهاد په پریخودو باندې الله ﷻ رټنه کوی چه سخت دردناک عذاب به وی.

یوه قبیله حضور ﷺ د جهاد د پاره راوغوښتله هغوی راپانه سیدل نو الله ﷻ د هغوی نه باران بند کړو. بیا ئی اوفرمائیل چه په خپل زړه کښې خوشحالیرټی مه چه مونږ د رسول الله ﷺ امدادیان یو که تاسو صحیح نه شوئی نو الله ﷻ به تاسو برباد کړی او ستاسو په ځای به نور د رسول الله ﷺ ملگری کړی چه ستاسو په شان به نه وی. تاسو دالله ﷻ هیڅ نه شئی کولې داخبره هم نه ده چه تاسولارنه شئی نو مجاهدین به جهاد نه شی کولې په الله ﷻ کښې ټول قدرتونه دی هغه تاسو نه بغیر هم په خپلو دښمنانو باندې خپل غلامان غالب کولې شی. وئیلی شوی دی چه دا آیت ﴿ اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا ﴾ او آیت ﴿ مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَخْلِفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﴾ دا ټول آیاتونه د آیت ﴿ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً ﴾ سره منسوخ شوی دی. خوامام ابن جریر رضی الله عنه د دې تردید کوی اوفرمائی چه دامنسوخ نه دی بلکه د دې آیاتونو مطلب دا دې چه چاته رسول الله ﷻ د جهاد د پاره د وتلو اوفرمائی نو هغوی دې فرمان اوریدو سره اودرېږی فی الواقع داتوجیه ډیره ښکلې ده. والله اعلم.

إِلَّا تَنْصُرُوهُ	فَقَدْ	نَصْرَهُ	اللَّهُ
اکه او نه کړو تاسو مدد دهغه انوبه تحقیق سره امدد کړې وودهغه سره الله			
او که تاسو دده (نبی کریم) سره مدد نه کوئ (نود دوی ستاسو مدد خه حاجت هم نشته) یقینا د			
إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا	ثَانِي	اَثْنَيْنِ	إِذْ
کله چی اویستلې وؤ هغه لره هغه کسانو اچی کفر ئی کړې وؤ احوال دا چی هغه دویم وؤا په دوو کښی اکله چی			
دده سره الله په هغه موقع مدد کړې وو کله چه کافرانو دې (دمکې نه) راویستی وو او دوی دوه په دوه وو ا په دغه وخت			
هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ			
هغوی دواړه په غار کښی وؤ ا کله چی اهغه وئیل املگری خپل ته ا مه غمژن کیره ابیشکه الله			
دا دواړه (نبی کریم او ابوبکر) په غار (ثور) کښی وو انو دوی خپل ملگری ته او وئیل ته مه پریشانه کیره الله			

(۱) صحیح مسلم کتاب الجنة باب فناء الدنيا وبيان الحشر يوم القيامة، ۲۸۵۸، ترمذی: ۲۳۲۳، ابن ماجه: ۴۱۰۸، احمد: ۴۲۲۸/۴.

مَعْنَاهُ	فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ	وَأَيَّدَهُ	بِجُنُودٍ
زمونبر سره دي انو نازل كړو الله آرام خپل په هغه باندي او مضبوط ئي كړو هغه په داسي لښكرو سره			
زمونبر سره دي انو الله خپل آرام په ده راو ليرلو او د ده مدد ئي په هغه لښكرو (د فرشتو سره) او كړو			
لَمْ تَرَوْهَا	وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا	السُّفْلَىٰ	وَكَلِمَةَ اللَّهِ
چي نه ليدو هغه تاسو او وي گرزوله خبره دهغه كسانو اچي كافران وؤ اښكته او خبره دالله			
چه تاسو نه ليدلي (دغه فرشتي) او الله ﷻ د كافرانو سازش ناكامه او گرځولو او (د كافرانو د سازشونو په مقابله كښي)			
هِيَ الْعُلْيَا	وَاللَّهُ عَزِيزٌ	حَكِيمٌ	
هم هغه او چته ده او الله غالب دي او حكمت والادي			
هم دالله تدبير كاميابي وي او الله غالب صاحب د حكمت دي			

قوله تعالى: إِذْ هَمَّ فِي الْغَارِ

نبي كريم ﷺ او صديق اكبر ﷺ د غار ملكري :- كه تاسو زما د رسول ﷺ امداد او تائيد پرېرځئ نو زه د چا حاجت مند نه يم. زه پخپله د هغه امداد كونكې مويده كافي او حفاظت كونكې يم. ياد كړئ د هجرت په كال چه كافرانو د حضور ﷺ د قتل يا قيد ياد وطن نه د ويستلو سازش كړې وو او حضور ﷺ د خپل رېښوني ملكري حضرت ابوبكر صديق ﷺ سره يوازې د مكې مكرمې نه وتلې وو نو څوك د هغه امدادي وو. درې ورځې د دې ويرې نه په غار كښې تيرې كړې چه لتونكي نااميد شي او واپس لاړشي نو د دې ځاي نه به اوڅو اود مدينې منورې لار به واخلو. صديق اكبر ﷺ به ساعت په ساعت ويرېدلو چه چاته معلومه نه شي اوداسي نه وي چه هغوي رسول الله ﷺ (عليه افضل الصلوة والتسليم) ته څه نقصان اورسوي. حضور ﷺ به هغه ته تسلي فرمائيله او فرمائيل ئي چه ابوبكر! د دې دوو باره كښې ستا څه خيال دي د كومو دريم چه پخپله الله ﷻ دي (1) مسند احمد كښې دي چه حضرت ابوبكر ﷺ بن ابو حنيفة حضور ﷺ ته په غار كښې او وئيل كه دي كافرانو كښې چا خپلو قدمونو ته هم او كتل نو هغوي به مونږ اويښي. حضور ﷺ او فرمائيل چه ته هغه دوه څنگه گنډې د كومو دريم چه پخپله الله ﷻ دي. غرض دا چه په دې موقعو هم الله ﷻ سبحانه وتعالى د هغوي امداد او كړو. بعضي بزرگانو فرمائيلي چه د دې نه مراد دا دي چه په حضرت ابوبكر ﷺ باندي الله ﷻ د خپل طرف نه تسكين راو ليكلو. د ابن عباس ﷺ وغيره تفسير هم دغه دي اود هغوي دليل دا دي چه حضور ﷺ خو مطمئن سكون او تكسين والا وو. خو پدې خاص حال كښې تسكين دنوي سر نه راليكل ددې خلاف نه دي. ددې دپاره ئي دي سره او فرمائيل چه خپل غائبانه لښكري نازل كړې اود هغه امداد ئي او كړو يعنى د فرشتو په ذريعه. الله ﷻ د كفر كلمه دباوكړه او خپله كلمه ئي مشهوره كړه. شرك ئي ښكته كړو او توحيد ئي اوچت كړو. د حضور ﷺ نه تپوس كيږي چه يو سړي دخپلې بهادرئې د پاره دويم دقومي حميت دپاره اودرېم دخلقو خوشحالولو د پاره جنگ كوي نو په دې كښې د الله ﷻ د لارې مجاهد څوك دي؟ حضور ﷺ او فرمائيل څوك چه د الله ﷻ د كلمې د اوچتولو په نيت سره او جنگيږي هغه د الله ﷻ د لارې مجاهد دي. (2) الله ﷻ په انتقام اخستلو باندي غالب دي. د چا امداد چه كول غواړي نو كوي. نه د هغه په وړاندي څوك

(1) صحيح بخاري كتاب التفسير سورة براءت باب قوله تعالى (ثاني اثنين إذ هما في الغار إذ يقول لصاحبه....) 4: 662، صحيح

مسلم: 2381، ترمذي: 3096، احمد: 4/1.

(2) صحيح بخاري كتاب الجهاد باب ومن قاتل لتكون كلمة الله هي العليا: 2810، صحيح مسلم: 1904، ابوداؤد: 2517،

ترمذي: 1646، نسائي: 2316، ابن ماجه: 2783، احمد: 4/392.

خہ نہ شی کولې د هغه اراده به څوک بدله کړې شی. څوک دې چه د هغه په وړاندې شونلې کولای کړې شی یا سترگې ملاؤ کړې شی. د هغه ټول اقوال او افعال حکمت او هصلحت نیکئی او خوبونه ډک دی تعالی شانہ وجل مجده.

اَوْحَىٰ	اِئْتَرُوا خِفَافًا	وَوَثِقًا	وَجَاهِدُوا	بِأَمْوَالِكُمْ	وَأَنْفُسِكُمْ
اوځئ	ا که سپک بی او که دارنه	او جهاد او کړئ	په مالونو خپلوسره	او په خانونو خپلوسره	
	سپک او دارنه (ټول د الله په لار کښې)	اوځئ او په مالونو او خانونو سره	د الله په لار کښې جهاد کوئ		
	فِي سَبِيلِ اللَّهِ	ذَلِكُمْ	خَيْرٌ	لَكُمْ	إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
	په لار د الله کښې	دا وتل ستاسو ابهردی	ستاسو دپاره	ا که چری تاسو	پوهیږئ
					ا که تاسو پوهیږئ نو دا (په هر حالت کښې په جهاد کښې شرکت ستاسو دپاره ډیر غوره دی

قوله تعالی: اِئْتَرُوا خِفَافًا وَوَثِقًا

د الله ﷻ په لار کښې اوځئ که سپک ئی که دارنه. وائی چه په سورۃ براءة کښې هم د آیت وړاندې تیر شوې دې (په دې کښې دی چه دغزوه تبوک دپاره ټولو مسلمانانوسره د هادی امم رسول الله ﷺ وتل پکار دی. د اهل کتاب د کافرانو رومیانو سره د جهاد د پاره ټولو مؤمنانوله تلل پکار دی. که زړه ئی غواړی او که نه که آسان ورته ښکاره شی او که دروند ذکر کیرې چه څوک به د بوداوالی او څوک به د بیمارئی عذر کوی نو دا آیت نازل شو. بوداگان او ځوانان ټولوته د پیغمبر ﷺ سره د ملگرتیا کولو عام حکم اوشو د چا هیخ عذر نه چلیږی. ابو طلحه ؓ د دې آیت دا تفسیر کړې دې اود دې حکم په پوره کولو کښې د شام په زمکه کښې لاړل. او نصرانیانو سره ئی جهاد کولو تردې چه خان ببنونکې ته ئی خان ورکړو رضی الله عنه وارضاه.

د صحابه گرامو د جهاد جذبه: او په یو روایت کښې دی یو ځل هغه قرآن کریم تلاوت کولو سره دې آیت ته اورسیدلو نو وئی فرمائیل چه زما رب خو زما په خیال بوداگانو او ځوانانو ټولوته د جهاد د پاره تللو دعوت ورکړې دې. زما خوږو بچو زما سامان تیار کړئ. زه د شام ملک ته د جهاد د شرکت د پاره ضرور ځم. بچو وئیل باباجی د حضور اکرم ﷺ د ژوند پورې تاسو د نبی کریم ﷺ په ماتحتی کښې جهاد او کړو. په خلافت صدیقی کښې تاسو د مجاهدینو سره وئ. خلافت فاروقی کښې هم تاسو مشهور مجاهد وئ او س تاسو د جهاد نه ئی په کور کښې آرام او کړئ. مونږ ستاد طرف نه د جهاد میدان ته اوځوادو خپلو تورو کمال ښایو. خو هغه اونه منلو او هم هغه وخت د گورنه او وتلو د سمندر نه اخوا تلود پاره کشتی واخسته روان شو. د منزل مقصود نه د یوڅو ورځو په لار وو چه د سمندر په مینځ کښې روح پرور الله ﷻ ته روح حواله کړو. نهه ورځې کشتی روانه وه خو یوه جزیره یا ټاپو ښکاره نه شو چه هغه هلته خښ کړې شوې وو. نهه ورځې پس په اوچه باندي کوز شو او هغه ئی لحد کښې ورخښ کړو. تردغه وخت پورې د هغه لاش هم هغه شان وو. (رضی الله وارضاه).

د خِفَافًا وَوَثِقًا ځنې تفسیرونه: د ډیرو بزرگانو نه خِفَافًا او وَثِقًا تفسیر نه ځوانان او بوداگان مروی دی. که ځوان وی که بودا امیر وی فارغ وی که مشغول وی که خوشحاله وی که تنگ زړه وی، که دروندوی یا سپک حاجت مند وی که کاریگر وی که آسانی والا وی که سختی والا وی که پیشور وی که سوداگری

که قوی وی که کمزوری په کوم حالت کښې هم وی بغیرد عذر نه اودریږي اود الله ﷻ د جهاد د پاره روان شی. د دې مسئلې تفصیل په توگه امام ابوعمرو اوزاعی رضی الله عنہ قول دې چه کله په ملک کښې دننه حمله وی نو مسلمانان سپک او سواره روان شی او چه کله د دې بندونو او سرحداتو په غاړو حمله وی نو سپک او درانه سواره او پیدل هر څنگه چه وی اوځنی او اودریږنی.

ایا دا ایت مبارک منسوخ شوې دې: د بعضې حضراتو قول دې چه آیت (فَلَوْلَا نَفَرَ) سره دا حکم منسوخ شوې دې. په دې باندې ان شاء الله مونږ پوره رنډا اچو. روایت دې چه د یو دروند بدن والا لوی سړی هغوی ته خپل حال ښکاره کړو او اجازت ئی اوغوښتو خو هغوی انکار اوکړو اودا آیت نازل شو. خودا حکم په صحابه کرامو رضی الله عنہم باندې گران تمام شو. بیا الله ﷻ دې ایت سره (لَيْسَ عَلَى الضَّعَفَاءِ) دا منسوخ کړو. یعنی ضعیفان بیماران غریبانان او فقیران کله چه هغوی سره ترخرج پورې نه وی او که هغوی د الله ﷻ د دین او شرع مصطفی ﷺ حامی طرفدار او خیرخواه وی نو میدان جنگ ته په نه تلو کښې څه بدی نشته. حضرت ابویوب رضی الله عنہ د اول غزوي نه واخله ټول عمر پورې سوا د یو کال نه په هره یوه غزوه کښې موجود وو او فرمائیل به ئی که دروند وی او که سپک دواړو ته د وتلو حکم دې اود انسان حالت د دې دواړو حالتونه بغیریل نه وی (۱) د حضرت ابوراشد حرانی رضی الله عنہ ویناده چه ما حضرت مقداد بن اسود رضی الله عنہ سور د سرکار رسالت مآب ﷺ حمص کښې اولیدو چه ډیر کمزورې شوې وو خو بیا هم په کجاوه کښې ناست وو او جهاد له روان وو. نو ما ورته اووئیل چه اوس خو شریعت تا معذوره گنږی بیا ته دا تکلیف ولې کوي. هغه او فرمائیل چه واوره سورة البعوث یعنی سورة برات زمونږ په وړاندې نازل شوې دې په کوم کښې چه حکم دې سپک او درانه ټول جهاد ته ځنی (۲) حضرت حیان بن زید شرعی رضی الله عنہ وائی چه مونږ صفوان بن عمرو والی حمص سره جراحه طرف ته د جهاد د پاره لارو ماد دمشق یو بزرگ ډیر عمر والا اوکتلو چه په حمله کونکو کښې هغه هم په خپل اوبښ باندې سور راروان دې. د هغه اوریځې د هغه په سترگو باندې راپریوتلې دی شیخ فانی شوې دې یعنی ډیر بوډا وو. ما ورته اووئیل چه تره ته خو اوس د الله ﷻ په نیز هم معذوره ئی. دې اوریډو سره هغه د خپلو سترگونه اوریځې اوچتی کړې او وې فرمائیل چه وراړه الله ﷻ په سپکوالی اودروندوالی دواړو حالاتو کښې زمونږ نه په جهاد کښې د وتلو غوښتنه کړې ده. واوره چا سره چه د الله ﷻ محبت وی په هغوی باندې ازمینت هم وی بیا په دې باندې ثابت قدم اوسیدو نه پس په هغه د الله ﷻ رحمت راوریږی. واوره د الله ﷻ ازمینت شکر صبر ذکر الله اود الله ﷻ توحید خالص سره کیږی. (۳)

جهاد کښې دنیا و اخرت فائده: د جهاد د حکم نه پس د زمکې او زمانې مالک په خپله لار کښې د رسول الله ﷺ په مرضی کښې خان اومال خرچ کولو حکم ورکوی او فرمائی چه د دنیا او آخرت ښیگره په دې کښې ده. دنیاوی گټه خو په دې کښې ده چه لېشان خرچ به اوکړې او ډیر غنیمت به ملاوئشی اود آخرت گټه دا ده چه دې نه لویه بل څه نیکی نشته. نبی کریم ﷺ فرمائی د الله ﷻ په ذمه په دوو خبرو کښې یوه ضروری ده هغه مجاهد خو یا شهید کړی نود جنت مالک ئی جوړ کړی او یا هغه د سلامتیا او غنیمت سره واپس راگرځوی (۴) پخپله د الله ﷻ اوچت ارشاد دې په تاسو جهاد فرض کړې شوې دې سره د دې نه چه تاسو د دې نه کرکه کونې. خو ډیر ممکن دی چه ستاسو نه غوښتونکې څیز په اصل کښې ستاسو

(۱) حاکم: ۳۵۸/۳.

(۲) ابن جریر.

(۳) الطبری: ۲۶۴/۱۴.

(۴) صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب قول النبی ﷺ (أحلت لكم الغنائم): ۳۲۲۳، صحیح مسلم: ۱۸۷۶، مواظنام مالک:

۴۴۴، احمد: ۳۹۹/۲.

د پارہ بہتروی او کیدی شی چه ستاسو د غوبنتنی خیز فی الواقع ستاسو په حق کنبی ډیر مضر وی واوره ته خو بالکل نادان نی او الله ﷻ خو پوره پوره دانا او بینا دی. نبی کریم ﷺ یو سړی ته او فرمائیل مسلمان شه هغه وئیل چه زړه خومی نه غواړی حضور اکرم ﷺ او فرمائیل سره ددی چه نه نی غواړی ()

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَا تَبِعُوكَ

ا که چری وی | فائده | نزدی | اوسفر | در میانه | انو خامخا به پیروی کری وه دوی ستا

ا که چرته نفع (د حاصلولو په اعتبار سره) نزدی وی اوسفر در میانه وی نو دوی (منافقان) ستا

وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشَّقَّةُ ۖ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوْ

لیکن الری شو ا په دوی باندي املز او زرده چی قسمونه به خوری دوی ا په الله ا که چری

تابع دار کری وی ا خوگران شو دوی ته منزل کول (نوځکه پاتی شول) اودوی به (تاسو ته) په الله قسمونه خوری

اَسْتَطَعْنَا لَخُرْجَانَا مَعَكُمْ يَهْلِكُونَ اَنْفُسَهُمْ

طاقت وی زمونږ انوخامخا به وتلی وو مونږ | تاسو سره ا هلاک کوی دوی | خانونه خپل ا

که زمونږ وس کیدلی نو تاسو سره به وتلی وی (په دې دروغو قسمونو) خپل خانونه هلاکوی (چه گناهگاریږی)

وَاللَّهُ يَعْلَمُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ۙ

او الله پوهیږی اچی دوی ا دروغژن دی ا

او الله پوهیږی چه دوی دروغژن دی ا

قوله تعالى: وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ

د مکارو خلقو په د هوکه کنبی رانه شئی کوم خلق چه د عزوه تبوک د تلو نه منع شوی وواود هغی نه پس حضور ﷺ له راغله او خپلی د دروغو اود خان نه جوړ شوی عذرونه نی پیش کول هغوی په دې آیت کنبی رتلی شی چه په حقیقت کنبی دهغوی هیخ معذوری نه وه. که چرته آسان غنیمت او یا د نيزدی سفر وو نو دا لالچیان به ورسره وو خود شام پورې سفرد هغوی پنبی ماتې کری اود دې مشقت خیال د هغوی ایمانونه دد یعنی خراب کرل. اوس دوی راغلل اود دروغو قسمونه خوری اود الله ﷻ رسول ﷺ ته د هوکه ورکوی. که څه عذر نه وی نومونږ به په یو ځای د تلو دا عزت پریخودی وو؟ مونږ په زړه او خان سره ستاسو په خدمت کنبی حاضریدو. الله ﷻ فرمائی چه ددوی د دروغوماته علم دې هغوی خو خپل خانونه غرق کرل.

عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنَتْ لَهُمْ

ا معافی او کره الله اتاته ا ولی اجازت ورکړو تا ا دوی ته

الله تا ته معافی کری ده ا تا دوی (منافقان) ته ولی (د ایساریدو) اجازت

حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ

تر دې پورې اچی ښکاره شوی وی اتاته هغه کسان اچی رښتینی دی ا او معلوم کری وی تا

ورکړو (اجازت به دې نه ورکولو) تر دې چه تاته رشتیني کسان معلوم شوی وی اود دروغژن دې پیژندلی وی

الَّذِينَ لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
دروغزن انہ غواری اجازت ستانہ اہغہ کسان چہ ایمان راوری اہہ اللہ بانڈی اویہ ورخ د آخرت باند
..... ستانہ ہغہ کسان (د جہاد نہ د ایساریدو) اجازت نہ غواری اچہ بہ اللہ اویہ ورخ د آخرت ایمان راوری
أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ
ددی نہ چہ جہاد اوکری اہہ مالونو خپلو سرہ اویہ نفسونو خپلو سرہ اواللہ ابنہ عالم دی
چہ (د اللہ پہ لار کبھی) پہ خپلو خانونو اومالونو سرہ جہاد اوکری اواللہ پاک متقیان خلق پیژنی
بِالْمُتَّقِينَ ۝ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
پہ متقیانو باند اییشکہ اجازت غواری ستانہ اہغہ کسان چہ ایمان نہ راوری اہہ اللہ بانڈی
بیشکہ ستانہ خو ہغہ خلق (د جہاد نہ د ایساریدو) اجازت غواری چہ پہ اللہ ﷻ اود آخرت پہ ورخ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ۝
اویہ ورخ د آخرت باند اوشکمن دی ازرونہ دہغوی انو ہغوی پہ شک خپل کبھی اسرگردانہ دی
یقین نہ ساتی اود دوی زرونو (د آخرت پہ بارہ کبھی) شک کری دی انو دوی پہ خپل شک کبھی سرگردان دی

قوله تعالى: لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ

رہبتونی مسلمان حیلہ اوبہانہ نہ جوہوی:- دسبحانہ و تعالیٰ خپل محبوب سرہ څنگہ د مینہ نہ ډکی خبری کیری۔ دسختی خبری اورولو نہ وړاندی د معافی اعلان اورولی شی۔ دہی نہ پس د رخصت ورکولو عہد ہم پہ سورۃ نور کبھی ورکوی۔ اود اللہ ﷻ ارشاد کیری: ﴿فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِيَبْغُضَ شَأْنَهُمْ فَأَذَنْ لَنْ يَشْتَأْنَهُمْ﴾ یعنی کہ پہ دوی کبھی څوک تانہ د خپل څہ کاریاشغل پہ وجہ اجازت غواری نو تہ چہ چاتہ غواری اجازت ورکولی شی۔ دا آیت د ہغہ کسانو بارہ کبھی نازل شوې کومو چہ پہ خپل مینخ کبھی فیصلہ کری وہ چہ د حضور ﷺ نہ خو اجازت اخلو کہ اجازت اوشو خو ډیره بنہ دہ اوکہ اجازت رانہ کری نو بیا خوبہ ہم پہ دہ غزوه کبھی شاملیرو نہ (۱) د دہی د پارہ اللہ ﷻ فرمائی چہ کہ دوی تہ اجازت نہ ملاویدو نو دومرہ فائدہ خو بہ خامخا کیدلہ چہ د رشتیا عذر کونکی او بہانہ کونکی بہ بنکارہ کیدل، پہ نیک اوبد کبھی بہ بنکارہ فرق کیدو، اطاعت گزار خو بہ حاضریدل او نافرمانہ بہ سرہ د اجازت نہ ملاویدلو ہم نہ وتل، ځکه چہ ہغوی خوفیصلہ کری وہ کہ رسول اللہ ﷺ اجازت اوکری اوکہ نہ اوکری خو مونہ بہ جہاد تہ نہ خو۔ پہ دہی وجہ اللہ ﷻ پہ دہی آیت کبھی د دہی نہ پس دا او فرمائیل چہ دا ممکن نہ دی چہ رہبتونی او ایمانداران خلق د اللہ ﷻ پہ لار کبھی د جہاد نہ د منع کیدو اجازت تانہ او غواری۔ ہغوی خو جہاد د اللہ ﷻ د نیزدیکت منلو او خپل خان او مال قربانولو خواہش مند دی او اللہ ﷻ ہم د دہی پرهیزگارہ ډلی نہ بنہ خبردی۔

بہ ایمانہ ہمیشہ تردد کبھی وی:- بغيرد شرعی عذر نہ بہانہ جوړونکی د جہاد نہ د منع کیدلو اجازت غوہبتونکی خو بہی ایمانہ خلق دی د کومو چہ د آخرت د کور د بدلہ څہ امید نشته۔ د دوی زرونہ ترنن پوری ستاد شریعت نہ پہ شک شبہ کبھی دی دوی حیران او پریشان دی کہ یو قدم د ہغوی وړاندی څی نو دوه قدمہ شاتہ څی دوی ثابت قدم او استقلال والا نہ دی دوی خو هلاک کیدونکی دی دوی نہ

اخوادی اونہ دیکھوادی دا دالہ کمرہ کپی شوی دی ته به د دوی دصیح کیدوھیخ لار نه بیامومی

وَكُوَارَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ

اوکه اراده وی ددوی ا دوتلوا نوخامخا تیار کپی به وو دوی ا دپاره ددی غزا اسباب | لیکن اوکه دوی (منافقان د جهاد د) وتلو اراده لرله نو د هغی دپاره به ئی اسباب تیار کپی ووخو

كِرَّةَ اللَّهِ انْبِعَاثَهُم فِثْنَتَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا

خوبن نه کپی و الله ا پورته کیدل ددوی ا نو سست ئی کپی دوی ا اوورته اوونیلی شو اچی کینی الله د دوی (جهاد دپاره) تلل نه خوبنوی نو دوی ئی سست کپی او دوی ته اوونیلی شو چه د ناستو

مَعَ الْقَعِيدِينَ ۝ لَوْ خَرَجُوا فِیْكُمْ مَا زَادُوكُمْ

د ناستو خلقو سره | که وتلی وی دوی ا شریک په تاسو کینی | نه به وو زیات کپی دوی تاسوته ا مگر ناستو کسانو سره کینی (او د دوی په نه تلو مه خفه کیری خکه) که دوی تاسو سره وتلی وو. نو تاسوته

خَبَالًا وَلَا أَوْضَعُوا خِلَافًا لِّیَبْغُوكُمْ الْفِتْنَةَ

شر | اوخامخابه مندی ترپی وهلی دوی ا په منخ ستاسو کینی ا په داحال چی لتیوله به دوی تاسوته ا فتنه به ئی د نقصان نه سوا بل خه ته وورسولی ا دوی به خامخا د نقصان رسولو دپاره ستاسو په مینخ کینی کوششونه کپی وو

وَفِیْكُمْ سَاعِدُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ۝

اوشته په تاسو کینی اغوړا ا بنسودونکی اهغوی دپاره او الله | بنه پوهه دی ا په ظالمانو ا او په تاسو کینی (دوی ته د خبرو او رولو دپاره) غوړ کیکودونکی هم شته او الله په ظالمانو پوهه دی

قوله تعالی: مَا زَادُوكُمُ الْاِخْبَالَ

د منافقان د تکلیفونو او شیطانو تذکره. دوی عذر کوی. دهغوی د غلطیدو یو ظاهری دلیل دا هم دی که د هغوی اراده وه نو کم از کم سامان د سفر خو به ئی تیارولو خودوی خود اعلان او حکم نه پس هم ورخی تیرلو باندی لاس په لاس کیخودی او ناست دی. یو دکپی ئی هم اخوا دیکخوا نه کپی. خبره دا ده چه د الله هغوی تاسو سره وتل خوبن نه وو په دی وجه ئی هغوی روستو کپی او په قدرتی توگه ئی دا اوونیلی شو چه تاسو د ناستو خلقو سره ملگرتیا او کپی. واورئی د هغوی د ناخویننه کولو وجه دا وه چه دوی پوره نامرد او د اعلی درجی بزدل او ویریدونکی دی. که دوی تاسره وونو دلته پانړه او خوزیده او هلته دوی راپریوتل اودا مثال به ئی په اصل کینی خودلو اودوی سره به په تاسو کینی هم فساد خوریدلو. دوی به د اخوانه دیکخوا اودیکخوا نه اخوا خبری جوړولی او خبری اوږدولو سره به ئی خپل مینخ کینی تفرقه اچوله اود بنمنی به ئی جوړوله اوخه نوې فتنه به ئی اودروله او تاسو به ئی په خپل مینخ کینی اخته کولی. دهغوی منونکی اودهغوی هم خیال اودهغوی پالیسنی ته په بنه نظر کتونکی پخپله په تاسو کینی موجود دی اود خپل ساده توب په وجه د هغوی د شیطانیانونه بی خبره دی. د کوم نتیجه چه د مؤمنانو باره کینی دیره خرابه راخی په خپل مینخ کینی شر او فساد خوری. د مجاهد علیه السلام وغیره قول دی چه مطلب دا دی چه د هغوی خبری کونکی د هغوی سی آئی دی اود هغوی جاسوس هم په تاسو کینی لگیدلی دی چه ستاسود ذری ذری خبری هغوی ته رسوی. خودا معنی کولو سره هغه لطافت باقی نه پاتی کیری کوم چه د آیت د شروع نه دی یعنی ددی خلقو تاسو سره نه وتل الله هغی ته په دی وجه

ہم ناخوبنہ وو چہ پہ تاسوی کنبی بعضی داسی ہم شتہ چہ د هغوی منونکی دی. دا خو بالکل صحیح دی خود جاسوسی خہ خصوصیت د هغوی د وتلو د وجہی دپارہ نہ شی کیدی. پہ دی وجہ د قتادہ رضی اللہ عنہ وغیرہ مفسرینو قول ہم دغه دی.

منافقان اکثر د کافرانو جاسوسان وی: امام محمد بن اسحق رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پہ اجازت غوشتلو کنبی عبداللہ بن ابی بن سلول اوجدبن قیس ہم وو اوہم دغه لوی لوی رتيسان اود اثرخاوندان منافقان وو. اللہ ﷻ هغوی لری اوغورزول. کہ چری دوی ورسره وی نود هغوی مخامخ منونکی بہ هغوی سره شوی وو اود مسلمانانو د نقصان سبب بہ جوړشوی وو. پہ محمدی لنبکر کنبی بہ گدوډوالی خورشوی وو (۱) خکہ چہ داخلق د وجاہت والا وو اوخہ مسلمانان د هغوی د حال نہ ناخبرہ کیدو پہ وجہ د هغوی د ظاہری اسلام اوغورو خبرو باندی مفتون وو اوتر اوسہ پوری د هغوی پہ زہ کنبی د دوی محبت وو اودا د هغوی د لاعلمتی پہ وجہ وو.

دمنافقانو نہ وتلو کنبی د مسلمانانو خیر دی :: رشتیا دی چہ ټول علم ہم اللہ ﷻ تہ دی چہ غائب حاضر شوی وی اوکیدونکی ټول پہ هغوی بنگارہ شی ہم ددی علم غیب پہ بنیاد هغه فرمائی چہ تاسو مسلمانان د هغوی نہ وتل غنیمت اوگنرئی کہ دوی وائی نو نور فتنہ او فساد بہ کیدلو. نہ بہ نی خپلہ کول اونه بہ نی نور پریخودل. ہم پہ دی وجہ ارشاد دی کہ کافران بیا دنیاتہ واپس کړی شی نو د نوی سر نہ بہ بیا ہم هغه کوی کوم نہ چہ منع شوی وو اودوی بہ ہم دروغژن پہ دروغژن پاتې شی (۲) او پہ بل آیت کنبی دی کہ چری علم د اللہ ﷻ کنبی د هغوی پہ زړونو کنبی لیشان ہم خیروی نو اللہ ﷻ بہ خامخا هغوی تہ اورولو اوس خودا حال دی چہ کہ اوری ہم نو مخ اړکوسره واپس شی. (۳) پہ بل خای کنبی دی کہ چری مونږ پہ دوی باندی لیکلې وی چہ تاسو ہم پہ خپل مینخ کنبی د مرگ لوبہ اوکړئی یاد وطن نہ اوخئی ددیرو کمو خلقونہ بغیردوی بہ ہیخ کله ہم دا نہ کول. اوسره ددی چہ دا بہ دهغوی پہ حق کنبی بهتر اوبنہ وه چہ کوم نصیحت دوی تہ اوکړی شی هغه پوره کړی ددی دپارہ چہ یدی صورت کنبی مونږ دخپل طرف نہ اجر عظیم ورکړو او نیغه لار ورته اوبنایو. (۴) نور ہم دا شان ډیر آیاتونہ دی.

لَقَدْ ابْتِغَوْا	الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ	وَقَلْبُوا لَكَ
پہ تحقیق سره کوشش کړی دی دوی ادفتنی ا دمخکنبی نہ اولټولی دی دوی استا د ناکام کولو اودوی د دی (غزوی نہ) وړاندی (هم تاسو تہ) د نقصان رسولو کوشش کړی وو اوستا خلاف نی تدبیرونہ		
الْأُمُورِ	حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ	وَوَظَّهَرَ أَمْرَ اللَّهِ وَهُمْ كَرِهُونَ ﴿۱۰﴾
ټول تدبیرونہ ا تردی پوری اچی راغلی حق ا اوغالب شو دین دالله ا اودوی ا نہ خوبونکی وو جوړ کړی وو اتر دی چې حق راغلی اود الله دین غالب شو په داسی حال کنبی چہ دوی (داغلبہ) بده گنډی		

قوله تعالى: لَقَدْ ابْتِغَوْا الْفِتْنَةَ

منافق د فتنی دپارہ دموقعی پہ لټون کنبی وی. اللہ ﷻ د منافقانونہ د نفرت کولو بارہ کنبی فرمائی چہ آیا دوی هیرکړوچہ د مودونہ خو دوی د فتنہ او فساد اور لگولی وو اوستا د کارد اولتہ کولو شل قسمہ تدبیرونہ نی کړی دی. مدینې تہ د حضور ﷺ پہ راتلو باندی ټول عرب یوشو اود مصیبتونو باران

(۱) الطبری: ۲۷۷/۱۴
 (۲) الانعام: ۲۸
 (۳) الانفال: ۲۳
 (۴) النساء: ۶۶

نبی پہ حضور ﷺ باندی راؤورولو د بھر نہ ہغوی حملہ اوکرہ اودننہ نہ د مدینہ یهودیانو او منافقانو بغاوت اوکرو۔ خو اللہ ﷻ ہم پہ یوہ ورخ د تولو کمانونہ راکوز کپل اود ہغوی جوڑونہ نبی سست کپل، د ہغوی جوش نبی بیخ کپرو۔ دبدرجنک دہغوی ہوش اوحواس ختم کپل اودہغوی ارامانونہ نبی حلال کپل۔ دمنافقانو سردار عبداللہ بن ابی صفا ونیلے وو چہ اوس بس دے خلقوز مونر۔ طاقت پاتی نہ شو۔ اوس ددے نہ بغیر بلہ لارنشتہ چہ پہ ظاہرہ داسلام موافقت اوکری شی اوپہ زپہ کنبی چہ موخہ دی نو دے وخت چہ راشی پہ وخت بہ کتلے شی۔ بیباچہ خومرہ دحق اوچتوالے اودتوحید پورته والے کیدو دوی بہ سوزیدل۔ آخر اللہ ﷻ دحق قدمونہ کلک کپل اود اللہ ﷻ کلمہ غالب راغلہ اودوی ہسے خیلے خیتی درزولی۔

وَمِنْهُمْ	مَنْ	يَقُولُ	اٰذِنُ لِيْ	وَلَا تَغْتَنِيْ	اَلَا
اوخینی ددوی نہ اہغہ خوک دی اچی وائی اجازت راکرہ مالہ اومہ اچوہ ما پہ فتنہ کنبی خبردار					
اوپہ دوی (منافقانو) کنبی خہ داسی دی (تاتہ) وائی ماتہ (دنہ تلو) اجازت اوکرہ اوما پہ آزمائش کنبی مہ اچوہ					
فِي الْفِتْنَةِ	سَقَطُوا	وَإِنَّ	جَهَنَّمَ	لَمَحِيْطَةٌ	بِالْكَافِرِيْنَ
پہ فتنہ کنبی ابریوتلی دی دوی اوبیشکہ ا دوزخ					
خبردار دوی (د نفاق پہ) فتنہ کنبی وربریوتی دی ا او جہنم کافرانو لره راگیرونکے دے (بچ کیدی ترے نشی)					

قوله تعالى: :: اَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا

منافق پخپلہ فتنہ ۵۵:- جذب بن قیس تہ رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل دے کال کنبی بہ د نصرانیانو د وطن ویستلو کنبی تہ زمونر سرہ امداد کوی۔ نوہغہ ونیل یارسول اللہ ﷺ ما خو معاف کرہ زما تول قوم تہ پتہ ۵۵ چہ زہ دنبخو ڈیر خوبسونکے یم۔ عیسائی بشخوتہ پہ کتو خو بہ زہ خیل نفس منع نہ کرے شم۔ حضور ﷺ د ہغہ نہ مخ وارولو۔ ہم د دے بیان پہ دے آیت کنبی دے چہ دے منافق دا بہانہ جوڑہ کرہ سرہ د دے چہ ہغہ خو پہ فتنہ کنبی بریوتے وو۔ د رسول اللہ ﷺ ملگرتیا پر بخودل د جہاد نہ مخ ارول دا خہ کمہ فتنہ وہ (۱) یوپہ کنبی دا منافق د بنو سلمہ قبیلے لوی مشر وو۔ نبی کریم ﷺ چہ کلہ د دے قبیلے د خلقو نہ معلومات اوکپل چہ ستاسو سردار خوک دے نو ہغوی اوونیل جذب بن قیس چہ ڈیر شوم او بخیل دے۔ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ د بخل نہ علاوہ بلہ ہم خہ خرابہ بیماری دہ پہ دہ کنبی۔ واورنی اوس بہ ستاسو سردار خوان سپین بنائستہ بشر بن براء بن معرور وی (۲) دوزخ کافران راگیرونکے دے نہ بہ ہغوی د دے نہ بچ شی نہ بہ اوتختی اونہ بہ خلاصی پیاموندے شی۔

اِنَّ	تُصِيبَكَ	حَسَنَةٌ	تَسُوهُمْ	وَإِنَّ	تُصِيبَكَ	مُصِيبَةٌ	يَقُولُوا
کہ اور سیری تاتہ ا خہ بنیگرہ ا نوخفہ کوی دوی لره او کہ اور سیری تاتہ ا خہ مصیبت							انوائی دوی
کہ تاتہ خہ خوشحالی اور سی نو دوی خفہ کوی او کہ تاتہ خہ تکلیف اور سی نو دوی دا وائی چہ							
قَدْ	اٰخَذْنَا	اٰمْرًا	مِّنْ	قَبْلُ	وَيَتَوَلَّوْا	وَهُمْ	قَرِحُونَ
نیولی وومونر ا کارخپل ادمخکنبی نہ اومخ اروی دوی اوحال دا چنی دوی ا خوشحاله وی ا ورته اووایہ							
مونر د ورا ندے نہ دخیل حفاظت بندوبست کرے وواو د خوشحالی پہ حالت کنبی مخ اروی اتہ (ورته) اووایہ							

(۱) الطبری: ۲۸۷/۱۴

(۲) حاکم: ۲۱۹/۳، مجمع الزوائد: ۳۱۵/۹

لَنْ يُصِيبَنَا	إِلَّا مَا	كَتَبَ اللَّهُ	لَنَا	هُوَ مَوْلَانَا	وَعَلَى
جی ہرگز نہ رارسے مونہر تہ امگر ہغہ خہ اچی لیکلی دی اللہ ا دپارہ زمونہر ا ہغہ مولی دی زمونہر اویہ					
مونہر تہ صرف ہغہ تکلیف رسی کوم چہ زمونہر دپارہ اللہ لیکلی دی ا ہغہ زمونہر کارساز دی					
اللہ	فَلْيَتَوَكَّلِ	الْمُؤْمِنُونَ	©		
اللہ باندی ا پس پکاری جی توکل اوکری ا مؤمنان ا					
او خاص بہ اللہ دی مؤمنان بہروسہ اوکری ا					

قوله تعالى: **إِنْ تُصِيبَكَ حَسَنَةٌ فُسُوهُمْ**

دمسلمانانو خوشحالی پہ منافقانو درنہ وی۔۔ د دی خراب باطن د خلقود اندرونی حیانت بیان کیری چہ د مسلمانانو پہ فتح اونصرت سرہ د دوی دبنیگری ا وترقی نہ د هغوی پہ تن اوبدن کنسی اور لگی او کہ ناخایی دلته د هغوی خلاف وی نو پہ چغو چغود خیلہ چالاکنی افسانی وانی چہ صاحبہ د دی وچہ خو مونہر د دوی نہ بیچ پاتی شوے وو اود خوشحالی نہ بجانی غروی، اللہ فرمائی چہ دوی تہ جواب ورکړہ چہ غم خفگان اوراحت او مونہر پخپلہ د اللہ دتقدیر اود هغہ د منشاماتحت یو هغہ زمونہر مولا دی هغہ زمونہر آقا دی هغہ زمونہر پناہ دی مونہر مؤمنان یو اود مؤمنانو بہروسہ پہ هغہ باندی وی، هغہ زمونہر د پارہ کافی دی او بس دی هغہ زمونہر کارساز دی او دیربہہ کارسازدی

قُلْ	هَلْ تَرَبَّصُونَ	بِنَا	إِلَّا		
ا ورتہ اووایہ ا انتظارنہ کوی تاسو ازمونہر پہ حقلہ امگر					
ا تہ (ورته) اووایہ چہ تاسو زمونہر دپارہ پہ دوو کنسی د یوی					
إِحْدَى	الْحُسَيْنِ	وَحْنٌ	نَتَرَبَّصُ	بِكُمْ	أَنْ يُصِيبَكُمْ
دیوی بنیگری ا دوو بنیگرونہ ا اومونہر ا انتظار کوو استاسو پہ حقلہ اچی دررسوی تاسو تہ اللہ					
خیکری انتظار کوی چہ یا بہ راتہ فتح حاصل شی اویا شہادت) اومونہر ستاسو پہ بارہ کنسی د دی انتظار کوو					
بِعَذَابٍ	مِّنْ عِنْدِ	أَوْ يَأْتِيَنَا	فَتَرَبَّصُوا	إِنَّا	مَعَكُمْ
عذاب د طرفہ خیل نہ ا یا پہ لاسونو زمونہر انو انتظار کوی تاسو ابیشکہ مونہر ہم اتاسو سرہ ا					
چہ د خیل طرفہ یا زمونہر پہ لاسونو بہ تاسو تہ عذاب درکری ا نو تاسو (زمونہر د ہلاکت) انتظار کوی مونہر					
مُتَرَبِّصُونَ	©	قُلْ	أَنْفِقُوا	طَوْعًا	أَوْ كَرْهًا
انتظار کونکی یو ا اووایہ ا کہ خرچ کوی ا پہ رضاسرہ ایا پہ ناخوبی سرہ ا ہرگز بہ قبول نہ کری شی					
ستاسو د ہلاکت انتظار کونکی یواتہ (ورته) اووایہ کہ پہ خوبہ خرچ کوی او کہ پہ ناخوبہ ہیخ کلہ بہ					
مِنْكُمْ	إِنَّمَا	كُنْتُمْ	قَوْمًا	فَاسِقِينَ	©
ستاسو نہ ابیشکہ جی تاسو ای ہی ہم تاسو ا یوقوم ا فاسقان ا اونہ دی منع کری دوی اچی قبول کری شی					
ستاسو نہ قبول نشی ا حکہ چہ تاسو ناقرمان خلق نی ا او دوی چہ د دی خبری نہ منع شوی دی چہ د دوی					

مِنْهُمْ	تَفْقَهُمْ	إِلَّا	أَنْهُمْ	كَفَرُوا	بِاللَّهِ	وَبِرَسُولِهِ
ددوی نہ خرچ شوئی مال ددوی مگر دے خبری اچی دوی کافران شوی دی اپہ اللہ اوپہ رسول دہغہ	صدقی د دوی نہ قبول شی مگر دے وجہی چہ دوی پہ اللہ او دہغہ پہ رسول باندے کفر کرے دی	وَلَا يَأْتُونَ	الصَّلَاةَ	إِلَّا	وَهُمْ	كُفَّارُونَ
اونہ راخی دوی مانخہ تہ مگر حال دا چی دوی سست وی اونہ خرچ کوی دوی مگر	او دوی مانخہ تہ پہ ناراستیا سرہ راخی او دوی (چہ داللہ پہ لار کنبی کوم) خرچ کوی نو پہ ہغی	وَهُمْ	كِرْهُونَ			
پہ دے حال چی دوی ناخوبنہ وی						
باندے ہم خفہ وی						

قوله تعالى: قُلْ هَلْ تَرَى صُورًا مِّنَ السَّمَاءِ نَزَّابًا إِلَّا السَّحَابَ الْمُدْحَكِينَ

د جہاد ہم دوه انجامہ دی۔ دمسلمانانو پہ جہاد کنبی ہم دوه انجامہ وی اودوارہ د ہر قسم نہ بنہ دی۔ کہ شہادت ملاوشو نوجنت خپل دی او کہ فتح ملاوشوہ نو غنیمت او اجر دی۔ نو ای منافقانو! دا تاسو چہ زمونہ بارہ کنبی انتظار کوئی ہغہ ہم د دی دوو بنیگرو نہ یوہ دہ او مونہ چہ پہ کوم بابت کنبی ستاسو انتظار کووہغہ د دوو بدونہ یوہ دہ یعنی یاخودا چہ داللہ ﷻ عذاب بہ پہ تاسو نیغ پہ نیغہ راشی او یازمونہ د لاسہ بہ وھلی کیرنی قتل کیرنی او قید کیرنی۔ بنہ دہ اوس بہ مونہ پہ خپل خائی او تاسو پہ خپل خائی انتظار کوئی گورو بہ چہ دغیب د پردی نہ بہ خہ بنکارہ کیری۔ ستاسو د خرچ کولو اللہ ﷻ اوزی نہ دی کہ تاسو پہ خوشحالی سرہ ورکری نو بنہ دہ گنی کہ پہ خفگان مو ورکریہ نو ہغہ خو ہسی ہم نہ قبلیری خکہ چہ تاسو فاسقان خلق نی۔

منافق ہر نیک کار کنبی سست پست وی: ستاسو د خرچ نہ قبیلیدل ہم ستاسو داکفر دی اود اعمالو دقبلیدو شرط کفر نہ بلکہ د ایمان کیدل دی۔ ورسرہ ستاسو پہ یونیک کار کنبی ارادہ او ربتونی ہمت نشتہ کہ مانخہ تہ راخی ہم خو پہ مات زہہ پریوختی راپریوختی او چتیرنی راخلاصیرنی سست پست۔ پہ کتونکے مجمع کنبی کہ دوه خلورسجدی ورکری ہم نو پہ مرزہہ اوتنگ زہہ سرہ۔ صادق او مصدوق حضرت محمد رسول اللہ ﷺ فرمائی اللہ ﷻ نہ ستہری کیری ترکومی چہ تاسو نہ نی ستہری (۱) اللہ ﷻ پاک دی او پاک خیزخوبنوی (۲) دمتقیانو اعمال قبلوی تاسو فاسقان نی اوستاسو اعمال دقبلیدو نہ پریوتلی دی

فَلَا تَعْجَبْ	أَمْوَالَهُمْ	وَلَا	أَوْلَادَهُمْ	إِنَّمَا	يُرِيدُ	اللَّهُ
نویہ تعجب کنبی دی نہ اچوی تا امالونہ ددوی اونہ اذیر اولاد ددوی بیشکہ غواپی اللہ	نو د دوی مالونہ او اولاد دی تا پہ تعجب کنبی وانچوی بیشکہ اللہ ارادہ لری چہ دی منافقانو تہ	لِيُعَذِّبَهُمْ	فِي	الْحَيَاةِ	الدُّنْيَا	وَتَزْهَقَ
چی او عذابوی دوی پدی خیزونوسرہ پہ ژوند دنیا کنبی او اخی روحونہ ددوناو حال دا چی دوی کافران وی	د دی مالونو پہ سبب پہ دنیا کنبی عذاب ورکری او پہ حالت د کفر کنبی د دوی ساہ اخی	أَنْفُسَهُمْ	وَهُمْ	كُفْرُونَ		

(۱) صحیح بخاری کتاب الايمان باب احب الدين الى الله ادومه: ۴۳، صحیح مسلم: ۷۸۲.

(۲) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب الصدقة من الکسب الطیب: ۱۴۱۰، صحیح مسلم: ۱۰۱۵.

قوله تعالى: فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ

دنیا داروتہ پہ لالچی نظرونوسرہ مہ گورئی۔ دہغوی مال اولادتہ پہ لالچی نظرونوسرہ مہ گورئی۔ دہغوی ددی دنیا پہ غلطہ طریقہ د گتلو ہیخ حقیقت نشتہ نہ شمیر د دوی پہ حق کبھی خہ بنہ خیز دی دا خود ہغوی دپارہ دنیاوی سزا ہم دہ چہ نہ د دی نہ زکوٰۃ اوخی اونہ د اللہ ﷻ پہ نوم خیرات۔ قتادہ فرمائی چہ دلتہ مطلب مقدم او موخر دی یعنی تاسو تہ دی د ہغوی مالونہ او اولاد بنہ بشکارہ نہ شی خکہ چہ د اللہ ﷻ ارادہ دی سرہ ہغوی تہ ہم د دنیا پہ دی ژوند کبھی سزا ورکول دی۔ اولنی قوم د حسن بصری رضی اللہ عنہ دی ہم ہغہ بنہ او قوی دی۔ امام ابن جریر رضی اللہ عنہ ہم دا خوبنوی۔ پہ دی کبھی بہ دوی داسی انختی وی چہ ترمرگہ پوری بہ ورتہ د ہدایت لار نہ نصیب کیری۔ او ہم داسی بہ درجہ پہ درجہ رانیولی کیری او ہغوی تہ بہ پتہ ہم نہ وی ہم دغہ شان شوکت مال او دولت بہ د دوزخ اور جوریری۔

وَيَخْلِفُونَ	بِاللَّهِ	إِنَّهُمْ
او قسمونہ خوری دوی اپہ اللہ باندی اچی بیشکہ دوتی		
او دوی (تاسو تہ پہ دروغہ) پہ اللہ ﷻ باندی قسمونہ خوری چہ دوی (منافقان) ہم		
لَيْسَ لَكُمْ	وَمَا	هُمْ مِّنْكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَّفْرَقُونَ ۝
خامخاستاسونہ دی احوال دچی نہ دی ادوی اتاسونہ اولیکن دوی اداسی قوم دی اچی یریری ستاسو خنی دی (خو) دوی ستاسو (مسلمانانو) نہ نہ دی ابلکہ دوی داسی خلق دی چہ ویریری		
لَوْ يَجِدُونَ	مَلْجًا	أَوْ مَغْرَبًا
أَوْ مَدَّخَلًا	لَّوَلُوا	إِلَيْهِ
کہ موندلی دوی اخانی دپناہ ایا غارونہ ا یابل خانی دننوتلو انوخامخا بہ گر خیدلی وو ا ہغی تہ کہ دوی خانی دپناہ یا غارونہ یا بل خہ د دننولو خانی موندلی نوخامخا بہ ہغی تہ پہ منہو ورغلی او		
وَهُمْ يَجْهَرُونَ ۝		
ادوی اہہ منہوی وہلی ا		
ننوتی ووا		

قوله تعالى: وَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَيُنْكَرُونَ

د منافقانوغیر مستقل مزاجی اود دروغو قسمونہ د ہغوی د زرہ تنگوالی غیر مستقل مزاجی غم خفگان ویری اوبی اطمینانسی دا حال دی چہ ہم تاسو لہ راخی اود ستاسو پہ زرہ کبھی دخای کولود پارہ ہم ستاسو د لاسہ د بیج کیدلو دپارہ اوربہ اوربہ قسمونہ خوری چہ واللہ مونہ ہم ستاسو یو مونہ مسلمانان یواو حقیقت د دی نہ خلاف وی داخو صرف ویرہ او خوف دی کوم چہ د ہغوی پہ خیتہ کبھی درد پیدا کوی کہ ہم نن ہغوی تہ دخپل بجاؤ چرتہ یوہ قلعہ ملاؤشی او کہ ہم دوی چرتہ یو محفوظ غار او وینی یادوی تہ د یوبندہ سرننگ پتہ اولگی نو دوی بہ ہول پہ ہول پہ یو ساعت کبھی د ہغی طرف تہ وروالوزی تاسرہ بہ دوی یو ہم نہ بشکاری خکہ چہ د دوی خو خہ تاسرہ مینہ او محبت نشتہ دوی خو صرف د ضرورت مجبورئی او ویری د وجہ ستاسو چاہلوسی کوی۔ ہم دا وجہ دہ چہ خنگہ خنگہ اسلام ترقی کوی دوی مرہ کیری۔ د مؤمنانو پہ ہرہ خوشحالی سوزی او ترقیری۔ د دوی ترقی دغہ منافقان یو نظر نہ شی لیدلی، کہ موقعہ ورتہ ملاؤ شوہ نو ہم نن بہ اوتختی۔

وَمِنْهُمْ	مَنْ	يَلْمِزُكَ	فِي الصَّدَقَاتِ
اوخینی ددوی نہ اہغہ خوک دی اچی عیب لگوی پہ تا اہہ صدقو کنبی			
ا اوپہ دوی (منافقان) کنبی خہ داسی (منافقان) دی چہ د صدقو پہ بارہ کنبی پہ تا بانڈی عیب لگوی			
فَإِنْ	أَعْطُوا	مِنْهَا	رِضْوَانًا
نوکہ اور کړې شی دوی ته ادهغی نہ انوراضی کیری اوکہ ورنکړې شی دوی ته ادهغی نہ انوپہ دغہ وخت			
اود دوی حال دا دې کہ د هغی نہ ورته خہ ورنکړې شی نو بیا خو خوشحالہ وی اوکہ خہ ورته ورنکړې شی نو پہ			
هُمْ	يَسْتَخْطُونَ	وَكُلُوا	مِمَّا رِضْوَانًا
دوی اغصہ کیری ا اوکہ چری دوی اراضی شوې وی اہہ ہغہ اچی ورنکړې وو دوی ته ا اللہ			
ہغہ وخت کنبی بیا پہ غصہ وی (چہ ولې ئی ماتہ خہ رانکړل) خو کہ دوی پہ ہغہ خہ راضی شوې وی کوم چہ			
وَرَسُولُهُ	وَقَالُوا	حَسْبُنَا	اللَّهُ
اورسول دہغہ اووئیلی ئی وی ا کافی دې مونہ لہ اللہ اراہہ کړی مونہ ته اللہ اذفضل خیل نہ او			
اللہ او دہغہ رسول ورنکړې وی اودا ئی وئیلی وو چہ اللہ زمونہ زمونہ دپارہ کافی دې اللہ اودہغہ رسول			
وَرَسُولُهُ	إِنَّا	إِلَى اللَّهِ	رَاغِبُونَ
رسول دہغہ ابیشکہ مونہ اللہ ته ا رغبت کونکی یو ا			
بہ مونہ تہ د خیل فضل (مال) نہ را کړی اومونہ اللہ ته رغبت کونکی یو			

قوله تعالى: فَإِنْ أَعْطُوا مِنْهَا رِضْوَانًا

د مال اود دولت حرصناک منافقان. بعضی منافقان پہ حضور ﷺ بانڈی تہمت لگوی چہ حضور ﷺ د زکوٰۃ مال صحیح نہ تقسیم کوی وغیرہ. اود دې نہ د ہغوی ارادہ صرف د خیل نفع نہ بل ہیخ نہ وی. کہ دوی تہ خہ ملاوٹشی نوراضی دی اوکہ دوی پاتھی شی نو بس سپیرمہی پرسولہی وی. رسول اللہ ﷺ چہ کلہ د زکوٰۃ مال اخوا دیخوا تقسیم کړو نو پہ انصارو کنبی چا اووئیل چہ داخو انصاف نہ دې پہ دې خبرہ دا آیت نازل شو.

د نبی پہ کاربانڈی اعتراض کونکی دنیا او اہرت تباہ دی: اوپہ روایت کنبی دی چہ یو نوې صحرائی رسول اللہ ﷺ سرہ زر اوسپین تقسیم کونکی اولیدہ نو وئیل چہ اللہ ﷻ تاتہ د عدل حکم درکړو نو تہ خو عدل نہ کوی. حضور ﷺ اوفرمائیل چہ تہ خو تباہ شوې چہ زہ ہم عدل نہ کوم نو پہ زمکہ بہ خوک عدل کونکی وی؟ بیا حضور ﷺ اوفرمائیل دہ نہ اود دہ پہ شان نورو نہ بیچ اوسیرئتی. زما پہ امت کنبی دا قسمہ خلق وی چہ ہغوی بہ قرآن پاک لولی خود خلق نہ بہ نی لاندی نہ کوزیربی. اوچہ ہغوی کلہ راخی نو قتل ئی کړئی کہ بیا راوخی نو مرہ ئی کړئی او چہ بیا بنکارہ شی نو ستیونہ ترې اووہئی. د اللہ ﷻ قسم چہ زہ بہ نہ تاسو تہ درکوم اونہ بہ تاسو نہ منع کوم زہ خو یو خازن یم (۱) دجنگ حنین د مال غنیمت د تقسیم پہ وخت کنبی ذوالخویصرہ حرقوص نوم یوسری پہ حضور ﷺ بانڈی اعتراض کړې دو او وئیلی وو تہ عدل نہ کوی پہ انصاف سرہ کار کوه. حضور ﷺ اوفرمائیل چہ زہ ہم عدل اونہ کرم نو بیا ستا بربادی چرتہ ہم تلې نہ شی. کلہ چہ ہغہ شاکرہ نو رسول اللہ ﷺ مبارک اوفرمائیل چہ د دہ نہ بہ

یوقوم پیدا کیری دھغوی دمونخونو بارہ کنبی بہ تاسو تہ خپل مونخونہ حقیر بیکاری اودھغوی د روژو مقابلہ کنبی بہ تاسو کنبی یو یو تہ خپلہ روزہ حقیر معلومی بی خو هغوی بہ د دین نہ داسی اوخی لکہ غشی د بیکار نہ. هغوی چہ تاسو تہ چرتہ ہم ملاوٹی دھغوی پہ قتل کنبی کمہ مہ کوئی. د آسمان د لاندی د دے قتل شوو نہ ډیر خراب قتل شوی بہ نور نہ وی. (۱)

د رسول کریم ﷺ په ورکړې شوی ټیږ باندې قناعت کول پکار دی: بیا ارشاد دې چه دوی ته د رسول الله ﷺ په لاس الله ﷻ دوی ته ورکړې وو که دوی په هغې باندې قناعت صبر اوشکر کولو او نیلې چه الله ﷻ مونږ له کافی دې هغه به په خپل فضل سره د خپل رسول الله ﷺ په لاس نور هم مونږ ته راکړی. زمونږ امیدونه پروردگار سره تړلی دی نودابه د هغوی په حق کنبی بهتر وه. نو په دې کنبی د الله ﷻ تعلیم دې چه دوی ته الله ﷻ څه ورکړی نو په هغې باندې انسان له صبر اوشکر کول پکار دی. توکل دې په واحد ذات باندې ساتی هم هغه دې کافی او وافی گنږی رغبت توجو او لالچ امید او طمع هم د هغه پاک ذات نه ساتی. د رسول کریم علیه افضل الصلوة والتسلیم په اطاعت کنبی څه فرق اونه کړی اود الله ﷻ نه توفیق غواړی چه کوم احکام وی هغه په ځای راوړی اوکوم چه د منع کیدو کار وی هغه پریردی او چه کومې خبرې وی هغه اومنی اود صحیح اطاعت کولو هغه لارخونده اوکړی.

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ	
بیشکه صدقی دی دپاره دفقیرانو	
بیشکه زکاتونه د فقیرانو	
وَالْمَسْكِينِ	وَالْعَلِيلِينَ
او دپاره دمسکینانو او دپاره دعاملانو اچی مقرروی په هغې باندې او دپاره دهغه کسانو چی الفت اچول غرض وی مسکینانو اود زکاة راغونډونکو دپاره دی اودهغه (نوی مسلمانانو) دپاره چه د هغوی زړونو کنبی د اسلام	
وَالْمَوْلَانِ	وَالْغُرْمِيِّينَ
او دپاره دقولههم زړونو د هغوی ته اویہ څټونو آزادولو کنبی ورکولې شی او قرضدارانو ته ورکولې شی اویہ لار دالله کنبی ورکولې شی محبت اچول مقصود وی اود غلامانو ازادولو دپاره اود قرضدارو دپاره اود مجاهدینو دپاره	
وَأَبْنِ السَّبِيلِ	وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهِمْ وَنُسُلِهِمْ خَالُونَ
او مسافرانو ته ورکولې شی ادا فریضه ده ادا طرفه دالله نه اوالله په هر څه پوهه دې ادا حکمت خاوند دې اود مسافرو دپاره دې ادا زکاة د الله ﷻ فرض حکم دې او الله ﷻ پوهه اوصاحب د حکمت دې	

قوله تعالى: **إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ**

د زکوة دمصارفو تفصیل او وضاحت. په پورتنی آیت کنبی د دې جاهلو منافقانو ذکر وو کومو چه د رسول الله ﷺ د صدقاتو په تقسیم نی اعتراض کړې وو. اوس نی دلته په دې آیت کنبی بیان اوفرمانیلو چه د زکوة تقسیم د پیغمبر ﷺ په مرضی باندې موقوف نه دې بلکه زمونږ په خودلې شوو مصارفو کنبی لگی مونږ پخپله د دې تقسیم کړې دې بل چاه ته دې حواله کړی. په ابوداؤد کنبی دی زیاد بن حارث صدائی ﷺ فرمانی زه دسرکار نبوت ﷺ په خدمت کنبی حاضر شوم اود حضور ﷺ په لاس می بیعت اوکړو یوسرې راغلو اود حضور ﷺ نه نی سوال اوکړو چه ماته په صدقه کنبی څه راکړه. حضور ﷺ اوفرمانیل

(۱) صحیح بخاری کتاب المناقب باب علامات النبوة فی الاسلام: ۳۶۱۰، صحیح مسلم: ۱۰۶۴، احمد: ۵۶/۳ مختصراً.

اللہ ﷻ نبی او غیر نبی د چا پہ حکم باندی د چاد تقسیم د زکوٰۃ بارہ کنبی راضی نہ شو تردی چہ پخبلہ ہغہ تقسیم او کرو. اتہ مصارف ئی مقرر کرہ. کہ تہ پہ ہغی کنبی د یو نہ نی نوزہ بہ تاتہ در کر ی شم. (۱)
 پہ معارف زکوٰۃ کنبی د علماء گرامو اقوال: امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ خو فرمائی چہ د زکوٰۃ د مال تقسیمول
 پہ دی اتہ قسمہ خلقو باندی واجب دی اود امام مالک رحمۃ اللہ علیہ وغیرہ قول دی چہ واجب نہ دی بلکہ ہم پہ
 دی کنبی یوتہ ہم ورکول کافی دی سرہ د دی چہ نور قسم خلق وی. د عام اهل علم قول ہم دغہ دی.
 پہ آیت کنبی بیان مصرف دی نہ چہ دی ٔولوتہ د ورکولو د وجوب ذکر دی.

د زکاۃ مال پہ مصارفو کنبی ٔولو تہ ہم ورکول ی شی او صرف یو تہ ہم

مسئلک حنفی: - دا حنافو پہ نیز باندی ہم د زکاۃ مال ورکولو کنبی اختیار دی کہ ٔولو تہ نی ورکوی او کہ
 پہ دی اتہ قسمہ مصافو کنبی یو تہ ورکوی دواہ صورتونہ جائز دی (۲)

فقیرائوتہ د ٔولونہ اول ورکول ٔکہ بیان دی چہ د دوی ٔیر سخت حاجت دی. سرہ د دی چہ د امام
 ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ پہ نیز مسکین د فقیر نہ ہم پہ خراب حال کنبی دی. حضرت عمر رضی اللہ عنہ فرمائی د چا پہ لاس
 کنبی مال نہ وی. ہم ہغہ تہ فقیر نہ وائی بلکہ فقیر داہم دی کوم چہ محتاج وی او پریوتلی وی سرہ د
 دی چہ ٔہ خوراک ٔبناک او گتہ ہم وی. ابن علیہ وائی پہ دی روایت کنبی د اَخْلَقُ لفظ دی. خلق وائی
 زمونہ پہ نیز تجارت تہ خو جمہورد دی خلاف دی. او ٔیر حضرات فرمائی فقیر ہغہ دی کوم چہ د سوال
 نہ بچ کیدونکی وی او مسکین ہغہ دی کوم چہ سوال کونکی وی خلقو پسی لگیدونکی وی او پہ
 کورونو کنبی او پہ کو ٔو کنبی گر ٔیدونکی (۳) قتادہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی فقیر ہغہ دی کوم چہ د بیمارنی والا
 وی او مسکین ہغہ دی کوم چہ صحیح سالم بدن والا وی (۴) ابراہیم رحمۃ اللہ علیہ وائی دی نہ مراد مہاجر فقیران
 دی. سفیان ثوری رحمۃ اللہ علیہ وائی کلی والوتہ دی د دی نہ ہیخ ہم نہ شی ورکول ی. عکرمہ رحمۃ اللہ علیہ وائی
 مسلمان فقیران تہ مساکین مہ وائی مسکین خو صرف اهل کتاب خلق دی.

فقیرہ امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ پہ مذہب کنبی

مسئلک حنفی: ① دامام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ نہ نقل دی. چہ فقیر ہغہ کس دی. چہ دہغہ سرہ ٔہ وی. خود
 نصاب نہ کم وی. یاد نصاب پہ اندازہ وی. خونصاب غیر نامی وی. اود دی پخبلو ضروریاتو کنبی اینختی
 وی. او مسکین ہغہ کس دی. چہ دہغہ سرہ قطعاً ہیخ ٔیزہم نہ وی. نہ ددہ سرہ نان شبینہ (د شیہ
 خوراک) وی. او نہ د بدن ٔتولو د پارہ ٔہ کپرہ وی. گویا د امام صاحب رحمۃ اللہ علیہ پہ نیز مسکین زیات د غربت
 پہ حال کنبی وی. پہ نسبت د فقیر (۵) اوس ہغہ احادیث واورنی کوم چہ د دی اتوقسمو متعلق دی.
 اول فقراء: فقراء حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی صدقہ پہ مالدار او روغ سری باندی حلال نہ دہ (۶) دوو کسانو د
 حضور صلی اللہ علیہ وسلم نہ د صدقہ مال او غوبنتلو حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ غور سرہ د لاتدی نہ پور تہ ٔنہ تندرست قوی کتلو
 سرہ او فرمائیل کہ تاسو غوارنی نوزہ بہ تاسولہ در کریم خو چہ مالدار سری او طاقتورا و گتندویہ سری
 وی پہ دی کنبی د ہغوی حصہ نشتہ. (۷)

(۱) ابوداؤد کتاب الزکاۃ باب من يعطى من الصدقة وحده الغنی: ۱۶۳۰.

(۲) کذا فی عامۃ المتون شاہ فیصل غفرلہ.

(۳) الظیری: ۳۰۵/۱۴.

(۴) ایضاً: ۳۰۶/۱۴.

(۵) تسهیل الہدایہ شرح ہدایہ تالیف احقر العباد شاہ فیصل (جلد ۲ باب مصارف الزکاۃ).

(۶) ابوداؤد کتاب الزکاۃ باب من يعطى من الصدقة وحده الغنی: ۱۶۳۴ و مستند حسن، ترمذی: ۶۵۲، احمد: ۱۶۴/۲، دارمی:

۳۸۶/۱، حاکم: ۴۰۷/۱.

(۷) ابوداؤد حوالہ سابقہ: ۱۶۳۳ و مستند صحیح، نسائی: ۲۵۹۹.

دویم مساکین: حضور ﷺ فرمائی مسکینان دغہ رخیدونکی یوہ یوہ دوہ دوہ نورنی یوہ کھجورہ دوہ کھجوری اخستلو سرہ تلونکی تہ نہ وائی. خلقو تپوس اوکرو یا رسول اللہ ﷺ! بیا مسکینان کوم خلق دی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل خوک چہ د بی پرواہنی برابر اونہ مومی اونہ خپل داسی حالت اوساتی چہ خوک نی اووینی وئی پیڑنی اوچہ خہ ورکری ہغوی د چانہ پخپلہ سوال نہ کوی. (۱)

دریم عاملین: صدقہ وصول کونکی دا تحصیل دار دی دوی تہ بہ اجرت ہم د دی مال نہ ملاویری. د حضور ﷺ خیلوان پہ چا چہ صدقہ حرام دہ پہ دی عہدہ بانڈی نہ شی راتلی. عبدالمطلب بن ربیعہ بن حارث او فضل بن عباس رضی اللہ عنہما رسول اللہ ﷺ لہ دا درخواست یورو چہ مونہ د صدقہ راتولونکی عامل جو رکری. حضور ﷺ جواب ورکرو چہ پہ محمد او آل محمد ﷺ بانڈی صدقہ حرام دہ او دا خو د خلقو خیری دی. (۲)

خلورم مؤلفۃ القلوب: دچا زرہ چہ رارول مقصود وی د ہغوی ډیر قسمونہ دی، بعضو تہ خو پہ دی وجہ ورکولی شی چہ ہغوی اسلام قبول کری لکہ خنگہ چہ حضور اکرم ﷺ صفوان بن امیہ تہ غنیمت د حنین مال ورکری وو حالانکہ ہغہ دغہ وخت د کفر پہ حالت کنبی حضور ﷺ سرہ وتلی وو (۳) ددی خپل بیان دی چہ در رسول کریم ﷺ دی داد او دہش زما پہ زرہ کنبی د حضور ﷺ د تولونہ زیات محبت پیدا کرل سرہ د دی چہ د تولونہ اول زہ د حضور ﷺ لوئی دینمن ووم. بعضو تہ خکہ ورکولی شی چہ د ہغوی اسلام مضبوط شی اود ہغوی زرہ پہ اسلام بانڈی اولگی لکہ چہ حضور ﷺ د حنین پہ ورخ د مکی آزاد کری شوہی د خلقو سردارانوتہ سل سل اوبنان ورکری (۴) او ارشاد نی اوفرمائیل چہ زہ یو تہ ورکوم او حال دا وی چہ د دہ نہ ډیر زما محبوب دی ہغہ نہ ورکوم پہ دی ویرہ چہ داسی نہ چہ دوی پرمخی دوزخ تہ پریوخی (۵) یوخل حضرت علی رضی اللہ عنہ دیمن نہ کچہ سرہ زرد خاورو سرہ د حضور ﷺ پہ خدمت کنبی راولیگلہ نو حضور ﷺ صرف پہ خلورو کسانو کنبی تقسیم کرو. اقرع بن حابس، عینیہ بن بدر، علقمہ بن علائہ او زیدخیر، او وئی فرمائیل چہ زہ د دوی د زرہ ساتنی د پارہ ورکوم (۶) بعضو تہ پہ دی وجہ ورکولی شی چہ ددوی پہ شان نورخلق ہم اسلام قبول کری. اوبعضو تہ خکہ ورکولی شی چہ ہغوی د خپل خواوشا نہ صدقہ اورسوی اویادخواوشا دینمنانوساتنہ اوکری اوہغوی تہ پہ مسلمانانوبانڈی د حملی موقع ورنہ کری. ددی تولود تفصیل خای احکام اودفروع کتابونہ دی نہ چہ دا تفسیر. واللہ اعلم.

دمؤلفۃ القلوب والا حصہ اوس ہم پاتہی دہ گنہ؟: حضرت عمر رضی اللہ عنہ او عامر شعبی رضی اللہ عنہما اود یوی ډلی قول دی چہ د حضور ﷺ د وصال نہ پس اوس دا مصرف باقی پاتہی نہ شو خکہ چہ اللہ ﷻ اسلام تہ عزت ورکری دی اود مسلمانانو ملکونو مالکان جو رشو اودیر زیات بندیگان د رب د ہغوی ماتحت دی. خود نورو بزرگانو قول دی چہ اوس ہم مؤلفۃ قلوب تہ زکوٰۃ ورکول جائز دی. د مکی د فتح او د ہوازن د فتح نہ پس ہم حضور علیہ الصلوٰۃ والتسلیم ہغہ خلقو تہ مال ورکرو. بل دا چہ اوس ہم داسی ضرورتونہ پینسیری.

(۱) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب قول الله عزوجل ﴿لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ الْحَافَا﴾: ۱۴۷۹، صحیح مسلم: ۱۰۳۹.

(۲) صحیح مسلم کتاب الزکاة باب ترک استعمال آل النبی علی الصلوٰۃ: ۱۰۷۲، ابوداؤد: ۲۹۸۵، بیہقی: ۳۱/۷، احمد: ۱۶۶/۴.

(۳) صحیح مسلم کتاب فضائل باب فی سخانہ ﷺ: ۲۳۱۳، ترمذی: ۶۶۶، احمد: ۴۰۱/۳.

(۴) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب ماکان النبی ﷺ یعطی المؤلفۃ قلوبہم وغیرہم: ۳۱۴۷، صحیح مسلم: ۱۰۵۹.

(۵) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب قول الله ﴿لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ الْحَافَا﴾: ۱۴۷۸، صحیح مسلم: ۴۶۸۳.

(۶) صحیح بخاری کتاب المناقب باب علامات النبوة فی الاسلام: ۳۶۱۰، صحیح مسلم: ۱۰۶۴، ابوداؤد: ۴۷۶۴.

د مؤلفۃ القلوب حصہ ساقطہ شوې ده

مسلك حنفی:- د امام ابوحنیفه رضی اللہ عنہ په نیز د مؤلفۃ القلوب حصہ ساقطہ شوې ده ځکه چې الله ﷻ اوس اسلام ته غلبه او عزت ورکړې دې نوکه یو کس نوې مسلمان شی هغه ته به زکاة په دې وجه نشی ورکولې چې د د زکاة په مصارفو کښې دې البتہ که هغه د زکاة په نورو اووه قسمه مستحقینو کښې وی نو بالکل ورته زکاة ورکول جائز دی (تفسیر مظہری (۲۱۳۱۴)-)

پنځم د مړنی ازادول:- د مړنی د آزادنی باره کښې ډیر بزرگان فرمائی دې نه مراد هغه غلام دې کوم چه رقم مقرر کولو سره د خپلو ملکونونه د په خپله آزادنی شرط کړې دې چه دوی ته د زکوة د مال نه پیسې ورکړنی او ادا کولو سره هغوی آزاد کړنی (۱) بل بزرگ فرمائی چه هغه غلام چا چه دا شرط نه وی لیکلې دا هم د زکوة په مال باندې واخلمی او په ازادولو کښې هیڅ ویره نشته. غرض مکاتب غلام او صرف غلام د دواړو آزادی د زکوة مصرف یو دی.

صرف مکاتب غلام ته زکاة ورکولې شی

مسلك حنفی:- د امام ابوحنیفه رضی اللہ عنہ په نیز د رقاب نه مراد مکاتب دې یعنی هغه غلام چه د خپل مالک سره ئې کتابت کړې وی چه زه تاته دومره رویی درکړم نوزه به آزاد یم او مالک ورسره په دې باندې عقد کړې وی اوس دغه مکاتب خپل مالک ته بدل کتابت ادا کړې نه دې نو مزکی ته پکار دی چې دغه غلام ته زکاة ورکړی چې هغه پرې خپل ځان آزاد کړی او که یو کس صرف غلام وی مکاتب نه وی نو هغه ته زکاة نشی ورکولې (۲)

د غلام د ازادولو فضیلت :- په احادیثو کښې هم د دې ډیر فضیلت وارد شوې دې. او تردې فرمائیلی دی چه د آزاد کړې شوی غلام د هر هر اندام بدله کښې د ازادونکی هر هر اندم د دوزخ نه آزاد پری او تردې چه د شرمگاه په بدله کښې شرمگاه هم. ځکه چه د هرې نیکنی بدله هم دا شان وی. قرآن پاک فرمائی تاته به هغه بدله درکولې شی کوم چه تا کړې وی. په حدیث شریف کښې دی د درې قسمه خلقو امداد د الله ﷻ په ذمه حق دی. هغه غازی څوک چه د الله ﷻ په لار کښې جهاد کوی. هغه مکاتب غلام او قرضدار څوک چه د ادا کولو نیت لری. هغه نکاح کونکې چه د کوم اراده د بدکارنی نه محفوظ کیدل وی (۳) چا حضور ﷺ ته او وئیل چه ماته څه داسې عمل اوښایه چه ما جنت ته نيزدی او دوزخ نه لرې کړی. حضور ﷺ او فرمائیل نسمة آزاد کړه او مړنی خلاصی او کړه. هغه او وئیل چه آیا دادواړه یوڅیز نه دې. حضور ﷺ او فرمائیل چه نه د نسمة آزادی خودې ته وائی چه ته یوازې یو غلام آزاد کړې او مړنی خلاصول دا دی چه ته په هغې کښې امداد او کړې کوم چه تانه کیدې شی. (۴)

شپږم قرضدارو ته ورکول:- د قرضدارانو هم ډیر قسمونه دی چه یو سرې د بل بوج اوچت کړی چه د چا د قرض ته ضامن جوړشې بیا د هغه مال ختم شی او یا هغه پخپله قرضدارې شی او یا چا په بدنی باندې قرض اوچت کړې وی او اوس هغه توبه او کړی نوده ته به د زکوة مال ورکولې شی چه دې قرض ادا کړې شی. ددې مسئلې اصل قبیصه رضی اللہ عنہ بن مخارق هلالی دا روایت دې چه ما د بل حواله خپل طرف

(۱) الطبری: ۳۱۷/۱۴

(۲) تفسیر مظہری (۲۱۳۱۴)-

(۳) ترمذی کتاب فضائل الجهاد باب ماجاء فی الجهاد والنکاح... ۱۶۵۵، وسنده حسن، نسائی: ۳۲۲۰، ابن ماجه: ۳۵۱۸

احمد: ۲۵۱/۲، ابن حبان: ۴۰۳۰، حاکم: ۱۶۰/۲

(۴) احمد: ۲۹۹/۴، وسنده صحیح، مسند الطیالسی: ۷۳۹، بیهقی: ۲۷۲/۱۰، ابن حبان: ۳۷۴، مجمع الزوائد: ۲۴۰/۴

ته اخستی وه. بیا زه د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم نو حضور ﷺ او فرمائیل چه ته حصار شه مونږ له به د صدقې مال راشی نومونږ به تاته د هغې نه درکړو.

د دریوکسانو دپاره سوال کول جائز دی: بیا فرمائی قیصده واوره د درې قسم خلقو سوال کول حلال دی. یو هغه چه څوک ضامن شی د هغه رقم پوره کیدلو پورې هغه ته سوال کول جائز دی بیا دې سوال نه کوی. دویم هغه کس د چا مال چه په څه ناگهانی آفت مصیبت کښې ضائع شی د هغه سوال کول هم صحیح دی تردې چه په خپته مورشی. دریم هغه کس په چا چه ولږه تیریری او د هغه د قوم درې کسان هوبشیار کسان د هغه د گواهنی د پاره اودریری چه او په فلانکی سړی باندي ولږې تیریری. هغه له هم غوښتل جائز دی ترهغه وخته پورې چه د هغه گذاره اوشی اود ژوند سامان نی پیداشی. د دوی نه علاوه د نورو خلقو سوال کول حرام دی. که هغوی سوال کوی او غواری او خوری نوحرام خوری. (۱) یو سړی په نبوی زمانه کښې یو باغ واخستو د الله ﷻ په قدرت سره آسمانی آفت د هغه باغ میوه اووهله په دې سره هغه ډیر قرضدارې شو. حضور ﷺ دهغه قرض خواهانوته او فرمائیل چه دې څه درکړی واخلی دې نه علاوه ستاسو د پاره هیڅ نشته. (۲)

د مجبور قرضداری قرض به الله ﷻ ادا کوی: حضور ﷺ فرمائیل چه د قیامت په ورځ به الله ﷻ یو قرضدار راوولی او خپلې مخې ته به ئی اودروی او تپوس به ترې اوکړی چه تاوولې قرض اخستو او ولې دې پیسې ضائع کړي؟ په څه سره چه د خلقو حقونه بریاد شو. هغه به جواب ورکړی ای الله تعالی! تاته ښه معلومه ده چه ما دغه پیسې په خوراک څښاک کښې نه دی الوزولې بلکه زما نه خو غلاشوی یا اور اولکیدو او یا څه بل څه آفت راغلو. الله ﷻ به او فرمائی زما بنده رښتونی دې اونن ستاد قرض ادا کولو د ټولونه زه ډیرزیات حقدار یم. بیا به الله ﷻ څه څیز راوغواری اود هغه د نیکو په تله کښې به ئی کیردې په څه سره چه به نیکنی دبدونه زیاتې شی او الله ﷻ به هغه پخپل فضل سره جنت ته بوخی. (۳)

اووم غازیانوته ورکول، حاجی اومسافر هم په کښې داخل دی: د الله ﷻ په لار کښې هغه مجاهدین غازیان داخل دی د چا چه په دفتر کښې هیڅ حق نشته. حج هم د الله ﷻ په لار کښې داخل دی. اثم ابن سبیل ته ورکول: مسافر چه په سفر کښې بې یارومددگار پاتې شوی وی نو هغه له هم د زکوة د مال نه دومره رقم ورکړنی په کوم سره چه هغه خپل ښارته اورسی سره د دې که هغه په خپل ځای کښې مالداری وی. دا حکم د هغه د پاره هم دې چه د خپل ښار نه د سفر اراده کړې وی خو مال ورسره نه وی نو هغه ته هم د سفر د خرچ د پاره د زکوة د رقم نه ورکول جائز دی چه دهغه د تلوراتلو دپاره کافی وی. د آیت د دې لفظ د دلیل نه علاوه د ابوداؤد وغیره دا حدیث هم د دې دلیل دې چه حضور اکرم ﷺ فرمائیلی په مالدارباندي زکوة حرام دي بغیرد پنځه قسمه مالدارونه یوخو هغه چه د زکوة وصولولو باندي مقرر دي. دویم هغه کس چه د زکوة مال نه څه څیز په خپل مال باندي واخلی. دریم قرضدار، څلورم د الله ﷻ د لارې مجاهد او غازی پنځم چه یومسکین تهڅه څیز چه په زکوة کښې ملاوشوی وی. مالدارو ته هدییه ورکړی (۴) او په روایت کښې دی چه زکوة د مالدار د پاره حلال نه دې خو چه څوک د الله ﷻ په لار کښې وی یا په مسافرنی کښې وی او یا چه هغه ته خپل یو مسکین گاونډی څه څیز په تحفه کښې ورکړی یا خپل کورته ئی راوغواری. (۵)

(۱) صحیح مسلم کتاب الزکاة باب ومن لا تمعل له المسئلة: ۱۰۴۴، ابوداؤد: ۱۶۶۰، ابن ابی شیبه: ۲۱۰/۳، (۲) صحیح مسلم کتاب المسافاة باب استحباب الوضع من الدین: ۱۵۵۶، ابوداؤد: ۳۴۶۹، ترمذی: ۴۵۵، ابن ماجه: ۲۳۵۶، احمد: ۳۶/۳ (مسلم) (۳) احمد: ۱۹۷/۱-۱۹۸، مسندالیزار: ۱۳۳۳. (مسنداحمد) (۴) ابوداؤد کتاب الزکاة باب ومن يجوز له اخذ الصدقة وهو غنی: ۱۶۳۵، وهو صحیح، ابن ماجه: ۱۸۴۱. (۵) ابوداؤد حواله سابقه: ۱۶۳۷، ابن ابی شیبه: ۲۱۰/۳، بیهقی: ۲۳/۷، احمد: ۳۱/۳.

د زکوٰۃ دا اتہ واپہ مصارف بیانولونہ پس فرمائی چہ دا د اللہ ﷻ د طرف نہ فرض دی. یعنی مقتدر دے
د اللہ ﷻ تقدیر د ہغے د تقسیم اود ہغے فرض کولو سرہ. اللہ ﷻ د ظاہر او باطن عالم دی. د خپلو
بندیگانو د مصلحتونونہ خبر دی. ہغہ پہ خپل قول فعل شریعت اوپہ حکم کنسے حکمت والا دی. د
ہغہ نہ بغیر خوک ہم د عبادت لائق نہ دی او نہ د ہغہ بغیر خوک د چا پالونکے دی.

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ

اوخینی ددوی نہ اہغہ کسان اچی تکلیف ورکوی انبی تہ اووانی ا چی داسرے اغورونہ دی ا
اوبعضی پہ دوی کنسے ہغہ کسان دی چہ نبی تہ تکلیف رسوی اودا وائی چہ دی ڍیر اوریدونکے دی

قُلْ أَذُنٌ خَيْرٌ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ

اواوپہ اداپہ غورونو کچہ والی ابہتر دی استاسو دپارہ ایمان لری اپہ اللہ باندی اواعتماد کوی
تہ ورتہ اوواپہ پہ اللہ ﷻ باندی ایمان راوری اوپہ مؤمنانو باندی اعتماد کوی

لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ

پہ مؤمنانو اورحمت دی ا دپارہ دہغہ کسانو ا چی ایمان نی راوری دی ا ستاسو نہ ا اوہغہ کسان
..... اوپہ تاسو کنسے چہ کومو کسانو ایمان راوری دی دہغوی دپارہ رحمت دی او کوم کسان

يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

چی تکلیف ورکوی رسول داللہ تہ ا دی دہغوی دپارہ اعذاب ا دردناک ا
چہ داللہ رسول تہ تکلیف رسوی نو د ہغوی دپارہ دردناک عذاب دی ا

قوله تعالى: وَيَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ

د منافقانو فضول خبری اودہغوی خبت او نفاق:- دمنافقانو یوہ ڍلہ ڍیرہ موذی دہ پہ خپلو خبرو باندی
د اللہ ﷻ پیغمبر ﷺ تہ تکلیف رسوی او وائی چہ دانسی خودغورونونہ ڍیرخام دی دچانہ نی چہ خہ
واوریدہ وئی منل. کلہ چہ مونر ہغہ لہ خو اوقسمونہ خورو نو ہغہ بہ زمونر پہ خبرو ہم یقین اوکری اللہ
تبارک وتعالی فرمائی ہغہ د خو غورونو والا دی او بنہ اوریدونکے دی ہغہ صادق او کاذب بنہ پیڑنی
ہغہ د اللہ ﷻ خبری منی اود ایماندارو خلقو صداقت ہم پیڑنی ہغہ د مؤمنانود پارہ رحمت دی اود ہی
ایماندہ پارہ د اللہ ﷻ حجت دی. رسول اللہ ﷺ تہ د تکلیف رسونکی د پارہ د غم وھل دی.

يَجْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ

قسمونہ خوری داخلق پہ اللہ باند اتاسو تہ دپارہ ددی چی راضی کری تاسو اواللہ اورسول دہغہ زیات حقدار ا دی چی
دوی (تاسوتہ) پہ اللہ ﷻ باندی قسمونہ خوری چہ تاسو راضی کری خو، اللہ ﷻ اودہغہ پیغمبر زیات حقدار دی چہ دوی نی

يُرْضَوْهُ إِنَّ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ۝ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ

راضی کری ہغہ اکہ وی ہغوی ا مومنان ا ایانہ دہ معلومہ دوی تہ اچی بیشکہ شان دادی ا چی ہغہ خوک
راضی کری اکہ دوی مؤمنان وې ایانہ دوی (منافقان) پہ دی نہ پوہیری چہ خوک د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول

يُجَادِدِ اللَّهُ وَرَسُولُهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا

چی مخالفت کوی ا داللہ ا اودرسول دہغہ انوبیشکہ ا مقرر دی ہغہ لہ اورددووخ اچی ہمیشہ بہ وی
مخالف کوی..... نو ددہ دپارہ د جہنم اور دی چہ ہمیشہ بہ پہ ہغے کنسے دی

فِيهَا ط ذَلِكِ الْخِزْيِ الْعَظِيمِ

پہ ہغی کنبی ادا ارسوائی دہ الویہ |
اودا (جہنم تہ داخلیدل) لویہ رسوائی دہ |

قوله تعالى: **يَخْلِقُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِبُرُصُوكُمْ**

دمنافقانو بہی خایہ قسمونہ واقعہ دا اوشوہ چہ دمنافقانونہ یو سړی وئیل زمونږ سردار ډیر عقل مند هونبیار اوتجربہ کار دی. کہ د محمد ﷺ خبرې حق وې نو دوی دومره بی وقوفان چرتہ وو چہ هغه بہ نی نہ منلې. دا خبرہ یو رښتونى مسلمان صحابى ﷺ واوریدله نو هغه اوئیل واللہ د محمد ﷺ ټولې خبرې رښتیادی اود نامنونکو بہی وقوفتیا کنبی ہیخ شک نشته. کله چہ دا صحابى ﷺ د رسول اللہ ﷺ دربارتہ اورسیدلو نو دا واقعہ نی بیان کړہ. حضور ﷺ هغه سړې راوغوښتو خو هغه سخت سخت قسمونہ خوړل چہ ماخودا خبرہ هلوکړې نہ دہ دې خو پہ ماباندې تہمت لگوى. دې صحابى ﷺ دعا اوکړہ چہ پرورہ گارہ تہ رښتیا رښتیا کړې او دروغ دروغ. پہ دې باندې دا آیت نازل شو (۱) آیا دوی تہ دا خبرہ نہ دہ معلومہ چہ د اللہ ﷻ اورسول ﷺ مخالف ابدی دوزخیان دی او رسوائی عذاب او دوزخ برداشت کونکی دی. دې نہ زیاتہ بریادی دې نہ زیاتہ رسوائی اود دې نہ لویہ بدبختی بہ نورہ خہ وی.

يُحَذِّرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تَنْزَلَ عَلَيْهِمُ

یریری منافقان ددی نہ اچی نازل کړې شی اپہ مومنانوباند

| منافقان د دې نہ ویریری چہ (هسی نہ) پہ مؤمنانو

سُورَةٍ تَنْبِئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ اسْتَغْفِرُوا

یوسورۃ اچی خبرورکړې هغوی تہ ادهغه اچی پہ زړونودهغوی کنبی دې اورتہ اووایہ اچی کوئ توقی باندې خہ سورت نازل شی چہ مسلمانانو تہ دهغه رازونو خبر ورکړی کوم چہ د دوی پہ زړونو کنبی دې تہ ورتہ اووایہ

إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ

بیشکہ اللہ ابنکارہ کوونکی دې ادهغه خیز اچی یریری تاسو دبنکارہ کیدو دهغی نہ |

تاسو توقی کوئ ابیشکہ اللہ ﷻ د هغه خہ بنکارہ کونکی دې داکومی د بنکارہ کیدو نہ چہ تاسو ویریری

قوله تعالى: **يُحَذِّرُ الْمُنَافِقُونَ**

منافقانوتہ هروخت د خپل نفاق ویرہ وی. - خپل مینخ کنبی بہ کیناستل او خبرې بہ نی غوتہ کولې خو بیا بہ ویریدل چہ هسی نہ مسلمانانوتہ دوحی پہ ذریعہ اللہ ﷻ خبرورنہ کړی. او پہ بل آیت کنبی دې چې کله هغوی ستا خوا تہ راشی نو داسې سلام درتہ کوی کوم چې اللہ ﷻ نہ دې در کړې او پتہ پہ زړہ کنبی وائی چہ زمونږ پہ دې وینا باندې اللہ ﷻ مونږ تہ سزا ولې رانہ کړہ. د هغوی د پارہ د دوزخ پورہ سزا پرتہ دہ چہ ډیر خراب خای دې (۲) دلته فرمائی چہ پہ دینی خبرو اود مسلمانانو پہ حالت باندې بنہ توقی اوکړنی اللہ ﷻ بہ ہم هغه بنکارہ کړی کوم چہ ستاسو پہ زړہ کنبی دې. یاد ساتنی چہ یوہ ورخ بہ رسوا کیرنی. ارشاد دې چہ دا بیمار زړہ والا دې دا نہ گنری چہ د هغوی د زړونو بدی بہ نہ بنکارہ کیرې. مونږ خو بہ د دوی دومره رسوائی اوکړو اوستاپہ وړاندې بہ داسې نښې کیردو چہ تہ بہ د هغوی

(۱) الطبری: ۳۲۹/۱۴
(۲) المجادلہ: ۵۸/۸

د لہجی نہ ہغوی پیرنی. (۱) د دے سورت نوم سورۃ الفاضلہ دے پہ دے وجہ چہ دے د منافقانو رازونہ
بیکارہ کرل. (۲)

وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ
اوکہ چری تپوس اوکری ته ددوی نه انوخامخابه وانی اچی بیشکه اوؤ مونر اچی مشغولیدومونر اولوی کولی مونر
اوکہ ته د دوی نه تپوس اوکری (چه تاسو داسی وئیلی دی) نو دوی به وانی چه مونر خو هسی گپ شپ لگولو
قُلْ أَيْدِي اللَّهِ وَأَيْتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِءُونَ
ورته اووایه ایپه الله پوری اوپه آیاتونو دهغه پوری اوپه رسول دهغه پوری اوئی تاسو اچی توقی موکولی
ته ورته اووایه ایپه الله تعالی او دهغه په آیاتونو او دهغه په رسول پوری توقی کوئی
لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنَّ نَعْفَ
عذرونه موکوی ایپه تحقیق سره اکفر کری دے تاسو اروسو ادایمان راورلو ستاسونه که امعاف کرو مونر
تاسو عذرونه مه کوئی (چه مونر نه غلطی شوی ده بلکه) تاسو د خپل ظاهری ایمان نه پس کافران شوی ئی که
عَنْ طَائِفَةٍ مِّنْكُمْ نَعْدِبُ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا
یوه ډله ا ستاسونه انو ضرور به عذاب ورکوؤ ابلې ډلې ته ا په سبب دهغې چی هغوی اوؤ
ستاسو یوې ډلې ته معافی اوکرو (چه توبه اوباسی) نو بلې ډلې ته به عذاب ورکرو ځکه چه دغه ډله
مَجْرِمِينَ
مجرمان ا
نافرمانه ده.

قوله تعالی: قُلْ أَيْدِي اللَّهِ وَأَيْتِهِ

د منافقانوه الله ﷻ نسی ﷻ او قرآن پوری خنداگانې یومنافق وئیل زمونر دا قرآن خوان خلق ډیر خیتوان
دروغژن اوبزدله دی. کله چه حضور ﷺ ته دې ذکر اوشونو دې عذرپیش کولو سره راغله یارسول الله ﷺ
مونر خو هسی د وخت تیرولودپاره دخنداخبری کولی. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه او ستاسود خندا
پاره الله ﷻ دهغه رسول ﷺ او هم قرآن پاتې شوی دې. (۱) یادساتنی که مونر څوک معاف کرو نو چاته به
سخته سزاهم ورکوو. دغه وخت کنبې نبی کریم ﷺ په خپله اوبنده سور روان وو. دې منافق د رسول الله ﷺ
په پری لاس نیولې ووکانرو سره ئی تکرې خورلې اودې ویناکولوسره سره روان وو. حضور ﷺ به د هغه
طرف ته کتل هم نه. کوم یو مسلمان چه د ده دا خبره اوریدلې وه هغه هم په هغه وخت جواب هم ورکړې
وو چه ته فضول خبرې کونکې ئی ته دروغژن ئی ته منافق ئی. دا واقعه د جنگ تبوک ده او هغه دا ذکر
په جمات کنبې کړې وو.

د غزوة تبوک په لاره کنبې د منافقانو خبرې اتری: (ف) د ابن اسحاق رضی الله عنه په سیرت کنبې دی چه
تبوک ته په تلوکنبې رسول الله ﷺ سره د منافقانو یوه ډله هم وه. په کومه کنبې چه ودیعه بن ثابت او

(۱) ۴۷/محمد: ۲۹.

(۲) الطبری: ۳۳۲/۱۴.

(۳) الطبری: ۳۳۲/۱۴.

مخشی بن حمیر وغیرہ وو۔ دوی پہ خپل مینخ کنبی وئیل چه د نصرانیانو جنگ ته د عربو خپل مینخ کنبی جنگ په شان گنرل سخته خطرناکه غلطی ده، ښه ده هغوی دې هلته وهی اومونږ به نی دلته د بوسوسخی جوړ کړو۔ په دې باندي د هغوی دویم سردار مخشی او وئیل روره دا خبرې پرېږده گنی دا ذکر به بیا په قران پاک کنبی راشی، کورې خوړل خو زمونږ په نیز د هغه رسوانې نه ډیر ښه دی، وړاندي وړاندي به دې خلقو دا تذکرې کولې او روان وو حضور ﷺ حضرت عمار ﷺ ته اوفرمانیل چه لار شه او گوره داخلې چرته اوسوزیدل هغوی نه تپوس او کړه چه تاسو دا ذکر کولو، که هغوی انکار او کړې نو ته ورته او وایه چه تاسو دا خبرې کولې، حضرت عمار ﷺ لارو او هغوی ته نی دا او وئیل دوی د حضور ﷺ مخې ته راغله او عذر او معذرت نی کولو، حضور ﷺ په خندا خندا کنبی زمونږ د خپې نه داسې خبره وتلې،

د مخشی د منافقت نه توبه او شهادت: د دبعه خودا او وئیل خو مخشی بن حمیر او وئیل یا رسول الله ﷺ! تاسو زما او زما د پلار نوم ته او گورنی نو صرف په دې وجه زما نه دا فضول حرکت اوشو معافی راکړه، نود دې نه الله ﷻ معافی او کړه او په دې آیت کنبی هم د دې نه معافی کولو ذکر دې، دې نه پس هغه خپل نوم بدل کړو او عبدالرحمن نوم نی کیخودو رښتونې مسلمان جوړشو اود الله ﷻ نه نی دعا او کړه یا الله ﷻ ما په خپله لار کنبی شهید کړې چه دا داغ رانه او وینخلې شی، نو د یمامه په ورځ دا بزرگ شهید شو، اود هغه لاش هم ملاوته شو،

د منافقانو پیغور او دهغه جواب: دې منافقانو د پیغور په توگه وئیلې وو څه سترگې اوشلیدی چه اوس دوی لارل چه د رومیانو قلعه گانې اومحلونه به فتح کوو، ښه دې عقل مندنی او هوښیاتوب ته او گوره، کله چه الله ﷻ حضور ﷺ د دې خبرونه خبر کړو نو دوی صفامنکرشو او په قسمونو خوړلو سره نی او وئیل چه مونږ دا خبره نه ده کړې مونږ خو په خپل مینخ کنبی خندا کوله، او په دوی کنبی یو کس وو چه هغه به ان شاء الله ﷻ معاف کړې وی، دا به نی وئیل چه یا الله زه ستا د پاک کلام یو آیت اورم په کوم کنبی چه زما د گناه ذکر دې، کله نی هم چه اورم زما غونې زیر شی اوزما زړه رچیرې، ای ربه ته زما توبه قبوله کړه اوماپخپله لار کنبی شهید کړه اوداسې چه نه څوک ماته غسل راکړی نه کفن راکړی اونه می خښ کړی، هم دغه اوشو چه په جنگ یمامه کنبی دې دشهیدانوسره شهید شودتولو شهیدان لاشونه ملاو شو خود هغه د لاش پته اونه لگیده (د الله ﷻ د طرفه منافقانو ته جواب ملاو شو اوس بهانی مه جوړونی سره ددې چه تاسوتش دخلې مسلمانان ونې اوس تاهو هم دې ژبه کافران شونی، دا وینا د کفر کلمه ده چه تاسود الله ﷻ دهغه د رسول ﷺ او قران پاک پسې خندا او کړه که مونږ څوک معاف هم کړو خوتاسو تولو سره به داسې معامله نه وی ستاسو د دې جرم اود دې خرابې وینا اود دې کفر وینا به تاسو سخته سزا خوړنی،

الْمُنْفِقُونَ	وَالْمُنْفِقَاتُ	بَعْضُهُمْ	مِّنْ بَعْضٍ	يَأْمُرُونَ
منافقان سړی	اومنافقانی ښځې	اخینی ددوی	دخینو نه دی	حکم کوی دوی
منافقان سړی	اومنافقانی ښځې	خپلو کنبی سره یودی	(خلقوته)	د گناهونو حکم کوی
يَا مُنْكَرٍ	وَيَنْهَوْنَ	عَنِ الْمَعْرُوفِ	وَيَقْبِضُونَ	أَيْدِيَهُمْ
په بدی باند	اومنع کوی	دنیکی نه	اومنع ساتی دوی	لاسونه خپل اهر کړودوی
اود نیکی د کارونو نه منع کوی	او خپل لاسونه	(د الله په لار کنبی د خرچ کولونه)	بندوی	ادوی الله

(ابن هشام: ۱۲۱/۴-۱۲۲)

فَنَسِيهِمْ	إِنَّ الْمُنَافِقِينَ	هُمُ الْفٰسِقُونَ	وَعَدَّ اللَّهُ	الْمُنَافِقِينَ
نوالہ ہیر کرل دوی ایسکہ منافقان ہم دوی فاسقان دی اوعده کری ده الله دمنافقانو سرو سرہ	ہیر کری دی نو الله	ہم ہیر کرل ہم منافقان نافرمان دی الله	د منافقانو سرو او	
وَالْمُنْفِقَاتِ	وَالْكَافِرَاتِ	نَارَ جَهَنَّمَ	خٰلِدِينَ	فِيهَا هِيَ
اودمنافقانو بنحو سرہ اود کافرانو سرہ اود اور ادوزخ ہمیشہ بہ وی دوی اپہ ہغی کنبی ہغہ	منافقانو بنحو اود کافرانو سرہ د جہنم د اور وعدہ کری ده پہ جہنم کنبی بہ ہمیشہ دپارہ وی			
حَسْبُهُمْ	وَلَعْنَةُ اللَّهِ	وَلَهُمْ	عَذَابٌ	مَّقِيمٌ
کافی دی دوی لره اولعنت کری دی پہ دوی الله اودی دوی لره عذاب ہمیشہ	جہنم د دوی دپارہ کافی دی او الله پہ دوی لعنت کری دی او د دوی دپارہ ہمیشہ عذاب دی			

قوله تعالى: :: الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنْفِقَاتُ

دمنافقانویو نحو نور صفتونہ۔ دمنافقانو خصلتونہ د مؤمنانو بالکل مخالف وی۔ مؤمنان د نیگری حکم کوی اود بدو نہ منع کول کوی اومنافقان د بدو حکم کوی اودنیکونہ بندول کوی۔ مؤمنان سخی وی او منافقان بخیل وی۔ مؤمن د الله پہ ذکر کنبی وی او منافقانود الله ذکر ہیر کری وی۔ د دی پہ بدلہ کنبی الله ہم ہغوی سرہ ہغہ معاملہ کوی لکہ خوک چہ چا ہیر کری وی۔ د قیامت پہ ورخ بہ ہم دا دوی تہ وٹیلی شی چہ نن بہ مونہ تیک ہغہ شان ہیروو لکہ خنگہ چہ تاسو د دی ورخی دا ملاقات ہیر کری وو۔

دمنافقانود آخرت سزا: دمنافقان دحق لاری نہ لری شوی دی دگمراہی پہ چکرو ہر خہ ہیر کری اینختی دی۔ د دی منافقانو او کافرانود بدعملو سزا د ہغوی د لارہ الله پہ دوزخ کنبی مقرر کری ده چرتہ چہ بہ ہغوی د ہمیشہ د پارہ پراتہ وی اود ہغہ خای عذاب بہ د دوی د پارہ بس وی۔ دوی رحیم رب د خیل رحمت نہ لری کری دی اود دوی د پارہ نی د ہمیشہ والی عذاب کیخودی دی۔

كَالَّذِينَ	مِنْ قَبْلِكُمْ	كَانُوا	أَشَدَّ مِنْكُمْ	قُوَّةً
اے منافقانو تاسو پشان دہغہ کسانو بی چی مخکینی ستاسونہ وؤ اوز ہغوی زیات سخت ستاسونہ پہ قوت کنبی	(منافقانو ستاسو مثال پہ منافقت کنبی) ستاسو نہ د وراندی خلقو پشان دی (حالانکہ) ہغوی ستاسو نہ زیات طاقتور وو			
وَآكْثَرَ	أَمْوَالًا	وَأَوْلَادًا	فَاسْتَمْتَعُوا	بِخَلْقِهِمْ
اوزیات پہ مال کنبی اوپہ اولاد کنبی انو فائدہ واغستلہ ہغوی پہ حصہ خپلہ د دنیا	او پہ مال او اولاد کنبی ستاسو نہ زیات وو انو ہغوی (پہ دنیا کنبی) پہ خپلہ حصہ بانڈی فائدہ واخستلہ			
فَاسْتَمْتَعْتُمْ	بِخَلْقِكُمْ	كَمَا	اسْتَمْتَعَتِ	الَّذِينَ
اوفائدہ واغستہ تاسو پہ حصی خپلی سرہ لکہ خنگہ چی فاندی اغستی وی ہغہ کسانو چی مخکینی ستاسونہ وو	اوتاسو (ہم) پہ خپلہ حصہ بانڈی فائدہ واخستلہ لکہ خنگہ چہ ہغہ خلقو د خپل حصی مطابق فائدہ اغستی وہ			

بِخَلَاقِهِمْ	وَخُضْتُمْ	كَالَّذِي	خَاضُوا
پہ حصی خپلی سرہ اواختہ شوی تاسو	اپہ ہغسہ خبرو کنبی لکہ چی ہغوی اختہ شوی وؤ پہ ہغی کنبی		
کوم چہ ستاسو نہ ورائدی ورا	اوتاسو ہم پہ ہغہ خبرو کنبی مشغولہ شوی خنکہ ہغوی مشغولہ شوی ورا		
أُولَئِكَ	حَبِطَتْ	أَعْمَالُهُمْ	فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ
دغہ کسان چی دی اضائع شول	اعملونہ دہغوی	اپہ دنیا کنبی اوپہ آخرت کنبی	اودغہ کسان دی
			د دغہ خلقو عملونہ پہ دنیا او پہ آخرت کنبی ضائع شوی دی او ہم دوی (کہ پہ دنیا کنبی نہ وی خو پہ
وہم	الْخٰسِرُوْنَ		
			چہ ہم ہغوی دی انقصانیان
			آخرت کنبی ضرور، تاوانیان دی

قوله تعالى: كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

د ظالمانود انجام نہ عبرت حاصل کوئی:- دی خلقوتہ ہم د ورائدینو خلقو پہ شان عذاب اورسیدو۔ د خلاق نہ مراد دلتہ دین دی خنکہ چہ ورائدینی خلق پہ دروغو اوباطلو کنبی توپونہ وهل ہم داسی دی خلقو ہم اوکرہ۔ ددوی دا فاسد اعمال بی کارہ دی نہ پہ دنیا کنبی سودمند شو اونہ پہ آخرت کنبی ثواب ورکونکی شو، ہم دغہ صریح نقصان شو چہ عمل نی اوکرواوا ثواب ملاؤ نہ شو۔

یہود و نصاریٰ چہ خہ کول دا امت بہ ہم ہغہ کوی: ابن عباسؓ فرمائی لکہ خنکہ چہ د نن شپہ د صباد شپہ پہ شان وی دغہ شان پہ دی امت کنبی ہم د یہودیانو یوشان والی راغلو۔ زما خو خیال دی چہ حضورؐ فرمائیلی دی چہ د ہغہ ذات قسم د چا پہ قبضہ کنبی چہ زما خان دی چہ تاسو بہ د ہغوی مثل کوئی تردی چہ پہ ہغوی کنبی خوک د خناور سوپی تہ ورداخل شی نو تاسو بہ ہم پہ ہغی کنبی ورننوختی۔ حضورؐ ارشاد دی چہ د ہغہ ذات قسم د چا پہ لاس کنبی چہ زما روح دی تاسو بہ د خپل خان نہ د ورائدینو خلقو د طریقو تابعداری کوئی بالکل لیشت پہ لیشت ذراع پہ ذراع او لاس پہ لاس تردی چہ کہ ہغوی چرتہ د یو خناور پہ سورہ کنبی ورننوتلی دی نو یقیناً تاسو بہ ہم ورننوختی۔ خلقو تپوس اوکرو چہ یارسول اللہ ﷺ دی نہ ستاسو کوم خلق مراد دی، آیا اهل کتاب؟ حضورؐ اوفرمائیل نور خوک دی۔ دا حدیث شریف بیانولو سرہ حضرت ابوہریرہؓ وئیل کہ تاسو غوارپی نود قرآن پاک دا الفاظ اولولئی ﴿كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ (۱) حضرت ابوہریرہؓ فرمائی د خلاق نہ مراد دین دی۔ اوتاسو ہم د ہغوی پہ شان اوکرہ لکہ خنکہ چہ ہغوی تپوس اوکرو آیاد فارسیانو او رومیانو پہ شان؟ حضورؐ اوفرمائیل نور خلق دی خوک، د دی حدیث شریف شواہد پہ صحیح حدیث کنبی ہم دی (۲)

أَلَمْ يَأْتِهِمُ	نَبَأُ الَّذِينَ	مِنْ قَبْلِهِمْ
آیانہ دی راغلی دوی تہ	اخبردہغہ کسانو	چی مخکبسی ددوی نہ وؤ
		آیا دوی تہ د ہغہ خلقو (دعذاب) واقعات نہ دی راغلی کوم چہ د

(۱) الطبری: ۳۴۲/۱۴
 (۲) صحیح بخاری کتاب الاعتصام باب قول النبی ﷺ للبعن سنن من کان قبلکم: ۷۳۱۹-۷۳۲۰، صحیح مسلم: ۲۶۶۹۔

قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ اِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ ط
د قوم دنوح اود عداد اود ثمود اود قوم د ابراهيم اود ملگرو دمدين اود پاسته کړې شوي کلی
دوی نه وړاندې ووجه د نوح <small>عليه السلام</small> قوم عاديان ثموديان د ابراهيم <small>عليه السلام</small> قوم د مدين خلق اود التبه شوو کلی وو
اَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ
راوړې ووهغوي ته ارسولانو دهغوي اښکاره نښې نونه ووالله چي ظلم ئې کړې وي په هغوي باندي
هغوي ته د هغوي پيغمبران په ښکاره نښو سره راغلي وو خو په دې عذابولو کښې الله <small>تعالى</small> په هغوي باندي
وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
ليکن ووهغوي ا په نفسونو خپلوا چي ظلم ئې کوو
ظلم نه وو کړې بلکه هغوي په خپله په خپلو خانونو ظلم کونکي وو

قوله تعالى: أَلَمْ يَأْتِهِمُ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

د دين د دښمنانو د انجام نه عبرت واخلي: - دې بد کارانو منافقانو ته نصيحت کولې شي چه د خپل خان نه وړاندې دخپل خان په شان خلقو حالاتو باندي دعبرت نظر واچوئ او اوگورئ چه دنبيانو عليهم السلام تکذيب کومه ميوه راوړه؟ د نوح عليه السلام د قوم غرقيدل سوا د مسلماتانو نه د چا نه بچ کيدل ياد کړئ. د عاديانو د هود عليه السلام نه منلو سره د هواپه چپوسره تباه کيدل ياد کړئ. د ثموديانو د حضرت صالح عليه السلام دروغ گنړلو اود الله تعالى نښه اوبښه وژل په وجه يوزره ماتونکې چغې تباه او برباد کيدل ياد کړئ. د حضرت ابراهيم عليه السلام د دښمنانو نه بچ کيدل اود هغه دښمنان غرقيدل. د نمرود بن کنعان بن کوش غوندي بادشاه سره دخپل لښکريانو تباه کيدل مه هيره وئ او هغوي ټول د لعنت په وجه ټول بې نوم او نښې کړې شو. دشعيب عليه السلام قوم هم په دې بدکارو او کفر په بدله کښې په زلزله سره اود سائبان والا ورځ په عذاب باندي لاندي باندي کړل کوم چه د مدين اوسيدونکي وو. دلوط عليه السلام کلی پر مخې پراته دی. مدين او سدوم وغيره الله تعالى هغوي هم د خپل نبی لوط عليه السلام نه منلو په وجه اود خپلې بد فعلی نه پريخودو په وجه يو يو په زمکه کښې ورځښ کړل. هغوي له زمونږ رسول زمونږ کتاب اوبښکاره معجزې او صفا دليلونه اورسيدل خواهغوي يوهم اونه منل او آخر دخپل ظلم په وجه پخپله برباد شو. الله تعالى حق واضحه کړو کتاب ئې نازل کړو رسول ئې راوليگلو حجت ئې ختم کړو خودوی د رسولانو په مقابله باندي تيار شود الله تعالى د کتاب تابعداری کولونه اوتختيدل، دحق مخالفت ئې اوکړو نو د الله تعالى لعنت پرې را کوز شو او هغوي ئې تورې خاورې کړه.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ
اومومنان سړي اومومنانې ښځې
اومومنان سړي او مومنانې ښځې
بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
ځيني ددوي ا دوستان دي ادځينو ا حکم کوي دوی ا په نيکي سره اومنع کوي دبدئ نه
دوی په خپل مينځ کښې ملگری دي ايو بل ته، د نيکي حکم کوي او د بدئ نه منع کوي

وَيَقِيمُونَ الصَّلَاةَ	وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ	وَيُطِيعُونَ	اللَّهَ	وَرَسُولَهُ
او قائموی	موناخ او ورکوی زکاة	او حکم منی	اداللہ	اود رسول دہغہ
اور موناخ قائموی او زکاة ورکوی لندیہ دا چہ پہ تولو کارونو کنبی، د اللہ اود ہغہ د رسول تابعداری کوی				
أُولَئِكَ	سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ	إِنَّ اللَّهَ	عَزِيزٌ	حَكِيمٌ
دا کسان چی دی	ازربہ رحم او کوی پہ دوی باندا اللہ ایشکہ اللہ	غالب دی	د حکمت خاوند دی	
پہ دغہ خلقو بہ اللہ ﷻ رحم او کوی او اللہ غالب دی (شوک نی د ارادی نہ منع کولی نشی) او صاحب د حکمت دی				

قوله تعالى: وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ

مسلمانان دیوبل لاسونہ او متہی دی: د منافقانوبد خصلتونه بیانولوسرہ د مسلمانانونیک صفتونه بیانولی شی چہ دوی دیوبل امداد کوی. دیوبل لاسونہ او متہی جو پیری. پہ صحیح حدیث کنبی دی چہ مؤمن د مؤمن د پارہ د دیوال پہ شان دی د کوم چہ یوہ حصہ بلی حصی تہ مضبوطیا ورکوی. حضور ﷺ دی فرمان کولو سرہ خپلی د لاسونوگوتی ہم پہ یو بل کنبی و اچولی اوونی خودلی (۱) او پہ صحیح حدیث کنبی دی مؤمنانو پہ محبت او دوستی کنبی پہ مثال د یوبدن دی. چہ یو ی حصی تہ ہم تکلیف وی نو تول بدن پہ بیمارنی او بیدارنی کنبی اختہ وی (۲) دا دپاکو نفسونو خلق د نورو تربیت نہ ہم غافل نہ پاتی کیری. تولوتہ نیکنی بنائی، بنہ خبری بنائی. د خرابوکارونواو خرابوخیرو نہ تروسہ پوری منع کول کوی. د اللہ ﷻ حکم ہم دغہ دی. فرمانی چہ پہ تاسو کنبی یوہ دلہ خامخا داسی کیدل پکار دی چہ د نیکو حکم کوی اودیدو نہ منع کول کوی (۳) دا موناخ گزار وی، ورسرہ زکوة ہم ورکوی دی د پارہ چہ یو طرف تہ د اللہ ﷻ عبادت وی اوبل طرف تہ د مخلوق زہہ ساتنہ وی. د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول ﷺ تابعداری د ہغوی زہہ رابنکونکی مشغلہ وی. کوم حکم چہ ملاؤ شو پہ خای راوړو اود خہ نہ چہ منع کرې شو بس منع شو. ہم دغہ خلق دی چہ د اللہ ﷻ د رحم حقداران دی. ہم دغہ صفتونہ دی د خہ پہ وجہ چہ دہ تہ د اللہ ﷻ رحمت ورتوپ کوی. اللہ تعالیٰ عزیز دی او ہغہ دخپلو فرمانبردارو عزت پخپلہ ہم کوی او ہغہ عزت مند جوړوی. پہ حقیقت کنبی عزت ہم د اللہ ﷻ د پارہ دی او ہغہ خپلو رسولاتواو ایماندارانو غلامانوتہ ہم عزت ورکری دی. د ہغہ حکمت دی چہ پہ ہغوی کنبی دا صفتونہ کیخودل او پہ منافقانوکنبی نی دغہ خصلتونه کیخودل. د ہغہ د حکمت بیخ تہ شوک رسیدلی شی چہ خہ غواری نو کوی. ہغہ د برکتونو او د اوچت ذات خاوند دی.

وَعَدَّ	اللَّهُ	الْمُؤْمِنِينَ	وَالْمُؤْمِنَاتِ	جَنَّتِ	تَجْرِي	مِنْ	تَحْتِهَا
وعدہ کری دہ	اللہ	اود مؤمنانو سرو سرہ	اود مؤمنانو بئخو سرہ	د باغونو اچی	بھیری بہ	الاتدی	د ہغی نہ
اللہ ﷻ د مؤمنانو سرو او مؤمنانو بئخو سرہ د جنتونو وعدہ کری دہ چہ د ہغی د (بنگلود) لاندی بہ							
الْأَنْهَارِ	خَالِدِينَ	فِيهَا	وَمَسْكِنَ	طَيِّبَةً	فِي	جَنَّتِ	عَدْنِ
نہرونہ	اھمیشہ بہ وی	ا پہ ہغی کنبی	او کورونہ	پاک	اپہ	باغونو	ا ہمیشہ شنو کنبی
ولی بھیری پہ ہغی کنبی بہ ہمیشہ وی او (پہ جنت کنبی بہ) د ہمیشہ اوسیدو خایونہ وی							

(۱) صحیح بخاری کتاب المظالم باب نصر المظلوم: ۲۴۴۶ صحیح مسلم: ۲۵۸۵، ترمذی: ۱۹۲۸، احمد: ۴/۴۰۴.
 (۲) صحیح بخاری کتاب الادب باب رحمة الناس والبهائم: ۶۰۱۱، صحیح مسلم: ۲۵۸۶، احمد: ۴/۲۷۰، مسند حمیدی: ۹۱۹، مسند الطیالسی: ۷۹۰.
 (۳) آل عمران: ۱۰۴.

وَرِضْوَانٍ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرَ ذَلِكُمْ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝۴

اور رضا دطرفہ داللہ نہ | ڊیره لویه (خبرہ ده) اہم دا | کامیابی لویه ده |

اود اللہ ﷻ رضا ڊیر لوئی خیز دی (کومہ چه به دوی ته په جنت کنبی حاصله وی) اودا لویه کامیابی ده

قوله تعالیٰ: تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

دجنت بنکلی نظاری اوجنتیان، د مؤمنانو په دی نیکوباندی چه به کوم اجرا و ثواب ملاویری د هغی بیان کولی شی چه ابدی نعمتونه همیشه راحتونه او باقی پاتی کیدونکی جنتونه چرته چه به قدم په قدم باندی دبنکلی اوبو چینی راخوتکیری. چرته چه اوچت بنائسته بنکلی صفاستهر اوبنائسته کری شوی مرحلونه او مکانونه دی. حضور ﷺ فرمائیل چه دوه جنتونه خوصرف د سرور و دی. د هغه خانی لوینی او هر څه چه هلته دی ټول هم د سرو زرو دی اودوه جنتونه د سپینو زرو دی په هغی کنبی لوینی او ټول خیزونه چه هلته دی هغه هم. دلته د اللہ ﷻ دیدار کنبی به هیخ پرده نه وی بغیرد لوئی د خادر نه چه د اللہ ﷻ عزوجل په مخ باندی دی. دا به په جنت عدن کنبی وی (۱) اوبه حدیث کنبی دی چه د مؤمن د پاره به په جنت کنبی یوه خیمه وی اوهم د یوی مرغلری نه به جوړه وی اود هغی اوبدوالی به شپته میله وی. د مؤمن بیبیانی به هم هغه وی کومو ته چه دی ځی راخی خویوی بلې ته به بنکاری نه (۲) د حضور ﷺ فرمان دی چه څوک په اللہ ﷻ اود هغه په رسول ﷺ باندی ایمان راوری مونخ کوی د رمضان شریف روژی ساتی نو په اللہ ﷻ باندی دا حق دی چه هغه دی جنت ته بوخی. که هغه هجرت کری وی اوکه په خپل وطن کنبی وو. خلقو اووئیل چه بیا به مونو نورو ته هم دا حدیث بیان کرو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په جنت کنبی به سل درجی وی کومی چه اللہ ﷻ د خپلی لاری د مجاهدینود پاره جوړی کری دی. په هرو دوو درجو کنبی دومره فاصله ده لکه د زمکی او آسمان. نو چه کله تاسو د اللہ تعالیٰ نه د جنت سوال کوئی نو جنت الفردوس غواری جنتونه خو ټول په خپل خانی بنائسته دی خودا د ټولو نه بند اوبهتر جنت دی. د جنتونو ټول نهرونه هم د دی خانی نه اوخی. ددی چت د رحمن عرش دی (۳) فرمائی چنتیان به جنتی بالاخانوته داسی گوری لکه څنگه چه تاسو د آسمان پر قیدونکو ستورو ته گورئی. (۴)

وسیله او مقام محمود: دا خبره دی هم معلومه وی چه په ټولو جنتونو کنبی یو خاص مقام دی د کوم نوم چه وسیله ده ځکه چه هغه عرش ته بالکل نيزدی دی اودا خانی دی د حضرت محمد ﷺ حضور ﷺ فرمائی چه کله تاسو په ما باندی درود وائی نود اللہ ﷻ نه زما د پاره وسیله غواری. تپوس اوکری شو وسیله څه خیز دی. وئی فرمائیل چه د جنت هغه اوچته درجه کومه چه به یو سړی ته ملاویری اوماته د اللہ ﷻ په ذات باندی کلک یقین دی چه هغه سړی هم زه یم (۵) حضور ﷺ فرمائی چه د مؤذن د اذان جواب ورکوه څنگه کلمی چه هغه وائی ته هم هغه شان وایه بیا په ما باندی درود واید. کوم سړی چه په ما باندی درود رالیگی اللہ ﷻ په هغه باندی لس رحمتونه نازلوی. بیا زما د پاره وسیله غواری هغه په جنت کنبی یو خانی دی چه د اللہ ﷻ په ټول مخلوق کنبی به صرف هم یو کس ته ملاویری اوزما امید دی چه هغه به هم ماته ملاویری. کوم سړی چه زما د پاره داوسیله غواری دهغه د پاره زما شفاعت

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول اللہ (وجوه یومئذ ناضرة إلى ربنا ناظرة...) ۷۴۴۴، صحیح مسلم: ۱۸۰

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الرحمن باب (حور مقصورات فی الخیام) ۴۸۷۹، صحیح مسلم: ۲۸۳۸.

(۳) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب درجات المجاهدين فی سبیل اللہ: ۲۷۹۰، احمد: ۳۳۵/۲.

(۴) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب صفة الجنة والنار: ۶۵۵۵، صحیح مسلم: ۲۸۳۰، احمد: ۳۴۰/۵.

(۵) ترمذی کتاب المناقب باب سلو اللہ لی الوسيلة...: ۳۶۱۲ وهو صحیح، احمد: ۲۶۵/۲.

د قیامت پہ ورخ حلال شو^(۱) فرمائی زما د پارہ وسیلہ غوارئی اوچہ خوک پہ دنیا کنبی زما د پارہ د وسیلی دعا کوی زہ بہ د قیامت پہ ورخ د ہغہ گواہ او سفارشی بہ جو پریم۔^(۲)

د جنت صفت اودہغی د حصول طریقہ: صحابہ کرام رضی اللہ عنہم یوخل د رسول اللہ ﷺ نہ تپوس اوکرو یارسول اللہ ﷺ! مونہ تہ د جنت بارہ کنبی خبری واوروہ چہ د دے بنیاد پہ خہ خیز دی؟ فرمائی چہ د سرو زرو اود چاندئی خبستی د خالص مشک ختہ دے کانری، لؤلؤ او یاقوت دی د دے خاورہ زعفران دی دے تہ چہ خوک لارشی ہغہ بہ پہ نعمتونو کنبی وی چہ کله بہ ہم خالی نہ وی ہغہ بہ ہمیشہ ژوندی وی دکوم نہ پس چہ د مرگ ویرہ ہم نہ وی نہ بہ د ہغہ کپری خرابیری اوند بہ د ہغہ خوانی ختمیری^(۳) فرمائی پہ جنت کنبی داسی بالاخانی دی دکوم دننہ حصہ چہ د بہر نہ بنکاری اود بہر حصہ دننہ نہ۔ یواعرابی تپوس اوکرو حضور ﷺ! دا بالاخانی د چا د پارہ دی؟ حضور ﷺ! او فرمائیل چہ خوک بنی خبری کوی پہ خلقو خوراک کوی، روژے ساتی، د شپے د خلقو د اودہ کیدو پہ وخت کنبی د تہجدو مونخ کوی۔^(۴) فرمائی چہ خوک شتہ چہ د جنت شوق ئی وی او د دے د پارہ محنت کونکی وی۔ واللہ د جنت یو دیوال ہم د محدود کولو د پارہ نشتہ ہغہ خو بو پر قیدونکی نوردی۔ او خوشبویہ شوے گلستان دے اویاک صفا او اوچت محلونہ دی اوجاری ساری نہرونہ دی۔ د پخو میو غونچے دی۔ بنکلی مخونہ او بنانستہ پاکي خوشحالونکی حوری دی اودیری قیمتی د رنگینو رینمو جو ری دی۔ د ہمیشہ د پارہ مقام دے، د سلامتئی کور دے، بار کرے شوے میوے دی، خورشوی شینکنی دے، کولاووالی اوراحت دے، امن دے آرام دے، نعمت او رحمت دے۔ عالیشان او خوشحالونکی نظارہ ورکونکی حویلی دی۔ دے اوریڈو سرہ تولو او وئیل حضور ﷺ! مونہ تول د دے جنت شوق مندیر اود دے د حاصلولو د پارہ کوشش کو۔ حضور ﷺ! او فرمائیل چہ ان شاء اللہ وائی۔ نو خلقو ان شاء اللہ او وئیل۔^(۵)

د جنتیانو سرہ د اللہ ﷻ کلام: بیا فرمائی د دے تولو نعمتونوہ اوچت او اعلی نعمت د اللہ ﷻ رضا دے۔ فرمائی چہ اللہ ﷻ بہ جنتیانو تہ او وائی ای اہل جنت! ہغوی بہ وائی ﴿لیک ربنا وسعدیک﴾ و ﴿والخیر فی بدیک﴾ تپوس بہ کوی چہ وائی تاسو خوشحالہ شونی ہغوی بہ جواب ورکری چہ خوشحالیو بہ ولی نہ ای پروردگار! مونہ تہ دے ہغہ راکرہ چہ پہ مخلوق کنبی چاتہ نہ دی ورکری شوی۔ اللہ ﷻ بہ او فرمائی چہ واخلئی زہ تاسو تہ د دے نہ دیر اعلی او بنہ خیز درکوم۔ ہغوی بہ وائی ای اللہ! د دے نہ بہ بنہ او بہتر خیز بل خہ وی؟ اللہ ﷻ بہ او فرمائی او ورتی ما خپلہ رضامندی تاسو تہ درکرہ۔ د نن نہ پس بہ زہ چری ہم تاسو نہ خفہ نہ شم^(۶) حضور ﷺ! فرمائی چہ کله جنتیان جنت تہ اورسی نواللہ ﷻ بہ ورتہ او فرمائی چہ خہ نور خہ غوارئی چہ درکرم۔ ہغوی بہ وائی ای اللہ کوم چہ تامونہ تہ راکری دے نہ پس خوبل بہتر خیز کیدی نہ شی۔ اللہ ﷻ بہ فرمائی ہغہ زما رضامندی دے چہ د تولو نہ بہتر دے۔^(۷) امام حافظ ضیاء مقدسی رحمۃ اللہ علیہ د جنت پہ صفتونو یومستقل کتاب لیکلی دے پہ ہغے کنبی ئی د احادیث پہ شرط کنبی صحیح فرمائیلی دے۔ واللہ اعلم۔

(۱) صحیح مسلم: کتاب الصلاة باب استحباب القول مثل قول المؤمن لمن سمعه...: ۳۸۴، ابوداؤد: ۵۲۳، مستدای عوانہ: ۳۳۶/۱۔

(۲) طبرانی فی الاوسط: ۶۳۷ وسندہ صحیح، مجمع الزوائد: ۳۳۳/۱۔

(۳) الحد: ۲/۳۰۴-۳۰۵، ترمذی: ۲۵۲۶۔

(۴) ترمذی کتاب الصفة الجنة باب ماجاء فی صفة غرف الجنة: ۲۵۲۷ وهو حسن، ابن ابی شیبہ: ۶۲۵/۸۔

(۵) ابن ماجہ کتاب الزهد باب صفة الجنة: ۴۳۳۲، ابن حبان: ۷۲۸۱۔

(۶) صحیح بخاری کتاب التوحید باب کلام الرب مع اهل الجنة: ۷۵۱۸، صحیح مسلم: ۲۸۲۹، ترمذی: ۲۵۵۵، الحد: ۳/۸۸۔

(۷) ابن حبان الاحسان: ۷۳۹۶، حاکم: ۸۲/۱۔

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ

ا لے نبی

ای پیغمبر

جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ

جہاد کوہ | دکافرانوسرہ | اودمنافقانوسرہ | اوسختی کوہ | اپہ ہغوی | اواخری خانی دہغوی | دوزخ دی
دکافرانو | اومنافقانو سرہ | جہاد کوئی | اوپہ دوئی بانڈی سختی کوئی | اود دوئی خانی جہنم دی

وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ۝ يَجْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا

اوبد خانی دی | ادرتلو | اقسمنونہ خوری داخلق | اپہ اللہ | اچی نہ دی وئیلی دوئی ہیخ خہ | حالانکہ اونیلی وہ دوئی
اود ورتلو | پہ اعتبار سرہ دیرید خانی دی | پہ اللہ | اقسمنونہ خوری چہ دوئی (ستاسو خلاف) | ہیخ خبرہ نہ دہ کپی حالانکہ

كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهُمْ هُمَا بِيَا

خبرہ دکفرا | اوکفرئی اوکرو | اوس (ظاہری) اسلام راورلو | اویلو | اوارادہ نی | اوکروہ | دہغہ کار
دکفر خبرہ بی کپی دہ | اود خیل ظاہری اسلام نہ پس کافران شوی دی | اودہغہ خہ قصد نی کپی ووجہ

لَمَّا نَالُوا ۝ وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ

چی اونہ رسیدل ہغی تہ | اونہ کوی دشمنی دوئی | امگر | پہ دی خبرہ | اچی غنیان کپی دی دوئی | اللہ | اورسول دہغہ
کامیاب پہ کبھی نشوا | اودوئی صرف پہ دی | وجہ دشمنی کوی چہ اللہ | اودہغہ رسول پہ خیل فضل سرہ

مِنْ فَضْلِهِ ۚ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتُوبُوا

پہ فضل خیل سرہ | انوکہ چری | اتوبہ | اوویستہ | دوئی | اوی | بہ | ابہترہ | ادپارہ | ددوئی | اوکہ مخ | وارو | دوئی
مالداران کپل | اکہ دوئی توبہ | ویستلہ | نو | دا | بہ | ددوئی | دپارہ | دیرہ | بنہ | وی | او | کہ | دوئی | اعراض | اوکرو

يَعِذُّ بِهِمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا ۚ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ

نو عذاب بہ | ورکری | دوئی | تہ | اللہ | اعداب | دردناک | پہ دنیا | اوپہ | آخرت | کبھی | اونشتہ | ادپارہ | ددوئی
د توبی | ویستلو | نہ | نو | اللہ | بہ | دوئی | تہ | پہ دنیا | اوپہ | آخرت | کبھی | دردناک | عذاب | ورکری | اود | دوئی | دپارہ

فِي الْأَرْضِ مِنْ وَرَائِهِ وَلَا تَصِيرُ ۝

پہ زمکہ کبھی | اخوک دوست | اونہ مددگار |

بہ پد زمکہ کبھی | ہیخ شوک دوست | اومددگار نہ وی |

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ

منافقانوسرہ | دجنگ | جاری | ساتلو | حکم - | کافرانو | اومنافقانو | سرہ | د | جہاد | اوپہ | ہغوی | د | سختی | حکم
اوشو | د | مؤمنانوسرہ | پہ | تبتہ | د | ملاویدلو | حکم | اوشو | د | کافرانو | اصلی | خانی | دوزخ | اوخودلو |درسول کریم ﷺ | خلور | توری :: | وپاندی | حدیث | تیرشوی | دی | چہ | حضور | اکرم | ﷺ | اللہ | ﷺ | خلورو | تورو | سرہ
مبعوث | فرمانیلی | یوہ | توره | خود | مشرکانو | دپارہ | دہ | لکہ | فرمانی | «فَإِذَا اسَلَّمْتُمُ الْأَشْهُرَ الْحُرُمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ» | د
حرمت | والا | میاشتی | تیریدوسرہ | پہ | مشرکانو | بانڈی | حملہ | اوکری | دویمہ | توره | د | اهل | کتابو | کفارو | کبھی

فرمانی ﴿ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ یعنی شوک چہ پہ اللہ ﷻ اود قیامت پہ ورخ ایمان نہ راوری. د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول ﷺ حرام کرپ شوی حرام نہ منی، حق دین نہ قبلوی. دہ اهل کتابوسرہ جہاد کوئی تر کومی پوری چہ ہغوی د ذلت سرہ تبت سہی پہ خپلو لاسونو جزیہ ورکول منظور نہ کری. دریمہ تورہ پہ منافقینو کنبی، ارشاد دہ ﴿ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ ﴾ کافرانو اومانافقانو سرہ جہاد اوکرنی. خلورمہ تورہ پہ باغیانو کنبی، فرمان دہ ﴿ فَقَاتِلُوا الَّذِينَ تَبَغُّوا حَتَّى تَقَى إِلَى أَمْرِ اللَّهِ ﴾ باغیانوسرہ جنگیو کنبی تر ہغہ وختہ پوری چہ ترکومی د اللہ ﷻ د احکامو طرف تہ واپس شی او حکم منلو تہ رانہ شی.

د منافقانو سرہ بہ جنگ پہ تورہ وی کہ پہ ژبہ؟: دہ نہ ثابتہ شوه چہ کله منافق خپل منافقت ینکارہ کری نو ہغوی سرہ پہ تورہ جنگ کول پکار دی. د امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ خوین کرپ شوی قول ہم دغہ دی. ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمانی چہ کہ پہ لاس سرہ نہ وی نو د خلی پہ غصہ سرہ (۱) ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمانی چہ اللہ ﷻ خو پہ تورہ سرہ د جہاد کولو حکم کرپ دی اومانافقانو سرہ نہی زیانی جہاد حکم فرمانیلی دی اودا چہ دوی سرہ بہ نرمی نہ کوپ (۲) د مجاہد رحمۃ اللہ علیہ ہم تقریباً ہم دغہ وینا دہ. پہ ہغوی بانندی شرعی حد قائمول ہم ہغوی سرہ جہاد دی. مقصد دادی چہ کله خو بہ تورہ ہم د ہغوی خلاف راوحتولہ شی خو ترکومی چہ کار روان وی نو ژبہ کافی دہ. خنکہ چہ موقعہ وی کوئی. قسمونہ خوړلو سرہ وانی چہ ہغوی خوداسی خبرہ د ژبہ نہ نہ دہ ویستلہ سرہ د دی چہ ہغوی د کفر وینا کرپ دہ اود خپل ظاہری اسلام نہ پس ینکارہ کفرئی کرپ دی.

د منافقانو تخویب کاری: د آیت د عبداللہ بن ابی بارہ کنبی نازل شوی دی. د یو جہنی او انصاری پہ مینخ کنبی جنگ او شو جہنی پہ انصاری بانندی غالب شو نو دی منافق انصار د ہغہ د امداد د پارہ راپارول اوونیل نی چہ واللہ زمونہ اود دی محمد ﷺ خو ہغہ مثال دی چہ خپل سپی بنہ تازہ اونکرہ کرہ چہ ہم تا اوخوری. واللہ کہ مونہ داخل مدینہ تہ لارو نومونہ عزت مند خلق بہ دا تمول کمینہ خلق د ہغہ خایہ اوباسو. یومسلمان لارو او حضور ﷺ تہ نی داخیری واورولہی. نبی کریم ﷺ ہغہ سرہ راوغوبستو او ہغہ نہ نی تپوس اوکرو نو قسم نی اوخوړلو او انکار نی اوکرو. نو اللہ ﷻ دا آیت نازل کرو.

انصاروتہ درسول کریم ﷺ خصوصی دعا: حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی زما د قوم چہ کوم خلق د حرہ پہ جنگ کنبی پہ کار راغلی وو پہ ہغوی بانندی زہ ډیر خفہ ووم. د دی خبر حضرت زید بن ارقم رضی اللہ عنہ تہ اورسیدو نو ہغہ ماتہ پہ خط کنبی اولیکل چہ د رسول اللہ ﷺ نہ ما اوریدلی دی حضور ﷺ بہ دعا کولہ چہ یا اللہ! انصار اود انصارو خامن اوبنہی. د دی راوی ابن الفضل تہ پہ دی کنبی شک دی چہ حضور ﷺ پہ دی دعا کنبی د ہغوی دنمسو نوم اخستی وو کہ نہ؟

د زید بن ارقم د صداقت گواہی: نو حضرت انس رضی اللہ عنہ پہ موجودہ خلقو کنبی د چا نہ د حضرت زید رضی اللہ عنہ د نسب بارہ کنبی سوال اوکرو نو ہغہ اوونیل چہ ہم دغہ زید ہغہ دی د چا د غورپونو اوریدلو خبرو د صداقت گواہی چہ پہ خپلہ رب ورکری دہ. واقعہ داسی دہ چہ حضور ﷺ خطبہ ورکولہ چہ یو منافق اوونیل کہ دی ربتونہی وی نو مونہ خود خرو نہ ہم ډیر کم عقل یو. حضرت زید رضی اللہ عنہ اوونیل چہ واللہ حضور ﷺ بالکل ربتونہی دی اوبہی شکہ تہ پہ خپل حماقت کنبی د خر نہ ہم زیات احمق نی. بیا ہغہ دا خبرہ د حضور ﷺ د غور نہ تیرہ کرہ. خو ہغہ منافق واوختو اوصفا انکار نی اوکرو او ونی ونیل چہ زید رضی اللہ عنہ دروغ وانی. پہ دی بانندی اللہ ﷻ دا آیت نازل کرو اود حضرت زید رضی اللہ عنہ ربتونہی نی بیان کرو. خومشہورہ خبرہ دا دہ چہ واقعہ د بنی المصطلق دہ. ممکن دی چہ راوی تہ د دی آیت پہ وخت کنبی

وہم شوې وی اود دویم ایت په بدله کښې نی دا بیان کړي وی. هم دغه حدیث بخاری شریف کښې دې (۱) خود دې جملې پورې چه حضرت زید هغه دې د چا د غوږونو اوریدنکې خبرې د صداقت رښتونوالې په خپله رب علیم ورکړو. ممکن دی چه روستو حصه د موسی بن عقبه د راوی خپل قول وی. هم په دې روایت کښې روستنی حصه د ابن شهاب د قول نه روایت دې. واللہ اعلم.

د جنکې یرموک متعلق بله واقعه: په مغازی اموی کښې د حضرت کعب بن مالک رضی اللہ عنہ د تبوک د واقعي نه پس دی چه کوم منافق موخر پریخودلې شوی وو اود چا باره کښې چه قرآن نازل شو په هغوی کښې بعضې حضور صلی اللہ علیہ وسلم سره هم وو. په هغې کښې جلاس ابن سوید بن صامت هم وو د هغه په کور کښې د عمیر بن سعد مور هم وه چه خپل خان سره نی عمیر رضی اللہ عنہ هم بوتلې وو. کله چه د دې منافقانو باره کښې د قرآن پاک آیاتونه نازل شو نو جلاس وئیل واللہ که دا سرې په خپله وینا کښې رښتونې دې نو مونږ خود خرو نه هم خراب یو. حضرت عمیر بن سعد رضی اللہ عنہ چه دا واوریده نو وئی فرمائیل چه هسې خوته ماته د ټولونه زیات خوښ نی اوستا تکلیف ماته د خپل خان د تکلیف نه هم ډیر سخت دې خوتا دې وخت کښې داسې خبره د خلې اوویستله که هغه زه اورسوم نو رسوانی ده او که نه نی رسوم نو هلاکت دې. رسوانی یقینا د هلاکت نه سپک خیز دې دې وینا کولوسره دا بزرگ په خدمت کښې حاضر شو او ټوله خبره نی حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته اوکړه. جلاس ته چه کله معلومه شوه نو هغه د سرکار نبوت صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې حاضر شو او په قسمونو خوړلو سره نی اووئیل چه عمیر رضی اللہ عنہ دروغ وائی ماخودا خبره هیخ کله هم نه ده کړې. په دې باندي دا آیت نازل شو.

د جلاس بن سوید د منافقت نه توبه: روایت دې چه د دې نه پس جلاس توبه اوکړه او صحیح شو. دا د توبه خبره ډیره ممکن ده چه دامام محمد بن اسحاق خپله خبره وی. دا د حضرت کعب رضی اللہ عنہ خبره نه ده. واللہ اعلم. او په روایت کښې دی چه جلاس بن سوید بن صامت خپل میرنې خوی حضرت مصعب رضی اللہ عنہ سره د قبا نه راتلو. دواړه په خرو سواره وو فرمائی چه ماته خو ویره وه چه چرته زما باره کښې د قرآن پاک آیت نازل نه شی یا په ما د الله صلی اللہ علیہ وسلم چه عذاب رانه شی یا په دې گناه کښې زه دخپل پلار سره شریک نه کړې شم. نوزه نیغ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې حاضر شوم او ټوله خبره مې ورته سره د خپلې ویرې اوکړه. په ابن جریر کښې د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم د یوې سوریډارې ونې لاندې تشریف ایخودې وو وئی فرمائیل چه اوس به تاله یو سرې راشی او تاته به دا شیطان گوری خو خبردار ته هغه سره خبرې مه کوه. هم هغه وخت یو انسان د ککو سترگو والا راغلو. حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغه ته او فرمائیل ته اوستا ملگری ماته کنخلې ولې کوی. هغه هم په هغه وخت لارو او خپل ټول ملگری راوستل ټولو قسمونه اوخوړل او وئیل چه مونږ خود داسې خبره نه ده کړې. تردې چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغوی معاف کړل بیا دا آیت نازل شو.

د وَكَمْ اِيْمَانًا كَرِهْتُمْ لَوْ اَنَّ مَعْطَبَ: دا په دې کښې چه کوم فرمائیلې شوی دی چه هغوی کومه اراده اوکړه پوره نه شوه. دې نه مراد د جلاس هغه اراده ده چه خپل میرنې خوی چا چه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې خبره اوکړه قتل کړی. یو قول دا هم دې چه عبداللہ بن ابی بخیله د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د قتل کولو اراده کړې وه. (۲) دا قول هم دې چه بعضې خلقو اراده کړې وه چه دې به سردار جوړ کړو خو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم راضی نه شو. دا هم روایت دې چه د لسو نه پورته پورته کسانو د عزوه تبوک په لار کښې حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته د هوکه ورکولو سره قتل کول غوښتل. نو حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ فرمائی چه زه او حضرت عمار رضی اللہ عنہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوبنې سره وړاندې

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المنافقون باب قوله (ولله خزائن السموات والارض...) ۶: ۴۹۰.

(۲) الطبری: ۳۶۳/۱۴.

روستو وو یو به پری نیولو او یو به شریله. مونږ په عقبه کښې وو چه دولس کسان راغله او مخونه نی پټ کړی وو اوښه نی راگیره کړه. حضور ﷺ هغوی ته د مقابلہ چغه او وهله هغوی شاته اونه کتل او منډې کړې. نبی کریم ﷺ مونږ ته افرمائیل تاسو دوی او پیژندل؟ مونږ وئیل نه خود هغوی سورلنی زمونږ په نظر کښې دی. نبی کریم ﷺ افرمائیل دا منافقان وو اود قیامتہ پورې به نفاق د دوی په زړه کښې وی. تاسو ته پته ده چه دوی په کومه اراده راغلی وو؟ مونږ وئیل چه نه. ونی فرمائیل د اللہ ﷻ رسول ﷺ په عقبه کښې خفه کولو او تکلیف رسولو د پارہ. مونږ وئیل حضور ﷺ د هر یو قوم ته اووایه چه د هر یو قوم کوم یو سرې په دې کښې شرکت کړی وی هغوی دې مړه کړی. حضور ﷺ افرمائیل چه نه گنی خلق به خبرې کوی چه محمد ﷺ اول هم په دې خلقو سره د دښمن مقابلہ او کړه او په دوی سره نی فتح حاصله کړه اوبیانی خپل ملگری هم قتل کړه. نبی کریم ﷺ هغوی ته خیرې او کړې چه یا اللہ د دوی په زړونو باندې پولې راوخیژوی. (۱)

په نبی کریم ﷺ د حمله کوونکو رسوائی: اوبه روایت کښې دی چه د عزوه تبوک نه په واپسني کښې نبی کریم ﷺ دا اعلان او کړو چه زه به د عقبه په لارخم څوک هم په دغه لار رانشنی. حضرت حذیفه ﷺ د اوبښې جلب نیولې وو او حضرت عمار ﷺ ورپسې شاته شریله چه یوه ډله په خپلو اوبنو سواره راغله. حضرت عمار ﷺ د هغوی سورلنی وهل شروع کړه. او حضرت حذیفه ﷺ د حضور ﷺ په حکم باندې اوبښه لاندې طرف ته روانه کړه. کله چه لاندې میدان ته اورسیدل نو حضور ﷺ داوبښې نه راکوزشو په دې کښې عمار ﷺ هم واپس راغلو. حضور ﷺ معلومات او کړو چه دا خلق څوک وو اوموپیژندل. حضرت عمار ﷺ وئیل چه مخونه خو نی پټ وو ولې سورلنی پیژندلې شوې. تپوس نی او کړو د دوی اراده څه وه معلومه ده؟ جواب ورکړې شو چه نه. حضور ﷺ افرمائیل چه دوی غوښتل چه شور ساز کړی زمونږ اوبښه او ویریبی. اومونږ راگذار کړی. دیونه حضرت عمار ﷺ د عقبه والور دشیر تپوس او کړونو هغه وئیل مونږ څوارلس یو. حضور ﷺ او فرمائیل که ته هم په هغوی کښې وې نو پنځلس به وو. حضور ﷺ په دوی کښې د دریو کسانو عذر قبول کړو. هغوی او وئیل واللہ نه مونږ د چا آواز اوریدلې اونه مونږ ته د قوم د څه بدې ارادې علم وو. حضرت عمار ﷺ فرمائی چه باقی دولس کسان د اللہ ﷻ اود هغه رسول ﷺ سره جگړه کونکی دی په دنیا کښې هم اوبه آخرت کښې هم. (۲) امام محمد بن اسحاق رضی اللہ عنہ په دوی کښې د ډیرو کسانو نومونه هم خودلې دی. واللہ اعلم په صحیح مسلم کښې دی چه د اهل عقبه نه یو سرې سره د حضرت عمار ﷺ څه تعلق وو نو هغه ته نی قسم ورکړو او د اصحاب عقبه د تعداد معلومات نی ترې او کړو. خلقو هم ده ته او وئیل او اوبښایه نو هغه او وئیل مونږ ته معلومه شوه چه هغه څوارلس وو او که ما هم په کښې شامل کړې نو پنځلس شو په دوی کښې خودولس د اللہ تعالی اود هغه د رسول ﷺ دښمنان وو اود دریو کسانو په باره کښې قسم چه نه مونږ څه آواز اوریدلې اونه څه اعلان اونه د دغه خلقو د ارادې مونږ ته څه علم دې. په دې وجه معذوره اوساتلې شو. د گرمی موسم وو اوبه ډیرې کمې وې حضور ﷺ فرمائیلې وو چه مانه وړاندې هلته څوک هم اونه رسی خو په دې باندې هم څه خلق رسیدلې وو حضور ﷺ په هغوی لعنت او وئیلې. (۳) حضور ﷺ افرمائیل چه زما په ملگرو کښې دولس منافقان دی چه نه به جنت ته ځی اونه به د هغې بونې دوی ته اورسی. د اتو په زړونو به آتښین پولې وې چه سینې ته به رسیدلې وی او دې به هلاک کړی. (۴) هم په دې وجه به حضرت

(۱) دلائل النبوة: ۲۶۰/۵.

(۲) احمد: ۵۳/۵ و سنده حسن. هیشی ددې سند رجالو ته ثقہ وئیلی. او گورنی مجمع الزوائد: ۱۹۵/۶.

(۳) صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین باب صفات المنافقین واحکامهم: ۲۷۷۹، احمد: ۳۹۰/۵.

(۴) صحیح مسلم حواله سابقه: احمد: ۲۶۲/۴، ابوداؤد: ۴۶۶۶.

حذیفہ رضی اللہ عنہ تہ د رسول اللہ رازدار وئیلی کیدہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم صرف ہم دہ تہ د دغہ منافقانو نومونہ خودلی وو. واللہ اعلم.

پہ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندی دحملہ کوونکو نومونہ: پہ طبرانی شریف کنبی د هغوی نومونہ دا دی. معتب بن قشیر، ودیعہ بن ثابت، جد بن قیس، عبد اللہ بن نبتل بن حارث کوم چہ د عمرو ابن عوف د قبیلہ و و او حارث بن یزید طائی، اوس ابن قیظی، حارث بن سوید، سعد بن زرارہ، قیس بن فہد، سوید اوداعس قبیلہ چہ د بنو حنبلی او قیس بن عمرو بن سهل، زید بن لصیب، سلالہ بن الحمام دا دوارہ د قبیلہ قینقاع دی. دا ٲول پہ ہنکارہ مسلمانان جوړشوی وو. پہ دې آیت کنبی دې نہ پس فرمائیلی شوی دی چہ هغوی ہم د دې خبرې بدله واخستہ چہ هغوی تہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د خپل فضل نہ د خپل رسول صلی اللہ علیہ وسلم پہ لاس مالداران جوړ کړہ. کہ پہ هغوی باندی د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پوره فضل شوې وو نو هغوی تہ بہ ہدایت ہم نصیب شوې وو. لکہ څنگہ چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم انصاروتہ فرمائیلی وو چہ آیا ماتاسود گمراہنی پہ حالت کنبی نہ وې موندلی بیا اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زما د وجہ نہ ستاسو لارخودنہ او کړہ. تاسو گلو وونې اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زما پہ وجہ پہ تاسو کنبی محبت واچولو. تاسو فقیران اوبې نوا خلق وئې او اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زما پہ سبب تاسو غنیان او مالداران جوړ کړئ. د هر یو سوال پہ جواب کنبی بہ انصارو رضی اللہ عنہم فرمائیل چہ بې شکہ د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اود هغہ د رسول صلی اللہ علیہ وسلم د دې نہ ډیر احسان دې. (۱)

دحملې وجہ څہ وه؟: لنډہ داچہ دا خلق بغیرد څہ وجہ او قصور پہ دبنمنی اوبې ایمانی باندی اودریدل. لکہ چہ پہ سورۃ بروج کنبی دی د مسلمانانونہ د دې کافرانو بدله اخستل صرف د هغوی د ایمان پہ وجہ وه (۲) پہ حدیث شریف کنبی دی چہ ابن جمیل صرف د دې خبرې بدله اخستلہ چہ هغہ فقیر وو او اللہ صلی اللہ علیہ وسلم غنی کړو (۳)

اوس لاهم د توبې موقع شته؟: بیا فرمائی چہ کہ دوی اوس ہم توبہ او کړی نود دوی پہ حق کنبی بہتر ده او کہ هغوی پہ خپلہ ہم دې طریقہ باندی کلک ولاروی نودوی تہ بہ پہ دنیا کنبی ہم سخته سزا وی د قتل نہ اود غم او خفگان د وجہ اود دوزخ ذلیلہ اوبنکته کونکی ناقابل برداشت عذابونوسرہ ہم، پہ دنیا کنبی بہ څوک ہم نہ وی چہ د دوی طرفداری او کړی د دوی امداد او کړی د هغوی پہ کار راشی اود هغوی نہ بدی ختمہ کړی یا څہ نفع وراورسوی بې یار او مددگار بہ پاتی شی.

وَمِنْهُمْ	مَنْ	عٰهَدَ اللّٰهَ
اوخینی ددوی نہ	ا هغه خلق دی	اچی وعده ئی کړی وه دالله سره
اوپہ دوی (منافقانو)	کنبی ځینی هغه څوک دې چہ د الله سره	
لَکِن	اٰتٰنَا	مِنْ فَضْلِهٖ
لَنصَدَّقَنَّ	وَلَنَكُوْنَنَّ	مِنَ الصّٰلِحِيْنَ
که چری اراکړه مونږ تہ (الله)	اد فضل خپل نہ انو مونږ بہ خیرات او کړو	اوشو بہ مونږ ادنیکانونہ
وعده کړی وه کہ الله <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> مونږ تہ د خپل فضل (مال) نہ اراکړل	انومونږ بہ خیراتونہ کوو او د نیکانو څنی بہ شو	
فَلَمَّا اٰتٰهُمْ	مِنْ فَضْلِهٖ	بَخِلُوْا
خوکلہ چی ورکړوالله هغوی تہ	اد فضل خپل نہ	ا نو بخل ئی شروع کړو
اوپہ هغی سره	اومخ ئی واروو دوعدی خپلی نہ	خوچہ کلہ ورته الله <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> د خپل فضل (مال) نہ ورکړل نود هغی پہ خرچ کولو ئی بخل او کړو نو اود وعدی نہ ئی

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الطائف فی شوال سنة ثمان: ۴۳۲۰، صحیح مسلم: ۱۰۶۱.

(۲) البروج: ۸۰.

(۳) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب قول الله (ولی الرقاب والغارمین فی سبیل الله): ۱۴۶۸، صحیح مسلم: ۹۸۳.

وَهُمْ	مُعْرِضُونَ ﴿۱۰﴾	فَاعْتَبِهِمْ	نِفَاقًا	فِي قُلُوبِهِمْ	إِلَى يَوْمٍ
اودی هغوی امخ ارونکی انویدا کروالہ هغوی لره منافقت اہہ زرونو د هغوی کنسی اد هغی ورخی پوری ا					
مخ وارولو اور دکا ور کولو نه انکاریان شو اد دی به نتیجه کنسی اللہ ﷻ د دوی به زرونو کنسی داسی نفاق و اچولو					
يَلْقَوْنَہُ	بِمَا	أَخْلَفُوا اللّٰهَ	مَا		
چی یوخانی کیری به هغوی د هغه سره اہہ سبب د هغی اچی خلاف کری وؤ هغوی د اللہ ا د هغه خبری					
کوم چہ به ترقیامته پوری باقی وی ا حکمہ چہ دوی د اللہ ﷻ سره د هغه خہ وعده خلاقی					
وَعَدُوہُ	وَبِمَا كَانُوا	يَكْذِبُونَ ﴿۱۱﴾	الْم		
چی وعده نی کری وه د هغه سره ا او بہ سبب د هغی چی وؤ هغوی اچی دروغ به نی و نیل ا ایا					
او کر لہ کومہ وعده چہ نی ورسره کری وه ا اوددی وچی دروغ به نی و نیل ا ایا دوی ته پتہ نہ لگی					
يَعْلَمُوا	أَنَّ اللّٰهَ	يَعْلَمُ	سِرَّهُمْ	وَكُنُوزِهِمْ	
معلومہ نہ دہ دی خلقو ته ا چی بیشکہ اللہ ا پوهیری اہہ پتورازونو د دوی ا اود غور بہ خبرو د دوی					
چہ اللہ ﷻ د دوی پہ پتو او پہ بشکارہ خبرو باندي پوهیری ا (او ایا دوی پہ دی نہ پوهیری چہ)					
وَأَنَّ اللّٰهَ	عَلَّامُ	الْغُيُوبِ ﴿۱۲﴾			
اویشکہ اللہ ا بشہ خبردار دی اہہ تولو غیبی خبرو باندي ا					
اللہ ﷻ بہ پتو (خبرو او کارونو باندي) پوهیری ا					

قوله تعالى: وَمِنْهُمْ مَّنْ عٰهَدَ اللّٰهَ

چہ دعامنظوره شوه نوخپله وعده نی هیره کرہ۔ بیان کولې شی چہ په دی منافقانو کنسی هغه هم دی چا چہ وعده کری وه کہ زه اللہ ﷻ مالدار کریم نوزه به ډیر سخاوت کوم او نیک به جوړیوم خوچہ کله اللہ ﷻ هغه مالدار او خوشحاله جوړ کړو هغه وعده خلاقی او کره اوبخیل جوړ شو۔ د خہ د سزا په وجه چہ اللہ ﷻ د هغه په زړه کنسی د همیشه د پاره نفاق و اچولو۔

دا ایت مبارک دچا په باره گنسی دی ؟: دا آیت د ثعلبه بن حاطب انصاری باره کنسی نازل شوې دی۔ هغه رسول اللہ ﷺ ته درخواست او کړو چہ زما دپاره د مالدارنی دعا او کړنی حضور ﷺ او فرمائیل کم مال د کوم چہ شکریه ادا کړې د هغه ډیرنه ښه دی چہ د خپل طاقت نه زیات وی۔ هغه بیا درخواست او کړو نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ ته خپل حال د اللہ ﷻ د نبی ﷺ په شان ساتل نه خوښوی؟ واللہ کہ ماغوبنل نودا غرونه به د سرو زرو جوړ شوی ماسره گر خیدل۔ هغه و نیل واللہ زما اراده ده چہ کہ زه اللہ ﷻ مالدار کړم نوزه به ښه سخاوت کوم اود هر یو حق به ادا کوم۔ حضور ﷺ د هغه دپاره د مال د برکت دعا او کړه۔ د هغه په چیلو کنسی داسې زیاتوالی کیدو لکه چہ چینجی زیاتیری۔ تردې چہ مدینه منوره د هغه د خارو د پاره تنگه شوه۔ دی صحرا او اګومیرو ته اووتلو د مازیگر او ماسپخین مونخ خو به نی په جمع سره کولو او باقی مونخونه به ورته په جمع نه ملاویدل۔ په خارو کنسی نور هم زیاتوالی اوشو نو دی لږ نور هم لرې لاړو۔ اوس د جمعې نه بغیر ټول مونخونه د جمع د هغه نه پاتې شو۔ مال نور هم زیات شونو کیده کیده چہ د جمعې مونخ هم ترې پاتې شو۔ د تلور اتلووالا د قافلې نه به نی تپوس کولو چہ د جمعې په ورځ خہ بیان اوشو۔

د ثعلبه بن حاطب واقعه: یوخل حضور ﷺ د هغه د حال تپوس او کړو نو رسول اللہ ﷺ ته هغه حال بیان

شو حضور ﷺ افسوس اظہار او کرو۔ دیکھا ایت نازل شو چه د هغه د مال نه صدقه واخلى اود صدقہ احکام هم بیان شو۔ حضور ﷺ دوه کسان په کومو کبني چه يو د قبيلې جهينه اودويم د قبيله سليم نه نى تحصيلداران جوړ کړه اود صدقې اخستلو د احکامو ليکلې شوې پروانه نى ورکړه ونى ليگل چه د ثعلبه نه اود فلانکې بنى سليم قبيلې نه صدقه راوړنى۔ دا دواړه ثعلبه له لارل اود رسول الله ﷺ فرمان نى اورسولو او صدقه نى ترې اوغوښتله نو هغه اووئيل چه واه واه دا خو سمه جزیه ده خود جزې خورده اودا خو بالکل داسې دى لکه دکافرانو نه جزیه اخستې شى دا څه خبره شوه۔ بنه ده اوس تاسو لارښى اوبيا واپس راشئ۔ باقى بل سرې کوم چه سلمى وو هغه ته چه کله معلومه شوه نو هغه خپل بنه څاروى را اوويستل اود هغې سره پخپله راوړاندې شو۔ هغوى چه دا څاروى اوکتل نو ونى وئيل چه نه خودا څاروى زمونږ داخستلو لائق دى اوتنه په تادا ورکول واجب دى۔ هغه وئيل چه زه خو په خپله خوشحالى باندې خپل بهترين څاروى ورکول غواړم۔ تاسو دا قبول کړئى خواخو هغوى دا واخستل او د نورو نه نى هم واخستل او په واپسنى باندې بيا ثعلبه ته راغلل۔ هغه وئيل چه ماته خو هغه پرچه لږه اولوئى کومه چه تاسو ته درکړې شوې ده۔ لوستلو سره نى اووئيل چه روره داخو صفا جزیه ده اوبه کافرانو باندې چه کوم ټيکس مقرر کولې شى داخو هم هغه شان دى۔ بنه ده تاسو لارښى زه به سوچ اوکړم۔ هغوى واپس لارل او د دوى په کتلو سره حضور ﷺ په ثعلبه باندې افسوس ښکاره کړو اود سلمى سرې دپاره نى دبرکت دعا اوکړه۔ اوس هغه دواړو کسانوهم د ثعلبه اوسلمى واقعه بيان کړه نو الله ﷻ عزوجل وعلا دا ایت نازل کړو۔

د ثعلبه د صدقې نه د رسول کریم ﷺ، ابوبکر ﷺ، عمر فاروق ﷺ، او عثمان ﷺ انکار: د ثعلبه يو نژدې خپلوان چه دا هر څه واوريدل نو ثعلبه له لارو او ورته نى اووئيل او ایت نى هم واورولو۔ دې حضرت نبى اکرم ﷺ له راغلو او عرض نى اوکړو چه زما هغه صدقه قبوله کړه۔ حضور ﷺ او فرمائيل چه الله ﷻ زه ستا د صدقې اخستلونه منع کړې يم۔ ده په خپل سر خاورې اچولې، نو حضور ﷺ او فرمائيل چه دا هرڅه خو تا پخپله کړى دى۔ ماخوتاته وئيلى وو خوتا نه منل۔ دې واپس خپل ځاى ته لارو۔ د حضور ﷺ ترانتقال پورې د ده هيڅ څيز قبول نه کړې شو۔ بيا دې د حضرت ابوبکر صدیق ﷺ حکومت کبني راغلو او ونى وئيل چه زما کوم عزت حضور ﷺ سره وو اوزما چه کومه مرتبه په انصارو کبني وه هغه تاسو بنه پيژنئى تاسو زما صدقه قبوله کړئى۔ حضرت ابوبکر ﷺ او فرمائيل چه کله حضور ﷺ نه ده قبوله کړې نو زه څوک يم؟ هغوى هم انکار اوکړو۔ کله چه د هغوى هم انتقال او شو او عمر ﷺ د مسلمانانو حاکم جوړ شونودې راغلو او عرض نى اوکړو چه امير المؤمنين تاسو زما صدقه قبوله کړئى۔ هغوى جواب ورکړو چه کله حضور ﷺ نه ده قبوله کړې اوبيا خليفه اول نه ده قبوله کړې نو اوس نى زه څنگه قبلولې شم۔ نو هغوى هم په خپل دور خلافت کبني د هغه صدقه قبوله نه کړه۔ بيا خلافت حضرت عثمان ﷺ ته حواله شونودا ازلى منافق بيا راغلو او منت او زارى شروع کړه خو هغوى هم دا جواب ورکړو چه پخپله حضور ﷺ اود هغه دوو خليفه گانو ستا صدقه قبوله کړې نه ده نو زه نى څنگه قبوله کړم نو قبوله نى نه کړه۔ دغه شان دا سرې هلاک شو۔ محقق ابن کثير کبني حديث پاک ته واه او متن ته نې باطل وئيلى دى (۱) اول خوئى وعدهې کړې وې د سخاوت کولو او هغه هم په قسمونو خوړلو سره بيا واوريدو او د سخاوت په عوض کبني بخل اختيار کړو او وعده خلافت نى اوکړه۔ د دې دروغو او وعده خلافتى په بدله کبني د هغه په زړه کبني نفاق ورکلك شو چه د هغه وخت نه د هغه په پوره ژوند کبني هغه سره وو۔ په حديث شريف کبني هم دى چه د منافق درې علامې دى چه کله خبره کوى دروغ وانى کله چه

وعدہ کوی د هغہ خلاف کوی اوکده امانت ورکری نو خیانت کوی (۱) ایا دوی نه پوهیږی چه الله ﷻ د ښکاره اوپتو زرونو ارادو اودسینې د پتورازونو عالم دې. هغه ته د اول نه معلومه وه چه دا خالی زیانی بکواس دې چه مالدار شی نوداسې خیراتونه به کوم اوداسې شکر به اداکوم اوداسې نیکنی به کوم خو په زرونوباندې نظر ساتونکې رب ښه پیژنی چه دوی به په مال کښې مست شی اود دولت په راتلو باندې به بدمعاشی ناشکری او بخل کوی. هغه د هریو حاضر او غائب پیژندونکې دې هغه د هرپت او ښکاره نه خبر دې. ظاهر او باطن ټول په هغه باندې ښکاره دې.

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ

هغه کسان اچی عیب لگوي ا په خوشی سره مال ورکونکو باندې

الله ﷻ

هغه منافقان (په مؤمنانو کښې) په خپله خوشی خراج کونکو

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ

دمؤمنانونه ا په صدقو کښې او په هغه کسانو باندې اچی نه مومی امگر اکوشش خپل

باندې ملامتیا وائی او په مؤمنانو کښې، هغه کسان چه هغوی دخپل وس مطابق خراج کوی (اگر چه لږ وی)

فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ

نو دوی توقی کوی ا په هغوی پورې اتوقی کوی الله ا په دغه ټوقو کونکو پورې اودې دهغوی دپاره

نومنافقان په هغوی پورې توقی کوی الله ﷻ به هغوی ته د هغې سزا ورکری او د هغوی دپاره

عَذَابٍ أَلِيمٍ

عذاب ا دردناک

دردناک عذاب دې ا

قوله تعالى: الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ

دمنافقانو بدې خبرې اود مسلمانانو زړه بیلل. داهم دمنافقانو یوخراب خونې دې چه دهغوی د ژبې نه خوک هم نه شی بچ کیدلې، نه سخی اونه بخیل، دا عیب چه دا بدې خبرې کونکي خلق خراب دی. که یو سرې یو لوی رقم د الله ﷻ په نوم ورکری نو دوی هغه ته ریاکار وائی او که خوک مسکین د خپلې غریبنی په وجه څه لېشان څیز ورکری نو دوی پوزه اوچونږی، تروه (مونه کړی) او وائی چه څه د ده د دې لږڅیز هم الله ﷻ اودې دې. کله چه دصدقاتو ورکولوایت نازل شو نوصحابه کرامو رضی اللہ عنہم به خپلې صدقې راخستې او حاضریدل به. یوصاحب ډیرې زیاتې پیسې راوړې نودې منافقانوورته دریاکار خطاب ورکړو اویوصاحب غریب مسکین سرې وو صرف یو صاع غله نی راوړه نو هغه ته نی اووئیل چه د ده د دې صدقې الله ﷻ ته څه ضرورت وو؟ د دې بیان په دې آیت کښې دې. ()

د صحابه کرامو د اخلاص انتهاء: یوخل حضور ﷺ په بقیع کښې اوفرمانیل چه خوک صدقه ورکری زه به د قیامت په ورځ د الله ﷻ په وړاندې د هغه گواهی ورکوم. دغه وخت کښې یوصحابی رضی اللہ عنہم د خپل پټکی نه څه ورکول غوښتل خو بیانی راغونډ کړو په دې کښې یو سرې چه تور رنگ نی وو وړوکې قد نی وویوه اوبڼه راوسته او راوړاندې شو چه د هغې نه ښه اوبڼه په ټول بقیع کښې نه وه. ونی وئیل

(۱) صحیح بخاری کتاب الايمان باب علامات المنافق: ۳۳، صحیح مسلم: ۵۹، ترمذی: ۲۶۲۳.
(۲) صحیح بخاری کتاب زکوة باب اتقوا النار ولو بشق تمرة والقليل من الصدقة...: ۱۴۱۵، صحیح مسلم: ۱۰۱۸.

یا رسول اللہ ﷺ! دا دالہ ﷺ پہ نوم خیرات دی۔ حضور ﷺ او فرمائیل ډیره بنه ده. په دې کبني چا او ونييل چه د ده نه خودا او بنه بنه ده. حضور ﷺ او ريده نو وني فرمائيل چه ته درغژن ئي دي تانه اود دي نه دري چنده بنه دي. افسوس! په سوونو اوشانو والا تاسو غوندي خلقو باندي افسوس دري خل ئي داسي او فرمائيل خو هغه چه خپل مال داسي داسي کړي او په لپوډ کولو سره حضور خپل بنسې او گس طرف ته اشاره او کړه يعنى د الله ﷻ په لار کبني په هر نيك کار کبني خرج کوئي. بيا ئي او فرمائيل چه هغوي خلاصي بياموندلو چه د کم مال والا دي اود زيات عبادت والاوي. ()

د صحابه کرامو په حق کبني د منافقانو بکواس: عبدالرحمن بن عوف ﷺ خلوبنت او قيه سپين زر راوړل او يو غريب انصاري يو صاع غله راوړه. منافقانو يو ته ریاکار او د بل صدقي ته سپک او ونييل. يو خل د حضور ﷺ په حکم باندي خلقو د مال خیرات ورکول او راجمع کول شروع کړه. يو صاحب يو صاع کهجوري راوړي او وني ونييل چه حضور ﷺ ماسره د کهجورو دوه صاع وو یوما د خپل خان اود خپلو بچودپاره حصار کړو او یومي راوړو. حضور ﷺ او فرمائيل چه دا هم په دې جمع شوي مال کبني واچوني په دې باندي منافقانو بکواس شروع کړو چه الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ د دي نه بي پرواه دي.

د عبدالرحمان بن عوف سخاوت: عبدالرحمن بن عوف ﷺ او فرمائيل چه ماسره سل او قيه سره زر دي هغه ټول صدقه کوم. عمر ﷺ او فرمائيل چه په هوش کبني هم ئي؟ هغه جواب ورکړو چه او په هوش کبني يم. وني فرمائيل بيا څه کوې. هغه او فرمائيل واوړه ماسره اته زره دي په کومو کبني چه زه څلور زره الله ﷻ ته قرض ورکوم او څلور زره د خپل خان د پاره ساتم. حضور ﷺ او فرمائيل چه په تادي برکت وي کوم چه تا خان له اوساتلي او کوم چه دي خرج کړي. منافقانو په دې باندي خبرې جوړول شروع کړي. چه د خپل سخاوت خودلو د پاره پلنيري او خلقوته دومره پيسې ورکوي. نو الله ﷻ دا آيت نازل کړو چه د لوي رقم او د وړو کي رقم صداقت اود دي منافقانو دا مودې حرکت بنکاره کړي. ()

منافقان هيڅ څوک نه معاف کوي: د بنوعجلان عاصم بن عدی ﷺ هم دي وخت کبني ډير لوي رقم خیرات کړي وو سل وسق کهجوري ئي ورکړي وې. منافقانو دا په ریاکارئي باندي محمول کړي وه. د خپلي خوارې مزدورئي نه لېر شان خیرات کونکي ابو عقيل ﷺ وو دي د قبيلې بنو انيف يوسړي وو د هغه په يوصاع خیرات باندي منافقانو خندا او مسخرې کړي وې. په يوروايت کبني دي چه حضور ﷺ دا چنده د مجاهدينو د يوې ډلې په جهاد باندي د روانولو د پاره کړي وه. په دي روايت کبني دي چه حضرت عبدالرحمن ﷺ دوه زره ورکړي وې او دوه زره ئي ساتلي وې. دا حضرت ابو عقيل ﷺ وو چه ټوله شپه به ئي په خپله شا بوج اوړلو د هغه نوم حباب وو. او يوقول دي چه عبدالرحمن بن ثعلبه وو. د منافقانو په دي مسخر و کبني الله ﷻ هم د هغه نه داسي بدله واخسته. د دي منافقانو دپاره د آخرت دردناک عذاب دي. اود هغوي د عملونو د دي عملونو په شان خرابه بدله ده.

اَسْتَغْفِرُ لَهُمْ	اَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ	اِنْ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ
ا بېننه او غواړه ا دپاره دهغوي ايا بېننه مه غواړه ا دپاره دهغوي ا که ته بېننه او غواړي		
ا که ته د دوي دپاره بېننه او غواړي ا که او نه غواړي ا که ته د دوي دپاره		

(۱) احمد: ۳۴/۵، مجمع الزوائد: ۱۲۴/۳.

(۲) الطبري: ۳۸۳/۱۴.

لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا
دپارہ دہغوی اویا خلہ انوہرگز بہ اونہ بنسی اللہ ہغوی لہ ادانہ بنسنہ اپہ سبب دہغی جی ہغوی اکفر اوکرو
اویا کرتہ بنسنہ اوغوارے نوہم اللہ دوتہ مغفرت نہ کوی ا اودا (نہ بنسل ددی وجی بندہ دی جی دوی بہ اللہ اودہغہ بہ
يَا اللَّهُ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ
بہ اللہ سرہ اودرسول دہغہ نہ اواللہ انہ بنانی لار اقوم ا فاسق تہ ا
رسول بانندی کرے دی اوللہ تعالیٰ کافرانو تہ (د جنت) خود نہ کوی ا

قوله تعالى: اَسْتَغْفِرُ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ

دمنافقانودپارہ استغفار کول او نہ کول برابر دی۔ فرماتی چہ دا منافقان د دی قابل نہ دی چہ تہ د دوی دپارہ ای نبی ﷺ ابنسنہ غوارے۔ یوخل نہ چہ کہ تہ اویاخل ہم ددوی دپارہ بنسنہ اوغوارے نو اللہ ﷺ بہ دوی اونہ بنسی۔ دا داویا وچہ کوم ذکر دی دی نہ مرادصرف زیاتوالے دی کہ ہغہ اویا و نہ کم وی اوکہ زیات وی۔ بعضو وئیلی دی چہ دی نہ مراد ہم د اویا و عدد دی۔ نو حضور ﷺ اوفرمانیل چہ زہ خوبہ د ہغوی د پارہ د اویا و نہ زیات استغفار کوم چہ اللہ ﷺ دوی اوبنسی۔ نو اللہ ﷺ پہ بل آیت کبھی اوفرمانیل چہ د دوی دپارہ ستا استغفار کول د نہ کولو برابر دی۔ د عبداللہ بن ابی منافق خوئی د حضور ﷺ پہ خدمت کبھی عرض اوکرو چہ زما پلار د زنکدن پہ حالت کبھی دی زما خواہش دی چہ تاسو ہغوی لہ تشریف راورئی اود ہغہ د جنازی مونخ ہم ادا کرئی۔ حضور ﷺ تپوس اوکرو ستا نوم خہ دی ہغہ وئیل حباب۔ حضور ﷺ اوفرمانیل ستا نوم عبداللہ دی حباب خود شیطان نوم دی۔ اوس حضور ﷺ ہغہ سرہ شو دہغہ پلار تہ تی د خیلے خولے قمیص ورواغوستلو۔ د ہغہ د جنازی مونخ نی اوکرو۔ حضور ﷺ تہ وئیلی شوے چہ تاسوددہ پہ جنازہ بانندی مونخ ادا کوئی۔ حضور ﷺ اوفرمانیل چہ اللہ ﷺ اویا و خل استغفار سرہ نہ بخنیل فرمائیلی دی نو زہ بہ اویاخل، بیا اویاخل او بیا اویا خل استغفار کوم۔ (۱)

فَرِحَ الْبَخِلُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا
خوشحالہ شو پاتی شوی خلق اپہ کیناستلو خپلو سرہ اپہ ملگرتیا نہ کولو اد رسول داللہ ا اوبد اوگنرل ہغوی
کوم کسان چہ (دجہاد نہ روستو) پاتی شوی دی پخپلہ ناستہ بانندی خوشحالیری چہ د رسول اللہ نہ پاتی شوی دی
أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا
جی جہاد اوکری اپہ مالونو خپلو سرہ اویہ نفسونو خپلو سرہ اپہ لار د اللہ کبھی ا او وئیل ہغوی ا
اود اللہ پہ لار پخپلو مالونو او جانونو سرہ جہاد کول بد گنری ا (اپہ خپل مینخ کبھی یوبل تہ) وائی (دا
لَا تَنْفَرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا
مہ اوخی ا پہ گرمی کبھی اورتہ ا اوایہ ا اورددوزخ ا زیات سخت دی اپہ لحاظ د گرمی سرہ ا
سختہ گرمی دہ) پہ گرمی کبھی مہ خئی اتہ ورتہ اوایہ د جہنم اور (د دنیا د گرمی نہ) زیات سخت دی

(الطبری: ۱۴/۳۹۶)

لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿۹۰﴾	فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا	وَأَلْبَسُوا
کاش اچی وی دوی ا چی پوهیدلی پس اودی خاندی دوی لیر او اوبه ژاری		
کاش کہ دوی پوهیدلی (نوداسی خبری بهئی نه کولی) دوی دی (په دنیا کنبی) لیر غوندی او خاندی او (په آخرت		
کَثِيرًا جَزَاءً	بِمَا كَانُوا	يَكْسِبُونَ ﴿۹۱﴾
ډیر دا سزاده په سبب دهغه عمل اچی دوی کولو		
کنبی به) ډیر او ژاری ادا (ژرل) د دوی د کړو سزاده		

قوله تعالى: قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا

دنمردگرمی نه بیج کیدونکی ددوږخ اور ولې نه یادوی: کوم خلق چه په غزوه تبوک کنبی حضور ﷺ سره نه وو تلی اوهم په کور کنبی پاتې شوې وو، چاته چه دالله ﷻ په لار کنبی پخپل خان او مال جهاد کول گران معلومیدو. چاچه د یو بل غوربونه ډک کړې وو چه په دې گرمی کنبی به څنگه اوڅو؟ یو طرف ته میوې پخې شوی دی اوسوری خواره شوی دی بل طرف ته گرمې هواگانې چلیږی. نو الله ﷻ فرمائی چه ددوږخ اور کوم طرف ته چه تاسو دخپل بد عمل په وجه روان نې هغه خوددې گرمی نه ډیره گرمی لری. ددنیا اورد جهنم د اور اویایمه حصه ده: دا اور خود هغه اور اویایمه حصه ده. لکه چه د بخاری او مسلم شریف په حدیث کنبی دی (۱) او په روایت کنبی دی چه ستاسو دا اور د دوږخ د اور د اویاوا جزاونه یو جزدې اویا هم دادسمندر په اوبوینخلې شوې دې (مړکړې شوې دې) گنی نوتاسویه د دې نه هیڅ فائده هم نه وه حاصله کړې. (۲)

دجهنم د اور سختوالي: حضور ﷺ فرمائی زرو کالوپورې د دوږخ اور بل کړې شو نو سور شویا یوزر کالوپورې بل کړې شونو سپین شو اویا زرو کالوپورې بل کړې شو نو تور شو. او هغه د تورې شپې په شان ډیر سخت تور دې (۳) یوخل حضور ﷺ آیت ﴿وَقَدْ هَمَّتْ النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ تلاوت اوکړو اووئی فرمائیل چه زر کاله بلولوسره هغه سپین شو اویا زر کاله پورې بلولو سره سور شو اویا یوزر کاله بلولو سره تور شو او هغه د تورې شپې په شان دې. د هغې په شغلو کنبی هم پرق نشته. په یو حدیث کنبی دی چه که د دوږخ د اور یوبخړې په مشرق کنبی وی نود دې گرمالی به مغرب ته اورسی (۴) د ابویعلی په بوغریب روایت کنبی دی چه په دې جمات کنبی یولاکه بلکه د دې نه هم زیات سړی وی اوڅوک دوږخی دلته سا واخلي نود هغه په گرمالی به جمات او د جمات خلق ټول اوسوزی (۵) او په حدیث شریف کنبی دی چه په دوږخ کنبی به د ټولونه د سپک عذاب والا هغه وی چه د هغه په دواړو پښو کنبی به د اور تسموسره دوه خپلنی وی په کوم سره چه به د هغه کهوپرنی خوتکیږی. او هغه به دا گنړی چه د ټولونه زیات عذاب هم په ما دې. سره ددې چه د ټولونه سپک عذاب به د هغه وی (۶) قرآن پاک فرمائی چه هغه اور داسې شغلی وهونکې دې چه خرمن اوباسی. او په آیاتونو کنبی دی چه د هغوی په سرونو باندي به گرمې اوبه اړوی په کوموسره چه به د هغه د خیتې ټول خیزونه اود هغه خرمن به اوسوزی (۷) بیابا به د

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفة النار وما مخلوقة: ۳۲۶۵، صحیح مسلم: ۲۸۴۳، موطا امام مالك: ۹۹۴/۲

(۲) احمد: ۲۴۴/۲، مستدرجین: ۱۱۲۹ (بتحقیقی وسنده صحیح)، ابن حبان: ۷۴۶۳.

(۳) ترمذی کتاب صفة اهل جهنم باب منه فی صفة النار وما سوداء مظلمة: ۲۵۹۱، ابن ماجه: ۴۳۲۰.

(۴) الطبرانی.

(۵) مستدرجین یعلی: ۶۶۷۰، مجمع الزوائد: ۳۹۱/۱۰.

(۶) صحیح بخاری کتاب الرقاق، باب صفة الجنة والنار: ۶۵۶۲، صحیح مسلم: ۲۱۳، احمد: ۲۷۱/۴.

(۷) المعارج: ۱۵.

اوسپنی پہ سیکونوباندی د هغوی سرونه چقولی شی. هغوی چه د دی خای نه اوخی هم دی ته به واپس کولی شی اوورته به ونیلی شی چه دسوزیدو عذاب اوخکنی^(۱) بل آیت کنبی دی چه کوموخلقو زمونږ د آیاتونو انکار اوکړو هغوی به مونږ په سورکړې شوی اورکنبی واچوو د هغوی خرمنی به اوسوزیږی او مونږ به نی ورته نورې نورې وربدلوو دی د پاره چه هغوی ښه عذاب کړې شی.^(۲) په دی آیت کنبی هم فرمائیلې شوی دی که دوی پوهیدل نو په دی خبره به خبرشوی ووچه د دوزخ داورگرمی او تیزی ډیره زیاته ده نوبیقینا په موسمی گرمی کنبی به رسول الله ﷺ سره په جهادکنبی په خوشحالی خوشحالی سره وتل اوخپل خان اومال به نی د الله ﷻ په لارکنبی قریانی کول. د عربیوشاعر وانی چه تاخپل عمر دگرمی اویخنسې نه بیچ کیدو کنبی تیرکړو حالانکه تاله خو لایق ووچه د الله ﷻ نافرمانونه بیچ کیدې چه د دوزخ د اورتو بیچ شوې وې. اوس الله ﷻ د خراب باطن منافقان ویروی چه په دی لږ شان ژوند کنبی خو چه دلته څومره خوارنی خاندنی خود هغه راتلونکی لوی ژوند کنبی د هغوی د ژړا هم ژړا ده چه کله به هم نه ختمیږی.

د حضور ﷺ فرمان دی چه ای خلقو ژاری اوکله ژړا نه درخی په زبردستنی سره ژاری جهنمیان به ډیر زیات ژاری اوتردی چه د هغوی په اننگو باندي به د نهرونو غوندي کندی جوړیږی. آخر اوبنکې به ختمی شی او سترگې به نی وینی راوړوی. د هغوی د سترگونه به دومره اوبنکې او وینی بهیدلې وی که څوک په دی کنبی کشتنی چلول غواړی نو چلولې به نی شی^(۳) اوبه حدیث شریف کنبی دی چه دوزخیان به په دوزخ کنبی ژاری او دومره به ژاری چه د اوبنکوختمیدو نه پس به پیپ راوتل شروع شی. دغه وخت کنبی به د دوزخ څوکیدار هغوی ته اووانی چه ای بدبخت د رحم په خای کنبی خو تاکله هم نه دی ژړلې اوس دلته دا ژړا فریادکول فضول دی. بیا به دوی په اوچتواوچتو آوازونو جنتیانوته فریادونه کوی چه تاسو خلق خو زمونږ خپلوان اود قبیلې ئې واورنی مونږ د قبرونو نه تری راواوچت کړې شوی یو او بیا د حشر په میدان کنبی هم تری وو اوترننه پورې دلته هم تری یو. په مونږ څه رحم اوکړنی لږې شان اوبه زمونږ په حلق کنبی راواړونی. کوم رزق چه الله ﷻ تاسوله درکړی د هغې نه مونږ ته هم څه لږ ډیر راکړنی. څلویښتوکالوپورې به لکه د سپوچغې وهی. څلویښت کاله پس به دوی ته جواب ملاویږی چه تاسو به هم داسې رتلې شوي اوږی تری او په دغه شان سختو عذابونو کنبی پراته ئې. اوس به دوی د ټولوبنیگرونه ناامیده شی.^(۴)

فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ	
۱	نو که چری اوپس راولی تال الله
۱ که الله ﷻ چرته ته (د جهاد نه) د دوی یوی	
إِلَى طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ	فَأَسْتَأْذِنُوكَ
لَنْ تَخْرُجُوا	فَقُلْ
یوی ډلې ته ددوی نه او اجازت اوغواړی ستانه دپاره دوتلو انواوایه ته هرگز به نه اوخی تاسو	
ډلې ته راوایس کړې نودوی به ستانه د جهاد د تلو دپاره اجازت غواړی اته ورته اووایه چه هیڅ کله	

(۱) ۲۲/الحج: ۱۹، ۲۲.

(۲) ۴/النساء: ۵۶.

(۳) مسند ابی یعلی: ۱۶۱/۷، ابن ماجه كتاب الزهد باب صفة النار: ۴۳۲۴.

(۴) ابن ابی الدنيا.

مَعِيَ	أَبَدًا	وَلَكِنْ	تُقَاتِلُوا	مَعِيَ	عَدُوًّا	إِنَّمَا
زما سرہ	ہمیشہ	اوہرگز بہ	اونہ کړئ	اجنگک	تاسو	ازما پہ
ملگرتیا	کښې	د دشمن	سرہ	جہاد	اونہ کړئ	اخکے
چہ	راضی	شوئ	یئ	اپہ	کیناستلو	باندې
ابہ	اول	خل	انوکښی	ادروستو	پاتې	شوئ
سرہ	تاسو	پہ	اول	خل	(د جہاد	نہ)
					پہ	ایسار
					دو	باندي
					راضی	شوئ
					وئ	انو
					(اوس	هم)
					دناستو	سرہ
					کښی	ا

قوله تعالى: **فَأَقْصُوا مَعَ الْخَلِيفِينَ**

د مال او کپی جہاد تہ مہ بوئہ۔ فرمائی چہ کلہ اللہ ﷻ تا پہ سلامتشی سرہ د دې غزوي نہ مدینې تہ را اورسوی او پہ ہغوی کښې یوہ دلہ تانہ د یو بلې غزوي کښې ستا سرہ د تلودرخواست او کړی نو ہغوی تہ د سزا ورکولو پہ توگہ تہ ہغوی تہ صفانکار او کړہ چہ نہ تاسو ماسرہ تلې شنی اونہ تاسو زما سرہ د دښمنانوسرہ جنگک کولې شنی۔ تاسو چہ پہ ہغہ موقعہ باندي دہوکہ او کړہ او اول خل کیناستنی نو اوس د تیاری خہ معنی؟ نو دا آیت پہ شان د آیت **(وَتَقَلَّبُ أَعْيُنَ نَاسٍ مِّنَ نَّاسٍ لِّمَآ تَكْفُرُونَ أَوْلَىٰ مَرَّةً)** دې د بدئی خرابہ بدلہ د بدئی نہ پس ملاویرې لکہ چہ د نیکنی بدلہ د نیکنی نہ پس ملاویرې۔ د حدیبیہ د عمرې نہ پس قرآن پاک فرمائیلی وو **(سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مِيقَاتِهِمْ خَابَ رَسُولُ اللَّهِ وَ هُمُ الْمَرْغُوبُونَ)** کیدونکی خلقی چہ کلہ تاسو غنیمتونہ واخلئ نووانی چہ مونہرہم تاسو سرہ کښو۔ تردې پورې او فرمائیلی شو چہ دوی تہ او وایہ چہ پہ ناستو خلقو کښې تاسو ہم کښی چہ د بنخو پہ شان پہ کورونو کښې ورننوتلی وی۔

وَلَا تُصَلِّ	عَلَىٰ أَحَدٍ	مِّنْهُمْ	مَّتَّ	أَبَدًا	وَلَا تَقُمْ
اومہ	کوہ	مونخ	د جنازې	پہ	هیخ
یوکس	باندي	اددوئ	نہ	اچی	مرشی
اومہ	ہمیشہ	اومہ	ودریرہ		
اوتہ	پہ	دوی	کښې	کہ	خوک
مرشی	هیخ	کلہ	د جنازې	مونخ	مکوہ
عَلَىٰ قَبْرِهِ	إِنَّهُمْ	كَفَرُوا	بِاللَّهِ	وَرَسُولِهِ	وَمَا تَوَّأ
پہ	قبر	دہغہ	ابیشکہ	دوی	اکفر
کړې	دې	پہ	اللہ	اوپہ	رسول
دہغہ	دہغہ	د	دہغہ	اومرہ	شودوئ
اوحال	داچی	دوی	فاسقان	وو	
اومہ	د	دعا	غوښتلو	دپارہ	دہغہ
د	قبر	سرہ	اودریرہ	خکے	چہ
دوی	پہ	اللہ	او	دہغہ	پہ
رسول	باندي	کفر	کړې	دې	ا

قوله تعالى: **وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُمْ**

د منافق د جنازې گولو ممانعت۔ حکم کښې چہ ای نبی ﷺ تہ د منافقانونہ بالکل بې تعلقہ شہ کہ پہ دوی کښې هر خوک مرشی نوتہ پہ ہغوی باندي مہ جنازہ کوہ اومہ دہغوی قبر تہ خہ چہ دہغوی دپارہ استغفار او شوارې۔ خکے چہ دوی پہ کفر او فسق باندي پاتې وو او ہم پہ ہغې باندي مرہ شو۔ دا حکم خو عام دې خود دې شان نزول د عبداللہ بن ابی بن سلول بارہ کښې دې چہ د منافقانو رئیس او امام وو۔ پہ صحیح بخاری شریف کښې دې چہ د ہغہ پہ مرگک د ہغہ خوئ حضرت عبداللہ ﷺ د رسول اللہ ﷺ پہ خدمت کښې حاضر شو اودرخواست ئی او کړو چہ زما د پلار د کفن د پارہ تاسو پخپلہ اغوستې شوې قمیص را کړئ۔ حضور ﷺ ورکړو بیا ئی عرض او کړو چہ تاسو پخپلہ د جنازې مونخ ادا کړئ۔ حضور ﷺ دا درخواست ہم منظور کړو اود مانخہ د کولو د پارہ اودریدو خو حضرت عمرؓ د حضور ﷺ لمن اونیولہ او عرض ئی او کړو حضور ﷺ تاسو بہ د دہ د جنازې مونخ کوئ؟ او اللہ ﷻ ددې تہ منع فرمائیلی

۳۳. حضور ﷺ اوفرمائیل چہ واورہ اللہ ﷻ ماتہ اختیار راکرے دی چہ کہ تہ د دوی د پارہ استغفار اوکری اوکہ اونہ کری اوکہ تہ د اویاکرتی استغفار ہم اوکری نو اللہ ﷻ بہ ہغہ اونہ بینی نو زہ بہ د اویاؤ خلونہ ہم زیات استغفار اوکرم. حضرت عمرؓ اوفرمائیل یارسول اللہ ﷺ ادا منافق وو. خو بیہم حضور ﷺ دجنازی مونخ اوکرو پہ دی باندی دا آیت نازل شو (۱) او پہ روایت کنسی دی چہ کنسی صحابہ کرام رضی اللہ عنہم د رسول اللہ ﷺ پہ اقتداء کنسی مونخ اوکری. (۲)

پہ بل روایت کنسی دی چہ حضرت عمرؓ فرمائی چہ کلہ حضور ﷺ د مانخہ د پارہ ورائدی شو نوزہ د صف نہ اووتلم او دحضور ﷺ پہ ورائدی شوم او اومی ونیل بنہ دہ تاسو بہ د اللہ ﷻ د دی دبمن عبد اللہ بن ابی د جنازی مونخ کوئی سرہ د دی چہ پہ فلانکی ورخ ہغہ داسی ونیلی وو او پہ فلانکی ورخ نی داسی ونیلی وو. د ہغہ ہغہ تولی خبری سردوبارہ کری. حضور ﷺ مسکی وو او دا تولی خبری واوریدی نوئی فرمائیل عمرا ما پریردہ اللہ ﷻ ماتہ د استغفار اختیار راکری دی کہ چری ماتہ معلومہ شی چہ اویا کرتی استغفار دہ گناہ معاف کولی شی نو زہ بہ یقینا د دی نہ دیر استغفار اوکرم. حضور ﷺ د جنازی مونخ ہم اوکرو جنازی پسی ہم لارو او دخبسولو پہ وخت کنسی ہم موجود وو. د دی نہ پس ماتہ پہ خپلہ د دی گستاختی دیر افسوس اوشو چہ اللہ ﷻ او رسول اللہ ﷺ پیر بنہ پوہیری ما دا داسی او دومرہ قدری جرات ولی اوکرو. لپ شان ساعت بہ شوی وو چہ دا دوارہ آیاتونہ نازل شو. دی نہ پس تر آخر وختہ پوری نہ خو حضور ﷺ چرتہ د منافق جنازہ اوکری اونہ د ہغہ پہ قبر راغلو دعائی اوکری (۳) او پہ روایت کنسی دی چہ د ہغہ خوی عبد اللہ ﷺ حضور ﷺ تہ دا ہم ونیلی وو چہ کہ تاسو تشریف رانہ ورو نو دا خبرہ بہ د ہمیشہ د پارہ زمونر پہ زہ وی. کلہ چہ حضور ﷺ تشریف راورو نو ہغہ نی قبرتہ کوز کری وو. حضور ﷺ اوفرمائیل چہ دی نہ ورائدی موزہ ولی رانہ وستلم. ہغہ نی د قبر نہ راویستو حضور ﷺ د ہغہ پہ تول بدن باندی تکاثری وچولی او دم نی کری اوہغہ تہ نی خپل قمیص واغوستلو. (۴) او پہ یو روایت کنسی دی چہ ہغہ پخپلہ وصیت کری وو مرشوی ووجہ دہغہ د جنازی مونخ دی پخپلہ رسول اللہ ﷺ اوکری دہغہ خوی راغلو اودہغہ آخری خواہش او وصیت نہ نی ہم خبر کری وو او داننی ہم ونیلی وو چہ د ہغہ وصیت داہم دی چہ ہغہ دی دحضور ﷺ پہ قمیص کنسی کفن کری شی. حضور ﷺ د ہغہ د جنازی دمونخ نہ فارغ شو چہ پہ دی کنسی حضرت جبرائیلؑ راغلو دا آیاتونہ راکوز کرل او رانی وری (۵) او پہ یو روایت کنسی دی چہ حضرت جبرائیلؑ دجنازی پہ وخت کنسی د حضور ﷺ لمن اونیولہ او دا آیت نی ورتہ واورولو (۶) خودا روایت ضعیف دی. او پہ یو روایت کنسی دی چہ ہغہ دخپلی بیمارنی پہ حالت کنسی حضور ﷺ راغوبستی وو. چہ کلہ حضور ﷺ تشریف یورو نو ورتہ نی اوفرمائیل چہ تہ د یہودیانو محبت تباہ کری. ہغہ اوونیل یارسول اللہ ﷺ داوخت دغصی او رتلو نہ دی بلکہ زما دا خواہش دی چہ تاسو مالہ د استغفار دعا اوکرتی چہ زہ مرشم ما پہ خپل قمیص کنسی کفن کری.

منافق تہ درسول کریم ﷺ خپل قمیص ورکولو اصل وجہ: دبعضی سلفو نہ روایت دی چہ د قمیص ورکولو مطلب دا وو چہ کلہ حضرت عباسؓ راغلو نو دہغہ پہ بدن باندی دچاکپرا صحیح نہ وہ او آخر

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ براءۃ باب (استغفرہم اولاستغفرہم): ۴۶۷۰، صحیح مسلم: ۲۷۷۴، طبرانی: ۱۷۰۵۱، دلائل النبوة: ۶۷۷۴/۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ براءۃ باب (ولانصل علی احدہم مات ابدا ولانقم علی قبرہ): ۴۶۷۲، صحیح مسلم: ۶۷۷۴.

(۳) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب مایکرہ من الصلاة علی المنافقین والاستغفار للمشرکین: ۱۳۶۶، دلائل النبوة: ۶۸۷/۵.

(۴) احمد: ۳۷۱/۳، صحیح بخار: ۱۲۷۰، مسلم: ۲۷۷۳.

(۵) ابن ماجہ کتاب الجنائز باب فی الصلاة فی اهل القبلة: ۱۵۲۴، مسندہ ضعیف والحديث صحیح بالشواہد.

(۶) مستدرک علی: ۴۱۱۲، ابن جریر: ۱۷۰۶۸.

نی د ده قمیص ورواغوستلو نو هغه پوره شو دې هم بنه اوږد او د پلن وجود سرې وو نو د هغې په بدله کښې حضور ﷺ خپل قمیص ورکړو. (۱)

دمانعت نه پس نبی کریم ﷺ د یو منافق جنازه نه ده کړې: ددې آیت نه پس حضور ﷺ نه چرته د یو منافق جنازه کړې اونه ئی د چا دپاره استغفار کړې. په مسند احمد کښې دی چه کله به حضور ﷺ د چا جنازې ته راوبللې شو نو حضور ﷺ به تپوس اوکړو چه خلقو ته به د هغه بنسټ کړې معلومې وی نو حضور ﷺ به تلو اود هغه د جنازې مونځ به ئی کولو اوکه چرته اخوا دیکخوا خبره به ئی غور ته راغله نو صفا انکار به ئی کولو (۲) دحضرت عمرؓ طریقه د حضور ﷺ نه پس دا وه چه د چا د جنازې مونځ به حضرت حذیفهؓ کولو نو حضرت عمرؓ به هم کولو. اود چا به چه حضرت حذیفهؓ نه کولو نو هغوی به هم نه کولو ځکه چه حضرت حذیفهؓ ته حضور ﷺ دمنافقانو نومونه خودلی وو. صرف هم دوی ته دا نومونه معلوم وو په دې وجه هغوی ته درسول الله ﷺ رازدار وانیلې شو. بلکه یو ځل خوداسې هم شوی چه حضرت عمرؓ یو جنازې کولو ته اودریدو نو حضرت حذیفهؓ پرې سکونداره اولکوله او منع کړو. د جنازې دمونځ او استغفار دې دواړو څیزونو نه د منافقانو باره کښې مسلمانان منع کولو دا دلیل دې چه ددې د مسلمانانو باره کښې ددې دواړو څیزونو پوره تاکید دې. په دې کښې د مړود پاره هم پوره نفع ده اود ژندو د پاره هم کامل اجر او ثواب دې.

دمسلمان په جنازه کښې د شریعت ثواب: په حدیث شریف کښې دی چه حضور ﷺ فرماني څوک چه جنازې سره لارشی اود جنازې مونځ اوکړی هغه ته یو قیراط ثواب ملاویرې او چه څوک د خښولو پورې حصارشی هغه ته دوه قیراط ثواب ملاویرې. تپوس اوشو چه قیراط څه څیز دې؟ اوفرمانیلې شو د ټولونه وړوکې قیراط د احد د غر هومره دې (۳) دغه شان دا هم د حضور ﷺ عادت مبارک وو چه د مړی د خښیدو نه به فارغ شو نو قبر سره به اودریدو اوحکم به ئی اوفرمانیلو چه دخپل ملگری د پاره استغفار اوکړنی اود ده د پاره د ثابت قدمنی دعا اوکړنی. د ده نه دې وخت کښې سوال او جواب کولې شی. (۴)

وَلَا تُعْجِبْكَ	أَمْوَالُهُمْ	وَأَوْلَادُهُمْ	إِنَّمَا	يُرِيدُ اللهُ	أَنْ
اوپه تعجب کښې دې واند چوی تالره ا مالونه ددوی ا او اولاد ددوی ا بیشکه ا اراده لری الله اچی ا					
اود دوی مالونو او اولاد ته مه حیرانیږه (چه څومره ډیردی) الله غواری چه ددې په سبب دوی ته په دنیا					
يُعَذِّبُهُمْ	بِهَا	فِي الدُّنْيَا	وَتَزْهَقَ	أَنْفُسَهُمْ	وَهُمْ كَفَرُونَ
عذاب ورکړی دوی ته په دې سره په دنیا کښې ا او اخی ا روحونه ددوی ا حال داچی دوی ا کافران وی ا					
کښې عذاب ورکړی ا او دوی ته د کفر په حالت کښې مرگ راخی ا					

د دې مضمون آیت مبارک تیرشوی دې او هلته د هغې پوره تفسیر هم د الله ﷻ په فضل سره لیکلې دې

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الصلاة للاساری: ۳۰۰۸.
 (۲) احمد: ۲۹۹/۵-۳۰۰-۳۰۱، مسنده صحیح، ابن حبان: ۳۰۵۷، حاکم: ۳۶۴/۱، مجمع الزوائد: ۴/۳.
 (۳) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب من انتظر حتى تدفن: ۱۲۲۵، صحیح مسلم: ۹۴۵، ابوداؤد: ۳۱۶۸، ترمذی: ۱۰۴۰، ابن ماجه: ۱۵۳۹، احمد: ۴۱۰/۲.
 (۴) ابوداؤد کتاب الجنائز باب الاستغفار عند القبر للمیت فی وقت الانصراف: ۳۲۲۱، مسنده حسن، حاکم: ۳۷۰/۱، بیهقی: ۵۶/۴.

د کوم چہ دوبارہ کولو خہ ضرورت نشته.

وَإِذَا	أُنزِلَتْ	سُورَةٌ أَنْ آمَنُوا	بِاللَّهِ	وَجَاهِدُوا
اوکله چي انازل کړې شی	ا یوسورت چي ایمان راوړئ	ا په الله باندې	اوجهاد اوکړئ	ا
اوکله چہ یو سورت نازل شی	اوپه هغه کبسي وی،	چہ په الله باندې ایمان راوړئ	اود رسول په	
مَعَ رَسُولِهِ	اسْتَأْذَنَكَ	أُولَئِكَ الظُّلُمُ	مِنْهُمْ	وَقَالُوا
په ملگرتیا در رسول	دهغه کبسي انوغواړی اجازت ستانه	خاوندان د قدرت	ا ددوی نه	ا او وائی
ملگرتیا کبسي جهاد اوکړئ	انوپه هغوی کبسي چہ کوم	طاقت لری هغوی ستا نه	اجازت غواړی	ا او وائی
ذَرَانًا	نَكُنْ	مَعَ الْقَاعِدِينَ	رَضُوا	بِأَنْ يَكُونُوا
چی پریرده مونږ اچی شو	مونږ ا	دکور ناستو سره راضی شول	دوی اچی شامل شی	دوی ا
مونږ پریرده چہ د ناستو	خلغو سره پاتې شو	دوی په دې باندې راضی دی	چہ د روستو پاتې شوو	خلغو سره
مَعَ الْخَوَالِفِ	وَطَيْبَةٍ	عَلَى قُلُوبِهِمْ	فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ	
د روستو پاتې شوو	بنځوسره اومهر وهلی شوې	دې ا په زړونو ددوی نو دوی	ا نه پوهیږی	ا
ایسار شی	ا اود دوی په زړونو باندې	مهر لگولې شوې	دې نو دوی (په خبره)	نه پوهیږی ا

قوله تعالى: :: اسْتَأْذَنَكَ أُولَئِكَ الظُّلُمُ مِنْهُمْ.

بزدل منافقان جهاد نه شی کولې: - ددې خلقو خرابې بیانیږی چہ سره د طاقت او قوت به د جهاد د پارہ نه وتل او خان به ئی پتولو اود الله ﷻ د حکم اوریدونه پس به بیا رسول الله ﷺ ته راتلل اود خپل پاتې کیدو اجازت به ئی غوښتلو. د هغوی ملگرتیا نه کولو ته اوگوره چہ د بنځو په شان شوی دی لښکری لارې او دوی نامرده د زنانو او بنځو په شان شاته پاتې شو.

منافق خبرې ډیرې کوی کارهیڅ نه کوی: د جنگ په وخت کبسي بزدل ویریدونکی او په کورونو کبسي ننوتلې اوسیدونکی اود امن په وخت کبسي غټې غټې خبرې کونکی، د غټې دونکی سپو په شان اوگرځیدونکی اوریځو په شان هسي خان بنائی. بل خای کبسي پخپله قرآن کریم فرمائی چہ د ویرې په وخت کبسي داسې سترگې واړوی لکه چہ څوک مری اوچہ کله هغه موقعه تیره شوه نوبیا غوړې خبرې اوارېدې اوردې دعوی کونکی خبرې جوړوی (دامن په وخت کبسي خو په مسلمانانو کبسي فساد خوړوی اود اوچتو اوچتو بهادرو ډهنډوړې وهی. دا څه ښه خبره نه ده چہ د جنگ په وخت کبسي لکه د بنځو په شان بنگرې اچوی او په کورونو کبسي پرده کبسي کینی. سوړې او غارونه لتوی او خپل خان چرتہ پتوی. ایماندار خود سورة نازلیدو اود الله ﷻ د حکم انتظار کوی خو چہ کوم بیماران زړونووالا دی هغوی د جهاد د پارہ د الله ﷻ حکم اوسورة نازلیدوسره سترگې پتوی. په هغوی باندې افسوس دې اود دوی د پارہ د تباھنی مصیبت دې. که چرې دوی تابعدار وو اود دوی د خلې نه ښه خبره وتله اود دوی ارادې ښې وې اودوی د الله ﷻ د خبرو تصدیق کړې وونو هم دا خیز د دوی په حق کبسي بهتر وو. (خود دوی په زړونو خود هغوی د بد عملو په وجه مهر لگیدلې دې اوس خو په دوی کبسي د دې خبرې

(۱) ۳۳/ الاحزاب: ۱۰.
(۲) ۴۷/ محمد: ۲۰-۲۱.

صلاحیت ہم نشستہ پاتی شو لا خپل نفع نقصان پیژندل.

لٰكِنَ الرَّسُوْلَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهُ
لیکن رسول او هغه کسان چی ایمان نی راوړې دې ادهغه سره
اٰخِرُ رَسُوْلٍ اَوْ كُوْمًا مِّنْهُمْ اٰمَنُوْا
اخو رسول او کومو کسانو چه د ده سره ایمان راوړې دې هغوی په خپلو
جَاهِدُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَابْنُوْا لِنَفْسِكُمْ
جهاد کوی هغوی په مالونو خپلو سره په نفسونو خپلو سره اودا کسان چی دی اهم دوی لره دی
مَالُوْنَ اَوْ جَانُوْنَ سِرًا ۙ وَاللّٰهُ يَهْدِيْ لِمَنْ يَّشَاءُ سَبِيْلًا
مالونو او جانونو سره (دالله په لار کبني)، جهاد کوی اود دوی دپاره (په دنیا او آخرت کبني) د نیکو
الْخَيْرَاتِ ۗ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
تولې نیکیانی دی اودا کسان اهم دوی دی اخلاصی موندونکی تیار کړی دی الله دپاره ددوی
بَدَلًا لِّمَا كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ ۗ
بدلې دی او هم دوی کامیاب (او کامران) دی الله د دوی دپاره باغونه تیار کړی دی چه
جَنَّتْ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ۗ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۗ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۗ
باغونه چی بهیږی لاند هغی نه نهرونه همیشه په اوسپړی په هغی کبني دا کامیابی ده لویه
د هغی د بنگلو د لاندې به ولی بهیږی او دوی به په هغی کبني همیشه وی (یقینا چه) دا لویه کامیابی ده

قوله تعالى: جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ

ربنټونی مسلمانان په خپل ځان اومال جهاد کوی: د منافقانو مذمت اود هغوی اخروی تباهی بیانولو سره اوس د مؤمنانو تعریف اود هغوی اخروی راحت بیان کولې شی. دوی د جهاد د پاره ملا تړلې وی او دوی خپل ځان اومال د الله ﷻ په لار کبني قربانی کوی. هم د دوی په حصه کبني نیکی کړې او نیکی دی هم دغه خلاصی موندونکی خلق دی. هم د دوی د پاره جنت الفردوس دې. او هم د دوی د پاره اوچتی درجې دی. هم دغه مقصد حاصلونکی دی او هم دغه کامیابی ته رسیدونکی خلق دی.

وَجَاءَ الْبَعْدِرُوْنَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ
اوراغلل اعدر کونکی دبانډې دخلقونه دپاره ددې چی اجازت ورکړې شی هغوی ته
اود میرو والو خلقونه عذر کونکی خلق راغلل (او عذرونه د دې دپاره پیش کوی) چه دوی ته (د پاتی
وَقَعَدَ الَّذِيْنَ كَذَبُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ سَيُصِيبُ
او کیناستل هغه کسان چی دروغو نی و نیلی وو الله اود هغه رسول ته ازربه اور سپړی
کیدو اجازت اوشی) او هغه کسان ناست پاتی شوی دی چه الله او د هغه رسول ته نی دروغ و نیلی وو زرده چه
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۗ
هغه کسانو ته چی دکفر په لار تلی دی اددوی نه عذاب ادردناک
کومو کسانو په دوی کبني کفر کړې دې هغوی ته به دردناک عذاب اور سپړی

قوله تعالى: وَجَاءَ الْبَعْدِرُوْنَ

د دروغو عذرونه کونکو ته تنبیه: دا بیان د هغه خلقو دې چه په حقیقت کبني د څه شرعی عذر په وجه

پہ جہاد کنبی شامیلیدی نہ شو۔ مدینہ نہ چاپیرہ بہ داخلق راتلل اود خیلہ کمزورنی ضعیفی او بی طاقتنی بیان کولوسرہ بہ نی د اللہ ﷻ د رسول ﷺ نہ بہ نی اجازت غوبنتلو نوکہ حضور ﷺ بہ دوی واقعی معذورہ اوگنرل نو اجازت بہ نی ورکولو۔ دا د بنوغفارد قبیلہ خلق وو۔ د ابن عباس ﷺ بہ قراہت کنبی (وَجَاءَ الْمُعَذَّبُونَ) دی یعنی اهل عذرخلق۔ ہم دغہ مطلب او معنی زیاتہ بنکارہ دہ خکہ چہ ہم د دی جملہ نہ پس د دی خلقو بیان دی چہ دروغژن وو اودوی نہ وو راغلی اود خیل خان د منع کیدو وجہ نی بیان نہ کرہ اونہ نی د حضور ﷺ نہ د خیل خان پاتی کیدو اجازت واخستو۔ بعضی بزرگانو ونیلی دی چہ پہ اصل کنبی عذر کونکی ہم پہ اصل کنبی معذورہ نہ وو پہ دی وجہ دہغوی عذر قبول نہ کرہ شو۔ خو اولنی قول اولنی دی ہم دغہ دیر ظاہر دی واللہ اعلم۔ ددی خو یوہ وجہ ہم دغہ دہ کومہ چہ مونر پورته بیان کرہ دہ اودویمہ وجہ دا دہ چہ د عذاب وعدہ ہم ہغہ کسانو سرہ شوہی خوک چہ ناست پاتی وو۔

کَیْسٌ عَلَى الضُّعْفَاءِ
ا نشتہ پہ کمزورو بانندی
ا اوپہ کمزور خلقو
وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرْجٌ
اونہ اپہ بیمارانو بانندی اونہ پہ ہغہ کسانو بانندی چہ نہ مومی ہغہ خہ اچی ونی لگوی اھیخ گناہ اوپہ ناجورو اوپہ ہغہ کسانو چہ دومرہ ورسرہ خہ نہ وی چہ (پہ جہاد کنبی نی) خرچ کرہی خہ گناہ نشتہ
إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ
ہلہ چہ اخلاص لری ہغوی اداللہ سرہ اودرسول دہغہ سرہ انشتہ پہ نیکانو خلقو بانندی اہہ لارہ دالزام خوچہ پہ اخلاص سرہ داللہ اود ہغہ د رسول ملگری وی اوپہ نیکانو بانندی (ہم) خہ ملامتیا نشتہ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا اتَّوَكَّلُوا
اواللہ ببسونکی ارحم کونکی دی او نشتہ اعتراض اپہ ہغہ کسانو بانندی اگلہ چہ راغلی وو تاتہ اواللہ ببسونکی اومہربان دی اونہ پہ ہغہ خلقو (ملامتیا شتہ) چہ تا تہ راشی اوراتلل نی پہ دی غرض وی
لِيَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أُجِدُّ مَا أَحْمِلُكُمْ
دپارہ ددی چہ تہ سوارہ کرہی ہغوی نو اوونیل تا اچی نہ مومم زہ ہغہ خیز اچی سوارہ کرم تاسو چہ تہ دوی (پہ سورلی) سوارہ کرہی (خو) تا ورتہ اوونیل ما سرہ دومرہ خاروی نشتہ چہ زہ برہی تاسو
عَلَيْهِمْ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا
پہ ہغی بانندی نو واپس شو ہغوی اوسترگی دہغوی ابھیدلی داوونیکونہ اپہ وجہ دغم اچی نہ سوارہ کرم نو دوی پہ داسی حال کنبی واپس شی چہ د ہغوی د خفگان پہ وجہ اونسکی بہیری اچہ
يَجِدُوا مَا يَنْفِقُونَ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ
مومی ہغوی ہغہ خہ اچی خرچ نی کرہی پہ جہاد کنبی ابیشکہ الاردا اعتراض اپہ ہغہ کسانو دہ چہ دوی سرہ دومرہ خہ نشتہ چہ (پہ جہاد کنبی نی) خرچ کرہی ملامتیا پہ ہغہ کسانو بانندی دہ چہ

یَسْتَأْذِنُوكَ	وَهُمْ	أَغْنِيَاءٌ	رَضُوا	يَأْنُ يَكُونُوا	مَعَهُ
چی اجازت غواری ستا نه اودی هغوی امالداران اراضی شو هغوی اچی وی هغوی	ا	سره	ا	سره	ا
هغوی مالدارن وی اوستانه (دایساریدو) اجازت غواری ادوی غواری چه د ایسارو شوو کسانوسره					
الْخَوَالِفِ	وَطَبِعَ	اللَّهُ	عَلَى قُلُوبِهِمْ	فَهُمْ	لَا يَعْلَمُونَ
دپاتی شوو بنحو او مہراو وھلو اللہ اپہ زرونو دھغوی	ا	نو دوی	ا	نہ پوھیری	ا
شی او اللہ ﷻ د دوی بہ زرونو بانڈی مہر لگولی دے اتو دوی نہ پوھیری چه پہ ایساریدو کنبی زمونہ تاوان دے					

قوله تعالى: لَيْسَ عَلَى الضَّعَفَاءِ

رہبتونی مجاہد اود عدم جہاد شرعی عذر: پہ دے آیت کنبی د ہغہ شرعی عذرونویان کیری چه د ہغی بہ موجودگنی کنبی یوسری جہاد لہ لارنہ شی نو پہ ہغہ بانڈی خہ شرعی حرج نشتہ. پہ دے وجو کنبی یو قسم ہغہ دے چه لازم وی پہ یوحالت کنبی ہم د انسان نہ نہ اخوا کیری لکہ پیدائشی کمزوری یا روندوالی گو دوالی، شل گوو، فالج وھلی یا بالکل بی طاقتہ بل قسم ہغہ عذرونہ دی چه کلہ وی اوکلہ نہ وی. ہغہ اتفاقی اسباب دی مثلاً خوک بیمار شو یا بالکل فقیر شوو سفر او د جہاد سامان نہ شی پورہ کولی وغیرہ نو کہ دا خلق پہ جہاد کنبی شرکت اونہ کری شی نو پہ دوی بانڈی شرعاً خہ نیول گناہ یا شرم نشتہ. خودوی تہ پہ خپل زہہ کنبی صلاحیت او خلوص ساتل پکار دی. د مسلمانانو د دین الھی خیرخواہ بہ اوسیری، نور بہ د جہاد د پارہ تیاری او پہ ناستہ ناستہ چه د مجاہدین کوم خدمت کولی شی ہغہ بہ پورہ کوی. پہ داسی نیکانو بانڈی د الزام ہیخ وجہ نشتہ. اللہ ﷻ ہنونکی او مہربان دے.

د عیسیٰ علیہ السلام نہ دہغہ د حواریانو تپوس او دہغہ جواب: حواریانو د عیسیٰ ﷺ چه د اللہ ﷻ نبی وو تپوس او کپرو چه مونہ تہ اوتیایہ د اللہ ﷻ خیرخواہ خوک دی؟ ہغوی او فرمائیل چه خوک د اللہ ﷻ حق دخلقو پہ حقونو مقدم کری او چه کلہ یو کار د دین او بود دنیا راشی نو د دینی کار د کولو چه پورہ لحاظ اوساتی اوییا فارغ شی نو د دنیا کار او کری.

د صحابہ کرامو اخلاص اود اللہ ﷻ د طرفہ نزول رحمت: یوخل د قحط پہ کال خلق د استسقاء د مانخہ د پارہ میدان تہ اووتل پہ ہغوی کنبی حضرت بلال بن سعد ؓ ہم وو. ہغہ اودریدو اود اللہ ﷻ حمد او ثناء نی او ویلہ بیانی او فرمانیل چه ای خلقو تاسو دا منشی چه تاسو تول د اللہ تعالیٰ گناہ گار بندیکان نی. تولو پورہ اقرار او کپرو نو اوس ہغہ دعا شروع کرہ چه ای پروردگار! مونہ ستا پہ کلام کنبی اوریدلی دی چه پہ نیکانو بانڈی ہیخ لارنشتہ مونہ د خپلو خطا گانو اقراری یو تہ مونہ معاف کرہ پہ مونہ بانڈی خپل رحم او کرہ او پہ مونہ بانڈی د خپل رحمت بارانونہ راوورہ. ہغوی لاسونہ اوچت کرل او ہغوی سرہ تولو ہم لاسونہ اوچت کرل. د اللہ ﷻ رحمت پہ جوش کنبی راغلو او ہم ہغہ وخت د رحمت د اور یخونہ پہ چپو چپو باران راووریدو. (۱)

د نابینا صحابہ جذبہ جہاد: د حضرت زید بن ثابت ؓ بیان دے چه زہ د حضور اکرم ﷺ سرہ کاتب (منشی) ووم چه کلہ سورۃ براءۃ نازلیدلو ما ہغہ لیکلو زما پہ غور کنبی قلم پروت وو د جہاد آیاتونہ نازلیدل حضور ﷺ پہ انتظار وو چه اوس بہ کوم حکم نازلیری. دے کنبی یو نابینا صحابی راغلو وئی

(۱) ابن ابی حاتم: ۱۸۶/۶.

ونیل حضور ﷺ ازہ بہ د جہاد احکام پہ دی پروندوالی کنبیٰ خنکہ پہ خای راوری شم۔ ہم پہ ہفہ وخت دا آیت نازل شو۔ دلته د ہغوی بیان کیری شوک چہ پہ جہاد کنبیٰ شرکت کولو د پارہ ترقی پی خود قدرتی اسبابونہ مجبور وی او پہ ناخوبنشی سرہ پاتی کیری۔

دغریبو صحابہ کرامو اخلاص او جہاد جذبہ او ہغوی تہ تسلی: د جہاد حکم اوشو د رسول اللہ ﷺ اعلان اوشو دمجاہدینو لبیکر راجم کیدل شروع شو نو یوہ دلہ راغلہ چہ پہ ہغی کنبیٰ حضرت عبداللہ بن مغفل بن مقرن مزنیؓ وغیرہ وو۔ ہغوی اوونیل چہ یار رسول اللہ ﷺ مونہ سرہ سورلنی نشتہ تاسو زمونہ د پارہ د سورلنی انتظام او کړنی چہ مونہ ہم د جہاد کولو او رسول اللہ ﷺ سرہ د یوخای کیدلو شرف حاصل کړو۔ حضور ﷺ جواب ورکړو چہ واللہ ما سرہ خو یوہ سورلی ہم نشتہ۔ دوی ناامیدہ خفہ ژرغونی مخ سر و ہونکی واپس شو او پہ دغہ وخت کنبیٰ پہ ہغوی د دی نہ زیات دروندبوج ہیخ ہم نہ وو چہ دوی پہ دغہ وخت کنبیٰ د رسول اللہ ﷺ د ملگریا اود جہاد د نیک بختنی نہ محروم شو اود بنخو پہ شان پہ ہغوی دا مودہ گور کنبیٰ تیرول پریوتل۔ نہ ہغوی سرہ پخپلہ خہ وو اونہ د چرتہ نہ خہ ملاویدل۔ نو اللہ ﷻ دا آیت نازل کړو اود ہغوی تسلی او کړہ۔^(۱)

دمعذورو فضیلت: دا آیت د قبیلہ مزینہ یونباخ بنی مقرن بارہ کنبیٰ نازل شوی دی۔ د محمد بن کعبہ بیان دی چہ دا اووہ سری وود بنی عمرو سالم بن عوف، د بنی واقف حرمی بن عمرو، د بنی مازن عبدالرحمن بن کعب، د بنو معلی فضل اللہ، د بنی سلمی عمرو بن عتبہ، عبداللہ بن عمرو مزنی، د بنو حارثہ علیہ بن زید۔ پہ بعضی روایتونو کنبیٰ پہ نومونو کنبیٰ گپہ ہم دی۔ ہم د دی نیک نیت بزرگانو بارہ کنبیٰ د اللہ ﷻ رسول د رسولانو سرتاج (صلی اللہ علیہ وعلی آلہ واصحابہ وازواجہ واهل بیتہ وسلم) فرمان دی چہ ای زما مجاہدو ملگرو تاسو چہ پہ مدینہ منورہ کنبیٰ کوم ملگری شاتہ پریخی دی پہ ہغوی کنبیٰ ہغہ ہم دی چہ تاسو کوم خرچ کوئی او میدان تہ ورخنی او کوم جہاد کوئی ټول ہغوی ہم پہ دی کنبیٰ شریک دی۔ بیا حضور ﷺ ہم د دی آیت تلاوت شروع کړو^(۲) او پہ روایت کنبیٰ دی چہ دی اوریدو سرہ صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم اوونیل ہلتہ سرہ د دی چہ پہ کورونو کنبیٰ اوسیدلو سرہ ہغوی زمونہ سرہ پہ ثواب کنبیٰ شریک دی۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ او پہ دی وجہ چہ ہغوی معذوردی اود عذر پہ وجہ پاتی شوی دی۔ او پہ یو روایت کنبیٰ دی ہغوی بیمارو رابند کړی دی^(۳) بیا ئی د ہغہ خلقو بیان او فرمائیلو چاتہ چہ پہ حقیقت کنبیٰ خہ عذر نشتہ مالدار او بنہ تکرہ دی خو بیا ہم سرکار نبوت ﷺ تہ راتلو سرہ بہانہ کوی او پہ جہاد کنبیٰ ملگریا نہ کوی۔ د بنخو پہ شان پہ کورونو کنبیٰ ناست دی زمکہ ئی نیولی دد۔ ونی فرمائیل د ہغوی د بدو عملونو پہ وجہ د ہغوی پہ زړونو مہر لگیدلی دی۔ اوس ہغوی د خپل بنہ بد د علم نہ ہم خالی شوی دی۔

(الحمد لله) د تفسیر ابن کثیر د لسمی سپاری تفسیر مکمل شو۔

^(۱) الطبری: ۴۲۰/۱۴۔

^(۲) دا روایت مرسل دی۔

^(۳) صحیح مسلم کتاب الامارۃ باب ثواب من حبسہ عن الغزو مرض او عذر آخر: ۱۹۱۱، ابن ماجہ: ۲۷۶۵، احمد: ۳۰۰/۳، دلائل النبوة: ۲۶۷/۵۔

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا

عذرونہ بہ پیش کوی اتاسوتہ | کله چی | واپس ورشی تاسو | دوی تہ اورتہ اووایہ | چی عذرونہ مہ کوی
دوی بہ تاسو تہ رنگ رنگ | عذرونہ پیش کوی | کله چی ورتہ تاسو واپس شی اورتہ اووایہ چی عذرونہ مہ کوی

لَنْ تُؤْمِنُوا كَلِمَةً قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ آخِبَارِكُمْ

هرگز باور نہ کوو مونہ | پہ خبرہ ستاسو | پہ تحقیق خبر کپی یو مونہ | اللہ | د | حالاتو ستاسو نہ
مونہ ہیخکله ستاسو خبرہ نہ منو | مونہ تہ اللہ پاک ستاسو د حالاتو خبر را کپی دی

وَسِيرَى اللَّهِ عَمَلِكُمْ وَرَسُولِهِ ثُمَّ تَرْكَبُونَ إِلِي

اووس بہ گوری اللہ | عمل ستاسو تہ | او رسول دہغه (ہم) | بیا | بہ واپس بوتلی شی تاسو | ہغہ اللہ تہ
اوبیا بہ ہم اللہ اود ہغہ رسول ستاسو کارونہ وینی | اوبیا بہ ہغہ ذات (اللہ) تہ واپس کیری

عَلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

چی عالم دی پہ پتہ | او پہ بنکارہ | نو خبر بہ در کپی تاسو تہ | پہ ہغہ عملونو | چی وی تاسو چی کول بہ مو
چی ہغہ تہ پتہ | او بنکارہ ہر خہ معلوم دی | نو تاسو چی کوم عملونہ کول د ہغی خبر بہ در تہ در کپی

سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ

قسمونہ بہ خوری داخل | پہ اللہ باندي | تاسوتہ | کله چی | واپس راشی تاسو | دوی تہ |
چی تاسو واپس شی نو دوی بہ در تہ پہ اللہ قسمونہ خوری | دی دپارہ چی تاسو تری

لِيَتَعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ

دپارہ ددی چی مخ واری تاسو | دسزا ددوی نہ | نومخ واری | دسزا ددوی نہ | بیشکہ دوی | پلیت دی
نہ دہہ او کپی (پہ ایسارید ٹی نہ ملامتہ کوی) نو تاسو تری دہہ او کپی | دوی پلیت دی

وَمَا لَهُمْ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

او خانہ دورتلو ددوی | دوزخ دی | پہ وجہ بدلی | پہ ہغہ کارونو | چی وو دوی | چی کول بہ نی
اوددوی خانہ دوزخ دی | اودا د دوی د عملونو بدلہ دہ

يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضُوا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا

قسمونہ خوری دوی | تاسوتہ | دپارہ ددی چی راضی شی تاسو | ددوی نہ | نو کہ تاسو | راضی شی
دوی تاسو تہ خکہ قسمونہ خوری | چی تاسو ترینہ رضا شی | نو ہو کہ تاسو د دوی نہ راضی ہم شی

عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ

ددوی نہ | نو بیشکہ اللہ | نہ راضی کیری | دخلقو | فاسقانونہ |
نو اللہ دداسی شرارتی خلقونہ نہ رضا کیری |

قوله تعالى: **يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ**

دمنافقانو بہیٰ خایہ عذرونہ اوھغویٰ تہ سختہ رتہ۔۔۔ اللہ ﷻ دمنافقانو متعلق دامعلومہ کړې دہ چہ کلہ تہ مدینې تہ واپس شې نوستا پہ وړاندې بہ خپل عذرونہ پیش کوی۔ خوتہ هغوی تہ اوواہ چہ د باطل عذرونو پیش کولو ہیخ ضرورت نشته مونږ بہ ستاسو خبرہ ہیخ کلہ ہم ربتیا نہ منو او اللہ ﷻ ماتہ ستاسو احوال معلوم کړی دی۔ ډیر زر بہ اللہ ﷻ ستاسو اعمال پہ دنیا کنبې د خلقو پہ وړاندې ښکارہ کړی او تاسو تہ بہ ستاسو دټولو ښو او بدو اعمالو خبردر کړی۔ او بیا بہ د خپلو عملونو نتیجہ ہم گورنی۔

دمنافقانو بہیٰ خایہ قسمونہ او مومنانو تہ خبردارې: بیا نہی د هغوی متعلق نور خبر ہم ورکړو چہ هغوی بہ قسمونہ خوری او بیان بہ کوی دې دپارہ چہ تہ هغوی معاف کړې او د هغوی نہ چشم پوشی او کړې۔ داپہ هغه وخت وی چہ تہ کلہ مدینې تہ واپس شې۔ خو تہ ہیخ کلہ ہم د هغوی تصدیق مہ کوه او د هغوی نہ د سپکاوی پہ غرض ډډہ او کړہ۔ پہ هغوی کنبې د نفس گندگی دہ د هغوی باطن او د هغوی عقیدې پلټې دی۔ پہ آخرت کنبې د هغوی خای دوزخ دې اودا د هغوی د عملونو یعنی د هغوی د خطاگانو صحیح بدلہ دہ او دانی ہم او خودل کہ چرې تہ د هغوی تہ د قسمونو پہ وجہ راضی شې خو اللہ ﷻ بہ د هغه خلقو نہ راضی کیږی نہ څوک چہ د اللہ ﷻ د اطاعت اود رسولاتو د حکم منلونه باهر شوی دی۔ هغه خلق فاسقان دی اود فسق لغوی معنی باهر وتل دی۔ وائی چہ «الفارة فویسقة» یعنی مږہ دخرابو او فساد دپارہ دخپلې سوړې نہ راوخی۔ اوداهم ونیلې شی «فمقت الرطبة» یعنی ددالونہ دکھجور و غونچې راووتلې۔

الْأَعْرَابُ أَشَدُّ	كُفْرًا	وَنِفَاقًا	وَأَجْدَرُ	أَلَّا يَعْلَمُوا	حُدُودَ
دباندي خلق زيات سخت دی	اپه کفر کنبی	اوپه منافقت کنبی	اوزياته مناسبه خبره ده	اچي پوهه نه وی	اپه حدونو
اونفاق کنبی ډیر سخت دی	اھغوی دپارہ ہم	دغه شان خبره پکاروه	اچي اللہ ﷻ	(باندي چيان (منافقان)	په کفر
مَا	أَنْزَلَ	اللَّهُ	عَلَى	رَسُولِهِ	وَإِلَّا
د هغه دين باندي	اچي نازل کړې	دې اللہ	په رسول خپل باندي	اوللہ	بنده پوهه دې
په خپل پیغمبر کوم حکمونه نازل کړی	دی ادهغې	حدونه اونه پیژنی	اللہ	په هرڅه پوه دې	ا د حکمت خاوند دې
وَمِنَ الْأَعْرَابِ	مَنْ	يَتَّخِذُ	مَا	يَنْتَقِ	مَغْرَمًا
اودباندي چيانونه	اچيني هغه څوک	دی اچي نیسی	ا هغه څه	اچي خرچ کوی	اتاوان اوانتظار کوی
اوپه باندي چيانو کنبی بعضي کسان داسې	دی اچي داللہ ﷻ	په لار کنبی	کوم خرچ کوی	انوهغه نقصان گنري	
بِكُمْ	الدَّوَابِّ	عَلَيْهِمْ	دَائِرَةُ	السُّوءِ	وَإِلَّا
په تاسو باندي	دگردش دزمانې	ا دې په دوی	باندي	اگردش دبدی	اوللہ
اوپه تاسو باندي	دانقلاب راتلو	انتظار کوی	اخوا هم په دوی	خراب وخت راتلونکې	دې اوللہ
اوریدونکې	اوپه دې				
وَمِنَ الْأَعْرَابِ	مَنْ	يُؤْمِنُ	بِاللَّهِ	وَالْيَوْمِ	الْآخِرِ
اوحیني دباندي چيانونه	ا هغه څوک	دی اچي ایمان لری	په اللہ	باندي	اوپه ورځ داخرت باندي
اوپه باندي چيانو کنبی	اچيني خلق داسې	هم دی اچي	په اللہ ﷻ	یقین ساتی	او کوم خرچ چې کوی

مَا يَنْفِقُ	قُرْبِ عِنْدَ اللَّهِ	وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ ط	الْآ	إِنَّمَا
ہفتہ خہ چی خرچ کوی ذریعہ د نزدیکت بہ نزد اللہ او ذریعہ د دعاگانو درسول خبردار بیشکہ دا				
ہفتہ د اللہ ﷺ بہ دربار کنبی د نزدیکت او د پیغمبر نہ د دعا اخستلو ذریعہ گنری بیشکہ ددوی دا خرچ کول				
قُرْبِ	لَهُمْ	سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ	فِي رَحْمَتِهِ ط	إِنَّ اللَّهَ
ذریعہ د نزدیکت دہ د پارہ ددوی ضروریہ داخل کری دوی لہرہ اللہ بہ رحمت خپل کنبی بیشکہ اللہ				
ددوی د نزدیکت ذریعہ دہ اللہ ﷺ بہ ئی ڈیرزد خپل رحمت د سیوری لاندی راولی بیشکہ اللہ ﷺ				
عَقُورٌ	رَحِيمٌ			
ببنونکی مہریان دی				
ببنونکی مہریان دی				

قوله تعالى: «الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا»

د اعرابو د مزاج او طبیعت پشان د کفر او نفاق سختی: اللہ ﷺ خبرور کری چہ بہ اعراب کنبی کافران ہم وی او مؤمنان ہم. دہغوی کفر او دہغوی نفاق د نورو بہ نسبت ڈیرزیات سخت وی او ہفتہ ددی خبری سزا واروی چہ اللہ ﷺ پخپل رسول ﷺ باندي کوم حدود او احکام نازل کری وی دہغی نہ بی خبریاتی شی. د یو بانڈیچی قصہ: لکہ چہ اعمش د ابراہیم رضی اللہ عنہ نہ روایت کری دے چہ یو اعرابی بدوی زید بن صوحان سرہ ناست وو او ہفتہ خپلو ملگرو سرہ خبری کولی اود نہاوند بہ جنگ کنبی د ہفتہ لاس پری شوی وو. اعرابی تہ ئی او وئیل چہ ستا خبری خو ڈیر بنکلی دی اوتہ ڈیر بنہ سہری معلومی پری خودا ستا پری شوی لاس بارہ کنبی زما شک پیدا کی پری نو زید او وئیل چہ زما پہ پری شوی لاس بانڈی ستا ولی شک پیدا کی پری داخو گس لاس دے. نواعرابی او وئیل پہ اللہ قسم زہ نہ پوھیروم چہ پہ غلا کنبی گس لاس پری کولی شی کہ نبی لاس زید بن صوحان او فرمائیل چہ اللہ ﷺ ربتیا فرمائیلی دی ﴿الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَنْ لَا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ﴾ یعنی دا کفار اعراب ہم د دے خبری سزاوار دی چہ د اللہ ﷺ د حدودو نہ ناخبرہ دی.

امام احمد رضی اللہ عنہ پہ اسناد د ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت کری دے چہ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ کوم خوک پہ صحرا کنبی سکونت اختیار کری نو ہفتہ سخت زرہ شی او خوک چہ پہ بنکار پسی مندی وہی ہفتہ پہ غفلت کنبی پریوزی اوچا چہ د یو بادشاہ سرہ ناستہ اختیار کرہ ہفتہ فتنی سرہ مخ شو. پہ ابوداؤد ترمذی اونسانی کنبی (۱) ہم د ابوسفیان ثوری رضی اللہ عنہ نہ دا حدیث مروی دے. ترمذی دے تہ حسن غریب وئیل دے. د ثوری رضی اللہ عنہ نہ علاوہ دہل چا نہ د روایت مونہ تہ علم نشتہ. پہ بدوانو کنبی بد مزاجی شاروالی اوبد تمیزی وی پدی وجہ پہ دوی کنبی اللہ ﷺ خپل رسول نہ دے پیدا کری. د نبوت بعثت اکثر پہ بناریو او مہذب خلقو کنبی کی پری. لکہ چہ اللہ ﷺ فرمائی ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى﴾ یعنی مونہ چہ تانہ ورائدی خومرہ پیغمبران علیہم السلام د انسانانو طرف تہ لیگلے دی ہغوی تولد بناریو او مہذب وو. یوخل یو اعرابی خپلہ ہدیہ رسول اللہ ﷺ تہ راو لیگلہ نو ترہفتہ وختہ پوری د ہفتہ زرہ خوشحالہ نہ شو تر کومی چہ حضور ﷺ دہغی پہ خوارہ زیاتہ ہفتہ لہ اونہ لیگلہ حضور ﷺ او فرمائیل

(۱) ابوداؤد کتاب الصید باب اتباع الصید: ۲۸۵۹ و سنہ حسن، ترمذی: ۲۲۵۶، نسائی: ۴۱۴۱، الحداد: ۳۵۷/۱.

چه اوس ما اراده کړې ده چه د قریشی ثقفی انصاری او دوسی نه علاوه به د بل چا هدیه نه قبولوم (۱).
 ځکه چه داخلق متمدن بناریان دی، په مکه مدینه طائف او یمن کښې اوسېږی. په اخلاق کښې دوی د بدوانونه ډیر ښه دی ځکه چه اعرابی ډیر شار وی.

درسول الله ﷺ ماشومانو سره محبت: دمسلم شریف حدیث په سند د حضرت عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا نه روایت دې چه یوڅو بدوان درسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او وئې وتیل چه آیاتاسو خپل بچی ښکلونې؟ نو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم وئیل او. نو هغه بدوانو او وئیل چه په الله قسم مونږ خو ئی نه ښکلوو. نورسول الله ﷺ او فرمائیل چه الله ﷻ ستاسو د زړونونه مینه او رحم ویستلې دې نو د هغې خوزه ذمه وار نه یم (۲) او الله ﷻ ښه خبر دې د هغه خلقو نه څوک چه د دې خبرې مستحق دی چه هغوی ته علم اود ایمان توفیق ورکړی او په خپلو بندیگانو کښې علم، جهل، ایمان کفر اود نفاق تقسیم ډیر په علم کامل سره کړې دې. هغه چه دخپل علم او حکمت سره څه کوی نو په هغې باندې څوک رانیول کولې شی. الله ﷻ خبرورکړې دې چه په دوی کښې دا بې وقوفان هم شته چه د الله ﷻ په لار کښې څه خرچ کوی نو هغه تاوان او خساره گنړی او په تاباندې د حادثاتو او آفاتو په انتظار کښې دی. خودا حوادث به هم په دوی ورواپس کیږی او گرځیدو راگرځیدو سره به هم په دوی نازلېږی. الله ﷻ د خپلو بندیگانو آواز اوریدونکې دې. پدې خبره پوهیږی چه دخذلان او نامرادنی څوک حقدار دی اود امداد او کامیابی څوک حقدار دی.

په اعرابو کښې ښه خلق هم شته: اود اعرابو یو بل قسم ممدوح دې دا هغه خلق دی چه د الله ﷻ په لار کښې څه خرچ کړی نو دا د الله ﷻ سره د نيزديکت او خوښنی یوه ذریعه گنړی. او غواری چه د دې په سبب د خان د پاره د رسول الله ﷺ نه د خیر دعاگانې حاصلې کړی. او یقیناً دا خرچ کول به د هغوی د پاره د الله ﷻ د نيزديکت سبب وی او الله ﷻ به هغوی په خپل رحمت کښې داخل کړی. الله ﷻ عزوجل ډیر غفور او رحیم دې.

وَالسَّابِقُونَ	وَالْأُولُونَ	مِنَ الْمُهَاجِرِينَ	وَالْأَنْصَارِ	وَالَّذِينَ
اولنی	دمهاجرینونو نه	اودانصارونه	اوهغه کسان	
اوهغه مهاجرین او انصار چې دتولونو رومی ئی ایمان ته سبقت کړې دې او څوک چې				
اتبعوهم	یا حسان	لا رضى الله	عنهم	ورضوا عنه
چې روستور اغلل په دوی پسې	په نیکی سره	راضی شوالله	دهغوی نه	اوراضی شو هغوی
اوهغه نه په اخلاص ورپسې روان شوی دی ادهغوی ټولونه الله ﷻ راضی شوي دې اوهغوی دالله ﷻ نه راضی دې				
وَأَعَدَّ	لَهُمْ	جَنَّتِ	تَجْرِي	تَحْتَهَا
اوتیار کړی دی الله	دپاره دهغوی	اباغونه	چې بهیږی	لاندي دهغې نه
اوداسې باغونه ئی ورله تیار کړی دی چې دهغې لاندي ولې بهیږی همیشه همیشه به په کښې اوسېږی				

(۱) ترمذی کتاب المناقب باب فی تلیف وبنی حنیفة: ۳۹۴۵ و سنده حسن، ۱۳۴۶ متفق علیه، ابوداؤد: ۳۵۳۷ وهو صحیح، نسائی: ۳۷۹۰، مختصر، ابن حبان: ۶۳۸۴، مجمع الزوائد: ۱۴۸/۴.
 (۲) صحیح بخاری کتاب الادب باب رحمة الولد ورتقبيله ومعانفته: ۵۹۹۸، صحیح مسلم: ۲۳۱۷، احمد: ۵۶/۶.

فِيهَا اَبْدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

پہ ہغی کنسی | تل ترتلہ | دا | کامیابی دہ | لویہ |

داویرہ لویہ کامیابی دہ |

قوله تعالى: وَالسَّيِّئُونَ الْأُولُونَ

مہاجرین او انصار او دھغوی منونکی: اللہ ﷻ خبرورکوی چہ زہ ددی مہاجرینو انصارو او تابعینو نہ راضی یم کومو چہ زما پہ رضامندی او خوشحالو لوکنسی ورائدی والی کپی دے اوزما خوشحالی داسی ثابتہ دہ چہ ما د هغوی د پارہ د جنتونو نعمتونه تیار کپی دی.

سابقین اولین ٹوک دی؟: شعبی ﷺ وانی چہ پہ مہاجرینو او انصارو کنسی سابقین او اولین ہغہ دی کومو چہ د حدیبیہ پہ جنگ کنسی د بیعت رضوان عزت حاصل کپی وو. او شعبی ﷺ، حضرت موسیٰ اشعری ﷺ، سعید بن المسیب ﷺ، محمد بن سیرین ﷺ، حسن ﷺ او قتادہ ﷺ و نیلی دی چہ دا ہغہ خلق دی کومو چہ رسول اللہ ﷺ سرہ د قبلتین طرف تہ مونخ کپی وو.

محمد بن کعب ﷺ القرظی وانی چہ حضرت عمر بن الخطاب ﷺ یو سپری سرہ خواگی تیرشو او ہغہ دا آیت لوستلو ﴿وَالسَّيِّئُونَ الْأُولُونَ مِنَ الْمُهْجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ﴾ نو حضرت عمر ﷺ د ہغہ لاس اونیلو او تپوس نی تری او کپو چہ دا تاتہ چا خودلی دے؟ ہغہ و نیل ابی بن کعب ﷺ. ورتہ نی او و نیل چہ بنہ دہ زہ تا ابی لہ یوخم چہ تپوس تری او کپو. کلہ چہ حضرت ابی بن کعب ﷺ تہ اور سیدل نو تپوس نی او کپو چہ آیا تادا آیت داسی لوستل خودلی دی؟ ابی بن کعب ﷺ او فرمائیل چہ او. نو بیا نی تپوس او کپو آیا تا دا د رسول اللہ ﷺ نہ داسی لوستلی اوریدلی؟ و نیل او. حضرت عمر ﷺ او فرمائیل چہ مونہ ہغہ اعلیٰ او اوچتہ درجہ مونلہی چہ زمونہ نہ پس نور ٹوک دا منزل نہ شی حاصلولی. حضرت ابی بن کعب ﷺ او فرمائیل چہ د دی آیت تصدیق پہ سورۃ جمعہ کنسی ہم دی یعنی ﴿وَأَخْرَجْنَا مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ او پہ سورۃ حشر کنسی ہم ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ او سورۃ انفال کنسی ہم ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدِ وَهَاجَرُوا وَجْهَهُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ﴾ ابن جریر ﷺ ددی روایت کپی دے او نیلی دی چہ حسن بصری ﷺ دے ﴿وَالْأَنْصَارِ﴾ لفظ پینس سرہ لوستلو. او ﴿وَالْأَنْصَارِ﴾ باندی بہ نی عطف گر خولو. نو عبارت داسی شو چہ د مہاجرینو نہ سابقین اولین انصار او د هغوی تابعینو نہ اللہ ﷻ راضی دی.

دصحابہ کرامو پہ دبنمنانو افسوس: افسوس پہ ہغہ خلقو چہ د صحابہ کرامو ﷺ سرہ بغض ساتی ہغوی تہ کنخلی کوی یا بعضی صحابہ کرامو ﷺ تہ بدی ردی وانی. خاص کر ہغہ صحابی چہ د تولو صحابہ کرامو ﷺ سردار دے، دپیغمبر ﷺ جانشین دے اود حضور ﷺ نہ پس د ہغہ درجہ دہ او چاتہ چہ پہ صحابہ کرامو رضوان لله اجمعین کنسی افضلیت حاصل دے یعنی حضرت صدیق اکبر او خلیفہ اعظم ابوبکر بن قحافہ ﷺ. دراقضیانو نامرادہ دلہ د افضل صحابہ سرہ دبنمنی ساتی. ہغوی تہ کنخلی او بدی ردی وانی. دداسی حرکت نہ د اللہ ﷻ پناہ. دا خیز پہ دے خبرہ باندی دلالت کوی چہ د هغوی عقلمونہ اولتہ شوی دی اود هغوی زرونہ اولتہ شوی دی. کہ ہغہ بد بخت ہغہ خلقو تہ کنخل او کپی چاتہ چہ اللہ ﷻ راضی شوی دے او پہ قرآن پاک کنسی ہغوی تہ دخیلی رضامندی سند ورکپی دے نو بیاپہ کومہ خلہ هغوی پہ قرآن پاک دایمان راوړو دعوہ کوی. اوس نی پہ قرآن باندی ایمان چرتہ پاتی شو.

د اهل سنت علامت او نخبہ: اهل سنت د دے صحابہ کرامو رضوان الله اجمعین قدر کوی اود دوی نہ راضی دی د چاتہ چہ اللہ ﷻ راضی دے. کہ دا اهل سنت بدی ردی وانی نو هغوی تہ چاتہ چہ اللہ ﷻ

اودھغه رسول ﷺ پخپله بدې ردې ونيلی دی. اوهغه خلق دوستان ساتی کومو ته چه الله ﷻ دوست ونيلی دی اودھغوی مخالف دی دچا چه الله ﷻ پخپله مخالف دی. دا اتباع هدايت کوی. د نبی کریم ﷺ اقتداء کوی اوپه مذهب او عقیدو کښې نوې نوې خبرې نه راوباسی. خلاصی موندونکې اود مؤمنانو بندیگانو ډله هم دغه ده.

وَمِنْكُمْ	حَوْلَكُمْ
اوخینی دهغه کسانونه چی چاپیره ستاسونه دی	
اوستاسو نه گیر چاپیره په بانديچیانو کښې ډیر کسان منافقان دی	
مِنَ الْأَعْرَابِ	مُنْفِقُونَ ط وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا
منافقان دی اوخینی دمدينې داوسیدونکونه دی چی عادت نې نیولې دي	
اودمدينې په خلقو کښې هم داسې کسان دی چې په منافقت کښې کمال ته رسیدلی دی	
عَلَى النَّفَاقِ	لَا تَعْلَمُهُمْ
عَلَى النَّفَاقِ	نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ
سَمَرَاتٍ	سَعْدِ بِهِمْ
یه منافقت کښې نه پیژنی ته هغوی مونږه پیژنو هغوی زربه په عذاب کړو مونږ هغوی دوه ځله	
ته ئې پیژنی (خو) مونږ ئې ښه پیژنو مونږ به ورته (دنیا کښې) دوه سزاگانې ورکړو اوبیا (آخرت کښې)	
ثُمَّ يَرْدُونَ	إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ
بیا به واپس کړې شی هغوی عذاب لوی ته	
به لوڼې عذاب ته اوسپارلې شی	

قوله تعالى: وَمِنْ حَوْلِكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ ط

د منافقانوباره کښې معلومات او حضرت حذیفه رضي الله عنه خپل رسول ﷺ ته خبرور کوی چه د عربو قبائلو کښې څوک دمدينې په اطرافو کښې اوسېږي نو بعضې منافقان دی او پخپله په مدينه کښې اوسیدو نکي هم بعضې په حقیقت کښې منافقان دی. او خپل نفاق سره گړخی اود منافقت نه منع کیږي نه. نو ونيلې شی شیطان مریدومارد اوترد فلان علی الله یعنی فلانکي د الله ﷻ نافرمانی او سرکښی او کړه. دالله ﷻ ارشاد ﴿لَا تَعْلَمُهُمْ ط نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ط﴾ دالله ﷻ دې قول ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسْمِهِمْ ط وَلَنَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ ط﴾ منافی اومتضاد نه دي. یعنی ته دوی نه پیژنی مونږ دوی ښه پیژنو. اوداقول چه که مونږ او غواړونو تاته به اوبنایو چه هغوی څنگه دی نو بیا به ئې ته او پیژنی. د هغوی شکل کتوسره به دهغوی د کگو وگو خبروند او پیژنی. دواړه آیاتونه په خپلو کښې متضاد نه دی. ځکه چه دا یو داسې قسم څیز دی چه د دې په ذریعه د دې صفات په ښه کیږي. هغه پیژندلې کیږي او خبره نه ده چه ته ټول منافقان په یقین سره پیژنی. ته په مدينې والا کښې بعضې هغه منافقان پیژنی چه شپه ورځ ملاویږي او کوم چه به تا سحر ما بنام کتل، په صحیح توگه د دې تصدیق د دې روایت نه هم کیږي کوم چه امام احمدپه سنددجبر بن مطعم رضي الله عنه سره روایت کړې دي. چه جبیر رضي الله عنه فرماني ما عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ هغه خلق گمان کوی چه په مکه کښې مونږ ته څه اجر ملاؤ نه شو. نو حضور ﷺ اوفرمانیل ای جبیر! تاسو خلقو ته به خپل اجر ضرور ملاویږي که ناسو په مکه کښې نه که د لومېږي په غار کښې ولې نه ئې. بیا حضور ﷺ زما طرف ته سر تیت کړو او د راز په شکل کښې اوفرمانیل زما په

صحابو کنبی بعضی منافقان ہم دی (۱) مطلب دا چہ بعضی منافقان داسی کگی وگی خبری کوی بہ کومو کنبی چہ ہیخ صداقت نہ وی نو د ہم یود دے قسم کلام وو کوم چہ جبیر بن مطعم اوریدلی وو ﴿وَهُنَّوَاِیْمَانًا لَمْ یَنَالُوْا﴾ پہ تفسیر کنبی دا خبرہ بیان کرے شوے ده چہ نبی کریم ﷺ حضرت حذیفہ سے دا خبرہ خود لے وه چہ خوارلس یا پنخلس متشخص کسان داسی دی چہ پہ حقیقت کنبی منافقان دی اودا تخصیص ددی خبری مقتضی نہ دی چہ هغوی د دی تولو نومونه پیژندل د هغوی د تشخص او عینیت نہ خبر وو. والله اعلم.

دچا پہ، ازونو پسے لکیدل او د چا بارہ کنبی یقینی د جنت او یا جهنم حکم نہ دی پکارا: حافظ ابن عساکر ترجمہ ابو عمر البیروتی کنبی پہ اسناد او روایت کولو سرہ او وئیل یوسری چہ د هغه نوم حرمه وو، حضور ﷺ له راغلو او وئی وئیل چہ ایمان خود لته دے او خپلی ژبے ته نی اشاره او کره او نفاق دلته دے اشاره نی پہ خپل لاس د زړه طرف ته او کره اود الله ﷻ نوم نی هم واخستو هه داسی. نورسول الله ﷺ او فرمائیل ای الله ته د ده ژبه ذکر کونکې جوړه کرې او زړه نی شکر کونکې اوده ته زما محبت ورکړې اود هغه چا محبت ورکړې خوک چہ ماسره محبت کوی. اودے ټول د خیر کارونو طرف ته اوگرخې. اوس د هغه ټول منافقت لرې شو او وئی وئیل ای رسول الله ﷺ زما اکثر ملگری منافقان دی اوزه د هغه ټولو سردار وو. زه هغه ټول تاسوله لاس نیولې رانه ولم؟ حضور ﷺ او فرمائیل چہ خوک ماله پخپله راشی نومونږ د هغوی د پارہ د الله ﷻ نه بښنه غواړو او خوک چہ په نفاق کنبی اصرار کوی الله ﷻ به هغه سره گوری ته د چا راز مه ښکاره کوه. هم داسی روایت ابو احمد الحاکم هم کرې دے. د دی آیت باره کنبی قتاده رضی اللہ عنہ وائی چہ دے خلقو باندي هه شوی دی چہ بې تکلفه په خلقو باندي خپل دا علم او یقین ښکاره کوی چہ فلانکې جنتی دے او فلانکې دوزخی دے. او که پخپله د هغه نه تپوس او کرې چہ او ښایه دوزخی نی که جنتی؟ نو وائی ماته پته نشته. حالانکه سرې خود خپل خان متعلق ښه او بهتر طریقہ باندي پوهیدلې شی کوم چہ د نورو باره کنبی پیژنی چہ دوزخی دے که جنتی نو هغوی خود داسی خبرې دعوی کوی د کومی دعوه چہ انبیاء علیهم السلام هم نه ده کرې.

د الله ﷻ نبی حضرت نوح عليه السلام فرمائیلی وو ﴿وَمَا عَلَيْنَا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ یعنی زه نه پیژنم چہ هغه هه کوی. اود الله ﷻ نبی حضرت شعيب عليه السلام فرمائیلی وو ﴿بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرَ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَافِظٍ﴾ الله ﷻ سره ستاسود پارہ خیر دے که تاسو مؤمنان نی اوزه خو په تاسو باندي نگران کار یا ذمه وار نه یم. او الله ﷻ دخپل نبی د پارہ فرمائیلی ﴿لَا تَعْلَمُهُمْ﴾ یعنی ته نه پیژنی مونږ پیژنو.

د منافق رسوائی او دوه ځله عذاب ورکولو مطلب: حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه د دی آیت باره کنبی روایت دے چہ حضور ﷺ یو ځل د جمعې خطبه ورکولو دپاره اودریدو او وئی فرمائیل ای فلانکو فلانکو خلقو تاسو د جومات نه اوځنی تاسو منافقان نی. ډیر په رسوائی سره هغوی د جومات نه اووتل. هغوی د جومات نه وتل او حضرت عمر رضی اللہ عنہ برانوتلو. نو عمر رضی اللہ عنہ دا اوگنرل چہ خلق واپس کیږی کیدې شی چہ د جمعې مونځ اوشواو شرمیدو او دشرم د وجې هغه د دے خلقو نه پتیدو اودے خلقو هم د عمر رضی اللہ عنہ نه خپل خان پتولو هغوی دا گنرل چہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته هم زمونږ ددی نفاق علم شوې دے. کله چہ عمر رضی اللہ عنہ جومات ته راغلو نومعلومه شوه چہ لامونځ نه دے شوې او یو مسلمان هغوی ته خبر ورکړو چہ ای عمر رضی اللہ عنہ خوشحاله شه نن منافقان الله ﷻ رسوا کړل. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا د جومات نه وېستل اولتې عذاب دے او دویم عذاب، عذاب ورکول د قبر به وی. (۲)

(۱) احمد: ۴/۸۳، مستدای یعلی: ۷۴۰۵.

(۲) المعجم الاوسط: ۷۹۶.

ثوری رضی اللہ عنہ پہ دے سند سرہ ہم دا ونیلی دی. مجاہد رضی اللہ عنہ د اللہ ﷻ دارشاد (سَعَدُ يُهْمُ فَرْتَيْنِ) بارہ کنبی ونیلی دی چہ دے نہ مراد قتل او قید دے. او پہ یوبل روایت کنبی ولہرہ او عذاب قبر سرہ تعبیر کړی دے. بیا بہ هغوی عذاب عظیم ته رابندولې شی. د ابن جریج رضی اللہ عنہ وینا ده چہ عذاب قبر مراد دے او بیا عذاب عظیم یعنی ددوزخ په عذاب کنبی بہ راگیرولې شی. حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی د دنیا او قبر عذاب مراد دے. عبدالرحمن بن زید رضی اللہ عنہ وائی چہ د دنیا عذاب د مالونو او اولاد د فتنی عذاب دے بیانی د اللہ ﷻ دا ارشاد اولوستلو (فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِمَا فِي الْخَلْقِ الذَّلِيلَ) یعنی د دے کافرانو مالونہ او اولاد دے تاسو په حسد کنبی نہ اختہ کوی د اللہ ﷻ رضا داده چہ د دے خیزونو په ذریعہ د دنیا په ژوند کنبی اللہ ﷻ هغوی په عذاب کنبی اختہ کړی خکہ چہ دا تکلیفونہ د هغوی دپارہ عذاب دے خو د مؤمنانو د پارہ د ثواب ذریعہ ده. اود آخرت د عذاب نہ مراد د دوزخ عذاب دے. محمد بن اسحاق رضی اللہ عنہ ونیلی دی چہ د رومی عذاب نہ مراد هغه عذاب دے چہ کوم چہ د اسلام په خوریدلو سرہ هغوی ته رسیدلې دے. او چہ په هغوی باندي دا دومره ډیر غم او افسوس شروع شوې دے. دویم عذاب د قبر عذاب دے او عذاب عظیم هغه دے کوم بہ چہ په آخرت کنبی هغوی ته ملاویرې اود همیشه همیشه د پارہ بہ ملاویرې. سعید د قتاده رضی اللہ عنہ نه روایت کړې دے چہ حضور ﷺ حضرت حذیفہ رضی اللہ عنہ په غوږ کنبی او فرمائیل چہ دولس منافقان دی په دوی کنبی د شپږو د پارہ د بیلہ کافی ده دا د دوزخ د اور یوه شغلہ ده چہ د هغوی په اوږدو باندي بہ لگی اود سینې پورې بہ رسی یعنی د خیتي دننه بیمارو سرہ بہ مری او باقی شپږ بہ په خپل مرگ مری. (۱)

سعید رضی اللہ عنہ مونږ ته بیان کړې چہ حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ چہ بہ کله څوک مړکیدونکې لیدو اود هغوی په نظر کنبی بہ شک من وو نو د حذیفہ رضی اللہ عنہ طرف ته بہ نی کتل. کہ هغه بہ د دے مری د جنازې مونږ کولو نو پخپله بہ نی ہم کولو په دے یقین سرہ چہ دا مری د هغه دولسو منافقونہ نه دے او کہ حذیفہ رضی اللہ عنہ بہ نہ کوله نو بیا بہ نی پخپله ہم نہ کوله. معلومه شوه چہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ د حضرت حذیفہ رضی اللہ عنہ نه دا ہم معلوم کړی وو چہ د اللہ ﷻ قسم او خوره او بنایه چہ زه خو په دغه دولسو کنبی نہ یم نو حضرت حذیفہ رضی اللہ عنہ ونیلی وو چہ نہ ته نہ تې خو ستاسو نه علاوه زه د بل چا ذمہ واری نہ اخلم.

وَأَخْرُونَ	اعْتَرَفُوا	يَذُنُّوهُمْ	خَلَطُوا	عَمَلًا صَالِحًا
او ځینی نور خلق دی اچی قائله شوی دی په گناهونو خپلو اچی گډ کړې دے هغوی عمل نیک	او بعضی نور کسان داسې دی اچی دخپلو گناهونو اقرار کوی او څه نیک او څه بد عملونه ئي گډوډ کړی			
وَأَخْرَسِينَ	عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ	عَلَيْهِمْ	إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ	رَحِيمٌ
او بل بد نزدې دے اللہ چي رجوع او کړی په هغوی باندا بیشکه اللہ بسونکي دے مهربانه دے	دی امید دے چي اللہ <small>ﷻ</small> به ددوی توبه قبوله کړی بیشکه اللہ <small>ﷻ</small> بخسبونکي مهربان دے			

قوله تعالى: خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا

د مسستنی نه بچ کیدل پکار دے. - کله چہ اللہ ﷻ د دے منافقانو حال بیان کړو څوک چہ د مسلمانانو سرہ په جهاد کنبی شریکیدونه پاتې شوی وو. اود جنگ د شرکت نه ئي ډډه کړې وه، د تکذیب او شک مظاهره ئي کړې وه. نو بیا د دے گناهکارانو ذکر شروع کوی کوم چہ د جنگ د شرکت نه منع شوی وو

(۱) داروایت مرسل دے خو هم دا روایت متصلاً صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین باب صفات المنافقین (احکامهم: ۲۷۷۹) کنبی موجود دے نو دا صحیح دے.

صرف د سستی او آرام غوبستلو پہ سبب سرہ د دې چه هغوی ته د حق تصدیق او ایمان حاصل وو۔ نو الله ﷻ فرمائی دې منافقانو نه علاوه چه کوم نور خلق د جنگ نه پاتی شو هغوی د خپل قصور اعتراف او کړو۔ خود اداسې خلق دی چه د دوی نور نیک اعمال هم شته۔ اود دې نیک عملونو سره خپل بعضې تقصیرات لکه د جهاد نه منع کیدل هم هغوی شامل کړی دی خود دوی دا تقصیر الله ﷻ معاف کړې دې۔ د دې منافقانو تقصیر الله ﷻ نه معاف کوی۔ اود هغوی نور نیک اعمال هم نشته۔

دا ایت عام دې د شه خلقو سره خاص نه دې:: دا آیت سره د دې چه د یو خو مقرر و خلقو باره کبې نازل شوې دې خو په ټولو مخلص خطا کارانو او گناه کارانو باندې هم عام دې۔ دمجاهد ﷺ قول دې چه دا د ابولبابه ﷺ باره کبې نازل شوې دې کله چه هغه بنی قریظه ته ونیلې وو چه دا د حلالې خای دې او په لاس سره ئی د خپل خلق طرف ته اشاره کړې وه۔ د ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه د (أَخْرُونَ) نه مراد ابولبابه ﷺ اودهغه د ډلې ملگری دی چه په عزوه تبوک کبې د جهاد د شریکیدو نه ډډه کړې وه۔ بعضو ونیلې دی چه ابولبابه ﷺ سره پنځه سړی نورو، یا اووه یا نهه اوچه کله رسول الله ﷺ د عزوه تبوک نه واپس شو نو دې خلقو خپل خان دجمات ستونپورې اوتړل او قسم ئی خوړلې وو چه تر کومې رسول الله ﷺ مونږ پخپله کولاونه کړی مونږ به خان نه کولاوه وو اوچه کله آیت ﴿ وَأَخْرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ ﴾ نازل شو نو رسول الله ﷺ هغوی کولاوکړل اود هغوی د جنگ کوتاهی معاف کړه۔ بخاری ﷺ وائی چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه نن شپه دوه سړی ماله راغله او زه ئی یوښار ته راوستلم چه د سرو زرو او سپینوزرو د خبنتونه جوړوو هلته مونږ بعضې داسې سړی اولیده د بدن نیمه حصه ئی بڼه ټکلی وه اونیمه حصه ئی بدشکله وه چه کتلو ته ئی زړه نه کیدو۔ زما دې ملگرو هغوی ته اووئیل چه تاسو په دې نهر کبې غوپه اووهئی۔ د غویې وهلونه پس چه راوتل نود هغوی دا عیب ختم شو اود هغوی بدنونه ټول ښانسته ټکاره کیدل۔ زما ملگرو ماته اووئیل چه دا جنت عدن دې او هم دغه ستا منزل دې او وئی وئیل چه هغه خلق د چا چه نیم بدن ښانسته وو او نیم بدن بدرنگه د هغې وجه دا ده چه هغوی نیکو اعمالوسره بد اعمال هم یوځای کړی وو اود الله ﷻ د حدودونه ئی زیاتې کړې وو () ددې آیت په تفسیر کبې بخاری ﷺ مختصراً دغه شان روایت کړې دې۔

حُذُّ مِنْ أَمْوَالِهِمْ	
واخله د مالونو دهغوی نه	
(ای پیغمبره) د دوی د مالونو نه	
صَدَقَةٌ	تَطَهَّرَهُمْ
وَتَزَكِّيَهُمْ	بِهَا
وَصَلِّ	عَلَيْهِمْ
صدقہ چی پاک کړې ته هغوی اوبرکتناک کړې هغوی په هغې سره اودرحمت دعاکوه په حق دهغوی کبې	
صدقہ وصول کړه چی ددې په ذریعه ئی پاک صفا کړې د دوی دپاره دعا کوه	
إِنَّ	صَلَوَتَكَ
سَكُنَ	لَهُمْ
وَاللَّهُ	سَمِيعٌ
عَلِيمٌ	
بیشکه چی دعا ستا سبب دتسکین دې دپاره دهغوی اوالله هرڅه اورې هرڅه پیژنی	
ستا دعا د دوی د تسلی سبب دې اوالله ﷻ هرڅه اورې په هرڅه پوهه دې	

(صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة براءة باب قوله ﴿ وَأَخْرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ ﴾ : ۴۶۷۴ .

اَلْمُرِيْعُوْنَ	اِنَّ اللّٰهَ	هُوَ	يَقْبَلُ	التَّوْبَةَ	عَنْ	عِبَادِهِ	وَيَاْخُذُ
ایا معلوم نہ دے دی خلقو تہ اچی بیشکہ اللہ ہم ہغہ قبلوی توبہ د بندگانو خیلونہ او اخلی							
ایا دوی نہ پوہیری چی ہغہ یوازی اللہ ﷻ دے اچی دخیلو بندگانو توبہ قبلوی او ہم ہغہ صدقہ							
الصَّدَقَاتِ	وَإِنَّ	اللّٰهَ	هُوَ	التَّوَابُ	الرَّحِيمُ		
صدقی او بیشکہ چی اللہ ہم ہغہ دیرتوبہ قبلونکی دے رحم کونکی دے							
قبلوی او ہم ہغہ اللہ ﷻ دے چی توبہ قبلونکی او مہربان دے							

قوله تعالى: تَطْفِرُ هُمُوتُ زَكَاةِهِمْ بِنِهَا

صدقہ د مال پاکوالی اود صدق او ایمان علامت دے: اللہ ﷻ رسول اللہ ﷺ تہ حکم ورکری دے چہ د دوی د مالونونہ زکوٰۃ وصول کوہ۔ دزکوٰۃ دامال بہ ہغہ صفا جو روی۔ سرہ ددی چہ بعضو خلقو (أَمْوَالِهِمْ) ضمیرد ہغہ خلقو طرف تہ گر خولی دے چا چہ د خیلو گناہونو اعتراف کری و او بنہ اوبد دوارہ قسمہ عملونہ نی کری و۔ خو پہ حقیقت کنبی دا حکم خاص نہ دے بلکہ عام دے پہ دے وجہ د عربو پہ قبیلو کنبی بعضو خلقو دمانعین زکوٰۃ دا عقیدہ اختیار کری وہ چہ امام تہ د زکوٰۃ اخستلو حق نشتہ اودا خبرہ رسول اللہ ﷺ سرہ مخصوص وہ۔ د دے د پارہ د اللہ ﷻ ارشاد دے ﴿ خُدَّ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً ﴾ تہ ہغوی دلیل اخستی دے۔ حضرت ابوبکرؓ او تلو صاحبہ کراموئیؓ د دے تاویل او د فاسد فہم تردید او کرو او ہغوی سرہ نی جنگ تر دے چے ہغوی د وخت خلیفہ تہ زکوٰۃ ورکرو۔ لکہ خنگہ چہ بہ ہغوی نبی ﷺ تہ ادا کولو۔ تردے چہ حضرت صدیق اکبرؓ فرمانیلی و کہ چری ہغوی د اوبنی یو بچی یاد رسی یوہ تکرہ ہم دزکوٰۃ رانہ حصارہ کرہ کومہ چہ بہ نی نبی ﷺ تہ ورکولہ نو د زکوٰۃ پہ منع کولو بہ زہ ہغوی سرہ جنگ کوم۔ (۱)

صدقہ او زکوٰۃ ادا کوونکی تہ دعا کول پکار دے: اللہ ﷻ ارشاد ﴿ يَا وَصَلِ عَلَيْهِمْ ﴾ یعنی د ہغوی د پارہ دعا کوہ اوبنسنہ غولہ لکہ چہ پہ صحیح مسلم کنبی د عبداللہ بن ابی اوفیؓ نہ روایت دے چہ کلہ بہ د چانہ د زکوٰۃ مال راتلو نو حضور ﷺ بہ د اللہ ﷻ د حکم برابر د ہغوی د پارہ دعا کولہ نو چہ کلہ زما پلار د زکوٰۃ مال پیش کرو نو حضور ﷺ او فرمانیل چہ یا اللہ د ابی اوفی پہ اولاد بانڈی رحم او کری (۲) پہ یویل حدیث کنبی دے چہ یوی بنحی او نیل زما اوزما د خاوندد پارہ دعا او کرہ نو وئی فرمانیل چہ اللہ ﷻ دے پہ تا اوستا پہ خاوند بانڈی رحم او کرم او کری۔ (۳)

د اللہ ﷻ ارشاد ﴿ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ ﴾ ستا دعاد ہغوی د پارہ د زرہ د آرام ذریعہ دہ۔ بعضو صلوة جمع گر خولی او صلوة نی لوستلی دے اونورو واحد گر خولو سرہ ﴿ إِنَّ صَلَاتَكَ ﴾ لوستلی۔ ابن عباسؓ فرمانی چہ د سکون معنی درحمت دہ او قتادہؓ و نیلی ددی معنی دہ عزت ﴿ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾ یعنی ای نبی ﷺ ستا دعا گانہ اوریدونکی دے۔ او علیم دے چہ شوک ستاسو د دعا حقدار دے۔ امام احمدؓ وانی چہ وکیع پہ سند سرہ روایت کری دے چہ کلہ بہ نبی ﷻ د چا د پارہ دعا کولہ نود

(۱) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب وجوب الزکاة: ۱۴۰۰، صحیح مسلم: ۲۰۔

(۲) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب صلاة الامام ودعائه لصاحب الصدقة: ۱۴۹۷، صحیح مسلم: ۱۰۷۸۔

ابوداؤد: ۱۵۹۰، احمد: ۳۵۳/۴، مسند الطیالسی: ۸۱۹۔

(۳) ابوداؤد کتاب الصلاة (الوتر) باب الصلاة على غير النبي ﷺ: ۱۵۳۳، وسندہ صحیح، احمد: ۱۹۸/۳، دارمی: ۱/۳۴، ابن

حبان: ۹۱۶، بیہقی: ۱۵۳/۲۔

وَقُلْ اَعْمَلُوا	
اووایہ جی عمل کوی	
اوررتہ اووایہ جی تاسو (نیک) کارونہ کوی	
فَسِيرِي اللّٰهُ	عِبَلَكُمْ
وَرَسُولُهُ	وَالْمُؤْمِنُونَ
وَسِتْرَدُونَ	
نوگوری بہ اللہ عمل ستاسو تہ اور رسول دہغہ اومومنان اوویا بہ واپس راوستلی شی تاسو	
اللہ ﷺ اودہغہ رسول ﷺ اومومنان ستاسو طرز عمل تہ گوری اوہغی ذات تہ بہ واپس	
اِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ	وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
ہغہ ذات تہ جی پوہہ دی بہ پتہ اوپہ بنکارہ نو خبر بہ کری تاسو بہ ہغہ خہ جی وی تاسو جی کول بہ مو	
کیری جی پتہ اوخر گند ہر خہ ورتہ معلوم دی نو ہغہ بہ مو خبر کری جی تاسو خہ کارونہ کول۔	

قوله تعالى: فَسِيرِي اللّٰهُ عَمَلَكُمْ

دسینو راز اللہ ﷻ چہ علیم اوخیر دی پیڑنی: - دمجاہد ﷺ وینا دہ چہ داد امر اللہ د مخالفینو د پارہ د اللہ ﷻ د طرف نہ وعید دی چہ د دوی عملونہ بہ د اللہ ﷻ پہ وپاندی پیش کولی شی او رسول اللہ ﷺ اومومنانو تہ بہ ہم ددوی عملونہ بنکارہ کولی شی اودقیامت پہ ورخ بہ دا کیدل خامخا وی۔
 پہ قیامت کنبی بہ ہر خہ سرگند شی: لکہ چہ د اللہ ﷻ ارشاد دی ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ الْكُفْرُ عَنْكُمْ خَافِيَةً﴾ یعنی دقیامت پہ ورخ بہ ستاسو عملونہ پیش کولی شی او ہیخ یوہ پتہ خبرہ بہ پتہ نہ شی پاتی کیدی۔
 او اللہ ﷻ فرمانیلی ﴿يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ﴾ یعنی د زرونویت رازونہ بہ بنکارہ کولی شی او فرمانی ﴿وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ﴾ یعنی پہ زرونو کنبی چہ خہ دی بنکارہ بہ کری شی اوددنیا خلق بہ د دی نہ خبر شی لکہ چہ امام احمد ﷺ فرمانیلی دی چہ حسن بن موسیٰ ﷺ پہ سند مرفوعاً د رسول اللہ ﷻ نہ روایت کری دی حضور ﷺ اوفرمائیل چہ کہ پہ تاسو کنبی یوکس پہ سخت کانری کنبی ہم خان پتہ کری پہ کوم کنبی چہ نہ خہ سورہ وی او نہ خہ چاؤدی او کہ پہ ہغی کنبی دننہ ہم خوک پتہ عمل کوی نو اللہ ﷻ بہ ہغہ ہم پہ خلقو داسی بنکارہ کری لکہ چہ دا د ہغوی پہ مخامخ شوپ وی (۱) او پہ حدیث شریف کنبی دی چہ د دی ژوند و اعمال بہ پہ دی مروبانندی پیش کولی شی خوک چہ د ہغوی خیلوان دی یاد ہغوی د قبیلی دی او چہ پہ دی وخت کنبی پہ قبر کنبی دی لکہ خنگہ چہ ابوداؤد الطیالسی و نیلی دی۔
 صلت بن دینار ﷺ حدیث بیان کرو چہ رسول اللہ ﷻ فرمانیلی دی چہ ستا عملونہ ستاسو پہ مرو اقرباء او عشائرو بانندی د ہغوی پہ قبرونو کنبی پیش کولی شی کہ د خیر اعمال وی نو ہغوی خوشحالیری او کہ بدوی نودعا کوی ای اللہ ﷻ تہ دوی تہ دخپل اطاعت توفیق ورکرہ (۲) امام احمد ﷺ وانی چہ عبدالرزاق مونیہ تہ خبر راکرو۔ چہ سفیان د یوسری نہ داسی اوریدلی چہ حضرت محمد رسول اللہ ﷻ اوفرمائیل ستاسو عملونہ ستا سو پہ مرو اقاربواو عشائرو پیش کولی شی کہ ہغہ بنہ عمل وی نو مری خوشحالیری او کہ بنہ نہ وی نووانی ای اللہ ﷻ تہ دہ تہ مرگ مہ ورکوه تر ہغہ وختہ پوری ترخو چہ دہ تہ دی ہغہ ہدایت نہ وی ورکری لکہ خنگہ چہ دی مونرتہ راکری وو (۳) حضرت امام بخاری ﷺ نہ روایت دی چہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی چہ کلہ د یومسلمان نیک عمل ستا خوین شی نو ہغہ

(۱) احمد: ۲۸/۳، مستدابی یعلی: ۱۳۷۸، ابن حبان: ۵۶۷۸، حاکم: ۳۱۴/۴۔
 (۲) مستدالطیالسی: ۱۷۹۴۔
 (۳) احمد: ۱۶۵/۳۔

تہ وایہ کوہ اللہ ﷺ ستا عمل تہ گوری اود ہغہ رسول اومؤمنان ہم ددی نہ خبر پیری (۱)
 اعتبار دختامی دہ نہ دعول خو عمل نیک پکار دہ: ددی قسم یو بل حدیث کنبی روایت دہ چہ امام
 احمد رضی اللہ عنہ ونبلی پہ سند حضرت انس رضی اللہ عنہ سرہ مروی دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی چہ د چا بندہ عمل
 لیدلو سرہ مہ خوشحال پیرنی انتظار کونی چہ د ہغہ خاتمہ ہم پہ نیک عمل باندی کیری او کہ نہ خکہ چہ
 یو عمل کونکی د اوردی زمانی پوری نیک عملونہ کوی او ہغہ پہ دہ نیک عمل باندی کہ مرشی توبہ
 جنت کنبی بہ داخل شی خو ناخاپی دہغہ حالت بدلی پیری او ہغہ خراب عملونہ کوی او یو بندہ داسی
 وی چہ د یوی زمانی پوری خراب عملونہ کوی کہ ہغہ پہ دہ مری شی نو دوزخ تہ بہ خی خویک دم ہغہ
 بدل شی او ہغہ نیک عمل کوی اللہ ﷻ چہ کله یو بندہ سرہ د خیر ارادہ او کیری نو دمرگ نہ ورندی ہغہ
 تہ دنیکی توفیق ورکری او ہغہ پہ نیکی باندی مری کیری خلقو ونبلی یار رسول اللہ ﷺ دا خنگہ کیری
 فرمانی د روح قبض کیدو پہ وخت کنبی ہغہ پہ نیک عمل باندی وی (۲)

وَآخِرُونَ	مُرْجُونَ	لِأَمْرِ اللَّهِ	إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ
او خینی نور خلق دی چی پاتی کرے شوی دی هغوی حکم دالله تہ یا بہ عذاب ورکری هغوی لہ			
وَإِمَّا يُتُوبُونَ	عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ	عَلِيمٌ	حَكِيمٌ
او یا بہ مہربانی او کری پہ هغوی او اللہ پہ ہر شہ پوہہ دہ د حکمت خاوند دہ			
او یا بہ ئی توبہ قبولہ کری او اللہ <small>ﷻ</small> پہ ہر شہ پوہہ دہ صاحب د حکمت دہ			

قوله تعالى: وَأَخِرُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ

د جنک تبوک نہ شاتہ پاتی کیدونکو معاملہ: ابن عباس رضی اللہ عنہما مجاہد رضی اللہ عنہ عکرمہ رضی اللہ عنہ او ضحاک رضی اللہ عنہ
 وغیرہ ونبلی دی چہ دا درے سری وو د چا د توبی قبلیدل چہ شاتہ پریوتلی وو. ہغہ مرارہ بن الربیع،
 کعب بن مالک او بلال بن امیہ وو او پہ عزوہ تبوک کنبی دوی ہم ہغہ خلقو سرہ ناست وو چا چہ پہ
 جنگ کنبی شرکت نہ وو کری. دا پول دستنی آرام غوبنتلو او پہ دہ سبب چہ پہ باغونو کنبی مہوہ
 پخیدو موسم دہ فصل تیار ولاز وو. د سوری اوسپرلی نہ د مزواختسو زمانہ وہ. دا کوتاہی د شک او
 منافقت پہ وجد نہ وہ، او پہ دوی کنبی خو شہ خلق داسی وو چہ خیل خان نی ستنو سرہ ترلی وو لکہ
 ابولبابہ رضی اللہ عنہ اود ہغہ ملگری. نورو شہ خلقو داسی اونہ کرل اودا پورتنہ درے کسان وو. د ابولبابہ رضی اللہ عنہ اود
 ہغہ د ملگرو توبہ خو د هغوی نہ ورندی قبولہ شوی وہ اود ذکر شوو خلقو توبہ د قبلیدو پہ تعویق
 کنبی پرتہ وہ تردی چہ دا آیت نازل شو (۳) ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ﴾ او ﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا
 حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ﴾ یعنی اللہ ﷻ د نبی ﷺ مہاجرینو او انصارو توبہ قبولہ کرہ (د آیت د آخرہ
 پوری) اود دہ دریو کسانو توبہ نی ہم قبولہ کرہ چہ د جنگ نہ پاتی شوی وو تردی چہ دا دومرہ کولاز
 دنیا پہ هغوی تنگہ شوی وہ چہ هغوی تہ د پناہ خای نہ ملاویدلو لکہ خنگہ چہ د کعب بن مالک رضی اللہ عنہ پہ
 حدیث کنبی راتلونکی دی اود اللہ ﷻ ارشاد دہ ﴿إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يُتُوبُونَ عَلَيْهِمْ﴾ یعنی هغوی د اللہ ﷻ د
 ببندی لاندی دی کہ ہغہ غواری نو دوی سرہ بہ داسی سلوک او کری او کہ غواری نو دغہ شان خود اللہ

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالى ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا نَزَّلَ إِلَيْكَ...﴾ قبل الحديث: ۷۵۳۰.
 (۲) احمد: ۱۲۰/۳.
 (۳) الطبری: ۴۶۵/۱۴.

رحمت خود ہغہ پہ غضب باندی ورناندی والی کوی او اللہ ﷻ خود عقوبت مستحق بیڑنی چہ خوگ
د بیننی حقدار دی، ہغہ پہ خپلو افعالو او اقوالو کنبی حکیم دی دہغہ نہ بغیر بل ہیخ یواللہ نشته او
نہ رب شته.

وَالَّذِينَ
اوخینی ہغہ کسان دی
اوخینی ہغہ کسان دی چي
اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ
چی جورې کړو یو جماعت دپاره دضرر رسولو اود کفر کولو اود جدایی راوستلو ایه منخ دمومنانو کنبی
یوجمات نی جور کړې دي دضرر په غرض اود کفر دپاره اود مسلمانانو په مینخ کنبی دجداتی راوستو
وَارْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ
اوخانی دانتظار کولو دپاره دہغہ چا چی جنگ کوی دالله سره اود رسول دہغہ سره دمخکنبی نہ
پہ نیت اود ہغہ چا داستوگنی پہ خاطر چي پخوا راسی دالله ﷻ اود رسول ﷺ مخالفت کوی
وَلِيَجْلِسَ اِنْ اَرَدْنَا اِلَّا الْحَسَنِيَّةَ وَاللَّهُ يَشْهَدُ
او خامخا بہ قسمونہ خوری دوی چی ارادہ نہ دہ کړی مونږ مگر دنیکی او الله گواهی کوی
اودوی بہ درتہ قسمونہ خوری چی زمونږ غرض دنیکی نہ بغیر ہیخ نہ وو او الله ﷻ گواهی کوی
اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ لَا تَقُمْ فِيهِ اَبْدًا لِمَسْجِدٍ
چی بیشک دوی خامخا دروغژن دی مہ ودریرہ پہ ہغی کنبی ہیخ کلہ خامخا ہغہ جومات
چی دوی دروغژن دی تہ پہ دغہ جمات کنبی ہیچری (مونخ تہ) مہ اودریرہ البتہ دکوم جمات بنیاد
اَسِسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ اِحَقُّ اَنْ تَقُومَ
چی بنیادنی اینبودی شوی دی پہ تقوی باندی داو لپ ورخی نہ ہغہ زیات لاتی دی چی تہ ودریرہ
چی د اولنی ورخی نہ پہ تقوی اینخودی شوی دی ہغہ ددی قابل دی چی تہ پہ ہغی کنبی
فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ اَنْ يَتَّخِذُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ
پہ ہغی کنبی پہ ہغی کنبی داسی خلق دی چی خوبسوی چی پاک اوساتی خان خپل او الله خوبسوی
(مونخ تہ) اودریرہ پہ ہغی کنبی داسی خلق دی چی پاکہ استوگنہ خوبسوی او الله پاک
الْمُتَّخِرِينَ
خان پاکونکی خلق
پاکان خلق خوبسوی

قوله تعالى: وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا
دمنافقانومسجد ضرار اود ہغی مقاصد:- د دې آیات کریمہ سبب د نزول دا دی چہ د رسول اللہ ﷺ مدینہ
نہ د تشریف راوړلو نہ ورناندی پہ مدینہ کنبی د قبیلہ خزرج یوسری اوسیدو د ہغہ نوم عامر راہب وو.
دې د جاہلیت پہ ورخو کنبی نصرانی شوی وو اود اهل کتابوعلم نی حاصلې کړې وو. دې د جاہلیت پہ

زمانہ کبھی یو عبادت گزار سرے و او پخپلہ قبیلہ کبھی دہ تہ ڊیر فضیلت حاصل وو۔ کله چه حضور ﷺ مدینہ تہ تشریف راوړو اود مسلمانانو حضور ﷺ سره غونډه جوړه شوه او اسلام ترقی او کړه اود بدر په جنگ کبھی هم الله ﷻ مسلمانان غالب اوساتل نو په ابو عامر باندې دا خبره ډیره سخته گرانه پریوتله او بنکاره د بنمنی نی بنکاره کړه۔ دم دې نه او تختیدو اود مکې کافرانو او قریش مشرکینو سره یو خای شو او هغوی نی رسول الله ﷺ سره په جنگ کولو مائل کول۔ اوس د عربو تلوې قبیلې یو خای شوی د جنگ احد دپاره نی وړاندې تگ کولو په نتیجه کبھی چه مسلمانانو ته کوم نقصان اورسیدو۔ الله ﷻ په دې جنگ کبھی د مسلمانانو ازمیښت او کړوکه دنیانه وی نو عقوبت خود متقیانود پاره دې۔ دې فاسق دواړو طرفوته صفونو کبھی لوی لوی کندې او کنستلې دې کبھی په یوه کبھی رسول الله ﷺ پریوتلو او هغوی ﷺ ته په دغه ورځ تکلیف اورسیدو۔ د حضور ﷺ مخ مبارک زخمی شو دلاندې طرف نه څلور مخامخ غابښونه مبارک شهیدان شو۔ د حضور اکرم ﷺ سرهم زخمی شو۔ ابو عامر د جنگ په شروع کبھی د خپل قوم انصارو طرف ته وړاندې شو هغوی نی مخاطب کړل اود خپل امداد او ملگریا دعوت نی ورکړو۔ کله چه انصارو د ابو عامر دا حرکت او کتلو نو ونی وئیل ای فاسقه ای د الله ﷻ د بنمنه الله ﷻ دې تا بریاد کړی هغه ته نی کنخلې او کړې اود هغه بی عزتی او کړه۔ اوس هغه دې وینا کولو سره واپس شو چه زما ته پس خو زما قوم نور هم خراب شو۔

نبی کریم ﷺ د هغه د تختیدونه وړاندې هغه ته دعوت ورکړې وو اود قرآن پاک وحی ورته اورولې وه۔ خو د اسلام راوړلونه نی انکار او کړو اوسرکشی اختیار کړه۔ نور رسول الله ﷺ ورته بددعا او کړه چه بدبخته بی وطنه او پردیسی کبھی مړشې۔ دا بددعا د هغه په حق کبھی قبوله شوه اودا خبره داسې اوشوه چه کله خلق د جنگ احد نه فارغ شو او هغه او کتل چه نبی کریم ﷺ خو نوره ترقی او کړه۔ اسلام زیاتیری نوهغه د روم ملک هرقل له لارو اود هغه نه نی د نبی کریم ﷺ خلاف امداد او غوښتلو۔ هغه ورسره وعده او کړه نوډه ته خپل اومیدونه کامیابیدل بنکاره شو نوهرقل سره حصارشو اود خپل قوم انصارو نه نی هغه خلق مکې ته اولیگل کوم چه اهل نفاق وو چه لښکر راولم اوراخم۔ رسول الله ﷺ سره به پوره جنگ کور په هغوی به غالب راځو او هغوی به د خپل اسلام راوړلو نه په اولنی حالت کبھی راتلل وی۔ اوددې اهل نفاق ته نی حکم اولیگلو چه دده د پاره د پناه خای جوړکړنی اوزما احکام او مراسلې چه څوک راوړی راځی د هغه د پاره د حصاریدو خای اود امن خای جوړساتنی دې نه پس چه کله هغه پخپله راشی نوډ هغه د پاره د مورچو د خای کارورکړی۔ نوډې منافقانو مسجد قبا سره نیزدې یو بل جمات جوړکړو او هغه نی بنه پوخ جوړکړو۔ اود رسول الله ﷺ د تبوک د وتلونه مخکې د دې کارنه فارغ هم شو او رسول الله ﷺ له نی دا درخواست راوړلو چه تاسو زمونږ جمات ته راشنی او مونځ او کړنی۔ د دې د پاره چه د دې خبرې سند او کړې شی چه دا جمات په خپل خای قابل استقرار او قابل اثبات شی۔ اود حضور ﷺ په وړاندې دا بیان او کړو چه دضعیفانو او کمزورو د پاره دا جمات جوړکړې شو او چه په سخته یخنی کبھی کوم بیماران خلق لری جمات ته نه شی تلې د هغوی د پاره د آساننی کیدو غرض دې۔ خو الله ﷻ خپل نبی ﷺ په دې جمات کبھی مونځ کولو نه بیج کول غوښتل۔ نو حضور ﷺ او فرمائیل چه دې وخت کبھی خو مونږ په سفر کبھی یو چه کله مونږ واپس شو او الله ﷻ غوښتل نوکتې به شی۔ او چه کله نبی کریم ﷺ د جنگ نه واپس شو اومدینې ته تلو خوچه مدینې ته فاصله د یوې ورځې او دې ته څه کم پاتې شوه نو حضرت جبرائیل ﷺ د مسجد ضرار د خیر راوړو سره راغلو اود منافقانو دا راز نی بنکاره کړد چه مسجد قبا سره یو بل جمات جوړولوسره د مسلمانانو په ډله کبھی جدا والې د کافرانو او منافقانو مقصد وو۔ هغه مسجد قبا دې چه د هغې بنیا درومبنی ورځ نه په تقوی باندې اوچت کړې وو۔ د دې علم کیدونه اول نبی کریم ﷺ خپله مدینې ته د رسیدلو نه اول یو څوکسان دې مسجد ضرار ته اولیگل چه راوړونی لکه څنگه چه علی بن ابی طلحه ﷺ د دې آیت په تفسیر کبھی دابن عباس ﷺ نه روایت

کولوسرہ وانی چہ ہغہ د انصارو خلق وو چاچہ یو جمات جوہ کرہی وو ابو عامر ہغوی تہ اوونیل چہ تاسو و جمات جوہ کرہی خومرہ چہ ہم ستاسو نہ کیدی شی پہ دہی کنبہی وسلہی اود جنگ سامان پت کیردنی اودا دخیل حفاظت خای اومورچہ جوہ کرہی خککہ چہ زہ د روم بادشاہ لہ خم د روم نہ بہ لبسکر راولم او محمد ﷺ اود ہغہ ملگری بہ د مدینہی نہ اوباسو۔ کلہ چہ دہی منافقانو مسجد ضرار جوہ کرہی او فارغ شو نوہ نبی کریم ﷺ پہ خدمت کنبہی حاضر شو اودرخواست نی اوکروچہ زمونہ زہ خواہش دہی چہ یو خل تاسو دہی جمات کنبہی مونخ اوکرنی او پہ دہی کنبہی زمونہ د پارہ د برکت دعا اوکری۔ نو اللہ ﷻ دا وحی راولیکلہ ﴿لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أَشْهَدُ عَلَى الثَّقَلَيْنِ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّخِذُوا لِلَّهِ حُجُبَ الْمُطَهَّرِينَ﴾ اَقْمِنِ اَسْسَ بِنِيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرًا مَنْ اَسْسَ بِنِيَانَهُ عَلَى شِقَاقِهَا فَانَهَا رِبَهٌ فِي نَارٍ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١﴾ یعنی ہیخ کلہ پہ دہی کنبہی مونخ مہ اداکوه۔ یقینا د کوم جمات بنیاد چہ د اولہی ورخ نہ پہ تقوی بانڈی ایخودہی شوہی دہی دیر حقدار دہی دہی خبری چہ تہ پہ کنبہی مونخ اداکری۔ پہ دہی کنبہی داسہی پاک خلق دی چہ ہغوی دا غواری چہ زرونہ نی پاک وی او اللہ ﷻ ہم داسی صفا اویاکیزہ زرونہ خوشوی۔ سعید بن جبیر ﷺ ہم پہ سند سرہ روایت کری دہی او محمد بن اسحاق ہم پہ سند روایت کری دہی چہ نبی کریم ﷺ غزوہ تبوک نہ واپس شو او مقام ذی اوان تہ راورسیدو، مدینہ دہی خای نہ دیوخو گنتیو پہ فاصلہ دہ نو اوس دمسجد ضرار والاحضور ﷺ لہ راغلہ اوحضور ﷺ د تبوک طرف تہ د تلویہ تیاری کنبہی لگیواوو۔ وئی ونیل یارسول اللہ ﷺ! مونہ د بیمارانو، حاجتمندو د باران او یخنشی پہ شپوکنبہی د مسلمانانو د راتلودلود پارہ یوجمات جوہ کرہی دہی مونہ غواروچہ تاسو تشریف راورنی اومونہ تہ پہ دہی کنبہی مونخ اداکرنی۔ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ دہی وخت کنبہی خو مونہ سفر کوو اودیر مصروف یو، یا نبی کریم ﷺ دا اوفرمائیل چہ مونہ واپس راشونوان شاء اللہ مونہ بہ تاسولہ راشو اوتاسوتہ بہ مونخ اوکرو۔ کلہ چہ حضور ﷺ ذی اوان تہ راورسیدہ نوہ دہی مسجد ضرار خبر اللہ ﷻ حضور ﷺ تہ ورکرو۔ حضور ﷺ دبنی شالم رور مالک بن دخشم راوغوبنتو اومعن ابن عدی یا دہغہ رور عامر بن عدی، دا دواہرہ راوغوبنتل او وئی فرمائیل چہ تاسو دہی ظالمانو جمات تہ لارشی او ہغہ وران کرہی اووہی سوزوئی۔ دادواہرہ زر لارل اوبنی سالم بن عوف تہ ورغلہ۔ دا د مالک بن الدخشم دقبیلی خلق وو اوس مالک معن تہ اوونیل اودریبنی زہ پہ خپلو خلقو کنبہی د چانہ اور راورم۔ اوس مالک خپلو خلقو لہ راغلو اود ونہی یو لونی لرگی واخستو او ہغہ نی بل کرو او زرراووتلو۔ دا دواہرہ جمات تہ اورسیدل جمات کنبہی دا کافران ناست وو دہی دواہرہ جمات اوسوزولو اوراگزار نی کرو۔ خلق د ہغہ خای نہ اوتختیدل او د قرآن پاک دا آیت د منافقانو بارہ کنبہی نازل شو ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا﴾ دا خلق کومو چہ دا جمات جوہ کرہی وودولس کسان وو د خدام ابن خالد ہم ددہ د کور نہ دمسجد شقاق لار اوخی اودثعلبہ بن حاطب بنی امیہ خادم، معتب بن قشیر ابوحیبہ بن الازعر، عباد بن حنیف، حارثہ بن عامر اود دہ دواہرہ خامن مجمع، زید او نبتل الحارث، مخرج، بجاد بن عمران، ودیعہ بن ثابت اود ابولبابہ د قبیلی خادم، ہغہ خلق چا چہ دا جوہ کرہی وو ہغوی قسمونہ خورل اوونیلی چہ مونہ خو پہ نیکہ ارادہ دہی بنیاد ایخودہی وو۔ زمونہ پہ وراندہی خو صرف د خلقو خیرخواہی وہ۔ خو اللہ ﷻ فرمائی ﴿وَاللَّهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ اللہ ﷻ گواہی ورکری چہ دا خلق دروغ وانی یعنی چہ ہغوی کومہ ارادہ کرہی اونیت نی ساتلہی پہ دہی کنبہی درغزن دی۔ صرف پہ دہی غرض نی جمات جوہ کرہی چہ مسجد قباتہ ضرراونقصان اورسوی۔ دکفر خورونہ اوکری، مسلمانانو کنبہی تفرقہ واچوی، اللہ ﷻ سرہ اود ہغہ رسول ﷺ سرہ دجنگ کولو د پارہ مورچہ جوہ کرہی چرتہ چہ د

ہغوی مشورے او کونسل کیبری۔ ابو عامر ہغہ فاسق سرے دی کوم چہ راہب گنرے شی اللہ ﷺ دی بہ ہغہ باندرے لعنت او کری۔

پہ مسجد ضرار کنبے مونخ نہ دی کول پکار: اود اللہ ﷻ قول دی ﴿لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا﴾ نبی کریم ﷺ نی دی کنبے د مونخ کولونہ منع کرو۔ پہ مونخ نہ کولو کنبے د ہغوی تابع د ہغوی امت ہمدی۔ مسلمانانوتہ ہم دا تاکید دی چہ پہ دی کنبے مونخ مہ کوئی بیانی دوی پہ مسجد قبا کنبے دمانخہ دپارہ راولیل اود مسجد قبا بنیاد د شروع نہ پہ تقوی باندرے ایخودے شوے دی۔ تقوی د اللہ ﷻ اطاعت اود رسول اللہ ﷺ اطاعت تہ وائی۔ دلته مسلمانان یوخائی کنبے اودینی مشورے کوی۔ اودا د اسلام او اهل اسلام د پناہ خائی دی۔ ہم د دی د پارہ اللہ ﷻ فرمائی ﴿لَسَجْدَاتٍ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ﴾ اود عبارت سیاق د مسجد قبا متعلق دی۔

پہ مسجد قباء د مونخ کولو فضیلتا: پہ دی وجہ پہ صحیح حدیث کنبے دی نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی پہ مسجد قبا کنبے د مونخ کولو ثواب د یوے عمرے د ثواب برابر دی (۱) پہ صحیح حدیث کنبے دی نبی اکرم ﷺ بہ مسجد قبا تہ سور ہم راتلواو پیادہ ہم (۲) رسول اللہ ﷺ چہ کلہ دا جور کرونو د تولونہ رومی تشریف راورل نی عمرو بن عوف سرہ وو اود قبلی طرف حضرت جبرائیل ﷺ مقرر کرے وو۔ فاللہ اعلم۔

دقباو الو فضیلت اود ہغہ وجہ: ابو داؤد رضی اللہ عنہ سند دا بوہریرہ رضی اللہ عنہ روایت کرے دی چہ نبی کریم ﷺ فرمائیلی دا آیت د اهل مسجد قبا بارہ کنبے نازل شوے دی۔ ﴿فِيهِ رِجَالٌ مُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا﴾ ہغوی فرمائی چہ ہغوی بہ پہ ابوسرہ طہارت کولو۔ نود ہغوی پہ تعریف کنبے دا آیت نازل شو (۳) د ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ کلہ دا آیت نازل شو نو ہغوی عویم بن ساعدہ رضی اللہ عنہ لہ اور سیدل او تپوس نی او کرو چہ ستا ہغہ کوم طہارت دی چہ اللہ ﷻ د ہغی تعریف کرے دی۔ نو عرض نی او کرو یارسول اللہ ﷺ! زمونہ نہ چہ کلہ یو سرے یا زناندہ حاجت نہ فارغ شی نو پہ ابو باندرے خیل خان بنہ وینخو نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ او ہم دا خبرہ دہ (۴) امام احمد رضی اللہ عنہ بیان کرے دی چہ نبی ﷺ مسجد قبا تہ تشریف راورو او ونی فرمائیل دمانخہ د پارہ ستاسود طہارت اللہ ﷻ پہ ڈیرو خوالفاظو کنبے تعریف کرے دی۔ نو ہغہ ستاسو کوم طہارت دی۔ ہغوی اونیل یارسول اللہ ﷻ مونہ تہ خوددی نہ علاوہ بل خہ نہ دی معلوم خکہ چہ یہودیان زمونہ گاونہ بیان دی او ہغوی د حاجت نہ اوزگاریدو باندرے خیل خان پہ ابو باندرے وینخی نو مونہ ہم دغہ طریقہ اختیار کرے دہ (۵) ابن خزیمہ دا حدیثو پہ خیل کتاب کنبے لیکلی دی چہ رسول اللہ ﷺ د عویم بن ساعدہ رضی اللہ عنہ نہ تپوس او کرو ستاسود کوم طہارت اللہ ﷻ تعریف کرے دی۔ نو ونی و نیل چہ مونہ دپاکنی دپارہ د ابو استعمال کوو۔ ابن جریر رضی اللہ عنہ او ونیل چہ آیت ﴿فِيهِ رِجَالٌ مُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا﴾ واللہ یحب المطہرین (۶) کوم نازل شوے دی ہغہ د حاجت نہ پس پہ ابو د وینخونکو پہ شان کنبے دی۔ امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ پہ سند سرہ روایت کوی چہ نبی کریم ﷺ مسجد قبا تہ راغلو او ونی و نیل چہ اللہ ﷻ ستاسو د طہارت ڈیر بنہ تعریف کرے دی ہغہ خہ دی؟ نو ونی و نیل یارسول اللہ ﷻ! مونہ خو پہ آیت کنبے پہ ابوسرہ د طہارت احکام موندلی دی (۷) پہ دی کنبے یوراوی عبداللہ بن سلام رضی اللہ عنہ

(۱) ترمذی کتاب الصلاة باب ماجاء فی الصلاة فی مسجد قباء: ۳۲۴ وھو حسن: ابن ماجہ: ۱۴۱۱، حاکم: ۴۸۷/۱، المعجم الکبیر: ۵۷۰۔

(۲) صحیح بخاری کتاب فضل الصلاة فی مسجد مکة والمدینة باب مسجد قباء: ۱۱۹۱، صحیح مسلم: ۱۳۹۹۔

(۳) ابوداؤد کتاب الطہارة باب فی الاستنجاء بالماء: ۴۴، وھو حسن، ترمذی: ۳۱۰۰، ابن ماجہ: ۳۵۷۔

(۴) معجم الکبیر: ۱۱۰۶۵، مجمع الزوائد: ۲۱۲/۱۔

(۵) احمد: ۴۲۲/۳، المعجم الکبیر: ۳۴۸۔

(۶) احمد: ۶/۶، مسندہ حسن شہرین حو شہب حسن الحدیث۔

ووجه د اہل تورات نہ وو۔

حینہ روایتونو کنبہ مسجد تقویٰ نہ مراد مسجد نبوی دی:۔ پہ صحیح حدیث شریف کنبہ دی پہ مدینہ کنبہ چہ کوم مسجد نبوی ﷺ دی ہم دغه جمات دی د کوم د پارہ چہ وئیلی شوی دی چہ د دی بنیاد پہ تقویٰ سرہ اوچت کرې شوې دی۔ اودا صحیح خبرہ ده پہ دی آیت اویدی آیت کنبہ خہ منافات نشته خکہ چہ کله دقبا شروع داوولې ورخې نہ دتقویٰ پہ بنیاد ده نو پہ درجہ اولیٰ کنبہ مسجد نبوی ﷺ تہ داخصوصیت حاصلیدل پکار دی۔ د دی د پارہ امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ پہ خپل مسند کنبہ بیان کرې دی چہ نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی کوم جمات چہ د تقویٰ اساس لری هغه زما دا جمات دی۔ (۱)

امام احمد رحمۃ اللہ علیہ بیاپہ سند روایت کرې دی چہ د حضور ﷺ پہ زمانہ کنبہ دوو کسانو پہ دی بارہ کنبہ اختلاف اوکړو چہ د دی خصوصیت والا جمات کوم یو دی؟ نو یواوونیل چہ هغه مسجد نبوی دی او بل وئیل هغه مسجد قبا دی۔ دواړہ د حضور ﷺ پہ خدمت کنبہ حاضر شواو تحقیق نی اوکړو نو حضور ﷺ اوفرمائیل چہ دی نہ زما دغه جمات مراد دی۔ (۲) امام احمد رحمۃ اللہ علیہ بیاپہ سند سرہ روایت کرې دی چہ دوه کسان د دی خصوصیت والا جمات پہ بارہ کنبہ مختلف الرانی وو یو مسجد قبا او بل مسجد نبوی خودلو نو حضور ﷺ اوفرمائیل چہ مسجد تقویٰ هم دا زما جمات دی۔ (۳)

بیا د دی نہ پس ډیر احادیث هم د دی مضمون وارد دی۔ حمید الخراط المدنی د ابوسلمہ نہ تپوس اوکړو تا د خپل پلار نہ د مسجد تقویٰ بارہ کنبہ خہ اوریدلی؟ نو وئی وئیل چہ زه د حضور ﷺ خوانه راغلم او تپوس مې ترې اوکړو یا نبی اللہ ﷺ! مسجد تقویٰ کوم یو دی؟ نو حضور ﷺ یو موتی کانړی د زمکې نہ اوچت کړل او هغه نی پہ زمکه باندي رااوویشتل او وئی فرمائیل چہ ہم دغه جمات دی۔ دی وخت کنبہ حضور ﷺ د جمات پہ صحن کنبہ د یوې بی بی پہ کمره کنبہ تشریف فرما وو (۴) بیا هغه وائی چہ دا مسلم (۵) په اسناد حمید الخراط روایت کرې دی۔ چہ دخلف او سلف یوه ډله هم په دی خبره قائل دی چہ هغه مسجد نبوی دی۔ دحضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ او عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ هم دا روایت دی۔ اود (لَسْجِدًا أَسَسَ) والا آیت مبارک د دی خبرې دلیل دی چہ په پخوانو جماتونو کنبہ د کومو چہ اول بنیاد داللہ ﷻ په عبادت باندي اوچت کرې شوې دی مونخ کول مستحب دی۔ اود دی استحباب هم دلیل دی چہ دنیکانو ډلې او عباد عاملین سرہ مونخ اوکړې شی او اودس پہ مکمل توگه باندي اوکړې شی او په مانخه د خیرنو یا گنده کپرو نہ بالکل پاک وی۔

په بنه توگه اودس کول پکار دی: امام احمد رحمۃ اللہ علیہ په اسناد سرہ روایت کرې دی چہ رسول اللہ ﷺ د سحر مونخ ورکړو اوپه هغې کنبہ سورۃ روم اولوستلو پہ تلاوت کنبہ هغوی ته خہ شک شان شو کله چہ هغوی ﷺ واپس شونوئی فرمائیل په قرآن پاک لوستلو کنبہ خہ گږبر کبړی گورنی پہ تاسو کنبہ بعضی خلق داسې دی چہ مونږ سرہ مونخ کوی خو اودس پہ بنه شان سرہ نہ کوی۔ نو چہ خوک مونږ سرہ مونخ کول غواړی هغه له پکار دی چہ کامل اودس اوکړی او په اودس کنبہ هیش خرابې اونه کرې۔ (۶) د ذوالکلاع رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ هغه حضور پاک ﷺ سرہ مونخ کرې وو نو دا هدايت نی فرمائیلی وو۔ دا خیز په دی خبره دلالت کوی چہ بنکلی پاکي دعبادت پہ قیام کنبہ آسانی پیدا کوی او د عبادت پہ

(۱) احمد: ۱۱۶/۵، سنن الترمذی: ۳۰۹۹، مجمع الزوائد: ۱۰/۴۔

(۲) احمد: ۳۳۱/۵، سننہ حسن۔ هیشمی د دی رجالوته ثقہ وئیلی دی۔ اوگورنی مجمع الزوائد: ۷۳/۷۔

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ التوبه: ۳۰۹۹، سننہ صحیح، صحیح مسلم: ۱۳۹۸، احمد: ۸۹/۳۔

(۴) احمد: ۲۴/۳، سننہ صحیح۔

(۵) صحیح مسلم: کتاب الحج باب بیان المسجد الذی اسس علی التقویٰ...: ۱۳۹۸۔

(۶) صحیح مسلم کتاب الافتاح باب اب القراءة فی الصبح بالروم: ۹۴۸، وهو صحیح، احمد: ۴۷۲/۳۔

تکمیل او پورہ کیدلو کنبی امداد کونکی ثابتیری۔

دمکمل پاکوالی سرہ سرہ دکناہونو نہ ہم پاکیدل پکار دی: ابوالعالیہ دالہ رضی اللہ عنہ ارشاد (وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُتَّقِيْنَ) بارہ کنبی او نیل پہ او بو سرہ صفائی کول خوبی شکہ ڍیرہ بنہ خبرہ دہ خود چا د طہارت چہ اللہ تعالیٰ تعریف کوی ہغہ د گناہونونہ خپل خانونہ پاکونکی خلق دی۔ اعمش رضی اللہ عنہ وانی د دی طہارت نہ مراد د گناہونونہ توبہ اود شرک نہ پاکوالی دی۔ پہ حدیث شریف کنبی وارد دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اهل قبائتہ او فرمائیل اللہ تعالیٰ چہ ستاسود طہارت کوم تعریف کرے دی ہغہ خنگہ طہارت دی نو وئی ونیل چہ مونہ پہ او بوسرہ استنجاء کوو۔ حافظ ابوبکر بزاز رضی اللہ عنہ پہ اسناد دابن عباس رضی اللہ عنہ روایت کرے دی چہ دا آیت داهل قبایہ بارہ کنبی نازل شوی۔ داصر ف محمد بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ اود ہغہ نہ د ہغہ خوی روایت کرے دی۔ ما دا تصریح دلته خکہ او کرہ چہ دا خیزخو پہ فقہاؤ کنبی مشہور دی خواکثر متاخرین محدثین دا معروف نہ تسلیمہ وی۔ واللہ اعلم۔

اَقْمِنْ	اَسْسْ	بُنْيَانَهُ	عَلَى تَقْوَى	مِنَ اللّٰهِ
ا آیانوہغہ خوک چی اینہی نی وی بنیاد دودانی خپلی پہ تقوی بانڈی داللہ نہ				
ا آیا چا چہ د خپل عمارت بنیاد داللہ <small>تعالیٰ</small> پہ ویرہ اودہغہ د رضامندی پہ خاطر				
وَرِضْوَانٍ	خَيْرِ	أَمْ مِّنْ	اَسْسْ	بُنْيَانَهُ
اوپہ خاطر درضاد اللہ بہتر دی یا ہغہ خوک چی اینہی نی وی بنیاد دودانی خپلی پہ ہغہ غارہ بانڈی				
ایخی دی ہغہ بہتر دی او کہ ہغہ خوک چی د خپل عمارت بنیاد نی دیوزورند غورزیدنکی کمر پہ سر				
جُرْفٍ	هَارٍ	فَانْهَارَ	بِهِ	فِي نَارِ جَهَنَّمَ
چی ددہ وی غورزیدونکی وی پس او غورزیری سرہ ددی جورونکی پہ وور ددوزخ کنبی او اللہ				
ایخودی وی اوہغی عمارت دغہ سرے خپل خان سرہ د دوزخ پہ اور کنبی او غورزوی او اللہ <small>تعالیٰ</small>				
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ	لَا يَزَالُ	بُنْيَانَهُمُ	الَّذِي	بَنَوْا
نہ بنائی لار قوم ظالم تہ ہمیشہ بہ وی ودانی ددوی ہغہ چی جورہ کرے دہ دوی				
ظالمانو تہ ہدایت نہ کوی کوم عمارت چی دوی جور کرے دی دابہ ہمیشہ دپارہ د دوی				
رَبِيَّةٍ فِي قُلُوبِهِمْ	إِلَّا	أَنْ تَقَطَّعَ	قُلُوبُهُمْ	وَاللَّهُ
شک پہ زرونو ددوی کنبی مگر چی توتی شی ازرونہ ددوی او اللہ بنہ پوہہ دی حکمت والڈی				
پہ زرونو کنبی د شک سبب وی البتہ دا کہ زرونہ نی تکرے تکرے شی او اللہ بنہ پوہہ د حکمت خاوند دی				

قوله تعالى: اَقْمِنْ اَسْسْ

دمسجد تقوی تحسین اود مسجد ضرار انجام۔ اللہ تعالیٰ فرمائی چہ ہغہ خلق چا چہ د جمات بنیاد پہ تقوی او داللہ تعالیٰ پہ رضا بانڈی کیخودی دی او ہغہ خلق چا چہ د مسجد ضرار او مسجد کفر جور کرے دی او پہ مؤمنانو کنبی تفرقہ وچولہ اود اللہ تعالیٰ سرہ اود ہغہ د رسول صلی اللہ علیہ وسلم سرہ د جنگ کولود پارہ دا د پناہ خائی او گر خولو آیا دا دوارہ برابر کیدی شی۔ دی خلقو خود مسجد ضرار بنیاد دیوی کندی

خونیدونکې په غاړه کیخودو دوی به د دوزخ اور ته یوسی. اود حدودونه تجاوزکونکوته الله ﷻ هدایت نه ورکوی. یعنی دمفسدینو عمل اصلاح کونکی نه جوړوی.

مسجدضرار سوزول پکار دی: جابر بن عبدالله ؓ وائی چه مسجدضرار ما لیدلې وو چه د رسول الله ﷺ په حکم ورته اوراولگولې شو نودهغې نه لوگې وتلو () ابن جریج ؓ وائی چه مونږ ته معلومه شوه چه بعضې خلغو یوخای کنبې کنده اوکنستله نو د هغې نه لوگې اوچتیدونکې بنکاریده. قتاده ؓ هم داسې ویناکړې ده:

خلف بن یاسین کوفی ؓ وائی چه ما د منافقانو دا جمات لیدلې د کوم ذکر چه الله ﷻ په قرآن پاک کنبې فرمائیلې دا مې اوکتل چه په هغې کنبې سورې دې د کوم نه چه لوگې وتلو. او نن هغه خای د گندگنی غورزولو خای دې. ابن جریر ؓ دا روایت کړې دې. د الله ﷻ ارشاد دې ﴿ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةَ ﴾ یعنی د هغوی جوړکړې شوې دا عمارت خو به همیشه د هغوی په زړه کنبې د شک او شبهې ذریعه وی اوددې خراب کارکولو وجه به دهغوی په زړونوکنبې د نفاق تخم کری. لکه څنگه چه د سخی عبادت کونکو په زړه کنبې دسخی محبت پریوتلې ووالا أن تَنْظَمَ قُلُوبَهُمْ ﴾ البته په دې صورت کنبې د دې منافقانو بیخ وتل کیدې شی چه دا جمات ختم کری اود هغوی زړونه تکرې تکرې کری. الله ﷻ د خپلو بندیگانو اعمالویاندې بڼه خبر دې او د خیر او شر بدله ورکولوکنبې ډیرحکیم دې.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ
بیشکه چی الله اغستلی دی دمومنانونه نفسونه دهغوی اومالونه دهغوی په دې چی بیشکه
بیشکه الله ﷻ دمومنانو سرونه اومالونه دجنت په بدل کنبې په بیعه اخستی دی
لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ
وی به دهغوی دپاره جنت جنگیری دوی په لاره دالله کنبې نو قتلوی دوی او وژلی کیری
..... زخوک چی دالله ﷻ په لار کنبې جنگیری نور هم وژنی او دوی هم وژلی شی
وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ
وعده ده په ذمه دهغه حقه په تورات کنبې او په انجیل کنبې او په قران کنبې اوخوک دې
دا(جنت ورکول) دالله ﷻ په ذمه کلکه وعده ده چې په تورات انجیل اوقران پاک کنبې (لیکلی) ده
أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي
زیات پوره کونکې وعدې خپلې لره دالله نه نو خوشحاله شی په بیعه خپله سره هغه بیعه
اوخوک دې چی دالله ﷻ نه زیاته خپله وعده پوره کولې شی انوتاسو په دې خپلې کړې سودا
بِأَعْتَمِدُوا بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
چی معامله کړې ده تاسو په هغې اودا هم دا کامیابی ده لویه
باندې زیرې قبول کړئ اوهم دا ډیره لویه کامیابی ده

قوله تعالی: ﴿ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ بده یاد الله ﷻ فضل اوگرم. - ددې آیت په ذریعه الله ﷻ خبر ورکوی چه هغه د خپلو مومنانو بندیگانو

(الطبری: ۴۹۳/۱۴)

د خانونو اومالونو پہ بدلہ کنبی کوم چہ هغوی د الله ﷺ پہ لار کنبی خرچ کړی دی د جنت معاوضه ورکوی. دا معاوضه معاوضه نه ده بلکه د الله ﷺ فضل کرم او احسان دې ځکه چہ د بندیگانو په قدرت کنبی څه وو او هغوی او کړه اوس د خپلو مطیع بندیگانو د پاره الله ﷺ هم څه معاوضه گرځوی نو هغه هم جنت گرځوی. په دې وجه حسن بصری رضی اللہ عنہ او قتاده رضی اللہ عنہ فرمائیلی دی چہ کله الله ﷺ هغوی سره اخستل او خرڅول او کړه نود هغوی د خدمت نی یو ډیر لوی قیمت ورکړو. شمیرین عطیه رضی اللہ عنہ و نیلی دی چہ یو داسې مسلمان نشته د چا په غاړه کنبی چہ د الله ﷺ عهد او پیمان نه وی په کوم چہ د هغه مرگ راغلی وی او د هغې پابند کیدو سره هغه خان ورکړې وی. بیانی دا مذکورہ آیت تلاوت کړو. او هم د دې دپاره و نیلی کیری چہ څوک د الله ﷺ د لارې د جهاد په خاطر اودریدو نولکه چہ هغه الله ﷺ سره سودا او کړه او الله ﷺ هغه سره دا عقد قبول کړو او هغه نی پوره کړو.

د اتباع بدلہ هم جنت ده: محمد بن کعب القرظی رضی اللہ عنہ وغیره وائی چہ عبدالله بن رواحه رضی اللہ عنہ په لیلۃ العقبه کنبی د بیعت په وخت کنبی او و نیل یا رسول الله ﷺ! که ته د خپل خان د پاره یا د الله ﷺ د پاره څه شرط غواړې په مونږ باندې منلې شی. نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ د الله ﷺ متعلق خو زه په تاسو دا شرط گرځوم چہ د هغه رشتونی بندیگان جوړ شئی. د هغه عبادت کوئی او څوک د هغه شریک مه گرځوئی او دخپل خان متعلق درباندي دا شرط لگوم چہ د کومو خبرو نه تاسو خپل خانونه او خپل مالونه بچ کوئی. زما هم دغه شان خیرخواه جوړ شئی. نو تپوس نی او کړو بیا به مونږ ته څه ملایبې؟ نو حضرت محمدرسول الله ﷺ او فرمائیل د دې عوض جنت دې نو تپوس کونکو او و نیل دا خو ډیر د فائدي سودا ده. نه به مونږ وعده ماتو اونه به مونږ کړې شوې وعده ماتولې شو. نو دا آیت نازل شولان الله اشکری من المؤمنین انفسهم ۱ او د الله ﷺ ارشاد دې (فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ) ۲ (یعنی هغوی د الله ﷺ په لار کنبی جنگیږی نو قتل هم کوی او قتل کیږی هم. دواړه خبرې د برابر ثواب والا دی که غواړی نو قتل او کړی غازی جوړ شی یا شهید شی. په هر صورت کنبی جنت د هغوی د پاره واجب دې. د دې د پاره په بخاری او مسلم شریف کنبی راغلی دی چہ څوک د الله ﷺ په لار کنبی او وتل اود دې وتلونه د هغه غرض سوا د دې ند بل څیز نه وی چہ زما په لار کنبی جهاد او کړی یا زما د رسولاتو تصدیق او کړی تردې چہ هغه له مرگ راشی نو الله ﷺ د دې خبرې ذمه وار دې چہ هغه په جنت کنبی داخل کړی او که مړ نه شی نو د الله ﷺ ذمه واری ده چہ د کوم ځای نه روان شوې دې هم هلته نی اورسوی. او د مال غنیمت داجر سره نی بامراد اورسوی ۳) د الله ﷺ ارشاد (وَعَدَا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ) دخپلې وعدي د تائید په توگه دې. اودا بنیانی چہ هغه په خپل ذات باندې دا څیز فرض کړې دې. او په خپلو رسولاتو باندې د دې خبرې وحی هم رالیکلې ده چہ په موسی ﷺ باندې نازل شوی تورات کنبی دی اود عیسی ﷺ په انجیل کنبی هم دی. او په نبی پاک ﷺ باندې نازل شوی قرآن پاک کنبی هم لیکلی دی. صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین. د الله ﷺ قول دې (وَمَنْ أُوْفِيَ بِعَهْدِهِ مِنْ اللَّهِ) اود الله ﷺ نه دخپلې وعدي پوره کونکې بل څوک کیدې شی ځکه چہ هغه کله هم د وعدي خلاف نه کوی. لکه چہ یو بل ځای کنبی فرمائی (وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا) او (وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا). او هم د دې د پاره ارشاد کیږی چہ الله ﷺ سره تاسو کومه سودا کړې ده په دې باندې خوشحاله شئی اودا ډیره زبردست کامیابی ده. په دې شرط چہ تاسو هم خپله وعده پوره کړې وی.

^۱ الطبری: ۳۹۹/۱۴.

^۲ صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب قول النبی (أحلت لكم الغنائم): ۳۱۲۳، صحیح مسلم: ۱۸۷۶.

التَّائِبُونَ	الْعَبِيدُونَ	الْحَمِيدُونَ	السَّائِحُونَ	الرَّاكِعُونَ
توبہ ایستونکی دی عبادت کونکی دی شکر ایستونکی دی گرخیدونکی دی رکوع کونکی دی	دغہ کسان چہ توبہ ویستونکی، عبادت کونکی ثناء ویونکی روزہ ساتونکی رکوع کونکی	السَّاجِدُونَ	الْأَمْرُونَ	بِالْمَعْرُوفِ
سجدہ کونکی دی حکم کونکی دی پہ نیکی بانڈی اومنع کونکی دی دبدی نہ	سجدہ کونکی ادنیکی حکم کونکی ادبدی نہ منع کونکی	وَالنَّاهُونَ	عَنِ الْمُنْكَرِ	
وَالْحَافِظُونَ	لِحُدُودِ اللَّهِ ط	وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ۝		
اوحفاظت کونکی دی حدونو دالله لره اوزیری ورکره مومنانو لره اودالله ۞ دا حکامو خیال لرونکی دی اوداسی مومنانو ته (دجنت) زیری ورکره				

قوله تعالى: التَّائِبُونَ

دومنانو اوصاف حمیدہ۔۔ دا آیت مبارک د ہغہ مؤمنانویہ تعریف کنبی دی چہ اللہ ۞ دہغوی خانونہ د ہغوی مالونہ اودہغوی بشکلہ صفتونہ پہ بدلہ کنبی آخستی دی۔ ہغوی د تولو گناہونو او فاحشاتونہ منع اوسیری اود خپل رب پہ عبادت بانڈی قائم دی۔ پہ خپلو افعالو او اقوالونی ڈیر ژور نظر ساتلی دی۔ پہ اقوالو کنبی خاص خیز د اللہ ۞ حمد دی۔ خکہ فرمائی (الحامدون) اود افعالو او اعمالو پہ رخ سرہ غورہ اعمال صیام یعنی روزی دی۔ صیام وائی دخوراک خبناک اوجماع نہ منع کیدو تہ۔ اودسیاحت نہ ہم دغہ روزہ مراد دہ۔ پہ دی وجہ نی اوفرمائیل (السائحون) لکہ چہ دالله ۞ ارشاددی (سائحات) کنبی د پیغمبر ۞ د ازواج مہطرات تعریف فرمائیلی شوے دی۔ اود دی (سائحات) نہ مراد (صائفات) دی۔ دغہ شان د رکوع اوسجدی نہ مراد موندی دی۔ نو اوونیلے شو (الراکعون الساجدون) اوعبادتونہ کولوسرہ خپلہ فاندہ نہ گوری بلکہ د اللہ ۞ نورو بندیگانو تہ رشد اوهدایت کولوسرہ پہ امر بالمعروف او نہی عن المنکر بانڈی عمل کونکی جوړشی نوروتہ فاندہ رسوی او بنائی چہ کوم یوکار سزاوار دی اود کومو کارونو پر یخودل واجب دی۔ اوعلما او عملاً دواړہ قسمہ د حلال او حرام بارہ کنبی د اللہ ۞ پہ حدونو کنبی حفاظت پہ وړاندی وی۔ نوہغوی پہ خپلہ د حق عبادت اود مخلوق د خیر خواہنی دواړہ قسم عبادتو علم اوچتونکی دی۔ ددی د پارہ پروردگار فرمائیلی چہ مؤمنانوتہ زیری ورکرہ خکہ چہ ایمان د دواړو خیزونو د یوخانی کولو نوم دی او پورہ سعادت او نیک بختی ہم دوی تہ حاصلہ دہ خوک چہ پہ دی دواړو خبرو بانڈی صفت کرې شوی دی۔ دسائحون نہ صیام یعنی روزہ نیونکی مراد دی۔

پہ السَّائِحُونَ کنبی دمفسرینو پہ نزد جہاد او روزہ دی: سفیان ثوری رضی اللہ عنہ بیان کوی چہ د (سائحون) معنی (صائون) دہ۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ اللہ ۞ پہ قرآن کریم کنبی چرتہ ہم د سیاحت لفظ استعمال کرې دی ہلتہ ہم صیام مراد دی۔ ضحاک رضی اللہ عنہ ہم دا وائی۔ حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا فرمائی چہ د دی امت سیاحت د رمضان روزی ساتل دی۔ مجاہد، سعید، عطاء، عبدالرحمن، ضحاک او سفیان بن عیینہ رضی اللہ عنہم تول ہم دغہ خیال لری۔ چہ د (سائحون) نہ مراد روزہ دار دی۔ حسن بصری رضی اللہ عنہ وائی چہ د (سائحون) نہ د رمضان روزہ دار مراد دی۔ ابو عمرو العبدی رضی اللہ عنہ ہم دا وائی چہ پہ یومرفوع حدیث کنبی ہم دا روایت دی۔ دابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی (سائحون) روزہ دارو خلقو تہ وائی۔ دا حدیث موقوف ڈیر صحیح دی۔ عبید بن عمیر رضی اللہ عنہ وائی چہ پہ سوال کولو بانڈی

حضور ﷺ او فرمائیل چہ (صائمین) تہ وائی۔ دا حدیث شریف مرسل دی او جید دی او اصح الاقوال دی او دا ہم وئیلی شوی دی چہ د سیاحت نہ جہاد مراد دی۔ ابو داؤد پہ خپل کتاب سنن کنبی د ابو امامہ حدیث بیان کړې دی چہ یا رسول اللہ ﷺ ماته د سیاحت اجازت را کړه نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ زما د امت سیاحت جہاد فی سبیل اللہ دی۔ د عمارہ بن غزیہ رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ نبی اکرم ﷺ له د سیاحت ذکر راغلو نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ اللہ ﷻ زمونږ د پارہ جہاد فی سبیل اللہ (۱) او پہ او چتو خایونونکی وئیلو سرہ تگ تہ سیاحت وئیلی دی۔ د عکرمہ رضی اللہ عنہ خیال دی چہ د دی نہ د علم طالبان مراد دی۔ او عبد الرحمن بن زیا رضی اللہ عنہ وئیلی دی چہ مهاجرین مراد دی۔ دا دواړہ خبرې د ابن ابی حاتم نہ روایت دی۔

صرف سیل او تفریح په دې ایت مبارک کنبی مراد دی: دا خبره یاد ساتل پکار دی چہ دلته د سیاحت نہ مراد هغه مفهوم نہ دی چہ بعضی عابد او راهب قسم خلقو کتړلی دی چہ د دی نہ خان له په اطراف عالم کنبی سفر مراد دی او هغه خلق مراد دی چہ په غرونو ځنگلونو او غارونو کنبی گرځی راگرځی او د آبادونہ تختی دا ځکه چہ داسې کول مشروع نہ دی۔ او که د فتنې زمانہ وی او په دین کنبی تزلزل واقع شی نو دا حدیث په صحیح بخاری کنبی د ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی چہ د یرزر هغه زمانہ راتلونکی ده چہ دیوکس بہترین مال بہ د هغه چیلنی وی چہ هغه بہ دوی په غرونو کنبی او بارانی علاقو کنبی د څرن د پارہ گرځوی۔ او د فتنونہ د بیج کیدو د پارہ بہ نی خپل دین راخستی وی تختی بہ (۲) (وَالْحَفِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ) نہ د اللہ ﷻ په اطاعت باندي قائم اوسیدونکی خلق مراد دی۔ او د حسن بصری رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ د اللہ ﷻ فرائض پوره کونکی خلق او په احکام الہی باندي قائم اوسیدونکی خلق مراد دی۔

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ	
نه بنائی پیغمبر لره	
پیغمبر	
وَالَّذِينَ	أَمَنُوا
وَالَّذِينَ	أَن يُسْتَغْفَرُوا
وَالَّذِينَ	لِلْمُشْرِكِينَ
وَالَّذِينَ	وَكُفَرُوا
او هغه کسانو لره اچی ایمان ئی راوړې دی اچی دبخنائی دعا غواړی ا دپاره د مشرکانو ا کرکه وی هغوی او مومنانو سره دا نه بنائی ا چی د مشرکانو دپاره ببسنه او غواړی اگر که	
أُولَىٰ قُرْبَىٰ	مِن بَعْدِ مَا
أُولَىٰ قُرْبَىٰ	تَبَيَّنَ لَهُمْ
أُولَىٰ قُرْبَىٰ	أَنَّهُمْ
خاندان دخپلوی ا روستو ا ددی خبری نہ ا چی بیکاره شوی وی ا هغوی تہ ا چی بیشکه دا مشرکان نزدې خپلوان وی ا ددی نہ پس چی دا ورته بیکاره شوه ا چی هغوی	
أَصْحَابُ الْجَحِيمِ	وَمَا كَانَ
أَصْحَابُ الْجَحِيمِ	أَسْتَغْفَارُ
أَصْحَابُ الْجَحِيمِ	إِبْرَاهِيمَ
أَصْحَابُ الْجَحِيمِ	لِأَبِيهِ
أَصْحَابُ الْجَحِيمِ	إِلَّا
دوزخ والادی ا اوندهه ا غوښته دبسنی ا دابراهیم <small>رضی اللہ عنہ</small> ا دپاره دپلار خپل ا مگروه دوزخیان دی ا او (حضرت) ابراهیم <small>رضی اللہ عنہ</small> چی د خپل پلار دپاره استغفار کړې وو	

(۱) ابو داؤد کتاب الجهاد باب فی النهی عن السیاحه: ۲۴۸۶ ورسنده حسن.

(۲) صحیح بخاری کتاب الايمان باب من الدین الفراز من الفتن: ۱۹.

عَنْ مَوْعِدَةٍ	وَعَدَهَا	آيَاتِهِ	فَلَمَّا	تَبَيَّنَ	لَهُ
پہ سبب دہغہ وعدی چہی کری وہ ہغہ وعدہ دہغہ سرہ خوکلہ چہی معلومہ شوہ ہغہ تہ					
نودہغی وعدی پہ وجہ نہی کری وو چہی دیلار سرہ نہی کری وہ خوبیا چہی کلہ دا ور تہ ہنگارہ شوہ					
أَنَّهُ	عَدُوٌّ	لِللَّهِ	تَبَرَّأَ	مِنْهُ	إِنَّ
چہی بیشک ہغہ دشمن دی دالہ انو ویزارہ شو د ہغہ نہ بیشک ابراہیم <small>ؑ</small> دیر پہ زہ نرم وو اصبرناک وو					
چہی ہغہ دالہ <small>ﷺ</small> دشمن دی نو ویزارہ شو تری ابراہیم <small>ؑ</small> دیر اللہ ترس او رحمدل وو					

قوله تعالى: مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا

د مشرکانو د پارہ د بنی د دعا ممانعت۔۔۔ پہ مسند احمد کنسی دابن المسیب ؓ نہ روایت دی چہ کلہ ابو طالب دزنکدن پہ وخت کنسی وو نو نبی کریم ﷺ تشریف راوړو، ہغہ سرہ ابوجہل او عبد اللہ بن ابی امیہ ناست وو حضور ﷺ ابوطالب تہ او فرمائیل ای ترہ تہ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ او وایہ زہ بہ صرف د دی یوی جملی بہانہ واخلم د اللہ ﷻ نہ بہ ستا د بنی د پارہ حجت پیش کریم۔ نو ابوجہل او عبد اللہ بن ابی امیہ او وئیل ای ابوطالب اولی تہ بہ د ملت عبدالمطلب نہ مخ اړو؟ نو ابوطالب او وئیل چہ زہ بہ ہم د عبدالمطلب پہ ملت باندي خپل خان ورکوم۔ نو نبی ﷺ او فرمائیل چہ زہ بہ د ہغہ وختہ پوری ستا د مغفرت دعا کوم ترکومی چہ اللہ ﷻ ما منع نہ کری۔ نو دا آیت نازل شو ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ یعنی نبی او ایماندارانوتہ داہدوالاتق نہ دی چہ د مشرکانو د پارہ استغفار او کری۔ الخ۔ او دا آیت ہم د دی متعلق نازل شو ﴿أَلَمْ تَكُنْ لَنَا شَهِيدًا مِّنْ أَعْيُنِنَا﴾ (یعنی کوم چہ تاسو دوستان ساتی ہغوی تہ ہدایت نہ شنی کولی اللہ ﷻ چہ چاتہ غواری ہدایت بہ کوی۔

د حضرت علی ؓ نہ روایت دی چہ ما یو سرې اولیدہ چہ د خپل مشرک موریلار د پارہ دعا کولہ نو ما ہغہ تہ او وئیل چہ د مشرکانو د پارہ تہ استغفار کوی۔ نو ہغہ او وئیل چہ ولی ابراہیم ؑ د خپل مشرک پلار د پارہ استغفار نہ وو کری؟ ما دا واقعہ حضور ﷺ تہ ذکر کرہ۔ نو دا پورتنی آیت نازل شو۔ (۱)
 ﴿لایہ﴾ نہ پس ﴿لہامات﴾ (د ابراہیم ؑ پلارمیشو) الفاظ نی ہم او وئیل۔ خو زہ نہ شم وئیل چہ دا الفاظ سفیان پخپلہ او وئیل یا اسرائیل یا پخپلہ پہ حدیث شریف کنسی دا الفاظ شامل وو۔ زہ وایم چہ ثابتہ دہ چہ دا الفاظ مجاہد رحمۃ اللہ علیہ وئیلی۔

رسول کریم ﷺ ہم د خپل موریلار د پارہ استغفار نشی کولی، ددی متعلق احادیث: پہ مسند احمد کنسی دی چہ بریدہ ؓ روایت کری دی چہ مونہ نبی ﷺ سرہ پہ سفر کنسی وو یوخای کنسی راکوز شو او مونہ تقریباً زر سوارہ وو۔ حضور ﷺ دلته دوه رکعتہ او کرل، بیازمونہ طرف تہ متوجہ شونومونہ او کتل چہ د حضور ﷺ دسترگومبار کونہ او ہنکی روانی وی۔ حضرت عمر بن خطاب ؓ حضور ﷺ لہ راغلو او وئی وئیل یا رسول اللہ ﷺ زما موریلار دی پہ تاقریان شی تاسو ولی ژارنی۔ حضور ﷺ او فرمائیل ما اللہ ﷻ تہ درخواست او کرو چہ مالہ زما د مورد پارہ د استغفار غوہنتلو اجازت راکرہ خو اللہ ﷻ اجازت رانہ کرو نو دا ور لہ ویری زما پہ موریلار دی زہ دیر خفہ شو او زما دسترگولہ او ہنکی راغلی۔ ماددی نہ وړاندی تاسو د دریو خیزونونہ منع کری وئی۔ د قبرونو د زیارت نہ خواوس د قبرونو زیارت کولی شنی صرف پہ

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ براءۃ باب قوله ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ...﴾: ۴۶۷۵، صحیح مسلم: ۲۴، احمد: ۴۳۳/۵، المعجم الكبير: ۸۲۰، السنن الكبرى: ۲۱۶۲، دلائل النبوة: ۳۴۲/۲، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ التوبۃ: ۳۱۰۱، نسائی: ۲۰۳۸، احمد: ۹۹/۱، حاکم: ۳۳۵/۲۔

دی غرض چہ قبرستان ته په تلو باندې تاسوته خپل مرگ رایاد شی اوتاسو دنیکو طرف ته مانل شی، ماد قربانسی غوښه ددریوورخونه زیات ساتلونه منع کړی وئی اوس موخوښه ده چه خومره خورنی اوخومره خان سره ایږدنی. او په لوښویاندي د خکلو نه زما ممانعت وو اوس موخوښه ده چه په کوم لوښی کښې خکښې خونشې والا خیز مه خکښې (۱) دحضرت بریده رضی الله عنه نه روایت دي کله چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د مکې طرف ته راغلونو په لارکښې یو قبرسره کیناستو اوقبرته ئی خطاب اوفرمائیلو بیا په ژړاکښې اودریدو. نومونې اوونیل یارسول الله صلی الله علیه و آله! مونې ستاسو مصروفیت اولیدو نو وئی فرمائیل ما د خپلې مور د قبرد زیارت اجازت د الله تعالی نه غوښتې وونوماته اجازت ملاؤشو بیا ما د مور د پارہ د استغفار اجازت اوغوښتو نو ماته اجازت ملاؤنه شو حضور صلی الله علیه و آله په دغه ورځ دومره اوژړل چه دي نه وړاندې نه وو ژړلې. (۲)

د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه روایت دي چه یوه ورځ حضور صلی الله علیه و آله قبرستان ته اووتلو مونې هم د هغوی رضی الله عنه پسې شاته وو حضور صلی الله علیه و آله یو قبرسره کیناستو. بیا تردیره پورې په دعاکښې وو بیا هغوی رضی الله عنه په ژړا شو. حضور صلی الله علیه و آله ته په کتو کښې مونې هم په ژړا شو. دي وخت کښې عمر بن خطاب رضی الله عنه حضور صلی الله علیه و آله له ورغلو. حضور صلی الله علیه و آله عمر رضی الله عنه او مونې راوغوښتو او وې فرمائیل چه تاسو ولې ژارنی؟ مونې وئیل چه ستاسو ژړا مونې اولیده نو مونې له هم ژړا راغله. دا قبرچرته چه زه ناست ووم دا د آمنه بی بی قبر دي. ما د دي قبر د زیات اجازت د الله تعالی نه غوښتې وونوماته اجازت راکړې شو (۳) دا حدیث شریف په دویم شان سره هم بیان کړې شوې دي. بیا دحضرت ابن مسعود رضی الله عنه حدیث هم داسې دي. خو په هغې کښې دا نورهم دی چه ما د آمنه بی بی د پارہ د دعا اجازت غوښتې ووخو اجازت ملاؤنه شو اودا پورتني آیت نازل شو یعنی ﴿ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ﴾ د خپل پلارد پارہ چه څنگه د یواوواد زړه خفه کیدی شی زما هم زړه خفه شو. ما تاسو د قبرونودزیارت نه منع کړې وئی اوس زیارت کونې دا خیز به درته آخرت یادوی. د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دي چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د غزوه تبوک نه واپس شو اود عمرې نیت ئی او ترلو اود عسفان دوو غرونو په مینځ کښې خای نه راکوزشو نوخپلو صحابوته ئی اوفرمائیل چه تاسو خلق عقبه کښې په آرام سره کینشی زه واپس راخم. حضور صلی الله علیه و آله لاړو اودخپلې مورقبرسره کیناستو اود رب نه ئی ډیر وخته پورې دعا اوغوښتته. بیا په ژړا شو او ډیر زیات ئی اوژړل. حضور صلی الله علیه و آله ته په کتو باندې نور خلق هم په ژړا شو او وئی وئیل حضور صلی الله علیه و آله دلته تاسو څه خیز اوژړولئ. آیا په امت کښې څه داسې نوې خبره خو نه ده پیدا شوې کومه چه تاسو برداشت کولې نه شوه. حضور صلی الله علیه و آله چه دا اوکتل نود هغوی طرف ته راغلو اوونې فرمائیل چه تاسو ولې ژارنی؟ وئیل یارسول الله صلی الله علیه و آله! تاسو په ژړا وئی نو مونې هم په ژړا شو. مونې خیال اوکړو چه په امت کښې خو څه نوې خبره نه ده پیدا شوې کومه چه تاسو برداشت نه کړې شوه. وئی فرمائیل چه نه یوه معمولی غوندي خبره وه. واقعه داسې وه چه زه د مور قبر سره حصار ووم اود قیامت په ورځ می د هغوی د شفاعت بښنه غوښتې وه نو الله تعالی د اجازت راکولو نه انکار اوکړو. نو ماله ډیره ژړا راغله ځکه چه هغه زما مور وه. بیا جبرائیل رضی الله عنه نازل شو او وئی وئیل چه د حضرت ابراهیم رضی الله عنه د خپل پلار د پارہ بښنه غوښتل صرف په دي اعتبار سره وو چه پلار سره هغه وعده کړې وه چه دعا به کوم خوچه کله د الله تعالی په حکم سره معلومه شوه چه هغه د الله تعالی د بښمن دي نوهغه لاس رابنکلو. نو ای نبی صلی الله علیه و آله! ته هم د خپلې مور نه دحضرت ابراهیم رضی الله عنه په شان لاس راکاږه. نو هغه زما مور وه زما زړه به څنگه نه خفه کیدو. ما د الله تعالی نه دعا کړې وه چه زما دامت نه د څلورو څیزونوبوج

(۱) احمد: ۳۵۵/۵، صحیح مسلم کتاب الجنائز باب استئذان النبی صلی الله علیه و آله فی زیارة قبراهه: ۹۷۷، ابن حبان: ۵۳۹.

(۲) الطبری: ۴۷۹/۶.

(۳) حاکم: ۲۳۶/۲.

اوپت کرہ نو اللہ ﷻ دوه عذابونه اوچت کرل او دوه نی باقی پاتہ کرل۔ ما دعا کرې وه چه د آسمان نہ زما په امت کانړی مه راوروه لکه چه په نورو امتونویاندې شوی دی۔ اود عذاب په توگه هغوی په زمکه کنبې مه ورخنبوې او هغوی مه اولته کوه او دا چه په هغوی کنبې بې اتفاقی ډله بازی او فرقه واریت نه وی اود هغوی په خپل مینخ کنبې جنگ نه وی۔ نو اللہ ﷻ د آسمان نه کانړی ورول او په زمکه کنبې غرقیدلو دعا قبوله کره۔ اود جنگ او بې اتفاقی دعا نی قبوله نه کره۔ هغوی په لار کنبې د مور قبر له تلی ووخکه چه آمنه بی بی د غوندنی لاندې خنبه وه۔ دا حدیث غریب دې اود دې سیاق عجیبه دې اود دې نه هم ډیره عجیبه اود انکار قابله خبره خو هغه روایت دې کوم چه خطیب بغدادی خپل کتاب "السابق واللاحق" کنبې په مجهول سند سره بیان کرې دې۔ او حضرت عائشه رضی اللہ عنہا سره نی اسناد تړلی دی دا قصه نی داسې بیان کرې ده چه اللہ ﷻ د حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم مور آمنه بی بی راژوندنی کرې وه او ژوندنی کیدوسره هغې ایمان راوړې وواو بیا مړه شوه^(۱) سهیلی هم په "الروض" کنبې د مجهولینو د یوې ډلې نه سند اخستوسره وئیلی دی چه اللہ ﷻ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم مور اوپلار ژوندی کرې وو او هغوی ایمان راوړې وو۔ حافظ ابن دحیه وانی چه دا حدیث دروغ دې۔ قرآن پاک او اجماع دواړه دا رد کوی۔ اللہ سبحانه و تعالیٰ پخپله په قرآن پاک کنبې فرمائی ﴿وَالَّذِينَ يُمُوتُونَ وَهُمْ كَافِرًا﴾ هغه خلق به نه شی بنبلی چه د کفر په حالت کنبې مړه شوی دی۔

په دې باره کنبې د علامه قرطبی وائی: ابو عبد الله قرطبی وانی چه د دې حدیث شریف په مقتضی باندې غور او کره او ابو عبد الله ډیره لویه توره کرې ده اودا استدلال نی پیش کرې دې چه دا حیات جدید بالکل داسې کیدې شی لکه د مازیگروخت په تیریدو باندې د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په معجزه باندې بیا نسر د ډوبیدونه پس راووتلو او حضور صلی اللہ علیہ وسلم د مازیگروخت ادا کرو۔ د دې استدلال په ذریعه نی د ابن دحیه تردید کرې دې۔ طحاوی رحمته اللہ علیہ وانی چه دنمر والا حدیث ثابت دې۔ قرطبی رحمته اللہ علیہ وانی چه د حضرت صلی اللہ علیہ وسلم د مور پلار ژوندی کیدل نه عقلا ممتنع دی او نه شرعا اوما خواوریدلی دی چه اللہ سبحانه و تعالیٰ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم تره ابو طالب هم ژوندی کرې وو او هغه ایمان راوړې وو۔ زه خو وایم چه دا ټول د حدیث په صحت باندې موقوف دی که حدیث صحیح دې نو هیخ مانع نه دی او چه حدیث صحیح نه وی نو هیخ جگره نشته۔ واللہ اعلم۔

عوفی د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما نه روایت کرې دې چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دخپلې مور د باره د استغفار کولو اراده کرې وه نو اللہ سبحانه و تعالیٰ منع کرو۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه ابراهیم خلیل رضی اللہ عنہ د خپل پلار د باره استغفار کرې وو ود ﴿وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارًا﴾ والا آیت نازل شو۔

په دې آیت مبارک کنبې مړو مور پلار ته د استغفار ممانعت دې نه ژوندو ته: د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما نه د دې آیت باره کنبې روایت دې چه خلقو دخپلو مړو د باره استغفار کولو نود ابراهیم رضی اللہ عنہ د استغفار والا آیت نازل شوې وو۔ نو خلق د دې ناجائز استغفار نه منع شو خو مسلمانان د خپلو ژوندو مشرکانود باره د مغفرت کولو نه نه وو منع شوی۔

قتاده رحمته اللہ علیہ د دې آیت باره کنبې وئیلی دی چه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بعضو صحابو او وئیل یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زموږ نیانیکونه ډیر نیکان خلق وو۔ گاونډیانوسره به نی ډیر بڼه سلوک کولو، د صله رحمشی عادت وو۔ قیدیان راخلاصول او خلقو ته تاوان ادا کولو د باره به نی پیسې ورکولې۔ آیا مونږ د دې مړو د باره استغفار اونه کرو؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ولې نه، د اللہ سبحانه و تعالیٰ قسم زه به هم د حضرت ابراهیم رضی اللہ عنہ په شان د خپل پلار د باره استغفار کوم۔ نو زردا آیت نازل شو چه نبی او مسلمانانو له د مشرکانود باره دعا کول جائز نه

(۱) الموضوعات: ۲۸۳/۱ امام ذهبی وانی دا روایت دروغ دې (لسان المیزان: ۹۱/۴)۔

دی۔ بیا اللہ ﷺ دحضرت ابراہیم ؑ دطرف نہ صفائی پیش کوی چہ دابراہیم ؑ استغفار خوصرف د وعدی پہ وجہ وو۔ بیا حضور ﷺ اوفرمائیل چہ اللہ ﷻ پہ ماباندی یوٹو کلمی القاء کری کومی چہ زما پہ غورونو کنبی تاویری اوزما پہ زہہ کنبی پہ قرار دی۔ ماته حکم شوې دې چہ د شرک پہ حالت کنبی د مرہ گیدونکو د پارہ مغفرت مہ غوارہ۔ او چا چہ د خپل ضرورت نہ زیاتی مال صدقہ کرو هغه د هغه د پارہ ډیر د خیر سبب دې او چا چہ منع کرو هغه د ده د پارہ د شر سبب دې۔ د ضرورت مطابق خوراک خبناک اوخرچ کولو باندې د اللہ ﷻ هیخ اعتراض نشته۔ د ابن عباس ؓ نه روایت دې چہ یو یهودی مرشود هغه خوی مسلمان وو اود هغه د کفن دفن د پارہ هم رانغلو۔ ابن عباس ؓ ته معلومه شوه نو ونی فرمائیل چہ بچی له خو پکاروو چہ پلار له تلې وو اوکفن دفن نی کری وو او ترژوندی اوسیدو پورې د هغه د پارہ د خیر او خلاصی دعا کوله او په مرگ نی هغه ته حواله کری وو اود هغه د پارہ به نی دعا نه کوله۔ د دې د صحت گواهی د دې روایت نه ملاویری کوم چہ د حضرت علی ؓ نه روایت دې۔ کله چہ ابوطالب مر شونوما رسول اللہ ﷺ ته اوئیل یارسول اللہ ﷺ استا گمراه تره مر شو نو ونی فرمائیل چہ لار شه او هغه خب خیر کره اونور شه مه کوه ماله واپس راشه^(۱) بیا نی پوره حدیث بیان کرو او روایت نی اوکرو چہ د نبی کریم ﷺ د وړاندې کله د ابوطالب جنازه تیره شوه نو ونی فرمائیل چہ تره ما خود صله رحمنی حق ادا کرو^(۲)

دشوک نه علاوه بله کناه د دعاء نه مانع نه دی: او عطاء بن ابی رباح وائی چہ زه خوبه د یواهل قبله د جنازې دمونخ کولو نه منع نه شم۔ که هغه د ناجائز عمل والا یو حبشن ولې نه وی۔ خکه چہ د جنازې مونخ دعا ده اود مشرکانو نه علاوه اللہ ﷻ د بل چاد دعا نه منع نه ده کری۔ د ابن جریر ؓ نه روایت دې چہ ابوهریره ؓ به وئیل چہ اللہ ﷻ دې په هغه سری باندې رحم اوکری چہ د ابوهریره ؓ اود هغه د مورد پارہ د مغفرت دعا اوکری۔ ماوئیل اود پلار د پارہ، نو ابوهریره ؓ اوفرمائیل چہ نه زما پلار مشرک مر شوې وو۔ اود اللہ ﷻ د ارشاد ﴿فَلَمَّا تَبَيَّنَ﴾ باره کنبی ابن عباس ؓ وائی چہ ابراہیم ؑ د پلار د مرگه پورې د بنبی دعا کوله اود مرگ نه پس چہ کله معلومه شوه چہ هغه د اللہ ﷻ د بنمن وونو لاس نی ترې منع کرو۔

د سعید بن جبیر ؓ نه روایت دې چہ دقیامت په ورخ حضرت ابراہیم ؑ خپل پلار سره ملاوٹی نود هغه نه به جدا وی۔ پلار به نی بدحواس اوخفه وی او په مخ به نی گردوغبار اوذلت وی او وائی به چہ ای ابراہیم! ما ستا نه وو اوریدلی خونن به ستا خلاف نه کوم۔ نو ابراہیم ؑ به وائی ای ربه! تاماسره وعده نه وه کری چہ د قیامت په ورخ به تا رنوا کوم نه نود نن ورخې د دې رسوائی نه بله شه رسوائی کیدنی شی۔ نو وئیلې به شی چہ ته خوشاته اوگوره، شه گوری چہ هغه نیم خانې غوندي خناور تکړه پرتلوی اودیوکتمل په شکل کنبی مسخ شوې دې د چا پنبی چہ رابنکلی شی او دوزخ ته وړې شی۔^(۳) د ﴿آوَاة﴾ په تفسیر کنبی مختلف اقوال: د اللہ ﷻ ارشاد دې ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ﴾ ابن مسعود ؓ وائی ﴿آوَاة﴾ معنی ده ډیر دعا اوزاری کونکې۔ د ابن لهاد نه روایت دې نبی کریم ﷺ ناست وو یوسری تپوس اوکرو یارسول اللہ ﷺ د ﴿آوَاة﴾ شه معنی ده؟ ونی فرمائیل ډیره زاری کونکې۔ ابن مسعود ؓ د دې معنی رحیم خودلې، قتاده ؓ وغیره رحیم بعباد اللہ وئیلې دې۔ او ابن عباس ؓ د دې معنی مؤمن بنائی او ابوطلحه مؤمن تواب وائی۔ عقبه بن عامر ؓ نه روایت دې چہ ذوالنجدین نومی سری باره کنبی

^(۱) ابوداؤد تاب الجنائز باب الرجل يموت له قرابة مشرک: ۳۲۱۴، وهو حسن، نسائی ۲۰۰۸۔

^(۲) الطبقات: ۹۹/۱۔

^(۳) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبياء باب قوله تعالى ﴿وَإِذْ نَادَىٰ اِبْرَاهِيمَ﴾: ۳۳۵۰ مرفوعاً۔

قوله تعالى: وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا

اللہ ﷻ داتمام حجت نہ بغیر عذاب نہ ورکوی۔ اللہ ﷻ دخپل نفس کریمہ او حکمت عادلہ متعلق ارشاد فرمائی چہ ترکومی اللہ ﷻ یو قوم تہ خپل پیغمبر لیکلو سرہ حجت تمام نہ کری نوهغوی د گمراہی د پارہ نہ پریردی۔ لکہ چہ بل خای کبھی فرمائیلی دی اهل ثمود تہ مونہدایت ورکرو۔ مجاہد رضی اللہ عنہ قول (وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَهُمْ) بارہ کبھی وئیلی دی چہ داللہ ﷻ عزوجل بیان دموئنانونہ د مشرکانودپارہ استغفارپریرخودلوبارہ کبھی خاص دے اوداسے دموئنانوندپارہ داللہ ﷻ اطاعت او معصیت کارعام دے یعنی تہ پخپلہ مرضی باندے اختیارمند نی۔ کہ پخپلہ مرضی دے طاعت اختیار کروکہ معصیت اختیارول پریرخودل غوارے نو پریردہ خود استغفار دپریرخودو بیان عمومی نہ دے بلکہ خصوصی دے۔ ابن جریر رضی اللہ عنہ وائی چہ اللہ ﷻ فرمائی کہ تاسود خپلو مرو مشرکانود پارہ استغفار کوئی نو آیادا ضروری دی چہ تاسوبہ اللہ ﷻ گمراہ گرخوی اوہغہ تاسو تہ د خپل ذاتی حدہ پورے د ہدایت توفیق درکری دے۔ او پہ اللہ ﷻ او د ہغہ پہ رسول ﷺ باندے د ایمان راورو عزت نی درینلے دے تر دے چہ تاسو نی د منہیات نہ منع کرنی اوتاسو د ہغے نہ منع شوئی۔ خو ورائندے ددے نہ چہ ہغہ د دے منہیاتو کراہت او ممانعت بیان کری اوتاسو د دے منہیاتو طرف تہ تیبہ شئی نو ہغہ بہ ولی بہ تاسو د ضلال او گمراہی حکم لگوی دا خکہ چہ طاعت او معصیت خو امر اونہی سرہ تعلق لری خو چہ چایمان نہ وی راورے او نہ ہغہ منع شوے وی نوهغہ تہ دحکم پورہ کولو متعلق مطیع او منوع کولو سرہ گناہگار ہدو وئیلی نہ شی۔ د اللہ ﷻ دا قول چہ ہغہ مالک الملك دے ژوندی کول ہم کوی او مرہ کول ہم۔ داد اللہ ﷻ د طرف نہ د خپلو موئنانون بندیکانود پارہ د مشرکانو او کافرانوسرہ د جنگ کولو تحریض دے اودوی لہ ہم د ہغہ اللہ ﷻ د امداد یقین ساتل پکار دی اود اللہ ﷻ د دبسنانونہ نہ دی ویریدل پکار۔ خکہ چہ ہغوی اللہ ﷻ پریرخود نود ہغوی نہ خوک ولی شتہ اونہ امدادی۔

حکیم بن حزام رضی اللہ عنہ نہ روایت دے چہ مونہ رسول اللہ ﷺ سرہ ناست و نووئی فرمائیل چہ تاسو ہغہ اورنی کوم چہ زہ اورم نو خلقو وئیل چہ مونہ خو ہیخ نہ اورو۔ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ زہ د آسمان چرچر اورم اود بوج نہ بد ولی ہغہ نہ درنیرے او چرچر بہ ولی نہ کوی خکہ چہ پہ آسمان کبھی یو لوشت خای داسے نشتہ چرتہ چہ یوہ فرینتہ پہ سجدہ یا قیام کبھی موجود نہ وی (۱) کعب الاحبار رضی اللہ عنہ وائی چہ د ستنی دشوکے ہومرہ خای پہ زمکہ کبھی داسے نشتہ کوم خای کبھی چہ یوہ فرینتہ د اللہ ﷻ پہ ہغہ باندے مقرر شوے دہ۔ اود آسمان فرینتے د زمکہ د ذرونہ پہ شمیر کبھی زیاتے دی اود عرش د حاملینو فرینتو د گیتونہ واخلہ تریندو پورے فاصلہ د سلوکالود مسافت دہ۔

لَقَدْ تَابَ	اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ	وَالْمُهَاجِرِينَ	وَالْأَنْصَارِ
اپہ تحقیق سرہ مہربانی او کرہ اللہ اپہ نبی باندے اوپہ مہاجرینو باندے اوپہ انصارو باندے			
اللہ ﷻ د خپل پیغمبر او د ہغے مہاجرو او انصارو			
الَّذِينَ	اتَّبَعُوا	فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ	مِنْ بَعْدِ مَا
دا ہغہ کسان دی چہ پیروی نی کری وہ دہغہ پہ وخت دتنگی (سختی) کبھی اوستو دہغے نہ			
پہ حال توجہ او کرہ چہ سختی تنگدستی کبھی نی د پیغمبر سرہ ملگرتیا او کرہ اگر چہ د			

(۱) ابن ابی حاتم.

کَادِیْرِیْغٍ	قُلُوبٌ قَرِیْبٌ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ
چی نزدیکی شوی و وحی کا رہ شی زبونه دیوی دلی دھغوی نہ بیانی رجوع بہ رحمت سرہ او کرہ	خینو زبونه کریدو والا ووا خوبیا اللہ ﷻ ددوی توبہ قبولہ کرہ
عَلَيْهِمْ إِنَّهُ يَهُمُّ رَعُوفٌ رَّحِيمٌ	
پہ دھغوی ایسکہ ہغہ پہ دوی مہربانہ دہ رحم گونکی دہ	
ہغہ پہ دوی بانڈی شفیق او مہربان دہ	

قوله تعالى: فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ

جنکے تبوک یو دیویر کوان سفر: - مجاہد رضی اللہ عنہ وغیرہ بیان کرے دے چہ دآیت د عزوہ تبوک متعلق دے۔ یعنی خلق چہ کلہ د عزوہ تبوک د پارہ اووتل نو دیرہ سختہ گرمی وہ۔ د قحط کال او د لاری د خرچی سختہ تنگی وہ (۱) قتادہ رضی اللہ عنہ وانی چہ دجنک تبوک د پارہ کلہ روان شونو دیرہ سختہ گرمی وہ۔ اللہ ﷻ تہ معلومہ دہ چہ خنگہ سخت مصیبتونہ مجاہدینو تہ اورسیدل۔ تردے پورے وٹیلی شی چہ یوہ کھجورہ بہ دوہ خائی کولی شوه او پہ دووسرو کنبی بہ تقسیم کولی شوه۔ کھجوری بہ لاس پہ لاس وپانڈی کولی شوے یو بہ لہہ اورولہ بیا بہ ئی اوبہ اوخکلی نو بل بہ اورولہ او اوبو خکلو سرہ بہ ئی تسلی حاصلولہ۔ بیا اللہ ﷻ د هغوی دعا قبولہ کرہ د غزوے نہ واپس شو۔ د عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ روایت دے چہ د عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ نہ دتنگدستی بارہ کنبی تپوس اوش نو وئی فرمائیل چہ مونہ دنبی کریم ﷺ سرہ جنک تبوک لہ اووتلو سختہ گرمی وہ۔ مونہ یو خائی حصار شونو هلته پہ مونہ بانڈی داسی تندہ راغلہ چہ زمونہ دا گمان اوشوچہ بس اوس بہ مو سا اوخیڑی۔ کہ یوسری بہ د اوبو پہ لتیون کنبی وتلو نو دا یقین بہ ئی وو چہ دوایس راتلونہ وپانڈی بہ ہغہ تہ مرگ راحی۔ خلقو بہ اوبان حلال کرل نو د هغوی دمعدی نہ پہ یوخائی کنبی جمع شوے اوبہ بہ ئی راویستلی او هغہ بہ ئی خکلی او بیچ شوے خہ حصہ اوبہ بہ ئی پہ خپل خیکر اچولی۔ نو حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ او فرمائیل یارسول اللہ ﷺ! اللہ ﷻ خو ستاسو دعا تہ د قبلیدو عزت بنبلی دے۔ زمونہ دپارہ دعا اوکرئی حضور ﷺ او فرمائیل چہ آیا تہ داسی غوارے؟ صدیق اکبر رضی اللہ عنہ او فرمائیل او، نو حضور ﷺ دوا رہ لاسونہ ددعا د پارہ اوچت کرل او لادعا ختمہ ہم نہ وہ چہ اوربخی راخوری شوے اوبہ باران اووریدو۔ بیا لہ ساعت کنبی اوبہ او دریدی۔ خلقو خپل لوہی دک کرل۔ اوس چہ مونہ د لبتکر د خائی نہ بھر اووتلو نو او موکتل چہ د دے خائی نہ اخوا اوبہ نہ دی وریدلی۔ ابن جریر رضی اللہ عنہ د اللہ ﷻ د ارشاد (لَقَدْ تَابَ اللَّهُ) بارہ کنبی وانی چہ پہ دے آیت کنبی د عسرة نہ مراد نفقہ د لارخرچ او داوبو سختی مراد دہ (مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ) یعنی دے نہ پس د هغوی زہ بدگمان او دشک د وجہ کارہ شو دحق نہ اخوا شوی ووکوم مشقت مصیبت اوسختی چہ پدی سفر کنبی وہ هغی سرہ دخلقو زبونه د رسول اللہ ﷺ دین نہ پہ شک کنبی پریوتل نو اللہ ﷻ پہ هغوی بانڈی رحم اوکرو اوخپل طرف تہ ئی د رجوع کولو توفیق ورکرو او اثبات علی الدین عزت ئی نصیب کرو۔ هغہ خو دیر مہربان اورحیم دے (۲)

وَعَلَى الثَّلَاثَةِ
اور رجوع درحمت ئی او کرہ پہ دریو کسانو
او پہ هغہ دریو کسانو چہ

(۱) الطبری: ۱۴/۵۴۰
(۲) الطبری: ۱۴/۵۳۹

الَّذِينَ خَلَقُوا	حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ
ہغو باندا چي روستو کړې شوي وؤ هغوي تر هغې پورې چي کله اتنگه شوه په هغوي باندي	دهغوي فيصله ملتوي شوې وه تر دې چي زمکه پرې سره د فراخي سره اويو شي دي تنگه شوه
الْأَرْضِ بِمَا رَحَبَتْ	وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ
زمکه سره د فراختيا د زمکي اوتنگ شوا په هغوي باندا خانونه دهغوي اوبوه شوا چي نشته خاني دپناه	او خپل ژوند ورباندي بارشوا او په دې پوهه شو چي د الله ﷻ قهر نه بل هيڅ خاني کسې پناه نشته بي دهغه نه
مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ	ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا
دالله نه مگر خاص هم هغه ته دي بيا توجه او کره الله په هغوي دپاره ددې چي واپس شي الله ته	نو الله ﷻ پرې مهربانه شو چي دوي ائنده هم توبه اوباسي
إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ	الرَّحِيمُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
بيشکه الله هم هغه دير توبه قبلونکي رحم کونکي دي له هغه کسانو چي ايمان موراوړي دي	الله ﷻ توبه قبلونکي او مهربان دي ائي مومنانو دالله ﷻ نه ويره کوي
اتَّقُوا اللَّهَ	وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ
او بريري دالله نه او شي	دصادقانو سره
اودرستيا خلقو سره ملگري شي	

قوله تعالى: وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَقُوا

دشاته پاتي کيدونکو د ريو مخلصو مسلمانانو واقعہ - د ابن کعب رضی اللہ عنہ نه روايت دي. په عزوه تبوک کسې د خپل شرکت نه کولو داستان اود حضور ﷺ سره ملگرتيا نه کولو واقعہ کعب بن مالک ؓ داسې بيانوي چه زه د عزوه تبوک نه علاوه په بل يوجنگ کسې هم د رسول الله ﷺ د ملگرتيا نه محروم پاتي شوې نه يم. البته په جنگ بدر کسې هم د شرکت نه پاتي ووم. خود دې شرکت نه کونکوياندي خه نيول نه وو. خبره داسې وه چه رسول الله ﷺ په دغه وخت د قريشو د يوې قافلې په خاطر د مدينې نه بهر وتلې وو. هلته د الله ﷻ د منشاء مطابق د الله ﷻ د بنمنانوسره جنگ اوشو او هيڅ قرار داد هم نه وو. زه په ليله العقبه کسې نبي کریم ﷺ سره ووم. په اسلام باندي خو مونږ وعده ترلې وه اوزما د پاره خود ليله العقبه حاضري د عزوه بدر د حاضري نه هم زياته خوښه وه. سره د دې چه د بدر مشهورتيا اوزه په خلقو کسې زياته وه. اوس په عزوه تبوک کسې د حضور ﷺ سره د شرکت نه کولو واقعہ دا ده چه په کوم وخت کسې د تبوک د شرکت نه پاتي شوې ووم هغه وخت زه په ډيره خوشحالي اومالدارني کسې ووم. د دې نه وړاندي ماسره هيڅ کله هم دوه سورلني نه وې شوې او په دې جنگ کسې خو مې دوه سورلني هم ساتلې وې. رسول الله ﷺ چه به کله د جنگ اراده کوله نو په عام توگه به ني دا خبره ډيره نه خوروله. کله چه دا جنگ شوې وو نو ډير د گرمي وخت وو او لرې لرې خنکونو کسې سفر کول وو او ډير زيات شمير واولدبنمن سره مخامخ کيدل وو. حضور ﷺ په خپلو امورو کسې مسلمانان آزاد ساتلې وو چه څنگه هم غواړني د دبنمن د مقابلې تيارې اوکړني. خپله اراده ني مسلمانانوته خودلې وه. او حضور ﷺ سره مسلمانان په ډير زيات شمير کسې وو چه شميرلې کيدې نه شو. کعب ؓ واني چه ډير کم به داسې خلق وو د چا د غير حاضري چه حضور ﷺ ته علم نه شو کيدې بلکه گمان وو چه د زيات شمير د وجي نه

غائب پاتې کیدونکو علم حضور ﷺ ته نه شو کیدې ترکومې چه د الله ﷻ د طرف نه دوحی په ذریعه علم ورکړې شو. دا جنگ چه په کومه زمانه شوې وو هغه وخت د میوو د پخیدو وخت وو د سوری د کنړیدو موسم وو. په داسې وخت کنبې زما طبیعت د آرام او راحت غوښتلو طرف ته مائل شو. رسول الله ﷺ او نورو مسلمانانو تیاری شروع کړو. زه به سحر وختی د جهاد تیاری د پاره وتلم خو خالی به واپس راتلم او تیاری او د سفر اسباب وغیره به می هیخ نه کول. زړه به می غولولو چه کله زه او غواړم په یوساعت کنبې به تیاری او کړم. ورځې تیریدې او خلقو تیاری مکمل کړه تردې چه نبی ﷺ او هغوی سره یو څو نور مسلمانان پاسیدل اود جهاد د پاره روان شو. ما زړه کنبې او وئیل چه یوه ورځ دوه پس به زه هم خپله تیاری او کړم ورپسې به لارشم. په دې زمانه کنبې د مسلمانانو لښکر ډیر لرې تلې وو. زه د تیاری د پاره بهر راووتلم خو بغیر د تیاری نه واپس شوم. تردې چه روزانه به داسې کیدل او ورځې وتلې. لښکر جنگ او کړو ماد روانیدو اراده او کړه چه زریه اورسم او شامل به شم. افسوس چه دې وخت کنبې خو روان شوې وې خواخردا هم اونه شو. اوس د حضرت ﷺ د تشریف اورلونه پس چه کله به هم بازار ته تلم نو ما به دې حالت سره ډیر خفگان محسوس کولو. چه کوم مسلمان خو هم په نظر راتلو نو په هغه به دنفاق اثر ښکاریدو او یا به داسې مسلمانان ښکاره کیده چه د الله ﷻ د طرف نه به معذوره او گوډ یان شلیان وو.

در رسول کریم ﷺ په غزه تبوک کنبې دکعب تذکړه: کله چه حضور ﷺ تبوک ته اورسیدو نوزه نی یاد کړم اوتپوس نی او کړو کعب بن مالک ﷻ څه کوی؟ نودبني سلمه یو سړی عرض او کړو یارسول الله ﷺ هغه خوشحالی او آرام هم په مدینه کنبې منع کړو. نومعاذبن جبل ﷻ او وئیل چه تاغلط خیال او کړو. یارسول الله ﷻ! هغه ته خو د نیکنی او ښیگری نه علاوه بل څه ورځی نه. رسول الله ﷻ چه دا واوریده نو چپ شو او چه کله تبوک نه واپس شو نو زه ډیر سخت خفه ووم چه اوس څه او کړم.

په رښتیا وئیلو کنبې خلاصې وی :: ما غلط بهانې لیتولې چه د حضور ﷺ د نیولونه محفوظ شم نود هر یو نه می رانې واخسته او چه کله معلومه شوه چه حضور ﷺ تشریف راوړې دې نو اوس دغلط سوچ کولو نه ما لاس واخستو. اوس ما ښه معلومه کړه چه په یوه بهانه هم نه شم بیج کیدلې. نو ما د رښتیا رښتیا وئیلو اراده او کړه. نبی کریم ﷺ چه کله د سفر نه واپس شو نو د نیولونه وړاندې جمات ته لارو. دوه رکعت مونځ نی او کړو او بیا نی خلقو سره مجلس او کړو. اوس په جنگ شرکت نه کونکی راتله او عذراو معذرت نی کولو او قسمونه نی خوړل اود داسې خلقو شمیر د اتیاو نه څه زیات وو. حضور ﷺ په ظاهر حکم د هغوی سوال قبلولو اود هغوی د کوتاهو د پاره نی د مغفرت غوښتنه کوله. خود هغوی د زړونو رازونه نی الله ﷻ ته حواله کول. زما نمبر راغلو راغلم او سلام می عرض کړو حضور ﷺ د غصې نه ډکه مسکا او کړه. بیا نی ماته او فرمائیل دلته راشه نومخامخ کیناستم. ماته نی او فرمائیل ته ولې پاتې شوې. آیا تاد جهاد تیاری د پاره خریداری نه وه کړې ما او وئیل یارسول الله ﷻ! که دغه وخت تاسونه علاوه می بل چا سره خبرې کولې نو داسې مناسب عذرونه می پیش کولې شو چه هغوی به قبلول. ځکه چه ماته بحث مباحثه تکرار او معذرت ډیر ښه راځی. خو په الله ﷻ می دې قسم وی چه په دې وخت کنبې خو به زه د دروغو خبره جوړه کړم اوتاسو به راضی کړو. خو ډیر زر به الله ﷻ تاسو زمانه خفه کړی. او که ما رښتیا رښتیا او وئیل نود عاقبت دښه کیدو ماته د الله ﷻ نه ښه امید کیدې شی. ای نبی ﷺ! په الله ﷻ قسم ما هیخ معقول عذر نه لرلو. زما په جنگ کنبې د شرکت نه کولو په حقیقت کنبې هیخ بهانه نه وه. نو حضور ﷺ او فرمائیل چه دا رښتیا دی، اوس ته لار شه انتظار کوه چه الله ﷻ ستا باره کنبې څه حکم فرمائی، نوزه لارم. د بنی سلمه خلق هم ماسره پاسیده او روان شو او وئیل چه د الله ﷻ قسم دې نه وړاندې مونږ ته په یوه خطا باندې نه نی لیدلې. نورو خلقو چه کوم عذرونه

پیش کر ل تا د حضور ﷺ پہ وړاندې هیڅ عذر اونه کړو گنی نو چه نبی ﷺ د نورو دپاره څنگه استغفار کړې وو نو ستاد پارہ هم دا استغفار کافی وو. غرض دا چه خلقو په دې خبره باندې دومره زور ورکړو چه ما یو ځل دا اراده کړې وه چه بیا واپس شم او څه بهانه او کړم خو ما د دې خلقو نه تپوس او کړو چه زما په شان د بل چا هم څه صورت حال شته؟ ونی و نیل چه اودوه کسان نور هم دی چه ربنسبیا ربنسبیا نی ونیلی دی. ما تپوس او کړو هغه څوک دی. ونی و نیل مراره بن الربیع العامری او بلال بن امیه الواقفی ونیلی شی چه دا دواړه کسان نیکان دی. په بدر کنبې شریک وو او اوس زما په وړاندې د هغوی نقش قدم وو ځکه زه بیا حضور ﷺ له لار نه شوم.

د کعب اونورو ملګرو سره د نبی ﷺ اود صحابه گرامو بائیکات: اوس معلومه شوه چه حضور ﷺ مونږ دریوارو سره دعاسلام کولونه خلق منع کړی دی. خلقو زمونږ نه بائیکات کړې او زمونږ نه داسې بدل شوی چه په زمکه باندې اوسیدل ماته بوج غوندي بنکاریدو. په مونږ باندې د دې تعلقاتو پریخودو پنځوس ورځې تیرې شوې. دې دواړو خومخ پټ کړې او کور ناست دی ژاری. زه لږ سخت مزاج ووم او قوت برداشت مې وو. تلم به او برابر به مې جمع سره مونږ کولو، بازارونو کنبې گرځیدم خو خلقو ماسره خبرې نه کولې. حضور ﷺ له به راتلم سلام به مې کولو او کتل به مې چه دسلام په جواب کنبې د حضور ﷺ شونډې مبارکې خوزیږی که نه. بیا به مې حضور ﷺ سره خواکې مونږ کولو اودسترگو په گوټ کنبې به مې حضور ﷺ ته کتل نو حضور ﷺ به ماته کتل. چه زه به د حضور ﷺ طرف ته متوجې کیدلم نو مخ مبارک به ئی وارولو. ترڅو چه دا موده اوږدیدله نو زه په دیوال باندې ورختو سره د ابوقتاده ﷺ کورته لارم، زما د تره ځوی وو، زما هغه ډیر خوښ وو. سلام مې او کړو نووالله هغه جواب رانه کړو. ما ونیل ای ابوقتاده ﷺ ستا دې په الله باندې قسم وی تاته نه ده معلومه چه زه الله ﷻ اودهغه رسول ﷺ دوست ساتم، هغه چه واوریده نو چپ شو. ما دالله قسم ورکړو خبره مې او کړه، بیا ئی هیڅ اونه ونیل، ما بیا قسم ورکړو نو بیانی هیڅ اونه ونیل خو لکه د ناپیژندګلو په شان ئی اوونیل الله ﷻ ته او رسول الله ﷺ ته علم دې. ما په چغو چغو اوژړل بیا په دیوال راوختم واپس شوم.

کعب ته دشاه غسان خط او هغه درکول او په اور کنبې سوزول: یوه ورځ زه دمدينې بازار کنبې گرځیدم چه د شام یو قبلی چه د مدینې په بازار کنبې د خوراک څه څیزونه خرڅول خلقوته ئی اوونیل چه د کعب بن مالک ﷺ څه پته راکړئ. هغه خلقو زما طرف ته اشاره او کړه نو هغه ماله راغلو او دشاه غسان یو خط ئی ماته حواله کړو زه خو لوستونکې لیکونکې ووم نو اومې لوستلو لیکلې ئی وو: * مونږ ته خبرملاو شوې دې چه ستا آقا په تاسختی کوی. الله ﷻ خوته څه معمولی سرې نه ئی جوړ کړې، ته خو څه پریوتلې نه ئی، ته مونږ له راشه مونږ به په تا مهربانئی او کړو مالوستلو سره اوونیل چه زه اوس شوې وې دالبل مصیبت راپریوتلو. ما دا خط په اور کنبې وراوتوبلو او چه کله په پنځوسو کنبې څلویښت ورځې تیرې شوې نو د حضور ﷺ یو قاصد ما له راغلو حضور ﷺ حکم کړې دې چه د خپلې ښځې نه جدا شه. ما تپوس او کړو چه څه حکم دې طلاق ورکړم؟ ونیل نه صرف جدا اوسیره اونیزدیکت مه کوه. ونی ونیل چه د نورو دواړو باره کنبې هم دا حکم دې. ما خپلې ښځې ته اوونیل چه پلار کره لاره شه ترڅو چه د الله ﷻ بل څه حکم راشی. دبلال بن امیه بی بی حضور ﷺ له راغله او عرض ئی او کړو یارسول الله ﷺ! بلال یو بوډا ضعیف دې د هغه د خدمت د پارہ څوک نشته که زه د هغه په خدمت کنبې لگیا یم نو تاسوته خوبه نامنظوره نه وی. حضور ﷺ او فرمائیل چه ښه ده خوتاسره به نیزدیکت نه کوی. ونی ونیل د هغه غریب خو خوزیدل راخوزیدل گران شوی دی. ستاسود خفگان د ورځې نه ترتنه پورې یو شان ژاری. زما د کوروالا د خلقو نه یوکس اوونیل ته هم د رسول الله ﷺ نه دخپلې ښځې د خدمت اجازت واخله لکه څنگه چه بلال ته اجازت ملاو شو ما ونیل چه په الله ﷻ قسم زه به د دې خبرې حضور ﷺ ته

درخواست اونہ کریم، نہ دہ معلومہ چہ حضور ﷺ بہ خدہ فرمانی زہ خوخوان سرې یم ماتہ د چانہ خدمت اخستلو ہیخ ضرورت نشته. اوس مونې نورې لس ورخې تیرې کرې اود دې تعلقاتو ختمیدو پنخوسمه ورخ وده.

د بانیگاتا په پنخوستمه ورخ زیوې: پنخوسمه ورخ باندي سحر دخپل کور په چت باندي د سحر مونخ مې اوکړ او پدې حال کنبې ناست ووم لکه چہ الله ﷻ په خپل کلام مجید کنبې فرمائیلی یعنی زماخان په ما باندي دروند بنکاریدو، دا کولاؤ دنیا په ما تنگه محسوس کیدله. چہ د سلح دغر نہ د یو آواز کونکی آواز زما په غورې کنبې پریوتلو، هغه په اوچت آواز سره وئیل ای کعب بن مالک خوشحاله شه. زہ دا اوریدو سره په سجده کنبې پریوتلم او پوهه شوم چہ الله ﷻ اوس زما توبہ قبوله کره. د مصیبت زمانہ تیرہ شوه. د سحرمونخ نہ پس رسول الله ﷺ خبر واورولو چہ الله ﷻ د دې دریوارو توبہ قبوله کره. خلقو مونې ته زیرې راکولو د پارہ رامنډې کرې هغه دواړوله ہم لاپل اوما له ہم یو په اس سور په ډیره تیزی سره راغلو خو په غرباندي دختونکی آواز ډیرزیات کامیاب شو اوماته ډیر زر خبر ملاؤشو. خکه چہ د اس د رفتار نہ د آواز رفتار ډیر تیز وی. کله چہ هغه سرې ما سره ملاؤ شود چا آواز چہ ما اوریدلی وو نو هغه ته د زیرې په صلہ کنبې مې خپلې کپرې اوویستلې اووروامې غوستلې. والله هغه وخت ماسره بله جوړه نہ وه او د چا نہ مې قرض کپرې واخستې اووامې غوښتلې. زہ د حضور ﷺ په خدمت کنبې دتلو دپارہ اووتلم. خلق به ماسره په لار کنبې ډلې ډلې ملاویدل اوماته به نی مبارکی راکوله. زہ چہ جمات ته داخل شوم نو حضور ﷺ د خلقو په مینخ کنبې ناست وو زما په کتلو طلحه بن عبد الله ﷺ رامنډې کرې ماسره نی لاس ملاؤکړو او مبارکی نی راکړه. په مهاجرینو کنبې چا ہم د هغه نه بغیر داسې کار نہ ووکړې. کعب ﷺ د طلحه ﷺ دا خلوص چرې هم هیر نہ کړو. زہ راغلم او رسول الله ﷺ ته مې سلام اوکړو. د حضور ﷺ مخ مبارک د خوشحالی نه اوپر قیدو. ونی فرمائیل خوشحاله شه کله نہ چہ ته پیدا شوې نې داسې د خوشحالی ورخ به په تا نه وی راغلی. ما تپوس اوکړو یارسول الله ﷺ دا زیرې ستاسود طرف نہ دې کہ د الله ﷻ د طرفنه؟ حضور ﷺ او فرمائیل دالله ﷻ د طرف نہ. کله به چہ نبی کریم ﷺ خوشحاله شونود هغوی مخ مبارک به اوپر قیدولکه د سپورمنی تکره اود حضور ﷺ خوشحالی به د هغوی د مخ مبارک نه معلومیده. ما حضور ﷺ ته عرض اوکړو یارسول الله ﷺ! زما د توبہ د قبیلدو برکت دا کیدل پکار دی چہ زہ خپل ټول مال اومتاع د الله ﷻ او رسول الله ﷺ په لار کنبې قربان کړم. حضور ﷺ او فرمائیل چہ نہ داسې مه کوه خه کیرده او خه صدقه کره دغه بهتر صورت دې. ما وئیل چہ د خیبر نہ کومه حصه ماتہ ملاؤ شوې وه هغه به زہ کیردم. یارسول الله ﷺ! درنستیواؤ په برکت الله ﷻ ماتہ خلاصې راکړو دالله ﷻ قسم چہ ما ترکومې د الله ﷻ رسول ﷺ سره د رنستیواؤ وعده کرې ده بیا مې چرې هم دروغ نہ دی وئیلی، اود الله ﷻ نہ مې دعا ده چہ په راتلونکی وخت کنبې هم زما نه دروغ اونہ وئیلی شی.

د الله ﷻ ارشاد ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ لَمَّا تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ وَهُوَ رَحِيمٌ﴾ باره کنبې حضرت کعب ﷺ وائی د الله ﷻ قسم د کله نہ چہ ما اسلام قبول کرې دې د الله ﷻ د دې نہ بل لوتی نعمت به خه کیدې شی چہ الله ﷻ ماله د حضور ﷺ په وړاندي د رنستیواؤ وئیلو توفیق رانصیب کروگنی زہ به هم اوس داسې هلاک شوې ووم لکه چہ د حضور ﷺ په وړاندي نورو چہ دروغ مروغ ویونکی داخرت د ژوند په لحاظ چہ تباہ شو. د داسې خلقو باره کنبې الله ﷻ ارشاد فرمانی ﴿سَيَلْفُونَ بِاللهِ لُكْمًا﴾ یعنی چہ کله ته د هغوی طرف ته واپس شوې نو قسمونه خورلو سره دا خلق تاته وائی د دې د پارہ چہ ته د دوی نه ډډه اوکړې د دوی زرونه ناپاک دی اود دوی خای دوزخ دې. خکه چہ هغوی کا. داسې کرې. قسمونه خوری دې د پارہ چہ تا راضی کرې. که ته د هغوی نه دهوکه

او خورې اوراضی ہم شی نو خہ اوشو اللہ ﷻ خو د دې بدکارانونہ راضی کیری نہ. د دې آیت تلاوت کولو نہ پس حضرت کعبؓ وائی چہ زمونږ د دریوارو کسانو فیصلہ د هغه خلقو نہ شاتہ اچولې شوی وه کومو خلقو چہ ددروغو قسمونه خورلې وو او حضور ﷺ په ظاهره منلې وو اود هغوی بیعت نی قبول کړې وو اود هغوی د پارہ نی استغفار ہم کړې وو خو زمونږ فیصلہ حضور ﷺ بنده کړې وه تردې چہ اللہ ﷻ دا آیت ﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِقُوا﴾ راو لیکلو.

د ﴿خُلِقُوا﴾ صحیح مطلب: دا مونږ روستو پریخودلونه مطلب دا وو چہ زمونږ فیصلہ نی شاتہ پریخودې وه اودا نه چہ مونږ د جنګ د شرکت نه روستو پاتې شوې وو (۱) هم دغه حدیث صحیح او ثابت دې او متفق علیه دې. بخاری او مسلم شریف هم د حدیث زهری نه هم دغه شان روایت کړې دې. د حدیث د احسن کیدو سره د دې آیت مبارک تفسیر کوی. په سلفو کښې تقریباً ټولو داسې تفسیر کړې دې. د جابر بن عبد اللہ ﷺ هم د دې آیت متعلق هم دغه قول دې. چہ دا د کعب بن مالکؓ بلالؓ بن امیہ او مرارہؓ بن ربیع دې اودا ټول انصار وو. او مجاهد ضحاک اوقتادهؓ وغیره هم دغه وئیلې دی. ټولو مرارہ بن ربیعؓ وئیلې دې او په مسلم کښې ابن ربیعہ لیکلې دې. خو په بعضې نسخو کښې مرارہ بن ربیع، بخاری او مسلم کښې مرارہ بن ربیع لیکلې دې. اوروایت هم دغه دې اودا چہ وئیلې شوی وو چہ دواړه په بدر کښې شریک وو دا د زهری غلطی گنرلې شوې ده خکه چہ په دې درواړو کښې یو هم په غزوه بدر کښې نه وو. واللہ اعلم.

کله چہ اللہ ﷻ د دې دریوارو د فراخی ذکر او فرمانیلو په کومو کښې چہ هغوی د مسلمانانو د بانیگان پنخوس ورخې تیرې کړې وې اود هغوی خانونه اود هغوی دنیا په هغوی باندې تنگه شوې وه، بهر تلل راتلل د هغوی بند شوی وو. د هغوی په پوهه کښې هېڅ نه راتلل چہ خه او کړې بغیر د دې نه چہ صبر او کړې او په خپل ذلت او استکانت باندې راضی وی. خود نبی کریم ﷺ په وړاندې درښتیا وئیلو په سبب بل هېڅ عذر نه پیش کولو په سبب اللہ ﷻ په هغوی باندې فراخی راوستله او خه مودې پورې هغوی په عذاب کښې ساتلو نه پس نی د هغوی توبه قبوله کړه. د دې وجې او فرمانیلې شو ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ یعنی ای ایماندارو رښتیا ضروری او گنرنی نو د هلاکتونو او مصیبتونو نه به بچ شئ. د ابن مسعودؓ نه روایت دې چہ حضور ﷺ فرمانیلې صرف رښتیا وائی خکه چہ رښتیا نیکی ده او نیکی جنت ته رسول کوی. کوم سرې چہ رښتیا وائی د اللہ ﷻ په دفتر کښې رښتونی لیکلې کیږی. د دروغونو لرې اوسیرنی، دروغ د فسق او فجور طرف ته اوړل کوی او فجور د وزخ ته رسول کوی. سرې چہ کله هم دروغ وائی نود اللہ ﷻ په دفتر کښې دروغژن لیکلې کیږی. دا حدیث شریف په بخاری او مسلم شریف کښې درج دې (۲) ابن مسعودؓ فرمانی چہ دروغ نه په صحیح توگه وئیلې شی اونه په توقو کښې. که غواړې نولوله ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ بیا نی او وئیل چہ آیا تاسو پوهیږنی چہ څوک هم د دې حکم نه خلاصې دې شی. عبد اللہ بن عمرؓ فرمانی چہ د مع الصادقین نه مراد محمد ﷺ اود هغه صحابه کرام رضی اللہ عنہم دی. ضحاکؓ وائی حضرت ابوبکرؓ او حضرت عمرؓ مراد دی. حسن بصریؓ وائی که تاسو صادقینوسره کیدل غواړنی نود دنیا نه زهد او پرهیزگاری اختیار کړنی او خلقو سره ملاویدل کم کړنی.

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب حدیث کعب بن مالک: ۴۴۱۸، صحیح مسلم: ۲۷۶۹، ترمذی: ۳۱۰۲، ابن حبان: ۳۲۷۰.

(۲) صحیح بخاری کتاب الادب باب قول الله ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾: ۶۰۹۴، صحیح مسلم: ۲۶۰۷.

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ	نہ دی مناسب دپارہ دخلقو دمديني
وَمَنْ د مديني خلقو دپارہ
حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ	ان يَتَخَلَّفُوا
عَنْ رَسُولِ اللَّهِ	اور دگير چا پيرہ باندي چيانو لره اودپارہ دهغه چا اچي چا پيرہ دهغوي نه دي ادياندي دخلقو نه اداخبره چي روستوياتي شوي وي
وَلَا يَرْغَبُوا	اور دوي نه گير چا پيرہ باندي چيانو دپارہ مناسب نه دي اچي د الله ﷺ د رسول نه روستو پاتي شي
بِأَنْفُسِهِمْ	درسول دالله نه اونه دا چي مينه اوکري دخانونو خپلو سره اوچي بي پروا شي دنفس دهغه نه
عَنْ نَفْسِهِ اوخپل خان ورته د پيغمبر نه خوږ بڼکاره شي ادا خکه چي دوي ته
يَأْتَهُمْ	دا خکه چي بيشکه دوي چي دي نه رسيږي دوي ته تنده اونه سترې والي اونه لورہ
لَا يُصِيبُهُمْ	د الله ﷺ په لار کښي تنده يا ستوماني يا لورہ نه د رسيدلي
ظُلْمًا وَلَا نَصَبًا	فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَلَا يَطُؤُنَ	په لار دالله کښي اونه ږدي دوي قدمونه په داسي لار چي غصه کوي کافران اونه
مَوْطِئًا يَغِيظُ او په داسي لاره نه دي تلي چي کافر پرې غصه کيږي او د دښمن نه
الْكَافِرِ	يَنَالُونَ
وَلَا	حاصلوي دوي قابو په دشمن باند په قابو حاصلولو سره مگر ليکلي کيږي دپارہ ددوي
كُتِبَ لَهُمْ	شي بدله نه ده اخستي مگر په دي هر يو کار باندي د ددوي دپارہ
لَهُمْ	په
عَمَلٍ صَالِحٍ	په دهغي سره عمل نيك بيشکه الله اینه ضائع کوي بدله دنیکانو خلقوا
إِنَّ اللَّهَ	نيکی ليکلي شي الله ﷻ دنیکانو اجر نه ضائع کوي

قوله تعالى: مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ

درسول الله ﷺ ملکر تيا کونکو صفت اود روستوياتي گيدونکو مذمت - عزوه تبوک کښي اهل مديني کوم عرب قبائل د جهاد د شرکت نه پاتي شوي وو او خوک چه د جنگ مشقت ته رسول الله ﷺ سره رسيدلي وويه هغوي کښي د همدردني او عمل د اشتراك په خاني شي آرام خوښ کړي ووهغوي باندي الله ﷻ نيوک کوي چه هغوي خپل خان د ثواب نه محروم کړو. نه هغوي د تندي تکليف اوچت کړواونه هغوي ته غم او خفگان اورسيدو نه دولري سره مخ شواونه په دي موقف کښي راغله چه کافران او وپروي اونه شي په کافرانوياندي د غلبې او کاميابي شرف حاصل کړو. خو هغوي داسختني تيري کړي اودا هرڅه د هغوي د ذاتي عمل په وجه وو فطري او جبري نه وويه دي وجه الله ﷻ د داسي نيکوکارو اجر نه ضائع کوي. لکه چه فرماني (إِنَّا لَأُنْصِفُكُمْ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا) .

وَلَا يَنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ
اونہ لگوی خہ خرچہ لہرہ اونہ پیرہ اونہ وہی لار دیو میدان مگر لیکلی کیری
اوداسی نہ کیری چہی دوی دے خرچ او کپی لریا پیر او یا دی دوی دیو میدان نہ تیرشی او ہغہ دی
لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۹۰﴾
دپارہ ددوی چہ بدلہ ور کپی دوی لہ اللہ ددیرو بنو کارونوا ہغوا چہی وودوی چہ کول بہ نی
اونہ لیکلی شی داخکہ چہی اللہ ﷻ دوی تہ دنیکو کارونو پیرہ بنائستہ بدلہ ور کپی

قوله تعالى: لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۹۰﴾

دقی شبیل اللہ جہاد نیکہ بدلہ: ارشاد دے چہ دا غازیان خلقی داللہ ﷻ پہ لار کبسی لویہ ورہ خرچہ ہم کوی او کافرانوسرہ دجنک دپارہ دخنکل لہرہ شان لار باندی ہم خی. نو ددی اجر ہغوی تہ خامخا ملاویری. دلته ﴿الْأَكْتَبَ لَهُمْ﴾ او فرمائیلی شو او پہ تیرشوی آیت کبسی ﴿الْأَكْتَبَ لَهُمْ﴾ ددی ﴿بہ﴾ مطلب دادی چہ دا نفقہ یامشی ﴿الی اعداء﴾ دہغوی ذاتی عمل دے. پہ دے وجہ پہ آیت مبارک کبسی ﴿مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ او فرمائیلی شو او پہ ورائدینی آیت کبسی داللہ ﷻ پہ لار کبسی ولہرہ تنده وغیرہ تکلیف د اللہ ﷻ د طرف نہ وو پہ دے وجہ نی نہ ﴿بہ﴾ راورلی شو اونہ نی عمل د ہغوی طرف تہ منسوب کپی وو. امیر المؤمنین عثمان بن عفان ؓ د دے آیت مبارک نہ ﴿حظ﴾ زیات او عظیم نصیب حاصل کرو خکہ چہ پہ دے عزوہ تبوک کبسی ہغوی لبسکر پہ خپلہ نفقات جلیلہ او اموال جزیلہ ور کپی دی. د ابن خباب السلمی ؓ نہ روایت دے چہ نبی کریم ﷺ خطبہ ور کپہ اود دے لبسکر د امداد د پارہ نی قوم رابیدار کرو نو عثمان ؓ او وئیل چہ زما د طرف نہ سل او بنان سرہ دکجاور پرو او رکابونوشو. حضور ﷺ بیا د قوم نہ چندہ طلب کپہ نو عثمان ؓ او وئیل نورسل او بنان سرہ د سازو سامان نبی کریم ﷺ د منبرنہ یوہ پورنی راکوز شو او بیا نی او فرمائیل ای خلقو د نور امداد ضرورت دے. نو حضرت عثمان ؓ او وئیل نور سل او بنان سرہ د سازو سامان. نو ما رسول اللہ ﷺ اولیدلو چہ د خوشحالی نہ نی خپل لاسونہ مبارک داسی خوزول (عبدالصمد آخری راوی دے وائیلو سرہ خپل لاسونہ او خوزول). حضور ﷺ او فرمائیل اوس پہ عثمان ؓ باندی ہیخ تکلیف نہ دے پکار چہ عمل او کپی (بیاعثمان ؓ رسول اللہ ﷺ لہ د زرو اشرفو یوہ تھیلتی راورہ او عرض نی او کپو چہ د لبسکر پہ دے سرہ تیاری او کپی د نبی کریم ﷺ پہ غیر مبارکہ کبسی داپیسے واپولی. حضور ﷺ بہ دے اشرفوتہ حرکت ور کولو او فرمائیلی د نن نہ بہ عثمان ؓ تہ د ہغہ یو عمل ہم ضرر نہ رسوی. ہم دایو عمل د دہ دخلاصی د پارہ کافی دے او حضور ﷺ بہ د خوشحالی نہ دارقم بار بار خوزولو (قتادہ ؓ) داللہ ﷻ ارشاد ﴿وَلَا يَقْطَعُونَ﴾ بارہ کبسی وائی چہ د اللہ ﷻ پہ لار کبسی سفر کونکی خلق چہ خومرہ لری خی ہم دومرہ د اللہ ﷻ نیز دیکت کبسی ورائدی کیری. (۳)

وَلَا يَنْفِقُونَ
اونہ لگوی
اوداسی نہ کیری

۱) ترمذی کتاب المناقب باب تجهيز جيش العسرة: ۳۷۰، ۱: ۷۵/۵، مسند الطيالسي: ۱۱۸۹، التاريخ الكبير: ۲۴۶/۵، حلیۃ الاولیاء: ۵۸/۱، دلائل النبوة: ۲۱۴/۵.
 ۲) ترمذی حوالہ سابقہ: ۳۷۰، ۱: ۷۵/۵، مسند حسن، احمد: ۶۳/۵، حاکم: ۱۰۲/۳.
 ۳) الطبری: ۵۶۵/۱۴.

نَفَقَةٌ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ
خہ خرچہ لڑہ اونہ ڊیره اونہ وهی لار دیو میدان مگر لیکلی کیری دپارہ ددوی
چي دوي دي خرخ او کري لريا ڊير او يا دي دوي ديو ميدان نه تير شي او هغه دي اونہ ليکلي شي
لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَمَا كَانَ
چي بدله ورکري دوي له الله دڊيرو بنو کارونو هغوا چي ووڊوي چي کول به ني اونہ وه ضرور
داخکه چي الله ﷻ دوي ته دنیکو کارونو ڊيره بنائسته بدله ورکري او داسي نه شي کيدي
الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَأَفْطٰ فُلُوكًا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا
چي مؤمنانو وتلي وي ٽول خو ولي اونہ وتل ادهرې ډلي ددوي نه يوه ډله چي پوهه ني حاصله کري وي
چي مومنان دي ٽول په يو ځل روان شي خو داسي ولي نشي کيدلي چي دهرې ډلي نه دي يو ډله
فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ
په دين کښي او چي خبردار کري ني وي (خلق دقوم) خپل کله چي واپس تللي وي هغوي ته
(په سفر) اوځي چي ددين مسئلي زده کري او چي واپس راشي نو نور خلق خبر کري
لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ۝
دپاره ددي چي هغوي ځان بچ کري وي
چي هغوي ځان (دکفر او گناه نه بچ کري)

قوله تعالى: وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَأَفْطٰ

جهاد اود دين تعليم او تبليغ اوددي په حقله د سلفو اقوال:- په دي آيت کښي ددي خبرې ذکر دي چه په غزوه تبوک کښي خلقو د نبی ﷺ سره د تلو اراده او کره نود سلفو ديوي ډلي دا خيال دي چه کله رسول الله ﷺ د جنگ دپاره اوځي نو په هر مسلمان باندي تلل واجب دي او هم دغه وجه ده چه الله ﷻ ارشاد فرمائيلي دي ﴿الْفِرُّوا خِفَافًا وَثِقَالًا﴾ يعنى سپک او بار کړي شوي اوځي. اودا هم الله ﷻ فرمائيلي چه د مدينې والا ته هيڅ حق نشته چه په جهاد کښي د رسول الله ﷺ نه شاته پاتي شي. (تراخريوري) (۱) او حضور ﷺ فرمائيلي چه پدي آيت سره پورتنې آيت منسوخ شوي دي. او ونيکي شي چه د ټولو قبيلو سفر کول يا د يوي قبيلي نه بعضي کسانو سفر کول چه کله ټول اونہ ځي. د الله ﷻ د آيات مقصد دادي چه په سفر باندي نه تلونکي اونبي کریم ﷺ سره پاتي کيدونکي دي نازلیدونکي وحی ليکي اوياد ني ساتي اود جنگ کونکو واپس شوو خلقو ته دي د الله ﷻ احکام بناني اود سفر نه واپس کيدونکي دي دا بناني چه د بنمن سره څنگه وخت تير شو اود کافرانوڅه حالات دي. اوس په دي مقرر شوي سفر کښي دوه خبرې راجمع شوي. يو سفر معينه د هغه خلقو کوم چه جهاد له روان دي بل د هغه خلقو قيام چه د پوهي د پاره حضور ﷺ سره حصار دي. ځکه چه دا فرض کفايه ده که يو څوکسان ني اونہ کري نوچه يوڅو کسانو د پاره ضروري او فرض دي. ابن عباس ؓ خودلي دي ﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَأَفْطٰ﴾ په آيت کښي الله ﷻ فرماني چه مؤمنانو له نه دي پکار چه ټول په ټول دنبي کریم ﷺ نه لارشي اونبي ﷺ يوازي پرېږدي. اوداسي دي ولي نه وي چه دهرې ډلي نه يو څوکسان لارشي او چه باقي د رسول الله ﷺ سره د

دین پوہہ حاصلہ کری او چہ کلہ واپس شی نو خپل قوم دے خبر کری اود اللہ ﷻ نہ دے او ویروی او چہ ترکومی حضور ﷺ دسفر اجازت ورنہ کری نونہ دے خی. اود دے ڍلو پہ غیر حاضرئی کنبی چہ کوم قرآن نازل شوی دے نبی کریم ﷺ سرہ حصاریدونکی دے هغوی خبر کری او وانی دے چہ اللہ ﷻ پہ نبی پاک ﷺ باندے دا قرآن نازل کری وو. مونږ زده کری و اوس تاسو دسفر نہ واپس شونے نوتاسو هم زده کری. اوبیا دے نورے ڍلے اولیگلی شی ﴿لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ چہ هغوی هم بچاؤ او کری شی. (۱)

مجاهد رضی اللہ عنہ وانی چہ دا آیت مبارک د حضور ﷺ پہ ملگرو کنبی د هغوی بارہ کنبی نازل شوی دے چہ زده کرہ نی کری او خپلو کلو ته تلی دی هلته دخلقو نه مفادات حاصل شو راحت او آرام ورتہ ملاؤ شو. مال نی هم او گتلو او خلقو ته نی ددین تبلیغ هم او کرو. خو خلقو هغوی ته او وئیل چہ تاسو نبی کریم ﷺ او صحابو سرہ ملگرتیا پری خودله مونږ له راغلی او دنبی کریم ﷺ د صحبت نه اخوا شونے. نو هغوی پہ خپلو زرو نو کنبی تنگی محسوس کرہ. هغوی ټول د کلو نه حضور ﷺ له راغلل هم د دے خیز په صفائی کنبی اللہ ﷻ فرمانی چہ هیخ بدی نشته کہ یو ډله لاره شی نفقه هم حاصلہ کری او دنبی کریم ﷺ ملگرتیا کولو سرہ د حدیث او وحی اوریدل هم او کری او کلو ته لار شی او خلق د اللہ ﷻ نه او ویروی. خہ عجیبہ ده چہ هغوی ته هدایت اوشی. قتاده رضی اللہ عنہ وانی چہ دا آیت په داسے موقع نازل شوی دے کوم وخت چہ حضور ﷺ د حملی کولو د پارہ لنبکر لیگلی وو. اللہ ﷻ هغه د دے خبری د پارہ مامور اوساته چہ د حضور ﷺ په ملگرتیا کنبی جنگیرنی خو دویمه ډله دے رسول اللہ ﷺ سرہ وی چہ ددین پوہہ زده کری او بله ډله دے کلو ته خپلو قبیلو او خاندانونو ته لاره شی او د اللہ ﷻ د عذاب نه دے هغوی او ویروی. کوم عذاب چہ د دوی نه وړاندینو خلقو باندے نازل شوی وو. ضحاک رضی اللہ عنہ وانی چہ کلہ رسول اللہ ﷺ پخپله د جهاد دپاره لارشی نو داهل عذر نه علاوه چاته هم اجازت نشته چہ روستویاتے شی. خو کہ حضور ﷺ پخپله لار نه شی او لنبکر اولیگی نو اوس د حضور ﷺ د اجازت نه بغیر څوک په لنبکر کنبی نه شی شریکی دے. څوک چہ د حضور ﷺ لیگلی شوی لنبکر سره لارشی اود هغوی په غیر موجودگنی کنبی کومه وحی نازل شوی وی او حضور ﷺ خپل خان سره روستویاتے شوو خلقو ته اورولې وی نو چہ کلہ د لنبکر واپس راشی دا حصار شوی دے هغوی ته او ویروی چہ ستاسو د تلونہ پس دا وحی نازل شوی ده او هغوی له دے هم په دین کنبی پوہہ ور کری. ټول په ټول نه تلو حکم په دے صورت کنبی دے کلہ چہ رسول اللہ ﷺ لنبکر لیگلی وی او پخپله حصار شوی وی. دابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دے چہ ﴿لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ والا آیت د جهاد باره کنبی نه دے چہ کلہ رسول اللہ ﷺ د قبیلہ مضر د قحط دپاره بددعا او فرمائیلہ او ټول قحط راگیر کړل نو ټول مدینې ته راغلل او سیدل او خان نی د دروغو مسلمانان بنکاره کول. د رسول اللہ ﷺ په صحابو باندے د هغوی میل مستیا گرانہ شوه نو اللہ ﷻ د وحی په ذریعہ رسول اللہ ﷺ خبر کړو چہ دا خو په حقیقت کنبی مسلمانان نه دی نو حضور ﷺ دوی خپلو خپلو قبیلو ته واپس کړل اوبیا داسے کولونه نی منع کړل. ارشاد دے ﴿وَلْيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذْ رَجَعُوا إِلَيْهِمْ﴾ دے آیت باره کنبی ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمانی چہ د عربو د هرې یوې قبیلې نه خلق حضور ﷺ له ډلې ډلې راتلل، دے خلقو به د حضور ﷺ نه د دینی امورو باره کنبی تپوسونه کول او په دین کنبی به نی پوہہ حاصلول غوښتل. دے نورو به د حضور ﷺ نه تپوس کولو چہ مونږ ته د کوم خدمت ادا کولو حکم دے او وئیل به نی چہ خپلو قبیلو ته لار شو نو خه به وایو، نو حضور ﷺ به هغوی ته د طاعت اللہ او طاعت رسول تلقین کولو او فرمائیل به نی چہ په خپلو خلقو کنبی مونږ او زکوٰۃ خور کری. هغوی به خپل قوم ته وئیل چہ کہ اسلام راوړنی نومونږ تاسو سره یو گنی نو نه یو او هغوی به نی د اللہ ﷻ نه ویرو. او هغه خلق چہ کلہ به

خپلو خلقوتہ تلل نو هغوی به نی ددین طرف ته رابلل. د اوراودوزخ نه به نی ویروول او دجنت زیری به نی ورکولو. عکرمه ﷺ وائی چه کله داآیت نازل شو نو منافقانو به ونیل چه او خو هغه کلی وال مسلمانان هلاک شوکوم چه حضور ﷺ سره جهاد له نه وو وتلی او روستو پاتې شوې وو. حالاتکه هغه خلقو خودنبی کریم ﷺ په صحابو کنبې هغه خلق وو چه خپل قوم ته د دین خودلود پاره تلی وو او په جنگ کنبې د شرکت نه کولو سبب نی دا جوړکړې وو. نو الله ﷻ دا بیان او فرمائیلو چه دغه خلق دې ولی جنگ له لارشی بعضې خلقو دې نورو ته ددین خودلو د پاره ولی حصار نه شی اودا آیت نازل شو (وَالَّذِينَ يُخَاجُونَ فِي اللَّهِ) حسن بصری ﷺ وائی چه د دې آیت مقصد دا وو چه کوم خلق جنگ له تلی دی نو چه کله خپلو خلقوته واپس راشی نو چه د جنگ په نتیجه کنبې هغوی خپله کومه غلبه په کافرانو باندې لیدلې اود اسلام شانداره فتح نی لیدلې د هغې نه خلق خبر کړی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا	اے هغه کسانو اچی ایمان مو راوړې دې جنگ کوئ
الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ	انې مومنانو ا کوم کافران چې ستاسونه گیرچاپیره دی
غِلَظَةً وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ	دهغه کسانو سره چی نزدې دی تاسو ته دکافرانو نه او پکار دی چی بیامومی هغوی په تاسو کنبی هغوی سره جنگونه کوئ او پکار دی چی هغوی په تاسو کنبی سختی بیامومی او پوهه شی
سختی او پوهه شی چی بیشکه الله دمقیانوسره دې	
چې الله ﷻ د پرهیزگارانو ملگري دې	

قوله تعالى: قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ

دجهاد دیواهم اصول چه دنیزدې نه جهاد شروع کول دی. الله ﷻ مؤمنانوته حکم ورکړې دې چه کافرانو سره جنگیړئ نی نواول هغه کافرانوسره اوجنگیړئ نی کوم چه د اسلام مرکز سره نيزدې دی. په دې وجه حضور ﷺ مشرکانوسره جنگ شروع کړو نود جزیره العرب نه نی شروع اوکړه. مکې، مدینې، طائف، یمن، یمامه، حجر او حضرموت، عرض دا چه د جزیره العرب داسې نور اقالیم نی اول فتح کړل او مسلمانان نی جوړکړه اود عربو قبیلې به اسلام کنبې دلې دلې شامل شو. نو اوس اهل کتابوسره جنگونه شروع شو اوروم سره نی د جنگ اراده اوکړه. دا خلق د جزیره العرب سره نيزدې اوسیدونکی دی اود دې خبرې ضرورت دې چه د اسلام دعوت د ټولونه وړاندې هم د دوی نه شروع اوشی. په دې وجه هم چه هغوی اهل کتاب دی. خوتبوك پورې رسیدوسره وړاندې نه شو واپس شو خکه چه خلق تنگ حاله، قحط وهلی اونا سازگاره شوی وو. دا د کال نهم هجری واقعده، په کال لسم هجری کنبې رسول الله ﷺ حجة الوداع په تیاری کنبې مشغول وو. اود حجة الوداع نه یواتیا (۸۱) ورخې پس دنبی کریم ﷺ وصال اوشو. دحضور ﷺ نه پس دهغوی په حکم باندې وزیر حضرت ابوبکر صدیق ﷺ شو. د دې انقلاب په وخت کنبې په دین کنبې یو تزلزل شان راغلې وو. خو الله ﷻ د صدیق اکبر ﷺ په ذریعه دین ته بیا استقامت ورکړو. هغوی دین مضبوط کړو. دعوی کونکوباندې ثابتته شوه اومرندخلق نی بیادین طرف ته راوپس کړل. کومو خلقو چه دزکوة ورکولو نه انکارکړې ووهغوی ته زکوة ورکول پریوتل. کوم خلق چه د دین دمسلونه ناواقف ووهغوی نی خبردار کړل. اودرسول الله ﷺ سره متعلق چه کوم فرائض ووهغه نی پوره کړل. د ابوبکر صدیق ﷺ په دور کنبې کسری اوقیصر فتح شو: بیا نی داسلام لښکر روم ته اولیگلو کوم چه

صلیب پرست وو اود اهل فارس طرف ته هم چه آتش پرست وو۔ اللہ ﷻ د هغوی په برکت سره دا ملکونه فتح کړل اود کسری قیصر اود هغوی مذهبونوته ذلت نصیب شو۔ اودې دواړو ملکونوچه کومې خزاني جمع کړې وې هغه ئی دالله ﷻ په لار کښې خرچ کړې لکه څنگه چه رسول الله ﷺ د دې نه وړاندې خبرور کړې وو۔ ددې پیشن گوئی پوره والی د حضور ﷺ وصی حضرت ابوبکر ﷺ په لاس اوسو۔

د عمر فاروق ﷺ په ذریعه د منافقانو اوسرکشانو خاتمه اوشوه: بیا د حضرت صدیق اکبر ﷺ جانشین حضرت عمر بن الخطاب ﷺ پوره کړو۔ د حضرت عمر ﷺ په ذریعه هغه کفارو منکرینوته ذلت اور سیدو۔ حضرت عمر ﷺ د منافقانو اوسرکشو خاتمه او کړه اود هغوی په ټولو سلطنتونو باندې شرقاً او غرباً غالب راغله او د نيزدې اولرې ټولو ملکونو خزاني ئی د اسلام مرکز ته راښکلې۔ اودا ټول مال دولت د شریعت د احکامو مطابق په حق دارو خلقو او واجبی کارونو کښې خرچ کړې شو۔ چه حضرت عمر ﷺ ژوندې وو نو ښه نیک نوم ئی وو او چه مړ شونو شهید مړ شو۔

د عثمان ﷺ په ذریعه اسلام مخ په ترقی شو: او مهاجرینو او انصارو په اتفاق سره امیر المؤمنین حضرت عثمان بن عفان ﷺ خلیفه جوړ کړو۔ د حضرت عثمان ﷺ په زمانه کښې اسلام ډیر ښانت او نیک نامی حاصله کړه او په ټوله دنیا کښې په انسانانو باندې د اسلام حجت غالب راغلو۔ هم د دوی په زمانه کښې اسلام په مشرق او مغرب هرځای کښې ترقی او کړه۔ د الله ﷻ د کلمې رعب په هرځای کښې په ټولو انسانانو باندې خورشو۔ او ملت حنیفیه د الله ﷻ په دښمنانو باندې کامله غلبه حاصله کړه۔ کله به په یو قوم مسلط شو او کله به بل او کله به داسې قوم چه دې کافرانو سره به ئی سازباز ساتلو۔ داد الله ﷻ د دې فرمان لاندې وو (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ) او (وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غُلظَةً) یعنی کافرانو سره په جنگ کښې ښه سختی کونې ځکه چه کامل مؤمن هغه دې چه په خپلو باندې مهربان او په کافرانو باندې سخت نیونکي وی۔ لکه چه الله ﷻ فرمائی (فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ) او بل ارشاد دې (مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ) اودغه شان بل قول د الله ﷻ دې (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ)۔

نبی کریم ﷺ نبی الرحمت هم دې اونی السیف هم: او په حدیث کښې دې چه رسول الله ﷺ فرمائیله چه زه مهربان هم یم او جنگ کونکي هم یم۔ یعنی د دوستانو دپاره خوش مزاج اود دښمنانو دپاره سخت جنگ کونکي۔ الله ﷻ فرمائی چه کافرانو سره جهاد کونې او په الله ﷻ باندې یقین ساتنی که تاسو د الله ﷻ نه اوویریدنی اود هغه اطاعت مو او کړونو الله ﷻ هروخت تاسو سره دې۔ دا څیز په قرون ثلثه کښې چه د دې امت یوه بهترینه زمانه تیره شوې ده په پوره قوت کښې وو اودازمانه د الله ﷻ د اطاعت زمانه وه۔ مسلمانان همیشه په کافرانو باندې غالب وو او همیشه ئی فتح حاصله کړې وه۔ دښمنان همیشه په خساره او تاوان کښې پاتې وو۔ او چه کله د بادشاهانو په مینځ کښې فتنې او اختلافات زیات شونو دښمنانو په اطرافو اوبزارونو باندې نظر اچول شروع کړو۔ داسلامی ملکونو طرفته وروړاندې شو او د دښمنانو ملکونو یو بل سره لاس امداد شروع کړو۔ بیا دیوبل په امداد د مسلمانانو په ملکونو باندې حملې او کړې اود مسلمانانو په ډیرو ملکونو باندې ئی قبضه او کړه۔ خو چه کوم یواسلامی بادشاه د الله ﷻ د احکامو باندې کړې، په الله ﷻ ئی بهروسه کړې نو الله ﷻ هغه ته خامخا فتوحات ورکړې دې او بیللي شوی ملکونه ئی بیا حاصل کړې دې۔ د الله ﷻ نه امید دې چه هغه به بیا مسلمانانو ته غلبه ورکړې او په ټوله دنیا کښې به د توحید کلمه اوچته شی۔ الله ﷻ خویاض او کریم دې۔

وَإِذَا مَا أَنْزَلْنَا سُورَةً

او کله چی | نازل کړې شی | یو نوې سورت

| او هر کله چی یو نوې سورت نازل شی

فِيهِمْ	مَنْ	يَقُولُ	أَيْكُمُ	زَادَتْهُ
نو خینی دھغوی نہ ہغہ ٹوک دی چی وائی کوم یو دی پہ تاسو کنبی چی زیات کرو ہغہ لره				
نو بعضی پہ ہغہ خلقو کنبی (دخندا پہ طور) دا وائی چی (اوبنائی کنہ) دی سورۃ د چا پہ ایمان کنبی				
هَذِهِ	إِيمَانًا	فَأَمَّا الَّذِينَ	آمَنُوا	فَزَادَتْهُمْ
دی سورت اپہ لحاظ دایمان سرہ نوہرچی دی ہغہ کسان چی ایمان نی راوړی دی نو زیات کړی دی هغوی لره				
زیاتی راوستو نو چا چی ایمان راوړی دی دھغوی پری یقینی طور ایمان زیاتیری				
إِيمَانًا	وَهُمْ	يَسْتَبْشِرُونَ	وَأَمَّا الَّذِينَ	فِي قُلُوبِهِمْ
پہ لحاظ دایمان سرہ او هغوی خوشحالیری اوهرچی دی ہغہ کسان چی پہ زړونو دھغوی کنبی				
او هغوی (پہ ہرنوی سورۃ) خوشحالیری اود چا پہ زړونو کنبی چی دنفاق (مرض) پروت وو				
مَرَضٌ	فَزَادَتْهُمْ	رَجَسًا	إِلَى رَجْسِهِمْ	وَمَا تَأْتُوا
مرض دی نو زیات کړل هغوی لره پہ لحاظ دپلیتی سرہ دپلیتی دھغوی سرہ او مرہ کیری هغوی				
نو دھغوی پہ پلیتی باندي (دی نوی سورۃ) یوہ بلہ پلیتی سوا کرہ اړہ تر مرگہ پوری				
وَهُمْ	كُفْرُونَ			
او حال داچی هغوی کافران وی				
				پہ کفر کنبی اختہ پاتی شو

قوله تعالى: فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا

د ایمان کمی بیشی مسئلہ باندي دامت اجماع ده: - چہ دا آیاتونہ نازل شو نو منافقانو خبری شروع کړی چہ ښه ده دی سورۃ پہ مسلمانانو کنبی کوم نور ایمان او نوره زیاتی خوبی پیدا کرہ. نو الله ﷻ فرمائی چہ اودا نور ایمان پہ مسلمانانو کنبی دننه یقینا پیدا شوې دی او هغوی پہ دی باندي خوشحالہ ہم دی. دآیت پہ ہغہ بزرگ ترین دلیلونو کنبی دی چہ ایمان کمیری ہم او زیاتیری ہم. لکہ څنگہ چہ د خلف او سلف علماؤ مذهب دی. بلکہ دا کثرو قول دا دی چہ پہ دی عقیدہ باندي د امت اجماع ده اود بخاری شریف اول شرح کنبی پہ دی مسئلہ باندي ژور او اوږد بحث شوې دی. خوچہ دچا پہ زړونو کنبی بیماری ده نوپہ هغوی کنبی خو دی آیت سرہ نورہم شک کنبی زیاتوالی کیری. لکہ چہ د الله ﷻ ارشاد دی (وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَاءً مَّشْقَاءً) یعنی قرآن پاک خو دمومنانو زړونوتہ شفا ورکوی. اود الله ﷻ قول دی (قُلْ هُوَ الَّذِي آمَنُوا هُدًى وَشِقَآءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقُرْءَانُهُمْ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ) یعنی د ایمان دخاوندانود پارہ خو قرآن پاک هدايت او شفا ده. دکافرانو غوږونہ خود دی قرآن پاک دطرف نہ کانرہ دی. دھغوی سترگې رندی دی لکہ چہ هغوی دډیر لری نہ رابللی شی چہ هلو اوړیدی نہ شی. دا څومرہ د بدبختی خبرہ ده چہ کوم څیز د زړونودهدایت صلاحیت لری هغہ د دوی د هلاکت اوضلاکت ذریعہ جوړ شی. لکہ چہ بیمار تہ ښه خوراک ہم ورکړی نو ہم نقصان ورسوی.

أُولَٰئِكَ	أَنَّهُمْ	يُفْتَنُونَ	فِي كُلِّ
ایا دا خلق گوری نہ چی بیشکہ دوی ازمانیلې کیری پہ هر			
ایا دی تہ نہ گوری چی دوی هرکال یو ځل یا دوه ځله			

عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿۹۰﴾
کال کنبی ایوخل! یا دوه خله خوبیا هم نه اوباسی توبه دوی اونه دوی نصیحت قبلوی په یو اونت کنبی غورزولې شی خوبیا هم توبه نه اوباسی اونه ترې عبرت اخلی
وَإِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرِيكُمْ
اوهرکله اچی نازل کړې شی یوسورت نواوگوری خینی ددوی اخینو نوروته اووانی چی ایا وینی تاسو او هرکله چی یو نوې سورۃ نازل شی نو دوی په سترگو سترگو کنبی یو بل سره خبرې او کړی
مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿۹۱﴾
یو کس ایا واپس لاړ شی اړولی دی الله اړونه ددوی خکه چی دوی اهغه قوم دی چی نه پوهیږی چی شوک درته گوری خو نه ایا غلی شان اوخی الله ددوی زړونه گرزولی دی خکه چی دوی ناپوه خلق دی

قوله تعالى: «أُولَٰئِكَ يَوْمَئِذٍ هُمْ يُقْتَلُونَ فِي كُلِّ عَامٍ»

د منافقانو خصلتونه د دنیاوی آفتونو باوجود ایمان نه راوړی: - دا منافقان دومره هم نه پوهیږی چه هغوی په کال کنبی یو ځل یا دوه ځل اخته کولې شی اوبیا هم دخپلو وړاندينو گنا هونونه نه منع کیږی او په دې باره کنبی چه په هغوی کوم تیریدونکی دی دهغی نه اندیبنسه نه کوی. مجاهد رضی الله عنه وانی چه منافقان به د اولرې اوقحت په فتنو کنبی اخته کولې شو. قتاده رضی الله عنه وانی چه د جنگ مصیبت به دهغوی په سر راپریوتلو صحابه کرامو رضی الله عنهم به وئیل چه مونږ به هرکال یو نه یو دروغ خبره اوریدله په کوم سره چه به اکثر خلق د هوکه کیدل. د حضرت انس رضی الله عنه روایت دې چه د سختی زمانه به زیاتیدله د زړه تنگی او د حوصلې کوتاهی به زیاتیدله (۱) اوهر کال به د تیرشوی نه خراب راتلو (۲) دا پورتنی آیت د منافقانو باره کنبی دې چه کله به یو سورۃ په نبی کریم صلی الله علیه و آله نازلیدو نو هغوی به یو بل ته کتل او وئیل به ئی چه تاته خو چا کتلې نه وو. بیا به هغوی د حق نه مخ اړولو. په دنیا کنبی د منافقانو د حال دې چه نه د حق خبرې مخې ته راخی اونه په هغې باندي پوهیږی. لکه چه د الله صلی الله علیه و آله فرمان دې (فما لهم عن التذکر معرضین) او بل قول دې (فما للذین کفروا قبلک مهطعین) یعنی په دې خلقو څه شوی دی چه د حق خبرې نه وده کوی لکه چه تختیدونکی ځناور دی چه د زمرونه تختی. نیغ او په اړخ کنبی پتیبی د حق نه د باطل طرف ته تیبیږی. الله صلی الله علیه و آله دهغوی زړونه گرزولی دی چه نه د الله صلی الله علیه و آله خطاب باندي پوهیږی اونه د پوهیدلو کوشش کوی.

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا
په تحقیق سره راغلی دې تاسو ته یو رسول دجنسه ستاسو نه گران دې په هغه باندي هغه کار تاسو ته یو داسې رسول <small>صلی الله علیه و آله</small> راغلی دې چی ستاسو دخپل جنس نه دې ستاسو نقصان په هغه
عَنِتْمٌ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ
بدلیگی ستاسو د بښیگری ډیر خواهش مند دې د مؤمنانو دپاره ډیر رحم دل چی په تکلیف کنبی اچوی تاسو حرصناک دې په تاسو باندي په مؤمنانو باندي مهربان دې

(۱) ابن ماجه كتاب الفتن باب شدة الزمان: ۴۰۳۹.

(۲) بخاری: ۷۰۶۸، ترمذی: كتاب الفتن باب منه لاياتي زمان الا الذي بعده شرمه: ۲۲۰۶، ابن ماجه: ۴۰۳۹، واللفظ له.

رَجِيمٌ	فَإِنْ تَوَلَّوْا	فَقُلْ	حَسْبِيَ اللَّهُ	لَا إِلَهَ	
رحم کونکي دي انوکہ مخ واپوي ستانه داخلق نواووايه کافی دي مالره الله نشته دي لائق دعبادت	او مهربان دي نوکہ اوس هم دوي مخ او گرزولو نو ورته اووايه چي زما دپاره يوازي الله بس دي	مگر هغه دي په هغه باندې بروسه اوکره ما او هغه مالک دي دعرش لوی	بي دهغه نه معبود نشته په هغه مي توکل دي او هغه دلونې عرش خاند دي		

قوله تعالى: لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ

درسول الله ﷺ دصفتا حسنه ذکر جمیل:- په دي آيت کښې الله ﷻ په مسلمانانو باندې خپل احسان ښکاره کوي چه ستاسو د پاره هم ستاسو دجنس نه يورسول ليکلي دي. لکه چه ابراهيم ﷺ دعا غوښتي وه چه ﴿ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ ﴾ او ﴿ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴾ او ﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ ﴾.

د نبي کریم نسب بالکل صفا دي: جعفر بن ابی طالب دنجاشی بادشاه او مغیره د کسری سفیرته ونيلي ووجه الله ﷻ په مونږ کښې هم زمونږ د قوم نه يو رسول را ليکلي دي. دچا دنسب نه چه مونږ واقف يو. دچا صفتونه چه مونږ پيژنو. دچا دپاسيدو کيناستو تک راتگ صدق او امانت ټولو خبرونه مونږ خبريو (د جاهليت د زمانې نه هم چه دچا په خاندان باندې څه داغ نه وو. حضور ﷺ فرمائيلي چه زما ټولو خاندان د نکاح په بنياد راغلي دي او چرته د وينو تويونکو د جاهليت د زمانې هم څه شک شته نشته. دادم ﷺ نه واخله تر اوسه پورې زما پلارانو نيکونو کښې يوکس هم بغير د نکاح نه دي پيدا شوي) (۲) دالله ﷻ ارشاد دي ﴿ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ ﴾ يعنی په امت باندې لږ تکليف هم په هغه باندې سخت گران دي.

د نبي کریم ﷺ شريعت بالکل واضح انتهائی اسان دي: په حديث شريف کښې دي ﴿ بَعَثْتُ بِالْحَنِيفَةِ السَّمِيحَةِ ﴾ يعنی اسان دين مي راوړلي راغلي يم (۳) په صحيح حديث کښې دي چه دا شريعت ډير اسان دي. الله ﷻ ډير اسان کړي پيدا کړي (۴) د هغوی ډير خواهش وي چه تاسو هدايت بيامومني او دنياوي او اخروي گټې حاصلې کړئ. صحابه رضی اللہ عنہم فرمائيل چه حضور ﷺ مونږته دومره عام معلومات را کړي دي چه فرض کړه يوه مرغشي هم په آسمان باندې الوزی د هغې باره گڼې هم معلومات را کړي دي (۵) حضور ﷺ فرمائيلي دي چه جنت ته نيزدي کونکي اودوزخ نه لرې کونکي يوه وره شان خبره هم داسې نشته کومه چه ماتاسو ته نه وي خودلې. د حضور ﷺ فرمان دي الله ﷻ د هر ناجائز او حرام خيز متعلق په مکمل توگه معلوماتو باندې تاسو خبر کړي نې. که تاسو د هغه بيان کړي شوي محرماتونه نه لرې کيږئ نوزه تاسو ته ښاييم چه د دوزخ په شغلو کښې به داسې پريوځي لکه پتنگ چه په شمع پريوځي (۶)

د رسول کریم ﷺ مثال: د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روايت دي چه حضور ﷺ له دوه فرښتې راغلي کله چه حضور ﷺ اوده وويو پښو طرف ته او بله دسر طرف ته. د پښو والا فرښتې د سر والا فرښتې ته وويل

(۱) احمد: ۱/۲۰۱، ۲۰۳.

(۲) مجمع الزوائد: ۸/۲۱۴، الدر المنثور: ۳/۵۲۵.

(۳) احمد: ۱۱۶/۶، مسنده حسن، مسنده حميدى: ۲۵۴ مختصراً.

(۴) صحيح بخارى كتاب الايمان باب الدين يسر: ۳۹.

(۵) احمد: ۱۵۳/۵، مسنده الطيالسي: ۴۷۹، ابن حبان: ۶۵، طبراني: ۱۶۴۷، والزيادة عنده.

(۶) احمد: ۱/۳۹۰، وهو حسن، مسند ابى يعلى: ۵۲۸۸، مجمع الزوائد: ۷/۲۱۰.

چہ دہ او دہ دہ امت متعلق حال یومثال بیان کرہ۔ ہغہ فرمائی چہ دہ مثال دہ امت سرہ داسی دی لکہ چہ خلق پہ سفر باندی یو اوچ کلک او خنگل تہ رسیدلی وی او د لاری خرچہ وغیرہ ورسرہ ہیخ باقی نہ وی پاتی شوی۔ نہ وړاندی تلې شی اونہ د واپس راگرخیدو خہ صورت وی۔ پہ دې کنبی مزیداری جامې اغوستونکې یوسرې راشی او ورته وائی چہ آیا زہ تاسو ددې خای نہ اوباسم او داسې باغونو تہ مو بوخم کوم چہ شنہ او آباد وی نہرونہ او حوضونہ وی آیا ماسرہ خئی؟ ہغوی ډیر پہ خوشحالی سرہ راخی شی ہغہ دوی بوخی چہ بنہ د میوو ډک وی او او بنہ خوارہ وارہ وی۔ بیا ہغوی تہ وائی آیا ما تاسو سرہ د خیرخواہنی حق ادا نہ کرو او ایاتاسو مې داسی شنو او آبادو خایونو تہ بوتلی نہ وئی؟ اوس واورنی وړاندی نورباغونہ داسی دی چہ ددې نہ ہم د سپرلونہ ډک دی او د دې ہم ډیر بنکلی حوضونہ دی۔ راخی چہ تاسو اوس هلته بوخم۔ نوبعضو اووئیل چہ تاسو خو وړاندی ہم ربنیتیا وئیلی او اوس ہم ربنیتیا وائی مونږ خو خامخا تاسو سرہ یو۔ او بعضو اووئیل چہ مونږ خو ہم داسی بنہ یو۔ مونږ ہم دلته بس یو وړاندی تہ موزرورت نشته۔ یعنی دا ہغہ خلق دی چہ دنیا پسې لیونی دی او د عاقبت خبر نہ اخلی حالانکہ د دې خای نہ هلته ډیرې مزی او خوشحالی دی۔ (۱)

د رسول کریم ﷺ سخاوت: حضرت ابوہریرہ ؓ نہ روایت دی چہ یو اعرابی حضور ﷺ لہ راغلو اومالی امداد نی اوغوہستلو۔ حضور ﷺ ہغہ تہ خہ ورکړل او وئی فرمائیل واخلہ ما ستا کار اوکړو اوتاسرہ می احسان اوکړو۔ ہغہ وئیل چہ نہ ہیخ احسان دې نہ دې کری۔ دې اوریدو سرہ بعضی صحابہ کرام ؓ غصہ شو او پہ ہغہ باندي د لاس اوچتولو ارادہ نی اوکړہ۔ نو حضور ﷺ پہ اشارہ سرہ منع کړل۔ حضور ﷺ پاسیدو او خپل خای تہ لاړو او اعرابی نی راوغوہستلو ہغہ وئیل تا اوغوہستل اوما درکړہ او خیر دې کہ تا ہر خہ اووئیل بس او دې وئیل۔ بنہ دہ دا نورہم واخلہ۔ نویائی ورته او فرمائیل چہ اوس ما تاسرہ بنہ سلوک اوکړو کہ نہ۔ اعرابی اووئیل چہ اللہ ﷻ دې تاسو لہ جزائی خیر درکړی۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ زما صحابہ پہ تاباندي غصہ شوی دی اوس تہ د ہغوی پہ وړاندی لاړ شہ او دې وخت کنبی چہ تا ماتہ خہ اووئیل د ہغوی پہ وړاندی ہم تصدیق اوکړہ چہ د ہغوی د زہ نہ ہم غصہ اوخی۔ ہغہ وئیل بنہ۔ کلد چہ اعرابی راغلو نو حضور ﷺ او فرمائیل دې راغلی ووسوال نی اوکړوما دہ لہ ورکړہ خودہ چہ خہ وئیلی وو ہغہ تاسوتہ معلوم دی مادي راوغوہستو اونورمې ورکړہ اوس دې راضی دې۔ حضور ﷺ او فرمائیل ولې ای اعرابی دا خبرہ تیک دہ کہ نہ۔ اعرابی اووئیل او اللہ ﷻ دې تاسو لہ جزائی خیر درکړی۔ حضور ﷺ فرمائی چہ زما او دباندی چی مثال داسی دی لکہ چہ د چا وبنہ وی او ہغہ اورانہ شوی وی خلق ہغې پسې منہی وہی نو نورہ ہم وارانہ شی۔ نو دا وبنی مالک وئیل چہ تاسو ددی خولو کار ماتہ پریردنی۔ زہ ددې دکار نہ بنہ خبریم زہ بہ دا نرمہ کړم۔ بیا ہغہ وائہ راواخستہ او ہغہ راغله۔ پہ ہغې نی وائہ او خورل او وئی نیولہ۔ او پہ ہغې باندي کجاوہ واچولہ۔ کہ ددہ د بدتمیزی پہ خبرہ زہ ہم ستاسو پہ شان غصہ شوی ووم نو ہغہ بہ دوزخی شوی وو (۲) خودا حدیث ضعیف دې۔ واللہ اعلم بالصواب۔

د اللہ ﷻ ارشاد دې ﴿يَا مُؤْمِنِينَ رَعَوْا حُرْمَةَ اللَّهِ﴾ پہ شان ددې ارشاد دې چې ﴿وَاصْفُصْ جَنَاحَكَ - لِمَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ او د اللہ ﷻ ارشاد دې چې ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ پہ دې آیت مبارک کنبی ہم دغہ حکم دې۔ چہ کوم عظیم شریعت تاسو راوړې دې کہ دا خلق د ہغې نہ مخ واروی نو ورته وایہ اللہ ﷻ مالہ کافی دې زہ پہ تاسو نہ پہ ہغہ باندي بھروسہ کوم۔ اللہ ﷻ د ہر خیز مالک دې خالق دې او ہغہ د عرش عظیم رب دې۔ د ہغہ عظیم عرش د مخلوقاتو چت دې۔ د زمکې او آسمان ټول مخلوق د ہغہ د عرش لاندی دی۔ ټول مخلوق د ہغہ د قدرت پہ قبضہ کنبی دې۔ د ہغہ علم پہ ہر خیز باندي محیط دې۔

(۱) احمد: ۱/۲۶۷۔

(۲) البزار: ۲۴۷۶، مجمع الزوائد: ۱۲/۹۔

د نینیی حضرت توبه نیزدا د قرآن پاک اخروی آیت دې: ابی بن کعب رضی اللہ عنہ فرمائی چه د قرآن پاک آخری آیت (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ) والا آیت دې (۱) اودا چه د قرآن ټول آیاتونه اوسورتونه په خلافت ابوبکر کبسی قرآن د مرتبې په لحاظ سره راجمع کړې شوی. خلقو به لیکلو او ابی بن کعب رضی اللہ عنہ به په خلقو لیکلو. کله چه د سورة براءة دې آیت ته اورسیدو (ثُمَّ الْمَرْفُوعُ حَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ) نودا گمان نی اوکړو چه دا د قرآن آخری آیت دې نوابی بن کعب رضی اللہ عنہ هغوی ته اوونیل رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د دې نه پس ماته دا دوه آیاتونه اورولې وو. (لَقَدْ جَاءَكُمْ) آخر سورت پورې او ونی ونیل چه دا د قرآن آخری آیت دې او هم په دې باندي ختم دې د کوم نه چه شروع شوی وه. یعنی د هغه الله صلی اللہ علیہ وسلم په نوم د چا نه چه بغیر بل اله نشته. هم د دې متعلق د الله صلی اللہ علیہ وسلم قول دې. (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ) (۲) د عبد الله بن زبیر رضی اللہ عنہ روایت دې چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته حارث بن خزیمه رضی اللہ عنہ دا دوه آیاتونه پیش کړې وو کوم چه د سورة براءة آخر کبسی دی. حضرت عمر رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چه د دې وحی بل شهادت څوک ورکوی؟ حضرت حارث رضی اللہ عنہ جواب ورکړو چه ماته خو پته نشته چه بل چاته معلومه ده خود الله صلی اللہ علیہ وسلم قسم ما دا پخپله د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلی دی. هغه اوونیل چه که دا کم نه کم درې آیاتونه وې نو ما به دې له د بل سورت نوم ورکړې وو. ته دا په قرآن کریم کبسی چرته کیږده. نودانی د سورت براءة په آخر کبسی کیخودل (۳) داخبره وړاندې تیره شوی ده چه حضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ ته مشوره ورکړې وه چه د قرآن پاک ټول آیاتونه راجمع کول ډیر قرین مصلحت دی. نو حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ ته د قرآن پاک راجمع کولو حکم اوکړو. هغه به قرآن راجمع کولو اوپه ترتیب کولو به نی او حضرت عمر رضی اللہ عنہ به هم هلته موجود وو. په صحیح حدیث کبسی دی چه زید رضی اللہ عنہ اوونیل چه د سورة براءة آخری حصه ما حضرت خزیمه بن ثابت رضی اللہ عنہ یا ابو خزیمه رضی اللہ عنہ سره لیدلی وه (۴) اودا هم مونږ بیان کړل چه د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم یوې ډلې ددې ذکر نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره اوکړه لکه څنگه چه خزیمه بن ثابت رضی اللہ عنہ کړې وه. والله اعلم. ابوالدرداء رضی اللہ عنہ بیان کوی چه څوک سحر ما بنام اووه ځل دا اولولی (حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ) نو الله صلی اللہ علیہ وسلم به د هغه ټول کارونه جوړکړی او چه کومه اراده کوی هغه به پوره کوی (۵) په یو روایت کبسی دی چه دزره په صدق سره نی لوستلې وی اوکه نه. خود دې جملې زیاتوالې غریب دي. په یو مرفوع روایت کبسی هم داسې ذکر دی خودا هم د منلو قابل نه دي. والله اعلم.

(الحمد لله) د سورة براءة تفسیر ختم شو.

(۱) احمد: ۱۱۷/۵ زوائد عبدالله، مجمع الزوائد: ۳۷/۷.

(۲) احمد: ۱۳۴/۵ زوائد عبدالله بن احمد بن حنبل وسنده ضعيف.

(۳) احمد: ۱۹۹/۱.

(۴) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة براءة باب قوله (لقد جاءكم رسول من أنفسكم عزيز عليه ما عنتم...) ۴۶۷۹.

(۵) ابوداود كتاب الادب باب ما يقول اذا أصبح: ۵۰۸۱ وسنده حسن.

(تفسیر سورة یونس (مکیہ))

ایاوتونہ	سورة یونس مکیہ وہی مائة وتسع ایات واحد عشر کوعا	رکوع گانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑨	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکي دي	⑩
الر	تِلْكَ اٰیَاتُ الْكِتٰبِ الْحَكِیْمِ ۝ اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ	
ال ر ا د ا	ایتونہ د کتاب دی چی د حکمت نہ ډک دی ایا دی خلقوتہ تعجب شوه دا خبره چی	
الف لام	ر ا دا داسی کتاب ایتونہ دی چی د حکمت نہ ډک دی ایا دا خلق دی خبرې ته تعجب کوی	
اوحینا	اَوْحِیْنَاۙ اِلٰی رَجُلٍ مِّنْهُمْۙ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَۙ وَبَشِّرِ الَّذِیْنَ	
وحی او کړه مونږه یو سړی ته ددوی نه چی او یروه خلق اوزیرې ورکړه هغه کسانو ته		
چی مونږ په دوی کښې یو سړی (عقیق) ته وحی اولیرله (اودا مو ورته او وئیل، چی خلق د الله ﷻ د عذاب و یروه		
امنوا	اٰمَنُوۙ اَنْ لَّهُمْۙ قَدَمٌۭ صِدْقٍۙ عِنْدَ رَبِّهِمْۙ ط	
چی ایمان نی راوړې دي چی بیشکه شته دوی لره مرتبه لویه رینستی په نزد ددوی		
او چی څوک ایمان راوړی هغوی ته زیرې ورکوه چی هغوی دپاره خپل پروردگار سره اوچته مرتبه ده		
	قَالَ الْكٰفِرُوْنَۙ اِنَّ هٰذَاۙ لَسٰحِرٌۭ مُّبِیْنٌۙ ۝	
نو وئیل کافرانو بیشکه چی داسې خامخا جادوگر دي ښکاره		
داوپه دي خبره کافروانی چی داسې خو ښکاره جادوگر دي		

قوله تعالى: اِلٰی رَجُلٍ مِّنْهُمْ

تول انبياء عليهم السلام دجنس بشر نه وو. -حروف مقطعات دسورتونو په شروع کښې وی په دي باندې اول کلام تیر شوې دي. اود سورة بقرې په شروع کښې په دي باندې پوره بحث تیر شوې دي. د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دي (ال) نه انا لله اری مراد دي. یعنی زه الله یم او تول هرڅه وینم. ضحاک رضی الله عنه هم داسې وینا کړې ده. دا د قرآن محکم او مبین آیاتونه دي. دمجاهد رضی الله عنه هم دا قول دي. حضرت حسن بصری رضی الله عنه فرمائی چه د کتاب نه مراد توراة او زبور دي. دقتاده رضی الله عنه خیال دي کتاب نه مراد هغه تول الهامی کتابونه دی کوم چه د قرآن نه وړاندې وو. خودا خیال لایعنی غوندي دي. د الله ﷻ ارشاد دي (اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا) کافران چه دا کوم تعجب کوی په دي باندې الله ﷻ فرمائی چه په دي کښې د تعجب څه خبره ده. چه پیغمبر ﷺ د بشر دجنس نه دي. لکه څنگه چه الله ﷻ د قرون ماضیه نه د کافرانو قول نقل کړې دي (بشر یدوننا) یعنی څوک بشر به مونږ ته هدایت اوکړی؟ دلته د کافرانو مراد هود رضی الله عنه او صالح رضی الله عنه وو. هود رضی الله عنه او صالح رضی الله عنه وائی په دي کښې د حیرانتیا څه خبره ده. که هم په تاسو کښې په چا باندې وحی نازل شوه او هغه نی پیغمبر جوړ کړو. نود قریشو د کافرانو باره کښې الله ﷻ فرمائی چه کافران وائی محمد ﷺ خو د تولو خدایانونه یو خدانی جوړ کړو. اودا ډیره عجیبه خبره ده. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دي چه کله الله ﷻ محمد ﷺ خپل رسول جوړ کړو او راوی لیگلو نو عربوانکار اوکړو او وئی وئیل چه د الله ﷻ شان خود دي نه ډیر لوی دي چه د محمد ﷺ غوندي سړي دي پیغمبر جوړ کړی راوئی لیگی. نو الله ﷻ او فرمائیل چه په دي کښې خود حیرانتیا څه خبره نشته (اَنْ لَّهُمْ قَدَمٌۭ صِدْقٍ) باره کښې اختلاف دي. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه د قدم صدق نه دا مراد دي چه هم په رومبی

بیان باندی تصدیق کول او سعادت حاصلول دی اود خپلو بنو اعمالو بنه اجر اخستل دی اود ابالکل د الله ﷻ د دې قول په شان دی چه ﴿لَيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا﴾ دې دپاره چه هغوی د جنگ او سخت عذاب نه اووړوی ﴿قَدْ مَرَّ صِدْقٍ﴾ باره کنبی مجاهد رضی اللہ عنہ وائی چه اعمال صالح مراددی. لکه صلوة صوم صدقه تسبیح او شفاعت د پیغمبر ﷺ. قتاده رضی اللہ عنہ سلف صدق مراد اخلی. ابن جریری رضی اللہ عنہ د مجاهد رضی اللہ عنہ هم خیال کولو سره اعمال صالحه مراد اخستې دی. لکه چه وئیلی شی ﴿لَهُ قَدَمٌ صِدْقٍ فِي الْإِسْلَامِ﴾ د حسان رضی اللہ عنہ شعر دې.

﴿لَنَا الْقَدَمُ الْعَالِيَا لِيَكُ وَخَلْقَنَا﴾ ﴿لَاوَلْنَا فِي طَاعَةِ اللَّهِ تَأْيِيبًا﴾

زمونږ اعمال اوزمونږ طور طریقی تاسره رښتونی دی اودالله ﷻ په تابعدارنی کنبی زمونږ اخلاف د خپلو اسلاف تابعدار دی. الله ﷻ فرمائی چه د دې باوجود چه مونږ هم دهغوی نه یو سرې بشیراوندیر جوړکړواومولیکلونو بیا هم دا کافران وائی چه ته خو ښکاره جادوگرئی. دا کافران بالکل دروغژن دی.

إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي

| بيشکه رب ستاسو | هغه الله دې

| بيشکه ستاسو پروردگار صرف يو الله دې

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ

چی پیدانې کرل آسمانونه | اوزمکه | په شپږ | ورځو کنبی | بیا | برابر شو هغه | په عرش باندې

چی آسمانونه اوزمکې ئې په شپږو ورځو کنبې پیدا کرل | بیا په عرش باندې برابر شو

يَذِيرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ

تدبیر کوی | دټولو کارونو | نشته | هیڅوک | شفاعت کونکې | مگر | روستو | | داجازت دهغه نه

هغه د هر کار تدبیر کوی | هیڅوک (دهیچا) سفارش نشی کولی | خود هغه داجازت نه پس

ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

هم دالله دې ستاسو | چی رب ستاسو دې | نو عبادت کوی هم دهغه | آیا نو نصیحت نه قبلوی تاسو

هم دغه الله ستاسو پروردگار دې | نو دهغه عبادت کوئی | آیا تاسو (اوس هم) نصیحت نه قبلوی

قوله تعالى: لَمْ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُذِيرُ الْأَمْرَ

عرش عظیم او د الله ﷻ علم - د الله ﷻ عزوجل ارشاد دې چه الله ﷻ دټول عالم پروردگا دې. هغه زمکې او آسمانونه په شپږو ورځو کنبې پیدا کرل. وئیلی شی چه هغه ورځې هم زمونږ د ورځو په شان وې. او دا هم وئیلی شوی دی چه د زرو کالو یوه ورځ وه. د کومې بیان چه به وړاندې راخی. بیا هغه په عرش عظیم باندې د خپل شان مطابق ناست دې. او عرش په ټولو مخلوقاتو کنبې د ټولونه لوی مخلوق دې. هغه دسرو یا قوتونه جوړدې. یا داچه هغه هم د الله ﷻ یونوردې. الله ﷻ د ټولومخلوقاتو مدبر سرپرست او کفیل دې. د هغه دپالونه د زمکې او آسمان یوه ذره هم بچ یا خلاصه نه ده. یوه توجو هغه د بل طرف د توجونه نه شی بندولې. ځکه چه یوه خبره هم په غلطه توگه باقی نه شی پاتې کیدې. غرونه سمندرونه آبادنی اوځنگلونه چرته هم یو لوی یا وړوکې تدبیردخیال کولونه نه شی بندولې. په دنیا کنبې یو سا اخستونکې داسې نشته د کوم رزق چه د الله ﷻ په ذمه نه وی. که یوڅیز هم حرکت کوی یا یوه پانږه هم راغورزیرې نو الله ﷻ د هغې علم لری. د زمکې په تیارو کنبې یوه ذره داسې نشته

اونه داسې اوچه لمده داسې شته چه د هغه په لوح محفوظ یعنی کتاب علم کبني نه وی. په کوم وخت چه دا آیت نازل شو ﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ مسلمانانوته یولوی لبسکر راتلونکې بنسکاریدو چه بدو خلق دی. خلقو تپوس اوکړو چه تاسو څوک ئې؟ نو ونیل مونږ پیریان یو ددې آیت په وجه مونږ د بنارنه اوڅو. اود الله ﷻ ارشاد دې ﴿مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ﴾ یعنی څوک به د هغه د اجازت نه بغیر د چا شفاعت نه شی کولې. دا قول دالله ﷻ د دې قول مطابق دې ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ او ﴿ذَلِكَ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ﴾ یعنی دې خلقو د عبادت د پاره هم د الله ﷻ ذات خالص کړې دې. اوای مشرکانوا تاسو عبادت کبني دالله ﷻ سره نور خدایان هم شریک کونې. حالانکه تاسو ته ښه معلومه ده چه پیدا کونکې الله هم یو دې. د هغه نه علاوه د بل چا عبادت نه شی کولې. پخپله الله ﷻ فرمائیلی دی که ته د هغوی نه تپوس اوکړې چه تاسو چا پیدا کړې ئې؟ نو اعتراف به کوی چه الله ﷻ. اوکه تپوس اوکړې چه د دې عرش عظیم او اووه آسمانونو اله څوک دې؟ نو ډیر زر به وائی الله ﷻ دې. نو دوی نه تپوس اوکړه چه د دغه الله ﷻ نه بیا ولی نه ویریرئې او شرک ولی کونې؟

إِلَيْهِ	مَرْجِعُكُمْ	جَمِيعًا	وَعَدَ اللَّهُ	حَقًّا	إِنَّهُ	يَبْدَأُ	الْخَلْقَ
هم هغه ته	واپسی ده ستاسو	دټولو	وعدده ده دالله	حقه	ايشکه هغه	اول شروع کوی	ديداوښت
هغه ته	ستاسو	دټولو	واپس کيدل دی	دا دالله	ريښتوني	وعدده ده	هغه مخلوق اول پيدا کړې دې
ثُمَّ	يَعِيدُهُ	لِيَجْزِيَ	الَّذِينَ	آمَنُوا			
بيا	به ئې	دوباره	پيدا کوی	هم هغه	دپاره	ددې	چی بدله ورکړې
او بيا	به ئې	هم دوباره	ژوندې کوی	ا چې هغې	کسانو ته	په انصاف	بدله ورکړې
وَعَمِلُوا	الصَّالِحَاتِ	بِالْقِسْطِ	وَالَّذِينَ	كَفَرُوا	لَهُمْ		
او عملونه ئې	اوکړل	نيک	په انصاف	سره	او هغه	کسان	ا چې دکفر په لاره لاړل
دې	ا اونیک	کارونه ئې	کړې دي	ا او چا	چې کفر	غوره کړې دې	ا (نو) د هغوی د څکلو دپاره
شَرَابٍ	مِنْ حَمِيمٍ	وَعَذَابٍ	أَلِيمٍ	بِمَا	كَانُوا	يَكْفُرُونَ	
څکل	ا دگرمواوبونه	او عذاب	ا درد ناک	په سبب	دهغې	ا چې وو هغوی	ا چې کفر به ئې کړوا
	ویشيدلې	اوبه دي	او دردناک	عذاب	مقرر دې	ا دا ځکه	چې کفر به ئې کولو الله

قوله تعالى: لَّهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ

د کفر سزا دردناک عذاب. - الله ﷻ خبر ورکوی چه د قیامت په ورځ به د مخلوق رجوع هم دهغه طرف ته وی. هر سا لرونکی کوم چه هغه پیدا کړې دې خامخابه د هغه طرف ته واپس کولې شی. ځکه چه څنگه نی اول پیدا کړې وو دغه شان نی بیا هم پیدا کولې شی. اود نیکو اعمال بدله به پوره ورکوی او کافرانو ته به د هغوی دکفر په سبب د قیامت په ورځ مختلف عذابونه ورکوی. لکه باد سموم او آب تمیم اود دې قسم نور هم. دا کافران د دوزخ غونډې څیز دروغ گنډې. هم په دې کبني به د هغوی شپه ورځ وی. اود ویلی کړې تانبې غونډې گرمې اوبه به د څکلود پاره ملاویرې.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ
ہغہ ہغہ ذات دی اچی جوړ نی کرو نمر خلیدونکی اوسپورمئی ارونبانہ اومقرر نی کرل هغی لره
اللَّهُ ۞ هغہ ذات دی اچی نمر نی پرقیدونکی جوړ کړی دی او سپورمئی نی خلندہ جوړہ کړی ده او دانی سمہ
مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۗ مَا خَلَقَ اللَّهُ
خایونہ دراختلوا دپارہ ددی چی تاسو معلوم کړی شمارا دکلونو اودحساب نه دی پیدا کړی الله
په حساب منزلونه مقرر کړی دی اچی تاسوتری نه دکلونو په شمیر او دوخت په حساب پوهه شی
ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ ۖ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝
دا هر څه مگر په حقه سره هغه واضحه بیانوی آیتونه دپارہ دهغه خلقو اچی پوهیږی
اللَّهُ ۞ دا ټول څیزونه (دلویو دپارہ نه بلکه) په مطلب پیدا کړی دی هغه پوهانو خلقو ته خپلی نسی په تفصیل سره بیانوی

قوله تعالیٰ: ۞ هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً

سپوامی نمرستوری شپه ورځ وغیره د الله ۞ قدرت نسی دی: - الله ۞ د دی خبرې خبر ورکوی. چه الله ۞ دخپل قدرت په کمال سره او دسلطنت په عظمت دلالت کونکی څنگه څنگه نسی پیدا کړی دی. د نمر دککوری نه وتونکی شغلې هغه ستاسو دپارہ رنرا جوړه کړه اوسپورمئی رنرائی ستاسو د پارہ نورجوړکړو. د نمر رنرا دجدا قسم ده اوسپورمئی رنرا بل قسم ده. رنرا هم یوه ده خو بیا هم په دواړو کبسی دومره فرق دی. چه یوه رنرا په بله باندې خیرنیږی نه. که په ورځ کبسی د نمر بادشاهی ده نو په شپه کبسی دسپورمئی. دواړه آسمانی اجرام دی خود نمرمنازل نی نه دی مقرر کړی او د سپورمئی منازل نی مقرر کړی دی. په اول تاریخ چه میاشته راوخی نو ډیره وړه وی بیا د هغی رنرا هم زیاتیرې او دهغی ککوری هم غتې کیرې تردې چه پوره شی. گول دائره شی. دی نه پس بیا کمپری اویوره یوه میاشت پس بیایخپل اول حالت باندې راشی. لکه چه الله ۞ فرمایي ﴿وَالْقَمَرَ قَدَرَهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيرِ ۝﴾ د سپورمئی د پارہ مونږ د غتیدو او کمیدو منازل مقرر کړی دی چه هغه په کمیدو کمیدو د زور اوج بناخ غوندې شی. نه خو نمر سپورمئی رانیسی اونه شپه د ورځې نه وړاندې کیرې. هر یو په خپل خپل مدار کبسی په خپله خپله ضابطه او قانون لاندې چکر وهی.

الله ۞ دا نمر اوسپورمئی وغیره عبث نه دی پیدا کړی: اود الله ۞ قول دی ﴿وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرَ حِسَابًا﴾ دنمر اوسپورمئی خپل خپل حساب دی. پدې آیت مبارک کبسی خودلې شوی دی چه دنمر په ذریعه ورځ پیژندلې شی اود سپورمئی په گردش سره د میاشتو او کالونو حساب لگولې شی. الله ۞ دا عبث نه دی پیدا کړی. بلکه په عالم په پیدائش کبسی یو عظیم حکمت پتې دی. اود هغه په قدرت باندې حجة البالغه ده لکه چه فرمائی ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا﴾ یعنی مونږ آسمان او زمکه او په دی کبسی چه څه دی په باطله توگه نه دی پیدا کړی. دا د کافرانو گمان دی او په کافرانوبه د دوزخ هلاکت وی. اود الله ۞ ارشاد دی ﴿أَلْحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ۝﴾ آیا تاسو دا گنرنی چه مونږ تاسو عبث پیدا کړی نی. عبث پیدا کړی شوی او عبث مړه شوی اوبیابه زمونږ طرف ته واپس کولې نه شی. د الله ۞ ذات ډیر لونی دی هغه الله واحد رب د عرش کریم.

د آیاتونو مطلب دا دی چه مونږ حجت او دلیلونه ښکاره ښکاره بیانوو دی د پارہ چه پوهیدونکی پوهه شی. د شپې ورځې د اختلاف مطلب دا دی چه ورځ څی نو شپه راځی او چه شپه څی نو ورځ راځی. په یوبل باندې غالب راتلو سره قرار نه کوی. لکه چه د الله ۞ ارشاد دی ﴿يُعْشَىٰ اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا﴾ شپه

پہ ورخ خوریری او ورخ پہ شپہ خوریری خو خہ مجال چہ نمر سپورمنی سرہ او جنگیری. د اللہ ﷻ ارشاد دے (قَالِقِ الْاِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلُ سَكَنًا) سحر راوخی او شپہ پہ سکون باندے تیریری. اللہ ﷻ پہ زمکہ او آسمان کنبی چہ خہ پیدا کری دی هغه د دے خبری ننبی دی چہ د هغه قدرت خومره عظیم دے. لکہ چہ د اللہ ﷻ ارشاد دے (وَكَاتِنَ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ) زمکہ او آسمان د اللہ ﷻ د خومره ننبونه دے (قُلْ اَنْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ) غوراو کرئی چہ پہ زمکہ او آسمان کنبی کومی ننبی نشته او کافران متنبه کونکی کوم کوم دلائل نشته. د اللہ ﷻ ارشاد دے آيا هغوی پہ آسمان او زمکہ کنبی اخوا دخوا ورتدی روستونظرنه کوی. دانخبی خود عقلمند و دپاره دی او د اللہ ﷻ دنبولواو عذابونو نه د بچ کیدونکود پاره دی.

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ
بیشکہ پہ بدلیدو کنبی ادشپی اودورخی او په هر هغه خیزونو کنبی اچی پیدا کری دی اللہ پہ آسمانونو کنبی
بیشکہ دشپی او ورخی پہ بدلون کنبی او اللہ ﷻ چي په آسمانونو او زمکہ کنبی خہ پیدا کری دی
وَالْأَرْضِ لَا آيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقُونَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ
اوپه زمکہ کنبی اخوا مخا ننبی دی ا دپاره دهغه قوم اچی خان ساتی د غلطي لاری نه ایشکہ هغه کسان
په دے تولو کنبی دهغی خلقو دپاره ننبی دی ا چي د اللہ ﷻ نه ویریری ا بیشکہ خوک چي زمونږ
لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا بِهَا
چی امیدنه لری ا دملاقات زمونږه ا اراضی شوی دی ا په ژوند د دنیا ا اطمئن شوی دی ا په هغی
سره دملاقات امید نه ساتی ا و د دنیا په ژوند رضا شوی دی ا او په هغی پوری ئی زور نه لگولی دی
وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غٰفِلُونَ ۝ أُولَٰئِكَ مَا لَهُمْ
اوهغه کسان اچی هغوی ا دایتونو زمونږ نه ا غافله دی ا دغه کسان چي دی ا آخری خانی دهغوی
او خوک چي زمونږ د ننبونه بیخی غافله دی ا هم دغه خلق دی چي تکاؤنږه ئی (د دوزخ
النَّارِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝
ووردی ا په سبب دهغی بدوکارونو اچی ووهغوی اچی کول به ئی ا
اور دے ا د دوی د خرابو عملونو په سبب ا

قوله تعالى: وَأَظْمَأَنَّنُوا بِهَا

په دنیاوی ژوندون باندے دعاشقانو کافرانو انجام: - چہ کوم بدبخت د قیامت په ورخ د اللہ ﷻ دملاقات نه انکار کوی اود اللہ ﷻ د ملاقات ورته لپشان هم یقین نشته او صرف د دنیاوی ژوند طالبان دی. او هم په دے دنیا باندے د هغوی نقوش خوشحاله دی. په دے آیت کنبی دا هم د هغوی متعلق خبرور کړې شوې دے. حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د اللہ ﷻ قسم دے کافرانو خونہ د دنیا ژوند له خہ زینت ورکړو او نه ئی دامرتفع کړل اوبیا د دے ژوند نه راضی هم شو هغوی د اللہ ﷻ د کونیه آیاتونو نه ډیر غافل دی. لپشان هم په خپل ژوند باندے غور او فکر نه کوی. د قیامت په ورخ د هغوی خانی دوزخ دے. اودا د هغوی د دنیاوی اعمالو صحیح بدله ده خکه چہ د اللہ ﷻ نه اود رسول اللہ ﷺ نه اود ورخی د قیامت نه هغوی کوم انکار کړې دے او کوم گنا هونه او جرمونه ئی چہ کړی دی د هغی تقاضا هم دغه ده.

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
بیشک ہغہ کسان چي ایمان نی راوړو
بیشک چاچي ایمان راوړې دي او نیک کارونه کوي
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
او کول نی نیک کارونه اوبه بنائی هغوی ته نیغہ لارا رب دهغوی په سبب دایمان دهغوی بهیری به هغوی به خپل رب د ایمان په برکت سره (داسي خایونه ته) اورسوی چي لاندي به ترې ولي
يَهْدِيْهِمْ رَبُّهُمْ
ياَيُّهَا نَبِيُّهُمْ
تَجْرِبُوْهُ
په جنتونو کبسي دک دنعمتونو وینا دهغوی به په هغې کبسي پاکي ده تالره بهیری د عیش عشرت په باغونو کبسي به وی هلته به هغوی وائی چي ائی الله ﷻ ته پاک نی او هلته به
مِنۡ تَحْتِهِمُ
الْاَنْهَارُ
فِيۡ جَدَّتِ
النَّعِيْمُ
دَعُوْهُمْ
فِيْهَا
سَبْحٰنَكَ
لَا تَدَّهَغُوْا نَهۡ نهرونه په جنتونو کبسي دک دنعمتونو وینا دهغوی به په هغې کبسي پاکي ده تالره بهیری د عیش عشرت په باغونو کبسي به وی هلته به هغوی وائی چي ائی الله ﷻ ته پاک نی او هلته به
اللّٰهُمَّ
وَكِحْتَهُمْ
فِيْهَا
سَلِّمْ
وَآخِرُ
دَعُوْلِهِمْ
له خدایا او دعا دهغوی به په هغې کبسي سلام (سلامتیا) وی او خاتمه دوینا دهغوی به داوی دهغوی (یو بل) سره دعا دا وائی چي سلامت اوسیرئی او دهغوی روستئی وینا به همیشه دا وی چي
اِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ
رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ
چي ثنا ده الله لره چي پاکونکي دتولو مخلوقاتو دي
بَل تعریفونه الله ﷻ لره دی چي پالونکي دتولو مخلوقاتو دي

قوله تعالى: وَيَحْتَتُّهُمْ فِيْهَا سَلَامٌ

جنت د سلامتیا کور دي . دلته دهغه نیک بختو خبرورکولې شی چه ایمان نی راوړې دي اود پیغمبرانو تصدیق نی کړې . حکم منل نی کړی نیک عملونه نی کړی اود اوعده اوکړې شوه چه د هغوی په نیکو اعمالو به هغوی ته هدایت کولې شی . دلته «یا ایمانیهم» (ب) سببه کیدې شی یعنی په دنیا کبسي د هغوی د ایمان راوړلو سبب د قیامت په ورځ په صراط مستقیم باندي به الله ﷻ هغوی برابر او قایم اوساتی . تردې چه هغه به دا پوره کړی او جنت ته به نی اورسوی . او داهم احتمال دي چه (ب) د استعانت وی لکه چه مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه هغوی سره به یو نوری اود هغې په امداد به هغوی په لار ځی . په قیامت کبسي به نیک اوبدعمل متشکل کبسي : او ابن جریر رضی اللہ عنہ وائی چه دهغوی اعمال به د یو ښکلې وجود او خوشبودارې هوا په شکل کبسي وی او چه کله د قبرنه او چتیری نودا ښکلې وجودونه به د هغوی په وړاندي وړاندي روان وی او هغوی ته به دهر قسم خیر او زیری ورکوی او چه کله هغه نیکوکار تپوس کوی چه ته څوک نی؟ نو وائی به چه مونږ ستا نیک اعمال یو او اوس به هغوی ددوی په وړاندي د نور په شان روان وی او جنت پورې به هغوی پریږدی . په دي وجه د الله ﷻ ارشاد دي چه «يَهْدِيْهِمْ رَبُّهُمْ بِاَيْمَانِهِمْ» اود کافرانو اعمال به ډیر په بد شکل کبسي وی او ډیرد بدبوداره هوا په شان بدن به اختیاروی او هغه به خپل ملگری سره اینختې وی اوتردو زخ پورې به نی راوی . د قتاده رضی اللہ عنہ هم دا قول دي . والله اعلم . د اهل جنت به داحال وی چه د هغوی خطاب «سُبْحٰنَكَ اللّٰهُمَّ» به وی . ابن جریر رضی اللہ عنہ وائی چه کله هغوی سره یوه مرغشی الوزی دکومې خواهش چه به ددوی پیدا شی نو دا پورتنی کلمه به په ژبه اووائی هم

دغه به د دوی بلنه وی. او یوه فرېسته به د دوی مرغوبات راوړی حاضره به شی سلام به او کړی هغه به د سلام جواب ورکړی نو وائی به ﴿وَمَحِيتُهُمْ فِيهَا سَلَمٌ﴾ هغوی چه کله او خوری نو د الله ﷻ حمد او شکر به ادا کړی هم د دې دپاره ئی فرمائیلی ﴿وَأَجْرُ ذَوَاتِهِمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ مقاتل ابن حیان رضی الله عنه وائی کله چه جنتیان د خوراک څه څیز غواړی نو ﴿سُبْحٰنَكَ اللَّهُمَّ﴾ به وائی نو هغه له به لس زره خادمان دسرو زرو په خوانچو کښې هغه څیز حاضر کړی او په هر د یوه خوانچه کښې به جدا جدا تازه خوراک وی. د هر یو نه به څه نه څه خوری. سفیان ثوری رضی الله عنه وائی چه کله یوسرې څه څیز غواړی نو ﴿سُبْحٰنَكَ اللَّهُمَّ﴾ به وائی اود آیت ﴿وَمَحِيتُهُمْ فِيهَا سَلَمٌ﴾ والا آیت په شان دې. اود الله ﷻ ارشاد ﴿لَا يَمْنَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيًا إِلَّا قِيلًا سَلَامًا﴾ وغيره دا ټول په دې خبره دلالت کوی چه پاک رب د همیشه همیشه دپاره محمود دې اود همیشه معبود دې. د دې دپاره دخلق دشروع نه هغه په خپل ذات باندي حمد فرمائیلی او په استمرار حال کښې هم د قرآن په شروع کښې هم اود تنزیل په شروع کښې هم لکه چه فرمائی ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ﴾ دکوم شرح احوال چه ډیر اوږده خواره دی. هغه اول او آخر محمود دې که هغه دنیا وی او که دین. په دې وجه په حدیث شریف کښې دی چه جنتیانوته تسبیح او تهلیل خودلې شوي دې څنگه چه د نفس خواهشات هم هغوی ته ورکړې شوي دي (۱) او چه څنگه څنگه د الله ﷻ نعمتونه په هغوی باندي زیاتیري نو دا تسبیح او تهلیل به هم زیاتیري. نه به ددې اختتام وی نه انقضاء. د الله ﷻ نه علاوه بل یو الله پالونکي نشته.

وَلَوْ يَعْجَلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ			
او که چری جلتی کولی الله دپاره دخلقو			
او که الله ﷻ خلقو ته بدی هم داسې زر			
الشَّرَّ	اسْتَجَالَهُمْ	بِاخْتِيارٍ	لِقَضَىٰ
په رسولو دشر پشان دزرغوبنستلو ددوی نیکی لره نوفیصله شوې به وو مهلت دعمل ددوی			
بنکاره کولی خومره چې دوی د بنیگړې په باره کښې تلوار کوی نو ددوی نیته به (پخوا) پوره شوې			
فَنذَرَهُ	الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ	لِقَاءَنَا	فِي طُغْيَانِهِمْ
نوپریږدو مونږه هغه کسان چی نه لری امید دملاقات زمونږ په سرکشی دهغوی کښې چی سرگردانه به وی			
و دا نومونږ هغه خلق چې زمونږ دملاقات امید نه ساتی اپخپله سرکشی کښې سروهلی بروهلی پریږدو			
قوله تعالى: وَلَوْ يَعْجَلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ			

دخپل ځان او خپل اولاد دپاره بددعا نه دی کول پکار. - الله ﷻ په خپلو بندیکانو باندي د خپل لطف او حلم خبرورکوی که چری انسان د خپل زړه په تنگنی اود غصې په حالت کښې خپل ځان مال اولاد ته خیرې کوی نو الله ﷻ د هغه بددعا نه قبلوی ځکه چه هغه ته پته وی چه دا بددعا دزړه په اراده سره نه کوی. دا د الله ﷻ بالکل رحم او کرم تقاضاده خو هغه دعا قبلوی چه د خپل ځان د پاره وی که د اولادیا مال حال دپاره وی. ددې دپاره خو فرمائی چه الله ﷻ دې هغوی ته مصیبت رسولوکښې هم داسې جلدی او کړی لکه چه انسان د خپل خیر دپاره جلدی کوی نود هغه دپاره خودې نه راتلونکې مرگ راشی. خود انسان دپاره دا بالکل بنه نه دی چه بار بار دا وائی اود خیرو کولوعادت په ځان کښې واچوی. لکه چه حضور ﷺ فرمائیلی خپل ځان ته خیرې مه کوئې اونه خپل مال اولاد ته خیرې کوئې.

(۱) صحیح مسلم: کتاب الجنة باب فی صفات الجنة واهلها... ۲۸۳۵.

خککہ چہ یو نہ یو وخت خو ددعا د قبلیدو وی کہ ہغہ وخت دی د خلی نہ خیری اووتلی نو پورہ کیری بہر (مجاہد رضی اللہ عنہ ددی آیت پہ تفسیر کنبی و نیلی دی چہ دابددعا دانسان قول دی چہ د غصی پہ وخت کنبی د خپل خان یامال اولاددپارہ نی کوی پداسی صورت کنبی پکاردی چہ سرے دی زردا اورانی (اللہم لا تبارک فیہ) یعنی ای اللہ پدی خبرہ کنبی برکت مہ اچوہ گنی نودہغہ خبرہ بہ قبولہ شی نوہم د ہغہ تباہی بہ اوشی.

وَإِذَا	مَسَّ	الْإِنْسَانَ	الضَّرُّ	دَعَانَا	لِحَنِيَةٍ	أَوْ قَاعِدًا
او کله چی	اورسیبری	انسان ته	تکلیف	نو رابلی مونبرہ	پروت پہ ارخ خپل	یا پہ ناستہ
او کله چی	پہ انسان	باندي	سخته راشی	نو ہغہ وخت	کنبی مونبر رابلی	ہم پہ ملاستہ ہم پہ
أَوْ قَائِمًا	فَلَمَّا	كَشَفْنَا	عَنْهُ	ضُرَّهُ	مَرَّ	كَانَ
یا پہ ولاړہ	انور کله چی	لری کرو	مونبرہ	دہغہ نہ تکلیف	دہغہ	نو تیر شی
ناستہ او	ہم پہ ولاړہ	خوبیا چی	کله مونبر	تری	تکلیف لری کرو	نو داسی (پہ مخہ) روان شی
يَدْعُنَا	إِلَى	ضُرِّ	مَسِّهِ	كَذَلِكَ	زَيْنَ	
اواز مونبر	ته	دفع کولو	دہغہ ضرر	ته چی رسیدلی	وہغہ ته	دغہ شان
چی دہ	ہلو پہ دغہ	سخته	کنبی مونبر	رابلی نہ وو	داسی	دحد نہ تیریدونکو خلقو ته
لِلْمُسْرِفِينَ	مَا	كَانُوا	يَعْمَلُونَ			
دپارہ دحدنہ	داوریدونکو	خلقو	ہغہ عملونہ	اچی	وہغوی	اچی کول بہ نی
دہغوی	کارونہ	بنائستہ	کولی شی			

قوله تعالى: مَرَّكَانَ لَمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرِّمَسِّهِ

دانسان احسان ہیروں:- ددی آیت بارہ کنبی اللہ ﷻ خبرورکوی چہ کله انسان یو مصیبت سرہ مخ کیری. لکہ چہ فرمائی (وَإِذَا مَسَّ الشَّرْقُذُ وَدُعَاءُ عَرَبِيٍّ) یعنی چہ کله مصیبت راحی نو ډیری اوږدې اوږدې دعاگانې غواری. وړاندینې آیت او دا آیت دواړہ پہ یوہ معنی دی. خککہ چہ کله ورتہ سختی رسی نو بی تابه او بی صبرہ شی. پہ ملاستہ ولاړہ ناستہ اوتلور اتلو کنبی پہ وینہ او اودہ د مصیبتونو لری کیدو دعاگانې غواری. خوچہ کله اللہ ﷻ دہ د مصیبتونو او خفگانو تونہ خلاصی ورکوی نو بیا ہغہ دہہ کوی ارخ بدلوی لکہ چہ پہ دہ باندي ہلو مصیبت راغلی نہ وو. اللہ ﷻ د دی طریقې مذمت کولو سرہ فرمائی چہ دا خبرہ خو گناہگارانو او بدکارانو سرہ بنہ بنائی اوچہ اللہ ﷻ چاتہ ہدایت اوتوفیق ورکری دی ہغوی د دی نہ خلاص دی. لکہ چہ حضور ﷺ فرمائیلی دی. دمؤمن معاملہ ہم خہ بل شان دہ کوم خیز چہ داللہ ﷻ د طرف نہ ہغہ سرہ کیری نو د ہغہ دپارہ ہم خیر جوړیبری کہ نقصان وراورسیدو او ہغہ صبر اوکرو نو اجر ملاؤ شو او کہ راحت او خوشحالی ملاؤ شوہ او شکر نی اوکرونو اجر ملاؤ شو. اودا مہرباننی خو صرف ہم مؤمن سرہ مخصوص دی. (۱)

(۱) ابورداء، کتاب الوتر باب النهی ان يدعو الانسان على اهله وماله: ۱۵۳۲، صحیح مسلم: ۳۰۰۹، کنبی د دی معنی روایت موجود دی صحیح مسلم کتاب الزهد باب المؤمن امره کله خیر: ۲۹۹۹.

وَلَقَدْ أَهَلَّكْنَا

اویہ تحقیق سرہ اہلاک کرل مونہ

اویقینی طور مونہ ستاسو نہ مخکنبی ڊیر نسلونہ تباہ کرپی دی

الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَا ظَلَمُوا ۗ وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ

خلق دزمانی اچی وو مخکنبی ستاسونہ اهرکله چی اظلم اوکرو هغوی اوراغلی وو هغوی ته ارسولان دهغوی
هرکله چی به د حد نه تیر شو | او هغوی ته دهغوی پیغمبران څنگه په دلیلونو سره راغلی وو

بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا ۗ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْجَارِمِينَ ۝

دواضحہ نبیو سره | اونہ وو هغوی اچی ایمان نی راوړی وی ادرنگی ابدله ورکوو مونہ قوم | مجرمانو ته
خو هغوی د ایمان راوړلو خلق نه وو | مونہ مجرمانو خلقو ته دغه شان سزاگانی ورکوو

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلِيفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ

بیا اوگر خولی مونہ تاسو | روستوپه پاتی کیدونکی | په زمکه کنبی اوستود هغوی نه | دپاره ددی چی اوگورو مونہ
بیا مونہ تاسو دهغوی نه پس په مخ د زمکی نائبان جوړ کرپی | ددی دپاره چی اوگورو

كَيْفَ تَعْمَلُونَ ۝

چی څه رنگی | عمل کوئی تاسو
چی تاسو څنگه کارونه کوئی |

قوله تعالى: ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلِيفَ فِي الْأَرْضِ

د دنیاوی ژوندون حقیقت: الله ﷻ خبر ورکړې دې چه مخکینورسولانو کله هغه کافرانو ته ښکاره دلائل او
واضحہ نبی راوړې راغلي وو او هغوی تکذیب کړې وونو څنگه هلاک کړې شوې وو بیا دهغوی نه پس
الله ﷻ هغه قوم پیدا کړې دې او هغوی ته نی خپل یو رسول لیگلې دې اوگوری چه دوی هم دوخت د
رسول خبره منی که نه. حضور ﷺ او فرمائیل چه دنیا ډیره خوږه او آباده ده. اوس الله ﷻ تاسو د مخکینو
قومونو جانشین جوړ کړی نی دې دپاره چه اوگوری تاسو څنگه عمل کوئی. ښکاره چه د دنیاوی ناجانزه
خواهشاتونه جداشی او غتیه خبره داده چه د ښځو نه محتاط اوسیرنی. ځکه چه په بنی اسرائیلو کنبی
رومبشی فتنه راغلي وه هغه هم د ښځو فتنه وه. (۱)

یوخل عوف بن مالک ﷺ خپل خوب حضرت ابوبکر صدیق ﷺ ته بیانولولکه چه آسمان سره یوه رسی
لگیدلې ده اورسول الله ﷻ هغه رابنکله بیا هغه آسمان سره زورند شوه نو بیا ابوبکر ﷺ رابنکله بیا
خلقو د منبر د طرف نه هغه ناپ کړه اود حضرت عمر ﷺ په ناپ کنبی هغه د منبر نه درې لاسه اوږده
راووتله. هلته حضرت عمر ﷺ هم وو حضرت عمر ﷺ چه واوړیده نو ونی و نیل چه ستا خوب پرېږده، د
څه خوب اوزمونږ هغې سره څه تعلق، خو چه کله عمر ﷺ خلیفه شو نو عوف ﷺ ته نی اوونیل عوف ﷺ ته
خو هغه خپل خوب لږشان واوړوه عوف ﷺ ونیل اوس په خوب څه کوې تاخوزه په خوب باندي رتلې
ووم. حضرت عمر ﷺ او فرمائیل چه الله ﷻ دې ستا ښیگره اوکړی ما هیڅ کله دا نه خوښول چه ته د
نفس خلیفه د رسول الله ﷻ ته دده د مرگ خبر واوړوی. بیا عوف ﷺ خپل خوب بیانول شروع کړو خو

(۱) صحیح مسلم کتاب الرقاق باب اکثر اهل الجنة الفقراء... ۲۷۴۲.

جہ کله تردی خای راورسیدو چه خلقو دممبره پوری درې درې لاسه هغه ناپ کولو. نو حضرت عمرؓ اوفرمائیل چه یو خو په دې دریو کبسی یو خو دا چه دې به خلیفه وی دویم دا چې چه د الله ﷻ په معاملہ کبسی د چا د ملامتیا خه پرواه نه کوی اویہ دریم لاس باندي د ختمیدو مطلب دادی چه هغه به شهید کیږی. عمرؓ اوفرمائیل د الله ﷻ ارشاد دې ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلِيفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾ اوس مونږ تا خلیفه جوړوو او گورو چه ته څنگه عمل کوی. نو ای عمرؓ اوس ته خلیفه جوړ شوی اود کولو په وخت کبسی سوچ کوه چه څه کوی. ﴿لَوْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى النَّاسِ لَفَسَدُوا﴾ نه د نه ویریدلو حکم کوم چه عمرؓ او کړو هغه د احکام الهی باره کبسی وو اود لفظ شهید نه مراد د حضرت عمرؓ دا وو چه زما د پارہ شهادت مقدر دې او هغه وخت دې چه ټول خلق به زما حکم منونکی وی. (۱)

وَإِذَا تَنَالَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ لَّا	ا او کله چی ا اولوستی شی په هغوی باندي ایتونه زمونږه واضحه
قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا انْتِ بِقُرَّانٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدَّلَهُ	ا او هر کله چی دوی ته زمونږ څرگنده ایتونه اولوستی شی ا نو څوک چی نو ای هغه کسان چی امید نه لری ا ملاقات زمونږ ا وره ا یو قران ا چی بدل وی د دې نه ا یابدل کړه ا قران زمونږ د ملاقات امید نه لری ا هغوی وانی چی د دې نه بغیر یو بل قران ا وره ا یا هم په دې کبسی (لږه ډیره) تبدیلی او کړه
قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلَقَّاءِ نَفْسِي ۚ إِنَّ اللَّهَ	ورته او وایه ا چی نه بنانی ا مالره چی بدل کړم ا قران ا د طرفه ا د نفس خپل نه ا نه کوم پیروی زه ا ورته ا و وایه چی څه داسی نشم کولی ا چی د خپل خانه په دې کبسی بدلون او کړم ا زه خو په هغی حکم
إِلَّا مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ ۚ إِنَّ عَصِيَّتْ رَبِّي عَذَابَ	مگر ا هغه حکم ا چی وحی کیږی ا ماته ا بیشکه زه ا بیریم ا که نافرمانی او کړه زه ا درب زما ا د عذاب پسې روان یم ا کوم چی ماته دوحی په ذریعه رارسی ا که زه د الله ﷻ د حکم نافرمانی او کړم ا نو د (قیامت) یوم عظیم ۵
قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا	دورخی لوی ا ورته او وایه ا که چری غوښتلې الله ا نه به و ا اورولې ما ا قران ا په تاسو ا اونه به په ورځ د عذاب نه ویریریم ا ته ورته او وایه که د الله ﷻ رضا وی ا نو ما به دا کلام تاسو ته اورولې نه وی
أَدْرِكُمْ بِهِ ۚ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا	الله خبر در کړې و و تاسو ته ا په دې قران ا نو په تحقیق سره اوسیدلې و م زه ا په تاسو کبسی ا ډیر عمر اونه به پرې ا الله ﷻ تاسو خبر کړې وئ ا او بیا زه خو په تاسو کبسی د دې نه پخوا ډیر عمر پاتې شوی یم
مَنْ قَبْلَهُ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝	مخکبسی د دې نه ا آیا نه چلوی عقل تاسو ا آیا تاسو د عقل نه کار نه اخلی

(۱) الطبری: ۱۵/۳۹.

قوله تعالى: قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُنذِرَهُ

دشویعت جو پونکے صرف دالہ ﷺ ذات دے یونہی ہم بدلون نہ شی کولے :- د قریشو مشرکانو کنبے چہ کوم سرکش کافران وو اود ہرے خبرے نہ بہ انکار او اعراض کولود ہغوی بارہ کنبے ارشاد کولے شی چہ رسول اللہ ﷺ بہ کلہ د اللہ ﷻ کتاب ہغوی تہ اورولو او واضحہ دلائل بہ نی پیش کول نو وئیل بہ نی چہ د دے قرآن نہ علاوہ بل قرآن راورہ چہ پہ بلہ طریقہ بانڈے لیکلے شوے وی۔ اوس اللہ ﷻ خیل نبی ﷺ تہ ارشاد فرمانی چہ دوی تہ اووایہ چہ زماخہ حق دے چہ زہ دخیل طرف نہ قرآن بدل کرے۔ زہ خو صرف یو مقرر شوے بندہ یم اود اللہ ﷻ پیغام رسونکے یو قاصد یم۔ دا ہر خہ چہ ما ستاسو پہ وپانڈے پیش کرے دی دا ہر خہ د اللہ ﷻ رضا او ارادے سرہ دی۔ زہ خو ہم ہغہ کوم چہ پہ ما کومہ وحی اوشی۔ کہ ما د اللہ ﷻ نافرمانی او کرہ نوزہ د اللہ ﷻ د قیامت عذاب نہ دیر ویریم۔ اود دے خبرے دلیل چہ دا زما د طرف نہ جوڑے شوے خبرے نہ دی دا دے کہ چری ما جوڑولے شوے نو تاسو بہ ہم جوڑولے شوے۔ او تاسو ہم د دے د جوڑولونہ عاجز نی۔ نوزہ بہ بیبا خنگہ عاجز نہ یم۔ بنکارہ خبرہ دہ چہ د اللہ ﷻ نہ سوا دبل چا کلام نہ شی کیدے او بلہ دا چہ تاسو زما صداقت او امانت د ہغہ وخت نہ پیڑنشی د کوم وخت نہ چہ زہ ستاسو پہ قوم کنبے پیدا شوے یم او اوس ہم زما صداقت پیڑنشی چہ زہ تاسو تہ رالیگلے شوے یم۔ تاسو زما پہ صداقت او ایماندارنی بانڈے یوہ ذرہ نیول نہ ششی کولے پہ دے وجہ خو اللہ ﷻ او فرمائیل چہ اووایہ ما تاسو سرہ یواوہد ژوندتیر کرے دی۔ تاسو دومرہ ہم نہ پوہیرنی چہ حق او باطل جدا جدا کر نی۔ پہ دے وجہ چہ د ہرقل بادشاہ د ابوسفیان اود ہغہ د ملگرو نہ د نوے نی بارہ کنبے حالات معلوم کرل اود ابوسفیان نہ نی تپوس او کرو چہ پہ تاسو بانڈے چری د ہغہ دروغ ثابت شوی دی؟ نو ابوسفیان او وئیل چہ نہ۔ ابوسفیان خو پہ ہغہ زمانہ کنبے دکافرانو سردار اود مشرکانو مشر وو۔ خوسرہ د دے ہغہ د حق خبرے اعتراف او کرو (والفضل ما شہدت بہ الاعداء) نو ہرقل او وئیل چہ کوم سرے د انسانانو پہ معاملہ کنبے دروغ نہ دی وئیلی نو ہغہ بہ دالہ ﷻ پہ معاملہ کنبے خنگہ دروغ اووائی؟ (۱) او حضرت جعفر رضی اللہ عنہ بن ابی طالب نجاشی بادشاہ تہ وئیلی وو چہ اللہ ﷻ مونرہ یورسول رالیگلے دے دچاد ذاتی ریشتونولی اودنسب دخویو او امانت نہ چہ مونرہ بنہ خبر خوبیانواد نبوت نہ وپانڈے د ہغہ قیام مونرہ سرہ خلویبنت کالہ پورے شوے۔ او سعید بن المسیب رضی اللہ عنہ درے خلویبنت پورے وائی خو زیات صحیح قول رومی دے۔

قَمِّنْ	أَظْلَمُ	مِمَّنْ	أَفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ	كَذِبًا	أَوْ كَذَّبَ
نو خوک دے	ازیات ظالم	دہغہ چانہ	اچی اوتری ہغہ پہ اللہ بانڈے	دروغ	ایا دروغ او گنری
			اچی پہ اللہ ﷻ بانڈے	دروغو تہمت	لگوی
بِآيَاتِهِ	ط	إِنَّهُ	لَا يُفْلِحُ	الْمُجْرِمُونَ	۞
آیتونہ	دہغہ	بیشکہ شان دادے	چی اخلاصی نہ شی مومندلی	مجرمان خلق	یا
			دہغہ ریشتونے	کنبے	دروغ گنری
				بیشکہ	مجرمان نشی کامیابیدی

قوله تعالى: قَمِّنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ أَفْتَرَىٰ

د آقا نورانی مخ مبارک ہم د صداقت یودلیل دے اللہ ﷻ فرمانی چہ د ہغہ نہ لوی ظالم او سرکش خوک کیدے شی خوک چہ پہ اللہ ﷻ بانڈے بہتان تری، اود اللہ ﷻ بارہ کنبے دروغ خبرے جوڑوی۔ اود دروغو

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الوحی باب کیف کان بدء الوحی الی رسول اللہ: ۷، صحیح مسلم: ۱۷۷۳.

دعویٰ کویٰ چہ ہغہ د اللہ ﷻ رالیگلہی شوہی دہی۔ دہی نہ زیات خوک مجرم او گناہگار نہ شی جوریدہی۔ داخبرہ خویوکم عقل اوبد سہری نہ ہم پتہ نہ دہ نو د ہونبیارانووانبیاء علیہم السلام نہ خنگہ پتہ پاتہی کیدی شی۔ خوک چہ د نبوت دعویٰ کویٰ کہ ہغہ دروغژن وی کہ ربتونہی اللہ ﷻ د ہغہ پہ بدکارنی او نیکوکارنی باندہی دلائل قائمہ وی کوم چہ د نمر پہ شان پرقیدونکی وی۔ حضرت محمد ﷺ او مسیلمہ کذاب دوارہ چہ چا کتلی دی د دوارو فرق بالکل داسی پیزندلی شی لکہ چہ خوک پہ رنہا ورخ او دنیمی شپہی پہ تیارہ کنبہی فرق کولہی شی۔ اوس د دوارو د خصلتونو کلام مقابلہ او کربنی نو صفابہ فرق معلوم شی چہ د محمد ﷺ پہ قول او فعل کنبہی خومرہ صداقت دہی۔ او پہ مسیلمہ کذاب، سجاج او اسودعسی کنبہی خومرہ دروغ او بی ایمانی دہ۔

عبداللہ بن سلام ﷺ وانی چہ رسول اللہ ﷺ کلہ مدینہی تہ تشریف راوہو نو خلق د حضور ﷺ پہ راتلو باندہی دیر خوشحالہ وو۔ پہ خوشحالہ خلقو کنبہی زہ ہم ووم۔ ما پہ اول خل چہ حضور ﷺ او کتلو نو زما زہہ گواہی ورکہہ (حاشا وکلا) دا نورانی مخ مبارک خود دروغژن سہری کیدی تہ شی۔ ما چہ د حضور ﷺ د ژہی مبارکہی نہ رومبنتی کومہ خبرہ واوریدہ ہغہ دادہ چہ: ای خلقو پہ خیل مینخ کنبہی یو بل تہ سلام کوئی، د ہغہ د فلاح د اللہ ﷻ نہ دعاغوارنی، د غریبانانو او اوربوختہ مروئی، خپلوانو سرہ صلہ رحمی کوئی، د شپہی مونخونہ کوئی چہ کلہ خلق اودہ وی، تاسو بہ بی د تپوسہ جنت تہ اورسنی۔ (۱)

ضمام بن ثعلبہ د خپل قوم بنی سعد بن بکر د طرف نہ چہ کلہ د حضور ﷺ پہ خدمت کنبہی حاضرشو نو حضور ﷺ تہ اووئیل چہ بنہ دہ او بنیایہ دا آسمان دومرہ چا اوچت کرہی دہی۔ حضور ﷺ او فرمائیل اللہ ﷻ، ہغہ بیا تپوس اوکرو دا غرونہ پہ زمکہ کنبہی دننہ چا ورخین کرہی دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل اللہ ﷻ۔ بیانی تپوس اوکرو دا زمکہ چا خورہ کرہی دہ۔ حضور ﷺ او فرمائیل اللہ ﷻ۔ بیا ئی اووئیل چہ ستا دی قسم وی پہ ہغہ ذات چا چہ دا آسمان جور کرہی، دا لوی لوی غرونہ ئی پہ زمکہ کنبہی ورخین کرہی او دا دومرہ لویہ پلنہ زمکہ ئی خورہ کرہی دہ آیا ہغہ تہ دتولو انسانانو طرفتہ رسول جور کرہی رالیگلہی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چہ اوزما دی قسم وی پہ ہغہ اللہ ﷻ چہ زہ ئی رالیگلہی یم۔ بیا ئی د حضور ﷺ تہ د مانخہ، زکوٰۃ، حج، اوروژہی بارہ کنبہی اود ہریورکن بارہ کنبہی پہ قسمونوور کولو سرہ تپوس اوکرو او حضور ﷺ ہم دہغہ اللہ ﷻ قسمونہ خورلوسرہ جواب ورکولو۔ ہغہ اووئیل چہ بیا خو تہ ربتونہی ئی او چہ کوم ذات الہی تہ پہ ربتونہی نبی جور کرہی رالیگلہی ئی چہ زہ بہ پہ دہی ارکانو باندہی نہ زیاتی کوم او نہ کمی (۲) پہ صحیح توگہ بہ عمل کوم۔ نو دومرہ پورہ والی بہ د ہغہ د پارہ کافی وی او ہغہ دنیبی پہ صداقت باندہی ایمان راوہو۔ خکہ چہ ہغہ شواہد او دلائل اوکتل۔ حسان بن ثابت ﷺ وانی:

(لولم تکن فیہ آیات مبینة
کانت بدیہتہ تأتیک بالخبر)

یعنی کہ حضور ﷺ سرہ دلائل ہم نہ وی خود حضور ﷺ دمخ مبارک پاکیزگی، سادگی او معصومیت د حضور ﷺ د صداقت او حقانیت دلیل وو۔

د رسول مقابل کنبہی د مسیلمہ حالت او ددہ خرافات:۔ خو مسیلمہ کذاب چہ د بصیرت صاحبانو کنبہی چا ہم لیدلی اود ہغہ کمزوری اقوال، رذیلہ خبری اتری، غیر فصیح کلام او خراب کارونہ اود ہغہ د دروغو دعویٰ کونکی قرآن کتلوسرہ چہ ہغہ بہ دوزخ تہ رسوی نو پریردی بہ ئی تہ بہ دانسیجہ راوباسی چہ ہغہ د نبوت خنگہ د دروغو دعویٰ کونکی وو۔ د اللہ تعالیٰ دا قول (اللہ لا الہ الا هو الحق القیوم لا تأخذہ سنینہ ولا نوم) اود مسیلمہ وینا (یا ضفدع بنت ازصفدعین، نقی کم تنقین، لا الماء تکدرین ولا الشارب تمنعین) ای دچندخو اولاد چیندخو چغی وہی چہ خومرہ تہریرنی، ستا پہ تہریدو باندہی بہ نہ اوبہ خرابی شی اونہ بہ خکونکی

(۱) ترمذی کتاب صفة القيامة باب حدیث افشوا السلام: ۲۴۸۵ و مسندہ صحیح، ابن ماجہ: ۳۲۵۱۔
(۲) صحیح بخاری کتاب العلم باب القراءة والعرض علی الخلد: ۶۳، صحیح مسلم: ۱۲، ابن حبان: ۱۵۴۔

منع شی اوددی ظالم یوہ وحی دادہ چہ ﴿لقد انعم الله على الجبلی. اذاخرج منها نسمة تعسی من بین صفاق وحشیا﴾ اللہ ﷺ ڏیر لوی احسان اوکرو پہ حاملہ بنسخہ بانندی چہ یو ژوندی روح نی د هغی د جلنی او کولمودننه نہ بھر راوویستلواو ﴿الفیل وما الفیل وما ادراك ما الفیل له ذنب قصیر وخرطوم طویل﴾ هاتھی خہ شان دی د هاتھی آیا تاسوپوہد شونی چہ هاتھی خہ خیزدی دهغه لکنی ورہ وی اوخرتم نی اوږد وی او ﴿والعاجنات عجمنا والحایزات عجزاوالالاقات لقبا اھالة وسمنا ان قریشا قوم یمتدون﴾ قسم د اوږواخونکو بنسخو، درویتی پخونکو بنسخو، پہ ترکاری اوغور وکبھی نورنی چورہ کونکو خورونکو بنسخو چہ قریش ڏیر ظالم قوم دی. اوس دحضرت محمد ﷺ پاکہ وحی اود دی کاذب فضول او گدوودو خبرو بانندی غوراوکړتی چہ ماشومان بہ ہم ددہ پہ خبرو پورې توقی کوی پہ دغه وجہ اللہ ﷺ هغه ذلیل کرو. او پہ یوم حدیقہ کبھی هلاک کرو. د هغه ډلہ مردارہ شوه اوپہ ملگرونی لعنت اووریدو. حضرت صدیق اکبر ﷺ تہ د هغه خلق د توبی د پارہ راغله او پہ دین کبھی داخل شو نو حضرت صدیق اکبر ﷺ خلیفہ رسول هغوی تہ اووئیل چہ د مسیلمہ کذاب خہ قرآن خو واورونی. هغوی معافی اوغوبنتہ نو صدیق اکبر ﷺ کلک شواو ونی فرمائیل چہ خامخا بہ نی اورونی. دامونږ چہ پورته خہ نقل کرل نودانی واورولو. صدیق اکبر ﷺ او فرمائیل چہ کم بختانو ستاسو عقل چرته تلې وو پہ اللہ قسم دا خوبہ د یو بی وقوف دخلې نہ ہم اونہ خی. وانی چہ عمرو بن العاص ﷺ مسیلمہ کذاب لہ راغلو، د جاہلیت پہ زمانہ کبھی هغه د دہ دوست وو. تر دغه وختہ پورې عمرو بن العاص ﷺ لا اسلام نہ ووراوړی. نو هغه تہ مسیلمہ کذاب اووئیل ای عمرو! نن صبا ستاسو پہ سږی (نبی ﷺ) بانندی کومہ وحی نازل شوې نوابن العاص اووئیل چہ ما دهغه د ملگرو نہ یو ډیر زبردست سورۃ خو ډیر مختصر اوریدلی. تپوس نی اوکرو کوم یو؟ عمرو اووئیل ﴿والعصیر﴾ ان الانسان لئی خبی ﴿مسیلمہ لږ ساعت سوچ اوکرو او ونی وئیل چہ پہ ما بانندی ہم داسې یوہ وحی راکوزه شوې دہ. عمرو تپوس اوکرو چہ هغه کومہ یوہ دہ. نو ونی وئیل ﴿یاویر یاویر امانت اذنان وصدروسائرک حقرة تقر﴾ ای ویر ای ویر (خناور) ستاخو غورونه او راوتلې سینہ بنہ بنکاری باقی ټول بدن خو تیت پیت دی. بیا نی اووئیل ولی ای عمرو او وحی څنگه وه. نو عمرو بن العاص اووئیل د اللہ ﷺ قسم چہ تہ پخپلہ پوهیرې چہ زما ستا دوحی دکذب یقین دی. نو چہ کله د یومشک دا حال وی چہ د نبی کریم ﷺ صداقت اود مسیلمہ کذب دهغه نہ پت نہ دی نود بصیرت د خاوندانو نہ دا خبرہ چرته پتہ پاتې کیدی شی. پہ دی وجہ اللہ ﷺ فرمائی ﴿ومن اظلم من افتری علی اللہ کذبا او قال اوحی الی ولکم نور الیہ شیء﴾ ددہ نہ بہ لوی ظالم څوک وی چہ پہ اللہ ﷺ بانندی دروغ تری او وانی چہ پہ ما بانندی وحی رانازلہ شوې. سرہ ددی نہ چہ پہ هغه وحی نہ وی رانازلہ شوې. یادوانی چہ دپیغمبر غوندی زہ ہم پیغمبریم. اوداسی هغه سږی ہم ډیر دروغژن دی چہ دپیغمبر ﷺ پیش کړی شوې وحی دروغ گنری پہ کومہ چہ د اللہ ﷺ دلیلونه قایم شوی وی. لکه چہ پہ حدیث کبھی دی چہ هغه ډیر کمبخت او ظالم دی چا چہ نبی قتل کرو یا یونبی هغه قتل کرو. (۱)

ويعبدون	من دون الله	ما لا يضرهم	ولا
اوداخلق عبادت کوی اما سواد اللہ نہ	ادهغی چی ضررنشی رسولی دوی تہ اونه	اودوی د اللہ ﷺ نہ سوا دداسی خیزونو عبادت کوی اچی نہ ورته نقصان رسولی شی او نه فائده	
وينقولون هولا	شفعائنا	عند الله	قل
نفع رسولی شی دوی تہ او وانی دوی اچی دا	سفارشیان دی زمونږه پہ دربار اللہ کبھی او وایه اے نبی	او وانی چی دوی د اللہ ﷺ پہ دربار کبھی سفارشیان دی	اورته او وایه ایا تاسو

(۱) احمد: ۱/۴۰۷ و مسنده حسن، مجمع الزوائد: ۵/۲۳۶، المعجم الكبير: ۴۹۷، ۱۰

اَتُنَبِّئُونَ	اللَّهُ بِمَا	لَا يَعْلَمُ	فِي السَّمَوَاتِ	وَلَا فِي الْأَرْضِ ط
ایا خبرور کوی تاسو الله ته ایہ ہغہ خیزاچی معلوم نہ دی ہغہ ته ایہ آسمانونو کنبی اونہ پہ زمکہ کنبی				
الله ﷻ دہغہ خبری نہ خبرونی کومی چی ہغہ ته نہ خو پہ آسمانونو کنبی معلومی دی اونہ پہ زمکہ				
سُبْحٰنَہٗ	وَتَعَالٰی	عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝	وَمَا	كَانَ النَّاسُ اِلَّا اُمَّةً
پاک دی ہغہ او اوچت دی دہغہ خیزنونہ شریک کوی نی دوی اونہ وو دا خلق مگر امت				
کنبی ہغہ پاک دی او ددوی دشرک کہ دیر اوچت دی او پہ اول کنبی خلق پہ یو لار روان وو بیا پہ				
وَاحِدَةً	فَاخْتَلَفُوْا ط	وَكَلِمًا	سَبَقَتْ	مِنْ رَبِّكَ
یو روستوا اختلاف او کرو ہغوی او کہ نہ وی خبرہ ہغہ چی مخکنبی فیصلہ شوی دہ د طرفہ درب ستانہ				
کنبی اختلاف پیدا شوا او کہ ستا دپروردگار د طرفنہ اول یو خبرہ فیصلہ شوی نہ وی نود دوی				
لَقَضٰی	بَيْنَهُمْ	فِيْمَا	فِيْہِ	يَخْتَلِفُوْنَ ۝
نوخامخا بہ فیصلہ شوی وہ پہ منخ ددوی کنبی پہ ہغہ خیز کنبی چی پہ ہغی کنبی اختلاف کوی دوی				
پہ مینخ کنبی بہ ددی اختلاف پہ حقلہ (پخوا) فیصلہ شوی وہ او دوی چی وائی چی ولی پہ دہ				

قوله تعالى: وَيَقُولُونَ هُوَ اَشْفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ ط

مشرکانو بہ د بتانو عبادت صرف وسیلہ کنولہ: اللہ ﷻ ہغہ ته رتہ ورکوی چہ اللہ ﷻ پریردی اود ورو معبودانو عبادت کوی چہ نہ اللہ ﷻ ته سفارش کولہ شی (لکہ چہ دشرکانو خیال دی) نہ نقصان رسولی شی اونہ فائدہ رسولی شی، نہ د خہ خیز مالکان دی اونہ چہ خہ غواری کولہ شی۔ پہ دی وجہ اللہ ﷻ فرمائی (قُلْ اَتُنَبِّئُونَ اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي الْاَرْضِ ط) یعنی آیا تاسو اللہ ﷻ ته د ہغہ خیز خبرور کوئی کوم چہ نہ پہ آسمانونو کنبی شتہ اونہ پہ زمکہ کنبی۔ بیا د شرک او کفرنہ خپل خان پاک گنر لوسرہ دا ارشاد فرمائی (سُبْحٰنَہٗ وَتَعَالٰی عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝)

ابتداء کنبی خلق تول پہ اسلام وو: اللہ ﷻ خبرور کوی چہ شرک پہ خلقو کنبی را پیدا شو۔ دہغی وجود نہ وو بیا پیدا شو۔ تول خلق پہ یو دین باندی وو او ہغہ د شروع نہ اسلام وو۔ ابن عباس ؓ فرمائی چہ د آدم ؑ اونوح ؑ لس قرن تیرشو اودا تول خلق د آدم ؑ پہ رشتونی دین باندی وو۔ بیا پہ خلقو کنبی اختلاف پیدا شو (او خلقو د بتانو عبادت شروع کرو نواللہ ﷻ خپل رسول پہ دلیلونو ثبوتونو سرہ راولیگلو چہ د اللہ ﷻ دلیل پر بخود و ہغہ ہلاک شو او چاچہ دلیل خپل کرو ہغوی سلامت پاتی شو۔ (وَلَوْلَا کَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ) اللہ ﷻ چالہ عذاب نہ ورکوی ترخوچہ پیغمبر ﷺ راونہ لیگی دلیل او حجت قائم نہ کری۔ اللہ ﷻ خو بہ مخلوق د یومقرر وخت پوری ژوندی ساتل اوبیا بہ نی مرہ کول اود کوم خیز بارہ کنبی چہ ہغوی پہ خپلو کنبی اختلاف ساتلود قیامت پہ ورخ بہ د ہغی فیصلہ کوی۔ مؤمنان بہ کامیاب وی او کافران بہ ذلیل وی۔

وَيَقُولُونَ	كَلِمًا	اَنْزَلَ	عَلَيْهِ	اٰیَةً	مِّنْ رَّبِّہٖ ؕ	فَقُلْ	اِنَّمَا
ووائی دوی ولی نازلہ نہ کری شوہ پہ دہ باندی خہ نبہ د طرفہ درب خپل نہ نو او وایہ چی بیشکہ							
د دوی وائی چی ولی پہ دہ باندی (زمونہ دوینا مطابق) د خپل پروردگار د طرف نہ یوہ نبہ نہ راخی انو ته ورته او وایہ چی							

الْغَيْبِ لِلَّهِ فَإِنظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنظِرِينَ

غیب علم | اللہ لرہ دی | نہ انتظار کوئی تاسو | بیشک زہ | ستاسو سرہ | د انتظار کونکو نہ یم
د غیبو اختیار صرف یو اللہ سرہ دی | نو تاسو انتظار اوکری | زہ ہم تاسو سرہ انتظار کونکی یم

قوله تعالى: **فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانظِرُوا**

دغوبنتلومطابق معجزه نہ خودلوکبني هم د اللہ ﷺ حکمت پت دي :- دادروغژن کافران وانی چه محمد ﷺ ته هم د نبوت داسي دليل ولي ملاونه شو لکه چه ثموديانوته اوبنه ملاوشوه يا دا چه د صفا غر ولي سره زر جور نه شو. يا دمکي غرونه دمکي نه ولي اخوانه شو او دهغی په خای باغونه اونهرونه ولي جور نشو. چه اللہ ﷺ قادر دي نوداسي خوکیدل پکاروو. رشتيا خبره خوداده چه اللہ ﷺ پخپلو افعالو کبني ډير قادر او حکيم دي. لکه چه فرماني ﴿ تَبْرَكَ الَّذِي أَنشَأَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّنْ ذَلِكَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ﴾ که د اللہ ﷺ ذات مبارك او غواري نوستاسو د پاره به ددي نه هم بڼه باغونه پيدا کړي دکومو لاندي چه نهرونه بهيري اوبه هغی کبني دننه محلونه وي. ولي هغوی خود قیامت نه انکار کړي دي او چه خوک د قیامت نه انکار کوی د هغوی د پاره خومونږ د دوزخ اور سور کړي دي. اللہ ﷺ فرماني چه د مخلوق باره کبني زما اصول دا دي چه هغوی معجزه غواري زه نی ورکوم. اوس که هغوی معجزې کتلو سره ایمان راوړونو بهتره ده گنی ډير زر به په هغوی باندي عذاب نازل کړم. بياد قیامته پوري مهلت نه ورکوم. د دي د پاره اللہ ﷺ خپل نبی ﷺ ته اختیار ورکړو چه په دي دوو خبرو کبني يوه اختیار کړه چه زه د هغوی دغوبنتني مطابق معجزه ورکړم، که هغوی ایمان راوړونو بڼه ده گنی نو عذاب به ډير زر ورکوم. اوبله خبره دا چه زه هغوی ته ترمرگه پوري مهلت ورکړم چه اصلاح نی اوشی. نو حضور ﷺ د امت باره کبني دویمه خبره اختیار او فرمائيله. لکه څنگه چه په شلوخلو د نبی کریم ﷺ حلم دي کافرانوسره ثابت شوي دي. اللہ ﷺ خپل نبی ﷺ ته فرماني چه دا اووايه چه هر څه د اللہ ﷺ په اختیار کبني دي. د امورو عاقبت اونتيجهي هم هغه پيژني. که چري تاسو په خپلو سترگوکتلو نه بغير ایمان نه راوړل غواري نوزما اوخپله باره کبني د اللہ ﷺ د حکم انتظار کوني. سره د دي چه هغوی د نبی کریم ﷺ بعضي داسي معجزې هم کتلې وي چه د هغوی د غوبنتلې شوو معجزونه ډيري لوڼې وي. يعنی حضور ﷺ د هغوی د سترگوپه وړاندي په خپله گوته مبارکه سپورمئي ته اشاره اوکړه هغه دوه تکړي شوي يوه دغر نه يو طرف ته او بله بل طرف ته شوه. دا خو په زمکه باندي ښکاره کيدونکو معجزاتونه هم لويه معجزه وه. اود مسؤل او غير مسؤل هريونه افضل نښه وه. اوس هم که د اللہ ﷺ په علم کبني وه چه دوی يومعجزه د رشد او هدايت په جذبه سره غواري نو اللہ ﷺ به خامخا قبوله کړي وه.

کافر اومشرک د ضد په وجه دمعجزراتلو باندي هم ایمان نه راوړي: خو هغوی د دښمنی اوتعننت په توگه غوبنتله. ددي دپاره د هغوی درخواست رد کړي شوي وو. اللہ ﷺ ته علم وو چه اوس به هم هغوی ایمان نه راوړي. لکه چه فرماني ﴿ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ ﴾ په هغوی باندي د اللہ ﷺ دليل متحقق شوي دي که هر قسم نښه ولي پيش نه کړي شی هغوی به ایمان نه راوړي. د اللہ ﷺ ارشاد دي ﴿ وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلِئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى ﴾ که چري مونږ هغوی له فرښتي هم راولو او ویدروو او هغه مري هم دوی سره خبرې اوکړي او هر څيز هغوی سره راجمع کړي شی او هره معجزه ورته اوخودلې شی هيڅ کله به ایمان راوړي. ځکه چه دهغوی مقصد صرف لوڼی کول اوضد کول دي. لکه چه فرماني ﴿ وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلِئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى ﴾ او ﴿ وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ ﴾ او ﴿ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرطَابٍ ﴾ که مونږ په دوی باندي د آسمانونو

دروازی ہم کولاز کروا هغوی داسمان یوه تکړه راپریوتونکې هم اووینی اویه هغوی باندي یو داسې آسمانی کتاب نازل کړې شی چه د کاغذونو دفتر وی کوم چه هغوی په خپلو لاسونو باندي هم نیولې شی بیا به هم دا کافران هم دغه وائی چه داخل بنکاره جادو دي. نوییا د هغوی خبرې منلو نه فائده څه ځکه چه د هغوی مطالبات خو د دښمنشی او تعنت په بنیاددی. هم د دې دپاره خو او فرماینلې شو چه زه هم انتظار کوم او تاسو هم انتظار کوئې.

وَإِذَا	أَذَقْنَا	النَّاسَ	رَحْمَةً	مِّنْ	بَعْدِ	ضُرَّاءٍ	مَسَّتْهُمُ
او کله چی	اوراوخکوؤ مونږه	خلقو ته	ارحمت روستوا	دهغه مصیبت نه	چی رسیدلې وی	دوی ته	او هرکله چی
مُونږ	(ناشکره)	خلقو ته	د رحمت	خوند	اوخکوواد	مصیبت نه	پس چی رسیدلې وی
وَإِذَا	لَهُمْ	مَكْرٌ	فِي	آيَاتِنَا	قُلِ	اللَّهُ	أَسْرَعُ
نو فوراً	وی دوی لره	بېهانه	په آیتونو	زمونږ کښی	دوی ته	اوایه	چی الله
زیات	تیز	دی	نو هغوی	زر	زمونږ	د آیتونو	په حقله
فریبونه	شروع	کړی	اورته	اوایه	چی الله	په فریبونو	کښی
مَكْرًا	إِنَّ	رُسُلَنَا	يَكْتُمُونَ	مَا	تَكْفُرُونَ	هُوَ	الَّذِي
په لحاظ	دېت	تدبیر	سره	بیشکه	فرښتې	زمونږه	لیکی
ا	هغه	مکرونه	چی	کوی	تاسو	هغه	هغه ذات
دی	هغوی	نه هم	وراندې	دی	بیشکه	چی	زمونږ
استاذې	ستاسو	فریبونه	لگیا	دی	لیکی	(الله)	هغه ذات
يَسِيرُكُمْ	فِي	الْبَرِّ	وَالْبَحْرِ	حَتَّىٰ	إِذَا	كُنْتُمْ	فِي
چی	گرځوئ	تاسو	په	اوپه	دریاب	کښی	اوپه
کله	سواره	شی	تاسو	په	کشتو	کښی	دی
چی	تاسو	په	اوپه	مزکه	اوپه	سمندر	کښی
گرځوی	اثر	دی	چی	کله	تاسو	په	کشتی
کښی	سواره	شی	وَجَرَيْنِ	بِهِمْ	يَرْبِجُ	طَيْبَةً	وَقَرِحُوا
اوروانی	شی	د دغه	خلقو	سره	په	باد	ا
بنه	موافق	سره	اوخوشحاله	شی	هغوی	ا	په
هغې	سره	اوهغه	بیرې	دا	خلق	د	موافق
بادونو	په	ذریعه	روان	کړی	ا	او	دوی
پرې	خوشحاله	شی	جَاءَتْهَا	رِيحٌ	عَاصِفٌ	وَجَاءَهُمُ	الْمَوْجُ
نوراشی	هغه	کشتی	ته	باد	تیزمخالف	اوراشی	هغوی
ته	اچې	ا	دهرخانی	نه	ا	اوگمان	وشی
دهغوی	نو	په	دی	کښی	پرې	ناخپه	د مخالف
بادونو	یوه	چپه	راشی	او	دهرطرف	نه	پرې
د	اوبو	چپې	راخورې	شی	أَلْهَمُوا	أَجِطُوا	بِهِمْ
چی	بیشکه	هغوی	چی	دی	احاطه	اوکړې	شوه
په	هغوی	باندي	نو	په	دغه	وخت	کښی
رابلی	الله	او	دوی	پوهه	شی	ا	چی
(بس)	اوس	سم	راگیر	شو	نو	هغوی	الله
ته	آواز	اوکړی	ا	دیر	په	اخلاص	فُخْلِصِينَ
لَه	الدِّينِ	لَيْنٌ	أَنْجَيْنَا	مِنْ	هَذِهِ	سِرَّةٍ	كُنْتُمْ
چی	خالص	کونکی	وی	هغه	لره	دین	ا
که	چری	ا	که	چری	ا	خالصی	راکړو
تا	مونږ	لره	ا	ددې	مصیبت	نه	سره
که	تا	مونږ	(ددې	طوفان)	نه	خالص	کړو
نو	مونږ	به	ستا	دیر	دیر	شکر	ادا
کړو							

لَنَكُونَنَّ	مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿۱۰﴾	فَلَمَّا	أَجْمَهُمْ	إِذَا هُمْ
نو خامخا به شو مونږه دشکر کونکونه نوهر کله چی خلاصی ورکړو دوی ته الله نوبیا دوی				
خوهر کله چی الله ﷻ ورته نجات ورکړی نولا ساعت تیر شوې نه وی چی دوی د زمکې په مخ				
يَبْغُونَ	فِي الْأَرْضِ	بِغَيْرِ الْحَقِّ ط	يَأْتِيهَا النَّاسُ	إِنبَاءًا
بغاوت کوی په زمکه کبسی په ناحقه سره له خلقوا بیشکه بغاوت ستاسو				
بر ناحقه سرکشی شروع کړی ائی خلقوا داستاسو سرکشی هم ستاسو په خپلو				
عَلَىٰ	أَنْفُسِكُمْ	مَتَاعًا	الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا	ثُمَّ
په نفسونو ستاسو باندې دې نفعه دژوند ددنیا ده (وې کړی) بیا مونږ ته واپسی ده ستاسو				
سرونو راپریوتونکې ده ددنیا ژوند (دیو خوورخو) فائده ده (مزې په کبسی او کړنی) بیا هم مونږ				
فَنَنْسِيكُمْ	بِهَا	كُنْتُمْ	تَعْمَلُونَ ﴿۱۱﴾	
نو مونږ به خبر درکړو تاسوته په هغه عمل چی وی تاسو چی کوو به تاسو بیشکه				
ته واپسی ده نو مونږ به درته ستاسو ټول کارونه ښه په گوته کړو				

قوله تعالى: دَعَا اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

مکې مشرکانوبه دمصیبت په وخت کبسی صرف هم یو الله ته چغې وهلې. - الله ﷻ فرمائی د مصیبتونو مزه څکلو نه پس کله انسان ته زمونږ د رحمت سره مخامخ کیدل کیږی لکه د غربت نه پس خوشحالی د قحط نه پس په کرکیله کبسی بهترین پیداوار او باران وغیره نو هغوی توقې مسخرې او تکذیب کوی. او چه کله انسان مصیبتونه راگیرکړی هغوی په ناسته ولاړه ملاسته اوویننه دعاگانې په پندونو کوی. حضور ﷺ یو ځل دسحر موند وکړو او هغه د باران شپه وه. بیا حضور ﷺ او فرمائیل چه آیا تاسو ته معلومه ده چه نن شپه الله ﷻ څه فرمائیلی؟ صحابه کرامو ښه عرض اوکړو الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ ښه پوهیږی. نو ونی فرمائیل چه الله ﷻ ارشاد فرمائی چه نن زما بندیگان مؤمنان هم سحر پاسی او کافران هم، خوچا چه دا اوونیل دا باران د الله ﷻ د فضل اورحمت په سبب دې نوهغه په ما باندې ایمان راوړلې دې او د ستورو د اثراتومنکر دې او چه کوم دا عقیده لری چه دا باران د ستورو په سبب کیږی نوهغه زمانه کفرکوی او په ستورو باندې ایمان راوړی (۱) اووایه ای پیغمبره! زما حکمت عملی ډیره کارگروی داسې مجرم گمان کوی چه مونږ ته عذاب د کفرپه وجه نه دې راکړې شوې خو په حقیقت کبسی هغوی سره د ډهیل کار شوې وی او چه کله هغوی په خپل پوره غفلت کبسی شی نو یو دم به راگیرکړې شی. زمونږ فریبتهې د هغوی اعمال لیکمی او بیا هغه عالم الغیب ته پیش کولې شی او بیا هغوی د هرې وړې او لوڼې گناه سزا خوری.

بیا ارشاد فرمائی چه الله ﷻ ستاسود اوچې اولمدې دسفر دپاره تاسوله آسانی راپیداکړې اوپه اوبو کبسی دننه هم هغه تاسو په خپله پناه اوحفاظت کبسی واخستنی اوچه کله تاسوپه کشتوکبسی نې هواگانې دا کشتی چلوی نو تاسودهغې په نرم رفتاریا تیزوالې باندې خوشحالیرنی. بالکل د خوشحالی په وخت دا کشتی دهوا تیزې چېې راگیرې کړی اود هرطرف نه موجوده وی نو ستاسو دا یقین پیدا شی چه اوس خوهلاک شو نو دې وخت کبسی په زارو زارو د الله ﷻ نه دعا گانې غواړنی، دې وخت

(۱) صحیح بخاری کتاب الاذان باب مستقبل الامام الناس اذا سلم: ۸۴۶، صحیح مسلم: ۷۱.

کنبی تاسو نه یو صنم یاد وی او نه یو بت، لات او هبل، بلکه هم مونږ ته چغې وهنې. نو چه کله الله ﷻ تاسو د سمندر غاړې ته صحیح سالم اورسوی نو بیا زمونږ نه مخ اړونې. انسان ډیر ناشکره دې. دلته او نیلې شو چه **(دَعَا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ اُنْجَيْتَنَا)** یعنی ډیر مخلص جوړشی رابلل کوی، که ته مونږ له د دې مصیبت نه خلاصې را کړې نو مونږ به ډیر شکر گذار شو او چه کله هغه دوی ته نجات ورکړی نو په ملک کنبی هغوی ناحقه شرارت کوی لکه چه په دوی چرې څه مصیبت راغلې نه وو. بیا ارشاد کبړی **(يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بُغِيكُمْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ)** ای خلقو ستاسو د بغاوت نقصان به په تاسو وی ښه یاد ساتنی چه په بل چا باندي به د دې هیڅ نقصان نه وی. لکه څنگه چه په حدیث شریف کنبی دې چه د الله ﷻ نه بغاوت او صله رحمی نه کول دوه داسې گناهونه دی چه په آخرت کنبی خو به عذاب وی ولی په دنیا کنبی به هم ډیر زرد دې سزا ملاویرې. (په دې نه پاتې کیدونکی دنیا کنبی ستاسو دپاره دیوڅو ورڅو متاع ده بیا ستاسو واپس کیدل هم زمونږ طرف ته دی. او چه کله زمونږ طرف ته واپس شنی نو ستاسو په ټولو اعمالو به تاسو پوهه کړې شنی. اود دې به پوره پوره بدله درکولې شی. چاته چه ښه بدله ملاوشوی وی نو هغه خو به دالله ﷻ شکر ادا کړی او چاته چه سزاملوشی هغه به خپل خان ملامت کوی.

إِنَّمَا مَثَلٌ	
بیشکه امثال	
اد دنیا د ژوند حال خوبس داسی	
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا	كِبَاءٌ
دژوند د دنیا	پشان داوبو دې چی نازلې کړې مونږه هغه داسمان نه نو گنډاوشو په دې سره
مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ	أَنْزَلْنَاهُ
دې لکه مونږ ډبره نه اوبه راوړو انو دهغې په ذریعه دزمکې نه گنډه سبزی رازرغون شی چی خلق او خاړوی	
نَبَاتِ الْأَرْضِ مِمَّا	يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ
پیداوار دزمکې دهغې نه خوراک کوی انسانان او خاړوی تر هغې پورې کله چی واغستو زمکې	
زُخْرِفَهَا	وَأَزَيَّنَّتْ
ښایست خپل او ښانسته شوه او خیال او کړو مالکانو دهغې چی بیشکه هغوی قادر دی	
أَتَاهَا	أَمْرًا لَّيْلًا
په فاندې دهغې باندي نور اغې هغې ته حکم زمونږه د شپې یا دورځې نواوگر خوله مونږه هغه زمکه	
حَصِيدًا	كَانَ لَمْ تَفْنَنَّ
ریلې شوی لکه چی نه اوسیدل هیڅوک هلته پرون دارنگې واضحه بیانوو مونږه ایتونه	

(ابوداؤد کتاب الادب باب فی النهی عن البغی: ۴۹۰۲ رسنده صحیح، ترمذی: ۲۵۱۱، ابن ماجه: ۴۲۱۱، الادب المفرد: ۶۷، حاکم: ۴۵۶/۲، احمد: ۳۶/۵، ابن حبان: ۴۵۵.)

لِقَوْمٍ

يَتَفَكَّرُونَ ۝ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَىٰ دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ

دپارہ دہغہ قوم | چپی فکر کوی | او اللہ | رابلی | کور د سلامتیاتہ | اولارہ بنانی | ہغہ چاتہ
د فکر نہ کار اخلی | او اللہ (ددری مقابلہ کنبی) | دسلامتیا کور تہ رابلل کوی | او چاتہ چپی ٹی خوبہ شی

لِشَاءِ

إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝

چپی او غواری ہدایت دہغہ | لاری نیغی تہ |

نو پہ نیغہ لاری روان کپی |

قوله تعالى: :: إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ

د دنیاوی ژوند یومثال: - د دنیا ظاہری زیب و زینت او آبادی بیا د دے ډیر زر زوال کیدلو مثال اللہ پاک
پہ راتو کیدلو خیزونوسره ورکوی. دکومو دپارہ چہ د آسمان نہ اوبہ راووروی اللہ ﷻ دزمکې نہ راو
ویستل کوم چہ انسان خوری لکه غلہ دانہ، مختلف قسم میوې او گلونه چہ نہ صرف د انسان خوراک
بلکہ خناور ہم د هغی ډکی او سوکې وغیرہ خوری اوچہ کله د زمکې دا سپرلی او بنانست فنا شی اود
مختلفو قسمونو او شکلونو سبزنی په پوره شینوالی سره راشی نو زمیندار او کروندگری دا گمان کوی
چہ اوس به فصل پریکرو میوې به راکوزې کرو نو ناخاپی داسی تندر یا سیلی راشی چہ د ونو تولی
پانرې اوچې شی او اوسوزی میوې گلونه ختم شی اود دے شینوالی او آبادنی په خای هغہ یو اوج شان
ډیرې جوړشی لکه چہ دا هیدو شنه وونه، او کله دا نعمت هیدو زمیندار تہ ورکړې شوې نہ وو. په دے
وجه په حدیث کنبی دی چہ دنیا دارو تہ نعمتونه ورکولې شی بیا دوی په اور کنبی د گناه په وجه
واچولې شی اوتپوس ترې اوکړئی چہ کله تاسو تہ راحت ملاوشوې هم وو؟ نو هغہ به وائی چہ هیخ کله
نہ. یو بل سرې به وی چہ په دنیا کنبی لوی لوی تکلیفونه اوچت کړې وی بیا هغہ جنت تہ لیگلې شی او
تپوس ترې کیږی چہ آیا تاته چرته خه تکلیف رسیدلې وو؟ نو وائی به چہ هیخ کله ہم نہ (اللہ ﷻ) د دے
هلاکیدونکو باره کنبی فرمائی چہ هغوی په خپلو کورونو کنبی داسې بریاد شولکہ چہ چرې اوسیدلې
نہ وو. بیا ارشاد کیږی ﴿كَذٰلِكَ نَقِصِّلُ الْاٰیٰتِ﴾ یعنی مونږ خبره داسې کولاو او واضح دلیل او حجت سره پیش
کوو دے د پارہ چہ خلق د دے خبرې عبرت حاصل کړی چہ دنیا ډیره په تیزنی سره په زوال ده. په دنیا
باندي د قادر کیدو سره هغوی سره دھوکہ کوی خو ک چہ د دے طرف تہ وړاندې کیږی هغہ ترې تختی
او خو ک چہ د دے نہ تختی د هغوی په پښو کنبی پرپوخی. اللہ پاک د دنیا مثال د زمکې د بوتوسره په
سورۃ کہف کنبی په بل آیت کنبی هم ورکړې دے ارشاد دے ﴿وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ﴾ د دنیا د
ژوند مثال دنازل شوی باران په شان دے چہ د بوتو نہ وړاندې اوآبادیدو نہ پس بیا یو وخت داسې
راغلو چہ هغہ بوتی د اوچو وانبو په شان شو کوم چہ هوا اخواد یخوا الوزوی. اللہ ﷻ خو په هر خیز باندي
قادر دے. په سورۃ زمر او حدید کنبی هم داسې بیان شوې دے.

د اسلام او جنت مثال: :: خلیفہ مروان بن حکم په منبر باندي دا لوستونکې اولیدی شو چہ زمکہ کله
آبادہ شوه او زمیندار دا اوگنرل چہ اوس به فصل پریکرو خو ټول فصل بریاد شی اودا ټول هلاکت د
هغہ د گناہونو او بغاوت په سبب کیږی.

اود اللہ ﷻ ارشاد دے ﴿ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَىٰ دَارِ السَّلَامِ ﴾ کله چہ اللہ ﷻ د دنیا د تیز زوال اود جنت د ترغیب ذکر
اوکړو نو اوس د جنت طرف تہ رابلل کوی او جنت تہ دارالسلام وائی. یعنی هغہ د هر تکلیف مصیبت او

خفگان نہ د پناه خای دی، حضور ﷺ فرمائی چه ستا سترگي خو په ظاهره اودې دی خو ستا زړه وینس وی اوستا غوږونه اوری، نو زما سترگي خو په رښتیا سره اودې شوې او په زړه کښې بیدار ووم. غوږونه مې کولاو وونو بیا ماته اووئیلې شو چه یومالدار یو کور جوړکړو، خلقوته نی دعوت اوکړو، خلقوته نی دعوت نامې اولیگلې نو چه څوک راغله نو هغوی خو ښه په مړه خیته اوخوړله، رابلونکي هم خوشحاله شو، او چا چه دعوت قبول نه کړو نه هغه راغلو او نه نی څه اوخوړلې شو او نه دعوت ورکونکي خوشحاله شو، هم الله ﷻ هغه دعوت ورکونکي دې او هغه کور اسلام دې او دسترخوان جنت دې او پیغام رسونکي محمد ﷺ دې.

حضرت جابر بن عبد الله ﷺ نه روایت دې رسول الله ﷺ مونږ له تشریف راوړو اووئی فرمائیل ما په خوب کښې اولیدل چه جبرائیل ﷺ زما سر ته دې، میکائیل ﷺ زما پښو طرف ته دې، اویو بل ملگری ته وائی چه په دې اوده باندي یومثال بیان کړه. نو بل اووئیل ای اوده کیدونکيه ستا غوږونه اوری ستا زړه پوهیږي. ستا او ستا د امت مثال داسې دې لکه چه یو بادشاه یو کور جوړکړې وی او په هغې کښې یوه لویه کمره وی او په هغې کښې خوراکونه کیخودې وی بیاني قاصد اولیگلو او خلق نی د خوراک د پاره راوبلل. څوک راغله او څوک راغله نو هغه بادشاه الله ﷻ دې هغه کور اسلام دې او کمره جنت دې او ته ای محمد ﷺ هغه قاصد نی. چه څوک راغله هغه په اسلام کښې داخل شوې وو او چه څوک داخل اسلام شو هغه داخل جنت شو او په جنت کښې داخل شوې سپې د دعوت نه فیض یاب شو (۱) حضرت محمد ﷺ فرمائیلی چه کله نمر راخیژی نود دې دواړو طرفوته فرښتې وی او آواز ورکوی چه دپیریانو اوانسانانو نه علاوه نی ټول اوری هغوی وائی ای خلقو د الله ﷻ طرف ته راشنې. چه کم ملاوشی اوپوره شی نو هغه ښه دی د هغه زیات نه چه د الله ﷻ نه دې غافل کړي. (۱)

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا	
دپاره دهغه کسانو چی نیکه لار نی اختیار کړه	
کوم کسان چی نیکان دی د هغوی دپاره	
أَحْسَنُوا	لِّلَّذِينَ
وَجُوهَهُمْ	وَلَا يَرْهَقُ
قَتَرٌ	وَلَا ذِلَّةٌ
أُولَئِكَ	
ښه بدله ده اوزیات فضل اونه به راخوړیږي په مخونو دهغوی باند رسوائی اونه ذلت ادا کسان	
ښکلې بدله ده اورد الله دیدار په کښې لا، زیاتې هم دې دهغوی په مخونو به نه تیاره راخوړیږي او نه ذلت	
أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ	
صاحبان د جنت دی هغوی به په هغې کښې همیشه اوسیږي	
دغه خلق جنتیان دی اوهمیشه به په دې کښې اوسیږي	

قوله تعالی: **لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ**
 دنیکو بدله د جنت په شکل کښې :- الله ﷻ فرمائی چه چا نیك اعمال اوکړه هغه ته به په آخرت کښې ښه بدله ملاوړیږي ځکه چه دنیکی بدله نیکی ده بلکه څه نوره هم زیاته ده. یعنی کم نه کم لس چنده

(۱) لرمذی کتاب الادب باب ماجاء فی مثل الله وعزوجل لعبادہ: ۲۸۶۰، وهو صحیح او متصلاً صحیح بخاری کتاب الاعتصام باب الاقتداء بسنن رسول الله ﷺ: ۷۲۸۱ کښې موجود دې.
 (۲) احمد: ۱۹۷/۵، مسند الطیالسی: ۹۷۹.

بلکہ د دے نہ خہ لہ نور زیات چہ د اللہ ﷻ پہ نور و رکرو مشتمل دہ. لکہ پہ جنت کبھی حورے غلمان، د اللہ ﷻ خوشحالی اوداسی داسی د زہ خوشحالی چہ تراوسہ پورے پتہ دہ. اود دے تولونہ زیات د اللہ ﷻ دیدار داد تولو مزو او مہربانونہ زیاتہ مہربانی دہ. هغوی به دخیل عمل په سبب ددے حقدار نه وی بلکه صرف د هغه په فضل او مہربانی سرہ.

جنتیانو ته به دجنت نه علاوه د اللہ ﷻ دیدار هم نصیب شی :: دحضرت صہیب ؓ نه روایت دے چہ حضور ﷺ دا دزیاتوالی آیت تلاوت کروچہ کلہ جنتیان او دوزخیان خپلو خپلو خایونوته اورسی نو یو آواز کونکے به وانی چہ ای جنتیانو تاسو سرہ د اللہ ﷻ وعده دہ هغه پوره کول غواری نو هغوی به وانی چہ اوس کومہ وعده؟ په تله د میزان کبھی زمونږ وزن دروند شو زمونږ مخونه روښانه کړې شو، مونږ ته د دوزخ نه خلاصی راکړې شو نو ناخاپی به د هغې نه پرده اوچته کړې شی اودهغوی نظر به په اللہ ﷻ باندې پریوخی. د اللہ ﷻ قسم د دے نه لویہ ورکړہ به دجنتیانو دپارہ بلہ نه وی دابہ دسترگو د یخوالی اودزہ دتسکین دپارہ دتولونہ لوئی خیز وی (په مختلفو احادیثوکبھی دی چہ «زیادۃ») نه مراد د اللہ ﷻ دیدار دے. اللہ ﷻ فرمانی چہ «وَلَا يَهْتَفُونَ لَهُمْ فَتَرَوْا لَذَّةً» یعنی د حشر په میدان کبھی به د هغوی مخونه بی رونقہ نه وی نه به د سیاہی په شان تور وی لکہ چہ د کافرانو مخونه به د تورو دوروغوندې وی. لعنت به پرې ورپری. او جنتیانوته به ظاہری او باطنی هیش قسم ذلت نه ورنصیب کیری. بلکه اللہ ﷻ د هغوی په حق کبھی فرمانیلی دی «فَوَقَّهْمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ» یعنی اللہ ﷻ به هغوی د هغه ورخې د شر نه بچ کوی د هغوی مخونه به سرہ بخن او زړون خوشحاله وی. اللہ ﷻ دے مونږ د داسی خلقونہ په خپل فضل او رحم سرہ اوگرخوی. آمین.

وَالَّذِينَ كَسَبُوا	
او هغه کسان چی کسب نی اوکرو	
او چا چہ گناہونہ کړی وی نو د گناہ سزا به	
السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ	بِمِثْلِهَا
دبدو نو بدله دبدی په قدر دهغې دہ او خور به وی په هغوی باند ذلت نه به وی د هغوی دپارہ	وَتَرَهُمْ فِي
دبدو وی او ذلت به پرې راخور شی او هیشوک به نی د الله ﷻ د عذاب نه بچ نہ کړی	ذِلَّةٍ مَّا لَهُمْ
مِّنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا	أَغْشَيْتُمْ وُجُوهَهُمْ
دالله نه خوک بچ کونکے لکہ چی راخوره شوی وی په مخونود هغوی باند توتہ د شپې نه	قِطْعًا مِّنَ اللَّيْلِ
دهغوی په مخونو باندې داسی تیرې خورې ښکاری لکہ چی د تورې شپې توتې پرې راخورې	مُظْلِمًا ط أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
توره دا کسان صاحبان دوور دی هغوی به په هغې کبھی همیشه وی	
شوی وی اہم دغه خلق دوزخیان دی همیشه به په کبھی (لوغرڼ) پراته وی	

قوله تعالى: جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا

دبدو بدله د دوزخ په شکل کبھی :: کلہ چہ اللہ ﷻ د دے نیک بختانو متعلق خبر ورکړو د هغوی د نیکو

بدلہ ورکری شوه چه زیاتولی به شی نو اوس د بدبخت گناہگار انواومشرکانو حال بیانولی شی چه هغوی سره به انصاف کولی شی د هغوی د گناہونو سزا به زیاتولی نه شی بلکه برابر به وی په هغوی به د هغوی د گناہونو ذلت راخور وی فرمائی چه کله هغوی پیش کیږی نو تاسو به هغوی شرمنده او ذلیل گورنی اودا مه گنړنی چه الله ﷻ د دې ظالمانو د اعمالونه غافل دې د قیامت د ورځې پورې د هغوی په عذاب ورکولو کبسي تاخیر ورکړې شوې دې دوی د الله ﷻ نه بیچ کونکی اوسفارش کونکی څوک نشته په هغه ورځ به انسان وائی چه چرته اوتختو خو هغوی به هیڅ کله نه شی پریخودې د الله ﷻ په وړاندې به هغوی له راتلل وی د هغوی مخونه به داسې تور وی لکه چه د تورې شپې څادر دې د هغوی په مخونو راخورکړې دې په هغه ورځ به بعضې مخونه تور وی او بعضې روښانه د چا مخونه چه تور وی هغوی ته به ونیلي شی آیا د ایمان راوړلو نه پس هم تاسو کفر کړې وو اوس د خپل کفر مزه اوڅکنې اودچا مخونه چه روښانه وی هغوی به دالله ﷻ په رحمت کبسي وی اودهیمیشه همیشه د پارہ به وی دبعضو مخونه به روښانه په خدا اوروښانه روښانه وی اود بعضو په مخونو به خفگان او تیاره وی

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ	جَمِيعًا	ثُمَّ نَقُولُ	لِلَّذِينَ	أَشْرَكُوا
اوپه کومه ورځ چې راجمع کړومونږه ټول بيا به اووايو مونږه هغه کسانوته چې شرک نې کړې دې				
مَكَانَكُمْ	أَنْتُمْ	وَشُرَكَاءِكُمْ	فَزَيَّلْنَا	بَيْنَهُمْ
ودرېږي په خپل ځانې تاسو اوشريکان ستاسو انولري په کړوناشناوالي په منځ دهغوی کبسي اواوبه وائی جوړکړي خدايان په خپل ځانې اودرېږني نو بيا به د دوي تر مينځه جدائي راولو اودهغوی (جوړ کړي)				
شُرَكَاءَهُمْ	مَا كُنْتُمْ	إِيَّانَا	تَعْبُدُونَ	فَكَفَىٰ بِاللَّهِ
شريکان دهغوی چې نه وي تاسو چې خاص مونږ لره به عبادت کوو تاسو نو کافی دې الله				
شَهِيدًا	بَيْنَنَا	وَبَيْنَكُمْ	إِنْ كُنَّا	عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغْفِيلِينَ
په لحاظ دگواهي سره په منځ زمونږ اوپه منځ ستاسو کبسي ابيشکه وو مونږه دعبادت ستاسو نه بالکل ناخبره گواه کافی دې چې مونږ خو ستاسو دعبادت نه خبر هم نه وو نو په دغه وخت کبسي به هر سړي دخپل عمل اندازه				
هَذَا لَكَ	تَبَلَّوْا	كُلُّ نَفْسٍ	مَّا	أَسْلَفَتْ
په دغه وخت کبسي به (جاج واخلي) مزه اوڅکی هرانسان دهغه څه چې مخکبسي نې کړې وی اولگوي چې دخان نه مخکبسي نې څه ليرلې وو او ټول به خپل حقيقي مولي ته واپس کړې شی				
وَرَدُّوْا	إِلَى اللَّهِ	مَوْلَهُمْ	الْحَقِّ	وَصَلَّ عَنْهُمْ
اوواپس به کړې شی الله ته مالک ددوي حق ته اوورک به شی ددوي نه هغه چې وو دوي کوم معبودان چې نې دخان نه جوړ کړي ووا هغه ټول به ترې ورک شی				
يَقْتُرُونَ				
چې دخانه به نې جوړول				

قوله تعالیٰ: وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا

د قیامت پہ ورخ دټولو وړاندې روستو مشرکانو اود هغوی د معبودانو حالت د الله ﷻ په عدالت کښې :-
 د الله ﷻ قول دې پیریان انسانان نیک اوبدټول به مونږ د قیامت په ورخ راولو او حاضر به نی کړو هیڅ
 څوک به نه شی پریخودې اومشرکانوته به وایو چه تاسو اوستاسوشرکاء په خپلو خپلو ځایونو اودرېږنی
 اود مؤمنانو نه جدا اوسپړنی. اوپه کومه ورخ چه قیامت وی دادواړه قسم خلق به جدا جداوی. دا به هغه
 وخت وی چه کله الله ﷻ د مقدماتو د فیصلې اراده اوکړی. ددې د پارہ ونیللی شوی دی چه مؤمنان به
 الله ﷻ ته درخواست کوی چه زردې دمقدماتو فیصله اوکړې شی اومونږته دې د انتظار د گهرنی نه بښنه
 راکړې شی. حضور ﷺ فرمائیل چه د قیامت په ورخ به مونږ خلق د نورو خلقو نه په اوچت ځای باندي
 یو. () الله ﷻ به فرمائی ای مشرکانو تاسو اوستاسو معبودان دچا چه تاسو عبادت کولو په خپل خپل
 ځای جدا جدا شئ. دې متقدمینو شرکاؤ ددې خبرې نه انکار کړې وو چه دوی به دهغوی نه خپل عبادت
 غوښتلو الله ﷻ فرمائی چه د کومو بزرگانو دوی عبادت کوی او هم په دې بنیاد باندي نی هغوی د الله
 ﷻ سره شریک گنړل اوشریکان نی جوړ کړې وو چه د قیامت پورې د هغوی د رابللو جواب نه شی
 ورکولې اود هغوی دعا اوریدې هم نه شی او چه کله خلق د قیامت په ورخ اوچتولې شی نو هغوی به
 پخپله د خپل عبادت کونکو دښمنان وی او وائی به چه مونږ ته خوددوی د عبادت کولو هیڅ علم
 نشته. تاسو به زمونږ عبادت کړې وی خو مونږ ته خو پته هم نشته اود دې خبرې الله ﷻ گواه دې. مونږ
 خو تاسوته چرې هم نه وو ونیللی چه زمونږ عبادت کونې. دغه شان دمشرکانو خپل بند کړې شی چه نه
 اوری نه گوری اونه په څه کار راتلې شی. ددوی تاسو عبادت ولې کولود دوی خونه مرضی وه او نه
 اراده وه. تاسو خو دحی او قیوم، بصیر اوسمیع عبادت پریخودې وو او چه دهرې خبرې عالم اوقادر دې.
 چاچه خپل رسول او کتاب صرف په دې غرض لیکلې وو چه صرف هم دهغه به عبادت کولې شی. لکه
 چه فرمائی په هر قوم کښې زمونږ رسول زمونږ د عبادت ترغیب ورکونکې اودباطل عبادت نه منع
 کونکې راغلو. اوس چه چاهدایت بیاموندونویبانی موندواوچه څوک گمراه شونوبس گمراه شوتانه
 دوراندې رسولانو نه به تپوس کووچه آیاتاسو زما نه سوا د بل چا د عبادت کولو حکم ورکړې
 وو. دمشرکانو ډیر قسمونه دی الله ﷻ په خپل کتاب کښې دهغوی ذکر کړې دې اودهغوی اقوال او
 احوال بیانولو سره نی د هغوی تردید کړې دې. حکم کیږی چه د قیامت په ورخ به د حساب په وخت
 کښې د هریو ازمینت کیږی او چه ښه او بد هرڅه عمل نی کړې دې مخامخ به راورلې شی. په هغه
 ورخ به ټول رازونه ښکاره کړې شی. اوانسان له به خپل وړاندینی روستونی ټول گناهونه ښکاره کول
 وی. د قیامت په ورخ به دهغوی عمل نامه مخامخ راورلې شی او ونیلې به شی چه اولوله خپله عمل
 نامه دې وخت کښې ته د خپل ځان د حساب کتاب دپاره کافی نی. ازمینت به کیږی ترجمه وه (هُنَالِكَ
 تَبْلُوْا كُلُّ نَفْسٍ مَّا سَلَقَتْ) دې کښې د (تَبْلُوْا) خوبعضې خلقو دا (تَلُوْا) لوستلې دې د کوم معنی چه لوستل
 دی. بیا به د دې ترجمه دا وی چه ښه یا خراب کوم کار هغوی کوی هم دهغې نتیجه به زغمی. لکه څنگه
 چه په حدیث کښې دی چه هر امت به دخپل خپل معبود شاته وی. دنمر عبادت کونکی نمریسی
 اود سپورمشی عبادت کونکی سپورمشی پسی اوبت پرست به د بتانو شاته (۲) د الله ﷻ قول دې (وَدُّوْا
 اِلَى اللّٰهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقِّ) هغوی به خپل مولا الله ﷻ طرف ته اوگرځولې شی. آیا د هغوی ټولو امور به د الله ﷻ
 طرف ته گرځولې شی؟ چه فیصله اوکړی نو جنتیان جنت ته اودوزخیان به دوزخ ته لیگی. اوس چه دې
 گمراهانو د خپل طرف نه د دروغو مروغو خدایان جوړ کړې وو ټول به د هوا په شان الوزی.

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالیٰ (كَلِمَ اللّٰهُ مَوْسٰی تَكْلِیْمًا) ۸۷۵۱۶، صحیح مسلم: ۱۹۳.
 (۲) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالیٰ (وَجْهٌ یُّوْمِنُ نَاصِرًا...) ۷۴۳۷، صحیح مسلم: ۱۸۴.

قُلْ مَنْ يُرْزِقُكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

اووایہ | خوک | رزق درکوی تاسولہ | د آسمان نہ | اود زمکی نہ

ورته اووایہ چہی خوک تاسوتہ د پورته او د زمکی نہ روزی درکوی

أَمْ مَنْ يَبْلُغُكَ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ

یا خوک دی ہغہ اچی اختیار لری ا د طاقت داوریدو اود طاقت د لیدو او خوک دی اچی را او باسی ژوندی
یا خوک دی چہی ستاسو د غورونو او د سترگو مالک دی او خوک دی چہی د مری نہ ژوندی را او باسی

مِنَ الْمَيِّتِ وَيَخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدِيرُ الْأَمْرَ

دمری نہ | اورا او باسی مری | د ژوندی نہ | او خوک دی ہغہ اچی انتظام کوی | دھر کار
او د ژوندی نہ مری را او باسی | او خوک دی چہی دھر کار انتظام کوی | نو دوی (بہ جواب کنبی)

فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ۝ فذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ

نو ضرر بہ وانی دوی اچی اللہ | نو اووایہ اے نبی | آیا نونہ یریبی تاسو | نو دغہ اللہ | رب ستاسو دی
او وانی اچی (د اھر خہ) اللہ ﷻ کوی اورتہ اووایہ چہی بیا ولی د شرک نہ خان نہ ساتی | نو ہم دغہ ستاسو

الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ ۚ فَأَنْتُمْ تُصْرَفُونَ ۝ كَذَلِكَ

حقیقی | نو خہ دی ا زوستو د حق نہ | مگر گمراہی دہ | نو کوم طرفتہ | گر خولی کیری تاسو | دارنگی
حقیقی پروردگار دی | نو د حق نہ پس نور خہ پاتی شو | بغیر د گمراہی نہ | اخر دا تاسو پہ کوم ا رخ روان بی

حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ

حقہ ثابتہ شوہ | خبرہ | درب ستا | پہ ہغہ کسانو باند | چہی نافرمانی نی کری دہ | چہی بیشکہ ہغوی
ہم دغہ ستاسو د پروردگار خبرہ | د | تولو فاسقانو پہ حق کنبی پورہ شوہ دہ | چہی دوی بہ ایمان نہ

لَا يُؤْمِنُونَ ۝

ایمان نہ راوری ہیخکلہ |

راوری |

قوله تعالى: فَيَقُولُونَ اللَّهُ

مشرکانوبہ اللہ ﷻ خالق مالک او رازق منلو۔ پہ مشرکانوباندی اللہ ﷻ حجت پیش کوی چہ د اللہ ﷻ د
وحدانیت او ربوبیت اعتراف بہ ورتہ کول وی یعنی ای نبی ﷺ! تپوس او کرہ ہغہ خوک دی چہ د آسمان
نہ باران راوری او پہ خپل قدرت سرہ زمکہ شلوی د کومی د دننہ نہ چہ د دانووالا انگور، زیتون خرما
او گنر گنر باغونہ اود غونچووالا میوہی را پیدا کوی۔ آیا ہغہ سرہ بل یو اللہ کیدی شی نو دوی بہ دا منی
چہ دا ہم د اللہ ﷻ کارونہ دی۔ کہ ہغہ خپل رزق بند کری نو خوک دی چہ ہغہ کولاؤ کری۔ او چاچہ د
اوریدو طاقت او د لیدو طاقت ور کری دی او ہغہ واخلی نو تہ پخپلہ اووایہ چہ دا اوریدلو او کتلو او
تول انسانی قوتونہ ہم اللہ ﷻ پیدا کری دی۔ آیا تہ بہ ہغہ خفہ کول خویش کری چہ ستا دا لیدل او
اوریدلو طاقت واخلی۔ خوک چہ پہ خپل عظیم قدرت سرہ دمری نہ ژوندی پیدا کوی اود ژوندی نہ مری
را پیدا کوی۔ ددی آیت بارہ کنبی اختلاف رائی اول تیرہ شوہ دہ۔ اوددی آیت مفہوم پہ تولو عام او

حاوی دی. اوچا د ٲول کائنات انتظام پخپل لاس کښې اخستی دی چه څه هم کیرې د هغه په اختیار او مرضی سره کیری. ٲولو ته هغه پناه ورکوی او څوک د هغه خلاف چا ته پناه نه شی ورکولې. هغه ٲولو باندي متصرف او حاکم دی اود هغه د حکم نه پس د چا حکم هیڅ څیز نه دی. هغه چه د چا نه غواړی ٲوس کولې شی او څوک دی چه د هغه نه ٲوس او کړې شی. د آسمان او زمکې ٲول مخلوق د هغه د قدرت د لاس لاندې دی. هروخت د هغه یو عجیبه شان دی. د آسمان اوزمکې ٲوله بادشاهی هم د هغه ده. ملانکې پیریان اوانسانان ٲول د هغه محتاج دی اود هغه غلامان دی. دٲولو جواب د هغه سره هم دغه دی چه هم په الله ﷻ کښې دا ٲول قدرت دی. کافران او مشرکان ددی ٲولو خبرو نه خبر دی اودا منی هم. نو بیا ته د هغوی نه ٲوس او کړه چه ولې دهغه نه نه ویریرئې. پخپله خودسرنی اوجہالت باندي مو هغه پریخودی اود بل چا عبادت کوئې. رښتونې الله خو هم دغه الله دی د چا چه تاسو پخپله اعتراف کوئې. نوییا خوځان له دعبادت حقدار هم هغه دی. په حق خبره د پوهیدلونه پس دا کمراهی د څه خبرې. دهغه نه سوا هر یو معبود باطل دی. تاسو حق عبادت پریخودی اود ماسوا په عبادت کښې چرته ٲکړې وهنئ. د دی ٲولو دلیلونونه پس دالله ﷻ خبره ثابته اومتحقق شوې ده. یعنی څنگه چه دی مشرکانو کفر او کړو اوپه کفر باندي قایم پاتې وو دغه شان هغوی ددی خبرې اعتراف هم کړې چه هم هغه پاک پروردگار خالق او رزاق دی په ٲول کائنات کښې یوازی متصرف دی هم هغه خپل پیغمبر ﷺ ته توحید ورکړې رالیکلې دی. دا مسلمان دی او دا بدبخته دوزخی دی.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَن يَدْعُوا	او وایه ایا شته د شریکانو ستاسونه هغه څوک چی په اول ځل
الْخَلْقِ ثُمَّ يُعِيدُهُ ط	ا ورته او وایه چی ستاسو په (جوړو کړو) شریکانو کښې څوک هم داسې شته چی په رومنی
قُلْ اللَّهُ	پیدا کول هم کوی ایا ا دوباره هم پیدا کوی هغه اچی الله په اول ځل پیدا کول هم کوی بیا
قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ	ځل (یو څیز) پیدا کړی او بیا ئی سردوباره ژوندی کړی ورته او وایه چی الله ﷻ په اول ځل پیدا کوی
فَأَن تَوَفَّوْنَ ۝	دوباره هم پیدا کوی هغه ا نو کوم طرفته ا رول شوی یئ تاسو او وایه ایا شته د شریکانو ستاسونه
قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ	اودوباره هم دا تاسو کوم طرفته ا رولی روان یئ ورته او وایه چی ایا ستاسو په (جوړو کړو)
قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ	هغه څوک چی بنودنه کوی طرف د حق ته ورته او وایه چی الله بنودنه کوی دپاره د حق
قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ	شریکانو کښې څوک هم شته چی د حق په لار خلق روان کړی ورته او وایه چی هم الله ﷻ د حق
قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ	ایانو هغه څوک چی بنودنه کوی اطرف د حق ته ا زیات مستحق دی اچی پیروی ئی او کړې شی ایا هغه څوک
قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ	سمه لار بنائی ا څوک چی حقه لار بنائی هغه زیات حقدار دی اچی دهغه پیروی اوشی اکه نه هغه څوک
قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ	چی پخپله هم لار موندلې شی مگرا چی ورته لار اوبنودلې شی نوڅه شوی دی ا تاسولره داڅنگه
قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ	چی پخپله هم لار نه مومی ا ترڅو چی ورته اونه خودلې شی انودا په تاسو څه شوی دی اڅنگه (ارولې)

تَحْكُمُونَ ﴿۱۰﴾	وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يَغْنَىٰ
فیصلی کرنی تاسوا اوندہ کوی پیروی اکثر خلق ددوی مگر ادگمان بیشکہ گمان نہ پورہ کوی ضرورت	
فیصلی کرنی او پہ دوی کنبی زیات خلق خو خپلو گمانونو پسې روان دی او بیشکہ گمان دحق	
مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿۱۱﴾	
دحق نہ ہیخ قدرله بیشکہ الله بنہ پوهہ دی پہ هغه خہ چی دوی نی کوی	
پہ مقابلہ کنبی ہیخ فائده نہ ورکوی الله ﷻ ددوی د کارونونہ خبردی	

قوله تعالى: ﴿قُلِ اللَّهُ بَيِّنٌ وَالْخَلْقُ

خالق او مالک دالله ﷻ ذات دی۔ مشرکانودالله ﷻ سره غیرالله یو خائی کرو اود بتانو عبادتونه نی شروع کرل دهغوی د دی دعوی ابطال کولې شی. ای نبی ﷺ! دوی ته اووایه چه ستاسو په مقررشوو خدایانو کنبی خوک شته چا چه دا آسمانونه اوزمکې پیدا کړی وی. بیا چه پدې کنبی کوم مخلوقات دی هغوی ته نی وجود ورکړې وی. یاد آسمان ستوری د خپل خائی نه اخواکړی یا هغه بدل کړی یا هغه فناکړی بیادنوی سرنه بل مخلوق پیدا کړې شی. اووایه چه تاسو چاته نه شئی پیش کولې داخو هم د الله ﷻ کارونه دی نو بیا تاسو دا نیغه لارولې پریردنی او د باطل طرف ته تکرې خورنی. آیا خوک شته چه د حق طرف ته لارخودنه اوکړې شی داسې لار خودنه خو صرف الله ﷻ کولې شی. په دې خبره تاسو پخپله پوهیرنی چه ستاسوشریکان یوکس هم په نیغه لارنشی راوستلې. هم الله ﷻ داسې حیران اوگمراه ته هدایت کولې شی اودگمراهنی نه دهدایت طرف ته دانسانانوزرونه راگرخولې شی. که یوینده دحق طرفته راگرخونکی اتباع اوکړی اودعقل نه کارواخلی نودامعلومه شوه چه دهیخ هم هدایت نه شی کولې بلکه دخپل روندتوب په وجه ددې خبرې محتاج دی چه هم دده لاس خوک اونیسی اوروان نی کړی.

شریک سره په خپل شرک باندې هیخ یقینی دلیل نه وی. ابراهیم ﷺ فرمائیلې وو چه ای بابا! ته د روند کونړ معبود عبادت ولې کوی چه ستا د هیخ کار نه دی. او خپل قوم ته نی هم فرمائیلی وو چه تاسوخلق هم د خپل لاس جوړ شووخیزونوعبادت پخپله کوئې. سره د دې چه تاسو او ستاسو معبودان ټول هم الله ﷻ پیدا کړی دی. ستاسو راتې خومره غلطه ده. ستاسو عقلونه چرته تلی دی. تاسو الله ﷻ اود هغه مخلوق څنگه یو شان برابر برابر کرل. داهم منی او هغه هم منی. اوبیادالله ﷻ نه اخوا شریکانوته تیتیرنی. دخاص رب جلیل عبادت ولې نه کوئې چه دهغه عبادت اوکړنی اودگمراهونه بهر راوخی. اودعاگانې خاص دالله ﷻ نه ولې نه غوارنی. داخلق یو دلیل په کار کنبی نه راولی بلکه د دې بت پرستنی بنیاد د یو یقین په خائی په گمان او وهم باندې راوچت کړې دی خود دی نه به هیخ هم حاصل نه شی. الله ﷻ دهغوی په هر کارباندې بنه خبردار دی. داد دې کافرانو د پارہ تهدید اوسخت وعید دی ځکه چه الله ﷻ خبرورکوی چه ډیر زر به دوی ته د دې خپل کم عقلتوب سزا ملاؤ شی.

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ	
اوندہ دی دا قران	
اودا قران خہ داسې کتاب نه دی	
أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ	
چی جوړ کړې شی اغیر د الله نه لیکن تصدیق کونکی دی دهغه خہ چی مخکبسی دده نه راغلی وو	
چی دالله ﷻ نه سوا بل خوک دی په دورغه جوړ کړی بلکه د پخوانو کتابونو تصدیق کوی	

وَتَقْصِيْلَ الْكِتٰبِ	لَا رَيْبَ فِيْهِ	مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ
اوتفصیل دی د کتاب نشته هیخ شک په دی کنبی چی دی د طرفه د پروردگار دکانتونہ		
اَمْ يَقُوْلُوْنَ	اَقْتَرَهُ ط	قُلْ فَاْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّثْلِهٖ
ایا وائی داخلق چی دخان نی جور کړی دی دا قرآن ورته اووایه نور اوړی یو سورت پشان ددی		
وَادْعُوْا	مَنْ	اَسْتَطَعْتُمْ
اورا غوړی هغه خوک چی طاقت کیږی ستاسو غیرد الله نه که چری یی تاسو صادقان بلکه		
كٰذِبُوْا	بِمَا	كَمْ يُحِيْطُوْنَ
دروغ او گنډی هغه خیز چی چاپیره نه شو دوی په علم دهغی باند اولانه دی راغلی دوی ته		
تَاْوِيْلُهُ ط	كَذٰلِكَ	كَذَّبَ الَّذِيْنَ
حقیقت دهغی همدارنگی دروغ گنډلی وؤ هغه کسانو چی مخکینی ددوی نه وؤ نو اوگوره		
كَيْفَ كَانَ	عَاقِبَةُ	الظَّٰلِمِيْنَ
خرنگی وؤ انجام دظالمانو اوخینی ددوی نه هغه خوک دی چی ایمان به راوړی		
وَمِنْهُمْ	مَنْ	يُّؤْمِنُ
په دی باند اوخینی ددوی نه هغه خوک دی چی ایمان به راوړی په دی باند اورب ستا ښه پیژنی		
بِالْمُفْسِدِيْنَ		
فساد کونکی		

قوله تعالى: قُلْ فَاْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّثْلِهٖ و

قرآن حکیم یو لاجواب او بهی مثال کتاب دی: په دی کنبی د قرآن په معجزه باندی رنر اچولې شوی ده. چه یو بشر هم ددی صلاحیت نه لری چه ددی په شان قرآن پیش کړی شی. دانه بلکه په دی باندی هم قادرنه دی چه ددی د یوسورۃ په شان یو سورۃ جوړ کړی او رانی وری اودا د دی فصاحت او بلاغت د دعوی په بنیاددی. د قرآن پاک اختصار، ددی خوږوالی د دنیا او آخرت دپاره د نفع وړ کونکی، په کثیر معنو باندی مشتمل کیدل، دا څیزونه بل یو کتاب هم نه شی پیش کولې ځکه چه داد الله ﷻ د طرف نه

راغلی کتاب دی. هغه الله ﷻ چه په خپل ذات صفات او خپلو افعالو او اقوالو کښې خان له او یو دی. د مخلوق کلام د هغه کلام سره یوشان والې څنگه پیدا کولې شی. الله ﷻ فرمائی چه د دې په شان لیکل د الله ﷻ نه علاوه بل د هیچ چا نه شی کیدي. د بشر کلام لږ شان هم دې سره مطابقت نه خوری. اوبله داچه قرآن پاک هم هغه وائی کوم چه وړاندینو آسمانی کتابونو ونیلی دی. البته په وړاندینو الهامی کتابونو کښې چه کوم تحریف او بدلون شوی دې هغه ئی ښکاره کړی دی. او د حلال او حرام احکام ئی کافی اوشافی توگه باندې بیان کړی دی. د الله ﷻ د طرف نه د دې کیدو کښې یو ذره شک شبهه نه شی کیدي. په دې کښې د تیرې شوې زمانې خبرې هم دی اود راتلونکې وخت پیشن گوینې هم دی.

منکرینو د قرآن کریم ته د قرآن پاک چیلنج: په تیرو شوو او راتلونکو خبرو ټولویاندې رنړا اچولې شوې ده او خلق ئی په داسې لار روان کړی دی چه بالکل صحیح اود الله ﷻ خوښه کیدې شی. اوکه ستاسو د دې د الله ﷻ د طرفنه په کیدو کښې لږ هم شک وی اودا غلط خیال ستاسو په زړه کښې وی چه محمد ﷺ دا د خپل خان نه جوړ کړې دې نو محمد ﷺ خو هم ستاسو په شان بشر دې که هغه داسې قرآن جوړولې شی نو په تاسو کښې قابل ترین سرې داسې ولې نه شی جوړولې؟ نو تاسو د خپلې دې دعوی ثابتولو د پارہ ددې په شان بس یوسورۃ خو پیش کړئې چه دقرآن پاک په شان بلاغت اختصار او معنویت لری. محمد ﷺ خو یوازې وو اوس تاسو ټولې دنیا انسانان او پیریان راجمع کړئې او کوشش او کړئې اوگورئې. دغه لکه چه الله ﷻ هغوی له چیلنج ورکوی که تاسو په خپله دعوی کښې رښتونی ئې چه دا د محمد ﷺ د خپل لاس لیک دې نوراشئ اودا چیلنج قبول کړئې، یوازې نه بلکه په سوونو زرگونو یوځای شئې. د دې نه پس یوه بله زبردسته دعوی ده چه دا واورئې تاسو په کله هم په دې قادر کیدې نه شئې. داخبره مونږ هم داوس نه کوو که ټول پیریان او انسانان هم راجمع شئې چه داسې یو قرآن جوړ کړئې نو هیچ کله ئی نه شئې جوړولې اوکه د خان د پارہ هرڅومره امدادیان ولې جوړنه کړئې. بیا دعوی د لسو سورتونو پورې لنډه کړې شوه دکومې ذکر چه دسورۃ هود په اول کښې دې چه ایا هغوی وائی چه محمد ﷺ دا جوړ کړې دې. ښه نو بیا تاسو هم د دې په شان لس سورتونه راوړئې جوړ کړئې. پوره قرآن نه مه جوړوئې اوبغیرد الله ﷻ نه دنورو ټولو امداد کونکو نه تاسو امداد اخستې شئې. که رښتونی یئ نو مخامخ ولې نه راځئې. بیا د دې نه هم کم ارشاد کیږي که دا محمد ﷺ جوړ کړې وی نو که ډیر نه وی نو هم یوسورت پیش کړئې.

سورۃ بقره (چه په مدینه منوره کښې نازل شوی وو) په دې کښې هم د دغه یو سورۃ چیلنج دې اودا ئی خولې دی چه ستاسو په داسې کولو باندې قدرت نشته نو واورئې! که تاسو داسې آیاتونه پیش نه کړل اونه ئی چرته پیش کولې شئې نو بیا د دوزخ د عذاب نه بچ شئې. سره د دې چه فصاحت خود عربو په گوټنی کښې پروت وو اود هغوی یو خاص کمال گنرلې شو. د هغوی قصیدې او شعرونه کوم چه د کعبې په دروازه باندې زورندې کړې شوی وو د هغوی د کمال بلاغت ثبوت دې. خو الله ﷻ چه کوم قرآن پاک پیش کړو څوک هم د هغې فصاحت او بلاغت ته نه شی رسیدې. نو چه د دې بلاغت، حلاوت، اختصار، افادیت او کمال ته په کتو چا ایمان راوړو نورانې وروڅکه چه هم پدغه فصحاؤ او بلغاؤ کښې داسې نکته رس اود پوهې خاوندان هم وو چا چه د قرآن پاک د بلاغت لونی منلې ده او سر ئی تیب کړې دې. اعتراف ئی او کړو که دا کیدې شی نو هم د الله ﷻ کلام کیدې شی.

د رسول کریم ﷺ پشان عیسیٰ ﷺ او موسیٰ ﷺ هم خپلو قومونو ته چیلنج ورکړې وو: څنگه چه د حضرت موسیٰ ﷺ په زمانه کښې جادوگر چه په خپله جادوگرنی کښې د زمانې مثال وو وینائی او کړه چه دموسیٰ ﷺ د همسا مظاهره کول جادو سره هیچ تعلق نه لری اودا صرف د الله ﷻ په تائید سره ممکن دی. په دې وجه چه موسیٰ ﷺ د الله ﷻ پیغمبر دې ځکه چه یو دفن خاوند دفن په کمال باندې

پوہیدلی شی۔ او ہم دغہ شان چہ عیسیٰ ﷺ پہ کومہ زمانہ کنبی پیدا شوې وو پہ ہغہ زمانہ کنبی طب د کمال درجہ حاصلہ کړې وه۔ اود بیمارانو پہ علاج کنبی د طب ماہرانو خپل کمال خودلو۔ پہ داسې وخت کنبی د مور نہ پیدا شوی رانده او شل بہ د حضرت عیسیٰ ﷺ پہ ذریعہ صحیح کیدل۔ بلکہ د اللہ ﷻ نوم بہ ئی اخستلو او مرہ ژوندی کول داسې خیزونہ دی د کوم پہ وړاندې چہ د ہیخ یو دارو او علاج خہ کمال نہ شو چلیدی۔ نو پوهان پوهہ شو چہ محمد ﷺ د اللہ ﷻ بندہ او رسول دی۔ حضور ﷺ فرمائیل چہ ہریونبی تہ داسې معجزې ورکړې شوې دی کوم تہ پہ کتو چہ بشر ایمان راوړې شی۔ اوماتہ ہم چہ دا کوم قرآن راکړې شوې دی د دې متعلق زہ ہم امید کوم چہ اکثر او ډیر خلق بہ د دې صداقت اومنی (۱) البتہ پہ دوی کنبی بعضی کوم چہ پہ قرآن پاک نہ شو پوہیدلی تکذیب کول ئی شروع کړو۔ خود دې خہ دلیل ئی رانورې شو اودادہغوی دجہالت او کم عقل توب پہ وجہ وو۔ دغہ شان تکذیب وړاندینو قومونو ہم د خپلو پیغمبرانو کړې وو۔

قریشو تہ تنبیہ: نو تہ اوس لږ نظر واچوہ چہ د دغہ دروغژنو څنگہ خراب حشر شو کوم چہ صرف د دہمننی او ضد پہ وجہ تکذیب کولو۔ نو اوس ای د قریشوانکار کونکو د ہغوی حشر کتوسرہ عبرت واخلی۔ پہ ہغہ زمانہ کنبی خو ہم بعضو کسان ایمان راوړې وو اود قرآن پاک نہ فائدہ مند شو او بعضو چہ ایمان رانورو ہغوی د کفر پہ مرگ مرہ شو۔ ہغہ خلق اللہ ﷻ بنہ پیژنی او څوک چہ د ہدایت مستحق دی ہغوی تہ ہدایت ہم کوی او چہ څوک د ضلالت مستحق دی ہغوی تکراروی۔ پہ دې عمل کنبی ہغہ عدل کونکې دې ظالم نہ دی۔

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ إِنِّي عَمَلِي وَاكُمْ
ا او کہ دروغ او گنہری دوی تا ا نو او وایہ ا زما دپارہ ا عمل زما دی ا اوستاسو دپارہ
ا او کہ دوی (اوس ہم) تا دروغژن گنہری ا نو ور تہ او وایہ چي مالہ څما عمل بس دی ا اوستاسو دپارہ ستاسو
عَمَلِكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا عَمِلْتُمْ
عمل ستاسو دی ا تاسو ا ذمہ وار نہ یئ ا دغہ عمل ا چي زہ ئی کوم ا اوزہ ا ذمہ وار نہ یم ا دغہ عمل عملونہ بس دی ا تاسو څما د عمل ذمہ وار ئی نہ بری یئ ا اوزہ ستاسو د عملونو د ذمہ وار ئی نہ بری یم ا او څوک
تَعْمَلُونَ ۝ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّيْسَ مَعَهُنَّ إِلَهٌ إِلَّا هُوَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ
چي تاسو ئی کوی ا اوخینی ددوی نہ ا ہغہ خلق دی ا چي غورږ ږدی ا تاتہ ا ایا نو تہ بہ ا خبرہ ا وروې پہ کنبی داسې دی ا چي تاتہ غورږ نہسی ایا تہ بہ کنړو خلقو تہ خبرہ ا ورو لې شی ا اگر کہ ہغوی
الصَّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ۝ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ إِلَيْكَ ط
کنړو تہ ا اگر کہ وی ہغوی ا چي پہ ہیخ نہ پوہیری ا اوخینی ددوی نہ ا ہغہ خلق دی ا چي گوری ا تاتہ د عقل نہ کار نہ ا خلی ا او څوک پہ کنبی داسې دی چي تاتہ گوری ا
أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعَمَىٰ وَلَوْ كَانُوا لَا يَبْصُرُونَ ۝ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ
ایانو تہ بہ ا لار اوبنائی ا رندو تہ ا اگر کہ وی ہغوی ا چي ہیخ نہ وینی ا بیشکہ اللہ ا نہ کوی ظلم نوایا تہ رندو تہ لار خود لې شی ا اگر کہ ہغوی نہ وینی ا بیشکہ اللہ ﷻ پہ خلقو باندي معمولی ظلم ہم نہ کوی

(۱) صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن باب کیف نزل الوحي واول ما نزل: ۴۹۸۱، صحیح مسلم: ۱۵۲۔

النَّاسِ	شَيْئًا	وَلَكِنَّ النَّاسَ	أَنْفُسَهُمْ	يَظْلِمُونَ
پہ خلقو باندیٰ ہیخ قدرلہ ولیکن خلق پہ خانونو خپلو باند ظلم کوی				
خودا خلق پخپلہ پہ خپلو خانونو ظلم کوی اوہغہ ورخ ورتہ وریادہ کرہ				

قوله تعالى: "فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلكُمْ عَمَلِكُمْ"

د قیامت پہ ورخ بہ شوک ہم د چاڈمہ وار نہ وی صرف د خپلو کپو بدلہ بہ ورتہ ملاوی پوی۔ نبی اکرم ﷺ تہ خطاب کیبری کہ چری دامشرکان ستاتکذیب کوی توتہ ہم د دوی نہ اود دوی داعمالونہ ویزاری بنکارہ کرہ اوصفا ورتہ اووایہ چہ زما عمل زما د پارہ او ستاسو عمل ستاسو دپارہ۔ زہ خو بہ ستاسو معبودان اونہ منم۔ ابراہیم خلیل اللہ ﷺ ہم خپل قوم تہ داسی ونیلی وو چہ زہ ستاسو نہ لری او ستاسو دروغو معبودانونہ خلاص یم۔ ہم پہ قریشو کنبی بعضی خلق داسی دی چہ ستانیکلی کلام او قرآن مجید اوری او چہ شوک متاثر کیدی شو نو ہم دا کافی وو خوبیا ہم هغوی پہ نیغہ لار رانغلہ۔ پہ دی کنبی ستا ہیخ قصور نشته خکہ چہ تہ کنرو تہ پہ اورولو قادر نہ نی۔ او نہ تاتہ پخپلہ دا قدرت حاصل دی چہ تہ هغوی تہ هدایت اوکری ترکومہ چہ د اللہ ﷻ رضا شاملہ نہ وی۔ او پہ دوی کنبی داسی ہم شتہ چہ ستاطرف تہ پہ ژورنظرسره گوری۔ ستا صفاسہترہ اخلاق او بنکلی صورت مبارک اوستا د نبوت دلائل (کوم نہ چہ د پوهی خاوندان فائده اوچتولی شی) پہ خپلو کولاؤ سترگوسره گوری خوبیا ہم د قرآن پاک د هدایت نہ خہ فیضیاب کیبری نہ۔ لکہ خنگہ چہ اهل علم او اهل بصیرت فائده مند کیبری۔ اوچہ داسی مؤمن خلق تاتہ گوری نو دیرپہ غوراووقارسره گوری اوچہ کافران نظر اچوی نو پہ سپکوالی سرہ گوری۔ هغوی تاتہ گوری نو خنداگانہ کوی۔ اللہ ﷻ پہ چاباندی یو ذرہ ہم ظلم نہ کوی۔ یو اوری او هدایت بیامومی بل ہم اوری او گوری خو روند اوکونر جورشوی وی سترگی کولاؤ دی بیا ہم رانده دی۔ غورونہ لری خوبیا ہم کانرہ دی۔ زرہ نی شتہ خو مری۔ یوفائده اوچتہ کرہ اوبل نقصان۔ د اللہ ﷻ ذات پاک مختار اومتصرف دی هغہ دتولونہ پوبستنہ کولی شی خودهغه نہ شوک تپوس پوبستنہ کولی نہ شی۔ هغه خو ظلم نہ کوی ولی خلق پخپلہ پہ خان ظلم کوی۔ پہ حدیث قدسی کنبی دی چہ ای زما بندی گانوا ما پہ خپل خان باندی ظلم گول حرام گرخولی دی تاسو نی ہم حرام کرنی۔ او پہ یو بل باندی ظلم مہ کونہ ستاسو اعمال زما پہ نظر کنبی دی۔ زہ د هر قسم عمل پوره پوره بدلہ ورکوم۔ چاتہ چہ بنہ بدلہ ملاؤشوه هغه دی د اللہ ﷻ شکر کوی او چاتہ چہ سزاملاؤشوه هغه لہ پکاردی چہ ہم خپل ذات ملامت کری۔ (۱)

وَيَوْمَ	يَجْشُرُهُمْ	كَانَ لَمْ يَلْبِسُوا	إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ
اوپہ کومہ ورخ اچی راجمع کری اللہ دوی لرہ لکہ چہ اوخت تیر نہ کرو دوی مگر ایوساعت د ورخ نہ			
اوہغه ورخ ورتہ وریادہ کرہ اچی اللہ ﷻ بہ نی راجمع کری نو د دنیا ژوند بہ ورتہ دومرہ لربنکاری لکہ چہ دوی			
يَتَعَارَفُونَ	بَيْنَهُمْ	قَدْ خَسِرَ	الَّذِينَ
چی پیژنی بہ یو بل پہ خپل منخ کنبی یقینا پہ نقصان کنبی پاتی شو هغه کسان			
پہ دنیا کنبی هیلہ یو گرنی پاتی شوی وو پہ خپل مینخ کنبی بہ یو بل پیژنی هغه کسانو غت تاوان اوکروا			

(۱) صحیح مسلم کتاب البر باب تحريم الظلم: ۲۵۷۷، ترمذی: ۲۴۹۵، ابن ماجه: ۴۲۵۷، احمد: ۱۶۰/۵، ابن حبان: ۶۱۹.

كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا اللَّهُ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿۱۰﴾

چی دروغ نی او گنرو | ملاقات دالله | اونه وو هغوی | نیغه لارموندونکی |
چی دالله ﷻ ملاقات نی دروغ او گنرلو هغوی هسی هم دلاری خلق نه وو |

قوله تعالی: وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ كَان لَمْ يَلْبَثُوا

د قیامت په ورځ دنفسا نفسی عالم:- یاداشت ورکولې شی چه قیامت به قائمیری او خلق به د خپلو قبرونونه راوچتیری اود حشر میدان کنبې به راجمع کولې شی اوچه کله هغه ورځ راورسی نو هغوی به پوهه شی چه په دنیا کنبې مود ورځې یوه حصه تیره کړې راغلي یو. یعنی ما بنام نه نو سحر وواو سحر نه ما بنام تیر شوې وو. په کومه ورځ چه شپیلنی پوک وهلې شی نومجرمان به ډلې ډلې پریشان حال راوځی، پتی پتی خبرې به کوی چه صرف لس ورځې به مونږ پاتې شوې یو. په دوی کنبې به د ممتاز او تیزی حافظې والا خلق وانی واه د څه لس ورځې صرف یوه ورځ خو مو په دنیا کنبې تیره کړه. گناه گاران خلق خو به قسمونه خوری او وانی به د یوې گهنټې نه زیات چرته پاتې شوې یو. دا ټول دلیل دي د دې خبرې چه د آخرت په کور کنبې د دنیا ژوند څومره سپک او کم دي. تپوس به کولې شی چه اوبنائې په دنیا کنبې څومره کاله پاتې ونی؟ نو وانی به چه یوه ورځ یاددي نه هم کم. نو د یاداشت لرونکو نه تپوس او کړنی شی وئیلې به شی چه افسوس تاسو ته علم وې چه د دنیا ژوند څومره لږ دي هغوی به په خپل مینځ کنبې یو بل او پیرنی. مور پلار به خپل بچی او بچی به مور پلار خپل خپلوان به هم خو هریو به خپل مصیبت کنبې یا په خپل راحت کنبې مصروف او مشغول وی. کله چه شپیلنی پوک وهلې شی نو بیا به حسب او نسب هیڅ نه وی یو خپلوان به د بل خپلوان تپوس نه کوی. کومو خلقو چه د الله ﷻ سره د ملاقات تکذیب کړې وو هغوی به په ډیر لوی نقصان کنبې وی. افسوس دي په هغه دروغ گنرونکو باندې چه د قیامت په ورځ هغوی خپل ذات او خپل متعلقین په هلاکت کنبې واچول، نو دي نه لونی نقصان بل څه کیدی شی چه د خپلو ملگرو په وړاندې به ارمان او پنبیمانتیا اوچتول وی او جدا اوسیدل به وی.

وَأَمَّا نُورُكَ	اورکه اوبنایو مونږ تاته
بَعْضُ الَّذِي نَعِدُهُمْ	بعضی انجام هغه چی مونږ دوی سره وعده کړې ده یا وفات کړو مونږ تاتا نو خاص مونږ ته دی راتلل د دوی چی د کومې هغوی سره وعده کوو ایا مونږ تالره دهغې نه رومی و فوات کړو د دوی به (په هر حال) کنبې
ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ ﴿۱۱﴾	بیا الله گواه دي په هغه څه باند چی دوی نی کوی اودپاره دهرامت یو رسول دي نو کله چی مونږ ته واپس کیږی او الله ﷻ د دوی په کارونو ننه پوهیږی اوهرامت ته یو استاذی راغلي دي
جَاءَ رَسُولُهُمْ قَضَىٰ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ	راشی رسول دهغوی نوفیصله به کیږی په منځ دهغوی کنبی پوره په انصاف سره او په هغوی باندې نو هرکله چی استاذی ورته راشی نو د دوی تر مینځ به په انصاف فیصله او کړی شی

لَا يُظْلَمُونَ ﴿۱۰﴾

بہ ہیخ ظلم نہ کیبری |

او لہ زیاتہی بہ بری ہم نہ کیبری

قوله تعالى: قُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ

د قیامت ورخ د انصاف د فیصلہی ورخ ده۔ خپل نبی ﷺ ته خطاب کولې شی که چرې مونږ ستا په ژوند کنبې دهغوی نه بدله واخلودې د پارہ چه ستا زړه ته تسلی اوشی اویاهم ستا ژوند ختم شی دهغوی واپس کیدل هم زمونږ طرف ته دی. که چرې ته هم نه نې نو ستانه پس به الله ﷻ د هغوی د افعالو گواه جوړ شی.

حضور ﷺ او فرمائیل چه وړاندې شپه زما مخکینې او روستونې ټول امت زما مخې ته پیش کړې شو نو یوسری اوونیل یا رسول الله ﷺ! وړاندینې امت خو خیر ولې روستونې کوم چه راتلونکې دې او لاروسه پیدا شوې هم نه دې. هغه څنگه پیش کړې شو؟ نو ونی فرمائیل چه د هغوی یو خاکی شکل وړاندې راوړلې شو. ما په هغوی کنبې هریو د هغې نه زیات پیژندلو لکه څنگه چه ته خپل یو ملگری پیژنې (۱) د هریو امت د پارہ یو یو رسول وی نود هغوی په مینخ کنبې په انصاف سره فیصله کیږی کله چه الله ﷻ فرمائیلی چه زمکه د الله ﷻ د نور نه پرقیږی. دغه شان هریو امت به د خپل پیغمبر په موجودگتی کنبې الله ﷻ ته مخامخ کولې شی. د هغوی د خو او بدو اعمالو عمل نامه به ورسره وی چه په حیثیت د هغوی گواه به وی اوملا تکه به هم گواه وی کومې چه په هغوی باندې نگرانانې مقرر شوې وې.

قیامت کنبې به دا امت اولنې امت وی په حساب کنبې: یویل پسې به هریو امت پیش کیږی اودا امت سره د دې نه چه آخری امت دې خود قیامت په ورخ به دا اولین امت جوړشی. د کوم فیصله چه به الله ﷻ د ټولونه وړاندې فرمائی. په بخاری او مسلم کنبې دی چه حضور ﷺ فرمائیلی دی چه مونږ خود ټولونه پس یو خوبه قیامت کنبې به د ټولونه وړاندې یو، د ټول مخلوق به اول زمونږ حساب کتاب کولې شی (۲) دې امت د رسول الله ﷺ داشرف دخپل رسول ﷺ په برکت سره حاصل کړې دې. په حضور ﷺ باندې دې درود اوسلام وی. آمین.

وَيَقُولُونَ	مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدِ	إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۱۰﴾
اووانی دوی چی کله به وی دا وعده که بی تاسوا صادقان		
او دوی وانی چی دا (عذاب) وعده به آخر کله پوره کیږی که تاسو ریستونې بی		
قُلْ	لَا أَمْلِكُ	لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ
ورته اووايه چی زه اختیار نه لرم دپاره دخان خپل دضرر اودنفعي مگر کیږی هغه څه چی اوغواړی الله		
ورته اووايه ازه خود خپل خان د گتې او د تاوان هم هیخ اختیار نه لرم مگر څه چی الله ﷻ غواړی هریو امت		
لِكُلِّ أُمَّةٍ	أَجَلٌ	إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً
دپاره دهرامت یوه نیته ده کله چی راشی نیته دهغوی نونه به روستو کیږی یوساعت		
دپاره یوه نیته مقرر ده هرکله چی دهغوی وخت پوره شی نو بیا نه یو گړی روستو پاتې کیدې شی		

(۱) طبرانی: ۳۰۵۴، مسنده موضوع زیاد بن المنذر کذاب.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاذان باب فرض الجمعة: ۸۷۶، صحیح مسلم: ۸۵۵-۸۵۶.

وَلَا يَسْتَقْدِرُونَ ۝	قُلْ	أَرَأَيْتُمْ	إِنْ أَنْتُمْ	عَذَابُهُ	بَيِّنَاتًا
اونه به مخکبسي کيږي اووايه دوي ته ايا ويني تاسو که چري راشي تاسو ته عذاب دهغه دشپي					
اونه مخکبسي تللي شي ورته اووايه چي دا خو اووايي که دالله عذاب درباندي دشپي					
أَوْ نَهَارًا	مَاذَا	يَسْتَعْجِلُ	مِنْهُ	الْمُجْرِمُونَ ۝	
يا دورخي نو اخر دا کوم داسي خيز دي چي تلوار کوي دپاره دهغي مجرمان خلق					
يا دورخي ناگهانه راشي نو په هغي کبسي داسي کوم خيز دي چي د مجرمانو ورته تلوسه ده					
أَنْتُمْ	إِذَا	مَأْوَمَةٌ	أَمَنْتُمْ	بِهِ	أَلَنْ
ايا بيا په هغه وخت کبسي کله چي واقع شي نو ايمان به راوړي تاسو په هغي ايا اوس					
ايا چي عذاب راشي نو هله به تاسو ايمان راوړي (داولي) اوس (ترينه خان بچ کوئي) حال دا					
وَقَدْ كُنْتُمْ	بِهِ	تَسْتَعْجِلُونَ ۝	ثُمَّ	قِيلَ	لِلَّذِينَ
حال داچي وي تاسو چي په راتللو ددي سره تاسو تلوار جوړه کړي وه بيا به او ويلي شي هغه کسانو ته					
چي تاسو خو به ددي (عذاب) په حقله تلوار جوړ کړي وه بيا به ظالمانو ته او ويلي شي چي دتل					
ظَلِمُوا	ذُوقُوا	عَذَابَ	الْخُلْدِ	هَلْ	تُحْزَوْنَ
چي ظلم نې کړي وي اوڅکي عذاب دهميشوالي ايا بله څه بدله به درکړي کيږي تاسو له مگر					
عمر عذاب خوند اوڅکي تاسو ته به دخپل عمل نه سوا نوره څه بدله درکيديشي					
بِئَا	كُنْتُمْ	تَكْسِبُونَ ۝			
بدله دهغه عمل چي وي تاسو چي گتهلو به تاسو					

قوله تعالى: قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي

د قيامت عذاب د الله ﷻ په قبضه قدرت کبسي دي: ارشاد کيږي چه دا مشرکان په عذاب کبسي تندي کوي او د عذاب دوخت راتلونو وړاندي عذاب غواړي. په دې کبسيې د دوي هيڅ بښيگره نشته. کافران خو تندي کوي او مؤمنان د دې نه ويرېږي او يقين ساتي چه عذاب به خامخا راځي سره د دې که د دې مقرر شوي وخت معلوم نه وي. د دې دپاره الله ﷻ خپل نبي ﷺ ته جواب بښائي چه اووايه ورته چه زه د خپل خان د پاره نه دنقصان مالک يم اونه د فاندې مالک يم، زه صرف دومره وایم چه څومره ماته خودلې شوي وي او که چرته زه څه حاصلول غواړم نو په هغي باندي پخپله قادر نه يم ترڅو چه الله ﷻ ما خبرنه کړي. زه خود هغه بنده اوستاسو دپاره د هغه قاصد يم. ماتاسو ته خبر درکړو چه قيامت به خامخا راځي خود هغه وخت ماته نه دي خودلې شوي. د هريوقوم دپاره يوه مقررره موده وي او چه کله هغه موده ختمه شي نو په هغي کبسي به نه ديو ساعت وړانديوالي وي او نه روستوالي. لکه چه فرمائي (وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا) کله چه دچا وخت راشي نو يوه ذره په هغي کبسي روستوالي نه شي کولي. په کافرانو باندي به د الله ﷻ عذاب ناگهانه راشي. که په شپه او ورځ کبسي يووخت هم راشي نو او بښائي څه به کوني؟ په دې وجه تندي ولې کوني؟ چه کله راشي نو هغه وخت به ايمان راوړي؟ هغه به کله د ايمان راوړو وخت پاتې شي. هغه وخت به ونيلي شي چه واخلي د کوم عذاب تندي چه مو کوله. هغوي به وائي يا الله مونږ اوليدلو او مونږ واوريدلو. عذاب سره په مخامخ کيدلو به وائي چه اوس مونږ يو الله ﷻ منواود

نورو ټولو معبودانونه اعراض کوو. خود هغه وخت ایمان هیخ ایمان نه دی. دالله ﷻ عادت خو په بند یگانو کنبی داسې راروان وی. دې ظالمانو ته به ونیلی شی چه اوس د همیشه عذاب او حکمنی. دغه شان به هغوی بنه رتلې کیرې اود کوم عذاب نه چه هغوی انکار کولوهم په هغه عذاب کنبی به په دیکو دیکو ورتو نبلې شی. تاسو به ورته جادو ونیلو نو دا اوس جادو دی، نه بلکه تاسو پخپله رانده نې. اوس که صبر کوئې او که نه کوئې د خپل بد عمل بدله به خامخا مومنی.

وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقُّ هَوًّا
اوتپوس کوی دوی ستانه چی آیا حق دی هغه
او دوی ستاسونه تپوس کوی چی آیا دا عذب (په رښتیانه) برحق دی ورته او وایه چی اوا
قُلْ اِنَّ وِرِّيَّ اِنَّهٗ لَحَقُّۙ وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَۙ
ورته او وایه هو او په رب م دقسم وی چی بیشکه دا بلکه حق دی اونه یی تاسو عاجزه کونکی
پخپل رب مې دې قسم وی چی دا بالکل حق دی او تاسو (الله ﷻ) د هغې د راوستونه عاجزه کولې نشئ
وَاُوۡاۡنَۙ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْۙ مَا فِی الْاَرْضِ
او که چری شی دپاره دهر نفس چی ظلم نې کړې وی هغه ټول دولت چی په زمکه کنبی دی
او که (دقیامت په ورځ) یو ظالم سره د ټولې دنیا ټول مال موجود شی نو هم به نې دخان
اَلَاۡفَتَدُوۡنَۙ بِهٖۙ وَاَسْرُوۡا النَّدَامَةَۙ لَبَّآۙ رَاۡوَا
خامخابه په فدیہ کنبی ورکړې دغه مال لره او پته به کړې پښیمانتیا هر کله چی او وینی دوی
په فدیہ کنبی ورکړې او (اول اول) عذاب او وینی نو پته په زړه کنبی به پښیمانه شی
العذابَ وَّقَضِيَۙ بَيْنَهُمۙ بِالْقِسْطِۙ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوۡنَۙ
عذاب اوفیصله به او کړې شی په منځ ددوی کنبی په انصاف سره او په دوی به هیخ ظلم نه کیرې
اود هغوی ترمینځه به په انصاف فیصله او کړې شی او هیخ زیاتې به پرې نه شی کولې

قوله تعالى: وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقُّ هَوًّا

د مرکې نه پس به شه کیرې. - تانه داخل تپوس کوی چه دخاوری کیدونه پس دادقبرونونه پاسیدل رښتیادی. نو او وایه چه او د الله ﷻ قسم دې چه رښتیادی. ستاسو خاوری کیدل او بیا ستاسود اول حالت په شان راوستل زمونږ دپاره آسان دی په دې کنبی مونږ عاجز نه یو. الله ﷻ خو چه کله شه خیز په وجود کنبی راوستل غواړی نو صرف دا وائی چه "اوشه" نو هغه خیز راپیدا شی. د دې قسم بیان په قرآن مجید کنبی په دوو نورو ځایونو کنبی شوی دی. په کوم کنبی چه الله ﷻ خپل رسول الله ﷺ ته حکم ورکړې دې چه حوک د واپس کیدو د ځای نه انکار کوی هغوی ته په قسم خوړلوسره بیان او کړه. په سورۃ سبا کنبی دی چه کافروانی چه قیامت به نه راخی نو دوی ته او وایه چه د الله ﷻ قسم راخی به او په سورۃ تغابن کنبی دی چه کافر گنډی چه بیا به نه ژوندی کیرو ورته او وایه چه د الله ﷻ قسم ژوندی کیرې به او ستاسو عملونه به تاسو ته خودلې شی. اودا خبره الله ﷻ ته شه گمرانه ده. کله چه قیامت قایم شی نو دا کافران به وائی چه د دکې زمکې په شان سره زر ورکړو اود عذاب نه ځان خلاص کړو خو داسې به نه کیرې. او چه کله عذاب او وینی نو یو خاږوشه پښیمانتیا سره به مخ شی. خو هغوی سره چه کوم سلوک هم کیرې په انصاف سره به وی. یوه ذره به هم زیاتې نه کیرې.

<p>أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ أَلَا لِرَبِّ</p>
<p>یاوری بیشک اللہ لہ دی ہغہ خہ چی پہ آسمانونو کبسی دی اوپہ زمکہ کبسی دی یاد لری</p>
<p>یاد لری چی ہر خہ چی پہ آسمانونو او پہ زمکہ کبسی دی ہغہ تول داللہ ﷻ دی یادساتی چی داللہ ﷻ</p>
<p>إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۰﴾ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ</p>
<p>چی وعدہ داللہ حقہ دہ ولیکن زیات ددوی نہ پوہیری ہغہ ژوندی کول کوی اومرہ کول کوی</p>
<p>وعده رینستونی دہ خوزیات خلق نہ پوہیری ہم ہغہ ژوندی کول کوی او ہم ہغہ مرہ کول کوی</p>
<p>وَالِيَهُ تُرْجَعُونَ ﴿۱۱﴾</p>
<p>اوخالص ہغہ تہ بہ واپس بوتللی کیری تاسوا</p>
<p>ہم ہغہ تہ بہ تاسو تول واپس کیری </p>

قوله تعالیٰ: :: أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ

د کائنات مالک اللہ ﷻ دی :- اللہ ﷻ د آسمانونو او زمکو مالک دی، دہغہ وعدہ بہ پورہ کیری۔ ہغہ ژوندی کول کوی ہغہ مرہ کول کوی، واپس کیدل ہم دہغہ طرف تہ دی۔ ہغہ پہ دی خبرہ قادر دی چہ د سمندرونونہ د عالم د اطرافونہ د ہغوی د خاورو ذری بیا راجع کری او بیا تری ژوندی بدن جوہ کری۔

<p>يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ</p>
<p>اے خلقوا پہ تحقیق سرہ راغلی دی تاسوتہ نصیحت</p>
<p>اٹی خلقو تاسو تہ دخپل پروردگار د طرفنہ نصیحت راغلی دی</p>
<p>مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ</p>
<p>دطرفہ درب ستاسونہ اوشفاء دہ دپارہ دہغہ چی پہ سینو کبسی دی اولار بنودونکی دی اورحمت دی</p>
<p>او د زرونو دمرضونو علاج دی او چی خوک ئی اومنی دہغوی دپارہ ہدایت اورحمت دی</p>
<p>لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۲﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ</p>
<p>دپارہ دمومنانو ورتہ اووایہ چی پہ فضل داللہ سرہ اوپہ رحمت دہغہ سرہ نو ہم پہ دی بانڈی </p>
<p>اووایہ چی داللہ ﷻ پہ فضل اودہغہ پہ رحمت سرہ ہم دغہ خلقو تہ خوشحالی پکار دہ دغہ</p>
<p>فَلْيَفْرَحُوا ۗ هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَكْمُرُونَ ﴿۱۳﴾</p>
<p>پکار دی چی خوشحالہ شی دوی دا بہتر دی دہغہ تولو خیزونونہ چی دوی نی جمع کوی </p>
<p>(فضل اورحمت) بہتر دی دہغی (مالونو) نہ چی دوی نی راجع کوی اورتہ اووایہ چی</p>

قوله تعالیٰ: :: وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ

د روحانی بیمارود پارہ قرآن پاک کتاب شفاء دہ۔ قرآن عظیم کوم چہ ورکری شوی دی دہغی احسان یادولی شی۔ ای خلقو ادا دپند اونصیحت یو دفتر دی کوم چہ ستاسو د اللہ ﷻ دطرف نہ دی۔ او ستاسو د زرونو پارہ شفا دہ۔ یعنی شک شبہ اود زرونونو پاپاکی او گندگی لری کونکی دی، دی سرہ بہ د اللہ ﷻ ہدایت اورحمت حاصلیری خو صرف ہغوی تہ چہ پہ اللہ ﷻ بانڈی یقین او ایمان لری۔ قرآن کریم

مؤمنانوں کو شفا اور رحمت جو رکھی را الیکلہ خود گناہگار انود پارہ د نقصان او خساری نہ سوا بل ہیخ نہ دی۔ اوواید چہ دا قرآن پاک د اللہ ﷻ فضل او رحمت دی، دا واخلی او خوشحالہ شنی۔ اود فانی دنیا کومی فاندی چہ تاسو حاصلونی پہ ہغہ تولو کنبی بہترین خیز دا قرآن پاک دی۔ د عمر فاروق ﷺ قرآن فہمی: ککہ چہ عمر ﷺ لہ د عراق خراج راغلو نو حضرت عمر ﷺ د ہغی د کنلو دپارہ راغلو اود ہغہ خادم ہم ہغہ سرہ وو۔ عمر ﷺ پہ خراج کنبی راغلی او بنان او شمیرل خو ترکوم خای پوری چہ پہ شمیر شمیر ستری شو نوونی و نیل د اللہ ﷻ شکر دی۔ دہغہ خادم اوونیل د اللہ ﷻ قسم دی چہ دہم دہغہ فضل او رحمت دی۔ نو عمر ﷺ او فرمائیل چہ داسی نہ، اللہ ﷻ ﴿قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ﴾ و نیلو سرہ قرآن او استفادہ مراد اخستی دہ۔ پدی وجہ دی تہ فضل او رحمت مہ واید بلکہ ﴿مَتَابِعْتَهُ﴾ کنرل پکار دی۔ خکہ چہ دا زمونر راجمع کرے شوی دی۔ د فضل او رحمت خو دیر لوی شان دی۔

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ	اوراید ایا وینی تاسو ہغہ خہ چی نازل کرے دی اللہ ستاسو دپارہ درزق نہ نو جو رکول تاسو
مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَائِلَ ۚ قُلْ اللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ	دا اووائی چی اللہ ﷻ تاسو تہ کوم رزق را الیرلی وو نو تاسو (دخان نہ) پہ ہغی کنبی خہ
تَقْتَرُونَ ﴿۱۰﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكِبْرَ	دہغی نہ خہ حرام اوخہ حلال ورتہ اوواید ایا اللہ اجازت در کرے دی تاسو تہ یا پہ اللہ بانڈی
ءِیَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ	حرام اوخہ حلال کرل ددوی نہ تپوس او کرہ ایا اللہ ﷻ تاسو تہ ددی اجازت در کرے دی کہ نہ تاسو
لَا يَشْكُرُونَ ﴿۱۱﴾	دروغ تری تاسو اوخہ دی گمان دہغہ کسانو چی تری ہغوی پہ اللہ بانڈی دروغ
نہ او باسی شکر	دخان نہ) پہ اللہ ﷻ بانڈی دروغ وائی ایا د قیامت د ورخی پہ بارہ کنبی دہغی خلقو خہ
خلق ناشکرہ دی	یومہ القیامتہ ان اللہ کذو فضل علی الناس ولکن اکثرہم
	پہ ورخ د قیامت بیشکہ اللہ خامخا خاوند د فضل دی پہ خلقو بانڈی ولیکن زیات ددوی
	گمان دی، خوک چی پہ اللہ ﷻ بانڈی دروغ تری بیشکہ اللہ ﷻ پہ خلقو دیر مہربان دی خو زیات

قوله تعالى: ﴿فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَائِلَ﴾
 پخپلہ دخپل خان نہ دحلال او حرام مذمت۔ مشرکانو بعضی خناورو تہ د "بحائر"، "سوانب" او "وصائل" نومونہ ورکولوسرہ خہ پہ خان حرام او خہ پہ خان حلال گر خولی وو۔ د ہغی تردید فرمائیلے کیڑی۔ لکہ خنگہ چہ د اللہ ﷻ ارشاد مبارک دی د پتہونہ چہ خہ راوخی او کوم خاروی چہ پیدا کیڑی ہغہ پہ دی کنبی د اللہ ﷻ د پارہ یوہ خاص حصہ گر خولی دہ (۱) ابوالاحوص ﷺ روایت کوی چہ زہ حضور ﷺ تہ حاضر شوم اود شکل او جامو پہ لحاظ زہ بد حال غوندی ووم۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ تاسرہ خہ مال اود دولت شتہ کہ نہ؟ ماونیل چہ د اللہ ﷻ را کرے شوی ہر خہ موجود دی۔ د او بنانو اسونو او چیلو رمی دی وینخی او

(۱) الطبری: ۱۱۲/۵

غلامان دی نو حضور ﷺ او فرمائیل بیاپہ تاباندی دالله ﷻ دنعمت اثارولہی بنکارہ نہ دی بیائی او فرمائیل چہ ستاد او بنیانو بچی کیبری او هغه پہ هراندام باندی برابر وی خوتاسویہ چارہ باندی د هغوی غویرونہ پری کونی وائی چہ دا "بحائر" دی، د هغوی خرمن خیرنی او وائی چہ "صرم" دی۔ پہ خپل خان باندی ہم حرام کونی او پہ خپل اولاد باندی ہم حرام کونی۔ ولہی داسی نہ ده؟ ماونیل چہ او۔ بیا حضور ﷺ او فرمائیل چہ واورہ کوم خہ چہ الله ﷻ تالہ درکری دی هغه د همیشه د پارہ حلال دی او حرام کیدی نہ شی۔ د الله ﷻ د قدرت لاس ستا د لاس نہ مضبوط دی۔ اود الله ﷻ چارہ ستا د چارہی نہ ډیره تیرہ ده (۱) الله ﷻ د داسی خلقو نہ سخت د ناراضگنی اظهار فرمائی چہ د هغه حلال پہ خان باندی حرام کوی او حرام دخپل خان د پارہ حلال جوړوی۔ اودا هرخہ د خپل ذاتی رائی او خواهش پہ بنیاد چہ د دی هیخ دلیل نشته۔ بیا هغه د ورخې د قیامت د عذاب نہ ویرولی شی۔ فرمائی چہ کوم خلق پہ الله ﷻ باندی د خان نہ خبرې کوی آخر هغوی خہ گنری چہ د قیامت پہ ورخ بہ مونړ د هغوی سره خہ سلوک کوو۔

په ایت کنبی د فضل نہ مراد هه دی؟: د الله ﷻ ارشاد دی ﴿إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ﴾ په خلقو باندی د الله ﷻ ډیرلوی فضل دی۔ ابن جریر رضی اللہ عنہ وائی چہ د دی نہ کافرانوته په دنیا کنبی زر سزا ورکول مراد دی۔ زه وایم چہ د دی خبرې هم احتمال دی چہ د دی نہ دامراد وی چہ الله ﷻ ډیر لوی د فضل خاوند دی په خلقو باندی۔ په دنیا کنبی ډیر داسی خیزونه دانسانانو دپارہ پیدا کری دی د کومونه چہ فائده اود هغوی منفعت دی اوداسی خیزونه دانسان د پارہ حرام او گرځوی په کومو کنبی چہ سراسر نقصان وو یاد دین په حیثیت او یاد دنیا په حیثیت خو اکثر خلق شکر نہ کوی۔ یعنی د الله ﷻ انعامونه په خپل خان باندی حراموی او په خپلو نفسونو باندی سختی کوی۔ یعنی دخپل طرفنه خہ خیزونه حلال او خہ حرام گرځوی۔ مشرکانو داخیز پخپل خان کنبی ډیر خور کړې دی او خپل مسلک نی داسی جوړ کړې دی۔ په اهل کتابو کنبی اکثر داخبره نہ وه خو هغوی هم د ابدعت پیدا کړو۔

د جنتیانو درې قسمونه: د موسی بن صباح رضی اللہ عنہ د الله ﷻ ارشاد ﴿إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ﴾ باره کنبی روایت دی چہ د قیامت په ورخ به درې قسمه د الله ﷻ عبادت کونکی پیش کولی شی۔ الله ﷻ به په هغوی کنبی دیو قسم نہ تپوس او کړی چہ تاسو په کوم خیال باندی نیک اعمال اختیار کړې وو؟ هغوی به وائی یا الله تا جنت پیدا کړو په جنت کنبی ونې میوی باغونه نهرونه حورې قصور اود اهل طاعت د پارہ هر قسم نعمتونه ورکړل۔ هم د دی د حاصلولو د پارہ ما ټوله شپه په ویننه عبادت او کړو، ټوله ورخ به مې روژه نیوله۔ نو الله ﷻ به او فرمائی چہ تاد جنت د پارہ دا ټول اعمال کړی دی نو زه جنت ته ورشه۔ خودا ستا د عمل بدله نہ ده زه تاله د دوزخ نه خلاصی درکوم۔ دازما فضل دی اوتا زه په جنت کنبی داخلوم۔ نو داسی خلق به جنت ته داخل شی۔ بیا به د بل قسم خلق راوغوښتی شی الله ﷻ به د هغوی نہ هم داتپوس او کړی هغوی به وائی چہ یا الله تادوزخ پیدا کړو، په دوزخ کنبی طوق اوزنخیزونه کیخودل۔ په هغی کنبی دی بادسموم او آب محموم پیدا کړې۔ اود گناهکارانو د پارہ دی په هغی کنبی ټول عذابونه پیدا کړل۔ نو ما به په ویننه ټوله شپه عبادتونه کول د دوزخ د ویرې نہ مې ټوله ورخ ولرې او تنده تیرولو سره روژې ساتلې۔ نو الله ﷻ به وائی چہ واخله ما تاله د دوزخ نه خلاصی درکړو او بیا دا زما نور فضل دی چہ د دوزخ نه د خلاصی سره تاله جنت هم درکوم۔ نو هغه به جنت ته لارشی اوداخل به شی۔ اوس به دریم قسم خلق راوستلې شی او حاضر به کړې شی۔ او چہ کله الله ﷻ تپوس کوی نو هغه به بنیائی چہ ای ربه! مونړ خو ستا د شوق او ستا د محبت د پارہ ستا عبادت کړې دی۔ ټوله شپه مو عبادت کړې او ټوله ورخ مې روژه ساتلې۔ صرف ستا ملاقات د شوق او ستا رضا دپارہ۔ الله ﷻ فرمائی چہ کله زما د ملاقات د شوق د پارہ داسی کوی نو الله ﷻ به د هغوی د پارہ خپل خان بنکاره

(۱) ابوداؤد کتاب اللباس باب فی الخلقان فی غسل الثوب: ۴۰۶۳، مسنده صحیح، نسائی: ۵۲۲۶، الحدیث: ۴۷۲/۳، واللفظ له۔

کری۔ فرمائی چه او گورہ ماتہ پہ ما نظر او کرہ تاتہ دتولونہ لوی دولت ملاؤشوق۔ بیا فرمائی چه زہ تاتہ پہ خپل فضل سرہ د دوزخ نہ خلاصی ہم درکوم او جنت ہم تالہ درکوم۔ زماقرینتی بہ تاسرہ حاضرې وی او زہ بہ پخپلہ پہ تاباندې خپلہ سلامتی نازلوم۔ نوداسې خلق بہ ہم پہ جنت کنبی داخلیری۔

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ
ا اونه نی ته په هیخ حال کنبی اونه لولی ته دده نه دقرآن نه اونه
اورانې پیغمبره، ته په هر حال کنبی چې ئې او په دغې (حال) کنبی هم چې قرآن پاک
کړی تاسو اے خلقوا یو عمل مگر ایومونږه په تاسو باند نظر لرونکی اکلہ چی مصروف اوسی تاسو
لولی او انې خلقو تاسو هم چې څه کار کوئی انو په هر حال کنبی مونږ تاسو وینو گورو اڅه وخت چې تاسو
فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ
په دغې کنبی اونه پتیری درب ستانه په مقدار دیوې ذرې په زمکه کنبی اونه په آسمان کنبی
په هغه کار کنبی اخته یی اوستا دپروردگار نه لږ څیز هم پت نشی پاتې کیدی نه په زمکه کنبی اونه په آسمان
وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ۝
اونه وړوکی دهغې نه اونه لوی مگر په کتاب واضحه کنبی
کنبی او نه دهغې نه وړوکی اونه لوی مگر دا ټول په پوره واضحه کتاب (لوح محفوظ) کنبی لیک دی

قوله تعالى: وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ

د الله ﷻ ذات د هر وړوکی اولوی څیز نه خبردار دی :- نبی کریم ﷺ ته خبر ورکولې شی چه الله ﷻ ستا د ټول امت او ټولو مخلوقاتو د ټولو احوالونه په هره لحظه او هر ساعت خبر دی. یو ذره څیز هم په زمکو او آسمانونو کنبی که هغه سپک او وړوکی ولې نه وی په کتاب مبین کنبی یعنی دالله ﷻ په علم کنبی شته اود هغه د پالونو بهر کیدی نه شی. د غیبو معلومات هغه سره دی که اوچه وی که لمده د غیبو معلومات د هغه نه بغیر هیخ څوک نه پیژنی. که یوه پانږه هم راشو کیږی او راپریوخی یا د شپې په تیاره کنبی هم یو ذره څیز چرته پروت وی او که یو څیز اوج وی او که لوند، ښه وی که خراب د ټولو علم الله ﷻ ته دی. د ونوکانو او ځناور هر یو حرکت هغه ته معلوم دی. په زمکه چه څومره سالرونکی ځناور دی، په هوا کنبی چه څومره مرغشی الوزی دا هم ټولی ستاسو په شان ډلې ډلې دی. دهر سالرونکی د خوراک ذمه وار الله ﷻ دی. کله چه د دې څیزونو د حرکتونو هم هغه ته علم دی. نودانسان مکلف اویه عبادتونو باندې مامور اعمالو او حرکاتو به هغه ته څنگه پته نه وی. لکه چه فرمائی چه په دې عزیز او رحیم باندې یقین اوساتنی. که تاسو په مانځه کنبی هم ولاړ ئې نو گوری. که سجده کوئې نو هم تاسو وینی او اوری. کله چه حضرت جبرائیل ﷺ د احسان معنی د حضور ﷺ نه تپوس او کړو چه د دې مطلب دا دی چه تاسو د الله ﷻ د طرف نه عبادت کوئې. داسې لکه چه الله ﷻ ته گورنی او عبادت کوئې او که دا نه وی نو کم نه کم داسې خیال خو کوئې چه تاسو د هغه په وړاندې ولاړ یئې او هغه تاسو ته گوری. (۱)

(۱) صحیح بخاری کتاب الايمان باب سؤال جبرئیل النبی ﷺ عن الايمان والاسلام: ۵۰، صحیح مسلم: ۹-۱۰.

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ

| واورئ | بیشک | دوستان دالله جی دی

لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ الَّذِينَ آمَنُوا

نه به وی بره | په هغوی باند | اونه به هغوی | غمجن کیری | هغه دوستان | چی ایمان نی راوړو

واورئ چی دالله ﷺ په دوستاسو به نه ویره وی | اونه به غمژن شی | دا هغه کسان دی چی ایمان نی

وكانوا يَتَّقُونَ ۝ لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ۝

اوو هغوی | چی خان نی ساتوا | هغوی لره دې ازیرې | په ژوند | د دنیا کبسی | او په آخرت کبسی

راوړو | او پر هیزگاری نی اختیار کړه | ادوی دپاره هر طرف ته زیرې دې | په دنیا کبسی | او په آخرت کبسی

لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۝ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝

نشته هیش بدلون | خبرو | دالله لره | ادا زیرې | هم دا کامیابی ده | لویه |

هم دالله ﷺ خبرې نه بدلیری | هم دغه لویه کامیابی ده |

قوله تعالى: :: أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ

دالله ﷺ په دوستاوبه هیش اندیبننه نه وی - دالله ﷺ ارشاد کیری چه اولیاء الله هغه خلق دی چه د ایمان

راوړونه پس پر هیزگاری هم اختیاروی. او خوک چه پر هیزگار وی هغه د الله ولی دی. که د آخرت احوالو

سره هغه مخامخ کیری نو د هغه به هیش ویره نه وی اونه به هغه د دنیاخه غم او خفگان راگیر کړی.

ولی چا ته وئیلې کیری؟: عبد الله بن مسعود ؓ او ابن عباس ؓ وائی چه اولیاء الله هغه خلق دی چه هر

وخت د الله ﷻ په ذکر او فکر کبسی لیدلې شی. د ابن عباس ؓ نه روایت دې چه یوسری د حضور ﷺ نه

تپوس او کړو یارسول الله ﷺ اولیاء الله خوک دی؟ وئی فرمائیل چه هغه خلق کله چه نی گورې د الله ﷻ

په ذکر کبسی به مشغول وی (۱) د حضرت ابوهریر ؓ نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیلی چه د الله ﷻ په

بندیگانو کبسی داسې هم بندیگان شته چه انبیاء او شهداء هم په هغوی فخر کوی. چه نه د مال خه تعلق

اونه دنسب خه تعلق او صرف د الله ﷻ د پاره یو بل خوښوی. دهغوی مخونه نورانی دی او هغوی د نور

په منبرونو دی. خلق چه په کوم خائی کبسی د ویری نه رچیری نو هلته په هغوی باندې هیش ویره هم نه

وی. په خلقو باندې غم او خفگان شروع وی او دهغوی دې سره هلو خه کار نشته (۲) د حضرت ابومالک

اشعری ؓ نه روایت دې حضور ﷺ فرمائیلی چه د مختلفو قبیلونو او څلورو وارو طرفونه به راجمع

کیری او په هغوی کبسی به هیش خپلولی نه وی خو هغوی به صرف دالله ﷻ درضادپاره یو بل سره

دوستانه په خلوص او محبت ساتی. د قیامت په ورځ به الله ﷻ د هغوی د پاره د نور منبرونه قایموی په

کومو چه به هغوی ناست وی. خلق به په قیامت کبسی پریشانه گرځی خو هغوی به مطمئن وی. د الله

ﷻ اولیاء هم دغه خلق دی.

د بشری نه خه مراد دی؟: د ابوالدرداء ؓ نه چا د حضور ﷺ توضاحت (لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ)

باره کبسی تپوس او کړو نو وئی وئیل چه د بشارت نه ښه خوښونه مراد دی. کوم چه خوک مسلمانان وینی

یا نورو ته د دې متعلق خوب خودلې شی. ابوالدرداء ؓ او فرمائیل چه تامانه دا سوال او کړو اود دې نه

(۱) طبرانی: ۱۲۳۲۵.

(۲) ابن حبان: ۵۷۳ ورسنده صحیح، وله شاهد صحیح عندی داؤد: ۳۵۲۷، عن عمر ؓ السنن الکبریٰ للنسائی: ۱۱۱۲۳۶.

وراندې یو وخت یو سړی د نبی کریم ﷺ نه سوال کړې وو او حضور ﷺ فرمائیلې وو چه دا رښتونی خوبونه څوک اووینی یا د ده په حق کښې بل څوک اووینی نو دا د دنیا په ژوند کښې هم د هغه د پارہ زیرې دې اوبه آخرت کښې د جنت زیرې دې (۱) عباده بن صامت ؓ ته هم حضور ﷺ دا فرمائیلې وو چه تانه وړاندې مانه چا دا سوال نه وو کړې. د بشری نه رویانې صالحه مراد دی.

ښه خوب د نبوت څلور څلویښتم جزء دې: ابن صامت ؓ د رسول الله ﷺ نه تپوس کړې وو په دې آیت کښې خود آخرت زیرې جنت دې خود دنیا د بشارت اوزیری نه څه مراد دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه رښتونی خوبونه چه څوک اووینی یا د هغه په حق کښې چاته او خودلې شی اودا رښتونی خوبونه هم د نبوت د اویاؤ یا څلور څلویښت جزونونه یو جزء دې (۲) حضور ﷺ او فرمائیل چه یوانسان ښه عمل کوی او خلق د هغه تعریف کوی نو دا لکه د مؤمن د پارہ په دنیا کښې د جنت زیرې دې (۳) اودا د نبوت په یو کم پنځوس جزونو کښې یو جز دې. نو چه څوک ښه خوب اووینی نو هغه دې د خلقو په وړاندې بیانوی او چه څوک خراب خوبونه اووینی نو دا د شیطان د طرف نه وی او هغه د دوی د ویرولو د پارہ داسې کوی. نو پکار دی چه خپل گس طرف ته درې ځل توکی اود الله ﷻ تکبیر اولولی او چاته دې نه بیانوی (۴) په یویل ځای کښې د نبوت په شپږ څلویښتم جز کښې گرځولې شوې دې (۵) حضرت ابوهریره ؓ فرماتی چه ښه خوبونه د الله ﷻ زیرې دی. ونیلې شوی دی چه د دې نه مراد دا دی چه د مؤمن د مرگ په وخت کښې فرښتې ده ته د جنت او بښنې زیرې ورکوی. د الله ﷻ ارشاد دې ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾ کوم خلق چه د دې خبرې قائل دی چه هم الله ﷻ زموږ رب دې او بیا تر مرگه پورې په دې خبره قایم هم وی نو په ده به فرښتې نازلېږی او ورته به وائی چه مه ویرېږه او مه غم کوه تاته د هغه جنت زیرې دې د کوم وعده چه تاسره کړې شوې ده. او په آخرت کښې موږ ستا والیان یو. تا چه څه غوښتل تاته ملاو شو دا د الله ﷻ چه رحیم ذات دې د طرفه تاته تحفه ده. په حدیث براء ؓ کښې دی چه کله د مؤمن د مرگ وخت وی نو د روښانه مخونو اوسپینو لباسونو فرښتې هغه له راځی او وائی چه اوس ای پاکه روحه د راحت او ریحان طرف ته روان شه، الله ﷻ تانه ناراض نه دې نو دا روح به د هغه د ځلې نه داسې راوځی لکه د مشک د ځلې نه چه اوبه راوځی. لکه چه الله ﷻ فرمائیلې د قیامت خوفناک حالت به هغه نه ویروی. فرښتې به هغه ته وائی چه دا هم هغه ورځ ده د کومې چه تاسره وعده وه. (۶) په دغه ورځ به د مؤمنانو په وړاندې نور روان وی مخامخ هم او ښی طرف ته هم. نن تاته زیرې دې د جنت د کوم لاندې چه د همیشه د پارہ بهیدونکی نهرونه روان دی دا ډیره لویه کامیابی ده.

وَلَا يَحْزَنُكَ	قَوْلُهُمْ	إِنَّ الْعِزَّةَ	لِلَّهِ	جَمِيعًا	هُوَ السَّمِيعُ	وَالْعَلِيمُ
اونه دې کړی غمجن تالره خبری ددوی بیشکه چی عزت الله لره دې ټول هغه اوریدونکی پوهه دې						
او انې پیغمبره ددوی (کافرو) خبرې دې تا نه غمژن کوی. اغلبه ټوله الله ﷻ دپاره ده. هغه هرڅه اوری ډیره ښه پوهه						

(۱) احمد: ۳۴۳/۵ و مسنده حسن، شعب الایمان: ۹۰۰۱، المعجم الکبیر: ۳۴۳۲ شرح السنة: ۳۴۶۴.
 (۲) ترمذی کتاب الروایا باب لم بشری فی الحیوة الدنیا: ۲۷۷۳ وهو حسن.
 (۳) صحیح مسلم کتاب البر والصلة باب اذا التی علی الصالح فهی بشری ولا تنضره: ۲۶۴۲، ابن ماجه: ۴۲۲۶، احمد: ۱۵۶/۵، ابن حبان: ۳۶۶.
 (۴) احمد: ۲۱۹/۲-۲۲۰، شعب الایمان: ۴۷۲۶ و مسنده حسن.
 (۵) مسنده حسن او گورثی سابقه حواله.
 (۶) د دې معنی روایت احمد: ۲۸۷/۴ وهو حدیث صحیح مشهور، الاعمش صرح بالسماع عندای داؤد، حاکم: ۳۷/۱ کښې موجود دې

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ	مَنْ فِي السَّمَوَاتِ	وَمَنْ فِي الْأَرْضِ
خبر دار شیء بیشکہ اللہ لرہ دی ہغہ خوک چی پہ اسمانونو کنبی دی اوہغہ خوک چی پہ زمکہ کنبی دی		
دی اوورنی چی دا تول ہر خہ د اللہ ﷻ دی چی پہ اسمانونو کنبی او پہ زمکہ کنبی دی او کوم		
وَمَا يَتَّبِعُ	الَّذِينَ	يَدْعُونَ
اونہ کوی پیروی ہغہ کسان چی رابلی بی: دوی بی د اللہ نہ شریکان نہ کوی پیروی ہغوی		
خلق چی د اللہ ﷻ نہ سوا نور و دخان نہ جور کرو شریکانو تہ اواز کوی (خبر بی چی) ہغوی پہ خہ پسی		
إِلَّا الظَّنَّ	وَأَنْ هُمْ	إِلَّا يَخْرُصُونَ ۝
مگر دگمان اونہ دی ہغوی مگر قیاسونہ چلوی ہغہ ہغہ ذات دی چی جورہ نی کرہ		
روان دی ہغوی صرف پہ گمان پسی روان دی او تش اٹکونہ چلوی اللہ ﷻ ہغہ ذات دی چی		
لَكُمْ	الَّيْلَ	لِتَسْكُنُوا
ستاسو دپارہ شپہ دپارہ ددی چی تاسو آرام حاصل کری پہ ہغی کنبی اوورخ روینانہ		
ستاسو دپارہ نی شپہ جورہ کری چی آرام پہ کنبی اوورخ نی روینانہ جورہ کری چی پہ کنبی لیدل		
إِنَّ	فِي ذَلِكَ	لَايَةً
بیشکہ پہ دی کنبی انبی دی دپارہ دہغو خلقو چی اوری		
کولی شیء بیشکہ دی کنبی د (پیغمبرد خبرو) اوری دونکو دپارہ دلیونہ موجود دی		

قوله تعالى: جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا

د شپہ تیارہ دسکون سبب اود اللہ ﷻ د قدرت نبنہ دہ۔ اللہ ﷻ رسول اللہ ﷺ تہ ارشاد فرمائی چہ د مشرکانو داوینادی تاخفہ نہ کری تہ پہ ہغوی بانڈی غالب راتلو دپارہ د اللہ ﷻ نہ دعاغوارہ، پہ ہغہ بانڈی بھروسہ کوه۔ ہر قسم عزت او غلبہ د اللہ ﷻ اود رسول ﷺ اومؤمنانود پارہ دہ۔ ہغہ د خپلو بند یگانو خبری اوری د ہغوی احوال پیڑنی۔ د اسمانونو اوزمکو بادشاہی ہم د اللہ ﷻ دہ۔ مشرکان چہ دکومو بتانو عبادت کوی ہغوی نہ پہ ضرر بانڈی اونہ پہ نفع بانڈی قادر دی، نہ د دی مشرکانوسرہ خہ معقول دلیل شتہ۔ ہغوی خود دروغو اٹکلی خبرو قیاسونو پیروی کوی۔ بیا ارشاد کیری چہ اللہ ﷻ د خپل بند یگانود پارہ شپہ جورہ کرہ د دی د پارہ چہ د ورخ د ستری والی نہ سکون او آرام حاصل کری او ورخ نی د معاش گتیلود پارہ روینانہ جورہ کرہ۔ ہغوی پہ ورخ کنبی سفر کوی او پہ رنرا کنبی دہغوی نور مصالح دی۔ د دی دلیلونو اوری دو سرہ عبرت حاصلونکو د پارہ پہ دی آیاتونو کنبی نبنی دی او ہغہ د خالق پہ عظمت بانڈی دلیل راوڑی۔

وَكَلَّمَ	سُبْحَانَكَ	هُوَ الْغَنِيُّ	لَهُ مَا	فِي السَّمَوَاتِ	وَمَا
خونی پاکی دہ ہغہ لرہ ہغہ بی نیازہ دی ہغہ لرہ دی ہغہ خہ چی پہ اسمانونو کنبی دی اوہغہ					
چی اللہ ﷻ خان لہ خونی نیولی دی اللہ ﷻ پاک دی ہغہ غنی دی ہر خہ چی پہ اسمانونو کنبی دی					

<p>كَانَ كَبْرًا عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذَكِيرِي بآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ</p>
<p>وی گران پہ تاسو باندی اوسیدل زما اونصیحت در کول زما پہ آیتونو دالله سره نوبہ الله باندی تاسو کنبی زما اوسیدل او دالله پہ آیتونو سره تاسو ته نصیحت کول پہ تاسو بنہ نہ لگی انو خدا پہ الله</p>
<p>تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرَكُمْ عَلَيْكُمْ</p>
<p>بروسہ کری ده ما نوراجمع کری کار خپل اوشریکان خپل بیبا دنه وی کارستاسو پہ تاسو باندی توکل دی نوتاسو خپله فیصله اوکری او خپل شریکان راجمع کری بیبا پہ خپله فیصله غور او فکر</p>
<p>عِبَتَهُ ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُون ۝ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ</p>
<p>پت بیبا فیصله اوکری زما خلاف اومہلت مہ راکوی ماته انو کہ چری مخ وارو تاسو اوکری چي خہ پہ کنبی درنہ پت پاتی نشی بیبا ماسره خپله خوبہ اوکری او ہیخ مہلت مہ راکوی</p>
<p>فَبِمَا سَأَلْتُم مِّنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ</p>
<p>نونہ دی غوبنتلی ماستاسو نہ خہ اجر انہ دی اجر زما مگر پہ الله باند او حکم شو ی دی ماته او کہ تاسو ہم دغسی مخ اوگر خولو نو (خما مو خہ تاوان اوکرو) زہ خو ستاسو نہ ددی خہ بدلہ</p>
<p>أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝ فَكَيْفَ جَاءَهُ وَمَنْ</p>
<p>چی شم زہ د مسلمانانہ نودروغ اوگنرو هغوی هغه لره نوبیج کرو مونبرہ هغه او هغه خوک نہ غوارم خدا بدلہ خو پہ الله باندی ده اوماته دا حکم دی چي پہ فرمان بردارو کنبی</p>
<p>مَعَهُ فِي الْفَلَكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلِيفَ وَأَعْرَفْنَا الَّذِينَ</p>
<p>چی دهغه سره وؤ پہ کشتی کنبی اوجور کرل مونبرہ هغوی خلیفگان اودب کرل مونبرہ هغه کسان دی شاملیم خود بیبا هم هغوی نوح دروغون اوگنرلو نومونبرہ هغه او دهغه ملگرو ته پہ بیبری کنبی نجات ورکرو</p>
<p>كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذِرِينَ ۝</p>
<p>چی دروغ ئی گنرلی وؤ آیتونه زمونبرہ نواوگوره خرننگ وؤ انجام دیرولی شوو خلقوا او هم هغوی مو دپہ زمکه اباد کرل او هغه تول خلق مو دوب کرل چي زمونبرہ آیتونه ئی دروغ گنرلی وؤ نولر اوگوره چي دهغی ویرولوشو و انکاریانو انجام خہ شو</p>

قوله تعالى: وَأَعْرَفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا

د نوح عليه السلام د قوم تباہی او بربادی۔ ای نبی عليه السلام د مکہ کافرانو ته کوموچه ته درغ گنرلی او ستا مخالفت نی کری ته د نوح عليه السلام اود هغه د قوم واقعات واوروه چا چه د خپل پیغمبر عليه السلام تکذیب او کړونو الله عليه السلام هغه څنگه هلاک کرل او هغوی نی په اوبو کنبی څنگه غرق کرل دی دپاره چه دوی دمخکینو افسوسناک نتیجی اوریدو سره هوبنیار شی چه چری دوی هم د هلاکت سره مخ نه کری شی. هغه واقعات داسی چه کله نوح عليه السلام خپل قوم ته اوونیل که چرته هم داسی زما ستاسو په مینخ کنبی وړاندی کیدل اوتاسو په نیغه لار راوستلو نصیحتونه گران تمامیری نو خیرماته هم خه پرواه نشته زما یقین او بهروسه خو په الله عليه السلام ده. په تاسو باندی گران تمامیدلو سره خوزه د تبلیغ نه منع کیدی نه شم. بنه ده تاسو اوستاسو

شریکان یعنی بتان د کوموچہ تاسو عبادت کوئی ټول یو خانی شئی اویہ خپلو کوششونو کنبی هیخ کمې مه پرېرډنی او د هر قسمه نه خپل خان مضبوط کړتی. که ستاسو هم دغه گمان وی چه تاسو په حقه نی نوزما په حق کنبی خپله فیصله بنکاره کړتی او ماته د یو ساعت مهلت مه راکوئی. خومره چه خه کولې شی نو او کړتی. ماته نه ستاسو خه پرواه شته اونه خه ویره خکه چه پوهیږم چه ستاسو د قیاس بنیاد خو هیخ هم نه دی.

د هود علیه السلام خپل قوم ته نصیحت: هود علیه السلام هم خپل قوم ته هم داسې ونیلې وو چه زه هم الله ﷻ گواه جوړوم او تاسو هم گواه اوسېږتی چه تاسو الله ﷻ پرېرډنی او بتان الله ﷻ سره شریکان جوړوئی. زه ددی ذهنیت نه بالکل خلاص یم. که اوس غواړتی نو تاسو ټول زما خلاف سازش او کړتی اوماته د یو ساعت هم مهلت مه راکوئی. زما یقین په الله ﷻ باندې دی چه زما هم رب دی اوستاسو هم رب دی. اوس که تاسو تکذیب او کړو او مخ مو واپولو نو آیا ماته ستاسو نه خه ملاویدل د کومې د ضائع کیدو چه به زه افسوس کوم. زه چه دا ستاسو خیرخواهی کوم په دی تاسو نه خه اجرت خو نه غواړم. ما ته خواجر راکونکې الله ﷻ دی. ماته دا تاکید دی چه د ټولو نه وړاندې زه ایمان راوړم اویہ ما باندې فرض دی چه د اسلام د احکامو پوره والې او کړم خکه چه د ټولو انبیاء علیهم السلام دین اسلام وو که هغه په شروع کنبی وویا آخر کنبی. طریقه کار اومذهب که جدا وو نو جدا کیدو کنبی خه بدیت نشته د توحید تعلیم خو هم یو دی. د الله ﷻ ارشاد دی چه مونږ دهر یو دپاره یویو شریعت او خان له خان له قانون او جدا جدا لاره جوړه کړې ده. دا نوح علیه السلام دی چه وائی ماته حکم راکړې شوی دی چه زه د ټولونه اول ایمان راوړم. د حضرت ابراهیم علیه السلام باره کنبی الله ﷻ فرمائی چه کله د هغه رب تعالی هغه ته اوونیل چه ایمان راوړه نو هغه زر اوونیل چه ما ایمان راوړو. ابراهیم علیه السلام خپلو خامنو او نسو اسماعیل علیه السلام او یعقوب علیه السلام ته هم نصیحت کړې وو چه ای زما خامنو الله ﷻ ستاسو دپاره دین اسلام خوښ کړې دی په دی وجه اسلام اختیار کړتی وړاندې د هغې نه چه تاسو ته مرگ راشی. یوسف علیه السلام هم ونیلی ووجه ای الله! تاماته بادشاهت راکړو اود خبرې د توجیه اوتاویل تعلیم دی راکړو، د زمکې او آسمان پیدا کونکې هم ته ئې. په دنیا او آخرت کنبی زما ولی ئې. که زه مرگیږم نو چه په اسلام باندې قایم مړشم اوما د صالحینو په ډلې کنبی شامل کړه.

موسی علیه السلام ونیلی ووجه ای خلقوا که تاسو مسلمانان ئې نو هم په الله ﷻ باندې بهروسه اوساتی او هم په هغه باندې ایمان راوړتی. د موسی علیه السلام د زمانې جادوگرو ونیلی وو ای ربه! مونږ ثابت قدم اوساتی او په اسلام باندې مرگ راکړې. بلقیس ونیلی وو ای الله ﷻ! زه د حدودو نه وړاندې شوی ووم، زه اسلام راوړم او د اسلام لار اختیاروم. د الله ﷻ ارشاد دی چه مونږ کوم تورا نازل کړې دی هغه سراسر نور او هدایت دی. په مسلمانانو باندې نبی ﷺ هم د دی په ذریعه حکم قایم کوی. د الله ﷻ ارشاد دی چه حواریین د حضرت عیسیٰ علیه السلام باندې هم مونږ القا کړې وه چه په ما باندې او زما په رسول باندې ایمان راوړتی. هغوی اوونیل چه ای الله! مونږ ایمان راوړې او ته گواه اوسه چه مونږ مسلمانان یو. خاتم الرسل سید البشر ﷺ فرمائیل چه زما مونږ او زما عبادت زما ژوند او زما مرگ ټول هم د الله ﷻ د پاره دی د چا چه خوک شریک نشته. زه هم د هغه د حکم مامور یم او اول هم زه اسلام راوړم (حضرت محمد ﷺ او فرمائیل چه مونږ د انبیاء علیهم السلام ډله لکه چه علانی رونه یو چه د ټولو پلار یو وی او میندی جدا جدا. یعنی زموږ د ټولو دین یو دی او هغه دیورب عبادت دی سره د دی چه د ټولو شریعتونه جدا جدا وی (۲) بیا فرمائی چه مونږه نوح علیه السلام اود هغه په دین باندې تلونکی په کشتی کنبی کینول او

(۱) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرين باب صلاة النبی ﷺ ودعائه باللیل: ۷۷۱.
(۲) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالی (واذکر الی کتاب مریم اذا اتتت من اهلها...): ۳۴۴۳، صحیح مسلم: ۲۳۶۵.

خلاصی مو ورکړو او هغه مو په زمکه باندې د خلیفه په حیثیت سره مقرر کړو. او چا چه زمونږ خبرې دروغ گنرلې وې هغه مو غرق کړل. گوره د دغه بدنصیبو څنگه خراب حشر شو. (ای محمد ﷺ) گوره مونږه مؤمنانوته څنگه خلاصی ورکړو او نامونکی مو څنگه هلاک کړل.

ثُمَّ بَعَثْنَا	مِنْ بَعْدِهِ	رُسُلًا	إِلَى قَوْمِهِمْ	فَجَاءَهُمْ	بِالْبَيِّنَاتِ
بیا اولیبرل مونږه	روستو دهغه نه	نور رسولان	خپلو خپلو قومونوته	نور اغلل هغوی ته	دواضحه نښوسره
بیا مو دهغه نه	پس نور پیغمبران	خپلو خپلو قومونو ته	اولیبرل انو هغوی ورته	بنکاره دلیلونه	پیش کړل
فَبَاكُنُوا	لِيُؤْمِنُوا	بِمَا	كَذَّبُوا	بِهِ	مِنْ قَبْلُ
نونه وؤ هغوی	چی ایمان ئی راوړې وې	په هغې خیزا	چی دروغ ئی گنرلې وؤ	هغه	دمخکښی نه
اخو هغوی	په هغې خیزا	ایمان راوړلو د کوم نه	بین چی وړاندې انکار کړې وو		
كَذَلِكَ	نَطَعْنَا	عَلَى قُلُوبِ	الْمُعْتَدِينَ		
هم دارنگی	مونږ مهر و هو	په زړونو باند	د احدثه داوړیدونکو خلقوا		
مونږ دغسی	د سرکشو په	زړونو باندې	مهر لگوا		

قوله تعالى: ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا

دنوح ﷺ نه پس د نبوت سلسله جاری وه. د الله ﷻ ارشاد دې چه مونږ د نوح ﷺ نه پس نور رسولان هم دخپلو خپلو قومونو طرف ته په بنکاره دلیلونو او معجزو ورکولو سره اولیگل خوجه هغوی څنگه تکذیب کړې ووپه هغې باندې قایم پاتی شو او د وړاندینو رسولانو تکذیب کونکی خو وواوس ئی په دې رسولانوباندې هم ایمان راوړلو. لکه څنگه چه الله ﷻ فرمائی چه مونږ به د هغوی د زړونو او سترگو نه دپوهیدلو اولیدلو صلاحیت واخلو اوددې سرکشو په زړونوبه مهر اولگوو. لکه څنگه چه وړاندینو خلقو د پیغمبر تکذیب کړې وونومونږ دهغوی په زړونو مهر لگولې وو. دغه شان موددې گمراهانوته منونکو په زړونوباندې هم مهر اولگولو او چه ترکومې هغوی دردناک عذاب سره مخ کړې شوې نه وی یقین به اونه کړی. مطلب دا چه د رسولانو تکذیب کونکی امتونه الله ﷻ هلاک کړل او چه کومو خلقو په رسولانو باندې ایمان راوړو هغوی ته خلاصی ورکړې شو. دا د نوح ﷺ نه پس د خلقو ذکر دې گنی د آدم ﷺ د زمانې نه پس خلق په اسلام باندې قایم وو خو روستو په هغوی کښې د بتانود عبادت رواج شروع شو. په دې وجه الله ﷻ دهغوی طرف ته نوح ﷺ اولیگلو. ددې دپاره خوبه د قیامت په ورځ نوح ﷺ ته مؤمنان خلق وائی چه ته رومې پیغمبر ئی چه الله ﷻ زمکې ته لیگلې ئی (۱)

د نوح علیه السلام د قوم نه وړاندې خلق مسلمانان وو شرک نه وو: د ابن عباس ؓ نه روایت دې د آدم ﷺ او نوح ﷺ په مینځ کښې لس صدنی تیرې شوې وې اودا ټول د اسلام په مذهب باندې قایم وو (۱) نو الله ﷻ فرمائی چه د نوح ﷺ نه پس څومره زمانې مونږ ختمې کړې. د پورته ذکر شوی آیت په ذریعه دعربو مشرکان ویرولې شوی دی چه د خاتم الرسل ﷺ تکذیب کولو. د وړاندینو پیغمبرانوبه تکذیب کولو الله ﷻ دعذاب ورکولو دومره ذکر کړې دې نوقریشو ته در رسول ﷺ په تکذیب کولو باندې سوچ پکار دې چه دوی خو دهغوی نه هم د لوی گناه کونکی جوړیږی. دا خو خاتم الانبیاء ﷺ دې اوس به بیا نه یو نښی راشی اونه به دوی ته د هدایت بله موقعه ملاوښی.

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالی (ولقد ارسلنا نوحا لی قومہ): ۲۳۴، صحیح مسلم: ۱۹۴.

(۲) الحاکم: ۲/۲۶۲.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمُ	ا بيا اوليبرل مونږه اوستود هغوى نه
	ا بيا مو ددغى
مُوسَىٰ وَهَارُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ يَأْتِينَا فَاسْتَكْبَرُوا	موسى اوهارون فرعون ته اوسردارانو دهغه ته دنبنو خپلو سره نوتکبر اوکړو هغوى
	(پيغمبرانو) نه پس حضرت موسى ﷺ او حضرت هارون ﷺ دواړه فرعون اودهغه درباريانو ته په خپلو
وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ۝ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا	اروژ هغوى قوم مجرمان نوهرکله چې راغى هغوى ته حق دطرفه زمونږه نو اوونيل هغوى
	نبنو سره اوليبرل خو هغوى لوئى اوکړه اودغه خلق (زاره) مجرمان وواکله چې ورته زمونږ د طرفه حق
إِنَّ هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝ قَالَ مُوسَىٰ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ	بیشکه دا جادودى بنکاره اوونيل موسى ايا وايئ تاسو حق ته هرکله چې راغى تاسوته
	ورغلو نو هغوى اوونيل چې دا خو بنکاره جادو دى حضرت موسى ﷺ اوونيل چې تاسو دهغى حق
أَسِحْرٌ هَذَا ۝ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ۝ قَالُوا أَجِئْتَنَا	ايا جادو دى دا اونه مومى برى جادوگران اوونيل هغوى ايا راغلي ئي ته مونږ ته
	تعليم په باره کښې چې تاسو ته راغلي دى دا خبره کوئى چې دا (په رښتيا) جادو دى اوجادوگر
لِتَأْتِيَنَّا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا	دپاره ددې چې واړوې مونږه دهغه طريقې نه چې موندلى دى مونږه په هغې باندې پلاران زمونږه
	خو هيڅکله نه کاميابيږي هغوى جواب ورکړو ايا ته مونږ ته ددې دپاره راغلي ئي چې مونږ
وَتَكُونُ لَكُمْ الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا حُنَّ لَكُمْ يَوْمَئِذِينَ ۝	ارچې شى ستاسودواړودپاره لوئى په زمکه کښې اونه يومونږه تاسودواړو لره منونکى دخبرو
	هغې لارې نه بل طرفته واړوې چې پلارنيکه مو پرې روان موندلى وواو چې دملک مشرى ستاسو د
	دواړو شى اومونږ خو تاسو دواړه هيچرې نه منو

قوله تعالى: ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمُ مُوسَىٰ وَهَارُونَ

موسى ﷺ اوهارون ﷺ دفرعون طرف ته :- بياددې رسولانونه پس مونږ د فرعون اود هغه د ملگرو طرفته موسى ﷺ اوهارون ﷺ اوليگلو اوخپلې نښې دليلونه او معجزې موورکړې خود حق خبرې د منلونه اودطاعت اوانقيادنه دې مجرم قوم انکار اوکړو. اوکله چه هغوى ته زمونږ دطرفه د حق امر راوړسيدو نوبې دتامل نه هغوى اوونيل چه دا خو بنکاره جادو دى. نو لکه چه هغوى په خپله سرکښنى کښې قسم خوړلې وو سره د دې چه د هغوى يقين وو چه دوى څه وائى په حقيقت کښې دروغ او بهتان دى لکه چه پخپله الله ﷻ فرمائى هغوى انکار خو کوى ولې د هغوى زړه پخپله يقين لرى چه دا زمونږ ظلم اوسرکښى ده. غرض دا چه حضرت موسى ﷺ ترديد او فرمانيل چه حق خبره مخې ته راشى نو

وائی چہ داخو جادو دے حالاتکہ جادوگر خود خیر او خلاصی مخ نہ شی لیدلے. هغه منکران وائی چہ ای موسیٰ ؑ تہ ددے دپارہ مونہ لہ راغلے چہ مونہ دخپل پلار نیکہ ددین نہ واروی اوبیا تول عظمت ریاست غلبہ هر خہ ستا دپارہ اوستا د رور هارون ؑ د پارہ شی مونہ خو هیخ کله تاسو منونکی نہ یو. د شروع نہ الله ﷻ د موسیٰ علیہ السلام رعب پہ فرعون اچولے وو: الله ﷻ پہ خپل کتاب کنبی د موسیٰ ؑ او فرعون قصہ خو خل ذکر فرمانیلی ده خکہ چہ هغه عجیبہ قصہ ده. فرعون خود اول نہ د موسیٰ ؑ نہ پہ ویرہ کنبی وو. خود قدرت نظارہ اوگورہ د چانه چہ فرعون دومرہ ویریدلو الله ﷻ هم هغه د فرعون پہ کور کنبی لونی کرو اود شهزادگانو پہ شان موسیٰ ؑ د هغه پہ کور کنبی پاتی شو. بیا یو انقلاب راغلو اوداسی یوسبب جوړشو چہ هغه د فرعون د کورنہ اووتلو او الله ﷻ پہ نبوت رسالت او مخامخ خبرو سره سرفراز کرو. بیا هم د دے فرعون طرف تہ راولیگلې شو چہ لار شه اود اسلام دعوت ورکړه چہ هغه زمونږ طرف تہ رجوع اوکړی او د بې دینسی په خای باندي زمونږ په دین روان شی. حالانکہ کوم عزت او شرافت چہ فرعون تہ حاصل وو نو هغه خو وو.

فرعون خپلې سرکشی دے انجام تہ اورسولو: موسیٰ ؑ د الله ﷻ پیغام سره راخی اود هغوی ؑ رور هارون ؑ نه علاوه بل خوک امدادی نه وو. خو فرعون سرکشی اوکړه او غرور نی اوکړو. په هغه کنبی بې خایه تکبر پیدا شو د هغه خبیث نفس راوچت شو هغه د موسیٰ ؑ نه مخ وارولو او دعوی نی اوکړه دکومی چہ د هغه هیخ حق نه وو. په بغاوت اوسرکشی سره نی دبنی اسرائیلو مؤمنانو اهانت اوکړو. په داسی نازک موقف کنبی هم د فرعون د لاس نه موسیٰ ؑ اوهارون ؑ محفوظ پاتی کیږی الله ﷻ هغوی پخپل حفاظت کنبی اخلی او پرله پسې د موسیٰ سره مقابله او مجادله کیږی اوموسیٰ ؑ داسی داسی معجزې او نبیې پیش کوی چہ عقلونه حیران پاتی شی او منلې کیږی چہ د الله ﷻ د طرف نه د تائید کیدونکی نه علاوه بل خوک داسی دلیلونه نه شی پیش کولې. د یوې نبیې نه بله لویه نښه پیش کولې شی خو فرعون اود هغه ملگرو هم قسم خوړلې وو چہ نه به منو خو چہ کله عذاب راغلو نو داسی راغلو چہ چا هم دا رد کولې نه شو او هغه تول په یوه ورخ غرقه کړې شو اود هغه ظالم قوم بیخ اووتلو.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ اَنْتُنَّوْنِ	يَكُلُّ سَجِيرَ عَلِيِّمٍ ۝	فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ
او اوونیل فرعون اچی راولی تاسو ماته هر جادوگر ماهر نوهر کله چي راغلل جادوگران		
او فرعون (خپلو سروته) اوونیل چي مالره تول ماهر جادوگر راولی کله چي جادوگر راغلل		
قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ اَلْقُوا مَا اَنْتُمْ مُلْقُونَ ۝	فَلَمَّا	
اوونیل هغوی تہ موسیٰ اچی او غورزوی هغه اچی تاسو نی غورزونکی نوهر کله چي		
نو حضرت موسیٰ ورته اوونیل اچی پش کول غواړئ هغه را میدان تہ کړئ هر کله		
اَلْقُوا	قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهٖ لَا السَّحَرُ	
او غورزو و هغوی خپل جادو نو اوونیل موسیٰ هغه خیز اچی راورې دے تاسو هغه جادو دے		
چي هغوی پرې (رسی) او غورزول نو حضرت موسیٰ ؑ اوونیل اچی دا خو جادو دے		
اِنَّ اللّٰهَ سَيَبْطِلُهُ ۝	اِنَّ اللّٰهَ لَا يَصْلِحُ	عَمَلَ الْمُفْسِدِيْنَ ۝
بیشکه الله چي دے زربه باطل کړی هغه بیشکه الله نه سموی کار دفساد کونکو		
اچی تاسو راورئ دے (خما تعلیم جادو نه دے) دا به الله ﷻ اوس باطل کړی بیشکه الله ﷻ		

وَيَحِقُّ	اللَّهُ	الْحَقُّ	بِكَلِمَتِهِ	وَلَوْ كَرِهَ	الْمُجْرِمُونَ
اورحق ثابتوی	اللہ	حق لہ	اپہ فرمانونو خپلو سرہ	اگر کہ نہ خوبنوی نی	مجرمان
دفسادیانو کار لہ سمون نہ ورکوی او اللہ ﷻ دخیلی وعدی مطابق حق غالب کوی اگر کہ د مجرمانو ناخوبنہ وی					

قوله تعالى: قَالَ لَهُمُ مُوسَى الْقُوا

دموسی ﷺ او جادو کپرو مقابله:- اللہ عزوجل د جادو گرو اوموسی ﷺ قصی ذکر پہ سورۃ اعراف کنبی فرمائیلې دې. او لته په دې قصه باندې رنرا اچولې شوې ده. په دې سورۃ کنبی سورۃ طه او سورۃ شعراء کنبی هم ذکر دې. چه فرعون اراده اوکره چه د موسی ﷺ د بشکاره حق معارضه د جادو گرو په خرافاتو او جادو کړنی سره اوکړی. خو پخپل دام کنبی پخپله راگیر شو. هغه په مقصد کنبی ناکامه شو او په عام محفل کنبی د اللہ ﷻ ثبوت غالب راغلو او ټول جادوگر په سجده کنبی پریوتل او ونی ونیل چه مونږ خو په رب العالمین باندې ایمان راوړو کوم چه د موسی ﷺ او هارون ﷺ رب دې. د فرعون خودا گمان وو چه د جادو گرو په امداد به هغه د اللہ ﷻ په رسول باندې غالب راشی خود ناکامی مخ نی اولیدلو اود دوزخ لاتق شو. فرعون حکم ورکړې وو چه د ملک د هر گوت ته ساحران راجمع کړی. دې ساحرانوته موسی ﷺ او فرمائیل چه خپل څه عمل کول غوارنی نو اوکړنی اودانی ځکه اوونیل چه فرعون هغوی سره وعده کړې وه که غالب شوې نو تاسو خلق به زما مقربین شنی اوتاسو ته به لوی انعام او اکرام درکولې شی. ساحرانو ونیل موسی ﷺ! ته خپل کار مخکې کوی که مونږ نی اوکړو. موسی ﷺ او فرمائیل چه هم تاسو اول اوکړنی. په دې غرض نی او فرمائیل چه خلق اووینی چه دا جادوگر څه خیز پیش کوی او بیا دې د هغی نه پس حق مخامخ شی چه باطل بشکته کړی. کله چه جادو گرو خپلی رستی واچولې اود خلقو په سترگو نی جادو اوکړو اودارسی ماران جورشو اود خلق اوویریدل. ډیر لوی جادو نی پیش کړو موسی ﷺ هم اوویریدلو، مونږ اوونیل موسی ﷺ! ویریده مه هم ته به غالب راځی. دخپل لاس همسا په میدان کنبی او غورزوه هغه به هم ازدها جوړه شی اود هغوی ماران به لوار تیر کړی. د ساحرانو دا کرتب خود جادو لویه وه او جادو خو کله هم کامیابیدی نه شی او اللہ ﷻ به حق ثابتوی. که په گناهکارانو باندې ناخوبنہ ولې نه وی.

دا ایتونه د سحر نه د شفاء کار ورکوی: د ابن ابی سلیم رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه دا آیاتونه د اللہ ﷻ په حکم باندې د سحر نه د شفا کار ورکوی. دا آیاتونه اولولسی اوپه اوبو باندې چپ کړنی بیا چه په چا سحر شوی د هغه په سر نی واروئی. هغه دا د سورت یونس آیاتونه دی چه دا دی. ﴿ قُلْ مَا أَلْفَاظُ الْقَوْلِ جَاءَتْ مُوسَىٰ بِمَا جَاءَتْ بِهِ السَّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَبَّطُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِلُّ عَمَلُ الْفَاسِقِينَ ﴾ وَيَحِقُّ اللَّهُ الْحَقُّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿ اودوه آیاتونه نوردی چه دا دی ﴿ قَوْعَ الْحَقِّ وَيَطَّلُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ او ﴿ إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدًا سَاجِرًا وَلَا يَفْلَهُمُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى ﴾

فَمَا أَمِنَ	لِمُوسَىٰ	إِلَّا	ذُرِّيَّةٌ	مِّنْ	قَوْمِهِ	عَلَىٰ	خَوْفٍ	مِّنْ	فِرْعَوْنَ
نو ایمان رانوروا	په موسی باندې	مگر	اولاد	د قوم	دهغه نه	سره	دیرې	د فرعون نه	
نود حضرت موسی ﷺ خبرې نور چا اونه منلې خو صرف دهغه دخپل قوم بعضی کشرانو اومنلې									
وَمَلَأْتَهُمْ	أَنْ	يَقْتُلُوهُمْ	وَأَنَّ	فِرْعَوْنَ	لَعَالِ				
اود سردارانود هغوی نه	چی	په عذاب کنبی	به مبتلا کړی	هغوی لره	اوبیشکه	فرعون	اوخامخا	دغلبی	خاوندوو
ا.....د فرعون اودهغه قوم د سردارانو د ویرې چې په مصیبت کنبی نی اخته کړی اوبیشکه فرعون									

فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَكُنْ مِنْ الْمُسْرِفِينَ ﴿۱۰﴾

پہ زمکہ کبھی | اوبیشکہ ہغہ | خامخا دحدنہ داوړیدونکو نہ وو |

پہ ملک کبھی د ډیر زورخاوند وو | او هغه به ډیر زیاتې کولو |

قوله تعالى: **وَأَنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ**

د فرعون زړورتیا اوسرکشی: - الله ﷻ خبرورکوی چه موسی ﷺ کوم آیات بینات پیش کړل نو د فرعون قوم اود هغه ذریات نه ډیروکمو خلقو ایمان راوړو د ایمان راوړونکو ځوانانو او قوم د خلقو دا ویره وه چه په زور سره به هغوی بیا د کفر په حالت راواپس کړې شی ځکه چه فرعون ډیر عیار سرکش وو اود هغه رعب او دبدبه ډیره اوچته وه. دهغه قوم د هغه نه ډیر ویریدلو. په غیر بنی اسرائیلو کبھی صرف د فرعون بنځې اود آل فرعون نه یوسړی اود فرعون خزانچی اود هغه بنځه بس دغه وړوکې شان ډله وه چه ایمان نی راوړلې وو.

د نه څوک مراد دی؟: د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه **(الْأَذْرِيَّةُ مِنْ قَوْمِهِ)** نه د موسی ﷺ قوم بنی اسرائیل مراد دی مجاهد رضی الله عنه فرمائی چه د **(ذُرِّيَّةٌ)** نه مراد د هغه خلقو اولاد مراد دې د چا طرف ته چه موسی ﷺ لیکلې شوې وو او ډیره موده وړاندې دا اولاد پریخودې وو مړه شوی وو. ابن جریر رضی الله عنه د **(ذُرِّيَّةٌ)** باره کبھی د مجاهد رضی الله عنه قول خوښوی چه هغه د فرعون د قوم نه نه وو بلکه د بنی اسرائیلو نه وو ځکه چه کله ضمیر راجع کیږي د نیزدې طرف ته راجع کیږي اودلته نیزدې د موسی ﷺ لفظ دې نه چه د فرعون اودا د غور وړخبره ده ځکه چه **(ذُرِّيَّةٌ)** نه مراد ځوانان خلق دی او هغه د بنی اسرائیلو نه وو مشهوره ده چه بنی اسرائیلو خو ټولو په موسی ﷺ ایمان راوړلې وو او هغوی ته زیرې ورکړې شوې وو او هغوی د موسی ﷺ د صفاتونه بنه خبر شوی وو او هغوی ته د مقدسو کتابونو نه زیرې ملاوښوې وو چه الله ﷻ به هغوی ته د فرعون نه خلاصې ورکړی او په فرعون باندې نی غالب جوړوی. د دې د پاره چه کله فرعون ته دا خبره معلومه شوه نو ډیره احتیاط سره اوسیدلو او چه کله موسی ﷺ د تبلیغ په سلسله کبھی فرعون له راغلو نو فرعون بنی اسرائیلو ته ډیر تکلیفونه رسول نو هغه او وئیل چه موسی ﷺ ستا دراتلونو اول هم مونږ ډیر په تکلیف کولې شو او ستا د راتلو نه پس هم په تکلیف کولې شو. موسی ﷺ او فرمائیل چه لږ شان صبر او کرنی الله ﷻ به ډیر زر ستاسو د بنمن هلاک کړی او د هغه جانشین به تاسو جوړ کړی او گورو به چه اوس به تاسو پخپله څنگه عمل کوئې. او چه کله دا خبره ده **(ذُرِّيَّةٌ)** د موسی ﷺ قوم یعنی بنی اسرائیلو علاوه څوک مراد کیږي شی. بنی اسرائیلو ته د فرعون او بیا دخپلې ډلې نه ویره وه چه هغوی به دوی بیا کافران کړی او په بنی اسرائیلو کبھی د قارون نه علاوه بل څوک داسې نه وو چه د هغوی نه هغه ویریدلې وو ځکه چه قارون د موسی ﷺ قوم نه وو خو باغی وو او فرعون سره ملاوښوې وو. دلته د **(وَمَلَأَهُمْ)** ضمیر د بنی اسرائیل طرف ته تلې دې. خو څوک چه دا وائی دا ضمیر فرعون اود عماندینو طرف ته شی ځکه چه د هغه عماندین هم د هغه د تابعدارانوته وو یا دا چه د فرعون وړاندې د آل لفظ محذوف او گنرلې شی ځکه چه د جمع ضمیر دې اود مضاف په ځای مضاف الیه کیخودې شوې دې یعنی د آل په ځای فرعون کیخودې شوې دې نو دا د قیاس نه لرې خبره ده سره د دې چه ابن جریر رضی الله عنه دا دواړه خبرې لیکلی دی. دا ټول بیان په دې دلالت کوی چه په بنی اسرائیلو کبھی ټول مؤمنان وو.

قوله تعالى: وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ

بنی اسرائیلو ته دمانجہ حکم - اللہ ﷻ دبنی اسرائیلو د فرعون نہ د خلاصی سبب بیانوی چہ موسیٰ ﷺ او ہارون ﷺ تہ مونہر حکم ورکرو چہ تہ دخپل قوم سرہ مصر تہ لارشہ اوسیرہ (وَأَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً) کنبی دمفسرینو اختلاف دی. ابن عباس رضی اللہ عنہما وانی چہ دی نہ مراد دا دی چہ تاسو ہم خپل کورونہ جماتونہ جور کرنی. او ابراہیم رضی اللہ عنہ وانی چہ بنی اسرائیل ویریدل پہ دی وجہ حکم ورکری شو چہ ہم پہ کورونو کنبی مونخ کوئی اود دی حکم حیثیت بالکل داسی دی چہ کلہ د فرعون اود ہغہ د قوم نہ راگیرول او مصیبتونہ او تکلیفونہ دیرسخت شو نو د ږیرو مونخونو حکم ورکری شو. لکہ چہ د اللہ ﷻ ارشاد دی (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ).

دمصیبت پہ وخت کنبی مونخ تہ متوجہ گیدل پکار دی: پہ حدیث شریف کنبی ہم دی چہ کلہ بہ نبی کریم ﷺ خہ وخت کنبی ویریدلو نو پاسیدو بہ او پہ مانجہ سرہ بہ نی امداد حاصلولو () خکہ پہ دی آیت کنبی دی چہ ہم کورونہ جماتونہ او گنہی او مونخونہ کوئی او مؤمنانو تہ د ثواب او نیزدی امداد زیری ورکری. دابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دی چہ بنی اسرائیلو موسیٰ ﷺ تہ وئیلی ووجہ مونہر د فرعونیانو پہ ورائدی پہ بنکارہ مونخ نہ شوکولی. نواللہ ﷻ حکم ورکرو چہ بنہ دہ پہ کورونو کنبی مونخ کوئی. مجاہد رضی اللہ عنہ وانی چہ بنی اسرائیلو تہ د فرعون ویرہ وہ چہ کہ پہ جمات کنبی مونخ کوئی نو قتل بہ کری شو پہ دی وجہ نی او وئیل چہ چپ چاپ پہ کورونو کنبی مونخ کوئی او کورونہ یوبل تہ مخامخ جور کرنی.

وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَآئِهِ زِينَةً
او او وئیل موسیٰ اے ربہ زمونہرہ بیشک تہ اورکری دی فرعون تہ اوسردارانو دہغہ تہ بنائست
او موسیٰ ﷺ او وئیل ائی زمونہرہ پروردگارہ تا فرعون تہ اودہغہ سردارانو تہ پہ دی دنیاوی ژوند
وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ
او مالونہ پہ ژوند دنیا کنبی اے ربہ زمونہرہ دپارہ ددی چی بی لاری کری خلق دلاری ستانہ
کنبی ږیرد بنائست سامان او ږیر مالونہ ورکری دی نتیجہ ئی دا چہ ائی ربہ هغوی ستاد لاری نہ خلق گمراه کوی
رَبَّنَا أَطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا
اے ربہ زمونہرہ هلاک کرہ مالونہ ددوی او مہراولگوه پہ زرونو ددوی باند چی ایمان رانوری دوی
ائیی ربہ ددوی مالونہ ختم کری او زرونہ ئی دومرہ سخت کرہ چی هیجر چی ایمان رانہ وری
حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ۗ قَالَ قَدْ أُجِيبَتِ دَعْوَتُكُمَا
ترهغی پوری چی او وینی دوی عذاب دردناک او وئیل اللہ چی قبولہ کری شوه دعا ستاسود وارو
تردی چی دردناک عذاب او وینی اللہ ﷻ ورتہ او وئیل چی ستاسود وارو دعا قبولہ شوه
فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعِنَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ
نو مضبوط شی دوارہ او هرگز پیروی مہ کوی تاسو دلاری دہغہ کسانو چی علم نہ لری
انو پخپلہ لار قائم اوسیرنی اودہغہ چا پہ لارمہ خئی چی نہ پوهیبری

۱ ابو داؤد کتاب النطوع باب وقت قیام النبی ﷺ من اللیل: ۱۳۱۹.

قوله تعالى: وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا

دموسی عليه السلام او هارون عليه السلام د الله تعالى نه دعا: الله تعالى خبرورگوي چه كله فرعون او د هغه دلې د حق د قبلولونه انكار او كړو او پخپله گمراهني او كفر ياندي قايېم پاتي شو، ظلم او سرکشي نې اختيار كړه نو موسى عليه السلام ته عرض او كړو ياربه! تا فرعون او دهغه خلقو ته د دنيا سامان او ډير مال په دنيا كېني وركړې دې سره خو به هغه نور هم اوران شي او يابه نور خلق خراب كړي.

په **لِيُضِلُّوا كُنُوزَ دِي** (لِيُضِلُّوا) د يابه فتحې سره دامعني شوه چه تادوي ته نعمتونه وركړي حالنكه ته پوهيږي چه هغوي ايمان نه راوړي او ستا چه په هغه كومي مهرباني دې هغه د دې خبرې لكه چه ثبوت دې هغه تادوست ساتلي دې نوڅكه خو تا هغه خوشحال ساتلي نو لكه دا لار شوه د دې خبرې چه هم د هغه په وجه دا خلق بې لارې شو يا اله د دوي مالونه هلاك كړي. او نور مفسرين د ياء په پېښ سره وائي يعنې چې نور خلق گمراه كړي (رَبَّنَا اِظْمِسْ) ضحاك رضي الله عنه او ابو العالیه رضي الله عنه وغيره وائي چه الله تعالى د هغوي مالونه كانړي كړل او هغه كانړي هم هغه شان منقوش جوړشوي وو كوم حالت كېني چه هغه مالونه په خپل اصلي حالت كېني وو. قتاده رضي الله عنه وائي چه زمونږ په علم كېني داخبره راغلي ده چه د هغوي غلې هم د كانړوشكل اختيار كړې وو او چيني وغيره نې هم د كانړو په شكل كېني راغلي وو. محمد بن كعب رضي الله عنه د حضرت عمر بن عبدالعزيز رضي الله عنه په وړاندي د سورة يونس تلاوت او كړو او چه كله دې آيت ته اورسيدو (رَبَّنَا اِظْمِسْ عَلَيَّ اَمْوَالِيهِمْ) نو عمر رضي الله عنه او ونييل اي ابو حمزه د طمس څه مطلب دې نو ابو حمزه او ونييل د هغوي مال او متاع كانړي شوي وو. نو عمر بن عبدالعزيز رضي الله عنه خپل غلام ته او ونييل چه هغه تهيلى راوړه. نو په هغې كېني چنرې او هگني كيخودلې شوې وې كوم چه كانړي شوي وو.

د موسى عليه السلام دعا هم د نوح عليه السلام دعا پشان وه: الله تعالى ارشاد (وَأَشْدُّ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ) يعنې اي الله تعالى د هغوي په زړونوياندي مهر اولگوه چه د دردناك عذاب راتلوپورې هډو ايمان رانورې. دا دعا كله چه موسى عليه السلام په غصه كېني راغلي وو او د فرعون او دهغه د قوم په حق كېني كړې وه. د چا باره كېني چه حضرت موسى عليه السلام ته يقين شوې وو چه اوس په دوي كېني د اصلاح صلاحيت نشته اود دوي نه اوس د خير څه اميد پاتي نه شو لكه څنگه چه نوح عليه السلام وئيلي وو (رَبِّ لَا تَذَرْنِي اَلْاَرْضَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ دِيَارًا) اي الله! دې كافرانو كېني يو كور هم پرېنږدي كه ته دوي ژوندي پرېردي نو دوي به ستا نور بنديگان هم گمراه كړي او ددوي چه څومره هم اولاد وي هغوي به كافران او هم كافران پيدا كيږي.

موسى عليه السلام به دعا كوله او هارون عليه السلام به امين وئيلو: ځكه الله تعالى دموسى عليه السلام دعا قبوله كړه او د هغه زور حضرت هارون عليه السلام په هغې باندي امين او ونييل. الله تعالى فرماني چه ستاسو دواړو دعا قبوله شوه او آل فرعون به هلاك كولې شي. هم د دې آيت نه په دې خبره دليل دې چه كه مقتدى د امام په قراءت باندي امين او وائي نو دا د مقتدى هم پخپله د قرآن پاك لوستلو په منزله دې. موسى عليه السلام دعا كړې وه او هارون عليه السلام پرې امين وئيلي وو (فاستقيما) لكه چه ستاسو دعا قبوله كړې شوې ده. اوس تاسو هم دغه شان زما په حكم باندي مستقيم اوسېږئ اوزما احكام نافذ كړئ. استقامت هم دې ته وائي چه د دې دعا نه څلويښت كاله پس فرعون هلاك كړې شو او بعضي وائي څلويښت ورځې پس.

وَجُوزًا	بَيْتِي إِسْرَائِيلَ	الْبَحْرَ	فَاتَّبَعَهُم	فِرْعَوْنَ	وَجُنُودَهُ
او پورې ایستل مونږه	بنی اسرائیل	د سمندر نه	نوروان شو په هغوي پسې	فرعون	اولبنګر دهغه
او مونږ بنی اسرائیل	د سمندر نه پورې	و ایستل	انو فرعون او دهغه لښکرې	ورپسې	د ظلم اوزیاتې په

بَغِيًّا وَعَدُوًّا حَتَّىٰ إِذَا أَذْرَكَهُ الْغَرَقُ لَا قَالَ

پہ غرض دزیاتی | اوپہ غرض دظلم | تردی پوری | کلہ چی | راگیرو کرو ہغہ لره | دوب والی | نووی ونیل
غرض روان شول | تردی چی ہغہ پہ دو بیدو شو | نووی ونیل چی خہ ایمان راورم

أَمِنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ

چی ایمان راورم ما | چی بیشکہ | نشته لائق دعبادت | مگر | ہم ہغہ دی | چی ایمان راورے دی |
چی بل اللہ نشته مگر ہغہ دی | چی بنی اسرائیلو پری ایمان راورے دی

بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝ أَلَّنْ وَقَدْ عَصَيْتَ

پہ ہغہ باندي | بنی اسرائیلو | اوزہ ہم | پہ منونکو کنبی یم | آیا اوس | اونا فرمانی کوله تا
او پہ مسلمانانو کنبی شاملیرم | (جواب ورکری شو) آیا اوس ایمان راورے اوددی نہ مخکبسی

قَبْلَ ۝ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ۝ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ

مخکبسی ددی نہ | اووی تہ | دفساد کونکو نہ | نونن ورخ | بیج کوو مونو تالره | بدن ستا
خوبہ تا سرکشی کوله | اوپہ فسادیانو کنبی شامل وی | نو بنہ ده نن مونو ستا ظاہری بدن

لِتَكُونَ لِيَمِّنْ خَلْقِكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا

دپارہ ددی چی شی تہ | دپارہ دهغه چا | چی روستو ستانہ دی | یوہ نبہہ دعبرت | او بیشکہ | چی دیر
تہ نجات ورکوا | ددی دپارہ چی د روستو راتلونکو خلقو دپارہ یوہ نبہہ شی | او دیر خلقو زمونو

مِّنَ النَّاسِ عَنِ آيَتِنَا لَعْفُلُونَ ۝

د خلقو نہ | دنینو زمونو نہ | خامخا بی پروا دی |
د (داسی) نبونہ غافل دی |

قوله تعالى: حَتَّىٰ إِذَا أَذْرَكَهُ الْغَرَقُ لَا قَالَ آمِنْتُ

دمرک وخت کنبی دفرعون ایمان راوړل: اللہ ﷻ دفرعون اودہغه دلبنکر دغر قیدو کیفیت بیانوی فرمانی
چہ کلہ بنی اسرائیل دموسی ﷺ سرہ دمصر نہ اووتل اوہغه شپہ لاکہہ سپایان ووبغیرد فرعونیانونہ
چہ ایمان نی راورے وو. بنی اسرائیل د فرعون د قوم قبطیانو نہ پہ کتر شمیر کنبی کالی قرض غوینتی
وو او ہغی سرہ اووتل نو د فرعون غصہ نورہ ہم زیاتہ شوه. نو ہغہ خپل توکران د هرملک نہ د لبیکر
راجمع کولو دپارہ اولیگل او یوعظیم لبیکر سرہ بنی اسرائیلو پسے روان شو اود اللہ ﷻ خو منشاء ہم
دغه وه چہ ددی ملک خومره مالداران او مخوریز خلق وو ہیخ یو ہم د شرکت نہ پاتہ نہ شی تول
فرعون سرہ شو. سحر سحر هغوی بنی اسرائیل اولیدل. دی دلوچہ کلہ یو بل اولیدل نودموسی ﷺ
ملگرو اوونیل ای موسی ﷺ اوس خو مونو راگیروشو اودا د ہغہ وخت خبرہ وه چہ کلہ بنی اسرائیل د
دریاب غاری لہ رسیدلی وو اوفرعونیان لاوس رستوو. دی نہ باقی بل ہیخ صورت پاتہ نہ وو چہ
لبیکری دی خپل مینخ کنبی اوجنگیری. موسی ﷺ تہ خلقو باربار ونیل چہ اوس بہ خہ کیری، د
فرعونیانو نہ بہ خنگہ بیج کیرو وړاندے دریاب دی او شاتہ دہنمن. موسی ﷺ بہ فرمانیل چہ ماتہ خو
ہم دا حکم دی چہ پہ دریاب کنبی لاریبدا کرہ مونو بہ چری ہم نہ راگیریو زما رب زما لار خودونکی

دی۔ کله چه پوره نامیدی خوره شوه نو الله ﷻ دا په امید کنی بدله کره او حکم نی اوکړو چه په دریاب باندي خپله همسا اووهه موسی ﷻ دریاب اووهلو او دریاب اوشلیدو۔ د ابوهره یوه تکړه یو لوی غر وو۔ په دریاب کنی دولس لارې جوړې شوې او دهرې دلې د پارہ جدا لار جوړه شوه۔ د دریاب په مینخ کنی لمده ختہ اوچو هواگانو زر اوچه کره اولار د تیریدو قابلہ شوه۔ دریابی لارې اوچې شوې اوس نه د راگیریدو ویره وه او نه ددې خبرې ویره چه دوب به شی۔ د اوبو په مینخ کنی کهر کنی غوندي جوړې شوې وې دې د پارہ چه دهرې یوې لارې خپل ملگری په دې کهر کو کنی وینی او تسلی اوشی چه هغه نور هلاک شوی نه دی۔

د فرعونیانو د هلاکت وخت راغلو: اوس بنی اسرائیل د دریاب نه پورې وتل او چه کله آخری اسرائیلی هم واوختو نو د فرعون لښکر د دریاب غاړې ته راوړسیدو۔ په دې لښکر کنی خو یو لاکه کسان صرف په تورو اسونو سواره وو د بل رنگ اسونه د دې نه سوا وو۔ د دې نه د فرعون دلښکر د زیاتوالی اندازه لگیدلې شی۔ فرعون چه کله دا هیبت ناک منظر اولیدو نو اوویریدو او د واپس کیدو اراده نی اوکړه۔ خو افسوس چه اوس د خلاصی موقعه تلې وه او تقدیر نافذ شوې وو د موسی ﷻ دعا د قبولیت شرف حاصل کړې وو۔ جبرائیل ﷻ په یوه اسپه سور وو اود فرعون د اس خواکې تیر شو۔ مجبوراً په دریاب کنی داخل شو خو خپله بهادری ثابتولو د پارہ خپلو ملگرو امر او ته چغه کره چه بنی اسرائیل زمونږ نه زیات په دریاب کنی د داخلیدو حقدار نه دی۔ ټول په دریاب کنی وراودانگنی لاره جوړه شوې ده۔ د هغه لښکر په دریاب کنی ورننوتلو۔ میکائیل ﷻ ټولو پسې وو اولښکر نی وړاندي شړلو دې د پارہ چه یوهم شاته پاتې نه شی۔ کله چه ټول په دریاب کنی داخل شو او بنی اسرائیل د دریاب نه اووتل نو الله ﷻ دریاب په خپل مینخ کنی یوځای کړو۔ اوس یو فرعونی هم پاتې نه شو موجوده اوچتیدل او بنکته کیدل چې پیدا شوې په فرعون د مرگ حالات شروع وو۔ اوس هغه اووئیل چه او د بنی اسرائیلو د الله ﷻ نه سوا بل دویم الله نشته زه ایمان راوړم۔ خو افسوس هغه هغه وخت ایمان راوړو چه د ایمان راوړو هیخ فائده نه وه۔ د الله ﷻ قول دې چه کله هغه زمونږ عذاب اولیدلو نو ونی وئیل مونږ په الله واحد باندي ایمان راوړې اود کفر او شرک نه منع شو۔ زمونږ عذاب راتلونہ پس ایمان راوړل هیخ فائده نه ورکوی۔ د الله ﷻ هم دا طریقه ده۔ کافران خلق به په خساره کنی وی۔ په دې وجه الله ﷻ د فرعون په جواب کنی او فرمائیل چه اوس ایمان راوړی اوتر اوسه پورې نافرمان او کافر جوړ شوې وې او فتنې دې خورولې او خلق دې گمراه کول۔ هغوی دخلقو دوزخ ته دبوټلو دپاره دهغوی مشران جوړ شوې وو اوس به هیخ کله دهغوی امداد نه شی کولې۔ الله ﷻ د فرعون دا خبره ﴿أَمَّا أَنَا لَآ إِلَهَ إِلَّا أَنَا الَّذِي آمَنَّا بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ﴾ نبي کریم ﷺ ته بیان کړه۔ دا دهغه د غیبو خبرونه وه دکومې خبر چه صرف حضور ﷺ ته شوې وو۔ په دې وجه رسول الله ﷺ او فرمائیل چه کله فرعون د ایمان کلمه د خلې نه اوویستله نو جبرائیل ﷻ ماته بیان کوی ای د الله ﷻ نبي ﷺ ماد دریاب ختہ د هغه په خله کنی ورننوستله په دې وجه چه د الله رب العزت د رحمت دریاب په جوش کنی رانه شی۔ (۱)

د فرعون جوسه محفوظه دریاب نه بهر اوغورزولې شوه: د الله ﷻ ارشاد دې ﴿قَالِ يَوْمَ تَأْتِيكَ بِدَارِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقْتَ آيَةً﴾ اوس به مونږ ستا د روح نه ستا جوسه محفوظ کوو دې د پارہ چه راتلونکو خلقو د پارہ عبرت جوړشی۔

د فرعون هلاکت په لسم محرم شوې وو: د ابن عباس ؓ نه روایت دې بعضې بنی اسرائیلو د فرعون په مرگ کنی شک کولونو الله ﷻ دریاب ته حکم اوکړو چه د فرعون بی روح بدن چه په هغې باندي

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ یونس: ۳۱، ۷، وهو حسن، احمد: ۱/۲۴۵۱، مسند الطیالسی: ۲۶۹۳۔

لباس ہم موجود دے د زمکی پہ یوہ مورہ باندے اوغورزوہ دے د پارہ چہ خلقو تہ د فرعون دمرگ حقیقی ثبوت ملاوشی^(۱) بدن یعنی جوسہ بغیرد روح ﴿وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَفُلُونَ﴾ یعنی اکثر خلق زمونہ د نمونہ عبرت اونصیحت نہ حاصلوی.

وانی چہ دا ہلاکت د عاشوری پہ موقعہ شوے وو. حضور ﷺ چہ کلہ مدینہ منورہ تہ راغلو نو پہ دغہ ورخو کنبی یهودیانود عاشوری د ورخی روزہ ساتلی وہ. تپوس نی ترے اوکرو چہ پہ دے ورخ تاسو ولی روزہ ساتنی نو یهودیانو اووئیل پہ دے ورخ موسی ﷺ پہ فرعون غالب راغلی وو. نو حضور ﷺ او فرمائیل ای زما ملگرو اتاسو پہ دے ورخ د روزے ساتلو د یهودیانونہ زیات حقدار نی پہ دے وجہ د عاشوری روزہ ساتنی^(۲).

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ	
اوبیشکہ خانی ورکرو مونہ بنی اسرائیلو تہ	
اومونہ بنی اسرائیلو لہہ ڀیرہ بنہ تیکانہہ ورکری وہ	
مَبْوَأًا صِدْقٍ	وَوَرَزْنَاهُمْ
مِّنَ الطَّيِّبَاتِ	فَمَا اخْتَلَفُوا
حَتَّىٰ	
خانی دصدق اوورکریل مونہ ہغوی لہہ بنہ وسائل دژوند نو اختلاف اونہ کر و ہغوی ترہغی پوری	
او پاکیزہ خورا کونہ مو ورکری وو انو ہغوی اختلاف نہ وو کرے تردے چے (دحق) علم ور تہ راغلو	
جَاءَهُمُ الْعِلْمُ	إِنَّ رَبَّكَ
يَقْضِي	بَيْنَهُمْ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ	
چے راغی ہغوی تہ علم بیشکہ ارب ستا بہ فیصلہ اوکری پہ منخ دہغوی کنبی پہ ورخ د قیامت	
..... بیشکہ ستا پروردگار د قیامت پہ ورخ د دوی پہ ہغہ	
فِيمَا	كَانُوا
فِيهِ	يَخْتَلِفُونَ
پہ ہغہ خیز کنبی چے وو ہغوی پہ ہغی کنبی چے اختلاف بہ نی کولو	
خبرو کنبی فیصلہ اوکری پہ کومو کنبی چے بہ دوی اختلاف کولو	

قوله تعالى: وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مَبْوَأًا صِدْقٍ

پہ بنی اسرائیلو دانعامونو تذکرہ. اللہ ﷻ پہ بنی اسرائیلو باندے خپل خپل دنیاوی نعمتونو ذکر فرمائیلو سرہ ارشاد فرمائی چہ مونہ د اوسولو د پارہ بنہ خانی ورکری وویعنی دمصر اوشام بنار کوم چہ بیت المقدس تہ نیزدے وو. اللہ ﷻ چہ کلہ فرعون ہلاک کرو نو حکومت د موسی ﷺ د مصر پہ بنار باندے قابض او متصرف شو. اللہ ﷻ فرمائی چہ مونہ دا قوم وارث جو رکرو کوم چہ پہ مشرق او مغرب ہر خانی کنبی کمزوری وو مونہ ہغوی تہ برکت ورکرو او بنی اسرائیلو سرہ ستاسو درب وعدہ پورہ شوہ خکہ چہ ہغوی صبر کرے وو اود فرعون قوم چہ کوم محلونہ او عمارتونہ تیار کرے وو تول نی تباہ بریاد کرل. مونہ ہغوی د باغونواو چینونہ بہر اوویستل. د ہغوی نہ خزانے واخستلے شوے اود دے تولو مو بنی اسرائیل وارثان جو رکریل. ہغوی بی شمیرہ باغونہ او چینے پر خودی وے.

پہ بیت المقدس دمختلفو بادشاہانو قبضے: خو بنی اسرائیلو ہمیشہ دموسی ﷺ نہ د بیت المقدس

(۱) الطبری: ۱۹۲/۱۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ یونس (و جاوزنا بنی اسرائیل البحر فاتبعہم فرعون....): ۴۶۸۰، صحیح مسلم: ۱۱۳۰، ابن حبان: ۲۳۶۲۵، الحد: ۲۹۱/۷.

د بنار مطالبہ کولہ کوم چہ د خلیل اللہ وطن وو۔ پہ دے ورخوکنسې د یروشلم په قوم باندې د عمافه قبضہ وه۔ بنی اسرائیلو ته هغوی سره د جنگ کولو دپاره اوونیل نو هغوی انکار او کړونو الله ﷻ په دشت تیبہ کنبسې وړک کړل۔ خلویبنت کاله هلته تیرشو په دې موده کنبسې هارون ﷺ او موسیٰ ﷺ وفات شو۔ اوس بنی اسرائیل د تیبہ نه یوشع بن نون په ملگرتیا کنبسې بهراووتل او الله ﷻ بیت المقدس د هغه په لاس فتح کړو۔ دوی د ډیرې مودې پورې د هغوی په قبضہ کنبسې وو۔ بیا بخت نصر قبضہ کړو۔ بیا دوباره د بنی اسرائیلو قبضہ شوه بیا د یونان بادشاهان په دې متصرف شو اود هغوی احکام داوړدې مودې پورې چلیدل۔ په دې زمانه کنبسې الله ﷻ حضرت عیسیٰ بن مریم ﷺ راوړلیکلو۔

الله ﷻ عیسیٰ ﷺ محفوظ اوچت کړو: یهودیانو د عیسیٰ ﷺ په مخالفت کنبسې د یونان بادشاهانو سره سازباز اوکړو اود عیسیٰ ﷺ چغلنی نی خورلې او ونیل نی چه عیسیٰ ﷺ په قوم کنبسې فتنه او فساد پیدا کړی۔ د یونان بادشاه هغه نیولو دپاره کسان واستول او په سولنی کول نی غوښتلو خود الله ﷻ د رضامطابق په یوحواری باندې د عیسیٰ ﷺ گمان اوشو او هغه نی په سولنی کړو او گمان نی اوکړو چه هم دا عیسیٰ ﷺ وو۔ الله ﷻ فرمائی عیسیٰ ﷺ هغوی یقینا نه دې قتل کړې بلکه الله ﷻ خپل طرف ته اوچت کړې۔ الله ﷻ چه عزیز او حکیم دی بیا د عیسیٰ ﷺ نه تقریبا درې سوا کاله پس یو یونانی بادشاه قسطنطین نصرانی دین قبول کړو خودا فیلسوف وو۔ وانی چه د نصاری په دین کنبسې د تقیه او حیلہ په توگه شامل شوې وو دې د پاره چه د عیسیٰ ﷺ په دین کنبسې فتنه واچوی۔ نصرانی پادریانو د هغه په حکم سره د شریعت نوې قانونونه جوړ کړو۔ بدعتونه نی خواره کړه او لوی واره کنبسې او د عبادت خایونه نی جوړ کړه۔ هیاکل او معابد نی قایم کړو۔ په هغه زما نه کنبسې نصرانیت ډیر خور شو او په هغې کنبسې بدلون او تحریف اوشو۔ رهبانیت پیدا شو۔

د صلیب پرستې ابتداء: دربتونې مسیحی دین مخالفت اوشو۔ حقیقی دین په یوڅو عبادت کونکو کنبسې باقی پاتې شو۔ اوس دوی هم د راهبانو په شان په ځنگلو او میدانونو کنبسې گرځې جوړې کړې۔ د نصاری قبضہ د شام په جزیرهاو روم په بنار اوشوه۔ هم دې بادشاه قسطنطینہ بنار او قمامه آباد کړل۔ په بیت المقدس کنبسې بیت لحم او کنائس جوړ کړه۔ د حوران بنار نی آباد کړو لکه بصره وغیره۔ لوی لوی محکم آبادنی نی اوکړې۔ هم ددې ځای نه صلیب پرستی شروع شوه او مشرق بعید پورې اورسیده او هلته نی هم کینسې جوړې کړې۔ د خنزیر غوښه نی حلال اوگرځوله د دین په فروع او اصولو کنبسې نی عجیبه عجیبه بدعتونه پیدا کړل۔ د امانت حقیره اصول وضع کولو سره امانت کبیره نوم ورکړو اود بادشاه په حکم نی د شریعت نوې قوانین جوړ کړل۔ د دې شرح ډیره اوږده ده۔ غرض دا چه په دې بنارونو باندې د هغوی قبضہ د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم د زمانې پورې وه۔ تردې چه بیت المقدس د حضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ په لاس باندې فتح شو۔ لله الحمد علی ذلك

دا امت به درې اويا ډلې شې: مونږ هغوی ته پاك پاك څیزونه ورکړې وودې دپاره چه طیب څیزونه اوخوری خودمذهبی معلوماتو سره هغوی اختلاف اوکړو اود اختلاف فی المذهب هیڅ وجه نه وه۔ الله ﷻ خو ټولې خبرې بغیرد التباس نه صفا صفا بیان کړې وې۔ په حدیث شریف کنبسې دی چه یهودیانو یو اويا (۷۱) فرقې جوړې کړې وې او د عیسایانو دوه اويا فرقې وې اوزما امت به درې اويا (۷۳) فرقې جوړوې په کومو کنبسې چه به صرف یوه جنتی وې باقی ټولې به دوزخی وې۔ د حضور ﷺ نه تپوس اوشو هغه به څوک وې؟ حضور ﷺ او فرمائیل په کومه چه زه اوزما صحابه کرام رضی اللہ عنہم روان دی (۱) د دې د پاره الله ﷻ فرمائیلی دی چه زه به د قیامت په ورځ د هغوی د اختلافاتو فیصله کوم۔

فَإِنْ كُنْتَ فِي شكِّ

انوکہ نی تہ | بہ شک کنبی

انوکہ ستا دھغی حکمونو بہ حق

صَمًّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقرءُونَ

دھغہ ہدایت بہ حقلہ اچی نازل کرپی دی مونہ | تاتہ انو تپوس اوکرو دھغہ کسانونہ | چی لولی ہغوی

کنبی خہ شک وی | چی مونہ درکری دی | نو دھغہ چا نہ تپوس اوکرہ | اچی ستا نہ مخکینی کتابونہ نی

الْكِتَابِ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ

کتاب | مخکنی ستانہ | بیشکہ | راغلی دی تاتہ | حق | دطرفہ درب ستانہ | نومہ کیرہ تہ

لوستل | بیشکہ تاتہ دخپل پروردگار دطرفہ حق راغلی دی | انوہرگز بہ شکمنو خلقو کنبی مہ شاملیرہ

مِنَ الْمُبْتَدِينَ ۝ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَبُوا

دشک کونکو نہ | اومہ کیرہ تہ | دھغہ خلقونہ | چی دروغ نی گنری دی | ایتونہ دالله

او بہ ہغہ خلقو کنبی ہم مہ ورگدیرہ | چی دالله ﷺ ننبی دروغ گنری | ...

فَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ

نوشی بہ تہ | دنقصان موندونکونہ | بیشکہ ہغہ کسان | چی ثابتہ شوی دہ | بہ ہغوی باندا | وینا

گنی تاوانی بہ شی | بیشکہ چی بہ چا باندا ستا د پروردگار فیصلہ ثابتہ شوی دہ

رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوُا

درب ستا | نہ راوری ہغوی ایمان | اگرکہ راشی ہغوی تہ | ہرہ نینہ | تردی پوری | چی اووینی ہغوی

ہغوی ایمان نہ راوری | اگر کہ ہر قسم ننبی ورتہ راشی | ترخو چی

الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ۝

عذاب | دردناک |

دردناک عذاب اونہ وینی |

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ

د لیلونو او ثبوتو سرہ ایمان نہ راوری: قتادہ رضی اللہ عنہ وانی چہ رسول اللہ ﷺ فرمانیلی دی چہ نہ زہ شک

کوم او نہ ماتہ د تپوس ضرورت شتہ^(۱) | بہ دی آیت کنبی امت تہ د ثابت قدم اوسیدو ترغیب ورکری

شوی دی | او خودلی شوی دی چہ د نبی ﷺ صفت پہ ورائدینو کتابونو توریت، انجیل کنبی موجود وو

لکہ چہ اللہ ﷻ فرمانی کوم خلق چہ د نبی امی منل کوی ہغہ پہ دی بنیاد چہ د ہغوی ﷺ صفتونہ بہ

توریت اوانجیل کنبی لیکلی وینی خوسرہ د دی چہ ہغوی د نبی ﷺ صداقت دومرہ پہ ہنکلی طریقہ

پیڑنی لکہ چہ خپل بچی خو بیا ہم دا صداقت پتوی پہ انجیل کنبی بدلون او تحریف کوی | د حجت د

قایمیدو سرہ ایمان نہ راوری | ترکومہی چہ پہ خپلو سترگو عذاب اونہ وینی | خو پہ دغہ وخت کنبی بہ

(۱) الطبری: ۲۰۲/۱۵، مصنف عبدالرزاق: ۱۰۲۱۲، والفسرلہ: ۲۶۱/۱ عن قتادہ مرسلأ.

د هغوی ایمان راوړل هیڅ فائده ورنه کړی. د قوم په دې درجه باندې رسیدلو ته پس موسی علیه السلام هغوی ته بددعا کړې وه چه ای الله د دوی مالونه فنا کړې اود دوی په زړونو باندې مہر اولگوې چه د عذاب نه بغير دوی نه منی. دغه شان د الله جل جلالہ فرمان دې که مونږ په دوی باندې فریتمه هم نازلہ کړو او مری هم دوی سره خبرې اوکړی او هرڅیز د هغوی د پارہ راجمع کړو بیا هم دوی ایمان راوړونکی نه دی او په دوی کبسي خو اکثر پیژنی هم نه.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةً	أَمِنَتْ	فَنَفَعَهَا
نولې نه وو یو کلی والا چی ایمان ئې راوړې وې پس نفع رسولي وې هغه کلی والوته		
نوداسې مثال (نشته) چې یو کلی د عذاب لیدونه پس ایمان راوړې وې		
إِيمَانَهُمَا	إِلَّا	قَوْمَ يُونُسَ ط لَمَّا
ایمان دهغی ماسوا	د قوم دیونس نه	کله چی ایمان راوړو هغوی نولرې کړو مونږا دهغوی نه
اوخپل ایمان ورته نفع ورکړې وې بغير د حضرت یونس <small>علیه السلام</small> د قوم نه هرکله چې هغوی ایمان راوړو		
عَذَابِ الْحَزِيِّ	فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا	وَمَتَّعْنَهُمْ
عذاب دشرمندگی!	په ژوند ددنیا کبسي	اودفاندې اغستلو موقع ورکړه مونږ هغوی له دیو وخت پوري
نومونږ ترې نه شرمونکی عذاب په دې دنیا کبسي لرې کړو اوتر څه وخته مو آرام ورکړو		

قوله تعالى: فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةً أَمِنَتْ

عذاب کتلوسره ایمان راوړل قبول نه وی خو دیونس علیه السلام قوم الله جل جلالہ معاف کړو. په وړاندینو امتونو کبسي یوامت هم ټول په ټولو ایمان نه دې راوړې کومو ته چه مونږ خپل پیغمبران لیگلې وو بلکه تانه وړاندې هم ای محمد صلی الله علیه و آله کوم رسول راغلې خامخا د هغه تکذیب کړې شوې دې. لکه چه د الله جل جلالہ ارشاد دې چه افسوس په بندیگانو باندې چه هغوی ته رسول لیگلې شی او هغه پورې دتوقوکولونه بغير نه پاتې کیږی. یا داوانی چه دا خو جادوگر دې یاداچه لیونې دې (۱) کوم یو کلی ته هم چه زمونږ نبی تلې دې نودهغه خای خوشحالوکسانو هم داوئیلی چه مونږ خوبه دخپل پلارانو نیکونو په نقش قدم باندې خو.

په صحیح حدیث کبسي دی چه انبیاء علیهم السلام زما مخکبسي پیش کړې شو. یو یونبی سره به لوی لوی دلې د امتیانو وې او یونبی سره به هم یوکس وو او یونبی سره به دوه کسان او چا سره خو یو هم نه وو. بیانیې دموسی علیه السلام دامت دکثرت ذکر اوفرمائیلو او بیا د خپل امت دکثرت ذکر کومو چه مشرق اومغرب پټ کړې وو. غرض داچه دیونس علیه السلام د قوم نه علاوه یوقوم هم ټول په ټولو ایمان نه دې راوړې. دیونس علیه السلام قوم اهل نینوا وو د هغوی ایمان راوړل د عذاب لیدلونه پس د ویرې په بنیاد وو. د عذاب نه په ویریدو باندې د الله جل جلالہ نبی د خپل قوم نه بهر وتلې وو. بیا دې خلقو ته سخت افسوس اوشو، د الله جل جلالہ نه ئی پناه اوغوښته، الله جل جلالہ ته ئی زاری اوفریاد اوکړو. خپل بچی اوځناور ئی ټول راوړل اود الله جل جلالہ په وړاندې اودریدو سره زاری اوکړه چه د کوم عذاب نبی خبر ورکړې دې او بیا زمونږ نه جدا شوې دې. هغه زمونږ نه لرې کړه نوهغه وخت الله جل جلالہ په هغوی باندې رحم اوکړو او عذاب چه مخامخ راغلې وو آخوا شو. لکه څنگه چه الله جل جلالہ فرمائی چه د یونس علیه السلام قوم کله ایمان راوړو نو په دنیاوی ژوند کبسي په هغوی باندې راغلې عذاب مونږ آخوا کړو اوترژونده پورې مونږ هغوی د هغه

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب یدخل الجنة سبعون الفابغر حساب: ۶۵۴۱، صحیح مسلم: ۲۲۰.

عذاب نہ بیچ اوساتل.

قوم یونس ددنیا اواخرت دواړو عذابونو نہ بیچ شو: دمفسرینوپہ دې کنبې اختلاف دې چه آیاصرف دنیاوی عذاب ترې اخوا شوکه د آخرت عذاب ہم. بعضی وائی چه صرف ددنیا عذاب خکه چه د آیت نہ صرف په دې باندې رنړا پریوخی. او بعضی وائی چه د الله ﷻ قول دې چه مونږ نبی د یولاکپه نہ زیاتو کسانوته لیگلې وو هغوی ایمان راوړو او د مقرر مودې پورې مونږ هغوی مستفید کړل. دلته د ایمان لفظ مطلق دې بغیرد قید نه او مطلق ایمان خو د آخرت د عذاب نہ خلاصی ورکونکې دې. والله اعلم. قتاده رضی اللہ عنہ ددې آیت په تفسیر کنبې لیکلې دی چه د عذاب شکلونه پس کوم قوم ایمان راوړی نو نه شی پریخودې خوچه کله یونس رضی اللہ عنہ خپل قوم پریخودونوهغه خلق پوهه شو چه اوس د عذاب نہ خلاصی نشته نو دهغوی په زړونو کنبې دتوبې جذبہ را پیدا شوه. هغوی خرابې کپړې واچولې اوخپل خان ئی بدحال جوړکړو. دخناورو تولې اود بچو تولې ئی جدا جدا کړو. خپل خان سره ئی ترخناورو او بچوپورې بوتله اوترخلوبنستورخو پورې ئی زاری او فریاداوکړو. الله ﷻ دهغوی د نیت خلوص او د توبې صداقت ته په کتو سره راغلې عذاب دهغوی نہ اخواکړو. دیونس رضی اللہ عنہ قوم دموصل دزمکې دیننورای اوسیدونکی وو (ابن مسعود رضی اللہ عنہ) «لولاکانت» د «هلاکانت» سره لولی. غرض دا چه دا عذاب داسې د هغوی په سرونو گرځیدو لکه په تیاره شپه کنبې د اوریخو تکرې. دا خلق خپل یو عالم له لارل چه مونږ ته یوه دعا اولیکه دکوم په برکت چه عذاب اخوا شی. هغه دا دعا اولیکله «یا حی یحیی یا قیوم الموتی یا حی لا اله الا انت» نو عذاب اخوا شو. دا ټوله قصه په سورۃ الصفت کنبې به ان شاء الله بیانیری.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ	لَأَمَنَّ	مَنْ	فِي	الْأَرْضِ	كَلِمَةً
اوکه چری غوښتلی	ارب ستا	ا	نوخامخابه ایمان راوړې	ووا هغه چا	چی په زمکه کنبی دی
اوکه ستا د پروردگار مرضی	وې	ا	نو دزمکې په مخ	ټولو خلقو به ایمان راوړئی	وې
جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْفِرُ	النَّاسَ	حَتَّى	يَكُونُوا	مُؤْمِنِينَ	وَمَا كَانَ
په جمع آیانوته	به	مجبوره کړې	ا	خلق اتردې چی	اشی ټول خلق
اومانان	ا	اونشته هیخ	اختیار	یونس لره	
.....	ایا	ته په خلقو زور	کوی	اچې هغوی دې	خواه مخواه ایمان راوړی
او هیخوک	دانشی	کولې	چی		
أَنْ تُوْمِنَ	إِلَّا	بِأَذْنِ	اللَّهِ	وَيَجْعَلُ	الرَّجْسَ
چی ایمان راوړی	مگر	په اجازت	دالله سره	اواچوی	ا
په	هغه	کسانو	چی	دعقل	نه کارنه
اخلی	ایمان راوړی	مگر	دالله	په	اذن سره
او	الله	پلیتی	په	هغه	چا
ورغور	خوی	اچې	دعقل	نه	کار نه
اخلی					

قوله تعالى: وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ

هدایت او ضلالت د الله ﷻ په اختیار کنبې :- الله ﷻ فرمانی چه ای محمد صلی اللہ علیہ وسلم که چری الله ﷻ غوښتل نو ټول په ټولو به ایمان راوړې وو. خو الله ﷻ چه څه کوی په هغې کنبې حکمت وی. که د الله ﷻ مرضی وه نو ټول به په یوخیال وو خود خلقو رانې مختلف دی. په صحیح رانې باندې هغه دی په چا چه الله ﷻ رحم اوکړی. اود هغوی فطرت ئی هم داسې جوړکړې دې. د الله ﷻ به دا خبره پوره کپړی چه زه به دوزخ د پیریانو اوانسانانو نه دکوم. که ټول په ټول په هدایت وو نو دا ایمان به څه بی معنی غوندې څیز نه جوړیدو. الله ﷻ فرمانی چه ته دوی مجبورکوی اومانان ئی جوړول غواړې نه دا په

تا باندی واجب دی اونه ته د دې ذمہ وار نی. اللہ ﷻ چه شوک غواپی گمراه نی کپی او شوک چه غواپی نو هدایت ورته کپی ته په دوی باندی په افسوس باندی خپل زړه مه خفه کوه په دې خیال باندی چه هغوی ایمان نه راوړی، آیا ته خپل خان هلاکوی. ته په خپل طاقت سره شوک په لار نه شپې راوستی. ستاکار خو صرف تبلیغ کول دی بیا هغوی سره کتل زمونږ کار دې. ته صرف ناصح نی او نصیحت کوه او پوهه کوئی. دې نه پس ته ذمہ وار نه نی. دا آیاتونه په دې خبره دلالت کوی چه اللہ ﷻ د خپلی ارادې فاعل دې. هیڅ شوک د اللہ ﷻ د مرضی نه بغیر ایمان نه شی راوړی. د عقل نه کار نه اخستونکی گمراه کولی شی. اللہ ﷻ په هدایت کولو او هدایت نه کولو کبسی په عدل باندی دې.

قُلْ	انظُرُوا	مَاذَا	فِي السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ	وَمَا تَعْنِي	الآيَاتِ
ورته او وایه اچی او گورئی هغه څه ته چی په آسمانونو کبسی دی او په زمکه کبسی دی اونه ورکوی فائده نبسی دوی ته او وایه اچی لږ او گورئی په آسمانونو او په زمکه کبسی څه څه خیزونه موجود دی او (د دنیا، ټولې						
وَالنَّذْرُ	عَنْ قَوْمٍ	لَّا يُؤْمِنُونَ	فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ	إِلَّا	مِثْلَ آيَاتِهِ	
او یروړ هغه قوم له اچی نه راوړی ایمان نو آیا انتظار کوی دوی مگر دمثال دبدو ورخو						
الَّذِينَ	خَلَقُوا	مِنْ قَبْلِهِمْ	قُلْ	فَانْتَظِرُوا	إِنِّي	
هغو چی تیرې شوی دی مخکبسی ددوی نه ورته او وایه نو انتظار کوی تاسو بیشکه زه هم ورخو انتظار کوی اچی په پخوانو خلقو باندی راغلی وی ورته او وایه اچی ښه ده تاسو انتظار کوئی						
مَعَكُمْ	مِنَ الْمُنتَظِرِينَ	ثُمَّ	نُنَجِّي	رُسُلَنَا	وَالَّذِينَ	
ستاسو سره دانتظار کونکونه یم بیا بیچ کوو مونږه رسولان خپل او هغه کسان اوزه هم تاسو سره انتظار کوم نو بیا به (د عذاب په وخت کبسی) مونږ خپل پیغمبران او						
آمَنُوا	كَذَلِكَ	حَقًّا	عَلَيْنَا	لَنْجِي	الْمُؤْمِنِينَ	
چی ایمان نی راوړی وی زمونږ دا طریقه ده حق دې په مونږ باند چی بیچ کوو مونږه مومنان (نور) مومنان بیچ کړو هم دا زمونږ ذمہ واری ده چی مومنان بیچ کوو						

قوله تعالى: قُلْ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ د آسمان په غاړو کبسی د قدرت نبسی. اللہ ﷻ دخپلو بندیگانو رهنمائی فرمائی چه ټول کائنات کبسی زمونږ کومې نبسی دی لکه آسمان، ستوری، سیارې، نمر سپوږمئی، شپه ورځ خواره شوی دی. په دې باندی دبصیرت نظر اچولو سره چه شپه په ورځ کبسی او ورځ په شپه کبسی څنگه داخلېږی. کله ورځ لویه او کله شپه لویه. د آسمان او چتوالې او خوروالې، په ستورو سره دهغې ښانست او د آسمان نه اوبه راوړول، د زمکې داوچیدو نه پس بیا ژوندی کیدل او آبادیدل، په ونو کبسی گلونه او میوې او غوټینی پیدا کیدل، مختلف بوټی راټوکیدل، د مختلف قسمونو ځناور، د هغوی جدا جدا شکلونه او د هغې بیل بیل افادیتونه، غرونه کولاو میدانونه، څنگل، باغ، آبادنی، بیابانونه، د سمندر د بیخ عجائبات، موجوده، اوددې ښکته کیدل او اوچتیدل، سره د دې د سفر کونکو دپاره د سمندر مسخر کیدل، د جهازونو چلیدل، دا ټول د قادر مطلق نبسی دی. دکوم نه علاوه چه بل الله هډو شته ښه. خو افسوس چه دا ټولې نبسی د

کافرانو دغور اوفکر هیخ سبب هم نه جور پیری. د الله ﷻ دلیل ثابت شوې دې. که ایمان نه راوړی نونه دې راوړی.

منکرینو ته وپته: او دا خلق خو هم دغه د عذاب د ورځو انتظار کوی کوموسره چه وړاندینی قومونه مخ شوې وو. ای نبی ﷺ! او وایه چه دوخت انتظار کونې اوزه هم تاسوسره انتظار کوم. او چه کله د انتظار په ختمیدو باندې عذاب راشی نوییا به مونږ خپل رسولان اود هغوی امتونه بچ کړو اود پیغمبرانو تکذیب کونکی به هلاک کړو. الله ﷻ په خپله ذمه واخسته چه مؤمنین به بچ کړو لکه څنگه چه نی رحمت په نیکوکارانو باندې په خپله ذمه اخستې دې. په بخاری او مسلم شریف کښې دې چه حضور ﷺ فرمائیلی دې د الله ﷻ کتاب کوم چه په لوح محفوظ چه په عرش باندې دې په هغې کښې لیکلې دې چه زما رحمت زما په غضب باندې غالب دې. (۱)

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِّن دِينِي فَلَا أَعْبُدُ
او وایه ای نبی! ای خلقو! که یی تاسو ا په شک کښې ا په باره د دین زما کښې ا نونه کوم زه بندگی
انې پیغمبره او وایه چې انې خلقو که ستاسو (اوس هم) څما د دین باره کښې څه شک کښې یی انوزه
الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ وَلَكِن أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَقَّعُكُمْ
دهغو ا چې تاسونې بندگی کوی ا ماسو ا د الله نه ا بلکه ا زه بندگی کوم د الله هغه ا چې وفات کوی تاسو
دهغې معبودانو عبادت نه کوم ا چې تاسو ئې د الله ﷻ نه بغیر عبادت کوئې ا بلکه زه خو دهغې الله ﷻ
وَأَمِرْتُ أَن أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ
او حکم شوې دې ماته ا چې شم زه ا د مومنانو نه ا او چې ا و دروه ا مخ خپل ا دپاره د دین
عبادت کوم ا چې ستاسو ژوند ا امرگ دهغه په قبضه کښې دې ا اوماته حکم دې چې په مومنانو کښې دې شامل
حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَلَا تَدْعُ مِن دُونِ اللَّهِ مَا
یو مخیزې ا او هرگز مه کیږه ته ا د مشرکانو نه ا او مه رابله ا ماسو د الله نه ا هغه
یم ا اوماته ا د احکم دې چې خپل ځان دین طرفته یو مخیز کړم او په مشرکانو کښې نه ورگډیږم ا او د الله
لَا يَنْفَعَكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ
چې نه شی د رسولې فائده تاته ا اونه ضرر تاته ا نو که چری ا او کړو تا دا کار ا نو بیشکه ته به نی
نه بغیر د چا نه دعا مه غواړه ا چې نفع نشی ورکولې ا اونه ضرر ورکولې شی ا که داسې دې او کړل
إِذَا مِّن الظَّالِمِينَ ۖ وَإِنْ يَسْتَسْكِنُوا إِلَى اللَّهِ يَفْتَرُوا لَكُمْ
په هغه وخت کښې ا د ظالمانو نه ا او که ا ورسوی تاته ا الله ا یوضررا نو نشته لرې کونکې
نو په ظالمانو کښې به شمیر شی ا او که الله درته تکلیف ا ورسوی انو دهغه نه بغیر بل څوک ئې نشی لرې کولې

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (و یحذرکم الله نفسه): ۷۴۰۴، صحیح مسلم: ۲۷۵۱.

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ	وَإِنْ يُرِيدْكَ	بِخَيْرٍ	فَلَا رَادَّ	لِفَضْلِهِ
ہفتہ لہ مگر ہم ہفتہ او کہ ارادہ او کرہ تاتہ دخیر نو نشتہ خوک واپس کونکی فضل دہفتہ لہ				
او کہ ہفتہ درتہ خیر رسول او غواری نو دہفتہ فضل ہیخوک رد کولی نشی دہفتہ چہ بہ کومو				
يُصِيبُ بِهِ	مَنْ يَشَاءُ	مَنْ عِبَادِهِ	وَهُوَ	الْغَفُورُ
رسوی ہفتہ داخیر ہفتہ چاتہ چی خوبنہ نی شی دبنندگانو خپلو نہ اوہفتہ ببسونکی دی				
بانڈی مرضی اوشی انو فضل پرې کوی اوہفتہ بخبسونکی رحم کونکی دی				
الرَّحِيمُ				
رحم کونکی دی				

قوله تعالى: فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

دین حنیف وضاحت۔ اللہ ﷻ خپل خود نبی ﷺ تہ فرمائی ای نبی ﷺ! اووروہ چہ ما کوم دین حنیف راورلې دې اود کوم وحی چہ بہ ما نازل شوې ده کہ د دې بہ صحیح حوالی کنی ستناسو خہ شک وی نوزہ خوبہ ستاسو دمعبودانوہیخ کلہ ہم عبادت اونہ کریم۔ زہ د اللہ ﷻ چہ واحد لاشریک دې د ہفتہ بندہ یم، چہ تاسوبہ مرہ کوی اوژوندنی ورکری وو۔ یقینا تاسوتول بہ دہفتہ طرفتہ خنی۔ فرض کرنی چہ بہ حقیقت کنی ستاسو معبودان حق دی نو ہغوی تہ اووانی چہ ماتہ نقصان راورسوی۔ یاد ساتنی چہ بہ دوی کنی دنفع نقصان رسولو ہیخ قدرت نشتہ۔ نفع او نقصان خوصرف د اللہ واحد لاشریک بہ قدرت کنی دی۔ ای نبی ﷺ! دکفارونہ اعراض کولوسرہ بہ پورہ اخلاص سرہ د اللہ ﷻ عبادت کوه۔ دشک طرف تہ لې شان ہم مہ تیتیرہ۔ کہ بہ مضرت او نقصان کنی اللہ ﷻ تا راگیر کری نو خوک ددې راگیرولونہ تا بہر راویستی شی۔ نفع ضرر، خیر وشر خود اللہ ﷻ طرف تہ راجع دې۔

ہروخت د اللہ ﷻ رحمت غوبنتل پکار دی: دانس بن مالک ﷺ نہ روایت دې چہ حضور ﷺ فرمائیلی دی بول عمر دخیر غوبنتونکی اوسیرہ اود اللہ ﷻ نعمتونہ مخی تہ ورائدې کوه، د اللہ ﷻ د رحمتونو ہواکانی چہ کوم خوش نصیب تہ اورسی نو اورسی۔ ہفتہ چہ خوک غواری بہ رحمت سرہ نی سرفراز کری اود اللہ ﷻ نہ غوبنتنہ کوه چہ ستا عیبونہ پتوی (۱) او تا د زمانې د آفتونونہ اود نفس د آفتونونہ بہ امن کنی اوساتی ہفتہ غفور الرحیم دې کہ ہر خنگہ گناہ ولی نہ وی توبہ کوه تردې چہ شرک کولو سرہ ہم توبہ اوکرہ ہفتہ نی قبلوی۔

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ	قَدْ جَاءَكُمْ	الْحَقُّ	مِنْ رَبِّكُمْ
اورتہ اوواید اے خلقو بہ تحقیق سرہ راغلی دې تاسوتہ حق د طرفہ درب ستاسونہ			
..... اوواید ائی خلقو تاسوتہ د خپل پروردگار نہ حق را رسیدلی دې			
فَمَنْ	اهْتَدَى	فَاتَمَّ	يَهْتَدِ
نوهفتہ خوک چی نیغہ لارہ نی اونیوہ نوبیشکہ ہفتہ نیغہ لارہ نیسی دپارہ دخان خپل اوہفتہ خوک			
نو خوک چہ بہ سمہ لار روان شو نو ہفتہ دخپلی فائدی دپارہ روان شو او خوک چہ			

(۱) شعب الايمان: ۱۱۲۱، المعجم الكبير: ۷۲۰.

صَلَّ	فَاتِمًا	يَضِلُّ	عَلَيْهَا	وَمَا آتَانَا	عَلَيْكُمْ
چی گمراہ پاتی شو نو بیشکہ ہغہ گمراہہ کیری پہ خان خپل اونہ یم زہ پہ تاسو بانڈی	گمراہ شو نو وبال ئی پہ خپل خان شو اوزہ ستاسو خہ ذمہ وار نہ یم او پہ ہغی وحی	یُوکِّلُ	وَآتَيْتُمْ	مَا	يُؤْتِي
ساتونگی اویروی کوہ تہ دہغی ہدایت چی در لیرلی کیری تاتہ اوصبر کوہ تر ہغی پوری	عمل کوہ کومہ چی تاتہ راحی او صبر کوہ تر دی چی اللہ ﷻ فیصلہ او کری او ہغہ پیر نہ	يَحْكُمُ	اللَّهُ	وَهُوَ	خَيْرُ الْحَاكِمِينَ
چی فیصلہ او کری اللہ او ہغہ بہترہ فیصلہ کونگی دی					
فیصلہ کونگی دی					

قوله تعالى: وَمَنْ ضَلَّ فَأَنَا يَضِلُّ عَلَيْهَا

نافرمان ہم خپل نقصان کوی۔ اللہ ﷻ نبی ﷺ تہ فرمائی چہ خلقوتہ اووایہ چہ د اللہ ﷻ د طرف نہ چہ کومہ وحی راغلی دہ ہغہ حق دہ پہ ہغی کنبی یوہ ذرہ ہم شک نشستہ چا چہ او منلہ او ہدایت ئی بیاموندو د دی فائدہ بہ ہغوی تہ رسی اوچہ خوک ہدایت حاصل نہ کری د ہغی ویاں ہم د ہغہ پہ خپل خان بانڈی دی۔ زہ خہ داللہ ﷻ فوجدار نہ یم چہ پہ زور بانڈی تاسو مؤمنان جو رکرم۔ زہ خود اللہ ﷻ د عذاب نہ صرف ویرونگی یم او ہدایت ورکول داللہ ﷻ کاردی۔ ای نبی ﷺ! تہ د خپلی وحی پیروی کوہ او د اللہ ﷻ وحی پہ مضبوطیاسرہ اونیسہ او خوک چہ ستا مخالفت کوی پہ ہغی بانڈی صبر او کپہ تر ہغہ وختہ پوری چہ د اللہ ﷻ د فیصلی حکم راشی۔ ہغہ خیر الحاکمین دی۔ حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ رسول اللہ ﷺ نہ سوال او کپو چہ تہ خہ خیز بودا کری۔ حضور ﷺ او فرمانیل سورۃ ہود، سورۃ واقعہ او عم يتساءلون او اذ الشمس کورت (۱) بل روایت کنبی دی سورۃ ہود او دی سرہ سورتونہ او حاقہ (۲)۔

(تفسیر سورۃ ہود)

ایاتونہ	سورۃ ہود مکیہ وہی مانہ وثلاث وعشرون آیۃ وعشر رکوعا	رکوع گانی			
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ				
(۱۳)	شروع کوم پد نوم د اللہ چہ پیر مہربان زیات رحم کونگی دی	(۱۰)			
الرَّاقِبَاتِ	كُتِبَ	أَحْكَمَتْ	آيَتُهُ	ثُمَّ	فُصِّلَتْ
ال ر دا کتاب دی چی محکم کری شوی دی آیاتونہ ددی بیا پہ تفصیل سرہ بیان شوی دی	الفلام میم را ادا یو (داسی) کتاب دی چی آیتونہ ئی مضبوط دی اوبلہ داچی وضاحت سرہ بیان شوی دی	من لادن	حکیم	خیر	الا تعبدوا
د طرفہ	ادیو حکیم خبردار نہ چی تاسو بندگی مہ کوی مگرد اللہ بیشکہ زہ دپارہ ستاسو	دیو حکیم خبردار د طرفنہ چی بغیر داللہ ﷻ نہ دبل ہیچا عبادت مہ کوئی زہ دہغہ			

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ الواقعہ: ۳۲۹۷ وهو صحیح، مسند البزار: ۱/۱۷۰، حاکم: ۲/۳۴۴۔
(۲) مجمع الزوائد: ۳۷/۷۔

مِنۡهُ	نَذِيرٌ	وَبَشِيرٌ	وَأَنۡ اِسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمۡ ثُمَّ تَوْبُوا
د طرفہ دہغہ نہ بیرونکی اوزیری و رکونکی یم اودا چی معافی او غواری درب خپل نہ بیا توبہ اوباسی			
د طرفہ ستاسو و بیرونکی اوتاسو تہ زیری درکونکی یم اودپہ دی مضمون، چی دخپل رب نہ بخنبہ			
إِلَيْهِ	يَمْتَعِكُمْ	مَتَاعًا حَسَنًا	إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَوَيْتَ كُلِّ
ہغہ تہ دربہ کپی تاسو تہ سامان دژوند بنہ دنیسی مقررې پورې اووربہ کپی هر			
غواری ایبا ہغہ تہ رجوع اوساتی ہغہ بہ درتہ د ژوند سازوسان تریو مقرر وخت پورې درکوی			
ذِي فَضْلٍ فَضْلُهُ	وَإِنۡ تَوَلَّوْا	فَإِنِّي	أَخَافُ عَلَيْكُمۡ عَذَابَ
خاوند دفضل تہ فضل دہغہ اوکہ مخ واروؤ تاسو نو بیشکہ زہ یریریم پہ تاسو باندي د عذابہ			
او ہر زیات کارکونکی تہ بہ دہغہ زیات اجر ورکوی اوکہ مخونہ مو وارول نو زہ پہ تاسو باندي			
يُؤَيِّرُ	كَيْبِرًا	إِلَىٰ اللّٰهِ	مَرْجِعِكُمْ وَهُوَ
دورخی الوئی نہ خاص اللہ تہ دہ واپسی ستاسو اوہغہ پہ هر خیز باند قادر دی			
دیوی لوئی (ہولناکی) ورخی د عذاب نہ ویریریم د تولو واپسی اللہ تہ دہ اوہغہ پہ هر خہ پورہ پورہ			

قوله تعالى: وَإِن تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ

دتوحیدنہ اعراض کونکی پہ خسارہ کنبی دی: سورۃ بقرہ کنبی پہ ہجی حروفوباندي بحث تیرشوی دی دہغی دسر دو بارہ کولودلتہ ضرورت نشستہ پہ دی وجہ پہ (الذ) باندي رنرا نہ شی اچولې. داللہ آیاتونہ محکم دی. (فَصَلَّتْ) معنی دہ سورۃ معنی دا آیاتونہ کامل دی. دا د اللہ حکیم او خبیر د طرف نہ نازل شوې دی، ہغہ پہ اقوالو کنبی حکیم دی او پہ نتائج امور کنبی خبیر دی. حکم ورکولې شی چہ د اللہ نہ سوا د بل چا عبادت مہ کونې. دی نہ وړاندي ہم چہ مونږ د کوم رسول طرف تہ وحی لیکلې نو ہم دا چہ زہ یوازی اللہ یم ہم زما عبادت کونې. مونږ پہ ہر یوقوم کنبی پیغمبر لیکلې دی چہ عبادت ہم د یو اللہ کونې اود بتانود عبادت نہ بیج شئی. زہ تاسو ہم د دوزخ نہ ویروم اود جنت زیری ہم درکوم. در رسول کریم ﷺ قریشو تہ دتوحید اعلان: پہ صحیح حدیث کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ پہ صفا غونڈی باندي اوختلو اود قریشو قبیلوتہ نی آواز ورکرو پہ لږ ساعت کنبی ټول یوبل پسی راجمع شو. ای قریشو کہ زہ تاسو تہ خبر درکرم چہ د سحر کیدوسرہ بہ دہنمن پہ تاسو د حملې کولودپارہ رارسیدونکی دی نوز ما خبرہ بہ تاسو اومنی کہ نہ! ټولو پہ یو آواز او نیل چہ زمونږ خودا تجربہ ہم نہ دہ شوې چہ تاسو پہ خہ خبرہ کنبی دروغ ونیلی وی. نو حضور ﷺ اوفرمائیل واورنی! زہ تاسو د اللہ د سخت عذاب نہ خبروم (۱) چہ ہغہ ستاسو راگیرونکی دی او اوس ہم د اللہ نہ معافی او غواری اوتوبہ اوکرنی نو اللہ ﷻ بہ تاسو سرہ بنہ سلوک اوکری او ہر یو د فضل خاوند تہ بہ دخپل فضل نہ برخہ ورکری. ہغہ بہ پہ دنیا کنبی تاسو سرہ بنہ سلوک اوکری اوپہ آخرت کنبی ہم خویدی شرط چہ کوم بنخہ اوسری چہ ایمان راوری. مونږ بہ ہغہ د مرگ نہ پس پہ حیات طیبہ سرہ راپاسوو. دیونیکئ بدلہ بہ پہ لسہ وی او دبدئی دادہغہ پشان وی: رسول اللہ ﷺ حضرت سعدؓ تہ او نیل کہ تہ پہ چا باندي خہ خرچ اوکری اوستا نیت خالص داللہ رضای نو یقینا ددی اجر بہ بیامومی. تردی

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ الشعراء باب (وانذر عشیرتک الاقربین...): (۴۷۷۰)، صحیح مسلم: ۲۰۷.

چہ پہ خپلہ بنجہ باندي خوراک کوي نو په دي به هم درته اجر ملاويږي (۱) چا چه خراب عمل او کړوهغي پسې يوه گناه اوليکلې شوه او چا چه يوه نيکي او کړه هغه پسې لس نيکي اوليکلې شوې. که په دنيا کښې د بد عمل هغه ته سزا ورکړې شوې وي نو دهغې په بدله کښې د هغه لس نيکي پاتې کيږي او که په دنيا کښې هغه ته سزا نه وي ورکړې شوې نو د هغه د لسونیکونه يوه نيکي سوزي. اود هغه د دي په حق کښې نهه نيکي باقی پاتې کيږي. بيا فرمائي چه هغه سرې ډير په تاوان کښې پاتې شو ډچا اکانيانې (يعنی يو يو) د هغه په هره عشره باندي غالب راځي. (يعنی د يوې نيکي په بدل لس دي اود يوې بدني په بدل کښې يوه گناه ده نواوس دا يوه گناه په لسونیکو باندي غالب کيدل مراد دي) که تاسو مخ اړوني نوزما په تاسو باندي د قيامت د ورځې د عذاب ويره ده. دا د هغه سرې دپاره چه د الله ﷻ د او امرونه مخ اړوي، اود رسولانو تکذيب کوي. نوبقيناد قيامت په ورځ به عذاب سره مخ کيږي. ستاسو واپسي د الله ﷻ طرف ته ده. هغه خپلو اولياؤ باندي احسان کولو او خپلو دښمنانو ته په سزا ورکولو باندي قادر دي. اود خلقو په اعاده باندي قادر دي. دا يوه زبردسته تشبيه ده لکه څنگه چه د دي نه وړاندي ترغيب ورکړې شوې وو.

الَا اِنَّهُمْ	يَتَّبِعُونَ	صُدُّوهُمْ	لِيَسْتَخَفُّوا	مِنْهُ	اَلَا حِينٌ
واوري بيشکه دا خلق تاووي سيني خپلي دپاره ددي چي پت شي دهغه نه خبردار څه وخت	قدرت لري اووره دوي خپلي سيني تاوهي چي دالله ﷻ نه پت شي اووره چي دوي څه وخت په خان جامي				
لِيَسْتَفْشِنُوا	ثِيَابَهُمْ	يَعْلَمُ	مَا يُسْرُونَ	وَمَا	يَعْلَنُونَ
چي دوي اغوندي په کپرو خپلوا پيژني الله هغه چي پتوي شي دوي او هغه چي بنکاره کوي شي دوي	راواچوي نو الله ﷻ ته هغه هر څه معلوم دي کوم چي دوي پتوي او کوم چي بنکاره کوي هغه				
اِنَّهٗ	عَلِيمٌ	بِذَاتِ	الصُّدُورِ		
بيشکه هغه بنه خبر دي په پتو رازونو دسينو باندي					
دزړونو د رازونو نه هم بنه خبر دي					

قوله تعالى: اَلَا اِنَّهُمْ يَتَّبِعُونَ صُدُّوهُمْ

په شرم او حيا کښې دغلو ممانعت. - دابن عباس ؓ نه روايت دي چه خلق به دکولاؤ آسمان نه د متيازو وغيره کولونه اود صحبت کولونه بچ کيدل. نوالله ﷻ دا آيت نازل کړو. ابن عباس ؓ (يَتَّبِعُونَ) په (تتوني) سره لوستلې دي نو ابن جعفر ؓ او وئيل (تتوني صدورهم) څه مطلب دي؟ نو هغه او وئيل چه هغه سرې چه صحبت کوي او شرميږي يا په خلوت کښې هم هغه شرميږي، نو دا آيت نازل شو. ابن عباس ؓ وائي چه خلقو به د کولاؤ آسمان لاندي خلوت کولو او صحبت کولو کښې شرم کولو (۲) او خپل مخ به ني اړولو. خاص کر په هغه وخت چه دشپې به سملاستواو بستره به ني اغوستله، او خپل سر به ني پټولو. دهغوي خيال دا وو که مونږ په کور کښې اوسيو او ياکپرا واغونډو او يوغلط کار کوو نو دالله

(۱) صحيح بخاري كتاب الوصايا باب ان يترك ورثته اغنياء خير من ان يتكففوا الناس: ۲۷۴۲، صحيح مسلم: ۱۶۲۸.
 (۲) صحيح بخاري كتاب التفسير سورة هود باب (اَلَا اِنَّهُمْ يَتَّبِعُونَ صُدُّوهُمْ لِيَسْتَخَفُّوا...): ۴۶۸۱-۴۶۸۲.

ﷺ نہ خپل گناہونہ پتولی شو. اللہ ﷻ خبر ورکوی چه هغوی د شپې په تیاره کنبې د اوده کیدو په وخت هغوی کپرا اغوندی خو که څه پتوی او که ښکاره کوی اللہ ﷻ په هرڅه خبر دی. تردې چه د انسان د زړه نیت اود ضمیر اراده او رازونه هم پیژنی. د سبعة معلقات مشهور شاعر زهیر وانی:

فلا تکتمن الله ما فی قلوبکم :: ومہبا یکتہم الله یعلیو
لیغفی یوخر فیوضہم فی کتاب فیدخر :: لیومر السحاب اویعجل فینقم

ناسو دخپل زړونو پتې خبرې د اللہ ﷻ نه د پتولو کوشش مه کوی اللہ ﷻ ته خامخا پته ده. هغه عمل به جمع وی اود قیامت په ورځ به په عمل نامه کنبې محفوظ وی گنی که زرسزا ورکړې شوه نوهم په دنیا کنبې به سزا ورکړې شی. د جاهلیت د زمانې دې شاعر هم د صانع د وجود اعتراف کړې دې او دې هم د هغه جزئیات نه خبر دې چه معاد دې جزا ده او عمل نامه ده. د قیامت ورځ ده. عبداللہ بن شداد فرمائی چې په صحابه کرامو کنبې به څوک د نبی کریم ﷺ خوا کې تیریدو نو دغه وخت کنبې به خپل مخ واړولو او سر نی پټ کړو نو اللہ ﷻ دا آیت نازل کړو. خو دا خبره د اللہ ﷻ طرف ته منسوب کول زیات اولی دی. یعنی د دې نه مراد دا دې چه د اللہ ﷻ نه پتیدل غواړی ځکه چه د دې نه پس راځی ﴿الَا جِئَیْتَهُمْ نَبَاؤُنَّ یُنَاہِیْهُمْ﴾ ابن عباس ﴿الانہم تثنون ی صدورہم﴾ لوستلې دې. د دې معنی نیزدې نیزدې هم دغه

.د.

(الحمد لله)

د اللہ ﷻ په فضل سره

یولسمه سپاره ختمه شوه.

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ
اونشته هيخ يو ساه لرونكي په زمكه كښي مگر په الله باندې دې رزق د هغې او پيژني الله
اود زمكې په مخ چه هر ژوندي دې نو خواه مخواه دهغه روزي دالله ﷻ په ذمه ده او هغه ته دهر يو
مستقرها ^{وود} وَمَسْتَوْدَعَهَا ^{وود} كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ①
خاني د اوسيدو د هغې او خاني د سپارني د هغې هرڅه په كتاب ارونه كښي موجود دي
كس د زياتي او دلري استوگني خاني معلوم دي دا هرڅه په ښكاره كتاب كښي ليك دي

قوله تعالى: وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ

الله ﷻ د ټولو مخلوقات كښي او ذمه وار دي. - الله ﷻ د ټولو مخلوقاتو كه واره دي كه لوي يا په اوچه دي او كه په لمده دهغه ټولو د رزق ذمه ورا دي. هم هغه ددوي د گرځيدو راکرځيدو، تلور اتلو، اوسيدو، د مرگي خاي او په رحم كښي د پاتي كيدو خاي پيژني. ابن ابي حاتم ^{رضي الله عنه} پدې خاي كښي د مفسرينو د اقوالو ذكر كړي دي. والله اعلم دا ټولې خبرې قصه پدې كتاب كښي كوم چه الله ﷻ سره محفوظ ليكلي شوي دي. او هم هغه كتاب د هغې تفصيل بيانوي لكه چه الله ﷻ فرمايلى دي ﴿ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا ظَلْمٍ يَظِيرُ مَرغى چه په خپلو وزرو باندې الوزى ټول په ټول هم ستاسو په شان امتونه دي مونږ په كتاب كښي هيخ خيز د ليكلونه نه دي پريخي.

دا ټول په ټول به خپل رب سره راجمع كيري. او الله ﷻ فرمايلى دي ﴿ وَعِنْدَ مَا مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُ إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرُوجِ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ سَحَابٍ مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبِيبٌ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَظٍ وَلَا تَابِيسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴾ يعنى د غيب كنجياني هم هغه سره دي او هغه دالله پاك نه علاوه هيخ څوك نه پيژني. كوم چه په درياب او يا په څنگل كښي دي هغه هم الله پيژني. او كومه پانږه چه راپريوځي هغه دهغه په علم كښي ده. د زمكې په تيارو كښي يوه دانه او په اوچه اولمده كښي يو خيز هم داسې نه دي چه د هغه په علم كښي نه وي.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ
او هغه هغه ذات دي چې پيدا ئي كړل اسمانونه او زمكه په شپږو ورځو كښي او وړ عرش د هغه
او الله ﷻ هغه ذات دي چې اسمانونه او زمكه ئي په شپږو ورځو كښي پيدا كړل او د هغه عرش
عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا
په اوبو باندې دپاره ددې چې امتحان او كړي ستاسو اچي كوم يوه تاسو كښي د پيښه دي په اعتبار د عمل سره
په اوبو ولاړ وو چې ستاسو از ميبنت او كړي چې څوك در كښي د عمل په لحاظ سره د پيښه دي
وَكَلِمَ قُلْتُمْ إِيَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لِيُقُولَنْ
او كه چرته او وائي ته چې بيشكه تاسو به دوباره راپاسولي شي اوستود مرگ نه نو خامخا وائي به
او (ائي پيغمبره ﷺ) كه ته ورته او وائي چې تاسو به دمرگ نه پس بيا راژوندي كيږئ نو كافر به ضرور
الَّذِينَ كَفَرُوا كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ② وَكَلِمَ أَخْرَجْنَا
هغه كسان چې كافران دي چې نه دي دا مگر جادو ښكاره دي او كه چرې روستو كړو مونږه
او وائي چې دا خو ښكاره جادو دي او كه مونږ ددوي نه قريو نيتي پوري عذاب روستو كړو

عَنْهُمْ الْعَذَابُ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لِّیَقُولُنَّ مَا یَحْسَبُهُ
دھغوی نہ عذاب دیوی مودی شمارلی سوی پوری نوخامخا وانی بہ چی خہ خیز بندوی ہغہ عذاب
..... نو دوی وانی چی آخر خہ خیز دا (عذاب) منع کرو
أَلَا یَوْمَ یَأْتِيهِمْ لَیْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ
خبردار پہ کومہ ورخ چی راشی ہغہ دوی تہ نونہ بہ شی لری کولی ہغہ ددوی نہ
واورہ چی پہ کومہ ورخ (عذاب) راشی نو بیا بہ تری نہ ارولی نشی
وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا یَسْتَهْزِءُونَ
اوجاپیرہ بہ شی ددوی نہ ہغہ خیز چی و دوی پہ ہغی پوری چی توقی بہ نی کولی
اودوی بہ پہ ہغہ عذاب کنبی راگیر شی پہ کوم پوری چی بہ دوی توقی کولی

قوله تعالى: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾

دالہ دبعضی نبیو او دعرش بیان:- اللہ ﷻ بیان فرمائی چہ د ہغہ پہ ہرخیز بانڈی قدرت دی. آسمان اوزمکہ اللہ ﷻ صرف پہ شپروورخو کنبی پیدا کری دی. دی نہ ورائندی د اللہ ﷻ عرش عظیم پہ اویو بانڈی وو پہ مسند احمد کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی ای بنوتمیم تاسو زیری قبول کرنی، ہغوی اووئیل چہ زیری خو تاسوراتہ واورول اوس خہ راکرہ.

د آسمان او زمکی نہ مخکنبی د اللہ ﷻ عرش پہ اویو وو: حضور ﷺ او فرمائیل چہ ای اہل یمن تاسو نی قبول کرنی. ہغوی اووئیل چہ او مونہ قبول کرلود مخلوق شروع خو مونہ تہ اونیاہ چہ خنگہ شوی؟ حضور ﷺ او فرمائیل اول اللہ تعالیٰ وود ہغہ عرش پہ اویو بانڈی وو. اللہ ﷻ پہ لوح محفوظ کنبی د ہر خیز تذکرہ اولیکلہ. دحدیث راوی حضرت عمران ؑ وانی چہ حضور ﷺ ہم دومرہ فرمائیلی ووچہ خوک راغلو اوماتہ نی خبر راکروچہ ستا اونہی پری شلولی او او تختیدہ. زہ دہغی پہ لتیون کنبی لارم بیا ماتہ معلومہ نہ دہ چہ خہ خبرہ اوشوہ؟ دا حدیث پہ بخاری او مسلم کنبی ہم دی. پہ یو روایت کنبی دی اللہ ﷻ ورو او ہغی ورائندی بل ہیخ نہ وو. پہ یو روایت کنبی دی چہ ہغہ سرہ ہیخ نہ وو دہغہ عرش پہ اویو بانڈی وو ہغہ د ہرخیز تذکرہ لیکلی دہ بیانی زمکہ او آسمان پیدا کرو (۱) دمسلم شریف حدیث کنبی دی دزمکی او آسمان پیدا کیدونہ پنخوس زرہ کالہ مخکی اللہ ﷻ د مخلوقاتو تقدیرونہ اولیکل اود ہغہ عرش پہ اویو بانڈی وو (۲) پہ صحیح بخاری شریف کنبی د دی آیت د تفسیر پہ موقع یو حدیث قدسی راوری دی. چہ ای انسانہ تہ زما پہ لار کنبی خرچ کوه زہ بہ تالہ درکرم. د شپہ ورخی خرچ د اللہ ﷻ پہ کنبی لاس دی اوپہ ہغی کنبی ہیخ کمی زیاتی نہ راخی. خیال خو اوکرہ چہ د زمکی او آسمان پیدا کولونہ بہ تراوسہ پوری خومرہ خرچ شوی وی خو چہ دہغہ پہ بنی لاس کنبی خہ وو ہغہ نہ کمیبری. د ہغہ عرش پہ اویو بانڈی دی اودہغہ پہ لاس د قدرت کنبی میزان دی بنکتہ گوی او اوچتوی. (۳) مسند کنبی دی ابورزین لقیط بن عامر بن منفق عقیلی ؓ د حضور ﷺ د حضور ﷺ نہ سوال اوکرو چہ د مخلوق د پیدا کولونہ ورائندی زمونہ پروردگار چرتہ وو؟ حضور ﷺ او فرمائیل پہ عماء کنبی لاندی ہم هوا وہ اوپورتہ

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ماجاء فی قول الله تعالیٰ ﴿وَهُوَ الَّذِي يَدْعُ الْخَلْقَ ثُمَّ يَعْبُدُهِمْ وَهُمُ الَّذِينَ عَلَيْهِمْ...﴾: ۳۱۹۱، ۱۴۱۸، احمد: ۴۳۱/۴، ابن حبان: ۶۱۴۲.
 (۲) صحیح مسلم کتاب القدر باب حجاج آدم وموسیٰ صلی اللہ علیہما: ۲۶۵۳، مسند احمد: ۱۶۹/۲، ابن حبان: ۶۱۳۸.
 (۳) صحیح مسلم کتاب التفسیر سورۃ ہود باب قوله ﴿وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ﴾: ۴۶۸۴، صحیح مسلم: ۹۹۳، مسند حمیدی: ۱۰۶۸.

هم هوا وه بیانی د هغې نه روستو عرش پیدا کړو. دا روایت په ترمذی شریف کتاب التفسیر کښې هم شته او په سنن ابن ماجه کښې هم شته (۱) امام ترمذی رحمته الله علیه دې ته حسن وائی. مجاهد رحمته الله علیه وائی چه د څه څیز پیدا کولو نه وړاندې د هغه عرش په اوبویاندي وو. وهب، ضميره قتاده ابن جریر رحمته الله علیه وغیره هم دا وئیلی دی. قتاده رحمته الله علیه وائی چه الله ﷻ خودلی دی چه د آسمان او زمکې پیدا کیدو نه وړاندې د مخلوق شروع څنگه اوشوه. ربیع ابن انس رحمته الله علیه وائی چه دهغه عرش په اوبویاندي ووکله چه زمکه او آسمان پیدا کړونو دهغه اوبونې دوه حصې کړې نیمې دعرش د لاندې اوهم دغه بحر مسجور دې. د ابن عباس رضی الله عنه قول دې چه په وجه د اوچتوالی عرش ته عرش وائی. سعد طائی رحمته الله علیه وائی چه عرش د سرو یا قوتو دې. محمد بن اسحاق رحمته الله علیه وائی چه الله ﷻ هم داسې وو لکه څنگه چه هغه د خپل نفس کریم وصف او کړو ځکه چه هیڅ نه وو او په وې پدې باندي عرش وواو په عرش باندي ﴿ذوالجلال والاکرام ذوالعزت والسلطان ذوالملك والقدره ذوالعلم والرحمة والنعمة﴾ وو چه څه غواړی نو کوی. د ابن عباس رضی الله عنه نه ددې آیت باره کښې سوال اوشو چه اوبه په څه څیز باندي وې. هغوی او فرمائیل د هوا په شاباندي (۲)

دانسان دپیدا کولو مقصد دخالق عبادت کول دی. بیا فرمائی چه د آسمان اوزمکې پیدا کول ستاسود فاندې د اړه دی اوتاسو د دې د پاره ئې چه د دغه یوخالق عبادت او کړنې، هغه سره څوک شریک جوړنه کړنې. یاد ساتئ تاسو بیکاره نه ئې پیدا کړې شوی. آسمان اوزمکې اود دې په مینځ کښې څیزونه باطل نه دی پیدا کړې شوی. دا گمان د کافرانو دې اود کافرانو دپاره خود دوزخ عذاب دې (۳) او په آیت مبارک کښې دی ﴿أَحْسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا﴾ آیا تاسو دا گنړنې چه مونږ تاسو عبث پیدا کړې ئې اوتاسو به زمونږ طرف ته نه شئ راوایس کولې؟ الله چه رښتونی مالک دې هم هغه حق دی د هغه نه علاوه بل څوک معبود نشته هغه د عرش کریم زب دې. او په آیت کښې دی چه انسانان او پیریان ما صرف د خپل عبادت د پاره پیدا کړې (۴) هغه په تاسو از میښت کوی چه په تاسو کښې دنیک عمل والا څوک دی. داتې نه دی فرمائیلی چه د ډیر عمل والا څوک دې؟ ځکه حسن عمل هغه وی په کوم کښې چه خلوص وی اود شریعت محمدی ﷺ تابعدارې وی. که په دې دواړو خبرو کښې یوه هم نه وی نو عمل بې کاره دې.

دمرگ نه پس بیا ژوندی کیدل: بیا فرمائی چه ای نبی ﷺ که چرې ته دوی ته او وائی چه د مرگ نه پس بیا هم ژوندی کیدونکی ئې، کوم خالق چه تاسو په اول ځل پیدا کړې ئې هغه به موبیا راپیدا کوی نو صفا به وائی چه مونږ دا نه منو سره د دې خبرې چه قائل دی د زمکې او آسمان پیدا کونکی هم الله ﷻ دې. (۵) ښکاره خبره ده چه په شروع کښې په چا گرانه نه وی نود هغه دوباره راپیدا کول به څنگه گراشی؟ دا خو په نسبت د اول ځل ډیر آسان دی. دالله ﷻ فرمان دې ﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾ هم هغه اول پیدا کول په شروع کښې کړی او هم هغه به بیا ژوندی کول کوی اودا خو په هغه باندي ډیر آسان دی. او په آیت کښې دی ستاسو د ټولو جوړول او وژل او سوزول په ما باندي داسې دی (۶) لکه د یوکس خودا خلق دا نه منی او داپه ښکاره جادو سره تعبیر کوی. دکفر اودښمننې په وجه دا قول د جادو اثر خیال کوی. بیا فرمائی چه مونږ به عذاب او نیول د هغوی نه د څه مودې پورې روستو کړو نو دوی به هغه نه راتلونکې گنړې او تندي به کوی چه عذاب زمونږ نه ولې روستو کړې شو؟ د هغوی په زړه

(۱) احمد: ۱۲/۴، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة هود: ۳۱۰۹، وسنده حسن، ابن ماجه: ۱۹۲، ابن حبان: ۶۱۴۱.

(۲) حاکم: ۳۴۱/۲.

(۳) ۳۸/ص: ۲۷.

(۴) ۵۲/الذاریات: ۵۶.

(۵) ۳۱/لقمان: ۲۵.

(۶) ۳۱/لقمان: ۲۸.

کُفِرَ او شَرِكَ دَاسِي نَاسْت دِي چِه دِي نِه خَلَاصِيدِي نِه شِي.

په قرآن پاک کښې د امة کښې معني: د امت لفظ په قرآن او حديث کښې په څو معنو کښې استعمال شوي دي، ددې نه مراد موده هم ده. په دې آيت کښې او په بل آيت کښې (وَاذْكُرْ قَوْمًا) کوم چه په سورة يوسف کښې دې هم په دغه معني کښې چه امام او مقتداء په معني کښې هم دا لفظ راغلې دې. لکه چه د حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ په باره کښې (اُمَّةً قَانِتًا) راغلې دې. دملت او دين باره کښې هم دا لفظ راځي لکه چه د مشرکانو قول دې (الْاَوْجَادُ نَابِئًا عَلٰى اُمَّةٍ) اود دلې په معني کښې هم راځي (وَجَدَ عَلَيْهِ) والا آيت کښې او آيت (وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ اُمَّةٍ) کښې او بل آيت کښې (وَلِكُلِّ اُمَّةٍ رَّسُولٌ) په دې آياتونو کښې د امت نه مراد کافران او مؤمنان ټول امتيان دي لکه چه د مسلم په حديث کښې دې د هغه قسم دچا په قبضه کښې زما ځان دې دې امت کښې چه کوم يهودي اونصراني زما نوم واورې او په ما ايمان رانورې هغه دوزخې دې (او تابعدار امت هغه دې چه رسولان اومني لکه (كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ) والا آيت کښې. په صحيح حديث کښې دې چه زه به وايم چه امتي امتي (دغه شان دامت لفظ د فرقي او دلې د باره هم استعماليري لکه چه په آيت (مِنْ قَوْمٍ مُّؤْمِنٍ اُمَّةٍ) کښې اولکه په آيت (مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَانِتَةٌ) کښې.

وَكَيْنَ	اَذَقْنَا	الْاِنْسَانَ	مِثًا	رَحْمَةً	ثُمَّ	نَزَعْنَا	مِنْهُ
اوکه چري او څکوو مونږه	انسان ته	د طرفه زمونږه	رحمت	او بيا	واخلو مونږه هغه	د هغه نه	
اوکه مونږه بيو انسان ته	ديو نعمت خوند ورکړو	او بيا ئې ترې نه واپس واخلو				
اِنَّهُ	لِيُؤَسِّسَ	كُفْرًا	وَكَيْنَ	اَذَقْنَاهُ	نَعْمَاءً	بَعْدَ	
بيشکه هغه شي	خامخانا اميده	ناشکره	اوکه چري	او څکوو مونږه په هغه	نعمت	روستو	
نو په هغه وخت کښې	هغه نا اميده شي	اوناشکره شي	اوکه نعمتونه ورته	د تکليف نه پس ورکړو	انو		
ضَرَاءً	مَسْتَه	لِيَقُولَنَّ	ذَهَبَ	السَّيِّئَاتِ	عَنِّي	اِنَّهُ	
دمصیبت نه	چې رسيدلي وي	هغه ته	انو خامخاوانی به	چې لاري	اسختيانې	زما نه	بيشکه هغه
.....
لَفْرَجٍ	فَخَوْرًا	اِلَّا	الَّذِينَ	صَبَرُوا	وَعَمِلُوا	الصَّالِحَاتِ	
ډير خوشحاله	افخر کونکې وي	مگر	هغه کسان	چې صبر ئې اوکړو	او عمل ئې اوکړو	نيک	
غرور او فخر کونکې وي	مگر	هغه کسان	چې صبر کوي	اونيک کارونه کوي	
اُولَئِكَ	لَهُمْ	مَغْفِرَةٌ	وَأَجْرٌ	كَبِيرٌ			
دا کسان چې دي	د دوی دپاره	بښنه	او بدله	لوپه ده			
دهغوی دپاره بښنه هم ده	او لوئي اجر هم دې						

قوله تعالى: (اِلَّا الَّذِيْنَ صَبَرُوا) په تکليف اودرد کښې صبر کول د بښنې ذريعه ده. د کامل ايمان والا نه بغير عموماً چه په خلقو کښې کومې بدنې دي د هغې بيان کولې شي چه د راحت د وخت نه پس په سختني باندې مايوسه او محض

(صحيح مسلم كتاب الايمان برسالة نبينا محمد ﷺ الى جميع الناس: ۱۵۳. صحيح بخاري كتاب التوحيد باب كلام الرب تعالى يوم القيامة مع الانبياء وغيرهم: ۷۵۱۰، صحيح مسلم: ۱۹۳.)

ناامیدہ کیڑی۔ د اللہ ﷻ نہ بدگمانی کولو سرہ د راتلونکی وخت د پارہ بنیگرہ ہیرہ کری۔ لکہ ہغہ چہ د دے نہ ورائدی نہ خہ آرام کری وو او یا د دے نہ پس د خہ راحت امید شتہ۔ ہم دغہ حال د دے برخلاف ہم دے کہ د سختی نہ پس آسانی شوہ نو وائی چہ بس اوس خراب وخت تیرشو پہ خپل حالت او خپلو خواوشا سرہ خیزونوباندي مست او بے فکرہ کیڑی۔ پہ نوروباندي خان بنائی پہ کبرکنبی پریوخی اود ورائدی سختی نہ بالکل بے پرواہ کیڑی اودا خبرہ دہ چہ ایماندار د دے بد خصلت نہ محفوظ وی ہغوی پہ تکلیف اودردکنبی صبرکوی پہ راحت او آرام کنبی د اللہ ﷻ فرمانبرداری کوی۔ دوی پہ صبر باندي بنسنہ او پہ نیکنی باندي ثواب حاصلوی۔ پہ حدیث شریف کنبی دی چہ پہ ہغہ ذات قسم د چا پہ قبضہ کنبی چہ زما روح دے چہ مؤمن تہ خہ داسی سختی، خہ مصیبت، یا خہ غم خفگان داسی نہ رسی دکوم پہ وجہ چہ اللہ ﷻ ہغہ تہ خطاگانہ نہ معاف کوی تردی پوری چہ پہ ازغی تلو باندي ہم (۱) د بخاری او مسلم شریف پہ حدیث کنبی دی د مؤمن د پارہ د اللہ ﷻ ہرہ فیصلہ سراسر بہتری او ہم بہتری وی۔ دے راحت باندي شکر کوی او بنیگرہ راغونہوی۔ او پہ تکلیف باندي صبرکولو سرہ نیکی گتی۔ دا حال د مؤمن نہ علاوہ د بل چا نہ شی کیدی (۲) ہم د دے بیان پہ سورۃ العصر کنبی ہم دے۔ یعنی د مازیگر د وخت قسم ٔول انسانان پہ نقصان کنبی دی بغیر د ہغوی نہ چہ ایمان نی راوری او ورسرہ نیکی ہم کوی او یوبل تہ د حق دین او صبر ہدایت کوی۔ ہم دغہ بیان پہ آیت ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ خَلْوَعًا﴾ الخ دے۔

فَلَعَلَّكَ تَارِكًا
نو شاید چي تہ پريشدونکي شي
کيدي شي چي تہ
بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا
خيني هغه خہ چي وحي ني کولي شي تاته اوتنگيدونکي شي په دے خبري سرہ سينہ ستا چي وائي به دوي (د اللہ ﷻ د) وحي نہ خہ حصہ (د دوي د وحي) پريزدي او ستا زړه د دوي د دے وينا په وجه تنکيري
لَوْلَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهِ كِتَابًا مَّا كُنَّا لَكَ بِمَلِكٍ إِلَّا مَآءٌ أَنْتَ
ولي نازلہ نہ شوہ په دے باندي خزانہ يا ولي رانغلہ ددہ سرہ فرشته ايشکہ خبرہ داده چي تہ چي په دے باندي خزانہ ولي را کوزه نشوہ يا داچي فرشته ورسرہ ولي رانغلہ تہ خوبس
نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝ أَمْ يَقُولُونَ
ويرونکي بي او اللہ په هر خيز نگهبان دي يا وائي دوي اچي دے د خانہ جوړ کړي دي د اقران ويرونکي بي او (مخکنبي) اللہ دهر خہ کار ساز دي ايا دوي دا وائي چي دا کتاب گني دے د خانہ جوړ کړي دي
قُلْ فَاتُوا بَعْشَرَ سِوَا مِثْلِهِ مَفْتَرِينَ ۝ وَادْعُوا
ورته او وايه نور اوري تاسو لس سورتونه په شان ددي د خانہ جوړ کړي شوي اور او غواړي ورته او وايه چي بنه دے نو ددي پشان يو لس سورتونه تاسو هم په دروغه جوړ کړي او د اللہ ﷻ نہ

(۱) صحيح بخاری كتاب المرضی باب ماجاء فی كفارة المرض: ۵۶۴۱-۵۶۴۲، صحيح مسلم: ۲۵۷۳، احمد: ۲/۳۳۵، ترمذی: ۹۹۶، ابن حبان: ۲۸۰۵، بیهقی: ۳۷۳/۳.
 (۲) صحيح مسلم: كتاب الزهد باب المؤمن امره كله خير: ۲۹۹۹، احمد: ۴/۳۳۲، ابن حبان: ۲۸۹۶.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ
ہغہ خوک چي غواري اڌ ژوند د دنيا اوښانست دهغي انو پوره ورکوو مونږ هغوی ته جزا د عملونو دهغوی
خوک چي ددي دنيا ژوندون اود دي رونق غواري انو مونږ ورته د هغوی عملونه هم په دي دنيا کښي ورپوره کړو
فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ
په دي کښي او هغوی ته به په دي دنيا کښي کم نه شي ورکولې دا ډله هغه خلق دي
او دهغوی سره به په دي دنيا کښي لږ شان کمې هم نه کيږي دا هغه خلق دي چي په
كَيْسٍ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحِطَّ مَا صَنَعُوا
چي نشته دوی دپاره په آخرت کښي مگر اور او برباد شو هغه څه چي جور کړي وو دوی
آخرت کښي د دوی دپاره د اور نه سوا بل هيڅ نشته او هر څه چي ئي په دنيا کښي کړي دي هغه
فِيهَا وَبِطُلَّ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝
په دي دنيا کښي او باطل دي هغه ټول چي وو دوی چي کول به ئي
به دوی دپاره په آخرت کښي بي کاره او بي قيمته ثابتيږي

قوله تعالى: مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

د عملونو دارومدار په نيت باندې دي: ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چې د ریاکارانو خلقو د نیکو بدله هر څه هم په دي دنيا کښي ملاويږي. او په دي کښي هيڅ کمې نه شي کولې. نو چه کوم خلق د دينا د خودني د پاره مورخ کوی روزي نيسي يا تهجد کوی د دي اجر دوی ته هم په دنيا کښي ملاويږي. په آخر کښي هغوی خالی لاس او صرف بي عمل راپاسي ^(۱) دانس رضي الله عنه وغيره بيان دي چه دا آيت ديهوديانو او نصاراؤ په حق کښي نازل کړې شوې دي. ^(۲) او مجاهد رضي الله عنه وائي چه د ریاکارانو باره کښي نازل شوې دي ^(۳) غرض چه د چا کومه اراده شوه هم د هغې مطابق چه هغه سره معامله کيږي. د دنيا د غوښتلود پاره چه کوم اعمال وی هغه په آخرت کښي پکار نه شي راتلې.

هر کال کښي د دنيا نه بلکه د آخرت نيت پکار دي: د مؤمن نيت او مقصد خود آخرت طلب کول دي نو الله تعالى هغه ته د هغه عمل بهترين بدله ورکولې شي او په دنيا کښي هم د هغه نيکي په کار راځي. په يو مرفوع حديث کښي هم دا الفاظ هم ددي مضمون راغلي دي. دقرآن کریم آيت [مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا لَشَاءِ لَمَنِ تُرِيدُهُ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلِيهَا مِمَّا قَدْ خُوِّرَ] کښي هم د دي تفصيلي بيان دي. د دنيا غوښتنه په خلقو کښي شته. که هغوی له مونږ کوم قسم او څومره قدرې غواړي ورکويو بيا دده خای دوزخ کيدې شي چرته به چه دي خوار او ذليل داخليږي. د چا غوښتنه چه د آخرت وی او هم د دي مطابق عمل کوی او ايماندار هم وی نو د داسې خلقو د کوششونو قدر کول پکار دي. دوی او د دوی هر يو مونږ ستا درې په ورکړه کښي زياتوو. ستا د پروردگار انعام د چانه بند شوې نه دي. نو ته گوره چه مونږ څنگه يو له په بل باندې فضيلت ورکړې دي. آخرت ولې څه په اعتبار د درجو او څه په اعتبار د فضيلت ډير لوی يو

(۱) الطبري: ۲۶۳/۱۵.

(۲) ايضاً: ۲۶۵/۱۵.

(۳) ايضاً: ۲۶۶/۱۵.

زبردست خیز دی او پہ آیت کنبسی دی ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ﴾ دچا ارادہ چہ د آخرت د پتی وی نو مونو پخپلہ پہ ہغی کنبسی برکت اچوو۔ اود چا ارادہ چہ د دنیا د پتی وی نو کہ غوارو ہغہ لہ پہ دے کنبسی خہ ورکوو خو پہ آخرت کنبسی ہغہ بی نصیبہ پاتی کیری۔

اَقْمِنْ كَان	اَیَا نو ہغہ خوک ا چی وی
	نو ایا کوم خلق چی
عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ	پہ واضح دلیل بانڈی د طرفہ درب خپل نہ اوروستوروستو راخی پہ دغہ دلیل پسی یوگواہ
	دخپل پروردگار پہ نیکارہ دلیل قائم وی اود ہغوی سرہ یو (اسمانی) گواہ ہم د ہغہ د طرفہ وی
وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ اِمَامًا وَرَحْمَةً لِّكَرِهُ	د طرفہ د اللہ نہ او مخکبسی ددی نہ وی کتاب دموسیٰ پہ طور د پیشوا او د رحمت ادا کسان چی دی
	اود دہ نہ ورنڈی د حضرت موسیٰ <small>عليه السلام</small> کتاب وی چی پیشوا اور رحمت دی نو ایا دوی بہ پہ قران ایمان نہ راوری؟ ہم دا خلق
يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْاِحْزَابِ فَالنَّارُ	ایمان راوری پہ دی بانڈی او ہغہ خوک چی انکار ٹی او کړو ددی نہ (د نورو) دلونہ نو اور
	خو پہ قران پاک ایمان راوری اود نورو فرقو نہ چی خوک د دی نہ منکرو وی نو د ہغہ د پارہ
مَوْعِدُهُمْ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ	خانی دوعدی د ہغہ دی نومہ کیرہ تہ پہ شک کنبسی ددی نہ بیشکہ دا حق دی د طرفہ درب ستانہ
	مقرر شوی خانی اور دی نو تہ پہ دی بارہ کنبسی پہ شک شبہہ کنبسی مہ پریوزہ بیشکہ دا کلام
وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۲۰﴾	ولیکن زیات د خلقونہ ایمان نہ راوری
	ستا د رب د طرفہ حق دی خوزیات خلق پری ایمان نہ راوری

قوله تعالى: ﴿اَقْمِنْ كَان عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ﴾ د انسان پیدا کیدل پہ فطرت بانڈی کیری۔ ددغہ مؤمنانو صفت بیانیری کوم چہ پہ فطرت بانڈی قائم دی۔ چہ د اللہ تعالى وحدانیت د زہ نہ منی۔ لکہ چہ د اللہ تعالى حکم دی۔ ﴿وَأَنْ أَقْصَوْجَهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ خپل مخ پہ دین حنیف بانڈی قائم اوساتنی د اللہ تعالى فطرت پہ کوم چہ انسانی فطرت خور کړی دی۔ پہ بخاری اومسلم شریف کنبسی دی رسول اللہ صلى الله عليه وسلم فرمانی ہر ماشوم پہ خپل فطرت بانڈی پیدا کیری۔ بیاد ہغہ مور پلار ہغہ یہودی، نصرانی یا مجوسی جوړوی۔ لکہ څنگہ چہ د خناور بچی صحیح سالم پیدا کیری بیا خلق د ہغی غور پریکوی (۱) دمسلم شریف پہ حدیث قدسی کنبسی دی ما خپل قول

(۱) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ما قبل فی اولاد المشرکین: ۱۳۸۵، صحیح مسلم: ۲۶۸۵، ابوداؤد: ۴۷۱۴، ترمذی: ۲۱۳۸، احمد: ۳۷۵/۲، مواہم امام مالک: ۲۴/۱، مسند الطیالسی: ۲۳۵۹، ابن حبان: ۱۲۹۔

بنیادمان موحد پیدا کری دی خو بیا شیطان راشی او هغه د خپل دین نه اړوی او زما حلال کری شوی خیزونه په هغوی باندې حرام کوی. او هغوی ته وائی ما سره هغه شریک کری د کوم چه ما هیخ دلیل نه وی نازل کری (۱) په مسند او سنن کنبی دی چه هر ماشوم په هغه دین باندې پیدا کیږی تردې پورې چه د هغه ژبه کولاؤ شی الخ. (۲) نو مؤمن هم د الله ﷻ په فطرت باندې پاتې کیږی نو یو خود هغه فطرت صحیح سالم وی بیا هغه له ربانی شاهد راخی. یعنی د الله ﷻ معرفت پیغمبر ﷺ ته رسی. د کومو شریعتونه چه د حضرت محمد ﷺ شریعت سره ختم شو. نو د شاهدانه مراد حضرت جبرائیل ﷺ دی یا حضرت محمد ﷺ دی. د الله ﷻ رسالت اول حضرت جبرائیل ﷺ راوړو اود هغوی په ذریعه حضرت محمد ﷺ ته.

د شاهد نه مراد حضرت علی اخستل غلط دی: یو قول دا وئیلې شوې دی چه هغه علی ﷺ دی خودا قول ضعیف دی د دې څه قائل ثابت نه دی. حق خبره هم رومبشی ده. نو د مؤمن فطرت د الله ﷻ وحی سره ملاوړې په اجمالی توگه هغه ته د اول نه یقین وی بیا د شریعت تفصیلات منی. د هغه فطرت د یوې یوې مسئلې تصدیق کوی. نو فطرت سلیم هغه سره د د قرآن پاک تعلیم کوم چه جبرائیل ﷺ د الله ﷻ نبی ﷺ رسولې دی او حضور ﷺ بیا خپل امت ته. بیا د دې نه وړاندې یو بل تائید هم د موجوده کتاب موسی ﷺ یعنی تورات کوم چه الله ﷻ د هغه وخت د امت د پاره د وړاندې کولو قابل جوړ کړو لیکلې وو. او کوم چه د الله ﷻ د طرف نه رحمت وو. په دې چه د کومو پوره ایمان وو هغه به لامحاله په دې نبی ﷺ او په دې کتاب باندې ایمان راوړی. ځکه چه دغه کتاب هم په دې کتاب د ایمان راوړو لارخونده کری ده. نو دا خلق په دې کتاب هم ایمان راوړی.

د قرآن پاک انکار کونکی دوزخیان دی: بیا د پوره قرآن پاک یا د دې یوه حصه نه منونکو د سزا بیان افرمانیلو چه په دنیا والا کنبی کومه یوه ډله یا فرقه دا اونه منی که هغه یهودی وی که نصرانی که د کوم خای او څوک وی د کوم رنگ نسل او شکل وی قرآن پاک وراورسیدو او ونی نه منلو دوزخی دی لکه څنگه چه الله رب العالمین دخپل نبی ﷺ په ژبه مبارکه هم په دې قرآن پاک کنبی فرمانیلی ﴿لَا تَذَرُوهُ﴾ چه زه دې نه تاسو هم خبروم او هغوی هم چاته چه دارسیدلی وی.

د اخری نبی نه منونکی چې هر څوک دی هغه هم دوزخی دی: او په آیت کنبی دی ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّبِعُوا رِسُولَ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾ په خلقو کنبی اعلان او کرنی چه ای انسانانوازه ستاسو ټولو طرف ته د الله ﷻ پیغمبر یم. په صحیح مسلم کنبی دی رسول الله ﷺ فرمائی په هغه ذات قسم د چا په قبضه کنبی چه زما خان دې د دې امت نه چه څوک هم زما نه واورى او بیا په ما باندې ایمان رانوری هغه دوزخی دی. (۳) حضرت سعید بن جبیر ﷺ فرمائی څوک چه صحیح حدیث اورى د هغې تصدیق به د الله ﷻ په کتاب کنبی ضرور پیامومی. دا پورتنې حدیث اوریدو باندې زه د دې په لتون کنبی او وتلم چه د دې تصدیق د قرآن پاک د کوم آیت نه کیږی. نوماته دا آیت ملاوٹشو نو د دې نه ټول دین والا مراد دی. بیا د الله ﷻ د طرف نه ارشاد کیږی چه د دې قرآن پاک بازه کنبی د الله ﷻ نه په سراسر حق کیدو کنبی هیخ شک شبه نه دی کول پکار. لکه څنگه چه ارشاد دې بڼه دې کتاب د رب العالمین د طرف نه نازلیدو کنبی هیخ شک شبه نشته. (۴) بل خای کنبی دی ﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ په دې کتاب کنبی هیخ شک

(۱) صحیح مسلم: کتاب الجنة باب الصفات التي يعرف بها في الدنيا اهل الجنة واهل النار: ۲۸۶۵، جلد: ۴/۱۶۲.

(۲) احمد: ۴۳۵/۳، دارمی: ۲۲۳/۲، بیهقی: ۷۷۱۹، المعجم الكبير: ۹۲۶، ابن حبان: ۱۳۲، حاکم: ۲/۱۲۳.

(۳) صحیح مسلم کتاب الايمان باب وجوب الايمان برسالة نبينا محمد ﷺ الى جميع الناس: ۱۵۳.

(۴) ۳۲/السجده: ۱-۲.

نشستہ۔ بیا ارشاد کبریٰ چه اکثر خلق د ایمان نہ خالی وی لکه چه ارشاد دی ﴿وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ یعنی کہ ستاغوبنستہ وی ہم خو یقین اوکرہ چه اکثر خلق بہ مؤمنان نہ وی۔ اوپہ بل آیت ﴿وَأَنْ تُطِغَهُمُ الْكُفْرَ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ کنبی دی کہ تہ چرہ د دنیا والا دخلقو د اکثریت پیروی اوکری نو هغوی بہ تا د الله ﷻ د لاری نہ واروی۔ اوپہ بل آیت کنبی دی ﴿وَلَقَدْ صَدَقَ عَلَيْهِمُ ابْنُ آدَمَ إِذْ قَالَ لِلَّهِ يُدْعَىٰ مِنَ الْأَرْضِ وَمِنَ النَّاسِ أَنْ يَأْتِيَنَّكَ السَّاعَةُ فَقَالَ أَدَّبْتُ لَكُمْ إِلَهُكُمْ﴾ یعنی پہ هغوی باندی ابلیس خپل گمان زبنتیا اوخودلو او علاوہ د یو مختصر دلی نہ باقی تول هغه پسې اولگیدل۔

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ

| اوخوک دی | لونی ظالم | دهغه چانه | چي دخانه جوړوی

| اودهغه چا نه لونی ظالم خوک کیدیشی

عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ

په الله باندی | دروغ | دا کسان چي دی | وړاندې کړې کيږي به دوی | رب خپل ته | او وانی به | گواهان چي په الله ﷻ باندې | دروغ او تری | داسې خلق به خپل رب ته پیش کولې شی | او گواهان به

هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۗ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ

چي هم دوی دی | هغه کسان | چي دروغ نې تړلی وؤ | په رب خپل باندې | خبردار | لعنت دالله دی | پرې گواهی ورکوی | چي دا هغه خلق دی | چي پخپل رب نې دروغ | تړلی ووا | او وړی چي په ظالمانو

عَلَى الظَّالِمِينَ ۗ الَّذِينَ يَصَّدَّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ

په ظالمانو باندې | کوم چي | منع کوی (خلق) | د لاری دالله نه | اولتوی په دې لاری کنبی | باندې دالله ﷻ لعنت وریږی | دا هغه کسان دی چي دالله ﷻ د لاری نه نور خلق منع کوی | او په هغی

عَوَجًا ۗ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ۗ أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ

کوږوالی | او دوی | د آخرت نه | هم دوی | منکران دی | دا کسان | نه وؤ دی | عاجزه کونکی (الله لره) | کنبی کوږوالی لتوی | او د آخرت نه هم منکر دی | دوی (الله ﷻ) | په زمکه عاجزه کولې نشی

فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ قُنُودٌ وَاللَّهُ مِنْ أُولَٰئِكَ يَضَعُ لَهُمْ

په زمکه کنبی | او نډبه وی | دوی دپاره | ماسوا دالله نه | خوک دوست | دوچند به ورکړې شی | دوی ته او دالله ﷻ په مقابله کنبی نې بل خوک مددگار هم نشته | ائې پیغمبره ﷺ | دوی ته به دوچنده

الْعَذَابِ ۗ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ۗ

عذاب | نه وؤ دوی | چي طاقت نې لرلې شو | دا وریدو | اونه وؤ دوی | چي لیدلې نې وې (حق) | عذاب ورکولې شی | خکه چي دوی په کفر کنبی | شدت دوجې نه | ستا خبرې نه اورېدې شوي | او نه نې درته کتلی شو

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا

دا کسان | هغه خلق دی | چي تاوانیان نې کړل | خانونه خپل | او وړک شوا | هغوی نه | هغه خه | چي وؤ هغوی | د هغه کسان دی | چي خپل خان نې تاوانی کړې دی | او نن ترینه تول جوړ کړی | معبودان ورک شو

یَقْتَرُونَ ﴿۱۰﴾	لَا جُرْمَ	أَنَّهُمْ	فِي الْآخِرَةِ	هُمْ
چہ جو رکری نی وژد خانہ ہیخ شک نشته چہ پیشکہ هغوی پہ آخرت کبسی بہ ہم هغویلازمی خبرہ ده چہ دوی بہ پہ آخرت کبسی دتولو نہ زیات زیانکاران وی				
الْآخِرُونَ ﴿۱۱﴾				
دتولو نہ زیات تاوانیان وی				

قوله تعالى: **أُولَئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَى رَبِّهِمْ**
 پہ اللہ ﷻ باندي دبہتان ترونکو انجام رسوائی ده:- کوم خلق چہ پہ اللہ ﷻ باندي بہتان تری د هغوی انجام بہ دقیامت پہ ورخ د ٲول مخلوق پہ وړاندي د هغوی د رسوائی بیان کولې شی. مسند کبسی دی چہ صفوان بن محرز وانی چہ ما دحضرت عبداللہ بن عمرؓ لاس نیولې وو چہ یو سرې هغوی له راغلو اوتپوس ئی اوکړو چہ تادرسول اللہ ﷺ نہ د قیامت بارہ کبسی څہ اوریدلی دی؟ هغوی اوفرمانیل چہ ما دحضور ﷺ نہ اوریدلی دی چہ اللہ ﷻ بہ مؤمن خپل ځان تہ نیزدې کړی تردې چہ خپل لاس بہ پہ هغه باندي کیردی او هغه بہ د خلقو د نظرونو نہ پټ کړی اویہ هغه باندي بہ د خپلو گناہونو اقرار اوکړی چہ تاته فلانکې گناه یاده ده؟ اوفلانکې ہم؟ اوفلانکې ہم؟ دي بہ اقرار کوی اوتردي چہ اوبہ گنې چہ بس اوس هلاک شوم. هغه وخت بہ ارحم الرحیمین فرمائی زما بنده ماپہ تاباندي پہ دنیا کبسی پرده اچوله واوره نن ہم زہ تابنم بیا بہ هغه تہ دهغه د نیکو عمل نامہ ورکولې شی اویہ کافرانو او منافقانو باندي بہ گواہ پیش کولې شی چہ وانی بہ چہ ہم دغه دی چہ پہ اللہ ﷻ باندي بہ ئی دروغ وئیلې. یاد ساتی چہ پہ دي ظالمانو باندي د اللہ ﷻ لعنت دي. دا حدیث پہ بخاری او مسلم کبسی ہم دي. (۱) دي خلقو بہ د حق د تابعدارئی، د هدایت د لاری نہ اود جنت د لاری نہ خلق منع کول او خپله لارہ نی گگہ وگہ لتیولہ او دي سرہ دقیامت د ورځې او آخرت د ورځې منکر ہم وو اودا بہ ئی هډو مثل نہ. یاد ساتی چہ دوی د اللہ ﷻ ماتحت دی او هغه د دوی نہ هروخت انتقام اخستلو باندي قادردي. کہ غواری نود آخرت نہ اول بہ ئی پہ دنیا کبسی راگیرکړی خود هغه د طرف نہ لړشان ډھیل هغه تہ ملاؤشوی دی.

بخاری او مسلم کبسی دی اللہ ﷻ ظالمانو تہ مهلت ورکوی خو چہ آخر ئی راگیرکړی نو بیا ئی نہ پریرېدي (۲) دهغوی سزاگانې ہم زیاتیرې ځکه چہ دالله ﷻ دورکړې شوو قوتونو نہ هغوی کار وانه خستلو د حق د اوریدلو نہ ئی غوړو نہ کانرہ کړل اود حق د تابعدارئی نہ ئی سترگې رندې کړی دی. دوزخ تہ پہ تلو کبسی بہ پخپله وانی چہ **(لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّوِيرِ)** یعنی کہ اوریدل مو، عقل مو لرلو نو نن بہ دوزخیان نہ جوړیدو. ہم دغه فرمان پہ آیت **(الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ذَٰلِهِمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ)** کبسی دی چہ پہ کافرانو باندي اود اللہ ﷻ د لاری نہ پہ بندونکو باندي بہ عذابو نہ زیاتیرې. پہ هر یو حکم نہ منلو اویہ هرہ یوہ بدئی باندي بہ سزاگانې خوری. صحیح قول دا دی چہ د آخرت د نسبت پہ اعتبار سرہ کفار ہم د فروع شرع مکلف دی. ہم دغه دی هغه خلق چہ خپل ځان تہ ئی نقصان رسولې او پخپله ئی خپل ځان دوزخیان جوړکړی. دکوم ځای عذاب چہ بہ لړ شان ہم نہ سپکیرې دا ورشغلي خو کمیدلې څہ کوي چہ نورې بہ تیزیرې. کوم کار چہ هغوی د ځان نہ جوړکړې وو یعنی بتان او رب سرہ شریکان

(۱) صحیح بخاری کتاب المظالم باب قول الله تعالى **(اللعنة الله على الظالمين)**: (۲۴۴۱)، صحیح مسلم: ۲۸۶۸، الحد: ۸۴/۲، ابن ماجه: ۱۸۳، ابن حبان: ۷۳۵۵.
 (۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة هود باب قوله **(و كذلك أخذ ربك إذا أخذ القرى وهي ظالمة...)**: ۴۶۸۶، صحیح مسلم: ۲۵۸۳، ترمذی: ۳۱۱۰، ابن ماجه: ۴۰۱۸، بیهقی: ۹۴/۶، ابن حبان: ۵۱۷۵، شرح السنة: ۴۱۶۲.

وغیرہ ہفہ بہ نن د دوی پہ ہیخ کار رانہ شی۔ بلکہ بنکاری بہ ہم نہ اونور نقصان بہ ہم وررسوی۔
 پہ قیامت کنبی بہ عابدان او معبودان دیو بل دبنمنان شی: ہفہ خوبہ د دوی دبنمنان شی اود ہغوی
 د شرک نہ بہ صفامنکرشی۔ سرہ د دے چہ دوی بہ دا دعزت سبب گنرلو خو پہ حقیقت کنبی بہ ہفہ د
 دوی د پارہ د ذلت سبب جوړشی۔ پہ بنکارہ توگہ بہ د قیامت پہ ورخ انکار کوی چہ دے مشرکانو د
 دوی عبادت کرې وی () ہم دغه ارشاد دخلیل اللہ ﷺ خپل قوم تہ وو چہ دے بتانوسرہ خوتاسو خپل
 دنیایو تعلقات قایم ساتنی خود قیامت پہ ورخ بہ د یو بل نہ انکار کونې او پہ یو بل پہ لعنت کونې۔
 اوستاسو د ټولو خای بہ دوزخ وی او ہیخ خوک بہ ہم د یو بل امداد نہ شی کولې () ہم دامضمون پہ
 آیت (اذُنُّوا الَّذِیْنَ اٰتٰوْا) کنبی دے یعنی دغه وخت بہ پیشوا خلق د خپلو مریدانو نہ لاس راکاری د اللہ
 ﷻ عذاب بہ پہ سترگو اووینی او د خیل مینخ تعلقات بہ ختم شی۔ د دے قسم نور ہم ډیر آیاتونہ دی
 ہفہ ہم د دوی د ہلاکت اونقصان خبرورکوی۔ یقینا دغه خلق بہ د قیامت پہ ورخ د ټولونہ زیات نقصان
 اوچتوی۔ د دوزخ کندي ہغوی د جنت د درجو پہ بدلہ کنبی واخستې۔ د اللہ ﷻ دنعمتونو پہ بدلہ
 کنبی ہغوی د دوزخ اور قبول کرو۔ دخورو یخو او مزیدارہ جنتی اوبو پہ بدلہ کنبی د دوزخ خوتکیدلی
 اوگرمې داور پہ شان اوبہ بہ دوی تہ ملاویږی۔ دحور عین پہ بدلہ کنبی وینې زوې اود اوچتو محلونوپہ
 بدلہ کنبی د دوزخ تنک خایونہ ہغوی واخستل۔ د اللہ ﷻ چہ رحمن دے دہفہ د نیزدیکت اودیدار پہ
 بدلہ کنبی ہغوی داللہ ﷻ غضب اوسزا خونبہ کرہ۔ بی شکه دلته دوی پہ سخت نقصان کنبی پاتی شو۔

اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
بیشکہ ہفہ کسان چي ایمان ني راوړو اووي کړل عملونه نیک
بیشکہ چاچي ایمان راوړو او نیک کارونه ئي اوکړل او دخپل پروردگار
وَ اٰخَبْتُوْا اِلٰی رَبِّهٖمْ لَا اُولٰٓئِکَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ هُمْ فِیْهَا خٰلِدُوْنَ ۝
او عاجزی ئي اوکره ارب خپل ته دا کسان صاحبان د جنت دی هغوی به اېه هغي کنبی همیشه وی
تابعدار شول هم دغه خلق جنتیان دی دوی به په هغي کنبی همیشه وی
مَثَلُ الْفَرِیْقِیْنِ کَاَلَاَعْمٰی وَالْاَصْمِ وَالْبَصِیْرِ وَالسَّمِیْعِ ط
مثال ددې دواړو ډلو پشان د روند او کونړ سړی دې او (بل) دلیدونکی او اوریدونکی سړی دې
مثال دواړو ډلو داسې دې چہ (یو کس خو) روند کونړ وی او بل کس لیدونکې او اوریدونکې وی
هَلْ یَسْتَوِیْنَ مَثَلًا اَفَلَا تَذٰکُرُوْنَ ۝
ایا دا دواړه برابر دی په لحاظ د مثال سره آیا تاسو نصیحت نہ قبلوی
دا دواړه گنی یو برابر کیدیشی انوایا تاسو په داسې مثال هم غور نه کوی؟

قوله تعالی: "اُولٰٓئِکَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ"
 د ایماندارو بدلہ جنت دے: د خرابو خلقو ذکر نہ پس اوس د خو خلقو بیان کولې شی۔ دچا زړونہ چہ د
 ایمان والاد چا اندامونہ چہ د حکم منونکو وو، په قول او فعل سرہ د اللہ ﷻ حکم پہ خای راوړونکی اود
 رب د نافرمانشی نہ بچ کیدونکی وو۔ داخلق بہ د جنت وارثان وی۔ اوچتې بالاخانې، خوارہ او بنانسته

(۶۶ / الاحقاف : ۶)
 (۲۹ / العنکبوت : ۲۵)

کري شوی تختونه راتیتی شوې غونجې اود میووونې پرسیدلی فرشونه یعنی قالینونه، بناسته بیبیاڼې قسم قسم خوند ناکی میوې د خوښې خوراگونه مزیدارې اوبه اود ټولونه لوی د الله ﷻ دیدار دا نعمتونه به وی چه د هغوی د پاره به همیشه وی. نه به هغوی له مرگ راخی نه بود اوالې، نه بیماری نه غفلت، نه ډکې متیازې نه تشې متیازې نه لارې اونه پوزه دمشکودبوئی غوندي خوله راتلل او خوراک هضمیدل.

کافر او مؤمن درجه کبني برابر نه دی: اول بیان کري شوی بدبختان کافران خلق او دا مؤمنان پرهيز گاران خلق بالکل هم هغه نسبت لري کوم چه په کونړ، روند بینا او اوریدونکی کبني وی. کافران په دنیا کبني د حق کتلونه رانده وو اود آخرت په ورځ هم به دخیر طرف ته لار نه بیامومی اونه به نی وینی. هغوی د حقایقیت د دلیلونو اوریدونه کانړه وو او نفع ورکونکې خبره نی د سره اوریده نه. که په هغوی کبني څه بنیگره وه نوالله ﷻ به هغوی ته خامخا اورول (۱) په خلاف د مؤمن پوهه، پاک، عاقل عالم کتونکې پوهیدونکې سوچ کونکې، په حق او باطل کبني فرق کونکې، نیکی اخستل او بدی پریخودل، په دلیل او شبه کبني فرق کونکې اود باطل نه بچ کیدل او حق منل. اوبشاني دادواره څنگه برابریدلي شي؟ حیرانتیاده چه بیاهم په داسې دوو کسانو کبني فرق نه پیژني. ارشاد دي (لَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ الْأَبْصَرُ وَالْجَنَّةُ الْأُصْحَىٰ الْجَنَّةُ هُمُ الْقَائِمُونَ) دوزخی او جنتی برابر نه دی او جنتی خو بالکل کامیاب دي. اوبه آیت کبني دی چه روند او کتونکې برابر نه دی. تیاري او رنرگانې برابر نه دی. سورې او نمر برابر نه دي. ژوندی او مرده برابر نه دی. الله ﷻ خو چه چاته غواړی اورولې شي او تاسو خو مړوته هم نه شي اورولې او ته خو صرف خبرورکونکې نی. مونږ ته په حقه سره زیرې ورکونکې او ویرونکې جوړ کري لیکلې نی. او په هر یو امت کبني ویرونکې پیدا شوې دي. (۲)

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِذْ لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ
او بيشکه ليرلې وژمونږه نوح ﷺ قوم دهغه ته چې بيشکه زه ستاسو دپاره وپرونکې يم بنکاره (او هم دغه شان حالت وو چې) مونږ حضرت نوح ﷺ خپل قوم ته اوليرلو هغه او ونييل چې زه تاسولره د الله
أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ الْبَيْمَةِ
چې مډ کوي عبادت مگر د الله بيشکه زه ويرېم په تاسو باندي د عذابه دورخي دردناکي نه نافرمانی نه بنکاره وپرونکې يم اودا ئي ونييل تاسو دالله نه سوادبل چا عبادت مډ کوي اما سره ويره ده چې تاسو
فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا تَرَاكَ إِلَّا نَوَاسِطَ بَيْنِ يَدَيْ يَوْمِ الْبَيْمَةِ
نو او ونييل هغه سردارانو چې کافران وو د قوم دهغه نه انه وينو مونږه تالره مگر باندي په يو ورځ دردناک عذاب راشي نو دهغه د قوم سردارانو جواب ورکړو چې مونږ ته خو ته د خان په شان يو
بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا تَرَاكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ
يو انسان پشان زمونږ اونه وينو مونږ تالره چې تابعداری کړی ده ستا مگر هغه کسانو چې هغوی انسان بنکارې او مونږ خو بس دا گورو چې ستاسو په تعليم هغه څوک عمل کوي چې په مونږ کبني

(۱) ۸/الانفال: ۲۳.
(۲) ۳۵/طاهر: ۱۹، ۳۴.

اراذلنا	بَادِيَ الرَّأْيِ	وَمَا نَرَى	لَكُمْ	عَلَيْنَا	مِنْ قَضَلٍ	بَلْ
رذیلان زمونہ دی	اپہ ظاہری رائے سرہ	اور نہ وینو مونہ	تاسو لرہ	پہ مونہ بانڈی	خہ بہتری	بلکہ
غور زیدلی خلق دی	چہی دسر سری عقل خاوندان دی	اور مونہ	پہ تاسو کبھی ہیخ خبرہ	ہم (دخان نہ) زیاتی نہ	وینو	
نظنکم	کذیبین					
گمان کوؤ مونہ	پہ تاسو	ادروغٹنوا				
بلکہ گمان کوؤ	چہی تاسو	ادروغٹن یی				

قوله تعالى: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ

د ٲولونہ اول نبی نوح ﷺ دتوحید دعوت ورکرو۔ د ٲولونہ اول د کافرانو طرف تہ رسول جوړونکي اوبت پرستی نہ منع کولو دپارہ حضرت نوح ﷺ زمکي تہ لیگلې شوې وو۔ هغوی خپل قوم تہ افرمائیل چہ زہ تاسو لہ د اللہ ﷻ د عذاب نہ ویرولو د پارہ راغلې یم، کہ تاسو د غیراللہ عبادت نہ پریردئو نو پہ عذابونو کبھی بہ اونخلئی گورئو تاسو صرف ہم د یو اللہ ﷻ عبادت کوئو۔ کہ تاسو خلاف ورزی اوکرہ نو د قیامت پہ ورخ بانڈی د دردناک اوسختو عذابونو نہ زہ پہ تاسو ویریرم۔

د قوم نوح د قوم جواب: په دې باندي طاقتورو کافرانو اورنیسانو اوامیرانو اوونیل چہ تہ خو خہ فربتہ نہ ئی زمونہ پہ شان انسان ئی نو بیا څنگہ ممکن ده چہ مونہ ٲول ئی پرېخودواو ہم یوکس تہ وحی راغله۔ اومونہ پخپلو سترگو باندي وینوچہ داسې خوارقسم خلق ستا پخلقہ کبھی شامل دی څوک شریف اورنیس ستا فرمان بردار نہ شو۔ اودا خلق بغیر د سوچ اوفکر ستا مجلس کبھی راغله کیناستل۔ بیا مونہ داهم گورو چہ ستا دې نوی دین تاتہ ہیخ فائده اونه رسوله چہ تہ مالدار شوې ئی ستا رزق زیات شوې وی یا په (خلق وخلق) کبھی تاتہ پہ مونہ باندي خہ اوچتوالې حاصل شوې وی۔ بلکہ زمونہ پہ خیال کبھی خو تہ د ٲولونہ وړوکې او په صلاحیت او عبادت باندي چہ مونہ تہ کومې وعدې د آخرت د کور راکوې زمونہ پہ نیز خودا ٲولې دروغ خبرې دی۔

دجوسې اعتبارنه دبنده نیت تہ کتل پکار هی: ددې کافرانو دابې طریقې خبرې اوگوره کہ دحق قبلونکی د لاندې طبقې خلق وی نوولې دې سرہ دهغوی د حق شان کم شو حق خو هم حق دې کہ د هغې منونکی وارہ خلق وی کہ لوی بلکہ حق خبرہ دا ده چہ دحق منونکی ہم شریفان خلق دی سرہ د دې کہ هغوی غریبانان اومسکینان وی۔ اود حق نہ مخ ارونکی ذلیل اورذیل خلق دی سرہ د دې کہ هغوی غنیان او مالداران اوامیران وی۔ اودا حقیقت دې چہ د ربیبیاؤ آواز د ٲولونہ اول ہم غریبانان مسکینان خلق قبلوی اوامیران او کبیران خلق هسې سپیرمې وریخې پرسوی۔ د قرآن پاک فرمان دې چہ تانہ وړاندي پہ کومہ کومہ کوخه اوکلی کبھی زمونہ انبیاء راغله نود هغه خای لویو خلقو ہم دغه اوونیل چہ مونہ خپل پلار نیکونه پہ کوم دین بیاموندي دی مونہ خو بہ ہم هغه اختیاروو۔ (۱)

د نبی ﷺ ملکړی ہم غریبانان خلق وو: د روم بادشاه هرقل چہ کله د ابوسفیان نہ ٲپوس کرې وو چہ شریفانو خلقو دهغه تابعداری کرې کہ ضعیفانو خلقو؟ نو هغه ہم دا جواب ورکړې وو چہ ضعیفانو خلقو۔ نوپہ دې باندي هرقل وئیلې وو چہ د رسولانو تابعداری ہم دغه خلق کوی۔ (۲) د حق پہ زرقبولولو کبھی خہ عیب نشته۔ د حق د وضاحت نہ پس د رائی فکر خہ ضرورت دې؟ بلکہ د هر یوعقل مندکار ہم دغه دې چہ د حق پہ منلو کبھی تندي اووړانديوالې اوکرې۔ په دې کبھی تامل کول جهالت او کم

(۱) ۴۳/الزخرف: ۲۳

(۲) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب کیف کان بدء الوحی الی رسول اللہ: ۷، صحیح مسلم: ۱۷۷۳۔

عقل توب دی. واللہ ﷻ تول پیغمبران علیہم السلام ڊیر واضحہ صفا او بنکارہ دلیلونہ راوړلو سرہ راخی. په حدیث شریف کښې دی چه ما څوک هم د اسلام طرف ته رابللې دې په هغوی کښې څه نه څه تردد والې کړې بغیرد ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ نه چه هغه هیڅ تردد او تامل نه دې کړې واضح څیز لیدلو باندي بغیرد څه ملامتیا نه ئی زر قبول کړو. دهغوی دریم اعتراض چه مونږ په تا کښې څه اوچتوالی نه وینو او داهم دهغوی د روندوالی په وجه دې که د هغوی سترگې او غوږونه وی اود موجود څیزنه انکار او کړې نو په حقیقت کښې د هغې نشت والې نه شی ثابتیدې. دوی خو نه حق ته گوری اونه حق اوری بلکه په خپل شک کښې غوږې وهی. په خپل جهالت کښې لامبوگانې وهی. دروغژن د خان نه خبرې کونکی او خالی لاس او رذیلان او نقصانیان دی.

قَالَ يٰ قَوْمِ اَرَأَيْتُمْ اِنْ كُنْتُمْ
ا او وئیل نوح ای قومه زما تاسو خو او گورئ که یم زه
هغه ورته او وئیل چې ائې زما قومه دا خو او ښائې چې
عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّيْ وَاتَّبِعِي رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِيْ فَعَمِيَّتْ
په ښکاره دلیل باندي د طرفه درب خپل نه او را کړې وی هغه ماته رحمت د طرفه خپل نه ایبا دهغې حقیقت پټ کړې شو
زه د خپل پروردگار د طرفه په یو ښکاره دلیل ولاړیم او هغه په ما باندي خپل رحمت کړې وی
عَلَيْكُمْ اَنْزَلْنٰ مَكُوْلًا وَاَنْتُمْ لَهَا كٰرِهُوْنَ
په تاسو باندي ایا مونږ تاسو پورې پیوسته کړو هغه رحمت حال دا چې تاسو هغه نه خوښونکی یئ
خو هغه (رحمت) تاسو ته نه ښکاری نو گنی مونږ ئې په زور درپورې انخلوؤ حال دا چې تاسو ترې نفرت کوئ

قوله تعالى: اَنْزَلْنٰ مَكُوْلًا وَاَنْتُمْ لَهَا كٰرِهُوْنَ

په زور سره یوکار نه کیږی. حضرت نوح رضی اللہ عنہ خپل قوم ته جواب ورکړو چه رښتونی نبوت یقینی او واضح څیز ماله زما درب د طرف نه راغلې دې. الله ﷻ ماته ډیر رحمت او نعمت را کړې دې. هغه تاسو نه پټ پاتې شو تاسو هغه اونه لیدې شو. نه تاسو د هغې قدراو کړو اونه مو هغه او پیژندلو بلکه بغیر د سوچ او پوهې تاسو هغې له دیکې ورکړې او تکذیب مو او کړو. اوس او ښائې چه ستاسو ددې ناخوښی په حالت کښې زه څنگه داسې او کړې شم چه تاسو دهغې ماتحت جوړ کړم.

وَلْيَقُوْمِ لَّا اَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا اِنْ اَجْرِيْ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ
ائې زما قومه نه غواړم زه ستاسو نه په دې دعوت باندي څه مال نه دې اجر زما مگر اېه الله باندي
او ائې زما قومه زه په دې (تبلیغ باندي) ستاسو نه هیڅ مال نه غواړم زما بدله خو الله
وَمَا اَنَا بِطَارِدِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِنَّهُمْ مَّلٰٓئِكَةٌ
اونه یم زه شړونکی د هغه کسانو چې ایمان ئې راوړې دې ایښکه هغوی املاقات کونکی دی
سره ده او زه (ستاسو د وجې) مسلمانان شړلې نشم هغوی به پخپله خپل پروردگار سره ملاقات کوی
رَبِّهِمْ وَلَكِنِّيْ اَرٰكُمْ قَوْمًا يَّجْهَلُوْنَ ۝ وَيَقُوْمِ مَنْ يَّتَصَّرُنِيْ
درب خپل سره لیکن زه او یم تاسو داسې قوم چې جهالت کوی او ائې زما قومه څوک به مدد او کړې زما
بلکه زه خو دا گورم چې تاسو په جهالت کښې پراته یئ ائې زما قومه څوک به د الله په مقابله کښې

مِنَ اللّٰهِ اِنَّ طَرْدَهُمْ ^{وَهُمْ} اَفْلاَ تَذَكَّرُوْنَ ۝

پہ مقابلہ دالہ کنبی | کہ اوشرم زہ هغوی | آیا نو تاسو انصیحت نہ قبلوی |

زما مدد اوکری | کہ زہ دوی اوشرم نو گنی تاسو پہ دوهره قدری خبره هم نہ پوهیپی |

قره تعالیٰ: وَمَا اَنَّا بِظَارِدِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

الله ﷻ یادونکی د مجلس نہ مه اوباسه: هغه خپل قوم ته فرمائی چه زه تاسوته خه نصیحت کوم او ستاسو خومره خیر غوارم نوزه تاسونه د دی خه بدله خو نه غوارم؟ زما اجرت خود الله ﷻ په ذمه دی. دا تاسو چه ماته خه وانی چه دی غریبانانو ایماندارانو له دیکې ورکړه، مانه خوبه دا چری هم اونه شی. هم دغه غوبستنه د حضور ﷺ نه هم شوی وه د هغې په جواب کنبی دا آیت نازل شو ﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدُوَّةِ وَالْعَشِيِّ﴾ یعنی سحر مابنام خپل رب یادونکی دخپل مجلس نه مه اوباسه. بل آیت کنبی دی ﴿وَكَذٰلِكَ نَتَنَّبِعُهُمْ بَعْضٌ﴾ همدغه شان مونږ یو په بل باندې ازمینیت کړو هغوی اووئیل چه آیا دا هم هغه خلق دی کوم چه مونږ پر یخودی وواو دالله ﷻ فضل پرې نازل شو ولی الله ﷻ شکر کونکی نه پیژنی؟

وَلَا اَقُوْلُ لَكُمْ عِنْدِيْ خَزَايِنُ اللّٰهِ وَلَا اَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلَا

اونه وایم زه | تاسو ته چې زما سره | خزانی د الله دی اونه وایم دا | چې زه پوهیپی | په غیبو باندې | اونه

اوزه تاسوته دانه وایم چې ما سره دالله ﷻ خزانی دی | او نه | دا وایم چې | دغیبو علم لرم | او نه | دا دعوی لرم

اَقُوْلُ اِنِّيْ مَلِكٌ وَلَا اَقُوْلُ لِلَّذِيْنَ تَزَدِرِيْ اَعْيُنُكُمْ

وایم زه | چې بیشکه زه فرشته یم | اونه دا وایم زه | په باره دهغه کسانو کنبی | چې سپک گوری ورته | استرگی ستاسو

چې زه فرشته یم | اونه د هغې کسانو باره کنبی | چې ستاسو په نظر کنبی | حقیر رازی | دا وایم

لَنْ يُّؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيْرًا ۗ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا فِيْ اَنْفُسِهِمْ ۗ

چې هرگز به ور نکری هغوی ته | الله | خه خیر | الله بنه پوهیپی | په هغه حال | چې په نفسونو دهغوی کنبی | دی

چې الله ﷻ به ور له هیخ خیر نه ورکوی | الله ﷻ دهغوی د زرونو په حال بنه خبر دی | که زه داسې

اِنِّيْ اِذَا ^{اَرَا} لِمَنِ الظّٰلِمِيْنَ ۝

بیشکه زه | په دغه وخت کنبی به شم | د ظالمانو نه |

او وایم نو په ظالمانو کنبی به شمیر شم |

په دعوت ورکولو د لالچ طمع نه کول: - هغوی فرمائی چه زه صرف رسول الله یم. د الله ﷻ وحده لاشوک له دعبادت او توحید طرفته دهغه د حکم مطابق تاسو ټول رابلیم. د دی نه زما مراد تاسو نه مال راغونډول نه دی. د هر یو لونی او وړوکی دپاره زما دعوت عام دی چه خوک ئی قبول کړی خلاصی به بیاموسی. د الله ﷻ په خزانو کنبی اخواد یخوا کول زما په قدرت کنبی نه دی. په غیب نه پوهیپی او چه کومه خبره الله ﷻ ماته راوئبائی نوراته معلومه وی. زه د فریفتی کیدو دعویدار نه یم. بلکه یوانسان یم اوزما تانیدد الله ﷻ د طرفته په معجزو سره کیږی زه خود هغې قائل نه یم چه دی الله ﷻ سره به د نیکو بدله نه ملاویږی. دهغه د باطن حال هم ماته معلوم نه دی هم الله ﷻ ته د هغې علم دی. که دظاهریه شان په باطن کنبی هم ایماندار وی نو هغه ته به د الله ﷻ د طرف نه خامخا نیکنی ملاویږی خوک چه د هغه د انجام د خرابوالی وانی هغه ظلم او کرواود جهالت خبره نی اوکړه.

قَالُوا . يَنْوُحُ

ا اوویل ہغوی | ائی نوح

ا اخر کنبی، ہغوی ورتہ اوویل چي ائی نوح ﷺ

قَدْ جَدَلْنَا فَاكْثَرْتَ جَدَالَنَا فَاتِنَا بِمَا

بیشکہ جگرہ اوکرہ تا زمونہ سرہ | نوڈیرہ دی کرہ | جگرہ مونہ سرہ | نور اوپرہ مونہ تہ | ہغہ عذاب تامونہ سرہ بحث اوکرو | اوڈیر زیات بحث دی اوکرو | اوس بس ہغہ خیز راولہ دکوم نہ چي مونہ

تَعِدُنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۝ قَالَ اِنَّمَا

چي وعدہ ئي کوي تہ زمونہ سرہ | کہ ئي تہ | دربستونونہ | اوویل نوح | بیشکہ ویروي | کہ تہ ریبستوني بي | حضرت نوح ﷺ ورتہ، اوویل بیشکہ

يَأْتِيَكُمْ بِهِ اللّٰهُ اِنْ شَاءَ وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ۝ وَلَا يَنْفَعُكُمْ

رابہ ولی تاسو تہ | ہغہ | اللہ | کہ اوغواری | اونہ بي تاسو | عاجزہ کونکي اللہ لہ | اونہ درکوي فائدہ تاسو تہ چي ہغہ خوبہ اللہ ﷻ پخپلہ راولی کہ ہغہ اوغواری | او تاسو ہغہ عاجزہ کولي نشي | او زما خیر خواهي

نُصَحِيَّ اِنْ اَرَدْتُ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ لِيُرِيْدَ

نصیحت زما | کہ ارادہ اوکریم زہ | چي نصیحت اوکریم زہ | تاسوتہ | کہ چري اوغواری اللہ بہ تاسو تہ ہیخ فائدہ درنکري | اگر کہ زہ ستاسو ڈیر خیر اوغوارم | هرکله چي اللہ ﷻ تہ

اَنْ يُغْوِيَكُمْ ۝ هُوَ رَبُّكُمْ قَدْ وَاٰلِيْهِ تَرْجِعُوْنَ ۝ ط

چي بي لاري کري تاسو | ہغہ | رب ستاسو دي | او خاص ہغہ تہ | بہ واپس کولي شي ستاسو گمراهي منظورہ وي | ہغہ ستاسو پروردگار دي | او ہم ہغہ تہ بہ تاسو تول واپس کيرئ

قوله تعالى: قَالُوا يَنْوُحُ قَدْ جَدَلْنَا

دنوح ﷺ د قوم تندي۔۔ د نوح ﷺ د قوم تندي بيانولي شي چه د عذاب غوبنتلو د پارہ ئي وئيل چه حجتونہ خو مونہ ڈیر واوريدل، آخري فيصلہ زمونہ دا ده چه مونہ خو بہ ستا تابعداري نہ کوو اوس کہ تہ ریبستوني ئي نو دعا اوکرہ بہ مونہ باندي عذاب راولہ. ہغہ جواب ورکرو چه داہم زما د وس کار نہ دي د اللہ ﷻ بہ لاس کنبي دي او ہغہ خوک عاجز کولي نہ شي. کہ د اللہ ﷻ ارادہ ہم ستاسو د گمراہني او بربادئي دہ نو بيا واقعي زما نصیحت کول عبث دي. د تولو مالک ہم اللہ ﷻ دي او د تولو کارونو پورہ والي ہم د ہغہ د قدرت بہ لاس کنبي دي. متصرف حاکم عادل ظلم نہ کونکي د حکم امر مالک، د اول نہ پيدا کونکي بيا راواپس کونکي او د دنيا او آخرت يوازي مالک ہم ہغہ دي او د تول مخلوق ہم د ہغہ طرف تہ واپس کيدل دي.

اَمْ يَقُولُونَ اَقْتَرِهٖ ۝ قُلْ اِنْ اَقْتَرَيْتَهُ

ايا وائي دوي | چي دخان نہ ئي جوړ کړي دي دا قرآن | ورتہ اووايه | کہ دخانہ جوړ کړي وي مادا قرآن ايا دوي وائي چي دہ دا (قرآن پاک) په دروغه جوړ کړي دي | ورتہ اووايه کہ ما دخانہ جوړ کړي وي

فَعَلَّ	إِجْرَائِي	وَأَنَا	بَرِيءٌ	مِّمَّا	تُجْرَمُونَ
نویہ ما دی	اجرم زما	اوزه	خلاص یم	ادھغی نہ	چی کوم جرمونہ تاسو کوی
نو ددی گناہ پہ ما دہ او کوم گناہونہ چی تاسو کوی انوزہ دھغی نہ بیزارہ یم					

قوله تعالى: أَمْ يَقُولُونَ افتره

د مشرکین مکہ الزام او دھغہ جواب:- داپہ مینخ کنبی کلام د دے قصی پہ مینخ کنبی د دے د تائید او تقریر پارہ دی. اللہ ﷻ خپل آخری رسول ﷺ ته فرمائی چه دا کافران د دے قران بارہ کنبی د خپل خان نہ د جوړولو الزام لگوی نو جواب ورکړه که داسې وی نو زما گناہ پہ ما باندې دہ زه پوهیږم چه د اللہ ﷻ عذاب څنگه دې؟ بیا څنگه ممکن دہ چه زه په اللہ ﷻ باندې دروغ اود خان نه خبره جوړه کړم اودا خبره دہ چه تاسو د خپلې گناہ پخپله ذمہ وار ئی.

وَأَوْحَى	إِلَى	نُوحٍ	أَنَّهُ	لَنْ	يُؤْمِنَ	مِنْ	قَوْمِكَ
او وحی اوکړې شوه	نوح ته	ا چې بیشکه	هرگز به ایمان رانورې نور څوک	د قوم ستانه	او حضرت نوح ﷺ ته وحی کړې شوې وه	ا چې ستا په قوم کنبی	چی چا ایمان راوړې دې

إِلَّا	مَنْ	قَدْ	آمَنَ	فَلَا	تَبْتَئِسْ	بِمَا	كَانُوا	يَفْعَلُونَ
مګر	دغه څوک	ا چې ایمان ئې راوړې دې	نوته مه غمژن کيږه	په وجه د هغه کارونو چی دوی ئی کوی	دغه راوړو	اوس په کنبی بل هیڅوک ایمان نه راوړی	نوته ددوی په کارونو هیڅ غم مه کوه	

وَأَصْنَعِ	الْفُلْكَ	بِأَعْيُنِنَا	وَوَحِينَا	وَلَا	تُخَاطِبُنِي		
او جوړه کړه	ا بیړی	په نگرانی زمونږ کنبی	ا او مطابق دوحی زمونږ	اومه کوه خبرې زما سره	اوزمونږ په نگرانی کنبی کشتی جوړه کړه	ا اوزمونږ په حکم ئې جوړه کړه	ا اوما سره د ظالمانو په

فِي	الَّذِينَ	ظَلَمُوا	إِنَّهُمْ	مُفْرَقُونَ	وَيَصْنَعُ
په حق د هغه	کسانو کنبی	ا چې ظلم ئې کړې دې	ا بیشکه دوی	ا دویدونکی دی	ا او جوړوله هغه
بارہ کنبی خبره مه کوه دوی به خواه مخواه دو بیړی او هغه به بیړی جوړوله او هر کله چی د قوم					

الْفُلْكَ	وَكَلَّمَا	مَرَّ	عَلَيْهِ	مَلَأَ	مِنْ	قَوْمِهِ	سَخِرُوا		
بیړی	ا او هر کله چی به	ا تیریدل	په هغه باندې	ا سرداران	د قوم د هغه نه	ا نو توقی به ئې کولې	ا سرداران به ئې په خوا کنبی تیریدل	ا نو توقی به ئې ورپورې کولې	ا هغه به ورته اوونیل

مِنْهُ	قَالَ	إِنْ	تَسْخَرُوا	مِنَّا	فَاتَا	تَسْخَرُوا	مِنْكُمْ
په هغه پورې	ا اوونیل	نوح	ا که تاسو توقی کوی	ا په مونږ پورې	ا نو مونږ به	ا توقی او کړو	ا په تاسو پورې
که تاسو مونږ پورې توقی کوی نو مونږ به تاسو پورې توقی او کړو لکه چی تاسو							

كَمَا	تَسْخَرُونَ	فَسَوْفَ	تَعْلَمُونَ	لَا	مَنْ	يَأْتِيهِ	عَذَابٌ
لکه څنگه چی	ا تاسو توقی کوی	ا نوزر به معلوم شی	تاسوته	ا هغه څوک	ا چې رابشی	هغه ته	ا عذاب
په مونږ پورې توقی کوی ډیر زر به درته معلومه شی چی په چا باندې شرمونکی عذاب رازی							

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا سَبِّحُوْا عَلٰى مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلِحَمْدِ الَّذِيْ اٰمَنُوْا عَلَيْهِمْ يَوْمَ هُمْ فِيْ عَذَابٍ مُّقِيْمٍ

جی رسوا بہ کری ہغہ او نازلیری | پہ ہغہ بانڈی | عذاب | ہمیشہ |
او پہ چابانڈی دہمیش عذاب نازلیری

قوله تعالى: **وَكَلَّمَا مَرْعٰلِيْهٖ مَلٰٓئِكَةٌ مِّنْ قَوْمِهٖ سَخِرُوْا مِنْهُ**

د نوح **ؑ** کشتی تیارول اود کافرانویغور کول:۔ د نوح **ؑ** قوم چہ کلہ د عذاب دراتلو جوگہ شو نو
نوح **ؑ** دعا او کرہ چہ یا اللہ پہ مخ د زمکہ د کافرانویو کور ہم مہ پریدہ۔ (۱) پروردگار! زہ عاجز شوم تہ
زما امداد او کرے (۲) ہغہ وخت وحی راغلہ چہ کومو ایمان راورلے دے د هغوی نہ علاوه بہ اوس خوک
ایمان نہ راوری، تہ پہ دوی بانڈی افسوس مہ کوه اونہ د هغوی خہ خاص خیال کوه۔ زمونہ پہ کتو کنبی
زمونہ د تعلیم مطابق یوہ کشتی تیارہ کرہ او اوس دظالماتو بارہ کنبی مونہ سرہ خہ خبری مہ کوه۔ مونہ
د دوی د ببول مقرر کری دی۔

د نوح **ؑ** د کشتی کیفیت:۔ بعضی سلفو وئیلی دی چہ حکم اوشو چہ لرگی پری کرہ اوچ نی کرہ تختی
جوڑی کرہ پہ دے کنبی سل کالہ تیرشو او بیا پہ پورہ تیاری کنبی سل کالہ نور اووتل، یوقول دے
خلوینت کالہ اولگیدل۔ واللہ اعلم۔ امام محمد بن اسحاق د تورات نہ نقل کوی چہ د ساگ د لرگی نہ
دا کشتی تیارہ کرے شوه۔ د دے اوږدوالی اتیا (۸۰) لاسہ وو او ژوروالی پنخوس (۵۰) لاسہ وو۔ دننه او
بهر روغن کرے شوے وه۔ د ابو لری کولو پرزی ہم وے۔ د قتاده **ؒ** قول دے چہ اوږدوالی درے (۳۰۰)
لاسہ وو۔ ابن عباس **ؓ** فرمان دے چہ اوږدوالی دولس سوہ لاسہ (۱۲۰۰) او پلنوالی شپہ سوہ (۶۰۰)
لاسہ وو۔ وئیلی شی چہ اوږدوالی ۲۰۰۰ لاسہ وو او پلنوالی ۱۰۰ لاسہ وو۔ واللہ اعلم۔ دننه ژوروالی
دیر (۳۰) لاسہ وو۔ پہ دے کنبی درے درجی وے او ہرہ درجہ لس لاسہ اوچتہ وه۔ د تولو نہ لاتدی درجہ
کنبی خاروی او خنگلی خنور وو۔ پہ مینخ والا حصہ کنبی انسانان وو۔ پہ پورتشی حصہ کنبی مرغان
وو۔ د دے دروازے چور پہ دے کنبی وو د پاسہ بندہ وه۔

یو عجیبہ واقعہ:۔ ابن جریر **ؒ** یو غریب اثر د حضرت عبداللہ بن عباس **ؓ** نہ ذکر کرے دے چہ حواریانو
د حضرت عیسیٰ بن مریم **ؑ** تہ درخواست اوکرو کہ تہ د اللہ **ؑ** پہ حکم یوداسی مرے رازونڈی کرے
چا چہ د نوح **ؑ** کشتی لیدلے وی نو مونہ بہ د هغوی نہ معلومات حاصل کرے وو۔ هغہ دوی سرہ
یوے غوندہ نی تہ لارل او یوموتی خاورہ نی راوچتہ کرہ او وے فرمائیل پیڑنی دا خوک دے؟ هغوی وئیل
چہ اللہ **ؑ** اود هغہ رسول تہ معلومہ ده۔ هغہ او فرمائیل چہ دا د حام بن نوح پنڈنی ده۔ بیا هغہ خپلہ
همسا پہ دے غوندہ نی بانڈی او وهلہ وئی فرمائیل دا اللہ **ؑ** پہ حکم پاسہ اودریرہ۔ ہم هغہ وخت یو
بوداشان سرے دسر نہ خاورہ اخواکولہ پاسیدو اودریدو۔ هغہ تپوس اوکرو چہ تہ پہ بوداوالی کنبی مر
شوے وے؟ هغہ وئیل چہ نہ مرشوے خو زہ پہ خوانشی کنبی ووم خواوس مے پہ زہ کنبی دا ویرہ
کیناستہ چہ قیامت قایم شو نو هغی رانہ بودا جوڑ کرہ۔ هغہ تپوس اوکرو چہ بنہ ده د حضرت نوح **ؑ**
د کشتی بارہ کنبی خہ معلومات را کرہ۔ هغہ وئیل چہ دولس سوہ لاسہ اوږدہ وه او شپہ سوہ لاسہ پلنہ
وه۔ د دریو چتووه پہ یو کنبی خاروی او خنور، پہ دویم کنبی انسانان او پہ دریم کنبی مرغان۔ کلہ چہ
د خنورو سوتی خوری شوے نو اللہ **ؑ** حضرت نوح **ؑ** تہ وحی را ولیگلہ چہ د ہاتھی لکنی او خوزوہ۔
د هغہ پہ خوزو لو سرہ د هغی نہ د خنزیر نر او بنخہ راووتل او جوڑہ شو۔ مرہو چہ کلہ د هغوی تختی رزول

شروع کرہ نو حکم اوشو چہ د زمیری پہ تندی بانڈی گوتہ اولگوہ. د هغی نہ د پیشوگانو جوہرہ راووتلہ او پہ مہوئی حملہ اوکرہ. حضرت عیسیٰ ﷺ سوال اوکرہ چہ حضرت نوح ﷺ تہ پہ اوبو د بنارونو د غرقیدو علم څنگہ اوشو؟ هغه فرمائی چہ هغه کارغه د خبر راورلو د پارہ اولیگلو خو هغه پہ یو لاش بانڈی ناست وو او تردیر ساعت پوری رانغلو. هغه د دہ د پارہ د همیشه ویریدلو بد دعا اوکرہ، پہ دہی وجہ هغه پہ کورونو کنبی نہ اوسیری. بیا هغه کونترہ اولیگله نو هغی پہ خپلہ ځلہ کنبی د زیتون پانرہ راورہ او پخپلو پنجر کنبی اوچہ خاورہ راورہ. پہ دہی سرہ معلومہ شوه چہ بنارونہ دوب شوی دی. هغه د دہی پہ غارہ کنبی دخصرہ یوزنخیر و اچولو اود هغی دپارہ نی دامن اوانس دعا اوکرہ نو هغه پہ کورونو کنبی اوسیری. حواریانو اووئیل ای رسول الله هغه زمونږ سرہ بوخہ چہ مونږ سرہ کینی او مونږ تہ نوری خبری ہم اوکری. هغه اوفرمائیل دہی تاسو سرہ څنگہ تلې شی چہ د دہ رزق نشته. بیانی اوفرمائیل چہ د الله ﷻ پہ حکم څنگہ وې هغه شان شه. هغه ہم هغه وخت خاورې شو. نوح ﷺ پہ کشتنی جوړوله او دہی د کافرانو تہ پہ لاس یوه توبه مسخره ورغله. هغوی بہ پہ تلور اتلو کنبی دا چیرلہ او خبری بہ نی کولې او پیغورونہ بہ نی کول ځکہ چہ دا ورته دروغ بنکاریدل. اود عذاب پہ وعده د هغوی یقین تہ وو. ددہی پہ جواب کنبی حضرت نوح ﷺ فرمائی چہ بنہ دہ زړہ خوشحالہ کرہ وخت راروان دہی چہ د دہی بہ پورہ بدلہ اخستل غواړی. اوس خان پوهہ کر تی چہ د الله ﷻ عذاب نی څنگہ پہ دنیا کنبی رسواکوی او پہ چابانڈی اخروی عذاب راخی چہ هیخ کله بہ نی روستونہ کری شی.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ
ا تردی پوری کله چي راغي
(دا خبری کیدی، تردی چي زمونږ حکم
أَمْرًا وَقَارَ التَّنُّورِ قُلْنَا أَحْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ
حکم زمونږ او راو خو تکیدو تنور نو اووئیل مونږه سواره کرہ اہہ دہی کنبی ا دهر قسم خناور نہ راغلو او د زمکې نہ اوبہ راووتلې نو مونږ ورته اووئیل چي پہ دہی کنبی دهر قسم خناور ونہ
زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ
جوړې (نر او مادہ) دوه او دکور خلق خپل مگر (مہ سوروہ) هغه څوک چي وړاندي تیره شوی دہ یوه یوه جوړہ یعنی دوه دوه اوخیژوہ اود خپل کور خلق ہم مگر (هغه نہ) دچا پہ حقلہ چي فیصلہ شوي
عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ أَمَّنْطَ وَمَا أَمَّنْ مَعَهُ
پہ هغه باندي خبرہ اوسواره کرہ هغه څوک چي ایمان نی راوړي دہی اونه وو راوړي ایمان ادهغه سرہ دہ اونور مسلمانان (هم پہ کنبی کنبینوہ) او هغه سرہ ډیرو لږ وکسانو ایمان راوړي وو.....
إِلَّا لِرَبِّ خَلْقٍ
مگر لږو خلقو

قوله تعالى: مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ
 پہ کشتنی کنبی دهر خناور جوړہ موجودوہ: د الله ﷻ د فرمان مطابق د آسمان نہ یوتیزاران راشروع شو. اود زمکې نہ هم اوبہ راو خو تکیدي توله زمکہ د اوبونہ ډکه شوه. او چہ ترکوم ځای الله ﷻ تہ منظور شو.

وہ تر ہفہ خائی اوبہ اور سیدلی حضرت نوح علیہ السلام اللہ تعالیٰ دواړاندې په خپله تلونکې کشتنی باندې سور کرو او کافران ئی د هغوی انجام ته اورسول. (۱)

د تنور نه هغه مراد دې؟: د تنور دراختو کیږدو نه مراد د ابن عباس په قول چه دمخ دزمکی نه چینی راوختو کیږدې (۲) تردې چه داوړ په خائی په تنور کبني اوبه راووتلې هم دغه قول د جمهور سلفو او خلفو دې. حضرت علی رضی الله عنه نه روایت دې چه دتنور نه مراد سحر روبنانه کیدل دی یعنی د سحر رنړا اود فجر پرقیدل. خودیر بنکاره قول اولنې دې. مجاهد او شعبي رضی الله عنهما وائی چه دانتور په کوفه کبني وو د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه په هند کبني یونهر دې. قتاده رضی الله عنه وائی چه په جزیره کبني یونهر دې کوم ته چه عین الوردہ وائی خودا ټول اقوال غریب دی.

په کشتنی کبني هغه هغه سواره کړې شوی وو؟: غرض داچه دا علامې بنکاره کیدو باندې اللہ تعالیٰ نوح علیہ السلام ته حکم اوکړو چه خپل خان سره په کشتنی کبني د هریو خیز نه اوهر قسم مخلوق نه یوه یوه جوړه نراو بنخه سواره کړه. وئیلې شی چه د غیرجاندار د پارہ هم دغه حکم وو لکه بوتی وئیلې شی چه په مرغو کبني دټولونه اول دره یعنی طوطی کشتنی کبني سور شو اود ټولونه روستو خر سورشو. ابلیس د هغه لکنی پورې اونختلو کله چه د هغه دوه وړاندینشی پبني کشتنی کبني راغلی او هغه خپله روستونیی حصه کشتنی راوچتول غوښتل نو اوچت نه شوخکه چه په لکنی باندې د هغه ملعون بوج وو. حضرت نوح علیہ السلام تندې کوله ده تیریدل غوښتل خو روستونشی پبني نه شوې اوچتولې. آخر نوح علیہ السلام اووئیل که تاسره ابلیس هم وی نوراشه نوهغه وراوختلو او ابلیس هم ورسره لاړو.

بعضو سلفو وئیلې دې چه د زمري اوړل لگک شان گران شو آخر په هغه باندې تبه راغله نو هغه سور کړې شو. د ابن ابی حاتم رضی الله عنه په حدیث کبني دی رسول اللہ صلی الله علیه و آله وسلم فرمائی چه کله حضرت نوح علیہ السلام ټول خاړوی کشتنی کبني داخل کړل نو خلقو وئیل چه د زمري په موجودگنی کبني به دا خناور خنگه په آرام پاتې شی. نو اللہ تعالیٰ په هغه باندې تبه راوستله دې نه وړاندې په زمکه باندې دا بیماری نه وه. بیا خلقو د مړې شکایت اوکړو چه داخو زمونږ خوراک او نورټول خیزونه خرابوی. د اللہ تعالیٰ په حکم سره د زمري د انتروشی نه یوه پیشو راووتله په هغې سره مړې غلې شوې او یوگوت کبني کیناستلې (۳)

په کشتنی کبني د سورو انسانانو تعداد شوومره وو؟: حضرت نوح علیہ السلام ته حکم اوشو چه د کوروالا هم خان سره په کشتنی کبني کینوه خو چه په هغوی کبني چایمان نه دې راوړې نو هغوی مه پریرده. د نوح علیہ السلام خوی هم دې کافرانو سره جدا شو اود هغه بی بی هم چه د اللہ تعالیٰ د رسول منکره وه. هغه د خپل قوم ټول مسلمانان هم خان سره کینول. خود دې مسلمانانو شمیردیرکم وو (۴) د نهه نیم سوو کالود تبلیغ سره په دومره اوږده موده کبني په هغه باندې دیرو کمو خلقو ایمان راوړې وو. ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه ټول اتیا (۸۰) کسان وو په هغې کبني بنخې هم وې. کعب رضی الله عنه فرمائی دوه او یا (۷۲) کسان وو یوقول دې چه صرف لس کسان وو. یوقول دې چه حضرت نوح علیہ السلام وو اود هغه درې خامن سام، حام، یافث اوخلور بنخې چه درې په کبني هم د دې دریوارو بنخې او خلورمه د حام بی بی وه. او وئیلې شوی دی چه د حضرت نوح علیہ السلام بی بی. خو په دې خبره کبني نظر دې. په ظاهره خوداسې ښکاری چه د حضرت نوح علیہ السلام بی بی په هلاکیدونکو کبني هلاکه شوه. خکه چه هغه هم د خپل قوم په دین باندې وه. نو چه خنگه د حضرت لوط علیہ السلام بی بی د قوم سره هلاکه شوې وه دغه شان دا هم. واللہ اعلم.

(۱) ۵۴/الفمر: ۱۱، ۱۴.

(۲) الطبری: ۳۱۸/۱۵.

(۳) داروایت مرسل دې.

(۴) الطبری: ۳۲۶/۱۵.

وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا
او اووئیل نوح سوارہ شی پہ دے کنبی پہ نوم دالله روانیدل ددی
.....اوہغہ اووئیل پہ دے کنبی سوارہ شی دالله ﷻ پہ نوم ددی روانیدل او
وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ وَهِيَ تَجْرِي
او ودریدل ددی بیشکہ ارب زما خامخا ببنونکی دی ارحم کونکی دی اوہغہ روانہ وہ
او ودریدل دی بیشکہ زما پروردگار ببنونکی مہربان دی او بیڑی ہغوی دغرونو پہ شان دنگو چپو
لِيَهُمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ
چی ہغوی پہ کنبی وواپہ داسی چپو کنبی اچی وی پشان دغرونو او اواز اوکروا نوح اخی خیل تہ او ووہغہ
کنبی روان کرل او حضرت نوح ﷺ خیل خوی تہ اواز اوکروا او ہغہ یو طرفتہ ولاړ وواچی
فِي مَعْرِلٍ يَبْتَئِي أَرْكَبُ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ
پہ غارہ ای زما خویہ سور شہ زمونہ سرہ اومہ کیرہ تہ دکافرانو سرہ
انہی زما (خوریہ) بجیہ مونہ سرہ راسور شہ او کافرو سرہ مہ پاتی کیرہ
قَالَ سَأُوِّيَ إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ
اووئیل ہغہ زہ بہ پناہ اونیسم یو غرتہ چی بیج بہ کری ما اید او بو نہ اووئیل نوح
ہغہ پہ جواب کنبی اووئیل چی زہ بہ اوس یو غرتہ او خیرم اچی دسیلاب داو بو نہ بہ می بیج کری ہغہ (نوح ﷺ)
لَأَعَاصِمَ الْيَوْمَ مِنَ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مِنْ رَحْمَةٍ وَحَالٍ
نشہ بیج کیدونکی نن ورخ دحکم دالله نہ مگر پہ چاچی ارحم اوکری ہغہ او حائلہ شوہ
ورتہ اووئیل چی نن ہیخوک دالله ﷻ دحکم (عذاب) نہ بیج کیدونکی نشہ مگر اللہ چی پخپلہ پہ
يُنْهَىٰ الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ
پہ منخ د دوارو کنبی چپہ انوشو ہغہ د دو بیدونکو خنی
چا ارحم اوکری پہ دے کنبی د دوارو ترمینخہ یوہ چپہ راوچتہ شوہ انوہغہ دو بیدونکو کنبی شامل شو

قوله تعالى: وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا

د نوح ﷺ طوفان: حضرت نوح ﷺ چہ خوک خان سرہ بوتلل غونبتل ہغوی تہ نی او فرمائیل راشنی پہ دے کنبی سوارہ شی ددی د او بود پاسہ تلل دالله ﷻ د نوم پہ برکت دی او دغہ شان ددی آخری او دریدل بہ ہم د دغہ اللہ ﷻ پہ نوم سرہ وی۔ پہ یوقرات کنبی ﴿مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا﴾ ہم دے ہم دغہ د اللہ ﷻ ہغہ تہ حکم وو چہ کلہ تہ اوستاملگری پہ بنہ شان سرہ کینی نوانہی ﴿الْحَدِيثُ الَّذِي نَجَّسْنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ اودا دعا ہم اوکری ﴿وَقُلْ رَبِّ اَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُّبْرَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ﴾ ددی دپارہ مستحب دی چہ دتولو کارونو پہ شروع کنبی بسم اللہ اووانی کہ پہ کشتی کنبی سوریدل وی او کہ پہ خاروی باندی سوریدل وی لکہ خنکہ چہ د اللہ ﷻ فرمان دے چہ ہم دغہ اللہ ﷻ تاسو دپارہ دا توبی جورے پیدا کری دی او کشتی او

خاروی ستاد سورلئی د پارہ پیدا کری دی چه تاسو د دوی په شاباندې سورلی کوئی الخ (په حدیث کنبې هم ددې تائید اورغبت راخی. په سورۃ زخرف کنبې به د دې ان شاء الله پوره بیان وی. په طبرانی کنبې دی چه حضور ﷺ فرمائی زما د امت د پارہ د دویدو نه بچ کیدل د هغه په دې قول کنبې دې چه په سوریدو سره وائی ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الْمَلِكِ وَمَا قَدَرَ وَاللّٰهُ حَقُّ قَدْرِهِ﴾ او ﴿وَقُلْ رَبِّ اَنْزِلْنِيْ مُنْزَلًا مُّبْرَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِيْنَ﴾^(۱) په هر کار کنبې بسم الله وئیل مستحب دی: ددې دعا په آخره کنبې دالله وصف غفور اورحیم څکه راورلې شوې دې چه دکافرانو دسزا په مقابله کنبې په مؤمنانو باندې درحمت اوشفقت اظهاروی. لکه چه فرمان دې چه ستار بزر سزاور کونکې او ورسره غفور اورحیم هم دې^(۲) او په آیت کنبې دی ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُوْ مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيْدُ الْعِقَابِ﴾ یعنی ستا پروردگار د خلقو گناهونه بنسونکې هم دې. او هغه سخته سزاور کونکې هم دې. نور هم ډیر آیاتونه دی په کوم کنبې چه د رحمت او بدلی اخستلو بیان یوځای دې.

دطوفان اوبه په ټولې دنیا کنبې خورې شوې وې: اوبه په مخ د زمکې خورې شوی دی چرته د اوچت نه اوچت غر یادلوړې نه لوړه غونډی هم نه ښکاری چه د غرونونه هم پنځلس لاسه یا په یویل قول اتیا میله اوچتې شوې دی. سره د دې دنوح ﷺ کشتنی د الله ﷻ په حکم برابره او صحیح روانه ده. پخپله الله ﷻ د هغې محافظ دې. او هغه خاص دهغه عنایت اومهربانی ده. لکه چه فرمائی ﴿إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ خَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ﴾ یعنی د اوبو په سختو چپو کنبې مونږ ته په خپله کشتنی کنبې اوخیژولې چه مونږ دا ستاد پارہ نصیحت جوړکړو اویاد ساتونکی غوړونه دا یاد اوساتی. او په یو آیت کنبې دی چه مونږ ته د تختو والا کشتنی کنبې سورکړې او په خپل حفاظت سره مو اخواکوزکړې او کافرانوته مو د هغوی د کفر انجام اوخودلو او هغوی مو یو نشان جوړکړل. آیا اوس هم څوک شته چه عبرت حاصل کړی؟^(۳) هغه وخت حضرت نوح ﷺ خپل ځوی ته آواز اوکړو دا د هغه څلورم ځوی وو د هغه نوم یام وو دې کافر وو. حضرت نوح ﷺ هغه ته په کشتنی کنبې د سوریدو په وخت د ایمان راورو خپل ځان سره د کیناستو هدایت اوکړو چه د دویدونه اود کافرانو عذاب نه بچ شی. خودې بدنصیب جواب ورکړو چه نه ماته د دې ضرورت نشته په غرباندې به اوخیژم اود طوفان او باران نه به بچ شم.

د کنعان د کشتنی جوړولو خبره یې بنیاده ۵۵: یو اسرائیلی روایت دې چه هغه د شیشې کشتنی جوړه کړې وه. والله اعلم. په قرآن پاک کنبې خودا دی چه هغه دا گنرلې وو چه دا طوفان به د غرونو څوکوته نه رسی چه زه هلته اورسم نودا اوبه به زما څه اوکړی؟ په دې باندې حضرت نوح ﷺ جواب ورکړو چه د الله ﷻ د عذاب نه یوځای کنبې هم پناه نشته هم هغه به بچ کیرې په چاچه د الله ﷻ رحم وی. دلته عاصم په معنی دمعصوم دی لکه چه طاعم دمطعموم په معنی کنبې اوکاسی دمکسوپه معنی کنبې راخی. دا خبرې کیدلې چه یوه چپه راغله اودنوح ﷺ ځوی یوروډوب نی کړو.

وَقِيلَ يَا رِضُّ ابْلَعِيْ مَاءَكَ وَيَسْمَاءُ اَقْلِعِيْ وَغِيْضُ الْمَاءِ وَقُضِيَ

او اوونیلې شو | ائې زمکې راکاره | اوبه خپلې | او ائې اسمانه | بندشه | او کمې شوې | اوبه | او اوشوه

او حکم اوشوچې ائې زمکې خپلې اوبه راکاره | او ائې اسمانه بس شه | نو اوبه کمې شوې | او کار پوره

(۱) ۴۳/ الزخرف: ۱۲.

(۲) المعجم الكبير: ۱۲۶۶۱.

(۳) ۵۴/ القمر: ۱۳، ۱۵.

الْأَمْرُ	وَاسْتَوَتْ	عَلَى الْجُودِيِّ	وَقِيلَ	بُعْدًا	لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ
فیصلہ	اور ودریدہ	بیری	پہ	جودی	بانندی
شو	اور بیری	پہ	جودی	(نومی	غر)
				بانندی	اور ودریدہ
				اور وٹیلی	شو چی
				ظالمان	خلق (درحمت
				نہ)	لری

قوله تعالى: وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ

د طوفان نوح ختمیدل:- پہ مخ دزمکې تول خلق پہ دې طوفان کبھی چه پہ حقیقت کبھی د الله ﷻ غضب اود یومظلوم پیغمبر ﷺ د بددعا عذاب وو غرق شو. دغه وخت الله ﷻ چه ډیر لونی اود عزت خاوند دې زمکې ته د دې تولو اوبورابنکلو حکم اوکړو چه د دې نه راخوټکیدلې اود آسمان نه راوردلې وې. او ورسره آسمان ته هم د اوبو د راورولو د بندولو حکم اوشو اوبه کمی شوی اوکار اوشو یعنی تول کافران ختم شول اوصرف د کشتی والا مؤمنان بچ شول. کشتی د الله ﷻ په حکم بانندی په جودی غر اوردیدہ. ()

د جودی غر په کوم ځای کبھی دې؟: مجاهد رضی اللہ عنہ وائی چه دا په جزیره کبھی یوغردې. تول غرونه ډوب کړې شوي وواو دا غردخپلې عاجزنی اوتواضع په وجه دغرقیدو نه بچ شوي وو. هم دلته د نوح رضی اللہ عنہ کشتی اوردیدہ. حضرت قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی چه پوره یوه میاشت ولاړه وه هغې نه پس تول کوز شول. کشتی د خلقو د عبرت د پاره دلته صحیح سالمه ډیر عمر ولاړه وه تردې چه د دې امت اولنوخلقو هم هغه اولیدله. د (۲) دې کشتی نه پس ډیری بهترینې او په سوونومضبوطې کشتی جوړې شوي خو خاورې اوایرې شوي. د ضحاک رضی اللہ عنہ وینا ده چه جودی غر په موصل کبھی دې. بعضې وائی چه هم طور غر ته جودی هم وٹیلی شی. زرین حبیبش به په منقش کړې شوو دروازو کبھی داخل شو او د بنی طرف په زاویه کبھی به ئی په کثرت سره مونځ کولو په دې لیدو بانندی نوبه بن سالم تپوس اوکړو دا ته چه د جمعې په ورځ اکثر دلته مونځ کوي نود دې څه وجه ده؟ نو هغه جواب ورکړو چه د نوح رضی اللہ عنہ کشتی دلته لگیدلې وه.

د ابن عباس رضی اللہ عنہما قول دې چه د نوح رضی اللہ عنہ سره په کشتی کبھی بال بچ سره تول اتیا (۸۰) کسان سواره وو. یونیم سل (۱۵۰) ورځې هغوی تول په کشتی کبھی وو. الله ﷻ د کشتی مخ مکې شریفې طرف ته کړه. دلته هغې څلویښت ورځې د بیت الله شریف طواف کولو. بیا هغه الله ﷻ د جودی طرف ته روانه کړه او هلته ئی اودروله. حضرت نوح رضی اللہ عنہ کارغه اولیگلو چه د اوچې خبر راوړی هغه د یوې مردارې په خوړلو کبھی اخته شو اووخت ئی اولگولو. بیا نوح رضی اللہ عنہ یوه کونتره اولیگله نوهغې په خپله مخوکه کبھی د زیتون دونې پانړه او په پنجو کبھی خاوره راوړه اوواپس راغله. دې سره حضرت نوح رضی اللہ عنہ پوهه شوچه اوبه اوچې شوي او زمکه بنکاره شوه. نو هغوی د جودی نه راکوز شول او هم هلته ئی یوکلې غوندې جوړ کړو هغې ته ثمانین وائی. یوه ورځ چه کله سحر خلق راپاسیده نو د هریو ژبه بدله شوې وه. اتیا ژبې ونلې مگر نوح رضی اللہ عنہ هم هغه ژبه ونیله چه په ټولو کبھی اعلی او بهترین ژبه عربی وه. یو به د بل په خبره نه پوهیدلو نو نوح رضی اللہ عنہ ته الله ﷻ د ټولو ژبې معلومې کړې او هغوی په دې ټولو کبھی مترجم وو د یومطلب به ئی بل ته خودلو.

حضرت کعب احبار رضی اللہ عنہ فرمائی چه د نوح رضی اللہ عنہ کشتی په مغرب او مشرق کبھی روانه وه، بیا په جودی غربانندی اوردیدہ. حضرت قتاده رضی اللہ عنہ وغیره فرمائی درجب په لسم تاریخ مسلمانان پدې کبھی سواره شوي وو پنځو میاشتو پورې هم پدې کبھی وو. دوی سره کشتی په جودی بانندی دیوې میاشتی

پوری ولاړه وه. اخر دمحرم د عاشورې په ورځ هغه ټول د دې نه راکوز شول. د دې قسم یو مرفوع حدیث هم په ابن جریر کنبې دې. هغوی په دې ورځ روژه هم اوستاله. والله اعلم.

د عاشورې د روژې حکم: په مسند احمد کنبې دی چه حضور ﷺ د عاشورې په ورځ یهودیان په روژه ساتلوسره اوکتل نو ددې سبب شی ترې تپوس اوکړو نو هغوی اوونیل چه په دې ورځ حضرت موسی ﷺ او بنی اسرائیل د دریاب نه پورې وتلی وو او فرعون اود هغه قوم نی ډوب کړې وو. او هم په دې ورځ د نوح ﷺ کشتنی په جودی غر باندي لگیدلې وه. نودې دواړو پیغمبرانوعلیهم السلام د الله ﷻ د شکر کولو د پاره په دې ورځ روژه ساتلې وه. حضور ﷺ دې اوریدو سره اوفرمائیل چه د موسی ﷺ خود ټولو نه زیات حقدار زه یم اود دې ورځې د روژې زه ډیر مستحق یم نو حضور ﷺ د دې ورځې روژه اوستاله او خپلو صحابه کرامو رضی الله عندهم ته شی اوفرمائیل څوک چه په روژې سره دی هغوی خودې خپله روژه پوره کړی او چه چا خوراک کړې دې هغه دې هم باقی ورځ خوراک نه کوی (۱) دا روایت خو په دې سند سره غریب دې خود دې د بعضو حصو شاهد په صحیح حدیث کنبې هم موجود دی.

د ظالم اخروی انجام خساره وی: بیا ارشاد کیږی چه ظالمان په خساره کنبې اود الله ﷻ د رحمت نه ډیر لرې دی. هغه ټول هلاک شو. په هغوی کنبې یو هم باقی بچ نه شو.

د قوم نوح دیوې مور او ځوټې واقعه: په تفسیر ابن جریر او تفسیر ابن ابی حاتم کنبې دی چه حضور ﷺ فرمانیلی دی که الله ﷻ د نوح ﷺ د قوم نه په یو باندي هم رحم کونکې وو نو د هغه ماشوم په مور به نی رحم کړې وو. حضرت نوح ﷺ په خپل قوم کنبې نهه نیم سوه کاله (۹۵۰) پورې وو هغوی یوه ونه کرلې وه چه ترسلو کالوپورې غتیدله او لوئیدله. بیانی هغه پرې کړه او تختې جوړول شی شروع کړه. کافرانو خلقو به ټوقې اومسخرې کولې چه دی به په دې اوچه باندي کشتنی څنگه چلوی. هغوی به جواب ورکولو چه ډیر زر به شی په خپلو سترگو اووینشی کله چه جوړه شوه زمکې اوبه راخوتکول شروع کړه او آسمان راوړول شروع کړه او لارې کوڅې په اوبوکنبې ډوبې شوې نود هغه ماشوم مور د چاچه خپل بچی سره په اوچته درجه مینه وه هغې دا واخستو او غرطرف ته لاړه. هغې زر زر په دې باندي ختل شروع کړه دریمې حصې ته اورسیده خوچه کله هغې اوکتل چه اوبه هلته هم اورسیدی نو نوره اوچته اوختله یو په دریمه حصې ته اورسیده چه کله هلته هم اوبه اورسیدی نو هغې په څوکه باندي سا واخستله خو اوبه هلته هم اورسیدلې کله چه ترمرنی مرنی اوبه اورسیدلې نو هغې خپل بچی په دواړو لاسونوکنبې اوچت اونیولو خو اوبه هلته هم اورسیدلې اومور او بچی دواړه غرق شو. نوکه په هغه ورځ یوکافر هم بچ کیدونکې وونو الله ﷻ به د هغه ماشوم په مور باندي رحم کولو. (۲) دا حدیث په دې سند سره غریب دې. د کعب احبار مجاهد رضی الله عنده او جبیر نه هم د دې ماشوم اود هغه د مور دا قصه مروی ده.

وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي
او اواز اوکړوا نوح رب خپل ته نووې ونیل انې ربه زما بیشکه خوي زما زما د کورد خلقونه دې پاتې شول او حضرت نوح ﷺ خپل پروردگار ته اواز اوکړوا چې انې زما پروردگار زما دا ځوټې
وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَكِيمِينَ ﴿۱۰۰﴾ قَالَ يٰنُوحُ
او بیشکه وعده ستا حقه ده او ته لوی او بهتره فیصله کونکې یی احکامانوا اوونیل الله انې نوح خو هم زما د کورد خلقو ځنې دې او ستا وعده بیخی ریستونې ده او ته په ټولو فیصله کونکو کنبې

(۱) احمد: ۳۵۹/۲-۳۶۰.

(۲) حاکم: ۳۴۲/۲ وسته حسن.

إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْتَلِنَ	بیشکہ ہغہ نہ دی د اہل ستانہ بیشکہ ددہ عمل نیک نہ دی انومہ کوہ سوال زما نہ
مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّيْ أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ	د ہغہ خبری اچی نہ وی تالره پد ہغی باندي علم بیشکہ زہ نصیحت کوم تاتہ اچی (نہ) شی نہ
مِنَ الْجَاهِلِينَ ۝ قَالَ رَبِّ اِنِّيْ اَعُوْذُ بِكَ اَنْ اَسْتَلِكَ	داسی خیزمہ غوارہ اچی تہ پری نہ پوہیری زہ درتہ نصیحت کوم اچی
مَا لَيْسَ لِيْ بِهِ عِلْمٌ وَالْاَتَّخِفُ لِيْ وَكَرَّحِيْبِيْ	د جاہلانو نہ اوونیل نوح ائی ربہ زما بیشکہ زہ پناہ غوارم ستا د دی نہ اچی سوال اوکرم ستا نہ
اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۝	چرتہ دنادانو نہ نہ شی حضرت نوح اوونیل اچی ائی زما پروردگارہ زہ پتہ تا سرہ پناہ غوارم د دی
نوشم بہ زہ د تاوان موندونکو نہ	
نوزہ بد پتہ تاوانیانو کنبی شمار شم	

قوله تعالى: : وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ اِيْنِيْ مِنْ اَهْلِيْ

د نوح عليه السلام دعا اود الله جل جلاله جواب: - ياد ساتنی چه دا دعاد حضرت نوح عليه السلام صرف پد دي غرض باندي وه چه هغوی ته پد صحیح توگه دخپل دوب شوی خوئی حال معلوم شی، وانی چه پروردگارته داهم بنیکاره خبره ده چه زما خوئی زما د اهل نه وو اوزما د اهل ستا د بیچ کولو وعده وه اودا هم ناممکن دی چه ستا وعده غلطه وی. نوییا زما خوئی د کافرانوسره خنگه غرق کرې شو؟ جواب ملاؤشو چه ستاد کوم اهل د بیچ کولو زما وعده وه پد هغوی کنبی ستا د اچی داخل نه وو زما وعده دایماندارانو د بیچ کولووه، ما ونیلې وو چه ﴿وَأَهْلِكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ﴾ یعنی ته خپل اهل هم پد کشتی کنبی وراوخیژوه خو چه پد چاباندي زما خبره زیاته شوې ده. دې د کفر په وجه هم دهغوی نه وو کوم چه زما په وړاندينی علم کنبی کافران او د ویدونکی مقرر شوی وو.

فانده : د کنعان د نوح عليه السلام خپل خوئی وو: - دا هم یاد ساتنی چه کومو خلقو دا ونیلی دی چه دا هلو د نوح عليه السلام خوئی نه وو خکه چه د هغوی د نطفې نه نه وو بلکه د بدکارنی نه وو. او بعضو ونیلی دی چه دا د هغه د بی بی د بل خاوند خوئی وو دا دواړه قوله غلط دی. ډیرو بزرگانو په صفا الفاظو کنبی دې ته غلط ونیلی دی بلکه د ابن عباس رضی الله عنهما او نورو ډیرو سلفونه نقل دی چه د یونبی بی بی هیخ کله هم زنا نه ده کرې. نودلته د دې فرمان نه چه هغه ستا د اهل نه نه دې دا مطلب دې چه ستا د کوم اهل د خلاصی زما وعده وه دې د هغوی نه نه دې. هم دا خبره رښتیا ده او هم دغه قول اصلی دې. دې نه علاوه بل طرف ته تلل صرف غلطی ده او بنیکاره خطا ده. د الله جل جلاله غیرت دا خبره د سره نه شی قبولې چه د خپل یونبی کور ته زناکاره بنیخه ورکړی. خیال کوئی چه د حضرت عائشه رضی الله عنها باره کنبی چا بهتان ترلې وو پد هغه باندي الله جل جلاله خومره غضبناک شو؟ د دې هلك د اهل نه د وتلووجه پخپله قرآن پاک بیان

فرمانیلے چه دده عمل نیک نه وو.

د یو نبی بنسخی هم زنا نه ده کړې :: عکرمه ﷺ فرمانی یوقراءت ﴿اِنَّهٗ عَمَلٌ غَيَّرَ صَالِحًا﴾ دې. (۱) د مسند په حدیث شریف کنبی دی حضرت اسماء بنت یزید رضی اللہ عنہا فرمانی ما رسول الله ﷺ ﴿اِنَّهٗ عَمَلٌ غَيَّرَ صَالِحًا﴾ لوستلې اوریدلې دې. او ﴿قُلْ لِيُعْبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بِغَفُورٍ دُوِّنٍ الرَّحِيْمِ﴾ لوستونکې مې اوریدلې دې. (۲) حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما نه تپوس اوشو چه د ﴿فَخَانَتْهَا﴾ څه مطلب دې؟ هغوی اوفرمانیل د دې نه مراد زنا نه ده بلکه د حضرت نوح عليه السلام د بنسخی خیانت خو دا وو چه خلقو ته به نی ونیل دا مجنون دې. اود حضرت لوط عليه السلام د بنسخی خیانت دا وو چه کوم میلمانه به هغوی کره راتلل خپل قوم ته به نی خبرورکولو. بیا هغوی آیت ﴿اِنَّهٗ عَمَلٌ غَيَّرَ صَالِحًا﴾ اولوستلو (۳) د حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ نه چه کله د حضرت نوح عليه السلام د ځوی باره کنبی تپوس اوشو نو هغوی اوفرمانیل چه الله تعالی رښتونې دې هغه ده ته د حضرت نوح عليه السلام ځوی ونیلې دې. نو هغه یقینا د حضرت نوح عليه السلام دنسب نه ثابت ځوی وو. گورنې الله تعالی فرمانی ﴿وَتَاذِيْ تُوْمُرًا اِنَّهٗ﴾ اودا هم یاد ساتی چه د بعضی علماؤ قول دې چه د یونبی بنسخی کله هم زنا نه ده کړې. هم داسې د حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ نه روایت دې. اوهم دا د ابن جریر رضی اللہ عنہ خوښ کړې شوې دې. او په حقیقت کنبی تیک او صحیح خبره هم دغه ده.

قِيلَ يٰنُوْحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِّنَّا
ا اوونیلې شو ائې نوح اکوز شه په سلامتیا سره د طرفه زمونږ
ا اوونیلې شو ورته ائې نوح <small>عليه السلام</small> زمونږ د طرفه په سلامتیا او برکتونو
وَبَرَكَاتٍ وَعَلٰى اُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ وَاُمَّمٌ
او برکتونو سره په تاباندې او په ډلو باندې دهغه چانه چې ستا سره دی اوڅه نورې ډلې دی
سره کوز شه دا به په تا او په هغې ډلو باندې وی کوم چې ستا دملگرو نه تا سره دی اوداسې امتونه
سَامِعْتَهُمْ ثُمَّ يَمْسَهُمْ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِيْمٌ
چې نفع به ورکړو مونږ هغوی ته بیا به اورسی هغوی ته د طرفه زمونږ نه عذاب دردناک
به هم راځی چې مونږ به ورله لږې ورځې عیشونه ورکړو بیا به پرې زمونږ د طرفه دردناک عذاب راشی

قوله تعالی :: قِيلَ يٰنُوْحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِّنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلٰى اُمَّمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ

د نوح عليه السلام د کشتی نه گوژیدل. کشتی اودریده اودالله تعالی سلام په هغوی باندې اوپه ټولو مؤمنانو ملگرو اود هغوی په اولادچه ترقیامته پورې څوک ایمان راوړونکی دی په ټولونازل شو. ورسره د کافرانو د دنیاوی فاندې نه مستفید کیدو او بیا په عذابونو کنبی دراگیریدوهم اعلان اوشو. نودا آیت د قیامته پورې د مؤمنانو په برکت اوسلامتیا اود کافرانو په سزا باندې دې. د امام ابن اسحاق رضی اللہ عنہ بیان دې کله چه الله تعالی جل شانہ د طوفان بندولو اراده اوفرمانیله نو په مخ د زمکه نی یوه هوا راو لیگله کومې چه اوپه اودرولې اود هغې راخوتکیدل بندشو او ورسره د آسمان دروازی هم دکومونه چه تراوسه پورې اوپه راوړیدلې بند کړې شوې.

(۱) الطبری: ۳۴۳/۱۵.
 (۲) الحدید: ۴۵۴/۶، ابوداؤد کتاب الحروف والقراءت رقم: ۳۹۸۳ وهو حسن، ترمذی: ۲۹۳۲، بدون (یاعبادی...)
 (۳) حاکم: ۴۹۶/۲.

زمکي ته د اوبو رابنکلو حکم اوشو هم هغه وخت اوبه په کمیدو شوي اود تورات په قول سره د اوومي میاشتي په اولسم تاریخ د نوح عليه السلام کشتنی د جودی په غر اودریده. د لسمې میاشتي په اولنی تاریخ د غرونو څوکی کولاؤشوي. دهغې په څلویښتمه ورځ دکشتنی نښې داووبود پاسه ښکاره شوي. بیا هغوی کارغه داوبو دتحقیق دپاره اولیکلوخو هغه واپس رانغلو. هغوی کونتره اولیکله چه واپس راغله دخپلې پښې کیخودو هغې ته ځای ملاؤنه شو. هغوی په خپل لاس باندي هغه واخسته او دننه نی یوره. بیا اووه ورځې پس نی هغه بیا اولیکله. واپس راغله او په خپله مخوکه کښې دزیتون پانړه وه نو د هغې نه د الله عليه السلام نبی معلومه کړه چه اوبه د زمکي نه لري شان اوچتي پاتي دی. بیا نی اووه ورځې پس اولیکله چه واپس شوه نو هغوی پوهه شو چه زمکه بالکل اوچه شوي ده. غرض دا چه پوره یو کال پس حضرت نوح عليه السلام دکشتنی نه سرپوخ اوچت کړو او آواز راغلو چه ای نوح عليه السلام زمونږ په نازل شوی سلامتیا سره اوس راکوز شه.

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ	نُوحِيهَا إِلَيْكَ	مَا كُنْتَ	تَعْلَمُهَا أَنْتَ
دا قیصې دخبرو دغیبو نه دی چې وحی کوؤ مونږ دهغې تاته نه وي ته چې معلوم وو تاته هغه			
دا د غیبو خبرې دی چې مونږ ئې تاته دوحی په ذریعه رالیږو تاته ددی نه وړاندي د دی څه پته نه وه			
وَلَا قَوْمَكَ	مِنْ قَبْلِ هَذَا	فَأَصْبِرْ إِنَّ	الْعَاقِبَةَ
اونه قوم ستاته مخکښې د دي نه نوصبرکوه بیشکه چې ښه انجام ا دپاره دپرهیزکارانو دي			
اونه ستاقوم ته اوس د وحی په ذریعه درته معلوم شو نو صبره کوه (نیک) انجام د پرهیزگارو دي			

قوله تعالی: تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ

د وړاندينو واقعاتو حالات د وحی په ذریعه بیانیدل: - دنوح عليه السلام قصه اود دي په شان نور تیرشوی واقعات کوم چه ستا په وړاندي نه دی تیرشوی خومونږ د وحی په ذریعه ته د هغې نه خبر کړې اوته د هغې حقیقت خلقتو ته داسې ښکاره کوي لکه چه د هغې د کیدو په وخت ته هم هلته موجود وي. د دي نه وړاندي خو نه تاته د دي څه خبر وو اونه ستا قوم د دي څه علم لرلو چه د چا هم څه گمان وی چه تا د چا نه زده کړی وی. نو صفا خبره ده چه دا د وحی په ذریعه د الله عليه السلام نه تاته معلومه شوه او بالکل هم هغه شان څنگه چه په وړاندينو کتابونو کښې موجود دی. اوس تاله د هغوی په تکلیفونو او دروغ گنړلو باندي صبر او برداشت کول پکار دی مونږ ستا به امداد باندي یو. تاته اوستا تابعدار اوتو به په هغوی باندي غلبه ورکړو اود انجام په لحاظ سره به هم ته غالب ئې. هم دغه طریقه د نورو پیغمبرانو علیهم السلام هم وه.

وَالْيَعَادِ	أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ	يَقُومِ	اعْبُدُوا اللَّهَ	مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ
او عاديانو ته (مونږ اولیږلو) ورور دهغوی هود او وئیل هغه ئې قومه زما بندگی کوی دا الله انشته تاسو دپاره یو معبود				
او قوم عاد ته مو دهغوی (قومی) رور هود <small>عليه السلام</small> اولیږلو هغه ورته او وئیل ئې زما قومه تاسو				
غَيْرَةً	إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا	مُفْتَرُونَ	لَا أَسْأَلُكُمْ	عَلَيْهِ
سواد هغه نه نه یی تاسو مگر دروغ جوړونکی ئې زما قومه نه غواړم زه ستاسو نه په دي کار باندي				
دا الله <small>عليه السلام</small> عبادت کوی دهغه نه بغیر ستاسو بل معبود نشته تاسو خو بس په الله دروغ تړلی دی ئې زما قومه				

أَجْرًا إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿۱۰﴾

خہ بدلہ انہ دہ بدلہ زما امگرا پہ ہغہ اللہ باندی | چہ پیدا کرے نی یم زہ | ایا نود عقل نہ کارنہ اخلی تاسو
زہ ستاسونہ پہ دے (تبلیغ) ہیخ بدلہ نہ غوارم | زما بدلہ خود ہغہ پہ ذمہ دہ | چہ زہ نی پیدا کرے یم انو تاسو

وَيَقُومُوا اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ

او ائی زما قومہ | معافی او غواری | درب خپل نہ | بیا | توبہ او باسی | ہغہ تہ | راوبہ وروی اسمان (نہ)
ولی د عقل نہ کار نہ اخلی | او ائی زما قومہ دخپل پروردگار نہ بپسنہ او غواری | بیا ہغہ تہ توبہ او باسی

عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا

پہ تاسو باندی | پہ شیبو شیبو باران | اوزیات بہ درکری تاسو | لہ | طاقت | سرہ | دقوت ستاسو | اومہ | اروی | مخ
ہغہ بہ در باندی | پہ شیبو شیبو باران | اونیہ او وروی | او تاسو تہ بہ ددی طاقت | سرہ نور زیات طاقت درکری

مُجْرِمِينَ ﴿۱۱﴾

پہ داسی حال کبسی چہ مجرمان یی |

اود مجرم پہ حیثیت (دحق نہ) مخونہ مہ اروی |

قوله تعالى: قَالَ يَقُومُوا عَبْدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ۗ

حضرت ہود علیہ السلام دعوت :- اللہ ﷻ حضرت ہود علیہ السلام خپل قوم تہ رسول جوړ کړواو وئی لیکلو، ہغہ قوم تہ
د اللہ ﷻ د توحید دعوت ورکړو اود اللہ ﷻ نہ سوا دنورو دعبادت کولونہ نی منع کول او ورته نی
او خودل چہ دچا تاسو عبادت کوئی دہغوی عبادت پخپلہ تاسو جوړ کړې دې بلکہ د ہغوی نومونہ او
وجود ستاسو خیال فضولیات دی.

ہغوی تہ نی او وئیل چہ زہ تاسو نہ د خپل دی نصیحت خہ بدلہ یا معاوضہ نہ غوارم. زما ثواب بہ زما
رب مالہ را کوی چا چہ زہ پیدا کرې یم. آیا تاسو دا غتہ خبرہ ہم پہ عقل کبسی نہ را وئلی چہ د دنیا او
آخرت د بنیگرې تاسو تہ لار خودونکې تاسو نہ خہ اجرت نہ غواری. تاسو پہ استغفار کبسی اختہ شنی
اود تیرو شوو گناہونو د اللہ ﷻ نہ بپسنہ او غواری توبہ او کړئی او د راتلونکو گناہونو نہ منع شنی.
دا دواړہ خبرې چہ پہ چا کبسی ہم وی اللہ ﷻ بہ د ہغہ رزق آسان کړی. دہغہ کار بہ پہ ہغہ باندی آسان
کړی. دہغہ د شان حفاظت بہ کوی. واورئی پداسی کولو باندی بہ پہ تاسو برابر بنکلی او مزیدار بارانونہ
راوربې اوستاسو پہ طاقت کبسی بہ ډیر زیات برکتونہ وی. پہ حدیث شریف کبسی دی چہ کوم سرې
استغفار ضروری او گنرې اللہ ﷻ ہغہ لہ د هر مشکل نہ خلاصې ورکوی اود هرې تنگنی نہ ورته فراخی
ورکوی او رزق ورته دداسی خائی نہ رسوی چہ پخپلہ ہم دہغہ پہ گمان کبسی نہ وی. (۱)

قَالُوا يَهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ

ہغوی او وئیل ای ہود | نہ دې راوړې تامونې تہ | دلیل بنکارہ

ہغوی جواب کبسی او وئیل چہ ائی

(۱) ابوداؤد کتاب الوتر باب فی الاستغفار: ۱۰۱۸، ابن ماجہ: ۳۸۱۹، عمل الیوم واللیلہ: ۴۵۶، المعجم الکبیر: ۱۰۶۶۵، حاکم: ۲۶۲/۷.

وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿۱۰﴾
اونه یومونہ پرینسودونکی اخدایان خپل په ویناستا اونه یومونہ په تاباندې ایمان راوړونکی
هود تاخو خان سره مونږ ته څه سندنه دې راوړې او مونږ خپل معبودان ستا په وینا نشو پرې خودې او په تا ایمان نشو راوړې
إِنْ تَقُولُ إِلَّا اعْتَرِكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا لِسُوءِ طَقَاتِنَا قَالَ إِنْ تَرَىٰ ذُلًّا لِّمَنِّي فَاعْلَمْ أَنِّي مِنَ الْغَايِبِينَ ﴿۱۱﴾
نه او یو مونږه مگردا چې در رسولې دې تاته خینو خدایانو زمونږه څه ضرر او وئیل هود بیشکه زه مونږه انږو چې گنی زمونږ یو معبود ته په دې مشقت کنبې چولې یې هغه او وئیل چې زه الله ﷻ گواه کوم
أَشْهَدُ اللَّهُ وَأَشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿۱۲﴾ مِنْ دُونِهِ
گواه کوم الله او گواهان شی تاسو چې زه بیزاره یم د هغې نه چې شریکوی نې تاسو غیر د الله نه او تاسو هم گواهان او سپړې چې زه ستاسو د شرک نه ویزار یم د الله ﷻ نه
فَكِيدُونِي كَيْدِي وَأَخْلَفْتَ بِكُفْرَانِي ﴿۱۳﴾
نوتد بیرونه او کړې زما خلاف ټول بیا مه را کوئ مهلت ماته بیشکه ما بهروسه کړی ده په الله باندي سوا تاسو ټول ماته ساز شونه جوړ کړې او بیا ماته لږ هم مهلت مه را کوئ زما په الله ﷻ بهروسه ده
رَبِّ رَبِّكُمْ وَمَنْ دَابَّةٌ أَلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِي ﴿۱۴﴾
چې رب زما دې اورب ستاسو دې نشته هیڅ یو زنده سرې مگر الله نینونکې دې تندي د هغه چې زما او ستاسو پروردگار دې داسې هیڅ یو ساه لرونکې نشته چې د هغه تندي
إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۱۵﴾
بیشکه رب زما په لاره نیغه دې د الله ﷻ په قبضه کنبې نه وی بیشکه زما پروردگار په نیغه لار موندې شی

قوله تعالى: قَالَ الْيَهُودُ مَا جِئْنَا بِبَيِّنَةٍ

حضرت هود عليه السلام دعوت اود قوم جواب:- د هود عليه السلام قوم د خپل نبی عليه السلام نصیحت واوریدو نو جواب نې ورکړو چه ته د کوم خیز طرف ته مونږ راغواړې د هغې خو څه دلیل او حجت تامونږ ته راوړې نه دې. اود دې دکولو نه مونږ خلاص یو چه ته وائې خپل معبودان پرېرښی او مونږ به نې نه پرېږدو اونه مونږ تا رښتونې منونکی یو او نه په تاباندې ایمان راوړونکی یو. بلکه زمونږ خیال خودا دې چه ته مونږ زمونږ ددې معبودانونه منع کوي او په هغوی باندي عیبونه لگوي په دې وجه د هغوی د غصې د وجه نه په تاباندې د هغوی غضب شوې دې. ستا عقل کار نه کوی.

د هود عليه السلام استقامت او بهادری: دې اوریدو سره د الله عليه السلام نبی عليه السلام او وئیل که چېرې خبره دا وی نو زه تاسو او الله عليه السلام گواه جوړولو سره اعلان کوم د الله عليه السلام نه سوا چه د چا چا عبادتونه کولې شی چه څه ترې کیدې شی ماته دې نقصان راوړسوی ماته دې هیڅ مهلت نه را کوئ او په ما دې ترس نه خوری. کوم نقصان چه ستاسو په وس کنبې وی ماته نې رارسونی ماسره هیڅ کمې مه کوئې. زما توکل د الله عليه السلام په ذات دې هغه زما او ستاسو ټولو مالک دې دا ناممکن ده چه د هغه د رضا نه بغیر ماته څوک څه نقصان راوړسولې شی. د ټولې دنیا سا اخستونکی دهغه په قبضه کنبې دی اود هغه ملکیت دې. هیڅ څوک نشته چه دهغه د ملک نه بهر شی اود هغه د بادشاهنی نه جدا شی. هغه ظالم نه دې چه ستاسو منصوبې

پورہ کیدو ته پریردی هغه په صحیح لار دی. دبندیگانو واکې دهغه په لاس کښې دی په مؤمنانو باندې د هغه نه هم زیات مهربان دې چه کومه مهربانی د موریلار په اولاد باندې وی. هغه کریم دې اود هغه د کرم څه حد نشته هم په دې وجه بعضې خلق او خوښېری او غافل شی.

د هود **عَلَيْهِ** بیان ټول د توحید نه ډک دې :: د حضرت هود **عَلَيْهِ** په دې فرمان باندې بیا غوراو کړنې چه هغه د عادیانو د پاره په خپل دې قول کښې د الله **عَلَيْهِ** د توحید ډیر دلیلونه بیان کړی دی. ونی خودل چه کله د الله **عَلَيْهِ** نه بغیر بل څوک نفع نقصان نه شی رسولې، کله چه د هغه نه بغیر په څه څیز باندې د چا قبضه نه شی کیدې نو بیا هم هغه یو د عبادت مستحق او گرځیدو اود چا عبادت چه دهغه نه بغیر تاسو کوڼې هغه ټول باطل او گرځیده. الله **عَلَيْهِ** د دې نه پاک دې ملک تصرف قبضه او اختیار هم د هغه دې، ټول د هغه په ماتحتی کښې دی د هغه نه بغیر بل څوک معبود نشته.

فَقَدْ	تَوَلَّوْا	فَإِنْ
نو که چرې مخ واوروئ تاسو نو په تحقیق سره		
نو که تاسو		
أَبْلَغْتُمْ	مَا	أُرْسِلْتُ
دراورسو ما تاسو ته هغه پیغام چې رالیږلې شوی ووم زه په هغې سره تاسو ته		
مخونه وړول نو واوروئ یقینا ما درته هغه پیغام دراورسولو د کوم د پاره چه زه تاسو ته رالیږلې شوی		
وَكَيْسْتَخْلِفَ	رَبِّي	قَوْمًا
اورابه ولی ستاسو په ځای رب زما یو قوم غیر له تاسو نه او تاسو به ضرر او نه رسولې شی هغه ته		
یم او زما پروردگار به ستاسو په ځای یو بل قوم اباد کړی او تاسو هغه ته هیڅ نقصان نشی رسولې		
شَيْئًا	إِنَّ	رَبِّي
هیڅ شی ابیشکه رب زما د هر څیز ساتونکې دې او هرکله چې راغی حکم زمونږه		
..... زما پروردگار د هر څیز نگهبان دې او څه وخت چې زمونږ حکم راغلو انو مونږ		
نَجِيْنًا	هُودًا	وَالَّذِينَ
نونجات وړکړو مونږه هود ته او هغه کسانو ته چې ایمان ئې راوړې ووا د هغه سره په رحمت سره		
حضرت هود عَلَيْهِ اود هغه ایماندار ملگری پنخپل فضل سره بیچ کړل 		
مِنَّا	وَجِئْنَهُمْ	مِّنْ عَذَابٍ
د طرفه خپل نه او نجات وړکړو مونږ هغوی ته د عذاب سخت نه اودغه عادیان دی		
او مونږ هغوی د ډیر سخت عذاب نه بیچ کړل اودغه عادیان ووا چې		
جَدُّوْا	بِآيَاتِ	رَبِّهِمْ
چې انکار او کړو هغوی ادا ئتونوا د رب خپل نه او نافرمانې ئې او کړه ادرسولانو دهغه نه او تابعداری ئې او کړه		
د خپل پروردگار د نښو نه ئې انکار او کړو اود هغه د پیغمبرانو نافرمانی ئې او کړه او د هر ظالم او		

أَمْرٌ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ۝ وَاتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً
د حکم د هر سرکشه جگړ مار او اولړولې شو په هغوی پسې په دنیا کښې (هم) لعنت
اود هر سرکشه د حکم تابعداری نې او کره اخر دا چې په دې دنیا کښې هم لعنتی شو.....
وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۝ اَلَا اِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ اَلَا بَعْدًا
اوپه ورځ د قیامت هم خبردار بیشکه عادیانو کفر او کړو د رب خپل خبردار لری والی دې
او د قیامت په ورځ به هم لعنتی وی اوورئ چې قوم عاد دخپل پروردگار نه منکر شو خبر شی چې
لَعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ۝
دپاره دعادیانو چه قوم د هود وو
عادیان چه قوم د هود ؑ وو د رحمت نه لری پر یوتل ؑ

قوله تعالیٰ: ۝ وَاتَّبِعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ۝

د قوم عاد سرکشی: حضرت هود ؑ فرمائی چه ما خو خپل کار پوره کړو اود الله ﷻ رسالت می تاسو ته دراورسولو اوس که تاسو مخ اړونی او نه منئی نو ستاسو نقصان هم په تاسو دې نه چه په ما. د الله ﷻ دا قدرت شته چه هغه ستاسو خای هغو خلقو ته ورکړی چه د هغه توحید منی او صرف هم د هغه عبادت کوی. هغه ته ستاسو هیخ پرواه نشته، ستاسو کفریه هغه ته هیخ نقصان ورته کړې شی بلکه د دې وبال هم په تاسو دې. زمارب په بندیگانو باندې شاهد دې د هغوی اقوال او افعال د هغه په نظر کښې دی. آخر په هغوی باندې د الله ﷻ عذاب راغلو. د خیر او برکت نه خالی د عذاب او سزا نه دکې هواگانې په هغوی راغلی. هغه وخت حضرت هود ؑ اود هغه د مسلمانانو دله د الله ﷻ په فضل او کرم اود هغه په لطف اورحم سره خلاصی بیاموندلو د سزا گانونه بچ شو. سخت عذاب د هغوی نه اخواکړې شو. داوو عادیان چه د الله ﷻ نه ئی کفر کړې وو اود الله ﷻ د پیغمبرانو علیهم السلام خبره ئی نه منله. دیونې نه انکار دتولو نه انکار وی: دایادساتی چه د یونبی نافرمانی د تولو انبیاء کرامو علیهم السلام نافرمانی ده. دوی به د هغوی منل چه په دوی کښې سرکش او ضدی وو. د الله ﷻ اود هغه د مؤمنانو بندیگانو لعنت په هغوی باندې ورپر یوتلو په دې دنیا کښې هم دهغوی ذکر په لعنت سره اوکړې شو اود قیامت په ورځ هم په میدان محشر کښې د تولو په وړاندې به په هغوی د الله ﷻ لعنت وی او آوازه کولې شی چه عادیان د الله ﷻ منکر دی. د حضرت سدی ﷺ قول دې چه د هغوی نه پس خومر انبیاء کرام علیهم السلام راغله تول په هغوی هم لعنت کوی اود هغوی په ژبه د الله ﷻ لعنتونه په هغوی باندې دی.

وَالِی ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ یَقُومِ
او ثمودیانو ته رور د هغوی صالح او وئیل هغه انی زما قومه
او ثمود (نومی قوم) ته مود هغوی رور صالح ؑ
اعبدوا الله ما لکم من الیه غیره ۝ هو انشاکم
بندگی اوکړئ د الله نشته تاسو د پاره هیخ یو معبود بغیر د هغه نه هغه پیدا کړی بی تاسو
اولیرلو هغه ورته او وئیل چې انی زما قومه د الله عبادت کوی اچې د هغه نه سوا بل څوک د عبادت

مِّنَ الْأَرْضِ	وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا	فَاسْتَغْفِرُوا لَهُمْ	ثُمَّ
د زمکي نه او هغه آباد کړي يې تاسو په هغې کښې نو تاسو معافي او غواړئ دهغه نه بيا لائق نشته هم هغه تاسو د زمکي نه پيدا کړي يې او په زمکه ئې آباد کړي يې نو دهغه نه معافي			
تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ			
توبه اوباسئ هغه ته بيشکه رب زما نزدي دې قبلونکې د دعا دې او غواړئ اييا ورته توبه اوباسئ بيشکه زما رب (هرچاته) نزدي او دعا قبلونکې دې			

قوله تعالى: قَالَ يُقُوا عِبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ غَبْرَةٌ

حضرت صالح عليه السلام د توحيد دعوت: صالح عليه السلام نمود يانوته د الله ﷻ رسول جوړ کړې راليکلې شوې وو. قوم ته هغوی د الله ﷻ عبادت کولو اود نورو د عبادت نه دمنع کولو نصيحت کولو. وائی چه د انسان د شروع نه پيدائش الله ﷻ د خاورې نه کړې دې، ستاسو د ټولو پلار آدم عليه السلام د خاورې نه پيدا شوې وو. الله ﷻ په خپل فضل سره تاسوپه زمکه باندې ميشته کړئ. په دې کښې ژوند تيروي. تاسو له د الله ﷻ نه استغفار کول پکار دي. د هغه طرف ته ټيټيدل پکار دي. هغه ډير نزدي دې او قبلونکې دې.

قَالُوا	يُصْلِحْ قَدْ كُنْتَ	فِينَا مَرْجُوًّا	قَبْلَ هَذَا	أَتَنْهَانَا
هغوی او وئيل ائي صالحه بيشکه وې ته په مونږ کښې د طمعي آسرا مخ کښې ددې نه آيا ته منع کوي مونږه				
هغوی او وئيل چې ائي صالح <small>عليه السلام</small> ددې نه مخکښې ستا نه زمونږ ډيري طمعي وې آيا ته مونږ د هغه				
أَنْ تَعْبُدَ	مَا	يَعْبُدُ	أَبَاؤُنَا	وَأَنَّا
چې عبادت او کړو مونږه دهغې چې عبادت به ئې کولو پلارانو زمونږه او بيشکه مونږه				
بتانو د عبادت نه منع کوي چې زمونږ پلار نيکه ئې عبادت کولو او مونږ خو ستا.				
لَفِي شَكٍّ	مِمَّا	تَدْعُونَا	إِلَيْهِ	مُرِيبٍ
خامخا په شک کښې يوا دهغې (طريقي) نه چې ته رابلې مونږه هغې ته په عظيم شک کښې				
د بلنې په حقله په ډير شک کښې په غټ تردد کښې پراته يو.....				
قَالَ	لِقَوْمِ	أَرَعَيْتُمْ	إِنْ كُنْتُمْ	عَلَىٰ بَيِّنَةٍ
او وئيل هغه ائي قوم زما ايا گورئ تاسو که چري يم زه په ښکاره شهادت سره				
هغه او وئيل چې ائي زما قوم داخو او وائي که زه دخپل پروردگار د طرفنه په يو ښکاره دليل ولاړ يم				
مِّن رَّبِّي	وَأَتَيْنِي	مِنْهُ رَحْمَةً	فَمَنْ	يَنْصُرُنِي
د طرفه درب خپل نه او راکړې ئې دې ماته د طرفه خپل نه رحمت نوخوک به مدد او کړي زما				
او هغه په ما خپل رحم هم کړې وې نو خوک به د الله <small>ﷻ</small> په مقابله کښې زما مدد او کړي که زه				
مِنَ اللَّهِ	إِنْ عَصَيْتَهُ	فَمَا تَزِيدُونَنِي	غَيْرَ تَخْسِيرٍ	
په مقابله د الله که نافرمانی او کړم زه دهغه نونه زياتوي تاسو مالره بي د نقصانه				
د هغه نافرمانی او کړم نو تاسو ماته د نقصان رارسولو نه سوا بل څه نشئ کولي.....				

قوله تعالى: أَلَمْ نَكُنْ لَكُمْ قُلُوبًا وَحَدِيدًا أَذْهَبْنَا قُلُوبَكُمْ فَأَنزَلْنَا فِيهَا حَدِيدًا ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۚ

د تھو دیا نو دا وینا چہ مونہ د خپل پلار نیکہ پہ دین باندې یو۔ د حضرت صالح علیہ السلام اود هغه د قوم په مینځ کښې چه کومې خبرې اترې اوشوې دهغې بیان کولې شی. هغوی ونیل چه ته دا خبره دخلې نه مه اویاسه دې نه وړاندې خوز مونږ تانه ډیر امیدونه وو خوتا په هغه ټولو باندې اوبه واپولې اولکیانې زړې طریقې اود پلار نیکه د چال او عبادت نه مونږ اخوا کوي. زمونږ خو ستا په دې نوې لار خودنه کښې ډیر لوی شک او شبه ده. صالح علیہ السلام اوفرمانیل واورنی زه په ډیر اعلی دلیل سره یم اوما سره دخپل رب نشانی ده. زما پخپله رښتونولنی باندې د زړه تسلی ده. زما سره د الله تعالی درسالت رحمت دې. اوس که زه تاسوته ددې دعوت درنه کړم اود الله تعالی نافرمانی او کړم اود هغه دعبادت طرف ته تاسو راونه بلم نو څوک دی چه زما امداد به اوکړې شی اود الله تعالی دعذابونونه به مابچ کړې شی؟ زما ایمان دې چه مخلوق زما ه کار نه شی راتلې. تاسو زما دپاره صرف بې فاندې نې. بغیر زما د نقصان نه تاسو زما هیڅ نه شنی زیاتولی.

وَيَقَوْمِ	هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ	لَكُمْ	آيَةٌ	فَذَرُوهَا	تَأْكُلْ
اواڼي قومه زما دا اوبښه د الله ده ستاسو دپاره نښه نو پرېږدئ هغه چې خوری					
انې زما قومه دا اوبښه د الله ده اوستاسو دپاره نښه ده نو پرېږدئ چې د الله په زمکه کښې					
فِي أَرْضِ اللَّهِ	وَلَا تَمْسُوهَا	بِسُوءِ	فِيأخذكم	عَذَابِ	
په زمکه دالله کښې او مه رسوئ دې ته (څه) تکلیف گڼئ نو اوبه نیسی تاسو عذاب					
ازاده خریږی اود بدئ لاس ورته مه اورئ گڼی یو نزدې عذاب به مو راو نیسی					
قَرِيبٍ	فَعَقَرُوهَا	فَقَالَ	تَمَتَّعُوا	فِي دَارِكُمْ	ثَلَاثَةَ
نزدې نوزخمی ئې کړه هغه نو اوونیل صالح نفع واخلي په کورونو خپلو کښې درې					
خوهغوی اوبښه زخمی کړه (نو صالح <small>علیہ السلام</small>) ورته اوونیل چې پخپلو کورونو کښې بس درې ورځې					
أَيَّامٍ	ذَلِكَ وَعَدُّ	غَيْرِ مَكْدُوبٍ	فَلَمَّا	جَاءَ	أَمْرُنَا
ورځې دا وعده ده چې نه ده دروغ نو هر کله چې راغلو زمونږه حکم نجات ورکړو مونږ					
نورې تیرې کړئ ادا یوه داسې نیته ده چې په دې کښې معمولی دروغ نشته نو هر کله چې زمونږ حکم					
صَالِحًا	وَالَّذِينَ	أَمَنُوا	مَعَهُ	بِرَحْمَةٍ	مِنَّا
صالح ته او هغه کسانو ته چې ایمان ئې راوړې وژ دهغه سره په رحمت سره د طرفه خپل نه					
راورسیدو نو مونږ صالح <small>علیہ السلام</small> اود هغه مسلمانان ملگری پخپل رحمت سره بچ کړل اود هغې ورځې					
وَمِنْ خِزْيِ	يَوْمَئِذٍ	إِنَّ	رَبَّكَ	هُوَ	الْقَوِيُّ
اود رسوایی د دغې ورځې نه بیشکه ارب ستا چې دې اهم هغه قوی دی غالب دې او او نیولو					
د شرم نه مو (محفوظ کړل) بیشکه ستا پروردگار ډیر قوی او غالب دې باقی پاتې ظالمان شونو.					
الَّذِينَ	ظَلَمُوا	الصَّيِّئَةَ	فَأَصْبَحُوا	فِي ديارهم	جثين
هغه کسانو لره چې ظلم ئې کړې وژا چغې بیا اوگرزیدل هغوی په کورونو خپلو کښې پرمخې پرانه					
هغوی باندې یوه ناترسه چغه راغله نو پخپلو کورونو کښې داسې پرمخې پریوتل					

كَانَ لَمْ يَخْنَأُوا فِيهَا إِلَّا أَنْ تَمُودًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ
لکہ چہ نہ وڑاوسیدلی بہ دغہ خائی کنبی خبردار بیشکہ چہ تمودیانو انکار اوکرو د رب خیل
لکہ چہ ہلو ہلتہ اوسیدلی نہ وو اوورئ اچہ تمودیانو خیل پروردگار نہ انکار کړې وو
إِلَّا بَعْدًا لِمُودَ ۝۷
خبردار لری والی دی تمودیانو لره
واورئ چہ تمودیان (د رحمت نہ) ډیر لری اوغورزیدل

قوله تعالى: وَيَقُولُ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ

د صالح عليه السلام معجزه: د دې ټولو آياتونو پوره تفسیر اود تمودیانو هلاکت اود اوښي تفصیلی واقعات په سورة اعراف کنبی بیان شوی دی. دلته بیا سردوباره کولو ضرورت نشته هلتہ نی اوگورنی.

وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلَنَا إِبْرَاهِيمَ
او په تحقیق سره راغلي فرښتي زمونږه ابراهيم ته
او زمونږ فرښتي حضرت ابراهيم <small>عليه السلام</small> ته زيری ورکولو دپاره
بِالْبَشَرِ قَالُوا سَلَامًا قَالِ سَلَامٌ
د زيری سره اووئيل فرښتو په تادي سلام وی اووئيل ابراهيم په تاسو دې سلام وی
ورغلي وې او ورته ئي اووئيل چي سلامت اوسي هغه اووئيل چي تاسو هم سلامت اوسي نو ساعت تيرنه
فَمَا لَيْتَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ۝۸ فَلَمَّا رَأَى
نو څه وخت ئي تير نه کړو چي راغي د سخی وریت کړی سره نوهرکله چي اولیدل ابراهيم
وو اچي يو وریت سخی ئي ورته راوړلو کله چي ئي اوکتل چي د هغوی لاسونه
أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكَرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ
لاسونه د هغوی اچي نه رسیری دغه خوراک ته ناشناني اوگنړل هغوی او محسوسه ئي کړه (په زړه کنبی) د هغوی نه
ورته نه وړاندې کیري شکمن شو اود هغوی نه ئي ویره محسوس کړه
خِيفَةً ۝۹ قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ۝۱۰ وَأَمْرَاتُهُ
ویره اووئيل فرښتو مه ویریره بیشکه مونږ رالیږلی شوی یو قوم د لوط ته او بنځه د هغه
هغوی ورته اووئيل چي مه ویریره مونږ د حضرت لوط په قوم پسې رالیږلی شوی یو
قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَقَ ۝۱۱ وَمِنْ وَرَاءِ
ولاره وه نو اوخندل هغې نوزیري ورکړو مونږ هغې ته په اسحاق سره او روستو
اود هغه بی بی ولاره وه نو وې خندل نومونږ ورته د اسحاق (نومي ځوئي) زیري ورکړو او په حضرت
إِسْحَاقَ ۝۱۲ يَعْقُوبَ ۝۱۳ قَالَتْ يَوَيْلَ لِيَ عَائِدُ
د اسحاق نه په یعقوب سره اووئيل هغې اچي هائي زما کم نصیبه ایا زه به اولاد راوړم
اسحاق <small>عليه السلام</small> پسې (د هغه ځوئي) یعقوب <small>عليه السلام</small> هغې اووئيل چي هائي زما کم نصیبه زه به اوس ځوئي

وَأَنَا	عَجُوزٌ	وَهَذَا بَعْلِي	شَيْخًا ط	إِنَّ هَذَا	لَشَيْءٌ
او حال دا چي زہا بویہ بودی یم او دا زما خاوند (هم) بودا دې بیشک دا خامخا یو خیز دې					
راورم چي بودی شوي یم او دامی خاوند دې بودا (سپین ږیری) دې دا خو ډیره عجیبه خبره					
عَجِيبٌ	قَالُوا	أَتَعْجَبِينَ	مِنْ أَمْرِ اللَّهِ	رَحْمَةً	اللَّهِ
عجیبه او وئیل فرښتو ایا ته تعجب کوي د حکم د الله نه رحمت د الله دې					
ده هغوی ورته او وئیل ایا ته د الله په کارونو کښې تعجب کوي ائې د دې کور خاوندانو					
وَبَرَكَاتُهُ	عَلَيْكُمْ	أَهْلَ الْبَيْتِ ط	إِنَّهُ	حَمِيدٌ	مَجِيدٌ
اوبرکتونه د هغه دی په تاسو ائې خاوندانو د کور بیشک هغه استایلی شوي دې لوتې شان والادي					
په تاسو د الله رحمت او برکتونه وریږي بیشک هغه ستایلی شوي او د لوتې شان خاوند دې					

قوله تعالى: ﴿فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِينٍ﴾

د حضرت ابراهيم عليه السلام د فرښتو میل مستیا کول: حضرت ابراهيم عليه السلام له د هغه فرښتو د میل مستیا په توگه د انسان په شکل کښې راتلل چه د قوم لوط د هلاکت د زیری او حضرت ابراهيم عليه السلام ته د خوی زیری راوړو سره د الله تعالی د طرف نه راغلي دی. راخی او سلام کوی او حضرت ابراهيم عليه السلام د هغې په جواب کښې سلام کوی. دا الفاظ د پښن سره وئیلو کښې د علم بیان مطابق ثبوت او همیشه والي موندلې شی. د سلام نه پس حضرت ابراهيم عليه السلام د هغوی مخې ته میل مستیا پیش کوی. دسخی غوښه کومه چه په گرمو کانرو باندي وریته کړې وه راوړی. کله چه اوکتل چه د دې نوی میلنو لاس خو خوراک ته وړاندې کیری نه نو هغه وخت د دوی نه لږ بدگمان غوندې شو او په زړه کښې ویره شان پیدا شوه. حضرت سدی عليه السلام فرمائی چه د قوم لوط د هلاکت د پاره کومې فرښتې لیکلې شوې وې هغوی د خوانانو انسانانو په شکل کښې زمکې ته راغلي. د حضرت ابراهيم عليه السلام کور ته راکوزې شوې نو هغه دوی ته په کتو کښې د هغوی ډیر عزت او تکریم او گرو او زرئی خپل سخی راواخستو او په گرمو تیگو باندي وریته کړو او حاضرئی کړو او پخپله هم هغوی سره په دسترخوان کیناستو. د حضرت ابراهيم عليه السلام بی بی حضرت ساره د خوراک خښاک په کار روزگار کښې اخته شوه. ښکاره خبره ده چه فرښتې خوراک نه کوی.

د حضرت ابراهيم عليه السلام د خوراک قیمت: هغوی د خوراک نه منع شو او ونی وئیل چه ابراهيم! مونږ چه ترکومې د خوراک قیمت ورنه کړو ترهغې پورې خوراک نه کوو. هغه وئیل قیمت راکړئی نو دوی وئیل چه څه قیمت دې؟ ابراهيم عليه السلام او فرمائیل بسم الله سره خوراک شروع کړئی او خوراک کولو نه پس الحمد لله وئیل د دې قیمت دې. حضرت جبرائیل عليه السلام حضرت میکائیل عليه السلام ته اوکتل او خپل مینخ کښې او وئیل چه په حقیقت کښې دې د دې قابل دې چه الله تعالی نی خپل خلیل جوړ کړی.

د حضرت سارا د خندا سبب: اوس هم چه هغوی خوراک شروع نه کړو نود هغه په زړه کښې قسم قسم خیالات راپیدا شو. حضرت ساره بی بی اوکتل چه پخپله حضرت ابراهيم عليه السلام د هغوی په اکرام کښې یعنی د خوراک په خدمت کښې دې خو هغوی بیا هم خوراک نه کوی نود دې میلنو په دې عجیبه حرکت باندي هغې له خدا راغله. (حضرت ابراهيم عليه السلام نی ویریدلې اوکتلو نو فرښتو او وئیل چه مه وریږه. اود هغه د ویرې لږې کولو د پاره نی اصل واقعه ښکاره کړه. چه مونږ انسانان نه یو فرښتې یو.

دلوط ؑ قوم ته رالیگلی شوې یوچه هغوی هلاک کړو. حضرت ساره د قوم لوط د هلاکت خبر خوشحاله کړه. هغه وخت دې ته یوه بله خوشخبری هم ملا وشوه. چه ددې ناامیدنی په عمر کښې به تاله بچی درکړې کیدې شی. هغې ته داهم حیرانتیا و چه په کوم قوم باندې د الله ﷻ عذاب نازلېږي هغوی په پوره غفلت کښې دی. غرض دا چه فرشتو هغوی ته د اسحاق نومې بچی د پیدا کیدو زیرې ورکړو اویا د اسحاق سره د یعقوب د کیدو هم زیرې واورولو.

ذبیح الله اسماعیل ؑ وو نه که اسحاق ؑ :: ددې آیت نه په دې خبره باندې استدلال اوکړې شو چه ذبیح الله حضرت اسماعیل ؑ وو ځکه چه د حضرت اسحاق ؑ خو زیرې ورکړې شوې وو اوورسره د هغه نه د اولاد کیدو هم زیرې ورکړې شوې وو. په دې اوریدو باندې حضرت ساره علیها السلام دعامونځو په شان حیرانتیا ښکاره کړه چه د ښځې اوځاوند په دې عمر کښې به اولاد څنگه وی؟ دا ویره د حیرانتیا خبره ده. فرشتو وویل د الله ﷻ په کار کښې څه حیرانتیا ده؟ تاسو ته به هم په دې عمر کښې الله ﷻ څوې درکړې لکه چه د دوی نه تر دې وخته پورې څه اولاد نه وو شوې. ستا د ځاوند عمر هم تیر شوې دې خودالله ﷻ په قدرت کښې څه کمې نشته. هغه چه څه غواړی هغه کیري. ای دنیې کورودانې! په تا باندې دالله ﷻ رحمتونه او برکتونه دی تاله دهغه په قدرت کښې حیرانتیا نه دی کول پکار. الله ﷻ د تعریفونو والا او بزرگ دی.

په رسول کریم ﷺ باندې د صلاة طریقه :: بخاری اومسلم کښې دی چه صحابه کرامو تپوس اوکړو ای د الله ﷻ رسول ﷺ مونږ په تاسو باندې سلام رالیگل خوزده کړه خویه تاسو به درود څنگه درلیگونو حضور ﷺ او فرمائیل وائي ((اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد كما صلیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم بآرک علی محمد وعلی آل محمد كما بآرکت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم انک حمید مجید)) (۱)

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَىٰ يُجَادِلُنَا
نور کله چې الړې شوه د ابراهیم نه ویره اوراغی هغه ته زیرې اوجگره ئې کوله زمونږ سره
نور کله چې د حضرت ابراهیم <small>ؑ</small> نه ویره لاره او زیرې ئې بیامونده انومونږ سره ئې د لوط <small>ؑ</small> د قوم باره
فِي قَوْمِ لُوطٍ ۗ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَكَلِيمٌ ۗ أَوَّاهٌ مُّنِيبٌ ۗ
په باره د لوط د قوم کښې بیشکه ابراهیم خامخا صبرناک ووا په زړه نرم ووا رجوع کونکې ووا الله ته کښې بحث شروع کړو بیشکه حضرت ابراهیم <small>ؑ</small> ویر برداشت کولو والا، درمن او الله ته رجوع کولو والا وو
يَا إِبْرَاهِيمُ ۖ اَعْرَضَ عَنْ هَٰذَا ۖ إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرٌ لِّكَ ۖ وَإِنَّهُمْ
ای ابراهیم مخ واوره د دې خبری نه شان دادې چې تحقیق راغلی دې حکم درب ستا او بیشکه هغوی چې دی او د نرم زړه مالک وو ای ابراهیم <small>ؑ</small> دا خبره پرېږده استاد پروردگار تله فیصله شوې ده او په
أَتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرَ مَرْدُودٍ ۗ
راتلونکې دې هغوی ته هغه عذاب چې نه دې واپس کیدونکې هغوی به داسې عذاب راځی چې هغه به هیڅ صورت کښې د واپس کیدو نه دې

(۱) صحیح بخاری کتاب | لدعوات باب الصلاة علی النبی ﷺ ۶۳۵۷، صحیح مسلم: ۴۰۶، ابوداؤد: ۰۷۶، ترمذی: ۴۸۳، ابن ماجه: ۹۰۴، دارمی: ۱۳۱۶، احمد: ۲۴۱/۳، مستد الطیالسی: ۱۰۶۱.

قوله تعالى: **إِنَّ إِلَهُكُمْ لَعَلِيمٌ أَوْفَاءٌ مِّنِّيَّبٌ**

حضرت ابراهيم عليه السلام نرموالی اوصفتونه: -دمیلمنوخوراک نه کولوپه وجه دحضرت ابراهیم عليه السلام په زره کنبې چه کومه ویره راغلی وه دهغه حال ښکاره کیدو په وجه هغه لرې شوه. بیا هغه د خپل خوئی د پیدا کیدو زیرې هم واوریدو. اودا هم معلومه شوه چه دافرنبتې دلوط عليه السلام قوم دهلاکت دپاره رالیگلی شوی دی نوهغوی اوفرمائیل که په یوکلې کنبې درې سوه مؤمنان وی نو بیا به هم هغه کلي هلاک کولې شی؟ حضرت جبرائیل عليه السلام اود هغه ملگرو جواب ورکړوچه نه. بیانی تپوس اوکړو که څلویښت وی؟ جواب ملاؤشو بیا هم نه. تپوس ئی اوکړو که دیرش وی؟ اووئیلی شو چه بیا هم نه. تردې چه شحیر ئی کمولوسره د پنځو په بابت کنبې تپوس اوکړو فرښتو هم دغه جواب ورکړو نو بیانی د یو په نسبت باندي سوال اوکړو نو هم دغه جواب ملاؤ شو نو هغه اوفرمائیل نو بیا به د حضرت لوط عليه السلام په موجودگنی کنبې تاسو هغوی څنگه هلاک کوئې؟ فرښتو اووئیل چه مونږ ته هلته د حضرت لوط عليه السلام د موجودگنی علم دې هغه اود هغه اولاد بغیرد هغه د ښځې نه به مونږ بچ کوو(اوس دهغه تسلی اوشوه اوچپ شو) حضرت ابراهیم عليه السلام ډیر بردبار نرم زره او رجوع والا وو. د دې آیت تفسیر اول تیر شوې دې الله تعالی د خپل پیغمبر بهترین صفتونه بیان کړی دی. د حضرت ابراهیم عليه السلام د دې خبرو اترو او سفارش په جواب کنبې د الله تعالی نه ارشاد اوشو چه اوس ته ددې نه سترگې پټې کړه. د الله تعالی قضایه کپړی اوس به عذاب راځی او هغه به واپس کولې نه شی.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا
اوهرکله چې راغلي فرښتي زمونږه
اوهرکله چې زمونږ فرښتي
لُوطًا سَيِّئًا يَّمُومٌ وَضَاقَ بِهِمْ ذُرْعًا
لوط ته نوغمرن شو هغه په وجه د هغوی او تنگ شو له دوی نه په زره کنبې
حضرت لوط <small>عليه السلام</small> ته ورغلي نو دهغوی په ورتللو خفه شو او په زره ئې بارشوا او وې وئیل چې
وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ۖ وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ
او وې وئیل دا ورځ ده ډیره سخته او راغلي هغه ته قوم د هغه په منډه منډه
دانن ورځ ډیره سخته ده او دمیلمنو په راتلو سره دهغه قوم په منډه راغلو دهغوی طرف ته او هغوی به د
إِلَيْهِ ط وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ ط قَالَ لِيُقَوْمِ
د د اړخ ته او د مخکښې نه او هغوی چې کول به ئې بدکارونه او وئیل لوط <small>عليه السلام</small> ائې قومه زما
وړاندي نه بدکاری کولې هغه (لوط علیه السلام) ورته او وئیل چې ائې زما قومه
هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تَخْزَوْا
دا ښځې لونه زما دی دا ډیرې پاکې دی ستاسو دپاره نو او ویرېږئ د الله نه او مه رسوا کوئ ما
دا زما لونه (حاضرې) دی هغوی ستاسو دپاره ډیرې پاکې دی نو د الله <small>تعالی</small> نه او ویرېږئ او ما دخپلو

(۲۹/العنکبوت: ۳۲)
(الطیزي: ۱۵/۴۰۳)

فِي ضَيْفِي ط اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ۝ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْت

پہ حق دمیلمنوزما کنبی | آیانستہ | پہ تاسو کنبی | یوسرې نیک | او وئیل هغوی | بیشک معلومه ده تاته

میلمنو په حقله مه شرموی | آیا په تاسو کنبی هیخوک شریف سرې نشته | هغوی ورته او وئیل چې ته

مَالَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقِّ وَانْكَ لَتَعْلَمُ مَا تُرِيدُ ۝

چې نشته زموږ | په لونړو ستا کنبی | څه حق | او بیشک ته | خامخا پوهیږې | په هغې | چې غواړو مونږه

ښه پوهیږې | چې زموږ ستا لونړو ته هیخ حاجت نشته | او تاته داهم ښه معلومه ده | چې مونږ په کوم نیت | راغلی | یو

قوله تعالى: قَبْلُ كَانُوا يَتَعَمَلُونَ السَّيِّئَاتِ ط

د قوم لوط ګردار: حضرت ابراهیم ۱۱۷۰ ته دې فرښتو خپل راز ښکاره کړو او لارې. حضرت لوط ۱۱۷۱ له د هغه په زمکه کنبې یا دهغه کورته لارې. د ځوانانو ښائسته هلکانو په شکل کنبې وې دې د پاره چه د لوط ۱۱۷۲ د قوم پوره از مینست اوشی. حضرت لوط ۱۱۷۳ دې میلمنوته په کتواود قوم حالت مخې ته کیدو باندې سخت خفه شو په زړه زړه کنبې خفه کیدو که چېرې دوی میلمانه جوړوم نو ممکن ده چه خبرشی او خلق رامنډې کړی او که میلمانه ئی نه جوړوم نو دا به هم د هغوی لاس له ورشی. د خلې نه ئی هم اووتل چه دا نن ورځ ډیره هیبت ناکه ورځ ده. د قوم خلق به د خپل شیطانته منع نه شی. په ما کنبې دهغوی د مقابلې طاقت نشته څه به کیرې؟

لوط ۱۱۷۴ پخپله زمکه کنبې ووچې فرښتې راغلي: قتاده ۱۱۷۵ فرمائی چه لوط ۱۱۷۶ په خپله زمکه کنبې وو چه فرښتې د انسان په شکل راغلي اود هغه میلمانه جوړشو. د شرم د وجې نه خو ئی انکار اونه کړې شو او هغوی ئی خپل کورته بوتله. په لار کنبې صرف په دې نیت چه دوی به اوس هم واپس لارشی هغوی ته او وئیل والله د دې ځای د خلقو نه ډیر خراب او خبیث خلق بل ځای نشته. لږ لږې لارو نو بیانی دا عرض او کړو. غرض دا چه تر کوره پورې رسیدلو کنبې ئی څلور ځل دا او وئیل. فرښتو ته هم د الله ۱۱۷۷ دا حکم وو چه تر کومې دهغوی نبی پخپله د هغوی بدی بیان نه کړی تر هغې پورې ئی مه هلاک کوئې. (۱) سدی ۱۱۷۸ فرمائی د حضرت ابراهیم ۱۱۷۹ نه چه روانې شوې نو غرمه دا فرښتې نهر سدوم ته اور سیدی. هلته د حضرت لوط ۱۱۸۰ لونړه کومې چه د اوبو راوړو د پاره تلې وې ملاوئشوې. هغوی د دوی نه تپوس او کړو چه مونږ دلته چرته حصاریدې شو. هغوی وئیل چه تاسو دلته اودریرئې مونږ واپس راځو تاسو ته جواب درکوو. هغوی ویریدلې چه که دوی قوم له په لاس ورشی نو د دوی به ډیره بې عزتی اوشی. دلته په راتلو باندې پلار ته او وئیل چه د ښار په دروازه کنبې یوڅو پردیسی کم عمر خلق دی چه د هغوی په شان ما ترننه پورې نه دی لیدی. لار شتی او هغوی را حصار کړئې گنی د قوم خلق خو به هغوی تنگوی. د دې کلی خلقو حضرت لوط ۱۱۸۱ ته وئیلې وو ګوره څوک د بهر والا ته ځان سره مه حصاره وه مونږ به هر څه کوو. هغوی چه کله دا حالت اولیدو نو غلي غونډې لارو او هغوی ئی کورته راوستل.

دلوط ۱۱۸۲ دښځې په وجه قوم ته دمیلمنو پته اولکیده: چاته هیخ خبرهم اونه شو. خود لوط ۱۱۸۳ بی بی چه د قوم سره ملاوئشوې وه د هغې په ذریعه خبره ښکاره شوه. اوس څه اوشو هر یو رامنډې وهی راروان دې په خوشحالوسره په تپونو راروان دی د هغوی خو لکه چه بس هم دا خوئی خصلت جوړ شوې وو چه ددې بدکارئی عادت ئی ځان کنبې اچولې وو. دې وخت کنبې د الله ۱۱۸۴ نبی دوی ته نصیحت او کړو چه تاسو دا بد خصلت پریردئې. خپل خواهش په ښځو سره پوره کوئې.

لوط عليه السلام خپلې لونږه قطعاً نه وې پيش كړې: (بناتى) يعنى زما لونږه. دانې خكه او فرمائيل چه هر يو نبى لكه چه د خپل امت پلار وى (۱) د قرآن كريم په بل آيت كښې دى چه دې وخت كښې هغه ونيلى وو چه مونږ خو اول تاسو منع كړې ونى (۲) چه خپل ځان سره څوك مه را حصاروه. حضرت لوط عليه السلام هغوى پوهه كړل او د دنيا او آخرت بنسټگرې هغوى ته او خودلې او ونى فرمائيل چه بنځي ددې كار دپاره مناسب دى. هغوى سره نكاح كول او خپل خواهش پوره كول پاك كار دې. حضرت مجاهد رضي الله عنه فرمانى چه دا مه گنړنى چه هغه د خپلو لونږو متعلق دا فرمائيلې وو دانه بلكه هر نبى دخپل امت پلار وى. د قتاده رضي الله عنه وغيره نه هم دا روايت دې. امام ابن جريج رضي الله عنه وانى چه دا هم مه گنړنى چه حضرت لوط عليه السلام بنځو سره بغير نكاح يوځاى كيدل خودلې وو. نه د هغوى مطلب د بنځو سره د نكاح كولو حكم وو. فرمائيلې چه د الله تعالى نه او ويريرې او زما وينا او منشى. بنځو طرف ته خپل رغبت او كړنى او هغوى سره نكاح كولو باندې خپل حاجت ترسره كړنى. دسرو طرف ته په دې رغبت سره مه راځنى او خاص دا خو زما ميلمانه دى. زما دعزت خيال اوساتنى تاسو كښې يو هم دعقل والا نيك او لار موندونكى ښه سرې نشته؟ ددې په جواب كښې دې سر كشو او ونيلى چه زموږ بنځو سره څه كار نشته. دلته هم (بناتك) يعنى ستا لونږه لفظ نه مرادد قوم بنځې دى. اوتاته معلومه ده چه زموږ اراده څه ده؟ يعنى زموږ اراده دې هلكانو سره ملاويدل دى، بيا جگړه او نصيحت بې كاره دې.

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِيًّا إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ۝
او ونيلى لوط كاش اچې وې زما دپاره په تاسو باندې طاقت يا پناه اخستې وې ما يو څيز محكم ته
اهغه او ونيلى هائي افسوس كه زما په تاسو (خپل) وس رسيدلى ايا مي ديوي مضبوط
قَالُوا أَوَّيْلُ هَٰذَا فَرِيقَتَا لُوطٍ أَلَيْسَ لَنَا بِمَشْكٍ مُّوْنِرٍ ۚ وَالرَّيْبُ لِيَوْمِئِذٍ لَّامِنٍ ۚ
او ونيلى هغه فرينتو ائي لوط بيشكه مونږه الرېب لې شوې يو د رب ستا هرگز نشى رسيدې داخلې
جماعت سره پناه اخستې شوې (نو تاسو به ليدلى وو) اهغې (فرينتو) او ونيلى ائي لوط <small>عليه السلام</small> مونږ ستا د
إِلَيْكَ فَاسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ ۗ
تاته نويو څه بال بچ خپل په يوه حصه كښې دشپې نه اونۀ دې گورى واپس ستاسو نه هيڅوك
پروردگار فرينتې يو دوي تاته نزدې كيدې هم نشى انود شپې شپې د خپل كور خلق او باسه او په
إِلَّا أَمْرًا تَكُ إِتَّهَ مَصِيبَهَا مَا أَصَابَهُمْ
مگر مه بوځه بنځه ستا بيشكه شان دادې اچې رسيدونكې دې هغې ته هغه عذاب اچې رسيرې هغوى ته
تاسو كښې به هيڅوك هم مخ په شا نه گورى خو (يو ازې) ستا بې بى اهغه به هم په دغې عذاب كښې
إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ۝
بيشكه وخت دوعدي دهغوى صبا دې ايانۀ دې صبا نزدې
گرفتار يږى اچې د انور (ټول) په كښې اخته كيرې ددوي دپاره ټاكلې وخت سحر دې

(۱) البضا: ۱۵/۴۱۴.
(۲) الحجر: ۷۰.

قوله تعالى: لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿۱۰﴾

د لوطؑ خپل قوم کمزورې وو:- حضرت لوطؑ اوکتل چه زما نصیحت په دوی باندې اثر نه کوی نو هغوی له نی دهمکی ورکړه که په ما کبني طاقت وې او یا زما کورنئی او قبیله زوره وره وه نو ما به تاسو ته د دې شیطان خوند درکړې وو. رسول الله ﷺ په یو حدیث کبني فرمائیلی دی په لوطؑ باندې دې د الله ﷻ رحمت وی چه د دغه زورور قوم پناه نی اخستله. دې نه مراد د الله ﷻ عزوجل ذات دې. د هغوی نه پس چه بیا کوم یو پیغمبر راولیگلی شو هغه په خپل قوم ثروت کبني راولیگلی شو () د هغه خفگان او پوره غم اود زړه د تنگنی په وخت کبني فربتو خپل خان بنکاره کړو چه مونږ د الله ﷻ رالیگلی شوې یو داخلق مونږ ته یا تاته نه شی رسیدې. ته دشپې په آخری حصه کبني خپل اهل و عیال واخله اود دې خای نه لار شه. پخپله ددې ټولونه شاته اوسه او نیخ په خپله لار شه. د قوم په چغو صورو او ژراگانو فریادونو ته شاته هم مه گوره. **إِلَّا امْرَأَتَكَ** اکثر مفسرین وائی چې دا استثنا ده د مثبت نه چې هغه دا قول دې **فَأَمْرٌ بِأَهْلِكَ** یعنی خپله بنخه مه بوزه نو **حُكْمٌ فَأَمْرٌ بِأَهْلِكَ** به نصیب سره دې هغه به د عذاب په وخت کبني د قوم چغې صوري اوریدو سره شاته گوری ځکه چه د الله ﷻ په قضا کبني د هغې هم هلاک کیدل دې قوم سره مقرر کړی دی. په یو قراءت کبني **(الامراتك)** د تاپه پینن سره هم دې. دکومو خلقو په نیز چه پینن او زیر دواړه جائز دی د هغوی بیان دې چه د هغه بی بی هم د وتلو په وخت کبني هغوی سره وه خود عذاب نازلیدو باندې د قوم چغې صوري اوریدو سره صبر نه شوه راتاوشوه او هغوی طرف ته نی اوکتل او د ځلې نه نی اووتل چه افسوس زما قوم، هم دغه وخت د آسمان نه یو کانږی په هغې باندې هم راپریوتلو او هم هلته د هیرې شوه.

د لوطؑ د نورې تسلی د پاره فربتو د دې خبیث قوم د هلاکت د وخت نیز دیوالې هم بیان کړو چه سحر کیدو سره به داخلق تباہ کړې شی اوس سحر اوس بالکل نیز دې دې. دې ظالمانود هغه کور راگیر کړې وو او په ټویونو رارسیدلې وو. حضرت لوطؑ په دروازه کبني ولاړوو او قوم نی منع کولو خو چه کله هغوی په یو قسم هم اونه منله او حضرت لوطؑ تنگ شو نو هم هغه وخت حضرت جبرائیلؑ د کور نه راوتلو اود هغوی په مخونو باندې نی خپل وزر او وهلو په دې سره د هغوی سترگې رندې شوې () د حضرت حذیفه بن یمانؓ بیان دې چه پخپله به حضرت ابراهیمؑ هم دې خلقوته راتلو او دوی به نی پوهه کول چه گورنی د الله ﷻ عذاب مه اخلنی خودوی د خلیل الله ﷻ هم اونه منل. تردې چه د عذابونو د راتلو قدرتی وخت راغلو، فربتی حضرت لوطؑ له راغلي هغه دغه وخت په خپل پتی کبني کار کولو هغوی وئیل چه نن شپه مونږ ستا میلمانه یو حضرت جبرائیلؑ ته د الله ﷻ حکم شوې وو چه ترکومي حضرت لوطؑ پخپله درې ځل د دې قوم د بدکارنی گواهی ورنه کړی په هغوی باندې عذاب مه راولنی. هغه چه کله دوی سره روان شو نو په روانیدو کبني او فرمائیل چه دلته خلق ډیر خراب دی. دا خرابې هم په هغوی کبني ننوتې ده. لږ شان لرې تلو باندې بیا او فرمائیل آیا تاسو ته د دې کلیوالود بد عمل پته شته؟ زما په علم کبني خو په مخ د زمکې ددوی نه خراب خلق نور نشته. افسوس زه تاسو چرته بوخم؟ زما قوم خود ټول مخلوق نه خراب دې. دې وخت کبني حضرت جبرائیلؑ فربتوته او وئیل چه گورنی دوه ځل شو، کله چه سره د دوی خپلې دروازې ته اورسیدل نود خفگان او غم نه په ژړاشو او وئی فرمائیل زما قوم د ټول مخلوق نه خراب دې. تاسو ته څه معلومه نه ده چه دوی په کوم بد عمل کبني اخته دی په مخ د زمکې یو کلی هم ددې کلی نه خراب نشته. دې وخت کبني

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب (ولو طوا إذا قال لقومه اتانوا الفاحشة): ۳۳۷۵، صحیح مسلم: ۱۵۱، مختصر، ترمذی: ۳۱۱۶، احمد: ۳۲۲/۲، مشکل الآثار: ۳۳۰، ابن حبان: ۲۶۰۶.

بیا حضرت جبرائیل علیہ السلام فریشتو ته اووئیل گورئی درې خل ئی دخپل قوم په بدکارئی باندې گواهی ورکړه یاد ساتنی اوس عذاب ثابت شو.

د بنځې د اعلان سره ټول قوم راوړسیدو: کورته لارل او دلته نه د هغه بودئی بنځه په اوچت خای باندې اوختله او کپرا ئی اوخوزوله چه دی سره د کلی بدکارو رامنډې کړې. تپوس ئی اوکړوڅه خبره ده هغې وئیل چه لوط علیہ السلام کره میلمانه راغلی دی ما خود هغوی نه ډیر بنانسته شکل والا او ډیر خوشبو والا خلق کله هم نه دی کتلی. اوس څه وو چه دوی خوشحالی نه لاسونه بندکړی اوپه منډو منډو د حضرت لوط علیہ السلام کور ته راغلل. څلورو وارو طرفونه ئی د هغه کور راگیرکړو. لوط علیہ السلام هغوی ته قسمونه ورکړه نصیحتونه ئی ورته اوکړه وئی فرمائیل چه بنځې ډیرې دی خو هغوی د خپل شیطانت او بدې ارادې نه منع نه شو. دې وخت کنبې حضرت جبرائیل علیہ السلام د الله تعالی نه د عذاب اجازت اوغوښتو الله تعالی اجازت ورکړو هغه دخپل اصلی صورت وزر کولاؤکړو د هغه دوه وزرې دی چه په هغې موتیان ټکوهلې شوی دی. د هغه غاښونه صفا پرقیږی اود هغه تندې اوچت او لوی دی. د مرجان په شان دانې دی کومې چه لوء لوء دی اود هغه پنبې د شینکی طرف مائل دی.

حضرت لوط علیہ السلام ته هغوی اووئیل چه مونږ خو ستا د پروردگار رالیگلی شوی یو، دا خلق تاته نه شی رسیدلې ته په دې دروازه نه اخوا شه او بیا ئی هغوی په یو وزیراندې اووهل په دې سره هغوی رانده شو او لارې هم نه پیژندلې. حضرت لوط علیہ السلام خپل بال بیج واخستو او د شپې په تیاره کنبې اووتلو. هم دا د الله تعالی حکم هم وو. د محمد بن کعب سدی او قتاده رضی الله عنہم وغیره هم دا بیان دی.

فَلَمَّا جَاءَ			
نوهرکله چې ارغی			
أَمْرُنَا	جَعَلْنَا	عَالِيهَا	سَافِلَهَا
حکم زمونږه انواوگرخوؤمونږه اپورته طرف دهغه کلی لاندي طرف دهغه کلی او اوورول مونږه ا په هغه کلی باندې نوکله چې زمونږ حکم او شوا نو مونږ زمکه لاندي باندې کړه او په هغوی مو پرله پسې			
جَارًا	مِّنْ سَجِيلٍ	مَنْصُودٍ	مُسَوَّمَةٍ
کانږی چې جوړ شوی ووډپخې ختې نه پرله پسې چې هرکانږې نښه کړې شوې وو په نیز د رب ستا د کانږو باران اوکړو چې ستا د پروردگار نښې پرې لگیدلې وې			
وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ			
اونډې دا عذاب د ظالمانو نه لرې			
او دغه سزا د ظالمانو نه څه لرې نه ده			

قوله تعالی: **فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا** لوط علیہ السلام په قوم د الله تعالی عذاب: د نمر د راختو په وخت کنبې په هغوی باندې د الله تعالی عذاب راغلو. د هغوی کلی سدوم نومی لاندي باندې شو. عذاب دښکته او بره نه راپټ کړل. د آسمان نه د پخې خاورې کانږې په هغوی باندې راوړیدل کوم چه سخت ډیر درانه او لوی لوی وو. په صحیح بخاری

شریف کنبہ دی چہ سجین او سجیل دوارہ یودی. (۱)

د قوم لوط دہلاکت شہ کیفیت وو: دمنضود نہ مراد وارپہ وارقط پہ قط اودیو نہ پس یودی. پہ دی کانرو بانڈی قدرتی توگہ بانڈی دہغوی نومونہ لیکلی وودچادنوم بہ چہ کانری ووہم پہ ہغہ بہ راپریوتلو ہغہ د طوق پہ شان وو چہ پہ سرخی کنبہ دوب شوہ وو. دا کانری پہ ہغہ بناریانو بانڈی ہم راوریدل اود دی خائی چہ کوم خلق وو اود کلی گوتہ کنبہ وو پہ ہغوی بانڈی

ہم ہلتہ راپریوتل. پہ دوی کنبہ چہ خوک کوم خائی کنبہ وو ہم ہلتہ پہ کانری سرہ ہلاک شو. خوک ولار وو او چاسرہ نی خبری کولی نوہم ہلتہ د آسمان نہ کانری راغلو او ہغہ نی ہلاک کرو. غرض دا چہ پہ ہغوی کنبہ یو ہم بیچ نہ شو. حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ جبرائیل رضی اللہ عنہ دا تول راجم کرل د ہغوی دکورونواو مالونوسرہ نی اوچت کرل تردی چہ د ہغوی د سپو آوازونہ د آسمان فرینسو واوریدل. حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ د خپل بنی وزرپہ غارہ بانڈی ہغہ تول کلی اوچت کرپ وو. بیانی ہغوی پہ زمکہ بانڈی را اولتہ کرل یونی بل سرہ اوچنگولو او تول پہ یوخل غرق کرپ شو. یونیم چہ کوم پاتہ شوہ وو د ہغوی مازغہ پہ آسمانی کانروبانڈی اوچقولی شو او بی نوم اونبہ کرپ شو.

د قوم لوط تول خلورکلی وو: ذکر دی چہ ددوی خلور کلی وو پہ ہریو کلی کنبہ د یولاکہ آبادی وہ. پہ یورویت کنبہ دی درپ کلی وو دلوی کلی نوم سدوم وو. دلته بہ کلہ کلہ حضرت خلیل اللہ رضی اللہ عنہ ہم راتلو اوو عظ اونصیحت بہ نی کولو بیا فرمائی چہ دا خیزونہ د دوی نہ خہ لرپ نہ وو. د سنن پہ حدیث کنبہ دی کہ خوک تاسو پہ لواطت کولو بانڈی اووینی نو پاسنی او لانڈینی دوارہ قتل کرنی. (۲)

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ
او مدین تہ (مو اولیرلو) رورد ہغوی
او مدین تہ مو دہغوی رور حضرت
شُعَيْبًا قَالُوا يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ
شعیب اوو نیل ہغہ انہی زما قومہ عبادت کوئی داللہ نشتہ تاسو دپارہ ہیخ یو معبود سوا دہغہ نہ
شعیب <small>رضی اللہ عنہ</small> لیرلہی وو ہغہ ورتہ اوو نیل چہ انہی زما قومہ تاسو د اللہ <small>رضی اللہ عنہ</small> عبادت کوئی دہغہ نہ بغیر
وَلَا تَتَّقُوا آلَ اللَّهِ فَإِن كُنْتُمْ كَافِرِينَ
اومہ کمی تاسو پہ ناپ کنبہ او تول کنبہ بیشک زہ وینم تاسو پہ بنہ حالت کنبہ
ستاسو بل معبود نشتہ او پہ پیمانہ او تول کنبہ کمی مہ کوئی ازہ وینم چہ تاسو بنہ اسودہ حال یئ
وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ تُحِيطُونَ
او بیشک زہ اویریرم پہ تاسو بانڈی د عذابہ د ورخی راگیرونکی نہ
او زہ ستاسو پہ حق کنبہ د راگیرونکی ورخی د عذاب نہ اویریرم

قوله تعالى: يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ

شعیب رضی اللہ عنہ اودتوحید دعوت: دغربویوہ قبیلہ چہ دحجاز اوشام پہ مینخ کنبہ معان تہ نیزدی اوسیدہ.

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورہ ہود باب قولہ (وکان عرشہ علی الماء): ۴۶۸۴.

(۲) ابوداؤد کتاب الحدود باب کین عمل عمل قوم لوط: ۴۴۶۲، ترمذی: ۱۴۵۶، مسندہ حسن، ابن ماجہ: ۲۵۶۱، حاکم: ۲۵۵/۴، احمد: ۳۰۱۰/۱، حلیہ الاولیاء: ۳/۳۴۲.

د هغوی د بنارونونوم اود هغوی نوم مدین وو. دهغوی طرف ته د الله ﷻ نبی حضرت شعیب رضی اللہ عنہ اولیگلی شو. هغه په دوی کښې شریف النفس او د اوچت خاندان نه وو او هم د دوی نه وو. ځکه **(أَخَاهُمْ)** په لفظ سره بیان شوې دې. یعنی د دوی رور. هغه هم د انبیاؤ کرامو د عادت او سنت په شان د الله ﷻ د اول اوتاکیدی حکم مطابق خپل قوم ته د الله ﷻ **(وَحَدَّثَهُ لَا تُشْرِكْ لَهُ)** د عبادت کولو حکم ورکړو. ورسره نې د ناپ تول دکمې نه منع کړل چه د چا حق مه وهنی اود الله ﷻ دا احسان نې ورته یاد کړو چه هغه تاسو خوشحاله او اسوده حال پیدا کړی نې او خپله ویره نې ښکاره کړه چه د خپلو مشرکانه طریقو اود ظلم حرکت نه که چرې منع نه شوې نو ستاسو دا ښه حال به په بدحالی سره بدل کړې شی.

وَيَقُومُوا	أَوْفُوا	الْمِكْيَالَ	وَالْمِيزَانَ	بِالْقِسْطِ	وَلَا تَبْخُسُوا
اوراڼې قوم زما	پوره ورکوی	پیمانہ	او تله	په انصاف سره	او مه کموی
اوراڼې زما	قومه پیمانہ	او تول پوره پوره	ورکوی	او خلقو ته	دهغوی په خیزونو کښې
					تاوان مه ورکوی
النَّاسِ	أَشْيَاءَهُمْ	وَلَا تَعْتُوا	فِي الْأَرْضِ	مُفْسِدِينَ	بِقِيَّتِ
خلکو ته	اڅیزونه	دهغوی	او مه گرځی	په زمکه کښې	فساد کونکی
					پاتې بچت شوی
					او په زمکه کښې
					فساد مه کوی
				 د الله ﷻ (په درکړی مال کښې)
اللَّهُ	خَيْرٌ لَّكُمْ	إِنْ كُنْتُمْ	مُؤْمِنِينَ	وَمَا أَنَا	عَلَيْكُمْ
د الله	بهرتر دې	ستاسو	دپاره	که چرې	بی تاسو
					ی تاسو
					مومنان
					اونه یم زه
					په تاسو باندې
					نکهبان
					بچ شوی
					گټه ستاسو
					دپاره
					ډیره بهتره ده
					که تاسو
					مومنان
					بی
					اوزه څه
					ستاسو
					نگران
					خونه یم
					مقرر شوی

قوله تعالى: وَيَقُومُوا أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ

قوم ته نصیحت اود عذاب نه ویریدل:- اول نې خپل قوم دناپ تول دکمې نه منع کړو. اوس په لین دین دواړو وختونو کښې پوره پوره ناپ تول کولو حکم ورکوی او په زمکه کښې د تباهنی او فساد نه منع کوی په هغوی کښې د لارو شوکول او ډاکې اچولو بد خصلتونه هم وو. د خلقو په حق وهلو سره گټه کولونه د الله ﷻ ورکړې شوې گټه ډیره ښه ده. د الله ﷻ دا وصیت ستاسو د پاره خیریت راوړلې دې. چه په عذاب سره څنگه هلاک کیدل کیرې دهغې په مقابله کښې په رحمت سره باقی پاتې کیدل کیرې. په صحیح تول او پوره ناپ سره چه کومه حلاله گټه ملاویرې په هغې کښې برکت وی. په خبیث او طیب کښې څه برابر والې؟ (۱) گورنې زه تاسو ته هروخت خونه گورم. تاسو له د بدو پریخودل او د نیکو طرف نه راتللو کار د الله ﷻ د پاره کول پکار دی دا نه چه د دنیا د خودنې د پاره.

قَالُوا	يٰشَعِيبُ	أَصْلُوتِكَ	تَأْمُرُكَ	أَنْ تَتْرَكَ	مَا
هغوی اوونیل	ای شعیب	ایا مونځ	ستا	حکم کوی	تاته
					اچې پریږدو
					مونږه
					هغه معبودان
					هغوی ورته
					جواب ورکړو
					اچې شعیب
					ایا
					ستا
					مونځونه
					تاته
					هیله
					دا
					ښائی
					اچې
					مونږ دې
يَعْبُدُوا	أَبَاؤَنَا	أَوْ	أَنْ نَّفَعَلَ	فِي	أَمْوَالِنَا
چې	عبادت	به	نې	کولو	اپلارانو
					زمونږه
					ایا
					دا
					چې
					اونه
					کړو
					مونږه
					په
					مالونو
					خپلو
					کښې
					ا
					هغه
					کار
					هغه
					خدایان
					پریږدو
					اچې
					زمونږ
					پلرونو
					دهغوی
					عبادت
					کولو
					ایا
					څه
					چې
					مونږ
					په
					خپلو
					مالونو
					کښې
					کول
					غواړو

نَشَاطٌ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَكِيمُ الرَّشِيدُ ﴿۱۰﴾

چی غوارو مونڙه | بیشک ته | بس هم ته | بردبار ئی | ابنه سرې ئی | هغه پریردو | واقعی ته | خودیر هونبیارا | پوخ دیندار بی |

قوله تعالى: قَالُوا اِشْعَبُ اَصْلُوْتُكَ

د شعيب عليه السلام د قوم جواب چه ولي مونږ. د خپل پلانيکه طريقه پریردو: حضرت اعمش رضي الله عنه فرماني د (صلوة) نه مراد قراءت دي هغه خلقو د فضولياتو نه وانی چه ته په کنبې لابنه ئی چه تاته ستا قراءت حکم درکړو چه مونږ دپلار نيکه طريقه پریردو اود خپلوزرو معبودانو نه لاس واخلو اودا په کنبې لابله د مزې خبره چه مونږ د خپل مال هم مالکان پاتې نه شو چه څوک څنگه غواړی په هغې کنبې دې کوی را کوی. د چا په ناپ تول کنبې کمې مه کونې. حضرت حسن رضي الله عنه فرماني چه والله واقعه هم دا ده چه د حضرت شعيب عليه السلام د مانځه حکم هم دغه وو چه هغه دوی د غیر الله د عبادت نه او د خلقو حقونه غصب کولو نه منع کول. (۱) امام ثوری رضي الله عنه فرماني چه د هغوی ددې قول مطلب دادې چه مونږ څه غواړو په خپلو مالونو کنبې به کوو دا چه زکوة ولي ورکړو؟ د الله ج نبي ته دوی حلیم او رشید وئیل د مسخرې او سپاکوی د پارہ وو. (۲)

قَالَ يَقَوْمِ

| او وئیل شعيب | اني زما قومه

شعيب عليه السلام | او وئیل چې اني زما

اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَرَزَقْنِي مِّنْهُ

ايا وينئ تاسو اکه يم زه | په بنکاره دليل باندي | د طرفه درب خپل نه | اورا کړې ئې دې ماته | د طرفه خپل نه قومه | دا راته او وانی | اکه زه د خپل رب د طرفه په بنکاره دليل قائم يم | او (بيا هم) هغه ما ته د خپل طرفه

رِزْقًا حَسَنًا وَمَا اُرِيدُ اَنْ اُخْلِفْكُمْ اِلٰى مَا اَنْهَكُمْ عَنْهُ ط

رزق | بنه | اونه لرم زه اراده | چې مخالفت او کړم ستاسو هغه کار ته | چې زه منع کوم تاسو | د هغې نه بنه مال روزی کړې وی | اوزما دا نيت نه دي | چې هغه کار او کړم د کوم نه چې تاسو منع کوم

اِنْ اُرِيدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ط وَمَا تَوْفِيقِي اِلَّا بِاللّٰهِ ط

نه لرم زه اراده | مگر | د اصلاح | ترڅو چې طاقت کيږي زما | اونه دي توفيق زما | مگر د الله په مدد | زه د خپل طاقت مطابق ستاسو اصلاح کول غواړم | اوزما چې څه توفيق دي هغه د الله د طرفه دي

عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَالْيَهِ اٰزِيْبُ ﴿۱۱﴾

په هغه باندي | بهروسه کړی ده ما | او خاص هغه ته | رجوع کوم زه |

په هغه باندي | بهروسه کوم | او په هر کار کنبې هم هغه ته رجوع کوم |

(۱) الطبری: ۴۵۱/۱۵.

(۲) الطبری: ۴۵۳/۱۵.

قوله تعالى: وَمَا تَفِيْقِيْ اِلَّا بِاللّٰهِ

د شعیب ؑ د خپل قوم په مقابلہ کښې په الله ﷻ باندې توکل او بهروسه: هغه خپل قوم ته فرمانی کورنی زه دخپل رب دطرف نه په څه دلیل حجت اوبصیرت باندې قایم یم اوهم دهغه طرفته تاسو راغواړم. هغه پخپله مهربانسی سره ماته ښکلې روزی راکړې ده یعنی نبوت یارزق حلال یادادواړه. زما طریقہ به دا نه وی چه پخپله د ښې خبرې حکم کوم او بیا هم پخپله ستاسو نه پټ د هغې خلاف کوم. زما مراد خودخپل طاقت مطابق اصلاح کول دی. یا زما د ارادې کامیابی د الله ﷻ په لاس کښې ده. هم په هغه باندې زما بهروسه او توکل دې او هم د هغه طرف ته رجوع یتبیدل او توجو ده.

د ښې داشان وی چې څوک دڅه کارنه منع کوی نوخپله هم هغه نه کوی: په مسند احمد کښې دی چه حکیم ابن معاویه د خپل پلارنه روایت کوی چه دهغه رورمالک اوونیل ای معاویه ادې رسول الله ﷺ زما گاونډیان راگیرکړی دی ته هغوی له لار شه هغوی سره ستا خبرې اترې هم شوی دی او تا حضور ﷺ پیژنی هم نوزه هغه سره لارم هغه ونیل زما گاونډیان پریرده هغوی مسلمانان شوی وو. حضور ﷺ د هغه نه مخ وارولو. هغه په غصه شو او اودریدو ونی ونیل والله که چرې تاسو دا اوونیل نو خلق خو وانی چه ته مونږ ته د یوامر حکم راکوې اوپخپله د هغې خلاف کوې. حضور ﷺ او فرمائیل چه آیا خلقو داسې خبره د خلې نه راویستی ده؟ که چرې زه داسې اوکړم نود هغې وپال دې په ما وی په هغوی باندې خو هیڅ څیز نشته لار شه د ده گاونډیان آزاد کړه (۱) او په یو روایت کښې دی چه دهغه د قوم خلق په څه شبه کښې راگیرکړی شوی وو. پدې باندې د قوم یوسرې راغلو دې وخت کښې حضور ﷺ خطبه فرمائیله هغه ونیل چه خلق وانی تاسو د څیز نه منع کول کوئې او پخپله هغه کوې. حضور ﷺ په دې پوهه نه شو په دې وجه ئی تپوس اوکړو چه خلق څه وانی. د حضرت بهزبن حکیم نیکه وانی ما په مینځ کښې خبرې شروع کړې چه ډیره ښه ده چه د حضور ﷺ غور مبارک ته دا خبره اونه رسیده هسې نه چه زما د قوم باره کښې حضور ﷺ د خلې مبارکې نه بددعا اوباسی چه بیا هغوی ته خلاصې هم ملاوته شی. خو رسول الله ﷺ برابر په دې کوشش کښې وو تردې چه هغوی ﷺ د هغه خبره باندې پوهه شو او ونی فرمائیل چه آیا هغه داسې خبره د خلې نه اوویستله، یا په دوی کښې څوک د دې قائل شته؟ والله که چرې زه داسې اوکړم نود دې بوج اوبار به زما په ذمه وی په هغه باندې هیڅ نشته، د ده گاونډیان پریردئ. (۲) هم د دې قبیلې نه هغه حدیث شریف هم دې کوم چه ئی په مسند کښې راوړی دې. حضور ﷺ فرمانی چه کله تاسو زما نه داسې یو حدیث واورنی چه ستاسو زړه دهغې نه انکار اوکړی اوستاسو بدن اووینسته د هغې نه جداوالې اوکړی اوتاسو گنړنی چه هغه تاسو نه ډیر لرې دې نو زه د هغې نه هم ډیر لرې یم. (۳) د دې اسناد صحیح دی.

د سلف صالحینو طریقہ کار: حضرت مسروق رضی اللہ عنہ وانی چه یوه ښځه حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ ته راغله او ونی ونیل چه تاسو وینسته په وینستو کښې لگول منع کوئې؟ هغوی او فرمائیل او. هغې ونیل چه ستاسو د کور بعضې ښځې خوهم داسې کوی. هغه او فرمائیل چه که چرې داسې وی نو ما د الله ﷻ د نیک بنده د وصیت حفاظت نه دې کړی. زما اراده دا نه ده چه کوم څیز نه تاسو منع کړم د هغې په خلاف هغه څیز پخپله اوکړم. (۴) حضرت ابوسلیمان ضبې رضی اللہ عنہ وانی چه مونږ له به د حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ رسالې راتلې په کومو کښې چه به حکم احکام او ممانعت لیکلې وو او په آخر کښې به دا

(۱) احمد: ۴/۴۷، ابوداؤد کتاب القضاء باب فی الدین هل یجس به: ۳۶۳۱، وسنده حسن، حاکم: ۳/۶۴۲.

(۲) احمد: ۲/۵، ابوداؤد کتاب القضاء باب فی الدین هل یجس: ۳۶۳۰ وسنده حسن، ترمذی: ۱۴۱۷.

(۳) احمد: ۵/۴۲۵، وسنده صحیح، مسند البزار: ۱۸۷، ابن حبان: ۶۳.

(۴) احمد: ۱/۵۷۴۱۵.

وو چه زه هم په دې کښې هغه يم چه کوم د الله ﷻ نیک بنده فرمائیلی دی چه زما توفیق هم د الله ﷻ په فضل باندي دې. هم په هغه باندي زما توکل دې او هم دهغه طرف ته زه رجوع کوم.

وَيَقَوْمٍ لَا يُجْرِمَتَكُمْ

اوانې زما قومه | باعث دې نه کړی تاسو

اوانې زما قومه!

شِقَاقٍ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ

مخالفت زما | چې اورسیرې تاسوته | په مثال | دهغې | چې رسیدلې وړ | قوم دنوح ته | یا قوم دهود ته (هسې نه چې) زما سره مخالفت تاسو دې حد ته اورسوی | چې کوم عذابونه د نوح عليه السلام او هود عليه السلام اود صالح

أَوْ قَوْمِ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ ۝ وَأَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ

یا قوم د صالح ته | اونه دې | قوم دلوط | ستاسونه | لری | او بخشش او غواری | د رب خپل نه قوم ته رسیدلی ووا | هغه تاسو ته هم اورسوی | اود لوط عليه السلام قوم تاسو نه څه لری نه دې | دخپل رب نه پښنه

ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ ۖ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ۝

بیا | توبه اوباسی | هغه ته | بیشکه | رب زما | رحم کونکی دې | اومینه لرونکی دې |

او غواری | او بیا هغه ته توبه اوباسی | زما پروردگار مهربانه او مینه ناک دې |

قوله تعالى: وَيَقَوْمٍ لَا يُجْرِمَتَكُمْ شِقَاقٍ

قوم ته تنبيه ورکول: -فرمانی چه زما په دښمننی اوبغض کښې راتلوسره تاسو په خپل کفر او گناه باندي مه کلکیرتی گنی نو تاسو ته به هغه عذاب دراورسی چه د تاسو نه وړاندي په داسې کارونو کونکو نازل شوې وو. خاص کردلوط عليه السلام قوم چه تاسو سره په نيزدې زمانه کښې تیرشوی دی او په نيزدې ځای کښې هم دی. تاسو د خپلو تیرو گناهونو معافی او غواری اود مخکښې تک د پاره د گناهونو نه توبه اوباسنی. په داسې کونکوباندي زما رب ډیر مهربان کیرې او هغوی خپل خوښ بندیکان جوړوی. ابولیلی کندي عليه السلام وائی چه مادخپل مالک څاروې نیولې ولاړ ووم، خلقو د حضرت عثمان رضي الله عنه کور راگیر کړې وو. هغوی دبره نه سر راښکاره کړو اودا آیت ئی تلاوت کړو اوونې فرمائیل ای زما د قوم خلقوما مه قتل کونې که تاسوما قتل کړئی نو تاسو به داسې شی. بیا هغوی د خپلو دواړو لاسونو گوتې په یو بل کښې ورکړې او ونی خودلې.

قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرِيكَ

هغوی اووئیل انې شعيب | نه پوهیږو مونږه | په ډیرو خبرو اد هغو نه | چې ته ئې کوي | اوبیشکه مونږه | خامخا وینو تالره هغوی اووئیل انې شعيب عليه السلام | ستا په زیاتو خبرو نه پوهیږو | اومونږ خو تا په خپله ډله کښې ډیر کمزورې وینو

فِينَا ضَعِيفًا ۖ وَكُلًّا رَهْطًا ۚ لَرَجْمَتِكَ ۖ وَمَا

په مونږ کښې | کمزورې | اوکه چری نه وې | ډله ستا | نو خامخابه سنگسار کړې وې مونږ ته | اونه ئې

..... | اوکه ستا د کورنۍ خاطر نه وې | انو مونږ به ته په کاترو ویشتي وې | او ته په

اَنْتَ عَلَيْنَا يَعْزِيْبُ ۝ قَالَ يَقُوْمُ اَرْهَطِيْۙ اَعَزُّ عَلَيْكُمْ
تہ پدمونرباندي غالب اووئیل شعيب اني قومہ زما ايا دلہ زما زياته عزتمندہ ده پہ تاسو
مونر غالب نہ يي ہغہ (شعيب <small>عليه السلام</small>) اووئیل اني قومہ ايا زما خاندا ان ستاسو پہ نظر کنبی
مِنَ اللّٰهِ ط وَاَتَّخَذْتُمُوْهُ وِرَآءَكُمْ ظَهْرِيَّۙ اِنَّ رَبِّيْۙ بِنَا
واللہ نہ او اوئیل و تاسو دغہ اللہ روستو د شاگانو خپلو نہ غورزولي شوي بیشکہ رب زما پہ ہغہ کارونو
د اللہ <small>ﷻ</small> نہ زیات عزتمند دي حال دا چي تاسو ہغہ اللہ <small>ﷻ</small> شاتہ پریخودی دي بیشکہ زما پروردگار
تَعْمَلُوْنَ ۝ فُحِيْطٌ ۝
چي کوی نی تاسو احاطہ کونکي دي
ستاسو پہ تولو کارونو احاطہ کړي ده

قوله تعالى: قَالَ يَقَوْمِ اَرْهَطِيْۙ اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ ط

شعيب عليه السلام اود اللہ ﷻ لوتی: قوم مدین اووئیل اي شعيب عليه السلام! ستا اکثر خبري زمونږ پہ پوهه کنبی نه راخی او پخپله ته هم پہ مونر کنبی دیرزیات کمزوري نی. د سعید عليه السلام وغیره وینا ده چه د هغوی نظر کم وو او هغه دیر صفاوینا کونکي وو تردې چه هغوی ته د خطیب الانبیاء کرام لقب حاصل وو (۱) سدی ﷺ وائی چه پہ دي وجه نی ورته کمزوري اووئیل چه هغه به هم یوازي وو. مراد ددي نه د هغوی حقارت او سپکاوي وو. ځکه چه د هغه د قبیلې والا هم دهغه په دین باندي نه وو. وئیل به نی که ستا د رورولنی لحاظ نه وو نو مونږ خو به په کانږو وهلو وهلو ستا قصه ختمه کړي وه. یا دا چه تاته به مو په کولاؤ زره سره بد وئیل، په مونږ کنبی ستا هېڅ قدر و منزلت او چتوالي او عزت نشته. دي اوریدو سره هغوی اووئیل واورنی رونرو تاسو ما د خپلولنی په وجه پریردنی د اللہ ﷻ په وجه مې نه پریردنی نولکه چه ستا سو هیر د قبیلې والا د اللہ ﷻ نه هم لوی کنړي. د اللہ ﷻ نبی ﷺ ته په نقصان رسولوسره د اللہ ﷻ نه نه ویریرنی؟ افسوس تاسو د اللہ ﷻ کتاب شاتہ او غورزوو د دي څه عظمت او اطاعت په تاسو کنبی نشته. خیر اللہ ﷻ ستاسو په حال احوال باندي خبر دي او هغه به تاسو ته پوره بدلہ درکوی.

وَيَقُوْمُۙ اَعْمَلُوْا عَلٰی مَكَانَتِكُمْ اِنَّیْ
او اني قومہ زما عمل کوی پہ خانی خپل بیشکہ زه هم
ازما قومہ تاسو پخپله طریقه عمل کوی اوزه په خپله طریقه عمل
عَامِلٌ ط سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ لَا مِّنْ يَّاتِيْهِ عَذَابٌ يُّخْزِيْهِ
عمل کونکي يم زر به معلوم شی تاسوته هغه څوک چي راشی هغه ته عذاب چي رسوا به کړي هغه
کونکي يم زربه درته دا معلومه شی چي رسوا کونکي عذاب به په چا راخی
وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ ط وَاَرْتَقِبُوْا اِنَّیْۙ مَعَكُمْ رَقِيْبٌ ۝
او هغه څوک چي هغه دروغ و یونکي دي او انتظار کوی بیشکہ زه تاسوسره انتظار کونکي يم
او څوک دروغژن دي او تاسو انتظار کوی زه هم تاسو سره انتظار کونکي يم

وَلَبَّا	جَاءَ	أَمْرَنَا	نَجَّيْنَا	شُعَيْبًا	وَالَّذِينَ	آمَنُوا
او هر کله چی راغنی حکم زمونره بیج کر و مونره شعیب او هغه کسان اچی ایمان نی راوری وو						
او هر کله چی زمونره حکم راغلو انوشعیب <small>علیه السلام</small> او د هغه مسلمانان ملگری مو په خپل رحمت سره بیج کرل						
مَعَهُ	بِرَحْمَةٍ	مِنَّا	وَأَخَذَتِ	الَّذِينَ	ظَلَمُوا	الصَّيْئَةَ
د هغه سره په خپل رحمت سره او اونیول هغه کسان اچی ظلم نی کړی وو سختی چغی						
او په ظالمانو باندې یوه (ناترسه) چغه راغله او پخپلو کورونو کبسی (داسی) اړولی پریوتل						
فَأَصْبَحُوا	فِي دِيَارِهِمْ	جُثَيِّمِينَ	كَانَ	لَمْ يَخْنُوا	فِيهَا	أَلَا
نو شول هغوی په کلو خپلو کبسی پرمخې پراته لکه چی نه وو اوسیدلی په هغی کبسی خبردار						
..... لکه چی هدیو په کبسی اوسیدلی نه وو واوره						
وَعَدًا	لِلْمَدِينِ	كَمَا	بَعَدَتْ	لِثَمُودَ		
لری والی دی (د رحمت نه) دپاره دمدين د خلقوا لکه چی لری شوی وو ثمودیان						
چی مدین (هم) د رحمت نه (داسی) لری شو لکه ثمودیان (چی لری شوی وو)						

قوله تعالى: وَيَقُولُوا اغْلُوا عَلَى مَكَاتِكُمْ اَنْتِي عَامِلٌ

د شعیب علیه السلام د قوم د طرف نه ناامیدی: کله چه د الله ﷻ نبی ﷺ د خپل قوم د ایمان راوړلو نه ناامیده شونوستری شو اوونی فرمائیل بنه ده تاسو په خپله طریقه باندې روان شنی اوزه به په خپله طریقه باندې قایم یم. تاسو ته به ډیر زر معلومه شی چه رسوا کونکې عذاب په چا باندې نازلیری؟ اود الله ﷻ په نیز باندې دروغژن کوم یو دی؟ تاسو په انتظار اوسیرنی زه هم په انتظار کبسی یم. آخر په هغوی باندې هم د الله ﷻ عذاب راکوز شو. هغه وخت د الله ﷻ نبی اوتور مؤمنان بیج کړی شوی هغوی باندې د الله ﷻ رحمت اوشو او ظالمان نی تس نس کرل. هغوی سوزیدلی مړه بی حس او حرکت پاتی شو. داسی لکه چه دوی په خپلو کورونو کبسی هدیو آباد نه وو. اولکه چه اول دی نه وړاندې ثمودیان د الله ﷻ د لعنت محل وو هم داسی دوی هم شو. ثمودیان د هغوی کاوندیان وو او په کفر اوبدامنی کبسی هم د دوی په شان وو. اودا دواړه قومونه هسی هم عرب وو.

وَلَقَدْ	أَرْسَلْنَا
او په تحقیق سره اولیرو مونره	
اومونره حضرت موسی <small>علیه السلام</small> په خپلو	
مُوسَى	بِآيَاتِنَا
وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ	اِلٰى فِرْعَوْنَ
وَمَلٰٓئِهٖ	فَاتَّبَعُوْا
موسی په نبیو خپلو سره او دلیل بنکاره سره فرعون ته اوسردارانو د هغه ته نو تا بعداری او کړه هغوی	
بنکاره نبیو سره فرعون اود هغه سردارانو ته لیرلی وو خو هغوی د فرعون حکم اومنلو	
أَمْرٍ فِرْعَوْنَ	وَمَا
أَمْرٍ فِرْعَوْنَ	يَقْدُمُ
قَوْمَهُ	
د حکم د فرعون اونه وو حکم د فرعون په نیغه لار مخکبسی به شی د قوم خپل نه	
خود فرعون حکم څه بنه نه وو اذقیامت په ورځ به دخپل قوم نه وړاندې روان وی	

یَوْمَ الْقِيَامَةِ	فَأوردَهُمْ	التَّارِطَ	وَبِئْسَ الْوِرْدُ	المُورِدُ
پہ ورخ د قیامت نوور داخل بہ کری دوی اور تہ او دیر بد خانی دی د کوزیدو				
وَاتَّبِعُوا	فِي هَذِهِ	لَعْنَةً	وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ	بِئْسَ الرَّفْدُ
او دوی پسے شو پہ دی دنیا کبھی لعنت او پہ ورخ د قیامت (ہم) بد انعام دی ہغہ				
				الرَّفْدُ
				جہی دوی تہ ور کری شو

قوله تعالى: فَاتَّبِعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ

د فرعون اطاعت نہ پریخودل: فرعون د قبطنی قوم سردار اود ہغہ د دلی طرف تہ اللہ ﷻ خپل رسول موسیٰ علیہ السلام سرہ دخپلو آیاتونو او د بنکارہ دلیلونوسرہ راولیکلو خوہغوی د فرعون اطاعت پریخودو او د ہغہ پہ گمراہ کری شوہی طریقہ باندي ہغہ پسے روان وو۔ لکہ ځنگہ چہ ہغوی ددہ حکم منل نہ پریخودل اوہغہ نی خپل سردار کنرلو دغہ شان بہ د قیامت پہ ورخ ہم ہغہ پسے وی او ہغہ بہ پہ خپلہ مشرئی کبھی دوی خپل ځان سرہ دوزخ تہ بوخی او پخپلہ بہ ډبل عذاب برداشت کوی۔ ہم دغہ حال د خرابو خلقو د تابعدارئی کونکو دی ہغوی بہ دا ہم وائی چہ ہم دی خلقو مونہ گمراہ کری یو تہ ہغوی لہ ہغہ عذاب ورکړہ الخ۔

قیامت کبھی بہ د کمراہانو شاعرانو بیوغ امرؤ القیس سرہ وی: مسند کبھی دی حضور ﷺ فرمائی چہ د قیامت پہ ورخ د جاہلیت د شاعرانو جتیا بہ د امرؤ القیس پہ لاس کبھی وی اوہغہ بہ سرہ د دی دوزخ تہ ځی (۱) دا ور پہ دی عذاب باندي بہ دا نورزیاتہی وی چہ دلته اوہلتہ پہ دوارو ځایونو کبھی بہ د ہمیشہ دپارہ دا خلق لعنتی وی۔ د قیامت د ورځی لعنت سرہ پہ دوی دوه لعنتونہ پریوتل۔ دوی نورو خلقو تہ د دوزخ دعوت ورکونکی امامان وو پہ دی وجہ پہ دوی باندي ډبل لعنت پریوتلو۔

ذَلِكَ	مِنْ اَنْبَاءِ الْقُرَى	نَقَّصَهُ	عَلَيْكَ
دا یو څو خبروند دی دکلو چہ بیانوو نی مونہہ تاتہ			
وَمِنْهَا	قَالِمٌ	وَوَحْصِيدٌ	وَمَا ظَلَمْنَهُمْ
دہغہ کلی ځینی ولاری دی او ځینی ریپلی شوی دی او اونہ کرو ظلم مونہہ پہ ہغوی باندي خولیکن			
			بعضی کلی لاتر اوسہ آباد دی او بعضی ختم شوی دی او مونہہ پہ ہغوی زیاتہی نہ وو کری بلکہ
ظَلَمُوا	انفُسَهُمْ	فَمَا آغَتْ	عَنْهُمْ
ظلم کری وو ہغوی پہ ځانونو خپلو باندي نو دفع نہ کرو د ہغوی نہ خدا یانو دہغوی			
			ہغوی پخپلہ پہ خپلو ځانونو ظلم کری وو نو ہغہ معبودان نی ہیڅ پکار رانغلل چہ

(۱) احمد: ۲۲۸/۲، مسند البزار: ۲۰۹۱۔

الَّتِي	يَدْعُونَ	مِنْ دُونِ اللَّهِ	مِنْ شَيْءٍ	لَهَا
ہغہ خدایان	چی رابلل بہ ہغوی	ماسواد اللہ نہ	ہیخ شیخ	ہرکلہ چی
داللہ ﷻ نہ بغیر بہ ئی رابلل ہرکلہ چی ستا د پروردگار حکم (عذاب) راغلو.....				
جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ ط	وَمَا زَادُوهُمْ	غَيْرَ تَتَابَعٍ ۝		
راغی حکم	د رب ستا	او زیات نہ کړل دې	خدایانو ہغوی لہ	غیر د بریادی نہ
..... اوبلکہ ہغوی تہ ئی د ہلاکت نہ بغیر ہیخ فائدہ ورنکرہ				

قوله تعالى: ذٰلِكَ مِنْ اٰنْبَاءِ الْقُرٰى

د وړاندينو خلق د حالات بيان :- د انبياء او دهغوی د امتونو واقعات بيانولوسره د الله ﷻ ارشاد دې چه دا هغه کلي والو واقعات دی کوم چه مونږ ستا په وړاندې بيانوو. په دوی د څه خلقو کلي خو اوس هم آباد دی او بعضې ختم شوی دی. مونږ هغوی په ظلم سره نه دی هلاک کړی بلکه هغوی پخپله د خپل کفر او تکذيب په وجه په خپلو لاسونو په خپل ځان باندې هلاکت واخستلو اود کومو باطلو معبودانو اسرې چه د هغوی وې په وخت باندې د هغوی هيخ پکار رانغله بلکه د هغوی عبادت هغوی نور هم غرق کړل اود دواړو جهانو وبال په هغوی باندې راپريوتلو.

وَكٰذٰلِكَ	اٰخٰذُ رَبِّكَ	اِذَا	اٰخٰذُ الْقُرٰى	وَهِيَ	ظٰلِمَةٌ ۝
اوهمدارنگې	ارانيول دی د رب ستا	کله چی	اونیسی	کلی	حال دا چی وی هغه کلی ظالمان
اوستا د پروردگار هم داسې نیول وی چی کله د کلو خلق راونیسی چی هغوی (د گناهونو په وجه)					
اِنَّ	اٰخٰذَةَ اٰلِيْمًا	شَدِيْدًا ۝			
بیشکه	نیول دهغه دردناک دی	سخت دی			
ظالمان وی دهغه نیول دردناک او سخت دی					

قوله تعالى: اِنَّ اٰخٰذَةَ اٰلِيْمًا شَدِيْدًا

د الله ﷻ نیول ډیر سخت دی :- څنگه چه د دې ظالمانو هلاکت اوشو دغه شان چه څوک هم وی هم دا نتیجه به وینی. د الله ﷻ نیول ډیر سخت او المناک وی. د بخاری او مسلم په حدیث کښې دی الله ﷻ ظالمانو له وخت ورکوی او بیانی ناخپی راگیر کړی نو بیا مهلت نه ملاویرې بیا حضور ﷺ د دې آیت تلاوت او کړو. (۱)

اِنَّ	فِيْ ذٰلِكَ	لَاٰيَةً	لِّمَنْ		
بیشکه	په دې واقعاتو کښې	خامخا نښه د عبرت ده	دپاره دهغه چا		
بیشکه په دې واقعاتو کښې دهغه چا دپاره نښه ده چی د آخرت د عذاب نه					
خَافَ	عَذَابَ الْاٰخِرَةِ ط	ذٰلِكَ يَوْمٌ	مَّجْمُوْعٌ ۝	لَا	لِلّٰهِ
چی ویریرې	د عذاب د آخرت نه	داسې	ورخ ده	چی راجمع کړې شوي به وی	په کښې
ویریرې هغه به داسې ورخ وی چی ټول خلق به ورته راجمع کولې شی					

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة هود باب قوله (و كذلك اخذ ربك اذا اخذ القرى وهي ظالمة) ۴۶۸۶، صحیح مسلم ۲۵۸۳، تلمذی: ۳۱۰۹، ابن ماجه: ۴۰۱۸، ابن حبان: ۵۱۷۵، بیهقی: ۹۴/۶.

النَّاسُ	وَذَلِكَ يَوْمٌ	مَّشْهُودٌ ﴿٥٣﴾	وَمَا نُؤَخِّرُهُ
خلق	او ہغہ بہ داسی ورخ وی چی تول بہ پہ کنبی حاضر کری شوی وی اوندہ روستو کوؤ مونہ دغہ ورخ		
إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿٥٤﴾	يَوْمَ	يَأْتِ	لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ
مگر ایوی نیستی شمار لی شوی پوری اپہ کومہ ورخ چی راشی ہغہ (قیامت) نہ بہ کوی خبری ہیخ نفس			
روستو کری دہ اکلہ چی ہغہ ورخ راشی نو ہیخوک بہ د اللہ ﷻ د اجازت نہ بغیر			
إِلَّا بِإِذْنِهِ ﴿٥٥﴾	فَمِنْهُمْ	شَقِيقٌ	وَسَعِيدٌ ﴿٥٦﴾
مگر بہ اجازت دہغہ سرہ نو دہغوی نہ بہ خہ بد بختہ وی اوخہ نیک بختہ			
خبرہ نشی کولی نو بعضی بہ بدنصیبہ وی او بعضی بہ خوش نصیبہ وی			

قوله تعالى: :: ذَلِكَ يَوْمٌ مَّجْبُوعٌ لَّهُ النَّاسُ

قیامت متعلق د اللہ ﷻ وعدہ:- دکافرانو پہ دے ہلاکتونو او مؤمنانو پہ خلاصی کنبی صفا دلیل دے
 زمونہ پہ دے صداقتونو کوم چہ مونہ د قیامت بارہ کنبی کری دی پہ کومہ ورخ چہ بہ تول داؤل او آخر
 خلق راجع کولی شی یو بہ ہم باقی نہ پاتی کیڑی (۱) ہغہ ڈیرہ درنہ ورخ دہ. تولی فریستی تول رسولان
 او تول مخلوق بہ حاضر پری. حقیقی حاکم بہ کافی انصاف کوی.

د قیامت د مؤخر کیدو اصل سبب: د قیامت د واقع کیدو کنبی د وخت لگیدو وجہ دا دہ چہ رب دا
 خبرہ اول مقرر کری دہ چہ ددومرہ مودی پوری بہ دنیا پہ بنی آدم بانڈی آبادہ وی، دومرہ مودہ بہ پہ
 خاموشی تیر پری بیا بہ پہ فلانکی وخت قیامت قائم پری پہ کومہ ورخ چہ قیامت راشی ہیخ خوک بہ
 ہم نہ وی چہ د رب د اجازت نہ بغیر شونڈی کولاؤ کری شی مگر چہ رحمن چاتہ اجازت ور کری او ہغہ
 بہ خبرہ ہم صحیح کوی. (۲) تول آوازونہ بہ د اللہ رحمن ذات پہ ورائڈی تیب وی. د بخاری او مسلم پہ
 حدیث شفاعت کنبی دی چہ پہ ہغہ ورخ بہ صرف رسول اللہ ﷺ خبری کوی اود ہغہ کلام بہ ہم صرف
 دغہ وی یا اللہ سلامت اوساتہ (۳) یا اللہ سلامتی ور کرہ: (۴) دمحشر پہ مجمع کنبی خو بہ ڈیر خلق بد
 وی او ڈیر بہ نیک وی. ددی آیت پہ نازلیدو بانڈی حضرت عمرؓ تپوس کوی چہ بیا یا رسول اللہ ﷺ!
 زمونہ اعمال پہ دے بنا بانڈی دی د کوم نہ چہ اول فراغت کری شوی دے کہ یا چرتہ پہ نیوی بنا بانڈی؟
 حضور ﷺ افرمائیل چہ نہ بلکہ پہ ہغہ حساب بانڈی کوم چہ اول ختم شوی دے چہ کوم قلم چلیدلی
 دے. خود ہر یود پارہ بہ ہغہ آسان وی د کوم د پارہ چہ د ہغہ پیدائش کری شوی دے. (۵)

فَأَمَّا الَّذِينَ
نوہر چی ہغہ کسان دی
..... نوخوک چی

(۱) ۱۸/ الکہف: ۴۷.

(۲) ۷۹/ النبأ: ۲۸.

(۳) ۲۰/ طہ: ۸۰.

(۴) صحیح بخاری کتاب الاذان باب فضل السجود: ۸۰۶، صحیح مسلم: ۱۸۲، ابن ماجہ: ۴۳۱۲، احمد: ۱۱۶/۳.

(۵) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورہ ہود: ۳۱۱۱ وھو حسن. (مسند ابویعلی)

شَقُوا	فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا	زَفِيرٌ	وَشَهِيقٌ ۝۱۰
چي بدبخته شوانو په اور کښي به وي او ي به هغوي دپاره په هغي اور کښي اچني په نري اواز او چغي په غټ اواز بد نصيبه وي هغوي به په اور کښي پراته وي په هغي کښي به چغي سوري وهي			
خَلِيدِينَ	فِيهَا	مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ	
هميشه به وي په دي حالت کښي اترخو چي ولاړوي آسمانونه او زمکه مگر چي اوغواړي هميشه به په کښي پراته وي اترخو چي آسمانونه او زمکه قائم وي مگر داچي ستاد پروردگار خوښه شي			
رَبُّكَ ۝	إِنَّ رَبَّكَ	فَعَالٌ لِّمَا	يُرِيدُ ۝۱۱
رب ستا بيشکه ارب ستا کونکي دي دهغه کار چي اوغواړي بيشکه ستا پروردگار چي د څه اراده او کړي هغه کوي			

قوله تعالى: لَّهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ۝

د دوزخيانو آواز: - د خريه چغو کښي چه څنگه پير او نري آواز وي هم داسي به د هغوي چغي وي. دا ياد ساتي چه د عربو دمحاوړو مطابق قرآن کریم نازل شوي دي. هغوي د هميشه والي محاورې هم داسي وائي چه دا دهميشه دپاره دي. ترکومي چه د زمکي او آسمان قيام دي دا هم د هغوي په محاوره کښي دي. چه دا به باقي وي او چه ترکومي د شپي ورځي چکر ترلي شوي وي نو د دي الفاظونه هميشه والي مراد دي نه چه قيد. دي نه علاوه دا هم کيدي شي چه د دي زمکي او آسمانه پس د آخرت په کور کښي دي نه علاوه بل آسمان اوزمکه وي نو دلته مراد جنس دي. د ابن عباس ؓ نه روايت دي چه د هريو جنت زمکه او آسمان شته. دي نه پس د الله ﷻ دمنشا ذکر دي. لکه آيت [النَّارُ مَثُونًا لِّمَا خَلِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ] کښي دي. ددي استثناء باره کښي ډير اقوال دي کوم چه په زادالمسير کښي نقل کړي دي. ابن جرير ؓ د خالد بن معدان ضحاک قتاده او ابن سنان ؓ دا قول خوښ کړي دي چه استثناء عائد ده موحد گناهگار ته. د بعضو سلفونه د دي په تفسير کښي ډير غريب اقوال وارد شوي دي. قتاده ؓ فرمائي هم الله ﷻ ته د دي پوره علم دي.

وَأَمَّا الَّذِينَ			
او هر چي هغه کسان دي			
..... او څوک چه خوش نصيبه			
سُعِدُوا	فِي الْجَنَّةِ	خَلِيدِينَ	فِيهَا مَا دَامَتِ
چي نيك بخته وي نو هغوي به په جنت کښي وي هميشه به اوسي په هغي کښي اترخو چي ولاړ وي وي نو په جنت کښي به دننه وي هميشه به په کښي اوسيري اترخو چي آسمانونه او زمکه			
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ	إِلَّا مَا	شَاءَ رَبُّكَ ۝	عَطَاءٌ ۝۱۲
آسمانونه او زمکه بغير دهغي نه چي اوغواړي ارب ستا دا ورکړه ده چي نه به وي ختميدونکي قائم وي مگر که ستا دپروردگار خوښه شي نو بدلولي شي ادا داسي ورکړه ده چي ختميدونکي نه ده			

قوله تعالى: (إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ^ط)

د الله ﷻ مہربانی:- د رسولانو تابعدار بہ پہ جنتونو کنبی اوسیری د کوم نہ چہ بہ ویستلہ نہ شی. د زمکی اوآسمان د بقا پوری بہ ہغوی پہ جنت کنبی وی مگرچہ حوک الله ﷻ غواری. یعنی دا خبرہ بذاتہ واجب نہ دہ بلکہ د الله ﷻ پہ رضا اود ہغہ پہ ارادہ بانندی دہ. د حسن اوضحاك ﷺ پہ قول دا ہم دموحد گناہکار پہ حق کنبی دہ ہغہ بہ خہ مودہ پہ دوزخ کنبی تیروی نوییا بہ دہغہ خائی نہ راویستلہ شی. دا د الله ﷻ مہربانی دہ چہ نہ بہ ختمیری اونہ بہ کمیری. دانی خکہ اوفرمانیل چہ چرتہ د مشیت د ذکر نہ دا اندیبننہ اونہ شی چہ ہمیشہ والی بہ نہ وی. لکہ خنگہ چہ ئی د دوزخیانو د ہمیشہ والی نہ پس ہم خپلہ رضا اوارادی طرف تہ رجوع اوکړہ. دا ټول د ہغہ حکمت اوعدل دی. مرگ بہ د خوان گد پہ شکل کنبی راوستلہ شی اوہغہ بہ حلال کړی شی، فرمانیلہ بہ شی چہ جنتیانو! ہمیشہ والی دی اومرگ نشته، دوزخیانو! ہمیشہ والی دی مرگ نشته. (۱)

فَلَا تَكُ	فِي مَرِيَّةٍ	مِمَّا	يَعْبُدُ	هُوَ لَا عِط
نو ائی نبی مہ کیڑہ تہ	پہ شک کنبی	پہ بارہ د ہغہ خہ کنبی	چی عبادت نی کوی	دا خلق
نو (زما محبوبہ ﷺ)	تہ دہغی بتانو د عبادت پہ	بطلان کنبی ہیخ شک مہ کوہ	دکومو چی دا خلق عبادت کوی	
مَا يَعْبُدُونَ	إِلَّا كَمَا	يَعْبُدُ	أَبَاؤُهُمْ	مِّن قَبْلُ وَإِنَّا
نہ کوی عبادت دوی	مگر	لکہ چی عبادت بہ کولو	پلارانو ددوی	مخکنبی ددوی نہ
او بیشک مونہ				
دوی ددغی معبودانو ہغہ شان عبادت کوی	لکہ خنگہ چی بہ د دوی پلرونو کولو			او مونہ بہ
لَهُمْ قُورٌ	نَصِيبُهُمْ	غَيْرِ مَنْقُوصٍ		
پورہ پورہ ورکونکی یو دوی لہ	حصہ د دوی	چی نہ بہ وی کمہ کړی شوی		
دوی تہ خپلہ (د عذاب)	حصہ پورہ پورہ ورکولو	چی ہیخ کمی بہ پہ کنبی نہ وی		
وَلَقَدْ آتَيْنَا	مُوسَى الْكِتَابَ	فَاخْتَلَفَ	فِيهِ	وَأُولَا
اوپہ تحقیق سرہ ورکړی وو مونہ	موسی تہ کتاب	نو اختلاف اوکړی شو	پہ ہغی کنبی	او کہ چرې نہ وہ
اومونہ حضرت موسی تہ کتاب ورکړو	نو پہ ہغی کنبی ہم اختلاف اوکړی شو			او کہ
كَلِمَةً سَبَقَتْ	مِنْ رَبِّكَ	لِقَضَىٰ	بَيْنَهُمْ	
خبرہ	مخکنبی شوی	د طرفہ درب ستانہ	نوخامخا بہ فیصلہ شوې وہ	پہ منخ ددوی کنبی
یوہ خبرہ ستا د پروردگار د طرفہ د وړاندې نہ خلاصہ شوې نہ وہ	نو د دوی پہ مینخ کنبی بہ پخوا فیصلہ شوې وہ			
وَأَنَّهُمْ	لَفِي شَكٍّ	مِّنْهُ	مُرِيبٍ	وَإِن
او بیشک دا خلق	خامخا پہ شک کنبی دی	د دې نہ	اپہ ژور شک کنبی	او بیشک
حقیقت دا دې چی دوی د دې کتاب بارہ کنبی پہ شک کنبی پریشان حالہ دی				او بیشک

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورہ کہیص باب قول الله تعالى (وانذرهم يوم الحمره): ۴۷۳۳۰، صحیح مسلم: ۲۸۴۹، ترمذی: ۳۱۵۶. (صحیح بخاری و مسلم)

كُلَّا لَهَا	لِيُوقِنَهُمْ	رَبِّكَ أَعْمَالَهُمْ إِنَّهُ بِمَا
ہر یو نہ کله چې وخت راشی خامخا به پوره بدله ورکړی دوی ته رب ستا د عملونو د دوی بیشکه هغه په هغه کارونو ستا پروردگار به دې ټولو ته د خپلو عملونو بدله پوره پوره ورکوی بیشکه هغه (الله)		
يَعْمَلُونَ	خَيْرٌ	
چې دوی نې کوی خبردار دې د دوی په ټولو کارونو بڼه خبر دې		

قوله تعالى: فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هَؤُلَاءِ

د شرک د باطل کیدو نه هیڅ کله شک مه کوه: - د مشرکانو د شرک په باطل کیدو کښې هیڅ کله پورې شک مه کوه هغوی سره بغیرد خپل پلار نیکه د بیکاره تقلیدنه بل هیڅ دلیل نشته. د هغوی نیکنی به هم په دې دنیا کښې ملاویرې او په آخرت کښې به د سخت نه سخت عذابونه وی، چه کومې د خیر اوشر وعدې دی ټولې پوره کیدونکې دی. د هغوی د عذاب مقررہ حصه به هغوی ته ضرور رسی. موسی عليه السلام ته مونږ کتاب ورکړو خو بیا خلقو کښې بې اتفاقی پیدا شوه چا اقرار او کړونو چا انکار او کړو او هم د دې نبیانوغونډې حال ستا هم دې څوک به دې منی څوک به نه منی. او مونږ خو وخت مقرر کړې دې مونږ بغیر د حجت پوره کولو نه عذاب نه ورکړو په دې وجه دا تاخیر دې گنی هم اوس به د هغوی د گناهونو مزه هغوی ته ورکړې شی. کافرانوته د الله جل جلاله اود هغه د رسول صلی الله علیه و آله خبرې غلطې معلومیرې، د دوی شک شبه نه ختمیرې. ټول به الله جل جلاله راجمع کوی اود هغوی د کړوشوو عملونو بدله به ورکړې کیږی. د دې آیت ډیر قراتونه دی. د قراتونو معنی هم زموږ دې ذکر شوی معنی طرف ته راگرځی.

فَاسْتَقِمْ	كَمَا	أُمِرْتَ
نو(اښې نبی) مضبوط اوسه لکه څنگه چې حکم شوی دې تاته نو ته په سمه لار قائم اوسه لکه څنگه چې درته		
وَمَنْ	تَابَ	مَعَكَ
وَلَا تَطْغَوْا	إِنَّهُ	بِمَا
او هغه څوک چې واپس شوی دی ایمان ته استاسره اومه تیریرې د حد نه بیشکه هغه هغه کارونو لره حکم شوی دې او هغه خلق دې هم قائم اوسیرې چې توبه نې ویستی ده او تاسره ملگری دی او سرکشی مه		
تَعْمَلُونَ	بَصِيرَةٌ	وَلَا تَرْكُوتُوا
إِلَى الَّذِينَ	ظَلَمُوا	
چې تاسو نې کوی لیدونکې دې اومه مانيله کیږی هغه کسانوته چې ظلم نې کړې دې بیشکه هغه ستاسو کارونه وینی گوری او د دې ظالمانو طرفته میلان مه کوی گنی تاسو ته به هم		
فَتَمَسَّكُمُ	النَّارُ	وَمَا
كُلُّكُمْ	مِن دُونِ	اللَّهِ
گنی نو اوبه رسیږی تاسوته اور حال دا چې نه به وی استاسو دپاره په مقابله دالله کښې څوک دوست (د دوزخ) اور اوسیرې او دالله <small>جل جلاله</small> نه بغیر هیڅوک ستاسو مددگار نشته دې		

ثُمَّ	لَا تُنصِرُونَ ﴿۱۰﴾
بیا بہ اونہ کڑی شی امداد تاسو سرہ	
بیا بہ ستاسو ہیخ مدد نشی کولی	

قوله تعالى: **إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ** ﴿۱۰﴾

اللہ ﷻ د بندگانو د عمل نہ خبردار دی: -پہ استقامت او نیغہ لاریباندی همیشه والی اود ثابت قدمی ہدایت اللہ ﷻ خپل نبی او مسلمانانوتہ کوی. ہم دغہ د تولونہ لوی خیز دی. ورسره د سرکشی نہ منع کول کوی خکہ چہ ہم دغہ تباہ کونکی خیزدی سرہ ددی کہ چرتہ پہ مشرک باندی کڑی شوې وی، پروردگار د بندیکانو د عمل نہ خبردار دی. مداهنت اود دین پہ کارونو کبھی سستی مه کونې. د شرک طرفتہ مه تیتیرنی اود مشرکانو پہ اعمالو باندی رضامندی مه بنکاره کونې. د ظالمانو طرفتہ مه تیتیرنی گنی اوریہ تاسو پوری انخلی. د ظالمانو طرفداری د هغوی پہ ظلم باندی امداد دی دا ہیخ کله ہم مه کونې کہ داسې مو او کړه نو خوک دی چہ د اللہ ﷻ عذاب بہ تاسو نہ اخوا کړی او خوک دی چہ د هغه نہ بہ تاسو بچ کړی.

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَقِ النَّهَارِ
او قائم کړه مونخ په دواړو طرفونو دورخی کبھی
اود ورخی په دواړو طرفونو کبھی د مونخ پابندی کوه اود شپې په
وَزُلْفًا مِّنَ اللَّيْلِ ط إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ط ذَلِكَ ذِكْرِي
اویہ خد وختونو کبھی د شپې نه بیشکه نیکی لرې کوی بدو لره دا نصیحت دی
خہ حصه کبھی هم بیشکه چي نیکی بدی ختموی د (قرآن) د نصیحت قبلونکو دپاره لوڼې نصیحت دی
لِلذَّكْرِينَ ﴿۱۱﴾ وَأَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۲﴾
دپاره د یادونکو (الله لره) او صبر کوه بیشکه الله نه ضائع کوی اجر د نیکانو خلقو
..... او صبر کوه الله ﷻ هیخکله د نیکانو اجر نه ضائع کوی

قوله تعالى: **إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ** ﴿۱۱﴾

مونخ قایمول د گناهونو کفارہ ده: -ابن عباس رضی الله عنہما وغیره وائی دورخی د دواړو سروونو نه مراد د سحر او ماہنام مونخ دی (۱) د قتاده او ضحاک رضی الله عنہما وغیره قول دی چہ د اول سر نه مراد د سحر مونخ دی دویم سر نه مراد د ما سپینین او مازیگر مونخ دی. د شپې د ساعتونو نه د ماسخوتن مونخ مراد دی. اود مجاهد رضی الله عنہ وغیره په قول ماہنام او ماسخوتن نیکی کول د گناهونو کفارہ کیږی. په سنن کبھی دی حضور ﷺ فرمائی چہ د کوم یو مسلمان نه گناه اوشی بیا اودس او کړی دوه رکعتہ مونخ او کړی نو اللہ ﷻ د هغه گناه معاف کوی (۲) یو ځل حضرت عثمان رضی الله عنہ اودس او کړو بیانی او فرمائیل چہ دغه شان ما رسول اللہ ﷺ اودس کولو سره لیدلې او حضور ﷺ او فرمائیل چہ خوک زما ددی اودس په شان اودس او کړی بیا دوه رکعتہ مونخ او کړی په کوم کبھی چہ خپل زړه سره خبرې اونه کړی نو د هغه ټول وړاندینی گناهونو

(۱) الطبری: ۵۰۳/۱۵.

(۲) ابوداؤد کتاب الوتر باب فی الاستغفار: ۱۵۲۱ و سنده حسن، ترمذی: ۴۰۶، ابن ماجه: ۱۳۹۵.

معاف کولی شی (۱) پہ مسند کنبی دی چہ حضور ﷺ اوبہ راوغونبستی اودس نی اوکرو بیانی او فرمائیل زما د دی اودس پہ شان بہ رسول اللہ ﷺ اودس کولو بیا حضور ﷺ او فرمائیل چہ خوک زما د دی اودس پہ شان اودس اوکری او پہ ولاڑہ د ماسپنبن مونخ اداکری نود ہغہ د سحر نہ واخلہ تردی وختہ پوری گناہونہ معاف کیری۔ چہ بیا دمازیگر مونخ اوکری نود ماسپنبن نہ ترمازیگرہ پوری گناہ بنبلی کیری۔ بیا د مابنام مونخ اداکری نود مازیگر نہ واخلہ تر مابنامہ پوری گناہونہ معاف کولی شی۔ بیا د ماسخوتن پہ مانخہ د مابنام نہ د ماسخوتن پوری تول گناہونہ بنبلی کیری (۲) بیا دی اودہ کیری اوری راوری بیا سحر پاسیدو سرہ د سحر مونخ اداکولو سرہ د ماسخوتن نہ واخلہ تر سحرہ پوری تول گناہونہ معاف کولی شی۔ ہم دغہ دی ہغہ نیکنی چہ بدنی لری کوی۔ پہ صحیح حدیث کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی اوبنانی کہ چری ستا سو د کور د دروازی مخی تہ یو نہر روان وی او پہ ہغی کنبی روزانہ د ورخی پنخہ خل غسل کولی شی نو آیا د ہغہ پہ بدن بہ لہر شان خہ خیری پاتی شی؟ خلقو وئیل چری نہ۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ ہم دغہ مثال دی دپنخو مونخونو چہ ددی پہ ذریعہ د اللہ ﷻ د بندہ خطاگانی او گناہونہ معاف کوی (۳) پہ صحیح مسلم کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی پنخہ مونخونہ دجمعی مونخ اود رمضان، رمضان پوری کفارہ دہ۔ ترہغہ وختہ پوری چہ د لویو گناہونو نہ پریز اوکری (۴) پہ مسند احمد کنبی دی مونخ د خان نہ ورائدی خطاگانی معاف کوی (۵)

بخاری شریف کنبی دی یوسری یوہ پنخہ بنکل کرہ بیا حضور ﷺ تہ دخپلی ددی گناہ پنیماتیا بنکارہ کرہ پہ دی باندی دا آیت نازل شو۔ ہغہ وئیل چہ دا صرف زما د پارہ خاص دی؟ حضور ﷺ جواب ورکرو چہ نہ بلکہ زما د تول امت د پارہ ہم دا حکم دی (۶) پہ یوبل روایت کنبی دی چہ ہغہ او وئیل ما پہ باغ کنبی دی بنخہ سرہ ہرخہ اوکرہ او جماع می نہ دہ کرہ اوس زہ حاضر یم تاسو چہ زما د پارہ کومہ سزا واورونی زہ بہ ہغہ برداشت کریم۔ حضور ﷺ ہغہ تہ ہیخ جواب ورنہ کرو ہغہ لاو۔ حضرت عمرؓ او فرمائیل چہ اللہ ﷻ د دہ پردہ کرہ وہ خو کہ دہ پخپلہ ہم د خپل نفس پردہ کرہ وہ۔ حضور ﷺ برابر دی سری طرف تہ کتل بیانی او فرمائیل دا واپس راوغواری۔ کله چہ ہغہ واپس راغلو نو حضور ﷺ دا آیت تلاوت کرپو پہ دی باندی حضرت معاذؓ تپوس اوکرو چہ یارسول اللہ ﷺ داہم د دہ دپارہ دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چہ نہ بلکہ د تولو خلقو د پارہ دی (۷)

اللہ ﷻ دنیا ہر چا تہ ورکوی خو دین ہر چا تہ نہ نصیب کوی: پہ مسند احمد کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی ختگہ چہ پہ تاسو کنبی رزق تقسیم شوی دی اخلاق نی ہم تقسیم کری دی اللہ ﷻ خو دنیا ہغہ تہ ہم ورکوی د چانہ چہ خوشحالہ وی او ہغہ تہ ہم ورکوی چاتہ چہ غصہ وی۔ خو دین صرف ہغہ خلقو لہ ورکوی چاسرہ چہ د اللہ ﷻ مینہ وی۔ یقیناً اللہ ﷻ ہغہ سرہ مینہ ساتی۔ د ہغہ ذات قسم د چاد قدرت پہ لاس کنبی چہ زما روح دی بندہ ہغہ وختہ پوری مسلمان کیدی نہ شی ترکومی چہ د ہغہ زیرہ او زیرہ

(۱) صحیح بخاری کتاب الوضوء ثلاثاً: ۱۵۹، صحیح مسلم: ۲۲۶، ابوداؤد: ۱۰۶، ابن ماجہ: ۲۸۵، دارقطنی: ۸۳/۱۔

(۲) احمد: ۷۱/۱، مسند حسن، مسند البزار: ۴۰۵، مجمع الزوائد: ۲۹۷/۱۔

(۳) صحیح بخاری کتاب مواظبت الصلوٰۃ باب الصلوٰۃ الخمس کفارة: ۵۲۸، صحیح مسلم: ۶۶۷، ترمذی: ۲۸۶۸، دارمی: ۶۶۸/۱، احمد: ۳۷۹/۲، ابوعوانہ: ۲۰/۲، ابن حبان: ۱۷۲۶۔

(۴) صحیح مسلم کتاب الطہارۃ باب الصلوات الخمس والجمعة الی الجمعہ...: ۲۳۳، ترمذی: ۲۱۴، ابن ماجہ: ۱۰۸۶، احمد: ۲۲۹/۲، مسند ابی عوانہ: ۲۰/۲، مسند الطیالسی: ۲۴۷۰، ابن حبان: ۱۷۳۳۔

(۵) احمد: ۴۱۳/۵، المعجم الکبیر: ۳۸۷۹، مسند الشامیین: ۱۶۳۸، مجمع الزوائد: ۱۹۸/۱، مسند حسن۔

(۶) صحیح بخاری کتاب مواظبت الصلوٰۃ باب الصلوٰۃ الخمس کفارة: ۵۲۶، صحیح مسلم: ۲۷۶۲، ترمذی: ۳۱۴، ابن ماجہ: ۴۲۴۵۔

(۷) صحیح مسلم کتاب التوبہ باب قول اللہ تعالیٰ (ان الحسنات یذهبن السيئات): ۲۷۶۲، ابوداؤد: ۴۴۶۸، ترمذی: ۳۱۱۲، مسند الطیالسی: ۲۸۵، ابن حبان: ۱۷۲۸۔

مسلمانانہ شوی نہ وی۔ او بنده تر هغه وخته پورې ایماندار نه دې ترکوم وخته پورې چه د ده گاونډی د ده د تکلیف رسولو نه بی فکره شوی نه وی۔ خلقو تپوس اوکړو چه دا تکلیفونه کوم کوم دی؟ ونی فرمائیل چه د هوکه او ظلم۔ واورنی چه کوم سرې حرام مال اوگتی بیا د هغې نه خرچ اوکړی الله ﷻ هغه د برکت نه محروم ساتی۔ که هغه د دې نه صدقه اوکړی نو قبوله نه ده۔ او خومره څه چه د خپل مرگ نه پس پرېدی هغه ټول د ده د پاره د دوزخ د اور توبنه ده۔ یاد ساتی الله ﷻ بدی په بدنی سره نه ختموی بلکه بدی په نیکنی سره ختموی۔^(۱)

الله ﷻ نیکی په بدنی سره ختموی ددې متعلق احادیث: په مسند احمد کنبې دی یو سرې حضرت عمر بن خطاب ﷺ له راغلوونی ونیل چه یوه بنځه سودا اخستو له راغلي وه۔ افسوس چه ما هغه کوتې ته بوتله او بغیرد جماع نه مې په هغې باندي هر قسم خوندي واخستو۔ اوس چه د الله ﷻ کوم حکم وی هغه په ما جاری کړه۔ حضرت عمر ﷺ او فرمائیل کیدی شی چه د هغې خاوند حاضر نه وو؟ هغه ونیل اوجی هم دا خبره وه۔ هغه او فرمائیل چه ته لاره شه د حضرت ابوبکر ﷺ نه د دې مسئلې تپوس اوکړه۔ حضرت صدیق اکبر ﷺ نه ئی هم دغه سوال اوکړو نو هغوی هم د حضرت عمر ﷺ په شان او فرمائیل۔ بیا هغه د حضور ﷺ په خدمت کنبې حاضر شو او خپل حال ئی بیان کړو۔ حضور ﷺ او فرمائیل چه کیدی شی د هغې خاوند د الله ﷻ په لار کنبې جهادله تلې وی؟ نو د قرآن کریم دا آیت نازل شو نو هغه اوونیل چه دا صرف زما د پاره دی؟ نو حضرت عمر ﷺ د هغه په سینه لاس کیخودو اوونی فرمائیل چه نه دغه شان صرف یوازی ستا سترگی نه شی یخیدی دا د ټولو خلقو د پاره عام دی۔ دې اوریدوسره رسول الله ﷺ او فرمائیل عمر ﷺ رښتونې دې^(۲) ابن جریر کنبې دی چه هغه بنځه ماله د یودرهم کهجورو اخستو له راغلي وه۔ نو ما هغې ته اوونیل چه دننه په کوته کنبې ډیرې بڼې کهجورې دی هغه دننه لاره زه هم ورغلم او هغه مې بنکل کړه۔ بیا هغه حضرت عمر ﷺ ته لارونو هغوی ورته او فرمائیل چه د الله ﷻ نه اوویرپه او په خپل نفس پرده واچوه۔ بیا ابوبکر صدیق ﷺ ته لاره هغه هم داسې اوونیل خو ابوالیسر ﷺ وائی چه مانه صبر نه شو کیدی۔ زه لارم او حضور ﷺ ته مې واقعه بیان کړه۔ حضور ﷺ او فرمائیل چه افسوس تاد یوغازی سرې په غیر موجودگتی کنبې داسې خیانت اوکړو۔ ما خو چه دا واوریده نو خپل خان مې دوزخی اوگنړلو او په زړه کنبې مې دا خیال راغلو چه کاش زما دا اسلام د دې خبرې نه پس وې؟ پیغمبر ﷺ لږ شان ساعت خپل سټ مبارک ټیټ کړو نو هم په هغه وخت حضرت جبرائیل ﷺ دا آیت راوړو راغلو۔^(۳)

ابن جریر کنبې دی چه یوسرې حضور ﷺ له راغلو درخواست ئی اوکړو د الله ﷻ حدپه ما باندي جاری کړه۔ یوځل دوه هغه اوونیل خو حضور ﷺ ترینه مخ واورولو۔ کله چه مونځ ته اودریده او حضور ﷺ د مانځه اوږگار شو نو تپوس ئی اوکړو هغه سرې چرته لارو؟ هغه ونیل حضور ﷺ! زه حاضر یم۔ حضور ﷺ او فرمائیل تا په بند شان سره اودس اوکړو؟ مونږ سره دې مونځ اوکړو؟ هغه ونیل اوجی۔ نو حضور ﷺ او فرمائیل چه ته خو بس هم داسې ئی لکه چه مور د خیتې نه چه پیدا شوې وې۔ خبردار! بیا داسې حرکت اونه کړې۔ الله ﷻ دا آیت نازل کړو۔^(۴)

پنځه وخته مونځ سره گناه داسې رژیږی لکه څنکه چې د اوچې پانږې رژیږی: د ابو عثمان رضی الله عنهما بیان دې چه زه حضرت سلمان ﷺ سره ووم هغه د ونې یواچ بڼاخ اونیولو اوونی ځنډلو نو ټولې اوچې پانږې

(۱) احمد: ۳۸۷/۱، مجمع الزوائد: ۵۳/۱.

(۲) احمد: ۲۴۵/۱، طبرانی: ۲۹۳۱، مجمع الزوائد: ۴۱/۷.

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن ومن سورۃ هود: ۳۱۱۵ و هو حسن، نسائی: ۲۶۸.

(۴) وسنده حسن.

اورژیدلے. بیانا نی افرمائیل چه ابوعثمان رضی اللہ عنہ ته تپوس نه کوی چه مادا کار ولی اوکره؟ ما وئیل چه بنه ده صاحب وئی فرمائیل دغه شان زمامخکنبی رسول اللہ ﷺ کرے وویانا نی افرمائیل چه کله مسلمان په بنه شان سره اودس اوکرے او پنخه وخته مونخ اوکرے نو دهغه گناهونه داسے رژیبری لکه د اونے دا اوچه پانرے چه رژی. بیاهغوی هم د دے آیت تلاوت اوکرو. (۱) په مسند کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمانی که هر قسم گناه درنه اوشی نو هغے پسے نیکی کوه او هغه ورانه وه. اوخلقوسره په بنواخلاقو ملاویره (۲) اوحدیث شریف کنبی دی چه کله درنه گناه اوشی نو هغے پسے نیکی کوه ما وئیل یارسول اللہ ﷺ آیا (لااله الاالله) وئیل هم نیکی ده. حضور ﷺ افرمائیل دا خوبتره او افضل نیکی ده. (۳) په ابویعلی کنبی دی چه په شپه ورخ کنبی خوک کوم وخت هم (لااله الاالله) اووانی د هغه د عمل نامے نه بدئی ختمیبری تردے پورے چه د هغے هم داسے نیکنی کیبری (۴) ددے رواوی عثمان رضی اللہ عنہ ضعیف دے. بزاز کنبی دی یوسری د رسول اللہ ﷺ نه تپوس اوکرو، حضور ﷺ ما خپل یوداسے خواهش نه دے پریخودی چه هغه مے پوره کرے نه وی. حضور ﷺ افرمائیل چه آیا ته الله یواو زما د رسالت گواهی ورکوی؟ هغه وئیل او نو حضور ﷺ افرمائیل بس هم دا به په دے ټولو غالب وی. (۵)

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ	مِنْ قَبْلِكُمْ	أُولَؤَا	بَقِيَّةٍ	يَتَّبِعُونَ	
نولې نه وژدهغه قومونونه چې مخکښې ستاسونه وژا خاوندان د عقل چې منع کول نې خلق					
نودا ولي داسې اونشوه چې ستاسو نه په رومبو امتونو کښې داسې هوبښيار خلق موجود وې چې					
عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ	إِلَّا قَلِيلًا	مِمَّنْ	أَنْجَيْنَا	مِنْهُمْ	وَأَتَّبَعْنَا
د فساد کولونه په زمکه کښې مگر لږ ا کومو ته چې انجات ورکړو مونږه دهغوی نه اوتابعداري اوکره					
خلق نې په زمکه کښې دفساد کولو نه منع کولې ا خوکم کوز کسان به په کښې ووا کوم چې مونږ					
الَّذِينَ ظَلَمُوا	مَا	أُتِفُوا	فِيهِ	وَكَانُوا	
هغه کسانو چې ظلم نې کرې وژدهغې خه چې آسودگی ورکړې شوې وه هغوی ته په هغې کښې اوشو هغوی					
دعذاب نه بچ کرې ووا او کوم خلق چې ظالمان وو هغوی هم په دې خبرو پسې شول په کومو کښې چې					
مُجْرِمِينَ	وَمَا كَانَ	رَبُّكَ	لِيَهْلِكَ	الْقَرْيُ	بِظُلْمٍ
نا فرمان اونه دې ارب ستا (داسې) چې هلاک کرې کلی په ظلم سره					
عیش او آرام وو او هغوی گناهگار ووا اوستا پروردگار داسې نه دې چې کلی (برناحقه)					
وَأَهْلِهَا	مُصِاحُونَ	وَكَوْ	شَاءَ	رَبُّكَ	لَجَعَلَ
اوحال دا چې اوسیدونکی دهغې اصلاح کونکی وی اوکه چرې غوښتلې ارب ستا نوگرخولې بد نې وې					
تباہ کرې په داسې حال کښې چې دهغې خلق داصلاح کوشش کوی اوکه ستا د پروردگار خوبښه شوې وې					

(۱) احمد: ۴۳۷/۵.

(۲) احمد: ۲۲۸/۵، ترمذی کتاب البر والصله باب ماجاء في معاشرت الناس: ۱۹۸۷ و هو حسن.

(۳) احمد: ۱۶۹/۵.

(۴) ابویعلی: ۳۶۱۱.

(۵) مسند البزار: ۳۰۶۷ و مسنده صحيح، مجمع الزوائد: ۸۳/۱۰.

قوله تعالى: فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ

الله ﷺ ته رابلونکې اله: یعنی بغیرد یو شو کسانو خلقو نه مونږ په تیره شوې زمانه کښې داسې خلق ولې نه بیامو موچه شیطانان او منکران ئی دبدو نه منع کول. هم دغه هغه خلق دی کوم چه به مونږ د عذابونو نه بچ کوو. ددې دپاره الله ﷻ په دې امت کښې د یو داسې ولې د موجودگنی قطعی او فرضی حکم او فرمائیلو: ارشاد باری تعالی دې ﴿وَلَتَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ﴾ د ښیگرې اونیکښې دعوت ورکونکې ډله په تاسو کښې هر وخت موجود کیدل پکار دی. د ظالمانو طریقه هم دغه ده چه هغوی د خپلو بدو عادتونو نه نه منع کیږی او هغوی د نیکو علماؤ فرمان ته توجه هم نه ورکوی. تردې چه د الله ﷻ عذاب په هغوی کښې په بې خبرتی سره راپریوزی. په نیکانو کلو باندې د الله تعالی عذاب د ظلم په توگه هېڅ کله هم نه راخی. مونږ د ظلم نه پاک یو خو هغوی په خپله په خانو نیاندې ظلم کوی.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ

ا او که چری غوښتلې | رب ستا | نو گر خولې به ئی وی

ا او که ستا د پروردگار خوښه شوی وی

النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً ۖ وَلَا يَزَالُونَ

نول خلق | جماعت | یو | او همیشه به وی دوی | اختلاف کونکی | مگر | هغه څوک

نوبول خلق به ئی یو امت کړې وی | نو دوی به اوس همیشه په اختلاف کښې پراته وی | البته په چا

رَّحِمٍ رَبُّكَ ۗ وَلِذَلِكَ

چې رحم او کړې په هغه | رب ستا | او هم د دې دپاره | الله دوی پیدا کړل | او پوره شوه

چې ستا پروردگار رحم او کړی | او هم ددې (اختیار او انتخاب) دپاره ئی دوی پیدا کړی دی

كَلِمَةً رَبِّكَ ۖ لِأَمْثَلٍ ۖ

فیصله | د رب ستا | چې خامخا به د کوم زه | دوزخ | د پیریانونه | او د انسانانو نه | د ټولو نه

اوستاد پروردگار دا خبره فیصله شوې ده | چې زه به دوزخ د پیریانو او بنی آدمو ټولو نه د کوم

قوله تعالى: وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً

سزاخوړونکی او خلاصی بیاموندونکی څوک دی؟ د الله ﷻ قدرت د یو کار نه عاجز نه دی. که هغه او غواړی نو ټول به په اسلام یا کفر باندې راجمع کړی خود هغه حکمت دې چه انسانی راشې د هغوی دین او مذهبونه جدا جدا جاری او ساری دی. طریقې مختلف مالی حالت جدا، یو د یو ماتحت، دلته مراد د دین او مذهب اختلاف دې. او چه په چا باندې د الله ﷻ رحم اوشی او هغه د رسولانو تابعداری د الله ﷻ د حکم په پوره کولو کښې برابر لگیا دی. اوس هغوی د نبی آخر الزمان ﷺ تابعدار دی او هم دغه خلاصی بیاموندونکی دی. په مسند او سنن کښې حدیث دې د کوم چه هر یو سند بل سند ته تقویت رسوی. رسول الله ﷺ فرمائی چه د یهودیانو یو او یا (۷۱) ډلې شوې وې نصاری په دوواویاؤ (۷۲) فرقو کښې تقسیم شوی وو اود دې امت به درې او یا (۷۳) فرقې وی ټولې دوزخی دی بغیرد یوې فرقې نه. صحابه کرامو رضی الله عنهم ټپوس او کړو یار رسول الله ﷺ هغه کوم خلق دی؟ حضور ﷺ جواب ورکړو چه څوک

په دې باندې وی په کوم چه زه یم او زما اصحاب. (۱)
 د مختلفین نه څوک مراد دی ؟: په قول دعطاء رضی اللہ عنہ (مختلفین) نه مراد یهود نصاری او مجوسیان دی؟
 او د الله تعالی د رحم والا دلې نه مراد یو طرف ته د دین اسلام تابعدار خلق دی. قتاده رضی اللہ عنہ وائی چه هم
 دغه ډله ده چه دهغوی وطن اوبدن به جدا وی. او اهل معصیت ډله بازنی او اختلاف والا دی لکه چه د
 هغوی وطن اوبدن په یوځای جمع کیږي او ځی. په قدرتی توگه د هغوی پیدائش هم د دې د پاره دې. د
 نیک بخت او بدبخت ازلی تقسیم دې (۲) اودا هم مطلب دې چه رحمت حاصلونکې هم دا ډله ده.

ایا انسان د اختلاف دپاره پیدا شوي دي: حضرت طاووس رضی اللہ عنہ له دوو کسانو خپله جگره راوړه راغله
 او د خپل مینخ په اختلاف کښې ډیر وړاندې لارل. هغوی او فرمائیل چه تاسو جگرې او ښه اختلاف
 او کړو په دې باندې یو کس او وئیل چه مونږ خو هم د دې د پاره پیدا کړې شوي یو. هغوی او فرمائیل
 غلطه ده نو هغه په ثبوت کښې هم د دې آیت تلاوت او کړو نو هغوی او فرمائیل چه د دې د پاره ئی نه ئی
 پیدا کړې چه خپل مینخ کښې اختلاف او کړئی بلکه پیدائش خود جمع د پاره او رحمت حاصلوود پاره
 وی. لکه چه د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه د رحمت دپاره ئی پیدا کړی یو نه چه د عذاب دپاره. او په
 آیت کښې دی (وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ) ما پیریان او انسانان هم د خپل عبادت د پاره پیدا
 کړی دی. دریم قول دا هم دې چه د رحمت او اختلاف د پاره ئی پیدا کړی یو. مالک رضی اللہ عنہ د دې په
 تفسیر کښې فرمائی چه یوه ډله جنتی او یوه ډله دوزخی. دوی د رحمت د پاره او هغوی په اختلاف
 کښې د لگیا کیدود پاره پیدا کړی دی. ستادرب دا فیصله ناطق ده د هغه په مخلوق کښې دا دواړه
 قسمه خلق وی اود دې دواړونه به جنت او دوزخ ډکولې شی. دهغه کامل حکمتونه هم هغه پیژنی.

د جنت او دوزخ مکالمه: بخاری او مسلم کښې دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه د جنت او دوزخ خبرې
 ترې اوشوي. جنت او وئیل چه په ما کښې خو ضعیف او کمزوري خلق داخلېږي. او دوزخ او وئیل چه زه
 کبر او جبر کونکو سره مخصوص کړې شوي یم. په دې باندې الله تبارک و تعالی جنت ته او فرمائیل ته
 زما رحمت ئی چه څوک زه غواړم تا کښې به ئی داخلوم او دوزخ ته ئی او فرمائیل ته زما عذاب ئی چه
 څوک زه غواړم ستا په عذاب سره به ترې انتقام اخلم. تاسو دواړه به ډکولې شئ په جنت کښې خو به
 برابر کمې زیاتې وی. تردې چه د دې د پاره به الله تعالی یو نوې مخلوق پیدا کړی. او هغه به په دې کښې
 اوسوی. اودوزخ به هم برابر زیاتوالی غواړی تردې چه د هغې د پاسه به الله تعالی خپل قدم کیږدی نو هله
 به هغه وائی چه ستا په عزت مې دې قسم وی اوس بس دې اوس بس دې. (۳)

وَكَلَّا	نَقَّصْ عَلَيْكَ	مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ	مَا	نَشِئْتُمْ
اودا ټول (خبرونه) چې مونږ بیانوو تاته	ادخبرونود رسولانونه	ادا هغه څیز دې چې مونږه محکم کوو		
اود پیغمبرانو په قصو کښې مونږ دا ټولې قصې تاته ځکه بیانوو چې ستا زه پرې مضبوط کړو				
په	فَوَادِكُمْ	وَجَاءَكُمْ فِي هَذِهِ	الْحَقُّ	وَمَوْعِظَةٌ
په دې سره ازره ستا اوراغی تاته په دې کښې حق	اونصیحت دې	اوبیداری ده	دپاره دمؤمنانو	اوپه دې قصو کښې تاته حق دراورسیدو
				او دا دمؤمنانو د پاره نصیحت او عبرت دې

(۱) احمد: ۳۳۲/۲، ترمذی کتاب العلم باب ماجاء فی الفراق هذه الامة: ۲۶۴۱، ابوداؤد: ۴۵۹۶ وسته حسن، ابن ماجه: ۳۹۹۱ وسته حسن،
 (۲) ۱۱/هـ: ۱۰۵.
 (۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سوره ق باب قوله (ونقول هل من مزيد): ۴۸۵۰، صحیح مسلم: ۲۸۴۶، ترمذی: ۲۵۶۱، مصنف
 عبدالرزاق: ۲۰۸۹۳، احمد: ۳۱۴/۲.

قوله تعالى: مَا تَقْتُبُ بِهِ فَاَدَاكَ

د زہرہ تسلی: د ورائندینوامتونو خپل انبیاء دروغ گنړل د هغوی په تکلیفونو باندې صبر کول او آخر د الله ﷻ د عذابونو راتلل د کافرانو بربادیدل د نبیانو رسولانو او مؤمنانو خلاصې بیاموندل دا ټول واقعات مونږ تاته اوروو، دې دپاره چه ستا زړه مونږ نور هم مضبوط کړو اوتاته پوره سکون ملاوښی. په دې سورۃ کښې هم حق په تاباندې پوره واضح شو یا دا چه په دې دنیا کښې هم ستا په وړاندې رښتونی واقعات بیان کړې شو. دا عبرت دې د کافرانو د پاره اونصیحت دې د مؤمنانو دپاره هغوی دې د دې نه گټه حاصله کړی.

وَقُلْ	لِلَّذِينَ	لَا يُؤْمِنُونَ	اعْمَلُوا	عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ ۗ إِنَّا
او اووايه	هغه کسانوته	چې نه راوړی ایمان	چې عمل کوئ	تاسو اېه خپل ځای بیشکه مونږه (هم)
چې ایمان نه راوړی	هغوی ته اووايه	چې تاسو پخپله	طریقه عمل کوئ	مونږ به پخپله طریقه
عَمَلُونَ ۗ	وَأَنْتُمْ	وَأَنْتُمْ	وَأَنْتُمْ	وَأَنْتُمْ
عمل کونکی یو	او انتظار کوئ	تاسو	بیشکه مونږه (هم)	انتظار کونکی یو
عمل کوو	او د انجام	انتظار کوئ	مونږ هم	انتظار کوو

قوله تعالى: إِنَّا عَمِلُونَ

په خپل مقام باندې کلک اودریدل: د دې کافرانو د ویرولو او هونسیارولو د پاره دوی ته د هسکې ورکړه اوورته اووايه چه بنده ده تاسو دخپلې طریقې ته نه اخوا کیرئې نومونږ هم په خپله طریقه باندې عمل کونکی یو. تاسو په انتظار اوسیرئې چه آخری انجام به څه وی اومونږ هم ددغه انجام لار گورو. نو الحمد لله دنیا د دغه کافرانو انجام اولیدلو اود هغه مسلمانانو هم چه د الله ﷻ په فضل او کرم سره په دنیا باندې خواره شو. په مخالفینو باندې ئی د کامیابشې سره غلبه حاصله کړه او دنیا ئی په موتی کښې واخسته (قلله الحمد).

وَلِلَّهِ	غَيْبِ	السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ	وَالْيَهُ	يَرْجِعُ	الْأَمْرُ
اوخاص الله لره دې	علم دغیبو	د آسمانونو	اودزمکې	اوخاص هغه ته	واپس کړې	کیرې معاملي
آسمانونو	اوزمکې ټول پټ	څیزونه	الله ﷻ ته معلوم دی	او ټولې	معاملي	به هم هغه ته واپس کیرې نو
كُلُّهُ	فَاعْبُدْهُ	وَتَوَكَّلْ	عَلَيْهِ ۗ	وَمَا	رَبُّكَ	بِغَافِلٍ
ټولې	اپس عبادت کوه	د هغه	اوبهروسه کوه	اېه هغه باندې	اونه دې	ارب ستا ناخبره
تد صرف دهغه	عبادت کوه	او هم	په هغه باندې	بهروسه کوه	اوستا	پروردگار ستاسو د کارونو
عَمَّا	تَعْمَلُونَ ۗ					
د هغه کارونو	نه	چې تاسو	نی کوئ			
نه غافل	نه دې					

قوله تعالى: وَلِلَّهِ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

د غیبو پیژندونکې: د آسمانونو اوزمکو په ټولو غیبو باندې خبر لرونکې صرف یو الله دې. هم د هغه عبادت کول ټولو له پکار دی اوهم په هغه باندې بهروسه کول پکار دی اوڅوک چه هم په هغه باندې

بھروسہ اوکری ہفہ ددہ دپارہ کافی دی. حضرت کعب رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دتورات خاتمہ ہم پہ دی ایاتونو بانڈی دہ. اللہ ﷻ پہ مخلوق کنبی د چا د یو عمل نہ ہم بی خبر نہ دی.

(تفسیر سورة يوسف)

ددی سورت پہ فضیلت کنبی یوحديث واردشوی دی. خپلو ماتحتانو ته سورة يوسف او بنیاد کوم مسلمان چہ اولولی یا دا خپل کور والا ته او بنیائی یائی خپل ماتحت خلقو ته او بنیائی پہ ہفہ بانڈی اللہ ﷻ دمرگ سکرآت آسانوی او ہفہ ته دومره قوت ورکوی چہ ہفہ بہ یومسلمان سرہ حسد نہ کوی، (۱) خوددی سند پیر ضعیف دی. ددی یو متابع پہ ابن عساکر کنبی دی خودہغی ہم ٲول سندونہ منکر دی. د امام بیہقی رضی اللہ عنہ کتاب "دلایل النبوة" کنبی دی چہ کلہ دیہودیانو یوی ٲلې داسورة واوریدونو ہغوی مسلمانان شو ٲککہ چہ ہغوی سرہ ہم دا واقعہ دغہ شان بیان وہ. (۲) دا روایت د کلبی د ابوصالح نہ او د ہغوی د حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ نہ دی.

ایاتونہ	سورة يوسف مکیة وهی مائة واحدی عشرة اية واثنا عشر رکوعا	رکوع کمانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
(۱۱)	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ ٲیر مہریان زیات رحم کونکی دی	(۱۲)
	د اللہ پہ نوم شروع کوم چہ ٲیر مہریان اوزیات رحم کونکی دی	

الر	تِلْكَ	آيَاتُ	الْكِتَابِ	الْمُبِينِ ۝	إِنَّا	أَنْزَلْنَاهُ
ا	ل	ر	ا	د	ا	ا
الف	لام	را	ا	د	ا	ا
ق	ر	ع	ن	ا	ن	ا
قرآن	پہ عربی کنبی	د پارہ ددی چي تاسو	پوهہ شی	مونږہ	ا	بیانوو
پہ عربی ژبه کنبی	نازل کړې دي	چي تاسو پرې بڼه پوهه شی	مونږ چي		
عَلَيْكَ	أَحْسَنَ	الْقَصَصِ	يَمَا	أَوْحَيْنَا	إِلَيْكَ	هَذَا الْقُرْآنَ ۝ وَإِنْ
پہ تا	اډیره بڼه قیصہ دقصونہ	پہ وجه ددی چي وحی وکړه	مونږ استا طرف ته	ددی قرآن	ا	اواگر چہ
دا قرآن	تاته د وحی	پہ صورت کنبی	رالیرلې دي	نوهم ددی	پہ ذریعہ	درته یوه بڼکلی قصہ اوروؤا یقینا
كُنْتَ	مِنْ	قَبْلِهِ	لِمَنِ	الْغَفِيلِينَ ۝	إِذْ قَالَ	يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ
وي تدا	وړاندي ددی	نه	خامخا د ناخبرو	نه	ا	کلہ چي اوونیل
ددې	نه	وړاندي	ته بيخي ناخبره	وي	کلہ چي حضرت يوسف <small>عليه السلام</small> خپل پلار ته اوونیل

قوله تعالى: نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ

پہ قرآن پاک کنبی بہترینہ قصہ: د سورة بقرې پہ شروع کنبی د حروف مقطعه بحث تیرشوی دی. د

(۱) التعلی فی سورہ.
(۲) دلایل النبوة: ۶/۲۷۶.

دی کتاب یعنی قرآن شریف دا ایاتونہ دیر واضح کولاؤ او بنہ صفادی، دمبہم خیزونو حقیقت پرانستی می دلته د (تلك) معنی ده (هذه)، خککہ چہ عربی ژبہ دیرہ کاملہ او مقصد پورہ واضح کونکی اود وسعت او کثرت والا ده، په دی وجه دا د ټولونہ پاک کتاب په دی بہترین ژبہ کنبی د ټولونہ په افضل رسول ﷺ د فرینتو د سردارې فرینتی په سفارت کنبی د زمکی په مخ د ټولونہ په بہتر خای په وختونو کنبی په بہترین وخت کنبی نازل شو او هر قسم کمال ته اورسیدو دی د پارہ چہ تاسو په هر قسم سوچ او پوہہ حاصلہ کړئی او په دی باندي پوہہ شئی مونږ یو بہترین قصہ بیانوو، صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم عرض او کړو چہ حضور ﷺ کہ یوہ قصہ مو بیان کړی وه، په دی باندي دا آیت نازل شو، (۱) او په یو روایت کنبی دی چہ د یوې زمانې پورې قرآن کریم نازلیدلو، او حضور ﷺ به د صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم په وړاندي تلاوت فرمائیلو بیا هغوی او وئیل چہ حضور ﷺ کہ چرته څہ واقعہ بیان شوې وه نو په دی باندي دا آیاتونہ نازل شو، بیانی د څہ وخت نه پس او وئیل افسوس چہ حضور ﷺ څہ خبرہ فرمائیلې وه په دی باندي دا آیت (اللہ تَزَلَّ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ) نازل شو، او خبرہ بیان شوه (۲) د خبرو یوشان طریقہ کتلوسره صحابہ کرامو رضوان اللہ اجمعین عرض او کړو یارسول اللہ ﷺ د خبرې نه پورته اود قرآن نه لاندې کہ څہ خبرہ وه یعنی واقعہ، نو په دی باندي دا آیت نازل شو بیا هغوی د حدیث خواہش بنکاره کړو په دی باندي آیت (اللہ تَزَلَّ) نازل کړو، نود قصې په ارادہ بہترین قصہ اود خبرې په ارادہ بہترین خبرہ نازل شوه.

د قرآن پاک په امتیاز باندي احادیث: پدې خای کنبی چرته چہ د قرآن کریم تعریف کیږی اودا بیان دی چہ دا قرآن پاک د ټولو کتابونہ بې نیازہ کونکی دی، مناسب دی چہ مونږ د مسند احمد دا حدیث ہم بیان کړو په کوم کنبی چہ دی حضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہم ته د اهل کتاب نه یو کتاب په لاس ورغلی وو هغه ددی کتاب سره د حضور ﷺ په خدمت کنبی حاضر شو او د حضور ﷺ په وړاندي دالوستلو، حضور ﷺ سخت غصہ شو او وئی فرمائیل ای د خطاب خویہ آیاتہ په دی مشغولیدو سره د هوکہ کیدل غواړی؟ د هغه قسم د چا په لاس کنبی چہ زما خان دی دا ما دیر روښانه او پر قیدونکې راوړی دی ته د دی کتاب نه د څہ خبرې تپوس مه کوه ممکن ده چہ هغه صحیح جواب درکړی او ته هغه دروغ او گنډی او کیدې شی چہ هغه غلط جواب درکړی او ته هغه رښتیا او گنډی، واوره د هغه اللہ ﷻ قسم د چا په لاس کنبی چہ زما خان دی کہ چرې نن پخپله ہم حضرت موسی رضی اللہ عنہم ژوندی وې نو هغه ته به ہم بغیر زما د تابعدارئی نه بله لار نه وه، (۳) په روایت کنبی دی چہ حضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہم ته عرض او کړو د بنو قریظہ قبیلې زما یو دوست د تورات نه یو څو جامع خبرې ماته لیکلې دی نو آیا زه هغه تاسو ته واوروم؟ د حضور ﷺ مخ مبارک بدل شو، حضرت عبداللہ بن ثابت رضی اللہ عنہم او وئیل ای عمر رضی اللہ عنہم! آیا ته د حضور ﷺ مخ مبارک ته نه گورې؟ اوس چہ د حضرت عمر رضی اللہ عنہم نظر پرې پر یوتلو نو وئی وئیل مونږ د اللہ ﷻ په رب کیدو باندي اسلام په دین کیدو باندي او حضرت محمد رضی اللہ عنہم د اللہ ﷻ په رسول کیدو باندي په زړه سره رضامند یو، نو هله د حضور ﷺ د مخ مبارک نه غصہ لاره او وئی فرمائیل د هغه پاک ذات قسم د چا په قبضہ قدرت کنبی چہ د محمد رضی اللہ عنہم خان دی کہ په تاسو کنبی پخپله حضرت موسی رضی اللہ عنہم وې نو بیا به ہم تاسو زه پر یخو دلتم اود هغه په تابعدارئی کنبی به اختہ کیدنې نو تاسو ټول به گمراه کیدنې، په امتونو کنبی زما حصہ تاسو نی او په نبیانو کنبی ستاسو حصہ زه یم، (۴) په ابویعلی کنبی دی چہ د سوس اوسیدونکې یوہ قبیلہ عبدالقیس یو سرې فاروق اعظم رضی اللہ عنہم له راغلو، هغوی د ده نه تپوس او کړو

(۱) الطبری: ۵۵۲/۱۵.

(۲) حاکم: ۴۵/۲ و هو حسن.

(۳) احمد: ۳۸۷/۳.

(۴) احمد: ۳۶۵-۳۶۶/۴.

چہ ستا نوم فلانکی فلانکی دی؟ ہغہ وئیل او، تپوس نی اوکرو تہ بہ سوس کنبی مقیم نی؟ ہغہ وئیل او۔ ہغہ پہ لاس کنبی چہ کومہ کورہ وہ ہغہ نی پری اووہلو۔ دی سری وئیل امیر المؤمنین زما قصور خہ دی؟ حضرت عمرؓ او فرمائیل چہ کینہ زہ درتہ بنایم۔ بیا نی بسم اللہ الرحمن الرحیم اولوستلو او ددی سورۃ آیات ﴿لَیْسَ الْغَفْلِیْنَ﴾ پورے تلاوت کرو۔ درے خل نی ددی آیاتونو تلاوت اوکرو او درے خل نی ہغہ اووہلو۔ ہغہ تپوس اوکرو امیر المؤمنین زما خہ قصور دی؟ ہغہ اووئیل تا د دانیال کتاب لیکلی دی ہغہ وئیل چہ تہ خہ وائی نو زہ د ہغی کولو تہ تیاریم ہغہ ورتہ اووئیل بنہ لارشہ پہ گرمو اوبو او سپینو مالوچوسرہ ہغہ بالکل وراں کرہ۔ خبرداردن نہ پس نہ ہغہ پخپلہ اولولے اونہ نی بل چاتہ لولہ۔ اوس می کہ واوریدہ چہ تا پخپلہ ہغہ لوستلی یا دی چاتہ خودلی دی نو داسی سختہ سزا بہ درکوم چہ عبرت بہ وی۔

بیا نی او فرمائیل کینہ یوہ خبرہ واورہ زہ لارم د اہل کتابو یو کتاب مہ اولیکلو بیا مہ ہغہ پہ خرمن کنبی واخستو اود حضورؓ پہ خدمت کنبی حاضرشوم۔ حضورؓ زما نہ تپوس اوکرو ستا پہ لاس کنبی دا خہ دی؟ ما وئیل چہ یو کتاب دی چہ مونہ پہ علم کنبی زیات شو پدی باندی حضورؓ دومرہ خفہ شو چہ د غصی پہ وجہ د حضورؓ پہ انتگوباندی سرخی بشکارہ شوہ بیا آواز اوکری شو مونخ جمع کونکی دی۔ ہغہ وخت انصارو وسلے سنبالے کری چہ چا حضورؓ خفہ کری دی اود منبر نبوی نہ چاپیرہ ہغہ خلقو وسلے تیاری نیولے دی۔ وئی فرمائیل ای خلقوا زہ جامع کلمات ورکری شوے یم اود کلماتو خاتم ورکری شوے یم۔ اوبیا زما دپارہ پیر اختصار کری دی۔ ما داللہ ﷻ ددین خبری پیری پرقیدلی اوصفا راورلے دی خبردار تاسو دھوکہ کیڑی مہ ژور کوزیدونکی چرتہ تاسو دھوکہ نہ کری۔ دی اوریدو سرہ حضرت عمرؓ اودریدو اووئی فرمائیل د اللہ ﷻ پہ رب کیدو، د اسلام پہ دین کیدو اویہ رسول اللہ ﷺ رسول کیدو باندی یارسول اللہ ﷺ د زرہ نہ راضی یو۔ نو حضورؓ د منبر نہ راکوزشو۔ () ددی یو رواوی عبدالرحمن بن اسحاق تہ محدثین ضعیف وائی امام بخاریؒ دہغہ حدیث صحیح نہ لیکے۔ زہ وایم د دی یو شاہد اوسندحافظ ابوبکر احمد بن ابراہیم اسماعیلی راورلے دی چہ د خلافت فاروقی پہ زمانہ کنبی ہغوی د حمس یو شو کسان سری راورغوہستل پہ دوی کنبی دوہ کسان ہغہ وو چا چہ د یہودیانونہ یو شو خبری خوبے کری لیکلی وے ہغوی دا مجموعہ ہم خان سرہ راورلہ چہ د حضرت عمرؓ نہ معلومہ کری کہ چری ہغوی اجازت راکرو نو مونہ بہ د دی پہ شان نورے خبری ہم زیاتے کرو گنی دا بہ ہم اوغورزوو۔ دلہ چہ راغلہ ہغوی اووئیل امیر المؤمنین! د یہودیانونہ مونہ بعضے خبری اورو پہ خہ سرہ چہ زمونہ وینستہ اودریری نو آیا دہغوی نہ ہغہ خبری مونہ واخلوکہ نہ؟ ہغوی او فرمائیل چہ کیدی شی تاسو د ہغوی خہ خبری لیکلی دی؟ واورنی زہ پہ دی کنبی فیصلہ شوے واقعہ اوروم۔ زہ د حضورؓ پہ زمانہ کنبی خیبر تہ لارم ہلتہ د یویہودی خبری زما پیری خوبی شوے ما ہغہ تہ درخواست اوکرو ہغوی ہغہ ماتہ اولیکلی۔ زہ واپس راغلم او حضورؓ تہ مہ د ہغی ذکر اوکرو۔ ہغویؓ او فرمائیل لارشہ ہغہ راورہ۔ زہ پہ خوشحالی خوشحالی لارم چہ حضور تہ دا زما کار خوبن شو۔ راورمے او ہغہ مہ لوستل شروع کرو۔ لہ شان پس ما نظر اوچت کرو چہ اومے کتل نو حضورؓ سخت ناراض وو۔ زما د خلے نہ یوحرف ہم اونہ وتلو او ددی پیری ویری زما وینستہ اودریدل، زما دی حالت تہ پہ کتلو حضورؓ ہغہ لیک راوچت کرو اود ہغی یو یو حرف نی ورا نول شروع کرو۔ او پہ ژبہ مبارکہ بہ نی ارشاد فرمائیلو گورنی خبردار د ہغوی اونہ مننی دوی خود گمراہنی پہ کندہ کنبی پریوتلی دی اودوی خو نور ہم دھوکہ کوی۔ حضورؓ د دی لیک یویو لفظ باقی پریخودو۔ دی اورولو سرہ حضرت عمرؓ او فرمائیل کہ تا ہم د ہغوی خبری لیکلی وی نو ما بہ تہ پہ داسی سزا کولی

چہ د نورو دپارہ بہ عبرت شی۔ ہغوی اوونیل واللہ ہیخ کله بہ ہم یو حرف اونہ لیکو بہر راتلوسرہ ہغوی خنگل تہ لازل ہغوی ہغہ خیلہ تختہ تہ کندہ اوکرہ خنبہ کری (۱) بہ مراسل ابی داود کنبہ ہم د حضرت عمر ؓ ہم داسی روایت دی۔ واللہ اعلم۔

اِذْ قَالَ	يُوسُفُ	لِأَبِيهِ	يَا	بَتِّ اِنِّ	رَأَيْتُ	أَحَدَ	عَشَرَ	كُوكِبًا	
کله چہ اوونیل	یوسف	پلار خیل تہ	انی	پلارہ زما	بیشکہ زہ	چہ	یم	اولیدل ما یولس استوری	
کله چہ حضرت یوسف ؑ	خپل	پلار تہ	اوونیل	انی	زما	بابا	جانہ	ما یولس ستوری، نمر او سپورمی	
وَالشَّمْسُ	وَالْقَمَرُ	رَأَيْتُهُمْ	رَبِّ	سَجِدِينَ					
اونمر	اوسپورمی	اولیدل	ما	ہغوی	چہ	مانہ	اسجدہ	کونکی دی	
پہ	خوب	کنبہ	اولیدل	اخہ	گورم	چہ	داتول	زما پہ	مخکنبہ تبت شوی دی

قوله تعالى: اِنِّ رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كُوكِبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ

د یوسف ؑ خوب: د حضرت یوسف ؑ پلار حضرت یعقوب بن اسحاق بن ابراہیم علیہم السلام دی، پہ حدیث کنبہ دی چہ کریم بن کریم بن کریم یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراہیم علیہم السلام دی۔ (۱)

نوٹی بزرگ شوک دی: د حضور ﷺ نہ تپوس اوکری شو چہ د تولونہ زیات بزرگ شوک دی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ د چا پہ زہ کنبہ د تولو نہ دیرہ د اللہ ﷻ ویرہ وی۔ ہغوی ونیل زمونہ داسی عام جواب مقصدو نہ وو۔ حضور ﷺ اوفرمائیل بیا د تول نہ دیر بزرگ حضرت یوسف ؑ دی۔ چہ پخیلہ نبی وو د چا پلار چہ نبی وو۔ د چا نیکہ چہ نبی وو اوخلیل اللہ وو۔ ہغوی ونیل چہ مونہ دا ہم تپوس نہ کوو۔ بیا حضور ﷺ اوفرمائیل آیا بیا تاسو د تولو عربو د قبیلہ پہ نسبت داسوال کوئی؟ اوہغوی ونیل اوجی۔ واورہ چہ د جاہلیت پہ زمانہ کنبہ کوم چہ ممتاز او شریف وو ہغوی د اسلام راورو نہ پس ہم داسی شریف دی اوہغوی خپل دینہ پوہہ حاصلہ کری وی (۲) حضرت ابن عباس ؓ فرانی د نبیانو خوب لیدل د اللہ ﷻ وحی وی (۳) مفسرینو دلته دیولسو ستورونہ مراد حضرت یوسف ؑ یولس رونہرہ اختہ دی اودنمر سپورمی نہ مراد ہغوی پلار امور دی۔ ددی خوب تعبیر دخوب لیدلونہ خلویبت کالہ پس بشکارہ شو۔ بعضی وائی چہ د دی کال نہ پس بشکارہ شو کله چہ ہغہ خپل مورپلار پہ شاہی تخت بانڈی کینولو اویولس رونہرہ د ہغوی مخہ تہ سجدہ کنبہ پراتہ دی۔ ہغہ وخت حضرت یوسف ؑ اوفرمائیل چہ زما مہربان پلارہ دا اوگورہ نن اللہ ﷻ زما خوب رشتونی کرو۔ (۴)

د یولس ستورو نومونہ: پہ یو روایت کنبہ دی چہ بستانہ نومی د یہودیانو یو زبردست عالم وو۔ ہغہ د حضور ﷺ نہ ددی یولسو ستورو نومونو معلومول طلب کرہ۔ حضور ﷺ خاموش شو نو جبرائیل د آسمان نہ راغلو حضور ﷺ تہ ئی نومونہ اوخودل حضور ﷺ ہغہ راوغوبنتلو او ونی فرمائیل کہ زہ تاتہ د دوی نومونہ اونبایم نوتہ بہ مسلمان شی۔ ہغہ اقرار اوکرو حضور ﷺ اوفرمائیل واورہ نومونہ دا دی:

(۱) مستند حسن غریب۔

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ یوسف باب قولہ ﴿وَرَبِّم نَعْمَتَ عَلَیْکَ وَعَلَى آلِ یَعْقُوبَ﴾: ۴۶۸۸، الحد: ۹۶/۲۔

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ یوسف باب قولہ ﴿لَقَدْ کَانَ فِی یُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِللَّسَالِیْنَ﴾: ۴۶۸۹، صحیح مسلم

۲۲۸۷، الحد: ۲۵۷/۲، مستند الطیالسی: ۷۱، مستند الحمیدی: ۱۰۴۵، ابن حبان: ۶۳۶، (بخاری)

(۴) الطبری: ۵۵۴/۱۵۔

(۵) ایضاً: ۵۵۷/۱۵، یوسف: ۱۰۰۔

(۱) جریان (۲) طارق (۳) زبال (۴) ذوالکفتات (۵) قابس (۶) وثاب (۷) عمودان (۸) فیلق (۹) مصح (۱۰) ضروح او (۱۱) ذوالفرع. یہودی اوونیل چہ او او د الله ﷻ قسم د دی ستورو نومونه ہم دا دی. (۱) دا روایت پہ دلائل بیہقی کنبی او ابو یعلیٰ کنبی او بزاز کنبی او ابن ابی حاتم کنبی ہم راوی دی. پہ ابو یعلیٰ کنبی دادی چہ کلہ یوسف ﷻ خپل پلار تہ دخوب بیان او کپرو نو هغوی او فرمائیل چہ دا ربتونی خوب دی دا بہ پورہ کیپی. حضور ﷺ فرمانی دنمر نہ مراد پلار او د سپورمنی نہ ستاسو مور مراد ده. خوددی روایت پہ سند کنبی حکم بن ظہیری فزاری منفردی دی. کوم تہ چہ بعضو امامانوضعیف ونیلی دی. او اکثر و دی متروک کرې دی. ہم دغه حدیث دحسن یوسف راوی دی ده تہ خلوروارہ ضعیف وانی.

قَالَ يُبْنِي لَأَتَقَصُّ رَعِيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ

ادہ اوونیل | ائی خویہ | امہ بیانوہ | خوب خپل | رونرو خپلو تہ

| هغه ور تہ اوونیل چي ائی زما بچیہ | دا خوب خپلو رونرو تہ مہ بیانوہ

فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

پس تدبیر بہ جور کری | تا تہ | پہ تدبیر جور و لوسرہ | بیشکہ شیطان | دپارہ دانسان | دشمن | بنکارہ دی

گنی د ضرر دپارہ بہ در تہ | خہ چل جور کری | خکہ چي شیطان د انسان بنکارہ دشمن دی

قوله تعالى: قَالَ يُبْنِي لَأَتَقَصُّ رَعِيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا

د یعقوب ﷻ یوسف ﷻ تہ دخپل خوب نہ بیانولو تاکید:- د حضرت یوسف ﷻ دی خوب اوریدو سرہ د هغی تعبیر پہ وړاندې کیخودو او حضرت یعقوب ﷻ ده تہ تاکید او کپرو چہ دا د رونرو پہ وړاندې مہ بیانوہ. خکہ چہ د دی خوب تعبیر دا دی چہ نور رونرو بہ ستا پہ وړاندې تبت وی تردی چہ هغوی بہ ستا د عزت او تعظیم د پارہ ستا پہ وړاندې بہ خپلہ دیر کمزوری او عاجز بنکارہ کری نو پیر ممکن دی چہ د دی خوب پہ اوریدو باندې د دی تعبیر د دی وړاند کیخودو سرہ د شیطان پہ دھوکہ کنبی بہ راشی نو د اوس نہ بہ ستا پہ دبنمنی کنبی اختہ شی اود حسد پہ وجہ بہ د یو نامعقولہ پہ شان دھوکہ او کری او پہ یوہ خپلہ باندې بہ ستا د تبت والی فکر کنبی اختہ شی. نود رسول الله ﷺ تعلیم ہم دغه دی فرمائی چہ تاسو خلق خہ بنہ خوب اووینشی نو بیا خو هغه خیر کہ بیانونی او چہ کوم سرې داسې خراب خوب اووینی نوچہ پہ کوم اړخ باندې ئی نوارخ بدل کرہ او گس طرف تہ درې خل توکانرې توکرئی. اود هغه دبدئی نہ پہ الله ﷻ سرہ پناہ غوارہ. او چاتہ د دی ذکر مہ کوہ. نو هغه خوب بہ تاتہ خہ نقصان نہ رسوی (۱) دمسنند احمد وغیرہ پہ حدیث کنبی دی رسول الله فرمائی د خوب تعبیري چہ ترکومی پورې نہ وی اخستی نو هغه لکہ چہ د مرغشی پہ پنبو کنبی دی. او چہ کلہ د هغی تعبیر بیان شو نو بیا هغه کیپی. (۲)

فائد:- ددی نہ دا حکم ہم اخستی شی چہ نعمت پتبول پکار دی. ترکومی پورې چہ هغه پہ خپلہ پہ بنہ شان سرہ واضح شوې نہ وی او بنکارہ نہ شی. خو پہ یوحدیث کنبی دی چہ پہ ضرورتونو پورہ کولو باندې د هغوی د پتیدونہ ہم امداد اخلی خکہ چہ هر یو هغه سرې چاتہ چہ خہ نعمت ورکولی شی خلق

(۱) مسندالیزار: ۲۲۲۰، دلائل النبوة: ۶/۲۷۷. (ابن جریر)

(۲) صحیح بخاری کتاب التبعیر باب مذا رای مایکرہ فغلا یخر بما ولاید کرہا: ۷۰۴۴، صحیح مسلم: ۲۲۶۱.

(۳) ابوداؤد کتاب الادب فی الروایا: ۵۰۲۰ وسندہ حسن، ترمذی: ۲۲۷۹، ابن ماجہ: ۳۹۱۴، احمد: ۱۰/۱۰۸۸، مسند الطیالسی: ۱۰۸۸، حاکم: ۳۹۰/۴، مشکل الآثار: ۱/۲۹۵.

ہفتہ سرہ حسد کوی (۱)

وَكذَلِكَ	يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ	وَيُعَلِّمُكَ	مِن تَأْوِيلِ	الْأَحَادِيثِ	وَيُتِمُّ
او ہمدا رنگی اغورہ بہ کری تالره رب ستا او اوبہ بنائی تا تہ تعبیر بیانول د (خوب د) خبرو نہ او پورہ بہ کری					
لکہ چہ دہ خوب اولیدو) ہم دغہ شان بہ ستا پروردگار تا غورہ کری اوتا تہ بہ د خوبونو تعبیر					
نِعْمَتَكَ	عَلَيْكَ	وَعَلَىٰ	أَلِ	يَعْقُوبَ	كَمَا
نعمت خپل بہ تا باندي او پہ اولاد د یعقوب باندي لکہ څنگہ چہ ہغہ پورہ کری دہ دا نعمت					
اوشائی او خپل انعام بہ پہ تا او د یعقوب <small>عليه السلام</small> پہ نور اولاد باندي پورہ کری لکہ چہ څنگہ ئی ددی نہ					
عَلَىٰ	أَبُوبِكَ	مِن قَبْلُ	إِبْرَاهِيمَ	وَأِسْحٰقَ	ط
پہ دوارو بزرگانو ستا باندي مخکنی ددی نہ چہ ابراهیم او اسحاق دی بیشکہ رب ستا					
مخکنی ستا پہ نیکہ او پہ قرنیکہ حضرت ابراهیم <small>عليه السلام</small> او حضرت اسحاق <small>عليه السلام</small> باندي پورہ کری دہ					
عَلِيمٌ	حَكِيمٌ	ع			
نبہ پوہہ دہ د حکمت خاوند دہ					
بیشکہ ستا پروردگار پہ ہر څہ پوہہ دہ د حکمت خاوند دہ					

قوله تعالى: وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنَ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ

د حضرت یوسف عليه السلام فضیلت: حضرت یعقوب عليه السلام د خپل زره ټوټہ حضرت یوسف عليه السلام تہ چہ دکومو ملاویدونکو مرتبو خبر ورکوی چہ څنگہ پہ خوب کنبی الله تعالی تاتہ دا فضیلت او خودلو دغہ شان بہ الله تعالی تاتہ دنبوت او چتہ مرتبه ہم درکری. اوتاتہ بہ د خوبونو تعبیر بنائی اوتاتہ بہ خپل پورہ نعمت درکوی. یعنی نبوت غوندي نعمت لکہ چہ څنگہ دہ نہ وړاندي ابراهیم خلیل الله تعالی او حضرت اسحاق عليه السلام تہ ہم ورکری شوی دہ. چہ ستا نیکہ او غرنیکہ وو. الله تعالی دہ نہ بنه خبر دہ چہ د نبوت لائق څوک دہ.

لَقَدْ	كَانَ	فِي	يُوسُفَ	وَإِخْوَتِهِ
بیشکہ	دی	پہ قیصہ د یوسف	او رونیو د هغه کنبی	
				حقیقت دادی چہ د حضرت یوسف <small>عليه السلام</small>
آيَةٌ	لِّلرَّاسِخِينَ	إِذْ	قَالُوا	لِيُوسُفَ
نبی د پارہ د تپوس کونکو کله چہ او وئیل هغوی چہ خامخا یوسف او رور د هغه				
او د هغه د رونیو پہ قصہ کنبی تپوس کونکو د پارہ (ډیری) غتی غتی نبی دی هر کله چہ هغوی				
أَحَبُّ	إِلَىٰ	أَيِّنَّا	مِنَّا	وَنَحْنُ
زیات خوین دی پلار زمونړ ته اوحال دادی چہ مونړه پوره ډله یو بیشکہ				
(پخپل مینخ کنبی) او وئیل چہ یوسف <small>عليه السلام</small> او د هغه سکه رور زمونړ د پلار زمونړ نه زیات خوین دی				

(۱) طبرانی: ۱۶۶۰۹، مسند الشامین: ۴۰۸، شعب الایمان: ۶۳۷۹، مسند الرویاتی: ۱۴۳۸، مسند الشهاب: ۶۶۰.

أَبَانَا	لَفِي ضَلَالٍ	مُضِلِّينَ ۝۱۰	اِقْتُلُوا يُوسُفَ	أَوْ اطْرَحُوهُ
پلار زمونږه خامخاپه دھوکه بنکاره کنبې دې قتل کړئ یوسف یا اوغورزوی هغه	حال دا چې مونږخوسمه پوره نه یو رښتیا خبره داده چې زمونږ پلار بنکاره خطا شوې دې (راشئ) یوسف ۱۰			
أَرْضًا	يَجْلُ لَكُمْ	وَجْهَ أَبِيكُمْ	وَتَكُونُوا	
یه یوه بله زمکه کنبې چې خالی شی تاسو ته توجه د پلار ستاسو اوشی به تاسو	اووژنی ایائی چرته یو بل ملک ته اوغورزوی نو د پلار مخه به درته یوازې شی او دهغې نه پس به			
مِنْ بَعْدِهِ	قَوْمًا ضَالِّينَ ۝۱۱	قَالَ قَائِلٌ	مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ	
روستو ددې نه خلق نیکان اوونیل او یونکی دهغوی نه مه قتلوی یوسف	(په توبې ویستلو سره) نیکان شی په هغوی کنبې یو کس اوونیل چې یوسف ۱۱ مه وژنی			
وَالْقُوَّةَ	فِي غَيْبَةِ	الْحَبِّ	يَلْتَقِطُهُ	بَعْضُ السَّيَّارَةِ
او اوغورزوی دې په تیارو کنبې د کوهی او وچت به کړی دې او لاروې مسافر که چرې یی تاسو	خو په تیارو د کوهی کنبې ئې واچوئ چې څوک مسافر ئې راوباسی (او خان سره ئې بوخی) که تاسو خواه			
	فَاعِلِينَ ۝۱۲			
	کونکی			
	مخواه څه کول غواړئ			

قوله تعالى: اِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ

د حضرت یوسف ۱۱ سره د رونږو حسد: په حقیقت کنبې د حضرت یوسف ۱۱ او د هغه د رونږو واقعات ددې قابل دی چه د هغې لټونکې دهغې نه ډیر زیات عبرت حاصلولې شی اونصیحتونه اخستلې شی. د حضرت یوسف ۱۱ د خپلې مورنه بل رور بنیامین وو او باقی دا نور رونږه د بلې مورنه وو. دوی خپل مینخ کنبې ونیل چه د الله ۱۱ قسم پلار زمونږ نه دا دواړه ډیر خوبنوی. حیرانتیا ده چه یوه ډله باندي دوی ته ترجیح ورکوی چه صرف دوه دی. یقیناً دا خود پلار بنکاره غلطی ده.

دیوسف ۱۱ د رونږو په نبوت څه دلیل نشته: دا یادساتی چه د حضرت یوسف ۱۱ په رونږو باندي د نبوت څه خاص دلیل نشته اود دې آیت طرز بیان خو بالکل ددې خلاف دی. دبعضو خلقو بیان دې چه د دې واقعه نه پس هغوی ته نبوت ملاوشو خودا څیز هم د دلیل محتاج دی. او په دلیل کنبې د قرآن پاک آیت «قولوا امنا» کنبې لفظ اسباط پیش کول هم د احتمال نه زیات وقعت نه لری ځکه چه بطون بنی اسرائیل ته اسباط وانی لکه چه عربوته قبائل ونیلې شی او عجم ته شعوب ونیلې شی نو په آیت کنبې صرف دومره دی چه د بنی اسرائیل په اسباط باندي د الله ۱۱ وحی نازل شوه دوی ځکه اجمالاً ذکر کړی دی چه دوی ډیر وو. خو هر سبط د یوسف ۱۱ په رونږو کنبې یونسل وونود هغې څه دلیل نشته چې خاص دې رونږوته الله ۱۱ خلعت نبوت سره عزت ورکړې وو. والله اعلم.

دیوسف ۱۱ خلاف د رونږو تدبیر: بیانی خپل مینخ کنبې اوونیل چه بس یوکار اوکړنی چه نه بانږس وی اونه د بانږس شپیلنی، دیوسف ۱۱ دا کار ختم کړنی چه نه دې وی اونه زمونږ د لارې ازغې او بس هم مونږ په نظر راځو. اود پلار مینه هم مونږ سره پاتې شی. اوس هغه د پلار نه د اخواکولو دوه لارې دی

چہ یا خو ہفہ چرتہ مہ کړئی او یانې چرتہ داسې لرې ځای کښې او غورزونی چہ د یو بل ته خبر هم نه وی اود داسې کولونه پس بیانیک جوړشئی توبه او کړئی الله ﷻ معاف کونکې دې.

د مشر رور مشوره: دې اوریدوسره یو مشوره ورکړه اوهم دغه د ټولونه لوی وواود هغه نوم روبیل وو (ام) او څوک وائی یهودا وو او څوک وائی شمعون وو. هغه وئیل روره دا خو بې انصافی ده. بې وجې بې قصوره او صرف په عداوت باندې راتلو سره یوه ناحقه وینه په خپل سر اخلئی دا خو ټیک نه ده. په دې کښې هم د الله ﷻ څه حکمت وو رب ته منظور نه وه چہ په هغوی کښې دې د یوسف ﷻ د قتل طاقت وی الله ﷻ ته خودامنظور وه چہ یوسف ﷻ به پیغمبر جوړوی بادشاه به نی جوړوی او هغوی به په عاجزئی سره دهغه مخې ته اودروی نود هغوی زروته د روبیل په خبرې سره نرم شو او خبره اوشوه چہ دې چرتہ په شارغوندې کوهی کښې غورزوو. قتاده رضی اللہ عنہ وائی چہ د بیت المقدس کوهی وو د دوی دا خیال وو چہ ممکن ده مسافر هلته تیرېږی او هغوی دې په خپله قافله کښې بوخی بیا چرتہ دې او چرتہ مونږ؟ کله چہ په گورپه کار کیرې نو زهرو ته څه حاجت بغیرد قتل کولو نه مقصد حاصلېږی نو ولې په وینولاسونه رنگ کړو. د هغه د گناه تصور خو او کړئی دا د رشته دارئی ماتول، د پلار نافرمانی کول، په وړوکی باندې ظلم کول، بې گناه ته نقصان رسول، مشران خفه کول اود حقدار حق خوړل، د حرمت او فضیلت خلاف کول، بزرگی پریخودل او خپل پلار ته غم رسول اودې دهغه دسینې یخوالې اود سترگو آرام دهمیشه د پاره د لرې کولو اود بوډا پلار اود الله ﷻ د نیازبین پیغمبر او په دې بوډاوالی کښې ورته د برداشت نه بهر خفگان ورکول او دا ناپوهه ماشوم د خپل مهربان پلار د مینې دیک نظر نه د همیشه دپاره غیبولو پسی لگیدلی یو. د الله ﷻ دوو نبیانوته تکلیف رسول غواړو، په محبوب او محب کښې جداوالې اچوو، په آرام سره اوسیدونکی په خفگان کښې اچول غواړو. د گل نه نازک بې زبانه ماشوم د هغه د مهربان بوډا پلار د نرمې او گرمې غیر نه جدا کوو. الله ﷻ دې هغوی اوبښی شیطان ورته څنگه اولته سبق خودلی دې او هغوی هم څنگه په بدئی باندې ملا اوترله.

قَالُوا	يَا أَبَانَا	مَا لَكَ	لَا تَأْمَنَّا
او وئیل هغوی ائی پلاره زمونږه څه باعث دې په تا چې ته باور نه کوي په مونږه			
هغوی (حضرت یعقوب <small>رضی اللہ عنہ</small> ته) او وئیل چې ائی بابا ادا په تا څه چل دې چې د			
عَلَىٰ يَوْسُفَ	وَإِنَّا	لَنَصِحُونَ ۝	أَرْسِلْهُ مَعَنَا
په باره دیوسف کښې او بیشکه مونږه د هغه خامخا خیر خواهان یو اولیره دې زمونږ سره			
یوسف <small>رضی اللہ عنہ</small> په حقله ته په مونږ اعتبار نه کوي سره ددې چې مونږ خو د هغه خیر خواه یو اصبا له ئې مونږ			
غَدًا	يُرْتَعَبُ	وَإِنَّا	لَنَحْفِظُوكَ ۝
صباله چې دې و خوری او اولو بیری او بیشکه مونږه د هغه خامخا حفاظت کونکی یو			
سره اولیره چې خوراک څښاک او کړی اولو بې او کړی او مونږ خو هسې هم د هغه محافظ یو			

قوله تعالى: قَالَ يَا أَبَانَا

د یوسف رضی اللہ عنہ ځان سره د بوتلود پاره د رونیو پلار سره ټینګتیا: د مشر رور روبیل په پوهه کولو سره ټولو رونیو په دې رانې سره اتفاق او کړو چہ یوسف رضی اللہ عنہ بوخی او په شار کوهی کښې واچونی. ددې خبرې د کولونه پس پلار د هوکه کول او رور غولول او ځان سره بوتلل او په هغه باندې مصیبت اچولو د

پارہ تول یوخائی شوپلار له راغله سره د دې چه وو بدانديش بدخويه او بد غويشتونکي خو پلار په خپلو خبرو کښي د راگيرولو دپاره اوپه خپل ژور مکر کښي د هغه د انخلولو د پارہ د اول نه جال خوروي چه بابا جان آخر څه خبره ده چه تاسو مونږ د يوسف عليه السلام باره کښي امين نه گنږي؟ مونږ خود ده رونږه يو اوزمونږ نه زيات د ده خيرخواه څوک کيدې شي؟ **(يُرْتَمَىٰ وَيَلْعَبُ)** دويم قراءت **(نوتع و نلعب)** هم دې پلار ته وائي چه دا يوسف رور مونږ سره صباله سيل د پارہ اوليگه د ده زړه به خوشحاله شي گيتته نيمه به لوبې توقي اوکړو په آزادني سره به اوگرڅو تاسو بي فکړه اوسني مونږ به د ده پوره حفاظت کوو او هروخت به ئي خيال ساتو تاسو په مونږ باندې يقين اوکړني مونږ د ده خيال ساتونکي يو.

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي	أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ	وَإَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ
يعقوب او ونييل زه چې يم خامخا غمژنوي ما چې بوځي تاس هغه او ويريريم زه چې اوبه خوري هغه	هغه ورته او ونييل چې زه خو په دې خفه يم چې تاسو دې زما نه بوځي او ماسره ويره ده چې شرمخ به ئي درنه	
الذِّبُّ	وَأَنْتُمْ عَنْهُ غٰفِلُونَ	قَالُوا كَيْنَ أَكْلَهُ
الذِّبُّ	وَأَنْتُمْ عَنْهُ غٰفِلُونَ	قَالُوا كَيْنَ أَكْلَهُ
شرمخ او تاسو به دهغه نه بي فکړه يئ او ونييل هغوي که چرې او خوږو دې شرمخ	او خوري او تاسو به ترې خپله مشغوله يئ هغوي او ونييل چې که دې رانه شرمخ او خوري او مونږ	
وَكٰنَ عَصَبَةً	إِنَّا إِذَا كُنَّا	فِي سُرُوٰنٍ
او حال دا چې مونږه يوه ډله يو ايشکه مونږ به په دغه وخت کښي خامخا تاوانيان يو	دومره د لسو کسانو لويه ډله موجود يو نو بيا خو مونږ ډير غورزیدلی سړی يو	

قوله تعالى: قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي

د يعقوب عليه السلام يوسف عليه السلام خپلورونږوسره په تلو باندې انديښنه او دهغې وجه: -دالله ﷻ نبي حضرت يعقوب عليه السلام دخپلو خامنو په دې غويشتنه چه زمونږ رور يوسف عليه السلام مونږ سره دسيل دپاره اوليگه، جواب ورکوي چه تاسو ته معلومه ده چه زما ده سره ډيره مينه ده تاسو دې بوځني خود ده دا دومره ساعت جداني به هم په ډيره گرانه تيريرې. د حضرت يعقوب عليه السلام د دې دومره مينې وجه دا وه چه هغوي د حضرت يوسف عليه السلام په مخ باندې د خير نښي ليدلي د نبوت نور ئي د تندې نه ښکاره وو داخلاقو پاکوالي ئي د يوې يوې خبرې نه ښکاره وو د شکل ښانست ئي داخلاقود ښه والي بيان وو. د الله ﷻ د طرف نه په دواړو باندې صلوة او سلام دې وي. بله وجه دا هم وه چه ممکن ده تاسو په خپل چيلو څرولو او نور کارونو کښي مشغول شني او الله ﷻ دې نه کړي چرته شرمخ راشي اودده کار خلاص کړي او تاسو ته پته هم اونه لگي. ديعقوب عليه السلام هم داخبره هغوي واخسته او په دماغو کښي کينوله چه هم دا صحيح عذر دې. يوسف عليه السلام به اخواکړو او د پلار مخي ته به هم دغه قصه اوکړو. هم هغه وخت ئي خبره جوړه کړه او جواب ئي ورکړو پلاره تاسو خو ډير فکر اوکړو مونږ يوه ډله يو اودا مضبوط او طاقتور به موجود يو او زمونږ رور به شرمخ خوري؟ بالکل ناممکن. که چرې داسې اوشي نو بيا خو به مونږ تول بي کاره ناقصه عاجز او نقصانيان يو.

فَلَمَّا ذَهَبُوا	بِهِ	وَاجْمَعُوا	أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيْبَتِ الْجُبِّ	وَإِذْ هُمَا
نوهرکله چې بوتلو هغوي هغه لره اوتفاق ئي اوکړو چې اوغورزوي هغه په تيارود کوهي کښي او وحی اوکړه مونږه	نوهرکله چې ئي هغه بوتلو او پوخ نيت ئي اوکړو چې هغه په تيارود کوهي کښي واچوي او مونږ يوسف <small>عليه السلام</small> ته وحی			

الِیْهِ	لَتَنْبِئَنَّهُمْ	بِأَمْرِهِمْ هَذَا	وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿۵۰﴾
ہفتہ تہ اچی خامخا تہ بہ خبر ورکری دوی تہ د دوی د دے کار او دوی بہ نہ پوہیری			
او کرہ اچی (یوہ ورخ بہ راشی) چہ تہ بہ دوی تہ دا خبرہ پہ گوتہ کوی او دوی بہ (ہفتہ وخت ہم) پری نہ			

قوله تعالى: وَأَجْمَعُونَ أَنْ يَجْعَلُوهُ

د یوسف عليه السلام پہ کوهی کنبی غورزول: پہ حیلو بهانو هغوی پلار راضی کرو او حضرت یوسف نی بوتلو. خنگل تہ پہ بوتلو باندی تولو پہ دے خبرہ باندی اتفاق او کرو چہ یوسف عليه السلام چرتہ پہ شار کوهی کنبی غورزوو حالانکہ پلار تہ نی دا وئیلے وو چہ د ده زپہ بہ خوشحالہ شی، مونہ بہ دے پہ عزت سرہ بوخو، د هر قسم نہ بہ نی خوشحالہ ساتو. د ده زپہ بہ خوشحالہ وی او دے بہ راضی وی. دلته پہ راتلوسرہ نی غداری شروع کرہ. اومزہ دا وہ چہ تولو پہ یوخل زپہ سخت کرو. پلار د هغوی پہ خبر و کنبی راغلو او خپلہ د زپہ توتہ نی هغوی تہ حوالہ کرو. د تلو پہ وخت کنبی سینہ سرہ اولگولو او بنکل نی کرو او پہ دعا سرہ نی رخصت کرو. دپلار د سترگونہ پہ آخوا کولو سرہ دے تولو رونپو ورتہ تکلیف ورکول شروع کرہ. بدرد بہ نی ورتہ وئیل او خکونڈاری بہ نی پری لگولی و هل تکول بدو سرہ هلته کوهی لہ اورسیدل. لاسونہ پنبی پہ پری باندی او تری او پہ کوهی کنبی نی غورزول غوبنتل. هفتہ بہ د یو یولمن پوری انختلواویو تہ بہ نی د رحم درخواست کولو خوهریو بہ ریلو او دیکہ بہ نی ورکولی او وھلو تکولو سرہ بہ نی آخوا کولو. ناامیدہ شو تپول یوخائی یو او کلک نی پہ پری او تری او پہ کوهی کنبی ورزورند کرو هفتہ دکوهی غارہ پہ لاس اونبولہ خو رونپوہ گوتو باندی او وھلو او هفتہ نی ہم تری خلاصہ کرہ. تر نیمشی پوری بہ هفتہ رسیدلے وو چہ هغوی پری پری کرو هفتہ پریوتلو او دکوهی پہ بیخ کنبی مینخ کنبی یوکانری وو پہ هفتی او دریدو. ()

پہ کوهی کنبی د الله ﷻ د طرفہ تسلی: ہم دهغه مصیبت او هفتہ تنگنی پہ وخت کنبی الله ﷻ د هفتہ طرفتہ وحی او فرمائیلہ تہ خپل زپہ مطمئن کرہ او دصبر نہ کارواخلہ نو انجام نہ بہ تہ خبر شی. پہ وحی کنبی او فرمائیلے شو چہ خفہ کیپہ مہ دا مہ گنرہ چہ دامصیبت بہ نہ ختمیری، اوورہ الله ﷻ بہ تاتہ د دے سختنی نہ پس آسانی درکوی، د دے تکلیف نہ پس بہ راحت ملاویری. پہ دے رونپو بہ الله ﷻ تالہ غلبہ درکوی. دوی تالاندی کول غواری خو الله ﷻ بہ تا اوچت کری. دوی چہ دا آخہ نن تاسرہ کوی وخت بہ راشی چہ تہ بہ دوی تہ د دوی دا ناگردی پہ گوتہ کرے او دوی بہ د پنبیمانیتیانہ سرونہ تیت کرے وی. خپلہ خطابہ اوری او دوی تہ بہ دا ہم معلومہ نہ وی چہ دا تہ نی ورور د دوی.

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ کلہ د یوسف عليه السلام رونپہ هفتہ تہ اورسیدل نو هفتہ دوی او پیژندل خو هغوی دے اونہ پیژندلو. دے وخت کنبی هفتہ یوہ پیالنی راوغوبنتلہ پہ لاس نی کیخودلہ پہ گوتہ نی تنگ ورکرو نو آواز لاوتلے ہم نہ وو چہ هفتہ او وئیل دا پیالنی خو آخہ وائی او ہم ستاسو متعلق آخہ خبرورکوی دا وائی چہ ستاسو یو میرنشی ورور یوسف وو تاسو هفتہ د پلار نہ بوتلو او هفتہ مو پہ کوهی کنبی او غورزولو. بیانی هفتی تہ تنگ ورکرو اولرے شان ساعت نی غورپہ نيزدی کرہ وئی فرمائیل واخنی دا وائی چہ بیبا تاسو ددروغو وینہ د هفتہ پہ قمیص باندی اولگولہ پلار لہ مو یورہ او هفتہ تہ مو او وئیل ستا خوئی شرمخ او خورلو. اوس خو دوی حیران شو او پہ خپل مینخ کنبی او وئیل چہ دا یر بد او شوراز بنکارہ شو دے پیالنی خو تپولے خبری دے بادشاہ تہ ربتیا ربتیا او کرے بس ہم دا وہ چہ هفتہ تہ پہ کوهی کنبی وحی او شوه چہ د دوی دا کرہ بہ د هغوی پہ ناپوهنی کنبی وائی.

وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ ﴿۱۰﴾	قَالُوا يَا أَبَانَا	إِنَّا
اور اگلے ہی صبح پہلاں پہلے تہ ماسخوتن چہ ژرل نی اوونیل ہغوی انہی پلارہ زمونہ بیشکہ مونہ	اور ہغوی خپل پلار تہ ماسخوتن پہ ژرار اگلل وې وئیل چہ بابامونہ پہ خپل مینخ کنہی د منہی	
ذَهَبْنَا	وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ	
لارو چہ مقابلہ کولہ مونہ پہ منہہ کنہی او پرینبودو مونہ یوسف دسامان خپل سرہ نو اوخورو ہغہ لہ	مقابلہ شروع کری وہ او یوسف <small>عليه السلام</small> مو دخپل سامان سرہ پرینخو دی ووا نو شرمخ راغلو و ہغہ نی اوخورو	
الذَّيْبُ وَمَا أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا	وَكُونْنَا صَادِقِينَ ﴿۱۱﴾	وَجَاءُوا
شرمخ اونہ نی تہ باور کونگی پہ مونہ اگر کہ یومونہ ربتونی اورا ورہ ہغوی	اوستا زمونہ پہ خبرہ باور نہ راخی اگر کہ مونہ ربتونی یو او دہغہ پہ قمیص باندی نی د دروغو	
عَلَى قَيْصِيهِ	يَدُو كَذِبٍ ﴿۱۲﴾ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمُ	أَنْفُسُكُمْ أَمْ رَأَتْ
د پاسد قمیص دہغہ وینہ اد دروغو او فرمائیل بلکہ اسان کری دی اتاسونہ نفسونو ستاسو یولوی کار	وینہ لگولی راورہ حضرت یعقوب <small>عليه السلام</small> ورتہ او وئیل چہ نہ بلکہ داتاسو لہ خانہ یوہ خبرہ جو رہ کری دہ	
فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ﴿۱۳﴾	وَاللَّهُ	الْمُسْتَعَانُ
نوصبر دیر بنہ دی او داللہ نہ مدد غوبتلی شوی دی پہ ہغہ خبرو باندی چہ تاسونی بیانوی	نوصبر دیر بنہ دی او تاسو چہ خہ وائی نو اللہ دی پہ ہغہ کنہی زما مدد او کری	عَلَى مَا
	تَصِفُونَ ﴿۱۴﴾	

قوله تعالى: :: وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ ﴿۱۰﴾

د رونہو د پلارہ پہ وړاندې مکر او فریب: پہ خاموشی کنہی پہ وړوکی رور باندې د اللہ ﷻ پہ معصوم نبی باندې دپلار د سترگو پہ ستوری باندې ظلم اوستم کولوسره دشپې پلارلہ سورقمیص اودخپلې ہمدردی بنکارہ کولو د پارہ پہ ژر راغله. اود خپل غم سبب نی د یوسف عليه السلام پہ نہ موجود کیدو باندې دایمان کرو چہ مونہ غشی ویشتل اومندی وهل مو شروع کرہ اوکشر رورمو سامان سرہ پرینخو دو اتفاقی خبرہ وہ چہ ہغہ وخت یوشرمخ راغلو اوزمونہ رور نی اوشلولو او وئی خوړلو بیا پلار تہ خپلہ خبرہ پہ صحیح توکہ کولو اوتیک باور کولو د پارہ د اوبونہ وړاندې بند تری کہ مونہ ستا پہ خیال کنہی ربتونی ہم یو نو بیا ہم دا واقعہ داسی دہ او چہ تاسو مونہ ربتونی کنرلو کنہی تامل کوی. اوبیا د اول نہ تاسو خپلہ یو شک بنکارہ کری وواود بنکارہ واقعی خلاف اتفاقی ہم داسی اوشو نو بنکارہ خبرہ دہ چہ پہ داسی وخت کنہی بہ تاسو مونہ ربتونی ہم نہ شنی منلی. نومونہ ربتونی یو خو تاسو ہم پہ مونہ باندې د یوحده پوری پہ اعتبار نہ کولو باندې پہ حقہ نی. خکہ چہ دا واقعہ داسی عجیبہ دہ مونہ پخپلہ ہم حیران یو چہ دا خہ اوشو؟ دا خو وہ زبانی لوبہ اویو کاردا ہم ووجه ہغوی دخان سرہ د چیلنی یویچہ حلال کری وواود ہغہ پہ وینہ نی دیوسف عليه السلام قمیص داغدار کری وو چہ د گواہنی د پارہ بہ نی دپلار پہ وړاندې پیش کوو چہ دا اوگورہ د یوسف عليه السلام چہ زمونہ رور وود ہغہ د وینو داغونہ دی.

د دروغو خبرہ سرتہ نہ رسی: خود اللہ ﷻ شان وودروغوبنی چرتہ وی؟ ہر خہ خو نی کری وو ولہی قمیص شلول تری پاتی شوی وو پہ دی وجہ پہ پلار باندې نی تولہ دہو کہ بنکارہ شوہ. خود اللہ ﷻ نبی صبر او کړواویدہ صفا الفاظو کنہی خان سرہ اوونیل خو خامنوتہ نی ہم پتہ اولگیدلہ چہ د پلار زمونہ خبرہ خونہ نہ شوہ. فرمائی چہ ستاسو زہ خو یوہ خبرہ جو رہ کرہ خیر زہ خو بہ ستاسو د دی کار پہ خبرہ

صبر او کرم تر هغه وخت پورې چه الله ﷻ په خپله مهربانسی او کرم سره دا خفگان اخوا کړې تاسو چه دا کومه یوه د دروغو خبره ماته کوئې او په یو نه کیدونکی څیز باندې ماله یقین راکوئې په دې باندې زه د الله ﷻ نه امداد غواړم، که د هغه امداد راسره شامل حال شو نو هر څه به ښکاره شی. د ابن عباس رضی الله عنهما قول دې چه په قمیص لیدو باندې هغوی داهم فرمانیلې وو چه عجیبه ده چه شرمخ یوسف او خور لود هغه په قمیص باندې وینې راغلې خو یوځای کښې هم لږ شان اونه شلیدو. خیر دې زه به صبر او کرم په کوم کښې چه څه شکایت نه وی اونه څه ویره وی.

صبر ددوئ څیزونو نوم دې: وائی چه د دریو څیزونو نوم صبر دې خپل مصیبت چاته نه ذکر کول، د خپل زړه غم د چا په وړاندې نه ښکاره کول او دې سره خپل نفس پاک نه کنړل. امام بخاری رضی الله عنه په دې موقعه باندې د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها د دې واقعه پوره حدیث بیان کړو په کوم کښې چه په بی بی عائشه رضی الله عنها د تهمت لگولو ذکر دې. په دې کښې هغوی او فرمانیل والله زما اوستا مثال د حضرت یوسف رضی الله عنه د پلار په شان دې چه هغه فرمانیلې وو چه اوس هم صبر بهتر دې. اوستا په دې خبرو باندې هم د الله ﷻ نه امداد غوښتلې شوې دې. (۱)

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَةً قَالَ
اوراغله قافله نو اولیږو هغوی اوبه راوړونکې خپل نو ورزورنده ئې کړه بوقه خپله او وئیل هغه
اویوه قافله راغله نو هغوی خپل یو اوبه راوړونکې اوبو پسې اولیږلو نو هغه خپله بوقه وربښکته کړه
يَبْشُرِي هَذَا غُلْمًا وَاسْرُوءًا وَيَضَاعَةُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ
انې زیرې دې دا (خو) یو هلک دې اوبت کړو هغوی ده لره د تجارت د مال په طور او الله خبردار دې
نونغرې ئې کړې چې انې (ملگرو) زیرې مې در باندې دا خو په کښې هلک راووتو او هغوی د تجارت په
بِئَا يَعْمَلُونَ ۝ وَشُرُوءًا وَيَمْنًا بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةً
په هغه څه چې کول هغوی او خرڅ کړو هغوی هغه لره په قیمت لږ په دراهمو شمیرلې شو
خیال پت کړو او الله د هغوی په ټولو کارونو ښه واقف وو او هغوی په ډیر لږ قیمت د شمیر په یوڅو
وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ۝
او وؤ هغوی په قیمت د هغه کښې بې رغبتو
روپو خرڅ کړو او هغوی د ده په حق کښې هسې هم بې رغبتو وو

قوله تعالى: قَالَ يَبْشُرِي هَذَا غُلْمًا --- وَشُرُوءًا بِئَمْنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةً د یوسف رضی الله عنه د کوهی نه راوتل اود قافلې والا په لاس خرڅیدل: روڼو و خو حضرت یوسف رضی الله عنه په کوهی کښې او غورزولو اولارل. دلته په هغه باندې درې ورځې په دې تیاره کوهی کښې یوازې تیرې شوې. د محمد بن اسحاق رضی الله عنه بیان دې چه روڼو په کوهی کښې او غورزولو نو د تماشې کتلو د پاره ټوله ورځ هغې سره خواکې گرځیدل چه اوگوری چه هغه څه کوی او ورسره څه کولې شی. د الله ﷻ په فضل سره یوه قافله هلته تیریده هغوی خپل سقې (د اوبو راوړوسرې) د اوبود پاره اولیگلو هغه هم په دې کوهی کښې ډولچه واچوله حضرت یوسف رضی الله عنه د هغې رسنۍ کلکه اونیوله اود اوبو په ځای هغوی بهر

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ یوسف باب قوله (قال بل سولت لكم انفسكم امرا لصيرجبل): ۴۶۹۰، صحیح مسلم: ۲۷۷۰.

راووتل. دہغہ پہ کتلو سرہ نی زہ خوشحالہ شو او بغیر د چغی و ہلو پاتی نہ شو یہ اوچت آواز نی اوونیل سبحان اللہ داخوان ہلک دے. دویم قراءت د دے (یٰبِشْرٰی) ہم دے سدی ﷺ وانی بشری سقی د رالیگلی شوی نوم ہم وو ہغہ د دہ نوم واخستلو اوچغی سرہ نی خبرور کړوچہ زما پہ دولچہ کنبی خو یوماشوم راغلو. خود سدی ﷺ دا قول غریب دے. پہ داسی قراءت باندي ہم دا معنی کیدی شی. د دے اضافت د خپل خان نہ اویا اضافت ساقط دہ ہم ددے تائیدی قراءت (یٰبِشْرٰی) سرہ کیربی لکہ چہ عرب وانی (یا نفس اصبری اویا غلاما قبل) د اضافت حرف نی ساقط کړو دے وخت کنبی کسره ورکول ہم جائز دی او رفع ورکول ہم نودا د دے قبیل نہ دے او دویم قراءت د دے تفسیر دے. واللہ اعلم.

دَوَائِرُوهٖ بِضَاعَةٌ مطلب: دے خلقو یوسف ﷺ لکہ د مال پہ شان پت کړو. د قافلې پہ نورو خلقو باندي نی دا راز بنکارہ نہ کړو بلکه دانې اوونیل چہ مونږ د کوهی سرہ د خلقو نہ دا واخستلو هغوی مونږ نہ دے را کړو دے د پارہ چہ هغوی ہم حصہ دار جوړنه شی. یوقول دا ہم دے چہ د دے نہ مراد دا دی چہ د یوسف ﷺ رونږود هغه شان پت کړو او حضرت یوسف ﷺ ہم خپل خان بنکارہ نہ کړو چہ داسی نہ وی چہ دا خلق نی قتل نہ کړی پہ دے وجہ د رونږو پہ لاس دے چپ چاپ خرڅ شو. سقی تہ هغه اوونیل چہ دہ آواز ورکړو راوئی غوښتل او هغوی پہ یو خو پیسو باندي یوسف ﷺ خرڅ کړو. (۱) اللہ ﷻ د هغوی د دے حرکت نہ ناخبرہ نہ وو هغه ښہ پوره پالنه کولہ. هغه قادر وو چہ دا راز نی بنکارہ کړی وو خود هغه حکمتونه هغه سرہ وی د هغه تقدیر ہم داسی لیکلې شوې وو مخلوق اوامر ہم دہغه دے هغه رب العالمین او د برکتونو والا دے. پہ دے کنبی حضور ﷺ تہ ہم پہ یوشان سرہ تسکین ورکړو چہ زہ وینم چہ دا قوم تاتہ تکلیف درکوی زہ قادریم چہ تا د دوی نہ خلاص کړم او دوی غرق کړم خو زما کار حکمت سرہ وی. بې فکر اوسیرہ ډیر زر بہ تا غالب کړم او پہ مزہ مزہ بہ هغوی ذرہ ذرہ کړم. لکہ څنگہ چہ د یوسف ﷺ اود هغه د رونږو پہ مینځ کنبی زما حکمت کارکولو تردے چہ آخر کار هغوی د حضرت یوسف ﷺ پہ وړاندي تیت شو اود هغه د مرتبې اقرار نی اوکړو.

یوسف ﷺ نی ډیر کم قیمت خرڅ کړو: پہ ډیر کم قیمت باندي رونږو خرڅ کړو د ناقص خیز پہ بدله کنبی رور ورکړو اود دے ہم هغوی تہ څہ پرواہ نہ وه. کہ چرې د هغوی تہ نی بالکل بې قیمتہ غوښتلې وو نو بیا بہ نی ہم ورکولو. دا ہم ونیلی شوی دی چہ مطلب دا دے چہ د قافلې والا دے پہ ډیر کم قیمت باندي واخستلو خودا څہ ډیر صحیح نہ دی. ځکه چہ هغوی خود دہ پہ کتلو خوشحالنی کړی وې او د مول (یعنی سرمایہ اصل زر وغیرہ) پہ شان نی دے پت ساتلې وو نو کہ چرې دوی تہ د هغه بې رغبتی وه نو هغوی بہ داسی ولې کول. نو ترجیح دے خبرې تہ دہ چہ دلته د رونږو حضرت یوسف ﷺ پہ دومره پریوتی نرخ باندي خرڅ کړو. د (بخس) نہ مراد حرام او ظلم ہم دے. خو دلته هغه مراد نہ دے اخستی شوې ځکه چہ د دے قیمت د حرمت علم خو هرچا تہ دے. حضرت یوسف ﷺ نبی بن نبی بن نبی بن خلیل اللہ علیہم السلام وو. او هغه خو کریم بن کریم بن کریم بن کریم وو. نو دلته مراد پہ ناقصو کمو لږو کوټہ پیسو باندي بلکه هسې پہ نامہ پہ پیسو باندي خرڅ کړو سرہ د دے چہ دا ظلم او حرام ہم وو. رور خرڅوی او هغه ہم پہ یوڅو کوټہ پیسو. د یوڅو درهمو پہ بدله کنبی یعنی شلو دوه ویشتر یا څلوښتو درهمو پہ بدله کنبی. دوی پیسې واخستی او پہ خپل مینځ کنبی تقسیم کړی (۲) اود هغه ورته هډو پرواہ نہ وه. دوی تہ نہ وه معلومہ چہ اللہ ﷻ سرہ د هغه څومره قدر دے هغوی تہ څہ پتہ وه چہ دا د اللہ ﷻ نبی جوړیدونکې دے. حضرت مجاهد ﷺ وانی چہ د دے دومره هرڅہ کولونه

(۱) الطبری: ۶/۱۶۶.

(۲) ایضاً: ۴/۱۶۶.

پس ہم ہغوی صبر نہ شو او قافلہ پیسی شو او ہغوی تہ نی اووئیل گورنی بہ دی غلام کنبی دتختیدو عادت دی دی کلک اوترنی چرتہ ستاسو د لاسہ ہم اونہ تختی دغہ شان پہ ترلو ترلو مصر تہ اورسیدو۔ ہلنہ ہغوی دی بازار تہ د خرخولو د پارہ بوتلو۔ دغہ وخت حضرت یوسف علیہ السلام او فرمائیل ما چہ خوک واخلی ہغہ بہ خوشحالہ وی نو عزیز مصر ہغہ واخستو او ہغہ ہم مسلمان وو۔

وَقَالَ	الَّذِي	اشْتَرَاهُ	مِنْ مِصْرَ
	او اووئیل ہغہ سری	چی اخستی نی وو ہغہ	د مصر
او چا چی ہغہ یہ مصر کنبی واخستو انو خیلہ بنیخی تہ نی اووئیل اچی ددہ دیر خیال			
لِامْرَأَتِهِ	اَكْرَهِي	مَثْوَاهُ	عَسَى
بنیخی خیلہ تہ عزت کوہ	د میلستیا د دہ	کیدہ شی	چی فائدہ اورسوی مونہ تہ
ساتہ کیدیشی چی زمونہ د پارہ سود مند ثابت شی ایائی پہ خوئی توب اونیسو			
نَتَّخِذُهَا	وَكَدَّاءٌ	وَكَذَلِكِ	مَكَّنَّا
اونیسو مونہ ہغہ لہرہ	اخوئی	او پہ دی طریقہ	مونہ خانی ورکرو
یوسف تہ			
..... او دغہ شان مونہ حضرت یوسف <small>علیہ السلام</small> تہ پہ دغہ ملک کنبی خانی ورکرو.....			
فِي الْأَرْضِ	وَلِنَعْلِمَہُ	مِنْ تَأْوِيلِ	الْأَحَادِيثِ
پہ زمکہ کنبی	اود پارہ ددی چی	اوشایو مونہ ہغہ تہ	تعبیر بیانول د (خوب) د خبرو
او اللہ غالب دی			
..... چی مونہ دہ تہ د خوب د خبرو تعبیر اوشایو او اللہ <small>عز وجل</small> پہ خیل ہر کار کنبی غالب دی خو			
عَلَىٰ أَمْرِهِ	وَلَكِنَّ	أَكْثَرَ النَّاسِ	لَا يَعْلَمُونَ
پہ کار خیل بانڈی	لیکن	زیات دخلقونہ	نہ پوہیری
اوشرکلہ چی اورسیدو ہغہ			
زیات خلق پہ دی نہ پوہیری اوشرکلہ چی ہغہ پوخ خوان شونو			
أَشَدَّ	أَتَيْنَهُ	حُكْمًا	وَعِلْمًا
قوت خیل تہ	نوورکرو مونہ ہغہ تہ	د فیصلی کولو طاقت	او علم
او دغہ شان			
مونہ ورلہ د فیصلی قوت ورکرو او (نور) علم مو ورتہ ورکرو او مونہ ہم دغسی بدلہ ورکرو			
تَجْزِي			
مونہ بدلہ ورکو نیکانو خلقولہ			
نیکانو خلقو تہ			

قوله تعالى: وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ

د حضرت یوسف دمصر پہ بازار کنبی نیلامی۔ درب مہربانسی تہ گورہ چا چہ دی پہ مصر کنبی واخستو نو اللہ عز وجل د ہغہ پہ زہہ کنبی د یوسف علیہ السلام عزت او وقعت و اچولو۔ ہغہ د دہ نورانی مخ تہ پہ کتو سرہ پوہہ شو چہ پہ دہ کنبی خیر او صلاح دہ۔ دا دمصر وزیر وو اود دہ نوم قطفیر وو، خوک وانی اطفیر وو۔ د دہ د پلار نوم روحیب وو۔ دی د مصر د خزانو خزانچی وو۔ د مصر حکومت دغہ وخت کنبی د ریان بن ولید پہ لاس کنبی وو۔ دا د عمالیق نہ یو سری وو۔ د عزیز مصر دبی بی نوم راعیل وو خوک وانی زلیخا

وہ۔ دا در عابیل لور وہ۔ د ابن عباس رضی اللہ عنہ بیان دی چہ پہ مصر کنبی دی چا واخستو د هغه نوم مالک بن زعر بن قریب بن عنق بن مدیان بن ابراهیم وو۔ واللہ اعلم۔

دری اوبنیاران: حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی د تہ لونہ زیات لری نظر لرونکی او پہ انجام باندی نظر ساتونکی او پہ عقل سرہ کتونکی دری سری تیرشوی دی یو خو ہم دا عزیز مصر چہ ہم پہ یو نظر نی یوسف رضی اللہ عنہ او پیژندلو او پہ تلوسرہ بنخی تہ او وئیل چہ دی پہ آرام سرہ اوساتہ او دویم هغه بسخہ چا چہ حضرت موسی رضی اللہ عنہ پہ یو نظر لیدو سرہ او پیژندو لارہ او خپل پلار تہ نی او وئیل کہ تاتہ د سری ضرورت دی نو ہم دہ سرہ معاملہ او کرہ دی قوی او امانت دار سری دی۔ دریم حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ چہ هغوی د دنیا نہ د تلو پہ وخت خلافت د حضرت عمر رضی اللہ عنہ پہ شان سری تہ حوالہ کرو۔ (۱)

د الله ﷻ یو کار ہم د حکمت نہ خالی نہ وی: دلته الله ﷻ یو بل احسان بیانوی چہ د رونرود تیرونہ خو مونر راخلاص کرو بیا مونر مصر تہ راوستلو اودلته مو د هغه قدمونہ کلک کرل خکہ چہ اوس زمونر دا ارادہ پورہ کیدونکی وہ چہ مونر دہ تہ د خوب د تعبیر خہ علم ور کرو۔ د الله ﷻ ارادہ خوک روستو کولی شی؟ خوک نی منع کولی شی؟ خوک نی خلاف کولی شی؟ هغه پہ تولو باندی غالب دی او تول د هغه پہ ورائندی عاجز دی خہ چہ هغه غواری نو کوی چہ خہ ارادہ کوی نو کیبری خو اکثر خلق د علم نہ خالی وی نہ د هغه حکمت منی او نہ د هغه پہ باریکوباندی د هغوی نظر وی اونہ د هغه پہ حکمتونوباندی پوهیدلی شی۔

د نبوت پہ عمر کنبی اقوال: کله چہ د هغه عقل کامل شو کله چہ بدن خپل غتیدل پورہ کرل نو الله ﷻ هغه تہ پیغمبری ور کرہ او هغه نی دہ سرہ خاص کرہ۔ دا خہ نوی خبرہ نہ دہ مونر نیکو کاروتہ دغه شان بنکلی بدلہ ور کوو۔ وائی چہ دی نہ مراد دری دیرش کاله (۳۳) عمر دی یا د دیرشو (۳۰) نہ لپشان زیات یاشل (۲۰) یا خلویبنت (۴۰) یا پنخویشت (۲۵) یا دوه ویشت (۲۲) یا اتلس (۱۸) یا دا مراد چہ خوانشی تہ اورسیدو اودی نہ علاوه نور اقوال ہم دی۔ واللہ اعلم۔

وَرَأَوَدَتْهُ	الَّتِي
او غولول او غوبنتل دہ لره	هغی بنخی
او دکومی بنخی پہ کور کنبی چي (یوسف) او سیدلو هغی د خپل مطلب دپاره	
هُوَ فِي بَيْتِهَا	عَنْ نَفْسِهِ
چي هغه په کور د هغی کنبی وؤ د دہ د نفس (د حفاظت) نہ او هغی بندی کرې دروازی	وَعَلَقَتِ الْأَبْوَابَ
د هغه غولول شروع کرل او (یوه ورخ) ورونہ نی پوری کرل	
وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ط	قَالَ
او وئیل راخه زر کوہ او وئیل هغه اپناه غوارم پہ الله بیشکه هغه رب زما دی	مَعَاذَ اللَّهِ
او ورته نی او وئیل چي راخه هغه ورته او وئیل چي زه پہ الله <small>ﷻ</small> سرہ پناه غوارم هغه زما مربی دی	إِنَّهُ
أَحْسَنَ مَثْوَايَ ط	إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿۱۰﴾
هغه پہ بنه شان او ساتلم زه بیشکه نه کامیابیری ظالمان خلق	
هغه زه خنکه بنه ساتلی یم زه به خنکه داکار کوم؟ او ظالمان به یقینا نه کامیابیری	

قوله تعالى: ﴿وَرَأَوْنَاهُ الْيُوسُفَ يَنْتَابِعُنَ نَفْسِهِ﴾

د عزیز مصدود بنسخې یوسف عليه السلام ته د بدنې دعوت ورکول: عزیز مصر چا چه دې اخستی وو هغه ډیر په بڼه شان سره د اولاد په شان ساتلې وو خپل کورودانې ته نې هم په ډیر تاکید سره وئیلې وو چه ده ته هیڅ قسم تکلیف نه وی په عزت او اکرام سره دې اوساته. ددې بنسخې په نیت کښې خرابې راځی. د یوسف عليه السلام په حسن باندې منښتیرې دروازي بندوی اوسنگار کوی او حضرت یوسف عليه السلام غلط کار طرف ته راغواړی خو یوسف عليه السلام ډیر په سختی سره انکار کوی او هغه ناامیده کوی. یوسف عليه السلام فرمائی چه ستاخواند زما سردار دې دغه وخت به د مشرانو دپاره دمصر په محاوره کښې دا لفظ استعمالیدو یوسف عليه السلام او فرمائیل ستا دخواند په ما مهربانسی دی هغه ماسره په بڼه سلوک او احسان سره ملاویری نوبیا څنگه ممکن دی چه زه د هغه خیانت او کړم. یادساتی یوخیز په غلط ځای کیخودو سره د بڼیگری نه محروم کیږی.

(هَيْتَ لَكَ) کښې قراتونه او مطلب: ته بعضې خلق د سریانې ژبې لفظ وائی بعض د قبطی ژبې بعض دا غریب لفظ گنږی او بعض د اهل حوران لغت بنائی (۱) کسانې به هم دا قرآت خوینولو او وئیل به نې د اهل حوران دا لغت دې په حجاز کښې راغلې دې. د اهل حوران یوعالم دا وئیل چه دا زمونږ لغت دې. امام ابن جریر رحمته الله ددې په شهادت کښې شعر هم پیش کړې دې. د دې دویم قرآت (هَيْتَ) هم دې د رومبې قرآت معنی خو د راتلو ده. د دې معنی دا ده چه زه ستا د پاره تیاره یم. بعضې خلق د دې قرآت انکار کوی. یو قرآت (هَيْتَ) هم دې دا قرآت غریب دې. یو قرآت (هَيْتَ) هم دې د عامومدنی خلقو هم دا قرآت دې په دې باندې هم په شهادت کښې شعر پیش کوی. ابن مسعود رضی الله عنه وائی د قاریانو قراتونه نیزدې نیزدې دی چه څنگه خودلې شوې وی لولسی. د ژور والی نه اختلاف نه اولعن طعن او اعتراض نه بیچ شتی. د دې لفظ هم دغه معنی ده چه راشه اومخامخ شه وغیره، بیا هغوی دا لفظ اولوستلو نوچا او وئیل دا بل شان هم لوستلې شی، هغوی او فرمائیل صحیح ده، خو ما چه څنگه زده کړې دې هغه شان به نې لولم (۲) یعنی (هَيْتَ) نه (هَيْتَ) دا لفظ تذکیر تانیث واحد تشبیه او جمع د ټولو د پاره یو شان راځی. لکه (هَيْتَ لَكَ هَيْتَ لَكُمْ هَيْتَ لِكَمَا هَيْتَ لَكُنْ هَيْتَ لَهْن)

وَلَقَدْ هَمَّتْ	
او په تحقیق هغې اراده او کړه	
بِهٖ	وَهُمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ
په هغه باندې او اراده به کړې وه ده په هغې باندې که نه وې لیدلې هغه دلیل ادرب خپل هم دغه شان او هغه (بنسخه) ده ته وراوړاندې شوه او یوسف به هم وراوړاندې شوې وو که د خپل رب دلیل نې لیدلې نه وې	
لِنَصْرِفَ	عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا
چې لرې اوساتو مونږه دهغه نه بدی او بې حیانی بیشکه هغه د بندگانو زمونږ نه وو دغه شان مو ځکه او کړل چې هر قسم بدی او بې حیانی ترې لرې اوساتو یقینا دې زمونږ د	

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سوره یوسف باب قوله تعالى ﴿وَرَأَوْنَاهُ الْيُوسُفَ يَنْتَابِعُنَ نَفْسِهِ﴾ قبل حدیث: ۴۶۹۲.
 (۲) صحیح بخاری حواله سابقه: ۴۶۹۲، حاکم: ۳۴۶/۲.

المُخْلِصِينَ ﴿۱۰﴾

چی خالص کری شوی دی

مخلصانو بندگانو نہ دی

قوله تعالى: ﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ﴾

د یوسف علیہ السلام د بدکارانه انکار: - دسلفود یوې دلې نه خود دې آیت باره کنبې هغه روایت دې کوم چه ابن جریر رضی اللہ عنہ وغیره راوړلې دې. او نیلې شوی دی د یوسف علیہ السلام قصد دې بنخې سره صرف د نفس اندیبننه وه. د بغوی په حدیث کنبې دی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه الله تبارک و تعالیٰ فریستوته فرمائی چه کله زما یوینده د نیکنی اراده او کړې نوتاسو د هغه نیکنی لیکې او چه کله هغه نیکنی او کړې نو دغه شان لس نیکنی لیکنی او که د یوې بدنې اراده او کړې او بیا هغه اونه کړې نود هغه د پاره نیکنی لیکنی خکه هغه زما د وجې دغه بدې پریخوده او که چرې هغه بدې ئی او کړه نود دې برابر ئی اولیکنی. د دې حدیث نور هم دی، اصل په بخاری او مسلم کنبې هم دی. ()

د وَهَمَّ مطلب: یو قول دې چه حضرت یوسف علیہ السلام د هغې دوھلو اراده او کړه، یو قول دې چه هغه ئی د بنخې جوړولو اراده او کړه. یو قول دې چه هغه اراده کوله که دلیل ئی نه وو کتلې خودلیل کتلو سره ئی اراده اونه کړه. خو په دې قول کنبې د عربی ژبې په حیثیت سره کلام دې. لکه چه امام ابن جریر رضی اللہ عنہ وغیره بیان کړې دې. دا خو وو د یوسف علیہ السلام د قصد اقوال او هغه دلیل کوم چه هغوی اولیدلو د هغې متعلق هم اقوال او گورنی. وائی چه خپل پلار حضرت یعقوب علیہ السلام ئی اولیدلو لکه چه هغه خپله گوتہ په خله کنبې ورکړې ولاړ دې اود حضرت یوسف علیہ السلام په سینہ باندې ئی خپل لاس اووھلو. وائی د خپل سردار خیالی تصویر ئی مخې ته راغلو، وائی چه دهغه نظر د چت طرفته شو خه گوری چه په دې باندې دا آیت لیکلې شوې دې ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْلَىٰ إِنَّهَا كَانَ فَاجِشَةً ۖ وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ خبردار زناته نیزدې کیرہ مه دا ډیر د بې حیاتی او د الله تبارک و تعالیٰ د غضب کار دې او هغه ډیره خرابه لار ده. وائی چه درې آیاتونه لیکلې وو یو دا ﴿وَإِن عَلَيْكُمْ الْحَفِظِينَ﴾ په تاسو باندې ساتندونکی مقرر دی دویم ﴿وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ﴾ تاسو چه په کوم حال کنبې ئی الله تبارک و تعالیٰ تاسو سره دې او دریم ﴿أَقْبَنُ هُوَ قَابِمْ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۖ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ ۖ قُلْ سَمُّوهُمْ ۖ أُمِّ رَبِّي يُمَآلَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ يَبْظَاهِرِينَ الْقَوْلِ ۖ بَلْ زَيْنٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرَهُمْ وَصَدُّوا عَنِ السَّبِيلِ ۖ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾ الله تبارک و تعالیٰ د هر سپی په هر عمل باندې خبر دې او گوری. وائی چه خلور آیاتونه ئی لیکلې اولیدل. درې هم دا چه پورته تیرشو اود زنا د حرمت کوم وړاندې د دې نه تیرشو. وائی چه یو آیت ئی د زنا په ممانعت باندې په دیوال لیکلې اولیدو. وائی چه یوه نښه وه چه هغه ئی د خپلې ارادې نه منع کولو. ممکن دی چه هغه صورت د حضرت یعقوب علیہ السلام وی یا د هغه د اخستونکی صورت وی او ممکن دی چه د تښبه آیت وی. خه داسې خاص دلیل نشته چه په یوه فیصله باندې مونږ اورسیدې شو. نو زمونږ د پاره ډیره صحیح لار هغه ده چه دا هم داسې مطلق پریږدو خکه چه د الله تبارک و تعالیٰ فرمان هم اطلاق دې. (دغه شان قصد هم.)

بیافرمانی چه مونږ هغه وخت هغه ته یو دلیل او خودو اود بدنې نه مویچ کړو دغه شان د هغه په نورو کارونو کنبې هم مونږ امداد کوو. هغه د بدو نه اود بې حیایو نه محفوظ ساتاوو هغه خو ووهم زمونږ برگزیده خوین کړې شوې بهترین او مخلص بنده. د الله تبارک و تعالیٰ د طرف نه دې په هغه باندې درود او سلام وی.

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قوله تعالى ﴿يريدون ان يبدلوا كلام الله﴾: ۷۵۰۱، صحیح مسلم: ۱۲۸-۱۲۹، الايمان لابن مندہ: ۳۷۶، ابن حبان: ۳۷۹، احمد: ۳۱۵/۲.

وَاسْتَبَقَا	الْبَابَ	وَقَدَّتْ	قَيْصَةَ
او دواړو منډې کړې دروازی ته او اوشلو وهغې قمیص د هغه			
او دواړو (یوسف او بنحی) وړاندې روستو دروازی طرف ته منډه			
مِنْ دُبُرٍ	وَالْفِيَا	سَيِّدَهَا	كَذَلِكَ
د شاد طرفنه اوبیا موندو دواړو خاوند د هغې نزدې د دروازی سره او و نیل هغې اڅه ده سزا د هغه چا			
کړه او هغې ترې قمیص ا د شاد طرف نه اوشلو لو او دواړو د هغې خاوند دروازی			
ارَادَ	يَا هَلِكًا	سَوْءًا	إِلَّا أَنْ
چې اراده نې او کړه په کور والا ستا د بدنې ماسوا ددې نه چې قید کړې شی هغه یا عذاب			
سره دولاړ اولیدو په دې باندې هغې (بنحی) او و نیل ا د هغه سړی څه سزا ده چې ستا د کور میرمنې ته بد نیته شی			
الْيَمِّ	قَالَ	هِيَ رَاوَدْتَنِي	عَنْ نَفْسِي
دردناک او و نیل یوسف دې بنحی و غولولم زه ا د خپل ځان د حفاظت نه او گواهی پیش کړه یو گواه			
خوبس چې جیل کښې او چلې شی یا بل څه دردناک عذاب ورته ورکړې شی یوسف او و نیل دې زه د خپل غرض دپاره غولم			
مِنْ أَهْلِهَا	إِنْ كَانَ	قَيْصَةُ	قَدْ
د خپلوانو د هغې نه که وی قمیص د هغه شلیدلې ا د مخې طرفنه نو دا به صادق وی او هغه به			
او د هغې د کورنې (د خلقو) نه یو کس گواهی ورکړه که د حضرت یوسف قمیص د مخې طرفنه شلیدلې وی			
مِنَ الْكَذِبِينَ	وَإِنْ كَانَ	قَيْصَةُ	قَدْ
د دروغ ژونځنی وی او که وی قمیص د هغه شلیدلې ا د شاد طرفنه نو دا به دروغ ژنه وی او هغه به			
نو بنځه رښتینې اوسرې دروغ ژن دې او که د هغه قمیص د شا طرفنه شلیدلې وی ا نو بنځه دروغ ژنه ده			
مِنَ الصَّادِقِينَ	فَلَمَّا	رَأَى	قَيْصَةَ
د رښتینو ځنی وی ا هر کله چې نې اولیدو قمیص د هغه چې شلیدلې دې ا د شا طرفنه نو هغه او و نیل			
اوسرې رښتونی دې ا کله چې هغه (د یوسف) قمیص د شا طرفنه شلیدلې اولیدو نو وې و نیل دا ټول			
إِنَّهُ	مِنْ كَيْدِكُنَّ	إِنَّ	كَيْدَكُنَّ
بیشکه داکار ا د مکر ستاسو نه دې بیشکه مکر ستاسو ا ډیر لوی دې انې یوسفه مخ واړوه			
ستاسو د بنځو مکر ونه دې بیشکه ستاسو فریبونه ډیر لوی دې انې یوسف ا دا خبره شاته او غور زوه			
عَنْ هَذَا	وَاسْتَغْفِرِي	لِذُنُوبِكِ	إِنَّكَ كُنْتَ
ددې خبرې نه او انې بنحی بنسټه او غواړه تا دپاره د گناه خپلې بیشکه چې نې ته ا د خطا کارونه			
او انې بنحی ته د خپلې گناه په باره کښې معافی او غواړه بیشکه (په دې معامله کښې) ته خطا واړه یی			

قوله تعالى: فَلَمَّا رَأَى قَيْصَةَ قَدْ مِنْ دُبُرٍ
 د یوسف | دپاکدامنی گواهی | حضرت یوسف | خپل ځان د بچ کولو د پارہ دروازی ته ورمندې
 کړې | اودې بنحی د هغه د نیولو دپاره هغه پسې شاته ورمندې کړې | د روستونه قمیص د هغې لاس له

راغلو پہ زورہ نی خپل خان طرف تہ رابنکلو د خہ پہ وجہ چہ یوسف علیہ السلام روستو طرف تہ راغورزیدو تہ نیزدې شو خو ہغہ ہم وړاندې طرف تہ زور لگولی وو او مندہ نی وھلہ پدې کنبی قمیص د شانہ بالکل داسې اوشلیدو اودوارہ دروازې تہ اورسیدل اوھلتہ دبنخې خاوند موجودوو۔ پہ کتلو سرہ ہغې یو چال اوچلولو او ټول الزام نی د حضرت یوسف علیہ السلام پہ سرور او ټپلو۔ او خپل خان نی صفا بلکہ خپل خان نی مظلوم ثابت کړو۔ اوچہ خلہ نی جوړہ کړہ او خپل خاوند تہ نی قصہ شروع کړہ او خپلہ صفائی بیانولو سرہ وائی گورنی حضور چہ ستاسو بنخې سرہ څوک د بدکارنی ارادہ او کړی د ہغہ څہ سزا پکار دہ؟ سخت قید یا خراب مرگ ددې نہ خو ہیڅ کلہ د دې جرم کمہ سزا نہ شی کیدلې۔ اوس چہ حضرت یوسف علیہ السلام خپل عزت پہ خطرہ کنبی اولیدلو اود خیانت ډیر خراب تہمت نی پہ خان لکیدلې اولیدلو نود خپل خان نہ الزام لري کولو اوصفا اوربستونې حقیقت بنکارہ کولو دپارہ اوفرمانیل چہ حقیقت دا دې چہ ہم دا ماپسې شاتہ لکیدلې وہ زما پہ تختیدو باندې زہ رانیولم تردې چہ زما لمن نی ہم اوشلولہ۔ ہم د دې بنخې د قبیلې نہ یو گواہ گواھی ورکړہ او سرہ د ثبوت اودلیل نی ہغوی تہ اوونیل چہ شلیدلې قمیص اوگورہ کہ ہغہ مخامخ شلیدلې وی نو قصوروار سرې دې اوبنخہ چہ خپلہ بی گناھی بیانوی ہغہ ربتونی دہ۔ او پہ حقیقت کنبی ہغہ ربتونی دہ۔ اوکہ د دہ قمیص د شانہ شلیدلې وی نود بنخې پہ دروغو اودسرې پہ ربتیاؤ کنبی ہیڅ کلام نشتہ۔ بنکارہ خبرہ دہ چہ بنخہ پری منینہ وہ دې د ہغې نہ اوتختیدو ہغې ہم ورمندی کړې قمیص نی پہ لاس ورغلو ہغې خپل خان طرف تہ رابنکلو او یوسف علیہ السلام خپل خان طرف تہ رابنکلو نو ہغہ د روستو طرف نہ اوشلیدلو۔

دا گواہ بالغ عاقل سرې وو: وائی چہ دا گواہ لوی سرې وو د ہغہ پہ مخ باندې ږیرہ وہ اودا د عزیز مصر خاص سرې وواود پورہ عمر سرې وو۔ اودزلیخا د ترہ ځوی وو۔ زلیخاہ بادشاہ وخت ریان بن ولید خورزہ وہ نویو قول ددې گواہ متعلق دا دې اوبل قوا دادې چہ دایو پنی ځکونکې ماشوم وو او پہ گوارہ کنبی زنگیدونکې بچې وو۔ (۱)

ابن جریر کنبی دی چہ څلورو ماشومانو پہ وړوکوالی کنبی خبرې کړی دی۔ پہ دې پورہ حدیث کنبی د ہغہ ماشوم ہم ذکر دې چا چہ د ربتونی یوسف علیہ السلام د پاکدامنی گواھی ورکړې وہ۔ (۲) ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ څلورو ماشومانو خبرې کړی دی دفرعون بنخې دمشاطہ ځوی، دحضرت یوسف علیہ السلام گواھی ورکونکی، د جریج صاحب او حضرت عیسی علیہ السلام۔ مجاہد رضی اللہ عنہ خو بالکل یوہ غریبہ خبرہ کړې دہ۔ ہغہ وائی چہ دا صرف د اللہ تعالی حکم وو څوک انسان نہ وو۔ ہم د دې تجویز مطابق چہ کلہ د زلیخا خاوند اوکتل نود یوسف علیہ السلام قمیص نی د شانہ شلیدلې اولیدلو۔ ہغہ تہ ثابتہ شوه چہ یوسف علیہ السلام ربتونې دې او دہغہ بنخہ دروغژنہ دہ۔

دزلیخا خاوند ہم دیوسف علیہ السلام د پاکدامنی اقرار او کړو: ہغہ پہ یوسف صدیق علیہ السلام باندې تہمت لگوی نو ناخپی دہغہ د خلې نہ اووتل چہ داخو ستاسو د بنخو دھوکہ دہ پہ دې ځوان باندې تہ تہمت لگوي اود دروغو الزام پری لگوي۔ ستا دا خبرې کول خو پہ چکر کنبی اچونکی دی۔ بیا حضرت یوسف علیہ السلام تہ وائی چہ تہ دا واقعہ ہیرہ کړہ اوپریړدنې د دې نامرادہ واقعہ بیا د سرہ ذکر مہ کوه۔ بیا خپلې بنخې تہ وائی چہ تہ دخپلې گناہ نہ توبہ اوباسہ نرم سرې وویا نرم اخلاق نی وو اویاہغہ پوہیدلوچہ بنخہ دمعدورہ گنپلو لائقہ دہ ہغہ چہ څہ لیدلې دی نوبہ ہغې باندې صبر کول گران دی پہ دې وجہ نی ہغې تہ ہدایت اوکړوچہ دخپلې خرابې ارادې نہ توبہ اوکړہ سراسر ہم تہ خطا کارہ نی اویخپلہ بیا الزام دنورو پہ سر اړېدې۔

(۱) الطبری: ۵۶/۱۶۔

(۲) ایضاً: ۵۶/۱۶۔ ستادہ حسن۔

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ	او اووٹیل بنسخواہہ بنسار کنبسی اچی بنسخہ د عزیز (دمص) اغولول غواپی اغلام خپل اددہ د نفس (د حفاظت نہ)
قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرِيهَا لَتْرِبًا	پہ بنسار کنبسی بنسخوا وینا شروع کرہ اچی د عزیز مصر بنسخہ خپل مریبی د خپل مطلب د پارہ غلوی
فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝ فَلَئِمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ	چی عاشق شوی دی زہرہ د هغی د هغه پہ محبت کنبسی بیشکہ مونہہ خامخا وینو هغی لہ
وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ لَهْنَ مَتَّكَا وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا	د هغه پہ مینہ کنبسی دیرہ لیونئی شوی دہ مونہہ وینو گوروچی هغه پہ بنسکارہ گمراہی کنبسی دہ اچی هغی
وَقَالَتْ أَخْرِجْ عَلَيَّهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ	پہ گمراہی بنسکارہ کنبسی نوهرکلہ چی اووریدو هغی مکر د هغوی انو اولیرو هغی هغوی تہ
وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا	دنورو بنسخوا د مکر نہ دکھی خبری اووریدی نو هغوی ئی (دودئی لہ) راوغوبنتی او هغوی تہ ئی
مَلِكٌ كَرِيمٌ ۝ قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي	او تیارئی کرو پارہ د هغوی تکیہ دار مجلس او ورنی کرہ هرې یوی بنسخی تہ د هغوی نہ چارہ
فِيهِ ط ۝ وَقَدُّ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن	تکیہ گانہ کیخودی او هرې یوی تہ ئی چارہ (پہ لاس کنبسی) ورکرہ اوکلہ چی هغوی میوی پریکولی
لَمْ يَفْعَلْ مَا أَمَرُ لَيْسَ جَنًّا وَلَيْكُنَّا	اووی وٹیل راوخہ پہ هغوی نوهرکلہ چی اولیدو هغوی هغه لہ نو حیرانی شوی
وَأَمْرًا لَّيْسَ جَنًّا وَلَيْكُنَّا	(نو) وی وٹیل چی (ائی یوسف) لہ ور تہ رامخامخ شہ نوکلہ چی هغوی حضرت یوسف (علیہ السلام)
وَأَمْرًا لَّيْسَ جَنًّا وَلَيْكُنَّا	اوپرې ئی کرل لاسونہ خپل اووی وٹیل پاکئی دہ اللہ لہ نہ دی دا انسان نہ دی دا مگر دہ
وَأَمْرًا لَّيْسَ جَنًّا وَلَيْكُنَّا	اولیدو انو هک بک پاتی شوی اوخپل لاسونہ ئی د حیرت پہ وجہ غوخ کرل اودائی اووٹیل چی سبحان اللہ
وَأَمْرًا لَّيْسَ جَنًّا وَلَيْكُنَّا	یوہ فریستہ عزتمندہ اووٹیل هغی پس دادی (ائی بنسخوا) هغه (خلصی) اچی ملامتہ کوی تاسو مالرہ
وَأَمْرًا لَّيْسَ جَنًّا وَلَيْكُنَّا	داخو بنی آدم نہ بنسکاری ادا خوبس یو نورانی فریستہ دہ د عزیز بنسخی اووٹیل چی (اومو کتل) داستاسو
وَأَمْرًا لَّيْسَ جَنًّا وَلَيْكُنَّا	پہ بارہ ددہ کنبسی اوپہ تحقیق وغولولو ما دی اددہ د نفس (د حفاظت) نہ خودہ خان اوساتو اوکہ چری
وَأَمْرًا لَّيْسَ جَنًّا وَلَيْكُنَّا	هغه زلمی دی اچی ددہ پہ بارہ کنبسی مو پہ ماپسی خبری کولی او بیشکہ مادی خپل خان تہ راوغوبنتو خودہ رانہ
وَأَمْرًا لَّيْسَ جَنًّا وَلَيْكُنَّا	اونہ کرودہ هغه کار اچی زہ ئی حکم کوم دہ تہ انو خامخا بہ قید کرې شی دی او خامخا بہ شی دی
وَأَمْرًا لَّيْسَ جَنًّا وَلَيْكُنَّا	خان بیج کرو اوکہ اوس ہم دہ زما حکم اونہ منلو انو خواهه خواهه جیل تہ او غورزولی شی او دیر بی

مِّنَ الصَّغِيرِينَ ۝ قَالَ رَبِّ السِّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي
د ذلیلانہ اووئیل یوسف ائی ربہ قیدخانہ دیرہ غورہ دہ ماتہ دہغی کارنہ جی دوی رابلی ما
عزتہ بہ شی ہغہ اووئیل جی ائی زما پروردگارہ اجیل می دہغی کارنہ زیات خوین دے کوم تہ جی
إِلَيْهِ ۝ وَالْأَتَّصِرُ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ ۝
ہغی تہ اوکد اونہ گرخول تا زمانہ مکرونہ ددوی نوزہ بہ مانلہ شم دوی تہ اوشم بہ زہ د جاہلانہ
دوی ما راغوارے اوکد تا زما نہ ددوی فریبونہ لری نہ کرل نوزہ بہ دوی تہ مانلہ شم او بہ نا پوہہ خلقو
فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ
نوقبولہ کرہ دعا دہغہ رب دہغہ نووی گرخول دہغہ نہ مکرونہ دہغوی بیشکہ ہغہ
کینی بہ شمیر شم انودہغہ پروردگار دہغہ دعا قبولہ کرہ اودہغوی د مکر او فریب نہ ئی بیج کرو ہغہ
هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝
خاص ہم ہغہ اوریدونکی دے پہ ہر خہ پوہہ دے
ذات دہر چا اوریدونکی او پہ ہر خہ پوہہ دے

قوله تعالى: مَا هَذَا بَشَرًا

د یوسف عليه السلام حسن۔۔ دمحببت د دے قصی خبر پہ بنار کینی خورشو اومشہور شو۔ یوخو شریفانوبنخو دا قصہ پہ دیرہ حیرانتیا او سپکاوی سرہ سردوبارہ کرہ چہ گورہ د وزیر بنخہ دہ اوپہ یوغلام باندے خان ورکوی اود ہغہ مینہ ئی پہ خپل زہہ کینی کلکہ کرے دہ۔ شغف وائی دحدنہ زیات شوے قاتل محبت تہ او شغف ددے نہ دکمی درجے وی او شغاف وائی د زہہ پردو تہ، وائی چہ د عزیز بنخہ پہ کولاؤ غلطی کینی پریوتے دہ۔ ددے غیبتونو پتہ د عزیز بنخے تہ اولگیدہ۔ دلته لفظ مکر خکہ اووئیلے شو چہ دبعضودوینامطابق دبنخویہ حقیقت کینی پخپلہ یوبنکارہ مکر وودہغوی خوصرف دحسن یوسف عليه السلام د دیدار خواہش وو اودا ئی صرف یوہ بہانہ جوہہ کرے وہ۔ د عزیز بنخہ ہم د ہغوی پہ چال باندے پوہہ شوہ اوبیا ہغے پہ دے کینی د خپل غرور مصلحت ہم اولیدلو نو ہم ہغہ وخت ئی ہغوی تہ دعوت ورکرو چہ فلانکی وخت باندے ستاسو زما کرہ دعوت دے۔ او یومجلس یومحفل اوبوبیتک ئی برابر کرو چرتہ چہ میوے دانے پرتے وے ہغے د پریکولو او سپینولو د پارہ اود خورلو د پارہ یویوتیرہ چاقو تولو تہ لاس کینی ورکرو۔ دا د ہغہ بنخو د دوکے جواب ہغوی اعتراض صرف د یوسف عليه السلام د لیدلو د پارہ غوبنتلو۔ ہغوی خپل خان مغرورہ بنکارہ کولو اود ہغوی مکر بنکارہ کولو د پارہ ہغوی پخپلہ خپل لاسونہ زخمی کرل۔ ہغے حضرت یوسف عليه السلام تہ اووئیل چہ تہ راشہ نو ہغہ د خپلے مالکے د حکم نہ خنگدہ انکار کولے شو؟ ہغہ وخت چہ پہ کومہ کمرہ کینی وے ہلتہ راغلو د بنخو نظر چہ کلہ د ہغہ پہ مخ باندے پریوتلو نو تولے ہیبت واخستے او پہ ہیبت جلال رعب اوحسن سرہ ہی خودہ شوے او پہ خائی د دے چہ پہ دے تیرو چاقوگانو میوے پریکری دہغوی لاسونہ پریکری شو۔ حضرت زید بن اسلم رضی اللہ عنہ وائی چہ میلستیا اول باقاعدہ شوے وہ او اوس خوصرف میوے اوتواضع کیدلہ میوے پہ لاسونو کینی وے او چاقوگان چلیدل ہغے وئیل چہ یوسف عليه السلام کتل غوارے؟ تولو پہ یو آواز سرہ اووئیل چہ اوخامخا۔ ہم ہغہ وخت ئی حضرت یوسف عليه السلام راوغوبنتو چہ راشہ ہغہ راغلو بیا زلیخا وئیل چہ زہ ہغہ لارو، پہ تلور اتلو کینی ورائدے روستودے بنخو پورہ شان حضرت یوسف عليه السلام اولیدلو پہ کتلو سرہ پہ تولو خاموشی خورہ شوہ، ہی ہوشہ شوے پہ ترنجانو پریکولو ئی خپل لاسونہ پری کرل۔ پہ

دی باندی د عزیز بنحی اوونیل چه او موکتل په یوخل کتوسره تاسو داسی بی خوده شوې اوس ماته اوبنائی زما به څه حال وی؟ بنحو وئیل چه والله دا خو انسان نه دی فریسته ده او فریسته هم د لوی مرتبی والا. د نن نه پس به مونږ تا چری هم ملامته نه کرو. دی بنحو خود حضرت یوسف علیه السلام په شان څه د سره نيزدی اود ده په رنگ بناسته سړې چرتنه هم نه وو لیدلې.

یوسف علیه السلام ته نیم حسن ورکړې شوې وو: یوسف علیه السلام ته الله تعالی نیم حسن ورکړې وو د معراج په حدیث کبني دی په دریم آسمان کبني د رسول الله صلی الله علیه و آله ملاقات حضرت یوسف علیه السلام سره اوشو چاته چه نیم حسن ورکړې شوې وو (۱) اویه یو روایت کبني دی چه حضرت یوسف علیه السلام ته اود هغه مور ته الله تعالی د خپل قدرت د فیاضونه نیم حسن ورکړې وو. او په یو روایت کبني دی چه دریمه حصه حسن حضرت یوسف علیه السلام ته اود هغه مور ته ورکړې شوې وو. دهغه مخ دبجلنی د پړق په شان روښانه وو. کله به چه یوه بنخه یوسف علیه السلام ته د څه کار د پاره راتله نو هغه به خپل مخ پټ کړو نو هغې سره به شی خبرې کولې چه چرتنه هغه په فتنه کبني پرینوزی. اویه یو روایت کبني دی چه حسن درې حصې کړې شوې دي دوه حصې په ټولو خلقو کبني تقسیم شوی دی اویوه حصه صرف یوسف علیه السلام اود هغه مورته ورکړې شوې دي. دې مور اوخوی ته په دریو کبني دوه حصې اوباقی ټولې دنیا ته یوه حصه حسن ورکړې شوې دي (۲) په سبیلی کبني دی چه یوسف علیه السلام ته د حضرت آدم علیه السلام نیم حسن ورکړې شوې دي. الله تعالی حضرت آدم علیه السلام په خپل لاس سره په کمال حسن سره یوه نمونه جوړه کړې وه او ډیر ښکلې نی پیدا کړې وو. د هغه په اولاد کبني دیوسف علیه السلام په وزن باندې څوک هم نه وو. او حضرت یوسف علیه السلام ته د هغه نیم حسن ورکړې شوې وو. نودې بنحو هغه ته په کتوسره اوونیل نعوذ بالله داخو انسان نه دی. د (بشر) دویم قراعت (بشر) دې یعنی دا خو په اخستی شوو کبني کیدی نه شی. دا خو چرتنه یوعزت داره فریسته ده. اوس د عزیز بنحی وئیل چه اوس اوبنائی تاسو خو به ما د عذر والا گنړنی؟ د ده حسن او جمال داسی نه دی چه صبر او هوش هرڅه وانخلي. ما دې په هر قسم طریقه باندې خپل ځان ته مائل کول او غوښتل خودې زما په قبضه کبني رانغلو. اوس پوهه شنی چه یو طرف ته په ده کبني دا ظاهری بهتری او خوبی ده نو بل طرف ته د ده عظمت او عفت باطنی خوبی هم بی مثال ده. بیا نی دهمکی ورکړه که ده زما خبره اونه منله نودې به قید کړې شی اوزه به دده ډیره بی عزتی او کرم.

یوسف علیه السلام دخپل عفت دعا د الله تعالی نه غواړی: په دغه وخت کبني حضرت یوسف علیه السلام د دې چل نه د الله تعالی پناه او غوښتله اودعا نی اوکړه چه یا الله زما جیل ته تلل خوښ دی خوته ما د دې د خرابو ارادونه محفوظ کړه. داسی نه وی چه زه چرتنه په بدنې کبني اخته نه شم. یا الله که تا زه بیج کرم نو بیج به شم گنی په ما کبني دومره قوت نشته اوماته د خپلې نفع اونقصان څه اختیار نشته. ستا د رحم او ستا د کرم نه بغیر نه زه د څه گناه نه بیج کیدی شم اونه یوه نیکی کولې شم. یا الله زه تانه امداد غواړم او هم په تاباندې یقین ساتم. ته ما د خپل نفس په حواله مه کړه چه زه د دې بنحو طرف ته تیب شم او د جاهلانوته شم. نو الله تعالی کریم او قادر د هغه دعا قبوله کړه. هغه نی بالکل بیج کړو عصمت او عفت نی ورعطا کړو پخپل حفاظت کبني نی اوساتلو اود بدنې نه نی حضرت یوسف علیه السلام بیج اوساتلوسره ددومره خوانشی. حسن او خوبو او د هر قسم کمال چه په هغه کبني وو هغه د خپل خواهش د بی خایه پوره کولو نه منع شو اود دې بنحی طرف ته نی رخ هم اونه کړو. د رئیس لور ده د رئیس بنخه ده د هغه مالکه ده اوبیا ډیره بناسته هم ده د حسن سره مال هم دې حکومت هم دې او په خپله خبره منلوباندې انعام او

(۱) صحیح مسلم کتاب الایمان باب الاسراء برسول الله الى السموات وفرض الصلوات: ۱۶۲.
(۲) حاکم: ۵۷۱/۲.

اکرام ہم دی اود نہ منلوپہ صورت کنبی د جیل او سختی سزا حکم اوروی. خود هغه په لاس کنبی د الله ﷻ د ویری سمندر په چپو دی یوسف ﷻ خپل دا دنیاوی آرام اودا عیش او خوند د الله ﷻ په نوم باندې قربانی کوی اوقید ته په دی باندې ترجیح ورکوی چه د الله ﷻ د عذابونونه بچ شی اوبه آخرت کنبی د ثواب مستحق جوړشی.

ووه قسمه کامیابه خلق: په بخاری اومسلم کنبی دی رسول الله ﷺ فرمائی چه اووه قسمه خلق دی چاته چه به الله ﷻ دخپل سوری لاندې خانی ورکوی په کومه ورخ چه به هیخ سوری نه وی دهغه دسوری نه علاوه. (۱) مسلمان عادل بادشاه (۲) خوان سړی اوبنخه چا چه خپله خوانی د الله ﷻ په عبادت کنبی تیره کړی وی (۳) هغه سړی د چا زړه چه په جمات کنبی زورند وی کله د جمات نه اوخی د جمات په خیال کنبی وی تردې چه بیا هلته لار شی. (۴) هغه سړی چه خپل مینخ کنبی صرف د الله ﷻ د پاره مینه کوی او هم په دی باندې راجمع کیږی او هم په دی باندې جدا کیږی. (۵) هغه سړی چه صدقه ورکوی خو داسې پتیه چه د نسی لاس د خرچ گس لاس ته پته نه وی (۶) هغه سړی کوم چه د شان اوشوکت حسن او جمال بنخه خپل خان طرف ته راغواړی او هغه اووانی چه زه د الله ﷻ نه ویریوم (۷) هغه سړی کوم چه په خان له خای کنبی الله ﷻ یادوی اوبیا دهغه دواړه سترگی اوبهیری. (۸)

ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا آيَاتِ لَيْسَجِنَّةٌ
بیا بنکاره شوه هغوی ته اوستو د هغې نه چې اولیدلې هغوی علامې چې خامخاپه قید کنبی اچوی هغه
بیا هغوی ته د بنکاره ثبوت لیدلو نه پس هم دا مصلحت بنکاره شو چې تریوی مودی پورې دی
حَتَّىٰ حِينٍ
دخه وخته پورې
(یوسف ﷻ) په قید کنبی اچوی.....

قوله تعالى: ثُمَّ يَدَّ لَهُمْ

د حضرت یوسف پاکدامنی:- د حضرت یوسف ﷻ د پاکدامنی راز په ټولو بنکاره شوخو بیا هم دی ټولو مصلحت په دی کنبی اوگنړلو چه څه مودی پورې به حضرت یوسف ﷻ په جیل کنبی اوساتو. ممکن دی چه دی ټولو په دی کنبی دا مصلحت گنړلې وی چه په خلقو کنبی خبره خوره شوی ده چه د عزیز دبنخې یوسف ﷻ خوښ دی چه کله مونږ یوسف ﷻ قید کړو نو خلق به پوهه شی چه قصور هم د ده دی. هغوی به څه داسې خیال کړی وی. هم داوجه وه چه کله دمصر بادشاه هغه دقیدخانې ته راویستلو اوخپل خان ته نی راوغوښتلو نو یوسف ﷻ هم دهغه خای نه اوفرمائیل چه زه به نه دراوخم تر څوپورې چه زما ددی خبرې نه خلاصې او پاکدامنی په صفا توگه بنکاره شوې نه وی او تاسو مشران د دی پوره تحقیق اونه کړنی. ترکومی چه بادشاه د هر قسم گواه او شاهدانونه بلکه پنخپله د عزیز د بنخې نه تحقیق اونه کړو او دهغه بې قصوره کیدل په ټوله دنیا باندې بنکار نه کړی شو هغه د جیل نه بهر اونه وتلو بیا هغه بهر راغلو اویو زړه هم داسې نه وویه کوم کنبی چه صدیق اکبر، د الله نسی پاک او معصوم رسول الله حضرت یوسف ﷻ باره کنبی لږه شان هم بدگمانی وه. دقید کولو لویه وجه هم دغه وه چه د عزیز د بنخې رسوائی نه وی.

(صحیح بخاری کتاب الذان باب ومن جلس فی المسجد ینتظر الصلوة وفضل المسجد: ۱۶۶۰، صحیح مسلم: ۱۰۳۱، احمد: ۴۳۹/۲، ابن خزیمه: ۳۵۸، ابن حبان: ۴۴۸۶)

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيْنٌ ط قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أُرْسِي
اونوئل دهغه سره قیدخانہ ته اودہ غلامان اوونیل اودہ غوی دوارونہ بیشکہ زہ اوینم خان خیل
أَعَصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أُورِثُ
چی نچونروم شراب اوونیل هغه بل بیشکہ زہ اوینم خان خیل چی بار کړې می ده دپاسه دسر خیل
دانگورو نه شراب نچونروم او بل اوونیل چی زہ (په خوب کبسي) خه گورم چی دودئ می (په
خَبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ط نَبَأْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نُرَاكُ
دودئ چی خوری مارغان دهغی نه خبر کړه مونږه په تعبیر ددی بیشکہ مونږه وینو تالره
طباخ کبسي) په سر ایخودې ده اچی مرغی تری (په ټونگو ټونگو) خورا کونه کوی مونږ ته ددی
مِنَ الْحَسَنِينَ ۝
دنیکانو خلقونه
(خوبونو) تعبیرونه او بیا به ته مونږ ته بڼه سړې بسکاري

قوله تعالى: وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيْنٌ ط

د جیل خانې ژوند: - اتفاقی په کومه ورځ چه حضرت یوسف عليه السلام جیل ته لاړو نو یوساقي او نانبانی هم په څه جرم کبسي جیل ته لاړل. د ساقی نوم بندار وو اود باورچی نوم محلث وو. په هغوی باندي دا الزام وو چه هغوی بادشاه ته په خوراک څښاک کبسي زهرور کولو کوشش کړې وو. په قیدخانه کبسي هم د الله تعالى د نبی یوسف عليه السلام پوره مشهورتیا وه. رښتونولی، امانتداری سخاوت بڼه اخلاق کثرت عبادت ترس علم او عمل د خوب تعبیر او احسان اوسلوک وغیره کبسي هغه مشهور شوې وو. په جیل کبسي د قیدیانو بڼیگره هغوی سره بڼه سلوک هغوی سره نیکی او احسان د هغوی زړه ساتنه د هغوی د بیمارانو خدمت کول او دارو وغیره هم د هغې شغل وو. دې دواړو شاهي نوکرانو به یوسف عليه السلام سره ډیره مینه کوله.

دیوسف عليه السلام سره دهرچا مینه د امتحان سبب جوړ شوې وو. یو ورځ ئی اوونیل حضرت اتاسو سره زمونږ ډیره مینه ده، هغه او فرمائیل الله تعالى دې تاسو له برکت درکړی. خبره دا ده چه چا هم زه خوښ کړې یم نو څه نه څه مصیبت په ما راغلې دې، د ترور مینه، د پلار مینه اود عزیز د بڼخې مینه ټول ماته یاد دی اود دې نتیجه یوازې زمانه بلکه ستاسو په وړاندې هم ده. یو ځل دې دواړو خوب اولیدلو ساقی او کتل چه هغه د انگور شیره نچوری کوی. د ابن مسعود رضی الله عنه په قراءت کبسي (خمر) په ځای (عنباً) دې. اهل عمان انگورو ته خمر وائی. هغه لیدلې وو لکه چه هغه د انگورو زیلنی کړلې وه په هغې کبسي غونچې لگیدلې دی هغه راماتې کړې اوبیا ئی دهغې شیره نچوری کوی چه په بادشاه باندي اوڅکوی د دې خوب په لیدو باندي خواهش کولو چه هغوی راته تعبیر اوبنایی. د الله تعالى پیغمبر صلى الله عليه وسلم او فرمائیل چه د دې تعبیر دا دې چه ته به دريو ورځو کبسي د جیل نه آزادولې شې اوته به په خپل کار کبسي اولگی یعنی د بادشاه ساقی به شې. بل وئیل جناب ما په خوب کبسي اولیدل چه ما په خپل سر باندي روتنی اوچتې کړی دی او مرغنی راخی اود دې نه خوری. د اکثر و مفسرینو په نیز مشهوره خبره هم دغه ده چه واقعی دې دواړو هم دا خوب لیدلې وو اود هغې صحیح تعبیر ئی د یوسف عليه السلام نه معلوم کړې وو خود عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه روایت دې چه په حقیقت کبسي خو هغوی څه خوب نه وو لیدلې خود حضرت

یوسف عليه السلام د ازمینست د پارہ نی د دروغو خوب بیان کړې او تعبیرنی غوښتی وو. (۱)

قَالَ لَا يَأْتِيَكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِيَهٗ

| او وئیل یوسف | چې نه راځی تاسو ته | خوراک | چې درکولی شی تاسو ته

| هغه ورته او وئیل چې تاسو ته کوم رزق درکولی شی

إِلَّا نَبَأْتُكُمَا فِي تَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا

مگر خبر به درکړم زه تاسو ته | په تعبیر دهغې سره | مخکښې | دراتلو دهغې خوراک نه تاسو ته

هغه به لا تاسو ته نه وی راغلي | چې څه به درته دهغې تعبیر او ښایم

ذَلِكُمْ مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ

دا تعبیر ستاسو | دهغه علم نه دی | چې ښودلی دی ماته | رب زما | ایشکه ما | پرېښودی ده | طریقه

دا په هغې علمونو کښې یو علم دی | چې خپل پروردگار راته خودلی دی | (ماخو لا پخوا) دهغې کسانو

قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كٰفِرُونَ ﴿۳۰﴾

دهغه خلقو | چې هغوی ایمان نه راوړی | په الله | او هغوی | ادخرت نه | هم هغوی | انکار کونکی دی

مذهب پرېخودی دی | چې په الله ﷻ باندې باور نه ساتی | او د اخرت نه منکر دی

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ مَا كَانُوْا

او تابعداری کړې ده ما | د طریقې | د پلارنیکه خپل | چې ابراهیم | او اسحاق | او یعقوب دی | انه ښائی مونږ لره

او زه د خپل پلارنیکه ابراهیم عليه السلام ، او اسحاق عليه السلام او یعقوب عليه السلام د مذهب تابعداری کوم

اَنْ تُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ

چې شریک کړو | د الله سره | څه څیز | دا د فضل د الله نه دی | اېه مونږ باندې | اویه ټولو انسانانو باندې

مونږ سره نه ښائی چې د الله ﷻ سره څه څیز شریک کړو | دا په مونږ باندې او په (ټولو) خلقو

وَلٰكِنْ اَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ ﴿۳۱﴾

خولیکن | زیات خلق | اشکر نه اوباسی |

باندې د الله ﷻ فضل دی | خو اکثر خلق احسان نه منی |

قوله تعالى: مَا كَانَ لَنَا اَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ

د حضرت یوسف عليه السلام دعوت توجید طرف ته: حضرت یوسف عليه السلام خپلو دواړو قیدی ملگرو ته تسلی

ورکوی چه زه ستاسو د خوب صحیح تعبیر باندې پوهیږم او د دې په خودلو کښې زه هیڅ بخل نه کوم د

دې د تعبیر واقع کیدونه اول به زه تاسو ته اوښایم. د حضرت یوسف عليه السلام د دې فرمان او وعدې نه په

ظاهره دا معلومیده چه حضرت یوسف عليه السلام په ځان له قید کښې وو د خوراک په وخت کښې به کولاوولې

شو او یوبل سره به ملاویدلې شو. په دې وجه هغوی سره ده دا وعده او کړه. او ممکن ده چه د الله ﷻ د

طرف نه لږ لږ شان تعبیر خودلو او د دواړو خوبونو تعبیر ورته خودلی شوې وی. د ابن عباس رضی الله عنه نه دا اثر

مروی دی سره د دې چه ډیر غریب دی فرمانی ماته دا علم د الله ﷻ د طرف نه را کړې شوې دی وجه دا

دو چہ ما د ہفہ کافرانو مذهب پریخودی دے چہ نہ اللہ ﷻ منی اونه آخرت حق کنری۔ ما د اللہ ﷻ د پیغمبرانوعلیہم السلام رینتونے دین منلی دے اوہم د ہفہ تابعداری کوم۔ پخپلہ زما پلار نیکہ د اللہ ﷻ رسولان وو۔ ابراہیم اسحاق یعقوب علیہم السلام خوک چہ یوہم پہ نیغہ لار او استقامت سرہ روان شو او ہدایت منونکی شو۔ د اللہ ﷻ د رسولانو اتباع لازم اونسی د گمراہود لارو نہ مخ وارونی نو اللہ ﷻ دہغہ زرہ د نور طرف تہ اود ہفہ سینہ معصورہ کوی او ہفہ د علم اوعرفان د دولت نہ دکہ وی ہفہ پہ بنیگرہ کنہی دخلقویشو اجور پیری۔ اوہفہ دنیا دنیکنی طرف تہ راغوا ری۔ ہرکلہ چہ نیغہ لار او خودلی شوہ د توحید پوہہ ورکری شوہ د شرک بدی ور تہ او خودلی شوہ نو بیا مونہ تہ داخبرہ چرتہ بنہ لکی چہ مونہ اللہ ﷻ سرہ بل خوک ہم شریک کرو۔ د اللہ ﷻ زبردست نعمت دے چہ اللہ ﷻ پہ ہغوی بانڈی رسولان رالیگلو سرہ انعام اوکرو۔ ناقدری کوی او غوبنتلو سرہ ورکری نہ کوی بلکہ د رب د نعمت پہ بدلہ کنہی کفر کوی او پخپلہ سرہ د ملگرو د ہلاکت پہ خائی کنہی خپل کور جوہری۔

نیکہ ہم پہ درجہ دیلار کنہی وی :: حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما نیکہ ہم د پلار پہ حکم کنہی اخلی او فرمائی چہ خوک غوا ری زہ پہ حطیم کنہی د ہفہ سرہ مباہلہ کولو تہ تیاریم۔ اللہ ﷻ د نیکہ ذکر نہ دے کری گورہ دیوسف رضی اللہ عنہ بارہ کنہی او فرمائیل مادخپل پلار ابراہیم رضی اللہ عنہ اسحاق رضی اللہ عنہ او حضرت یعقوب رضی اللہ عنہ د دین پیروی کری دہ۔

يٰۤاَصْحٰبِ السِّجْنِ	عٰرِبٰك
ا ائی دوارو ملگرو زما دقید ایا دیر خدایان	
ا ائی زما د قید خانی ملگرو (تاسو پہ خپلہ او وانی چہ)	
مُتَفَرِّقُوْنَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ	مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ
جدا جدا بہتر دی یا اللہ یو اچہ غالب دی پہ تولوانہ کوی تاسو عبادت ماسوا د اللہ نہ جدا جدا معبودان بنہ دی کہہ یواخی یو غالب اللہ ﷻ تاسو چہ د اللہ ﷻ نہ سوا د نورو کومو بتانو	
اِلَّا اَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوْهَا اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمْ مَّا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا	
مگرادیو خونومونوا اچہ ایسی دی ہفہ تاسو اوپلار انوسواسوانہ دے نازل کری اللہ بہ (عبادت) دہغوی عبادت کوی نو ہفہ صرف نومونہ دی اچہ تاسو او ستاسو پلرونو دخان نہ ایخودی دی اللہ ﷻ دہغی ہیخ	
مِنْ سُلْطٰنٍ اِلَّا اِنَّ الْحُكْمَ اِلَّا لِلّٰهِ اَمْرٌ اَلَّا تَعْبُدُوْا	
خہ دلیل نشتہ اختیار د حکم کولو مگر اللہ لہ دے ہفہ حکم کری دے اچہ مہ کوی عبادت تاسو دھیچا دلیل سند نہ دے الیہ ربی حکومت خو بس صرف د اللہ حق دے ہفہ دا حکم کری دے اچہ بی ہفہ نہ	
اِلَّا اِيَّاهُ ذٰلِكَ الدِّیْنُ الْقَیْمُ وَلٰكِنْ اَكْثَرُ النَّاسِ لَا یَعْلَمُوْنَ	
مگر خاص ہم دہفہ دادے دین نیغ (برحق) اخولیکن ازیات خلق نہ پوہیری د بل ہیخ چا عبادت مہ کوی ہم دغہ سم پوخ دین دے خو زیات خلق نہ پوہیری	

قوله تعالى: اَمْرًا لَا تَعْبُدُوْا اِلَّا اِيَّاهُ

حضرت یوسف رضی اللہ عنہ او دعوت توحید: د یوسف رضی اللہ عنہ تہ ہغوی د خپل خوب د تعبیرد پارہ راغلہ ہفہ دوی تہ دخوب د تعبیر ورکولو اقرار اوکرو۔ خود دے نہ ورنڈے ہغوی تہ د توحید وعظ کوی، د شرک نہ اود مخلوق پرستی نہ د ہغوی نفرت را پیدا کوی۔ فرمائی چہ ہفہ اللہ واحد چہ پہ ہر خیز بانڈی

قدرت لری د چا په وړاندې چه ټول مخلوقات بنسخته عاجز او بې وسه او بې طاقته دی اود کوم چه دویم شریک او د هغه په شان بل څوک نشته دچا عظمت او سلطنت چه په هرځانی او هره ذره باندې دې هغه یو بهتر دې که ستاسو دا خیالی کمزوری اوناکاره ډیر معبودان بهتر دی؟ بیافرمانی چه تاسو د کومو کومو عبادت کوئې هغه ټول بې فاندې دی بې نامې دی اود هغوی د پاره عبادت کول دا ستاسو دخپل خان نه جوړ کړی دی. د زیات نه زیات تاسو دا ونیلې شئې چه ستاسو پلار نیکه هم د دې مرض مریضان وو خود دې تاسو څه دلیل راوړې نه شئې. د دې څه عقلی یا نقلی دلیل په دنیا کښې الله ﷻ هلو جوړ کړې نه دې. د تصرف حکم او د هرڅیز قبضه هم د الله ﷻ ده. هغه خپلو بندیکانوته د خپل عبادت نه بغیر د بل چا دعبادت کولونه قطعې او حتمی حکم ورکړې دې. دین مستقیم هم دغه دې د الله ﷻ توحید وی اوهم دهغه دپاره عمل او عبادت وی هم د دغه الله ﷻ حکم دې. په دې باندې بې شمیره دلیلونه موجود دی خو اکثر خلق د دې خبرو نه جاهلان دی کم عقل دی، د توحید اوشرک فرق نه پیژنی. په دې وجه اکثر خلق د شرک په ترمه کښې ورځښیږی. سره دانبیاء کرامو د غوښتنې دوی نه ایمان نه نصیب کیرې.

د تعبیر خودلو نه وړاندې د توحید بیانولو اصل مقصد: د خوب د تعبیر نه وړاندې ددې بحث دچیرلو یو خاص مصلحت داهم ووچه په دوی کښې د یود پاره تعبیر ډیر خراب وو نو یوسف ﷻ او غوښتل چه دې تپوس اونه کړی نو بهتره وی. خود دې تکلیف څه ضرورت دې خاص کر په داسې موقعه باندې چه د الله ﷻ پیغمبر هغوی سره د تعبیر ورکولو وعده کړې ده. دلته خو صرف دا خبره ده چه هغوی د یوسف ﷻ بزرگی او عزت کتلو سره د هغوی نه د یوې خبرې تپوس اوکړو هغه د دې نه د ډیرې بهتر خبرې طرف ته د هغوی توجو راواروله اود اسلام دین ئی د هغوی په وړاندې سره د دلیلونو وړاندې کړو ځکه چه یوسف ﷻ کتلې وو چه په دوی کښې د بنیگرې قبلولو ماده شته. په خبره به سوچ کوی په دلیل به غور کوی، حق به د قبولیت په غورونو اوری. کله چه هغوی خپل فرض اداکړل د الله ﷻ د احکامو تبیلغ ئی اوکړو نو اوس چه هغوی بغیر د دې نه دوباره تپوس کوی نو هغوی جواب شروع کړو.

يٰصَاحِبِ السِّجْنِ اَمَّا اَحَدُكُمْ فَيَسْقِي رِبِّهٖ خَمْرًا
انې ملگرو زما دجیل اهر چې دې یو په تاسو دواړو کښې نو څښوی به په رب خپل شراب
وَأَمَّا الْآخَرَ فَيَصَلَّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ
اوهر چې دې دا بل نو په سولې به کړې شی نو خوری به مارغان دسر د هغه نه شوې ده فیصله
باندې به شرابونه څښوی اوبل چې دې نو هغه به پانسی شی او مرغی به ئی دسر نه غوښی په ټونکو ټونگو
الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتَيْنِ
هغه چې په هغې کښې تپوس کولو تاسو زمانه
خوری دکوم خوب په باره کښې چې تاسو زمانه نه پوښتنه کوله د هغې جواب اوشوا

قوله تعالى: اَمَّا اَحَدُكُمْ فَيَسْقِي رِبِّهٖ خَمْرًا

د قیدیانو د خوب تعبیر: اوس د الله ﷻ برگزیده پیغمبر دپیغمبر خوی د هغوی د خوب تعبیر ښانی خودا نه فرمانی چه ستا د خوب دا تعبیر دې اوستا د خوب دا. دې دپاره چه یو خفه نه شی اود مرگ د ویرې د مرگ نه وړاندې په هغه د مرگ بوج پرینوخی. بلکه مبهم کولوسره فرمانی چه په تاسو دواړو

کنبی بہ یو د بادشاہ ساقی جوڑشی، پہ اصل کنبی دا د ہغہ د خوب تعبیر دی چا چہ د انگورو د شیرے نچوری کول لیدلی وو۔ او بل چہ پہ خپل سرئی روتئی لیدلی وی د ہغہ د خوب تعبیرئی دا ورکرو چہ دی بہ پہ سولشی کولے شی، او مرغئی بہ د دہ مازغہ خوری بیانی دا افرمائیل چہ اوس بہ داکیری۔ پہ دی وجہ چہ ترکومے پورے د خوب تعبیر بیان نہ کړی شی دا زورند وی او چہ کلہ تعبیر اوشی ہغہ بنکارہ شی، وائی چہ د تعبیر اوریدو نہ پس دی دوارو اووئیل چہ مونہ خو پہ حقیقت کنبی خہ خوب لیدلی نہ دی، ہغوی افرمائیل چہ اوس خو بہ ستاسو د سوال مطابق ہم ہغہ شان کیری، ()

ہسے د دروغو خوب جوړول ندی پکار: د دی نہ معلومی پری چہ خوک ہسے یو خوب د خان نہ جوړ کړی اوبیا د ہغے تعبیر ہم ورکړی شی نوہغہ لازم کیری، واللہ اعلم، پہ مسند احمد کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی خوب لکہ چہ د مرغئی پہ پنبوباندی دی ترکومے چہ د دی تعبیر ورنہ کړی شی، خو چہ کلہ تعبیر ورکړی شو نو دا بہ خامخا کیری، پہ مسند ابویعلیٰ کنبی مرفوعاً روایت دی چہ د خوب تعبیر د ټولونہ اول چا ورکړو ہم د ہغہ د پارہ دی۔

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ	
اووی وئیل ہغہ کس ته چي خیال وو دہغہ	
او پہ دوارو کنبی چي نی د	
أَنَّهُ	نَاجٍ مِّنْهُمَا
چي بیشک ہغہ خلاصیدونکی دی اددی دوارونہ چي یاد کړہ ما پہ نیز د مالک خپل انوہیر کړل دہغہ نہ	
چا د خلاصی گمان کولو ہغہ تہ نی اووئیل چي خپل مالک تہ زما ذکر او کړہ خوشیطان د ہغہ نہ	
الشَّيْطَانُ	ذِكْرَ رَبِّهِ
شیطان یادول خپل مالک تہ نو وخت تیر کړو (یوسف) پہ جیلخانہ کنبی یو خو کولو نہ	
د خپل مالک پہ مخکنی یادول ہیر کړل نو (یوسف) خو کالہ پہ جیل کنبی پاتی شو	

قوله تعالى: **فَلَيْتَ فِي السَّجْنِ بِضَمِّ سَيْنٍ**

د قید مودہ نومرہ وہ؟ کوم چہ حضرت یوسف عليه السلام د ہغہ د خوب د تعبیر مطابق پہ خپل خیال کنبی د جیل نہ آزادیدونکی گنرلے وو د ہغہ نہ پہ پتہ چہ باورچی واوونہ ری وئی فرمائیل چہ بادشاہ سرہ زما لپ شان ذکر ہم او کړہ خوہغہ نہ دا خبرہ بالکل ہیرہ شوه، دا ہم یو شیطانے چال وو چہ چا سرہ د اللہ ﷻ نبی خو کالہ پورے پہ جیل کنبی وی، نو صحیح قول ہم دغہ دی (فانساہ) کنبی د "ہ" ضمیر خلاصی بیاموندونکی سرے تہ راجع دی، (۱) اودا ہم وئیلی شوی دی چہ دا ضمیر ہم د حضرت یوسف عليه السلام طرف تہ راجع دی، د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ مرفوعاً روایت دی چہ د اللہ ﷻ نبی ﷺ فرمائیلی کہ یوسف دا کلمہ نہ وئیلہ نو پہ جیل کنبی بہ نی دومرہ اوردہ مودہ نہ تیرولہ، ہغہ د اللہ ﷻ نہ بغیر دبل چانہ آزادی غوہستلہ، (۲) دا روایت دیر ضعیف دی خکہ چہ سفیان ابن وکیع او ابراہیم بن یزید دوارہ راویان ضعیف دی، د حسن او قتادہ رضی اللہ عنہما نہ مرسل روایت دی سرہ د دی چہ مرسل حدیثونہ پہ یوموقعہ باندی قبول ہم وی خو پہ داسی اہم مقاماتو کنبی داسی مرسل روایتونہ ہیخ کلہ د احتجاج قابل کیدی نہ شی، واللہ

(۱) الطبری: ۱۰۸/۱۶
 (۲) الطبرانی: ۱۱۵/۱۶
 (۳) طبرانی: ۱۱۶۴۰

اعلم (بضع) د "لا" لفظ د دریو نہ تر نہو پورې راخی. د حضرت وهب بن منبہ بیان دی چه حضرت ایوب رضی اللہ عنہ پہ بیمارنی کنسی تر اووه کالو پورې اختہ وو او حضرت یوسف رضی اللہ عنہ پہ جیل کنسی تر اووه کالو پورې وو اود بخت نصر عذاب ہم تر اووه کالو پورې وو. (۱) ابن عباس رضی اللہ عنہما وانی چه د قید موده دولس کالہ وه ضحاک رضی اللہ عنہ وانی خوارلس کالہ یوسف رضی اللہ عنہ پہ قید خانہ کنسی تیرې کری.

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلْنَ سَبْعَ
او اووئیل بادشاہ بیشکہ ما اولیدلی اووه اغواگانې خربې اچې خوری دی اووه اغواگانولره اووه
او (یوه ورخ) بادشاہ اووئیل چې زه په خوب کنسی، وینم چې اووه خریدونکې اغواگانې دی اچې نورې اووه تپې
عِجَافٌ وَسَبْعٌ سَبُلَاتٍ خَضِرٌ وَأَخْرَ يَبْسُطُ يَأْتِيهَا الْمَلَأُ أَفْتُونٌ
تپې او اووه وږې شنہ او نور وچ انې درباریانو تعبیر را کرې مالہ
اغواگانې ئې خوری او (دغلی) اووه شنہ وږې دی او نور (اووه) اوچ (وږې دی) انې
فِي رَعِيَايَ إِنَّ كُنْتُمْ لِلرُّعْيَا تَعْبُرُونَ ۝ قَالَُوا أَضْغَاثٌ
په دې خوب زما کنسی که بی تاسو دخوبونو دپاره تعبیر کونکی اووئیل هغوی (دا) پریشانہ
درباریانو ماته ددې خوب تعبیر اوسایئ که تاسو دخوبونو تعبیرونه ایستی شی هغوی ورته اووئیل چې دا
أَحْلَامٍ وَمَا حُنُّ يَتَاوِيلُ الْأَحْلَامِ يَغْلِبِينَ ۝ وَقَالَ الَّذِي نَجَّا
خوبونه دی اووه یومونې په تعبیرونو دپریشانہ خوبونو پوهیدونکی او اووئیل هغه کس چې بچ شوې وو
پریشانہ خوب دې او مونږ دداسې خوبونو په تعبیرونو نه پوهیږو او په (دواړو قیدیانو) کنسی څوک چې را خلاص
مِنْهُمَا ۝ وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَسُّكُمْ يَتَاوِيلُهُ
دهغې دواړونو او یاد راغی هغه ته اوستود دیرې مودې نه زه خبردرکوم تاسوته په تعبیر ددې خوب
شوې وو هغه اووئیل او دیره موده پس ورته وریاد شو اچې څه درته په یو ساعت کنسی تعبیر راوړم
فَارْسِلُونِ ۝ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ
پس اولیرې ما انې یوسف انې رښتینیه خبر را کره مونږ ته په اووه اغواگانو کنسی اچې خربې دی
ماته لږ شان اجازت را کرې انې یوسف انې رښتونیو موږ ته د یو خوب تعبیر اوسایه اچې اووه
يَأْكُلْنَ سَبْعَ عِجَافٍ وَسَبْعٌ سَبُلَاتٍ خَضِرٌ وَأَخْرَ يَبْسُطُ لَعَلِّي
چې خوری هغوی لره اووه تپې اغواگانې او اووه وږې شنہ او نور وچ شاید چې زه
خربې اغواگانې دی او نورې اووه تپې اغواگانې ئې (لگیادی) خوری او اووه شنہ وږې دی او (ورسره)
أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ۝ قَالَ نَزَّرَعُونَ
واپس لاړشم خلقتو ته شاید چې هغوی پوهه شی اووئیل یوسف کرونده به کوی تاسو
نور اووه اوچ وږې دی اچې زه خلقتو ته واپس ورشم شاید چې هغوی هم پوهه شی حضرت یوسف <small>رضی اللہ عنہ</small> ورته

سَبْعَ سِنِينَ دَابَّاءَ فَمَا حَصَدْتُمْ فَذُرْوَاهُ فِي سُبُلِهِ إِلَّا
اووہ کالہ پرلہ پسی انو ہغہ فصل چي اور بیی تاسو انو پریردی ہغہ ایہ وږو خپلو کنبی ماسوا
اوونیل چي تاسو بہ اووہ کالہ پرلہ پسی زمکہ کری انو چي کوم فصلونہ اور بیی انو ہغہ یہ وږو کنبی پریردی خو
قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ۝ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعَ شَدَادٍ
دلرو ہغونہ چي تاسو نی خوری ایبا بہ راشی روستو ا د دی نہ اووہ کالہ سخت
لہ مقدار چي کوم تاسو خوری ہغہ پریردی ایبا بہ ورپسی اووہ د سو کری سخت کالونہ راشی چي
يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا
چي او بہ خوری دا اووہ کالونہ ہغہ غلہ چي وړاندی نہ جمع کری ایبی وی تاسو پارہ د دغہ کلونو اما سوا د لرو
ہغہ خہ بہ او خوری کوم چي تاسو دپخوا نہ جمع کری وی مگر لہ
مِمَّا تَحْتَصُونَ ۝ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ
ہغونہ چي تاسو نی محفوظ ساتی ایبا بہ راشی روستو دہغی نہ یو کال چي بہ ہغی کنبی بہ
مقدار چي تاسو تخمونو دپارہ ساتلی وی ایبا بہ ورپسی داسی کال راشی چي بہ خلقو بہ ږیر
يَغَاثُ النَّاسَ وَيَأْتِيهِمْ مِنَ الشَّجَرِ عِصْرُونَ ۝
فریاد اوریدی شی دخلقو او بہ ہغی کنبی بہ نچووی خلق ا
بارانونہ اوریری او ہغوی بہ د انگورونہ شیری نچووی

قوله تعالى: وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ يَهُامَانِ

د بادشاہ د خوب تعبیر: د اللہ ﷻ قدرت سرہ دا مقرر کری وو چہ حضرت یوسف عليه السلام بہ د جیل نہ پہ عزت او اکرام پا کوالی براءت او عصمت سرہ راوخی. دہغہ دپارہ قدرت دا سبب جوہر کچہ د مصر بادشاہ یو خوب اولیدلو پہ کوم سرہ چہ ہغہ بانڈی زلزلہ شان راغلہ. دربار نی اولگولو او ٲول امراء رئیسان کاہنان منجم علماء اود خوب تعبیر بیانونکی ٲول نی راجمع کرل او خپل خوب نی بیان کرو اود ہغی تعبیر نی اوغبنتلو خود چا پہ ذہن کنبی ہیخ راغلہ او ٲول بی وسہ شو اودا نی اوونیل چہ خہ خاص ربتونی خوب نہ دی چہ ددی تعبیراوشی. داخوہسی د خفگان خوب گہوودو خیالاتو او د فضول توہماتو خاکہ دہ د دی تعبیر مونہ نہ پیژنو.

پہ دغہ وخت قیدی تہ یوسف عليه السلام وریاد شو: دغہ وخت کنبی شاہی ساقی تہ حضرت یوسف عليه السلام رایاد شو چہ ہغہ د خوب د تعبیر پورہ ماهر دی او پدی علم کنبی ہغہ تہ پورہ مہارت حاصل دی. دا ہغہ سہی دی چہ حضرت یوسف عليه السلام سرہ پہ جیل کنبی وو دی ہم اود دہ یو بل ملگری ہم. ہم دہ تہ حضرت یوسف عليه السلام ونیلی وو چہ بادشاہ سرہ زما ذکر ہم اوکرہ خودہغہ نہ شیطان ہیر کرل. نن د ږیری مودی نہ پس ہغہ تہ رایاد شو اوہغہ د ٲولوپہ وړاندی اوونیل چہ کہ ستاسو د دی د تعبیر د اوریدلو شوق وی او ہغہ ہم صحیح تعبیر نو ماتہ اجازت را کرئی چہ یوسف صدیق عليه السلام چہ پہ قیلد کنبی دی ہغہ لہ لارشم اود ہغہ نہ معلومات اوکریم. ٲولو دا منظور کرہ اوہغہ نی د اللہ عليه السلام نبی یوسف عليه السلام لہ اولیکلو. (آفۃ) دویم قراءت (آفۃ) ہم دی د دی معنی د ہیری دہ یعنی د ہیریدلو نہ پس د حضرت یوسف عليه السلام فرمان وریاد شو. درباریانونہ نی اجازت واخستلو اوجیل تہ لارو اود اللہ عليه السلام نبی ابن نبی ابن نبی علیہم السلام تہ نی اوونیل چہ ای ربتونی نبی یوسف عليه السلام بادشاہ داسی یو خوب لیدلی دی دہغہ د تعبیر شوق دی ٲول دربار دک دی. د ٲولو سترگی لکیدلی دی تاسو ماتہ تعبیر اوبنائی نوزہ بہ لارشم

او هغوی ته به نی واوروم اوتولو ته به معلومه شی. یوسف علیه السلام خو نه هغه ملامته کړوچه تا زه تراوسه پورې هیر کړې ووم سره د دې چه تا زما بادشاه ته ترننه پورې ذکر هم اونه کړو اونه نی د دې امر درخواست اوکړو چه ما د جیل نه آزاد کړی بلکه بغیرد خه خواهش د اظهار یا بغیرد خه الزام نه نی د خوب پوره تعبیر اوخودلو او ورسره نی چل هم اوخودلو. ونی فرمانیل چه د اووه چاقوغواگانونه مراد دا دې چه تراووه کالوپورې به برابر د حاجت مطابق باران راوریری کال به بنه آباد وی غلې پتی او باغونه به بنه آباد وی هم دغه مراد د اووه شنو کالونو دې. هم غواگانې او غوایان په یوو کنبې جوتی کوئی. په دې باندي په زمکه کنبې فصل کرلې شی اوس نی ورته چل هم اوخودلو چه په دې اووه کالوکنبې چه کومه غله دانه راوخی هغه د ذخیرې په توگه جمع کړئی اوکیخودل هم دبملونواو پوستکوسره دې د پاره چه سخا کیری نه اوخرابیری نه. اود خپل خوراک د ضرورت مطابق د دې نه اخلئی خوخیال کوئی چه لو شان هم زیات مه اخلئی. صرف د خپل حاجت مطابق ترې راوباسنی. د دې اووه کالو تیریدو نه پس به چه کوم قحط راخی هغه به تر اووه کالوپورې یو شان برابر وی نه به باران کیری اونه به پیداوار کیری. هم دغه مراد دې د اووه مانده غواگانونه اود اووه اوچوغونچونه. په دې اووه کالوکنبې به هغه جمع شوی ذخیره تاسو خورئی. یادساتی چه په دې کنبې به هیخ فصل اوغله نه کیری هم هغه جمع کړې شوی غله به په کار راخی. تاسو به دانې کړئی خو پیداوار به هیخ هم نه کیری. هغوی د خوب پوره تعبیر ورکولوسره دا هم خوشخبری ورکړه چه د دې اووه اوچوکالونو نه پس چه کوم کال راخی هغه به ډیر د برکتونو والا وی بنه بارانونه به وریری او بنه غله او فصلونه به کیری. فراخی به وی او تنگی به نه وی او خلق به د نورکله په شان د زیتونوتیل وغیره اوباسی او د نور کله په شان به دانگورو شیره نچوری کوی اودخاروو سینی به دپیو نه ډکې شی اوبنه پیسې به راوخی اوخکی به نی.

وَقَالَ الْمَلِكُ اَنْتُنِي يَهْ فَلَئِمَا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ
او اوونیل بادشاه راوئی ماته هغه نهر کله چې اراغې هغه ته استاذې اوونیل یوسف اوپس لار شه بادشاه حکم ورکړو چې یوسف <small>علیه السلام</small> ما ته راوئی اهرکله چې استاذې هغوی له ورغی نو یوسف <small>علیه السلام</small> ورته
اِلَى رَبِّكَ فَسَلَّهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الَّتِي قَطَّعْنَ
رب خپل ته اوتپوس اوکړود هغه نه خه دې حال د بنخو ا هغو ا چې غوخ کړی نی وؤ اوونیل چې خپل اقا ته واپس ورشه او تپوس ترې اوکړه ا چې د هغې بنخو خه حال دې ا چې خپل
اَيْدِيَهُنَّ اِنَّ رَبِّي يَكْفِيهِنَّ عَلِيمٌ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ
لاسونه خپل بیشکه ارب زما په مکر دهغوی ا بنه خبر دې اوونیل بادشاه ا خه وؤ حال ستاسو انې بنخو لاسونه نی غوخ کړی وو بیشکه زما پروردگار دهغوی په فریبونو بنه پوهه دې ا په دې باندي بادشاه
اِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوْسُفَ عَن نَّفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ
کله چې ا تاسو غولول اوغونبتل یوسف ا د هغه دنفس (د حفاظت) نه ا تولو بنخو اوونیل ایاکی ده ا الله لره (بنخو ته) اوونیل چې داستاسو خه واقعه ده ا خه وخت چې تاسو یوسف د خپل مطلب دپاره راوبللوا
مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوِّطٍ قَالَتْ اَمْرَاةُ الْعَزِيْزِ اِنَّ حَصْحَصَ
مونږ نه ده موندلې ا په هغه کنبې ا خه بدی ا اوونیل ا بنخې ا دعزیز (د مصر) چې اوس ا ظاهر شو هغوی ورته په جمع اوونیل ا چې سبحان الله مونږ ته خو په هغه کنبې هیخ خرابی نه ده معلومه ا دعزیز بنخې

الْحَقُّ أَنَا رَاوِدْتُهُ	عَنْ نَفْسِهِ	وَأَنَّهُ	لَمِنَ الصَّادِقِينَ	ذَلِكَ
حق ماہغه غولول اوغوبنتل د ہغه د نفس (د حفاظت) نہ او بیشکہ ہغه د ربتونو نہ دے دا				
اورئیل جی اوس خوربتیا ہرچانہ معلوم شو زہ ووم جی ما دہغه د غولولو کوشش کرے وو اوہغه بیشکہ				
لَيَعْلَمَنَّ	أَنَّ	كَمَا أَخْنَعَهُ	بِالْغَيْبِ	وَأَنَّ اللَّهَ
دپارہ ددے جی پوہہ شی ہغه جی بیشکہ ما نہ دے کرے خیانت د ہغه سرہ پشی شا او بیشکہ جی اللہ				
ربتونے دے یوسف اوئیل جی دامے خکہ او کرل جی عزیز تہ پہ نبہ شان معلومہ شی جی ما د ہغه پہ				
لَا يَهْدِيكُمْ				
نہ کامیابی مکر دخیانت کونکو				
غیر موجود گئی کبھی خیانت نہ دے کرے اوللہ دخیانت گرو فریبونہ ہیچرے سر تہ نہ رسوی (فریب آخر بکارہ شی)				

قوله تعالى: قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ

دیوسف عليه السلام دپاکدامنٹی تصدیق: - دخوب تعبیر معلومولوسرہ چہ کلہ قاصدواپس اوگرخیدواوہغه بادشاہ دتولو حقیقتونونہ خبرکرو نو بادشاہ لہ دخپل خوب پہ تعبیر بانڈے یقین راغلو او ورسرہ ہغه تہ داہم معلومہ شوہ چہ حضرت یوسف عليه السلام دیر لوی عالم فاضل سرے دے۔ دخوب پہ تعبیرکنی خو ہغه تہ کمال حاصل دے۔ ورسرہ د ہغه د اخلاقو بنکلی تدبیر اود اللہ عز وجل د مخلوق نفع غوبستونکی او بی لالچہ سرے دے۔ اوس ئی شوق پیدا شو چہ پنخپلہ ملاقات اوکرے۔ ہغه وخت ئی حکم اوکرو چہ لارشی او حضرت یوسف عليه السلام د جیل نہ آزاد کرنی اومالہ ئی راولنی۔ بیا قاصد راغلو او د بادشاہ پیغام ئی راوپو نو ہغه اوفرمائیل چہ زہ ددے خائی نہ تہ اوخم ترکومی چہ بادشاہ اهل مصر او درباریان دا معلومہ نہ کرے چہ زما خہ قصور وو؟ د عزیز دہنخے بارہ کبھی چہ ماسرہ کومہ خبرہ ترلی دہ پہ ہغے کبھی ترکوم حدہ پورے صداقت دے؟ تراوسہ پورے زما دا قید د خہ حقیقت پہ بنیاد بانڈے وو کہ صرف د ظلم اوزیاتی پہ بنیاد بانڈے وو؟ تہ خپل بادشاہ لہ واپس لارشیہ اوزما پیغام ورتہ اورسوہ چہ ہغه دے ددے خبرے پورہ تحقیق اوکرے۔

دیوسف عليه السلام صبر او استقامت: - پہ حدیث شریف کبھی ہم د حضرت یوسف عليه السلام د دے صبر اود ہغه د دے شرافت اوفضیلت تعریف راغلی دے۔ پہ بخاری اومسلم وغیرہ کبھی دے رسول اللہ صلى الله عليه وسلم فرمانی چہ د شک پہ حقدارنی کبھی د حضرت ابراہیم عليه السلام پہ نسبت مونرے دیر زیات یو۔ ہغه فرمائیلی وو چہ زماربہ ماتہ د مرو زوندی کولو کیفیت اوبنائے۔ (یعنی چہ کلہ مونرے د اللہ عز وجل پہ قدرت کبھی شک نہ کوو نود ابراہیم عليه السلام پہ شان جلیل القدر پیغمبر خنگہ شک کولے شو؟ نود ہغوی دا غوبنتنہ د نورے تسلنی اواطمینان پہ خاطر وہ اوند چہ د شک پہ توگہ۔ پنخپلہ پہ قرآن پاک کبھی دی چہ زما د زہ د اطمینان د پارہ) اللہ عز وجل دے پہ حضرت لوط عليه السلام بانڈے رحم اوکرے ہغه د یو زوراور دلے یا مضبوطی قلعه پہ پناہ کبھی راتلل غوبنتل۔ واورئی کہ ما د یوسف عليه السلام برابر جیل خورلے وو او بیا قاصد زما د آزادنی پیغام

راورلے وو نومابہ ہم ہغہ وخت دجیل خانے نہ آزادی منظور کړې وه^(۱) په مسند احمد کښې هم ددې آیت «فاسئله» په تفسیر کښې نقل دی چه رسول الله ﷺ افرمائیل که چرې زه وې نو هم هغه وخت به مې د قاصد خبره منله او هیخ عذر به مې نه لتولولو^(۲) په مسند عبدالرزاق کښې دی رسول الله ﷺ فرمائی واللہ ماتہ د حضرت یوسف عليه السلام په صبر او کرم باندې حیرانتیاده الله ﷻ دې هغه ته بڅښنه وکړې چه بادشاه خوب اولیدو هغه د تعبیر د پارہ بې آرامه دې قاصد راخی د هغه نه تعبیر تپوس کوی هغه ډیر زر بغیر د څه شرط نه بنائی که چرې زه ووم نو ترکومې چه مې د جیل نه ځان آزاد کړې نه وو هیخ کله به مې ورته نه خودلو. قاصد راخی نو هغه وائی چه ترکومې پورې زما پاکوالې اوبې قصوری تولوته په تحقیق کولو سره ښکاره نه شی. که چرته زه د هغه په ځای باندې ووم نو ما خوبه په منډه منډه دروازی له ځان رسولولو^(۳) دا روایت مرسل دې. اوس بادشاه تحقیق شروع کړو او هغه ښځې کومې چه د عزیز ښځې په دعوت جمع کړې وې اویخپله ئی هغه هم دربار ته راوغوښتلو. بیائئ د هغه ټولو ښځونه تپوس او کړو چه د میلستیا په ورځ څه واقعہ شوې وه. ټوله بیان کړئ. هغوی جواب ورکړو چه په یوسف عليه السلام باندې هیخ الزام نشته په هغه باندې بې سر اویښو تهمت دې واللہ مونږ ته ښه پته ده چه په یوسف عليه السلام کښې هیخ بدی نشته. هغه وخت د عزیز ښځې پخپله هم اوونیل چه اوس حق ښکاره شو واقعہ ظاهره شوه حقیقت نچور شو زما پخپله د دې امر اقرار دې چه واقعی هم ما هغه راگیرول غوښتل هغه چه په کوم وخت باندې وئیلې وو چه دا ښځه ما د هوکه کوی په دې کښې هغه بالکل رښتونې دې زه د دې اقرار کوم او خپل قصور پخپله بیانوم دې د پارہ چه زما خاوند هم په دې خبره پوهه شی چه ما د هغه هیخ خیانت نه دې کړې د یوسف عليه السلام د پاکوالې په وجه هیخ شر او بدی مانه نه ده شوې. د بدکاری نه الله تعالی بچ ساتلې یم. زما ددې اقرار او واقعہ د ښکاره کیدونه صفا ښکاری او زما خاوند ته معلومیدې شی چه زه په بدنی کښې اخته شوې نه ووم دا بالکل رښتیا دی چه د خیانت کونکو مکاریانوته الله تعالی فروغ نه ورکوی اود هغوی د هوکه هیخ میوه نه شی راوړې.

(الحمد لله) دولسمه سپاره ختمه شوه.

^(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قوله (ونبئهم عن ضیف ابراهیم): ۳۲۷۲، صحیح مسلم: ۱۵۱، ابن

ماجه: ۴۰۲۶، ابن حبان: ۲۶۰۸، مشکل الآثار: ۳۲۶، احمد: ۳۲۶/۲.

^(۲) مجمع الزوائد: ۴۰/۷، احمد: ۳۴۶/۲، وسنده حسن.

^(۳) تفسیر عبدالرزاق: ۱/۲۸۱-۲۹۲.

وَمَا أَرْبِيْ	نَفْسِيْ	إِنَّ النَّفْسَ	لَأَمَّارَةٌ	بِالسُّوءِ	إِلَّا
اوند پا کوم زہ نفس خپل بیشکہ نفس چي دي اخامخا ڊير حکم کونکي دي په بدئي سره ماسوا					
او خپل خان ته پاک، نه وایم خکہ چي نفس خو بنده ته بدئي لاري چاري بنائي خو په کوم (نفس)					
مَا	رَحِمَ	رَبِّيْ	إِنَّ	رَبِّيْ	غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ
د هغه نفس نه چي رحم او کړو رب زما بیشکہ رب زما ببنونکي مهربانه دي					
چي زما رب رحم او کړي (نو هغه محفوظ وي) بیشکہ زما رب ببنونکي مهربان دي					

قوله تعالى: :: إِلَّا مَارَجِمَدَّتِي

د نفس دشوار تونونه هم هغه بچ کيږي په چاچه د الله ﷻ رحم وي: بيا زليخا (د عزيز مصر بنځي) او ونييل چه زه خپل نفس ته پاک نه وایم او نه زه هغه د هر قسم جرم نه بري کوم. په نفس کښي خو قسم قسم خراب خيالات او ناجائز خواهشات راځي او هغه هم د بدئي طرف ته مائل کوي نو د نفس په دهورکه او غولولو کښي راغلم او ما حضرت يوسف ﷻ په خپل چال کښي راوستل غوښتل (خو هغه رانغلو) خکه چه نفس خو بدو ته مائل کول کوي خو چه په چا الله ﷻ رحم او کړي او بچ ئي کړي (هغه نه مائل کوي) بیشکہ زما رب ببنونکي او مهربان دي.

راجع قول دادې چي دا قول د عزيز د بنځي دي: دا وينا د عزيز مصر د بنځي زليخا ده او همدغه خبره ډيره مشهوره او قابل قبول ده او د واقعي سياق او سباق سره همدغه خبره زيات مناسبت لري او په معنوي اعتبار سره هم زياته مطابق معلوميري او هم دا امام ماوردي رحمته الله عليه په خپل تفسير کښي بيان کړيده. امام ابن تيميه رحمته الله عليه خو په دي يو مستقل کتاب تصنيف کړيدي. او په هغې کښي د دي قول پوره حمايت او تايد کړي دي.

خو بعض خلق دا هم وائي چه دا قول د حضرت يوسف ﷻ دي (ذَلِكَ لِيَعْلَمَ) نه واخله (غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ) پوري دکوم مطلب چه دا شو چه حضرت يوسف ﷻ او فرمائيل د دي د پاره چه عزيز مصر پوهه شي چه د هغه په غير موجودگي کښي ماد هغه د بنځي باره کښي هيڅ خيانت نه دي کړي. ابن حرير او ابن حاتم رحمته الله عليه خود دي قول نه علاوه بل خد قول هډو بيان کړي نه دي. تفسير ابن حرير رحمته الله عليه کښي دي چه ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه کله د يوسف ﷻ په وينا باندي بادشاه د بنار د بنځونه د هغوي باره کښي معلومات اوکړل نو هغوي او ونييل چه مونږ خو په هغه کښي هيڅ خرابي نه ده ليدلې او زليخاهم اقرار اوکړو چه حق خبره هم دغه ده. هم ما د ده د غولولو کوشش کړي وو نو حضرت يوسف ﷻ او ونييل چه ما دا هرڅه د دي د پاره اوکړل چه عزيز مصر ته معلومه شي چه ما د هغه په غير موجودگي کښي د هغه هيڅ خيانت نه دي کړي. حضرت جبرائيل عليه السلام هغه ته او فرمائيل چه څه په هغه ورځ دي هم نه ده کړي په کومه ورځ چه هغه بنځي ستا اراده اوکړه او تا دهغې بنځي (واضح دي وي چه حضرت يوسف ﷻ اراده نه وه کړي بلکه الله ﷻ دا فرمائي که چري هغه ته د الله ﷻ نشاني (دليل) نه وو خورلې شوې نو هغه وخت به خامخا تا اراده کوله. مگر دي نشانوته د کتو په وجه ته په تقوي باندي قائم پاتي شوې. نو هله هغه او فرمائيل چه زه خپل نفس ته بنده وایم نفس خو هم د بدو تر غيب ورکوي. مجاهد، سعيد بن جبیر، عکرمه ابن ابی الھذيل، ضحاک، حسن، قتاده او سدي رحمته الله عليهم ټول هم د دي قائل دي ليکن رومبي قول (يعني داد زليخا کلام کيدل) هم زيات قوي او ظاهر دي خکه چه د روستي کلام آخري حصه د عزيز مصر د بنځي زليخا دي چه هغې د ټولو په وړاندي بادشاه ته بيان کولو او حضرت يوسف ﷻ هلته موجود نه وو (بلکه په جيل کښي وو) د دي ټولو خبرو اترونه پس بادشاه هغه راغوښتي وو.

وَقَالَ الْمَلِكُ

او اوونیل | بادشاہ

او بادشاہ اوونیل

اَلتُّونِي بِهِ اَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلِمَةً

راولئ ماتہ | هغه | اچي مخصوص کرم زہ هغه | د پاره د خان خپل | نوهر کله چي | خبري او کړي بادشاہ د هغه سره

هغه ماتہ راولئ | اچي زه ئي خپلو خاصو کارونو د پاره اوساتم | کله چي ئي ورسره خبري او کړي

قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ قَالَ اجْعَلْنِي

وي وئيل | بيشکه ته | نن ورځ | زمونږ سره | عزت والا | امانت دار يي | اوونيل يوسف | مقرر کړه ما

نو ورته ئي اوونيل چي ته د نن نه زما په درباريانو کښي عزتمند او معتبر شوي | يوسف ورته اوونيل چي ما د وطن

عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْمُ

په خزانو | د زمکي | بيشکه زه | حفاظت کونکي يم | ښه پوهه يم |

په خزانو باندې مقرر کړه | بيشکه زه ډير محافظ يم | او د دې کار نه پوره واقف يم |

قوله تعالى: قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ

خپل قابليت د ضرورت په وخت کښي بيانول: کله چه د بادشاہ په وړاندې د حضرت يوسف عليه السلام بي

گناهي ښکاره شوه نو خوشحاله شو او وئې وئيل چه دې ماله راولئې چه زه دې په خپلو خاص

مشيرانو کښي کرم چه کله هغوي تشريف راوړو او بادشاہ سره ملاؤ شو هغه دده صورت مبارک او کتلو،

د هغوي خبري واوريدې د هغه اخلاق ئي او کتل نو زړه ئي پري عاشق شو او ناخاپي د هغه د خلې نه

اووتل چه د نن نه ته زمونږ دپاره معزز او معتبر ئي پدې خبره حضرت يوسف عليه السلام د خپل خان دپاره

يو خدمت خوښ کړلو او د هغې اهليت ئي ښکاره کړو. د انسان د پاره دا جائزدي چه کله دې په

ناپيژندگلو خلقو کښي وي نود ضرورت په وخت دې دې خپل قابليت بيان کړي. د هغه خوب په وجه د

کوم تعبیر چه هغوي بيان کړي وو هغوي همدغه خواهش او کړو چه د زمکي پيداوار او غله وغيره چه

جمع کولې شي په هغې ما اولگوتي چه زه د هغې حفاظت او کرم اود خپل علم مطابق عمل او کړي شم

او مخلوق ته د قحط کالني او مصيبت په وخت کښي څه قدرې آساني ملاوشي. د بادشاہ په زړه

باندې خود هغه د ايماندارئ، رښتين وئې، سليقه مندئ او کامل علم رعب ناست وو هم هغه وخت

ئې دغه درخواست منظور کړو.

وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا

اوپه دې طريقه | خاني ورکړو مونږ

| اودغه شان مونږ

لِيُؤسِفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ

يوسف ته | په زمکه کښي | دې به اوسيدو | هغه خاني | کوم خاني چي | ده غوښتل

يوسف عليه السلام د (مصر) اختيار مند کړو | اچي کوم خاني ئي زړه غواړي | نو هلته دې اوسيري

نُصِيبُ	بِرَحْمَتِنَا	مَنْ	نَشَاءُ	وَلَا نُضِيعُ	أَجْرَ الْيُحْسِنِينَ
رسو مونبرا رحمت خپل هغه چاته چې او غواړو مونبرا اونه ضائع کوو مونبرا اجر د نیکانو خلقو					
مونبرا چې خوک او غواړو نو خپل رحمت ورته رسوو او مونبرا د نیکانو بدله هیچرې نه ضائع کوو					
وَلَا جُرْأَلْآخِرَةَ	خَيْرٌ	لِلَّذِينَ	آمَنُوا	وَكَانُوا	يَتَّقُونَ
او اجر د آخرت بهتر دې د پاره دهغه کسانو چې ایمان ئې راوړو او ووهغوی چې ویریدل د الله نه					
او دهغه کسانو د پاره د آخرت بدله ډیره ښه ده چې ایمان ئې راوړې دې او پر هیزگاران دې					

قوله تعالى: وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ

حضرت یوسف عليه السلام د مصر حاکم جوړ شو: - د مصر په زمکه کېنې داسې د حضرت یوسف عليه السلام ترقی اوشوه. اوس دهغه په اختیار کېنې وه چه څنگه غواړی تصرف کولې شی. چرته چه غواړی مکانات جوړولې شی. یا هغه یوازې والی او قید ته اوگورنی او یا دې اختیار او آزادنی ته اوگورنی. ربنتیا دی چه رب چاته څومره حصه د خپل رحمت وړکول غواړی ورکوی او د صبر کونکو صبر آخر میوه راوړی. د روڼو تکلیفونه ئې برداشت کړل، د الله جل جلاله د نافرمانی نه د بچ کیدلو د پاره د عزیز مصر ښځې سره ئې اورانه کړه او د قیدخانې سختی ئې اوزغملې. نو د الله جل جلاله د رحمت لاس وړاندې شو او د صبر اجر ملاو شو. د نیکوکارو نیکنی چرې هم نه ضائع کیږی. بیا داسې ایماندار او تقوی دار په آخرت کېنې اوچتی درجې او اوچت ثوابونه بیامومی. دلته دا ملاو شو او د هغه خای د ملاویدلو خوځه تپوس مه گونی. د حضرت سلیمان عليه السلام باره کېنې هم په قرآن پاک کېنې راغلی دی چه دا د دنیا دولت او بادشاهی مونبرا تاته په خپل احسان سره درکړی دی او په قیامت کېنې هم مونبرا سره ستاد پاره ښه میلستیا ده.

آخر ریان خپله بادشاهی یوسف عليه السلام ته ورکړه: - لندا دا چه شاه مصر ریان ابن ولیدد مصر بادشاهی هغه ته ورکړې وه. اول په دې منصب باندې د دغه ښځې خاوند وو کومې چه دې خپل خان طرف ته مانل کولو هم دې هغه اخستی وو او آخر د مصر بادشاه د هغه په لاس ایمان راوړو. ابن اسحاق رحمته الله فرمائی چه د هغه د اخستونکی نوم اطفیروو. هغه هم په دغه ورځو کېنې وفات شوې وو.

د یوسف عليه السلام سره د زلیخه نکاح: - د هغې نه پس بادشاه د هغه د بی بی راعیل سره د حضرت یوسف عليه السلام نکاح اوکړه. کله چه هغه دې سره ملاو شو نو وئی فرمائیل چه وایه دا ستاد هغه ارادې نه بهتر نه ده؟ هغه جواب ورکړو چه ای ملگریه ما مه ملامت کوه. تاته معلومه ده چه زه د حسن او ښانست او دولت منده ښځه وم، زما خاوند مردمنی نه محروم وو هغه ماسره ملاویدې نشو. بل طرف ته چه تاته قدرت په کومه فیاضنی سره د حسن په دولت باندې مورکړې وې هغه هم معلومه خبره ده نوما اوس مه ملامت کوه. وائی چه واقعی حضرت یوسف عليه السلام هغه بالکل د پیغلې په شان اوکتله او د هغې د خیتې نه د هغه دوه خامن اوشو، افرائیم او میشا. د افرائیم نه نون پیدا شو چه د حضرت وشع عليه السلام پلار دې او رحمت نومی لور پیدا شوه چه د حضرت ایوب عليه السلام بی بی ده. حضرت فضیل بن عیاض رحمته الله فرمائی چه د عزیز ښځه په لار کېنې ولاړه وه چه کله د حضرت یوسف عليه السلام سورلی راغله نو بی اختیاره ئې د خلی نه وتل (الْحَمْدُ لِلَّهِ) د الله جل جلاله د شان نه قربان شم چه په خپله فرمانبردارنی غلامان بادشاهی ته اورسول او د خپلې نافرمانی په وجه ئې بادشاهان غلامنی ته راگوزکړل.

وَجَاءَ إِخْوَتُهُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ	اوراغلل رونہ اد یوسف نو وور داخل شو بہ ہغہ بانڈی نو او پیژندل ہغہ ہغوی او ہغوی ہغہ
مُنْكَرُونَ ﴿۵﴾ وَكَأَنَّ جَهَنَّمَ بَیْهَازِهِمْ قَالَ أَلْتُوتُنِي	اد یوسف <small>ﷺ</small> رونہ ہم (مصر) تہ راغلل او ہغہ تہ ورغلل نو ہغہ او پیژندل او ہغوی دی اونہ
يَاخُ لَكُمْ مِّنْ أَيْكُمُ الْآتِرُونَ أَنِّي آؤْفِي الْكَيْلِ وَأَنَا	نہ پیژندونکی ووا او ہرکلہ چہ تیار کرو یوسف ہغوی د پارہ سامان د ہغوی نووی و نیل راویلی ما تہ
خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿۶﴾ فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ	پیژندے شو او ہرکلہ چہ یوسف <small>ﷺ</small> ہغوی تہ سامان تیار کرو نو ورتہ نی او و نیل چہ تاسو
عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿۷﴾ قَالُوا سَنَأْوِذُ عِنْدَ آبَاءِ	رورا ستاسو چہ دیلارہ ستاسو نہ دی آیا نہ وینی تاسو چہ بیشکہ زہ پورہ ورکوم پیمانہ او زہ
وَأَنَا لَفَاعِلُونَ ﴿۸﴾ وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا	د خپل پلار تہ (میرنی) رور ہم راویلی آیا تاسو نہ گوری چہ زہ پورہ پیمانہ ورکوم
بِضَاعَتِهِمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا	بہترہ دمیل مستیا ورکونکو نہ یم نوکہ رائہ وستو تاسو ماتہ ہغہ نو نوشتہ پیمانہ ستاسو د پارہ
أَنْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿۹﴾	او نبہ میل مستیا ورکوم اکہ چرے تاسو ہغہ مالہ رائہ وستو نو تاسو تہ بہ زما د طرفنہ غلہ نہ ملاویبری
	زما سرہ اومہ راخی نزدی ماتہ او نیل ہغوی مونہ بہ کوشش او کرو د غوبستلود ہغہ د پلار د ہغہ نہ
	اونہ بہ زما خوا تہ رانزدی کیبری ہغوی او نیل چہ مونہ بہ نی د پلار نہ ضرور او غوارو
	او بیشکہ مونہ خامخا کونکی یو ددی کار او او نیل یوسف غلامانو خپلو تہ چہ کیبری
	اودا کار بہ ضرور کووا یوسف <small>ﷺ</small> خپلو خادمانو تہ او نیل چہ دوی ادا کرے قیمت
	قیمت د سامان د ہغوی بہ بارونو د ہغوی کنبی د پارہ ددی چہ ہغوی او پیژنی ہغہ کلہ چہ
	دوی بہ سامان کنبی پتہ کیبری کیدی شی چہ خپلو خپلوانو تہ واپس اوریسی نو
	واپس لا رشی ہغوی کور خپل تہ شاید چہ ہغوی واپس راشی
	وی پیژنی او کیدی شی چہ بہ دی وجہ واپس راشی

قوله تعالى: وَجَاءَ إِخْوَتُهُ يُوسُفَ

دیوسف ﷺ | رونہ بہ مصر کنبی :- وانی چہ حضرت یوسف ﷺ د مصر د وزیر بہ حیثیت سرہ اوہ کالہ غلہ دانہ بہ نبہ توگہ راجمع کرہ۔ دی نہ پس چہ کلہ عام قحط کالی شروع شوہ او خلق یوی یوی دانہ تہ محتاج شو نو ہغوی محتاجانوتہ ورکول شروع کرل۔ دا قحط د مصر د علاقہ نہ واخلہ ترکنعان پوی بنارونو کنبی وو۔ ہغہ بہ ہر یو باہرنی سری تہ د غلی دک او بن ورکولو او پخیلہ د ہغہ لبسکر بلکہ

بادشاه پخپله په ټوله ورځ کښې صرف یو ځل یوه نیمه نمړنی خوړله. او اهل مصر باندي به نې په ډکه خپته خوراک کولو. نو په دغه زمانه کښې دا خبره د الله ﷻ یو رحمت وو. دا هم روایت دې چه هغوی په رومی کال د مال په بدل غله خرڅوله. په دوئم کال د سامان او اسباب په بدله کښې او په دریم کال هم او په څلورم کال هم، بیا پخپله د خلقو او د هغوی د اولاد په بدله نو دغه خلق اود هغوی اولاد او د هغوی د مال دوی مالکان جوړشو. خود دې نه پس هغوی دا ټول آزاد کړل اود هغوی مال نې هم هغه خلقو ته حواله کړو. دا روایت د بنواسرائیل دې کوم ته چه مونږ رېستیا اودروغ نشو ونیلې. دلته دا خبره بیانېږي چه په دې راتلونکو خلقو کښې د حضرت یوسف ﷻ روڼه هم وو چه د پلار په حکم راغلی وو. هغوی ته معلومه شوې وه چه عزیزمصر د مال په بدله غله ورکوی. نو یعقوب ﷻ خپل لس ځامن هلته اولیکل اود حضرت یوسف ﷻ سکه رور بنیامین چه د یوسف ﷻ نه پس د هغه پلارته د ټولونه زیات گران وو خپل ځان سره نې حصار کړو.

د یوسف ﷻ درونږونه عجیبه سوالونه: کله چه دا قافله دالله ﷻ نبي له راورسیدل نو هغه په یونظر ټول اویژندل خو په دوی کښې یو هم دې اونه پیژندلو. ځکه چه هغه د دوی نه په وړوکوالی کښې جدا شوې وو. روڼو دې د سودا گرو په لاس خرڅ کړې وو، هغوی ته څه پته وه چه بیا څه اوشو او دا خو په گمان کښې هم نشو راتلې چه هغه ماشوم کوم چه د غلام په حیثیت خرڅ شوې وو نن هم هغه عزیز مصر جوړشوې دې اوبل طرفته حضرت یوسف د خبرو طرز داسې اختیار کړې وو چه هغوی ته دا گمان هم اونه شو. د هغوی نه نې تپوس او کړو چه تاسو خلق زمونږ ملک ته څنگه راغلی؟ هغوی ونیل چه دې اوریدو سره به ته مونږ ته غله راکړې. هغه ونیل چه زما شک دې چه تاسو چرته جاسوسان خو نه نې؟ هغوی ونیل د الله پناه مونږ جاسوسان نه یو، ونې فرمائیل چه تاسو د کوم ځای اوسیدونکی نې؟ هغوی ونیل د کنعان او زمونږ د والد محترم نوم حضرت یعقوب ﷻ د الله نبي دې. هغوی تپوس او کړو چه تاسو نه علاوه د هغه نور ځامن هم شته؟ هغوی ونیل چه او مونږ دولس روڼه وو. مونږ کښې چه کوم کشر وو او زمونږ د پلار دسترگو ستورې وو، هغه هلاک شو، هم دهغه یو رور وو، هغه پلارمونږ سره اونه لیگلو بلکه خپل ځان سره نې حصار کړو چه په هغه سره پلار ته اطمینان او تسلی وی. د دې خبرونه پس هغوی حکم ورکړو چه دوی سرکاری میلمانه او گنډنې او هر قسم خاطرې او کړنې او په ښه ځای کښې حصار کړنې. اوس چه کله هغوی ته غله ورکړې شوه اود هغوی بوجنې نې ډکې کړې او څومره څاروی چه هغوی سره وو او څومره غله نې اوچتولې شوه ورنې کړه او ورته نې اوفرمائیل چه د خپل صداقت د اظهار د پاره خپل هغه رور کوم چه تاسو ځان سره دې ځل نه دې راوستې هغه راوړنې. گورنې ما تاسو سره ښه اخلاق او کړل او ستاسو مې ډیر خاطر او میلمستیا او کړه. دغه شان رغبت ورکولو سره نې دهمکې هم ورکړه که دوباره راتلو کښې موځان سره رانه وستلو نو یوه دانه غله به هم درنه کړم بلکه تاسو به خپل ځان سره هم پرېنږدم. هغوی وعده او کړه چه مونږ به هغه ته اووایو اولالچ وغیره به ورکړو او د هر قسم کوشش به کوو چه خپل هغه رور هم راولو اود بادشاه په وړاندې مونږ درغژن نشو.

یوسف ﷻ ددوئ نه د رور راوستلو دپاره گانډه واخستل: سدی ﷻ فرمائی چه حضرت یوسف ﷻ د هغوی نه گانډه واخسته چه کله مو راوستلو نو دا به واخلی خو دا خبره زړه ته څه ښه نه لگی ځکه چه هغه خو دوی ته د واپسني ډیر لوی رغبت او ډیره تمنا ظاهره کړې وه. کله چه روڼو د ټلو تیارې او کړو نو حضرت یوسف ﷻ خپل کارندوته اشاره او کړه چه کوم سامان دوی راوړې وو اودڅه په عوض چه دوی مونږ ته غله اخستې ده هغه هم واپس کړنې خو په دې هوښیارتیا سره چه دوی ته پته هم اونه لگی. دهغوی په کجاوو او بورو کښې هغه ټول خیزونه کیردنی. ممکن ده چه دا وجه وی چه هغه ته دا خیال شوې وی چه اوس به په کور کښې څه وی کوم خیز دپاره چه دوی بیا راشی اوبیا غله واخلي او دا

هم کیدیشی چه د خپل رور او پلارنه د غلی په معاوضه کبښی څه اخستل مناسب نه وو گنړلی او دا هم گمان دې چه هغه دا خیال کړې وی چه کله دوی خپل سامانونه کولاؤکړی او داهرڅه اووینی نو خامخابه دوی زمونږ څیزونو واپس کولو د پاره راځی نو په دې بهانه باندي به رور سره ملاقات اوشی.

فَلَمَّا رَجَعُوا
ا نوهرکله چې واپس لاړل هغوی
انوکله چې هغوی خپل پلار ته واپس اورسیدل
إِلَىٰ آبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَنَعَ مِنِّي
پلار خپل ته نووې وئیل ائی پلاره زمونږ منع کړې شوه زمونږ نه پیماننه نو اولیره زمونږ سره
نووې وئیل چې ائی زمونږ بابا جانده په مونږ بیا د پاره غله بنده شوې ده زمونږ سره زمونږ رور
أَخَانَا نَكَتَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ۝ قَالَ
رور زمونږ چې پیماننه راوړو او بیشکه مونږ د دده خامخا حفاظت کونکی یو او وئیل یعقوب
اولیره چې غله راوړو او مونږ به د هغه حفاظت کوو یعقوب <small>عليه السلام</small> او وئیل چې
هَلْ أَمْنَكُمُ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمْنَتُكُمْ عَلَىٰ آخِيهِ
ایا اعتبار او کرم په تاسو په حق دده کبښی مگر هغسی لکه چې ما اعتبار کړې وؤ په حق د رور دده کبښی
ایا زه دده په باره کبښی په تاسو باندي هغه شان اعتبار او کرم لکه چې له دې نه وړاندي می د دده د رور
مِنْ قَبْلُ ۗ قَالَ لَهُ خَيْرٌ حِفْظًا ۗ وَهُوَ أَرْحَمُ
مخکبښی د دې نه پس الله بهتر دې په لحاظ د حفاظت کولو سره او هغه زیات رحم کونکی دې
(یوسف) په باره کبښی درباندي کړې و واپس هم الله ډیر ښه محافظ دې هغه د ټولو نه زیات مهربان دې
الرَّحِيمِينَ ۝
د رحم کونکو نه
اوهرکله چې هغوی سامان پرانستو

قوله تعالى: فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ آبِيهِمْ

د یوسف عليه السلام د روڼو واپسی: بیان کیږی چه کله پلار ته راورسیدل نو هغوی او وئیل اوس مونږ ته غله نشی ملاویدی تر هغه وخته پورې چه تاسو مونږ سره زمونږ رور اونه لیکنی که دې مونږ سره وو نو کیدیشی چه ملاوشی. تاسو بې فکره اوسیرئیی مونږ به دهغه خیال ساتو. د (نکتل) دوئم قراءت (یکتل) هم دې حضرت یعقوب عليه السلام او فرمائیل بس تاسو به ده سره هم هغه کار او کړنی کوم چه مود ده رور حضرت یوسف عليه السلام سره کړې وو چه د دې ځای نه مو بوتلو اوبیا دلته په رارسیدو باندي مو څه خبره جوړه کړه. (حافظا) دوئم قراءت (حفظا) هم دې. هغه فرمائی هم الله عز وجل بهترین حافظ اوساتندونکې دې او هغه خودې الرحم الرحمین زما په بوداوالی او زما په کمزورنی باندي رحم او کړنی او کوم غم او تکلیف چه ماته د خپل بچی دې هغه به لرې کړی. زما د هغه پاک ذات نه دا امید دې چه هغه به زما یوسف ماسره بیا ملاوکړی. او زما خفگان به لرې کړی په هغه باندي یو کار هم مشکل نه دې اونه هغه په خپلو بند یگانو باندي خپل رحم او کرم بندوی.

وَلَبَّآ	فَتَحُوا	مَتَاعَهُمْ	وَجَدُوا	بِضَاعَتَهُمْ
او هر کله چې پرانستو هغوی سامان خپل بیا موندو هغوی مال خپل				
او هر کله چې هغوی سامان پرانستو نو خپل مال ئې بیا موندو کوم چې				
رَدَّتْ	إِلَيْهِمْ	قَالُوا	يَا أَبَانَا	مَا نَبْغِيْ هَذِهِ
چې واپس کړې شوې دې هغوی ته او وئیل هغوی ائی پلاره زموږ څه غواړو موږ دادې				
ورته واپس شوې وو هغوی او وئیل چې ائی بابا موږ لا نور څه غواړو ؟ دا دې				
بِضَاعَتِنَا	رَدَّتْ	إِلَيْنَا	وَنَمِيرُ	أَهْلَنَا
مال زموږ چې واپس کړې شوې دې موږ ته او خوبه او غله به راوړو بال بچ خپل ته او حفاظت به کوو موږ				
زموږ مال هم موږ ته واپس شوې دې او موږ به د خپل کور والو د پاره نوره غله راوړو او د خپل				
أَخَانَا	وَنَزْدَادُ	كَيْلَ	بَعِيرٍ	ذَلِكَ كَيْلَ
د رور زموږ او زیات به راوړو (بار) پیمانہ داوین دا پیمانہ ده آسانه او وئیل یعقوب				
رور به حفاظت کوو او د یو اوښ بار به زیاتې راوړو او د یو اوښ غله به ډیره په آسانه ملاؤ شی یعقوب				
لَنْ أُرْسِلَهُ	مَعَكُمْ	حَتَّى	تُؤْتُوْنَا	مَوْثِقًا
هرگز نه لیرم زه دې تاسو سره تر هغې پورې چې را کړئ تاسو ماته وعده محکمه د الله په نوم				
او وئیل ازه به هیڅ کله دې تاسو سره اونه لیرم تر څو چې ماته د الله په نوم پوځ قول رانه کړئ				
لَتَأْتِنِيْ	بِهِ	إِلَّا	أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ	فَلَمَّا
چې خامخابه واپس راوړلی ماته دې بغير د دې نه چې گیر شئ تاسو نو کله چې ورکړه هغوی هغه ته				
چې ماته به ئې خامخا واپس راوړلی البته دا چې تاسو ټول پخپله چرته را کبیر شئ انو هر کله چې هغوی				
مَوْثِقَهُمْ	قَالَ	اللَّهُ	عَلَى مَا	نَقُولُ
وعده محکمه خپله نو او وئیل یعقوب چې الله په هغه څه چې وایو موږ ضامن دې				
پوځ قول ورکړو انو یعقوب او فرمائیل چې موږ څه وایو الله د دې ضامن دې				

قوله تعالى: قَالَ يَا أَبَانَا مَا نَبْغِيْ

یوسف علیه السلام غله هم ورکړه او قیمت ئې هم واپس کړو: دا اول بیان اوشو چه د رور ورو واپسني په وخت د الله نبي د هغوی مال او متاع سره د اسبابو ټول په پټه هغوی ته واپس کړې وو. کله چه هغوی کورته اورسیدل او کجاوې کولاؤ کړې او ټول سامان ئې جدا جدا کړو نو خپل ټول څیزونه ئې هم هغه شان اوموندل نو خپل پلارته ئې او وئیل چه اوس واخله نور څه غواړې، هر څه خو عزیز مصر موږ ته واپس کړل اود بدلې غله ئې هم پوره پوره را کړه. اوس خو موږ سره خپل رور پریرده نو موږ به د خپل خاندان دپاره غله هم راوړو اود رور په وجه به راته د یو اوښ بار نور هم ملاؤشی ځکه چه عزیز مصر هر یو کس ته یو اوښ بار ورکوی. او تاسو دې موږ سره لینگلو کښې ولې تامل کوې؟ موږ به د هغه پوره خیال اویالنه کوو. دا ناپ ډیر آسان دې، دا وو د کلام تنمه او کلام ښه کول. حضرت یعقوب علیه السلام ددې ټولو خبرو باره کښې فرمائی چه تر کومې تاسو حلفیه اقرار اونکړئې چه خپل دا رور

بہ ماتہ خپل خان سرہ واپس رارسوئی گئی نو زہ بہ نہی تاسو سرہ نہ لیگم. او دا یوبلہ خبرہ دہ چہ ٲول راگیرشئی او راخلاص نہ شئی. نو خامنو اللہ ﷻ ترمینخہ کړو او کلکہ وعدہ نہی او کړہ. اوس حضرت یعقوب ﷻ او فرمائیل چہ زمونږ د دې خبرو اترو اللہ ﷻ وکیل دې. خپل خوږ خوئی هغوی سرہ کړو. ځکه چہ د قحط د وجہ د غلې ضرورت وو او بغیرد لیگلو نہ بل څه لار نہ وه.

وَقَالَ يَبْنَى لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ ط
او وې وئیل ائی زما خامنو! مه ننوځئ په دروازه یوه باندي او ننوځئ په دروازو مختلفو باندي او هغه او وئیل ائی زما خامنو! تاسو هم د یوې دروازې نه (بشارته) مه ورننوځئ بلکه په جدا جدا دروازو
وَمَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ط إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ ط
او نه شم دفع کولې زه ستاسو نه د حکم د الله نه هیڅ څیز نه دې حکم مگر الله لره دې داخل شئی اوزه د الله ﷻ د څه فیصلې نه تاسو بیچ کولې نه شم د هغه نه بغیر د بل هیچا حکم نه چلیږی
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ٥
په هغه باندي بهروسه کړې ده ما او هم په هغه باندي پکار دې چې توکل کوی توکل کونکی خلق په هغه مې بهروسه ده او په هغه دې بهروسه کونکی بهروسه او کړی
وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُم ط مَا كَانَ
او کله چې ننوتل هغوی د هغه طرفنه چې حکم کړې وو هغوی ته پلار د هغوی نه وو او کله چې هغوی د هغه ځانې نه ورننوتل د کوم نه چې دوی ته د دوی پلار حکم کړې وو د الله ﷻ
يُغْنَىٰ عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ ط
چې دفع کړی نه وې د هغوی نه د حکم د الله نه څه څیز مگر ادا یو شک و واپه زړه کنبې د یعقوب په مقابله کنبې هیڅ تدبیر هم د هغوی په کار راتلې نشو دا خو د یعقوب ﷻ په زړه کنبې یو ارمان وو
قَضَاهُ ط وَإِنَّهُ لَكُدُّوْعِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْتَهُ ط
چې ترسره نه کړو او بیهشکه هغه خامخا خاوند د علم و واپه سبب د دې چې تعلیم ورکړې وو زمونږ هغه ته چې هغه نه پوره کړو او هغه د علم خاوند وو ځکه چې مونږ ورته علم ورکړې وو
وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ٥
خولیکن زیات د خلقو نه نه پوهیږی په حقیقت
خوزیات خلقی په دې حقیقت نه پوهیږی

قوله تعالی: وَقَالَ يَبْنَى لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ د حضرت یعقوب ﷻ خامنوته وصیت. د الله ﷻ نبی حضرت یعقوب ﷻ ته د خپلو بچو د نظره کیدو ویره وه ځکه چہ هغوی ښه تکړه، ښانسته مضبوط خوانان وو. په دې وجه د تلو په وخت کنبې هغوی ته فرمائی چہ خوږو بچو تاسو ٲول د ښار په یوه دروازه ښار ته مه داخلېږئ بلکه په مختلفو دروازو یو یو دوه دوه لار شئی.

نظر لکیدل حق دی :: حُکھ نظر لکیدل حق دی پہ اس سور داسی نہ راغورزوی بیا ورسره فرمائی چه په دی زه پوهیریم او دا زما ایمان دی چه داندبیر په تقدیر کنبی اخوا دیخوا نشی کولی د الله ﷻ قضا هیخ حُوک په خپل تدبیر سره نشی بدلولی. د الله ﷻ غوښتنه به پوره کیږی. حکم هم د هغه چلیږی، حُوک دی چه د هغه اراده بدله کړی؟ د هغه فرمان روستو کړی؟ د هغه قضا واپس کړی؟ زما یقین هم په دی باندی دی او په ما خه موقوف دی دهریو توکل کونکی په هغه باندی توکل کول پکار دی. خامنود پلاز حکم اومنلو اوهم دغه شان په مختلفو دروازو کنبی تقسیم شو او بنار کنبی داخل شو. دغه شان هغه قضا خو واپس کولی نشوه خو حضرت یعقوب عليه السلام یو ظاهری تدبیر پوره کړو چه دی سره به هغوی د بد نظر نه بچ شی. هغه دی علم وو د الله ﷻ علم هغه سره وو او اکثر خلقو په دی نه پوهیږی.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوْسُفَ

| اوهرکله چې | وړ داخل شو | په یوسف باندی

| اوکله چې هغوی یوسف عليه السلام ته وړغلل

أَوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا خُوكَ فَلَا تَبْتَسْ

| رانزدی نی کړو | خان ته | رور خپل | ورته نی اووئیل | بیشکه زه رور ستا یم | نومه کوه غم ته

| نوهغه خپل سکه رور خان سره یوځانی کړو | اوورته نی اووئیل چې هم زه ستا رور (یوسف) یم | نوته

يٰمَيْمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۰﴾

| په هغه کارونو | چې وو هغوی | چې کول به یی |

| د دوی په کارونو مه غمژن کیږه |

قوله تعالیٰ: :: إِنِّي أَنَا خُوكَ

حضرت یوسف عليه السلام خپل رور بنیامین او پیژندلو: - بنیامین چه د حضرت یوسف عليه السلام سکه رور وو هغه سره د نورو رورو چه کله مصر ته اورسیدل نو هغه په خپله سرکاری مهمان خانه کنبی میشته کړل، دیر عزت او اکرام نی او کړو اوصله او انعام او اکرام نی ورکړو. خپل رورته نی په خان له خای کنبی او فرمانیل چه زه ستا رور یوسف یم الله ﷻ په ما باندی انعام او اکرام کړیدی. اوس تاله پکار دی چه رورو ماسره کوم سلوک کړی وو د هغی خفگان مه کوه او حقیقت په دوی باندی مه ښکاره کوه. زه په کوشش کنبی یم چه په خه ناخه طریقه تا خان سره حصار کړم.

فَلَمَّا جَهَّزَهُم

| نوهر کله چې | تیار کړو یوسف هغوی د پاره

| کله چې نی د هغوی سامان تیار کړو

بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّن

| سامان دسپرد هغوی | نو کینبودو هغه الوښی د خښلو | په بار کنبی | درور خپل | بیا اواز اوکړو

| نوخپله پیاله نی د خپل سکه رور په سامان کنبی کینبوده | بیا یو اواز کونکی اواز اوکړو

مُؤَدِّنًا أَيْتَهَا الْعَيْرُ إِنَّكُمْ لَسُرِقُونَ ﴿۱۱﴾ قَالُوا

| یو اواز کونکی | ای | د قافلې خلقو | بیشکه تاسو | خامخا غله یی | اووئیل هغوی

| چې ای د قافلې خلقو | تاسو غله یی | هغوی اووئیل

وَأَقْبَلُوا	عَلَيْهِمْ مَا	ذَاتَقَعْدُونَ	قَالُوا	نَفَقِدُ
او مخونه ني را وارول په هغوى څه خيز ورك شوي دي ستاسونه او وييل هغوى اور كه ده زمونږ نه	او مخونه ني ورپسي را وارول ستاسونه څه ورك شوي دي هغوى او وييل زمونږ نه د			
صَوَاعَ الْمَلِكِ	وَلَمِنَ	جَاءَ بِهِ	حِمْلٍ بَعِيرٍ	وَإِنَّا بِهِ زَعِيمٌ
پيمانہ د بادشاه اودې دپاره دهغه چا چې راني وروغه بار د اوبن او زه په دې ذمه واريم	بادشاه پيمانہ اور كه شوي ده او چا چې راپيدا كړه هغه د پاره د اوبن يوبار (غله) انعام دي او زه د دې ذمه واريم			

قوله تعالى: جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ

د رور د ايسارولو تدبير:- کله چه هغه خپلو روڼو ته د عادت مطابق د غلې يو يو اوبن وركړو اود هغې سامانونه ني اوتړل نو خپلو هوښيارو نوكرانو ته په پټه اشاره او كړه چه د چاندني شاهي جام د بنيامين په سامان كښي پټ كړنى. بعضو وييلى چه دا جام د سرو زرو وو. په دې به اوبه څكلې شوې او هم په دې به غله وركولې شوه. ابن عباس ؓ فرماني چه سپينو زرو وه چه دوى هغې كښي اوبه څكلې. هم داسې پياله حضرت عباس ؓ سره هم وه په جاهليت كښي. حضرت يوسف ؑ نوكرانو هغه جام د هغه د رور بنيامين په بار كښي كيخوده، كله چه دوى روان شو نو دروستونه د يو آواز كونكى آواز راتلو چه اې د قافلي خلقو تاسو غله ني. هغوى آواز واوريدو نو اودريدل، اخوا متوجه شو او تپوس ني او كړو چه ستاسو څه خيز اورك شوي دي. جواب ملاوشو شاهي پيمانہ كوم سره چه غله ناپ كيدله. واورنى شاهي اعلان دي چه د دغې پيدا كونكى د پاره يو اوبن غله ده او زه ستاسو ضامن يم.

قَالُوا	تَاللّٰهِ	لَقَدْ عَلِمْتُمْ	مَا جِئْنَا	لِنُفْسِدَ
او وييل هغوى قسم په الله په تحقيق سره تاسو ته ښه معلومه ده چې نه يوراغلى مونږ دپاره ددې چې فساد او كړو	هغوى او وييل چې په الله قسم تاسو ته معلومه ده چې مونږ دي وطن ته د فساد دپاره نه يوراغلى			
فِي الْأَرْضِ	وَمَا كُنَّا	سُرِقِينَ	قَالُوا	فَمَا جَزَاءُ
په زمكه كښي اونه يو مونږ غلاكونكى او وييل هغوى نوڅه ده سزا د هغه كه وي تاسو	اونه مونږ غله يوا هغوى او وييل كه چرې تاسو دروغژن ثابت شوي نوبيا به د هغه			
كَذِبِينَ	قَالُوا	جَزَاءُ	مَنْ	وُجِدَ
دروغژن او وييل هغوى سزا د هغه (دا ده) هغه څوك چې بيا موندې شو خيز په بار د هغه كښي	څه سزا وي هغوى او وييل چې د هغه سزا دا ده چې د چا په سامان كښي پيمانہ راوخته نوهم هغه			
فَهُوَ	جَزَاءُ	كَذٰلِكَ	تَجَزٰى	الظَّالِمِينَ
نوهم هغه (سرې) د دې بدله ده دارنگې بدله وركوو مونږ ظالمانو ته نو شروع او كړه يوسف	دي د غلا په بدله كښي ايسار كړې شي مونږ ظالمانو ته هم دغه شان سزا وركوو نو دخپل رور			
بِأَوْعِيَّتِهِمْ	قَبْلَ	وَعَاءِ	أَخِيهِ	ثُمَّ
په بارونو د هغوى مخكښي د بار د رور خپل نه بيا راوويستله هغه پياله د بار نه د رور خپل	د بورى نه وړاندې ني د هغوى د بورى (تلاشى) شروع كړه بيا ني دخپل (سكه) رور د بورى نه (پيالى) راوښكله			

كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيُوسُفَ
دارنگی تدبیر او بنود و مونر یوسف ته نہ و ہغہ چہ نیولی نی وی رور خپل پہ دین کبسی اد بادشاہ
دغہ شان مونر یوسف ﷺ د پارہ تدبیر او کرو ہغہ خپل رور د بادشاہ (مصر) پہ قانون کبسی اخیستی نہ شو
اِلَّا اَنْ يَّشَاءَ اللّٰهُ نَزَّحَتْ دَرَجَاتٍ مِّنْ نَّشَاۗءٍ وَّفَوْقَ
بغیر ددی نہ چہ او غواری اللہ پورته کوو مونر درجہ دہغہ جا چہ او غوارو مونر او د پاسہ
مگردا چہ اللہ ﷻ ته منظورہ وہ مونر چہ د جا درجہ اوچتول او غوارو اوچتی نی کرو او دھر
كُلُّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ
دھر خاوند علم اوچت علم والا شتہ
عالم د پاسہ بل لوئی عالم شتہ

قوله تعالى: كَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِيْنَ

د یوسف ﷺ درونرو پہ نزد د غل سزا۔ پخپل خان دغلا تہمت اوریدو سرہ د یوسف ﷺ د رونرو غورونہ اودریدل او ونی و نیل چہ تاسو مونر پیژنی، زمونر د عادتونو او خصلتونونہ خبرشوی نی۔ مونر داسی نہ یو چہ خہ فساد اوچت کرو او نہ داسی یو چہ غلاگانی کوو۔ شاہی نوکرانو و نیل چہ بنہ دہ کہ جام او پیمانہ پتول پہ تاسو کبسی وو او تاسو دروغٹن شوئی نو د دی سزا خہ پکار دہ۔ ونی فرمائیل چہ د دین ابراہیمی مطابق د ہغہ سزا دادہ چہ ہغہ بہ ہم ہغہ سری ته حوالہ کری شی د چامال چہ نی پت کری وی۔ زمونر د شریعت ہم دغہ فیصلہ دہ۔ اوس د حضرت یوسف ﷺ مطلب پورہ شو، ہغوی حکم ورکرو چہ د دوی تلاشی واخلشی نو اول نی د نورو رونرو سامان اولتبولو حالانکہ معلومہ وہ چہ د ہغوی بارونہ خالی دی خودا صرف د دی دپارہ چہ دوی ته او یا نورو خلقو ته شک اونہ شی۔ ہغہ دا کار اوکرو چہ کلہ د رونرو تلاشی اوشوہ او جام ملاؤ نہ شو نو د بنیامین د سامان تلاشی شروع کرہ۔ د ہغہ پہ سامان کبسی خو نی پخپلہ کیخودی وو نو خود بہ د ہغہ د سامان نہ راوتلو۔ حکم نی اوکرو چہ دی حصارکرتی دا ووہغہ ترکیب چہ اللہ ﷻ پہ خپل حکمت اودیوسف ﷺ اود ہغہ د رور بنیامین د مصلحت دپارہ حضرت یوسف صدیق ﷺ ته خودلی ووخکہ چہ د مصر دبادشاہی قانون مطابق سرہ د دی چہ ہغہ غلاکری وی یوسف ﷺ خان سرہ نہ شو حصارولی۔ ہغوی ته معلومہ وہ چہ د شریعت ابراہیمی فیصلہ دغل مطابق خہ دہ خکہ نی پہ رونرو باندي اول دا و نیلے وو۔ دچا درجہ چہ اللہ ﷻ اوچتول غواری نو ہغہ اوچتوی لکہ چہ داللہ ﷻ فرمان دی۔ پہ تاسو کبسی بہ د ایماندارو درجہ مونر اوچتوو۔ د ہر عالم د پاسہ بل عالم ہم شتہ تردی چہ اللہ ﷻ د تولو نہ لوی عالم دی۔ ہم د ہغہ نہ د علم ابتداء دہ اوہم د ہغہ طرف ته د علم انتہا دہ۔ د عبد اللہ ﷺ قراءت کبسی (فوق کل عالم علیما) دی۔

قَالُوا اِنْ يَّسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ
او نیل ہغوی کہ غلا کوی دی نو پہ تحقیق سرہ غلا کری دہ
ہغوی او نیل کہ (نن) دہ غلا او کرہ نو پخوا ددہ
اَخْرَجَتْهُ مِنْ قَبْلُ فَاسْرَهَا يُّوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَاَوْشَكَارَهَا
رورددہ مخکبسی د دی نہ نو پتہ اوساتلہ دا خبرہ یوسف پہ زپہ خپل کبسی او بشکارہ نی نہ کرہ ہغہ
سکہ رور ہم غلا کری وہ نو یوسف دا خبرہ پہ خپل زپہ کبسی اوچولہ او ہغوی ته نی بشکارہ نہ کرہ

لَهُمْ هَوًى تَه اوی ونیل تاسو ډیر بد یی په لحاظ د مرتبې سره او الله بنه پوهه دې په هغه الزام ورته نی اوونیل چې تاسو ډیر خراب خلق یی او څه چې تاسو بیانوی الله ﷻ په هغې
لَصِفُونَ ﴿۱۰﴾
چې تاسو نی بیانوی
بنه پوهه دې

قوله تعالى: قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ

د یوسف ﷺ طرف ته د غلا دنسبت حقیقت: د رور د سامان نه جام راوتلو سره ئې خبره جوړه کړه گورنې ده غلا کړې وه او هم دا څه چه د ده رور یوسف هم یو ځل ددې نه اول غلا کړې وه. واقعہ دا وه چه د خپل نیکه بت ئې پټ راوچت کړې وو او هغه ئې مات کړې وو. دا هم روایت دې چه د حضرت یعقوب ﷺ یوه مشرہ خور وه چا سره چه د خپل پلار اسحاق ﷺ یو ملاتړ وو کوم چه به د خاندان مشر سره وو. حضرت یوسف ﷺ پیدا کیدو سره د خپلې دې ترور په پالنه کبني وو. د هغې یوسف ﷺ سره ډیره مینه وه. کله چه هغه لږ شان لوی شو نو حضرت یعقوب ﷺ هغه بوتلل غوښتل. خورته ئې درخواست اوکړو ولې خور ئې دا جدائی ناقابل برداشت بیانولوسره انکار اوکړو. بل طرف ته د هغه د پلار حضرت یعقوب ﷺ د شوق هم انتها وه چه کلک شو، نو آخر ئې خور او فرمائیل بنه ده یو څو ورځې پرېږده نو بیا ئې بوزه. هم په دې وخت کبني هغوی دغه کمربند پټه د حضرت یوسف ﷺ د کپړو لاندې پټ کړو، بیا ئې لتون شروع کړو ټول کور ئې اولتولو خو ملاؤ نشو. شور جوړشو آخر فیصله اوشوه چه چه په کور کبني څوک دی دهغوی تلاشی واخلی چه چا سره هم وی نو راوبه ځی. آخر د حضرت یوسف ﷺ تلاشی واخستی شوه، هم د هغه نه راووتلو. حضرت یعقوب ﷺ ته خبر ورکړې شواو د ملت ابراهیمی قانون مطابق هغه خپلې ترورته حواله کړې شواو ترور ئې دغه شان خپل شوق پوره کړو. ترمرگه پورې حضرت یوسف ﷺ پرینخودو. هم د دې خبرې پیغور نن رونږه ورکوی. د څه په جواب کبني چه حضرت یوسف ﷺ غلې غوندې په خپل زړه کبني اوونیل چه تاسو ډیر خراب خلق ئې، د هغه د رورو د غلا حال الله ﷻ ته بنه معلوم دې.

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ
اوونیل هغوی ائی عزیزه بیشکه دده یو پلار دې بوډا ډیرا نو اونیسه
هغوی اوونیل ائی عزیزه بیشکه دده پلار ډیر بوډا دې نو دده په ځانې مونږ کبني یو
أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنْ تَرَكْنَا مِنْ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۱﴾ قَالَ
یو زمونږ نه په ځانې دده بیشکه مونږ وینو تا د احسان کونکو نه اوونیل یوسف
کس اونیسه مونږ وینو گورو چې ته ډیر بنه سرې یې هغه اوونیل
مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا
پناه غواړم په الله سره چې اونیسم زه مگر هغه څوک چې موندلې دې مونږ سامان زمونږ
چې په الله ﷻ سره د دې خبرې نه پناه غواړم چې چا سره مونږ خپل خیز موندلې دې د هغه نه سوا بل څوک

عِنْدَهُ **إِنَّا إِذَا ظَلَمْنَا**

دھغه سره | بیشکھ مونڙ | به يو بيا | خامخا ظالمان |

اونيسم | په دغه وخت کښي خو به مونږ به ظالمانو کښي شمير شو |

قوله تعالى: قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ بِالْأَمْنِ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ

د بنيامين قيد اود رونږو منت زاري. - کله چه د بنيامين نه شاهي مال راووتلو او د هغه د خپل اقرار مطابق هغه شاهي قيدي اوگرځيدو نو اوس هغوی خفه شو. عزيز مصر ته ئې سفارش اوکړو او په هغه ئې د رحم کولو د پاره اووئيل چه د ده پلار ته دې ډير گران دې هغه ضعیف او کمزورې سرې دې. د هغه يو سکه رور هم اول اورک شوې دې. د څه په وجه چه هغه د اول نه خفه دې، اوس که هغه دا واورې نو ويره ده چه ژوندې پاتې نه شي. تاسو زمونږ نه د ده په ځای بل ځان سره حصار کړئ اودې پرېږدئ. تاسو ډير احسان کونکې ئې زمونږ دومره عرض قبول کړئ. حضرت يوسف عليه السلام جواب ورکړو چه دا د زړه سختوالي او ظلم څنگه کيدې شي چه کار دې يو اوکړي اوسزا دې بل اوخوري. بادشاه د ناکرده گناه سزا ورکول او گناهکار پرېخودل دا خو ښکاره بي انصافي او بدسلوکی ده.

فَلَمَّا اسْتَيْسَسُوا مِنْهُ

| نوهر کله چې | ناامیده شو هغوی | د هغه نه

انوکله چې دوی د هغه يوسف عليه السلام

خَلَصُوا نَجِيًّا **قَالَ كَيْبَرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ**

نوجدا شو | دپاره د پتې مشورې | اووئيل | مشر د هغوی | آیا تاسوته معلومه نه ده | چې بیشکھ

نه مایوسه شو | نود مشورې دپاره ځان له شو | په دوی کښي مشر اووئيل | چې آیا تاسو ته معلومه نه ده چې

أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْتِقًا مِّنَ اللَّهِ **وَمِنْ قَبْلُ مَا**

پلارستاسو | اخستی ده | ستاسونه | وعده محکمه | د الله په نوم | او مخکښي ددې نه | هغه

پلار درنه په قسمونو پوخ لوڅ اخستې وو | اود دې نه وړاندې هم تاسو د يوسف عليه السلام په

فَرَطْتُمْ **فِي يُوسُفَ ۚ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّىٰ**

چې زیاتې کړې وو | تاسو | په حق د يوسف کښي | نوهر گز نه خوزیرم زه | ددې زمکې نه | ترهغې پورې

حق کښي قصور کړې دې | نوزه خودا ملک نه پرېږدم | ترڅو چې پلار راته

يَأْذَنَ **لِيَ إِلَىٰ أَبِي أَوْيَحْيَمَ اللَّهُ لِيَ ۚ وَهُوَ خَيْرٌ**

چې اجازت راکړې | ماته | پلار زما | یا فیصله اوکړې | الله | زما په حقله | او هغه | بهتره

اجازت رانکړې | یا الله عز وجل زما په حق کښي څه فیصله اوننه کړې | او هم هغه

الْحَكِيمِينَ **إِرْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ**

د فیصله کونکونه دې | واپس لارښی | پلار خپل ته | انواوایی | ائې پلاره زمونږا | بیشکھ

ډیر ښه فیصله کونکې دې | تاسو خپل پلار ته واپس لارښی | نو ورته وایی چې ائې باباجانه | ستاسو

ابْنِكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَيْنَا وَمَا كُنَّا
چپی خوئی ستا غلا او کرہ او مونہ گواہی ورنہ کرہ مگر خہ چپی مونہ تہ معلوم ووا اونہ وؤ مونہ
خوئی غلا کرہ او مونہ د خیل علم مطابق گواہی ور کرہ ده او مونہ د غیبو
لِلْغَيْبِ حَفِظِينَ ۝ وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ
غیبو د پارہ حفاظت کونکی او تپوس او کرہ د کلی ا هغی نہ ا چپی وؤ مونہ پہ هغی کنبی او د قافلہ
هیخ خبرنہ ووا او پہ کوم کلی کنبی چپی مونہ دیرہ ووا د هغه خانی د خلقو نہ تپوس او کرہ او د هغه قافلہ د
الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ۝
هغی نہ ا چپی را غلو مونہ پہ هغی کنبی او بیشک مونہ خامخا ربینتینی یوا
خلقو نہ تپوس او کرہ ا چپی مونہ ورسره (پہ ملگرتیا کنبی) را غلی یوا او مونہ بالکل ربینتینی یوا

قوله تعالى: فَلَمَّا اسْتَبَسَّوْا مِنْهُ خَلُّوا نَجِيًّا

دیوسف عليه السلام درونرو دمایوسئی نہ پس مشورہ۔ کله چہ دحضرت یوسف عليه السلام تہ د خیل رور د خلاصو لو نہ مایوسہ شو او هغوی دې خبرې پہ کش مکش کنبی و اچول چہ مونہ خو پلار سرہ دیر کلک عہدو پیمان کرې راغلی یو چہ بنیامین بہ تالہ رارسو، او دلته نہ خلاصیدی نشی الزام ثابت شو۔ ہم زمونہ د خیل اقرار پہ وجہ هغه شاہی قیدی او گر خریدو۔ او وانی چہ خہ بہ کوو۔ د خیل مینخ پہ دې مشورہ کنبی مشر رور پہ دې الفاظوسرہ خیل خیالات بنکارہ کرل چہ تاسو تہ بنہ پتہ ده چہ د دومرہ کلکی وعدې نہ پس مونہ د پلار نہ دلته راغلی یو اوس خو هغه سرہ د مخ لگولو قابل نہ یو اونہ دا زمونہ د وس کار دې چہ بنیامین خنگہ د شاہی قید نہ آزاد کرو او بیا د دې وړاندې مونہ خیل اولنی قصور ہم پنبیمانہ کوی چہ دحضرت یوسف عليه السلام بارہ کنبی اول زمونہ دلانہ شوې دې۔ نو اوس خو زہ ہم دلته پاتې کیوم چہ یا خو مې پلار زما قصور معاف کرې او خیل خان تہ دراتلو اجازت را کرې او یا اللہ عزوجلہ ماتہ خہ فیصلہ راوبنایی چہ زہ خو پہ جنگ جگرہ سرہ خیل رور بوخم او یا اللہ عزوجلہ خہ بل خہ صورت جوړ کرې۔ وانی چہ د هغه نوم روبیل وو یا یهودا وو، ہم دغه وو چہ کله حضرت یوسف عليه السلام خپلو رونرو قتل کولو نو ده منع کرې وو۔ اوس دې خپلو نورو رونرو تہ مشورہ ورکوی چہ تاسو بابا جان لہ لارشنی هغوی د حقیقت حال نہ خبر کرئی۔ هغه تہ او وانی چہ مونہ تہ خہ پتہ وہ چہ دې بہ غلاکوی، د غلا مال هغه سرہ موجود دې۔ زمونہ نہ خو ئې د مسئلې تپوس او کرو نو مونہ صورت بیان کرو۔ کہ ستاسو زمونہ پہ خبرہ یقین نہ وی نو تاسو د اهل مصر نہ پوښتنہ او کرئی یا چہ کومې قافلې سرہ مونہ راغلی یو د هغوی تہ تپوس او کرئی چہ مونہ پہ صداقت امانت او حفاظت کنبی ہیخ کوتاہی نہ ده کرې او مونہ چہ خہ عرض کوو هغه بالکل حقیقت دې۔

قَالَ بَلْ
ا او نیل یعقوب بلکہ
ا او مونہ بالکل ربینتینی یو یعقوب او نیل
سَوَلْتُ لَكُمْ اَنْفُسَكُمْ اَمْرًا فَصَبِرْ جَمِيْلًا ۝ عَسَىٰ اللّٰهُ اَنْ يَّاتِيَنِي
اسان کرو ستاسو دپارہ نفسونو ستاسو یو کار نو صبر بہترہ امید دې ا چپی اللہ را ولی ماتہ
بلکہ دا تاسو تہ خپلو نفسونو یوہ خبرہ بناستہ کرې ده انو ہم صبر دیر بنہ دې اکیدیشی چپی اللہ دا ټول

يَهُمُّ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ۝ وَتَوَلَّى عَنْهُمْ
ہغوی تول ایسکھ ہغنا ہم ہغنا بنہ پوہہ دی بنہ حکمت والا دی او وارولو ئی مخ اد ہغوی نہ
مانہ واپس راولی ہغنا پہ ہرخہ پوہہ دی اد حکمت خاوند دی او یعقوب <small>ؑ</small> دہغوی نہ مخ وارولو
وَقَالَ يَا سَفِي عَلَى يُوْسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنُهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ
اوی وئیل انی افسوسہ پہ یوسف بانڈی او سپینی شوی دواہہ سترگی د ہغنا دغم نہ پس ہغنا
اوی وئیل چہ انی افسوسہ پہ یوسف بانڈی اود غم نہ پہ ژرا ژرا ئی سترگی سپینی شوی او ہغنا بہ
كُظِيمٌ ۝ قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتُوْنَا تَذَكَّرُ يُوْسُفَ حَتّٰى
سخت غمگین ووا او وئیل ہغوی قسم دی پہ اللہ چہ تہ ہمیشہ یادوی یوسف تردی پوری
خفہ دلگیر ووا خامنو ئی او وئیل پہ اللہ <small>ﷻ</small> قسم تہ ہمیشہ یوسف <small>ؑ</small> یادوی تردی چہ
تَكُوْنُ حَرَضًا اَوْ تَكُوْنُ مِنَ الْهَالِكِيْنَ ۝ قَالَ اِنَّمَا
چہ شی بہ تہ ناجورہ ڊیر یا شی بہ تہ اد ہلاکیدونکو نہ او وئیل یعقوب بیشکہ
خان بہ ورپسی رنخور کری یا بہ (د ڊیرغمہ) مہ شی ہغنا (یعقوب <small>ؑ</small>) او وئیل چہ زہ خو صرف
اَسْکُوْا بَيْتِيْ وَحُزْنِيْ اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا
زہ فریاد کوم اد غم خپل او د خفگان خپل اللہ تہ او پوہیرم زہ اد طرفہ د اللہ نہ پہ ہغنا خہ
اللہ <small>ﷻ</small> تہ خپل غم او خپل خفگان بیانوم او د اللہ <small>ﷻ</small> د طرفہ پہ ہغنا خہ پوہیرم
لَا تَعْلَمُوْنَ ۝
چہ تاسو پری نہ پوہیری
چہ تاسو پری نہ پوہیری

قوله تعالى: قَالَ اِنَّمَا اَسْكُوْا بَيْتِيْ وَحُزْنِيْ اِلَى اللّٰهِ

د یعقوب ؑ غم - د رونرو د خلی دا خبر اوریدو سرہ حضرت یعقوب ؑ ہم ہغنا او فرمائیل چہ دی نہ وړاندی ئی ہغنا وخت فرمائیلی و وکلہ چہ ہغوی د حضرت یوسف ؑ پہ وینورنگک قمیص پیش کری ووا د خان نہ ئی قصہ اورولې وہ چہ ہم صبر بہتر دی، ہغوی دا کنٹرل چہ ہم د دی پشان ہم دا قصہ ہم دوی د خان نہ جوړہ کری ده. خامنوتہ ئی او فرمائیل چہ اوس د اللہ ﷻ نہ بنکارہ امید دی چہ ڊیر ممکن دی اللہ ﷻ بہ ڊیر زر ما سرہ خپل دریوارہ بچی ملاؤ کری یعنی حضرت یوسف ؑ بنیامین او مشر خوئی روبیل چہ کوم پہ مصر کنبی حصار شوی دی پہ دی امید چہ بنیامین بہ پت راوباسی یا ممکن دی چہ اللہ ﷻ پخپلہ حکم او کری او دی د ہغنا پہ رضامندی سرہ واپس شی خکہ چہ اللہ ﷻ خو علیم دی. زما پہ حال بنہ خبر دی. حکیم دی د ہغنا قضا او قدر اود ہغنا ہریوکار د حکمت نہ خالی نہ وی. اوس دہغنا دی نوی غم ہغنا زور غم ہم تازہ کرو اود حضرت یوسف ؑ یاد پہ زہ کنبی توپونہ وهل. پہ غم کنبی انا للہ وئیل ددی امت خصوصیت دی: حضرت سعید بن جبیر فرمائی (اِنَّ اللّٰهَ) د لوستلو ہدایت صرف دی امت شوی دی د دی نعمت نہ وړاندینی امتونہ سرہ د خپلو انبیاء و محروم وو. گورئی حضرت یعقوب ؑ ہم پہ داسی موقع بانڈی (يَا سَفِي عَلَى يُوْسُفَ) وانی. دہغوی د سترگو نظر تلی ووا غم ہغوی نابینا کری ووا، ژبہ ئی خاموش شوی وہ، پہ مخلوق کنبی د چا نہ گیلہ او شکایت نہ کولو خفہ

إِلَّا الْقَوْمَ الْكَافِرُونَ ﴿۱۰﴾	فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا	يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ
مگر قوم کافران نوھر کله چې ورننوتل په هغه نو وې وئیل انې سرداره د اختیار خاونده	ته ورغلل نو وې وئیل چې انې عزیز نامیده کیږی کله چې هغوی (ورونړه) یوسف	
مَسْنَا	وَأَهْلَنَا الضُّرُّ	وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ فَأَوْفِ
رسیدلې دې مونږ ته او کور والو زموږ ته تکلیف او راوړې ده مونږ سرمایه معمولی نو پوره راکړه	مونږ ته اوزموږ د کور خلقو ته ډیر تکلیف رسیدلې دې او مونږ څه لږه معمولی سرمایه راوړې ده نو	
لَنَا الْكَيْلِ وَتَصَدَّقْ	عَلَيْنَا	إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي
مونږ ته پیمانہ او خیرات او کړه په مونږ باندې بیشکه الله جزا ورکوی خیرات ورکونکو ته	مونږ ته د غلې پوره پیمانہ راکړه او په مونږ خیرات او کړه بیشکه الله صدقه ورکونکو ته بدله ورکوی	

قوله تعالى: يٰٓيُنۢيٰٓ اٰذْهَبُوا فَتَحَسّبُوا مِنْ يُّوسُفَ وَاٰخِيهِ

حضرت یعقوب عليه السلام حکم چه یوسف او بنیامین اولتونی: یعقوب عليه السلام خپلو خامنوته حکم او کړو چه تاسو اخواد یخوا لارښی او حضرت یوسف عليه السلام او بنیامین اولتونی. په عربی کښې (تَحَسَّنَ) لفظ د ښیگرې لتولو د پاره وئیلې شوې دې. اود بدئی لتولو د پاره (تَجَسَّنَ) لفظ وئیلې کیږی. د الله جل جلاله درحمت نه نامیده کیدل نه دی پکار: ورسره فرمانی چه د الله جل جلاله د ذات نه مایوسه کیدل نه دی پکار. د هغه د رحمت نه هم هغه مایوسه کیږی د چا په زړونو کښې چه کفر وی. تاسو لتون مه بندوی د الله جل جلاله نه نیک امید ساتی او خپل کوشش جاری ساتی. نو دا خلق بیا مصر ته لاړل. د حضرت یوسف عليه السلام په دربار کښې حاضر شو هلته ئې خپله مجبوری ښکاره کړه چه قحط کالنی زموږ خاندان خراب کړې دې. مونږ سره هیڅ نشته په څه سره چه غله واخلو، اوس ردی، خراب ناقص او بې قیمتته څه داسې باقی پاتې څیزونوسره تاله راغلې یو لکه چه دې ته هډو بدله نه شی وئیلې او نه څه قیمت جوړیږی خو زموږ خواهش دې چه تاسو مونږ ته هم هغه راکړنی کوم چه په رښتیا صحیح او پوره قیمت باندې ورکونی. زموږ بارونه ډک کړه او زموږ کجاوې ډکې کړه، د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه په قرات کښې (فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ) په بدله کښې (فَأَوْفِرْ كَابِنَا) دې. یعنی زموږ اوبسان د غلې نه بار کړه او په مونږ باندې صدقه او کړه. زموږ رور خلاص کړه یا دا مطلب دې چه دا غله زموږ د دې مال په بدله کښی نه بلکه د خیرات په توگه راکړه. د حضرت سفیان بن عیینه رضی الله عنه نه تپوس کیږی چه زموږ د نبی نه اول هم په یو نبی باندې صدقه حرامه شوې ده؟ نو هغوی هم دا آیت لوستلو سره استدلال او کړو چه نه دې شوې. دمجاهد نه سوال اوشو چه آیا د یوسړی په خپله دعا کښې دا وئیل مکروه دی چه یا الله په ما باندې صدقه او کړه ونی فرمائیل چه او ځکه چه صدقه خو هغه کوی چه د ثواب طالب وی

قَالَ	هَلْ عَلِمْتُمْ	مَا	فَعَلْتُمْ	بِيُوسُفَ	وَأَخِيهِ
او وئیل یوسف ایا علم شته تاسو ته په هغه کار چې کړې وو تاسو په یوسف باندې او په ورور د هغه	یوسف <small>عليه السلام</small> تپوس او کړو چې ایا تاسو ته معلومه ده چې تاسو د یوسف اود هغه ورور سره څه کړی وو.				
إِذْ	أَنْتُمْ	جَاهِلُونَ ﴿۱۱﴾	قَالُوا	عَائِكَ	لَأَنْتَ
کله چې تاسو نا پوهه وئ او وئیل هغوی ایا ولې ته خامخا هم ته یوسف ئې څه او وئیل هغه	کوم وخت کښې چه تاسو نه پوهیدلئ هغوی او وئیل چې ایا هم ته یوسف <small>عليه السلام</small> یې هغه او وئیل چې				

أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنَّ
زہ یوسف یم اودا رور زما دی احسان او کرو اللہ پہ مونر بانڈی بیشکہ حقیقت دادی ہغہ خوگ
هُوَ اَهُمَّ زَهُ يَوْسُفَ وَيُوسُفَ اودا زما ورور دی پہ مونر بانڈی اللہ احسان کری دی یقینا
يَتَّقِي وَيَصْبِرُ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْحَسِنِينَ ۝ قَالُوا
چی اوویری اوصبر او کری نوبیشکہ اللہ نہ ضائع کوی اجر د نیکانو خلقوا اووئیل ہغوی
خوگ چی اللہ نہ ویری اوصبر کوی نوبیشکہ اللہ نہ ضائع کوی ہغوی اووئیل
تَاللَّهِ لَقَدْ أَثَرْنَا عَلَيْكَ وَإِنْ كُنَّا لَخَطِئِينَ ۝
قسم دی پہ اللہ خامخا بیشکہ غورہ کری تہ اللہ پہ مونر بانڈی اوویشکہ اووونر خامخا خطا کار
پہ اللہ قسم اللہ تاتہ پہ مونر بانڈی فضیلت در کری دی اوویشکہ ہم مونر خطا کار یو
قَالَ لَأَتْرِبَنَّ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ
اووئیل یوسف نشستہ سزا پہ تاسو نن ورخ او دی بنسی اللہ تاسو او ہغہ زیات رحم کونکی دی
یوسف ورته اووئیل چی پہ تاسو ہیخ سزا نشستہ اللہ دی تاسو معاف کری اوہغہ تولو نہ زیات
الرَّحِيمِينَ ۝
درحم کونکونہ
مہربانہ دی

قوله تعالى: قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ

د رونرو حضرت یوسف عليه السلام سرہ دریم ملاقات: کله چہ رونرہ حضرت یوسف عليه السلام له پہ دی عاجزی او بی بسنی سرہ اورسیدل اوخپل ټول تکلیفونہ ئی بیان کړل. دخپل پلار اوکور د خلقو مصیبتونہ ئی بیان کړل نود حضرت یوسف عليه السلام زړه راډک شو او خان ئی قابونہ کړو اودسر نہ ئی تاج راگوز کړو او رونرو ته ئی اووئیل چہ تاسوته خپلې ہغہ ناکردې یادی ہم دی چہ تاسو یوسف سرہ خہ کری؟ اود ہغہ رور سرہ موخہ کری؟ ہغہ خو ستاسو جہالت وو.

هر گناہکار جاہل وی: پہ دی وجہ بعض سلف فرمائی چہ د اللہ جل جلالہ هر گناہکار جاہل دی. قرآن کنبی ارشاد دی ﴿ثُمَّ ان رَّبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ﴾.

یوسف عليه السلام د اللہ جل جلالہ پہ حکم سرہ دوی ته خان اوخودو: پہ ظاہرہ دامعلومیری چہ داوول خل دوو ملاقاتونو کنبی حضرت یوسف عليه السلام ته د خپل خان بنکارہ کولو د اللہ جل جلالہ حکم نہ وو، دی خل حکم اوشو. ہغوی معاملہ صفا کرہ. کله چہ تکلیف زیات شو او سختی زیاتہ شوہ نو اللہ جل جلالہ راحت ورکړو او وسعت ئی پیدا کړو. لکہ چہ ارشاد دی سختی سرہ آسانی ده یقینا سختی سرہ آسانی ده. (۱) اوس ئی رونرہ بیدار شو، خہ پہ دی وجہ چہ د تاج گوزولو سرہ د تندی نینہ بنکارہ شوہ. خہ د دی قسم سوالونہ، خہ حالات او خہ وړاندینی واقعات ټول مخې ته راغلہ. بیاہم خپل شک لریکولو د پارہ ئی تپوس اوکړو ﴿لَأَنْتَ يُوسُفُ﴾ چہ ہم ته یوسف ئی؟ ہغہ د دی سوال پہ جواب کنبی اووئیل چہ او ہم زہ پخپلہ یوسف یم او دا زما سکہ رور دی. اللہ جل جلالہ پہ مونر بانڈی فضل او رحم اوکړو چہ د جداکیدو نہ

پس نہی ملاز کرو۔ د گھوڑ کیندو نہ پس نہی راجمع کرو۔ تقوی او صبر ضائع کیہی نہ۔ نیکی بغیر میوی راوړو نہ پاتہی کیہی۔

اوس روڼو ہم د فضیلت اقرار اوکړو: اوس خو نہی روڼو د حضرت یوسف علیہ السلام د فضیلت او بزرگنی اقرار اوکړو چه واقعی د صورت او سیرت دواړو په اعتبار سره ته په مونږ باندې فوقیت لري۔ د ملک او مال په اعتبار سره ہم الله تعالی تاله په مونږ باندې فضیلت درکړې۔ دغه شان د بعضو په نیز د نبوت په اعتبار سره ہم، ځکه چه حضرت یوسف علیہ السلام نبی وو او دا روڼه نہی نه وو۔ د دې اقرار سره نہی د خپلی خطا کار نہی ہم اقرار اوکړو۔ په دې وخت حضرت یوسف علیہ السلام او فرمائیل زه به د نن ورځی نه پس تاسو ته دا خطایا دوم هم نه۔ زه په تاسو باندې هیڅ غصه وغیره نه کوم، نه په تاسو باندې دا الزام لکوم او نه تاسو نه خفگان کوم بلکه زما دعا ده چه الله تعالی دې تاسو معاف کړی۔ هغه (أَرْحَمُ الرَّحِمِينَ) دې روڼو عذر پیش کړو هغه قبول کړو۔ الله تعالی دې ستاسو پرده اوساتی او تاسو چه څه کړی هغه دې معاف کړی۔

إِذْهَبُوا بِقَبِيصِي هَذَا فَالْقُوَّةَ عَلَى وَجْهِ أَبِي

| یوسی | قمیص زما | دا | نو واچوی دا | په مخ | د پلار زما

| (اوس) تاسو دا زما قمیص یوسی | نو زما د پلار په مخ نہی واچوی

يَاتِ بِصِيرَاءٍ وَأْتُونِي يَا هَلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٠﴾ وَكَلَّمَ الْعِيرَ

| اوبه گرځی | لیدونکی | او راولی ما ته | اهل خپل | تول | او هرکله چی | جدا شوه | قافله

هغه به لیدونکی او گرځی | او مال ه خپل تول خاندان دلته راولی | او کله چی قافله روانه شوه

قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفْقِدُونِ ﴿١١﴾

| او نیل | پلار د هغوی | بیشکه زه | خامخا په ما لگی | بوی | دیوسف | که نسبت نه کوی | دبی عقلی | ماته

نودهغوی پلار او نیل | چی د یوسف علیہ السلام بوئی را باندې لگی | اخواهسی نه تاسو راته لیونی او وانی

قَالُوا تَاللَّهِ تَاللَّهِ إِنَّا كَفِينُ ضَلِيلِكَ الْقَدِيرِ ﴿١٢﴾

| او نیل هغوی | قسم دې په الله | بیشکه ته | په سودا خپله | پخوانی کنبی نہی |

هغوی او نیل | چی په الله تعالی قسم ته پخپل پخوانی وهم کنبی یې |

قوله تعالی: إِذْهَبُوا بِقَبِيصِي هَذَا

د حضرت یوسف علیہ السلام معجزه۔ د الله تعالی رسول حضرت یعقوب علیہ السلام په خپل غم او خفگان کنبی په ژبا ژبا نابینا شوې وو۔ په دې وجه حضرت یوسف علیہ السلام خپلو روڼو ته او فرمائیل چه زما دا قمیص واخلتی او بابا جان له نہی یوسی۔ دا د هغوی مخ سره په لگولو به انشاء الله د هغه نظر روښانه شی بیا هغه او د کور تول خلق مال د لته راولی۔

د یعقوب علیہ السلام معجزه: یو خوا دا قافله دمصر نه اووتله او بل خوا الله تعالی حضرت یعقوب علیہ السلام ته د حضرت یوسف علیہ السلام خوشبونی اورسوله نو هغوی خپل دې بچوته کوم چه هغوی سره وو او فرمائیل چه ماته خود خپل خوږ خوئی یوسف خوشبونی راخی لیکن تاسو خو ما کمتر کم عقل بودا کنړی اوزما په دې خبره یقین نه کونی۔ دې وخت کنبی قافله د کنعان نه د اترو میلو په فاصله باندې وه د الله تعالی په حکم هوا حضرت یعقوب علیہ السلام ته د حضرت یوسف علیہ السلام خوشبونی راوړسوله دې وخت کنبی د حضرت یوسف علیہ السلام د بی درکه کیندو اتیا (۸۰) کاله تیر شوې وو او قافله اتیا فرسخ د هغوی نه لرې وه لیکن نسو

وغیرہ نی اوونیل چہ تہ خو د یوسف پہ مینہ کنبی پہ غلطنی کنبی پریوتلی نی چہ نہ ہغہ ستا د زہ نہ لری کیری او نہ تاتہ تسلی کیری. د ہغوی دا خبرہ دیرہ سختہ وہ یو قابل اولاد د پارہ دا لائق نہ دی چہ خپل پلار تہ داسی اووانی او نہ یو امتی د پارہ دا لائق دی چہ خپل نبی تہ داسی اووانی.

فَلَمَّا أَنْ جَاءَ	نوکلہ چہ راغنی
الْبَشِيرِ	ایا چہ زیری ورکونکی
عَلَىٰ وَجْهِهِ	زیری والا نوواچوؤ ہغہ ہغہ قمیص پہ مخ د ہغہ بانڈی نو واپس راغنی نظر اوونیل یعقوب
فَارْتَدَّ	راغلو او قمیص نی د ہغہ پہ مخ و اچولو نو بیا لیدونکی شو یعقوب <small>عليه السلام</small> اوونیل
بَصِيرًا	کَمُ أَقْبَلُ
قَالَ	ایا نہ وو وئیلی ما تاسو تہ چہ بیشکہ زہ بنہ پوہیرم د طرفہ د اللہ تہ پہ ہغہ خہ
بَصِيرًا	ایما تاسو تہ نہ وو وئیلی چہ بیشکہ ماتہ د اللہ <small>عليه السلام</small> د طرفہ ہغہ خبری معلومی دی چہ
قَالَ	لَا تَعْلَمُونَ
يَا بَنَاتِ	چہ تاسو پری نہ پوہیری اوونیل ہغوی ائی پلارہ زمونہ بنسہ اوغوارہ د پارہ زمونہ د گناہونو زمونہ
اسْتَغْفِرْ	تاسو تہ نہ دی معلومی ہغوی اوونیل ائی بابا جانہ مونہ خطا کار یو زمونہ د پارہ د گناہونو
لَنَا	إِنَّا كُنَّا
ذُنُوبًا	بیشکہ وو مونہ خطا گونکی اوونیل یعقوب او بہ غوارم بنسہ زہ ستاسو د پارہ د رب خپل نہ
ذُنُوبًا	بنسہ اوغوارہ وی فرمائیل دیر زر بہ د خپل رب نہ تاسو د پارہ بنسہ اوغوارم
سَوْفَ	إِنَّهُ
أَسْتَغْفِرُ	بیشکہ ہغہ ہم ہغہ بنسونکی دی ارحم کونکی دی
لَكُمْ	بیشکہ ہغہ بنسونکی رحم کونکی دی
رَبِّي	

قوله تعالى: فَارْتَدَّ بَصِيرًا

د یعقوب عليه السلام بینائی واپس راغله: - وائی چہ د حضرت یوسف قمیص د حضرت یعقوب عليه السلام مشر خوی یہودار او پری وو، دا خکہ چہ ہغوی اول ددغہ شان د دروغو قمیص پیش کری وو کوم نی چہ پہ وینو کنبی لری وو اوپلار لہ نی دا باور ورکولو چہ دا دیوسف وینہ دہ. اوس د بدلی د پارہ ہم دغہ راورو چہ د بدنی پہ بدلہ کنبی بنیگرہ اوشی، د خراب خبر پہ خای بنہ خبر راشی. پہ راتلو سرہ نی د پلار پہ مخ اولگولو. ہم ہغہ وخت د حضرت یعقوب عليه السلام نظر واپس شو او بچوتہ نی اوونیل گورنی ما تاسوتہ دا ہمیشہ نہ وئیل چہ د اللہ عليه السلام بعض خبری ماتہ معلومی دی کوم نہ چہ تاسو صرف بی خبر نی. ما بہ تاسو تہ وئیل چہ اللہ عليه السلام زما یوسف ضرور ماسرہ ملاوئی. اوس دلرو ورخو ذکر دی چہ ما تاسوتہ وئیلی وو چہ نن مالہ زما د یوسف خوشبونی راخی. اوس خامن پشیمانہ دی اود خپل خطا کارنی اقرار کولو سرہ د خپل پلار تہ معافی غواری. پلار نی پہ جواب کنبی فرمانی چہ زما د دی خبری نہ انکار نشتہ او زما د خپل رب تہ دا ہم امید شتہ چہ ہغہ بہ زمونہ خطا گانہ معاف کری. خکہ چہ ہغہ

د بخششونو او مهربانو ذات دې. د توبه و بستونکو توبه قبلوی. زه به صباله د پیشمنی په وخت کبني ستاسو د پاره استغفار او کړم.

د پشمنی په وخت کبني دعاگانې کول پکار دی :: په ابن جریر کبني دی چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ به جمات ته راتلونو اوریدل به نې چه خوک وانی ای اللہ تا راوغو بنتم ما اومئل، تا حکم اوکړو ما په خای کړو، دا د پیشمنی وخت دې ته ما اوببني. هغه غوږ کینخودو نو معلومه شوه چه د حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ د کور نه دا آواز راتلو. هغه د دوی نه تپوس اوکړو نو هغه اوونیل هم دغه وخت دې د کوم وخت د پاره چه حضرت یعقوب رضی اللہ عنہ خپل خامنو ته ونیلی وو چه زه به ستاسو د پاره لږ ساعت پس استغفار کوم. په حدیث شریف کبني دی چه دا د جمعہ شپه وه. په ابن جریر کبني دی چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه دی نه مراد دا دې چه کله د جمعہ شپه راشی خودا حدیث غریب دې اود دې په مرفوع کیدو کبني هم کلام دی. واللہ اعلم.

فَلَبَّأَ دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ
انو هرکله چې ورداخل شو دوی ای په یوسف باندي
ا... بیا چې دوی ټول یوسف <small>رضی اللہ عنہ</small> ته اورسیدل
أَوَىٰ إِلَيْهِ أَبُوهُ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ
نوراندې ئې کړل خان خپل ته مور او پلار او وې ونیل داخل شی بنارته که خوښه وی د الله
نوهغه مور پلار خان سره کبنيول او وې ونیل چې ټول مصر ته داخل شی که الله <small>رضی اللہ عنہ</small> ته منظوره وی
أَمِينٌ ۖ وَرَفَعَ أَبُوهُ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا
په امن سره او پورته ئې کړل مور او پلار خپل او کبنيول ئې په تخت باندي او پریوتل هغوی
نو په امن کبني به او سپړئ او خپل مور پلار ئې په شاهي تخت کبنيول او ټول یوسف <small>رضی اللہ عنہ</small>
لَهُ سُجَّدًا ۖ وَقَالَ يَا بْتَ هَذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ
هغه ته سجده کونکی او اوونیل یوسف ائې پلاره دا تعبیر دې د خوب زما
ته په سجده پریوتل او یوسف <small>رضی اللہ عنہ</small> اوونیل چې ائې زما پلاره دا زما د خوب تعبیر دې
مِنْ قَبْلُ ۖ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ
چې لیدلې وو مامخ کبني بیشکه اوگر خوو دا خوب رب زما رینستینې او بیشکه احسان اوکړو
چې ما وړاندې لیدلې وو هغه (خوب) زما رب رنستیا کړو او ما سره ئې (داخومره) احسان اوکړو
لِي ۖ إِذْ أَخْرَجْتَنِي مِنَ السَّبْحِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ
په ما باندي کله چې ئې راوویستم زه د قید خانې نه او رانې وستې تاسو د صحرا نه روستود هغې نه
چې د جیل نه ئې راوویستلم او تاسو ټول ئې دکلی نه (دلته) راوستئ پس د دې نه چې شیطان زما
أَنْ تَزْعُرَ الشَّيْطَانَ ۖ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي ۖ إِنَّ رَبِّي
چې فساد اچولې وو شیطان په منخ زما او په منخ د رونرو زما کبني بیشکه رب زما
اوزما د رونرو په مینخ کبني فساد اچولې وو بیشکه زما رب

لَطِيفٌ	لَبَّاءٌ	يَشَاءُ	إِنَّهُ	هُوَ	الْعَلِيمُ
بِسْمَةِ تَدْبِيرِ كُونَكِي دِي هَغَه كار لره چي خوبنه نِي شِي بيشكه هغه هم هغه بِنَمَةُ پوهه دِي					
چي خُد غواري نو هغي دپاره بِنَمَةُ تَدْبِيرِ جوړوي هغه په هر خه پوهه د حكمت					
الحكيم					
بِسْمَةِ حِكْمَتِ وَالادِي					
خاوند دِي					

قوله تعالى: فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ

ديعقوب عليه السلام قافله په مصر کښې تپه روڼو باندي حضرت يوسف عليه السلام خپل خان بنکاره کولوسره فرمائيلي وو چه باباجان اود کور ټول خلق دلته راولني نو روڼو نې هم داسې اوکړه. دې بزرگ قافلي د کنعان نه کوچ اوکړو او چه کله مصر ته نزدې اورسيدل نو د الله ﷻ نبي حضرت يوسف عليه السلام د خپل پلار نبي الله حضرت يعقوب عليه السلام د استقبال د پاره د بنار نه بهر راووتلو، دهغه د خائي ورکولو وغيره چه کوم ذکر دې د هغي په بابت د بعض مفسرينو قول دې چه په دې عبارت کښې تقديم او تاخير دې. يعني هغوی دوی ته او فرمائيل ته مصر ته لاړشه انشاء الله په امن او بې خطرې به نې. اوس بنار ته په داخلیدو باندي هغه خپل پلار ته خپل خان سره خائي ورکړو او هغه نې په اوچت تخت باندي کينولو. خو امام ابن جرير رحمته الله ددې ترديد کړيدي او فرمائيلي دی چه په دې کښې د سدي رحمته الله قول بالکل صحيح دې چه کله رومي ملاقات اوشو نو هغه خپل خان سره کړل. او چه کله د بنار دروازه راغله اوس په آرام سره دلته لاړشني خو په دې کښې هم يوه خبره پاتې شوه. (ايوا) په اصل کښې په منزل کښې خائي ورکولو ته وائي لکه «أَيُّ إِلَهٍ آخَاةُ» کښې دی او په حديث شريف کښې هم دی (من اوى محمدنا) (1) هيخ وجه نشته چه مونږ د دې مطلب دا بيان نه کړو چه د هغوی د راتلونو پس او هغوی ته د خائي ورکولونه پس هغوی ته او فرمائيل چه تاسو په امن سره په مصر کښې داخل شئي يعني دلته د قحط وغيره د مصيبتونو نه په آرام سره محفوظ اوسيرئ.

باقی وچ کالی د يعقوب عليه السلام راتلوسره ختمه شوه: مشهوره ده چه کوم د اوچ کالني باقی کال وو هغه د حضرت يعقوب عليه السلام د تشریف راوړو په وجه الله ﷻ لرې کړه. لکه د اهل مکة د قحط سالني باقی کال د حضور ﷺ د دعا په وجه اخواشو. کله چه حضور ﷺ د مکې د خلقو د پاره بددعا اوکړه «اللهم اغني عليهم يسهم كسبهم يوسف» (2) د قحط نه تنگ شو نو ابوسفیان رضي الله عنه شکايت اوکړو او ډير ژړا فریاد نې اوکړو. راجح دادی چې ديوسف عليه السلام مور دغه وخت ژړوندنی وه: عبدالرحمن رحمته الله فرماني چه د حضرت يوسف عليه السلام د مور خو دوراندي نه انتقال شوي وو هغه وخت د هغه پلار سره د هغه ترور راغلي وه. ليکن د امام ابن جرير رحمته الله او امام محمد بن اسحاق وينا ده چه د هغه مور پخپله ژوندنی وه د هغي په مرگ باندي خه صحيح دليل نشته. اود قرآن کریم ظاهري الفاظ هم دا خبره غواري چه د هغوی مور بی بی ژوندنی

(1) صحيح بخاری كتاب فضائل مدينة، باب حرم المدينة رقم: ۱۸۷۰، صحيح مسلم: ۱۳۷۰، يهفي: ۹۹/۶، نسائي: ۴۴۲۲، ابن حبان: ۳۲/۹، مسند ابی عوانه: ۷۶/۵، مجمع الزوائد: ۳۰۷/۳، السنن الكبرى: ۲۱۷/، مسند احمد: ۱۵۲/۱، مسند ابی يعلى: ۴۵۰/۱، شعب الايمان: ۱۸۹/۱، المعجم الكبير: ۲۷۳/۱.

(2) صحيح بخاری كتاب الاستسقاء، باب دعاء النبي ﷺ ((اجعل سنين كسني يوسف)) رقم: ۱۰۰۷، صحيح مسلم: ۲۷۹۸، ترمذی: ۳۲۵۴، مسند احمد: ۴۳۱/۱، يهفي: ۳۵۲/۳، ابن حبان: ۸۰/۱۱، مسند الحميدي: ۶۲/۱، مسند ابی يعلى: ۶۳/۹، المعجم الكبير: ۲۱۴/۹.

موجود وه او هم دغه خبره صحیح هم ده. حضرت یوسف عليه السلام خپل مور پلار خان سره د بادشاهنی په تخت کینول، هغه وخت مور پلار او یولس روڼه ټول په ټول د هغوی وړاندې په سجده راپریوتل. هغه او وئیل باباجان واخله دا زما د خوب تعبیر پوره شو. دا دی یولس ستوری او نمر او سپوږمئی چه زما په وړاندې په سجده دی.

وړاندې شریعتونو کښې د تعظیم سجده وه اوس مطلق حرامه ده: د هغوی په شریعت کښې دا څیز جائزوو چه مشرانوته به ئې د سلام کولو سره سجده هم کوله. بلکه د حضرت آدم عليه السلام نه واخله تر حضرت عیسی عليه السلام پورې دا خبره جائزه. لیکن په دې امت محمدیه کښې الله تعالی د بل چا د پاره سوا د خپل ذات نه سجده مطلق حرام کړه او الله تعالی دا د خپل خان د پاره مخصوص کړه. د حضرت قتاده رضی الله عنه وغیره د قول ما حاصل مضمون هم دغه دې. په حدیث کښې دی چه حضرت معاذ رضی الله عنه د شام ملک ته لاړو، هلته هغه او کتل چه شامی خلق خپلو مشرانو ته سجده کوی. نو رسول کریم صلی الله علیه و آله ته ئې عرض او کړو چی دا خلق چه مشرانو او بزرگانوته سجده کوی نو ته خود دې د ټولونه زیات حقدار ئی. حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه که ما چاته د چا د پاره د سجدې حکم ورکولو نو بنخوته به مې حکم ورکولو چه خپلو خاوندانوته سجده او کړئې. اودا سبب د هغوی د ډیر لوی حق په وجه دې. (وسنده حسن. او په حدیث شریف کښې دی چه حضرت سلمان رضی الله عنه د خپل اسلام په ابتدائی زمانه کښې په لار کښې حضور صلی الله علیه و آله او کتلونو هغوی ته ئې سجده او کړه. حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل سلمان! سجده ماته مه کوه بلکه سجده هغه رب ته کوه چه د همیشه ژوند والا دې او کله به هم نه مری. غرض دا چه په هغه شریعت کښې جائزو وه په دې وجه هغوی ټولو سجده او کړه. نو یوسف عليه السلام او فرمائیل چه باباجی زما د خوب ښکاره کیدنه اوشوه. زما رب هغه رښتیا کړو اود هغې انجام ښکاره شو. نو په بل آیت کښې د قیامت د ورځې د پاره هم دغه لفظ او وئیلې شو. ﴿يَوْمَآئِي تَأْتِيهِ﴾ نو دا هم الله تعالی په ماباندې ډیر لوی احسان کړیدې چه هغه زما خوب رښتیا کړو. او چه کوم په اوده کیدو کښې لیدلې وو ﴿الحمد لله﴾ ماته ئې په وینه هم او خودلو. اود الله تعالی دا هم احسان دې چه زه ئې د قیدخانې نه خلاص کړم او تاسو ټول ئې د بیابان نه راوستلې او ماسره ئې ملا وکړئې. هغه به څاروی ساتل نو عموماً به دشت او بیابان کښې اوسیدلو. فلسطین هم د شام په څنگلو کښې دی، اکثر به هلته ډیره وو. وائی چه دې به په غارونو کښې لاندې اوسیده او څاروی به ئې ساتل او ښان او چیلنی وغیره به ورسره وو.

بیا فرمائی چه دې نه پس چه شیطان په مونږ کښې جدائی اچولې وه. الله تعالی چه د کوم کار اراده کوی نود هغې د پاره هم داسې اسباب مهیا کوی او هغه آسانوی. هغه د خپلو بندیکانو په مصلحتونو باندې ښه پوهیږی. په خپلو افعالو اقوالو قضا او قدر، مختار او مراد کښې هغه باحکمت دې.

د خوب لیدلو او تعبیر مینځ کښې څومره موده وه: ① د سلیمان عليه السلام قول دې چه د خوب په لیدو او د دې تعبیر ښکاره کیدو کښې د څلویښتو کالو وقفه وه. ② عبدالله بن شداد رضی الله عنه فرمائی د خوب تعبیر واقع کیدو کښې د دې نه ډیره زمانه نه ده لگیدلې او دا آخری موده ده. ③ د حضرت حسن بصری رضی الله عنه نه روایت دې چه پلار او ځامن اتیا کاله پس ملاوشو، تاسو خیال او کړئې چه په زمکه د حضرت یعقوب عليه السلام نه زیات څوک محبوب بنده نه وو. بیائې هم دومره موده د ځوی په فراق کښې تیره شوه. هروخت به ئې د سترگونه او ښکې روانې وې او په زړه کښې به ئې د غم موجونه راوچتیدل. ④ په یو روایت کښې دی چه دا موده د درې اتیا کالو وه،

(سنن ابن ماجه، کتاب النکاح، باب حق الزواج علی المرأة (حدیث: ۱۸۵۳)

دیوسف عليه السلام اود یعقوب عليه السلام د فراق زمانه: فرمائی چه کله حضرت یوسف عليه السلام په کوهی کنبی او غورزولې شو هغه وخت د هغه عمر اوولس کاله وو. د اتیاؤ کالو پورې هغه د پلار د سترگونه پناه وو. بیا د ملاقات نه پس درویشت کالوپورې ژوندې وو او د شپږوشلو کالو په عمر کنبی وفات شو. د قتاده رضی الله عنه د وینا مطابق درې پنخوس کاله پس پلار او خوی ملاؤشو. ⑤ یو قول دې چه اتلس کاله د یو بل نه جدا وو. ⑥ یو قول دې چه څلویښت کاله جدائی وه او بیا په مصر کنبی پلار سره د ملاقات نه پس اوولس کاله ژوندې وو. حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه کله بنواسرائیل مصر ته اورسیدل. د هغوی شمیر صرف درې شپيته وو او د دې ځای نه اووتل هغه وخت کنبی د هغوی تعداد یو لاکه اویازره وو. ④ مسروق وائی چه د راتلو په وخت کنبی سره د بنخواوسرولس کم درې سوه وو. ⑦ د عبدالله بن شداد رضی الله عنه قول دې چه کله دوی راغله نو شپږ اتیا کسان یعنی بنځې سړی بوداگان ماشومان وو او چه کله وتل نو د دوی شمیر د شپږو لاکهونه بره بره وو.

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمَلِكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ
ا ائی ربه زما راکړې دې تاماله حکومت او اوبنودل تا ما ته حقیقت ته رسیدل
ا ائی زما ربه تا ماته حکومت راکړو او د خوبونو د تعبیر
الْأَحَادِيثِ فَاطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيٌّ فِي الدُّنْيَا
د خبرو ا ائی پیدا کونکیده د اسمانونو او د زمکې ته دوست زمانې په دنیا کنبی
علم دې هم راکړو ا ائی د اسمانونو او د زمکې خالقه ته په دنیا او په آخرت دواړو کنبی
وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ
اوپه آخرت کنبی وفات کړې ما په داحال چې مسلمان یم او یوخانی کړې ما د صالحانو خلقو سره
زما کار ساری ما د دنیا نه د تابعداری په حالت وفات کړه اود نیکانو په ټولی کنبی مې شامل کړه

قوله تعالى: تَوَفَّنِي مُسْلِمًا

دیوسف عليه السلام دعاود مرکب دعا کولو حقیقت. نبوت ملاؤ شو، بادشاهت ورکړې شو، غمونه ختم شو، مور پلار او رونیو او ټولو سره ملاقات اوشو نو د الله عز وجله نه ئې دعا او کړه لکه څنگه چه تا په ما باندې د دنیا نعمتونه راپوره کړې دی دا نعمتونه په آخرت کنبی هم راپوره کړې. کله هم چه مرگ راشی نو په اسلام باندې او ستا په حکم منلو کنبی دې راشی او زه نیکانو خلقو کنبی یوخای کړېشم. او په انبیاء او رسولانو کنبی (صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین) دیر ممکن دی چه د حضرت یوسف عليه السلام دا دعا د وفات په وخت کنبی وی لکه چه په بخاری او مسلم شریف کنبی د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها نه ثابت دی چه د وفات په وخت کنبی رسول الله صلى الله عليه وسلم خپله گوته او چته کړه او دا دعا ئې او کړه یا الله رفیق اعلی سره مې ملاؤ کړې او درې ځل ئې هم دغه دعا او کړه. (۱) اودا هم کیدې شی چه د حضرت یوسف عليه السلام ددې دعا مقصد دا وی چه کله هم مرگ راشی چه په اسلام کنبی راشی او نیکانو سره یوخای کړېشم. داسې نه ده چه هغه دغه وخت کنبی دا دعا د خپل مرگ د پاره کړې وی. د دې بالکل هم دغه مثال دې چه څوک چا ته دعا کولو سره وائی چه الله عز وجله دې تاله په اسلام باندې مرگ راوولی. یا زمونږ دا دعا چه الله عز وجله

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب مرض النبی صلى الله عليه وسلم ووفاته، صحیح مسلم ۲۴۴۴، حاکم: ۸/۴ موطاء: ۲۳۹/۱، المعجم الاوسط: ۷۱/۴ احمد: ۸۹/۶، مستدای بعلی: ۴۳۶/۷، المعجم الکبیر: ۳۳/۲۳.

زما مرگ پہ اسلام باندی او نیکانو خلقو سرہ مو یوخائی کرہ۔ کہ چری ہمدغہ مقصد وی چہ واقعی ہغہ دی وخت کنبی ہم مرگ غوبنشی نو ممکن دی چہ دا خبرہ ہم پہ ہغہ شریعت کنبی جائز وی۔ نود حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ قول دی چہ کلہ د ہغہ ٲول کارونہ جوړشو، سترگی دی یخې شوې، ملک مال دولت د ہغہ عزت شہرت خاندان رورولی بادشاہت ہر څہ ملاوٹشو نود صالحینو پہ ډلہ کنبی د یوخائی کیدو شوق پیدا شو۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی ہم دی د ٲولونہ اول ددی دعا غوبنتونکی دی، ممکن دی چہ د دی نہ د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما دا مراد وی چہ دا دعا د ٲولونہ اول کونکی یعنی پہ اسلام باندی د خاتمی دعا ٲولونہ اول ہم دہغوی وہ لکہ چہ دادعا (اغفر لی واولد لی) د ٲولونہ اول نوح رضی اللہ عنہ غوبنتی وہ۔ سرہ د دی کہ چری دا اوئیلی شی چہ حضرت یوسف رضی اللہ عنہ ہم د مرگ دعا کرې وہ نو مونږ وایو چہ کیدی شی چہ د ہغوی پہ دین کنبی جائز وی او زمونږ پہ نیز خو سخته منع دہ۔

زمونږ پہ شریعت کنبی دمرگ دعا گول نشته: پہ مسند کنبی دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی پہ تاسو کنبی دی یوکس ہم د څہ تکلیف د وجہ د مرگ دعا نہ کوی کہ ہغہ نیک وی نو ډیرہ ممکن دہ چہ د ہغہ ژوند بہ دہغہ نیکنی زیات کرې او کہ ہغہ ہم داسې خواہش گول ضروری گنږی نو داسې دی وائی چہ ای اللہ چہ ترکومی پوری زما ژوند ستا پہ علم کنبی زما د پارہ بہتر دی ما ژوندی اوساتی او چہ کلہ ستا پہ علم کنبی زما د پارہ زما مرگ بہتر وی نوماتہ مرگ راکرہ۔ (۱) دبخاری شریف او مسلم شریف ہم پہ دی حدیث کنبی دی چہ پہ تاسو کنبی دی څوک د یو سختی د نازلیدلو پہ وجہ ہیخ کلہ د مرگ خواہش نہ کوی۔ کہ ہغہ بد دی نو ډیر ممکن دی چہ پہ ژوند کنبی یو وخت د توبہ توفیق ملاوٹی، بلکہ داسې دی وائی چہ ای اللہ ترکومی زما ژوندون بہتر دی نو ما ژوندی اوساتہ۔ (۲) پہ مسند احمد کنبی دی چہ مونږ یو ځل د حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ مجلس کنبی ناست وو۔ ہغوی مونږ تہ وعظ او نصیحت او کړو او زمونږ زړونہ ئی گرم کړل۔ ہغہ وخت پہ مونږ کنبی د ٲولونہ زیات ژرا کونکی حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ وو۔ ہم پہ ژرا ژرا کنبی د ہغہ د ځلی نہ او وتل چہ افسوس زہ مړ شوې۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ سعد ا زما پہ وړاندی د مرگ خواہش کوی؟ (۳) درې ځل ئی ہم دغہ الفاظ سردویارہ کړل بیانی او فرمائیل چہ ای سعد ا کہ چری تہ د جنت د پارہ پیدا کرې شوې ئی نو چہ څومرہ دی عمر زیاتیری ستا نیکنی بہ زیاتیری نو ستا پہ حق کنبی بہتر دی۔ پہ مسند کنبی دی چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی پہ تاسو کنبی دی څوک ہیخ کلہ او ہیخ کلہ د مرگ خواہش نہ کوی او نہ دی د دی دعا کوی د دی نہ وړاندی چہ ہغہ راشی، او کہ چری داسې څوک وی چہ د ہغہ پہ خپلو اعمالو یقین او باور وی۔ واورئی چہ تاسو کنبی څوک مړہ شی د ہغہ اعمال منقطع شی۔ د مؤمن اعمال ہم د ہغہ نیکنی زیاتوی۔ (۴)

البتہ د دینی فتنہ پہ وخت دمرگ سوال گول جائز دی: دا یاد ساتئی چہ دا حکم پہ ہغہ مصیبت کنبی دی چہ دنیاوی وی او ہم د دہ ذات سرہ تعلق لری۔ خو کہ فتنہ مذہبی وی او مصیبت دنیاوی وی نود مرگ سوال گول جائز دی، لکہ څنگہ چہ د فرعون جادوگرو ہغہ وخت دعا کرې وہ چہ کلہ فرعون د ہغوی د قتل کولو دہمکی ورکولہ نو وئی وئیل چہ ای اللہ پہ مونږ باندی صبر راوړوئې او مونږ د اسلام پہ حالت کنبی مړہ کرې۔

(۱) صحیح بخاری کتاب الدعاء بالموت والحیاء، ۶۳۵۱، صحیح مسلم: ۲۶۸، احمد ۱۰۱/۳، ابوداؤد: ۳۱۰۹، ابن ماجہ: ۴۲۶۵، ترمذی: ۹۷۱، نسائی: ۱۸۲۰۔
(۲) صحیح بخاری کتاب المرض باب تمی المریض بالموت رقم: ۵۶۷۱ صحیح مسلم: ۲۶۸۲۔
(۳) احمد: ۲۶۷/۵، والمعجم الکبیر: ۲۱۷/۸ ح ۷۸۷۰، مجمع الزوائد: ۲۰۳/۱۰۔
(۴) مسند احمد: ۲۵۰/۲۔ ابن حبان: ۲۸۵/۷، بیہقی: ۳۷۷/۳۔

د بی بی مریم دعاء: دغه شان چه کله حضرت مریم علیہا السلام د بچی د زبیریدو د دردنه او ویریدله او د کھجورې دتنې لاندې راغله نو ناخاپی د خلی نه اووتل چه افسوس زه د دې نه وړاندې مړه شوې وې اونن د خلقو د زرونو او ژبونه هیره کړې شوې وې. دا هغوی هغه وخت فرمائیلی چه دا معلومه شوه چه خلق به په هغې د زنا تهمت لگوی. ځکه چه هغه واده شوې نه وه. او حمل ئې پیدا شوې وو. بیانی ماشوم پیدا شوې وو او دنیا شور جوړ کړې وو چه بی بی مریم ډیره خرابه بنځه ده، نه ئې مور خرابه وه اونن ئې پلار بدکاره وو. نو الله ﷻ د هغې مخلصی اوکړه او خپل بنده حضرت عیسی ﷺ ته ئې په زانگوکښې ژبه ورکړه او مخلوق ته ئې یو زبردسته معجزه او ښکاره نښه اوخودله.

په یو حدیث کښې د یوې اوږدې دعا ذکر دې په کومه کښې چه دا جمله هم ده چه ای الله چه کله ته یو قوم سره د فتنې اراده اوکړې نو ما په هغه فتنه کښې د اخته کولونه وړاندې د دې دنیا نه واخلي. (۱) حضور ﷺ فرمائی دوه څیزونه انسان په خپل حق کښې خراب گنړی. مرگ خراب گنړی او مرگ د مؤمن د پاره د فتنې نه بهتر دې. د مال کمې انسان د خپل خان د پاره بد خیال کوی خود مال کمې د حساب کمې دې (۲) غرض دا چه د دینی فتنو په وخت کښې مرگ طلب کول جائز دی.

دعلی دمرگ دعاء: حضرت علی ﷺ د خپل خلافت په آخری زمانه کښې چه کله اوکتل چه د خلقو شیطانئ په یوشان ختمیږی نه او په هیڅ قسم باندې اتفاق نه نصیب کیږی نو دعا ئې اوکړه ای رب العالمین ما ته خپل خان ته اوغواړې دا خلق زما نه او زه د دوی نه تنگ شوې یم.

دامام بخاری رحمه الله علیه دمرگ دعاء: په حضرت امام بخاری ﷺ باندې چه کله د فتنو زور شو او دین سنبالول گران شو او د خراسان امیر سره لوی لوی جگړې راغلې نو هغه د الله ﷻ نه دعا اوکړه ای الله اوس ماخپل خان ته راوبله. یو حدیث شریف کښې دی چه دفتنوپه زمانه کښې به انسان قبرته گوری اوافسوس به کوی چه زه په دې ځای کښې وې (۳) ځکه چه فتنو، بلاگانو، زلزلو او سختیانو به هریو مفتون په فتنوکښې راگیر کړې وې.

د یوسف ﷺ درونږو استغفار کول: ابن جریر کښې دی چه کله حضرت یعقوب ﷺ د خپلو ځامنود پاره دچانه چه ډیرې غلطنی شوې وې استغفار اوکړو نو الله ﷻ دهغه استغفار قبول کړواوهغوی ئې اوبښل. حضرت انس ﷺ فرمائی چه کله ټول خاندان په مصرکښې راجمع شو نو د یوسف ﷺ رونږو یو ځل په خپل مینځ کښې اوونیل چه مونږ باباجان څومره تنگ کړې دې او مونږ په خپل رور یوسف ﷺ باندې کوم ظلمونه کړی دی نو ښکاره خبره ده چه اوس به دا دواړه بزرگان مونږ ته څه نه وائی او زموږ خطاگانې به معاف کړی ولې څه خیال خوشته چه د الله ﷻ په نیز به زموږ څه حال وی؟ آخرئې دا خبره اوکړه چه راځئ باباجان له ورځو او هغه ته درخواست کوو. دغه شان ټول یوځای شول او هغه له راغله. هغه وخت حضرت یوسف ﷺ هم پلار سره ناست وو. راتلوسره هغوی په یو آواز سره اوونیل حضور مونږ تاسو له د یو داسې امر باره کښې راغلې یو چه د دې نه وړاندې کله هم د داسې اهم کار د پاره نه یوراغلی باباجی او رور جانن مونږ په داسې مصیبت کښې اخته شوې یو او زموږ زرونه داسې رچیږی چه د نن نه وړاندې زموږ داسې حالت کله هم نه دې شوې. غرض دا چه هم دا قسم نرمی او لجاجت ئې اوکړو نو دواړو بزرگانو زړه راډک شو. ښکاره خبره ده چه د انبیاء په زرونو کښې د ټولو خلقو نه زیاته نرمی او رحم وی. تپوس ئې ترې اوکړو چه آخر تاسو څه وائی او داسې ویریرئې ولې؟

(۱) ترمذی کتاب التفسیر القرآن بابومن سورۃ ص: ۳۲۳۳ وهو حسن، احد: ۶۶/۴، حاکم: ۷۰۲/۱، مجمع الزوائد: ۱۷۷/۷، المعجم الکبیر: ۲۹۰/۸.

(۲) احد: ۴۲۷/۵، وسنده صحیح، مجمع الزوائد: ۲۵۷/۱.

(۳) صحیح بخاری کتاب الفن باب لائقوم الساعة حق یغبط اهل القبور رقم: ۷۱۱۵، صحیح مسلم: ۱۸۷.

اوعروج باندي اورسولو. اوس خپل نبی ته فرمائی چه دا اود دې په شان هم هغه خیزونه ټول زمونږ د طرف نه تاته درکولې شی چه خلق د دې نه نصیحت حاصل کړی. اودهغه د مخالفینوهم سترگې کولاؤ کړی او په هغوی باندي زمونږ حجت قائم شی نو هغه وخت کښې ته هغوی سره نه وو کله چه هغوی حضرت یوسف عليه السلام سره ښکاره دهوکه کوله. په کوهی کښې د اچولو د پاره ټول تکره شو. صرف زمونږ په خودنه تاته دا واقعات معلوم شو، لکه څنگه چه د حضرت مریم بی بی په قصه کښې بیانولو سره ارشاد اوشو چه کله هغوی خسری اچول چه مریم به څوک پالی نو هغه وخت هغوی سره نه وی، د حضرت موسی عليه السلام په قصه کښې هم دا قسم ارشاد فرمائیلې شوې دې چه د مغرب طرف ته کله مونږ حضرت موسی عليه السلام ته خپلې خبرې خودلې نو هلته نه وی. دغه شان د اهل مدین معامله هم تانه پته وه. د ملا اعلی د خپل مینخ خبرو اتروکښې موجود نه وی دا هر څه زمونږ د طرف نه تاته د وحی په ذریعه اوخودلې شو. دا کولاؤ دلیل دې ستا د نبوت او رسالت چه تیرشوی واقعات ته خلقو ته داسې کولاؤ کولاؤ بیانوي لکه چه تا په خپلو سترگو لیدلې وی او هم ستا په وړاندي تیرې شوی وی. بیا دا واقعات د نصیحت، عبرت، حکمت او موعظت نه ډک دی په څه سره چه د انسانانو دنیا او آخرت ښاسته کیدې شی. سره د دې خبرو بیا هم ډیر خلق د ایمان نه خالی پاتې کیږی، که ته ډیر کرټې غواړې چه دوی دې مؤمنان شی. په آیت مبارک کښې دی «**وَإِنْ تُظْمَئُكَ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ يَصْلُوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ**» که ته د ډیرو انسانانو تابعداری کوي نو دوی به تا د الله ﷻ د لارې نه واړوی. د ډیرو واقعاتو بیانولو نه پس هرې یوې واقعي سره قرآن ارشاد فرمائیلې دې چه په دې کښې زبردسته ښه ده خو بیا هم اکثر خلق نامنونکی دی. ته که څومره هم کوشش کوي اود الله ﷻ مخلوق ته د هغه لار ښائی او په دې کښې ستا خپله دنیاوی فائده مقصد نه وی، ته د هغوی نه هیڅ مزدوری او بدله نه اخستل غواړی بلکه دا هر څه صرف د الله ﷻ د رضا د پاره د مخلوق د نفع د پاره دی. نو دا خو د ټول جهان د پاره سراسر ذکر دې چه هغوی نیغه لار اومومی، نصیحت حاصل کړی، عبرت واخلي، هدایت او خلاصی بیامومی.

وَكَائِنْ مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ
او ډیرې دی د ښو نه په آسمانونو کښې او په زمکه کښې چې تیرېږی دا خلق
او په آسمانونو او په زمکه کښې څومره ډیرې ښې دی په کومو چې دوی
عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ
په هغې باندي او دوی د هغې نه مخ اړونکی دی اونه راوړی ایمان زیات د دوی نه په الله باندي تیرېږی او دوی د هغې نه مخونه اړولی وی او په دوی کښې زیات په الله <small>ﷻ</small> ایمان نه راوړی
إِلَّا وَهُمْ مُّشْرِكُونَ ﴿١١﴾ أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ
مگر په داسې طریقه چې هغوی شرک کونکی وی آیا نودوی په امن دی ددې نه چې راشی دوی ته او بیا شرک هم کوی آیا دا خلق د دې خبرې نه بی غمه شوی دی چې د الله <small>ﷻ</small> د طرف نه پرې
غَاشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً
یوگیرونکی مصیبت د عذاب د الله نه یا راشی دوی ته ساعت د قیامت ناسپه
د عذاب څه داسې افت راپریوزی چې په دوی خورشی یا ناگهانه پرې قیامت راشی

لَا يَشْعُرُونَ

وَأَمَّا

پہ داسی حال کنبی چي دوی | خبر نہ وی |

اودوی تری نہ خبر ہم نہ وی |

قرہ تعالیٰ: وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ

د شرک خفی حقیقت۔ بیان کیری چہ د قدرت ډیری نبی د وحدانیت او شہادتونہ شپہ ورخ د هغوی پہ وړاندې دی۔ بیا هم ډیر خلق په پوره بې پروانې سره او ناراستنی سره په هغی کنبی هیخ غور او فکر نه کوی۔ دادومره فراخ آسمان دادومره خوره زمکه، دا روښانه ستوری، گردش کونکې نصر، سپورمشی، ونې غرونه، پتی، شینکنی، سبزی، دا غرمبارې کونکې سمندر، دا په زور سره چلیدونکی هواگانې، دا مختلف قسم رنگارنگ میوې، داجدا جدا غلې اود قدرت بې شمیره نبی یو د عقل خاوند ته دومره هم په کارنشی راتلې؟ چه هغه د دې نه دخپل رب چه یو دې، صمد دې، ځان له دې، یوازی دې، څوک نې شریک نشته، چه قادر او قیوم دې، چه باقی او کافی دې د هغه ذات اویژنی اود هغه د نومونو او صفتونو قائل شی؟

اکثر خلق دایمان سره سره شرک هم کوی: بلکه په هغوی کنبی خود اکثر و ذهنونه دومره خراب شوی دی چه په الله ﷻ باندي ایمان شته خود د شرک نه لاس نه راکاری۔ آسمان زمکه غر اود ونو انسان اود پیرانو خالق خو الله ﷻ منی خو بیا هم د هغه علاوه هغه سره نور شریکان گرځوی۔ دا مشرکان حج ته راځی، احرام تری او لبیک وائی چه ای الله ستا څوک شریک نشته، کوم چه هم شریک دی د هغی ته پخپله مالک نې او د هغوی د ملکیت مالک هم ته نې۔ په صحیح مسلم شریف کنبی دی چه کله هغوی دومره وئیل چه زه حاضر یم ای الله ستا څوک شریک نشته، نو حضور ﷺ فرمائیل بس بس یعنی اوس وړاندې هیخ مه وایه۔ (۱) په واقع کنبی شرک لوی ظلم دې چه الله ﷻ سره سره د نورو هم عبادت او کړې شی۔ بخاری او مسلم شریف کنبی ابن مسعود ؓ د حضور ﷺ سوال کوی چه د ټولو نه لویه گناه کومه یوه ده؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چه ستا رب سره شریک گرځول، سره د دې چه هم هغه یو الله ته پیدا کړې نې۔ (۲)

د منافق ایمان هم دغه شان وی: ددغه شان په دې آیت کنبی منافقان هم داخل دی، د هغوی عمل هم د اخلاص نه وی بلکه هغوی ریاکاری او ریاکاری هم شرک دې۔ دقرآن پاک فرمان دې ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ﴾ (۳) منافق الله ﷻ ته د هوکه ورکول غواری خودوی د الله ﷻ د طرف نه پخپله په د هوکه کنبی دی۔ دوی دمانځه د پاره ډیر په سستی سره اودریږی۔ صرف خلقو ته ځان خودل نې مقصد وی، د الله ﷻ ذکر خو صرف په نامه وی۔

شرک کنبی وړکې او غټ دواړه شته: هم یاد ساتل پکاردی چه بعض شرک ډیر وړوکې او پټ وی، پخپله کونکی ته هم پته نه لگی۔ حضرت حدیقه ؓ یو بیمار له لارو نود هغه په صټ نې یو تار تری اولیدو نو هغه دا اوشلولو او هم دا آیت نې اولوستلو چه سره دایماندارنی مشرک کیری؟ (۴) په حدیث

(۱) صحیح مسلم کتاب الحج باب التلبیه وصفها ووقتها رقم: ۱۱۸۵، بیهقی ۴۵/۵، المعجم الکبیر: ۱۹۸/۱۲۔
 (۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب قوله ﴿والذین لا یدعون مع الله الها آخر...﴾ ۷۴۶۱، صحیح مسلم: ۱۸۶، ابوداؤد:
 ۲۳۱۰، ترمذی: ۳۱۸۲، ابن حبان: ۲۶۱/۱۰، مستدابی عوانه: ۵۹/۱، بیهقی: ۱۵/۸، السنن الکبری: ۲۹۰/۲۔
 (۳) النساء: ۱۴۲۔
 (۴) ترمذی کتاب النذور والایمان بما جاء فی ان من حلف بغير الله فقد اشرک رقم: ۱۵۳۵، وهو صحیح۔

شریف کنبی دی چه د الله ﷻ نه بغیر د بل خیز د نوم قسم او خورلې شی نو هغه مشرک شویده حواله د ترمذی شریف. د حضور ﷺ فرمان دی چه پوکی، جاروگانې تارونه او بندونه اود دروغو تعویذونه شرک دی. (۱) الله ﷻ خپل بندیگان په توکل د ټولو سختونه لرې کوی (ابوداؤد وغیره). د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ بی بی فرمائی چه د حضرت عبدالله ﷺ عادت وو چه کله به د باهر نه راتلو نو په زوره به ئې اخ ټوخ کولو چه کور والا پوهه شی او دې هغه په څه داسې حالت کنبې اونه وینی چه بدې لگی. یوه ورځ هغه په دې حالت کنبې راغلو چه ما سره یوه یوډی ناسته وه چه د بیمارنی په وجه ئې په ماباندې دم کولو له راغلي وه. کله چه ما د هغه د اخ ټوخ آواز واوریدو نو هغه می د کټ لاندې پټه کړه. هغه راغلو ماسره په کټ کیناستو او زما په غاړه ئې تار اولیدونو ټپوس ئې اوکړو دا څه دی؟ ما وئیل دا مې دم کړې دې او ترلې مې دې. هغه دا اونیلولو او پریکړو او وئې فرمائیل چه د عبدالله کور د شرک نه بې نیاز دې. ما پخپله د رسول الله ﷺ نه اوریدلی دی پوکی جاروگانې تعویذونه ساختونه بندونه شرک دی. ما وئیل دا ته څنگ وائی زما سترگه خوگیدله فلانکی یهودی له به تلم هغه به دم کوله نو ماته به آرام کیدلو. هغه او فرمائیل ستا په سترگه به شیطان نوکاره لگوله او د هغه په پوکی سره به هغه لرې کیدلو. تاله هم دا کافی وو چه هغه وائی کوم چه رسول الله ﷺ خودلی دی ﴿اذهب البأس رب الناس اشف وانت الشاف لاشفاء الا شفاؤک لا یفاد رسماً﴾ (۲) د مسند احمد یویل حدیث کنبی دعیسی ابن عبدالرحمن نه روایت دې چه عبدالله بن حکیم بیمار شو، مونږ د هغه ټپوس له لارو، هغه ته اووئیلی شوڅه تار بند زورند کړه نو بند به شی. هغه وئیل چه زه تار او بند زورند کړم؟ سره ددې چه د رسول الله ﷺ فرمان دې کوم سرې چه کوم خیز زورند کړی هغه هم دغې ته حواله کولې شی. (۳)

تمیمه اچول هم شرک دې: حضور ﷺ فرمائی چاچه تمیمه زورند کړه هغه شرک اوکړو (۴) په مسند کنبی دی چه څوک څه داسې خیز زورند کړی الله دې هغه کار اونه کړی او چه کوم سرې هغه دا زورند کړی الله ﷻ دې هغه هم زورند اوساتی. (۵) په یو حدیث قدسی کنبی دی الله ﷻ فرمائی زه د ټولو شریکانونه بې نیازه اوبې پرواه یم څوک چه په خپل کار کنبی زما څوک شریک اوگرځوی زه هغه اود هغه شرک پریردم (مسلم) (۶) په مسند کنبی دی چه د قیامت په ورځ کله چه اول او آخر ټول راجمع کړې شی د الله ﷻ د طرف نه به یو آواز کونکې آواز اوکړی چا چه په خپل عمل کنبی شرک کړې دې هغه دې د هغې ثواب د خپل شریک نه اوغواړی، الله ﷻ د ټولو شریکانونه ډیر د شرک نه بې نیازه دې (۷) مسند کنبی دی حضور ﷺ فرمائی ماته په تاسو باندې ډیره ویره د وړوکی شرک ده. خلقو ټپوس اوکړو هغه څه خیز دې؟ وئې فرمائیل ریاکاری. د قیامت په ورځ به خلقو ته د عملونو بدله ورکولې شی هغه وخت به الله ﷻ او فرمائی اې ریاکونکو د چا د خودلو اوریدلو دپاره چه تاسو عملونه کړی وو هم د هغوی نه خپل اجر اوغواړنی او گورنی چه هغوی درکوی که نه؟ (۸)

(۱) ابوداؤد، کتاب الطب باب فی تعلق التمام: ۳۸۸۳، ابن ماجه: ۳۵۳۰، احمد: ۳۸۱/۱، ابن حبان: ۶۰۹۰، بیهقی: ۳۵۰/۹.

(۲) مسند احمد: ۳۸۱/۱، مسند ابی یعلیٰ: ۵۲۰۸، البغوی: ۳۲۴۰، ابن ماجه: ۳۵۳۰.

(۳) احمد: ۳۱۰/۴، ترمذی کتاب الطب باب ماجاء فی کراهیه التعلق: ۲۰۷۲، حاکم: ۲۱۶/۴، ابن حبان ۷۵۰۳، المعجم الکبیر: ۹۶۰۳.

(۴) احمد: ۱۵۶/۴، مسنده صحیح.

(۵) احمد: ۱۵۴/۴، مسنده حسن، ابن حبان ۶۰۸۶، حاکم: ۴۱۷/۴، مسند ابی یعلیٰ ۱۷۵۹، الطحاوی: ۳۲۵/۴، جمع الزوائد: ۱۰۳/۵، بیهقی: ۳۵۰/۹، مسند الشامیین: ۱۴۶/۱.

(۶) صحیح مسلم: کتاب الزهد باب تحريم الريا: ۲۹۸۵، ابن ماجه: ۴۲۰۲.

(۷) احمد: ۴۶۶/۳، ترمذی کتاب التفسیر القرآن باب تفسیر سورة الکهف: ۳۱۵۴، ابن ماجه: ۴۲۰۳، ابن حبان: ۱۱۳۱/۲، المعجم الکبیر: ۷۷۸.

(۸) احمد: ۴۲۸/۵، شرح السنة للبغوی: ۴۱۳۵، مسنده حسن.

بذفالی کول ہم شرک دے: مسند کنبی دی حضور ﷺ فرمائیلی دی کوم سپرے چہ بدفالنی سرہ د خپل یو کار نہ واپس شی ہغہ مشرک شو۔ صحابہ کرام تپوس اوکرو چہ د دے کفارہ خہ دہ؟ حضور ﷺ او فرمائیل دا وئیل ﴿اللہم لاخیر الاخیرک ولا طیر الاطیرک ولا الہ غیرک﴾ (۱) یعنی ای اللہ تولی بنیگرے او نیک فالونہ ستاپہ لاس کنبی دی ستا نہ علاوہ ہیخ خوک د بنیگرے او نیک فالونو مالک نشتہ۔

شرک د میری دتک نہ ہم پتہ خیرے دی: مسند احمد کنبی دی چہ ابو موسی اشعری ؓ پہ خپلہ یوہ خطبہ کنبی فرمائیلی خلقو د شرک نہ بیج شنی ہغہ خود میری د تگ نہ ہم دیر پتہ خیز دی۔ پہ دی بانڈی حضرت عبداللہ بن حرب او حضرت قیس بن مضارب او دریدل او ونی وئیل یا خو تہ پہ دی بانڈی دلیل پیش کرہ یا مونرہ خو او حضرت عمر ؓ تہ ستا شکایت کوو۔ ہغوی او فرمائیل دلیل دا دی چہ مونرہ د حضرت محمد ﷺ نہ یوہ ورخ خطبہ اوریدلہ فرمائیلی خلقو د شرک نہ بیج شنی ہغہ خو د میری د چال نہ ہم دیر پتہ دی۔

دشرک د بچاؤ طریقہ: نوچا دہغوی نہ تپوس اوکرو بیا ددی نہ بچاؤ خنگہ کیدی شی؟ ونی فرمائیل دا دعا لولنی ﴿اللہم انا نعوذ بک ان نشرک بک شیئا نعلمہ ونستغفرک مما لا نعلم﴾ (۲) حضرت ابوبکر صدیق ؓ نہ روایت دی چہ نبی کریم ﷺ فرمائیلی ﴿الشرک اُخفی فیکم من یب التمل...﴾ الخ (۳)

پہ یویل روایت کنبی دی چہ داسوال کونکے حضرت صدیق اکبر ؓ وو، ہغہ تپوس کرے وو چہ یارسول اللہ ﷺ شرک خو ہمدغہ دی چہ اللہ ﷻ سرہ بل خوک راوبلے۔ پہ دی حدیث کنبی د دعا الفاظ دا دی ﴿اللہم انی اعوذ بک ان اشرک بک وانا اعلم واستغفرک مما لا اعلم﴾ (مسند ابویعلی) پہ ابوداؤد وغیرہ کنبی دی چہ حضرت صدیق اکبر ؓ حضور ﷺ تہ عرض اوکرو چہ ماتہ خہ داسی دعا او بنائی کومہ چہ زہ سحر ماننام او اودہ کیدو پہ وخت کنبی لولم نوہغوی او فرمائیل دا دعا لولہ ﴿اللہم قاطر السموات والارض عالم الغیب والشہادۃ رب کل شیء وملیکہ اشہد ان لا الہ الا انت اعوذ بک من شر نفسی ومن شر الشیطان وشرک﴾ (۴) او پہ روایت کنبی دی چہ حضور ﷺ ماتہ دا دعا او خودلہ د دی پہ آخر کنبی دا الفاظ دی۔ (وان اقترب علی نفسی سوء او اجرہ الی مسلم) (۵)

د اللہ ﷻ د عذاب نہ بی ویرے کیدل نہ دی پکار: فرمان دی چہ آیا د دی مشرکانونہ د دی خبری ویرہ لارہ چہ کہ اللہ ﷻ تہ منظور وی نو د خلورو وارو طرفونہ بہ دوی د اللہ ﷻ عذاب داسی راگیر کرے چہ دوی تہ بہ پتہ ہم نہ وی لکہ چہ ارشاد دی ﴿أَقَامِنَ الَّذِينَ هَكَرُوا السَّيِّئَاتِ﴾ الخ یعنی مکاریانے او بدی کونکی پہ دی خبرہ بانڈی بہادران شو چہ دوی بہ پہ زمکہ کنبی ورخبس کرے یا بہ د داسی خائی نہ عذاب ورکری چہ د دوی بہ شعور ہم نہ وی یا بہ دوی پہ ملاستہ او ناستہ راونیسسی او یابہ نی را بیدار کرے نو راگیر بہ نی کرے۔ اللہ ﷻ پہ یوہ خبرہ کنبی ہم عاجز نہ دی دا خو صرف د ہغہ رحمت او رافت دی چہ گناہ کوے او خد نہ وائی۔ د اللہ ﷻ فرمان دی چہ د دی علاقو گناہگاران د دی خبری نہ بی خطرے شوی دی چہ دوی لہ بہ د شپے د ہغوی د اودہ کیدو پہ وخت عذاب راشی، یا پہ رنرا ورخ بلکہ

(۱) احمد: ۲۲۰/۲ وهو حدیث حسن، عبد اللہ بن وہب فی الجامع: ۱/۱۱۱۰۔

(۲) احمد: ۴۰۳/۴، مجمع الزوائد: ۱۰/۲۲۳۔

(۳) ابویعلی: ۵۸، ۶۱۔

(۴) احمد: ۹/۱، ابوداؤد کتاب الادب باب ما یقول اذا اصبح: ۵۰۶۷، ترمذی: ۳۳۹۲، حاکم: ۵۱۳/۱، مسند الطیالیسی: ۲۵۸۲۔

(۵) احمد: ۱/۱۴۔

خاندی خوشحالیری بہ او عذاب بہ نی راگیر کړی. د الله ﷻ د تدبیر نه بی ویری کیدل نه دی پکار. داسی خلق سخت نقصان اوچتوی. (۱)

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ
ورته اووایه دا لار زما ده رابلم زه الله ته اېه بښکاره دلیل سره زه او هغه څوک هم
ته ورته اووایه چې دا زما لار ده زه خلق الله ﷻ ته رابلم زه او
اتَّبَعْنِي ۖ وَسُبِّحْنَ اللَّهَ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝
چې پیروی نی کړی ده زما او پاک دې الله او نه یم زه د مشرکانو نه
زما ملگری په دغه نیغه لار روان یوا او الله ﷻ پاک دې او زه د مشرکانو ځنی نه یم

قوله تعالى: قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ

د الله ﷻ د وحدانیت دعوت: - الله ﷻ خپل رسول ته چه ټولو انسانانو او پیریانوته لیکلې دې حکم ورکوی چه خلق خبر کړه چه زما مسلک زما طریق او زما سنت دا دی چه د الله ﷻ د وحدانیت دعوت عام کړم پوره یقین دلیل او بصیرت سره زه هغه طرف ته ټول راغواړم. زما چه څومره منونکی دی هغوی هم دې طرف ته ټول رابلې په شرعی نقلی او عقلی دلیلونو سره دې طرف ته دعوت ورکوی. مونږ د الله ﷻ پاکوالي بیانوو. دهغه تعظیم تقدیس تسبیح او تهلیل بیانوو. هغه د شریک نه نظیر نه عدلی نه وزیر نه او مشیر نه اود هر قسم کمزورنی او کمی نه پاک منو، نه د هغه اولاد منو او نه د هغه بی بی نه ملگری او نه هم جنس هغه د دې ټولو خرابو خبرونه پاک او اوچت دې. آسمان او زمکې اود هغې ټول مخلوق د هغه حمد او ثنا کوی خو خلق د هغوی تسبیح باندي نه پوهیږی. الله ﷻ ډیر حلیم او غفور دی.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا
اونه وژ لیرلی مونږ رسولان مخکښې ستا نه مگرو وژ سړی
او مونږ چې ستانه وړاندي (مختلفو) خلقو ته صرف سړی پیغمبران لیرلی وو
نُوحٍ ۖ إِلَىٰ آلِهِم مِّنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ ۖ أَفَلَمْ يَسِيرُوا
چې وحی به لیرله مونږ هغوی ته د اوسیدونکو د دې کلو نه ایا نو گنی نه دی گرخیدلی دوی
چاته چې به مونږ وحی کوله نو ایا دا خلق په زمکه کښې نه گرخي
فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ
په زمکه کښې چې نظر نی کړې وې چې څرنگ شو انجام د هغه کسانو چې مخکښې ددوی نه وو
چې کتلې وې چې کوم خلق د دوی نه وړاندي تیر شوی وو د هغوی څه انجام شوي وو
وَكَذَارٍ ۖ الْأَخِرَةَ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝
او خامخا کور د آخرت بهتر دي د پاره د هغه کسانو چې د تقوی په لور روان شو ایا تاسو عقل نه لرئ
او البته د آخرت کور هغو خلقو دپاره ډیر بهتر دي چې پر هیزگاران دی نو ایا تاسو نه پوهیږئ

قوله تعالى: وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا

نبوت اور رسالت ہم پہ سپرو کنبی وو شوک بنسخہ نہ ده تیره شوی: بیان فرمائی چه رسول او نبی هم سری جو ردی نہ چه بنسخی. دجمهور اهل اسلام قول دی نبوت بنسخو ته چرته نہ دی ملاؤ. د دی آیت مبارک سیاق هم په دی دلالت کوی لیکن د بعضو قول دی چه د خلیل الله حضرت ابراهیم علیه السلام بی بی حضرت ساره، د موسی علیه السلام مور او د حضرت عیسی علیه السلام مور بی بی مریم هم نبیه وی. ملائکو حضرت ساره ته د هغې دخوی اسحاق او نمسی یعقوب زیرې ورکړې دی. د موسی علیه السلام مور ته د پنیو ورکولو وحی اوشوه او بی بی مریم ته د حضرت عیسی علیه السلام زیرې فربتې ورکړو. فربتو بی بی مریم ته او وئیل چه الله ﷻ ته خوبنه کړې پاکه کړې او غوره کړې ئې د ټول جهان په بنسخو باندي، ای مریم د خپل رب حکم منونکې اوسیره د هغه د پاره سجده کوه او د رکوع کونکو سره رکوع کوه. (۱) د دی جواب دا دی چه دومره خو مونږ منو خومره چه قرآن پاک بیان کړې دی خو د دی نه د دوی نبوت نه ثابتیږی صرف دومره فرمان یا دومره زیرې یا دومره حکم د یو نبوت د پاره دلیل نه دی.

د اهل سنت والجماعت عقیده: د اهل سنت جماعت او ټولو مذهب دا دی چه په بنسخو کنبی شوک هم د نبوت والا نشته. اوبه هغوی کنبی صدیقات شته لکه د ټولونه د بهتری او غوره بنسخه حضرت مریم په نسبت قرآن پاک کنبی ارشاد دی ﴿وَأُمَّهُ صِدِّيقَةٌ﴾ (۲) نو که هغه چرې نبیه وه نو په دی مقام باندي به ئې هغه مرتبه بیان کړې شوی وه. د آیت مطلب دی چه هم په زمکه کنبی اوسیدونکی انسانان نیان پاتی دی نه چه د آسمان نه به چرته فربته راکوزیده. او په آیت مبارک کنبی دی ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا أَنْهُمْ لِيَأْكُلُوا الطَّعَامَ وَيَشْرَبُوا فِي الْأَسْوَاقِ﴾ (۳) یعنی تانه وړاندي خومره رسولان چه مونږ لیگلی هغوی ټولو به خوراک هم کولو، بازارونو ته به ئې تگ راتگ هم کولو، هغوی داسې جشي نه وی چه د خوراک کولو نه پاک وو او نه داسې وو چه کله هم مړه کیدونکی نه وو. مونږ د هغوی سره خپلې وعدې پوره کړې هغوی او هغوی سره چه شوک مونږ غوښتل نجات مو ورکړو، او مسرف خلق خو هلاک کړل. (۴) دغه شان په یو بل آیت کنبی دی ﴿قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ﴾ (۵) یعنی زه چرته رومبې رسول خو نه یم؟

قرآن پاک کنبی د اهل قری نه مراد بنار والا دی: یادساتی چه د اهل قری نه مراد اهل بنار دی نه چه کلی وال، هغوی خو ډیر کوک طبیعت او بد اخلاق وی. مشهوره او معروفه خبره ده چه د بنار خلق ډیر نرم طبع او خو اخلاقو مالکان وی، دغه شان د لرې کلی وال اود غارو اوسیدونکی هم عموماً هم داسې کاگه واکه وی. قرآن پاک فرمائی ﴿الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا﴾ (۶) په ځنگلونو کنبی اوسیدونکی بدوان په کفر اونفاق کنبی ډیر سخت دی. حضرت قتاده رضی الله عنه هم دغه مطلب بیانوی، ځکه چه د بناریو په خلقو کنبی علم او حلم ډیر وی.

په یوحدی کنبی دی چه کلی وال او بانده چیانونه یو کس د حضور ﷺ په خدمت کنبی هدیه پیش کړه. هغوی ﷺ هغه ته بدله ورکړه خو هغه دا ډیره کمه او کنړله. حضور ﷺ هغه ته نوره هم ورکړه او تر دی ئې ورکړه چه هغه خوشحاله شو بیانی او فرمائیل چه زما خو زړه غواړی چه سوا د قریشو، انصارو، ثقفی

(۱) آل عمران: ۴۲-۴۳.

(۲) المائدة: ۷۵.

(۳) الفرقان: ۲۰.

(۴) النبأ: ۸-۹.

(۵) الاحقاف: ۹.

(۶) التوبة: ۹۷.

او دوسی خلقو نہ بغیر د بل چا تحفه هئو قبوله نہ کریم (۱) په یو حدیث کښې د حضور ﷺ فرمان دې چه هغه مؤمن چه خلقو سره ملاویری اود هغوی په تکلیفونو صبر کوی (۲) هغه د دغه سړی نه بهتر دې چه نه خلقو سره ملاویری او نه دهغوی په تکلیفونو صبر کوی. دا دروغ گنرونکی ولې په ملک کښې گرخی راگرخی نه؟ چه د خپل خان نه د مخکینو د دروغ گنرونکو حال اووینی اود هغوی په انجام باندي غور اوکړی. لکه چه فرمان الهی دې (۳) «أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَأَنبَأُوا لَنفْسِ الْأَبْصَارِ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ» (۴) آیا هغوی دزمکې سیل (سین) نه دې کړې چه د هغوی زړونه پوهه شوې وې. د هغوی غوږونو اوریدلې وې اود هغوی سترگو لیدلې وې چه د دوی په شان د گناهکارانو څه حشر اوشو؟ هغوی د نجات نه محروم پاتې کیږی د الله ﷻ عذاب هغوی تباه کوی.

نجات اخروی د نجات دنیاوی نه بهتر دې: عالم آخرت د هغوی د پاره ډیر بهتر دې څوک چه په احتیاط سره ژوند تیروی. دلته هم خلاصی بیامومی او هلته هم. اودهغه ځای نجات ددې ځای د نجات نه ډیر بهتر دې. د الله ﷻ وعده ده «إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا» (۵) مونږ دخپلو رسولانو او په هغوی ایمان راوړونکو سره په دې دنیا کښې هم امداد کوو اود قیامت په ورځ به هم د هغوی امداد کوو. په هغه ورځ به گواهان اودریږی، د ظالمان عذرونه به بې فاندې وې، په هغوی به لعنت راوړیږی اودهغوی دپاره به ډیر خراب کوو وی. د کوراضافت نې د آخرت طرف ته کړې لکه چه صلوة اولی او مسجد جامع او عام اول اوبارحة الاولی او یوم الخمیس کښې هم داسې اضافت دې. په عربی شعرونو کښې هم داسې اضافت په کثرت سره راغلې.

حَتَّىٰ	إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ	وَضَلُّوا	أَنَّهُمْ
تر دې پورې چې	کله نامیده شو رسولان دخلقونه	او گمان او کړو دوی چې بیشکه دوی ته	
تر دې چې	کله پیغمبران نامیده شول او د دوی گمان اوشوا چې اوس		
قَدْ كَذَّبُوا	جَاءَهُمْ نَصْرُنَا	فَأَنبَأَ	مَنْ شَاءَ
دروغ وئیلی شوی ووا نوورغی هغوی ته امداد زمونږ نو بیا بیچ کوو مونږ هغه څوک چې غواړو مونږ			
دوی دروغ ژن کړې شوی دی انوهغوی ته زمونږ مدد راغلو انوچاته چې مونږ غوښتل انجات مو ورکړو			
وَلَا يَرُدُّ	بِأَسْنَا	عَنِ الْقَوْمِ الْمَجْرِمِينَ	
اونه شی واپس کولې څوک عذاب زمونږ د قوم مجرم نه			
اوزمونږ عذاب د مجرمانو نه نه واپس کیږی			

قوله تعالى: وَلَا يَرُدُّ بِأَسْنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمَجْرِمِينَ

د انبیاء د مخالفت انجام: د الله ﷻ ارشاد دې چه د هغه امداد د هغه په رسولانو باندي په پوره موقعه باندي نازلیری. کله چه د دنیا تکلیفونه زیات شی مخالفت مخامخ شی، اختلاف کله زیاتیری د بنمن چه کله پوره کیږی اود الله ﷻ انبیاء کرام د هر طرف نه راگیر کړی نو زر دالله ﷻ امداد رارسی. (کذبا)

(۱) ترمذی کتاب المناقب باب فی ثقیف وینی حنفیه: ۳۹۴۵، ابوداؤد: ۳۵۲۷، نسائی: ۲۷۹۰.

(۲) ترمذی: ۲۵۰۷، ابن ماجه: ۴۰۳۲، بیهقی: ۸۹/۱۰، ابن ابی شیبه: ۲۹۲/۵، احمد: ۴۳/۲، شعب الایمان: ۱۲۷/۷، الادب المفرد: ۳۸۸.

(۳) ۲۲/الطج: ۴۶.

(۴) ۴۰/غافر: ۵۱.

اور (کَذِبُوا) دواہ قرأتونہ دی۔ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا قرأت د ذال پہ تشدید دی۔ پہ بخاری شریف کنبی دی چہ عروہ بن زبیر رضی اللہ عنہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ تپوس اوکروچہ دالفظ (کَذِبُوا) دی یا (کَذِبُوا) دی؟ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا او فرمائیل (کَذِبُوا) دی۔ هغوی او وئیل چہ بیا خو دا معنی شوہ چہ رسولانو گمان اوکرو چہ هغوی دروغ او گنرلے شو نو دا د گمان کومہ خبرہ وہ دا خو یقینی خبرہ وہ چہ هغوی بہ دروغ گنرلے شو۔ هغی او فرمائیل چہ بے شکہ دا یقینی خبرہ وہ چہ هغوی بہ د کافرانو د طرف نہ دروغ گنرلے شو لیکن هغه وخت وهم راغلو چہ ایماندار امتیان هم پہ دی زلزله کنبی و اچولے شو اودغہ شان د هغوی پہ امداد کنبی روستو والی اوشو چہ د رسولانو پہ زره کنبی راغله چہ غالباً اوس خو بہ زمونہ خپله دلہ هم مونہ دروغ گنری۔ بیا د الله ﷻ امداد راغلو او هغوی تہ غلبہ اوشوہ۔ تاسو دومرہ خو خیال کوئی چہ (کَذِبُوا) خنکگہ تیک کیدی شی۔ نعوذبالله انبیاء علیہم السلام د الله ﷻ پہ نسبت دا گمان کولی شی چہ هغوی تہ درب د طرف نہ دروغ او وئیلی شو^(۱) حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما پہ قرأت کنبی (کَذِبُوا) دی۔ هغوی بہ د دی پہ دلیل کنبی (حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ) (۱) لوستلو۔ تر دی چہ انبیاء او ایماندارانو او وئیل د الله ﷻ امداد چرتہ دی۔ یاد ساتی د الله ﷻ امداد بالکل نزدی دی۔ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بہ د دی سخت انکار کولو او فرمائیلی چہ رسول الله ﷺ سرہ الله ﷻ خومرہ وعدی کری وی هغوی ﷺ تہ پورہ یقین وو چہ هغه تولی یقینی او حتمی دی او تولی بہ پورہ کیری۔ د آخری وخت پوری کله هم الله دی نکری دا وهم هدیو پیدا شوے نہ دی چہ د الله ﷻ بہ یوہ وعدہ غلطہ ثابتہ شی یا ممکن دی چہ غلطہ شی یا بہ پورہ نشی۔ اودا خبرہ ده چہ پہ انبیاء کرام باندی برابر بلاگانی او ازمینستونہ راغلی تر دی چہ د هغوی پہ زرونو کنبی دا خطرہ پیدا شوے چہ چرتہ زمونہ منونکی هم پہ مونہ باندی بدگمان نشی او مونہ دروغ اونہ گنری۔ یوسری قاسم بن محمد له راخی او وائی چہ محمد بن کعب قرظی (کَذِبُوا) لولی۔ نو هغوی او فرمائیل چہ ماد رسول الله ﷺ بی بی حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا اوریدلی چہ هغی بہ (کَذِبُوا) لوستلو۔ یعنی د هغوی منونکو هغوی دروغ او گنرل، نویو قرأت خو تشدید سرہ دی بل تخفیف سرہ دی۔ بیا د دی پہ تفسیر کنبی خو د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ مروی دی کوم چہ پورته تیرشو۔ د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ هغوی دا آیت داسی اولوستلو نو وئی فرمائیل چہ هم دغہ خو هغه دی چہ تہ ئی خراب گنری۔ دا روایت د هغه روایت خلاف دی کوم چہ د دی دواړو بزرگانوہ نورو روایت کری دی۔ پہ دی کنبی دی چہ ابن عباس رضی اللہ عنہما او فرمائیل کله چہ رسول نا امید شوچہ د هغوی قوم بہ د هغوی منی او قوم دا او گنرل چہ نبیانو هغوی تہ دروغ وئیلی نو هم هغه وخت د الله ﷻ امداد راورسیدو او چہ کوم الله ﷻ غونبتل نجات ئی ورکرو۔ دغہ شان تفسیر د نورو نہ هم مروی دی۔ یو قریشی خوان حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ تہ او وئیل چہ حضرت مونہ تہ اونبایہ چہ دا لفظ خنکگہ اولولو۔ مانہ خو د دی لفظ پہ وجه ممکن دی چہ د دی صورت لوستل پاتی شی۔ هغوی او فرمائیل اوورہ د دی مطلب دا دی چہ انبیاء دی سرہ نا امیدہ شو چہ د هغوی قوم بہ دا گمان اوکری او قوم دا گنرل چہ د هغوی انبیاء غلط وئیلی۔ دی

اوریدو سرہ حضرت ضحاک بن مزاحم ډیر خوشحاله شو او وئی فرمائیل چہ د نن پہ شان جواب ما د یو ذی علم نہ نہ دی اوریدلی۔ کہ زه د دی خای نہ یمن تہ هم تلې ووم او داسی جواب می اوریدلی وو نو ما بہ هغه هم آسان گنرلو۔ مسلم بن یسار رضی اللہ عنہ هم چہ د هغوی دا جواب واوریدو نو پاسیدو او هغوی سرہ ترغاری و تو او وئی وئیل چہ الله ﷻ دی ستا پریشانی هم داسی لرې کری خنکگہ چہ تا زمونہ

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب قوله (حتى إذا استنس الرسل): ۶۶-۶۹۵۔

پریشانی لری کړې. ډیرو نورو مفسرینو هم دغه مطلب بیان کړې دې. او د مجاهد رضی اللہ عنہ قراءت خود ذال په زبر سره دې «کَلِّبُوا» او بعض مفسرین فاعل «وَقَلَّبُوا» فاعل مؤمنان بنیانی او بعض کافران یعنی کافرانو وئیلی چه بعض مؤمنانو دا گمان او کړو چه رسولانو سره د امداد کومه وعده وه په هغې کښې هغوی درغزن ثابت شو. عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی رسول ناامیده شو یعنی د خپل قوم د ایمان نه اود الله ﷻ په امداد کښې توقف اولیدو نودهغوی قوم گمان او کړو چه هغوی ته د دروغو وعدې ورکړې شوې وې. نو دا دواړه روایتونه د دې دواړو بزرگانو صحابه کرامو نه مروی دی او حضرت عائشه رضی اللہ عنہا د دې نه صفا انکار کوی. ابن جریر رضی اللہ عنہ هم د عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا د قول طرفداری کوی اود بل قول تردید کوی او دغه ناخوښوی او ردکوی. والله اعلم.

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ
ايشکه دې په قيصو ددوی کښې
ا. بيشکه دهغوی په قصو کښې د عقلمندو خلقو
عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا
عبرت ادپاره د خاوندانو د عقل نه دی ادا خبرې دخان نه جوړې کړې شوې خولیکن تصدیق دې
دپاره لوئی عبرت دې دا (قرآن) د دروغو جوړ کلام نه دې ابلکه دا د هغه کتاب تصدیق کوی
الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ
دهغه څه چې مخکښې راغلی دی دده نه او تفصیل دې د هر څیز او هدایت دې او رحمت دې
کوم چې د دې نه وړاندې ووا او د هر (دینی) څیز تفصیل کوی او مؤمنانو د پاره
لِقَوْمٍ
د پاره د هغه قوم چې ایمان راوړی
هُدًى
هدایت او رحمت دې

قوله تعالى: لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ۗ

تیر شوی واقعات د عبرت او نصیحت سبب دي: دانبياء کرامو واقعات د مسلمانانو د نجات او کافرانو د هلاکت قصې د عقل د خاوندانو دپاره ډیر لوی عبرت او نصیحت دي. دا قرآن کریم بناوتی نه دې بلکه د وړاندینو آسمانی کتابونو د تصدیق دلیل دې. په دې کښې چه کومې حقیقی خبرې د الله ﷻ دی د هغې تصدیق کوی او کوم چه تحریف او تبدیل شوې دې هغه چهانر کوی. کومې خبرې چه دهغوی باقی پاتې کولو وې هغه او چه کوم احکام منسوخ شوی هغه بیانوی. هر یو حلال او حرام خوښ او مکروه کولو کولو بیانوی. طاعات، واجبات، مستحبات، محرمات او مکروهات وغیره بیانوی. اجمالی او تفصیلی خبرې بنائی. د الله ﷻ عزوجل صفات بیانوی او بندیگانو چه کومې غلطې د خپل خالق باره کښې کړی دی د هغې اصلاح کوی، مخلوق د هغې نه منع کوی چه هغوی د الله ﷻ یوصفت په مخلوق کښې ثابت کړی. نو دا قرآن کریم د مؤمنانو دپاره رحمت او هدایت دې. دهغوی زړونه د ضلالت نه په هدایت، دروغونه په رښتیاو، بدونه د نیکو په لار لگوی. اود رب العباد نه د دنیا او آخرت نښیگړې حاصلوی. زمونږ هم دعا ده چه الله ﷻ مونږ ته هم په دنیا او آخرت کښې هم داسې مؤمنانو سره کړی او د قیامت په ورځ چه ډیر مخونه به سپین وی او ډیر به تور وی مونږ هم مؤمنانو سره په نورانی مخونو

کتابي شامل کړي. امين. الحمد لله د سورة يوسف تفسير ختم شو. د الله ﷻ شکر دې او هم هغه د تعريفونو لائق دې او هم د هغه نه مونږ امداد غواړو.

ایاتونه	سورة الرعد مدنیة وهی ثلاثاواربعون ایه وست رکوعات	رکوع گانې
۳۱	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ شروع کوم په نوم د الله چه دیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
الهمزة	تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ	
الم را	دا ایتونه د کتاب دې او هغه څه چې نازل کړې شوی دې تاته د طرفه د رب ستا نه	
الف لام	میم را دا د قرآن د کتاب ایتونه دې او ستا د رب د طرفه څه چې په تانا نازل شوی دې	
الحق	وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ①	
حق دې	خولیکن زیات خلق یئ نه منی	
هغه بیخی	رښتیا دې خو زیات خلق ایمان نه راوړی	

قوله تعالى: وَالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ

دالله ﷻ دطوفونه نازل شوې ټولې خبرې حق دي. دسورتونو په شروع کښې کوم حروف مقطعات راځي دهغې پوره تشریح د سورة بقره دتفسیر په شروع کښې شوې ده او مونږ داهم ونیلې دي چه د کوم سورة په شروع کښې دا حروف راشی هلته عموماً دایمان کیږی چه قرآن د الله ﷻ کلام دي په دې کښې هیڅ شک شبه نشته. دلته هم د دې حروفو نه پس فرمانیلې دي دا د کتاب یعنی قرآن آیاتونه دي بعضو ونیلې چه د کتاب نه مراد تورات او انجیل دي خو دا صحیح نه دي. بیا هم په دې باندي عطف اچولو سره اود دې پاک کتاب صفتونه ئې بیان کړی چه داسراسر حق دې اود الله ﷻ د طرفه په تا باندي نازل شوې دي. «الحق» خبر دې د دې مبتداء اول بیان شوه یعنی «الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ» خود ابن جریر رضی الله عنه خوښ کړې شوې قول دا دې چه واؤ زانده دې یا عاطفه دې اود صفت په صفت باندي عطف دې لکه چه مونږ اول ونیلې دي بیا د دې په شهادت کښې دشاعر قول راوړلې دي. بیاني او فرمانیل چه سره دحق کیدونه بیا هم اکثر خلق ایمان قبلونکی نه دي. یعنی د دې حقانیت واضح دې خود هغوی ضد او نه منل او سرکشی به هغوی د ایمان طرف ته متوجه کیدو ته نه پرېږدي.

بَغِيْرٍ عَمَدٍ	تَرَوْنَهَا	ثُمَّ	اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ	وَسَخَّرَ
بغیر د ستونو نه چې تاسو وینئ هغې لره بیا ئې قرار اونیوو په تخت باندي او پاپند ئې کړل				
ثُمَّ	تَرَوْنَهَا	ثُمَّ	اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ	وَسَخَّرَ
ئې بغیر دستنو نه پورته کړی دی تاسو ئې وینئ اییا په عرش باندي په خپل شانې لائق سره برابر شو				
الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ	كُلٌّ يَجْرِي	لِأَجَلٍ مُّسَمًّى	يَدِيرُ	الْأَمْرَ
نمر او سپوږمئ هر یوا روان دې - دنیتې مقرري پورې تدبیر کوی (الله) د هر کار				
اونمر او سپوږمئ ئې تابع کړی دی او هر یو تر مقرر وخت پورې روان دې اهر هغه د هرې خبرې انتظام کوی				

يَقْضِلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

پہ تفصیل سرہ بیانوی | ننبی | د پارہ د دې چې تاسو | پہ ملاقات | درب خپل | یقین او کړی |

هغه خپلې ننبی په تفصیل سرہ بیانوی | دې د پارہ چې خپل رب ته د حاضریدو یقین او کړی |

قوله تعالى: **اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ**

د آسمان او عرش پیدائش: - د الله ﷻ د قدرت کمال او ربانی سلطنت او عظمت ته او کوره چه بغیر د ستونو نه نې آسمان اوچت اولور او قائم ساتلې دې. د زمکې نه آسمان الله ﷻ څنګه اوچت کړې دې او صرف په خپل حکم نې اودرولې دې. چه د دې انتهاء ته څوک هم نشی رسیدلې. د دنیا آسمان ټوله زمکه او کوم څه چه د دې نه گیر چاپیره دی اوبه او هوا وغیره ټول نې احاطه کړی دی او د هر طرف نه یو شان اوچت دې. د زمکې نه د پنځو سوو کالو په فاصله دې. اودهر یوځای نه هم دومره اوچت دې. بیا هم د هغې خپل پیروالې او مینځ هم د پنځو سوو کالو په فاصله دې. بیادونم آسمان هم دا آسمان راگیر کړې دې اود رومی نه د دونم پورې فاصله هم پنځه سوا کاله ده. دغه شان دریم، بیا څلورم، بیا پنځم، بیا شپږم او بیا اووم لکه چه د الله ﷻ ارشاد دې. **(اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ)** یعنی الله ﷻ اووه آسمانونه پیداکړی دی او هم د دې په مثال زمکې. په حدیث شریف کنبې دی اووه آسمانونه او په دې کنبې د دې په مینځ کنبې چه څه دی هغه د کرسنی په مقابله کنبې داسې دی لکه چه په کولواؤ میدان کنبې چه یوه حلقه وی ^(۱) او کرسنی د عرش په مقابله کنبې داسې ده چه د عرش قدر د الله ﷻ نه بل هیڅ چا ته معلوم نه دې. ^(۲)

بعض سلفو بیان کړې دې چه د عرش نه د زمکې پورې فاصله پنځوس زره کاله ده. عرش د سرو یا قوتو دې. بعض مفسرین وائی چه د آسمان ستني خو شته مگر لیدلې نشی لیکن ایاس بن معاویه فرمائی آسمان په زمکه باندي د گنبد په شان دې یعنی بغیر د ستنودې. دقرآن د طرز عبارت لائق هم دغه خبره ده. او آیت **(وَمِنْ مِثْلِ السَّمَاءِ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ)** نه هم دا ظاهر ده. نو **(ترونها)** نه به د دې نفی تائید کیری. یعنی آسمان بغیر ستنو دومره اوچت دې اوتاسو نې پخپله وینشی چه دا د قدرت کمال د امیه بن ابوالصلت په اشعارو کنبې دې د چا د اشعارو باره کنبې چه په حدیث شریف کنبې چه د هغه اشعارو ایمان راوړلې دې اود هغه زره کفر کوی ^(۳) او دا هم روایت دې چه دا اشعار د حضرت زید بن عمرو بن نفیل ؓ دی په کوم کنبې چه دی:

بعثت الی موسی رسولا منادیا
الی الله فرعون الذی کان طاغیا
بلا وتد حتی استقلت کما هیا
بلا عمد اوفوق ذلك بانیا
منیرا اذا ما جتک الیل هادیا
فیصبح منه العشب یمتزا اییا
فیصبح مامست من الارض ضاحیا
ففی ذاک آیات لمن کان واعیا

وانت الذی من فضل من ورحمة
فقلت له فاذهب وهارون فادعوا
وقولاه هل انت سویت هذه
وقولاه هل انت رفعت هذه
وقولاه هل انت سویت وسطها
وقولاه من انبت الحب فی الثری
وقولاه من یرسل الشمس غدوة
ویخرج منه حبه فی رؤسه

^(۱) الطبری: ۳۹۹/۵.

^(۲) ابن جریر.

^(۳) السلسلة الضعیفة: ۱۵۴۶.

یعنی تہ ہم ہغہ اللہ ﷻ نی چا چہ پہ خپل فضل او کرم سرہ خپل نبی موسیٰ ﷺ سرہ د ہارون ﷺ د فرعون طرف تہ رسول جوړ کړو وئی لیکلو. هغوی تہ نی او فرمائیل چہ د دې سرکش د قائل کولود پارہ ہغہ تہ او وایہ چہ دا اوچت او لوړ بغیر ستنو آسمان تا جوړ کړې دې؟ او پہ دې نمر سپوږمئی او ستوری تاپیدا کړی؟ د خاورونہ دانہ راتوکول بیا پہ ہغہ بوتوکنبی وړی پیدا کول او پہ ہغی کنبی دانې پخونکی تہ نی؟ آیا د قدرت دا زبردست نشانونہ د یو ژور انسان د پارہ د اللہ ﷻ د ہستی دلیل نہ دې.

داسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ مطلب: بیا اللہ ﷻ پہ عرش باندي جلوه افروز شو. ددې تفسیر پہ سورۃ اعراف کنبی تیر شوې دې، او داهم بیان کړې شو چہ څنگہ دې ہم ہغہ شان نی پرېږدنی. کیفیت تشبیه تعطیل او تمثیل تہ د اللہ ﷻ ذات پاک دې بزرگ دې او اوچت دې. نمر او سپوږمئی د ہغہ پہ حکم سرہ پہ گردش کنبی دې او د مناسب وخت یعنی قیامتہ پورې بہ برابر دغہ شان لگیاوی. لکہ چہ ارشاد دې نمر برابر پہ خپل خای روان دې. د ہغہ د خای تہ مراد د عرش لاندې دې چہ د زمکې لاندې بل طرف تہ ملحق دې دې او تول ستورې تر دې خای راورسیدل او د عرش نہ نور ہم لری کیری ځکہ چہ صحیح خبرہ پہ کومہ چہ ډیر دلیلونہ دی ہمدغہ دہ چہ ہغہ قبہ یعنی گنبد دې. متصل عالم د باقی آسمانونو پہ شان محیط نہ دې، ځکہ چہ د دې ستنې دی اود ہغی اوچتونکی دی. او دا خبرہ مستدیر تاویدونکی د آسمان پہ تصور کنبی نہ شی راتلی. څوک چہ غورکوی ہغہ بہ نی رښتیا گنړی. د آیاتونو او احادیثو کتونکی بہ پہ دې نتیجہ رسی ﴿ولله الحمد والمنة﴾

دشمس وقمر ذکر کولو وجہ: صرف د نمر او سپوږمئی ذکر دلته پہ دې وجہ دې چہ پہ اوو وارو سیارو کنبی لوی او روښانہ ہم دا دوه دی. نو چہ کلہ دا دواړہ مسخر دی نو نور خو پہ طریقہ اولی مسخر دی. لکہ چہ نمر او سپوږمئی تہ سجده مہ کوه نہ مراد ستورو تہ ہم سجده نہ کول دی. بیا پہ نورو روایتونو کنبی تصریح موجوددہ. ارشاد دې ﴿وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِ رَبِّ﴾ یعنی نمر سپوږمئی او ستوری د ہغہ پہ حکم مسخر دی ہم ہغہ پیدا کونکی او امر کونکی دې، ہم ہغہ د برکت خاوند دې، ہم ہغہ رب العالمین دې. ہغہ آیاتونہ د خپل وحدانیت پہ دلیلونو باندي پہ تفصیل سرہ بیانوی، دې د پارہ چہ تاسو د ہغہ د توحید قائل شئی او ہغہ اومنشی چہ ہغہ بہ تاسو فنا کوی او بیا بہ مو ژوندی کوی.

وَهُوَ الَّذِي	مَدَّ الْأَرْضَ	وَجَعَلَ	فِيهَا	رَوَاسِيَ	وَأَنْهَارًا
او ہغہ ہغہ ذات دې	چې خورہ نی کرہ	زمکہ	اوپیدا نی کرل	پہ دې کنبی	ا غرونہ او نہرونہ
او اللہ ﷻ	ہغہ ذات دې	چې زمکہ نی	خورہ کړې دہ	اوپہ دې کنبی نی	غرونہ او دریا بونہ پیدا کړې دی
وَمِنْ كُلِّ الشَّجَرِ	جَعَلَ	فِيهَا	زُجُجِينَ	اَثْنَيْنِ	يُعْشَى
او د ہر قسم میوو نہ	ہغہ پیدا کړې	پہ دې کنبی	جوړې	دوہ	ہغہ پتیوی
اوپہ دې کنبی نی	ہر قسم میوی	جوړې	جوړې	پیدا کړې دی	او ہغہ شپہ د ورځی پہ رنرا کنبی پتیوی
إِنَّ	فِي ذَلِكَ	لَايَاتٍ	لِقَوْمٍ	يَتَفَكَّرُونَ	وَفِي الْأَرْضِ
بی شک	پہ دې	تولو څیزونو کنبی	خامخانبی دی	دپارہ دہغہ قوم	چې فکر کوی
پہ دې خبرو کنبی	د فکر کونکو	خلکو	دپارہ ننبی دی	اوپہ زمکہ کنبی	
قِطَعٌ	مُتَجَوِّرَاتٌ	وَجَنَّاتٌ	مِّنْ أَعْنَابٍ	وَزُرْعٌ	وَأَنْخِيلٌ
حصی دی	چہ جوختی دی	دیو بل سرہ	اوباغونہ	دانگورو	او فصلونہ
مختلفی	تکړې دی	چې یو بل سرہ	ملاؤ دی	اود انگورو	باغونہ دی
				او پتی دی	او کھجورې دی

صِنَوَانٌ	وَّغَيْرِ صِنَوَانٍ	يُسْقَى	بِمَاءٍ وَاحِدٍ
چې ځینې دیو بیخه گنډې راختلی دی او ځینې ځان ځان ته بیخ لری ټول څړو بیړی په یو قسم او یو سره			
د بعضو ډیر بناخونه دی او بعضې د یوې تنې دی ټول په یو قسم او یو باندي څړو بیړی			
وَنَفِیْضٍ	بَعْضَهَا	عَلَى بَعْضٍ	فِي الْأَكْلِ ط إِنَّ فِي ذَلِكَ
او غوره کوو مونږ ځینې دهغې نه په ځینو باندي په خوند کنبې بې شکه په دې ټولو څیزونو کنبې			
خوبیا هم مونږ د یو بل نه په خوراک کنبې غوره پیدا کړی دی بیهشکه په دې ټولو			
لَايِتٍ	لِقَوْمٍ	يَعْقِلُونَ	
خامخانبې دی دپاره دهغه قوم چې د عقل نه کار اخلی			
خبرو کنبې دهغه خلقو دپاره نبې دی چې د عقل نه کار اخلی			

قوله تعالى: وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ

د الله ﷻ د کامل قدرت بیان: په پورتنی آیت کنبې د عالم علوی بیان وو. دلته عالم سفلی ذکر روان دی، زمکه په اوږدوالی او پلنوالی سره الله ﷻ خوره کړه. په دې کنبې مضبوط غرونه هم هغه ورځینې کړې دی. په هغې کنبې چینې او دریا بونه هم هغه روان کړې دی. ددې دپاره چه مختلف شکلونو او صورتونو مختلف رنگونو او خوندونو میوې گلونه او ونې څړوب شې. جوړه جوړه میوې هغه پیدا کړې، خوږې ترڅې وغیره، شپه ورځ برابر یو بل سپې برابر ځی راځی. د یو راتلل د بل تلل دی. نو په دې مکان سکان او زمان ټولو کنبې تصرف هم د دې قادر مطلق دی. د الله ﷻ دې نښتو ته ده حکمتونو ته اود هغه دلائلو ته چه په غور او گورې هغه هدایت بیاموندي شې. د زمکې ټکړې یو ځای ملاؤ شوی دی بیا قدرت ته او گوره چه یوه ټکړه خو پیداوار کوی او بله هیڅ نه کوی. د یو ځای خاوره سره: د بل ځای سپینه، زیره، توره کانرژنه، نرمة خوږه شگلنه یو صفا غرض چه دا هم د خالق د قدرت نبې دی او بنایي چه فاعل خود مختار مالک الملک لاشریک یو هم هغه الله ﷻ چه خالق کل دې نه د هغه نه سوا څوک معبود شته نه پالونکې (وَدَّعَىٰ وَيَخِفُّ) که چرې په (جَنَّتْ) باندي عطف واچوې نو دپیش نه مرفوع لوستل پکار دی. او (أَعْتَابُ) باندي عطف اچولو سره زیر سره مضاف الیه منلو سره مجرور لوستل پکار دی. د ائمه د جماعت دواړه قراعتونه دی. (صِنَوَانٌ) وائی یوونې ته چه ډیرې تنې او بناخونه نې وی لکه انار انځر او بعض کهجورې (غَدَّ صِنَوَانٍ) کومې چه داسې نه وی هم یوه تناوی لکه نورې ونې.

توره ته هم صنوب وئیلې کیږی: هم د دې نه د انسان تره ته (صنوالاب) وائی. په حدیث کنبې هم راغلی دی چه حضور ﷺ حضرت عمر ته افرمائیل چه تاته معلومه ده چه د انسان تره په مثال د پلار وی. () براء ﷻ فرمائی په یوه جرړه یعنی یوه تنه کنبې ډیر بناخونه او د کهجورو ونې وی او په یوه تنه باندي هم یوه وی. هم دغه (صِنَوَانٌ) او غیر (صِنَوَانٌ) دی. هم دغه قول د نورو بزرگانو هم دی. د ټولو دپاره اوبه یو وی یعنی د باران خو د میوو په کمې زیاتې کنبې ډیر فرق وی. څه خوږې وی څه تروې، په حدیث کنبې هم دا تفسیر دی او گورنی ترمذی شریف (۲) د قسمنو او جنسونو اختلاف درنگ اختلاف، د بونی اختلاف د خوند اختلاف، د پانږو اختلاف د تازگنی اختلاف یو ډیر خوږ بل ډیر تریو، یو ډیر خوندناک بل ډیر بې مزې، د چا رنگ زیر د چا رنگ سور د چا سپین او د چا تور. دغه شان په تازگنی

(۱) صحیح مسلم کتاب الزکوة باب ل تقديم الزکاة ومنعها: ۹۸۳، ابوداؤد: ۱۶۶۳، بیهقی: ۱۶۳/۶، دارقطنی: ۱۲۲/۲.
 (۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ الرعد: ۳۱۱۸.

او میو و کنبی هم اختلاف دې. او د غذا په اعتبار سره ټولې یو شان دی. د قدرت دا عجائب د یو هوبنبار سړی د پاره عبرتونه دی. او فاعل مختار د الله ﷻ د قدرت یو لوی او زبردست معلومات ورکوی هغه چه څه غواړی نو کوی. د عقلمندو د پاره دا آیاتونه دا نښی نښانی کافی وافی دی.

وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ
او که چرې اته تعجب کوي نو ډیره عجیبه ده
او که ته تعجب کوي نو دوی په خبره
قَوْلُهُمْ عَادًا كُنَّا تُرَابًا عِرَانًا كَفَىٰ خَلْقٍ جَدِيدًا
وینا د دوی ایا کله چې شو مونږ خاورې ایانو بیا به مونږ را پیدا کيږو په پیداوښت نوې کنبی
تعجب په کار دې (هغه دا) چې کله مونږ مړه شو او خاورې شو نو بیا به را ژوندی کيږو
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ الْأَغْلَالُ
دا خلق هغه کسان دی چې کفرې کړې دې په رب خپل سره او دا هغه کسان دی چې پتی به پرتې وی
دا هغه خلق دی چې د خپل رب نه منکر دی او د دوی په څټونو کنبی به طوقونه زورند
فِي آعْنَاقِهِمْ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
په څټونو د دوی کنبی او دا کسان خاوندان د وور دی دوی به په هغې کنبی همیشه وی
پراته وی او هم دغه خلق دوزخیان دی چې همیشه به په کنبی پراته وی

قوله تعالى: وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ

د دومره نشانونو باوجود د قیامت نه انکار: - الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته فرمائی چه ته دهغوی په دروغو گنرلو هیڅ حیرانتیا مه کوه. دا خو دی داسې نښې چه کتلوسره د الله ﷻ د قدرت د همیشه نه مطالعه کولو سره هغه منی چه د ټولو خالق هم الله دې. بیا د قیامت منکر کيږی. خود دې نه زیاته هره ورځ مشاهده کوی چه هیڅ هم نه کيږی او الله ﷻ هر څه کوی. هر د عقل خاوند معلومولې شی چه د زمکې او آسمان پیدائش د انسان د پیدائش نه ډیر لوی دی او دوباره پیدا کول درومیږی ځل پیدا کولو نه ډیر آسان وی. لکه چه د الله ﷻ ارشاد دې ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَكَمْ نَعْمٰی بِخَلْقِنَیْ یَقْدِرُ عَلٰی اَنْ یُّخْرِجَ الْتَوٰفٰی بَلٰی اِنَّهٗ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ﴾ چا چه آسمان اوزمکه بغیر دستری والی نه پیدا کړل نو آیا هغه د مړو په دوباره را ژوندی کولو قادر نه دې؟ بیشکه دې، بلکه هر څیز د هغه په قدرت کنبی دی. نو دلته فرمائی چه په اصل کنبی د اکافران دی د هغوی په ستونو کنبی به د قیامت په ورځ طوق وی. اودا دوزخیان دی چه همیشه به په دوزخ کنبی وی.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ	بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ	وَقَدْ خَلَقْتَ
او په تلوار غواړی دوی ستانه بدی مخکښی اد نیکی نه او په تحقیق چې تیر شوی دی		
اودوی په ستانه دعافیت راتلو نه وړاندې د مصیبت تلوار کوی حال دا دې چې د دوی نه وړاندې		
مِنْ قَبْلِهِمْ	الْهٰلِطُ	وَإِنَّ رَبَّكَ لَدُوٌّ
مخکښی د دوی نه مثالونه دعبرت او بیشکه رب ستا خامخا مالک اد بښنی دې د پاره د خلقو		
ډیر د عذابونه د مثالونه تیر شوی دی او بیشکه ستا رب د خلقو د ظلم (گناهونو) باوجود بښونکي دې		

عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۚ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

سرہ د ظلم د هغویٰ او بیشکہ | رب ستا | خامخا سخت عذاب ورکونکی دی |

..... او بیشکہ ستارب سخت سزا ورکونکی دی |

قوله تعالى: **وَسْتَغْلِبُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ**

د عذاب وخت مقرر دی :- داد قیامت منکر وائی که چرې رښتونې ئې نو په مونږ باندې زر عذاب ولې نه راوړلې؟ وئیل به ئې ای هغه سرپه چه دعوی کوي چه په تاباندې د الله ﷻ ذکر نازلېږي زمونږ په نیز خو ته پاگل ئې. که فرض کړه ته رښتونې ئې نود عذاب فرښتې ولې نه راوړلې؟ د دې په جواب کښې هغوی ته او وئیلې شو چه فرښتې حق او فیصلې سره راځي. کله چه هغه وخت راشي نو هغه وخت ایمان راوړل یا توبه کول او یا دنیک عمل کولو فرصت او مهلت به نه ملاوېږي. دغه شان په بل آیت کښې دی **﴿يَسْتَعْجِلُونَكَ﴾** ددو آیاتونو پورې او په یوځای کښې دی **﴿سَأَلْ سَائِلٌ﴾** او په آیت کښې دی چه بې ایمانه ددې د پاره تندی کوی او ایماندار د دې نه ویرېږي او هغه حق گنږي. دغه شان په بل آیت کښې فرمان دی چه هغوی به وئیل ای الله د قیامت نه وړاندې زمونږ معامله پوره کړه. او آیت مبارک کښې دی یا الله که دا ستا د طرف نه حق دی نو په مونږ باندې د آسمان نه کانږي راوړوه، یاخه بل څه الصناک عذاب نازل کړه. مطلب دا چه د خپل کفر په وجه اود الله ﷻ د عذاب دانکار اودهغې راتلل محال گنږل او دومره بې ویرې او بې خطرې شوی وو چه د عذابونو د نازلیدلو آرزوگانې او غوښتنې به ئې کولې. دلته اوفرمائیلې شو چه د دوی نه وړاندې د داسې خلقو مثالونه پراته دی چه څنگه هغوی د الله ﷻ په عذابونو کښې راگیرکړې شو. دا خو اووایه چه د الله ﷻ حکم او مهربانی ده چه گناه ته گوری خو زر ئې نه رانیسی گنې په مخ د زمکې به ئې هیڅ څوک هم نه وو پریخودی. شپه ورځ خطاگانې گوری او معافی کوی.

الله ﷻ معرفت او عذاب والا دی: خود دې نه دا مه گنږئې چه هغه په عذاب باندې قدرت نه لری. د هغه عذاب هم ډیر خطرناک ډیر سخت او ډیر درد ورکونکی دی. دالله ﷻ فرمان دې **﴿فَإِنْ كَذَّبْتُمْ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَابْعَثْ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ﴾** که دوی تا دروغ گنږي نوته ورته وایه چه ستا رب د ډیرو رحمتونو والا دی، لیکن د هغه راغلې عذاب د گناهگارانوته نشي اخواکیدې. اوفرمان دې چه ستا پروردگار زر عذاب ورکونکې، بخښونکې اومهربانی کونکې دې او په آیت کښې دی زما بنده او نبی زما بندیکانو ته خیر ورکړه چه زه بښونکې او مهربان یم او زما عذابونه هم ډیر دردناک دی. د دې قسم نور هم ډیر آیاتونه دی په کوم کښې چه امید، ویره او لالچ په یو ځای بیان شوی دی. په ابن ابی حاتم کښې دی د دې آیت په نازلیدو باندې رسول الله ﷺ اوفرمائیل که د الله ﷻ معافی ورکول نه وو او مهربانی کول نه وو نود چا د ژوند خونډبه باقی نه وو او که د هغه دهمکې ورکول او سزا ورکول نه وونو هرسړی به بې پرواهنی سره ظلم او زیاتې کښې مشغول کیدل^(۱) په ابن عساکر کښې دی چه حسن بن عثمان ابو حسان رمادی رضی الله عنه په خوب کښې د الله ﷻ دیدار اوکړو. وئې کتل چه حضور ﷺ د الله ﷻ په وړاندې ولاړ دې اودخپل یو امتی شفاعت کوی په کوم باندې چه د الله ﷻ فرمان جاری شو چه آیا ستا د پاره دومره کافی نه دی چه ما په سورۃ رعد کښې په تاباندې آیت **﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ﴾** نازل کړې. ابو حسان رضی الله عنه فرمائی دې نه پس زما سترگې کولاؤ شوې.

(۱) ابن ابی حاتم.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ إِنَّمَا
او وائی ہفہ کسان چہ انکارنہ کرے دی اولی نازلہ نہ شوہ پہ دہ بانڈی یوہ نبہ د طرفہ درب خپل نہ بیشکہ چہ
او کافران وائی چہ د دہ درب د طرفہ پہ دہ بانڈی خہ نبہ و لی نازلہ نہ شوہ ... (ائی پیغمبر ﷺ) تہ
أَنْتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ
تہ ویرونکی بی او دپارہ دہر قوم الار بنودونکی مقرر دی
خو صرف (دب د بختو نتیجونه) ویرونکی بی او دہر قوم دپارہ یو لار خودونکی وی

قوله تعالى: ﴿إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ﴾

ہدایت د اللہ پہ لاس او د نبی پہ ذمہ تبلیغ دی: کافرانو خلقو بہ داعتراض پہ توگہ وئیل چہ خنگہ ورائندینو پیغمبرانو معجزی راورلی وی نو داپیغمبر ولی نہ راورے۔ مثلاً د عربو غرونہ بہ د خپل خائی نہ اخوا کیدل او دلته بہ شینکے او نہرونہ وو۔ د ہغے پہ جواب کنبے پہ یویل خائی کنبے دی چہ مونہ بہ دا معجزی ہم خودلی وی خود مخکینو پہ شان د ہغے پہ دروغو گنرلو بانڈی بہ د ہغوی پہ شان عذاب راتلو۔ نود دوی پہ دی خبرو خفہ کیرہ او فکر مند کیرہ مہ ستا پہ ذمہ خو صرف تبلیغ دی۔ تہ ہدایت ورکونکی نہ ئے۔ د ہغوی پہ نہ منلو بہ ستا نیول نہ کیرے۔ ہدایت د اللہ ﷻ پہ لاس کنبے دی دا ستا د وس خبرہ نہ دہ۔ د ہر قوم د پارہ لار خودونکی او داعی دی یا دا مطلب دی چہ ہدایت ورکونکی زہ یم او ویرونکی تہ ئے۔ پہ آیت مبارک کنبے دی ﴿وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ پہ ہر امت کنبے ویرونکی تیر شوی دی او دلته مراد د ہادی نہ پیغمبر دی۔ نو پیشوا او لار خودونکی پہ ہرہ دلہ کنبے وی د چا د علم او عمل نہ نور لار موندلی شی۔ د دی امت چہ پیشوا رسول اللہ حضرت محمد ﷺ دی۔

دہاد نہ مراد علی ﷺ اخستل غلط دی: یو دیر منکر او فضول روایت دی چہ د دی آیت د نازلیدلو پہ وخت کنبے ہغوی ﷺ پہ خپلہ سینہ مبارکہ بانڈی لاس کیخودو چہ منذر خو زہ یم او د حضرت علی ﷺ د اوڑی طرف تہ ئے اشارہ او کرہ چہ ہادی علی ﷺ دی زما نہ پس بہ ہدایت حاصلونکی ستا نہ ہدایت حاصلوی^(۱) د حضرت علی ﷺ نہ نقل دی چہ پہ دی خائی کنبے د ہادی نہ مراد د قریشو یو سرے دی^(۲)۔ جنید بغدادی رضی اللہ عنہ وائی ہفہ حضرت علی ﷺ پہ خپلہ دی۔

اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ
اللہ پوہیری پہ ہفہ خہ چہ بار اخلی
خہ چہ یوہ بنخہ پہ
كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ
ہرہ بنخہ او پہ ہفہ خہ چہ کموی ئے رحمونہ او پہ ہفہ خہ چہ زیاتوی ئے
خپلہ خیتہ کنبے ساتی اللہ تہ ہفہ بنہ معلوم دی او خہ چہ د بنخو پہ رحم کنبے د بچی د پیدا وئست پہ حقلہ کمی زیاتی کیری
وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِإِقْدَارٍ ۝ عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرِ
او ہر خیز د ہفہ سرہ پہ اندازہ دی عالم دی پہ پتو خیزونو او پہ بنسکارہ ہفہ لوی دی
اودا ہر خیز د ہفہ پہ نزد پہ یوہ مقررہ نیتہ کیری ہفہ پہ پتو او پہ خرگند و تولو خیزونو بنہ عالم دی

(۱) الطبری: ۱۳/۱۰۸، حاکم: ۳/۱۳۰۔
 (۲) المعجم الاوسط: ۱۳۸۳، المعجم الصغير: ۲/۳۸ و عبدالله بن احمد فی زوالہ السنہ: ۱/۲۶۱ و سندہ حسن درجل من بی ہاشم ہوا رسول ﷺ۔

المتعالیٰ ①

اود اوچت شان مالک دے

دیر لوئی دے او عظیم دے

قوله تعالیٰ: ﴿اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ﴾

دمور پہ رحم کنیسی لوئیدونگی بچی د حقیقت نہ صرف اللہ خبر دے د اللہ ﷻ د علم نہ ہیخ خیز پت نہ دی. تول سا لرونگی میندی کہ خنار وی کہ انسانان د هغی د خیتی د بچو، د هغوی د حمل اللہ ﷻ تہ علم دے. پہ خیتہ کنیسی خہ دی اللہ ﷻ تہ بنہ معلوم دی. یعنی چہ بنخہ ده کہ سرے؟ بنہ دے کہ خراب؟ نیک دے کہ بد؟ د عمر خاوند دے کہ بی عمره؟ ارشاد باری تعالیٰ دے. ﴿هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ لَخَم﴾ هغه تہ بنہ پتہ ده کله چہ تاسو د زمکی نہ راپیدا کوی او چہ کله تاسو د مور پہ خیتہ کنیسی پت شوی نی الخ او فرمان دے ﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنى تُضَوِّقُونَ﴾ هغه تاسو د مور پہ خیتہ کنیسی راپیدا کوی د یو نہ پس پہ بل پیدائش کنیسی پہ دربو دربو تیارو کنیسی. د مور پہ خیتہ کنیسی د بچی مختلف ادوار: ارشاد دے ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ طِينٍ﴾ مونر انسان د خاوری نہ پیدا کرو، بیا نطفہ د نطفی سرہ وینہ شوه، بیا دچک وینی تہ د غوبنی تکرہ شوه، غوبنہ نی د هلوکی پہ شکل کنیسی کرہ. بیا نی پہ هلوکو باندي غوبنہ او خیروله او بیا پہ آخری پیدائش سرہ پیدا کرل. نو بہترین خالق بابرکت دے.

د هر دور مودہ خلویبنت ورخی وی: د بخاری او مسلم پہ حدیث کنیسی د رسول اللہ فرمان دے چہ پہ تاسو کنیسی د هر یو پیدائش خلویبنت ورخوپوری د هغه د مور پہ خیتہ کنیسی جمع کیری. بیا هم دومره ورخوپوری چک وینہ شی. بیا هم دومره ورخوپوری د غوبنی تکرہ شی. بیا اللہ ﷻ خالق کل یوہ فربنستہ راولیگی کومی تہ چہ د خلورو خبرو لیکلو حکم وی. د هغه رزق عمر نیک او بد کیدل لیکی. (۱) او پہ حدیث شریف کنیسی دی هغه تپوس کوی چہ ای اللہ سرے بہ وی کہ بنخہ؟ بدبخت بہ وی کہ نیک بخت؟ رزق نی خہ دے؟ عمر نی سومرہ دے؟ اللہ ﷻ نی بنائی او هغه نی لیکی.

دغیبو پنخہ کنجیانے: (۲) حضور ﷺ فرمانی د غیبو پنخہ کنجیانے کوم چہ بغیر د اللہ ﷻ بل هیخ خوک نہ پیژنی. د صبا خبرہ د اللہ ﷻ نہ علاوه بل خوک نہ پیژنی. خیتہ خنگہ غتیری او خنگہ راغونڈی خوک نہ پیژنی. باران بہ کله کیری چاتہ پتہ نشتہ. کوم سرے بہ کوم خای مری د هغه نہ بغیر چاتہ پتہ نشتہ. قیامت بہ کله وی د دے علم هم اللہ ﷻ تہ دے. (۳)

دخیتہ دکمولواوزیاتولو مطلب: خیتہ خنگہ کمہ وی دے نہ مراد حمل ساقط کیدل دی او پہ رحم کنیسی خنگہ زیاتیری خنگہ پوره کیری ددے علم هم اللہ ﷻ تہ دے. گوره یوہ بنخہ لس میاشتی اخلی خوک نہہ میاشتی د چا حمل زیاتیری او د چا کمیری. دنہہ میاشتونہ زیاتیدل اود نہو میاشتونہ کمیدل هم د اللہ ﷻ پہ علم کنیسی دی ① دضحاک رضی اللہ عنہ بیان دے چہ زہ دوه کالہ دمور پہ خیتہ کنیسی وم، چہ کله پیدا شوم نوزماوراندینی دوه غابونہ راوتلی وو ② دعائشہ رضی اللہ عنہ فرمان دے دحمل زیاتہ مودہ دوه کالہ

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ذکر الملائكة صلوات الله عليهم: ۳۲۰۸، صحیح مسلم: ۲۶۴۳، ابوداؤد: ۴۷۰۸، ترمذی: ۲۱۳۷، ابن ماجہ: ۸۶، احمد: ۳۸۲/۱، مسند حمیدی: ۱۱۲۶.

(۲) صحیح بخاری کتاب الحيض باب مخلقة وغير مخلقة: ۳۱۸، صحیح مسلم: ۲۶۴۶.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب ﴿اللہ يعلم ما تحمل كل انثى وما تغيض الارحام﴾: ۴۶۹۱، ابن حبان: ۲۷۳/۱، السنن الكبرى: ۳۷۰/۶، المعجم الاوسط: ۲۵۸/۲، احمد: ۵۴/۲، الطبری: ۲۸/۲۱.

دہ۔ دکسی نہ مراد پہ بعضی خلقوہم د حمل پہ ورخو کنبی وینہ راخی او د زیاتی نہ مراد د نہو میاشتونہ زیات حمل حصاریدل ﴿۵﴾ مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی دنہونہ ورناندی چہ کومہ بنسخہ وینہ اووینی تود نہونہ زیاتیبری لکہ د حیض ورخی۔ دوینی پریوتوسرہ ماشوم بنہ کبری اوچہ نہ پریوزی پورہ چاق او لوی وی بچی دہور پہ خیتہ کنبی بی غمہ وی: حضرت مکحول رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ماشوم د مور پہ خیتہ کنبی بالکل بی غمہ بی پرواہ او پہ آرام باندی وی۔ د ہغہ د مور د حیض وینہ د ہغہ خوراک وی چہ د بغیر د غوبنتنی او پہ آرام سرہ ہغہ تہ رسی ہم دغہ وجہ چہ پہ دہی ورخو کنبی پہ مور د حیض بیماری نہ راخی بیچہ کلہ ماشوم پیدا شی نو پہ زمکہ باندی لگیدو سرہ چغی وہی۔ د دی نابلدہ خائی نہ ہغہ ویریبری۔ کلہ چہ د ہغہ نوم پریکری شی نو اللہ ﷻ د ہغہ رزق د ہغہ د مور سینی تہ رسوی او اوس ہم ہغہ تہ بغیر د غوبنتلو بی مشقتہ پہ بی غمینی او بی فکرئی سرہ ہغہ تہ رزق ملاویبری۔ بیچہ لہ شان لوئیبری نو پہ خپلو لاسو خوری خکی خو بالغ کیدو سرہ د رزق د پارہ شور زوگ شروع کری۔ کہ د مرکولو او قتل کولو پوری د رزق ملاویدلو امکان وی نومخکنبی روستو کیری نہ۔ افسوس ای بنیادہ پہ تا حیرانتیا دہ چہ تاتہ د مور پہ خیتہ کنبی رزق درکرو، چاچہ تالہ د مور پہ غیر کنبی رزق درکرو، چاچہ تالہ د ماشوموالی نہ تر بلوغت پوری رزق درکرو نو تہ اوس بالغ او عقلمند کیدو سرہ دا وائی چہ پہ انسان افسوس دہی د کوم خائی نہ بہ خورم؟ کہ مرہ کیدل وی کہ قتل وی؟

د رسول کریم ﷺ د خپل لوری پیغام: بیبا ہغوی دا آیت اولوستلو۔ ہر خیز ہغہ سرہ پہ یوہ اندازہ دہی۔ رزق اجل یعنی مرگ ہر خہ مقرر شوی دی۔ حضور ﷺ یوی لور بی بی ہغوی لہ یو سہی راو لیلو چہ زما ماشوم پہ آخری حالت کنبی دہی ستاسو تشریف راوړل زما د پارہ د خوشحالی ذریعہ دہ۔ ہغوی ﷺ او فرمائیل لار شہ ہغی تہ اووایہ چہ کوم اللہ ﷻ واخلی ہغہ ہم د ہغہ دی او چہ کوم نی درکری ہغہ ہم د ہغہ دی د ہغہ خیز صحیح اندازہ ہم ہغہ سرہ دہ، ہغی تہ اووایہ چہ صبر اوکرہ او د اللہ ﷻ نہ د ثواب امید ساتہ الخ (۱) اللہ ﷻ ہر ہغہ خیز باندی خبر دہی کوم چہ د خلقو نہ پت دہی اود ہغی نہ کوم چہ بندیگانو تہ بنسکارہ دہی۔ د ہغہ نہ ہیخ ہم پت نہ دی۔ ہغہ د تولونہ لوی، ہغہ د ہر چا نہ اوچت دہی۔ ہر خیز د ہغہ پہ علم کنبی دہی۔ تول مخلوق د ہغہ پہ ورناندی عاجز او لاچارہ دہی۔ تول سرونہ د ہغہ پہ ورناندی تبت دی او تول بندیگان د ہغہ پہ ورناندی عاجز لاچارہ او صرف بی بس دی۔

سَوَاءٌ	مِّنْكُمْ	مَنْ	أَسْرَأَ الْقَوْلَ	وَمَنْ			
ایو شان دی (ہغہ تہ) ستاسو نہ ہغہ خوک چہ پتوی خبرہ او ہغہ خوک							
پہ تاسو کنبی کہ خوک پہ پتہ خبرہ کوی او کہ پہ بنسکارہ تول ہغہ تہ برابر							
جَهْرًا	بِهِ	وَمَنْ	هُوَ	مُسْتَخْفٍ	بِاللَّيْلِ	وَسَارِبًا	
چہ پہ اوچت او از کوی دا او ہغہ خوک چہ ہغہ پتیدنکی وی پہ شپہ کنبی او ہغہ خوک چہ روان وی							
دی او ہغہ خوک ورتہ ہم یو شان معلوم دی کہ د شپہ (پہ تیارہ کنبی) پتہ شی او کہ د ورخی (بنسکارہ) گرخی							
بِالنَّهَارِ	لَهُ	مَعْقِبَتٌ	مِّنْ	بَيْنِ	يَدَيْهِ	وَمِنْ	خَلْفِهِ
پہ ورخ کنبی د ہغہ نگرانی فرہنتی مقرر دی مخکنبی د انسان نہ او روستو د ہغہ نہ							
راگرخی ہر یو د پارہ نمبر پہ نمبر راتلونکی (فرہنتی) مقرر دی ورناندی ہم او روستو ہم							

(۱) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب قول النبی ﷺ ((بغلب الميت بعض بکاء اہلہ علیہ اذا کان الروح من ستہ)) : ۱۲۸۴، صحیح مسلم: ۹۲۳، نسائی: ۱۸۶۸ بیہقی: ۶۱۲/۱، مصنف عبدالرزاق: ۵۵۲/۳، احمد: ۲۰۴/۵، ابن حبان: ۴۶۱، ابن ابی شیبہ: ۳۹۲/۳، مسند الطیالسی: ۶۳۶

يَحْفَظُونَهُ	مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ
چپی حفاظت کوی د انسان په حکم د الله ایشکه الله نه بدلوی هغه حالت چپی وی په یو قوم باندي هغوی د الله په حکم د هغه حفاظت کوی بیشکه الله د یو قوم (بنه) حالت نه بدلوی	
حَتَّىٰ	يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ
تر هغی پورې چپی بدل کړی هغوی هغه حالت په خانونو خپلوا او هر کله چپی ارده او کړی الله ترڅو چپی هغوی پخپله خپل حالت بدل کړی نه وی او هر کله چپی الله په یو قوم باندي دمصیبت (راوستو)	
بِقَوْمٍ	سَوْءًا فَلَا مَرَدٍّ لَهُٓ وَمَالَهُمْ
په یو قوم دمصیبت نوبیانشته واپس کیدل د هغی او نشته هغوی دپاره په مقابله دالله کبسی اڅوک مددکار ارده او کړی انو هیڅوک ئی نشی واپس کولی او دوی د پاره به د الله نه سوا بل څوک مددگار نه وی	

قوله تعالى: سَوَاءٌ مِّنْكُمْ مَّنْ أَسْرَأَ الْقَوْلَ وَمَنْ جَبَرَ بِهِ

د الله علم ټول مخلوق راگیرونکي دي. د الله علم ټول مخلوق راگیر کړي دي هېڅ څیز د هغه د علم نه بهر نه دي. په مزه او تیز هریو آواز اوری. پټ او بېکاره هر څه پیژنی. که ته ئی پتوی او که بېکاره کوی د هغه نه پټ نه دی. حضرت عائشه صدیقہ فرمائی هغه هم الله دې د چا اوریدو چه د ټولو آوازونه راگیر کړی دی. د الله قسم یوې بنځې د خپل خاوند کیله رسول الله ته داسې په غوږ کبسی پس سره او کړه چه زه ورسره په خواکې ناسته وم خو ما پوره واونه ریده خو الله آیت (قَدْ سَمِعَ اللَّهُ الْخَبْرَ) نازل کړو. یعنی د دې بنځې دا ټول پس الله اوریدل. هغه اوریدونکې او لیدونکې دي. څوک چه دخپل کور په تهه خانو کبسی د شپې په تیارو کبسی پټ وی او هغه چه دورځې په رڼا کبسی په کولاو لارو روان وی هغه د الله په علم کبسی برابر دی. لکه چه (الْأَجْمِنَ يَسْتَعْتُونَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مَا يَنْوَنُونَ وَمَا يَعْلَمُونَ) کبسی فرمانی او آیت (وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ) کبسی ارشاد شوې دي چه ستاسو د هر کار په وخت کبسی مونږ اڅواد یخوانه یو. هېڅ یوه ذره زمونږ د معلوماتونه بهر نه ده. د الله فرشتو د ځانتدونکي او څوکیدار په شان د بنديگانو نه گیر چاپیره مقرر دی چه هغوی د آفتونو او مصیبتونو نه بچ کوی.

هر انسان دخلورو فرښتو په مینځ کبسی وی: لکه څنگه چه په اعمالو باندي ساتندونکې د فرښتو یو ډله ده چه وار په وار یو بل پسې راځی. د شپې جدا او د ورځې جدا او لکه چه څنگه دوه فرښتي د انسان بڼی او گس طرف ته د اعمالو لیکلوی باندي مقرر دی. د بڼی طرف والا نیکنی لیکي او د گس طرف والا بدنی لیکي. دغه شان دوه فرښتي د هغه نه وړاندي روستو دی چه د هغه حفاظت او ساتنه کوی. نو هر انسان هر وخت څلورو فرښتو سره اوسیری یعنی دوه بڼی او گس طرف ته لیکونکې او دوه حفاظت کونکې وړاندي روستو. بیا د شپې جدا او د ورځې جدا. په حدیث شریف کبسی دی چه تاسو له فرښتي یو بل پسې ځی راځی. د شپې او ورځې د هغوی یو ځای کیدل سحر او مازیگر مونځونو کبسی کیږی. د شپې تیریدونکې آسمان ته څیژی. او سره د علم الله د هغوی نه تپوس کوی چه تاسو زما بنده په کوم حالت کبسی پریځودو؟ هغوی جواب ورکوی چه مونږ لارو نو هغه په مانځه کبسی وواو

۱ (نسائی کتاب الطلاق باب الطهار: ۳۴۹۰، ابن ماجه: ۲۰۶۳ وهو صحیح، صحیح بخاری تعلیقاو مختصر اقبل حدیث: ۷۳۸۶، حاکم: ۴۸۱/۲.

چه راتلو نو په مانځه کښې هو پریخودو^(۱) په حدیث شریف کښې دی چه تاسو سره هغه وی او بغیر د اودس ماتی او جماع د وخت نه هغه تاسو نه نه جدا کیږی. نو تاسوله د هغوی لحاظ د هغوی نه شرم اود هغوی اکرام او عزت کول پکار دی.^(۲)

نو چه کله الله ﷻ څه نقصان خپل بنده ته رسول غواړی نو د ابن عباس رضی الله عنهما د قول مطابق حفاظت کونکې فریښتې هغه کار کولو ته پریږدی. مجاهد رضی الله عنه وائی چه هر بنده سره د الله ﷻ د طرف نه موکل وی چه هغه په اوده کیدو او وینسیدو د پیریانو انسانان زهریله ځناورو او ټولو آفتونونه پچ کوی. هر یو څیز منع کوی خو هغه کوم چه الله ﷻ رسول غواړی. ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی دا د دنیا د بادشاهانو امیرانو ذکر دی کوم چه په پیره او څوکې کښې اوسیدی. ضحاک رضی الله عنه فرمائی چه بادشاه د الله ﷻ په ساتنه کښې وی (امرالله) سره یعنی د مشرکانو او ظاهرنونو والله اعلم. ممکن دی چه د دې قول نه غرض دا وی لکه څنگه چه د بادشاهانو او امیرانو څوکیداری سپاهیان کوی دغه شان د بنده څوکیداری د الله ﷻ د طرف نه مقرر شوې فریښتې کوی. په یو غریب روایت کښې په تفسیر ابن جریر کښې روایت دی چه حضرت عثمان رضی الله عنه حضور ﷺ له راغلو او د هغوی ﷺ نه ئی تپوس او کړوچه بنده سره څومره فریښتې وی. هغوی ﷺ او فرمائیل یوه خوښی طرف ته نیکنی لیکونکې چه د کس طرف والا باندي امیره ده. کله چه ته څه نیکی کوی نو د یوې په ځای لس لیکی او ته چه کله بدی کوی نو د کس طرف والا د ښی طرف والا نه اجازت غواړی نو هغه وائی چه لر صبر او کړه کیدې شی چه توبه یا استغفار او کړی. درې ځل هغه اجازت غواړی نو چه بیا هغه توبه اونه کړی نو دا د نیکنی لیکونکې فرشته وائی چه اوس ئی اولیکه. الله ﷻ دې مونږ د دې نه خلاص کړی دا خو ډیر خراب ملگري دې دې ته د الله ﷻ هم لحاظ نشته دا د هغه نه شرمیږی نه. د الله ﷻ فرمان دې چه انسان کومه خبره په ژبه راوړی په دوی باندي څوکیداران مقرر او لیگلې شوی دی او دوه فریښتې ستا نه وړاندي روستو دی. د الله ﷻ فرمان دې (لَمُعَقَّبَاتٌ) الخ. او یوې فریښتې ستا دندی وینسته نیولی دی^(۳) کله چه ته د الله ﷻ د پاره عاجزی کونی نو هغه تا اوچتو درجوته رسوی او چه ته کله د الله ﷻ په وړاندي سرکشی او کبر کوی نو هغه تا بنکته او عاجز کوی او دوه فریښتې ستا په شونډو دې کوم درود چه ته په ما باندي وائی د هغې دوی حفاظت کوی. یوه فریښته ستا په خله باندي ولاړه ده چه د مار وغیره غوندي څیر ستا خلق ته لار نه شی او دوه فریښتې ستا په سترگو دی نو دا لس فریښتې هر بنیادم سره دی بیا د شپې جدا دی او د ورځې جدا دی. دغه شان هر انسان سره د الله ﷻ د طرف نه شل فریښتې دی. یو خوا خو ټوله ورځ د ابلیس د دهوکه کولو ډیوتی وی او هره شپه د هغه د اولاد. (مسند احمد کښې دی تاسو کښې هر یو سره پیرې ملگري دې او فریښته ملگري دې. خلقو وئیل چه تاسو سره هم؟ وئې فرمائیل چه او الله ﷻ په هغوی باندي زما امداد کړې دې هغوی ماته د ښیگري نه علاوه نور څه نه وائی (مسلم) دا فریښتې د الله ﷻ په حکم سره د هغوی ساتنه کوی په بعض قراءتونو کښې (أمرالله) په بدله کښې (بامرالله) دې. کعب رضی الله عنه وائی که د بنیادم د پاره هر نرم او سخت کولو کړې شی نو هر یو څیز به هغه ته په نظر راشی او که د الله ﷻ د طرف نه دا حفاظت کونکې فریښتې مقرر نه وی چه د خوراک څښاک او شرمگاهونو حفاظت کونکې دی نو والله تاسو خو به اوچت کړې شوی وئې. ابو امامه رضی الله عنه فرمائی هر سړی سره حفاظت

صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ذکر الملائكة صلوات الله عليهم: ۳۲۲۳، صحیح مسلم: ۶۳۲، ابن حبان: ۱۷۳۶، مستدای عوانة: ۳۱۵/۱، السنن الکبری: ۱۷۵/۱، مؤطا امام مالک: ۴۱۱، احما: ۴۸۶/۲، مستدای بیعی: ۲۱۵/۱۱، شعب الایمان: ۵۰/۳، صحیح ابن خزیمه: ۱۶۵/۱، نورمندی کتاب الادب باب ماجاء فی الاستار عند الجماع: ۲۸۰۰، ۱۸۰/۱۸، الطبری: ۲۹۴/۹.

قوله تعالى: وَيَسْمِعُ الرِّعْدَ بِحَمْدِهِ

د آسمانی بجلی پرق پروق۔ بجلی ہم د ہغہ پہ حکم کنہی دہ۔ حضرت ابن عباس ؓ د سوال کونکی پہ جواب کنہی وئیلی ووجہ بجلی اوبہ دی۔ مسافرچہ دا وینی د خپل تکلیف او مشقت د ویری نہ ویری او مقیم د برکت او گتہی پہ امید بانڈی د رزق د زیاتیدو لالچ کوی۔ ہم ہغہ دا درنی اوریخہ پیدا کوی چہ د اوبو د بوج پہ وجہ زمکے تہ نزدی راخی نو پہ دے کنہی بوج ہم د اوبو وی۔ بیانی افرمائیل تندر ہم د ہغہ تسبیح او حمد کوی چہ ہر خیز د اللہ ﷻ تسبیح او حمد کوی۔ (۱)

د وریخو خبری اوخندا: یوحديث شريف كنسې دى چه الله ﷻ اوريخي پیدا کوی چہ پہ بنه شان سره خبری کوی او خاندی۔ (۲) ممکن دی چہ د خبرونه مراد گرخیدل او خندا نہ مراد دبجلی بنکاره کیدل وی۔ سعد ابن ابراهیم ؓ فرمائی اللہ ﷻ باران رالیبری اودہغی نہ بنه خبری کونکی اوبنه خندا کونکی بل خوک نشته۔ د ہغہ خندا بجلی دہ اود ہغہ خبری گرچار دی۔ محمد بن مسلم ؓ وائی چہ مونہ تہ دا خبره رارسیدلہی دہ چہ بجلی یوه فرشته دہ د کومی چہ خلور مخونه دی یوه د انسان پہ شان یو د غونی پہ شان یو د باز او بلہ د زمري پہ شان۔ ہغہ چہ گلہ لکنی خوزوی نو بجلی بنکاره کیری۔ حضور ﷺ بہ چہ گرخی گروخ واوریدو نو دا دعا بہ نی لوستلہ ﴿اللهم لا تقتلنا بغضبك ولا تهملنا بعذابك وعافنا قبل ذلك﴾ (ترمذی) (۳) بل روایت کنہی دا دعا دہ ﴿سبحان من يسبح الرعد بحمده﴾ حضرت علی ؓ چہ بہ گرخی اوریدو نو دا بہ نی لوستلہ ﴿سبحان من سبحت له﴾ (۴) ابن ابی زکریا فرمائی چہ خوک گرخی گروخ واورزی نو وائی دے ﴿سبحان الله ومحمده﴾ (۵) پہ دہ بہ بجلی یعنی تندر نہ راپریوزی۔ عبد اللہ بن زبیر ؓ چہ بہ گرخی گروخ اوریدو نو خبری بہ نی پریخودی او فرمائیل بہ نی ﴿سبحان الذي يسبح الرعد بحمده والملائكة من خيفته﴾ (۶) افرمائیل بہ نی چہ پہ دے آیت کنہی پہ دے آواز کنہی د زمکے والا د پارہ ډیر ویرونکی خیز دی۔ پہ مسند احمد کنہی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی ستاسو رب العزت فرمائی کہ زما بندیگانو زما پوره تابعداری کولہ نو مابہ د شپہ بارانونہ کول او د ورخی بہ مے نمر راخیزولو او دوی تہ بہ مے د گرخی گروخ آواز قدری نہ اورولو۔ (۷)

ډکړزکړ واوریدلو سره تسبیح وئیل پکار دی: طبرانی کنہی دی چہ هغوی ﷺ فرمائی گرخی گروخ اوریدو سره د اللہ ﷻ ذکر کوئی خکے چہ په ذکر کونکو بانڈی تندر نہ راپریوزی۔ (۸) هغه تندر رالیبری او چہ په چا بانڈی غواری عذاب کوی ہم په دے وجہ بہ په آخره زمانه کنہی تندرونه ډیر راپریوزی۔ دمسنده احمد په حدیث شریف کنہی دی چہ قرب قیامت کنہی بہ تندرونه ډیر پریوزی۔ تردی چہ یو سړی بہ راشی او د خپل قوم نہ بہ تپوس او کړی چہ سحر په چا بانڈی تندر پری وتی دے؟ هغوی بہ وائی فلانکی بانڈی فلانکی بانڈی۔ (۹)

(۱) ۱۷/الاسراء: ۴۴.

(۲) احمد: ۴۳۵/۵ وسنده صحيح الاسماء والصفات للبيهقي: ۹۸۸ الامثال للرامهرمزي: ۱۲۵.

(۳) ترمذی کتاب الدعوات باب مايقول اذا سمع الرعد: ۳۴۵۰، الادب المفرد: ۲۷۱، السنن الكبرى: ۷۶۴، ابن ابی شيبه: ۳۱/۷، عمل اليوم والليلة للنسائي: ۹۲۷، بيهقي: ۳۶۲/۳، احمد: ۱۰۰/۲، حاکم: ۲۷۶/۴.

(۴) صحيح الادب المفرد: ۷۲۲ عن ابن عباس ؓ عن قوله وسنده حسن.

(۵) الطبري: ۲۹۸/۹.

(۶) موظا امام مالك رواية ابى مصعب، ۱۷۱/۲، ح ۲۰۹۴ وسنده صحيح.

(۷) احمد: ۲۵۹/۲، حاکم: ۳۴۹/۲، مسنده الطيالسي: ۲۵۸۶.

(۸) طبرانی: ۱۱۳۷۱، مجمع الزوائد: ۱۰/۱۳۶.

(۹) احمد: ۶۴-۶۴/۳، مجمع الزوائد: ۹/۸، حاکم: ۴۴۴/۴.

د یو مغرور سردار واقعہ: ابویعلیٰ راوی دې چه حضور ﷺ یو سرې د یو مغرور سردار د راغونښتلو د پارہ اولیو لیلو. هغه وئیل کوم رسول الله او کوم الله؟ الله د سرو زرو دې که د سپینو زرو؟ یاد پیتلو؟ قاصد واپس راغلو او حضور ﷺ ته ئی دا ذکر او کړو چه گورنی ما خو تاسو ته اول نه عرض کړی وو چه هغه کبرژن او مغرور سرې دې تاسو هغه مه راغواړئ. حضور ﷺ بیا او فرمائیل دوباره لار شه او هغه ته هم دغه او وایه. هغه لارو او بیانی راوغونښتلو خو هغه فرعون هم هغه جواب دا خل هم ورکړو. قاصد حضور ﷺ ته واپس عرض او کړو نو حضور ﷺ دریم خل باندې وراولیلو. په دریم خل باندې هغه پیغام اوریدو سره هم هغه جواب ورکول شروع کړو چه بوه اوریخ د هغه د سر د پاسه راغله گریخ شو او په هغه باندې تندر راپریوتلو او د هغه د سر نه ئی کھوپړنی والوزوله. (۱) دې نه پس دا آیت نازل شو. د حضرت انس رضی اللہ عنہ نه د دې معنی روایت هم ذکر دې. (۲) په یو روایت کښې دی چه یو یهودی حضور ﷺ له راغلو او وئیل چه الله د تانبې دې یاد مرغلرو او که د یاقوتو. لاد هغه سوال پوره شوې نه وو چه تندر راپریوتلو او هغه ئی تباه کړو او دا آیت نازل شو (۳) قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی ذکر دی چه یو سرې قرآن دروغ او گنرلو او د حضور ﷺ د نبوت نه ئی انکار او کړو. هم هغه وخت د آسمان نه تندر راغلو او هغه هلاک شو او دا آیت نازل شو. (۴)

د عربو د مغرور سردارانو واقعہ: د آیت په شان نزول کښې د عامر بن طفیل او اربد بن ربیعہ قصه هم بیان شوې ده. دا دواړه د عربو سرداران په مدینه کښې حضور ﷺ له راغله او وئیل چه مونږ به تا اومنو خو په دې شرط چه مونږ نیم په نیمه شریک کړی. هغوی ﷺ دوی نا امیده کړل نو عامر ملعون او وئیل والله زه به د عربو ټول میدان د لښکر نه ډک کړم. حضور ﷺ او فرمائیل ته درغرن ئی الله ﷻ به تاته دا وخت هم درنه کړی. بیا دا دواړه په مدینه کښې حصار وو چه موقع موندلو سره به حضور ﷺ قتل کړو. یوخل هغوی ته موقع ملاؤ شوه نو یو کس هغوی ﷺ په خبرو کښې لگیا کړو او بل توره راوړه شانہ راغلو خو هغه محافظ حقیقی هغه د دوی د سر نه محفوظ کړو. اوس د دې خای نه نامراده لارل او د خپل سوزیدلی زړونو پهلوی ماتولو دپاره ئی عرب د حضور ﷺ خلاف راپاسول. هم په دې حال کښې په اربد باندې تندر راپریوتلو او د هغه کار خو خلاص شو. عامر د طاعونی غوتې راگیر کړو او هم په دې کښې په چغو چغو مردار شواوهم د داسې خلقو متعلق دا آیت نازل شو چه الله ﷻ په چا باندې غواړی تندر راغورزوی.

د اربد رور لبید دخپل رور دا واقعہ په شعرونو کښې ښه بیان کړې او په روایت کښې دی چه عامر وئیل که زه مسلمان شم نو ماته به څه ملاؤ شی. حضور ﷺ او فرمائیل چه څه د نورو مسلمانانو حال وی هغه به ستا هم وی. نو هغه وئیل چه بیا خو زه نه مسلمانیرم. که ستانه پس د دې کار مشر زه جوړیرم نو زه بیا دین قبلوم. هغوی ﷺ او فرمائیل دا امر خلافت نه ستا دپاره دې او نه ستا د قوم دپاره او دا ده چه زمونږ لښکر به ستا په امداد کښې وی. هغه وئیل چه ماته د دې ضرورت نشته. اوس هم نجدی لښکر زما شاته دې. ما دپخې کچې مالک کړه نو زه به دین اسلام قبول کړم، هغوی ﷺ او فرمائیل چه نه دا دواړه رسول ﷺ ته لارل نو عامر او وئیل والله مدینه به د څلورو وارو طرفونه په لښکرو راگیره کړم حضور ﷺ او فرمائیل الله ﷻ به ستا دا مراد پوره نه کړی. نو اوس دې دواړو مشوره او کړه چه یو به ئی په خبرو کښې مشغول کړو او دوئم به ئی کار خلاص کړی. بیا به د هغوی نه جنگیرې څوک؟ زیات نه

(۱) مسند ابی یعلی: ۳۴۶۸، الطبری: ۱۲۵/۱۳

(۲) مسند ابی یعلی: ۳۳۴۱، البزار: ۲۲۲۱

(۳) الطبری: ۱۲۵/۱۳

(۴) الطبری: ۱۲۶/۱۳

زیات بہ دیت ورکرو خان بہ خلاص کرو۔ نودا دواہہ بیا حضور ﷺ لہ راغلہ، عامر وئیل تاسو لہ شان راپاسنی زہ تاسو سرہ لہہ خبرہ کول غوارم حضور ﷺ پاسیدو او ہغہ سرہ لارو د یو دیوال لاندی خبری کولی حضور ﷺ ہم اودریدو اوریدی۔ اربد مرقع بیامونده او پہ توره نی لاس کیخودو ہغہ نی د تیکی نہ راویستل غوبنتل خو اللہ ﷻ د ہغہ لاس شل کرو او ہغہ توره ہدو راونہ ویستلہ۔ کلہ چہ دیر وخت اوشو نو د حضور ﷺ نظر ناخاپی د ہغہ طرف تہ شونو حضور ﷺ دا حالت لیدو بانندی د ہغہ خائی نہ واپس لارو۔ اوس دا دواہہ د مدینہ نہ لارل حرہ واقم تہ راغلہ حصار شو خو سعدبن معاذؓ او اسیدبن حضیرؓ ہلتہ اورسیدل او ہغوی د ہغہ خائی نہ اوویستل۔ ہم پہ واقم کنبی وو چہ پہ اربد بانندی تندر راپربوتلو ہغہ خو ہم ہلتہ مردار شو او عامر د دے خائی نہ پہ تیبنتہ لارو خو خوریم تہ رسیدلی وو چہ پہ ہغہ کنبی د طاعون غوتہ راوتلہ۔ د بنو سلول قبیلہ یو بنخی کرہ راحصار شو ہغہ بہ کلہ کلہ د خپل سب غوتہ بانندی زور کولو او حیرانتیا سرہ بہ نی وئیل چہ تہ خو داسی نی لکہ چہ د اوبن وی افسوس زہ بہ د سلولیدہ بنخی پہ کور کنبی مرکبیم۔ خہ بہ بنہ وہ چہ زہ پہ خپل کور کنبی وم۔ آخر صبر نہ شو او اس نی راوغوبنتو سور شواو لارو ولہ ہم پہ لارکنبی مردار شو۔ نوہم دہغہ بارہ کنبی دا آیت (اللہ یعلم) نہ (من وال) پوری نازل شو۔ پہ دے کنبی دحضور ﷺ د حفاظت ذکر ہم دے (ایما پہ اربد بانندی د تندر پربوتول ہم ذکر دے او وئی فرمانیل چہ دوی د اللہ ﷻ بارہ کنبی جگری کوی د ہغہ عظمت او توحید نہ منی۔ حالانکہ اللہ ﷻ خپلو مخالفانوتہ او منکرانو تہ سخت عذاب او د برداشت نہ بھر عذاب ورکونکی دے۔ نو دا آیت پہ شان د آیت (وَمَكْرُوا مَكْرًا وَمَكْرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) دے۔ یعنی ہغوی مکر اوکرو نو مونہ ہم داسی اوکرہ چہ ہغوی تہ پتہ اونہ لگیدہ۔ اوس خو تہ اوگورہ چہ د ہغوی دمکر انجام خہ اوشو مونہ ہغوی او د ہغوی قوم غرق کرو۔ اللہ ﷻ سخت نیونکی دے دیر طاقتور دے او د پورہ قوت او طاقت والا دے۔

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ ط			
ہغہ د پارہ دہ بلنہ د حق			
ہم د ہغہ بلنہ حقہ دہ			
وَالَّذِينَ	يَدْعُونَ	مِنْ دُونِهِ	لَا يَسْتَجِيبُونَ
اوہغہ ہستیانی چہ دوی رابلی ہغوی بی داللہ نہ ہغوی جواب نشی ورکولی دوی تہ ادھیخ خیز			
او شوک چہ د ہغہ نہ بغیر نور خلق رابلی نو ہغوی ورتہ ہیخ جواب ورکولی نشی			
إِلَّا	كَبَاسِطٍ	كَفِيفٍ	إِلَى الْمَاءِ
مگر مثال ددوی ایشان د غزونکی سری دے دواہہ لاسونو خپلورہ اوبو تہ د پارہ ددے چہ اورسیری دغہ اوبہ			
مگر د ہغہ بندہ پہ شان چہ خپل دواہہ لاسونہ اوبو تہ اوردہ کری چہ ددہ خلی تہ راورسیری			
فَأَهَؤ	وَمَا هُوَ	بِالْغَيْهِ ط	وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ
خلی د ہغہ تہ حال دا چہ نہ وی دغہ رسیدونکی ہغہ تہ اونہ دی دعاگانہ دکافرانو مگر			
حال دا دے چہ ہغہ ہیخکلہ دہ تہ نشی رسیدلی او دکافرانو بلنہ خو بی اثرہ اوضائع دہ			

(طبرانی: ۱۰۷۶۰، مجمع الزوائد: ۲/۷)

فِي ضَلَالٍ

پہ گمراہی کنبی دی |

قوله تعالى: :: إِلَّا كَبَّاسِطٌ كَفَيْهِ إِلَى الْمَاءِ

دمشک گانو یو مثال:- حضرت علی رضی اللہ عنہ ابی طالب فرمائی د اللہ ﷻ د پارہ د حق دعوت دی نہ مراد توحید دی. محمد بن منکدر رضی اللہ عنہ وانی مراد ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ دی. بیا د مشرکانو او کافرانو مثال بیان شو لکہ څنگہ چہ یوسری د اوبو طرف ته لاسونه خواره کړې وی اود هغه ځلې ته پخپله اورسی. نو داسې نه شی کیدی. دغه شان څنگه چہ دا کافران چاته چغې وهی اود چا نه امید ساتی هغوی د دوی امیدونه پوره کولې نه شی. او دا مطلب هم دی لکہ څنگه چہ یو سړې په خپل موتی کنبی اوبه بند کړی نو هغه پاتې کیدی نه شی نو باسط په معنی د قابض دی. د عربی په شعر کنبی هم ﴿قَابِضُ مَاءٍ﴾ راغلی دی نو لکہ څنگه چہ اوبه په موتی کنبی بندونکې او لکہ څنگه چہ د اوبو طرف ته لاس خورونکې د اوبونه محروم دی هم داسې دا مشرکان دی د اللہ ﷻ نه بغیر نورو ته چغې وهی خو پاتې وی محروم. د دین او دنیا هیڅ فائده به ورته نه رسی اود هغوی چغې وهل بی فاندې دی.

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ

| او خاص الله ته | سجده کوی | هغه څوک | چې په آسمانونو کنبی دی

| او په زمکه او آسمانونو کنبی چې څوک دی په خوښه او

وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلِّهِمْ بِالْغُدُوِّ وَالْأَصَالِ

او په زمکه کنبی دی | په خوښه | او په ناخوښه | اوسوری د هغوی | په صبا کنبی | او په بیگاه کنبی

یا په ناخوښه هم الله ﷻ ته سجده کوی | اود هغوی سیوری ورته هم سحر او ماښام سجده کوی

قوله تعالى: :: وَلِلَّهِ يَسْجُدُ

هر څیز الله ﷻ ته سجده کوی:- الله ﷻ خپل عظمت او سلطنت بیانوی چہ هر څیز د هغه په وړاندې تبت دی او هر یو د هغه په سرکار کنبی دخپلې عاجزنی څرگندونه کوی. مؤمن په خوشحالی او کافران په زور د هغه په وړاندې سجده کوی. د هغوی سوری سحر ماښام د هغه په وړاندې ښکته کیږی. اصل د اصیل جمع ده او په آیت کنبی د دی بیان شوې دی. ارشاد دی ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَّقُوا لِلَّهِ﴾ یعنی آیا هغوی نه دی لیدلې ټول مخلوق د اللہ ﷻ په سوری کنبی ښی او ګس طرف ته ښکته کیږی او اللہ ﷻ ته سجده کوی او د خپلې عاجزنی څرگندونه کوی.

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ

اووایه څوک دی | رب د آسمانونو | او د زمکې | ورته اووایه چې الله دی | اووایه | آیا نو او نیول تاسو

(انې نبی ﷺ) تپوس تری اوکره | چې د آسمانونو اود زمکې رب څوک دی | ته ورته اووایه چې صرف الله دی | ورته

مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا

بې د الله نه | دوستان | چې اختیار نه لری | د پارہ د ځانونو خپلوا د نفعی | او نه د نقصان

اووایه آیا تاسو دهغه نه سوا نور دوستان نیولی دی | چې هغوی دخپل ځان دپاره د نفعی اوضرر اختیار هم نه لری

قُلْ	هَلْ يَسْتَوِي	الْأَعْمَى	وَالْبَصِيرَةُ	أَمْ هَلْ تَسْتَوِي	الظُّلُمَاتُ
ورته او وایہ	ایا برابریدی شی	روند	اولیدونکی	یا ایا	برابردی
ورته او وایہ	چی ایا روند	او	د سترگو	خاوند	چری برابر کیدی شی
یا	جور کری دی	دوی	اللہ	د پارہ	شریکان
ایچہ	پیدا کری	دی	هغوی	ایشان	د پیدا کولو
د	اللہ	برابر	کیدی شی	او	کہ دوی
اللہ	د پارہ	داسی	شریکان	جور کری	دی
چی	د	اللہ	د پیدا	کولو	پہ
شان	پیدا	کولو	نی	کری	دی
فَتَشَابَهَ	الْخَلْقُ	عَلَيْهِمْ	قُلِ	اللَّهُ	خَالِقُ
نوپہ	دی	و	جد	شکمن	شو
پیدا	اوبنت	پہ	دوی	باندي	اورته
او وایہ	چی	صرف	اللہ	ایچہ	پیدا
کونکی	نوپہ	دی	پہ	دوی	باندي
پیدا	اوش	گلو	شو	چی	خپل
خالق	نہ	پیژنی	او وایہ	چی	اللہ
د	هر	خیز	خالق	دی	
کُلِّ شَيْءٍ	وَهُوَ	الْوَّاحِدُ	الْقَهَّارُ		
د	هر	خیز	دی	او	هغه
یودی	پہ	تولو	غالب	دی	
او	هغه	یودی	او	پہ	تولو
غالب	دی				

قوله تعالى: أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ

د حق او باطل یو مثال: - د الله ﷻ نه علاوه خوک معبود برحق نشته او مشرکان هم ددی قائل دی چه د زمکی او آسمان رب اومدبر هم الله دی خو سره د دی د نورو عبادت کوی. او هغوی قول عاجز بندیکان دی د هغوی خه چه د خپل گتې تاوان هم هغوی ته خه اختیار نشته. نو دوی اود الله ﷻ عبادت کونکی یوشان کیدی نه شی دوی خو په تیارو کنبې دی او د الله ﷻ بندیکان په رنرا کنبې. خومره فرق چه په روند کنبې او کتونکی کنبې او خومره فرق په رنرا او تیارو کنبې دی هم دومره فرق په دی دواړو کنبې دی. بیا فرمائی چه آیا د دوی د مشرکانو مقرر شوی شریک معبودان د هغوی په خیال کنبې د خه خیز پیدا کونکی دی؟ چه په هغوی باندي دا تمیز کول گران شوی دی چه د کوم خیز خالق الله دی اود کوم خیز خالق د هغوی معبودان دی. خو داسې نه ده د الله ﷻ په شان د هغه برابر اود هغه د مثل خوک نشته هغه د وزیر نه شریک نه اولاد او بنحې نه پاک دی. اود دغه ټولونه دهغه ذات اوچت دی. دا خود مشرکانو پورده بې وقوفی ده چه خپل د دروغو معبودان د الله ﷻ پیدا کړې شوی د هغه ملکیت گنرلو سره بیا هم د هغوی په عبادت کنبې اخته دی. لبیک ونیلو سره وائی ای الله مونږ حاضر یو ستاخوک شریک نشته ولې هغه شریکان چه هغه پخپله ستا ملکیت دی اود کوم خیز چه هغوی مالکان دی هغه هم په حقیقت کنبې هم ستا ملکیت دی. ()

مشرکان خپل معبودان سفارشیان گنړی: قرآن په یو بل خای کنبې د هغوی خبره بیان کړې ده فرمائی چه ﴿مَا تَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى﴾ یعنی مونږ خو دهغوی عبادت صرف په دی لالچ کوو چه دوی مونږو الله ﷻ ته نزدې کړی. دهغوی د دی عقیدې دمرنی رگ ماتولو دپاره د الله ﷻ ارشاد اوشو چه د هغه په وړاندي خوک هم د هغه د اجازت نه بغیر شوندي نه شی خوزولی تر دی چه د آسمان فریبتې هم شفاعت د هغه د اجازت نه بغیر نه شی کولی. په سورۃ مریم کنبې اوفرمائیل د زمکی او آسمان ټول مخلوق د الله ﷻ په وړاندي غلامان جوړیدونکی راروان دی. ټول د الله ﷻ په نظر کنبې اودهغه په

() صحیح مسلم: کتاب الحج باب التلبیه وصفتها ووقتها: ۱۱۸۵، المعجم الکبیر: ۱۲۸۸۲.

شمیر کنبی دی. اوهر یو بہ د قیامت پہ ورخ خان له خان له محاضری ورکونکی دی نو چه کله ټول په ټول انسانان د غلامانو په حیثیت کنبی یو شان دی نو بیا یو د بل عبادت کول لوی حماقت او بنکاره بی انصافی نه ده نو څه دی؟ بیا الله ﷻ د رسولانو سلسله د دنیا د شروع کیدونه جاری اوساتله. هر یو خلقو ته رومیې سبق د اور کړو الله یو دې هم هغه د عبادت لائق دې دهغه نه بغیر بل څوک د عبادتو لائق نه دی. خوښه هغوی دخپل اقرار خیال اوساتلو اونه شی د رسولانو د متفقہ تعلیم څه لحاظ او کړو بلکه مخالفت شی او کړو رسولان شی دروغ او گنرل نود عذاب کلمه په هغوی باندې صادق راغله اوداد رب ظلم نه دې.

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

الله نازلې کړې | د آسمان نه | اوبه

هغه پورته نه اوبه راوړی

فَسَالَتْ اَوْدِيَةً بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا

نو اوبه بیدلې | لختی اونالی | مطابق د اندازې خپلې | نور او اخستو | دې سیلاب | زک | اوبه سر د اوبو چې دهغې په اندازه خورونه اوبه بیدل | نو سیلاب د اوبو په سر باندې دا زک را پورته کړو

وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ

او څینی دهغه څیزونو نه | چې بلوی اور دا خلق | په هغې باندې | په اور کنبی | د پاره د جوړولو | دکالو دکالو یا دلونو جوړولو د پاره څه چې دوی په اور کنبی گرموی | په هغې

اَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلَهُ ط كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ط

یا د نور سامان | زک | ایشان د هغې زک | دارنگې | بیانوی الله | حق | او باطل باندې هم د غسې زگونه راخیژی | دغه شان الله ﷻ د حق او باطل مثالونه بیانوی

فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا

نور چې دې | هغه زک د اوبو | نو الوزی هغه | په وچیدو سره | او هر چې | هغه څیز دې نو زگونه خو هسې بیکاره لار شی (ځکه چې څه وخت پس پخپله ختم شی) | او کوم څیز چې خلقو ته

يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُتُ فِي الْأَرْضِ ط كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ

چې فائده رسوی | خلقوته | نو پاتې کیږی هغه | په زمکه کنبی | دارنگې | بیانوی | الله فائده ورکوی | نو هغه په دنیا کنبی باقی پاتې شی | الله ﷻ هم دغه شان

الْأَمْثَالُ ط

مثالونه |

مثالونه بیان فرمائی

قوله تعالى: فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً

د حق پاتې کیدل او باطل ختمیدل - د حق او باطل د فرق، د حق د باقی پاتې کیدو او باطل د ختمیدو دوه مثالونه بیان فرمائیلوسره چه الله ﷻ د ورپخونه باران راوړی او چینو دریاونو ولو لختو په ذریعه د

باران اوبہ بھیڑی، پہ چا کنبی زیاتہ چا کنبی کمی خوک لوی خوک وری۔ دا مثال دی دزرونو او د هغوی د تفاوت خوک آسمانی علم ډیر زیات اخلی خوک کم بیا د اوبو په دی مخ زگ تیریری یو مثال خو دا شو دوئم مثال د سرو زرو سپینو زرو اوسپنی تانبی دی چه دا په اور کنبی گرمولی شی۔ سره او سپین زر د کالو او اوسپنه او تانبه د لوینو وغیره د پاره، په دی کنبی هم زگ وی۔ نو لکه څنگه چه ددی دوارو خیزونو زگ ختمیری دغه شان باطل چه کله په حق باندي راخوری اخیختیری او حق ترې بهر راوخی لکه څنگه چه اوبه خوتکولو سره صفا کیری او لکه څنگه چه سره زر او سپین زر گرمولی شی خیری جدا کولی شی۔ اوس د سرو او سپینو زرو او اوبو وغیره نه خو خلق فاندی اوچتوی او په دی چه کوم خیری او زگ راغلی وو د هغی نوم او نبد هم نه پاتی کیری الله ﷻ د خلقو د پوهه کولو د پاره څومره صفا صفا مثالونه بیانوی چه دوی سوچ او کړی او پوهه شی لکه چه فرمائیلی دی هونې دا مثالونه د خلقو په وړاندی بیانوو خو په دی باندي علماء بنه پوهیری۔^(۱)

دقران پاک په مثالونو پوهیدل پکار دی: د بعضی سلفو په پوهه کنبی چه کله یو مثال نه راتلو نو هغوی به ژرل ځکه چه په دی نه پوهیدل د علم نه خالی خلقو صفت وو۔ ابن عباس رضی الله عنہما فرمائی په رومی مثال کنبی بیان دی د هغه خلقو د پاره د چا زړه چه په یقین سره د الله ﷻ د علم حامل وی او بعضی زړونه هغه هم دی په کومو کنبی چه شک باقی وی نود شک سره عمل بی فاندی دی یقین پوره فائده ورکوی۔ ایت مبارک زید معنی د شک ده: ﴿زَيْدٌ﴾ نه مراد شک دی چه بی کاره خیز دی یقین دکار خیز دی کوم چه باقی پاتی کیدونکی لکه څنگه چه کالی په اور کنبی گرمولی شی نو خیری ترې سوزی او صفا خیز باقی پاتی کیری دغه شان د الله ﷻ په نیز یقین مقبول دی او شک مردود دی نو چه څنگه اوبه باقی پاتی شوی او د ځکلو وغیره په کار کنبی راخی او څنگه چه سره او سپین زر اصلی پاتی شو او د کالو وغیره په کار راخی او لکه څنگه چه تانبه او اوسپنه وغیره باقی پاتی شوه اود هغی نه سامانونه جوړیری دغه شان نیک اعمال عمل کونکی ته فائده ورکوی او باقی پاتی کیری۔ په هدایت او حق باندي خوک عمل کونکی پاتی شو هغوی گتبه مومی لکه څنگه چه د اوسپنی نه چاره او توره وغیره بغیر دگرمولو نه نه جوړیری دغه شان د شک ریاکارئی اوباطل عملونه د الله ﷻ په نیز دکار نه شی جوړیدی۔ د قیامت په ورځ به باطل ضائع کیری او اهل حق ته به حق گتبه ورکوی۔ د سورۃ بقره په شروع کنبی د منافقانو دوه مثالونه الله ﷻ فرمائیلی دی یود اوبو او بل د اور۔

په سورۃ نور کنبی دکافرانو دوه مثالونه بیان اوفرمائیل یو ﴿مَرَّابٍ﴾ یعنی د شگی دوئم د سمندر د بیخ، د تیاروشگی دگرمی موسم کنبی د لرې نه بالکل د چپو په شان اود دروغو د اوبو په شان معلومیږی۔ نو د بخاری او مسلم شریف په حدیث کنبی دی د قیامت په ورځ به د یهودیانو ته تپوس کیری تاسو څه غواړنی؟ هغوی به وائی ترې یو اوبه غواړو نو هغوی ته به اوونیلې شی نو بیا څی ولی نه؟ نو دوزخ به ورته داسې ښکاری لکه دنیا کنبی دشگومیدان۔^(۲) په دوئم آیت کنبی اوفرمائیل ﴿أَوْ كَفَّارًا﴾ یعنی د کفارو د بیخ، په حدیث کنبی د توحید او علم مثال: په بخاری اومسلم کنبی درسول الله ﷺ فرمان دی چه د کوم هدایت او علم سره الله ﷻ زه رالیږلې یم د دی مثال د هغه باران په شان دی چه په زمکه اووری نو د زمکی یوې حصی خو اوبه قبولی کړی او وائنه او گیاه وغیره نی راوتوکول۔ بعضی زمکه جاذبه یعنی راښکونکی وه اوبه نی بندی کړی نو الله ﷻ د هغی نه هم خلقو ته نفع وراورسوله۔ اوبه د هغوی د ځکلودپاره اود فصل پکار راغلی او د زمکی بله ټکره سخته او غریزه وه، نه په هغی کنبی اوبه

(۱) ۲۹/العنکبوت: ۴۳۔

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب قوله ﴿ان الله لا یظلم مثقال ذرة﴾ ۴۵۸۱، صحیح مسلم: ۱۸۳، الايمان لابن مندہ: ۸۰۳/۲۔

اودریدی اونه هلته خہ پیدا شو. دا مثال د هغوی دې چاچه په دین کښې پوهه حاصله کړه اوزما د رالیېلو نه الله ﷻ هغه ته فائده اورسوله هغه پخپله علم زده کړو او نورو ته نې اوخودلو او مثال دې د هغوی د پاره چاچه د هغې د پاره سرهم اوچت نه کړو اونه نې د الله ﷻ هغه هدايت قبول کړو کوم سره چه زه رالیېلې شوې يم نو هغه په مثال د هغه غریزې زمکې دې (۱)

بل مثال: او په حدیث شریف کښې دې زما او ستاسو مثال داسې د هغه سړی په شان دې چاچه اور اولگولو او هغه سره خواوښا خیزونه نې روښانه کړل نو پتنگان او چینجی وغیره په هغې کښې پریوتل او خپل خان نې قربان کولو هغه دوی په هر قسم بندوی خو په دې باندې هم هغوی هم هغه شان پریوزی بالکل هم دغه مثال زما او ستاسو دې چه زه ستاسو ملاکانې شاگانې رانیسم تاسو بندوم او وایم چه د اور نه اخوا شنی خو تاسو زما نه اورنی نه مننی مانه په خلاصیدو خلاصیدو اور کښې پریوختی. نو په حدیث شریف کښې هم د اور او اوبو مثال راغلي دي.

لِّلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحَسَنَىٰ وَالَّذِينَ
دپاره د هغه کسانو چې قبول نې کړو دعوت د رب خپل ده بدله نیکه او هغه کسان
چا چې دخپل رب خبره اومنله هغوی دپاره ښه بدله مقرر ده اوچا چې
كَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا
چې قبول نې نه کړو دعوت د هغه که چېرې وی هغوی لره هغه خه چې په زمکه کښې دی ټول
د هغه خبره اونه منله که د دنیا ټول خیزونه د هغوی ملکیت شی
وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَاقْتَدُوا بِهِ ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمْ
اوبه مثل دهغې دهغې سره نوخامخا به فدیبه کښې ورکړی دغه ټول دا کسان چې دی مقرردې د پاره د دوی
اودومره قدرې ورسره نور هم شی نو هغوی به نې په فدیبه کښې ورکولو ته تیار شی دهغوی
سَوْءِ الْحِسَابِ ۗ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْبِهَادُ ۗ
سخت حساب او خانی داستوگنی د دوی دوزخ دې او ډیر بد خانی دې د آرام
حساب به ډیر سخت وی اودهغوی تیکانړه به دوزخ وی اوهغه ډیر خراب خانی دې

قوله تعالى: لِّلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحَسَنَىٰ

دنيك كار بدله ښه اود بد كار بدله خرابه. - دنيكانو اوبدانوانجام بيانيری دالله اورسول منونکی د احكامو پابندپه خبرو باندې يقين ساتونکی خوبه نيکې بدلې بيامومی. ذوالقرنين فرمائیلی وو چه ظلم کونکو ته به مونږ هم سزا ورکوو او الله ﷻ به هم ورته سخت عذاب ورکوی او ايماندار او نيك عملونه کونکی به ښکلې بدله بيامومی او مونږ به هم هغوی سره نرمې خبرې کوو او په آيت کښې د الله ﷻ فرمان دې د نيکانو د پاره نيکه بدله دې او زياتوالي هم. بيا فرمائی چه کوم خلق د الله ﷻ خبرې نه منی دوی به د قيامت په ورځ داسې عذابونه وینی که هغوی سره ټوله زمکه هم د سرو زرو نه ډکه وی نو هغوی به نې په خپله فدیبه کښې ورکولو د پاره تیار شی بلکه د هومره نورهم. خو د قيامت په ورځ به نه فدیبه

(۱) صحيح بخاری كتاب العلم باب فضل من علم وعلم: ۷۹، صحيح مسلم: ۲۲۸۲، احمد: ۹۹/۴، ابن حبان: ۴، مسندالبراز: ۳۱۶۹، السنن الكبرى: ۴۲۷۱۳، مسندای يعلی: ۷۳۱۱.

وی نہ بدلہ نہ عوض او نہ معاوضہ وی اود هغوی نہ سخت تپوس پوبستنہ کیڑی. د یو یو پوستکی او یو یو دانہ حساب به اخستہ شی (۱) کہ پہ حساب کنبہ پوره نہ شونو عذاب به وی دوزخ به د هغوی خای وی چه دیر بد خای به وی.

أَقْمِنُ	يَعْلَمُ	أَتَمَّا	أَنْزَلَ	إِلَيْكَ	مِنْ رَبِّكَ
ایانو هغه خوک چې پوهیری چې بیشکه هغه کتاب چې نازل کری شوی دے تاته د طرفه درب ستانه					
ایا خوک چې دایقین ساتی چې تاته د خپل رب د طرفنه کوم کتاب نازل شوی دے					
الْحَقُّ	كَمَنْ	هُوَ	أَعْمَى	أَتَمَّا	يَتَذَكَّرُ
هغه حق دے پشان دهغه چا کیدی شی چې هغه رونددی بیشکه خبره هم داده چې نصیحت قبلوی					
هغه حق دے نودا کس دهغه چا په شان کیدی شی خوک چې روند وی نصیحت خو صرف دپوهی					
أُولُو الْأَلْبَابِ ۝					
خاوندان دعقل					
خاوندان قبلوی					

قوله تعالى: أَقْمِنُ يَعْلَمُ

د مؤمن او مشرک مثال: ارشاد کیڑی چه یو هغه سرې خوک چه د الله ﷻ کلام چه د هغوی طرف ته نازل شو بالکل حق گنری او په ټولو ایمان ساتی یو د بل تصدیق کونکې او موافقت والا گنری. ټولې خبرې رښتیا گنری ټول حکمونه منی ټولې بدنې بدې گنری ستا د تصدیق قائل وی. او بل هغه سرې چه نابینا وی نښگره هلیو پیژنی نه او که ونی پیژنی هم نو منی نه او نه شی رښتونې گنری نو دا دواړه برابر کیدی شی لکه چه فرمان دې دوزخی او جنتی برابر نه دی. جنتی خوش نصیب دې (۱) دغه فرمان دلته دې چه دا دواړه برابر نه دی خبره دا ده چه ښه پوهه هم د پوهه خلقو وی.

الَّذِينَ	يُوقُونَ	بِعَهْدِ اللَّهِ	وَلَا يَنْقُضُونَ	الْمِيثَاقَ ۝		
اهغه کسان دی چې پوره کوی وعده دالله اونه ماتوی هغوی هغه پخه وعده						
خوک چې دالله ﷻ سره کری وعده پوره کوی او هغوی وعده نه ماتوی						
وَالَّذِينَ	يَصِلُونَ	مَا	أَمَرَ اللَّهُ	بِهِ	أَنْ يُوصَلَ	
او هغه کسان دی چې پیوست کوی هغه خیز چې حکم کری دې الله په هغې سره چې پیوست دې کری شی						
او خوک چې هغه خپلولی پالی د کومو د پالنې چې الله ﷻ حکم کری دې						
وَيَخْشَوْنَ	رَبَّهُمْ	وَيَخَافُونَ	سُوءَ	الْحِسَابِ ۝	وَالَّذِينَ	صَبَرُوا
او ویریڑی د رب خپل نه او ویره کوی د سختی د حساب نه او هغه کسان دی چې صبر کوی						
او د خپل رب نه ویریڑی اود حساب د سختی نه ویریڑی او خوک چې د خپل رب د راضی کولو په تلاش کنبی						

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (فسوف بحاسب حسابا بسوا): ۴۹۳۹، صحیح مسلم: ۲۸۷۶، ابن حبان: ۷۳۷۰، احمد: ۱۲۷/۶، (۲) ۵۹/الحشر: ۲۰

اِتِّبَاعًا وَجْهَ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ رَزَقْنَاهُمْ
د پارہ د طلب ادرضا درب خپل او قائموی مونځ او خرچ کوی خینی د هغې نه اچې ورکړی دی مونږ هغوی له صبر کوی او څوک چې مونږ څونه کوی او زموږ د ورکړی رزق نه (د نیکی په لار کښې)
سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيُدْرِعُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ
په پټه او په ښکاره او دفع کوی په نیکی سره بدی دا کسان چې دی دې د دوی د پارہ په پټه او په ښکاره خرچ کوی او د نیکو په ذریعه بدی ختموی هم دا هغه خلق دی کومو د پارہ
عُقْبَى الدَّارِ جَنَّتٍ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ
ښه انجام داخرت چې جنتونه د همیشوالی دی چې دوی به داخلیری هغې ته او هغه څوک چې داخرت کور دې یعنی د همیشه او سید و باغونه دی کومو ته چې به دوی پخپله
صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ
چې صالحان وی د پلارانو د هغوی نه او د ښځو د هغوی نه او د اولاد د هغوی نه او فرشتی او د دوی په پلار نیکه او ښځو او اولاد کښې چې څوک نیکان وی هغوی داخلیری او فرشتی
يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بَشِيرًا
به ورد داخلیری په هغوی باندې د هرې دروازی نه ورته به وائی چې سلام دې په تاسو باندې په سبب د هغې به ورته دهرې یوې دروازی نه استقبال ته راځی او ورته به وائی چې سلامت اوسئ ځکه چې تاسو
صَبْرًا قَنَعًا عُقْبَى الدَّارِ
چې صبر او کړو تاسو نوڅومره ښه دې انجام داخرت به صبر کولو نو په دې جهان کښې مو انجام ښه شو

قوله تعالى: الَّذِينَ يُؤْتُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ

د موټانو بڼه د کانونیک صفتونه: - دهغه بزرگانو صفتونه بیانیری او دهغوی د ښه انجام خبر ورکړې کیږی چه په آخر کښې به د جنت مالکان جوړیږی او دلته هم چه کوم نیک انجام دې هغوی د منافقانو په شان نه وی چه وعده خلافی او غداری او بې وفانی او کړی.

د منافق خصلت: :: داد منافق خصلت دې چه وعده او کړی ماتوی په جنگ کښې کنځلې کوی په خبرو کښې دروغ وائی او امانت کښې خیانت کوی، د صله رحمی رسته دارانو سره سلوک فقیر او محتاج له ورکولو ښو خبرو پوره کولو کوم حکم چه د الله ﷻ دې دوی په هغې عمل کونکی دی، د رب ویره نی په زړه کښې ډکه شوې ده. نیکنی کوی د الله ﷻ حکم گنړلو سره. بدنی پریردی د الله ﷻ فرمان گنړلو سره. د آخرت د حساب ویره ساتی په دې وجه د بدو نه بیچ کیږی. د نیکو طرف ته تگ کوی، د اعتدال لارې نه پریردی په هرحال کښې د الله ﷻ د فرمان لحاظ ساتی. که حرامو کارونو اود الله ﷻ نافرمانو طرف ته نی نفس را کاري هم خو دوی هغه منع کوی او د آخرت ثواب وریادولو سره د الله ﷻ د رضا غوښتونکی د نافرمانیانو نه منع کیږی. دموټونو پوره حفاظت کوی. د رکوع او سجده په وخت کښې خشوع او خضوع په شرعی توگه په خای راوړی چاته چه ورکولو الله ﷻ فرمائیلی دوی ته د الله ﷻ ورکړلې شوی خیزونه ورکوی. فقیران مسکینان او محتاجان که خپل وی که پردی د هغوی د

برکتونونہ محروم کیری نہ۔ پہ پتہ بنکارہ د شپی ورخی وخت بی وختہ د اللہ ﷻ پہ لار کنبی خراج کوی۔ قباحت پہ احسان سرہ بدی پہ نیکنی سرہ او دہنمنی پہ دوستنی سرہ بدلوی۔ کہ بل سرکشی کوی نو دوی نرمی کوی۔ کہ بل سراوچت کوی نو دوی سر بنکتہ کوی۔ دنورو ظلمونہ برداشت کوی او پخبلہ بنہ سلوک کوی۔

پہ بنہ طریقہ دہنمن دوست جو پوہوہ: د قرآن تعلیم دی ﴿ادْفَعُوا بِالَّذِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ الخ دیر پہ بنہ طریقہ باندي واروہ نو بنہ دہنمن بہ ہم دوست جوړ شی۔ صبر کونکی د نصیب خاوندان ہم دی مرتبې ته رسی د داسې خلقو د پارہ بنہ انجام دی۔ هغه بنہ انجام او بہترین کور جنت دی چه د ہمیشہ د پارہ پاتې کیدونکې دی۔

د جنت ښار: حضرت عبداللہ بن عمرو ؓ فرمائی چه د جنت دیو محل نوم عدن دی پہ کوم کنبی چه پلونه او بالاخانې دی، د کوم چه پنخه زره دروازی دی پہ هره دروازه باندي پنخه زره فربتی دی هغه مخصوص محل دی د انبیاء صدیقینو او شهیدانو د پارہ۔ ضحاک ؓ وانی دا د جنت ښاردی پہ کوم کنبی چه بہ انبیاء وی شهداء وی او د هدایت آئمه بہ وی او هغوی سرہ بہ خواوٹا نور خلق وی او د دی نه گیر چاپیره بہ نور جنتونہ وی۔ هلته بہ هغوی خپل او خوښ خلق ہم خپل خان سرہ وینی۔ د هغوی مشران پلاران نیکونہ اود هغوی خامن او نمسی اود هغوی جوړې چه ایماندار او نیکان وو هغوی سرہ بہ وی او پہ مزو کنبی بہ سر وی پہ خہ سرہ بہ چه د هغوی سترگی یخې وی۔ تردی چه کہ د چا اعمال ہم دی اوچتو درجوتہ د رسیدو قابل ہم نہ وی نو اللہ ﷻ بہ د هغوی درجی اوچتې کړی او اوچتو منزلو ته بہ ئی اورسوی۔ لکه ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ د کومو ایماندارو اولاد چه د هغوی تابعداری پہ ایمان کنبی کوی مونږ هغوی ہم هغوی سرہ یوځای کوو الخ۔ هغوی له بہ د مبارکبادنی اوسلام د پارہ د هرې هرې دروازی نه هر هر وخت فربتی راخی او دا هم د اللہ ﷻ انعام دی دی دپارہ چه هر وخت خوش حاله وی او زیری اوری۔ د نبیانو شهیدانو او صادقانو گاونډتوب د فربتو سلام اود جنت فردوس مقام۔

جنت ته به اول څوک ځی؟: د مسند په حدیث شریف کنبی دی چه په دی پوهیږې هم چه اول به جنت ته څوک ځی؟ خلقو وئیل اللہ ﷻ ته علم دی اود هغه رسول اللہ ﷺ ته وئی فرمائیل د ټولو نه اول جنتیان مسکینان او مهاجرین دی څوک چه د دنیا د خوندونو نه لرې وو۔ څوک چه په تکلیفونو کنبی وو۔ د چا امیدونه چه هم په زړونو کنبی پاتې شواو قضاشو۔

په فربتو د جنتیانو فضیلت: د رحمت فربتو ته به د اللہ ﷻ حکم وی چه حتی لارې شنی هغوی ته مبارکی ورکړنی۔ هغوی به وانی ای اللہ! مونږ خو ستا د آسمانونو اوسیدونکی بہترین مخلوق یو آیا ته مونږ ته حکم را کړې چه مونږ لارې شو او هغوی ته سلام او کړو او هغوی ته مبارکی وړاندې کړو۔ اللہ ﷻ به جواب ورکړی دا زما هغه بندیگان چا چه صرف ہم زما عبادت کړې وو زما سرہ ئی څوک شریک کړې نه وو د دنیاوی مزو نه محروم وو۔ په مصیبتونو کنبی اختہ وو هیخ مراد ئی پوره شوې نه وو او دا صابر اوشاکر وو نو اوس به فربتی په منډه منډه او په شوق هغوی طرف ته ورخی د اخوا دیکخوا هرې یوې دروازی نه ورننوخی او سلام به کوی او مبارکی به ورکوی۔

جنت ته به اول درې قسمه خلق ځی: طبرانی کنبی دی چه د ټولو نه اول به درې قسمه خلق ورخی فقیران او مسکینان چه په مصیبتونو کنبی اختہ وو کله چه هغوی ته کوم حکم ملاو شو پوره ئی کړو د دوی به بادشاهانونہ ضرورتو ته ووخو د مرگ د وخته پورې پوره نه شو۔

د جہادیانو فضیلت: جنت بہ د قیامت پہ ورخ خپلې مخې ته راوبلی، هغه بہ ډیر ښکلې د خپلو نعمتونو او تازگوسره حاضر شی هم هغه وخت بہ آواز اوشی چه زما هغه بندیگان چه زما په لار کښې جہادونه کول زما په لار کښې بہ زورلې کیدل او زما په لار کښې جنگیدل گرځیدل هغه چرته دی راشی بغیر د حساب نہ او عذاب نہ جنت ته لارښی هغه وخت بہ فرښتې د الله ﷻ په وړاندې بہ سجده کښې پریوزی او عرض بہ کوی ای پرودگارہ مونږ خو سحرمانام ستا په تسبیح او تقدیس کښې اوسیدو دا څوک دی چاله چه دې په مونږ باندې ہم فضیلت ورکړو. الله ﷻ بہ افرمانی دا زما هغه بندیگان دی چا چه زما په لار کښې جہاد کړې وو زما په لار کښې تکلیفونه برداشت کړی نو فرښتې بہ زرزر په ہرہ دروازہ کښې هغوی لہ اورسی سلام بہ کوی او مبارکی بہ ورکوی چه تاسو ته ستاسو د صبر څومره ښہ بدلہ ملاؤشوه (۱) حضرت ابوامامہ ؓ فرمانی چه مؤمن بہ په جنت کښې په خپل تخت باندې ښہ په آرام ډیر په شان سرہ تکیہ لگولې ناست وی د خادمانو قطار بہ یوخوا بل خوا ولاړ وی چه د دروازې والاد خادم نہ بہ فرښتې اجازت غواړی هغه بہ دوئم خادم ته وانی هغه بہ بل او هغه بہ بل ته تردې چه مؤمن نہ بہ تپوس کیږی. مؤمن بہ اجازت ورکړی چه دا راپرېږدنی دغه شان بہ یو بل ته پیغام رسوی او آخری خادم بہ فرښتې ته اجازت ورکوی او دروازہ بہ کولاوېږی هغه بہ راخی اوسلام بہ کوی اوخی بہ. په یو روایت کښې دی چه حضور ﷺ بہ دہرکال په شروع کښې د شہیدانو قبرونو لہ راتلو او ونیل بہ نی ﴿سَلِّمْ عَلَیْکُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ﴾ (۲) اودغه شان بہ ابوبکر عمر عثمان رضی اللہ عنہم (ددې سند صحیح نہ دې)

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ
او هغه کسان اچې ماتوی هغوی وعده د الله
او څوک چې د الله ﷻ سره کړې وعده
مِنْ بَعْدٍ مِّثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا
روستو دمحمکموالی دهغې نہ او پرېکوی هغه رابطې چې حکم کړې دې الله په هغې سره
د پخولو نہ پس بیاماتوی اود کومې (رشتې) چې الله ﷻ د پالنې حکم ورکړې دې
أَنْ يُّوْصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ
چې یوځانې دې کړې شی او فساد کوی په زمکه کښې دا کسان چې دی ا دې د دوی د پارہ لعنت
هغه نہ پالی او په زمکه کښې فساد جوړوی په داسې خلقو لعنت ورېږی
وَلَهُمْ سَوْءٌ
او ده د دوی دپارہ سختی د آخرت
او ددې خلقو انجام خراب دې

قوله تعالیٰ: وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ

د خرابو بندیگانو صفتونه. د مؤمنانو صفتونه پورته بیان شو چه هغوی د وعدې پوره او رشتو او تعلقاتو یو ځای کونکی دی بیادهغوی اجر بیان کړې شو چه هغوی بہ د جنتونو مالکان وی. اوس دلته ته د هغه

(۱) اجمد: ۱۶۸/۲، مسنده حسن، ابن حبان: ۷۴۲۱، مجمع الزوائد: ۲۵۹/۱۰، حاکم: ۷۱/۲.
(۲) الطبری: ۲۰۳۴۴.

بد نصیبو ذکر کولی شی چہ د هغوی خلاف خصلتونه نی لرل. نه به نی د الله ﷻ د وعدو لحاظ کولونه صله رحمی او نه دالله تعالی د احکامو دپابندنی خیال ساتلو. دا لعنتی ډله ده اود خراب انجام والا دی. په حدیث کبسی دی د منافق درې نسیبې دی په خبرو کبسی دروغ و نیل د وعدو خلاف کول او امانت کبسی خیانت. په یو بل حدیث کبسی دی په جگړو کبسی کنحل کوی د دې شان والا خلق د الله ﷻ د رحمت نه لرې دی. د دوی انجام خراب دې. دا دوزخی ډله ده. دا سپر خصلتونه دی چہ د منافقانونه د خپلې غلبې په وخت کبسی بشکاره کیږی. په خبرو کبسی دروغ وعده خلافی امانت کبسی خیانت د الله ﷻ وعده ماتول د الله ﷻ دملاوولو دحکم خیز نه ملاوول په ملک کبسی فساد خورول او دا چہ کله مغلوبه وی نو بیا هم دروغ وعده خلافی او خیانت کوی.

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ	
الله	افراخه کوی رزق د پاره د هغه چا چې غواړی هغه
الله ﷻ چې چاته او غواړی نوروزی ورته فراخه ورکوی	
وَيَقْدِرُ	وَقَرِحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا
او تنگوی هغه او خوشحاله دی داخلق په ژوند د دنیا کبسی حالانکه نه دې ژوند د دنیا	او چاته چې او غواړی نو (وروزی ئې) تنگه کړی اودوی د دنیا په ژوند خوشحالیری اود دنیا ژوند
فِي الْآخِرَةِ	إِلَّا مَتَاعًا
په مقابله داخرت کبسی مگر لږ سامان دې	داخرت په مقابله کبسی لږ سامان دې

قوله تعالی: وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعًا

د دنیا حقیقت: - الله ﷻ چہ د چا په رزق کبسی وسعت ورکول غواړی قادر دې، چاته چہ تنگ رزق ورکول غواړی قادر دې. دا هر څه په حکمت او عدل سره کیږی. د کافرانو په دینا باندې اسرا اوشوه او دوی د آخرت نه غافل شو دانې اوگنرل چہ د دې ځای وسعت څه حقیقی او بڼه څیز دې حالانکه دا خو مهلت دې اود شروع نه به په مزه سره نیول کیږی خو هغوی ته هیڅ تمیز نشته. مؤمنانونه چہ کوم آخرت ملاویدنکی دې د هغې په مقابله کبسی خوداهیڅ د ذکر قابل څیز نه دې. دا ډیر کمزوری او سپک څیز، آخرت ډیر لوی او بهتر څیز خو ولې په عام توگه خلق دنیا له په آخرت باندې ترجیح ورکوی. حضور ﷺ خپله د کلمې گوتې سره اشاره اوکړه او ونی فرمانیل چہ دا په سمندر کبسی ډوبه کړنی نو اوگورنی چہ په دې کبسی به څومره اوبه راشی؟ څومره چہ دا اوبه د سمندر په مقابله کبسی دی هم دوامره دنیا د آخرت په مقابله کبسی ده. (مسلم) (۱) یو د وړو وړو غوږو والا دچیلنی مړ شوې بچې په لاز کبسی پروت لیدو سره حضور ﷺ او فرمانیل لکه څنگه چہ دا د هغه خلقو په نیز دې چہ دا د چا وو دې نه هم ډیر بی کاره او نه څیز د الله ﷻ په نیز دا توله دنیا ده. (۲)

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا
او وانی هغه کسان چې انکار ئې اوکړو د رسالت نه
او کافران وانی

(۱) صحیح مسلم کتاب الجنة باب فناء الدنيا وبيان الحشر يوم قیامة: ۲۸۵۸.
 (۲) صحیح مسلم کتاب الزهد باب الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر: ۲۹۵۷، مستدابی علی: ۲۵۹۳، احمد: ۱/۳۲۹.

لَوْلَا أَنْزَلْنَا سُورَةَ الْبَقَرَةِ عَلَيْهِ لَأَكْفَرَ أَكْثَرَ أَهْلِ الْبَلَدِ إِذْ سَمِعُوا بِهَا آيَاتٍ ۚ لَوْ سِوَى اللَّهِ لَكُنَّا عِشْرَةً ۚ
ولی نازل نہ شوہ پہ دہ بانڈی خہ ننبہ اد طرفہ درب خپل نہ ورتہ اووایہ بیشکہ اللہ بی لاری کوی
چہ ولی دہ تہ د خپل رب د طرفنہ زمونہ (غوہنتلی) معجزہ رانغلہ ؟ ورتہ اووایہ اللہ ﷻ د چاہ
مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنْابَ ۚ
هغه خوک چہ غواری هغه اولار بنائی پہ طرف خپل هغه چاتہ چہ رجوع اوکری اللہ تہ
حق کنبی چہ او غواری نو گمراه ئی کری او هغه چاتہ سمہ لار بنائی چہ رجوع ورتہ اوکری
الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ ۗ أَلَا
هغه کسان چہ ایمان ئی راوړو او مطمئن کیری زړونہ د هغوی پہ ذکر د اللہ سرہ او وری
یعنی خوک چہ ایمان راوړی او د اللہ ﷻ پہ ذکر مطمئن شی واورہ !
يَذْكُرُ اللَّهَ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ۗ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
چہ پہ ذکر د اللہ سرہ مطمئن کیری زړونہ هغه کسان چہ ایمان ئی راوړو او عمل ئی اوکړو
چہ د اللہ ﷻ پہ ذکر سرہ د زړونو تسلی کیری چا چہ ایمان راوړو اونیک
الصَّالِحِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحَسُنَ مَا يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ
نیک خوشحالی ده هغوی لره او بڼہ انجام دې
کاروند ئی اوکړل هغوی دپاره خوشحالی ده او بڼاسته انجام دې

قوله تعالى: طُوبَىٰ لَهُمْ وَحَسُنَ مَا يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ

جنتیان پہ نازونو نعمتونو کنبی : د مشرکانو یو اعتراض بیانیری چہ دوراندینو نییانو پہ شان دا زمونږ طلب شوې معجزه ولی نه بنائی؟ د دې پوره بحث خو ځایونو کنبی تیر شوې چہ د اللہ ﷻ قدرت خوشته خوبیا هم دوی د خپلې خبرې واوښته ریدل نو تباہ او برباد به کړې شی. په حدیث کنبی دی چہ د اللہ ﷻ د طرف پہ نبی کریم ﷺ بانڈی وحی راغله چہ د دوی د غوہنتنی مطابق زه د صفا غر د سرو زرو کوم. د عربو پہ زمکه کنبی د خوړو اوبو دریا بونہ بهیوم، غریزه زمکه د زمیندارئی پہ زمکه کنبی بدلوم خو بیا هم که دوی ایمان رانه وړو نو دوی ته به هغه سزا ورکړم چہ چاته به هم نه وی شوې. که غواری نو چہ د دوی د پاره داسې اوکړم او که غواری نو چہ د دوی د پاره د توبې او رحمت دروازه کولای پرېږدم. نو حضور ﷺ دوئم صورت خوښ کړو (رہبتیا دی چہ هدایت او ضلالت د اللہ ﷻ پہ لاس کنبی دې هغه د خہ معجزې د کتلو د پاره موقوف نه دې. د بې ایمانه د پاره ننبی او ویره ټول بې فاندې دی. پہ چا چہ د عذاب کلمہ صادق راغله نو هغوی به د هر قسم ننبو کتلو سرہ هم نه منی. او د عذابونو پہ کتو به ټول ایماندار جوړشی خو هغه صرف یوبې کاره څیز دې. فرمانی ﴿وَلَوْ أَنَّا أُنزَلْنَا﴾ الخ یعنی کہ مونږ پہ هغوی بانڈی فریبتي نازل کړې وې او مرو هغوی سرہ خبرې کړې وې او هر پت څیز مو پہ هغوی بانڈی څرگند کړې وې نو بیا به هم دوی ته ایمان نصیب شوې نه وو او دا خبره ده کہ اللہ ﷻ او غواری نو هغه بله خبره ده خو پہ دوی کنبی اکثر جاہل دی. خوک چہ د اللہ ﷻ طرف ته تبت شو او دهغه نه ئی امداد او غوہنتو او دهغه طرف ته عاجزی اوکړی نو هغوی لارموندونکی جوړیږی. د چا پہ زړونو کنبی چہ ایمان

کَلِّكْ شُو اود چا زرونه چه د الله ﷻ طرف ته تیتیبی د هغه په ذکر سره اطمینان حاصلوی. راضی او خوشحالیبری او په حقیقت کبسی د الله ﷻ ذکر د زرونو د اطمینان خیز هم دی. د ایماندارو او نیکانو د پاره خوشحالی او نیک فالی او د سترگو یخوالی دی. ددوی انجام ینه دی. دوی د مبارکبادنی حقدار دی دوی د بئیگری راغونډونکی دی. د دوی واپس کیدل بهتر دی. د دوی عمل نیک دی.

د د طوبی تفصل اودهغې متعلق حدیثو نه: روایت دی چه دطوبی نه مراد حبش ملک دی او نوم دی د جنت اودی نه مراد جنت دی ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه کله جنت پیدا کړی شو هغه وخت الله ﷻ همدا فرمائیلې وو وائی چه په جنت کبسی د یوې ونې نوم هم طوبی دی او په ټول جنت کبسی دهغې بناخونه خواره شوی دی او په هریو کور کبسی د هغې بناخ موجود دی. الله ﷻ هغه په خپل لاس کړلې ده، د لوی لوی دانی نه ئی پیدا کړې ده اود الله ﷻ په حکم لویه شوې او خوره شوې ده. هم د دی د جررونه جنتی شاتو شرابو اوبو او پنیو نهرونه جاری کیږی. په یو مرفوع حدیث کبسی دی طوبی نومی د جنت یوه ونه ده د سلو کالو د لاری په مسافت. هم د دی د خوشو نه د جنتیانو جامې راوخی. (۱) مسند احمد کبسی دی چه یوسری اووئیل یا رسول الله ﷺ چا چه تاسو اولیدلنی او په تاسو ئی ایمان راوړلو هغه ته دی مبارک وی. حضور ﷺ او فرمائیل چه او هغه ته دی هم مبارک وی او هغه ته دی ډبل مبارک وی چا چه زه نه یم لیدلې او په ما ئی ایمان راوړې. یو سری تپوس او کړو طوبی شه خیز دی حضور ﷺ او فرمائیل د جنت یوه ونه ده چه د سلو کالو لاری پورې خوره شوې ده. د جنتیانو جامې د دی د بناخونونه راوخی. (۲) په بخاری او مسلم شریف کبسی دی حضور ﷺ فرمائیل په جنت کبسی یوه ونه ده چه یو سور به د سلو کالو پورې د هغې د سوری لاندې روان وی خو هغه به نه ختمیږی. او په روایت کبسی دی چه جنت کبسی یوه ونه ده چې که سور سړې په تکره او تیز آس دهغې لاندې سل کاله سفر او کړی بیا به هم پاتې ته او نه رسی. په صحیح بخاری شریف کبسی ﴿وَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴾ تفسیر کبسی هم دغه دی. (۳) حدیث کبسی دی اویا کاله یا سل کاله د دی نوم شجره الخلد دی. (۴) د سدرۃ المنتهی په ذکر کبسی حضور ﷺ فرمائیلی دی د دی د یو بناخ د سوری لاندې به تر سلو کالو پورې سور روان وی او سل سل سواره د دی د یو یو بناخ لاندې اودریدې شی. په دی کبسی د سرو زرو ملخان دی د دی میوې د لویو لویو منگو برابر دی. (ترمذی) (۵) حضور ﷺ فرمائی هر جنتی به طوبی له بوتلې شی او هغه ته به اختیار ورکولې شی چه کوم بناخ غواړې خوښ کړه. سپین سور زیر تور چه ډیر بناسته نرم او ښکلې به وی. (۶) حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی طوبی ته به حکم اوشی چه زما د بندیگانو دپاره ښکلې خیزونه راوړوه. نو د هغې نه به اسونه او اوښان راوړیږی بناسته کړی شوې زین واگې اچولې او راښکلې شوې او مزیدار او بهترین لباس وغیره. ابن جریر رضی الله عنه په دی حای کبسی یو عجیبه اثر وارد کړې دی. وهب رضی الله عنه وائی چه په جنت کبسی یوه ونه ده چه د هغې نوم طوبی ده چه د هغې د سوری لاندې به یو سور سلو کالو پورې روان وی خو ختمیږی به نه. ددی تازه والې د خورشوی چمن په شان دی. ددی پانړې بهترین او مزیدارې دی د دی غنچې عنبرین دی د دی کانړی د یاقوتو دی د دی خاوره کافور دی د دی خټه مشک دی. د

(۱) احمد: ۷۱/۳، مسند ابی یعلی: ۱۳۷۴، ابن حبان: ۷۴۱۳، الطبری: ۱۴۹/۱۳.
 (۲) د دی روایت حکم هم د وړاندینی په شان دی خوپه دی کبسی (طوبی لمن رانی وامن بی ثم طوبی لمن من بی ولم یوقی) الفاظ په صحیح سند سره ثابت دی.
 (۳) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ماجاء فی صفة الجنة واما مخلوقة: ۳۲۵۲، ترمذی: ۳۲۹۳.
 (۴) احمد: ۴۵۵/۲، مسند الطیالسی: ۲۵۴۷، الدارمی: ۲۸۳۹.
 (۵) ترمذی کتاب صفة الجنة باب ماجاء فی صفة ثمار اهل الجنة: ۲۵۴۱ هو هو حسن.
 (۶) اسماعیل بن عیاش، الترغیب والترهیب: ۲۹۴/۴.

دې د جررونه د شرابو شاتو پشيو نهرونه بهيری. د دې لاندې به د جنتیانو مجلسونه وی دوی به ناست وی او هغوی له به فربتې اوبنې راولی د کومو زنجیرونه چه به د سرو زرو وی اود هغوی مخونه به د چراغ په شان پرقیری. ویبسته به نی د ریسموپه شان نرم وی. په کومو چه به کجاوی وی چې تختې به نی د یاقوتو وی په کومو چه به سره زر تکوهلی شوی وی. او په هغې باندې به ریسمی تالونه وی هغه اوبنې به هغوی ته پیش کری شی او ورته به اووانی دا سورلنی تاسو له رالیپلی شوی دی اود الله ﷻ دربار ته تاسو رابللی شوی نی. دوی به په هغې باندې سواره شی او هغه به د مرغو د رفتار نه هم زیاتې تیزی وی. جنتیان به یو بل سره یوخائی روان وی او بل سره به خبرې اتری کوی اود اوبنو غوږ سره به غوږ هم نه یوخائی کیری په پوره تابعدارنی کنبې به روانې وی. په لار کنبې چه کومی ونې راخی هغه به پخپله اخوا کیری خوک به د خپل ملگری نه جدا کیری هم نه دغه شان به رحمن او رحیم الله ﷻ ته اورسی. الله ﷻ به د خپل مخ نه پردې اخوا کری دوی به د خپل رب مخ اوینی او وانی به ﴿اللهم انت السلام والیک السلام بحق لك الجلال والا کرم﴾ دهغوی په جواب کنبې به الله ﷻ فرمائی ﴿انا السلام و منی السلام﴾ په تاسو زما رحمت اوشو اوزما محبت دې هم هغه بندیگانو ته مرحباوی چه بغیر د لیدلومانه ویریدل او زما تابعدری کوله.

جنت د تکلیف اومشقت نه بلکه د آرام او مزو ٔخائې دې: جنتیان به وانی ای الله ﷻ نه خو زمونږ نه ستاد عبادت حق ادا شو اونه ستا پوره قدر اوشو مونږ ته اجازت راکړه چه ستا په وړاندې سجده اوکړو. الله ﷻ به او فرمائی نه دا د محنت خای دې او نه د عبادت. دا خو د نعمتونو او مزو نه ډک خای دې. د عبادتونو تکلیف ختم شو د مزو اخستو وخت راغلو چه څه غواړنی ملاویږی به. تاسو نه چه کوم کس څه غواړی ورکوم به نو د کم نه کم سوال کونکې به وانی ای الله ﷻ تاچه دنیا کنبې څه پیدا کری وو چرته چه ستا بندیگانو چغې سوري وهلی.

زه غواړم چه د دنیا د شروع نه تراخه پورې په دنیا کنبې څومره څه وو ماته راکړې شی. الله ﷻ به او فرمائی چه تاخه هم اونه غوښتل د خپلې مرتبې نه دې ډیر کم خیز او غوښتلو، بڼه ده مونږ درکړه. زما په بخشش او ورکړه کنبې څه کمې دې؟ بیا به فرمائی چه د کومو څیزونو پورې زما د دې بندیگانو د خیالاتو رسیدل هم نه دی هغه ورکړه نو ور به کړې شی او تردې چه د هغوی خواهشونه به پوره کړې شی په هغه څیزونو کنبې چه دلته هغوی ته ملاویږی تیز اسونه به وی. په هرو څلورو باندې به یاقوتی تختونه وی په یو یو تخت به د سرو زرو یوه دیره (حجره) وی په هره دیره کنبې به جنتی فرش وی په کومو به چه د غټو غټو سترگو والا دوه دوه حورې وی چه دوه دوه حلې به نی اچولې وی په کومو کنبې چه به د جنت ټول رنگونه او خوشبونی وی. د دې څیمونه بهر به د هغوی مخونه داسې پرقیری لکه چه هغه بهر ناستې وی. د هغوی د هډوکو مازغه به د بهر نه داسې ښکاری لکه چه په سرو یاقوتو کنبې چه سپین تار پیللې شوی وی د پاسه به ښکاری. هره یوه به په بله باندې خپل غوره والې داسې پیژنی لکه څنگه چه غوره والې د نمر په کانږی باندې، دغه شان به د جنتی په نظر کنبې دواړه هم داسې وی. دې به هغوی له ځی او په مینه کنبې به مشغول شی. هغه دواړه به دې په لیدو باندې وانی چه والله زمونږ په خیال کنبې هم نه وه چه الله ﷻ به ستا په شان خاوند مونږ له راکوی. د الله ﷻ په حکم باندې به په داسې ترلی شوی صفونو کنبې په سورلو باندې واپس کیری او خپلو منزلو ته به رسی. گوره خو سهی چه الله ﷻ وهاب ذات هغوی له کوم کوم قسم نعمتونه ایخودې دی؟ هلته په اوچتو درجو خلقو کنبې په اوچتو اوچتو بالا خانو کنبې کوم چه به د ملغلرونه جوړوی دکومو دروازې چه به د سرو زرو وی، د کوم تختونه چه به د یاقوتو وی د کومو فرشونه چه به نرم او د پیرو ریسمو وی د کومو منبرونه چه به د نور وی، د کومو پرقار چه به د نمر د پرقاری نه زیات وی. په اعلیٰ علیین کنبې به د هغوی محل

وی د یاقوتو نہ جوڑی شوی پرقیدلی چه د هغی په پرقاری سره به د سترگو نہ نورخی خو الله ﷺ به د هغوی سترگی داسی نه کوی. کوم محلونه چه د سرو یاقوتووی په هغی کبسی به شین رینمی فرش وی او چه کوم د زیرو یاقوتووی د هغی فرشونه به د سرو بخملو وی چه د زمره او سرو زرو نه به پیللی شوی وی د دې تختونو پبسی به د جواهرو وی په دې به چتونه د لولو وی د هغی پولونه به د مرجان وی. دهغوی د رسیدو نه اول به الله ﷺ خپلی تحفی هلته رسولی وی. سپین یاقوتی اسونه به غلمانو نیولی ولاړ وی د کومو په سامانونو چه به چاندی ورختلی وی. د هغی په تختو باندی د اعلی نرمو پیرو ربنمو فرشونه خواره وی. دوی به په دې سورلو باندی سواره په مزه جنت ته خی. گوری به چه د هغوی کورونوسره به په نورانی منبرونو باندی فربتی د هغوی د استقبال او پخیرراغلی د پارہ ناستی وی. هغوی به د دوی ډیر بنه استقبال کوی مبارکی به ورکوی او لاسونه به ورسره ملاووی. بیا به دوی په خپلو کورونو کبسی داخلیری اودالله ﷺ نعمتونه به هلته بیامومی. خپلو محلونو سره به دوه تک شته ډک باغونه اووینی چه په کومو کبسی به دوه چینې په پوره رفتار سره روانی وی او هر قسم جوړ داری میوی به وی او په خیمو کبسی به بشکلې او ساده پرده کونکې حوری وی. کله چه دوی دلته په رسیدو باندی په آرام او مزو کبسی وی هغه وخت به الله ﷺ او فرمائی زما خوړو بندیگانو تاسو زما وعدی ربتونی اوموندلی؟ آیا تاسو زما په ثوابونو باندی خوشحاله شونی؟ هغوی به وائی چه ای الله! مونږ خو ډیر زیات خوشحاله شو او ډیر رضامندیو د زړه نه راضی یو او غوتی غوتی سپردلی شوی یو. ته هم زموږ نه خوشحاله شه، الله ﷺ به او فرمائی که زما رضامندی نه وه نو ما به تاسو دې خپلی مهمان خانی ته څنگه راداخلولی؟ خپل دیدار به مې درته څنگه خودلو؟ زما فربتو به تاسوسره لاس ولی ملاولو؟ تاسوخوشحاله اوسیرتی او په آرام سره اوسیرتی تاسو ته دې مبارک وی او تاسو مزې کونی او آرام او چین کونی زما دا انعامونه کمیدونکی او ختمیدونکی نه دی. دغه وخت کبسی به هغوی وائی چه هم د الله ﷺ ذات د تعریف لائق دې چا چه زموږ نه غم او درد لرې کړو او داسې مقام ته نی راوړولو چرته چه مونږ ته نه څه تکلیف نه څه مشقت شته، دا هم د هغه فضل دې هغه ډیر بښونکې او قدر دان دې. داسیاق غریب دې او دا اثر عجیب دې اود دې بعضی شواهد هم موجود دی.

د ادنی جنتی جنت: بخاری او مسلم شریف کبسی دی الله ﷺ به د هغه بنده ته کوم چه د ټولونه آخر کبسی جنت ته داخل شی الله ﷺ به او فرمائی چه غواره، نوهغه به غواری او کریم ذات به نی ورکوی تردې چه د هغه سوال به پوره شی او د هغه په وړاندې به هیخ خواهش پاتی نه شی نو بیا به الله ﷺ هغه ته په خپله یاداشت ورکړی چه دا اوغواره دا اوغواره دې به غواری او ورته به ملاویږی بیا به الله ﷺ هغه ته او فرمائی چه دا هرڅه ما تاته درکړه او دومره به نور هم لس خل ورکړی. (۱) دصحیح مسلم شریف په حدیث قدسی کبسی دی چه ای زما بندیگانو ستاسو ټول وړاندې روستوانسانان او پیریان په یو میدان کبسی اودریږتی اومانه دعاگانې کونی او اوغواری زه به دهریو ټول سوالونه پوره کوم خوزماپه پادشاهی کبسی به دومره هم کمې رانه شی څومره کمې چه دستنی په سمندر کبسی دبولو سره د سمندر په اوبوکبسی راخی الخ (۲) خالدبن معدان رضی الله عنہ فرمائی دجنت دیوی ونې نوم طوبی دې پدې کبسی به تیونه وی دگومونه چه به دجنت ماشومان پی څکی. کچه پریوتلی پچی دجنت په نهرونوکبسی دی. د قیامت د قائمیدو پورې به بیادخلوینستو کالو پورې شی اوخپل موریلار سره به په جنت کبسی اوسیرې.

(۱) صحیح بخاری کتاب الاذان باب فضل السجود: ۸۰۶، صحیح مسلم: ۱۸۲، ابن حبان: ۷۴۲۹، احمد: ۲۵۷/۲.
(۲) صحیح مسلم کتاب البر باب تعزیم الظلم: ۲۵۷۷، ابن حبان: ۶۱۹، احمد: ۱۶۰/۵، الادب المفرد: ۴۹۰.

كُذِّبَتْ	اَوْسَلْنَا
دارنگی اولیٰ ربی مونہ تہ	
قَدْ خَلَّتْ	مِنْ قَبْلِهَا
مونہ تہ پہ یو داسی امت کبھی	
فِي أُمَّةٍ	لِتَتْلُوا
پہ یو داسی امت کبھی چہ تیر شوی دی مخکبھی د هغی نہ ڊیر قومونہ پارہ ددی چہ تہ واوروی	
عَلَيْهِمُ	الَّذِي أَوْحَيْنَا
را لیرلی بی چہ ددی نہ وړاندی ہم ڊیر امتونہ تیر شوی دی ددی ډپارہ چہ تہ ورتہ هغه	
يَكْفُرُونَ	بِالرَّحْمَنِ
هغوی تہ هغه چہ وحی کړی دی مونہ تاته او حال دا چہ دوی انکار کوی دمہربانہ اللہ نہ	
قُلْ	هُوَ رَبِّي
کتاب واوروی اکوم چہ مونہ تاته وحی کړی ده خو حال دا دہی چہ هغوی د رحمان نہ انکاری کوی	
لَا إِلَهَ	إِلَّا هُوَ
دوی تہ اوواید چہ ہم هغه رب زما دہی نشته دہی لائق د عبادت مگر ہم هغه دہی	
عَلَيْهِ	تَوَكَّلْتُ
ورته اوواید چہ ہم هغه زما رب دہی بی د هغه نہ بل خوک لائق د عبادت نشته	
وَالْيَهُ	مَتَابٍ
ہم پہ هغه باندي بهروسہ اوکړہ ما او هغه تہ ورتل دی زما	
پہ هغه می توکل دہی او هغه تہ بہ واپس کیرم	

قوله تعالى: كُذِّبَتْ أَوْسَلْنَا فِي أُمَّةٍ

د آقا ﷺ حوصلہ افزائی: - ارشاد کیری لکہ څنگه چہ تہ مونہ دہی امت تہ لیرلی چہ تہ دوی تہ د اللہ ﷻ کلام لوستلو سرہ واوروی دغه شان تاته وړاندی نور رسولان رومبنو امتونو تہ لیرلی وو. هغوی ہم د اللہ ﷻ پیغام خپلو خپلو امتونو تہ رسولی وو خو هغوی دروغ گنرلی، دغه شان نی تہ ہم دروغ او گنرلی نو تہ زہ مہ تنگہ وه او دہی دروغ گنرونکو له خپل انجام لیدل پکار دی. کوم چہ د دوی تہ وړاندی وو او د اللہ ﷻ عذاب تکرپی تکرپی کړل ستا دروغ گنرل خو د هغوی د دروغو گنرلو نہ زمونہ پہ نیز ډیر ناخوبنہ دی اوس دا گوره چہ پہ دوی باندي څنگه عذاب راوریری، همدغه فرمان پہ ﴿تَاللّٰهِ لَکُنَّا اِلٰی اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَاِذْ نَبِّیْنُ لَهُمُ الشَّیْطٰنُ اَعْمٰی لَهُمْ فَهُوَلِیْهِمْ یَوْمَئِذٍ عَذَابٌ اَلِیْمٌ﴾ کبھی او ﴿وَلَقَدْ کُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلٰی مَا کُذِّبُوْا وَاُوْدُوْا اَحْتٰی اٰنْهُمْ نَضْرٰتًا وَّلَا مُبَدِّلَ لِمَکَلِمٰتِ اللّٰهِ وَّلَقَدْ جَاءَکَ مِنْ نَّبِیِّی الْمُرْسَلِیْنَ﴾ کبھی دہی گوره چہ مونہ د خپلو څنگه امداد اوکړو؟ او هغوی مو څنگه غالب کړل؟

کافر د اللہ ﷻ رحمانیت نہ انکار کوی: - خپل قوم تہ گوره چہ درحمن انکار کوی هغوی د اللہ ﷻ دا وصف او نوم د سرہ منی نہ. د حدیبیہ د صلح پہ موقع ہم پہ دہی باندي کلک شو چہ مونہ ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ نہ لیکو مونہ نہ پیژنو چہ رحمن او رحیم څه دہی. پوره حدیث پہ بخاری شریف کبھی موجود دہی ﴿پہ قرآن کبھی دی ﴿قُلْ اِذْعُوْا اللّٰهَ اَوْ اِذْعُوْا الرَّحْمٰنَ﴾ و نیلو سرہ هغه رابلنی یا رحمن و نیلو سرہ هغه رابلنی هغه د ټولو بهترین نومونو والا دہی. حضور ﷺ فرمائی د اللہ ﷻ پہ نیز عبداللہ او عبدالرحمن ډیر ښکلی

۱ صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد والمصالحة مع اهل الحرب کتابة الشروط: ۲۷۳۱.

کارونه د هغه طرف ته گرځیدونکی دی هغه چه څه غواړی هغه کیږی چه څه نه غواړی هغه هیڅ چرې نه کیږی دهغه دلارې نه اخواکړې شوی د هغه رهنمائی اودهغه لار خودلی شوی گمراهی د چا په قبضه کښې نشته.

د قرآن پاک اطلاق په مخکښې کتابونو کښې هم کیږی: دایادساتنی چه دقرآن اطلاق په وړاندینو آسمانی کتابونو باندې هم کیږی داځکه چه هغه دتولونه مشتق دی. مسند کښې دی په حضرت داؤد عليه السلام باندې قرآن دومره آسان کړې شوې وو چه د هغه په حکم به سورلی تیاریده نود هغې د تیاری نه به وړاندې هغه قرآن ختم کړې وو. د خپل لاس د گتې نه هغه بغیر څه نه خوړل (۱) نو دلته د قرآن نه مراد زیور دی. آیا ایماندار دې نه مایوسه شوی نه دی چه ټول مخلوق ایمان ولې نه راوړی. د دې قرآن نه پس د کومې معجزې دنیاته ضرورت پاتې شو؟ دې نه بهتر دې نه واضح او دې نه صفا او دې نه ډیر په زړونو کښې ځای کونکې بل کوم یو کلام دې؟ که دا په لویو لویو غرونو باندې نازل کړې شوې وې نو هغه به د الله ﷻ د ویرې نه ذره ذره شوې وو.

دوړاندینو انبیاء کرامو معجزې ه هغوی سره ختمې شوې خو قرآن پاک ابدی دی: حضور ﷺ فرمائی هرنبی ته داسې څیز ملاؤدې چه خلق په هغې باندې ایمان راوړی. زما داسې څیز دا د الله ﷻ وحی ده. نو زما دا امید دې چه د ټولو انبیاء نه به زه د ډیرو تابعدارانو والا شم. (۲) مطلب دا چه د انبیاء کرام عليهم السلام معجزې هم هغوی سره لارې او زما دا معجزه به تر آبادې دنیا پورې وی. نه به د دې عجائبات ختمیږی او نه به په ډیرو تلاوتونو سره دا زریږی او نه به په دې د علماؤ زړه مور شی. دا فصل دې دل لگی نه ده. کوم سرکش چه دا پریردی الله ﷻ به هغه مات کړی. څوک چه دې نه علاوه بل څه کښې هدایت لټوی هغه به الله ﷻ گمراه کړی. ابوسعید خدری رضی الله عنه فرمائی چه کافرانو حضور ﷺ ته اووتیل که ته د دې ځای دا غرونه دې ځای نه واپوړې او د دې ځای زمکې د کر قابلې شی او څنگه چه به حضرت سلیمان عليه السلام د زمکې کنستل په هوا باندې کول ته هم اوکړې لکه څنگه چه (حضرت عیسی عليه السلام) مړی ژوندی کول ته هم اوکړې نو په دې باندې دا آیت نازل شو. (۳) قتاده رضی الله عنه فرمائی مطلب دا دې چه که یو قرآن سره دا کارونه ښکاره کیدل نو ستا دې قرآن سره به هم کیدل. هر څه د الله ﷻ په اختیار کښې دی خو هغه داسې نه کوی چه تاسو ټول ازمینت کړی چه پخپله خوښه ایمان راوړنی که نه. آیا د ایمان والا نه پیژنی؟ (یا یس) په معنی دیعلم دی. او د نورو په قرات کښې (ببین) په معنی دیعلم دی دې. ایماندار د هغوی د هدایت نه مایوس شوی وو. که الله ﷻ اوغواړی نو ټول خلق به په هدایت باندې اودروی. دا کفار برابر گوری چه د هغوی په دروغ گنرلو سره د الله ﷻ عذاب برابر په هغوی باندې راوړیږی یا هغوی سره خواوشا کښې راځی. نو بیا هم دوی نصیحت نه اخلی؟ لکه چه ارشاد دې (وَلَقَدْ أَهَلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرَىٰ) یعنی مونږ دخواوشا ډیر کلی دهغوی دبدعملو په وجه تباه بریاد کړل اوقسماقسم خپلې نښې موبنکاره کړې چه خلق د بدو نه منع شی لکه بل آیت کښې دی (أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا آتَيْنَاهُمُ الْأَرْضَ نَقُصًّا مِنْ أَمْثَلِهَا) آیا هغوی نه گوری چه مونږ زمکه را کموو، آیا اوس به هم خپله غلبه متونکی راځی.

د تحمل قریب نه څه مراد دی؟: د (تحمل) فاعل (قارعة) دې. همدغه ظاهر اود عبارت روانی ده خود ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې قارعه اورسیدل یعنی وړوکې غونډې اسلامی لښکر یا خو پخپله د هغوی ښار سره کوز شول یعنی محمد ﷺ تر دې چه د الله ﷻ وعده راوړسی. دې نه مراد د مکې فتح ده. هم د

(۱) احمد: ۲/۳۱۴، صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قوله تعالی (واتینا داؤد زبوراً): ۳۴۱۷، ابن حبان: ۶۲۲۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب کیف نزل الوحی واول منزل: ۴۹۸۱، صحیح مسلم: ۱۵۲.

(۳) التهذیب التهذیب: ۷/۲۵۵.

دوی نہ مروی دی چہ د قارعہ نہ مراد آسمانی عذاب دی او د خواؤشا را کوزیدو نہ مراد د حضور ﷺ د خپلو لښکروسره د هغوی حدونوته رسیدل دی اود هغوی سره جہاد کول دی. د دې ټولو قول دې چہ دلته د وعده ربانی نہ مراد فتح مکہ ده لیکن حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی دی نہ مراد د قیامت ورځ ده. د اللہ ﷻ وعده د خپلو رسولانو نصرت او امداد دې هغه چرې اخوا کیدونکي نہ ده. هغوی ته او د هغوی تابعدارو ته بہ خامخا او چتوالی نصیب کیږي. لکه چہ ارشاد دې (فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِيفًا وَعْدًا رُسُلُهُ) دا غلط گمان ہیڅ کله مه کوه چہ اللہ ﷻ بہ خپلو رسولانوسره وعده خلافی او کړي. اللہ ﷻ غالب دی اوبدلہ اخستونکي دی.

وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْتُمْ بِرُسُلِ
او خامخا ټوقې شوی دی په رسولانو پورې
اوستانه وړاندې ہم په پیغمبرانو
مِنْ قَبْلِكَ فَأَمَلَيْتُمْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتَهُمْ
مخکښې ستانه نومہلت ورکړو ما هغه کسانوته چي انکارني او کړو بیا ما اونیول هغوی
پورې ټوقې شوي وي خو ما (اول) کافرانو ته مهلت ورکړو بیا مي راونیول
فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ
نو څرنګې وړ عذاب زما
نو (او ګوره) زما عذاب څومره سخت وو

قوله تعالیٰ: فَأَمَلَيْتُمْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا

د انبیاو سره د ټوقو کولونه باوجود بیا هم مهلت ملاوئشو: - اللہ ﷻ خپل رسول ته تسلی ورکوی چہ تاسو دخپل قوم دغلطې روې نہ غم او فکر مه کوئې تاسونه وړاندې دپیغمبرانو ہم دغه شان ټوقې مسخري شوي وي ما دغه کافرانوته هم څه وخته پورې مهلت ورکړې وو. آخر مې بې شانہ نیولی وو او تباہ کړې می وو. تاته معلومه ده چہ په کوم حالت کښې زما عذاب په هغوی باندې راغلي وو؟ اود هغوی انجام څنگه شوي وو؟ لکه چہ ارشاد دې ډیر کلی دی چہ سره د ظلم په دنیا کښې ډیرو ورځو پورې مهلت اخستي وو خو آخر دخپلو بد عملو په وجه د عذابونو بنسکار شو. بخاری اومسلم شریف کښې دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ اللہ ﷻ ظالم ته مهلت ورکوی خو چہ بیا ئې کله نیسی نو ظالم حیرانېږي. بیا هغوی د آیت وگڈایک اخذربک) تلاوت اوکړو.

أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ
ایا نو هغه ذات چي هغه نظر ساتونکي دی په هر نفس باندې
نو کوم اللہ ﷻ چي د هر سړي د ټولو عملونو نگران دي
بِئَايَاتِهِ كَسِبَتْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ قُلْ
په هغه عمل چي کوي ئې هغه نفس او جوړ کړي دی خلقو اللہ د پاره شریکان ورته اووايه
(د هغه بتانو په شان کیدیشي؟) او دوی (داسي) اللہ ﷻ شریکان جوړ کړي دی ورته اووايه

سَمُوهُمْ	أَمْ	تَتَّبِعُونَ	بِمَا	لَا يَعْلَمُ
چپی واخلی نومونه د هغوی یا خبر ورکوی تاسو الله ته په هغه څیز چپی معلوم نه دی هغه ته				
چپی د هغوی صفتونه خو لږ واورئ ایا تاسو الله ته د داسې بتانو (د خدای) خبر ورکوی چپی				
فِي الْأَرْضِ	أَمْ	بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ	بَلْ زَيْنَ	
په زمکه کښی یا (خبر ورکوی) په سرسری خبرو (د خلی) بلکه ښانسته ښکاره کړی شوی دی				
په ټوله دنیا کښی د هغه په علم کښی نشته که نا هغوی تش په خله (ستاسو معبودان) دی بلکه کومو خلقو				
لِلَّذِينَ	كَفَرُوا	مَكَرَهُمْ	وَصَدُّوا	
د پاره د هغه خلقو چپی د حق منلو نه نی انکار کړی دی مکرونه خپل او منع کړی شوی دی				
چپی کفر کړی دی هغوی ته د هغوی حق نه منل ښانسته کړی شوی دی او هغوی د لاری				
عَنِ السَّبِيلِ	ط	وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ	فَمَا لَهُ	مِنْ هَادٍ
د نیغی لاری نه او هغه څوک چپی گمراهه کړی هغه لره الله نو نشته هغه د پاره څوک لار ښودونکی				
(دهدایت) نه منع کړی شوی دی او چا لره چپی الله گمراهه کړی هغه بل څوک په لاره کولی نشی				

قوله تعالى: أَمْ أَنَسَ هُوَ قَائِمًا عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ

عالم ماکان اوومايکون هم د الله ذات دې. الله د هر انسان د اعمالو محافظ دي. د هر چا عملونه پیژنی په هر نفس باندې نگهبان دي. د هر و عمل کونکی د خیر او شر د عمل نه خبردار دي. هیڅ څیز د هغه نه پټ نه دي. هیڅ د هغه په ناخبرنی کښی نه کیږی په هر حالت کښی هغه ته علم وی او په هر عمل باندې هغه موجود وی. د هرې پانړې د رالیدو هغه ته علم دي. د هر ساه لرونکی رزق د الله په ذمه دي. د هر یو د ټکانې هغه ته علم دي. هره خبره دهغه په کتاب کښی لیکلې ده، ښکاره او پټه هره خبره هغه پیژنی. ته چه هرچرته نی الله تاسره دي. ستا عملونه گوری. د دې صفتونو والارب ایا ستاسو ددې دروغو معبودانویه شان دي؟ چه نه اوری نه گوری او نه د خپل خان د پاره د څه څیز مالک اونه د بل چاد گتې تاوان هغوی ته اختیار دي. دا جواب نی حذف کرو ځکه چه د کلام دلالت موجود دي د مشرگانو دشرک هیڅ حقیقت نشته: الله هغه فرمان (وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ) هغوی الله سره نور شریکان کرل اودهغوی عبادتونه نی کول. ته خو لږ شان د هغوی نومونه واخله اود هغوی حالات خو بیان کړه دي د پاره چه دنیا ته پته اولگی چه هغه صرف بی حقیقته دی. آیا ته د زمکی د دې څیزونو خبر الله ته ورکوی کوم چه هغه نه پیژنی یعنی د کومو چه د سر نه وجود نشته. اوداځکه چه که چرې وجودنی وې نو دالله دعلم نه به بهرنه وو. ځکه چه د الله نه دپټ نه پټ څیز هم پټ نه دي. دا صرف د خان خبرې جوړوئی؟ فضول گپونه لگونی تاسو پخپله د خان د هغوی نومونه جوړ کړی هم تاسو هغوی د گتې تاوان مالکان گرخولی او تاسو د هغوی عبادت شروع کړو. هم دغه ستاسو مشرانو کول. نه خو ستاسوپه لاس کښی څه ربانی دلیل شته اونه څه بل څه دلیل شته. داخوصرف وهم اوستاسو خواهشات دی. هدایت د الله د طرف نه نازل شوې دي د کفارو مکر هغوی ته په ښه رنگ کښی ښکاری هغوی په خپل کفر او شرک باندې فخر کوی. شپه ورځ هم په دغه کښی مشغول دی او هم دې طرف ته نور هم رابلی. لکه چه فرمانی (وَقَبَضْنَا لَهُمْ قُرْآنَهُمْ فَرَأَوْهُم مَّابِئِن أَبْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أَمْرِ قَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ) د هغوی شیطانانو د هغوی بی طریقې

کارونہ د هغوی په وړاندې بناسته کړی دی. دوی د الله ﷻ د لارې نه د بدنې په لار باندې منع کړې شوی دی.

یو قرأت د دې (صُدُوا) هم دې یعنی هغوی دغه ښه کنټرلی او بیانور په دې کښې راکیږول شروع کړی او د رسول ﷺ د لارې نه نور منع کوی. د الله ﷻ گمراه کړې شوی څوک په لار کولې؟ لکه چه فرمائی (وَمَنْ يُؤَدِّ اللَّهُ فَتْنَةً فَلَئِنْ تَمَّكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا) څوک چه الله ﷻ په فتنه کښې اچول غواړی نو دهغې د پارہ د الله ﷻ په نیز هېڅ هم اختیار نه لری او په آیت کښې دی چه ته خود هغوی د هدایت لالچی نی ولې الله ﷻ دغه گمراهانوته لار نه خودل غواړی بیا څوک دی چه د هغوی امداد اوکړی؟

لَهُمْ	عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا	وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ	أَشَقُّ
مقرر دې هغوی لره عذاب	په ژوند د دنیا کښې او خامخا عذاب د آخرت زیات سخت دې	هغوی د پارہ د دنیا ژوند کښې عذاب دې او د آخرت عذاب خو ډیر سخت دې	
وَمَا لَهُمْ	مِّنَ اللَّهِ	مِنْ وَّاقٍ ۝	مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي
اونشته هغوی لره	دالله نه څوک بیچ کونکې امثال (صفت) د جنت هغه چې وعده شوې ده د هغې	او هیڅوک دوی د الله ﷻ (د عذاب) نه بیچ کولې نشی د کوم جنت چې پرهیزگارو خلقو	
الْمُتَّقُونَ ۝	تَجْرِي	مِنْ تَحْتِهَا	الْأَنْهَارُ ۝
د متقیانو سره (دادې) چې بهیږی لاندې د هغې نه	نهرونه میوې د هغې همیشه وی	سره وعده شوې ده د هغې حالت دا دې چې لاندې به ترې نه نهرونه بهیږی د هغې میوې	
وَوَظَلُّهَا	تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ	الَّذِينَ	وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ۝
او سیوری د هغې هم دا انجام دې د هغه کسانو چې اوویریدل دالله نه او انجام د کافرانو اور دې	او دهغې سیوری به همیشه قائم وی دغه د پرهیزگارو انجام دې او د کافرانو انجام (د دوزخ) اور دې		

قوله تعالى: وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ

د دوزخ عذاب او د جنت نظارې: - د کافرانو د سزا اونیک کارد بدلې باره کښې ذکر کولې شی. د کافرانو شرک او کفر بیانولوسره دهغوی سزا بیان فرمائی چه هغوی به د مؤمنانو د لاسه قتل کیږی او غرقیږی، دې سره به د آخرت په سختو عذابونو کښې راکیږوی چه د دې دنیا د سزا نه به په زرگانو درجو خرابه وی. مبتلاعتان ښځې او خاوندباره کښې رسول الله ﷺ فرمائیل چه د دنیا عذاب د آخرت د عذاب نه ډیر سپک دې. (۱) د دې ځای عذاب فانی دې او د هغه ځای باقی دې او د هغه اور عذاب چه د دې ځای د اور نه او یا حصې زیات تیز دې او بیا هغه قید چه په تصور کښې هم نه شی راتلې. لکه چه ارشاد دې (فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ) نه ددې په شان نن دچا عذاب دې اونه ددې په شان دچا قید دې. ارشاد دې (وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا) د قیامت د منکرانود پارہ مونږ د اورعذاب تیارکړې دې. دلرې نه په کتلوباندې به چغې سورې شروع کړی. دهغه ځای په تنگو اوتیارو کورونو کښې کله هغوی اینختلې ورواچولې شی نو په چغو چغو به مرگ غواړی. یو مرگ څه له غواړنی ډیر مرگونه او غواړنی

اوس او بنائے ہے کہ د ہمیشہ جنت صحیح دی کہ د ہمیشہ جنت صحیح دی د کوم وعدہ ہے پرهیزگار انوسرہ ده چه دا دهغوی بدله ده اودهغوی د ہمیشہ دپاره کور. بیا د نیکو انجام بیانوی چه هغوی سره د کومو جنتیانو وعدہ ده د هغی یو صفت خودا دے چه د دے نه خلورووارو طرفونوته نهرونه روان دی. چرتہ چه غواری اوبه دے اوری او اوبه هم هغه چه نه خرابیدونکے دی. بیا د پنیو نهرونه دی او پنی هم هغه چه دهغی خوند چرے هم نه خرابیدونکے دے. اود شرابونهرونه دی په کومو کنبی چه صرف خوند او هم خوند دے. نه بی مزگی اونه خرابه نشه اود صفاشاتو نهرونه دی اود هر قسم میوی دی او ورسره د الله رحمتونه اود مالک ببنی. د هغی میوی د همیشہ د پاره دی د دے د خوراک خبناک خیزونه هیخ کله هم فنا کیدونکی نه دے.

په مونخ کنبی رسول ﷺ ته جنت او جهنم بنسکاره شول: کله چه حضور ﷺ د کسوف مونخ کولونو صحابه کرامو ﷺ تپوس او کړو چه حضور ﷺ مونخ تاسو اولیدلنی چه لکه تاسو ﷺ د خه خیز د اختو اراده کړې وه. بیا مونخ اولیدل چه تاسو روستونشی پشه بیا روستو اخوا کړه. حضور ﷺ او فرمانیل چه او ما جنت لیدلې وو او غوښتل مې چه یوه غنچه راوشوکوم که اخستی مې وې نو د دنیا د تول عمر د پاره وه او تاسو به خوړله. (۱) ابویعلی کنبی دی چه یو ورخ د ماسپنبن په مانخه کنبی مونخ حضور ﷺ سره وچه هغوی ناخپی وړاندې شو او مونخ هم وړاندې شو بیا مونخ اوکتل چه هغوی ﷺ له د خه خیز د اختو اراده کړې وه خو بیا هغوی ﷺ روستو راغله. د مانخه نه پس حضرت ابی بن کعب ﷺ معلومات اوکړو چه یار رسول الله ﷺ نن خو مونخ تاسو په داسې کار کولو اوکتلنی چه د نن نه وړاندې مونخ نه وې لیدلې. حضور ﷺ او فرمانیل چه او جنت ماته پیش کړې شو چه تازه پرقیدو، ما غوښتل چه دې ته یوه غنچه د انگورو راوشوکوم خو زما اود دې په مینخ کنبی پرده اوکړې شوه. که ما دا راشوکولې وه نو تولې دنیا به خوړله او بیا به هم یوه ذره نه کمیدله. (۲) د دې معنی یوروايت مسلم کنبی هم شته. (۳)

د جنت د میوو غټوالې: یو کلی وال د حضور ﷺ نه تپوس اوکړو په جنت کنبی به انگور وی؟ هغوی ﷺ او فرمانیل چه او. هغه ونیل چه خومره لونې غنچې به وی ونی فرمانیل چه دومره لونې که یو تور کارغه پوره میاشت الوزی نو بیا به هم د هغه غنچې نه تیر شوې نه وو. (۴) حدیث شریف کنبی دی چه جنتی کله یوه میوه راوشوکوی هم هغه وخت به د هغې په خای بله اولگی.

جنت کنبی به بول و براز نه وی: حضور ﷺ فرمانی چه جنتی به ښه خوری خکی خو نه به نی توکانرې راخی او نه پوزه نه وړې متیازې او نه لونې د مشکو په شان خوشبو کونکې غونډې خوله به راشی او هم په دې سره به خوراک هضم شی لکه خنکه چه بی تکلفه ساه روانه وی دغه شان به تسبیح او تقدیس الهام کولې شی. (۵) (مسلم وغیره) یو اهل کتاب حضور ﷺ ته اوویل چه تاسو فرمانی جنتیان به خوری او خکی؟ هغوی ﷺ او فرمانیل چه او، د هغه قسم د چا په لاس کنبی چه د محمد ﷺ خان دې چه هر سړی له به د خوراک خبناک او جماع او شهوت دومره طاقت ورکولې شی خومره چه دلته سلو سړو له ورکړې شوی وی. هغه ونیل ښه ده چه خوک خوری خکی نو هغه ته به د متیازو هم ضرورت وی نو بیا

(۱) صحیح بخاری کتاب الکسوف باب صلاة الکسوف جماعة: ۱۰۵۲، صحیح مسلم: ۹۰۷، ابن حبان: ۲۸۳۲، احمد: ۲۹۸/۱.

(۲) احمد: ۳۵۲/۳.

(۳) صحیح مسلم کتاب الصلاة الکسوف باب ماعرض علی النبی ﷺ فی صلاة الکسوف من امر الجنة والنار: ۹۰۴.

(۴) احمد: ۱۸۴/۴، طبرانی: ۸۲۰۸، مجمع الزوائد: ۴۳۱/۱۰، ذنور تخريج د پاره اوگورنی ابن حبان: ۷۴۱۶، مواردالظمان:

۲۶۲۷، المعجم الاوسط: ۱۲۷/۱، الطبرانی: ۳۱۲.

(۵) صحیح مسلم کتاب الجنة باب فی صفات الجنة واهلها وتسبیحهم فیها بکرة وعشیا: ۲۸۳۵، ابن حبان: ۷۴۳۵،

الدارمی: ۲۸۲۷، احمد: ۳۴۹/۳، مسند شامین: ۱۱۴/۳، مسند ابی یعلی: ۳۱۸/۳.

پہ جنت کبھی گندگی خنکہ؟ ہغوی ﷺ او فرمانیل چہ نہ د خولہی پہ ذریعہ بہ دا ٔول ہضمیہی او ہغہ خولہ بہ د مشکود بونی والا وی (مسند و نسائی) (۱) فرمانی چہ د کومی مرغشی طرف تہ جنتی د خورلو پہ نظر سرہ او گوری ہغہ بہ ہم دغہ وخت کبھی د ہغہ پہ وړاندې سرہ کړې شوی راپریوخی. (۲)

دجنت بہ ہر څہ ہمیشہ وی: بعضې روایتونو کبھی دی چہ ہغہ بہ بیا د اللہ ﷻ پہ حکم سرہ ژوندنی والوزی (۳) پہ قرآن کبھی دی چہ ہلتہ بہ ډیری زیاتی میوی وی چہ نہ بہ تروی وی نہ ماتی نہ بہ ختمیہی نہ بہ کمیہی پہ سورو کبھی راتیتی خانگی او سوری بہ ہمیشہ وی لکہ چہ ارشاد دې ایماندار او نیک کردار بھیدونکی نہرونو والا جنتونو لہ ورخی او ہلتہ بہ د ہغوی د پارہ پاکې بیبیانی وی او بنکلی او اورده سوری. حضور ﷺ فرمانی چہ دجنت د یوی ونې دسوری لاندې کہ یو تیزرفتار سورسل کالہ تیزی منوی وہی نو بیا بہ ہم د ہغی سوری نہ ختمیہی. پہ قرآن کبھی دی

سوری خواہ اولوی. پہ عام توگہ قرآن کریم کبھی د جنت او دوزخ ذکر پہ یوخی راحی دې د پارہ چہ د خلقو د جنت شوق وی او د دوزخ نہ اوویریہی. دلکہ ہم د جنت او دہغہ خای د یوڅو نعمتونو ذکر کولو سرہ او فرمانیل چہ دا دې انجام د پرهیزگارو او تقوی دارو خلقو او د کافرانو انجام دوزخ دې: لکہ چہ ارشاد دې چہ دوزخیان او جنتیان برابر نہ دی. جنتیان خو با مراد دی. د دمشق خطیب حضرت بلال بن سعد رضی اللہ عنہ فرمانی چہ ای د اللہ ﷻ بند یگانوستاسو د یو عمل د قبولیت یا د یوی گناہ د معافی پروانہ تاسو کبھی کوم یو تہ ملاؤ دہ؟ آیا تاسو دا گمان کړې چہ تاسو بی کارہ پیدا کړې شوی نی او تاسو د اللہ ﷻ پہ طاقت کبھی نہ راتلونکی نی. واللہ کہ د اللہ ﷻ د تابعدارنی بدلہ پہ دنیا کبھی ملاویدلہ نو تاسو ٔول بہ پہ نیکو پورې انختی ونی آیاتاسو پہ دنیا باندې عاشقان شوی ونی؟ آیا ستاسو د جنت رغبت نشته؟ د کوم میوی او سوری چہ د ہمیشہ د پارہ دی.

وَالَّذِينَ	اتَّيَّهُمْ	الْكِتَابَ	يَقْرَحُونَ	بِمَا
او ہغہ کسان چي ورکړې وؤ مونږ هغوی ته کتاب هغوی خوشحالیږي په دې کتاب				
أُنزِلَ	إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ	مَنْ	يُنْكَرُ	بَعْضَهُ
چي نازل کړې شوي دي تاته او ځيني د ډلونو هغه څوک دي چي نه مني ځيني خبرې د هغي				
قُلْ	إِنَّمَا	أُهِرْتُ	أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ	وَلَا أُشْرِكُ
ورته او وایه چي بیشکد حکم شوي دي ماته چي زه بندگی او کرم د الله او نه کرم شریک (هیڅوک)				
بِهِ	إِلَيْهِ	أَدْعُوا	وَالْيَهُ	مَأْبٍ
د هغه سره خاص هغه ته رابلل کوم زه او خاص هغه ته ورتلل دی زما او دارنگي				
				وَكُذِّبَكَ
				نہ کرم زه د هغه طرفته بلنه کوم او هم هغه ته به واپس کیرم او دغه شان

(۱) احمد: ۳۶۷/۴، السنن الکبری: ۱۱۴۷۸، الدارمی: ۲۸۲۵، ابن حبان: ۷۴۲۴، مواردالظمان: ۲۶۳۷، المعجم الاوسط: ۲/۲۰۲، طبرانی: ۱۷۸/۵، مجمع الزوائد: ۱۰/۴۱۶، بدون (لیعطی قوه منة).
 (۲) البزار: ۳۵۳۲، مجمع الزوائد: ۱۰/۴۱۴، سنن سعید بن منصور: ۱۱۷۱.
 (۳) ابن ابی الدنيا، الترغیب والترہیب: ۵۵۰۹.

اَنْزَلْنَاهُ	حُكْمًا	عَرَبِيًّا	وَكَانَ	اَتَّبَعَتْ	اَهْوَاءَهُمْ
نازل کرے دی مونہ دا قران فرمان عربی او کہ چری تا پیروی او کرہ اد خواہشاتو د هغوی					
مونہ دا (کتاب) دیو واضحہ حکم پہ طور نازل کرے دی او کہ تہ د دی (سم) علم د راتلو نہ پس ہم					
بَعْدَ	مَا	جَاءَكَ	مِنَ الْعِلْمِ	مَا لَكَ	مِنَ اللَّهِ
روستواد هغی نہ چہ راغلی دی تاتہ اد علم نہ انو نشتہ ستا د پارہ پہ مقابلہ د اللہ کنہی خوک دوست					
دهغوی پہ خواہشاتو پسے لاری نو د اللہ ﷻ پہ مقابلہ کنہی بہ دی نہ خوک مددگار پیدا شی					
وَلَا وَاقِ ۞					
او نہ خوک بچ کونکی					
او نہ خوک بچ کونکی					

قوله تعالى: وَالَّذِينَ اتَّيْنَهُمُ الْكِتَابُ يَفْرَحُونَ

د قرآن دنازلیدلو سرہ خوشحالیدونکی خلق :- کوموخلقوتہ چہ د دی نہ مخکنہی کتاب ورکری شوی دی او هغوی د هغی عمل کونکی دی نود قرآن پہ تاباندی نازلیدلو سرہ خوشحالہ دی خکہ چہ پخبلہ ہم د هغوی پہ کتابونو کنہی ددی زیری اوددی صداقت موجوددی لکہ چہ پہ آیت (الَّذِينَ اتَّيْنَهُمُ الْكِتَابُ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ) کنہی دی چہ وړاندینی کتابونہ پہ بنہ شان سرہ لوستونکی پدی آخری کتاب باندی ہم ایمان راوری اوپہ آیت کنہی دی چہ تہ منی کہ نہ منی د وړاندینو کتابونو والا بہ دی بنہ تابعدار جوړپوی خکہ چہ دهغوی پہ کتابونو کنہی د حضور ﷺ د پیغمبرنی خبردی او هغوی دا وعده پورہ کولو سرہ پہ خوشحالی سرہ منی. اللہ ﷻ دی نہ پاک دی چہ د هغه وعدی بہ غلطی راؤخی اود هغه فرمان بہ صحیح ثابت نہ وی نو هغوی خوشحالیدلو سرہ د اللہ ﷻ پہ وړاندی پہ سجدہ کنہی پریوخی. او پہ دی ډلو کنہی داسی ہم دی چہ د هغی بعضی خبری نہ منی. غرض دا چہ بعضی اهل کتاب مسلمانان دی او بعضی نہ دی نو ای نبی ﷺ اعلان او کرہ چہ ماته صرف د یو اللہ د عبادت حکم ملاؤشوی دی چہ د نورو د شرکت نہ بغیر صرف د هغه عبادت د هغه د توحید سرہ کوه او همدغه حکم زما نہ وړاندی نبیانو او رسولانو تہ ملاؤ شوی وو. ہم د دغه لاری طرف تہ اوهم دغه رب عبادت طرف تہ زہ ټولی دنیا تہ دعوت ورکوم ہم دغه اللہ طرف تہ ټول رابلم او ہم دغه اللہ ﷻ طرف تہ زما واپس کیدل دی. خنگہ چہ مونہ تانہ وړاندی انبیاء لیرلی پہ هغوی باندی مو خپل کتابونہ نازل کرے نو ہم دغه شان دا قرآن چہ مضبوط او محکم دی. پہ عربی ژبه کنہی چہ ستا او ستا د قوم ژبه ده دا قرآن مونہ پہ تاباندی نازل کرے دا ہم پہ تا باندی خاص احسان دی چہ د دی واضح ظاهر مفصل او محکم کتاب سرہ تالہ مونہ عزت درکرو. نہ د دی نہ وړاندی اونه د دی نہ شاتہ باطل پہ دی کنہی شاملیدل شی. دا د اللہ ﷻ د طرف نہ حکیم او حمید نازل شوی دی.

دی ایت مبارک کنہی دټولو علماء گراموتہ وعید دی: ای نبی ﷺ! تالہ ربانی علم او آسمانی وحی راغلی ده کہ اوس ہم تا د دوی د ماتحتی خواهش او کړو نو یاد ساته چہ د اللہ ﷻ د عذابونو تہ تاخوک ہم نہ شی بچ کولی. نہ بہ خوک ستا پہ حمایت کنہی اودریری. سنت نبویہ او طریقہ محمدیہ ﷺ د علم نہ پس خوک چہ دگمراهنی والا لار اختیار کرے نودهغه علماؤ دپارہ پہ دی ایت کنہی زبردست وعید دی.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا
اولیہا دی مونہ دیر رسولان مخکنی ستانہ او ورکری وی مونہ
اوستانہ ورائدی ہم مونہ دیر پیغمبران لیرلی ووا او هغوی ته مو بنخی
لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةٌ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا
هغوی ته بنخی او اولاد او نه ووظاقت پارہ د یو رسول اچی راوری نی وی ایوه نیسه مگر
او اولاد ورکری ووا او هیخ یو پیغمبر د الله ﷻ د حکم نه بغیر یوایت قدری ہم نه
بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ۝ يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ
پہ اجازت د الله سرہ دپارہ دهری نیتی (دور) یو کتاب دی ختموی الله هغه خہ اچی غواری هغه
شی راوری دهری نیتی یو (خپل) کتاب وی الله ﷻ اچی کوم حکم غواری هغه ختموی
وَيُثَبِّتُ ۝ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ۝
او محکم کوی او د هغه سرہ دی اصل د کتاب
او اچی کوم غواری نو هغه باقی ساتی

قوله تعالى: وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ

د معجزو صادر کیدل د رسولانو په اختیار کنبی نه دی. ارشاد دی چه څنگه ته سره دانسان کیدو رسول الله ﷺ نی هم دغه شان تانه ورائدی ټول رسولان هم انسانان وو، خوراک به نی کولو بازار کنبی به گر خیدل د بنخواو بچو والا. او په آیت کنبی دی چه ای اشرف الرسل ته خلقو ته اووایه چه ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ﴾ زه هم ستاسو په شان یو انسان یم زما طرف ته د الله ﷻ وحی کیږی. د بخاری او مسلم شریف په حدیث کنبی دی حضور ﷺ فرمانی چه زه نفلی روژې نیسم هم او نه نی هم ساتم. د شپې تهجد هم کوم او او ده کیږم هم، غوښه هم خورم او بنخوا سره هم ملاویرم، څوک چه زما د طریقې نه مخ واری هغه زما نه نه دی. په مسند احمد کنبی د حضور ﷺ فرمان دی چه څلور څیزونه د ټولو پیغمبرانو طریقہ وه خوشبو لگول، نکاح کول مسواک کول او نکریزې. بیا فرمانی چه معجزې بنکاره کول د یو نبی کار هم نه دی دا د الله ﷻ عزوجل د قبضې څیز دی. هغه چه څه غواری هغه کوی او چه څه اراده کوی د هغې حکم ورکوی. د هر یو مقرر وخت او معلومه موده په کتاب کنبی لیکلې ده. دهر یو څیز یوه اندازه مقرر ده. آیا تاته معلومه نه ده چه د زمکې او آسمان د ټولو څیزونو علم الله ﷻ سره دی هر څه په کتاب کنبی لیکلې شوی موجود دی. داڅو په الله ﷻ باندې ډیره آسانه ده. د هر یو کتاب کوم چه د آسمان نه نازل شوې دی یو اجل دی او یوه موده مقرر ده. په دې کنبی چه کوم غواری منسوخ کوی کوم چه غواری باقی پاتی کوی نوددی قرآن نه کوم چه په خپل رسول ﷺ باندې نازل کړې دی ټول ورائدینی کتابونه منسوخ کړې شو.

د نیک بختی او بدبختی کتاب نه بدلېږی دې مطلبونه: د الله ﷻ خوښه ده چه څه وران کړی او څه باقی پاتی کړی. د ټول کال کارونه نی مقرر کړی خو د اختیار نه بهر نه دی چه څه نی او غوښتل باقی اوساتل او چه څه نی او غوښتل بدل نی کړل سوا د بدبختی نیک بختی ژوند او مرگ نه چه د دي نه نی اوزگاریدل کړی او په دې کنبی بدلون نشته. منصور رضی الله عنه فرمانی چه ما د حضرت مجاهد رضی الله عنه نه تپوس او کړو چه په مونږ کنبی د یو کس دا دعا څنگه ده؟ چه یا الله که زما نوم په نیکانو کنبی دی نو

باقی نبی اوساتہ او کہ پہ بدانو کنبی دې نو هغه وران کړه او په نیکانو کنبی کړه. هغوی او فرمائیل چه دا خو ډیره ښه دعا ده کال پس بیا ملاقات اوشو یا څه زیاته موده شوې وه نو ما بیا د هغه نه د دې خبرې باره کنبی معلومات او کړو نو هغوی ﴿اَنَا اَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْمُبْرَكَةِ﴾ نه د دوو آیاتونو تلاوت او کړو او وئې فرمائیل چه په لیلۃ القدر کنبی د ټول کال تکلیفونه اوروزنی مقرر کبې بیا چه کوم الله ﷻ او غواړې نو وړاندې روستوکوی او د نیک بختی او بد بختی کتاب نه بدلېږی. حضرت شقیق بن سلمه رضی الله عنه به اکثر دا دعا کوله. ای الله که تا مونږ په بد بختانو کنبی لیکلی یونو هغه وران کړه اوزمونږ شمیر په نیکانو کنبی اولیکه او که تا مونږ په نیکانو خلقو کنبی لیکلی یو نو هغه باقی اوساتہ. چه څه غواړی وړانوی او چه څه غواړی باقی پاتې کوی اصل کتاب خو هم تاسره دې. حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه به د بیت الله شریف طواف کولو سره ژړل او دا دعا به نبی کوله یا الله که تا په ما باندې بدی او گناه لیکلی وی نو هغه وران کړه ته چه څه غواړې نو وړانوی او چه څه غواړې نو باقی ساتی. ام الکتاب خو هم تاسره دې. ته دا نیک بخت اویه دې رحمت او کړې. حضرت ابن مسعود رضی الله عنه به هم دادعا کوله. حضرت کعب رضی الله عنه امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه ته او وئیل چه که یو آیت په کتاب الله کنبی نه وو نو ما به د قیامتہ پورې چه کوم کارونه کیدونکی دی ټول به مې تاته خودلې وو. تپوس نبی او کړو چه هغه کوم آیاتونه دی هغوی هم د دې آیاتونو تلاوت او کړو. د دې ټولو اقوالو مطلب دا دې د تقدیر اړولو رارولو اختیار د الله ﷻ په لاس کنبی دې. دمسند احمد یو حدیث شریف کنبی دی د بعضې گناهونو په وجه انسان د خپل رزق نه محروم کولې شی او تقدیر بغیرد دعا نه بل هیڅ څیز نه شی بدلولې او د عمر زیاتوالې بغیرد نیکونه هیڅ څیز نه دې. په نسائی او ابن ماجه کنبی هم دا حدیث شریف دی او په صحیح حدیث کنبی چه صله رحمی عمر زیاتوی. او په یوبل حدیث شریف کنبی دی چه د دعا او قضا یوځای کیدل د آسمان په مینځ کنبی وی. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه الله ﷻ سره لوح محفوظ دې چه د پنځو سوو کالو د لارې څیز دې. د سپینو مرغلرو دې د یاقوتو د دوو پتو په مینځ کنبی ۶۳ ځل الله ﷻ په دې توجه کوی چه څه غواړی نو وړانوی او چه څه غواړی نو باقی پرېږدی. الخ کلبی رضی الله عنه فرمائی رزق زیاتول کمول عمر زیاتول کمول د دې نه مراد دې. هغوی نه تپوس او کړې شو چه تاته دا خبره چا بیان کړې؟ وئې فرمائیل ابوصالح رضی الله عنه هغه ته حضرت جابر بن عبدالله بن ریاب رضی الله عنه او هغه ته نبی کریم صلی الله علیه و آله بیا د هغه نه د دې آیت باره کنبی سوال او کړې شونو جواب ورکړې شو چه ټولې خبرې لیکلې کبې د زیارت په ورځ چه کومې خبرې د جزا او سزا نه خالی وی راویستې شی لکه چه ستا دا وینا چه ما او خورل ما او څکل زه لارم وغیره چه رښتیا خبرې دی اود ثواب او عذاب څیزونه نه دی او باقی کوم چه د ثواب او عذاب څیزونه دی هغه باقی ساتلې شی.

الله ﷻ چې او غواړی نو کتاب کنبی تغیر و تبدیل کوی: ① د حضرت ابن عباس رضی الله عنه وینا ده چه دوه کتابونه دی په یو کنبی کبې زیاتې کبې او الله ﷻ سره دی او اصل کتاب هم هغه دې. فرمائی دې نه مراد هغه سرې دې چه د یو زمانې پورې خو د الله ﷻ اطاعت کنبی لگیاوی بیا په گناه اخته شی او هم په دې حالت کنبی مړشی نو د هغه نیکنی ختمولې شی. اود چا د پاره چه باقی پاتې کبې دا هغه سرې دې چه تردغه وخته پورې په نافرمانو کنبی اخته وو خو د الله ﷻ د طرف نه د هغه د پاره فرمانبرداری د اول نه مقرر شوې وی نو په آخری وخت کنبی هغه نیکو طرف ته روان شی اود الله ﷻ په اطاعت باندې مړشی نو دادی د چا د پاره چه ثابت پاتې کبې ② سعید بن جبیر رضی الله عنه فرمائی مطلب دا دې چه څوک غواړی نو وئې بښی او چه څوک نه غواړی نو نه ئې بښی. ③ د حضرت ابن عباس رضی الله عنه قول دې چه څه غواړی نو منسوخ ئې کړی او چه څه غواړی نو نه ئې بدلوی. ناسخ هم هغه سره دې او اول بدلول هم. ④ د قتاده رضی الله عنه په قول دا آیت په مثال د آیت ﴿مَا نَسَخْ﴾ دې یعنی چه څه غواړی نو منسوخ ئې کړی او چه

خہ غواری نو باقی او جاری اوساتی. ⑤ مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کلہ د دی نہ اولنی آیت نازل شو چہ یو رسول ہم د اللہ ﷻ د فرمان نہ بغیر خہ معجزہ نہ شی خودلی نو قریشو ونبیل چہ بیا خو محمد ﷺ بالکل ہی بس دی د کار نہ اوزگار شوې دی. نو د هغوی د ویرولو دپارہ دا آیت نازل شو چہ مونږ خہ غوارو نو پیدا کولې شو. په هر رمضان کبھی نوې پیداوینت کیږی. بیا چہ خہ اللہ ﷻ غواری نو وړانوی او چہ خہ غواری نو ثابت نی ساتی. رزق هم تکلیف هم او تقسیم هم ورکوی. ⑥ حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د چا اجل راشی روان شی او چہ د چا نه وی نو پاتې شی ترهغه وخته پورې چہ خپلې ورخې پوره کری. ابن جریر رضی اللہ عنہ هم دا قول خوینوی حلال حرام هغه سره دی، د کتاب خلاصه او جرړه هم دهغه په لاس کبھی ده. کتاب پخپله رب العالمین سره دی. ابن عباس رضی اللہ عنہما د حضرت کعب رضی اللہ عنہ نه د ام الکتاب باره کبھی تپوس اوکړو نو هغه جواب ورکړو اللہ ﷻ مخلوق اود هغوی اعمال اوبیزندل بیانی اووئیل چہ د کتاب په شکل کبھی دی شی نو شو. ④ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی ام کتاب نه مراد ذکر دی

وَأَمَّا نُورِيكَ بَعْضَ الَّذِي	او که چرې مونږ اوبنایو تاته خینی (عذاب) هغه
أَوْ تَوَفِّيْنَاكَ	او مونږ چې دوی سره (دعذاب)
وَأَمَّا نُورِيكَ بَعْضَ الَّذِي	او که چرې مونږ اوبنایو تاته نو بیشکه په تاباندې پیغام رسول دی
أَوْ تَوَفِّيْنَاكَ	کومد وعده کوو که د هغې خه حصه تاته اوبنایو یا تا وفات کړو انو ستا کار خو بس حکم رسول دی
وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ۝	او په مونږ باندي حساب دی ایا نه گوری (داخلت) چې بیشکه مونږ راخو زمکی ته
أَوْ كَمِيرُوا	اوزمونږ په ذمه حساب اخستل دی ایا دوی نه گوری چې مونږ زمکی ته رارواندي کیږو
وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ۝	چې کموو دا د غارې ددی نه او الله حکومت کوی نشته دی هیڅوک ورپسې روستو نظر اچونکی
وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ۝	اود هر طرف نه شي (په دوی) راندوؤ او فیصلې صرف الله <small>ﷻ</small> کوی هیڅوک د هغه فیصله
وَهُوَ سَرِيعٌ	په فیصله د هغه باندي او هغه ډیر زر اخستونکی دی د حساب
وَهُوَ سَرِيعٌ	بندولې نشی او هغه ډیر زر حساب اخستونکی دی

قوله تعالى: ۝ فَأَمَّا عَلَيْكَ الْبَلْغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ۝

د نبی په ذمه تبلیغ او حساب د اللہ ﷻ په ذمه: ستا په دښمنانو باندي چہ زمونږ کوم عذاب راتلونکی دی نو که هغه مونږ ستا په ژوند کبھی راولویاستاد مرگ نه پس نو ستا په خه؟ ستا کار خو صرف زمونږ پیغام رسول دی او هغه تا کړې دی. دهغې حساب اوبدله زمونږ په لاس کبھی ده ته صرف هغوی ته نصیحت کوه ته په هغوی باندي خه مشر او ساتندونکی نه نی خوگ چہ مخ اړوی او کفر کوی هغه به اللہ ﷻ پخپله په لویو سزاگانو کبھی داخلوی. د هغوی واپس کیدل خو هم زمونږ طرف ته دی اود هغوی حساب هم زمونږ په ذمه دی هغوی نه گوری چہ مونږ زمکه ستا په قبضه کبھی درکړې؟ آیا هغوی نه گوری چہ آباد او چت شان والا محلونونه کنهږې او بیابان جوړ دی. آیا هغوی نه گوری چہ مسلمانان

کافران دباووی؟ ایا هغوی نه گوری چه برکتونه او چتیرې خرابی راخی خلق مړه کیرې زمکه وړانیرې. که پخپله دا زمکه هم تنگیدله نو انسان له به یو خپر اچول هم گران شوی وو. مقصد د انسانانو او ونو کمې کیدل دی. دې نه مراد د زمکې تنگی نه ده بلکه د خلقو مرگ دې د علماؤ فقهاؤ او خو خلقو مرگ هم د زمکې بریادی ده. عرب شاعر وائی:

الارض تمیماً اذا ما عاش علمها متی یمت عالم منها یمت طرف
کالارض تمیماً اذا ما لغت حل بها وان ابي عاد فی اکنافها التلف

یعنی چرته چه عالم دین دې د هغه خای زمکه په هغه آباده ده د هغه مرگ دهغه زمکې خرابې او بریادې دې. لکه څنگه چه باران په کومه زمکه باندې اودیریرې نوراشنه شی اونه وریرې نو شاره او بنجرشی نو په آیت کښې مراد داسلام په شرک باندې غالب راتلل دی د یو نه پس بل کلې تابع کول دی لکه چه فرمائی ﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرَىٰ وَصَرَفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ يَتَّعِبُونَ﴾ همدغه قول د ابن جریر رضی الله عنه خوښ کړې شوې دې.

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ	مِنْ قَبْلِهِمْ	فَلِلَّهِ	الْمَكْرُ
او مکر (فریب) کړې دې هغه کسانو چې مخکښې د دوی نه وو ایکن دالله په اختیار کښې دې اصلی فیصله کونکې تدبیر حال دا چې سازشونه کامیابول خو ټول د الله <small>ﷻ</small> په اختیار کښې دی			
جَمِيعًا يَعْلَمُ	مَا تَكْسِبُ	كُلُّ نَفْسٍ ط	وَسَيَعْلَمُ
ټول معلوم دی هغه ته هغه څه چې کوی ئې هر نفس او زر به پوهه شی د حق نه انکاریان خلق			
هر کس چې څه کوی هغه ټول الله ته معلوم دی او کافرانو ته به زر معلومه شی			
لِيَن	عُقَبَى	الدَّارِ	
چې چا د پاره به وی بنه انجام د آخرت			
چې د آخرت انجام د چا بنه دې			

قوله تعالى: وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا

د کافرانو تدبیرونه ناکام دالله ﷻ اراده کامیاب. وړاندینو کافرانو هم دخپل نبیانوسره مکر کړې وو هغوی ئې ویستل غوښتل نو الله ﷻ د هغوی د مکر بدله واخسته او انجام هم د پرهیزگارانو خلقو بنه شو. دې نه وړاندې ستاسو د زمانې د کافرانو بد عملنی بیان شوی دی چه هغوی ستاسو د قتل کولو قید کولو یا دملک نه د ویستلو مشوره کوله هغوی په مکر کښې وو او الله ﷻ هغوی ته په کتو کښې وو نو د الله ﷻ نه بنه او پټ تدبیر د چا کیدلې شی د هغوی په مکر باندې مونږ هم دغه او کړل او دوی بې خبره پاتې شو گوره چه د هغوی د مکر انجام څه شو؟ هم دغه چه مونږ هغوی غرق کړل اود هغوی ټول قوم مو برباد کړو د هغوی د ظلم گواهی ورکونکی د هغوی غیر آباد کنډرې هم موجود دی. د هر یو د هر عمل نه الله ﷻ خبر دې پټ عمل او په زړه کښې راغلې عمل په هغه باندې ښکاره دې. هر عمل کونکی ته به دهغه د عمل بدله ورکوی د (الکفار) قراءت (الکافر) هم دې د دوی کافرانوته به اوس معلومه شی چه د چا انجام بنه پاتې کیرې د هغوی یاد مسلمانانو؟ (الحمد لله) الله ﷻ همیشه د حق والا غالب کړی دی د انجام په اعتبار سره به هم دوی بنه وی اودنیا او آخرت به هم د دوی بنه وی.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا	کُفْرًا
او وائی هغه کسان چي د حق نه نبي انکار او کړو	
..... او کافران وائی.....	
كُنتُمْ	مُرْسَلًا
قُلْ	كُفِيَ
بِاللَّهِ	شَهِيدًا
بَيْنِي	وَبَيْنَكُمْ
چې نه نبي ته رالیرېلې شوې پیغمبر ورته او وایه کافی دې الله په حیثیت د گواه په منځ زما	
چې ته رسول نه یې ورته او وایه چې الله ﷻ زما او ستاسو په مینځ کښې کافی گواه	
وَمَنْ	عِنْدَهُ
عِلْمُ	الْكِتَابِ
او په منځ ستاسو کښې او بیا د هغه چا گواهی کافی ده چې د هغه سره دې علم د کتاب	
دې او هغه څوک (گواه دې) چاسره چې د (اسمانی کتاب) علم دې	

قوله تعالى: وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا

د رسالت او نبوت منکر: - کافران تادروغژن گنړی درسالت منکر دی ته غم مه کوه او ورته وایه چه د الله ﷻ گواهی کافی ده. زما د نبوت هغه پخپله گواه دې زما په تبلیغ باندې او ستاسو په دروغ گنړلو باندې هغه گواه دې زما صداقت او ستاسو تهمت ته هغه گوری.

وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ۗ نه مواد څوک دې؟ :: علم کتاب چه چاسره دې دې نه مراد عبدالله بن سلام ﷺ دې او دا قول د مجاهد رضی اللہ عنہ دې خو ډیر غریب قول دې ځکه چه دا آیت په مکه کښې نازل شوې او حضرت عبدالله بن سلام ﷺ خو د مدینې د هجرت نه پس مسلمان شوې دې. دې نه ډیر ښکاره د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ قول دې چه د یهودو او نصاراؤ حق ویونکی عالمان مراد دی په دوی کښې حضرت عبدالله بن سلام ﷺ هم دې او حضرت سلمان رضی اللہ عنہ او تمیم داری رضی اللہ عنہ وغیره. د مجاهد رضی اللہ عنہ نه په یو روایت کښې نقل دی چه دې نه مراد هم پخپله الله ﷻ دې. حضرت سعید رضی اللہ عنہ دې نه انکاری دې چه دې نه مراد عبدالله بن سلام ﷺ واخستلې شي ځکه چه دا آیت مکې دې او آیت به ئی من عنده لوستلو هم دغه قراءت د حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ او حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ نه هم روایت دې. په یو مرفوع حدیث کښې همدغه قراءت نقل دې (۱). خو هغه حدیث ثابت نه دې. صحیح خبره دا ده چه دا اسم جنس دې هر هغه عالم چه د وړاندینو کتابونو عالم دې په دې کښې داخل دې. د هغوی په کتابونو کښې د حضور ﷺ صفت او دهغوی ﷺ زیرې موجود وو. دهغوی انبیاء د حضور ﷺ دخبرې پیشن گوئی کړې وه لکه چه د الله ﷻ فرمان دې (وَدَخَمْتَنِي وَسَبَعْتُ كُلَّ شَيْءٍ) یعنی زما رحمتونو ټول څیزونه راگیر کړی دی زه به هغه د هغه خلقو په نوم اولیکم چه متقیان دی او د زکوة اداکونکی دی او زمونږ په آیاتونو باندې ایمان لرونکی دی. د رسول نبي امی ﷺ تابعداری کونکی دی د چا ذکر چه په خپل کتاب تورات زیور انجیل کښې موجود وینی. او په آیت کښې دی چه آیا دا خبره د دوی دپاره کافی نه ده چه د ده د حق کیدو علم د بنی اسرائیلو علماؤ ته هم شته.

د عبدالله بن سلام د ایمان قصه: په یو ډیر غریب حدیث کښې دی چه عبدالله بن سلام ﷺ د یهودیانو علماؤ ته اوونیل زما اراده ده چه د خپل پلار ابراهیم او اسماعیل رضی اللہ عنہم جمات ته لار شم او اختر او نماز خمه. مکې ته راغلو حضور ﷺ هم دلته کښې وو دا خلق چه کله د حق نه واپس شونو حضور ﷺ سره ئی

(۱) الطبری: ۱۳/۱۷۶، مستد ابی بعلی: ۵۵۷۴، مجمع الزوائد ۷/۱۵۵، سنن سفیه بن منصور: ۱۱۷۷

ملاقات اوشو دغه وخت هغوی ﷺ په بوجمات کښې تشریف ایخودی وو او خلق هم ورسره وو. دې هم د خپلو ملگرو سره اودریدو. حضور ﷺ د هغوی طرف ته اوکتل او ونی فرمائیل هم ته عید الله بن سلام نی هغوی اووئیل او. ونی فرمائیل نزدې راشه چه نزدې شو نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه آیا ته زما ذکر په تورات کښې نه گورې؟ هغه اووئیل چه ته د الله ﷻ اوصاف زما په وړاندې بیان کړه هغه وخت حضرت جبرائیل ﷺ راغلو اود هغوی په وړاندې اودریدو او حکم نی ورکړو چه وایه **(قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ)** حضور ﷺ پوره سورت اولوستلو نو ابن سلام هم هغه وخت کلمه اووئیله اومسلمان شو. مدینې ته واپس راغلو خو خپل اسلام نی پټ کړو کله چه حضور ﷺ هجرت اوکړو او مدینې ته راغلو نو هغه وخت دې د کهجورې یوې ونې ته ختلې وو کهجورې راکوزولې. کله چه هغه ته خبر اوشو نو هم هغه وخت نی د ونې نه راټوپ کړو. مور نی وئیل که چرې حضرت موسی ﷺ هم راغلې وې نو تا به د ونې نه نه وو راټوپ کړې څه خبره ده؟ جواب نی اوکړو مورجانې د حضرت موسی ﷺ د نبوت نه هم ډیره خوشحالی ماته د ختم المرسلین دلته په تشریف راوړلو سره شوې ده. **(۱) (الحمد لله)** سورة رعد تفسیر ختم شو

آیتونه	سورة ابراهيم مکية وهی اثنان وخمسون آية وسبع رکوعات	رکوع گانې			
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ				
⑤	شروع کوم په نوم د الله چې ډیر مهربان او زیات رحم کونکې دې	⑥			
الرَّاتِّ كِتَابٌ	أَنْزَلْنَاهُ	إِلَيْكَ	لِيُخْرِجَ	النَّاسَ	
ال ر ا د ا یو کتاب دې چې نازل کړو مونږ دا تاته دپاره ددې چې ته راوباسې دا خلق					
الف لام را دا کتاب مونږ ستا طرفته دې دپاره نازل کړې دې چې ته خلق د هغوی د رب په حکم سره					
مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ	بِأَذْنِ رَبِّهِمْ	إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ			
د تیارونه رنړا ته په اجازت درب دهغوی سره لارې دغالب ستائیلې شوی الله ته					
د کفر د تیارونه، اوباسې او (دایمان) رنړا کښې ئې داخل کړې دهغه الله لارې ته چې غالب ستائیلې شوې دې					
اللّٰهُ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ					
الله هغه چې هغه د پاره دی هغه څه چې په اسمانونو کښې دی او هغه څه چې په زمکه کښې دی					
هغه الله ﷻ چې په زمکه او اسمانونو کښې څه دی هغه ټول د هغه ملکیت دې					
وَوَيْلٌ	لِّلْكَافِرِينَ	مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ	لِلَّذِينَ	يَسْتَحِبُّونَ	الْحَيَاةَ الدُّنْيَا
او هلاکت دې دپاره د کافرانو د عذاب سخت نه هغه کافران چې غوره کوی ژوند د دنیا					
او کافرانو دپاره د ډیر سخت عذاب هلاکت دې یعنی هغه خلق چې د آخرت په مقابله کښې د دنیا					
عَلَى الْأُخْرَةِ	وَيَصُدُّونَ	عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ	وَيَعْتَوْنَهَا	عِوَجًا	
په آخرت باندې او منع کوی خلق د لارې د الله نه اولتوی دوی دغې لاره کښې کوږ والی					
ژوند خوښوی او خلق د الله ﷻ د لارې نه منع کوی او په هغې کښې عیبونه لتوی					

① الطبرانی، مجمع الزوائد: ۱۴۹/۷.

أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ۝

دا کسان | په گمراهی | لرې کښې دی |

هغوی په گمراهی کښې لرې رسیدلی دی |

قوله تعالى: لِيُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ

مومن په رڼا کښې او کافر په تیارو کښې: - حروف مقطعه کوم چه د سورتونو په شروع کښې راځي د هغې بیان اول تیر شوی دی. اې نبی ﷺ! دا عظیم الشان کتاب مونږ ستا طرف ته نازل کړې دی. کتاب د ټولو کتابونو نه اعلی رسول د ټولو رسولانو نه افضل اوبالا، چرته چه نازل شوی هغه د دنیا د ټولو ځایونو نه بهترین او ښکلې د دې رومبې صفت دا دې د دې په ذریعه ته خلق د تیارو نه د رڼا طرف ته راویستی شي. ستا رومبې کار دا دې چه گمراهی په هدایت سره او بدئی په نیکوسره بدلې کړې. د ایماندارو ملگرې پخپله الله ﷻ دې هغه دوی د تیارو نه رڼا طرف ته راوړي او کافرانو سره د الله ﷻ نه سوا نور څوک دی چه هغوی درنږا نه راوباسی او په تیارو کښې انځلوی. الله ﷻ په خپل غلام باندي خپل روښانه او واضح نښې رانازلوی چه هغه تا د تیارو نه اخوا کړي او رڼا ته دې اورسوی. اصل هدایت کونکې هم الله دې. درسلانو په لاس د چا هدایت چه هغه ته منظور وی هغوی لار بیامومی او غیر مغلوب پوره غالب زبردست او په هر څیز باندي بادشاه جوړیږي. او په هر حال کښې تعریف کونکی د الله ﷻ د لارې طرف ته د هغوی لار خودنه کوی. (الله الذی) الایة یو قرات د جر دې بل قرات د رفع دې. اولنی قرات د صفت په توگه دی او دوئم قرات د نوې جملې په توگه لکه چه آیت ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّبِعُوا رِسُولَ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا بِالَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ کښې کوم کافر ستا مخالف دی تانه منی هغوی به د قیامت په ورځ په سخت عذاب کښې وی. دا خلق دنیا له په آخرت باندي غوره والی ورکوی. د دنیا د پاره پوره کوشش کوی او آخرت نی هیر کړې دې. دوی به هم په دې ضلالت او جهالت کښې وی ولې د الله ﷻ لار ککه نه شوه اونه به وی نو بیا په داسې حالت کښې د هغوی د صلاحیت څه امید؟

وَمَا أَرْسَلْنَا	مِن رَّسُولٍ	إِلَّا	بِلِسَانٍ	قَوْمِهِ	لِيُبَيِّنَ
اونه دې لیرلې مونږ	یو رسول	مگر	په ژبه	د قوم خپل سره	د پاره د دې چې ښه پوهه کړي
او مونږ چې	کله هم یو رسول لیرلې دې	نو هغه	خپل قوم ته هم	دهغوی په ژبه	کښې پیغمبر رسولی دې
لَهُمْ	فِيضٌ	اللَّهُ	مَنْ	يَشَاءُ	وَيَهْدِي
هغوی لره	نو بې لارې کوی	الله	هغه څوک چې	غواړی هغه	او لاره ښانی
اچې زمونږ	حکمو نه ورته	په تفصیل	سره بیان	کړی اییا	الله چاته او غواړی نو گمراه شي کړي
مَنْ	يَشَاءُ	وَهُوَ	الْعَزِيزُ	الْحَكِيمُ	
هغه چاته	چې غواړی هغه	او هغه	غالب	او حکمت	والا دې
او چې چاته	او غواړی نو	هدایت	ورته او کړي	او هغه	غالب او د حکمت خاوند دې

قوله تعالى: وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ

هریو نبی دهغه په قومی ژبه کښې لیرلې شی: - دا د الله ﷻ د اوچتې درجې مهربانی ده چه هر نبی د هغه په قومی ژبه کښې رالیرلې دې دې د پاره چه په پوهولو کښې آسانی وی. په مسند کښې دی رسول

الله ﷻ ته الله ﷻ فرمائی هر نبی او رسول الله ﷻ د هغه امت ته هم د هغوی په ژبه کښې لیرلې دې. (۱) حق خو په هغوی باندې کولایو پری او بیا خو هدایت او ضلالت هم د الله ﷻ په لاس کښې دې د هغه د غوښتلو نه بغیر یوکار هم نه کیږی. هغه غالب دې دهغه هر یوکار په حکمت سره وی. گمراه هم هغه کیږی چه ددې مستحق وی او په هدایت باندې هم هغه راخی چه د هغې مستحق وی.

د نبی اخر نبوت عام دې: هر یو نبی خپل خپل قوم ته راخی په دې وجه هغه ته هم دهغه د قوم په ژبه کښې د الله ﷻ کتاب ملاویدلو اود هغه خپله ژبه به هم دغه وه. د حضور ﷺ رسالت عام وو د ټولې دنیا ټولو قومونو ته هغوی ﷻ رسول وولکه چه پخپله د حضور ﷻ فرمان دې چه ماته پنځه څیزونه په خصوصیت سره را کړې شوی دی چه یو نبی ته هم نه دی ورکړی شوی. د پوره میاشت په لار سره صرف رعب سره زما امداد کړې شوې دې زما د پاره ټوله زمکه جمات او پاکه گرځولې شوې ده په ما باندې د غنیمت مال حلال کړې شوې دې چه مانه اول د چا د پاره هم حلال نه وو. ماته شفاعت را کړې شوې دې. هر یو نبی به صرف د خپل قوم طرف ته راتلو او زه د ټول عام خلقو طرف ته رسول الله ﷻ جوړ کړې شوې یم. (۲) قرآن هم دا فرمائی چه ای نبی اعلان او کړه چه زه ستاسو د ټولو طرف ته د الله ﷻ رسول ﷻ یم.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ
او لیرلې دې مونږ موسی د نبیو زموږ سره چې راوېاسه قوم خپل
او مونږ موسی ﷻ په خپلو نبیو سره لیرلې وو چې خپل قوم
مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكَّرَهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ ط
د تیارو نه رنړا ته او نصیحت او کړه هغوی ته په عبرتناک تاریخ د الله سره
(د جهالت) د تیارو نه (د علم) رنړا ته راوله او هغوی ته د الله (عبرتناک تاریخی) واقعات وریاد کړه
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ
بیشکه په دې واقعاتو د تاریخ کښې خامخا نبی دې د پاره د هر صبرناک شکر ایستونکی سړی
په دې کښې د هر صبر کونکی شکر ویستونکی د پاره لوڼې لوڼې نبی دې

قوله تعالی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا

حضرت موسی ﷻ د بنی اسرائیلو طرف ته: لکه څنگه چه ته مونږ خپل رسول جوړ کړې لیرلې او په تا باندې مې خپل کتاب نازل کړې دې چه ته خلق د تیارو نه راوېاسې او رنړا طرف ته نی کړې. دغه شان مونږ حضرت موسی ﷻ د بنی اسرائیلو طرف ته لیرلې وو. ډیرې نبی هم ورکړې وې د کومو بیان چه (وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ فَسْتَلَّ بِسُوءِ آيَاتِهِ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يُمُوسَىٰ مَسْحُورًا) کښې دې. هغه ته هم دغه حکم وو چه خلقو ته د نیکنی دعوت ورکړه. هغوی د تیارو نه رنړا ته راوېاسه اود جهالت او ضلالت نه نی اخوا کړه د علم او هدایت طرف ته نی راوله. هغوی ته د الله ﷻ احسانونه یاد کړه چه الله ﷻ د فرعون غوندې ظالم او جابر د غلامنی نه آزاد کړل. د هغوی د پاره نی دریاب اودرولو او په هغوی باندې د اوریخو سورې او کړو په هغوی باندې (من اوسلوي) نازل کړه او نور نی هم ډیر نعمتونه ورکړه. د مسند احمد په مرفوع حدیث کښې (ایاه الله) تفسیر د الله ﷻ په نعمتونو سره مروی دې. (۳) خو په ابن

(۱) احمد: ۱۸۵/۵، مجمع الزوائد: ۴۳/۷.

(۲) صحیح بخاری کتاب التیمم باب قول الله تعالی (فلم نجدوا ماء فقیموا صعبا طیبا...)، ۳۳۵، صحیح مسلم: ۵۲۱.

(۳) احمد: ۱۲۲/۵، الطبری: ۱۸۴/۱۳، صحیح مسلم: کتاب الفضائل باب من فضائل الخضر: ۲۲۸۰.

جرير کنبی د حضرت ابي بن کعبه نه دا مرفوعا هم راغلي دي او هم دا ډير صحيح دي. مونږ چه خپلو بنديگانو بنی اسرائیلو سره کوم احسان او کړو د فرعون نه خلاصې ورکول د هغه د ذليل عذابونو نه خلاصول په دې کنبې دهر صابر او شاکر د پاره عبرت دي. چه په مصيبت کنبې د صبر او راحت کنبې شکر کونکی دي.

بڼه بنده هغه دي چې مصيبت کنبې صبر او کړي: قناده ﷺ فرماني بڼه بنده هغه دي چه د سختی په وخت کنبې صبر او کړي او دنرمی په وخت کنبې شکر او کړي. په صحيح حديث کنبې دي رسول الله ﷺ فرماني د مؤمن ټول کار عجيبه دي چه هغه ته مصيبت اورسي نو صبر کوي هم دغه د هغه په حق کنبې بهتر وي او که هغه ته راحت او آرام ملاوښی نو شکر کوي او ددي انجام هم دهغه دپاره بهتر وي. ()

وَاذْ	قَالَ	مُوسَىٰ	لِقَوْمِهِ	اذْكُرُوا	نِعْمَةَ	اللَّهِ	عَلَيْكُمْ
او کله چې	او وويل	موسی	قوم خپل ته	ياد کړئ	نعمت د الله	چې کړې ني دي	په تاسو باندې
او کله چې	موسی	خپل قوم ته	او وويل	چې د الله	هغه مهرباني	يادې کړئ	اکومي چې ني په تاسو کړي دي
اِذْ	اَنْجَاكُمْ	مِّنْ	الْ	فِرْعَوْنَ	يَسُومُونَكُمْ		
کله چې	هغه خلاصې	درکړو	تاسو ته	د ملگرو	د فرعون نه	چې رسوله به ني تاسو ته	خه وخت چې هغه تاسو ته د فرعون د قوم نه نجات درکړو
							چې تاسو ته به ني سخت
سَوْءَ	الْعَذَابِ	وَيَذِجْجُونَ	اِبْنَاءَكُمْ	وَيَسْتَكْبِرُونَ	نِسَاءَكُمْ		
سختی	د عذاب	او ذبح کول به ني	خامن ستاسو	او ژوندی به ني پرینودلي	بنسخی ستاسو		
							تکلیفونه درکول او ستاسو خامن به ني ذبح کول او ستاسو لوڼه به ني ژوندی پرینودلي
وَفِي	ذَلِكُمْ	بَلَاءٌ	مِّنْ	رَّبِّكُمْ	عَظِيمٌ	وَإِذْ	تَأَذَّنَ
او په دې	کار ستاسو	کنبې	ازمینت وو	د طرفه درب	ستاسو نه	لوی	او کله چې
							او په دې کنبې ستاسو درب د طرفه ډیر لوڼي امتحان وو..... او هغه وخت یاد کړي چې ستاسو
رَبِّكُمْ	لَیِّنٌ	شَكَرْتُمْ	لَا	زَيْدٌ	تَكْمُ	وَکَیِّنٌ	
رب ستاسو	که چري	شکر اوويستو	تاسو	خامخا زیات	به درکړم	تاسو ته	او که چري
							رب تاسو ته خبر درکړو او که تاسو زما شکر او باسي انوزه به ستاسو په نعمتونو کنبې زیاتي او کړم او که
كُفَرْتُمْ	إِنَّ	عَذَابِي	لَشَدِيدٌ	وَقَالَ	مُوسَىٰ	إِنْ	تَكْفُرُوا
ناشکري	او کړه	تاسو	نو بیشکه	عذاب زما	ډیر سخت	دي	او او وويل موسی
							که چري کفر او کړي تاسو ناشکري کوي نو زما عذاب ډیر سخت دي او موسی ﷺ او فرمائیل که تاسو
أَنْتُمْ	وَمَنْ	فِي	الْأَرْضِ	جَمِيعًا	فَإِنَّ	اللَّهَ	لَغَنِيٌّ
تاسو	او هغه	خوک	چې په زمکه	کنبې دي	ټول	انوبیشکه	الله اغنی (بي پروا) دي
							او د زمکې په مخ ټول اوسیدنکی د الله ﷻ نه انکار او کړي نو الله ﷻ ترې نه بي پرواه دي

1 صحیح مسلم کتاب الزهد باب المؤمن امدہ کله خیر: ۲۹۹۹، ابن حبان: ۲۸۹۶، جلد: ۴/۳۲۲، المعجم الکبیر: ۷۳۱۶، شعب الایمان: ۴۴۸۷

حکیم ۵

ستائیلی شوی دے |

اوستائیلی شوی دے |

قوله تعالى: اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ

پہ بنی اسرائیلود اللہ ﷻ احسانات۔ د اللہ ﷻ د فرمان مطابق حضرت موسیٰ ﷺ خپیل قوم تہ د اللہ ﷻ نعمتونه یادوی. مثلاً د فرعونیانونہ هغوی له خلاصی ورگول چہ هغوی نی بی وقعتہ کرې وو او قسم قسم ظلمونہ نی پرې کول تردې پورې چہ ټول نارینه اولاد نی ورله قتل کرې وو صرف جینکنی به نی ژوندنی پریخودلې. دا نعمت دومره لوی دې چہ تاسو ددې د شکرادا کولو طاقت نه لرې. ددې جملې مطلب دا هم کیدې شی چہ د فرعونیانو تکلیفونہ په اصل کنبې ستاسو یو دیر لوی از میبشت وو او داهم احتمال دې چہ دواړه معنی مرادوی. واللہ اعلم.

لکه څنگه چہ د اللہ ﷻ فرمان دې (وَلْيُؤْمَرُوا بِالْحَسَنِاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ) یعنی مونږ هغوی په بدنې او نیکنی سره از میبشت کرل چہ هغوی واپس شی. کله چہ اللہ ﷻ ته خبر کرې او دا هم ممکن دی چہ کله اللہ ﷻ د خپل عزت جلالت او لوینی قسم او خورلو لکه چہ آیت (وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ لَبَّيْكَ عَلَىٰ سُرَّتَيْنِ بِمَا آتَيْنَاكَ مِنْ قَبْلُ فَكَذَّبْتَ بِمَا آتَيْنَاكَ مِنْ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ) کنبې نو د اللہ ﷻ آخری وعده اوشوه اود دې اعلان هم چہ دشکر کونکو نعمتونه به زیات شی اود ناشکری کونکو نعمتونه د منکرانو اود هغې د پتونکو نعمتونه به په زور سره واخستې شی او هغوی ته به سخته سزا ورکولې شی.

انسان د کناه په وجه درزق نه محرومولې شی: په حدیث شریف کنبې دی چہ بنده د گناه په وجه د اللہ ﷻ د رزق نه محروم کولې شی (مسند احمد کنبې دی رسول اللہ ﷺ سره یو سوال کونکی تیرشو، حضور ﷺ هغه ته یوه کهبجوره ورکړه هغه خفه شو او کهبجوره نی وانخسته. بیا دوئم سوال کونکی تریدو نو حضور ﷺ هغه ته دغه کهبجوره ورکړه. هغه دا په خوشحالتی سره واخسته او ونی وئیل د اللہ ﷻ د رسول ﷺ ورکړه ده. حضور ﷺ هغه ته شل درهمه ورکولو حکم اوکړو او په یو روایت کنبې دی چہ حضور ﷺ خپلې خادمې ته اووئیل دې بوخه او ام سلمه (رضی اللہ عنہا) سره څلویبشت درهمه دی هغه ده لره ورکړه. (۲) حضرت موسیٰ ﷻ بنی اسرائیلوته او فرمانیل تاسو ټولو او په مخ د زمکې ټولومخلوقاتوهم که د اللہ ﷻ ناشکری اوکړی نو د اللہ ﷻ به څه اوکړی؟ هغه د بندیگانو اود هغوی د شکر کولونه بی نیازه او بی پرواه دې. دتعریفونو مالک او قابل هم هغه دې.

ارشاد دې (إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ) که تاسو کفراوکړی نو اللہ ﷻ تاسونه غنی دې اوپه آیت کنبې دی (فَكْفُرُوا وَتَوَلَّوْا وَأَسْتَفْتَىٰ اللَّهُ) هغوی کفر اوکړو مخ نی وارولو نو اللہ ﷻ بالکل دهغوی نه بی پرواه شو. په صحیح مسلم کنبې حدیث قدسی دې اللہ ﷻ فرمانی ای زما بندیگانو که تاسو ټول اول او آخر انسانان او پیریان یو ځای شئی اود بهترین تقوی والا سری د زره په شان جوړشئی نو دې سره به زما بادشاهی لږه شان هم زیاته نه شی. اوکه ستاسو ټول روستی مخکینسی انسانان او پیریان د بدترین زره والا جوړشئی نو په دې وجه سره به زما په بادشاهنی کنبې یوه ذره هم کمې رانه شی. ای زما بندیگانو که ستاسو ټول رومبی روستی انسانان او پیریان په یومیدان کنبې اودریری او مانه غواړی اوزه د هریو کس سوال پوره کړم نو هم به زما په خزانو کنبې دومره کمې راشی څومره کمې چہ په سمندر کنبې ستن

(۱) ابن ماجه كتاب الفتن باب العقوبات: ۴۰۲۲.

(۲) احمد: ۱۵۵/۳، البزار: ۹۳۹، شعب الایمان کنبې هم مختصر موجود دې، تقریب: ۳۵۸/۱.

اچولو سره وی (انو زمونږه رب پاك دې غنی دې اوچت دې او حمید دې.

اَلْمُرَاتِكُمْ نَبُوِّ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ	ایا نه دې راغلي تاسو ته خبر دهغه کسانو چې وؤ مخکښي ستاسو نه
قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ ایا تاسو ته دهغه خلقو واقعات نه دی راغلي چې ستاسو نه وړاندې وو
لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ	(یعنی خبر) د قوم د نوح او خبرد عاد قوم او د ثمود قوم او د هغه کسانو چې روستو د هغوی نه وؤ د نوح <small>عليه السلام</small> د قوم او د عادیانو او د ثمودیانو او د هغې ټولو قومونو چې د هغوی نه روستو راغلي وو
بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَقْوَامِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا	چې شماره د هغوی معلومه نه ده هیچاته مگر الله ته راغلل هغوی ته رسولان د هغوی د هغوی شمیره بي د الله <small>ﷻ</small> نه بل چاته معلومه نه ده هغوی ته خپلو پیغمبرانو
بِأَنَّ أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا رَابِلِي	د صفانبسو سره نو ویورل هغوی لاسونه خپل په خلو خپلو کښي او وی وئیل بیشکه مونږ نه منو بنکاره نخښي راوړي وی خو هغوی خپل لاسونه د دغو پیغمبرانو په خلو کښي ورکړل او وی وئیل چې
تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبًا	هغه پیغام چې تاسو رالیرلی شوی یی د هغې سره او بیشکه مونږ په شک کښي یو مونږ ستاسو په ذریعه رالیرلی شوی حکمونو نه انکار کوؤ او تاسو چې مونږ کوم دین طرف ته رابلئ
قَوْلِهِ تَعَالَى: أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُوؤَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ	د هغه خبرې نه چې تاسو رابلئ مونږ هغې ته (هغه شک) چې سخت پریشانه کونکي دې د هغې په باره کښي زمونږ (په زړونو کښي) شک او تردد دې

قوله تعالى: أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُوؤَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

دموسی عليه السلام بنی اسرائیلو ته وعظ: - حضرت موسی عليه السلام باقی وعظ بیانیري. هغوی خپل قوم ته د الله ﷻ نعمتونه وریادولو سره او فرمائیل چه گورنی تاسو نه وړاندې خلقو رسولان دروغ گنړلو سره په هغوی باندې خومره سخت عذابونه راغله او څنگه هغه غرق کړې شو. دابن جریر رحمته الله علیه دا قول لږ شان تامل غواړي. په ظاهره خوداسې معلومیږي چه هغه وعظ ختم شوې دې اوس دا دقرآن نوې بیان دې. مستقل کلام دې او دې امت ته خطاب دې. وئیلی شوی دی چه د عادیانو او ثمودیانو واقعات خو په تورات کښي هډوله وونه. نوکه هم دا خبره هم دموسی عليه السلام اومنلې شی نوبنکاره خبره ده چه د هغوی قصي خو د یهودیانو په وړاندې بیان شوې وې. اودا دواړه واقعات په تورات کښي وو. والله اعلم. فی الجملة د دې خلقو اود دوی په شان دنورو ډیرو خلقو واقعات قرآن کریم کښي زمونږ په وړاندې بیان شوی دی چه هغوی له د الله ﷻ پیغمبر د الله ﷻ نښي او د الله ﷻ ورکړې شوې معجزې ورکړې راغلي وو. د هغوی د شمیر علم صرف الله ﷻ ته دې. حضرت عبدالله رضی الله عنه فرمائی چه د نسب بیانونکی غلطه

وينا کوی (۱) ڊپر امتونه داسې هم تیرشوی دی دکوم علم چه د الله ﷻ نه علاوه بل چاته نشته. د حضرت عروه بن زبیرؓ بیان دی چه د معد ابن عدنان نه پس نسب نامه څوک هم په صحیح توگه نه پیژنی. د لاس په خلوکښې د وا پس گولو څه مطلب دی: هغوی خپل لاس دهغوی د څلو پورې واپس یوړل، د دی یوه معنی خو داده چه د رسولانو څلې بند کړې. یوه معنی داهم ده چه هغوی خپل لاس په خپله څله باندې کیخودو چه صرف دروغ دی کوم چه رسول وائی. یوه معنی داده د جواب نه لچاره شونو گوتې په خپله څله باندې کیخودې. یوه معنی دا هم ده چه په خپله څله باندې دروغ اوگنړل. او دا هم کیدې شی چه دلته (فی) په معنی د'ب'وی لکه بعضی عرب چه وائی (ادخلک الله بالجنة یعنی فی الجنة) په شعر کښې هم دا محاوره استعمال شوې ده او د مجاهد رضی الله عنه په قول دی نه پس جمله هم د دی تفسیر ده. دا هم وئیلې شوی دی

چه هغه د غصې په وجه خپلې گوتې په خپله څله کښې ورکړې (۲) دغه شان په بل آیت کښې د منافقانو باره کښې دی (وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَیْكُمْ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغِیْظِ) دا خلق په خلوت کښې ستا دسوزیدو نه په خپلو گوتو چکونه لگوی. داهم دی چه د الله ﷻ کلام اوریدو سره د حیرانتیانه خپل لاسونه په خپله څله باندې ایزدی او وائی چه مونږ خو ستا د رسالت منکر یو تارښتونې نه گنړو بلکه په سخت شک کښې یو.

قَالَتْ رُسُلُهُمْ	أَفِی اللّٰهِ	شَكَّ	فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ	وَالْاَرْضِ ط
اووئیل رسولانو د هغوی	ایا په باره دالله کښې	شک دی	چې پیدا کونکي د آسمانونو	او د زمکې دی
دهغوی پیغمبرانو ورته	اووئیل	ایا تاسو دالله ﷻ	په وحدانیت کښې	شک کوئ
چې آسمانونه	او زمکې			
یَدُعُوکُمْ	لِیَغْفِرَ لَکُمْ	مِّنْ ذُنُوبِکُمْ	وِیُؤَخِّرَکُمْ	
هغه رابلی تاسو	د پاره ددی چې	اوبښی تاسو ته	دگناهونو ستاسو نه	او مهلت درکړی تاسوته
ثې پیدا کړی دی	هغه خو تاسو (توحید)	ته رابلی	چې ستاسو گناهونه معاف کړی	او تر یوې نیتې پورې
إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ط	قَالُوا	إِنۢ اَنْتُمْ	إِلَّا بَشَرٌ	مِّثْلُنَا ط
دنیتې مقررې پورې	اووئیل هغوی	چې نه یی تاسو	مگر انسانان یی	په مثل زمونږ اراده لرئ
مهلت درکړی	هغوی ورته	اووئیل چې	تاسو خوزمونږ غوندې	انسانان یی تاسو
أَنْ تَصُدُّونَا	عَبَا	كَانَ یَعْبُدُ	أَبَاؤَنَا	
چې تاسو منع کړئ	مونږ	د هغې نه	چې عبادت به کوو (د هغې)	پلارانو زمونږ
خو صرف دا غواړئ	چې مونږ د هغو (معبودانو)	نه منع کړئ	چې زمونږ پلارنیکه	ثې عبادت کولو
فَاتُونَا	سُلْطٰنٍ مُّبِیِّنٍ	قَالَتْ لَهُمْ	رُسُلُهُمْ	إِنۢ نَّحْنُ
نور اوړئ مونږ ته	یو دلیل	ا بنکاره	اووئیل هغوی ته	ارسلانو د هغوی
چې نه یو مونږ	مگر	بنده ده نو مونږ ته	یوه بنکاره معجزه	راوړئ پیغمبرانو ورته
اووئیل چې	مونږ خو بیشکه			

(۱) الظیری: ۱۳/۱۸۷.

(۲) حاکم: ۲/۳۵۰-۳۵۲، ح ۲۲۲۶.

بَشَرٌ	مِثْلِكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ
انسانان یو پشان ستاسو لیکن اللہ احسان کوی پہ ہغہ چا جی او غواری د بندگانو خپلو نہ	
ستاسو پشان انسانان یو خو اللہ ﷻ جی پہ خپلو بندگانو کنبی پہ چا او غواری پہ ہغہ احسان او کړی	
وَمَا كَانَ لَنَا	أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ
او دا زمونږ پہ اختیار کنبی نہ ده جی مونږ راوړو تاسو ته یو دلیل مگر پہ حکم د اللہ سره	
او دا زمونږ پہ وس کنبی نہ ده جی مونږ تاسو ته د اللہ ﷻ د حکم نه بغیر څه معجزه او نبایو	
وَعَلَىٰ اللَّهِ	فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝ وَمَالَنَا
او خاص په اللہ باندې پکار دی جی بهروسه او کړی مومنان او څه شوی دی په مونږ باندې	
او مؤمنانوله پکار دی جی صرف په اللہ تعالیٰ باندې بهروسه او کړی حال دا دې جی هغه مونږ ته	
الَّا نَتَوَكَّلِ	عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سَبِيلَنَا
جی بهروسه به نہ کوو مونږ په اللہ باندې حال دا جی هغه بنودلی دی مونږ ته لاری د ژوند زمونږ	
زمونږ (د دین) طریقې بنودلې دی او تاسو جی مونږ ته کوم تکلیف را کوئ	
وَلَنصَبِرَنَّ	عَلَىٰ مَا آذَيْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ
او خامخا به صبر کوو مونږ په هغه تکلیفونو باندې جی رسوی ئې تاسو مونږ ته او خاص په اللہ باندې	
مونږ به په دې ضرور صبر کوو او هم په اللہ ﷻ باندې دې توکل	
فَلْيَتَوَكَّلِ	الْمُتَوَكِّلُونَ ۝
پکار دی جی بهروسه او کړی بهروسه کونکی	
کونکو ته پکار ده جی توکل او کړی	

قوله تعالی: وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ

د قوم په غلطو کارونو د انبیاو په اللہ باندې توکل: د رسولانو او د هغوی د قوم د کافرانو په مینځ کنبی د خبرواترو بیان کیری. قوم د اللہ ﷻ په عبادت کنبی شک شبهه او کړه. په هغې باندې رسولانو او فرمائیل چه د اللہ ﷻ باره کنبی شک؟ یعنی دهغه په وجود کنبی شک څنگه؟ فطرت دهغه د عدل شاهد دی. د انسان په بنیاد کنبی د هغه اقرار موجود دی. عقل سلیم د دې په منلو باندې مجبور دی. بڼه ده که چرې دلیل بغیرد اطمینان نه وی نو گوره دا زمکه او آسمان څنگه پیدا شو. د موجود د پاره د موجود کیدل ضروری دی. دا بغیر د نمونې نه پیدا کونکې هم هغه وحده لا شریک دی. د دې عالم دنوی سر نه پیدا کیدل تا بعدار او مخلوق کیدل بالکل بنسکاره دی. دې سره څه دومره لویه خبره هم په پوهه کنبی نه راځی چه د دې جوړونکې د دې خالق دی. او هغه هم اللہ ﷻ دی چه د هر څیز خالق مالک او معبود برحق دی. یا آیا ستاسو دهغه په الوهیت او وحدانیت کنبی شک دی؟ کله چه د ټولو موجوداتو خالق او پیدا کونکې هم هغه دې نو بیا به په عبادتونو کنبی هغه ولې یوازې نه وی؟

اکثر امتونه دخالق د وجود قائل وو خو: اکثر امتونه د خالق د وجود قائل وو بیا دنورو عبادت کول ئې واسطه او وسیله گنرلو سره اللہ ﷻ ته نیزدې کونکی او گټه ورکونکی گنرلې وو. د دې د پاره به د اللہ

ﷺ پیغمبر ددوی دعبادتونو نه منع کول چه الله ﷻ تاسو خپل طرف ته رابلی چه په اخرت کښې ستاسو گناه معاف کړی او چه کوم مقدر وخت دې د هغې پورې تاسو په نیکنی سره اورسوی. هر یو فضیلت والا ته به د هغه فضیلت ورکړی. نو امتونو رومې مقام منلو نه پس جواب ورکړو چه ستا رسالت مونږ څنگه اومنو؟

مشرکانو په انسانیت د رسالت منافی گڼلو: په تاکنې خو انسانیت هم زمونږ په شان دې ښه ده که چرې رښتونی شی نو یوه زبردسته معجزه پیش کړه کومه چه د انسانی طاقت نه بهر وی. د دې په جواب کښې د الله ﷻ پیغمبر او فرمائیل چه دا خو بالکل حقیقت دې چه زه هم ستاسو په شان انسان یم خو رسالت او نبوت خو د الله ﷻ ورکړه ده هغه چه چا له غواړی ورکړی، انسانیت د رسالت سره منافی نه دې او کوم خیز چه تاسو زما په لاس کښې لیدل غواړنی د هغې متعلق هم واوړنی چه هغه زمونږ د وس کار نه دې اودا ده چه مونږ د الله ﷻ نه سوال او کړو که زمونږ دعا قبوله شوه نو بې شکه مونږ به اوبنایو. د مؤمنانو خو په هر کار کښې په الله ﷻ باندې توکل دې او په خصوصیت سره خو زمونږ په دې باندې ډیر یقین او توکل دې، اود دې د پاره هم چه هغه په ټولو لارو کښې مونږ ته بهترین لاره اوخودله تاسو چه خومره غواړنی تکلیف راکړنی ان شاء الله د الله ﷻ لمن به زمونږ د لاس نه خلاصه نه شی. د متوکلینو د ډلې د پاره د الله ﷻ توکل کافی دې.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا	
او اوونیل هغه کسانو چې انکاریان دی	
او کومو خلقو چې د کفر لاره اختیاره کړه هغوی خپلو	
لِرُسُلِهِمْ	لَخَرَجْتُمْ
مِّنْ اَرْضِنَا	اَوَّلْتَعُوذَنَّ
رسولانو خپلوتنه خامخا به اوباسو مونږ تاسو لره د زمکې نه یابه خامخا واپس راخی تاسو پیغمبرانو ته اوونیل چې مونږ به تاسو ضرور د خپلې زمکې نه اوباسو یا به زمونږ مذهب ته بیا	
فِي مِلَّتِنَا	فَاُولٰٓئِي اِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ
په دین زمونږ کښې نو وحی او کړه هغوی ته رب د هغوی چې خامخا به هلاک کړو مونږ واپس کښې نو خپل رب هغوی ته وحی او کړه چې مونږ به ضرور ظالمان	
الظَّالِمِينَ	وَلَنَسُكِّنَنَّكُمْ
الْاَرْضِ	مِنْ بَعْدِهِمْ
دا ظالمان او خامخا به اباد کړو مونږ تاسو په دغه زمکه کښې روستو د هغوی نه دا (انعام دې) تباد کوو او تاسو به د هغوی نه پس په دغې زمکه کښې ابادوؤ دا (د انعام وعده)	
لِيَمُنَّ	خَافَ مَقَاهِي
وَعِيْدٍ	وَخَافَ
د پاره د هغه چا چې اوویریدو د ودريدو نه ما ته او اوویریدو د وعدې د عذاب زما نه هر هغه چا سره ده چې زما په وړاندې او دریدو نه او زما د وعدې نه ویریدي	
وَاسْتَفْتَحُوا	وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ
عَنِيدٍ	مِنْ وَّرَائِهِ
او فیصله غوښتلی وه هغوی نو ناکام شو هر سرکشه دحق دشمن (عناد کونکې) روستو ددې نه او هغوی فیصله او غوښتله او هر سرکش عنادی نامراده پاتې شو (او په قیامت کښې) د هغه	

جہنم	وَيَسْقَى	مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ
دوزخ دے (دھغہ دپارہ)	اوڱکولې کپړې به په هغه	د اوبو د وینو زوؤ نه
مخې ته به دوزخ وی 	او په هغه به د وینو زوؤ اوبه څکولې شی	
لَيَجْرَعُهُ	وَلَا يَكَادُ	لَيُسِيفُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ
چې په گوت گوت به څکی هغه اونزدې به نه وی چې تیر کړی هغه او راځی به هغه ته مرگ		
چې گوت گوت به ئې څکی او د مرئ نه به ئې بنکته کولې نشی 	او دهر طرف نه به پرې	
مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِبَيِّنٍ	وَمِنْ وَّرَائِهِ	عَذَابٌ غَلِيظٌ
دهر طرفنه حال دا چې نه به وی هغه مرکیدونکې او روستود هغې نه به عذاب سخت وی		
مرگ راځی خو هغه به مر کپړې نه 	اود هغې (عذاب نه) پس به بل سخت عذاب ته ورمخامخ شی	

قوله تعالى: وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ

د کافرانو خپلو رسولانو ته دهمکيانې: کافران چه کله تنگ شو او هيڅ حجت باقی پاتې نه شو نو انبياؤ ته ئې دهمکيانې ورکولې اود وطن نه د ويستلو نه ئې ویرول. د حضرت شعيب ؑ قوم هم خپل نبي او مؤمنانو ته هم دا ونييلې وو چه تاسو به د خپل کلي نه اوباسو. لوطيانو همدغه ونييلې وو چه آل لوط د خپل ښار نه اوباسئ. د قريشو مشرکانو هم دغه منصوبه تياره کړې وه او دائي هم ونييلې وو چه قيدئې کړئې يا قتل ئې کړئې او يادملک نه ئې اوباسئ. هغوی لکه چه مکر کولو خواله ﷺ هم په هغوی پوهيدلو وو خپل نبي ئې په سلامتيا سره د مکې د ښار نه اوويستلو. دمدینې خلق ئې د هغه امداديان او انصار کړل. هغوی د حضور ﷺ په لښکر کښې شامل شو او هم د هغوی ﷺ د جهنډې لاتدې کافرانو سره جنگيدل او درجه په درجه الله ﷻ هغوی له ترقی ورکړه او تردې چه هغوی مکه هم فتح کړه. اوس خود دين د دنېمنانو منصوبي په خاورو کښې ملاؤ شوي. د هغوی په اميدونو باندې پرېنه پريوتله اود هغوی خواهشات ختم شو. د الله ﷻ دين د خلقو په سينو کښې مضبوط شو، او دلې دلې په دين کښې داخل شو. په مخ د زمکې په ټولو دينونو باندې د اسلام دين خور شو. د رب کلمه اوچته شوه او په لږه شان موده کښې د مشرق نه تر مغرب پورې اسلام خور شو الحمد لله. تردې ځای پورې فرمان دې چه يوخوا کافرانو انبياؤ له دهمکيانې ورکولې بل خوا الله ﷻ د هغوی سره رښتونې وعده او فرمائيله چه هم دوی به هلاکيږي او دزمکې مالکان به تاسو جوړيږئ، لکه چه فرمان دې چه زمونږ کلمې زمونږ درسلانو باره کښې وړاندې والې کړې دې او هم زمونږ لښکرې به غالبېږي. او په آيت کښې دى ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَكَا وِرُسُلِي﴾ الخ. الله ﷻ ليکلى دى چه زه او زما پيغمبر به غالبېږو نو الله ﷻ قوت والا دې او عزت والا دې. او په آيت کښې ارشاد مبارك دې چه د ذکر نه پس په زبور کښې هم دا ليک دې. حضرت موسى ؑ خپل قوم ته هم دغه فرمائيلې وو چه تاسو د الله ﷻ نه امداد غواړئې او صبر کوئې، زمکه هم د الله ﷻ ده په خپلو بند يگانو کښې چه څوک غواړي واکمن به ئې جوړ کړي. او انجام کار هم دپرهيزگارانو دې. د کافرانو دهمکيانې خاورو سره خاورې شوي: يوبل ځای کښې ارشاد دې ﴿وَأَوَدُّنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَمَغَارِبِهَا الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿يَمَّا صَبَرُوا﴾ وَدَمَرْنَا مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ فِرْعَوْنَ وَقَوْمَهُ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿۵﴾ ضعيفان او کمزورى خلق مونږ د مشرق او مغرب وارثان جوړ کړل چرته چه زمونږ برکتونه وو. دبنی اسرائیلو دصبر په وجه چه هغوی سره زمونږ کومه بهترينه وعده وه هغه مونږ پوره کړه. د هغوی دینمن فرعون او فرعونيان اود هغوی کړې شوی تياريانې ټولې په يو ځل خاورو کښې يوځای

شوے۔ نبیانو ته او فرمائیلے شو چه زمکه به ستاسو په قبضه کبسی راشی. دا وعده د هغه خلقو د پاره ده چه د قیامت په ورځ زما په وړاندې اودریدو نه ویریبی. او زما د ویرولو او عذاب نه ویره خوری. لکه چه فرمان دې «فَأَمَّا مَنْ ظَلَمَ» یعنی چاچه سرکشی او کړه او د دنیاژوندله نی ترجیح ورکړه د هغه خای دوزخ دې. او په آیت کبسی دې چه د خپل رب په وړاندې د اودریدو ویره چا اوکړه هغه ته به ډبل جنتونه ملاویری.

رسولانو د خپل رب نه امداد فتح او فیصله او غوښتله یا دا چه د هغوی قوم دا غوښتنه اوکړه لکه چه د مکې قریشو و نیلې وو چه که دا حق وی نو په مونږ باندې د آسمان نه کانږی راوړوه او یا څه دردناک عذاب راکړه او دا هم کیدې شی چه یو طرف ته د کافرانو مطالبه شوې وی او بل طرف ته رسولانو هم الله ﷺ ته دعا کړې وی لکه چه د بدر په ورځ شوې وو چه یو طرف ته رسول الله دعا غوښتله بل طرف ته د کافرانو سردارانو و نیل چه یا الهی نن رښتونی غالب کړې، او همدغه اوشو. مشرکانوته په کلام الله کبسی یوبل خای کبسی فرمائیلې شوی دی چه تاسو فتح غوښتله نو واخلسی هغه اوس راغله که اوس هم منع شونی نو ستاسو په حق کبسی به بهتره وی الخ. نقصانیاں هغه دی چه کبرژن دی. خپل خان څه شمیری، د حق سره دینمنی ساتی. د قیامت په ورځ به فرمان کیږی چه هر یو کافر او سرکش او نیکی نه منع کیدونکې دوزخ کبسی داخل کړنی چه الله ﷻ سره نی د نورو هم عبادت کولو هغوی سخت عذاب ته بوختی. په حدیث شریف کبسی دې چه د قیامت په ورځ به دوزخ الله ﷻ راولی هغه به ټول مخلوق ته آواز کوی او وائی به چه زه د هر یو سرکش او ضدی د پاره مقرر کړې شوې یم الخ. (۱) هغه وخت به د دې بدانو خلقو څه خراب حال وی او ترانیباؤ پورې به د الله ﷻ په وړاندې ژړاگانې او زاری کوی. دووآ دلتنه معنی ده امامه مخامخ، لکه چه آیت «وَكَانَ مَخَافًا» کبسی دی. د ابن عباس ؓ قراءت «وَكَانَ مَخَافًا» دې. غرض دا چه مخامخ به دوزخ د هغوی په تلاش کبسی وی کوم ته په تلو چه به بیا راوتل نه وی.

د دوزخیانو خوراک او ددوی حالت: د قیامت د ورځې پورې خو هغه سحر ماښام پیش کیدلو خواوس نی هغه کور جوړ شو بیا به هلته د هغوی د پاره د اوبوبه بدله کبسی د اور په شان وینی زوی دی اود حد نه زیات یخې او خراب بوئی والا اوبه دی چه د دوزخیانو د زخمونونه روانې دی. لکه چه فرمائی «هَذَا قَلْبٌ وَقُوَّةٌ حَمِيمٌ وَعَسَاقٌ» (۲) په گرمی کبسی دحدنه زیات گرم صدید وائی (۳) د پیپ او وینی چه د دوزخیانو د غوښې نه اود هغوی د څرمنونه بهیږی. (۴) هم دې ته «طینة الخبال» هم و نیلې شی. په مسند احمد کبسی دی چه کله هغوی له راوړلې شی نو هغوی ته به سخت تکلیف وی. خلې ته په نیردې کولو سره به د مخ څرمن اوسوزی او په هغې کبسی به راوغورزیرې او یو گوټ اخستو باندې به د خیتې کولمې د متیازو په خای بهر راوختی (۵) د الله ﷻ فرمان دې چه په هغوی باندې به گرمې خوت کیدلې اوبه څکولې شی چه د هغوی کولمې به پریکړی. اوارشاد دې چه د فریاد کولو په صورت کبسی هغوی ته د ویلې کړې تامبې په شان اوبه ورکولې شی. چه مخ به سوزوی. (۶) په زور به گوټ گوټ تیروی او فرینتې به نی د اوسپنې په گرځ په وهلو وهلو پرې څکوی. د خراب خوند خراب بوئی سختې گرمی یا

(۱) ترمذی کتاب صفة الجهنم باب ماجاء فی صفة النار: ۲۵۷۴ معناه وهو حسن، احمد: ۴۰/۳، مسند ابی یعلی: ۱۱۳۸.

(۲) احمد: ۴۶۰/۶ و مسنده حسن، مجمع الزوائد: ۶۹/۵.

(۳) احمد: ۱۷۸/۳ و مسنده حسن، مجمع الزوائد: ۶۹/۵، السنن الکبری: ۵۲۱۸، ابن ابی شیبه: ۲۶۵۸۴.

(۴) ۴۷/محمد: ۱۵.

(۵) احمد: ۲۶۵/۵، ترمذی کتاب صفة جهنم باب ماجاء فی صفة تراب اهل النار: ۲۵۸۳، السنن الکبری: ۱۱۲۶۳، حاکم: ۳۵۱/۲ خود سورة الکهف آیت ۲۹ مطابق د دې معنی صحیح ده.

سختی بخشنی پہ وجہ بہ د مرئی نہ نہ تیریری۔ پہ بدن کبھی پہ اندامونو کبھی او پہ جوړونو کبھی بہ نی هغه دردونه او تکلیف وی چه د مرگ مزہ بہ ورشی خو مرگ بہ نہ راخی۔ پہ رگ رگ بہ نی عذاب وی خو ساه بہ نی نہ اوخی۔ وار پہ وار اود برداشت کیدو نہ بهر مصیبتونو کبھی بہ راگیر وی خوولې روح بہ نی د بدن نہ جدا کیږی۔ د وړاندې نہ روستونه بنی طرف نہ گس طرف نہ بہ مرگ راخی خورارسی نہ . قسم قسم عذابونو د دوزخ راگیر کړې وی خو مرگ بہ غوښتو سره هم نہ راخی۔ نہ بہ مرگ راخی اونه بہ عذاب خی۔ هره سزا دومره بہ وی چه د مرگ د پارہ بہ د کافی نہ زیاته وی خو هلته خو مرگ له مرگ راغلی وی دې د پارہ دا سزاگانې د همیشه د پارہ وی۔ دې ټولو خبرو سره بیا د سخت مصیبت او دردناک عذاب بہ نور دا وی چه لکه د زقوم د ونې باره کبھی فرمائی چه هغه د دوزخ د بیخ نہ راوخی د کومی غوټې چه د شیطانانو د سرونو په شان دی هغه بہ دوی خوری او په ډکه خیتہ بہ نی خوری بیا بہ خوټکیدلې تیزې گرمې اوبه خیتې ته لارې شی دې سره بہ ملاؤ شی بیا د هغوی واپس کیدل هم د دوزخ طرف ته دی۔ لنډه دا چه کله بہ زقوم خوری کله بہ حمیم خکی کله په اور کبھی د سوزیدو او کله د صدید څکلو عذاب ورکړې کیږی۔ دالله ﷻ پناه۔ د الله ﷻ فرمان دې ﴿لَهٰذٰی جَهَنَّمَ الَّتٰی یُکَذَّبُ بِهَا الْمُجْرِمُوْنَ﴾ الخ دا هم هغه دوزخ دې چه کافرانو بہ دروغ گنړلو۔ نن بہ هغوی د دوزخ خوټکیدلو تیزو گرمو اوبو کبھی چکړې خوری گرخی بہ۔ او په آیت کبھی دی چه د زقوم ونه د گناهکارانو خوراک دې چه د ویلې شوی تانبې په شان بہ وی۔ خیتې ته په تلو بہ خوټکیږی او داسې جوش بہ وهی لکه څنگه چه گرمې اوبه خوټکیږی اوری راوړی۔ دوی اونیسہ او د دوزخ بیخ ته نی اورسوه بیا د دوی په سرونو گرمو اوبو اړولو عذاب ورکړه چه مزه اوڅکی۔ ته خو په خپل خیال کبھی ډیر عزیز وی او ډیر کریم وی، همدغه دی کوم کبھی چه تا د همیشه نہ شک کولو۔ په سورة واقعه کبھی ارشاد دې چه کومو خلقو ته په گس لاس کبھی عمل نامه ورکړې شی څنگه خراب خلق دی په گرمه هوا او گرمو اوبو کبھی بہ پراته وی او د لوگو په سوری کبھی چه نہ بہ بیخ وی اونه بہ د عزت والا۔ په دوئم آیت کبھی دی د سرکشانو د پارہ د جهنم لوی کور دې کوم کبھی چه بہ هغوی داخلیری او هغه داوسیدو ډیر خراب خای دې۔ دې مصیبت سره تیزې گرمې اوبه پیپ او وینې اود دې په شان نور هم قسم قسم عذابونه بہ وی چه دوزخیان بہ نی برداشت کوی کوم چه دالله ﷻ نہ سوا بل هیڅ څوک نہ پیژنی۔ دابه دهغوی د عملونو بدله وی نه چه د الله ﷻ ظلم

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ	أَعْمَالُهُمْ	كِرْمَادٍ
مثال د هغه کسانو چې کفر نی اوکړو په رب خپل سره عملونه د هغوی پشان د ابرو دی		
چا چې د خپل رب نه انکار کړې دې د هغوی د عملونو مثال د هغه ابرې په شان دې		
إِشْتَدَّتْ بِهِ	الرِّيحُ	فِي يَوْمٍ
چې تیزه راشی په هغې باندي سیلی (هوا) په ورځ طوفانی کبھی نه به قادریری هغوی		
چې په طوفانی ورځ کبھی پرې تیز او تند باد راشی څه چې دوی کړی وی د هغې		
مِمَّا كَسَبُوا	عَلَىٰ شَيْءٍ	ذٰلِكَ هُوَ الضَّلٰلُ
د هغه عمل نه چې کړې وی هغوی په هیڅ څیز باندي دا هغه گمراهی ده داخری درجی		
نه به دوی هیڅ فائده وانخستی شی هم دا ښکاره لویه گمراهی ده		

قوله تعالى: كِرْمَادٍ اِشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ

د بې فاندې عمل مثال: کافران چه الله ﷻ سره د نورو د عبادت عاشقان وو، د پیغمبرانو نی نه منل. د چا عملونه چه داسې وولکه بغیرستنو عمارت د څه نتیجه چه دا شوه چه د سخت ضرورت په وخت

کنبی تش لاس ولاړ پاتې شو. نو فرمان الهی دې چه د دې کافرانو یعنی د دوی د عملونو مثال د قیامت په ورځ چه دوی به پوره محتاج وی پوهیږی به چه اوس هم زمونږ د نیکو بدله مونږ ته ملا وشوه خو څه به هم نه بیامومی ناامیده به وی. د ارمانه به مخونوته گوری لکه د تیزی هوا په ورځ چه هوا ایره والوزوی او ذره ذره نی اخواد یخوا کړی. دغه شان به د هغوی عملونه صرف بی کاره شی لکه څنگه چه سیندلې شوې ایره راجمع کول محال دی دغه شان به د هغوی بی کاره عملونو بدله محال وی او هغه خو به هلته وی هم نه. د هغوی د راتلونو اول (هَبَاءٌ مُّنْتَوِرًا) شو. د الله ﷻ ارشاد دی (مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْتًا قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكْتَهَا وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ) د کافران چه کوم څه نی د دنیا په ژوند کنبی خرج کړی ددې مثال به د هغه اور د گولې وی لکه څنگه چه د دې ظالمانو فصل اوسیزی. الله ﷻ ظالم نه دې ولې هغوی پخپله په خپلو خانونو ظلم کړې دې.

خپلې نیکې په زیاتولو سره ندی بربادول پکار: اوبه آیت کنبی دی چه ایماندارو خپلې صدقې او خیراتونه په احسان کولو سره او تکلیف ورکولو سره مه بربادوئ. لکه چه هغوی د ریاکارنی د پاره خرج کوی او په الله ﷻ او قیامت باندې ایمان او یقین نه لری. د دې مثال دهغه نبوی کانږی په شان دې په کوم چه خاوره وه خود باران اوبو هغه اووینځلو او اوس هغه بالکل صفاشو. دا خلق خپلې گتې نه په هیڅ څه خیز قادر نه دی. الله ﷻ د کافرانو لارخودنه نه کوی. په دې آیت کنبی ارشاد اوشو چه دا د لرې گمراهی ده. د دوی کوشش د دوی کار بی پښو او نه پاتې کیدونکې دې. د سخت حاجت مندنی په وخت کنبی به ډیر کم ثواب بیامومی او همدغه د لرې بدنصیبی ده.

الْمُرْتَرَّ	أَنَّ اللَّهَ	خَلَقَ	السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضَ	بِالْحَقِّ	إِنْ يَشَاءُ
ایا نه وینی ته چې بیشکه الله پیدا کړل اسمانونه او زمکه په حقه سره که او غواړی هغه						
ایا تا نه دی لیدلی چې الله ﷻ اسمانونه او زمکه په مقصد باندې پیدا کړی دی که هغه او غواړی						
يُذْهِبْكُمْ	وَيَأْتِ	بِخَلْقٍ	جَدِيدٍ	وَمَا	ذَلِكَ	عَلَى اللَّهِ
نولرې به کړی تاسو او رابه ولی مخلوق نوې اونه دې اداکار په الله باندې څه گران						
نو تاسو به فنا کړی او بل نوې مخلوق به راوولی اودا کار په الله ﷻ باندې هیڅ گران نه دې						

قوله تعالى: :: الْمُرْتَرَّ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ

د کائناتو رنګ او بوئی خالق: - الله ﷻ بیان فرمائی چه د قیامت د ورځې په بیا راپیدا کولو زه قادر یم. کله چه مادزمکې او آسمان پیدانش او کړونود انسان پیدانش ماته څه گران دې. د آسمان او چتوالې فراخوالې اولوی والې بیا په دې کنبې ولاړ او تیریدونکی ستوری اودا زمکې غرونه څنگلو ونې او خناور ټول هم الله ﷻ جوړ کړی اود هغوی د پیدا کولو نه عاجز رانغلو، هغه به د مرو دوباره ژوندی کولو باندې قادر نه وی، بې شکه قادر دې. په سورة یس کنبې اوفرمائیل چه آیا انسان اونه لیدل چه مونږ هغه د نطفه نه پیدا کړو بیا هغه جنګ کونکې جوړ شو. زمونږ په وړاندې مثالونه بیان کړل خپل پیدانش ترې هیر شو او ونی و نیل چه داسخاشوی هډوکي به څوک راژوندی کړی؟ اووايه چه هم هغه الله ﷻ چا چه په اول ځل پیدا کړی هغه د هر څیز پیدا کول ښه پیژنی. هغه د شنې ونې نه ستاسو د پاره اور جوړ کړو کوم چه تاسو بلوئ. آیا د زمکې او اسمانونو خالق د دې په شان پیدا کولو باندې قادر نه دې؟ بې شکه دې. هم هغه لوی خالق او لوی علم والا دې د هغه د ارادې نه پس صرف دومره حکم بس دې چه "شه" هم هغه وخت هغه کیرې. الله ﷻ پاک دې د چا په لاس کنبې چه د هر څیز بادشاهت دې اود چا طرف ته چه ستاسو د ټولو واپس کیدل دی. د هغه په قبضه کنبې دی چه او غواړی نو تاسو ټول

بہ فنا کری او ستاسو پہ خائی بہ نوي مخلوق دلته اباد کری. پہ ہغہ باندي دا کار ہم گران نہ دی. کہ تاسو د دی امرخلاف کوئی نو ہم دغہ بہ کیری. لکہ ځنگہ چہ فرمانیلي شوی دی چہ کہ تاسو مخ وارولو نو اللہ ﷻ بہ ستاسو پہ خائی یو داسی قوم راوی چہ ستاسو پہ شان بہ نہ وی. او پہ آیت کنبی دی ای د ایمان خاوندانوا پہ تاسو کنبی چہ څوک د خپل دین نہ واوری نو اللہ ﷻ بہ یو داسی قوم راوی چہ د ہغہ بہ خوبن وی اودہغہ سرہ بہ محبت ساتونکی وی. پہ یو بل خائی کنبی دی کہ ہغہ غواری نو تاسو بہ برباد کری او بل قوم بہ راوی. اللہ ﷻ پہ دی قادر دی.

وَبَرَزُوا	لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ
او بی پردی بہ شی داخلق اللہ تہ تول نو اوبہ وانی کمزوری خلق ہغہ کسانو تہ	
اَو دوی تول بہ اللہ ﷻ تہ مخامخ کیری نو (ددی دنیا) کمزوری خلق بہ (ددی دنیا)	
اَسْتَكْبَرُوا	اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَاَنْتُمْ مُّقْتَدُونَ
چی خان نی لوی گنرلی وڑ بیشکہ وڑ مونر دپارہ ستاسو تابع نو آیا تاسو لری کولی شی	
غٹانو نہ تپوس او کری چی مونر خو ستاسو (د حکمونو) تابعدار وو نو آیا تاسو زمونر تہ د اللہ ﷻ	
عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا كُو	هُدَيْنَا اللَّهُ
زمونر تہ عذاب د اللہ څہ قدری اوبہ وانی هغوی کہ چری الاربنودلی وی مونر تہ اللہ (دنجات)	
پہ عذاب کنبی څہ لہر شان کمولی شی هغوی بہ او وانی کہ اللہ ﷻ مونر تہ ہدایت کری وی	
لَهْدِيْنَكُمْ	سَوَاءٌ عَلَيْنَا اَجْرَعْنَا
نومونر بہ ضرور بنودلی وی تاسو تہ اوس خو برابرہ خبرہ دہ پہ حق زمونر کنبی کہ فریاد کوو مونر	
نو مونر بہ تاسو تہ ہدایت کری وی اوس زمونر تولو د پارہ یو شان خبرہ دہ کہ چغی وهو	
اَمْ صَبْرًا	مَا لَنَا مِنْ حَيِّصٍ
یا صبر کوو مونر نشستہ دی مونر د پارہ ہیخ خانی د خلاصی	
او کہ صبر کوو از مونر خلاصی پہ ہیخ صورت کنبی نشستہ	

قوله تعالى: :: وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا

پہ محشر کنبی د تابعانو او متبوعانو خبری اتري پہ صفا او کولاؤ میدان کنبی بہ تول مخلوق نیک او بدد اللہ ﷻ پہ وړاندی بہ موجود وی. ہغہ وخت چہ کوم خلق ماتحت وو هغوی بہ ہغہ خلقو تہ او وانی چہ کوم سرداران وو او چہ هغوی بہ نی د اللہ ﷻ د عبادت اود رسول ﷺ تابعدار نی نہ منع کول چہ مونر خو ستاسو د حکم تابعداروو تاسو چہ بہ کوم حکم کولو مونر بہ ہغہ پہ خائی راوړلو څہ چہ بہ تاسو وئیل مونر بہ مثل. نو لکہ ځنگہ چہ بہ تاسو مونر سرہ وعدی کولی او مونر تہ بہ موارزوگانې را کولی نو آیا نن بہ ہم زمونر نہ د اللہ ﷻ عذاب اخوا کوئی؟ ہغہ وخت بہ دا سرداران او مشران وانی چہ مونر خو پخپلہ پہ نیغہ لار نہ وو نو ستاسو مشری بہ موځنگہ کولہ؟ پہ مونر باندي د اللہ ﷻ کلمې وړاندیوالی او کړو مونر تول د عذاب حقدار شو اوس بہ نہ چغی سوری او نہ بی آرامی گتیہ ور کولی شی او نہ صبر اوز غمل. د عذاب نہ د بیج کیدو ہیخ صورت نشستہ.

د دوزخیانو زارئی او فریاد: حضرت عبدالرحمن بن زید رضی اللہ عنہ فرمائی چه دوزخیان به وائی چه گورئی دې مسلمانانوبه دالله ﷻ وړاندې ژړا فریاد کولو په دې وجه هغوی جنت ته اورسیدل. راځئی چه مونږ هم د الله ﷻ په مخکښې اوژارو او فریادونه اوکړو. ښه به ژړای ځانونه به وهی او چغې به وهی خوولې بې کاره. نو بیا به وائی چه د جنتیانو جنت ته د تلو یوه وجه دا هم وه چه صبر به ئی کولو راځئی چه مونږ هم چپوالې او صبر اختیار کړو. نوداسې صبر به کوی چه داسې صبر به چا نه وی لیدلی خو په دې سره به هم څه حاصل نه شی. هغه وخت به وائی چه افسوس صبر هم بې فاندې او بې آرامی هم بې گټې. ښکاره خبره خودا ده چه د مشرانو او تابعدارانو په مینځ کښی به دا خبرې اترې به دوزخ ته د تلو نه پس وی لکه چه آیت **﴿وَأَذِیْتَحَاجُونَ فِي النَّارِ قِیْقُولُ الضَّعْفَاءِ الَّذِیْنَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا قَبْلَ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنْكُمْ صِیْبًا مِنَ النَّارِ﴾** هغوی به په دوزخ کښې جنگ کوی، هغه وخت به کمزوری خلق زوراورو ته وائی چه مونږ خو ستاسو ماتحت وونو آیا تاسو به مونږ له د اورد څه حصې نه خلاصې را کړئې؟ هغه کبرژن خلق به وائی چه مونږ خو ټول په دوزخ کښې یو. د الله ﷻ فیصلی د بندیی گانو بآره کښی شوی دی او په آیت کښی دی **﴿قَالَ ادْخُلُوا فِیْ أَمْوَیْقَاتِیْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِکُمْ مِنَ الْجِیْنِ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ کُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعْنَتْ أُخْتَهَا حَتَّىٰ إِذَا دَارَکُوا فِیْهَا جَمِیْعًا قَالَتْ أَخْرِیْهُمْ لِأَوْلِیِّهِمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَاتِرِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٍ وَلَکِنْ لَا تَعْلَمُونَ﴾** فرمائی به چه ځنی او په هغه خلقو کښی شامل شئی نواولنی به دروستنویاره کښی دالله ﷻ په حضور کښی عرض اوکړی پروردگار دې خلقو خو مونږ د هوکه کړی یو دوی ته ډبل عذاب ورکړه. جواب به ملاؤ شی چه هر یو د پاره ډبل دې خو تاسو نه پوهیږئ. او وړاندینی به روستنوته وائی چه ستاسو په مونږ باندې هیڅ غوره والی نه وو د خپلو کولې شوی عملونو عذاب مزه اوځکنی او په آیت کښی دی چه هغوی به وائی **﴿رَبَّنَا إِنَّا أَعْطَيْنَا سَادَتَنَا وَكِبْرَاءَنَا﴾** ای زمونږ پروردگار مونږ د خپلو مشرانو تابعداری کړې چا چه مونږ د لارې نه وارولو. ای زمونږ پالونکیه دوی ته ډبل عذاب ورکړه او په دوی لوی لعنت اوکړه. دا خلق به په محشر کښی هم جنگونه کوی. ارشاد باری تعالی دې **﴿إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾** فسوس چه تا لیدل کله چه ظالمان خلق د الله ﷻ په وړاندې اودریدل او یو بل سره جنگیږی. تابعدار خلق به خپلو مشرانوته وائی که چرې تاسو نه وئ نو مونږ خو به ایماندار جوړشوی وو نو دا مشران به د کشرانو ته وائی چه آیا د هدایت راتلوننه پس مونږ تاسو د هغې نه منع کړی وئ؟ نه بلکه تاسو خو پخپله گناهگار او بدکار وئ. دا کمزوری خلق به بیا دې زوراورو ته وائی چه ستاسو د شپې ورځې دا چلونه او مونږ ته داحکم راکول چه مونږ د الله ﷻ نه انکار اوکړو اود هغه د پاره شریکان جوړکړو. اوس به ټول خلق په خپل خپل ځای ملامته شی او عذابونه به مخامخ اووینی. مونږ به د کافرانو په ستونو کښی طوق واچوو او هغوی ته به د هغوی د عملونو بدله خامخا ملاویږی.

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَهَا			
او اوبه وائی شیطان هرکله چې			
او کله چې فیصله اوشی نوشیطان به			
قُضِيَ	الْأَمْرُ	إِنَّ اللَّهَ	وَعَدَّكُمْ
فیصله کړې شی کار	بیشکه الله	وعده کړې وه تاسو سره	وَعَدَّ الْحَقُّ
او وائی چې بیشکه الله <small>ﷻ</small> تاسو سره رښتینی وعده کړې وه			

وَوَعَدْتُّكُمْ	فَأَخْلَقْتُكُمْ	وَمَا كَان	لِي عَلَيْكُمْ
او وعدہ کرے وہ ما تاسو سرہ نو ما خلاف او کرو ستاسو او نہ وہ زما د پارہ پہ تاسو بانڈی			
مِّنْ سُلْطٰنٍ	إِلَّا أَنْ	دَعَوْتَكُمْ	فَاسْتَجَبْتُمْ لِي
ہیخ غلبہ مگر دومرہ قدرے چہ اوبللی ما تاسو نو قبولہ کرہ تاسو بلنہ زما			
فَلَا تَكْفُرُوا	بِأَنفُسِكُمْ	مَا أَنَا	بِمُصْرِحِكُمْ
نومہ ملامتہ کوئی تاسو ما او ملامتہ کرے خانونہ خپل نہ یم زہ فریاد اوریدونکی ستاسو			
وَمَا أَنْتُمْ	بِمُصْرِحِي	إِنِّي كَفَرْتُ	بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ
او نہ ہی تاسو فریاد اوریدونکی زما بیشک زہ انکاری یم اد ہغی نہ چہ شریک کرے و تاسو ما لرہ			
مِن قَبْلٍ	إِنَّ الظَّالِمِينَ	لَهُمْ	عَذَابٌ أَلِيمٌ
مخکبھی ددی نہ بیشک ظالمان چہ دی دی د ہغوی پارہ عذاب درد ناک او داخل بہ کرے شی			
الَّذِينَ	آمَنُوا	وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	جَدَّتْ
ہغہ کسان چہ ایمان نہی راوړو او عملونہ نہی او کرل نیک داسی باغونو تہ چہ بہیری بہ			
مِنْ تَحْتِهَا	الْأَنْهَارُ	خَالِدِينَ	فِيهَا
لانڈی (داونو) د ہغی نہ نہرونہ ہمیشہ بہ وی پہ ہغی کبھی پہ حکم د رب خپل			
تَحِيَّتُهُمْ	فِيهَا	سَلَامٌ	
د ملاقات دعا د ہغوی بہ پہ ہغی کبھی سلام وی			
اوہلتہ بہ د ہغوی د ملاقات دعا سلام وی			

قوله تعالى: وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ

پہ دوزخ کبھی دشیمان خطاب۔ اللہ ﷻ چہ کلہ د بندیکانود قضا نہ او زگارشی۔ مؤمنان جنت تہ او کافران دوزخ تہ اورسی ہغہ وخت بہ ابلیس ملعون پہ دوزخ کبھی اودریری ہغوی تہ بہ وانی چہ د اللہ ﷻ وعدی ربتونی او پہ حقہ وی۔ ہم د رسولانو پہ تابعدارنی کبھی خلاصی او سلامتی وہ۔ زما وعدی خو دھوکہ وہ۔ ما خو بہ تاسو پہ غلطہ لار اچولو د پارہ تاسو تہ شنہ باغونہ خودل۔ زما خبری ہی دلیلہ وی اوزما خبری ہی حجتہ وی۔ زما پہ تاسو بانڈی ہیخ زور او غلبہ نہ وہ۔ تاسو بہ ہسی زما پہ یو آواز

رامندی و ہلی، ما اووئیل او تاسو او منل، درسولانو ربتونوی وعدی د هغوی د دلیل نہ دک او از اود هغوی د کامل حجت دلیلونہ تاسو پریخودل د هغی خلاف او زما تابعداری مو او کړہ د خہ نتیجہ چہ نن تاسو پہ خپلو سترگو وینشی، دا ستاسو د خپلو کړو بدلہ ده، ما ملامتہ کوئی مه بلکه خپل نفس تہ الزام ورکړئی، گناہ ستاسو خپلہ ده تاسو دلیلونہ پریخودل تاسو زما خبری او منلی خو نن بہ زہ ستاسو پہ ہیخ کار رانہ شم، نہ بہ تاسو بیچ کړی شم او نہ بہ تاسو تہ خہ نفع دراورسوم، زہ خو ستاسو د شرک بہ وجہ ستاسو منکر یم، زہ صفا وایم چہ د اللہ ﷻ سرہ شریک نہ یم لکہ چہ د اللہ ﷻ ارشاد دی ﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ﴾ دې نہ لوی گمراہ خوک دې؟ خوک چہ د اللہ ﷻ نہ سوا نور رابلی چہ د قیامتہ پورې بہ د دوی رابلل قبول نہ کړی شی، بلکه د هغوی د رابللو نہ بہ صرف غافل وی اود محشر پہ ورخ د هغوی د بنمنان اود هغوی د عبادتونو منکران جوړشی، او بہ آیت کنبی دی ﴿كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا﴾ یقینا هغہ خلق بہ ددوی د عبادتونو منکر جوړشی اود هغوی د بنمنان بہ جوړشی، دا ظالمان خلق دی خکہ چہ د حق نہ نی مخ وارولو اود باطل منونکی جوړ شو د داسی ظالمانو د پارہ دردناک عذاب دی، نو ښکارہ خبرہ ده چہ د ابلیس دا خبری دوزخیانو سرہ پہ دوزخ کنبی د داخلیدو نہ پس بہ وی دې د پارہ چہ هغوی پہ حسرت ارمان او افسوس کنبی نور ہم زیات شی، خود ابن ابی حاتم یو حدیث شریف کنبی دی چہ حضور ﷺ فرمائی کله چہ وړاندینی او روستونی اللہ ﷻ راجمع کړی او پہ هغوی کنبی فیصلی او کړی نو د فیصلو پہ وخت کنبی بہ عامہ ویرہ وی، مؤمنان بہ وائی چہ پہ مونږ کنبی فیصلی کیږی اوس بہ زمونږ د سفارش د پارہ خوک اود ریری؟ حضرت عیسیٰ ﷺ حضرت آدم ﷺ حضرت نوح ﷺ حضرت ابراہیم ﷺ حضرت موسیٰ ﷺ بہ حضرت عیسیٰ ﷺ له لارشی حضرت عیسیٰ ﷻ بہ فرمائی نبی امی ﷺ له ورشنی نو هغوی بہ مالہ راشی، ماتہ بہ اللہ ﷻ د اودریدلو اجازت را کړی، هغہ وخت بہ زما د مجلس نہ ښکلې او مزیدارہ خوشبو خورہ شی چہ دې نہ وړاندې بہ داسی خوشبو چا نہ وی رابنکلې، زہ بہ روان شم او رب العالمین له بہ لارشم، زما د سرد ویشتونہ واخلہ تر د پښو د گوتوپورې بدن بہ ټول نورانی شی اوس بہ زہ سفارش کوم او اللہ ﷻ حق تبارک و تعالیٰ بہ نی قبولی، د دې پہ کتلو بہ کافران خلق وائی چہ راځئی مونږ ہم چرتہ خوک سفارشی راولو، اود دې د پارہ د ابلیس نہ بغیر مونږ سرہ خوک دی؟ هغہ مونږ دھوکہ کړی وو ځئی چہ هغہ له ورشو، رابہ شی او ابلیس تہ بہ وائی چہ مؤمنانو خو سفارش بیاموند او تہ زمونږ د پارہ شفاعت کونکې جوړشہ خکہ چہ مونږ خو گمراہ کړی ہم تایو د دې اوریدو سرہ بہ دا ملعون اودریری د هغہ د مجلس نہ بہ داسی گندہ بوئی خورشی چہ دې نہ وړاندې بہ یوې پوزې تہ داسی خراب بوئی نہ وی رسیدلې بیا بہ هغہ وائی د هغہ بیان پہ دې آیت کنبی دی، (۱) محمد بن کعب قرظی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کله دوزخیان خپل صبر او بی صبری یو شان بیان کړی هغہ وخت بہ ملعون هغوی تہ دا وائی هغہ وخت بہ هغوی د خپلو ځانونونہ ہم ویزارہ وی، آواز بہ اوشی چہ ستاسو د دې وخت د ویزارنی نہ ہم ډیرہ ویزاری د اللہ ﷻ د طرف نہ تاسو نہ هغہ وخت وہ چہ کوم وخت بہ تاسو د ایمان طرف تہ رابللې کیدنی او تاسو بہ انکار کولو.

قیامت کنبی د دوو کسانو خطاب: عامر شعبی رضی اللہ عنہ فرمائی د ټولو خلقو پہ وړاندې بہ هغہ ورخ دوه کسان خطبہ ورکولو د پارہ اودریری، حضرت عیسیٰ بن مریم رضی اللہ عنہ تہ بہ اللہ ﷻ او فرمائی چہ آیا تا خلقو تہ وئیلې ووجه تاسو اللہ ﷻ نہ سوا ما او زما مورخپل معبودان جوړ کړئی، دا آیتونو ﴿هَذَا يَوْمُ نَبْتِ الصِّدِّيقِينَ﴾ پورې ہم پہ دې بیان کنبی دی، او ابلیس بہ اودریری او وائی بہ ﴿وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطٰنٍ﴾ د خرابو خلقو انجام اود هغوی د درد او غم اود ابلیس د جواب ذکر کولو سرہ اوس د نیکانو خلقو انجام بیانولې شی

(۱) مجمع الزوائد: ۱۰/۳۷۹، التقريب: ۱/۴۸۰.

جہ ایماندار د نیکو عملونو والا خلق بہ جنتونو تہ خی۔ چرتہ چہ زرہ غواہی خی دی راخی دی گرخی راگرخی او خوری او خکی دی۔ د ہمیشہ د پارہ دی ہم دلتہ اوسیری پاتی شوی آرزوگانی، نہ بہ نی زرہ مریبی، نہ بہ نی طبیعت خرابیری، نہ بہ مرہ کولہ شی او نہ بہ راویستلی شی او نہ بہ نعمتونه کم وی۔ ہلتہ بہ ہغوی تحفہ ہم سلام او سلام وی لکہ چہ ارشاد دی ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا﴾ یعنی چہ کلہ جنتیان جنت تہ لارشی نود ہغی دروازی بہ د ہغوی د پارہ کولاولہ شی اود ہغہ خای شوکیدار بہ ہغوی تہ سلام علیک وانی الخ۔ او پد آیت کنبی دی چہ د ہری دروازی نہ بہ ہغوی سرہ فریستی راخی او سلام علیکم بہ وانی او پد آیت کنبی دی چہ ہلتہ بہ تحیہ اوسلام اورولہ شی۔ او پد یوبل آیت کنبی دی ﴿دَعُوهُمْ فِيمَا سُخِّنْكَ اللَّهُ وَمَتَّبِعْهُمْ فِيهَا سَلَامٌ﴾ دہغوی آواز کول بہ ہلتہ داللہ ﷻ پاکہ بیانول وی اود ہغوی تحفہ بہ ہلتہ سلام وی اود ہغوی آواز بہ د اللہ ﷻ رب العزت حمد وی۔

الْمُتَرِّ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ
ایا تہ نہ گوری چہ خرنگی بیان کرو اللہ
ایا تہ نہ گوری چہ اللہ ﷻ خنگہ د پاکہ
مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ
مثال اد کلمہ پاکہ پشان د ونہ پاکہ چہ بیخ (جرہی) د ہغی محکم وی
کلمہ مثال بیان کرہ دی چہ ہغہ د یوی پاکہ ونہ پد شان دہ د ہغی جرہی (پہ زمکہ کنبی)
وَفَرَعَهَا فِي السَّمَاوَاتِ ۗ تُوْتِقُ أَكْهَامًا كُلَّ حِينٍ يَا ذُن
او خانگی د ہغی بہ آسمان کنبی وی ورکوی امیوہ خپلہ ہروختی بہ حکم
مضبوطی او بناخ تہ بہ آسمان کنبی دی ہغہ د خپل رب پہ حکم سرہ پہ ہر فصل کنبی خپلہ میوہ
رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ۝
درب خپل او بیانوی اللہ دا مثالونہ د پارہ د خلقو د پارہ د دی چہ ہغوی نصیحت قبول کرہ
ورکوی او اللہ ﷻ خلقو د پارہ مثالونہ خکہ بیانوی چہ ہغوی ترہ نہ سبق واخلی
وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ
او مثال اد کلمہ خبیثی (پلیستی) پشان د ونہ خبیثی (بد ذاتی) دی چہ ایستلی شوی وی
اود یوی ناپاکہ خبری مثال د یوی ناپاکہ ونہ پشان دی چہ د زمکہ د پاسہ راوویستلی
مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَالَهَا مِنْ قَرَارٍ ۝
د سر د زمکہ نہ چہ نہ وی ہغی د پارہ ہیخ قرار
شی او د ہغی ہیخ مضبوطیا نہ وی

قوله تعالیٰ: مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً
 کلمہ طیبہ او شجرہ طیبہ: حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی د کلمہ طیبہ نہ مراد ﴿لا الہ الا اللہ﴾ گواہی دہ۔ د پاکہ ونہ پد شان مؤمن دی اود ہغہ جرہہ مضبوطہ دہ۔ یعنی د مؤمن پہ زرہ کنبی ﴿لا الہ الا اللہ﴾ کلکہ شوی دہ۔ د دی بناخ پہ آسمان کنبی دی یعنی د دی دتوحید د کلمہ پہ وجہ د دی اعمال د آسمان طرف تہ اوچتولہ شی۔ د نورو دیرو مفسرینونہ ہم دا مروی دی چہ دی نہ مراد د مؤمن اعمال دی اود دہ پاک

اقوال او نیک کاروند. مؤمن د کھجورې دونې په شان دې هروخت هرسحر هر ماہنام د هغه اعمال د آسمان طرف ته روان وی خیرې.

دشجرۃ طیبۃ نه مراد دکھجورې ونه ۵۵: رسول الله ﷺ له د کھجورو یوه غنچه راوړلې شوه نو هغوی ﷺ هم د دې آیت رومبسی حصه تلاوت کړه او ونې فرمائیل چه د پاکې ونې نه مراد هم د کھجورې ونه ده. (۱) په صحیح بخاری شریف کښې دی دحضرت عبدالله بن عمر ؓ نه نقل دی چه مونږ حضور ﷺ سره ناست وو چه هغوی اوفرمائیل ماته اوبنائې هغه کومه ونه ده چه دمسلمان مشابہ ده، د کومې پانړې چه نه رژیږی نه په یخنسې کښې نه په گرمسې کښې او خپله میوه هر موسم کښې راوړی. حضرت عبدالله بن عمر ؓ فرمائی چه زما په زړه کښې راغله چه اووایم چه هغه د کھجورې ونه ده خو ما اوکتل چه په مجلس کښې حضرت ابوبکر صدیق ؓ دې حضرت عمر ؓ دې او هغوی چپ دی نوزه هم چپ شوم. حضور ﷺ اوفرمائیل هغه د کھجورې ونه ده. کله چه د دې خای نه پاڅیدو لارو نو ما خپل پلار حضرت عمر ؓ ته دا ذکر اوکړو نو هغوی اوفرمائیل زما خوره بچیہ که چرې تا دا جواب ورکړې وونو دا به ماته د ټولو څیزونونه ډیر گران وې. (۲) دحضرت مجاهد ؓ قول دې چه زه د مدینې شریفې پورې حضرت ابن عمر ؓ سره ووم خو صرف دیو حدیث نه بل یو روایت هم هغه د رسول الله ﷺ نه روایت کونکې نه دی اوریدلې. په دې کښې دی چه دا سوال هغوی هغه وخت کښې کړې وو کله چه دهغوی په وړاندې د کھجورې دونې دتخم شیرہ راوړلې شوې وه. زه داسې چپ پاتې شوم چه زه په هغه مجلس کښې د ټولو نه کم عمر ووم. او په روایت کښې دی چه د جواب ورکوونکوخیال هغه وخت دختگلی ونو طرف ته لارو.

ابن ابی حاتم کښې دی چه چا رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو چه حضور ﷺ مالداران خلق په درجاتو کښې ډیر وړاندې شو. حضور ﷺ اوفرمائیل یاد ساته که چرې د ټولې دنیا څیزونه راجمع کړې شی نو هغه به هم آسمان ته اونه رسی. تاته داسې عمل اوبنائیم د کوم جرړې چه مضبوطې او بناخونه شی په آسمان کښې وی هغه تپوس اوکړوهغه څه دی؟ ونې فرمائیل ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَكْبَرُ سُبْحَانَ اللَّهِ الْمَعْدُودِ﴾ دهر مانځه نه پس لس ځل وایه دکوم اصل چه مضبوط او دکوم بناخونه چه په آسمان کښې دی. ابن عباس ؓ فرمائی چه هغه پاکه ونه په جنت کښې ده او هر وخت خپلې میوې ورکوی. یعنی سحر ماہنام هرہ میاشت کښې یا هرې دوه میاشتې پس یا هر شپږ میاشتو کښې یا هر اووه میاشتې پس یا هرکال. خو د الفاظو ظاهری مطلب خو دا دی چه دمؤمن مثال د دغه ونې په شان دې دکومې میوې چه په هر موسم کښې ژمی اوړی ورځ او شپه کښې وی. دغه شان د مؤمن اعمال شپه ورځ هر وخت خیرې د ده د رب په حکم یعنی کامل ښه او ډیر مزیدار الله ﷻ د خلقو د عبرت د پارہ د هغوی د سوچ او فکر اود هغوی د نصیحت د پارہ واضحه مثالونه بیانوی.

کلمه خبیثه او شجرۃ خبیثه: بیا د خرابې کلمې یعنی کافر مثال بیان فرمائی چه کومو هیڅ اصل نه وی نه مضبوطې وی. دې مثال د "اندرائن" د ونې په شان دې کوم ته چه حنظل او شیریان وانې (۳) (دا یوه ونه ده چه د دې میوه په کتو کښې ډیره ښکلې وی خو په خوند کښې ډیره بې مزې او بې خونده وی) په یو موقوف روایت کښې د حضرت انس ؓ نه هم راغلې دې او هم دغه روایت مرفوعاً هم راغلې دې. د دې ونې جرړې د زمکې په بیخ کښې نه وی. معمولې دیکې سره پریوخی. دغه شان کفر هم بې جرړې او بې بناخه وی د کافر هیڅ نیک عمل پورته خیرې اونه مقبول وی.

(۱) ترمذی کتاب التفسیر القرآن باب ومن سورۃ ابراہیم: ۲۱۱۹ وسنده صحیح.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب قوله ﴿كشجرة طيبة أصلها ثابت﴾: ۴۶۹۸، صحیح مسلم: ۲۸۱۱.

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ ابراہیم: ۳۱۱۹ وسنده صحیح.

يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا
مضبوطی اللہ ہغہ کسان چي ایمان نی راو رو
...اللہ مومنان د دغی پخې خبرې (کلمی طیبی)
بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ
پہ خبری محکمې سرہ پہ ژوند د دنیا کنبی او پہ آخرت کنبی او گمراهه کوی اللہ ظالمان
پہ برکت د دنیا پہ ژوند کنبی او پہ آخرت کنبی ہم ثابت قدم ساتی او اللہ ظالمان گمراهه کوی
وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ
او کوی اللہ ہغہ کار چي غواری نی ہغہ
او اللہ چي خہ غواری ہغہ کوی

قوله تعالى: يَثْبُتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا

دقبوسوال جواب او عذاب او ثواب: صحیح بخاری شریف کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ د مسلمان نہ کله د هغه په قبر کنبی سوال کیری نو هغه گواهی ورکوی چہ د اللہ ﷻ نه سوا بل څوک د عبادت لائق نشته او محمد ﷺ د اللہ رسول دی. هم دا مراد د دې آیت دی. (۱)

د مومن دروغ وتلو کیفیت: په مسند کنبی روایت دی چہ مونږ دیو انصاری په جنازه کنبی حضور ﷺ سره وو. قبرستان ته چہ اورسیدو، نو تراوسه پورې لا قبر تیار نه وو هغوی ﷺ کیناستل نو مونږ هم دهغوی نه چاپیره داسې کیناستو لکه چہ زمونږ په سرونو مرغشی وی. حضور ﷺ سره چہ کوم ډکې وو په هغې باندي په زمکه کرخي ويستلې چہ سرنی اوچت کړو دوه درې ځل نی او فرمائیل چہ د قبر د عذاب نه پناه غواړنی. بنده چہ کله د دنیا په آخری وخت کنبی اود آخرت په رومی وخت کنبی وی نو هغه له د آسمان نه دنورانی مخونو فربتې راځی لکه چہ دهغوی مخونه دنمر په شان وی. هغوی سره جنتی کفن او جنتی خوشبو وی. هغه سره د هغه ځای پورې کینی چرته چہ د ده نظر رسی. بیا د مرگ فربتنه راشی اود هغه سر سره کینی او فرمائی ای پاکه روحه د اللہ ﷻ دمغفرت او دهغه درضا طرف ته روان شه. هغه دومره په آسانتی سره راوځی لکه چہ د مشک نه د اوبو شاڅکی راوځی. د یوې سترگې د رپ برابر وخت د پاره هم هغه فربتې د هغه په لاس کنبی نه پریردی ډیر زړنی ترې واخلي او په جنتی کفن او جنتی خوشبو کنبی ساتی. پخپله د دې روح نه هم د مشکونه ډیر ښکلی بونی راوځی چہ په مخ د زمکې به داسې خوشبونی چا نه وی بوی کړې. هغوی دا واخلي او د آسمان طرف ته نی اوړی. د فربتو د کومې ډلې څواکې چہ تیریرې هغوی وائی چہ دا پاک روح د چا دی دوی چہ د ده کوم ښانسته نوم دنیا کنبی مشهوروی ورته نی ښائی او د هغه د پلار نوم هم. د دنیا آسمان ته په رسیدو باندي دروازې کولایرې. د آسمان دروازه کولایرې اود هغه ځای فربتې دوئم آسمان پورې او د دوئم آسمان فربتې درئم آسمان پورې.

دغه شان تر اووم آسمان پورې رسی. اللہ ﷻ فرمائی زما دبنده کتاب علیین کنبی اولیکنی اودې زمکې طرف ته واپس کړنی. دې ما هم دې نه پیدا کړې او هم د دې نه به نی واپس راوباسم. بیا د هغه روح هم دهغه بدن ته واپس کولې شی. ده له دوه فربتې راځی هغه کینوی اوسوال کوی چہ ستا رب

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (یثبت الله الذین امنوا بالقول الثابت) ۴۶۹۹، صحیح مسلم: ۲۸۷۱، ابوداؤد: ۴۷۵۰، ترمذی: ۳۱۲۰، معناه عبدالرزاق: ۲۷۳۷.

خوک دے؟ ہغہ جواب ورکوی اللہ ﷻ. ہغوی بیا تپوس کوی چہ ستا دین کوم یو دے ہغہ جواب ورکوی اسلام. بیا سوال کولے شی ہغہ سرے خوک دے چہ تاسو تہ لیرلے شوی وو؟ ہغہ بہ وانی رسول اللہ ﷺ دے. فرہنتے بہ تپوس کوی تاتہ خنکہ معلومہ دہ؟ ہغہ بہ وانی ما کتاب اللہ لوستلے وو بہ دہ مہ ایمان راورے وو اورہنتیا مہ منلی وو. ہغہ وخت د آسمان نہ یو آواز کونکے آواز کوی چہ زما بندہ رہنتونی دے دہ د پارہ جنتی فرش خور کرئی او جنتی جامی ورواغوندونی اود جنت طرف تہ ورتہ دروازہ کولاؤ کرئی. نو د جنت روح خوشحالونکے خوشبودارہ ہوا بہ دہ تہ راخی. دہغہ قبر بہ پہ اندازہ دہ د نظر کولاؤ کرے شی. ہغہ لہ بہ یو ہناستہ نورانی مخ والا ہنکلے کپرو والا او ہنہ خوشبوئی لگولے شوی راشی دہ تہ بہ وانی تہ خوشحالہ شہ، ہم د دے ورخے وعدہ تاسرہ کولے شوی. دہ نہ بہ تپوس کوی تہ خوک نی؟ ستا د مخ نہ خو ہم ہنیکرہ پہ نظر راخی. ہغہ بہ جواب ورکوی چہ زہ ستا نیک عمل یم. ہغہ وخت مسلمان آرزو کوی چہ یا اللہ قیامت زر راولے چہ زہ د خپل اہل عیال ملک او مال طرف تہ واپس شم.

دکافر د روح وتلو کیفیت: اوکافر سرے چہ کلہ د دنیا آخری وخت او د آخرت د شروع پہ وخت کنبے وی ہغہ لہ دتورو مخوتووالا آسمانی فرہنتے راخی او ہغوی سرہ دوزخی تہات (بوجنتی) وی ترکوم خای پورے چہ دہ نظر رسی ہغہ خای پورے کینی. بیا ملک الموت ﷻ راخی او دہ سر تہ کینی او فرمانی اے خبیث روحہ د اللہ ﷻ د غضب او غصے طرف تہ راوان شہ. دہغہ روح پہ بدن کنبے پتیرے گرخی کوم چہ یرپہ سختی سرہ راویستے شی. ہم ہغہ وخت دسترگی پہ رپ کنبے فرہنتے دہغہ دلاس نہ واخلی او ہغہ د دوزخ پہ پورے کنبے رانغاری. دے نہ داسے بوی خے چہ پہ مخ د زمکے دے نہ خراب بوی چا نہ وی بوی کرے. اوس دوی دا واخلی او پور تہ نی خیروی د فرہنتو د کومے دلے سرہ چہ تیریرے ہغوی تپوس کوی دا خبیث روح د چا دے. ہغوی دہ چہ پہ دنیا کنبے کوم خراب نوم وی ہنانی اود دہ د پلار نوم ہم. د دنیا آسمان تہ پہ رسیدو بانڈے دروازہ کولاوول غواری خو نہ کولاویرے. بیا رسول اللہ ﷺ آیت (لَا تَفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلْبِغَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخَيْاطِ وَكَذَلِكَ نُجْزِي الْمُجْرِمِينَ) تلاوت کرے چہ نہ دہغہ د پارہ د آسمان دروازے کولاؤ شوی نہ ہغہ جنت تہ لار شو تر دے پورے لکہ چہ د ستنے دسوم نہ اوبن تیرشی. اللہ ﷻ حکم فرمانی دہ کتاب پہ سجین کنبے اولیکئی چہ د تولو نہ لاتدے زمکہ کنبے دے نو د ہغہ روح ہم دہغہ خای نہ ورغورزولے شی. بیا حضور ﷺ آیت (وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخَطَّفَهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوَىٰ بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحَابٍ) تلاوت کرے. یعنی اللہ ﷻ سرہ چہ خوک شرک اوکری نو لکہ چہ ہغہ د آسمان نہ راہرے تولویا ہغہ مرغی اوچت کرے یا نی چرتہ ہوا لری کندہ کنبے اوغورزوی. بیا د ہغہ روح ہم د ہغہ بدن تہ واپس کرے. ہغہ لہ دہ فرہنتے راشی چہ راوچت نی کرے او تپوس کوی چہ ستا رب خوک دے؟ ہغہ بہ ہانی ہانی سرہ جواب ورکوی چہ ماتہ پتہ نشتہ. بیابہ تپوس کولے شی ستا دین کوم یو دے؟ ہغہ بہ بیا ہانی ہانی سرہ جواب ورکوی چہ ماتہ دا ہم پتہ نشتہ. بیا بہ تپوس کوی چہ ہغہ خوک وو چہ تاسولہ درلیرلے شوی وو؟ ہغہ بہ ہانی ہانی کولوسرہ وانی چہ ماتہ پتہ نشتہ. ہم ہغہ وخت د آسمان نہ یو آواز کونکے آواز کوی زما بندہ دروغزن دے دہ د پارہ د دوزخ د اور فرش خور کرئی اود دوزخ د طرف نہ ورتہ دروازہ کولاؤ کرئی. ہلتہ نہ بہ ہغہ لہ د دوزخ ہوا او گرمالی رسیرے. او دہغہ قبر بہ پہ ہغہ دومرہ راتنگ کرے شی چہ دہ پونہنتی بہ پہ یو بل کنبے ورنوخی. یر خراب او ویرونکے صورت والا خرابو خیرنو جامو کنبے یو بدبودارہ سرے دہ لہ راشی اووانی بہ چہ اوس پہ غمناک شہ ہم د دے ورخے بہ تا سرہ وعدہ کولے شوی. دے بہ تپوس کوی

تہ ٹوک نی؟ ستا د مخ نہ خو ہدی خاخی ہغہ بہ وائی چہ زہ ستا د بدو عملونو مجسم یم نو دی بہ دعا کوی چہ یا اللہ قیامت دی رانہ شی^(۱) (ابوداؤد نسائی ابن ماجہ وغیرہ)

پہ مسند کنبی روایت دی چہ د نیک بندہ د روح د وتویہ وخت کنبی د آسمان او زمکی پہ مینخ کنبی فریستی اود آسمانونو فریستی تہل پہ دہ رحمت رالیبری. اود آسمانونو دروازی دہغہ د پارہ کولاولی شی د ہری دروازی د فریستو دعاوی چہ د دہ پاک او نیک روح د ہغوی پہ دروازہ او چیڑوئی الخ اود بد سری بارہ کنبی دی چہ د دہ پہ قبر کنبی یوہ پندہ او گونگئی فریستہ مقرر وی د چا پہ لاس کنبی چہ یو گرخ وی کہ ہغی بانڈی یو لوی غر او وھلی شی نو ہغہ بہ ہم خاوری شی۔ ہغہ دی وھی دی خاوری شی اللہ ﷻ نی بیا جور کپی او چہ خنگہ وی نو ہغہ شان شی، نو فریستہ ہغہ بیابہ گرخ وھی دی داسی چغی وھی چہ د انسانانو او پیریانونہ علاوہ باقی تہل مخلوق ہغہ اوری^(۲) حضرت براء ؓ فرمائی ہم دی آیت نہ د قبرد عذاب ثبوت کیبری^(۳) حضرت عبداللہ ؓ ہم ددی آیت پہ تفسیر کنبی فرمائی مراد د دی نہ د قبر سوال جواب کنبی مؤمن تہ استقامت ملاویدل دی. مسند عبد بن حمید کنبی دی حضور ﷺ فرمائی کلہ چہ بندہ پہ قبر کنبی کیخودی شی او خلق تری واپس شی اوس لا د ہغوی د تک او خپلو آواز د ہغہ پہ غورونو کنبی وی چہ دہ فریستی ہغہ لہ رشی او ہغہ کینوی او تپوس تری کوی چہ د دی سری بارہ کنبی تہ خہ وائی؟ مؤمن جواب ورکوی چہ زما گواھی دہ چہ ہغہ د اللہ ﷻ بندہ او د ہغہ رسول دی نو دہ تہ وئیلی کیبری چہ گورہ پہ جہنم کنبی دا ستا خانی وو لیکن اوس دا بدل کری شو اللہ ﷻ تالہ پہ جنت کنبی دا خانی درکرو. فرمائی چہ دہ تہ دوارہ خایونہ بنکاری. د حضرت قتادہ ؓ فرمان دی چہ د دہ قبر او یا گزہ پلنولی شی او د قیامتہ پوری شینکی او آبادنی نہ دک وی^(۴).

ددی امت بہ پہ قبرونو کنبی از مینبت گولی شی: مسند احمد کنبی دی حضور ﷺ فرمائی چہ د دی امت از مینبت د ہغوی پہ قبرونو کنبی کیبری. پہ دی کنبی دا ہم دی چہ مؤمن ہغہ وخت دا خواہش کوی چہ ما پریردنی زہ خپلو خلقو تہ دا زیری ورکوم. ہغوی وائی اودریرہ. پہ دی کنبی داہم دی چہ منافق تہ ہم د ہغہ دوارہ خایونہ خودلی شی. فرمائی چہ ہر سری پہ کوم دین بانڈی مر وی پہ ہغی بہ اوچتولی شی. مؤمن پہ خپل ایمان بانڈی او منافق پہ خپل نفاق. د مسند احمد پہ روایت کنبی دی چہ کومہ فریستہ راحی د ہغی پہ لاس کنبی د اوسپنی گرخ وی. مؤمن د اللہ ﷻ توحید او معبودیت اود محمد ﷺ عبدیت او رسالت گواھی ورکوی. پہ دی کنبی داہم دی چہ پہ جنت کنبی خپل کور او وینی نو ہغی تہ تلل غواری خو ہغہ تہ وئیلی شی چہ اوس ہم دلته آرام او کرہ. د دی پہ آخر کنبی دی چہ صحابہ کرامو ؓ عرض او کرو یارسول اللہ ﷺ چہ کلہ د یوی فریستی پہ لاس کنبی گرخ او وینی نو حواس بہ نی قائم وی نو ہغوی ﷺ ہم دا آیت اولوستلو چہ د اللہ ﷻ د طرف تہ بہ ہغوی تہ ثابت قدمی ملاویبری^(۵).

مؤمن تہ بہ د روح وتلو پہ وخت کنبی فریستی پخیر راغلی وائی: حدیث شریف کنبی دی چہ د روح وتلو پہ وخت کنبی مؤمن تہ وئیلی شی چہ ای داطمینان والا روحہ چہ پہ پاک بدن کنبی وی راوخہ د

(۱) احمد: ۴/۲۸۷ ابوداؤد کتاب السنۃ باب المسئلۃ فی القبر و عذاب القبر: ۴۷۵۳، وهو حسن، نسائی: ۲۰۰۳، مختصراً ابن ماجہ: ۱۵۴۸، حاکم: ۱/۳۷.

(۲) احمد: ۴/۲۹۵ وهو حسن بالشواہد.

(۳) صحیح مسلم کتاب الجنۃ باب عرض مقعد المیت من الجنۃ والنار علیہ والبیات عذاب القبر والتعوذتہ: ۲۸۷۱ مرفوعاً.

(۴) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ماجاء فی عذاب القبر: ۱۳۷۴، صحیح مسلم: کتاب الجنۃ باب عرض مقعد المیت من الجنۃ والنار علیہ والبیات عذاب القبر: ۲۸۷۰، ابن حبان: ۳۱۲۰، السنن الکبری: ۲۱۷۶، احمد: ۳/۲۳۳، ۱۲۶، الایمان لابن مندہ: ۱۰۶۶.

(۵) احمد: ۳/۴۰۳ وسندہ حسن، البزار: ۸۷۲، مجمع الزوائد: ۴۷/۳، ۴۸۰.

تعریفونو والا جو پرشہ او خوشحالہ شدہ. پہ راحت او آرام درحیم او کریم اللہ ﷻ پہ رحمت سرہ. پہ دے کنبے دی چہ د آسمان فرہنتے دہ تہ پہ خیر راغلی وائی او ہم دغہ خوشخبری او زیرے اوری. او پہ دے کنبے دی چہ د خراب انسان روح تہ وئیلی شی چہ ای خبیث روحہ د خبیث بدن نہ راوخہ خراب جو پرشہ او تیارشہ اود اور پہ شان اوبو خکلو دیارہ اود وینو زووخکلو دیارہ او ددے پہ شان دنورو بی شمیرہ عذابونو دیارہ. پہ دے کنبے دی چہ د آسمان فرہنتے د ہغہ د پارہ دروازے نہ کولاووی او وائی خرابی او ملامتیا سرہ واپس شہ ستا د پارہ دروازہ نہ شی کولاویدلے. (۱)

د مؤمن روحتا درینیمو پہ کپو کنبے اوری: او پہ روایت کنبے دی چہ آسمانی فرہنتے د نیک روح د پارہ وائی اللہ ﷻ دے پہ تا باندے رحمت او کپی او پہ ہغہ بدن باندے ہم چہ کوم کنبے تہ وے. تردے چہ ہغہ اللہ ﷻ تہ رسوی نود ہغہ خائے نہ ارشاد کیبے چہ دے د آخری وخت پورے یوسنی. پہ دے کنبے دی د کافر د روح بدبونی بیانولو سرہ حضور ﷺ خپل خادر مبارک پہ خپلہ پوزہ مبارکہ کیخودو. (۲) او پہ روایت کنبے دی چہ د رحمت فرہنتے د مؤمن د روح د پارہ جنتی سپین رینیم راوری راخی د یو یو لاس تہ دا روح اخستل غواری. کلہ چہ دا د مخکینو مؤمنانو روحونوسرہ ملاویری نولکہ چہ یو نوے سرے د سفر نہ راشی اود ہغہ د کور خلق خوشحالیری دہغے نہ زیات دا روحونہ دے روح سرہ پہ ملاویدلو باندے خوشحالیری او تپوس کوی چہ دفلانکی خہ حال دے خویدے کنبے بعضے وائی چہ اوس لا سوال جواب مہ کوئی لہ شان آرام تہ نی پریردنی. دے خو اوس دغم نہ راخلاص شوے دے خو ہغہ جواب ورکوی چہ ہغہ خو مے شوے تاسو تہ نہ دے رسیدلے. ہغوی وائی چہ پریردہ د ہغہ ذکر ہغہ خپلے مور ہاویہ لہ تلے دے.

د کافر روح زمکہ کنبے لاندے غورخولے کیبے: پہ روایت کنبے دی چہ کلہ د کافر روح د زمکے دروازے لہ راوستلے شی نودہغہ خائے خوکیدارے فرہنتے دہغہ دبد بونی نہ ویریری (۳) او آخرہغہ د تولونہ لاندے زمکے تہ رسوی. حضرت عبداللہ بن عمرو ؓ فرمائی د مؤمنانو روحونہ جابین او کافرانو روحونہ "برہوت" نومے حضرموت قید خانہ کنبے جمع کولے شی د ہغہ قبر یر تنگ شی. ترمذی شریف کنبے دی چہ د مری پہ قبر کنبے کیخودونہ پس ہغہ لہ دوه تورشکلو ککو سترگو والا فرہنتے راخی یو منکر او بل نکیر. د دہ جواب اوریدوسرہ وائی چہ مونر تہ علم ووجہ تہ بہ ہم داسے جواب ورکوی. بیا د ہغہ قبر کولاوولے شی او نورانی کولے شی او وائی چہ اودہ شدہ. دے وائی چہ زہ خود خپل کور خلقو تہ وایم خو دا دوارہ بہ ورته وائی چہ تہ د ناوے پہ شان بی فکرہ خوب اودہ شدہ ہغہ ناوے چہ د ہغہ د کور د خلقو نہ چہ ہغہ تہ دتولونہ زیاتہ گرانہ وی ہغہ راپاخوی او تردے پورے چہ اللہ ﷻ بہ ہغہ ددے خوب خائے نہ راپاخوی.

پہ قبر کنبے د منافق جواب: منافق بہ جواب کنبے وائی چہ خلقو بہ خہ وئیل ما بہ ہم خہ وئیل خو پوہیدلم نہ. ہغوی بہ وائی چہ مونر تہ خو پتہ وہ چہ ستابہ ہم دا جواب وی. ہم ہغہ وخت بہ زمکے تہ حکم کولے شی چہ راغونڈہ شدہ، ہغہ بہ راغونڈیری تردے چہ د ہغہ بہ یوہ پوبستنی بلہ کنبے نئوخی. بیا بہ ہغہ تہ عذاب ورکولے شی تردے چہ اللہ ﷻ کلہ قیامت قائم کری او ہغہ د قبرنہ راوچت کری. (۴) او پہ حدیث کنبے دی چہ د مؤمن پہ جواب کنبے بہ وائی چہ تہ خو ہم پہ دے ژوندے وے او ہم پہ دے مری شوے نی او ہم پہ دے باندے بہ تہ اوچتولے شی.

(۱) ابن ماجہ کتاب الزہد، باب ذکر الموت والاستعداد لہ: ۴۲۶۸، ۴۲۶۹، وسندہ حسن، احمد: ۱۴۰/۲، السنن الکبری: ۱۴۴۲

(۲) صحیح مسلم کتاب الجنۃ باب عرض مقعدالمیت من الجنۃ والنار: ۲۸۷۲.

(۳) نسائی کتاب الجنائز باب ما یلقی بہ المؤمن من الکرامۃ عند خروج نفسہ: ۱۸۳۴، وهو صحیح، حاکم: ۳۵۲/۱، ابن حبان: ۳۰۱۴.

(۴) ترمذی کتاب الجنائز باب ماجاء فی عذاب القبر: ۱۰۷۱، وسندہ حسن، ابن حبان: ۳۱۱۷.

پہ قبر کنبی مونغ روژي زکوٰۃ وغيره هم د انسان حفاظت کوي: په ابن جرير کنبی د رسول الله ﷺ ارشاد دي د هغه قسم دچا په لاس کنبی چه زما خان دي چه مري ستاسو دخپلو آوازونه اوري کله چه تاسو هغه بنسج کړنی او واپس کيړنی. که هغه په ايمان باندي مړ وي نو مونغ دهغه سر ته وي زکوٰۃ بنی طرف ته وي روژي گس طرف ته وي نيکنی مثلاً صدقه خيرات صله رحمی بنیگره خلقو سره احسان وغيره د ده د پنبو طرف ته وي. کله چه د ده د سر طرف نه څوک راځي نومونغ وانی دي ځای نه دتلو ځای نشته، د بنی طرف نه نی زکوٰۃ منع کوي د گس طرف نه نی روژي او د پنبو د طرف نه نوري نيکنی. نو ده ته ونيلي شي چه کينه نو دي کيني او هغه ته داسي معلوميري لکه چه نمر دوييدو ته نژدي دي هغوی وانی چه گوره کوم تپوس مونږ کوو دهغې جواب راکوه هغه وانی چه تاسو پريږدنی اول زه مونغ کوم هغوی به وانی چه هغه خو به ته کوي اوس مونږ له زمونږ د سوالونو جواب راکړه. هغه به وانی چه بڼه ده تاسوڅه وانی؟ هغوی به وانی چه د دي سړی باره کنبی ته څه وانی او کومه گواهي ورکوي. هغه تپوس کوي چه د محمد ﷺ باره کنبی؟ جواب به ملاويږي چه او هم د هغوی ﷺ باره کنبی. دي وانی چه زما گواهي ده چه هغوی ﷺ د الله ﷻ رسول دي هغوی ﷺ د الله ﷻ د طرف نه مونږ له دليلونه راوړي دي مونږ هغوی ﷺ رښتونی منلی. بيا هغه ته ونيلي شي چه ته هم په دي باندي ژوندي ساتلي وي او هم په دي باندي مړ شوي او ان شاء الله هم په دي باندي به بيا راوچتولي شي. بيا د هغه قبر اویا لاسه کولاوولي شي او نورانی کولې شي اود جنت طرف ته ورته يوه دروازه کولاوولي شي او ورته ونيلي شي چه گوره داستا اصلی ځای دي. نو اوس خو به ده ته هم خوشحالی او مزي وي. بيا به د هغه روح په پاکو روحونو کنبی د شنو مرغويه قالب کنبی په جنتی ونو کنبی اوسيري. اود هغه بدن د څه نه چه دهغه شروع شوي وه هم دهغه طرف ته واپس کولې شي یعنی د ځاؤرو طرف ته (هم دا د آيت مطلب دي.

اسمان ته دنوی ختلی روح سره نور روحونه ملاقات کوي: او په روايت کنبی دي چه د مرگ د وخت راحت او نور کتلو سره مؤمن دخپل روح د وتلو خواهش کوي او الله ﷻ ته هم دهغه ملاقات خوښ وي. کله چه د هغه روح آسمان ته خيژي نو هغه له دمومنانو روحونه راځي او د خپلو پيژندگلو خلقو باره کنبی ترې تپوس کوي که چرې دي وانی چه هغه خو ژوندي دي نو خير او که دا وانی چه هغه فلاتکې خو مړ شوي دي نو دوی خفه شي او وانی چه دلته ته نه دي راوړلې شوي. مؤمن د هغه په قبر کنبی کينولې شي بيا د هغه نه تپوس کيږي چه ستا رب څوک دي هغه وانی چه زما رب الله دي. تپوس کولې شي چه ستا نبی څوک دي؟ دي وانی زمانبی محمد ﷺ دي، فرښته وانی چه ستا دين کوم يودي؟ دي جواب ورکوي زما دين اسلام دي. هم په دي کنبی دي چه د الله ﷻ د بنمن له کله مرگ راشي اود الله ﷻ د خنگان اسباب گوري نو نه غواړي چه د ده روح اوځي او الله ﷻ هم دهغه په ملاقات خوشحاله نه وي. په دي کنبی دي چه د ده نه سوال جواب او وهلو ټکولو نه پس وانی چه داسې اوده شه لکه پرې شوي مار) او په روايت کنبی دي چه کله دي د حضور ﷺ د رسالت گواهي ورکوي نو فرښته وانی تاته څنگه معلومه شوه، آيا تا د حضور ﷺ زمانه ليدلې؟ هم په دي روايت کنبی دي چه د کافر په قبر کنبی يوه داسې کنړه فرښته په عذاب ورکولو باندي وي چه نه به کله واورى اونه به رحم اوکړي. ()

فرښتې مؤمن ته سلام کوي او جنازه کنبی شرکت کوي: ابن عباس ﷺ فرمائی چه د مرگ په وخت کنبی مؤمن له فرښتې راځي او سلام کوي. د جنت زيږې ورکوي، د ده د جنازې سره ځي. خلقو سره د

(۱) حاکم: ۳۷۹/۱-۳۸۰ وسته حسن، ابن حبان: ۳۱۱۳، عبدالرزاق: ۶۷۰۳.

(۲) البزار: ۸۷۴ وسته صحيح، مجمع الزوائد: ۳/۵۲۰۵۲.

(۳) احمد: ۳۵۲/۶-۳۵۳، مجمع الزوائد: ۳/۵۱.

ده د جنازې په مونيخ کښې شريکيږي. او هم په دې کښې دې چه کافرانو له فرښتې راځي هغوی په مخونو او شاگانو باندې وهي دهغه نه د هغه په قبر کښې جواب هيروي. دغه شان ظالمان الله ﷻ گمراه کوي. د حضرت ابوقتاده انصاري ؓ نه هم داسې قول مروی دې. په دې کښې دې چه مؤمن وانی زما نبی محمد بن عبدالله دې. ډير ځل ده نه سوال کوي او هم دغه جواب ورکوي. هغه ته دوزخ ښائی او وانی که کوگک تلې نو ستا داځاي وو او جنت ورته ښائی او وانی چه دتوبې په وجه دې داځاي دې. حضرت طاؤس ؓ فرمائی په دنيا کښې ثابت قدمي په کلمه توحيد باندې استقامت دې. او په آخرت کښې ثابت قدمي د منکر نکير جواب دې. قتاده ؓ فرمائی چه خير او نيك عمل سره دنيا کښې ساتلې شي او په قبر کښې هم.

د مؤمن هر عمل که غټ وي او که وړوکې د عذاب قبر نه خلاصوي: ابو عبد الله حکيم ترمذی ؒ خپل کتاب نوادر الاصول کښې راوړي چه د صحابه کرامو ؓ ډلې سره حضور ﷺ د مدينې په جمات کښې فرمائيل چه تيره شپه ما عجيبه خبرې اوليدلې. اومې کتل چه زما يو امتي د قبر عذاب راگير کړې وو آخر د هغه اودس هغه خلاص کړو. ما يو امتي اوليدو چه شيطان هغه وحشی جوړ کړې وو خود الله ﷻ ذکر راغلو هغه ئی خلاص کړو. يو امتي مې اوليدو چه د عذاب فرښتو هغه راگير کړې نو د هغه مونيخ راغلو او هغه ئی خلاص کړو. يو امتي مې اوليدلو چه تندې هلاک کولو او کله به حوض له تلو نو دیکې به ورکولې شوې دهغه روژه راغله او په هغه باندې اوبه اوځکلې اومور ئی کړو. حضور ﷺ يو بل امتي اوليدو چه انبياء عليهم السلام حلقې جوړې کړې وې نو چه کومې حلقې له به تلو او کيناستو به نو دهغه ځای نه به اوچتولې شو هغه وخت د هغه د جنابت غسل راغلو اودهغه لاس ئی اونيوولو او ماسره ئی کينولو. يو امتي مې اوليدلو چه څلورو وارو طرفونه تيارې راگير کړې دې او لاندي باندې هم دې کښې راگير دې نو د هغه حج او عمره راغله او د تيارو نه ئی راوښتلو او رنرا ته ئی اورسولو. يو امتي مې اوليدلو چه هغه مؤمنانو سره خبرې کول غواړي خو هغوی هغه سره خبرې نه کوي. هغه وخت صله رحمې راغله او اعلان ئی اوکړو چه ده سره خبرې کوئې نو هغوی ورسره خبرې اترې شروع کړې. يو امتي مې اوليدلو چه هغه د خپل مخ نه د اور شغلې اخواکولو د پاره لاس وړاندې کوي په دې کښې د ده خيرات راغلو او دهغه په مخ باندې پرده شو اود هغه په سر باندې سورې جوړ شو. خپل يو امتي مې اوليدلو چه د عذاب فرښتو هغه د هر طرف نه قيد کړې وو خو دهغه د نيکنې طرف ته حکم کول او د بدنې نه منع کولو عمل راغلو اود هغوی د لاس نه ئی خلاص کړو اود رحمت فرښتو سره ئی ملاؤ کړو. خپل يو امتي مې اوليدلو چه په زنگونونو باندې پريوتې دې او په الله ﷻ او هغه کښې پرده ده. د هغه ښه اخلاق راغله او د لاس نه ئی اونيوولو او الله ﷻ ته ئی اورسولو. خپل يو امتي مې اوليدلو چه د هغه عمل نامه په گس طرف باندې ورکولې شوه خو د هغه د الله ﷻ نه ويره راغله او دهغه مخې ته ئی کړه. خپل يو امتي ما د دوزخ په غاړه اوليدو چه د الله ﷻ د ويرې نه ورباندې لږچيدل راغله او هغه ئی د دوزخ نه بچ کړوما خپل يو امتي اوليدو چه هغه پرمخې کړې شوې دې چه دوزخ کښې او غورزوی خو هغه وخت د الله ﷻ د ويرې نه ژړا راغله او هغه اوبښکو هغه بچ کړو. يو امتي مې د پل صراط په پل باندې تندکونه خوړل خود هغه په ما باندې درود ونيول راغله او د لاس نه ئی اونيوولو او نيغ ئی کړو او پورې وښتلو. يومې اوليدلو چه د جنت دروازې ته اورسيدو خو دروازه ورته بنده شوه. هغه وخت د لاله الاله گواهی راغله دروازې کولاؤ کړې او هغه ئی جنت ته اور رسول^(۱) قرطبي ؒ دا حديث بيانولو سره فرمائی چه دا حديث ډير لوی دې او په دې کښې د هغه مخصوصو اعمالو ذکر دې کوم چه د مخصوصو مصيبتونو نه خلاصې ورکونکې دې (تذکره). په دې

(۱) الحکيم الترمذی.

بارہ کنبی ابوعلی موصلی علیه السلام ہم یو غریب مطول حدیث روایت کری دے پہ کوم کنبی چہ دی اللہ تبارک و تعالیٰ ملک الموت ته فرمائی ته زما دوست له لار شه ما په آسمانی سختو باندي په هر قسم از مینت کرو په هر یو حالت کنبی مې هغه په خپله خوشحالی کنبی خوشحاله اوموندلو. ته لار شه او هغه ماله راو له چه زه هغه له د هر قسم آرام او مزې ورکړم.

د روح ویستلو په وخت فریبتی په مؤمن ډیرې مهربانې وی: عزرائیل علیه السلام خان سره پنځه سوه فریبتی واخلي او ځی. هغوی سره د جنت کفن د هغه ځای خوشبوی او د ریحان (کشمالی) غنچې وی د کومو په څو کوچه شل رنگونه وی اود هر رنگ خوشبوی جدا جدا وی. په سپینه ریښمینه کپړه کنبی اعلیٰ مشک په ښه مزه سره راتاؤ کړې شوی وی. دا ټول راځی ملک الموت د هغه سرته کینی او فریبتی د هغه څلورو وارو طرفو ته کینی. هر یو سره چه کومه جنتی تحفه وی هغه د هغه په اندامونو باندي اېږدی او سپینه کپړه او مشک د هغه د زني لاندې کیخودلې شی. د هغه د پاره د جنت دروازې کولاولې شی اود هغه روح کله جنتی گلونوسره، کله جنتی جامو سره او کله جنتی میوو سره داسې خوشحالولی شی لکه څنگه چه ژریدونکې ماشوم خلق خوشحالوی. دې وخت کنبی به د هغه حورې په خدا خدا هغه غواړی. روح دا نظارې کتلوسره ډیر زر د بدن د قید نه د راوتلو اراده کوی. ملک الموت وائی چه او اې پاکه روحه بغیر د ازغو د بیرو طرف ته او بارشوی کیلو طرف ته اود اوږدو اوږدو سورو طرف ته اود اوږدو سړیکو طرف ته ځه. والله څنگه چه مور په بچی باندي مهربانه وی د هغې نه هم زیات ملک الموت په هغه باندي شفقت او رحمت کوی ځکه چه هغه ته معلومه ده چه دا د الله تعالی محبوب دی. که هغه ته لېشان هم تکلیف اورسیدو نو زما د رب خفگان به زما نه وی بس همدغه شان به دا روح د دې بدن نه جدا کوی لکه د اخلی شوی ورونه وینسته. هم د دې باره کنبی د الله تعالی ارشاد دې چه د هغوی روح طیب فریبتی قبض کوی. بل ځای کنبی ارشاد دې که چرې هغه د مقرینونه دې نود هغه د پاره آرام او مزې دی. یعنی مرگ د آرام او مزو ملاویدونکې اود دنیا په بدله کنبی جنت. د ملک الموت د روح قبض کولو سره روح بدن ته وائی الله تعالی دې تاته جزانې خیر درکړی ته د الله تعالی د اطاعت طرف ته تندي کونکې اود الله تعالی د معصیت او گناه نه روستو کیدونکې وی. تا پخپله هم خلاصی بیاموندو او زه دې هم خلاص کړم. بدن هم روح ته هم داسې جواب ورکوی.

د مؤمن په مرگ باندي فریبتی آسمان او زمکه هم ژړا کوی: د زمکې هغه ټولې حصې په کومو چه ده د الله تعالی عبادت کړې وو دهغه دمرگ نه پس تر څلویښتو ورځو پورې ژاړی. دغه شان د آسمان هغه ټولې دروازې په کومو چه به د هغه نیک عملونه ختل او د کومو نه چه به دهغه رزق را کوزیدلو په ده باندي ژاړی. هغه وخت هغه پنځه سوه فریبتی د ده د بدن نه چاپیره اودریږی او د هغه په غسل کنبی شاملې وی. انسان چه د هغه اړخ بدلوی نو دې نه وړاندې فریبتی د هغه اړخ بدلوی اود هغه د لامبولونه پس د انسانی کفن نه وړاندې خپل خان سره راوړلې شوې کفن وراغونډی. د هغوی د خوشبونه اول خپله خوشبو لگوی اود هغه د کور د دروازې نه واخله تر قبر پورې دواړو طرفو ته په صفونو کنبی ولاړې وی او د هغه د پاره استغفار کوی.

د مؤمن په کامیابن شیطان دافسوس ژړا کوی: هغه وخت شیطان دومره په زوره ژړا کوی چغې وهی لکه چه د هغه د بدن هلوکی ماتیرې او وائی چه زما لښکریانو تاسو تباہ شنی افسوس چه دې ستاسو د لاس نه څنگه بچ شو؟ هغوی جواب ورکړی چه دا خو معصوم وو. کله چه د هغه روح واخلي او ملک الموت خیرې نو حضرت جبرائیل علیه السلام د اويا زره فریبتو سره دهغه استقبال کوی. هر یو هغه ته ځان له د الله تعالی زیری اوروی. تردې چه دهغه روح د الله تعالی عرش ته رسی. هلته په رسیدو باندي په سجده کنبی پریوځی. هغه وخت د الله تعالی ارشاد کیږی چه زما د بنده روح بغیر د ازغو بیرو کنبی او قط په قط

کیلو پہ ونو کنبی، پہ اوږدو سوږو کنبی او بهیدونکو اوبو کنبی خای کړئی. بیا چه کله هغه په قبر کنبی کیخودې شی نو بنی طرف ته مونخ اودریری گس طرف ته روژه اودریری د سر طرف ته قرآن راخی مونخونو ته تگک د پنبو طرف نه وی یوه غاړه باندي صبر اودریری د عذاب یو غړئی راپو کونکې راخی خو د بنی طرف نه شی هغه مونخ منع کوی چه دې همیشه بیدار پاتې وو دې قبر ته په راتلوسره شی لږ شان آرام بیاموندو. هغه به د گس طرف نه راخی دلته نه به روژه داسې ونیلو سره راتلوته نه پریردی چه د سر نه راخی نو دې خای نه ورته قرآن او ذکر داسې وینا کولو سره منع کوی. هغه به د پنبو طرف نه راشی نو د هغه د مانخه دپاره تگک به هغه منع کوی. غرض دا چه د څلورو وارو طرفونه به د الله ﷻ محبوب محفوظ شی او عذاب ته به د چرته نه هم لار ملاونه شی. هغه واپس شی نو دغه وخت کنبی صبر وائی چه ما کتل که چرې تانه هم دا عذاب لرې شی نو ماته د وینا کولو څه ضرورت؟ گنی نو ما به هم د هغوی حمایت کولو. زه به اوس د پل صراط او میزان په وخت کنبی د ده په کار راخم.

مؤمن ته به جنت او دوزخ دواړه اوخودلې شی:: دوه فریښتې رالیږلې شی یوې ته نکیر او بلې ته منکر وائی دا د ناخاپی اوچتونکې بجلئی غوندې وی د هغوی غابښونه د اوسپنې په شان وی اود هغوی د سا نه شغلې غوندې راوخی د هغوی وینسته دپنبونه لاندې زورند وی د هغوی د دواړو اوبو مینخ کنبی دومره دومره فاصله وی د هغوی زړونه دنرمی او رحمت نه بالکل خالی وی. په دوی کنبی د هریو په لاس کنبی گرځ وی. که قبیله ربیعہ اوقبیلہ مضر راجمع شی او دا اوچتول غواړی نو ناممکن دی. هغوی راتلو سره هغه ته وائی پاخه کینه نودې سیدا کینی د هغه کفن د هغه په اړخونو راشی هغوی ده نه تپوس کوی ستا رب څوک دې؟ ستا دین څه دې؟ ستا نبی څوک دې؟ صحابه کرام رضی الله عنہم چپ پاتې نه شو او عرض ئی اوکړو یا رسول الله ﷺ داسې وریرونکو فریښتوته به څوک جواب ورکړې شی؟ هغوی ﷺ هم دا آیت (بیئت) تلاوت کړو او وئی فرمائیل هغه به بې ویرې جواب ورکړی چه زما رب الله وحده لاشریک له دې اوزمادین اسلام دې کوم چه د فریښتو هم دین دې او محمد ﷺ زما نبی دې چه خاتم النبیین دې. هغوی به وائی چه تا صحیح جواب ورکړو نوهغوی به د ده قبر دهغه بنی طرف نه د گس طرف نه د هغه د وړاندې نه دهغه دروستونه د هغه د سر طرف نه او د پنبو طرف نه څلو بیئت څلو بیئت لاسه ارت کړی. هغوی به ئی دوه سوه لاسه کولاؤ کړی. هغه ته به فرمائی خپل پورته طرف ته نظر اوچت کړه. دې به گوری چه د جنت دروازه به کولاؤ وی هغوی به وائی چه ای د الله ﷻ دوسته تا د الله ﷻ خبره منلې ده نو ستا منزل دا دې. حضور ﷺ فرمائی چه د هغه الله ﷻ قسم د چا په قبضه کنبی چه د محمد ﷺ خان دې په هغه وخت کنبی چه کوم خوند او مزه د هغه په زړه کنبی وی هغه نه ختمیدونکی ده. بیا هغه ته وئیلې کیږی اوس د خان لاندې اوگوره دې به گوری چه د دوزخ دروازه کولاؤ ده. فریښتې به وائی گوره دې نه الله ﷻ تاله د همیشه د پاره خلاصې درکړو. بیا خو به د هغه زړه دومره خوشحاله شی دا خوشحالی به د همیشه همیشه د پاره اخوا کیږی نه. حضرت عائشه رضی الله عنہا فرمائی چه د ده د پاره به د جنت اووه اویا دروازې کولاویرې چرته نه چه به د بادصبا چې د خوشبوئی او یخوالی سره راخی. تر دې پورې چه الله ﷻ به دې د دغه خای نه د قیامت په قائمیدو باندي راوچت کړی. (۱)

دکافرو روح به په بدبوداره ګنده ګپه کنبی ویستلې شی:: هم په دې اسنادوسره روایت دې چه الله ﷻ د خراب بنده د پاره ملك الموت ته فرمائی لار شه او زما دا دبنمن راوله. ده ته ما په رزق کنبی برکت ورکړې ووخپل نعمتونه مې ورکړی وو ولې بیا هم دې خما د نافرمانونه بیچ نه شو هغه راوله چه زه ترې بدله واخلم. هغه وخت حضرت ملك الموت رضی الله عنہ په ډیر بد او ویرونکی شکل کنبی راخی داسې لکه چه

(۱) التفریب: ۲۱۹، میزان: ۲/۳۲۸، میزان: ۱/۳۴۴.

چا دومره عجیبہ او ویرونکی شکل هلو لیدلی نه وی. دولس سترگی وی د دوزخ ازغنی جامی ورسره وی پنخه سوه فربتی چه د دوزخ اور اود اور کورې ورسره وی هغه سره وی. ملك الموت هغه ازغنی جامی چه د دوزخ د اور وی د هغه په بدن باندې راکاری په رگ رگ کنبې د دوزخ د اور ازغنی ننوخی. بیا ئی داسې راتاوی چه د هغه هر جوړ او اندام سست شی بیادهغه روح دهغه د پنبی دگوتې نه راکاری او د هغه په زنگونونو باندې وراچوی. هغه وخت د الله ﷻ دبنمن بی هوشه شی نو ملك الموت هغه اوچت کړی. فربتی هغه په خپلو دوزخی کورو باندې په شا او مخ باندې وهی. بیا ملك الموت هغه اونیسې او د هغه روح د هغه د گیتو د طرف نه راکاری اودهغه په زنگونونو باندې وراچوی د هغه په نرې ملا باندې وراچوی. داد الله ﷻ دبنمن هغه وخت بیا بی تابه شی دمرگ فربسته بیا هغه بی هوشی اوچت کړی اوفربتی بیا د هغه په مخ او شا باندې کورې وروی. آخر دا چه روح ئی په سینه باندې ورخیژی بیا خلق ته اورسی بیا فربتی د دوزخ هغه تانبه او د دوزخ سروتکی د هغه د زنی لاندې ایردی او ملك الموت فرماتی چه ای لعین ملعون روحه روان شه تاو اوگرموالی له سوزونکی اوبوکنبی تگو تورولوگو دورو کنبی کوم کنبی چه نه څه یخ ځای شته اونه بیه ځای. کله چه دا روح قبض کیږی نو خپل بدن ته وائی الله ﷻ دې تاسره پوه شی تا زه د الله ﷻ د نافرمانو طرف ته بوتلم پخپله هم هلاک شوې او زه دې هم بریاد کړم. بدن هم روح ته هم دغه وائی دزمکی هغه ټول حصی چرته چه ده د الله ﷻ نافرمانی کوله په هغه باندې لعنت کوی. دشيطان لښکر مندی وهی او شيطان له رسی او وائی چه مونې نن یو دوزخ ته اورسولو. د هغه قبر دومره تنگ شی چه د هغه پنبی پوښتی په گسو کنبی او گسی پوښتی په پنبو پوښتوکنبی ورننوخی. تور ماران د بختی اوبنانو برابر دهغه قبر ته ورلیږی شی چه د هغه د غوږونو او پنبو په گوتو باندې هغه له ټکونه ورکول شروع کوی. او پورته راخیژی. تردې پورې چه د بدن مینخ ته رسی. دوه فربتی رالیږی شی د چا سترگی چه د تیزې بجلنی په شان اود چا اواز چه د تندر په شان د چا غابنونه چه د ځناورو غوندي د چا ساچه د اور د شغلو په شان د چا وینسته چه د پنبو لاندې پورې د چا د دوارو اوږو په مینخ کنبی چه دومره دومره فاصله ده د چا په زړه کنبی چه د رحم او رحمت نوم او نینه هم نشته د چا نوم چه هم منکر او نکیر دې. د چا په لاسونو کنبی چه د اوسپنی دومره لوی لوی گرځونه دی کوم چه قبیله ربیعه او مضر هم نه شی اوچتولی. هغوی ده ته وائی پاڅه نو هغه نیغ کینی اود پرتو غابن ټولو ځای پورې دهغه کفن راشی هغوی ده نه تپوس کوی ستا رب څوک دې ستا دین څه دې ستا نبی څوک دې؟ دې وائی چه ماته خو هیخ پته نشته. هغوی به وائی چه بیه نه تا معلومه کړه اونه تا لوستلی دی بیا ئی دومره په زوره په گرخ وهی چه دهغه بخری د هغه قبرد کړی بیا واپس شی او ورته وائی چه پاس اوگوره دې یوه کولاؤ شوې دروازه اووینی هغوی وائی چه والله که ته د الله ﷻ حکم منونکی وې نو ستا دا ځای وو. حضور ﷺ فرماتی چه اوس خو د ده هغه ارمان وی چه هیخ کله به د هغه د زړه نه جدا نه شی. بیا به ورته وائی چه اوس خپل لاندې اوگوره نو هغه به گوری چه د دوزخ یوه دروازه به کولاؤ وی فربتی به وائی ای د الله ﷻ دبنمنه تا د الله ﷻ د نافرمانی کارونه کړی دی نو اوس ستا ځای دا دې. والله هغه وخت به د هغه زړه د غم او افسوس نه کینی دا غم به د هغه نه چرې هم هیر نه شی د هغه د پارہ د دوزخ اووه اویا دروازی کولاویږی چرته نه چه به گرمه هوا او براس هغه له همیشه راخی. تر هغه وخته پورې چه هغه به الله ﷻ راپاڅوی. دا حدیث ډیر غریب دې اود دې سیاق هم ډیر عجیبه دې اود دې راوی یزید رقاشی چه د حضرت انس رضی الله عنه نه لاندې راوی دې اود ده غرانب او منکرات ډیر دی او د آئمه په نیز هغه ضعیف الروایت دې. والله اعلم. په ابوداؤد کنبی دی چه حضرت عثمان رضی الله عنه فرماتی چه کله به رسول الله ﷺ د یو مری د بنخیدونه فارغ شونهلته به اودریدو اوفرمانیل به ئی چه دخپل رورد پارہ استغفار اوکړنی اودهغه د پارہ ثابت قدمی

او غوارئی. دی وخت کنسی د ده نه سوال کیری (حافظ ابن مردویه د الله ﷺ فرمان (وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرَجُوا أَنفُسَكُمْ أَ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ)) الخ په تفسیر کنسی یو ډیر اوږد حدیث وارد کړی دی هغه هم د غراتبو نه ډک دی.

الْمُرْتَدَّ إِلَى الَّذِينَ بَدَلُوا
ایا تا اونه لیدل هغه کسان چې بدل کړو هغوی
ایا تا هغه خلق نه دی لیدلی چې کومو د الله ﷻ نعمت په
نِعْمَةِ اللَّهِ كَفَرًا وَأَحْلُوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ
نعمت د الله په ناشکری سره او بوتلو (دیکه کړو) هغوی قوم خپل کور د هلاکت ته
ناشکری بدل کړو او خپل قوم ئې هم د هلاکت کور ته ورداخل کړو
جَهَنَّمَ يَصْلُونَهَا وَيَسَّ الْقَرَارِ وَجَعَلُوا لِلَّهِ
(یعنی) دوزخ ته چې سوزی به په هغې کنسی او ډیر بدخانی دې دقرار او جوړ کړل هغوی الله د پارہ
چې جهنم دې چې ټول به ورته داخلیری او هغه ډیر بد خانی دې د اوسیدو او دې خلقو
أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا
شریکان دپاره ددې چې بې لارې کړی خلق لارې د هغه نه ورته اووایه چې نفع واخلي تاسو
الله دپاره شریکان جوړ کړی دی چې خلق د هغه دلارې نه گمراه کړی ورته اووایه چې لږه
فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ
پس بیشکه واپس تلل دی ستاسو وورته
فائده واخلي بیشکه ستاسو تلل دوزخ طرفته دی

قوله تعالى :: الْمُرْتَدَّ إِلَى الَّذِينَ بَدَلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ

د نعمت د ناقدروئ سزاو د الَّذِينَ بَدَلُوا نه څوک مراد دی؟ صحیح بخاری شریف کنسی دی (الْمُرْتَدَّ) په معنی کنسی (الْمُرْتَدَّ) دې یعنی آیا ته نه پیژنې الخ. دبورار معنی هلاکت ده. (باریور بووا) دبوراً معنی د هلاکیدونکو ده. دې خلقو نه مراد د حضرت ابن عباس ؓ دوینا مطابق د مکې کافران دی او بل قول دې چه دې نه مراد جبله بن ایهم اود هغه تابعداری کونکې عرب دی کوم چه رومیانو سره ملاوشوی وو خو مشهور او صحیح قول د ابن عباس ؓ اولنې دې کیدې شی چه الفاظ د خپل عموم په اعتبار سره ټولو کافرانو ته شامل وی. الله ﷻ خپل خوږ نبي حضرت محمد ﷺ د ټول عالم د پارہ رحمت جوړ کړې او د ټولو خلقو د پارہ نعمت جوړ کړې رالیږلې دې. چا چه د دې رحمت او نعمت قدردانی اوکره هغه جنتی دې او چا چه ناقدری اوکره هغه دوزخی دې. د حضرت علی ؓ نه هم یو قول د حضرت ابن عباس ؓ د رومبني قول برابر نقل دې د (ابن الکواء) په جواب کنسی هغوی هم دا فرمانیلی وو چه دا د بدر په ورځ د قریشو کفار دی. او په روایت کنسی دی چه د یوسړی په سوال باندي هغوی فرمانیلی وو دې نه مراد د قریشو منافقان دی. او په روایت کنسی دی چه حضرت علی ؓ یو ځل فرمانیل چه آیا

(۱) ابو داؤد کتاب الجنائز باب استغفار عند القبر اللیت فی وقت الانصراف ۳۲۲۱ وسندهو حسن.

مانہ ڏوڪ د قرآن په بابت ڪنبي ڇه معلومات نه ڪوي؟والله اعلم. زما په علم ڪنبي ڪه چري ڏوڪ نن زما نه زيات د قرآن عالم وي او هغه د سمندرونو نه اخواوي نوزه به خامخا هغه له رسيدم. دي اوريدو سره عبدالله بن الكواء اوريدو او وني ونييل چه دا كوم خلق دي د چا باره ڪنبي چه د الله ﷻ فرمان چه هغوي د الله ﷻ نعمت په ڪفر باندي بدل ڪرو او خپل قوم ني د هلاڪت په ڪنده ڪنبي او غورزو. هغوي اوفرمانيل دا د قريشو مشرڪان دي هغوي له دالله ﷻ نعمت ايمان اورسيدو خو هغوي دا نعمت په ڪفر سره بدل ڪرو او په روايت ڪنبي د هغوي نه مروی دي چه دي نه مراد د قريشو دوه فاجران دي بنو اميه او بنو مغيره. بنو مغيره خپل قوم بدر ڪنبي اورولي وو او هغوي ني په هلاڪت ڪنبي اچولي وو او بنو اميه د احد په ورځ خپل ڪسان غرق ڪرل. په بدر ڪنبي ابوجهل وو او احد ڪنبي ابوسفیان. اود هلاڪت د ڪورنه مراد دوزخ دي او په روايت ڪنبي دي بنو مغيره خو په بدر ڪنبي هلاڪ شو او بنو اميه ته د ڏو وړځو فائده ملاؤ شوه. د حضرت عمر ؓ نه هم د دي آيت په تفسير ڪنبي هم دا مروی دي. ابن عباس ؓ چه ڪله د هغوي نه سوال او ڪرو نو هغوي اوفرمانيل دواړه د قريشو بد ڪاره دي. زما ماما او ستا تره او زما ماماگان خو هم د بدر په ورځ ختم شو او ستا ترونو ته الله ﷻ مهلت ورکري دي دوي به دوزخ ته ځي چه ډير خراب ځاي دي. هغوي پخپله شرڪ او ڪرو او نور ني هم دي طرف ته رابلل. اي نبي! ته دوي ته اووايه چه په دنيا ڪنبي ڇه خوراک ڄڻاڪ او اغوستن او ڪرني آخري ځاي ستاسو دوزخ دي. لکه چه ارشاد دي چه مونږ به دوي ته هسي لږ شان آرام ورکرو بيا به ني د سخت عذاب طرف ته بي بس ڪرو. يعني دنياوي گتبه به هغوي او ڪري خو واپس ڪيري به هم زمونږ طرف ته. هغه وخت به مونږ هغوي ته د هغوي د ڪفر په وجه سخت عذاب ورکرو.

قُلْ لِّعِبَادِي الَّذِينَ	
اووايه بندگانو زما ته هغه (بندگان)	
(اتي محبوبه ﷺ) زما هغه بندگانو ته اووايه	
آمِنُوا	يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
چي ايمان ني راوري دي چي قائم ڪري مونڱ او خرچ ڪري اد هغي نه چي ورکري دي مونږ هغوي ته	
چي ايمان ني راوري دي چي هغوي د مونڱونو پابندي ڪوي او ڇه چي مونږ ورکري دي د هغي نه	
بِسْرٍ أَوْ عَلَانِيَةً مِّن قَبْلِ	أَنْ يَأْتِيَ يَوْمَ لَا يَبْعَثُ
په پٽيه او په بشڪاره مخڪنبي د دي نه چي راشي هغه ورځ چي نه به وي اخستل خرڄول	
په پٽيه او په بشڪاره (دنيڪي په لار ڪنبي) خرڄ ڪوي د دي نه وړاندي چي هغه ورځ راشي چي	
فِيهِ	وَلَا خَلَلٌ ۝
په هغي ڪنبي او نه دوستي	
په ڪنبي اخستل خرڄول نه وي	

قوله تعالى: يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا

د الله ﷻ حڪم مونڱ اوزڪوة. - الله ﷻ خپلو بندگانو ته دخپل اطاعت او خپل حق منلو اود الله ﷻ مخلوق سره احسان او بنه سلوك ڪولو حڪم ورکوي. فرماني چه مونڱ برابر ڪوئي چه د الله ﷻ وحده لاشريك له عبادت دي او زڪوة خامخا ورکوي خپلوانو ته هم او پردو ته هم. اقامت نه مراد د وخت حدود د رکوع خشوع اود سجدي حفاظت ڪول دي. د الله ﷻ درکري شوي رزق د هغه په لار ڪنبي پٽ بشڪاره اود هغه

د رضا د پارہ نورو له هم ورکول پکار دی دې د پارہ چه په هغه ورځ مخلصی ملاؤ شی چه په کومه ورځ به هیڅ اخستل خرڅول نه کیږی اونه به څه دوستی او اشنانی وی. که څوک خپل خان هم د فدې په توگه خرڅول او غواری نو ناممکن دی لکه چه فرمان دې «**قَالِيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا**» یعنی نن تاسو نه او کافرانو نه څه فدیة اوبدلنه نه شی اخستې هلته به دچاد دوستی په وجه نه خلاصیږی بلکه هلته به عدل او انصاف وی. «**خلال**» مصدر دې «**امراء القیس**» په شعر کښې هم دا لفظ دې. په دنیا کښې لین دین او دوستی په کار راځی خو هلته دا څیز که د الله ﷻ د پارہ نه وی نو بی کار څیز دې. د الله ﷻ ارشاد دې «**وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ**» دهغه ورځی د عذابونو د بېج کیدلو کوشش کوه په کومه ورځ چه به څوک هم دچاپه کارنه راځی. نه به دچانه فدیة قبلولې شی نه به چاله دچا شفاعت فائده ورکوی نه به څوک دچا څه امداد کولې شی. ارشاد باری تعالی دې «**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِمَّنْ قَبْلُ أَنْ يَأْتِيَنَّكُمْ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ فِيهِ وَلَا خَلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ**» ایماندارانو کوم چه مونږ تاسوته درکړی دی تاسو دهغې نه زمونږ په لار کښې خرچ کونې د دې نه وړاندې چه هغه ورځ راشی په کومه کښې نه څه خرڅول اخستل شته نه دوستی او نه شفاعت. هم کافران په اصل کښې ظالمان دی.

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
الله هغه ذات دې چې پیدانې کړل اسمانونه او زمکه
الله ﷻ هغه ذات دې چې چا اسمانونه او زمکه پيدا کړل
وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ
او نازلې نې کړې اسمان نه اوبه نور اویستلی نې په دغه اوبو سره دهر قسم میوو نه رزق د پارہ ستاسو او د بره نه نې اوبه راوورولې ایبا دهغې اوبو نه نې مختلفې میوې تاسو دپاره د رزق په طور پيدا کړې
وَسَخَّرَ لَكُمْ الْفَلَکَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ
او تابع نې کړه ستاسو دپاره کشتی دپاره ددې چې گرځی په دریاب کښې په حکم د هغه سره او تاسو دپاره نې بیړی تابع کړه چې دهغه په حکم سره سمندر کښې روانه وی
وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
او تابع نې کړل ستاسو دپاره نهرونه او تابع نې کړل ستاسو دپاره نمر او سپوږمۍ
او ستاسو د فائدي دپاره نې دریا بونه تابع کړل او ستاسو دپاره نې نمر او سپوږمۍ په کار لگولی دی
دَآيِبِينَ . وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَأَنْتُمْ مِنْ كُلِّ مَا
چې مسلسل روان دی او تابع نې کړل ستاسو دپاره شپه او ورځ او در نې کړل تاسو ته ټول هغه څیزونه چې همیشه روان وی او تاسو دپاره نې شپه او ورځ تابع کړل او تاسو ته نې هغه ټول څیزونه درکړل
سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصَوْنَهَا إِنَّ
چې تاسو او غوښتل هغه او که شماروئ تاسو نعمتونه د الله نه شی شمارولې هغه بیشکه
چې تاسو غوښتل او که تاسو د الله ﷻ نعمتونه شمیرل غواری نو نه شی شمیرلې بیشکه

الْإِنْسَانَ لَظَلُومًا كَفَّارًا

انسان | دیر ظالم دی | دیر ناشکره دی |

انسان دیر بی | انصافه ناشکره دی |

قوله تعالى: :: اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

دالله ﷻ نعمتونه اودهقی ناشکری: - دالله ﷻ قسم قسم بی شماره نعمتونوته او گوره. آسمان هغه یو محفوظ چت جور کړې دی. زمکه نی بهترین فرش جور کړې دی. د آسمان نه باران راوړولو سره د خوند او مزې میوې فصلونه او باغونه تیاروی. هم دهغه په حکم سره کشتنی د اوبو دپاسه روانې گرخی دی د پاره چه تاسو د یوې غاړې نه بلې غاړې ته او د یوملک نه بل ملک ته اورسوی. اوچه تاسو د دی خای مال هلته او د هلته نه دلته یوسنی گته حاصله کړنی او تجربه زیاته کړنی. نپرونه هم هغه ستاسو په کار کنبې لگولې دی. تاسو د دی اوبه څکنی او په نوروهم څکونی اوبه دی باندې فصلونه کونی. لامبی وینځنی او په دی باندې قسما قسم فاندې حاصلونی. دهمیشه گرځیدونکې اونه سترې کیدونکې نمر او سپورمنی هم ستاسو د فاندې په کارونو کنبې اخته ده. په مقرر چال او مقرر و خایونو باندې گردش کنبې لگیادی. نه دوی جنگیږی او نه روستو کیږی. شپه او ورځ هم د دوی په تلو راتلوسره ځی راځی. ستوری هم د هغه د حکم ماتحت دی. هغه رب العالمین د برکت نه ډک دی. کله ورځی لویوی او کله شپې اوږدوی. هرڅیز په خپل کار کنبې سرتیږی مشغول دی. هغه الله عزیز او غفار دی. ستاسو د ضرورت ټول څیزونه هغه تاسو له درکړی دی. تاسو چه د خپل حال اوقال نه د کومو کومو څیزونو محتاج ونی هغه هر څه تاسو له درکړی دی.

دالله ﷻ نه که نعمت غواړئ هم ئې ورکوی که نه غواړئ نو هم ئې ورکوی: - په غوښتو باندې هم هغه ورکوی او په نه غوښتو باندې هم. د هغه لاس نه بند یږی. ته به څه د الله ﷻ د ټولو نعمتونو شکر به ادا کړې ته خو هغه پوره شمیرلې هم نه شی. طلق بن حبيب رضی الله عنه فرمائی چه دالله ﷻ حق د هغه نه دیر دروندې چه بندیگان هغه ادا کړې شی اود الله ﷻ نعمتونه دهغې نه دیر زیات دی چه بندیگان هغه اوشمیری. خلقو شپه ورځ توبه او استغفار کوئې. په صحیح بخاری کنبې دی چه رسول الله ﷺ فرمائیل چه ای الله هم ستا د پاره ټول حمد او ثناء ده. زمونږ ثناگانې ناکافی دی پوره او بی پرواه کونکې نه دی. یا الله ته مو معاف کړې. (۱) بزار کنبې د حضور ﷺ ارشاد دی د قیامت په ورځ به د انسان درې کتابونه راوځی یو کنبې به نیکنی لیکلې شوی وی په دوئم کنبې به گناهونه وی او په دریم کنبې به د الله ﷻ نعمتونه وی. الله ﷻ به خپلو نعمتونو کنبې د ټولونه وروکی نعمت ته او فرمائی پاسه او خپله بدله او معاوضه د ده د نیکو عملونونه واخله. دی سره به د هغه ټول اعمال ختم شی. بیا به هم هغه یک دم اووانی چه یا الله زما پوره قیمت خو وصول نه شو. خیال کوئې چه لا تراوسه پورې د گناهونو کتاب لا هغه شان پروت دی او د ټولو نعمتونو کتاب هم لا هغه شان پروت دی. که په بنده باندې د الله ﷻ اراده د رحم او کرم اوشوه نو اوس به دهغه نیکنی زیاتې کړی او د هغه د گناهونو نه به زیاتې شی او هغه ته به او فرمائی چه ما خپل نعمتونه تاته بغیر د بدلې اوبنیل. (۲) د دی سند ضعیف دی.

د شکر پوره ادا کولو طریقه: - په یو روایت کنبې دی چه حضرت داؤد ﷺ د الله ﷻ جل و علا نه تپوس او کړو چه زه ستا شکر څنگه ادا کړم؟ شکر کول هم پخپله ستایو نعمت دی. جواب به ملاؤ شی داؤد

(۱) صحیح بخاری کتاب الاطعمه باب ما یوقول اذا فرغ من طعامه: ۵۴۵۸.

(۲) البزار ۳۴۴۴، مجمع الزوائد: ۱۰/مجمع الزوائد: ۱۰/۳۵۷

اوس تا شکر ادا کرو کله چه ته په دې پوهه شوې اود دې اقرار دې اوکړو چه ته زما د نعمتونو د شکر ادا کولو نه قاصر نې. حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرماني هم د الله ﷻ د پاره خو حمد دې د چا د بې شمیره نعمتونو نه چه د يو نعمت شکر هم بغير د هغه د يو نوي نعمت نه مونږ نه شو ادا کولې خکه چه په دې نوي نعمت باندې بيا يو شکر ادا کول واجب کيږي. نو بيا ددې نعمت د شکر ادا کولو توفيق ملاويدلو باندې بيا نعمت ملاؤشو د کوم شکريه چه واجب شوه. يو شاعر هم دا مضمون په يو شعر کښې ترلې دې که په يو يو ويښته باندې ژبه وي نوبياهم ستا د يو نعمت شکر پوره نه شو ادا کولې. ستا احسانات او انعامات بې شميره دي.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ
ا او کله چې اوونیل ابراہیم <small>ﷺ</small> ائې ربه زما جوړ کړه
اوڅه وخت چې ابراہیم <small>ﷺ</small> دعا اوکړه چې
هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنِبْنِي وَبَيْتِي
دا ښار امن والا او اوساته ما او ځامن زما (ددې نه) چې عبادت اوکړو مونږ
ائې زما ربه دا ښار (مکه) د امن ځانې اوگرځوه او ما او زما اولاد د بتانو د عبادت نه
الْأَصْنَامَ رَبِّ إِنَّهُمْ
دبتانو ائې ربه زما بيشکه دې بتانو بې لارې کړل ډير د خلقونه نو هغه څوک
بيچ اوساته ائې زما ربه ا دې بتانو خو ډير خلق گمراه کړې دي دهغوی دگمراهی سبب جوړ شوی دی نو چا
تَتَّبِعُنِي فَأِنَّهُ
چې روان شو په طريقه زما نو بيشکه هغه (ملت) زمانه دې او هغه چا چې نافرمانی اوکړه زما
چې زما تابعداری اوکړه هغه خو زما دی او چا چې زما نافرمانی اوکړه
فَأِنَّكَ
نوبيشکه ته بښونکې مهربانه نې
نوته بښونکې ډير مهربان بې

قوله تعالى: رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ

د مکې د پاره د امن دعا. الله ﷻ بيان فرماني چه د حرمت والا ښار په شروع کښې د الله ﷻ په توحيد باندې جوړ شوې وو. د دې اول باني حضرت ابراہیم خليل الله ﷺ دالله ﷻ نه سوا د نورو د عبادت کونکو نه بری يعنی خلاص وو. هم دوی د دې په امن کيدو دعا کړې وه چه الله ﷻ قبوله کړه. د ټولونه اول د برکت نه ډک او د الله ﷻ د هدايت کورمکه مکرمه هم د الله ﷻ ده. کوم کښې چه د نورو ډيرو نښونه علاوه مقام ابراہیم هم دې. دې ښارته چه څوک اورسيدل نو هغه امن او آمان ته راغلو. د دې ښار د جوړولو نه پس خليل الله ﷺ دعا اوکړه چه يا الله دا ښار د امن والا جوړ کړه. د دې د پاره نې اوفرمانيل چه د الله ﷻ شکر دې چا چه ماله د حضرت اسماعيل ﷺ او حضرت اسحاق ﷺ په شان بچي را کړه. حضرت اسماعيل ﷺ د حضرت اسحاق ﷺ نه ديارلس کاله مشروو. دې نه مخکښې چه کله هغوی حضرت اسماعيل ﷺ پنی روونکې د مور سره دلته راوستلې وو نو هغه وخت کښې هم هغه

ددي بنارد امن دعا کړې وه خود هغه وخت الفاظ داوو. ﴿رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ﴾ نویدی دعا کښې بلد باندي لام نشته ځکه چه دادعا د بنارد آبادنی نه اول ده او اوس خو بنار جوړ شوي وو نو بلد نی معرف بالام راوړلو. په سورة بقره کښې مونږ دا څیزونه په توضاحت او تفصیل سره ذکر کړی. بیانی په دویمه دعا کښې خپل اولاد هم شریک کړلو. انسان له پکاردی چه په خپله دعا کښې خپل اولاد هم او مور پلار هم شامل کړی. بیا هغوی د بتانو گمراهی او د هغې فتنه اکثر خلقو لره دهوکه کول دلته بیان کړل. د هغې نه د خپلې ویزارنی څرگندونه او کړه. او هغوی الله ﷻ ته حواله کړل چه که غواړی نو اودې بڼی او که غواړی نو سزا دې ورکړی. لکه څنگه چه به روح الله ﷻ د قیامت په ورځ وانی که ته دوی په عذاب کوي نو ستا بندیکان دی او که بڼی نو ته عزیز او حکیم ئې. دا یاد ساتنی چه په دې کښې صرف د الله ﷻ د رضا اود هغه د ارادې طرف ته اشاره ده نه چه د هغې واقع کیدل جائز گنړل دی.

رسول ﷺ دې ایتونو لوستلو سره امت دپاره ژړل: حضور ﷺ د روح الله ﷻ دا قول او د خلیل الله ﷻ دا قول ﴿إِنْ تَعَدَّيْهُمْ﴾ الخ تلاوت کولو سره په ژړا ژړا کښې خپل امت یاد کړونو الله ﷻ حضرت جبرائیل ﷺ ته حکم او کړلو چه لارښه معلومه کړه چه ولې ژاړې؟ هغوی ﷻ وجه بیان کړه نو حکم اوشو چه لارښه او ورته او وایه چه تا به مونږ د خپل امت باره کښې خوشحاله کوو او خفه کوو به دې نه. (۱)

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي	
انې ربه زمونږ بیشکه دیره کړل ما اولاد خپل	
انې زمونږ ربه بیشکه ما خپل اولاد ستا عزتمند کور	
يُؤَادٍ	غَيْرِ ذِي زُرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْحَرَامِ لَا
په داسې میدان کښې چې نه دې خاوند د فصل خواته د کور ستا چې محترم دې	
کعبې سره نزدې په بې اوبو او بې گیاه میدان کښې دیره کړل	
رَبَّنَا	لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ
انې ربه زمونږ د پاره د دې چې قائم کړی مونږ نو او گرځوه زړونه د خلقو	
انې زمونږ ربه د دې د پاره چې دوی مونږونه په پابندی سره او کړی پس د بعضو خلقو زړونه	
تَهْوِي	إِلَيْهِمْ وَأَرْزُقَهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ
چې راځی په محبت سره دوی ته او ورکړه دوی ته د میوونه د پاره د دې چې دوی	
د دوی طرف ته مائله کړه اودوی ته میوې ورکړه چې ستا	
يَشْكُرُونَ ﴿۱۰﴾	
شکر اوباسی	
شکر ادا کړی	

قوله تعالى: ﴿وَأَرْزُقَهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾

د ابراهيم ﷺ د میوود زیاتوالی دعا. دا دویمه دعاده. اوله دعا د بنارد آبادنی نه اول کله چه هغوی حضرت اسماعیل ﷻ اود هغه مور بی بی دلته پریخودې وو اودا دعاد دې بنار د آبادیدونه پس ده. دې دپاره

(صحیح مسلم کتاب الايمان باب دعاء النبي ﷺ لامته ويكانه شفقة عليهم: ۲۰۲، ابن حبان: ۷۶۳۴، السنن الكبرى: ۱۱۲۶۹.)

دلته ﴿عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ﴾ لفظ راورلو اود مونخ قائم کولو ہم ذکر اوکرو. ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی دا متعلق دی لفظ ﴿الْمُحَرَّمِ﴾ سرہ یعنی دا نی دحرمت والا خکھ جورکرو چہ د دی خائی والا پہ تسلنی سرہ مونخ اداکری شی. دا نکتہ ہم د یادولو قابلہ ده چہ هغوی افرمائیل د خہ خلقو زره د هغوی طرف تہ تبت کری کہ د تولو خلقو د زره د تبتیدلو دعا وه نود فارس روم یهود او نصاری غرض د تولی دنیا خلق بہ دلته اولتہ پراتہ وو. هغوی صرف د مسلمانانو د پارہ دا دعا اوکری اودعائی اوکری چہ هغوی تہ میوی ہم ورکری. دا زمکہ د زمیندارنی قابلہ ہم نہ ده اودعا د میوود رزق کولی شی.

اللہ ﷻ دا دعا ہم قبولہ کری لکہ چہ ارشاد دی ﴿أَوْ كُنْتُمْ تُكْفِرُونَ فَمَا يُصِيبُكُم مِّنَ الْعَذَابِ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تُكْفِرُونَ﴾ یعنی آیا مونز هغوی تہ د حرمت او امن والا خائی نہ دی ورکری. دلته د هر خیز میوی د هغوی طرف تہ رابنکلی راخی چہ خاص زمونز د طرف نہ رزق دی. نو دا د اللہ ﷻ خاص رحم وکرم او مہربانی ده چہ د بنار پیداوار ہیخ ہم نہ دی او میوی دهر قسم هلته موجود دی داد حضرت ابراہیم خلیل الرحمن صلوات اللہ وسلامہ علیہ د دعا قبولیت دی.

رَبَّنَا	إِنَّكَ	تَعْلَمُ	مَا نُخْفِي	وَمَا
اے ربہ زمونز بیشک تہ معلوم دی تاتہ هغہ چی پتوونی مونز او هغہ				
ائی زمونز ربہ بیشک خہ چی مونز پتوؤ او خہ چی مونز بنکارہ کوو تول هر خہ تا				
نُعَلِنُ ط	وَمَا	يُخْفِي	عَلَى اللَّهِ	مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا
چی بنکارہ کوونی مونز اونہ پتیری پہ اللہ باندي هيخ خيز پہ زمکہ کنبی اونہ تہ معلوم دی او د اللہ ﷻ نہ پہ زمکہ کنبی او پہ اسمان کنبی هيخ خيز پت نہ دی.....				
فِي السَّمَاءِ ٥	الْحَمْدُ	لِلَّهِ	الَّذِي	وَهَبَ لِي
پہ اسمان کنبی ثنا ده اللہ د پارہ هغہ اللہ چی رانی کرل ماتہ سرہ د بوداوالی				
.... تول تعريفونه اللہ ﷻ د پارہ دی چی ماتہ ئی پہ پیری (بود اتوب) کنبی (دوہ خامن)				
إِسْمَاعِيلَ	وَإِسْحَاقَ ط	إِنَّ	رَبِّي	كَسَمِيحٍ
اسماعیل او اسحاق بیشک ارب زما خامخا اوریدونکی د دعا دی ائی ربہ زما				
اسماعیل <small>رضی اللہ عنہ</small> او اسحاق <small>رضی اللہ عنہ</small> بیشک زما رب دعا گانی اوری ائی زما ربہ				
اجْعَلْنِي	مُقِيمَ الصَّلَاةِ	وَمِن ذُرِّيَّتِي ط	رَبَّنَا	وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ٥
جور کری ما قائمونکی د مانخہ او زما د اولاد نہ ہم ائی ربہ زمونز او قبولہ کری دعا زما				
ما او زما اولاد ہم دمونخ پابند جور کری ائی زمونز ربہ زما دعا قبولہ کری				
رَبَّنَا	اغْفِرْ لِي	وَلِوَالِدَيَّ	وَلِلْمُؤْمِنِينَ	يَوْمَ
ائی ربہ زمونز بنسنہ اوکری ماتہ او مور او پلار زماتہ او مومنانو تہ پہ هغہ ورخ				
ائی زمونز ربہ ما او زما مور پلار او تول مؤمنان پہ هغہ ورخ او بنسنہ پہ کومہ ورخ چی بہ				
يَقُومُوا الْحِسَابَ ٥				
چی قائمیری حساب				
حساب کتاب کیری				

قوله تعالى: رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ

دحضرت ابراهيم عليه السلام یوہ بلہ دعا د اللہ ﷻ خلیل ﷺ پہ خپله دعا کنبې فرمائی چه الله ﷻ خو زما ارادي او مقصود زمانه بنه پیژنی. زما خوبنه ده چه دلته اوسیدونکی ستا د رضا طالب او صرف هم ستا طرف ته راغب وی. ظاهر او باطن خوتانه معلوم دی. د زمکې او آسمان هر خیز تاته ښکاره دی. ستا احسان دې چه په دې بوداوالی کنبې تاماله اولاد راکړو او یو پسي دې بل بچی راکړو اسماعیل عليه السلام او اسحاق عليه السلام هم. ته د دعاگانو اوریدونکی او قبلونکی نې. ما او غوښتل او تا راکړه. نو ستا شکر دې یا الله ته ما د مونځونو پابند جوړکړه اوزما اولاد کنبې هم دا سلسله روانه اوساتی. زما ټولې دعاگانې قبولې کړه. د ﴿وَلِوَالِدَيْ﴾ قراءت بعضو ﴿وَلِوَالِدِي﴾ هم کړې دې په صیغه د مفرد سره. دا یاد ساته چه دا دعا د دې نه وړاندې ده چه هغوی ته د الله ﷻ د طرف نه معلومه شوه چه ستا پلار د الله ﷻ په دښمنی باندې مړ شوې دې. نوچه کله دا ښکاره شوه نو هغوی د خپل پلار نه ویزاره شو. نو دلته هغوی د خپل مور پلار او ټولو مؤمنانو د خطاگانو معافی د الله ﷻ نه غواړی چه د اعمالو د حساب او بدلې په ورځ دې خطاگانې معاف وی.

وَلَا تَحْسَبَنَّ	اللَّهِ	غَافِلًا	عَبًّا	يَعْمَلُ
او ته مه کوه گمان په الله باندې چې غافله دې د هغه کارونو نه چې کوی نې				
..... او ته په الله باندې دا گمان مه کوه چې گنی هغه د ظالمانو				
الظَّالِمُونَ	إِنَّمَا	يُؤَخِّرُهُمْ	لِيَوْمٍ	لَّيْسَ
ظالمان بیشکه چې الله روستو کوی دوی هغه ورځ ته چې غریدلې به پاتې شی په هغې کنبې				
د کارونو نه غافله دې هغوی ته نې خو تر هغې ورځې پورې مهلت ورکړې دې چې په کومه ورځ به				
الْأَبْصَارَ	مُهْطِعِينَ	مُشْعَبِينَ	رُءُوسِهِمْ	لَا يَرْتَدُّ
سترگې چې منډې وهونکې به وی اوچت نیونکې به وی د سرونو خپلو واپس به نه راگرځی				
نې سترگې غریدلې پاتې شی هغوی به خپل سرونه اوچت کړی منډې وهی د هغوی				
إِلَيْهِمْ	طَرَفُهُمْ	وَافِدَتُهُمْ	هُوَ	أَعْوَابُ
دوی ته سترگې د دوی او زړونه د دوی به الوتلی وی				
نظرونه به د هغوی طرفته نه واپس کیږی او زړونه به نې الوتې وی				

قوله تعالى: وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهُ غَافِلًا

د الله ﷻ ورکړې شوی مهلت نه ناجائزه فائده مه اوچته وه. - څوک دې دا نه گنړی چه د بدنې کونکو د بدو الله ﷻ ته هلو علم نشته ځکه دوی په دې دنیا کنبې خوشحاله او آباد دی. نه الله ﷻ د یویو کس د یوې یوې گهرنی د بنو او بدو اعمالونه بنه خبر دې. دا مهلت پخپله د هغه ورکړې شوې دې چه یا خوبه هغه واپس شی یا به په گناهونو کنبې نور هم زیات شی تر هغه وخته پورې چه د قیامت ورځ راشی د کومې ورځې تباھتی چه به سترگې بقی راوباسی او روځې به اوچتې او خیرې. اوچت سر د آواز کونکی آواز پسي به منډې وهی. چرته به اخواد یخوا نه کیږی. ټول به ډیر اطاعت کونکی جوړ شی. په منډو منډو به د الله ﷻ حضورته د حاضرنی د پاره بې واره راځی. نه به د ویرې نه او فکر نه سترگې لاتدې ټیټولې شی اونه به سترگې رپولې شی. د زړونو به دا حال وی لکه الوزی خالی پراته دی دویږې نه علاوه

بل ہیخ خیز نشته هغه به گرگس (سینه) ته رسیدلې وی د خپل خای نه اخوا شوی دی اود دهشت او ویری نه خراب شوی دی.

وَإَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ	او او ویره خلق د هغه ورځې نه
يَأْتِيهِمْ	او وانی محبوبه ﷺ خلق دهغې ورځې
الْعَذَابِ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا	چې رابه شی هغوی ته عذاب نو اوبه وانی هغه کسان چې ظلم نې کړې وی انې ربه زمونږ
أَجْرُنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ لَا نَجِبُ	نه او ویره په کومه کنبې چې به په هغوی عذاب راشی نو ظالمان خلق به او وانی چې انې زمونږ ربه
دَعْوَتِكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ	روستو کړې مونږ نیتې نزدې ته قبول به کړو مونږ دعوت ستا او پیروی به او کړو د رسولانو
أَوْ كُمْ تَكُونُوا	مونږ ته لږ مهلت راکړه چې مونږ ستا دعوت قبول کړو اود پیغمبرانو تابعداری او کړو
مِن قَبْلُ مَا لَكُمْ	ایا نه وی تاسو چې قسمونه به خوړل تاسو د مخکینې نه چې نشته تاسو لره څه زوال
مِن زَوَالٍ	(مونږ به ورته او وایو) ایا تاسو نه وی چې د دې نه وړاندې به مو قسمونه خوړل چې مونږ د پاره زوال نشته
فِي مَسَاكِينِ الَّذِينَ ظَلَمُوا	حالانکه اوسیدلی وی تاسو په کورونو د هغه کسانو کنبې چې هغوی ظلم کړې وو
وَسَكَنْتُمْ	حال دا چې تاسو د هغه چا په ځایونو کنبې اوسیدلې وی چې په ځانونو ئې (د گناهونو په وجه) زیاتې
وَتَبَيَّنَ لَكُم كَيْفَ	په ځانونو خپلو باندې او ښکاره شوې وو تاسو ته چې څرنگې او کړو سلوک مونږ د هغوی سره
فَعَلْنَا بِهِمْ	کړې وو او ښه ښکاره درته معلومه وه چې هغوی سره مونږ څه کړې وو.....
وَضَرَبْنَا	او بیان کړې وو مونږ تاسو ته مثالونه او او کړل هغوی تدبیرونه خپل او د الله سره دې
لَكُمْ الْأَمْثَالَ ۝ وَقَدْ مَكَرُوا	او د هغوی مثالونه مو درته اورولی وو او دوی خپل ټول سازشونه او کړل او د دوی د سازشونو جواب
مَكَرَهُمْ	(جواب د) مکرد هغوی او اگر چې وو مکر د هغوی (داسې) چې او خوزیری د هغې نه غرونه
وَإِنْ كَانَ	الله ﷻ سره موجود وو اگر که د دوی سازشونه داسې زبردست سازشونه وو چې غرونه هم ورته د ټینګې نه وو

قوله تعالى: أَوْ كُمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ

دقیامت په ورځ دنیاته واپس تلل نامنظور: ظالمان اوبې انصافه خلق چه د الله ﷻ عذاب او وینی نو ارزو گانې به کوی دعاگانې به غواری چه مونږ ته لږشان مهلت ملاوښی چه مونږ حکم او منواود پیغمبرانو تابعداری هم او کړو. او په آیت کنبې دی چه مرګ او وینی نو وانی ﴿رَبِّ اَرْجِعُونِ﴾ یا الله اوس مو واپس

کرہ الخ۔ ہمدغہ مضمون پہ آیت ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ﴾ الخ کنسی دی۔ یعنی ای مسلمانانو تاسو دی ستاسو مال اولاد دالله ﷻ د یاد نہ غافلہ نہ کری۔ داسی کونکی خلق پہ بنکارہ تاوان کنسی دی۔ زمونہ ورکری شوی زمونہ پہ لارکنسی ورکونی۔ داسی نہ چہ د مرگ پہ وخت کنسی ارزو کونی چہ ماتہ دی د لپشان وخت مہلت ملاوشی۔ نو زہ بہ خیرات اوکرم او پہ نیکانو کنسی بہ شامل شم۔ یادساتنی د اجل راتلونہ پس چاتہ مہلت نہ ملاویری۔ او اللہ ﷻ ستاسو د اعمالو نہ خبر دی۔ پہ محشرکنسی بہ ہم د دوی دا حال وی۔ د سورۃ سجدہ آیت ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ﴾ کنسی دی چہ کاش کہ تا گناہگارن اولیدل چہ هغوی د پروردگار پہ وړاندی بہ سرونہ تیب کری شوی وانی ای زمونہ رہہ مو اولیدل مونہ واوریدل تہ مونہ یو خل دنیا تہ اولیرہ نو مونہ بہ د یقین والاشو او نیک عملونہ بہ اوکرو۔ ہم دا بیان پہ آیت ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذُوقُوا عَلَى النَّارِ﴾ او آیت ﴿وَهُمْ يُصْطَلِحُونَ فِيهَا﴾ وغیرہ کنسی ہم دی۔ دلته هغوی تہ جواب ملاویری چہ تاسو خود دی نہ اول قسمونہ خورلو سرہ ونیلی وو چہ ستا نعمتونو تہ هیدو زوال نشته او قیامت خو هیخ خیز نہ دی مرہ کیدلو نہ پس خو اوچتیدل هیدوشته نہ اوس د دی مزہ واخلتی تاسو خہ وئیل او بنہ کلک قسمونہ بہ مو خورل او نورو تہ بہ مو یقین ورکولو چہ مری بہ اللہ ﷻ دوبارہ نہ ژوندی کوی۔ بیا فرمائی چہ تاسو پخپلہ اولیدل او واوریدل چہ تاسو نہ اول ستاسو پہ شان خلقو سرہ مونہ خہ اوکړل۔ د هغوی مثالونہ مونہ تاسو تہ ہم بیان کری دی چہ زمونہ پہ عذابونو هغوی خنگہ غرق کری شو۔ سرہ د دی نہ تاسو د هغوی نہ عبرت نہ حاصلونی او بیدار کیړتی نہ، نو تاسو خومرہ چالاک نی خو بنکارہ خبرہ دہ چہ اللہ ﷻ سرہ خوک چالاکنی نہ شی کولی۔

د نمرود یوہ قصہ: حضرت ابراہیم ؑ سرہ چہ چا جگرہ کری وہ هغه د گدھ (مردارہ خورونکی یو الوتونکی خیز دی) دوه بچی ساتلی وو۔ کله چہ هغه لوی شو اوخوانان شو او طاقت او قوت والاشو نود یو وړوکی چوکنی یوې خپې پورې نی یو او ترلو د دوئمې خپې سرہ نی بل او ترلو۔ د هغوی د خوراک د پارہ نی هیخ نہ ورکول او پخپلہ سرہ د ملگری پہ دی چوکنی کیناستل اود یو لرگی سرپورې غوبنہ او ترلہ او اوچتہ نی کرہ۔ نہر گدھ هغه د خورلو د پارہ اوچت والوتلو او خپل زور سرہ نی چوکنی ہم اوچتہ کرہ۔ اوس چہ دی دومرہ اوچتوالی تہ اورسیدو چہ هریوخیز دوی تہ د مچ پہ شان بنکارہ شو نو هغوی لرگی بنکتہ کرو نو دی وخت کنسی غوبنہ لاندی بنکاریدہ پہ دی وجہ خناور خپلې وزرې راغونډی کری او د غوبنې حاصلولو د پارہ لاندی کوزیدل شروع کړل او دا چوکنی ہم لاندی کیدل شروع شو۔ تر دی چہ زمکی تہ اورسیدل نو دا دی هغه مکارنی دکومو سرہ چہ د غرونو زوال ہم ممکن شان شی۔ د عبداللہ ﷺ پہ قراءت کنسی ﴿وَإِنْ كَانَ مَكْرَهُمْ﴾ دی۔ حضرت علی ؑ حضرت ابی بن کعب ؓ او حضرت عمر ؓ قراءت ہم دغه دی۔ دا قصہ د نمرود دہ چہ د کنعان بادشاہ وو هغه پہ دی بهانہ باندي د آسمان قبضہ غوبنتی وه۔ د هغه نہ پس د قبطیانو بادشاہ فرعون ہم دا چل کولو۔ ډیره لویہ او اوچتہ منارہ نی جوړہ کری وه خو د دواړو کمزوری ضعیفی او عاجزی بنکارہ شوه او د ذلت خوارنی بنکتہ کیدلو او تنزل سرہ حقیر او ذلیل شو۔ وانی چہ کله بخت نصر پہ دی حیلہ باندي خپل تخت ډیر اوچت بوتلو تردی چہ زمکہ او دزمکی اوسیدونکی دهغه د سترگونه غائب شونوهغه له یو قدرتی آواز راغلو چہ ای سرکشہ او باغی خہ ارادہ لرې؟ دی اوویریدو لږ ساعت پس دا غیبی آواز بیا راغلو اوس خود هغه خیگر اوبہ شو او زر نی نیزہ بنکتہ کرہ او لاندی نی کوزیدل شروع کرہ۔ د حضرت مجاهد پہ قراءت کنسی ﴿لِتَرْوُلْ﴾ دی بدلہ کنسی د ﴿لِتَرْوُلْ﴾ ابن عباس ؓ دا نافیہ منی یعنی د هغوی مکر غرونہ نہ شی زائل کولی حسن بصری ؓ ہم دا وانی۔ دابن جریر ؓ توجیہ دابیان فرمائی چہ دهغوی شرک او کفر غرونہ نہ شی اخواکولی هیخ ضرر نہ شی ورکولی صرف ہم د هغوی وبال د هغوی پہ خانونو دی۔ زہ وایم چہ ہم ددی پہ شان د اللہ ﷻ دا فرمان ہم دی ﴿وَلَا تَمِشْ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ

طَوْلًا) پہ زمکہ دکبرژنو پہ شان مه گرځه نه خو ته زمکه خیرلې شی نه دغرونواوچتوالی ته رسیدی شی. دابن عباس ؓ دوئم قول دادې چه دهغوی شرك غرونه زائل کونکې دې لکه چه دالله ﷻ ارشاد دې ﴿تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَنْقَطِرْنَ مِنَّه﴾ دې سره خودآسمانونوشلیدل ممکن دی. دضحاک رضی اللہ عنہ اوقتاده رضی اللہ عنہ هم دغه قول دې

فَلَا تَحْسَبَنَّ	اللَّهَ	مُخْلِيفًا	وَعْدِهِ	رُسُلَهُ	إِنَّ اللَّهَ	عَزِيزٌ
پس ته گمان مه کوه په الله باندي دخلاف کونکې د وعدې خپلې د رسولانو خپلو سره بيشکه الله غالب دې						
نودا گمان هيچرې مه کوه اچې الله ﷻ به خپلو پيغمبرانو سره وعده خلافي او کړې ابيشکه الله ﷻ غالب						
ذُوَاتِنَقَامٍ	يَوْمَ	تُبَدَّلُ	الْأَرْضُ	غَيْرَ	الْأَرْضِ	
بدله اخستونکې دې (او ويره دوي) دهغه ورځ نه اچې بدل به کړې شی دا زمکه په بلې زمکې سره						
بدله اخستونکې دې (دوي دهغې ورځې نه) او ويره اږه کومه ورځ چې به دا زمکه په بله زمکه بدله شی						
وَالسَّمَوَاتِ	وَبُرُوزًا	لِلَّهِ	الْوَاحِدِ	الْقَهَّارِ		
او اسمانونه هم او حاضر به شی الله ته اچې يو دې غالب دې اوته به اوويني						
او اسمانونه (به بي نوره شی) او دوي ټول به غالب الله ﷻ ته ور مخامخ شی اوته به اوويني						

قوله تعالى: :: يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ

دقيامت په ورځ به زمکه او آسمانونه بدلولې شی. الله ﷻ خپله وعده مقرر او موکد کوي چه په دنيا او آخرت کښې چه هغه د خپلو رسولانو سره کومه وعده کړې ده هغه هيڅ کله هم د هغې خلاف کونکې نه دې. په هغه باندي بل هيڅ څوک غالب نشته هغه په ټولو غالب دې. د هغه د ارادې مراد جدانه دې هغه چه څه او غوښتل بس هم هغه کيږي. هغه به د کافرانو نه د هغوی د ظلم بدله خامخا اخلي. د قیامت په ورځ به په هغوی حسرت ناامیدی او ارمان پروت وی. په هغه ورځ به زمکه وی خو د دې نه علاوه بله به وی. دغه شان به آسمان هم بدل کړې شی. په بخاری شریف او مسلم شریف کښې دې رسول الله ﷺ فرماني په يو داسې سپينه او صفازمکه باندي حشر کولې شی لکه چه د ميدي سپينې ټيکنې وی او په هغې باندي هيڅ نښه او ښکته پورته نه وی (۱) مسند احمد کښې روايت دې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرماني د ټولو نه مخکښې هم ما درسول الله ﷺ نه د دې آيت باره کښې د سوال ټپوس کړې وو چه هغه وخت به خلق کوم خائي وی؟ حضور ﷺ او فرمائيل په پل صراط باندي (۲) يو بل روايت کښې دی چه حضور ﷺ ادهم او فرمائيل چه تا د هغې خبرې ټپوس او کړو چه زما په امت کښې ددغه خبرې چا ټپوس نه دې کړې (۳) او په بل روايت کښې دی چه داسوال دمور بي بي رضی اللہ عنہا ددې آيت ﴿وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ﴾ متعلق وو او هغوی ﷺ هم دغه جواب ورکړې وو. (۴)

دیهودی عالم سوالونه اودهغې جوابونه: ثوبان ؓ فرماني چه زه رسول الله ﷺ سره ووم يو یهودی عالم راغلو او هغه د رسول الله ﷺ نوم واخستو او سلام عليك ئی اوونیل. ما هغه له دومره په زوره دیکه ورکړه چه نزدې وه چه راپریوتلې وې. هغه ماته اوونیل چه تا ماله ولې دیکه راکړه. ما هغه ته اوونیل چه بی ادبه یارسول الله ﷺ نه وائي او د هغه نوم اخلي. هغه اوونیلې چه مونږه خو کوم نوم د هغه اود هغه د

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب یقبض الله الارض يوم القيامة: ۶۵۲۱، صحیح مسلم: ۲۷۹۰، ابن حبان: ۷۳۲۰.
 (۲) احمد: ۳۵/۶، صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین، باب فی البعث والنشور: ۲۷۹۱، ترمذی: ۳۱۲۱، ابن ماجه: ۴۳۷۹، ابن حبان: ۷۳۸۰.
 (۳) احمد: ۱۰۱/۶، صحیح مسلم: ۲۷۹۱.
 (۴) احمد: ۱۱۷/۶، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الزمر: ۳۲۴۱.

خاندان والا د خلقو ایخودی دې هم په هغه نوم باندې به نئی رابلو. حضور ﷺ او فرمائیل زما خاندان خوزما نوم هم محمد (ﷺ) ایخودی دې. یهودی وئیلې چه واوره زه تانه یوه خبره معلومولو له راغلی یم. حضور ﷺ او فرمائیل چه بیا به زما جواب تاله څه نفع هم درکړی؟ هغه او وئیل چه واخوبه نئی اورم د نئی ﷺ په لاس کښې چه کوم دکې وواو هغه په زمکه باندې گرځولو سره او فرمائیل چه بیه ده معلومه کړه. هغه وئیل چه کله زمکه او آسمان بدل کړې شی نو هغه وخت به خلق کوم خانی وی؟ ونئی فرمائیل پل صراط سره په تیارو کښې هغه تپوس او کړو چه د ټولونه اول به په پل صراط باندې کوم خلق تیرېږی؟ هغوی ﷺ او فرمائیل چه مهاجرین او فقیران نو هغه تپوس او کړو چه هغوی ته به د ټولونه مخکښې کومه تحفه ملاویرې؟ هغوی ﷺ او فرمائیل چه د کب د اینې زیاتې. هغه تپوس او کړو چه دې نه پس به هغوی ته کوم خوراک ملاویرې؟ هغوی ﷺ او فرمائیل چه جنتی غوښې به حلالولې شی کوم چه د جنت په اطرافو کښې څرن کوی. هغه بیا تپوس او کړو چه د څکلو د پارہ به څه ملاویرې؟ هغوی ﷺ او فرمائیل د جنت د نهر سلسبیل اوبه. یهودی او وئیل ستا ټول جوابونه په حقه دی. بیه ده زه اوس دیوی بلې خبرې تپوس کوم چه هغه خو یا نئی پیژنی او یا د دنیا یو دوه کسان نو حضور ﷺ او فرمائیل چه تاله به زما جواب څه نفع درکړی؟ هغه وئیل واوځوره. د بیچی باره کښې ته څه فرمائی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه د سړی خاص اوبه د سپین رنگ وی او د ښځی خاص اوبه د زپر رنگ وی کله چه دا دواړه جمع کیږی نو که د سړی اوبه غالب راشی نو د الله په حکم جینتی پیدا کیږی. یهودی او وئیل چه بې شکه ته رښتونی نئی او د الله ﷻ راشی نو د الله ﷻ په حکم جینتی پیدا کیږی. یهودی او وئیل چه بې شکه ته رښتونی نئی او د الله ﷻ پیغمبر نئی. بیا واپس لارو نو هغه وخت حضور ﷺ او فرمائیل هغه چه کله مانه سوال او کړو نو مانه یو جواب هم معلوم نه وو خو هغه وخت مانه الله ﷻ جواب او خودل (مسند احمد) (۱) په ابن جریر طبری کښې دی چه دیهودی عالم د رومی سوال په جواب کښې حضور ﷺ او فرمائیل هغه وخت به مخلوق د الله ﷻ په میلستیا کښې وی. نو چه هغوی سره کوم څیزونه دی د هغې نه به عاجزه نه وی. عمرو بن میمون رضی اللہ عنہ فرمائی چه دا زمکه به بدله کړې شی او زمکه به د سپینې میدې د ټکښی غوندي وی په کومه کښې چه به هیڅ وینه بهیدل ته وی او نه به څه گناه وی، سترگې به تیزې وی د داعی آواز به په غوږونو کښې وی ټول به بریندې پښې او بریندې بدنونه ولاړ وی تردې چه خوله به د واگو په شان شی. د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه هم داسې روایت دې. (۲)

دقیامت د زمکې کیفیت: په یو مرفوع روایت کښې دی چه د سپین رنگ به هغه زمکه وی چه په هغې به د وینې هیڅ څاڅکې نه وی پرېوتلې اوند به په هغې څه د گناه عمل شوې وی. (۳) دا مرفوع کونکې صرف یو راوی دې یعنی جریر بن ایوب رضی اللہ عنہ او هغه قوی نه دې. په ابن جریر کښې دی چه حضور ﷺ یهودیانوله خپل سړې اولیږه بیا نئی د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم نه تپوس او کړو چه ما خپل سړې ولې یهودیانوله اولیږلو هغوی عرض او کړو چه الله ﷻ خبردې یا دهغه رسول ﷺ. هغوی آیت او فرمائیل (یومئذ نبدل الأرض غیر الأرض والسموات ویرزوا لله الواحد القهار) (۴) باره کښې یاد اوساتښی چه هغه به په هغه ورځ لکه د چاندنی په شان سپینه وی (۵) کله چه هغه خلق راغله نو هغوی تپوس او کړو نو هغوی وئیل سپینه به وی لکه میده. د نورو سلفونه روایت دې چه د چاندنی زمکه به وی حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمائی چه آسمان به د سرو زرو وی. ابی رضی اللہ عنہ فرمائی چه هغه به باغونه شوی وی. محمد بن قیس رضی اللہ عنہ وائی رویتنی به جوړه شوې

(۱) صحیح مسلم کتاب الحیض باب بیان صفة منی الرجل والمرأة: ۳۱۵، ابن حبان: ۷۴۲۲.

(۲) حاکم: ۵۷۰/۴.

(۳) البزار: ۳۴۳۱، طبرانی: ۱۰۳۳۳، مجمع الزوائد: ۴۵/۷.

(۴) الطبری: ۲۵۰/۱۳.

وی چه مؤمنان به د هغوی د خپو د لاندې او خوری. سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ هم دغه فرمائی چه زمکه به بدله شی او رویتنی به جوړه شی. عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه د قیامت په ورځ به ټوله زمکه د اور شی د دې شاته به جنت وی چه د هغې نعمتونه به د بهر نه بنسکاری. خلق به په خپلو خولو کبسي ډوب وی او دې وخت کبسي به حساب کتاب نه وی شروع شوی. د انسان خولې خو به اول په قدمونو کبسي وی بیا به زیاتې شی او تریوزې پورې به اوری په وجه د هغه سختی ویرونکی او خطرناک نظارې چه د هغوی د سترگو په وړاندې وی. کعب رضی اللہ عنہ وائی چه زمکه به باغونه جوړ شی او سمندر به اور جوړ شی. زمکه به بدله کړې شی. د ابوداؤد په حدیث شریف کبسي دی چه د سمندر سفر دې غازی یا حاجی یا عمره کونکې کوی ځکه چه د سمندر لاندې اوردې یاد اور لاندې سمندر دې (۱) دصور په مشهور حدیث کبسي دی چه اللہ ﷻ به زمکه راغونډه کړې او د عقاظی څرمن په شان به ئی راکاږی، په هغې کبسي به هیڅ لوړه ژوره نه بنسکاری. بیا به هم په یو آواز سره ټول مخلوق په زمکه راخور شی. (۲) بیا ارشاد دې چه ټول مخلوق به د قبرونو نه راوځی او د اللہ واحد قهار په وړاندې به مخامخ شی. هغه اللہ چه یوازی دې او څوک چه په هرڅیز باندې غالب دې د ټولو ستونه به د هغه په وړاندې تیب وی او ټول به د هغه د حکم تابعدار وی.

وَتَرَى الْمَجْرِمِينَ	يَوْمَئِذٍ	مُقَرَّنِينَ	فِي الْأَصْفَادِ	سَرَابِيلِهِمْ
اوتښه او ویني مجرمان	په دغه ورځ	چې تړلي شوي به وي	په زنځیرونو کبسي اقميصونه د هغوی به	اوتښه او ویني چې نافرمان به په دغه ورځ په یوبل پورې په زنځیرونو تړلي وي دهغوی قميصونه
مِنْ قَطْرَانٍ	وَتَفْشَى	وَجُوهَهُمْ	النَّارُ	لِيَجْزِيَ اللَّهُ
دگوگړو وی	او راخور به وی	په مخونو د هغوی باندې	وور دپاره ددې چې بدله ورکړی اللہ	به گوگړو نه جوړ وی او په مخونو به ئی د اور (لمبه) راخوره وی دا د دې دپاره چې اللہ <small>ﷻ</small> هر
كُلَّ نَفْسٍ	مَا كَسَبَتْ	إِنَّ اللَّهَ	سَرِيعُ الْحِسَابِ	
هر انسان ته	د هغه عمل چې کړې ئی وي	بیشکه اللہ	زراختونکي دې د حساب	
نفس ته دخپل عمل بدله ورکړی	بیشکه اللہ <small>ﷻ</small>	ډیر زر حساب	اخيستونکي دې	

قوله تعالى: نَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطْرَانٍ

دوزخیان به دگوگړو په جامو کبسي قید وی: زمکه او آسمان بدل شوي دې مخلوق د اللہ ﷻ په وړاندې ولاړدې په هغه ورځ به ای نبی ته گورې چه کفر اوفساد کونکی گناهکاران پخپل مینځ کبسي راځلولي تړلي ولاړ وی اودهرقسم گناهکاران به یوبل سره یوځای ولاړ وی. لکه چه ارشاد دې (أَخْرَجْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا فِئْتَابًا بِجُوهِهِمْ) ظالمان او دهغوی د جوړ خلق رایوځای کړئی. او په آیت کبسي دې (وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ) یعنی د نفس جوړې به رایوځای کړې شی. او بل ځای کبسي ارشاد دې (وَإِذَا الْفُؤَادُ مِنْهَا مَنْكَاً أَضْغَاً مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا) یعنی هغوی به د دوزخ په تنگو کورونو کبسي یوځای سوزولي اچولې شی نو هلته به مرگ مرگ چغې وهی. دسلیمان رضی اللہ عنہ دپیریانو متعلق هم [مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ] لفظ دې اصفاد وائی دقید زنځیرونو ته. د عمرو بن کلثوم په شعرونو کبسي مصفد په معنی زنځیرونو کبسي تړلي شوي قیدیان راغلي دی. هغوی ته چه کومې کپړې اچولې شی هغه به د گوگړو وی کوم چه په اوښانو لگولې شی دا اور په تیزنی او سرعت سره لگی. دالفظ (قَطْرَانٍ) هم دې (قَطْرَانٍ) هم دې. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی ویلی شوی تانبې ته

(۱) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی رکوع البحر فی الغزو: ۲۴۸۹، بیهقی: ۴/۳۳۴ تاریخ الکبیر رقم: ۱۸۴۶، التقریب: ۱۰۲/۱-۱۰۳.

(۲) الطبری: ۲۵۲/۱۳.

قطران وانی د هغه سخت گرم اور په شان د تانبې به د دوزخیانو جامې وی د هغوی مخونه به هم په اور کښې پټ شوی وی. د مخونو پورې به ئی اور ورختلې وی د سروونه به ئی شغلې اوچتېږی. مخونه به ئی اوران شوی وی.

دی امت کښې د جاهلیت څلور کارونه: په مسند احمد کښې دی رسول الله ﷺ فرمائی زما په امت کښې څلور کارونه د جاهلیت دی چه د هغوی نه به لار نه شی. ① په حسب باندي فخر ② په نسب کښې پیغورونه ③ د ستورونه د بارانونو غوښتنه ④ په مړی ژاره. واورنی که ژړا کونکی بنځی د خپل مرگ نه وړاندي توبه اونه کره نو هغې ته به د قیامت په ورځ گوگړو قمیص او او ازغنه لوبته اچولې شی. (۱) په مسلم شریف کښې هم دا حدیث دی (۲) او په روایت کښې دی چه هغه به د جنت او دوزخ په مینځ کښې اودرولې شی. د گوگړو جامې به ئی وی او په مخ باندي به ئی اور لوبې کوی. (۳) د قیامت په ورځ به الله ﷻ دهر یو د کارونو بدله ورکوی. دبدانو بدنې به مخامخ راشی. الله ﷻ به ډیر زر د ټول مخلوق د حساب کتاب نه فارغ شی. ممکن دی چه دا آیت هم په شان د آیت ﴿اقْرَبْ لِلنَّاسِ جَسَابَهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مَعْرُوفُونَ﴾ وی یعنی د خلقو د حساب وخت نزدې راغلو ولې بیا هم هغوی د غفلت سره مخ اړولې دی او ممکن دی چه دا د بنده د حساب د وخت بیان وی یعنی ډیر زر به حساب اوشی. ځکه چه هغه د ټولو خبرونه خبردار دی د هغه نه یوه خبره هم پټه نه ده لکه څنگه د یوملک ټول خلق. ارشاد دی ﴿مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَتَّكُمُ إِلَّا كُنُفٌ وَأَجْدٌ﴾ ستاسو د ټولو پیدا کول او بیا د مرگ نه پس راژوندی کول ماته داسی دی لکه یو کس وژل او سوزول. هم دغه معنی د مجاهد رضی الله عنه د قول هم ده. چه د حساب په احاطه کښې الله ﷻ ډیر تندي کونکی دی او دا هم کیدی شی چه هم دواړه معنی مراد وی یعنی د حساب وخت هم نيزدی او الله ﷻ ته په حساب کښې وخت هم نه لگی یوخوا شروع شو او بل خوا ختم شو. والله اعلم.

هَذَا ابْلَغٌ	لِلنَّاسِ	وَلِيَنْذَرُوا	بِهِ	وَلِيَعْلَمُوا
دا قران پیغام دی دپاره دخلقو او چې اوویرولې شی دا خلق په دې سره او چې معلوم شی خلقو ته				
دا قران پاک، دخلقو دپاره یو لونی پیغام دی او چې د دې په ذریعه هغوی اوویرولې شی او چې پوهه شی				
انما	هو	والله	واحد	اولوا الالباب
چې بیشکه هم هغه (الله) لائق د عبادت دی یو او چې نصیحت قبول کړی خاوندان د عقلونو				
چې په حقیقت کښې الله ﷻ صرف ځان له د عبادت مستحق دی او چې پوهان ترې سبق واخلی				

قوله تعالى: هَذَا ابْلَغٌ لِلنَّاسِ

قران د دنیا په وړاندي یو ښکاره پیغام: ارشاد دی چه دقران د الله ﷻ د طرف نه دنیا ته یو کولاؤ پیغام دی لکه څنگه چه په بل آیت کښې د نبی کریم ﷺ په ژبه مبارکه ارشاد دی ﴿لَا تَدْرِكُهُ مَن يَنْتَقِرُ﴾ یعنی چه زه په دې قران سره تاهم هوښیار کړم. او چه څنگه دا اوریسی ټولو انسانانو او ټولو پیریانو ته لکه څنگه چه د دې سورة په شروع کښې فرمائیلی دی چه دا کتاب مونږ هم ستا طرف ته نازل کړې دی چه ته خلق د تیارونه راوباسی او رنرا طرف ته ئی راولې الخ. د دې قران کریم غرض دا دی چه خلق هوښیار کړې شی اوویرولې شی اود دې دلیلونه او حجتونه اووینی اولوستلو سره د تحقیق نه معلومه کړی چه الله ﷻ یوازی دې د هغه څوک شریک نشته او عقلمند خلق نصیحت عبرت او وعظ اویند حاصل کړی. سوچ او پوهه شنی.

الحمد لله سورة ابراهيم تفسیر ختم شو.

① احمد: ۳۴۲/۵-۳۴۳ وهو حدیث صحیح، ابن حبان: ۳۱۴۳، بیهقی: ۶۳/۴.

② صحیح مسلم کتاب الجنائز باب التشدید فی النیاحه: ۹۳۴.

③ طبرانی: ۲۳۸/۶، مجمع الزوائد: ۱۴/۳.